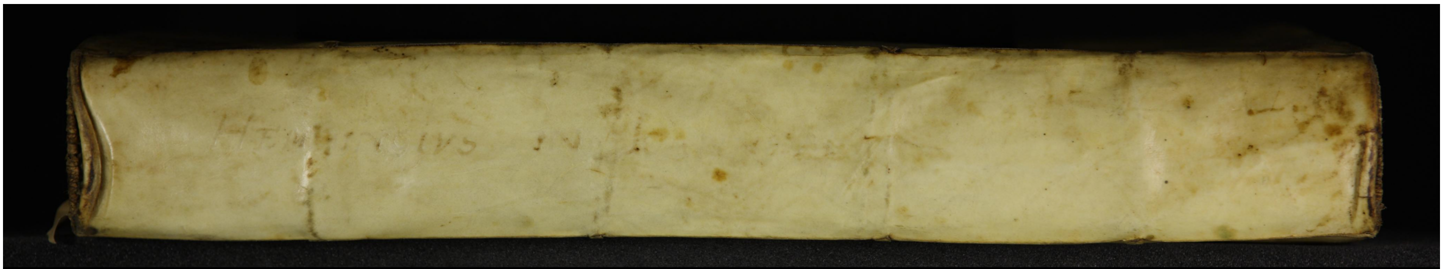
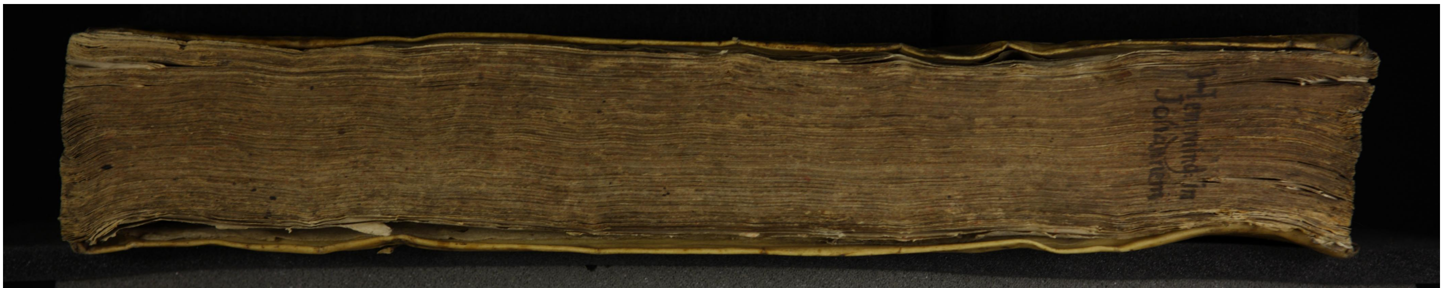
14

14

COMMENTARIORVM

IN SACRO-SANCTVM DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI Euangelium secundùm Iohannem,

PARS PRIOR:

Accesſit autem iam & PARS Altera in Reliqua XI. CAPITA.

AVCTORE

NICOLAO HEMMINGIO,
Theologo clariß.

Cum INDICE pleniſſ. & accuratiſſ.

BASILEAE
Per CONRADVM VVALDKIRCH.
cIɔ Iɔ XCI.

Verus possessor F.

Vigilate & orate Verus possessor Paulus Paulinus Suenopol. Ecclesia [illegible] Pastor Anno 1639

COMMENTARIORVM

IN SACROSANCTVM DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI Euangelium secundum Iohannem,

Pars Prior:

Accessit autem iam & Pars Altera in Reliqua XI. Capita.

Auctore Nicolao Hemmingio, Theologo clariss.

Cum Indice plenissimo accuratiss.

BASILEAE

Per Conradum Valdkirch.

cIɔ Iɔ xci.

SANCTAE ET CATHOLICÆ ECCLESIÆ DEI, QVÆ EST IN DANIA, PATRIA MEA DVLCISSIMA, *vnà cum omnibus inuocantibus nomen Domini nostri* IESV CHRISTI *in quouis loco; ego* NICOLAVS HEMMINGIVS; *gratiam, misericordiam & pacem à Deo patre, & à Domino nostro* IESV CHRISTO *precor.*

MVTVO osculantur se filius Dei & Ecclesia, Sponsus & Sponsa, osculo sancto: quo mutuum testantur amorem. Qui enim verè osculatur, verè amat. Quare & osculum concinnè Græcis ab amore φίλημα dicitur. Osculum autem quo spõsus noster Iesus Christus Ecclesiam spõsam excipit, est ipsius verbum, per quod in eam suum spiritum trãsfundit, quo ipsa donata vicissim illũ osculatur, hoc est, vero amore cõplectitur, eumq; fide & obedientia in tota vita, in aduersis & prosperis colit. Quãuis autem Ecclesia nigra est in hac vita, & polluta multis sordib. prauorũ affectuum, subinde orientiũ ex vitio deprauatę naturæ: tamen sponsus ipsius, filius Dei, eam osculatur, propterea quod ornata sit veste nuptiali, remissione peccatorũ, iustitia sponsi sui, donatione Spiritus Sancti, & noua obedientia. In his enim consistit ille ornatus & decor filiæ regis, cuius symbola sunt vestes, elegantissimè auro & gemmis splendentes, vt est in Psalmo 45.

Huius copulæ, Christi sponsi & ecclesiæ sponsæ, typus & figura præcessit in primo coniugio in Paradiso instituto, quod coniugium Paulus Ephesiis scribens pronunciat esse magnum mysterium copulę Christi & Ecclesiæ. Vt enim Eua fuit membrum Adę, caro de carne eius, & os de ossibus eius, ita nos qui sumus Ecclesia Christi, sumus membra Christi, caro de carne eius, & os de ossibus eius.

Quomodo autem sibi hanc sponsam desponsauerit Dominus, Oseas Propheta, & Paulus nos docent. Propheta sic ait: *Desponsabo te mihi in sempiternum: desponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & misericordia & miserationibus: desponsabo te mihi in fide, & cognosces Iehouah.* Ter hîc repetitur desponsationis vox, & tria nuptiarum Christi & Ecclesiæ significantur προσκείμενα.

Primum, Desponsabo te mihi in sempiternum. Hæc desponsatio non est ad tempus certum duratura, sed in perpetuũ mansura, etiam post hanc

vitam. desponsatio terrena cessat, altero sponsorum mortuo, sed copula Christi sponsi, & Ecclesiæ in omnem æternitatem durabit: nam semper viuet vterque, nunquam veterascet amor mutuus, nũquam tædium subrepet, sed gratia perpetua noua erit.

Secundum, Desponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & misericordia, & miserationibus. in iustitia, qua te ornabo: in iudicio, quo te defendam & castigabo: in misericordia, qua magnitudine peccati te exonero: & miserationibus, quibus multiplices transgressiones tuas meo sanguine deleo, vt iusta, & sancta in conspectũ Patris mei appareas.

Tertium, Desponsabo te mihi in fide, & cognosces Iehouah. in fide qua mihi adhærebis ac Deum cognosces, atque coles, veteribus amatoribus tuis renunciatis.

Paulus Ephesiis scribens interpretatur Prophetam ac clarius explicat & docet, quomodo Christus sibi conciliet, & vt spõsam sibi adiungat Ecclesiam. *Christus* (inquit) *dilexit Ecclesiam & seipsum tradidit pro ea, vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo, vt adiungeret sibi illam gloriosam, non habẽtem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt esset sancta & immaculata.* Hisce verbis circumstantiæ nuptiarum sponsi Christi & Ecclesiæ plures exponuntur. quas diligenter perpendere operæprecium est.

Prima, dilectio Christi, qua suam sponsam complectitur. Quæ sane dilectio habet causam non pulchritudinem vllam sponsæ propriam, non diuitias, non virtutem, non excellentem aliquam artem: (Nam homines omnes, post lapsum Adæ, ante hanc salutarem & coniugalẽ cum Christo copulam, sunt deformati imagine Satanæ, sunt extremè pauperes, nullas enim veras diuitias habent, sunt spirituali lepra & infinitis vitiis infecti, sunt adulteræ Satanæ, deniq; prorsus deformes & inutiles, vt qui nihil boni cogitare possunt, ne dum facere) Sed gratuitam bonitatem Christi qui misertus suæ creaturæ, eam intimo amore complectitur.

Secunda, tradidit seipsum pro ea, hoc est, vt eã liberaret à seruitute Diaboli, sub qua propter peccatũ captiua tenebatur: tradidit se in mortẽ pro ea, vt merito mortis suæ, placaret iustã irã Dei, & satisfaceret pro peccato.

Tertia, finis est mortis Domini pro sua sponsa, vt illam sanctificaret, hoc est, separaret à prophanitate mundi, puram efficeret, abolito prioris fornicationis crimine, ac ipsam sibi consecraret iam puram & immaculatam effectam suo sanguine.

Quarta, modus sanctificationis: & mundaret eã lauacro aquę in verbo. Hîc notandũ, quod non dicat simpliciter, vt mũdaret eam lauacro aquæ, sed addit, in verbo: lauatur enim cùm credit verbo Euangelico, videlicet, *Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit.* Verbum enim est efficax, non quia dicitur, sed quia creditur. Est proinde lotio externa corporis per aquam, testimoniũ internę & spiritualis lotionis animi per sanguinẽ Christi & Spiritum Sãctum. nam Christus solus abluit suam ecclesiã sanguine proprio, eamq; suo spiritu regenerat & sanctificat. Sic enim docet Iohan.

cùm

cùm ait: *Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni iniquitate.* Non ergo aqua baptismi per se abluit aut purgat animum quem nō attingit, sed signum est solummodo, vt dixi, interioris purgationis, quæ fit per sanguinem Christi & Spiritum renouantem, id est, regenerantem & sanctificantem: ita enim Paulus seipsum interpretatur, cùm ait Tit. 3. *Saluos nos fecit per lauacrū regenerationis & renouationis Spiritus Sancti,* (id est, quæ fit à Spiritu Sancto) *quem effudit in nos abundè per Iesum Christum saluatorem nostrum, vt iustificati gratia ipsius hæredes simus secundùm spem vitæ,* id est, vt simus hæredes vitæ æternæ, quemadmodum speramus.

Quarta copula Sponsi Christi & Sponsæ Ecclesiæ: vt eam, inquit, sibi adiungeret gloriosam, ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi. Cùm homo credit voci Euangelij, hac fide copulatur Christo sponso, & habetur gloriosa, sine omni macula. Quod quidem ad interiorem formam referendum est, (fide enim corda & non corpora purificantur) & ad imputationem diuinam, & ad inchoatam obedientiam hominis credentis in hac vita. Nam omnis sanctus in hac vita opus habet quotidie remissione peccatorum. Ideo precantur sancti quotidie ex mandato Christi: Remitte nobis debita nostra. Quicunq; ergo retinet fidem & bonam conscientiam, habetur coram Deo, etiamsi multis peccatis infirmitatis & ignorātiæ adhuc sordescit, purus & sanctus. August. ait: Nemo sanctus & iustus caret peccato, sed tamen in hoc non desinit esse sanctus, cùm affectu teneat sanctitatem. Verùm post resurrectionem mortuorum, vt perfecta erit regeneratio totius hominis, quo ad animam & quo ad corpus, ita perfecta erit etiam puritas ecclesiæ, & erit reipsa pura absque omni macula & ruga.

Sexta, castitas, quæ notatur hisce verbis: vt esset sancta & immaculata. Hæc castitas in hoc posita est, vt renunciet omnib. amatoribus prioribus, Satanæ, eius membris & operibus: vt suo sponso fide cōiugali adhæreat, & redamet intimè amātem: vt eius solius vocem audiat, maneatq; in simplicitate doctrinæ ipsius: vt spirituali cultu patrem sui sponsi colat: vt morum suauitate & innocentia suo sponso placere studeat: vt sumpta lampade cum oleo expectet sui sponsi aduentum, in pietatis exercitiis non languescens, sed seipsam quotidie pietate superare contendens. His sanctis nuptiis Christi & ecclesiæ destinatur Euangelij prædicatio, iuxta illud Pauli 2. Cor. 11. *Paraui vos vni viro, vt exhibeatis vos Christo virginem castam, incorrupta doctrina & morum integritate.*

Porrò Christus hanc suam sponsam perpetuis beneficiis prosequitur. Nam eam vestit, pascit, potat, regit, custodit, in sua recipit.

Vestit nuptiali veste, eaq; duplici, videlicet, sua iustitia, qua illa ornata, Patri sponsi summopere placet, & donis variis Spiritus Sancti, quibus indies proficit in sanctitate & iustitia, qua sponsus maximè delectatur. Hæc vestis induitur fide, ostenditur charitate, splendet noua obedientia, & omnis generis virtutibus. Quemadmodum enim inaugurandi sacer-

dotes in veteri Testamento deponebant vestes proprias, lauabant corpus, induebant vestes candidas, & sacrificabant: ita nos maculatam nostram tunicam, hoc est, opinionem meriti iustitiæ, deponemus, lauabimus per veram pœnitentiam, mentem, affectus, voluntatem, actiones, induemus vestem nobis à sponso donatam, sacrificabimus Deo, offerentes illi vitulos labiorum nostrorum.

Pascit eam, iuxta illud: *Dominus pascit me, nihil mihi deerit*, pascit verbo, pane vitæ. Quomodo verbo? Quando verbum proponitur ei, à ministris sponsi, hoc est, piis concionatoribus. Hinc illud apud Ieremiam: *Dabo vobis Pastores, iuxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina*, hoc est, verbo Dei. Nam eo ecclesia pascitur, cum illud auidè arripit, eo delectatur, illud meditatur die ac nocte. nam cum ex verbo credito percipit cōsolationem & ingentem lætitiam in corde ex beneficiis sponsi sibi exhibitis, pasci verbo dicitur. pascit eam pane vitæ qui de cœlo descendit, sine quo pane animam mori necesse est. Quàm autem necessarium sit pane vitæ pasci sponsam, & quomodo id fiat, docet ipse sponsus Iohan. 6. his verbis: *Amen, Amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis sanguinem eius, non habebitis vitam in vobis*, id est, non viuetis. Quid prodest hîc manducatio? Qui manducat, inquit, carnem meam & bibit meum sanguinem, habet vitam æternã. Quare? Quia caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Qui meam carnem edit, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. Ideo qui manducat me, & ipse viuit propter me. Sed quomodo comeditur hic vitæ panis? Hoc quoque ipse Dominus docet cum ait: *Qui credit in me, habet vitam æternam*. Proinde quisquis credit, carnem Christi pro se datam in mortem, & sanguinem ipsius pro se effusum in remissionem peccatorum, & inde concipit lętitiam, consolationem & spem vitæ æternæ, propter meritum mortis Domini, is verè comedit carnem Christi, & verè bibit sanguinem eius, indeq; saturatur, exhilaratur, roboratur, vt viuat vitam beatam & æternam. Est proinde manducatio corporis, & bibitio sanguinis Christi, nihil aliud quàm perceptio consolationis & lætitiæ ingentis in corde per Spiritum Sanctum, ex cogitatione & fiducia remissionis peccatorum, & vitæ æternæ percipiendæ per & propter corpus Christi traditum & sanguinem effusum. Huic veræ manducationi & bibitioni corporis & sanguinis Domini, ceremonialis manducatio & bibitio seruit, quare magnifacienda est, & frequētiùs vsurpanda, vt tantum sponsi nostri beneficium magis in nobis sentiatur. Hoc pabulo pasti & saturati, ruminemus eius dulcedinem piis & sanctis cogitationibus, vt semper eius dulcedo in palato animæ nostræ, resideat. *Gustate*, (ait Dauid) *quàm suauis est dominus: beatus vir, qui sperat in eo.*

Potat eam aqua vitæ, de qua Iohan. 4. in hunc modum loquitur: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum, sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Hæc aqua alia esse non potest, quàm ipse Spiritus Sanctus & sanguis Christi fide haustus. Nam Spiritus Sanctus

ctus & sanguis Christi fide potatus recreant animam, reficiunt & exhilarant eam ad vitam æternam, adeo vt pia mens non alium potum expetat, quo recreetur ad vitam æternam.

Regit eam, verbo, Spiritu, disciplina: verbo regit Ecclesiam, vt se sequatur & non alienum. Quare alicubi dicit: *Oues meæ vocem meam audiunt.* Et Dauid precatur: *Dirige me in tua veritate, & doce me.* Spiritu regit ducendo in omnem veritatem, & mouendo corda ad veram obedientiam Deo præstandam. Regit disciplina cùm eam cruce castigat peccantem & frenat ne peccet. Cum enim Deus præsciat suam Ecclesiam peccaturam, maturè frenum illi iniicit, quo eam cohercet ne peccet. Quare crucem regi prouidentia diuina omnino nobis persuadeamus.

Custodit Ecclesiam, donec illa custodit & seruat verbũ Dei, quæ tum demum verbum Dei custodit, quando illud in mente & in corde inclusum tenet. In mẽte per veram cognitionem, in corde per veram fiduciam, quæ non potest esse otiosa, cùm sit opus Spiritus Sancti. Qui ergo quæ rectè nouit, eadem piè credit, & ex fide operatur, quæ nouit facienda, custodit verbum Dei, & verè beatus est, iuxta dictum Domini: *Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.* Cùm autem Ecclesia sponsa Christi, sic custodit verbum Dei, Deus vicissim illam custodit, sine cuius custodia planè esset actum cum illa, vt Psalmus 127. testatur. *Nisi Dominus custodierit domum, in vanum laborant, qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat, qui custodit eam.* Psal. 122. *Ecce non dormitabit neq; dormiet qui custodit Israel. Dominus custodiat te, Dominus vmbra tua super manũ dextræ tuæ.* Psal. 91. totus de hac custodia agit: Qui cõfidit Deo, habet Deum custodẽ. *Qui*, inquit, *desiderat me, liberabo eum, protegam eũ, quoniam cognouit nomen meum.* Hîc vox fiduciæ Ecclesiæ propria est: sic & Psal. 86. *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum*, id est, quoniam separatus sum ab hostibus tuis, & tibi viua fiducia coniunctus. Psal. 98. *Qui diligitis Dominum, odite malum. Custodit animas sanctorum suorum, de manu impiorũ liberabit eos.* Huc precatio Dauidis Psal. 140. pertinet. *Eripe me Domine ab homine malo, à viro violento serua me.* Item: *Custodi me de manu impij, & ab hominibus violentis serua me, qui cogitauerũt supplantare gressus meos.* Hãc custodiam petimus à Patre ex mãdato Christi, quãdo oramus & dicimus: *Ne inferas nos in tẽtationẽ, sed libera nos à malo.* Cogitemus, quantũ sit hoc beneficiũ Christi spõsi erga suã Ecclesiã, quæ ne vel ad momentũ incolumis maneret, si Dominus eã nõ custodiret, & quotidie eam quasi à faucib. luporũ & leonũ eriperet. Hoc beneficiũ grati agnoscamus.

In sua recipit, hoc est postremum & summum beneficium sponsi Christi erga Ecclesiam, recipit eam in suam aulam regiam, & thalamum, vbi fruetur perpetuo amplexu sui sponsi in æterna beatitudine, vbi erit plena libertas, perfectum gaudium, summa fœlicitas, perpetua boni fruitio, iuge sacrificium laudis, & nihil non erit ab omni miseria & metu alienissimum, ibi intelligemus verum dixisse Paulum, cùm diceret: *Oculus non vidit, nec auris audiuit, & in cor hominis non ascendit, quæ Deus præparauit suis.* Huc

huc inquam respicere Ecclesia debet, donec in hac vita peregrinabitur, cùm in prosperis, tum in aduersis: In prosperis, quæ in hac vita accidere possunt, cogitet nihil tam prosperum & fœlix esse in hoc mundo, vt vel vmbram referat eius beatitudinis, quàm Dominus suis largietur in cœlis: In aduersis cogitet, nihil tam aduersum & asperum esse, quin illud absorbeat cogitatio æternorum bonorum. Quid est leuitas afflictionis in præsenti vita, ad pondus gloriæ in cœlo? etsi ergo Deus ònus nobis imponit: tamen salus est nostra.

Huc respiciat Ecclesia, cùm variis certaminibus exercetur in terris, sciat neminem coronari, nisi qui legitimè certauerit, crux præcedat gloriam oportet, quemadmodum videt Ecclesia in suo sponso Christo factum esse. nonne ille de se ait: *Sic oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam? Prædestinauit nos*, inquit Paulus, *conformes fieri imaginis Filij sui Iesu Christi*. hæc conformitas est crucis & gloriæ, pugnæ & victoriæ. Quare si ad gloriam tendimus, si victoriam expetimus, intermedium iter, videlicet, per crucem & varia certamina, necesse est nos conficere. *Omnes*, inquit Paulus, *qui volunt piè viuere in Christo, persecutionem patientur. Tribulatio est nostra*, (ait Augustinus) *in præsenti seculo, spes verò nostra de futuro seculo: nisi in tribulatione præsentis seculi consoletur nos spes futuri seculi, perimus.* Idem: *Angustia nostræ tribulationis finitur, latitudo autem quò transimus, non habet terminum, tota vita tribulatio est pio homini. Quare? Quia tota vita est tentatio.* Iacob. 1. *Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis, scientes, quòd exploratio fidei vestræ patientiam efficit.*

Porrò certamina varia sunt Ecclesiæ in hoc mundo, quorum alia sunt interna, alia externa.

Interna sunt quadruplicia. 1. affectuum & rationis. 2. rationis & fidei. 3. carnis & spiritus. 4. desperationis & spei. Horum primum inuenitur in quolibet homine, reliqua tria in quolibet Christiano.

Primum certamen est affectuum & rationis. Affectus quidem pro corpore certant, quibus præest φιλαυτία, quæ definitur τὸ πρὸς σῶμα πάθος ἄλογον. De hac in hunc modum Maximus scribit: πρόσεχε σεαυτῷ ἀπὸ τῆς μητρὸς τῶν κακῶν φιλαυτίας, ἥτις ἐστὶ τοῦ σώματος ἄλογος φιλία. Ex hac enim nascũtur tres furiosi affectus, γαστριμαργία, ambitio, auaritia. horum affectuum conatus eò pertinet, vt corpus voluptatibus fruatur. Ratio verò pro mente certat, vt illa sit tranquilla. affectus trahunt ferrea catena, motib. turbulentis & prauis. Ratio trahit aurea catena, φόβῳ, νόμῳ, λόγῳ. Hæc cùm ligatur ab ira & concupiscentia, miserrima est hominis conditio. Quare fortiter pugnandum est ratione aduersus affectus prauos. Laudanda est vox Senecæ: *Maior sum & ad maiora genitus, quàm vt corporis mei sim mancipium.* Hic alibi hortatur inquiens: *Voluptates præcipuè extirpa, quæ latronum more nos complectuntur vt strangulent.*

Secundum certamen est rationis & fidei. In hoc certamine ratio conatur oculum fidei eruere, contrà vero fides rationis lumen extinguere molitur.

litur. Hoc certamen suscipitur de doctrina Ecclesiæ. Ratio nititur dialogismis & experientia, & petulanter aduersus fidem insurgit. fides contrà verbo Dei freta sibi persuadet, quòd quicquid Deus vult, hoc posit efficere, & quicquid promisit, hoc velit & faciat, vel reclamãte tota rerum natura. Huius certaminis pulchrum παράδειγμα nobis proponitur Rom. 4. vbi ratio contendit dialogismis & experientia, quòd fieri non posit, vt anus fiat mater, & effœtus senex fiat pater. hîc contrà fides nitens verbo promisionis, contra spem rationis ex fide sperat, nitens veritate & potentia Dei qui promisit: hîc ratio victa succubuit, & victrix fides triumphauit. Nam & anus Sara facta est mater, & Abraham effœtus factus est pater. Quando ergo res eò perducta fuerit, quòd ratio cedat fidei, & ab ea instructa, pareat, dulcis est subiectio, & gloriosa victoria, vt in Abrahamo videmus. Cuius filij si verè sumus, simili modo, simili victoria triumphabimus.

Tertium certamen est carnis & Spiritus, hoc est, veteris hominis & noui hominis in eodem ψυχικῷ homine. hoc certamen suscipitur de affectibus, moribus & actionibus, & describitur Gal. 5. *Caro concupiscit contra spiritum, & spiritus aduersus carnem*, &c. vbi recitantur studia & conatus contrarij spiritus & carnis.

Quartum certamen est desperationis & spei. hoc certamen suscipitur de promisionum completione post hanc vitam, & describitur in multis Psalmis. Desperatio adiungit sibi tanquam subsidiarios milites, Legem Dei damnantem omnes transgressores Legis: adiungit sibi pœnas, quib. obruitur totum genus humanum: adiungit sibi horrenda exempla abiectionis multorum: adiungit sibi propriam cuiusque hominis conscientiam. his militibus vtitur desperatio ad expugnandam spem, qua victa, actum est de salute hominis. Contrà verò spes fortiter se opponit desperationi, freta promisione diuina: *Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat*: freta Christi victoria, qua & quilibet pius vincit desperationẽ. *Confidite*, ait Dominus, *ego vici mundum*. Sic spes in Dauid vicit metum abiectionis. *Cur*, inquit, *tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, quia salus in vultu eius*. Breuiter, spes vincit freta Christi præsentia & auxilio. *Hæc est*, inquit Iohannes, *victoria, quæ vincit mundum, fides vestra*.

Externũ certamen est Ecclesię cũ hostib. externis, quorũ alij vi, alij fraude, alij vi & fraude simul vtuntur. Tyrãni vi inuadũt Ecclesiam: Diaboli, hypocritæ, & falsi fratres fraude agũt: Antichristus vi & fraude conatur Ecclesiam funditus perdere. Ex quo manifestum est, in quanto discrimine versetur Ecclesia in hoc mundo. Aduersus tyrannos pugnemus manu (seruata ratione vocationis nostrę) & oratione. Quomodo aduersus Diabolum pugnandũ, & quibus armis vtẽdum, docet Paulus Eph. 5. & quomodo victoria potiamur, pingitur in pugna Dauidis & Goliad. Vt enim Dauid manu sua tollit gladiũ Goliad, quo illi caput amputat, ita nos

manu Christi Diabolum prosternimus, modò firma fiducia in Christum recumbamus. Contra hypocritas & falsos fratres, verbo pugnemus, pugnemus fide, pugnemus oratione. Fratres, etiamsi dissentiunt à nobis opinionibus, tamen eos feramus, donec fundamentum saluum nobiscum retinent. at si fundamentũ subruerint, eos vt manifestos hostes fugiamus. Verùm si contra nos insurgunt, maledicũt & persequi incipiunt, obtemperemus Ambrosio qui ait: *Timere maledicta persequentium non debemus, cùm habeamus benedictionis autorem: nec mouere nos conuicia debent, vbi præsul est, qui potest auferre maledicta.* Psal. 109. *Maledicent illi, at tu benedices, confundentur inimici mei, seruus autem tuus lætabitur.* Esa. 51. *Ne timeatis probra hominum.* Matt. 5. *Beati estis, cùm maledixerint vobis homines, mentientes propter me.* Vide, quantus labor requiritur in Christiano milite. Ideo Timotheum suum hortatur Paulus ad laborem, cùm ait 2. Tim. 2. *Labora sicut bonus miles, nemo coronabitur nisi qui legitimè certauerit.* Sed quomodo tandem victor quis euadat, idem Paulus docet, cùm ait: *Milita honestam militiam retinens fidem & bonam conscientiam.* Is ergo in pugna fit victor, qui legitimè & honestè certat: honestè autem & legitimè certat, qui retinet fidem & bonam conscientiam. Paulus & Barnabas, vt est Act. 14. confirmabant animos discipulorum, cùm eos persequerentur infideles, exhortabantur vt permanerent in fide. *Quoniam*, inquiunt, *per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorum.* Habemus qualis sit Ecclesia in se, qualis in Christo, quæ beneficia Christi erga illam, quid vicissim illa debeat suo sponso, & quanta certamina illi incumbant, donec in hac vita ei peregrinandum erit, nunc nostrum erit, vt singuli adiungamus nos Ecclesiæ, quæ est sanctorum societas cum Patre, Filio, & Spiritu Sancto, & sanctorum sancta concordia & vnio, quæ vnio fieri non potest, nisi priùs seiungamus nos à Diabolo, eius membris & operibus, idque sententia, voluntate, studio & conatu, & postea iunxerimus nos Christo capiti vera fide & obedientia, & coalescamus simul in vnum corpus mysticum sub vno capite Christo, vno Spiritu Christi, & mutua charitate connexi.

Huc ergo singuli conferamus nostra studia, & pro vocationum ratione studeamus ædificationi & conseruationi Ecclesiæ. Quamobrem & ego hos Commentarios ante annos sedecim dictatos in inclyta Academia Hafniensi, nũc in publicum permitto prodire, vt & ego pro meo modulo aliquid conferam in Ecclesiæ structuram & conseruationem. Hoc scio quòd in his Commentariis duo studuerim facere: primum, vt verba Euangelistæ clarè & perspicuè intelligerẽtur: alterum, vt doctrinam vsibus Ecclesiȩ accommodarem, ex quo factum est, quòd sępe eadem sunt inculcata & ferè eisdem verbis. Si autem cui displicet eadem sæpius repetita esse, meminerit prouerbij, Græcis vsitati: δὶς καὶ τρὶς τὰ καλά. Ego quidem prodesse meis auditoribus & Ecclesiȩ conatus sum. Rogo Deum, Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt spõsam Filij sui, quam habet in hoc Danico Regno, & in quouis loco, ita dirigat, tueatur, conseruet, in hoc mũdo,

vt olim cum electis omnibus ipsum celebret in omnem æternitatem.

Quod superest, tibi dulcissima patria, sponsa Christi, & mater mea suauissima, gratulor largissima dona sponsi tui, synceram & incorruptam doctrinã Euangelij, fideles doctores in Ecclesiis, & Scholis, integritatem morum in multis, fœlicem gubernationem Ecclesiarum, politiarum & œconomiarum. Et rogo Deum, patrem Domini nostri Iesu Christi, vt hæc fœlicitas sit diuturna.

Quòd autem disciplina, vt vbique ferè, ita apud nos nimium sit laxata, doleo quidem, quod possum: sanare verò, quod opto, non possum. Quare feramus hoc incommodum, & sciat vnusquisque, quòd verissima sanctorum disciplina, sit vera humilitas: vera enim humilitas assiduè orat pro auxilio diuino, nihil tribuit suæ virtuti & sapientiæ, contra neminem effertur. Ideo Augustinus rectè, cùm ait: *Seruet vnusquisque humilitatem, quæ penè vna, disciplina Christiana est.* Huic adiunge fortitudinẽ animi, ne quis frangatur circumstantibus malis, infinitis scandalis, & magno numero mortuorum membrorum & hostium apertorum. Sicut enim margarita in sterquilinio lucet, ita Ecclesiæ decus inter ærumnas splendet. neque rosa pulcherrima & fragrantissima crescit, & fragrantiam edit, nisi in medio spinarum: & quò magis pungitur, eò latius suauissimum suum odorem spargit. Ita enim sapienti Deo visum est, vt isto pacto conformis reddatur imaginis Filij sui, cùm in hac vita, tum in futura. In hac vita, in cruce, in tentationibus, in variis certaminibus, in morte: in futura verò, in gloria & beatitudine, quæ nullo fine clauditur.

Te igitur, Fili Dei, λυτρωτὴν & custodem Ecclesię tuę, rogo, vt iuxta hanc tuam promissionem, *Ero vobiscum vsque ad consummationem seculi*, adsis Ecclesiæ tuæ, in hac mea patria, & in quouis loco: eam regas verbo, Spiritu, & sancta disciplina, eam pascas pane vitæ, potes Spiritu tuo Sancto, quò tandem te autore & donatore consequatur quæ promisisti sperantibus in te. Tibi cum Patre & Spiritu Sancto, sit honor, laus, victoria, in omnem æternitatem, Amen. Roschildio, anno Domini 1589. primariis gubernatoribus Regni, loco electi Regis CHRISTIANI IIII. (de quo spem optimam fouemus) nobilissimis & sapientissimis viris, Dominis meis obseruandissimis:

D. NICOLAO CAAS de Taarup.
D. PETRO MUNCK de Eskwadgardt.
D. GEORGIO ROSENKRANTZ de Rosenholm.
D. CHRISTOPHORO VALKENDORP de Glorup.

IN EVANGELIVM IOHANNIS APOSTOLI ARGVMENTVM.

VT in aliis sacris Scriptis quatuor in initio enarrationis vtiliter examinantur, quò & tota enarratio fiat planior, expeditiorque, & vsus apertiùs conspiciatur: Ita in huius diuinissimi Euangelij explicatione eadem videbimus. Sunt autem hæc quatuor: Primum, quisnam sit scripti Autor: vnde autoritas totius operis colligitur. Ex quo fit, vt in Canonicis scriptis Prophetarum & Apostolorum enunciationes dogmaticæ vim demonstrationum habeant. Sunt enim conclusiones sapientiæ diuinæ, cui meritò omnis cedit humana autoritas. Historicæ enunciationes sunt etiã semper veræ quoad narrationem, non semper quoad res subiectas attinet: Cuius generis sunt hostium Christi in Christũ dicta. Secundum, quæ fuerit scribendi Occasio, cuius obseruatio permultum facit ad intellectum & ordinis & rerum quæ tractantur. Tertium, quis sit status seu quæstio, seu, quod idẽ est, materia principalis. Quartũ, quis sit tractationis ordo, qui nisi dextrè monstretur, nõ solùm docentis, verùm etiam discentium labor frustrà suscipitur.

DE PRIMO.

Scriptor huius Euangelij est Iohannes discipulus Domini, qui & Euangelista & Apostolus Iesu Christi nominatur. Euangelista quidem, quia & scriptor & annunciator Euangelij fuit: Apostolus verò, quia à Domino immediatè è piscatore creatus est Apostolus, Matth. 4. Hæc apostolica functio meritò nobis quàm commẽdatissimum reddet Euangelium à Iohanne scriptum. Nam cùm Apostolus Christi sit Iohannes scriptor huius Euangelij, hęc sex simul cogitanda sunt: Primum, quòd nobiscum loquatur vice Christi. Secundum, quòd adferat doctrinam cœlestem. Tertium, quòd nihil erroris sit ipsius doctrinę admixtum. Quartum, quòd doctrina ipsius sit Catholica, vt quæ ad totum mundum pertineat, & ad omnes nationes & populos cuiuscunq; fuerint conditionis aut sexus. Quintum, quòd non secus quàm voci diuinæ sit Iohanni credendum. Sextum, quòd qui doctrinam Iohannis reiecerint aut contempserint, ipsum Deum patrem, & filium eius Iesum Christum, & Spiritum Sanctum reiiciant & contemnant in proprium exitium & damnationem perpetuam. Hic Iohannes (vt & frater ipsius Iacobus) à Domino vocatus est filius tonitrui, Marci 3. Cui daturus erat sonoram vocem, qua tonaret in toto orbe, ex cuius ore tonitru hodie adhuc auditur in lectione Euangelij ab eo scripti. Porrò de vita, gestis, exilio, reditu & obitu Iohannis legatur Ecclesiastica historia.

DE SECVNDO.

Occasio scribendi Euangelium duplex fuit Apostolo nostro: Prior & præcipua, vt errores Cherinti & Ebionis, qui diuinitatem Christi Domini negârunt, refutaret, idq; ad petitionem Episcoporum Asiæ. Vnde meritò, vt Augustinus ait, in figura quatuor animalium aquilæ volanti comparatur, quæ volat altiùs cæteris auibus, & Solis radios irreuerberatis aspicit luminibus. Qui enim supra pectus Domini in cœna recubuit, cœlestis haustum sapientiæ cæteris excellentiùs de ipso dominici pectoris fonte potauit. Posterior, vt omissa à prioribus Euangelistis exponeret, quemadmodum Eusebius testatur lib. 3. Ecclesiasticæ historiæ, cap. 24. *Iohannem,* inquit, *tradunt vsque ad vltimum penè vitæ suæ tempus, absque vllius scripturæ indiciis Euangelium prædicasse. sed cùm horum trium Euangeliorum etiam ad ipsum notitia peruenisset, probasse quidem dicitur fidem & veritatem dictorum, deesse tamen vidit aliqua, & ea maximè, quæ primo prædicationis suæ tempore Dominus gesserat. Certum enim est, quod in superioribus tribus Euangeliis hæc videntur sola contineri, quæ in eo gesta sunt anno, quo Iohannes Baptista vel inclusus est in carcerem, vel punitus. Denique si obserues, statim in initiis narrationis, posteaquam refert Matthæus de quadraginta dierum ieiunio, & de tentatione Christi, continuò subiicit dicens: audiens autem quòd Iohannes traditus esset, venit Iesus in Galilæam. Sed & Marcus similiter, cap. 1. Posteaquam, inquit, traditus est Iohannes, venit Iesus in Galilæam. Lucas verò etiam, priusquam incipiat aliquid de actibus referre Iesu, dicit: adiecit Herodes super omnia mala quæ gesserat, & conclusit Iohannem in carcerem. Quia, inquam, ab his hæc videbantur omissa, rogatus est Iohannes Apostolus, vt ea quæ præterierãt priores, ante traditionem Iohannis Baptistæ, Saluatoris gesta conscriberet, & ideò dicit in Euangelio suo: Hoc fecit initium signorum Iesus. Et iterum in alio loco indicat dicens: Nondum enim Iohannes missus erat in carcerem. Ex quibus constat, quòd ea quæ antequam Iohãnes traderetur, à Iesu fuerant gesta, describit. Et ideò si quis hoc diligentiùs consideret, euidenter inueniet, non sibi Euangelia dissonare, sed alterius temporis gesta esse, quæ scribit Iohannes, alterius, quæ cæteri Euangelistæ.* Hactenus Eusebius.

Porrò quia obstinati Iudæi fidem detrahunt Euãgelistis, eò quòd interdum videantur dissentire, ascribam verba Ludouici Viuis, qui clarè & piè Iudæorum vanitatem refellit, cuius hæc sunt verba: *At quatuor illi nonnunquam inter se dissentiunt? Huic quæstioni sic respondet Iohannes Chrysostomus: Paruæ interdum dissidentiæ in Euangeliis argumentum præbent veritatis, ne ex composito videantur scripsisse, si per omnia consentirent. Fuit Iohannes Apostolus Ephesi eodem tempore, quo etiam Paulus, alter tamen nullam in suis Epistolis de altero mentionem facit, nec multum conueniebant & colloquebantur, postquam satis erant à Spiritu Dei edocti, instructi & quasi armati, ne de communicata sententia & consilio viderentur annunciare Christum, sed ex ipsius Christi doctrina & monitis cœlestibus: Ergo in fundamento & summa rerum nusquam discrepant, nempe Christum esse Dei filium, natum de Maria Virgine, edidisse miracula ingentia, docuisse contemptum mundi huius, fiduciam, charitatem erga Deum & homines, vocasse cunctos mortales ad sempiternam fœlicitatem, passum, mortuum, surrexisse, ascendisse ad cœlos, sedere ad dextram patris sui, venturum iudicem hominum vniuersorum. Hæc vna voce, vna sententia constanter referunt & docent. Discrepant quandoque in circumstantiis, quas Græci περιστάσεις nominant, quæ rei summã non variant. Hic astrictiùs rem narrat, ille fusiùs. hic perhibet sanatos duos, alter tres, vnus in egressu portæ, alius in ingressu: quod illa de causa sæpè euenit, quòd est tanta miraculorum Christi multitudo, vt quæ sunt diuersa, nos tamen propter aliquam inter se similitudinem eadem esse existimemus. Eundem in modum in dictis & sententiis doctrinæ eadem dixit Dominus variis locis variis verbis. Hic refert quæ hîc dixit hoc modo, ille quæ illo in loco paulùm diuersè. Colligunt videlicet centones concionum & verborum Christi, quæ ad institutionem & salutem nostram facerent, & vt congerunt*

acta Christi, magis rerum habentes rationem quàm ordinis & temporis, videntur sæpenumero alia quæ sunt eadem, & eadem quæ sunt diuersa. Hactenus Viues. Porrò finem scriptionis Euangelij Iohannis ipse Iohannes indicat capite penultimo cùm ait: *Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quòd Iesus est Christus ille Filius Dei, & vt credentes habeatis vitam per nomen eius.*

DE TERTIO.

Cùm titulum huius libri, qui est Sanctum Euangelium Iesu Christi secundùm Iohannem inspicimus, summam argumenti habemus, videlicet, quòd Iohannes nobis exhibeat & proponat historiam & doctrinam de bono optatoque nuncio salutis per Christum partæ. Hæc autem historia & doctrina in hanc breuißimam sententiam includi potest, videlicet, quòd filius Dei homo factus docuerit viam salutis, & se mundi Saluatorem esse, & olim promissum Meßiam diuinis operibus ostenderit, qui vt mortuus est pro peccatis hominum, ita resurrexit in eorum iustificationem, vt credentes per nomen ipsius vitam habeant.

DE QVARTO.

Historicum ordinem seruat Iohãnes: Primùm enim scripturus de Christo, exponit quis sit: Deinde cur venerit: Tum quid gesserit & docuerit: Postremò quid illi euenerit. Sed hæc particulatim in enarratione explicabimus, & accommodabimus ad vsum conscientiarum, vt non solùm mens informetur, verùm etiam vt viuus sensus in corde sentiatur eorum quæ hîc traduntur. Vtrumque enim requirit Paulus, videlicet, γνῶσιν & αἴσθησιν: illa mentis est, hæc cordis.

EVANGELII IOHANNIS APOSTOLI,

CAPVT I.

SVMMA CAP. I.

FILIVS DEI homo factus, Iohannis Baptistæ cœlitus edocti testimonio affirmatur esse CHRISTVS, qui & aliis quibusdam discipulis se olim promissum MESSIAM esse declarauit.

ORDO ET PARTES CAPITIS I.

Partes huius capitis præcipuè sunt quinque, quæ hoc ordine exponuntur.

Prima, est descriptio Diuinitatis & Personæ FILII DEI.

Secunda, est missio Iohannis Baptistæ.

Tertia, est incarnatio FILII DEI.

Quarta, est expositio testimonij Iohãnis.

Quinta, est historia de quibusdam discipulis agnoscẽtibus IESVM esse MESSIAM.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 *IN principio erat Verbum, & Verbũ erat apud Deum, & Deus erat Verbum.*

2 *Hoc erat in principio apud Deum.*

3 *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.*

4 *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum.*

5 *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt.*

HÆC prima pars capitis, est descriptio & assertio Diuinitatis Filij Dei & personæ ipsius: quæ cõstat decem propositionibus; quibus, tanquam tonitru quodam cœlesti prosternit Iohannes vanitatem multorum hæreticorum, qui diuinita- A tem Filij Dei, & distinctionem personarum, olim oppugnãrunt, & hodie oppugnant.

Priusquam autem has decem propositiones declarabimus, tria videntur nobis vtiliter explicanda esse. Primum, quòd Verbum seu λόγος, in hac descriptione sit ipse Filius Dei Patri ὁμοούσιος. Alterum, cur Filius Dei dicatur λόγος, seu Verbum. Tertium, quàm sobriè & circumspectè versandum sit in hac doctrina de Diuinitate.

1 Quòd verbũ seu λόγος sit Filius Dei æternus, hisce rationibus euidentißimè demonstratur.

B Prima: Omnia per λόγον facta sunt. Igitur λόγος est Filius Dei. Nam quod Iohannes dicit, per λόγον, Paulus per eundem Spiritum edoctus, à quo Iohannes, dicit, per Filium, Coloss. 1. 14. *Habemus, inquit, redemptionem per sanguinem ipsius & remißionem peccatorũ, qui est imago Dei inconspicui, primogenitus omnis creaturæ. Nam per eum omnia quæ in cœlis sunt, & quæ in terris visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue potestates, omnia per ipsum & in ipsum creata sunt.* Et ad Hebr. 1. 2. *Locutus est nobis per Filium, per quem & secula fecit.*

C Secunda: λόγος caro factus est: Igitur λόγος est Filius Dei. Ita Paulus ad Rom. 1. 2. dicit: *Segregatus sum in Euangelium Dei de Filio eius Iesu Christo, qui natus est ex semine Dauid, & declaratus Filius Dei per virtutem, &c.* Et ad Rom. 9. 5. *Ex quibus est Christus secundùm carnem, qui est super omnia Deus laudandus in secula.*

Tertia: Apostolus ipse, quẽ in principio Capitis vocat λόγον, postea in eodem capite v. 15. vocat vnigenitum à patre, plenum gratia & veritate: Vocat agnum Dei tollẽtem peccata mundi, D vocat denique expreßis verbis Filium Dei: Igitur λόγος est persona verè subsistens, nempè Filius Dei, & nõ consiliũ aut promißio, quemadmodum hæretici veteres nugati sunt.

Porrò appellationis filij ratio hæc est: Quicquid ab altero generatur secundùm similitudinem naturæ, omni substantiæ proprietate seruata, eius Filius rectißimè dicitur: Cùm igitur λόγος æternus à Patre, secundùm similitudinem naturæ

naturæ, seruata eadem substantia, natus sit, rectè Filius dicitur.

Quarta: Apocalyp. 19. 11. *Vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur fidelis & verax, & in iustitia iudicat & pugnat. Oculi autem eius sicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, & vestitus erat veste aspersa sanguine, & vocatur nomen eius ὁ λόγος τοῦ θεοῦ.* Ergo λόγος verè est filius Dei.

His quatuor euidentissimis demonstrationibus ex verbo Dei petitis confirmati, statuamus aduersus omnes hæreticos, veteres & nouos, λόγον hic significare Filium Dei à Patre genitum ante secula.

Nunc rationes quæramus huius appellationis, quæ tametsi variæ statui possunt: tamē præcipua est, quam Apostolus infrà in hoc ipso capite videtur insinuare cùm ait: *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.* Dicitur ergo λόγος, & quia Patrem, quē nemo vidit vnquam, nobis repræsentat, vt eius viua imago, & quia nobis enarrat ipsius voluntatem: Vnde Athanasius ait: *λόγος dicitur, quia est nuncius & interpres patris sui.*

Hinc monemur primùm, vt si nobis curæ est Deum noscere, eius imaginem intueamur: Deinde, vt si scire cupimus Dei voluntatem, ipsius λόγον, hoc est, Filium audiamus. Quoties igitur Filius Dei dicitur λόγος, toties monemur vt ipsum audiamus, & solum doctorem salutis & beatitudinis agnoscamus. Basilius Magnus appellationis huius rationem hisce verbis reddit in Homilia quadam ita scribens: *Propter quid λόγος dicitur? vt ostendatur, quòd ex mente procedat. Propter quid λόγος? Quia citra perpessionem natus est. Propter quid λόγος? Quia imago genitoris est totum in se exhibens genitorem, videlicet diuinis operibus & enarratione voluntatis ipsius.* Atque hactenus de Verbo, & quòd Filius Dei sit illud Verbum, curque Verbum dicatur.

Nunc quod tertio loco proposui, adiiciam, quàm sobriè & circumspectè in mysterio Diuinitatis sit versandum. Cùm Dauid ait: *Lucerna pedibus meis verbū tuum*, vult vt in rebus fidei sapiamus, credamus & agamus secundùm verbū, sine quo in densissimis tenebris versamur. Et Salomon, Pro. 25. 27. *Scrutator maiestatis opprimetur à gloria.* Igitur Bernhardus: *Sacramentum*, inquit, *hoc, magnum est, & quidem venerandum, non scrutandum, quomodo pluralitas sit in vnitate, aut quomodo ipsa vnitas sit in pluralitate. Scrutari hoc, temeritas est, credere, pietas, nosse verò, vita æterna est.* Siquidem nostra cognitio de Deo, vt ait Nazianzenus, est μεγάλου φωτὸς μικρὸν ἀπαύγασμα, hoc est, magni luminis perexiguus splendor. Prohibemur quoque symbolo quodam, Exod. 19. 12. ne temerè indagemus sublimitatem Diuinitatis. *Cauete*, inquit, *ne ascendatis in montem.* Nos proinde sequamur in hoc mysterio non cœcam rationem nostram, sed lucernam Dei, & hoc perexiguo splendore Diuinitatis, quem exhibet Verbum, simus contenti, donec in cœlestem illam scholam venerimus, in qua hanc arcanam sapientiam perfectè cognoscemus.

Cùm igitur verbum Dei clarè sonat sine omni ambiguitate, Deut. 6. 4. *Audi Israel, dominus Deus noster, Deus vnus est*, credamus contra Græcorum stultitiam, vnum tantùm Deum esse, & non plures. Rursus cùm audimus distingui personas, Patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & singulis tribui quod soli essentiæ Diuinæ conuenit, credamus Patrem esse verum & perfectum Deum, & Filium verum & perfectum Deum, & Spiritum Sanctum verum & perfectum Deum. Nam cui tribuitur proprium quod vni soli essentiæ conuenit, huic etiam essentiam tribui necesse est: Et quamuis Pater est Deus, & Filius est Deus, & Spiritus Sanctus est Deus, non tamen tres dij sunt, sed vnus tantùm Deus est. Vnitas enim naturæ diuinæ non permittit tres deos dici. Etsi ergo tota Diuinitas est in Patre, & tota in Filio, & tota in Spiritu Sancto, quoniam Pater sit verus & perfectus Deus, à quo omnia, & Filius verus & perfectus Deus, per quem omnia, & Spiritus Sanctus verus & perfectus Deus, in quo omnia: tamen quia ipsa diuina natura est vna & eadem omnino numero in tribus, ideo Pater & Filius & Spiritus Sanctus non tres dij, sed vnus Deus est. Etsi igitur diuersi sunt personis, qui gignit, & qui gignitur, & qui procedit ab vtroque: non tamen diuersi sunt essentia & natura. Tametsi igitur tres personæ realiter à se inuicem distinguuntur, essentialiter tamen omnino idem sunt.

Postquam autem in hunc modum instructi sumus ex verbo Dei, de Vnitate diuinæ naturæ & Trinitate personarum, non iniucundum erit, nec inutile, si vestigia Trinitatis in opificio Dei quæsiuerimus. Quemadmodum enim omne opus imaginem quandam & similitudinem refert sui opificis, adeò vt ex opere, qualis sit opifex, & ex opifice, quale sit opus, in promptu sit intelligere: ita in rebus omnibus creatis, diuinæ Trinitatis effigiem in vnitate substantiæ, licet, etsi obscurè, conspicere. Est siquidem in qualibet re condita & vnitas & trinitas: res ipsa quælibet per se vna est: Deinde in re qualibet est essentia, & potentia & actio. Essentia est quasi Pater, vnde oritur potentia tanquam Filius, & ex vtrisque actio tanquam Spiritus Sanctus. Vt in animantibus quæ gignunt, est gignens, genitum, & amor copulans gignens & genitum: ita in Diuinitate est Diuinitas gignens vt Pater, & genita, vt Filius, & amor procedens ab vtrisque eosque copulans Spiritus Sanctus. Sed hìc fit communicatio eiusdem numero, naturæ & essentiæ, quod non fit in creaturis, in quibus, multiplicatis indiuiduis, multiplicatur natura. In Sole est primùm Sol ipse splendens & quasi gignens, est splendor veluti genitus, & calor procedens ab vtrisque. Hìc si communicaretur eadem substantia Solis, vt est vna numero, splendori & calori, rectè diceretur, Sol splendens est Sol, splendor est Sol, & calor est Sol:

non tamen tres essent Soles, sed vnus Sol. Ad hanc imaginem respicit Paulus, cùm Filium vocat ἀπαύγασμα gloriæ Dei. Hebr. 1. 3. Sed omissis aliis, proponamus animam hominis, quæ ad similitudinem & imaginem Dei condita est. Vt vna est anima, & tres eius facultates, & non plures: ita vnus Deus est, & tres personæ, & non plures. Vt in anima est mens, intelligentia, & volitio: ita in vna Diuinitate est Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus. Sicut intelligentia oritur à mente, & voluntas à mente & intelligentia: ita Filius gignitur à Patre, & Spiritus Sanctus procedit à Patre & Filio. Vt mens, intelligentia & voluntas non sunt tres animæ, sed vna solummodò anima, cùm non sit nisi vna eius substantia: sic Pater & Filius & Spiritus Sanctus, non sunt tres dij, sed vnus Deus, cùm tantùm sit substantia vna numero, in qua communicant tres personæ. Hæc breuiter & sobriè de diuina Triade dicta sint.

Testimonia Vnitatis & Trinitatis aliũde petantur. Nunc ad propositiones ipsas, quas proponit Apostolus, veniamus.

PRIMA.

In principio erat Verbum.

Hoc est, à principio (vt ipse Ioannes in prima epistola se interpretatur) erat λόγος, hoc est, cùm Deus initium faceret creandi quicquid conditum est, erat, id est, subsistebat λόγος. Proinde hic λόγος est æternus. Nam quicquid non cœpit existere, æternum esse necesse est. Prima ergo hæc propositio æternitatem Filij Dei contra Ebionem, Cherintum & alios hæreticos confirmat. Nunquam ergo Pater fuit sine Filio, nec Filius sine Patre, etsi Pater principium & origo est Filij & Spiritus Sancti. Hæc proinde locutio, *Erat in principio*, monet animos attollendos esse supra principium temporis ad æternitatem ipsam, quando erat λόγος. At cùm in Genes. 1. 1. dicitur: *In principio creauit Deus cœlum & terram*, significatur cum temporis initio ordo rerum creatarũ. Vtrobiq; igitur & in Genesi & in hoc loco Principium, initium tẽporis significat: Sed in Genesi habet respectum ad sequentia, quæ ordine quodam in tempore producta sunt: In Iohanne verò ad præcedentia, id est, æternitatem, antequam vlla res creata est, alioqui, si Deus primùm creasset Verbum, dixisset Iohannes: In principio fecit Verbum, vel in principio factum est Verbum.

SECVNDA.

Et Verbum erat apud Deum.

Hæc propositio tria docet, videlicet distinctionem personalem, qua Filius à Patre distinguitur. Est ergo alia persona Patris, alia Filij: Subsistentiam realem, qua verè subsistit Filius apud Patrem subsistentem. Est igitur persona alia à Patre: Et similitudinem, iuxta quam Filius dicitur imago essentialis Patris. Nam vt præpositio πρὸς, & distinctionis est & similitudinis: ita verbum *Erat*, hoc est, ὑφίστατο, id est, subsistebat, subsistẽtiam realem significat. Hinc sumitur ratio, cur Patres aduersus Sabellium vsi sunt vocabulo personæ in mysterio Trinitatis. Omne enim quod subsistit in natura intelligibili, apud Latinos persona dicitur, & apud Græcos ὑπόστασις. Quia ergo tres sunt reuera subsistentes in diuina natura, videlicet Pater & Filius & Spiritus Sanctus, tres personas in Diuinitate posuerunt.

Porrò de Filio imagine Patris hoc tantùm breuissimè admonebo, quòd cùm Filius Dei dicatur imago Patris, hoc fiat duplici respectu. Nunc enim solius Patris respectu, nunc respectu hominum. Respectu Patris solius dicitur Filius imago Patris, quia Filius est eiusdem substantiæ cum Patre, vt cùm Adam dicitur genuisse Seth secundùm imaginem suam, hoc est, secundùm identitatem naturæ, omni substantiæ proprietate seruata. Sed hoc est discriminis, vt suprà quoq; admonuimus: in Adam & Seth multiplicatur eadem natura humana, & non manet in vtroque vna numero, vt est vna specie: In Deo autem Patre & Filio eius manet vna eademque natura numero, & vocatur hæc imago essentialis. Respectu hominum dicitur Filius imago Patris, quia nobis reuelat patrem. Vnde Augustinus: *Quantum ad nos, quibus reuelat Patrem, imago est, per quam cognoscimus Patrem, quem nemo alius nouit nisi Filius, & cui voluerit filius reuelare. Reuelat autem per hoc quod ipse intelligitur. A quo enim ipse fuerit intellectus, consequenter intelligitur & Pater, secundùm hoc quod ipse dixit: qui vidit me, vidit & Patrem.* Et hæc imago vocatur à Cypriano per gloriam virtutis. Vtraque naturalis rectè dicitur, quæ distinguitur ab ea quæ dicitur per gratiam, qua Adam est conditus ad imaginem Dei.

TERTIA.

Et Deus erat Verbum.

Hac propositione occurritur quæstioni seu obiectioni, quæ ex secunda propositione inferri poterat hoc modo: Si Verbum erat apud Deum, videtur aliud esse à Deo. Respondet Iohannes & ait: *Et Deus erat Verbum*, hoc est, ipsum Verbum, quod erat apud Deum, erat Deus. Nam articulus Græcus indicat, quòd Verbum sit Subiectum, & Deus Prædicatum, quasi diceret: tametsi persona Filij à Patris persona distinguitur realiter: tamen non diuiditur essentialiter. Est enim vna vtriusque essentia diuina. Proinde Filius est Patri ὁμοούσιος, hoc est, coessentialis, eiusdem naturæ, non multiplicatæ, sed vnius atque eiusdem numero. Hinc Patres ad refutãdum Arrium vocabulum ὁμοούσιον sumpserunt, quo significatur, quòd Pater & Filius & Spiritus Sanctus & simul existant, & eiusdem numero sint naturæ. Hinc nata est hæc loquendi formula in Ecclesia: *Non est aliud Pater, aliud Filius, aliud Spiritus Sanctus, etsi alius est Pater, alius est Filius, alius est Spiritus Sanctus.* Neutrum

trum enim genus ad naturam, Masculinum verò ad personas referunt. Nec hæc Ecclesiæ consuetudo loquendi contemnenda est. Nam discernit eruditè inter naturã & personas, vt sciamus, quę locutiones ad naturam, & quę ad personas pertineant.

QVARTA.

2 *Hoc erat in principio apud Deum.*

Tres priores propositiones in vnam cogit maioris euidentiæ causa, & est sensus: Hoc Verbum Deus, erat in principio apud Deum. Non ergo pater est Λόγος, nec Λόγος est Pater, sed distinctæ sunt personæ, coæternæ & consubstantiales. Vide quàm circumspectè agit Apostolus de hoc mysterio. Quemadmodum suprà, ne quis ex eo quod dixerat: *Verbũ erat apud Deum* inferret, Verbum esse aliud à Deo, mox subiecit: *& Deus erat Verbum:* ita hoc loco, ne quis ex dicto, *Deus erat Verbum*, concluderet vnitatem personæ in diuinis cum Sabellio, repetit quod dixerat de distinctione personali, & ait: *Hoc erat in principio apud Deum*, hoc est, Λόγος est Deus, Λόγος erat in principio, & Λόγος erat apud Deum. Iam si Λόγος est Deus, eadem est natura Patris & Filij. Si Λόγος erat apud Deum, certè alius est Λόγος à Deo, id est, distincta persona à Deo. Si Λόγος erat in principio, profectò coæternus est Patri. His refutatur Arrius, qui cœpisse Λόγον autumat, qui falsò existimauit, multiplicatis personis in diuinis multiplicari naturam, quemadmodum vsu venit in rebus creatis. Refutatur & Sabellius, qui ex vnitate naturæ non multiplicatæ, personæ vnitatem falsò colligit, quasi verò non posit esse in creatore quod in creaturis est impossibile, & quasi iusta comparatio fieri posit inter infinitum & finitum, seu inter Deum creatorem & res creatas.

QVINTA.

3 *Omnia per ipsum facta sunt.*

Hæc propositio ex Genesi sumpta est, vbi legimus Deum dicendo omnia condidisse, hoc est, vt Dauid interpretatur, Verbo omnia creasse & firmasse, quod Iohannes & Paulus adhuc clariùs exponunt, cùm dicunt, omnia per Filium condita esse. Neque hoc dictum, *Omnia per ipsum facta sunt*, ad instrumentum, vt Arrius exponit, vt inde concludat Filium minorem esse Patre vt instrumentum artifice, referendum est, sed ad efficientem causam, videlicet potentiam & sapientiam, quæ est ipse Filius. Hinc tria concluduntur: Primum: Ex ordine causæ & effectus æternitas Filij. Si enim omnia per Filium facta sunt, certè ipse non est factus. Nam fieri potest minimè, vt effectus sit sua causa prior. Si non ipse factus est, creator erit cum Patre, atque adeo Deus æternus: Secundum: Ex operis quantitate, pulchritudine, situ & ordine concluditur immensa potentia, summa bonitas, & sapientia, quæ similiter Λόγον esse Deum conuincunt: Tertium: Quòd vt omnia per Filium facta sunt: ita per eundem omnia salutaria in politiis & in Ecclesia geruntur.

SEXTA.

Et sine ipso factum est nihil quod factum est.

Anteuertit duplicem obiectionem: Vnam eorum, qui poterant restringere vniuersalem particulam ad omnia alia, scilicet præter Λόγον: quasi verò ipse primum esset factus à Deo, & deinde Deus reliqua omnia per illum fecisset. Sed hanc obiectionem necessariò anticipat, cùm addit: *Et sine ipso factum est nihil quod factum est.* Proinde nequaquam est factus, sed ab æterno genitus à Patre. Alteram eorum, qui ex malè intellecto dicto, *Omnia per ipsum facta sunt*, possent inferre peccatum etiam per illum esse factum. Sed Iohannes vult distingui inter res factas, id est, creaturas, & destructionem creaturarum quæ sunt peccatum & mors in Diabolis & hominibus.

Porrò ex hisce quinque propositionibus Ecclesia sumpsit quod in symbolo canit: *Credo & vnum Dominum Iesum Christum Filium Dei vnigenitum, & ex Patre natum ante omnia secula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt.*

SEPTIMA.

4 *In ipso vita erat.*

Hoc est, vt omnia per Λόγον, Dei Filium, condita sunt: ita per eundem omnia consistunt, & quicquid est, mouetur, & viuit, per ipsum est, mouetur & viuit, iuxta illud in Act. 17. 28. *In illo viuimus, mouemur & sumus.* Quod sanè opus est prouidentiæ creatoris proprium, vnde etiam concluditur Diuinitas Filij. Loquitur autem hęc propositio de vniuersali rerum conseruatione per Λόγον. Est enim Λόγος hic causa subsistentiæ, motus & vitæ omnium rerum, quæ sunt, mouentur & viuunt. Neque tamen hinc efficitur, quòd sit autor seu causa peccati, quòd peccatum est motus vel internus vel externus pugnans cum lege Dei. Nam discernendum est inter motum ordinarium qui est à Deo, & motum aberrantem ab ordine diuino, qui est liberæ voluntatis. Deinde quia Filius Dei conseruat naturam, & modum agendi in natura sustentat, vult vt naturalia naturaliter agant, & voluntaria voluntariè, alioqui destrueret opus suum. Quòd igitur voluntariè agimus, à Deo est: at quod abutimur hac potestate, à Diabolo & nobis ipsis est: Iuxta illud Iohannis 8. 41. *Vos facitis opera vestri patris Diaboli.* Item, *Cùm loquitur mendacium, ex propriis loquitur; quia mendax est, & pater eius.* Quòd ergo Diabolus & Homo peccare possint, à Deo est, at quòd peccent, ab illis ipsis est.

Porrò notandum est, quòd Christus duplici nomine dicatur vita. Primùm, quia ipse vita est naturâ. Deinde quia efficit vitam in crea-

turis pro earum conditione: Vnde duplex vita est quam efficit Christus in creaturis, videlicet naturæ & gratiæ. Hanc posteriorem Paulus vocat vitam Dei.

OCTAVA.

Et vita erat lux hominum.

Hoc est, λόγος æternus, qui omnia conseruat & sua virtute facit, vt omnia in suo statu consistant, hominum etiam vita & lux est, hoc est, peculiari quodam modo homines viuificat & illuminat, ex quo diuino opere cõcluditur Diuinitas Filij.

Videtur autem hæc propositio potissimùm referenda esse ad homines primos ante lapsum, qui vita & luce Filij Dei vixerunt, originali iustitia ornati, & clara Dei notitia illuminati. Sed hanc vitã gratiæ & lucem, transgressi mandatum Dei, parentes nostri amisêre, & immersi sunt in densissimas tenebras. Nam vita illa & lux, quæ fuit quædam imago Dei, abolita est magna ex parte per peccatum, & tantùm vita naturæ, eaque contaminatissima, vt testatur experientia omnium hominum, remansit.

NONA.

Et lux in tenebris lucet.

Hanc propositionem refero ad statum hominum post lapsum, in quo remanet aliqua lux, id est, notitia de Deo, sed illa in tenebris lucet, quia homines iam tenebræ facti sunt propter transgressionem, amissa luce, qua lucebant ante lapsum. Quænam autem sit hæc lux remanens post lapsum, & lucens in tenebris, exponit Paulus ad Rom. 1. 19. *Notitia Dei erat illis manifestata, Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim Dei à creatione mũdi per ea quæ facta sunt, conspiciuntur: Sempiterna quoque eius potentia & Diuinitas, vt sint inexcusabiles.* Huic naturali notitiæ (quæ radius quidam est lucis Filij Dei) & creationi rerum (quæ confirmat insitas notitias) accessit tertio loco verbum promissionis, quod etiam in tenebris lucebat. Multis enim erat veluti inanis sonus. Hæc tria opera cùm sint diuina, testantur λόγον esse Deum, qui eorum autor existit.

Porrò homines tenebræ dicũtur has ob causas: Primùm, quia peccatum separat eos à luce diuina: Secũdò, propter ignorantiã qua falluntur, quoties aliq̃d de Deo & eius volũtate ratiocinari incipiunt: Tertiò, quia pœnis circumdati sunt, & properant ad sempiternas tenebras.

DECIMA.

Et tenebræ eam non comprehenderunt.

Hoc est, homines in peccatum lapsi, nec notitia insita menti de Deo, seu luce naturali, quæ remãsit post lapsum, nec per creaturam in qua conspicitur potentia Dei & Diuinitas, perducti sunt in salutarẽ Dei notitiã, videlicet vt ipsum Deum agnitum glorificarent. Cuius rei rationẽ reddit Paulus ad Ephes. 4. 17. *Gentes ambulant in vanitate mentis suæ, intelligentiã habẽtes obscuratam, & abalienatæ sunt à vita Dei per ignorantiã, quæ est in ipsis propter obdurationẽ cordis eorũ, qui dedolentes semetipsos tradiderunt impudicitiæ.* Hic Paulus plena enumeratione ostendit, qualis sit homo extra Christũ. Tres sunt in hominibus veluti fontes actionũ, videlicet mens, intelligentia, & cor, in quo sunt appetitiones. Menti, quam tantopere Philosophi extollũt, vt ipsam τὸ ἡγεμονικὸν nominent, vanitatem tribuit, propterea quòd notitia illa de Deo potissimũ & eius veneratione manet ociosa & inefficax, quæ tametsi vera est: tamen ad effectũ & actionẽ, vt oportebat, nõ progreditur. Deinde intelligẽtiæ, cuiꝰ officiũ est ex mẽtis notitiis, idest, ex principiis practicis, ratiocinari q̃d faciendũ & quid fugiendũ sit, tribuit cæcitatẽ. Vnde fit vt alienissimas à principiis cõclusiones extruat. Quid enim alienius est & absurdius quàm ex notitia de Deo mẽti insita concludere serpentes & crocodilos colendos esse, sicut Ægyptij fecerũt? Tertio loco cordi tribuit obdurationẽ, seu, vt Ambrosius vertit, duritiam, vnde fit vt homines nõ tangãtur sensu lucis, sed respuant lucem in ipsorũ mentes incurrentẽ, & deficiant à communibus notitiis. Hanc mentis vanitatem, caliginem intelligentiæ, & obdurationẽ cordis consequitur ἀναισθησία quę dã sponte se in gurgitem omnium vitiorum pręcipitãs. Hæc omnia complectitur Euangelista noster, cùm ait: *Et tenebræ lucem non comprehenderunt.* Ad eundem ferè modum Paulus ad Rom. 1. 11. ostendit defectionem hominum nõ renatorum à luce menti insita, ad horrendas tenebras & absurditates ex diametro pugnantes cum ipsis principiis: *Vani,* inquit, *facti sunt in ratiocinationibus suis, & obscuratum est desipiens cor eorum, qui profitebantur se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis hominis corruptibilis, & volucrum & quadrupedum & reptilium.* Hîc ostendit Apostolus & causam & effectum tenebrarum, quę sunt in hominibus, quæ tantæ sunt, vt ipsi homines non renati iurè tenebræ dicantur. Causa est ratiocinatio aberrans, hoc est, intelligentia, quæ ex luce mentis, nil nisi vanitatem & tenebras colligit, idque propter stultitiam cordis. Hinc est quòd qui profitebantur se esse sapientes, vt Thuscorum Aruspices: Gallorum Druides: Ægyptiorum Sacerdotes: Græcorum Philosophi: Persarum Magi: Indorum Gymnosophistæ stulti facti sint. Non ergo tantùm vulgus promiscuum & rude, sed sapientissimi quique etiam extra Christum meræ sunt tenebræ. Effectus est defectio à Deo, idololatria, & omnis impuritas & iniquitas. Atq; hactenus de hominibus qui non habuerunt facem verbi cœlestis. At qui verbum promissionis habuerunt, maxima ex parte manserunt tenebræ, vt Cain & eius posteritas, qui lucem promissionis non apprehenderũt. Pauci quidem, vt Abel, Seth, Enoch, & post diluuium paucissimi in tãta multitudine ex istis tenebris eluctati sunt, verbo promissionis fidem adhibentes. En quales sint homines ante regenerationem, nempe dẽsissimæ tenebræ, qui claritatem Solis se circumfulgentis

non

non apprehendunt. Quare non immeritò Apostolus noster dicit, tenebras non apprehendisse lucem.

Loci huius partis.

Primus, de diuina natura Verbi & eius personali distinctione à Patre, cui est coessentialis.

Secundus, de creatione omnium rerum per verbū, item de destructione aliunde irrepente.

Tertius, de vigore qui inest singulis rebus creatis p verbum: Item de sustentatione & conseruatione earundem.

Quartus, de vita & luce hominum ex verbo ante lapsum.

Quintus, de tenebris humanis post lapsum, videlicet quòd omnes homines extra Christū meræ sunt tenebræ, atq; adeò cæci, vt nihil omnino cernant in rebus salutis suæ. Etsi Deus se satis exhibet contemplādum, cùm per notitiam naturalem, tum per manifestationem sui in singulis creatis.

Sextus, quòd totum genus humanū coram Deo sit inexcusabile, vt quod nihil habeat quod prætendat in iudicio Dei, quò minus sit damnabile, propterea quòd Deum non colat iuxta insitam notitiam, & reuelationem in creaturis. Vnde consequitur, quòd multò magis damnabiles sint, qui cùm verbum Dei habeant, magis tamen amant suas tenebras, quàm lucem Dei.

Vsus huius partis.

Scopus totius huius descriptionis est, vt sciamus, quantus sit, & qualis reparator generis humani, vt huius potentiam opponamus omnibus Diabolis, & hominibus aduersantibus Filio Dei, & oppugnantibus Ecclesiam ipsius. Vt statuamus, sicut omnia p ipsum facta sunt, & conseruantur: ita etiam nos restituendos esse beatitudini, qua per peccatum excidimus, modò in ipsum crediderimus, & lucem ipsius salutarem, quæ est verbum ipsius, in nostra corda admiserimus. Vt consolemur nos ipsius prouidentia & præsentia in omnib9 aduersis. Vt caueamus, ne rursus immersi in tenebras, amittamus lucem ipsius salutarem. Vt non absterreamur à fide & confessiōne propter magnitudinē & multitudinem tenebrarum, hoc est, impiorum in mundo auersantium Euangelium. Vtq; Deum ex fide p tanta misericordia in Filio nobis præstita, mente, corde, ore, confessione, & tota vita celebremus. Nisi enim hæc praxis accesserit notitiæ diuinitatis, nihil proderit scire vnum esse Deum, & nosse personas Trinitatis recensere, in qua Papistæ collocant suam fidem, quā communem habent cum Diabolis. Paulus proinde Philip. 1. 9. vult, vt sicut in cognitione proficimus: ita etiam in sensu abundemus, hoc est, vt notitiæ mentis respōdeat fiducia cordis, qui est motus Spiritus Sancti, per quem Spiritus Sanctus sentitur adesse arrhabō hæreditatis nostræ.

PARS II.

6 Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Iohannes.

7 Hic venit in testimonium, vt testaretur de lumine, vt omnes crederent per eum.

8 Non erat ille lux illa: sed vt testimonium perhiberet de lumine.

9 Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

Hæc secunda pars capitis continet legationem Iohannis Baptistæ, cum suis circumstantiis, quę sunt quinque, quarum singulæ suas doctrinas & admonitiones continēt. Sunt autem hæ quinque circumstantię: Prima, legatio diuina. Secunda, nomen legati. Tertia, destinatio. Quarta, legationis finis. Quinta, discrimen inter legatum Iohannis & Dominum, cui legatus testimonium perhibet. De hisce quinque circunstantiis iam ordine dicemus.

PRIMA.

6 Fuit homo missus à Deo.

De hac legatione diuina prędixit Esaias cap. 40. 3. *Vox clamātis in deserto, Parate viam Domini.* Et Malachias cap. 3. 1. *Ego mitto Angelum meum ante faciem tuam.* Hic Baptista à Malachia nuncupatus est Angelus, nō quia naturâ Angelus esset (quēadmodum quidam opinati sunt, qui Angelum Dei apparuisse in corpore humano, ac prædicasse existimant, ignorantes nomen Angeli ministerium, & non substantiam significare) sed quia ad annunciandum clamandumque venit, præparandam esse viam Domini. Hunc Zacharias pater, Prophetam altissimi vocat dicēs, Lucæ 1. 76. *Et tu puer Propheta altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini ad parandas vias eius. Ad dandam scientiam salutis plebi eius in remissionem peccatorum per viscera misericordiæ Dei nostri.* Et Lucas cap. 3. 2. *Factum est verbum Domini ad Iohannem filium Zachariæ in deserto.*

Hinc duo colligamus: Primum, Iohanni non vt homini, sed tanquam legato Dei credendum esse, cuius legatio, vt anteà prędicta fuit: ita multis argumentis & miraculis posteà confirmata est. Alterum, quòd in ministris verbi requiritur missio per legitimam vocationem. Legitimam voco, quæ vel à Deo fit immediatè, vel à Deo per iusta media & ordinaria.

SECVNDA.

Cui nomen erat Iohannes.

Hoc nomen Iohannes legato Dei diuinitùs impositū est, Luc. 1. 63. vt esset symbolum quoddam officij huius diuini legati. Vt enim Iohannes gratiam significat: ita admonebatur sui officij hoc nomine, quòd esset gratiæ diuinæ, hoc est, Euangelij de IESV Christo preco, vt quemadmodum aurora exorientem Solem pręcedit: ita Iohannes aduenientem Dominum præcederet, gratiam ipsius, hoc est, Euangelium de gratuita remissione peccatorum annuncians. Hoc nomē etiam omnes alios, qui succedunt Iohanni in ministerio, admonebit sui officij, quod est, annunciare gratiam Christi, hoc est, gratuitam

remissionem peccatorũ per Christum. Admonet & hæc appellatio de discrimine doctrinæ Mosis & Christi, hoc est, Legis & Euangelij, de quo infrà dicetur. Præterea ꝙ prædicatio pœnitentiæ, hoc est, conuersionis, quę propria Iohannis fuit, sit gratiæ prædicatio, & nõ maledictionis. Quare prædicare pœnitentiam, seu conuersionem, proprium Euangelij est, & nõ Legis.

TERTIA.

7. *Hic venit in testimonium, vt testaretur de lumine.*

Cui rei destinabatur legatio Iohannis, exponit, nimirum, vt testaretur de lumine. Respicit autem Apostolus noster ad prophetiam Esaiæ, quæ est cap. 60. 1. *Surge, illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est.* Et paulò pòst definiens hoc lumen ait: *Super te orietur Iehoua, & gloria eius in te videbitur.* Et Psal. 36. 10. *Apud te est fons vitæ, & in lumine tuo lumẽ videbimus.* in lumine tuo, id est, in Christo, videbimus lumen, id est, consequemur veram Dei notitiam, iustitiam, consolationẽ, & vitã æternam.

Hinc duo colligamus: Primum, quòd vt Iohannes testis fuit aduenientis iam & præsentis Christi: ita omnium successorum eius, hoc est, ministrorũ verbi munus sit perhibere testimonium de exhibito Christo & eius beneficiis, atque adeò, si res postulat, sanguine suo testimonium veritatis confirmare, quod qui fecerunt, Martyres dicti sunt: contrà verò, qui hoc recusârunt facere, abnegatores Christi sunt habiti. Alterum, quòd vt Christus solus est lumen: ita totus mundus tenebræ sunt naturâ sua, donec lumine Christi illuminatur.

QVARTA.

Vt omnes crederent per illum.

Hic finis est testimonij Iohannis, & scopus legationis ipsius, vt omnes crederent per illum, hoc est, vt omnes Iohannis testimonio persuasi agnoscerent IESVM Mariæ Filium esse Filium Dei, & promissum Messiam, atq; adeò viua fide in ipsum, tanquam vnicum Saluatorem recumberent, quò salui fierent.

Hîc primùm notetur, ꝙ finis ministerij verbi sit fides in auditoribus ad salutẽ. Deinde quòd beneficium Mediatoris sit vniuersale, quantum quidem ad consilium Dei attinet. Quòd autem multi non credant, ipsorum propria fit culpa, qui Spiritui Sancto se opponunt.

QVINTA.

8. *Non erat ille lux illa: sed vt testaretur de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnẽ Hominem venientem in hunc mundum.*

Necessaria fuit hæc occupatio, qua discernit inter Iohannem & Christum: fuerũt enim tum temporis non pauci, qui propter vitæ sanctitatem, & morum grauitatẽ putauerũt Iohannem Baptistam Messiam fuisse, quemadmodum apparet ex legatione Iudæorum ad Iohannem, vt in hoc ipso cap. sequitur. Sed horum errorẽ refellit Iohannes Euangelista hac demonstratione: Lux vera est, quæ illuminat omnẽ hominẽ venientem in hunc mundum: Non autẽ Iohannes, sed Christus hoc facit: Non igitur Iohannes, sed Christus est vera illa lux. Quid? An non Apostoli dicuntur vel Christi proprio testimonio lux mundi? An Baptista minùs vita & doctrina lux sit mundo quã Apostoli, cui Christus fert testimonium, ꝙ nõ surrexerit maior Iohanne Baptista inter natos mulierum? Discernendum est primùm inter lucem veram, id est, substantialem, quæ suâ naturâ est lux, & lucẽ, quæ participatione per gratiam est lux. Item inter lucem illuminãtem & lucem illuminatã. Deinde inter illuminationem, quæ fit docendo & viuendo tantùm, & quæ fit creãdo nouam lucem in hominibus. Hinc illud Cyrilli: *Dei verbum Filius Dei lux vera, illuminat omnem hominem venientem in mundum, nõ docendo, vt homines, aut forsan Angeli, sed creando vt Deus, qui vnicuique semen pietatis inserit.* Filius ergo Dei creatione illuminat: Doctores autem Ecclesiæ doctrina & exemplo.

Porrò hîc quoque obseruãda est vniuersalis particula, *Omnis,* vt sciamus gratiam promiscuè offerri omnibus, sed apprehendi tantùm ab iis, qui credunt, sicuti sequitur: *Quotquot autem crediderunt,* &c. Est ergo sensus: Illuminat omnẽ hominem, hoc est, nemo illuminatur, id est, gratiam, iustitiam & vitã consequitur, nisi ꝑ Christum. Exclusiuè igitur accipitur, id est, λόγος illuminat omnes, qui illuminantur, & non alius. Vbi ergo manet operum iustitia? vbi merita humana? vbi liberum arbitrium sine gratia Euangelij? Quidam, vt neget gratiam Christi vniuersalem esse, dicit Apostolum adhuc loqui de luce naturæ, cuius omnes homines sunt capaces, & non de luce gratiæ, quæ ad paucos, quemadmodum ille ait, pertinet. Sed infinita Scripturæ testimonia illius somnio aduersantur.

Porrò ex hoc loco Iohannis duæ natæ sunt hæreses. Vna Anabaptistarum, qui ex eo quod dicitur, *illuminat omnem hominem,* concludunt omnes homines, etiam impiissimos, tandem salutem consequuturos esse. Omnes, inquiunt, illuminat. Illuminantur igitur omnes. Si illuminantur, saluantur. Sed malè ex consilio Dei obedientiam hominum concludunt. Deinde non animaduertunt, quòd infrà beneficium illuminationis ad credentes referatur.

Altera hæresis est vetus, quæ ex verbo *venientem* colligit falsò ante corpora humana fuisse animas in cœlesti Ierusalem, & postea venire in mundum, quando corporibus immittuntur. Sed stultum est, vnam voculam, eamque ambiguam, opponere totius Scripturæ consensui. In Græco est ἐρχόμενον, quod & ad lucem, & ad hominem referri potest. Si ad lucem refers, ita Latinè reddetur sententia: quæ illuminat omnem hominẽ veniens in hunc mundũ, scilicet assumpta humana natura: & hæc sententia ex eo confirmari videtur, ꝙ Iohannes dicit sine articulo ἐρχόμενον. Nam si ad hominem retulisset, dixisset Græcè & propriè τὸ ἐρχόμενον, venientem, id est,

qui

qui venit in mundum. sed nos noluimus discedere à versionibus doctorum, qui referunt ad hominem: quod tamen non iuuat hæreticos. Nam venire in mundum dicuntur homines, quando ex vtero materno prodeunt in hác lucem. Nititur ergo ista hæresis debili fundamento, quare meritò potiùs ridenda est, quàm refutanda.

Vsus huius partis.

Vsus huius partis est, vt agnito Christo vero lumine, in ipsum credamus, & in eius lumine ambulemus: iuxta illud Esaiæ 2.5. *Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Dei nostri.* Præterea vt nulli creaturæ demus gloriam illuminandi, hoc est, creandi in nobis nouá lucem & vitam. Adhæc vt Ministros Euágelij, qui testimonium perhibent veræ luci, audiamus, & exempla eorum, quatenus exprimunt lucem, quam docēt, imitemur: iuxta illud 1. Cor. 11. 1. *Imitatores mei estote, sicut ego Christi.*

PARS III.

10 In mundo erat: & mundus per ipsum factus est. & mundus eum non cognouit.

11 In sua venit, & sui ipsum non receperunt.

12 Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri: iis scilicet qui credunt in nomen eius.

13 Qui non ex sanguinibus: neque ex voluntate carnis: neque ex voluntate viri: sed ex Deo nati sunt.

14 Et Verbum caro factum est: & habitauit in nobis (& vidimus gloriam eius: gloriam tanquam vnigeniti à Patre) plenum gratia & veritate.

Acturus Euangelista de incarnatione Filij Dei, primũ simpliciter narrat, quòd Λόγος, hoc est, Filius Dei, in mundum, qui per ipsum factus est, venerit: quomodo acceptus sit: quantũ decus adferat iis, qui se receperint, hoc est, qui in se crediderint, nempe vt nascantur, censeanturq; filij Dei: & quantum differat hæc spiritualis & cœlestis natiuitas ab aliis propagationibus carnalibus & terrenis in mundo vsitatis. Deinde modum aduentus exponit: conuersationé eius cum hominibus indicat: de gloria ipsius diuina testatur: & quantum boni attulerit secum in mundum, notat.

10 In mundo erat, & mundus per ipsum factus est.

Hoc est, Λόγος, per quẽ mundus factus est, venit in mundum. Hîc rursus discernitur inter Λόγον & mundum, vt inter Creatorem & creaturá, vt sciamus, ipsum Λόγον post assumptam humanam naturá nihilominus manere Deum creatorem & conseruatorem rerum omnium. Humiliauit quidem se veniendo in mundum, sed potentiam suam diuinam retinet. Hinc fides nostra discat, sub humili forma serui, maiestatem diuinam æterni Λόγου venerari.

Et mundus eum nõ cognouit. In sua venit, & sui ipsum non receperunt.

Quomodo exceptus sit Filius Dei, postquã in mundum venit, exponit. Pleræque gentes & plerique Iudæi ipsum nõ agnouerunt, nec receperunt, adeò à principe tenebrarum excæcati erant, vt præsenté Saluatorem nõ agnoscerent.

Hîc duo grauissima argumenta ingratitudinis hominum erga Filium Dei indicantur.

Mundus p Filium Dei factus est: Ergo mundus iure debuit hunc Filium Dei recipere & venerari. Sed contrà, nec recipit, nec veneratur. pinde summa & detestáda est eius ingratitudo.

Iudæi fuerũt Christi peculium, adeò vt non præstiterit vlli alij nationi tam magnifica beneficia: ideò Iudæi præ aliis debebant erga ipsum esse grati: Sed ipsum in crucem actum occiderunt, quáta quæso est hæc ingratitudo? an non digna est, quæ æternis puniatur pœnis?

Hîc monemur, ne exemplo multitudinis ingratorum erga Christum segnescamus, ac paulatim deficiamus à vita æterna, quam habēt credentes in Christo. Multum præstat imitari paucos bonos, quibus vita æterna & beatitudo posita est, quàm multos malos, quos mors æterna & sempiterna miseria excipiet.

Monemur etiam, vt exemplo Christi pergamus bene mereri de omnibus hominibus, etsi maxima eorum pars est ingrata, spectantes potiùs, quid nos deceat, & quò nos pietas vocet, quàm malitiam ingrati mundi.

Porrò vt mundũ hîc vocat homines, q amando mundũ mundus dicti sunt, vt loquitur Augustinus: ita suos vocat peculiari ratione Iudæos, quibus concredita erát oracula Dei, & ex quibus natus est Christus secundùm carnem, q est Deus laudandus in secula: alioqui vniuersus mundus iure creationis & prouidentiæ, Christi proprius dicitur.

12 Quotquot autem receperũt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri: iis scilicet qui credunt in nomen eius.

Hîc breuiter indicat Euangelista, quantũ decus adferat Filius Dei iis, qui ipsum receperint, hoc est, vt ipse sese interpretatur, qui in nomen eius crediderint, videlicet q nascátur filij Dei. Potestatis vocabulo honor summus & cœlestis, qualis est filiorum Dei, significatur, quemadmodum eruditè Nonnus explicat hunc locum, cùm ἐξουσίαν vertit οὐρανίην τιμήν, hoc est, cœlestem honorem, cum quo libertas filiorum coniuncta est. Perperam igitur Papistę vocabulum potestatis ad initium adoptionis torquēt, quasi fides initium tantũ esset, vnde posteà adoptio, cùm accedunt merita.

Credere in nomen eius, est credere in ipsum, iuxta nomé quod tribuit ipsi prædicatio Euangelij: seu credere in nomé Filij Dei, est credere in ipsum Filium Dei talē, qualis nominatur in

prædicatione Euangelij, & probatur factis, videlicet quòd sit saluator sui populi, hoc est, omnium in se credentium. Hîc fidelis anima duo faciat: Primum cogitet, qualis Christus prædicetur in Euangelio. Deinde ordine perpendat causas adoptionis nostri.

Prædicatur autē Christus in Euangelio primùm verus Deus: vnde fides confirmatur de ipsius diuina potentia. Secundò prædicatur verus Homo: vnde amor ipsius erga consortes eiusdem naturæ dignoscitur. Tertiò prædicatur vnus Christus, seu vna persona: vnde inæstimabile precium omnium actionū in ipsius sanctissima humanitate concluditur. Postremò prædicatur Saluator, hoc est, Rex & Mediator, seu Sacerdos, qui sua victima satisfecit pro peccatis totius mundi.

Deinde perpendatur ordine causæ adoptionis nostri, videlicet impulsiua, quæ est gratuita & vniuersalis promissio remissionis peccatorū: Efficiens, bonitas & misericordia Dei: Materia, meritum Filij, videlicet obedientia sub lege & cruce: Forma, ipsa adoptio, quę est omnium credentium. Nam, vt hîc dicitur, credentibus tribuitur ἐξουσία, id est, honor & libertas filiorum Dei: Finis, æterna beatitudo & gloriæ Dei prædicatio. Quicunque ergo firmiter apud se statuerit, quòd Christus IESVS sit suus Saluator, vt qui morte sua suam destruxerit mortem, & vitâ suâ sibi parauerit vitam, is rectè & verè credit, & huius cœlestis honoris & libertatis particeps est, videlicet quòd sit Filius Dei: Si Filius Dei, ius habet cœlestis gloriæ & beatitudinis, à qua excluduntur omnes, qui hunc Filium Dei non recipiunt, quantumuis magni & clari in mundo fuerint. Hîc ergo cogitetur antithesis, videlicet quòd omnes sint filij Diaboli, seu, vt Paulus loquitur, filij iræ, qui non recipiunt Filium Dei, nec in ipsum credunt, qua profectò ignominia nihil potest cogitari vel tristius, vel miserius.

Obseruetur & hîc vniuersalis particula *Quotquot*, quę docet beneficium Christi omnibus offerri, & fidem catholicam esse. Ab ea enim nulla ætas, nulla natio, nullus sexus, nulla conditio excluditur, aut repellitur.

Qui non ex sanguinibus: neque ex voluntate carnis: neque ex voluntate viri: sed ex Deo nati sunt.

Quia dixerat Euangelista, credentes fieri filios Dei, iam modū inquirit, quomodo id fiat, & simul ostendit, quòd & quantum differat ille modus, quo nascimur filij Dei, ab aliis propagationibus in mundo vsitatis. Poterit autē res tota in hoc argumentum includi: Necesse est vt qui fiunt filij Dei, hunc honorem vel humano modo, vel diuino consequātur. Si humano more contingit, id fit vel iuxta communem legem propagationis humani generis, ex parentum seminibus, vel ex singulari priuilegio. Si ex singulari priuilegio, certè id erit vel propter maiorum dignitatē, & merita, vel propter propriam dignitatem & merita.: Sed hæc filiorum Dei natiuitas, non contingit iuxta communem legem nascentium, nec ob dignitatem & merita maiorum, nec propter propriam dignitatem & merita. Igitur necesse est, vt diuinus sit modus, quo credentes fiunt filij Dei. Recitat proinde Euangelista quatuor modos, videlicet, ex sanguinibus, ex voluntate carnis, ex voluntate viri, & ex Deo nasci, quorum tres priores modos, vt terrenos & minimè aptos tantę gloriæ, seiungit à quarto, qui solus filiorum Dei est, vtpote diuinus & spiritualis.

Iam Euangelistę verba expēdamus. Primùm dicit, *Non ex sanguinibus*, scilicet iuxta communem legem nascentium fiunt, vel nascuntur filij Dei, hoc est, non qui propagati sunt communi more & naturali ex seminibus maris & fœminæ, censentur filij Dei.

Sanguinis vocabulo ideò in plurali vsus est, vt & semen carnale & reatū notaret. Omnes enim ex seminibus maris & fœminæ nati, vt carnales sunt: ita & rei, idque propter lapsum primorum parentum, vnde tota natura humana propagata ex sanguinibus, id est, seminibus maris & fœminæ contaminata & rea est: Sicut Paulus ait Rom.5.12. *Quemadmodum per vnum hominem peccatum in mundum hunc intrauit, & per peccatum mors: ita mors in omnes peruasit, quia omnes peccauerunt.* Hinc est, quòd nati ex sanguinibus minimè idonei sint gloriæ filiorum Dei. Huc illa querela Dauidis pertinet Psal.51.7. *Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.* Dauid hoc loco nequaquam transfert culpam sui adulterij in matrem, sed conqueritur de communi contagione & reatu totius humanæ naturæ propagatis ab Adam in posteros. Nec actum coniugalem piorum coniugum pollutum pronunciat, sed se pollutum & reum in ipso conceptu deplorat. Non igitur vel status coniugalis hîc carpitur, vel cōcubitus piorum, q fit in timore Dei, taxatur: est enim sancta Dei ordinatio. Sensus igitur verborum est: in iniquitatibus conceptus sum, id est, mox à conceptione, fui pollutus communi naturæ vitio, & in peccatis concepit me mater mea, id est, cùm adhuc conciperer à matre mea, fui reus, idq; iusto Dei iudicio, quo propter vnius peccatum, rea est tota posteritas. Iure proinde à filiorum Dei honore excluditur, quæ est ex sanguinibus propagatio.

Secundo dicit, *Non ex voluntate carnis*, scilicet fiunt filij Dei, id est, non qui prætendunt prærogatiuā carnis (vt Ismael & Esau, & multi alij ex sanctis parentibus secundùm carnem, voluerunt ideò pro filiis Dei haberi, quia propagati erant à sanctis parentibus secundùm carnem) censentur filij Dei. Ideò Paulus ait Rom.9.8. *Non qui filij carnis, ij filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur pro semine*, id est, nō qui nati sunt ex Abraham secundùm carnem, sunt filij Dei, propterea quòd ita volunt. Non est enim volentis, sed credentis promissioni, vt Abraham fecit. Ideò non dicit: Ex carne, sed, ex voluntate carnis

nis, vt Iudæorum arrogantiam deprimat, qui volebant haberi filij Dei, quia erant propagati à sanctis parentibus secundùm carnem.

Tertiò dicit: *Non ex voluntate viri*, scilicet fiũt filij Dei. Homo & vir, Psal. 49. 2. ita opponũtur, vt, quemadmodũ homo humilem, obscurum, ita vir magnum, antecellentẽ aliis sapientia, potentia, iustitia, autoritate denotet. Verba Psalmi sunt: *Non solùm filij hominis*, id est, humiles & obscuri, *verùm etiam filij viri, simul diues & pauper.* Sensus ergo verborum Iohannis est: nõ qui volunt propter suam dignitatem, nobilitatem & merita haberi pro filiis Dei, censentur filij Dei. Prærogatiuam igitur omnem excellentiæ, nobilitatis extra Christum exclusam esse à gloria adoptionis cœlestis ostendit Euangelista, cùm dicit, *Non ex voluntate viri.* Cum his congruit dictum Pauli Rom. 9. 16 *Non est volentis, neq; currentis*, scilicet secundùm sapientiam, potentiam, dignitatem, & merita extra Christum. Ex hisce tribus membris hanc catholicam doctrinã colligimus: videlicet, ꝙ vt omnes sumus naturâ rei & filij iræ: ita nec maiorum dignitate, nec propriis virtutibus ex istis malis eluctari possumus. Vnde monemur, vt quæramus Medicum, q̃ sanare nostra vulnera poterit, vt ex gratia obtineamus quod nobis naturâ denegatum est. Hanc esse veram interpretationem horum trium membrorum, nõ dubito. Sunt qui nasci ex sanguinibus, ex voluntate carnis, & ex voluntate viri pro eodem accipiunt: videlicet quòd carnalis propagatio, qualiscunque fuerit, non sit capax regni Dei & gloriæ adoptionis. Etsi autem hi in genere & in summa rei nobiscum sentiunt: tamẽ modos non exprimunt, quos numerat Iohannes. Sunt alij, qui primum gradum ad ordinariam successionẽ, qualis fuit Regum & Sacerdotum in veteri populo: Secundum ad electionẽ, seu adoptionem: Tertium ad imitationem referũt. Sed hæc interpretatio excludit generalem propagationẽ humani generis, iuxta communem legem, quæ sanè propagatio præ aliis vitiosa est & rea, quam ob causam vel in primis rejicitur à cœlesti honore filiorum Dei. Etsi autem ipse aliquando hanc interpretationem sum sequutus: tamen nunc eam amplector, quam primo loco posui, quæ nõ solùm continet vberiorem doctrinam, sed magis ad rem facit, & congruit magis apostolicæ simplicitati, quàm illa politica interpretatio.

Quartum propagationis genus sequitur: *Sed ex Deo nati sunt*, scilicet qui credunt in nomen Filij. Hoc propagationis genus solius Ecclesiæ Dei est, hoc est, omnium qui audiunt, & amplectuntur Euangelium, seu, vt suprà dixit, qui recipiunt Christum, & credunt in nomen eius, iis enim solis confertur hic honor, vt sint & vocentur filij Dei. Siquidem qui credunt, arcano quodam modo ex Deo nascuntur filij Dei, vt ipse Dominus docet Iohan. 3. 8. cùm ait: *Spiritus, vbi vult, spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, aut quò vadat. Sic est omnis, qui natus est ex Spiritu.* hoc est: Quemadmodum ventus tum primùm sentitur, quando spirat, tametsi nemo nouit vnde veniat, aut quò vadat: ita spiritualis illa natiuitas, qua nascimur filij Dei, fit occultò quodam modo virtute Spiritus Sancti, in credentibus, quæ cùm facta est, sentitur per noui hominis nouos motus. Vt ergo fide obtinemus adoptionis gloriam: ita Spiritu Sancto certificamur de eius possessione, iuxta hæc dicta: Roman. 8. 14. *Quicunque Spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei.* Ibidem vers. 16. *Ipse Spiritus reddit testimonium cum spiritu nostro, quòd simus filij Dei.* Ibidem vers. 15. *Accepistis Spiritum adoptionis, in quo clamamus Aoba Pater.* Et 2. Corinth. 1. 22. *Dedit arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.*

Porrò actio Spiritus Sancti in renatis, hoc est, filiis Dei, est duplex in genere: scilicet mortificatio & viuificatio, quarum illa veterem hominem domamus (ne feramur iuxta concupiscentias eius) & vera pœnitentia ducimur: hac sustentamur, ac consolationem percipimus, atque adeò excitamur ad cultum Deo præstandum, interiorem & exteriorem. Sunt autẽ hæc duo, mortificatio & viuificatio, partes regenerationis & sanctificationis nostri, sed de hac re plura in tertio capite.

Et Verbum caro factum est.

Iam exponit Euangelista modum aduentus Domini in mundum: videlicet, quòd natus sit homo, non quòd mutatus sit in hominem, sed quòd assumendo humanam naturam in vnitatem personæ, factus sit homo. Mansit enim quod erat, & factus est quod non erat. Hoc ipsum docet Paulus ad Philipp. 2. 6. *Qui cùm esset in forma Dei, non duxit rapinam, se esse æqualem Deo sed semetipsum exinaniuit, formam serui assumendo, similis hominibus factus, & habitu compertus vt homo.*

Caro hoc loco integrum hominem significat, constantem anima rationali, & corpore, vt in illo Iohelis 2. 28. *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Vsus est autem vocabulo carnis, vt & summam humiliationem Filij Dei indicaret, & ostenderet, vnde vitam homines (qui per peccatum mortui sunt, & veluti caro sine Spiritu Dei) recuperarent, nempe ab ips[illegible] qui cùm vita erat, carnem, hoc est, humanam naturam integram assumpsit. Finis huius admirandi operis exprimitur in Symbolo, cùm dicitur: *Qui propter nos homines & propter nostram salutem descendit de cœlis, & incarnatus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine.* Seu, vt Irenæus loquitur, *vt quod perdideramus in Adam*, id est, secundùm similitudinem & imaginem esse Dei, *hoc in* CHRISTO IESV *reciperemus.* Huc omnes promissiones factæ Patribus pertinent, quales sunt hæ inter multas: Genesis 3. 15. *Semen mulieris conteret caput serpentis.* Item Genes. 22. 18. *In semine tuo benedicentur omnes nationes terræ.* Esaiæ 7. 14. *Ecce Virgo prægnans pariet Filium & vocabitur nomen eius Emanuel.* Has prophetias completas esse testatur Iohannes etiam in 1. Epist. cap. 3. 8. *Christus apparuit, vt destruat opera Diaboli,*

Summa rei huc redit, quòd æternus Dei Filius sit factus filius hominis, vt nos filij hominum, in illo & per illum efficiamur filij Dei, placata ira Dei per victimam Filij, & imputata nobis ipsius iustitia ad vitam æternam.

Porrò cùm hic locus cõtinet caput totius religionis nostræ, cuius vel solius notitia est vita æterna, pietas postulat, & fides in me requirit, vt non perfunctoriè & oscitanter sublimia illa mysteria, quæ in dicto Iohannis continentur, percurramus: quare paulò copiosiùs hunc locum tractabo, & de his quatuor ordine dicam: Primùm, cur necesse fuerit, Mediatorem Dei & hominum esse Deum. Secundò, cur oportuerit eundem esse hominem. Tertiò, quòd & cur sit vna persona in duabus naturis subsistẽs. Quartò, quædam de communicatione idiomatum, id est, proprietatum in vna persona Christi, adiiciam.

DE PRIMO.

Quòd necesse fuerit Mediatorẽ esse Deum, duæ grauissimę sunt causæ: videlicet, magnitudo mali, quo premebatur natura humana: & impotentia, seu infirmitas creaturę ad restituenda bona, quæ per peccatum amissa erant.

Magnitudo mali cernitur in quatuor potissimùm: videlicet in peccati nostri grauitate, in iræ diuinæ iustitia, in potentia mortis, & in Diaboli tyrannide crudelissima.

Peccati grauitas maior fuit, quàm vt eius onus sustinere posset finita potentia, qualis est Angelorum & hominum. Nam cùm infinitus reatus sit propter bonum infinitum offensum, videlicet Deum, cuius maiestas læsa erat ꝑ peccatum primorum parentum, necesse fuit, vt hoc peccatum aut infinitis pœnis puniretur, iuxta normam diuinæ iustitiæ, aut pro eo satisfieret diuinæ iustitiæ. Verùm quia hæc satisfactio debuit esse pretium infinitæ bonitatis & æquiualens, nõ potuit ab vlla, imò ne ab omnibus creaturis simul fieri. Quare necesse fuit expiatorem peccati Deum esse. Solus enim Deus vt est infinitus: ita solus infinitum malum superare abolereque potuit.

Iræ diuinæ iustitia proportionem vindictæ ad offensam postulabat. Cùm ergo offensa erat infinita, fuit & ira infinita, quam pura creatura sustinere placareq; non potuit. Quare necesse fuit, vt Mediator, qui iram Dei placaret, Deus esset. De hac ira loquitur Paulus Rom.1.18. *Reuelatur ira Dei de cœlo super impietatem omnium hominum.* Quòd autem hæc tolli non possit sine mediatore, docet hoc dictum Baptistæ Iohan.3.36. *Qui non credit in Filium, ira Dei manet super eũ.* Quòd autem hæc ira Dei sit immensa & infinita propter peccatum (in quo concurrunt hæc mala: contemptus maiestatis diuinæ, superba contumacia aduersus Legem Dei, indigna imaginis Dei, ad quam conditus erat homo, conspurcatio, imitatio Sathanæ hostis Dei, fœda defectio à castris Dei ad Diabolum, & intollerabilis ingratitudo, &c.) cognoscitur ex pœna primorũ parentum, ex pœna sequuta in omnibus posteris Adæ, ex comminationibus diuinis, ex calamitatibus, quibus premitur humanum genus, ex tyrannide Diaboli in homines, ex signis iræ Dei in cœlo, & in terra, & in mari, ex magnitudine æternarum pœnarũ, quas luent, qui non conuertuntur, denique ex pretio infinito soluto pro redemptione pœnæ peccati. Quis hîc non videt, impossibile fuisse iram Dei tolli nisi per Mediatorem, cuius esset infinita potentia?

Potentia mortis maior fuit, quàm vt ab vlla creatura superari potuerit, adeò vt Plinius, sed falsò dixerit, *ne Deo quidem possibile esse, mortuũ excitare.* Nunc autem cùm munus præcipuum sit Mediatoris, destruere mortem, necesse fuit, vt potẽtia diuina polleret Mediator, qua vt vitam conferre, ita mortem abolere posset. *Non est enim apud illum*, vt Angelus ait, *impossibile vllum verbum*, Matth.1.37.

Tyrannis Diaboli crudelissima, sub qua captiuum tenebatur genus humanũ propter peccatum, etiam erat opprimenda à Mediatore. Quàm autẽ hoc fuerit impossibile humanæ naturæ, historia mundi cum omnium hominum experientia testatur. Quare necesse fuit Mediatorem esse Deum, qui tyrannidem Diaboli sua opprimeret potẽtia. Hinc perspicuum est, ꝙ ad magnitudinem mali, quo premebatur genus humanum, tollendam, requirebatur vt Mediator esset Deus.

Hîc iuxtà cogitetur magnitudo amoris in æterno Patre, & Filio, & Spiritu Sancto erga genus humanum. Pater Filio suo nõ pepercit, sed voluit eum subiici pœnis, vt nos ab æternis pœnis liberaret. Filius volens & obediens Patri, factus est victima, reatum peccati in sese deriuãs. Spiritus Sanctus ipse vult in cordibus reconciliatorum habitare, & motus diuinæ voluntati congruentes in nobis accendere. Hæc in nobis excitabunt fidem, inuocationem, & gratitudinem erga Deum, & munient animos nostros aduersus terrores mortis, aduersus Diaboli tyrannidem, &c.

Secunda causa cur oportuerit Mediatorem Deum esse, est impotentia & infirmitas creaturæ ad restituenda bona, quę per peccatum amisimus. Etsi autẽ vna voce imaginis Dei hæc bona comprehenduntur: tamen plura ad eius reparationem necessariò requiruntur, quæ Paulus enumerat, 1. Cor.1.30. cùm ait: *Christus natus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.* Hæc quatuor bonorum genera, nulla creatura, aut finita potentia restituere hominibus potuit, quemad modum de singulis ordine videbimus.

Primùm itaque sapientiam debuit Mediator restituere, non qualis est mundi, quæ certis terminis clauditur: Sed quę abscondita est à Principibus seculi huius, quę sanè sapientia à Zacharia definitur esse sciẽtia salutis in remissionem peccatorũ per viscera misericordiæ Dei nostri. De hac sapiẽtia loquitur Euangelista noster infrà in hoc ipso cap. vers.18. cùm inquit: *Deum nemo vidit vnquam, sed Filius, qui est in sinu Patris, ipse*

enarrauit

enarrauit nobis. An non Iohannes Baptista missus est, Zacharia patre teste, ad dandam hãc sapientiam? An non p Angelos & Prophetas potuisset Deus hominibus reuelare hanc sapientiam? Aliud est dare sapientiam, & docere, vt Ministri faciunt, aliud est esse sapientiam, hoc est, efficaciter præstare, vt corda hominum percipiant salutarem sapientiam. Vox quidem hominis ferit aures corporis, at Filius Dei, qui est ipsa Dei sapientia, animum hominis luce, id est, sapientia replet salutari. Nam tum demum verbum Prophetarum fructũ adfert, quãdo Verbum Deus cor aperit, & instillat veræ sapientiæ semina, qđ sanè nõ est creaturæ vllius, sed Creatoris solius, ex quo sequitur oportuisse Mediatorẽ esse Deũ.

Secundo loco oportuit Mediatorẽ iustitiam restituere. Nam sine perfecta iustitia nemo potest in conspectum Dei prodire. Verùm perfectam iustitiam, quę sufficiat omnibus, nemo potest conferre, nisi Deus. Siquidẽ duo requiruntur, vt homo sit perfectè iustus corã Deo: quorum primũ est, liberari ab iniustitia & peccato, quæ mala in mundũ homines secum adferunt, & augent posteà. Alterum, donari & ornari plena Legis diuinæ (quæ est, mensura iustitiæ, quæ coram Deo valet) obedientia. Neutrum horum præstitisset Mediator, nisi Deus esset. De priori suprà diximus, vbi ostendimus enormitatẽ peccati, & iustitiam iræ diuinæ. De altero, quod est donari & ornari iustitia, quæ satisfaciat Legi Dei, manifestum est, ꝙ nullius creaturæ iustitia cùm finita sit, possit sufficere infinitis hominibus in salutem, quod sanè in Mediatore requiritur. Siquidem vt sufficienti expiationis victima pro peccatis satisfacere, atque adeò omnem reatum tollere: ita obedientia sua erga Legem omnes iustos coram Deo sistere, qui in ipsum credũt, debuit. Ita enim Paulus 1. Cor. 5. 21. *Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso*. Talem proinde Mediatoris iustitiam, hoc est, infinitam esse oportuit, vt infinitis hominibus sufficeret. Quare necesse erat, vt Mediator noster sit verus Deus.

Sanctificatio tertio loco sequitur, quam Mediator adferre debuit, qđ sanè cùm nulla creatura præstare potuit, Deum esse Mediatorem oportuit. Siquidem solius Dei est dare Spiritum sanctificatorem, sine quo ne inchoari quidem, nedum consummari sanctificatio nostri potest. Porrò cùm sanctificatio opponitur peccato, & in peccato sunt duo, videlicet formale vt reatus, & materiale vt vitiosæ qualitates & actiones, duplex erit sanctificatio. Vna, quæ opponitur reatui, quæ est expiatio peccati per Christi sanguinem. Altera opponitur vitiosis qualitatibus & actionibus, quæ est segregatio à prophanitate gentium per mortificationem carnis, & coniunctio eiusdem hominis cum Deo, per viuificationem Spiritus. Hæc sanctificatio vocatur etiam à Paulo Philipp. 3. 3. circumcisio spiritualis: *Nos*, inquit, *circumcisio sumus, q spiritu Deum colimus, in Christo gloriamur, & non in carne confidimus*. Proinde circumcisio spiritualis est amputatio fiduciæ carnis, cui succedit gloriatio in Christo, & purus colendi Deum affectus. Atq; hæc reuera est sanctificatio illa, quam Deus & Homo Mediator noster adfert.

Redemptio, quã postremo loco collocat Paulus, primùm requirit perpetuã præsentiam Mediatoris in Ecclesia latè p mundum sparsa. Sed quis potest simul & semper in tot locis præsens esse, nisi sit Deus? Secundò requirit custodiam Ecclesiæ, videlicet vt Mediator sit custos, non solùm Ecclesię totius, verumetiam singulorum membrorum aduersus infinitas technas Diabolorum & hominum, quod sanè diuinę potentię esse manifestum est. Tertiò requirit, vt Mediator inspiciat corda, ne fallatur externa hypocritarum larua. Iam autem cùm solius Dei sit intueri corda hominum, & intimos affectuum recessus contemplari, & hoc Mediatoris est officium, certè oportuit Mediatorem esse Deum. Quartò requirit, vt vbique audiat gemitus se inuocantium, & in spiritu & veritate precantes exaudiat, quod sanè solius diuinæ virtutis est. Quintò requirit, vt in extremo die exuscitet mortuos, vt prodeant ex terræ puluere omnes homines inde vsque ab Adam ad vltimum. Sed quid ad tantum opus valent omnium creaturarum vires? Sanè omnes Angeli & omnes homines suis viribus ne vnum excitarent mortuum, nedum omnes, idque in ictu oculi. Sextò & vltimò requirit, vt Mediator conferat resuscitatis, qui in vera fide obierant, æternam vitam, perpetuam gloriam, & conformitatẽ cum Deo. Sed quantum hoc opus superat creaturarum vires, nemo non videt, nisi qui & mente, & sensu caret.

Cùm igitur Mediatoris sit, tantis bonis Ecclesiam suam ornare, quæ conferre nemo potest, nisi sit Deus, profectò necesse fuit Mediatorem esse Deum. Hoc cùm piè cogitaret Euangelista noster, voluit hoc fundamentum iacere de vera diuinitate Mediatoris in principio sui Euangelij, vt certò statuamus, Mediatorem verum Deum esse, personam à Patre distinctam, sed eiusdem essentiæ & potentiæ, vt & mala tolleret, quibus premitur humanum genus, & bona conferret, quibus per peccatum excid[illegible]us.

Breuiter, vt omnia vno verbo concludam: Si Mediator Deus non esset, Saluator nõ esset, sed potiùs Saluatore indigeret. Et Iohannes Cassianus: *Audi loquentem ad pastores de Dei ortu Angelum Dei, Natus, inquit, est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Ne solum vtique in Christo hominẽ intelligeres, & Domini & Saluatoris nomen adiecit: Scilicet vt quem Saluatorem esse cognosceres, Deum nequaquam esse dubitares. Et cum saluandi virtus nõ nisi diuinæ competeret potestati, diuinæ eum esse potentiæ non ambigeres, in quo saluandi potentiam esse didicisses.*

DE SECVNDO.

Hactenus, cur necesse fuerit, Mediatorem esse Deum, dictum est. Nunc secundò, vt proposuimus, dicendum erit, cur oportuerit eundem esse hominẽ: & possunt quatuor causæ ex Scri-

pturis aptè numerari, quæ sunt: Iustitia Dei: restitutio imaginis Dei, amissę per peccatum: adoptionis ratio: & resurrectionis certitudo.

Iustitia Dei requirebat, vt inobedientia commissa in carne nostra, in eadem sarciretur. Congruebat ordini diuinę iustitiæ, vt cùm genus humanum peccasset in vno Adamo, vnus aliquis in humano genere à peccato immunis, pœnam solueret, quæ esset pretiū pro cæteris. Ideò ergo Dominus noster assumpsit humanā naturam, & homo factus est, veluti personam ipsius Adæ referens (cuius etiam nomē ei tribuitur) vt pœnam peccati in carne, in qua admissum fuerat, persolueret. Ideò Paulus Roman. 5. 17. *Si vnius delicto mors regnauit per vnum* (scilicet Adam) *multò magis abundantiam gratiæ, donationis & iustitiæ accipientes, in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.* Ibidem 19. *Sicut per inobedientiam vnius multi constituti sunt peccatores: ita per obedientiam vnius multi constituentur iusti.* Item 1. Cor. 15. 21. *Quia per hominem mors, per hominem etiam resurrectio mortuorum.* Item ad Hebr. 2. 14. *Quoniam pueri sunt participes carnis & sanguinis, ipse quoque consimiliter factus est particeps carnis & sanguinis, vt per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperium, id est, Diabolum.* Huc & illud Irenæi dictum: *Oportebat eum, qui inciperet occidere peccatum, & mortis reum redimere hominem, id ipsum fieri, quod erat ille, id est, hominem.* Et Augustinus: *Caro obcæcauerat te, caro te sanat, quoniam sic venit Christus, vt de carne vitia carnis restingueret.*

Restitutio imaginis Dei, ad quam homo fuit conditus, fieri debuit per naturalem imaginem Dei. Vnde Athanasius: *Congruebat Filium assumere humanam naturam, vt hæc persona, quæ est substantialis imago Patris, restitueret imaginem Dei in nobis.*

Adoptionis nostri ratio idē postulabat. Ideò enim Filius Dei venit, assumptâ humanâ naturâ, vt nos filios Dei faceret. Voluit ergo nobis naturæ societate iungi, & frater noster fieri, vt nos ipsius membra effecti, filij Dei fieremus. Nam ideò filij Dei sumus, quia in Christo, qui est naturalis Filius Dei, sumus per fidem. In hoc enim solo dilecti sumus & Filij. In hanc sententiam loquitur Irenæus: *Filiorum*, inquit, *adoptionis eius nō participes possemus esse, nisi per Filium eam, quæ est ad ipsum, recepissemus ab eo communionem, nisi verbum eius, communicasset nobis, caro factum.*

Resurrectionis nostri certitudo, vis & efficacia in hoc sita est, quòd Mediator noster sit homo. Vnica enim spes & certitudo, quam de resurrectione corporum habemus, est, quòd Christus Mediator noster carnem nostram assumpserit. Nam caro, quam nunc corruptioni obnoxiā circumferimus, iam suscitata est in Christo, vt in primitiis, & in possessionem Regni cœlorum ingressa, ibique immortalis est facta. Virtute igitur societatis, quā habemus cum Christo, excitabimur in extremo die, & donabimur etiam secundùm carnem immortalitate. Hisce quatuor rationibus demonstratur, summè necessarium fuisse, Mediatorem Dei & hominum, verum hominem esse.

DE TERTIO.

Tertio loco dicere proposuimus, quòd Mediator, qui est Deus & homo, sit vna persona, & cur hoc fuerit necessarium. Quòd sit vna persona Mediator noster, hæc testimonia confirmant: Iohan. 1. 14. *Et verbum caro factum est.* quo dicto significatur vnio diuinæ & humanæ naturæ, & non confusio, aut mutatio. Nam *factum est*, refertur ad compositionem, seu vnionē extremorum, scilicet verbi & carnis, & non ad extrema compositionis. Dicitur autem Verbum factum, non absolutè, sed respectu carnis assumptæ. Ad Roman. 1. 3. *Filius Dei natus est ex semine Dauid secundùm carnem, & declaratus est Filius Dei per potentiam.* Ad Roman. 9. 5. *Ex quibus est Christus secundùm carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula.* In hisce dictis Pauli, *Secundùm*, est distinctiua particula, qua distinguuntur naturæ vnius & eiusdem personæ. Lucæ 1. 35. *Quod ex te nascetur sanctum, Filius Dei vocabitur.* Galat. 4. 4. *Postquam venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, natum ex muliere.* Philipp. 2. 9. *Dedit ei nomen, quod est supra omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, & omnis lingua confiteatur, quòd Dominus sit Iesus Christus ad gloriam sui Patris.* Hæc dicta testantur, quòd Christus sit vna persona, in qua sunt duæ naturæ, non mutatæ, aut confusæ, sed personaliter vnitæ. Quòd autem ex Damasceno & Gregorio Nazianzeno adfertur de deificata natura humana, dextrè accipiendum est. Dicitur enim natura humana deificata, non quidem per conuersionem ipsius in diuinam, sed per coniunctionem humanæ naturæ ad diuinam in vnam hypostasin. Quòd autem necessarium fuerit, vt Mediator esset vna persona, & non duæ, vt sunt duæ distinctæ naturæ, hæ sunt rationes:

Prima. Mediator noster Deus & homo vna persona esse debuit, vt Deum & homines vnum faceret. Iungitur ergo Patri vera diuinitate, & homini vera humanitate, vt ita vtrosque copulet.

Secunda. Mediator inter partes dissidentes nihil efficiet, si vni adhæret, & ab altera dissidet. Quare oportuit, vt Mediator quadam necessitate vtrique parti iunctus sit. Deo ergo, qui offensus erat peccato nostro, vera diuinitate iunctus est Mediator noster: Homini autem vera humanitate sociatus est, vt possit coniungere aduersas partes societate, quam habuit cum vtrisque, iuxta illud Irenæi libro tertio, capite vigesimo, vbi agit de causis, cur Verbum Dei caro fieret: *Opotuerat*, inquit, *Mediatorem Dei & hominum propter suam ad vtrosque cognationem in amicitiam & concordiam vtrosque reducere, & facere vt Deus assumeret hominem, & homo se dederet Deo.* Et Theodoretus: *Quemadmodum qui duos quospiam manus inter se conferentes vult reconciliare, se medium interponens, & hunc quidem dextra, illum verò sinistra tenens, ad amicitiam deducit, & coniungit: ita ipse cùm diuinam naturam humanæ vniisset, inuiolabilem, &, quæ dissolui non potest, pacem conciliauit.*

Tertia. Si non esset Mediator vna persona, opera

opera redemptionis in humana natura peracta nequaquam esset sufficiens pretium pro peccato, quo infinitum bonum est offensum. Mors siquidem debebatur pro peccato, verùm purus Deus mortem sentire non potuit, nec solus homo superare potuit. Factus est ergo Deus homo, vt homo & Deus, & deberet, & posset satisfacere pro morte æterna humano generi debita. Assumpsit proinde æternus Dei Filius humanam naturam in vnionem personalem, vt opera in humana natura peracta infinitæ essent virtutis & meriti. Siquidem ex indiuidua naturæ diuinæ & humanæ in vna persona vnione est dignitas infinita, perfectio absolutissima & inæstimabile pretium sanguinis, mortis, atq; adeò omnium actionum & passionum ipsius in sanctissima eius humanitate. Inde est potentia & virtus delendæ iniquitatis, & potestas remittendi peccata, iustificandi, viuificandi & saluandi credentes. Etsi autem Christus in sola carne passus est: tamen passio personæ tribuitur propter illam arctissimam duarum naturarum vnionem in vna persona. Atque hoc vult Cyrillus, cùm ait: *Quoniam corpus quod proprium eius factum est, passum est, propterea Verbum ipsum pro nobis passum dicitur. Atque hinc est, quòd omnia in Christo habeantur diuina, immensa, inæstimabilia & salutifica opera & beneficia redemptionis.*

DE QVARTO.

Cùm obseruatio communicationis idiomatum plurimũ momenti habeat ad refellendum hæreticos, dignitatem Christi conantes quoquo pacto imminuere, operęprętium facturum me iudicaui, si breuem eius rei declarationem huc adiiciam: præsertim cùm vnitas personæ Christi ex duabus naturis constans, diuina & humana, fundamentum sit huius doctrinæ de Communicatione idiomatum. Vt enim Christum vnam personam agnoscimus: ita in eo spectare duas naturas oportet: diuinam, quam habuit ab æterno cum Patre & Spiritu Sancto eandem: & humanam, quam assumpsit in tempore, qua nobis similis est factus, quæ ambæ retinent suas proprietates & actiones, quæ certo modo communicantur. Etsi enim magna est Dei & hominis, si naturas vtriusque respicias, diuersitas, postquam tamen in vnam personam coierunt, idiomata communicantur. Hæc siquidem est perpetua conditio personalis vnitatis, vt licèt diuersas naturas comprehendat, de altera tamen in concreto, quod est alterius, prædicari queat. Theologi veteres, Iustinus, Cyrillus, Athanasius, quos omnes Orthodoxi imitati sunt, similitudinem hominis proponunt, qua docent communicationem idiomatum in diuinis. Homo ex duabus substantiis constat, corpore & anima, quarum neutra tamen sic alteri permixta est, vt non retineat naturæ suæ proprietatem: neque enim aut anima corpus, aut corpus anima est. Quare & de anima seorsum dicitur, quod in corpus nullo modo cadere potest, vt intelligere, ratiocinari, dolere, gaudere, metuere, sperare, &c. & de corpore rursus, quod nulla ratione animæ conuenit, vt comedere, bibere, ambulare: de toto homine, quod nec de anima seorsum, nec de corpore nisi ineptè accipi posit, vt homo iustè agit. Postremò animi propria transferuntur ad corpus, & propria corporis ad animam, quum subiecta sunt concreta. Verùm vt hæc clariora euadant, similitudinis propositæ partes distinctiùs aspiciamus, easque accommodemus Christo Domino. Sunt autem sex partes, quibus aptè accommodari potest Christo præsens similitudo.

Prima. Vt vnus homo est vna persona, constans duabus substantiis: videlicet, anima & corpore: ita Christus vna est persona in duabus naturis: scilicet diuina & humana subsistẽs.

Secunda. Vt de homine dicuntur nonnulla, quæ ipsi conueniunt secundùm animam tantùm, vt intelligere, ratiocinari, sperare, &c. ita de Christo nonnulla dicuntur, quę ipsi attribui possunt tantùm secundùm diuinam naturam, vt Verbum, Filius Dei, Primogenitus vniuersæ creaturæ, Conditor seculorum.

Tertia. Vt de homine dicuntur nonnulla, quæ illi secundùm corpus tantummodò conueniunt, vt comedere, bibere, ambulare: ita Christo quædam attribuuntur, quæ illi solùm conueniunt secundùm humanam naturam, vt caro, homo, filius hominis, frater noster, esuriens, sitiens, fugiens pericula, formidans mortem, &c.

Quarta. Vt quædam proprietates sunt homini substantiales & perpetuæ, vt intelligere, viuere, circumscribi loco: & quædam temporariæ & pereuntes, vt comedere, bibere, dormire: ita in Christo quædam proprietates sunt substantiales & perpetuæ, quædam iam periẽre. Non enim iam comedit, dormit, bibit, fatigatur, nec mortalis est. Omnes enim infirmitates deposuit, surgens à mortuis, retinens tantùm cum veritate humanæ naturæ perpetuas proprietates & substantiales corporis.

Quinta. Sicuti quædam dicuntur de homine, quæ neque de solo corpore, neque de sola anima seorsum accipi possunt, vtpote ea, quæ officia personarum concernunt, vt Consulem agere, Præfectum, Prætorem, Regem, &c. vbi corpus & anima simul operantur, & actio personæ attribuitur: ita non pauca attribuuntur Christo, quæ neque diuinæ ipsius naturæ separatim conueniunt, neque humanæ tantùm. Sed ambæ naturæ sibi inuicem sua officia & proprietates communicant. Vt enim diuinitas agit cum humanitate: ita vicissim humanitas agit cum diuinitate, ex quo fit, vt actiones, quæ ad officia Mediatoris spectant, sint personæ ascribendæ, non naturis huic vel illi seorsum. Cùm ergo Christus dicitur Mediator, Sacerdos, Propitiator, Intercessor, Reconciliator, &c. non est referendum ad hanc vel illam naturam, sed ad personam quæ est Deus & homo.

Sexta. Vt quædam tribuuntur appositè homini secundùm naturam vtramque in abstra-

ᷓto, vt homo agit. Nam & anima agit, & corpus agit: ita quædam Chriſto competunt ſecundùm vtramque naturam: Chriſtus viuit in cœlo. Nam & diuinitas Chriſti, & humanitas Chriſti viuit in cœlo.

Ex hiſce ſex regulis apparet, quomodo intelligendum ſit dictum Athanaſij: *Sicut anima rationalis & caro vnus eſt homo: ita Deus & homo vnus eſt Chriſtus.* Eſt autẽ conſentaneum, Deum ita hominem ab initio condidiſſe, vt eſſet in eo quædam imago admirandæ illius copulæ diuinæ & humanæ naturæ in vno Chriſto, quemadmodum in mente eſt totius Trinitatis illuſtris quædam imago. Iuſtinus Martyr in libello cui eſt titulus: Ἐνδ. τῦς πίστιως, pagina centeſima ſeptuageſimaoctaua dicit: *Aptum quidem eſſe paradigma vnionis animæ & corporis, ſed tamen non per omnia quadrare.* Nam in homine ex natura corporis, & ex natura animæ, ſurgit natura tertia ex duabus compoſita, quæ dicitur humana natura: Sed in Chriſto non fit conſtructio vnius tertiæ naturæ ex diuina & humana, ſed manet vtraque pura & inconfuſa. Nam cùm poſt vnionem diſcerni poteſt, eorum quæ vnita ſunt, perfecta diuerſitas, non facta eſt confuſio, ſed inconfuſa manet vnio, vt in Chriſto cernitur. Non ergo vna natura Chriſtus Dominus. Si enim vna natura eſſet ex duabus compoſita, nec conſubſtantialis patri nec matri eſſet: Nunc autem cùm & patri & matri conſubſtantialis exiſtit, neceſſe eſt vt vnum fateamur Chriſtum, qui puram & ſynceram vtramque naturam retinet, quarum vna Patri conſubſtantialis exiſtit ſecundùm veram diuinitatem: altera, qua matri conſubſtantialis inuenitur ſecundùm veram humanitatem. Sic ergo accommodanda eſt ſimilitudo Athanaſiana: *Quemadmodum anima rationalis & caro, vnus eſt homo: ita Deus & homo vnus eſt Chriſtus.* hoc eſt, nõ quemadmodum caro & anima rationalis vna eſt natura, ſed quemadmodũ caro & anima rationalis vnus eſt homo, id eſt, vna perſona: ita Deus & homo vna eſt perſona. Hiſce iactis fundamentis, & explicata ſimilitudine, q̃ viſa fuit ſanctis Patribus Iuſtino, Cyrillo & Athanaſio appoſitiſsim[illegible] rem propiùs accedamus.

Cùm igitur naturæ Chriſti (qui eſt vna perſona) diuina & humana, ſunt & inconfuſæ, & diuerſiſsimæ, neceſſe eſt, vt ipſarum naturales proprietates & actiones ſint diuerſiſsimæ, iuxta hanc regulam: *Quorum diuerſæ ſunt naturæ, eorundem & diuerſæ ſunt naturales proprietates.* Deinde cùm naturæ Chriſti diuina & humana inconfuſè vnitæ ſunt, & propterea neceſſe eſt, vt vtraque ſuam propriam differentiam retineat: propter tamen ineffabilem vnionem diuinæ naturæ & humanæ in vnam perſonam, fit mutua proprietatum & actionum vtriuſque naturæ alternatio & alterna prædicatio: ita vt vnius naturæ proprietates & actiones alteri ob vnionem earum in vna hypoſtaſi attribuantur in cõcreto. Nam vt ideò diſcernuntur proprietates, quia naturæ manent inconfuſæ: ita communicantur proprietates propterea, quòd vna ſit perſona in duabus naturis ſubſiſtens. Vt autem proprietates naturæ ſunt, ſine quibus natura conſtare nullo modo poteſt: ita proprietates perſonæ ſunt, quæ vnam perſonam ab aliis ſeparant perſonis. Petrus & Paulus in natura conueniunt, quia vterque eſt homo, id eſt, vterque habet perfectam naturam humanam, ſed perſona Petri à perſona Pauli differt iis proprietatibus, quæ ſunt in Petro, & non perſpiciuntur in Paulo. Nam quæ in nonnullis indiuiduis eiuſdem naturæ perſpiciuntur, & in aliis non, hypoſtaticæ ſunt proprietates. His definitionem adiungamus, hoc modo: Communio, ſeu communicatio idiomatum in diuinis non eſt confuſio proprietatum, ſed communis prædicatio earum de ſubiectis, quibus ſignificatur perſona, & non de ſubiectis, quibus ſignificantur naturæ per ſe. Nam huiuſmodi prædicatio eſſet potiùs confuſio & abolitio naturarum. Vt ergo nunquam diuinitas eſt humanitas, nec humanitas diuinitas: ita nunquam quę ſunt propria humanitatis, tribuentur rectè diuinitati in abſtracto, nec quæ ſunt propria diuinitatis, tribuentur rectè humanitati in abſtracto, ſed perſonæ, ſeu ſubiectis, quibus ſignificatur perſona, tribuuntur vtriuſque naturæ proprietates, propter perſonę (vt ita dicam) identitatem.

Porrò perſonæ denominatio fit tribus modis: Aut enim ab iis fit, quæ ſunt diuinæ naturæ tantùm. Aut ab iis, quę ſunt ſolummodò humanæ naturæ. Aut ab iis, quæ ſunt perſonæ immediatè, vt eſt Mediator.

Primus ergo modus eſt, cùm fit denominatio à diuina natura, ſeu eius ſubſtantialibus proprietatibus & actionibus propriis (nã hæc tria ſe mutuò conſequuntur, natura, naturalis proprietas, & propria naturæ actio) vt cùm dicitur Filius Dei, Creator, Vnigenitus Patris, Verbum, Dominus gloriæ: vt, Filius Dei effudit ſanguinem, Creator eſt paſſus, Dominus gloriæ eſt crucifixus. In his enim propoſitionibus ſubiecta habent denominationem ab iis, quæ ſunt diuinæ naturæ, quibus tamen ſubiectis attribuuntur proprietates humanæ naturæ, propter vnionem perſonalem. Vnio enim facit nomina communia. Nam propter vnionem communia perſonæ euaſerunt, quæ ſunt propria naturarum. Idem enim propter vnionem eſt & Filius hominis, & Filius Dei, & Filius Dauidis, Vnigenitus Dei, & Primogenitus Virginis: attamen hæc nominum confuſio nequaquam facit confuſionem naturarum. Cùm ergo dicitur, Filius Dei eſt paſſus, vera eſt propoſitio communicatione idiomatũ, hoc eſt, de perſona rectè ſic dicitur.

Secundus modus eſt, cùm fit denominatio ab humana natura, ſeu ab illis, quæ propriè in illam competunt. Habet enim anima & corpus Chriſti omnes proprietates naturales, id eſt, omnes vires humanæ naturæ proprias & ordinatas, & ante mortem eas infirmitates, quę ſunt

sunt pœnæ, & non peccata in natura, videlicet naturam humanam patibilem & mortalem, sentientem dolores & alios affectus sine peccato. Sed has infirmitates deposuit surgens à mortuis, retinens substantiales & perpetuas humanæ naturæ proprietates. Ad hunc modum denominationis pertinent, Filius hominis, percussus, flagellatus, crucifixus, mortuus, sepultus, excitatus à mortuis. Vt, Filius hominis est Filius Dei, percussus à Iudæis, mortuus & crucifixus est creator omnium, est vbique præsens. Hæc rectè in hunc modum prædicantur, propter vnionem personalem secundùm hanc Basilij regulam: *Post vnionem tam quæ sunt sublimia, quàm quæ sunt humilia, diuina Scriptura vni personæ attribuit, sed secundùm aliud, atque aliud.* Vt Filius hominis est vbique præsens, scilicet secundùm diuinam naturam. Deus est mortuus, scilicet in carne quam assumpserat, & suam propriam fecerat.

Tertius modus est, cùm fit denominatio ab iis proprietatibus, quæ immediatè personæ, vt est Mediator, conueniunt. Est enim Mediator persona Deus & homo, habens actiones in vtraque natura, quæ sunt, satisfacere, reconciliare, coniungere, & quæcunque pertinent ad Mediatoris officium, vt sunt, Christus, Mediator, Rex, Sacerdos, Intercessor. Christus enim est nomen personæ subsistentis in vtraque natura. Proinde quia est Mediatoris propria appellatio, omnes actiones & passiones, quæ tribuuntur Christo, sunt personæ, & non huius vel illius naturæ seorsum. Etsi enim diuinitas per se immortalis & impassibilis est: tamen tota actio in passione, hoc est, oratio, oblatio, intercessio, satisfactio, reconciliatio, pertinent ad hanc personam, quæ dicitur Christus. Neque enim sola natura humana orat, se offert, deprecatur iram Dei, satisfacit pro peccato, reconciliat nos Deo: Sed IESVS CHRISTVS verus homo, & verus Deus, id quod plurima Scripturæ testimonia conuincunt, ex quibus pauca ascribam. Paulus ad Galatas capite secundo, versiculo vigesimo: *In fide Filij Dei viuo, qui tradidit seipsum pro me.* Item: *Dilexit me, & tradidit seipsum pro me.* Ad Romanos capite quinto, versic. decimo: *Reconciliati sumus ei per mortem Filij.* Ad Romanos capite octauo, versiculo trigesimosecundo: *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Secunda ad Corinthios capite quinto, versiculo vigesimoprimo: *Eum qui nō nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso.* Prima Iohannis capite primo, versiculo septimo: *Sanguis IESV CHRISTI Filij Dei emūdat nos ab omni peccato.* Prima ad Timotheum capite secundo, versiculo quinto: *Vnus Mediator Dei & hominum, homo IESVS CHRISTVS.* Christus, vt diximus, vtramque naturam complectitur. Huc pertinet tota Epistola ad Hebræos, quę inter alia affirmat, Filium Dei assumpsisse carnem & sanguinem, hoc est, humanam naturam integram, vt haberet quod offerret. Ex his euidentissimè concluditur, quòd ea, quæ ad officium Mediatoris spectent, sint personæ secundùm vtramque naturam. Etsi autem aliæ Mediatoris actiones propriè Deo conueniunt, aliæ homini, tamen vtræque, personæ Mediatoris sunt.

Hactenus recitauimus sententiam Ecclesiæ de communicatione idiomatum, de qua rectè institui operæprecium est propter varias hæreses, quarum aliæ diuinitatem, aliæ humanitatem Christi, aliæ Mediatoris officium oppugnant, quas facilè refellet, qui obseruauerit ea, quæ adduximus de communicatione idiomatum.

Cæterùm cùm hoc tempore quidam à pia antiquitate deficiunt, & confundunt actiones Mediatoris cum modis naturarum (sic enim Augustinus loquitur) incurrunt in implicationem contradictionis, & in castra Eutychianorum se incautè recipiunt. Nam proprietates naturarum, quas acuratè primùm distinguunt, mox confundunt, cùm in abstracto tribuunt humanitati, quod est solius diuinitatis. *Cauendum*, ait Augustinus, *ne ita diuinitatem astruamus, vt veritatem corporis auferamus.* Quare nos retineamus testimonia diuinæ Scripturæ, Symbolorum, & Sanctorum Patrum, de modis naturarum diuinæ & humanæ in Christo. Quos Nazianzenus sic distinguit: *περίγραπτος σώματι, ἀπερίγραπτος πνεύματι.* Tertullianus: *Circumscribitur loco per naturam carnis suæ, & loco non capitur per naturam diuinitatis suæ.* Theodoretus Dialogo secundo: *Corpus Christi glorificatum habet, quam priùs habuit, circumscriptionem.* Idem: *Illud corpus priorem habet formam & figuram, & circumscriptionem, & vt summatim dicam, corporis essentiam, etiamsi post resurrectionem immortale & immune à corruptione factum est.* Et Galatinus: *Etsi humanitate ad Patrem ierit, in forma tamen qua Patri æqualis est, nunquam à fidelibus suis discedit.* Damascenus, quo nullus alius de communicatione idiomatum inter veteres Orthodoxos Patres scripsit accuratiùs, ita ait: *Minoratur corporaliter & contrahitur, deitas autem est incircumscripta, non coextensa carne eius cum incircumscripta eius diuinitate. Totus igitur est Deus perfectus, sed non totum Deus. Nam non solùm Deus, sed & homo. Et totus homo perfectus, non totum autem homo. Non solùm enim homo, sed & Deus.* Et Magister Sententiarum: *Vbique totus, sed non totum.* Cùm hæc asserimus, non oppugnamus illos, qui dicunt, Christum Deum & hominem vbique esse maiestate. Nam hoc omnibus modis astruimus cum tota Ecclesia: Anathema sit, qui aliud vel sentit, vel docet. Sed definimus maiestatem, quemadmodum omnes sani in omnibus linguis faciunt, esse magnificū illum splendorem, qui comitatur honorem & reuerētiam exhibenda supremo & optimo, ob summa beneficia, merita, virtutes, & amplitudinem imperij. Quapropter maiestas, honoris & reuerentiæ filia prædicatur apud Poetas. De hac maiestate loquitur Dauid Psalmo septuagesimosecundo, versiculo decimooctauo: *Benedictus Dominus Deus Israel, qui fecit mirabilia solus, bea-*

nedictum nomen maiestatis eius in seculum, replebitur maiestate eius vniuersa terra. Sic intelligunt maiestatem Augustinus & Cyprianus, quorum Augustinus quinquagesimo tractatu in Iohannem ait: *Sed quoniam verum est, quod ait: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi, & abijt, & hîc est, & redijt, & nos non deseruit. Corpus enim suum intulit cœlo, maiestatem non abstulit mundo.* Item: *Secundùm præsentiam maiestatis semper habemus Christum, secundùm præsentiam carnis rectè dictum est Discipulis: me autem non semper habebitis.* Cyprianus libro sexto, capite decimoquarto: *Hîc animaduertendum est, quòd etsi corporis sui præsentiam hinc subduxit: maiestate tamen diuinitatis semper adest, sicut ipse à Discipulis abiturus pollicetur: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi.* Hinc apparet fundamentum maiestatis diuinæ esse ipsam diuinitatem, potentiam immensam, summam bonitatem, amplitudinem imperij cum aliis virtutibus, quæ maximè lucent in eo, quòd dederit Filium, vt fieret victima pro nobis. Terminum verò: hæc ab hominibus & Angelis sentiri, cognosci & prædicari cum summa subiectione, reuerentia & cultu. Sed interdum pro fundamento, interdum pro termino, & sæpissimè, & propriè pro ipsa relatione accipitur.

Et habitauit in nobis.

Vt prima propositio de modo aduentus Domini in carnem, veram diuinitatem & humanitatem Christi, vt qui sit & Deus & homo vna persona, nobis commendat: ita hæc secunda propositio, humanitatis Christi est assertio ex eo, quòd habitârit vt alius homo cum hominibus. Sic enim Nonnus rectè conuertit hunc locum: Habitauit in nobis, hoc est, habitauit cum hominibus, seu commoratus est inter homines humano more viuens, quo facto se verum hominem confirmauit. Paulus ad Philippenses capite 2. versic. septimo, hoc modo: *Et habitu compertus est vt homo.* hoc est, in omnibus, excepto peccato, se gessit, vt verus & naturalis homo, circumcisus est, oblatus est in templo, creuit, comedit, bibit, dormiuit, fatigatus est, fleuit, tristatus est, Ioseph & matri subiectus erat. Breuiter, humanæ naturæ proprietatibus se verũ hominem demonstrauit. Huc igitur pertinet historia vitæ Christi inde vsque ab eius natiuitate ad mortem crucis.

Hic locus de vera humanitate Christi opponendus est Marcionitis, qui corpus Christi spectrum, seu phantasma esse impiè nugabantur, in sui erroris confirmationem torquentes Pauli dictum ad Philippenses capite secundo, versiculo septimo: *In similitudine hominum factus, & habitu compertus vt homo.* In quo Pauli dicto nec similitudo separatur à natura, nec *Vt* particula improprietatis, sed veræ approbationis nota est.

Qui autem hoc dictum, *Habitauit in nobis*, interpretantur in hunc modum: habitauit in nobis, hoc est, Deus in nobis, id est, in corpore huic nostro simili, habitauit tanquam in tabernaculo, refutantur vel ipsa voce Græca, qua Euangelista vtitur, ἐσκήνωσε, qua significatur temporaria & visibilis commoratio Christi inter homines. Alludit enim ad eos, qui in tabernaculis, seu tentoriis commorabantur ad tempus. Talem autem fingere commorationem Dei in humana natura, seu in Christi carne, impiissimum fuerit. Quare istam interpretationem, ex qua multa absurda sequuntur, vt falsissimam & impiam reiicio.

Et vidimus gloriam eius, gloriã tanquam vnigeniti à Patre.

Vt secunda propositio veram humanitatem Christi ab humanæ naturæ proprietatibus astruit: ita hæc tertia veram diuinitatem à gloria virtutis, quæ in Christo conspiciebatur, quasi ob oculos ponit. Et hæc gloria Christi in hisce præcipuè ab Apostolis conspiciebatur: videlicet, in diuina doctrina, in sanctitate vitæ, in beneficentia, in miraculis, in testimonio Patris cũ baptizaretur à Iohanne Baptista, & cùm colloqueretur in monte cum Mose & Elia, Lucæ capite nono, versiculo trigesimo: Matthæi capite decimoseptimo, versiculo tertio, in resurrectione à mortuis, in ascensione ad cœlum, & visibili donatione Spiritus Sãcti. In quorũ tribus prioribus gloria quidem magna relucet, sed in reliquis gloria tanquam vnigeniti Filij à Patre refulget. Nam miracula, testimonium Patris, resurrectio à mortuis cum ascensione & donatione Spiritus Sancti, certissima sunt diuinitatis testimonia. De parte huius gloriæ, videlicet de gloria Patris Petrus, secunda Petri capite primo, versiculo decimoseptimo ait: *Accepit à Patre gloriam & honorem delapsa voce ad eum huiusmodi à magnifica gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Hisce partibus gloriæ Christi accedit miranda Ecclesiæ Dei conseruatio, in tot furoribus Diabolorum & hominũ. Huius gloriæ Christi notitia finem habet, quem Euangelista noster expressit in prima Epistola, capite primo, versiculo tertio, cùm ait: *Quod vidimus & audiuimus, annunciamus vobis, vt & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre & cum Filio eius IESV CHRISTO.* In qua sanè societate, quæ fit per fidem & Spiritũ Christi, vera beatitudo, vita, & salus consistit.

Porrò quia vocabulum Glorię multipliciter accipitur, libet hoc loco eius significata recensere, quæ sunt quatuor. Primùm enim pro fundamento, id est, pro eo, ex quo oritur gloria, accipitur, videlicet pro virtute, præclarè gestis, & summis meritis. Vnde Bernhardus: *Per virtutem peruenitur ad gloriam.* Item: *Virtus est mater gloriæ.* Cicero: *Is gloria maximè excellit, qui virtute plurimùm præstat.* Atque hoc modo accipitur gloria in dicto Iohannis, quod nunc interpretamur. Et capite 2. vers. 11. *Manifestauit gloriam suam.* Secundò pro termino, vt in illo Iohan. cap. 9. vers. 24. *Da gloriam Deo,* id est, agnosce & prædica diuinam erga te bonitatẽ, qui tibi cæco nato visum donauit. Tertiò accipitur relatiuè, cùm ipsum splendorem

ſplendorem & claritatem, quæ ex virtute & eius celebri fama reſultat, ſignificat. Vnde Cicero gloriam virtuti reſonare tãquam imaginem affirmat. Hanc definit Cicero eſſe celebrem & peruulgatam alicuius famã cum eius celebratione ob virtutem. Hanc Ambroſius definit eſſe claram cum laude notitiam. hoc modo frequentiſsimè accipitur, vt in Hymno Angelico: *Gloria in excelſis Deo*. Quartò, accipitur pro iis qui ſunt gloria & maieſtate celebres, qua ratione & Deo & hominibus tribuitur. Deo quidem, vt in dicto, quod paulò antè adduximus: *Voce delapſa à magnifica gloria*. Hominibus verò, vt in illo 2. Pet. 2.10. *Glorias non verentur blaſphemare*. Et in illo Iudæ verſu 8. *Glorias blaſphemant*. Hinc eſt quòd gloria ſeu maieſtas Dei, pro ipſo Deo ponatur, maieſtas regia pro ipſo rege.

Porrò vnigenitum à Patre vocat Chriſtum, quia is ſolus & ante omnia & præ omnibus eſt à Patre genitus, æternus ęterni Patris Filius, per quem credentes adoptantur, iuxta illud Iohan. hoc cap. v. 12. *Dedit honorem ſeu poteſtatem filios Dei fieri*. Cùm dicit, tanquam vnigeniti, particula, *Tãquam*, non eſt improprietatis, ſed verę approbationis nota, qua de re ſuprà quoque admonuimus propter Marcioniſtas.

Plenum gratia & veritate.

Hæc quarta propoſitio de aduentu Domini in carnem, aperit, quid boni attulerit Verbum caro factum ſecum in mundum. Mundus ſine Chriſto eſt plenus peccato, ſed Chriſtus plenus gratia, in quo, vt in perfecto, gratia perfecta ſubſtantialiter ineſt, & vt de fonte emanat in alios, peccatum abolet, & gratiam conciliat mundo. Et hoc eſt quod Paulus dicit Epheſ. 1.16 *Nos charos habet in dilecto*. 2. Cor. 5.19. *Deus erat in Chriſto mundum ſibi reconcilians, non imputans eis peccata ipſorum*. Quid? An non Chriſtum creuiſſe & profeciſſe gratia ſcribit Lucas cap. 2. 40. Si creuit gratia, non videtur ab initio plenus fuiſſe gratia. Reſpondet Cyrillus: *Sed non vt Verbum & Deus profeciſſe intelligitur: verùm quia magis eum in dies admirabantur homines, illorũ potiùs de Ieſu opinio, quàm illius perfecta creſcebat gratia.*

Porrò effectus gratiæ Chriſti in nobis, quo ad voluntatem noſtram attinet, duplex eſt, videlicet gratia operans, & gratia cooperans (vt cum Auguſtino loquamur) neque tamen ſunt duæ gratiæ, ſed duo modi vnius gratiæ. Gratia operans eſt, quæ ab initio voluntatem ſanat & immutat. Nam voluntas cùm primùm ſanatur, concurrit cum gratia paſsiuè: Siquidem ea immutari dicitur, nos autẽ dicimur de nouo creari ſeu regenerari. Cooperãs gratia eſt, quę poſt iuſtificationem & regenerationem efficit, vt voluntas immutata & ſanata rectè agat, atque ita voluntas cum gratia cõcurrit actiuè & paſsiuè. Nam à Deo impulſa, docta & mota voluntas, ipſa quoque vult & eligit. Vnde ad Heb. cap. 12. 15. *Ne deſitis gratiæ Dei*. 2. ad Timoth. 1.6. *Excita in te gratiam ſeu donum Dei*. 1. Theſſ. 5.19. *Spiritum noli te extinguere*. Ergo regenerati non debemus ſegneſcere & otioſi eſſe, ſed iuxta gratiam nobis datam meditari profectum quotidie.

Obſeruandum quoque eſt, quòd Paulus opponit gratiam tribus, peccato, merito, & debito. Peccato quidem, quia gratia iuſtificamur, remiſſis peccatis. Merito, quia nulla in nobis ſunt merita fauoris. Debito verò, quia Deus ex ſola gratia in nos liberalis eſt, Rom. 4. non eſt debitum in Deo, nec meritum in nobis, ergo non debet nobis, nec mereri poſſumus. Deinde mundus ſine Chriſto plenus eſt mẽdacio: Nam ita Paulus ait, Rom. 1.18. *Reuelatur ira Dei ſuper omnem impietatem & iniuſtitiam hominum, qui veritatem in iniuſtitia detinent*, hoc eſt, qui veritatem in mendacium conuertunt, loco veri Dei colentes idola, quæ eſt ſumma impietas. At Chriſtus ſuo aduẽtu hoc mendacium detexit, & nobis Patrem monſtrauit colendum ſpiritu & veritate. Hic eſt ſimpliciſsimus huius propoſitionis ſenſus, ſed vbi infrà opponuntur gratia & veritas Legi per Moſen datæ clariùs patebit, quid his vocabulis ſignificetur.

PARS IV.

Hæc quarta pars capitis continet teſtimonium Iohannis legati diuinitus miſsi de Chriſto, & recitat Euangeliſta quatuor vices, quibus Iohannes de Chriſto teſtatus eſt, ſicut ordine videbimus.

15 *Iohannes teſtificatur de ipſo, & clamauit dicens: Hic erat quem dicebam, qui poſt me venturus eſt, & ante me factus eſt, quia prior me erat.*

16 *Et de plenitudine eius nos omnes accipimus, & gratiam pro gratia.*

17 *Quia Lex per Moſen data eſt: gratia et veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.*

18 *Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus Filius, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit.*

Hoc prima vice teſtimonium de Chriſto perhibuit Iohannes, cuius quatuor ſunt membra: Quorum primum eſt teſtificatio Iohannis de perſona Chriſti. Secundum deſcriptio ſeu indicatio officij Chriſti. Tertium comparatio inter Moſen & Chriſtum, & vtriuſque officium. Quartum cauſæ redditio eſt, cur à ſolo Chriſto gratia & veritas, atq; adeo omnia ſalutaria ſint expectanda.

DE PRIMO.

Iohannes teſtificatur de ipſo, & clamauit dicens: Hic erat quem dicebam, qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt, quia prior me erat.

Teſtificatio Iohannis de Chriſto. Quoniam autem in ſecunda parte huius capitis abundè dictum eſt de legatione Iohannis Baptiſtæ, hîc tantùm de teſtificatione, cuius hîc fit mentio,

dicemus. Sunt autem huius testificationis plures circumstantiæ.

PRIMA.

Iohannes testificatur de ipso.

Hic non sine singulari Emphasi vtitur Euangelista præsenti tempore. Vt enim in narrationibus per præsens tempus significatur continuus actus: ita significat Euangelista, testimonium Iohannis perpetuum debere esse & sonare in Ecclesia. Non ergo hęc testificatio destinatur Iudæis tantùm, quibus tum temporis est locutus Iohannes, sed ad omnes nationes, ad omnia tempora, & ad omnes homines se extendit. Proinde hoc testimonium ita accipiamus, ac si ipsi coràm testificantem audiremus. Cuius testimonij finis est, vt per ipsum credamus, & vt credentes saluemur per Christum, quem Iohannes monstrauit autorem salutis.

SECVNDA.

Et clamauit.

Hac voce significatur non arcana aut paucis admodum reuelanda testificatio de Christo, sed clara & omnibus exposita, qua re significatur, quòd Christus venerit non paucis quibusdam, sed omnibus, qui per Iohannem crediderint in salutem. Hoc ergo omnibus ministris Euangelij accommodandum est: quorum est clamare, & omnium aures implere voce Legis & Euãgelij, vt agnito peccato confugiant ad misericordiam, & saluentur. Huc illud Esaiæ capite 58. vers. 1. *Clama, ne cesses, exalta, vt tuba, vocem tuam.*

TERTIA.

Hic est quem dicebam.

Reuocat Baptista auditoribus suis in memoriam, quòd sæpè antea de Christo testatus sit. Non enim semel aut iterum, sed subinde, quoties res hoc postulat, testes Christi testimonium illi perhibebunt. Hoc etiam ad ministros noui testamenti pertinet, quos non pigebit eadem de Christo sæpè testari & iisdem verbis inculcare. Nam cùm in eo solo salus sit querenda, solus ipse est agnoscendus & prædicandus.

QVARTA.

Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat.

Hanc collationem inter ministerium suum & Christi officium; & inter personam suam, & Christi personam ideo instituit Baptista; vt discipulos suos liberaret ab erronea opinione, quam de se alebant. Pluris enim Iohannem, quàm Christum, fecerunt, ægreferentes quenquam Iohanni præferri, cuius vita sanctissima & innocentissima videbatur. Sensus ergo huius dicti est: Etsi ille post me suum officium auspicatur prædicando: tamen ipso longè inferior sum. Non est ergo, quòd me præponatis illi. Ipse enim vt me prior est: ita mihi omnibus modis præponendus est. Ipse ab æterno est, ego

A verò à mortali mortalis. Ipse Princeps meus est & Dominus (in Græco enim textu est πρῶτος μοῦ, id est, primus meus, hoc est, Princeps seu Dominus) ego ipsius minister & subditus. Ipsius est crescere, meum autem est imminui. Hunc ergo mecum, quibus salus est cordi, amplectantur, venerentur, colant.

Hinc discant ministri Euangelij, nullam sibi, sed omnem gloriam Christo tribuendam esse. Cùm ergo officio rectè perfuncti fuerint, dicant B cum Dauide Psal. 115. 1. *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.*

DE SECVNDO.

Et ex plenitudine eius omnes accepimus & gratiam pro gratia.

Hic indicat & describit officium Christi, cui testimonium perhibet, ac si dicat: Quemadmodum solus Christus est plenus gratia & verita- C te: ita de plenitudine eius, quæ est gratiæ & veritatis, accipere oportet omnes, modò à peccato liberari & saluari cupiant. Est enim ipse vnicus fons gratiæ, isque plenissimus & omnibus expositus, atque adeo causa vnica, propter quam à Deo in gratiam recipiamur. Sine ergo illo extra gratiam sumus sub ira Dei & damnatione. Atque hoc est quod dicit: *Et gratiam*, scilicet apud Deum, id est, reconciliationem accepimus. *Pro gratia*, scilicet qua Pater Filium a- D mat. Quia enim patri charus est Christus vt vnigenitus, nos chari eidem Patri efficimur propter ipsum. Atque hoc planè est idem quod Paulus ait ad Ephesios 1. 5. *Prædestinauit nos in adoptionem per Iesum Christum in sese, secundùm voluntatis suæ beneplacitum in laudem gloriæ gratiæ suæ, qua nos gratos reddidit in dilecto.* Hoc congruit cum dicto Patris de Filio Matt. 17. 5. *Hic est Filius meus dilectus, per quem placatus sum.* Quia ergo Christus est plenus gratia, gratiæ participes fiunt o- E mnes, qui in ipsum crediderint. Nam ex fonte gratiæ manu fidei haurienda est gratia.

Porrò si distinctiùs placet habere, quæ sit plenitudo Christi, poteris quatuor eius gradus facere, qui legi Mosis, viribus, meritisque humanis opponendi sunt.

Primus, est Satisfactionis plenissimæ. Solus enim Christus satisfecit pro peccato, & mortis suæ merito sustulit peccatum, quod vt Lex solummodò monstrat, & non aufert: ita humana F merita nulla sunt nisi mortis æternæ propter peccatum. Qui igitur aliunde quàm à solo Christo quærunt gratiam satisfactionis pro peccato, obstruunt sibi fontem gratiæ, & se præcipitant in barathrum mortis æternæ.

Secundus, est Iustificationis. Vt enim remissio peccatorum est ex plenitudine satisfactionis, quæ per victimam Christi facta est: ita iustificationis plenitudo est, quòd is plenissimè iustus sit, ita quòd ipsius iustitia toti mundo G sufficiat. Ideo Paulus ait ad Rom. 10. 4. *Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti*: nec ergo Lex iustificat, nec vlla humana opera iustitiam merentur:

quia gratia iustificationis soli Christo accepta ferenda est.

Tertius, est Sanctificationis. Nam nacti remissionem peccatorum, & ornati iustitia Christi, simul donamur Spiritu Sancto, quo & sanctificamur, & efficimur organa vtilia in Ecclesia. Hic Spiritus in fide iustificatis tria, vt generatim dicam, facit. Primùm, obsignat nobis gratiam remissionis peccatorum & iustitię. Secundò, certificat nos de adoptione nostri, quam ob causam à Paulo dicitur Spiritus adoptionis. Tertiò, cor mundum in nobis creans excitat in nobis studiū obedientię erga Deū & perseuerātiæ. Hunc spiritū lex conferre nō potest, nec vlla opera mereri: sed ex sola plenitudine Christi percipitur. Is enim est qui effundit de Spiritu suo super omnē carnē, iuxta Ioelis vaticinium.

Quartus, est consummationis seu glorificationis, quæ est plena redēptio Christi, & collatio sempiternæ beatitudinis, in qua plenissimo & ardentissimo amore iuncti Deo, fruentur ipsius conspectu in omnem æternitatem. Vide quæso, quantus bonorum thesaurus nobis repositus sit in plenitudine Christi, ex qua omnibus depromere gratiam & veritatem liberum est, modò manum fidei porrigant. Vide etiam vanitatem Sophistarum, qui vires & merita humana iactant contra apertissimum hoc dictum Euangelistæ, qui pronunciat, non aliunde accipi gratiam, quàm ex plenitudine Christi. Hic proinde locus euidens discrimen facit inter Legem & Euangelium. Lex offert quidem vitam, sed implentibus Legem, hoc est, iis qui operibus suis merentur vitam. Verùm cùm conditio sit impossibilis, frustra ex Lege quæritur vita. Euangelium autem offert gratiam & vitam, hoc est, gratiam prædicat credentibus, videlicet remissionem peccatorum, iustitiam, Spiritum Sanctum, redemptionem, vitam æternam, idque pro gratia, id est, propter gratiam, qua Christus Patri charus existit, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.

DE TERTIO.

Quia Lex per Mosen data est: Gratia & veritas per Iesum Christum facta est.

Anthypophora est, inficiationis enim tacitæ obiectionis rationem reddit. Nam cùm dixisset Iohannes: *Ex plenitudine eius nos omnes accepimus & gratiam pro gratia*, Iudæi addictiores Mosi obiicere poterant: Quid ergo Moses? An non ille gratiæ præco fuit? Annon per illum veritas patefacta est? Respondet per distinctionem, & inficiatur, per Mosen gratiam contigisse.

Hæc proinde cōparatio inter Mosen & Christum Iesum instituitur duabus de causis. Quarum prima est, vt Iudæi, qui plus æquo tribuebant Mosi, edocti Iohannis testimonio, scirent Mosen longè inferiorem esse Christo, vt ministrum suo domino. Altera, eaque præcipua, vt doceat Baptista hac comparatione clarum discrimen inter ministerium Mosis, & officium Christi, hoc est, inter Legem & Euangelium. *Lex*, inquit, *data est per Mosen: gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* Hic Baptista opponit Legem Mosis duabus rebus, videlicet, gratiæ & veritati, quæ contingūt per Iesum Christum. Gratia absque omni dubio significat fauorem Dei, & nostri reconciliationē cum Deo, remissis peccatis. Lex proinde, vt opponitur gratiæ, significabit iram Dei ob peccata, vt in illo Rom. 4. 15. *Lex iram operatur*: Maledictionem ob reatum: vt in illo Deut. 27. 26. *Maledictus, qui non permanserit in iis, quæ scripta sunt in libro Legis*: Et nostri exclusionem à Deo, iuxta Esaiæ 59. 2. *Peccata vestra diuiserunt inter vos & Deum vestrum.* Hinc sequitur immota consequentia, quòd nullus Legis operibus, nec moralibus, nec cęremonialibus, nec iudicialibus, nec omnibus simul possit mereri remissionem peccatorum, & reconciliationem cum Deo. Ad hanc sententiam multa scripturæ dicta congruunt, Rom. 6. 14. *Non estis sub Lege, sed sub Gratia.* ad Romanos cap. 3. vers. 20. *Per legem est agnitio peccati.* Rom. cap. 4. vers. 15. *Lex iram operatur.* Rom. cap. 11. vers. 32. *Conclusit Deus omnia sub peccato, vt omnium misereretur.* Galat. cap. 4. vers. 4. *Christus factus est sub Lege, vt eos qui sub Lege erāt, redimeret.* Et Augustinus: *Lex ostendit peccata, non tollit.* Item: *Lex minabatur, gratia opitulabatur, iubebat, non sanabat, languorem ostendebat, non auferebat.* Deinde veritas opponitur Legi Mosis, hoc est, res ipsa solida & vera opponitur vmbris & figuris & pædagogię, quibus res ipsa solummodo adūbrabatur in Mose. Sic enim habetur in Epistola ad Heb. 10. 1. *Vmbram habens lex futurorum bonorum, nō ipsam imaginem rerum.* Et ad Galat. 3. 24. *Lex pædagogus noster fuit ad Christum.* Nunc autem cùm res ipsa sit ipse Christus (quem adumbrabat Aaronicus Pontifex) remissio peccatorum (quorum fiebat tantùm commemoratio in Lege Mosis, cùm offerebantur hostiæ. Ita enim ait autor epistolæ ad Hebr. cap. 10. 3. *In ipsis*, scilicet hostiis, *commemoratio peccatorum fiebat per singulos annos*) vera iustitia, & perfecta, qua consistimus coram Deo, vitæ æternæ vera possessio, & Sabbatismus perpetuus, sequitur quòd hæc bona non contingant per Legem, sed sint solius Christi gratuita dona, quæ omnibus in se credentibus impertit.

Quid? Annon sancti Patres, qui sub Lege vixerunt, participes erāt horum bonorum? Erant quidem, qui oculis fidei viderūt Christū sub inuolucris legalibus. Ideo Paulus ait, 1. Cor. 10. 1. *Patres nostri omnes sub nube fuerūt, & omnes per mare transierunt, & omnes per Mosen baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eandem escam spiritualem comederunt, & omnes eundē spiritualē potum biberunt. Biberūt enim ex spirituali sequēti petra. Petra autē erat Christus.* Et Dominus de Abraham testatur, infrà cap. 8. 56. *Abraham vidit diem meum, & gauisus est.* Sed Euangelista noster instituit, vt dixi, comparationē inter ministerium Mosis & officium Christi proprium, quemadmodum & Paulus, 2. Cor. 3. 9. facit, vbi Lex Mosis definitur esse mi-

nistratio damnationis: Euangelium verò Christi, ministratio iustitiæ adeoque vitæ & salutis. Lex igitur Mosis separata à Christo, peccati & damnationis ministra fuit, à quibus sola Christi gratia liberamur, cùm in Christū credimus.

Obseruetur ergo hic Aphorismus Euangelicus: *Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est,* qui perspicuum discrimen facit inter Christum & Mosen: inter ministerium Mosis, & officium Christi: inter Legem & Euangelium. Hic proinde locus vel solus tanquam murus opponi potest omnibus Pharisęis & Papistis, qui vel ex lege operum vel ex humanis traditionibus quærunt iustitiam, quos omnes Moses damnationi subiicit, donec confugerint ad iustificatorem Christum, per quem solum gratia & veritas facta est.

Hic locus postularet, vt integram doctrinam de Iustificatione ascriberem, sed hunc locum reseruabimus in tertium vsq; caput, vbi iustam disputationē instituam de Iustificatione, & aduersariorum obiectiones refutabo.

DE QVARTO.

Deum nemo vidit vnquā, vnigenitus Filius; qui est in sinu Patris, ille enarrauit.

Causæ redditio est, cur à solo Christo gratia & veritas, atque adeo omnia salutaria, vt remissio peccatorum, iustitia, vita & salus, expectanda sint. Solus vnigenitus Filius Deū vidit: Ergo solus vnigenitus Filius potest nobis gratiam & veritatem reuelare & communicare. Nam cùm Filius vnigenitus solus videt, nouit & audit Patrem, vt qui est Patri intimè dilectus, ex quo fit etiam, vt Pater ipsi arcana sua consilia communicet, nemo potest enarrare, hoc est, clarè & apertè exponere hominibus voluntatem Patris, nisi Filius. Huc illud facit quod est Matt. 11.27. *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo, & nemo nouit Filium nisi Pater, neque Patrem quisque nouit nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius reuelare. Venite ergo ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos.* Si ergo notitiam Dei habere, si voluntatem Dei scire, si saluti propriæ consulere, & mortem æternam declinare quis velit, Christum adeat, qui vt solus videt Patrem: ita solus omnibus gratiam offert fide accipiendam. Hactenus sententiam argumenti præsentis reddidimus, atque simplicissimè exposuimus. Iam de Visione Dei & sinu Patris quædam adiicienda videntur.

Quintuplex ergo visio Dei nobis commendatur in Scriptura, videlicet Naturalis, Symbolica, Essentialis seu Substantialis, per Fidem, in Gloria.

Naturalis Dei visio est, de qua Paulus loquitur ad Rom. 1. 20. *Inuisibilia Dei à creatione mundi, per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur, videlicet sempiterna eius potentia & Diuinitas, vt sint inexcusabiles: qui cùm cognouerunt Deum, nō sicut Deum glorificauerunt.* Est ergo creatura veluti speculum, in quo diuinitatis quidam splendor refulget, cuius finis essentialis est cognitio & cultus: Accessorius autem finis accedit ex hominum culpa, videlicet vt sint inexcusabiles, vt qui nihil habeant quo se excusent homines, quin iure sint damnabiles.

Visio Dei Symbolica est, quę etiā visio similitudinis gloriæ à Cyrillo appellatur, de qua Esaias intelligēdus est cap. 6.1. vbi ait: *Vidi Dominū sedentem super solium excelsum & eleuatum, & plena erat domus à maiestate eius, & Seraphim stabant circa ipsum.* Hæc similitudo quasi depicta in tabula symbolicè diuinæ gloriæ præstantiā vltra mentem & rationem hominis esse ostendebat.

Etsi autem Moses dicitur Deum à facie ad faciem vidisse: tamen illum modum visionis fuisse symbolicum testatur ipse Deus, cùm ait ad Mosen Exod. 33.23. *Videbis posteriora mea, facies autem mea non videbitur.* Posteriora Dei videre, est symbola gloriæ Dei videre, id est, opera. Vnde Augustinus: *Facta sunt illa visibilia corporaliter per creaturam, in quibus typus ostenderetur. non vtique substantia ipsa demonstrabatur & manifestabatur.*

Essentialis Dei visio est perfectissima, quæ solius vnigeniti Filij Dei est, vnde & imago essentialis & character personę Patris existit consubstantialis Patri. Vnde Cyrillus: *Soli consubstantiali Filio Pater visibilis est, & nulli præter eum alij.* Cum hac visione coniuncta est perfecta notitia Patris, & voluntatis consilium, ex quo fit, quòd solus Filius possit enarrare hominibus plenè & perfectè voluntatem Dei, de saluatione & redemptione generis humani. Hoc consilium voluntatis Dei absconditum fuit ab omnibus creaturis, donec illud patefecit vnigenitus Filius Dei post lapsum primorū parentum: quod & sæpè inculcauit per Prophetas, donec ipse carnem indutus factus est victima pro genere humano.

Visio Patris per Fidem est contemplatio ipsius in imagine eius quę est Filius æternus. Est autem Filius imago Patris dupliciter, videlicet per essentiam & per gloriam virtutis. Essentialis imago est, de qua diximus: quæ soli Patri visibilis existit. At imago Patris per gloriam virtutis, est quæ suos radios ad nos transmittit per diuinam doctrinam & diuina opera, quæ testantur de Patre, vnde suprà Euangelista ait: *Vidimus gloriam eius quasi vnigeniti à Patre.* De hac visione loquitur Dominus cùm ait cap. 14. 9. *Qui videt me, videt & Patrem.* Et Iohan. 6. *Qui est à Deo, hic videt Patrem.* Hæc visio fidei est, qua ex doctrina & factis Filij cognoscitur Patris erga nos paterna voluntas, de qua ipse Dominus Iohan. 6. 40. ait: *Hæc est voluntas Patris, qui misit me, vt omnis qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego suscitabo ipsum in nouissimo die.* Hac visione viderunt Deum Patrem omnes Patres ante Christum exhibitum, qui crediderunt primæ promissioni de semine. Hac & nos qui hodie viuimus, videmus Patrem, qui sumus in Christo per fidem.

Visio Patris in Gloria, futura est resuscitatis mortuis, quę lōgè præstātior erit ea visione, qua primi

primi nostri parentes Deum ante lapsum viderunt, de qua visione loquitur Iohan. 1. Iohan. 3.1. *Videte quantam charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, propter hoc mundus non nouit nos, quia non nouit eum: dilecti nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus, & videbimus eum sicuti est.* Et Paulus 1. Cor. 13. 12. *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosci mus ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum.* Apocalypſ. 22. 3. *Seruient ei, & videbũt faciem eius.* Hac visione transformabimur in imaginem Dei. 2. Cor. 3. 18. *Nos omnes, reuelata facie, gloriam Dei speculantes, in eandem imaginem transformabimur à gloria in gloriam, quemadmodum à Domini spiritu.*

Etsi autem hæc transformatio hìc fit per fidem ex parte: tamen tunc primùm perfecta erit, quando consummata fuerit redemptio nostri & plena coniunctio nostri cum Deo in æterna beatitudine, quæ coniunctio est finis & conditi & redempti generis humani. Verùm qui in hac vita Deum fide non viderint, æternis tenebris obruentur, abiecti à conspectu Dei.

Porrò vnigenitum Filium in sinu Patris esse non est crassè intelligendum, sed figuratè. Nam vt sinus propriè est pars illa, quæ est intra pectoris brachiorúmve complexum: ita in sinu esse, translatè est, esse intimum, & ardentissimo amore coniunctum, cui pectoris, quod est sedes consilij, arcana committi solent. Hoc ergo tropo redditur ratio, cur Filius solus videat, solus nouerit, & solus enarrare possit consilia Patris de saluatione generis humani. Voluit ergo Spiritus Sanctus hoc gestu accommodare se nostro captui, qui non possumus percipere diuina nisi per comparationem ad corporata quæ sunt in communi vsu. Sed cùm Lazarus dicitur esse in sinu patris Abrahæ, aliter accipiendum est dictum. Nam ex eo quòd Lazarus dicitur esse in sinu Abrahæ, Lucæ cap. 16. v. 23. primùm significatur hoc gestu, quòd Lazarus fuerit filius Abrahæ. Filij enim tenerrimi ad parentum sinum vel in sinu parentum gestari solent. Fuit proinde Lazarus filius Abrahæ imitatione fidei & obedientiæ, sicuti & nos. Secundò significatur, quòd Lazarus viuat, foueatur ac periucundè habeat, vt infantes in sinu parentum suorum. Tertio significatur, quòd Lazarus sit in eodem beatitudinis loco cum Abrahamo, quemadmodum omnes qui in vera fide hinc discesserunt. Quartò significatur, quòd sit mutuus quidam amor, isque summus, animorum piorum inter se quiescentium in sinu Abrahæ. Omnes enim tanquam in sinu eiusdem patris fouentur & copulantur.

DE SECVNDO TESTIMONIO IOHANNIS.

Vt testimonium primum, quod perhibuit de Christo Iohannes, factum est coram omnibus, qui tum fortè aderant, hominibus priuatis, & discipulis Iohannis: ita hoc secundum, solenne & publicum testimonium est coram iis, qui erant à magistratu Ecclesiastico & politico missi. Etsi autem infrà dicitur, quòd missi erant à Pharisæis propter captiosam instructionem: tamen publica autoritate vtriusque magistratus hanc legationem fuisse institutam, non est dubium. Nam cùm magistratus vterque, in Metropoli regni Iudaici, audiret Iohannem in deserto acriter peccata arguere, & inducere nouum ritum maioribus ignotum, videlicet Baptismum, prudenter quidem in hoc fecit, quòd missis legatis interrogauerit quis esset, & cur contra ordinariam Ecclesiæ gubernationem per Mosen traditam isti populo nouum ritum institueret, & populum sibi adiungeret, quòd videbatur non parum facere ad euersionem publici ministerij, & ad extenuandam autoritatem docentium, potissimùm Pharisæorum, qui sibi primas vendicarunt, quos tamen Iohannes non est veritus progeniem viperarum appellare. Verùm Iohannes diuinitus missus & instructus ad singula interrogata respondit planè & perspicuè, & tandem suum factum tuetur Esaiæ vaticinio, ac inter suam personam & Christi, item inter vtriusque ministerium clarissimè discernit.

Porrò vt omnia planiora euadant, textum quo continetur hoc testimonium, partiemur in quatuor membra. Quorum primum erit de legatione. Secundum de interrogationibus propositis Iohanni à legatis & responsionibus Baptistæ. Tertium de Baptismo Iohannis & Christi. Quartum de loco, vbi hoc testimonium Iohannis de Christo editum est.

DE PRIMO.

19 Et hoc est testimonium Iohannis, quando miserunt Iudæi ex Ierosolymis Sacerdotes & Leuitas, vt interrogarent ipsum.

Hæc legatio admonet vtrunq; magistratum de suo officio, videlicet vt curent prudenter & sanctè quæ ad Ecclesiæ & politiæ conseruationem facere videntur. Nam cùm Magistratus vterque, Ecclesiasticus & Politicus, sit custos vtriusque tabulæ, hæc fides in eo requiritur, vt caueat prudẽter & sanctè, ne quid noui absque diligẽti examine, plena cognitione & acri iudicio admittat, quod pugnet cum ordinario verbi Dei ministerio. Tametsi autem distincta officia sunt ciuilis & ecclesiasticus magistratus: tamen in fine principali & vltimo conuenire eos oportet, qui est, gloriam Dei illustrare & propagare, cui rei ministerium verbi, sinceritas doctrinæ, & grauitas morum destinantur. Vt ergo Magistratus ciuilis externam disciplinam, ordinarium verbi ministerium, legibus, præmiis & pœnis conseruabit in gloriam Dei: ita ecclesiasticus docendo, monendo, hortando, obiurgando, consolando conari debet, vt puritas doctrinæ retineatur, vt honestas in moribus con-

seruetur, vt caueantur corruptelæ & scandala.

Verùm si quis aliquid noui tentauerit, vel cōtra doctrinam, vel cōtra ritus Ecclesiæ receptos & approbatos, sequenda est regula Apostolica: 1. Ioh. 4. 1. *Nolite cuiuis spiritui credere, sed probate spiritus an à Deo sint: quoniam multi Pseudoprophetæ exierunt in mundum.* Cùm autem huius probationis regula sit verbum Dei, non affectibus, sed iudicio hic agendum est. Etsi autem hoc iudiciū sit omnium in Ecclesia, quantum ad ipsum ius attinet: tamē rudes & indocti in Ecclesia, quantumuis autoritate polleant, hoc suo iure in commodum Ecclesiæ vti non possunt. Pij proinde magistratus erit, eorū iudicium expetere & consilium audire nomine totius Ecclesiæ, quorum & autoritas probata, & vita innocens, & doctrina sincera esse cognoscitur. Horū iudicio tum demum acquiescet pius Magistratus, vbi verbo Dei euidēter fuerit conuictus de veritate & errore, id est, vbi demonstrata fuerit veritas, & monstrata falsitas. Nam si Magistratus in tantis rebus sequitur opiniones, propter solam autoritatem iudicum, sine euidentibus rationibus, sæpè in innocentes peccabit, & inuoluet se alienis peccatis, præsertim cùm sæpè contingat ambitione gubernatorum Ecclesiæ, in ministerium ordinarium corruptelas & superstitiosos cultus irrepere, quemadmodum videre est & in veteri populo ante Christum exhibitum. & in nouo populo post Christi aduentum. Periculosum proinde est Magistratū fidem adhibere iis qui ad gubernacula sedent, nisi ipse euidenter intellexerit, & clarè viderit, quæ sit veritas.

Porrò cùm prudenter & sanctè iudicatū fuerit de re controuersa, duo cogitanda sunt, videlicet mādatum Dei, quo iubemur amplecti veram doctrinam, iuxta illud Matth. 17. 5. *Hunc audite.* Et interdictum, ne faciamus erroneæ doctrinæ locum, iuxta illud Mat. 7. 15. *Cauete à falsis Prophetis.* Quod interdictum, cùm sit vniuersale, quemadmodum & mandatum, obligat omnes homines, cuiuscunque fuerint ordinis. Neque hìc autoritati humanæ, siue Imperatoris, siue Papæ, siue alterius cuiusuis cedendum est, contra manifestam veritatem verbo Dei monstratam, vel ex verbo Dei demonstratam.

Porrò quia multa sunt petulantia, inquieta & ambitiosa hominum leuium ingenia, prẹsertim eorum qui popularem auram captant sub religionis larua, & se esse dignos existimant maioribus honoribus, alios, quos vident se superiores esse vocatione, tāquam ex alto despicientes, quos Iohannes vocat φιλοπρωτεύοντας, in tertia, versu 9. qui vel nouis quibusdā & inusitatis loquēdi formulis delectantur tanquam propriis inuentis seu proprio fœtu, vel in cæremoniis renouationem proprio iudicio moliuntur, hos tempestiuè reprimere oportet Magistratum, qui piè officio suo perfungi velit. Non enim dubium est, quin tales rimas quærant, vel nouis dogmatibus, vel nouis ritibus, quò noui magistri salutentur, & in precio sint: vnde hæreses & schismata oriuntur. Quare gubernatores Ecclesiæ omnia noua suspecta habeant, eorumq; autores legibus & sancta prudētia coherceant. Nā vel præsentem Ecclesiæ statum turbabunt, vel posteritati materiam inutilium disputationum præbebunt, vt taceam, nouitatem suspectā reddere doctrinam, & rudioribus non sine scandalo officere. Pij proinde gubernatores semper discernant inter ea, quæ fundamentum, hoc est, articulos fidei attingunt: & alia, quæ ad fundamentum directè non pertinent, & tueantur receptam & approbatam docendi rationem. Vt enim prudentiæ sanctæ est, retinere fundamentum tanquam caput salutis illæsum: ita simplicitatis piæ erit, cæremoniarum nō subitam mutationem admittere: nisi monstretur manifesta impietas pugnans cum fundamēto. Nam si stare possunt cæremoniæ, quæ videntur aliquid incōmodi habere cum fundamento, nihil tentabitur subitò, ne à gubernatoribus quidem Ecclesiæ, nedum aliis, cum periculo Ecclesiæ. Siquidem omnes mutationes subitæ aliquid damni afferunt: sed expectabitur opportunitas, vt quæ correctione opus habent, corrigantur paulatim, ne rudis plebecula subita mutatione offendatur.

DE SECVNDO.

Tu quis es?

20 Et confessus est; & non negauit. Et confessus est, non sum ego Christus.

21 Et interrogauerunt eum. Quid ergo? Elias es tu? & dicit: non sum. Propheta es tu? & respondit: Non.

22 Dixerunt ergo ei. Quis es: vt respōsum demus iis qui miserunt nos: quid dicis de te ipso? Ait:

23 Ego vox clamantis in deserto: dirigite viam Domini: sicut dixit Esaias Propheta.

24 Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis.

Quæstiones quatuor de persona Iohānis ordine ponit Euangelista, quibus explorant legati à Pharisæis instructi, quidnam velit sibi Iohānes ista noua docendi ratione, & nouo ritu baptismi, quarum quẹstionum finis fuit, vt Iohannes facti sui rationem redderet. Primùm igitur quærūt indefinitè quisnam sit: Ille autem constanti & geminata cōfessione se negat esse Christum. Vulgo enim persuasum fuit, & multis ex potentioribus, eum esse Christum seu Messiam olim à Deo promissum. Nam & vita Iohannis præ se ferebat nō vulgarē sanctimoniam & grauitatem, & omnia Prophetarū vaticinia significauerunt iam tempus Messiæ promissi aduenisse. Geminata proinde confessione negat se esse Christum, vt errore, quo se Messiam esse arbitrabātur, eos liberaret. Si simpliciter vna negatione negasset se Messiam esse, dissimulationem poterant interpretari, ac si ille nollet adhuc agnosci pro Messia, nondum satis ad tantum

tum munus instructus. Hoc Iohannis exemplum monet, vt fumum inanis gloriæ & popularis auræ fugiamus, constanterque veritatem tueamur, quò conceptas erroneas opiniones ex animis hominum maiori cura extirpemus, vt simplici veritati sit locus. Adhæc monemur exemplo Iohannis, vt cùm postulatur à nobis confessio doctrinæ & fidei, respondeamus non obscurè & in genere tantùm, sed perspicuè, &, vt ita dicam, formaliter ad rem, de qua quæritur, absque omni dissimulatione.

Secundò quærunt, An sit Helias: & respondet: *Non sum.* Quis & quantus Helias fuerit, & quæ certamina sustinuerit, habetur 3. Reg. 17. 18. 19. Et 4. Reg. 1. & 2. Et lib. 8. Iosephi cap. 7. Item lib. 9. cap. 1.

Porrò occasionem huic quæstioni præbuit communis opinio Iudæorum, qui pro indubitato habuerunt, Eliam fore Christi præcursoré. Vnde Matt. 17. 10. dicitur: *Scribæ dicunt, quòd oporteat Eliam venire primùm.* Atque hanc sententiam videbatur confirmare vaticinium Malachię, cuius hæc sunt verba Malac. 4. 5. *Ecce ego mitto vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & terribilis.* Ex hoc vaticinio Malachię duos errores extruxerant Iudæi. Vnum, quòd putarent homines sæpiùs resurgere, & animas transire nunc in hæc, nūc in illa corpora: & hæc fuit illis resurrectio. Alterum, quòd non intelligerēt nomine Eliæ significari similitudinem personæ officij ratione, non proprietaté personæ. Quando enim Malachias prædicit mittendum esse Eliam, non significat rediturum Eliam Thesbitem, cui negotium erat cum idololatris tempore Achab Regis; sed alium simili zelo ardentem pro gloria Dei, ac si diceret: Sicut olim Deus excitauit Eliam Thesbitem, vt suo tempore doctrinam ferè extinctam, & cultum Dei abolitū repararet: ita sub Christi aduentum veniet alius Eliæ similis, & zelo gloriæ Dei, & studio restituendi veri cultus Dei. Iam facile erit conciliare dictum Christi cum hac responsione Iohannis, negantis se esse Eliam. Nam cùm Christus de Iohanne Matth. 11. 14. ait: *Si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est.* Et Matth. 17. 12. *Elias iam venit, & non cognouerunt eum:* cum Malachia intelligit aliquē Eliæ non dissimilem, sed spiritu & virtute Elię pręditum: Quemadmodum & Angelus prædixit Zachariæ patri Iohannis Luc. 1. 17. *Ipse præcedet ante ipsum in spiritu & virtute Eliæ.* At cùm Iohannes negat se Eliam esse, ad intelligentiam legatorum, & eorum, à quibus missi erant, est referendum. Nam illi putârunt personam Eliæ Thesbitæ venturam, non intelligentes tropicam locutionem Prophetæ. Papistæ vt errori errorem adijciāt, prophetiam de Elia accommodant secundo aduentui Christi: & adiungunt Eliæ socium Enoch, qui Antichristum arguant, & eius errores patefaciant, & tandem ab illo occidātur. Verùm nos somnium de personis Eliæ & Enoch omittamus, & statuamus Eliam, qui anteuertet secundum aduentum Domini, absq; omni dubio esse ipsum Martinum Lutherum: cui Deus vt Enoch adiunxit socium Philippum Melanthonem, qui cum suis discipulis, cultum Dei per Babylonicam meretricem oppressum instaurauit.

Tertiò quærunt: *Es tu Propheta ille?* & respondit: *Non.* Hæc quæstio ex prauo intellectu promissionis Dei, quæ est Deut. cap. 18. vers. 15. nascitur. Promissio hæc est: *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui.* Hanc promissionem nō intellexerunt de Christo, quemadmodum oportuit, sed de eximio aliquo Propheta, qualis fuit Moses. Non enim indefinitè interrogant, an sit aliquis Propheta, sed definitè, quemadmodum Græcus Articulus indicat: ὁ προφήτης εἶ σύ. Et Cyrillus rectè ait: *Propter præiacentem articulum ad vnicum Prophetam, & Prophetarum omnium dominum pertinet.* Alij vim articuli omittentes, indefinitè accipiunt quæstionem, vt sit sensus: Es tu Propheta aliquis, scilicet ex antiquis iam iterum excitatus à mortuis, vel aliquis alius de nouo missus? & respondet: Non. Quod autem Zacharias pater Baptistæ pronunciat de filio dicens: *Et tu Propheta altissimi vocaberis.* Et quod Christus affirmat Iohannem Prophetam esse, imò pręstantiorem quàm Prophetam, non pugnat cum hac inficiatione. Nam si accipimus propriè & definitè quęstionem, vt in Gręco textu sonat, Es tu Propheta ille, scilicet de quo in Mose pręDictum est: certum est, quòd Christus sit ille Propheta, & non Iohannes. At si de alio quouis, quales fuerunt antiqui Prophetæ, neque sic erat Propheta Iohannes. Nam cùm Propheta vulgò appelletur homo diuinitus missus ad aliquid olim futurum prædicendum, instructus diuinis miraculis, vt illi fides habeatur: Et Iohannes non olim futura prædicit, sed ostendit consummatas esse prophetias, mōstrat præsentia bona, nempe regnum Dei, adeoq; Christum dominum, meritò eximitur Iohannes numero Prophetarum. Nam Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem prophetabant.

Quartò, quia iam interrogauerant, prout instructi erant iuxta varias opiniones hominum de Iohanne conceptas, quorum alij ipsum Messiam esse, alij Eliam Thesbitem, alij Prophetam illum, siue aliquem ex Prophetis putauerunt: iam tandem, vt qui aliud diuinare non possent, petunt vt de seipso ferat testimonium, quò habeant aliquid quod respondeant iis, à quibus missi erant. In qua sanè re prudenter fecerunt. Nam non est prudentis legati, esse contentum obscuro aliquo vel ambiguo responso. His ergo Iohannes clarè & perspicuè respondet: *Ego vox clamantis in deserto, parate viam Domino, sicut dixit Esaias Propheta.* Parate viam Domino, id est, scitote iam iam adfore Messiam, quem iam diu expectastis saluatorem, quasi diceret: vt is Rex iam iam aduentare intelligitur, cui via paratur qua transeat: ita vos scitote meam prædicationem & baptismum admonere vos de iam aduenienté Messia, cuius præco sum. Huc forma prædicationis Iohannis: *Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum,* id est, princeps

regni cœlorum iam iam aduentat, gratiam & salutem adferens. Esaias hortatur Prophetas vt consolentur populum Dei captiuum in Babylone, quia futurum est, vt breui liberentur, condonatis peccatis, quibus Deum offenderant, à captiuitate sua, quæ per Cyrum Regem soluetur. Sed quid hoc ad propositum? Ante omnia duo obseruanda hìc sunt: Primum, quòd minora Dei beneficia, videlicet corporalia & temporalia semper admoneant nos de maioribus spiritualibus & æternis. Fuit proinde illa liberatio populi captiui, concessa per Cyrum, vmbra quædam & typus futuræ liberationis per Christum. Secundum, Prophetæ vaticinantes de liberatione populi carnali, altiùs spiritu prophetico euehuntur, & simul comprehendunt, vt sub typo, veritatem, spiritualem liberationem per Christum. Ex quo fit, vt sæpè admisceant diuina beneficia quæ sunt propria Messiæ, vt ante hoc dictum, quod Baptista adducit ex Propheta, præcedit: *Quia dimissa est iniquitas eorum*: Quod sanè beneficium Messiæ proprium est. Dictum ergo Prophetæ, vox clamantis in deserto, multò rectiùs conuenit Iohanni Baptistæ, quàm alicui Prophetarum, qui tum consolabantur populum rediturum ex terrena captiuitate.

Porrò exemplum Iohannis, primi præconis Euangelij Iesu Christi, (vt Marcus testatur 1.1. *Initium Euangelij Iesu Christi, sicut scriptũ est à Prophetis*, videlicet ab Esaia & Malachia, *Ecce ego mitto nũcium meum ante faciem tuam, qui præparabit viã tuam ante te: vox clamãtis in deserto, parate viam Domino, & rectas facite semitas eius*) omnibus ministris noui testamenti accommodandum est. Nã in eo clarè cernunt, quinam sint ipsi, quodnam qualeque sit ministerium eorum: Vt igitur hìc Iohannes, dum ait: *Ego sum vox clamans in deserto*, significat, se præconem publicum Euangelij esse, vt qui omnibus Christum saluatorem mundi annunciet: ita ministri Euangelij sunt sicut publici præcones Euangelij, quod promiscuè omnibus annunciabunt sine discrimine: ita tamen, ne quis ordinariam suam vocationem deserat, & ad alios docendos se conferat cõtra vocationem suam. Deinde vt Iohannes ex Lege arguit peccata in omnibus ordinibus hominũ, nulla personarum ratione habita: ita ministri Euangelij sancta prudentia adhibita, nulli parcent propter dignitatis, aut potentiæ eminentiam: quod si fecerint, fraudulenter opus Domini faciunt. Præterea vt Iohannes confitentes peccata sua ad resipiscentiam inuitat, & ad Baptismum admittit, in remissionem peccatorum Christum tollentem peccata mundi monstrans: ita ministri Euangelij turbatis conscientia peccatorum hominibus, pœnitẽtiæ seu conuersionis remedium proponent, eosque consolabuntur monstrato medico Iesu Christo. Atque hæc est illa salutis & remissionis peccatorum, per viscera misericordiæ Dei nostri, scientia, ad quam dãdam & annunciandam Zacharias pater Baptistæ testatur filium suum Iohannem esse missum. Hanc ipsam scientiam salutis omnes ministri Euangelij profitentur.

Porro cùm additur: *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis*, quales legati fuerint, aperit. Vt enim suprà indicauit, quinam essent qui miserunt legatos ad Iohannem, nempe principes Iudæorum cùm politici, tùm ecclesiastici: ita hìc, qualesnam fuerint legati, & ex qua secta, ostendit. Dicit enim eos ex Pharisæis. i. è secta Pharisæorum, fuisse, qui inter alias omnes sectas eminebant, dignitate & authoritate pollẽtes.

Cæterùm vt Studiosi sciant, qualisnam secta fuerit Pharisæorum, libet huc quædam de ea adscribere. Pharisæi enim à *Pharasch*, hoc est, segregando dicuntur, eò quòd seipsos à cæteris hominibus, quorum victum & amictum immundum, & vitam peccatis contaminatam, videri volebant, segregassent: ne ab illis ipsi quoque contaminarentur. Volebant videri cæteris hominibus sanctimonia vitæ antecellere, dilatabant φυλακτήρια, magnificabãt fimbrias, obscurabant facies, vt viderentur ieiunare, in synagogis & vicis largiebantur eleemosynas ad clangorem tubæ, faciebant prolixas orationes, idque in foro, vt conspicerentur ab hominibus. Atque in his rebus collocarunt summam iustitiæ & salutis, quibus Christus Matth. 23.13. acclamat illud lachrymabile *Væ*, qđ toties repetit inquiens: *Væ vobis Scribæ, & Pharisæi, & hypocritæ.*

Huius Pharisaicæ sectæ septem numerantur ordines à Rabinis. Primus ordo eorum fuit, qui dicebantur *Sichemitæ*, eò quòd religionem suam carnalis alicuius commodi causa susceperant. Sicut Sichemitæ olim circumcisionem, ob nuptias Dinæ filiæ Iacob impetrandas, susceperũt, Gen. 34. Tales sunt hodie, qui externi commodi causa vel huic vel illi religioni adhærẽt, quos Epicureos rectè dixeris. Secũdus illorum fuit, qui vocabantur *Impingentes*, propterea quòd pedibus subinde in lapides impingerent religionis ergo, vt hypocritæ, qui sibi sponte accersunt crucem, quò videantur Christi socij esse, seu potiùs vt cruce sua fauorem Dei mereantur & præmia. Tertius eorũ fuit, *qui Sanguinem effundentes* dicebantur, propterea quòd crebrò capita parietibus aut columnis illiderent, donec multo sanguine maderent, non dissimiles Baaliticis sacerdotibus. Quartus eorum erat, qui *Caputiati* seu *Mortariarij* dicebantur, eò quòd caputio seu calyptra caput cooperti erant, vnde velut ex profundo mortario prospicerent, quibus hodie respondẽt cucullati Monachi. Quintus eorum fuit, qui semper habuerũt in ore hæc verba: *Quid debeo facere, & faciam illud*. Hæc enim verba inanis gloriæ causa subinde eiaculabantur. Cuiusmodi fuit is, qui Christo tam gloriosè respondit: *Hæc omnia seruaui à iuuentute mea: Quid adhuc mihi deest?* Sextus eorum fuit, qui amore præmij suam religionem sectabantur, quales sunt hodie nostri Pharisæi. Septimus eorum fuit, qui metu iræ Dei in suam superstitionem incidissent, quemadmodum multi facinorosi hodie faciunt, qui post multa flagitia perpetrata, in

ta, in monaſteria ſe abdunt expiandorum ſcelerum cauſa, quibus rectè illud congruit: *Deſperatio facit Monachum.*

Porrò Phariſæi omnes retinent Moſen & Prophetas, quorum interpretes ſinceriores haberi volunt, ſed ſolummodò hærent in ſuperficie, ſpiritum Scripturę non intelligentes. Vnde fit, quòd hodie Phariſæos vocamus, qui in externis rebus ſummam religionis collocant: reſurrectionem mortuorum fatentur, ſed non ſine errore. Putant enim animas iuſtorum quidē in alia atque alia corpora tranſire: Impiorum autem, tormentis ſubiacere perpetuis. De Fato rectiùs docēt, quàm Saducæi & Eſſæi, quos Ioſephus Eſſenos vocat. Nam & Saducæi fatum omne tollunt, & Eſſæi omnia fato ſubiiciunt: ita Phariſæi tenentes medium inter vtroſque quædam fatò ſubiiciunt, quædam à fati neceſsitate libera eſſe volunt.

DE TERTIO.

25 *Et interrogauerunt eum atque dixerunt ei: Quid ergo Baptizas, ſi tu nō es Chriſtus, neque Elias, neque Propheta?*

26 *Reſpondit Iohannes dicens: Ego baptizo aqua: in medio autem veſtri ſtat, quem vos neſcitis.*

27 *Is eſt qui poſt me venturus eſt, qui ante me factus eſt, cuius ego non ſum dignus, vt ſoluam corrigiam calceamēti, ille vos baptizabit in Spiritu Sancto & igni.*

Vt quatuor primæ interrogationes de perſona inſtitutæ erant: ita hæc quinta de facto Iohannis inſtituitur, cur baptizet, ac ſi dicerent: nemini licet aliquid innouare vel mutare in ordinario miniſterio nobis diuinitus per Moſen commendato, niſi ſit vel Meſsias, vel Elias, vel alioqui Propheta aliquis inſignis diuinis miraculis inſtructus, vt ſciatur quòd à Deo miſſus ſit. Cùm ergo tu nec ſis Meſsias, nec Elias, quem præcurſorem Meſsiæ expectamus, nec Propheta miraculis clarus: temerè videris nobis facere, quòd miniſterium ordinarium turbare: & nouum aliquem ritum in Eccleſiam bene conſtitutam inducere, conaris. Redde ergo rationem facti tui, & dic cur baptizes. Hîc apparet, quòd hi legati planè nō intellexerint, quod ſuprà reſpondit Iohannes: *Ego ſum vox clamantis in deſerto, parate viam Domino, ſicut dixit Eſaias Propheta.* Hîc Iohannes apertè teſtatur, ſe præcurſorem Meſsiæ eſſe, de quo vaticinati ſunt Prophetæ, Eſaias & Malachias: id quod & pater Iohannis ipſos antea docuerat hymno, qui in omnium ore erat: *Præibis ante faciem Domini parare vias eius.* Tametſi autem Iohannes iuſtam rationem ſui facti iſto reſponſo reddiderat: tamen hîc reſpondit de baptiſmo, de quo interrogatur. Ego, inquit, baptizo aqua, medius autem veſtri ſtat, qui baptizat ſpiritu ſancto & igni.

Etſi autem hæc verba: *Qui baptizabit in Spiritu Sancto & igni,* non ſunt in vſitatis exēplaribus: tñ in quibuſdā Græcis Codicibus vt annotauit Rob. Stephanus, legūtur, & vt legātur, requirit antitheſis, quá inſtituit Iohānes inter ſe & Chriſtū. Vt ergo appareat antitheſis, & facilior ſit explicatio, legamus ſic: *Ego baptizo aqua, medius autē veſtrûm ſtat, qui baptizabit Spiritu Sancto & igni:* ac ſi diceret: Ideo ego aqua baptizo, vt deducam vos ad Chriſtum iam præſentem, qui multò efficaciùs baptizat, videlicet Spiritu Sācto & igni. Hîc Iohannes diſcernit inter ſuum aliorumque miniſtrorum Euangelij Baptiſmum, & Baptiſmum Chriſti proprium. Baptiſmus Iohannis & aliorum miniſtrorum incurrit in oculos & ſenſus hominis: ſed baptiſmus Chriſti arcano quodam modo fit per Spiritum Sanctum. Nam vt miniſter aqua externè corpus abluit: ita Dominus internè conſcientias purgat ſanguine ſuo. Vt ergo Iohannes & alij miniſtri noui teſtamenti non remittunt peccata: ſed eum oſtendūt, qui remittit peccata: ita baptiſmus Iohannis & aliorum miniſtrorum non abolet mortē, ſed eſt ſignum, quòd per mortem tranſeamus ad vitam, cuius dator eſt ſolus Chriſtus. Hoc olim adumbratum fuit in mari rubro. Nam ſicut filij Iſraël in mari rubro baptizati, per mortem vitam ingreſsi ſunt: ita qui hodie aqua baptizantur iuxta ordinationem Chriſti, per mortem in vitam ingrediuntur autore Ieſu Chriſto. Eſt igitur accuratè diſcernendum inter id quod homo per ſe confert, & id quod per hominem & ſignum tanquam ſua organa Chriſtus efficit, vt gloria Chriſto vni ſalua maneat, & homo ſe non extollat. Homo prædicat verbum, externa actio eſt, quæ ferit aures audientium, ſed Chriſtus cor aperit & iacit in illud ſemina vitæ per verbum. Homo baptiſmum aquæ confert: ſed Chriſtus Spiritum Sanctum affundit, quo renaſcimur & ſāctificamur. Homo porrigit per ſe panē & vinū: ſed Chriſtus dat corpus & ſanguinem fide accipiendū. Homo verba cœnæ recitat.: ſed Chriſtus cœnā cōſecrat, & ſic de aliis.

Iam videamus quid ſit baptizari Spiritu Sancto & igni. Baptizari Spiritu Sancto, eſt donari Spiritu Sancto à Chriſto, qui in ſuo verbo & ſacramento & adeſt & efficax eſt. Quid autem efficiat Spiritus Sanctus, quo baptizamur, ſignificatur cū additur: *Et igni.* Vt enim ignis res immutat, alia exurendo, alia inflammādo: ita Spiritus Sanctus immutat regenerando, exurit veterem hominem mortificando, inflammat viuificando & nouum hominem excitando. Atque hinc eſt, ꝙ Baptiſmus ſit Paulo lauacrum regenerationis, ad Titum 3. 5. & ſymbolū mortificationis & viuificationis, ad Rom. 6. 4. Vt ergo baptiſmus ſignificat ablutionem à peccatis fieri per ſanguinē Chriſti: ita nos admonet perpetuę regenerationis, quę tametſi in hac vita nō perficitur: tamē mortificādo corpus peccati, & excitādo ſpiritū nouū cōtinuatur, donec in hac vita ſumus, ſed tū demū conſūmabitur, vbi nos Deo Patri reſuſcitatis corporib. adduxerit Chriſtus.

Etſi autē hic eſt ſenſus verborū Iohannis de baptiſmo Chriſti, ꝑpetuò in Eccleſia duraturo: tamen hæc etiā accipi debent de baptiſmo viſi-

bili, quo baptizati sunt Apostoli ipso die Pen-
tecostes, h.e. quinquagesimo die à resurrectione
Domini, quemadmodū Lucas Actor. 1.4. testa-
tur, cùm ait: *Præcepit Dominus Apostolis, ne Ierosoly-
mis discederent, sed expectarent promißionem Patris,
quā audistis, inquit, per os meum: quia Iohannes quidem
baptizauit aqua, vos autē baptizabimini Spiritu Sancto
non post multos hos dies.* Intelligatur ergo dictū Io-
hannis de duplici baptismo Spiritus Sancti, vi-
delicet temporario & visibili, qui seruiebat con
firmationi Euágelij: & de perpetuo & inuisibili,
quo hodie baptizantur homines, h.e. donátur,
dum baptizantur, Spiritu Sancto regenerante,
mortificāte & viuificante. Qui enim Spiritum
Christi non habet, is non est eius, Rom. 8. 9. Vbi
autem Spiritus est, ibi nouus homo, in quo exu
runtur paulatim sordes peccatorum, & nouus
homo paulatim vires sumit & adolescit.

Etsi autē plures proprietates ignis huc accō-
modari possent: tamen quas diximus, propriè
præsenti rei conueniūt: quibus obseruatis pos-
sunt plura cōcinnè adduci, inter quæ hæc sunt:
Vt ignis natura sua núquam descēdit ad terrā,
sed semper sursum nititur: ita Spiritus Sanctus
hominis animam semper attollit, ad cogitanda,
meditáda & expetēda cœlestia, reuocans à ter-
renis & caducis reb9. Hinc exhortatio Paulina
ad Collos. 3. 1. *Si surrexistis cū Christo, superna quæri-
te, vbi Christus est, ad dexterā Dei sedens, superna sapi-
te, non terrestria. Est enim nostrū* πολίτευμα, Philip.
3. 20. *in cœlis, vnde saluatorem expectamus Dominum
nostrum Iesum Christum, qui transfigurabit humile
nostrum corpus, vt sit conforme suo glorioso corpori, idq́
ea potentia, qua potest sibi omnia subiicere.* Itē, vt ignis
natura est lucere, probare, expurgâre, aliena cō-
sumere, & quæ sunt suæ naturæ capacia, in se
conuersa secū sursum tollere: ita Spiritus San-
ctus luce Euangelij mentem illuminat, probat
fidem quò purgatior fiat argento septies pur-
gato, expurgat affectus prauos, sordes peccato-
rum consumit, & spiritum hominis nouum in
se veluti conuersum sursum eleuat Deoq́ue iun
git. Huius baptismi, q ignis baptismus dicitur,
symbolum est baptismus aquæ, & vterque ba-
ptismus, scilicet aquæ & ignis, admonet nos, ꝙ
sumus Deo consecrati, vt hostia illi longè gra-
tissima. Segregati enim sumus per baptisma à
regno Sathanæ & prophanitate mundi, addu-
cti sumus ad Deum, impositi sumus aræ Chri-
sto, vt accensi igne Spiritus Sancti simus hostia
Deo placens per Iesum Christum. Proinde vt
olim in limine domus, in quam primùm intra-
bant sponsus & sponsa, apponebantur aqua &
ignis, vt memores forēt cuiusmodi sacris essent
initiati: ita aqua baptismi & ignis qui est S. San-
ctus, admoneát nos, ꝙ Deo dicati simus, tanquá
hostia illi consecrata per baptismum; quam di-
gnitatem, qua nulla maior esse poterit, contem-
nunt illi, qui scientes & volētes se recipiunt rur-
sus in castra Diaboli per peccatū, cui Diabolo
antea abiurarunt: & fœdè contaminant stolam
illam albam, qua donati sunt à Filio Dei.

Porro cùm addit Iohannes: *Cuius non sum di-
gnus, vt soluam corrigiam calceamenti eius,* non est
otiosè prætereundum. His enim verbis discri-
men facit inter suam personam & Christi per-
sonam. Siquidem hac notatione: *Non sum dignus
vt prouolutus soluam corrigiam calceamēti eius,* signi-
ficat se esse indignum, vt sit vel vilissimus mini-
ster Euangelij Christi, tantū abest, vt patiatur se
cum Christo cōferri. Hæc Iohannis humiliatio,
& excellentiam Christi, & dignitatem ministe-
sterij Euágelij nobis commendat. Si itaque Io-
hánes, cùm tátus fuerit, quo nullus maior inter
natos mulierū (Christo ipso teste) surrexerit,
dicat se indignum esse vt prouolutus soluat cor
rigiam calceamentorum Christi, quid sentien-
dum est aliis ministris Euangelij, qui vix digni
sunt vt Iohannis Baptistæ calceos soluant? Pro-
sternamus igitur nos coram Christo Domino,
agnoscamus nostram indignitatem, perfunga-
mur fideliter officio nobis commisso, sciamus
si ad aliquid sumus idonei, hoc ab ipso Christo
esse, qui promisit se affuturum ministerio verbi
vsque ad consummationem seculi.

DE QVARTO.

*28 Hæc in Bethabora facta sunt trans Ior
danem, vbi erat Iohannes baptizans.*

Hæc ciuitas Bethabora, id est, domus transi-
tus, ab euentu nomen accepit, quia ibi traiectus
erat, vnde & maior frequētia hominum ibi fuit
quàm alibi apud Iordanem: quare hic locus o-
portunior ad prædicádum & baptizandum Io-
hanni visus est. Non enim latebras quæsiuit
tanquam paucis annunciaturus hoc lætum de
Christi aduentu nuncium: sed palàm prædi-
cabat & baptizabat, vbi maxima frequentia ho-
minum conueniebat: significans Messiam non
destinatum esse paucis quibusdam, sed omni-
bus promiscuè, vnde & vox clamans dicitur.
Deinde Iordanis mentionem facit, vt nos ad-
moneat de typo, & veritate typo respondente.
Vt enim Moses, postquam populum deduxe-
rat ad Iordanem, moritur, & cum honore sepe-
litur: Iosua autem transiens per medium Ior-
danem introducit populum in terram promis-
sam, videlicet Canaan: ita lex cum suis ho-
stiis & cæremoniis pædagogus fuit veteri po-
pulo vsque ad baptismum Christi, per quem
moritur & veluti sepelitur lex vetus: Vt Chri-
stus per baptismum, cuius typus fuit transitus
per Iordanem, introducat nos in hæreditatem
cœlestem. Præterea quia Iohannes non Iero-
solymis, vbi erat ordinarium ministerium: sed
alibi exorsus est Euangelium Christi, significat,
Euangeliū nō esse alligatū certo loco, vt volunt
Pontificij: sed omnē locū orbis terrarū esse ido-
neū Euangelio prędicando. Vnde & Dominus
amandans suos discipulos ait Marc. 16. 15. *Ite in
mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni
creaturæ,* id est, omnibus hominibus omnium
nationum & conditionum, nullis exceptis.

DE TERTIO TESTIMONIO IOHANNIS.

Tertium testimonium Iohannis de Christo
sequitur

ſequitur,in quo plura ſunt membra: Primum, Teſtificatio Iohãnis de Chriſto, videlicet quòd ſit agnus ille Dei, tollens peccatum mundi. Secundum, Collatio Iohãnis & Chriſti. Tertium, Repetitio finis baptiſmi Iohannis. Quartum, Expoſitio modi quo Iohãnes Ieſum eſſe Filium Dei & Chriſtum olim promiſſum cognouerit.

DE PRIMO.

29 Poſtero die vidit Iohannes Ieſum venientem ad ſe, & dicit: Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.

Hìc primum tempus ſignificatur, quando Iohannes edidit hoc de Chriſto teſtimonium. Secundo enim die, poſtquam reuerſus eſt Ieſus (tranſactis 40. diebus ieiunij & tẽtationis poſt baptiſmum acceptum à Iohanne) in Galilæam. Nam primo die Iohannes edidit primum & ſecundum teſtimonium: Secundo die hoc tertium teſtimonium, quo die exacto, venit tertio die in Canam Galilę æ, vbi nuptiis interfuit.

Porrò teſtimonium pręſens non ſolùm Meſſiam monſtrat, verumetiam ipſius officium clariſsimè depingit hiſce verbis: *Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi.* Hìc obſeruetur, quòd non ſine maxima cauſa particula attentionis, *Ecce,* huic teſtimonio præfigatur. Nam debet hæc particula eſſe nobis vice lõgiſsimi exordij, quo & attentos & dociles & beneuolos ad audiendum meritò omnes mortales facit.

Porrò cogitanti mihi de modo enarrandi hunc diuinum aphoriſmum, qui & primus & ſummus eſt in Theologia noſtra, multa, vt fit, occurrebant, nunc hęc nunc illa enarrandi methodus placebat, & cùm rerum profunditate penè obruerer, aliò atque aliò cogitatione inclinante, tandem viſa eſt mihi commodiſsima ea explicandi ratio, non quam rei ſublimitas poſtulare: ſed quam ſimplicitas verborum requirere videbatur, in quam cùm diligentiùs intentus eſſem, videbar mihi ex ea ſimplicitate ferri in altiorem huius myſterij conſiderationem. Deus ſuo Spiritu nobis adſit, vt ea quæ allaturi ſumus, ſeruiant gloriæ ipſius, & ſint nobis ſalutaria.

Conſtitui igitur ſex quęſtionibus concludere huius aphoriſmi enarrationem, ex quibus poſtea ſummam doctrinæ de beneficiis Chriſti Mediatoris extruam. Sunt autem hæ quæſtiones, quas ipſa verba ſuppeditant:

1. Quis ſit ille Agnus, qui monſtratur à Iohanne.
2. Cur Agnus dicatur.
3. Cur Agnus Dei nominetur.
4. Quid faciat hic Agnus.
5. Quorum cauſâ faciat.
6. Quomodo facti eius ſeu meriti & victimæ reddamur participes.

DE PRIMA QVAESTIONE.

Quis eſt ille Agnus qui monſtratur à Iohanne?

Eſt λόγος caro factus, eſt Ięſus Filius Dei & Filius Virginis, eſt vnus Chriſtus in duabus naturis, diuina & humana, ſubſiſtens. Nam vt hunc Iohannes verum hominem agnouit, & Filium Dei prædicauit: ita hunc vnum Agnum eſſe oſtendit, vt ſignificet, perſonę, quę eſt Deus & homo, conuenire officium Mediatoris inter Deum & homines. Non enim eſt Mediator, vt eſt Deus tantùm, quemadmodum falsò Oſiander putauit: Nec vt eſt homo tantùm, vt opinatus eſt Stancarus, ſed vt eſt Deus & homo, vna perſona, quæ Chriſtus dicitur, Sacerdos, Propitiator, Mediator. Eſt enim Chriſtus perſonæ, quę eſt Deus & homo, appellatio. Hinc tria colligamus: Primum, quòd poſsit hic Agnus, quidquid velit: quia Deus eſt, cui omnia ſunt poſsibilia, ex quo fit, quòd Eccleſia inuicta perſiſtat aduerſus portas inferorum. Secundum, quòd velit quicquid nobis ſalutare eſt, vt qui nobis naturæ ſocietate iunctus ſit. Tertium, quòd omnia opera ipſius ſint infiniti valoris & tempore & merito. Quidquid ergo fecerat in ſanctiſsima ſua humanitate, valet omnibus ætatibus, & extendit ſe ad omnes homines, qui ſalutem in ipſo quærunt.

Hæc igitur demonſtratio Iohannis, vt confutat vtroſque, id eſt, & eos qui dicunt Chriſtum eſſe Mediatorem ſecundùm humanitatem tantùm, & eos qui Mediatoris officium ſoli diuinæ naturæ attribuunt: ita confirmat veram & catholicam Eccleſię Dei conſtantem ſententiam, quæ ſtatuit Chriſtum, qui eſt Deus & homo, eſſe Mediatorem Dei & hominum. Niſi enim ita eſſet, nunquam Filius Dei aſſumpſiſſet humanam naturam, vt ea aſſumpta eſſet Agnus ille qui tolleret peccatum mundi. Non ergo Chriſtus eſt vulgaris aliquis Agnus, non legalis, ſed Agnus quem lupi timẽt, & qui occiſus leonem occidit. Diſcipuli Domini Matth. cap. 10. verſ. 16. dicuntur agni: *Ecce ego mitto vos ſicut agnos in medio luporum.* Sed hic Agnus ſingularis eſt, ſolus, ſine macula, ſolus ſine peccato, ſolus cuius maculæ abſterſæ non ſunt. Nam in eo macula fuit nulla: Solus, cuius puritas puros efficit alios. Plura in hũc locum vide ſupra in Dictum: *Et Verbum caro factum eſt.*

DE SECVNDA.

Diximus, quiſnam ſit ille Agnus, quem Iohannes monſtrauit, videlicet Ieſus Chriſtus, Deus & homo: nunc cur Agnus dicatur, paucis aperiendum eſt.

Sunt autem duæ rationes præcipuæ, quare Ieſus Chriſtus Agnus dicatur. Vna, vt hæc appellatio commonefaciat nos de vtroque, videlicet vmbra & veritate, de quibus ſuprà dictum eſt: *Lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.* Et Epiſtola ad Hebræos cap. 10. verſ. 1. *Vmbram habet Lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum.* Erat itaque Agnus legalis, Phaſe præcipuè, & commonefactio de præterito beneficio Dei: & ſignificatio ſeu adumbratio futuri. Quemadmodum enim admonebat Iudæos, quòd ſicuti ſacrificio agni in Æ-

gypto peracto, populus ex Ægypto egressus sit & è seruitute liberatus: ita significabat per Christi sacrificium humanum genus reconciliatum iri Deo, & asserendum in libertatem. Tribuitur igitur veritati appellatio vmbræ, vt sciatur quòd Iesus Christus is sit, quem Agnus paschalis in veteri Testamento adumbrabat. Vsitatum enim est, signis & rebus signatis easdem appellationes tribuere, vt ex collatione vmbræ & veritatis pleniùs erudiamur. Sic petra quæ fuit vmbra Christi, tribuitur Christo, quia in eo completa est veritas, quæ adumbrata fuit per petram in deserto. Sacrificiũ, quod erat tantùm figura futuræ expiationis, dicebatur ἱλασμὸς, i. propitiatio, quæ appellatio à Paulo & Iohanne tribuitur Christo, qui solus verum propitiatorium Sacrificium obtulit. Atq; hanc regulam de communi appellatione vmbræ & veritatis accommodo ad ea quę sunt veteris Testamenti, non autem ad res noui Testamenti, quia nos nõ vmbras, sed imagines rerum habemus. Deinde cùm Iohannes Agnum Christum appellat, significat ipsum mactandum esse in victimam, atque ita finem omnium sacrificiorum legalium vno verbo expressit Iohannes, videlicet quòd adumbrarent victimam Christi, quæ vna sufficeret, & quia peracta cessare deberent Aaronica sacrificia. Sic enim Epist. ad Heb. habet cap. 10. 11. *Omnis quidem Sacerdos prœstò adest quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata: Hic autem vnam pro peccato offerens hostiam, in sempiternum sedet ad dexteram Dei, de cætero expectans donec ponantur inimici scabellum pedum eius. Vna enim oblatione consummauit in perpetuum omnes sanctificandos.*

His duabus causis quæ sunt præcipuæ, cur Christus dicatur Agnus, addi potest tertia ex cap. 53. 7. Esaiæ: ibi enim sic de Christo habemus: *Tanquam ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se obmutuit.*

Porrò vt in genere saltem admoneamur de veteribus sacrificiis & eorum vero vsu, sciẽdum est, quòd sint in illis spectanda duo, videlicet typus & symbolum. Typus fuit adumbratio victimę Christi semel peragẽdæ pro peccato. Hęc adumbratio sine fide otiosum fuit spectaculũ, & alebat in offerẽtibus hypocrisin, & fiduciam operum, vt in Caino & in multis Iudæis. Sed quandò accedebat fides non in victimam, sed in Christum adumbratũ victima (cuius solius sanguine, & non victimarum, abluuntur peccata, iuxta illud Heb. 10. 4. *Impossibile est sanguine taurorum aut hircorum auferri peccata.* Item vers. 12. *Vna oblatione consummauit,* scilicet Christus Sacerdos, *in sempiternum sanctificandos*) placebat & persona offerens, & opus ipsum. Persona quidem, quia reconciliata Deo erat per fidem & iusta Christi iustitia. Opus verò, propter personam fide placentem. Ideo scriptum est de Abel, Gen. 4. 4. *Respexit Dominus ad Abel & munera eius.* Symbolum, id est, signum externum, comparatione docẽs, duplex est: Vnum, videlicet reatus offerentis: Alterum, debiti officij offerentis. Nam quemadmodum sanguis victimæ, reatum offerentis, & pœnam debitam propter reatum notabat, vt Epistola ad Heb. docet, cùm ait cap. 10. 3. *In ipsis,* (scilicet sacrificiis veteribus) *commemoratio peccatorum per singulos annos fiebat:* ita eiusdem occisio ad aram, monet nos occisionis veteris hominis & concupiscentiarum eius, quæ peragitur in ara nostra quæ est Christus, vt resurgat nouus homo ex fide Deo obedientiam præstans, & se Deo sistens tanquam victimam acceptam Deo per Iesum Christum, Rom. 12. 1.

Sacrificia vetera in hunc modum ex fide facta, seruata symbolica significatione, pinguia, id est, grata Deo dicebantur. Contrà verò sicca, id est, ingrata Deo erant, quæ fide & inuocatione destituebantur.

DE TERTIA.

Hic Agnus, *Agnus Dei* dicitur. Primùm, quia à Deo promissus & missus est. Huc pertinent omnia vaticinia de promissione Messiæ, & testimonia de exhibito Messia. Secundò, dicitur Agnus Dei, propter puritatem & conformitatem quã cum Deo habet. Est enim purus ab omni macula, atque adeò segregatus à peccatoribus, quemadmodum Agnus ille Phase, purus esse debuit, & segregatus à reliquo grege. Nam si in eo fuissent maculæ, non fuisset idoneus qui pro propriis peccatis, nedum pro peccatis totius mũdi expiandis offerretur. Siquidem immundus immundos purgare nequit. Cùm ergo innocens est hic Agnus, & nihilominus offerri debuit, sequitur eum non sua, sed nostra causa, immolandum fuisse. De hac Agni Dei puritate & innocentia testatur Esaias cap. 53. vers. 9. hisce verbis, *Iniquitatem,* inquit, *non fecit, nec fuit dolus in ore eius,* vt qui nec facto nec verbo vnquã vlla in re impegerit. Tertiò dicitur Agnus Dei, quia Deo placet, illique ante omnia acceptus est, idque propter innocentiam, puritatem & obedientiã. Ita tertia causa secundæ consequens & necessarius effectus est. Quartò, dicitur Agnus Dei, quia consilio Dei vt Agnus purissimus immolandus erat, vt ipsius victima esset sufficiens λύτρον, quo placaretur Pater, & nobis reconciliaretur. Tertiam & quartam causam coniungit Bernardus, cùm ait: *Quis peccatum meliùs tolleret quàm is in quem peccatum non cadit? Iste sine dubio me lauare potest, quem constat inquinatum non esse, hæc manus opertum luto detergat oculum, quæ sola sine puluere est.* Sed cur Iohannes potiùs confert Christum agno, quàm aliis animalibus, quæ secundùm Legẽ mactabantur, & adumbrabant Christum? Inter omnes figuras veteris Testamenti nulla conuenientior fuit quàm agni. Nam vt agnus sine macula eligebatur & segregabatur ab aliis: ita Filius Dei tametsi homo est factus: tamen ab aliis omnibus hominibus segregatur, vt candidus & purus absque omni peccato. Item vt agnus fuit iuge sacrificium & principale, quod manè & vesperi offerebatur quotidie: ita Agnus hic Dei est, veluti iuge sacrificium, cuius vis & efficacia perpetuò durat. Prætereà vt per-

vt peracto sacrificio agni Phase in Ægypto liberati sunt Israelitæ à seruitute Ægyptiaca: ita omnes homines credentes per mactationem huius Agni Dei semel factam liberantur à seruitute Diaboli.

DE QVARTA.

Cui rei destinetur victima Agni, quem monstrauit Iohannes, aperit, cùm ait: *Qui tollit peccatum mundi.* quasi dicat: Agnus ille Dei, scilicet immolandus per passionem & mortem suam, tollit peccatum mundi, id est, exonerat mundum peccato, quod in se transfert, vt illud merito suæ victimæ, id est, passionis & mortis aboleat. Hîc tria perpendenda sunt, videlicet vmbra præcedens, veritas subsecuta, & efficacia perpetua.

Vmbra præcessit in mactatione victimarum veteris populi. Nam Sacerdotes manuum impositione in agnum mactandum significabant se peccata totius populi in victimam iniicere, quod tantùm vmbratile fuit.

Veritas autem est, quòd in hunc Agnum Dei IESVM Christum Deum & hominem iniecta sunt peccata totius mundi, vt solus reatum, iram, & maledictionem sustineret. Nam etsi immunis fuit à culpa, reatum tamen reuera & pœnam in se recepit. Atque hoc est, quod vult Esaias cap. 53. vers. 6. *Posuit enim in eum nostras omnium iniquitates.* Nam cùm nos iniquitates nostræ, vt onera grauissima, premerent, & alienati à Deo properaremus ad inferos, Christus transtulit in se nostra scelera, & omnium iniquitatum nostrarum colluuiem, quátum quidem ad reatum & pœná attinet, in se recepit, vt nos à peccato exoneratos in libertatem assereret. Et hoc est quod Iohannes ait, *tollens peccatum mundi*, quam ob causam Paulus vocat Christum maledictum, seu execrationem, cùm ait Galat. cap. 3. vers. 13. *Christus nos redemit de execratione Legis, factus pro nobis execratio.* Huc etiam facit, quòd eundem peccatum nominet, 2. Corinth. cap. 5. v. 21. cùm ait: *Eum, qui non nouit peccatum, fecit peccatum pro nobis.* & ad Rom. cap. 8. ver. 3. *Nam quod impossibile erat Legi, quia imbecillis erat per carnē, hoc Deus proprio Filio misso, sub specie carnis, peccato obnoxiæ, præstitit, ac pro peccatis damnauit peccatum in carne, vt iustitia Legis impleretur in nobis.* Tollit proinde Christus peccatum, quando nos eo exonerat, & illud in se transfert, vt pœnam nobis, & non sibi, debitá luat, vt expiato peccato, Christi iustitia donemur, qua iusti apparemus in conspectu Dei, idque ea iustitia perfectissima, quá Lex requirit, *Christus enim finis Legis est in iustitiam omni credenti*, Rom. cap. 10. v. 4.

Tertiò obseruádum esse dixi efficaciam perpetuam victimę huius Agni: quę efficacia significatur verbo præsenti *Tollit.* Verbũ enim præsens in narrationibus significat continuum actum, vt suprà quoq; monuimus. Cùm ergo hîc dicit in præsenti *tollit*, ad omne tempus, & ad omnes ætates referenda est actus efficacia, non autē actus ipse. Nam vt semel mortuus est Christus ꝓ peccatis, & non sæpius moriturꝰ ita mors eius ad expianda omnium hominum omnium ætatum peccata efficax existit. Sic quoq; Chrysostomus hunc locum interpretatur: *Non ait*, inquit, *qui tollet, aut qui tulit, sed qui tollit peccatũ mundi, vt eius vis perpetuò duratura intelligatur.* Extendit proinde se efficacia passionis Domini, hoc est, victima huius Agni, ad vtrumque tempus, videlicet quod præcessit victimam hanc, inde vsque ab exordio mundi, & quod sequutum est postea, sequeturque vsque ad extremum diem.

Verùm hîc Papistæ se nobis opponunt, fingentes, nescio quem, limbum, in quo seruatas animas iustorum dicunt, vsque ad peractam victimam Christi in ara crucis, ac tum primùm è tenebris, & è carcere eductas, quando Dominus descendit ad inferos, & resurrexit à mortuis. Videntur autem niti solido fundamento, cùm sic ratiocinantur: Impossibile est, effectum priorem esse sua causa. Liberatio animarum ab inferno est effectus passionis Domini. Proinde cùm passio Domini, quæ est causa redemptionis animarum, exactis quatuor millibus annorum contigit, sequitur animas hominum, qui ante illud tempus obierũt, in tenebris & in carcere fuisse vsque ad peractam victimam huius Agni Redemptoris.

Ad hoc argumentum Papistarum sic respondendum est, longè aliter iudicandum esse de actionibus diuinis, quá humanis. Etsi enim destinato diuinitùs tempore passus est Christus: tamen propter destinationem diuinam efficax fuit etiá in superioribꝰ ætatibus ante Christum exhibitum: Id quod significat Iohannes Apocalyps. cap. 13. vers. 8. *Agnus occisus est ab origine mundi*, quo dicto absque omni dubio indicat Iohannes, Agni merito, qui destinatione Patris iam à mundo condito occisus est, omnes credentes saluatos esse. *Abraham* (ait Dominus) *vidit diem meum, & gauisus est.* Idem Abraham Lucæ capite 16. vers. 25. ait: *Fili recordare, quòd receperis bona tua in vita tua; Lazarus similiter mala. nunc verò hic solatio fruitur, tu verò cruciaris.* Item ad Hebr. cap. 13. vers. 8. *Christus hodie & heri vsque in secula*, qui de ouibus suis sic testatus est, Iohan. cap. 10. ver. 28. *Non rapiet eas quisquam de manu mea.* Constanter igitur tenendum est, quòd animæ Sanctorum omnibus ætatibus virtute victimæ Christi seruatæ sint, quam, vt nos, fide apprehenderunt.

Porrò quantum ad tempus, quod sequitur passionem Christi vsque ad consummationem seculi, Papistæ similiter tenebras offundunt, qui vt fingunt se esse successores Christi, qui offerant pro viuis & mortuis: ita alios mediatores, videlicet Sanctos demortuos Ecclesię Christi obtrudunt, quorum vanitas & sacrilegium totius Scripturæ consensu euertitur. Clarissimè enim Epistola ad Hebræos ait cap. 10. ver. 12. *Vna oblatione consummauit Christus, Sacerdos, in perpetuum sanctificandos*, & negat ipsius sacerdotium transferri in alios. Et quid clarius est hisce verbis Iohannis, 1. Ioh. 2. 1. *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrē, IESVM Christum iustũ, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, nō pro nostris tantũ,*

sed pro totius mundi. Insigni proinde contumelia afficiunt Filium Dei, qui vel alios mediatores quàm Christum excogitant: vel alia sacrificia, quàm vnicum IESV Christi prædicant. Vt enim is solus vna victima satisfecit pro peccatis: ita solus manet æternus Sacerdos, semper interpellans pro nobis.

Est quoque obseruandum hoc loco, quòd Iohannes hîc ponat nomen singularis numeri, *Peccatum*, vt totum corpus peccati, seu totam molem peccati Christo impositam fuisse ostendat, ne quis cum Papistis quibusdam existimet, Christum tantùm originale peccatum abluere, nos autem pœnitentia & lachrymis, ieiuniis & eleemosynis debere alia peccata, videlicet actualia, abstergere, quod vel cogitare contumeliosum est in Filium Dei, cui soli hæc gloria debetur, quòd sit ἱλασμὸς pro peccatis totius mundi.

Porrò hoc Iohannis testimonium de Christo, *Agnus Dei tollit peccatum mundi*, sit nobis loco principij immoti & indubitati, quo stante, corruunt omnia humana merita, omnia sacrificia, omnia opera, omnes fictæ expiationes, quibus tribuitur vis abolendi peccata & reconciliandi nos cum Deo. Nam soli Agno Dei gloria tollendi peccatum, atque adeò saluandi tribuenda est.

DE QVINTA.

Quòd hanc quintam quæstionem, de iis, pro quibus victima Christi peracta est, mouerim, duas habeo causas, quas Emphasis vocabuli *Mundi* nobis commendat, quarum prima est, vt hostes gratiæ vniuersalis refellam. Altera, vt consternatis & desperantibus propter peccatorum suorum enormitatem, solatium efficax proponam.

Hostes vniuersalis gratiæ fabricant tabulas Parcarum, in quibus exarata finguntur nominatim, & saluandorum & damnandorum nomina, adeò vt necesse sit hos damnari, & illos saluari, vel absque conditione fidei. Verùm cùm Iohannes hîc dicit, *Qui tollit peccatum mundi*, prædicat vniuersalem gratiam. Mundi enim vocabulo intelligit omnes homines, qui in mundo sunt, quemadmodum & Iohannes 1. Iohan. 2. 2. cùm ait: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, & non pro nostris tantùm, sed pro totius mundi.* Item ipse Dominus Marci 16. v. 15. ait: *Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.* Et Iohan. 3. 16. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eũ, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Item Paulus 1. Tim. 2. 4. *Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.* Et Petrus 2. Pet. 3. 9. *Longanimis est Deus, non volens vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere.* Quòd autem salus promissa requirat conditionem fidei, testatur totius Scripturæ cõsensus. *Hæc*, inquit Iohan. 20. 31. *scripta sunt, vt credatis, quòd* IESVS *sit* CHRISTVS *ille Filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in ipso.* Et Dominus ipse Marci 16. 16. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, hic saluus erit, qui verò non crediderit, condemnabitur.* Hanc vniuersalem gratiam confirmat mandatum Dei vniuersale, quo iubetur, vt omnes audiant, & credant Euangelio: promissio vniuersalis, *Venite ad me omnes*: testimonium gratiæ vniuersale, videlicet Baptismus. Mandat enim Christus omnes gentes baptizari: & λύτρον vniuersale, quod, vt hîc Iohannes loquitur, *tollit peccatum mundi*: Et ipse veritas ait Matth. 18. 11. *Venit Filius hominis saluare quod perierat.* His rationibus muniamus animos nostros, contra Stoica deliramenta de Prædestinatione, quam perperam à modo auellunt, & nudam proponunt contra Scripturam, quę non aliam prædestinationem nouit, quàm eam, quæ nobis à Paulo commendatur ad Ephes. 1. qui statuit omnes audientes Euangelium, & credentes in Christum ante mundi conditionem electos & ordinatos esse ad vitam æternam. Qui ergo credit, saluabitur, qui verò non crediderit, damnabitur, idq; sua culpa, vt qui porrectam Dei manum dexteram, videlicet IESVM Christum, noluerit apprehendere, vt resurgeret. Tollit ergo Iohannes hoc vocabulo *Mundi*, non solùm prærogatiuam Iudæorum, qui putabant Christum sibi solis destinatum fuisse: verumetiam particularitatem Stoicam euertit. Vtrumque errorem refutat Paulus copiosè in Epistola ad Romanos cap. 9. 10. & 11.

Deinde altera causa cogitanda est, videlicet quòd Iohãnes Mundi potiùs, quàm Hominum vocabulo vsus sit, vt efficax solatium proponat omnibus afflictis conscientiis, & consternatis propter peccatorum suorũ enormitatem. Nam cùm dicit, Christum tollere peccatum mundi, significat victimam Christi longè efficaciorem esse ad saluandum, quàm peccata totius mundi ad perdendum. *Gratia enim*, vt Paulus ait, *abundat supra peccatum.* Roman. cap. 5. vers. 20. Quare omnium peccatorum grauissimum est, statuere contra hoc testimonium Spiritus Sancti, peccatum vllum maius esse, quàm vt veniam consequatur verè pœnitens. Tale fuit peccatum Cain, qui victus conscientia scelerum, desperabundus dixit, Genes. cap. 4. vers. 13. *Maior est iniquitas mea, quàm propitiatio.* At huic rectè Augustinus respondet: *Mentiris Cain, maior est enim Misericordia Dei, quàm omnium peccatorũ miseria.* Arguit proinde Deum mendacij, quicunque desperat de venia ob peccatorum suorum molem & magnitudinem, contemnit iusiurandum Dei, qui iureiurando confirmat, se nolle mortem peccatoris, sed vt conuertatur, & viuat. Siquidem Deus cùm tuum peccatum intuetur, simul cogitat infinitum precium pro eo solutum esse, paßionẽ Dominicam. Vnde illa vox conscientiæ exultantis in Bernardo: *De remißione peccatorum validißimum teneo argumentum Dominicam paßionem. Vox siquidem eius inualuit multò plus quàm vox sanguinis Abel, clamans in cordibus electorum remißionem omnium peccatorum. Traditus est enim propter peccata nostra, nec dubium est, quin potentior & efficacior sit mors illius in bonum, quàm peccata nostra in malum.* *Peccaui*, inquit Manasses, *supra arenam maris, sed tu Domine indignũ saluabis me secundùm magnam misericor-*

miſericordiam tuam. Populus Iſraeliticus acriter reprehenſus à Propheta, tandem in hãc vocem prorupit deſperabundus, Ezechiel. cap. 33. v. 10. *Iniquitates noſtræ & peccata noſtra ſuper nos ſunt, & in ipſis nos tabeſcimus, quomodo ergo viuere poterimus? Dic ad eos, dicit* DOMINVS *Dominator: Viuo ego, nolo mortẽ peccatoris, ſed vt conuertatur impius à via ſua, & viuat. Conuertimini, conuertimini à viis veſtris peßimis, quare moriemini domus Iſrael?* Quicunque ergo affligitur conſcientia ſcelerum, & cum deſperatione luctatur, recolat magnitudinem miſericordiæ Dei, excedentis omnia opera Dei: cogitet voluntatem Dei eſſe, non velle mortem peccatoris, ſed conuerſionem & vitam: intueatur λύτρον perſolutum à Chriſto, quod longè maius eſt colluuie omnium peccatorum totius mundi: Conſideret exempla conuerſorum poſt horrẽdiſsima peccata, vt Latronis, Manaſsis, ac aliorum plurimorum: caueat ne peccatorum ſuorum magnitudini addat deſperationẽ, qua negatur veritas Dei, quo ſanè peccato nullum grauius eſſe poterit: atque ita fide Chriſti ſe erigat, ac ſerio corde propter Chriſtum petat veniam, nec ceſſet, priuſquam in corde ſuo ſenſerit per Spiritum Sanctum ſibi reſponſum dari: quod abſque omni dubio fiet, modò propoſitum peccandi feriò abiecerit. Cùm hoc pacto firmatus eſt animus, rectè petitur confirmatio per vocem Miniſtrorum Euangelij, & vſum dominicæ Cœnæ. Verùm qui petit veniam, & nihilominus retinet propoſitum peccandi, damnatus hypocrita eſt, qui putat Deum ſibi ſimilem eſſe, vt qui moueatur & delectetur, aut etiam decipiatur hypocriſi. Huic, donec talis fuerit, & abſolutio per miniſterium Eccleſiæ, & vſus ſacroſanctæ Cœnæ dominicæ cedit in maius iudicium.

DE SEXTA.

Quomodo meriti mactati Agni reddamur participes, Epiſtola ad Hebræos cap. 3. verſ. 14. explicat, cùm ait: *Participes Chriſti effecti ſumus, ſi modò initium fiduciæ eius vſque ad finem firmum teneamus.* Hic duo fidei tribuũtur, videlicet quòd & apprehendat Chriſtum, & eundem retineat, quâ amiſsâ, amittitur Chriſtus ipſe. Proinde conditio fidei, quæ hìc exprimitur, tenenda eſt, ſine qua fide vt nemo placet Deo: ita nemo beneficiorum Chriſti particeps fieri poteſt. Loquor autem de adultis. Infantibus enim Chriſtianorum ſingulare eſt priuilegium, quemadmodum conſtat ex fœdere inito inter Deum & Abrahami ſemen, Geneſ. cap. 17. verſ. 7. Rom. cap. 9. verſ. 8. Galat. cap. 4. verſ. 28. 1. Corinth. capite 7. verſ. 14. Cùm ergo per fidem dicit nos fieri participes Chriſti, & fides ex verbo pendet, & confirmatur ſacramẽtis, hæc tria coniungenda ſunt, videlicet verbum, fides & ſacramẽta, vt inſtrumenta diuinitùs ordinata. Horum ordo eſt, quòd verbum præcedat, verbum fides mox excipiat, fidei firmandæ ſacramentum accedat, vt ſignaculum Dei.

Horrendus furor eſt Papiſtarum, qui putant verba hæc, *Agnus Dei tollit peccata mundi*, ſuſpenſa ad collum ſalutaria & efficacia eſſe, vel ad ſanitatem conſeruandam, vel ad Diabolos abigendos, quo errore infirmi & ſimpliciores tanquam laqueo capti, à vero & ſalutari vſu Euangelij abducuntur. Horum ſuperſtitionẽ Chryſoſtomus refutat hiſce verbis: *Quidam aliquam partem Euangelij ſcriptam circa collum portãt. Sed nónne quotidie Euangelium legitur & auditur ab omnibus? Cui ergo in auribus poſita Euangelia nihil proſunt, quomodo poſſunt eum circa collum ſuſpenſa ſaluare? Deinde, vbi eſt virtus Euangelij? In figuris literarum, an in intellectu ſenſuum? Si in figuris, bene circa collum ſuſpendis, at ſi in intellectu, in corde poſita proſunt, & non circa collum ſuſpenſa.* Hæc Chryſoſtomus, ex cuius ſententia ſequitur, quòd omnis applicatio verborum Euangelij, ſeu alterius ſcripturæ, præter eam, quæ fit per lectionem, prædicationem, meditationem, ſit eius abuſus ſuperſtitioſus, & contra ordinationem verbi diuini, atque ideò omnibus piis meritò fugiendus eſt huiuſmodi abuſus. Eſt ſiquidem hic verus verborum diuinorum vſus, vt cùm prædicátur, feriant aures, per auditum tranſmittantur ad mentem (quæ tanquam luce allata verbis Euangelij illuminatur) memoria teneantur, voluntate approbentur, viua fide excipiantur, ac totum hominem ad obedientiam præſtandam Deo informent. Atque ita veluti fax prætenſa, ducant hominem ab his miſeriis ad ſempiternam beatitudinem. Hæc omnia complectitur Paulus duabus vocibus, videlicet *cognitione & ſenſu*, ad Philippen. cap. 1. verſ. 9. qui ſenſus eſt viuus motus Spiritus Sancti in corde ex aduerſo reſpondens cognitioni. Cùm igitur huic cognitioni & ſenſui ſolummodò deſtinatum ſit Euãgelium, perperam eo abutuntur, qui ad quaſcunque ſuperſtitiones illud transferunt. Hæc adiicere volui, vt refellerem errorem eorum, qui ſuperſtitioſè hæc verba, *Agnus Dei tollit peccatum mundi*, inſculpta auro aut argento, aut ſcripta quouis modo ad collum ſuſpendunt.

Secundum locum in accommodatione, ſeu applicatione victimæ huius Agni occupat fides. Nam vt Euangelium offert hunc theſaurum, videlicet meritum paſsionis & mortis Chriſti: ita fides in corde hominis per Spiritum Sanctum formata, tanquam manus apprehendit totum Chriſtum cum omnibus ſuis beneficiis & promiſsionibus. Fides autem hæc non eſt nuda hiſtoriæ cognitio, qualis eſt in Diabolis, & poteſt eſſe in impiis hominibus & hypocritis, ſed eſt cum notitia hiſtoriæ viua cordis fiducia, qua ſtatuitur, quòd Chriſtus verè nobis talis eſſe velit, qualis prædicatur in Euangelio, atque hoc eſt credere in nomen Chriſti, id eſt, in Chriſtum, qualem illum prædicat Euangelium, videlicet, natũ nobis à Deo ſapientiam, iuſtitiam, ſanctificationem, & redemptionem, quę omnia beneficia ſunt Mediatoris. Hęc fides perpetuã luctam cum ratione habet. Nam ambæ, hoc eſt, fides & ratio, in hoc totis viribus incumbunt, vt altera alteri oculũ eruat. Habet enim vtraque ſuum oculum: Fides quidem

ſpiritualem & diuinum, atque adeò caſtiſſimum. Ratio verò carnalem & mundanum, quo tametſi ſe acutum cernere putat: tamen reuera cæca eſt in rebus ſpiritualibus. Huius luctæ fidei, & rationis, & victoriæ fidei pulcherrimum exemplum videre eſt in Abrahamo Geneſ. 22. & Rom. 4. 18.

Præterea hæc fides ſi germana fuerit, eſt veluti fœcundiſsima mater plurimarũ virtutum, quas ex Spiritu Sancto conceptas parit. Nam poſtquam Chriſtum apprehendit, Deum vero cultu colit, proximum diligit, tolerat aduerſa, ſperat meliora, retinet hominem in officio, ne fractus cruce aut ſcandalis, néve ineſcatus voluptatibus, diuitiis, honoribus, potentia mundi confeſsionem abiiciat. Sunt ergo hæ germanæ virtutes veluti proles fidei pulcherrimę, pietas, timor, dilectio Dei & proximi, ſpes, tolerantia, humilitas. Etſi autem has & ſimiles virtutes ſecum fides ſemper habet: tamen ſola vt ſponſa ſponſum Chriſtum amplectitur, non freta prolibus aut comitibus virtutibus, ſed ſolo ſponſo IESV Chriſto, hunc amat, hunc complectitur, hunc ſolum ſine meritis ſuis Saluatorem veneratur. Hic ſponſus Chriſtus fidelem animam pulcherrimis ornat ornamentis, videlicet gratiâ & dono Spiritus. Gratiâ quidem, quâ eam induit vt ſponſam tunica nuptiali: hæc gratia eſt iuſtitia & perfecta Legis impletio, quã Chriſtus fideli animæ imputat, vt iuſta ſit coram Deo, & appareat pulcherrima corã Patre ſponſi, & eius Angelis. Nam poſtquam eam exuit maculoſa tunica carnis, expiando & delendo peccatum, ipſam induit noua tunica, imputando illi ſuam iuſtitiam, qua ornata prodit in conſpectum Dei & Angelorum eius. Eſaiæ 62. v. 5. *Sicuti gaudet ſponſus propter ſponſam ſuam, ſic gaudebit ſuper te Deus tuus.* Hinc illa fidelis animæ apud eundem Eſaiam 61. v. 10. exultatio: *Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo, quia induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circundedit me, quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis.* Dono verò Spiritus, quo & illam fœcundam facit ad edẽdos fructus iuſtitiæ ſuauiſsimos, quos ſuprà enumeraui, & quales Paulus enumerat ad Galatas 5. 22. & eam armat aduerſus carnem inimicam, quæ perpetuò illi aduerſatur, vt hoſtis ἄσπονδος, aduerſus mundum, qui ſuis illecebris & variis technis conatur eam ſpoliare veſte, qua ornata eſt à ſuo ſponſo: & aduerſus Sathanam, qui inuidet ei amplexum ſponſi dulciſsimi IESV Chriſti.

Tertium locum in accommodatione victimæ huius Agni Dei tribui ſacramento. Nam vt verbum offert, & fides quod offertur, accipit: ita Deus ſacramento teſtatur de exhibita gratia, atque eam obſignat. Abraham credidit, & imputatum eſt ei ad iuſtitiam, in cuius rei teſtificationem & obſignationem mandata fuit Abrahamo circumciſio, quâ non eſt iuſtificatus, ſed iuſtitia illi per eam obſignata eſt: Ita enim Paulus ait ad Romanos cap. 4. verſ. 11. *Signum accepit circumciſionis ſignaculum iuſtitiæ fidei.* hoc eſt, Circumciſio fuit teſtimonium Dei, quòd Abraham fide ſit iuſtificatus. Circumciſioni ſucceſſit Baptiſmus diuinitùs nobis mandatus. Ita enim ſcriptũ eſt de Baptiſta, Marci cap. 1. verſ. 4. *Docebat Baptiſmum pœnitentiæ in remiſsionem peccatorum.* hoc eſt, docebat quòd Baptiſmus ſit ſignaculum Dei, quo Deus teſtatur & obſignat peccata remitti iis, qui agunt pœnitentiam, hoc eſt, qui conuertuntur. Fit autem conuerſio hęc per fidem in IESVM Chriſtum. Hoc qui rectè perpenderit, intelliget non præciſè requiri ſacramentum Baptiſmi ad ſalutem. Etſi autem Baptiſmus ordinarium inſtrumentum eſt regenerationis: tamen Deus interdum ſine hoc inſtrumento inuiſibiliter efficax eſt, vt ſit conſtans ipſius promiſsio, Geneſis cap. 17. verſ. 7. *Ego ſum Deus tuus, & ſeminis tui poſt te in ſempiternum.* cuius promiſsionis hæredes ſumus nos, qui in Chriſtum credimus. *Tum igitur*, vt Auguſtinus ait, *impletur inuiſibiliter, cùm myſterium Baptiſmi non contemptus religionis, ſed articulus neceſſitatis excludit.* Nam *ſola fides*, vt quidam ex Orthodoxis Patribus rectè ait, *ſaluat non inuenientem à quo baptizetur. Occaſionem ſiquidem ſalutis, non perditionis, exquirens Chriſtus, ſacramenta inſtituit, nec in eis conſtituit ſic ſalutem, vt ſibi etiam ſine eis ſaluandi ademerit facultatem. Nota*, inquit Bernardus, *quòd Saluator, cùm diceret: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit, cautè & vigilanter non repetierit, qui verò non baptizatus fuerit, ſed tantùm, qui verò non crediderit, condemnabitur, innuens ſolam fidem interdum ſufficere ad ſalutem, & ſine ipſa ſufficere nihil.* Qui autem ex dicto Chriſti Iohan. cap. 3. *Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non introibit in Regnum cœlorũ* colligũt infantes Chriſtianorum, qui ſubitò moriũtur ſine baptiſmo, damnari, falluntur. Nam mox poſt hæc verba, quæ adduximus, ſequitur immediatè: *Quod natum eſt ex carne, caro eſt, & quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt.* Hic non repetit Dominus, ex aqua & ſpiritu, ſed ex ſpiritu ſolummodò, ſignificans ſpiritualem renaſcentiam aliquando fieri ſine externo ſymbolo. Quare Bernardus rectè affirmat ſpiritualem renaſcentiam aliàs peragi virtualiter tantùm, vt in ſemine Abrahæ, quod non externum ſacramentum morte præuentum acceperit: aliàs virtualiter & actualiter ſimul, vt cùm externum accedit ſacramentum. Vt ergo Iohannes Baptiſta ab vtero matris à Spiritu Sancto fuit afflatus, & ſanctificatus: ita Chriſtianorum infantes, etſi naturâ peccatores ſunt, quemadmodum Iohannes fuit: tamen ex gratia propter promiſsionem capaces ſunt Spiritus Sancti, quo regenerantur, & fiunt hæredes promiſsionis, id eſt, vitæ æternæ. Nam motus qui excitatur in infantibus per Spiritum Sanctum, qui loco fidei eſt, & fides aliqua ratione dici poteſt, ſufficit eis in ſalutem, præſertim cùm articulus neceſsitatis excludit Baptiſmum. Hęc de Baptiſmo admonere libuit, vt ſciamus aliquando ſola fide per Spiritum Sanctum applicari meritum victimæ Chriſti, & ſacramentum requiri vt teſtificationem & obſignationem

gnationem eius, quod intus fit p Spiritum Sanctum. Solus enim Spiritus Sanctus est, qui regenerat: Baptismus autem lauacrum regenerationis ideò dicitur, quia est externa testificatio & obsignatio renascentiæ spiritualis, quę fit per Spiritum Sanctum.

Applicatur etiam meritũ Agni tollentis peccata mundi per sacratissimã Domini Cœnam, quę est sacramentum corporis & sanguinis Domini, ab ipso Domino institutum in sui recordationem. Sciendum est autem, quòd pręter illum cœlestem modũ, quo Christus totus, Deus & homo, sedet ad dextram maiestatis in excelsis, corpus eius & sanguis tripliciter considerari debeat. Primùm enim corpus & sanguis Domini tanquam victima & sacrificium considerentur, idque solùm in arca crucis, in qua semel ante annos 1553. completos Christus seipsum obtulit, vt satisfaceret iustitiæ diuinæ, placaret iram Dei, expiaret totius mundi peccatum: vna siquidẽ oblatione consummauit in perpetuum sanctificandos. Hoc corporis & sanguinis Christi sacrificium semel quidem peractum, nos vt recens semper intueamur, quia eius vis omnibus seculis eadem durat in saluté omnium eorum, qui credunt.

At Papistæ, qui iactant se offerre corpus & sanguinẽ Christi in Missa pro viuis & mortuis, arguũt Spiritum Sanctum mendacij, qui dicit, vna oblatione Christi sanctificandos consummari: & Christum contumelia horrenda afficiunt, qui solus est Sacerdos ille magnus, qui se semel obtulit in sacrificium in perpetuum efficax. Ita enim Petrus ait 1. Pet. 3. 18. *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est.*

Secundò consideratur corpus Christi vt indumentum, & sanguis eius vt ablutio, seu purgatio, idq; in Baptismo. Vnde Galat. 3. 17. *Quicunque baptizati estis, Christum induistis.* Item: *Christus nos lauit à peccatis sanguine suo*, Apocal. 1. 5. Et Petrus affirmat nos sanctificari per aspersionẽ sanguinis Christi, 1. Pet. 1. 2. Hæc ablutio, siue purgatio & aspersio significatur symbolo aquæ Baptismi. Nam semper iuxta ordinationem Christi, & symbolum externum, & res inuisibilis, videlicet aspersio sanguinis Christi, coniunguntur in Baptismo. Quare huius corporis & sanguinis Dñi iure reus peragitur Iudæus, quando simulata religione Christiana, lucri gratiâ Baptismum accipit, quod sanè fieri nõ potest sine cõtumelia Christi, & contemptu Baptismi, quẽ Christus instituit, vt esset efficax symbolũ communicationis sui corporis, & aspersionis sanguinis sui in peccatorum remissionem.

Tertiò consideratur corpus & sanguis Christi tanquam cibus & potus, idq; in sacra Cœna, in qua iuxta institutionẽ Christi veraciter distribuitur corpus & sanguis Domini. Nã in Cœna dominica tria sunt, videlicet veritas panis & vini, quę sunt externa symbola propter cõparationem adhibita: veritas corporis & sanguinis Domini iuxta clarissimam promissionem Christi: & veritas gratiæ spiritualis. Ad veritatẽ panis & vini sensus pertingit humanus. Hîc fingere, transmutari elementa, id est, panẽ & vinum, & remanere speciẽ panis & vini, id est, accidentia incurrentia in oculos, cõtra Scripturam est, & rationem sacramentorum euertit.

Ad veritatem corporis & sanguinis Domini in Cœna præsentium contemplandã sola fides assurgit. Hæc enim vt à Christo didicit, præsentiã esse spiritualẽ: ita à Paulo, esse κοινωνίαν, qua, mediante Spiritu Christi, efficimur credentes, κοινωνοὶ corporis & sanguinis Domini.

Ad veritatẽ spiritualis gratiæ percipiendam fidelis anima sola aspirat, & hoc dulcissimo fœdere mirificè afficitur, delectatur, accenditur, confirmatur. Etsi autem homo non quærit gratiam à sacramentis, quasi ab eis: tamen per illa quærit gratiã à Deo, vt Magister Sententiarum rectissimè dicit.

Fit ergo applicatio victimæ Agni per Cœnam dominicam, quia dominica Cœna est testimonium diuinũ, quòd Filius Dei humanam naturam assumpserit, & in ea factus sit victima expiatoria peccatorum mundi, id est, omnium credentium in mundo. Cuius rei testificatio & obsignatio est sumptio sacræ Cœnæ. Ideò Paulus ait 1. Cor. 11. 25. *Hic calix est nouum testamentum in meo sanguine.* Et Dominus apud Matth. 26. 28. *Hic est sanguis meus, qui est noui testamẽti.* Est proin de Cœna dominica, testificatio & obsignatio, qua Christus testatur & obsignat se remittere peccata, iuxta noui huius pacti conditionem, omnibus iis, qui se agnoscũt Agnum tollentem peccatũ mundi, & in se viua fiducia recumbũt. Plura de applicatione annotauimus in Psal. 84.

Hactenus enarraui, qua potui perspicuitate, dictum Iohannis de Christo: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatũ mundi.* iam, vt promisi, summam doctrinæ de beneficiis redemptionis factæ p Christum proponam, cùm quia hoc tempore anni pij potissimùm occupantur in meditatione huius mirãdi operis, tum quia nihil piis mentibus dulcius esse potest, quàm rectè intelligere, & assiduè meditari redemptionis beneficium, sine quo vt extremè miseri sumus: ita per illud æternùm beati efficimur. Vt autem certa methodo procedam, tres locos constituam, qui sunt:

Primus, definitio duplex passionis Domini, quæ est opus redemptionis nostri.

Secundus, ἀνάλυσις definitionis in certas & definitas circumstantias.

Tertius, salutaris meditatio passionis Dominicæ.

DE PRIMO.

Duas definitiones recensebo, quarum posterior declarabit priorem. Christus ipse Iohan. 17. sua voce, iam iam passurus, quale opus sit sua passio, explicat, cùm ait Iohan. 17. 19. *Pro iis sanctifico me ipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.* Sanctifico, id est, segregatus à peccatoribus puritate vera, & coniunctus Deo perfecto amore & obediẽtia, offero meipsum Patri in ara crucis per Spiritum æternum, in hostiam placatoriam, vt merito meæ victimę homines in me cre

dentes separentur à prophanitate mundi, iungantur Deo per viuam fidem, & ita offerantur in hostiam sanctam, vt sint verè sanctificati in æternum. Præsenti tempore *Sanctifico* vtitur ad significandum perpetuò duraturam efficaciam victimæ suæ: nam eius vis extendit se ad omnia tempora, etsi definito tempore peracta est hostia. Loquitur igitur hîc Christus de sua passione, quā definit esse sanctificationem, id est, oblationem sanctam sui ipsius pro Discipulis, id est, omnibus credituris, vt ipsi sint merito passionis ipsius sanctificati, id est, tanquam hostia sancta oblata Deo: ita nos Christus in sua persona quodammodo obtulit Patri, vt & ipsius merito accepti simus & iusti, & ipsius Spiritu renouemur in verā sanctitatem. Quid potuit breuius & absolutius dici de opere redemptionis, quod est passio Dominica? Hanc proinde definitionem passionis Dominicæ alta mente teneamus, videlicet quòd sit sancta oblatio, qua Filius Dei seipsum Patri obtulit pro hominibus sanctificandis. Neque est quòd quisquā miretur, nos passionem Domini actionem & opus dicere. Oblatus est enim Dominus, quia voluit. Prompta itaque voluntas fecit, vt passio Domini sit actio omnium maxima, & opus maximè arduum. *Nequaquā*, ait Chrysostomus, *errauerit, qui passionem Domini actionem esse dicat: Nam dum patitur, destruit mortem, quod sanè magnum & admirabile opus existit.* Nunc alteram definitionem, seu descriptionē collectā ex Epist. ad Heb. 9. 12. &c. adiiciamus: *Passio Domini nostri IESV Christi est sacrificium propitiatoriū, in quo Filius Dei æternus, homo factus, & æternus Sacerdos à Patre constitutus, seipsum (obediendo Patri vsq; ad mortem crucis) per æternum Spiritū obtulit æterno Patri in ara crucis, maledictionem Legis verè sustinens, vt ista sua vna & perfectißima oblatione satisfaceret iustitiæ Dei pro culpa & pœna humani generis, placaret iram Dei iustißimā, & mereretur hac vnica victima omnibus, qui in ipsum crediderūt, inde vsq; à creatione mundi, & q. credunt, & q. credituri sunt vsq; ad finē mundi, æternā sanctificationem, hoc est, gratiam, benedictionē, liberationē à maledictione Legis, vitam & salutem æternam, vt & in hoc mundo Deum prædicent, & in omni æternitate conformes Christo, eundem perpetuis hymnis celebrent.* Hæc definitio, siue descriptio passionis Dominicæ collecta, vt diximus, ex Epistola ad Hebræos, constat circumstantiis præcipuis, quæ concurrunt in hoc admirando opere redemptionis nostri, quemadmodum iam in analysi videbimus.

DE ANALYSI.

Duodecim sunt circumstantiæ in hac definitione ordine perpendendæ:

1. Sacrificium propitiatorium.
2. Sacerdos quis sit, & à quo sit constitutus.
3. Quid obtulerit.
4. Quomodo obtulerit.
5. Qua virtute obtulerit.
6. Cui obtulerit.
7. Vbi obtulerit.
8. Quantum onus in se receperit.
9. Cur obtulerit.
10. Pro quibus obtulerit.
11. Fructus oblationis.
12. Quid vicissim debeât, qui percipiunt fructum huius oblationis.

Has duodecim circumstantias eo, quo propositæ sunt, ordine examinemus. Nulla enim erit, quæ non singularem doctrinam, vberrimā consolationem, efficacem admonitionem piis mentibus sit allatura.

PRIMA.

Passio Domini nostri dicitur sacrificiū propitiatorium, idque à proprio suo officio, seu effectu incōmunicabili vllis creaturis. Solus enim Christus suo sacrificio propitium nobis Deum reddit, vt qui perfectè satisfaciat iustitię diuinę, placet iram Dei, aboleat peccatum & mortem. Propitiatoria legalia propter solam significationem hoc nomē habuerunt: Christi verò vnicum sacrificium peractum semel in ara crucis, nō significatiuè, sed effectiuè propitiat Deum: hoc est planè idem, quod Iohānes suprà ait: *Ecce Agnus Dei tollit peccatum mundi.* Item: *Lex per Mosen, gratia & veritas per IESVM Christum.* Item Iohannes in Epistola, 1. Ioh. 2. 2. *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Hîc ergo manifestè refutantur errores omnium hominum, qui aliunde, quàm per sacrificium Christi, quærunt reconciliationem cum Deo. Nam aliis rebus tribuere hunc honorem, quàm soli Christo, est Christum ignominia afficere, atq; eius pretiosum sanguinem pedibus conculeare.

SECVNDA.

Sacerdos offerēs est ipse Filius Dei æternus, homo factus, idq; iuxta decretum Patris iureiurando sancitum. Psal. 110. 4. *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Hic Psalmi versus tria continet: Primum est decretum immutabile Dei, iureiurando confirmatū de Sacerdote Christo. Vnde sequitur, Christum non habiturum successorem, nec fore alium pręter illum, qui sacerdotio fungetur. Est enim eius sacerdotium ἀπαράβατον, Hebr. 7. 24. vt quod successione ad alium non transeat. Secundum est æternitas Sacerdotij, qua significatur, quòd Christus perpetuò sit habiturus Ecclesiam. Nam Sacerdos relationem habet, & ad Deum apud quem agit pro hominibus: & ad homines, quibus placatum reddit Patrem, & pro quibus intercedit. Semper igitur manebit Ecclesia, etiamsi fractus collabatur orbis. Tertium est discrimē inter Christum Sacerdotem, & Legales Sacerdotes. Legales enim ex tribu Leui erant, iuxta ordinē Aaronis. Hic autem IESVS Christus ex tribu Iuda, est Sacerdos secundùm ordinem & ritum Melchisedech, quem ritum Epistola ad Hebr. 7. 1. &c. explicat, & summa huc redit: Melchisedech primùm iuxta ἔτυμον Rex iustitiæ dicitur: deinde Rex pacis, Sacerdos Dei altissimi, refocillator victoris exercitus Abrahami, cui & benedixit, & à quo decimas accepit, cuius nec ortus, nec obitus scitur, ex quo prędicatur æternus Sacerdos, quę omnia tribuuntur Melchisedech vt typo, quo-

po, quorum veritas in ſolo Chriſto elucet. Vide quæ annotauimus in 7. cap. Epiſt. ad Hebræos.

TERTIA.

Obtulit hic Sacerdos nõ pecuinas victimas, vt Leuitici, ſed ſemetipſum. Ideò enim, vt Epiſtola ad Hebr. 2.14. ait, particeps factus eſt carnis & ſanguinis, vt haberet quod offerret. Nam ſicut humana natura lapſa eſt in Adamo, & rea facta: ita Chriſtus in natura humana, quã aſſumpſit, pœnã luit, vt ita iuſtitiæ diuinę ſatisfieret.

QVARTA.

Obtulit ſe per obedientiam, qua Patri obediens fuit vſque ad mortem crucis, Philip. 2.8. Hæc obedientia meritorium facit ſacrificium Chriſti, de qua Propheta Eſa. 53.7. *Oblatus eſt, qa voluit.* Etſi autem caro exhorrebat naturaliter cruciatum ſine vitio: ſpiritus tamen fuit promptiſsimus ad obediendum Patri, ſicuti ipſe ait, Matth. 26.41. *Spiritus quidem promptus eſt, caro verò infirma.* Voluit ergo Filius, quia Pater voluit: Vterque voluit, vt hoc iuſto medio ſaluaretur qđ perierat. Quid ergo peccârunt, qui Chriſtum occiderunt, cùm fecerint id, quod Deus voluit? Siquidem nullus, dum facit quod Deus vult, videtur peccare. Reſpondeo. Voluntatis bonitas & malitia ex cauſa dependet impulſiua & fine. Deus Pater voluit ex charitate Filium in mortem tradere, iuxta illud Iohan. 3.16. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret.* Et ad Romanos capite 5. verſic. 8. *Deus commendat charitatem ſuam erga nos, quòd quum adhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus eſt.* Filius voluit, ſicuti iam dictum eſt, ex obediẽtia erga Patrem & amore generis humani, quod perditum erat per peccatum. Verùm qui Chriſtum occiderunt, voluerunt quidem Chriſtum mori, non ſicut Pater vt reſurgeret, ſed tanquam hoſtes vt periret, idque alij aliis de cauſis fecerunt. Iudas fur fuit & auarus, pecuniam quærẽs Dominum prodidit. Pontifices & ſectarij, qui odio & inuidia torquebantur, veritatem Dei ferre non poterant, quare Chriſtum è medio ſublatum voluerunt. Vulgus promiſcuum cupiens gratificari magnatibus clamat, *Crucifige, crucifige.* Pilatus timens offenſam Cæſaris contra conſcientiam tradidit innocentem carnificibus. Carnifices partim lucri ſpe, partim ſtudio gratificandi Principibus Sacerdotũ, partim vt obſequerentur Præſidi, Chriſtum flagellârunt, & tandẽ cruci affixerunt. Hinc patet, quòd omnium horum voluntas alieniſsima fuit à voluntate Dei.

QVINTA.

Obtulit ſemetipſum p̃ Spiritum æternum: Ita enim ait Epiſtola ad Hebr. cap. 9. *Qui per Spiritum æternum ſeipſum obtulit immaculatum Deo.* Leuitici Sacerdotes per ignẽ extinguibilem (qđ ſignificabat, ceſſatura eſſe Leuitica ſacrificia) offerebant ſuas hoſtias. At Chriſtus per Spiritum æternum (quo ſignificatur perpetuus vigor ſacrificij Chriſti) ſemetipſum obtulit. Vnde hæc maxima virtus & efficacia oblationis Chriſti manat, quòd ipſe vnica ſui oblatione in æternum conſummauerit ſanctificandos.

SEXTA.

Obtulit ſe Chriſtus æternus Sacerdos æterno Patri. Chriſtus enim ab ipſo Patre conſtitutus Sacerdos, ſeipſum Patri obtulit in odorem ſuauitatis, vt eius iram iuſta pœna pro peccato ſoluta placaret, & genus humanum imputata ei ſua iuſtitia Patri reconciliaret. Vnde Paulus 2. Cor. 5.19. *Deus erat in Chriſto, mundũ ſibi recõcilians.*

SEPTIMA.

Obtulit ſe Dominus in ligno tanquã ſuper aram. Eſt enim ligno crucis clauis affixus. Etſi autẽ huius rei figuræ, & rationes multę aſsignari poſſunt: ego tamẽ hac vice illuſtrioribus figuris contentus ero, quibus tres rationes ſubiiciã.

Inter figuras prima occurrit, Arca Noe, Geneſ. 6.15. ex lignis compacta, quæ fuit, vt Auguſtinus ait, figura crucis Chriſti. Vt enim nemo extra arcam in diluuio aquarum ſeruabatur: ita nemo extra meritum crucis Chriſti in diluuio peccatorum huius mundi ſaluari poterit.

Secunda: In Iſaach, Geneſ. 22.6. crucis Chriſti adumbratio præceſsit: Is enim immolandus à Patre ligna portauit, quibus poſtea impoſitus eſt, obediens Patri tanquam immolandus.

Tertia: Percuſsis in deſerto Iudæis à Dipſadibus, mandatum accepit Moſes, Num. 21.8. vt æneum ſerpentem erigeret ſuper lignum, quo aſpicientes ſanarentur. Hanc figuram Chriſtus ipſe ligno crucis accommodat, Iohan. 3.14. vbi ait: *Sicut Moſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ſic oportet exaltari Filium hominis, vt omnis q̃ credit in illum non pereat, ſed habeat vitam æternam.* Omitto ſacrificij genus, quod *Theruma*, id eſt, leuanda dicebatur, quo ſignificatum fuit, vt Chriſtus immolandus exaltaretur in cruce. Prętereo altaria ex ligno *Cetim*, quæ lignum crucis adumbrabant. Taceo virgam Moſis, qua percuſsit Ægyptum, & alias figuras plurimas.

Præter has figuras obſeruandę ſunt rationes tres, cur oportuerit Filium hominis in crucem ſuſpendi. Harum prima eſt: Congruum fuit, vt quemadmodum per lignum mors venit: ita per lignum vita reſtitueretur, videlicet, vt Diabolus, qui vincebat per lignum, per lignum etiam vinceretur. Vnde hymnus: *Hoc opus noſtræ ſalutis, ordo depopoſcerat: multiformis proditoris, ars vt artem falleret: & medelam ferret inde, hoſtis vnde læſerat.* Secunda ſumitur à reatu peccati. Reatus peccati, quem in ſe recepit Dominus, fuit maximus & digniſsimus, qui ignominioſiſsima morte puniretur. Siquidem reatus hic fuit proditoriæ defectionis à Deo, quo maior nullus eſſe potuit. Nunc autem cùm iuſtitia Dei requirit, vt maximus reatus ignominioſiſsima morte puniretur, & nõ fuit apud Romanos ignominioſius mortis genus, quàm patibulo affigi, poſtulabat diuina iuſtitia, vt Dominus cruci affixus moreretur, qui omnium hominum reatum grauiſsimum & maximum in ſe recepiſſet. Tertia à pœna peccati ſumitur, quæ à Paulo ſignatur ad Galatas 3.13. *Chriſtus redemit nos de maledictione Legis, factus pro nobis maledictum. Scriptum eſt enim: Maledictus omnis, qui pendet in ligno.* Eſt proinde Do-

minus super ligno suspensus, vt significetur q̄ verè maledictionem Legis in se receperit, quæ est pœna peccati iustissima.

OCTAVA.

Onus ergo in se transtulit, quod nemo alius sustinere potuit, videlicet peccatum nostrum, quantum ad reatum & pœnam, quæ pœna est ira Dei & maledictio. Hoc onere verè pressus Filius Dei clamat in cruce, Matth. 27. 46. *Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me?* ita tamē pressus, non est victus, sed victor euasit. Nam mortē moriendo destruxit, & vitā resurgendo reparauit.

NONA.

Cur obtulit se Filius Dei æterno Patri? Vt ista sua vna & perfectissima oblatione satisfaceret iustitiæ Dei pro culpa & pœna humani generis, placaret iram Dei iustissimam. Breuiter, vt opponeret meritum suæ mortis omnibus nostris miseriis. Hoc vult prima promissio, Genes. 3.15. *Semen mulieris conteret caput serpentis.* Vnde in hymno concinnè canitur: *Adam vetus quod polluit, Adam nouus hoc abluit: Tumens quod ille deijcit, Humilimus hic erigit.*

DECIMA.

Etsi ex dictis manifestum est, pro quibus se Christus obtulerit: tamē hæc circunstātia ideò diligētiùs obseruāda est, quia medetur duabus grauissimis tentationibus, videlicet particularitatis & indignitatis: quarum illa quidem oritur ex Stoica imaginatione de tabulis Parcarū, hæc verò ex cogitatione enormitatis scelerum: vtrique tentationi opponendum est, quod Iohannes ait: *Agnus Dei tollit peccatum mundi.*

VNDECIMA.

Descriptio à nobis proposita præcipuos fructus passionis Dominicę enumerat, videlicet liberationem à maledictione Legis, iustificationem, sanctificationem, vitam, salutem, & beatitudinem nunquam finiendam, quæ opponēda sunt tristissimis malis, videlicet captiuitati, seu seruituti sub Legis damnatione, peccato, prophanitati, morti, condemnationi, & miseriæ sempiternæ.

DVODECIMA.

Qui hæc beneficia percipiūt ex morte & passione Domini, debent vicissim cùm in hac vita, tū in futura suam declarare gratitudinē. In hac quidem vita sentētia, voluntate, fide, confessione, obedientia, seiungent se ab hostibus Christi, ac Deum veris cultibus colent, iuxta illud Psal. 29.2. *Afferte Domino gloriam nominis eius.* In futura verò vita Christo cōformes effecti, & Deo perfectissimo amore iuncti, perpetuis laudib⁹ hoc redemptionis beneficium prosequentur.

DE MEDITATIONE PASSIONIS DOMINI.

Meditatio passionis Domini triplex est. Prima, Historica, quæ est cognitionis, qua mens rectè erudiatur de passione Domini, eius causis & circumstantiis. Secunda, Spiritualis, quę est affectionis, qua cor ipsum afficitur, vt beneficiū redemptionis verè apprehendatur & sentiatur. Tertia, Practica, quæ est imitationis, qua vita & mores nostri ad exemplar formantur. Hæc tria meditationis genera ordine se consequuntur. Primum enim est causa medij, medium vltimi.

De Meditatione Historica.

Historica meditatio, quam ad mentis instructionem refero, occupatur in tribus, videlicet in notitia euentus: in collatione euētus ad typos, figuras & prædictiones: in causarū inquisitiōe.

Euētus & generatim & particulatim cognoscendus est: Generatim proponitur in Symbolo hisce verbis: *Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus.* Particulatim describitur in historia Euangelica, cuius sunt quinque veluti actus, seu membra, quę hisce versibus memoriæ causa complector:

Hortus, Pontifices, Reges, Crux atq; Sepulcrum:
Historiæ Christi patientis membra notentur.

Deinde horum membrorum plures sunt veluti articuli, qui ad integritatem membrorum pertinent, qui etiam ex historia cognoscendi sunt.

Collatio historię seu euentus cum typis, figuris & prædictionibus, quę in Mose & in Prophetis præcesserunt, diligens adhibenda est, idque primùm in genere, deinde particulatim. Hæc collatio mirum in modum assensionem confirmat, quemadmodum Petrus, 2. Petri 1.19. testatur hisce verbis: *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris. Hoc primùm intelligentes, q̄ omnis prophetia Scripturæ non fit priuati impetus seu impulsus. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed à Spiritu Sancto acti locuti sunt sancti Dei homines.* De huius collationis vtilitate loquitur Augustinus, cùm ait: *Firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ euenerūt in Christo, prædicta sunt.* Hæc proinde collatio historiæ & prædictionū, opponenda est omnibus prauis Diabolorum & hominum quorumcunque iudiciis, qui nos malignis artibus à Christo vnico salutis æternę autore abstrahere volunt, vt hosti Diabolo rursus subiiciamur.

Tertium locum in meditatione historica tribui inquisitioni causarum, quarum cognitio vt iucundissima, ita salutaris maximè existit. Primùm proinde videamus, cur hæc ratio saluandi genus humanum per passionem Domini fuerit maximè conueniens, & Deo dignissima. Deinde causas concurrentes in hoc saluationis opere perpendamus.

Augustinus affirmat sanandæ nostrę miserię conuenientiorem modum alium nō fuisse, nec esse potuisse, quàm per passionem Christi. Vt autem hoc intelligamus, ante omnia tanquam principium immotum tenendum est, q̄ Deus quidquid agit, hoc iustè, misericorditer, sapienter, & potenter agat, quod videre est in creatione rerū, & gubernatione. Hæc connexio harum quatuor virtutum in actionibus diuinis dissolui non potest sine iniuria Dei. Iustitia enim sine misericor-

misericordia, crudelitas est: misericordia sine iustitia iniquitas est (neq; enim vnquã exercet Deus iustitiam in puniendo, nisi simul monstretur misericordię via) vtramq;, id est, iustitiam & misericordiam, moderatur sapientia, quibus accedit potentia, quæ exequitur qđ ex iustitia & misericordia sapienter ordinatum est. Ex hoc principio sic colligamus: Opus in quo maximè relucent iustitia Dei, misericordia, sapientia & potentia, Deo dignißimum est, & maximè congruit diuinæ bonitati. In hoc redemptionis nostri opere per paßionem Domini nostri IESV Christi declarat Deus inenarrabilem misericordiam, summam iustitiam, admirandam sapientiam, & immensam potentiam. Fuit ergo hic redemptionis nostri modus Deo dignißimus, & diuinæ bonitati maximè congruẽs. Inenarrabilis enim misericordia in hoc conspicitur, quòd tametsi homo suapte culpa inciderat in sempiternam miseriã, propter proditoriam defectionem à Creatore suo ad Diabolum hostem Dei: tñ misericordia motus, cogitat de remedio aduersus tam triste vulnus generis humani, & dat Filium medicum & sanatorẽ tanti vulneris. Iustitia in hoc apparet summa, ꝙ placari nõ voluerit, nisi facta iusta compensatione iniurię sibi factæ. Homo peccauit, & totam posteritatem suo peccato in pœnas cõiecit æternas: In his pœnis hominẽ mansisse oportuit, aut iustam pœnam subire, qua satisfaceret iustitiæ diuinæ. At cùm nemo mortalium potuit tantam pœnã sustinere, vt ea satisfieret iustitiæ diuinæ, cùm quia peccatores erant omnes, tũ quia offensa erat infinita, Deus iustißimus ex inenarrabili sua misericordia dedit Filium, vt homo factus lueret pœnam debitã humano generi, vt sicut vnus peccauit: ita etiam vnus peccatũ iusta pœna persoluta aboleret, & iustã irã Dei mitigaret. Ad Rom. 5. In hac summa iustitia, & inenarrabili misericordia conspicitur & sapientia Dei, & potentia. Sapientia quidẽ, quia restituit hominẽ pristinę dignitati, qua erat conditus ad imaginẽ Dei, & beatam immortalitatẽ. Potentia verò, quia mortem destruxit, & eum q̃ mortis habebat potestatem, hoc est, Diabolũ, subegit. Hic ergo modus redemptionis humani generis ꝑ paßionẽ Domini facit, vt gloria Deo tribuatur inenarrabilis misericordiæ, summæ iustitiæ, admirandæ sapientiæ, & immensæ potentiæ.

Iam causas concurrentes in hoc saluationis opere perpendamus, quę pleræq; omnes continentur hoc aphorismo omnib⁹ piis notißimo, Iohan. 3.16. *Sic Deus dilexit mundum, Vt Filium suum Vnigenitũ daret, Vt omnis q credit in illũ nõ pereat, sed habeat Vitam æternã.* Hic obiectum externum mouens est mundus, i. miseria humani generis. Internum mouens est dilectio, qua Deus suã creaturam ad imaginẽ suam conditam complexus est. Hæc dilectio, quia nihil voluit absurdi facere ex iustitia, dedit Filium, vt per illum fieret iusta offensæ compensatio. Finis additur, salus hominum & destructio regni Sathanæ. Hoc totum redemptionis beneficium accipitur, poßidetur, & retinetur fide. Ideò ait: *Vt omnis qui credit, non pereat, sed habeat Vitam æternam.*

De Meditatione Spirituali.

Meditatio spiritualis, cui destinatur historia, hunc scopũ habet, vt cor hominis reuera sentiat hoc redemptionis beneficiũ, ac eo perfruatur. Quod fit, quando viua fiducia in Christum passum, mortuũ, & resuscitatũ recumbimus, quẽadmodum antea à nobis demonstratũ est. Verùm quò magis sentiatur hoc beneficium magisq; nobis dulcescat, quatuor ordine serio corde perpẽdamus. Primùm, quales creati simus. Deinde, quales effecti ꝑ peccatũ. Tertiò, quomodo ꝑ Christũ fiat reparatio. Quartò, quomodo in huius reparationis poßeßionẽ venire liceat.

Primum commonefacit nos de beatitudinis statu, in quo gestauimus in patre nostro Adam imaginem Dei, vnde nos excidisse dolebimus.

Secundum nobis ob oculos ponit enormitatem peccati nostri, iustam iram Dei, & sempiternam miseriam. Hæc cogitatio pariet in nobis verum dolorẽ ob peccatũ, verum odium & fugam peccati, & hic est primus ad sanitatem gradus.

Tertium, qđ est notitia Christi reparatoris ꝑ paßionẽ suam, commendabit nobis misericordiam Dei volentis nos pristinę dignitati & beatitudinis statui restituere, & amorem Filij deriuantis in se iram Patris, & nos Patri reconciliantis, persoluto λύτρω pro nobis. Ex quo in nobis nascitur spiritualis expetitio tãti beneficij. Hãc cordis seriam expetitionem excipit fides, per quam venimus in integram poßeßionẽ beneficiorum Christi. Qui enim credunt, participes sunt Christi, & merito paßionis & mortis ipsius à iure peccati liberati sunt. Hinc spiritualis consolatio in tota vita & in morte oritur. Hinc verus timor Dei & sanctus nascitur. Hinc acre studium per totam vitam obediendi Deo manat.

Hæc spiritualis meditatio paßionis Domini elegãter pingitur cruce, in cuius medio fides vt gemma precioßißima collocatur: ad caput charitas vt secunda gemma: ad dexterã tertia gemma, obediẽtia: ad sinistram quarta, patientia: ad pedes quinta, humilitas. Sub quibus reliquæ omnes Christianæ virtutes continentur.

Fides veluti mater reliquarũ est gemmarum, Christum totum apprehẽdit, pellit Diabolum, vincit mundum, vera solatia præstat: quare & in medio crucis collocatur.

Charitas est vt gemma lucida & dura: vt enim coram Deo & hominibus lucet: ita difficultatibus & inertiæ carnis non cedit. Quare Paulus charitati ἄκρον tribuit, 1. Thess. 3. atque ideò supremum crucis cornu occupat.

Gemma Obedientiæ à dextris est, & actuosa & ad iussa parata, cuius efficacia est maxima aduersus prudentiam carnis, peruersitatem mundi, & venena Diaboli.

Gemma Patientiæ à sinistris est, quę & impatientiam & desperationem superat.

Gemma Humilitatis ad pedes collocata, contra superbiam habet vires efficacißimas.

De Meditatione Practica.

Meditatio Practica, quæ est imitationis, vitam & mores ad exemplar formans, est, quando Christum Dominum & in vita, & in cruce, & in resurrectione nobis imitandum proponimus.

De imitatione vitæ loquitur Christus, cùm ait Matth.11.29. *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde.* Iohan.13.15. *Examplũ dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis: ita & vos faciatis.* Iohan.13.34. *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem, sicut ego dilexi vos.* Et Paulus 1. Cor.11.1. ait: *Imitatores mei estote, sicut ego Christi.*

De imitatione crucis Christi loquitur Petrus 1. Pet.2.21. cùm ait: *Christus passus est pro nobis, relinquens nobis exemplum, vt insequeremini vestigia ipsius.* Hæc imitatio crucis Christi non ad quantitatem, non ad qualitatem, non ad finem crucis Christi principalem referẽda est, sed ad imitationem fiduciæ, obedientiæ, patientiæ, inuocationis, expectationis gloriosæ liberationis, & tempore persecutionis ad confessionis constantiam, vt inuicto animo perferamus crucem. Vt ergo Christus non detrectauit ignominiosissimam mortem subire pro nostra salute: ita nos potiùs ignominiosissimá mortem patiamur, q̃ vt confessionem abiiciamus, aut cum hostibus Christi colludamus. Huic imitationis generi magna præmia sunt proposita, iuxta illud Pauli Rom.8.17. *Si vnà cum eo patimur, simul etiam cum eo regnabimus.* Plura de imitatione crucis Christi annotauimus in 2. cap. prioris Epistolæ Petri.

De imitatione resurrectionis Christi loquitur Paulus ad Rom.6.4. vbi affirmat nos resurrexisse cum Christo: quemadmodum baptismus noster indicat, vt in nouitate vitæ ambulemus. Et Paulus Colos.3.1. *Si surrexistis cum Christo, quæ sursum sunt, sapite.* Sed de hac re in 20. cap. copiosiùs dicetur.

DE SECVNDO.

30 Hic est, de quo dixi, Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat.

31 Et ego non noueram eam.

Hanc collationem Christi & Iohannis suprà exposuimus, cuius sensus hic est: Etsi Christus suum ministerium post me auspicaturus est: tamen mihi præferendus est, vt qui me multò præstantior existit, quem vt Dominum meum agnosco & veneror. Vide quę suprà notauimus in tertio membro secundi testimonij Iohannis.

Quòd autem addit Iohannes Baptista, *Et ego non noueram eum*, & ad tempus quod præcessit aduentum Christi ad Baptismum Iohannis: & ad faciem personæ Christi referendum est. Etsi autem antequam venit Christus ad Iohannem, vt baptizaretur ab eo, ignota erat facies Christi Iohanni. Nam Christus hactenus in Galilæa, Iohannes verò in desertis Iudææ degerat: non tamen ignota erat illi præsentia Messiæ, cuius præcursorem se affirmabat, & quem adesse sensit cùm adhuc in vtero matris esset. Hîc obseruetur singulare consilium prouidentię diuinæ. Nam hoc ita factum est, ne peruersitas mundi diceret, ex composito rem inter Iohannem & Christum geri. Nam si vnà educati fuissent, aut vnà vixissent familiariùs, potuissent homines praui dixisse, qd' ex composito fraudem struerent. Postquam ergo venit Christus ad Iohannem, vt baptizaretur ab eo, Iohannes & verbo admonitus est diuinitùs, quòd Iesus, qui peteret à se Baptismum, esset Messias. Vnde ait Iohannes: *Ego debeo à te baptizari, & tu venis ad me?* & signo externo Spiritus Sancti sedentis supra Christum baptizatum in specie columbæ confirmatus est. Nam hoc familiare Dei est, quòd verbo suo signum externum adiiciat humanæ infirmitatis gratiâ.

DE TERTIO.

Sed vt manifestetur Israeli, propterea veni ego baptizans aqua.

Repetitio finis Baptismi Iohãnis. Baptismus Iohãnis, analogia quadam docebat Baptismum Christi iam pręsentis: Vt enim Baptismus aquę externè abluit hominem: ita Baptismus Spiritus, qui est Christi, internè abluit conscientiam hominis à mortuis operibus, & hominem regignit in filium Dei. Atque ita Baptismus externus interni efficax symbolum est. Quare Paulus vocat Baptismum lauacrũ regenerationis, id est, regenerans, ad Titum cap.3. vers.5. quia videlicet testatur, & obsignat internam regenerationem, quæ fit, non virtute aquæ, sed virtute Spiritus Sancti, cuius symbolum est aqua: ita videmus symbolis tribui ea, quæ propriè sunt eorum, quæ symbolis & signis externis significantur, & verè offeruntur res promissę, fide accipiendę cum symbolis. Cùm ergo Minister verbi baptizat aqua, verè Spiritus Christi intus abluit hominem sanguine Christi, qui per aquæ Baptismum significatur adesse efficaciter, iuxta ordinationem diuinam. Proinde quando Iohannes prædicabat Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, docebat Baptismum esse testimonium signaculum & pignus, quòd Deus remittit peccata pœnitentibus, id est, conuertentibus se ad Deum ꝑ fidem in Iesum Christum, in qua conuersione arcano quodam modo generatio noua, qua filij Dei nascimur, inchoatur. Quicunque ergo baptizatus est iuxta ordinationem Christi, circumfert secum diuinum testimonium, signaculum & pignus, ꝙ Deus velit sibi pœnitẽti remittere peccata. Hoc testimonium, hoc signaculũ, & hoc pignus opponet pœnitens & indignitati suæ & particularitatis somnio. At quicunque de peccatorũ suorum venia desperat, Deum mendacij arguit, ipsius testimonium, signaculũ, & pignus de remissione peccatorum contemnit.

DE QVARTO.

32 Et testimonium perhibuit Iohannes, dicens: Vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, & mansit super eum.

33 Et ego nō noueram eum: sed qui misit me baptizare aqua, ille mihi dixit: Super quē videris Spiritū descendentem & manentē super eum, hic est, qui baptizat Spiritu Sancto.

34 Et ego vidi, & testimonium perhibui, quòd hic sit Filius Dei.

Exponitur signum, ꝑ quod Baptista agnouit IESVM Mariæ filium esse Filium Dei, & CHRISTVM olim promissum. Est autē hic ordo expositionis: Primo loco narratur euentus. Deinde diuinitùs monstratum signum, ꝑ quod agnosceretur Christus, indicatur. Tertiò, ex euentu cum signo congruente colligitur, ꝙ Iesus Mariæ filius sit Filius Dei, id est, promissus Mesias, ex quibus hæc demonstratio conficitur: Ille extra omne dubium est Mesias promissus, quē Deus & voce & cœlesti signo Mesiā esse testatur. Iesus Mariæ filius est, quem Deus & voce & cœlesti signo Mesiam esse testatur. Igitur Iesus Mariæ filius extra omne dubium est Mesias olim promissus, atq; adeò verus Dei Filius. Minorem confirmat prædictio & euentus. Prædictio est: Super quem videris Spiritum Sanctum descendentē & manentē super eum, hic est qui baptizat Spiritu Sancto. Baptizare autē Spiritu Sancto, proprium Mesiæ munus est. Euentum testatur Iohānes respondisse prædictioni. Nam super Iesum Mariæ filium vidit Spiritum descendentem quasi columbā, & manentē super eum. Hic euentus pleniùs describitur Matth. 3. 16. & vox Patris auditur. Ita enim habet historia: *Baptizatus autem Iesus confestim ascendit de aqua, & ecce aperti sunt ei cœli, & vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super eum: & ecce vox de cœlo, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est.*

Ex hoc loco duo colligat fides. Primū demōstrationem infallibilē de Mesia. Secundum ex signo Spiritus Sancti apparētis in specie columbæ, ꝙ Mesias sit pacificator, quemadmodū & voce sua Pater testatur, in quo εὐδόκησα, id est, in quo placatus sum. Vt enim columba olim adferens ramum oliuæ, signum dedit diuinæ misericordiæ & liberationis humani generis à diluuio, Genes. 8. 8. ita Spiritus Sanctus apparens in Baptismo Christi, & sedens super eū, significat Christum pacificatorē esse, & eos qui baptizantur, placationis & beatitudinis testimonium accipere. Deinde hic visibiliter significatur, ꝙ inuisibiliter fit in nostro Baptismo. Quemadmodum enim visibiliter venit Spiritus Sanctus, & mansit super Christum baptizatum: ita inuisibiliter datur Spiritus Sanctus baptizatis, quo regenerantur, ex quo Baptismus lauacrū regenerationis dicitur. Insuper monētur baptizati, vt columbæ simplicitatem, mansuetudinem, & expertem fellis innocentiam imitentur. Adhæc vt columba à muscarum & vermium cadaueribus abstinēs, pura legit grana, quibus alitur: ita baptizati à putridis & fœtētibus corruptelis doctrinarum humanarū abstineant, & pascantur purissimo semine verbi cœlestis. Symbolum proinde columbæ quatuor nobis commendet. Primum, pacificationem cum Deo, quæ confirmatur Baptismo. Secundum, præsentiam efficaciam Spiritus S. in nostro Baptismo. Tertium, innocentiam, vitę simplicitatē & alias virtutes cū his congruentes. Quartum, puritatem cœlestis doctrinæ, qua vt purissimis granis alentur baptizati.

Quòd autem Spiritus Sanctus apparuit in die Pentecostes per ignē, aliam significationem habet. Ita enim ait Augustinus: *Ne Spiritu sanctificati dolum habeant, in columba demonstratum est, ne simplicitas frigida maneat, in igne declaratum est. Sed de hac re latiùs aliàs.*

DE QVARTO TESTIMONIO IOHANNIS.

35 Postero die iterum stabat Iohannes, & ex Discipulis eius duo.

36 Et conspicatus Iesum ambulantem, dixit: Ecce Agnus Dei.

Hoc quartum testimonium Iohannis, quod ipse perhibuit de Christo corā Discipulis suis, eò pertinet, vt & Iohannes significet, suum officium esse, omnes ad Christum mittere, & nos exemplo Iohannis, non ad alium mittamus sitientes salutem, quàm ad hunc Agnum Dei, ꝙ vt solus est victima accepta Deo, & verè propitiatoria: ita solus fons salutis est, de quo qui hauserit, non sitiet in æternum, sed fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

PARS V.

Quinta & postrema pars huius capitis continet historiam de quibusdam Discipulis, qui ex testimonio Iohānis Baptistę & aliis quibusdam signis agnouerūt, Iesum Marię filium, esse Mesiam olim Patribus promissum. Nos hanc historiam partiemur in quatuor membra, quorū singula notentur nominibus Discipulorum, q hic narrantur agnouisse Iesum esse Mesiam.

Primum de Andrea eiusque socio, qui secuti sunt monstratum à Iohanne Christum.

Secundum de Simone, qui per Andream fratrem adductus est ad Iesum.

Tertium de Philippo, quem Iesus inuenit, dum pararet iter in Galilæam.

Quartum de Nathanaele, qui ꝑ Philippum adductus est ad Iesum. Horum quinque Discipulorum exemplum omnibus piis imitandum est. Vt enim hi agnitum Christum aliis prædicabant, quò plures beneficiorum Christi fierēt participes: ita omnibus piis hoc potissimùm studium esse debet, vt quàm latissimè spargatur fama Christi inter homines. Non enim sibi soli pius Christum quęret, sed aliis quoque ad eundem viam monstrabit, exemplo, confessione, prædicatione, scriptione, quò latissimè propagetur Christi Regnum, id est, Ecclesia. Deinde hic cœtus Discipulorum audiētium Christum, eumque agnoscentium, quid sit Ecclesia, ostendit: videlicet ꝙ sit cœtus docentium & discen-

tium & amplectentium Euangelium Christi, qui cœtus tametsi caret pompa externa, qualis cernitur in imperiis mundi: tamen eius gloria longè maxima est, quæ tegitur cruce in hac vita, reuelāda tandem resuscitatis mortuis. Cùm ergo talis fuerit forma Ecclesiæ inde vsque ab initio, non frangamur animis propter præsentes ærumnas & persecutiones, sed respiciamus ad gloriam nobis propositam, & in periculis confugiamus ad nomen Domini, vt turrim fortissimam, ad quam qui confugerit, saluus erit. Prouerb. 18. 10.

DE PRIMO.

37 Et audiuerunt eum duo Discipuli loquentem: & secuti sunt Iesum.

38 Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dixit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei, Rabbi (quod est interpretatum, Magister) vbi habitas?

39 Dicit eis: Venite & videte. Venerunt & viderunt vbi maneret, & apud eū manserunt illo die. Hora autē erat quasi decima.

40 Erat autem Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus, qui audierāt à Iohanne, & secuti sunt Iesum.

Hoc primum membrum exponit, quomodo Andreas & socius eius, videlicet Iohannes, huius Euangelij scriptor, monstratum Christum à Iohanne secuti sunt. Ex quo primùm colligitur finis prædicationis Euangelij, vt audientes sequantur Christum sententia, voluntate, confessione & vita. Colloquium quod hîc instituitur inter Christum, & hos duos Discipulos, dulcissimum est: quo enim affectu Christus sit erga eos, qui se sequuntur, declarat. Primùm enim Christus conuertit se ad eos, & ait: *Quid quæritis?* Hæc interrogatio imprimis obseruanda est. Non ait: quem quæritis, ac si ignorasset se à Iohanne illis monstratum esse, sed, quid quæritis, vt admoneat aliquid singulare in se quærendum esse, præter personæ externę notitiam. Non enim satis est nosse personā Christi, eámque externis oculis tueri, sed oportet oculum fidei adhibere, & quærere in Christo sapiētiam, iustitiam, sanctificationem, & redemptionem. *Natus est enim nobis*, vt Paulus ait prima ad Corinthios capite primo, versiculo trigesimo, *à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.*

Responderunt Discipuli, et dixerunt: Rabbi, quod est interpretatum, Magister, vbi habitas?

Etsi simplicissimè, maximè tamen appositè ad interrogationem Domini respondent. Primùm enim cùm eum magistrum vocant, se cupere ab eo discere significāt. Deinde cùm quærūt, vbi habitet, oportunum discendi locum cupiunt, quò pleniùs à Christo doceātur. Vtrunque nobis imitandum est. Nam & Christū vnicum magistrum veræ sapientiæ & salutis agnoscamus oportet, & vt pleniùs ab eo instruamur, vbi habitet, nos scire par est. Habitat autem in Ecclesia, cui thesauros sapientiæ suæ commendauit, quæ propterea à Paulo dicitur columna & stabilimentum veritatis, 1. Timoth. cap. 3. v. 15. Non enim alibi inuenitur Christi sapientia in mūdo, quàm in Ecclesia. Hæc enim est, quæ filios Dei gignit & educat per verbi Dei prædicationem, vsum Sacramentorum, & verè bonorū operū exempla. Alibi, hoc est, extra Ecclesiam, tenebræ, mendacia, errores, imposturæ, superstitiones, vertiginis & stuporis spiritus, omnes denique corruptelæ omnia latè possident.

Quantum autē ad vocem *Rabbi* attinet, sciendum est, quòd *Rab* eminentem declarat, & eum qui multorum sit instar, propter multiplicem plurimarum rerum scientiam. Quidam distinguūt inter *Rab*, *Rabbi* & *Rabboni*. Titulum enim *Rab* attribuebant iis, qui in Academiis Babylonicis magisterium consequebātur. *Rabbi* autem iis, qui in regione Israel per impositionem manuum declarati sunt sapientes. Titulus *Rabboni* peculiaris fuit sapientibus domus Dauid. Cùm Dominus vetat appellari *Rabbi*, non vult sublatam appellationē hāc penitùs, sed ambitionem animi damnat, qua αὐτοδίδακτοι plerunq; laborāt.

Ad interrogationem de habitatione, Dominus peramanter respondet, & ait: *Venite & videte*, quo responso significat se paratum esse ad recipiendos quosuis in suam domū, h. e. Ecclesiā.

Venerunt ergo & viderunt vbi maneret, & manserunt apud illum die illo.

Hoc est, ab hora decima (quę nostrę ferè sextæ pomeridianæ verno tempore respōdet) vsq; ad Solis occasum, hoc est, duas integras horas, quibus Christus Andream & Iohannē pleniùs instruxit de se, & suo officio: & fortè, quia nox instabat, in diuersorio cum Christo manserunt tota illa nocte, quā haud dubiè non tā dormiendo, q̄ docendo, discēdo, & orando transegerūt.

Cùm Euangelista addit: *Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, qui audierant à Iohanne, & secuti sunt Iesum*: subindicat Euangelista, se alterum Discipulorum Iohānis Baptistæ, qui Christum secuti sunt, fuisse. Solet enim Iohannes interdum de se ipso loqui, suppresso nomine, Iohan. 18. & 21.

DE SECVNDO.

41 Inuenit hic primùm fratrem suum Simonē, & dixit ei: Inuenimus Messiam (quod est interpretatum, Christus)

42 Et adduxit eū ad Iesum. Intuitus autem eū Iesus dixit: Tu es Simon filius Iona, tu vocaberis Cephas, qđ interpretatur, Petrus.

Hoc secundum membrum exponit, quomodo Simon per Andream fratrē fit ad Christum adductus, quomodoq; ab eo sit acceptus. Sunt autem in hoc membro potissimùm obseruanda con-

da confeſsio Andreæ eiusque fructus, argumentum Diuinitatis Meſsiæ, & prædictio de imponendo Simoni nouo nomine, videlicet Cephas.

Confeſsio hæc eſt: *Inuenimus Meßiam.* Quòd Andreas inuenerit fratrem ſuum Simonem, nec magnum nec admirandum fuit: At quòd inuenerit Meſsiam, iam quatuor millibus annorum expectatum poſt primam promiſsionē factam Patribus, hoc ſanè & maximum & imprimis admirandum erat. Hæc enim inuentio, omnibus theſauris, imò cœlo & terra pretioſior fuit. Siquidem Meſsiam inuenire, eſt iuſtitiam, benedictionem & vitam æternam inuenire, & liberari à peccato, morte, maledictione & miſeria ſempiterna. Nā vt ab his malis liberat Meſſias: ita æterna bona inuentoribus ſuis confert. Cùm ergo dicit Andreas: *Inuenimus Meßiam*, vox eſt exultantis animæ inuento Meſsia. Hîc abſque omni dubio Andreas teſtimonia præſentis Meſsiæ adiecit, videlicet quòd ab ipſo Baptiſta eſſet & voce & geſtu monſtratus, quòd teſtimonio cœleſti, videlicet voce Dei Patris Filius Dei eſſet declaratus, quòd ſigno Spiritus Sancti apparentis in ſpecie columbæ ſuper ipſum baptizatum, eſſet ſignatus verus Meſsias, quod eſt interpretatum, Chriſtus, id eſt, vnctus, videlicet Rex, Propheta & Sacerdos Dei, idque nō oleo, quali vngebantur Reges, Prophetæ & Sacerdotes Moſaici: ſed oleo ſpirituali, videlicet ipſo Spiritu Sancto, de quo Epiſtola ad Hebr. 1. 9. ex Pſal. 45. 8. *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ conſortibus tuis.* Conſortes Chriſti omnes Sancti ſunt, ſed ille ſingulariter Sanctus Sanctorum, ſingulariter Chriſtus, ſingulariter vnctus. Propter hanc ſingularem vnctionem, Mediator noſter Deus & homo, Hebraicè Meſſias, Græcè Chriſtus, Latinè Vnctus dicitur. Verùm vt hanc rem penitiùs introſpiciamus, primùm conferenda ſunt vmbra & veritas, & explicāda ſymbolica ratio: Deinde ad quid vnctus ſit Chriſtus noſter, aperiendum eſt.

Vmbra fuit oleum legale, quo vngebantur Sacerdotes Leuitici, & Reges Moſaici. Veritas eſt Spiritus Sāctus, quo ſanctus ſanctorum Ieſus Chriſtus vnctus eſt primùm· deinde eius conſortes, hoc eſt, credentes in illum. Vmbra fuit Aaron: veritas eſt Chriſtus. Vmbra ſenſus afficit: veritas animum attingit. Vmbra de capite Aaronis in barbam & in fimbrias veſtimentorum defluit: veritas de Chriſto in omnes ſanctos eius decurrit. Breuiter, vmbra fuit externa vnctio: veritas autem interna & ſpiritualis per Spiritum Sanctum.

Symbolica ratio hæc eſt: Quemadmodum oleum lucet, ardet, lenit, roborat: ita Spiritus Sanctus mentem illuminat verbo, cor inflammat viua fiducia, lenit dolores conſolatione, roborat vires aduerſus vitia & concupiſcentias carnis, vt ampliùs non militemus carni & mundo, ſed Deo & iuſtitiæ.

Iam ad quid vnctus ſit Chriſtus, videamus. Primùm ergo in Regem vnctus eſt oleo ſpiritus roboris, quo deſtruit opera Diaboli, quo per verbum in Eccleſia regnat, quo defendit Eccleſiam aduerſus inferorum portas. Deinde in Prophetam eſt vnctus oleo ſpiritus lucentis, id eſt, ſapientiæ. Is enim mētes hominum ad prædicationem & meditationem Euangelij illuminat per ſuum Sanctum Spiritum, quo in verbo vult eſſe efficax. Adhæc vnctus eſt in Sacerdotem oleo Spiritus veræ exultationis & lætitiæ, vnde fit, vt eius victima ſit Patri accepta, & eius interceſsio Patrem nobis propitium reddat, vt in ipſo exultemus & lætemur. Ad hunc ergo ſolum noſtrum Regem, Prophetam & Sacerdotem currendum eſt, quoties vel tyrannide Diaboli premimur, vel ſenſu peccati tangimur. Sic enim ait Iohannes 1. Ioh. 2. 1. *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Ieſum Chriſtum iuſtum.*

Fructus fidei & confeſsionis Andreæ ſequitur. *Et adduxit eum* (ſcilicet Simonem) *ad Ieſum.* Eſt enim indoles veræ fidei & cōfeſsionis, Chriſti regnum augere, plures Chriſto voce, confeſſione & exemplo adducere. Nam cùm pij norunt, theſaurum Chriſti inexhauſtū eſſe, quàm plurimos cupiunt inde diteſcere, quò à plurimis gratiæ agantur Deo per Ieſum Chriſtum, plenum gratia & veritate.

Argumentum Diuinitatis Chriſti haud obſcurum eſt, quòd hominem antea incognitum proprio nomine compellet, & cuius ſit filius indicet. *Tu es*, inquit, *filius Iohanna.* Hinc Petrus non parum firmatus eſt, vt ſtatueret Ieſum verè eſſe Meſsiam, quemadmodum ab Andrea fratre audiuerat. Fratris quidem teſtimonio mouebatur nonnihil, ſed argumēto Diuinitatis Chriſti tanquam ſigno minimè fallaci, confirmatus eſt magis. Hnc ſiquidem modo Chriſtus conſuluit infirmitati Petri. Hoc modo nobis quoque conſulit; qui verbo ſuo, & interna teſtimonia & externa adhibet, quò nos ad ſe alliciat omnis beatitudinis autorem vnicum.

Prædictio de imponendo Simoni alio nomine ſequitur. *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur, Petrus*, hoc eſt, rupes. Hæc appellatio tribuenda erat Simoni propter futuram fidei & confeſsionis conſtantiam, cui prædictioni vt euentus reſponderit, habemus Matthæi 16. 15. vbi Chriſtus interrogat diſcipulos ſuos dicens: *Vos autem quem me eſſe dicitis? Reſpondens Simon Petrus dixit: Tu es Chriſtus Filius Dei viui. Reſpondens autem Ieſus dixit ei: Beatus es Simon Barjona: quia caro & ſanguis non reuelauit tibi, ſed Pater meus, qui eſt in cœlis. Et ego dico tibi: Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferorum non præualebunt aduerſus eam.*

In hoc Domini dicto tria ſunt inprimis notanda: Quorum primum eſt, quòd Chriſtus tribuat Simoni appellationem Petri, id eſt, rupis, idque propter confeſsionem. Hæc confeſſio ideo rupi confertur ſiue petræ, quia nititur & fixa eſt in ſolida rupe ſeu petra Ieſu Chriſto. Deinde quia non fuit leuis, erronea, inconſtans, inſtar auræ aut pulueris, ſed firma, verè

constans & immobilis, instar rupis, quam nemo loco mouere poterit. Confessionis forma hæc fuit: *Tu es Christus Filius Dei viui.* Hic Simon Diuinitatem, humanitatem, & vnitatem personæ agnoscit, quam prædicat Christum esse, hoc est, Messiam & saluatorem mundi. Quia autem hæc confessio Simonis præuisa à Christo fuit, præmonet hic Christus, fore aliquádo, vt propter eam nomen Cephæ, hoc est, petræ, esset accepturus.

B Secundum, quòd hic notandum est in dicto Christi, est, quòd ait: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Spiritus Sanctus singulari consilio genus mutat, etsi significationem retinet, idque ideo facit, ne quis ædificium hoc ad dignitatem personæ Petri referat, & non ad similem fidei cõfessionem & constantiam vt oportet. hoc ergo dicto: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, significat Christus, se similem confessionem & constantiam requirere in omnibus, qui aliquando Ecclesiæ suæ, per fidem Euangelij inserentur, ac si dicat: Mi Simon, qui simili tecum fide, confessione & constantia me agnoscunt, erunt etiam petræ, id est, viui lapides ædificij mei, ædificati super me, qui sum firma petra, & vnicum Ecclesiæ fundamentum.

C Tertium quod notandum est in dicto Christi, est, quòd rupis nomine etiam significetur Ecclesiæ firmitas, videlicet, quòd inuicta sit futura Ecclesia, vt quæ in altissima rupe sit collocata. Huc promissio subiecta pertinet: *Et portæ inferorum non præualebunt super eam.* id est, quidquid Sathan potest vel cõsilio vel viribus, non euertat Ecclesiam Christi.

D Porrò cùm Antichristus dictum Domini torquet ad stabiliendum primatum Papæ, suo more facit, peruertendo & corrumpendo Scripturam. Cuius Antichristi errorẽ & vanitatem satis refutat cùm ipsa circumstantia loci, tùm dictum Domini ad discipulos: *Reges gentium dominantur eorum: vos autem non sic.*

DE TERTIO.

E *43 Postero die voluit exire Iesus in Galilæam: & inuenit Philippum, & dicit ei: sequere me.*

Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri.

F In hoc tertio membro hoc singulare est, quòd Philippus non quærat Christum, sed à Christo quæsitus inueniatur. Beatus profectò, qui à Domino quæritur & inuenitur. Sed quomodo quærit Dominus? vbi quærit? quos quærit? & quomodo cum iis, quos inuenerit, agit?

G Quærit vt pastor ouem, quærit vt saluator perditum, quærit verbo, quærit cruce. Breuiter, quærit ministerio Euangelij, & non paucos cruce cogit.

Vbi quærit? passim in vasto orbe, iuxta illud: *Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.*

Quos quærit? Omnes. Ita enim ait Matth. 11. 28. *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis mole peccatorum.* Est enim diues in omnes, nec est vlla distinctio nationũ, hominum, statuum, sexuum. Neque enim dignitas hominum hic habet locum, neque indignitas quemquam excludit, modò ad sanctum sanctorum cõfugerit, qui sufficiens λύτρον persoluerat pro toto humano genere. Quicunque ergo pereunt, sua culpa pereunt, vt qui nolint salutem oblatam fide amplecti.

Quomodo eos, quos inuenerit, regit? Verbo, Spiritu, Sacramentis, disciplina, cæremoniis, & obedientes tandem æterna beatitudine donat.

DE QVARTO.

45 Inuenit Philippus Nathanael, & dicit: Quem scripsit Moses in Lege & Prophetæ: inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth.

46 Et dicit ei Nathanael. A Nazareth potest aliquid boni esse? dicit ei Philippus: Veni & vide.

47 Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo: Ecce verè Israelita, in quo dolus non est.

48 Dicit ei Nathanael: vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei: Priusquam Philippus te vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te.

49 Respondit ei Nathanael, & dixit: Rabbi, Tu es Filius Dei, Tu es Rex Israel.

50 Respondit Iesus & dixit ei: Quia dixi tibi: vidi te sub ficu, credis, maiora his videbis.

51 Et dicit ei: Amen Amen dico vobis, ab hoc tempore videbitis cœlum apertũ, & Angelos Dei ascendentes descendentesq; super Filium hominis.

Quatuor sunt in hoc membro: Primum, colloquium Philippi & Nathanaelis.

Secundum, colloquium Christi & Nathanaelis.

Tertium, confessio Nathanaelis.

Quartum, confessionis probatio cum promissione maioris certitudinis.

Colloquiũ Philippi & Nathanaelis de Christo, in quo primùm Philippus testatur de Christo in hunc modum: *Quem Moses scripsit in Lege & Prophetæ, inuenimus Filium Ioseph à Nazareth.* Quò firmior esset Philippi assertio, Mosen & Prophetas in medium adducit, qui venturum Messiam orbis Saluatorem prædixerant. Nam tum demum constabit de veritate, vbi apparet consensus Mosis & Prophetarum cum euentu. *Et dicit Nathanael: à Nazareth potest aliquid boni esse?* Nathanael magno errore personam

nam ex loco æstimat, cùm potiùs persona loco dignitatem conciliet quàm locus personæ. Qua autem occasione factum sit, vt Ioseph nutricius Christi habitaret Nazareth, indicat Matthæus capite secundo, vers. vigesimo tertio. Ac ita diuina prouidentia factum est, vt Iesus à loco diceretur Nazaræus, seu Nazarenus, qui verus Nazaræus fuit naturâ & facto. Nam verè sanctus Dei fuit, segregatus à peccatoribus, sanctificans alios sua sanctitate. Nathanael Philippum sequitur, vt cognoscat, an sic se res habeat, quemadmodum à Philippo audiuerat. Magno enim desiderio videndi Mesiæ tenebatur: quem cùm Iesus videret ad se venientem, dixit de eo: *Ecce verè Israelita, in quo dolus non est.* Hîc Dominus edito argumento Diuinitatis suæ (solius enim Dei est corda hominum intueri & scrutari) vacillantem fidem Nathanaelis confirmat. Discrimen inter veros Israelitas & carnales tantùm, ad Romanos capite nono, versiculo septimo traditur, vbi Israelitæ veri definiuntur esse Filij promissionis, hoc est, omnes qui credunt promissioni gratuitæ, vt Israel fecit, coram Deo Israelitæ censentur. Habuit ergo Nathanael fidem in promissum Mesiam, qua fide iustus erat & Deo acceptus, etsi personam Mesiæ nondum nouit. Huius fidei germanus fructus fuit, quod fuerit sincerus, & sine omni dolo. Non ergo naturæ fuit ista in Nathanaele innocentia, sed gratię & fidei. Nam veræ fidei indoles est innocentia & candor.

Colloquium Nathanaelis & Christi sequitur. Cùm fortè interuenisset Nathanael, & audisset Christi de se testimonium, ait Christo: *Vnde me nosti?* ac si dicat: Mirum mihi videtur, quòd mihi ignoto tantum feras innocentiæ testimonium. Cui Dominus: *Priusquam Philippus te vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te.* Ex hoc responso colligit Nathanael Christi Diuinitatem. Vnde confirmatus, fidei suæ confessionem edit hisce verbis: *Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel.* Hanc confessionem approbans Dominus ait: *Quia dixi tibi: vidi te sub ficu, credis,* hoc est, quia Philippo credere noluisti, signo iam conuictus credis. *Sed maiora his signa videbis,* quæ fortiùs animum tuum conuincent, vt me statuas verum Mesiam esse mundo promissum. Huc addit Dominus asseuerationem præposita iuratione: *Amen Amen dico vobis, ab hoc tempore videbitis cœlum apertum, & Angelos Dei ascendentes & descendentes super Filium hominis:* Hîc Dominus exponit, quid significauerit illa scala quam Iacob vidit in somniis, Genes. capite vigesimo octauo, versiculo duodecimo, vbi sic habetur: *Ecce scala erecta erat super terram, & caput eius tangebat cœlum: Ecce præterea Angeli Dei ascendebant & descendebant per eam.* Hæc pictura non ad aliquod singulare & visibile miraculum, sed ad perpetuam regni Christi administrationem referenda est. Scala ergo hæc Christus est, qui capite attingit cœlum, quia in eo est diuina natura, & consistit in terra, quia Filius Dei assumpsit humanam naturam. Quòd autem extremitatibus tangat cœlum & terram hæc scala, significat, quòd Christus coniungat, vt Mediator, Deum & homines. Atque hac de causa cœlum apertum dicitur, quòd antea peccatoribus occlusum erat, quia Christus Patrem propitium reddit, vt respiciat inuocantes, atque eos iure cœlestis habitationis dignetur. Angeli ascendentes per scalam significant, quòd accessum habeamus ad Deum per Iesum Christum. Iidem Angeli descendentes per eandem scalam significant ministerium Ecclesiæ in mundo efficax esse & salutare per eundem Iesum Christum, per quem Patri reconciliati sumus. Hæc ergo pictura administrationis regni Christi destruit omnes opiniones hominum, qui aliam viam in cœlum quærunt, quàm vnum Iesum Christum.

CAPVT SECVNDVM.

SVMMA CAP. II.

Christus aqua in vinum conuersa in nuptiis, descendit cum matre & discipulis Capernaum. Post paucos dies inde profectus Ierosolymam in Paschatis festo eiicit è templo ementes & vendentes. Quo facto offensi Iudæi cum illo expostulant, quærentes signum. Interim multi miraculis moti, quæ edidit in nuptiis, in ipsum crediderunt.

ORDO ET PARTES CAPITIS II.

Quatuor sunt huius Capitis partes:

Prima, de nuptiis, & iis quæ in nuptiis contigerunt.

Secunda, de mora CHRISTI in ciuitate Capernaum.

Tertia, de profectione CHRISTI Ierosolymam, & eius facto in templo.

Quarta, de Iudęis, qui offensi facto CHRISTI, signum postulant.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

DE PRIMA PARTE.

Primam partem huius capitis, quę est de nuptiis quibus interfuit Dominus, partiemur in sex membra, eaque accommodabimus instructioni nostri & vsui.

DE PRIMO.

1 Et tertia die nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater Iesu ibi.

2 Vocatus est autem & Iesus & discipuli eius ad nuptias.

HIc duo sunt spectanda, videlicet historia & mystica significatio, de quibus ordine dicemus.

In historia tres sunt circumstantiæ: Prima temporis. Secunda loci. Tertia personarum.

Prima circumstantia, quæ est temporis, eò pertinet, vt sciamus ordinem rerum gestarum à Christo. Christus cùm esset natus circiter annos 30. baptizatus est à Iohanne Baptista eo die Ianuarij, quem Ecclesia vocat Epiphaniam Domini, propter apparitionem trium personarum Diuinitatis in Baptismo Christi, videlicet Patris, cuius vox de cœlo audiebatur: & Filij qui baptizatus est à Iohanne, & declaratus Filius Dei testimonio diuino: & Spiritus Sancti, qui apparuit in specie Columbæ ad designandam pacificationem inter Deum & homines. Post Baptismum Christus secessit in desertum, vbi commoratus in ieiunio 40. dies, tentatur à Diabolo, Mat. 4. 1. Post ieiunium & superatam tentationem rediit Christus ad Baptistam, & tertio die post hunc reditum factæ sunt nuptię in Cana Galilææ, quarum hic fit mentio, idque circa medium Februarij. Hic ordo historię est, vt eum annotauit Philippus.

Epiphanius, qui scribit Christum natum esse 33. anno Herodis, id est, 40. Augusti, & affirmat Christum baptizatum esse à Iohãne 12. Nouembris, cùm ferè natus esset 30. annos, & post baptismum ieiunasse 40. dies, refert hoc miraculũ, quod edidit Christus in nuptiis, ad 6. Ianuarij, quem eundem facit natalem Domini. Funccius scribit Christum baptizatũ esse 10. Septembris 29. anni ætatis. Sed Philippi supputatio præ aliis mihi placet, interim relinquẽs cuique suum iudicium.

Secunda circumstantia loci est. *Erant*, inquit, *nuptiæ in Cana Galilææ*. Cana oppidum fuit in tribu Manasse, in Galilæa, obscurum & ignobile. Hic nota, loci obscuritatem non impediuisse Dominum cœlorum, quominus illis nuptiis interesset. Nam cùm regnum Christi non sit de hoc mundo, haudquaquam decet eius gloriam loci dignitati, sed hominum potiùs pietati alligatam esse. Nemo ergo superbiat de loci, vnde sit, excellentia & splendore, & nemo animum despondeat, ob loci obscuritatem aut contemptum: sed in hoc quisquis laboret, vt fide, pietate, innocẽtia Christum inuitet, vt in se habitet, quò clarus ipsius præsentia reddatur, & qui in se obscurus est, vt iudicio Dei censeatur dignum Christi hospitium.

Tertia circumstantia personarum est, quæ hic narrantur interfuisse nuptiis, videlicet mater Iesu, Iesus ipse, ac discipuli eius. Hæc circum- A stantia in primis obseruanda est. Clarissimè enim docet nuptias esse ordinationem Dei: approbari à Christo: Christum in piorum nuptiis præsentem esse: nuptias esse honorabiles, esse dignas quæ præsentia sanctorum ornentur. Hinc autor Epistolæ ad Hebræos cap. 13. vers. 4. dehortaturus à scortatione, quæ est opus Diaboli, & deformatio ordinationis diuinæ, ait: *Honorabile est inter omnes coniugium, & thorus immaculatus*. Quid ergo sit sentiendum de iis, qui B contra ordinationem Dei: contra approbationem Christi: contra testimonium Spiritus Sancti coniugium vel extenuant vel damnant, non est difficile iudicare iis, qui sciunt, quidquid contra verbum Dei dicatur, proficisci à Sathana hoste Dei.

Tatianus, qui vixit Antonini tempore, nihil differre nuptias à scortatione, impurissimo ore euomuit. Hunc errorem secuti Euchratitæ nuptias rem esse Diabolicam dixerunt. C Hieronymus bonorum genere coniugium eximit, & inter minùs mala numerat. Ius Canonicum vocat coniugium immunditiem carnis, in quo qui sunt, Deo placere non possunt. Monachi suum Sodomiticum cœlibatum pręferunt sanctissimo coniugio. Quid quæso magis horrendum est, quàm confusionem Diabolorum, & ordinationem Dei æquare? Quare nos furori damnantium coniugium opponamus ordinationem Dei sanctam, approba- D tionem Christi, testimonium Spiritus Sancti, exempla plurimorum Sanctorum inde vsque ab initio mundi, fines instituti coniugij, ac memores simus prædictionis Apostoli 1. ad Timotheum capite quarto, vers. 1. *Spiritus manifestè dicit, quòd in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus seductoribus, & doctrinis Dæmoniorum, per hypocrisin falsiloquorum, cauteriatam habentium conscientiam, prohibentium contrahere matrimonium*. Hoc Pauli vaticinium E satis ostendit, quo spiritu ducantur & loquantur, qui vel minimum detractum volunt sancto coniugio. Syracides capite vigesimoquinto vers. primo. *Tria me exhilarant, & coram Deo simul & hominibus condecorant: concordia fratrum, amicitia propinquorum, & vir & vxor inter se bene consentientes*. De coniugio vide integrum tractatum in locis Philippi, & Enchiridio nostro. Item in Syntagmate.

Mystica significatio præsentiæ Christi in nu- F ptiis, iam primùm auspicantis suum regnum, hæc est: Filius Dei in hunc mundum venit, vt Ecclesiam sibi tanquam sponsam copularet. Vnde Paulus Ephes. cap. 5. 32. arctissimam copulam Christi & Ecclesiæ magnum vocat mysterium, quod mysterium adumbratur quodammodo coniugio, id est, copula mariti & vxoris, quæ esse debet arctissimo & mutuo amore deuincta. Vt enim derelinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & qui G duo erant, fient vna caro: ita Filius Dei de cœlo descendit & iungitur Ecclesiæ, vt ipse & Ecclesia fiat vna caro. Vnde Theodoretus rectissimè ait

mè ait: *Ipse Filius Dei superno Patre relicto, coniunctus est Ecclesiæ. Relinquere autem visus est ratione susceptæ humanitatis, cùm vt Deus à Deo separari non posset, vt qui ipse etiam haberet naturam, quæ non posset circumscribi.* Vt ergo Eua sponsa Adami, erat caro de carne & os de ossibus Adami: ita nos quemadmodũ Paulus ait, membra sumus corporis eius, ex carne eius, & ex ossibus eius. De hac admirãda copula Christi & Ecclesiæ loquitur Paul. 2. Corinth. 11. 2. *Despondi vos vni viro, vt exhibeatis vos Christo virginem puram*, hoc est, Euangelij prædicatione à fornicatione impura, qua contaminati eratis, adduxi vos ad Christum, cui purificanti vos à prioribus pollutionibus despondi tanquam marito, vt posthac exhibeatis vos vt puram virginem. Consistit autem hæc puritas in simplicitate doctrinæ Christi, in fide sincera, qua purificantur corda, in vero cultu sponsi Christi, in morum innocentia. Qui enim doctrinam vel corrumpit, vel fidem violat sponso datam, vel cultum debitum ei non exhibet, vel morum impudicitia lascivus redditur, à Christo sponso ad fornicariam lasciuiam deflectit. De hac arctissima copula huius spiritualis coniugij Christi & Ecclesiæ, & eiusdem legibus vtrinque seruandis loquitur Dominus ipse apud Hoseam Prophetam cap. 2. 19. in hanc sententiam: *Desponsabo te mihi in perpetuum: & desponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in clemẽtia & in misericordia: & desponsabo te mihi in fide, & cognosces* IEHOVAH. Hìc Propheta, vt ostendat arctissimam esse copulam desponsationis Christi & Ecclesiæ, quinque huius desponsationis circumstantias ponit. Primùm enim ter repetit promissionem desponsationis perpetuò duraturæ. *Desponsabo*, ait, *te mihi in perpetuum.* Hæc crebra promissionis repetitio opponenda est desperationi & indignitati. Nam in promissionibus diuinis non tam nostram indignitatem quàm Dei veritatem in promissis præstandis spectare oportet. Secundò, fœdus desponsationis ratum fore pollicetur, cùm ait: *Desponsabo te mihi in iustitia & iudicio*, id est, fœdere firmissimo & inuiolabili, vt quod & iustum sit & à recto iudicio profectum. Tertiò, ne quis desperet aut existimet, priores sordes & fornicationes abominabiles impedire posse hãc nouam desponsationem, addit: *Desponsabo te mihi in clementia & misericordia*, quasi diceret: propitius ero iniquitatibus eius, & peccatorum ipsius non recordabor. Ego enim sum, qui ex mera bonitate & misericordia mea, deleo iniquitates & abluo immunditiem prioris fornicationis, vt mihi virginem puram desponsem. Modus huius purgationis & ordo pulcherrimus monstratur à Paulo, qui in hunc modum scribit Ephesiis 5. 25. *Christus dilexit Ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea, vt eam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo, vt statuat ipsam sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut quid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata.* Clementia ergo sua & misericordia ex immunda fornicaria, puram virginem facit, hanc lauat, hanc vngit, hanc vestit, hanc pascit, hanc potat. Lauat sanguine: vngit Spiritu: vestit stola iustitiæ & sanctimoniæ: pascit carne sua: potat aqua scaturiẽte in vitam æternam, in qua dulcissimo complexu mariti fruetur in omnem æternitatem, vbi erit hæc sponsa perfectè munda, perfectè sine ruga & macula, quæ hìc tantùm imputatione & inchoatione munda esse poterit. Hinc est, quòd sponsa Christi & nigra & formosa à Salomone dicatur. Nigra ob superiorem impietatem: Formosa propter pœnitentiam. Nigra propter infiditatem: Candida propter fidem. Nigra propter reliquias peccati: Candida & formosissima propter iustitiã Christi, qua vt infinito splendore nitet. Nigra propter crucem: Formosa propter Spiritum consolantem, & spem gloriæ promissæ. Quartò explicat Propheta, qua lege fiat hæc desponsatio Christi & Ecclesiæ, cùm ait: *Desponsabo te mihi in fide*. Nam fides à parte sponsæ est, consensus in hoc nouum coniugium testificatio. Verùm quia fides est ex auditu, & auditus per verbum Dei, fit vt ministri verbi habeantur pronubi & nuptiarum conciliatores. Ideo Paulus, de se ait, scribens Corinthiis 2. Corint. 11. 2. *Despondi vos vni marito Christo.* Quinto loco addit Propheta: *Et cognosces* IEHOVAH. Quibus verbis requirit firmam Dei notitiam, & cũ notitia fidem, quæ sine fructu nunquam existit. Cùm ergo cõiunctio illa, qua nos sibi deuinxit Christus, habet se vt coniugium inter nos & illum, monemur, quòd quemadmodum ipse omnibus officiis erga nos fidelis mariti defungitur: ita nobis vicissim stipulatur amorem & castitatem coniugalem, ne videlicet animas nostras Sathanæ libidini, fœdisque carnis cupiditatibus stuprandas prostituamus. Deinde cùm salus Ecclesiæ, quæ est sponsa Christi, in luce notitiæ Dei efficacis cõsistit, monemur, vt semper intentæ sint mentes nostræ in Christum sponsum, vt scilicet maneat firma & stabilis nostri cum illo coniunctio.

Porrò quòd Papistæ ex eo quòd Paulus videtur vocare coniugium magnum mysterium, cùm tamen non ipsum coniugium, sed arctissimam copulam Christi & Ecclesiæ, quæ adumbratur coniugio, magnum mysterium appellat, numerant coniugium inter sacramenta noui Testamẽti, ab ipso Paulo refellitur, qui manifestè dicit, se mysterium magnum appellare nõ viri, aut mulieris copulam, sed arcanam illam coniunctionem Christi & Ecclesiæ. Deinde si omnia corporata, quæ habent analogiam ad res spirituales & inuisibiles, essent sacramenta, infinitus profectò foret sacramentorum numerus. Hic Sol aspectabilis Christum sponsum signat: Stellę Apostolos: Ignis Spiritũ Sanctum. Num ergo hæc inter sacramenta numerabimus noui Testamenti? nullo modo. Sunt enim Sacramenta cæremoniæ Ecclesiæ propriæ: habent promissionem gratuitæ remissionis peccatorum: Et requirunt fidem promissionis gratuitæ, & sunt per fidem efficacia. Deinde post-

quam persuasum fuit Papistis, coniugium esse sacramentum Ecclesiæ, ex vno errore in duos alios lapsi sunt. Horum primus est de diuortiis iustis, quæ non re ipsa fieri putant. Alter de secũdis nuptiis, quas parum à scortatione differre putant, neque ideo negant secundò contrahentibus coniugium benedictionem sacerdotalem. Nam & diuortia & secũdas nuptias cum sacramenti ratione pugnare existimant. Siquidem Sacramentum hoc, vt volunt, postulare videtur. vt maneat vinculum coniugij re ipsa, siue adulterium committat alterutra pars, siue moriatur. Verùm cùm piis & rectè doctis constet, coniugium non esse sacramẽtum Ecclesiæ, ruit fundamentum Papisticum, ex quo suos errores extruunt.

DE SECVNDO.

3 Et deficiente vino dixit mater Iesu ad eum: Vinum non habent.

4 Et dixit Iesus: Quid mihi tecum est mulier, nondum venit hora mea.

Huius secundi membri quatuor sunt circumstantiæ:

Prima. Defectus vini in nuptiis.

Secunda. Affectus Mariæ matris Domini erga nouos coniuges.

Tertia. Intercesſio matris apud filium.

Quarta. Responsio Christi cum ratione subiecta.

Prima. Defectus vini primũ arguit inopiam sponsi & sponsæ, quæ tamen inopia non impediuit Christum cœlorum Dominum, quominus illorum interesset nuptiis: cuius exemplũ etiam nos imitemur, ornando præsentia nostra honestas nuptias etiam pauperum. Secundò, indicat hic defectus vini imprudentiam sponsi in supputandis sumptibus & parandis iuxta numerum conuiuarum. Est enim prudentis & considerati hominis, non vltra facultates sumptus facere: sed diligenti habita facultatum ratione videre, & quantum ferre posſit, & quid se deceat, & prospicere in futurum, ne ita vno anno sumptus faciat, vt sequenti cum vxore & liberis mendicet panem, id quod videmus multis euenire, qui huius sponsi imprudentiam sequuntur. Tertiò, hic defectus vini exemplum ærumnarum coniugij est: quæ sanè ærumnæ non sunt vnius generis. Nam alij aliis cum ærumnis conflictantur. hos premit inopia, illos morbi infestant: incidunt interdum infœlices partus, magna difficultas obiicitur in educandis natis: nati sæpè parentibus sunt immorigeri: vnde haud rarò incidunt in tristes casus, hinc dolor parentum maior efficitur, quàm si ipsi ea paterentur. Iuxta illud Prouerb. 19. 13. *Dolor patris, filius stultus.* Harum ærumnarũ plures sunt causæ. Multi parentes segniùs faciunt officium in educandis natis. Multi suæ prouidentiæ successum liberorum ascribunt: Multi ordinatione Dei, sine timore Dei, vtuntur, & sine inuocatione Dei. Diabolus hostis ordinationis diuinæ deformationem ordinationis diuinæ molitur. Deus interdum singulari & arcano consilio sanctos coniuges cruce exercet, quò reddantur sibimet probatiores, & efficiantur instructiores aduersus communem hostem Diabolum. Hæc omnia moueant coniuges, vt viuant in timore Dei, semper Deum inuocent, & præparent se aduersus omnes fortunæ casus, præsertim cùm omnes ordinationes diuinæ in hoc mundo habeant crucem comitem. Quartò, vt hæc inopia coniugũ & defectus vini seruiebat gloriæ Christi manifestandæ: ita omnes calamitates humanæ, & quantumuis tristes casus eò pertinent, vt Deo in gloriam cedant. Quod tum demum fit, vel quando in mediis ærumnis ad ipsum precibus confugimus, qui nunc apertum fert auxilium, nunc intus consolatur, & adest nobis vt παράκλητος, ne fracti cruce nobis imposita desperemus: vel quando fremimus sub cruce & Deo irascimur nos iustè punienti. Tunc enim gloria Dei iustè punientis peccatum manifestatur. Exempla habemus in Pharaone Ægypti Tyranno, & multis aliis.

Secunda. Affectus Mariæ matris Domini ex eo se prodit, quòd sit solicita pro his nouis coniugibus, & illorum calamitate, perinde atque sua, afficitur. Hoc exemplum matris Domini omnibus piis imitandum est. Siquidem omnes, qui verè pij sunt, vnius corporis mẽbra in Christo Iesu existunt, adeò vt Paulus audeat dicere, Christum ipsum & omnes qui in ipsum credũt vnum esse Christum. Ita enim ait ad Galat. 3. 28. *Omnes vos vnus estis in Christo Iesu.* Huius vnionis in idem corpus testimonia sunt Baptismus & cœna Domini. De Baptismo loquitur Paulus 1. Cor. 12. 13. *Etenim in vno spiritu nos omnes in vnum corpus baptizati sumus.* De Cœna autem 1. Cor. 10. 17. *Quia vnus panis, vnũ corpus multi sumus.* Qđ autẽ vnio hæc sit spiritualis & arcana, ostendit Paul. 1. Cor. 6. 17. cùm ait: *Qui adhæret Domino, vnus spiritus est.* Hinc igitur est, quòd Paulus hunc mutuæ commisertionis affectum erga confratres nostros, & commembra, vt ita dicam, commendat nobis, Rom. 12. 15. *Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus,* & addit dulcisſimam similitudinem: *Sicut in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra eundem actum non habent: Ita multi vnum corpus sumus in Christo.* Hæc proinde membrorum coniũctio per eũdem Christi Spiritum in vno eodemque corpore, causa est eius affectus, qui Græcè dicitur συμπάθεια, id est, condolentia seu commiseratio: Et à Clemente Alexandrino definitur in hunc modum: συμπάθειά ἐστι πάθος τινὸς διὰ πάθος ἑτέρου, h. e. *Condolentia seu commiseratio est affectio alicuius propter affectionem alterius.* Ad eundem ergo modum in calamitatibus aliorum, præsertim eorum, qui membra sunt eiusdem corporis, nobiscũ affectos esse nos decet, quo sunt affecta membra eiusdem corporis, erga membra alia morbo aut quouis malo laborantia. Exẽpli gratia: Cùm quis laborat morbo pedis infimi mẽbri corporis, quid hìc faciũt membra alia eiusdem corporis? An non os aperitur

ritur ad quærendum remedium? Annon auris ad audiendum patet? An non oculus ad videndum promptus est? Annon manus ad ligádum vulnus parata? Si similem affectionem non sentimus in nobis in ærumnis sanctorum, profectò vel mortua sumus membra, vel planè alieni sumus à corpore Christi. Nam in corpore Christi perpetua est membrorũ mutua affectio. Vnde Paul. 1. Cor. 12. 26. *Si quid patitur vnũ membrum, compatiuntur omnia membra. Si gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra. Vos autẽ estis corpus Christi, & membra de membro.*

Cęterùm quò magis excitemur ad hunc pietatis & commiserationis erga alios affectum, ordine causas pręcipuas recitabo, quæ nos meritò mouere deberent, vt alij aliorum afficeremur calamitatibus.

Prima. Cõformitas naturæ. Sumus enim homines eiusdẽ naturæ. Hinc Esaias 58. 7. commiserationis argumentum petit, cùm ait: *Cùm videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris.*

Secunda. Origo communis. Sumus enim omnes ab eodem Deo creati, & ab iisdem parentibus Adam & Eua progeniti: Quam ob causam ꝓximi dicimur alter alterius. vnde Augustinus: *Si putamus, non esse proximos, nisi qui de iisdem parentibus nascuntur, Adam & Euam intendamus, & omnes fratres sumus.*

Tertia. Cogitatio conditionis nostræ, qui variis casibus expositi sumus, secũdùm notum & verissimum versiculum:

Aut sumus aut fuimus aut possumus esse quod hic est.

Huc & illa vox Didonis pertinet:

Haud ignara mali miseris succurrere disco.

Quarta. Fraternitas spiritualis. Sumus enim omnes, qui in Christum credimus, fratres inter nos, nati ex Deo, patre, & matre Ecclesia Ioh. 20. 17. *Ascendo,* ait Dominus, *ad Patrem meũ & Patrem vestrum, & ad Deum meum & Deum vestrum.* Cùm ergo nos fratres sumus, eandem habituri hæreditatem, profectò decet, vt alij aliorum necessitatibus afficiamur. Quod qui non faciunt, declarant se extra hãc spiritualem fraternitatem esse. Id quod Iohãnes 1. Ioh. 3. 17. testatur, cùm ait: *Qui habuerit substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum habere necessitatem, & clauserit viscera sua* (id est, non tangitur eius calamitate) *quomodo charitas Dei manet in eo?* q. d. alienus prorsus à Deo est.

Quinta. Dignitas fratrum laborãtium & ope nostra indigentiũ, videlicet quòd sint filij Dei. Hæc dignitas monebit nos, vt quemadmodum oculis corporeis pannos Lazari & vlcera intuemur: ita oculo fidei contemplemur dignitatem & gloriam filiorum Dei, atque adeò summam illam charitatem cœlestis Patris erga suos filios. *Videte,* inquit Iohãnes, 1. Ioh. 3. 1. *quantam charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & simus.* Cùm ergo in externã speciem hominis quouis modo afflicti oculũ corporis intẽdis, simul purgato fidei oculo internam gloriam adoptionis contemplare, vt huius dignitas ad commiserationem & opem ferendam te commoueat: quæ si te non mouerit, certã notam habes, quòd gratiæ adoptionis adhuc sis expers.

Sexta. Æstimatio beneficij præstiti proximo Christiano apud Filiũ Dei. Hic. n. sibi factũ reputat, quidquid ex fide præstiteris discipulo eius minimo, i. cuiuis Christiano. Ita enim ipse ait Matth. 25. 40. *Amen dico vobis, quatenus fecistis vni ex istis fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Huc illud Hieronymi pertinet: *Quotiescunq; manum pauperi extendis, Christum cogita.* Hæ & similes causæ, si quem nõ mouerint ad commiserationem erga proximum, planè extra Christum est.

Tertia circumstantia est intercessio matris apud filium. Hæc intercessio matris apud filium, non confirmat, vt Papistæ volunt, inuocationẽ Sanctorũ, vt pro nobis intercedant, quam idololatriam Diabolus inuexit in mundum in contumeliam Iesu Christi vnici intercessoris nostri: sed commẽdat nobis charitatẽ erga proximos, quæ facit, vt inuocemus Deum, vt ipse opem ferat laborantibus fratribus. Huiusmodi inuocatio habet mandatum Dei, proficiscitur ex viua fide erga Deũ, & vera charitate erga proximos, habet promissionem diuinam, nititur dignitate Filij Dei, & intercessione: iuxta illud Ioh. 16. 23. *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, hoc dabit vobis.* Denique tendit in gloriam Dei & salutem proximi. Deinde in specie monet nos hęc intercessio matris, vt nos quoque nouis coniugibus salutaria precemur.

Quarta circumstantia est responsio Christi cum subiecta ratione. *Quid,* inquit, *mihi tecum est mulier.* Vt intelligamus quid sibi hæc duriuscula responsio velit, discernendũ est inter Christi maiestatem, & humiliationem: inter Diuinitatis gloriam, & humanitatis subiectionem: inter opera saluationis, & moralia: inter tempus subiectionis, & officij Messiæ executionem.

Quantum ad maiestatẽ, Diuinitatis gloriam, opera saluationis, & executionem officij Messiæ proprij attinet, exemptus fuit Christus omnibus legibus humanæ subiectionis, nec habuit vllam personarũ acceptionem: sed se omnibus ex æquo saluatorem obtulit. Atq; ideo matrem, cui, quantum ad humiliationem & humanitatis subiectionem, paruit vsque ad tempus inchoati ministerij saluationis, in communem ordinem reiecit, eam nõ matrem, sed mulierẽ appellans. Matt. 12. 46, cùm Iesus occuparetur in operibus spectantibus ad Messię officium, quidam interuenit & ait: *Ecce mater tua & fratres tui foris stant quærentes te.* At ipse respondens dixit: *Quæ est mater mea & qui sunt fratres mei? Et extensa manu sua in discipulos suos dixit: Ecce mater mea et fratres mei. Quicunque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater & soror & mater est.* Simile est quod habetur Luc. 11. 27. vbi mulier quędam ex turba clamat: *Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti.* Cui Dominus respondens ait: *Imo verò, beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud.* Duriuscula ergo hæc responsio Christi eò pertinet, vt Maria cogitet nõ cadere sub maternam obedientiam, ea quæ sunt officij Messiæ, nec moueri Christũ in actionibus Messiæ pro-

priis, materna autoritate, ſed ſpontanea alacritate ad iuuandū omnes. Impiè proinde canunt Papiſtæ in Cantico, cuius initium eſt, SALVE REGINA: *Eia ergo aduocata noſtra, illos tuos miſericordiæ oculos ad nos conuerte, & Ieſum benedictum fructum ventris tui nobis oſtende.* Quaſi Chriſtus adhuc maternis legibus ſubiiciatur, cuius autoritati eum cedere oporteat.

Nondum venit hora mea. Hora Chriſti eſt opportunum iuuandi tempus, videlicet, cùm ſentitur neceſsitas, cùm agnoſcitur inopia, cùm seriò petitur auxilium. Tunc enim gratum eſſe ſolet beneficium, quando præſtatur indigenti & anxiè petenti. Non ergo præſcribamus Chriſto tempus in noſtris anguſtiis, ſed pulſemus vt aperiatur nobis oportuno tempore. Ipſe nouit horam ſuam, nec deſerit vnquam eos, qui orando non deficiunt. Siquidem firma manebit hæc promiſſio, Ioh. 16. 13. *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Verùm quia ipſe meliùs diſcernit inter Scorpionem & piſcem, inter lapidem & panem, quàm nos, ſemper in petitionibus rerū ſpectantium ad hanc vitam petemus cum conditione, videlicet vt det quod petimus, modò non impediat maiora & ęterna bona. Ideo ſemper addendum eſt: *Fiat voluntas tua.*

DE TERTIO.

5 Dicit mater eius miniſtris: Quodcunque dixerit vobis, facite.

Hæc vox matris ad miniſtros plena fiduciæ eſt. Etſi enim Chriſtus ſtatim non exaudiuit: tamen mater ſtatuit fore, vt filius aliquo conſilio ſuccurreret præſenti neceſsitati. Hinc duo diſcamus: Vnum, non diffidere in noſtris precibus, quin tandem exaudiamur. Nam dilatio, & fidei probatio eſt, & ardentioris precationis occaſio. Alterum, omnibus ſuadere & præcipere quantum in nobis eſt, vt faciant quidquid mandauerit Chriſtus, non tam qualitatem operis, quod præcipitur, ſpectantes, quàm autoritatem imperantis.

DE QVARTO.

6 Erant autem ibi Hydriæ lapideæ ſex poſitæ ſecundùm purificationem Iudæorum, capiētes ſingulatim metretas binas aut ternas.

7 Et dicit eis Ieſus: Implete hydrias aqua, & impleuerunt vſque ad ſummum.

8 Et dicit eis: Haurite nunc, & ferte Architriclino: & tulerunt.

Huius membri circumſtantiæ ſunt quatuor: Prima, de hydriis ſex, poſitis ad purificationem Iudæorum, quæ diuina prouidentia, futuro miraculo ſeruire debuerunt. Et notandū eſt, quòd non dixerit ſimpliciter, ſex vaſa lapidea, ſed, ſex hydrias, id eſt, aquales, deſtinatas non vino, ſed aquæ, quod ad fidem hiſtoriæ faciendam pertinet, ne quis aut fæces, aut vini quippiam intus reſediſſe ſuſpicetur, quod poſtea infuſæ aquæ vini colorem & ſaporem indiderit. Singulæ harum hydriarum capiebāt binas aut ternas metretas, hoc eſt, vt Philippus interpretatur, ſexaginta Germanicos Cantharos. Sex ergo hydriæ ſex amphoras, quas *Ammer* vocant, capiebant. Vt autem hæc liberalitas ad dignitatem & magnitudinem miraculi faciebat: ita numerus hydriarum ad eiuſdem certitudinem.

Secunda. Refert Euangeliſta has hydrias poſitas fuiſſe ad purificationem Iudæorum, videlicet ſuperſtitioſam illam, cuius Marcus meminit cap. 7. 3. vbi ait: *Phariſæi & omnes Iudæi niſi certatim lauerint manus, non edunt, tenentes traditionem maiorum: & à foro venientes, niſi baptizentur, nō comedunt, & alia multa ſunt, quæ acceperunt tenenda.* Hìc videre eſt, quomodo de vna ſuperſtitione in aliam paulatim hypocritæ incurrant. Non fuerunt contenti Iudęi purgatione legali, ſed multò plures adiecerunt, ſicut Papiſtis nō vnus Baptiſmus ſatis erat, ſed inſuper cacozelia Iudaica & Ethnica lotiones plures, per luſtralem, vt vocant, aquam excogitauerunt. Quibus nō ſolùm viuos purgari à venialibus peccatis putârunt: verùm etiam mortuorum animas in purgatorio refrigerari inde docuerunt, cùm eorum ſepulchra aſpergillo irrigarentur, facta ſimul inuocatione pro mortuis, vel recitato Pſalmo, qui incipit: *De profundis.* In hunc vſum Papiſtæ intra templorum ianuas collocarūt vaſa plena aquis, additis aſpergillis, ſicut ciues Canæ Galilææ ſuas hydrias poſuerant, nō ſine impietate & ſuperſtitione damnāda. Sed quid hìc facit Dominus? Non iubet frangi hydrias iſtas, & projici fragmēta in flumina, ſed mandat impleri aqua, vt quæ hactenus deſtinatæ erant ſuperſtitioni damnandæ, iam gloriæ Chriſti manifeſtandæ ſeruiant. Ad eundem modum, quæ in Papatu erant dicata idololatrico vſui & ſuperſtitioni, vt templa, pocula, veſtes, &c. non ſunt abiicienda, cùm de iis perdendis & comburendis non habeamus particularia mandata, ſed transferenda ſunt in aliquem pium vſum, vt quæ olim deſtinata erāt prophanitati papiſticæ, nunc ſeruiant gloriæ Dei, ſed abſterſa ſuperſtitione & monſtrato ſalutari vſu. Sed diſcernendum eſt accuratè inter ea quæ re ipſa & vſu ſunt impia, & ea quæ vſu tantùm ſunt talia. Miſſa papiſtica, inuocatio ſanctorum, idola, & multa alia re ipſa ſimul & vſu ſunt impia, quare prorſus abiicienda ſunt. Templa, pocula, veſtes, decantationes Pſalmorum vſu tantùm ſunt impia, quare monſtrato ſalutari vſu retineri poſſunt. Deinde videndum eſt, vbi vſus ſuperſtitioſus corrigi poteſt, & vbi non. Si nō poteſt corrigi, imitemur exemplum Ezechię regis deſtruentis æneum ſerpentem, ſed ſeruata vocationis ratione. Præterea cauendus eſt zelus ſuperſtitioſus, qualis fuit Abdæ Perſici Epiſcopi, qui deſtruxit pyræum Perſicum, cuius factum ſecuta eſt perſecutio Chriſtianorum, quæ durauit 30. annos. Vide lib. 10. tripartitæ hiſtoriæ cap. 30.

Tertia circumſtantia, mandatum Chriſti & eius executio. Chriſtus dicit miniſtris: *Implete hydrias aqua.* Miniſtri dicto audientes impleuerunt

runt hydrias vsque ad summum, nihil cogitantes de futuro miraculo, sed fortè, vt erant superstitiosi, nouum purificationis ritum proponendum à Christo iudicarunt. Neque enim interrogant illum, in quem vsum hoc mandet fieri, sed simpliciter, vt ministri, imperata faciunt. Horum exemplum & nos imitemur, faciamus quæ Christus præcipit nobis, non præbeamus aliis magistris aures, qui vel corrigunt verbum Dei, vel planè mutant. Christus vult, vt quidquid petierimus, in suo nomine petamus. Christus mandat, vt omnes de calice bibamus. Si ergo sumus discipuli Christi, obediamus ipsius mandato, & Papam tàquam anathema detestemur, qui alios mediatores nobis obtrudit, & arcet laicos à sacrato calice. Ad eundem modum de aliis fiet iudicium.

Quarta. Aqua diuina virtute Christi, sine contactu, sine verborum quorumuis pronũciatione, sine longo apparatu in vinum conuersa est. Dicit enim ministris: *Haurite nunc & ferte Architriclino*, significans vinum esse, quod modò erat aqua. Ministri obtemperant & ferunt ad Architriclinum.

Etsi autem Christo fuisset facile, vacuas hydrias vino de nouo creato implesse: tamen ex aqua infusa voluit miraculosè vinum facere, vt ostenderet creaturas instrumenta suæ gloriæ esse, quas ita habet in sua manu, vt ipsius nutui obsequantur.

Architriclinus hîc dicitur qui præfuit conuiuio, & gubernauit consilio & authoritate reliquos qui ministrãrunt. Dicitur autem Architriclinus à Triclinio, id est, loco tribus instructo mensis ad discumbendum. Deinde in genere triclinium significat quemuis locum conuiuiorum, & Architriclinus eum notat, qui preest gubernationi conuiuij, qui aliàs Græcè ἰατρὸς dicitur, vt refert Athenæus lib. 4.

DE QVINTO.

9 Vt autem gustauit Architriclinus aquã vinum factã, & non sciebat vnde esset. (Ministri autem sciebant, qui hauserant aquam) vocat sponsum.

10 Et dicit ei: Omnis homo primùm bonũ vinum apponit, & cùm inebriati fuerint, tunc id quod est deterius. Tu autem seruasti bonum vinum huc vsque.

Quoniam ea quæ miraculosè fiunt, excedũt communem naturæ legem, ex aqua vinum factum per miraculum, multò fuit nobilius vino ex vuis expresso. *Nec aliter* (vt ait Cyrillus) *esse poterat quàm optimum, quod miraculosè à Christo factũ fuit.* Ideo Architriclinus existimans spõsum hoc generosum vinum seruasse huc vsque, id est, ad finem ferè conuiuij, arguit sponsum, quòd contra aliorum hominum consuetudinem fecerit, qui solent in principio conuiuiorum nobiliora vina apponere, postea autem vbi inebriati fuerint conuiuæ, ea quæ sunt deteriora. Quàm autem laudabilis sit ista consuetudo, viderit Architriclinus ipse: Sponsum satis excusat miraculum. Euangelista hæc refert ad conciliandam miraculo fidem, & ad probandam historiæ certitudinem.

DE SEXTO.

11 Hoc fecit initium signorũ Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum Discipuli eius.

Finis editi miraculi exprimitur. Manifestauit enim Christus hoc miraculo, quòd ipse sit Rex gloriæ, de quo canit Psalmus 24. 7. *Attollite portæ capita vestra, & eleuamini, quia intrabit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ? Dominus Sebaoth. Ipse est Rex gloriæ.* Et quòd ipse sit sponsus Ecclesiæ, cuius curam ita gerit, vt deficientibus mediis ordinariis, ipse Ecclesiam suam miraculosè conseruare velit. Deinde conspecta hac gloria regis Christi, discipuli confirmati sunt, vt qui antea fouebant opinionem vagam, facilè in vtramq; partem nutantem, iam viuam fiduciam concipiant, cùm vident præsens miraculum transcendere naturę vires, & Dominum totius creaturę præsentem monstrare.

Est ergo duplex scopus miraculorum Christi. Vnus, vt intelligatur esse Rex gloriæ, id est, verus Messias. Vnde Ioh. 6. 14. scribitur, quòd cùm vidissent homines miraculum, quòd quinque millia virorum saturasset Iesus quinque panibus hordeaceis, dixerunt: *Hic est verus Propheta, qui venturus est in mundum.* Et Christus ipse ait: Ioh. 10. 25. *Opera quæ ego facio, testificantur de me.* Alter, vt homines conuicti miraculis de veritate Dei, credant, & credẽtes saluentur. De vtroque scopo loquitur Iohannes cap. 20. 31. cùm ait: *Hæc facta sunt, vt credatis, quòd Iesus sit Christus, et vt credentes vitam habeatis per ipsum.*

Etsi autem quæ hactenus diximus de miraculis, videntur simplicioribus sufficere: tamen quò clariùs ratio miraculorum intelligatur, superioribus addam tria.

Primum, quid sit miraculum, quæ eius genera & differentiæ.

Secundum, quid doceant & declarent miracula Christi in genere.

Tertium sintne quædã symbolicæ significationes miraculorũ Christi, cùm sint tam varia.

DE PRIMO.

Diuina illa opera Christi, quæ fuerunt veluti quædam solennia & authentica sigilla vocationis ipsius & doctrinæ, ad medendum infirmitati humanæ ac vacillantibus animis hominum edita, dicuntur nunc miracula, nunc prodigia, nunc signa, propter alios atque alios respectus. Miracula enim vocantur, propter effectum, eò quòd in admirationem sua nouitate hominum animos adducunt: vt conuersio aquæ in vinum miraculum fuit, quo in summã admirationem homines spectatores adducti sunt. Prodigia dicuntur, propter inusitatum euentum in re subiecta, digna propterea, in quæ quasi digitum intendas: vt cùm viderent conuiuæ aquam in vi-

num conuersam contra naturæ ordinem & vires, omnes & oculos & vultus in factum conuerterunt. Signa denique dicuntur, propter vsum & finem. Propter vsum quidem, vt spectatores agnoscerent diuinam potentiam in Christo edente signa: & veritatem infallibilem in doctrina eiusdem. Propter finem verò, vt agnoscentes Christum & credentes ipsius doctrinæ, vitam per ipsum haberent æternam. Sic conuersio aquæ in vinum, signum est diuinę potētiæ Christi & veritatis infallibilis doctrinæ eiusdem: vnde spectatores conceperunt fidem, cui proposita est vita æterna. Ideo Euangelista dixit: *Manifestauit gloriā suam, & discipuli eius crediderūt in eum.*

Horum miraculorum, siue prodigiorum, siue signorum genera sunt duo. Quædam enim sunt præter & contra naturam, vt quę superant potentiam naturę creatę, videlicet Angelorum, hominum & Diabolorum, vt mortuum hominem verè ad vitam reuocare: effętam aniculam & sterilem fœcundam facere, & huius generis multa, quæ sunt propria Ecclesiæ.

Hic obiter notetur, quòd aliquid possit dici contra naturam fieri tripliciter. Primùm cùm quod fit, superat potentiam & facultatem naturę, cuius autor solus esse potest, qui est supra ordinem naturæ. Secundò dicitur fieri contra naturam, quod vel defectum vel excessum patitur contra consuetū naturæ vsum, vt monstra quæ solent portendere aliquid noui. Tertiò contra naturam dicitur fieri, quod violat legem naturæ, vt incestus, & quidquid fit contra dictamen rectæ rationis.

Alterum genus miraculorum est eorum, quę fiunt præter consuetudinem, vt sanatio febricitantis nec fit præter nec contra naturam. Nam per naturam potest sanari febricitans. Verùm quòd socrus Petri febricitans voce Christi sola, sit subitò & in momento restituta sanitati, præter & contra consuetudinem fuit, quare diuinæ potentiæ testimonium fuit.

Deinde modus editorum à Christo miraculorum obseruetur. Quædam enim imperando solummodò edidit: quædam inuocando: quædam per media: quædam sine mediis: quædam per pugnantia cum effectu: quædam nutu tantum, quæ omnia & singula potentiam Christi diuinam, & veritatē doctrinæ infallibilem manifestant. Tametsi autem plures sunt notæ, quibus Christi miracula & Sanctorum discernuntur à falsis miraculis Magorum & Dæmonum, de quibus diximus in enarratione Psal. 84. tamen hæ duæ sunt præcipuè & præ aliis obseruandæ, videlicet virtus & finis. Virtus quidem, quòd Christus ediderit sua miracula diuina potentia, quæ miracula vt verissima sunt: ita excedunt vires omnium creaturarum. At magi operatione dæmonū, falsa miracula edunt per præstigias suas. Finis verò miraculorum Christi est, vt Christus glorificetur, & homines illi adhærentes saluentur. At Magorum finis in edendis miraculis est, vt decipiant & noceāt, vel inanem gloriam consequantur.

DE SECVNDO.

Symbolica significatio miraculorum Christi in genere quadruplex est. Prima: quemadmodum miracula Christi sunt supernaturalia. Solus enim is potest vera miracula facere, cui tota natura est subiecta: ita potentia regis Christi diuina & supernaturalis est, sicut & regnum, vt quod nullis viribus creaturarum cedat. Ideo scriptum est Matth. 16. 18. *Portæ inferorum nō præualebunt aduersus eam.* Secunda: vt miracula Christi sunt supernaturalia & diuina: ita doctrina eiusdem supernaturalis & diuina est, vt quæ omnem creaturarum sensum excedat. Vnde Paulus Rom. 16. 25. vocat Euangelium mysterium absconditum à seculis: Et alibi sapientiam Dei, 1. Cor. 1. 24. Cur autem doctrinam suam voluerit Dominus miraculis confirmari, hæc causa est: Congruebat, fidem, quæ est de rebus, quæ superant intelligentiam humanam, confirmari per ea, quæ sunt supra naturam & contra vsitatum naturę ordinem, vt cùm viderent homines oculis corporeis, ea fieri, quæ superarent naturę vires, excitarentur ad ea videnda oculis internis, & credenda quæ sunt supra naturam. Vt ergo quæ rationi subiecta sunt, demonstrationibus indigent, vt fides illis habeatur, & quæ sensui subiiciuntur, sensu percipiuntur: ita diuina & cœlestia excedentia sensuum & rationis humanæ mensuram, miraculis tanquam diuinis quibusdam demonstrationibus fidem merentur. Cùm ergo Euangelium audimus, mentes nostræ leuandæ sunt ad istas diuinas confirmationes, quæ sunt factæ per miracula, temporibus Prophetarum, Christi & Apostolorum. Ita enim Augustinus ait: *Nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum consuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam dubium nobis esse debet, iis esse credendum, qui cùm ea prædicarent, quæ pauci assequuntur, se tamen sequendos, populis persuadere potuerunt.* hactenus Augustinus. Tertia: vt miracula Christi sunt opera supernaturalia, testificantia de Christi potentia & doctrina, sicuti ipse ait Iohan. 5. 11. Ita redemptio, quæ fit per Christum, & salus promissa, rationis acie nō percipitur. Atque hoc est quod Paulus ait 1. Cor. 2. 9. *Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Deus iis qui diligunt illum.* Quarta: vt miracula supernaturalia sunt: ita legatio Christi supernaturalis est, videlicet quòd Filius æternus æterni Patris sit missus in mundum, vt Diaboli regnū destruat, & regnum gratiæ extruat in gloriam Patris.

DE TERTIO.

Esse quasdam allegoricas & symbolicas significationes singulorum miraculorum Christi in specie, non est dubium. Verùm in his aptè eruendis & extruendis singularis cautio adhibenda est, ne ab analogia fidei deflectant & pugnēt cum axiomatis religionis nostræ. Ante omnia igitur curandum est, vt allegoriæ & symbolicæ significationes extructæ cum claro verbo Dei conueniant,

conueniant, & probatis exemplis consentiant. Quod cùm fit, earum vsus apud rudiores amplissimus erit. Nam vulgus hominum magis allegoriis, parabolis & exemplis ducitur, quàm acutis rationibus flectitur. Cùm Dominus sanat ægrotorum corpora, symbolicè significat, quòd sit animarum medicus, quemadmodũ se ipsum appellat, cùm ait Matth. 9. 12. *Non opus habent, qui sani sunt, medico, sed malè habentes.* Congruit ergo symbolica significatio cum regula, hoc est, cum manifesto verbo. Sanat Dominus cæcum luto, qua re significat se posse vel repugnantibus omnibus mediis inuocantes se iuuare, iuxta promissiones apertas, Matth. 11. 28. *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, ego reficiam vos.* Item Ioh. 14. 13. *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Exemplum habemus in tribus illis viris, quos in ardenti camino miraculosè conseruauit. Quòd verterit aquam in vinum in nuptiis, symbolicè notat, quòd Christus, modò eius auxilium imploretur, in coniugio & in Ecclesia, aduersa consolatione temperet. Excitatio Lazari fœtentis in sepulchro symbolũ est, quòd quantumuis magnum peccatorem & in peccatis suis fœtentem possit & velit Dominus in vitam gratiæ reuocare, modò se clamantem audiuerit.

PARS II.

Secunda pars capitis continet profectionem Christi in ciuitatem Capernaum. Nam postquã edidisset miraculum in ciuitate Cana Galilææ, adiuncta sibi matre & fratribus & discipulis, descendit Capernaum. Ita enim habet textus:

12 Posthæc descendit Capernaum ipse & mater eius & fratres eius, & Discipuli eius. Et ibi manserunt non multos dies.

Quòd ipse Christus cum matre, fratribus & discipulis sit vnà profectus, ἠθικὸν est. Tametsi autem Christus communis omnium saluator venit: tamẽ extra negotium Messiæ proprium, cognationis & sanguinis, vt verus homo, rationem habuit, & sancta quadam συστοργίᾳ suos complexus est, nobis pietatis & naturalis affectionis erga sanguine iunctos relinquens exemplum.

Porrò fratris appellatio in Scripturis sanctis latiùs patet quàm alibi. Primùm enim respectu primi hominis Adam omnes homines fratres sunt: atque ideo Dominus noster filium hominis, id est, Adam, se nominat, vt testetur, se esse fratrem nostrum, & nos fraterno complecti amore. Secundò, fratres dicũtur omnes qui sunt eiusdem gentis seu generis, qua ratione omnes Israelitæ fratres dicuntur. Deut. 17. 15. *Non poteris alterius gentis hominem Regem facere, qui non sit frater tuus.* Hic frater dicitur quilibet eiusdem gentis Israeliticæ. Tertiò, fratres dicuntur cognatione, quemadmodum Abraham & Loth, Genes. cap. 14. 16. *Reduxit Abraham omnem substantiam, et Loth fratrem suum:* cùm tamen Loth & Abraham fuerint patrueles. Et in hac significatione fratris vocabulum in textu præsenti accipi debet. Quartò, dicuntur fratres, qui vel alterum parentem, vel vtrunque communem habent, vt Ismael & Isaach: Iacob & Esau. Quintò, spiritu & affectu sunt fratres, quotquot verè Christiani sunt. Ioh. 20. 17. *Ascendo*, ait Dominus, *ad Patrem meum & Patrem vestrum.* Habent enim Christiani omnes vnum patrem Deum, vnam matrem Ecclesiam, iuncti vno & eodem spiritu Christi, & tandem vna hæreditate cœlesti fruentur.

Quid autem fecerit Dominus in ciuitate Capernaum, Lucas explicat cap. 4. 15. cùm ait: *Et ipse docebat in Synagogis eorum et glorificabatur ab omnibus.* His verbis indicat Euãgelista breuissimè, quid fecerit Dominus in ciuitate Capernaum, & quid factum eius secutum sit.

Quid fecit? docebat. Hoc enim doctoris proprium munus est. Neque enim meretur doctoris nomen & dignitatem, qui officium doctoris non facit.

Vbi docuit? in Synagogis eorum, hoc est, domibus destinatis cœtibus & conuentibus sacris docendi & orandi causa. Quo facto significabat Dominus, se & doctorem esse, & paratum ad docendum quosuis, vt in hunc mundum propter omnes venit.

Quid secutum est doctrinam Christi? Glorificabatur ab omnibus, id est, omnes qui habitabant Capernaum, tribuebant ipsi gloriam propter doctrinam ipsius & vitam sanctissimam. Doctrina autem tum demum meretur laudem, quando grauitate, perspicuitate & moribus docentis ornatur. Verùm hîc deplorandus est casus Capernaitarum, qui cùm adeò in principio feruebant, quòd omnes amplecterentur doctrinam Christi, paulatim segnescebant, & tandem planè defecerunt ab hoc cœlesti doctore. Tanta est hominum inconstantia, temeritas & peruersitas. Laudabile quidem fuit inprimis, quòd Capernaitæ Christum propter insignem eius doctrinam, quam miraculis auditorum suorum animis obsignauit, glorificauerũt. Verùm quòd mox segnescant, & tandem auersentur doctrinam Euangelij, incõstantiæ, temeritatis & peruersitatis fuit. Quare sibi grauissimas pœnas accersiuerunt, sicut hæc comminatio Domini, Matth. 11. 23. satis indicat. *Et tu Capernaum, quæ vsque ad cœlum exaltata es, vsque in infernum descendes. Quia si in Sodomis factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in te, fortè mansissent in hanc vsque diem. At tibi dico, quòd terræ Sodomorum remißius erit in die iudicij, quàm tibi.* Hoc exemplum meritò moueret eos, qui in principio reformatæ doctrinæ Ecclesiæ fuerunt Euangelij propagatores & defensores acerrimi, nec vitæ nec sumptibus parcentes vllis, nunc autem remittunt manus, sinunt tyrannos grassari in Ecclesiam Dei, effusione sanguinis sanctorum non mouentur, colludunt cum aduersariis: Breuiter, nihil minus curant quàm salutem Ecclesiæ. Et timendum est, ne aliquando cum Capernaitis cõfessionem doctrinæ Ecclesiæ abiiciant. His rectissimè accommodaue-

ris hanc Christi comminationem, quòd sit olim remissius futurum Sodomorum terræ quàm ipsis. Non enim beatus est, qui bene cœperit, nisi idem perseuerauerit ad finem vsque. Ita enim ipsa veritas ait, Matth. 10.22. *Qui perseuerauerit vsque ad finem, saluus erit.* Simus ergo nos admoniti damno Capernaitarum, & militemus honestam militiam vsque ad finem retinẽtes bonam conscientiam & fidem: & curriculum pręsentis vitæ in vera pietate perficiamus, quò tandem speratam salutem per Christum consequamur.

PARS III

Tertia pars huius capitis continet historiam profectionis Christi Ierosolymam ad festum Paschatos, exponitque quid in templo egerit. Verùm vt hanc historiam rectiùs intelligamus, ac in nostrum vsum transferamus, eam partiemur in membra quatuor, quæ sunt: Primum, temporis descriptio & profectio Christi Ierosolymam. Secundum, indignissima prophanatio sancti Dei templi. Tertium, heroicum Christi factum eiicientis prophanatores templi Dei, cui ratio subiungitur. Quartum, confirmatio discipulorum per collationem facti Christi ad prophetiam.

DE PRIMO.

13 Et prope erat Pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam.

Quò pluribus viam salutis monstraret salutis autor, ascendit Ierosolymam in ipso Paschatis festo, quod erat primum ab eius Baptismo. In quo ex mandato Dei omnes mares Ierosolymis apparere coram Domino debebant, vt & memoriam celebrarent beneficij præstiti in Ægypto, & altiùs mentes tollerent ad cogitandas promissiones de vero Phase, id est, trãsitu à peccati regno in spiritualem requiem per agnum immaculatum Iesum Christum tollentem peccata mundi. Deinde voluit Dominus ascendere ad hoc festum, vt exemplo suo alios ad obedientiam inuitaret: Item, vt sua præsentia ministerium & cæremonias diuinitus ordinatas ornaret. Vtrunque nobis imitandum est, vt simus ἀπρόσκοποι, & nemini scandalum præbeamus. Voluit præterea hoc facto significare, quòd factus sit sub Legem, vt eos qui sub Lege erãt, redimeret. Quemadmodum enim circumcisus est & oblatus in templo iuxta Legem: Ita in festis ordinariis ter in anno apparuit Ierosolymis coram Domino cum cæteris Iudæis.

De Paschate.

Pascha seu Phase, seu Pesach etsi propriè trãsitum seu saltum significat: tamen vox postea per varios tropos accõmodatur pluribus, quemadmodum breuiter indicabimus.

Primùm enim hac voce Paschatis duplex trãsitus significatur iuxta historiam, quæ est in Exodo cap. 12. Quorum prior fuit transitus Domini percutientis Ægyptiorum primogenita, & prætereuntis domos Iudæorum, sanguine iuxta præceptum Domini tinctas: Posterior transitus populi Israelitici per mare rubrum submerso Pharaone cum exercitu suo. De vtroque transitu loquitur Moses Exod. 12.12. *Phase est Domino. Nam transibo per terram Aegypti nocte ista, & percutiam omne primogenitum in terra Aegypti: Præteribo autem vos, & non erit in vobis plaga.* Et paulò infrà vers. 17. *Obseruabitis infermentata, quia hac ipsa die eduxi exercitus vestros è terra Aegypti: obseruabitis diem istum in generationibus vestris statuto tempore.* De vtroque transitu loquitur etiam Iosephus: de priori quidem lib. 2. antiquitatum Iudaicarum capite 5. vbi sic ait: *Pascha dicitur eò quòd Deus illa die præterierit, illæsis Hebræis, Aegyptiis morbo percussis. Nam pestis illa nocte absumpsit primogenita Aegyptiorum.* De posteriori verò lib. 17. cap. 11. *Pascha monumentum est veteris ex Aegypto effugij.*

Secundò, vox Paschatis ad tempus anni vtriusque transitus transfertur, & in tanti beneficij memoriam mandauit Dominus celebrari festum, quod Pascha iussit nominari. Ita enim ait Exod. cap. 12. vers. 14. &c. *Erit dies iste vobis in memoriam, celebrabitisque illum festum Domino in generationibus vestris, statuto perpetuo celebrabitis eum. In primo mense* (hic Mensis Chaldaicè *Nisan* dicitur, & plerunque respondet Martio nostro. Nam initium eius aliquando præcedit, aliquãdo sequitur ęquinoctium vernum) *decimo quarto die mensis in vespera comedetis infermentata vsque ad diem vigesimumprimum mensis in vespera. Et in primo die conuocatio sancta, die quoque septima conuocatio sancta erit vobis, hoc est, primus dies & septimus festi azymorum, id est, paschatos, erunt vobis præ aliis solennes.* Leuit. cap. 23. vers. 4. *Mense primo, decimoquarto die eiusdem mensis inter duas vesperas erit Pesach Domino*, id est, comedetur agnus Paschalis. Atque hoc est illud Pascha, quod Euangelista vocat Iudæorum, vt qui Lege cogerentur singulis annis hoc festum celebrare. De quo & hoc Iosephus scribit lib. 18. cap. 3. *In festo azymorum, quod Pascha vocamus, mos est Sacerdotibus post mediam noctem aperire templi ianuas.*

Porrò quia hìc mentio fit Paschatos Iudæorum, quod fuit vnum ex præcipuis festis, populo Iudaico diuinitus imperatis, volo hìc breuiter ex vigesimotertio capite Exodi, ex vigesimo tertio capite Leuitici, & ex decimooctauo & decimo nono Numerorum commemorare, quæ fuerint festa Iudæorum, & qui eorundem fines.

Inter festa igitur veteris populi, erat quolibet die iuge sacrificium, sed manè tantùm & vesperi celebrandum. Hoc institutum erat in memoriam diuinæ beatitudinis, eiusque perpetuæ. Nam Deus solus est, qui semper beatus existit, & solus beatitudinem perpetuò confert, dignus propterea, vt omni die spiritualibus sacrificiis colatur.

Secundum festum die septimo cuiusque septimanæ celebrabatur, Sabbatum Domini dictum. Hoc festum, si tempus præteritum respicis, institutum erat, vt & esset μνημόσυνον creationis re-

nis rerum, & adumbratio quædam Domini requiescentis in sepulchro peractis redemptionis nostræ laboribus. Si tempus præsens respicis, erat symbolum & quietis conscientiarum à peccatorum procellis, post liberationē à regno Diaboli per Christum: & sanctificationis nostri, qua Deus nos sanctificat, vt habetur Ezechielis cap. 20. vers. 12. *Sabbata mea dedi eis, vt esset signum inter me & eos, vt scirent quòd sim* IEHOVAH *sanctificans eos.* Si futurum tempus attendis, sabbatū typus fuit consummationis mundi. Vt enim sex dies creationis rerum adumbrabant sex annorum millia, quibus hic mundus durabit: ita sabbatum æternitatem quietis Sanctorum in cœlo adumbrabat. Taceo politicum finem sabbati, qui fuit, ne continuis laboribus serui, ancillæ, boues & asini deficerent, & perirent.

Tertio loco singulorum mensium festum institutum erat, Neomenia ex eo dictum, quòd in Calendis, id est, mensium exordiis celebraretur, idque in memoriam perpetuæ gubernationis & prouidentiæ diuinæ.

Adhæc singulis annis erant plura festa annua, inter quæ tria erant solennia præ aliis, videlicet Pascha, Pentecoste & festum tubarum, in quibus festis omnes mares debebant apparere Ierosolymis. De Paschate iam dictum est.

Pentecoste à dierum numero dicta est. Nam quinquagesimo die à primo die azymorum exclusiuè ex mandato Dei celebrari debuit, idque in memoriam datæ Legis in lapideis tabulis in monte Sinai quinquagesimo die ab egressu de Ægypto: tum in figuram dandæ Legis & scribendæ in cordibus carneis quinquagesimo die ab egressu Domini è sepulchro.

Festum tubarum seu clangoris, quod tertium erat inter maximè solennia festa, prima die Septembris celebrabatur. Fiebat autē clangor cornu arietino, & fertur institutum fuisse in memoriam liberationis Isaach ab immolatione, pro quo in holocaustū oblatus est aries, quæ res adumbrabat Christum immolandum in holocaustum, sed liberandum à morte ꝑ gloriosam resurrectionem.

Præter hæc tria solennia & annua festa quartum fuit, quod expiationis dicebatur, celebrandum decimo Septembris. Huius festi finis fuit, vt populus se ieiunio affligeret, publicā ageret pœnitentiam, publicè peteret peccatorum condonationem, &c.

Quintum festum annuum fuit tabernaculorum, celebrandum decimoquinto die Septembris vsq; ad vigesimumsecundum. Debebat enim populus ex Lege septem dies habitare in tabernaculis, in memoriam populi morantis in tabernaculis per quadraginta annos in deserto.

Sextū annuū festum dicebatur Collectæ, siue congregationis, quoniam adhuc hoc die, videlicet vigesimosecundo Septembris, retinebatur populus ad solennitatis complementum, & vicesimotertio singuli ad sua reuersi sunt.

Tertiò, Agnus qui mactabatur in Ægypto, ante exitum populi, & qui posteà primo die azymorum apud Iudæos domatim mactabatur, dicebatur Pascha, seu Pesach. Quia vt populum Iudaicum admonebat de transitu Angeli percutientis Ægyptios, & de transitu populi Dei ex seruitute Ægyptiaca: ita mysticè adumbrabat Agnum tollentem peccata mundi, Exodi cap. 12.

Quartò, Pascha dicitur Christus ipse, vtpote veritas respondens figuræ. Nam vt omnia sacrificia veteris Legis Christum adumbrabant: ita Agnus ille, qui dicebatur Phase, peculiari modo Christum figurabat. Quemadmodum suprà copiosiùs declarauimus, cùm hoc dictum Iohannis, Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi, tractaremus.

Quintò, transitus eorum, qui conuertuntur à regno Sathanæ, & transferuntur in regnum Christi, Pascha spirituale dicitur. De vtroque Paschate, videlicet Christo ipso & spirituali piorum Paschate loquitur Paulus Epistola prima ad Corinthios, cap. 5. vers. 7. cùm ait: *Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua massa, sicut estis fermenti expertes. Etenim Pascha nostrum pro nobis sacrificatum est, nempe Christus. Itaque festum celebremus, non in fermento veteri, nec fermento malitiæ & nequitiæ, sed in non fermentatis panibus sinceritatis & veritatis.*

Sextò, nobis Christianis dicitur Pascha festum institutum in memoriam resurrectionis Domini, qui verus ille Agnus est, qui vicit Leonem, id est, Diabolum, cuius victoriæ testimonium est ipsa resurrectio. Quid? Annon Paulus ait reprehendens Galatas, cap. 4. versic. 10. *Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos, timeo vobis, ne frustrà apud vos laborauerim?* Annon idem in Epistola ad Colossenses, cap. 2. vers. 16. scribit: *Nemo vos iudicet in cibo & potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi?* Respondeo: Paulus vtrobique loquitur de obseruatione Iudaica, superstitiosa, quæ cessare debuit mortuo Christo, & resuscitato à mortuis: non de disciplina Christiana: Nam omnia vult fieri in Ecclesia ordine & decēter in ædificationem, prima ad Corinthios cap. 14. vers. 40. Rectores ergo Ecclesiarum habent potestatem ordinandi festa & ceremonias, quæ faciunt ad ædificationem, & non ad destructionem. Vide quę annotauimus in tertium caput Epistolæ ad Galatas, & in secundum ad Colossenses, vbi septem regulas de festis Christianorum ascripsi.

DE SECVNDO.

14 *Et inuenit in templo vendentes boues & oues, & columbas: & numularios sedentes.*

Hîc describitur prophanatio templi Dei indignissima, cuius prophanationis causa fuit auaritia inexplebilis Sacerdotum. Vt autem huius prophanationis magnitudo cōsideretur

meliùs, videamus in quẽ finem extructum fuerit templum, à quo consecratum, & cuius rei typus extiterit.

Fuit autem extructum templum Ierosolymitanum Deo, idque ex mandato Dei, vt domus Dei esset & nominaretur. Non quòd Deus habitet vt homo in domo aliqua, id quod Salomon etiam testatur hisce verbis, 2. Paralip. cap. 6. vers. 18. *Sed num verè habitabit Deus cum homine super terram? Ecce cœlum & cœli cœlorum non capiant te, quantò minùs domus hæc, quam ædificaui.* Et Stephanus in Actis, cap. 7. vers. 47. *Salomon ædificauit illi domum, sed Deus non habitat in templis manu factis.* Sed quòd in ea Deus peculiarem maiestatis suæ præsentiam & potẽtiam exhibeat & declaret, & in ea coli velit, & exaudire inuocantes: Quemadmodum oratio Salomonis indicat, 2. Paralip. cap. 6. vers. 19. vbi sic ait: *Respicias ad orationem serui tui, & ad deprecationem eius, ô Iehouah Deus meus, exaudiendo clamorem & orationem, quam seruus tuus orat, vt sint oculi tui aperti super domum istam die ac nocte, super locum de quo dixisti, quòd poneres nomen tuum ibi, vt audias orationem, quam orabit seruus tuus in loco isto. Atque exaudias deprecationem serui & populi tui Israelis, quam orauerit in loco isto: tu, inquam, exaudias è loco habitationis tuæ, id est, è cœlo. Exaudias & parcas.* Post hanc orationem subiungit Salomon necessitates, siue casus quosdam, in quibus confugiendum sit ad hanc domum, & petendum à Deo auxilium. *Si peccauerit quispiam in proximum suum: Si superatus fuerit populus tuus Israel ab inimicis: Si clauso cœlo pluuia ob peccata populi non fluxerit: Si fames orta fuerit in terra, vel pestis. Quidquid peccauerint in te, & deprecati fuerint in templo tuo, dicentes: Peccauimus, iniquè egimus, iniquitatem fecimus, exaudi preces eorum, & dimittas populo tuo, quamuis peccatori.* Hinc manifestum est, in quem vsum fuerit primùm extructum templum Ierosolymitanum à Salomone in monte Moria, & post reditum à captiuitate Babylonica reædificatum ab Esdra. Nam idem planè vtriusque templi finis fuit. Ita enim ait Dominus ad Salomonem, libro 3. Regum, cap. 9. vers. 3. *Exaudiui orationem tuam, & deprecationem tuam, quam deprecatus es coram me. Sanctificaui domum hanc, quam ædificasti, vt ponerem nomen meum ibi in sempiternum: & erunt oculi mei, & cor meum ibi cunctis diebus.* Obserua, quomodo huius templi consecratio fiat, Salomon orat & sacrificat, Deus solus sanctificat.

Iam, cuius rei typus fuerit & Salomon & templum Ierosolymitanum, videamus. Dauidi dictum fuerat, nasciturum ex ipso filium, qui templum Ierosolymis Domino ædificaret, quod & factum est, mittentibus ad tantum ædificium ligna & operarios etiam externis regibus. Quo facto significatur, quòd Christus Filius Dauidis secundùm carnem, Ecclesiam ex credentium multitudine colligeret, cui externi atque gentiles insererentur, cuique extruendæ Reges gentium locarent suam operam. Huc respexit Esaias cap. 49. vers. 23. *Erunt Reges nutricij tui, & Reginæ erunt nutrices tuæ.* Salomonis oratio, in qua petit pro toto populo, filij Dei pro Ecclesia intercedentis orationem adumbrat. Et sicut in templo Salomonis Deus Israelitas exaudire voluit: ita veri Israelitæ, hoc est, ciues Ecclesiæ Christi verè exaudiuntur, vbicunque fuerint terrarum. Sunt enim fideles verum Dei templum, 1. ad Corinthios, cap. 6. vers. 15. *An nescitis quòd corpus vestrum templum sit habitatis in vobis Spiritus Sancti?* 2. ad Corinthios cap. 6. ver. 16. *Vos templum estis Dei viuentis*, &c. In hoc templo Deus clamorem inuocantium exaudire se promittit, propter intercessionem Filij. Atque ita hunc typum explicat Christus ipse, Iohan. cap. 4. vers. 21. vbi mulieri quærenti de loco orationis respondet: *Venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate*, significans fideles templa Dei esse, in quibus Deus habitans exaudit inuocantes. Iam ex fine extructi templi, ex autore sanctificationis eius, & eiusdem typica significatione promptum est colligere, quanta prophanatio fuerit, domum à Deo sanctificatam, Deo & precibus dicatam & adumbrantem Ecclesiam Filij Dei, transferre ad prophanos vsus vendentium & ementium, & eam polluere, non solùm stercoribus boum & ouium, verumetiam turpissimis animorum sordibus, præsertim eorum, qui præ aliis in templo Dei sanctitate eminere debebãt. Quò enim sanctior locus est, eò grauiùs peccat, qui ipsum prophanat.

Porrò quoniam prophanatio templi Ierosolymitani Iudæis obiicitur, nos hoc exemplo moneamur, ne domos destinatas diuino ministerio, (quas Græco nomine nũc Κυριακὰς nominamus, vtpote Domino consecratas, nunc Ecclesias, quia in iis cœtus fideliũ conueniunt, nunc templa, quia sunt loca contemplationi rerum diuinarum destinata) prophanemus. Vt autem hanc prophanationem vitemus, verus vsus templorum Christianorum considerandus est, qui est, vt seruiant puritati doctrinæ: vt seruiant vero cultui Dei, iuxta verbum Dei: vt seruiant publicæ fidei confessioni: vt seruiant publicis precibus: vt seruiãt vnitati & cõcordiæ: vt seruiãt disciplinæ sanctæ. Vbi ergo impia & hæretica doctrina traditur: vbi defenduntur idololatrici cultus: vbi negatio veræ fidei cernitur: vbi violatur vnitas, & negligitur disciplina, ibi profectò fœdissimẽ prophanantur Christianorum templa. Id quod videre est in regno Antichristi, id est, Papæ, qui doctrinam Euangelij persequitur, qui colit Deũ humanis traditionibus, qui fidei veræ confessionem sanguine sanctorum impedire conatur, qui vanitatis potiùs, quàm vnitatis patronus est, qui laxat suis frena ad omnem nequitiam & turpitudinẽ perpetrandam, quo sanè studio satis declarat se hostem Christi, atque adeò verum Antichristum.

DE TERTIO.

15 Factóque flagello de funiculis, omnes eiecit è templo, & oues & boues, & argen-

tariorum

tariorum numulos effudit, mensásque subuertit.

16 Et iis qui columbas vendebant, dixit: Tollite ista hinc: Ne facite domum Patris mei domum negotiationis.

Hîc describitur heroicum Christi factum eiicientis è templo Dei eius prophanatores. Huius rei rationẽ subiungit ab indignitate rei sumptam. Quid enim indignius esse potuit, quàm Deum eiicere de sua domo, & in eius locum substituere sordidos & auaros mercatores, & facere ex domo Dei, quæ est domus orationis, domum negotiationis seu mercatus? Matthæi capite 21. vers. 13. Marci cap. 11. vers. 17. Lucæ cap. 9. vers. 46. rationem sui facti à disparatis apponit Dominus, adducto testimonio ex cap. 56. vers. 7. Esaiæ. Ita enim ait: *Scriptum est, Domus mea, domus orationis vocabitur,* (id est, erit) *cunctis populis.*

Hoc Prophetæ dictum quia huc pertinet, & continet amplissimam doctrinam, libet breuiter enarrare: siquidem in eo instituitur collatio vmbræ & veritatis: indicatur vocatio gentium ad familiam Dei: traditur definitio veræ Ecclesiæ: proprium opus Ecclesiæ exponitur: & simul notatur discrimen inter domesticos Dei, seu ciues Ecclesiæ, & omnes alios cœtus in mundo.

Collatio vmbræ & veritatis est, qua confertur templum Ierosolymitanum, quod patebat solis Israelitis, cum domo Dei, quæ cunctis populis, per vastum mundum sparsis, patet. Nam quod Propheta intelligit de populo Dei in genere, respiciens tamen ad typum, id Christus loco & typo accommodat. Vmbra erat materialis illa domus, è qua eiicit Dominus vendentes & ementes. Veritas est domus Dei spiritualis. Nam vt Ierusalem terrestris, typus erat Ierusalem cœlestis, & Israel natus secundùm carnem figurabat Israelem verum, natum secundùm promissionem: ita & templum, quod erat Ierosolymis, spiritualem domum Dei, quæ est Ecclesia sparsa per orbẽ, adumbrabat. Sed discrimen est tantum, quantum est vmbræ & corporis, figuræ & veritatis, carnis & spiritus, & eius quod fit manu hominum, & sine manibus, operante Deo.

Deinde in hoc dicto significatur clarissimè vocatio gentium ad familiam Dei. Nam cùm dicit: *Domus mea erit, domus cunctis populis*, significat, se velle, vt omnes gentes audiant Euangelium, & se in hanc domum Dei fide recipiant, vt fiant domestici Dei. Huc pertinet dictũ Pauli ad Ephesios cap. 2. vers. 17. *Christus veniens euangelizauit pacem vobis, qui longè fuistis, & iis qui propè, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno Spiritu ad Patrem. Ergo iam non estis hospites & aduenæ, sed estis conciues Sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, summo angulari lapide Christo* IESV, *in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum Domino.* Hîc Paulus clarissimè vtrunque docet, videlicet templum Iudaicum fuisse typum templi spiritualis, quod est Ecclesia Christi, & gentes per prædicationem Euangelij accersendas esse in templum Dei spirituale, ædificandas super angulari lapide Christo IESV, vt ipse & Iudæi credentes vnam domum Dei constituant.

Definitio veræ Ecclesiæ traditur, cùm ait: *Domus mea*, id est, Ecclesia, *est domus orationis*, id est, populus, in quo habito, & in quo præstatur mihi verus cultus. Est enim omnis in quo Deus per gratiá habitat & colitur, domus Dei, id est, membrum viuum Ecclesiæ. Huc pulchrè quadrat definitio Ecclesiæ, quam Iohannes tradit 1. Iohan. cap. 1. vers. 7. vbi affirmat Ecclesiam esse societatem Sanctorum, id est, eorum, qui segregati sunt à prophanitate mundi, & aggregati familiæ Dei per fidem in IESVM Christum, vt iam tanquam domestici Dei habeát societatem cum Patre & Filio eius IESV Christo, qua gloria nulla alia maior esse poterit. Ideò apud Esaiam dicit Dominus, cap. 43. vers. 7. *Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum.*

Proprium opus Ecclesiæ indicatur voce Orationis, per quam orationem spiritualis cultus Dei, quo Deus in sua domo vult coli, per synecdochen intelligitur. Primùm ergo requiritur hîc notitia Dei, ad quem dirigenda est oratio. Deinde notitia Christi, sine cuius intercessione frustra instituitur oratio. Tum fides, per quam nitimur merito Christi, quaque statuimus nos exaudiri. *Quomodo*, inquit Paulus ad Romanos cap. 10. vers. 14. *inuocabunt, in quem non crediderunt? quomodo credent in eum, de quo non audiuerunt?* &c. Præterea ex fide, quę est directrix orationis, nascũtur fructus multiplices, vt verus timor Dei, dilectio Dei & proximi, & quæ cum his necessariò coniuncta sunt.

Postremò hæc sententia Esaię discernit inter veram Ecclesiam, & alios omnes cœtus in mundo. Vera Ecclesia sola orare potest, reliqui cœtus non verè orant, etiamsi maximè clament, & speciosissimis verbis vtantur. Quicunque ergo non orat, sciat se non esse viuum membrum Ecclesiæ. Nam Ecclesiæ ciuem nõ facit titulus, sed spiritus, quo excitamur ad hoc officium orandi ex fide præstandum.

Ostendimus, quare Christus ita incáduerit, quòd ementes & vendentes è templo eiecerit. Nunc videamus, quid potuissent prætẽdere Sacerdotes ad excusandum factum. Semper enim hypocrisis effugia quęrit, & se bene facere & rectè contendit, detorto interdum in suum patrocinium verbo Dei. Poterant proinde ex cap. 14. 25. Deut. respondisse Christo: Mandatũ Dei est, vt qui procul à Ierusalem habitant, vendant domi res offerẽdas in loco sancto, & rursus eadem pecunia, cùm venerint Ierosolyma, emant oues & boues & alia necessaria. Huic Dei mandato accedit, quòd emptio & venditio sint res licitę, vt contractus, sine quibus vita humana consistere non possit. Quid ergo peccati erat, in templo vendere, qđ emebatur, vt offerretur in templo? Huiusmodi speciosa argumẽta adferre poterãt

Sacerdotes, quibus suum factum defenderent. Verùm ita respondendum est: Concedo mandatum Dei esse, quod auducitur. Concedo, licitos esse contractus huic vitæ vtiles: tamē templum in forum non erat commutandum, neque ea, quæ sunt simpliciter licita, quouis in loco licitè fiunt. Forum proprius est negotiationis locus, templum verò orationis. Iure igitur culpandi erant Sacerdotes, qui, quod in foro agendum erat, in templo facere maluerunt, vt suam explerent auaritiam. Prætendebant quidem cultus Dei conseruādi studium, quod palliabant lege Dei malè detorta, & contractuum libertate. Sed vera causa facti ipsorum fuit illorum inexplebilis auaritia. Adeò vsitatum est in mundo, facere ex non causis causas, vt habeat malitia hominum quod suis factis prætendat. Simile studium est Papistarum, qui horum Iudaicorum Sacerdotum discipuli haud ignaui videntur. Si reprehendis Missaticum idolum: Si damnas aquam lustralem: Si Papatus primatum negas, mox confugiunt ad verbum, quod detorquent ad suum factum, confugiunt ad Patres, bonam intentionem amplificant: cùm tamen suis imposturis nihil aliud agant, quàm vt dominentur in Ecclesia, abundent diuitiis & dignitatibus, & fruantur quibusuis voluptatibus. Vtinam Ministri Euangelij non finerent se paulatim occultis fraudibus Diaboli, & carnis concupiscentia vinci, vt suæ quoq; auaritiæ prætexerent religionis zelum, dignitatem vocationis & iustam mercedem in magnum scandalum infirmorum, & in contemptum sui ordinis, ne dicam in contumeliam Euangelij. Nihil est turpius in Ministro Euangelij, quàm exemplo malo impedire cursum Euangelij, & præsertim nota auaritiæ aliis esse scandalo. Nam qui hoc faciunt, quod ore docent opere destruunt, & paulatim homines, quibus ad Christum duces esse deberent, Diaboli iugo implicant, cuius rei pœnas suo tempore luent.

Præterea cùm audimus, Christum adeò excanduisse, quòd eiecerit prophanatores è templo, non est existimandum, quòd Christus ita incanduerit solummodò, quòd videret templi Ierosolymitani prophanationem, quod breui solo æquādum nouerat: verumetiam simul intuetur prophanationem illam horrendam templi Dei, quæ secuta est in Papatu per nundinationes multò turpiores, quàm quæ exercebantur in templo Ierosolymitano: videbat nundinationem Missarum, quibus prophanatur Cœna Domini, & calcatur pedibus sanguis Christi: videbat venditionem & emptionem Indulgentiarum: videbat inuocationē mortuorum: breuiter videbat omnia in turpissimum quæstum conuerti, idque ab iis, qui successores Apostolorum dici, & Apostolici vocari volunt. Hac indignitate motus Dominus, heroico impetu impulsus, purgare templum Dei voluit, significans fore, vt templum Dei pollutum ab Antichristo purgetur ꝑ viros ipsius Spiritu impulsos, id quod videmus inchoatū esse per Lutherum & alios.

Iam quæstiones quædam hîc se offerūt, quarum diiudicatio vtilis est.

Prima, cùm Christi regnum sit spirituale, cur Christus voluerit viribus corporis & armis externam disciplinam tueri.

Secunda, cùm Christus dicit, *Sicut misit me Pater: ita ego mittam vos*, an liceat Ministris exemplo Christi arma sumere ad defendendam disciplinam Ecclesiæ.

Tertia, quatenus liceat Magistratui ciuili ministeriū verbi & disciplinā Ecclesię armis tueri.

Quarta, quænam sit vera castigādi ratio concessa, & mandata Ministris Euangelij.

Responsio ad primam Quæstionem.

Factum Christi expellentis flagello prophanatores templi, qualitatem sumit, non ab eo qđ foris apparet, sed ab impetu illo heroico & zelo spiritu flagrante. Proinde non est annumerandum operibus politicæ gubernationis, aut ordinariæ & externę disciplinę. Non enim vi corporali factum est, sed impetu Spiritus Sancti, quo Dominus contra istam turpissimam prophanationem templi Dei exarsit. Quod sanè factum potuisset vel solum Iudæos conuicisse, quòd hic vir non humana, sed diuina planè virtute præditus esset: vnde promptum fuisset colligere, illius doctrinam quoque fuisse diuinam & cœlestem. Nec dubito, multos hoc Christi facto fuisse confirmatos, sed plerique auaritia & ambitione quasi fascinati, nihil aliud cogitare potuerunt, q̄ quòd faceret ad quæstum & propriam gloriam. Ita enim Christus Ioh.5.44. ait: *Quomodo vos potestis credere, cùm gloriam alij ab alijs captetis, & gloriam, quæ à solo Deo est, nō quæratis?* Atque ita hoc Christi factum ad miracula potiùs referendum est, quàm ad externam vim: Sicut Heliæ factum declarauit, ipsum verum Prophetam fuisse, libro 4. Regum cap. 1. vers. 9. Nam cùm Princeps quinquagenarius cum suis militibus quinquaginta ad eum venisset, & ironicè diceret: *Vir Dei, Rex dicit, descende.* Cui Helias: *Si vir Dei sum, descendat ignis è cœlo, & consumat te atque tuos quinquaginta.* Et mox descendit ignis è cœlo & consumpsit eum & quinquaginta eius. Post quem missus est & alius, qui cum suis simili plaga est percussus. Hoc Heliæ factum heroicum fuit, non pertinens ad communem regulam, sed ad zelum, quo exarsit contra impios, qui doctrinam diuinam, quam profitebatur Helias, non admittebant. Huc & Petri factum referendum est, qui sola voce Ananiam mentientem occidit, Actor.5.5. Etsi autem hæc exempla eximuntur à communi regula: tamen certum est, vocem docētium in Ecclesia efficacem esse ad spiritualiter puniendos impios, & piorum preces aduersus persecutores Euangelij exaudiri diuinitùs, sicut scriptū est Genes.12.3. *Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi.* Sed de hac re plura in responsione ad quartam quæstionem.

Responsio

Responsio ad secundam Quæstionem.

Tametsi Christus ait: *Sicut misit me Pater, ita ego mittam vos:* tamen non inde sequitur, quòd liceat Ministris verbi, arma sumere ad defendendum disciplinam externam exemplo Christi. Nam, vt iam dictum est, factum Christi singulare fuit, non pertinens ad communem regulam Ministrorũ Euangelij. Nec dictum Christi Iohan. 20. 21. *Sicut misit me Pater, ita ego mitto vos*, extendi debet ad ea, quæ Christi fuêre peculiaria. Nõ enim mittit Christus Apostolos ad expianda mundi peccata, ad iustitiam comparandam hominibus, sicuti à Patre missus fuerat, sed ad prædicandum Euangelium. Similitudo ergo missionis Christi & Apostolorum ad doctrinam pertinet, & doctrinæ autoritatem, iuxta illud Lucæ 10. 16. *Qui vos audit, me audit*, vt & Ministri Euangelij cogitent, quanta requiratur in officio illis commisso vigilantia & sinceritas: & auditores Euangelij sciant communicatam esse eam Ministris Euangelij autoritatem, quam Christus accepit à Patre. Non ergo minore cum reuerentia audiendum est Euangelium, quod hodie Ministri verbi proponunt, quàm cùm Christus ipse sua voce Euangelium sonaret.

Responsio ad tertiam Quæstionem.

Cùm Magistratus sit custos vtriusque tabulæ, quòd ad externam disciplinam attinet, manifestum est, quòd liceat Magistratui ciuili ministerium verbi & disciplinam, si res postulat, armis tueri. Nam si latrones, qui inuadunt bona corporis, reprimere armis Magistratus pius debet, multò magis corruptores doctrinæ & morum, videlicet hæreticos & schismaticos, qui animi bona inuadunt, cohercere debet Magistratus, modò ritè & prudẽter suo officio fungi velit.

Cæterùm quum iudicium de doctrina non tantùm pertinet ad Magistratum, sed ad totam Ecclesiam, cuius pars est Magistratus, cauendum est, ne temerè iudicet Magistratus ex paucorum adulatorum sententia, sed audiat sententiam optimorum & doctissimorum in Ecclesia. Et vbi rem exactè nouerit, coherceat legibus & pœnis corruptores doctrinæ, exemplo Constãtini Imperatoris. Hic enim, cùm Donatistæ contenderent, Sacramenta per malos administrata, fieri irrita, iudicium commisit Episcopis Romanis: & errore Donatistarum cognito, transtulit bona ipsorum Ecclesiastica ad verã Ecclesiam. Hoc optimi Imperatoris exemplum pij Reges & Principes, aliiq; gubernatores imitati, bona ecclesiastica à Monachis transtulerunt ad veram Ecclesiam, ad fouendos rectè docẽtes & discentes in Scholis & Ecclesiis, ad alendos pauperes, &c.

Responsio ad quartam Quæstionem.

De armatura Ministrorum verbi loquitur Paulus in Epistola 2. ad Corinthos 10. 4. cuius hæc sunt verba: *Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed Dei potentia valida, dum ratiocinationes euertimus, omnemque sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem Dei. Et captiuam duximus omnem cogitationem ad obediendum Christo.* Hîc Paulus verbum Dei (quod in Epistola ad Ephesios 6. 17. vocat gladium Spiritus) pronunciat esse validum potentia Dei, & Ministros Euangelij eadem Dei potentia armari affirmat, quæ potentia facit, vt pergant de victoria in victoriam, vt Psalmus habet. Tametsi igitur hostes Ecclesiæ sunt potentes, qui sub principe tenebrarum militant aduersus Ecclesiam, videlicet Tyranni, Sophistæ, Hypocritæ, Alastores, Epicurei: tamen inuicta persistit Ecclesia, iuxta promissionem Christi, Matthæi 16. 18. *Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam.* Huc accedunt preces, imprecationes, excommunicatio, anathematismus, quorum efficaciam maximam esse testantur plurima exempla.

DE QVARTO.

17 Recordati sunt autem Discipuli eius, quòd scriptum sit: Zelus domus tuæ comedit me.

Discipuli Domini videntes factum Christi eiicientis prophanatores templi cõgruere cum prophetia, quæ in Psalmo sexagesimonono, versic. 10. est, confirmantur magis de Messia. Conferunt enim inter se prophetiam & euentum: Quæ cùm pulchrè conueniunt, fidem Discipulorum confirmant, vt indubitatò statuant, IESVM esse olim Patribus promissum Messiã. Vnde Cyrillus: *In dies vndique rebus singulis Scripturam conferentes ad maius fidei robur progrediuntur.* Nam, vt ait Augustinus: *Firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt.* Est proinde hoc Discipulorum Domini exemplum nobis imitandum, vt prophetias veteres cum historia Domini conferentes, in fide Christi confirmemur. Hæc itaque demonstratio est firmissimè tenenda: Is solus, absque omni dubio, verus est Messias, in quem omnia Prophetarum vaticinia concurrunt, cuique soli conuenit, quidquid de Messia dictum est à sanctis Prophetis, Mose & aliis. In IESVM Marię filium concurrunt omnia Prophetarum vaticinia, eique soli conuenit, quidquid de Messia prædictum est à sanctis Dei Prophetis, Mose & aliis. Ergo solus IESVS Marię filius absque omni dubio est verus Messias. Cuius demonstrationis minorem, quæ est κεινόμενον, prolixè confirmauimus in enarratione Psalmi 84. quare illuc auditores remitto, & verba ex Psalmo adducta expendam: *Zelus*, inquit, *domus tuæ comedit me.* Hæc verba de persona Christi, prophetico spiritu elocutus est Dauid, q̃ Christi typus fuit, quorũ hic sensus est: Ego qui intimè diligo domum Dei, adeò ingẽti dolore afficior, q; in eius prophanatores vehementissima ira exardescam, & vt depellam contumeliam, qua Deus afficitur, vitã meam in discrimẽ adduco. Concurrũt ergo hîc in Christo summus amor domus Dei, cultus &

gloriæ ipsius: maximus dolor ob eius prophanationem impiissimam, vehementissima ira in prophanatores domus Dei, vnde adducit vitam suam in discrimen, & flagello depellit prophanatores ipsos. Hic zelus Psal. 79. 5. confertur igni ardenti: *Accendetur velut ignis zelus tuus:* scilicet quo & amas populum tuum, & indignaris quòd se prostituat Diabolo ad peccandum, & punis atrocibus pœnis eos, qui fornicantur abs te. Vt enim maritus amás suam coniugem non vult eam prostitui aliis, sed sibi soli vult ipsam adhærere, & indignatur & pugnat ne sibi eripiatur: ita Deus zelotes est amans Ecclesiam, non vult eam prostitui Diabolo per idola & atrocia scelera, sed vult ipsam sibi soli adhærere fide & obediétia, & indignatur cùm fidem abiicit, & per inobedientiam se veluti repudiat. Vnde zelus in Deo tanquá ignis exardescit ad puniendam contumaciam. Hęc collatio vtrunque explicat, qualis affectus fuerit zelus ille, qui exedit Christum intuenté domus Dei fœdissimam abominationem cum contumelia Dei coniunctam. Hoc Christi exemplum nobis quoq; proponendum est, vt vero zelo cupiamus gloriam Dei propagari inter homines, abolitis impiis hostibus Dei, & prophanatoribus cultus ipsius.

Porrò quia vsus huius vocabuli Zelus multiplex est in Scriptura, libet huc præcipua eius significata ascribere, quæ prudenter accommodanda sunt, prout locorum peristasis & sensus postulat. Est igitur Zelus in genere, cuiusuis affectus, boni vel mali, vehementior æstuatio. Dicitur autem zelus παρὰ τὸ ζεῖν, id est, à feruendo, vt zelus sit affectus feruens & vehementiùs æstuans. Huic generali significationi subiiciútur hæ significationes tanquam formæ generis:

Prima: zelus est honestus ille affectus & laudabilis, quo accendimur ad alicuius virtutes imitandas, aut etiam superandas sine ipsius odio. Secunda: Accipitur interdum zelus pro inuidia & liuore. Tertia: zelus accipitur pro sancta zelotypia, quæ nó proficiscitur à cuiusquam odio, verùm ab eorum amore, quos non nostri, sed ipsorum potiùs causa amamus. Quarta: zelus est sui ipsius amor nimius, cui sancta zelotypia prætexitur. Quinta: zelus est æstus animi ex indignatione de iis concepta, quæ indignè fiunt aduersus eum, quem amamus, vel aduersus homines nobis charos, vel aduersus Deum ipsum. Est autem hic zelus duplex: Vnus nimirum cum voluntatis Dei cognitione, ac vera in ipsum fide coniunctus, qualis Christi fuit. Alter, qui non est secundùm scientiam, videlicet cæcus impetus & furiosus.

PARS IV.

In hac postrema parte capitis secundi exponitur, quid actum sit in templo, eiectis eiusdem prophanatoribus, & confirmatis in fide Discipulis Domini. Iudæi auari & ambitiosi offensi facto Christi, quærunt signum, cur hoc fecerit. Dominus obscuriùs respondet, signum se daturum, nempe templi destruendi à Iudæis instaurationem per se futuram intra triduum: id quod Iudæi tanquá impossibile reiiciunt & derident. Interim multi videntes miracula à Christo edita, eius doctrinæ credunt. Sed cùm Dominus scrutator cordium, non ignoraret hominum perfidiam & fraudulentiam, se ipsis non credidit. Atque ita membra huius partis quinque sunt.

DE PRIMO.

18 Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quandoquidem ista facis?

Huius interrogationis hunc prætextum habuêre Iudæi: Prophetæ diuinitùs missi ad populum Dei, vt Moses, Helias, Helisæus, Daniel, & multi alij diuinis miraculis claruerunt, quò fides ipsis tanquam nunciis Dei à populo haberetur. Nam cùm doctrina cœlestis humanis rationibus demonstrari nequeat, mos Deo inde vsque ab initio fuit vsitatus, suos famulos Prophetas dono edédi miracula, veluti armare aduersus Sophistas & homines incredulos, præsertim cùm opus aliquod arduú aut insolitum aggrederétur, vt & ostenderetur legatio esse diuina doctrinaq; cœlestis, & consuleretur eo pacto humanæ infirmitati, quæ maior est, quàm vt credat veritati Dei, nisi conuicta fuerit miraculis, quę solus vera edere potest, cui tota natura creata est subiecta. Hanc ergo causam poterant Iudæi prætendere: tametsi auaritiá & ambitione moti hoc fecerunt potiùs, quàm veritatis studio. Interrogant proinde hoc pacto: *Quod signum ostendis nobis, quandoquidem ista facis?* Ac si dicerent: Quicunque aliquid arduum & insolitum aggreditur in populo Dei, sine mandato Dei, malè facit, & vt seditiosus & turbator ordinis politici & ecclesiastici, pœna dignus est. Tu igitur hoc arduum & insolitum cùm aggrederis opus, & eiicis priuata autoritate è templo Dei vendentes & ementes ea, quæ sunt necessaria ad diuinum cultum conseruandum, aut ostende signum, quo te probes diuinitùs missum esse, & ista facere ex mandato Dei, aut nos te, vt seditiosum & turbatorem ordinis politici & ecclesiastici iudici puniendum trademus. Hoc voluisse Iudæos sua interrogatione, ex responsione Domini manifestum euadit. Sed vide, quid facit auaritia? quid ambitio? Dominus solus contra tantam turbam, inermis cótra tot armatos, prodit in medium, & eiicit solus è templo flagello, quos armatus exercitus vix armis eiecisset, & tamen excæcati erant perfidi Iudæi auaritiá & ambitione, quòd non viderint hoc Christi factum ingens miraculum fuisse, quo & diuina ipsius potentia & diuina legatio confirmari poterat. Sed, vt diximus, auaritia & ambitio excæcat humanos oculos, vt diuina opera non queant aspicere. Quare ista, quibus salus curæ est, non secus quàm lutum pestilentissimum & fœdissimum, quo oculi mentis occæcantur, vt verum non cernant, fugienda sunt.

DE SECVNDO.

19 Reſpondit Ieſus, & dixit eis: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.

Dominus obſcuriùs reſpondens, promittit ſe ſignũ oſtenſurum, videlicet templi deſtruendi à Iudæis inſtaurationem per ſe futuram, idq; tertio die. Hoc Domini reſponſum nec Iudæi, qui ſine tropo illud ſimpliciter acceperunt, nec Diſcipuli Domini planè intellexerunt ante ipſius reſurrectionem à mortuis. Quærunt quidem ſignum Iudęi, ſed Dominus promittit tale ſignum, quod inter omnia alia ſigna erit præcipuum & maximum, videlicet reſurrectionem ſuam à mortuis, idque tertio die, poſtquam traditus & occiſus fuerit à Iudæis. Hoc ſignum præcipuum & maximum fuit admiratione, potentia, fructus amplitudine & gloria. Quid quęſo magis admirandum eſſe potuit, quàm ꝙ mortuus ſe ipſum excitet à mortuis? Quid potentius, quàm mortem ſuperare? Diabolum mortis autorem vincere? Quid fructuoſius, quàm hominibus perditis & mortuis in ſuis peccatis, morte peccati veniam, reſurrectione æternam vitam & iuſtitiam comparare? Quid denique glorioſius, quàm ignominia mortis abolita, per reſurrectionem, gloriam, quá ab æterno habuit æqualem cum Patre, recuperare? Hoc magnum illud ſignum eſt, quod Dominus promittit Iudæis. Sed cur Dominus nõ eſt apertè locutus? cur vſus eſt figurata & adeò obſcura reſponſione? Reſpondeo. Dominus videns interrogantium Iudæorum conſilium eò tendere, nõ vt ab eo diſcerent & meliores fierent, ſed vt ipſum ingratiſsimi perderent, non iudicabat eos aperto reſponſo dignos. Tametſi ita temperat reſponſum, vt & Iudæi perfidi nullum inde excuſationis captent prætextũ, & ipſi Diſcipuli ſuo tempore inde fructum perciperent ſingularẽ. Nam reſuſcitato Domino, intellexerũt Diſcipuli hac figurata locutione ſignificatam fuiſſe mortem Domini in cruce, & reſurrectionem eiuſdem à mortuis tertio die. Vnde ipſorum fides nõ exiguum robur accepit. Vtrique ergo, hoc eſt, Iudæi perfidi, & Diſcipuli Domini ſimpliciores hoc reſponſum alta mente reponũt. Iudæi quidem, vt eo aliquádo abuterẽtur in Chriſti perniciem, vt eſt Matth.26.61. *Nouiſſimè venerunt duo falſi teſtes, & dixerunt: Hic dixit: Poſſum deſtruere templum Dei, & tribus diebus reædificare illud.* Vide calumniam: Non dixit Dominus: Poſſum deſtruere, aut volo: ſed, deſtruite. quod tamen non eſt præcipientis, ſed proſpiciẽtis euentum. Ac ſi diceret: Video fore, vt me interficiatis, tantum enim in vobis eſt veritatis odium, vt non ceſſetis, priuſquam me è medio ſuſtuleritis. Sed mortis victor prodibo è ſepulchro viuus. Diſcipuli verò Domini, quemadmodum modò diximus, maius fidei robur inde ſumpſerunt. Atque ita verba Chriſti etiam hoc die aliis ſunt odor mortis ad mortem, aliis odor vitę ad vitam.

Porrò cùm Neſtorius hoc dictum Domini torquet ad tollendam vnitatẽ perſonæ in Chriſto, Sathanæ ſpiritu agitatur. *Filius*, inquit, *Dei in carne tanquam in templo habitauit. Ergo diſiunctæ, & non vnitæ erunt naturæ. Si non vnitæ naturæ, profectò Deus & homo non ſunt vna perſona, ſed duæ perſonæ, vt ſunt duæ diſiunctæ naturæ.* Reſpondeo, & nego conſequẽtiam primi enthymematis. Nam noſtra corpora aliter ſunt templa Dei, aliter autem Chriſti corpus. Noſtra enim corpora dicũtur templa Dei, propterea quòd Deus per Spiritus Sancti gratiam in nobis habitet ſeparabiliter. At Chriſti Domini corpus dicitur templũ Dei, quia in eo habitat Diuinitas σωματικῶς, vt Paulus loquitur Coloſs.2.9. id eſt, perſonaliter & inſeparabiliter. Aſſumpſit enim Λόγος æternus nõ perſonam humanam, ſed humanam naturam in vnionem perſonalem, eamque inſeparabilem. Vnde Paulus dicit, 1.Timoth.3.16. Deum manifeſtatum eſſe in carne. Neſtorius proinde ſacrilegè facit, qui contra totius Scripturæ conſenſum hũc locum torquet ad ſuum impium dogma ſtabiliendum: & nõ diſtinguit inter habitationẽ Dei in homine ſeparabilem, & inſeparabilem: inter eá, quæ eſt per gratiam tantùm, & perſonalem.

DE TERTIO.

20 Dixerũt ergo Iudæi: Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc, & in tribus diebus excitabis illud?

21 Ille autem dicebat de corpore ſuo.

22 Cùm ergo reſurrexiſſet à mortuis, recordati ſunt Diſcipuli eius, quòd hoc dixiſſet, & crediderunt Scripturæ & ſermoni, quem dixit Ieſus.

Iudæi tanquá impoſsibile & abſurdum reiiciunt, qđ dixit Dominus de templo deſtruendo, & rurſus per ſe erigendo intra triduum. Et hac nituntur, vt ipſi rentur, demonſtratione immota: Fieri non poteſt, vt vnus homo templum deſtructum, quod quadraginta ſex annis à toto populo magnis difficultatibus & laboribus extructum eſt, rurſus ædificet intra triduũ. Sed hoc templum noſtrum magnis difficultatibus & laboribus quadraginta ſex annis eſt extructum à toto populo. Proinde fieri non poteſt, vt tu, cùm vnus ſis homo, illud deſtructum & ſolo æquatum intra triduum rurſus ædifices. Igitur vana eſt tua iactantia & promiſsio planè impoſsibilis. Quare tu, vt impoſtor & nugator, meritò puniendus es. Maiorem putant immotam eſſe, quod quidem verum eſſet, ſi is, cum quo agerent, non etiam verus Deus eſſet, cui nihil eſt impoſsibile. Quare vel nutu ſolo erigere potuiſſet templum deſtructum, nedum triduo. Minorem ex hiſtoria extructi templi certam eſſe relinquunt. Nam vt eſt lib.1.Eſdræ cap.5 Cyrus Rex Babylonicus primæ ſuæ Monarchiæ anno, propoſuit edictum, vt domus Dei ædificaretur Ieroſolymis rurſus, qui annus erat primus poſt completos ſeptuaginta annos capti-

uitatis. Deinde 1. Esdræ 6. scribitur: *Ædificauerũt & construxerunt, iubente Deo Israel, & iubente Cyro & Dario & Artaxerxe Regibus Persarum: & compleuerunt domum Dei istam vsq; ad diem tertium mensis Adarh, qui est sextus annus regni Darij Regis*. Verùm hæc templi completio tantùm de erecto Sanctuario intelligenda est, in quo fiebant sacrificia. Nam propter ignauiam populi occupati in priuatis construendis ædificiis interrupta est ædificatio vsque ad secundum annum Longimani, & completa est anno quinto eiusdem Regis, qui erat annus quadragesimussextus à primo anno Monarchiæ Cyri. Hanc computationem cùm Iudæi, vt apparet, exactè tenerent, dixerunt, templum illud extructum fuisse quadraginta sex annis. Vide Chronicon Philippi, & Cõmẽtarios eiusdem in Iohannem. Quòd autem quidam dissentiant ab hac computatione, putantes plures annos intercessisse inter Cyrum & Longimanum, non considerant Reges quosdam simul regnasse, quorum tamen anni, ac si seorsim regnassent, numerantur à Græcis historicis. Sed Philippi supputatio verisima esse videtur, quam Lutherus ipse aliorum supputationibus præfert.

Cæterùm quantum ad argumẽtum Iudæorum attinet, Euangelista noster fallaciam aperit, & ostendit errorem Iudæorum, cùm dicit, Christum locutum fuisse, non de templo Ierosolymitano ex lapidibus & lignis extructo, sed de templo corporis sui: Quod vel excitandi verbum docere Iudæos potuisset. Id quod Discipuli Domini intellexerunt nõ statim: Sed cùm Dominus excitatus erat ex mortuis, posteaquã à Iudæis interfectus est. Nam tum demum intelliguntur verba Christi, quando ipse in nobis viuit per fidem, antea planè nobis sunt obscura ænigmata, mortuo adhuc Christo in nobis.

DE QVARTO.

23 Cùm autẽ esset Ierosolymis, in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomen eius, videntes signa quæ faciebat.

Etsi principes Sacerdotum & magnates quidam Christum calumniabantur, & eius doctrinam palàm aspernabantur: tamen multi ex vulgo, videntes miracula Christi, crediderunt in nomen eius. Neque est quòd aliud expectent Ministri Euangelij, habebunt auditores varios, exponentur calumniis multorum: nihilominus tamen verbum nõ redibit ad eos vacuum, sed in multis fructum faciet. Cùm ergo sentiũt multos calumniatores, solentur se exemplo Christi, conscientia fideliter præstiti officij, & promisione diuina, videlicet quòd verbum ad ipsos non sit rediturum vacuum. Qualis autem fuerit fides plerorumque eorum, quos Euangelista dicit credidisse, ex fidei causa quam Euangelista ponit, & ex iis quæ mox sequuntur, apparet: *Videntes*, inquit, *signa quæ fecit*, & vt sequitur: *Dominus se non credebat illis*. Fuit ergo fides illa mentis, non cordis. Fides mentis est prior ordine, qua conuicti miraculis tanquam firmissimis demonstrationibus, statuimus doctrinã Christi veram esse. Ideò hi dicuntur credidisse in nomen eius, hoc est, se eius doctrinam vt veram amplecti profitebantur, vt qui autoritatem sibi & veritatis testimonium miraculis conciliasset. Hæc fides historica tantùm est, seu dogmatica, qualem Diaboli, scelerati homines & hypocritæ habere possunt, & dicitur à Iacobo mortua, Iacobi cap. 2. vers. 17. Duabus igitur rebus acquiritur hæc fides dogmatica, siue historica, videlicet clara expositione doctrinæ, & miraculis, quibus veritas doctrinæ demonstratur: Nec est voluntatis, sed intellectus, vnde nec volens quis poterit eam abiicere, vt qui semel hác propositionem didicit: Contraria contrariorum sunt consequentia, non potest huius propositionis notitiam, etiamsi maximè velit, abiicere. Fides cordis ordine posterior, est viua fiducia in corde, quæ est opus Spiritus Sancti, per quem nascimur filij Dei credẽtes: iuxta illud Iohan. cap. 1. v. 12. *Dedit illis potestatem filios Dei fieri, qui credunt in nomẽ eius*, hoc est, qui talem Christum sibi esse verè persuadent & statuunt, qualem se esse prædicat credentibus in Euangelio. Hæc est illa fides, quæ iustificans dicitur apud Paulum. Nam qui apprehendit Christum totum cum suis beneficiis, simul apprehendit eius iustitiam, quæ cùm credenti imputatur, iustus fit, idque non sua, sed Christi iustitia. Dicitur autem hæc fides viua, propter eius viuum sensum in corde, quo verè sentimus, Christum nobis talem esse, qualem se esse prædicat. Vt igitur mente creditur ad notitiam: ita corde creditur ad iustitiam. Causæ huius viuæ fidei sunt, verbum Dei: miracula, quibus veritas verbi confirmatur: Spiritus Sanctus, qui in corde & voluntate efficax est: & voluntas docta verbo, mota Spiritu Sancto, & acquiescens firmiter in promisionibus diuinis. Est itaque hæc viua fides voluntatis. Nam potest homo eam abiicere, sicuti multa testantur testimonia. Paulus ait Epistola 1. ad Timotheum cap. 1. vers. 18. *Milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam, quam cùm quidam repulerunt, circa fidem naufragium fecerunt.*

DE QVINTO.

24 Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eò quòd ipse nosset omnes.

25 Et quia non opus erat ei, vt quis testimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

Hinc apparet qualis fuerit plerorumque fides. Vulgus hominum instabile adeò est, vt meritò dixisse Poeta videatur:

Λαῷ μὴ πίστευε, πολύτροπος ἐστιν ὅμιλος. hoc est:
Ne confide populo: Est enim vulgus varium & mutabile.

Ideò & Psalmus 146. v. 3. *Nolite confidere in Principibus, in quibus non est salus.*

Discernen-

Discernendum est ergo inter probatos amicos, & eos, quos nondum probauimus, iuxta Syracidæ illud cap. 9. vers. 15. *Vinum nouum, amicus nouus, veterascet, & cũ suauitate bibes illud.* Nam *amicus fidus*, vt idem ait capite 6. vers. 16. *medicina vitæ est, qui Dominum timent, talem nanciscentur.* Et Herodotus: *Pretiosißimus thesaurus est, & omnibus opibus antecellit amicus prudens & beneuolus.* Cicero: *Amicitia est optima & pulcherrima vitæ supellex.* Sed, vt idem Cicero testatur, non facilè diiudicatur, quis verus, & quis fictus sit amicus, nisi aliquod incidit eiusmodi tempus, vt quasi aurum igne, sic beneuolentia fidelis periculo aliquo perspici poßit. Monemur igitur exemplo Christi, ne sinamus nos ficta fide & amicitia decipi. Monemur etiam, neophytis non esse nimium credendum, donec probati fuerint. Quare Paulus noluit neophytos eligi in Episcopos. Porrò cùm Paulus dicat, 1. ad Corinthios cap. 13. vers. 5. Charitatem non esse suspicacem, quid

A dicemus de Christo, qui se non credebat Iudæis credentibus? Inter nos & Christum hoc est discriminis, quòd Christus, vt Deus, sumit iudicium de arbore ex radice ipsa: nos verò, vt homines, ex fructibus. Debemus ergo de omnibus bene sperare, nisi longa & scelerata vita, & mores pessimi aliud testentur. Hic etiam obseruetur testimonium Diuinitatis Christi. Solus is nouit intimos affectus hominum, & cogitationes, qui eorum corda finxit, iuxta Psalmi B dictum, Psalmo trigesimotertio, vers. 15. *Qui finxit sigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum.* & Actor. cap. 1. vers. 24. *Tu Domine καρδιογνῶστα omnium.* Christus proinde cùm nouit quidquid est in homine, vt Euangelista noster claris verbis testatur, verus & æternus Deus est, cui cum Patre & Spiritu Sancto sit honor in secula.

AMEN.

CAPVT TERTIVM.

SVMMA CAP. III.

Vt CHRISTVS Pharisaicam opinionem de iustitia Legis euertit, docetq; nemini salutem contingere, nisi de nouo fuerit natus: ita Iohannes Baptista interrogantibus de purgatione CHRISTVM salutis vnicum autorem commendat, & omnes in eum non credentes, iræ diuinæ subiacere testatur.

ORDO ET PARTES CAPITIS III.

Partes huius Capitis quatuor sunt:

Prima. Descriptio Nicodemi.

Secunda. Colloquiũ Nicodemi & CHRISTI, in quo colloquio CHRISTVS de regeneratione agit, sine qua nemini salus contingit. Ostendit necessitatem regenerationis: Vnde sit, aperit: modum declarat: se vnicum autorem salutis affirmat: Patrem ex mera dilectione Filium dedisse saluatorem credentium testatur: Credentes liberos esse à Legis damnatoria sententia refert: Deniq; fructum fidei & regenerationis apponit.

Tertia. Profectio CHRISTI & Discipulorum in terram Iudæam, vbi & ipse & Iohannes baptizabat.

Quarta. Testimonium Iohannis Baptistæ de CHRISTO, quem prædicat vnicum salutis autorem esse, adeò vt omnes, qui in ipsum crediderint, saluentur: Qui verò non crediderint, iræ diuinæ subiaceant. Secunda & vltima pars principales sunt, reliquæ his seruiunt.

C

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

DE PRIMA PARTE.

1 Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Iudæorum.

2 Hic venit ad IESVM nocte.

D HÆC breuis personæ descriptio quatuor habet, videlicet, nomen personæ, sectam, de qua fuerit, publicum munus, & discendi studium.

Nomen personæ est Nicodemus, de quo ambigitur, sitne Hebraicum, aut Græcum. Si Hebraicum est, idem est quod innocens sanguis, *Nachi*, innocens, & *Dam*, sanguis. Si Græcum, victoria est populi. Sed hoc parum ad rem. E Vtile est tamen nominis meminisse, vt videamus quomodo in fide profecerit.

Secta, quam profitebatur, Pharisaica fuit, præcipua inter illas tres sectas, quæ tum temporis celebres erant apud Iudæos. Huius sectæ, de qua fuit Nicodemus, obseruatio permultum faciet ad rectè iudicandum controuersiam inter Nicodemum & Christum. Pharisæi cum aliis Iudæis omnibus hoc habebant commune, F quòd gloriarētur de patre Abraham, quasi ideò essent Deo acceptiores, quòd haberent patrem Abraham. Deinde Legem Dei tantùm concionari de externis factis putantes, docebant homines Legi Dei satisfacere posse, mereri remissionem peccatorum sacrificiis suis, & fieri iustos operibus Legis, & hæredes vitæ æternæ propriis meritis: non intellexerunt Meßiæ pro-

prium esse hæc bona conferre. Nicodemus igitur cùm videret hanc Pharisaicam opinionem taxari à Iohanne & Christo, & audiret, nihil valere coram Deo propagationem carnalem à posteris Abrahæ, & Meßiæ officium esse tollere peccatũ, conferre iustitiam & vitam æternam: iuxta testimonium Iohannis: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*, non parum turbatur, præsertim cùm videat, Christum diuinis clarere miraculis, quibus conuictus, velit nolit, cogitur fateri ipsius doctrinam diuinam esse. Fuit ergo consilium huius Pharisæi, cum Christo conferre de his pugnantibus opinionibus Pharisæorum & Christi: Voluit scire, quid sentiendum esset de prerogatiua carnali filiorum Abrahæ, de iustitia Legis & meritis operum, an Pharisæorum sententiæ acquiescendum esset, aut Christi & Iohannis.

Tametsi igitur radices egerat in corde Nicodemi opinio de prærogatiua carnis, & quòd homo, qui fecerit Legem (quemlibet autẽ id posse arbitrabatur) iustus sit Lege, & mereatur obedientia sua vitam æternam: tamen miraculis Christi, vt dixi, motus, incipit vacillare, & cupit se rectiùs à Christo institui, id quod & factum est, quemadmodum ex fidei ipsius fructu manifestum est. Nam Iohannis capite septimo, versic. 51. in concilio Pharisæorum consultantium de Christo tollendo è medio, respondit: *Nunquid Lex nostra iudicat hominem priusquam audiuerit, & cognouerit quid fecerit?* Quo dicto effectum est, vt eo tempore à proposito desisterent Pharisæi. Deinde mortuo Domino, adest eius sepulturæ, adfert mixturam myrrhæ & aloes quasi libras 100. Hi fructus testantur, quantum profecerit Nicodemus in schola Christi Domini nostri.

Publicum munus Nicodemi additur, cùm dicitur: *Princeps Iudæorum*. Fuit ergo vnus ex primoribus suę gentis, qui ἄρχοντες Græcè dicebantur. Vt ergo secta, de qua fuit, religionem ipsius & studium interpretandi Scripturam: ita publicum munus eiusdem, autoritatem & dignitatem nobis commendat. Fuit proinde Nicodemus persona illustris, honoranda, religiosa & grauis.

Quartum, quod in descriptione personæ Nicodemi posuimus, est studium discendi, quod ex circumstantia temporis, quo ad Christum venit, concluditur. Venit enim ad IESVM nocte, quod tempus quieti potiùs, quã labori destinatum est. Hoc igitur exemplum Nicodemi commendet nobis discendi studium vel quouis tempore. Omne enim tempus aptum est ad ea, quæ salutis æternæ sunt, discenda.

Sed cur non venit interdiu ad Christum Nicodemus? Huius rei plures sunt causæ.

Prima: Nicodemus fuit Magister in Israel: idque de secta Pharisæorum, qui non volebãt videri ab aliis discere, claui scientiæ sibi vendicata, sed gloriabantur se præ aliis excellere in doctrina Legis & Prophetarum, quam ob causam se vocârunt Pharisæos & Legisperitos, non dissimiles Sophistis Parisiensibus & Louaniensibus, quos vocant Magistros nostros. Nam sicut hi Magistri nostri, exceptis paucißimis, qui se dociles præbent, abhorrent à veritate & luce Euangelij, cui præferẽtes suas traditiones & Thomisticas tenebras, omnes persequuntur sincerioris doctrinæ professores & patronos: ita Pharisæi plerique rabie quadam diabolica & superbia ferebãtur aduersus Christum (qui illorum errores detexit, & in lucem protulit) vt veritatem Dei agnoscere non potuerint. Verißimum enim est quod ait Bernhardus: *Superbo oculo veritas non videtur, sincero patet.*

Secunda: Nicodemus fuit princeps Iudæorum, metuebat ergo sibi, & suo honori. Nam primores in isto populo leuitati tribuerunt & inconstantiæ, si qui Christum audirent, & se illi adiungerent. Nam cùm cæcus ille, Iohannis cap. 9. vers. 27. interrogaret Pharisæos, num ipsi quoque vellent fieri Discipuli Domini, conuiciati sunt eum, & dixerunt: *Tu discipulus ipsius esto, nos Mosi discipuli sumus.* Præterea Pontifices obiurgantes ministros, qui misși non adduxerunt IESVM, dixerunt: *Nunquid ex principibus aliquis credit in eum, aut ex Pharisæis? Sed turba hæc, quæ non nouit Legem, maledicti sunt.* Non ergo audebat Nicodemus Christum interdiu accedere, ne se periculo exponeret, & cõuiciis suorum collegarum, qui sibi solis, vt diximus, clauem scientiæ vendicârunt.

Porrò qui hodie in Papatu se exemplo Nicodemi tuẽtur, se ipsi fallunt, & aliis malo sunt exemplo. Iudæi habuerunt Legem & sacrificia diuinitùs instituta, quibus interesse, Lege cogebantur, vsque ad mortem Christi. Tantisper enim Lex & sacrificia durare debebant. Si ergo Nicodemus recusasset diuinis cæremoniis interesse, se Legis diuinæ contemptorem declarasset. At Papistæ habent cultus non diuinitùs institutos, sed idololatricos, vt sacrificium Missæ pro viuis & mortuis contumeliosum in Filium Dei, adorationem panis, inuocationem mortuorum, & alia multa huius generis. Quare cùm mandatum sit omnibus Christi discipulis, vt fugiant idola, nemini licet idololatricis cultibus Papistarum interesse, nec potest quisquam se exemplo Nicodemi excusare. Quòd autem non colluserit Nicodemus cum aduersariis Christi, postquam à Christo rectiùs sit institutus, apparet ex iis, quæ suprà adduximus ex 7. cap. & 19. Iohannis.

PARS II.

Et dixit ei: Rabbi, scimus quòd à Deo veneris magister: nemo enim hæc signa potest facere, quæ tu facis, nisi Deus sit cum eo.

Nicodemus hoc exordiolo beneuolentiam Christi conatur sibi conciliare. Constat autem hoc exordiolum compellatione, propositione & ratione. Quæ tametsi paucißimis verbis absoluun-

absoluuntur, res tamen maximi momenti continent.

Compellatio vna voce absoluitur, *Rabbi*, quę cùm honoris est, tum testificationis de doctrina Christi. Literati enim homines tum temporis apud Iudæos Magistri dicebantur. Sed de hac voce vide quę annotauimus in primum caput. Nobis sufficiat hoc loco, quòd Nicodemus significet, se hac compellatione cupere magisterio Christi erudiri, nobis relinquens exemplum, vt Christum vnicum & verum doctorem Ecclesiæ agnoscamus.

Propositio exordij est: *Scimus quòd à Deo venerìs Magister.* hoc est, scimus te diuinitùs missum esse ad nos erudiendos, & ab errore reuocandos. Nicodemus enim haud ignorabat, morem Deo esse familiarem, mittere Prophetas ornatos dono miraculorum, præsertim quando falsi Doctores ius docendi in Ecclesia sibi sumerēt, oppresis piis Doctoribus. Hinc factū est, quòd Iudæi nullum admitterēt Prophetam, nisi probaret se verbum Domini adferre, id quod testatur vox illa toties apud Prophetas repetita: *Hæc dicit Dominus Deus.* Item: *Os Domini locutum est.* Nicodemus proinde intuens signa, quæ fecit IESVS, & agnoscebat ipsum diuinitùs missum esse doctorē, & putabat errores quosdam negligentia gubernatorum irrepsisse in Ecclesiam, de quibus à Christo clarente miraculis doceri cupiebat. Hîc nobis perpetua regula commendetur, videlicet, Nullum agnoscendum esse idoneum Ecclesiæ Doctorē, nisi qui à Deo sit missus, & proferat non suam, sed Dei doctrinam. Ideò & Christus dicit: *Oues meæ vocem meam audiunt.* Item: *Cauete à falsis Prophetis.* Securè igitur contemnamus omnes Doctores, qui non adferūt vocem Archipastoris nostri IESV Christi ex propheticis & apostolicis scriptis. Nam quidquid locuti sunt sancti Dei Prophetæ & Apostoli, è thesauris sapientiæ Christi prompse runt. Siquidem in eo omnes thesauri sapientiæ & cognitionis reconditi sunt.

Ratio propositionis exordij: *Nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi Deus sit cū eo.* Hæc ratio non solùm de Doctore diuinitùs misso: verumetiam de genere doctrinę & de certitudine nos monet.

Genus doctrinæ esse diuinum, probat eius confirmatio. Vt enim intelligibilia demonstrationibus, & sensibilia experientiis probantur: ita diuina miraculis, quæ cùm sint opera diuina, superantia facultatem creaturarum, ostendunt doctrinam, cui demonstrandæ adhibentur, verè diuinam esse, & rationis captum & sensum excedere. Quare nequaquam debet hoc doctrinæ genus mensuræ sensuum aut rationis subiici.

Certitudo etiam ex miraculis concluditur, quæ si conferatur cum certitudine philosophica, multò est euidentior, multò firmior. Non enim pariunt hæ diuinæ demonstrationes suspicionem, aut opinionem, aut fidem vacillantem, sed firmisimam scientiam. Quare Nicodemus non dicit: Suspicamur, aut opinamur, sed, scimus, tribuens testimonio diuino hanc gloriam, quòd in infinitum superet omnes probationes & demōstrationes philosophicas. Detestanda igitur vox illorum est, qui certitudinem philosophicam præferunt certitudini diuinæ. Dicunt enim Christianos habere fidem tantùm, quam Philosophi reiiciunt in tertium ordinem causarum certitudinis, & ferè cum phantasia coniungunt: Sed Philosophos præter fidem habere plura principia & præstantiora quàm fides est. Sed stulti homines non discernunt inter fidem hominum & fidem Dei. Fides humana rectè ab illis reiicitur in tertiam classem certitudinis, quia homines & errare & fallere possunt: Quare probabilia tantùm parit argumenta: Sed fides Dei est omni probatione sublimior & certior, quia Deus nec errare, nec fallere potest. Est enim & sapiens & bonus. Quia sapiens, non errat, quia bonus, non fallit. Præclarè igitur Basilius: ἰσχυρὰν πίστιν ἀποδείξεως βεβαιοτέραν.

His ita explicatis, proponamus demonstrationem, qua Nicodemus nititur: Quicunque ea signa edit, quæ non possunt ab vlla creata potentia fieri, sed tantùm ab eo, qui diuina potentia armatus est. is & verè à Deo missus est, & doctrina ipsius absque omni dubio diuina & certissima esse conuincitur. Tu autem ea signa edis, quæ non possunt ab vlla creata potentia fieri, sed tantùm à Deo ipso, vel ab eo, qui diuina potentia armatus est. Proinde & verè à Deo missus, & doctrina tua absque omni dubio diuina & certissima esse conuincitur. Hac ergo ratione conuictus de doctrina tua & legatione diuina, ad te tanquam cœlestem Doctorem venio erudiendus.

Sed cur non hac ratione etiam moti sunt reliqui Pharisæi? Causas duas in secundo capite assignauimus, videlicet auaritiam & ambitionem, quæ vt homines etiam sapientissimos prudentissimosque excæcant: ita pessimi sunt consiliarij. Plura de miraculis Christi vide suprà in secundo capite.

3 *Respondit Iesus, & dixit ei: Amen, Amē dico tibi, nisi quis natus fuerit denuò, non potest videre Regnum Dei.*

Hoc responsum Domini cum tanta asseueratione, præfixo iureiurando, elatum, opponendum est Pharisaicæ opinioni de consequendo Regno Dei. Nicodemus, vt Pharisæus, non parùm glorians quòd Abrahæ semen esset, putabat hanc prærogatiuam Deo placere. putabat se suis sacrificiis delere peccatum. putabat iustitiam Legis esse meritum Regni Dei & vitæ æternæ. At Christus, cœlestis Doctor, affirmans neminem sine renascētia posse videre Regnum Dei, nedum eo frui in omnē æternitatem, prosternit tanquam fulmine cœlesti opinionem istam Pharisæorum, qua Nicodemus, vt Pharisæus, inflatus erat. Nam si prærogatiua carnis

hominem acceptum Deo reddit: Si sacrificia delent peccatum: Si denique Legis operibus homines mereri possunt possessionem Regni Dei, profectò non opus erat noua natiuitate, vt illud consequantur. At nunc opus est renascentia ad consequendum Regnum Dei. Proinde nec prærogatiua carnalis propagationis ex semine Abrahæ, nec sacrificia Legalia, nec opera Legis merentur possessionem Regni Dei & gloriæ cœlestis.

Minor nititur asseueratione Christi & eiusdem iureiurando. Quid? An ergo renascentia est causa possessionis cœlestis? An non solius Christi merito consequimur salutem? An non sola fide iustificamur, dum nobis credentibus iustitia Christi imputatur? Respondeo. Renascentia pendet à fide iustificationis, à qua renascentia (cùm sit ipsa certissimum indicium obtentæ iustitiæ Christi per fidem, quæ Christi iustitia nobis imputata, causa est Regni cœlestis) rectè cõcluditur possessio Regni cœlestis. Nam aliàs Scriptura à qualitatibus personarum, tanquam à principiis cognitionis & verissimis signis concludit. Aliàs ab ipsis rerum causis, vt videre est in Paulo & Iacobo: quorum ille à causis ad qualitates & actiones descẽdit, hic à qualitatibus & actionibus ad ipsas causas ascendit. Deinde hæc regula nota debet esse omnibus. Quando plura naturâ coniuncta sunt, & vnum ponitur, cætera intelliguntur: Vt, iustus est, ergo renatus: renatus est, ergo iustus.

Quod autem à qualitatibus & actionibus sæpe concludit Scriptura, ideò fit, vt hypocrisis hominum detegatur, & reprehẽdatur. Si Christus dixisset Nicodemo Pharisæo: Nemo potest videre Regnum Dei, nisi crediderit, facilè assensus fuisset Christo, & se verè credere dixisset. Nam hoc familiare est omnibus Pharisæis & hypocritis, fidem iactare, quam tamen non habent. Quare Christus, vt hypocrisi pharisaicæ non sit locus, & Nicodemus se spectro fidei non fallat, naturales fidei proprietates ponit, & ex propriis qualitatibus subiectum ostẽdit. Sed quid ad hæc Pharisæus?

4 Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, quum sit senex? Nunquid potest in ventrem matris suæ iterum introire, ac nasci?

Opponit Nicodemus asseuerationi & iureiurando Christi absurdum & impossibile. Est enim validissima refutationis via ex aduersarij dictis absurditatem inferre, vnde tanquam ex obliquo reprimitur aduersarius. Nam omnis hypothesis, ex qua manifesta absurditas sequitur, in bona consequentia falsa est: Siquidem ex vero nil nisi verum sequitur. Putabat igitur Nicodemus, quòd vt profundus Magister dictum Domini euertisset, atque eum quasi de mendacio conuicisset. Sed fallitur Nicodemus. Quòd enim Christus spiritualiter intelligit, id Nicodemus carnaliter & physicè accipit. Quare declarat, quàm fuerit egregiè (si diis placet) versatus in schola Prophetarum, & quàm dignè sederit super Cathedram Mosis Magister in Israel.

Hic locus docet, quòd dignitas, titulus, ordinaria successio nõ debeat oculos nostros perstringere, vt hominibus propter dignitates, titulos, & ordinariam successionem credamus. Nicodemus, quia fuit Pharisæus, princeps suæ gentis, Magister in Israel, putabatur à vulgo non posse errare, aut aliquid ignorare: Sed tamen hîc prodit crassam suam ignorantiam & imbecillitatem.

Tales sunt Pontificij plerique omnes, Cardinales, Episcopi, & Monachi. Vendicant enim sibi ius & potestatem interpretandi Scripturas, cùm ne prima quidem doctrinæ Christianæ axiomata teneant, ac insuper vanis huius mundi voluptatibus dediti, à seria diuinarũ literarum lectione penitùs abhorreant.

Discamus igitur & nos, veram Ecclesiam non esse alligatam ad illos magnificos titulos & gradus dignitatum, vnde supra modum superbiunt Papistæ, & nos tanquam ex alto despiciunt: Sed ad verbum Dei, quod traditur in scriptis Propheticis & Apostolicis. *Ad Legem*, inquit Esaias, *& testimonium:* & confirmemus nos aduersus colluuiem Papistarũ mandato Christi, qui ait: *Cauete vobis à Pseudoprophetis.*

5 Respondit Iesus: Amen, Amen dico tibi, si quis non fuerit natus ex aqua & Spiritu, non potest intrare in Regnum Dei.

Obiectionem Nicodemi diluit Dominus, affirmans se non loqui de carnali natiuitate iteranda: sed de spirituali, hoc est, non de ea, quæ est ex carne propagatio carnalis: sed de ea quæ ex aqua & Spiritu, id est, ex aqua spirituali, videlicet Spiritu Sancto est propagatio spiritualis, qua non substantia hominis mutatur: sed qualitas animi nouatur & sanctificatur.

Cùm enim per Spiritus Sancti gratiam mente & animo renouamur, renasci dicimur, cuius renascentiæ symbolum est aqua Baptismi. Nam vt aqua corpus mundat externè & reficit: ita Spiritus Sanctus intus animũ sanctificat, dum nouam lucem, qua agnoscitur Deus, & fidem, qua corda purificantur, infundit, quæ purificatio noua obedientia declaratur.

Cùm igitur Minister Baptismi ex mandato Christi ait: *Ego baptizo te in nomen* PATRIS, *&* FILII, *&* SPIRITVS SANCTI, sensus est: in hunc finem te baptizo, vt agnoscas, inuoces, colas, timeas, celebres hunc vnum Deum, qui est Pater, qui dedit Filium in mortem pro te, & Filius qui pro te mortuus est, qui te à peccato, suo sanguine emundat, qui te vestit sua iustitia, qui te membrum sui corporis facit: & Spiritus Sanctus, qui te regenerat, & sanctificat ad vitam æternam, vt Deo iunctus in omni æternitate beatus sis. Quoties

igitur

igitur videmus infantes aqua Baptismi aspergi, admonemur arcanę regenerationis infantium, quæ fit non per aquam elementarem, sed per Spiritum Sanctum, cuius tamen aqua elementaris efficax symbolum est. Ac si diceret Christus: Vos Pharisæi miramini, cur ego & Iohannes nouam cęremoniam, videlicet Baptismum, vobis priùs ignotam introducimus: sed scitote, hac visibili cæremonia inuisibilem gratiam significari, sine qua nemo saluari poterit. Testatur enim hæc cæremonia de præsentia Spiritus Sancti, qui intus hominem lauat, & in nouum hominem regenerat, vt sit capax regni cœlorum. Atque hoc est, quod Baptista dicebat: *Ego baptizo aqua, in medio autem vestri stat, qui baptizat Spiritu Sancto & igni*, significans aquam non esse causam regenerationis, sed symbolum & testimonium spiritualis natiuitatis. Non enim sunt duæ natiuitates, vt vna aquæ, & altera spiritui ascribatur, sed vna dumtaxat, & illa non aquæ, sed spiritus est. Verùm quia aqua huius est symbolum, dicitur Baptismus lauacrum regenerationis, id est, testimonium & sacramentum internæ regenerationis, quæ fit per Spiritum Sanctum iuxta promissionem Domini. Non est ergo externo elemento attribuendum, quod spiritus est. Sed discernendum est accuratè inter sacramentum ipsum seu symbolum, & rem ipsam sacramenti seu signatum, hoc est, internam regenerationem. Quòd autem quidam ex veteribus ex his verbis Christi: *Nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu*, &c. concluserunt, infantes Christianorum, qui hinc discedunt sine externo Baptismo, non esse capaces regni cœlorum, & ideo eos adiudicarunt æternæ damnationi, facilè refelli potest.

Primùm: si Christus externum Baptismum omnino necessarium ad salutem vt causam voluisset, in declaratione huius propositionis non præterisset mentionem aquæ, quod tamen fecit. Ita enim ait: *Quod natum est ex carne, caro est, quod natum est ex spiritu, spiritus est.*

Secundò: Christus amandans suos discipulos in mundum prædicatum Euangelium, ait: *Prædicate Euangelium omni creaturæ: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur.* Hîc in antithesi non omisisset mentionem Baptismi, si præcisè eius necessitas requireretur ad salutem.

Tertiò: Baptismus Christianorum successit in locum circumcisionis Iudæorum, sed infantes Iudęorum circumcidebâtur, non vt circumcisione illa in fœdus Dei reciperētur, sed vt consortes illius esse monstrarentur. Nam vt Abraham ipse non ideo circumcisus est, vt in fœdus assumeretur, sed quia in fœdus Dei assumptus erat, fœderis signo obsignabatur. Iam autem certum est, Christianos esse filios Abrahæ & hęredes promissionis. Quare promissio facta Abrahæ: *Ego sum Deus tuus & seminis tui in sempiternum*, pertinet ad Christianos omnes & ipsorum infantes. Hac igitur promissione freti Christiani, adferūt suos infantes ad Baptismum, vt hoc externo sigillo fœdus priùs cum illis initum obsignetur. Quia ergo participes fœderis sunt Christianorum infantes, signaculum fœderis accipiunt. Nam hæc est signi externi ratio, non vt reddat gratiæ & fœderis participes, sed vt in gratiam & fœdus assumptos certificet & firmiter obsignet.

Quartò: Omnis obsignatio alicuius rei obsignatio est. Iam autem Baptismus non est simplex signum, quod significat aliquid simpliciter: Sed est σφραγὶς, vt qui circumcisioni succedat, hoc est, tale signum quod non solùm significat aliquid, sed etiam quo aliquid obsignatur, quoque certitudo rei quæ geritur, offertur & traditur. Proinde Baptismus cùm sit σφραγὶς, nō solùm est signum aliquid significans, sed etiam obsignatio in corpore nostro promissioni adiuncta.

Quintò; Vox Ecclesiæ idem confirmat. Augustinus enim ita ait: *Tum impletur inuisibiliter, cùm mysterium Baptismi non contemptus religionis, sed articulus necessitatis excludit.* Et Bernhardus. *Renascentia est spiritualis, sed peragitur aliàs virtualiter tantùm, vt in semine Abrahæ, quod non externum Sacramentum præuentum morte accepit: aliàs virtualiter & actualiter simul, videlicet cùm externum Sacramentum accedit.*

Porrò cùm hoc dicimus de Christianorum infantibus discedētibus sine externo Baptismo, nihil detractū volumus Baptismo, quod ei verbum Dei tribuit: sed necessarium discrimen statuimus ex verbo Dei inter externa testimonia & inuisibilē gratiam, quam dicimus adesse posse sine externo signo, præsertim vbi contumacia non accedit. Nam vt non omnes externè baptizati (quod manifestum est in perfidis Iudæis, quorum multi Baptismum sumunt lucri gratia) per Spiritum Christi regenerantur: ita non omnes externo Baptismo priuati, Spiritu Christi priuantur, id quod in Baptista Iohanne, cùm adhuc in vtero matris esset, videre est. Nec dubito, hoc ita factū esse, vt significaretur, quòd Christianorum infantes etiam in vtero materno possint esse & sint capaces Spiritus Christi, sicuti olim tempore circumcisionis in Iacob Patriaraha declarata est constantia fœderis diuini. Nam & hic antequam in lucem editus est, sanctus fuit, placuit enim Deo. Etsi autem omnes naturâ sunt peccatores cùm Iudæorum, tùm Chistianorū infantes: tamen ex gratia sunt participes fœderis, nati ex semine Abrahæ, iuxta promissionem, quæ ad spirituale semen pertinet.

Cur ergo, obiiciet aliquis, baptizantur Christianorū infantes, cùm sint sine Baptismo participes fœderis? Respondeo: Primùm ob hanc ipsam causam baptizari Christianorum infantes oportet, quòd sint participes fœderis. Nam Baptismus obsignat eis fauorem Dei. Secundò, propter mandatum Christi, qui mandat omnes gentes baptizari. Hoc mandatum Dei contemnere extrema esset contumacia. Tertiò, vt cumulatiore gratia donentur per spiritum regenerationis & preces Ecclesiæ. Vt enim Apo-

stoli acceperunt Spiritum Sanctum, sufflante in eos Christo, & tamen postea eundem acceperũt visibiliter in die Pentecostes, in maiorem gratiarũ cumulum: Et vt pij, in quibus Christus habitat, per fidem sacra Cœna vtẽtes, sacramentaliter & veraciter Christi carnẽ & sanguinem percipiunt, vt Christum magis & efficaciùs in se habitare sentiant: ita etiam infantibus, dum baptizantur, accedit cumulatior gratia per visibile sacramentum & preces Ecclesiæ. Quartò, vt in cœtum Ecclesiæ visibilis recipiantur, & hac nota distinguantur ab omnibus prophanis hominibus. Quintò, vt sit testimonium excussi iugi Sathanæ, & seruitutis peccati, vt quæ sit testificatio continuationis in fœdere Dei. Breuiter, quid præstantius esse poterit, quid præclarius quàm nota filiorum Dei insignitum esse. Propter has causas velim parentes non differre infantium suorum Baptismum, sed quàm primùm curare, vt hac nota filiorũ Dei insigniantur. Sed de hac re plura aliàs diximus.

6 *Quod natum est ex carne, caro est, quod natum est ex Spiritu, Spiritus est.*

Necessitatem regenerationis ex effectibus contrariis generationis carnalis & spiritualis monstrat, quò & arrogantiam pharisaicam deprimat, & hominem sine regenerationis gratia totum seruituti peccati regnantis in vitiosa natura subiectum esse ostendat. Obseruanda sunt autẽ hoc loco duo axiomata seu principia Theologica, ex quibus duo concluduntur syllogismi demonstratiui, qui tanquam consultationes multis adhiberi debent hypothesibus iudicandis, præsertim iis de quibus controuersum erat inter Christum & Nicodemum aliosque Pharisæos.

Prior Syllogismus.

Quæstio est, vt patet ex superioribus, An quisquam vel propter carnalem genituram ex semine Abrahæ, vel ob dignitatem sacrificiorum, vel ex operibus Legis possit fieri capax regni cœlorum. Huius quæstionis affirmatiuam partem Pharisæi tuentur: At Christus contrà negatiuam concludit hac demonstratione:

Quod natũ est ex carne (id est, ex vitiosa, corrupta, peccatrice & rea natura) caro est, (id est, vitiosum, corruptum, peccans, reum, sapiens carnem, & ambulans secundùm carnem, cuius φρόνημα mors est & inimicitia cum Deo.) Nunc autem omnis homo non renatus per Spiritum Sanctum, est natus ex carne (id est, vitiosa, corrupta, peccatrice, & rea natura.) Ergo omnis homo sine regenerationis gratia est caro (id est vitiosus, corruptus, reus, sapiens carnem, & ambulans secundùm carnem.) Proinde fieri non potest, vt homo non renatus, vel propter carnis genituram, vel ob merita sacrificiorum, vel ex operibus Legis fiat capax regni cœlorum. Paulus principium nostræ demonstrationis per Soriten colligit ad Romanos cap. 8. vers. 5. in hunc ferè modum: Ambulantes secundùm carnem, carnalia sapiunt: carnalia sapientes, quæ mortis sunt sapiunt: Sapientes quæ sunt mortis, inimici sunt Dei: Inimici Dei Deo displicẽt: Displicentes Deo, sunt sub maledictione. Hinc à primo ad vltimum concluditur. Igitur versantes secundùm carnem, sunt sub maledictione. Quare nequaquam capaces esse possunt regni cœlorum. Hoc igitur argumento refutatur Nicodemi opinio, qui putabat Iudaicum populum ideo placere Deo, quòd natus sit ex semine Abrahæ: putabat sacrificiis Mosaicis deleri peccatum: putabat homines satisfacere posse Legi Dei, & sua obedientia mereri introitum in regnum Dei. Sed quomodo quæso fieri potest, vt caro, id est, homo in peccatis conceptus & natus, totus vitiosus, corruptus & reus præstet Deo puram, integram, perfectã, perpetuam & spiritualem obedientiam, qualem Lex requirit, quæ promittit vitam, modò quis hanc obedientiam præstiterit, iuxta illud: *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Quid ergo homo non renatus expostulabit à Lege? maledictionem. Ita enim scriptum est: *Maledictus omnis, qui non fecerit omnia quæ scripta sunt in libro Legis.* Argumenta quibus refellitur gloriatio carnalis propagationis ex semine Abrahæ, vide ad Rom. 9. Quibus merita sacrificiorum euertuntur, vide in tota epistola ad Hebræos. Quibus denique demonstratur, quòd nemo possit Legi Dei satisfacere, vide ad Romanos 1. 2. 3. Et reuocantur argumenta omnia, quibus ostenditur quòd nemo Legem prę̃stare possit, ad quatuor capita:

Primum, ad iudicium Dei punientis peccatum in omnibus hominibus: iustitia enim non infligit pœnam, nisi culpa antecesserit.

Secundum, ad vniuersalem experientiam, quæ testatur omnes homines esse reos, & totam naturam corruptam.

Tertium, ad testimonium Scripturarum, quę adimunt homini non renato iudicium boni & recti, voluntatem & conatum.

Quartum, ad victimam Christi. Si enim per Legem est iustitia, Christus frustra mortuus est. Vide quæ annotauimus in primum, secundum & tertium capita ad Romanos, & in Psalmum 84. in fine.

Posterior Syllogismus.

Quod natum est ex Spiritu, spiritus est (hoc est, omnis homo, qui per gratiam Spiritus est regenitus, est spiritus, id est, Spiritu in se habitante agitur, sapit spiritum, secundùm spiritum ambulat, spiritu actiones carnis mortificat, spiritu adoptionis clamat Abba pater, spiritu ex fide spem iustitiæ expectat.) Omnis qui verè credit, natus est ex spiritu (id est, per gratiam Spiritus Sancti est natus filius Dei, iuxta illud: *Dedit hunc honorem credentibus, vt sint filij Dei, non qui ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*) Igitur omnis qui credit, spiritu in se habitante agitur, spiritum sapit, &c. Proinde talis solus est regni cœlorum capax.

Porrò

Porrò hîc quatuor summa diligentia obseruanda sunt. Primum, quòd credens seu renatus habeat remissionem peccatorum propter meritum mortis Christi, ex quo fit, vt liber sit à damnatoria Legis sententia, hac videlicet: *Maledictus omnis qui non fecerit ea quæ scripta sunt in libro Legis:* Iuxta illud Galat. 3. 13. *Christus redemit nos à maledictione Legis, factus pro nobis maledictũ.* Itẽ Rom. 8. 1. *Nulla condemnatio est iis qui sunt in Christo Iesu, & nõ secundùm carnem ambulant, sed secundùm Spiritum. Nam Lex spiritus & vitæ in Christo Iesu liberauit me à Lege peccati & mortis. Quod enim per Legem fieri non potuit, eò quòd infirmabatur per carnem, hoc Deus præstitit, dum proprium Filium misit, & pro peccato damnauit peccatum in carne, vt ius Legis in nobis impleretur.* Credẽs igitur cùm sit sub gratia, seu sub Lege spiritus vitæ in Christo Iesu, non poterit esse sub Lege, videlicet damnante.

Secundum, quòd credenti personæ imputatur obedientia Christi (qua ipse impleuit Legem) in iustitiam, iuxta illud Rom. 10. 4. *Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti,* hoc est, omnis qui credit, habet quod Lex requirit, nempe iustitiam, non quam ipse fecit, sed quam Christus illi imputat, qua purus, iustus, sanctus in conspectu Dei apparet. Proinde qui hanc iustitiam habet, nõ est sub Lege accusante. Est enim Legi satisfactum, iuxta illud Pauli Rom. 8. 33. *Quis intentabit crimina aduersus electos Dei? Deus est qui iustificat: quis est qui condemnet?*

Tertium, quòd credens persona habens remissionem peccatorũ, & iustitiam Christi perfectam sibi imputatam, agitur Spiritu Dei, quo renatus meditatur vitam Spiritu Dei dignam, & se libenter Legi Dei subiicit, vt qui mente seruiat Legi Dei, vt Paulus de se testatur, Rom. 7. 25. Hic motus Spiritus Sancti in credentibus, est testimonium regenerationis spiritualis, iuxta illud Pauli Rom. 8. 14. *Qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei.* Non est ergo hæc actio spiritus causa adoptionis nostri, sed effectus potiùs, vnde fit iudicium de regeneratione. Breuiter, quicunque retinet fidem & bonam conscientiam, spiritualis regenerationis testimonium habent.

Quartum, quòd regeneratio in hac vita inchoatur, & paulatim crescit pro fidei modulo, perficienda tandem in vita æterna, id quod ostendit perpetua lucta carnis & spiritus in sanctis. *Spiritus enim concupiscit aduersus carnem, & caro concupiscit aduersus spiritum.* Galat. 5. 17. Sed vita & mors pugnantibus proposita sunt. Ita enim Paulus ait Rom. 8. 13. *Si secundùm carnem vixeritis, moriemini,* id est, si vitiosæ naturæ imperata feceritis, regnante in vobis peccato per concupiscentias suas, mortem tanquam mercedem reportabitis. *At si spiritu actiones corporis mortificaueritis,* id est, si non permiseritis peccatum regnare per concupiscentias suas, *viuetis,* videlicet vita fœlici & beata. Cæterùm si contigerit aliquando hominem à carne vinci, adeò vt eius concupiscentias perficiat prostrato spiritu, sciamus quòd ianua ad amissam gratiam pateat per veram pœnitentiam seu conuersionem, iuxta illud Ierem. 36. 3. *Reuertatur vnusquisque à via sua pessima, & propitius ero iniquitati eius.* Item Ezech. 33. 11. *Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur à via sua mala, & viuat.* Huius rei testimonium circumferimus Baptismum. Testatur enim Baptismus, quòd Deus omni conuertenti se, remittat peccatum.

7 Ne mireris quòd dixi tibi: Oportet vos nasci denuo.

8 Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde venit, et quò vadit. Sic est omnis, qui natus est ex Spiritu.

Quòd Dominus non statim reiiciat rudem discipulum tanquàm minùs aptum ad res tantas percipiendas, sed ipsum proposita similitudine, vt rem de qua agitur, quodammodo pingat, informare pergit, eò pertinet, vt ministri Euangelij exemplo sui magistri boni consulant stupiditatem suorum auditorum, nec eos desistant docere & monere, donec senserint eorum in schola Christi profectum. Christus primùm asseruit regenerationem esse necessariam, quod cùm Nicodemus iudicaret absurdum, Dominus distinctione ipsum docuit, quòd aliud sit loqui de regeneratione carnali, aliud de spirituali, quam necessariam ad salutem proposuit. Verùm cùm ne sic quidem profecit Dominus apud crassum discipulum, vsitato omnibus docentibus more, præsertim cùm agitur cum rudi populo, proponit similitudinem ductam à re, quæ est in quotidiano vsu. Nam cùm spiritualia quæ sensibus percipi non possunt, comparantur ad corporalia, similitudine ducuntur homines in rerum spiritualium intelligentiam. Ita enim optimo Deo visum fuit, has corporeas & in sensus incurrentes creaturas condere, vt aliquam analogiam seu comparationem haberẽt ad res spirituales: quò per eas doceri possent homines cõmodiùs. Iam præsentem similitudinem, quæ à vento (nam hîc spiritus pro vẽto in priori membro ponitur) sumpta est, videamus.

Quemadmodum nescitur, vnde ventus veniat, aut quò vadat, antequam spirat: sed cùm spirat, tum primùm & sentitur, & eius vis percipitur: Sic est cum homine qui regeneratur, non percipitur vnde veniat regeneratio, & quæ sit eius vis, priusquam quis regeneratus fuerit. Tunc enim & sentit regenerationis spiritum, & eius virtutem percipit. Nam cùm Spiritus Sanctus fidẽ inspirat in corda nostra, simul occulto & arcano quodam, nobisque incognito modo nos regignit. At fide donati mox viuo conscientiæ sensu, non modò adoptionis gratiam, sed vitæ quoque nouitatem in nobis inchoari sentimus, quæ nouitas cernitur & sentitur in mortificatione veteris hominis, & viuificatione noui hominis. Mortificatio quidem fit per contritionem: viuificatio verò per fidem: vtraque manat ex efficacia mortis & resurrectionis Christi, id quod etiã symbolo Baptismi, qui propterea lauacrum regenerationis dicitur, indicatur,

quemadmodum Paulus docet ad Rom. 6.4.

Postquam autem similitudinem propositam declarauimus vtcunque, libet huc nonnulla adiicere de regenerationis causis & effectibus, vt & meliùs intelligamus hoc mysterium, & sciamus certiùs, an ipsi huius cœlestis regenerationis simus participes.

Regenerationis causæ variè in Scripturis referuntur, quas confundere, & non singulas suis classibus subiicere, plus quàm dici potest, obscurat doctrinam Euangelij, & parit multas noxias disputationes. Ordine proinde enumerabimus causas regenerationis nostri, & singulas suis classibus seu generibus subiiciamus, vt discerni clarè & perspicuè possint.

Tribuitur regeneratio, nūc verbo Dei, nunc Deo ipsi, nunc morti & resurrectioni Christi, nūc lauacro aquæ seu Baptismo, nunc fidei, nūc ministris Euangelij. Quis hìc non videt, necessariò distinguendas esse has causas? Qui enim hoc peritè non fecerit, in multiplicem contradictionis implicationem incurrat necesse est. Accuratè igitur has causas distinguamus.

Verbo Dei tribuitur regeneratio nostri vt semini. Habet siquidē verbū Dei in regeneratione nostri, seminis rationem. Ita enim Apostolus Petrus ait in 1. Epist. 1.22. *Renati*, inquit, *non ex semine mortali, sed immortali per verbum viuētis Dei, & manentis in æternum.* Verbum enim Dei, h. e. Euāgelium, iactum in agrum cordis, semen est illud immortale, ex quo nascimur filij Dei. Vocat autem hoc verbū Euāgelij immortale semen propter effectū. Nam si manserit in corde hominis vsque ad finem, habet promissionem immortalitatis & vitæ æternæ. Quòd autem quidam ex dicto Petri concludūt, fidem semel conceptam non posse penitus amitti, quia verbū Euangelij iactum in cor hominis est semen immortale, friuolum est. Dicitur enim verbum Dei, i. Euangeliū, semen immortale à sua natura, vsu & effectu, si modò ipsum in se solummodò cōsideres. Verùm si hominē spectes, effectus verbi & vsus ex conditione pendent. Nā si manserit verbum in hominis corde, vitam & immortalitatem adfert. At si haud manserit in corde, non quidem moritur verbum ipsum in se, siquidē manet in æternum. Sed homo qui immortale hoc semen in agro cordis sui fide non retinet, moritur. Hāc conditionē disertè requirit Dominus, cùm ait Mat. 10.22. *Qui perseuerauerit vsq; ad finem, hic saluus erit.* Item Ioh. 15.7. *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint.* Et Epist. ad Hebr. 3.14. *Participes facti sumus Christi, si modò conceptam fiduciam vsq; ad finem firmā tenuerimus.* Et Coloss. 1.23. *Si modò in fide permaneatis fundati, stabiles & immobiles à spe Euāgelij quod audistis.* Est proinde hæc conditio obseruanda, quòd verbum Dei tum demum immortalitatē adferat, vt semen regenerationis, quando fide retinetur vsque ad finem.

Deo tribuitur regeneratio nostri, atque adeò singulis personis seorsim. Regenerat enim Pater, regenerat Filius, regenerat Spiritus Sāctus. De Patre 1. Petr. 1.3. *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundùm magnam misericordiam suam regenerauit nos in spem vitæ æternæ.* Est igitur Pater regenerationis autor, & prima causa principalis. De Filio dicitur Ioh. 14.6. *Ego sum via, veritas & vita.* Itē Ioh. 11.25. *Ego sum resurrectio et vita.* Regenerat enim Filius vt Mediator, & vt vitis in qua palmes insita viuit & fructificat. Ioh. 15.1. De Spiritu Sācto suprà dictum est: *Nisi quis natus fuerit ex aqua & Spiritu*, &c. Est enim Spiritus Sanctus veluti vis & anima seminis, hoc est, verbi Dei.

Morti & resurrectioni Christi regeneratio nostri tribuitur vt merito & efficaciæ. Merito quidē, quia merito mortis suæ nos Christus à iure mortis liberauit, & resurrectionis merito nobis vitam comparauit. Efficacia verò, quia Christus à nobis apprehensus fide efficax est in nobis & morte & resurrectione sua. Morte quidem, ad mortificandū corpus peccati. Resurrectione verò, ad nouitatē vitę meditandā. Quòd ergo mortificatur in nobis peccatum, efficacia fit mortis Christi, & hæc mortificatio, regenerationis nostri inchoatio est. Quòd aūt viuificatur in nobis spirit9, efficacia fit resurrectionis Christi. Vnde fit, vt in nouitate vitæ ambulemus, præbeamus corpora nostra arma iustitiæ Deo. Rom. 6.13.

Lauacro aquæ siue externo Baptismo tribuitur regeneratio nostri, quia Baptismus de nostri regeneratione quæ fit virtute Spiritus Sancti, testatur, & hanc ipsam regenerationē obsignat. Sunt enim Sacramenta signacula promissionū, quas verbum proponit, & fides apprehendit.

Fidei tribuitur regeneratio nostri vt instrumento recipienti semen illud immortale in cor hominis. Dedit enim potestatem filios Dei fieri qui credunt in nomen eius. Nā qui credit, & iustificatur, & donatur S. Sancto, per quem in nouum hominē regignitur. Hìc discernendum est inter perfectam veramq; fidem, & eius spectrū. Perfecta & vera fides Christum apprehēdit, cui insiti homines de nouo gignuntur. Nā Christus intra nos habitans, mortificationem & viuificationē per suum Spiritum operatur, quę vbi non sentiuntur, ibi nequaquam est vera fides & perfecta, sed tantùm eius inane spectrū. Cùm enim fide iustificatur aliquis, fieri non potest, quin simul sanctificetur: & prout fides crescit: ita regeneratio incremēta sumit, vt pro regenerationis incremētis dicamur adolescere in Christo. Voco autem perfectam fidem, quæ constat notitia promissæ misericordiæ & fiducia in eandem, etiamsi gradibus non est absoluta.

Ministris Euāgelij tribuitur regeneratio nostri tanquam agricolis, qui semen incorruptibile verbum Dei iaciunt, dum prędicant Euangelium Iesu Christi. Ita enim ait Apostolus: *In Christo Iesu per Euangelium vos genui.* Præclara sanè natiuitas, in Christo nasci, & fieri Christi membra per semen incorruptibile, quod est Euāgelium, quod vt iacitur à præconibus verbi per prædicationem Euangelij: ita fide in agrum cordis recipitur, vt Filij Dei nascamur credentes.

Iā de effectibus regenerationis pauca adiiciamus.

mus. Effectus regenerationis seu fructus sunt A noui hominis noui motus & actiones congruentes huic spirituali natiuitati, hoc est, vt vno verbo dicam, noua obedientia, qua vt veterem hominem mortificamus: ita per spiritum fidei, nouum excitamus, vt in nouitate vitæ ambulemus. Sunt ergo duæ partes nouitatis eius, quæ à regenitis requiritur, videlicet mortificatio veteris hominis, & viuificatio spiritus. Hæ partes vno sanctificationis nomine intelliguntur. Est siquidem Sanctificatio nihil aliud quàm segre- B gatio hominis regeniti à prophanitate gentium per mortificationem carnis, & coniunctio eiusdem cum Deo per viuificationem spiritus, vt iam sit Deo hostia pura & accepta. De priori parte loqtur Paul. Coloss. 3.5. *Mortificate*, inquit, *membra vestra terrestria*, id est, omnem vim & vigorem naturæ deprauatæ restinguite, quæ natura vos deorsum trahit, & prauos illos motus spiritui repugnantes in vobis ciet. Hos motus & cupiditates prauas eleganter vocat membra, C quibus scilicet vetus homo, id est, ratio, voluntas & sensus hominis deprauata, perinde vtitur vt corpus membris suis, vtpote quæ ipsius etiam corporis membra secum trahit. De posteriori parte loquitur Paulus ad Rom. 8.14. *Quicunque Spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei.* Aguntur autem Spiritu Dei, qui actiones corporis mortificant, & per iustitiam Deo seruiunt, ita vt nihil magis in voto habeant, quàm vt totam suam vitam Deo subiiciant. De vtraque parte simul D loquitur Paulus cùm ait: 1. Thess. 4.3. *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestri.* Et ad Rom. 8.10. *Si Christus in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum*, id est, victimam Christi, qui est efficax in vobis, *Spiritus verò vita propter iustitiam.* Ad Philip. 3.3. vtitur Apostolus alia loquẽdi figura, qua regenerationis effectum explicat, cùm ait: *Nos circumcisio sumus, qui Spiritu Deum colimus & gloriamur in Christo, & in carne non confidimus.* Hic Paulus ascendit ab vltimo effectu regenerationis ad E primum, quia posteriores effectus sæpè magis incurrunt in oculos, & sensus hominum, cùm priores velut intus latent, soli Deo & homini in quo sunt, cogniti. Nos igitur ordinem consecutionis sequentes proponamus effectus, quos hic Paulus enumerat. Sunt autem tres: videlicet amputatio fiduciæ carnis, gloriatio in Christo, & spiritualis Dei cultus.

Amputatio fiducię carnis est, quando in nullam rem extra Christum collocamus fiduciam. F Caro enim hoc loco significat quidquid extra Christum est.

Gloriatio in Christo est, totius salutis fiduciam in vno Christo collocare vnico mediatore & saluatore.

Cultus Dei spiritualis, est obedientia ex fide præstita in gloriam Dei, quæ obedientia consistit in pietate erga Deum, charitate erga proximum, modestia & innocentia in vita, & fide in vocatione. Breuiter, regenerationis effectus G sunt virtutes omnis generis, quarum choros ductat fides, adiunctis sibi spe & charitate, quæ tres à Paulo vt præcipuæ nominantur. Nã hæ & causæ sunt, & moderatrices aliarum omnium virtutũ, quæ in ipso decalogo præcipiuntur, & præcipuè numerantur à Paulo ad Galat. 5.22. quos vocat fructus Spiritus.

Iam vnusquisq; nostrûm se probet tanquam ad Lydium lapidem, an sit regenitus nec ne. Si sentis fidem: si sentis Christum in te habitãtem: si sentis efficaciã mortis & resurrectionis Christi in te, si sentis luctam spiritus & carnis: si carnis omnem fiduciam abiicis: si gloriaris in Christo: Denique, si nihil magis tibi in votis est, quã vt Deo totam tuam vitam approbes in vero timore & obedientia, testimonia habes, q; verè sis per Spiritũ regenitus & noua creatura in Christo Iesu. Nec aliud vult Paulus cùm ait: 1. Tim. 1. 18. *Milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam.* Ex his cõcluditur, quàm sint necessaria bona opera, quæ tametsi non sunt causæ iustificationis: tamen testantur de Spiritu Sancto, cuius gratia regeniti sumus in nouos homines, vt non amplius carni & Sathanæ, sed iustitiæ & Deo militemus.

9 Respõdit Nicodemus: Quomodo possunt hæc fieri?

Etsi Nicodemus rectè facit, quòd suam agnoscat ignorantiam, & in discendo tarditatem: tamen in hoc culpandus est, quòd doctoris sui, quem agnouit diuinitus missum, vtpote armatũ diuinis miraculis, certissimę doctrinæ opponit adhuc impossibilitatem. In primo ergo dignus est, quem discentes imitentur: In altero minimè. Hoc Nicodemi factum, quàm verum sit dictum Pauli, ostendit 1. Cor. 2.14. *Animalis homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei.* Monemur ergo vt in mysteriis religionis oculos carnis claudamus, & oculis fidei intenti simus in ea quæ Dominus loquitur, idque exemplo patris nostri Abrahami.

10 Respondit Iesus & dixit illi: Tu es ille magister Israelis, & hoc ignoras?

Non solùm tardiorem discipulum taxat Dominus, eique exprobrat, quòd cùm sit aliorum magister, ipse tamen ignoret quæ scire maximè referebat: verùm etiam dolet vicem populi Dei, non habentis doctorẽ, sed errãtis instar ouium sine pastore. Vtinã Nicodemus hîc non haberet multos socios in magnum Ecclesiæ Dei detrimentum, idque non solùm in Papatu, vbi meræ tenebræ regnant: verumetiam inter nos. Multi ambiunt officia & dignitates amplosque reditus, pauci verò curã habent officij fideliter præstandi. Multi magis sunt soliciti pro consequendis Parochiis, quàm pro consequenda doctrina necessaria, putãtes satis esse strenuè clamare, & verba vix intellecta ex Postillis detonare. Etsi autem horum iudicium horribile erit in extremo die, maius tamen futurum est eorum, qui tales ad ministeria Ecclesiæ Dei, quam ipse suo sanguine redemit, admittunt. Non ergo Paulus adeo seriò absque grauissima causa hortatur Ephesinos Episcopos Actor. cap. 20.28. cùm ait:

Attendite vobis & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos ad pascendam Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo. Sciant igitur qui aspirant ad sanctissimum ministerium in Ecclesia Dei, arduum esse officium, & requirere summũ studium & vigilantiam in doctrina & moribus. Sciant, vt summa præmia sunt proposita rectè fungentibus officio, iuxta dictum Daniel. 12. 3. *Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates:* ita horrendas pœnas manere eos, qui Ecclesiam Dei sibi commissam fraudulenter produnt. Nam horum sempiternum erit opprobrium. Cogitent turpe esse in doctore, ignorare quæ scire oporteat: turpius, vendicare sibi earum rerum scientiam quam non habet: turpissimum, cum doctrina vitam moresq; pugnare. Primum, facit ineptum. Secundum, stultum. Tertium, mendacem & sui ipsius iudicem. Nam quisquis rectè docet, & malè viuit, toties se ipsum condemnat, quoties quod rectum est, docet, & non facit. Deinde qui docet tantùm, & non facit, ipse doctrinæ suæ detrahit pondus. Quis enim obtẽperet, cùm ipse præceptor doceat non obtemperare? Bonum est autem recta & honesta præcipere, sed nisi & facias, mẽdacium est. Et incongruens atque ineptum est, non in pectore, sed in labiis habere bonitatem. Simus ergo memores dicti Sapientis: *Fac in tuo stes ordine, in eoq; assiduò verseris, atque in tuo officio munereq; consenescas.* Item: *Ne mireris opera hominis scelerati, confide Domino, atq; in labore tuo perseuera.*

11 Amen Amen dico tibi: Quod scimus, loquimur, & quod vidimus, testamur, & testimonium nostrum non accipitis.

Duo continet hæc asseueratio, Christi videlicet testificationẽ de cœlesti doctrina, quam ipse & Iohannes profitebantur, & reprehensionem Pharisæorum. Habet autem hæc reprehensio tacitam collationẽ, ac si diceret Dominus: Vos Pharisæi quod nescitis, loquimini, & quod non vidistis, testamini, & tamen vobis tanquam diuinitus missis doctoribus creditur. At ego & Iohannes, quod scimus, loquimur, & quod vidimus, testamur, nobis tamen non creditur. Quid quæso indignius quàm falsum testimoniũ amplecti pro vero, & verum cœlesteq; tãquam falsum repudiare? Huius Pharisaicę cœcitatis exẽpla hoc die videre licet in Papatu. Volunt videri doctores Ecclesiæ, docent quæ ignorant, testantur, quod non viderunt, ferro & igni persequuntur omnes, qui suam doctrinam non recipiunt & sibi credũt. Vt enim Pharisæi olim suas traditiones in locum verbi Dei substituerunt: ita Papistæ humanas doctrinas, & Patrum traditiones abolito Euangelio in[illegible]nt, & tametsi sibi Ecclesiæ titulum vendic[illegible]men testimonium diuinum traditum in [illegible]turis Propheticis & Apostolicis non admittunt. Pluris enim faciunt vnam sententiolam Thomæ Aquinatis, quàm sexcenta testimonia ex diuinis Scripturis petita.

12 Si terrena dixi vobis, & non creditis, quomodo, si dixero vobis cœlestia, credetis?

Exaggerat reprehẽsionem Pharisæorũ, sumpto argumento à maiori ad minus. Qui non credit terrena, id est, ea quorum vsus & experientia est necessaria in hac vita super terram, multò minùs credet cœlestia, quorum vsus & fruitio perpetua erit in cœlis post hanc vitam. At vos Pharisæi non illa creditis, multò minùs hæc credetis. Qui vocabula, *Terrena & Cœlestia*, ad materiam doctrinæ referunt, falluntur. Nam Græcę voces omnem ambiguitatem tollũt, quę significant, ea quæ hîc dicuntur, non ad materiam, sed ad loca diuersa & status hominum diuersos referenda esse, videlicet ad terram in qua habitamus, dum hoc mortale corpus circumferimus, & ad cœlum, ad quod aspiramus. Nam vt ἐπίγεια dicũtur, quasi τὰ ἐπὶ τῆς γῆς γιγνόμενα, i. quæ hìc in terris fiunt, & quorum vsus Ecclesiæ militanti in hac vita est necessarius, etiamsi si materiam spectes, planè diuina sunt: ita ἐπουράνια dicuntur ea quæ in cœlo olim gerentur, & quorũ perpetua fruitio erit in æterna vita. Hoc ad vtrumque referendum est, videlicet ad cognitionem & bonorum copiam. Cognitio in hac vita ex parte est, sed tamen tanta quæ viam mõstrat ad immortalitatem. In futura autem vita erit perfecta & omnibus gradib. absolutissima. Hinc Paulus 1. Cor. 13. 9. *Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: cùm autem venerit id quod perfectum est, abolebitur id quod est ex parte.* Itẽ vers. 12. *Nunc cernimus per speculum in ænigmate, tunc facie ad faciem.* De bonorum cumulo & abundantia idem Apostolus in hunc modum loquitur, 1. Cor. 2. 9. *Nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ Deus præparauit diligentibus se.*

13 Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis qui est in cœlo.

Vide quæso quàm apta & concinna methodo procedat Dominus in mysterij propositi declaratione. Primùm regenerationis docuit necessitatem. Deinde distinguẽdo inter duplicem natiuitatẽ, testatus est, se non loqui de carnali, sed de spirituali natiuitate. Tertiò proponit duo axiomata seu principia, ex quibus concluditur necessitas regenerationis. Quartò, modum regenerationis similitudine aptissima illustrauit. Nunc autem quinto loco pergit docere, quod in hoc mysterio summum est, videlicet quòd in hac regeneratione oporteat hominem inseri Christo, & fieri eius membrum, quò fiat regni cœlorum capax. Nam cùm vnus Christus ius habeat possessionis cœlestis, vt qui solus tanquam Dominus cœli descenderit è cœlo, & sit in cœlo, necesse est, vt illi veluti membrum corpori, & palmes viti inseratur, quisquis regni cœlorum particeps fieri cupit. Siquidem Christus qui & homo & Deus est, hominem & Deum solus coniungere, vt vnicus mediator & placator iræ Dei, potest: Atque hæc sententia huius dicti summa est. Videtur autem Domi-

nus

nus hîc respexisse ad scalam Iacob. Vt enim Angeli Dei visi sunt Iacobo ascendere & descendere per scalá, cuius ima pars terram, suprema cœlum attingebat, Genes. 28.12. ita Filius Dei solus est, per quem & in cœlum ascenditur & descenditur. Vide quæ annotauimus in fine 1. capitis.

Porrò hoc dicto Christi rursus refutatur opinio Pharisaica de prærogatiua seminis Abrahæ, de merito sacrificiorum, de iustitia Legis. Præterea quoque alius error Pharisęorum hîc taxatur, qui putauerunt, Mesiæ officium esse mundi imperia sibi subiicere, non intelligentes ne primam quidem promissionem: *Semen mulieris conteret caput Serpentis*, hoc est, Mesias opera Diaboli destruet, ac vitâ ęterna donabit electos, hoc est, omnes qui in ipsum crediderint. Tametsi autem modum quo Christo inseramur, & eius membra efficiamur, abolito peccato per mortẽ Christi, proximè sequente sententia exponit Dominus: tamen hîc monendos esse auditores duxi de discrimine inter iustificationem & regenerationem, quæ tametsi naturâ coniuncta sunt cum fide remissionis peccatorum: tamen res sunt diuersæ, & distincta mediatoris beneficia, quæ à se inuicem separari nequeunt. Adeo enim coniunctę sunt iustificatio & regeneratio, vt vtrauis in subiecto posita, concludatur altera, iuxta regulá: *Cùm proprietates diuersæ & distinctæ pendẽt ab vna eademq; causa, valet consequentia ab vna ad alteram, propter communem dependentiam.* Rectè igitur sequitur: Abraham fide iustus est. Igitur Abraham est regenitus. Abraham regenitus est. Igitur est fide iustus. Vtrunque enim cum fide remissionis peccatorum cohæret. Tametsi autem hæc consequentia necessaria est: tamen qui ex regeneratione iustificationem facit, vel contrà ex iustificatione regenerationem, quæ necessariò distinguenda sunt, perperàm confundit, & occasionem controuersiis prębet, non discernens inter beneficium imputationis, & beneficium Domini, quod infunditur, & reipsa in homine existit. Iustificatio siquidem est imputatio iustitiæ alienę, nempe Christi, quæ non est qualitas in nobis vlla. At regeneratio ipsa in nobis est, videlicet viuus in corde sensus Spiritus Sancti nos regenerantis. Etsi igitur iustificatio implicitè continet regenerationem, & regeneratio similiter iustificationem: tamen vt discernatur beneficium iustificationis à qualitatibus, quas in nobis efficit Spiritus Sanctus, necesse est vt agnoscatur iustitia, qua iusti sumus coram Deo, esse obedientia Christi, & non nostra.

Præter ea quæ hactenus diximus, continet hęc asseueratio Domini tria, videlicet, quòd ipse Iesus sit verus Deus, verus homo, vnus Christus seu vna persona. Quæ tria necessariò requiruntur in Mesia. Nam nec seruare potest nisi sit Deus, nec redimere debet nisi sit homo, & neutrum potest nisi vnus & idem, sit Deus & homo.

Quòd sit verus Deus, ex eo euidentissimè patet, quòd simul & semel in terra sit & in cœlo. *Descendit*, inquit, *de cœlo, & est in cœlo.* Vt ergo secundùm visibilem carnem erat in terra: ita secundùm inuisibilem maiestatem in cœlo & in terra, imò vbique. Cùm igitur solius infinitę naturæ sit, hoc est, diuinæ, esse eodem temporis articulo in locis pluribus, & maximè distantibus: Et hoc Iesu Mariæ filio tribuitur, necesse est fateri illum verum Deum esse. Basilius magnus ex hac Dei proprietate extruit demonstrationem de Spiritu Sancto, qua concludit ipsius veram diuinitatem hoc modo: Omnis creatura habet substantiam circumscriptam. Spiritus Sanctus non habet substantiam circumscriptam. Igitur Spiritus Sanctus non est creatura. Etsi autem inuisibiles creaturę loco & finibus non circumscribũtur: tamen proprietate substantię finiuntur. Est proinde hæc demonstratio de diuina natura Mesiæ imprimis obseruanda. Mesias est simul & semel in cœlo & in terra, imò vbique. Igitur est Deus. Siquidem solius Dei est, vbique substantiâ & potentiâ præsentem esse.

Quòd sit verus homo, ex eo patet, quòd se nominet hominis filium, hoc est, hominem de homine natum. Qui putant Christum ideo se vocasse filium hominis, quòd sit filius vnius hominis, videlicet Mariæ virginis, ex eo refelluntur quòd Spiritus Dei sæpissimè Ezechielem Prophetá filiũ hominis nominet. Sed quatuor aliæ huius appellationis causę illustres reddi possũt.

Prima, Christus filius hominis dicitur, quia ab Adam communi patre est genitus, Lucæ 3. vt significetur, quòd salus à Christo allata, sit toti generi humano communis: hinc ergo petamus consolationem in tentatione particularitatis.

Secunda, vt se verũ hominem ostendat, constantem anima rationali & corpore cum omnibus proprietatibus naturalibus veri hominis.

Tertia, vt significet magnitudinem sui amoris erga genus humanum, qui cùm esset in forma Dei, assumpsit formam serui, id est, hominis, verus homo factus, obediens patri vsq; ad mortem crucis. Vt hanc humilitatem Filij Dei plenius describeret Bernardus, tres descensus Domini in terram gradus facit. Quorum primus fuit à summo cœlo vsque ad carnem. Secundus vsque ad crucem. Tertius vsque ad mortẽ. Quibus gradibus descensus opponit tres gradus ascensus. Quorum primus, gloria resurrectionis. Secũdus, potestas iudicij. Tertius, consessus ad dexteram Patris.

Quarta, quia Christus Adam secundus est, cuius typus fuit primus Adam, creatus ad imaginem & similitudinem Dei, rectè dicitur filius Adam, hoc est, hominis. Verùm quia primus Adam amisit per peccatum imaginem Dei, venit secundus Adam de cœlo, cœlestis imago personæ Patris naturalis, vt in nobis repararet imaginem Dei, atq; ita nos in illo, quasi noua creatura, imagine Dei ornata nasceremur. Omnino enim decuit, vt per naturalem Dei imaginem, imaginis Dei per gratiam fieremus participes.

Quòd Iesus Filius Dei & filius hominis sit vnus Christus seu vna persona, ex alternatione

prędicationis idiomatum manifestum est. Nam cùm proprietates diuinæ naturæ attribuuntur Filio hominis, & rursus proprietates humanæ naturæ attribuuntur Filio Dei, necesse est, modò harum prædicationum veritas saluetur, vt fateamur Deum & hominem vnam personam esse seu vnum Christum. Hinc Augustinus: *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit, Filius hominis qui est in cœlo: quò hæc pertinent? nisi vt intelligamus vnam personam esse Christum, Deum & hominẽ.* Christus ergo vnus est: Verbũ, anima & caro vnus Christus: Filius Dei & Filius hominis, vnus Christus: Filius Dei semper, Filius hominis ex tempore: tamen vnus Christus secundùm vnitatem personæ. Sic erat Filius hominis in cœlo, quemadmodum erat Filius Dei in terra: Filius Dei in terra in suscepta carne: Filius hominis in cœlo in vnitate personæ. Vera est ergo hæc propositio: Filius hominis est in cœlo, qa est Deus. Loquitur autem respectu temporis, quo Christus cum Nicodemo locutus est. Item: Deus in terra visus est, quia est homo.

Porrò cur oportuerit Messiam esse Deum, cur hominem, cur vnam personam, cur, quomodo & quando alternentur idiomata naturarum, & quis sit horũ omnium vsus & fidei πρᾶξις, suprà annotauimus in primo capite in enarratione huius propositionis: *Et Verbum caro factum est.* Eò ergo remitto Studiosos. Nam si toties eadem integrè essent explicanda, quoties occurrũt, nec finis lectionum foret, nec sine tædio auditorum hoc fieri posset.

14 Et quemadmodũ Moses exaltauit serpentem in deserto: ita exaltari oportet Filium hominis.

12 Vt omnis qui credit in eum, nõ pereat, sed habeat vitam æternam.

Veritatem cum figura seu vmbra cõfert Dominus, idque ideo, vt & ostendat suam doctrinam non nouam esse, vt existimabat Nicodemus: & doceat peccatum non tolli per sacificia legalia, vt idem putabat: sed requiri mortẽ Messiæ (quam adumbrabant sacrificia vetera) cuius meritum credentibus applicatur, vt immunes sint à peccato, quod homines exclusit à cœlestis hæreditatis possessione.

Continet autẽ hic locus tria, videlicet figurá, mortem Messiæ, & modum applicationis.

Figura, Num. 21. 4. proponitur, in qua populi culpa, pœna, pœnitẽtia, remedium, & significatio spectentur. Culpam pœna diuinitus comitatur: Gratia pœnitentibus remedium offert: Significatio remedij materiam, mortem Domini, annunciat.

Culpa populi describitur in hanc sentẽtiam: *Cùm proficiscerentur Israelitæ de monte Hor per viam, quæ ducit ad mare rubrum, vt circuirent terram Edom, tædere cœpit populum itineris et laboris. Locutusq; cõtra Dominum & Mosen ait: Cur eduxisti nos de Ægypto, vt moreremur in solitudine, deest panis, non sunt aquæ, anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo.* Hactenus de culpa. Populus itineris difficultate & laboris magnitudine fatigatus, ex impatientia ,prumpit in querelá aduersus Dominũ & Mosen, & oblitus mirandę liberationis ex seruitute Ægypti, quæ non minùs quàm mors ipsa onerosa & grauis fuit, iam Deo & eius ministro Mosi exprobrat factum, & beneficium summum, maximum maleficium interpretatur. Insuper etiam ad præsentem benedictioné qua diuinitus Dominus istum populum in deserto miraculosè aluit, nauseare incipit, & contemnit tanquam rem vilissimam cibum cœlestẽ, quem antea auidissimè expetiuit, & maxima animi alacritate percepit, in qua re cernere est & inconstantiam & ingratitudinem populi.

Porrò si penitiùs hanc culpam populi introspiciamus, inueniemus non solùm Israelitarum culpam hîc describi: verumetiam omnium hominum (qui Spiritu Dei non sunt regeniti, docti & confirmati) ingenium tanquam in tabula quadam depingi. Neq; hoc mirum est, cùm idẽ fons mali sit in omnibus filiis hominum. Cùm igitur homines aduersis casibus premũtur grauiùs, subinde labascunt, paulatim fiũt impatientes. Impatientia victi nõ suam culpá agnoscunt, quod facere deberent: sed causam malorum in Deum ipsum & in eius ministros transferunt. Hinc querelæ, hinc murmura, hinc cæcitas, obliuio, atque detestãda ingratitudo cum beneficiorũ Dei præsentium extremo contemptu. In principio renati Euangelij in hoc regno multi fuerunt, qui tãquam liberationem ab Ægypto, imò ab inferno, beneficium hoc Dei interpretati sunt, nihil fuit illis dulcius cęlesti cibo, h. e. doctrina Euangelij. Sed quid factũ est? Paulatim laboribus & cruce multi facti sunt impatientes, multi adeo ingrati, ꝙ cõquesti sint, se de medio regni Antichristi exemptos, accusent Deũ, culpam impingant ministris Euangelij ad sua scelera conniuentes, nauseent ad cibum cœlestis doctrinæ, ac sua ingratitudine & amentia iram Dei prouocent magis magisque.

Pœna populi (quam secundò loco considerandá dixi) his verbis à Mose describitur: *Quamobrem immisit Dominus in populum vrentes serpentes, qui mordebant populum, & mortuus est multus populus in Israel.* Vide quàm sit iusta & conueniens culpæ, pœna. Vt culpa paulatim creuit quasi venenum serpentinum, & magis magisq; exarsit, donec ad contemptum Dei summum peruentum est: ita pœna ex ictu serpẽtum vrentium serpit, & paulatim calore sitim inducẽte aucta est, donec pestilẽti flamma peccatores è medio sustulit. Vt igitur ore virus maledicẽtiæ in Deum & in Mosen eiaculati sunt serpentibus similes: ita serpentes lethiferum venenum in eos euomuerunt, vt iusta talionis seruaretur pœna. Solet enim Dominus pœnas delictis ita attemperare, vt appareat aliqua proportio culpæ & pœnæ, non ꝙ vlla pœna in hoc mundo sufficiat ad culpam delendam, qua lęsa est diuina maiestas: sed vt sit testimonium æternarum pœnarum, nisi fiat remissio.

Pœnitentia populi hisce verbis describitur: *Venerunt*

Venerunt ad Mosen atq; dixerunt: Peccauimus, quia locuti sumus aduersus Dominũ et te. Ora vt tollat à nobis serpentes. Et orauit Moses pro populo. Vt plaga hominem culpæ admonet suæ: ita plaga & culpa simul ad pœnitentiam inuitant. Siquidem Deus vt pœnitentes misericordia recipit: ita impœnitentes damnationis iudicio reseruat. Nam punit vt pater, ne puniat vt iudex. Est autem furoris Domini certissimum indicium, quando peccatores sine castigatione permittit viuere. Quẽadmodum autor Epistolæ ad Hebr. 12.6. testatur, cùm ait: *Quem diligit Dominus, castigat: flagellat omnẽ filium quem recipit.* Et paulò infrà vers. 8. *Quòd si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, certè spurij & adulterini estis, & non filij.* Signum ergo paterni amoris est, quòd Deus peccatores flagellet, qui si cõtumaces esse perrexerint, è familia Dei excluduntur, sententiæ mortis subiacent, & reseruãtur æternis pœnis. Proinde cùm castigamur, agnoscamus & iustũ Dei iudicium, & paternam misericordiam. Iudicio punit peccatũ, vt ex misericordia inuitet ad pœnitẽtiam.

Porrò in hoc exemplo Israelitarum agẽtium pœnitentiam, videre est, quòd vera pœnitentia sit dolor de peccato admisso, cum spe veniæ, & promissione emendationis vitæ in posterum. *Peccauimus,* inquiunt, *quòd locuti sumus aduersus Dominum & te.* Hæc est peccati agnitio & confessio perpetrati peccati. *Ora vt tollat nobis serpẽtes.* Hæc spes veniæ est, quæ non potest esse sine fide in mediatorem, quę fides propositum emendationis adiunctũ habet. Nos rectà ad Messiam contendimus, freti ipsius merito & intercessione: *Si quis peccauerit,* inquit Iohannes, 1. Ioh. 2.1. *aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantùm, sed pro totius mundi.* Est proinde Christiana pœnitentia conuersio hominis (agnoscentis suum peccatum, & dolentis quòd Deum offenderit) per fidem in Iesum Christum, cum promissione obedientiæ in posterum. Sunt proinde tres partes pœnitentiæ seu conuersionis, videlicet antecedens, dolor ex agnitione peccati & iræ Dei: formalis, fiducia in Christum mortuum pro peccatis nostris: & consequens, videlicet noua obedientia. Hæ tres partes in vera pœnitentia & salutari necessariæ sunt, sed diuersimodè. Dolor ob peccatum, quem cõtritionem vsitatè vocamus, necessarius est ad obstaculum remouendum: fieri enim non potest, vt peccatum adhuc in homine regnans per suas concupiscẽtias remittatur. Sola fides necessaria est ad beneficium mediatoris consequendum, atq; ad eiusdem iustitiam nobis imputandam. Hac sola fide homo iustificatur absq; omnibus operibus præcedentibus, coniunctis & consequentibus. Cum hac fide iustificationis regeneratio quoq; coniuncta est, quæ à iustificatione ipsa diligenter est distinguenda, vt intelligatur beneficium mediatoris proprium. Noua obedientia, fidei, iustificationis & regenerationis effectus, est necessaria, vt iustitiæ & regenerationis fructꝰ proprius: fieri enim non potest, vt peccatum remittatur, vbi manet propositum peccandi. Et Bernardus rectè ait: *Inanis est pœnitentia, quam sequens coinquinat culpa.* Proinde vt proposito peccandi succedat noua obediẽtia & sanctũ propositum, necesse est. Vbi enim manet propositum peccãdi, vastatur conscientia, & fides planè mortua est. Quare Paulus ait 1. Timoth. 1.18. *Milita bonã militiam retinens fidem & bonam conscientiam, quam quidam reiicientes, circa fidem naufragium fecerunt.*

Porrò hęc noua obedientia, vt summatim dicã, absoluitur pietate erga Deum, charitate erga proximum, sanctimonia vitæ, & diligẽtia in vocatione. Plura de pœnitentia aliàs diximus.

Remedium aduersus plagam populi hisce verbis à Domino proponitur: *Et locutus est Dominus ad Mosen: Fac æneum serpentem, et pone eum super lignum. Quicunque morsus fuerit, et aspexerit illum, viuet. Fecit ergo Moses serpentem æneum, quem posuit super lignum, quem cùm percußi aspicerent, saluabantur & viuebant.* Hoc remedium fuit diuinitus propositum contra morsus serpentum: In quo ante omnia spectãdum est, ꝙ non in serpente æneo, vitæ ac actionis experte, fuerit vis sanãdi, vt nec in piscina Siloë, nec in Iordanis aqua, in qua se Naaman ex Prophetæ mãdato & abluit & mundatus est à lepra sua: Sed in promissione diuina, & fide promissionis. Nõ ergo res quam Dominus mandat, æstimãda est ab externa specie, quę in oculos & in sensus incurrit, sed ex decreto voluntatis Dei, qui singulari sua sapientia res ordinat in nostros vsus, prout expedire optimè nouit. Nostrum proinde erit iussa facere, & nobis persuadere, quòd ea quæ iubet, velit, & quæ promitt, possit. Cùm igitur aqua externa iuxta institutionem Christi abluimur, cùm pane in Cœna vescimur & vino potamur, oculis fidei intueamur promissionẽ diuinam, & statuamus nos internè ablui sanguine Christi, & purgari à fœdissima peccatorum lepra: statuamus nos ali & recreari vero corpore & sanguine Domini iuxta ipsius promissionem, qui potest quidquid promisit, quia omnipotens est, & vult, quia optimus.

Significatio serpentis ænei iam consideretur. Dictum Lactantij, videlicet minora & exigua magnorum figuras & præmonstrationes esse, huc optimè quadrat. Nam vt id quod significat, videlicet signum aspectabile ænei serpẽtis, planè exiguũ est, vt nulla sit eius ad id quod significatur, ratio & proportio, si dignitatis gradus spectes. Quare altiùs mente eleuata, quid hìc significetur, expendamus. Ante omnia ergo hîc scire oportet, cur Diabolus serpens, cur homo serpens, cur Christus serpens dicatur. Deinde cur non verus serpens: sed æneus, cui assimilatus est Dominus, sit à Mose suspensus.

Diabolus ideo serpenti confertur, quia vt serpens occultè serpit, & paulatim se applicat, donec venenum euomuerit in pernitiem animalium: ita Diabolus occultè & astutè illabitur, donec homines veneno suo occiderit. Primùm enim pertentat sensus: Deinde sensibus victis, se medullis hominis atque ossibus implicat &

immergitur. Tandem nidum in corde hominis sibi ædificat, & eum lethifero veneno enecat, vt videmus in primis nostris parẽtibus, cùm quod Deus affirmaret, de eo mulier dubitaret, ipse astutè negaret, accusans Deũ mẽdacij & inuidię.

Homo dicitur serpens, siquidem corpus hominis per transgreſsionem factum est veluti serpens, in quo venena serpentis latent, depascentia animam hominis atque adeo ipsum hominem perdentia.

Christus dictus est serpens duabus de causis: Primùm propter corpus nostrum quod assumpsit, verùm sine peccato & veneno Diaboli, sed propter similitudinem, vt infrà dicetur, serpens dictus est. Deinde propter ignominiam & contemptum, sicuti ipse testatur Psal. 22. 7. *Ego sum vermis, & non homo, opprobrium hominis & abiectio plebis.* Quanta hæc Filij Dei humiliatio fuerit, nec Angeli nec homines satis cogitare possunt. Deinde scire oportet, cur non verus serpens, sed æneus à Mose suspensus sit, videlicet vt significaretur, Filium Dei assumpturũ corpus humanum, sed sine veneno. Huc dictum Ambrosij facit: *Non verus serpens est suspensus, quia in veritate quidem corporis, sed sine veritate peccati suscepit Dominus speciem peccatoris, vt per lubricum infirmitatis humanæ, simulando serpentem, depositis carnis exuuiis verè destrueret serpentis astutiã. Bonus ergo serpens Christus, vt qui de ore suo remedia, non venena fundat.* Huc Augustini eruditam huius figuræ enarrationẽ ascribam: *Quid est,* inquit, *exaltatus serpens nisi mors Christi eo significandi modo, quo per efficientem id quod efficitur, significatur? A serpente quippe mors venit, qui peccatum, quod mori mereretur, homini persuasit. Deus autem in carnem suam non peccatũ transtulit, tanquam venenum serpẽtis, sed tamen transtulit mortem, vt esset in similitudine carnis peccati pœna sine culpa: Vnde in carne & culpa solueretur & pœna. De maledicto ergo vicit maledictum, de morte mortem, de peccato peccatũ, de serpente serpentem: maledicta mors, maledictum peccatum, maledictus serpens, & hæc omnia in cruce triumphata sunt. Vt tunc, quicunque fuit à serpente percussus, serpentem æneum respiciebat, & sanabatur: ita nũc humanum genus, quod à spirituali serpente percussum fuerit, Christum credendo respicit, & sanatur. Tunc vnusquisque respiciebat serpentem mortuum, vt posset euadere viuum: nunc verò qui vult vitare Diaboli venenum, Christum respiciat crucifixum. Serpens æneus in ligno positus venena viuorum serpentum superauit: & Christus in cruce suspensus & mortuus antiqua Diaboli venena restinxit, & omnes, qui ab eo percußi fuerant, liberauit. Quicunq; ergo tunc percussus non vidit serpentem illum æneum, moriebatur: ita nunc nisi qui in Christum crucifixum crediderit, Diaboli veneno premitur & occiditur. Et vt serpens gustata hominis saliua, extinguitur: ita homo gustato serpentis veneno moritur, nisi ad serpentem suspensum, hoc est, ad Christum crucifixum, fide respiciat. Tunc enim quemadmodum serpens Mosis deuorauit omnes serpẽtes magorum Ægypti, Exod. 7. 12. ita Christus omnia serpẽtina inferni restinguit venena.*

Cęterùm cùm ex iis, quę diximus de serpente, qui est imago Diaboli hostis humani generis, propter astutiam & naturalẽ malitiam, quęri potest, cur Dominus iubeat suos discipulos imitari serpentes, cùm ait Matthæi 10. 16. *Estote prudentes sicut serpentes.* Etsi autem serpentes infames sunt propter venenum lethiferum & astutiam: tamen quatuor sunt, in quibus eos imitari vtile est. Quorum primum est, vt sicut serpentes declinãt eos quibus sunt exosi: ita discipuli Domini declinent eos, qui se oderũt & persequuntur Euangelij causa. Ita enim Dominus se interpretatur vers. 22. *Et eritis exosi omnibus hominibus propter me.* Item vers. 23. *Cùm persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam.* Item vers. 14. *Quicunque non receperit vos neq; audierit sermones vestros: exeuntes foras de domo vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus vestris.* Secundò, vt serpens accessurus bibendi gratia fontem, priusquam bibat, omne venenum euomit: ita nos accessuri fontem viuum Iesum Christum precationibus nostris, vt aquã refectionis hauriamus fide, euomamus omne venenũ, odium, iram, malitiam, inuidiam, superbiam: denique omnes cogitationes & affectus pugnantes cũ Lege Dei. Tertiò, quemadmodum serpens obturat aurem ad vocem incantantis, ne vires suas amittat: ita nos obturemus aures nostras ad hæreticorũ voces, ne virtutem quam obtinemus in Christo, amittamus. Quartò, vt serpens abstinet à morsu hominis, ne in pœnam exclusionis de suo domicilio incidat, ita homo cauere debet, ne mordeatur à serpente Diabolo, quod si factum fuerit, à domicilio proprio, quod est regnum Christi, excluditur.

Hactenus de figura & eius circumstantiis: nunc de morte Meſsiæ & mortis ipsius efficacia quædam, quemadmodum à nobis propositum est, adiiciamus. Nihil enim homini æquè salutare est, atque rectè mysterium mortis Christi intelligere, eamq; piè meditari, quæ sola sapientia est electorũ. *Verbum crucis,* inquit Paulus 1. Cor. 1. 18. *pereuntibus quidem stultitia est, nobis autem qui saluamur, Dei virtus est.* Item vers. 23. *Prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Græcis verò stultitiam, ipsis autem vocatis Iudæis & Græcis Christum Dei virtutem & Dei sapientiam.* Sciamus ergo in cruce Christi, hoc est, in morte Domini summam sapientiam Christianorum inclusam esse. Quare cum Paulo in cruce Christi gloriemur, qui 1. Cor. 2. 2. ait: *Non iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum & hunc crucifixum.*

Porrò quia suprà, in enarratione Dicti: *Ecce Agnus qui tollit peccatum mundi,* prolixè, & quanta potui perspicuitate, dixi de mysterio paſsionis & mortis Domini, hîc solummodò definitionẽ repetam, quæ efficaciam & virtutẽ mortis Domini continebit.

Paßio & mors Domini nostri Iesu Christi sacrificiũ est propitiatorium, in quo Filius Dei æternus, homo factus, & æternus Sacerdos à Patre constitutus, seipsum (obediendo Patri vsq; ad mortem crucis) per Spiritum æternum obtulit æterno Patri in ara crucis, maledictionem Legis verè sustinens, vt ista sua oblatione vna & perfectißima satisfaceret iustitiæ Dei pro culpa & pœna humani generis, placaret iram Dei iustißimam, &

mereretur

mereretur hac vnica victima omnibus, qui in ipsum crediderunt, inde vsque à creatione mundi, & qui credunt & credituri sunt vsque ad finem mundi, æternam sanctificationem, hoc est, gratiam, benedictionem, liberationem à maledictione Legis, vitam & salutem æternam, vt & in hoc mundo Deum prædicent, & in omni æternitate conformes Christo effecti eundem perpetuis hymnis celebrent: Huius descriptionis analysin vide suprà loco quem modò nominauimus, vbi etiam exposui causas cur oportuerit Christum in lignum suspendi, & tam ignominiosum mortis genus subire. Vnum saltem dictum Bernardi dignissimum memoria ascribam: *De remissione peccatorum validissimum teneo argumentum dominicam passionem. Vox siquidem sanguinis eius inualuit multò plus, quàm vox sanguinis Abel, clamans in cordibus electorum remissionem omnium peccatorum. Traditus est enim propter peccata nostra. Nec dubium est, quin potentior & efficacior sit mors illius in bonũ quàm peccata nostra in malum.*

Modus applicationis sequitur: *Vt omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

Hæc fides duabus rebus constans, videlicet notitia vera Christi & firma fiducia in eundem secundùm promissionem Euangelij habet promissionem vitæ æternæ non ex suo merito, sed ex merito Christi quem totum apprehendit.

Cæterùm cùm credenti promittitur vita æterna, plura necessariò concurrunt cogitanda. Primùm enim necesse est, fide obtinere remissionem peccatorum, idque ex merito mortis Christi. Siquidem sine remissione peccatorum, nemo capax est regni cœlorum, nemo beatus. Ideo Paulus ad Romanos cap. 4. vers. 7. post Dauidem Psalm. 32. versiculo primo, ait: *Beatus quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata: Beatus vir cui Dominus non imputauit peccatum*. Hanc peccatorum remissionem meruit Dominus per obedientiam crucis omnibus in se credentibus. Ideo Iohannes ait 1. Iohan. cap. 1. vers. 7. *Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato.*

Secundò, necesse est fide obtinere iustitiam, sine qua nemini in vitam ingredi datur. Est enim iustitia via vitæ æternæ vel Christi testimonio dicentis Matth. 19. 17. *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.* Verùm quia propter corruptionem naturæ non possumus Legem præstare, & iusti Legis sententia per nos fieri, venit Filius Dei & Legem præstitit, vt iustitia Legis impleretur in nobis, qui in ipsum credimus. Ita enim Paulus ait ad Romanos, capite 5. vers. 19. *Quemadmodum vnius inobedientia multi*; (id est, omnes secũdùm communem naturæ Legem ab Adam propagati) *sunt constituti peccatores: ita vnius obedientia multi* (id est, omnes credentes) *constituentur iusti.* Est proinde Christus, vt idem Paul. ait, *finis Legis in iustitiam omni credenti*, Rom. 10. 4. Fide proinde obtinetur iustitia, qua Legi Dei satisfit, vt de Abrahamo scribitur Genes. 16. 6. *Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam.* Et Paulus collatione quadã hoc illustrat, cùm ait ad Romanos cap. 4. vers. 4. *Ei qui operatur, merces non imputatur secùndùm gratiam, sed soluitur ex debito. Ei autem qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iustitiam.* Et Rom. cap. 3. vers. 28. *Arbitramur hominem iustificari fide absque operibus Legis* (scilicet à se præstitis.) De hac fidei iustitia plura legantur ad Romanos 3. & 4. ad Gal. 2. 3. & 4. ad Ephes. 2. Ad Philip. 3.

Tertiò ex hoc dicto, quo promittitur credenti vita æterna, necessariò colligitur, fide hominem regenerari. Nam cùm hîc promittitur vita æterna credenti, & suprà dictum est: *Nisi quis natus fuerit denuo, non videbit regnum Dei*, necesse est fide homines regenerari. Huc illud Iohannis pertinet. Ioh. 1. 12. *Dedit potestatem filios Dei nasci iis qui credunt in nomen eius*, hoc est, iis qui credunt in ipsum secundùm nomen eius, videlicet quo nominatur & prædicatur in Euangelio & probatur ex factis. Ex his concluditur, cum fide remissionis peccatorum coniũctam esse gratiam & donum. Gratia quidem, est iustificatio gratuita, qua nobis imputatur iustitia Christi, quæ perfectissima Legis impletio existit. Donum verò est donatio Spiritus Sancti, quo regignimur, vt in nouitate vitæ ambulemus. Etsi autem hæc Christi beneficia perpetuò coniuncta sunt, vt quæ à se inuicem diuelli non possint: tamen accuratè distinguenda sunt, vt mediatoris beneficium à nostro debito obsequio rectè & clarè discernatur. Est enim aliud iustitia Christi, quæ nobis imputatur credẽtibus, quaque iusti apparem⁹ corã tribunali Dei, ac si ipsi Legem impleuissemus: aliud regeneratio nostri, quæ in nobis existit & in nobis sentitur, vnde noua obedientia manat. Facit enim vt non secundùm carnem, sed secundùm spiritum ambulemus.

Præter ea quæ hactenus à nobis dicta sunt, duo obseruentur. Primum, argumentum per contrarium sensum in hunc modum: Vt omnis qui credit, habebit vitam æternam: ita omnis qui non credit, peribit in suo peccato. Immotum est enim hoc dictum Iohannis. Ioh. cap. 3. vers. 36. *Qui non credit in Filium, ira Dei manet super eum.* Est enim sub Lege, cuius iudiciariæ sententiæ duæ sunt: Prior Leuit. cap. 18. vers. 5. *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Posterior Deut. cap. 27. vers. 26. *Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis.* Iam autem cùm calamitates humanæ, vniuersalis corruptio & experientia omnium hominum, testantur neminem Legem Dei implere posse, sequitur omnes homines natos secundùm communem naturæ Legem subiacere Legis damnatoriæ sententię. Vana proinde est imaginatio eorum, qui dicunt, gentes obseruatione suarum Legũ, Iudæos suis legibus & sacrificiis, & Christianos obseruatione Euangelicæ Legis saluari.

Alterum est vniuersalis particula, quæ ad vtrumque membrum æquè referenda est: OMNIS *non credens peribit*: Et, OMNIS *credens vitam habebit æternam*. Hoc est immotum decretum iustitiæ diuinæ, quod non abolebunt Parcarum

tabulæ aut Zenonis familia. Hoc Dei decretum confirmat vniuersale mandatum, quo iubentur omnes homines audire Euangelium eique credere. *Ite,* ait Dominus Marci 16.15. *in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ:* Vniuersalis promisſio, quæ ſine diſtinctione Iudæorum & gentium offert omnibus promiſcuè gratiam. *Non eſt,* ait Paulus Rom. 10.12. *diſtinctio Iudæi & Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum.* Et Dominus ipſe inuitat omnes ſine diſcrimine Matth. 11.28. *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati eſtis.* Vniuerſale λύτρον ſufficiens ad delēda omnia omnium hominum peccata. Dedit enim mediator Chriſtus, vt Paulus 1. Tim. 2. 6. ait, ſeipſum ἀντίλυτρον pro omnibus. Et ipſe Dominus ait Matth. 18.11. *Venit Filius hominis ſaluare quod perierat:* Et vniuerſalis beneficiorum Chriſti obſignatio, quæ fit per Baptiſmum. Nam Dominus iubet baptizari omnes gentes in teſtimonium, quòd omnibus gētibus pœnitentibus remittantur peccata. Hæc quatuor ſemper opponamus tabulis Parcarum, & ſtatuamus, de Deo, & eius voluntate iudicandum eſſe ex ipſius verbo, & non ex imaginationibus hominum, qui contendunt gratiam Dei particularem eſſe, & ſe nō extendere ad omnes.

16 Sic enim Deus dilexit mundū, vt Filiū ſuum vnigenitū dederit, vt omnis qui credit in illū, non pereat, ſed habeat vitam æternam.

Ratio eſt exaltati, id eſt, crucifixi Filij Dei in ſalutem credentium, ſumpta à prima & principali cauſa ſaluationis noſtræ, quę cauſa eſt gratuita dilectio Dei complectentis ſuam creaturam, quam ad imaginem ſuam & ſimilitudinem condiderat. Hoc eò pertinet, vt ſciamus opus ſaluationis eſſe opus totius Trinitatis. Pater ex mera dilectione miſertus generis humani tradidit Filium in mortem, vt ſua victima placaret iuſtam iram Dei. Filius Patri obediens vſque ad mortem crucis, peccatū merito mortis ſuæ expiat, iuſtitiam imputat credēti, intercedit & reconciliat peccatores cum Deo. Spiritus Sāctus ad prædicationem Euangelij efficax eſt, & regignit credentes in nouos homines. Hæc proinde dulciſsima concio opponenda eſt iudicio Legis damnantis omnes non præſtātes Legi Dei perfectam obedientiam: quod Legis iudicium confirmatur calamitatibus, quibus premitur genus humanum, & conſcientiæ teſtimonio, quo homines omnes cōuincuntur de peccato. Nā cùm Deus iuſtus ſit, non punit niſi reos. Quare neceſſe eſt, vt omnes fateantur ſuum reatum, quia omnes mole calamitatum & conſcientię terrore premuntur. Contra hoc iudicium tenēda eſt hæc conſolatio, ꝙ Deus nos diligat, & non puniat vt hoſtes, ſed vt filios, modò filiorum ius in fide obtinuerimus. Eſt proinde diſcernendum inter Eccleſiam & alios in mundo cœtus. Eccleſia caſtigatur vt ſanetur, reliqui qui ſunt extra Eccleſiam, iuſta ira Dei opprimuntur, & ſua culpa pereunt. Nam traditio Filij in mortem teſtimonium eſt duarū rerum diuerſiſsimarum, videlicet iræ & miſericordiæ Dei. Iræ magnitudo ex eo colligitur, quòd nulla re alia placari potuerit Pater niſi morte Filij. Cùm enim Deus ſit iuſtus, requirebat ipſius iuſtitia, vel iuſtam pro offenſa pœnā à toto genere humano, quia Deū contumaciter offenderat, vel iuſtam compenſationē pro offenſa, qua placari potuit cœleſtis Pater. Verùm cùm non potuerit aliquis in humano genere, nec omnes ſimul, neceſſe fuit omnes in peccatis ſuis perire, niſi ſuccurriſſet Filius Dei aſſumpta noſtra in ſe cauſa. Miſericordia igitur immenſa in hoc conſpicitur, quòd Deus iuſtiſsimus voluerit potiùs vnigenitū Filium, de ſubſtantia ſua natum, in mortem dare, vt eſſet mediator inter Deū & homines, vt perſolueret λύτρον pro toto humano genere, quàm vt iuxta iuſtitiæ rigorem totum humanum genus ęternùm periret. De hac dilectione & miſericordia loquitur Paulus in hūc modum Rom. 5.8. *Commendat Deus charitatem ſuam erga nos ex eo, quòd cùm adhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus ſit. Multò igitur magis nunc iuſtificati in ſanguine ipſius, ſalui erimus ab ira per ipſum.* De huius dilectionis effectu loquitur Iohannes 1. Ioh. 3.1. cùm ait: *Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei vocemur.* Hoc magnificum donum Apoſtolus noſter ſuprà cap. 1. 12. ἐξουσίαν, h. e. cœleſtem honorem nominat. Hoc donum ſeu hic cœleſtis honor à Iohanne charitas dicitur, quia à charitate Dei proficiſcitur.

Porrò vt ſententia hæc, quæ eſt caput totius religionis noſtræ, dulciùs cogitetur, eam retexā in ſuas partes, quæ ſunt quatuor. Prima: Magnitudo miſeriæ humanæ & eius cauſa. Secunda: Collatio dilectionis Dei & iræ iuſtiſsimæ. Tertia: Mors Filij & mortis eius efficacia. Quarta: Finis mortis Chriſti & applicatio meriti mortis Chriſti. Ad harum quatuor partium explicationem pertinet vniuerſa Scriptura, quas qui rectè tenet, ſapientiam verè diuinā nactus eſt, quę eſt ſcientia ſalutis cū pietate & virtute coniuncta.

17 Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum: ſed vt mundus ſeruetur per ipſum.

Repetit eandem ſententiam, & ſimul diſcernit Dominus inter ſuum officium & Moſis, inter Legis miniſterium & Euangelij proprium munus, quo conſtet eum in mortem traditum eſſe, vt à iure Legis, hoc eſt, iudicio damnationis credentes in ſe liberet. Hæc ſentētia de fine primi aduentus Chriſti in mundum ſæpè inculcatur in Moſe, Prophetis & in nouo Teſtamento, vt ſequentia teſtimonia teſtantur. Gen. 3.15. *Semen mulieris conteret caput Serpentis.* Item Gen. 12. 3. *In te benedicentur omnes generationes terræ.* Itē Eſa. 53.5. *Liuore eius ſanati ſumus.* Item Mat. 1. 21. *Saluum faciet populum ſuum à peccatis eorum.* Item Mat. 18.11. *Venit Filius hominis ſaluare quod perierat.* Item Lucæ cap. 5. verſ. 32. *Non veni vocatum iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam.* Eſt proinde finis eſſentialis primi aduentus Domini in mundum, adferre ſalutem credentibus, & liberare eos à maledi-

maledictione Legis, idque merito obedientiæ duplicis, videlicet Legis & crucis. Quòd autem alibi dicit Dominus, Iohan. cap. 9. vers. 39. sed venisse in iudicium. Item cùm dicitur de Patre, Iohan. cap. 5. vers. 22. *Dedit omne iudiciũ Filio.* Item Lucæ cap. 2. vers. 34. *Positus est multis in ruinam,* finis accessorius est ex hominum culpa non volentium oblatam per Christum salutem fide apprehendere. Quid significetur iudicandi verbo hoc loco, ex antithesi manifestum est. Opponuntur enim iudicare & saluare. Vt ergo saluare est ab interitu vindicare & salutem conferre: ita iudicare est condemnare & perdere.

Porrò cùm Arriani ex hoc dicto & similibus nituntur concludere distinctionem essentiæ Patris & Filij: Item inæqualitatem personarum, opponamus illis perspicua testimonia de vnitate essentiæ diuinæ, & æqualitate personarum, & pluris faciamus symbola à sanctis Patribus conscripta, & ex verbo Dei conclusa, quàm illorum blasphemias olim damnatas autoritate diuinarum Scripturarum. Et teneamus hanc regulam: *Proprietates personales personas distinguunt, & proprias actiones singulis attribuunt: non autem distinguunt essentiam, nec dignitatem.* Etsi igitur Pater mittit, & Filius mittitur: tamen Pater & Filius sunt ὁμοούσιοι & coæquales.

18 Qui credit in eum, non iudicatur.

Prolepsis est: Ita enim obiici poterat: In omnibus hominibus & sentitur reatus & est peccatum: Ergo omnes homines subiacent Legis iudicio, id est, iudicantur & damnantur sententia Legis. Sed Christus hìc excipit in se credentes, in quos nihil iuris habet Lex, quantum quidem ad damnationem attinet. Sunt enim sub gratia, non sub Lege: Siquidem habent remissionem peccatorum ex merito mortis Christi: ex quo fit, quòd Lex nihil habeat, quod in credentibus vel accuset, vel damnet: Habent iustitiam Christi sibi imputatam, qua Legi Dei per omnia satisfactum est, iuxta illud in Epistola ad Romanos cap. 10. vers. 4. *Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti.* Habent ergo credentes quod Lex requirit, videlicet iustitiam, quæ est via vitæ æternæ. Huc pertinet Pauli dictum ad Romanos cap. 8. vers. 1. *Nulla igitur nunc est condemnatio ijs, qui sunt in Christo IESV, & non secundùm carnem ambulant, sed secundùm Spiritum. Nam Lex Spiritus vitæ in Christo IESV liberauit me à Lege peccati & mortis. Quod enim per Legem fieri non potuit, eò quòd debilitabatur per carnem, hoc Deus præstitit, dum proprium Filium misit in similitudine carnis peccati: Et pro peccato damnauit peccatum in carne, vt iustificatio Legis impleretur in nobis, qui non secundùm carnem, sed secundùm Spiritum ambulamus.* Cùm ergo dicitur, in omnibus hominibus esse peccatum, & propterea omnes homines damnari, neganda est consequentia.

Etsi enim in omnibus hominibus est peccatum: tamen non eadem ratio peccati est in omnibus. In omnibus quidem est, si materiale peccati spectes. At si formale, quod est ipse reatus, consideres, in credentibus peccatum non est. Nam est remissum illis, imò planè abolitũ.

Qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credidit in nomen vnigeniti Filij Dei.

Antithesis est superioris sententiæ, quæ opponitur opinioni Pharisæi de prærogatiua carnali, de merito sacrificiorum & iustitia Legis. His enim tribus supra modum tumebant Pharisæi. Nam si omnis, qui non credit in nomen vnigeniti Filij Dei, iudicatus, id est, condemnatus est, sequitur profectò, nullum nec propter merita maiorum, nec propter sua propria merita, damnationis sententiam effugere posse. Atque hoc est, quod in primo capite dictum est, vbi adimitur adoptionis gloria natis ex sanguinibus, ex voluntate carnis, & ex voluntate viri: & tribuitur solummodò à Deo natis per fidem. Sed quænam est huius damnationis causa propria? peccatum, quod tolli non potest, nisi per solum Mediatorem, quem fide apprehendere oportet. Sed quando & vbi sententia huius iudicij lata est? In Paradiso, vt est Genes. cap. 2. vers. 17. *In quacunque die comederis ex ea, morte morieris.* Adam ergo comedens, contra interdictum Dei, in iudicium condemnationis incidit, cum omni sua posteritate, iuxta illud Pauli in Epistola ad Romanos cap. 3. vers. 23. *Omnes peccauerunt, & carent gloria Dei.* Et ad Ephes. cap. 2. vers. 3. *Eramus naturâ filij iræ.*

Secundò hæc sententia damnationis confirmatur in posteris Adæ multis calamitatibus, quibus premitur genus humanum.

Tertiò repetitur hæc sententia damnationis in Lege, cùm dicitur Deuter. cap. 27. vers. 26. *Maledictus omnis, qui non fecerit omnia, quæ scripta sunt in libro Legis.*

Quartò confirmatur etiam eadem condemnationis sententia proprio cuiusque conscientiæ testimonio.

An nõ Dominus hoc loco aliam causam condemnationis assignat, videlicet, *Quia non credidit in nomen vnigeniti Filij Dei?* Non dicit, quia in Adam reus est: non dicit, quia Legem non fecit: sed, quia non credidit. Respondeo. Cùm Dominus ait: *Quia non credidit,* significat omnes manere sub damnationis sententia, à qua illi solummodò liberantur, qui Filium Dei fide apprehendunt. Hic enim credentibus suam iustitiam imputat, vt habeant quod Lex requirit, iuxta illud, in Epistola ad Rom. cap. 10. vers. 4. *Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti.* Discernendum est igitur accuratè inter veram & propriã causam condemnationis, quæ est transgressio voluntatis diuinæ in Adam & in eius posteris: & accidentalem, quæ est oblatum remedium aduersus peccati aculeum aspernari. Vt enim in moriẽte homine propriè causa mortis est morbus, quo affligitur, accidentalis verò medicinam contemnere: ita in homine propria damnationis causa & per se est ipsum peccatum, accidentalis verò quòd Christum medi-

cum aspernetur, qui solus peccati vulneribus mederi potest.

Cur Filius Dei, Vnigenitus dicatur, suprà in primo capite dictum est, videlicet, quia solus, & ante omnes, & præ omnibus est à Patre genitus, vtpote ipsi Patri coæternus. In nomen vnigeniti Filij Dei credere, est firma fiducia recumbere in vnigenitum Filium Dei, idque iuxta nomen ipsius, scilicet quo nominatur, id est, prædicatur in Euangelio, & comprobatur factis.

19 Hoc est autem iudicium, quòd lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. Erant enim opera eorum mala.

Repetit causam condemnationis eorum, qui non credunt Euangelio. Hoc est, inquit, iudicium, id est, hæc est causa condemnationis hominum, quòd lux Euangelii, seu Christus ipse venit in mundum, offerens omnibus pœnitentibus lucem & salutem, quam lucem homines recusarunt admittere. Magis enim suis tenebris delectabantur, quàm luce Euangelij, hoc est, anteponebant Euangelio suos errores de prærogatiua carnis, de merito sacrificiorum, de iustitia Legis, idque ideò, quia opera eorum erant mala, id est, mens eorum & conscientia erant polluta. Vnde contumacia & rebellio aduersus Deum & odium Euangelij in omnium temporum Pharisæis, seu hypocritis. Hisce Pharisæis planè similes sunt Monachi nostri temporis, q̃ pluris faciunt suos boatus, Missas, murmura, cucullos, rosaria, & id genus nugas alias, quàm verbum Euangelij.

Porrò quia latè patet vsus vocabulorum, Lucis & Tenebrarum, in Scripturis, libet huc eorum varia significata adiicere. Primùm ergo ꝓpriè accipiuntur, vt Genes. cap. 1. vers. 3. vbi dicitur: *Fiat lux, & facta est lux.* Item vers. 2. *Tenebræ erant super faciem Abyssi.* Vt ergo hìc lux est claritas, seu qualitas lucida: ita tenebræ sunt priuatio lucis, videlicet obscuritas. Deinde per tropos variant significata, idque quinque modis. Primùm. Vt lux est mentis clara de Deo notitia: ita per tenebras mentis cæcitas & ignorantia significatur. Quod enim lux & tenebræ sunt externo oculo, hoc notitia clara & ignorantia oculo est interno, hoc est, menti. Secundò. Vt lux accipitur pro causa claræ notitiæ Dei, id est, pro ipso verbo Dei, iuxta illud Psal. 119. vers. 10. *Verbum tuum lumen semitis meis*: ita tenebræ cæcitatis causam, id est, erroneam doctrinam notát. Tertiò. Vt lux effectum claræ notitiæ Dei in homine significat, videlicet vitã sanctam, vt in illo Matth. cap. 5. vers. 16. *Sic luceat lux vestra*: ita tenebræ effectum erroneæ doctrinę notant, hoc est, mores malos, videlicet hypocrisin, idololatriã, flagitia, facinora. Quartò. Vt lux pro causa, vnde lux existit, vt cùm Christus dicitur esse lux, Iohan. cap. 1. vers. 4. & pro subiecto, in quod lux transfunditur, id est, piis, qui lucem Euangelij admittunt: ita tenebræ pro causa, id est, Diabolo, & pro subiecto, id est, pro hominibus cæcis, & flagitiosè viuentibus accipitur. Quintò. Vt lux Regnum Christi dicitur & gratię in præsenti, & gloriæ in futuro: ita tenebræ regnum Diaboli significant, cùm hìc in culpa, tum post iudicium in pœnis æternis. Vnde Sathan princeps tenebrarũ dicitur, id est, & cæcitatis malitiæq; in præsenti & suppliciorũ æternorum in futuro. Et hæ sunt tenebræ exteriores, vt illæ interiores. His ita cognitis, nõ erit difficile ea significata accommodare, quæ loci peristasis postulare videtur.

20 Omnis enim qui mala agit, odit lucem, & nõ venit ad lucẽ, ne arguantur opera eius.

Ratio proximè præcedentis sententiæ sumpta à contrariorum consequẽtibus: Omnis malè agens odit lucem. Qui autem lucem odit, non venit ad lucem, ne ipsius tenebræ seu sordes, id est, mala opera, videlicet prærogatiua carnis, merita sacrificiorum, fiducia operũ arguantur. Potest autem argumentum hoc dialecticè concludi in hunc modum: Nullus qui odit lucem, venit ad lucem. Omnis qui male agit, odit lucem. Ergo nullus qui malè agit, venit ad lucem. Minoris ratio est, quæ additur, videlicet, ne opera malè agentis arguantur à luce Euangelij. Quòd autem de hypocritarum operibus hæc potissimùm accipienda sunt, ex tribus manifestum reddi potest. Quorum primum est, quòd Dominus hanc disputationem instituit cum Pharisæo, cuius externi mores erant irreprehensibiles, quales illius fuẽre, qui superbè gloriatur de suis operibus, & miserum Publicanum præ se contemnit, tanquã indignum, qui prodeat oraturus in templum Dei. Secundum, ꝙ hoc loco malè facere & veritatẽ facere opponuntur, sicuti mox apparebit. Tertiũ, nulli homines magis oderũt puritatem Euãgelij, quàm hypocritæ, qui sanctitatis laudem captant apud homines. Nõ enim ferre possunt, quòd illorum cultus, opera, merita, traditiones damnentur, & soli Christo tribuatur gloria iustitiæ, adeò quòd nemo mortalium consistat coram Deo, iustitia Legis fretus. Hoc ipse Dominus Matth. cap. 21. vers. 31. testatur & exemplo confirmat: *Amen dico vobis, quòd publicani & meretrices præcedent vos in Regnum Dei.* Exemplum subiicit: *Venit Iohannes in via iustitiæ, & non credidistis ei. Publicani autem & meretrices crediderunt ei. Vos autem videntes nec habuistis pœnitentiam postea, vt crederetis ei.*

Exemplum habemus illustre Lucæ 7. in Simone Pharisæo tumẽte sua hypocrisi, & in peccatrice: Quorum ille hypocrisi sua fascinatus Euangelium contempsit: Hæc sordes peccatorum suorum & vulnera conscientiæ agnoscens confugit ad medicum, qui omnes vocat promiscuè cùm ait, Matth. cap. 11. vers. 28. *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos.* Idem videre est in Monachis, qui cùm audiant suas Missas, indulgentias, inuocationem Sanctorum, lustrationes, & alias nugas damnari voce Euangelij, & detrahi ipsis opinionem meriti & cultus, toto impetu feruntur aduersus præcones

præcones Euangelij, & fluminibus sanguineis conantur impedire Euangelij cursum, sicut hic dies manifestè docet. Contrà verò multi mercatores, & alij sentientes peccatorũ suorum sordes, ad Euangelij prædicationẽ conuertuntur, & fiunt membra Christi, agunt gratias medico, qui omnibus gratuita aduersus peccata remedia offert. Multò igitur difficiliùs reuocátur hypocritæ à suis erroribus ad lucem Euangelij, q̃ aliâs sceleratissimi homines.

21 *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quòd in Deo sint facta.*

Antithesis est superioris sententiæ illustrandi causa adhibita. Vt enim in superiori versu malè agere dicitur, qui peccatum suum non agnoscit, qui nititur merito suorum operum: ità hîc dicitur veritatem facere, qui deposita hypocrisi, agnoscit peccatum suum, abiicit fiduciam carnis. Et hic venit, scilicet audito Euangelio, per fidem, quam operatur Spiritus Sanctus in homine ad prædicationem Euangelij: hic venit, inquam, ad lucem, id est, amplectitur lucem Euangelij, vt peccatis sibi remissis, & iustitia Christi sibi imputata, & corde accenso Spiritu Sancto, in luce Euangelij ambulet, & iam fructus pœnitentiæ in Deo edat. Dicuntur autem opera in Deo facta, quæ illi probantur, quæ secundùm regulam voluntatis ipsius fiunt, ipso duce & gubernatore.

Qui ex hoc loco conantur probare, hominem posse benefacere, & Deo aliquid gratum præstare, antequam luce Euangelij fuerit illuminatus: & inde extruunt liberũ arbitrium & meritũ congrui, extendũt hoc Domini dictum vltra limites, intra quos claudi debet. Opponitur enim hoc dictum hypocrisi Pharisæorum (quorum opera externa fuerunt speciosissima, & multis vtilia) non agnoscentium sua peccata, tumentium meritis sacrificiorum, confidentium iustitia operum. Proinde facere veritatem est absque omni dubio hoc loco, agnoscere quod verum est de se ipso, agnoscere peccata sua, abiicere fiduciam carnis, propriæ dignitatis & iustitiæ, vt Publicanus ille Lucę capite decimooctauo: Hæc opera per accidens fiunt bona opera, videlicet, cùm lucem Euangelij pœnitentes recipiunt. Postquam autem fide Euangelij fuerunt regeniti, edunt verè bona opera, quæ sunt fructus, qui à radice fidei proueniunt. Est enim fides vnica bonorum operum radix.

PARS III.

22 *Post hæc venit Iesus & Discipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis, & baptizabat.*

23 *Erat autem & Iohannes baptizans in Ennon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic: & veniebant, & baptizabantur.*

24 *Nondum enim missus fuerat Iohannes in carcerem.*

Huius partis sunt duo membra: Quorum prius est de Christi profectione in Iudæam terram, de eius mora illic cum Discipulis, & de Baptismo ipsius. Posterius est de Iohanne baptizante in lacu Ennon. De Baptismo Christi & Iohannis suprà in 1. cap. dictum est.

Cùm hîc meminit Euangelista loci vbi baptizabat Christus per Discipulos suos, & Iohannes: ac subiungit hanç rationem: *Quia aquæ multæ erant illic*, videtur significare, quòd Christus & Iohannes Baptismum peregerunt totius corporis submersione in aquam. Nam vel minima aqua suffecisset aspergendis multis millibus. Verùm cùm vt baptizandi mandatum nos ad obedientiam obligat: ita modus nobis relictus est liber, non refert siue aspergas aquam in hominem, siue hominẽ totum submergas in aquam, modò teneatur spiritualis veritas iuxta Christi institutionem.

De priori membro quæstio est, quî possit fieri vt Christus dicatur venire in Iudęam terram, cùm fuerit in ipsa metropoli Iudææ, videlicet in ciuitate Ierusalem, vt patet ex fine secundi capitis. Hunc nodum alij aliter soluunt. Ego autem sic existimo: Christus Dominus absque dubio fuit adhuc Ierosolymis, quæ est Iudææ pars, & inde prodiit in eiusdem Iudææ territorium, hoc est, in ciuitates & pagos extra Ierusalem in Iudæa. Nam cùm dicit Euangelista, *Post hæc*, id est, post hoc colloquium cum Nicodemo, significat, quòd mox à colloquio cum Nicodemo, quod in Paschate Ierosolymis contigit, profectus sit in territorium Iudææ, vt passim Euangelij semina iaceret. Quo facto, testatur Christus, se Doctorem & Saluatorem esse missum omnibus promiscuè in salutem, vt non sit distinctio, quantum ad Regnum Christi attinet, clarorum & obscurorum hominum, siue habitantium in altis palatiis, aut in humilibus tuguriis. Non enim est προσωποληψία apud illum, qui venit saluare quod perierat. Hinc fidem suam confirment & clari & obscuri, & diuites & pauperes. Siquidem Dominus vt omnibus hominibus naturæ societate iunctus est: ita omnibus hominibus offert salutem fide accipiendam. Nec locum habet in Regno Christi distinctio ordinum, aut statuum hominum, nec nationum, aut sexuum in Regno Christi vlla est differentia. Nam omnes qui credunt, cuiuscunque fuerint ordinis, conditionis, aut sexus, filii Dei nascuntur, membra Christi efficiuntur, spirituales Reges, Prophetæ & Sacerdotes creantur, quemadmodum Petrus docet, cùm ait, 1. Pet. 2. 9. *Vos estis genus selectum, regale sacerdotium, gens sancta, populus peculiaris, vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile suum lumen.* Has diuitias gratiæ Christi cum gratiarum actione agnoscamus & prędicemus, vt alij nostro exemplo inuitentur, & adiungant se veræ Ecclesiæ IESV Christi.

PARS IV.

Huius partis duo sunt membra, quorum vnum occasionem exponit, cur ad Iohannem venerint Discipuli Iohannis cum quibusdam Iudæis aliis. Alterum continet ipsum colloquium Discipulorum & Iudæorum cum Iohanne, in quo Iohannes clarissime determinat quæstionem controuersam inter Discipulos suos & Iudæos.

25 Orta est autem quæstio ex Discipulis Iohannis cum Iudæis de purgatione.

26 Et venerunt ad Iohannem.

Hoc primum membrum est huius partis, in quo spectanda sunt duo. Vnum, qualitas quæstionis. Alterum, factum partium dissidētium.

Quæstionis qualitas est, quòd de purgatione, hoc est, de Baptismo Iohānis & Christi contendant. Discipuli Iohannis, vt apparet ex forma quæstionis Iohanni propositæ, suum magistrum præferebant Christo, & Baptismum referebant ad ipsum, tanquam ad autorem. Iudæi autem fortè à Discipulis Christi baptizati, Christum meritò præferebant Iohanni, quem & autorem Baptismi contendebant. Quæstio ergo fuit, vter alteri præferendus esset, Iohannésne Christo, an Christus Iohanni. Item, vtrius Baptisma esset dignius. Hinc videmus peruersum hominum iudicium, qui suos, quos venerantur, magistros aliis, non sine contemptu, præferunt, quasi res penderet à dignitate hominum, & non à Deo ipso, cuius vice funguntur ministri. Hinc schismata, hinc distractiones animorū, hinc sæpe magni tumultus oriuntur. Hunc peruersum zelum taxat Paulus Corinthiis scribens, cùm ait, epist. 1. ad Corinthios, cap. 3. vers. 3. *Cùm fuerit inter vos zelus & contentio & factiones, nonne carnales estis, & secundùm hominem ambulatis? Cum enim quis dicat: Ego sum Pauli, alius verò: Ego sum Apollo, nonne carnales estis?* Huic zelo medetur idem Apostolus, cùm reuocat eos ad ipsum salutis fontem & Baptismi autorem. Ita enim ait: *Quis igitur est Apollo? quis verò Paulus, nisi Ministri, per quos credidistis, & vnicuique sicut Dominus dedit. Ego plantaui, & Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Quantæ turbæ omnibus temporibus excitatæ sint carnali hoc zelo & stulto, docent historiæ, & nostrum seculum suo magno malo experitur, dum alij Caluinum, alij Lutherum, alij Philippum, alij Flacium, alij alios præferunt, vnde primùm schismata manant, mox hæreses accedunt, hinc conuicia erumpunt, tandem cruenta bella conuicia excipiunt. Taceo defectiones multorum infirmorum ab Euangelio. Taceo aduersariorū triumphum aduersus Ecclesiam Dei. Ab hoc pernitioso zelo dehortatur suos Christus, cùm ait, Matthæi cap. 23. vers. 8. *Vos nolite vocari Rabbi. Vnus est enim Doctor vester. Omnes autem vos estis fratres. Et patrem nolite vocare vobis super terram. Vnus est enim Pater vester, qui est in cœlis. Nec vocemini magistri, quia vester Magister vnus est Christus. Qui maior est vestrûm, sit minister vester: Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur.*

Hinc discamus humiliter & de nostris magistris, & de nobis ipsis sentire. Sentiamus Ministros Euangelij, quocunque sunt nomine, & in quocunque sunt dignitatis gradu, ministros Christi esse. Non contemnamus alij alios propter eorum dignitatem, quorum magisterio vtimur: Tegamus alij aliorum infirmitates, demus operam, vt vnum in Christo simus, omnem honorem, omnem gloriam vni deferamus Christo, vt & sentiamus & dicamus cum Dauide, Psalmo 115. vers. 1. *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Deniq; zelum stultum, & carnalem abiiciamus, qualis fuit in Iohannis Discipulis & Iudæis.

Secundo loco spectandum dixi factum dissidentium inter se, qui cùm ipsi inter se conuenire non possent, faciunt quod ipsa suadebat necessitas, rem controuersam deferentes ad eum, quem iudicabant sapientia, prudentia, pietate & autoritate pollere. Accedunt igitur Iohannem Baptistam, ipsi quæstionem controuersam proponunt, & ab eius iudicio stare & cadere decreuerunt.

Horum exemplum si hodie multi imitarentur, & res controuersas deferrent ad eos, quorum sapientia, prudētia, pietas & autoritas spectata est, minùs controuersiarum esset & tumultuum in Ecclesia. Actor. 15. refert Lucas, quòd orta disputatione de ritibus Mosaicis inter Pharisæos quosdam credentes ab vna parte, ab altera Paulum & Barnabam. Pharisæi conuersi docebant Circumcisionem omnino necessariam esse ad salutem, atque ideò volebant gentes conuersas ad Christū circumcidi. Contrà verò Paulus & Barnabas intelligentes rectè libertatem Christianam, docuerunt Circumcisionem externam cum cæteris legalibus abolitā esse. Hic cùm neutra pars voluit cedere, deferebant quæstionem ad Apostolos Domini, qui fuerunt Ierosolymis. Hi collecti definiunt credentes à iugo Legis Mosaicæ liberatos esse per Christum, nihilominus tamen ad tempus quædam ex charitatis regula permittunt, & hortantur, vt abstineant ab idolothytis, suffocato, & sanguine, ne infirmi ex Iudæis conuersis, eorum vsu qui fuit in Mose prohibitus, offenderentur. Horum exemplo ortis quæstionibus in Ecclesia pij gubernatores & imperatores ad petitionē docentium in Ecclesia coegerunt synodos & concilia, vt in iis quæstiones controuersæ diiudicarentur, & discerneretur quid quauis de re sentiendum & credendum esset. Verùm ne hîc autoritate hominum & sanctimonia fallamur, & in errores pernitiosos paulatim præcipitemur, hæc Augustini regula tenenda est: *Quidquid homines, quantùuis docti & sancti, singuli seorsim vel coniuncti vniuersi statuerint: tamen non ideò verum credi debet, quia ab ipsis ita statutum sit, sed quia quod statuerint, certis etiam scripturis ac rationibus comprobauerunt.*

Hanc

Hanc Augustini regulam secuti, amplectimur Nicenum Concilium, tanquam vocem Dei, in quo cōtumelia Arrij in Filium Dei damnatur, quia eius Concilij sententia pronunciata in Arrium demonstratur ex verbo Dei. Atque ita de aliis iudicandum est.

Et dicebant ei: Rabbi, qui erat tecū trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.

Hæc oratio est Discipulorum Iohannis grauiter ferentium aliquid detrahi autoritati sui Magistri. Constat autem hæc oratio compellatione, narratione & querela.

Compellatio est vox *Rabbi*, quæ loco exordij est, & captationis beneuolētiæ. Nam cùm eum Rabbi agnoscunt, duo faciunt. Primùm tribuūt ipsi iudicium, quòd peritè discernere possit inter rectum & iniquum. Deinde se ipsius Discipulos profitentur, vt ipse vicissim cogitet suum officium esse, vt se non sinat erroribus aut opinionibus ambiguis fluctuare. Vt enim seduli discipuli est ea, quę ignorat, à magistro suo quęrere: ita fidelis & boni præceptoris est, clarè & sine ambiguitate rem de qua quæritur, explicare & demonstrare.

Narratio breuis est. *Qui*, inquiunt, *erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, Ecce hic baptizat.* Non dicunt hîc Discipuli Iohannis: IESVS ille, quem prædicasti Agnum Dei tollentem peccatum mundi, & de quo vox audita est de cœlo: *Hic est FILIVS meus dilectus, in quo mihi complacui.* Sed hæc astutè dissimulant, & ea solummodò referunt, quibus se existimant Christi autoritatem minuere, & Iohannem præceptorem & magistrum extollere. Iudæi autem absque omni dubio, qui se Iohannis Discipulis opposuerūt, testimonio diuinitùs edito de Christo confirmati, Christum Iohanni præposuerunt. Sed Discipuli Iohānis vt notiores suo magistro, formant narrationem ita, vt suæ causæ seruiat, quasi dicerent: de quo adeò præclarè meritus es tuo præconio trans Iordanem, eccè qualem gratiam tibi refert: Baptizat, & homines à te paulatim alienat & abducit, qui tibi iure obstrictus est ad gloriam tuam ornandam & amplificandam inter homines, & nō obscurandam. Ecce quid faciat zelus carnalis. Iohannes fert testimonium Christo, id quod ex ratione officij sui facere debuit: Fuit enim præcursor ipsius diuinitùs missus. Hoc Discipuli Iohannis cæco zelo referunt ad Christum contemptum, quasi is parùm candidè, & præstiti beneficij delatique honoris immemor magistrum suum obscuraret.

Similis zelus ꝓ Mose fuit in Iosue filio Nun, Numer. 11. 26. qui cùm audiret Eldad & Medad in castris prophetare, cùm stulto suo zelo vellet hanc prophetandi gloriam apud Mosen suum Dominū solummodò manere, accurrit ac nunciat Mosi tanquā rem indignam, & rogat vt eos sua autoritate cōpescat atq; prohibeat ne prophetent, cui Moses: *Nunquid æmularis pro me? Vtinam vniuersus populus Prophetæ essent, & daret Dominus Spiritum suum super eos.*

Querela sequitur: *Et omnes veniunt ad eum*, quasi dicerent: Si diu sic perrexerit is, de quo tam præclarè meritus es, tecum actum erit. Breui enim futurum est, vt solus relinquaris, desertus etiam ab iis, qui te nunc venerantur magistrum. Quòd autem dicant, Omnes venire ad Christū, hyperbole est vsitata in querelis. Hac enim figura id quod maius est, dicitur, vt quod reuera est, persuadeatur, vt cùm dicitur: Nusquàm tuta fides, significatur, quòd plerisque nō sit tutè fidendum: tametsi inueniantur pauci in magno numero, quorum fides sit & tuta, & laudabilis.

27 *Respondit Iohannes, & dixit:*

Responsum Iohannis clarum & perspicuum est, absque omni ambiguitate, & verborū perplexitate elatum, quo vt se ministrum: ita Christum Dominum esse, à quo salus & vita æterna expectanda sit, testatur, adeò vt qui in ipsum crediderit, habeat vitam æternam: Contrà, qui in eum credere recusauerit, maneat sub ira Dei. Hęc summa responsi est, nunc particulatim singula videamus.

Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum è cælo.

Hanc regulam opponit Iohannes errori & stulto zelo Discipulorum suorum. Sensus autem regulæ hic est: Nullus rectè & iure sibi sumit aliquid, nisi quod à Deo datur, & ratio vocationis postulat. Ego autem diuinitùs sum vocatus, vt sim præcursor Domini, & illi testimonium perhibeam, quòd sit Agnus Dei tollens peccatum mundi, atque ideò baptizo & prædico Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, idq; propter victimam Christi, quem vobis ostendi, nec mea vocatio, qua sum diuinitùs ad hoc ministerium vocatus, aliud postulat. Proinde plus mihi non vendico, sed me intra vocationis limites contineo. Maior, seu regula de debito & legitimo officio, ad quod aliquis diuinitùs vocatur, siue immediatè à Deo, vt Iohannes, Prophetæ & Apostoli, siue mediatè, sed legitimè per Ecclesiam, cui potestas vocandi diuinitùs est concessa, intelligenda est. Hæc regula ad Hebræos 5. 4. hisce verbis proponitur: *Nec quisquam sibi sumat honorē, nisi qui vocatur à Deo.* Et Paulus 1. Corinth. 7. 17. *Vt vnumquemque vocauit Deus, ita ambulet.* Item vers. 20. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea ita maneat.*

Obseruetur igitur hæc regula, quòd quilibet debeat se intra limites suæ vocationis continere, & nihil vltra vel ambitione, vel curiositate affectare. Regula confirmatur exemplo Iohannis Baptistæ, quod piis Ministris potissimùm imitandum est.

Alij hoc dictum ad euentus negotiorum referunt. Sed peristasis loci & contextus conuincunt, quòd ad vocationem propriissimè referendum sit.

28 Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quòd dixerim: Ego nō sum Christus, sed quia missus sum ante illum.

Subsumptionis, seu minoris syllogismi confirmatio sumpta à testimonio Discipulorū Iohannis, ad hoc enim prouocat ipse. Testimonium autem hoc duo habet. Prius est confessio Iohannis: posterius indicatio officij.

Confessio est: *Ego nō sum Christus*: hoc est, promissus ille Messias, qui genus humanum liberabit à peccato & morte. Hanc confessionem tametsi ignorare non potuerunt Discipuli Iohannis: tamen noluerunt ne tantillum quidem suo Magistro detrahi, sed illum voluerunt omnino eminere supra Christum, hoc est, seruum supra Dominum suum. Tantum potest concepta opinio vel manifestè falsa, & carnalis zelus, qui nō scientiam, sed erroneam persuasionem pro fundamento habet.

Indicatio officij est: *Ego sum missus ante illum*: videlicet vt sim eius præcursor ad parandū vias eius, quasi diceret Iohannes: Hominem decet, concessa sibi de cœlo mensura honoris esse contentum. Cùm igitur ego solummodò sum missus ad parandum vias eius, intra hos meæ vocationis limites me contineo. His igitur verbis: *Ego sum missus ante eum*, reuocat Iohannes suis Discipulis in memoriam, quæ antea testatus est de officio suo ex Esaia & Malachia, qui de Iohannis officio vaticinati sunt.

29 Qui habet sponsam, sponsus est. Amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi.

Vt Iohannes ostendat, se longè aliter affectū esse erga Christum, quàm fuerunt Discipuli eius, & vt significet, quòd nihil magis in votis habeat, quàm vt Christi gloria indies magis magisque inter homines innotescat, similitudine pulcherrima, & maximè apposita discernit inter se & Christum. Christum quidem sponso habenti sponsam, se verò amico sponsi comparans, ac si diceret: Quemadmodū amicus sponsi non ægrè fert sponsum solum sua oblectari sponsa, sed imprimis sponso gratulatur, & audit ipsius præsentis vocē maximo cum gaudio: ita ego qui sum amicus & minister sponsi Christi, qui sibi desponsauit Ecclesiam tanquam sponsam castissimam, non ægrè fero Christum sponsum sua oblectari sponsa, quæ est Ecclesia, sed gratulor illi imprimis, ac ipsius præsentis vocem audio summo cum gaudio. Nihil enim mihi optatius accidere potest, quàm vt omnia illi ex voto cedant. Nolite igitur pro me æmulari: Illum potius mecum amplectimini, si vobis salus curæ est.

Hoc loco duo obseruemus: Vnum de Christo & Ecclesia, videlicet quòd Christus sponso, Ecclesia autē sponsæ comparatur. Alterum de Ministris noui Testamenti, quòd nō sint sponsi Ecclesiæ, sed amici sponsi & ministri. De vtroque breuiter quædam annotabimus.

A Cùm Christus vocatur sponsus, & Ecclesia sponsa, primùm hac similitudine significatur arctissima illa copula Christi & Ecclesię, cuius copulæ typus & figura præcessit in primo coniugio in Paradiso instituto. Id quod Paulus Ephesiis cap. 6. scribens docet, cùm affirmat hoc mysterium, videlicet quòd simus membra corporis Christi de carne eius & ossibus eius, quemadmodum Eua fuit membrum Adæ de carne eius & ossibus eius, esse magnum. Deinde signi- B ficatur hac similitudine & intimus amor inter Christum & Ecclesiā, qualis est inter honestum sponsum, & honestam sponsam: & indissolubilis copula cum communione bonorum.

Vt autem æstimemus, vt par est, has spirituales nuptias, cogitare oportet, quomodo Christus sibi adiungat Ecclesiam vt sponsam, quæ sint eius beneficia erga spōsam: Et contrà, quid debeat Ecclesia sponso suo, quibus legibus sit illi obstricta, & quænam sit illa castitas, quam C sponsus requirit.

Paulus Ephesiis scribens cap. 5. v. 25. exponit quomodo Christus sibi Ecclesiam conciliet, & vt sponsam adiungat, & quæ sint eius beneficia erga illam: *Christus*, inquit, *dilexit Ecclesiam, & se ipsum tradidit pro illa, Vt illam sanctificaret, & mundauit eam lauacro aquæ in Verbo, Vt adiungeret ipsam sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam & rugam, aut aliquid eiusmodi, sed Vt esset sancta & immaculata.*

D Hisce verbis sex circumstantiæ nuptiarum Christi sponsi & Ecclesiæ sponsæ exponuntur. Quarum prima est dilectio, qua Christus futuram sponsam complectitur, quæ dilectio habet causam non pulchritudinē futuræ sponsæ, non diuitias, non virtutem, non excellentē aliquam artem. Nam homines omnes post lapsum Adæ, ante hanc salutarem & coniugalem cum Christo copulam, sunt deformes, vt qui referant imaginem Sathanæ, sunt extremè pauperes. Nul- E las enim veras diuitias habent: Sunt spirituali lepra & infinitis vitiis contaminati: Sunt denique prorsus inutiles, vt qui nihil boni cogitare possint, nedū facere: sed gratuita bonitate Christus misertus suæ creaturæ, eam intimo amore complectitur.

Secunda: *Et tradidit se ipsum pro ea*, hoc est, vt eam liberaret à seruitute Diaboli, sub qua propter peccatum erat, tradidit se in mortem pro ea, vt merito mortis suæ placaret iustam iram F Dei, & satisfaceret pro peccato.

Tertia, finis est, videlicet, *Vt illam sanctificaret*: hoc est, separaret eam à prophanitate mundi, puram efficeret, abolito prioris fornicationis crimine, ac ipsam Deo consecraret, tanquā hostiam ipsi acceptam.

Quarta, modus sanctificationis est: *Et mundauit eam lauacro aquæ in Verbo.* Hîc diligenter obseruandum est, quòd non dicat simpliciter, *mundauit eam lauacro aquæ*, sed addit, *in verbo*, videlicet G quòd testatur Baptismum aquæ esse signum interioris Baptismi, qui fit per sanguinem Christi & Spiritum Sanctum, & signaculum, quo Deus testatur

testatur se remittere peccata baptizatis agentibus pœnitentiam. Est igitur Baptismus externus testimonium interni & spiritualis Baptismi, quo Christus abluit suam Ecclesiam sanguine proprio, eamq; suo Spiritu regenerat & sanctificat. *Sanguis* IESV *Christi*, ait Iohannes, 1.Iohan.1.7.*purgat nos ab omni iniquitate*. Non ergo aqua Baptismi p se, abluit aut purgat animum, quem non attingit, sed signum est, vt dixi, interioris purgationis, quæ fit per sanguinem Christi, & Spiritum renouantem, id est, regenerantem & sanctificantem. Ita enim Paulus seipsum interpretatur, cùm ait, Tit.3.5. *Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus Sancti, quem effudit in nos abundè per Iesum Christum Saluatorem nostrum, vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.*

Quinta copulæ est sponsi Christi & sponsæ Ecclesiæ. *Vt eam, inquit, sibi adiungeret gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi.* Cùm enim homo credit voci Euangelij, hac fide copulatur Christo sponso, & habetur gloriosa sine omni macula, quod quidē ad interiorem formam referendum est. Fide enim corda & non corpora purificantur, & ad imputationem diuinam, & non ad qualitatem hominis credentis in hac vita. Nam omnis sanctus in hac vita opus habet quotidie remissione peccatorum, iuxta illud Psal.32.v.6.*Pro hac orabit ad te omnis Sanctus*. Et precantur Sancti quotidie ex mandato Christi: *Remitte nobis debita nostra*. Quicunque ergo retinet fidem & bonam conscientiam, habetur coram Deo, etiamsi multis peccatis infirmitatis & ignorantiæ adhuc sordescit, purus & sanctus. Verùm post resurrectionem mortuorum vt perfecta erit regeneratio totius hominis, quò ad animam & quò ad corpus: ita perfecta erit etiam puritas Ecclesiæ, & erit re ipsa pura absque omni macula & ruga.

Sexta est castitatis, quæ notatur hisce verbis: *Vt esset sancta & immaculata*. Consistit autem hæc castitas in hisce quinque. Primùm, vt renunciet omnib⁹ prioribus amatoribus, videlicet Sathanæ & eius membris cum suis studiis. Secundò, suo sponso fide adhæreat. Tertiò, redamet intimè amantem. Quartò, eius solius vocē audiat, & maneat in simplicitate doctrinæ Euangelij. Quintò, spirituali cultu Patrem huius sui sponsi colat iuxta Euangelium: Denique morū suauitate & innocētia suo sponso placere studeat. Atque ita sumpta lampade cum oleo, expectet sui sponsi aduentum, qui incertus est, hoc est, in pietatis exercitiis non languescat, sed quotidie seipsam superare contendat. Non enim satis est, si quis bene inceperit, nisi perseueret ad finem vsque. Atq; hoc est, quod Dominus ait, Matth. 10.22. *Qui perseuerauerit vsq; ad finem, hic saluus erit.* His salutaribus nuptiis Christi & Ecclesiæ, destinatur Euangelij prædicatio, iuxta illud Pauli, 2.Cor.11.2. *Paraui vos vni viro, vt exhibeatis vos Christo virginem castam.* Non ergo pij Ministri Euangelij sibi Ecclesiam in sponsam quærūt, sed vni Christo. Huic enim primùm (monstrata harum nuptiarum necessitate, voce Legis accusantis & damnantis omnes homines propter peccatum) per dulcissimam Euangelij vocem conciliant animos hominum tanquam sponsæ futuræ. Deinde desponsandā curant. Tum desponsatam iungunt. Hæc tria significantur voce Græca ἡρμοσάμην, qua Paulus vtitur. Hoc ipsum Iohānes Baptista significat se fecisse, cùm ait: *Amicus sponsi est, qui stat & audit eum, & gaudio gaudet propter vocem sponsi.* hoc est: Quemadmodum amicus viri ambientis alicuius fœminæ nuptias, stat & audit voluntatem eius de persona quam ambit, cognita autem voluntate, conatur mandatum exequi, studet animum virginis, cuius nuptiæ expetuntur, amico conciliare, curat desponsari, & tandem iungi copula coniugali, quo facto vehementer gaudet, eò quòd nuptiæ ex voto successerint: ita ego amicus, imò potiùs seruus fidelis Dei Patris, & audiui vocem Christi Filij eius, & illi conciliaui animos hominum, atque eos illi soli tanquam sponsam paraui, despondi, iunxi, quo meo ministerio peracto, vehementer & ex animo gaudeo. Proinde mea prædicatio, meusque Baptismus, non eò pertinent, sicuti vos falsò putatis, vt mihi sponsam quæram, sed vni Christo, qui solus Ecclesię sponsus est.

Hoc loco obseruetur doctrina vniuersalis de officio Ministrorum Euāgelij, quod est vocem Christi sponsi audire, & ab ea ne tantillum quidem declinare, sed iuxta eam, sponsam Christo conciliare, despondere & adiungere. Sic fecerunt Prophetæ, Apostoli & hic Iohannes Baptista. Sic semper fecerunt & hodie faciunt omnes sinceri Ministri Euangelij. At qui non vni Christo, sed sibi sponsam quęrunt, vt pluris suam vocem quàm Christi faciunt, turpissimi adulteri sunt, qualis est Papa cum suis. Hic enim non vocem sponsi Christi, sed serpentis potiùs & suam propriam sonat. Sit ergo Papa cum suis nobis anathema.

Hoc ergo gaudium meum impletum est.

Accommodatio similitudinis. Quemadmodum amicus seruus & fidelis, qui procatur pro sui domini filio, tum demum ex animo gaudet, quando filio herili sponsam conciliauerit, desponderit, iunxerit: ita ego à Deo Patre missus ad quærendam sponsam filio eius, omnia feci quàm fidelissimè, & postquam iam video homines ad Christum Filium Dei venire, atque illi per fidem & Baptismum copulari, vt sponso charissimo, tanquam perfunctus mea legatione, gaudeo vehementer, vt qui meum ministerium adimpleuerim. Quòd ergo dicit: *Gaudium meum impletum est*, ad ministerium Iohannis pertinet. Nam in cœlestibus nuptiis in vita æterna ex omni parte implebitur gaudium amicorum sponsi, quando videlicet eius lætissimo conspectu fruentur in omnem æternitatem.

Hinc Ministri verbi discant, quale gaudium ratione officij sui expetant in hac vita, videlicet, vt plurimos Christo lucrifaciant per prædica-

tionem Euágelij. Contrà verò nihil tristius piis Euangelij præconibus accidere potest, quàm videre euentum parum respondere laboribus suis. In hac tamé ingenti tristitia se consolabuntur præcones Euangelij hac diuina promissione, Esaiæ 55.11. *Verbum meum non redibit ad me vacuum.* Deinde quòd multa sint Ecclesiæ membra, quæ non agnoscuntur.

30 *Illum oportet crescere, me autem minui.*

Asseueratio est, pertinés ad confirmationem eorum, quæ dixerat Iohannes de Christo, & de se ipso. *Illum*, inquit, *oportet crescere, me autem minui.* quasi diceret: Id quod oportet fieri ex immoto Dei decreto, ex necessitate finis, ex natura & conditione personarum, nō potest humanis consiliis inuerti & immutari. Sed Christum crescere, me autem minui, decretum Dei immotum, necessitas salutis comparandæ, natura & conditio personarum postulat. Oportet igitur ita fieri. Id quod cùm videam, imprimis gaudeo. Quid enim mihi iucundius esse potest, quàm regnantē Christum coràm videre? Vide quàm dissimile est gaudium Iohannis à gaudio hominum carnalium. Iohannes gaudet, eò quòd ipse decrescit, & Saluator crescit. At homines carnales gaudent, quando ipsi crescunt, & alij decrescunt. Decrescat igitur homo, crescat Deus.

Sed quomodo crescit Christus? Hoc incrementum nō ad personam Christi, cui nihil nec accedere, nec decedere potest: Est enim Deus perfectus: sed ad notitiam eius inter homines, in quibus crescit: ad gloriæ reuelationem: ad victoriam super peccato, morte, inferno, Diabolo: ad maiestatis eminentiam: ad dexteram Patris: ad perpetuitatem Regni, referendum est. Decremētum Iohannis & ad ipsius personam, & ad ministerium eiusdē refero. Ad personam quidem, idque non simpliciter, vt cui corona gloriæ in vita æterna proposita est, sed comparatiuè, hoc est, respectu Christi, cuius splendor cùm magis inclaruerit inter homines, eo minor apparet Iohannes, qui antea opinione hominum maior videbatur, vt q. putaretur Messias.

Cyrillus Luciferi & Solis exemplis illustrat hoc Iohannis dictum. Luciferi splendor ante Solis ortum longè gratissimus est hominibus, sed cùm lux Solis orbem nostrum aliquantum illuminauerit, maiori luci sensim cedit Lucifer. Ad ministerium verò non in vniuersum, sed in persona propria Iohannis. Nam iam instabat finis ministerij ipsius, manifestato Christo Iudæis, & vitæ præsentis terminus in propinquo erat. Hoc incrementum Christi & decrementum Iohānis adumbratū fuit natiuitate vtriusque. Vt enim Christus crescente iam die: ita Iohannes decrescente natus est.

Porrò exemplum Iohannis imitentur pij Euangelij Ministri, deponant φιλαυτίαν, ambitionem, sitim inanis gloriæ, & φιλονεικίαν, id est, rixandi studium, vt & sentire & dicere possint cum Dauide, Psalmo 115. vers. 1. *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Ferant æquo animo, si vel in nihilum redigantur, modò Christus emineat, ac eius nomen latè propagetur inter homines. Hic affectus in piis Pastoribus non aliunde proficisci potest, quàm ex sincero amore Christi, cuius negotium agitur. Huc pertinet triplicata illa Christi interrogatio, an Petrus se diligat, cum triplicato mandato de pascendis ouibus suis, Iohan. cap. 21. vers. 15. Nemo proinde idoneus est pascendis Christi ouibus, nisi qui amorē Christi suo honori, vitæ & commodis anteponit. Qui enim sic affectus est, nihil ex contentione, aut inani gloria, facit, sed cum Paulo Apostolo suum summum esse gaudium ducit, si pia in piis & honestis rebus consensio, & animorum coniunctio seruetur, si per humilitatem alij alios se præstantiores esse existimauerint, suppressa origine discordiæ, & peste concordiæ libidine rixandi, quę ex inani gloria & ambitione nascitur.

31 *Qui è supernis venit, supra omnes est: Qui est ex terra, ex terra est, & ex terra loquitur.*

Hactenus Iohannes Baptista respondit de officio Christi, & suo ministerio, illum promissum Messiam, se verò eius ministrum & præcursorem affirmans. Nunc autem altiùs ascendit, & agit de persona, doctrina, immensa spiritualium diuitiarum copia, potestate & beneficiis Christi & eorum applicatione: ac primùm ab origine, inter personam Christi, & suam differentias petit Baptista, vt pateat Christum supra omnes eminere, vt verum Deum, reliquos autem omnes longissimè infra illum collocari, vt homines tantùm. Hæc summa collationis est. Nunc verba ipsa altiùs perpendamus. *Qui è supernis*, inquit, *venit, supra omnes est.* Hæc propositio ponitur loco totius argumenti, quod hoc modo complebitur: Qui è supernis venit, supra omnes est. Christus venit è supernis: Igitur Christus supra omnes est. Minorem, quæ est λειπόμενον, confirmat primum caput huius Euangelij, plurima sacræ Scripturæ testimonia, officium Messiæ, atque omnia eius dicta & facta.

Quid autem sit venire è supernis hoc loco, rectissimè colligemus ex antithesi. Opponitur enim venire è supernis, esse ex terra, esse terrenum, & terrena loqui. Proinde venire è supernis tria complectitur, videlicet cœlestem originem, indolem origini similem, & actiones vtrique respondentes. Hinc eminentia Christi supra omnes.

Iohannes igitur hoc loco primùm pronunciat Christum esse verum Deum, quem paulò infrà vocat Filium Dei. Vnde sequitur, iure eū eminere supra omnes, vt Deum verum supra creaturas. Deinde tribuit illi indolem Deo dignam, videlicet diuinam, hoc est, præstantiam ex deitatis virtute, & efficaciam promanātem, qua etiam re meritò suprà omnes esse agnoscitur. Tertiò tribuit ei actiones diuina natura & excellentia

excellentia dignas. Omnia proinde Christi dicta & facta diuina & cœlestia sunt, & nihil habent terrenæ fæcis, aut erroris admixtum. Ex his singulis & omnibus manifestum est, Christum eminere supra omnes homines, quantumuis iudicio mundi excellentes, siue originem, siue indolem, siue acta respicias.

Sequitur antithesis: *Qui est ex terra, ex terra est, & ex terra loquitur*. Ita enim ad verbum ex Græco conuerto. Erasmus sententiam exprimit, cùm sic vertit: *Qui ex terra est, terrenus est, & è terra loquitur*. Hæc oratio manifestè tria continet, videlicet originem, qualitatem & actum.

Primò enim cùm ait: *Qui ex terra est*, Græcè significantius ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, originem terrenam significat, hoc est, qui nihil aliud est, quàm homo, caro de carne. Secundò cùm addit: *è terra est*, id est, vt Erasmus conuertit, *terrenus est*, indolem terrenæ fæcis exprimit, quæ complectitur omnia incommoda, quæ sequuntur originem, vt sunt corruptio, ignorantia, tarditas, carnis rebellio in omnibus hominibus, etiam in sanctis. Tertiò cùm subiicit: *è terra loquitur*, fructum vitiosæ originis & peruersę indolis declarat. Quidquid enim è malo & fœtido fonte manat, malum & fœtidum esse necesse est. Ex hoc dicto veluti è principio Iohannes in hunc modum de se ipso concludit: Qui è terra est, terrenus est, & è terra loquitur. Ego è terra sum: Igitur sum terrenus, & è terra loquor, hoc est, vt vitiosa est mea origo: ita indoles & ingenium meum ea solummodò quæ vitiosa sunt, sapit, & omnes meæ actiones abiectæ sunt, humiles & vitiosæ.

Hinc patet quid de homine per se iudicandum sit extra regenerationis gratiam. Nam si Iohannes, quo nullus maior extitit inter natos mulierum, ita se abiicit, vt originem, indolem & fructum vtriusque vitiosa & corrupta pronunciet, profectò sequitur, omnes homines vitiosos & corruptos esse, vt nihil possint, nihil sapiant, nihil velint ex sua natura, nisi quod vitiosum est. Id quod Paulus in Epistola ad Romanos cap. 3. vers. 9. hisce verbis concludit: *Omnes sub peccato sunt, sicut scriptum est: Non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. Non est qui faciat bonum, ne vnus quidem*. Proinde necesse est, vt aliunde accipiant homines, videlicet è cœlo, si quid possint, si quid sapiant, si quid velint quod virtuosum & laudabile est coram Deo. Atque hoc est, quod suprà à Domino dictum est: *Quod natum est ex carne, caro est*. Quòd ergo Iohannes, Apostoli & alij sancti viri diuina & cœlestia docent, hoc habent non ex natura sua, sed ex donatione cœlesti, iuxta illud Iacobi capite 1. vers. 16. *Nolite errare fratres mei dilecti: Omnis donatio bona, & omne donum perfectum è supernis est, descendens à Patre luminum*. Et Augustinus in hunc locum ita scribit: *Quantum ad ipsum Iohannem pertinet, de terra est, & de terra loquitur. Si autem aliqua loquitur diuina, illuminatus est à Deo. Nam si non esset illuminatus, terra terram loqueretur: Ergo seorsum est gratia, seorsum natura hominis*. Et paulò pòst: *Si quid diuinum audisti de Iohanne, illuminantis est, non recipientis*. Monemur ergo vt à Patre luminum illuminationem mentis petamus, & gratiam, vt possimus aliquid illi gratum & sapere & facere.

Qui è cœlo venit, supra omnes est.

32 Et quod vidit & audiuit, hoc testatur.

Ex personę Christi eminētia doctrinæ ipsius certitudinem & præstantiam cōcludit. Loquitur autem de Christo Deo humano more. Vt enim quæ quis videndo & audiendo explorata habet, ea sine omni errore aliis enarrare potest: ita Filius Dei, qui est in sinu Patris, absque omni errore perspicuè, clarè & perfectè nobis Patris voluntatem explicare & enarrare nouit. Id quod etiam testatur, non solùm diuinis miraculis & arrhabone Spiritus, quo obsignat Euangelium in cordibus hominū: verùm etiam testimonio Patris, qui iubet nos Filium audire, veritatis & voluntatis suæ infallibilem testem.

Cùm igitur salus nostra agitur, curramus ad hunc salutis doctorem, qui cùm sit è cœlo, cœlestia docet, cùm sit Deus sapientissimus, errare non potest, cùm sit optimus, fallere nequit, cùm sit potentissimus, præstare valet quod verbis promittit. Hîc antithesis cogitanda est, videlicet, quòd qui è terra est, non vidit, nec audiuit per se veritatem Patris cœlestis. Quare nec per se de veritate Dei, nisi diuinitùs doctus fuerit, testari poterit. Cùm igitur homines traditiones suas & ἐθελοθρησκείας nobis obtrudere conantur, respondeamus nos habere vnū doctorem nobis diuinitùs commendatum, ad quem solum audiendum, in negotiis salutis nostræ, mandato Dei obligamur.

Et testimonium eius nemo recipit.

Querela est de ingratitudine cineris & pulueris, hoc est, hominum carnalium & vilissimorum, qui testimonium Christi, id est, doctrinam Christi testificātem de voluntate Dei, non recipiunt. Est autem hoc dictum comparatiuè intelligendum. Nam si totam colluuiem generis humani respicias, quasi pro nihilo reputantur pauci illi, qui Christi Euangelio credunt, & verè statuunt, Christi testimonium esse verum. Sin verò rursus Ecclesiæ decus spectes, pauci illi, qui Euangelium amplectuntur, pro infinita multitudine reputantur, cùm interim maxima illa colluuies orbis terrarum, quasi pro nihilo coram Deo censeatur. Hæc querela vt horrendam cæcitatem & ingratitudinē hominum, qui creati sunt, vt Deum cognoscant & colant, ostēdit: ita nos monet, ne multitudine & exemplo malorum, vel negligamus ea, quæ nobis salutaria sunt, vel segnescamus paulatim, & in cursu deficiamus, atque ita nostrapte culpa excidamus salute. Nihil enim est vsitatius, quàm multitudinis exemplo, & potissimùm eorum, qui in aliqua dignitate constituti sunt, decipi

& errare. Præterea admonet hæc querela nos de Ecclesiæ forma in hoc mundo, videlicet quòd sit futura, vt Christus loquitur, Lucæ capite 12. verſ. 32. pusillus grex, ne scandalo multitudinis persequentium Euangelium perturbemur, & ab Euangelio deficiamus. Huc pertinet Psalmi 37. & 73.

33 Qui recipit eius testimonium, obsignauit quod Deus verax sit.

Antithesis est superioris sententiæ. Qui, inquit, recipit eius testimonium, hoc est, qui credit Euangelio Christi, testificanti de voluntate Dei, is obsignauit, hoc est, certò cognouit, quòd Deus verax sit. Ponitur autem effectus pro causa, tanquam eius certissimum indicium, per Metonymiam. Cognouit autem per Spiritum Sanctum efficacem in ministerio verbi & obsignantem doctrinã in cordibus hominum. Nemo enim potest dicere Dominum IESVM nisi per Spiritum Sanctum, 1. ad Corinthios cap. 12. verſ. 3. Et 1. Iohan. cap. 5. verſ. 9. *Hoc est testimonium Dei, quod testificatus est de Filio: Qui credit in Filium Dei, habet testimonium in semetipso.* Vt igitur homines, quæ certò cognita habent, ea in testimonium compertæ & certò cognitæ veritatis obsignare solent: ita obsignare hoc loco significat clarè cognoscere, vt nullus sit reliquus dubitandi locus. Et hæc obsignatio fit ad prædicationem verbi per Spiritum Sanctum, sicuti dictum est.

Hic obseruetur primùm, quid sit verè credere doctrinæ Christi, videlicet obsignare, quòd Deus sit verax, hoc est, obsignatam habere voluntatem Dei in corde per Spiritum Sanctum. Est ergo fides non vacillans opinio, sed vera & firma persuasio de veritate Euangelij cum fiducia firma promissæ misericordiæ propter Filium. Non igitur opinio errabunda meretur fidei nomen, multò minùs academica dubitatio. Deinde obseruetur, quàm pretiosa res sit fides, qua segregamur à mendaci mundo, & adiungimur Deo veraci, ac ipsi laudem veritatis tribuimus, id quod sanè sacrificium est Deo longè suauissimum, ac cultus maximè gratus, cùm contrà nihil Deum magis offendit, quàm eius verbo nõ credere, hoc est, ipsum accusare mendacij, iuxta illud Iohannis, 1. Iohan cap. 5. verſ. 10. *Qui non credit Deo, mendacem facit ipsum, quia non credidit testimonio, quod testificatus est Deus de Filio suo.* Verùm cùm Deus verax sit, sequitur illum qui eius testimonium non recipit, vanissimum esse & mendacissimum. Huc illud Iohannis, 1. Iohan. cap. 2. verſ. 22. *Quis est mendax, nisi qui negat IESVM esse Christum? Hic est Antichristus negans Patrem & Filium.* Quantumuis igitur magni peccatores sumus, caueamus, ne hoc addamus horrendum peccatum, vt Deum qui est ipsa veritas, mendacij arguamus. Tertiò monemur, vt intrepidè doctrinam Euangelij amplectamur, etiamsi sint paucissimi, qui hoc faciunt, quum sciamus eius autorem, nempe Deum, veracem esse.

34 Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur.

Ratio est proximæ assertionis de certitudine & veritate testimonij Christi, hoc est, doctrinæ Christi testificantis de voluntate Patris. A Deo missus verba Dei absque omni dubio loquitur. Christus à Deo missus est. Proinde eius testimonium absque omni dubio verum est.

Missio Doctorum Ecclesiæ duplex est, videlicet immediata & mediata. Immediata est & Filij, qui est ipsa sapientia Patris, & seruorum, qui de plenitudine Filij accipiunt. Vtraque habet testimonium infallibilis veritatis. Quare vt Filius: ita etiam Ministri immediatè missi, audiendi sunt. Mediata missio est eorum, qui mittuntur, & vocantur per homines ad ministerium. Hi audiendi sunt, quatenus doctrinam Christi, Prophetarum & Apostolorum adferunt. Verùm cùm alienam vocem sonant, fugiendi sunt tanquam anathemata, iuxta illud Galat. cap. 1. verſ. 8. *Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema sit.*

Non enim ex mensura dat Deus Spiritum.

Cùm hæc oratio sit comprobatio proximè præcedentis rationis de veritate doctrinæ Christi, necesse est vt eam ad Christum referamus. Quod cùm videret Erasmus, rectè suppleuit pronomen *Ei*, scilicet Filio, quem misit Pater. Sensus ergo est: Pater non dat Filio, vt mihi & aliis Ministris, Prophetis & Apostolis ex mensura, sed effusissimè præter omnem mensuram Spiritum suum Sanctum. Igitur Filius absque omni dubio Patris loquitur verba, & plenissimè nobis ipsius voluntatem enarrat. Proinde ipsius testimonium de voluntate Patris, vt est plenissimum, ita etiam verissimum.

Est autem hoc dictum de donatione Spiritus ad humanam naturam Christi referendum. Nam si diuinam naturam Christi respicimus, idem est Christus substantia, quod Spiritus Sanctus.

Obseruemus hoc loco pernecessariam doctrinam, videlicet quòd plena cognitio voluntatis Dei, de salute comparanda, sit nobis patefacta testimonio Christi, hoc est, Christi Euangelio. Facessant igitur procul à nobis, qui nobis alia obtrudere conantur, tanquam ad salutem necessaria. Deinde obseruemus discrimen inter Christũ & Prophetas, qui ante Christum exhibitũ in carne fuerunt, p quos Deus locutus est. Vt enim his Deus largitus est ex mẽsura: ita Filio præter omnem mensuram largitus est Spiritum, vt in ipso solo plenam & omnibus modis absolutam de voluntate Dei doctrinã quæramus. Prophetæ alij alias partes doctrinæ tradiderunt, idque diuersis temporibus, & variis modis. Sed Christus omnia perfectissimè tradidit. Atque hoc est, quod autor Epistolæ ad Hebræos capite 1. verſ. 1. vult, cùm ait: *Multifariam, multisque modis olim Deus locutus Patribus: nouissimè*

nißimè in diebus istis locutus est nobis per Filium, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem & secula fecit. Adhæc monemur de regula, quam Paulus tradit in Epistola ad Romanos capite duodecimo, vers. 3. *Vnusquisque sapiat ad sobrietatem, prout cuique Deus partitus est mensuram fidei*, hoc est, quilibet maneat intra suæ vocationis limites, & mensuram donorum, ne videlicet vel sibi arroget quod nō habet, vel de eo quod accepit, iuxta carnem glorietur: Sed acceptis donis in timore Dei vtatur in Domini gloriam & Ecclesiæ ædificationem, quò fidelis seruus & œconomus inueniatur.

35 Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius.

Ex magnitudine dilectionis Patris erga Filium, infert amplitudinem & immensitatem bonorum, quæ Pater Filio dederat. Vt enim immensa est dilectio, qua Pater inenarrabili στοργῇ Filium complectitur: ita immensa est bonorum copia, vnde nobis fide hauriendum est. Nam de plenitudine eius omnes accipiemus gratiam pro gratia. Hac igitur assertione distinguit Iohannes Baptista inter Christum & se, aliosque Ministros Euangelij, vt sciamus, quid de Domino, & quid de ipsius Ministris sentiendum sit.

Suprà distinximus inter dilectionem, qua Pater Filium diligit, & qua nos. Illum sine mediatore in se & propter se diligit. Nos autem charos habet in dilecto, ad Ephes. cap. 1. vers. 6. Hoc discrimē traditur in concione Patris super Filium, Matth. cap. 17. vers. 5. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.*

Porrò ex hac assertione de dilectione Patris erga Filium, & de omnibus Filio à Patre traditis doctrinam & consolationē vberrimam hauriamus. Doctrinam quidē, quòd Filius sit constitutus à Patre dator omnium bonorum, videlicet sapientiæ, iustitiæ, sanctitatis, salutis, & destructor operum Diaboli, videlicet peccati & mortis. Consolationem verò, quòd in nostris angustiis & ærumnis habeamus hunc fontem vberrimum omnis consolationis, videlicet IESVM CHRISTVM. Hunc igitur fide accedamus, vt auxilium inueniamus in tempore oportuno.

36 Qui credit in Filium, habet vitam æternam.

Suprà meminit testimonij Christi: Nunc exponit in summa, quale illud sit, videlicet quòd testetur Christus, Deum dare vitam æternam credentibus in Filium. Ita quoque Apostolus noster in sua Epistola Dei testimonium definit, vbi in hunc modum scribit, 1. Iohan. cap. 5. vers. 11. *Hoc est testimonium, quòd vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita in Filio eius est. Qui habet Filium, habet vitam.*

Cùm igitur hìc Iohannes Baptista pronunciat, credentē in Filium Dei habere vitam æternam, monet eam non alibi quærendam esse. Nam qui Filium habet, primùm viam ad vitam æternam habet. Filius enim via est, vt ipse ait: *Ego sum via.* Deinde qui habet Filium, ianuam vitæ habet, iuxta illud Iohan. cap. 10. vers. 7. *Ego sum ostium.* Præterea qui habet Filium, meritum æternæ vitæ habet. Nam Filius non sibi, cui iure debebatur vita æterna, sed suis, hoc est, in se credentibus, vitam æternam meruit. Adhæc qui Filium habet, omnia cum Filio habet. Qui enim Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit ipsum, quomodo non daret etiam cum ipso nobis omnia? ad Romanos cap. 8. vers. 32. Præterea qui habet Filium, vnum cum ipso est. Fieri itaque non potest, quin verè cum Filio hæres vitæ æternæ sit. Denique qui Filium habet, ipsam vitam æternam habet. Ita enim ipse ait, Iohan. cap. 11. vers. 25. *Ego sum vita.* Siue ergo viam vitæ, siue ostium, siue meritum, siue fontem & dominum, siue vitam æternam quæris, habes hæc omnia in Filio, cùm in ipsum credis. Hoc enim vult Iohannes Baptista, cùm hoc loco ait: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam.* Siquidem hoc dicto, & quomodo nobis applicentur beneficia Filij Dei, cui omnia à Patre tradita sunt, explicat, & summam beneficiorum Christi exponit, cùm nominet vitam æternam. Nam cùm ait: *Qui credit in Filium*, statuit fidem instrumentum esse, quo nobis beneficia Filij applicantur. Cùm addit: *Habet vitam æternam*, summam beneficiorum Christi, vt diximus, complectitur.

Priusquam autem plura de fide dicemus, declarabimus vsum promissæ vitæ æternæ, quæ est triplex, videlicet in cruce, in pugna spiritus aduersus carnem, in agone mortis.

In cruce opponenda est æterna gloria breui & temporaneæ afflictioni, 1. Pet. cap. 5. vers. 10. & ad Rom. cap. 8. vers. 18.

In lucta spiritus aduersus carnem erigamur spe promissæ vitæ æternæ, si in pugna perdurauerimus inuicti.

In agone mortis opponamus vitā æternam breui cruciatui, & cogitemus Christum resurrexisse à mortuis, cuius nos membra sumus.

Quid sit autem in Filium Dei credere, sæpe declarauimus, & nunc idem repetendum est, quò hæc præsens Euangelica γνώμη vberiorem nobis doctrinam & consolationem suppeditet.

Hæ duæ loquendi formulæ, credere in Christum, &, credere in nomen Christi, nobis perspicuè rationem salutaris fidei declarabunt. Etsi autem vtraque forma notitiam Christi requirat, quæ in quatuor consistit, videlicet in diuinitate, in humanitate, in personali vnione, & officio Christi: Prior tamen, videlicet credere in Christum, obiectum solummodò fidei, seu fiduciæ monstrat esse Christum. Posterior, nempe credere in nomen Christi, qualitatem fiduciæ indicat, videlicet, quòd talis debeat esse fiducia in Christum, quale est eius nomen in Euangelio, & qualia facta ipsius de ipso testificantia. Cùm ergo in Euangelio Christus no-

minatur, id est, prædicatur, Saluator omnium in se credentium, verus Deus, verus homo, vna vera & æterna persona, ac Agnus Dei tollens peccatum mundi: & multa exempla testantur facta Christi huic augusto nomini respondere:. Vera fides in Christum erit viua & constans cordis fiducia, qua Christus statuitur esse Saluator omnium in se credentium, vt qui possit omnia præstare, quæ vult, tanquam Deus, velit nobis optima, vt homo nobis naturæ societate coniunctus, debeat vt Mediator inter nos & Deum à Patre constitutus, qui dedit semetipsum in precium redemptionis pro omnibus, vt omnis, qui credit, sanguine ipsius purgetur à peccatis, obedientia iustificetur, Spiritu regeneretur ad vitam æternam.

Hæc plenior fiduciæ in Christum descriptio in angustius contrahi potest, idque ex verbis Iohannis Baptistæ: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam*, in hunc modum: Fides est notitia Christi, & firma fiducia vitæ æternæ obtinendæ propter illum. Huiusmodi fuit fides Latronis in cruce, qui ex firma fiducia dixit, Lucæ capite vigesimotertio, vers. 42. *Memento mei cùm veneris in Regnum tuum.* Cui responsum est à Domino: *Hodie eris mecum in Paradiso.* Peccatricis, Lucæ cap. 7. vers. 50. quæ à Domino audit: *Fides tua te saluauit.* Publicani, Lucæ cap. 18. vers. 13. ita precantis: *Deus propitius esto mihi peccatori.* Dauidis, Psalmo vigesimoquinto, vers. 11. *Propter nomen tuum, Domine, propitiare peccato meo.* Hîc Dauid fiduciam cordis ad mensuram nominis Dei metitur. Hæc omnia quadrant ad regulam Psalmi secundi, vers. 12. *Beati omnes qui confidunt in eo.*

In hac regula sunt quatuor. Primum, particula vniuersalis, quæ monet, beneficium Christi extendi ad omnes. Secundum, fides & fiducia, qua beneficium Christi appreheditur. Tertium, obiectum fiduciæ Christus ipse. Quartũ, certitudo promissionis. Nam cùm confidentes in Christum pronunciat beatos, significat eos certò consecuturos esse in Christo salutem, qui fiduciam suam in eo collocant. Ex his quintum per antithesin sequitur, videlicet quòd omnes, qui non collocant fiduciam suam in Christo, sint miseri.

Cæterùm quia aduersarij gratuitæ iustificationis non solùm negant fidem esse firmam fiduciam promissionis diuinæ: verumetiam inficiantur SOLA fide iustificari hominem, conabor firmissimis rationibus eorum vanitatem refellere. Primùm igitur rationes colligam, quibus demonstrabitur, quòd fides præter notitiam significet etiam firmam fiduciam promissionum diuinarum. Deinde ostendam, particulam exclusiuam SOLA rectè addi, & necessariò, cùm agitur de gratuita iustificatione.

Rationes autem, quibus conuincitur, quòd fides Christiana, qua apprehenditur Christus cum suis beneficiis, significet cum notitia fiduciam, hæ sunt præcipuæ.

Prima: Grammatica significatio vocis Græcanicæ, qua vtuntur Euangelistæ & Paulus, cùm de fide iustificante & saluante agitur. Vtuntur enim nomine πίστεως & verbo πιστεύειν, quod à nomine deductũ est. Significat autem verbum πιστεύειν propriissimè fiduciam in aliquem collocare, iuxta eius verba & promissiones, vt in illo: λαῷ μὴ πίστευε, πολύτροπός ἐστιν ὅμιλος, hoc est, *Populo ne credas, varijs enim afficitur modis turba*. Hîc ex ratione subiecta patet, quid τὸ πιστεύειν significet, nempe fiduciam in aliquem collocare iuxta eius verba & promissionem. Talem fiduciam non vult Phocyllides collocari in promiscuam multitudinem propter eius inconstantiam.

Cùm igitur Scriptura requirit à nobis fidem in Christum, vult vtrumq;, videlicet vt & Christum agnoscamus, & firma in eum fiducia recumbamus secundùm eius verba, promissiones & testimonia. Vt enim is constans in suis promissis est, nequaquam similis inconstanti plebeculæ, quæ & potest & nouit fallere: ita conuenit, vt fides, id est, fiducia in illũ, propter constantiam eius sit constantissima. Talis enim fides est habenda dicenti & promittenti, qualis ipse est. Vocat Christus omnes ad se, promittit omnibus resipiscentibus veniam, ac multis factis id testatur. Hæc vocatio & promissio, quia Christus est ipsa veritas, vt qui nullo modo fallere possit, causa est fiduciȩ in ipsum collocãdȩ.

Secunda: Synonymorum collatio conuincit fidem significare fiduciam, vt Confidere in Propheticis scriptis. Vt Psalmo 2. vers. 12. *Beati omnes qui confidunt in ipsum*. πεποίθησις, παῤῥησία, ὑπόστασις, πληροφορία. Quòd autem his quatuor Græcis vocibus firma fiducia in genere significetur, manifestum est. Nam tametsi modi varij huius fiduciæ his diuersis appellationibus indicantur: tamen genus ipsum, videlicet firma fiducia, idem manet in omnibus. πεποίθησις enim fiduciam significat ex certa persuasione de veritate Dei concepta. Vt enim Deus est in suis promissis constans & verax: ita hęc πεποίθησις firmam & immotam fiduciam cum confidentia quadam notat. παῤῥησία fiduciam significat, qua credẽs non iam amplius fugit Deum, sed fretus ipsius promissis, illum accedit intrepidè & audacter, statuens sibi accessum ad Deum patere p IESVM Christum, ad Rom. cap. 5. vers. 2. & ad Ephesios cap. 3. vers. 12. vbi Paulus tribuit fidei & παῤῥησίαν qua accedimus Deum, & πεποίθησιν fiduciam, qua in ipsum recumbimus. *In Christo*, inquit, *habemus παῤῥησίαν & aditum cum fiducia per fidem in ipsum.* Quid quæso clarius dici potest de vera fidei indole, seu proprietate? ὑπόστασις vsurpatur in definitione fidei, ad Hebræos cap. 11. vers. 1. vbi sic scribitur: *Est autem fides sperandarum rerum ὑπόστασις, & ἔλεγχος non apparentium.* Hîc primo loco ponitur effectus, secundo causa. Est enim ἔλεγχος certitudo, qua mens conuicta diuinis testimoniis firmissimam esse statuit promissionem diuinam de beneficiis Christi. Ex hac certitudine immota nascitur ὑπόστασις, id est, fiducia. Est autem ὑπόστασις militare vocabulum, quo Polybius & Herodotus vtuntur pro confiden-

tia,

tia siue firma fiducia, qua quispiam intrepidè consistit fixoque pede aduersarium inuadentem excipit, certus de fœlici euentu & læta victoria. Ad eundem modum fides in ærumnis erigit animum, quæ fides est eiusmodi Christiani animi constans robur, quo luctetur contra omnia Christianum animum oppugnantia. Hoc pacto accipitur ὑπόστασις Psalmo trigesimo nono, vers. septimo. Nam vbi Hebræus habet, *Thochalthi Leca Hu*, id est, *Expectatio mea in te est*, ibi Græcus habet: Καὶ ἡ ὑπόστασίς μου παρά σοί ἐστιν, hoc est, *fiducia mea à te est*. Significat ergo ὑπόστασις fiduciam firmam & constantem, quæ est viuæ fiduciæ proprietas. πληροφορία similiter fiduciam notat, & tribuitur fidei Abrahæ, ad Romanos cap. 4. vers. 21. Et ad Hebræos cap. 10. vers. 22. *Accedamus cum vero corde in πληροφορίᾳ fidei, asperſi cordibus à conscientia mala, teneamus confeßionem spei inflexibilem.* Est proinde fides talis fiducia, qua veluti pleno cursu & recto ferimur in portum salutis nobis per Christum promissæ. Est enim metaphora sumpta à nautis, qui pansis velis recto cursu feruntur in portum.

Tertia: Effecta fidei manifestè conuincunt, fidem significare fiduciam. Per fidē accedimus ad Deum: fide saluamur: fide iustificamur: omnia credenti sunt possibilia: Christus per fidem habitat in cordibus nostris: fide purificantur corda: Hæc est victoria quæ vicit mundum fides nostra: Ex fide iustus, viuit. Hæc nequaquam tribui possunt notitiæ historiæ aut assensui, sed viuæ fiduciæ, qua Christus mediator apprehenditur. Per hunc enim accedimus ad Deum, per hunc saluamur, per hunc iustificamur, in hoc mundum vincimus, in hoc viuificamur. Nam quidquid tribuitur fidei, hoc Christi proprium est, atque fidei ideo tribuitur, quia ea sola Christum apprehendit, & possidet saluatorem credentium.

Quartò: Cùm Christus dicit Matth. cap. 8. 10. *Neque in Israel tantam fidem inueni.* Item aliquoties: *Fides tua te saluauit*: Et periclitantibus in mari Lucæ cap. 8. vers. 25. *Vbi est fides vestra.* Item: *ô mulier, magna est fides tua.* Item Iohannis cap. 5. vers. 44. *Quomodo potestis vos credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam, quæ à solo Deo est, non quæritis?* Item: *Si habueritis fidem, & non hæsitaueritis.* Nonne hæc dicta manifestissimè euincunt, fidem esse cum notitia firmam fiduciam de promissionibus diuinis. Quis enim non videt, hæc nequaquam conuenire notitiæ historiæ, qualis est in Diabolis, & esse potest in impiis superbissimis?

Quinta: Exempla approbata similiter conuincunt, fidem esse fiduciam: vt Abrahami, Iairi, Hæmorrhousæ, patris lunatici. Hi enim non solùm nouerunt promissionem gratiæ, sed iuxta promissionem se fide erexerunt, & viua fiducia acceperunt oblatam gratiam. Verùm quia Abrahæ exemplum, vtpote patris fidelium, præ aliis nobis commendatur, illo solo hac vice contenti erimus. Ita ergo Paulus indolem fidei exponit in illustri exemplo, videlicet Abrahami, ad Romanos cap. 4. vers. 17. *Qui credidit*, inquit, *ei qui viuificat mortuos & vocat ea quæ non sunt, tanquam sint, & qui præter spem in spem credidit, vt fieret pater multarum gentium, secundùm id quod dictum ei fuerat: Sic erit semen tuum sicut stellæ cœli & arena maris. Ac fide minimè debilitatus, non cōsiderauit suum ipsius corpus iam emortuum, cùm centum circiter natus esset annos, nec emortuam vulnam Saræ: aduersus promißionem Dei non disceptauit infidelitate, sed robustus factus est fide, tribuens Deo gloriam, & plenè persuasus, quòd quidquid promisit, poßit etiam præstare. Ideo & imputatum est illi ad iustitiam.*

Hinc ab exemplo rem in genere conclude hoc modo: Ergo fides est notitia & firma fiducia diuinarum promissionum, excludens carnis sensum, rationis argutias, pugnantes cum verbis promissionis diuinę, atque adeò omnem hæsitationem, firmiter acquiescens in verbo promissionis diuinę, sua constantia omnem incredulitatem vincens: quæ cùm Deo verè gloriam tribuit, plenissima fiducia, promissa Dei expectat. Talis fides Abrahæ fuit, etsi alia atque alia obiecta habuit. Quòd aūt similis fides in genere à nobis requiratur, docet Apostolus cùm addit: *Non scriptum est autem propter illum tantùm, quòd imputatum sit illi, sed etiam propter nos, quibus imputabitur credentibus in eum, qui excitauit Dominum nostrum Iesum Christum à mortuis.*

Hoc loco diligenter obseruanda est regula. Etsi externa obiecta & negotia sunt dissimilia: tamen primum obiectum & proprium, scilicet promissio misericordiæ in Christo, est idem in omnibus promissionibus & exercitiis fidei, iuxta illud 2. Corinth. cap. 1. vers. 20. *Omnes promißiones in Christo sunt etiam & Amen.* Ex quo fit, quòd exemplum fidei Abrahæ rectè accommodetur aliis credentibus in genere, videlicet propter primum & principale fidei obiectum, quod Abraham intuetur. In hunc ergo modum fidem Abrahæ iuxta regulam nobis accommodemus. Quemadmodum Abraham promissionem seminis sibi factam ex verbo nouit, huic assensum præbuit, hanc expetiit, in hac firma fiducia acquieuit: ita nos ex verbo Euangelij promissionē salutis in Christo, pro nobis mortuo & resuscitato, agnoscamus, huic assentiamur, hanc expetamus, in hac firma fiducia sine hæsitatione acquiescamus. Hinc concluditur hæc fidei Christianę definitio: *Fides Christiana est notitia, assensus, expetitio & fiducia promissæ salutis propter Christum, pro nobis mortuum & excitatum.* Assensum vsitatè sub notitia intelligimus, & expetitionē cum fiducia cōiungimus. Sed ego explicatè hæc posui, quò clariùs ratio Christianæ fidei, & ea quæ fidei nomine continentur, intelligantur. Ex his quinque rationibus manifestè concluditur quod aliquoties iam diximus, videlicet quòd fides sit & certissima persuasio de promissionibus diuinis, & viua fiducia in Christum mediatorem, etiamsi sensus & ratio & natura, videantur reclamare. Nam iuxta dictum Bernardi: *Fides transgreditur rationis fines, humanæ*

naturæ vsum, experientiæ terminos.

Hactenus, vt opinor, satis probauimus, fidem Christianam esse firmam notitiam & fiduciam promissæ salutis in Christo. Nunc autem quod secundo loco proposuimus, aggrediamur, & ostendamus rectè dici: hominem *SOLA* fide iustificari. Hìc omnium primùm videndum est, quò particula *SOLA* pertineat. An in vniuersum omnes alias causas, an certum causæ genus excludat à iustificatione. Tenenda est ergo hæc regula: Etsi omnes causæ alicuius effectus coniunctæ sunt & concurrunt in suis actionibus & mutuis auxiliis consistunt: tamen singulæ causæ proprium quiddam habent in singulis actionibus. Vnde fit, quòd cuiuis causæ vox *SOLA*, propriè & rectè in suo genere & ordine accommodari possit. Cùm ergo dicitur, quòd *SOLA* fides iustificet, solummodo discernitur causa, quæ in nobis est, ab aliis omnibus, quæ extra nos sunt. In nobis enim tantummodò fides est ex operatione Spiritus Sancti ad prædicationem verbi, qua *SOLA*, oblatam per Christum gratiam, apprehendimus. Non ergo exclusiua *SOLA* distrahuntur causæ, quæ coniuncta virtute operantur: sed tantùm distinguuntur & discernuntur causarum ordines & operationes, & illa excluduntur, quæ falsò alicui causarum ordini affinguntur. Quare cùm dicimus, hominem *SOLA* fide iustificari, significamus, præter fidem nihil in nobis esse, quo Christi iustitia nobis applicetur.

Quod autem particula *SOLA* non excludat in vniuersum omnes alias causas præter fidem à iustificatione, manifestum est iis qui statum disputationis Paulinæ obseruant. Quæstio est, num operibus iustificemur, aut vllis humanis meritis nec ne. Item, fidéne & operibus simul constet iustitia Christiana. Item, an fide tantùm, sine operibus siue prærogatiua carnis, atque adeo sine omnibus meritis humanis.

In primo, secundo & tertio capitibus ad Romanos, firmis demonstrationibus concludit Apostolus, neminem ex operibus iustificari. In decimo eiusdem Epistolę, & in tertio ad Philippenses, conuincit idem Apostolus iustitiam fidei & operum, non simul consistere, ita vt opera & fides sint simul vel causæ vel partes iustitiæ, qua iustificamur coram Deo. Et concludit, hominem iustificari fide absque operibus Legis. Et hanc conclusionem probat copiosè ad Romanos capite quarto, & ad Galatas primo, secundo, tertio & quarto capitibus. Atque hoc est fundamentum eorum, qui rectè dicunt *SOLA* fide iustificari hominem, in qua assertione *SOLA* particula, est exclusiua operum humanorum, atque adeo omnium meritorum hominum. Incumbit autē piis doctoribus multiplex necessitas, vt hanc propositionem tueantur. Primùm enim necesse est, refutare corruptelas Papistarum, qui doctrinam gratuitæ iustificationis sophistica iuuadunt, & planè Pharisæorum more abolere conantur. Deinde vt Christo suus honor integer tribuatur. Nam qui vel operibus tantùm, vel operibus & fidei simul, tribuunt iustificationem, Christum suo honore spoliant, qui solus saluator mundi & iustificator credentium prædicatur in Euangelio. Tùm vt afflictæ conscientiæ habeant solidam consolationem, cùm intelligunt beneficium redemptionis gratuitum esse. Nam propterea ait Paulus ad Romanos cap. 4. vers. 16. *Ex fide est hæreditas, vt sit secundùm gratiam, quò firma sit promißio omni semini*, id est, omnibus credentibus. Adhæc vt sit illustre discrimen inter Legis iustitiam, quæ hominis, & fidei iustitiam, quæ Dei dicitur, Philip. cap. 3. vers. 9. Postremò vt statuatur verum & perspicuum discrimen inter causas & effecta, inter arborem & fructū, inter beneficium mediatoris proprium, & nostrum debitum obsequium. Verùm qui in gratiam Papistarum iam abstinent à particula *SOLA*, castra Christi perfidè produnt, & cum eius hostibus fraudulenter colludunt.

Porrò monstrata necessitate tuendi particulam *SOLA*, subiiciemus rationes aliquot, quibus probabimus rectè & necessariò ex Scripturæ sensu dici: Hominem iustificari & saluari *SOLA* fide.

Prima: Marci cap. 5. vers. 36. expressè ponitur particula *SOLA*, vbi Dominus Archisynagogo, cuius filia iam mortua erat, dicit: *Noli timere*, MONON πίστευε, id est, *SOLVM crede*. Hìc Dominus non requirit opera, sed solam fiduciam, quòd & possit & velit suam excitare filiam. Quòd autem consequentia valeat ab hoc particulari exemplo ad probandam vniuersalem doctrinam, suprà ostendi. Nam qualiacunque sunt externa obiecta: tamen necesse est ante omnia intueri primum & principale obiectum, videlicet promissionem gratuitæ iustificationis, in qua aliæ vt partes in toto includuntur. Primùm igitur Archisynagogus *SOLA* fide iustificatur. Deinde ex ea fide impetrat magnum beneficium, videlicet excitationem filiæ ex mortuis, quo facto magis confirmatur eius fides. Verùm hanc fiduciam Archisynagogi absque dubio secuta est gratitudo & noua obedientia.

Secunda. Vis particulæ *SOLA* æquipollentibus vocibus expressa, videlicet, *Nisi, Gratis, Non ex operibus, Gratia, Non ex vobis, Dei donum est.* Hæ voces planè idem volūt quòd particula *SOLA* Gal. cap. 2. vers. 16. *Scientes quòd non iustificetur homo ex operibus Legis nisi per fidem Iesu Christi: & nos in Christum Iesum credimus, vt iustificemur ex fide Christi, et non ex operibus Legis.* Rom. cap. 3. vers. 28. *Colligimus hominem iustificari fide absque operibus Legis.* Ad Ephes. cap. 2. vers. 8. *Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum est, non ex operibus, ne quis glorietur.*

Quòd autem Pontificij dicāt, hæc dicta Pauli quæ recitauimus, & similia, non accipienda esse de operibus moralibus, sed de cæremonialibus solummodò, falsissimum est. Primùm enim disputatio Pauli in 1. 2. & 3. capitibus ad Romanos

manos luce clariùs conuincit, Paulum loqui de ea Lege, ad cuius obedientiam obligantur omnes homines sine discrimine. Nam & Iudæos & Gentes reos violatę Legis peragit. Nunc autem Iudæis seu populo Israelitico tantū cæremoniæ Mosaicæ ad tēpus erant datæ, & non aliis populis. Vanissimum proinde est commentum Papistarum, qui opera cæremonialia tantùm excludi à iustificationis causis contendunt.

Secundò: Transgresiones Legis, quas Paulus ad Romanos 1. opponit operibus Legis, quibus vim iustificandi adimit, sunt Legis moralis. Igitur opera Legis, sine quibus Paulus contendit hominem credentem iustificari, sunt Legis moralis. Siquidem eiusdem Legis est præcipere & prohibere contrarias actiones.

Tertiò: Apostolus in testimonium violatæ Legis diuinæ ab omnibus adducit postremum præceptum: *Non concupisces.* Quod sanè ineptissimum fuisset, si tantùm cæremonias disputaret Apostolus, & non de tota Lege.

Quartò: Cùm idem Apostolus ad Romanos cap. 7. vers. 14. dicit: *Scio quòd Lex spiritualis sit, ego verò carnalis, venditus sub peccato,* &c. vsque ad finem capitis, apertiora sunt quàm vt ad cæremonias torqueri possint.

Quintò: Dictum Pauli ad Galat. cap. 2. vers. 21. ostendit, per Legem in disputatione Paulina, totam Legem, & omnes eius partes intelligi: *Si,* inquit, *iustitia est ex Lege, Christus frustra mortuus est.*

Sexto: Galat. cap. 2. vers. 21. affirmat Paulus eos abrogare gratiam Dei, & eam penitus reiicere, qui volūt ex Lege iustificari. Nam id quod est gratię proprium, tribuunt suis operibus. Verùm cùm sit maximum flagitium, Dei gratiam abrogare, Papistę horrendo reatu se inuoluunt, dum, vt gratiam aboleant, particulam SOLA oppugnant.

At habent Papistæ quod in speciem videtur patrocinari illorum causæ. Nam in Epistola ad Gal. in qua Paulus de iustificatione agit, apparet occasionem scribēdi præbuisse Paulo, quòd Christiani ex Iudæis cōuersi cęremonialia Mosis, & potissimùm circumcisionem necessariam esse ad salutem docuerint. Vt autem hunc errorem de circumcisione & aliis Mosaicis ritibus refutet Apostolus, scribit Gal. Hoc cum Papistis recipimus. Fatemur enim Apostolū impulsum esse ad scribendam suam Epistolam ad Gal. ad refutandos quosdam surreptitios fratres, qui irrepserant ad explorádam libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem adigerent, scilicet imposita nobis necessitate circumcisionis. Sed negamus consecutionem. Etsi enim Paulus hunc errorem, vt rectè dicunt Papistæ, sibi sumit refutandum ad Gal. tamen vt id faciat validiùs, & fortiùs aduersus Sophistas concludat, vniuersum genus proponit, vnde de eius partibus, subiectis, seu formis singulis iudicium vult fieri. Cùm igitur negat Apostolus operibus Legis vllum iustificari, sequitur, quòd nec moralibus, nec iudicialibus, nec cæremonialibus operibus tribuenda sit vis iustificandi. Quòd autem vniuersam Legem intelligat Paulus cum suis omnibus partibus, ostēdit asseueratio quæ est in fine secundi capitis ad Gal. *Si per Legem est iustitia, igitur Christus frustra mortuus est.* Nam eadem est hîc ratio consequentiæ à toto & eius partibus singulis. Nam siue à tota Lege, siue ab vlla eius parte est iustitia, idem absurdum sequitur, videlicet quòd Christus frustra mortuus sit.

Tertia: Iustificamur non nostra, sed Christi iustitia, nobis nó operantibus, sed credentibus in eum qui iustificat impium, imputata. Igitur iustitiæ, qua iustificamur corā Deo, nec partes, nec causæ sunt nostra opera, aut merita: quæ, cùm particula SOLA excludit, rectè dicitur quòd homo SOLA fide iustificetur. Nam fides sola apprehendit iustitiam Christi. Antecedens confirmat Dictum Pauli ad Rom. 10. 4. *Christus est perfectio Legis in iustitiam omni credenti,* hoc est, Christus est perfecta Legis impletio, quæ cedit in iustitiam omni credēti, seu, vt Ambrosius loquitur: *Perfectionem Legis habet qui credit in Christum.* Ergo nulla pars iustitiæ ipsius in nobis est, sed tota in Christo, qui nobis credentibus suam iustitiam perfectissimā imputat. Et 2. Cor. 5. 21. *Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso,* hoc est, vt Augustinus interpretatur: *Nostra delicta sua delicta fecit, vt suā iustitiam nostram iustitiam faceret.* Vt ergo Christo imputatur peccatum nostrum absque omni ipsius commerito, cuius reus peragitur coram tribunali Dei in ara crucis: ita nobis ipsius imputatur iustitia absq; omni nostro merito, quia iusti censemur coram tribunali Dei. Item Rom. 11. 6. *Si gratia, iam non ex operibus, alioqui gratia iam non est gratia.* Si verò ex operibus, iam nō est gratia, alioquin opus iam non esset opus. Ratio consequentiæ huius argumenti redditur ad Rom. 4. 4. Quod pro operibus rependitur, est debitum, quod ex gratia tribuitur, merum donum est. Est proinde repugnantia debiti & doni. Ideò rectè Augustinus, cùm ait: *Gratia est nullo modo, quæ non est gratuita omni modo.* Quis hîc non videt, omnia humana merita & opera à iustificationis causis excludi? ad quod declarandum pij Ecclesiæ doctores particulam SOLA vsurpare solent.

Quarta: Exemplum Pauli, cum quo congruunt omnia sanctorū exempla. Hic enim ad Philip. 3. 6. in hunc modum scribit: *Secūdùm iustitiam quæ est in Lege, fui irreprehensibilis, sed quæ erant mihi lucra, ea duxi propter Christum damnum esse: quinetiam certè duco omnia damnum esse propter eminētiam cognitionis Christi Domini mei, propter quem omnia pro damnis duxi, eaq; duco pro excrementis, vt Christum lucrifaciam, & comperiar in eo non habens meam iustitiam illam ex lege, sed eam quæ per fidem est Christi. Iustitiam, inquam, quæ est ex Deo per fidem.* Hactenus Paulus, cuius verba & exemplū confirmant hominem gratis iustificari, hoc est, SOLA fide. Nam hæc particula solummodo ea excludit, quæ Paulus hîc quinquies manifestè

excludit. Tametsi autem Paulus erat, vt ipse fatetur, secundùm Legem irreprehensibilis, videlicet coram hominibus: tamen hanc Legis externam & literalem iustitiam damnum ducit, & pro excremento habet, vt Christi iustitia iustificetur, tantum abest vt vlla humana merita aut opera Legis statuat vel causas vel partes eius iustitiæ qua iustificamur coram Deo. Deinde iustitiam suam quæ est ex Lege, & iustitiam Dei quæ est ex fide Christi, tanquam contrarias opponit. Ex quo patet, quòd Paulus *SOLA* iustitia fidei nitatur, & non suis meritis aut operibus.

Quinta: Exclusio gloriationis confirmat rectè addi particulá *SOLA*, cùm agitur de iustificatione nostri, quæ fit per fidem in Iesum Christum. Nam cùm humana gloriatio habet causam vel prærogatiuam carnis, vel excellentiam maiorum, vel merita propria seu opera, profectò exclusa gloriatione, nullus locus carni, nullus dignitati, nullus meritis propriis relinquitur. Hinc Apostolus ad Rom. 4. 2. *Si Abraham iustificatus est ex operibus, habet quòd glorietur*, scilicet propter ipsa opera quibus iustificatur. At non habet scilicet quòd glorietur apud Deum. Proinde non est iustificatus ex operibus. Minorem confirmat Mosis testimonio: *Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam.* Hîc Apostolus credere & operari ita opponit, vt in caussis iustificationis simul stare non possint. Exclusis igitur operibus excluditur gloriatio, & *SOLA* fide hominem iustificare sequitur 1. Corinth. 1. 30. *Christus natus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.* Et ad Rom. 3. 27. ex iustificatione gratuita infert Paulus exclusionem gloriationis cùm sic ait: *Vbi igitur gloriatio? exclusa est. Sed per quam Legem? operum? non. Sed per Legem fidei*, id est, per fidem ipsam. Colligimus igitur, fide iustificari hominem absque operibus Legis. Nam si vel tantillum in iustificatione nostri tribueretur nostris viribus, meritis aut operibus, aliqua saltem gloriandi materia relinqueretur homini, quæ iam in vniuersum excluditur, vt in solo Christo gloriemur, quem *SOLA* fide apprehendimus.

Sexta. Vox purioris Ecclesiæ nostram sententiam confirmat. Nam & ex Græcis scriptoribus & Latinis multi vsi sunt in hac doctrina particula *SOLA*. Ex Gręcis hos annotauimus. Nazianzenus: *Nã iustitia quidem est TANTVM credere.* Basilius Magnus ad humilitatem exhortaturus, postquam omnem detraxit homini gloriandi materiam, de iustitia hæc addit: *Neque propria iustitia aliquis effertur, sed se nouit indigere vera iustitia, & SOLA fide quæ est in Christum, iustificatur.* Atque hanc suam sententiam confirmat Basilius exemplo Pauli, quod paulò antea adduximus ex tertio cap. ad Philip. & affirmat, Paulum gloriari in eo quòd propriam iustitiam contemnat & pro nihilo habeat. Athanasius in tertium caput Epist. ad Gal. in hæc verba Pauli (*Quoniam in Lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est, quia iustus ex fide viuit*) ita scribit: *Ostenditur igitur Lege execrabiles reddi homines, & maledictioni subesse: fide verò benedictiones accumulari. Nunc planè demonstrat Apostolus, fidẽ ipsam vel SOLAM iustificandi in se habere virtutem.* Et Abacuc dicentem inducit: *Quia ex fide, & non ex Lege victurus est iustus.* Origenes in Epistolam ad Romanos capite tertio: *Apostolus*, inquit, *affirmat sufficere SOLIVS fidei iustificationem, ita vt credens quis tantummodò, iustificetur, etiamsi nihil operis ab eo fuerit expletum. Per fidem enim iustificatus est latro sine operibus Legis.* Chrysostomus: *Latro credidit DVNTAXAT, & iustificatus est à misericordissimo Deo.* Hesychius in Leuiticum libro primo, capite secundo: *Gratia ex misericordia fide apprehenditur SOLA.*

Inter Latinos autem hi sunt: Ambrosius in Commentariis in Epistolam ad Romanos: *Quomodo*, inquit, *Iudæi per opera Legis iustificari se putant iustificatione Abrahæ, cùm videant Abrahamum non ex operibus Legis, sed SOLA fide iustificatum. Non ergo opus est Lex, quando impius per SOLAM fidem iustificatur apud Deum.* Idem: *Iustificati sunt GRATIS, quia nihil operantes neque vicem reddentes, SOLA fide iustificati sunt dono Dei.* Hilarius in Euangelium Matthæi scribens hæc inter alia habet: *Mouet scribas remissum ab homine peccatum. Hominem enim tantùm in Christo Iesu contuebantur, & remissum ab eo quod Lex laxare non poterat. Fides enim SOLA iustificat.* Glossa ordinaria in Epistolam Iacobi: *Abraham per opera quæ fecit, iustus non fuit, sed fide SOLA.* Et ad Galat. 3. *Si Lex non iustificauit sed SOLA fides, quare ergo posita est Lex & data?* Haimo in Euangelio de circumcisione Christi de gẽtibus agens ita scribit: *SOLA tantummodò fide saluabantur.*

Hactenus probatum est, quòd rectè & piè ad cauendas corruptelas in doctrina de gratuita iustificatione addant pij Doctores particulam exclusiuam *SOLA*. Nunc autem aduersariis breuiter respondebimus, qui hanc veram & catholicam doctrinam Ecclesiæ Dei, vel non recipiunt, vel corrumpunt. Sed quia nobis, de immota & infallibili veritate Dei, ex iis quæ diximus, constat, non iudicamus opus esse prolixa refutatione: sed pauca solummodò adhibebimus, ex quibus de aliis non erit difficile iudicare.

Priusquam autem ad Papistas veniam, pauca de Osiandrica sententia proponam, qui nostra ætate mouit disputationem de iustitia Christiana. Huius cùm nouum sit inuentum, ex mera ambitione natum, non est quòd magnopere laboremus in eo refutando. Nouitas enim per se suspecta esse debet. Fatetur nobiscũ Osiander, homines iustos fieri iustitia Dei, dum credunt: sed de iustitiæ huius definitione inter illũ & nos minimè conuenit. Is enim fingit homines credentes essentiali Dei iustitia iustos fieri: Nos verò impletionem Legis diuinæ in Christo, iustitiæ Christianæ materiam esse defendimus. Iustitia Dei essentialis Osiandro non est aliud, sicuti ipse fatetur, quàm ipsa diuina essentia.

ſentiā. Hanc ſuam opinionem ſophiſtica munit, primùm in hoc peccans, quòd non diſcernat inter eam iuſtitiam, qua hìc iuſtificamur credentes, & eam iuſtitiam, quam expectamus ſpiritu ex fide: De qua Paulus ait: *Nos ſpiritu ex fide ſpem iuſtitiæ expectamus.* Vt enim in hac vita imputatione iuſtitiæ Chriſti iuſti coram Deo cenſemur: ita in vita æterna conformitate noſtri cum Deo in omni æternitate iuſti erimus, perfectè ſancti & beati. Verùm ne in hac parte prolixior ſim, vnam firmam demonſtrationem opponam opinioni Oſiandri, & ſimul definitionem iuſtitiæ, quam nos defendimus, firmiſsimam ex Scripturis ponemus. Iuſtitia Dei eſſentialis, non eſt Chriſti Dei & hominis, mediatoris inter Deum & homines obedientia. Quia nihil ea vtpote ipſa Diuinitate prius, ſuperius, potentius & maius exiſtit, cuius non eſt obedire ſed imperare. Verùm iuſtitia qua iuſtificamur in Chriſtum credentes, eſt obedientia mediatoris Dei & hominis Ieſu Chriſti, quemadmodum Paulus clariſsimis verbis docet ad Romanos 5. 19. collationē inſtituens inter merita Adami, & Chriſti mediatoris. Sic. n. ait: *Quemadmodū inobedietia vnius* (Adami) *peccatores cōſtituti ſunt multi: ita obedientia vnius* (Chriſti) *multi conſtituentur iuſti.* Proinde iuſtitia qua iuſtificamur corā Deo, non poteſt eſſe eſſentialis Dei iuſtitia, qua ipſe eſſentialiter iuſtus eſt. Paulus ad Philippenſes claudit hanc Chriſti obedientiam, quæ eſt noſtra iuſtitia, quo ad tempus, non quo ad fructum, termino crucis. Iam autem manifeſtum eſt, eſſentialem Dei iuſtitiam nullis claudi terminis: *Fuit*, inquit, *obediens vſque ad mortem crucis.* Eſt autem Chriſti obedientia duplex, Legis videlicet & crucis. Obedientia Legis à Chriſto præſtita, ſed nobis credentibus imputata, iuſti ſumus. Obedientia crucis purgamur à peccatis.

Præterea cùm Paulus dicit Rom. cap. 10. verſ. 4. *Chriſtus eſt finis Legis in iuſtitiam omni credenti*, manifeſtè oſtendit, quòd iuſtitia nobis imputata ſit Legis impletio, & non eſſentialis Dei iuſtitia, quæ à Lege minimè impetratur. Adhæc Paulus ad Romanos cap. 8. verſ. 3. *Quod fieri non potuit per Legem, hoc Deus præſtitit miſſo Filio, vt iuſtitia Legis impleretur in nobis*, dum videlicet nobis credētibus à Chriſto imputatur. Quod autē hæc Chriſti obediētia iuſtitia Dei dicatur, ideo fit, quia eam promittit, efficit, & acceptam habet Deus. Eſt proinde accuratè diſcernendum inter iuſtitiam Dei eſſentialem, iuſtitiam Chriſti nobis imputatam, iuſtitiam bonæ conſcientiæ, & iuſtitiam (vt ita dicam) formalem. Iuſtitia Dei eſſentialis cauſa eſt omnium bonorum, & fons vberrimus, nullis clauſus terminis. Iuſtitia Chriſti mediatoris nobis imputata, eſt eius obedientia, qua Deo obediens fuit & in Lege, & in cruce vſque ad mortem crucis. Iuſtitia bonæ conſcientiæ eſt fructus iuſtitię fidei, videlicet cùm ex fide Deo obedimus, & nihil contra conſcientiam ſcientes & volentes committimus. Iuſtitia formalis, qua formaliter & re ipſa iuſti erimus in vita æterna. Nihil hîc dicimus de iuſtitia politica, quæ eſt communis piis & & impiis: Ita tamen vt cùm ad pios referatur, ſit pars iuſtitiæ bonæ conſcientiæ: At cùm ad eos referatur qui ſunt extra Eccleſiam, larua iuſtitiæ potius ſit quàm vera iuſtitia. Has firmiſsimas rationes opponamus argutiis Oſiandri ab illo recens excogitatis, nihil ſoliciti etiamſi ad omnia eius ſophiſmata reſpondere nequeamus, & ſimus contenti veritate ipſa qua nihil fortius.

Nunc ad Papiſtas veniamus, de quorum fundamento priùs dicendum erit. Fundamentum erroris Papiſtici eſt opinio partim politica, partim Phariſaica. Cum politicis hominibus collocant iuſtitiam in externa Legis obſeruantia. Cum Phariſæis pingunt hanc externam obedientiam hypocriſi, & fuco humanarum traditionum inficiunt. Etſi autē in iuſtificatione impij faciunt mētionem remiſsionis peccatorum: Nam definiunt iuſtificationem impij eſſe remiſſionem peccatorum & conſummationem bonorum operum: tamen in declaratione definitionis ſuæ contritionem, confeſsionem & ſatiſfactionem mereri remiſsionem peccatorum docent. Deinde fidem formatam charitate iuſtificare contendunt, quo dicto volunt ſignificare, charitatem cum ſuo fructu, id eſt, bonis operibus, eſſe formam iuſtitiæ, qua iuſtificamur coram Deo. Ex quo patet, quòd iuſtitia quam illi agnoſcunt, ſit monſtrum ex politicis & Phariſaicis opinionibus de iuſtitia conflatum. Hoc fundamento erroris Papiſtici euerſo, actum erit cum toto ipſorum ædificio.

Quòd autem Deus externam obedientiæ laruam non pro iuſtitia habeat, ex eo manifeſtum eſt, quòd ipſe ſit Spiritus, atque ideo ſpiritualem obedientiam requirat Ioh. 4. 24. Deinde hypocriſin omnem auerſatur Dominus qui non facie rerum externa fallitur, ſed cor intuetur. Hinc toties VAE in hypocritas pronunciat Dominus Matth. 23. Humanas traditiones reiicit Chriſtus Matth. 15. 9. & Marc. 7. 6. Ex Eſaiæ cap. 29. 13. *Fruſtra me colunt docentes doctrinas et mandata hominum.* Et Ieremias: *In præceptis meis ambulate, & non in præceptis Patrum veſtrorum.* Breuiter, totum fundamentum Papiſtici erroris euertit definitio iuſtitiæ Chriſtianæ, quam ſuprà tradidimus, & confirmauimus, non eſſe in nobis qualitatem vllam, ſed obedientiam Chriſti nobis imputatam. Eſt enim iuſtitia, qua credens iuſtificatur, obedientia erga Deū, omnibus numeris & gradibus abſoluta, nō à credente, ſed à Chriſto facta & credēti imputata. Quantū autē mali pepererit olim & pariat hodie Papiſtica iſta opinio, manifeſtū eſt. Impedit. n. quo minus inflati hac Phariſaica opinione ad Chriſtū veniant. Qui enim malè agit, odit lucē, & nō venit ad lucē. Deinde incitat eos ad perſequēdum veram doctrinam, & eos qui veram doctrinam recipiunt, quemadmodum omnia tempora, & quotidiana experiētia teſtantur. Semper enim Sophiſtica tyrannide & hypocriſi ſinceritatem

gratuitæ iustificationis inuadunt, & euertere & abolere conantur, quod profectò non facerent, si seipsos rectè cognoscerent: si Legem Dei spiritualem esse intelligerent: si finem assumptæ humanæ naturæ à Filio Dei rectè perpenderẽt: si denique humiliationem Filij Dei vsq; ad mortem crucis, ea qua deceret humilitate coram maiestate Dei ęstimarent. Etsi autem rationes, quibus confirmauimus, sola fide absque operibus Legis hominẽ iustificari coram Deo, & quibus conuicimus, iustitiam, qua coram Deo consistimus, non esse qualitatem in nobis, sed obedientiam Christi nobis imputatam, satis piorũ mentes de vera sentẽtia munire possunt: tamen prodest communes tenere regulas, ad quas recurrendum erit, quãdo nos sua sophistica adoriuntur Papistæ. Vult enim Paulus Tito scribens, vt minister Euangelij sit potens ad arguendũ eos per sanam doctrinam qui contradicunt. Vult id cum modestia fieri 2. ad Timoth. 3. Vult verbum Dei redargutionis regulam esse 2. Timoth. 3. 16. *Omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est ad doctrinam, ad redargutionem, ad correptionem, ad institutionem iustitiæ, vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum perfectè instructus.* Etsi autem velle omnia sophismata refutare perinde est, ac si quis tentaret ventos rete capere, & oleum manu retinere: tamen cùm cogitentur communes viæ, quibus veritatem inuadunt Sophistæ, poterit pius & prudens ex Scripturarum collatione fraudes deprehendere & declinare. Vias proinde seu acies quibus Papistæ veritatem Dei impugnant, primùm paucis notabo: Deinde quomodo sit illis ex verbo Dei occurrendum, ostendam.

Acies itaque quas aduersus nos instruunt, multiplices & varię sunt. Nunc enim verbis expressis, hoc est, claris mandatis Dei tanquam aperto marte pugnant: nunc exemplis agunt: nunc promissiones & comminationes vrgent: nunc fallacibus conclusiunculis quasi velitationibus quibusdam veritati insidiantur: Nunc ad Patrum patrocinia confugiunt: nunc ex obliquo nos adoriuntur, vt incautos opprimant.

Cùm verbis expressis & claris Dei mandatis pugnant, videntur sine dolo & aperto marte agere, vnde fit vt simpliciores & rudiores, ignaros Scripturæ faciliùs capiant, & in sua castra abducant.

Verba expressa & clara mandata Dei ex multis hæc sunt: Leuitici 18. 5. *Custodite Leges meas atque iudicia, quæ faciens homo viuet in eis.* Deuteron. 4. 1. *Audi præcepta & iudicia, quæ ego doceo te, vt faciens ea viuas.* Deuteron. 30. 19. *Testes inuoco hodie cœlum & terram, quòd proposuerim vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem, elige ergo vitam, vt et tu viuas & semen tuum, & diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci eius.* Christus qui est ipsa veritas Matthæi 19. 17. clarè ait: *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.* Paulus Rom. 2. 13. *Non auditores Legis iusti sunt apud Deum, sed factores Legis iustificabuntur.* Iacobi 2. 20. *Vis autem scire ô homo inanis, quòd fides sine operibus mortua sit.* Ibidem 24. *Videtis quòd ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantùm.* Huiusmodi dicta cumulãt aduersarij, quæ, cùm manifestè pronunciant, vitam victuros Legi obtemperantes, atque adeo iustos esse Lege, faciliùs rudiores capiunt, & alienant illorum animos ab Euangelio, quod offert gratuitam iustitiam & vitam æternam credentibus.

Sed quid ad hæc tam clara & perspicua testimonia respondendum est? Ex omnibus his & similibus dictis, vbicunque occurrunt, concluditur infallibilis iudicandi regula de omnibus & singulis hominibus absque omni exceptione. Regula autem hæc est. *Omnes facientes Legem Dei iustificãtur Lege, & iustificati ex Lege viuent.* Hãc regulam quæ erit propositio in syllogismo practico, verissimam esse & infallibilem, fatendum est. Non enim hominem habet autorem, quem aliquid excipiendum ex generali regula fugere poterat, vt in artibus & iure ciuili plerunq; accidit: sed Deum ipsum, quem nihil fugere poterit, vt qui ipsa sapientissima veritas sit. Quare hanc regulam omnes qui verbum Dei in vllo precio habent, amplecti oportet multò firmiùs quàm Euclidis principia, quibus ipsa natura fert testimonium. Nam hîc naturæ autorem testem habemus. Verùm non satis est regulam certam & omnino constãtem esse, sed accommodanda est regula sine dolo & sine hypocrisi omnibus in genere & singulis in specie hominibus. Quod si rectè facerent Papistę, nõ tam impudenter eam gratuitæ iustificationi opponerent. Quomodo autem hæc regula rectè accommodanda sit, discamus à sanctissimo Dauide, dicente Psal. 130. 3. *Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit?* Itẽ Psal. 143. 2. *Ne intres in iudicium Domine cũ seruo tuo, non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.* Hæc ergo regulæ applicatio iusta erit: Omnes faciẽtes Legẽ Dei iustificantur Lege, & Lege iustificati viuent. Sed nullus mortaliũ facit Legẽ, excepto vno Iesu Christo. Ergo nullus mortalium iustificatur Lege, nec Lege iustificatus viuet. Hic syllogismus practicus nõ fuit ociosa speculatio in Dauide, qualis est in hypocritis, qui lumen Euãgelij fugiunt, sed eum acutissimus sensus in eius conscientia luctãtis cum Legis damnatoria sententia excipit. Sentit enim se procul abesse à Legis iustitia, cogitat sententiam Legis & iudicium Dei in trãsgressores. Nam vt ex syllogismo practico, quem posuimus, intellexit & sensit se procul abesse à iustitia Legis, & vita, quam Lex perfectè Legem implẽtibus promittit: ita ex Legis sentẽtia damnatoria se sub damnationis iudicio iacere conclusit hoc modo: Omnis qui Legem nõ impleuerit, maledictus est, iræ Dei & æternis pœnis subiectus. Nec ego nec alius quisquam mortalium Legem implemus. Igitur & ego & alij mortales omnes maledicti sumus, irę Dei & æternis pœnis subiecti. Propositio sententia Legis est, Deut. 27. 26. *Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis.* Assumptionem Dauid ipse agnoscit verissimam esse cum conclusione, quando ait: *Si intres in iudicium cum seruo tuo, non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.* Item: *Si iniquitates obser-*

uaueris

uaueris Domine, quis sustinebit? id est, quis non subiacebit iudicio damnationis æternæ. Horum syllogismorum prior, concludit communem reatum omnium hominum. Posterior pœnam. Vnde Dauid compellitur ad quærendam propitiationem. Quare huic conscientiæ suæ πράξει subiũgit: *Sed apud te propitiatio est, vt timearis.* Hinc apparet quomodo lex sit pædagogus noster ad Christum.

Peccatrix Luc. 7. ex his syllogismis practicis suum reatum intelligens, & sentiens iram Dei, & gustũ æternæ damnationis, confugit ad Christum propitiatorem, cui Dominus non proponit regulam examinis cõscientiæ. Nam iam antea malleo Legis erat veluti contusa, sed dicit ei: *Fides tua te saluauit.* Verùm adolescentem Matth. 19.21. quærentem quid faciat vt possit vitam æternam consequi, mittit ad regulam, dicens: *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.* Nam iuxta regulam, seruans mandata iustus est & viuet. Sed cùm ille hypocrita esset, & diceret se omnia quę Legis sunt, impleuisse à iuuentute sua, Dominus illum ab errore reuocaturus, ait: *Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes & da pauperibus, & veni & sequere me.* Quid hîc fit? Tristis discedit, vulnere in conscientia accepto. Anteponit enim suas diuitias obedientię erga Deum contra primum præceptum. Vnde se reum esse coram Deo sentit. Nam hæc Legis extrema voluntas est, vt obedientiam erga Deum omnibus rebus vel charissimis anteponamus, quod qui non facit, sententia Legis damnatus est. Etsi autem facultates vendere & dare pauperibus, non est vniuersale præceptum, omnes obligans in specie facti: tamen genus facti sub Lege continetur, quod est, obedientiam erga Deum omnibus præferendam esse. Abraham accepto mandato de offerendo filio, si non paruisset, sententia Legis fuisset damnatus. Nam filium anteposuisset Deo. Saul accepto mandato de occidendo Agagh rege Amalech non paruit. Quare à Deo reiicitur, vt qui obedientiam erga Deum postposuerit vitæ hostis Dei. Nam cùm Lex dicit Exod. 20.3. *Non habebis Deos alienos coram me,* obedientiam postulat in omnibus quæ Deus mandat, siue in vniuersum omnibus, siue sigillatim certis personis aut populis.

Porrò assumptionem prioris syllogismi practici quem proposuimus, Paulus sex firmissimis demonstrationibus confirmat, quas tenere vtile est, vt simus instructiores aduersus Papistas. Harum prima sumitur à communi humanæ naturæ prauitate, ad Rom. 5. & ad Ephes. 2. Secunda ab vniuersali experientia, ad Rom. 1. Tertia à iudicio Dei punientis omnes homines propter peccatum, ad Rom. 1. Quarta ab apertis Scripturæ pronunciatis, ad Rom. 3. *Non est iustus ne vnus quidem.* Quinta à repugnantibus Legis diuinę & humanę naturę post lapsum, ad Rom. 7. Sexta à necessitate mediatoris, ad Gal. 2. Harum demõstrationum explicationem & declarationem iustam vide in Commentariis nostris in Epistolam ad Rom. & in Psal. 84.

Ex dictis ergo Scripturæ quæ ascripsimus, & similibus, non colligitur quid valeat homo post lapsum, sed quid potuerit ante lapsum, & quòd nunc post lapsum debitor sit, reus & damnatus, nisi aliunde illi succurratur. Atque hoc est quod Paulus ait ad Gal. 3.22. *Cõclusit Scriptura omnia sub peccatum, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.* Nam vt rex ille Matt. 18. iustè exigit decem millia talenta ab eo qui debuit, etsi is non habuit quod solueret, idque ideo fecit, vt pauper ille agnito debito, & sua inopia, & commerita pœna, si non solueret, confugeret ad misericordiam regis, vt debitum sibi ex gratia condonaretur: sic Deus sua Lege exigit plenam, perfectam, perpetuam & spiritualem obedientiam, quam nos cum patre nostro, creato ad similitudinem Dei, debemus, & minatur pœnas æternas hoc debitum non soluentibus. Sed quare hoc facit? vt agnito debito, intellecta inopia nostra, & pœna commerita, confugiamus ad misericordiam in Christo Iesu propositã & promissam credentibus. Hoc ipsum testatur Augustinus in lib. de correptione & gratia cùm ait: *O homo in præceptione cognosce, quid debeas habere, in correptione cognosce, tuo te vitio non habere, in oratione cognosce, vnde accipias quod vis habere.* Proinde, vt vno verbo dicamus, ideo requiritur Legis obseruatio ad iustitiam, vt agnoscamus, nos nihil habere iustitiæ, nec in nobis, nec à nobis, vtque agnita miseria nostra, cõfugiamus ad Christum, qui est finis Legis in iustitiam omni credenti, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Si Papistæ rectè perpendissent dictum Pauli quod aduersus gratuitam iustificationem torquent ex 2. cap. ad Rom. *Non auditores Legis iusti sunt apud Deum, sed factores Legis iustificabuntur,* & scopum Paulinæ disputationis sibi ob oculos posuissent, intellexissent proculdubiò, Paulum nihil aliud eo dicto voluisse, quàm quod & ex illo & multis aliis concludit, videlicet neminem iustum esse Lege cùm tantùm factores Legis, quales nullos esse iusta disputatione confirmat, iustificabuntur. Eodem planè pertinet dictum Christi Matth. 19. *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.* Hîc Christus monet vt legisperitus iuuenis sua iustitia tumens accommodet regulã ad πράξιν conscientiæ suæ. Quod cùm faceret peccatrix, Luc. 7. nõ audit à Christo: *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata*: sed, *Fides tua te seruauit,* significans eam iam habere ex gratia, quod naturæ viribus obtinere non potuit. Rectissimã proinde viam vitę monstrat Dominus superbo Pharisæo, quam etsi sciuit Pharisæo impossibilem esse: tamẽ vt iustam, veram & debitam illi proposuit, non alio sanè consilio, quàm vt Pharisęus in sese descenderet, agnosceret debitum, miseriam & iustam pœnã, & ita confugeret ad misericordiam Dei, vt viam gratiæ in Christo Iesu ad vitam æternam inueniret. Est enim duplex via vitæ æternæ: Vna per legem, quę etsi iustissima est, tamen à nullo, nisi ab vno Iesu Christo calcata est. Altera per gratiam in Christo Iesu, de qua ipse Dominus ait: *Ego sum via.* Illa ostẽditur, vt hæc quæratur.

lla impoſsibilis per naturam, hæc poſsibilis per gratiam. Nam Chriſtus Ieſus Legem implet, vt non implenti ſed credenti iuſtitiam Legis à ſe factam impertiat. Ad dictum quod ex Iacobo adducunt, reſpondebo vbi ſecundam aciem Sophiſtarũ aggrediemur. Hîc autem duo firmamenta teneamus: Vnum, quòd nemo poſſit Legis operibus conſiſtere coram Deo, ſed omnes obnoxij ſint & rei. *Quis poteſt*, ait Salomon Prouer. 20. 9. *dicere: purum eſt cor meum, & mundus ſum à peccato. Vnus eſt*, inquit Auguſtinus, *qui & carnem habere & peccatum potuit non habere*. Alterum, quòd ideo exigatur Legis perfecta obedientia, etſi nobis impoſsibilis eſt, vt omne os obſtruatur, vt omnes confugiant ad propitiatoriũ, Chriſtum Ieſum, ſine quo nemini cõtinget ſpeculam beatitudinis conſcendere.

Etſi autem Papiſtæ intelligunt, ſe victos eſſe demonſtrationibus quas adduximus: tamen ne videantur turpiter cauſa cadere, adferunt quædam ex Scripturis, quæ videntur non poſſe ſtare cum ſententia quam ex Scripturis probauimus: Atque ita Scripturæ Scripturam opponunt, quaſi Spiritus Dei qui in Scriptura loquitur, ſibi ipſi cõtrarius eſſet. Sed audiamus, quid adferant.

Quinque ſunt præcipua argumenta veluti ſubſidiarij milites primę aciei, quam Papiſtę aduerſus gratuitam iuſtificationem inſtruunt. His enim mandata Dei de præſtanda Lege & iuſtitia legali poſsibilia eſſe cum Pelagianis contendunt. Primum petunt ex 30. 11. capite Deuteronomij, vbi hęc ſunt Moſis verba: *Mandatum quod ego præcipio tibi hodie, non eſt ſupra te neque procul poſitum*. Secundum mutuantur à Iohanne 1. Ioh. 5. 3. *Mandata eius grauia non ſunt*. Tertium Paulo eripiunt ad Rom. 13. 8. *Qui diligit proximum, Legem impleuit*. Quartum ex 2. 14. ad Rom. ſumũt: *Gentes quæ Legem non habent, naturaliter quæ Legis ſunt, faciunt*. Quintum à politicis legiſlatoribus accipiunt, qui ſi impoſsibilia præceperint, tyranni audiunt. Lex ſiquidem impoſsibilis, tyrannica eſt. His rationibus Papiſtæ veritatem Dei oppugnant de gratuita iuſtificatione. Sed videamus, quantum valeat vnaquæque earum.

Primùm itaque cùm opponunt nobis dictum Moſis, videlicet: *Mandatum quod præcipio tibi hodie, non eſt ſupra te, neque procul poſitum*, non diſcernũt inter notitiam & obedientiam. Notitia Legis clara & perſpicua eſt. Verbis enim minimè ambiguis à Moſe propoſita eſt. Obedientia autem non reſpondet notitiæ, idque hominis culpa, ſicuti ſuprà à nobis probatum eſt. Hanc reſponſionem confirmat textus Hebraicus: *Mandatum quod præcipio tibi hodie, non eſt occultum à te*.

Porrò non eſt prætereundum, quòd Paulus mandatum, cuius hîc fit mentio, interpretetur verbum fidei ad Rom. ſignificans non Legem tantùm mandati nomine deſignari: ſed in genere totam doctrinam Dei quæ Euangelium ſub ſe comprehẽdit, cui qui credit, donatur iuſtitia Chriſti, qua Legi ſatisfit & regeneratur Spiritu Sancto, qui potenter in credentibus eſt efficax.

Secundum argumentum ſubſidiarium depromunt ex 1. Iohan. 5. *Mandata eius grauia non ſunt*. Hîc primùm impingunt Papiſtæ, quòd dictum quod ſolis credentibus Iohannes accommodat, promiſcuè ad omnes referunt, quaſi Apoſtolus loqueretur de humanis viribus quibus Lex Dei præſtari poſsit. Deinde in eo peccant, quòd ſimpliciter accipiunt quod Iohannes comparatè intelligit. Nam Lex ipſa per ſe & in ſe conſiderata nec grauis nec leuis dici poteſt, ſed quatenus accommodatur hominibus, grauis & leuis dicitur pro hominum diuerſitate. Nam ſi iis accommodatur qui ſunt in carne, & non credunt in Ieſum Chriſtum, grauiſsima eſt, quia eos magno põdere, nempe maledictione grauat & deprimit. At ſi accommodatur credentibus in Chriſtum, grauis non eſt, cùm quia liberati ſunt à pondere Legis, hoc eſt, à maledictione, tùm quia donati Spiritu Chriſti delectãtur Lege Dei: tametſi grauiſsimam luctam carnis aduerſus ſpiritum ſentiunt: in qua tamẽ lucta ſuperiores euadunt per fidem, quę eſt mundi victoria. Non ergo Iohannes affirmat, Legem non eſſe grauem, hoc conſilio, quaſi aliquis immunis poſſet à peccato eſſe. Nam ipſe dicit: *Si dixerimus, quod peccatum non habemus, nos ipſos ſeducimus*. Sed ideo, quia non grauat ſuo pondere credentes, qui non ſunt ſub Lege, ſed ſub gratia.

Tertium ſubſidiarium argumentum à Paulo petunt ex cap. 13. ad Rom. *Qui diligit proximum, Legem impleuit*. Hîc Paulum Paulo opponunt, ſeu potius Spiritum Sanctum (qui in Paulo loquitur) ſibiipſi. Nam in 1. 2. 3. 5. 7. capitibus eiuſdem Epiſtolæ firmiſsimis rationibus cõuictus negat vllum Legem Dei implere poſſe. Quare fieri nõ poteſt vt in 13. eiuſdem Epiſtolæ affirmet, quod tãta in ſuperiorib. aſſeueratione negauit. Quid ergo ſibi vult hoc dictum Pauli? *Qui diligit proximum, Legem impleuit*. Sciendum eſt, quòd duplex ſit impletio Legis, videlicet ſecundùm partes, & ſecũdùm gradus partium. Illa eſt omnium piorum, hæc ſolius Ieſu Chriſti, quæ requiritur ad iuſtitiam formalem Legis. Cùm ergo Paulus dicit: *Qui diligit proximum, Legem impleuit*, ſcilicet ſecundùm partes, nõ enim adulterium committit, non occidit, nõ furatur, non falſum teſtimonium dicit, non concupiſcit, &c. Rom. 13. Sed tamen qui ſic diligit, nõ implet Legem ſecundùm gradus partium, quod requiritur ad iuſtificationem legalem.

Quartum argumentum ſubſidiarium ſumũt etiam ex Paulo, ex 2. cap. ad Rom. *Gentes quæ Legem nõ habent, naturâ quæ Legis ſunt, faciunt*. Quòd Paulus hìc nõ loquatur de plena inobedientia erga Legem Dei, ex diſputationis, quam inſtituit, ſcopo, intelligitur. Scopus enim diſputationis Paulinę eſt, confirmare, quòd nec Iudæi, nec Gentes, nec adeò vllus homo iuſtificetur ex Legis operibus.

Quid ergo ſibi volunt hæc Pauli verba? Ab effectis tamquam ex certiſsimis indiciis colligit cauſam, hoc eſt, ab externis operibus Legis concludit Gentes habuiſſe naturalem Legis intelligentiam,

gentiam, vt ignorantiam non poſsint prætendere, quin iure ſint damnabiles, vtpote Legis diuinæ transgreſſores.

Quintum ſubſidiarium argumẽtum eſt hoc: Si Lex eſt impoſsibilis, Deus eſt tyrannus. Nam obligatio ad impoſsibile eſt tyrannica. Reſpondeo ad probationem, quę non eſt in vniuerſum vera. Nam duplex eſt obligatio ad impoſsibile: Vna iuſta, altera tyrãnica. Iuſta eſt, quoties impoſsibile, quod exigitur, eſt iuſtũ debitum, impoſsibile factum culpa debitoris, Matth. 18. Iam autem cùm homo ſit conditus ad imaginẽ Dei, poterat ante lapſum implere Legem, quæ facta eſt impoſsibilis poſt lapſum, idq; hominis culpa à quo propagati ſumus, & in quo perdidimus facultatem præſtãdi Legem. Tyrannica obligatio ad impoſsibile eſt, cùm homo à ſuperiore citra ſuam culpam obligatur ad id quod per ſe & ſimpliciter eſt impoſsibile. Cùm ergo Lex Dei obliget ad impoſsibile quod iure debemus, duo mẽte ſeria cogitemus, videlicet ſummam iuſtitiam, & immẽſam miſericordiam Dei. Iuſtitiam quidẽ, quia Deus iuſtè exigit quod ſibi iure debetur. Miſericordiam verò, quã agnoſcentibus debitum ex gratia omnia condonat, ne ſentẽtia Legis oppreſsi pereant. Atq; hoc eſt quod aurea illa ſentẽtia vult, quæ eſt Ioh. 3. 16. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, nõ pereat, ſed habeat vitam æternam.*

Secunda acies, quam inſtruunt Sophiſtę aduerſus gratuitam iuſtificationem, exemplis conſtat ſanctorum, quos armatos, vt illi putãt, propria iuſtitia, tanquã gigantes inuictiſsimos aduerſus nos producũt. Inter multos hi ſunt: Iob, Abraham, Phinees, Zacharias, &c. Hos ſi ſpoliauerimus armis, id eſt, propria iuſtitia, qua Lex Dei ab illis impleta falsò dicitur, facilè alios in fugam vertemus.

Iob, inquiunt, non hominis, ſed Dei teſtimonio, propria armatum iuſtitia vobis obiicimus, de quo in hũc modum ſcribitur, Iob. 1. 8. *Et dixit Dominus ad Sathanam: Appoſuiſti ne cor in ſeruũ meũ Iob? Non eſt enim illi homo ſimilis ſuper terrã, vir perfectus ac rectus, timens Deum ac recedens à malo.* Hoc Dei teſtimoniũ de Iob viro ſancto & iuſto Pelagiani & Papiſtæ producunt, vt vniuerſalẽ regulam, qua omnes homines pronunciantur iniuſti & rei coram Deo, euertant, ac ſtabiliant iuſtitiam operum cum Phariſæis & hypocritis omnium temporum. Sed quid nos hìc dicemus? Quomodo huic giganti occurremus? num pręclarum hoc teſtimonium, quo laudatur Iob, cõtrariũ eſt teſtimonio Dauidis, qui ait Pſal. 143. 2. *Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens?* num ſapientiſsimum Salomonẽ mendacij arguit, qui ait Prou. 20. 9. *Quis poteſt dicere: mundũ eſt cor meum, & purus ſum à peccato?* Nunquid aduerſatur Paulo, qui magna aſſeueratione poſt Dauidẽ & Salomonem ait: *Non eſt iuſtus ne vnus quidem.* Rom. 3. 10. Item: *Omnes peccauerunt.* Item Eph. 2. 3. *Omnes naturâ,* ideſt originaliter, *ſunt filij iræ?* Abſit vt cogitemus, Spiritũ Dei in Dauide, Salomone, Paulo, contra teſtimonium Dei loqui, quod hìc Iob perhibetur, vel ſentiamus teſtimonium Dei de Iob aduerſari Spiritui Sancto in Paulo, qui omnia (id eſt, & homines & eorũ omniũ opera, cogitata, verba & facta) cõcludit ſub peccatum, vt omnium miſereatur. Certè cùm Iob ipſe redemptorem agnoſcit, ſe captiuum ſub peccato fatetur. Quid ergo dicemus? Quoniam Paulus vult omnem prophetiam, i. Scripturę interpretationem, eſſe analogam fidei, & idem affirmat, nihil placere Deo ſine fide, neceſſe eſt vt hoc pręclarũ teſtimonium Dei de Iob ſeruo Dei intelligamus de Iob cõuerſo per fidẽ in eũ quem agnoſcit redemptorẽ. Quare hoc teſtimonium non ad iuſtificationis cauſas, ſed ad fructus iuſtitiæ referendum eſt. Sed videamus penitiùs, quale ſit hoc teſtimonium Dei de ſancto viro Iob. Sunt autem huius teſtimonij quatuor partes, quæ veræ fidei certiſsima ſunt indicia.

Prima: Dicitur fuiſſe perfectus, non quòd Legem Dei perfectè impleuerit ſecundùm gradus partium, vt ſomniant Papiſtæ: ſed ꝙ obedientiã erga Deum antepoſuerit omnibus rebus mũdi ſine hypocriſi. Talis fuiſſe Noë prædicatur. Tales ſunt omnes, qui fidẽ Chriſti nõ mentiuntur.

Secunda: Prædicatur rectus fuiſſe, vt qui nec in publicis negotiis, nec in priuata vita, vel ad dexteram vel ad ſiniſtram declinauerit, ſed rectà ad metam in omnibus ſuis actionibus contenderit, videlicet ad gloriam Dei & vtilitatem proximorum, nec fauore aut odio, nec promiſſionibus aut minis corruptus.

Tertia: Timens Deum dicitur. Hic timor Dei cauſa eſt ſuperiorum, qui cùm ſanctus ſit, à fide proficiſcitur, & tendit ad meditationem & curã vitæ regendæ ad regulam voluntatis Dei. Hic timor vt cauet omnem Dei offenſam: ita ſtudet in omnibus ſe Deo pia obedientia approbare.

Quarta: Et recedẽs à malo, ſcilicet occaſiones, conſilia & exẽpla mali vitando, prauos affectus cohibendo, & ſe continuò in veræ pietatis exercitiis exercendo.

Habemus, qualis fuerit Iob ad Deũ cõuerſus, planè Abrahamo patri noſtro ſimilis, in cuius veſtigiis inſiſtere oportet omnes Abrahæ filios, h. e. omnes credentes. Et quãuis in omnib. non ſunt pares progreſſus: tamen volũtas ſimilis & propoſitum requirũtur, quod fit cùm retinetur fides & bona conſcientia. Etſi autem Dauid ſua peccata agnoſcit & deplorat, & clarè ꝓnunciat, neminem corã Deo iuſtificari operibus ſuis: tñ ſibi hæc quatuor, quæ ſancto Iob tribuuntur, etiam tribuit. De primo & ſecũdo loquitur Pſal. 25. 21. *Perfectio & rectitudo cuſtodiant me.* Timorem ſibi tribuit Pſal. 86. 11. *Lætetur cor meum, vt timeat nomẽ tuũ.* Cũ hoc timore ſẽper cõiungitur quartũ, quod eſt, declinare à malo, vt eſt in Pſ. 34. 15.

Huc aſcribamus etiam Auguſtini reſponſum datum Pelagianis lib. 2. cõtra Pelagianos. *Primis verbis,* inquit, *ex hominũ qui ſunt in terra cõparatione laudatur: proinde omnibus qui tunc in terra iuſti eſſe potuerũt, antecellebat. Nõ ergo ipſe ꝑpterea nullũ peccatũ omnino habebat, quia in profectu iuſtitiæ cæteros anteibat. Deinde adiũgitur, ſine querela, de quo nemo iuſtè*

quereretur. Iustus, qui tãta morũ probitate ꝑfecerat, vt nullus ei esset æquãdus, verus Dei cultor, q̃ppe etiã suorũ peccatorũ verax humilisq; cõfessor. Abstinẽs se ab omni opere malo, mirũ si etiã ab omni verbo & cogitatu malo. Quantus quidẽ Iob fuerit, ignoramus: sed nouimus iustũ, nouimus etiã in perferendis horrendis tribulationũ tentationibus magnũ, nouimus nõ propter peccata, sed ꝓpter eius demonstrandã iustitiã illa omnia fuisse perpessum. Veruntamen hæc verba quib. à Domino laudatur, possũt etiã de illo dici, qui cùm delectatur Lege Dei secundũ interiorẽ hominem, vidit aũt aliam Legem in membris suis repugnantem Legi mentis suæ, præsertim quia dicit: Nõ quod volo, facio bonũ: sed quod odi malum, hoc ago. Si aũt quod odi malum, hoc facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatũ. Hactenus Augustinus: cuius sentẽtię hęc sũma est, ꝙ aliud sit corã Deo reũ peragi, aliud corã hominib. Apud illũ nemo innocens, homines tãtùm faciẽ intuentur. Præterea Deus de cõuersis iudicat nõ ex natura sed ex gratia, qua ipse eos diligit, & peccata illorum tegit. Sed q̃d multis? Ipse Iob se in castra nostra recipit, cum ait 14.4. *Quis dabit mundũ ex immũdo? ne vnus quidẽ.* Itẽ 19.25. *Scio ꝙ redemptor meus viuit.*

Quid ergo sibi vult, ꝙ Iob ipse disputãs cum amicis se innocentẽ & à peccato mundũ longissima oratione contẽdit? Amici Iob cõmuni omnium carnaliũ argumento, à præsentibus calamitatib. desumpto, nitũtur probare ipsum Iob, & in Deũ impium & aduersus ꝓximos iniustũ. Nã inter alia Eliphas Iob in hunc modũ alloquitur. Iob. 4.7. *Recordare obsecro te, quis vnquã innocẽs periit: aut, quãdo recti deleti sunt? Quin potiùs vidi eos qui operãtur iniquitatẽ et seminãt dolores & metũt eos, quòd flatu Dei pereunt, & spiritu furoris eius deficiunt.* Hoc argumentũ carnalium hominũ est, qui afflictiones præsentes sanctorũ, indicia iræ diuinę interpretãtur. Non intelligũt prouidentiã Dei, qui mirabiliter agit cum Sanctis suis in terra, vt sint æternùm beati in cœlo. Nõ sciunt iudicium Dei à domo Dei inchoandũ esse. Non discernũt inter probationẽ seu castigationem filiorum & supplicia impiorum. His respondet Iob, & prouocat ad suam innocentiã, quã non opponit iudicio Dei, sed amicorũ suorũ & hominum carnalium errori. Sic Dauid sæpè prouocat ad suã iustitiam, ad innocentiam manuum suarum, ad conscientię testimonium, quæ opponit peruerso hominum iudicio & errori malè iudicantium de seruis Dei, qui in hac vita sæpè plus quàm hostes Dei affliguntur.

Deinde Abrahamũ operibus armatũ, sed inuitũ, contra nos producunt, quẽ & fide & operibus iustum esse factũ contendunt. Et vt magis nobis terribilis esse videatur, adiungunt ei Iacobum Apostolum tanquam παραστάτην, qui in hũc modum de Abrahamo scribit cap. 2. 20. *Vis nosse ô homo inanis ꝙ fides sine operibus mortua sit, Abraham pater noster nónne ex operibus iustificatus est oblato suo filio Isaach super altare? Vides ꝙ fides cooperata fuerit eius operibus, et ex operibus fides perfecta fuerit, atq; impleta fuerit Scriptura quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est. Videtis igitur ꝙ ex operibus iustificatur homo, et non fide tantùm?* Hactenus Iacobus. Nos primùm hìc videamus argumenti summã. Deinde verba examinemus, vt appareat, vbi Papistæ impingãt.

Argumenti pręsentis, quo supercilium hypocritarũ deiicit Apostolus, summa hæc est: Qualis fuit fides Abrahæ, talis & aliorũ credentium esse debet. (Nam is pater credentium propterea dicitur, quòd credẽtes eius fidem imitari debeant.) Sed Abrahæ fides habuit adiunctam obedientiam erga Deum. (Nam tanti fecit obedientiam erga Deum, quòd potiùs voluerit ad mandatum Dei vnicum mactare filium, quàm Deo non obedire.) Ergo & aliorum fides opera adiuncta habere debet. Quæ, si non habuerit, nõ vera, sed ficta est & hypocritica, vnde nõ immeritò inanis & mortua censenda est. Hæc argumenti summa est, quam omnes pij absque omni dubio recipiunt & amplectuntur. Iam verba Apostoli, quæ à sophistis contra gratuitam iustificationem torquentur, perpendamus.

Primùm ergo occurrit verbum iustificandi, de cuius significatione non conuenit inter nos & Papistas. Omnibus notum est, verbum Iustificandi non eodem modo accipi. Nunc enim significat ex iniusto iustum fieri, seu à reatu absolui: Nunc iustum declarari & ostendi. Papistæ in priori significatione verbum iustificandi accipiunt: nos autem in posteriori. Quòd nõ possit verbum iustificari hoc loco accipi, vt Papistæ volunt, ex regula superiùs demonstrata certissimum relinquitur. Nam soli facientes Legem eamque perfectè implentes (quales nulli sunt, vt Paulus iustissima disputatione confirmat, & nos eius confirmationis capita suprà annotauimus) iustificãtur ex operibus Legis. Quare necesse est, vt posteriorem significationem verbi iustificandi hoc loco apud Iacobum amplectamur. Quod si fecerimus, sententia Iacobi habebit totius Scripturę consensum. Sin minùs, Spiritus Dei in Apostolis Iacobo & Paulo sibi ipsi contrarius erit, id quòd sanè vel cogitare horrendum fuerit.

His addamus tres firmissimas demonstrationes, quibus fulcietur nostra interpretatio. Sunt autem hæ:

Prima sumitur à scopo disputationis Iacobi, qui non instituit, vt Paulus ad Romanos & Gal. disputationem de causis iustificationis, sed tantùm ostęndit, ex quibus effectis, tanquam certis indiciis, iustificatio gratuita colligi, & hominũ oculis quasi subiici possit. Nam vt sunt duo rerum principia: vnum existentię, alterum cognitionis: ita sciendum est, aliud esse causam vnde iustificatio existit, aliud effectum, ex quo iustificatio cognoscitur. Hæc qui confundit, perturbat ordinem rerum diuinitus sancitum, & densissimis ignorantiæ tenebris inuoluitur. Cùm igitur maximus sit error & planè intollerabilis, ex effectis causas facere eiusdem respectu, nullo modo ferẽdi sunt, qui scopi disputationis Iacobi & propositionis probandæ obliti in sublime feruntur, & conantur Pauli doctrinam de gratuita iustificationę conuellere, cùm longe alius

fuerit

fuerit ſcopus Paulo quàm Iacobo. Paulus enim cauſam iuſtificationis quærit, Iacobus eiuſdem effecta producit. Paulus docet, quomodo iuſti- ficemur, Iacobus quomodo iuſtificati eſſe decla remur. Paulus excludit opera à iuſtificationis cauſis, Iacobus includit eadem in iuſtificationis effecta. Paulus negat opera præcedere iuſtificã- dos, Iacobus affirmat opera ſequi iuſtificatos. Cùm tãtum ſit diſcrimen inter conſilium Pauli & Iacobi, quis non videt Sophiſtarum vanita- tem, qui Apoſtolos Chriſti tanquam aduerſa- rios inter ſe committunt?

Secunda ſumitur ab ordine cauſarum & ef- fectuum. Gen.15.6. teſtimonio Dei pronuncia- tur Abraham fide iuſtificatus eſſe: *Credidit Abra- ham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſtitiam.* Hoc autẽ contigit 30. ad minimum annis, antequam man datum acciperet Abraham de offerendo filio ſuo Iſaach Gen.22. Quomodo ergo fieri poteſt, vt eo opere iuſtificatus eſſe dicatur, quod facere propoſuit trigeſimo anno poſtquam diuina vo- ce iuſtificatus eſſe pronũciaretur? Proinde ne- ceſſe eſt iuſtificari apud Iacobum non ſignifica- re ex iniuſto iuſtum fieri, & à reatu abſolui, ſed iuſtificatum declarari operibus. Sunt enim o- pera certiſsima viuæ fiduciæ indicia.

Quòd autem verba Moſis: *Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſtitiam*, non ſint acci- pienda vt prophetia, ſed vt res geſta, conuincũt hæc Pauli verba ad Rom.4.10. *Quomodo ergo im- putata eſt?* (ſcilicet fides Abrahamo in iuſtitiam) *In circumciſione, an in præputio? Non in circumciſione, ſed in præputio*, hoc eſt, antequam eſt circumci- ſus, imputata eſt fides ei ad iuſtitiam. Nunc au- tem circumciſus eſt Abraham anno integro an- te natum Iſaach: fieri igitur non poteſt, vt eius immolatione ſit iuſtificatus.

Tertia ſumitur ex verbis Angeli Gen. 22.12. poſtquam Abraham mactare filium propoſuiſ- ſet ex mandato Dei, & à propoſito voce Angeli reuocatus eſſet, audit ab Angelo: *Nunc cognoui, quòd tu timeas Deum, quia non peperciſti Filio tuo Vni- genito propter me.* Quid quęſo hæc verba aliud vo- lũt, quàm ipſam promptiſsimam obedientiam Abrahæ fuiſſe timoris Dei teſtimonium, atque adeo iuſtificationis Abrahæ declaratiõẽ quan- dam coram hominibus? Ex his conſtat de ſen- tentia Iacobi, & quid illi ſignificet hoc loco iu- ſtificandi verbum. Nunc reliqua verba Iacobi videamus.

Cùm dicit fidem fuiſſe cooperatam operibus, naturam viuæ & ſalutaris fidei exprimit, nimi- rum quòd ſit efficax & fœcunda bonorum ope- rum mater. Hanc naturam cùm non habeat hy- pocritarum fides, nequaquam vera ac viua iu- dicanda eſt. Hoc igitur dictum Iacobi: *Fides coo- perata eſt operibus*, nihil planè aliud vult, quàm ꝙ bona opera ex vera & viua fide proficiſcãtur.

Quod ſubiungit Iacobus, quòd ex operibus fides perfecta fuerit, nihil aliud eſt, quàm quòd ex operibus fides Abrahę ſit declarata non fuiſ- ſe fucata & hypocritica, ſed vera & ſincera. Nam hìc perfectum opponitur hypocriſi, vt in illo Eſa.38.3. *Tu ſcis, quòd ambulauerim coram te in corde perfecto.* Nam aliàs nullius fides ita perfecta eſt, quin opus habeat incremento, & vt fidelis pre- cetur cum Apoſtolis Luc.17.5. *Domine adauge no- bis fidem.* Cùm addit Iacobus, completam eſſe Scripturam quæ dicit: *Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſtitiam*, id non ad cauſam, ſed ad effectum referendum eſt. Nam eo facto de- clarauit Abraham, ſe verè antea fide fuiſſe iuſti- ficatum. Iſtud ergo complere ad experientiam hominum, non ad rei exiſtentiam referendum eſt. Raab meretricem, quam Iacobus ex operi- bus iuſtificatam fuiſſe, eò quòd exceperit nun- cios Hebræorum, eoſque per aliam viam, ne in- terciperentur, dimiſerit, prætereo. Nam eadem ratio eſt huius exempli & ſuperioris.

Inter exempla Phinees quoq; à Papiſtis nu- meratur, de quo ſcriptũ eſt Num.25. quòd quia occiderit Sambri & Coſni ſcortantes, ſit iuſtifi- catus, vt eſt in Pſal.106.30. *Et ſtetit Phinees, & pla- cauit te: & ceſſauit quaſſatio, & reputatum eſt ei ad iu- ſtitiam in generationem & generationem vſque in ſem- piternum.* Et Syracides cap.45.28. ait: *Gloria ab his* (ſcilicet Moſe & Aarone) *tertius eſt Phinees Elea- zari filius, eò quòd flagrarit ſtudio religionis Domini. Quapropter Dominus pactum firmauit ei pacis, Antiſti- tem fore ſacrorũ in ſuo populo, ac vt ei & ſemini ipſius amplitudo Sacerdotij in perpetuum maneret.*

In hoc exemplo iudicando tria ſpectentur: Cauſa facti, factum ipſum, & facti remuneratio.

Cauſam facti pronunciat Dominus ipſe fuiſ- ſe zelũ Domini. Ita eim ait Num. 25.11. *Zelo meo commotus eſt contra eos.* Item verſ.13. *Zelatus eſt pro Deo ſuo.* Sed vnde hic zelus Phineæ ad vindican- dam gloriam Dei, quẽ Deus ſingulari præmio, nempe perpetuo ſacerdotio ornat? Reſpõdeo. Profectò aliunde proficiſci nõ potuit, quàm ex fide. Nam vt impoſsibile eſt Deo placere quic- quam ſine fide: ita fides Sola dirigit omnes ho- minis actiones in gloriam Dei. Si ergo credidit Phinees, antequàm edidit hoc factum, quem- admodum ex zelo ipſius indubitãter colligitur, profectò iuſtus fide fuit ante hoc factum. Pro- inde hoc factum fructus iuſtitiæ fidei fuit, & nõ cauſa. Quare perperam faciunt Papiſtæ, cùm ex effectu cauſam faciant.

Deinde conſideretur factum Phineæ, quale fuerit: Occidit ſcortatorem cum ſcorto ſuo, ze- lo Dei. Quale hoc factum eſt? profectò particu- lare factum eſt. Vnum factum vnius præcepti tranſgreſsionem puniuit. Sed conſtat particu- laria Legis facta non eſſe Legis Dei impletio- nem. Quare fieri non poteſt, vt hoc facto ſit iu- ſtificatus Phinees ſententia Legis, quæ requirit integram, puram, perpetuam & ſpiritualem o- bedientiam.

Quòd ergo dicitur, hoc factum ipſi imputa- tum fuiſſe ad iuſtitiam, ita accipiendũ eſt, quòd hoc factum iuſtum fuerit, proficiſcens ex zelo Dei in gloriam eius, qualia ſunt omnia piorum facta ex fide profecta.

Tertiò conſideretur remuneratio facti, vide- licet ius perpetui ſacerdotij. Ita enim textus ha-

bet: *Ecce do ei fœdus meum, & erit tam ipsi quàm semini eius pactum Sacerdotij sempiternum, eo quòd zelatus sit pro Deo suo.* Vide hic quomodo Deus particulare factum, ex fide profectum, particulari præmio remuneret, quod eò pertinet, vt sciamus zelum gloriæ Dei, ex fide manantem, atq; adeo omnem obedientiam, ex fide præstitam, habere suam remunerationis promissionem, quam fideles intuentur, sed extra iustificationis negotium. Frustra ergo nobis Phineem Papistę obiiciunt, qui potiùs contra illos pro nobis, quàm contra nos pro illis militat.

Pelagiani contra Augustinum Zachariam & Elizabeth parentes Iohannis Baptistę tanquam armatos propria iustitia contra gratuitam iustificationem, sed inuitos, producunt, de quibus Lucas cap. 1. 6. in hunc modum scribit: *Erant iusti ambo coram Deo, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Dei sine querela.* Hinc Papistæ concludũt, Zachariam & Elizabeth iustificatos fuisse suis operibus, atque adeo salutem consecutos propriis meritis. Et profectò si quis hæc verba Lucæ arripit sine collatione Scripturæ reliquę, & non ex collatione sententiam dicti colligit, peruertit Scripturam in propriam pernitiem.

Primùm huic splẽdido encomio opponamus Zachariam ipsum, qui longè aliter quàm Papistæ, in suo cantico definit scientiam salutis, cùm filium suum missum esse canit ad dãdam scientiam salutis populo per remissionem peccatorum per viscera misericordiæ Dei nostri. Deinde si Zacharias iustificatus est ex operibus, habet quod glorietur: sed cùm hæc gloriatio Patri credentium adimatur, ad Rom. 4. profectò tribui nõ potest Zachariæ aut vlli alij mortalium præter vnicum Christum. Proinde hoc loco & similibus aliis sciamus iustitiæ fructus & testimonia, & non causam describi. Atque ipsum Abrahæ exemplũ tanquam regulam (contra quã nulla admittẽda est exceptio) omnium eorum qui iustificabũtur vnquam, opponamus omnibus particularibus exẽplis, & discernamus inter iustitiam imputationis, qua sola consistimus coram Deo, & iustitiam bonæ conscientiæ, quæ est fructus iustitiæ fidei, & nõ ipsa iustitia, iuxta illud Pauli 1. Cor. 4. 4. *Nullius mihi sum cõscius: tamen in hoc non sum iustificatus.* Augustinus contra Pelagianos in hunc modũ argumentũ soluit: *Zacharias*, inquit, *in eo numero Sacerdotũ erat, qui primũ pro suis, deinde pro populi peccatis offerebãt*, ad Heb. 7.

At vrgẽt verba Lucæ: Erãt, inquiũt, ambo iusti corã Deo seu in cõspectu Dei, h. e. coram Dei iustissimo tribunali, cuius iustitiæ ratio expressè additur, videlicet q̃ ambulauerint in omnib. mandatis & iustificationibus Domini sine querela. Primùm ad ipsam propositionem expositionis respondebo. Deinde ad rationem ipsam.

Erant, ait Euangelista, *ambo iusti coram Deo.* Hęc propositio est, quę quid quęso aliud vult, quàm quod suprà dictũ fuisse de Iob, Abraham & Phinee diximus? Nihil ergo hinc aliud concludere possunt Papistæ, quàm quod de Abraham, Iob & Phinee demonstratum est. Fatemur proinde cum Papistis Zachariam & Elizabeth fuisse iustos coram Deo, sed constanter negamus, eos fuisse iustificatos coram Deo operibus Legis, id quod contendunt Papistæ. Neque enim sequitur: Zacharias iustus est coram Deo. Igitur operibus Legis coram Deo iustificatus est. Nam hęc propositio: Zacharias iustus est coram Deo, ex ipsis verbis triplicem sensum habere potest. Nã iustus coram Deo dici potest, & qui Legis sententia iustus est, videlicet operibus Legis, iuxta illud: *Qui fecerit ea, viuet in eis:* & q credit in Christum, qui est finis Legis in iustitiam omni credenti. Proinde omnis qui credit, coram Deo iustus censetur: & qui ex fide viua obedientiam Deo præstat perfecto corde, vt Ezechias & alij sancti. Ex hoc triplici sensu quem propositio ex verbis recipit, deligũt Sophistæ primum, vt isto pacto gratuitam iustificationẽ, quæ habet perpetuum Scripturæ consensum, euertant, quorum vanitas sex euidentibus demonstrationibus suprà conclusa est. Nam demonstrauimus, in toto humano genere post lapsum primorum parentum præter vnum Christum extitisse neminem, qui Legem Dei perfectè impleuerit, quam profectò implere oportet eum qui iustitiam ex operibus Legis quærit. Quod cùm ita sit, vanum est commentum Papistarum, qui nugantur Zachariam & Elizabeth, operibus Legis fuisse iustificatos, idque coram Deo: proinde necesse est, vt vel ad secundum, vel ad tertium, vel ad vtrumque sensum, reuocemus Euangelistæ propositionem, hoc modo: Zacharias & Elizabeth fuerunt iusti coram Deo, scilicet fide & noua obedientia, quæ obedientia est iustitia bonæ conscientiæ. Vt enim fide possederunt iustitiam Christi, qua iusti reputabantur coram Deo: ita noua obedientia hanc suam iustitiam declarabant coram hominibus. Neque aliud vult ratio quæ sequitur: *Ambulantes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini sine querela.* Est enim hęc obedientia certissimum indicium gratuitæ iustificationis. Ita enim Iohannes ait 1. Ioh. 2. 29. *Qui facit iustitiam, ex ipso natus est.* Item in 3. 7. *Qui facit iustitiam, iustus est.* Hic Iohannes, vt in priori dicto, regenerationem causam nouæ obedientiæ facit, ita in posteriori nouam obedientiam quam iustitiam appellat, certum indicium iustitiæ gratuitæ antea possessæ constituit. *Qui facit*, inquit, *iustitiam, iustus est*, hoc est, qui studet puritati & innocentiæ, vt retineat bonã conscientiam, declarat hominib. se fide iustũ esse corã Deo: fieri enim nõ potest, vt Spiritus Christi, quo donati sunt credentes, sit otiosus, & non cieat tales motus in corde credentis qualis ipse est. Siquidem impossibile est, spiritũ Christi à fide separari, modò viua sit & vera.

Sed adhuc instant Sophistæ, ac vrgent verba Euangelistæ: *Ambulantes in omnibus mandatis.* Cùm omnia mandata dicit, videtur significare quòd omnia mandata Legis impleuerint Zacharias & Elizabeth: quasi verò idem sit, in itinere esse, atq; ad metam peruenisse, seu idem, ambulare in omnibus mandatis, atque imple-

re om-

re omnia mandata, quorum illud piorum omnium est, hoc ſolius IESV Chriſti. Cùm ergo dicuntur Zacharias & Elizabeth ambulaſſe in omnibus mandatis Dei, ſignificatur ſtudium & conatus ſanctorum hominũ, in præſtanda Deo vera obediẽtia: mãdata Dei omnia ſibi propoſuerunt facienda, in quæ in toto vitæ ſuæ curſu reſpexerint, decreuerunt declinare nec ad dexteram, hoc eſt, ad humana ſomnia, nec ad ſiniſtram, hoc eſt, ſcelera & peccata, vaſtantia conſcientiam, donec ad metã peruenirẽt, nihil magis in votis habentes, quàm vt omnem offenſam Dei cauerent, ac totam ſuam vitam Deo vera pœnitentia approbarent. Non enim ignorârunt obedientiam erga Deum copulatiuam eſſe debere. Digni profectò vt illorum exempla nobis proponamus, tanquam veræ pietatis ex fide præſtandæ imagines. Quod ſi facerent Papiſtæ, nõ tam fœdè & indignè abuterentur ſanctorum hominũ exemplis ad euertendam gratuitam iuſtificationem. Hanc fuſiorem ſolutionem dedimus, vt ex refutatione huius ſophiſmatis, quod eſt vnum ex præcipuis, quibus Sophiſtæ veritatem Dei oppugnant, ſtudioſi de ſimilibus dexteriùs iudicare poſsint.

In tertia acie, contra veritatem Dei, de gratuita iuſtificatione, collocãt aduerſarij promiſſiones diuinas, ſed confuſè abſque omni ordine. In multitudine enim ſperãt victoriam ſitam eſſe. Ego autem quaſdam ex eis annotabo, eáſque primùm concludam ſub generali promiſſione, tanquam ſub genere, cui generalem ſolutionem apponam. Deinde ſpeciales, ad ſingula teſtimonia, ſolutiones ſubiungam, atque ideò numeris teſtimonia diſtinguam.

Primum Ieremiæ 5.1. *Circuite vias Ieruſalem, & conſiderate, & quærite in plateis eius, vt inueniatis virum facientem iudicium, & quærẽtem fidem, & propitius ero ei.*

Secundum Hoſeæ 2.19. *Sponſabo te mihi in iuſtitia & iudicio, & in miſericordia, & in miſerationibus, & ſponſabo te mihi in fide.*

Tertium Deuter. 7.12. *Si, poſtquam audieris hæc iudicia, cuſtodieris ea & feceris, cuſtodiet & Dominus Deus tuus pactum tibi & miſericordiam, quam iurauit Patribus tuis.*

Quartum Eſaiæ 1.16. *Quieſcite agere peruersè, & diſcite benefacere: quærite iudicium, ſubuenite oppreſſo, iudicate pupillo, defendite viduam. Si fuerint peccata veſtra vt coccinum, quaſi nix dealbabuntur.*

Quintum Daniel. 4.24. *Peccata tua eleemoſynis redime, & iniquitates tuas miſericordijs pauperum.*

Sextum Ezechiel. 18.20. *Iuſtitia iuſti ſuper eum, & impietas impij ſuper eum erit. Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis ſuis, quæ operatus eſt, & cuſtodierit omnia præcepta mea, & fecerit iuſtitiam & iudicium, vita viuet, & nõ morietur: omnium iniquitatum eius, quas operatus eſt, non recordabor, in iuſtitia ſua, quam operatus eſt, viuet.*

Septimum Tobiæ 4.11. *Eleemoſyna ab omni peccato & morte liberat, & non patietur animas ire in tenebras: fiducia magna erit coram Deo eleemoſyna omnibus facientibus eam.*

Octauum Lucæ 11.41. *Date eleemoſynam, & omnia munda ſunt vobis:*

Nonum 1. Corinth. 13.2. *Si habuero omnẽ fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem nõ habuero, nihil mihi prodeſt.*

Decimum Lucæ 7.47. *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multùm.*

Hæc decem teſtimonia de promiſsionibus, & iis, quæ habent vim promiſsionum, aſcribere volui, cũ quibus aliæ omnes promiſsiones, vbicunque leguntur, conueniunt.

Concluduntur autem omnes ſub hac generali ſententia, tanquam partes ſub toto: *Deus reddet vnicuique iuxta opera ſua*, Pſalmo 62.13. ad Romanos 2.6. & Matthæi 16.27. *Filius hominis veniet in gloria Patris cum Angelis: & tunc reddet vnicuique ſecundùm facta ſua*. Poſtquam hanc generalem promiſsionem expoſuerimus, errorique Papiſtarum generalem appoſuerimus ſolutionem, tanquam regulam particularium ſolutionum, particulatim ad ſingula, quæ adduximus, teſtimonia reſpondebimus.

Quoniam autem in hac generali promiſsione (*Deus reddet vnicuique ſecundùm opera ſua*) dubitari poſsit, quid ſit dicere *Secundum opera*, an ſit ſecundùm dignitatem, merita, & quantitatem operum, an ſit ſecundùm qualitatem & teſtimonium operum tantùm. Papiſtæ priorem, nos poſteriorem interpretationem amplectimur. Quòd autem non poſsit accipi dictum, vt Papiſtæ volunt, de dignitate, merito & quantitate operum, firmiſsimis rationibus, idque breuiſsimè, oſtendam.

Prima. Nemo Legi ſatisfacit, quemadmodum ſuprà ſex demõſtrationibus cõcluſum eſt.

Secunda. Iuſtificamur abſque operibus: Ergo in iuſtificationis coram Deo articulo nulla eſt ratio dignitatis, meriti, aut quantitatis operum.

Tertia. Si iuſtitia eſt ex Lege, Chriſtus fruſtra mortuus eſt, Gal. 2.21.

Quarta. Donum Dei eſt vita æterna in Chriſto IESV.

Quinta. Gratiâ ſaluati ſumus.

Sexta. Nulla eſt proportio finiti & infiniti, id eſt, temporaneæ, ſeu momentaneæ obedientiæ ad æternæ beatitudinis gloriam.

Septima. Latro & multi alij in extremo ferè vitæ halitu conuerſi ſunt & ſaluati.

Octaua. Conducti in vineam accipiunt mercedem ex gratia æqualem. Fieri ergo non poteſt, vt ſecundùm opera ſignificet ſecundùm dignitatem, merita & quantitatem operum. Siue igitur hanc promiſsionem: *Deus reddet vnicuique ſecundùm opera ſua*, omnibus promiſcuè, ſiue piis, aut impiis ſigillatim accommodaueris, non efficies vllum hominem ſuis meritis iuſtificari & ſaluari. Si enim omnibus promiſcuè accommodatur, nequaquam inde ſequetur, vllum hominem operibus ſuis iuſtificari, donec ſteterit hoc Dauidis dictum, Pſalmo 143.2. *Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens.* Si piis accommodas, mox obiicitur illud de Abrahamo: *Si Abraham*

iustificatus est ex operibus, habet quod glorietur, at non apud Deum. Item: *Non est iustus, nec vnus quidem.* At si impiis accommodas, respondit Baptista: *Qui nō credit in Filium Dei, ira Dei manet super eum.* Quis ergo adferet illa opera, quæ suo merito digna sunt vita æterna, si nec renati, nec non renati id faciunt? Vnus Christus reliquus est, qui Legem Dei perfectè impleuit, huic reddit Deus secundùm dignitatem, merita & quantitatē operum. Hic proinde solus adfert opera vitā æternā digna. Hunc, quia nobis factus est à Deo sapiētia, iustitia, sanctificatio & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur, fide apprehendimus, quò ipsius obedientia iustificati, placeamus Deo, & saluemur.

Proinde perfidè torquent hanc promissionē Papistæ, cùm illam de meritorum dignitate & operum interpretantur, contra quæ Paulus eo loco disputat, vnde Papistæ eam desumunt, vt interim taceam eos ineptè assumere τὸ κρινόμενον in argumentādo. Nam hoc in controuersia est, num aliqui reperiantur præter Christum, qui adferunt ea opera, quibus meritò debeatur iustitia & vita æterna. Illi aiunt, repugnante Scriptura & omnib9 Sanctorum exemplis, nos negamus infallibili veritate Dei firmati, sicuti modò demonstrauimus.

Cùm itaque iam demonstratum est, promissionem hanc vniuersalem: *Deus reddet vnicuique,* &c. non posse intelligi de dignitate, merito, aut quantitate operum, sequitur vt qualitatē & testimonium tantùm intelligamus, vt in symbolo Athanasij: *Qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam.* Iohan. 5.29. *Procedent, q bona fecerunt, in resurrectionem vitæ.* Luc. 16.9. *Facite vobis amicos de Mammona iniquitatis, vt vos in æterna tabernacula recipiant.* Huc & exempla omniū Sanctorū inde vsq; ab initio mundi referēda sunt. Nemo enim fuit, vel esse potuit, qui de dignitate aut merito suorum operum gloriatus sit. Nam gloriari de dignitate, merito, & quantitate operum, solummodò hypocritarum est.

Verùm hæc, quę de vniuersali ꝓmissione diximus, dextrè & prudenter accipienda sunt, & accommodanda piis. Nam cū hęc sententia, aut similes renatis accommodātur, hæc quinque ordinē concurrūt perpendenda & examinanda.

Primum, ꝙ renati non sint sub Lege, sed sub gratiâ. Rigor enim Legis illis est sublatus, qui in tribus consistit: videlicet, quòd obedientia hominis non placeat, nisi sit perfecta, pura, perpetua & spiritualis, quòd non salutem & vitā promittat Lex, nisi qui plenam obedientiam Legi præstiterint, quòd maledictionis sentētiæ subiiciat omnes, q Legem nō impleuerint perfectè. Ab hoc itaq; Legis rigore liberati sunt credentes, quibus Lex solummodò norma vitę existit.

Secundum, ꝙ homines credentes placeant Deo, & sint hæredes vitæ æternæ, idque solius Christi merito.

Tertium, ꝙ Deus à credentibus & iustificatis requirat obedientiam, vt pater à filiis.

Quartum, ꝙ Deus paterna bonitate promittat filiis obediētibus præmia, & in hac vita, & in futura, idq; non ex debito propter dignitatem operum, sed ex gratia mera propter paternam promissionem.

Quintum, ꝙ secundùm qualitatem & testimonia operū sit redditurus remunerationem, quemadmodum ipsa sententia extremi iudicij testatur, Matth. 25.

Hæc omnia congruunt cū regula Pauli: *Omnes promißiones in Christo IESV sunt etiam & Amē,* hoc est, ratę & constātes. Vnde conficitur, ꝙ nulla promissio extra Christum habeatur firma.

Qualitas operum, hoc est, bonitas, seu quòd bona habeantur, aliunde proficisci nequit, q̄ ex fide. Siquidem quidquid non fit ex fide, peccatum est. Quid enim boni fieri potest ab eo, qui totus malus est, cuius mens & conscientia sunt pollutæ?

Testimonium operum potissimùm extrema vitæ clausula cōtinetur, vt in Latrone cernitur, & in multis aliis, qui in ipso agone mortis ad Deum conuertuntur, & Deum viua fide inuocant, quibus ipsi Angeli Dei perhibebunt testimonium in extremo iudicio.

Hactenus de generali solutione diximus, quę poterit omnibus particularibus promissionibus accommodari, tanquam regula catholica. Nunc particulatim subiiciemus speciales solutiones, quò magis appareat Sophistarum malitia, veritatem Dei contra conscientiam oppugnantium.

Ad primum ergo testimonium, quod desumptum est ex 5. cap. Ieremiæ, in quo promittitur propitiatio facienti iudicium, & quærēti fidem, id est, constantiam dictorum & factorum inter homines, dico primùm: Propitiatio promittitur pœnitentibus, non propter dignitatem pœnitentiæ, sed propter Christum, qui in Conuersione fide apprehenditur. Hic enim solus est propitiatio pro peccatis totius mundi, 1. Iohan. 2.2. Verùm quòd hîc promittat propitiationem operibus secundę tabulæ, ideò fit, quia obedientia secundæ tabulæ proficiscitur ex timore Dei. Secundò dico, propitiationem esse duplicem, videlicet culpæ pœnæq; æternæ, & pœnæ temporariæ propter certa peccata in hac vita. Sicut ergo credentibus Christus est propitiatio quò ad culpam & pœnam æternam: ita idem Christus est propitiatio emendantibus vitā suam, & officia charitatis proximis pręstantibus, quò ad præsentes pœnas, quas certis peccatis sibi accerserunt. Has pœnas vel tollit, vel mitigat, si homines alioqui sint emendabiles. Quòd si Dominus pro sua sapientia viderit eos nō emendari vel sublatione, vel mitigatione pœnarū, eos vt bonus pater coherceat pœnis, ne deteriores reddantur. Hoc cū fit, propitius meritò iudicabitur Deus, qui punit, vt seruet, & hæc est tertia propitiationis forma secundùm Augustinum.

Ad Hoseæ testimonium, quod est in ordine secundum, respondeo, Hoseam loqui de duabus rebus: Primùm enim de iudicio, iustitia, misericordia & miserationibus Dei, quæ despon-

sationis

tionis causæ sunt. Deinde de fide hominis, qua interroganti Deo respondetur, quaque desponsatio homini applicatur, atq; adeò ex altera parte desponsationi Dei respondet, vt sit mutua stipulatione firmata desponsatio.

Tertium testimonium, quod ex Deuteronomio desumptū est, loquitur de qualitate & studio eorum, quibus seruatur pactum diuinum, & misericordia promissa, & nō de causa seruati pacti, quæ causa est fides pacti, quæ sola Mediatoris obedientia nititur.

Quartum testimonium ex Isaia desumptum promittit propitiationem pœnitentibus. Sed quænam sit vera propitiatio, & quomodo applicetur, dictum est satis in solutione primi testimonij. Non enim pœnitentia meretur propitiationem, sed fide pœnitentis apprehenditur propitiator Christus.

Danielis dictū, quod quinto loco posuimus, videlicet, *Peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordijs pauperum*, applicat generalem doctrinam de fructibus veræ conuersionis ad regiam personam. Vt enim cuiusuis hominis pœnitentia cernitur præcipuè in iis, quæ ipsius personę sunt propria, & officio maximè conuenientia: Ita de regum conuersione testantur fructus pœnitentię, q maximè regibus conueniūt, vt sunt iustitia & misericordia, quibus succurritur subditis afflictis & oppressis, iuxta illud:

Regia crede mihi res est succurrere lapsis.

Præterea redemptio duplex est: Vna à culpa & pœna æterna, quæ est solius IESV Christi, iuxta illud, 1. Corinth. 1. 30. *Christus nobis est natus à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur*. Altera est pœnæ temporalis, videlicet cùm pœnitentibus aut tolluntur, aut mitigantur pœnæ commeritæ. Verùm hæc posterior redemptio ex fide prioris dependet. Vide quæ annotauimus de dicto Danielis in enarratione Psal. 84.

Sextum testimonium, quod ex 18. cap. Ezechielis desumptum est, loquitur de integra conuersione, in qua fides sola apprehendit remissionem peccatorum, & iustitiam propitiatoris. Deinde, quia ex fructibus fidei cognoscitur verus timor Dei, promittuntur ex fide Deo obedientibus præmia iustitiæ, inter quæ vitæ conseruatio & defensio primū locum tenet, vt promissio quarto præcepto addita, ostendit. Discernendum est igitur accuratè inter partes pœnitentiæ, & singulis suæ proprietates tribuendæ sunt. Contritione offensam Dei dolemus. Sola fide propitiatorem peccati apprehēdimus. Noua obedientia gratitudinē nostram erga Deum testamur, & est testimonium Spiritus Christi, quo aguntur fideles. Huic obediētiæ ex gratia sæpissimè promittuntur præmia in Scripturis. Harum partium prima potest esse sine reliquis. Verùm fides & noua obedientia nunquam à se diuelli possunt, tametsi fides ordine naturæ prior est. Quoties proinde nouæ vitæ, hoc est, obedientiæ nostræ, promittitur præmium qualecunque, cogitemus eam postremum locum inter partes pœnitentiæ obtinere, atque ideò fidem, qua apprehenditur remissio peccatorum & iustitia Christi, necessariò eam præcedere, etsi non tempore, naturâ tamen, quæ fides remunerationis causa est. Ideò enim promittitur obedienti præmium, quia credit. Siquidem fides facit, vt obedientia placeat, & accipiat mercedem. Nam quidquid non fit ex fide, peccatum est, nec arbor mala, fructus bonos edere potest.

Septimum testimonium ex quarto capite libri Tobiæ desumptum est. Cùm Tobiæ liber non numeretur inter eos, qui in canone reputantur, hoc est, qui indubitatæ autoritatis & fidei existunt, adeò vt ex ipsis canones, hoc est, regulæ fidei, depromi & confirmari possint; tantisper Tobiæ testimonia, in confirmandis dogmatibus Ecclesiæ, & confutandis erroribus, admittimus, donec non trahantur in malam consequentiam ab aduersariis ad expugnādam veritatem Dei. Si ergo Papistæ eleemosynæ per se tribuunt, quòd liberet à morte, & ab omni peccato, atque adeò purget peccata, impia & blasphema est interpretatio, quam affingunt Tobiæ. Quare istam interpretationem vt serpentis vocem execremur. Verùm si patiuntur Papistæ Tobiæ dictum accommodari renatis, quorum corda fide purificata sunt, & peccata sanguine Christi abluta, admittimus Tobiæ dictum, modò liberationem à morte & purgationem peccatorum de præmiis pœnitentiæ accipiant in hac vita, vt liberatio à morte, sit defensio vitæ præsentis, & condonatio præsentium pœnarum, quæ contingit verè pœnitentibus, vt in Niniuitis, & sæpissimè in populo Iudaico videre est: & purgatio peccatorum sit mitigatio pœnarum, quas propter peccata nostra sustinemus. Hæc placuit de dicto Tobiæ annotare, quia eius verba secundùm sensum, quem verba prima fronte videntur ingerere, pugnant cum analogia fidei. Si ergo Papistæ sine omni mitigatione & interpretatione analoga fidei, Tobiæ autoritatem nobis obtrudunt, dicimus, Tobiæ librum non esse eius autoritatis, vt inde petantur canones diiudicandorum dogmatum in Ecclesia.

Octauum testimonium est vox Christi Lucæ cap. 11. *Date eleemosynam, & omnia munda sunt vobis*. Papistæ qui hoc dictum Domini ad expiationem, seu mundationem peccatorum coram Deo referunt, toto cœlo errant. Nam Dominus hîc superstitionem & hypocrisin Pharisæorum taxat, qui puritatē collocârunt in externa purgatione vasorum, & crebris manuum lotionibus, cùm vera purgatio conscientię esse debeat, qua sanguis Christi purgat credentem à mortuis operibus ad seruiendum Deo, ad Hebræos cap. 9. vers. 14.

Verùm quia purgatę conscientiæ signum est Dei cultus (cuius pars quædam est pium beneficentiæ studium. Est enim eleemosyna omnis generis beneficētia, quæ præstatur proximo ex misericordiæ affectu.) Christus ait: *Date elee-*

mosynam, & omnia sunt munda vobis. hoc est, pia eleemosyna, vt pars veri cultus Dei, testatur de conscientiarum puritate, quæ aliam causam habet, videlicet sanguinem Christi, qui aspergitur credentium conscientiis.

Testimonium nonum, quod torquent Papistę contra gratuitam iustificationem, petitur ex 13. cap. prioris Epistolæ ad Corinthios: *Si habuero omnem fidem; charitatem antem non habuero, nihil mihi prodest.* Ex hoc dicto Papistæ duo colligũt: Vnũ, quòd fides esse in homine posſit sine charitate. Alterum, quòd fides sine charitate, nihil prosit, tantũ abest vt iustificet. Si dicimus, Paulum nõ loqui de fide iustificante, mox obiiciunt nobis particulam vniuersalem. Dicit enim Paulus expresſè: *Si habuero* O M N E M *fiduciam.* Sed sciendum est, quòd particula OMNIS non eodem modo semper accipitur. Aliâs enim vniuersalem specierum generis, cui additur, complexum designat, vt cùm dico: Omnia bona sunt à Deo. aliâs eius speciei, cui apponitur, perfectionem declarat, vt cùm Paulus dicit Philip. 1. 9. *Oro vt adhuc magis charitas vestra abundet in omni cognitione, & omni sensu.* Et ad Rom. 7. 8. *Peccatum gignit in me omnẽ concupiscentiã.* Sic hoc loco OMNIS fides significat absolutisſimá fidem, scilicet edendi miracula. Id quod ostendit Apostolus, cùm eius effectum addit, adeò vt montes transferam. Frustra igitur Papistæ particulam OMNIS vrgent, cùm nihil illorum causam iuuet. Proinde perperam colligunt ex particulari vniuersalem conclusionem, & inde pesſimè inferunt fidem iustificantem posse esse sine charitate, nec sine charitate iustificare. Etsi autem verum est, quòd vt fides historica potest esse in improbis & Diabolis: ita fides edendi miracula posſit inueniri in sceleratis hominibus: tamen hinc non sequitur, fidem veram non iustificare, & fidem iustificantem existere posse sine charitate. Nam fides illa iustificans, quæ Dei misericordiam in Christo apprehendit, cogitatione quidem & proprietate secerni debet & potest à charitate, societate verò nunquam. Nam qui credit, filius Dei est, Iohan. cap. 1. vers. 13. Qui autem filius Dei est, agitur Spiritu Dei, Rom. cap. 8. vers. 14. Quotquot Spiritu Dei ducuntur, filij Dei sunt. Hinc efficitur, fidem iustificãtem non magis posse à charitate diuelli, quàm splendorem à Sole, aut calorem ab igni. Quòd autem Apostolus ait, se nihil esse sine charitate, verisſimum est. Nam vbi charitas non est, ibi nec fides existit. Neque tamen ideò tribuit charitati proprietatem fidei, sed solummodò arctisſimam copulam fidei veræ & charitatis indicat.

Decimum & postremum testimonium est dictum Christi Lucæ cap 7. vers. 47. *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multùm.* Cùm nos hîc dilectionem consequi remisſionẽ peccatorum & esse fidei fructum dicimus, illi contrà clamát, effectum non esse priorem sua causa. Nam cùm Dominus dicit in præsenti: *Remittuntur peccata,* & in pręterito: *dilexit multùm,* significat dilectionem remisſionem peccatorum præcedere, vt causam suũ effectum. Primùm respondeo, Papistas, præsertim doctiores, contra conscientiam peccare, qui cùm sciant, ἀφίωνται, quo verbo Lucas vtitur, esse Præteritum: tamen falsam eius versionem præferunt, qua in re ostendunt, se non veritatem quærere, sed hoc conari, vt vana sophistica veritatem Dei euertant. Neque est, quòd particulam QVIA in suæ causæ patrocinium vocent. Fateor quidem, QVIA, esse coniunctionem causalem, vt quæ eius, quod præcesſit, causam indicet. Sed alia est causa consecutionis, alia rei, alia consecutionis, & rei simul. Cùm dico: Laborat è pulmonibus, quia perpetua tussi fatigatur, quis hîc non videt, Quia, causam indicare consecutionis, & non rei. Ita cùm dicitur: *Remissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multùm,* significatur coniunctorum, quæ ab vna eademq; causa dependet, mutua consecutio, iuxta regulam: *Cùm effecta diuersa pariter dependent ab vna eademque causa, valet consequentia ab vno effectu ad alium, propter communẽ dependentiam.* Quoniam igitur vtrunque, hoc est, remisſio peccatorum & dilectio pendent ex fide, tanquá à causa propria, valet consequentia à dilectione ad remisſionem peccatorum, propter communem dependentiam. Quidam particulam, ὅτι, pro *Ideò,* collectiua, siue relatiua particula accipiunt, vt sit directum Enthymema: Remissa sunt ei peccata multa, ideò dilexit multùm. Atque ita volunt remisſionem causam esse, dilectionem verò effectum. Sed tametsi illorum sententia in se recta est & bona: tamen firmiorem solutionem præbet ipsa parabola, quam Dominus in medium adduxit. Nam cùm Dominus proponit Simoni parabolam de duobus debitoribus, quorum vnus debebat denarios quingentos, alter verò quinquaginta: qui cùm non haberent, quod soluerent, donauit vtrisque, & quærit Dominus à Simone, vter horum plus diligat: cui cùm respondisset, cui plus donatum est, quod responsum etiam Dominus ipse approbat, clarisſimè conuincit hæc parabola, Dominum locutum esse de dilectione, secuta condonationem debiti. Nam is, cui maius debitum condonatur, magis diligit, id quod ratio ipsa gratitudinis erga benemeritos iure postulat. Vide quę annotauimus de hoc argumento in Psal. 84.

Quarto loco sine ordine prodeunt velites, qui incursationibus suis crebris, alios mouent, alios terrent, sed à cordatis aduersariis ridentur, & facilè in fugam vertuntur. Verùm quia sine ordine hi pugnát, eos, prout oblati fuerint, excipiemus, causæ bonitate freti.

Merces est præmium laboris. Vita æterna est merces: Ergo vita æterna est præmium laboris. Sed quis labor est, nisi mandatus Legi Dei? Operibus ergo Legis consequimur mercedem, quæ est vita æterna. Proinde operibus Legis iustificamur. Est enim iustitia via vitæ æternæ. Speciosum est hoc argumentum, non veritate, sed fuco. Parabola quæ est Matthæi cap. 20. de Patrefamiliâs conducente operarios in vineam suam, qualis sit merces, quæ datur laborantibus,

bus, docet. Iubet nouissimis tantum dari, quantum primis. Quare necesse est, vt intelligamus, non debitam, sed gratuitam ex bonitate patrisfamiliâs promissam & datã, hoc est, gratuitam remunerationẽ obedientiæ & patientiæ in cruce. Nam si vita æterna esset merces debita, falsum esset quod Paulus affirmat ad Rom. cap. 6. vers. 23. *Donum Dei est vita æterna in Christo IESV Domino nostro.*

Sciendum ergo est, quòd vox Mercedis dupliciter accipiatur in Scripturis. Aliâs enim ꝓpriè accipitur pro compensatione debitâ & labori analogâ, hoc est, vbi labor & merces arithmetica proportione æquantur, & hęc merces seruorum est. Aliâs pro genere, hoc est, pro compensatione qualicunque, qua compensatur obedientia Deo præstita, & hæc merces filiorum dicitur. Hinc Epistola ad Hebr. 10. 35. *Ne abieceritis fiduciam vestram, quæ magnam habet præmij remunerationem*, hoc est, compensationẽ obedientiæ erga Deum, & patientiæ sub cruce. Neq; sine causa mercedis vocabulo vtitur Scriptura. Primũ enim hoc facit, vt Deus testetur se nostrã requirere obediẽtiam. Deinde, vt nos inuitet ad præstanda officia. Tum vt ostendat sibi placere obedientiam ex fide præstitã. Postremò, vt sciamus Deum velle ex sua bonitate, non habita ratione dignitatis, operis, compensare obedientiam nostram. Hinc Deus Μισθαποδότης dicitur, ad Hebr. 11. 6. *Credere oportet Deum esse Μισθαποδότην iis, qui exquirunt eum.*

Paulus vixit secundùm Legem irreprehensibilis: Igitur Paulus impleuit Legem. Proinde & alij Legem implere possunt. Antecedens est falsum. Tametsi enim Paulus secundùm Legem vixit irreprehẽsibilis coram Synedrio Iudæorum & Pharisæorum iudicio: tamẽ coram Deo fatetur ipse se peccatorem & reum esse, & se ex misericordia per Christum saluatũ agnoscit. Clarissimè enim se numerat inter eos, qui gratia saluati sunt, ad Ephes. 2. Quod cũ facit, omnia sua merita excludit, vt interim taceã, Paulũ eo ipso loco, vnde hæc obiectio Papistarum desumpta est, damnare Pharisaicam opinionem de iustitia Legis, & gratuitam iustificationẽ prædicare.

Eadem ratio est partis quò ad partem, quæ totius est quò ad totum. Sed perfecta obedientia Legis est plena & perfecta iustitia. Ergo particularis obedientia Legis est particularis iustitia. Proinde laus iustitiæ non est omnino adimenda homini, qui facit quantum potest. Respondeo, Principium de proportione totius & partis hîc non valere, quia Deus non promittit quouis modo operãtibus secundùm externam faciem Legis vitam, sed solummodô implentibus Legem. Transgredientes autem vel in minimo, maledictos pronunciat. Deinde stante hoc argumento Pauli ad Roman. cap. 3. vers. 23. *Omnes peccauerunt & egent gloria Dei. Iustificantur autem gratis ipsius gratia per redemptionem, quæ in Christo IESV est*, non habet locum illa particularis iustitia, si quæ esset. Iam autem nulla esse potest, donec hoc oraculum Spiritus Sancti steterit: *Quidquid non fit ex fide, est peccatum.* Iacobus præterea dicit: *Qui in vno labitur, omnium reus est.* Ex quo dicto cùm copulatiua obedientia concluditur, frustra obiicitur particularis aliqua iustitia. *Tunc*, inquit Dauid, *non confundar, si respexero ad omnia mandata tua.*

Contrariorum contraria sunt consequentia, hoc est, contrariæ actiones & effecta. Bona opera & mala opera sunt contraria. Ergo si mala opera merentur mortem, profectò bona vitam merebuntur: Et si mala opera condemnant, bona iustificabunt. Respondeo. Vnum malum opus per se violatio Legis diuinæ est. Siquidem qui in vno labitur, omnium reus est. Sed vnum bonum opus non est impletio Legis diuinæ, imò ne vnum quidem bonum opus inueneris in homine non credente. Fides enim bonitatis qualitatem operi conciliat. Sine enim fide impossibile est placere Deo. Deinde iustitia & vita non promittuntur ex pacto Legis, nisi implentibus Legem, quam non conuersi ad Deum, ne inchoare quidem possunt, tantum abest, vt inde aliquam iustitiæ portionem mutuentur.

Philippus respondet: Contraria, si sunt pariter integra, habere contrarios effectus. quod quidem verissimũ est: sed, vt diximus, in nõ conuersis, ne vnum quidem bonum opus inuenire est, tantum abest vt in iis inueniantur contraria, videlicet bona & mala, modò ad tribunal Dei prouocemur.

Obedientia Christi iustificamur, ad Rom. cap. 5. vers. 19. *Per obedientiam vnius multi constituentur iusti.* Obedientia Christi est opera à Deo imperata facere. Igitur istis operibus iustificamur. Hoc argumentum Vintoniensis Episcopi fuit in disputatione contra Bucerum, in quo argumento prodit ista vulpecula suam malitiam. Non enim potuit ignorare discrimen obedientiæ Christi, quæ est personæ Christi propria, & est actiua tantùm obedientia, qua videlicet ipse Filius Dei obediens erat Patri vsq; ad mortem crucis: & obedientiæ hominum propriæ, quæ dici potest obedientia Christi, quatenus imperatur à Christo, placet Christo, & Spiritu Christi iuuatur. Cùm ergo obedientia Christi non accipiatur eodem modo in propositione & assumptione, sophistica est collectio & insidiosa, præsertim cùm obedientia Christi propria, sit perfecta Legis impletio, & promptissima obedientia in cruce vsq; ad mortem. At hominum etiam regeneratorũ obedientia sit tantûm quędam inchoatio & fructus iustitiæ & fidei, non causa iustificationis gratuitę, sed germanus eius fructus. Illa ergo q̃a perfecta est, imputatur credentibus in iustitiam. Hęc quia imperfecta, non satisfacit Legi, placet tamẽ Deo in credentibus, quia ipsi fide propter Christum placent.

Non faciens bona opera, non placet. Igitur q̃ facit bona opera, placet. Ex quo sequitur, bona opera esse aliquam iustitiæ partem. Respõdeo. Argumentum à contrario sensu petitũ recipio, modò rectè intelligatur, & non confundantur

causæ. Antecedens igitur ita accipiendum est: Non faciens bona opera, nō placet, scilicet quia fide nondum est iustificatus. Hinc rectè infertur Consequēs. Igitur qui facit bona opera, placet, scilicet, quia persona faciens est iusta fide, sine qua impossibile est placere Deo.

Cùm igitur Sophista infert: Igitur bona opera sunt aliqua iustitiæ pars, neganda est consequentia. Peccat enim Sophista communi & vsitata Sophistarum malitia, quæ est, ex non causa causam facere, & confundere causas & effecta. Quare in hunc modum potiùs concludendum fuit: Igitur bona opera ex fide iustificante manant, & eam necessariò consequuntur.

Fide iustificamur. Fides est opus. Igitur operibus iustificamur. Respondeo. Etsi fides in genere est, qua creditur omne verbum Dei, tamē differentias sumit à qualitate promissionum. Nunc autem cùm aliæ promissiones Legis sunt propriæ, aliȩ Euangelij, fides profectò alia Legalis erit, alia Euangelica. Fides proinde promissionum Legis rectè dicitur opus Legis. Nam huiusmodi fidem Lex ipsa requirit. Qui igitur credit implentē Legem iustificari operibus Legis, habet fidem, quæ est opus Lege Dei exactū. Sed fides Euangelij non est opus Legis. Non enim versatur circa promissiones legales, sed est opus Spiritus Sancti, quia eam operatur Spiritus Sanctus in audientibus Euangelium. Neque tamen hæc fides Euangelij ideò iustificat, quia est opus, sed quia apprehendit Christum iustificatorem. Est enim fides instrumentum, & non meritum. Atque ita duplex fallacia committitur in hoc sophismate, videlicet æquiuocationis & accidentis.

In iustificatione non potest abesse regeneratio. Ergo regeneratio est pars, siue causa partialis iustificationis. Respondeo. Multa coniunguntur, quæ tamen non sunt partes & causæ eiusdem rei, sed singula habent suas proprietates & actiones ꝓprias. Deinde plura sæpè sunt effecta eiusdē causæ, quæ licèt coniuncta sint, confundenda tamen cum causa non sunt, vt cùm dicimus: Fide iustificamur, & fide regeneramur. Hìc duo diuersa effecta, videlicet iustificatio & regeneratio, eidem causæ, nempe fidei tribuuntur, & ita coniuncta sunt, etsi diuersa, vt ab vna ad aliud valeat consequentia: Vt, Abraham est iustificatus: Igitur Abraham est regenitus. Et rursus: Abraham est regenitus. Igitur Abraham est iustificatus. Hìc dicere iustificationem esse causam regenerationis, aut regenerationem esse causam iustificationis, est peruertere ordinem rerum, & confundere causas & effecta: Quod qui facit, in multas absurditates incurret. Cùm ergo dicunt Papistæ: In iustificatione non potest abesse regeneratio: Igitur regeneratio est pars, siue causa partialis iustificationis, confundunt ordinē rerum, & ex effectu causam faciunt.

Maiores virtutes habent maiorem vim iustificandi. Sed charitas est maior fide, iuxta illud Pauli, 1. Corinth. 13. 13. *Fides, spes, & charitas, tria hæc. Sed maior his charitas.* Igitur charitas iustificat & non fides. Respondeo. Argumentum procedit & rectè concludit de iustitia Legis, non de iustitia Euangelij. Deinde charitas est maior fide duobus modis, videlicet vsu inter homines & duratione. Nam durat post hanc vitam, vbi nullus fidei vsus erit. Sed fides est magna, maior & maxima in iustificatione. Nam *fides*, vt Augustinus loquitur, *impetrat, quod Lex imperat.* Sola enim maximum illud bonum apprehendit, retinet, & possidet, quod est IESVS Christus, cum omnibus suis beneficiis. Hæc fides tametsi naturâ suâ comitem habeat charitatem: tamen sine ea iustificat.

Deus iustificat. Deus est dilectio: Ergo dilectio iustificat. Respondeo & cōcedo argumentum de dilectione Deo, non de dilectione Dei passiua. Nam aliud est dilectio Deus, aliud dilectio Dei. Dilectio Deus, est ipsa Dei essentia, seu ipse Deus. Dilectio Dei duplex est, videlicet Actiua, qua ipse nos diligit, & hæc imperans causa est iustificationis, iuxta illud: *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, &c.* Passiua dilectio Dei est, qua à nobis diligitur, videlicet cùm ei nihil in diligendo & sequendo præponimus. Regnat enim carnalis cupiditas, vbi nō est Dei charitas. Papistæ ergo cùm passiuam concludunt, plus ponūt in conclusione, quàm fuit in præmissis.

Remittite & remittetur vobis. Igitur remissio, qua proximis remittimus, quæ in nos deliquerunt, est causa remissionis peccatorum coram Deo. Respondeo. Parabola de debitore, Matth. 18. hoc argumentum soluit. Vt enim hic debitor accipit condonationem totius sui debiti gratis ex mera bonitate condonantis, sed postea propter sæuitiam in conseruum reuocatur ad supplicium: ita nos remissionem debiti, id est, omnium peccatorum nostrorum gratis accipimus, propter Christum. Sed si fuerimus in proximos crudeles, reuocabimur ad supplicium. Igitur dictum Domini non de causis remissionis peccatorū nostrorum intelligendum est, sed de debito officio eorū, quibus peccatum est remissum. Quod sanè officium piè præstitum, testimonium est fidei & remissionis peccatorum apud Deum quædam testificatio. Atque ideo Dominus iubet nos ita precari: Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris, vt remissionē nostram habeamus, tanquam testimonium & testificationem remissionis peccatorum nostrorum apud Deum.

Impletio Legis iustificat. Charitas est impletio Legis. Igitur charitas iustificat. Respondeo. Maior est vera, nam impletio Legis secundùm partes & gradus partium, iustificat, secundùm illud: *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Minor est falsa de dilectione nostra, quoad perfectionem graduum. Nemo enim mortalium diligit Deum & proximū purè, perfectè, secundùm gradus, perpetuò & spiritualiter, vt Lex requirit. Non ergo sequitur conclusio. Deinde si charitas iustificat, aut

aut perfecta, aut imperfecta iustificat. Perfectã nullus hominũ habet, præter solum Christum. Imperfecta Legem non implet secundùm gradus. Quare nec perfecta, nec imperfecta charitate iustificamur. Quid ad dictum Pauli Rom. 13. 8. *Qui diligit proximum, Legem impleuit*, respondendum sit, suprà dictum est.

Quæ in promissione Dei vnà coniungũtur, vnà iustificant. Fides & opera in promissione vnà coniunguntur: Igitur fides & opera vnà iustificant. Respondeo ad Maiorem ꝑ distinctionem. Promissio duplex est, videlicet reconciliationis, & remunerationis obedientiæ, seu bonorum operum. Fides habet promissionem reconciliationis. Opera ex fide præstita habent promissionẽ remunerationis obedientiæ. Non ergo fides & opera sunt coniuncta in eadẽ promissione: sed vt illa propriam, ita hæc suam habet promissionem. Argumentum proinde peccat fallacia æquiuocationis. Confundit enim promissionem Legis & Euangelij.

Quæ in Ecclesia vt ad vitam æternam necessaria requiruntur, illa simul iustificant. Fides & charitas simul requiruntur. Simul igitur iustificant. Respondeo. Maior est falsa. Sæpè enim fit, quòd multa sint simul, quæ tamen non concurrunt simili necessitate, quemadmodum suprà admonuimus. Fides enim requiritur vt causa instrumẽtalis necessaria, qua apprehenditur iustitia Christi, quę nobis imputatur corã Deo. Charitas requiritur vt iustificationis effectus necessarius. Non igitur idẽ finis fidei & charitatis, nec eadem necessitas est causę rei & effectus.

Pœnitentia ad salutem necessaria est iuxta illud Lucæ 13. 5 *Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis*. Sed pœnitentiæ partes sunt tres: videlicet contritio, fides, & noua obedientia, siue bona opera. Igitur omnes hæ partes sunt necessariæ ad salutẽ. Respondeo ad probationem maioris, *Nisi pœnitentiam egeritis*, id est, iuxta Prophetarum phrasin, nisi conuertamini. In Græco enim est: ἐὰν μὴ μετανοῆτε. Conuersio autẽ hæc fit per solam fidem in IESVM Christum. Debet ergo accuratè distingui pœnitẽtiæ partes. Quarum prima μεταμέλεια, id est, displicentia facti, in Matthæo dicitur, & vsitatè vocatur contritio, quæ nec pars, nec causa iustificationis, seu salutis est: sed solummodò ꝑ eam agnoscimus morbum nostrum, vt quæramus medicum. Secunda pars, videlicet fides, formalis est, qua sola & iustificamur & saluamur, ad Rom. 1. & 3. & ad Ephesios 2. Tertia pars, videlicet consequens, est noua vita, seu bonum propositum. Hinc patet, quòd istæ tres partes pœnitentiæ dissimiles habeant & actiones & fines. Peccati agnitio, vnde cõtritio nascitur, ad fidem compellit, tanquam ad vnicum salutis asylum. Ideò Paulus ait: *Dolor secundùm Deum operatur* μετάνοιαν *ad salutem*. Fides in Christum, per quam fit conuersio, apprehendit remissionem peccatorum, & iustitiam Christi, atque adeò salutem ipsam. Qui enim Christum habet, salutem habet. Noua vita, seu bonum propositũ est finis iustificationis, Rom. 6. Nam ideò fide iustificamur, vt iustificati Deo seruiamus in iustitia & sanctitate vera omnibꝰ diebus nostris.

At rursus obiiciunt, & dicunt: Psalmus 51. 19. dicit; *Sacrificium Deo, Spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non despicies*. Contritio ergo meritoria est remissionis peccatorum. Respondeo per distinctionem. Contritio consideratur dupliciter, videlicet ante fidem, & quatenus cum fide coniuncta est. Contritio ante fidem pœna est iusta, & non sacrificium. Sed accedente fide apprehendente remissionem peccatorum fit sacrificium. Quemadmodũ in Cain & Dauide videre est. Contritio enim in Cain fuit magna satis & aditus ad æternam mortem. Similiter in Dauide fuisset initium æternarum pœnarum, nisi fides succurrisset, qua fide, temperata, contritio facta est sacrificium Deo longẽ gratissimum. Neque tamen ideò meritoria est remissionis peccatorum, quę remissio peccatorum vt solius Christi donum est: ita fide Christi sola apprehenditur. Est proinde magnum discrimen inter contritionem impij, & conuersi ad Deum.

Quicunque supererogat, addit aliquid vltra debitũ officium. Sed multi supererogant. Proinde multi addunt aliquid vltra debitũ officium. Debitum autem officium est, Legis opera facere, quæ qui fecerit, viuet in eis. Minorem exemplo Pauli confirmari putant. Hic enim cùm officium debitum prędicando Euangelium fecisset, addit aliquid vltra hoc debitum officium: abstinet enim à stipendio, quod iure ipsi debebatur. Respondeo. Primùm in hoc peccat argumentum, quòd ex officio persõnę fideliter præstito, concludat toti Legi satisfactum esse, cùm officium vocationis facere, sit solummodò particula quædam vnius alicuius præcepti. Deinde nego Paulum aliquid supererogasse, hoc est, fecisse quod non debuerit ex officio. Etsi enim Paulus vltrà progressus est, q̃ requirat ordinaria vocatio: tamen nihil fecit, ꝙ ex officio non debuerit. Ex officio enim Ministrorũ verbi est, atq; adeò omnium piorũ, offendiculis obuiare. Cũ ergo cerneret Apostolus Euangelij cursum impeditũ iri, si sua facultate vteretur in petẽdo stipendio, suum officium esse rectè iudicauit, vt potiùs noctu labore manuũ victum quæreret, q̃ vt Euangelij cursum impediret. Nam si ordinarium stipendium accepisset Paulus, hostes Christianorum dixissent, Paulum Euangelium prædicasse potiùs vt ex alieno viueret, quàm vt quæreret gloriam Dei. Nihil proinde supererogauit Paulus, quod non ex officio debuit.

Hic obiter interseramus fi[r]missimã demonstrationem contra opera & merita supererogationis. Nullum opus Lege Dei comprehensum est opus supererogationis. Est enim iustum debitum, Deo secundùm Legẽ obedire. Nam scriptum est: *Cùm omnia feceritis, quæ præcepta sunt vobis; dicite, Serui inutiles sumus, quod debuimus facere, hoc fecimus*. Omne opus Deo acceptum, est Lege Dei comprehẽsum. Ita enim Dominus ait: *Frus*

strà me colitis mandatis hominum. Item: *In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum.* Deinde cùm duo sunt ordines bonorum operum. Aut enim ad Dei cultum immediatè, aut ad charitatē proximi referuntur, profectò nullum opus ad Dei cultum pertinens esse potest, quin contineatur sub hoc capite: *Dilige Dominū Deum tuum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota diavoia:* & nullum officium est charitatis, quod non requiratur illo præcepto: *Dilige proximum tuum sicut teipsum.* Proinde nullū opus Deo acceptū, est supererogationis, sed debitum officium.

Verùm Papistæ duo habent, quæ nobis obiiciunt, quibusque positam demonstrationem euertere conantur.

Primùm enim dicunt, opera supererogationis duplicia esse, videlicet consilij & laboris, qui vltra id, quod quis ex officio debet, præstatur. Sed primùm videamus de consilio. Nugantur consilia esse, & non præcepta, hæc tria, videlicet non vindicare, paupertatem sectari, & cœlibem vitam ducere. Sed cuius quæso consilium est dare, & cuius, præcepta tradere? Ambrosius dicit: *Præceptum in subditos fertur, consilium amicis datur. De virginibus,* inquit Paulus, 1. Cor. 7. 25. *præceptum Domini non habeo, sed consilium do.* Non ergo consulit Deus, quod fieri velit, sed præcipit vt Dominus, cuius præceptis vt omnis creatura obtemperet, par est. Quòd autem Paulus consulit virginitatem, hoc fecit propter præsentia pericula, quibus tum temporis exposita erat Ecclesia, non quòd cultum Dei acceptiorem iudicauerit cœlibatum q̃ sanctum coniugium. Et cùm Paulus dicit, se præceptum Domini nō habere de cœlibatu, mirum est cur Papistæ hanc autoritatem sibi sumant, vt suos Sacrificulos & Moniales cogāt ad cœlibem vitam. Est proinde hæc Papæ temeritas manifestum indicium spiritus Antichristi. Ambrosij proinde sententiam amplectamur, qui ait: *Non imperari potest virginitas, sed optari. Nam quæ supra nos sunt, in voto magis, quàm in magisterio sunt.*

Cùm non vindicare ad consilium referūt, & negant esse præceptum Papistæ, produnt vel suam malitiam, vel crassam inscitiam, non animaduertentes priuatā vindictam pugnare cum capite secundæ tabulæ, videlicet: *Diliges proximum tuum sicut teipsum:* & cum quinto & vltimo præceptis. Nec paupertatem voluntariam vllo consuli verbo Domini docebunt Papistæ. Dicit quidem Dominus homini tumenti Legis iustitia: *Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Nunquid hîc consulit Dominus paupertatem? Nullo modo: Sed præcipit huic homini certo consilio, vt facultates vendat, & det pauperibꝰ, videlicet vt hoc pacto homo iste veniat in cognitionem sui ipsius, & videat quantum absit à plena Legis obedientia. Fuit ergo hoc præceptum personale, hunc hominem obligās in specie facti. Hinc apparet vanitas Papistarum de discrimine præceptorum & consiliorum.

Alterum qđ obiiciunt, est de labore alicuius in vocatione sancta, qui labor si extēditur vltra id, quod quis debeat ordinariè iuxta officij regulam: Vt si quis doceat in Schola, si quis concionetur in templo, idq; sæpius q̃ ipsa ordinaria vocatio postulat, hoc Papistæ indebitū vocant, quia non debeatur ex officij præscripta regula: atq; ideò illud supererogationis titulo ornant. Hoc argumētum speciosum quidem est, sed parum firmū. Videamus ergo an sit aliquid in tali opere, quod non debeatur. Notum est dupliciter debitum accipi. Nam & debitum est, ad qđ nos obligat ius ciuile, & debitum est, ad quod nos ius diuinum obligat. Diuinum autem ius nō est vnius modi, sed varium est: Aut enim impressum est in natura diuinitùs, & dicitur ἄγραφον, quod Paulus vocat δικαίωμα τ̃ θεοῦ. Aut est traditum voce Dei, & dicitur scriptum. Nunc autem ratione officij, singuli homines iure diuino, etsi non scripto, impresso tamen in natura, obligātur ad omnia faciēda, quæ spectare videbuntur ad eum consequendum finem, cui destinatur officium. Nā vt ciuilis obligatio regulam certam præstandi officij præscribit, vltra quam nihil requirit: ita diuina obligatio nō solùm regulam præscriptam officij, sed etiam id qđ præcipuè finem, ad quem actiones officij ordinantur, intuetur, atq; ideò vult fungentem aliquo officio, omnia referre ad illum finem, cui vocatio destinatur, & tantisper obligari hominē, donec finem officij assequatur. Quam ob rem, qui omnia fecerit, quæ ad finem consequendum videbuntur facere, nihil fecisse putandus est, qđ non debuerit, ratione finis officij, ex diuina obligatione. Adhæc dico, id qđ fit vltra regulam obligationis ciuilis, esse compensationem, vel aliàs intermissi officij, vel sæpe nō satis diligenter præstiti: ex quo fit, vt tametsi hominum respectu, aliquid fecisse vltra officium debitū videaris: tamen respectu Dei & finis eius cui destinatur officium, non plura feceris, q̃ debueris. Taceo Papistas perperā modos debiti confundere. Est enim duplex officium debitū. Vnum cōmunis vocationis, ad quod omnes ex æquo obligantur, videlicet ad legis diuinæ obedientiam. Alterum personalis vocationis, seu certæ functionis, ad quod obligamur singuli, ratione functionis, quā vel in ciuili societate, vel in Ecclesia sustinemus.

Papistæ philosophantes, vel potius sophisticantes inter alia ex Paulo colligunt hoc sophisma: *Fides operatur per charitatem*, Gal. 5. 6. Igitur charitas non est forma fidei. Nam forma est, per quam natura agit. Respondeo. Etsi verum est, naturam per formam agere: tamen in voluntariis actionibus aliæ sunt actionum causæ. Deinde principium, quod assumunt Papistæ, non est constans. Nam anima hominis agit per corpus, ex quo non rectè concluditur, corpus esse formam animæ: ita fides Christiana, hoc est, fides iustificans, regenerans, & corda purificās, eiusmodi assensus est, & promissionis gratuitę fiducia, vt tametsi sine cæteris virtutibus esse nequeat, non tamen habeat vim & vitam suam ab

vlla

vlla virtute, sed ab ipso Spiritu fidei, à quo & illud fides obtinet, vt omnibus & virtutibus & bonis actionibus vim & formã suppeditet, qua & virtutes laudabiles, & opera bona censentur. Ex fide enim in nobis existit omnis recta voluntas, & verè bonum opus. Nam ad perfectam boni operis actionem tria requiruntur: Fides, quę est fundamentum, principium, dux & gubernatrix actionum. Deinde opus Lege diuina præceptum. Mandata siquidem hominum, quò ad cultum Dei attinet, vox Dei condemnat: Et finis, cui destinatur opus, ad quẽ fides tanquam ad scopum collimat. Hic autem finis principaliter est gloria Dei, cui omnes alij intermedij destinantur. Hinc fit, ꝙ quidquid sine fide moliatur, & faciat homo cultus gratiâ, sit peccatum.

Vt autem à iunioribus rectiùs intelligatur, ꝙ charitas non sit fidei forma, vt Papistæ contendunt, rationes tres subiiciam, ex quibus liquidò constabit, quòd Papistæ contra Scripturam loquantur. Sunt autem hæ rationes:

Prima. Fructus fidei non possunt dici forma fidei. Arbor enim prior est fructibus. Bona opera, quæ charitate continentur, sunt fructus iustitiæ fidei. Ergo non possunt dici fidei forma. Aliud est enim forma arboris. Aliud fructus, qui arbore posteriores sunt.

Secunda. Finis pręcepti est charitas ex corde puro, conscientia bona & fide nõ ficta. Quomodo igitur charitas fidei forma esse poterit, cùm eius effectus sit. Sed si obiiciunt: Finis est forma, & charitas est finis: Igitur & forma. Respondeo. Sophisma hoc in eo peccat, quòd ex genere non distributo certam generis speciem concludat. Propositio enim tantùm vera est de fine naturæ agentis, cui finis est forma, quam nacta natura cessat, & non de fine rei productæ. Nam res producta certæ actioni vt fini destinatur.

Tertia. Quidquid non est ex fide, peccatum est: Igitur si charitas non est ex fide, peccatum est. Iam autem si forma fidei est charitas, quomodo ex fide erit? Etsi autem idem Spiritus est causa fidei & charitatis, diuerso tamen modo hoc accidit. Nam fidei causa est Spiritus Sanctus immediatè: Charitatis verò, mediante fide, ex qua manat charitas. Siquidem est veluti riuulus ex fonte fidei promanans. Atque hactenus de velitationibus Papistarum satis.

In quinta acie cõtra gratuitã iustificationem collocãt aduersarij Patres. Ex quorum scriptis decerpunt sententias, quę Legis possibilitatem stabilire videntur, & iustitiam Legis confirmare. Verùm priusquã Patrum dicta ascribam, regulam obseruãdam in Patrum lectione tradam necessariam.

Dicta Patrũ sunt in triplici discrimine: Quædam enim demonstrata sunt, hoc est, ex manifesto verbo Dei firmissima consecutione extructa, qualia sunt symbola Patrum, quibus non aliter credendum est, quàm ipsissimæ voci diuinæ, cuius autoritate nituntur. Quædam sunt probabilia, videlicet quæ nõ sunt ex verbo Dei extructa, sed probabiliter dicta. Hæc tantisper retineri propter Patrum autoritatem possunt, donec ab hostibus Dei trahantur in malam consequentiam, contra aliquod dogma in Ecclesia Dei necessarium. quod cùm fit, hostibus veritatis obiicienda est regula: *Magis Deo, quàm hominibus, obtemperare oportet.* Nam cùm homini obtemperandum est propter mandatum Dei, par est, vt homini imperãti, quod Deus prohibet, non obediamus. Hãc regulã Petrus obiecit ordinariis Doctoribus Iudaicæ gentis. Hanc regulam obiecit Socrates magistratui Atheniensi. Proinde omnes qui volunt pij & videri & esse, hanc regulam sequantur, quoties religionis causâ agitur apud homines quosuis. Quædam per errorem & negligentiam piis interdum viris excidunt potiùs, quàm dicuntur contra Scripturam, quæ non maiorem autoritatem merentur, quàm vox serpentis, nostros primos parentes decipientis. Quare hîc sequamur Ambrosij regulam, quę est lib. 1. Officiorum: *Nos noua omnia, quæ Christus non docuit, iure damnamus. Quia fidelibus via Christus est. Si igitur Christus non docuit, quod docemus, et nos id detestabile iudicemus.* Hac regula confirmati, non moueamur Patrum dictis, si quando contra demonstrationes, quas ex verbo Dei adduximus, Legem Dei possibilem esse, & homines operibus Legis iustificari dicant.

Hieronymus primũ cornu tenet in hac acie. Hic enim ita ait: *Anathema sit, si quis dixerit, Deum impossibilia præcepisse.* Si hoc dictum intelligit Hieronymus de viribus humanis sine discrimine cum Pelagianis, falsissimum est. Pugnat enim cum totius Scripturę consensu, vt suprà satis ostẽdimus: Et vni Hieronymo duos Patres alios opponamus, Augustinum & Ambrosium, quorum Augustinus ait: *Si non esset apud te propitiatio, si iudex solùm esse velles, & misericors esse nolles, obseruans omnes iniquitates nostras, quis sustineret? quis ante te staret, & diceret: Innocens sum? quis staret in iudicio tuo? Spes ergo vna est, quoniam est apud te propitiatio.* Deinde idem Augustinus contra duas epistolas Pelagianorum ad confirmãdam suam de Legis impossibilitate sententiam, adducit duo Ambrosij dicta ex libro de Fuga seculi, quorum prius est: *Lex os omnium potuit obstruere, non potuit mentem conuertere.* Alterum: *Lex factum damnat, non aufert malitiam.*

Verùm si Hieronymus intelligit, Legem possibilem esse per gratiam, ambigua est adhuc oratio. Nam si intelligit hominem regeneratum ex gratia posse implere Legem Dei, Paulo Apostolo aduersatur, qui ad Rom. 7. 21. ita de se ipso scribit: *Inuenio Legem volenti mihi facere bonum, quòd malum mihi adiaceat. Cõdelector enim Legi Dei, quò ad interiorem hominem, sed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de hoc corpore mortis? Gratias ago Deo per Dominum nostrum* IESVM *Christum.*

Hîc tria coniungit Apostolus, videlicet confessionem, querelam & consolationem.

Confessio est acerrimæ pugnæ carnis & spiritus in se. Vnde patet, quòd iustitiam Legis ple

nam non habuerit Apostolus, impeditus impor tunitate carnis, & prauorum affectuum rebellantium Spiritui, hoc est, voluntati Pauli per Spiritum Sanctum renouatæ.

Querela est de grauissimo onere peccati hærentis adhuc in natura etiam regenitorum.

Consolatio, pro qua gratias agit, erigit illum in hac lucta acerrima spiritus & carnis. Statuit enim nullam condemnationē esse iis, qui sunt in Christo IESV, qui nō secundùm carnem ambulant, sed secundùm spiritum, id est, in iis, qui actiones carnis spiritu mortificant.

Cum hac Pauli confessione cōgruit omnium sanctorum experientia, ex quo fit, vt quotidie precentur peccatorum veniam. Siquidem omnes sancti, qui nondum carnem exuerūt, nunc omissione, nunc commissione, nunc infirmitate, nunc negligentia peccant.

Verùm si intelligit Hieronymus Legem possibilem esse ex gratia, quia eius obediētia à Christo facta credenti imputatur, pia & vera est sententia. Præterea si possibilem dicit, quia credenti non imputatur eius transgressio, cum Iohanne Apostolo sentit, qui ait: *Qui natus est ex Deo, non peccat.* Item: *Præcepta eius grauia non sunt.*

Porrò cùm vrgemur à Papistis Patrum autoritate, hæc ordine faciamus.

Primùm videamus, an Patrum dicta recipiāt plures interpretationes, quod si fit, deligamus eam, quæ stare poterit cum Scripturæ consensu, repudiatis cæteris. Hîc iuuerit peristasin loci, vnde petuntur Patrum dicta, in consilium adhibere.

Secundò, si hac via nihil profecerimus, hoc est, si Patrum dicta non recipiant plures interpretationes, circumspiciamus an idē autor contrarium alicubi scripserit. Quod si deprehenderimus, autoritas dicentis ea in re diminuta est. Quis enim crederet contraria afferenti, nisi fortè in vno, quàm in alio loco maiori cum iudicio scripsisse ostendatur?

Tertiò, si neque hac via successerit, adhibeamus alios Patres in consiliū, & videamus, num sint, qui contrarium iis, quę contra nos adferuntur, ex hoc vel illo Patre, senserint, quod cùm fit, autoritatē plurium vnius errori obiiciamus.

Quartò, si neque hoc pacto aliquid profecerimus, absurdum ex dictis Patrum contra veritatem adductis, cōcludamus, hoc est, repugnantiam dictorum Patrum cum apertis & non ambiguis Scripturæ pronunciatis: Atq; hîc sequamur regulam, quam paulò antea ex Ambrosio adduximus. Hac admonitione de dictis Patrū contenti, transeamus ad extremam Sophistarum aciem.

In hac ergo extrema acie suprà collocauimus absurda, quibus conantur Sophistæ nō solùm euertere doctrinā Ecclesiæ de gratuita iustificatione, verùm etiam eam ita infamem reddere, & abominabilem, vt omnes eam fugiant, tanquam pestem, & si quid peste est peius.

Primum absurdum ita fabricant. Salomon Prouerb. 17. 15. sic ait: *Qui iustificat impium, & condemnat iustum, abominatio vterque est coram Domino,* hoc est, Dominus extremè abominatur tales iudices. Qua ergo pœnarum acerbitate expiari poterit Lutheranorum scelus, qui tribuunt optimo Deo, quod ipse iustissimè abominatur in homine? Respondeo. Paulus clarissimis verbis Deo tribuit quòd iustificet impium. Ita enim ait ad Rom. 4. 5. *Ei qui nō operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iustitiam.* Cùm igitur Spiritus sanctus in Paulo non veretur Deo attribuere hoc factum, videlicet q̄ impium iustificet, neq; nos autoritate apostolica freti idem verebimur affirmare. Quid ergo dicendum est ad Papistarum argumentum? Si illud planè contempserimus, opposita illi autoritate apostolica, quid habent quod contra dicant Papistæ, nisi fortè Paulum eidem nobiscum damnationi subiicere velint. Sed quia ecclesiæ Dei admodum vtilis est huius rei perspicua declaratio, in hunc modum respondeo: Salomon loquitur de iudice homine, quem corā Deo abominabilem pronunciat, si impij causam iustam pronunciauerit, & iusti causam iniustam, atque ita absoluerit impium à pœna, & condemnauerit iustum ad pœnam. Verùm cū Deus impium iustificat, duo cogitanda sunt. Primùm, qualis sit homo ante iustificationem. Deinde, quemnam iustificet Deus, & quomodo id faciat.

Qualis sit homo ante iustificationem, ostendit Paulus, cum ait: *Qui iustificat impium.* Impius est proinde omnis homo, antequam à Deo iustificetur. Si impius, vbi merita cōgrui, vbi merita præparantia? Opus quidem præparans est, videlicet opus Legis condemnans impium, & contritio, quæ est dolor cordis ex agnitione peccati, ex sensu iræ Dei, & iustæ condemnationis nostri, propter peccatum conceptus. Sed nec opus Legis nobis est meritorium. Est enim alienum, & non nostrum: nec contritio meretur quicquam. Nam est iusta pœna peccati & morbi nostri sensus, qui impellit ad quærendum medicum.

Quemnam iustificat Deus? Paulus respondet ad Rom. 3. 26. *Qui iustificat eum, qui est ex fide IESV Christi.* Quomodo eum iustificat? Num vt impius iudex facinorosum nebulonem? nullo pacto. Nam cùm Deus impium iustificat, tria facit. Primùm tollit impietatem, quam habuit impius, eamq; delet merito mortis Christi in homine credente. Secundò imputat illi iustitiam alienam, quam non habuit, nempe filij sui propriam, idq; propter meritum obedientiæ Christi perfectæ erga Legem Dei. Hac iustitia ornatus homo credens, iustus apparet, & est in conspectu Dei. Tertiò Deus dat homini, quem iustificat, Spiritū Sanctum, quo regeneratus meditatur veram iustitiam, & obedientiam erga Deum. Multum igitur interest inter hominem iustificantem impium, & Deum, qui impium iustificat. Nam homo iustificans impium, relinquit ipsum in sua impietate cum aliena iniuria, & contra Legem Dei & naturæ absoluit nocentem,

tem. Verùm cùm Deus impiũ iuſtificat, ipſum ab impietate purgat, & ornat Chriſti iuſtitia, & ſanctificat Spiritu Sancto, vt ea quæ iuſta ſunt, meditetur & faciat.

At contrà obiiciunt, & dicunt, monſtri ſimile eſſe, hominem iuſtificari aliena iuſtitia, quam non habet, & non potiùs ſua propria, quam habet. Reſpondeo. Si hoc monſtri ſimile eſt, erit & illud mõſtri ſimile, qd' Paulus ait, Rom.5.19. *Sicut vnius inobediẽtia multi conſtituti ſunt peccatores: ita vnius obedientia multi conſtituentur iuſti.* Item monſtri ſimile erit Chriſto imputari reatum, quem non habet, & non potiùs quem habet. Erit & monſtri ſimile, quod Paulus de ſe ipſo ait, Philip.3.8. *Omnia pro damno duxi, vt inueniar non habens meam iuſtitiam quæ eſt ex Lege, ſed eam quæ eſt ex fide IESV Chriſti.* Erit & illud Auguſtini mõſtri ſimile: *Noſtra delicta ſua delicta fecit, vt ſuam iuſtitiam noſtram iuſtitiam faceret.* Denique totum redemptionis myſterium, ipſa paſsio & mors Chriſti ſecundùm illos monſtri ſimilia erunt. Sed Dominus ipſe perdit ſapientiam ſapientũ, & prudentiam prudentum improbat. Vnde Apoſtolus: *Quoniam non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtultam prædicationem ſaluos facere credentes.* Decepti igitur Papiſtæ, ea quę rectè dicuntur de iuſtitia politica, impiè transferunt ad iuſtitiam Euangelij, confundentes Legem & Euãgelium, & politicam iuſtitiam cum gratuita iuſtitia. Præterea dico eos in hoc falli, quòd putent hominem iuſtificari fide, nullam habere propriam iuſtitiam. Nam qui credit, habet duplicem iuſtitiam. Vnam perfectam, nempe Chriſti. Vt enim Chriſto noſtrũ peccatum imputatur: ita nobis viciſsim credentibus eius iuſtitia imputatur. Alteram inchoatã, propriam ſcilicet. Nam qui iuſtus ex fide, viuit, & ea, quæ iuſta ſunt, facit: iuxta illud Iohãnis, 1.Iohan.3.7. *Qui facit iuſtitiam, iuſtus eſt.*

Tertiò abſurdum eſſe clamitãt, affirmare hominem debere firmiter & certò ſtatuere, ſibi remiſſa eſſe peccata, non habita ſuæ conditionis & infirmitatis ratione, id quod potiùs eſt temerario iudicio, quàm autoritate duci Scripturæ. Vt autem hoc argumẽtum fulciant, adducunt dictum Eccleſiaſtæ ex cap.9.1. *Neſcit homo an amore, vel odio dignus ſit.* Reſpondeo & dico, rationem habendam eſſe noſtræ infirmitatis, vt eius nos pœniteat: ſed tamen ſtatuendum eſſe ſine dubitatione, ꝙ Deus verè velit remittere peccata, pœnitentibus, iuxta ſuam promiſsionem. Quam ob cauſam fides in Scriptura nunc ὑπόστασις, nunc πληροφορία dicitur, vt ſuprà oſtendimus, alioqui promiſsio nequaquam certa eſſet, quam Paulus ad Rom. 4.16. certam eſſe vult. Deinde ſymbolum Apoſtolicum iubet credere remiſsionem peccatorum & vitam æternam, quam ſymboli partẽ Papiſtæ inuadunt, & abolere conantur, cùm iubent nos dubitare de remiſsione peccatorum.

Iam ad dictum Eccleſiaſtę venimus: *Neſcit homo an amore vel odio dignus ſit.* Etſi autem hæc verſio reprehendi poteſt: tamen quantum ad illam attinet, nõ mouebo litem Papiſtis, cùm ipſe textus clariſsimè monſtret, quomodo hoc dictum ſit reſtringendum & intelligendum, ſiquidem huius dicti mox in eodem contextu ratio ſequitur: *Nã omnia,* inquit, *veniunt conſimiliter omnibus, euentus vnus eſt iuſto & impio.* Loquitur ergo Salomon de iudicio humano, quod vſitatè ſumitur ab euentu. Senſus ergo eſt: *Neſcit homo an amore vel odio dignus ſit,* ſcilicet ſi euentũ communem piis & impiis conſideres. Vtriſq; enim moriendum eſt, vtrique ſæpe horrendis afflictionibus agitãtur. Sæpe piis malè, & impiis benè eſt. Hic ergo euentus non eſt amoris Dei, vel odij firmum argumentum. Verùm ſi Scripturã conſideres, is verè Deo dilectus eſt, qui inuenitur in dilecto ꝑ fidem, & Deo ex fide, quantum poteſt, obtẽperat, etiamſi maximis ærumnis cum Iob in hac vita obruitur. Contrà verò is à Deo contemnitur, qui cõtumaciter viuit ſine fide & pœnitentia, etiamſi opibus, voluptatibus & honoribus in hac vita abundat. Pius ergo vel maximè afflictus ex fide loquitur in hunc modum cũ Iob.19.25. *Scio ꝙ redemptor meus viuit.* Item Iob. 13.15. *Etiamſi occiderit me, in ipſum ſperabo.* Sciunt enim pij crucem eſſe caſtigationem paternam, & non iudiciariam vindictam.

Quartò abſurdam eſſe eam doctrinam obiiciunt, quę facit vt homines ſegneſcãt & langueſcant in pietatis operibus, & timore Dei. Dicũt homines magis timuiſſe Deum in Papatu, q̃ in hac clariſsima Euangelij luce. Reſpondeo, diſcernendum eſſe inter hypocritas & verè pios. Illi vndecunque quærunt carnis licentiam, hi ſpiritus imperio reguntur, & nihil magis in votis habent, q̃ vt Deo per iuſtitiam ſeruiãt. Deinde dico, non eſſe imputandum doctrinæ Euangelij, ſi quis ea abutatur in ſuã pernitiem. Quid eſt enim, quo mali malè vti non poſſunt?

Abſurda Paulo Apoſtolo obiecta hæc inter alia ſunt. Primum ex eo, quod Paulus ad Rom. 5.20. dixerat: *Vbi abundauit peccatum, ſuperabundauit gratia,* inferebant aduerſarij Pauli, Rom.6.1. *Permanebimus igitur in peccato, vt gratia abũdet.* Paulus negat conſequentiam, & rationem petit à fine gratuitæ iuſtificationis, qui finis eſt ſanctificatio noſtri, id eſt, mortificatio & viuificatio, cuius rei ſymbolum eſt Baptiſmus. Ita ergo reſpõdit Apoſtolus: *Abſit. Qui mortui ſumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo? An ignoratis, quòd quicunq; baptizati ſumus in Chriſtum IESVM, in mortẽ eius baptizati ſumus? Sepulti igitur ſumus cum eo in mortem, vt ſicut excitatus eſt Chriſtus in gloriam Patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.*

Secundum, ex eo, quod dixerat Apoſtolus, Rom.6.14. *Peccatum vobis non dominabitur, quia non eſtis ſub Lege, ſed ſub gratia,* inferebant aduerſarij: *Quid igitur? peccabimus quòd non ſumus ſub Lege, ſed ſub gratia?* Negat & hîc Paulus conſequentiam argumento à fine liberationis noſtri à Lege deſumpto. Ita enim ait: *Abſit. An neſcitis cui ſiſtitis vos ſeruos ad obediendum, eius ſerui eſtis, cui obeditis, ſiue peccati ad mortẽ, ſiue obedientiæ ad iuſtitiam?* quaſi diceret: Finis liberationis noſtri à Lege dam-

nante est seruire liberatori, & non ei à quo manumissi sum⁹, hoc est, peccato. Vide ad Rom. 6.

Tertium ex eo ꝙ Paulus dixerat ad Rom. 3.7. *Si veritas Dei per meum mendacium redundauit in gloriam ipsius, cur ergo ego vt peccator condemnor?* inferebant aduersarij: Vult igitur Paulus, vt faciamus mala, vt eueniát bona. Sed Paulus respondet, horum damnationẽ iustam esse. Neq; enim peccatum per se causa est, quòd illustrior reddatur gloria Dei. Neq; mala per se causæ sunt bonorum, sed per occasionem tantùm.

Quartum ex eo qđ dixerat Paulus ad Rom. 3.28. hominem iustificari fide sine operibus, & Deum iustificare Circumcisionem ex fide, & præputium per fidem: & ex eo quod dixerat ad Gal. 3. hæreditatem nõ esse ex Lege, sed ex promissione, inferebant aduersarij hoc absurdum. Sic sic est, Lex frustra à Deo data est. Sed Paulus priorem obiectionẽ euertit inuersione: *Imò*, inquit, *per iustitiam fidei Legem stabilimus*. Nã *quod Lex imperat*, vt ait Augustinus, *hoc fides impetrat.* Ad posterius respondet, negando consequentiam. Si hæreditas, inquiunt, ex fide promissionis est, & non ex Lege, Lex inutilis erit. Respondet. Etsi ex Lege non est hæreditas: tamen alius est eius vsus, iustificationi gratuitæ seruiens, videlicet quòd monstret transgresiones. *Lex addita est*, inquit, *propter transgreßiones*, hoc est, vt Paulus alibi se interpetatur, Rom. 3.20. *Per Legẽ est cognitio peccati*, hoc est, Lex conuincit omnes homines peccati reos esse, videlicet, vt omnes confugiant ad gratiam per fidem in IESVM Christum.

Hactenus acies Papistarum, quantum licuit, perrupimus, & ostendimus, quę sit vera sententia de doctrina iustificationis nostri corã Deo. Nunc coronidis loco adiiciam confesionẽ Philippi Melanthonis optimè de Ecclesia Christi meriti, in quodam conuentu Theologorũ propositam. Sunt autem hæc Philippi verba: *De Iustificatione retinemus doctrinam, quæ pio consensu in Ecclesiis nostris iuxta confeßionem & ἀπολογίαν proponitur, ac piè & constanter retinemus: Sola fide coram Deo iustificamur: & hanc propositionem intelligimus & declaramus iuxta consensum perpetuũ, traditũ in Propheticis & Apostolicis scriptis, Quòd homo in conuersione ex iniusto fiat iustus, id est, ex reo habens remißionem peccatorum, reconciliatus & acceptus Deo ad vitam æternam per misericordiam gratis, propter solum Mediatorem Filium Dei, Sola fide & fiducia Mediatoris, iuxta promißionem: quæ fides nititur obedientia Mediatoris, propter quem persona credens iam est iusta, habens remißionem peccatorũ & reconciliationem, & accepta est Deo iustitiâ imputatâ propter Mediatorem, sicut Rom. 4.5. dicitur: Non operanti, credenti autem in eum, qui iustificat impium, fides imputatur ad iustitiam. Fit autem ea ipsa fide viuificatio, qua æternus Pater per Spiritum Sanctum viuificat & regenerat credentem, & ex doloribus inferorum liberat, sicut dicitur: Iustus sua fide, viuet. Item 1. Iohan. 5.11. Et vita in Filio est: Qui habet Filium, habet vitam. Et 1. Pet. 1.23. Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum viuum Dei, & manens in seculum. Ad Galat. 3.14. Vt promißionem Spiritus accipiamus per fidem. Hæc certißimũ est, vbiq; in Prophetis & Apostolis tradita esse. Et accedit testimonium omnium piorũ in vera conuersione. Quanquam autem inchoantur fide viuificatio & nouitas: tamẽ semper retinẽda est hæc consolatio: Fide sumus iusti, hoc est, imputata iustitia, & accepti Deo propter obedientiam Mediatoris, non propter sequentem nouitatem nostram, seu inhabitationem Dei, quæ est efficax in Sanctis. Et quanquam in Helia, & multis alijs Sanctis excellentia dona sunt: tamen ipsi longè anteferunt Mediatorem, & statuunt personam iustam & acceptã Deo propter Mediatorem promissum. Quia iuxta Legem totus mundus est reus coram Deo, ad Rom. 3.19. Et Iob. 9.2. Verè scio, ꝙ non est homo iustus coram Deo, sed credentes iusti sunt, imputatâ iustitiâ, sicut dicitur ad Rom. 5.9. Iustificati sanguine eius saluabuntur per ipsum ab ira. Item: Per obedientiam vnius multi constituetur iusti. Cùm igitur de iustitia coram Deo dicitur, semper fides nitatur obedientia Mediatoris. Hac fide persona iusta est corã Deo, etiam post regenerationem. Nec recipimus Synecdochen Origenis, Monachorũ, Papistarum, libri Interim, Stengfeldi, Osiandri, & aliorum, qui sic interpretantur propositionem: Fide iustificamur, scilicet præparatione, vt simus deinde iusti alia re, & accepti coram Deo, scilicet nouitate, seu dilectione, seu inhærente iustitia, seu iustitia essentiali. Nec volumus abijci iustitiam imputatam, de qua Paulus expreßè inquit: Fides imputatur credenti ad iustitiam: & rectè discerni volumus gratiam & donum. In tota Scriptura prophetica Sancti sic accedunt ad Deum, confugiẽtes ad misericordiam propter promissum Dominũ, vt Daniel 9.17. inquit: Non in iustitijs, aut iustificationibus nostris, sed propter Dominum exaudi me. Et Psal. 2.12. Beati omnes, q confidunt in eo. Et Psal. 6.5. Conuertere Domine, eripe animã meam: Saluum me fac propter misericordiam tuam. Item Psal. 143.2. Non intres in iudicium cum seruo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Et ad Ephes. 3.12. Per quem audemus accedere in fiducia, quæ est in fide eius. Ad Roman. 8 33. Quis accusabit electos Dei? Deus est, qui iustificat. Quis condemnabit? Nitatur ergo fides Mediatoris obedientia & interceßione, non nostra nouitate, seu inhærente iustitia, seu essentiali. Hanc consolationem non abijciamus, sed nos exemplis & testimonijs Sanctorum confirmemus, vt sciamus, quomodo ad Deum accedendum sit, & hanc fidem, qua certò reputamur iusti & accepti Deo, quamquam ingens in nobis infirmitas est, niti Mediatore, vt dictum est. Cùm verò hac consolatione corda viuificata sunt, vera sunt templa Dei, & habent iustitiam, scilicet ipsum Deum mouentẽ, & sanctificantem corda, seu nouitatem, quã efficit Deus, & quæ est fructus Spiritus, eóque nominatur, & est iustitia, etiamsi aliud est propter quod persona in iudicio Dei reputatur iusta, quæ nouitas nondum est integra, & tristes reliquiæ peccati hærent in omnibus in hac vita, vt suo loco copiosiùs dicitur. Denique totam doctrinam de iustificatione, Deo iuuante, retinemus.* Hæc Philippus.

Hîc dicendũ esset de nouitate vitæ, vnde sit, in quo sit posita, & quò tendat. Sed qa de hac re sæpe aliâs dictũ est, redeamus ad Euangelistam.

Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam. Sed ira Dei manebit super eum.

Antithesis est superioris aphorismi, & cõtinet

horrendam

horrēdam comminationem eorum qui Filium Dei contemnunt, & in eum credere recuſant. Comminatur enim illis irá Dei perpetuò manentem, h. e. duraturam in omnē æternitatem.

Hîc quatuor ordine perpendenda veniunt.

Primum, reatus hominis non credentis.

Secundū, iuſtitia Dei iudicātis & punientis.

Tertium, pœna ipſa.

Quartum, magnitudo & diuturnitas pœnæ. De his ordine dicam.

Reatus hominis non credentis multiplex, videlicet naturæ communis ob lapſum primorum parentum, contumaciæ aduerſus Legem Dei, & contemtus Euangelij.

Reatus naturæ & contumaciæ aduerſus Legem Dei vterque per ſe & ſeorſim eſt tantus, ꝙ hominē ęternis pœnis obnoxium reddat, iuxta illud Gen. 2. 17. *In quocunq; die de arbore iſta comederis, moriendo morieris.* Item Deut. 27. 26. Paul. Eph. 3. 10. *Maledictus omnis qui non manſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro Legis, vt faciat ea.* Vnde fit, vt totus mundus obnoxius ſit Deo. Vt enim omnes reatu naturæ ob lapſum Adæ inuoluimur: ita nemo mortalium eam obedientiam Legi Dei præſtare poteſt, quam ipſa iuſtiſsimè requirit.

Reatus contemti Euangelij maior eſt, quàm vt vllá vel Angelorum vel hominum lingua explicari poſsit. Magnus fuit reatus crucifigētium Chriſtum, maior Pilati Chriſtū inſontem condemnantis, ſed omnium maximus eſt eorum, qui Chriſtum offerentem ſalutem & vitam per ſuum Euangelium non recipiunt, ſed contemnunt, mandatum eius pro ludibrio habent, promiſsionem gratiæ ingratiſsimi abiiciunt, Deum diligentem ſe nefariè oderunt, Chriſtum paſsū & mortuum pro ipſis ſceleratiſsimè derident, Spiritum Sanctum crudeliſsimè ſpernunt, Angelos Dei indigniſsimè contriſtant, damnatis Diabolis ſceleratiſsimè delicias præbent, hominibꝰ aliis crudeliſsimi defectionis ſunt autores, Chriſtum medicum animarū vnicum tanquam phrenetici, inuadunt, & malum pro bono reddunt. Deniq; ſe ipſos, creatos ad imaginem Dei, non ſine Dei extremo contemptu, & intollerabili iniuria in æterna ſupplicia ſpontè præcipitant. Hinc aliquo modo cogitari poteſt, quantus ſit reatus contempti Euangelij, in quo tam multa horrenda flagitia concurrunt. Non ergo mirum eſt, ſi pœnæ, ira Dei, & maledictio triplicentur, triplicato reatu.

Cæterum quia vocabulum ἀπειθῶν, quo vtitur Euangeliſta, ſignificat & nō credere, & ſe alicui contumaciter opponere, complector hîc duplicem reatum. Vnum contemti Euāgelij, de quo iam dictū eſt. Alterum abnegati Euāgelij, quod quis antea amplexus erat, & de cuius veritate certus fuit. Sub huius reatus rationē venit blaſphemia in Sp. Sāctum, quam Chriſtus, Iohannes & Epiſt. ad Heb. irremiſsibilem eſſe pronunciant, non quidem ſubſtantia ſua. Nā gratia ſuperat peccatum: ſed circumſtātia certa. Verùm quia video multos, nō ſatis perſpicuè huius peccati, quod peculiari modo cōtra Spiritū Sanctū dicitur, rationem explicare, & plurimos hærere intelligo perplexos, cùm nō ſciant q̄d certò ſtatuendū ſit de hoc peccati genere: volo paucis ex collatione Scripturarum inquirere, quænam ſit vera huius peacati, quod aliâs dicitur blaſphemia in Spiritum Sanctum, ratio ſeu forma, vt nullus amplius relinquatur dubitandi locus.

Conferenti igitur mihi Scripturę teſtimonia de hoc peccato, quod ſingulari modo in Spiritum Sanctum committi dicitur, quinque ſe offerūt excutienda, quæ ad huius peccati plenam rationem explicandam pertinere videntur.

Primùm occurrit dictum Iohannis, 1. Ioh. 5. 17. *Omnis ἀδικία eſt peccatū, ſed non ad mortē.* Hîc Iohan. diſtinguit peccatū ad mortē, quod aliâs dicitur in Spiritum Sanctum à tranſgreſsionibus Legis diuinæ, ſiue ſint voluntariæ ſiue inuoluntariæ, ſiue multæ ſiue plurimæ. Dicit enim diſtributiuè: *Omnis ἀδικία,* id eſt, quælibet Legis tranſgreſſio, *eſt peccatum, ſed non ad mortem.* Hinc ergo concludamus, peccatum in Spiritum Sanctum non eſſe Legis moralis tranſgreſsionem vllam, nec vniuerſalem nec particularem. Eſtq; hæc concluſio imprimis tenenda contra multorum errorem veterum & recentium ſcriptorum.

Secundum, Chriſtus Dominus Matth. 12. 31. Marc. 3. 8. & Luc. 12. 10. obiicit blaſphemiam in Spiritum Sanctum Iudæis, qui nō ſolùm Chriſtum & eius ſanctum Euangelium aſpernabantur, freti propriis iuſtitiis & ſacrificiis legalibus. Verumetiam dicebant, Chriſtum eiicere Dæmonia per Beelzebub principem Dæmoniorum, & habere ſpiritum impurum. Hinc efficitur, quòd materia ſeu generica differentia peccati in Spiritum Sanctum ſit contemptus Chriſti, & eius ſancti Euangelij, aſcribere ſpiritui Sathanæ quod eſt opus Spiritus Sancti proprium, & fiducia propriæ iuſtitiæ, & dignitatis ſacrificiorum legalium.

Tertium, cùm Diuus Paulus 1. Timoth 1. 13. fatetur ſe fuiſſe blaſphemum in Chriſtum, complectitur omnia vitia, quæ Chriſtus obiecit Phariſęis. Tribuit enim Paulꝰ Diabolo opera Chriſti, quod eſt verè blaſphemū eſſe in Chriſtū. Nā detrahit Chriſto laudē veritatis, diuinā potentiam, qua ratione nomen Chriſti inter homines ſupra modum læſit, & inſuper plus quàm Phariſæi alij perſecutus eſt Chriſtum zelo Legis Moſaicæ. Hic Paulus tametſi blaſphemus fuerit in Chriſtum, & eius Euangelij perſecutor: tamen ſe conſecutum eſſe miſericordiam dicit, eò quòd ignorans hæc fecerit. Significat igitur Paulus duplicem eſſe blaſphemiam & perſecutionem Chriſti, atq; eius ſancti Euangelij, quarum vnam, quę ex ignorantia proficiſcitur, non eſſe peccatum in Spiritum Sanctum. Ideo ipſe Dominus apud Matth. 12. 32. ait: *Quiſquis locutus fuerit aduerſus Filium hominis, remittetur ei. Qui autem locutus fuerit contra Spiritum Sanctum, nō remittetur ei neque in hoc ſeculo neque in futuro.*

Quartū, eſt dictū Domini, Matt. 12. 32. *Quiſquis autem locutus fuerit aduerſus Spiritum Sanctū, non re-*

mittetur ei neq; in hoc seculo, neque in futuro. Hoc Domini dictum Epist. ad Heb. cap. 6.4. hisce verbis exponit: *Impossibile est eos qui semel fuerũt illuminati, gustaueruntq; donũ cœleste, & participes facti fuerũt Spiritus Sãcti, gustaueruntq; bonũ Dei verbum, & virtutes seculi futuri, si prolabantur, vt denuò renouentur p pœnitentiam, vt qui rursus sibi crucifigãt Filium Dei, et ludibrio exponãt.* Hoc dictũ collatũ cũ verbis Domini differẽtiam specificã peccati in Spiritũ Sãctũ suppeditabit, & rationẽ docebit, cur hoc peccatũ dicatur pcipuè in Spiritũ Sanctũ. Differẽtia specifica est à Christo verè agnito, & ab Euãgelio per S. Sãctum, illuminantẽ corda cognito, deficere rursus, Christũ negare, eũ persequi & cõtumelia afficere, spreta ipsius hostia. Est ergo ratio appellationis, q tales scientes & volentes expellunt Spiritum Sanctum de cordibus suis, reiiciunt eius testimonium, per quem veritas Euangelij in ipsorum cordibus obsignata fuit.

Quintum: Cùm Epistola ad Hebræos 10.26. ait: *Non est alia hostia reliqua pro peccato*, circumstantiam cur hoc peccatum dicatur irremissibile, ponit. Quomodo enim is peccator reuocari per pœnitentiam poterit, qui pœnitentiæ fundamentum abiecit, videlicet Christum ipsum. Renouatio enim fieri non potest, nisi per fidem in Iesum Christum. Deinde peccator, qui per Christi hostiam saluari non vult, vbi inueniet aliam hostiam, per quã saluabitur? Non enim est alia hostia, vt ait Epistola ad Heb. 10.26. pro peccato quàm sola Christi. Putabãt Pharisæi se suis sacrificiis posse abolere peccatum sine Christo, & sine hostia Christi remissionem peccatorum cõsequi, quod Apostolus cõsentiente tota Scriptura dicit esse impossibile. Dicitur proinde hoc peccatum irremissibile, non quòd sit potentius aut maius quàm gratia. Nam certissima est hęc Pauli regula: *Gratia superat peccatum*: sed quia non est alia quàm sola Christi victima pro peccato, quam illi Pharisæi finaliter reiecerunt.

Ex his concludamus plenam definitionem huius peccati, quod dicitur in Spiritum Sanctũ. *Peccatum in Spiritum Sanctum est voluntaria rebellio aduersus Christum verè agnitum, defectio ab Euangelio in corde hominis per Spiritum Sanctum illuminantem obsignato, persecutio Ecclesiæ cum fiducia propriæ iustitiæ & sacrificiorum, spreta & abiecta finaliter Christi hostia, quæ sola peccati expiatrix existit.* Non igitur mirum est Dominum dixisse: *Omnia peccata quæ peccauerint homines, remittẽtur eis, sed blasphemia Spiritus non remittetur, neque in præsenti neque in futuro seculo.* Hinc petenda est declaratio dicti ad Heb. 10 26. *Voluntariè peccantibus post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia.* Nam hîc voluntariè peccantes vocat eos qui renunciant Christo quem agnouerunt, atque eius hostiam abiiciũt. Nequaquam igitur iste locus patrocinatur Donatistis, qui lapsis negarunt veniam. Nam inter lapsus morum & lapsum renunciantium Christo verè agnito, & eius Euangelio, maximum est discrimen.

Iustitia Dei punientis requirit vt pœna respõdeat reatui iuxta eius gradus: *Nõ videbit*, inquit, *vitam*, h. e. morte æterna obruetur, nunquã fruetur conspectu Dei, nunquã aliquid cõsolationis sentiet, imò ne gustum quidẽ vitæ percipiet vnquam. Hîc proinde euertũtur omnia hominum commẽta de iustitia hominis coram Deo extra Christũ. Nã si iustitia via vitæ est, & nemo fruetur vita nisi qui credit in Christum, sequitur neminem iustum esse coram Deo extra Christum. Deinde quia credenti promittitur vita, necesse est credentem esse iustũ. Nemo enim vitam consequitur nisi idem iustus fuerit, iuxta illud Mat. 19.17. *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.* Verùm quia nemo seruare mãdata poterit, & nihilominus oportet iustũ esse eum qui vitã ingressurus est, Christus credẽti suam iustitiam imputat, vt credens sit verè iustus, & vita fruatur, quę iustis proposita est, atq; hoc est quod Paulus ait Rom. 10.4. *Christus est finis Legis in iustitiam omni credẽti.*

Pœna iræ diuinæ nomine metonymικῶς significatur. Hîc cogitetur collatio inter iram Dei & iram hominis. Homo irascens impediri, mutari & mori potest, Deus potentior est quàm vt impediatur, constantior quàm vt mutetur, viuacior quàm vt moriatur. Nemo igitur putet se posse iram Dei subterfugere.

Magnitudo & diuturnitas pœnę intelligitur ex reatus magnitudine & iræ diuinæ iustitia. Ideo Baptista dicit: *Ira Dei manet super ipsum*, quasi diceret: Ira Dei cui omnes obnoxij nascimur, non venit iam primûm, cùm prædicatur Euangelium, super homines, sed quæ antea fuit, manet. Cùm enim Adam peccaret, venit ira Dei super eum & omnes eius posteros, quæ tunc venisse rectè dicitur, nunc autem manere, etsi duplicatam super eum qui non conuertitur per fidem in Iesum Christũ. Quid quæso magis horrendum cogitari potest q̃ ira Dei manens? vnde dicitur: *horrendum est in manus Dei viuentis incidere.*

Verùm hîc discernendũ est inter modos iræ Dei. Alia est enim ira Dei manens, alia non manens. Manens ira, id est, perpetuò durans, dicitur respectu eorum qui sine pœnitentia ex hac vita discedunt, vt Cain, Saul, Iudas. Nõ manens dicitur respectu eorũ qui conuertũtur per fidẽ in Iesum Christũ. Hoc discrimẽ textus manifestè indicat: *Qui credit in Filium, habet vitam*: Igitur ira Dei non manet super eũ, sed placatur & tollitur merito mortis Filij Dei, & hoc est quod in Psal. 103.8. dicitur: *Miserator et misericors Dominus, tardus ad iram, & multum misericors. Nõ in perpetuum contendet: neq; in æternũ irascetur.* Huius rei rationẽ paulò pòst in eodẽ Psalmo subiungit, dicẽs: *Misericordia Domini ab æterno vsq; in æternũ super timentes eum, & his qui seruant testamentum eius.* Sed cùm subiungit: *Qui non credit in Filium, nõ videbit vitam, sed ira Dei manet super eum*, significat, iram manentem ad eos solummodò pertinere, qui non conuertuntur ante mortem.

Vt ergo hic locus duos ordines hominum facit: Vnum eorum qui pereunt, qui est omnium qui non conuertuntur, super quos ira Dei manet. Alterum eorum, qui saluantur, & est omnium qui conuertuntur ad Deum per fidem in

Iesum

Iesum Christum. Hæc eò pertinent, vt nos separemus ab illo, & adiungamur huic, cui ira Dei per Filium sublata est: ita manifestè refutat Papistarum & Osiandri errorem, qui putant alios agere pœnitentiam ante mortem in hac vita, alios post mortem & acerbitate pœnarum adigi ad pœnitentiam. Nō nego illos dolere de facto, A quemadmodum de diuite Epulone legimus, cuius dolor non erat secundùm Deum, quare nec conuersionem operatus est: sed cōuerti eos nego. In quemcunq; enim locum arbor ceciderit siue ad austrum siue ad aquilonem, ibi erit, Ecclesiastæ 11.3. Et Paulus 2. Corinth. 6.2. *Nunc tempus acceptum est, nunc dies salutis.*

CAPVT QVARTVM.

SVMMA CAP. IV.

Vt profectio Domini à Iudæa per Samariam indicatur: ita occasio relictæ Iudææ, resq; gesta in Samaria & inde in Cana Galilææ narrantur. Occasio relictæ Iudææ fuit, quòd cognosceret Dominus Iudæos audiuisse, quòd ipse plures discipulos faceret & baptizaret quàm Iohannes. In Samaria mulierem de vera inuocatione docet, se Meßiam esse fatetur, cum discipulis de cibo disserit, & cùm mansisset cum Samaritanis biduum, in Galilæam venit: à quibus excipitur benignè. Inde profectus in Canam Galilææ, reguli filium sanitati restituit.

ORDO ET PARTES CAPITIS IV.

Partes huius capitis sex sunt.

Prima, Profectio Christi à Iudæa in Samariam.

Secunda, Colloquium Christi cum muliere Samaritana, in quo agitur de aqua viua, de vero Dei cultu, de Mesia quis sit, vnde fidem concipit Samaritana, & fructus fidei suæ ædit.

Tertia, Disputatio Christi cum discipulis de cibo corporis & cibo obedientiæ erga Deum, seu studio propagandi regni Dei.

Quarta, Conuersio Samaritanorum multorum ad concionem mulieris Samaritanę, & confirmatio eorundem per præsentiam & doctrinam Christi.

Quinta, Christi exceptio benigna à Galilæis propter miracula in die festo Ierosolymis ædita.

Sexta, Miraculum sanati filij reguli cum suis circumstantiis.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 Vt ergo cognouit Dominus, audiuisse Pharisæos, quòd Iesus discipulos plures faceret & baptizaret, quàm Iohannes.

2 (Quamquam Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius.)

3 Reliqt Iudæā, et abiit rursus in Galilæam.

B *4 Oportebat autem eum transire per Samariam.*

EX occasione huius profectionis colligi potest, quid secutum sit disputationem discipulorum Iohannis cū Iudæis de purgatione, hoc est, de Baptismo Christi & Iohannis. C Nā cùm Iohānes Christo vt Domino omnia deferret, ac se in ministrorū ordinem redigeret, plures cursitabāt ad discipulos Christi, vt ab iis baptizarentur, spreto quodammodo Iohannis baptismo. Quod cū Dominus cognouisset Pharisæos audiuisse, secessit in alium locum, absque dubio hoc consilio, vt & baptismum vtrumque, h.e. Iohannis & discipulorum suorum ęqualem ostenderet, & inuidiam Pharisæorum ad tempus constitutum à Patre declinaret.

D Hinc duo discamus: Vnum, non pendere Sacramenta à ministrorum dignitate, sed à Domino Sacramentorum. Iohannes baptizabat & discipuli Domini baptizabant, vtrique ministri fuēre Baptismi, Christus autē Dominus & autor. Quare perinde est, à quocunq; conferatur ministro. Nā omnē suam vim habet à Domino, qui manu ministri aquā affundit, & Spiritu suo Sancto intus abluit. Atque ita verum est, quòd Iesus & baptizabat & non baptizabat. Baptiza- E bat ministerio discipulorum: non autem baptizabat externā aquam propria manu affundendo, seu, vt Augustinus loquitur: *Iesus baptizabat, quia ipse mandabat: non baptizabat, quia non ipse tingebat. præbebant discipuli ministerium corporis, præbebat ille adiutorium maiestatis.*

Verùm hìc quæstio se offert de ministris malis, vtrum ne illorum ministerium sit efficax nec ne? Parmenianus & Papistæ negant, Nos cum Paulo affirmamus. Quare vt hæc quæstio ac- F curatè discutiatur, discernendum est inter ministros ipsos & ministerium eorum. Ministri mali esse possunt, qui suæ malitiæ pœnas luent suo tempore, sed ministerium eorū quo ad vsum Ecclesiæ attinet, nihilominus valet, quia nō suo sed Christi nomine, funguntur ministerio. Hoc videtur olim significatum fuisse in extructione arcæ Noë. Architecti ipsi, quia impij fuēre, in diluuio submersi sunt, sed arca seruabantur fideles. Docebat Iudas fur G & nequam sibi in maius exitium, sed eius ministerium profuit in extruenda arca, id est in colligenda Christi Ecclesia. Baptizat Paulus,

baptizat Apollos, vterque bonus & fidelis miniſter, ſed vnum eſt vtriuſque baptiſma, quia vnus baptiſmatis Dominus. Baptizat Iudas, baptizat & Petrus, vterque diſcipulus Domini, ille fictus, hic verus, ſed Spiritus Chriſti idem in vtriuſque baptiſmo æqualiter fuit efficax. Baptizat hæreticus, baptizat Catholicus, ille malus, hic bonus: miniſterium quidem hominis eſt, ſed poteſtas Chriſti. Vaticinatur Balaam, vaticinatur Iſaias, in vtroque fuit idem Spiritus Dei, ſed in Balaam vaticinans tantùm & docens: In Iſaia autem & vaticinans ſeu docens & ſanctificans ſimul. Sic miniſtri noui Teſtamenti ratione officij cùm ſequuntur regulam præſcripti verbi, Spiritus Sanctus in eorum miniſterio efficax eſt, tametſi non omnes habeant Spiritum ſanctificantem. Cùm his cõuenit ſententia Auguſtini ſcribentis contra Parmenianum. *Spiritus Sanctus*, inquit, *in miniſtro Eccleſiæ ſic ineſt, vt ſi fictus non eſt, operetur per eum Spiritus Sanctus, & ad eius mercedem ſalutem ſempiternam, & eorum regenerationem vel ædificationem qui per eum ſiue conſecrantur, ſiue euangelizantur. Si autem fictus eſt, quoniam veriſsimè ſcriptum eſt Sap. 1. 5. Spiritus enim Sanctus diſciplinæ effugiet fictum, deeſt quidem ſaluti eius vt auferat ſe à cogitationibus quæ ſunt ſine intellectu: miniſterium tamen eius non deſerit; quo per eum ſalutem operatur aliorum, propter quod Apoſtolus 1. Cor. 9. 17. ait: Si enim volens hoc facio, mercedem habeo: Sin autem inuitus, diſpenſatio mihi credita eſt, id eſt, illis prodeſt, quibus hoc diſpenſo, non mihi qui fictus ſum.* Hæc Auguſtinus.

Alterum, quod hinc diſcendum dixi, eſt, vt exemplo Chriſti ſtrenuè quidẽ obeamus vocationis noſtræ munus, hæc tamen cautione adhibita, ne nos temere in pericula coniiciamus, præſertim ſi gloria Dei & ſalus proximorũ per noſtram fugam non impediatur. Verùm quia Scriptura nunc commendat, & nunc vituperat fugam, tenenda eſt diſtinctio.

Fuga eſt duplex, videlicet animi & corporis.

Fuga animi ſemper vitioſa eſt & damnabilis. Hęc committitur, cùm corpore quidem manes, ſed animo fugis ſeu diſcedis, idque vel commodi alicuius cauſa quærendi, vel periculi euitandi gratia. Hac fuga multi peccant & ſunt deteriores mercenariis ipſis, qui prorſus gregẽ ſuum relinquunt. Quid enim indignius eſt, quàm videre oues ſe rectà in fauces luporum coniicere, & non eas etiam cum periculo vitæ ab interitu reuocare? Verùm quia tales ſeruiunt ſibi potiùs quàm Chriſto, non eſt eis cura gregis, niſi quatenus id fieri poſsit ſine ſuo periculo, ideo dicũtur animo fugere, etſi corpore manent.

Fuga corporis duplex eſt, videlicet illicita & licita: illicita corporis fuga eſt, cùm & animo & corpore diſcedis, ouibus lupo expoſitis. Hanc fugam Chriſtus mercenarij fugam vocat Iohan. cap. 10. verſ. 12.

Fuga corporis licita eſt, cùm animo manes, & corpore diſcedis, pio ac bono fine ſeu conſilio. Hæc fuga habet mandatum Chriſti Matth. 10. 23. *Si vos perſecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam.* Habet exemplum Chriſti hoc loco & ſæpè alias. Habet exempla Helię, Prophetarum, Apoſtolorum & aliorum Sanctorum.

Auguſtinus petit diſtinctionem fugæ à perſecutionis circumſtantiis. Nã eſt perſecutio communis, ſcilicet paſtorũ & ouium ſimul: eſt perſecutio paſtorum tantùm, idque vel omnium ꝓmiſcuè, vel certorũ. Hìc tres regulæ teneãtur.

Prima: Si perſecutio eſt communis, eadem & manendi & fugiendi neceſsitas imponitur Paſtori & gregi.

Secũda: Si perſecutio eſt omnium Paſtorum ex æquo, & non gregis, non eſt deſerenda Eccleſia à Paſtoribus: ſed ſorte eligantur qui maneant, diſcedentibus cęteris, vt ſeruati aliquando Eccleſiæ ſeruiant.

Tertia: Si perſecutio non eſt omnium Paſtorum, ſed certorum tantùm, ſit exemplum Pauli Actor. 20. pro regula. Hic enim fugit hoſtium rabiem, relictis aliis, quos aduerſarij tãto odio nõ ſunt perſecuti.

Porrò quantum ad nomina locorum, quorũ hîc fit mẽtio, hoc annotatur, quòd Samaria quę & vrbis & montis & regionis nomen eſt, ſit in medio inter Ieruſalem & Galilæam regionem, quæ ad Septentrionem in Iudæa ſita eſt. Hinc Chriſtus Galilæus dictus eſt Matth. 26. 69. *Et tu cum Ieſu Galilæo eras.* Quod nomen inde obtinuit Dominus, quòd ſæpè illic verſatus ſit, præſertim Nazareth & Capernaum. Fuerũt enim Nazareth & Capernaum eius regionis ciuitates.

PARS II.

5 Venit ergo in vrbem Samariæ, quæ dicitur Sychar, iuxta prædium quod dedit Iacob Ioſeph filio ſuo.

6 Erat autem ibi fons Iacob. Ieſus fatigatus ex itinere ita ſedit ad fontem. hora erat quaſi ſexta.

Occaſio ſequentis colloquij Chriſti & Samaritanę exponitur. Ciuitatem quæ hìc Sychar dicitur, Sychem olim fuiſſe dictam, dubium eſſe non poteſt, vbi Iacob diu cum ſua familia habitauit Geneſ. 33. Prædij, quod dedit Iacob Ioſeph filio, mentio fit Geneſ. 48. 22. *Ego*, inquit, *do tibi partem vnam vltra fratres tuos, quam accepi è manu Amorrhæi gladio meo & arcu meo*, ſcilicet non gladio Simeonis & Leui, qui armauerãt me inuito totã domũ meam cõtra Sychimitas, ꝓpter ſtuprum illatum filiæ meæ Dinæ: ſed meo gladio & arcu meo, quibus vti conſueui, hoc eſt, oratione & fiducia in Deum. Hoc prædium mihi ita diuinitus conceſſum, cuius partem tamen exiguam iuſto pretio mihi cõparaui, tibi, mi fili, & hæredibus tuis, vltra fratres tuos donatum volo. Hìc vmbra & veritas conferantur: quòd Dominus offenſis Phariſæis reliquerit Iudæam, & abierit ad alienigenas, vmbra fuit futurorum, videlicet quod regnum Chriſti transferendum eſſet ad gentes propter pertinaciam Iudæorum.

Iudæorum. Deinde prædium donatum Ioseph à patre Iacob, figura quædam fuit gentium, quas Deus Pater Filio in peculium daturus erat, Psal. 2. 8. Huc pulchrè quadrat, quòd illic dicitur fuisse fons Iacob, qui typus fuit fontis aquæ viuæ, qua potantur gentes conuersæ ad Euangelium. Vt autem hanc vmbram explicaret Dominus, sedit ad hunc fontem fatigatus ex itinere, significans, se post passionis & mortis suæ defatigationem aperturum gentibus salutis fontem. Quod autem fatigatus scribitur Dominus ex itinere (id quod indicatur ex circumstantia temporis. Erat siquidem hora diei quasi sexta, id est, circa meridiem, quando æstus Solis propter duplicationē radiorum est maximus) idioma est naturæ humanæ Christi, quam assumpsit. Hæc enim defatigatio arguit eius veram humanitatem, etsi passibilem & mortalem, integram tamen, incorruptam, habentem omnes vires & appetitiones naturæ humanæ proprias & ordinatas: insuper etiam infirmitates humanas quas generales vocant.

Verùm ne hìc erretur, sciendum est quòd infirmitates hominum sint in duplici discrimine. Nam quædam sunt & peccata, & habent annexa peccata, vt ignorantia Dei, incredulitas, dubitatio, &c. Quædam nec sunt peccata nec habent annexa peccata, quæ etiam sunt duplices. Nam aliæ dicuntur personales seu speciales, quę sunt vel pœnę specialium seu personalium peccatorum, vt ebrietatis epilepsia, vel defectus, vt cùm quis nascitur vna manu aut pede, &c. Aliæ sunt generales, quibus in vniuersum obnoxium est genus humanum post lapsum primorum parentum, vt fames, sitis, defatigatio, dolores. Has solas assumpsit Dominus cum natura humana, & cum reatu totius humani generis.

7 Venit mulier Samaritana, vt hauriret aquam.

Christo fatigato & sedente ad fontem recreationis gratia, venit mulier Samaritana ad hauriendam aquam, nihil minus cogitans, quàm de ingenti illo beneficio quod est consecuta. Ita sępe res quæ videtur perexigua, & leuissimi momenti, consilio Dei regitur, & vel magni boni consequēdi, vel magni mali euadendi, vel etiam iustæ pœnæ luendæ, singulari Dei consilio occasionem præbet. Nec est quisquam qui in sua vita, huius rei testimonia, modò euentuum verus æstimator fuerit, non deprehendat. Monemur ergo, vt in omnibus actionibus & vitæ negotiis, cogitemus Deum mirabiliter agere, ac præter omnem sensus & rationis captum suæ prouidentiæ consilia sapienter gubernare. Hæc mulier alienigena ob sua scelera damnata & maledicta à Deo (erat enim adultera) venit ad hauriendam aquam, in vsum fortè culinarium, vel sitis sedandæ gratia, sed hac occasione fit hæres salutis, & liberatur à maledictione & morte æterna. Est qui in pueritia amittit parentes, & fit orphanus, qua re nihil videtur tristius: sed hac occasione, sic Deo sapienter regente euentū, ad amplissimos honores emergit. Hoc consilium Dei cogitans Paulus hanc regulā piis commendat tanquam certissimā, Rom. 8. 28. *Scimus*, inquit, *quòd diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Omnia, id est, & prospera & aduersa simul adiuuant diligētes Deum in bonum. Iohannes Fredericus Dux Saxoniæ ab hoste victus, videtur sapientibus mūdi, omnium Principum miserrimus esse, idq; nō sine maxima Ecclesiæ ruina: sed ita euentum rexit Deus, vt maiorē gloriā fortitudinis & constantię sit consecutus victus, quàm si victor & triumphator extitisset. Hinc ergo monemur, & de prouidentia diuina, & de timore Dei. De prouidētia quidem, quòd præter consilia humana, præter omnem expectationē, præter carnis sensum, & rationis perspicaciam, multa sua singulari sapientia regat Deus, quę alioqui hominum oculis videntur casu ferri. Vnde in sapientiæ & bonitatis Dei admirationem nos excitari par est. De timore verò Dei, vt cogitemus nos in ipsius conspectu ambulare, vt ipsum rogemus, vt nostras cogitationes, consilia & actiones gubernet, put ipse nouerit optimè expedire, vt nec in prosperis efferamur, nec in aduersis deficiamus, semper pergentes in recto cursu, tenentes fidem & bonam conscientiam.

Porrò hìc etiam alia quæstio haud contemnenda se offert. Quæri enim potest, cùm Christus hìc decreuerit agere de summo articulo in mysterio salutis nostræ, cur nō delegerit virum grauem, sanctitate conspicuum, qualis fuit Nicodemus, cum quo Dominus de eadem re collocutus est suprà in tertio capite: sed fœminam alienigenam, adulteram, pauperculam. Ad hác quæstionem ita respondeo, quòd in hac re conspiciatur singulare sapientiæ diuinæ consilium. Cùm enim hanc fœminam ad salutem instituit, eamq; in gratiam recipit, quatuor simul docet.

Primum, quòd nullum sexum excludat Dominus à salutis spe, sed omnes, cuiuscunq; sexus fuerint, modò dociles fuerint, recipiat.

Secundum, quòd nullam nationem, quantumuis humilem & contemptam, à gratia excludat.

Tertium, quòd paupertas nemini sit obstaculo, quin hæres salutis fieri possit.

Quartum, quòd peccatores etiam, quantumuis enormes, recipiat Dominus, modò per fidē ad ipsum conuertuntur. Hanc ergo delegit mulierem Dominus ex Samaritanis peccatricem, vt cùm reliqui, qui tāta nō perpetrassēt scelera, viderent hāc infamem & turpem fœminam recipi in gratiam, non desperarent de gratia.

Dicit ei Iesus: Da mihi potum.

8 Discipuli enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerent.

Fons aquæ viuentis petit aquam à sitiente fœmina. Christus fatigatus ex itinere, corporis refocillationem petit, vt mulieris aridam animam aqua viua refocillet. Ad fontem Iacob accurrit mulier, Christus fonte significatus petit potum, qua re significat se mulieris salutem

sitire. Hîc rursus ostēditur humiliatio Filij Dei, qui cùm esset æqualis Patri, forma serui sumpta, se omnium ministrum fecit, & eò se dimisit, vt fame & siti affligeretur, similis nobis per omnia factus, excepto peccato. Hora proinde diei sexta quæ respondet nostræ duodecimæ, refocillationem corporis lassi per potum & cibum appetit: Potum quidem communem aquam, cibum verò non delicatiorem: Naturæ enim humanæ refocillandæ, non voluptatibus potus & cibus Christi seruiebant. Sed quid est quòd in ciuitatem miserit discipulos vt cibos emerent? An non miraculo potuit potum & cibum creare? Potuit quidem, sed ordinariis mediis & vsitatis vti voluit extra extremam necessitatem, nobis exemplum relinquens, vt quæ ad hâc vitam conseruandam faciunt, quæramus mediis ordinatis, quæ si defuerint, committamus nos diuinæ prouidentiæ.

Historia narratur de duobus Eremitis, qui cùm proficiscerentur per syluam quandam, capti sunt à latronibus, & abducti in illorum speluncam. Cùm autem latrones cibum caperent, obtulerunt & Eremitis partem, quorum vnus recusabat cibum accipere è manibus latronū. Dicebat enim se expectare cibum diuinitus. Alter cum gratiarum actione quod offerebatur, accepit. Post biduum prior ille qui miraculum expectabat, contempto latronum cibo fame extinctus est, alter verò à latronib. dimissus, viuus euasit. Mediis proinde ordinariis vtendum est, quando haberi possunt: Verùm cùm hoc non licet, diuinæ prouidentiæ res committenda est.

9 Dicit ergo mulier illa Samaritana: Quomodo tu Iudæus cùm sis, potum à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? Non enim commercium habēt Iudæi cum Samaritanis.

Miratur mulier, quòd Iudęus à se potum petat, cùm sit Samaritana. Etsi autem Lege non prohibentur Iudæi, rebus pertinentibus ad vsum vitæ, vti communiter cum alienigenis: tamē ex duobus dictis, quæ sunt Leuitici cap. 5. 2. extruunt traditionē, cuius hîc fit mentio. Prius dictum est: *Anima quæ tetigerit aliquid immundum, rea est.* Posterius versu 3. *Si tetigerit quicquam de immunditia hominis, subiacebit delicto.* Sed prius dictū intelligendū est de cadauere cuiusque animalis, vt Moses seipsum interpretatur. Posterius loquitur de pollutione hominis legali, sicuti in textu Legis declaratur. Quare perperam Iudæi ex his dictis suam traditionem extruunt, quorū error nos cautiores reddit, ne vel vltrà extendamus Scripturę dicta, quàm argumentū quod tractatur, & loci circumstantia permittit, vel cōtrahamus in angustius quæ generatim dicuntur, & certo clauduntur genere. Iudæi ergo vltrà extendunt, quàm oportet, Scripturam, cùm ex locis adductis extruant traditionem suam, qua videlicet introductum fuit apud illos, vt ab omni vsu alienigenarum abstinerent. Abominabantur enim Iudæi Samaritanos tanquam immundos propter abominationem idolorum & superstitionis, & fortè multò magis, quia in locum decem tribuum alienigenæ successerāt. Sed Christus, qui, vt mederetur humanis miseriis, in mundum venit, ægrotos nō contempsit: Ideo mulierem Samaritanam compellat. Sed illa turbata hoc inusitato Iudæi facto, quasi exprobrans Christo, quod faceret contra suæ gentis legem, ait: Iudęi abhorrent ab vsu rerum Samaritanorum, nec consueuerunt vllis rebus cōmuniter cum illis vti. Qui ergo fit, quòd, cùm Iudæus tu sis, & ego Samaritana, aquam à me poscis? fortè in hac extrema necessitate, Legis tuæ gentis oblitus es, & petis à me potum, quā tamen more tuę gentis odio habes & abominaris. Atque ita responsio mulieris & admirationē apertam, & tacitam obiurgationem seu correptionem habet.

Porrò hic locus monet, vt breuem commonefactionē de traditionibus huc ascribā. Quoniam igitur Papistæ pro traditionibus humanis defendendis, tanquam pro aris & focis certant. Sciunt enim traditionibus humanis labefactatis, ruiturum totum regnum Pontificium, volo hîc breuiter, quid de traditionibus sentiēdum sit, exponere.

Proferunt Papistę mandatum Christi dicentis Matth. 23. 2. *In Cathedra Mosis sedent Scribæ & Pharisæi: omnia quæ dixerint vobus vt seruetis, seruate & facite.* Item Luc. 10. 16. *Qui vos audit, me audit.* Item illud Apostolicum ad Heb. vltimo, vers. 17. *Obedite præpositis vestris:* & omnium maximè vrgent illud Pauli 2. Thess. 2. 15. *Tenete traditiones, quas didicistis vel per sermonem, vel per Epistolam nostram.* Et quia gloriantur se esse Apostolicos, siue successores Apostolorum, eorum autoritate se tuentur & exemplo, qui Actor. 15. 29. pręcipiunt gentibus, vt abstineant à suffocato & sanguine. Ex his & similibus locis colligūt Papistæ, quòd & liceat ipsis traditiones condere, & quòd populus debeat eis obedientiam in traditionibus, non minùs quàm ipsi Deo. Ex quo factum est, quòd adeò facilè orbem terrarum sibi subiecerit Papa tāquam Dei Apostolus: Nam omnibus suis figmentis Dei autoritatem prætendit. Hinc est, quòd tam violenter & tyrannicè Papa obtrudat Ecclesiæ Dei primatum suum, inuocationem Sāctorum, Missæ idolum, adorationem panis & circumgestationem, idolorum cultum, rosaria, purgatorium, indulgentias, cœlibatum sacerdotum, stata ieiunia, discrimina ciborum, & infinitas ferè alias nugas, partim superstitiosas, partim manifestè abominabiles, ex diametro pugnantes cum verbo Dei, & verū Dei cultum abolentes. Vt autem has nebulas excutiamus, distinctionem traditionum proponam, & firmissimis rationibus ostendam, non omnes traditiones ex æquo obligare, sed esse quasdam eius generis, vt nemo eas, nisi Christo renunciare velit, seruare possit.

Traditio itaque duplex est. Vna diuina, altera humana: & vtraque rursus duplex est, videlicet doctrinę & rituum. Diuina traditio quo ad doctrinam attinet, est totius Scripturę Prophe-

ticæ &

ticæ & Apoſtolicæ, cuius capita præcipua ſunt Lex & Euangelium, quibus reliqua continentur, vel ad ea referuntur. Quo ad ritus attinet in nouo Teſtamẽto, ſolus Baptiſmus & Cœna Dominica traditiones diuinæ ſunt. De vtraque, ſcilicet doctrinæ diuinæ, & rituum diuinorum traditione, tenenda eſt hæc regula: *Diuina traditio autoritate diuina obligat ad obedientiam verbo Dei præſcriptam, idq́ propter finem in verbo monſtratum.*

Traditiones humanę ſimiliter duplices ſunt, videlicet doctrinæ & rituum, ſed harum ratio non eſt eadem nec par obligatio, quarum differẽtias inſpiciamus cùm doctrinæ humanæ tùm rituum. Doctrina humana vel eſt demonſtrata vel probabilis, vel manifeſtè contra doctrinam Dei. Si demonſtrata eſt doctrina, verbo Dei obligamur ad obedientiam autoritate Dei, ex cuius verbo extructa eſt. Hanc ob cauſam amplectimur ſymbola Apoſtolicum, Nicenum, Athanaſianum, Ambroſianum Chalcedonẽſe, &c. Si doctrina humana eſt probabilis, obligatio ſolummodò, ſi vlla eſt, humana eſt. Quare tantiſper obedire licet, donec paci & tranquillitati ea ratione cõſulatur. At ſi doctrina manifeſtè contra verbum Dei pugnat, autoritas diuina liberat nos ab obligatione obedientiæ, imò mandat ſeuerè ne obediamus. Ita enim Chriſtus ait Matt. 7.15. *Cauete vobis à falſis Prophetis* (qui mentiuntur doctrinam, quam adferũt, eſſe diuinam, cùm non ſit diuina) Et Iohannes 1. Ioh. 4.1. *Probate Spiritus, num à Deo ſint.* Et Paul. Gal. 1.9. *Qui aliud Euangelium prædicat, anathema ſit.* Hîc ergo ſequamur regulam Apoſtolicam Act. 5.29. *Magis Deo quàm hominibus obediẽdum eſt.* Cùm igitur obtrudant doctrinam aliquam pugnantem cum verbo Dei, obiiciamus illis viciſſim verbũ Dei, mãdatum Chriſti, & exemplum Apoſtolorum, qui recuſabant obedire Phariſæis propter regulam: *Magis oportet Deo quàm homini obtemperare.*

Si traditio humana externorum rituum fuerit, tenendum eſt diſcrimen rituum. Quidam enim ſunt boni & vtiles, in hoc à ſenatu Eccleſiæ inſtituti, vt nihil fiat inordinatè & tumultuariè in Eccleſia, ſed omnia piè & honeſtè tãquam in conſpectu Dei & Angelorum gerantur. Horum rituum finis eſt politicus, & non cultus Dei per ſe. Obligant ergo huiuſmodi ritus ratione politici finis, videlicet vt omnia fiant in Eccleſia ordinatè & decenter. Hos ergo qui contumaciter violat, fit reus ordinis violati & obedientiæ debitę piis gubernatoribus. Quidam ſunt non per ſe impij, ſed parum aut nihil conferunt ad ædificationem, quos præſtaret omnino abolitos eſſe. In his ſeruandis vel omittendis habeatur ratio ſcandali.

Verùm in vtroque genere cauenda ſunt: Primùm, ne ad ſalutem aut perfectionem Chriſtianam credantur neceſſarij, iuxta illud Coloſſ. 2.17. *Nemo vos iudicet in cibo, potu,* &c. Secundum, ne conſcientiis iniiciantur laquei, libertate amiſſa. *In libertate,* ait Paulus Gal. 5.1. *in qua Chriſtus vos vocauit, ſtate.* Tertium, ne pro cultu Dei habeantur. Scriptum enim eſt Matth. 15.9. *Fruſtra colunt me mandatis hominum.* Item Ezech. 20.18. *In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum veſtrorum.* Tametſi autem hi ritus, præſerim primi generis, ſeruiunt pietati excitandæ & fouẽdæ: tamen cultus Dei per ſe non ſunt. Quidam ſunt prorſus impij, in quib. ſequẽda eſt regula Chriſti, Matth. 16.6. *Cauete à fermento Phariſæorum.* Et illa Apoſtolica: Act. 5.29. *Magis oportet Deo quàm hominibus obedire.* Ex his non difficile erit reſpondere ad Papiſtarum argumẽta, quibus ſuas impias traditiones conantur ſtabilire. Cùm igitur obiiciunt nobis neceſſitatẽ obedientiæ, diſcernamus inter obedientiam debitam iuxta regulam verbi Dei, & obedientiam, quam vel pręter verbum Dei vel contra verbum Dei poſtulant. Cùm præcipiunt aliquid præter verbum Dei, hoc eſt, quod etſi verbo Dei expreſſum non eſt, facit tamen ad ordinem & diſciplinam in Eccleſia, obedientiam debemus, ne rei ordinis turbati & diſciplinæ diſſipatæ reddamur. Verũ cùm pręcipiunt quicquam, quod cum verbo Dei vel expreſsè vel implicitè pugnat, ſequenda eſt regula, quam ſuprà annotauimus: *Oportet magis Deo obedire quàm hominibus.*

Cùm autem obiiciunt, obedientiam in cæremoniis Moſaicis, ſtantę Republica Moſis, fuiſſe neceſſariam, & inde inferunt, obedientiá in ſuis quoque cæremoniis neceſſariam eſſe: Hìc primùm reſpondendum eſt, magnum fuiſſe diſcrimen inter obediẽtiam operum in veteri Teſtamento, quæ fuerunt cultus Dei per ſe, & cæremonias quæ fuerunt cultus ꝓpter aliud. Quantum autem ad obedientiam cultus attinet, nulla excuſabat neceſſitas: ſed in cæremoniis neceſſitas excuſabat, vt videre eſt in Dauide comedente panes propoſitionis, & in Machabæis qui die Sabbathi pugnabãt, quos excuſabat neceſſitas. Si ergo in his cæremoniis diuinitus ordinatis excuſabat neceſſitas, multò iuſtior excuſatio erit in traditionibus humanis. Deinde diſcernendum erit inter cæremonias diuinas ſeu diuinitus ordinatas, & eas quę humana tantùm autoritate introductæ ſunt. Illis debetur obedientia abſolutè, cùm præſtari poſſit: his cum conditione, videlicet ſi piæ ſunt, ſi religioſæ, ſi vtiles, aliàs minimè, vt ſuprà oſtendimus.

Cùm obiiciunt exemplum obedientiæ erga ciuilem magiſtratum, quam Paulus neceſſariò prętandam eſſe docet, & inde concludunt, non minorem, imò maiorem obediẽtiam deberi gubernatoribus Eccleſiarum, reſpondeo, diſcernẽdum eſſe inter licita & illicita. In illicitis nulla obedientia debetur homini, ſiue politico, ſiue Eccleſiaſtico. Nam cùm Deus prohibet quod ab homine præcipitur, qui obtemperat homini, Deum contemnit. Deinde quantum ad licita attinet, debetur vtriſque obedientia, ſed diuerſimodè. Nam magiſtratui ciuili obedientia debetur ſimpliciter propter mandatum Dei, quo obligamur ad obedientiam erga magiſtratum. At gubernatoribus Eccleſiarum debemus obedientiam in licitis, ita tamen ne laquei iniiciantur conſcientiis, extra caſum ſcandali, vt dixi.

mus. Sũt & alia multa quæ nobis obiiciunt Papistæ, sed quæ attigimus sunt præcipua, reliqua sunt συμορφίαι λόγων, & sophisticæ prædicationes laudum disciplinæ & obedientiæ, de quibus nõ erit difficile iudicare ex iis quæ diximus.

10 Respondit Iesus & dixit ei: Si scires donum illud Dei, & quis sit qui dicit tibi: da mihi potum, tu petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.

Christus occasionem nactus de Spiritus sui gratia concionãdi, non statim summam rei proponit, sed paulatim progreditur, ac mulieris animum accendit, quò magis in ea desiderium tanti boni acuatur, ac ita tandẽ Christus in mulieris cor plenissimè penetrat, petit potũ vt det potum, offert potum gratiæ suæ, quò mulier sitibũda magis expetat quod offertur. Quoniam autẽ in hoc Domini responso, quo mulierẽ veluti hortatur ad petendam viuam aquam, plura sunt consideranda, ea ordine videbimus.

Primùm igitur considerandum est, quòd Dominus nõ diluat mulieris exprobrationem, sed eam præterit tãquam nihil ad causam, quæ agebatur, facientem, vt cùm Pharisæi conuicia in ipsum iacerent, & dicerent eum Samaritanum esse, & præterea Dæmonium habere Ioh. 8. 48. Dominus prius cõuicium surda quasi aure pręterit tanquam nullius momenti, posterius validissimis refutat argumentis, quia non solùm falsum fuit, verùm etiam cõtumeliosum aduersus Deum, cum magna scelere coniũctum. Hoc Christi exemplum nobis sit regula, quoties agendùm est cum aduersariis. Si obiiciunt crimina, nostram innocentiam modestè tueamur. Si nostram personam contemnunt & tanquam ex alto nos despiciunt, eorum contemptum contemnamus taciti. At si gloriam Dei, puritatem doctrinæ & fundamentum salutis nostræ inuadunt, hìc nos totos opponamus, & causam iustam fortiter, etiam cum periculo vitæ nostræ, exemplo sanctorum martyrum defendamus. Verùm hoc die, proh dolor, res eò deuenit, vt magis certetur pro honoribus, & prærogatiuis hominum defendendis, quàm pro causa quam prętendunt. Vnde fit, vt excitatis vtrinque affectibus, magna animorum incendia & extinctu difficillima sequãtur, ex quo hoc malum etiam sequitur, quòd nimium altercãdo paulatim veritas amittatur, & Ecclesia Dei miserè dissipetur, & exponatur calumniis sophistarum, crudelitati tyrãnorum & hypocritarum fuco. Præstaret igitur gloriam Dei, exemplo Christi, & non nostram quærere. Quod si faceremus, maior pax, concordia, & tranquillitas in Ecclesia Dei esset. Sed qui eã turbant leuibus de causis, olim iusto iudici iustas luent pœnas.

Secundo, hîc considerandum est, quòd ignoratio Christi causa sit spreti Euangelij. Verissimè enim dicitur: *Ignoti nulla cupido.* Vt enim hęc mulier ex ignoratione Christi, gratiam Spiritus Sancti, quæ aqua viua significatur, ab eo non petit: ita omnes homines, quibus lux Christi non affulsit, Euangelium contemnunt, rident, persequuntur. *Si scires*, ait, *donum illud Dei*, (id est, donum illud magnum, videlicet quòd Deus dederit mundo Filium suum saluatorem: Nam cùm hîc δωρεὰ ponitur cum articulo, significatur non indefinitè donum quodlibet aut vulgare, sed definitè magnum aliquod & peculiare, cuius mentio & definitio olim præcesserat. Nunc autem nullum maius, nullum pręclarius, nullum magis optabile, quàm quod olim post lapsum primorũ parẽtum promisit Deus, videlicet, semen mulieris contriturum caput serpentis, cuius mentio deinceps sæpius facta est apud sanctos Dei Prophetas. Hoc ergo donum proculdubio est ipse Messias, quem Isaias 9. 6. donum appellat, cùm ait: *Filius datus est nobis.* Et Christus suprà cap. 3. 16. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret.*) *Et quis sit qui dicit tibi, da mihi potum* (id est, quòd ego sim illud ipsum donum) *Petisses à me, & dedissem tibi aquam viuam.* Nunc ergo non petis à me aquam viuam. Proinde planè ignoras donum illud Dei, nempe quis sim qui loquor tibi. Argumentum hoc concludit destructionem antecedentis à destructo consequente.

Tertiò, hoc loco considerandum est, ꝙ Christus claris verbis cognitionem Christi causam faciat expetitionis doni illius cœlestis & magni, de quo agit. *Si scires*, inquit, *petisses.* Ergo omnis qui scit, scilicet doctus verbo & Spiritu Sancto, petit. Proinde cognitio Christi causa est expetitionis salutis per Christum. Hæc expetitio siue petitio ordine fiduciam præcedit, & in eam tendit. Nam cùm Euangelium Christi (in quo Spiritus Sanctus vult esse efficax) prædicatur, concipitur in mente notitia, quam excipit assensus in voluntate. Hunc comitatur expetitio boni cogniti in corde. Nam omnis cognitio propter bonum expetẽdum comparatur. Huic expetitioni fiducia cordis respondere debet. Atque hæc est viua & salutaris & iustificans fides. Abraham auditam hanc promissionem Genes. 22. 18. *In semine tuo benedicentur omnes generationes terræ*, intelligit, ei assentitur, expetit bonum promissum, & in promittentis bonitatem viua fide recumbit, quæ fides illi imputata fuit ad iustitiam. Hæc omnia nunc cognitionis seu notitiæ, nunc fidei nomine continentur. De cognitione, vt Isaiæ 53. 11. *Cognitione sui iustificabit iustus meus seruus multos.* Hîc non cognitio nuda intelligitur, sed simul comprehenduntur vsitata Scripturæ synecdoche, notitia, assensus, expetitio, fiducia, qua sola accipitur & possidetur beneficium oblatum. De fide ad Romanos cap. 10. 17. *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.* Hîc per fidem cognitio viua & salutaris intelligitur, quæ nullo pacto esse poterit, nisi ista quatuor quæ enumerauimus, concurrant. Est proinde idem Isaiæ cognitio quod Paulo fides. Vt ergo, quemadmodum Augustinus rectè ait, bonum intellectum habet, qui quod faciendum est & rectè intelligit & facit: ita

ita veram fidem habet, qui quod credendum est, verè credit. Verè autem credit, qui mentis notitia & assensu expetit quod credenti offertur, & in promittentem firma fiducia recumbit. Hoc ergo membrum commendat nobis studium cognoscendi & discendi Euangelij, per cuius notitiam venimus in æternorum bonorum possessionem. Qui dicunt conuersionem hominis esse violentum tractum toto homine renitente, re ipsa idem sentiunt quod Stengfeldius & Anabaptistæ, qui nihil tribuunt externo verbi ministerio, tametsi verbis eos nobiscum execrantur. Sciamus ergo, verbum Dei organon efficax esse salutis, in quo Spiritus Sanctus est efficax, & voluntatem hominis doctam verbo Dei & motam à Spiritu Sancto posse assentiri & credere. Item posse resistere vtrique, scilicet verbo & Spiritui Sancto.

Quarto loco obseruandum est, quòd hîc & ipse Christus & salus per Christum oblata dicatur donum, ex quo sequitur vanum esse figmentum eorum, qui homines mereri vitam æternam vllis operibus aut meritis fingunt. Cum hoc ergo loco congruit dictum Pauli ad Rom. 6.23. *Donum Dei est vita æterna per Christum Iesum Dominum nostrum.*

Quinto loco consideranda est personæ conditio, cum qua loquitur Dominus. Fuit autem misera adultera, contaminata multis sceleribus. Neque enim adulterium solum est, sed cum eo coniuncta sunt contemptus Dei, contumacia aduersus Legem Dei, grauissima proximi iniuria, obsequium Sathanæ, scandalum & multa alia peccata. Cùm ergo huic fœminæ tot modis contaminatæ & reæ gratiam offert Dominus cùm ait: *Si peteres ab eo, daret tibi aquam viuam* (id est, iustificaret te, donaret te Spiritu Sancto, & faceret hæredem vitæ æternę) significat duo. Primum, cur in mundum venerit, nempe propter peccatores, quemadmodum ipse ait, Matt. 9.13. *Non veni in mundum, vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.* Alterum, quòd Christus peccatores qui conuertuntur per fidem, recipiat in gratiam, idque sine omnibus præcedentibus operibus & meritis siue congrui siue condigni, aut quocunque nomine nominari possunt. Est enim Christus æqualis omnibus. Quare vt paratus erat ad recipiendam hanc mulierem peccatricem: ita promptus est ad recipiendos quosuis alios peccatores agentes pœnitentiam.

Sexto loco, vt Christus ad se venientibus sponte occurrit: ita testatur se nostris votis responsurum, modò ad eum in vera fiducia dirigantur.

Porrò aqua viua quæ sit, & quæ eius translationis ratio ad gratiam Spiritus Sancti, explicandum est. *Aqua viua*, vt ait Augustinus, *dicitur vulgò, quæ de fonte exit. Illa enim quæ colligitur de pluuiis in lacunas aut cisternas, aqua viua non dicitur. Et si de fonte manarit, & in loco aliquo collecta steterit, nec ad se vnde manabat admiserit, sed interrupto meatu tanquam à fonte tramite separata fuerit, non dicitur aqua viua, sed illa aqua viua dicitur, quæ manans excipitur.* Hactenus Augustinus.

Porrò aquæ nomen transfertur ad Spiritus Sancti gratiam quatuor potissimùm de causis, quas ordine recitabo.

Prima, vt significetur, quales simus sine Spiritus Sancti gratia. Vt enim terra arida sterilis est, vt quæ sit sine omni succo & vigore, planè infœcunda & inutilis: ita nos homines, postquam priuati sumus gratia Spiritus per lapsum primorum parentum, instar aridæ terræ steriles sumus & infœcundi, quantum quidem ad vitam beatam seu pietatis & virtutum germina attinet. Hinc æstimare promptissimum est, qualenam sit liberum illud arbitrium, quod Sophistæ adeò extollunt, qualia merita, qualia opera hominum omnium, dum adhuc iacent in peccatis suis ante regenerationem. Etsi autem homines ante regenerationem possunt multa facere in humana societate vtilia & commoda: tamen in familia Dei seu Paradiso Dei, idest, Ecclesia, planè sunt ἄκαρποι, id est, infructuosi, vt palmes auulsus à vite & aridus. Hinc ergo admoneamur de nostra inopia & miseria, item de necessitate regenerationis per Spiritum Sáctú.

Secunda, Typus in prima rerum productione. Quemadmodum in prima rerum productione adumbratum fuit quod futurum esset spatio 6000. annorum, quos excipiet perpetuum sabbatum: ita regeneratio nostri per Spiritum Sanctum significata fuit per aquarum abyssum, vnde reliqua omnia ferè nata sunt. Nã vt illic sine aquis nihil productum: ita in regeneratione hominis requiritur aqua spiritualis sine qua nemo resuscitari potest, quemadmodum Dominus ipse in colloquio cum Nicodemo docuit. Quemadmodum ergo in principio rerum sine aqua nihil ferè est genitum, & nihil hodie in terris nascitur sine humido: quemadmodum semina iacta indicát, quæ quidem aut humida sunt, vt animalium, aut sine humiditate non germinant, vt herbarum, stirpium, arborum, &c. ita planè in regeneratione nostri res se habet. Nam sine spirituali aqua qua regeneramur, manemus in nostris peccatis mortui & steriles, quemadmodum dictum est.

Tertia, figuræ legales & aliæ legalibus persimiles hîc explicantur. Moses per aquam salutem consequitur. Naaman Syrus per aquam à lepra mundatur. Aqua à petra manat: Spiritus Sanctus à Christo datur. Præterea lustrationes multæ per aquam fiebant in veteri Testamento, quarum significationem Prophetæ exposuerunt, vt Isaias, cùm ait cap. 44.3. *Effundam super vos aquam mundam*, quam Zaccharias cap. 12.10. interpretatur Spiritum gratiæ & precum. Iudæi aliqua re polluti aqua aspergebantur expiationis gratia. Sacerdotes inaugurandi aqua se lauabant. Ethnici amissa doctrina retinuerunt cæremonias, vnde putarunt, vt Cicero testatur in Oratione pro Roscio Amerino: *Omnia quæ violata essent, mari expiari.* Et Euripides: θάλασσα κλύζει πάντα τἀνθρώπων κακά, hoc est: *Mare ab-*

luet omnium hominum mala. Telemachus supplicaturus Palladi, in æquore manus abluit. Ablutio manuum Pilati nota est.

Quarta, Symbolica significatio seu analogia aquæ & Spiritus quæ sit, ex iis quæ diximus, intelligi potest. Dicitur ergo Spiritus Sanctus non solùm aqua sine addito, sed aqua viua & aqua munda. Aqua quidem, quia regenerationis nostri causa est. Viua verò, quia sicut aquæ cadentes in terram omnium, quæ gignuntur è terra & viuunt, causa sunt: ita Spiritus Sanctus cadens in cor hominis, vitæ nouæ & actionum nouæ vitæ congruentium causa est. Spiritus enim Sanctus, vitam in nobis instaurat, tuetur, perficit. Hinc Cyrillus in hunc locum annotauit: *Aquam viuam viuificantem Spiritum gratiæ appellat, per quam humana natura ab ariditate infœcunditateq́ue, qua Diaboli artibus infecta fuerat, depulsa, ad pristinam pulchritudinem & viriditatem irrigata recurrit magno virtutum numero florens, & charitate erga Deum suauissimos fructus producens, quod per Isaiam cap. 43. 20. ita futurum Deus prædixit: Glorificabunt me bestiæ agri, Dracones & Struthiones: quia dedi in deserto aquas, & flumina in terra aquosa, vt darem populo meo potum, quem mihi formaui, vt laudes meas enarret.* Dicitur & Spiritus Sanctus aqua mũda, quia sordes abstergit & purgat mortificando veterem hominem, & excitando nouum. Breuiter, Spiritus Sanctus dicitur aqua, q̃a eo regeneramur, reficimur & sanctificamur ad vitam æternam.

Trãsfertur præterea aqua ad doctrinam Euangelij. Vnde Syrach 15. 3. *Aqua sapientiæ salutaris potabit illum.* Et Isaias cap. 12. 3. *Haurietis aquam de fontibus salutis.* Esaiæ cap. 55. 1. *Sitientes venite ad aquas.* Et Christus ipse ait Ioh. cap. 15. 3. *Vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis*, propter sermonem scilicet mente conceptum & creditum.

11 Dicit ei mulier: Domine, neque haustrum habes, & puteus profundus est. Vnde ergo habes aquam illam viuam?

12 Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius & pecora eius?

Mulier nihil intelligens de aqua illa viua, cuius mentionem fecit Dominus, hæret in carnali cogitatione aquæ communis & terrestris, atque ita ratiocinatur: Nemo potest ex alto puteo aquam haurire sine haustro. Cùm ergo tu nec haustrum habes, & puteus est profundus, fieri non potest, vt mihi aquam des, nisi fortè illam miraculo de cœlo vel aliunde aquam impetraueris. Præterea Iacob pater noster aquam habere non potuit nisi priùs effosso puteo in suum & pecorum ipsius vsum, de quo aquam collectam hausit. Verùm si tu poteris mihi sine fonte aut puteo aquam ministrare, profectò maior es patre nostro Iacob, qui sine puteo aquam habere non potuit. Sic ratio in rebus diuinis cæcutire solet, cùm spiritualia & cœlestia ad mensuram rerum corporalium & terrenarum reuocat.

Cùm Christus Lucæ 17. 18. Samaritanos alienigenas appellat, quæritur, cur hæc mulier, cùm Samaritana sit & alienigena, referat genus suum ad Patriarcham Iacob. Respondeo. Hæc mulier more suæ gentis facit: Samaritani enim nunc se cognatos Iudæorum dicebant, nunc planè se nulla cognatione cum illis iunctos esse affirmabant. Huius facti & inconstantiæ rationem reddit Iosephus lib. antiquitatum 9. capite vltimo hisce verbis: *Chutei vocati Hebræis, Græcis verò Samaritæ, qui pro præsenti conditione mutabiles, quoties fœliciter degere Iudæos vident, cognatos se eorum appellant, vtpote à Iosepho oriundos, & hac ratione sanguine illis coniunctos. Quando verò in rebus aduersis eos aspiciunt, nihil ad se pertinere aiunt, nec illis quidquam debere beneuolentiæ, cùm ipsi ex longè remotis gentibus ad ea loca venerint.* Hæc Iosephus.

In hac proinde muliere videmus ingenium hypocritarum, qui magnificè iactant nomina Patrum, vt hæc mulier de Iacob Patriarcha gloriata est, cùm tamen nihil magis oderunt quàm illos, qui cultum & doctrinam Patrum in Ecclesiam reuocare conantur.

13 Respondit Iesus & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum.

14 Quisquis autem biberit ex aqua, quam ego dabo, non sitierit in æternum. Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

Dominus inter aquam terrestrem & spiritualem distinguit, differentia petita ab vtriusque virtute & efficacia, & simul significat se maiorem esse Iacob, qui solummodò terrestrem aquam dare, idque non sine puteo potuit: *Omnis*, inquit, *qui biberit de aqua*, scilicet huius putei, *rursum sitiet*. Extinguit enim corporalem sitim ad breue solummodò tempus. Vt enim corpus caducum est & mortale & corruptioni obnoxium: ita ea quibus fouetur & sustinetur in hac vita, caduca & fluxa voluit esse Deus, in testimonium & argumentum mortalitatis corporum nostrorum. *Qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei*, scilicet ad extinguẽdam animæ sitim, *non sitiet vnquam*. Vt enim anima immortalis est: ita subsidia quibus fouetur, æterna esse oportet. Ideo Dominus subiungit de continua irrigatione per hanc spiritualem aquam, qua ariditati animæ succurritur. *Aqua*, inquit, *quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam:* Hìc per aquam salientem in vitam æternam, Spiritum Sanctum intelligit, vt ex superioribus liquet. Hoc enim Spiritu dum credimus, regeneramur & sanctificamur ad vitam æternam.

Quid? An non semper esuriunt & sitiunt sancti iustitiam? An non perpetuo desiderio fruitionis plenioris rerum spiritualium tenentur? Verum quidem hoc est. Etsi enim tota vita sitiunt fideles, idque ardenter: tamen viuifico succo

succo abundant, vt nunquam prorsus, donec fidem retinent, sint aridi. Non ergo satietas, quæ hic promittitur à Christo, desiderio, sed tantùm siccitati & meræ ariditati opponitur.

Sunt qui ex hisce Christi verbis extruunt hác perniciosam doctrinam, videlicet, quòd is qui semel hác aqua potatus fuerit, seu, cui semel hic Spiritus contigerit, cuique semel credere fuerit datum, nunquam possit gratia Dei excidere. Quod si verum est, quid quæso sibi vult ista toties in Scripturis iterata conditio? Ad Coloss. 1. 13. *Si modò permanetis in fide fundati & firmi, nec dimoueamini à spe Euangelij*. Ad Hebræos cap. 3. 14. *Participes facti sumus Christi, si modò conceptam fiduciam vsque ad finem firmam teneamus*. Iohan. 15. 7. *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint*. 1. Timoth. 2. 15. *Mulier saluabitur si manserit in fide*. 2. Pet. 2. 20. *Si elapsi ab inquinamentis mundi per cognitionem Domini & saluatoris Iesu Christi, rursus implicati superentur; facta est vltima eorum conditio deterior prima. Satius enim illis fuisset non cognouisse viam iustitiæ, quàm cognita illa regredi à sancta doctrina ipsis tradita. Sed accidit eis quod veteri prouerbio dici solet: Canis reuersus est ad suum ipsius vomitum, & sus lota ad volutabrum cœni*. Dauid Psalmo 51. 13. post commissum adulterium rursus ad Deum conuersus per veram pœnitentiam, precatur in hunc modum: *Et Spiritum tuum Sanctum ne auferas à me*. Hic Dauid fatetur se in vera pœnitentia recepisse Spiritum Sanctum, quem antea per peccatū amiserat, & petit à Deo, ne rursus à se per vllum peccatum auferatur. Apocalyps. 2. 4. *Habeo contra te quod dilectionem tuam quam priùs habebas, amisisti. Memento igitur vnde excideris, & age pœnitentiam, & fac priora opera*. Sed quid clarius dici potest, quàm quod ipse Dominus ait Matth. 24. 13. *Qui perseuerauerit vsque ad finem, saluus erit*, significans non fore saluum qui non perseuerat. Et Epistola ad Hebræos cap. 6. 4. testatur illuminatos posse relabi in prophanitatem & amittere gratiam, cuius erant participes. Et Paulus cùm dixisset 1. Timoth. 1. 19. *Milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam*, addit, *qua* (conscientia) *repulsa, nonnulli fidei naufragium fecerunt. Ex quibus est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Sathanæ*. Hæc testimonia, & similia multa euidentissimè ostendunt, credentes posse amittere Spiritum Sanctum & fidem, atque adeò gratia excidere. Hác proinde demonstrationem immotæ veritatis opponamus errori, qui ei manifestè aduersatur. Nam cùm sit vna tantùm cuiuslibet rei veritas, fieri non potest, vt eius contradictioni sit locus sine iniuria Spiritus Sancti qui Scripturæ autor est. Nihil enim certius est, quàm amitti fidem & excuti Spiritum Sanctum peccato vastante conscientiam.

Sed quid dicemus ad asseuerationem Domini dicentis: *Si quis biberit de aqua quam ego do, non sitiet in æternum*. Dominus simpliciter hic docet mulierem, quòd aqua illa spiritualis quam promittit, hoc est, Spiritus Sāctus sit, per quem solum, vt aliam aquam non desideret, homo regeneratur abunde, & sanctificatur ad vitam æternam, modò scilicet is, qui de hac aqua biberit, non eam sua culpa euomuerit rursus per diffidentiam & peccata conscientiam vastantia. Debent ergò Christi verba intelligi cum ea conditione, quæ aliàs sæpe expressè in Scripturis ponitur.

15 Dicit ad eum mulier: Domine da mihi istam aquam, vt non sitiam neque veniam huc ad hauriendum.

Mulier nihil planè intelligens de aqua spirituali, de qua locutus est Dominus, hæret in aqua terrestri, qua sitis corporalis sedari potest, & petit sibi dari istam aquam, qua semel ipsius sitis ita restingui posit, vt non opus habeat sæpius ad puteum recurrrre aquę hauriendæ gratia. In hac ergo muliere pingitur hominum ingenium, quibus omnia quæ de diuinis & spiritualibus rebus dicuntur, videntur ridicula, donec Spiritu intus fuerint illuminati. Nam tum demum incipiunt gustare quàm suauis sit Dominus, & quàm iucunda & salutaris annunciatio sit Euangelium Christi.

16 Dicit ei Iesus: Vade, voca virū tuum, & veni huc.

Hoc mandato Christus sibi viam parat ad clariorem instructionem istius mulierculæ, videlicet vt mulier ista, & qualis sit ipsa, & quis sit cùm quo loquatur, paulatim intelligat, & non repentè, sed sensim & veluti pedetentim deducatur in cognitionem istius magni doni cuius antea meminerat. Ita enim solet suos Deus erudire instar fidelis pædagogi, qui paulatim instillat discentium animis, quæ cognitu vtilia sunt. Etsi autem Dominus non ignorauit, fœminam illam esse adulteram, vt quæ cum alieno viro habitaret: tamen iubet eam accersere virum suum, vt veniat ipsi in mentem, quàm sit procul à salute, & quàm profundè in peccatorum barathrum sit immersa, idque in hunc finem, vt gratior & dulcior fiat gratia quæ illi offertur. Atque ita Lex arguens peccatum & damnans, parasceue quædam est ad gratiam Euangelij expetendam.

17 Respondit mulier & dicit ei: non habeo virum.

Samaritana hæc mulier ingenuè fatetur, se virum, hoc est, maritum proprium non habere. Vnde absque dubio percellitur ipsius animus cogitatione adulterij. Nam etsi homines sæpe indormiunt peccatis suis, tanquam lethargo aliquo laborantes, tamen à peccatorum, quorum rei sunt, mentione expergiscuntur, & conscientia scelerum turbantur. Vt ergo Christus iubet accersi maritum, quò mulierem (in gratiam recipiendam) suæ corruptionis admoneat: ita mulier mandato hoc excitata, peccatum suum agnoscit, palamque confitetur, non sine ingenti animi dolore. Non

est enim dubium, verba Christi in intima cordis mulieris istius penetrasse.

Hoc Christi exemplum sit instar regulæ ministris gratiæ seu Euangelij, vt annunciaturi gratiam seu gratuitam salutem per Christum, primùm præparent auditorum animos concione Legis, quò reddantur capaces annunciandæ gratiæ. Vt enim nemo medicinam expetit, nisi qui morbum sentit suum, & quò intellexerit periculosiorem esse morbum, eò diligentiùs medicum quærit: ita nemo est gratiæ cœlestis capax, nisi qui morbum animi sui priùs intelligat.

Monet quoque hoc Christi exemplum, non asperè, non imperiosè agendum esse cum peccatoribus, modò lenitate & facilitate in viam reuocari possint.

Præterea huius mulieris factum admoneat nos modestiæ, vt cùm admonemur de nostris lapsibus, boni consulamus, ac sordes nostras agnoscamus, quò capaces gratiæ cœlestis efficiamur.

Dicit ei Iesus: bene dixisti: Non habeo virum.

18 *Quinque enim viros habuisti, et nunc quem habes, nō est tuus vir. hoc verè dixisti.*

Confessionem mulieris approbat Christus, ac vt reuocat ei in memoriam vitam anteactam: ita turpitudinem præsentem illi ponit ob oculos, non solùm vt in muliere crescat agnitio peccati, & dolor ob peccatū, sed ob duas alias causas grauissimas. Quarum vna est, vt mulier ex reuelatione actæ suæ vitæ, præsertim per eum qui peregrinus aduenerat, & se antea non viderat, ratiocinetur diuino Spiritu afflatum esse eum, qui secum loquitur, & ad minimum, eum Prophetam Dei esse, hoc est, doctorem diuinitus missum agnoscat, atque ideo auidiùs ab eo discere cupiat. Altera, vt agnito morbo remedium maiori desiderio expetat, quemadmodum & fecit.

Locus obseruandus, quòd nihil occultum sit Deo, sed omnia nuda & aperta sint ante oculos eius. Vnde monemur vigilantiæ & diligentiæ in formandis moribus publicè & priuatim, in tenebris & in luce, ne ipsum & ipsius castissimos Angelos aliqua offendamus turpitudine. Nam si in oculis hominum ea facere erubescimus quæ parum honesta sunt, multò minùs id decet in conspectu Dei.

19 *Dicit ei mulier: Domine, video quòd Propheta es tu.*

Ex responso Christi mulier rectè colligit, Christum Prophetam esse. *Domine*, inquit, *Video* (Græcè θεωρῶ, quod ad aciem mentis, non oculorum carnis refertur) *quòd es Propheta.* Ac si diceret: Nemo potest arcana hominis videre, certò scire & enarrare, nisi Propheticum spiritum habeat, & à Deo excitatus sit doctor. Nunc autem tu qui peregrinus es, & me iam primùm apud hunc fontem vides, scis & clarè enarras, qualis hactenus fuerim, & qualis iam sim. Necesse est igitur te Prophetam esse, qui dictante Spiritu Sancto reuelas arcana, vt tuæ doctrinæ tanquam cœlesti fides habeatur. Nam hic finis est prophetiarum, non solùm vt Prophetæ futura prædicant, quorum euentus propheticum & diuinum Spiritum arguit: verumetiam vt auditores inde tanquam diuino testimonio certificentur de tota doctrina quam adferunt Prophetæ. Mulier ergo hæc cùm intelligat Iesum Prophetam esse, & totam ipsius doctrinam esse diuinam, certam & infallibilem, magno desiderio tenetur ab eo discendi, & præcipuè id quod maximè scire salutis hominum interest, & de quo tū temporis grauissimè disputabatur, præsertim inter Samaritanos & Iudęos, videlicet de vero cultu Dei. Proponit ergo in hūc modum.

20 *Patres nostri adorauerunt in hoc monte: & vos dicitis: Ierosolymis est locus vbi oportet adorare.*

Quæstio hæc agitabatur inter Iudæos & Samaritanos, quo in loco Deus sit adorādus & colēdus. Samaritani contēdunt in mōte Samariæ adorationē debere fieri. Iudęi autem contrà defendunt Deum colendum esse in templo Ierosolymitano. Samaritani nitebantur exemplis maiorū, ita ratiocinantes: Imitari exempla Sanctorum Patriarcharum, quorum pietas est manifesta & omnibus nota, maximè pium est & laudabile. In monte autem Garisim sacrificauerunt Abraham, Isaach, & præcipuè Iacob, de quo tantopere gloriamini vos Iudæi. Quare vt nos Samaritani sacrificantes in monte Garisim rectè facimus: ita vos iniuriam facitis, hunc cultum nostrum improbantes. Hac ratione impij Sacerdotes apud Samaritanos defenderunt suum templum & cultum in monte Garisim. Iudæi autem mandato Dei clarissimo nitebantur: Deus est colendus iuxta suum verbum & mandatum. Nunc autem nos Iudæi habemus & mādatum Dei de certo loco & certo templo vbi Deus vult nos sacrificare, & prohibitionem quòd non liceat alibi sacrificare. Igitur rectè facimus sacrificantes Ierosolymis, & taxantes vestrum errorem, qui contra interdictum Dei vobis templum extruxistis in monte Garisim.

Quid ergo hic dicendum? Patres rectè fecerunt sacrificantes in monte Samariæ, antequam nouum mandatum propositum est, & locus alius & certus à Deo designatus, in quo sacrificari voluit Deus. Verùm post designatum locum, contra mandatum Dei & interdictum fecerunt Samaritani extruentes templum & instituentes sacrificia in Samaria. Errarunt & Iudæi non discernentes inter typicam adorationem & veram. Hærebant enim in typica adoratione, atque idcirco putabant sua sacrificia, & adorationem, placere, quia in isto loco fiebant, non intelligentes veritatem respondentem typo, videlicet quòd Christus solus sit propitiatorium illud, in quo exaudiuntur preces, & fit vera adoratio in quouis loco.

loco. Sacrificia enim seu victimæ certo loco alligabantur, sed vera adoratio, seu verus Dei cultus non est locis, aut aliis circumstantiis alligatus. Nam spiritualis est, vt infrà dicetur.

21 Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, veniet hora, quando neque in monte hoc, neque Ierosolymis adorabitis Patrem.

22 Vos adoratis quod nescitis. Nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est.

23 Sed venit hora & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Nam & Pater tales quærit, qui adorant ipsum.

24 Spiritus est Deus, & qui adorant ipsum, in spiritu & veritate oportet adorare.

Hoc Domini responsum quatuor constat partibus.

Prima, est prædictio abolendæ typicæ adorationis.

Secunda, differentia inter Samaritanorum adorationem & Iudæorum.

Tertia, definitio veræ adorationis.

Quarta, ratio definitionis, cur videlicet Deus velit adorari spiritu & veritate.

De his quatuor partibus ordine pauca adiiciam. Nam hîc agitur vnum ex præcipuis totius religionis nostræ capitibus.

DE PRIMA PARTE.

Crede, inquit, *mihi*, quasi diceret: Tu conuicta firmo argumento, agnoscis me Prophetam esse, hoc est, doctorem veracem diuinitùs missum. Crede igitur mihi. Ego enim de adoratione & cultu Dei te rectè instituam. Hoc igitur primùm tene: *Veniet hora, quando neque in monte hoc, neque Ierosolymis adorabitis Patrem*. Hoc dicto Dominus plura complectitur.

Significat enim primùm, cessaturam esse pædagogiam Mosaicam cum omnibus typicis sacrificiis, cultibus & cæremoniis. Deinde tollendum esse interstitium & maceriem inter populum Iudaicum & alias nationes mundi, vt sit vnus Dei populus, pmiscuè collectus ex Iudæis & gentibus. Tertiò, reuelandam esse breui veritatem, quam omnia Mosaica adumbrabant, videlicet verum Messiam IESVM Christum, atque eius beneficia spiritualia & æterna. Quartò, omnem locum adorationi & cultui diuino fore aptum & accommodatum. De his quatuor conclusionibus Paulus disputat in multis locis, vt ad Romanos, Corinthios, Galatas, Colossenses, item autor Epistolæ ad Hebræos clarissimè & fusissimè. Quare de his nolo hoc loco copiosiùs agere.

DE SECVNDA PARTE.

Secundò, cum ait: *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est*, discernit inter Samaritanorum & Iudæorum adorationem. Hîc per Samaritanos intellige omnes Ethnicos, & omnes populos, qui non habent regulam veri cultus, id est, verbum Dei, & sunt extra Ecclesiam. Per Iudæos autem intellige populum Dei habentem verbum Dei, vnicam veram, certam & infallibilem regulam adorationis & cultus Dei. Ideò addit: *Salus ex Iudæis est*, hoc est, quod Isaias ait capite secundo, vers. 3. *De Sion exibit Lex, & verbum Domini de Ierusalem.* Euentus modum exitus declarat. Ex Ierusalem enim prodierunt Apostoli, verbi præcones, iuxta Christi mandatum, Marci capite 16. vers. 15. *Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur.* Atque ob hãc causam Christus ipsum verbum salutem appellat, vt sciamus in quem finem verbum nobis proponitur. Est ergo hæc ratio sumpta ex causa veri cultus & salutis. Est enim Synecdoche in nomine Salus. Siquidem per salutem intelligit verbum salutis, hoc est, Euangelium.

Hinc extruamus doctrinã, exhortationem, & consolationem.

Doctrina his quinque continetur propositionibus.

Prima. Nullus cœtus hominum, qui non est ecclesia, rectè inuocat & colit Deum.

Secunda. Sola Ecclesia Deum rectè colit & inuocat.

Tertia. Omnis cultus Dei extra Ecclesiam irritus est & damnatus à Deo.

Quarta. Sola Ecclesia, quantumuis in mundo est afflicta, salutem æternã sibi propositam habet, & est hæres æternæ vitæ.

Quinta. Cultus Dei verus ex regula verbi Dei dependet, proinde nihil pro cultu Dei recipiendum est, nisi Dominus suo verbo illud suæ Ecclesiæ commendauerit. Vnde nõ est difficile iudicare, quo in loco habendæ sint abominationes Papisticæ, quas Ecclesiæ tanquam cultus obtrudunt.

Exhortatio hinc sumatur, vt nos veræ Ecclesiæ adiungamus sententia, voluntate, confessione, cultu, φιλαδιλφίᾳ, & seiungamus nos ab iis cœtibus, qui vel in totum doctrinam Ecclesiæ abiiciunt, vt Mahometistæ, vel fundamentum, hoc est, puram Euangelij doctrinam, articulos fidei, & verum Dei cultũ subruunt quouis modo, vt Papistæ.

Consolatio in omnibus aduersis & persecutionibus hinc peti potest vberrima, videlicet quòd in sola Ecclesia est salus. Tyranni mundi, qui persequuntur Ecclesiam, videntur sibi fortunati & fœlices: Contrà verò Ecclesia Dei infortunata & misera. Sed euentus aliquando ostendet, rem longè aliter se habere. Producet olim purpuratum diuitem contemptorem Ecclesiæ, horrendis & nunquã finiendis malis oppressum. Producet Lazarum olim mendicum & vlceratum, gloria cœlesti ornatum, fœlicem & beatum. Producit Neronem funibus infernalibus in perpetuis flammis constrictum, & diuum Paulum iusticiæ corona decoratum. Hinc discamus, verè bona & verè mala non metiri sensu

carnis, sed amussi fidei, quæ non fallit, quia verbum, quo nititur, stabit in æternum.

DE TERTIA PARTE.

Cùm dicit Dominus: *Venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate.* definit verum adorandi modum, atque eum distinguit & ab Ethnico & à Typico. Samaritis illa adorationis efficaciam loci dignitate niti putabat, cùm diceret: *Patres nostri in hoc monte adorabãt, at vos dicitis: Ierosolymis est locus adorationis.* Sed Christus reuocat eam ab ista opinione, & docet verum adorãdi modum, qui est adorare spiritu & veritate. Cùm dicit, *Spiritu*, discernit inter adorationem, quę ex ore tantùm procedit, & eam quæ ex spiritu proficiscitur, qui spiritus, fidem in corde hominis operatur, ex qua & pendet & proficiscitur vera adoratio. *Quomodo*, ait Paulus, *inuocabunt, in quem non crediderunt?* Est ergo Synecdoche in voce spiritus. Comprehẽdit enim & causam & effectum, hoc est Spiritum Sanctum & fidem. Cùm autẽ addit Dominus, *in veritate*, interpretatur duas figuras veteres. Priorem montis, in quo precatus est Iacob. Posteriorem loci, qui erat Ierosolymis, & dicebatur propitiatorium. Mons enim ille Iacob admonebat, vt oraturi nõ spectemus vllam locorum in mundo dignitatem, sed vt ab omnibus vallibus mundi leuemus corda nostra ad montes, hoc est, in cœlum, vbi Christus Mediator noster, in cuius nomine inuocabimus, sedet ad dexteram maiestatis Dei in excelsis. Atque hoc vult Dominus, cùm iubet precantes dicere, *Pater noster qui es in cœlis.* Detestandi sunt igitur furores Papistarum, qui corda hominum volunt alligari statuis & idolis, vbi preces hominum exaudiri, propter intercessionem Sanctorum impudentissimè & impiissimè docent.

Locus ille destinatus adorationi Ierosolymis, dictus Propitiatorium, typus fuit veri Propitiatorij IESV Christi, Mediatoris nostri vnici. Nam vt versus propitiatorium illud typicum Iudæi precaturi se vertebant: ita veri adoratores vertẽt se ad vnicum Propitiatorem IESVM Christum, propter quẽ solum exaudiuntur & placent credentes, tectis & abolitis ipsorum peccatis, & imputata ipsis Mediatoris iustitia. Cùm ergo dicit, Patrem adorandum esse spiritu, requirit fidem, cuius effector est Spiritus, qui succurrit infirmitatibus nostris, & intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

Cùm dicit, in veritate, vult vt abiecta vmbra ipsam veritatem, hoc est, Christum petamus, eius meritis precantes nitamur. Per hunc enim solum habemus accessum ad Patrem in fide, hoc est, dum in ipsum vera fide recumbimus. Hîc rursus discernitur perspicuè inter inuocationem prophanorum hominum ignorantium aut contemnentium Christum, & veram & efficacem inuocationem.

DE QVARTA PARTE.

Cùm Dominus addit: *Nam & Pater tales quæ-*

A *rit, qui adorent ipsum. Spiritus est Deus, & qui adoret ipsum, in spiritu & veritate oportet orare.* rationem reddit, cur Deus velit spiritu & veritate adorari. Est autem argumentum huiusmodi: Naturæ spirituali spiritualia conueniunt. Deus est spiritus: Ergo Deus adorandus est spiritu & veritate. Tribuenda enim sunt vnicuique quæ maximè ei conueniunt.

Etsi autem Cato Ethnicus intellexisse videtur modum in genere, quo Deus coli velit, B quum ait:

> *Si Deus est animus, nobis vt carmina dicunt,*
> *Hic tibi præcipuè sit pura mente colendus.*

tamen tria præcipuè adhuc Catoni defuerunt, videlicet notitia purificandæ mentis, regula cultus, & modus certus & verus.

Notitiam purificandæ mentis sola Ecclesia Dei habet. Nam cùm omnium hominum mẽs sit polluta & contaminata, quemadmodum & conscientia, sicuti Paulus ait in Epistola ad Ti- C tum cap. 1. vers. 15. *Infidelibus nihil est purum, sed polluta est eorum & mens & conscientia:* necesse est vt mens & conscientia purgentur, priusquam homo Deo purum & verum cultum præstare possit. Quemadmodum autem mens purgatur verâ Dei notitiâ: ita conscientia viuâ fiduciâ remissionis peccatorum & imputationis iustitiæ Christi. Atq; hoc est quod in Actis cap. 15. vers. 9. dicitur: *Nihil discreuit inter nos & illos, fide purificans corda illorum.* Et Epistola ad Hebræos cap. D 9. vers. 14. *Sanguis Christi, qui per Spiritum æternum se obtulit inculpatum Deo, purgauit conscientiam vestram à mortuis operibus, ad seruiendum Deo viuo.* id est, vt possitis Deo viuo seruire. Item capite 10. vers. 22. *Accedamus cum vero corde & certa persuasione fidei, aspersi corda à conscientia mala, & abluto corpore aquâ purâ,* id est, Spiritu Sancto, cuius symbolum est aqua Baptismi, qua corpus aspergitur. Ex his promptum est colligere, ad mentis veram purificationem requiri verbum, (vnde E notitia) spiritum, Christi meritũ, & fidem. Cùm autem horum nihil habuerit Cato, rationem purificandæ mentis nequaquam tenuisse putandus est.

Regula cultus est ipsum verbum Dei. Nihil enim placet Deo nisi iusta obediẽtia. Obedientia autem nulla esse potest, nisi imperetur. Est enim obedientia mandati superioris prompta & debita executio. Ideò Dominus dicit, Ezech. 20. 18. *In præceptis meis ambulate, & non in præceptis* F *patrum vestrorum.* Item Matth. 15. 9. *Frustrà me colunt mandatis hominum.* Nam cùm omnis cultus Dei sit obedientia erga Deum ex fide præstita in eius gloriam, necesse est cultus regulam esse verbum Dei, & non mandatum hominum, aut traditionẽ vllam, & multò minùs idololatricã inuocationem, Missam, & alias nugas infinitas, quas Antichristus in mundũ inuexerat in contumeliam Dei, cuius mandatũ contẽnitur, quoties homines temerario suo iudicio audẽt insti- G tuere cultus, siue præter, siue contra verbũ Dei. Notũ est q; Paulus Col. 2. 23. damnet omnes ἐθελοθρησκείας, hoc est, omnem cultum, quẽ homines propria

propria voluntate ſine verbo Dei inſtituunt. Non ergo de cultu Dei iudicandum eſt ex ſpecie, ſeu externa apparentia, qua vulgus facillimè capitur, ſed ex verbo, quod eſt cultus regula, vt diximus.

Neque valet quòd prætendant Papiſtæ authoritatem Eccleſię & boná intentionem. Nam omnis autoritas Eccleſię ex verbo pendet, & ædificationi deſtinanda eſt. Si ergo aut cum verbo pugnat, aut ad deſtructionem facit, in nullo loco reputanda eſt Eccleſiæ autoritas. Quantum autem ad boná intentionem attinet, ſciendum eſt, quòd quicunque inſtituat cultum Dei ſine verbo, bona, vt vocant, intentione, quadrupliciter peccet. Primùm enim fit reus defectionis. Deinde incurrit in temeritatis vitium. Tertiò horribilis eſt ſuperbia, qua Deus tentatur, quaſi verò ille non ſatis ſapienter modum ſe colendi præſcripſiſſet. Quartò peccat exemplo, quo alij ad ſimiles ſuperſtitiones inuitátur.

Modus denique verus veri cultus Dei eſt, vt opus præceptum proficiſcatur ex corde puro, conſcientia bona, fide non ficta, & rectà iuxta regulam tendat in hunc finem, vt Deus p Chriſtum glorificetur. Glorificatur autem Deus, cùm id fit, quod vult, eo modo quo vult. Hæc ergo tria, videlicet, notitiam purificandæ mentis, regulam cultus & verum modum cùm ignorauit Cato, vt qui verbum Dei non habuerit, fruſtrà quidam Catonis carmina tanquá monſtrantia iuſtam colendi Dei menſurá prædicát.

Poſtquam dictum eſt de vero Dei cultu, explicanda eſt ratio, quæ hac propoſitione continetur: *Spiritus eſt Deus.* In textu Græco nulla eſt ambiguitas, in quo articulus monſtrat Subiectum, vt vocant, propoſitionis: πνεῦμα ὁ θεός, id eſt, Deus eſt ſpiritus, id eſt, eſſentia non corporea, vt Anthropomorphitæ falsò putârunt, ſed ſpiritualis, ſine mole corporea. Hanc ſpiritualem eſſentiam, infinitam, æternam, omnipotentem, iuſtam, ſapientem, miſericordem, ex effectibus in creaturis intelligimus. In hac ſimpliciſsima vnaque numero eſſentia ſubſiſtunt tres perſonæ, Pater & λόγος, ſeu Filius, & Spiritus Sanctus, qui tres ſunt vnus Deus, quia vna eſt trium eſſentia non multiplicata, ſed vna numero. In qua eſſentia perfectè communicant tres perſonæ ab æterno. Vnde dicitur: Pater eſt Deus, Filius eſt Deus, & Spiritus Sanctus eſt Deus. Non tamen tres Dij ſunt, ſed vnus Deus, quia vna tantùm eſt Deitas, ſeu Dei eſſentia. Hinc eſt, quòd quæ abſolutè, id eſt, ſine relatione dicuntur de hac diuina eſſentia, in ſingulari ſolummodò numero efferéda ſint. Proinde vt ſingulæ perſonæ ſunt vnus & idem, æternus, immenſus, infinitus, omnipotens & ſolus Deus: ita ea omnia, quæ ſunt Deo propria, ſingularia ſunt. Non ergo dicendum: tres ſunt æterni, tres omnipotentes, tres immenſi, tres infiniti: ſed vnus eſt æternus, vnus omnipotens, vnus immenſus, vnus infinitus. Teneatur proinde hæc regula: Quæ ratio eſt ipſius naturæ, eadem quoque eſt eorum omnium, quæ de ea abſolutè prædicantur. Nam relatiuorum alia eſt ratio, hoc eſt, perſonarum ſubſiſtentium in vna diuina eſſentia, quæ ad ſe inuicem referuntur. Quare cùm alia eſt perſona Patris, alia Filij, alia Spiritus Sancti, rectè infertur: Ergo tres ſunt perſonæ. Quæ tres perſonæ vocabulo Trinitatis ab Athanaſio ſignificantur. Vt enim vnitatis nomine vnam eſſentiam diuiná, in qua ſubſiſtunt tres ἰδιότητες, ſiue tres perſonæ ὁμοούσιοι, accipimus: ita Trinitatis nomine tres intelligimus in vna eſſentia ſubſiſtentes perſonas. Nam cùm Scriptura dicit, Deuter. cap. 6. ver. 4. *Audi Iſrael, IEHOVAH Deus noſter, IEHOVAH vnus eſt.* Et Paulus Epiſtola 1. ad Timotheum cap. 2. verſ. 5. *Vnus eſt Deus.* Et quia hic Deus Hebræis dicitur IEHOVAH, & in Apocalypſi ὁ ὤν, compellimur Scripturæ autoritate Deum vnum in eſſentia agnoſcere & credere. Rurſus quum eadem Scriptura Patrem Deum prædicat, ſimiliter & Filium, item Spiritũ Sanctum, & Patrem à Filio, & Spiritum Sanctum ab vtroq; diſtinguit proprietatibus perſonalibus. Pater enim gignit, Filius naſcitur, Spiritus Sanctus ab vtroque procedit, cogimur confiteri tria ὑφιστάμενα, ſeu tres ἰδιότητας ſubſiſtẽtes, hoc eſt, perſonas, ſeu hypoſtaſes, easq́ue coæquales, coæternas & conſubſtantiales, iuxta ſymbolum Nicenum, quod ex verbo Dei collectum & demonſtratum eſt. In confeſsione ergo huius ſymboli maneamus conſtantes, nec moueamur Arij, aut aliorum fanaticorum hominum cauillationibus, qui ſtulta ſua ratione & ſenſu, diuinam naturam metiri conantur, id quod certiſſimum eſt infidelitatis argumentum, quemadmodum grauiſsimè Iuſtinus Martyr monet in libello, cuius titulus eſt Ἔκθεσις τῆς πίστεως. Σαφὴς ἔλεγχος ἀπιστίας τὸ πῶς περὶ θεοῦ λέγειν.

Theologi veteres, quibus cum Philoſophis, qui poſt Chriſtum fuerunt, negotium erat, veſtigia vnitatis diuinę eſſentiæ, & Trinitatis perſonarum in naturis rerum rimati ſunt, quam vnitatem & trinitatem quum animaduerterent Philoſophi maximis rationibus fulciri, & rerum naturæ conſentaneam eſſe, paulatim conuertuntur ad fidem, & doctrinam de vnitate eſſentiæ diuinæ, & trinitate perſonarum grauiſſimè defendunt. In quorum numero Iuſtinus Martyr & Clemens Alexandrinus fuêre.

Etſi autem multa huius rei exempla in primo Longobardi libro collecta ſunt: nos tamen vnum atque alterum ſolummodò adiiciemus, ex quibus de reliquis facillimum fuerit iudicare. Nam quum verbum Dei veritatis amuſſim agnoſcimus, tutius eſt apud verbum ſimpliciter manere, quàm in rerum finitarum & infinitæ comparatione. Quemadmodum ergo omne opus imaginem quandam & ſimilitudinem refert ſui opificis, adeò vt ex opere qualis ſit opifex, & ex opifice, quale ſit opus futurum, in promptu ſit intelligere: ita in rebus omnibus animaduertere eſt, diuinæ Trinitatis effigiem in vnitate ſubſtantiæ. In cuiuslibet ergo rei vna eademq́ue eſſentia, eſt vnitas & trinitas,

Vnitas quidem, quia vna res. Trinitas verò, quia in eius essentia est principium quoddam latens quasi Pater, vnde oritur potentia tanquam Filius, ex vtrisq; actio quasi Spiritus Sanctus procedit. Essentiæ ergo vnitas deitatem vnam, principium, potentia & actio tres personas, Patrem & Filium & Spiritum Sanctum adumbrant. In anima hominis est mens veluti Pater, intelligentia veluti Filius, ex quibus procedit volitio.

Verùm hoc est discrimen. Tres personæ communicant perfectè, & subsistunt in vna eademque simplicissima & infinita essentia diuina, vt rectè dicatur: Pater est Deus, Filius est Deus, & Spiritus Sanctus est Deus: non tamen tres Dij sunt, sed vnus tantùm, quia vna deitas est, non multiplicata, sed vna numero. Cùm ergo tres personę dicantur ὁμοούσιοι, non Philosophicè, sed Theologicè accipiendum est vocabulum. Philosophicè Petrus, Paulus, Iacobus sunt ὁμοούσιοι, id est, eiusdem essentiæ, quæ vna quidem est specie, vt quæ sit communis omnibus eiusdem speciei indiuiduis, non autem est vna numero. Nam in creaturis vt multiplicantur indiuidua: ita multiplicatur essentia. Vt tametsi in Paulo, Petro, Iacobo eadem est essentia specie, non tamen eadem est numero. Verùm in deitate aliter se res habet. Hîc enim ideò dicuntur ὁμοούσιοι personæ, quia sunt eiusdem essentiæ, non multiplicatæ ad numerum personarum, sed vnius numero. Cùm ergo dicitur: Solus Pater est Deus, falsa est propositio, quia hîc solus excludit alias personas ab essentia diuina. At cùm dicitur: Pater est solus Deus: item Filius est solus Deus: item Spiritus Sanctus est solus Deus, veræ sunt propositiones, quia hîc particula solus excludit diuersam deitatem, seu multiplicatam numero à personis, & tribuit eandem singulis personis perfectè. Verùm quia ratio humana hoc non potest suo acumine percipere, in verbo patefacto acquiescendum est. Nemo enim meliùs de Deo ferre testimonium potest, quàm ipse Deus de seipso.

25 Dicit ei mulier: Scio quòd Messias venturus est (qui dicitur Christus) cúmque venerit ille, annunciabit nobis omnia.

Etsi mulier hæc conuicta erat miraculo, quòd IESVS, qui secum loqueretur, esset Doctor, diuinitùs missus, de cuius doctrina non erat dubitandum, tamen in eius doctrina non satis acquiescit, sed alium Doctorem, nempe Messiam ipsum expectat.

Exemplum est humanæ curiositatis, quæ nō est contenta manifesta & clara doctrina, sed quærit aliam certitudinem, vt hodie multi Concilia & Synodos frustrà expectant, in quibus fore diiudicationes dogmatum & rerum controuersarum opinantur, quasi Moses, Prophetæ, Apostoli & Euangelistæ non essent satis locupletes veritatis testes. Sed nos sciamus, in verbo reuelato acquiescendum esse, & nō pendendum ex humanis consiliis & diiudicationibus.

Porrò hæc Samaritis tria intellexit de Messia. Primùm, quòd esset venturus. Secundò, quòd esset futurus Doctor. Tertiò, quòd excellentior esset reliquis Prophetis, qui particulatim, & non plenè diuina docuêre, cùm Messias omnia plenissimè esset annunciaturus, adeò vt post illum non alio indigerent Doctore, aut Propheta. In hac ergo parte Samaritidem imitemur, & Messiam olim promissum esse IESVM Mariæ filium agnoscamus, ipsumq; perfectum Doctorem sequamur, nullū alium post ipsum expectantes.

26 Dicit ei Iesus: Ego sum, qui loquor tecum.

Hîc Dominus se verum esse Messiam, olim Patribus promissum, fatetur, qua re Samaritidis animum supra modum exhilarat. Neque enim potest, aut debet homini quicquā charius esse, quàm vera Messiæ cognitio, quæ cognitio est vita æterna. Hîc videre est, cur Christus occultorum reuelatione suprà se veracem esse Doctorem Samaritidi persuaserat, nimirum vt miraculo tanquam demonstratione euidenti conuicta mulier, verum esse crederet, quòd Christus se esse Messiam diceret.

Porrò cùm hic locus postulat, vt aliquid de Messia dicamus, volo pauca de Messia huc ascribere, idq; breuissimè. Etsi autem pleraque sunt antea à nobis explicata: tamen huc pauca adiiciam, vt auditores Methodum iustam huic Mysterio explicando congruentem habeant, qua vti poterunt, quoties de vero Messia dicendum erit.

Primùm ergo dicam de promissione, nominibus & exhibitione Messiæ.

Deinde, ad quid promissus sit & exhibitus.

Tertiò, quæ qualisque conditio Messiæ esse debuerit.

Quartò, quòd IESVS, qui cum hac Samaritide loquitur, sit verus ille Messias, olim Patribus promissus.

Quintò, quid egerit exhibitus Messias, quídque agat.

Sextò, quomodo beneficiorum ipsius homines reddantur participes.

Septimò, quid homines vicissim ipsi debeant.

DE PRIMO.

Promissionis Messiæ fama non solùm Iudæis, verùm etiam gentibus innotuerat. Prophetia Balaam & Magorum interrogatio de Messia nota sunt. Et hæc Samaritis Samaritanorum expectationem certam fuisse indicat, cùm ait: *Scimus venturum esse Messiam.* Etsi autem hic Messias sępe promissus est verbo Dei: tamen non semper sub Messiæ nomine, sed aliis atque aliis nominibus, quibus ipsius officium, natura & eminentia significatur. Sed priusquàm de aliis nominibus aliquid dicamus, ratio nominis Messiæ explicanda est in genere.

Messias

Mesſias Hebraicè, Græcè χειτὸς, Latinè vnctus dicitur. Et quia multi vngebantur in veteri Teſtamento, vt Reges, Sacerdotes, Prophetæ, neceſſe eſt, vt hîc ſignificetur aliquis excellentiore quodam modo vnctus, cuius vmbræ quædam & typi fuerunt Reges, Sacerdotes, Prophetę veteris Teſtamenti, vt hic ſit veritas ipſa, cui hoc nomen Meſsiæ peculiariter tribuitur. Eſt enim & Rex & Sacerdos & Propheta, vnctus non oleo caduco & vmbratili, quale fuit oleum, quo Reges Moſaici, Sacerdotes Leuitici, & Prophetæ veteris Teſtamẽti vngebantur, ad breue tempus manſuri, ſed oleo vero & perpetuò duraturo, videlicet Spiritu Sancto, idq́; pleniſsimè ab ipſo Deo Patre, eò ꝙ eſſet futurus verus Rex, verus Sacerdos, verusq́; Propheta in æternum manſurus. Eſt proinde maximum diſcrimẽ inter hunc noſtrum Chriſtum, & alios χειτὸς veteris Teſtamenti. Hic veritas eſt: illi vmbræ fuerunt. Hic Deus & homo purus à peccato: illi homines peccatores. Hic Spiritus oleo vnctus eſt: illi oleo caduco. Hic à Deo Patre vnctus eſt: illi ab Aarone, Samuele, Elia, &c. vncti ſunt. Hic vt perpetuò ſit, vnctus: illi ad tempus certum. Hic pleniſsimo Regis, Sacerdotis, & Prophetæ munere fungitur: Regis, quia regnum potentiâ acquirit, quia partum regnum verbo, ſpiritu & potentia gubernat, quia hoſtes captiuos in triumphum ducit: Sacerdotis, quia diuina confert bona, quia preces & vota offert pro populo, quia ſatisfacit pro peccato populi, quia reconciliat Deo populum, vt medius inter Deum & populum: Et Prophetæ, quia Doctor cœleſtis eſt, ꝓferens è ſinu Patris verbum reconciliationis: Illi autem non niſi in parte aliqua, idque imperfectè & vmbraticè ſolummodò. Alij enim Regis, alij Prophetę, alij Regis & Prophetæ, alij Sacerdotis officio ſunt functi. Non ergo mirum eſt, cùm tantum ſit diſcrimen, hunc excellenti quodam modo Meſsiam, id eſt, Chriſtum eſſe, & dici.

Iam nomina, quibus Meſsias in veteri Teſtamento ſignificabatur, videamus. In Moſe primùm dicitur, Geneſ. 3.15. Semen mulieris contriturum caput Serpẽtis, hoc eſt, deſtructurum opera Diaboli, vt interpretatur Iohannes, 1. Ioh. 3.8. Deinde dicitur Semẽ Abrahæ benedictum, vt in quo benedicâtur omnes gentes, Geneſ. 22. 18. Tertiò dicitur Silo, hoc eſt, Filius mulieris, ꝗ erit expectatio gentium, vt qui ſalutem & benedictionem gentibus adferat, Geneſ. 49.10. Promittitur quoque Prophetæ nomine, Deut. 18.15. vbi dicitur: *Prophetã de medio tui & de fratribus tuis ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus Deus: ipſum audies.* Hunc adumbrabat Aaron & ſummus Sacerdos cum omnibus ſacrificiis Moſaicis: Rex Dauid & ipſius filius Salomon, qui ſuccedens patri Dauidi ſignificabat Chriſtum verum Regem ſucceſſurum typicis Regibus. Pſalmus 2. apertè de pſona Chriſti loquitur, & vocat ipſum Meſsiam Domini, & Regem conſtitutum ſuper montem Sion, cui & gentes ſubiicerentur. Pſalmus 110. ipſum & Regem & Sacerdotem prædicat: *Tu es Sacerdos*, inquit, *in æternum, ſecundùm ordinem Melchiſedech*. Eſaiæ 7.14. dicitur *Emanuel*. 9.6. dicitur *Filius admirabilis, Conſiliarius, Deus fortis, Pater æternitatis, Princeps pacis, cuius imperium multiplicabitur, & pacis eius non erit finis*. Et additur: *Super ſolium Dauid & ſuper regnum eius ſedebit, vt confirmet illud in iudicio & iuſtitia à modò & vſque in æternum.* In Ieremia 23.6. *IEHOVAH iuſtitia noſtra.* Præterea in nouo Teſtamento dicitur via, veritas & vita, reſurrectio, lumen, character, & imago perſonæ Patris, paſtor ouium, oſtium, ſapientia, potentia, virtus, iuſtitia, ſanctificatio, redemptio, &c. quæ omnes appellationes & ſimiles declarandis Meſsiæ perſonæ naturis, & officio ſeruiunt.

Hic Meſsias vt promiſſus erat: ita & exhibitus tempore à Iacob Patriarcha & Daniele Propheta indicato, & euẽtus clariſsimè prædictionibus reſpondet, quemadmodum docet collatio hiſtoriæ Euangelicæ cum prophetiis. Hinc Paulus Gal. 4.4. *Poſtquam venit plenitudo temporis, miſit Deus Filium ſuum, natum ex muliere, factum ſub Lege, vt eos, qui ſub Lege erant, redimeret.* id eſt, damnatos & maledictos homines redimeret. Sed de hac collatione prædictionum & hiſtoriæ in enarratione Pſalmi octuageſimiquarti à nobis copioſè dictum eſt.

DE SECVNDO.

Ipſe Dominus cur in mundum venerit, ſæpiſsimè exponit, cùm ait, Lucæ 19.10 *Venit Filius hominis quærere & ſaluare quod perierat.* Itam Lucæ 5.32. *Veni vocare peccatores ad pœnitentiam.* Hæc dicta congruunt cum promiſsione, Geneſ. 3.15. *Semen mulieris conteret caput ſerpentis.* hoc eſt, vt hanc promiſsionem interpretatur Iohannes, 1. Ioh. 3.8. *Chriſtus apparuit, vt deſtrueret opera Diaboli.* Seu vt Paulus 1. Timoth. 1.15. loquitur: *Chriſtus venit in hunc mundũ peccatores ſaluos facere.* Cauſam huius admirandi facti ipſe quoque Iohannes 3.16. clarè proponit, cùm ait: *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.* Cauſa ergo huius tanti boni eſt dilectio qua ipſe complexus eſt ſuam creaturam, quam creauerat ad imaginem ſuam.

Verùm hîc ratio offenditur, atque ita obiicit: Deus eſt omnipotẽs: Ergo potuit alio modo liberare genus humanũ, quàm per mortem Filij ignominioſiſsimam. Item: Deus eſt miſericors, diligens homines: Ergo voluit liberare genus humanum. Cùm ergo & potuit omnipotentia, & voluit φιλανθρωπίᾳ, cur non ſine humiliatione & infami morte Filij hoc fecit? Reſpondeo. Fateor quòd Deus & potuerit, quia eſt omnipotens, & voluerit, quia eſt φιλάνθρωπος: Sed iuxtà ſciendum eſt, quòd etiam ſit iuſtus. Si iuſtus eſt, nihil vult ſua potentia facere, niſi ſit rectum & iuſtum. Si ergo Deus per potentiam & φιλανθρωπίαν tantùm liberaſſet genus humanum, actum fuiſſet de ipſius iuſtitia, ſine qua Deus ſuam maieſtatem tueri nequit. Eſt autem iuſtitia Dei, vt peccatum in homine

aut puniatur æternis pœnis, propter infinitum bonum læsum & offensum, aut aliquis deligatur ex humano genere, qui causam aliorum in se recipiat, & satisfaciat pro ipsis. Nam vt vnus Adam sua inobedientia coniecit omnes in mortem: ita conueniebat iustitiæ Dei, vt vnus homo sua obedientia vitam adduceret reliquis, vt pari dignitate & gradu consisterent potentia, misericordia & iustitia Dei. Verùm cùm omnes homines post lapsum Adæ sint immundi, de immundo concepti semine, & oporteat eum, qui alios mundabit, mundum esse: non est inuentus in toto genere humano qui ad hanc tantam rem idoneus erat. Et si quis fuisset mundus inuentus, & à peccato purus: tamen imbecillior fuisset, quàm vt mortē aboleret, Sathanam vinceret, peccatum expiaret, iustitiam & vitam æternam conferret. Actum ergo hic fuisset de salute generis humani, nisi ipse Deus sua sapientia consilium inuenisset, quo homines & potenter & clementer & iustè seruati sunt. Sic igitur colligit sapientia Dei. Nemo potest mala tollere, quibus oppressum est genus humanum, videlicet peccatum, iram Dei, mortem & tyrannidem Diaboli, nisi sit Deus: nemo potest reddere iustitiam & vitam æternam, nisi sit Deus. Rursus. Nemo iustè hoc facit, nisi sit homo, isque purus, & ab omni peccati labe immunis. Hinc concludit diuina sapientia, quòd Saluatorem humani generis oporteat esse & Deum & hominem, vnam personam, vt hic Deus & homo sustineat ignominiosissimam mortē, propter turpissimum facinus, cuius genus humanū reum fuit. Ad hoc Dei cōsilium respexit Paulus, cùm 1. Corinth. 1. 23. diceret: *Nos prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum: Græcis verò stultitiam. Ipsis verò vocatis Iudæis & Græcis Christum Dei virtutem & sapientiam.* Hoc Dei consilium qui piè cogitat, adorabit bonitatem Dei, qui ita voluit genus humanum per Messiam liberare, vt Angeli canerent ipsi laudem potentiæ, misericordiæ, iustitiæ & sapientiæ.

DE TERTIO.

Quæ & qualis conditio Mediatoris esse debuerit, ex iis, quæ iam dicta sunt in secūdo membro, in promptu est colligere. Primùm enim, qui Sacerdos & Mediator esse debuit, non typicus, non vmbratilis, sed verus & efficax: oportuit ipsum coniunctum esse Deo vera deitate, & hominibus vera humanitate. Deinde debuit esse sanctus & impollutus. Ita enim autor Epistolæ ad Hebr. 7. 21. ait: *Talis decebat vt noster esset summus Sacerdos, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus.* Vide quid de hac re annotauimus in Psal. 84. & in Epistolam ad Hebræos.

DE QVARTO.

Augustinus ex verbis Christi, Lucæ 24. 25. *O stulti & tardi corde ad credendum iis omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ: Nonne sic oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam: Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, & interpretabatur in omnibus scripturis, quæ de se erant scripta:* extruxit hoc principium: *Firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt.* Paulus Actor. 17. veluti ex hoc principio cōfirmat IESVM esse Messiam olim promissum, & nunc exhibitum. Vnde admoniti Thessalonicenses quotidie scrutabantur Scripturas, num hæc ita se haberent. Et Petrus, 2. Pet. 1. 19. eodem nititur fundamento, vbi propheticum sermonem iubet cōferri cum gestis Christi. Et ne quis ambigat de prophetiarum certitudine addit hanc rationem: *Hoc primùm noueritis, quòd nulla prophetia Scripturæ sit proprij impulsus: Non enim voluntate humana allata est olim prophetia, sed acti à Spiritu Sancto, locuti sunt Sancti Dei homines.*

Quòd ergo IESVS, qui cum Samaritide hac loquitur, sit verus & vnicus ille Messias, olim Patribus promissus, conuincitur hac demonstratione, cōtra quam ne inferorum quidem portæ quicquam valent:

Is solus absque omni dubio ac verissimo verius, atque adeò omnium confessione, verus est Messias, & vnicus, in quē omnia omnium Prophetarum vaticinia concurrūt, cuique soli conuenit quidquid de Messia prædictum est à sanctis Dei Prophetis, Mose & aliis.

In IESVM autem Mariæ Filium, qui hîc se apud Samaritidem mulierem Messiam fatetur, omnia Prophetarum vaticinia concurrunt, & huic soli IESV conuenit, quidquid de Messia prædictum est à sanctis Dei Prophetis, Mose & aliis.

Ergo solus IESVS Mariæ filius, qui cum hac Samaritide loquitur, est verus & vnicus Messias, olim Patribus promissus. Maior huius demonstrationis ab omnibus, qui prophetica scripta amplectuntur, recipitur. Minor, quæ est λειπόμενον, confirmatur collatione prædictionum & historiæ Christi, quæ historia per omnia respondet prædictionibus propheticis. De hac collatione scripsit dialogum Vrbanus Regius lectu dignissimum. Ludouicus quoque Viues breuiter monstrat prædictionum & historiæ Christi conuenientiam. Vide quæ prolixè annotauimus in primum versum Psal. 84. vbi furorē Iudæorum negantium Christum adhuc venisse refutauimus.

DE QVINTO.

Quintò quæritur, quid egerit Messias exhibitus, & quid nunc agat. Suprà ostendimus, IESVM ideò dici Messiam, seu Christum, quia est Rex, Sacerdos & Propheta. Nunc quæ sunt eius beneficia in genere tantū, referemus. Sunt autē quinque præcipua eius beneficia & propria.

Primum. Profert nobis verbum salutis è sinu Patris, id quod Prophetæ munus est: hoc verbo sibi Ecclesiam colligit.

Secundum. Aufert à nobis credentibus peccatum, quod nos habuimus, idque merito sacrificij sui.

Tertium. Confert nobis iustitiam, quā non habuimus,

habuimus, idque merito obedientiæ suæ erga Legem, & simul pro nobis intercedens, reconciliat nos Patri.

Quartum. Sanctificat nos suo Spiritu, & regenerat nos in filios Dei, qui antea non fuimus. Atq; hęc tria ad sacerdotium Christi pertinent.

Quintum. Liberat nos ab inferno, quem nos meruimus, tuetur nos contra potestatem tenebrarum, & introducet nos in vitam æternam, & salutem, quam ipse nobis acquisiuit, atque hoc denique regiæ potestatis est. Hæc quinque beneficia Mediatoris suprà in 1. cap. vbi hęc sententia exponitur: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatũ mundi*, declarauimus. Item in colloquio Christi & Nicodemi. Paulus 1. Cor. 1. 30. ad quatuor capita beneficia Christi reuocat, cùm inquit: *Christus nobis natus est à Deo Sapientia, Iustitia, Sanctificatio & Redemptio.* Sapiētiam conferre propheticum munus est. Iustitia hìc complectitur expiationem peccati & imputationem iustitiæ. Sanctificatio & imputationem sanctitatis Christi & regenerationem nostri cōtinet. Redemptio est salutis possessio, & fruitio Dei in omnem æternitatem.

DE SEXTO.

Applicationem beneficiorum Christi docuimus suprà fieri verbo, fide & Sacramentis, in q. bus efficax est Spiritus Sanctus. Verbo enim offertur Christus cum suis beneficiis. Fide recipitur, & possidetur. Sacramentis obsignatur. Sed de hac applicatione vide ea, quæ suprà annotauimus in 1. & 3. capitibus.

DE SEPTIMO.

Officia hominum, qui beneficiorum Christi fide sunt facti participes, vno Christianismi nomine intelligũtur. Vt enim participatione Christi Christiani appellationem adepti sumus: ita Christianismus, q. est imitatio Christi, & dignitatem, ad quam euecti sumus per Christum, & debita officia, ad quæ obligamur, includit. Dignitas maxima est. Nam qui in Christo est p fidem, adoptionis gloria, quòd sit Filius Dei, qui antea naturâ filius iræ fuit, gaudet, ad Ephes. 2. De hac dignitate, qua nulla maior esse poterit, loquitur Iohannes suprà cap. 1. v. 22. cùm ait: *Dedit potestatem filios Dei fieri ijs, qui credunt in nomen eius*, hoc est, hunc honorem cœlestem & dignitatem dedit, quòd filij Dei nascantur, q. credunt in nomen eius. Filij Dei effecti non solùm dilecti sumus in dilecto, ad Ephes. 1. 6. Verùm etiam vngimur oleo Spiritus in spirituales Reges, Sacerdotes & Prophetas. Ita enim ait Petrus, 1. Petri 2. 9. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in acquisitionem, vt virtutes annuncietis illius, qui ex tenebris vos vocauit in admirabilem suã lucem.* Primùm hìc Petrus vocat Christianos electum genus, hoc est, filios Dei, vt qui prę omnibus aliis hominibus sint eximij & in magno precio coram Patre suo Deo, cùm interim reliqui, id est, nō credentes, sint filij Diaboli, reprobi & damnati. Hæc eximia Christianorum dignitas meritò Christianis ad piè sancteq; transigēdam in hoc mundo vitam, stimulum addere debet, ne sua culpa hac tanta dignitate excidant.

Secundò vocat Petrus Christianos Reges, non quidem prophanos, sed sacros: Sunt enim in Christo victores peccati, mundi, Sathanæ, inferni. Hæc victoria ideò in fide posita à Iohanne dicitur, quia fides eum habet & posidet, qui est victor peccati, mundi, Sathanæ & inferni. Neq; tamē contingit hæc victoria sine ingenti lucta. Nam peccatum latens in mortali nostro corpore, nō desinit suis armis, hoc est, concupiscentiis prauis Spiritum oppugnare: Mundus nō desistet, nunc prosperis, nunc aduersis, nunc exemplis malis pios oppugnare. Diabolus perpetuò circuit tanq̃ Leo rugiens, vt Petrus loquitur, 1. Pet. 5. 8. quærens quem deuoret. Hinc est q. Paulus hortetur suos Ephesios 6. 10. vt confortētur in Domino, & in potētia virtutis eius. Et addit: *Induite armaturã Dei, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli.* Etsi autem acre certamen est: tamen de victoria certi sumus, donec in Christo manemus, in quo, & per quē absq; omni dubio victoriam obtinebimus. Ideò Paulus querelæ de hoc acerbissimo certamine subiungit, Rom. 7. 25. *Sed gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrũ.* Nam Christus in suo regno, hoc est, in fidelibus gratiâ, verbo, spiritu & præsentiâ est potentior, quàm vt portæ inferorũ aliquid aduersus ipsos, qui in eo per fidem sunt, valeant.

Tertiò Petrus vocat Christianos Sacerdotes, eosq; non vulgares, non typicos, sed regios, vt q in Christo ius accedendi Deum habeant, ad offerendas hostias spirituales Deo placentes in Christo IESV. Hostiæ autem spirituales, quas offerunt hi regij Sacerdotes, non sunt expiatoriæ (nam hostias expiatorias offerre, vnius est summi Sacerdotis IESV Christi) sed Eucharisticæ, videlicet omnis obedientia in actionibus & passionibus à piis præstita. Dicitur autē obedientia piorum sacrificium duas ob causas.

Prima est, propter comparationem ad veteris populi sacrificia. Vt enim illa mundabantur, segregabantur, applicabantur, sanctificabātur, atq; ita accepta erant: ita in nostra obedientia requiritur mundatio, segregatio, applicatio & sanctificatio, quo Deo accepta sit. Vt enim in veteri Lege non licebat offerre animal immundũ: ita obedientia, quam Christiani offerent, debet esse munda, id est, mandata à Deo, non prohibita, aut hypocritica, aut superstitiosa. Deinde vt agnus à reliquo grege segregabatur: ita obediētia nostra fide separanda est ab actionibus aliorum hominum. Sic Cornelius suam eleemosynam à Pharisæi & aliorum hypocritarum separauit. Tertiò, vt agnus offerendus applicabatur aræ: ita obedientia nostra Christo applicabitur, hoc est, nitetur ipsius merito. Quartò, vt agnus igni cremabatur, ita nostra obedientia Spiritu Sancto veluti accenditur & sursum tendit, atq; adeò fit Deo accepta p IESVM Christum. Hinc extruamus definitionem sacrificij Christianorum, videlicet, quòd sit omnis obedientia, hoc est, actio & passio diuinitùs imperata, separata à

in

prophanis mundi actionibus & pasſionibus fide, qua etiam tanquam ſale conditur, atq; Spiritu Sancto tanquam igni cœleſti accenditur, & ſanctificatur, atque adeò merito Chriſti Deo accepta fit in gloriam Dei per eundem IESVM Chriſtum.

Altera cauſa, cur obedientia piorum dicatur ſacrificium, eſt, vt ſciamus eam ſeriò à Deo requiri, vt ſciamus eam Deo gratã eſſe, vt ſciamus eam Deo acceptam eſſe, & mereri mercedem ꝑ IESVM Chriſtum. Sed de Sacerdotio & ſacrificiis piorum, vide quæ annotauimus in Pſal. 84.

Quartò Petrus vocat Chriſtianos gentē ſanctam & populum acquiſitionis. Gens ſancta, hoc eſt, ſegregata ab aliis prophanis cœtibus, & dicata Deo, eique in hoſtiam oblata, vt ipſum in vera ſanctitate colat. Populus acquiſitionis, hoc eſt, peculiaris, vt proprium Dei peculium, ſeu theſaurus.

Quintò finē huius eximiæ dignitatis adiungit Petrus, cùm ait: *Vt virtutes annuncietis illius, qui ex tenebris vos vocauit in admirabile ſuum regnum plenum lucis & conſolationis.* Habemus quanta ſit dignitas, & quænã officia Chriſtianorum, quorum admonemur in Baptiſmo noſtro, ꝑ quem Chriſtum induimus, & vngimur in ſanctos Dei filios, Reges ſacros, Sacerdotes ſpirituales, vt pædicemus virtutes Chriſti, id eſt, victoriam & beneficia.

Iam pauca de imitatione adiiciemus. Cùm itaque Chriſtianiſmus ſit imitatio Chriſti, omnium Chriſtianorum eſt Chriſtum imitari, atq; illum viuendi, agendi, patiendiq; regulam ſibi proponere. Chriſtus Matth. 5. 48. nobis Patris exemplum imitandum proponit: *Eſtote perfecti, ſicut Pater veſter, qui in cœlis eſt, perfectus eſt.* Chriſtus de ſe dicit Iohan. 13. 15. *Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, & vos faciatis.* Et Paulus ad Epheſ. 5. 1. *Eſtote imitatores mei tanquam filij dilecti.* Item 1 Cor. 11. 1. *Imitatores mei eſtote, ſicut ego Chriſti.* Et ad Rom. 4. 2. commendat nobis Apoſtolus exemplum Abrahæ, in cuius veſtigiis iubet nos inſiſtere credendo & obediendo.

Commēdatur ergo nobis triplex in Scripturis imitatio, videlicet Dei, Chriſti & Sanctorũ. Hæc imitatio, ſi genus reſpicis, vna eſt, quæ eſt referre imaginem Dei, ad quã creati ſumus. Ad hanc reuocat Dominus populum ſuum, Leuit. 20. 7. cùm ait: *Sanctificamini, & ſancti eſtote, quia ego ſum Dominus Deus veſter,* ſcilicet ſanctus. Et paulò infrà in eodem cap. v. 24. rationem præcepti ponit, cùm ait: *Ego Dominus Deus veſter, qui ſeparaui vos à cæteris populis.*

Hinc deſumpſit Nyſſenus ſuam definitionē, cùm Chriſtianiſmum definit eſſe imitationem diuinæ naturæ. Nã ſi hominis fabricatio ad imitationem Dei ſimilitudinis erat: Et Chriſtianiſmi profeſſio eſt, vt homo reducatur ad priſtinã & antiquam fœlicitatem, profectò Chriſtianiſmus erit imitatio diuinæ naturæ. Huc Paulus reſpexit, cùm ait ad Epheſ. 4. 22. *Deponite veterem hominem, qui corrumpitur ſecundùm deſideria erroris, & renouamini ſpiritu mentis veſtræ, & induite nouum hominem, qui ſecundùm Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate vera.* Hæc ergo generalis imitatio Dei Patris, Chriſti & Sanctorum in ſeparatione noſtri à prophanitate mundi per ſtudium ſanctitatis & iuſtitiæ poſita eſt.

Verùm ſi Chriſtum reſpicis, præter illam imitationem ſanctitatis & iuſtitiæ in genere, quæ nobis Patris exemplo commendatur: Imitatio Chriſti ſita eſt in pietate erga Deũ, in dilectione proximi, in vera humilitate, in fide vocationis, in patientia ſub cruce, quæ omnia veræ ſanctitatis & iuſtitiæ, quę nobis Patris exemplo commendatur, germani fructus ſunt. Quàm autem hæc Chriſti imitatio ſit neceſſaria, oſtendit Iohannes, 1. Iohan. 2. 6. cùm ait: *Qui dicit ſe in eo manere, debet quemadmodum ille ambulauit & ipſe ambulare.* Imitari autem Chriſtum vel in ædendis miraculis, vel in ſacrificio pro peccatorum expiatione ſacrificando nec poſſumus, nec debemus. Illud enim extra vires humanas poſitũ eſt. Hoc velle facere, grauiſsimum ſacrilegium eſt, quo Filius Dei ignominia afficitur, cuius ſacrilegij rei ſunt Papiſtæ, qui dicunt ſe ſacrificare pro viuis & mortuis. Sed illis omiſsis cum ſuo Antichriſto, dicamus de pręcepta & vera Chriſti imitatione, quæ, vt ex dictis patet, quintuplex eſt.

Prima imitatio Chriſti eſt pietatis erga Deũ. Pietatis nomine omnes affectus, virtutes & actiones, quæ requiruntur in prima tabula, complector. Vt ergo Chriſtus in ſua ſanctiſsima humanitate Deum piè coluit in vera fide, timore, inuocatione, gratiarum actione, prædicatione, confeſsione: ita & nos, modò imitatores Chriſti eſſe velimus, Deũ ex fide Chriſti piè colamus, in vera fiducia, ſancto timore, ardenti inuocatione, iugi gratiarum actione, perpetua prædicatione, & conſtanti confeſsione. Etſi autem ignorantia, peccati mole, infirmitate virium, variis vitioſis affectibus ſubindè pullulantibus, prauis exemplis in omnium hominum ordinibus, & inſidiis Diaboli, impedimur, quò minùs in hac vita perfectè præſtare poſsimus, quæ Chriſtus in ſua ſanctiſsima humanitate præſtitit: tamen hæc tenuis imitatio, quæ à nobis fieri poteſt, retinentibus fidem & bonam conſcientiam placet propter Chriſtum, in quo nos Pater charos habet. Eſt ergo inter Chriſti pietatem erga Deum Patrem, & noſtram, maximum diſcrimen. Nam Chriſti pietas perfecta fuit, noſtra imperfecta: Chriſti pietas per ſe & propter ſe placuit, noſtra autē per Chriſtum & propter Chriſtum placet: Chriſti pietas non potuit impediri vllis impedimentis vt noſtra.

Secunda imitatio Chriſti in dilectione proximi cernitur. Dilectionis nomine hìc complectere affectus, virtutes & actiones omnes, quas requirit ſecunda tabula. Hanc imitationē commendat nobis Dominus Iohan. 15. v. 12. cùm ait: *Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis alij alios, ſicut ego dilexi vos.* Qualis autem hæc dilectio ſit, docet Iohannes, 1. Iohan. 2. v. 10. Et Paulus in Epiſtola ad Romanos 5. v. 8. de magnitudine dilectionis Chriſti erga nos loquitur, cùm ait: *Cùm adhuc eſſemus*

ſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus eſt.

Porrò dilectio proximi, quam à nobis requirit imitatio Chriſti, complectitur quatuor: Affectum animi ſincerum: omnis generis beneficentiam: abſtinẽtiam ab omni iniuria: & capitis periculum ſubeundum pro ſalute proximi, ſi res ita poſtulauerit.

Tertia imitatio Chriſti ſita eſt in vera humilitate. Eſt autem humilitas Chriſtiana duplex: Vna cognitionis: altera affectionis. Prior à nobis ipſis diſcẽda eſt. Poſterior à Chriſto, qui ait, Matth.11.29. *Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde.* Hoc Chriſti exemplum Paulus commendat Philippenſibus 2.5. cùm ait: *Hoc ſentiatur in vobis, quod & in Chriſto IESV, qui cùm adhuc eſſet in forma Dei, non rapinam arbitratus eſt eſſe æqualem Deo, ſed inaniuit ſemetipſum, forma ſerui ſumpta humiliauit ſemetipſum vſque ad mortẽ crucis.* Hæc Chriſti tanta humiliatio homines arrogantes meritò humiliare deberet, qui cùm ipſi nihil ſint, ſuperbè tamen ſibi arrogãt honores, ac ſi aliis meliores eſſent, quod quidem rapinę genus eſt. Simus ergo memores dicti Chriſti, Matth.25.12. *Omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur.* Item Petri 5.5. *Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.*

Quarta imitatio eſt fidei vocationis. Vt enim Chriſtus munus ſibi impoſitũ ſumma cum fide obiit: ita quemlibet Chriſtianum ſic affectum eſſe decet, vt officium vocationis piè & fideliter exemplo Chriſti faciat. Etſi autem Chriſtus perfectiſsimè præſtitit ad quod à Patre miſſus erat, nec quiſquam poteſt eam induſtriam adhibere, vt laudem perfectionis in vocationis ſuæ munere mereatur: tamen laudanda eſt vel tenuis imitationis vmbra, modò prompta ſit voluntas, & conatus pius.

Miniſtri verbi cùm partem officij Chriſti ſuſtineant, & pro eo legatione fungantur, ſingularem adhibebunt operam, vt exemplum Chriſti in docendo, conſolando, monendo imitentur, ac prodeſt vt hæc Chriſti dicta ſibi ob oculos ponant.

Primum Iohan.20.21. *Sicut miſit me Pater.*

Secundum Luc.10.16. *Qui vos audit, me audit.*

Tertium Matth.5.11. *Beati eſtis, cùm vos fuerint perſecuti propter me.*

Primum dictum conſolabitur pios Euãgelij præcones contra contemptum mundi, qui Miniſtros verbi ad infimam ferè plebeculę fæcem reiiciunt, contra quorum peruerſum iudicium opponant vocationis ſuæ dignitatem, videlicet quòd ab ipſo Chriſto ſint vocati & miſsi.

Secundum dictum conſolabitur Miniſtros Euangelij contra Papiſtas, & alios purioris doctrinę contemptores, & corruptores, qui neſcio quos Patres obtrudunt, quos volunt nos audire, ſepulto Euãgelio Chriſti. Sed Chriſtus vult ſuos ita docere, vt ipſe per eos loqui videatur. Quod tum demũ fit, quando verbum traditum in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis proponũt, contemptis humanis ſomniis & traditionibus.

Tertium dictum conſolabitur eoſdẽ in perſecutionibus & cruce. Debẽt enim ſinceri Euangelij Miniſtri, non ad præſentẽ & ad breue tempus duraturam afflictionem, ſed ad pondus gloriæ futuræ reſpicere. Breuiter, Miniſtri verbi dent operam, vt ita Chriſtum in vocatione imitentur, vt cum Paulo poſsint verè dicere & in toto vocationis curſu, 2. Cor.1.12. *Hæc eſt gloriatio noſtra teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quòd in ſimplicitate & ſinceritate Dei conuerſati ſumus in mundo.* hoc eſt, quòd verbum Dei ſimpliciter, id eſt, ſine dolo, & ſincerè, id eſt, ſine admixtione peregrinæ doctrinę docuerim in mundo. *Et in extremo vitæ actu bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui. Quod ſupereſt, repoſita eſt mihi iuſtitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illo iuſtus iudex,* 2. Timoth.4.7.

Quinta imitatio Chriſti eſt crucis. Eſt autem duplex hæc imitatio. Vna laudabilis, ſuperſtitioſa altera. In laudabili crucis Chriſti imitatione, ſpectentur neceſsitas, vtilitas, dignitas, & modus.

Neceſsitas imitationis Chriſti in cruce exponitur Matthæi cap.10.verſ.38. *Qui non accipit crucem ſuam, & ſequitur me, non eſt me dignus.* Marci cap.9. verſ.34. *Quicunque vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me.* Lucæ cap.9. verſ.23. idem præceptum proponitur, niſi quòd additur, *Quotidiè.* Et Lucæ cap.14. verſ.27. *Qui non baiulat crucem meam, & venit poſt me, non poteſt eſſe meus diſcipulus.* Ratio huius rei eſt, quòd Sathan & mundus oderũt Chriſtum, atque ideò ipſius membra perſequuntur. At ſi quis recuſauerit crucem ob Chriſti nomen ferre, is nequaquá dignus eſt Chriſto diſcipulus.

Quiſquis ergo ſtatuit Chriſtum ſequi, eum magna animi fortitudine præditum eſſe oportet. Nam vt dies diem conſequitur: ita crux crucem in Eccleſia excipiet, donec hic mundus ſteterit. Atque hoc eſt quod Paulus ait, 2. Timoth. cap.3.verſ.12. *Omnes, qui volunt piè viuere in Chriſto, perſecutionem patientur.*

Sed vnde tanta animi fortitudo? Nam omnes naturâ exhorreſcimus ad mortis mentionem, & crucẽ fugimus? Donum gratiæ, & non naturæ robur hoc facit. Ita enim Paulus cruce preſſus audit, 2. Corinth.cap.12.verſ.9. *Sufficit tibi gratia mea: Siquidem potẽtia mea in infirmitate perficitur.* Et ad Philipp. cap.1.verſ.29. *Vobis datum eſt pro Chriſto, non ſolùm in eum credere, ſed etiam pro eo pati.* Hoc ergo donum gratię, quo poſsimus perſiſtere in die malo, ardentibus precibus à Deo Patre per Chriſtum petamus, vt venientem crucem inuicto animi robore ſuſtineamus.

Vtilitas imitationis Chriſti ſub cruce maxima eſt, & duplex ſtatui poteſt. Vna in hac vita percipitur, de qua Paulus in Epiſtola ad Romanos cap.6. verſ.6. *Hoc ſcientes, quòd vetus noſter homo crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati*, id eſt, vt vis peccati innata deprimatur, *& vltrà non ſeruiamus peccato.* 2.Corinth. cap. 4. verſ. 10. *Semper mortificationem IESV Chriſti in corpore noſtro circumferentes, vt & vita IESV manifeſtetur in corporibus noſtris.* Facit ergo crux, vt & peccatum in

nobis paulatim aboleatur, & vita noua in nobis instauretur. Altera vtilitas imitationis crucis Christi percipietur in futura vita, de qua Apostolus ad Rom. 8.17. *Si vnà cum illo patimur, simul etiam cum illo regnabimus.* 2. Tim. 2.11. *Si vnà morimur, etiam vnà viuemus.*

Dignitas imitationis Christi in cruce est, & conformitas nostri cum Christo, & gloria promissæ beatitudinis. De conformitate loquitur Paulus ad Rom. 8.30. *Quos præsciuit, eosdem etiam prædestinauit conformes fieri imagini Filij eius.* Et ad Gal. 6.17. *Stigmata Domini IESV in corpore meo gesto.* Hinc gloriatio Pauli Gal. 6.14. *Absit mihi gloriari, nisi in cruce Domini IESV Christi.* De gloria beatitudinis ipse Dominus Matth. 5.10. concionatur: *Beati qui persecutionẽ patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est Regnum cœlorum: Beati cùm maledixerint vobis & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersus vos mentientes, propter me.*

Modus imitationis Christi in cruce in hisce positus est: In fiducia viua, in obedientia spontanea, in patientia, in inuocatione, in gratiarum actione, & in spe gloriosæ liberationis.

Superstitiosa imitatio Christi in cruce, & hypocritica varia est, videlicet cùm sine vera fide & mandato Dei homines superstitiosi, & hypocritæ, sibiipsis vel crucem accersunt. Vt cũ Monachi & Moniales die sexto septimanæ, qui dicatus est passioni Dominicæ, se virgis flagellãt: Cũ superstitiosè signa crucis in vestibus circũferunt: Cùm Papa & Monachi pro corona spinea Christi, comam capitis circumcidunt: Cùm fune nodoso se cingunt Monachi: Cùm Sacrificuli in sua theatrica Missa gesticulationibus & certa vestium forma, passionis Domini historiam tanquam in fabula repræsentant, & impudenter iactant se offerre Christum pro viuis & mortuis, quo sacrilegio nullum vnquam fuit, vel esse potuit in mundo abominabilius. Plura quę huc pertinent, vide suprà cap. 1. vbi triplicẽ meditationẽ passionis Dominicæ exposuimus.

27 Et interim venerunt Discipuli, & mirabantur, quòd cum muliere loqueretur. Nemo tamen dixit, quid quæris, aut quid loqueris cum ea?

Discipuli qui abierant in ciuitatem ad emenda cibaria, redeunt ad fontem, vbi Dominus fatigatus ex itinere quiescit. Et cùm animaduertunt eum cum muliere loqui, admirantur, absque dubio, ꝙ mysteria sui regni reuelet Ethnicis. Putârunt enim Messiam ad Iudæos solos pertinere. At si vel maximè ad Ethnicos quoq; pertineret Messias, mirantur quòd non magis idoneum sexum elegerit, præsertim cùm fœmininus sexus sit minùs aptus ad mysteria Regni Christi percipienda. Nobis igitur hoc Christi exemplũ seruiet, vt sine discrimine & acceptione personarum, quamuis occasionem nacti, regnum Christi propagare studeamus. Deinde si Christus non est dedignatus vni fœminæ, eique infami propter adulterium, verbũ suum de salute consequenda annunciare, quid faciemus nos, qui tantùm Ministri sumus?

Hoc ergo Domini exemplum imitemur, præsertim cùm habeamus promissionem hanc dulcissimam, & consolationis plenissimam, Esaiæ 55.11. *Verbum meum non redibit ad me vacuum.* Quòd autẽ nemo Discipulorũ, & ne Petrus quidem, etsi audacior, interrrogauerit ipsum, reuerentię Discipulorum erga suum Magistrũ fuit, ex quo apparet, quo in loco habuerint Christũ ipsius Discipuli. Quorũ exemplum & nos imitemur, eosque quos videmus excellentibus donis, vocatione, laboribus excellere, reuereamur tanq̃ singularia organa Dei, ac pro iis Deo agamus gratias, ꝙ tales mittat, ad instaurationem regni filij sui. Quod qui nõ facit, Diogenis potiùs quàm Christi discipulus censendus est.

28 Reliquit ergo hydriam suã mulier, & abijt in ciuitatẽ, & dixit hominibus: Venite.

29 Videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcunq; feci. Num hic est Christus?

Indoles veræ fidei in exemplo proponitur. Nam vt hæc mulier nacta Christi salutarem notitiam, non cessat eandẽ prædicare aliis: ita quilibet pius nihil magis in votis habere debet, q̃ regnum Christi latissimè propagare, seruata tñ suæ conditionis & vocationis ratione. Vt enim fieri nequit, vt ignis non caleat: ita impossibile est veram fidem otiosam in pectore delitescere, sine fructu. Nos ergo & in hoc facto Samaritidẽ imitemur, & Christi gloriam ꝓ viribus ex fide propagemus. Deinde vt illa relicta hydria in signum maximi ardoris & festinationis, ad inuitandum plures ad agnitionem Christi, abiit statim significatum suis ciuibus quæcunq; à Christo audierat: ita nos, & præsertim qui vocati sumus ad ministeriũ Euangelij, omnibus curis & negotiis vitæ præteritis, Christi gloriam & regnum propagare studeamus. Hoc acre studium nobis commendat Dominus Lucę 9.62. cũ ait; *Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retrò, est aptus regno Dei,* hoc est, Quemadmodum agricola occupatus negotiis ab agricultura alienis non est aptus aratro, id est, agriculturę exercendæ: ita Minister Euangelij implicitus negotiis secularibus, vt vocant, non est aptus regno Dei administrando per doctrinam Euangelij. Vide 2. Tim. 2. versib. 1.2.3.4.5.6.

Quòd autem narrationẽ miraculi, videlicet ꝙ omnia sibi dixerit Dominus quæcunq; fecerat, proponit mulier, eò pertinet, vt Samaritas ad exeundum ad fontẽ, vbi Christus erat, & ad credendum Christo præparet. Miracula enim, sicuti suprà docuimus, fidei faciendæ seruiunt. Cùm subiungit mulier: *Num hic est Christus?* non est dubitantis, sed stupentis & admirantis, propter rei nouitatẽ. Nam cùm dicat Iesum sibi dixisse quæcunq; fecerat, se satis persuasam fuisse, quòd sit verus Messias, indicat, atque adeò Samaritas eodem argumento ad fidem inuitare conatur, quemadmodum & fecit.

30 Exierunt ergo è ciuitate, & veniebant ad eum.

In horum Samaritanorum exemplo duo habemus, quæ nos imitari profuerit. Vnum est, vt quemadmodum illi nō contemnunt verbum, propter personæ vilitatem, aut infamiam verbum annunciantis: ita nos verbum Dei, à quocunque tandem annuncietur, magni faciamus. Nam cùm prædicatur Euangeliū, non tam spectandum est, quis sit, & qualis qui doceat, quàm cuius sit verbum, quod docetur. Inde enim dignitas & autoritas verbi dependet. Hoc significat Dominus, Lucæ cap. 10. v. 16. cùm ait: *Qui vos audit, me audit.* A quocunque ergo audis Euangelium, statue te Christum ipsum audire. Hæc cogitatio maiorem reuerentiam meritò in auditoribus Euangelij excitare deberet. Alterum, quòd vt ipsi audita fama de Christo præsente, mox accurrunt, & ad ipsum veniunt: ita nos Ecclesiam, in qua loquitur Christus, audiamus. Nam Ministri Euangelij, qualescunque sint, legatione pro Christo, vt Paulus loquitur, funguntur, 1. Corinth. 5. 20.

PARS III.

31 Interea rogabant eum Discipuli, dicentes: Rabbi, comede.

32 Ipse autem dixit eis: Ego cibum habeo comedendum, quem vos nescitis.

33 Dicebant ergo Discipuli inter se: Num quis ei attulit quod ederet?

34 Dicit eis Iesus: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, & perficiam eius opus.

Hæc est disputatio Christi cū Discipulis suis de cibo corporis, & de cibo spiritus, seu animæ, seu obedientiæ erga Deum, quæ eò tendit, vt intelligamus, quanto cum desiderio salutē nostram sitierit. Nam cùm longo itinere fatigatus & fame pressus, nō expetit cibum corporalem, significat animū ipsius grauioribus cogitationibus intentum esse: & vt in nobis excitetur fiducia in ipsum, qui se totum nobis offert, & summa delectatione afficitur, cùm nos ad illum conuertimur.

Iam videamus analogiam inter cibum corporis, & cibū animę. Vt cibus corporis à fame fatigato homine desideratur, sumptus recreat, delectat, conseruat: ita cibus animæ est, quidquid magno desiderio ab anima expetitur, & acceptum recreat, delectat, conseruat: idem de potu sit iudicium. Quemadmodum ergo cibus externus ad corpus fame grauiter desatigatum se habet: Sic studium faciendi voluntatē Dei Patris ad animam Christi se habet. Ac si diceret Christus: Hoc meum summum desiderium est, hoc votum ardentissimum, vt animus meus expleatur & satietur executione volūtatis Patris mei. Ea enim re summa afficior voluptate, mirum in modum recreor, & veluti sustentor. Huiusmodi affectum conuenit habere omnes, qui vicem Christi in mundo gerunt, & eius nomine legatione funguntur. Huiusmodi affectum requirit Dominus in Petro, cùm ter illi dicit: *Petre, amas me?* & simul tradit ipsi curam suarum ouium.

Habemus pręterea quod hîc à Discipulis Domini discamus. Vt enim illi adferunt Domino corporalem cibum: ita nos Ministris Christi & membris eius quæremus necessaria vitæ, eosq́; nostris facultatibus subleuabimus. At q̄ nullo tanguntur affectu erga Ministros Christi, & nihil in eorum subleuationem conferunt, se alienos esse à Christi familia declarant. Non enim fieri potest, vt is, qui membrum Christi verè existit, reliqua membra eiusdē corporis negligat, cùm mutua sit affectio & συμπάθεια quædam omnium membrorum eiusdem corporis.

Porrò cùm addit Dominus: *Et perficiam opus eius*, definit quid sit voluntatem Patris facere, nempe opus ipsius, videlicet, ad quod misit Filium Pater, vt perficeret. Sed qualenam hoc opus est? Est opus redemptionis & saluationis hominum, cuius pars quædam est latè spargere semen Euangelij, & multos ad gratiæ cœlestis participationem inuitare. Quod autem hoc opus Patris nominat, eò pertinet, vt sciamus opus saluationis nostri esse totius Trinitatis. Pater enim saluat, Filius saluat, Spiritus Sanctus saluat, sed seruato cuiusque personæ actionis modo. Pater enim saluat, quomodo? mittendo Filium, & tradendo ipsum ex mera dilectione in mortem pro nobis. Filius saluat, quomodo? obediēdo Patri, satisfaciendo pro peccato, merito suæ mortis, iustificādo imputata nobis credentibus sua iustitia, & intercedendo pro nobis apud Patrem. Spiritus Sanctus saluat, quomodo? missus à Patre, & datus à Filio, regenerando & sanctificando.

35 Nonne vos dicitis: Adhuc quatuor menses sunt, & messis veniet? Ecce ego dico vobis, attollite oculos vestros, & videte regiones, quoniam albæ sunt iam ad messem.

Allegorica ratio est superioris sententiæ. Dixerat autem Dominus suum cibum esse facere voluntatem eius, qui misit se, & opus perficere. Iam comparatione messis terrestris & cœlestis, quanta sit opus festinatione, ostendit. Sumpsit autem Dominus occasionem ab anni tempore, nempe verno, cùm adhuc messis in herba esset, demetenda demum post quartū mensem, quasi diceret: Vos quatuor menses ad messem computatis, at ego vobis aliam messem albam & paratam ostendo. Est igitur allegoria præsens hoc explicanda modo: Quemadmodum maturâ messe terrestri opus est festinatione, vt fructus demetatur & congregetur in horreū, ne neglectus pereat: ita maturâ messe spirituali, id est, paratis hominum animis ad audiendum Euangelium, opus est festinatione, vt fructus demetatur per prædicationē Euangelij (est enim prædicatio Euangelij quasi messoria quædam falx)

& congregetur in vitam æternam, ne cessantibus messoribus fructus pereat. quasi diceret: Video promptissimũ esse istius mulieris animum ad recipiendum Euangelium, quemadmodum etiã in Samaritanis mox patebit. Proinde occasio non est negligenda. Summum ergo meum studium est annunciare ipsis Euangelium, quò ipsi vt fructus colligantur in vitam æternam.

Primùm hoc loco antithesis obseruetur inter hæc dicta: *Vos dicitis*, &, *Ego dico vobis*, qua significatur, quòd homines magis prospiciunt sibi de rebus spectantibus ad hanc vitam, quàm ad veram & beatam vitam, hoc est, quòd sint attentiores ad res terrenas, quã ad cœlestes, sicuti Christus alibi etiam testatur, cùm inquit: *Filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua*, Lucæ 16.8.

Deinde quòd regiones albæ ad messem, sint hominum animi parati ad audiendum Euangelium. Sunt autẽ hominum animi parati, quando sentiunt sua mala, quibus inuoluuntur, vt hæc mulier. Huic maturitati seruit prædicatio Legis, crux, signa iræ Dei, &c. Animi hominum ita parati demetantur ex agro mundi per prædicationem Euangelij, & congregẽtur per fidem in horreum Domini, id est, vitam æternam.

Tertiò quod messores sint verbi Ministri, qui si cessauerint, alienis negotiis impliciti, maturã messe, messem perdẽt, & ipsi cessationis suæ pœnas luent.

36 Et qui metit, mercedem accipit, & fructum congregat in vitam æternam.

Ne messores messis spiritualis, id est, Apostoli & Ministri Euangelij laboris difficultate, molestia & periculis absterreantur, duas rationes apponit, quarum vna est merces, qua labor eorum copiosè compensatur. Altera est fructus laboris dulcissimus, hoc est, homines conuersi per prędicationem Euangelij, qui congregantur in horreum Dei, quod est vita æterna. Hinc Ministri verbi admoneantur, vt in suo ministerio respiciant ad debitum officium, quod facere necessariò ipsis incumbit. Hinc Paulus 1. Corinth. 9.16. *Væ mihi, si non euangelizauero. Necessitas enim mihi incumbit:* ad mercedem splendidam repositam apud Deum. *Reposita est mihi*, ait Paulus 2. Timoth. 4.8. *corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in die illo, iustus index:* & ad fructum iucundissimum sui laboris, qui est salus hominũ, qui illorum ministerio conuertũtur ad Deum. Hinc Paulus 1. Timoth. 4.16. *Attende tibi ipsi & doctrinæ: persiste in illis. Hoc enim faciẽs, & te ipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.* Hæc tria opponant Ministri Euangelij omnibus difficultatibus, omnibus periculis & persecutionibus, & caueant, ne propter vlla impedimẽta segnescant in tam arduo & diuino officio, quo nullum aliud, vel augustius, vel dignius, vel magis necessarium esse potest. Cogitent præterea quàm grauia supplicia sibi immineant, si in tanto officio fuerint negligentiores. Nam si is qui in vilissima vocatione remissior est, quàm officij ratio postulat, dicitur fraudulenter facere opus Domini, quid dicemus de illis, qui in hoc diuino ministerio, in quo pro Christo legatione funguntur, cessauerint? Et si is, qui proximi effuderit sanguinẽ, reus est sanguinis proximi, & maledictus à Deo pronunciatur, vt qui imaginem Dei destruxerit, quid dicemus de illo, qui non corpus, quod alioqui mortale est & caducum, sed animam ad immortalitatem conditã occiderit, hoc est, sua negligentia separauerit à Deo, qui vera & vnica vita est credentium.

Vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

Tempus sationis à tẽpore messis distinguit, & seminatores à messoribus. Tempus sationis fuit tempus Legis vsq; ad Christum exhibitum. Ergo seminatores sunt Prophetę. Tempus messis est post Christum exhibitũ. Proinde messores sunt Apostoli, & eorum successores. Hæc collatio non negat multos conuersos & saluatos fuisse per prædicationẽ Prophetarum de semine promisso: sed solummodò inter obscuriorẽ & clariorem prædicationem Euangelij distinguit. Porrò cùm dicit, & eũ qui seminat, & eum qui metit, simul gauisuros, significat summum consensum inter Prophetas & Apostolos, & communem mercedem, similiter & fructum communem, atque adeò gaudium commune. Vnde sequitur, eos, qui in veteri Testamento fuêre obedientes Prophetis Dei, esse fructus congregatos in vitã æternam. Nam merito promissi seminis omnes qui ante Christum exhibitum crediderunt Prophetis, saluati sunt, perinde atq; nos, qui hodie in Christum exhibitum credimus.

37 In hoc enim est sermo verus, quòd alius est qui seminat, & alius qui metit.

38 Ego misi vos ad metendum, quod vos non laborastis. Alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.

Illustrandæ collationis (quam adduxit) gratiã, vulgo vsitatũ prouerbium in medium adducit, quasi diceret: Vulgo dici solet, *Alius seminat, alius metit.* Hoc quoque in Prophetis & in vobis verum est. Siquidem illi seminauerunt per prophetias de Christo: Vos metitis regnũ Dei, annunciantes Christum iam exhibitum. Illi laborauerunt primi, vos in ipsorum labores fructum percepturi introistis. Attamen habebitis illos socios gaudij percepti ex labore sationis & fructu messis. Hîc iterum obseruetur discrimen inter Doctores Legis, seu Prophetas, & Doctores Euangelij, videlicet Apostolos, & eorum successores. In finali fructu per omnia conueniunt, qui est perceptio æternæ beatitudinis in vita æterna.

PARS IV.

Quatuor sunt membra huius partis.

Primum,

Primum, Cõuersio Samaritanorum ad concionem mulieris.

Secundum, Gratitudo credentium Samaritanorum erga Christum.

Tertium, Accessio credentium per præsentiam & doctrinam Christi.

Quartum, Constantia fidei Samaritanorum.

DE PRIMO.

39 Ex ciuitate autem illa multi Samaritanorum in eum crediderunt propter sermonem mulieris testificantis: Dixit mihi omnia quæcunque feci.

Mulier Samaritana conuersa Christum prædicat, ad cuius prædicationem multi Samaritanorum conuertuntur & credunt in Christum. Absque dubio mulier hæc tria suis proposuit ciuibus. Primum, de aqua viua. Secundum, de vero cultu Dei. Tertium, de Messia, videlicet quod se Messiam promissum diceret. In horum omnium confirmationem adducit miraculum, videlicet quòd Christus reuelasset sibi omnia sua facta, tametsi ipsam antea non viderat. Hoc miraculo vt ipsa antea confirmata est: ita etiam Samaritani confirmantur. Nam audito illo diuino facto, crediderũt ipsum veracem esse, vt qui à Deo missus esset, & verba Dei promeret.

Hîc nos & Samaritidem & Samaritanos imitemur. Samaritidem quidem in propagando Euãgelio & regno Christi, ex viua in Christum fiducia. Samaritanos verò in recipiendo Euangelio, à quocunque tandem prædicetur. Hîc nõ personarum annunciantium Euangelium dignitas spectanda est, sed excellentia & maiestas doctrinæ cœlestis est cogitanda. Deinde, hic locus docet, quòd cessantibus iis qui tenent ordinariam cathedram, possint & debeant pij homines Christum annunciare, quantumuis humiles & abiecti fuerint coram mundo. Non hîc expectabunt superiorum mandata, nec terrebuntur eorum minis: sed constanter exemplo huius mulieris Christum prædicent, cuius fructum absque omni dubio colligent in vitam æternam dulcissimum.

DE SECVNDO.

40 Cùm ergo venissent ad eum Samaritani: Rogauerũt eum, vt apud se maneret, & mansit ibi duos dies.

Vide quæso quid sit vel minimum gustasse de verbo Dei. Sicharitæ audiunt fœminam ciuem suam (quam alioqui oderunt ob sceleratam vitam) annunciantem Christum. Verùm quia miraculum in medium adducit de reuelatione vitæ suæ anteactæ, fidem illi adhibẽt. Hæc perexigua fides ex cõcione mulieris concepta, excitat in illis maius desiderium salutaris doctrinæ. Quare ipsum Dominum accedunt discendi cupidi, eumq; rogant vt apud se maneat. Qua re non solùm ostendunt quàm fuerint discẽdi cupidi, verùm etiam suam erga Christum gratitudinem declarant.

Hîc ergo duo habemus in Samaritis quæ imitatione digna sunt. Vnum, vt magis magisque cupiamus proficere in schola Christi, vt nõ simus contenti primis elementis: sed tendamus ad pleniorem notitiam, donec vixerimus. Nunquam enim possunt fontes Israel exhauriri. Alterum, vt grati simus erga eos quorũ opera nos in salutaris doctrinæ cognitione proficimus.

Quod autem Christus sinit se exorari, & manet apud Sicharitas, testimonium est facilitatis Christi ad exaudiendum vota nostra. Peracto demum biduo Dominus quidem corpore à Samaritis discedit, sed spiritu & gratia eos non deserit: cuius præsentia sentitur in meditatione verbi & precatione. Studeamus proinde vt Christus apud nos maneat, vt discamus sentire & dicere cum Dauide Psalmo 34. 9. *Gustate & videte quàm suauis est Dominus: Beatus vir qui sperat in eo.*

DE TERTIO.

41 Et multò plures crediderunt propter sermonem ipsius.

Hæc accessio credentium propter præsentiam & doctrinam Christi non solùm docet verum esse quod Paulus dicit Rom. 10. 17. *Fides ex auditu, auditus per verbum Dei*: verùm etiam indicat grauitatem docentium, sanctimoniam vitæ, & docendi rationem, plurimum facere, & ad faciendam doctrinæ fidem, & ad flectendos auditorum animos, & ad imitationem, cùm contrà leuitas docentium, docendi imperitia, & vitæ prophanitas cursum fructumque verbi non parum impediunt.

Etsi autem par dignitas est verbi Dei, à quocunque tandem prædicetur: tamen non pares fructus ex verbo à quouis prædicato proueniunt. Neque tamen hîc hominis dignitati aliquid tribuimus, sed Deo soli omnem vendicamus gloriam, qui homines idoneos reddit ministerio Euangelij. Ita enim Paulus ait 2. Corinth. cap. 3. vers. 4. *Fiduciam huiusmodi habemus per Christum apud Deum, non quòd sufficientes simus à nobis ipsis cogitare aliquid tanquam à nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit Ministros noui Testamenti.* Non ergo omnes æquè idonei sunt ad tantum ministerium, sed alij dono Spiritus miraculosè & immediatè redduntur idonei, vt olim Prophetę, & deinde Apostoli à Deo immediatè missi: Alij præparatione longa, magno studio, morum grauitate, pietate, & vsu seu exercitatione efficiuntur idonei per eundem Christi Spiritum. Qui hoc modo facti sunt idonei, ab Apostolo Paulo 1. Timoth. 3. dicuntur διδακτικοί, id est, apti ad docendum, quales vult esse eos qui vocabuntur ad ministerium Euangelij, hoc est, requirit in ipsis liberalem doctrinam, exercitationem, morum bonitatem & prudentiam.

Hinc proinde admoneantur, & qui nunc sunt in ministerio, & qui aliquando ad ministerium vocabuntur, vt ita vitam & mores insti-

tuant: ita se dicendo & exercendo preparent, vt non solùm doctrinam habeant, verùm etiam vt grauitas quædam in toto eorum ministerio reluceat. Breuiter, vt vero timore Dei à suis auditoribus præditi esse videantur. Hæc enim coniuncta in Ministris Euangelij ad persuadendum plurimum valent. Deinde est & aliud discrimen inter hanc mulierem aliosque Ministros Euangelij, & Christum ipsum, videlicet quòd Christus sit & doctor & effector salutis, alij omnes sint tantùm salutis doctores & annunciatores.

DE QVARTO.

42 Et mulieri dicebant: iam non propter tuam narrationem credimus. Ipsi enim audiuimus, & scimus, quòd hic est verè saluator mundi Christus.

Hìc describitur, quomodo confirmata sit Samaritanorum fides, videlicet verbis Domini cùm ipsum præsentem & loquentem viderent & audirent Samaritæ. Etsi autem antea crediderunt Samaritæ propter narrationem fœminæ, non dignitate ipsius, sed miraculo vero, moti: tamen fides illa adhuc languidior erat & dubitationi vicinior, adeò vt postquam ipsum Christum audiuerunt, pro nulla ferè habita sit respectu eius fiduciæ, quam ex prædicatione Christi conceperunt per Spiritum Sanctum. Fuit ergo prior illa Samaritarum fides notitia quædam vacillans dubitatione mixta. Hæc autem concepta ex verbis Domini, scientia erat salutaris. Dicunt enim: *Scimus, quòd hic est verè saluator mundi Christus.* Qui scit, non dubitat, non vacillat, non opinatur, non diiudicat seu disputat, sed certo notitiæ & fiduciæ fundamento nititur, & statuit contradictorium esse impossibile. Vt enim scire, in Philosophia, est rem per causas, quas ratio iudicat, cognoscere: ita scire in Theologia est, verbo Dei, testimoniis verbo additis, & Spiritu Sancto persuasum esse de veritate Dei, vt statuat fides quidquid cum hac veritate pugnat, esse mendacium, & imposturam Diaboli & organorum eius. Cùm ergo Samaritæ dicunt: *Scimus*, fatentur se verbis Christi, testimoniis verbo additis & Spiritu Sancto ita conuictos esse, vt statuant indubitatò, Iesum, qui secum loquitur, esse verè, id est, non typicè, non falsò, non fictè, non nomine aut opinione, sed re ipsa & certò Messiam seu Christum, qui sit mundi saluator.

Ex hac pericopa tria colligamus:

Primum, quòd fides vera sit firmissima notitia, id est, scientia cum fiducia salutis per Christum consequendæ coniuncta.

Secundum, quòd Samaritani definiant Messiam seu Christum esse Saluatorem mundi, hoc est, non Iudæorum tantùm, sed omnium etiam qui in ipsum crediderint.

Diligenter hoc loco obseruetur vtrumque, videlicet quòd Messias sit saluator, & mundi saluator. Si saluator est mundi, mundus profectò sine ipso damnatus & perditus fuit. Si mundi saluator, nemo certè in mundo est, ad quem huius saluatoris gratia se non extendat. Sed quia hęc gratia pēdet ex notitia & fiducia Christi, suapte culpa pereunt, qui Euangelium audire & in Christum credere recusant.

Tertium, est cōfessionis exemplum. Vt enim hi Samaritæ Christum, in quem crediderunt, confessi sunt: ita nos eorum exemplum imitari necesse est, idque ob multas causas, videlicet, vt Deus nostra confessione honoretur, veritas defendatur, proximus ædificetur, infidelis confundatur. Breuiter, vt Christi regnum augeatur, & Diaboli regnum minuatur, ac paulatim aboleatur.

PARS V.

In hac quinta parte narratur historia Christi proficiscentis à Samaria in Galilæam, & exponitur, quomodo à Galilæis sit acceptus propter miracula, quę viderunt ab ipso fieri Ierosolymis in festo Paschatos.

Huius partis duo sunt membra.

Primum, profectio in Galilæam, relicta Samaria.

Secundum, receptio Christi à Galilæis propter miracula, quæ ædiderat Ierosolymis.

DE PRIMO.

43 Post duos dies exiit inde, & abijt in Galilæam.

Hæc Christi profectio testimonium est ardētissimi studij in Christo ad perficiendum opus, ad quod missus erat. Quod acre studium antea significauit, & cibo obedientiæ, & metaphora albicantis messis. Vt autem hoc studium Christi, affectum eius erga nos declarat: ita fidem, obedientiam & gratitudinem à nobis requirit.

44 Ipse enim testatus est, quòd Propheta in patria sua honorem non habeat.

Non est dubium hìc interrumpi historiam. Nam cùm à Samaria proficisceretur, audiretque, quemadmodum alij Euangelistæ narrant, Baptistam in carcerem ab Herode coniectum, secessit, & venit Nazareth, vbi erat nutritus. Verùm cùm illic doceret in Synagoga, adeò vt mirarentur auditores eius ac dicerent: vnde huic sapientia hæc? nonne hic est fabri filius? nonne mater eius dicitur Maria, & fratres eius Iacobus, & Ioseph, & Simon, & Iudas, & sorores eius omnes hìc apud nos sunt, vnde ergo huic omnia ista? & scandalizabantur in eo, ac tandem eiecerunt eum extra ciuitatem, volentes eum præcipitare de monte. Sed ipse transiens per medium illorum, venit in Galilęam, & testatus est, quòd Propheta honorem non habeat in patria sua. Sordescunt enim domestica, exotica & peregrina sunt in admiratione & habentur in pretio. Hoc iudicium non est sapientum

tum, qui norunt mundum communem esse patriam, non est piorum, qui sciunt omnes Deum timentes, siue sunt domestici, siue peregrini, eiusdem ciuitatis Dei, hoc est, Ecclesiæ, ciues esse: non est denique eorum, qui discrimina hominum non ex loco, aut cognatione, sed ex virtutibus præclarè gestis, & meritis erga humanum genus petunt, sed stultæ, prophanæ, imperitæ & improbæ multitudinis, quæ sensu & affectu, non autem ratione & virtute ducitur. Nos ergo qui de Deo Patre gloriamur, habeamus in honore, quos ipse agnoscit filios, & agnoscamus dona Dei in quibusuis hominibus, hoc vnum spectantes, nihil esse laudabilius, quàm esse ciuem patriæ laudatissimæ Ecclesiæ Christi, quę non locis certis est alligata, sed latè sparsa per terram, quam totam Dominus sibi vendicat, vt Dauid canit: *Domini est terra & plenitudo eius.* Vt hic locus monet ingratis non esse annunciandum Euangelium: ita consolatur eos, qui, cùm in patria sua, quę laude sunt digna, faciunt, contemnuntur tamen à suis præsertim æmulis, qui sibi detractum putant, quidquid honoris alijs exhibetur.

DE SECVNDO.

45 Cùm ergo venisset in Galilæam, receperunt ipsum Galilæi, cùm omnia vidissent quæ fecerat Ierosolymis in die festo. Nam & ipsi venerant ad diem festum.

46 Venit igitur Iesus rursus in Cana Galilææ, vbi fecit aquam vinum.

Expulsus à Nazareth Dominus excipitur à Galilæis, & habitat in ciuitate Galilææ Capernaum, vt alij Euangelistæ narrāt. Ratio cur Galilæi Christum receperint, additur, videlicet, quòd viderint miracula ab eo facta Ierosolymis in die festo, nēpe Paschatos proximi à Baptismo Christi. Neque tamen existimandum est, quòd Galilæi recipientes Christum fuerint omnes eodem animo affecti. Quidā enim nouitate rei afficiebantur, & delectabantur inspectione miraculorum sine fide in Christum, quemadmodum de Herode legimus, qui gauisus est Christo viso. Sperabat enim ipsum aliquod corā se miraculū æditurum. Rursus alij miraculis ducebantur in admirationem personæ ædentis miracula, & in doctrinę certitudinem, quam Dominus proponebat, & cōfirmabat miraculis. Vnde fides in iis concepta est, qua & iustificati & saluati sunt. Atque hic proprius miraculorū Christi finis fuit. Verùm Pharisæi multum à Galilæis differebāt, qui ex miraculis Christi maius odium aduersus ipsum conceperunt, & opera diuina Dæmoniis attribuebant.

PARS VI.

Hæc sexta pars capitis huius continet historiam sanati filij Reguli cuiusdam, quæ sanatio vt erat testimonium diuinæ potentiæ Christi, atque eiusdem cœlestis doctrinę: ita symbolum fuit sanationis animarum eorum, qui ad ipsum fide conuertuntur.

A Iam huius historiæ circumstantias, quæ sunt sex præcipuæ, videamus.

Harum prima est occasio miraculi.

Secunda, increpatio Reguli atque eorum qui cum ipso erant.

Tertia, instātia Reguli petētis sanationē filij.

Quarta, exauditio petitionis Reguli atque sanatio filij eiusdem.

Quinta, fides Reguli ex verbis Domini concepta & euentu rei confirmata.

B Sexta, fructus fidei Reguli in domesticis suis.

DE PRIMA.

Erat quidam Regulus in Capernaum, cuius filius ægrotabat.

47 Hic cùm audisset, quòd Iesus aduenisset à Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & rogabat eum, vt descenderet ac sanaret ipsius filium. Siquidem is agebat animam.

C Hæc prima est circumstantia pręsentis historiæ, videlicet occasio miraculi. In hac occasione quinque sunt perpendenda, videlicet quisnam fuerit qui Dominnm rogat, cuius causa, vnde impulsus, quid petierit, quæ fuerit necessitas.

Quis ergo fuit? βασιλικός τις, hoc est, Regius aliquis, seu aulicus clarus de aula Herodis. Verisimile est ipsum Senatorem fuisse Regium, grauem & pręstantem virum, maritum honestum. Poterit etiam fieri, quod fuerit Toparcha ciui- D tatis Capernaum ab Herode illic constitutus, vt obseruaret ne quid à ciuibus tentaretur contra Romanum imperium. Hinc primùm colligendum est, Dominum non esse acceptorem personarum, sed omnem qui timet Deum, acceptum esse illi. Audiuimus suprà, quomodo piscatores idiotas, sapientem Nicodemum, adulteram Samaritidem, & ciues Sycharitas receperit Dominus, eodem modo hîc splendidum diuitem, & principem virum recepit: ex quo sequitur, quòd E nulla hominum conditio aut vocationum differentia excludat quemquam à Christi regno, modò Christū audiat, & in ipsum viua fide recumbat. Nam cùm sit saluator mundi, vt ex verbis Domini didicerunt Samaritæ, fieri non potest, vt se ipsum negent, & aliquem gratia, quam omnibus offert, excludat. *Venit* enim, vt ipse de se testatur, Matth. 18. 11. *saluare quod perierat. Venit vocare peccatores ad pœnitentiam.* Matth. 9. 13. *Venit in mundum peccatores saluos facere.* 1. Tim. 1. 15. idque F per agnitionem & fiduciam sui. Valeant ergo Stoici, qui negant gratiam vniuersalem, qui fingunt Parcarum tabulas cum Zenonis familia, qui contradictorias voluntates in Deo mētiuntur. Nos igitur adoremus potentiam, iustitiam, misericordiam & sapientiā Dei, quòd non vult mortē peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. Ezech. 18. 32. Neq; hoc pretereundū est, quòd hic Regulus siue aulicus fuerit stipēdiarius & miles, ar- misRomanū imperiū defendēs, quę res Christo G nō displicuit, vt neq; ipsius præcursori Iohanni, qui militibus agentibus pœnitentiam non pręcepit vt militiam desererent, sed vt nemineṁ

concuterent neque calumniarentur, & vt essent suis stipendiis contenti. Ita potest aliquis & aulicus esse & pius, qualis & Cornelius, de quo in Actis Apostolorum legimus, fuit. Christi enim regnum non tollit discrimina ordinum & statuum hominum in mundo. Siquidem est spirituale: *Regnum meum*, ait Dominus Iohan. 18.36. *non est de hoc mundo.* Tametsi autem discernit inter ministros Euangelij & gubernatores politiarum: tamen neminem excludit è suo regno, qui ad se vera fide confugerit, nec iubet ipsum, vt vocationem mutet religionis causa. In quauis igitur vocatione, faciente ad honestam & piam conseruationem illorum statuum, quos Deus in mundo ordinauit, placet qui credit, & ex fide piè officium facit in gloriam Dei.

Sed cuius rei causa accedit Dominum hic aulicus? filius eius ægrotabat. Dum hic aulicus bene cum sua familia valet, Christum medicum non accedit. Nam qui benè valent, medicos par ui faciunt. Verùm cùm iam sentit se destitui humana ope, cùm videt filium, quem tenerrimè dilexit, ægrotare, accurrit ad medicum, quem statuit iuuare posse. *In angustia*, ait Esaias 26.16. *Requisierunt te.* Et Dauid Psal. 119.71. *Bonum est mihi quòd humiliasti me*, videlicet afflictione & cruce. Agnitio ergo morbi cùm animi tùm corporis ad Christum vrget.

Morbus animi duplex est, videlicet sensus reatus iustæq; nostræ damnationis ob peccatum. Hic sensus ex prædicatione Legis, ex damnatoria Legis sententia, & ex signis iræ Dei concipitur, & confirmatur testimonio propriæ conscientiæ: & dolor propter ea quæ nobis contigêre aduersa, vel in amicis, vel in fama, vel in bonis externis. Hic dolor, qui est alter animi morbus, nos commonefacit de causa vnde prouenit, quæ est in nobis ipsis, videlicet peccatum ipsum. Ita hic aulicus ex morbo filij cōcepit dolorem, vnde venit in cognitionem sui.

Morbus corporis est, cùm nos ipsi in aduersam incidimus valetudinem, vt mulier laborans profluuio sanguinis, socrus Petri febricitans, cœcus à natiuitate, leprosi illi decem, Iob & alij, qui quauis corporis aduersitate affliguntur. Huiusmodi morbi verus vsus est, vt homo inde ratiocinetur, morbum animi, videlicet peccatum, quod est vna causa efficax omnium calamitatum, & mortis in toto genere humano. Nam iustitia Dei peccati pœnam postulat, quam misericordia in resipiscentibus mitigat. Nam ideo permittit nos Dominus in varias calamitates incidere, vt agnita causa confugiamus in vera pœnitentia ad misericordiam. Sunt ergo in omni cruce, siue animi siue corporis, cogitanda, iudicium & misericordia Dei. Iudicium quidem, quo iustè peccatores punit. Misericordia verò, quia resipiscentibus ex paterna bonitate succurrit. Breuiter, ita se res habet cum Deo, vt cum patre terreno, qui errantes liberos flagris in viam reducit, vt & ferociam & contumaciam eorum pœnis coherceat, & eos meliores disciplina efficiat. Plura de cruce aliàs.

Sed quî fit, quòd nunc potissimum Dominum accedat hic aulicus? *Cùm audisset*, ait Euangelista, *quòd Iesus aduenisset à Iudæa in Galilæam.* Ita enim apud se cogitabat aulicus ille: Iesus clarus est miraculis, multos sanitati restituit, leprosos curat, atque alias infirmitates tollit, hunc si præsentem haberem, fortè meum quoque filium sanaret. Hic aulicus hæret in magno errore, dum potiùs pedibus quàm affectibus ad Christum accedendum esse putet, dum faciliùs præsentem corpore quàm maiestate existimet illum iuuare posse, dum non verbo tantùm, vt ille qui aiebat: *Dic tantùm verbum, & sanabitur puer meus.* sed præsenti attactu opus esse ad sanandum iudicet.

Quid ergo petit? *Rogabat*, inquit Euangelista, *vt descenderet*, id est, veniret. Loquitur enim pro ratione situs loci, in quo Dominum inuenit, & eius loci ad quem ipsum vocabat.) *Et sanaret ipsius filium.* Hæc aulici fides ab vna parte robusta fuisse videtur, ab altera nimis infirma & imbecillis. Nam quòd crediderit Iesum potuisse filium suum sanare, cùm alij interea haud dubiè desperassent, fidei fuit minimè contemnendæ. Verùm quòd requirebat, vt corpore descenderet, & imbecillitatis & magni erroris euidens argumentum fuit. Nam vera fides Christo & omnipotentiam & omnipræsentiam tribuit, qua vbique locorum æquè efficax esse poterit. Nam si hoc non posset, saluator nequaquam esset, sed nec illud, nec hoc posset, nisi verus & æternus Deus esset. Necessitas subiungitur: *Incipiebat enim eius filius mori, vt qui in agone mortis fuerit.* Hic plus tribuit Christo Regulus, quàm aliis Medicis. Nullus enim Medicus arte medica hominem in agone constitutum sanare potest. Nam naturâ prorsus morbo prostratâ, omnis medicina ociosa est & inefficax. Verùm in hoc defecit aulicus, quòd non putarit Christum mortuum posse excitare; id quod impius Plinius etiam Deo impossibile esse nugatus est. Est autem hic figura Synecdoche obseruanda, qua tribuitur subiecto toti, quod est partis, eiusque inferioris ac brutæ. Nam anima quæ est potior pars hominis, vt quæ immortalis ad imaginem Dei sit creata, mori, id est, extingui, non potest. Cùm ergo homo moritur, corpus extinguitur discedente anima à corpore, & hæc dicitur in Apocalypsi mors prima. Animæ autem mors non eius interitus est, sed separatio ipsius à Deo autore vitæ, & coniunctio eiusdem cum principe tenebrarum autore mortis & miseriæ sempiternæ. Et hæc mors dicitur secunda.

DE SECVNDA.

Dixit ergo Iesus ad eum:

48 Nisi signa & prodigia videritis, non creditis.

In hac secunda circumstātia præsentis historiæ duo obseruanda sunt, videlicet increpatio huius aulici & vsus miraculorum Christi.

Cùm

Cùm Dominus hunc aulicum autoritate, nobilitate, & potentia in aula Herodis valentem, increpat, ſuo nos docet exemplo, vt quæ officij noſtri ratio poſtulat, faciamus cordatè, nullius potentiam aut autoritatem pertimeſcentes, vtque non adulemur nobilibus aut quibuſuis aliis, & dicamus placentia noſtræ tranquillitatis & ſecuritatis gratia. Hîc enim obſequium, quod amicos conciliare ſolet, nullum habebit locum, niſi quatenus cum veritate ſtare poſsit. Hìc ſtolones amicitiæ, hoc eſt, aſſentationes, præſtigiæ & fraudes adulatorum, amputandi ſunt, quò puriores amicitiæ partes conſeruentur, quæ ſunt candidè monere amicos, vera dicere, errantes in viam reuocare, ſalutem amicorum quærere. Nam qui obſequium veritati præferunt, præſertim in ſanctiſsimo verbi miniſterio, ſeipſos, ſuam vitam & fortunas quàm Chriſtum, ipſius gloriam & ſalutem hominum pluris faciunt, qua in re turpiſsimè ſe ſubiiciunt affectibus hominum, fraudulenter officio credunt, & nefariè occaſionem ſua adulatione potentibus præbent, vt in ſuis peccatis perſeuerent, ac exemplo multos ad audaciùs peccandum inuitent. Vnde fit, vt malum tandem per omnes ſtatus & ordines hominum ſerpat ac plurimos inficiat in ipſorum certiſsimum interitum. Vt ergo piorum aulicorum eſt, qui potentia & autoritate valent, hunc regulum imitari in patienter ferendo iuſtam increpationem, in qua re etiam exemplum Dauidis illuſtrius habent, vt eſt in Pſalmo 141. verſ. 5. *Percutiet me iuſtus in miſericordia, & increpabit me, & erit mihi oleum pretioſum.* Huc & illud Salomonis dictum Prouerb. 27. verſ. 5. *Melior eſt increpatio manifeſta quàm amor abſconditus, & meliora ſunt vulnera diligentis quàm fraudulenta oſcula odientis:* ita Miniſtrorum verbi fuerit Chriſtum hìc imitari, & fideliter officium facere, citra omnem perſonarum reſpectum. Primùm ergo ſibi proponant hanc regulam, quæ eſt in Pſalmo trigeſimoſeptimo, verſ. tertio. *Spera in Domino & fac bonum, habita terram & paſce veritatem.* Et Syracides capite 11. verſ. 21. *Fac in tuo ſtes ordine, in eóque aſsiduò verſeris, atque in tuo officio muneréque conſeneſcas. Ne mireris opera hominis ſcelerati, confide Domino, atque in labore tuo perſeuera.* Deinde proponant ſibi Miniſtri Euangelij exempla Chriſti, Prophetarum, Iohannis Baptiſtæ, Apoſtolorum, Ambroſij, Athanaſij, Chryſoſtomi, & aliorum ſanctorum, qui conſtanter officia fecerunt, nullos nec propter potentiam nec propter autoritatem formidantes. Tertiò, dent ipſi operam, vt ipſi præluceant aliis, ne quis illis iure obiiciat: *Medice cura te ipſum,* neque quicquam eſt turpius quàm cùm ipſa culpa redarguit doctorem. Quartò ſapienter, fortiter & prudenter officium faciant, gloriam Dei, & ſalutem hominum, qui ſe audiunt, ſpectantes. Sunt enim officium & finis ſemper coniungenda, vt finis veluti calcar quoddam ſit præſtandi officij. Nam vt officium eſt, quod quis facere debet pro ſuæ vocationis ratione; ita finis eſt, propter quod quis officium facere debeat. Quintò, cogitent Miniſtri Euangelij, quàm dulcis ſit nutrix animæ conſcientia rectè præſtiti officij: iuxta illud Pauli, 2. Corint. cap. 1. 12. *Hæc eſt gloriatio noſtra, teſtimonium conſcientiæ noſtræ, videlicet quòd bona conſcientia faciam quæ requirit Apoſtolatus meus.* Sextò, intueantur præmium ſibi diuinitus propoſitum; de quo Paulus in hunc modum, 2. Timoth. 4. 7. *Honeſtum certamen decertaui, curſum conſummaui, fidem* (ſcilicet officij rectè præſtiti) *ſeruaui. Quod reliquum eſt, repoſita eſt mihi iuſtitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illo iuſtus iudex.* Septimò cogitent de pœnis impendentibus iis, qui fraudulenter officiuum ſuum fecerint. Si miniſtri verbi hæc cogitarent, & perpetuò in conſpectu haberent, non proponerent ſibi imitandos coquos aulicos, qui ſuauia curant, vtilia negligunt, palato ſolummodò ſuorum dominorum ſeruientes, ſed potiùs ſapientes & bonos Medicos, qui quidquid ad ſanitatem cōducit, etiamſi ægroto ingratum fuerit, magno conquirunt & apparant ſtudio.

Deinde obſeruandum eſt, quòd tametſi Dominus increpet hunc aulicum propter imbecillitatem fidei, non tamen ipſum abiiciat. Nam vt humanæ fragilitatis eſt conſcius Dominus: ita nouit ſe in mundum veniſſe infirmorum cauſa, vt ipſorum medeatur infirmitati. *Non habemus,* ait autor Epiſtolæ ad Heb. 4. 15. *Pontificem, qui non poſsit affici ſenſu infirmitatum noſtrarum, ſed tētatum per omnia.* Vt ergo hic aulicus petens, etſi eſt infirmus valde, non reiicitur: ita nos ſtatuamus de nobis, quòd tametſi ſæpè hæſitationes triſtes in nobis ſuboriantur: tamen non abiiciamur, modò prorſus non deficimus, ſed retinemus fidei initium & ſcintillam. Marci 9. 24. pater dæmoniaci intercedēs pro filio cùm interrogatur, num poſsit credere, reſpōdet: *Credo Domine, ſuccurre infirmitati meæ.* Et ſæpe obiurgantur diſcipuli Domini tāquam ὀλιγόπιστοι, id eſt, modicæ fidei ſeu parum fideles. Mat. 6. 30. *Deus veſtit herbam agri, multò magis vos parum fideles.* Matth. 8. 26. *Quid timidi eſtis parum fideles?* Mat. 14. 31. Petro ait: *Quare dubitaſti parum fidelis?* Matth. 16. 8. Diſcipulis omnibus ait: *Quid cogitatis inter vos parū fideles?* Hinc eſt quod Paulus ad Rom. 14. 3. de infirmo dicat: *Deus eum recepit:* Ita etiam hoc loco, etſi in hoc regulo infirmitas fidei taxatur hiſce verbis: *Niſi ſigna videritis, non creditis:* tamen recipitur & exauditur. Verùm in hac infirmitate non manſit, ſed ſuperata eſt tandem hæc infirmitas miraculo, & concepta eſt firma fiducia atque adeò πληροφορία quædam & ὑπόστασις. Atque ita in omnibus ſanctis initia ſunt infirmiora, quæ exercitiis paulatim creſcunt.

Verùm obiicitur, in omnibus hominibus etiam ſanctiſsimis eſſe aliquam dubitationem, quæ videtur non poſſe ſtare cum firmo aſſenſu, qualis fidei eſſe debet, quæ ideo ſcientia ſæpe in Scripturis dicitur. Sed ad hanc obiectionem ita reſpondeo, & clarè affirmo, vtrumque verum eſſe, videlicet in ſanctis eſſe dubitatio-

nem & firmum assensum, sed secundùm diuersa principia. Nam si spiritum respicis, fides est salutaris scientia, firmissimusque diuinarum promissionum assensus, expetitio & fiducia, nihil ambigens de verbo & promissionibus Dei. At si carnem respicis, subinde oriuntur dubitationes, contra quas pugnat Spiritus fidei. Hanc pugnam in Abrahamo fuisse ostendit Paulus ad Rom. 4.18. hisce verbis: *Qui contra spem sub spe credidit.* Item vers. 20. *Aduersus promissiones Dei non disputauit infidelitate, dedit enim gloriam Deo.* His verbis Apostolus ostendit, in Abrahamo fuisse carnem differentem contra promissionem diuinam, sed Spiritum fidei superiorem euasisse in hac lucta. Ad eundem modum in omnibus hominibus etiam sanctissimis sentitur hęc pugna. Nunquam enim, dum in hoc mortali commorabimur corpore, induciæ erunt inter spiritum & carnem. Firmum tamen manet quod suprà à nobis dictum est, fidem veram esse firmissimam salutis scientiam, cum viua fiducia coniunctam.

Vt autem signorum vsus conspiciatur apertiùs, tria spectanda sunt in signis, videlicet occasio, causa & finis.

Occasio, vt ex hoc loco & multis aliis colligere licet, est duplex, videlicet hominum incredulitas, & miseria eorum hominum, in quibus miracula fiebant. De priori hæc sunt inter cætera testimonia, Matth. 12.38. *Magister, volumus à te signum videre.* quibus Dominus respondens ait: *Generatio mala & adultera signum quærit.* Et 1. Cor. 1.21. *Iudæi signum quærunt.* Est autem signum quęrere dubitare de verbo & velle certificari alio modo quàm per verbum. Si ergo verbo Dei sine signis homines crederent, signorum nullus, quantum ad certitudinem doctrinæ attinet, vsus esset. Agnoscenda est igitur hìc nostra infirmitas & detestanda contumacia secuta lapsum primorum parentum, quòd non Deo sine testimoniis credamus. Atque omnium maximè illorum cœcitas est deploranda, qui nec verbis, nec signis credunt. Sed vt verbis, ita & signis alij erudiuntur in salutem, vt Nicodemus, Samaritis: alij indurantur in damnationem, vt Pharao, Pharisęi, Iudas & multi alij, quorum dãnatio multò erit grauior quàm prophanarum gentium, quæ tantam occasionem salutis non habuerunt. Nos igitur verbo Dei edocti & signis variis cõfirmati, ante omnia maximum illud signum Ionæ Prophetæ non dico ante oculos ponamus, sed in cordibus nostris habeamus. Nullum enim aliud eo efficacius est ad salutem. Est enim signum Ionæ Prophetæ, mors & resurrectio Christi, quæ mortem carnis & vitam spiritus in credentibus operatur.

De posteriore miraculorum occasione, videlicet miseria hominum, in quibus miracula fiebant, multa occurrunt exempla, vt Leprosi & Centurionis, Marci 8. Paralytici, filiæ Archisynagogi, fœminæ patientis fluxũ sanguinis, duorum cœcorum, & muti cuiusdam, Matth. 9. Hominis habentis manum aridam, & dæmoniaci cuiusdam, Matth. 12. filiæ Cananeæ à Dæmonio vexatæ, Matth. 15. Languidi ad piscinam sanati, Iohan. 5. Cœci nati, Iohan. 9. Lazari excitati, Iohan. 11. Sed quid multis? Euãgelica historia clarissimè & apertissimè docet, Christum miseria hominum motum fuisse ad edenda miracula, vt sanatione corporum doceret se quoque animarum esse medicum.

Porro hìc quæstio se offert necessariò excutienda. Nam Christus hìc increpat eos qui non credunt nisi signa viderint, quare sequitur eos laudari, qui fidem habent verbis Christi, & nihil quicquam pręter verbum requirunt, quo solo contenti sunt. Videntur ergo culpandi vt increduli, qui vel signa petũt, vel oblata suscipiũt, vel vllis signis confirmandę fidei causa vtuntur. Primùm, respondeo iis qui signa petunt, & dico eos grauiter peccare, quia & Dominum tentãt, & ipsius verbum in dubium vocant, præsertim si proprio arbitrio signa petunt. Neque Gedeonis factum, qui vocationem suam aliquo signo confirmari voluit, nostræ sententiæ aduersatur. Nam is singulari impulsu Spiritus signum petiit, non tam propter suam fidem confirmandam, quàm propter vocationem suam approbandam aliis.

Secundò, quantum ad eos attinet, qui oblata signa non suscipiunt, dico quòd vehemẽter peccẽt, & sunt ingrati Deo, qui signa oblata & proposita non recipiunt. Vt Achas, Esa. 7. cùm recusaret signũ diuinitus sibi per Prophetam oblatum. Longè ergo aliud est ex incredulitate signum petere, quàm signum diuinitus propositum amplecti. Nam qui signum propositum nõ suscipit, Deum contemnit autorem signi, & fit abominabilis coram ipso.

Tertiò, qui hodie confirmãdæ fidei causa ordinariis signis vtuntur, videlicet Baptismo & Cœna Domini, sanctè faciunt. Nam quę Dominus coniungi voluit, ea coniungere pietas suadet, neque est in potestate hominis ea disiungere. Summa ergo contumacia & ingratitudo phanaticorum quorundam est, qui Baptismum & Cœnam Domini negligunt, atq; ea tanquam puerilia rudimenta contemnunt. Hi docendi sunt, quòd longè aliud sit extraordinaria signa quærere, quàm ordinariis iuxta institutionem Christi religiosè vti.

Causa signorum in Christo similiter est duplex, videlicet φιλανθρωπία, & misericordia.

φιλανθρωπία, seu humanitas Christi est, qua ex amore erga genus humanum boni cõsulit tarditatem nostram ad credendum, & se nostro captui accommodat. Et est profectò admiranda Christi bonitas, qua ita se attemperat nostris infirmitatibus, vt nihil prorsus omittat eorũ, quæ ad nostram salutem facere quouis modo videntur. Cùm ergo rerum tradendarum hæc est absque omni dubio ratio rectissima, vt id adhibeatur ad probandum aliquid, quod est eiusdẽ generis cum eo quod probandum suscipitur. Vt quemadmodũ ea, quæ sub sensum & rationem cadunt, sensuum & rationis argumentis, quò illis fi-

lis fides habeatur, fulciuntur: ita ea quæ supra naturam sunt, hoc est, diuina & cœlestia, diuinis & cœlestibus demõstrationibus confirmentur, vt fides eorum sit certa minimeque vacillans. Congruebat igitur, fidem quæ est de rebus quæ excedunt intelligentiam humanam, confirmari per ea, quæ sunt supra naturam & contra vsitatum naturæ cursum, vt cùm viderẽt homines oculis externis ea fieri quę superarint naturam, excitarentur ad ea videnda oculis internis, & credenda quæ sunt supra rationem. Hæc proinde fides ex qualitate miraculorum has colligat hypotheses. Vt miracula Christi sunt opera supernaturalia: ita eius potentia est supernaturalis, hoc est, diuina & cœlestis, vt nullis creaturarum viribus cedat. Proinde nec homines nec Diaboli regnum Christi euertent. Atque hoc est quod Dominus Petro dixit Matt.16.18. *Tu es Petrus, & super hãc petram ædificabo Ecclesiam meam & portæ inferorum non præualebunt aduersus eam.* Præterea vt miracula Christi sunt supernaturalia: ita doctrina eiusdem, quæ miraculis confirmatur, supernaturalis est, vt qui omnem captũ rationis excedat. Adhæc vt Christi miracula sunt supernaturalia: ita redemptio nostri, & salus, quæ fit per Christum, rationis acie cerni nequit. Vnde monemur, claudendum esse rationis oculum, cùm de mysteriis salutis agitur: Et aperiendum esse fidei oculum, qui solus mysteria salutis cernere potest.

Misericordia verò est, qua cõmotus est Christus, cùm cerneret homines variis morbis, tanquam vinculis quibusdam Sathanæ captiuos teneri, & nostræ miseriæ misertus est. Et quia venit in mũdum, vt opera Sathanæ destrueret, multos ægrotos sanitati restituit, in testimonium, quòd esset promissum illud semen, quod genus humanum liberaret & eriperet è potestate Diaboli.

Finis signorum seu miraculorũ Christi subordinatus est duplex, videlicet notitia & fiducia Christi. Sunt enim verbo addita, vt monstrent autorem verbi Deum esse, vtque credamus verbo propter autoritatem Dei. Ioh.5.36. *Ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quòd Pater me miserit.* Et Iohan.10.25. eadem sententia repetitur: *Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, illa testimonium perhibent de me.* Sunt ergo miracula Christi tanquam vestigia quędam seu signa diuinitatis & potentię Christi, atque ideo Augustinus definiens signum ait: *Signum est res quæ præter speciem quam ingerit sensibus, aliquid aliud facit in cogitationem venire.* Sicut ergo leonis vestigio viso cogitamus leonem præteriisse: Sic visis miraculis Christi, tanquam ipsius vestigiis diuinam ipsius præsentiam & cœlestem doctrinam agnoscimus, atque in ipsum firma fide recumbimus exemplo eorũ, qui spectatores erant miraculorum Christi.

Finis vltimus miraculorum Christi est salus credentium. Hos tres fines, hoc est, duos subordinatos, videlicet notitiam & fiduciam Christi, & vltimum, qui est salus credentium, coniungit Euangelista noster infrà cap.20.30. cùm ait: *Multa signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quòd Iesus est Christus Filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine ipsius.* His addo finem accessorium, qui hominum culpa accedit, videlicet vt non credentes sint inexcusabiles. Nam quemadmodum ipsa Euangelij vox est ipsis pereuntibus odor mortis ad mortem: ita miracula Christi contumacibus cedũt in maiorem damnationem, quemadmodum videre est in Ægyptiis, Pharisæis & multis aliis. Quomodo autem vera miracula à falsis discernenda sint, copiosè declarauimus in enarratione Psal.84.

DE TERTIA.

49 *Dicit ad eum Regulus: Domine descende, priusquam moriatur filius meus.*

Regulus non regerit in Dominum conuicia pro increpatione, sed patienter fert iustè se reprehendi, cuius exemplo meritò moueri deberent potentes & valentes autoritate in mundo. Sed pergit potiùs in petitione, & rursus cõpellat Dominum, eumque precatur, spe concepta, vt tandem impetret quod petit. στοργὴ enim naturalis intus patris viscera concutiebat, scintilla fidei magis magisque dolore ob filij mortem excitabatur, pronitas Christi ad iuuandum alios spem ipsi fecit, vt se tandem etiam præsenti dolore leuaret. Hìc multum profuerit plura fidei exempla inter sese conferre, & videre quatenus conueniant, & quantum fides gradibus variet in aliis atque aliis hominibus, vt inde discamus neminem à Domino reiici, qui vel perexiguam scintillam fidei habuerit, & conemur sanctorũ exemplis moti in vera cognitione & fide quotidie crescere. Exemplum fidei in Cananæa ex parte congruens cum hoc aulici exemplo habemus Matth.15.22. Hæc accedit Dominum, queritur filiam suam à Dæmonio vexari, rogat Dominum vt opem ferat. Sed quid hìc Dominus? nihil respondet. Illa autem instat nihilominus, & cùm audit non esse bonum sumere panem filiorum, & obiicere catellis, erigit se magis, & se inter catellos numerari patitur. Nam cùm ipsi de micis quæ cadunt de mẽsa dominorum suorum saturantur, ipsa fidem concipit, vt beneficium impetret, & sanationem filiæ suæ. Etsi autem huius mulieris fides similis videtur Reguli fidei in eo quòd vterq; sub cruce Christum accedãt, Christum inuocent, passi repulsam non desistant, sed vrgeant magis quò impetrent qđ cupiunt: tamen gradibus multò est perfectior fides Cananææ quàm Reguli huius. Vnde rursus monemur, quòd Dominus etsi infirmam fidem reprehendat, eam tamen non prorsus reiiciat. Fides Centurionis, Lucæ 7.7. gradibus multò perfectior fuit quàm huius Reguli aut mulieris Cananææ. Regulus dicit: *Descende, priusquam moriatur filius meus*, existimans actum esse cum suo filio, nisi Dominus præsentia cor-

poris sui & attactu sanaret. Mulieris fides paulò robustior erat. Sperabat enim se partem de micis catellorum accepturam. At Centurio optima spe concepta ait: *Tantùm dic verbum, & sanabitur puer meus*. Tribuit ergo Christo potentiam diuinam, quòd possit sanare puerum suum, etiamsi corpore præsens non sit. Hanc fidem Centurioni adeò extollit Dominus, vt dicat: *Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inueni*. Sed quorsum hæc?

Cùm hæc exempla in nostri instructionem B proposita sunt, ab illis discamus non deficere in nostris precibus, etiamsi fides fuerit languidior, & Christus videatur ad tempus, nostras preces surda aure præterire, quod profectò facit non odio, sed amore, nō contemptu, sed vt tali exercitio proficiamus magis, non vt abiiciat nos, sed vt exercitatos exaltet, quo tandem in spiritualibus certaminibus quibusuis superiores euadamus, atq; fide nostra Diabolum, mundum, carnem & omnia aduersa vincamus, & in nostris C precibus non desinamus, priusquam responsum Spiritus acc pe mus. Anna mater Samuelis diu instat, tandem exauditur. Zacharias & Elizabeth multis annis solicitè prolem à Domino petunt, tádem summo cum gaudio exaudiuntur. Precemur & nos sine hæsitatione, vt Iacobus monet, quæ gloriæ Dei, salutis & veræ vtilitatis intersunt, & sentiemus Deum nequaquam nostras preces reiicere.

Verùm prudenter discernamus inter ea bo- D na, quibus & bene & malè vti possimus, atque ea quorum vsus non poterit alius esse quàm salutaris & bonus. Nam vt illa cum conditione: ita hæc absolutè absque omni conditione petenda sunt. Quidam segniores sunt in suis precibus ex eo quòd Deus sæpe vel dormientibus largiatur salutaria & meliora, quàm ipsi norunt petere. Etsi autem hoc verissimum est: tamen negari non debet, quin multa etiam nobis petentibus largiatur Dominus. Nam cùm iubet E vt ad ipsum dirigamus preces nostras, vt ad ipsum confugiamus in nostris difficultatibus, vult absque omni dubio nos exaudire, vult vt statuamus se omnium bonorum fontem & datorem esse, vult vt exauditi se prædicemus.

DE QVARTA.

50 Dicit ei Iesus: vade, filius tuus viuit.

Hæc circumstantia miraculum ipsum conti- F net, in quo plura obseruáda sunt. Primum enim ex eo quòd Dominus patrem precantem pro filio exaudierit (etsi fides precantis admodum languida erat) docemur, quòd Dominus velit preces pro aliis ex fide factas exaudire, & monemur vt nos quoque pro aliis simus soliciti, atque pro eis oremus, quod tum demum vtiliter fiet, quando fides nostra manet in fundamento, hoc est, cùm in Christi nomine precamur iuxta promissionem Ioh. 15. 16. *Quidquid petieritis Pa-* G *trem in nomine meo, dabit vobis*. Deinde obseruetur modus miraculi, videlicet quòd Christus non

A voce, non attactu, non instrumento, non corporis sui præsentia, denique non medio vllo, sed solo nutu & voluntate luctantem cum morte, imo à morte ferè prostratum sanauerit: ex qua re cognoscitur Christi maiestas & omnipotentia, qua potest quidquid vult, sine omnibus mediis & instrumentis. Hinc nostra fides confirmetur & fulciatur in quauis afflictione, & in agone mortis. Nostrum ergo fuerit ex fide Christum inuocare. Siquidem is & nouit & potest & vult nos inuocantes iuuare & exaudire, omnis enim, qui petit, accipit, Luc. 11. 10. Præterea hìc obseruetur miraculi magnitudo. Nam cùm Dominus dicit: *Vade, filius tuus viuit*, duos simul sanat, videlicet Regulum ipsum quo ad animū, quem veluti mortuum excitat, & filium eius quo ad corpus iam morti vicinū. Verùm quantò anima corpore est præstantior, tantò curatio animæ sanationi corporis præferenda est.

Videamus ergo bonitatem Domini, plus donat quàm ab eo petitum fuit. Nos ergo hoc factum cogitantes, nostram in ipsum confirmemus fidem, qua statuamus illum velle nobis dare quæ pro sua sapientia nobis salutaria & vtilia esse nouerit. Nam cùm nos nescimus, quemadmodū oporteat orare, vt Paulus testatur Rom. 8. 26. ipse nos suo spiritu confirmat, boni consulit nostram infirmitatem. Atsi quando precamur, quæ nobis noxia sunt, facit vt bonus pater, qui vt salutem vult suorum liberorum: ita petentibus solummodò ea largitur, quæ sunt ipsis vtilia. Atque hoc est quod Augustinus ait: *Quid sit vtile ægroto, magis scit medicus quàm ægrotus*.

DE QVINTA.

Credidit homo sermoni, quem dixerat ei Iesus, & profectus est.

Hæc circumstantia fidem Reguli ex verbis Christi conceptam continet. & habet hæc fides Reguli duas ꝓprietates germanæ & salutaris fidei, quas in initio nō habuit. Primū enim credit Regulus, Christū efficacem esse quouis in loco, quod antea non fecit, cùm rogaret Dominum vt descenderet secum, priusquam moreretur filius suus. Hinc nos discamus, non locorum interualla obstare posse, quin & præsens & efficax sit Christus quouis in loco iuxta suum verbum & promissionem, tametsi nec sensus noster percipit, nec ratio nostra intelligit præsentiæ & efficaciæ modum. Deinde, hic Regulus præter spē sub spe credidit vt foret voti compos. Tametsi enim natura reclamabat, adeò vt iuxta naturæ cursum nihil sperare posset: tamē promissioni Christi fidem adhibuit, tribuens Christo gloriam, quòd possit promissa præstare vel natura reclamante. Atque in hac re exemplum Abrahæ imitatus est, id quod etiam omnes facere debemus, qui gloriamur de patre Abraham.

51 Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt dicentes: filius tuus viuit.

Serui huius Reguli non ignorarunt, suum herum

herum vehementer mœſtum eſſe ob filij aduerſam valetudinem & imminentem iam mortem, ideo cùm iam viderent ſubitò ſanatum eſſe filium, quem pater in agone mortis reliquerat, occurrunt hero ſuo, vt ipſum mœrore liberent, ac conſolentur. Hoc exemplum probis ſeruis imitandum eſt.

52 Sciſcitatus eſt ergo horam ab eis, in qua meliùs habuiſſet, & dixerunt ei: heri hora ſeptima reliquit eum febris.

53 Cognouit ergo pater, quòd illa hora erat, in qua dixiſſet ſibi Ieſus: filius tuus viuit.

Ab euentu rerum fides Reguli confirmatur. Nam cùm promiſsio Chriſti & euentus rei promiſſæ concurrunt, adeò vt vel puncto temporis reſpõdeant, fides Reguli mirum in modum eſt confirmata, non ſolùm de valetudine filij, verumetiam de perſona, doctrina & officio Chriſti, quem iam Deum, & promiſſum ſaluatorem mũdi ſtatuit. Sed de hora ſeptima quęritur, cui nam iuxta noſtra horologia reſpondeat. Cùm in duodecim horas, incipiendo à Solis ortu, & numerando ad Solis occaſum, quemlibet diem & in æſtate & in hyeme, ex antiquo more diſtinxerunt Iudęi, ſequitur ſanatum fuiſſe filium huius Reguli, circa horam primam pomeridianam iuxta noſtra horologia. Illa enim ſeptima eſt ab ortu Solis. Hæc proinde tẽporis circumſtantia miraculum illuſtrat. Nam cùm ea diei parte maximus ſit calor, ægriùs habent continua febri laborantes. Cùm ergo eo tempore ſanatus eſt Reguli filius, illuſtrius eſt miraculum. Vnde docemur, quòd nec temporis vis vlla, nec morbi magnitudo obſtare poſsit potentiæ diuinæ Chriſti, qua & poteſt quidquid vult, & vult quidquid promiſit.

DE SEXTA.

Et credidit ipſe & domus eius tota.

Hic ſummus gradus fidei huius aulici eſt, quę vt ex verbo per Spiritum Sãctum eſt concepta: ita verbo aucta eſt, miraculo & euentu rei promiſſæ cõfirmata. Ex quo fit, vt qui vir princeps antea in aula Herodis ſplendidus fuerit: nunc filius Dei per fidem natus, multò illuſtrior in aula Regis cœleſtis conſpiciatur, idque non ſine maximo fructu. Nam non modò ipſe Deum rectè ex fide colit, verumetiam totam ſuam domum, hoc eſt, familiam, vxorem, liberos, ſeruos & multos aulicos ad Deum conuertit, ad pietatem exẽplo & exhortatione aſſuefacit, vt aula quæ antea fuit prophanorum hominum colluuies, nunc ſit Eccleſia Dei ſancta. Hic ergo Regulus primùm præcipuis viris & aulicis, deinde piis patribusfamilias, tum omnibus in genere, cuiuſcunque ſunt conditionis aut ordinis, imitandus proponatur. Eſt enim omnium, qui ad Deum per fidem conuerſi ſunt, Dei gloriam inter homines propagare. Neque enim fides ita occultari poteſt, quin ſe in ſuis fructibus conſpiciendam præbeat. Patres ergo familias, qui pij videri volunt, & familiam non doctrina, admonitione, caſtigatione, exemplo aſſuefaciunt ad pietatem, verbis quidem & nomine ſe pios profitentur, ſed factis negant. Nam nullo glorię Dei propagandæ ſtudio teneri & argumentum eſt pietatis ſimulatæ, & occultæ prophanitatis certiſsimum indicium.

Iam ex hiſtoria præsẽti colligamus fidei Chriſtianæ conditiones & proprietates, quæ hîc in illuſtri exemplo ſex proponuntur.

Prima: Vt hic Regulus cruce preſſus ad Chriſtum confugit: ita fides ad Chriſtum, quem vnicum, ſalutis autorem agnoſcit, hominẽ in quauis afflictione impellit.

Secunda: Vt hic aulicus Chriſtum, quem acceſsit, inuocat: ita fides bonitate Chriſti freta, potius quàm ſua dignitate Domini opem implorat, ipſique ſuam exponit neceſsitatem.

Tertia: Sicut hic Regulus non deſpondet animum eò quòd non ſtatim exaudiatur, ſed cogatur audire ſe reprehenſione dignum eſſe: ita vera fides non fatigatur orando, ſed indeſinenter vrget, donec impetrat quod vult.

Quarta: Sicut hic Regulus perſeuerans in precando tandem audit: *Filius tuus viuit*: ita vera fides non deſinit orare, priuſquam in ſuo corde reſponſum Spiritus Chriſti ſenſerit.

Quinta: Vt hic aulicus ex reſponſo dato concipit maiorem fiduciam: ita fides vera dum ſentit reſpõſum Spiritus, maiora incremẽta ſumit, vt iam ὑπόστασις quædam & πληροφορία ſit.

Sexta: Vt hic Regulus credens fructum fidei edit, & conuertit ſuam familiam ad Deum: ita germana fides nunquam ſuis fructibus ſpoliari poteſt, ſed perpetuò fœcunda eſt. Has fidei proprietates hoc diſtichô complecti ſoleo.

Vera fides Chriſtum petit, inuocat, inſtat, ab ipſo
Impetrat, & creſcit, fructificatq́; ſimul.

54 Hoc iterum ſecundum ſignum edidit Ieſus, cùm veniſſet à Iudæa in Galilæam.

Reuocat Euangeliſta lectori in memoriam ſignum aquæ in vinum conuerſæ in Cana Galilææ, vbi ad nuptias inuitatus fuit, vt quemadmodum ex illo miraculo: ita etiam ex hoc adducatur in admirationem potentiæ, doctrinæ, & officij Chriſti in eum credat & per illum ſaluetur. Nam iidem omnium miraculorum Chriſti fines ſunt.

CAPVT QVINTVM.

SVMMA CAP. V.

Infirmus quidam à Domino die sabbati sanatus, iussu Domini gestat grabatum suum. Accusatur à Iudæis violati sabbati. Mādato sanantis se, quem tamen se ignorare fatetur, factū suum tuetur. Hic posteà inuentus in templo à Domino, ab eoq; admonitus ne amplius peccet, prodit Iudæis Iesum, qui se sanum fecerat. Iesus autem, cùm Iudæi ob hanc causam se occidere conarentur, patris autoritate quod fecerat, defendit. Verùm cùm magis incandescerent Iudæi ex responso Domini, videlicet quòd se diceret Filium Dei, æqualem se Deo faciens, prouocat ipse ad testimoniū Patris, ad testimonium Iohannis, ad opera sua, ad vniuersam Scripturam, deniq; ad Mosen ipsum, de quo maximè gloriabantur. Atque ita vt se Dei Filium à Patre missum ostendit: ita Iudæos infidelitatis et malitiæ arguit, qui nec sibi nec Mosi credunt.

ORDO ET PARTES CAPITIS V.

Hoc caput partiamur in quatuor partes principales, quæ sunt.

Prima, profectio Christi Ierosolymam in die festo.

Secunda, sanatio infirmi decumbētis ad piscinam in Probatica.

Tertia, reprehensio sanati hominis gestantis suum grabatum in die sabbati, cum facti defensione.

Quarta, persecutio Christi propter sanatum hominem in die sabbati, vnà cum defensione Christi tuentis suum factum patris autoritate, & affirmantis se Filium Dei à Patre missum, idque pluribus argumentis, vt suo loco videbimus.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam.

Hic disputatur, de quonam Iudæorum festo Dominus hìc loquatur. Osiander disputat, festum, de quo hìc loquitur Euangelista, fuisse Pascha secundi anni à baptizato Christo. Alij aliter, inter quos etiam præceptor noster est Philippus Melanthon, cum Cyrillo sentiunt, & festum hoc Pentecostes primi anni fuisse à baptizato Christo existimant.

Osiander, qui falsè omnes, qui à se dissentiunt, ridet, duabus rationibus potisimùm nititur. Quarum prima hæc est: In secundo capite fit mentio primi Paschatis à Baptismo Domini, in quo Dominus eiecit è templo ementes & vendentes. Post hoc festum baptizat Dominus per discipulos suos, & plures sibi adiungit discipulos quàm Iohannes, à quo plurimi defecerát, & ad Christum se contulerant, quæ res adeò offendit Iudæos, vt coactus sit Dominus, quò declinaret inuidiam Iudæorum, discedere à Iudęa B ad tempus. Quare profectus per Samariam & Galilæam multa miracula ædit, & conciones prolixas habuit ab Euangelistis notatas. Proinde verisimile est primam Pentecosten à Baptismo Domini præteriisse.

Altera ratio Osiandri hæc est: Dominus in quarto dicit: *Vos dicitis, quòd adhuc quatuor menses sunt: & messis veniet.* Certum est autem ex Leuit. 23. & Num. 28. messem in Iudęa intra festum Paschatos & Pentecostes semper fuisse completá. C Nam antequam postridie Paschatos manipulus frugū offerretur, nemo audebat falcem messi, quantumuis maturæ, immittere. Fuit ergo mensis primus, hoc est, Martius, in cuius medio ferè semper messis incipiebat. Proinde quatuor illi menses ad messem retrò numerando fuêre Februarius, Ianuarius, December, Nouember. Siue igitur tum, cùm Christus hoc diceret, Octobris siue Nouembris fuit mēsis, manifestum est Christum in Iudæa permansisse, donec & fe- D stum Pētecostes, & festum tubarum (quod primo die Septembris celebrabatur) & festum expiationis, & festum tabernaculorum, & festum Collectæ fuissent elapsa, vt iam nullum aliud festum, de quo Iohannes loqui potuerit, præter alterum Pascha, reliquum fuisse sit manifestissimum. Nam festa annua mense Septembri clauduntur. Hæc Osiander tanquam infallibilem demonstrationem sequitur, statuens Iohānem hìc loqui de secundo Paschate à Christi Baptis- E mo, & non de proxima Pentecoste à Baptismo Christi, quemadmodum Cyrillus, & plerique alij viri doctissimi sentiunt.

Prior ratio Osiandri infirmior est, quàm vt quemque cogat, vt Cyrilli, & aliorum doctissimorum hominum sententia repudiata, Osiandricam sequatur. Osiander requirit lōgius tempus quàm inter Pascha & Pentecosten proximam à baptizato Domino, ad colligendos plures discipulos quàm Iohannes, ad ædenda mi- F racula, ad baptizandum per discipulos, ad profectionem per Samariam in Galilæam, & ad reditum tandem in Iudæam. Sed dico, nihil prohibere quin ista omnia potuerint adhuc longè breuiori tempore fieri, præsertim cùm legimus Dominum nullibi interea, præter biduum aut triduum mansisse, nec apud eos quidem, à quibus humanisimè erat inuitatus: adeò operi, ad quod missus erat, intentus fuit.

Secunda ratio Osiandri plus coloris habet. I- G ta enim ratiocinatur: Christus ait suprà cap 4. *Nonne vos dicitis, adhuc quatuor menses sunt, & messis veniet?* Ergo cùm hæc dicit Christus, October siue

ſiue Nouēber fuit anni primi à Baptiſmo Chriſti. Sequitur igitur, meſſem, de qua loquitur, incidiſſe nō in Pentecoſten primi anni, ſed in Paſcha ſecundi anni à Baptiſmo Domini.

Sed principium demonſtrationis Oſiandri fortè non eſt adeo firmum, atq; ipſe putat, præſertim cùm ſit ambiguum, recipiens plures ſenſus. Siquidem Chriſti verba & definitè, & Mimiticω̄s accipi poſſunt. Si ergo Chriſtus loquitur definitè habita temporis, quo locutus eſt, ratione, demonſtratio Oſiandri immota ſtabit, quæ concludit, Iohannem de ſecundo Paſchate à Baptiſmo Chriſti loqui. Verùm ſi Mimiticω̄s ex more hominum loquitur, qui longo tempore, vt exempli cauſa, quarto mēſe ante meſſem, ſolebant ſibi de meſſoribus proſpicere, infirma erit demonſtratio Oſiandri. Quòd autem Mimiticω̄s loquatur Dominus, ex eo videtur intelligi, quòd mox in eodem contextu ſubiungat: *Leuate oculos, & videte regiones, quoniam albæ ſunt ad meſſem.*

Etſi autem Dominus loquitur de ſpirituali meſſe: tamen ex terreſtri meſſe, tanquā ſymbolo cœleſtis meſsis, occaſionem dicti abſq; omni dubio ſumpſit. Et quoniam meſsis apud Iudæos matura fuit in medio Paſchatis & Pentecoſtes, videtur eorum opinio probabilior eſſe, qui hîc feſtum Pentecoſtes intelligūt quàm Paſchatos. Huc accēdit, quôd Cyrillus abſq; omni dubio ex hiſtoria aliqua veteri dicit, die Pentecoſtes conſuetum fuiſſe Angelum Dei deſcendere in piſcina ad turbandas aquas, in quas qui primi deſcenderent, à quibuſuis morbis ſanabantur. Præterea cum his valde congruit veritas aquæ ſpiritualis, qua perfuſi ſunt Apoſtoli in die Pentecoſtes proxima à reſurrectione Domini, qua perfuſione abluti ſunt à morbis animi, ignorantia & infirmitate. Siquidem hæc aquæ turbatio, quę fiebat per Angelum, videtur fuiſſe quædam figura hiſtorię Spiritus effuſi in Apoſtolos die Pētecoſtes, vt diximus. Hactenus opiniones diuerſas de hoc Iudæorum feſto recēſui, ſequatur Lector quā volet, præſertim cùm hîc nullus fidei articulus periclitetur, ſiue Oſiādrum ſiue Cyrillum ſequaris. Ego cū Cyrillo ſentio, cùm propter hiſtoriam, quā recitat, tū propter figurā, quæ pulcherrimè quadrat ad feſtum Pentecoſtes. Videmus enim Deū in typis & antitypis, ſeu in vmbris & veritate exactiſsimè tempora obſeruaſſe, vt illa obſeruatio nos de collatione admoneat, pleniuſque de veritate doceat.

Sed curnam redit Dominus Ieroſolymam in die feſto, præſertim cùm inde diſceſſerit declinaturus inuidiam Iudęorum? Plures fuiſſe cauſæ videntur. Prima: Quia Dominus venit in mundum à Patre miſſus, voluit ad quod miſsus erat, perficere. Miſſus autem erat, vt Legi ſubiectus eſſet, quò eos, qui ſub Lege iacuerunt damnationis ſentētia oppreſsi, liberaret. De hac cauſa loquitur Paulus ad Gal. 4. 4. cùm ait: *Quando venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum, natū ex muliere, factum ſub Lege, vt eos qui ſub Lege erant, redimeret.* Nunc autem pars Legis erat, vt Deut. 16, 16. habetur, vt omnis maſculus aſcēderet Ieroſolymam, & appareret in conſpectu Dei ſui ter in anno, videlicet in feſto Azymorum, Pentecoſtes & Tabernaculorū. Erat ergo Chriſtus ſub Lege, vt reliqui Iudæi, quo ad obedientiam attinet, hoc eſt, Chriſtus erat debitor Legis totius, quemadmodum Iudæi omnes fuerunt: ſed quoniam Iudæi nō poterant ſe propriis viribus ſub Legis mole erigere, Chriſtus aduenit, & factus eſt Legi obnoxius, quò eos qui ſub Lege erant, redimeret, ſcilicet præſtando Legi Dei & omnibus eius partibus perfectam obediētiam, qua imputata credentibus, haberentur & ipſi coram Deo iuſti, ac ſi ipſi Legem feciſſent. Quomodo autem Chriſtus Legem impleuerit, & quomodo vnius Chriſti obedientia multis imputari poſsit in iuſtitiam, ſæpè dictū eſt, quare hîc tantùm auditores admonendos duxi.

Secunda: Voluit Dominus in die feſto latiùs ſpargere Euangelij ſemina, & plures ſuo regno aggregare. Nā cùm in die feſto ex omnibus locis Iudææ conuenire conſueuerint plurimi Ieroſolymam, maiorem occaſionem ſpargēdi doctrinam Euangelij Dominus habuit. Nos genus facti imitemur in propagando regno Chriſti totis viribus, ſeruata vocationis noſtræ ratione, ne extra limites vocationis noſtræ curramus temerè.

Tertia: Voluit Dominus nobis quoque relinquere exemplum, vt quemadmodum ipſe rediit ad ingratos, cupiens eos à ſuis erroribus reuocare, quò ſalui fierent: ita & nos quouis modo ſtudeamus etiam hoſtium noſtrorum ſaluti. Hoc videmus & Prophetas multos & Apoſtolos omnes feciſſe. Neq; eſt quòd Miniſtri verbi expectent à mundo ſingularem gratitudinē, qualem merentur. Quare oculos vertant ad Chriſtum, ad Prophetas, ad Apoſtolos, ad gloriam Dei, ad neceſsitatem præſtandi officij, & non ad mundi huius ingratitudinem.

Quarta: vt Chriſtus, quemadmodum Cyrillus pulchrè ex collatione hiſtorię colligit, ſignificet, fore, vt Iudæi tandem ob ſuam intollerabilem ingratitudinem abiiciantur, & gentes aſſumantur. Nam quòd recipitur Chriſtus à Samaritanis, & reiicitur à Iudæis, vtriuſque ſignū fuit, hoc eſt, reiectionis Iudæorū propter ſuam ingratitudinem, & aſſumptionis Gentium recipientium Chriſtum. Sunt autem hæc Cyrilli verba: *Non abſque cauſa reditum Domini in Ieroſolymam ſuperioribus Euangeliſta coniunxit: ſed vt à collatione rerum oſtenderet, quanto alienigenæ tam moribus quàm facultate credendi Iudæis præſtarent. Hinc enim, non aliunde, diſcere poſſumus iuſtiſsimo Dei iudicio Iudæos à gratia decidiſſe, & locum eorum Gentes occupaſſe. Sed non eſt ab re, collationem rerum breuiter ante oculos ponere. Vniuerſam igitur Samaritanorum ciuitatem vnius mulierculæ teſtimonio conuerſam fuiſſe oſtendit: Regulum & totam domum eius vno miraculo credidiſſe affirmauit. Ita facilitate Gentium demonſtrata, in Ieroſolymam rurſus ſaluatorem reduxit, vbi longo confectū hominem morbo liberauit. Regulus igitur cum vniuerſa familia credidit. Iudæi cùm mirari & amare deberent,*

impiè benefactorem suum quasi perditũ hominem persequuntur, factis suis multo se peiores alienigenis ostendentes, & multò post terga illorum relicti: hoc est certè quod in Psalmis ad Dominum Iesum dicitur: Quoniam pones eos dorsum. Nam qui primi omnium propter virtutes patrum erant, post vocationem omnium Gentium saluabuntur. Hactenus Cyrillus.

PARS II.

Secunda pars huius capitis duobus continetur membris, quorum primum est expositio historiæ de miraculis quę fiebant in piscina sita in foro pecuario Ierosolymis non procul à templo. Secundum est narratio miraculi, sanati hominis per Christum, qui morbo suo detentus fuerat triginta octo annos.

DE PRIMO.

2 Est autem Ierosolymis ad Probaticam piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens.

3 In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum expectantium aquæ motum.

4 Angelus enim certo tempore descendebat in piscinam, & turbabat aquam. Itaque qui primus descendisset post turbationem aquæ: sanus fiebat quocunque detinebatur morbo.

In hoc membro plures sunt obseruandi articuli.

Primus: Descriptio loci.

Secundus: Indicatio miraculorum, quæ in eo loco fieri consueuerunt.

Tertius: Modus ęditorum miraculorum, vbi de ministerio Angelorum admonemur.

Quartus: Collatio typi cum veritate.

Quintus: Vsus & finis omnium.

Primus Articulus.

Erat, inquit, *Ierosolymis ad Probaticam*, hoc est, apud forum pecuarium, seu in foro pecuario, προβατον enim Græcis, ouis seu pecus est Latinis: inde προβατικὴ, scilicet ἀγορὰ, id est, pecuarium forum. Erat autem hoc forum potissimùm propter hospites constitutum, vt haberent ad manum, quæ erant ad victimas offerendas necessaria. Erat, inquam, ad Probaticam piscina quæ Hebraicè *Bethesda* cognominatur, hoc est, domus seu locus effusionis, scilicet sanguinis victimarum. In hanc enim piscinam dicuntur sacerdotes effudisse victimarum sanguinem. Sed alij aliter hanc vocem interpretantur, ego autem hanc interpretationem, quam adduxi, præfero propter typum, de quo postea dicetur.

Piscina Græcè κολυμβήθρα, hoc est, natatorium, nõ quòd homines natare illic consueuerint, sed quòd ea fuerit aquæ copia, quòd natare potuissent, si qui vellent. Piscina, qua voce vtitur Latinus interpres, etsi primùm à piscibus nomen accepisse videtur, propterea quòd in ea viui seruarentur pisces: tamen postea ad genus translatum est hoc nomen, vt significet locum aquæ capacem instar piscinæ, etiamsi in eo non fuerint pisces, nec destinatus sit seruandis piscibus. Hæc piscina quinque στόας, id est, porticus habuit, hoc est, ædificia concamerata seu testudinea, quò illic morantes, ab imbribus & æstu Solis immunes essent. Sic enim hunc locum intelligere videtur Nonnus, cùm ait:

Δαιδαλέων ζωσθεῖσα λίθων ὑψαύχενι μίτρῃ,
Εὐρυτενὴς ἀσάμινθος, ———

hoc est: *Lauacrum latum, camerato ex variis lapidibus operculo cinctum.*

Secundus Articulus.

In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum expectantium aquæ motum. Plura in hoc articulo sunt obseruanda, quæ ordine attingemus.

Primùm ex eo quòd magna infirmorum multitudo iacuerit in his porticibus, sequitur, obseruatum fuisse, quòd certo anni tempore, id est, semel in anno, vt Ambrosius scribit, idque ipso die Pentecostes, vt Cyrillus notat, miracula sanationum sunt ædita, quibus Deus & suam præsentiam in isto populo testabatur, & se in ea habere Ecclesiam significabat, quã istis suę pręsentiæ testimoniis cõfirmare & cõsolari voluit.

Secundò, hîc obseruandum est, quòd Ecclesia vera possit latere in magna impiorum & hypocritarum multitudine, qui vendicant sibi Ecclesiæ titulum, gloriantur se populum Dei esse, habent cæremonias diuinitus ordinatas, gaudent de successione, & tamen veram Ecclesiam persequuntur, & ipsum Ecclesiæ caput petunt, hoc est, Christum è medio tollere conãtur. Hæc nos de duabus rebus admoneant, videlicet, ne iudicemus de Ecclesia vera ab eius externa specie, sed veras Ecclesiæ notas cogitemus, puritatem in doctrina, sinceritatem in cultu, reuerentiam in vsu sacramentorum, grauitatem in cæremoniis, & disciplinam seu obedientiam erga ministerium. Deinde ne frangamur animis intuentes externam Ecclesiæ deformitatem, sed illi opponamus internam Ecclesiæ gloriam, quam mundus nec vidit nec nouit, videlicet quòd Ecclesia sit templum Dei, familia Dei, in qua omnes qui credunt, sunt filij Dei, habent remissionem peccatorum, iustitiam, & arrhabonem Spiritus Sancti de hæreditate promissa. Hæc gloria multò maior est, quàm principum huius mundi, qui sunt extra Ecclesiam captiui sub Diabolo, deformati omni peccatorum genere, iniustitia & iniquitate, habentes testimonium condemnationis proprię conscientiæ aduersus se. Ita in Turcia multa sunt viua membra Ecclesiæ, sed subiecta sunt crudelissimo tyranno, cui tributa & vectigalia soluunt, & in rebus externis obtemperant, oppressi grauissima seruitute, quæ tamen seruitus libertatem Spiritus non impedit. Similiter in Papatu plurimi delitescunt, qui impietatem & tyrannidem Antichristi execrantur. Hinc etiam concluditur vanitas

nitas Anabaptiſtarum, qui Eccleſiam negāt eſſe in eo cœtu, in quo ſunt plurimi impij.

Tertiò hîc obſeruanda eſt inefficacia & infirmitas ſacrificiorum Moſaicorum. Tametſi enim iſta Moſaica ſacrificia ex fide facta placuêre Deo, ſtante Republica Moſis, vſque ad paſsionē & reſurrectionem Domini: tamen peccata tollere non potuerunt. Nam ſi peccata tollere potuiſſent ſacrificia, multò magis curaſſent corporum infirmitates. Iam cùm non potuêre infirmitates corporum tollere, ſequitur quòd fuerint tantùm ſigna purgationis peccatorum, quę fieret per ſacrificium Chriſti. Atque ita vetera ſacrificia quaſi duces erant ad Chriſtum. Quia ergo ſanatio morborum corporis ſymbolum fuit ſanationis morborum animi, hoc eſt, peccatorum, indicium certum eſt, quòd à ſolo Deo ſanentur peccatorum vulnera.

Quarto loco hìc obſeruandum eſt, quòd vt morbi atque adeò omnes calamitates humanæ ſunt pœnæ peccatorum: ita nos debeant admonere, vt in vera pœnitentia ſeu conuerſione petamus primùm remiſsionem peccatorum, deinde ſubiiciamus nos voluntati Dei, tum petamus vel mitigationem vel liberationem à malo quo premimur. Mitigatur autem hoc malum duobus modis, videlicet vel cùm remiſsius fit, & minùs nos affligit quàm antea, vel cùm æquè ſæuit malum, robur tamen animo diuinitus additur ad perferendum malum ipſum. Vnde fit, quòd ſancti forti & infracto animo aduerſa ferant, & ſæpe in mediis ærumnis exultent expectantes promiſſam per Chriſtum liberationem.

Quinto loco hìc obſeruetur, quòd Euangeliſta potiſsimum ea morborum genera recenſeat, quæ vix poſſunt arte medica curari, vt magis manus Dei in eorum ſanatione appareat.

Tertius Articulus modum æditorum miraculorum continet.

Angelus, inquit, *certo tempore deſcendebat in piſcinam & turbabat aquam. Itaque qui primus deſcendiſſet turbata aqua, ſanus fiebat.* Hîc primùm obſeruandum eſt, quòd in aqua per ſe ſanandi non fuerit vis, alioqui quouis tempore in eam immerſi fuiſſent ſanati, ſed in Deo ipſo, qui miniſterio Angeli vſus eſt ad turbandas aquas, quò ſanctificarentur efficacéſque redderentur. Ad eundem modum ſe res habet cum ſignis ſacramentalibus in Eccleſia. Nam ſigna ſacramentalia, nec per ſe efficacia ſunt, nec naturam mutant, ſed cùm ſanctificantur, rerũ quarum ſigna ſunt, nomina accipiunt. Per ſe efficacia nō ſunt, vtpote in quibus per ſe nulla ſit virtus aut efficacia ad ſpirituales motus in vtentibus creandos: ſed omnis virtus ex ordinatione & Spiritu Dei eſt. *Cognoſce*, inquit Ambroſius, *quòd aqua non mundat ſine Spiritu. Atque ideo Apoſtolus non erat contentus dicere, purgat nos lauacro aquæ, ſed addit, in verbo, vt omnem efficaciam & purgandi virtutem vni Deo tribuat.* Naaman Syrus leproſus iuſſus ab Eliſæo Propheta, vt ſepties ſe in Iordane lauaret, & ſanitatem reciperet, aquam conſiderat ſine verbo, vnde iratus ait 4. Reg. 5. 11. *Putabam quòd egrederetur ad me, & ſtans inuocaret nomen Dei ſui, & tangeret manu ſua locum lepræ, & curaret me. Nunquid non meliores ſunt Amanah & Parparh fluuij Damaſci omnibus aquis Iſrael? An non, ſi lauero me in illis, mundus ero?* Hìc Naaman rectè quidem iudicat virtutem curandi lepram non eſſe in aqua Damaſci aut Iordanis, ſed perperàm aquam à verbo ſeparat, quę coniungi Propheta voluit. Nam non ex aqua vis illa ſanandi venit, ſed ex verbo. Aqua ſolummodo externum ſymbolum fuit diuinitus Naaman propoſitum. Verùm admonitus à ſeruis Naaman, credit tandem Prophetæ verbis, & curatur à duplici lepra, animi videlicet & corporis. Hinc patet, quòd ſigna ſacramentalia ex ſe & per ſe efficacia non ſint, ſed omnem eorum virtutem ex verbo pendere, nō quia dicitur, ſed quia creditur, vt inquit Auguſtinus. Deinde vt aquæ piſcinæ Iordanis, non mutāt naturam ſuam, ſed eandem quam priùs habuêre, retinent: Ita ſigna ſacramentalia naturam non mutant, ſed gratiam accipiunt, quare non mutari, ſed ſanctificari dicuntur, propterea quòd ab vſu communi ſeparantur, & applicantur ſacro vſui diuinitus ordinato, qui vſus cum actione ſolummodo durat, vt in Iordanis aqua & in hac piſcina videre eſt. Sic aqua Baptiſmi dum aſpergitur, ſacra eſt, defluens rurſus communis efficitur, vt quæ ſeparatur à verbo. Idem eſt de pane & vino in ſacra Cœna Chriſti iudicium. Nam ceſſante Cœna, panis & vinum quæ ſuperſunt, ſacra eſſe deſinunt & communia fiunt.

Thomas Aquinas, quia nomina rerum in Scripturis tribuuntur ſignis, magno cum malo Eccleſiæ docuit, cum nominum permutatione etiam fieri rerum permutationem, ſeu, vt ipſe loquitur, tranſſubſtantiationem, præſertim in ſacra Chriſti Cœna, in qua panis corpus, & vinum ſanguis Chriſti appellatur, non cum Auguſtino animaduertens, Scripturam res ſignificantes tanquam illas quæ ſignificantur appellare permutatis nominibus.

Tenendæ ſunt ergo tres cauſæ grauiſsimæ, propter quas ſignis ſacramentalibus nomina rerum, quarum cauſà ſacramēta ordinata ſunt, tribuuntur.

Harum prima eſt, vt non cum Naaman Syro hæreamus in rebus ſolummodo, quæ in oculos noſtros incurrunt, ſed vt leuemus mentes noſtras ad contemplationem rerum, quæ non corporis, ſed fidei oculis patent.

Secunda cauſa, vt finis ſacramentorum ſit conſpectior. Nam cùm panis corpus Chriſti, & vinum ſanguis eius appellatur, admonemur his appellationibus, quòd finis inſtitutæ Cœnæ ſit, vt ſit ſacramentum noſtræ redemptionis, per corpus Chriſti datum pro nobis, & ſanguinem ipſius effuſum pro multis in remiſsionem peccatorum.

Tertia, vt ſciamus hæc ſigna non eſſe vacua elementa, ſed verè ea offerre & exhibere quorum ſunt ſigna.

DE ANGELIS.

Ecclesia in hoc mundo, est regnum Christi spirituale, positum in medio regni Sathanæ hostis & aduersarij Christi. Inter hæc duo regna, quæ sunt inuisibilia, nisi quatenus ex moribus tanquã certis notis agnoscuntur, acerrima sunt certamina, idq; non de leuibus rebus, sed de vita & morte, de salute & perditione, de cœlo & inferno, de æterna fœlicitate & sempiterna miseria. Habet autem vtrumque regnum & duces & milites fortissimos, qui vt nunquã segnescũt: ita nullas vnquam admittunt inducias, sed semper in armis sunt, & se inuicem petunt. Est enim inter eos ἄσπονδος πόλεμος, id est, bellum perpetuum & irreconciliabile, sed victoria plena tandẽ erit apud Ecclesiam, quando excitatos à morte Christus donabit ęterna requie & fœlicitate. Dux regni Christi ipse Christus est, Michael (hoc est, quis similis Deo?) appellatus, vt est Daniel.12.1.& Apocal.12.7. hic sibi regnum sanguine acquisiuit, huic adsunt milites, hoc est, spiritus cœlestes, quos Angelos ab officio nominamus, & pij Ecclesiæ doctores, atque singuli pij suo loco. Cõtrà vero regni Sathanæ Draco magnus dux est, qui sibi regnum parauit mẽdacio & homicidio, cuius milites sunt & mali Angeli, qui Cacodæmones, eò quòd in malum humani generis sapiunt, nominantur. & homines mali, hoc est, Hæretici, Schismatici, Hypocritæ, Tyranni & Alastores. Horum ducum & militum meminit Iohannes Apocal.12.7. *Michael*, inquit, *& Angeli eius præliabãtur cũ Dracone, & Draco pugnabat & Angeli eius.* Etsi autẽ regnum Christi semper oppugnatur: tamen nunquam expugnatur, adeo vt Ecclesia semper & mente, & lingua hoc dulcissimum Ἐπινίκιον canat, Psal.129.1. *Sæpe oppugnauerunt me hostes, sed non præualuerunt mihi.* De vtrisque, hoc est, de bonis & malis Angelis, nonnulla colligemus ad nos commonefaciendos de maximo hoc Dei beneficio, qui tanta cura suam complectitur Ecclesiam.

De bonis Angelis.

Angelos omnes creatione fuisse bonos, dubium esse nõ potest. Nihil enim ab optimo Deo creari potuit, quod non esset bonitatis ipsius particeps. Ideo perfecto creationis opere, scriptum est Genes.1.31. *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona.* Quonam autẽ tempore creati sint Angeli, ambigitur. Quidam, inter quos sunt Nazianzenus, Hieronymus, Damascenus, sentiunt Angelos omnes creatos esse primo die ante omnem sensibilem creaturam. Congruum enim esse putant, vt cùm spirituales creaturæ corporibus dignitate præstẽt, ante eas sint creatæ. Nonaulli die secũdo post cœlum conditum creatos esse Angelos autumãt. Siquidem oportuit domum esse paratam, anteaquam in eam inducerentur, qui ipsam habitarẽt, vt videmus in creatione hominis, cui Deus domum ædificauit, antequam ipsum conderet. Damascenus Nazianzeni sententiam sequitur hac ratione motus; *Decuit*, inquit, *intelligibilem substantiam primùm creari, deinde sensibilem, tum eam quæ ex vtrisque est, videlicet hominem.* Verùm quoniam Scriptura non meminit temporis creationis Angelorum, nos non anxiè de eo disputabimus, sed satis est scire eos esse creatos ante formationem hominis, idque per verbum, id est, Filium Dei, vt reliquæ creaturæ omnes, & esse omnes bonos creatos, in qua tamen bonitate non omnes perstiterunt, sed magna pars eorum libertate voluntatis abusi, non perstiterunt in veritate, sed à Deo defecerunt, & facti sunt hostes Dei & Ecclesiæ, quemadmodum in lapsu primorum parentum videre est. Sed de bonis Angelis, vt proposuimus, primo loco dicemus, & hæc quatuor ordine attingemus.

Primum, quales in se sint Angeli boni.

Secundum, quomodo affecti sint erga homines, & præcipuè Ecclesiam Dei.

Tertium, quænam sint officia & ministeria Angelorum.

Quartum, quid Deo, quidque ipsis Angelis pro eo ministerio ab hominibus debeatur.

DE PRIMO.

Angelus bonus est essentia spiritualis, intelligens, liberrima, potens, casta, iusta, sed creata, astans Deo eique seruiens, quæ mittitur in ministerium eorum, qui hæredes erunt salutis. Hæc definitio in suas resoluta partes, naturam, virtutem ac actiones Angelorum nobis ob oculos ponet.

Primùm ergo Angelus dicitur essentia, quia verè subsistit. Estque ὑπόστασις, & non ἔμφασις, quemadmodum Saducæi impiè nugabantur, vt est in Actis Apostolicis cap.23.8 vbi hæc sunt Lucæ verba: *Saducæi dicunt non esse resurrectionem mortuorum, neque Angelum, neque Spiritum.* Sciamus ergo, Angelum verè essentiam esse, etsi ipsius speciem & terminum solus creator nouit.

Secundò, essentia Angelica non est corporea, sed multò dignior, videlicet spiritualis, iuxta illud Psalm.104. vers.4. *Facit Angelos suos Spiritus, & ministros suos flammam ignis*, id est, agiles instar ignis.

Est autem Spiritus res subtilior, quàm vt ipsum aut sensibus nostris aut ratione percipere valeamus. Per Spiritus igitur vocabulum intelligimus potiùs, quid non sit Angelus, quàm quid sit. Nam cùm Angelus dicitur spiritualis essentia, intelligimus eum non esse corpoream essentiam, id est, nec molem nec figuram, aut partes in quas distrahatur, habere, sed habere quandam similitudinem cum anima rationali, quæ etiam spiritus quidam est carens mole corporea.

Quî fit quòd Angelis facies, oculi, alę & pedes atq; alia membra in Scripturis tribuantur, cùm nõ sunt corporei? Ratio huius attributionis symbolica est. Nã iis membris quæ tribuuntur Angelis, significatur eorum indoles, præstãtia, & in ministerio quo funguntur, alacritas & promptitudo. Vt enim facies & oculi cognitionis: ita pedes seduli ministerij, & alæ alacritatis in obeundo ministerio symbola sunt. Idem iudicium sit de

sit de aliis membris, quæ attribuuntur Angelis. Nam ex vsu membrorum corporalium & visibilium intelliguntur inuisibiles cœlestium spirituum actiones, quas Angeli sine vllis corporeis membris & instrumentis perficiunt. Præterea cùm Angeli nominantur venti, ignes, nubes, leones, equi, lapides pretiosi, sciam⁹ tropos esse, quibus spiritualia ministeria Angelorum nobis veluti pingũtur, de quibus particulatim dicere non est necesse.

Tertiò dicitur essentia intelligens. Habet enim Angelus cognitionem longè perfectiorem quàm homo. Est autem in Angelis triplex cognitio, videlicet innata, reuelata & obseruata.

Innatam voco, quã ex creatione habent Angeli Dei, quã Christus Ioh. 8. 44. vocat cognitionẽ veritatis, qua nulla maior esse potest. Hac pfectè nouerũt Deum, hac rerũ conditarũ naturas & proprietates peruidẽt, hac inflammantur ad celebrandum mundi opificem Deum.

Etsi autem omnes Angeli cum hac cognitione sunt conditi: tamen in veritate non perstitẽre omnes, nõ quòd amiserint omnino notitiam ipsam rerum, sed quòd lapsi à fine notitiæ defecerint, qui finis fuit perpetua opificis Dei celebratio. Nulla enim notitia veritatis est hoc nomine digna, nisi sit actuosa.

Reuelatam appello, cùm Deus missurus suos Angelos eis reuelat futura, quæ vice Dei annũciabunt hominibus, vt cùm Gabrieli reuelauit Deus tẽpus Christi oblaturi se in hostiam, sub mysterio hebdomadarum 70. vsque ad Christi aduentũ, Daniel. 8. Itẽ Iohannis & Christi conceptionem & natiuitatem. Sic etiam reuelabit Deus Angelis suis extremum diem.

Obseruatã nomino, quæ per experientiã longã colligitur. Similes. n. effectus plerunq; similes sequuntur causas. Hinc promptũ est intelligere, quantũ Angelorũ cognitio excedat humanam. Non. n. Angelus vnũ post aliud, aut vnũ ex alio intelligit vt homo, qui alia post alia & ex aliis colligit & intelligit: Sed supra tẽporis mensuram est, & totũ simul intelligit, præsertim cùm de primo & secundo cognitionis gradu loquimur. Vnde quidam inter Angelũ & animam hominis hãc statuêre differentiam, quòd Angelus sit spiritus νοερὸς, intellectualis, anima verò hominis sit spiritus λογικὸς, rationalis.

Quartò, dicitur Angelus essentia liberrima. Habet enim liberrimam voluntatis proæresin, qua & bona liberrimè eligit, & mala liberrimè fugit & auersatur.

Quintò, additur Potens in definitione. Vt enim Angeli natura sunt sapientissimi, & voluntate liberrimi: ita viribus potentissimi sunt. Psal. 103. 20. *Benedicite Domino omnes Angeli eius, potentes virtute.* Nam ea potentia vel vnius Angeli est, ꝙ in momento posset vniuersum mundum vastare. Exempla huius potentiæ Angelicæ postea in tertio membro nonnulla adiiciemus.

Sexto, additur in definitione: Casta & iusta, quibus epithetis boni Angeli ab impuris & malignis spiritibus distinguũtur. Castitas quidem Angelorum indicatur & verbo & signo. Verbũ est, Matth. 22. 30. *In resurrectione neq; vxores ducunt, neq; nuptum dantur, sed erunt sicuti Angeli Dei*, scilicet castissimi. Signum est: vident faciem Patris, teste Christo, quod sine castitate fieri non potest, vt est ad Hebr. 12. 14. *Sectemini sanctitatem, sine qua nemo videbit Deum.* 1. Iohan. 3. 6. *Qui peccat, non videt Deum.* Hinc concluditur, Angelos Dei bonos esse sanctissimos & castissimos. Iustitia verò in obeundo ministerio cernitur, de quo postea in tertio loco dicetur.

Propter has proprietates Angelicas quidam ex patribus Angelum quandam imaginem Dei esse affirmant. Nam vt habet Angelus intellectũ proximè ad Diuinũ intellectum accedẽtem: ita castitate, sanctitate, iustitia Deum quodãmodo repræsentat. Ob hanc causam Dionys. Angelos ἀγάλματα τοῦ Θεοῦ, tanquã specula clarissima diuini numinis receptacula appellat. Vnde concluditur summa Angelorum dignitas & excellentia.

Septimò, in definitione adiicitur: Astãs Deo eumque colens, iuxta illud Daniel. 7. 10. *Millies mille ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei.*

Octauò, in definitione apponitur, ꝙ Angeli mittãtur in ministerium eorũ, qui hæredes erũt salutis, Heb. 1. 14. *Nonne omnes sunt administratorij Spiritus, missi propter eos qui hæreditatẽ capiũt salutis?* Hoc ministeriũ, quod Ecclesiæ Angeli præstant, nõ minuit quicquã de illorũ dignitate, nec eos in ordinẽ, infra homines deiicit. Siquidẽ Angeli ex ministerio, qđ regi suo præbẽt, nuncupãtur, & quamdiu durat cursus huius seculi, Angeli famulantur in negotiis regni regis sui Christi, sed hoc non est naturę illorũ finis, sed functio tẽporaria. Ministri igitur sunt Dei mittẽtis, qui suam Ecclesiam pręsidio Angelorũ tutam esse voluit.

Porrò quoniã Isaias 6. 2. meminit Seraphim, & Moses Gen. 3. 24. Cherubim, Paulus Coloss. 1. 18. Thronorũ, dominationum, principatuum, potestatum. & ad Rom. 8. 38. Angelorum & virtutũ, ita prioris ad Thess. 4. 16. Archangelorum, pleriq; Patres post Dionysium faciunt tres hierarchias Angelorum, hoc est, tria sacra imperia, seu tres sacras præfecturas, & singulis hierarchiis tres Angelorum ordines subiiciunt, vt simul sint 9. ordines seu Chori Angelorum, qui perpetuos hymnos Deo canunt.

In prima hierarchia collocãt Seraphim, Cherubim & Thronos. Seraphim dicuntur, ꝙ ardeant amore Dei, & instar ignis sint celeres. Horũ Seraphim Isaiæ 6. 1. descriptio quędã symbolica traditur hisce verbis: *Vidi Dominũ sedentẽ super solium excelsum et eleuatũ, cuius extrema replebant templum,* i. Ecclesiã (hactenus quædã diuinæ maiestatis imago ꝓposita est) *Et Seraphim stabant super ipsum: erãt singulis sex alæ, duabus operiebãt faciẽ suã, duabus tegebãt pedes suos, duab⁹ volabãt.* Quòd Seraphim dicantur stare, symbolũ est promptitudinis Angelorũ ad exequẽda iussa Dei. Quòd velent faciẽ suã duabus alis, symbolũ est reuerentiæ & sancti timoris Dei in Angelis. Non. n. sustinent maiestatẽ diuinam intueri. Quòd volẽt duabus

alis, symbolum est seduli ministerij & alacris obedientiæ in Angelis. Quòd denique tegant pedes suos, ne scilicet videantur, symbolum est, quòd Angeli velint omnem gloriam, omnem honorem non sibi, sed soli Deo tribui.

Cherubim meminit Moses Gen.3.24. *Collocauit ante hortum Eden Cherubim*, hoc est, Angelos, qui Cherubim propter similitudinem, qua apparuerunt, dicuntur. Vocabulum *Cherub*, cuius plurale est *Cherubim*, aliter ab aliis exponitur. Doctores Hebræorum, quibus in hac re credendum esse iudico, putant *Caph* literam in *Cherubim* notam esse similitudinis, vt *Cherub* sit quasi puer, vel similis puero. Dicuntur autem hoc nomine Angeli propterea, quòd sæpè in humana forma tanquam adolescẽtes pulcherrimi apparuerint. Ratio symbolica hæc est, videlicet quòd Angeli sint innocentes, casti, pulchri, hominum amãtes, & quòd Angelorum Dominus Filius Dei aliquãdo esset apparitúrus in humana forma verus homo, innocẽs, castus, speciosus præ filiis hominum, hominũ amans. Neq; huic sententiæ repugnat, quod est apud Ezechielem cap.10.14. *Et quatuor facies vnicuique: facies prima, facies Cherub: & facies secunda, facies hominis: & facies tertia, facies leonis: & facies quarta, facies aquilæ.* Prima & secunda facies differũt, vt illa sit tenerior, hæc virilior, quemadmodum viri ab infantibus forma & specie discriminantur, sicut Oecolampadius hunc locum Ezechielis rectè explicat. De faciebus Cherubim quatuor, quibus Patres nonnulli putabãt quatuor Euangelistas adumbrari, legitur Ezechielis.1.5.

Throni dicuntur Angeli tertij ordinis primæ hierarchiæ. Est enim Thronus, in quo iudex sedet, symbolum regni & iustitiæ, quam rex seu iudex seruat cùm in pœnis tũ in præmiis, absq; omni personarũ respectu. Appellatio ergo Thronorum admonebit nos & de æqualitate in Deo, & de futuro iudicio, in quo Rex Angelorũ Christus iudicaturus est orbem terrarum in iustitia.

In media hierarchia collocãt dominationes, virtutes, potestates, quibus nominibus significatur dominium & potentia Dei, quorum symbola sunt Angelorum nomina, qui dominationis & eminentiæ Dei ministri sunt.

In infima hierarchia collocãt Principatus, Archãgelos & Angelos. Principatus nomine eminentiæ dignitas significatur. Sunt enim Angeli ideo principatus appellati, quia quotidie Ierusalem cœlestem regunt & tuentur tanquã principes. Archangeli ex eo dicuntur, q̃ sint nuncij Dei ad homines in rebus maioribus, vt Gabriel, &c. Angeli simpliciter dicũtur, qui minores legationes obeunt, & perpetuæ custodiæ hominũ præfecti sunt. Hæc antiquitas de hierarchiis & ordinibus Angelorũ posteritati reliquit, vt nobis commẽdaret diuinam maiestatem, bonitatẽ & φιλανθρωπίαν perpetuò adorandam, & excitent nos ad gratitudinem erga Deum, qui nos tantis præsidiis cingit & tuetur.

DE SECVNDO.

Secundo loco proposui perpendendum esse, quomodo Angeli Dei sint erga nos affecti. Quòd autem Angeli Dei admodum beneuolè sint erga nos affecti, sequentia argumenta clarissimè docent.

Primùm, Angeli sunt creaturæ Dei, vt nos sumus.

Secundò, Angeli sunt spiritus nostris animabus similes, quæ similitudo magni amoris testimonium est.

Tertiò, gestãt imaginem Dei, ad quam & nos conditi sumus.

Quartò, Angeli sunt ministri Christi, quemadmodum nos qui Christi fidẽ habemus. Hinc est quòd Angelus in Apocalypsi se conseruum Iohannis dicit, Apocal.22.9.

Quintò, Angeli nobiscum hæredes sunt æternæ vitæ per Christum.

Sextò, Angeli sunt conditi in gloriam Dei, quemadmodum & nos sumus.

Septimò, amãt nos Angeli Dei ꝓpter societatẽ naturæ Christi & nostræ. Vident enim Filiũ Dei regẽ suum adeò nos dilexisse, q̃ voluerit fieri particeps humanæ naturæ in testimoniũ infallibile suæ dilectionis qua nos ꝓsequitur. Hic amor Angelorum facit, vt cupiant nos homines sibi q̃ simillimos fieri in vera pietate, virtute, dilectione, innocentia, sanctitate & iustitia. Hic amor facit, vt Angeli in cœlis gaudeãt super vno peccatore pœnitentiã agente, Luc.15.7. Si gaudent super agentib. pœnitentiã, profectò contristãtur, cùm videãt, nos cœno peccatorũ turpiter obuolui. Nã vt regnũ Christi augeri & ꝓpagari ardentissimis votis cupiunt Sancti Dei Angeli: ita regnũ Sathanæ opprimi, minui & planè deficere exoptant. Huius rei argumẽtum hymnus ille Angelicus est, iam nato Christo ab Angelis decantatus, Luc.2.14. *Gloria in excelsis Deo, in terra pax, & hominibus bona volũtas.* Et quod Seraphim apud Isaiam canunt cap 6.3. *Sanctus, Sanctus, Sanctus Deus Dominus exercituum.*

DE TERTIO.

Officia Angelorum ex verbo Dei duo esse in genere concluditur. Vnum, perpetuis hymnis Deum celebrare. Alterum, hominibus ex Dei mandato ministrare, eos iuuare & tueri aduersus impuros spiritus. De vtroque officio ordine dicemus.

Vt rectè & vtiliter intelligamus, cur Angeli boni Deum celebrẽt, operæpreciũ est diligẽter cogitare, ex quib. causis alacritas illa in Angelis ad celebrandũ Deũ ꝓficiscatur. Nã eorũ exẽplo nos nostri admonemur officij. Hæc ergo ordine cogitem9. Ex notitia Dei nascitur in sanctis Dei Angelis amor Dei. In amantib. Deũ, cõfirmatur gratia Dei. Ex gratia Dei est visio & fruitio Dei. Ex visione & fruitione Dei percipitur lætitia in Deo inenarrabilis. Ex hac lætitia erumpũt Angeli in perpetuas Dei laudes, idq; eò ardentiùs, quia hunc suæ conditionis norunt præcipuum & vltimum finem esse, vt Deum glorificent perpetuis laudibus. Huc accedunt duo maxima beneficia. Vnum Angelis ipsis, alterum hominibus Angelorum conseruis præstitum.

Angeli

Angeli ex creatione sunt mutabiles ita vt potuerint liberè suo arbitrio prolabi à bono in malum, à virtute in vitium, à puritate in immunditiem, à gratia in iram, à gaudio in perpetuos luctus, à fruitione Dei in exterminationem sempiternam, quemadmodum videmus contigisse iis Angelis qui sunt lapsi. Verùm virtute promissi seminis ita confirmati sunt sancti Dei Angeli, vt in omnē æternitatē sint facti cōstantes & immutabiles in bono. Huc illud Pauli ad Ephes. 1. 10. vbi dicit, Deū omnia instaurasse in Christo cùm quæ in cœlis tùm quę in terra. Et ad Colos. 1. 20. *Pacificans per sanguinē crucis eius, & quæ sunt in terra, & quæ sunt in cœlo.* Et in Apocalypsi 12. 11. dicuntur sancti Dei Angeli in sanguine agni vicisse. Bernhardus quoque idem testatur, cùm ait: *Qui erexit hominem lapsum, dedit stāti Angelo ne laberetur, sic illum à captiuitate eruens, sicut hunc à captiuitate defendens, & hac ratione fuit æquè vtrique redemptor, soluens illum & seruans istum.* Hoc ergo nouum beneficium Angelis præstitum meritò eos excitat ad perpetuos hymnos Deo canendos. Atque ob hanc causam Dauid non immeritò inuitat Angelos Dei ad celebrandum Deum, cùm ait Psal. 148. 2. *Laudate Dominum omnes Angeli eius: laudate eum omnes virtutes eius.*

Homines libertate voluntatis suæ abusi peccarunt, Sathanæ pessimo consiliario obtemperantes, sed Deus ex immensa sua bonitate restituit hominem in integrum, idque per summam iustitiam. Nam filium dedit, qui factus homo luit pœnas peccatorū nostrorum, vt quemadmodum vnus Adā peccauit, & suo peccato coniecit omnes homines in cōdemnationem, ideo vnus Christus qui propterea secundus Adam dicitur, iustus est inuentus, & sua iustitia omnes qui in se crediderint, iustos facit, & hæredes vitę æternæ. Hoc beneficium Dei erga homines cōseruos suos admirātes Angeli canunt nato Christo Lucæ 2. 14. *Gloria in excelsis Deo*, quemadmodum prædictum fuit ab Isaia Propheta cap. 6. 3. vbi in hanc sententiam scribitur. *Seraphim stabat & clamabat alter ad alterum, & dicebant omnes: Sanctus, Sanctus, Sanctus, plena est omnis terra gloria eius.* Hæc Dei gloria fundamentū habet potentiam, iustitiam, sapientiam & misericordiam Dei, per Filium suum liberantis genus humanum, suapte culpa perditum.

Hoc castissimorum Angelorum exemplum nobis imitandum proponitur. Non enim propter Angelos, sed propter nos hæc scripta sunt. Imitemur ergo Angelos, & petamus ex verbo Dei veram notitiam Dei, ex notitia cōcipiamus fiduciam. ex notitia & fiducia simul amorem & lætitiam in Deo, quem per fidem possidemus, accendamus. Ex his simul prorumpamus in laudes Dei, ei perpetuas gratias agentes, quòd adeò nos dilexerit, vt Filium suum vnigenitū pro nobis tradiderit, vt omnis qui credit in illū, non pereat, sed habeat vitam æternam. Hoc inenarrabile Dei beneficium erga genus humanum cogitans Dauid inuitat omnes populos & Gentes ad laudes Deo reddendas, cùm ait; *Laudate Dominum omnes Gentes: laudate eum omnes populi.* Psal. 118. Cur ita? Respōdet Dauid: *Quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & veritas Domini manet in æternum.* Hæc confirmatio facta est morte Filij Dei, quam vidit Dauid in spiritu, adeò quòd eius historiam clarissimè prædixerit Psal. 22. Verùm qui Angelorum exemplo non excitatur ad gratiarum actionem & laudes Deo agendas, viuens in suis peccatis mortuus est, in quibus & prorsus peribit, nisi resipiscat.

Alterum officium Angelorū est, vt diximus, ex Dei mandato ministrare hominibus, eosque iuuare & tueri aduersus impuros spiritus. Hic scire vtile est, quid castissimi illi spiritus præstent singulis hominibus, quid Oeconomiis, quid Politiis, & quid Ecclesiæ.

Priuatim defendunt Angeli singulorum vitam. Nam singulis hominibus à natiuitate additi sunt Angeli custodes, sicut multa testimonia testantur. Dauid ait Psal. 91. 21. *Angelis suis mādauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis.* Et Christus ait Matth. 18. 10. *Videte ne contemnatis vnum ex his pusillis. Dico enim vobis, quòd Angeli illorum in cœlis per omne tempus vident faciem Patris mei, qui in cœlis est.* In hoc dicto Christi tria sunt. Exordiolum, præceptum, & præcepti ratio.

Exordiolum est, *Videte*, qua voce requirit & summam attentionem, & maximam prudentiam. Attentionem quidem, vt sciamus non esse leue aut vulgare præceptum, quasi illud vel facere vel omittere non adeò multum referat, sed magni ponderis & momenti, quod negligere nefas sit. Prudentiam verò, vt cogitemus circumspectione & singulari cura opus esse, ne incauti & imprudentes contra voluntatem præcipientis aliquid faciamus, cuius nos postea pœniteat.

Præceptum est: *Ne contemnatis vnum ex pusillis istis*, hoc est, honorate omnes pusillos istos, quod perinde est ac si diceret: Animo complectimini eos beneuolo, verbis docete, consiliis iuuate, consolationibus erigite, autoritate ab errore reuocate, & omnia quæ illis bono salutique sunt, procurate, & nolite eos vt viles reputare, negligere, voluntate, verbis aut factis vllis lædere.

Ratio præcepti est: *Dico enim vobis, quòd Angeli illorum in cœlis per omne tempus vident faciem Patris mei, qui in cœlis est.* Hæc verba, *Dico vobis*, immotæ certitudinis causa rationi proponuntur, quasi diceret, reuera ita est, & absque omni dubio, etiamsi oculis vestris non cernitur, aut ratione vestra non percipitur.

Porrò in hac ratione, quæ vna est, si formam verborum spectes, multæ rationes particulares virtute continentur, quas euolutas ordine notabo.

Prima, amor quo Deus complectitur pueros, haud obscurè hìc ab effectu suo indicatur. Si igitur Deus amat pueros, quis tu es, qui eos odisse aut contemnere audes?

Secunda, clarissimè significatur maxima cura Dei pro pueris, qui eis tantos custodes vitæ

adhibuit. Si igitur à Deo curantur pueri, certè non sunt negligendi aut contemnendi ab hominibus.

Tertia, dignitas puerorum hîc commẽdatur ex eo quòd castissimi spiritus sint illorum ministri. Si ergo tanti Deus facit pueros, profectò stultus est, qui eos tanquam indignos sua cura & auxilio abiicit.

Quarta, Angeli Dei sanctissimi & castissimi curam habent pusillorum, & dignantur eos suo quotidiano ministerio, multò magis hoc nos decet, qui longè inferiores & ordine & dignitate & donis sumus quàm Angeli.

Quinta, communis dignitas puerorum & adultorum. Vtriq; enim tanti fiunt à Deo, quòd ipsis custodes Angelos præficiat. Ergo non est quòd vel hos illi, vel illos hi contemnant.

Sexta, vindicta parata contemptoribus puerorum. Significatur autem vindicta hac notatione: *Angeli eorum vident faciem Patris mei qui in cœlis est*, scilicet parati ad vindicandum iussu Patris, si quis puellos, quos ipse in precio habet, contempserit.

Septima, Pater Christi qui in cœlis est, Angelorum custodia honorat pueros, quid ergo faciant patres terrestres aut alij homines, qui hîc in terris cum pueris versantur? An non multò iustiùs ab eis exegeris, vt puellos honore prosequantur?

Quòd autem vulgò persuasum hactenus fuerit, vnicuiq; homini à natiuitate duos esse additos Angelos, bonum Angelum & malum, neq; ex his verbis Christi quæ exposuimus, concluditur, neque ex verbis ancillæ, quæ errore Iudaico dicebat de Petro pulsante ianuam: *Angelus eius est*, satis firmiter euincitur, neque ex eo quòd sæpè vnus Angelus legitur in Scripturis vni homini adfuisse, eum direxisse consiliis & defendisse, neque ex opinione Philosophica, qua vnicuique homini genius bonus attribuitur, item genius malus, presertim cùm legim⁹ plures Angelos sæpè de vnius pij salute esse solicitos, & quòd Lazarus prædicetur à pluribus Angelis in sinũ Abrahæ transuectus, & quòd insidiæ à multis malis Angelis vnicuique hominum struantur, contra quos plures pugnare bonos Angelos, dubium esse non potest. Videntur igitur extenuare Dei gratiam, qui tantùm ab vno Angelo vnumquemque nostrûm confirmari, adiuuari, defendique putant.

Cæterùm cùm hęc de Angelis verè dicuntur, cauenda sunt duo præcipitia. Vnum ne cum Anabaptistis expectemus reuelationes Angelorum, qui nos doceant voluntatẽ Dei. Nam Deus Pater monstrato Filio, dixit Matt. 17. 5. *Hunc audite.* Et autor Epistolæ ad Hebr. 1. 1. ait: *Multifariam multisq; modis Deus locutus patribus per Prophetas, nouissimè diebus istis locutus est nobis per Filium.*

Non ergo doctrina noua expectanda est per reuelationes Angelorum, præsertim cùm ipsi Angeli obstupescant ad prædicationem Euangelij, vt Paulus Eph. 3. 10. testatur, cũ ait: se prædicare Euangelium, *Vt innotescat principatibus & potestatibus, in cœlestibus, per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei, secundum propositum æternum, quod statuit in Christo Domino nostro.* Et 1. Petri 1. 12. dicuntur Angeli παρακύψαι, id est, inclinando se attentè intueri, & prospicere ea quæ prædicabantur per Apostolos. Hinc satis liquet, quòd ab Angelis Dei bonis, non sit nouum doctrinæ genus expectandum.

Alterum præcipitium, quod hîc est cauendũ, est, ne tribuamus Angelis, quod est proprium Spiritus Sancti opus, videlicet operari fidem in cordibus nostris ad prædicationem Euangelij, creare cor nouum, in quo verus Dei timor, dilectio & aliæ virtutes relucent, obsignare veritatẽ Euangelij, viuificare & confirmare corda. Hæ enim sunt propriæ actiones Spiritus Sancti habitantis in cordibus piorum. Bernhardus pulchrè discernit inter Angeli officium & Spiritus Sãcti efficaciam in anima hominis cùm ait: *Angelus cum anima, Deus in anima: Ille vt contubernalis animæ adest, Deus vt vita animæ inest.* Præterea & hoc tenẽdum est, quòd vt olim visibilia fuêre Angelorum præsidia, vt in Iacob, in Thobia, in Petro, & in multis aliis cernitur: ita hodie inuisibiliter, verè tamen, nos custodiunt & tuentur. Multi velint nolint coguntur fateri, se sæpenumero è maximis periculis contra omnem expectationem mirabiliter ereptos esse, neque enim sunt præsentes tantùm, sed adsunt vt protegant, adsunt vt prosint. Et Origenes dicit, vel minimis qui sunt in Ecclesia, adesse Angelos, qui regant, qui gubernent, qui actibus nostris corrigendis studeant.

Oeconomiarum quoque conseruatio Angelis Dei curę est. Pij coniuges haud rarò animaduertunt, diuinitus se defendi Angelorum ministerio, etsi inuisibili. Nulli infantes absque custodia Angelorum sine insigni læsione & mutilatione membrorum peruenirent ad iustam ætatem. Quoties cadunt nunc in aquam, nunc in terram, quoties periculosissimè impingunt? hîc qui non vident præsidia Angelorũ, planè mente stupidi sunt. Sæpè, inquies, pueri cadunt in aquam & submerguntur, nonnulli ex grauiori lapsu moriuntur, multis mutilantur membra, eruuntur oculi, &c. Quid hîc Angeli? Quoties talia accidũt, pœnas esse diuinitus inflictas sciamus: quæ parentes admoneant de ira Dei, cuius signum est desertio bonorum Angelorum. Quare piorum parentum est, piè & sanctè viuere, cauere, ne ipsorum liberi sua culpa Angelorũ pręsidio destituantur. Orent proinde Deum quotidie, vt per suos sanctos Angelos & se & familiam tueatur.

Politiis, populis & regnis præfectos esse Angelos Dei docet Daniel cap. 10. 13. vbi meminit Angeli qui est Princeps Persarum. Item Angeli Principis Græcorum. Item Danielis 4. 10. dicũtur Angeli vigiles in arbore. Cùm ergo arbor regnum significat, sequitur Angelos excubare pro regnis. Quòd autẽ vnus Rex aut Princeps terrori sit multis, adeò vt ipsum etiam durissima interdum imperantem ferant, eique obsequantur,

quantur, beneficio Dei fit, qui per suos Angelos Reges & Principes tuetur. Et si quid interdum oriatur in regnis aut politiis mali, vt sæpè fit, hoc non est ascribendum Angelorum ignauiæ, sed gubernatorum & subditorum peccatis. Nã Deus suo iusto iudicio propter grassantia peccata, regna, nunc bello, nunc principum exilio, nunc peste, nunc fame, nunc pluribus his, interdum omnibus punire consueuit.

Ecclesiæ Christi potissimum seruiunt Angeli iuxta illud Hebræorum cap. 1. 14. *Ministratorij Spiritus sunt missi propter eos qui erunt hæredes salutis.* Prætereo multas historias de variis Angelorum ministeriis visibilibus in veteri Testamento, & in primitiua Ecclesia, & solummodo qualia sunt hodie ministeria Angelorum inuisibilia in Ecclesia breuissimè indicabo. Et possunt sub quatuor capitibus, quantum ego quidem iudicare possum, cõtineri. Primùm enim ex intimo amore Christi student Ecclesiæ saluti. Deinde pugnant contra malignos Spiritus. Tertiò tyrannorum & hæreticorum violentiam, versutiam, & consilia reprimunt. Tandem deportant obdormientium in Christo animas in sinum Abrahæ.

Etsi autem non patet oculis nostris, quomodo Angeli Dei saluti Ecclesiæ studeant, eamque conseruant: tamen reuera id faciunt. Quemadmodum enim in veteri Testamento legimus Angelos Dei Ecclesiam conseruasse & sustentasse custodia, consolatione, consilio, victu: ita hodie idem faciunt, etsi inuisibiliter.

Quòd pugnent Sancti Angeli contra Diabolos, docet etiã 12. caput Apocalypseos, sed qualénam sit pugnæ genus, non intelligimus. Hoc loco diligenter cogitandum, quòd Angeli boni tum demum victoriam reportent, quando nos vnà cum illis arma induimus, & in statione nostra fortiter stamus pugnantes contra Diabolum. Paulus ad Ephes. 6. 10. πανοπλίαν Christianorum magnificè sub figuris militaribus describit, docetque quomodo contra malignos spiritus pugnandum sit, cuius descriptionis sensus est simplicissimus, quòd Sathanæ regnum à piis inuaditur, & Sathan ipse in fugam vertitur pura Euangelij prædicatione, viua cordis fiducia, constanti oris confessione, ardenti Dei inuocatione, pura & sancta vita, inuicta animi fortitudine sub cruce, & constanti perseueratione vsque ad finem.

Vindictam de tyrannis & hæreticis sumunt Angeli, & illorum consilia & machinationes sæpissimè euertunt. Exempla vetera sunt nota: Sennacherib, 4. Reg. 19. Heliodori, 2. Machab. 3. Herodis, Actor. 12 Cherinti, vt est in Ecclesiastica historia. Vnum saltem exemplum nostri seculi attingam. Ante annos circiter 45. Princeps quidam potentissimus, Papisticæ factionis, ingentem vim pecuniæ à Papistis collegerat, conscripserat militem, inuasurus ditiones Principum protestantium. Sed quid fit? Subitò percutitur ab Angelo Dei, vt Herodes, vermibus & vlceribus, adeò quòd ne familiarissimi ipsius sustinuerint præ fœtore ipsum accedere, in quibus etiam fœtoribus miseram animam exhalauit, atq; ita Ecclesia mirabiliter seruata est. Hîc non apparuit Angelus Dei, sed reuera adfuisse docet factum ipsum congruens cum historia Herodis.

Tandem eorum animas qui in Domino moriuntur, deportant in sinum Abrahæ. Sed quis potest omnia beneficia Dei erga Ecclesiam per ministeria Angelorum recensere? Etsi autem suo nutu vel solo conseruare & securam reddere Ecclesiam suam potest Dominus: tamen sapientiæ eius placuit per Angelorum ministeria eam tueri & cõseruare, & vt conspiciatur ipsius adoranda prouidentia, & vt nos magis excitemur ad gratitudinem erga Deum, pro tanta ipsius erga nos cura.

DE QVARTO.

Cùm tanta sint Angelorum beneficia erga nos, par est vt iis grati simus. Verùm hîc cauendũ est, ne præpostera sit nostra gratitudo, qualis Papistarum est, qui Angelos colunt & inuocant, non cogitantes cultum & inuocationem soli Deo deberi, & non vllis creaturis quantumuis excellentibus. Epiphanius antiquum errorem vocat, loco Dei creaturas colere. Deinde, cùm Angeli sancti Deo iuncti sunt sincero amore, non patiuntur sibi honorem, qui soli Deo debetur, tribui. Cùm Manue Iud. 13. 16. pater Samsonis vellet Angelo nuncianti nasciturum sibi filium, offerre holocaustum, audit ab Angelo: *Si vis holocaustum facere, offer Domino.* Similiter Angelus Domini Iohanni volenti se adorare dixit Apocal. 19. 10. *Vide quid feceris, conseruus tuus sum & fratrum tuorum habentium testimonia Iesu.* Impietatem igitur illam Ethnicam, Iudaicam & Papisticam fugiamus, ac soli Deo honorem cultus tribuamus.

Quid ergo Angelis faciemus & præstabimus pro tantis beneficiis? Nihil sanctis Angelis gratius feceris, quàm si eos imiteris in vno Deo colendo, in puritate corporis & animi, in casto sermone, in dilectione mutua, in officio piè præstando. denique in pugna aduersus Diabolum, & vitia quæ Diaboli arma sunt.

De malis Angelis.

Angeli mali sunt, qui boni quidem ex creatione fuêre, sed quia non seruarunt originem suam, & non perstiterunt in veritate, ex bonis facti sunt mali. Cur autem non seruauerint originem suam, & in veritate non steterint, sola superbia causa esse potuit, vt ait Augustinus. Hi odio Dei sine intermissione conantur Ecclesiam Dei deformare mendacio & homicidio. Quia mendaces sunt, incitant homines ad impias opiniones de Deo, & ad blasphemias calumniantes verbum Dei, sicut statim in initio Genesis, cap. 3. 4. apud Euam calumniatus est Diabolus verbum Dei, & extenuauit verbi Dei autoritatem, & exemit reuerentiam erga verbum Dei. Ex hoc calumniandi studio, Diabolus, id est, calumniator dicitur. Deinde, quia homicida est,

conatur pdere homines,& preſertim pios. Hinc nomen Sathanæ eſt. Iohãnes in Apocalypſ.12.7. Diabolum draconem nominat, vt hac imagine ponat nobis ob oculos varias Sathanæ fraudes & nocendi modos. Deſcriptio igitur draconis accommodetur Sathanæ.

Draco dicitur ſerpens antiquus, magnus, tortuoſus, acutiſsimè cernens, flatum venenatum exhalans, & inſidiis gaudens.

Primùm dicitur ſerpens, vt qui in ſerpente deliteſcens primos noſtros parẽtes decepit. Per hoc ſolum animal promiſſum eſt Sathanæ tentare, vt ait Auguſtinus, vt ſatis declaretur fœminę venenoſum animal nõ niſi venenũ afflaturũ.

Secundò, dicitur antiquus. Vnde ipſius ad nocendum multiplex artificium concluditur. Longa enim conſuetudine, longa experientia infinitas nocendi artes nouit.

Tertiò, magnus dicitur, vt qui viribus valeat ad nocendum, etſi nihil poteſt niſi Deo iuſtè permittente, vt in Iob videre eſt.

Quartò tortuoſus dicitur. Ex quo calliditas ipſius intelligitur, quia variis modis affectibus hominum ſe inſinuat. Naturam enim cuiuſque hominis attendens applicat ſe ea parte qua hominem vidit ad fallendum idoneum.

Quintò, acutiſsimè cernit, hoc eſt, omnes fallẽdi vias nouit, & qua ex parte potiſsimùm ſint inuadendi homines, nouit.

Sextò, vt draco venenato flatu aues prætervo antes attrahit, occultus ſub arena: ita Diabolus hæreticorum venenata blandiloquẽtia, volantes, id eſt, inſtabiles homines decipit.

Septimò, vt draco inſidiatur Elephanti, & pedibus extremis implicitum proſternit & occidit: ita Diabolus conatur, vt inſtillet hominibus prauos affectus, quibus eos euertat & tandem perdat.

QVARTVS ARTICVLVS primi membri, eſt collatio typi & veritatis, ſeu oſtenſio quomodo typo veteris Teſtamenti reſpondeat veritas in nouo Teſtamento. Opponamus igitur typum & veritatem in hunc modum.

Primùm, vt Ieroſolymis ſolummodò apud templum corpora languẽtium in aquam piſcinæ immerſa ſanabãtur: ita nullibi niſi in Eccleſia, in qua ſonat verbum Dei, & Deus ritè colitur, ſanantur animæ hominum.

Secundò, vt piſcina illa quę erat Ieroſolymis, ſanctificata per Angeli deſcenſum, ſeruiebat ſanandis corporibus: ita aqua Baptiſmi ſanctificata per Spiritum Sanctum in Eccleſia, ſeruit ſanandis animabus.

Tertiò, vt aqua piſcinæ nõ erat per ſe efficax, ſed deſcendente Angelo & turbante aquam, ſanandi vim obtinuit: ita aqua Baptiſmi non per ſe eſt efficax, ſed Chriſto in aquam deſcendente & per Spiritum Sanctum operante, regenerationis efficitur lauacrum.

Quartò, vt tantùm vnus qui primus deſcendebat in aquam, poſtquam ab Angelo turbata erat, ſanabatur corporaliter: ita vnus & ſolus Chriſtianus populus ſpiritualiter ſanatur, & nullus præter illum.

Quintò, vt Angelus in aquam deſcẽdit, vim ſanandi aquæ conferens: ita Chriſtus in terram deſcendit, aſſumens naturam humanam, vt medicus fieret & corporum & animarum.

Sextò, vt Angelus in piſcinam: ita Spiritus in aquam Baptiſmi venit. Non ſunt ergo vacua ſigna ſacramenta Eccleſiæ. Quòd autem ſemel in anno, idque die Pentecoſtes deſcendit Angelus ad turbandas aquas, adumbrabat fore, vt die Pentecoſtes poſt Paſcha noſtrum verum immolatum Spiritus Sanctus deſcenderet, quò & Apoſtoli baptizarentur, & Euangelium Chriſti tanquam ſigillo Dei confirmaretur.

Hanc analogiam typi & veritatis, magna ex parte agnoſcit Ambroſius in lib. cui titulus eſt, De his qui myſteriis initiantur, cap. 4. Sunt autem hæc Ambroſij verba: *Crede, inquit, ergo, quia non ſunt vacuæ aquæ, ideo dictum tibi eſt, quia Angelus Domini deſcendebat ſecundùm tempus in natatoriam, & mouebatur aqua, & qui prior deſcendiſſet in natatoriam poſt commotionem aquæ, ſanus fiebat à languore, quocunque tenebatur. Hæc piſcina Ieroſolymis erat, in qua vnus annuus ſanabatur, ſed nemo antè ſanabatur quàm deſcendiſſet Angelus, vt eſſet indicium quia deſcenderat Angelus. Mouebatur aqua propter incredulos, illis ſignum, tibi fides: Illis Angelus deſcendebat, tibi Spiritus Sanctus. Illis creatura mouebatur, tibi Chriſtus operatur Dominus creaturæ. Tunc curabatur vnus: nunc omnes ſanabuntur, aut certè vnus ſolus Chriſtianus populus.*

QVINTVS ARTICVLVS eſt obſeruatio veri vſus & finis eorũ, quæ hactenus de piſcina dicta ſunt. Vſus quidem eſt, ſpiritualiter fidei oculis intueri aquam Baptiſmi, & Chriſtum operantem & ſanctificantem in aqua Baptiſmi per Spiritum Sanctum. Finis verò, vt fide & vera obedientia iuncti Chriſto expectemus integram ſanationem & corporum & animarum, per eundem Chriſtum, extra quem nulla eſt expectanda ſanatio ſiue purgatio. Solus enim Chriſtus eſt, qui ſuo Spiritu & mundat & ſanat, & à ſe mundatis & ſanatis dat vitam æternam.

DE MEMBRO II.

5 Erat autem quidam homo illic triginta & octo annos habens in languore.

9 Hunc cùm vidiſſet Ieſus decumbentem, & cognouiſſet quòd multum iam tempus haberet, dicit ei: Vis ſanus fieri?

7 Reſpondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, vt cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piſcinam. Sed interim dum venio ego, alius ante me deſcendit.

8 Dicit ei Ieſus. Surge, & tolle grabatum tuum, & ambula.

9 Et ſtatim fiebat ſanus homo ille. & ſuſtulit grabatum ſuum, & ambulabat.

In hoc membro, in quo narratur miraculum de ſanato ægroto apud piſcinam in Probatica, ſex

ſex ſunt circumſtantiæ præcipuæ obſeruandæ. A

Prima, Occaſio miraculi.

Secunda, Interrogatio Chriſti, num velit ille ægrotus fieri ſanus.

Tertia, Querela languidi.

Quarta, Mandatum Chriſti.

Quinta, Sanatio languidi miraculoſa.

Sexta, Sanationis teſtimonium.

DE PRIMA.

Erat, inquit, *quidam homo illic triginta octo annos* B *habens in infirmitate*, id eſt, qui erat infirmus. Ponitur autem hîc infirmitas pro morbo per Metonymiam, hoc eſt, effectus pro cauſa. Quanta fuerit huius hominis miſeria, & ex morbo corporis grauiſsimo, & ex ſæuo conſcientiæ verbere, & ex diuturnitate vtriuſque mali, facile eſt intelligere. Morbi ſenſus excitabat in ipſo cogitationem cauſæ, videlicet communis & perſonalis. Communis quidem, quæ eſt communis naturæ humanæ corruptio & reatus, ad Rom. C 5.12. Perſonalis verò, videlicet peccatum, & reatus perſonæ, hoc eſt, voluntaria Legis diuinæ tranſgreſsio. Ex morbo ergo corporis, qui pœna eſt peccati, ratiocinabatur animæ malum, videlicet peccatũ naturæ & perſonæ, iuxta illud: *Propter iniquitatem corripis hominem*, Pſal. 39.12. Nã cùm Deus ſit iuſtus, neminem punit iniuſtè. *Eſt enim iudicium Dei*, ait Paulus Rom. 2.2. *ſecundum veritatem.* Hinc cruciatus conſcientiæ, quæ eſt inſtar mille teſtium: Siquidẽ Dei teſtimonium D eſt. Huc accedit diuturnitas tanti mali, videlicet quòd triginta octo continuos annos detentus fuerit in ſua infirmitate. Ad hæc deſertio, quòd fuerit omni humano auxilio deſtitutus. Quid quæſo hîc reliquum erat miſero & afflicto homini, ſi ſenſum & rationem in conſilium adhibuiſſet, niſi deſperatio? Excipit enim cruciatum conſciẽtiæ deſperatio, niſi ſuccurratur per Euãgelium. Quid enim potuit aliud cogitare iuxta carnis ſenſum & Legis diuinæ ſentẽtiam, quàm E ſe propter ſua enormia peccata abiectum eſſe, & à creatore ipſo, & à creaturis omnibus? Non eſt dubium, quin tanto tempore poſtquam deſperatum eſt de medicorum auxilio, & vberrimas lachrymas fuderit ob ſua peccata, & preces quotidie pro peccati venia, & morbi curatione à ſolo iam Deo expectanda fecerit. Sed quid inſuper hic miſer in tantis malis conſtitutus facit? num deſperat? minimè. Nam quòd non deſperauerit, apparet ex eo, quòd quotannis redierit F ad piſcinam. Sed hęc ſpes longiſsima mora fuiſſet fracta omnino, niſi diuinitus fuiſſet confirmata. Nam ad regulam, quæ eſt in Pſalm. 9.19. haud dubiè reſpexit, eaque ſpem ſuam ſuſtentauit, fouit, aluit. Eſt autem hæc regula: *Non in perpetuum obliuioni tradetur pauper, & ſpes pauperum non peribit in æternum.* Hac regula cruce preſſus ſe erexit, nec fecit deſperationi locum, ne Deum mendacij arguere videretur. Hac ipſa regula Dauid ſe etiam in cruce ſuſtentat, Pſal. 119.92. G *Niſi*, inquit, *Lex tua delectatio mea, tunc periiſſem in afflictione mea.* Hinc illa vox Iob cap. 13.15. *Etiamſi occidat me, in ipſum ſperabo.*

Hunc proinde languidum imitemur & nos, noſque ipſius exemplo in aduerſis corporis & animæ & fortunæ erigamus, freti promiſsionibus diuinis iuxta regulam ex Pſalmo paulò antea propoſitam, & quæramus auxilium in vera pœnitentia ardentibus precibus à Domino, qui non dereliquit, vt Dauid teſtatur, quærentes ſe. Non ergo ſimus, dum affligimur, impatientes, vt Gentes ignaræ Dei, ſed in vera pœnitentia expectemus vel mitigationem vel liberationem memores dicti Prophetæ Abac. 2.3. *Si moram fecerit Dominus, expecta eum.*

DE SECVNDA.

Hunc, inquit, *cùm vidiſſet Ieſus decumbentem, & cognouiſſet, quòd multum iam temporis detineretur, dicit ei: Vis ſanus fieri?* Hîc Chriſtus venit ad hominem morbo & peccato afflictum, medicus ad ægrotum, vt oſtendat in mundum veniſſe ſe, vt tollat miſerias humanas. Alibi clamat, Matth. 11. 28. *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego refocillabo vos.* Sed ecce hîc ipſe venit ad laborantem: ea eſt bonitas Ieſu Saluatoris noſtri, quòd non expectet, ſed anteuertat clamorem noſtrum, atque ita profectò eſt, nemo ad ipſum venire poterit, niſi ipſe prior venerit. Vt tum ad languidum viſibiliter venit: ita hodie venit verbo, Spiritu, gratia, ad quem nos venire dicimur, dum ipſe nos conuertit, iuxta illud Ierem. 31.18. *Conuerte me Domine, & conuertar.* Venimus igitur ad ipſum in vera pœnitẽtia, quod cùm facimus, nequaquam ſe à nobis auertit, ſed nos tanquam filios complectitur. Afficitur enim noſtris calamitatibus. *Non habemus*, ait autor epiſtolæ ad Hebræos 4.15. *Pontificem, qui non poteſt affici ſenſu noſtrarum infirmitatum.* Proinde, vt huic languido tandem ſuccurrit: ita & nobis inuocantibus opem feret tempore, quod ipſe pro ſua ſapientia oportunum nouit. Præterea exemplum Chriſti Domini commendat nobis pauperes & infirmos, vt eorum miſereamur, feramus illis opem, precibus ad Deum, conſiliis, & facultatibus noſtris, ne videamur in conſeruos noſtros, & cohæredes vitæ æternæ crudeles: ſicut purpuratus ille, qui in omnem æternitatem ſuæ crudelitatis in Lazarum pœnas luet, Luc. 16.25.

Sed quid eſt hoc, quòd hunc languidum interroget, num velit ſanus fieri? Quis enim eſt qui ſanitatem morbo nõ anteponit, hoc eſt, bonũ malo, niſi fortè ſit vel furioſus, vt cùm Aiax inſaniam anteponeret ſanitati mentis? vel tanta malitia ſit præditus, quòd ægrotus mallet ex alieno viuere quàm ſanus ex proprio labore victum quærere? Legitur de quodam Sancto, qui quoſuis ſibi obuiam venientes, quocunque tandem laborarent morbo, inuocato Chriſti nomine ſanaret, quem cùm quidam languidi cognoſcerent aduenıſſe, cauebant ne illi occurrerent, & ab eo inuiti ſanarentur, ne cum morbis etiam quæſtus deficeret. Verùm quòd hic languidus non fuerit ex illorum numero, ex eo ſatis apparet, quòd ad piſcinam triſtis ſederit, ex-

pectans sanationẽ. Cur igitur quærit ab eo Dominus num sanus fieri velit? Duæ apparẽt fuisse causæ: Vna, vt languidus magis excitaretur ad petendam valetudinem, vtque sanatus medicum suum agnosceret. Altera, vt spectatoribus innotesceret miraculum, & per miraculum deducerentur in cognitionem Christi, & salutis per ipsum consequendæ. Hic enim finis est miraculorum Christi, Ioh. 20.31.

DE TERTIA.

Hominem, inquit, non habeo, vt cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: sed interim, dum ego venio, alius ante me descendit. Hæc querela languidi, & voluntatem & infirmitatẽ, & despectum ipsius apud suos contribules indicat. Præterea quoq; manifestè duritiem & inclementiam hominum qui illic erant plurimi, coarguit. Quòd sanari voluerit, & locus in quo erat, & miserrima querela ostendit. Quòd non potuerit sanari, in causa fuit ipsius maxima infirmitas, quæ impedimẽto erat, quò minus maturè in aquam sanandus descenderet. Videtur enim quòd non sine alieno auxilio se de loco mouere potuerit. Despectus ipsius apud homines indicatur, dum nemo illum iuuat. Hypocritæ illum vt maledictum à Deo aspernabantur: Scribæ & Pharisæi lucro erant intenti: vulgus hominum eò se inclinat, quò fortuna: cognati, & affines, propter miseriam ipsum non agnouerunt: Quid quæso miserius esse potuit? videtur enim & à Deo & ab hominibus esse desertus.

Quòd autem nemo inter Iudæos, qui fortè aderant in istis porticibus, apud piscinam, sit inuentus, qui huic misero opẽ ferre voluerit, indicium est malitiæ & duritiæ cordiũ eius populi, qui tametsi peculium Dei dici voluit, & vnum Deum Patrem appellauit, & de patre Abraham gloriabatur: tamen procul aberat à vera pietate quam profitebantur. Siquidem foris non intus: pallio non affectu: verbis, non factis: cæremoniis, non moribus: hypocrisi & non veritate pij fuerũt, quales hodie, proh dolor, multi sunt, qui de Christo frustrà gloriantur. Nemo proinde qui verè pius cẽseri velit, proponat sibi multitudinis exemplum, sed potiùs volũtatem Dei spectet, sequaturq; quocunque pietas suaserit & probata sanctorum exempla.

DE QVARTA.

Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Hoc Christi factum ostendit, quis quantusq; sit qui imperat, quale eius officium, quomodo erga miseros & afflictos sit affectus, & quòd ab hominibus spreti, non etiam reiiciantur à Christo, sed recipiantur potiùs.

Quis autem & quantus sit qui imperat, vt languidus surgat, opus ipsius docet. Imperat enim, & imperãdo facit quæ nulla creata potentia facere potest. Nõ hìc inuocat priùs Christus, & postea imperat, etsi hoc interdum facit. Prophetæ vt Elisæus & alij, vt ostendant se aliena potentia armatos miracula facere, priùs inuocant, & inuocãtes virtute diuina miracula edũt in testimoniũ vocationis & certitudinis doctrinæ, quam ex mandato Dei hominib. proponũt. Christus autem hìc imperat & imperãdo facit, quod creaturæ negatum est. Ex quo concluditur, illum natura Deum esse Patri maiestate æqualem. Quòd autem interdũ inuocabat Christus Patrem editurus miracula, hoc ad dispensationẽ pertinet, vt declaret se à Patre missum, vt opus sibi à Patre demandatũ faciat. *Cibus meus est, inquit, vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius.* Cùm ergo miracula edit Christus sine inuocatione, diuinam suam potẽtiam declarat. Rursus, quoties inuocat, antequã edit miracula, officium redemptionis, ad quod missus erat, ostendit. Vtrumque nostræ fidei confirmandæ seruit. Vt enim illud fides opponit potentiæ mortis, inferni, Sathanæ: ita hoc peccato, iræ Dei, maledictioni & damnationi.

Officium quoq; Christi hìc tanquam in typo proponitur. Sanat Christus corpora, vt se animarum medicum esse doceat. Sanat varios languores, vt se omnis generis peccata abolere posse ostendat. Siquidem qui potest impedire solo imperio seu nutu causam agentem in rem subiectã, is profectò ea causa est potentior, ipsumq; valet destruere & prorsus è medio tollere: Nũc autem Christus vim peccati impedit, & eius impetum frangit, cùm tollit imperando morbum, quem peccatum inflixit. Proinde Christus peccato ipso est potentior, ipsumque potest abolere. Est ergo sanatio corporum, quæ fit per Christum, symbolum curationis animarum, quæ in abolitione peccati posita est. Hoc ita esse Christus ipse disertè docet, Matth. 9.5. hisce verbis: *Vtrum facilius est dicere, remissa sunt tibi peccata: an dicere: surge & ambula? Vt autem sciatis, quòd potestatem habeat Filius hominis remittendi peccata* (scilicet videte quid faciam) *tunc dixit paralytico: Surge tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. Tunc ille surrexit, abijtq; in domũ suam.* Quoties igitur legimus sanationes corporum per Christũ factas, leuemus mentes nostras altiùs, videlicet ad sanationes animarum, quarum signa sunt corporum curationes.

Quomodo præterea Christus sit affectus erga miseros & afflictos, factum præsens indicat. Misertus est Christus huius infirmi. Igitur & aliorum infirmorum miserebitur. Nam & æqualis est omnibus & missus est propter omnes, & omnes ad se vocat, & venit seruare quod perierat. Ratio ergo consecutionis est firmissima. Christus misertus est languidi, ergo & mei miserebitur. Hoc pacto & omnibus in genere, & singulis seorsim accommodari & possunt & debẽt, quæ Christus fecerit miseris & afflictis hominibus, dum hìc in terra visibiliter versaretur. Sed tenendum est, corporales sanationes paucorum, symbola fuisse spiritualium sanationum animarum omnium quæ ad Christum veniunt, propter quas in mundum venit, quasque quotidie impertitur suis, hoc est, omnibus ad ipsum in vera fide confugientibus. Has igitur petere oportet sine omni dubitatione & cõditione, propterea quòd promissio gratiæ est vniuersalis. At corporum

porum sanationes cum conditione non impediendæ gloriæ Dei aut propriæ salutis, petendę sunt.

Postremò docet & hæc circumstantia, non à Christo abiici eos, qui hîc in mundo spernuntur ab hominibus, modò Christi fidei se cũ Lazaro & hoc languido committant. Sit ergo contemptus hominum miseris & afflictis stimuli instar, quo ad Christum saluatorem impellantur. Est enim omnis paupertas & miseria ideo à Deo, vt ad fontem diuitiarũ & fœlicitatis Christum miseros & pauperes adducat.

DE QVINTA.

Et statim fiebat sanus homo ille. Hoc ipsum miraculum est diuina Christi potentia editum sine omni apparatu, sine exorcismis, sine inuocatione, solo nutu & voluntate, id quod nulla arte & potẽtia finita fieri potuit. Verùm quia de miraculis Christi sæpiùs antea à nobis dictum est, & pręcipuè in 2. cap. & 4. hîc solũmodo reuocandà sunt auditoribus in memoriam, quę suprà diximus de finibus miraculorum. Duo sunt fines subordinati, videlicet notitia Christi & fiducia in ipsum. Vnus vltimus & principalis est consecutio vitæ æternæ. Hos fines continet dictum Iohannis cap. 20. 31. *Hæc scripta sunt, vt credatis, quòd Iesus sit Christus, & vt credentes vitam habeatis per ipsum.* Vnus accessorius est, videlicet vt non credẽtes sint inexcusabiles coràm tribunali Dei in extremo iudicio.

DE SEXTA.

Et sustulit grabatum suum & ambulauit. Hoc testimonium est sanationis subitò & miraculosè per Christum factæ. Nam quòd statim ad verbũ Christi surrexerit & ambulauerit, certum sanationis indicium est. Quòd autem sustulerit grabatum, eumque portauerit, in integrum restitutas esse vires homini sanato testimonium est.

Tria ergo hîc videmus, quæ præsens miraculum commendant. Primùm sanatur languidus nutu Christi, qui nulla medicorum opera sanari poterat. Inueteratus enim morbus erat triginta octo annis radicatus. Deinde sanatio fit subitò in momento temporis. Siquidem cum pronunciatione mandati sanus fiebat, id quod naturæ viribus fieri nequaquam potuit. Tum vires non paulatim, & temporis successu, sed in instanti integrè restitutæ sunt, quod nulla creaturarum omnium virtute fieri potuit. Nam qui arte sanantur, paulatim colligunt vires, idque longo tempore.

PARS III.

Erat autem sabbatum in die illo.

10 Dicebant ergo Iudæi, illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, Non licet tibi tollere grabatum tuum.

11 Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatũ tuum, & ambula.

12 Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula.

13 Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus autẽ declinauit à turba constituta in loco.

14 Posteà inuenit eum Iesus in templo, & dixit ei: Ecce sanus factus es, noli posthac peccare, ne deterius aliquid tibi contingat.

15 Abijt homo ille, & nunciauit Iudæis, quòd Iesus esset qui fecit eum sanum.

Exponit Euangelista, quid acciderit, postquam languidus ille sanatus erat à Christo. Reprehenditur à Iudæis, qui sanatus est, eò quòd gestat grabatum in die sabbati. At is suum factum mandato eius, qui se sanum fecerat, tuetur. Interrogatus autem, quis nam sit ille qui se sanum fecerat, ait, se eum non nouisse, quem posteà in templo agnitum nunciat Iudæis Iesum esse.

Porrò clarioris explicationis gratia quatuor huius partis membra constituantur.

Primum, Reprehensio gestãtis grabatum in die sabbati, & facti defensio.

Secundum, Interrogatio Iudæorum, quisnam sit ille qui hoc fieri imperauit, cum responsione.

Tertium, Christus eum, qui sanus est effectus, inuentum in templo admonet, ne amplius peccet.

Quartum, Sanatus Medicum suum agnitum Iesum Iudæis prodit.

DE PRIMO.

Accusant Iudæi hominem gestantem grabatum suum in die sabbati. *Erat*, inquit, *Sabbatum in die illo*, scilicet quo sanatus est languidus ille, qui grabatũ suum sustulit. Iudæi rectè quidem in hoc faciũt, cùm sabbatum quod Deus sacrosanctum haberi voluit, nolunt violari operibus seruilibus. Nituntur enim expressa Lege quæ est Exod. cap. 20. 10 & sæpè repetitur in Mose & Prophetis. In Exodo sic scribitur: *Sex diebus facies omne opus tuum. At in die septimo non facies vllum opus*, scilicet tuum, hoc est, seruile & vsibus huius præsentis vitæ seruiens. Ratio sequitur: *Quia Sabbatum est Domini Dei tui*, scilicet sanctificantis te, cui te totum consecrabis faciens eius opera & non tua. Dicuntur autem opera Dei, & quæ ipse facit, & quæ ad ipsius cultum gloriamque illustrandam faciunt. Ex hac ergo Lege sic ratiocinantur Iudæi contra gestantem grabatum. Opera seruilia non licitè fiunt die sabbati. Gestare grabatum est opus seruile. Ergo non licet tibi tuum grabatum gestare die sabbati. Maior expressa Lex est. Minor est manifesta. Neque enim inficiari quis poterit gestare onera esse per se seruile opus. Verùm in hoc peccant Iudæi, quòd non ex subita curatione eius quem nouerant decubuisse & detentum fuisse maxi-

ma infirmitate totos triginta octo annos, deducti sunt in admirationem facti, & cogitarint miraculosam fuisse sanationem, & gestationem grabati testimonium fuisse miraculi diuinitus editi, quo factum non excusari tantùm, imò etiam defendi debuit tanquam licitum & sanctum, vt quod ad gloriam Dei illustrandam faceret. Peccant ergo Iudæi, imprudenter accommodantes causam ad Legem, & non Legem ad causam, vt fieri oportuit. Vt enim causa sæpè circumstantias habet, de quibus Lex generalis non loquitur, atque ideo tales circumstantiæ causam à generali Lege eximunt: ita Lex generalis pro circumstantiarum varietate sine exceptione debet causæ accommodari, id quod æquitas, quæ est ἐπανόρθωμα Legis scriptæ, & mens Legislatoris postulat. Duo ergo facere debuissent Iudæi. Primum, causam examinassent iuxta suas circumstantias, quæ sub Lege expressa non continentur. Deinde, accommodassent Legem causæ pro varietate circumstantiarum, quod si fecissent, non tam verba legis præsenti causæ, quàm sententiam accommodassent. Quod si fecissent, potiùs laudassent gestatorem sui grabati, quàm reprehendissent. Qualitas ergo causæ ex circumstantiis sæpissimè dependet.

Sed quid hîc respondet ad hanc accusationem qui sanus est effectus? *Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula*. Hæc facti defensio constitutionis est assumtiuæ: foris enim assumit reus, quo suum factũ tuetur. Estque in hac defensione tacita comparatio diligẽter obseruanda, quasi diceret: Qui me sanum fecit, absque omni dubio & morbo quo tenebar, & causa morbi potentior est. Si potentior est morbo eiusque causa, profectò à Deo est, & autoritate diuina armatus potuit mihi imperare iure, vt die sabbati tollerem grabatum meum sine peccato. Non ergo iustè accusor à vobis violati sabbati, nec meo facto Legem Mosis transgressus videri debeo.

Verùm quò hæc defensio iustissima esse intelligatur, discernendum est inter opera Dei propria & opera immediatè facientia ad gloriam Dei, & seruilia opera, quæ hominum opera dicuntur.

Opera Dei propria, vt sunt miracula, quibus Deus testatur de sua voluntate, nõ cadunt sub vllam Legem. Non enim Lex Deo, sed homini lata est. Est igitur Deus in suis operibus omnibus ἀνυπεύθυνος, vt qui non sit obnoxius ad reddendum rationem suorum factorum. Nunc autem miracula Christi sunt opera ipsius Patris, iuxta illud Iohan. 5.17. *Pater meus vsque adhuc operatur, & ego operor.*

Opera immediatè facientia ad gloriam Dei illustrandam sunt duplicia, videlicet opera cultus, & confessionis: quæ omni die non solùm licita, verumetiam pernecessaria sunt. Cùm ergo hic homo miraculosè à Christo sanatus, portat grabatum suum, edit opus confessionis necessarium: Nam cùm homines qui norunt hũc hominem multos annos difficillimo laborasse morbo, atque nunc vident eundem portare grabatum in testimonium sanationis diuinitus factæ, excitantur in admirationem facti, vnde in laudes Dei prorumpunt, & plures isto facto ad Christi fidem incitantur. Fuit ergo hoc opus proprium sabbati. Siquidem testabatur Deum esse qui sanctificat hominem, cuius sanctificationis symbolum est hoc Christi factum.

Opera seruilia sunt etiam duplicia, videlicet ordinaria & quæ casu aliquo inopinato offeruntur. Ordinaria sunt vsitata hominum opera, quæ pro vocationum diuersarum ratione destinantur vsibus huius vitæ, qualia sunt seruorum, famulorum, asinorum, boum, de quibus Lex disertè in Mose loquitur atque de iis solummodò intelligenda est. Opera seruilia, quæ casu aliquo inopinato offerri possunt, vt si bos in foueam ceciderit die sabbati, atque in ea sit periturus nisi inde subtrahatur eodem die, aut si hostis vim inferret die sabbati, quem nisi repellerent pij, inciderent in maximum discrimen vitæ & fortunarum, aut si alioqui vitæ periculum agitur. In huiusmodi casibus tenenda est hæc regula. Cæremoniæ cedant necessitati extra casum confessionis, iuxta illud Marc. 2.27. *Non est homo propter sabbatum, sed sabbatum propter hominem.*

Verùm quia Lex ceremonialis Mosi nos non obligat: liberi enim sumus à cæremoniis Mosaicis: Erant enim ad tempus datæ, vt vmbræ quæ veritati illucenti cederent, quæri potest, num nostra festa in Ecclesia noui Testamenti, nos ita obligent ad obedientiam, vt non liceat nobis vlla seruilia opera in istis facere, nisi malumus in pœnas incurrere diuinas. Respondeo, non esse parem obligationem. Siquidem Iudæis solis ad præfinitum tempus lata erat ab ipso Deo Lex festorum. Nobis autem in specie nulla Lex lata est à Deo de festis, sed disciplinæ causa sunt à gubernatoribus Ecclesiarum instituta. Quare non est par obligatio. Proinde non est dicendus peccare, qui opera seruilia, hoc est, vsibus huius vitæ seruientia facit diebus festis, modò non impediatur ministerium publicum, & non contemnatur Ecclesiæ disciplina, & caueatur scandalum, quo charitas proximi violatur. Verùm illa seruilia opera, quæ homines Sathanæ imperio subiiciunt, non solùm in festis diebus, verum etiam omni tempore fugienda sunt iis qui Filij Dei censeri volunt. Nam cùm illorum sit perpetuus sabbatismus in Christo, cum quo sepulti sunt (quem sabbatismum vetus cæremonia adumbrabat) decet eos qui sancti Filij Dei haberi volunt, perpetuam quietem à seruilibus operibus, quæ sunt peccata, sectari.

DE SECVNDO.

Secundum membrum continet interrogationem Iudæorum & responsionem hominis qui sanatus est à Christo. *Interrogauerunt*, inquit, *eum, quis est homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula?* Absque omni dubio suspica-

ſpicabantur Iudæi Ieſum fuiſſe qui hoc imperauerat. Nam ſciebant illum tum temporis ſolum cum diſcipulis claruiſſe miraculis: tamen interrogant quis ſit, non vt illum agnoſcant ex miraculo, non vt in illum credant, non vt credentes ſaluentur, ſed mera malitia, qua moliebantur ipſi malum pro bono reddere. Ita enim cœci fuerunt effecti opinione iuſtitiæ, auaritia, hypocriſi, ambitione, quòd gloriam Chriſti relucentem in miraculis cernere non potuerint. Caueamus ergo nos, ne ſimilibus vitiis abrepti, ad lucem Euangelij cæcutiamus, ſicuti Papiſtis accidit, qui tametſi Chriſtum in ore habent, doctrinam tamen ipſius auerſantur, & tãquam hæreticam condemnant.

Sed quid ad hæc ſanatus? negabat ſe nouiſſe quis fuerit qui ſe ſanauit. Neſciebat enim quis eſſet à quo ſanatus erat. Nam cùm ipſum circumſtaret magna turba, Ieſus illum ſubitò ſanat, & declinat à turba, vt ſignificaret ſe non popularem auram, ſed gloriam Dei & ſalutem hominum quærere. Neque tamen ideo aut factum Chriſti ſiletur, aut eius gloria intermoritur, ſed vt vmbra corpus: ita res benè geſtas gloria ſequitur, quæ vt fugit quærentem: ita comitatur fugientem. Hoc Chriſti exemplum etiam nos admoneat modeſtiæ, ſi quando quid laude dignum feciſſe videbimur.

DE TERTIO.

Tertium huius partis membrum, quomodò Chriſtus à ſe ſanatum hominem in templo inuenerit, exponit. Ita enim ait Euangeliſta. *Poſtea inuenit eum Ieſus in templo, & dixit ei: Ecce ſanus factus es, noli poſthac peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.* Hic plura ſe offerunt perpendenda.

Primum, quòd ſanus effectus inueniatur in templo.

Secundum, quòd reuocetur ei in memoriam à Chriſto beneficium ſanationis.

Tertium, Exhortatio ad hominem ſanatum, ne videlicet amplius poſthac peccet.

Quartum, Comminatio grauioris pœnæ ſi rurſus peccauerit.

Quod hic homo à Chriſto ſanatus inuenitur in templo, ſignum eſt gratitudinis ipſius erga Deum. Non enim dubium eſt, quin in templum ingreſſus ſit, vt Deo pro accepto ſanationis beneficio gratias ageret. hoc enim dictat natura, hoc Scriptura poſtulat, hoc pietas efflagitat, hoc iuſtitia requirit, hoc denique ſenſus communis etiam in beſtiis clamat, vt benemeritis reddatur gratia, & optimè meritis maxima gratia. Hic ergo homo nactus duo beneficia eaque maxima, videlicet ſanitatem corporis poſt diuturnum morbum, & ſanationem animę, hoc eſt, liberationem à Sathana, qui illum catenis peccati conſtrinxerat, & captiuum duxerat, meritò Deo autori gratias agat.

Verùm quò plenius iuniores erudiantur de vera gratitudine, duo huc adiiciam.

Primum, pro quib. rebus ſint agendæ gratiæ.

Alterum, quiſnam ſit legitimus modus agendi gratias

Cùm Paulus ait 1. Theſſal. cap. 5. verſ. 18. *In omnibus gratias agite. Hæc enim eſt voluntas Dei per Chriſtum Ieſum.* Hæc Pauli exhortatio monet, vt & pro aduerſis & pro proſperis gratias agamus Deo noſtro, idque per Ieſum Chriſtum. Cùm pro aduerſis agendæ ſint gratiæ, hæc ordine facienda ſunt.

Primum verè ſtatuas, onus calamitatum quo premeris, eſſe teſtimonium & iudicij Dei & miſericordiæ. Iudicij quidem propter peccatum abs te commiſſum. Omnis enim afflictio peccati iuſta pœna eſt. Miſericordiæ verò, quòd iſto modo te caſtigatum vult ſeruari à grauiori pœna, videlicet æterna. Crucem ergo accipies, & tanquam iuſtam pœnam, & vt ſalutare remedium. Deinde, in vera pœnitentia agas Deo gratias, quòd te paterna virga caſtiget, ac dicas mente & ore cum Dauide Pſalmo 119.137. *Iuſtus es Domine, & rectum iudicium tuum*, & aſcribas miſericordiæ Dei, quòd non planè oppreſſus ſis, iuxta Prophetæ dictum, Ierem. Thren. 3. 22. *Miſericordiæ tuæ Domine, quòd non conſumpti ſumus.* Tum petas propter Chriſtum vel liberationem vel mitigationem, vel robur Spiritus, ne ſub cruce ſuccumbas, vt contra omnes tentationes & ſcandala & ſentire & dicere poſsis cum ſanctiſsimo Iob. 13. 15. *Etiamſi occidat me Dominus, ſperabo in eum.*

Cæterùm cùm pro bonis ſpiritualibus, corporalibus, communib9 & priuatis quæ ſunt innumera, agendæ ſunt gratiæ, caue ne quicquam tuę dignitati aut meritis aſcribas, ac ſi tu dignus eſſes cui Deus benefacere deberet, caue ne te propter dona aut alia beneficia meliorem eſſe aliis putes, qui tanta bona non ſunt conſecuti: caue ne ſuperbias: caue ne donis Dei abutaris in contumeliam Dei, & in propriam perniciem, & fac vt bonis Dei donis vtaris in Dei gloriam, in Eccleſiæ Dei commodum, & in eorum, qui tuis bonis egent, ſolamen & auxilium. Denique ſtude per omnia, vt in vſu bonorum diuinitus acceptorũ retineas fidẽ & bonam cõſcientiam.

Quis autem legitimus agendi Deo gratias modus ſit, docet Apoſtolus cùm ait Ephſ. 5. 20. *Gratias agentes per Ieſum Chriſtum.* Quibus verbis Apoſtolus multa complectitur. Primùm enim requirit fidẽ, cùm eius obiecti meminit, qui eſt Chriſtus Ieſus. Nemo ergo ſine fide Chriſti dicendus eſt Deo verè gratias agere. Secũdò vult vt agnoſcas & fatearis verè & ſine hypocriſi, te per Chriſtum mediatorem obtinuiſſe quidquid boni habes. Tertiò, vult vt ſtatuas tuam gratiarum actionem non propter te & merita tua placere, ſed tantùm propter Chriſtum mediatorem. Quartò, vult vt omnia referas ad Dei gloriam per eundem Ieſum Chriſtum, & conuertas omnia in ædificationem & conſeruationem & ornamentum Eccleſiæ ipſius, ipſum perpetuò mente, affectu, lingua & vita prædicans.

Quòd Chriſtus homini à ſe ſanato in memoriam reuocet acceptum beneficium, cùm ait: *Ecce ſanus factus es*, eò pertinet, quòd Chriſtus

velit hunc hominem primùm agnoſcere, quantum ſit beneficium acceptũ. Deinde, vt ipſum beneficium in perpetua memoria retineat, ne excidat vt fieri ſolet. Nam vt homines iniuriæ vel minimæ ſunt tenaciſsimi: ita beneficiorum vel maximorum obliuione facillimè capiuntur, iuxta illud Menandri: μετὰ τὴν δόσιν τάχιστα γηράσκει χάρις. Tertiò, vt præſentem ſanitatem conferat cum diuturno malo, quo detẽtus erat, & cogitet morbum iuſtam pœnam fuiſſe, & ſanitatem gratuitum beneficium in hunc finem B collatam, vt eius perpetuus ſit memor cum gratiarum actione. Hæc omnia complectitur Dominus cùm ait: *Ecce ſanus factus es.*

Cùm addit Dominus exhortationem, videlicet, *Noli amplius peccare, ne tibi aliquid deterius contingat*, de tribus monet, quorum primum eſt, quòd hic homo ſuo peccato accerſiuerit ſibi malum, quo tãto tempore detentus fuerit. Secundum quod ex primo ſequitur, eſt, quòd omnes morbi & calamitates in humano genere ſunt C iuſtiſsimæ peccatorum pœnæ, vt ſuprà quoque oſtendimus. Tertiùm, ꝙ peccatum remiſſum & iteratum denuo maiores pœnas meretur, & grauiores plagas accerſit, quæ difficiliùs curantur. Nam vt in morbis corporis difficiliùs curatur is qui in morbum à quo fuerit curatus, recidit: ita peccata ſæpius iterata tenaciùs hærẽt, & difficiliùs reſipiſcunt homines iis detenti, iuxta illud, 2.Pet.2.20. *Si elapſi ab inquinamentis mundi per agnitionem Domini & ſaluatoris Ieſu Chriſti, his rurſus implicati ſuperentur, fiunt eis nouiſſima deteriora prioribus.* D

DE QVARTO.

Abijt, inquit, homo ille, & nunciauit Iudæis quòd Ieſus eſſet qui ſe ſanum fecerat. Sicut pio ſtudio templum eſt ingreſſus hic homo, vt agnoſceret beneficium, & prædicaret benefactorem: ita abſque omni dubio pio animo nunciat Iudæis Ieſum eſſe qui ſe curauit. Fidei enim indoles eſt, E quòd nõ poſsit occulta in corde latẽre, ſed ſe in ſuis fructibus & naturalibus proprietatibus exhibeat contemplandam. Prædicat ergo Chriſtum hic homo, publicè teſtatur Chriſtum eſſe qui ſe ſanum fecerat, vult omnes hunc Chriſtum agnoſcere, nec ſibi ſolummodò ſalutem quærit, verumetiam aliis, quos cupit ad Chriſtum venire, illum agnoſcere, in illum credere, & fieri beneficiorum ipſius vnà participes, vt ſimul coniunctis animis & linguis benefactorem F celebrent. Huius ergo exemplum & nos imitemur. Non lateat in nobis fides tanquam ſepulta, ſed prodeat ſeque contemplandam veris fructibus exhibeat in gloriam Dei & in aliorum commodum.

PARS IV.

Hæc quarta capitis pars grauiſsimam contentionem inter Iudæos & Chriſtum continet. G Iudæi accuſant Chriſtũ & violati ſabbati, & in Deum blaſphemiæ. Chriſtus contrà nec ſabbatum violaſſe ſe nec blaſphemum eſſe grauiſsimis argumentis euincit.

Vt autem nos penitius hanc contentionem introſpiciamus, eamq́; in vſum noſtrum transferamus, omnia limæ dialecticæ ſubiiciemus, quò vel pueris omnia fiant apertiſsima.

Primùm ergo videamus, quid accuſent Iudęi in Chriſto, & quibus nitantur fundamentis. Deinde, defenſionem Domini perpendamus particulatim.

Duo ſunt ergo, vt diximus, quæ accuſant Iudæi in Chriſto.

Primum quòd violauerit ſabbatum.

Secundum, quòd ſe Filium Dei dixerit. Vtrumque morte dignum cenſent.

Argumenta, quibus nituntur, ſimiliter duo ſunt.

Primum: Violans ſabbatum, reus eſt mortis. Ieſus violat ſabbatum. Igitur Ieſus reus eſt mortis.

Secundum: Omnis qui ſe facit æqualẽ Deo, ob blaſphemiam reus eſt mortis. Ieſus facit ſe æqualem Deo. Igitur Ieſus eſt blaſphemus, atque adeò reus mortis. Aſſumptio primi argumenti, & propoſitio ſecundi ſunt κρινόμενα. Nam ex his iudicium de quæſtionibus controuerſis dependet. Dominus igitur vt aſſumptionem primi refutat: Negat enim ſe violaſſe ſabbatum: ita aſſumptionem ſecundi confirmat, videlicet quòd ſit Filius Dei Patri per omnia æqualis. Vnde ſequitur, propoſitionem ſecundi argumenti, quæ eſt: Omnis qui ſe facit æqualem Deo, eſt reus mortis, diſtinguendam eſſe hoc modo: Omnis qui facit ſe æqualem Deo, eſt blaſphemus & morte dignus, ſi ſcilicet mentiatur & mendaciter rapiat ſibi æqualitatem cum Deo. Verùm ſi non rapit ſibi æqualitatem cum Deo, ſed reuera eſt æqualis Deo, nequaquam eſt blaſphemus dicendus, nec mortis reus. Nam teſtimonium veritati cum periculo perhibere, in ſummis laudibus ponendum eſt.

Cæterùm quoniam argumenta, quibus Dominus ſe tuetur, latiùs ſparguntur, diſtinguenda ſunt, & ſunt hæc præcipua: Autoritas Patris, teſtimonium Patris, teſtimonium Iohannis, miracula, vniuerſa Scriptura, & præcipuè Moſes.

Verùm in horum argumẽtorum expoſitione aſperguntur multa dicta de præcipuis articulis fidei noſtræ, videlicet, de diuinitate Chriſti, de diſtinctione perſonali Patris & Filij, de miſsione Filij, de fine miſsi Filij, de æqualitate Patris & Filij, de communibus actionibus vtriuſque, de æqualitate cultus, de fructu Euangelij, de reſurrectione futura, de iudicio, de vita æterna reddenda bonis, & de ſuppliciis impiorum, de teſtimoniis Moſis & Prophetarum, de Chriſto, vnde firmitas fidei noſtrę dependet. Hæc omnia in explicatione argumentorum Scripturis declaranda ſunt.

16 *Et propterea persequebantur Iesum Iudæi, & quærebant eum occidere, quòd hoc fecisset in sabbato.*

Suprà diximus, quid probandũ & improbãdũ sit in Iudæis. Probandũ est, ꝙ voluerint sabbatũ sacrosanctũ haberi iuxta legẽ suam. At improbãda est illorum & inscitia & malitia. Inscitia quidem quod non rectè definierint sanctificationem & prophanationem sabbati. Malitia verò, quòd non tam religione quàm odio Christum persequebantur, quem & audire, & in illum credere è re fuisset salutis ipsorum. Etsi autem suprà abũdè diximus de operibus quibus sabbatum sanctificatur & violatur: tamen hoc loco quia vertitur quæstio definitionis, opponam inter se quid sit sanctificare sabbatum, & quid sit prophanare sabbatum, vt ex collatione contrariorum petatur causæ præsentis determinatio. Sanctificare igitur sabbatum absque omni dubio, vt ex verbis Legis & sanctificationis voce colligitur, est sabbatũ segregare à communi vsu operum reliquorũ dierum septimanæ, atque eum applicare diuino vsui & cultui Dei sanctisque operibus. Proinde prophanare sabbatum erit occupari sabbato operibus communibus, hoc est, reliquorum dierum propriis & seruientibus solummodò vsibus pręsentis vitæ. Hinc iam non erit difficile concludere, cui generi operum sanatio languidi & gestatio grabati sint annumeranda. Manifestum enim est, sanationem languidi miraculosam nõ esse commune opus & seruile, sed peculiare & diuinum atque adeò sanctum ad laudem & gloriam Dei faciens. Similiter gestatio grabati etsi in se considerata seruile opus videri poterit: tamen ex circumstantiis æstimatum planè sanctum opus est, & opus confessionis necessarium, quemadmodum suprà demonstratum est. Si ergo nec sanatio languidi, nec gestatio grabati est opus commune & seruile, sed diuinum & sanctum, sequitur & Christum sine violatione sabbati sanasse languidum, & sanatum sustulisse grabatum suum in testimonium sanationis miraculosæ ex mandato Christi.

17 *Iesus autem respondit eis: Pater meus hucusque operatur, & ego operor.*

Dominus minorem quæ est primi argumenti Iudæorum κοινόωνων, refutat sumpto argumẽto ab autoritate Patris, cum quo simul operatur. Pater meus hucusque (id est sine intermissione temporis seu omni tempore, inde vsque ab initio cõditionis rerũ) operatur, ergo & hodie sabbati & quouis alio operatur: ergo & ego operor. Ponitur autem hîc copulatiua particula ET pro illatiua. Cùm ergo me accusatis, vt qui, hunc curando, sabbatum fregerim, simul Patrem meum violati sabbati accusatis. Ille enim hactenus operatur, perinde atque ego operor, ac si diceret. Cùm Pater me similem per omnia genuerit Filium: ergo quidquid facit ille, similiter ego cum illo facio. Vt enim est æqualitas & inseparabilitas personarum Patris & Filij: Ita etiam opera nostra inseparabilia sunt. Ego enim & Pater vnus Deus sumus. Proinde cùm curare ægros diuinæ est virtutis, & ego qui nihil nisi quod fecerit Pater, faciam, id hodie fecerim, sequitur, Patrem hunc ægrum pariter mecum sanauisse. Quapropter, quisquis me accusáuerit violati sabbati, Patrem quoque accusat eiusdem criminis. Tantùm enim quæ ille facit, facit Filius. Atque ita Christus hoc dicto per Patrem, cuius autoritate, & cum quo omnia faciebat, voluit se excusare.

Ex hoc Christi responso plura colligamus. Primum, opera creationis, gubernationis, & saluationis Filio cum Patre esse communia, à quibus excludi nõ potest Spiritus Sanctus. Nã vt est vna Deitas, vna maiestas, vna æternitas, vna coæternitas: ita vna operatio & eadem opera Trinitatis, seruatis personarũ proprietatibus. Secundum, quòd Iesus hîc se dicat Filium Dei esse, non ϑετοὶς, id est, adoptione, quales sunt omnes credentes, sed γνήσιος, qualis ipse solus existit, à Patre ante rerum conditionem ab æterno genitus. Hinc concluditur & diuina & humana natura esse in vna persona Christo. Tertium, quòd ex identitate, vt ita dicam, actionum diuinarum concludatur coæternitas Patris & Filij, & ex vtraque vna deitas seu vna diuina natura. Nam si sine Filio nihil facit Pater, sed omnia per Filium facit, Filius ante omnem creaturam est. Non ergo est creatura Filius. Si non creatura, Creator & verus Deus existit. Vt ergo Deus creauit mũdum per Filium: Ita gubernat & redimit mundum per eundem Filium. Sine enim illo factum est nihil quod factum est. Quartum, quæritur quomodo hoc Christi dictum: *Pater hucusque operatur*, congruat cum verbis Mosis Genes. 2. *Requieuit Deus ab vniuerso opere suo quod fecit, & benedixit Deus diei septimo, & sanctificauit illum quia in eo cessauerat ob omni opere suo quod creauit Deus vt faceret.* In hisce verbis Christi & Mosis quædam ἀντιλογία videtur esse, quæ tamen reuera nulla est nec esse potest. Hoc ergo primũ certissimo certius tenendum est, ꝙ Deus assiduus sit in suo opere. Nisi enim ipse sua virtute sustineret mundum, prouidentia gubernaret, fouerétque omnes creaturas, easq́ue propagaret, interirent protinus omnia & in nihilum redigerentur. *In ipso*, ait Paulus Act. 17. 28. *viuimus, mouemur, & sumus.* Augustinus quæstionẽ propositam in hunc modũ solui putat, ꝙ Deus ideo dicatur quieuisse & cessasse ab omni opere suo, q̃a nouas rerum species creare destitit. Verùm hæc solutio non est satis firma nec vera. Nã Gen. 3. 18. post lapsum hominis sequitur hæc cõminatio. *Terra germinabit spinas & tribulos.* Nunc aũt cùm ad pœnã hęc germinatio, quę fieri nõ potuit nisi Deo creante, pertineat & facta est post creationem rerum, verè dici non potest, Deum cessasse à nouis rerum speciebus creandis. Sicut enim à Deo vltore post consummatum opificium, quod instituerat ipse, & post lapsum hominis creatæ sunt spinæ & tribuli: ita multa alia pœnalia, vt monstra & hybridæ. Hæc ergo cùm vi-

demus, veniet nobis in mentem lapsus primorum parentum, & proprius reatus. Vnde admonebimur seriæ pœnitentiæ, vt fide confugiamus ad humani generis, atque adeò totius naturæ reparatorem Christum.

Quid ergo ad verba Mosis dicendum est? Ipsa Mosis verba diligentiùs inspecta, quæstionē soluunt: Ita enim ait: *Requieuit Deus ab omni opere, quod creauit vt faceret.* Hæc verba significant Deū finem imposuisse mūdi fabricæ, postquam eam ad perfectionem deduxisset eamque perfectè ornasset sex diebus, præposito ipsi fabricæ homine principe. Statum ergo opificij Dei solummodò designat Moses, qualem Deus extare voluit, quando dicit, Deum cessasse ab opere quod faceret. Non ergo vltra propositum Mosis, dictum ipsius extendendum est.

Porrò in quiete illa Dei, qua dicitur quieuisse die sabbati, altius mysterium latet. Nā quemadmodum Deus perfecto creationis opificio cum suo ornatu, quieuit die septimo: ita Filius Dei, peracto & absoluto opere saluationis, idest, nouæ creationis, idque in ara crucis, quieuit die sabbati in sepulchro. Fuit proinde quies Dei creantis mundum figura quietis Christi de nouo lapsum hominem creantis. Item, vt Deus post creatum hominem & quietem diei sabbati semper adest suo opificio, ipsumque sua prouidentia regit, fouet, tuetur: ita Christus post redemptionis opus completum, & quietem sabbati in sepulchro, adest perpetuò suæ Ecclesiæ, eam regit, tuetur, fouet Spiritu & verbo. Adhæc, vt sex dies creationis præcedētes sabbatum Dei sex millia annorum, quibus hic mundus in labore & dolore erit, adumbrāt: ita sabbatum seu septimus dies æternam illam quietem adumbrat, in quo electi Dei cessabunt ab omni labore & dolore, fruituri æterna fœlicitate in Christo Iesu. Atq; hic est ille perpetuus sabbatismus electis Dei promissus.

18 Propterea ergo magis quærebant Iudæi eum occidere: quia non solùm soluebat sabbatum, sed patrem proprium dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.

Sicut rectè intellexerunt Iudæi, Christum affirmare se Filium Dei esse non adoptione, sed generatione æterna, eò quòd sibi & Patri eadem opera inde vsque ab initio tribueret, & rectè inferebant æqualitatem Filij cum Patre. Nam cuius verè & propriè Deus Pater est, is secundùm naturam, potentiam & maiestatem Deo æqualis est: ita perniciosè persequebātur eum, quem ex operibus quæ fecerat, agnoscere poterant omnipotentem. Præterea vt indignati sunt meritò, quòd audebat homo æqualem se facere Deo: ita immeritò indignantur, quia in homine non intelligebant Deum: carnem videbant, Deum nesciebant. Nō ergo Iesus carnem æquabat Patri, nō formam serui Domino comparabat, non quod factū est propter nos, sed quod erat quando fecit nos. Hîc ergo videre est, quid sit esse captiuum Sathanæ. Iis enim rebus, quibus mitigari furor persequentium Christum debebat, augetur potiùs, sicuti & hodie videre est. Vindicatur vnius Christi gloria hodie per sinceram Euangelij prædicationem, non tamen mitigantur aduersarij Pōtificij, sed in maiorem rabiem tanquā phrenetici aguntur. Christi ergo exemplo nos consolemur, si quando propter Euangelij confessionem ferenda est persecutio. Neque enim nostra cōditio melior erit, quàm fuit hactenus seruorum Christi à tempore Abel in hunc diem vsque.

19 Respondit itaque Iesus & dixit: Amen Amen dico vobis, non potest Filius facere quicquam, nisi quod videat Patrem facientem. Quæcunque enim ille facit, hæc etiam similiter Filius facit.

Ætiologia est à cooperatione operū Patris & Filij. Præponit autē huic ætiologiæ notam vehementioris confirmationis, tanquam iusiurandum quoddam, idque propter tres causas, quæ semper in asseuerationibus Christi, quibus hæc particula præponitur, obseruandæ sunt.

Harum prima est, vt maius certitudinis pondus iis quæ dicentur adiiciatur, hoc est quod Basilius dicit, ἐις βιβαίωσιν τῶν ῥητησομένων, id est, in confirmationem dicendorum.

Secunda, vt Dominus hoc pacto incredulitati hominū medeatur, hoc est, vt homines verè statuant certa esse quæ dicuntur, hoc est, quod Basilius dicit, ἐις πληροφορίαν τῶν ἀκουόντων.

Tertia, vt admoneamur hac particula & nostræ salutis & gloriæ Dei interesse ea & scire, & credere quæ dicuntur. Proinde consideremus & nos diligenter quæ hîc à Domino dicuntur.

Non potest, inquit, *Filius quicquam facere à seipso, nisi quòd videat Patrem facientem*, hoc est, non potest quicquam sine Patre cooperante facere. Nā Pater & Filius vnà operantur, & in iisdem operibus occupantur, adeò vt vna & eadem sit vtriusque operatio. Siquidem vt vna Deitas, vna potentia, vna sapientia, vna voluntas: ita vna quoque actio. Proinde cùm me violati sabbati damnatis, simul Patrem meum eiusdem criminis damnatis. hæc vna & verissima sententia est verborum Domini. Cùm autē Ariani hæc verba Domini humano captu, id est, sensu & ratione metiuntur, toto cœlo à veritate aberrant. Dicunt enim blasphemè, his verbis doceri Filium inæqualē esse Patri, vt qui discat à Patre, quem facientem intuetur: Qui faciat ad exempla, quique agat posterius imitatione quadam operis paterni. Vnde conantur concludere, Filium minorem esse Patre, & ex hoc, non ab æterno Deum fuisse, de Deo genitum, Patri per omnia æqualem. Verùm quia cum hoc Arianorum errore pugnant, quæ in primo capite præcedunt, atque adeò totius Scripturæ consensus, eum vt venenum Sathanæ fugiamus & execremur. In primo capite dictum est: *In principio erat Verbum, & Verbū erat apud Deum, & Deus erat*

erat Verbum. Item: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est.* Quodlibet ergo opus facit Pater per Filium, vt nulla opera fiant vel à Patre sine Filio, vel à Filio sine Patre. Proinde hæc ita dicuntur à Christo, quia inseparabilis est operatio Patris & Filij. Quid est ergo quod ait: *Nisi quid facientem Patrem videat?* Ad quæstionem hanc videamus quid Augustinus respondeat in secundo de Trinitate. *Ita,* inquit, *videt Filius Patrem, vt quo eum videt, hoc ipso sit Filius. Non enim aliud ipsi est esse de Patre, id est, nasci de Patre, quàm videre Patrem, aut aliud videre operantem, quàm pariter operari: Sed ideo non à se, quia non est à se, & ideo quæ viderit Patrem facientem, hæc eadem facit & Filius similiter, qaia de Patre est, neque enim alia similiter, sicuti pictor alias tabulas pingit, quemadmodum alias ab alio pictas videt, nec eadem dißimiliter, sicuti manus easdem literas exprimit, quas animus excogitauit. Sed quæcunque,* inquit, *Pater facit, hæc eadem facit similiter Filius, & hæc eadem & similiter, ac per hoc inseparabilis & par est operatio Patri & Filio.* Idem cõtra sermonem Arianorum: *Ideo dictum est, quòd non faciat aliquid Filius à se, quia non est à se, & ideo quidquid facit, Patrem videt facientem, quia videt ex ipso faciendi se habere potẽtiam, ex quo se videt existendi se habere naturam. Et quòd ait se non posse, non deficientis est, sed in eo quod de Patre natus est permanentis, tàmque laudabile, omnipotentem non posse mutari, quàm laudabile, quòd omnipotens non poßit mori. Posset enim Filius facere quod non vidisset Patrem facientem, si posset facere quod per illum non fecit Pater, hoc est, si posset peccare, neque naturæ immutabiliter bonæ, quæ à Patre genita est, conuenire. Hoc autem quia non potest, non deficienter non potest, sed potenter. Eadem namque sunt opera Patris & Filij, non quòd Filius sit idem ipse qui Pater est, sed quia nullum opus est Filij, quod non per eum Pater facit, nec vllum Patris, quod non per Filium simul facientẽ facit.* Et paulò pòst in hunc modum concludit: *Non sunt ergo alia Patris, alia Filij opera, sed hæc eadem, nec dißimiliter fiunt à Filio, sed similiter. Cùm autem non alia similia, sed hæc eadem fiant à Filio quæ fiant à Patre, quid est similiter, nisi non dißimili facultate, non dißimili potestate? Si enim hæc eadem ambo quidem faciunt, sed alter altero faciliùs & potentiùs, non vtique similiter ea facit Filius. Cùm verò & hæc eadem & similiter, profectò nec alia sunt Filij quàm Patris opera, nec operantium est diuersa potentia. Nec vtique sine Spiritu Sancto, neque à faciendis amborum operibus, vllo modo amborum separabitur Spiritus.* Hactenus Augustinus.

Ambrosius lib. 4. de Fide breuißimè concludens contra Arianos, ait: *Cur scriptum est, eadem facit Filius, & non talia, nisi vt in Filio vnitatem, non imitationem paterni operis æstimares.*

Cæterùm quia & in hoc capite & in sequentibus multa occurrunt dicta de Christo, quæ nisi eruditè distinguantur, multis erroribus occasionem præbere possunt, regulam tradam, ex qua facile erit iudicare, quo respectu quæuis dicta de Christo accipienda sint. Est autem hæc regula: Quædam dicuntur de Christo respectu deitatis indefinitè: quædam humanitatis tantùm: quædam respectu Patris simpliciter: quædam respectu Patris, sed ratione officij mediatoris: quædam respectu personæ, ratione communicationis idiomatum.

Ex hac regula facile intelligere est, quando Filius vel æqualis vel minor Patre dicendus est vel neutrum. Nam respectu deitatis indefinitè nec æqualis nec maior nec minor dicitur. Est enim vna tantùm numero diuina essentia, in qua nullus est neque æqualitati neque inæqualitati locus. Respectu humanitatis Filius est minor Patre vt creatura creatore. Respectu Patris simpliciter Filius est alius à Patre, sed Patri per omnia æqualis. Respectu Patris, ratione officij mediatoris, minor dicitur Filius Patre. Christus enim mediatoris personam sustinens medium gradum tenet inter Deum & homines, neque tamen ideo minuitur ipsius maiestas. Nam etsi semetipsum exinaniuit, gloriam tamen suam quæ abscondita fuit coram mundo, non perdidit apud Patrem. Respectu personæ, sed ratione communicationis idiomatum ea dicuntur, quę cùm alterutrius sint naturæ, prædicátur tamen de altera, sed in concreto tantùm, & non in abstracto. Nam concretum hypostasin simul notat. Abstractum naturam tantùm, & non hypostasin Cùm ergo dicitur: *Deus acquisiuit sibi Ecclesiam sanguine suo:* vera est enunciatio, quia Subiectum huius enunciationis, Deus, etsi principaliter naturam significat diuinam, tamen simul hypostasin complectitur. At si dixeris: Deitas acquisiuit sibi sanguine suo Ecclesiam, falsa erit enunciatio, quia Subiectum, Deitas, tantùm naturam diuinam notat, quę pati nõ potest. Creare, est idioma diuinæ naturæ, pati, est idioma humanæ naturæ, at hæc idiomata prædicantur promiscuè de Subiectis, quibus simul comprehẽditur persona, qualia sunt concreta sola. Veræ igitur sunt hæ enunciationes: Deus est passus, Homo Iesus creauit cœlum & terram, quia eadem persona significatur & nomine Deus & nomine Iesus. Tametsi enim principaliter significatur Deitas nomine Deus, vt nomine Iesus humanitas: tamẽ simul significatur Subiectum seu ὑφιστάμενον seu hypostasis, id est persona, quæ vna tantùm est. Ita ergo debent huiusmodi enunciationes resolui, Deus passus est, id est, hæc persona quæ est Deus, est passa, scilicet in assumpta natura, seu, vt Petrus ait: *Christus est passus carne.* Iesus creauit cœlum & terram, id est, hæc persona quæ est homo, creauit cœlum & terram, sed per naturam assumentem, id est, diuinam. Hæc communicatio idiomatum quæ fit in concretis tantùm, tria docet, videlicet vnionem personalem, distinctionem naturarum, proprietatumque earundem, & precium actionum & passionum mediatoris in humana natura.

Vnionem personalem docent, quia nisi vna persona esset Deus & homo, nõ rectè diceretur: Dominus gloriæ crucifixus est, aut: *Nemo ascẽdit in cœlum, nisi qui descẽdit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo.* Voluit ergo Paulus & Christus his dictis significare, naturam diuinam & humanam in vna persona subsistere.

Distinctionem naturarum proprietatumq; earundem docent, cùm in abstractis negatur alternatio naturarum & idiomatũ earum. Quemadmodum ergo in Christo naturas diuinam & humanam confitemur post vnionem saluas & integras manere sine aliqua cõfusione aut transmutatione: ita etiam substantiales earum differentias fateri debemus manere incolumes & illabefactatas. Non enim poterit natura aliqua sine naturalibus suis differentiis subsistere. Qui ergo confundit proprietates, simul naturas confundit, imò eas euertit & abolet.

Preciũ quoq; actionũ & pasionũ mediatoris in humana natura docent. Ná ideo actiones & pasiones mediatoris in humana natura sunt infiniti precij, quia persona agens & patiens est Deus. Ná vt ob ineffabilẽ hác diuinæ naturæ & humanæ naturæ vnionẽ personalem fit mutua proprietatum vtriusque naturæ alternatio & alterna prædicatio, vt ostendimus: ita ex indiuidua hac naturæ diuinæ & humanæ in vna persona vnione est dignitas infinita, perfectio absolutisima, & inæstimabile precium omniũ actionum & pasionum Christi in sanctisima ipsius humanitate. Inde ergo est potentia & virtus delendæ iniquitatis, potestas remittẽdi peccata, viuificandi & saluandi credentes. Atque hoc est quod Liranus scribens in II. caput Lucæ dicit: *A Christo prouenit gratia & gloria principaliter ratione deitatis, & instrumentaliter ratione humanitatis, quia humanitas est organon coniunctum ipsius deitati.* Sed hæc breuiùs de communicatione idiomatum, quia de hac suprà in primo cap. copiosiùs disseruimus.

Sed cur Christus hac loquendi formula vtitur: *Non potest filius à seipso facere quicquam, nisi quid videat patrem facientem.* Item: *Quæcunque ille facit, hæc filius pariter facit.* Hac formula loquendi vtitur Dominus, quemadmodum & sequentibus quibusdam, vt suam Ecclesiam hæc tria de se doceat. Primùm, quòd sit verus homo, verus Deus, & vnus Christus seu vna persona. Nam cùm dicit: *Nihil potest.* Item: *Videt Patrem facientem,* loquitur humanę naturę respectu. Cùm rursus dicit: *Hæc similiter facit,* diuiná naturam, qua vná cum Patre agit eadẽ Filius, indicat. At cùm vtrumque, videlicet videre patrem facientem, & hæc eadem facere, tribuit vni filio, vnionem personalem clarisimè docet. Hæc ratio seruetur in multis dictis Christi, in quorum explicatione singula rectè applicentur, iuxta analogiam fidei de Christo. In hunc modum accepisse dictum Domini Cyrillũ, ex ipsius verbis apparet, cùm ait: *Nemo turbetur, quoniam nihil se facere ait, nisi quòd viderit patrem facientem. Nam quia serui formam assumpsit, propterea dispensando ita loquitur, vt Deum & hominem simul doceat.*

Sed q̃d nos ex hoc dicto Christi colligemus? doctrinam, & ex doctrina consolationem. Doctrinam quidem, quòd tametsi Dominus nobis naturæ societate coniunctus est vt verus & perfectus homo: tamen sit verus Deus, Patri potentia & maiestate æqualis, vtpote cuius operatio eadem est quæ & Patris, vt vnum agnoscamus Christum, Deum & hominem. Consolationem verò aduersus potentiam peccati, mortis, Diaboli, inferni. Ná cùm habemus redemptorem, non solùm omnipotẽtem, vt verum Deum, cui nullæ vires hominum aut Diabolorum posũt resistere: verùm etiam nobis naturæ societate coniunctum, fieri non potest, vt succumbamus ab vlla potentia victi, dummodo hunc nostrum redemtorem firmiter fide teneamus. Ex hoc principio fluit dictum Iohannis: *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra.*

20 Pater enim diligit filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit, & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini.

Ratio cur dixerit Filium eadem facere quæ Pater facit, sumpta à dilectione paterna, qua Pater Filium in assumpta humana natura complectitur. Non enim absolutè accipienda sunt de Filio respectu Patris simpliciter, sed quatenus Filius in assumpta natura humana Patris est legatus, & mediator inter Deum & homines constitutus. Hîc rursus copulatiua particula pro illatiua ponitur. Est enim argumentum huiusmodi: Pater diligit Filium: Ergo Pater omnia demonstrat Filio. Est proinde Patri sapientia, potentia & operatione æqualis. Pertinet & hoc dictum ad confirmandum id quod propositum est, videlicet Patris & Filij operationem vnam & eandem esse, ex quo sequitur Patrem accusari violati sabbati, cùm Filius eius rei accusatur. Vt autẽ intelligatur clariùs, qualis nam sit hæc demonstratio, qua Pater demonstrat Filio omnia quæ facit, ascribam verba Cyrilli: *Pater, inquit, Filio demonstrat quæ ipse facit, non quasi depicta in tabulis, nec quasi ignorantem doctrina iuuans (omnia enim Filius veluti Deus nouit) sed totum se ipsum in natura sic pingens, vt quæcunque in se habeat, in Filio demonstret: ita, vt ex quibus, quænam sit natura Patris cognoscitur, ex illis etiam natura Filij demonstratur. Idcirco dictum est Matth. 11.27. quòd nullus cognoscat Filium nisi Pater, nec Patrem cognouit aliquis, nisi Filius. Est autem in vtroque non per doctrinam, sed naturaliter vtriusque cognitio. Et Pater quidem in seipso Filium videt, Filius autẽ Patrem rursus in seipso videt. Propterea dicit: Ego in Patre, & Pater in me est,* Iohan. 14.10. *Videre autem & videri non humano more, sed Deo conuenienter intelligatur.*

Porrò cùm addit: *Maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini,* collationem facit inter opus sanationis languidi, super quo stupebãt Iudæi, etsi indignabũdi, & vera mediatoris opera, quasi diceret: Magnum est opus, Patris & mea sanatio huius languidi, qui triginta octo annos detentus fuerat morbo, sed multò maiora erunt opera, & maiori admiratione digna mortuos in peccatis homines excitare, eos viuificare, & iustificare, totum mundum & Ecclesiam administrare, iudicare orbem atque alios vita æterna donare, alios autem æternis pœnis subiicere. Horum stupendorum operũ symbola quædam sunt visibilia, sanationes corporum, quæ vestras

mentes

mentes meritò excitarét ad cogitandum de sanationibus animarum & æternis bonis quę ego sum daturus.

Porrò de dilectione, qua Pater Filium complectitur, & de eius effectu in nobis quędā huc necessariò adiicienda sunt. Obseruanda est autem duplex in Deo dilectio. Vna qua filium suum complectitur ab æterno & in mūdum missum assumpta humana natura, de hac ipse Pater clamat supra Filium, *Hic est Filius meus dilectus*, Matt.3.17. Altera qua suam creaturam complectitur, & est duplex: Vniuersalis vna, qua omnes suas creaturas simul iuxta suos gradus & ordines fouet & gubernat. Hæc etsi magna est, tamen iustitiam Dei, qua punit contumacem naturam Angelicam, & humanam, non excludit. Altera est specialis, quæ fundatur in dilectione Filij, quem Pater ab ęterno diligit, quem & dedit in mortem, vt suæ iustitiæ fieret satis, ac genus humanum per peccatum perditum saluaretur. De hac loquitur Dominus Iohan.3.16. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret.* Et Paulus ad Romanos 5.8. *Deus commendat suam charitatem erga nos, quòd cùm adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est.* Huc pertinet vox Patris, Matth.3.17. *In hoc mihi complacui.* Et dictum Pauli ad Ephes.1.6. *Habet nos charos in dilecto.* Hæc Patris dilectio, qua nos in Filio complectitur, pariet & alet in nobis fiduciam, timorem, dilectionem, spem atque adeò promptissimam obedientiam in vita & morte. Fiducia nec esse potest, nec concepta crescere in nobis, nisi statuamus nos diligi à Deo, idq; nō nostro merito, sed Christi solius merito & intercessione. Hinc ingens lætitia in corde concipitur, dum sentimus Spiritum Sanctum nostro Spiritui ferre testimonium, quòd simus in dilecto dilecti, atque adeò Filij Dei. Timor ex hac quoq; dilectione nascitur, quo cauemus offendere Patrem adeò nos diligentem, & studemus ipsi in omnibus obedire, & aduersamur hostibus eius, vitiisque ab eo damnatis. De hoc Dauid loquitur in Psalmo 112.1. *Beatus vir qui timet Dominum: in mandatis eius volet nimis.* Hic Dauid causam & effectum seu rem & eius naturalem proprietatem coniungit, vt doceat, quisnam sit & qualis verus Dei timor, vnde colligitur hæc sancti timoris Dei definitio, videlicet quòd timor Dei sit affectus ardens venerandi & colendi Deum iuxta ipsius mandata. Hic ergo timor Dei Sanctus declinat offensam Dei, facit imperata, cauet insidias, quærit præsidia.

Dilectio quoq; qua nos vicissim Deum prosequimur, à dilectione Dei erga nos manat. Hęc dilectio talis esse debet, vt Deum cæteris rebus vniuersis anteponamus, honoremque & gloriam ipsius chariorem habeamus cunctis huius vitę honoribus, voluptatibus & commodis. Hac dilectione copulamur Deo fide iustificati. Est enim dilectio virtus, qua diligens copulatur dilecto. Sic enim Clemens ait: ἡ ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ θεῷ. Ex hac dilectione qua Deum diligimus, necessariò adeo nascitur dilectio proximi, vt Iohannes non dubitet dicere, eum qui non diligit proximum, Deum non diligere. Ascendit enim Iohannes à proprio effectu ad propriam causam. Siquidem infallibile indicium suæ causæ est effectus naturalis & proprius.

Spes inuicta aduersus omnia nobis aduersantia, ex hac Dei dilectione cōcipitur, fouetur, roboratur. Nam cùm tria sunt obstacula, quæ homines impediunt, quo minus se à Deo diligi existiment, videlicet calamitates præsentes, vox Legis, & chirographum Dei in cordibus hominum, id est, conscientia, his se spes inuicta opponit adeò vt sancti Dei homines etiam in media cruce exultent & triumphent, iuxta illud Pauli Rom.5.3. *Gloriamur in afflictionibus, quia afflictio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio spem, spes autem non confundit, quare? quia dilectio Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctū qui datus est nobis.* Hinc illa fiduciæ vox Rom.8.38. *Certus sum quòd neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à dilectione Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.*

Obedientia denique in vita & morte ex hac Dei dilectione erga nos nascitur, cuius pulcherrimum exemplum habemus in patre nostro Abrahamo propositum Gen.22. qui obedientiam erga Deum vitæ dulcissimi filij anteposuit, cōmendans nobis suo facto, vt obedientiam erga Deum omnibus rebus mūdi quantumuis pretiosis anteponamus. Est autem obedientia erga Deū, voluntatis Dei in verbo propositæ prompta & debita executio. De vero modo obedientiæ Deo præstandæ teneatur hæc Augustini regula aduersus Iulianum lib.4.cap.3. *Noueris itaque non officijs, sed finibus à vitijs discernendas esse virtutes. Officium est quod faciendum est, finis verò propter quod faciendum est. Cùm itaque facit homo aliquid vbi peccare non videtur, si nō propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare conuincitur.*

21 Sicut enim Pater suscitat mortuos & viuificat. Sic & Filius quos vult viuificat.

Ratio est proximæ sententiæ. Dixit Patrem maiora his opera demonstraturum esse Filio, id nunc exemplis confirmare aggreditur. Est autem præsens argumentum huiusmodi. Maius opus est suscitare mortuos eosque viuificare quàm languidum sanare: Filius suscitat mortuos eosque viuificat, idque omni die etiam sabbato, perinde atque Pater. Siquidem vna est vtriusque actio. Nam, vt Augustinus ait, non vtique alios Filius suscitat, alios Pater, sed eosdem Pater & Filius, quia omnia per Filium. Ergo hoc opus Filij maius est quàm languidum sanare. Verùm si hoc opus quod reuera maius est non iustè culpatur, si fit die sabbati à Patre & Filio, pariter multò minùs culpabile erit opus quod minus est, quale est sanatio languidi.

Ambrosius hinc concludit vnam & eandem esse voluntatem Patris & Filij. Ita enim ait:

Dic quos viuificauerit Filius, & Pater viuificare voluerit? Cùm autem Filius quos velit, viuificet, & operatio vna sit, vides quia non solùm Filius voluntatem Patris, sed etiam Pater Filij faciat voluntatem. Quos ergo Filius viuificat, per Patris viuificat voluntatem. Vna igitur est voluntas.

Porrò suscitatio mortuorum & eorundem viuificatio duplex est. Vna ad animam, altera ad corpus pertinet. De priori hîc loquitur, quæ perpetua operatio est Patris & Filij in Ecclesia, de qua Paulus Ephesiis in hunc modum scribit. B Ephes. 2.4. *Deus diues misericordia, cùm essemus peccatis mortui, vnà viuificauit nos per Christum cuius gratia estis saluati, vnáq; suscitabit, vnáq; collocabit in cœlestibus in Christo Iesu.* Sed quomodo hæc suscitatio & viuificatio fiat, exponit ipse Dominus paulò infrà. Prætereà etiam infrà definit, quinam sint illi quos vult viuificare Filius, nempe audientes vocem eius. Hîc rursus docetur & eandem potentiam, & eandem voluntatem esse Patris & Filij: Vnde doctrinam & consolationē C hauriamus. Doctrinam, quòd viuificatio & suscitatio à morte peccatorum, sit opus Patris & Filij. Consolationem verò, quòd non sit nobis, modò in fide maneamus constātes, timendum à potentia mortis, cùm Pater & Filius pariter mortem destruant in audientibus vocem Filij Dei, & in eum viua fiducia recumbentibus, & pariter eosdem viuificent donato Spiritu Sancto, per quem regenerantur, & regenerati nouæ vitæ nouas actiones ædunt.

22 Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio.

23 Vt omnes honorent Filium, sicut honorant Patrem.

Aliud exemplum proponit eorum operum, quæ maiora sunt sanationibus corporum, quo exemplo ostendit Filium maiora facere opera quàm est corporum sanatio. Est autem argu- E mentum huiusmodi: Iudicare mundum maius opus est quàm sanare corpora. Filio iudicandi mundum potestas data est à Patre. Ergo Filij maiora sunt opera, quàm sanationes corporū.

Quoniam autem iudicādi verbum, cùm Deo tribuitur, latiùs patet, & hîc additur distributionis nota Omne, qua significatur genus pro omnibus partibus subiecti accipiēdum esse, iudiciū hoc loco accipitur primùm pro vniuersali mundi gubernatione & vniuersali prouidētia, F qua mūdus totus cōsistit, fouetur, conseruatur, regitur, gubernatur. Hoc iudicium Patris & Filij & Spiritus Sancti, vna est operatio & administratio, quę omnibus sanationibus corporum extra omne dubium maior est. Secundò accipitur iudicium pro gubernatione Ecclesiæ, quo Pater per Filium patefacit Euangelium, conseruat ministerium, dat Spiritum Sāctum, mortuos viuificat, colligit verbo, inde vsque ab initio, regnum Filio, hoc est, Ecclesiam. Est & hoc G iudicium absque omni dubio omnibus corporum sanationibus anteponendum. Nam vt longè præstant animæ natura & dignitate corporibus: ita illarum sanationes excellentiores sunt & maiores quàm corporum. Tertiò, iudicium hoc ad extremum examen, in quo iudicabitur orbis terrarum, refertur. Tum enim Pater per Filium vt omnes Diabolos & homines Diaboli membra adiudicabit morti æternę & nunquam finiendis supplicijs: ita pios æterna donabit vita, qua in omnem æternitatem futuri sunt beati. de hoc triplici iudicio Trinitatis accipio Iudicandi vocabulum hoc loco propter distributionis notam.

Quòd autem Pater dicitur dedisse Filio hoc iudicium, intelligendum est naturæ assumptæ respectu in mediatoris persona. At inquies, huic interpretationi videntur aduersari verba Christi. Ita enim ait claris verbis: *Pater non iudicat quemquam.* Tu autem dicis, Patrem iudicare omnia per Filium, vt vnum sit vtriusque (à quibus non excluditur Spiritus Sanctus) iudicium. Ad hanc obiectionem ita respondeo: A principio in primo capite posito, & sæpè ab Apostolis repetito nō est discedendum. Principium autem hoc est: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est.* Ex quo sequitur, nec Patrem quicquam sine Filio, nec Filium sine Patre iudicare. Hinc Paulus omnia per Filium à Patre fieri concludit. Deinde finis iudicij hîc propositus à Domino docet iudicium esse Patris & Filij pariter. Est autem finis iudicij, vt omnes honorent Filium sicut honorant Patrem. Si ergo honor, qui est præmium operis, est par, profectò opus, propter quod honor tribuitur, erit commune. Nam ex æqualitate honoris concluditur æqualitas iudicij. Hæc ita esse, non potest esse vllum dubium. Sed quæstio nondum est soluta. Dicit enim Filius disertè: *Pater non iudicat quemquam: Sed omne iudicium dedit Filio.* Ergo Filius sine Patre iudicat. Ad hanc obiectionem duobus modis, & rectè, responderi potest.

Primùm, ex multis similibus locutionibus quæ in hoc Euangelista occurrunt, quales sunt hæ: Iohan. 5.30. *Non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Item Iohan. 7.16. *Doctrina hæc non est mea, sed Patris.* Item Iohan. 9.3. *Neque hic peccauit, neque parentes eius*, manifestum est, Christum sæpè loqui ex sensu eorū ad quos dirigitur oratio. Vnde fit vt orationes huiusmodi non sint simpliciter negantes, sed secundùm quid, vt in scholis loquimur. Iudæi putabant Deum omnia iudicare, & hunc mundum vniuersum administrare sine filio. hoc negat Filius verum esse, vt sit sensus: *Pater non iudicat quemquā*, scilicet seorsim sine Filio, vt vos putatis: *sed omne iudicium dedit Filio*, videlicet vt ipse per Filium omnia iudicet & administret. Hæc solutio solida est.

Verùm qui Iudicium, cuius hîc fit mentio, referunt solummodò ad extremum iudicium, aliter quæstionem diluunt. Respondent itaque hoc modo: Pater ideo dicitur non iudicaturus esse, quia Pater in futuro iudicio viuorum & mortuorum non apparebit, sed Filius in forma

serui.

serui. Vnde Augustinus: *Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio, quia in forma Filij hominis apparebit, quæ forma non est Patris sed Filij, nec ea Filij in qua æqualis est Patri, sed in qua minor est Patre, vt sit in iudicio conspicuus & bonis & malis.* Sic ergo Christum locutum existimāt, quia hominibus in iudicio nō apparebit nisi Filius, Pater occultus erit, Filius manifestus: sed priorem solutionem præfero.

Sed quid est honorare Filium vt Patrem? Hic honor in mente, in corde, in lingua, in confessione, & in vita positus est.

Mente honorantur Pater & Filius pariter, quando rectè sentimus de Patre & Filio iuxta Scripturam, videlicet quòd Pater & Filius sint vnus Deus, quòd Filius à Patre sit ab ęterno natus, distincta à Patre persona, quòd Filius Patri sit coæternus, æqualis potentia, sapientia, maiestate, quòd Pater omnia creauerit & administret per Filium, quòd Pater miserit Filium in mundum, vt per ipsum mundum sibi reconciliet, & reconciliatis det vitam æternam.

Corde honoratur Pater & Filius, quando viuā fiducia recumbimus in bonitatē Patris propter Filium, & simili fiducia Christum mediatorem apprehēdimus, retinemus & credimus nobis remitti peccata propter victimam Filij, ornari iustitia Filij, donari Spiritu Sancto, qui sit nobis arrhabo hæreditatis promissæ per Christum. Lingua honoratur Pater & Filius prædicatione Euangelij & gratiarum actione. Vocatur autē hic honor Psal. 50.14. Sacrificium laudis: *Immola Deo sacrificium laudis.* Item: *Offerens laudem honorabit me.* Nam cùm ex prædicatione Euangelij ingens cordis lætitia concipitur, lingua prorumpit in Dei laudes, & gratiarum actionem, sicut Psal. 68.27. docet: *In Ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel.* Item Psal. 68.34. *Ecce dabit voci suæ* (id est, Euangelio) *vocem roboris,* (id est, efficaciam in cordibus per Spiritum Sanctum) *date gloriam Deo.* Item Psal. 126.1. *Cùm conuerterit Dominus captiuitatem Sion, replebitur os nostrum gaudio, & lingua nostra exultatione.* Hoc ipsum docet exemplum Filij Dei, Psal. 16.9. *Lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea.* Vtrumque coniungit etiam Isaias, cap. 63.7. *Miserationum Domini recordabor, & laudem Dei annunciabo super omnibus quæ reddidit mihi Dominus.* Et Hoseas cap. 14.3. *Omnem aufer iniquitatem, & accipe bonum, & reddemus vitulos labiorum nostrorum.* Idem vult autor Epistolæ ad Hebræos, cùm inquit 13. 15. *Per ipsum offeramus hostiam laudis, id est, fructum labiorum confitentium nomini eius.* Est ergo hic ordo retinendus, mente illustrata verbo Dei cor concipit fiduciam & lætitiam in Deo. Hæc lætitia occultari non potest, sed se in lingua, deinde in tota vita quasi conspiciendam exhibet. Neque aliud vult Dauid vsquam in Psalmis suis.

Cæterùm hypocritæ Papistæ, sepulto Euangelio decantationem Psalmorum per se cultum Dei esse statuunt & opus meritorium, quo fingunt se mereri & sibi & aliis remissionem peccatorum in contumeliam Filij Dei. Horum errorem ipse Filius Dei refutat Matth. 15.8. adducto testimonio ex Isaia 29.13. *Populus hic labiis me honorat, cor autem illorum longe est à me.* Verùm nos tum demum vtemur cum fructu decantatione Psalmorum, si propter sequentes fines Psalmos decantamus.

Primus, vt in nobis Spiritus excitetur & accēdatur ad ardentiorē numinis venerationem.

Secundus, vt nos mutuò doceamus & commonefaciamus quò proficiamus in cognitione & sensu.

Tertius, vt ædamus testimonium fidei nostræ in cœtu sanctorum.

Quartus, vt inuitemus alios exemplo ad meditationem bonitatis & misericordiæ Dei. Cùm propter hos fines decantantur Psalmi, aut alia Spiritualia cantica, vtilis est disciplina, & placet Deo propter fines enumeratos.

Confessione honoratur Pater & Filius, quando Tyrannorum minis, amicorum blanditiis, voluptatibus carnis, calamitatibus & suppliciis, breuiter cùm neque prosperis neque aduersis absterremur ab agnitione & confessione Filij Dei.

Tota denique vita honoratur Pater & Filius, quando actiones omnes interiores & exteriores respondent notitiæ & viuæ cordis fiduciæ, quando obedientiam erga Deum omnibus rebus mundi anteponimus, quando multos nostris piis moribus & exēplo inuitamus ad Christum, vt vnà nobiscum & hîc in terra, & postea in omnem æternitatē Deum Patrem per Christum prædicent, hinc in vera inuocatione nominis Christi discedentes.

Porrò ex hoc loco tria colligamus, videlicet doctrinam, refutationem & cōsolationem. Doctrinam de æqualitate Patris & Filij, quæ ex honoris æqualitate, vt diximus, colligitur. Refutationem Arianorum, qui Patre minorem esse Filium nugantur, non solùm respectu humanitatis & dispensationis, sed etiam deitatis & respectu Patris simpliciter. Etsi enim Filius minor Patre est secundùm humanitatem & dispensationem certi temporis: tamen ratione deitatis idem est cum Patre Deus, & respectu Patris simpliciter æqualis est Patri. Consolationem, quòd cōsortem naturæ nostræ habeamus iudicem nostri amantissimum, modò ipsius fidei nos totos committamus.

Qui non honorat Filium, non honorat Patrem, qui misit illum.

Quod dixit de honore Patris & Filij, antithesi amplificat, qua Iudæos contemnentes Filium arguit. Putabant Iudæi se Deum Patrem honorare, cùm tamen Filium quem misit Pater, contempserunt & persecuti sunt. Iam autem cùm fieri non potest, quin spreto quouis legato ignominia afficiatur qui legatum misit, quid dicemus de illis qui non vulgarem legatum, quales fuêre Prophetæ, sed Filium Dei, qui Patris nomine legatione functus est, ignominia affecerunt & persecuti sunt. Hinc patet,

quales fuerint Iudæi, qui tum temporis sibi Ecclesiæ titulum vendicarunt, quibus non dissimiles sunt hodie Papistæ, qui Euangelium Iesu Christi igni & gladio persequuntur. Etsi autem quid sit non honorare Filium, patet ex antithesi: tamen regulam hanc quam Dominus hîc tradit, docendi gratia tribus hominum generibus accommodabo, qui non honorant Filium.

Primum genus eorum est, qui Filium prorsus negant, sub quo continentur Mahometistæ, Iudæi increduli, & multæ aliæ prophanæ gentes, quæ Christi nomen non sustinent. Hi enim omnes cùm Filium Dei nõ agnoscunt, sed persequuntur, mentiuntur se Deum inuocare & colere. Quicunque enim non honorat Filium, Patrem contumelia afficiunt, quiduis prætendant. Extra enim Filium nec agnoscitur nec colitur Deus, vt qui iuxta verbum suum agnosci & coli velit.

Secundum est Hæreticorum, qui tametsi in externo Ecclesię cœtu sunt, tamen de Filio non rectè docent. Quidam enim diuinitatem, quidam humanitatem, quidam vnionem personalem, quidam officium impugnant.

Tertium eorum hominum est, qui & sunt in Ecclesia, & Euangelij doctrinam puram amplectuntur, & confessione testantur se abhorrere ab hæreticis, & omni superstitione, pugnante cum Euangelio: tamen vitam viuunt professioni non respondentem Hi verbis quidem agnoscunt & honorant Filium Dei, sed factis ipsum negant & ignominia afficiunt, quemadmodum Paulus docet Tito scribens Tit. 1. 16. Habemus itaque hanc Christi regulam, quæ discernit inter Ecclesiam Dei & omnes alias sectas in mundo. Item inter viua membra Ecclesiæ & mortua, seu καρκινώματα, quæ ingentem dolorem adferunt viuis Ecclesiæ membris. Nam vt quicunque non honorat Patrem, non honorat Filium: ita qui Patrem honorat, simul Filium honoret necesse est. Non enim potest honor Patris & Filij separari. Et rursus, qui Filium honorat, is similiter necessariò Patrem honorabit. Qui ergo dicit, se Patrem honorare spreto Filio, mendax & vanus est.

Cæterùm si quæritur, quomodo Filius dicatur mitti à Patre, cùm Pater vbique sit cum Filio, & nunquam vel Pater à Filio, vel Filius à Patre recedat, adeò vt ipse Filius dicat: *Pater in me est, & ego in Patre.* Respondeo, missione Filij non significari vllam loci mutationẽ, quæ in Deum non cadit, sed dispensationem ratione mediatoris & incarnationis. *Est* enim *Deus*, vt Paulus 1. Timot 3. 16. loquitur, *manifestatus in carne.* Item Phil. 2. 7. *Exinaniuit seipsum formam serui assumẽs, & factus est obediens vsque ad mortem crucis.* Sic rectè missionem Filij interpretatur Augustinus, cùm ait: *Missio eius, exinanitio sui ipsius est & formæ seruilis acceptio, quod rectè intelligitur, seruata etiam Filij cum Patre αὐτότητι naturæ.* Et alibi: *Quòd dicitur missus venisse ad nos, incarnatio ipsius commendatur.* Itẽ: *Ideo missus dicitur, quia de sinu Patris ad oculos hominum in formam serui tanquam egressus apparuit.* Hæc ergo missio ingentem amorem & Patris & Filij erga nos testatur, qui ideo in nostram carnem mitti voluit, vt nos Deo iungeret, & nos in suum peculium eligeret. Hunc amorem Dei Patris & Filij agnoscamus grati, debitum honorem Patri & Filio exhibentes.

24 *Amen Amen dico vobis, qui sermonem meum audit & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium nõ veniet, sed transiuit à morte in vitam.*

Hoc dicto, & quodnam sit honoris qui Christo & eius Patri debetur, fundamentum, exponit, & symbolum sanationis corporum declarat. Fundamentum honoris, quem Patri & Filio debemus, est fides verbi Dei, ac in ipsum iuxta verbum viua cordis fiducia, qua apprehendimus & retinemus Christum datorem vitæ æternæ. Diximus suprà sanationes corporum esse symbola sanationũ animarũ. Quemadmodum ergo languidi, vt leprosi, claudi, cœci, paralytici credentes verbis Domini, mox à suis languoribus sanati sunt: ita omnes qui credunt verbo Euangelij quod Filius omnibus promiscuè loquitur, sanantur à languoribus animarum, adeò vt posthac vitam æternam viuant. Quòd autem hoc opus sit maius & beneficium vtilius quàm sanatio corporum, nemo non videt, qui intelligit æterna bona præferenda esse momentaneis, spiritualia corporalibus, quæ sunt animæ, iis quæ corporis solummodò sunt.

Iam argumenti summam tenemus. Nunc altiùs singula perpendenda sunt. Vsum geminatæ asseuerationis per particulam, *Amen*, suprà ostendimus. Promissio quæ hîc proponitur, propriè est Euangelii, & quàm sit magnifica, apparet ex antithesi. Nam vt omnis qui audit sermonem Christi, & credit ei qui misit illum, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, sed transiuit à morte in vitam: Ita omnis qui non audit sermonem Christi, & non credit ei qui misit illum, veniet in iudicium, & hærebit in morte æterna. Quoniam autem ex verbo Dei manifestum est, quòd omnes homines boni & mali sistentur coram tribunali Christi in extremo die resuscitatis mortuis, hîc quæritur, quomodo congruat cum ista sententia, & hoc Christi dictum de credente: *Qui credit*, inquit, *non veniet in iudicium*, & illud in cap. 3. 18. de incredulo: *Qui non credit, iam iudicatus est.* Sententia illa quæ dicit, Omnes bonos & malos iudicandos esse, simpliciter accipienda est, vt proponitur Matt. 25. 32. & sæpè apud Apostolos repetitur. Cum hac sententia neutrum Christi dictum pugnat. Nam vtrumque accipiendum est non simpliciter, sed certo modo, hoc est, vt loquûtur, secundùm quid. Nam cùm dicit: *Qui credit, non veniet in iudicium*, scilicet maledictionis, condemnationis & mortis æternæ. Huius rei causa subiicitur apud Euangelistam: *Sed transiuit à morte ad vitam*, id est, absolutus à sentẽtia maledictionis,

condem

condemnationis & mortis æternæ, donabitur vita æterna, quam hîc inchoauit. Contrà verò, qui non credit, veniet in iudicium, scilicet maledictionis, condemnationis & æternæ mortis.

Verùm quod dicitur Iohan. 3. 18. *Qui non credit, iam iudicatus est*, scil. quo ad culpam & reatum, iudicandus in extremo die iudicio pœnæ æternæ. Atque ita omnes quidem venient in iudicium declarationis, sed alio modo pij, alio modo impij. Suprà ostendimus, tres esse iustas caussas condemnationis impiorum, quarum prima est vniuersalis naturæ corruptio & reatus. Secunda, volūtaria legis Dei transgreßio. Tertia, contemtus mediatoris offerētis remedium aduersus peccatum.

Porrò in promißione præsenti tria sunt spectāda. Primum, quid Christus à nobis requirat. Secundum, quid boni nobis obedientibus promittat & offerat. Tertium, quid mali à nobis tollat & auferat, modò ipsi obediamus.

Quid ergo à nobis requirit Christus? A nobis, quia agnoscim⁹ nostra peccata ex lege Dei, & sentimus chirographum Dei de ira in nostris cordibus, & verè expauescimus propter iniquitates nostras, requirit Christus vt audiamus suum verbum, quod proponit, scientiam salutis de remißione peccatorum per misericordiam Dei in Christo propositam, & declaratā, & confirmatam: illud discamus, illudque decretum Dei de salute consequēda per Iesum Christum immotū esse statuamus. Deinde requirit Christus, vt iuxta hoc verbum credamus ei, qui misit Filium, hoc est, vt certißimo certius statuamus Deū velle nobis propitium esse propter Filium, iuxta hāc Euangelij promißionem. Nam fides vtrumque complectitur, videlicet certam notitiam promißionis gratiæ & firmam fiduciam & in Deum Patrem propter mediatorem, & in mediatorem propter misericordiam Patris. Nam eadem fides & meritum mediatoris & misericordiam Patris complectitur, quam fidem Spiritus veritatis operatur in cordibus nostris ad prædicationem Euangelij, nisi nos malignè Spiritui Sancto oppsoruerimus. Plura de hac fide suprà diximus, vbi discrimen fecimus inter has locutiones: Credere in Filium Dei, &c, credere in nomē Filij Dei. Papistæ qui dubitationem docent, non discernunt inter fidem hominum, id est, qua hominibus creditur, & fidem Dei, id est, qua Deo credi oportet. Fidem enim Deo debitam falsa metiuntur regula, videlicet fide hominum, qui & fallere & falli possunt.

Quid promittit audientibus & credentibus? vitam æternam. Verùm quia vita æterna obtineri non potest sine remißione peccatorum, sine iustitia, sine acceptatione hominis coram Deo, hæc omnia beneficia complectitur Dominus cùm nominat vitam æternam. Siquidem ista vitæ æternæ possessionem necessariò antecedunt. Si ergo, qui credit, habet vitam æternam, habet remißionem peccatorum, est iustus, est reconciliatus Deo. Item horum primo, vel medio, vel aliquo saltem posito, reliqua intelliguntur per Synecdochen. Cùm ergo vel remißio peccatorum promittitur, vel iustitia, vel reconciliatio, vel vita æterna, omnia hęc pariter intelligi necesse est. Hìc enim locum habet regula: cùm plura naturâ coniuncta sunt, & vnum dicitur, cætera intelligi oportet, quæ tamen accuratè distinguenda sunt, vt beneficiorum mediatoris magnitudo intelligatur, & gradus dignè æstimentur. Primùm ergo, qui credit, habet remißionem peccatorum, idque non dignitate fidei, sed merito mortis & paßionis mediatoris Christi, qui sua obedientia in cruce satisfecit iustitiæ Dei. Hoc beneficium quantum sit, nemo satis cogitare potest. Peccata nostra distinxerunt inter nos & Deum, & planè nos excluserunt à Deo, sed Christus sumpsit nostra peccata in sese, & pro iis luit mortis supplicium: sine merito huius supplicij nullus vnquam accepit vel minimi peccati condonationem. Secundò, qui credit, accipit iustitiam qua Legi satisfit. Nam cùm sine iustitia nemo potest vitam æternam ingredi, non erit satis habere remißionem peccatorum, nisi simul iustificemur. Vt ergo obedientia Christi in morte est nobis purgatio peccati & satisfactio pro peccato: ita obedientia Christi, qua ipse solus Legem impleuit, nobis imputatur, vt ea iusti sistamur coram Deo. De hac iustitia loquitur Paulus ad Rom. 5. 19. cùm ait: *Sicut vnius inobedientia multi constituti sunt peccatores: ita vnius obedientia multi iustificabuntur.* Ad Rom. 4. 5. *Ei qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides sua pro iustitia.* Hæc duo Pauli dicta vtrumque continent, & quòd credentes sint iusti, & quòd ea iustitia qua iusti sunt, non sit illorum opus, sed Christi obedientia ipsis credentibus ex gratia imputata. Ergo fides solummodò instrumentum est, quo Christus apprehenditur & retinetur, qui & purgat nos à peccatis, & suā nobis iustitiam imputat. *Nostra delicta*, inquit Augustinus, *sua delicta fecit, vt suam iustitiam nostram iustitiam faceret.* Præter hāc iustitiam Christi nobis imputatam, qua sola consistimus coram tribunali Dei, est quędam inchoata iustitia, i. obedientia erga Deum in iustificatis fide. Hæc iustitia nunc iustitia bonæ conscientiæ dicitur, nunc fructus iustitiæ fidei, nunc fructus Spiritus. Hæc tametsi non est Legis impletio. Nam nemo Legem nec ante iustificationem, nec post iustificationem in hac vita implere potest: tamē placet propter Christum, in quo est Patri dilectus, quisquis crediderit. Et quia fide iustus non est sub Lege (Legi enim per Christum satisfactum est in iustitiam omni credenti, adeò vt Lex nec accuset nec damnet credentem) sed sub gratia, qua à iure Legis exemtus saluatus est credens. Præter vtramque, hoc est, præter iustitiam imputatam credentibus, & inchoatam in credentibus expectatur perfecta quædam iustitia & formalis, de qua Paulus Galat. cap. 5. 5. *Nos spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.* Hanc

Iohãnes definit esse conformitatem nostri cum Deo, cùm inquit, 1. Iohan. 3. 2. *Scimus, quòd cùm apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum, sicuti est.* Hanc ideo Paulus Gal. cap. 5. vers. 5. dicit nos expectare, quia resuscitatis corporibus ea iusti erimus & conformes Deo in omnem æternitatem. Hanc tertiam iustitiam cùm Osiander cum iustitia imputata & inchoata confunderet, turbauit & confudit quæ necessariò distingui oportuit.

Tertiò, qui credit vt habet remissionem peccatorum, & iustitiam Christi perfectam: ita etiam reconciliatus est Deo. Nam sublata causa offensæ Dei, offensa etiam aboletur. De hac recõciliatione loquitur Paulus ad Rom. 5. 25. cùm ait: *Reconciliati sumus per ipsius gratiam in sanguine ipsius.* Et 2. Cor. 5. 19. *Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians.* Habentes in hunc modum remissionem peccatorum, iustificati & reconciliati Deo, filij Dei sumus, & hæredes in Christo vitæ æternæ.

Porrò hic obiter admoneantur auditores, idem, si rem spectes, valere has locutiones: Credentibus remittuntur peccata, &, pœnitentibus remittũtur peccata, quemadmodum multa dicta in veteri & nouo Testamento testantur. Proinde eandem rem & fidei & pœnitentiæ nomine in his locutionibus significari necesse est. Nam vtroque significatur conuersio quæ fit per fidem in Iesum Christum: sed modo differunt. Pœnitentia enim seu conuersio dicitur respectu temporis, quo homines in infidelitate & peccatis suis sordebant, vnde resipiscentes per fidem conuertuntur. Fides verò dicitur promissionis respectu, quam promissionem & apprehendit & possidet & retinet fides. Siquidem nõ dicimur propriè conuerti nisi vel cùm primùm in Christum fidem concipimus, vel cùm in peccata lapsi contra conscientiam resurgimus: Sed credere semper dicimur post conuersionem, donec retinetur bona conscientia. Fides igitur in iustificatis & conuersis manet & semper est efficax per bona opera. Nam ideo iustificati sumus, vt mortificati carne, & viuificati Spiritu, idque per efficaciam mortis, sepulturæ & resurrectionis Domini, seruiamus per iustitiam Deo. Rom. 6. 19. Hos fidei effectus Baptista vocat fructus pœnitẽtiæ Mat. 3. 8. h. e. conuersione dignos, h. e. quos conuersi necessariò ædant.

Sed hic prætereundum non est, quòd doctores Ecclesiæ paulò latiùs accipiant pœnitentiæ vocabulum. Nam aliquando illis pœnitentia est sola contritio & dolor propter pœnam imminentem pro peccato, & hæc pœnitẽtia ab Euangelistis μεταμέλεια, & non μετάνοια dicitur. Interdum pro pœnitentia initiali. Item pro continua pœnitentia. Item pro publica pœnitentia. Initialis pœnitentia est ipsa conuersio, de qua modò diximus, quæ fit per fidem in Iesum Christum. Nam in fide apprehendente Christum consistit hæc pœnitentia, quam initialem vocant, vt fides rectè huius pœnitentiæ causa formalis dicatur. Continua pœnitentia est iustorum retinẽtium fidem & bonam conscientiam, & hæc est effectus fidei seu conuersionis initialis constans mortificatione & viuificatione: Hanc Paulus vocat Rom. 6. 19. sanctificationem. Hac enim quotidie sancti proficiunt, & ingemiscunt petentes remissionem peccatorum & liberationem à mortali hoc corpore.

Pœnitentia publica est duplex: Vna qua tota Ecclesia flagris diuinitus immissis admonita confugit ad Deum, & simul ardentibus precibus ex fide admissorum peccatorum veniam petit. Alia est qua is qui scandalum admisit, reconciliatur Ecclesiæ, quæ est effectus conuersionis seu fidei. Hæc quia intelligitur ex lachrymis, ex confessione culpæ, & ex humili veniæ petitione cum promissione emendationis in posterum, eius partes fecêre Patres contritionem, confessionem & satisfactionem. Sed hanc postea, cùm Monachi non intelligerent veteris Ecclesiæ disciplinam, transtulerũt ad pœnitentiam initialem coram Deo. Atque ita paulatim Euangelium totum de gratuita remissione peccatorum aboleuerunt, tribuentes nescio quibus satisfactionibus meritũ remissionis peccatorũ. Vnde natę sunt indulgẽtię Papales, & paulatim infiniti errores in Ecclesiam irrepserunt.

Quid mali à nobis tollit Filius Dei, modò ipsius verbum audiamus & credamus? *Qui credit*, inquit, *non veniet in iudicium, sed transiit à morte in vitam.* Sed cur dicit in præterito, transiit, & non potiùs in futuro, transibit. Quidam dicunt Euangelistam Enallage temporis, videlicet, præterito pro futuro vti, more Prophetico, vt significet tam certo completum iri suam promissionem, ac si nunc eam fideles possiderent. Verum quidem illud est quod adferunt de completione promissionis, sed mentem Euangelistæ non videntur esse assecuti. Neque enim hic Euangelista enallage temporis vtitur, sed propriè loquitur docens & à quo malo in hac vita liberetur qui credit, & quid boni in hac vita consequatur. *Qui credit*, inquit, *transiit à morte ad vitam.* Nam & merito filij Dei à sententia mortis iam absolutus est, vt non sit quod pertimescat sententiam condemnationis, modò in fide manserit ad finem vsque, & per eundem Filium Dei iam viuit. Siquidem & Filius Dei in ipso viuit, & ipse viuit in fide Filij Dei, adeo quòd vitam æternam iam fide inchoatam possideat, cuius plena fruitione gaudebit resuscitatis mortuis. Hinc fidelis anima consolationem hauriat in omnibus ærumnis, in morte, in die iudicij. Vita enim quam modò fide possidet, nunquam spoliabitur. Admoneamur igitur, vt ea quæramus quæ sunt vitæ in Christo Iesu, iuxta illud Pauli ad Coloss. cap. 3. 1. *Si resurrexistis cum Christo, superna quærite vbi Christus est ad dexteram sedens Dei.*

Cæterùm quia hic fit mentio iudicij & mortis, huc quædam de iudicio futuro ascribam, de resurrectione infrà dicturus.

De

De iudicio futuro in incredulos cogitemus hæc præcipuè, videlicet causas, præmonitiones, tempus, locum, iudicem, spectatores, sententiam, & sententiæ executionem.

Causæ in homine incredulo est peccatū triplex, videlicet originale, voluntaria Legis transgresio & contemtus Euangelij. Causa in Deo est iustitia vltrix iniquitatis iuxta decretū Dei æternum. Finis est vt prædicetur Deus in omnem ęternitatem propter iustitiam, quam in iudicando seruat.

Præmonitiones sunt plures, videlicet, sententia mortis prolata in transgressores ante lapsum primorum parentum: eiusdem sententia voce Dei repetita in Lege: chirographū Dei in consciētiis hominū: calamitates pręsentes, multa signa iræ Dei terra mariq́; & mors corporis.

Tempus instare non est dubium. Nam signa prædicta à Christo & Prophetis partim præteriêre, partim hodie conspiciuntur, & finis temporis prædicti ab Helia Propheta in foribus est. Item Pauli Apostoli & Iudæ vaticinium de moribus hominum impendente extremo die completum est.

Locus: in terra iudicabuntur, qui in terra peccauerunt. In terra videbūt iratum iudicem, qui saluatorem mitem in terra contempserunt. In terra condemnabūtur, qui in terra condemnauerunt. Ex terra viuentium excludentur, qui terram morientium contaminauerunt.

Iudex erit Christus viuorum & mortuorum, iuxta symbolum. Etsi enim Pater iudicat per Filium, forma tamen serui, quam Filius assumpsit, sola in iudicio apparebit. Iudicabit enim Filius Dei verus homo ad iudicium veniens. Ipse siquidem erit iudex qui sub iudice stetit, ipse iudicabit qui iudicatus est, vt videant impij eius gloriam, in cuius mansuetudinem fremuerunt. Talis ergo apparebit iudex, qualis videri possit, & ab iis quos coronaturus, & ab iis quos damnaturus est. Huc pertinet dictum Sapientię cap. 5.3. vbi nimis serò describuntur suam deplorare insipientiam.

Spectatores erunt omnes Angeli boni, & omnes homines electi. In horū conspectu damnabuntur omnes qui Euangelio non credidêre. Atque tunc impuri spiritus exprobrabunt hominibus impiis ingratitudinem erga Christum iudicem, qui vt olim venit saluare ex gratia: ita nunc redibit ad puniendum ex iustitia. Tunc enim verè erit dies calamitatis & amara valde omnibus impiis.

Sententia iudicis Matth. 25.34. exponitur. Ouibus quidem stantibus à dextra dicturus est iudex: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim,* &c. Hædis stantibus à sinistra dicet: *Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo & Angelis eius.*

Executio sententiæ iudicis verbis duobus, videlicet vitæ & mortis significatur. Vitā enim beatam viuent electi in omnem æternitatem. Mortem verò amarissimam in æternum sustinebunt impij.

25 *Amen Amen dico vobis, quòd veniet hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei, & qui audiunt, viuent.*

Eandem sententiam cum asseueratione repetit. Dixit audientes sermonem suum & credentes ei qui misit illum, habere vitā æternam. Nunc autem quantum illud opus sit, & quòd multò maius sit quàm sanare corpora, ostendit. Nam cùm dicit, mortuos audituros vocem Filij Dei, & mortuos audientes victuros, immensam suam potentiam & virtutem nobis commēdat, quæ in infinitum maior est omnibus corporum sanationibus. Intelligit autem hîc spiritualem mortem animæ, quæ multò tristior est quàm mors corporalis. Huius promissionis symbola quædam proponit Christus, dum Filium principis Synagogæ, filium viduæ, & Lazarum in vitam solo verbo reuocat. Nam vt illos corporaliter mortuos sua potētia excitauit: ita spiritualiter mortuos & audientes vocem suam à morte peccatorum spirituali eripit, eosque vita spirituali & æterna donat.

Hic locus quinque docet præcipuè.

Primum, quod Lex non tollit peccatum & mortem, multò minus vlla humana opera aut merita. Nam si peccatum tollerent & mortem opera hominū, vitā etiam conferrēt, quod ea nō facere hęc Christi verba manifestè conuincunt.

Secundum, quòd sine voce Euangelij mortui simus in peccatis nostris, id est, rei mortis æternæ propter peccatum.

Tertium, quanta sit vis Euangelij, cùm illud sonat in cordibus hominum. Est enim ministerium spiritus & vitæ & gloriæ, vt Paul. 2. Cor. 3. 9. testatur, & est potentia Dei in salutem omni credenti, Rom. 1.16. De hac potentia Euangelij loquitur Psal. 68.34. *Ecce dabit voci suæ vocē roboris.*

Quartum, q̀ vita, i. regeneratio & viuificatio, salus & æterna beatitudo sit proposita audiētibus Euangelium & credentibus in Filium Dei.

Quintum, cùm hîc vocat eos, qui nondum regenerati sunt, mortuos, cumq́; eos audituros dicit, atque pronunciat audientes victuros, vt significat nos nihil posse ex nobis in salutis negocio, vt qui mortui sim⁹: ita haud obscurè tres vitæ causas coniungit, videlicet verbū Filij Dei, spiritum Filij viuificantem, & auditum verbi. Verbum Filij, hoc est, Euangelium inuitans ad pœnitentiā, & offerens pœnitentib. remissionē peccatorū cū aliis beneficiis, quæ cū remissione peccatorū coniuncta sunt. Est enim instrumentū, seu, vt Paulus loquitur, ministeriū vitæ. Spiritus Filij viuificans verbo Viuēdi notatur. Vita enim spiritualis sine spiritu Filij nec inchoari, nec esse nec consistere potest. Auditus verbi voluntatē à Spiritu Sācto doctā & motā requirit. Nā verbū vitę efficax esse non potest, donec nos ꝑtinaciter Spiritui Sācto restiterimus, Act. 7. Vt ergo hîc nobis diligētia audiendi & cognoscēdi

Euangelium: ita alacritas voluntatis ad obedientiam, ad quam Spiritus Christi incitat, dum prædicatur Euangelium, commendatur. Non ergo debemus expectare Enthusiasmos aut violentiam, qua reluctantes & inuiti trahamur in obsequium Euangelij.

26 Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio vitam habere in semetipso.

Ratio est cur audituri vocem Filij Dei sint victuri, quasi diceret: Vos miramini quòd vitam pollicear mortuis & audientibus vocem Filij Dei, sed scitote, potestatem vitæ conferendæ me habere à Patre qui pariter mecum mortuos viuificat. Vna est enim viuificatio, qua mortuos communi Spiritu viuificamus. Filius Deitatis & Patris respectu, sine respectu dispensationis ab omni æternitate vitam in semetipso habet. Verùm hîc loquitur respectu Patris ratione dispensationis, quatenus videlicet legatus est Patris & mediator à Deo constitutus in assumpta humana natura, idque ideo vt sciamus quid nobis à mediatore nostro sit expectandum. Quidquid enim Pater dedisse Filio, & quidquid Filius accepisse à Patre dicitur, eò pertinet, vt sciamus illa omnia data & accepta esse in nostros vsus, hoc est, vt ea nobis communicet, quæ à Patre accepisse dicitur. Hanc ergo vitam, quam Filius hîc dicit sibi Patrem dedisse, & in semetipso habere, ipse nobis communicat, vt nos in eo viuamus, qui vita nostra est. Est autem Christus nobis vita, vt alibi à nobis quoque dictum est, dum regenerat, dum sanctificat, dum glorificat nos, qui ipsius membra sumus, os de ossibus eius, & caro de carne eius. Vita itaque regenerando nobis est, quãdo per suum Sanctum Spiritũ nos regenerat in nouos homines, quod fit cùm credimus. Tum enim nascimur arcano quodam afflatu & operatione Spiritus Christi Filij Dei, iuxta illud Ioh. 1. 12. *Dedit ἐξουσίαν, vt Filij Dei nascantur, qui credunt in nomen eius.* Nam credentes, veluti è sepulcro prodeuntes, suscitantur à morte peccati, vt sint noui homines. Atque hac de vita Dominus potissimùm agit hoc loco, tametsi alios modos non excludit, qui hunc consequuntur. Deinde Christus communicat nobis vitam, dum sanctificat nos. Nam regeniti per Spiritum Sanctum, indies magis magisque, virtute mortis & resurrectionis Christi mortificantur carne, & viuificantur Spiritu, vt est ad Romanos, capite sexto versiculo quarto. Hæc mortificatio & viuificatio partes sunt sanctificationis, ad quam nos vocatos esse testatur Apostolus. Hæc sanctificatio (quæ est separatio hominis à prophanitate gẽtium per mortificationem carnis, & coniunctio eiusdem cum Deo per viuificationem Spiritus) est renouatio seu reparatio imaginis Dei in homine. Tertiò communicat nobis Christus vitam suam, dum nos glorificat. Nam potentia qua ipse viuit, excitabit nos in extremo die, & excitatos donabit æterna vita & immortalitatis gloria. De hac vita & suprà dixit, & infrà, vbi de resurrectione corporum aget, dicturus est.

27 Et potestatem dedit ei etiam iudicium faciendi, quia Filius hominis est.

Amplificat potẽtiam Filij, vt appareat, quanta sint opera eius & quàm sint præferenda omnibus sanationibus corporum, ea opera quæ propria sunt mediatoris, ac si diceret: Non solùm Filius habet potestatem conferendi vitam mortuis & audientibus verbum ipsius, verumetiam potestatem habet condemnandi æternæ mortis sententia omnes eos qui non audierint verbum eius, neque in eum crediderint. Quòd hic verborum sit sensus, clariùs patebit ex asseueratione quæ sequitur.

Vocabulum ἐξουσία, quo hic vtitur Euangelista, non significat nudam potestatem, sed cum dignitate & maiestate coniunctam, quæ gloria Dei propria est, quæ cùm tribuitur Christo, sequitur, ipsum eundem IEHOVA esse cum Patre, iuxta illud Isaiæ 42. 8. *Ego IEHOVA, hoc est nomen meum, gloriam meam alteri non dabo.* Cùm ergo hîc tribuitur Christo gloria Dei, necesse est fateri ipsum Deum esse, non alterum à Patre Deum, sed alteram personam à Patre eiusdem deitatis.

Sed quis vsus est huius dicti? duplex vsus est huius sententiæ, vnus ad pios (quos sua potestate eripiet è manibus omnium aduersariorũ suorum & ab omni miseria vindicabit) pertinet, in quibus verum cum fiducia timorem excitabit, vt & caueant hunc iudicem, qui vitæ necisque potestatem habet solus, offendere, & studeant se illi innocentia vitæ approbare. Alter ad aduersarios Christi pertinet, quos admonet de futuris suppliciis, quæ iustus iudex olim ipsis inferet, nisi hîc maturè resipiscant.

Cùm hîc adiiciat rationem datæ potestatis, hanc videlicet, *Quia Filius hominis est*, significat clarè, se loqui non respectu Patris simpliciter, sed quatenus legatus est Patris in assumpta humana natura. Nam vt est Filius Dei, eiusdem est potestatis cum Patre per omnia Patri æqualis: vt est Filius hominis, agnoscit hanc potestatem sibi à Patre donatam esse. Hæc ratio superioribus etiam dictis, in disputatione cum Iudæis accommodanda est, quæ vel sola furoribus Arianorum opponi potest, de qua suprà dictum est, vbi regulam tradidi de discrimine eorum, quæ in Scripturis prædicantur de Christo.

28 Ne miremini hoc, quia veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius.

29 Et prodibunt qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: Qui verò mala egerũt, in resurrectionem iudicij.

Datam esse potestatem Filio iudicandi suprà dixit. Nunc qualis sit futura sententia iudicis,

cis, exponit, nimirum quòd in extremo die proditurі sint è sepulcris omnes homines qui mortui fuerant, pij & impij, vt piis æternam vitam, impiis autem perpetua supplicia reddat. Vt ergo quę suprà dixit de suscitatione mortuorum, referenda sunt ad animam: ita quæ hìc dicit, ad communem omnium resurrectionem pertinent. Hoc opus cùm sit multò maius quàm sanatio languidi vnius aut plurium, meritò admirationem incutiet, idque multò maiorem, quàm omnia miracula quæ in hoc mundo contigerunt.

Vsus huius loci est, vt corpora nostra sancta & pura conseruemus: quæ speramus aliquando subuehenda esse ad immortalitatis gloriam. Quoniam autem fides resurrectionis mortuorum, in qua boni donabuntur vita æterna, & mali suppliciis nunquam finiendis subiicientur, excedit omnem sensus nostri & rationis mensuram, necesse est vt firmis fundamentis nostram fidem confirmemus, ne cum Epicureis & maxima colluuie generis humani, vel de hoc articulo dubitemus, vel prorsus fidem eius abiiciamus.

Duo ergo hìc faciemus. Primùm, iaciemus solida fidei nostræ fundamenta, quò sit immota fides nostra de hoc articulo. Vt enim quod faciliùs sculpitur, faciliùs aboletur: ita citiùs venit in dubium quod velociùs fuerit persuasum. Non ergo leuia, sed solidissima argumenta proferemus, quibus fides huius articuli nitatur. Deinde reddemus rationem, cur Filius Dei nõ dicat credentes, sed eos qui bona fecerunt prodituros in resurrectionem vitæ, qui verò mala fecerunt, in resurrectionem iudicij.

Cogitantes itaque de hoc articulo primùm omnium veniet nobis in mentem, qua certitudine nitatur vniuersa Scriptura Prophetica & Apostolica, quam cùm constiterit esse infallibilem & immotam, animus non amplius de vlla promissione Dei dubitet, quantumuis illi videantur sensus & ratio, adeoq; tota natura contraria esse. Nam vt ratio & sensus non se extendunt vltra naturæ limites: ita fides promissionum diuinarum perrumpit cœlum, non dubitans de vlla promissione Dei. Nam Deum potentem, iustum, veracem, statuit.

Deinde regnum Messiæ quod habet perpetuum Scripturę consensum de perpetuitate, intueamur. Hoc regnum Christi, quod est vitæ æternæ, opponitur regno mortis & tenebrarum, quod Diabolo tribuitur. *Semen,* inquit Scriptura Gen. 3. 15. *mulieris conteret caput Serpentis,* hoc est, destruet opera Diaboli, id est, peccatum & & stipendium peccati abolebit, id autem fieri non potest, nisi resuscitatis mortuis. Necesse est igitur vt resurgant mortui. Siquidem Rex noster Christus mortuus & sepultus est, & nostrã vitam cùm è sepulcro prodiret, tanquam in primitiis è terra produxit, vt sciamus nos virtute ipsius in lucem prodituros. Pendet ergo resurrectio nostri à resurrectione Christi Regis nostri. Is primo dierum surrexit, nos in nouissimo die resurgemus. Ideo Paulus Christũ primitiis confert, nos verò maturæ messi. Est enim, vt ipse Dominus testatur Matth. 13. 39. consummatio seculi tẽpus messis. Cùm ergo scimus, Christum resurrexisse, sciamus & nos eius virtutẽ resurrecturos.

Secundò: Patres ante Mosen cùm nondum Prophetica & Apostolica extarent scripta, quinque futuræ resurrectionis post mortem habuêre argumenta.

Primum à forma hominis erecta. Est enim hæc forma symbolum naturæ hominis, videlicet quòd sit composita ex terrestri & cœlesti natura. Siquidem homo conditus est ex limo terræ & spiraculo Dei. Dicere autem hanc tam nobilem naturam & singulare Dei opificium conditum esse ad certum interitum, nimis absurdum fuerit. Hinc coniecturam duxerunt Patres de resurrectione corporum.

Secũdum ab imagine Dei ex qua & finis hominis intelligitur & vitæ perpetuitas significatur. Nam vt imago Cæsaris in nummo monet quid debeatur Cæsari: ita imago Dei in homine docet quid homo debeat Deo, videlicet perpetuum cultum, ad quem præstandum perpetuitas vitæ requiritur. Præterea absurdum est cogitare, Deum velle suam imaginem perpetuò interitu obscurari & opprimi.

Tertium à loco in quo homo creatus, collocatus est. Ideo enim Deus hominem conditum in Paradiso collocauit, vt significaret statum hominis felicem fore, modò obediret pręcepto. Iam autem cùm sit sapientis, non frustrari fine instituti opificij sui, Patres rectè ratiocinabantur hominem aliquando suo pristino statui restitutum iri, quod fieri non potest sine resurrectione mortuorum.

Quartum à semine promisso, quod omnium euidentissimum & maximum resurrectionis futuræ argumentum est. Sciuerunt enim Patres, semen mulieris promissum esse, vt contereret caput serpentis, hoc est, vt destrueret opera Diaboli, seu regnum Satanæ, quod est peccati & mortis. Hinc Patres absque omni dubitatione fidem resurrectionis extruxerunt.

Quintum à perpetuitate fœderis. Iniit Deus pactum sempiternum cum Abrahamo, videlicet quòd velit esse Deus ipsius & seminis eius post eum in sempiternum. Hoc fœdus non potest esse ratum, nisi homines à morte resurgant, postea perpetuò victuri: alioqui Deus ipsorum Deus dici non possit, cùm Deus non sit mortuorum sed viuorum. Atque ita Patres à forma hominis, naturam: ab imagine Dei, finem: à loco, statum: à semine, reparationem post lapsum: à fœderis qualitate, perpetuitatem reparationis: & ab his simul, resurrectionem hominis à morte ratiocinabantur.

Tertiò: Demõstratio resurrectionis firma sumitur à iustitia Dei. Nam cùm Deus iustus sit, necesse est vt virtuti præmium & vitio supplicium reddat. Quod cùm non fit in hac vita (nam ideo differt hoc Deus, vt extet testimoniũ

futuræ resurrectionis) necesse est vt homines boni & mali resurgant, vt vnusquisque reportet mercedem secundùm ea quæ gessit in corpore. Neque enim hîc satis erit dicere animabus præmia & supplicia rependi pro factis in hac vita. Nam cùm omnis vitæ nostræ vsus in corporis animæque consortio est, necesse est præmia virtutum & supplicia scelerum nõ corpori seorsim, nec animæ seorsim, sed homini constanti ex corpore & anima deberi. Proinde animas rediturass esse in eadem corpora vt homines resurgant necesse est. Interea vt corpora mortuorum cùm bonorum tùm malorum vermibus hîc obnoxia sunt: ita animę, piorum quidem cum gaudio expectãt resurrectionis diem, impiorum verò, vermibus & igni conscientiæ torquentur, metuentes iram in die resurrectionis, in quo tradentur cum corporibus, in quæ redierint, æternis cruciatibus.

Quartò: Clara Scripturæ testimonia de hoc articulo colligenda sunt, qualia sunt hæc inter multa, Esaiæ cap. 26. vers. 19. *Viuent mortui tui & interfecti tui resurgent.* Ezechiel. cap. 37. vers. 12. Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam vos de sepulchris popule meus, & dabo vobis Spiritum, & viuetis. Hîc Propheta liberationẽ populi Israelitici à captiuitate figuram esse futuræ resurrectionis mortuorum significat. Atque ita prophetico Spiritu vtrumque videt & complectitur, videlicet liberationem populi à captiuitate, & resurrectionem mortuorum generalem cum qua illam confert. Iob cap. 19. vers. 25. *Et ego scio, quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo* (scilicet die) *stabit super terram* (scilicet iudicaturus) *& postquam cum pelle mea excauauerint* (scilicet vermes) *hoc* (scilicet corpus meum) *etiam in carne mea videbo Deum, quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, non alienus*, hoc est, ego ipse proprietate personæ, & vtriusque substantiæ veritate, resurgam. Danielis cap. 12. vers. 2. *Multi qui dormiunt resurgent in nouissimo die, alij ad vitam æternam, alij ad opprobria & contemtum sempiternum.*

In nouo Testamento Christus contra Saducæos probat resurrectionem mortuorum. Matthæi 22. Item Matth. cap. 25. 31. resurrectionem & iudicium simul prædicit Dominus. Item hęc Christi sententia quam nunc interpretamur, præ aliis illustris est, quæ & resurrectionem, & iudicium, & iudicandos & iudicij executionem continet. Omnes præterea Apostoli resurrectionis futuræ testes sunt. Quid enim aliud est prædicatio Euangelij, quàm testimonium resurrectionis, iuxta illud Marci cap. 16. vers. 16. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, qui verò non crediderit, condemnabitur.* Hæc manifestè generalem hominum resurrectionem concludunt. Paulus Apostolus potissimùm hisce rationibus articulum resurrectionis fulcit, videlicet prædicatione Euangelij, exemplo Christi resurgentis, 1. Corinth. cap. 15. 12. Potentia Christi saluatoris, Philip. 3. 21. Arrhabone Spiritus Sancti, Ephes. 1. 14. Signis in natura impressis, 1. Corinth. 15. 36. perpetuitateque regni Christi ibidem.

Quintò: Baptismus & Cœna Domini resurrectionis futuræ sunt visibilia testimonia. Sicut enim verbum menti: ita hæc sensibus de resurrectione futura testantur. Vt igitur Baptismus duplicis resurrectionis nostræ est symbolum, videlicet animæ à peccato, & corporis ex terra: ita Cœna Domini perpetuæ in Christo obtinendæ vitæ indicium certissimum est.

Sextò: Signa in natura expressa futuram resurrectionem adumbrant. Hieronymus, Ambrosius, & Augustinus dicunt resurrectionem futuram in Phœnice aue signatum esse, de qua scribitur, quòd cùm in cineres redacta fuerit, mox post irrigationem viua prodeat. Præterea experientia docet multas auiculas, vt vpupas, sturnos, hirundines tempore hyberno in profundis paludibus tamquam sepultas mortuasque delitescere, quæ verno tempore rursus viuę prodeunt. Granum coniectũ in terram & mortuum, & posteà renatum etiam resurrectionis futuræ, teste Paulo, symbolum quoddam est. Est quoque vnusquisque dies imago vitæ, cui succedit nox & somnus, quo nihil morti est similius. Itaque reducti à somno ad vigiliam veluti à morte reuocamur ad vitam, quę res resurrectionis futurę quotidiana est admonitio. Prętereo Lunam qui post defectum & veluti mortem quandam noua prodit.

Septimò: præmonitiones considerentur in veteri populo. Enoch ante diluuiũ viuus translatus. Ita enim scribitur Gen. 5. 24. & ad Heb. 11. cap. vers. 5. *Ambulauit Enoch cum Deo, & non comparuit, quia tulit illum Deus.* Hoc facto Deus voluit (abolita iam penè doctrina de victoria super serpẽtę) proponere communem omnibus doctrinam, videlicet, quòd pij aliquando plenam super serpente consequerentur victoriam, ne spem suam huius mortalis vitæ finibus inclusam haberent. De Elia scribitur, cùm iam maxima pars adhæreret Baaliticis sacerdotibus, oppressa vera doctrina, sit in cœlum receptus, vt Deus isto facto rursus doctrinam de æterna vita commendaret hominibus. Ita enim textus habet 4 Reg. 2. 11. *Aquis Iordanis diuisis, ecce currus igneus & equi ignei diuiserunt vtrumque*, scilicet Eliam & Elisæum, *& ascendit Elias per turbinem in cœlum.* Hoc facto voluit Deus hominibus istius seculi commẽdare spẽ futuræ resurrectionis, in qua pij ab omnib. malis & persecutionib. liberẽtur oppresis illorũ hostibus igne gehennę. Etsi autem Enoch & Elias in cœlum subuecti sunt in testimonium victoriæ futuræ super serpente: tamen in gloriam illam cœlestem & plenam, quæ est constituta electis, & percipienda in extremo die, non sunt recepti, sed tantùm miseriis huius vitæ soluti, expectant plenam gloriam cum toto Christi corpore.

Octauò: Symbola futuræ resurrectionis in nouo Testamento sunt suscitationes mortuorum, vt filiæ principis, Matth. 9. 25. filij viduæ, Luc. 7. 14. & Lazari, Iohan. 11. 44. Nam vt hæ suscitatio-

ſcitationes à morte corporis fuêre externa ſymbola ſuſcitationis animarum eorum qui credũt Euangelio: ita etiam haud obſcurè figurabant plenam liberationem quæ fiet in extremo die reſuſcitatis corporibus.

Nonò: Chirographum Dei in cordibus hominum, de præmiis bonorum & pœnis malorum, euidens teſtimonium reſurrectionis futuræ, præſertim cùm imminente iam morte magis ſentitur conſcientiæ morſus, magis torquetur animus cogitatione malè tranſactæ vitæ, idque in iis qui ad Deum per fidem non ſunt conuerſi. Nam alij, hoc eſt, pij, vehementer in ſpiritu exultant, quòd tandem in portum optatum & tranquillum, poſtquam variis calamitatum & miſeriarum in hoc mundo iactati ſunt procellis, perueniant. Siquidem Spiritum Sãctum promiſſæ hæreditatis arrhabonem in pectoribus incluſum habent, qui facit vt minimè mortem perhorreſcant.

Decimò & vltimò: Conſentientia ſanctorum omnium temporum ſuffragia fidem reſurrectionis futuræ comprobát, quæ quia plura ſunt quàm vt numerari poſsint, ea omitto. Martyres præterea infiniti omnibus penè temporibus nũquam tam forti animo grauiſsima ſuſtinuiſſent ſupplicia, niſi ſuæ confeſsionis præmia in futura vita reſuſcitatis corporibus ſperaſſent. Hiſce teſtimoniis quorũ alia infallibiliter probant, alia probabiliter confirmant, alia venuſtè pingunt reſurrectionis futuræ myſterium, contenti ſimus. Neque moremur Epicuræorum voces, ſiue ioco ſiue ſeriò dicantur. *Infidelitas*, ait Ambroſius, *nõ poteſt claram fidem reſurrectionis habere, quia ſicut carbo cinere ſuo coopertus obcæcatur: ita hi perfidia ſua erroris tenebris circumdati luce carebunt.*

Poſtquam ergo conſtat nobis de veritate immota, ſciamus hanc vnam ſatis refutare Saducæorum & ſimilium vanitatem, qui ignorantes ſapientiam potentiamque Dei, & Scripturas de voluntate ipſius, ex menſura ſenſus humani, & ex rationis regula ſuum extruxerunt & extruunt errorem, à quibus quæramus, cur putent mortuos non reſurrecturos. Nam ſi, vt illi dicunt, mortui non reſurgent, neceſſe eſt vt id fiat, vel quia Deus non poteſt, vel quia non vult mortuos excitare. Si non poteſt, vel ignorat modum ſuſcitandi mortuos, vel ſi norit, imbecillior eſt quàm vt valeat. Nunc autem quia ſapientiſsimus eſt, ignorare non poteſt, & quia potentiſsimus, valet, vt patet ex creatione rerum ex nihilo, & earundem perpetua gubernatione. Nõ poteſt igitur imbecillior dici quàm vt valeat. Huc illud Auguſtini: *Abſit vt ad reſuſcitanda corpora vitæq; reddenda non poßit omnipotentia creatoris omnia reuocare, quæ vel beſtia vel ignis abſumpſit, vel in puluerem cinerémue collapſum, vel in humorem ſolutum, vel in auras eſt exhalatum. Abſit vt ſinus vllus ſecretúmque naturæ ita recipiat aliquid ſubtractum ſenſibus noſtris, vt omnium creatoris aut lateat cognitionem aut effugiat poteſtatem.* His Auguſtini verbis Viues addit hanc ſimilitudinem: *Diligenti & acuto patrifamilias in promptu eſt & velut in manum ac ante oculos, vbi quidq; in amplis quamlibet ſuis ædibus ſit reconditum, & Deum aliquid putabimus in hoc mundo latere, cuius infinitæ ſapientiæ minor eſt hic totus mundus, quàm cuiuis noſtrum anguſtiſſima & minima capſula.*

Quòd autem velit Deus ſuſcitare mortuos, iam multis immotis rationibus demonſtratum eſt, adeò vt de voluntate Dei nemo ſanus dubitare poſsit. Hanc proinde immotam veritatem opponamus omnibus, quæ huic veritati opponi poſſunt, & hoc Pauli dictum tanquam clypeum opponamus & noſtræ rationi atque ſenſibus & aliorum argutiis, Rom. cap. 4. verſ. 21. *Qui promiſit, poteſt etiam præſtare.* In hoc dicto acquieſcamus expectemuſque è cœlis vẽturum ſaluatorem, qui transformabit noſtra contempta corpora, vt fiant conformia ſuo glorioſo corpori, idque ea potentia qua poteſt ſibi omnia ſubiicere, Philip. 3. 21.

Quantum autem ad qualitatem corporum excitandorum attinet, ſciendum eſt, quid habeant commune corpora iuſtorum & iniuſtorum, & quid peculiare per ſe. Corpora vtrorumque, hoc eſt, iuſtorum & peccatorum tria habent communia, videlicet eandem carnis naturam cum perſonalibus proprietatibus abſque mole craſſa, ſuperflua & inutili: incorruptibilitatem, qua fit vt corrumpi & in nihilum redigi, aut in auras reſolui non poſsint: & immortalitatem, qua perpetuò ſupererunt ſine victu & aliis præſidiis, quorum vſus erat ipſis ſuſtentandis in hac vita mortali neceſſarius. Huius rei cauſam exponit Hieronymus, cùm ait: *Erit corpus quod reſurget incorruptibile & immortale, non ſolùm iuſtorum, ſed etiam peccatorum. Iuſtorum quidem, vt ſemper poßint permanere cum Chriſto. Peccatorum verò vt abſque interitione ſua debitas luant pœnas.*

Diſcrimina autem inter corpora iuſtorum & peccatorum hæc erunt præcipua. Corpora iuſtorum erunt in gloria in compenſationem ignominiæ quam hîc ſuſtinuerũt: Peccatorum autem in confuſione quæ erit contumaciæ pœna. Iuſtorum corpora perpetuis delectationibus in Deo oblectabuntur pro momentanea huius vitæ afflictione: Peccatorum numquam finiendis tormentis ſubiicientur, cùm propter tranſgreſsionẽ Legis diuinæ, tũ ꝓpter contemtũ Filij. Iuſtorũ corpora in cœlo conformia erũt Chriſti corpori glorioſo, cui in hac vita ſub cruce erant ſimilia: peccatorum autem in inferno opprobrio ſempiterno obruentur. Iuſtorum corpora lumine diuino tanquam pallio veſtientur: Peccatorum autem tenebris infernalibus oppreſſa, à fruitione vultus Dei excludentur. Atq; hæc excluſio à fruitione vultus Dei æterna mors dicitur. Sicuti contrà æterna vita eſt in omnem æternitatem iucundiſsimo Dei aſpectu frui.

Sed Paulum Apoſtolum de Sanctorum corporibus differentem audiamus, *Sunt corpora*, inquit, 1. Cor. 15. 40. *cœleſtia, & ſunt corpora terreſtria. Sed alia quidem cœleſtium gloria; alia terreſtrium;*

alia gloria Solis, & alia gloria Lunæ, & alia gloria stellarum. Stella siquidem a stella differt in gloria: ita erit resurrectio mortuorum. His verbis Paulus significat, quanta futura sit corporum iustorum subtilitas post resurrectionem, nimirum quòd sint futura purissima, defæcatissima, subtilissima, cuius rei nos admonebit claritas corporum cœlestium, quę Paulus hîc proponit tanquam gloriæ corporum nostrorum post resurrectionem symbola. Hinc facile est intelligere quod suprà dixi, videlicet quòd corpora iustorum sint purgáda ab omni mole crassa, obscura, ponderosa & inutili, clarificatis spiritib9, & carne, vt proximè accedant ad spiritualem naturam. Vnde sequitur in Paulo, ver. 44. *Seminatur corpus corruptibile, suscitatur incorruptum. Seminatur ignominiosum, suscitatur gloriosum. Seminatur infirmum, suscitatur potens. Seminatur corpus animale, suscitatur corpus spirituale.* Et paulò pòst vers. 49. *Sicut gestauimus imaginem terreni,* (id est Adam in hac vita, in quo dominabatur anima viuens, vnde animalis dicebatur) *ita gestabimus imaginem cœlestis* (hoc est, Christi resurgentis, vt in nobis Spiritus dominetur, vnde corpora nostra spiritualia dicetur) Et idem Apostolus ad Philip. 3. 21. affirmat Christum transfiguraturum nostra contempta corpora, vt sint futura cóformia ipsius corpori glorioso, idque per eam potentiam, qua potest sibi omnia subiicere. Horum quæ iam dicta sunt de gloria corporum iustorum, vsus est, vt nos inde consolationem petamus, dum corpora nostra in hac vita variis morbis, contemtu & morte affliguntur: vt Sanctorum corpora habeamus in honore: v ea honorificè sepeliamus: vt munda seruemus ea loca, in quibus sanctorum corpora sepeliuntur, & quasi consopita delitescunt, donec tuba Archangeli excitabuntur.

Sed cur dicit eos qui bona fecêre, prodituros in resurrectionem vitæ, qui verò mala fecêre, in resurrectionem iudicij? Num ergo bona opera, vt Papistæ hinc colligunt, merentur vitam? Nequaquam. Firma enim hæc sunt veritatis testimonia, Rom. 6 23. *Stipendium peccati mors, donum autem Dei est vita æterna per Iesum Christum.* Si est donum, gratis datur: si gratis datur, non redditur pro merito. *Gratia*, ait Augustinus, *est nullo modo, quæ non est gratuita omnimodo.* Deinde solus Christus est, qui remittit peccatum, qui iustificat, qui sanctificat, qui homines Patri reconciliat, Ergo solus Christus meretur suis, id est, in se credentibus, vitam æternam. Cur igitur hîc Dominus affirmat eos qui bona fecêre, prodituros in resurrectionem vitæ, videlicet vt resuscitati viuant beatam & immortalem vitam, & qui mala fecerũt, prodituros in resurrectionem iudicij, hoc est, vt suscitati mortẽ æternã luant? Vt ex signo perspicuo discernant inter hęredes vitæ æternæ, & damnandos, vt omnes creaturæ & potissimum sancti Angeli filios Dei ex qualitatibus eorum propriis agnoscant, vt nemo se spectro fidei & hypocrisi fallat. Non ergo hîc opera vitæ æternæ merita facit Christus, quòd esset seipsum mediatoris gloria spoliare: sed indicia fidei non fucatæ. Vt enim vera & viua fides efficax est per charitatem, & cernitur in operibus charitatis: ita spectrum fidei vanitate & hypocrisi delectatur. Verè ergo Bernardus sentit, cùm ait: *Bona opera non sunt causa regnandi, sed via regni.* Cuius autem generis hæc opera potissimum esse oporteat, docet Christus Luc. 16. 9. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm deficeritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Et Mat. 25. 35. *Esuriui, & dedistis mihi cibum: peregrinus eram, & collegistis me: nudus eram, & cooperuistis me: infirmus erã, et visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me.* Et Mat. 5. 3. Christus pauperes spiritu, mites, lugẽtes, esurientes, sitientes iustitiam, pacificos, mundos corde, patientes persecutionẽ pronunciat beatos, h. e. liberos ab æterna miseria quam ipse suis peccatis meruerant, & hæredes vitæ æternę, quam ex dono Dei per Christum habent. Ex his locis promtum est colligere. Primum, quòd non loquatur Dominus nisi de iis qui Filij Dei per fidem sunt facti. Deinde, quòd ea opera quæ sunt germani fidei fructus, intelligat, qualia sunt mortificatio carnis, patientia, studium benefaciendi hominibus, misericordia erga afflictos, facultatibus iuuare egenos. Huiusmodi operibus tanquam hostiis quibusdam delectatur Deus, & sunt propriæ filiorum Dei notæ, & verę fidei germani fructus, qui non magis à fide affectu saltem separari possunt quàm calor ab igni. Secundò quæritur, cùm multa genera sint bonorum operum, quæ Dominus sua Lege requirit, cur vnius certi generis tantùm Dominus Matthæi 25. 35. in sententia iudiciaria meminit. Meminit autem solius beneficentiæ erga proximos, neq; id erga quosuis proximos, sed erga proximos miserè afflictos, videlicet, esurientes, sitientes, nudos, vagos, incarceratos. Huius rei duas esse causas sciendum est. Vnam, quia in hoc genere operum magis cernitur charitas erga proximum carere omni fuco, quæ sanè charitas sancti timoris Dei & viuæ cordis fiduciæ certissimum & infallibile est indicium. Est proinde hoc genus bonorum operum luculentum testimonium filiorum Dei, qui hęredes vitæ æternæ scripti sunt. Alteram, quòd in hoc genere operũ manifestior est imitatio Filij Dei, cuius membra sunt hæredes vitæ æternæ. Nam cùm Filiũ Dei hoc operum genere proximè imitantur homines, haud obscurè testantur, se verè filios Dei esse per Christum, cuius Spiritu mouentur ad beneficẽtiam miserè afflictis præstandam. Cùm igitur & adoptionis nostri in Christo, & viuæ fidei timorisque Dei testimonium sit perspicuum hoc genus operum, non mirum est Christum eius potissimum meminisse in sententia, quam ipse iustus iudex pronunciabit in die iudicij. His tertiam causam nõ ineptè addiderimus. Dominus ipse misericordiam anteponit sacrificio, & ceremoniali cultui, proinde hoc genus operum præcipuè requirit, vt sciamus eum eo reliqua placere, & sine eo nihil, si non præstetur, modò possis. Nam deficiente facultate præstandi, Deus affectum pium & prom-

promptam voluntatem loco facti reputat.

Tertiò, quæritur de illis qui maximam ætatis suæ partem transegerunt in sordibus suis sine vera pœnitentia, & tandē vel in mortis articulo conuertuntur. Respondeo: Peccata eorum, qui se conuertunt, in obliuionem venire apud Deū, q apud Isaiam ait, cap. 43. 25. *Ego sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor.* Qui enim in Filio est per fidē, habet remissionem peccatorū, habet iustitiam Christi, qua apparebit iustus corā omnibus creaturis in die iudicij, & habet propositum benefaciendi, quod Deo pro facto est, quādo negatur præstandi facultas. Præterea de horum conuersione & inuocatione, qua in mortis articulo se conuertūt, & cōmittunt se fidei Filij Dei, testabuntur Angeli eorū in die iudicij. Sed rem illustremus exēplis. Lazarus fuit Filius Dei & hæres vitæ æternæ. Sic & latro in cruce, & Cornelius aulicus, de quo Lucas in Actis. Lazarus & latro affectu hæc opera habuêre nō externo facto. Ille enim paupertate, hic temporis breuitate post cōuersionem impediebatur, quo minus affectus sui externa testimonia æderēt. At Cornelius, qui à conuersione diutius vixit, testimonia suæ fidei & pij affectus erga miserè afflictos luculenta ædidit, adeò q ipsius eleemosynæ & preces cœlum penetrasse à Luca, Act. 10. 4. commemorētur. Hæc quæ diximus & necessitatem benefaciendi cōcludunt, & beneficium mediatoris esse gratuitum ostendunt, & inter olim iudicandos clarissimè discernunt.

30 Non possū ego facere à meipso quicquā.

Ratio est efficaciæ vocis Christi, ad quā prodibunt qui in monumentis sunt, sumpta à virtute Patris, qua Filius omnia operatur vt vnus idemq; cum Patre Deus. Ita enim suprà dixit: Non potest Filius à se ipso facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Iustam huius dicti interpretationem vide suprà. Opponitur autem hæc ratio Iudæorum iudicio de Christo, qui illum nudum hominem putabāt. Ex illorū sensu fatetur se nihil (scilicet diuinorum operū. Est enim hic vniuersalis particula accōmodanda ei operum generi, de quo instituta est disputatio, cuius quasdā species enumerat, vt sanare languidos, gubernare mūdum, suscitare in peccatis suis mortuos, mortuis vitam dare, excitare corpora mortuorum in extremo die, dare bonis vitam æternam, & condemnare peccatores) posse facere à seipso quatenus homo est qualis iudicabatur ab illis, sed omnia facere ex Patris iussu & mādato, quatenus ipsius legatus est. Nō igitur reprehendendus est vel ob violationem sabbati, vel ob alia quæuis opera, vt qui nihil faciat nisi Patre vnà operāte, iuxta id quod suprà dixit: *Pater meus vsque modò operatur & ego operor.*

Hic locus clarè docet & naturas diuinam & humanam in Christo non permixtas esse, & naturarum proprietates discretas & incōfusas. Est ergo vnio personalis in Christo talis verbi & carnis copulatio, in qua λόγος (hoc est Verbum) assumptam sibi naturam (scilicet humanam) ita copulat, & eam sibi ita propriam facit, vt sit vna persona in vtraque natura subsistens saluis naturis & earum proprietatibus inconfusis. Cùm ergo Ariani opponunt nobis hanc Christi vocē & ex ea concludūt Filium minorem esse Patre, concedamus id quidem verum esse, quantum ad humanam eius naturam, quam solam agnouerunt in Christo Iudæi, & quantum ad dispensationem ratione mediatoris attinet. Nō autem vel quātum ad deitatem indefinitè. Nam ea ratione vnus idemq; Deus est, cum Patre & Spiritu Sancto, vel quantum ad personam respectu Patris simpliciter. Hac enim ratione per omnia Patri æqualis est vt est coæternus.

Hic locus docet nos humiliter de nobis sentire, & non arroganter nobis quicquam tribuere. Si enim Filius Dei negat se quicquā facere quatenus purus homo consideretur, quid nos faceremus, qui concepti & nati sumus in peccatis? Si ergo quid possumus, si ad quid efficiendum videmur idonei, non gloriemur in nobis, sed in Christo, à quo habemus quòd ad quidquam idonei simus. 2. Cor. 3. 5.

Sicut audio, iudico, & iudicium meum iustum est. Quia non quæro voluntatem meam, sed eius qui me misit Patris.

Hoc argumentum petitur à principio proximè præcedente. Non possum ego facere à me ipso quicquam. Ergo neque iudico à me ipso, sed sicut audio, scilicet à Patre, iudico. Ergo meum iudicium iustum est. Ponitur enim hic copulatiua particula pro illatiua. Sequitur comprobatio. Quia non quæro voluntatem meam (scilicet solius, vt vos arbitramini) sed voluntatem quæro Patris qui misit me, quam nemo potest nisi iustissimam dicere. Hoc argumentum ea quę hactenus disputata sunt de factis Christi cōcludit, videlicet quòd sint extra omnem culpam, cùm sint Patris facta. Ac si diceret: Patris mei iudiciū (id est, quidquid facit Pater meus) non est vllo pacto accusandum, sed laudandum potiùs vt iustum. Meum iudicium (id est, quidquid ego ago) pendet ex voluntate Patris mei. Ergo meum iudicium est iustum, hoc est, nihil eorum quæ ago culpandum est, sed potiùs laudādum, vt à Patre profectum. Quòd autem hic vocabulum iudicij generaliter accipiam, facit & principium quod proximè pręcessit, & ratio assumtionis argumenti præsentis, quæ est, sicut audio, iudico. Est ergo hoc iudicium & ad doctrinam, & ad omnia Christi facta extendendū.

Cùm dicitur: Non quęro voluntatem meam, non est simpliciter accipiendum, sed ex sensu eorum ad quos oratio dirigitur, quasi diceret: Vos putatis, quòd hæc ex me dicam & faciam sine Patris iussu, & voluntate, sed erratis, non enim meam solius voluntatem quęro, sed Patris, idque ideo quia ab eo missus sum. Fidelis enim legatus ea solummodo quæ sibi demādata sunt, exequitur fideliter.

Hinc nos discamus, quid nos deceat, qui ad

sanctissimum ministerium Euágelij in Ecclesia & scholis vocati sumus. Sicut enim, inquit, Christus, me misit Pater: ita ego vos mitto, scilicet, vt simili diligentia & fide nullas Tyrannorum minas pertimescentes legatione tam augusta fungamini, nisi in contumaciæ pœnas incurrere volueritis.

Hactenus ergo Christus clarè defendit suum factum, videlicet, quòd nõ violauerit sabbatum sanando infirmum in die sabbati, ex quibus simul, se Filium Dei & æqualem Patri haud obscurè docuit. Nunc adiungit Dominus missionis suæ testimonium, vt se doceat verum illum Messiam esse, qui olim erat promissus. Nam si à Patre missus est, necesse est vt fateamur ipsum verum Messiam esse. Est ergo sequentium propositio: Ego sum à Patre meo missus. Hanc propositionẽ cùm teneamus, facillima erit sequentium in hoc capite explicatio. Nam omnia propositioni huic confirmãdæ accõmodanda sunt. Et cõtinẽtur sub loco testimonij, vt sub genere, cuius formas particulatim examinabimus.

31 Si ego testor de me ipso, testimonium meum non est verum.

Occupatio est. Anteuertit enim eorum obiectionem qui cogitabant nõ facilè cuiquam credendum esse propter proprium testimonium, sicuti apertè illi obiiciunt infrà cap. 8.13. cùm inquiunt: *Tu de te ipso testaris, testimonium tuum non est verum*: sed requiri testimonia aliũde duo aut tria iuxta Legem Mosis, quod quidem Christus agnoscit ex parte verum esse. Si, inquit, ego testor de me ipso, destitutus aliis testibus, fateor meum testimonium verum, id est, firmũ & idoneum non esse iuxta legem vestram ad vos conuincẽdos, videlicet quòd à Patre sim missus. Nõ ergo negat Dominus suum testimonium verũ esse simpliciter, sed eorum respectu ad quos dirigitur oratio, quemadmodum manifestè patet ex Christi responso ad hanc ipsam obiectionem infra cap. 8.14. *Etiamsi*, inquit, *ego testor de me ipso, testimonium meum verum est, quia scio vnde venerim & quò vadam.*

Testimonium ergo verũ dici potest duobus modis. Primò quo ad rem ipsam, de qua aliquis testatur. Secundò quo ad personas, coram quibus dicitur testimonium.

Hoc Domini dictum proponant sibi ministri Christi, vt nihil dicant, nihil doceant, nihil ordinẽt aut instituant, nisi ex verbo Christi suorum dictorum, doctrinæ, ordinationis aut institutionis, saltem quò ad genus attinet, testimonia habeant. Si enim sunt ministri Christi, sui magistri exemplum imitentur necesse est.

32 Alius est qui testatur de me, & scio quòd verum est testimonium quod testatur de me.

Genus confirmationis proponit, quod est testimonium Patris de Filio. Concluditur autem hoc modo. Patris testimonium de Filio absque omni dubio verissimũ est: Pater testatur se misisse Filium. Igitur hoc Patris testimonium absq; omni dubio verissimum est. Quomodo autem Pater testetur de Filio, particulatim exponit, & quinq; eius modos recitat, quos declarabimus, vbi priùs quædam de hoc probandi genere admonuerimus.

Cùm omne testimonium adhibeatur ad fidẽ rei dubiæ faciẽdam, & testimonij vis tota ab eo qui testatur pendeat, distinguendum est inter testimonium diuinum & humanum, vt de certitudine fidei cui faciẽdæ adhibetur vtrumque, rectiùs formetur iudicium nostrum. Nam nihil vulgari illo dicto verius est: *Talis vnicuique fides adhibẽda, qualis est qui aliquid de re quauis pronunciat.* Ex quo sequitur, Deo dicenti, maiorem fidem deberi, quàm omnibus creaturis, nedum homini. Homo quantumuis sapiens, bonus, verus & potens, potest fallere & falli. Nam hæc sunt finita in homine. In nullo enim hominum est absoluta sapientia, perfecta bonitas, indubitata veracitas & immensa potentia. Vbi autem hæc quatuor: sapientia, bonitas, veracitas & potentia sunt suis gradibus perfectissima, vt in Deo solo, ibi nulla fallacia, nullus error locum habere potest. Aberrat sæpè ratio hominis in colligendo: sensus sæpè falluntur, vt menti inferant quæ nõ ex omni parte sunt infallibilia. Quare quæ dicuntur ab homine, merentur quidem fidem ex autoritate & qualitate dicentis, sed nõ eam quæ scientiam immotam, sed δόξαν & certam suo modo opinionem pariat. Deus autem non ratione colligit, non sensibus percipit quæ dicit, sed omnia ex immenso, & inexhausto sapientiæ suæ thesauro promit. Quare fieri non potest vt fallatur, quia sapiẽtissimus, nec vt fallat, quia optimus, nec vt frustretur, quia potẽtissimus, nec vt sentiat aliud quàm dicat, quia ipsa veritas est. Hinc patet, quo in loco habendum est testimonium Patris de Filio, & quàm firmæ sunt ipsius comminationes & promissiones.

Hinc nos firmemus animos nostros aduersus omnia mẽdacia Diabolorum & hominum, aduersus omnẽ sensum carnis, & statuamus ea quæ à Deo dicuntur & promittũtur, indubitatæ & immotæ fidei esse, adeò vt cœlum & terra pereant, priusquam vel vnũ iota de verbis Domini prætereat seu falsum deprehendatur. Atq; hoc est, quod Propheta ait: Psal. 119. *Verbum Domini stabit in æternum*, hoc est, Deus nunquam reuocabit aut irritũ faciet quod vel dixit vel promisit, sed illud ratũ habebit in omnem æternitatem. Iam autem cùm certitudo ex autoritate verbi Dei dependeat, & fiducia ex promissionis constãtia, quis non videt, quàm sit impium Papistarum dogma, quo iubent nos dubitare an simus in gratia, h.e. hæsitare de promissionibus diuinis, an Deus seriò velit nobis propitius esse iuxta suas promissiones, cõfirmatas iureiurando Dei, morte, resurrectione & ascẽsione Christi in cœlum, multis stupendis miraculis & arrhabone Spiritus in cordibus piorum?

Caueamus ergo omnibus modis, ne hoc deterrimum peccatũ committamus Deum mendacij

dacij arguentes. Ita enim Iohannes ait 1.Ioh.5. 10. *Qui non credit Deo, mendacem facit eum.*

33 *Vos misistis ad Iohannem, & testimonium perhibuit veritati.*

Primum testimonium Patris de Filio misso in mundum per carnis nostræ assumptionem. Nuncium enim suum, videlicet Iohannem Baptistã, Pater misit, vt pararet viam Christo suo. Hic Iohannes diuinitus edoctus fuit, quomodo ex certo signo Filium Dei manifestatum in carne agnosceret, de quo suprà cap.1.33. in hũc modum: *Qui misit me baptizare aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizat Spiritu Sancto, & ego vidi, & testimonium perhibui quòd hic sit Filius Dei.* De legatione Iudæorum ad Iohannem, & responso ipsius, de Messia, cuius hîc fit mentio, & ad quã Christus hîc Iudæos mittit, suprà in 1. capite copiosè à nobis dictum est. Alia testimonia Patris de se, videlicet Angeli nunciantis conceptionẽ & natiuitatem Domini, Zachariæ Patris Iohannis testantis de officio Filij, quòd esset Propheta qui præcederet ante faciem Christi, & Angelorum nunciantium pastoribus natum esse Regem Iudæorum, omittit, & recẽtia attingit, quæ ignorare non potuerunt Iudæi, cum quibus loquitur. Nos ergo hinc discamus delectũ habere testimoniorum, cùm fidem vlli rei dubiæ faciemus, vt ea potissimum adferamus, & vrgeamus, quæ nostris auditoribus magis accommodata esse videntur.

34 *Ego autem nõ ab homine testimonium accipio, sed hæc dico, vt vos saluemini.*

Occupatio est, qua respondet huic obiectioni. Si Filius Dei es, quid confugis ad hominum testimonium? Respondet Dominus: Non mea causa factum hoc est vt Iohannes ferat mihi testimonium. Nõ enim indigeo, quantum ad me attinet, humano testimonio, cùm sim mihi conscius vnde venerim, sed propter vos placuit Patri meo Iohannem ante me mittere, vt mihi pararet viam, vtque eius testimonio admoniti me Patris legatum in vestram salutem reciperetis. Hîc clarè videmus salutem pendere ex conditione fidei mediatoris. Nam cùm dicit, *Vt vos saluemini*, subintelligitur conditio, videlicet, modò me à Patre missum fide recipiatis, alioqui minimè. Nam qui in Filium non credit, sub ira Dei manet. Nam hæc si vera sunt, vt sunt verissima, fatum Stoicum de tabulis Parcarum, & electione absoluta ab omni cõditione corruit. Obseruemus ergo & hoc loco ministerium verbi, hoc est, testimonium Prophetarum, Iohannis & Apostolorum de Christo, instrumentum esse salutis fide obtinendæ.

35 *Ille erat lucerna ardens & lucens.*

Commendatio Iohannis continens tacitam reprehensionem Iudæorum, qui testimonio ipsius de Christo non crediderunt. Iustè enim culpandus est, qui cùm lucem habeat, potiùs tamen tenebras amat quàm lucentem lucem sequitur. Dulcior autem erit hæc Metaphora similitudine integrè explicata. Vt ergo lucerna aliunde accẽditur, accensa ardet & lucet, discutit tenebras, illuminat vicinum aerem, dux viæ & actionum est: Ita Iohannes legatus Dei per se nõ lucet, sed à lumine Christo accẽditur, quando Spiritu Christi edoctus testimonium Christo præbet vero lumini, per se & ex se lucẽti. Sic lucens Iohannes discutit tenebras, dum ignorantiam populo Iudaico & peccata monstrat, eumq; ad conuersionem inuitat. Illuminat vicinum aerem, Christum verũ lumen monstrans, per cuius lumen videbimus lumen, hoc est, per cuius notitiam assequimur cõsolationem & lætitiam in corde. Dulce lumen & delectabile, ait Salomon, Eccles.11.7. oculis, videre Solem, sed multò dulcius & delectabilius sentire consolationẽ in corde ex luce Christi, h.e. ex Euangelio. Est & dux vitæ & actionũ, cùm id quod docet, vita exprimit, cuius exemplo alij quoque in salutis rectà via persistunt & pergunt semper sermonem vitæ tanquam lucem prætendentes.

Hîc ergo discrimen obseruetur inter Christũ lumen archetypum, & Iohannẽ lucernam, mutuantem lucem ab archetypo, sine quo omnia sunt meræ tenebræ. Iohanni succedunt omnes ministri Euangelij, vt ipsi similiter sint lucernæ ardentes & lucẽtes sinceritate doctrinæ & morum sanctitate. Illi enim veræ lucis participes, eis hominibus quos erudiunt ab ignorationis tenebris educentes, lucernæ nõ immeritò nuncupãtur, quemadmodum & verbum quod docent, & lucerna & lumen dicitur Psalm.119.105. Hinc est quòd Paulus eos qui Euangelio credunt, & vitæ sanctitate tam augustæ professioni respondent, vocet filios lucis, Ephes.5.8. Præterea quoq; Ecclesia Christi regnum lucis dicitur. Hoc adũbrabat stella quæ apparuit Magis nato Christo tamquam sceptrum Regis luminum. Vnde Psal.36.10. de Christo: *Apud te fons vitæ est, & in lumine tuo videbimus lumen.* Et Isaiæ 60. 1. *Surge illuminare, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est.* De Ecclesia autem loquitur Psal.89.16. *Domine, in lumine vultus tui ambulabunt.* Hinc illæ exhortationes Isaiæ & Pauli. Esaias cap.2.5. *Domus Iacob venite & ambulemus in lumine Dei nostri.* Paulus Ephes.5. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino tanquam filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia & veritate.* Contrà verò potestas Christo aduersaria, nempe Sathanæ (qui flatu suo lucem Ecclesiæ extinguere conatur) regnum tenebrarum dicitur, vt quod in tenebris ignorantiæ & peccatorum palpans ad tenebras inferni sempiternas properat.

Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.

O quàm graphicè Dominus in Iudæis describit plerorumque hominum ingenium. Sicut enim illi ad concionem Iohannis, quem veluti omnis pietatis & virtutis speculum aspiciebant, obstupuerunt, & magno animi feruore ipsius doctrinam & Baptismũ amplexi sunt, sed pau-

latim iſte animi impetus deferbuit, donec penitus in pleriſque eorum extinctus ſit: ita luce Euangelij oriente homines ad horam in ea luce exultant, hoc eſt, exiguo admodum tempore Euangelium in precio habent parati pro eo defendendo & propagãdo non dico fortunas, ſed vitã ipſam in periculum adducere. Verùm quãtum paulatim deferbeat iſte impetus donec in multis extinguatur, docet experiẽtia quotidiana, & hiſtoria mundi comprobat. Multis enim in locis vbi florentiſsimæ olim fuêre Eccleſiæ, & vbi Apoſtoli Domini docuêre, mera eſt barbaries & Chriſtianæ religionis ingens odium. Omitto vetera, noſtra ætas huius rei ſuppeditat, proh dolor, exẽpla nimis multa. In hoc Daniæ regno, quanto cum applauſu, quanta cum exultatione Euangelij lucem ante 50. annos orientem, admirati ſunt, & in luce Chriſti maximè exultabant, adeò quòd pauci multis, imò vnus multis ſe opponere, vt Euangelij gloria illæſa maneret, non ſint veriti. Putabant enim nihil glorioſius eſſe quàm vel ſanguine, Euangelij puritatem tueri, ac eius iucũdiſsimam lucem conſeruare. Teſtis eſt hæc ciuitas in qua proceres regni & Epiſcopi decretum fecêre de extinguenda Euangelij luce, recens in hoc regno orta, quam vt nouam & hæreticam damnarunt, nondum rectiùs de veritate edocti: ſed in hoc periculo pauci, imò vnus tantùm vulgaris ciuis PETRVS SCHMID, quẽ nos nouimus, ſe omnibus proceribus & Epiſcopis regni huius opponit, reliquiſque ciuibus omnibus perſuadet, vt in vera Euangelij confeſsione perſiſtant, ſuos tueantur doctores, pluris faciant æterna bona, quàm fluxa huius vitæ & momentanea. Etſi autem iſte ciuis in eo animi feruore perſtitit vſque ad mortem: tamen ſi multitudinẽ ſpectes, multum deferbuit hic primus impetus, adeò quòd non pauci ad Euangelij lucem quodammodo cœcutientes, tenebras Antichriſti reuocari cupiant, non ſecus atque Iſraelitæ ad manna cœleſte nauſeantes, ad ollas carnium Ægypti redire cogitarũt. Galli quidẽ hodie, etſi numero, potẽtia & autoritate ſuis hoſtib⁹ impares ſunt, tamen in Euangelij luce exultãt, ſeque toti regno Papiſtico adeò opponunt fortiter, vt minimè dubius ſperetur ſuper aduerſariis triũphus, ſed vtinã exemplo Iudęorum iſte animus paulatim non flacceſſeret, vt tandem pertæſi præſentem lucem, parum cordatè Euangelium tueantur.

Quid nos hinc diſcamus? Inconſtantiam noſtram, cœcitatem, iniquitatẽ, & ingratitudinem deploremus. Inconſtantia eſt indigniſsima, ꝙ lucem Euangelij adeò ſalutarem & iucundam amplexi, iam quaſi eam faſtidientes, tantum nõ contemnimus. Cœcitas, quòd nec videamus & æſtimemus, vt par eſſet, ea bona quæ Euangelij lux ſuis amatorib⁹ offert, nec ea mala cernimus, in quæ nos incauti præcipitamur. Iniquitas eſt ex cœcitate nata, Diabolo hoſti Chriſti cum ſuis mendaciis, vt noſtri primi parentes fecêre, potius quàm Deo credere. Ingratitudo execrabilis eſt, ꝙ Deum extendentem manus ſuas ad nos, contemnimus, quòd Filium vocantem recuſamus audire, quòd Spiritum Sãctum contriſtamus. Sed quid tandem reportemus niſi grati perſtiterimus in Euangelij luce, ſatis indicat illa comminatio Chriſti, quæ eſt Matth. 21. 43. *Auferetur à vobis regnum Dei, & genti dabitur facienti fructus eius.*

36 Ego verò habeo teſtimonium maius quàm Iohannis. Opera enim quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea: Ea opera quæ ego facio, teſtantur de me, quòd Pater me miſit.

Secundum teſtimonium Patris de Filio à ſe miſſo, quod per collationem amplificat & extollit, quaſi dicat: Etſi Iohannis teſtimonium magnum eſt & illuſtre: tamen multò maius eſt Patris mei teſtimonium. Vt enim Deus in infinitum autoritate hominem excedit: ita teſtimonium Dei Patris de me multò eſt dignius & efficacius ad fidem faciendam hominibus. Sed quodnam eſt illud teſtimonium Patris de Filio, cuius hîc fit mentio? *Opera*, ait, *quæ dedit mihi Pater vt perficiam ea*, id eſt, opera quæ ego facio, *teſtantur de me, quòd Pater me miſerit.* Sunt autem hæc opera duplicia, videlicet [illegible]uationis, de quibus ſuprà, & miraculoſa, de quibus hîc potiſſimùm loquitur.

De miraculis hoc loco in genere obſeruẽtur.

Primùm, quòd miracula à Chriſto ædita ſint Patris & Filij opera pariter. Eſt enim Patris & Filij vna operatio, ſi diuinam virtutem, vnde proficiſcuntur miracula, reſpicimus, quemadmodum ſuprà demonſtratum eſt.

Secundò, cùm dicit, ea opera ſibi data eſſe à Patre, vt ea perficiat, humanæ naturæ reſpectu loquitur, & quatenus mediator in medio gradu inter Deum & homines eſt conſtitutus.

Tertiò, quòd definitio miraculorum Chriſti hîc aptiſsima tradatur, videlicet quòd miracula Chriſti ſint opera, per quæ Pater perhibet teſtimonium de Filio in aſſumpta humana natura.

Verùm quia de miraculis Chriſti ſuprà à nobis copioſè dictum eſt, nolumus huc plura adiicere, ſed remittimus auditores ad ſecundum & quartum capita, vbi iuſta methodo hanc doctrinam de miraculis declarauimus.

37 Et qui miſit me Pater, ipſe teſtatus eſt de me, neque vocem eius audiſtis vnquam, neque ſpeciem eius vidiſtis.

38 Et ſermonem eius non habetis in vobis manentem, quia quem miſit ille, huic vos non creditis.

Tertium teſtimonium Patris de Filio. Pater ipſe teſtatus eſt ſua voce (ſcilicet in cordibus electorum) quòd me miſerit: Igitur verè ſum à Patre miſſus. Verùm quòd hoc Patris mei teſtimonium ignoretis, vos ipſi in culpa eſtis. (Non enim hîc excuſat Dominus, ſed accuſat Iudęos) Nam vocem Patris mei, quo deceret modo, nõ audiſtis vnquam, neque ſpeciem eius vidiſtis fidei oculis, quòd ſermonem ipſius non habetis in vobis manentẽ, hoc eſt, ipſius ſermo non egit

radices

radices in cordibus veſtris. De litera quidē ſermonis Dei gloriamini, ſed eius Spiritu eſtis deſtituti, id quod ex eo liquet quòd non credatis illi quem Pater miſit. Nam ſi huic crederetis, quem Pater miſit, tunc & ſermonem Patris haberetis in vobis manentem, & iure gloriari poſſetis, vos Patris vocem audiuiſſe, & ſpeciem vidiſſe, guſtādo ſcilicet ipſius bonitatem & miſericordiá in Filio. Loquitur ergo hìc Chriſtus de arcano Patris teſtimonio, de Filio per Spiritum Sanctum ſonantem vocem Patris in cordibus electorum. Nam hic ſermo Patris eſt virtus & efficacia, qua Pater & Filius cognoſcūtur ad ſalutem, quę non habuit locū in illis ad quos Dominus hoc loco orationem dirigit. Notetur ergo hoc loco efficaciſsimum teſtimonium Patris eſſe de Filio, arcanum illum afflatum Spiritus in cordibus electorum. Vt autem teſtimonium Patris de Filio, cuius hîc fit mentio, non referam ad teſtimonium Patris de Filio, vel per Prophetas, vel in Baptiſmo Chriſti, vel in monte voce proditum, contextus verborū me cogit.

Obſeruetur hoc loco duplex modus auditus vocis Patris de Filio. Vnus externus, alter internus. Huic ille deſtinatur: Externus ſine interno cui deſtinatur, otioſus eſt, & pro nullo coram Deo habetur, vt qui ſuo fine fruſtretur proprio. Eſt enim litera occidēs. De interno igitur auditu hìc loqtur Dominus, cùm negat Iudęos, cum quibus loquitur, vocem Patris audiuiſſe.

Eſt & obſeruanda viſio Patris multiplex. Eſſentialis, qua ſolus Filius Patris conſpectu fruitur. Symbolica, qualis Moſis, Eſaiæ, Danielis fuit. Salutaris ſeu ſpiritualis, quæ fidei eſt per gratiam. Et hæc eſt omnium qui verè credunt, de qua hîc loquitur Dominus. Illi enim Patrem in Filio vident, vt ipſe Dominus teſtatur cùm ait Ioh. 14. 9. *Qui videt me, videt & Patrem.* Glorioſa & perfecta, qualis erit electorū in æterna vita, de qua Pſal. 17. 15. *Ego in iuſtitia videbo faciem tuam, ſatiabor, cùm expergefacta fuerit imago tua.*

39 Scrutamini Scripturas, quia vos videmini vobis in ipſis vitam æternam habere, & illæ ſunt quæ teſtantur de me.

40 Et non vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

Quartū teſtimonium Patris de Filio, eſt conſenſus vniuerſæ Scripturæ, ad quam Dominus prouocat. Quaſi diceret: Non poteſtis inficiari eum verè eſſe Filium Dei & promiſsū Meſsiam, de quo vniuerſa Scriptura perhibet teſtimoniū, quòd ſit Meſsias. De me autē teſtatur vniuerſa Scriptura, quòd ſim à Patre meo miſſus Meſſias, quod ſanè ignorare non poſſetis, modò eo quo deceret modo arcana Scripturæ ſcrutaremini, quod ideo vos facere maximê deceret, quòd exiſtimetis vos in ipſis vitam ęternam habere, quam tamen non aſſequemini, quia me fontem vitæ in Scripturis nō quæritis, quod ex eo manifeſtum eſt, quòd nolitis ad me venire, vt vitam habeatis. Ex quo fit vt mortem æternam, cùm propter veſtram iniquitatem aduerſus legem Dei, tum propter contumaciam aduerſus me vitæ fontem, incurratis.

Hìc plura obſeruentur. Primum, mandatum Chriſti, quo omnes homines obligantur ad audiendam, diſcendam, ſcrutandam & meditandam Scripturam, extra quam nulla vita, nulla ſalus expectanda eſt. Scrutatur autem Scripturam, vt oportet, qui legit Scripturam, lectam intelligit, intellectá conſeruat, conſeruatam confert, & ex his omnibus fidem viuam concipit in Chriſtū, quem Scriptura fontem vitæ mōſtrat.

Secundum, Scripturá lectam, cognitam, pictam & decantatam ſine Spiritu Chriſti eſſe vel ocioſam vel mortuam literam, vt Paulus loquitur. Requiritur ergo Spiritus Scripturæ, quò vitam è Scriptura hauriamus.

Tertium, Chriſtum eſſe quærendum in Scripturis vitæ æternæ vnicum fontem.

Quartum, quęſitū & inuentum Chriſtum in Scripturis fide apprehendendū & poſsidēdum eſſe, quò per eum vitam æternam cōſequamur.

Quintum conditionatam eſſe promiſsionem vitæ in Chriſto. Volentibus enim venire ad Chriſtum vita offertur, venientibus datur, nolentibus autem negatur.

Sextum, cùm Dominus argumentū ex Scripturis petitum ſubiicit miraculis, monet tum demum miraculis credēdum eſſe, quando cum Scripturis conſentiunt. Hoc eſt quod Propheta vult, cùm ait Eſa. 8. 20. *Ad Legem & teſtimonium.*

Poteſt etiam hic locus exponi in indicatiuo modo, vt ſit conceſsio, quaſi diceret: fateor quidem vos ſcrutari Scripturas, quia in illis putatis vos vitam æternam habere, ſed malè ſcrutamini, cùm me de quo Scripturæ potiſsimū teſtantur, non quæritis, nec inuenitis, quod ex eo ſatis manifeſtum eſt, ꝙ ad me fontem vitæ venire recuſetis, ex quo fit vt vitam nō aſſequamini, quá falsò putatis vos in Scripturis literaliter intellectis habere. Vtraq; interpretatio ſatis conuenit, ſed prioré antepono ꝓpter ordinē probationis.

41 Gloriam ab hominibus non accipio.

Anteuertit obiectionem Iudæorū, qui ex eo quod dixerat Chriſtus: non vultis venire ad me vt vitam habeatis, de Chriſto ex ſuopte ingenio iudicabant, quaſi diceret: Vt eſtís vos ambitioſi, captātes inanem gloriam: ita etiam de me iudicatis, quaſi ego hæc dicerem, & vos ad me venire vellem inanis captādæ gloriæ cauſa, vt in vobis poſsim gloriari tantis diſcipulis & ſectatoribus. Sed res ipſa oſtendit, me ab iſta vanitate alieniſsimum eſſe, vt qui nihil magis in votis habeam, quàm voluntaté Patris mei à quo miſſus ſum perficere, atque hæc mea ſolida gloria eſt. Hoc Chriſti exemplū miniſtris Euangelij proponatur, vt non ſuam, qua ipſi prędicētur apud homines, ſed Dei gloriam, qua ipſe ſolus emineat, quærant. Sint igitur bona cōſcientia contenti, cuius teſtimonium abunde magna gloria eſt piè præſtantibus officium, ac fugiant, vt peſtem, inanem gloriam, quę nihil aliud eſt, quàm fœtens fumus, omnia hominis facta quātumuis vtilia & magna contaminans.

42 Sed noui vos quòd dilectionem Dei non habetis in vobis.

Causam exponit Dominus, quæ impediat, quo minus ad se Iudæi perducantur Scripturarũ lectione, videlicet quòd nulla sit in ipsis Dei dilectio, sed mera hypocrisis, cui induunt pietatis laruam, qua & se & alios decipiunt. Hæc hypocrisis causam habet occultam arrogantiam & gloriæ cupiditatem, quæ omnia quæ attingit turpiter fœdat. Atque ita Dominus retorsit in aduersarios quod ipsi obiecerant.

Quòd autem dicit, *Noui vos*, sciendũ est, quod huius notitię duplex sit principium. Vnum internum, videlicet sapientiæ æternæ, qua omnia nouit Filius vt Deus. Alterum externum, videlicet externi mores qui testantur de affectione animi, iuxta regulam, Matth. 7.16. *Ex fructibus eorum cognoscetis eos:* Item Ioh. 14. *Qui diligit Deum, mãdata eius seruat.* Præterea hîc obseruetur, quòd sancti Dei homines habeant duplex in se argumẽtum dilectionis Dei. Vnum internum, nempe bonum propositum, quo statuunt omnibus rebus anteponendam esse voluntatem Dei. Alterum externam obedientiam ab interno principio, hoc est, viua fiducia fluentem, eamq; duplicem, videlicet communem cum omnibus, & peculiarem ratione functionis quam sustinent.

43 Ego veni in nomine Patris mei, & non suscipitis me: Si alius veniat in nomine suo, illum suscipietis.

His verbis Dominus non solùm probat, Iudæos dilectionem Dei in se non habere, verumetiam grauissimè eos obiurgat, pœnasque contemtæ legationis paternę eis comminatur. Probatio sumitur à consequentibus contrariorum, hoc est, ab effectis contrariis, videlicet dilectionis & contemtus Dei. Qui diligit Deum, suscipit ipsius legatum. At qui nõ diligit Deum, contemnit eius legatum, & alios suscipit. Cùm ergo vos, me, qui veni in nomine, id est, mandato & voluntate Patris mei, legatione pro ipso fungens ad vos saluandos, odio habetis, & me non suscipitis, sed alios potiùs quosuis, qui in suo nomine veniunt, manifestum est quòd dilectionẽ Patris mei in vobis non habeatis. Obiurgatio est, *Veni in nomine Patris mei, & non suscipitis me,* quasi diceret, quid indignius esse potest, quàm Patris optimi legatum contemnere? nulla maior ingratitudo esse potest, quàm Deo, à quo omnia bona habet homo, se opponere, nulla maior stultitia, quàm oblatam salutem repudiare, nulla maior amentia, quàm gloriari de Deo, & ipsius Filium non suscipere, nulla negligentia fœdior, quàm pietatẽ iactare, & pietatis doctorem odio habere. Hæc obiurgatio nõ ad Iudęos tantùm pertinet, sed ad omnes homines, qui postquam doctrinã cœlestem acceperunt, paulatim segnescunt, donec planè deficiant, & in contemtum doctrinæ astu Sathanæ veniant, donec prorsus doctrinam amittant.

Comminatio horrenda sequitur, quæ est iustissima pœna contemtus Euangelij. *Si alius veniat in nomine suo,* (hoc est, inanis glorię cupiditate impulsus, fingat se Christum esse) *illum suscipietis*, iustè à Deo propter vestram malitiam & ingratitudinem deserti. De hac cõtumaciæ pœna loquitur Paulus 2. Thessal. 2.10. cùm ait: *Pro eo quòd dilectionem veritatis non acceperunt in hoc vt salui fierẽt, mittet eis Deus efficaciam seductionis, in hoc vt credant mendacio, vt damnentur omnes qui non crediderũt veritati, sed oblectati sunt in iniustitia.* Huius quoque meminit idem Apostolus ad Rom. 1.28. cùm ait: *Sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobam mentem.*

Exempla huius horrendæ comminationis in Iudæis & Ecclesia Gentium cernere licet. Iosephus lib. 2. de bello Iudaico meminit cuiusdam Ægyptij Magi, qui triginta millia hominum, mentiens se Christum esse, cõgregauerat. Alius tempore Hadriani maximam turbam eodem prætextu seduxerat. Multi quoque alij diuersis fuêre temporibus, qui Messiæ titulum sibi vendicarunt. Taceo Georgium illum, qui nostra ætate non paucos seduxit eadem fraude. Quid in Ecclesia gentium factum sit propter ingratitudinem erga Euãgelium, testantur multæ historiæ, & hic dies manifestè docet. Sed de hac re plura videantur in commentariis nostris in posteriorem epistolam ad Thessalonicenses.

Quid? An non hîc ignorãtia & error eos qui à Pseudochristis decipiuntur excusat? Minimè. Prouenit enim hic error à voluntaria à Deo defectione, crescit superstitione, & confirmatur hypocrisi. Est ergo de hac ignorantia & errore iudicandum ex ipsius propria causa, & non à fato Stoico. Notetur pręterea infallibilem esse notam hostium Dei non suscipere eos quos ipse mittit suæ voluntatis legatos, sed alios qui traditiones & superstitiones cumulãt, vt fit in Papatu. Admoneantur quoque hîc ministri Euangelij, ne sua culpa, præter Euangelij caussam accersant sibi hostes, quod cùm fecerint, vnà cum hostibus Deum aduersarium habent.

44 Quomodo potestis credere, qui gloriam mutuò à vobis accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est, non quæritis?

Vt Iudęis firma ratione ademit Dominus dilectionem Dei: ita quoq; fidẽ illis adimit sumpto argumento à contrariis effectibus. Vt enim veræ fidei proprietates veluti naturales sunt, se humiliare coram Deo & hominibus, omnem gloriam soli Deo tribuere, atq; adeò in solo Deo gloriari: ita hypocrisis se extollit contra Deum, homines contemnit, atque adeò in hoc incumbit tota, vt ab hominibus prædicetur, idq; propter laruam pietatis externam, qua suam tegũt impietatem. Huiusmodi quoque hodie est ingenium Monachorum, & eorum qui ab illis decipiuntur. Quiduis ferũt potiùs quàm vt aliquid suæ hypocrisi detrahi permittant. Ex quo fit, vt tametsi Christum in ore habent, & ab eo nuncupari volunt Christiani, tamen solidam gloriam sapientiæ, iustitiæ, sanctitatis & redemtionis illi soli non tribuant, quod sanè facerent, si

loco

loco inanis gloriæ dilectionem Dei in se haberent, & gloriam Dei seriò quærerent.

Quæritur autem gloria Dei duobus modis, videlicet, illicitè & licitè. Illicitè quærunt Dei gloriam, qui sibi, quod est Dei proprium, vendicant, vt qui vel diuinos honores affectant, vt multi tyranni olim fecēre, vnde turba illa Deorum apud Græcos est, vel alioqui gloriantur de sua sapientia, potentia, diuitiis & aliis quibusuis rebus, non agnoscētes quòd quidquid habeant, diuinitus habeant. Tales verè sacrilegi dici possunt. Rapiunt enim quod Deus negat se vlli daturum: *Gloriam*, inquit, *meam alteri non dabo*. Esa. 42.9. Atq; ita Diabolo se socios adiungunt patri mendacij, superbiæ & vanitatis. Quare non mirum est, quòd Apostolus Petrus affirmat Deū ἀντιτάσσεσθαι ipsis. 1. Pet. 5.5.

Licitè gloriam Dei quęrunt, & qui omnia ad gloriam Dei referūt, & qui in solo Deo gloriantur, à quo Christus natus est nobis sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio, 1. Cor. 1.30.

Obseruetur hic luculentum testimonium de indole verę fidei, videlicet quòd non sit tantùm notitia historiæ, quę sedem in mente habet, nec assensus tantùm historiæ, quæ in filiis superbiæ esse possunt, sed quòd sit fiducia cordis, qua in bonitate Dei acquiescimus per Spiritum Sanctum, statuentes nos in Filio dilectos esse, quod cùm facimus, Deus sibi gloriam tribui iudicat. Siquidem vt vera fides humiliat hominem in quo est: ita Deo omnem gloriam vēdicat, à quo omnia se habere seriò agnoscit.

45 Ne putetis quòd ego accusaturus sim vos apud Patrem. Est qui vos accuset, Moses, in quem vos speratis.

Anthypophora est, qua Dominus deprimit Iudæorū vanam gloriationem de Mose, & corrigit eorum errorem de vtroque, hoc est, de se & Mose, retorquens in ipsos quod sibi obiicere cogitabant. Fuit autem Iudæorum, ad quos Dominus hìc orationē dirigit, hæc persuasio, quòd propter Legem & cultus externos à Mose præscriptos placerēt Deo, quamobrem Mosis quasi patrocinio securi Christū ipsum audacter contemnebant tanquam aduersarium Mosis, perinde ac si Christus accusaret, quos Moses tanquam iustos defenderet. Quasi diceret Dominus: Vos de Mose gloriamini tāquam patrono & defensore vestræ causæ, contra me, accusantem & damnantem vestram impietatem. Sed multum fallimini, cùm ipsum Mosen aduersus vos habeatis accusatorē & iudicem vestræ contumaciæ aduersus Deum Patrem, & aduersus me, quem ille misit. Sic enim ille scripsit de me: Deutero. 18.15. *Prophetam de medio tui, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies.* Cùm ergo me non auditis, sed contemnitis, quem tamen Moses iubet vos audire, manifestè contemnitis eum, nempe Mosen, de quo maximè gloriamini. Non est ergo quòd Mosis præsidio nitamini, qui potiùs vos accusat vt hostis, quàm defendit vt patronus.

Negatio proinde hoc loco non remouet simpliciter, sed corrigit potiùs errorem. Huiusmodi sunt multæ aliæ locutiones in Scriptura, quę omnes accipiendæ sunt ex hypothesi eorum ad quos oratio dirigitur. Talis est illa Ioh. 6.38 *Descēdi de cœlo, vt faciam non voluntatē meam, sed Patris qui misit me.* Et in Marco 9.37. *Quicunque me recipit, non recipit me, sed eum qui misit me*, id est, non tam me recipit, quàm eum qui misit me. Ita & hic locus explicandus est. Non est quòd tam me putetis accusaturum vos quàm Mosen quem patronum vestrum iudicatis. Hanc sententiam esse verborum Christi hoc loco contextus ipse conuincit, & scopus disputationis. Nō ergo hoc loco tempestiuè disputatur de discrimine officiorum Mosis & Christi, cùm hìc potiùs de vtriusque consensu agitur. Iudæi putārunt Christum aduersari Mosi, Christus contrà defendit Mosen secum consentire.

Locus obseruandus est de ingenio hypocritarum, qui tametsi totam Scripturam se accusantem habeant: tamen de eius patrocinio tanquam sancti superbè gloriantur. Cùm hic dicit Dominus: *In quem speratis*, Metonymia est qua Mosen pro Lege Mosis accipit.

46 Si enim crederetis Mosi, crederetis etiā mihi. Nam ille de me scripsit.

Ratio hæc (quintum testimonium Patris de Filio, videlicet ab autoritate Mosis sumptum, continens) & confirmat interpretationem proximæ sententiæ, & causam cur Moses Iudæos cōtumaciæ aduersus Christum sit accusaturus, exponit. Qui credit, inquit, Mosi, testimonium Mosis de me recipit. Ille enim de me scripsit, sed vos testimonium Mosis de me nō recipitis. Proinde Mosi non creditis. Quare vt contumaces ab illo accusamini.

Sed quæritur, cur Mosi fides necessariò adhibenda sit: Respondeo. Propter testimonia diuina, quibus ornatus fuit, videlicet in Ægypto, in transitu maris rubri, in monte, in deserto per 40. annos, in victoriis diuinis, in prædictionum cum euentu comparatione, in doctrinæ sublimitate, ac in rerum quas docet maiestate, &c. quibus omnibus accedit Prophetarum & Apostolorum constantissimus consensus omnibus temporibus.

47 Si verò illius scriptis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

Significat Dominus Mosen adeò secum consentire, vt qui vni credit, credat & alteri, & contrà, qui vni non credit, nec alteri credat. Eadem enim vtriusque de Messia doctrina est: De consensu Mosis & Christi lege tractatū meum, cui titulus est, Demonstratio: & inuenitur inter opuscula mea pag. 591. & deinceps.

CAPVT SEXTVM.

SVMMA CAP. VI.

Cùm turba quinquies quasi mille hominum, quæ sequuta erat Iesum ad mare Tyberiadis, miraculosè saturata, conuiuatorem Iesum, regem creare statuisset, ipse turbam declinans solus secessit in montem. Verùm discipuli nauem ingressi, & Iesum ambulantem super mare, non tamen agnitum, cernentes, timent: Hunc mox agnitum in nauem recipiunt. Cæterum quoniam turba saturata rursus venit ad Iesum, ipse occasionem nactus, de vero ac viuifico pane copiosè disputat, quem, cùm definit carnem suam esse, & à saluandis comedendam, murmurant multi absurditate offensi, atque ab eo deficiunt: mox cùm duodecim illi interrogati, num & ipsi abire vellent, respondissent, se cum illo mansuros, ipse eos præmonet de discipulo olim se prodituro.

ORDO ET PARTES CAPITIS VI.

Huius capitis quatuor sunt partes præcipuæ.

Prima, Miraculum saturatæ turbæ quinquies quasi mille hominum, idque quinque panibus & duobus piscibus.

Secunda, Narratio nauigationis discipulorum Christi, & eorundem Christum ambulantem super mare recipientium in nauim.

Tertia, Colloquium Christi & turbæ de vero & viuifico pane.

Quarta, Discipulorum Christi diuersa iudicia. Quidam absurditate doctrinæ Christi offensi prorsus ab eo deficiunt. Quidam sincero corde doctrinam Christi recipiunt. Vnus manet quidem cum Christo, sed occultè impietatem fouet, & proditionem meditatur.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

HÆc prima pars huius capitis, continet miraculum saturatæ turbæ quinquies quasi mille virorum, idque quinque panibus hordeaceis & duobus piscibus. Quòd autem Iohannes hoc miraculum post Matthæum 14. 16. Marcum 6. 38. & Lucam 9. 13. tractare voluit, grauissimæ sunt causæ. Plurimas enim spirituales admonitiones habet. Primùm siquidem omnium est symbolum verbi diuini, quod principio tenue & modicum videtur carni, sed postea sentitur eius vis maxima in iis in quibus crescit, ita vt abundet in spiritualem alimoniam. Vt ergo Dominus sicuti est Deutero. 8. 3. dedit manna populo Israelitico, vt ostenderet ei, quòd non in solo pane viuat homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Domini: ita Christus saturat maximam hominum turbam paucis panibus, vt ostendat verbi sui efficaciam, pingat Ecclesiam & ministerium verbi. Deinde præsens miraculũ est etiam symbolum alimenti spiritualis, videlicet quòd Dominus ipse vno pane viuifico, videlicet carne sua vera, infinita millia hominũ alat in vitam æternam. Ita enim Dominus ipse hoc miraculum infrà interpretatur. Tertiò, est hoc miraculũ testimonium prouidẽtiæ Dei, videlicet quòd ipse curam habeat eorum, qui se suæ fidei committunt, & exemplum regulæ, quæ est Matthæi 6. 33. *Quærite primùm regnum Dei & iustitiam eius, & ista omnia adijcientur vobis.* Dominus enim præsenti miraculo confirmat suam promissionem, vt nos promissione & miraculo confirmati, nostram vitam ipsi commendemus certi quòd curam nostri gerat, iuxta dictum Psal. 55. 23. *Iacta in Dominum curam tuam, & ipse te enutriet.*

Porrò huius partis membra sunt quinque.

Primum, Occasio miraculi.
Secundum, Parasceue eiusdem.
Tertium, Miraculum ipsum.
Quartum, Effectus miraculi.
Quintum, Fuga Christi in montem.

DE PRIMO.

Post hæc abijt Iesus, &c.

Huius primi membri de occasione miraculi quinque sunt articuli, quorum singuli suas habent doctrinas & admonitiones, sicut ordine declarabimus.

PRIMVS.

1 Post hæc abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis.

Hîc tria obseruentur, videlicet series historię, causa profectionis Christi, & imitatio facti.

1 Series historiæ ita colligitur. Matthæus 14. Marcus 6. & Lucas 9. testãtur miraculum saturatæ turbę quinq; panibus, cuius hîc fit mentio, factum esse post decollationem Iohannis Baptistæ, qui biennium ferè docuit. Quare quæ præcedunt in quinq; prioribus capitibus, referenda sunt ad primum annum post Baptismũ Christi, & quæ in hoc capite narrantur, contigerunt in principio secundi anni post Baptismum Christi, paulò ante festum Paschatos.

2 Causa pfectionis Christi triplex fuisse videtur. Prima, vt Herodẽ adhuc sanguine Iohannis Baptistæ madentem & meditantem aduersus se mala declinaret, suaque absentia tyranni furorem nonnihil placaret. Sciuit enim Dominus tyrannorum naturam, qui postquam vnius atq; alterius insontis hominis sanguine se contaminauerunt, ruunt furiosi in quosuis pios, eorumque sanguine quasi saturari gestiunt.

Secun-

Secunda, vt Dominus nonnihil quiesceret. Nimium enim, vt ex Marco constat, premebatur à turbis. Quare discipulis etiam dicit: *Venite seorsum in desertum locum, & requiescite.*

Tertia vt latiùs suum propagaret regnum doctrina & miraculis.

Imitatio huius facti Christi hæc est, vt ministri verbi Tyrannorũ furores non augeant pertinacia, sed mitigent potiùs fuga sua, modò Ecclesia non deseratur, & exponatur lupis. Deinde vt pro suæ vocationis modo regnum Christi promoueant & dilatent vigilantia, doctrina, hortatione, consolatione & exemplo.

SECVNDVS.

2 Et sequebatur eum turba multa.

Exemplum huius turbæ omnibus piis proponatur. Postquam enim Christum audiuimus per suos ministros sonantem vocem Euangelij & multa bona conferentẽ suis sectatoribus, debemus nõ segnescere, vt multi faciunt, sed strenuè progredi, & sequi Christum quocunque perrexerit, etiamsi multa pericula nobis obiiciuntur. Nam vt regnum Christi non est de hoc mũdo: ita suos nõ introducit Christus in splendida palatia, (qualia regum huius mundi sunt) vbi voluptatibus fruentur, sed per mare in desertum, id est, per varios tentationum fluctus in solitudinem, vbi nõ est panis, sed fames, nõ voluptas, sed tristitia, nõ gloria, sed ignominia. Sed interea consolabuntur se pij euentu, quem fide expectant. Qui enim Christum hìc in aduersis sequitur, eundem habebit perpetuæ felicitatis consortem.

TERTIVS.

Quia videbant eius signa quæ faciebat super iis qui infirmabantur.

Rationem reddit, cur tanta turba ex vicinis ciuitatibus confluxerit & secuta sit Iesum. Videbant miraculosas infirmorum, qui adducebantur ad Christum, sanationes. Neque tamen sentiendum est, quòd omnes in ista turba similiter de istis sanationibus iudicabant. Quidam enim corporeis tantùm oculis eas spectabant admirantes inusitatũ sanandi modũ, nihil amplius cogitantes. Quidam oculos mentis altiùs leuantes potentiam diuiná in Iesu contemplabantur, & ex ea ratiocinabantur, Iesum diuinitus esse missum Prophetam, & eius doctrinam, vt quæ confirmaretur diuinis testimoniis, esse diuinam & salutarem, qua corrigerentur errores, qui irrepserant negligentia doctorum. Quidam adhuc propiùs accesserunt, & facta collatione euentus ad vaticinia de venturo Messia, crediderunt Iesum, qui hęc miracula æderet, esse Messiam olim promissum & saluatorẽ mundi, in quem & fiduciam collocarunt, qua fiducia etiam saluati sunt, qui in ea perstiterunt vsque ad finem. Nam multos ab ea fide rursus defecisse, haud obscurè infrà significatur circa finem capitis. De signis vide quæ annotauimus suprà cap. 2. & 4.

QVARTVS.

3 Ascendit autem in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis.

Post magnos labores ascendit Iesus cum discipulis suis in montem, vt ibi quiesceret, & fortè vt miraculum quod erat æditurus, magis in oculos, & in mentes hominũ incurreret. Exemplum discipulorum ascendentium in montem cum Iesu nobis commendat Cyrillus hisce verbis: *Sequamur etiam & nos ipsum fugientem, vt & in montem ascendamus, & ibi cum eo sedeamus, id est, ad sublimem gloriam veniamus, et cum eo simul regnemus.*

QVINTVS.

4 Appropinquabat autem Pascha, dies festus Iudæorum.

Quotum hoc Pascha fuerit à Baptismo Christi, quæritur. Quidam secundum, nonnulli tertium fuisse putant. Primum enim non fuisse ex secundo capite patet. Qui volunt tertium esse, existimát integri anni historiam, vtpote ab aliis Euangelistis satis descriptam, omissam esse à Iohanne. Tametsi autẽ ego iis assentior, qui secundũ esse putant, tamen hoc scrutari subtiliùs nolo. Lyranus scribit Dominũ hoc Paschatis festo non ascendisse Ierosolymá, vt declinaret rabiem sacerdotũ, donec veniret tempus præstitutum à Patre, & ostenderet se etiam Dominum esse festorũ omnium. Sed neque Lyrani coniectura firma est, quia scriptũ est: *Factus est sub Lege.* Cùm igitur videmus Euangelistas incuriosos ordinis rerum à Domino gestarũ fuisse, vtpote qui per se ad negotium pietatis non faciat, nos illorum exemplo iis attendamus potissimùm, quæ in nobis veram salutis scientiam pariunt, & pietatem alunt.

DE SECVNDO.

Sunt & huius secundi membri de parasceue seu præparatione miraculi articuli plures, videlicet gestus Domini: affectus eiusdem erga turbam: tentatio Philippi: responsio Philippi: Andreæ consilium: discubitus turbæ ad Christi mandatum. De hisce articulis ordine dicemus.

PRIMVS.

5 Cùm subleuasset ergo oculos in cœlum Iesus.

Hic gestus Christi leuátis oculos suos in cœlum, inter orandum & docendum, symbolum est animæ leuantis se ad Deum in vera inuocatione. Exemplo monemur, vt in omnibus necessitatibus nostris leuemus animas nostras ad Dominum qui in cœlis est, iuxta illud Psal. 123. 1. *Ad te Domine leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis.*

SECVNDVS.

Et vidisset, quod multa turba veniret ad se.

Hìc intelligitur affectus Christi erga turbam præsentẽ, qui affectus disertis verbis exprimitur, Matt. 14. 14. *Et misertus est eius,* scilicet turbæ. Hoc affectu impulsus Dominus curauit láguidos, vt Matthęus narrat, & cœpit turbá multa docere;

vt Marcus refert cap. 6. Tametsi autem secesserat Dominus in montem quietis gratia: tamen hanc quietem interrumpit vrgente necessitate, cuius exemplo monemur, vt nō simus contenti fecisse vtcunque officium nostrū iuxta regulam ordinariam, sed etiā vt postulāte necessitate seruiamus aliis in eorum salutē, & commodum, interrupta etiam nostra quiete, & ꝓpriis negociis.

Porrò causam huius affectus Christi erga turbam exponit Marcus, cùm ait Marc. 6.34. *Quia erant sicut oues non habentes pastorem.* Vt enim oues lanienę luporum, & vulpium insidiis exponuntur absente pastore: ita homines destituti sinceris doctoribus in fauces Diaboli incurrunt, & vulpium, id est, hypocritarum fraudibus obnoxij sunt. Hinc ergo moniti grati simus Deo, qui dat pios & sinceros pastores, eumq; rogemus, vt ministerium verbi aduersus Diabolum, tyrannos & hypocritas cōseruet. Sed dices fortè, cùm Dominus ipse qui est omnipotēs, miseretur hominum non habētium pastores, quī fit quòd omnibus non det pastores, sed sinit multos tanquā oues errātes, errare sine pastoribus, & incidere in luporum & vulpium fauces? Respōdeo, verum quidem esse, Dominum & omnipotentē esse & semper affici calamitate & miseria hominum: Verùm hoc quoq; sciendum est, ꝙ ipsius iudicium sit secundùm veritatem. Est enim hoc iustum Dei iudicium, vt homines ingrati Deo & contemnētes ipsius doctrinā, pastorum cura destituantur. In quo iudicio si non esset misericordiæ suæ memor, omnes subitò exterminaremur, sed dum flagellat, miseretur, iuxta illud Abacuc 3.2. *In ira misericordiæ recordaberis.* Et Threnorum 3.22. *Misericordiæ Domini quòd non consumti sumus, quia non deficiunt miserationes eius, nouæ sunt quolibet mane misericordiæ eius.* Quādo ergo punit Dominus grauiùs aliquam gentem, & illa se humiliat sub potenti manu Dei, solet ipse sui Euāgelij radios mittere & sanare quos percussit, iuxta illud Oseæ 6.1. *In tribulatione sua quærent me, dicētes: Venite, & reuertamur ad* IEHOVAH, *quia ipse rapuit & sanabit nos, & ipse percussit, & alligabit nos.* Vide exempla in Psal. 107.

TERTIVS.

Dicit ad Philippum, vnde ememus panes, vt manducent hi.

6 Hoc autem dicebat tentans eum. Ipse enim sciebat quid esset facturus.

Interrogatio Domini est ad Philippum, cuius causam exponit Euangelista. Ideo enim Dominus interrogat Philippum, vt ipsum tentet, quo postea miraculum quod æditurus erat, magis sit admirationi, & eius memoria firmior sit. Non ergo interrogat Christus ex ignorantia, sed vt exploret discipulorum suorum animos. Fuit enim communis discipulorum Domini morbus infirmitas fidei, quam voluit Dominus hac tentatione ipsis discipulis fieri notiorem, quò magis in fide crescerent. Consilium ergo Christi tentantis, eò spectat, vt probentur discipuli, & vt probati proficiant in fide.

QVARTVS.

7 Respondit ei Philippus: ducētorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt singuli eorum pusillum quiddam accipiant.

Philippus, sensus & rationis iudiciū secutus, respondet ad interrogationem. Vidit Philippus magnam turbam, iniit rationē ex tempore, non absurdam quidem si iudicium humanum spectes. Denarius nummus argenteus fuit apud Romanos, ita dictus quòd permutabatur decē nummis æreis, quorū singuli libram æris pendebant. Etsi autem mensurarum & ponderum ratio vix definiri explicariue satis potest, ꝓpter variam eorundē dimensionē, tamen verisimilis est eorum coniectura, qui putant denarium Romanum valere nummum Germanum, quem *Schreckenberger* vocamus, qui apud nos septem Solidis ꝓmutatur. Quod si verū est, tunc singulis centuriis turbæ quinq; millium ex ducentis denariis dari poterāt panes, 4. denariis, hoc est, 28. Solidis nostratibus emti. Proinde singulis in ea turba, potuit dari panis valēs paulò plus tribus nummulis nostratibus. Nā acceptis à singulis tribus nummulis supererunt tres Solidi nostrates. Videtur ergo Philippus nō imperitè ad interrogationē Domini respondisse. Verùm ex Marco coniectura sumi potest, ꝙ Philippus respexerit ad summā pecuniarum, quam habuisse videntur discipuli. Ibi enim sic habetur: *Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis ad manducandum.* Hanc si sequamur sententiam, pulchrum pietatis exemplum in discipulis Domini habemus. Vt enim illi ex dilectione parati erant omnia sua in vsum afflictæ Ecclesiæ exponere: ita piorum est necessitatibus pauperum in Ecclesia potissimum succurrere suis facultatibus, & anteponere dilectionem erga fratres omnibus priuatis commodis.

QVINTVS.

8 Dicit ei vnus ex discipulis eius Andreas frater Simonis.

9 Est hic puellus vnus, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisciculos: Sed hæc, quid inter tam multos?

Consilium Andreæ quod ex scintillula fidei habuit, mox suffocat caro. Videtur enim quinq; panum, quos necesse est fuisse perexiguos, cùm gestarentur à puello, & duorum piscium meminisse Andreas, cogitans de potentia Christi, quē antea vidit in nuptiis aquam in vinum miraculosè conuertere. Sed hæc fidei scintillula, sensu carnis obruta facilè suffocabatur, atque ita homines fluctuant inter spem & metum, donec in solidum se regendos verbo Dei permittant, renunciantes iudicio sensuum & rationis.

SEXTVS.

10 Dicit ergo Iesus, facite homines discumbere. Erat autem gramen multum in eo loco.

Discubuerunt ergo homines numero circiter quinque millia.

Etsi parum spei fuit, vel in discipulis vel in turba, de prandio quo omnes saturari possent: tamen Domino obtẽperant expectãtes euentũ. Graminis multi meminit Euãgelista, vt facilem discubitum notaret. Nos exemplum discipulorum & turbæ nobis proponamus, obtemperemus Domini iussis, & statuamus eũ nihil promittere, nisi quod & possit & velit. Nos solummodò captum sensus nostri & rationis subiiciamus ipsius verbo, nihil hęsitantes de ipsius promissionib⁹, in memoriam reuocemus antiqua, qualia sunt seruatio Noe, egressus populi de Ægypto per mare rubrum miraculosè exiccatũ, transitus eiusdem populi per Iordanem, cibus & potus miraculosè datus in deserto. Horũ cogitatione confirmemus & nos de promissionibus diuinis, quas adhuc fide expectamus.

DE TERTIO.

Iam miraculum ipsum sequitur, cuius plures sunt articuli, videlicet acceptio panum in manus Domini: gratiarum actio: fractio panum: traditio panum in manus discipulorum: distributio panum per discipulos: saturatio turbę: reliquiarum collectio & copia.

11 *Accepit autem panes illos Iesus.*

Hìc piè quęritur, curnam Dominus hos viles & plebeios panes sumpserit, cùm potuerit delicatissimos verbo creare, item, cur nõ potiùs vel cibũ de cœlo dederit, vt olim in deserto, vel non saturauerit hanc turbam occultè sine pane. Hęc omnia potuit pro sua diuina potentia cui nihil impossibile est. Is enim per quem omnia cõdita sunt & consistunt, potuit vel solo nutu, ingentẽ panum, eorumq́; preciosissimorum, copiam, & delicatissimos cibos populo apposuisse. Potuit etiam non solùm sine mediis omnibus, verumetiam repugnãtibus omnibus mediis hanc turbam, imò omnes homines in mundo sustẽtasse. Sed sapientiæ diuinæ aliter visum est. Voluit enim Dominus hoc facto, docere & ostendere tanquã symbolo quodam quomodo velit suam Ecclesiam seu regnum in hoc mundo gubernare. Etsi enim per se sine mediis potenter omnia potest: tamen per media vult suam Ecclesiam regere, eaq́; interdũ perexigua & vilissima, quò in ipsis diuina ipsius virtus eluceat. Vt enim hi quinque panes viles fuerunt & vulgares, vtpote hordeacei, qui propter ariditatẽ, & minus habẽt succi, & minus nutriũt q̃ triticei aut siliginei: ita Dominus alit, tuetur & cõseruat suã Ecclesiam, non p delicias, nõ per splendorẽ, nõ per ea quæ in hoc mũdo admirabilia & magna vidẽtur, sed per tenuia, vilia & contemta in mũdo, media tamẽ, vt ipsi soli gloria tribuatur, dum ipsius præsentia in Ecclesia ex ipsius occulta potẽtia colligitur. Etsi igitur Ecclesia Christi non habet magnas opes incurrẽtes in oculos hominũ, nõ habet monarcharũ mũdi p̃sidia, tamẽ alitur, tamẽ defenditur, tamen inuicta manet iuxta promissionẽ: *Portæ inferorũ non præualebunt aduersus eam.* Turca potẽtissimus tyrannus, & sitientissimus Christiani sanguinis, toto fertur impetu aduersus Ecclesiã Christi. Antichristus cũ suis cohortibus, Cardinalibus, Archiepiscopis, Monachis antesignano Diabolo, sophistica, hypocrisi & armis oppugnat. Multi Reges, multi Principes, alij apertè, alij occultè conspirãt aduersus pusillum gregẽ Christi, sed frustrà. Nã Dominus, qui promisit se adfuturũ Ecclesiæ suæ, vsq; ad consummationẽ seculi huius, tuebitur & alet suam Ecclesiam, etsi mediis perexiguis & cõtemtis in mũdo. Vt enim panibus quinq; hordeaceis aridis & duobus pisciculis hãc tantã turbam aluit: ita nunc etiam quasi in manus suas sumit media in mundo contemta, quibus suos tuetur, & Ecclesiam suam conseruat. Cùm igitur cogitamus de exilio Ecclesiæ, vagantis quasi in deserto sine pane copioso & precioso, habentis tamen paucos panes, eosq́; hordeaceos, h. e. viles quosdã & cõtemtos (si respicim⁹ potẽtissimos monarchas orbis) custodes & defensores, non desperemus de salute Ecclesiæ. Nã cùm Dominus hos viles panes in manu sumit, accipiunt mirabilẽ & occultã virtutẽ, qua sufficiunt ad alendã & conseruandã Ecclesiam. Vnũ Principẽ Saxoniæ ante 54. annos tanquam panem paruum sumpsit in manus suas Dominus, in quo efficax fuit ad alẽdã & conseruandã Ecclesiam, quã tum tẽporis totus mundus oppugnauit. Ita etiam hodiè faciet, tametsi Antichristus & Turcicus tyrannus plenam sibi victoriam aduersus Ecclesiam polliceantur. Quòd autem Christus nõ magno apparatu, non insigni splendore, nõ instructis copiis, non regum suffragiis & præsidiis vtitur in Ecclesiæ suæ gubernatione in hoc mundo, eò pertinet, vt ab his caducis rebus mundi auertamus oculos & fidei oculis intueamur gloriam regni Christi mundo occultam, & discernamus æternum Christi regnum ab his mundi regnis caducis & perituris.

Et gratias egit.

In Matthæo est: *Et aspiciens in cœlũ benedixit & fregit panes.* Iohannes & Matthæus etsi verbis discrepãt, re tamen ipsa maximè consentiunt. Nã vt in omni gratiarum actione oratio & benedictio includitur: ita in omni precatione gratiarũ actio cõtinetur. Cur aũt ante vsum cibi & æditũ miraculũ Dominus aspexerit in cœlũ, & gratias egerit, Cyrillus exponit, nẽpe, vt & se nobis proponeret exemplũ, quod imitemur in vsu rerũ, & vt naturæ deitatis virtutẽ miraculi attribueret. Cùm igitur exemplũ Christi benedicẽtis & gratias agẽtis ante vsum cibi nobis pponitur, duo hìc ordine dicemus. Vnũ quænã sit vera & sancta cibi benedictio. Alterũ quæ qualisq́; gratiarũ actio esse debeat. Vera cibi benedictio est eiusdẽ sanctificatio per verbum & precationẽ, vt docet Apostolus 1. Tim. 4. 5. cùm ait: *Sãctificatur*, scil. cibus, *per verbũ Dei & precationẽ.* Per verbum quidẽ sanctificatur cibus, nõ quia recitatur, sed quia docet & commõstrat cibum à Deo & conditum esse, & virtutem alendi habere & dari hominibus, vt eo hæc vita sustentetur. Recitatur

autem verbum, cùm propter commonefactionem, qua fides roboratur, tùm propter confessionẽ qua testamur nos à manu Dei cibum accipere, & alios exemplo inuitamus ad prædicãdum Deum pro suis donis. Per precationẽ verò sanctificatur cibus, quando ex fide petitur eius vsus in gloriam Dei, & in nostræ vitæ sustentationem. Vtrumque coniungit Dauid Psal. 145. 15. cùm ait: *Oculi omnium in te sperant Domine.* (His verbis symbolicè significatur precatio) *& tu das escam illorum in tempore tuo: Aperis tu manum tuam, et imples omne animal benedictione.* Hoc verbo docemur cibum à Deo conditum esse, à Deo benedici, & dari hominibus. Vt autem hæc cibi sanctificatio & benedictio clariùs adhuc intelligatur, sciendum est, quòd etsi omnis cibus in se est bonus, vt qui ab optimo Deo sit cõditus. Est enim omnis Dei creatura bona: tamẽ variat eius vsus pro conditione hominum. Cùm itaq; hominũ alij sunt sancti, alij prophani, quorum respectu quasi communis habetur cibus. Sed sancti homines sanctificant suum cibum, hoc est, separãt eum à cibo communi per fidem verbi & precationem, ita vt vsus cibi in sanctis purus fiat placeatque Deo tanquam sacrificium quoddam. Contrà verò prophani homines Deum non timentes, prophanãt & contaminant suum cibũ, eumq; non volentem, vt Paulus loquitur Rom. 8. 20. vanitati subiiciunt, quod quidem horrendum scelus est. De vtrisque loquitur Paulus ad Tit. 1. 15. *Omnia munda mundis, contaminatis seu pollutis, & infidelibus nihil est mundum, sed maculata est eorum & mens & conscientia.*

Hinc ergo admoneamur, vt creaturis Dei vtentes cogitemus de liberalitate Dei cum gratiarum actione, vt in prandiis & cõuiuiis nostris sermones de Dei bonitate misceamus, vt abstineamus ab abusu rerum, quo Deus horribiliter offenditur, vt cõmunicemus pauperibus ex benedictione diuina, vt inter prandendum & conuiuãdum abstineamus à scurrilibus, leuibus & prophanis sermonibus, quibus cibus prophanatur & impurus redditur, quantumuis in se splẽdidus & delicatus fuerit. Hæc ex verbo Dei de vera cibi benedictione seu consecratione sint dicta, videlicet quòd cibus tum demũ benedicitur & consecratur, quando sumitur ab inuocantibus Deum cum gratiarum actione.

Verùm Papistæ lõgè aliter statuunt de ciborum & aliarum bonarum creaturarum benedictione seu consecratione. More enim magico præscripta quædam verba & certos exorcismos tanquam incantationes recitant, idque lingua peregrina, quibus putant cibos, herbas, candelas, ramos palmarum, & alia quæque consecrari, id est, ex non sacris sacra fieri, ac si virtus aliqua ex verbis recitatis manaret in creaturas obiectas, vt putatur fieri in magorum incantationibus, ad quas serpentes obturant aures, ne venena vi incantationum amittãt, atque ita à Magis illæsis capiãtur: sed ista ludibria Diaboli sciãmus fugienda esse, vt quæ voce diuina damnata sit, Deuter. 18. 11. Esaiæ 47. 12. Ierem. 8. 9.

Porrò quantum ad delectũ ciborum attinet, quatuor sunt obseruãda discrimina, Iudaicum, Papisticum, Politicum, & Medicum.

Iudaicũ discrimen fuit quo Iudæi Lege quæ est Leuit. 11. prohibebantur à certorum animalium vsu, quæ immunda appellantur propter significationem. Neque enim illa prohibitio naturas rerũ, aut bonitatem vllo pacto extenuat, sed disciplinæ causa ad tempus facta est. Noe siquidem eiusq; nepotibus tradita legũtur, Gen. 3. 9. omnia in cibum, vt holera graminis. Verùm postea discreta sunt lege immunda à mundis, vt sint symbola earum impuritatum, à quibus cauendum est, quæ animam polluunt. Disciplinæ ergo causa, vt dixi, illa ꝓhibitio facta est, vt quę symbolica quædam morum doctrina fuerit. Exempli gratia. Prohibebatur esus porcorum, vt esset symbolum, populum Dei non debere se polluere peccatorum cœno & volutabro instar porcorum. Ita enim Petrus, 2. Pet. 2. 22. hoc symbolum interpretatur. Item aquilæ & vulturis esus prohibebatur, vt significaretur non altè sapiendum, neque ex præda viuendũ esse. Verùm postquam politia Mosis cessauit, nihil in quenquam iuris habet ceremonialis illa prohibitio, tametsi res significata retinenda est. Præterea Paulus ab hac Lege pronunciat liberos Christianos, vt est videre Rom. 14. 20. 1. Cor. 8. 8. Gal. 5. 1. Colos. 2. 20 prioris Timot. 4. 3. ad Tit. 1. 15.

Papisticum discrimen initio videbatur non incommodum piè ieiunantibus. Nam ideo abstinebãt à carnibus animalium terrestrium, vtpote calidioribꝰ, vt caro magis huiusmodi ieiunio domaretur & subiiceretur spiritui, & vescebãtur piscibꝰ vtpote frigidioribꝰ & leguminibꝰ. Verùm posteà obtinẽte Antichristo imperiũ in tẽplo Dei accesserunt quatuor mala, quib. delectus ille ciborum fœdißimè pollutus est, videlicet superstitio, coactio, necessitas, opinio cultus, propter quæ mala rectè edocti de libertate Christiana, legem Antichristi de ciborum delectu non recipiunt, stantes in libertate quam habẽt in Christo Iesu, pręsertim cùm Paulus Rom. 14. 17. dicat: *Regnum Dei non est cibus & potus, sed iustitia & pax & gaudium in Spiritu Sancto.* 1. Cor. 8. 8. *Esca nos non commendat Deo.* Sed quod omnium maximum est, idem Apostolus, 1. Timoth. 4. 3. numerat abstinẽtiam, prohibitionem certorum ciborum inter notas spirituum erraneorum, à quibus vult pios sibi cauere.

Politicum discrimen seu Oeconomicũ, quia politicum finem habet, relinquatur consuetudini & arbitrio gubernatorum, patrumfamiliarum, & Oeconomorum, qui cibos ordinant pro vtilitate sua. Verùm interim caueant à Iudaico & Papistico fermẽto. Item à Iudæorũ sordibus.

Medicum discrimen relinquatur prudentiæ medicorum, cùm habeat finem corporum incolumitatem. Medici enim cùm corporum valetudinem ciborũ delectu & moderatione conseruare conantur, discernunt inter noxios & salubres cibos. His qui non obtemperat, non solùm Medicos offendit, verùm etiam in seipsum crudelis

crudelis est, atque ideo in Deum grauissimè peccat, qui vult nos corporum nostrorum iustam curam habere, ne vitam nostram ante tempus abrumpamus.

Gratiarum actio quę Deo fit, duplex est. Vna polluta, sancta altera. Polluta gratiarum actio eorum est, quorum & mens & conscientia est polluta, qualis Pharisæi fuit, Luc. 18. 11. quæ hypocritica & Pharisaica interdum dicitur. Hæc causas quidem habet ignorationem Dei, & beneficiorum eius, fiduciam meritorum & φιλαυτίαν: Fines verò gloriam propriam, & opinionē sanctitatis apud alios. Nam externos piorum gestus instar simiæ imitatur, non autem affectus. Hæc gratiarum actio meritò damnatur vt abominabilis coram Deo. Nam Deus potiùs per illā contumelia afficitur, quàm honoratur. Sancta gratiarum actio eorū solummodò est, quorum mēs luce Dei illuminata est & cor fide purificatum. Hæc definitur rectè esse vera agnitio & vera confessio beneficiorum diuinitus acceptorum per Iesum Christum, vnà cùm gratitudine mentis prædicatione bonitatis Dei & studio placendi Deo in omni vita, per eundem Iesum Christum. Hanc sanctam gratiarum actionem Dauid sacrificium laudis nominat Psal. 50. 23. *Sacrificiū laudis*, inquit, *honorificabit me*. Ex quo sequitur, Deum gratiarum actionem seriò à nobis requirere, ei placere, & esse summè gratam, modò condiatur sale sancto, hoc est, vera & viua in Deum fiducia.

Porrò in hac sancta gratiarū actione spectentur plura, videlicet, materia, causa, finis, forma. Materia gratiarum actionis est quidquid nobis diuinitus obtigit siue prosperi quo recreamur, siue aduersi quo castigamur. Si quid aduersi cōtigit, imitaberis exemplum latronis dextri, ac primùm aduersitate ipsa, qualiscunque fuerit, admoneberis peccati tui & pœnitētiæ. Est enim quæuis aduersitas testimonium iudicij diuini aduersus peccatum. Deinde aduersitatem, qua premeris, reputabis esse paternam castigationē cœlestis Patris, erudientis te cruce, vt ea castigatus resipiscas & non pereas in peccato tuo. Ad hæc pro paterna castigatione gratias ages Patri cœlesti per Iesum Christum, simul petens patientiam sub cruce, liberationem aut mitigationem crucis, sed cum conditione gloriæ Dei non minuendæ, & propriæ salutis non impediendę.

Verùm si quid prosperi contigit, debes verè sentire, istud non casu, non merito tuo & industria, sed Deo dante & benedicente contigisse. Et licet infinita sunt bona, quæ Deus quotidie in nos effundit, pro quibus meritò agendę sunt gratiæ: tamen omnibus modis redemtionis & saluationis beneficium præferendum est, pro eoque maximè sunt agendæ gratiæ.

Causa gratiarum actionis est iustitia, quæ iubet reddere cuique quod illi debetur. In hac iustitia continetur gratitudo, quæ est naturalis quædam obligatio, qua obligamur lege æterna ad reddendam gratiam benè meritis, & optimè meritis summam gratiam. Cùm ergo Deus est, A in quo sumus, mouemur & viuimus, & à quo ad beatam immortalitatem & conditi & vocati sumus, profectò omnium maxima gratia illi debetur. *Semper*, (ait Augustinus) *perirem, nisi tu me semper regeres. Semper morerer, nisi tu me semper viuificares. Omni ergo momento me tibi obligas, dum omni momento mihi tua magna beneficia præstas.*

Finis gratiarum actionis est, vt Deo suus debitus honos tribuatur, vt ostēdamus nos agnoscere illum omnis boni fontem esse, & vt alij innitentur exemplo nostro. B De hoc fine loquitur Esaias, cùm ait Esa. 43. 7. *Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, feci eum.*

Prætereo fructum gratiarum actionis, qui maximus est. Qui enim semper in gratiarum actione, semper in gaudio spiritus est, semper proficit in melius, semper victoriam obtinet aduersus hostem tenebrarum, semper ditatur in spiritualibus donis, semper in choro Angelorum est, C qui perpetuam laudem Deo canunt.

Forma gratiarum actionis est, testificationem gratitudinis nostræ pro acceptis beneficiis fieri per Iesum Christum mediatorem nostrum. Debet ergo in omni sancta gratiarum actione fides prælucere, debet mediator per & propter quem accepimus, agnosci. Debet deniq; statui, quod nostra gratiarum actio placeat per eundem mediatorem.

Sequitur de fractione panum, cuius memi- D nerunt Matthæus, Marcus & Lucas: *Benedixit*, inquiunt, *& fregit*. Cùm Dominus frāgit panes, virtutem & augmentum accipiunt panes, quo monemur quòd omnes creaturæ attactu Domini benedicuntur & crescunt. Attingit autem & frangit, quando benedicit, benedicit cùm ipse dator agnoscitur & inuocatur. Huic ergo tradamus in manus nostrum panem, vt ipsum nobis frangat, hoc est, omnia nostra ipsi fide & inuocatione commendemus, vt ea sanctificet & ad- E augeat suo attactu.

Distribuit discipulis: Discipuli verò discumbentibus.

Panis non solùm creuit in manibus Domini, verumetiam in manibus discipulorum, qui ipsum distribuebant discumbentibus. Hoc symbolo docemur dona nobis diuinitus data crescere, cùm ea ex iussu Domini communicamus aliis. Atque hoc est quod Dominus alibi dicit F Matt. 13. 12. Luc. 19. 26. *Omni habenti dabitur & redetur abundantior, qui verò non habet, etiam quod habet tolletur ab eo.* Dicitur autem is habere, qui sibi à Domino tradita, non solùm possidet, verumetiam iis ad volūtatem eius, à quo accepit, vtitur. Qui autem sic habet dona Dei, videlicet κτῆσιν καὶ χρῆσιν, promissionem audit dulcissimam, videlicet, quòd abundantior reddatur, id est, dona, quibus rectè vtitur, crescāt. Vt ergo panes, quos acceperunt discipuli à Domino, creuerunt vsu, G id est, dum eos ex iussu Domini distribuerent discumbētibus: ita doctrina, sapientia, opes, atque adeò omnia Dei dona, cùm rectè possiden-

tur, & iuxta voluntatem Dei communicantur aliis, crescunt benedicente Domino. Cõtrà verò non habenti tolletur ab eo quod habet. Hæc grauissima comminatio opponitur promissioni, cuius sensus ex antithesi facilè colligitur, videlicet, quòd qui possident dona Dei, & iis non rectè vtuntur, spoliabuntur iis quæ habent, id est, amittẽt dona Dei, vt ingrati serui, qui talentum acceptum à Domino infoderũt in terram.

Similiter & ex pisciculis quantũ volebãt.

Vt panes acceptos è manibus Domini distribuerunt discumbentibus, ita & pisces eodẽ benedicente distribuebant. Cùm autem addit: *Quantum volebant,* significat pisces adeò in manibus discipulorum creuisse, vt non solùm turbæ præsenti saturandæ sufficerent, verumetiã multũ superesset de piscibus. Vt ergo hîc magnitudo miraculi cõmendatur: ita significatur, quàm diues sit benedictio Domini in iis qui donis Dei rectè vtuntur. Non enim sibi tãtùm & aliis quibus debẽt ex iussu Dei sua bona communicare, sufficiunt, verumetiam multa supersunt reseruanda in necessarios vsus.

12 *Vt autem impleti sunt, dicit discipulis suis: colligite quæ superfuerunt fragmenta, ne quid pereat.*

13 *Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis.*

Hîc duo sunt obseruanda, videlicet, miraculi magnitudo, & præceptum Domini. Miraculi magnitudo in hoc cernitur, quòd non solùm saturatur tanta turba, quinque hisce panibus & duobus piscibus, verumetiam magna copia reliquiarum superest, ita vt duodecim cophini impleantur, quod sanè omnem admirationem excedit. Panes isti antequam eos in manus sumpsit Dominus, ne vnum quidẽ cophinũ, eumq; minimum implere poterant, sed ab eo, accepti, fracti, & traditi discipulis ad distribuendum discumbentibus nõ solùm saturare poterant tantam turbam, verumetiam ex fragmentis quæ supererant, implere duodecim cophinos. Quæ res rursus nos monet, vt in vsu rerum à Domino petamus benedictionem, & ab eodem expectemus incrementa.

Præceptum Domini est: *Colligite quæ superfuerunt fragmẽta, ne quid pereat.* Hic Dominus requirit, vt dona Dei pluris faciamus quàm vt ea temerè per luxuriam profundamus. Quo admonentur diuites & potentes, ne in magna rerum abundantia sint vel negligentiores vel prodigi: Sed cogitent dona Dei esse, quæ non vult perire, sed conseruari in eos, in quos conditi sunt vsus. Taxantur ergo hîc qui sua fragmenta, quæ ipsis ex magnis conuiuiis supersunt, potiùs in canes effundunt, & sæpè in cœnum abiiciunt, quàm in vsum pauperum, quibus non solùm nostras reliquias, verumetiam nostram vitam postulante necessitate debemus.

DE QVARTO.

14 *Homines ergo illi, cùm signum vidissent quod fecerat Iesus, dicebant: Hic est verè Propheta ille, qui venturus est in mundum.*

Hîc effectus miraculi breuiter describitur, videlicet, quòd per hoc miraculum Iesus sit agnitus esse Propheta ille olim à Deo promissus, vt est Deuter. 18. 15. *Prophetam de medio tui & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Verùm quoniam copiosè à nobis & in secundo, & in quarto capitibus suprà, dictum est de miraculis Domini, eò remitto auditores. Etsi autem quędam antea de mystico huius miraculi sensu diximus: tamen adhuc nonnihil adiiciam de symbolica pręsentis miraculi significatione. Nam omnia Christi facta aliquid in se latentis mysterij habent, sicuti Augustinus docet hisce verbis: *Domini nostri Iesu Christi facta non sunt tantummodò facta, sed signa. Si ergo sunt signa, præter id quod mira sunt, aliquid profectò significant.* Proinde in omnibus miraculis Christi symbola beneficiorum spiritualium cogitanda sunt. Aptissimo sanè symbolo hîc ministerium verbi depingitur & eius virtus atque efficacia. Pictura ministerij verbi hęc est: vt Christus hîc panibus & piscibus benedicit, dat discipulis, discipuli distribuunt discumbentibus, discumbentes saturantur, saturata turba discipuli fragmẽta in cophinos colligunt, & in necessarios vsus conseruant: ita idem Christus pani cœlesti, id est, verbo suo benedicit, dat discipulis, id est, omnibus piis Ecclesiæ doctoribus, discipuli verbum à Christo sibi traditum distribuunt, id est, prædicant, quo verbo saturantur auditores, quibus spiritualiter saturatis discipuli colligũt fragmẽta, id est, scripta piorum doctorum, eaque conseruant in necessarios vsus Ecclesiæ, vt perpetuum extet apud Ecclesiam testimonium piorum de consensu in cœlesti doctrina. Neq; sunt aliunde colligenda fragmẽta, quàm ex illo ipso pane, quem Dominus distribuendum tradidit. In hunc ferè modum Philippus symbolum huius miraculi explicat, quod quia pulchrè congruit cum re significata, & cum totius Scripturæ consensu, non est contemnendum. Allegoriæ enim tum demum valent, quando cum dictis manifestis & non figuratis congruunt.

Porrò quia Christus ex hoc miraculo sumit occasionem differendi de cœlesti pane, quem interpretatur carnem suam esse, nolo de hac re copiosiùs hoc loco agere. Nam posteà mysterium huius miraculi planiùs excutietur.

DE QVINTO.

15 *Iesus ergo cùm nouisset, quòd venturi essent, & eum rapturi vt facerent ipsum Regem, discessit rursus in montem ipse solus.*

Ex his verbis colligit Augustinus, quòd cùm Dominus sederet in monte cum discipulis suis, & videret turbas ad se venientes, descenderit de monte, & infra montem turbas pauerit. *Nam quomodo,* ait, *fieri poterat, vt rursus illuc fugeret, nisi*

ante

antè de mõte descenderet. Significatur ergo aliquid quòd Dominus de alto descendit ad pascendas turbas: pauit & ascendit. Symbolum proinde hîc habemus istius magni mysterij, videlicet æternus Filius Dei de monte, id est, è cœlo descendit, quando assumpsit humanam naturã, pauit turbas verbo, Spiritu, merito suæ mortis & resurrectionis, & ascendit rursus in cœlum, ita tamen vt semper verè adsit suæ Ecclesiæ eamque pascat pane vitæ æternæ. Hæc symbolica interpretatio congruit cum re ipsa, & confirmatur sequenti asseueratione de pane vitæ æternæ descendente de cœlo, & de ascensione Filij hominis in cœlum, vbi erat priùs.

Sed quid dicemus de facto huius turbæ volentis Christum Regem facere? quid de fuga Christi nolẽtis oblatum honorem? Etsi autem hæc turba ex miraculo rectè colligit Iesum esse Prophetam olim promissum, id est, Mesiam: tamen in magno errore hæret, dum existimat Mesiæ regnum mundanum fore, & Mesiam ipsum terrenum Monarcham, sub quo Iudaica gens opibus, potentia, diuitiis ac voluptatibus abundaret. Videbant Iesum tantam turbam pascere, idque paucis & perexiguis panibus, ex quo facto ratiocinabantur, ipsum facillimè subiicere posse sibi alios mundi monarchas. Nam quod illi non possent facere sine maximis impensis, maximis opibus, videlicet alere ingentes copias bellatorum, hoc Iesus ipse sine impensis, sine opibus, sine magno apparatu facere posset sola voluntate, quæ res commodissima videbatur ad promouendum imperium, & ad subiuganda omnia mundi regna Nam nec milites essent defuturi à tam liberali Domino, nec impedimenta essent remoratura, quin citò orbem vniuersum peragraret. Præterea suum commodum priuatũ, vt vulgus facere solet, spectabant. Si enim talem Regem habere possent, qui se miraculosè aleret, se in ocio & voluptatibus securè victuros sperabant. Non ergo tam Christo honorem deferre, quàm sibi quietem quærere putandi sunt, quo vitio plerique cum hac turba laborant. Est & hoc imprimis culpandum in hac turba, quòd statum gubernationis præsentem priuatis consiliis mutare voluerunt suæ commoditatis gratia, non cogitantes imperia esse ordinationes diuinas, quas mutare aut trãsferre priuatorum non est, sed potiùs in timore Dei iis obedire in iis quæ non sunt contra Deũ, hoc est, in iis quæ facere non poteris, nisi ipse etiam pecces.

Quantum autem ad fugam Christi attinet recusantis dignitatem regiam, quæ sibi offerebatur, sciendum est, quòd Christus vocationem suam, ad quam à Patre vocatus erat, anteponere omnibus aliis honoribus & dignitatibus voluerit, id quod ipsa postulabat iustitia, & vocationis requirebat necessitas. *Descendi,* inquit, *de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me Patris.* Missus erat à Patre, vt doceret Patris voluntatem, vt fieret victima pro genere humano, vt peracto redemtionis opere ascenderet in cœlum, & sederet ad dexteram Patris, daret Ecclesiæ pastores & doctores, eam regeret suo Spiritu & verbo tandem iudicaturus in fine seculi viuos & mortuos: non autem vt armaret milites mundanis armis, non vt magnas aleret copias, non vt acciperet regna mundi. *Non enim erat talis rex* (vt Augustinus ait) *vt ab hominibus fieret, sed talis rex qui hominibus regnum daret.* Deinde Christus hoc facto discernit inter suum regnum & regna mundi, & inter vtrumque administratores. Vt enim ipse regiam dignitatem in mundo recusabat: ita vult suos ministros manere intra limites suæ vocationis, & nõ appetere aut accipere regna mundi. Nam cùm sint diuersæ administrationes regni Christi, & regnorum mundi, fieri non potest, vt qui in his occupetur, idoneus sit Christi regno administrando. Id quod Christus hac allegorica ratione pulcherrimè docet, Luc. 9. 62. *Nemo qui manu sua ad aratrum admota respexerit retro, aptus est regno Dei.* Occasio huius dicti fuit hæc. Cùm Dominus plures discipulos nempe illos 72. quos missurus erat ad prædicandum, colligeret, contigit quòd inter alios quidam se Christi discipulorum numero adiungere cupiens, ait ad Dominum: *Sequar te Domine, sed permitte mihi prius vt valedicam his qui sunt domi meæ.* In hoc homine duo videmus. Vnum quòd in discipulorum numerum quos Christus ad docendum emitteret, se recipi voluerit. Cùm enim dicit, sequar te Domine, sensus est, ego discipulus tuus esse volo, & abs te instructus, imperata faciam. Alterum quòd conditionem adiecerit, videlicet, sed permitte mihi priùs, vt valedicam his qui sunt domi meæ. Huius conditionis adiectio Domino displicuit, non quòd hoc humanitatis officium, videlicet, valedicere amicis sit Christo ingratum. Nam hoc fuisset alienum à charitate quam toties nobis commendat, vt notam Filiorum Dei, sed quòd hic homo opus vocationis suæ priuato negotio interrumpere voluerit, ideo ait ei Dominus, Luc. 9. 62. *Nemo qui manu sua ad aratrum admota respexerit retrò, est aptus regno Dei.* Hæc oratio allegorica similitudinem hanc implicitam habet. Vt qui semel se addixit aratro, id est, agriculturæ, & interea negotiis quantumuis honestis, & per se laudabilibus, alienis tamen ab agricultura, se inuoluit, non est εὔθετος, id est, bene dispositus ad agriculturam exercendam: ita qui semel addixit se regno Dei, scilicet, per prædicationem Euangelij propagãdo, & se posteà inuoluit alienis ab officio negotiis & occupationibus, quibus interrumpitur vocationis opus, non est ad tam augustum ministerium aptus. Hoc ipsum alia allegoria significat Paulus 2. Timoth. 2. 4. vbi hortatur Timotheum, vt ministerium verbi committat iis qui sunt idonei ad docendum. *Nemo,* inquit, *militans implicat se vitæ negotiis, vt ei qui se in militiam delegit, placeat.* Hîc confertur ministerium verbi militiæ, & ministri verbi militibus. Vt ergo milites probi omnibus negotiis à militia alienis abstinent, & soli militiæ intenti sunt, vt ei qui

se in militiam delegit, placeant: ita ministri Euangelij negotiis ab Euangelio alienis abstinebunt, & soli ministerio intenti erunt, vt Christo cui in propagãdo regno Dei seruiunt, placeant. Nec est quòd quisquam excipiat & dicat, se posse alia etiam curare, idque nõ improbari, modò officium faciat. Verùm qui sic sentit, non rectè æstimat grauitatem officij, cui nemo, vt par est, sufficere potest, nedum alia simul agere. Quàm autem hoc verũ sit, experitur Ecclesia iam multos annos non sine plurimarum animarum certissimo interitu. Postquam enim Episcopi contra Christi exemplum, & cõtra Christi mandatum se Reges & Principes creari sunt passi, imò postquam rapuere imperia mundi contra manifestum Christi interdictum, Luc. 22.25. *Reges Gentium dominantur eorum, vos autem non sic*, neglecta est puritas doctrinæ, laxata est Ecclesiæ disciplina, mutilata sunt & polluta sacramenta, introductæ sunt traditiones humanæ, auctæ sunt subinde superstitiones, inuecta est inuocatio mortuorum, ordinatus est cultus idolorum, cum magno Ecclesiæ damno, vt videre est in Papatu. Hęc enim omnia inde manarunt, quòd vocati ad sanctissimũ Euangelij ministerium, se alienis negotiis inuoluerint. Nos igitur & exẽplo Christi & mandato, præterea periculo & nostro & aliorum admoniti, contenti simus quisque sua vocatione, non affectantes quæ nos nõ decent. *Vnusquisque*, ait Paulus 1. Cor. 7.20. *maneat in vocatione, ad quam vocatus est.*

PARS II.

In secunda huius capitis parte narratur profectio discipulorum, in naui quæ sola erat in ista ripa, nauigantium ad oppidũ Capernaum, quibus laborãtibus Christus ambulans super mare agnoscitur. Deinde quomodo turba tandem non inuento Iesu, quem nouit non soluisse cum discipulis, secuta sit discipulos in aliis nauibus, quæ fortè Tyberiade venerant, & profecta sit Capernaum, vbi inuenit Iesum.

Huius partis membra tria constituamus.

Primum, nauigatio discipulorum.

Secundum, miraculum Christi ambulantis super mare, cum aliis quibusdam miraculis.

Tertium, factum turbæ quærentis Christum.

DE PRIMO.

16 At vbi iam vespera esset, descenderunt discipuli eius ad mare.

17 Et conscensa naui venerunt traiecto mari ad oppidum Capernaum: iamq́; tenebræ erant, nec venerat ad eos Iesus.

18 Mare autem vento magno flante intumescebat.

Primo loco breuiter indicat, quò nauigando venerint discipuli. Deinde nauigationis circumstantias exponit, vt difficultatem nauigationis ostendat. Huius autem nauigationis causa colligitur ex aliis Euangelistis, videlicet vt ita commodiùs dimitteret turbam, vt ipse declinaret importunitatem turbæ volentis se regem creare, vtque semotus à turbis oraret: his adde, vt symbolo quodam statum Ecclesiæ vsque ad finem mundi pingeret.

Porrò huius membri articuli plures sunt, videlicet, nauigatio ipsa, tenebræ, motus maris, & periculum discipulorum nauigantium.

Nauigant discipuli iussu Domini, nauigemus & nos eiusdem iussu, hoc est, officium nobis diuinitus demandatum faciamus, vel in medio maris, hoc est, in summis periculis.

Tenebræ erant absente Domino, sed illo adueniente illuxit dies. Tum enim erat quarta noctis vigilia, & in portum deferuntur discipuli. Symbolum videntur hæ tenebræ fuisse obscuritatis doctrinæ Euãgelij in Papatu, quas tenebras dispellere cœpit nostra ætate salutaris Euangelij lux. *Meritò tenebræ*, ait Augustinus, *absente luce, quantum accedit finis mundi, crescunt errores, crebrescunt terrores, crescit iniquitas, crescit infidelitas, sed in medio harum tenebrarum affulget lux Euangelij.*

Motus maris intumescentis vento contrario adumbrabat motus turbulenti mundi aduersus Euangelium & ministros eius, quos motus tandem sedabit Dominus glorioso suo aduentu. *Tempestates & venti*, ait Augustinus, *clamores sunt maledicorum, inde fluctus augentur, & turbatur nauis.*

Quòd autem Dominus permittat discipulos iactari tantis tempestatibus turba secura nauigante, eò pertinet, vt sciamus Dominum suos grauioribus exercere periculis, vt in timore Dei contineantur, vt periclitantes inuocent, vt liberati è periculis pleniùs beneficia liberatoris agnoscant, vt gratias agant, vt cogitent se non ad delicias huius vitæ caducæ vocatos, sed ad labores vocationis ferendos, quos tandem lætissimus excipiet exitus.

DE SECVNDO.

19 Cùm ergo progressi essent stadia 25. vel 30. vident Iesum ambulantem super mare, & cùm appropinquasset naui, territi sunt.

20 Ille autem dicit eis: Ego sum, ne terreamini.

21 Volebant ergo accipere eum in nauim, & continuò nauis appulit ad terram, ad quam ibant.

Non attingit Iohannes omnes circumstanstantias quas alij Euangelistæ notant, videlicet de iactatione nauiculæ in medio maris, de contrariis ventis, de labore discipulorum in remigando, de terrore discipulorum putantium se spectrum videre, de Petro ambulante super aquas ex iussu Domini, de trepidatione eiusdem, de reprehensione trepidantis, de sedato mari recepto Iesu in nauim, de confessione discipulorum ex miraculo agnoscentium Iesum esse

esse Filium Dei. Hæc omnia depingunt nobis statum Ecclesiæ in hoc mũdo. Iactabitur Ecclesia instar nauiculæ in mediis fluctibus maris, dum se illi opponent sapientes & potentes in mundo, sed nihilominus laborabunt remiges discipuli, & totis viribus opponent se fluctibus huius mundi, sæpe terrebuntur spectris Iesum nauiculam suam deseruisse existimantes. Sed in summis periculis vbi actum esse cum nauicula videtur, aderit ipse Dominus nauis, conscendet nauem, sedabit mare, & subitò nauem in portum adducet. Hoc symbolum status Ecclesiæ in hoc mundo, Cyrillus explicat in hunc locum ita scribens: *Operæprecium est*, inquit, *obseruare non statim, neque in principio periculorum, sed quando iam longè à terra remigauerant, Christum discipulis apparuisse. Non enim incipientibus aduersis gratia Christi confestim nos saluat, sed posteaquam terror increuerit, & certum videtur imminere periculum, tunc è medijs periculis eripit.*

Porrò præter ea quæ diximus in hac historia, quatuor miracula sunt obseruanda, de quibus ordine dicemus.

Primum miraculum: Ambulatio Iesu super mare, cuius causa videtur fuisse, vt turba non animaduertente veniret ad discipulos quos periclitari animaduertit. Finis autem vt quis & quantus esset suus magister, ex hoc miraculo discipuli cognoscerent, nempe vt scirent ipsum etiam maris Dominum esse, qui illud sibi seruire coegit. Non ergo hinc proprietas corporis Christi alia quàm aliorum hominum, sed potentia personæ colligenda est. Vnde fides nostra fiduciam concipiet in mediis persecutionum fluctibus, videlicet quòd habeat Dominum, qui se ab omnibus malis & periculis potenter eripere posit.

Secundum miraculum in Petro conspicitur, qui vocante Domino etiam super aquas ambulat contra naturam corporis quod sua mole in aquam immergi solet. Hoc ergo facto significatur, quòd Dominus suos miraculosè in hoc mundo tueri potest, etsi sæpè ob diffidentiam suam grauioribus obiiciuntur periculis, non vt in illis pereant, sed vt Christum inuocantes è periculis liberẽtur, sicuti Petrus hîc, postquam ex incredulitate demergi cœperat, implorat Christi opem, & eripitur mox è periculo. Vnde & nos monemur vt in nostris periculis non despondeamus animum, ac si iam de nobis actum esset, sed ardentiùs Christum inuocemus, dicamusque cum Petro: *Domine salua nos*. Atque ita absque omni dubio futurum est, vt Dominus sua manu nobis porrecta clementer nos liberet.

Tertium miraculum est: Iesus conscensa naui, mare tranquillum reddidit, quantumuis turbulentissimum. Symbolicè hoc miraculo significatur, quòd Dominus, cùm omnia videntur minari nauiculæ, id est, Ecclesiæ suæ, interitum, posit motos componere fluctus, ita vt qui sæuissimè in eam grassati sunt, arma deponant, ac mitescant. Hoc confirmant non solùm plurimæ historiæ omnium temporum, verumetiam proximi hi quinquaginta anni, quo tempore sæpissimè videbatur nauicula Christi fluctibus persecutionum obrui, sed multi tamẽ ex hostibus ferocia deposita, ex crudelibus persecutoribus facti sunt constantissimi & liberalissimi Ecclesiæ Christi nutritores.

Quartum miraculum, quòd nauis illicò, (quod minimè expectarunt discipuli) repugnante medio interuallo, appulerit ad ripam. Putabant enim discipuli adhuc multum laboris sibi restare in remigando. Hunc subitum nauis appulsum in portum, præter nauigantium expectationem, non dubito symbolum esse, hoc est, signum, comparatione docens inopinatum aduentum Domini ad iudicium, & subitam Ecclesiæ venientis in portum salutis liberationem. Vt enim hæc nauis in qua vehebantur Christus & discipuli eius, subitò præter expectationem appulit portui: ita etiam absque omni dubio futurum est, vt cùm rectores nauiculæ, id est, doctores Ecclesiæ existimabunt sibi longum restare iter, priusquam Ecclesia in portum veniet, mox Christus minimè expectatus adfuturus sit, Ecclesiam suam in portum salutis perducturus.

DE TERTIO.

22 Postridie turba quæ stabat trans mare, cùm vidisset, quòd nauis alia non erat illic nisi ea sola, in quam conscenderant discipuli eius, & quòd non venerat Iesus cum discipulis suis in nauem, sed soli discipuli abierãt.

23 Porrò aliæ naues venerunt à Tyberiade prope locum vbi comederant panem, postquam Dominus gratias egisset.

24 Cùm ergo vidisset turba, illic Iesum non esse, nec eius discipulos, conscenderunt ipsi quoque in naues, & venerunt Capernaum quærentes Iesum.

Coniecturas populi recitat Iohannes, quibus ratiocinabatur Christum, quem inuenire non poterat, miraculosè mare traiecisse. Quare & illum sequuntur in nauibus quæ venerant Tyberiade ad suscipiendos qui nauigare cuperent. Ratiocinabantur autem hoc modo: Vnica hîc nauis fuit, in qua discipuli eius abierant relicto Domino ab hac parte, qui iam nullibi hîc inuenitur. Igitur verisimile est eum miraculosè traiecisse, præsertim cùm discipulos suos præmiserit. Hæc summa sententiæ est.

Verùm hoc inter alia memorabile est, quòd Iohannes iterum mentionem facit gratiarum actionis Domini ante editum miraculum saturatæ turbæ, quinque panibus & duobus pisciculis. Sed hoc ideo factum est à Iohanne, vt rursus obliuiosis lectoribus inculcaret, incrementa rerum & efficaciam quibus vtimur, à bene-

dictione Domini esse: vsum creaturarum, vt cibi, potus aliarumque rerum, fieri licitum, sanctificari & segregari à prophano infidelium vsu per inuocationem & gratiarum actionem: nosque exemplo Domini, qui alioqui ad precandum ignaui & frigidi sumus, excitari debere ad inuocationis & gratiarum actionis cultum. Præterea nos etiam qui in templis & in scholis docemus, exemplo Iohannis admoneamur, ea quæ sunt maximè cognitu necessaria, subinde segnioribus auditoribus & discipulis inculcare.

PARS III.

Hæc pars huius capitis continet colloquium Christi & turbæ ad se venientis in oppido Capernaum, altero die post editum miraculum saturatæ turbæ quinquies mille hominum quinque panibus & duobus pisciculis. Instituitur autem hoc colloquium de discrimine cibi corporalis, seruientis huic caducæ vitæ, & spiritualis efficacis ad vitam æternam consequendam, hoc est, de discrimine operum & fidei, Legis & Euágelij, veteris Testamenti & noui Testamenti, Mosis & Christi, breuiter, vmbræ & veritatis. Hanc docendi rationem, cùm ita à sensibilibus ad altiora subducimur, Nazianzenus vocat ἀναγωγὴν, quæ est figura, qua visibilia ad inuisibilia, terrena ad cœlestia contemplanda referuntur. Tametsi autem colloquium hoc videtur valde obscurum & difficile intellectu: tamé cognita eius occasione, perpensa populi huius conditione, & cõsilio Domini in hoc colloquio, vt par est, considerato, omnia lucem accipient admirabilem, ita vt miremur tãtum lucis ex inopinato accessisse huic parti.

Occasio hæc est. Populus legis saturatus panib⁹ quærit panes, h. e. terrena beneficia à Christo, idq; ex vulgi opinione concepta de Mesia. Nõ enim putabat hæc turba, alia bona allaturũ Mesiam quàm corporalia. Siquidem animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei.

Conditio huius populi fuit, quòd totus fuerit addictus literæ Legis Mosaicæ, pendebat à Mose, Mosis mentem non intelligens, in sacrificiis, cæremoniis, & externis operibus collocabat salutis meritum, de Mesiæ officio nihil rectè cogitabat.

Consilium Christi est in hoc colloquio, vt auditores subducat ab vmbra ad veritatem, à terrenis ad cœlestia, à momentaneis ad æterna, à corporatis ad spiritualia. Breuiter, à iustitia Legis ad iustitiam Euangelij, à veteri Testamento & Mose ad nouum fœdus, & seipsum, qui Christus & saluator in Mose & Prophetis promissus est. Hac occasione colloquij, hac conditione huius populi, & hoc consilio Domini bene consideratis, expeditior & iucũdior erit præsentis colloquij explicatio.

His ita constitutis membra colloquij ordinemus, quæ septem sunt.

Primum, Dominus præposterum rerum terrenarum sub panum nomine, quibus hic populus saturatus erat, studium, in hoc populo reprehendit, & hortatur eum, vt non tàm studeat cibo perituro, quàm permanenti in vitam æternam. Vt enim suprà Samaritidem ab aquis corporeis ad aquas spirituales subduxit cõtéplandas & desiderandas: ita hũc populum à desiderio cibi corporei, ad contemplandam cœlesté & spiritualem alimoniam anagogicè subducit. Est proinde scopus, vt diximus, populum Legis ab vmbra ad veritatem perducere, vt iustitiam, vitam & salutem in Christo per fidem quærat, quę frustra ex Lege quæruntur, cùm nemo Legem præstare posit. Ad hunc ergo scopum omnia quæ sequuntur in hac parte, referenda sunt.

Secundum, quoniam hic populus operationis & cibi permanentis ad vitam æternam mentioné fieri audit, & ex percepta persuasione nõ putauit aliunde quàm ex Legis operibus vitam æternam contingere, quærit ironicè de operibus Dei, id est, de operibus quibus homo coram Deo iustificari posit, & vitam æternam consequi. Persuasum enim erat huic populo non alia monstrari posse opera, quibus vita æterna promissa est, quàm opera Legis, quibus annexa est hæc promisio: *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Sed Dominus breui admodum responso excludit omnia opera Legis, dũ mittit omnes ad Filium, in quem credere oportet omnem qui vitam æternam expetit. Significat ergo hoc respõso neminem opera Legis perfectè præstare posse, ac ideo neminem Legis operibus iustificari & mereri vitam æternam.

Tertium, quoniam populo Legis persuasum erat, Mosen à Deo datum esse legislatorem, atque ideo videretur contra Mosen, imò contra Deum esse, aliam viam salutis monstrare, quàm Legem Mosis, præsertim cùm scriptum sit: *Qui fecerit ea homo, viuet in eis*, quærit populus signum à Iesu, quo se ostẽdat Mose superiorem esse, qui Moses tantis in deserto claruit miraculis, vt sibi persuadeat, vt huic nouo doctori credãt potius quàm Mosi. Hîc Dominus discernit inter ministrum Mosen & Deum, qui miraculosè pauit populum in deserto, & docet manna non fuisse viuificum panem, sed veri panis vmbram solummodò, quem panem Moses non potest dare, sed solus Pater cœlestis. Atque ita transfert causam beneficij à Mose ad Deum, & clarè inter vmbram & veritatem discernit.

Quartum, cùm Iudæi hæc carnaliter acciperent, petunt ironicè istum panem sibi semper dari, quibus Dominus respondens affirmat se panem istum esse verum, qui de cœlo descenderit, & addit tria, videlicet, efficaciam huius panis, reprehensionem incredulitatis populi, & doctrinam de Patris bona voluntate.

Quintũ, Iudæi rursus offensi murmurant inter se, & perabsurdũ esse iudicãt vtrumq;, videlicet, quòd Dominus se pané vitæ esse dixerit, & quòd de cœlo descenderit. Verùm Dominus sitiens illorũ saluté, respõdet placidè, ac primùm exponit istius murmuris causã, q; carnaliter tantùm

rùm ſapiăt,& nō ſint ſpiritualiter edocti. Deinde inculcat promiſsionē vniuerſalē & modum manducationis, videlicet, ꝙ quiſquis in ſe crediderit, habeat vitam æternam. Et rurſus affirmat ſe panē vitæ eſſe, quem à manna quo veſcebantur Iudæi in deſerto, diſtinguit efficacia & virtute. Nam hunc vitæ panem eſſe efficacem pronunciat ad vitam æternam operandam: Et ne amplius de hoc pane dubitent, definit ipſum eſſe carnem ſuam dandam pro mundi vita.

Sextū, Iudæi rurſus carnis ſenſum ſecuti, impoſsibile eſſe putant ipſum poſſe dare carnem ſuam comedēdam. Quibus Dominus opponit neceſsitatem manducationis carnis ſuæ & potationis ſanguinis ſui, vt ſine qua nemo vitā æternā conſequi poſsit. Ex quo infert eos ſolummodò vitæ æternæ fore participes, qui manducauerint carnem ſuam & biberint ſanguinē ſuum, cuius rei rationem ſubiungit, iterum inculcans diſcrimen inter Moſaicum manna & panē quem ipſe dat, vt inter vmbram & veritatem.

Septimum, cùm ex his Domini dictis, de mánducatione carnis ſuæ, & potatione ſanguinis ſui, non ſolùm auditores promiſcui, ſed etiam ex diſcipulis eius multi offenderentur, atque adeò deficerent ab illo, quaſi Dominus requireret cyclopicam quandam lanienam & deuorationē carnis ſuæ, ſigno oſtendit ſe non loqui de carnali & phyſica manducatione, & docet modum manducationis ſpiritualem eſſe, quæ ſola viuifica eſt, cùm illa carnalis nihil proſit. Hæc membra ſunt præſentis colloquij quorum explicatio non erit difficilis, diſtributione membrorum, quam poſuimus, ſeruata, modò animum ſemper in occaſionem huius colloquij, in conditionem huius populi, & in conſilium Domini intentum habuerimus.

DE PRIMO.

Hoc primum membrum conſtat articulis quatuor, quorum primus eſt curioſa interrogatio Iudæorum.

Secundus, obiurgatio, qua Dominus taxat præpoſterum ſtudium Iudæorum, qui potiùs ventris quàm mentis curam habuêre.

Tertius, exhortatio ad operandum cibum permanentem in æternum.

Quartus, ratio exhortationis.

25 Et cùm inueniſſent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi quando veniſti huc?

Hic primus articulus eſt. Quoniam autem non dubitarunt, vt ex prædictis coniecturis patet, Ieſum miraculosè veniſſe Capernaum, quærunt quando venerit, ex quo apparet magis eos nouitate rei, quàm amore doctrinæ veniſſe ad Chriſtum. Eſt enim communis morbus, nouarum rerum admiratio cum curioſitate. Tametſi autem non eſt dubitandū, multis malis admixtos fuiſſe aliquos bonos: tamen maior numerus hærebat in carnali & Phariſaica opinione de Meſsia, ideo ad eos ſermonem dirigit Dominus. Et quoniam Dominus eorum curioſitatem, vt quæ carnem ſaperet, non neceſſariam eſſe vidit, ad eorum interrogationem nihil reſpōdet, nos ſuo facto docens diſsimulandas eſſe quæſtiones quæ magis ſunt curioſæ quàm vtiles, quæ plus deſtruunt quàm ædificant. Huiuſmodi curioſis quæſtionibus & inutilibus plena eſt ſcholaſtica Theologia, & hodie proh dolor Eccleſia Dei curioſitatis multorum pœnas luit.

Porrò cùm hac blanda appellatione Rabbi vtuntur Iudæi, ingenium hypocritarum produnt, qui cùm nihil in re habeant, verborum tamen blanditiis ſe pios & ſanctos ſimulant; quam ſimulationem Dominus acerrimè reprehendit Matth. 7. 21. cùm ait: *Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum cælorum, ſed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis eſt.* Verū pij Eccleſiæ miniſtri exemplo Chriſti huiuſmodi hypocritas arguant grauiùs, & caueant ne verborum blanditiis ineſcati decipiantur, & adulatione corrumpantur, vt officium fideliter non faciant, id quod multis accidit.

26 Reſpondit eis Ieſus & dixit: Amen Amen dico vobis, quæritis me, non quia vidiſtis ſigna, ſed quia manducaſtis ex panibus, & ſaturati eſtis.

Hic eſt ſecundus articulus obiurgationem continens. Simulant Capernaitę ſua interrogatione ſe ſignorum admiratione captos quærere Ieſum, & diſsimulant veram cauſam, quæ fuit vt ſine labore miraculosè per Chriſtum ſaturarentur. Ita morbus eſt non infrequens in humana vita, arte tegere veras cauſas actionum, & ſimulare cauſas non veras. Verùm Dominus, quem nihil latêre potuit, hypocriſin illorum detegit, & veram cauſam cur ſe quæſierint aperit, atque ita tranſlatione cauſæ vtitur, ac ſi diceret: vos vultis videri quòd me quæratis, quia vidiſtis ſigna ſanationum quæ edidi ad confirmandum meam legationem eſſe diuinam, & ad confirmandam fiduciam in ſpectatoribus, ſed mera eſt hypocriſis. Nam ideo me quæritis, vt ventres veſtros ſine labore veſtro impleam. Vtinam hodie non eſſent plurimi his Capernaitis ſimiles cùm inter docentes, tùm inter auditores, idque nō ſolùm in Papatu, verumetiam inter nos, qui de Chriſto & eius Euangelio gloriamur. Hinc eſt ꝙ toties mutemus vocationes, vt pinguiora lucra percipiamus, quod profectò non fieret, ſi amore Chriſti, & gloriæ Dei promouendæ ſtudio teneremur magis. Qui ſunt huiuſmodi, magis aures hominū delinire q̄ animas cæleſti pane ſaturare ſtudent. Hos cauendos eſſe monet Paulus Rom. 16. 17. cùm ait: *Obteſtor vos fratres, vt obſeruetis eos qui diſſetiones et offendicula præter doctrinam quā vos didiciſtis faciūt: & declinate ab illis. Huiuſmodi enim Chriſto Domino non ſeruiunt, ſed ſuo ventri, et per dulces ſermones & benedictiones ſeducunt corda innocentium.* Et Philipp. cap. 3. 18. *Multi ambulant* (loquitur autem de docentibus Euangelium) *quos ſæpè dixi vobis, inimicos crucis Chriſti eſſe, quorum finis interitus, quorum Deus venter eſt,*

Simili morbo plerique etiam ex auditoribus laborant, qui suæ quietis & cõmodi causa quamlibet religionem amplectuntur, & paucissimi, vbi periculum aliquod imminet, veram religionem publicè profiteri audent, pluris facientes suas fortunas & facultates alioqui perituras, quàm salutem animæ suæ.

27 Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis vobis dabit.

Tertius articulus, qui est exhortatio ad Iudæos, vt operentur cibum, id est, vt quærant magno studio & desiderio non cibum qui perit id est, terrena commoda, sed cibum qui permanet in vitam æternam. Vtitur autem Dominus hîc verbo Operandi, accommodans se infirmitati istius populi, qui nihil nisi opera cogitare potuit, quoties de salute ageretur, ac si diceret: Vos qui hypocriticè semper opera in ore habetis. Si placet operari, monstrabo vobis opus vtilissimum, & imprimis necessarium. Operamini, id est, studiosè quęrite, cibum permanentem in vitam æternam. Vt autem non aberrent in quærendo hoc cibo, néue statuant illum meritis operum dari, addit: *Quem Filius hominis dabit vobis.* Non ergo aliunde quærendus est hic cibus quàm à solo Christo, à quo non operibus emitur, sed ex gratia datur credentibus, atque ideo etiam Filius Dei se hîc Filium hominis nominat, vt significet se hominem esse factum propter nos & nostram salutem. Non enim Filius hominis propter se est, sed propter nos, vt piè ait Augustinus.

Porrò cum hac Christi exhortatione cõgruit illa exhortatio prophetica, Esaiæ 55.1. *Sitientes omnes venite ad aquas, & qui non habetis pecuniam, venite, emite & comedite: venite, inquam, emite absque pecunia, & absque vllo pretio vinum & lac.* Item: *Audite, audiendo me, comedite bonum & oblectet se in pinguedine anima vestra. Inclinate aurem vestram & venite ad me, edite, & vinet anima vestra, & percutiam vobiscum fœdus, misericordias Dauidis fideles.* Hîc videmus Christi exhortationem congruere cum vaticinio Prophetæ, quod in hunc modum explicandum est. Quemadmodum pane, vino, lacte, & aqua (meminit autem vulgaris cibi istius populi) corpora nostra nutriuntur ad fouendam, recreandam & conseruandam hanc caducam vitam: ita anima nostra doctrina Euangelij, Spiritu Sancto & aliis Christi donis, atque adeò Christo ipso vescuntur & sustentantur ad vitam æternam. Vt ergo anima plus est quàm corpus, & vita ęterna pręferenda est huic caducæ vitæ: ita cibus animæ multò maiori studio & amandus & quærendus est quàm cibus corporis.

Porrò cibus animæ in genere dicitur aptissima metaphora, propter similitudinem effectuum cibi animæ & cibi corporis: quidquid alit animam, eamque recreat, sustẽtat, exhilarat, eius cibus est, vt Dominus suprà in cap. 4.34. indicat, cùm ait: *Meus cibus est vt faciam voluntatem eius qui misit me,* quasi diceret: hoc meum summum desiderium est, summaque voluptas, vt animus meus expleatur satieturque executione voluntatis Patris mei. Deinde in specie cibus animæ significat quidquid vllo modo facit ad vitam æternam consequendam, vt doctrina Euangelij, Spiritus Sanctus, piæ exhortationes, sacramenta. Breuiter, omnia dona, quibus aut vita animæ comparatur, aut iam viuens in timore Dei & vera pietate, alitur, reficitur, sustentatur & conseruatur, quæ omnia Christus hìc iubet nos anteponere cibo pereunti.

Porrò cùm Dominus dicit: *Operamini non cibum qui perit,* comparatè accipiendum est. Non enim simpliciter vult nos abiicere curam fouendi corporis eiusque conseruandi, per cibum in hunc vsum diuinitus conditum & datum, sed præposteram curam taxat eorum, qui non iusto ordine hoc faciũt. Iustus autem ordo commendatur nobis, Matth. 6.33. his Domini verbis: *Quærite primùm regnum Dei & iustitiam eius, & cætera omnia adijcientur vobis.* Nos igitur quibus salus cordi est, memores simus & huius regulæ & præsentis exhortationis Christi, & anteponamus salutem animæ omnibus rebus & commodis huius caducæ vitæ. *Quid prodest*, ait Dominus Matth. 16.26. *homini, si mundum vniuersum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo compensationem animæ suæ?* id est, quid dabit homo cuius permutatione redimet animam suam? Omnibus proinde rebus, gloriæ, diuitiis, voluptatibus, & commodis qualibuscunque anteponamus animæ nostræ vitam & salutem æternam.

Hunc enim Pater signauit Deus.

Ratio est proximæ sententiæ à Patris voluntate & immoto, & quasi obsignato decreto sumpta. Formabitur autem argumentum præsens hoc pacto: Is solus cibum permanentem in vitam æternam dare potest, quem Deus Pater signauit, hoc est, selegit ab aliis, & misit ad hoc faciendum, & veluti suo sigillo & immoto decreto ordinauit: Sed Filium hominis Iesum Mariæ filium, Deus Pater signauit & segregauit ab aliis, & veluti suo sigillo & immoto decreto ordinauit ad hunc cibum communicandum aliis: Igitur hic solus Mariæ filius potest cibum permanentem in vitam æternam dare. Augustinus in hunc modum enarrat hunc locum: *Signare est signum rei imponere: cuicunque rei ponit signum, ideo ponit signum, ne confusa cum aliis à re non possit agnosci. Pater ergo eum signauit. Quid est signauit? proprium quiddam illi dedit, ne cæteris compararetur hominibus. Ideo de illo dictum est, Psal. 45.8. Vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis.* Et paulò infrà. *Quid est signaret? proprium aliquid mihi daret, quo non confunderer cum genere humano, sed per me liberaretur genus humanum.*

Cæterum quia hæc in genere dicta obscuriora fortasse videntur, huc modos, quibus Pater obsignauit Filium, adiiciamus.

Primus: Pater obſignat Filium charactere perſonæ ſuæ, ad Hebr.1.3. Eſt enim Filius character perſonæ Patris. Huius obſignationis meminit Cyrillus, in hunc locum ſcribens.

Secundus: Pater obſignat Filium admiranda incarnatione. Solus enim Filius Dei conceptus eſt à Spiritu Sancto, & natus eſt à caſtiſsima virgine.

Tertius: Pater obſignat Filium Spiritu Sancto excellentiùs quàm alios, iuxta illud Pſal.45.8. *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ conſortibus tuis.* Aliis enim dat Pater per menſuram, Filio pleniſsimè abſque omni menſura.

Quartus: Pater obſignat Filium diuinis operibus ſeu miraculis. Iohan. 10. 25. *Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc teſtantur de me.*

Quintus: Pater obſignat Filium propria voce de cœlo delapſa, cùm ait: *Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Matth.3.17. & 17.5. De hoc teſtimonio loquitur etiam Dominus, Iohan.5.36. *Qui miſit me Pater, ipſe teſtimonium perhibet de me.* Et Petrus 2. Pet.1.

Sextus: Pater obſignat Filium perfectiſsima puritate & innocentia qua ſegregatur à peccatoribus. Ita enim habet autor Epiſtolæ ad Hebræos 7.26. *Sanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus.*

Septimus: Pater obſignat Filium ſacerdotij & regni eminentia. Is enim ſolus habet ſacerdotium in æternum, & ἀπαράβατον, & is ſolus eſt Rex ſeculorum. Ad Tit.1.2. Item Rex regum, & Dominus dominantium, 1. ad Timoth.6.15.

Octauus: Pater obſignat Filium admirandis ſignis, quæ contigêre illo patiente & moriente in cruce. Vnde Centurio conſpectis illis ſignis exclamat Matth.27.54. *Hic verè Filius Dei fuit.*

Nonus: Pater obſignat Filium glorioſa reſurrectione à mortuis, qua Filius ſe declarauit eſſe iuſtum, & potentiorem omnibus creaturis. Nulla enim creatura poteſt mortem ſua potentia ſuperare.

Decimus: Pater obſignat Filium glorioſo triumpho aſcenſionis viſibilis in cœlum, & ſeſſione ad dexteram Patris, in throno maieſtatis in cœleſtibus.

Vndecimus: Pater obſignat Filium viſibili donatione Spiritus Sancti in die Pentecoſtes, Act.2.4.

Duodecimus: Pater obſignat Filium mirabili collectione & conſeruatione Eccleſiæ, cùm videmus manifeſtè iuxta promiſsionem Domini, Matth.16.18. Portas inferorum non præualere aduerſus eam.

Decimustertius: Pater obſignat Filium conſenſu Moſis, Prophetarum & omnium Apoſtolorum de Filio.

Decimusquartus: Pater obſignat Filium in cordibus credẽtium, cùm dat illis arrhabonem hæreditatis 2. Cor.1.22. ad Epheſ.1.17. & 4.11. Reſtat autem vt Pater obſignaturus ſit Filium glorioſo aduẽtu Filij ad iudicium, & iudiciaria poteſtate, qua iudicabit viuos & mortuos. Hiſce ſignaculis confirmati obſignemus & nos in cordibus noſtris teſtimonia Ieſu.

Hinc duo concludamus. Vnum, quòd in ſolo Chriſto quærenda ſit vita æterna, & omnia quę ad vitam æternam conſequendam faciunt: Ideo ipſe alibi ait Ioh.14.6. *Ego ſum via, veritas & vita.* Via extra quam aberratur à vita. Veritas in qua vita eſt. Vita à qua vita æterna eſt. Alterũm, quòd quicunque quouis prętextu nos aliò mittunt ad quærendam vitam, quàm ad ſolum Ieſum Chriſtum, ſigillum Dei infringant, Deum mendacem faciant, Chriſtum ſuo honore ſpolient, & ſeipſos in certam damnationem proiiciant. Vbi ergo merita congrui, cõdigni, ſupererogationis? vbi opera & traditiones hominũ, quibus placare Deum agyrtæ Papales contendunt? vbi ſanctorũ ſuffragia? vbi theſaurus Eccleſiæ Romanæ? cuius ſe cuſtodem & Oeconomum Papa iactitat, & ex eo vendit ſtultis hominibus prout numerauerint. Breuiter, ſacrilegi omnes ſunt, qui aliunde vllam vel minimam ſalutis portionem præterquam in eo quem Pater obſignauit, quęrunt. Huius ſacrilegij reatu reos teneri Papiſtas, nemo verè pius dubitauerit. Quare nos ſecurè contemnamus Papam, hoc eſt, Antichriſtum Romanum, cum tota ſua cohorte, qui ſigillum Dei, quo Filium obſignauit, perfidè reiicit.

DE SECVNDO.

Hoc ſecundum membrum duobus articulis abſoluitur, quorũ primus eſt interrogatio ironica Iudæorum de operibus Dei.

Secundus eſt reſponſio ſeria Domini ad interrogationem.

Articulus primus.

28 Dixerunt ergo ad eum: quid faciemus vt operemur opera Dei?

Quoniam Dominus fecerat mẽtionem operationis cibi permanẽtis in vitam æterná, quem ſe daturum pollicebatur, & quoniam Iudæi ex percepta perſuaſione Phariſaica, iudicarunt vitam æternam contingere ex operibus Legis, ideò quærunt non ex bono animo, non ex diſcendi cupiditate, ſed ironicè de operibus Dei, h.e. de operibus quæ Deus exigit, quæq; illi probantur vt iuſta, & quibus placatus tanquam iuſtis dat operantibus vitam æternam, vt qui ex operibus Legis iuſti ſint.

Porrò error Iudęorum de iuſtitia Legis duas habuit præcipuas cauſas, quarũ vna fuit, ꝙ putarent Legem tãtùm externam diſciplinam requirere, vt apparet in Phariſęo, Luc.18.11. in quo luto hærent etiam Papiſtæ, vt videre eſt in illorum coryphæo Lombardo. Altera ꝙ ex promiſſione legali, quæ habet annexá conditionẽ implẽdę Legis, videlicet, ſi fecerit ea homo, viuet in eis, perperá de ſuis viribus ſtatuerunt, putantes ſe Legem præſtare poſſe, & propter eius impletionem conſequi vitam æternam. Priori cauſæ erroris enarrationem Prophetarum, qui Legem cor requirere, & puriſsimos affectus docent, opponere oportuiſſet. Poſteriori finem

annexæ conditionis, videlicet vt vires suas ad Legis normam conferrent, & inde reatum suum discerent, quod si fecissent, in hunc absque dubio modum ex conditione annexa Legi ratiocinati fuissent. Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Nullus autem facit ea. Nullus igitur in eis viuet, sed totus mundus Deo obnoxius est, vt damnationem æternam meritus, & conclusus sub peccatum, vt omnium misereatur Deus. Quicunque igitur in suis peccatis perire nolint, quærant alienam iustitiam, cùm non habeant propriam, hoc est, confugiant ad propitiatorem Christum, qui nobis est natus à Deo iustitia, 1. Corinth. cap. 1. vers. 30. Sic vsus est hac Legis promissione Dauid, cùm diceret Psalmo 130. 3. *Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit? sed apud te propitiatio est vt timearis.* Sic etiam Paulus vsus est præcepto & promissione Legis, Rom. 7. 14. *Lex spiritualis est, ego carnalis, sed gratias ago Deo per Iesum Christum.*

Porrò Legem perfectè à nemini prestari posse, docet idem Apostolus ad Romanos, Galat. Philip. & alibi. De hac re plura annotauimus in fine capitis tertij, vbi doctrinam de iustificatione gratuita copiosè enarrauimus, eò igitur remitto auditores.

Secundus Articulus.

29 Respondit Iesus & dixit eis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille.

Hoc responso Dominus duo facit. Primùm, adimit operibus Legis iustitiæ laudem, non quòd non iustificarent opera, si fierent iuxta Legis mentem, sed quia homines ea præstare non possint propter virium infirmitatem, vt Paulus testatur ad Rom. 8. 3. cùm ait: *Lex infirmabatur per carnem,* hoc est, conditio hominis carnalis impedit, quo minùs Lex præstari possit. Hinc Paulus Rom. 4. 14. concludit, nec fidem nec promissionem firmam esse, si pendet ex Lege, vt quæ habeat conditionem annexam impossibilem. Deinde monstrat Dominus remedium aduersus damnatoriam sententiam Legis, quod remedium est fides in illum, quem Deus misit, hoc est, in Christum. Is enim est solus finis Legis in iustitiam omni credenti. Nam cùm vtrumque verissimum sit, videlicet, neminem posse vitam consequi æternam, nisi mediante iustitia, quæ est via vitæ æternæ, & neminem mortalium suis viribus Legem præstare posse, vt ex Lege sit iustus, Christus venit, impleuit Legem, ac suam iustitiam imputat credenti, vt quemadmodum ipse Christus alieno peccato factus est peccator: ita credentes aliena iustitia, id est, Christi, fiant iusti, quo habeant iustitiam viam vitæ æternæ. Huc dictum Augustini pertinet: *Nostra delicta sua delicta fecit, vt suam iustitiam nostram iustitiam faceret.* Suprà dixit Dominus: Operamini cibum qui permanet in vitam æternam, hìc interpretatur quid sit operari cibum permanentem in vitam æternam, videlicet, credere in eum quem misit Deus. Atque hoc est quod Augustinus in hunc locum scribit: *Hoc est ergo,* inquit, *manducare cibum, non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam: vt quid paras dentes & ventrem? crede, & manducasti.*

Porrò cùm fides in Christum requiritur, duo simul requiruntur, videlicet, vera notitia Christi, & firma fiducia in ipsum, iuxta eius verba, facta, & promissiones. In tertio capite admonui duas formulas loquendi de fide obseruandas esse, quæ multum lucis huic doctrinæ adferunt, videlicet credere in Christum, &, credere in nomen Christi. Etsi autem vtraque forma requirit notitiam & fidem Christi, tamen prior obiectum solummodò fidei mõstrat esse Christum, posterior verò, nempe credere in nomen Christi, qualitatem fiduciæ indicat, videlicet, quòd talis debeat esse fiducia in Christum, quale est eius nomen in Euangelio, & qualia sunt facta ipsius de ipso testificantia atque promissiones. Cùm igitur Christus in Euangelio nominatur, id est, predicatur saluator omnium in se credentium, qui hoc sibi verè persuadet, veram fidem habet, qua iustificatus coram Deo fit hæres vitæ æternæ.

Sed cur Dominus fidem vocat opus Dei? Primùm quia placet Deo, non quidem vt opus, sed vt instrumentum quo apprehéditur Christus. Deinde vocat fidem opus ex imitatione illorum, ad quos eius sermo dirigitur. Non ergo hinc petendum est discrimen inter fidem & bona iustificatorũ opera, quasi fides sit opus Dei, & opera bona iuxta Legem facta, sint opera hominum in renatis. Nam omnia bona opera idem Spiritus Christi in sanctis operatur. Non ergo hoc loco fides consideranda est, quatenus est opus in nobis, seu qualitas quædam, sed relatiuè consideranda est, hoc est, quatenus instrumentum est, quo solo Christum, iustitiam & vitam nostram apprehendimus, retinemus & possidemus.

DE TERTIO.

Non potuit non offendere Iudæos de iustitia & Messia carnaliter iudicantes, quòd Dominus interrogatus de operibus Dei (hoc est, de operibus quæ Deus exigit, & quæ illi probantur, adeò vt homines illis coram Deo iustificati, consequantur vitam æternam) non miserit illos ad Mosen & ad Legem, præsertim cùm scriptum sit Deut. 27. 18. *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Sed sine operum Legis mentione postulat fidẽ in eum, quem misit Pater, id est, in seipsum. Hoc responsum cùm ipsis absurdum videretur, & contra Mosen, quærunt signum à Domino, quo ipse se ostendat præferendum esse Mosi, & audiendum magis quàm Mosen. Non enim intellexerunt, vt erant cœci, Christum non aduersari Mosi, sed apparuisse vt ea compleret quę Moses de Christo prædixerat. Deinde ne videantur temerè se Christo opponere, significant quo ipsi nituntur fundamento, quòd Mosen Legislatorem Christo anteponant. Verùm Dominus iis placidè respondens discernit inter Mosen

Mosen & se, & inter vmbram & veritatem, sicuti suprà in notatione membrorum huius colloquij indicaui.

Articuli autem huius membri sunt tres.

Primus, petitio signi.

Secundus, Mosis præconium.

Tertius, responsio Christi, in qua est translatio beneficij dati, mannę, à Mose ad Deũ ipsum, & discrimen inter vmbram & veritatem, & indicatio vnde sit verus ille panis qui vitam dat mundo.

Articulus primus.

30 Dixerunt ergo ei, quod ergo tu facis signum, vt videamus & credamus tibi? quid operaris?

Quoniam Deus quoties voluit aut errores populi corrigere, aut futura prædicere, misit Prophetas, quos miraculis variis tanquam potentia diuina armauit, vt legatio diuina agnosceretur, vt populus Prophetis tanquam legatis Dei, imò tanquã ipsi Deo fidem adhiberet: Atq; ita de volũtate Dei certificaretur in suum commodum & salutem. Ideò quærunt signum singulare à Christo, vt solenni signaculo Dei obsignetur doctrinæ Christi veritas. Et tametsi hic populus viderat multa miracula Domini, vt sanationes multas infirmorũ, & miraculosam saturationem quinque mille hominum, quinque hordeaceis panibus & duobus pisciculis: tamen hæc miracula nihil esse per se putarũt ad ea miracula quibus Mosis legatio & autoritas in deserto per 40. annos confirmata est. Etsi autẽ hic populus in eo rectè facit, ꝙ non facilè recipiat nouam doctrinã, aut quemuis doctorem: tamẽ eius cœcitas & ignorantia meritò in eo taxanda est, ꝙ Mosi mandanti, vt hũc Prophetam à Deo mittendũ, vt se, audiant, non credant, nec prædictiones Mosis & Prophetarum de tempore & miraculis à Messia ædendis cogitauerint, quæ omnia ex carnali de Messia somnio profecta sunt. Atque hinc est quod dicunt:

31 Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: panẽ de cœlo dedit eis ad manducandum.

Hæc Christo opponũt, falsò iudicantes Mosen panem de nubibus cœli dedisse populo 40. annis in deserto. Historia huius diuini beneficij & miraculosæ sustentationis populi in deserto per 40. annos legatur, Exod. 16. Numer. 11. Cessauit autem manna pluere quadragesimo anno ab eo tempore quo incepit pluere, vt est in eodẽ capite, & Iosuæ cap. 5. Tametsi autẽ Moses non dedit panẽ illũ de cœlo, sicuti Christus ipse testatur, sed Deus ipse: tamen Deus isto miraculo dati panis de cœlo & legationem & doctrinam Mosis diuinam esse in omnium piorum mentibus cõfirmauit: Ita enim Moses ante datũ manna dicit: *Vespere scietis quòd Dominus eduxerit vos de terra Ægypti, & manè videbitis gloriã Domini.* Voluit ergo Deus & istis miraculis quæ cõtigere in deserto, & aliis multis quæ variis tẽporibus in isto populo ædita sunt, quorũ pleraque in Psal. 78. congesta sunt. Primum vt proprio suo testimonio tanquã sigillo authentico cõfirmaret Mosis autoritatẽ & doctrinã, vt nullũ dubium relinqueretur, de Mosis legatione, quin omnes eam diuinam esse agnoscerent. Deinde voluit Deus adumbrare veritatem, quam non Moses vt famulus, sed Christ⁹ vt Filius adferret, ideo suprà dictum est: *Lex per Mosen data est, gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est.* Horum primũ videlicet Mosis autoritatem & doctrinã confirmari miraculis tanquã diuinis testimoniis omnes intelligebãt Iudæi, & qui morabãtur in deserto & alij: Etsi subinde malitia potiùs q̃ ignorantia Mosis legationẽ in dubium reuocarunt. Alterum, videlicet adumbrari veritatẽ figuris & miraculis veteris Testamenti, pij solũmodò intelligebãt, quibus manna illud non solùm erat alimonia corporea, verumetiã cibus spiritualis dulcissimus, hoc est, sacramentũ quoddã panis cœlestis, nẽpe Christi, quẽ fide expectarũt. Atq; ob hãc causam Paulus vocat manna cibum spiritualem. Sed de hac re infrà plura dicentur. Ad hæc sciamus ꝙ manna illud de nubibus datum populo ad manducandũ testimonium fuerit ꝓuidentiæ Dei conseruantis & alentis Ecclesiam suam. Quare opponamus hoc factũ Dei diuinitus alentis suam Ecclesiam in deserto vsitatę Epicureorum dubitationi de prouidẽtia, & certò statuamus Deum etiam nostri curã habere, modò iuxtà regulam Christi vitam instituerimus, Mat. 6. 33. *Quærite primùm regnum Dei & iustitiam eius, & cætera adijcientur vobis.* Docet ergo hoc miraculum aliti populi in deserto, Ecclesiam Dei non casu iactari in mundo, non regi, non defendi, non seruari humanis consiliis, sed mirandis modis, quos non potest humana ratio prospicere. Nos igitur hinc confirmemur in omnibus aduersis nostris, scientes ꝙ Deus curam nostri non abiecerit, etiãsi multos Ecclesiæ ciues permittat per tyrannos è medio tolli. Sed horum sanguis in conspectu Domini pretiosus est.

Secundus Articulus.

32 Dixit ergo eis Iesus: Amen Amen dico vobis, non Moses dedit vobis panem de cœlo: Sed Pater meus dat vobis panẽ de cœlo verũ.

Vult Dominus hoc responso reuocare suos auditores Iudæos à Mose ad Christũ: à manna quo pascebatur corpus, ad verũ cibum quo pascitur anima ad vitã ęternam, à cœlo aspectabili ad cœlũ secretũ diuinitatis. Breuiter, ab vmbra ad veritatẽ, h. e. à veteri Testamento ad nouum; item à Lege ad Euangelium, seu à iustitia Legis ad gratuitam iustitiam, quam Euangelium proponit, quorum omnium autor est vnus & idem Deus. De hisce ergo maximis rebus concionatur Dominus hoc loco quæ sub responso hoc Domini synecdochicẽs cõprehenduntur, quare attentè considerandæ sunt & ex Scripturis expendendæ ac iudicandæ. Autor epistolæ ad Hebr. 3. 2. collationem inter Mosen & Christum

faciens inter alia in hunc modum ſcribit. *Moſes quidem fidelis in tota domo Dei tanquam famulus in teſtimonium dicendorum: Chriſtus verò tanquam Filius ſuper domum eius, cuius domus ſumus nos.* quaſi dicat: Filius præfertur famulo vel fideliſſimo. Chriſtus eſt Filius & architectus domus, Moſes verò eſt famulus ſolummodo & œconomus, omnia faciens ex iuſſu Domini ſui. Eſt igitur Filius Dei Chriſtus prę famulo Moſe conſiderandus, honorãdus & audiendus. Finem miniſterij Moſis indicat, cùm ait: in teſtimonium τῶν λαληθησομένων, id eſt, in teſtimonium eorum quæ olim dicenda erant per Filium, hoc eſt, per verum Meſsiam. Tota ergo politia Moſis, & ſacrificia Legis, fuerũt conciones de vẽturo Chriſto, id quod ipſe Moſes haud obſcurè indicat in Deuteron. 18. 15. cùm ait: *Dominus Deus tuus excitabit tibi Prophetam, ipſum audies.*

Porrò quàm variis modis, Moſes præmonuerit de Chriſto, alibi oſtẽdimus. Summa omniũ huc redit, vt in Moſe nihil aliud, niſi vnũ Chriſtum, per quẽ & Moſes ſaluatus eſt, quæramus.

Hic locus nos admonet de miniſtrorum Euangelij officio. Vt enim Moſes teſtis erat de venturo Chriſto: ita miniſtri Euangelij teſtes ſunt exhibiti Chriſti, & vt Moſes ſolummodò viſibilia adminiſtrabat, Domino inuiſibiliter agente in animis piorum: ita hodie miniſtri Euangelij ea ſolummodò præſtare poſſunt, quæ in ſenſus incurrũt. Solus enim Dominus ſuo Spiritu intus efficax eſt ad externam prædicationem Euangelij, & externam adminiſtrationem ſacramentorum, ſicuti Baptiſta de ſe teſtatur, cùm ait Matth. 3. 11. *Ego baptizo aqua, in medio autem veſtri ſtat, qui baptizat Spiritu Sancto & igni.*

Comparatio mannæ & veri cibi quo anima paſcitur, hæc eſt. Manna de cœlo, id eſt, de nubibus cœli, deſcendit: verus cibus qui eſt Ieſus Chriſtus, eſt de cœlo, id eſt, de ſecreto diuinitatis. Eſt enim Filius Dei adeoque verus Deus. Manna non fuit verè cœleſtis, id eſt, diuinus panis: Chriſtus eſt verè cœleſtis & diuinus panis. Manna ſolummodò corpus aluit, ſed verus ille panis, qui eſt Filius Dei, animam ſatiat ad vitam æternam. Breuiter manna fuit vmbra: Chriſtus ipſa veritas eſt.

Quid? An non Paulus vocat manna eſcam ſpiritualem, cùm ait 1. Cor. 10. 3. *Omnes eandem eſcam ſpiritualem manducauerunt.* Paulus in eo loco non loquitur de manna per ſe conſiderato, ſed tanquam de ſacramento ſpiritualis eſcę, quo reſpectu cœleſtis, diuinus & ſpiritualis panis dicebatur manna, ſicut aqua manans de petra rectè dicebatur ſpiritualis potus. *Omnes*, inquit, *eundem potum ſpiritualem biberunt. biberunt enim ex ſpirituali ſequente petra. Petra autem erat Chriſtus.* Cum viſibili ergo manna coniunctũ erat manna abſconditum, quod fideles ſolummodò percipiebant, de quo Iohannes in Apocal. cap. 2. 17. *Victori,* inquit, *dabo edere ex manna abſcondito.* Non igitur pugnant verba Pauli cum hoc Chriſti dicto. Nam Chriſtus hìc diſtinguit inter terrenũ manna, & verum cibũ quem Pater dat. At Paulus loquitur de manna vt de ſacramento, & vocat manna ſpiritualem eſcam, non à natura, ſed à ſignificatione. Quòd autem Chriſtus de terreno ſolummodò agit, hoc facit ex hypotheſi Iudæorum, cum quibus agit, qui non aliud quàm materiam viſibilem & vſum corporeum mannæ cogitauerunt. Separarunt enim manna à ſuo fine proprio, quẽ hìc Chriſtus indicat, cùm ait: *Sed Pater meus dat vobis de cœlo panem verum*, ac ſi diceret: Manna Moſaicum tantùm vmbra, figura & ſacramentum quoddam vetus fuit veri panis, qui de cœlo deſcendit. Vnde Auguſtinus: *Non ergo Moſes dedit panem de cœlo, Deus dat panem: Sed quem panem? fortè manna? Non, ſed panem, quem ſignificabat manna ipſum, ſcilicet, Dominum Ieſum.* Et Cyrillus: *Senſibile manna intelligibile figurabat. Eſt autem intelligibile manna ipſe Chriſtus, ſenſibile verò rudior Legis diſciplina.*

Iam ex parte totum æſtimãdum eſt. Vt enim manna viſibile temporarius cibus erat, qui fuit vmbra cibi permanentis in æternum: ita omnia Moſaica temporaria fuêre adumbrantia res æternum duraturas. Hinc ergo monemur de diſcrimine inter vetus Teſtamentum & nouum Teſtamentum, inter Legem & Euangelium, inter vmbram & veritatem, vt veritate obtenta, in ea ſola acquieſcamus.

Vetus ergo Teſtamentum, eſt vmbra & figura noui Teſtamenti, de quo autor epiſtolæ ad Hebr. 9. 19. ex capite 24. 8. Exodi in hunc modũ ſcribit: *Cùm Moſes omne præceptum iuxta Legem expoſuiſſet omni populo, ſumpto ſanguine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccinea & hyſſopo, ſimul & ipſum librum, et totum populum aſpergit dicens: Hic eſt ſanguis teſtamenti quod mandauit vobis Deus.* Ex his facile colligere eſt, quòd vetus Teſtamẽtum ſit nihil aliud quàm noui quędam adumbratio. Huius Teſtamenti tot partes ſunt quot ſunt vmbrę in Moſe, cuius tamen pręcipua obſignatio fuit ſanguis vaccæ aſperſus ſuper populum, qui ſanguis ideo Teſtamenti nomen præcipuè accepit.

Definiatur autem pleniùs in hunc modum: vetus Teſtamentum annexum ſacerdotio Leuitico, fuit mutua obligatio Dei & populi Iſraelitici: Dei quidem promittentis ſub certa conditione poſſeſsionem terræ Canaan, populi verò obligantis ſe ad obedientiam Deo præſtandam iuxta Legem Moſis, cuius vt externa teſtificatio & veluti obſignatio erat ſanguis animalis quo aſpergebatur populus: ita finis vltimus erat, vt in hoc certo populo conſeruaretur memoria promiſsionis gratiæ vſque ad aduentum Meſſiæ, qui ex hoc populo naſceretur. Huic Teſtamento veteri ex aduerſo reſpondit nouum Teſtamentum, vt vmbræ veritas, Luc. 22. 20. *Hic calix nouum Teſtamentum eſt in meo ſanguine.* Apud Matth. 26. 28. verò: *Hic eſt ſanguis meus noui Teſtamenti, qui pro multis effunditur in remiſsionem peccatorum.* Quoniam autem ſanguis Chriſti obſignatio eſt noui fœderis de remiſsione peccatorum, dicitur nouum Teſtamentum. Hoc Teſtamentum conſtat duabus rebus, videlicet promiſsione

missione Dei gratuita, & fide hominis. Promissio Dei est, Ierem. 31. 33. *Ero ipsis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum, dabo leges meas in mente eorum, & in corde eorũ inscribã eas, & ero propitius iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum, & iniquitatum eorum iam nõ memor ero.* Fides hominis est quæ promissionem hãc Dei excipit, & est firma noticia & fiducia in Christum sacerdotem. Hic enim solus est sponsor noui testamenti. Hebr. 7. 22.

Definiatur autem in hunc modum: Nouum testamentum annexum sacerdotio Christi est mutua obligatio Dei & hominis. Dei quidem promittentis, interposito iureiurãdo, remissionem peccatorum, iusticiam & vitam æternam, propter merita Christi, cuius sanguine confirmatur hoc fœdus. Hominis verò promissionẽ hanc gratuitam fide accipientis: Item promittentis & præstantis ex fide obedientiam. Vide quæ annotauimus in Psal. 84.

Porrò de legis & Euangelij discrimine sæpè aliàs dicitur, & infrà quædam dicentur.

Tertius Articulus.

33 Panis enim verus est, qui de Cœlo descendit, & dat vitam mundo.

Duas differentias ponit inter manna & panem verum, quem gratis offert omnibus. Panis verus de cœlo descendit, manna pluit de nubibus cœli. Panis verus dat vitam mundo, manna pauit corpora populi in deserto ad breue tempus. Hic verus panis è cœlo est, quia Deus est. Panis est, quia sol⁹ cognitione sui & spiritu suo pascit omnes, à quibus fide sumitur ad vitam æternam, id est, facit, vt æternùm bene beateq; viuamus. Accõmodatur autem hæc ratio præcedenti asseuerationi Domini in hunc modum: Panis qui de cœlo descendit & dat vitam mundo, est verus panis. Manna autem non descẽdit de cœlo, nec dat vitam mũdo, sed filius Dei descendit de cœlo, & dat vitam mundo. Proinde non manna, sed filius Dei est verus panis. Hic panis vt gratis offertur & gratis datur, ita sola fide in animam recipitur & operatur vitam æternam, modò quis eam in infidelitatem relapsus non euomat ingratus.

DE QVARTO.

Cùm Iudæi carnaliter ea quæ Dominus de pane qui descendit de cœlo, & vitam dat mundo, acciperent, ironicè petunt sibi istum panem semper dari, non secus atq; Samaritis illa cùm audiret Christum dicere, Ioh. 4. 14. *Qui bibit ex aqua, quam ego dabo, non sitiet vnquam,* ait: *Domine da mihi hanc aquam, vt non sitiam & veniam huc ad hauriendam.* Verùm Dominus misertus cœcitatis illorum, placidè illis respondet, ac se vitæ panem esse clarè affirmat, quantaq; sit eius efficacia, indicat, mox vt fidus magister reprehendit tarditatem & contumaciam auditorum suorum, extollit donum patris & eius fructum amplificat, exponit voluntatem patris esse, vt omnis qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam.

Sunt ergo huius quarti mẽbri articuli septẽ.
Primus, petitio Iudæorum.
Secundus, Asseueratio Domini de pane vitę.
Tertius, huius panis efficacia.
Quartus, reprehẽsio incredulitatis Iudæorũ.
Quintus, quòd soli illi ad Christum veniant, qui dantur ei à patre.
Sextus, huius rei causa designatur.
Septimus, indicatio seu asseueratio voluntatis paternæ.

Primus Articulus.

34 Dixerunt igitur ad eum: Domine, da nobis semper panem hunc.

Ex responso Domini exprobrantis Iudæis incredulitatem eorum apparet ipsos ironicè hunc panem à Domino petiisse: adeo in illis locum habet illud: *Sordidus loquetur sordes, & cor eius machinabitur iniquitatẽ.* Hinc videre est, quantum valeat sordida hypocrisis longa persuasione confirmata. Nullis enim cedit veritatis viribus, sed magis magisq; à veritate recedit, à luce veritatis, oculos auertens. Non enim doceri se sinit, ne iusticiæ opinione & laude excidat, quã opinionem quotidiè, vt alios alliciant, nouis fucis ornant, vt videre est in papatu, qui non Dei gloriam sed suam quærunt. Atque hoc est quod suprà à Domino dictum est: *Quomodo potestis vos credere, qui gloriam à vobis inuicem accipitis, & gloriã quæ à solo Deo est, non quæritis?* Humiles ergo & nihil sibi arrogantes auditores quærit Dominus. Quare Iudæorum damno cautiores facti sapiamus, ac dominum docentem sinceris animis & auribus audiamus.

Secundus Articulus.

35 Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ.

Dominus nõ offensus ironica petitione prefracti populi, ab officio destitit, sed potiùs habita ratione paucorum piorum, qui haud dubiè in isto cœtu erant, pergit docere quæ docenda proposuerat, ministris verbi relinquens exemplum tuendi officij aduersus vsitatam mundi ingratitudinem. Dixerat suprà Dominus quærendum esse cibum permanentem in vitam æternam. Dixerat filium hominis dare hunc cibum: dixerat patrem dare panem de cœlo verũ: dixerat panem Dei esse qui de cœlo descẽdit & dat vitam mundo, quæ omnia eò pertinebant, vt in auditoribus suis magnum huius panis desiderium excitaret. Nunc tandem ne suspensos diutius teneat auditores, mõstrat illum panem quasi digito, & claris verbis affirmat se panem vitæ esse: Ego, inquit, sum panis vitæ. Etsi autẽ Dominus sciebat hac asseueratione magis irritatum iri populum legis: tamen furoribus multorũ anteponenda erat veritas Dei & salus paucorum, quod exemplum nobis quoque imitandum est.

Porro hæc asseueratio, *Ego sum panis vitæ*, plura cõtinet, videlicet, quòd Iesus sit filius Dei de cœlo descẽdens, id est, quòd filius Dei factus sit

filius hominis, vt mediator Dei & hominum esset, quò vitam in eo consequerêtur: quòd idem sit veritas quam mãna Mosaicum adumbrabat: quòd sine illo non pateat ad vitam æternam aditus: quòd is solus sit vitæ æternæ dator: quòd nullus legalibus iustitiis, aut vllis meritis, possit vitam æternam mereri aut consequi. Breuiter, quòd à solo Christo sit vita & salus expectãda. Dicitur siquidem panis vitæ, quia ab illo solo est & datur vita æterna, & dicitur panis, vt heri quoq; admonuimus, quia eius cognitione & fiducia animi fidelium pascuntur ad vitam æternam. *Hæc est*, inquit Ioh. 17. 3. *vita æterna, vt cognoscant te verum Deum, & Iesum esse Christum quem misisti*. Nos igitur hunc vitæ panem amemus, eumque anteponamus omnibus rebus mundi, amicis, fortunis, patriæ, honoribus, voluptatibus, opibus. Qui enim hunc panẽ habet, etiam in mediis flammis beatus est. At qui hunc panem non habet, miserrimus est, etiamsi in sinu fortunæ gestari videatur.

Tertius Articulus.

Qui venit ad me, nequaquam esuriet: & qui credit in me, non sitiet vnquam.

Rationem reddit, cur se panem vitæ, id est, viuificum dixit, ostendit quanta sit eius panis vis & efficacia, atq; adeò modum accipiendi hunc panem eoq; rectè fruendi tradit. *Qui venit*, inquit, *ad me, nequaquam esuriet*, id est, non alium panem ad famem spiritualem sedandam requiret. *Et qui credit in me, non sitiet vnquam*, id est, non alium potum ad sedandam spiritualem sitim requiret, sed me solo contentus erit. Concludamus ergo in hunc modum argumentum præsens. Is solus meritò panis viuificus dicitur, qui solus famem & sitim ita tollit, vt alium panem præter hunc non expetant homines quo satientur, nec alium potum quærant quo recreentur. Ego huiusmodi panis sum. Igitur meritò me panem vitæ nomino. Panis vocabulo synecdochicè potum quoque intelligit. Solus enim Christus vt panis animam pascit, & vt potus animam recreat.

Porrò venire ad Christũ & credere in Christum hoc loco synonyma sunt. Venit ad Christum, qui credit in Christum, & qui credit in Christum, venit ad Christum. Ex quo sequitur, quòd nouisse Christum & in illum firmam fiduciam collocare sit manducare panem illum viuificum, qui est Christus ipse. Non ergo dentium & ventris ministerium ad hanc manducationem requiritur, sed mẽtium & cordis, quibus verè agnoscitur, creditur, accipitur, retinetur & possidetur hic vitæ panis.

Cùm dicit: *Nequaquam esuriet*, item: *Non sitiet vnquam*, significat se solum sufficere ad vitam æternam dandam omnibus in se credentibus, & nulla prorsus alia adminicula requiri ad vitę æternæ consecutionem. Ruit ergo hîc in conscientiis piorum totus Papatus cum suis meritis, siue congrui siue condigni vocentur, cum suis traditionibus quãtumuis fuerint speciosæ, cum ficto purgatorio & Missis pro viuis & mortuis, cum inuocatione & patrocinio Sanctorum.

Verùm hîc grauis quæstio oritur. Nam cùm dicit dominus: *Qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet vnquam*, videtur confirmari illorum dogma, qui docent eos qui semel crediderunt, fidem non posse amittere, nec posse excutere spiritum sanctum, etiamsi in maxima flagitia ruunt, & in eis vsque ad mortem perseuerant. Etsi autem ex iis quæ diximus intelligi potest exclusiuè hæc dici, videlicet quòd nullus panis, nullus potus præter hunc vnicum requiratur ad animæ vitam æternam comparandam: tamen quia sunt, qui hoc dictum secus accipiunt, nimirum in hunc modum: Qui semel hunc panem gustauerit, nũquam esuriet, id est, nunquam amittet panem semel manducatum: quod si sic est, stabit illorum dogma, & euertet multa Scripturæ pronunciata, quæ clarissimè docẽt fidem & Spiritum sanctum amitti posse. Verùm quia Scriptura vnum & eundem autorem Deum habet, non potest sibi ipsi contraria esse. Ideo oportet vt eam dicto Domini interpretationẽ adhibeamus, quæ poterit stare cum totius Scripturæ consensu.

Nos ad hanc quæstionem respondimus Iohan. 4. 14. vbi similis locutio occurrit: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*, hoc est, non quæret alium potum ad spiritualem sitim extinguendam. Aliud est ergo loqui de rei alicuius natura qualis in se est, aliud est de hominibus loqui, qui ipsa re abuti possunt libertate voluntatis, quæ in vtrumuis procliuis est. Hi enim suapte culpa impedimento sæpenumero sunt, quominus vsum & fructum rei percipiãt. Non ergo à rei natura fructus & vsus in hominibus constans & perpetuus colligitur, cùm homines vsu rei ob propriam culpã excidere possunt. Præterea si verum est dogma illud de fide nunquam amittenda semel concepta & de Spiritu sancto nunquam auferendo, qui semel cor hominis habitare cœpit, peccatum in Spiritum sanctum nullũ planè esse potest. Nam hoc nusquam locum habere potest, nisi vbi fides & Spiritus sanctus perfidè vniuersali defectione à Christo excutiuntur: nec Dauid peteret sibi non auferri Spiritum sanctum, quem sensit se amisisse adulterij & homicidij crimine, & hypocrisi crimen illud excipiente. Adhæc confirmaretur in multis impunitas scelerum. Nam cùm homines statuerint semel conceptã fidem amitti non posse, licentiùs ruerent in omnia scelera. Et si fides amitti non posset, Paulus non hortaretur ad retinendam fidem, & ad non extinguẽdum Spiritũ, nec vnquam dixisset: vastata conscientia naufragium fidei fieri. Neq; Scriptura conditionem perseuerantię in fide rectè salutis fundamentum nominaret. Ita enim ait autor epistolæ ad Hebr. 3. 14. *Participes facti estis Christi, si vsque ad finem firmam fiduciam retinueritis.* Paulus pronunciat Colossenses saluari, modò in fide, vt in ea fundati sunt, permaneant, Coloss. 1. 13. Idem ait 1. Corint. 10. 12. *Qui stat, videat ne cadat*, & seipsum

seipsum exemplum statuit, 1. Cor. 9. 27. Dicit enim sibi necessitatem incumbere, vt Euangelizet, quod si non faceret, reprobus fieret. Quid? Annon ipsissima veritas dicit: Matt. 24. 13. *Qui perseuerauerit vsque ad finem, saluus erit.* Quid dicam de multis martyribus, qui nunquam adiissent adeò crudelia vitæ pericula & fortunarum pro confessione veritatis, si salute excidere non potuissent, quam semel fide obtinuerunt. Cùm hęc argumenta sint solida & immota, & in qualibet re non est nisi vna veritas, quę demonstrata euidēter, efficacissima est omnium errorum, qui veritati rei demonstratæ repugnant, confutatio: imitemur Paulum, qui sæpe vel vno solido argumento veritatis opposito aduersariorū sententiæ, omnes illorū calumnias ridere solet.

Quartus Articulus.

36 Sed dixi vobis, quòd etiam vidistis me, & non creditis.

Grauissima hæc accusatio est incredulitatis Iudæorū, qui tametsi viderunt & intellexerunt ex miraculis Iesum esse Messiam, sicuti supra testati sunt, adeò vt dicerent: *Verè hic est Propheta ille qui venturus est in mundum.* non dixerunt: fortè hic Propheta ille, sed verè, sublata omni dubitatione & disputatione. Conuicti enim erant diuino testimonio tāquam propria Messiæ nota. Habuerunt ergo fidem cognitionis, tamen in eum non crediderunt fide fiduciæ, hoc est, tametsi per miracula Christi in Christi notitiā perducti erant: non tamen à notitia, id est fide cognitionis ad fiduciam peruenerunt, quod fieri oportuisset. Nihil enim iuuat mentem persuasam esse de veritate Dei, nisi fiducia cordis respondeat persuasioni in mente. Ideo autor epistolæ ad Hebr. 11. 1. coniungit in viua & salutari fide ἔλεγχον & hypostasin, id est, firmam persuasionem, qua mens conuicta est de veritate Dei, & firmam fiduciam, qua cor acquiescit in veritate Dei, certò expectans promissa beneficia.

Vide quàm horrēdum sit semel à Satana extra viam abduci. Nam quos semel pertraxerit Satan in hypocriseos cœnum, eorum oculos ita luto obuoluit, vt sponte sua potiùs velint ad apertam lucem cœcutire, quàm vt quicquam de sua hypocrisi decedat. De his loquitur Dominus. Iohan. 3. 20. *Qui mala agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ne arguatur opera eius,* quæ sunt prærogatiua carnis, merita sacrificiorum, fiducia operum. Non enim ferre possunt hypocritæ qui sanctitatis laudem captāt apud homines, quòd illorum cultus, merita, traditiones damnentur, ac soli Christo tribuatur gloria iustitię. Hinc est quòd maximi peccatores polluti horrendis flagitiis citiùs conuertantur ad Christum quàm hypocritæ, quemadmodum ipse Dominus testatur Matth. 21. 31. vbi sic ait: *Publicani & meretrices præcedēt vos in regnum Dei.* Exemplum mox subiungit: *Iohannes venit in via iusticiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei. Vos autem videntes nec pœnitentiam habuistis postea, vt crederetis ei.* Ad eundem modum hi cum quibus Christus hìc agit, quia non agnoscunt morbum, medicum cōtemnunt. Oremus ergo nos, quibus splendor Euangelij illuxit, ne nos propria culpa nobis tenebras accersamus rursus, ac in iis tandem pereamus.

Notentur hoc loco gradus, quibus ad summum fastigium peruenitur. Miracula in notitiam eius, qui miracula ædit, adducunt. Notitia fidei doctrinæ destinatur: fides doctrinæ ad fiduciam in eum, quem nouimus & veracem esse statuimus, inuitat. Fiducia salutem propositam habet vt finem vltimum. Verùm quia Iudæi plerique substiterunt in primo gradu, & nō peruenerunt ad vltimum miraculorum scopū, salute exciderunt.

Quintus Articulus.

37 Omne quod dat mihi pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me, non eiiciam foras.

Ratio obiurgationis, cur videlicet non credant Iudæi. Soli enim illi veniunt ad filiū quos pater dat filio. Pater autem nondum vos dedit filio. Igitur non mirum est, vos nondum venisse ad filium, hoc est, credidisse in filium. Venire ait Dominus ad se quod sibi dederit pater, non quia ipse non possit, quoscunque velit, adducere, sed quia nemini hoc nisi soli diuinæ naturæ conceditur, vt ignorantiæ tenebris inuolutos illuminet. Vt ergo homo, hanc rem patri attribuit, quam ipse vnà cum patre facit. Est enim vna eademq; voluntas & actio patris & filij. Fieri enim non potest vt homo ad Christum conuertatur, nisi Spiritus Sanctus ad prædicationē seu meditationem Euangelij operetur in homine fidem, quod quidē facit in omnibus qui non suapte culpa spiritui operanti repugnant.

Verùm ne ex hoc loco cum quibusdam putemus confirmari Parcarum tabulas, duo hîc obseruanda sunt. Vnum, in quem finem hæc dicantur. Alterum, quinam ex verbo Dei censendi sint dari filio à patre.

In quem ergo finem hæc dicuntur? vt confirment iustè accusari Iudæos incredulitatis. *Causam,* inquit Cyrillus, *cœcitatis subiecit, vt discant in diuinam se iram occurrisse, non vt in morbo semper morentur, sed vt citiùs atq; faciliùs ab eo resiliant.* Non ergo excusationis argumentum hîc texitur, sed iustæ obiurgationis. Ex quo sequitur, culpam Iudæorum esse, quòd non sint dati filio à patre. Frustra proinde hinc sumitur defensio dogmatis de particulari gratia.

Quinam ergo dicuntur filio à patre dari? Soli credentes. Iam autem cùm Dei patris mandatum sit vt omnes credant, & promissio patris sit vniuersalis, ac filius sit agnus datus pro peccatis mundi, atque idem vocet omnes ad se, dicatq; se venisse in mundum ad saluādum quod perierat, atque adeò tanquam certissimo sigillo, videlicet baptismo omnibus suam gratiam obsignet, quis audebit Deo tribuere προσωποληψίαν, præsertim cùm ipse eam in hominibus damnet? quis putabit illum præcipere, promitte-

re & obsignare, quod tamen non velit.

Sed his videtur dominus (aiunt aduersarij vniuersalis gratiæ) aduersari his clarissimis verbis: *Omne quod dat mihi pater, ad me veniet.* Verùm hæc locutio explicanda est, vt non pugnet cum eo, quod Dominus probare instituit, nec analogiam fidei euertat. Conemur ergo hanc locutionem clariùs explicare vt stet cum analogia fidei nostræ. Pater dat filio. quos? quos trahit ad filium. Quos trahit ad filium? quos docet. Quinam ab eo docentur? qui audiunt & discunt. Quinam audiunt & discunt? qui verbo & spiritui docentis non repugnant, quemadmodum Iudæi fecerunt, sicuti eis obiicit Stephanus Act. 7. 51. Hinc ergo sequitur, eos non dari filio à patre, qui Spiritui Sancto resistunt. Resistunt autē Spiritui Sancto, recusantes credere in Filiū, ne apud homines opinione iustitiæ excidant. Semper enim adest Spiritus Sanctus in prędicatione Euangelij, & mouet corda audientium Euangelium, quorum alij Spiritui mouenti & Patri verbo trahenti obtemperant, alij contumaciter resistunt, præsertim hypocritæ, qui iustitiis legalibus tumentes, non ferunt suas tenebras à luce Euangelij argui.

Verùm hîc tenendum est, duplicem esse repugnantiam. Vnam ex ignorantia & multitudinis exemplo, & hæc curabilis est. Huic enim occurritur doctrina, exhortatione, obiurgatione, comminatione. Talis fuit Nicodemi & Samaritidis. Alteram ex inueterata hypocrisi & odio Christi, quæ planè instar lepræ inueteratæ insanabilis est: huiusmodi fuit repugnantia Iudæorum, quibus Christus obiicit blasphemiam in Spiritum Sanctum. Atque hæc repugnantia fuit causa reiectionis populi Israelitici, quemadmodum Paulus prolixè docet ad Roman. 9. 10 & 11. & non Parcarum tabulę, ex quibus perperam iudicatur de mysterio prædestinationis, quæ ex perpetuo Scripturæ consensu, & ex disputationibus Paulinis in hunc modum absque omni errore & confusione definitur. Prædestinatio est Dei præordinatio infallibilis, qua ipse Deus præuidens lapsum primorum parentum ante mundi cōstitutionem æterno decreto statuit omnes credentes promissioni gratiæ, hoc est, verum Abrahæ semen, in Christo erigere & saluare. Non ergo tàm personarum definitus numerus, quemadmodum hostes vniuersalis gratiæ contendunt, quàm certus & infallibilis prædestinationis modus spectādus est, qui modus Paulo teste conditionalis est. Habet enim annexam conditionem fidei in Christum. Vide quæ annotauimus in primum caput ad Ephes. & in 9. ad Rom.

Porrò quod Dominus subiungit hoc loco: *Et eum qui venit ad me, non eiiciam foras,* dulcissima est promissio, opponenda infirmitati credentium, particularitati Stoicæ, indignitati. Breuiter omni tentationum generi. Qui enim cœpit in nobis opus bonum, ipse perficiet, modò fidei naufragium non fecerimus. Ipse nouit figmentum nostrum, non sinet nos tentari supra vires. Teneamus ergo confessionem, retineamus fidem & bonam cōscientiam in hac tristi super terram militia, ipse tuebitur, ipse saluabit nos, qui nos sancto suo obsignauit Spiritu, & donauit arrha hæreditatis cœlestis.

Sextus Articulus.

38 *Quia descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam: Sed voluntatem eius qui misit me Patris.*

Αἰτιολογία est à potentia Christi sumpta: formabitur autem in hunc modum argumentum: Ego descendi de cœlo vt faciam voluntatem Patris qui misit me. Ergo neminem qui venit ad me à patre mihi datus, eiiciam foras. Nunc autem cùm eadem sit patris voluntas quæ & filij, & filius affirmat se venisse saluare quod perierat, ex quo fit quòd omnes promiscuè ad se vocet hac dulcissima inuitatione, Matt. 11. 28. *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos.* Sequitur voluntatem patris esse vt omnes audiant filium ac saluentur per filium.

Sed quid est quod dicit: *Descendi non vt faciam voluntatem meam, sed eius qui misit me Patris.* An ergo alia voluntas patris quàm filij erit? nullo modo. Verùm ita loquitur Dominus ex sensu Iudæorum, ad quos sermonem dirigit. Illi enim separantes filij voluntatem à patris voluntate, putabant dominum suam propriam voluntatem fecisse, & non patris, quod Christus negat, significans se nullam habere voluntatem separatam à patris voluntate, sed suam & patris voluntatem vnam eandemque esse, vtrumque velle salutem hominum, propter quam filius Dei descendit de cœlo & factus est homo, videlicet vt nos suo sanguine purgaret, obedientia iustificaret, Spiritu sanctificaret, potentia saluaret. Vide quæ in primo cap. in hæc verba: *Verbum caro factum est*, annotauimus.

En rursus habemus testimonium de diuina & humana natura filij, de identitate personæ. Item de officio quod est facere voluntatem patris. Est ergo Christus verus Deus, est verus homo, est vna persona, & executor voluntatis paternæ, hoc est, Saluator mundi.

Septimus Articulus.

39 *Hæc est enim voluntas eius qui misit me Patris, vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed suscitem illud in extremo die.*

Suprà dixit: *eum qui venit ad me, non eiiciam foras.* Hîc eius dicti rationem reddit à constanti consilio & decreto patris. Ratio autem hæc potissimum opponitur Epicuræorum iudicio de promissione vitæ per panem verum acquirendæ. Homines cùm pij tùm impij videntur iisdem legibus mortis & interitus obnoxij esse, vnde Epicuræi concludunt vanas esse promissiones de vita æterna consequenda. Verùm Christus respondet, & fatetur quidem verum esse, quòd experientia infallibiliter conuincit, mori cùm pios tùm impios, sed negat eos prorsus

ſus interire. *Omne,* inquit, *quod dedit mihi pater non perdam ex eo, ſed ſuſcitabo illud in extremo die.*

De reſurrectione mortuorum vide quæ annotauimus cap. 5. in hæc verba: *Veniet hora, in qua omnes qui ſunt in monumentis, &c.* Illic enim decem firmiſsimas demonſtrationes futuræ reſurrectionis recitaui. Cùm ergo Chriſtus ait: *Sed ſuſcitabo illud in extremo die,* vult vt non figamus oculos in figuram huius mundi, vult vt non exiſtimemus gloriam & felicitatē piis propoſitam eſſe in hac vita, ſed ignominiam potiùs, miſeriam & contemtum, vult vt cogitemus de vita beata, in qua decus eccleſiæ perfectè lucebit. Hac cogitatione nos in omnibus aduerſis erigamus & conſolemur.

40 Hæc eſt enim voluntas Patris mei qui miſit me, vt omnis qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego ſuſcitem illum in vltimo die.

Hæc oratio clariùs ſuperiorem ſententiam explicat, & diſertè affirmat vidētes Filium Dei & credentes in illum habituros vitam ęternam. Hîc quatuor perpendenda ſunt. Primùm, voluntas Dei opponatur iudicio ſenſus & rationis de ſuſcitandis mortuis. Filius miſſus opponatur tyrannidi diaboli, & opinioni phariſaicæ de iuſtitia legali. Fides in Filium apprehendat vitam æternam in Filio. Promiſsio hæc: *Suſcitabo eum in vltimo die*, opponatur, vt paulò antea diximus, Epicuræorum & Saducæorum dubitationibus de promiſſa vita æterna.

Vocabulum ὁ θεωρῶν, id eſt, qui videt, ad notitiam non ad externum ſenſum, quemadmodum ὁ πιστεύων, id eſt, qui credit, ad fiduciam referendum eſt. Sunt enim hæ duæ partes, notitia videlicet & fiducia Chriſti, ſalutaris fidei veluti ſubſtantia. Plura quæ requiruntur ad huius loci explicationem, vide ſupra in fine capitis 3. vbi hoc dictum Domini: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam,* explanauimus. Ibi enim & quid vera fides ſit, & cur dicatur ſola iuſtificare. Item quid ſit diſcriminis inter has ſcripturæ phraſes: credere in Filium, &, credere in nomen Filij, qua potui fide & diligentia expoſui.

DE QVINTO.

Vt Iudæi non niſi carnaliter ſapuerunt: ita non niſi carnalia de Meſsia cogitare potuerunt. Quia ergo dixerat Ieſus ſe eſſe panem qui de cœlo deſcendit, vehementer offenduntur, murmurant inter ſeſe diſſerentes de eo quod dixerat, opponunt Domino firmiſsimum, quemadmodum opinabantur, argumentum, quo abſurditatem ſermonis Domini oſtendere conabantur, verùm Dominus nihilominus veritatem ſuæ doctrinæ tuetur, & ſe eſſe panem vitæ, qui de cœlo deſcendit, aſſeuerat, quem panem definit eſſe carnem ſuam dādam pro mundi vita.

Sunt autem huius membri plures articuli.

Primus: Offenſi Iudæi diſputant contra Dominum.

Secūdus: Dominus iubet deponi offenſam.

Tertius: Rurſus apponit Dominus cauſam cœcitatis & offenſionis Iudæorum.

Quartus: Aſſeueratio de vita æterna per fidem in Chriſtum conſequenda.

Quintus: Repetitio collationis mannæ & panis cœleſtis.

Sextus: Repetitio aſſeuerationis de pane vitæ, quem definit eſſe carnem ſuam, quam dabit pro mundi vita.

Primus Articulus.

41 Murmurabant igitur Iudæi de eo, quia dixerat: Ego ſum panis, qui de cælo deſcendi.

42 Et dicebant: Nonne hic eſt Ieſus filius Ioſeph, cuius nos nouimus patrem & matrem? Quomodo ergo dicit iſte: è cælo deſcendi?

Iudæi offenſi abſurditate dicti Domini affirmantis ſe de cœlo deſcendiſſe, in hunc modum contra illum argumentabantur. Homo qui hîc in terra natus eſt à parentibus terrenis patre & matre, non eſt dicendus de cœlo deſcendiſſe. Ieſus hic in terra natus eſt à terrenis parentibus patre & matre. Igitur hic Ieſus non eſt dicendus de cœlo deſcendiſſe. Quid proinde abſurdius eſt quàm quod affirmat ſe de cœlo deſcendiſſe? Atque ita Chriſtus fit Iudæis ſignum cui contradicitur, & petra ſcandali. Sed quid hîc defuit Iudæis? rectum de Meſsia iudicium. Antea rectè confeſsi ſunt Ieſum eſſe Meſsiam, viſo miraculo ſaturatæ turbæ quinque milliū hominum quinque panibus & duobus piſciculis. Si iſti confeſsioni addidiſſent deſcriptionem Meſsiæ, quæ paſsim in propheticis ſcriptis occurrit & officium Meſsiæ rectè cogitaſſent, tum Ieſum & verum hominem eſſe, & verum Deum agnouiſſent. Diſertis enim verbis Meſsias apud Ieremiam 23. 6. vocatur Iehouah iuſtificator noſter. Sed Dominus officium Meſſiæ vrget vt vel ex eo venirent Iudæi in notitiam duplicis naturæ Chriſti, videlicet diuinæ & humanæ. Matth. 22. 44. proponit Dominus quæſtionem de naturis Meſsiæ, vt doceat ipſum eſſe & Deum & hominem, vbi ita ait: *Quid vobis videtur de Chriſto, cuius Filius eſt? dicunt ei, Dauid.* (Pſal. 109. 2.) *Ait illis: Quid ergo Dauid in ſpiritu vocat eum Dominū, cùm dixit: Dixit Dominus Domino meo, ſede ad dexteris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum? Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius eſt?* Hîc ſi ſcripturam de Meſsia in conſilium adhibuiſſent Iudæi, reſpondiſſent, Meſsiam eſſe Dauidis filium ſecundùm humanitatem, & Dei filium ſecundùm diuinitatem, non tamen duos filios, ſed vnum, quia vna perſona eſt cōſtans naturis duabus, diuina videlicet & humana.

Secundus Articulus.

43 Respondit ergo Iesus & dixit eis: Nolite murmurare inter vos.

Quoniã nihil magis officit discentibus quàm contumaciter se opponere magistro suo, iubet Dominus deponere murmur & offensam quò fiant dociles & apti ad discendum. Nos ergo hoc Domini dicto admoniti præbeamus nos dociles nihil murmurantes aut disputantes aduersus Christum Dominum nostrum, qui cùm B ipsa veritas sit, non potest nisi quod verum est dicere aut docere. Est siquidem hæc germanæ fidei perpetua indoles, nihil disceptare aduersus promissionem Dei, ad Rom. 4. 20. Sed Deo laudem veritatis tribuere, vt qui possit præstare quod promiserat.

Tertius Articulus.

44 Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum, & ego suscitabo eum in vltimo die.

Hìc Dominus rursus exponit causam cœcitatis & offensionis Iudæorum esse, non rectè æstimare Messiæ officium. Antea dixit: *Omne quod dat mihi Pater, venit ad me:* nunc idem repetit alia loquendi formula: *Nemo*, inquit, *venit ad me nisi quem Pater traxerit.* An ergo inuiti trahimur? An fides cordis qua Christum apprehendimus est violentum quid in nobis? num inuiti credimus? An vt homo lignum aut saxum D post se trahit, ita Pater homines ad Filium trahit? Nullo modo. Nam & volentes credimus & volentes trahimur. Obseruandus est ergo modus huius tractionis. Non enim est tractio coactionis, sed tractio voluptatis & ingentis desiderij. Trahitur quippe ad Filium à Patre, qui gustata suauitate Filij credit in Filium. Credit autem in Filium qui eum rectè didicit, id est, qui eum cogitat habere Patrem Deum, & esse omnis boni fontem & vitæ æternæ datorem. E Hæc bona qui nouit & amat, voluptate trahitur, desiderio tanti boni trahitur. Si ergo Poetæ licuit dicere: *Trahit sua quemque voluptas,* cur nobis non licebit dicere, hominem trahi ad Christum, qui delectatur veritate, delectatur beatitudine, delectatur iustitia, delectatur sempiterna vita? Huius tractionis similitudines duas ponit Augustinus. *Ramum*, inquit, *viridem ostendis oui, & trahis illam, nuces puero demonstrantur, & trahitur. & quia quò currit trahitur, amando trahitur, sine læsione corporis trahitur, cordis vinculo trahitur.* F

Fit autem hæc tractio per doctrinam de beata vita consequenda per Christum, in qua Spiritus Sanctus est efficax in non repugnãtibus. Si violẽta esset tractio hæc, quemadmodum Stoici putant, quis quæso esset vsus doctrinæ in ecclesia? quis admonitionum? quis consolationum? quis exhortationum? quis comminationum? Annon hæc omnia eò pertinent, vt tra- G hamur ad Christum? *Gustate*, ait Psalmista,

A Psal. 34. 9. *& videte quàm suauis est Dominus: Beatus vir qui sperat in eo.* Non ergo venerunt Iudæi ad Christum, quia non gustauerunt eius dulcedinem, putantes se sua iustitia posse coram Deo subsistere. Cum hac nostra interpretatione congruit dictum Chrysostomi: *Qui trahit, volentem trahit.* Item illud Nazianzeni: *ὁ Θεὸς οὐκ ἄκοντα σώζει βίᾳ.* Item illud Augustini: *Si non traheris, ora vt traharis.* Trahitur ergo mens Spiritu Sancto per verbum, & Spiritus sanctus efficax est in cordibus eorum, qui ei non repugnant. Iudæorum cæcitas nobis hîc depingit tenebras mentium humanarum, quæ nihil planè intelligunt de reb. diuinis sine luce diuina.

Qui ex hoc loco oppugnant liberum arbitrium, rectè quidem faciunt, si hominem sibi relictum nec iudicium, nec voluntatem nec conatum veri boni habere sentiunt. Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. 1. Corinth. 2. 14. Verùm si facultatem a- C dimunt homini, postquam verbo Dei edoctus est, eligendi quæ salutaria sunt, destruunt opus Dei in homine, hoc est, volũtatem negant. Nam si Deus verbo & spiritu operatur in nobis velle, certe velle habemus, sed hoc liberum est. Ergo libera voluntate eligimus, quæ monstrantur nobis esse salutaria.

45 Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docti à Deo.

Hoc testimonium quo ad sensum attinet, est omnium prophetarum de efficacia euangelij. Verùm si verba spectes, potissimum videtur desumptum ex 54. capite v. 13. Esaiæ, vbi hæc verba leguntur: *Dabo vniuersos filios tuos doctos à Deo.* Pertinet autem hæc promissio ad nouum fœdus, de quo Ieremias, cap. 3. & 15. *Dabo vobis Pastores secundùm cor meum, & pascent vos scientia & doctrina.* Et cap. 31. Item autor epistolæ ad Hebr. cap. 8. 10. *Dabo*, inquit, *leges meas in mentem eorum, & in cor eorum inscribam eas, & ero illis in Deum, & illi erunt mihi in populum, & ego propitiabor iniquitatibus eorum.* Proinde docti à Deo seu docti Dei sunt discipuli Dei, verbo & spiritu ipsius eruditi. Atque ita Dominus modum per quem trahimur ad Filium, hoc loco definire voluit, quem modum illatio sequens clariùs adhuc ostendit.

Quisquis ergo audiuit à Patre & didicit, venit ad me.

Hæc conclusio clarissimè exponit, quid sit Patrem trahere ad Filium. Audire enim à Patre, scilicet docente, & ita audire vt perdiscas, est trahi à Patre. Docet ergo Pater vt audias, audis vt discas, discis vt ad Filium venias, id est, vt credendo ad Filium conuertaris eoque fruaris, qui est panis vitæ. Docet autem Pater non sono aut voce, sed illuminatione mentis, qua rectè diuinas scripturas percipimus. Audit homo qui docentis spiritui non repugnat. Discit homo, qui ex persuasione doctrinæ, quæ est per Spiri-

Spiritum, credit: qui credit, ad Filium conuertitur eoq́ꝫ fruitur. Non ergo vi fit, ſed ex perſuaſione oritur fides, qua venitur ad Chriſtum. Etſi homines ab hominibus audiunt: tamen quòd intelligunt, intus datur, intus coruſcat, intus reuelatur, vt Auguſtinus ait. Poteſt ex hoc loco extrui definitio Eccleſiæ, videlicet, quòd ſit cœtus hominum audientium Euangelium, quorũ mentes Pater illuminat, vt ad Filium ſuum veniant, in eumq́ue credant.

46 Non quòd Patrem viderit quiſquam, niſi is qui eſt à Deo, hic vidit Patrem.

Occupatio eſt qua occurrit obiectioni Iudæorum, qui poterant ex dictis hãc calumniam inferre. Tu dicis Patrem audiendũ & ab eo diſcendũ eſſe, ſed nemo vidit Deum, quem tuum Patrem facis. Ergo nemo illum audit, & nemo diſcit ab illo. Dominus reſpondet, Patrem videri & audiri in Filio, qui eſt à Patre, ſcilicet ab æterno, natus. Hæc ſententia ſuprà in 1. capite hiſce verbis effertur: *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit nobis.* Luc. 10. 22 *Nemo ſcit, quis ſit Filius niſi Pater, & quis ſit Pater niſi Filius, & cui voluerit reuelare.* Hæc reuelatio tribuitur etiam Patri Matth. 16. 16. Nam cùm Petrus diceret: *Tu es Chriſtus Filius Dei viui,* Chriſtus reſpõdet: *Beatus es Simon Bar Iona, quia non tibi reuelauit hoc caro & ſanguis, ſed Pater meus qui in cœlis eſt.* *Iſta reuelatio*, ait Auguſtinus, *ipſa attractio eſt.* Ex his efficitur Patrem audire, & à Patre diſcere nihil eſſe aliud quàm Filiũ audire, & à Filio diſcere, Spiritu vtriuſque efficaciter agente in cordibus audientium. Nam Pater & Filius vnũ ſunt natura & eſſentia, etſi Filius alius ſit à Patre, id eſt, diſtincta perſona à Patre. Iam autem cùm Filius alibi dicit, Luc. 10. 16. *Qui vos audit, me audit*, ſequitur omnes eos audire à Patre & diſcere à Patre, qui credũt Euangelio, à quocunque tandem prædicatum fuerit.

Notetur hoc loco teſtimonium de diuina natura Filij. Nam cùm dicit: ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ſignificatur & eſſentia diuina Filij, & æterna generatio Filij à Patre. παρὰ enim cognationem & coniunctionem declarat. Nihil enim Patri coniunctius quàm Filius, qui eſt ὁμοούσιος cum Patre. Diſcernẽdum eſt igitur accuratè inter has formulas loquendi in Scripturis, eſſe ἀπὸ Θεοῦ, &, eſſe παρὰ Θεοῦ: Illa enim ſimplex miſsio, hac generatio ſignificatur. Cùm ergo Dominus hìc dicit: Qui eſt παρὰ τοῦ Θεοῦ, vult Iudæos reuocare à contemtibili hominis ſpecie ad contemplationem diuinæ naturæ. Atque ita diluit obiectionem Iudæorum, qui argumento abſurditatis negarunt Dominum deſcendiſſe de cœlo.

Quartus Articulus.

47 Amen Amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

48 Ego ſum panis vitæ.

Repetit quod iam aliquoties dixerat, & ad quod totum hoc colloquium pertinet, & aſſeuerat ſe panem vitæ eſſe, & eos hoc pane vitæ frui, qui in ipſum credunt. Concluditur autem argumentũ hoc modo: Qui veſcitur pane vitæ habet vitã æternã. Qui credit in me, veſcitur pane vitę. Ergo qui credit in me, habet vitam æternam. Proinde manducare panẽ vitæ, &, credere in Filium Dei, vnum idemq́ꝫ ſignificãt. Vt enim cibus dum ore ſumptus eſt, applicatur & coaleſcit corpori noſtro, vt illud conſeruet ac foueat: ita Chriſtus fide in animam hominis receptus alit ipſam ſolus ad vitam æternam.

Hìc rurſus Chriſtus omnia hominum merita euertit, omnes iuſtitias legales. Quoties enim credentibus iuſtitia & vita æterna promittitur, toties omnis laus iuſtitiæ & meritum vitæ æternæ hominibus adimitur, & ſola gratia Dei in Filio commendatur. Ita enim colligit Paulus ad Gal. 3. 11. *Quòd autem per Legem nemo iuſtificatur apud Deum, manifeſtũ eſt, quia iuſtus ex fide, viuet: Lex autem non eſt ex fide: ſed qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Hoc eſt, ſi ad normam dialecticã reuocetur, Quidquid eſt ex fide, non eſt ex Lege. Iuſtitia quæ eſt via vitæ æternæ, eſt ex fide. Igitur iuſtitia quæ eſt via vitæ æternę, non eſt ex Lege. Minoris probatio eſt teſtimonium Prophetæ: *Iuſtus ex fide, viuet.* Chriſtus enim in quem creditur, eſt finis Legis in iuſtitiam omni credenti.

Quintus Articulus.

49 Patres veſtri manducauerunt manna in deſerto, & mortui ſunt.

50 Hic autem eſt panis de cœlo deſcendens, vt quis ex eo manducet, non moriatur.

Repetitio eſt collationis Mannę & panis cœleſtis, vt differentiam eorum maximam eſſe, ſi efficaciam reſpicis, doceat. Suprà quidem oſtendit collationẽ inter Moſen & Deum, inter manna & panẽ verum, quem Pater dat de cœlo. Nũc fortiùs vrget diſcrimen, &, vt ſe demonſtrat eſſe panem qui de cœlo deſcendit: (Nam οὗτος ἐστι, demonſtratiue accipiendum eſt) ita manducationem mannæ affirmat nihil conferre per ſe ad vitam conſequendam ęternam, ſed ſolam manducationem panis de cœlo deſcendentis vitam conferre æternam. Etſi autem mãducatio mannæ fuit ſacramentalis, vt Paulus docet 1. Cor. 10. 3. tamen hæc externa mannæ manducatio ſine ſpirituali manducatione panis cœleſtis nihil profuit Patribus, illis videlicet qui ſine fide mãducauerunt. Nam Moſe, Aaron, Caleph, Ioſue, ſalutaris fuit manducatio mannę, non quia corpus aluit, ſed quia Sacramentum illis erat panis vitæ, quo fide veſcebantur, ex quo iudicium etiam de noſtris ſacramentis ſumendum eſt. Eſt autem memorabile dictum Auguſtini in hunc locum ſcribentis. *Hunc panem*, inquit, *ſignificauit manna, hunc panem ſignificauit altare Dei. Sacramenta illa fuerunt: in ſignis diuerſa ſunt, ſed in re quæ ſignificatur, paria ſunt.*

Iam argumentum præſens ad formam dialecticam reuocabimus. Iſte eſt vitæ panis, qui manducatus confert vitam æternam. Manna

manducatum non confert vitam æternam, sed panis de cœlo descendens. Ergo nō manna, sed panis de cœlo descendēs est vitæ æternæ panis, id est, quo alimur ad vitam æternam. Partem priorem minoris confirmat, cùm ait: *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt.* Posteriorem magna cum asseueratione ponit, significans ex eo viuificum esse panem, quia de cœlo descendit.

Porrò hîc quæstio oritur, cùm dicit, Patres comedisse de manna & mortuos esse, nō autem mori eos qui de pane vitæ edunt. An non Abraham, Isaac, Iacob, Apostoli Domini manducarunt panem vitæ, & mortui sunt? Ad hanc quæstionem non meis, sed Cyrilli verbis respondeo. *Mortui sunt*, inquit, *qui manducauerunt, quia nullam inde perpetuæ vitæ virtutem perceperunt. Non enim viuificabat, sed famem solummodò corporalem amouebat, & figura erat veritatis. Qui verò panem vitæ suscipiunt, immortalitatem consequentur, & omnia interitus mala effugient, cum Christo æternaliter viuentes. Nihil autem verbis nostris officit, nec idcircò mentiri videbimur, quia fideles qui Christo participarunt, corpore moriuntur. Nam etsi hac communi omnium morte cadere videantur, viuant tamen Deo, vt Paulus ait.*

Sextus Articulus.

51 *Ego sum panis viuus qui de cœlo descendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.*

Repetitio asseuerationis de pane vitæ. Panis viuus dicitur, & quia ipse vita est in se, & quia viuificat alios. Ergo ὁ ζῶν & causam & effectum declarat. Est viuus in se, & viuus efficacia, id est, viuificus, quia vt ipse testatur, si quis ex hoc pane manducauerit, viuet in ęternum. Ex hoc pane scilicet, qui ipse sum, cuius participes fiunt omnes qui credunt. Non ergo hic panis alius est quàm ipse Christus Deus & homo. Ex hac assertione concluditur neminem in æternum victurum qui ex hoc pane non comederit, sed moriturum potiùs in æternum. Ex quo sequitur in solo Christo spem salutis repositam esse.

Et panis quem ego dabo, caro mea est, quā ego dabo pro mundi vita.

Hîc apertiùs adhuc definit panem vitæ quam promittit, eamque affirmat esse carnem suam, & exponit quomodo fiat panis vitæ, videlicet cùm datur & offertur ab ipso in sacrificium pro mundi vita, id est, vt mundus propter illum in cruce oblatum viuat. Hæc sententia in capite 1.29. hisce verbis effertur: *Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi.*

Duo ergo continet hoc dictum. Primum, quòd Filius Dei sit factus homo, vt fieret victima pro humano genere, qua victima genus humanum liberaretur à morte æterna, & eiusdem victimæ merito donaretur vita æterna. Alterum, quòd Christus hîc sacrificiis Leuiticis opponat suum sacrificium tanquam vmbra veritatem. Sacrificia enim Leuitica adumbrabant solummodò sacrificium, cuius virtute aboleretur peccatum. Christi autem sacrificium reipsa expiat peccatum & placat iram Dei. Hoc discrimen inter Leuitica sacrificia & Christi sacrificium ex totius Scripturæ consensu tradit autor epistolæ ad Hebræos, cap. 10. In Leuiticis igitur sacrificiis fiebat commemoratio peccatorum quotannis, sed per oblationem Christi semel peractam sanctificati sumus, hoc est, accipimus remissionem peccatorum, iustificamur & sanctificamur. Vna enim oblatione sanctificauit in sempiternum sanctificandos.

Ex hoc ergo loco colligamus definitionem manducationis panis vitę, videlicet, quòd manducatio panis vitæ fiat per fidem, qua credimus Filium Dei assumsisse humanam naturam in vnitatem personæ, & eam obtulisse pro nobis, hoc est, corpus suum tradidisse pro nobis in mortem, & sanguinem suum fudisse pro nobis in remissionem peccatorum, vt ipsius morte placaretur ira Patris, & nos reciperemur in gratiam & donaremur vita æterna. Hac manducatione animæ fidelium aluntur ad vitam æternam, cuius symbolum est manducatio Sacramentalis. Plura de hac oblatione in 1. capite annotauimus. Item in Enarratione Psalm. 84. & ad Hebræos.

DE SEXTO.

Vt Iudæi carnales erant, ita carnaliter omnia quæ à Domino dicuntur, accipiunt, & quia inflati erant opinione iustitiæ, conantur doctrinam Christi, quam suæ opinioni aduersari rectè iudicabant, suspectam, imò odiosam reddere auditoribus. Quia enim dixerat carnem suam esse panem, quam manducare necesse est eos qui vitam æternam posside bunt, offenduntur absurditate, vt illis videtur, dicti, vnde & litigant inter sese, præoccupati iustitiæ Legis opinione, qua vitam æternam se mereri falsò putabant. Sed Dominus vsitato sibi iuramento præfixo non esse sperandam vitam sine carnis suæ manducatione, & sanguinis sui potatione affirmat. Deinde promissionem ponit, quam infrà confirmatione munit, & discernit rursus inter manna Mosaicum & panem vitæ verum qui ipse est.

Articuli huius membri sunt sex.

Primus: Litigatio Iudæorum inter sese.

Secundus: Absurditas, vt putant, dicti Domini.

Tertius: Asseueratio quòd vita æterna non contingat homini sine manducatione carnis Christi & potatione sanguinis ipsius.

Quartus: Repetitur propositio præsentis disputationis.

Quintus: Iusta propositionis confirmatio.

Sextus: Conclusio per collationem mannæ Mosaici, & panis vitæ, qui est Christus Iesus.

52 *Litigabant ergo Iudæi inter sese, dicentes.*

Primus Articulus indicat auditores Domini non

non fuisse omnes eodem modo affectos erga ipsum, & eius doctrinam. Quidam enim ipsum vt cœlestem doctorem meritò admirabantur. Quidam contrà vt vanum & falsum, temerè contemnebant. Hinc nascitur inter ipsos dissidium, dum alij accusant, alij excusant. Notetur hìc perpetua sors Euangelij & piorum doctorum in hoc mundo. Vt enim semper habēt paucos pios fautores: ita nunquam illis desunt calumniatores maligni. Hac Euangelij sorte & piorum doctorum nos cōsolemur, si similia experiri cogimur.

Secundus Articulus.

Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?

Absurditatem dicti Domini, dicentis carnem suam esse panem vitæ, interrogationis schemate exaggerant. Concluditur autem argumentum Iudæorum hoc modo: Absurdum est & crudele hominem hominibus carnem suam dare ad manducandum. Cùm ergo hic sit homo, quid absurdius excogitari potest & crudelius, quàm quòd dicat se carnem suam nobis dare ad manducandum? In hoc argumento duplex est παραλογισμὸς, & vterque peccat æquiuocatione. Nam præter illum crassum & cyclopicum manducandi modum, de quo ipsi existimant Christum loqui, duplex est modus manducandi carnem & bibendi sanguinem Domini, videlicet, cæremonialis seu sacramentalis, & spiritualis. De hoc posteriori Dominus loquitur. Ita caro hominis Christi distinguenda est à communi carne hominum. Illa viuifica est, quia est caro hominis, qui est Deus. hæc scilicet communis caro non est viuifica, quia in se rea est & immunda, vt quæ aliunde vitam mutuetur, modò victura sit. Hìc rursus videre est ingenium sophistarum, & hostium veræ doctrinæ, qui non accipiunt ea quæ piè dicuntur, iuxta suam περίστασιν, sed hoc solummodò spectant, vt commodè dicta ad aliquam absurditatem torqueant, vt docenti odium & doctrinæ contemtum concilient.

Tertius Articulus.

53 *Dixit ergo eis Iesus: Amen Amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem Filij hominis & biberitis sanguinem eius, non habetis vitam in vobis.*

Hæc asseueratio, quòd vita æterna non contingat homini sine manducatione carnis Filij hominis, & sine potatione sanguinis eius, opponitur opinioni Pharisaicæ, de iustitia Legis & meritis sacrificiorum & traditionū, & destruit quidquid homines excogitant & docent de iustitia, salute & vita æterna consequenda. Nam cùm hìc omnia Christo tribuit, nihil relinquit creaturis vllis. Cùm enim nemo Legi satisfacit, fieri non potest, vt quisquam operando iustitiā Legis assequatur. Omnes enim hoc Domini dicto damnatoriæ Legis sentētiæ subiiciuntur. Congruit ergo hoc Domini dictum cum illo Dauidis, Psal. 143. 2. *Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.* Item Psal. 130. 3. *Si iniquitates obseruaueris Domine, quis consistet?*

Pertinet proinde hoc Domini dictum ad primam pœnitentiæ partem, videlicet contritionem. Nam cùm audimus, quòd non habeamus vitam in nobis sine Christo, intelligimus nos mortis reos esse propter peccatum. Vnde oriri debet in nobis μεταμέλεια, & dolor secundùm Deum, qui operatur μετάνοιαν, hoc est, conuersionem, quæ fit per fidem in Christum.

Quartus Articulus.

54 *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego suscitabo eum in vltimo die.*

Repetitio propositionis principalis huius colloquij, cuius sensus est sine tropo. Qui videt Filium & credit in eum, habet vitam æternam. Siquidem manducare carnem Christi, & bibere eius sanguinem, nihil aliud est quàm credere in Christum, qui dedit carnem suam pro nobis, & effudit sanguinem suum pro nobis, in remissionem peccatorum; & se ea fiducia consolari & erigere aduersus peccatum, mortem & infernum, & certò statuere Christū iuxta suam promissionem daturum credentibus vitam æternam. Neque tamen otiosa est hæc figurata locutio. Nam ea & vis fidei & copulatio nostri cum Christo significatur arctissima, vt rectè intelligamus cur credentibus proponatur vita æterna. Siquidem vt cibus à nobis comestus, inq; ventrem transmissus, est noster, corporibus nostris coalescit corporaliter, vt eius virtute sustētemur in hac vita: ita Christus à nobis creditus & in animam receptus, est noster, & animabus nostris coalescit spiritualiter, vt eius virtute sustentemur ad vitam æternam. Est autem hæc manducatio non spiritualis carnis, sed veræ & physicæ carnis Christi, datæ pro nobis, spiritualis manducatio, nec est spiritualis sanguinis, sed veri sanguinis effusi pro nobis spiritualis potatio. Hæc spiritualis potatio & manducatio fit, vt diximus, per fidem, cui tanquam externa testificatio Sacramētalis manducatio & potatio instituta à Domino destinatur, quę externa manducatio spirituali coniūcta salutaris est, sed sine illa spirituali planè otiosa cæremonia est, & cedit manducantibus in iudicium. Huc illud Augustini: *Res ipsa cuius Sacramentum est, omni homini ad vitam, nulli ad exitium, quicunque eius particeps fuerit. Sacramentum autem sine re in iudicium cedit, idque hominis vitio.*

Quod autem additur: *Et ego suscitabo illum in vltimo die*, anticipatio est & eorum qui obiicere similem interitum, & piorū, & impiorū poterāt; & eorū qui obiicere poterāt, etiam sanctissimos homines mori. Ne ergo putarent, vt ait Augustinus, sic in isto cibo & potu promitti vitam æternam, vt qui eam sumerent, iam nō corpore morerentur: Huic cogitationi occurrit, quasi diceret: Qui manducat carnē meam & bibit sanguinem meum, habet vitam ętern[am], iam secundùm

Spiritum in æterna Sanctorũ requie, quæ Sanctorum Spiritus suscipit. Quòd autẽ ad corpus attinet, nec caro eius vita æterna fraudetur. Nã in vltimo die excitabitur, ac si diceret: Etsi vtrique, pij & impij, moriuntur quo ad corpus attinet, tamen impar est eorum conditio. Nam qui hic saturantur manducatione carnis Christi, & inebriantur potatione sanguinis ipsius, iam viuunt quo ad animam, & rectè dicũtur iam possidere vitam æternã, cuius arrhabonem habent Spiritum Sanctũ. Verùm quantũ ad corpora attinet, excitabũtur in vltimo die, quo claudentur secula: quę secula in Sanctis quidẽ excipiet beata æternitas, in impiis verò sempiterna miseria.

Hæc propositio, quæ continet summam beneficiorum Christi, opponatur omnibus hominibus & Diabolis, qui aliunde vllã salutis portionem quęrendã esse docent aut putant, quàm à solo Filio Dei, qui ideo factus homo vt corpus suum traderet pro nobis, & sanguinẽ suum effunderet pro nobis. Est enim immota hæc consecutio, si ex sola manducatione carnis Christi, & potatione sanguinis eius est vita ęterna, certè aliunde non est. Id quod ipse Augustinus sentit cùm ex hac propositionẽ per argumentũ à contrario sensu sic infert: *Ergo qui non manducat istum cibum & non bibit istum sanguinem, non habet vitam æternam. Quid ergo? profectò in morte æterna hæret.*

Quintus Articulus.

55 *Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.*

Ratio propositionis à cibi qualitate sumpta. Accõmodabitur autẽ propositioni simpliciter hoc modo: Qui mãducat cibũ qui verè cibus est, & qui bibit potum qui verè potus est, habet vitam æternam. Sed qui meam carnem comedit, & sanguinem meum bibit, is cibum qui verè cibus est manducat, & potum qui verè potus est, bibit. Ergo qui manducat carnem meam & bibit sanguinem meum, habet vitam æternã. Sola minor propositio ponitur, quam iusta argumẽtatione colligit, vt mox videbimus.

Sed quinã cibus & potus verè dicitur cibus & potus? qui facit, vt inquit Augustinꝰ, id quod homines cibo & potu appetũt. quid appetũt? vt neq; esuriant neq; sitiant. Hoc autẽ veraciter nõ præstat, nisi ille cibus & potus qui eos à quibus sumitur, immortales & incorruptibiles facit, h.e. vt verbis Domini vtamur, qui non perit, sed permanet in æternũ, quem solus Filius Dei dare potest. Hic autem cibus & potus est caro & sanguis Domini, q. est caro & sanguis Filij Dei. Non enim simpliciter hominis caro & sanguis est, sed eius, qui naturali vitæ coniunctus, vita effectus est, ex quo fit, vt ipsa mors hoc cibo & hoc potu radicitus euertatur & destruatur.

56 *Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo.*

57 *Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, & qui manducat me, ipse viuet propter me.*

Secunda ratio propositionis à causarũ & effectuũ necessaria connexione, quę aptè concluditur ea argumentãdi forma quam Soriten vocant in hunc modũ: Qui mãducat carnẽ meam & bibit sanguinẽ meum, in me manet & ego in eo. Qui in me manet & in quo ego maneo, is viuit propter me. Qui viuit ꝑpter me, viuit propter Patrem. Qui viuit propter Patrẽ, habet vitam ęternam. Igitur qui manducat carnẽ meam & bibit sanguinem meum, habet vitam æternã. Ex hac connexione effectuum & causarum, vis argumenti Christi intelligitur meliùs, quàm si singulos prosyllogismos per se cõsideraremus. Sed argumentum obscurius facit inuersus ordo propositionum vltimæ & penultimæ.

Porrò in Christo manere dicitur, q. eius membrum est, eiusq; Spiritu viuit, ei per fidẽ insitus, & Christus vicissim in eo manet, vt vita ipsius, & vt Deus in tẽplo suo. Vnde Paulus ad Ephes. 3.17. dicit Christũ per fidẽ in cordibus illorum habitare. Vt enim Christus fide apprehenditur & retinetur, ita apprehensus & retentus eadem fide manet in homine, donec ipsa fides manet. Cum his congruit sentẽtia Augustini qui in hũc locũ sic scribit: *Hoc est ergo mãducare illam escam, et illũ bibere potum, in Christo manere, & illum manẽtem in se habere, ac ꝑ hoc, qui nõ manet in Christo, & in quo non manet Christus, proculdubio nõ manducat spiritualiter carnẽ eius, nec bibit eius sanguinẽ, licet carnaliter & visibiliter premat dentibus Sacramentũ corporis & sanguinis Christi, sed magis tantæ rei Sacramentum ad iudicium sibi manducat & bibit, quia immundus præsumit ad Christi accedere Sacramenta.*

Porrò cùm dicit Dominus: *Et ego viuo propter Patrem*, accipi potest dupliciter, videlicet, vel secundùm dispẽsationem qua Filius à Patre missus dicitur humana natura assumpta in vnitatẽ personę: vel quia naturaliter à viuo Patre natus est Filius ab ęterno, vt sit vna & eadẽ vita Patris & Filij. Non enim Filius secũdùm diuinitatem particeps est vitę, vt nos, sed naturaliter vita est, cuius vitæ nos credentes participes facit, vt vitam viuamus æternam.

58 *Hic est panis ille, qui de cœlo descendit.*

Epiphonema est ex proximo argumento illatum. Hæc verba non ad Patrem sed ad Filium referenda sunt, quibus rursus ostendit Dominus vnde sit viuifica caro ipsius, nempè à diuina natura Christi, ex qua & ipsa natura humana Christi, & omnes actiones Christi in sanctissima sua humanitate suam habent æstimationem, precium & efficaciam. *Hic*, inquit, *est ille panis qui de cœlo descendit*, scilicet, vt illum mãducando viuamus ac in cœlum conscendamus æternùm victuri. *Hic panis*, inquit Tertullianus, *in causam vitæ appetendus, & deuorandus auditu, & ruminandus intellectu, & fide digerendus.*

Porrò cùm nominatur caro Christi & sãguis Christi, synecdoche est, qua totus Christꝰ intelligitur, sed ideò potissimùm carnis & sanguinis meminit, quia carnem dat pro mundi vita, & sanguinem effundit pro remissione peccatorũ,

sed

ſed beneficium & meritum eſt perſonæ, quæ aſ- A ſumpſit humanam naturam, vt haberet quod offerret pro ſalute humanæ naturæ.

Sextus Articulus.

Non ſicut manducauerunt Patres veſtri manna, & mortui ſunt. Qui manducat hunc panem, viuet in æternum.

Concluſio eſt præſentis diſputationis, cuius ſenſus eſt: vt manna & omnia Moſaica ſolùm modò vmbræ fuerunt futurorum, & per ſe ſunt in- B efficacia, vt quæ nullam vitam conferant: ita ſolus Chriſtus efficax eſt ad conferendam vitam carnem ſuam manducantibus, hoc eſt, credentibus in Chriſtum. Oratio hæc deficiēs ſic complebitur: Non, ſicut manducauerunt Patres veſtri manna, & mortui ſunt, ſic morientur qui hunc panem edunt, ſed qui manducat hunc panem, viuet in æternum, quia hic panis Chriſtus eſt vita æterna.

59 Hæc dixit in Synagoga docens in Ca- C *pernaum.*

Locum & vrbem addit Euangeliſta, non ſolùm vt nihil de veritate narrationis dubitemus, verumetiam vt ſciamus ipſum Dominum voluiſſe doctrinam ſuam innoteſcere omnibus. *Vt auditores non credentes eſſent inexcuſabiles, palàm hæc verba fecit*, inquit Cyrillus, *omnem Iudæis atque incredulis excuſationem auferens & maioris criminis reos faciens. Si, inquit, non veniſſem et locutus eſſem eis, pec-* D *catum non haberent, nunc autem non habent excuſationem de peccato ſuo. Nec clam traduxit Dominus abſentes, vt malignæ naturæ faciunt, ſed palàm arguit errantes, & monſtrauit veram ſalutis viam, non deterritus multitudine & minis aduerſantium ſibi.* Huius exemplum & nos in aſſerēda veritate Dei ſequamur.

DE SEPTIMO.

Cùm non ſolùm hypocritæ quales fuerunt multi inter auditores Domini, verumetiam ex E diſcipulis eius non pauci, offenderentur verbis Domini, falsò putantes, quòd Dominus requireret Cyclopicam lanienam & deuorationem immanem ſuę carnis, Dominus ruditati eorum conſulens & ſignis & verbis māducationis modum exponit, diſcernens inter Spiritualē manducationem, quæ fide fit & ſola eſt ſalutaris, & carnalem, quam nihil prodeſſe affirmat.

Huius membri articuli ſunt plures.

Primus: Offenſio Iudæorum & eius ratio.

Secundus: Signo oſtendit Dominus, ſe non F fuiſſe locutum de carnali manducatione.

Tertius: Diſtinctio manducationis viuificantis & inutilis.

Quartus: Dominus monet ſuam doctrinam non carnaliter accipiendam, ſed ſpiritualiter.

Quintus: Exprobratio diffidentię eorum qui non crediderunt.

Primus Articulus.

60 Multi ergo audientes ex diſcipulis eius G *dixerunt: Durus eſt hic ſermo, quis poteſt illum audire?*

Phariſæi & quidam ex diſcipulis offenſi abſurditate doctrinæ Domini, quam carnaliter acceperunt, non ſolùm ipſi deficiunt à Chriſto, verumetiã alios abſterrere conātur, cùm dicũt: *Durus eſt hic ſermo, quis poteſt eum audire?* quaſi dicerent: Is, cuius doctrina immanem crudelitatem & hominibus indignam requirit, nullo modo audiendus eſt. Iſte, cùm carnem ſuam manducandam docet, an non requirit cyclopicam & immanem & beſtiis dignam humanæ carnis deuorationem? Quis igitur niſi omnis humanitatis expers ipſum audire ſuſtinebit? Qui ergo ſapit, talem doctorem vt peſtem fugiat. Hic ſenſus verborum horum diſcipulorum manifeſtè includitur in hiſce verbis: *Durus eſt hic ſermo*, id eſt, immanis & homine indignus.

Hîc rurſus Sophiſtarum artificium aduerſus veritatem Dei videre licet, qui ea quæ nō intelligunt, aut falsè contemnunt aut calumniis defœdant, vt vnà ſecum alios quoq; à veritate abſterreant. Nam vt leproſi vellent omnes ſecum ſimili ſcabię laborare: ita hypocritæ non niſi hypocriſin ferunt, qua omnes ſecum pollutos cuperent.

Secundus Articulus.

61 Sciens autem Ieſus apud ſemetipſum, quòd murmurarent de hoc diſcipuli eius, dixit eis: Hoc vos ſcandalizat?

62 Quid igitur ſi videritis Filium hominis aſcendentem vbi erat priùs?

Infirmitati diſcipulorum Dominus mederi conatur hiſce verbis, ſigno oſtendens ſe non locutum eſſe de corporali & cyclopica manducatione carnis ſuæ, ac ſi diceret: Vos ideo offendimini, quia carnalem intelligitis māducationem carnis meæ. Sed quid dicetis vbi videritis Filiũ hominis aſcendentem vbi erat prius? an non tum demum intelligetis me nō loqui de carnis meæ, quã in cœlum ſubleuabo, carnali & craſſa māducatione & deuoratione? Quomodo enim hæc ſimul ſtabunt: Ego aſcendam integer in cœlum glorificata carne mea, & homines meam carnē dentibus lacerabunt & traiicient in ventrem? Non ergo mea verba carnaliter accipienda ſunt, quaſi probarem aut requirerem Thyeſteas aut cyclopicas epulas, quibus nihil immanius fingi poteſt. Hunc eſſe ſenſum verborum Domini, mecum teſtantur grauiſsimi & ſanctiſsimi Patres, Magnus Athanaſius & diuus Auguſtinus.

Athanaſij differentis de hac ipſa carnis Chriſti manducatione ad Serapionem hæc ſunt verba: *Propterea aſcenſionis ſuæ in cœlum mētionem fecit, vt eos à corporali intellectu abſtraheret, ac deinde carnē ſuam de qua locutus erat, cibum è ſupernis cœleſtem & ſpiritualem alimoniam & ab ipſo donandam intelligerent. Quæ enim, inquit, locutus ſum vobis, Spiritus eſt & vita, quod perinde eſt ac ſi diceret: Corpus meũ quod oſtenditur & datur pro mundo, in cibum dabitur, vt vnicuiq; ſpiritualiter tribuatur, & fiat ſingulis tutamen præſeruatioq; ad reſurrectionem vitæ æternæ.*

Augustinus autem in hunc ipsum locum scribens sic ait: *Hinc soluit quod illos mouerat? Hinc aperuit vnde fuerant scandalizati? Hinc planè, si intelligerent. Illi enim putabant eum erogaturum corpus suum. Ille autem dixit se ascensurum in cœlum vtique integrũ. Cùm videritis Filium hominis ascendentẽ vbi erat priùs, certè vel tum videbitis, quia non eo modo quo putatis, erogat corpus suum: certè vel tunc intelligetis, quia gratia eius non consumitur morsibus.* Et alibi. *Vita vnicuique erit corpus & sanguis Christi, si quod in sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritualiter manducetur, spiritualiter bibatur.*

Tertius Articulus.

63 Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam.

Discernit Dominus clariùs inter manducationem spiritualem & carnalem suæ carnis. Hác abominantur Capernaitæ tanquam immanem lanienam hominibus indignam, & Dominus eandem reiicit vt inutilem: illam vt necessariam & viuificam requirit. Sensus ergo verborũ Domini hic est simplicissimus: Spiritus est qui viuificat, hoc est, spiritualis manducatio carnis meæ viuificat, caro non prodest quicquam, id est, carnalis manducatio non prodest. Non ergo hoc dictũ: *Caro non prodest quicquam,* latiùs extendendum est quàm pro loci peristasi, alioqui absurdissimum esset dicere carnem Christi, in qua operatus est nostram salutem, nihil prodesse. De sola ergo manducatione carnali accipiendũ est hoc Domini dictum: *Caro nõ prodest quicquam.* Sententia igitur verborum Domini concluditur hoc argumento. Requiro necessariam manducationẽ, & non inutilem & immanem. Manducatio spiritualis necessaria, vt quæ sola viuificet, carnalis verò est inutilis, vt quę nihil prosit. Igitur spiritualem carnis meæ manducationem postulo, & non carnalem.

Quartus Articulus.

Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt.

Hoc est, manducatio carnis meæ & potatio sanguinis mei, de qua sum locutus, spiritualis est, & viuifica. Seu, quæ locutus sum de manducatione carnis meæ & potatione sanguinis mei, accipienda sunt de spirituali & viuifica manducatione & potatione.

Porrò hîc necessariò quæritur de cęremoniali seu sacramentali manducatione carnis Christi & potatione sanguinis ipsius, de qua ante omnia sciendum est, quòd sine spirituali manducatione & spirituali potatione planè carnalis fit & inutilis, vt quæ cedat in iudicium ea abutentibus. Verùm quando coniungitur illa sacramentalis manducatio, & potatio cum spirituali, quá solam esse viuificam diximus, plurimum habet vtilitatis. Est enim vice sigilli Dei quo Deus obsignat homini suam gratiam & spiritualem manducationem quæ fide fit, quemadmodum aliàs copiosè de sacramentali manducatione & potatione dici solet. Quare solummodò hoc loco ea quæ in cæremoniali manducatione & potatione concurrere oportet, attingam, & quinque versibus rem vniuersam complectar, quos volo esse testimonium sententiæ meæ de tota re Sacramentaria.

Vox diuina solet signis dare nomina rerum,
Vt cùm signa capit sensus, mens dona superna
Percipiat, quorum sunt ista externa sigilla.
Hisce fides confirmatur, cor pascitur intus
Diuinis epulis, lætatur fructificatq́.

Veritas satis manifesta est, sed partim malitia, partim arrogantia, partim cœcitas hominum maior est quàm vt veritatem ferat. Oro igitur Deum, vt ipse vulneribus Ecclesiæ medeatur, ac citò finem imponat Diabolorum & hominũ contumaciæ auersantium veritatem Dei.

Quintus Articulus.

64 Sed sunt quidam ex vobis qui nõ credunt. Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credentes, & quis traditurus sit eum.

65 Et dicebat: propterea dixi vobis: Nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.

Exprobratio incredulitatis discipulorum est, inter quos Iudam præcipuè notat, & repetit incredulitatis causam, videlicet quòd nolint à Patre discere. Verùm quia de hac causa suprà diximus in 2. 3. & 5. membris huius colloquij, eò auditores remitto.

PARS IV.

Hac in parte narratur, quàm fuerit diuersum discipulorum Christi de ipso ac doctrina ipsius iudicium. Nonnulli enim absurditate doctrinę, vt ipsis videbatur offensi, prorsus ab eo desciuerũt. Quidam sincero animo & doctorem & doctrinam ipsius complectuntur, credunt docenti, etiamsi omnia mox non capiunt. Vnus manet quidem in numero discipulorum Domini, sed occultam apud animum fouet impietatem, & proditionem meditatur.

Huius partis tria sunt membra.

Primum, multorum discipulorum à Domino defectio.

Secundum, confessio duodecim discipulorum per Petrum ædita.

Tertium, prædictio proditionis futuræ per Iudam, qui vnus erat ex illis duodecim.

DE PRIMO.

66 Ex eo tempore multi discipulorum eius desciuerunt ab eo, nec amplius cum illo ambulabant.

Cùm animalis homo nõ percipit ea quæ sunt Spiritus Dei, offenditur audita doctrina mensuram sensus & rationis excedente: Contrà verò spiritualis, id est, qui Spiritui sancto cedit, sensus & rationis mensura relicta, Deo dat laudem veritatis, tametsi doctrinæ sublimitas terminos

minos sensus & rationis excedat. Esaias enim ait: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Sequamur ergo regulam: *Sola ad dictorum confirmationem rerum sufficit demōstratio, quādo probatio in autoritate dicentis est.* Sic fecit Abraham cùm Deus illi prolem promitteret ex effœta & sterili anu, cuius & nos imitemur exemplum, modò filij Abrahæ censeri velimus. Etsi autem hîc notatur vna defectionis à Christo causa, tamen sunt plures quas in numerato habere vtile est, vt singulis sua remedia opponamus. Has igitur breuiter signabimus additis aduersus eas remediis.

Prima, doctrinæ Christi sublimitas, quá cùm sapientes mundi capere non possunt sua ratione, contemnunt & derident. His opponenda est sapientia Dei, quæ limites rationis in infinitum excedit, & ascendendum est in montem Domini, relicta asina nostra ad pedem montis exemplo Abrahæ, hoc est, sensus ac rationis iudicio abiecto, in voce diuina acquiescendum est.

Secūda, anticipata religionis opinio, vt cùm Iudæi persuasi de Mosis legatione, stupendis miraculis confirmata ipsum anteponunt Christo, non intelligentes Mosis ministerium fuisse temporarium, hoc est, ad tempus ordinatum, tanquam Pædagogiam quandam ad Christum. In eodem luto Papistæ hærent hodie tenaces anticipatæ religionis, ex quo fit vt purum Christi Euangelium ferant minimè. Vtrisque opponamus veritatis diuinæ lucem, scientes anticipatam religionem nos minimè excusare, si à vero vitæ fonte Christo aberremus. Obtemperemus igitur Spiritui Sancto, qui hisce verbis nos hortatur ad sequendam veram lucem: Esa. 2.5. *Domus Iacob venite & ambulemus in lumine Dei nostri.* Hauriamus itaque aquas de fontibus salutis, spretis humanis cisternis.

Tertia ex secunda fluit, videlicet, cùm non tam amor religionis quàm maiorum exempla nos excœcant, vt iudicemus singularis cuiusdam grauitatis esse tueri maiorum religionem eamque armis propagare. Hoc veneno infecti sunt non pauci reges & principes. Turpe enim putant à maiorum suorum institutis deficere. Sed his opponamus mandatum Dei, Ezech. 20. 18. *Ambulate in præceptis meis, & non in præceptis Patrum vestrorum.* Item Matth. 17.5. vocem Patris de cœlo sonantem: *Hîc est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, hunc audite.* Hîc iubet Pater, vt omnibus aliis magistris relictis, vnum audiamus Filium.

Quarta, hypocrisis. Vbi enim hæc fortiùs radices egit in humano pectore, difficiliùs euellitur. Oderunt enim hypocritæ quidquid ipsorum turpitudinem in lucem profert. Proinde nihil difficilius est quàm hominem hypocritam ad Christum adducere. De hac hypocrisi loquitur Dominus, cùm ait Ioh. 3. 20. *Qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ne arguantur opera eius.* Hæc larua tûm demum detrahatur, quando mēs Legis penitus introspicitur, ac homo suam vitam rectè ad normam Legis examinat, quemadmodum Nicodemus fecit, postquā ei Dominus suas maculas posuisset ante oculos.

Quinta, scandalum multiplex, videlicet crucis & persecutionis Ecclesię, paucitatis credentium, multitudinis hostium Euangelij eorumque potentissimorum & sapientissimorum iuxta mūdum dissidiorum, hæresium & schismatum in Ecclesia. Sed huic scandalo opponamus prædictiones Prophetarum, Christi & Apostolorum, qui causas horum scandalorum prædixerunt esse fremitum Diaboli aduersus Christum, item peccata multiplicia in docentibus & auditoribus.

Sexta, cura & solicitudo huius mundi. Mundus enim sua vanitate ita excœcat non paucos, vt pluris faciant huius mundi commoda & vanas voluptates quàm veras diuitias & nūquam perituras delicias, quas hîc gustant electi, & in æterna vita plenè fruentur. Huic tentationi & omnibus huius mūdi vanitatibus opponamus æternæ vitæ certissimum gaudium, quod omnibus iis, qui in fide vsq; ad finem perseuerant, propositum est.

Septima, odium personæ docentis sæpè facit vt homines superbi doctrinam contemnát. Sed huic odio amor propriæ salutis opponatur. Nulla enim stultitia maior est quàm propriam negligere salutem alieno odio.

Octaua, inueterata peccādi consuetudo, quę quodammodo necessitatem peccandi parit. Facit enim vt homines planè surdescát ad vocem hortantium se ad meliora, adeò vt verissimus sit sermo: *Consuetudo est altera natura.* De hac necessitate loquitur Propheta Ierem. cap. 13. 23. cùm ait: *Nunquid mutabit Æthiops pellem suam, aut pardus maculas suas, et vos poteritis benefacere assueti malefacere.* Nihil ergo periculosius est quàm cùm consuetudo mali viribus sumptis æquat naturam. Huiusmodi homines sanare miraculum fuerit, non minus quàm quatriduanum Lazarum excitare. Quare imprimis cauendum est, ne in peccatis diutius sordescamus, & peccatorum mensura impleta obruamur ira Dei, qui nos sinit ruere pro nostris cupiditatibus in reprobam mentē. Demus ergo Domino Deo nostro gloriam, antequam contenebrescat, & antequam offendant pedes nostri ad montes caliginosos. Ita enim ait Dominus, Iohan. 9. 1. 4. *Operamini dum dies est, veniet nox in qua nemo potest operari.*

Nona, Doctorum Ecclesiæ defectio à sincera doctrina, quam antea & voce & scriptis, non sine ingentibus periculis tradiderunt, & Ecclesiam Christi cum laude ædificârunt. Hi enim plurimos secum in ruinam trahunt. Nam, vt ingens de altissima rupe cadēs saxum, plura fragmenta facit: ita cùm deficiunt, qui columnæ Ecclesiæ videbantur, scandalo plures frangunt & alienant à pura doctrina, vt Staphilus, Chalichius & multi alij. Verûm his opponamus doctorem vnum, ad quem collati alij puluis & cinis sunt. Hic autem doctor est Iesus Christus, cum quo qui manet, vitam æternam habet vt sequitur.

DE SECVNDO.

67 Dixit igitur Iesus illis duodecim: Nunquid & vos vultis abire?

68 Respondit igitur ei Simon Petrus: ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes.

Christus non ex ignorantia interrogat duodecim discipulos, num velint & ipsi abire offensi ipsius doctrina, sed partim vt magis discipuli ipsius confirmentur ædita clara confessione de Christo & eius doctrina, partim, vt Iudas admonitus resipiscat, vel saltem sit inexcusabilis si resipiscere nolit, vt qui sciens & volens autorem vitæ, suæ auaritiæ & furto postposuerit.

Priusquam confessionem Petri & sociorum eius examinabimus, quæramus causas diuersitatis sententiarum Iudæorum, qui dixerunt: *Quomodo potest hic dare nobis carnem suam manducandam?* Item: *Durus est hic sermo, quis poterit illum audire?* & Petri hic dicentis suo & aliorum discipulorum nomine: *Quò ibimus, verba vitæ æternæ habes.* Etsi autem verba Petri quæ sequuntur, videlicet, *Nos credimus & cognouimus*, discrimen monstrant verum & infallibile inter Petrum & Capernaitas, videlicet quòd Petrus cum suis excepto Iuda, crediderit Christo, & Capernaitę non crediderint, atque ideo non intellexerint. Est enim fides causa salutaris & efficacis intellectus iutxa dictum Esaię cap. 7. 9. *Nisi credideritis, non intelligetis*: tamen propter causas certas cogor istud discrimen altiùs repetere. Dominus suprà causas contumaciæ Iudæorum dixit esse, quòd non traherentur à Patre, quòd non essent Christo à Patre dati, quòd non audissent Patrē, & didicissent à Patre, denique quòd non essent à Deo docti. Has locutiones suprà ostendimus nihil aliud declarare quàm quòd non crederēt: sed repugnarent Spiritui Sancto per vocem Euangelij efficaci in non repugnantibus, quæ nostra interpretatio totius Scripturæ consensu cōfirmatur, quam iterum firmis rationibus demonstrabimus.

Quæstio est num doceri à Deo, & credere Euangelio Christi, per Apostolos & eorum successores tradito, idem sit necne. Si idem, stabit interpretatio nostra, quam suprà dedimus. At si non idem, triumphent sanè enthusiastæ noui & Chiliastæ veteres, quorum illi ab his, vt aspides à viperis, venena mutuantur.

Demonstratio qua nos nitimur hæc est: Nullus saluatur nisi doctus à Deo. Nunc autem Filius Dei amandās discipulos suos in mundum prædicatum Euangelium dicit, Matth. 28. 18. *Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omnibus gentibus: Qui crediderit, saluus erit.* Si ergo doctus à Deo saluabitur, & credens Euangelio saluabitur, profectò idem erit à Deo doceri, & voci Euangelij cedere. Cùm ergo Deus docet per Euangelium, & homo Euangelio credit, doctus à Deo dicitur.

Verùm ne quis hîc somniet sine verbo Enthusiasmum, vt semianabaptistæ faciunt, fortiùs concludam quid sit à Deo doctum esse. Qui audit ministros Euangelij & discit ab eis (id est, credit illorum doctrinæ) audit Filium Dei, & discit ab illo iuxta hoc Christi dictū, Luc. 10. 16. *Qui vos audit, me audit*, loquitur autem de efficaci auditu videlicet cùm discitur quod auditur. Qui audit Filium Dei & discit à Filio Dei, audit Patrem, & discit à Patre. Ita enim Filius ait Iohan. cap. 7. vers. 16. *Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.* Qui autem audit Patrem & Filium, & discit à Patre & Filio, à Deo doctus est. Igitur qui audit ministros Euangelij, & ab eis discit, id est, credit illorum doctrinæ, à Deo doctus esse censebitur. Hoc ipsum pulchrè concluditur ex collatione contrariorum. In Scripturis opponuntur repugnare Spiritui Sancto, & trahi à Patre, seu doceri & discere à Patre. Qui ergo nō repugnat Spiritui Sancto efficaci per vocem Euangelij, trahitur à Patre, docetur & discit à Patre, atque ideo rectè à Deo doctus esse dicitur. Nunc autem cùm repugnare Spiritui Sancto sit, si Stephani testimonium recipimus, verbis Mosis & Prophetarum non credere, quis non videt, nisi sponte cœcutire malit, doctū esse à Deo, & credere verbo Dei per ministros Dei prædicato, idem esse. Præterea doceri à Deo, & doceri à carne & sanguine, id est, magisterio sensus & rationis discere opponuntur, Matth. 16. 17. vbi Dominus Petrum hisce verbis alloquitur: *Beatus es Simon Bar Iona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est.* Qui ergo renūciat carni & sanguini, hoc est, sensus & rationis magisterio, is credit Euangelio Christi & dicitur à Deo doctus esse. Nam Deum reuelare aliquid, & docere, idem planè sunt, ne quis sibi fingat Anabaptisticas apocalypses.

Porrò qui dictum Prophetæ, *Erunt docti à Deo*, referunt vel ad arcanum afflatum Spiritus sine verbo, vt Anabaptistæ hodie faciunt, vel ad tempus aliquot certorum annorum præcessurum iudiciū, vt Chiliastæ olim fecēre, accusant Christum falsi, vt qui dictum Prophetæ accommodet tempori suo, & auditoribus, quos tum præsentes habuit.

Sed his relictis, quos luce clariùs cōfutat demonstrata veritas in qua acquiescēdum est, veniamus ad confessionem Petri, quę confessio in omnibus saluandis eadem esse debet. Primùm cùm dicit: *Ad quem ibimus?* non est dubitantis, sed constanter sibi persuadentis animi vox, qua significat se nullum alium magistrum agnoscere. Cùm addit: *Verba vitæ æternæ habes*: Ratio est clara confessio, quòd Christus solus sit donator & doctor vitæ æternæ. Nam habere verba vitæ æternæ est doctrinam habere, quam qui recipit, habet vitam æternam.

Notemus hoc loco verborū Emphasim. Non dicit Iesum habere enthusiasmos de vita æterna, sed loquitur de verbis sonantibus, ferientibus aures auditorum, & penetrantibus corda eorum quæ in corde recepta operantur vitam æternam. Concluditur autē argumentum Petri hoc modo: Is solus magister adeundus est & sequendus

quendus, cùm agitur salus & vita æterna, qui verè habet doctrinam vitæ æternæ. Nũc autem nemo præter te solum habet doctrinam vitæ æternæ. Ad quem igitur nisi ad te solum ibimus? Dicitur autem doctrina vitæ æternæ Euangelium de Iesu Christo, qui apprehensus fide in vera conuersione solus est panis vitæ æternæ.

Hac ergo confessione Petrus omnibus Mosaicis cæremoniis, sacrificiis, purgationibus, sacramentis: Item meritis humanis, Patrum traditionibus, & quidquid nõ est Christus, adimit virtutem tollendi peccatum, conferendi iustitiam, & reconciliandi homines Deo. Præterea omnes sistit nudos & reos coram tribunali Dei, qui doctrinam Christi non recipiunt, in ipsum non credunt, vt viuo pane, qui est ipse, pascãtur ad vitam æternã. Refutatur ergo delirium Mahometistarum, qui fingunt homines sua quemque religione saluari, Iudęos Mosaica, Christianos Christiana, Gẽtes legis naturæ obseruatione, quibus tanquam murus opponenda est hæc Petri cõfessio: Item dictum Iohannis, Ioh. 3. 36. *Qui non credit, ira Dei manet super eum.*

Cum hac Petri cõfessione conferatur doctrina Papæ, qui se successorem Petri impudenter mentitur. Petrus soli Christo tribuit hunc honorem, quòd verba vitæ æternæ habeat. Papa autem etsi seruum seruorum Dei se scribit, tamen hanc Petri confessionem hodie sanguine sanctorum abolere conatur. Nam quid est aliud sacrificium Missę, inuocatio Sãctorum, figmentum Purgatorij, meritum operum, quàm huius confessionis impugnatio, & manifesta abnegatio. Nos igitur in hac Petri confessione constantes maneamus, scientes Christum autorem vitę satis potentẽ esse ad implenda ea quę ꝓmiserat.

69 Et nos credidimus, & cognouimus, quòd tu es Christus Filius Dei viuentis.

Fundamẽtum confessionis Petri hoc est, quo fides Christiana solo nititur, videlicet credere & cognouisse, Iesum Mariæ filium esse Filium Dei, & Christum saluatorem mundi. Credere enim nemo potest sine verbo, & nouisse nemo potest sine fide. *Si credideritis,* ait Propheta, *intelligetis, vtpote à Deo docti.*

Hîc imprimis duo tenenda sũt, sine quibus nemo saluabitur. Primum, quid sit sentiẽdum, credendum & cognoscẽdum de Iesu quem hîc Petrus confitetur esse Christum & Filium Dei. Alterum, quomodo ipsius beneficiorum reddamur participes, id est, quomodo ipse fiat nobis saluator.

Quid est igitur sentiendum de Christo? Petri verba rectè expensa nobis quatuor cõmendant in Christo obseruãda, quorum primum est natura humana Christi, quã agnoscit Petrus, cuius naturæ societate cùm nobis iunctus sit, intimè nos amat. Nã cùm dicit Petrus: *Tu,* scilicet Iesu, qui me interrogas, Mariæ filius: veram humanitatem Christi confitetur, quam semel assumptam nunquam deponet aut mutabit in aliam naturã, etsi glorificata est, vt nos qui eiusdem naturæ sumus, similiter glorificabit. Secũdum est diuinitas Christi, quam palàm confitetur, ipsum Filium Dei nominans, vnde fides nouit, & certò sibi persuadet ipsum præstare posse quidquid vult, & velle quidquid promisit. Cùm dicit: *Dei viuentis*, discernit inter verum Deum & fictitios Deos, qui nihil sunt, qui non sunt viuentes. Huius cùm Iesum Filium nominet Petrus, clarè ipsius diuinitatem, qua vnus est cum Patre Deus, agnoscit. Tertium, est personæ vnitas subsistẽtis in duabus naturis, ex qua vnione vis meritorum Christi pendet. Non enim dicit, Vos, sed Tu, non Christi, sed Christus, vnam prædicans personam, *Tu,* inquit, *es Christus.* Etsi ergo duas fatetur naturas distinctas, vnũ tamẽ agnoscit Christum, seu vnam personam. Quartum, est officij Christi confessio. Nam cùm eum Christum prædicat, absque omni dubio tribuit ipsi Messiæ, seu Christi officium, quod est conterere caput serpentis, adferre benedictionem, iustitiam & vitam abolita maledictione, peccato & morte. Breuiter, quòd sit nobis à Deo natus sapientia, iustitia, sanctificatio, redemtio.

Sed quomodo efficimur beneficiorum Christi participes? seu quomodo fit nobis saluator? Vt testimonium Petri docuit nos, quid sit de Iesu sentiendum: ita ipsius exemplum docet quomodo beneficiorũ ipsius reddamur participes. Vt enim ipse credidit & cognouit viua cordis fiducia, Iesum esse Christũ Filium Dei: ita nos credamus Iesum esse nostrum Christum, qui in vera conuersione recipitur, retinetur fide & possidetur, quod cùm fit, meritum mortis Christi opponitur peccato nostro, à quo ipse nos suo sanguine purgat, iuxta illud: *Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato.* Meritum obediẽtiæ nos iustificat. Nam credenti Christi, obedientia imputatur ad iustitiã, sicut scriptum est Rom. 10. 4. *Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti.* Meritũ intercessionis nos Patri recõciliat adeò vt Pater nos in Filio dilectos habeat, iuxta promissionem Patris, dicẽtis Mat. 17. 5. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi cõplacui, ipsum audite.* Cùm itaque purgati à peccatis, iustificati obedientia Christi, & reconciliati Deo sumus, debitores facti sumus liberatori, vt & ipsius hostibus Diabolis, eorumque operibus renunciemus, & Deo in sanctitate & iustitia, seruiamus omnibus dieb⁹ nostris. Quomodo autem huic rei seruiant Sacramenta, aliàs sæpissimè dictum est.

DE TERTIO.

70 Respondit eis Iesus: Nonne ego vos duodecim elegi: & ex vobis vnus Diabolus est?

71 Dicebat autẽ Iudam Iscariotham. Hic enim erat traditurus eum vnus, cùm esset ex illis duodecim.

Dominus confessionem Petri æditam nomine ipsius & sociorum, vt veram approbat: quam Matth. 16, 18. petram vocat, supra quam ædificabitur Ecclesia Christi, & contra quam non prævalebunt portæ inferorum. Verùm ne Iudas

putet Christū latere sui cordis malitiam, Christus suppresso nomine Iudam notat, idque vt resipiscat, vel vt si nolit resipiscere, sit omnino inexcusabilis. Vnus ex vobis Diabolus est, videlicet, propter simile calumniandi studiū & prodendi animum. Ita Christus infrà alloquitur Iudæos calumniatores, Iohan. cap. 8. vers. 44. *Vos ex patre Diabolo estis. Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.*

Hîc quęstio occurrit. Cùm honestus & sapiēs paterfamilias non patitur (modò nouerit) seruum improbum & furem in sua familia, quî igitur fit quòd Dominus, qui videt intimos recessus cordis Iudæ, patiatur ipsum inter suos discipulos, eosque selectissimos? Respondeo cum Augustino. *Magnus ille artifex si non posset illo vti, nec esse eum permitteret.* Voluit enim Dominus in suo paruo cœtu ostendere quid secuturū erat omnibus temporibus, vsq; ad finem mundi. Semper enim erunt in Ecclesia qui Iudam Iscariotham referunt, hoc est, qui verbis Christum confitebūtur, sed interim viri mercedis erunt. Singulari igitur prouidentia Dei videtur huic proditori, & nomen & cognomē inditum esse. Nomen quidem Iudas à confessione seu laude dicitur apud Hebræos, vt hic Iudas Christum confitetur verbis eumque laudibus extollit missus cum aliis. Cognomen verò Iscariothes, id est, vir mercedis, quod cognomē optimè cōgruit huic proditori, qui mercede Dominum vēdidit. Tales sunt multi hodie in Ecclesia, qui foris sunt Iudę ad tempus, intus verò viri mercedis, vt qui omnia faciant propter mercedem.

Hinc ergo admoneamur de externo Ecclesię cœtu, in quo & inter doctores, & inter auditores erunt hypocritæ. Nam vt inter socios Apostolos latuit Iudas, larua Apostoli & doctoris tectus: ita semper in Ecclesia Dei erunt qui ministri Christi haberi volunt, cùm tamen veræ doctrinæ struant insidias, quos & Christus nouit, & tempus aliquādo prodet. Præterea, vt inter auditores Christi, multi sunt non sinceri, qui nunc murmurant, nunc manifestè se Christo opponunt, & tandem planè deficiunt; ita semper in externo Ecclesiæ cœtu erunt non pauca membra mortua, quæ sunt in Ecclesia, hoc est, sanctorū societate, veluti vlcera in humano corpore. Cùm ergo videmus hodie multos deficere, & inter eos non paucos qui ob excellentem sapientiam & dona varia in magna sunt admiratione, non frangamur animis hoc scandalo, nec desperemus, sed sciamus Ecclesiam nihilominus mansurā esse iuxta promissionem Christi, Matth. 16. 18. *Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam.*

Habet & hæc Christi interrogatio, vim exhortationis ad vigilantiam. Nam cùm vni generaliter tantum impietatis onus imminere affirmat, omnes sollicitos reddit, & horrore quodam ad maiorem vigilantiam erigit.

Confutantur præterea hîc Anabaptistæ & Donatistæ, cum Staphilo apostata, qui contendunt non posse esse Ecclesiam Dei in illo hominum cœtu, in quo vel sunt Hæretici, vel schismata, vel vlla manifesta crimina, quos etiam Diuus Paulus, 1. Cor. 1. confutat, cùm Ecclesiam Corinthiacam sanctam nominat, in qua tamē fuēre plurima scandala, perniciosæ hęreses & multorum hominum mores corruptissimi.

Postquam autem hoc sextum caput vtcunque enarrauimus, iam breuiter vsum totius huius disputationis & colloquij, Augustini verbis concludamus. *Hoc totum, inquit, quod Dominus de carne & de sanguine suo locutus est, & quòd in eius distributionis gratia vitam nobis promisit æternam, & quòd hinc voluit intelligi mādućatores & potatores carnis & sanguinis sui, vt in illo maneant, & ipse in illis, & quòd non intellexerunt, qui non crediderunt, & quòd spiritalia carnaliter sapiendo, scādalizati sunt, & quòd eis scandalizatis & percuntibus, consolatio Domini affuit discipulis qui remanserunt, ad quos probandos interrogauit: Nunquid et vos vultis abire? vt responsio permansionis eorum innotesceret nobis. Nam & ille nouerat qui manebunt. Hoc ergo totum ad hoc nobis valeat, dilectissimi, vt carnem Christi & sanguinem Christi non edamus tantùm in Sacramento, quod & multi mali faciunt, sed vsque ad Spiritus participationem manducemus & bibamus, vt in Domini corpore tanquam membra maneamus, vt eius Spiritu vegetemur, & non scandalizemur, etiamsi multi nobiscum manducant & bibunt temporaliter sacramenta, qui habebunt in fine æterna tormenta. Modò enim corpus Christi mixtum est tanquam area, sed nouit Dominus qui sunt eius. Si tu nosti, quid trituras, quia ibi est latens massa, nec consumit trituratio, quod purgatura est ventilatio. Certi sumus, fratres, quia omnes qui sumus in corpore Domini, & manemus in illo, vt & ipse maneat in nobis, in hoc seculo necesse habemus vsque in finem inter malos viuere.* Hactenus Augustinus.

CAPVT

CAPVT SEPTIMVM.

SVMMA CAP. VII.

Dominus in festo tabernaculorum, clam Ierusalem ascendens, post lõgam expectationem Iudæorum, in templo docet, & contra calumnias aduersariorum doctrinæ ac factorũ suorum reddit rationem. Et cùm varia iudicia vulgi de ipso ferebantur, in fine festi summam Euangelij sui proponit, Pharisæis frustra quærentibus ipsum apprehendere, inter quos cùm iurgium oriretur, Nicodemo contendente, contra Legem esse hominem non auditum damnare, soluitur Concilium.

ORDO ET PARTES CAPITIS VII.

Etsi hoc caput confusius est, & non facilè in certas & definitas partes propter tumultus vulgi & Pharisæorum subinde aliud atque aliud tumultuariè inculcãtium de Christo distribui potest: tamen docendi gratia sex partes à nobis constituantur.

Prima: Expositio moræ Christi in Galilæa, & colloquium ipsius cũ incredulis cognatis de profectione Ierosolymam versus in festo tabernaculorum.

Secunda: Profectio Christi Ierosolymam occulta, & varium ac promiscuum multitudinis iudicium de ipso.

Tertia: Concio Christi in templo, qua suę doctrinæ & facti, hoc est, sanati à se hominis in die sabbati rationem reddit.

Quarta: Furor principum & Pharisæorum mittentium ministros qui caperent Iesum.

Quinta: Concio Christi in fine festi, vnde & variæ sententiæ populi de Christo nascuntur.

Sexta: reuersis ministris Pharisæorum & non capto Christo, indignantur magis Pharisæi, & consultant de illo è medio tollendo, quorum consilio per Nicodemum turbato, vnusquisq; abiit in domum suam.

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

PRIMA pars huius capitis exponit, vt diximus, moram Christi in Galilæa, qui nolebat se in manus hostium dare ante tempus, vnde cognati eius offensi, vtpote increduli, de mora cum eo disputant, quasi præter decorum, & officium faceret, qui cùm vellet clarus haberi inter homines, iam latebras quæreret, quibus Dominus modestè respondens moræ causam transfert ad tempus suum.

Sunt autem huius partis duo membra.

Primum, mora Christi in Galilæa & eius causa.

Secundum, colloquium Christi & cognatorum eius de profectione Ierosolymam versus in die festo.

B

DE PRIMO.

1 Et ambulabat Iesus posthæc in Galilæa. Non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant ipsum Iudæi occidere.

Etsi clariora sunt hæc Euangelistæ verba, quàm vt vlla declaratione indigeant: tamen hîc quatuor diligenter perpendenda sunt.

Primum, mora Christi in Galilæa.

Secundum, imminentis desertionis gentis C Iudaicæ signum.

Tertium, pœna vsitata ingratitudinis aduersus Christum.

Quartum, exemplum fugæ in persecutione.

Mora Christi in Galilæa docet nos, quòd sæpè vnius gentis malitia facit, vt Euangelium ad aliam gentem transferatur, & Christus veluti migrare videatur ab hostibus ad alios, qui se audire non recusant.

D Futuræ desertionis populi Iudaici signum hoc Christi factum esse videtur. Sicut enim hîc recusat Christus in Iudęa versari, atque illic docere, quia quærebant Iudæi ipsum interficere, ita posteà secuta est definita vastitas istius populi iuxta vaticinium Danielis.

Pœna ingratitudinis aduersus Christum quoad omnes nationes & populos, est priuatio lucis Euangelicæ, cuius pœnæ exempla penè infinita sunt. Vbi ipse Christus suo sancto ore Euangelium docuit, an non ibi iam Mahometi- E ci furores locum habent? Vbi Apostoli ipsi prędicauerunt, nonne partim Mahometici furores, partim Papistici errores dominantur? Vsque adeò verum est, quod Paulus per Spiritum Sanctum prophetauit, cùm ait 2. Teſſ. 2.11. *Mittet eis Deus efficacem illusionem, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati.* Hæc horrenda ingratitudinis pœna nos admoneat timoris Dei, inuocationis, gratiarum actionis, diligentię in audiendo & discẽdo Euangelium, F sanctæ & honestæ disciplinæ, qua caueatur hæreses, schismata & scandala, quæ veluti quędam præludia sunt tenebrarum, quę sequentur contemtum Christi ac eius sancti Euangelij. Sint ergo gubernatores diligentes in tuenda disciplina. Sint doctores in scholis & in templis concordes, & fidi sinceræ doctrinæ custodes. Sint auditores attenti & dociles, vt indies proficiant magis magisque in omni cognitione & sensu, & probent, quæ sunt meliora, vt sint ἀπρόσκοποι, & G pleni fructibus iustitię in diẽ Christi, Philip. 1.9.

Exemplum fugæ tempore persecutionis in Christo proponitur. Verùm hîc plura sunt per-

pendenda, videlicet cur Christus fugerit, quænam fuga laudabilis sit, quæ non, & de cruce Ecclesiæ.

Cur igitur Christus fugit? Quia Iudæi volebant eum occidere. Quid? An non potuit Christus versari inter Iudæos, & nō occidi? certè hác potentiam, cùm voluit, demōstrauit. Nam cùm eum iam passurum tenere vellent, ait illis Ioh. 18. 4. quem quæritis? Responderunt, Iesum, & ille, ego sum, non se occultans, sed manifestans. Ad eam tamen manifestationem illi non substiterunt, sed recedentes retrò ceciderunt. Poterat ergo, si voluisset, non capi, non teneri, non abduci, non occidi, sed quando tempus eius venerat, tenetur, abducitur, occiditur, quia voluit. Nō ergo dubium est, quin potuisset inter Iudæos conuersari, & non occidi. Cur igitur fugit? cur latuit cùm in eius potestate esset occidi vel non occidi? Ad hanc quæstionem pulchrè respōdet Augustinus hisce verbis. *Quando latuit vt homo, non potētiam perdidisse putandus est, sed exemplum infirmitati præbuisse, quoniam futura erant membra eius, id est, fideles eius qui non haberet illam potestatem, quā habebat ipse Deus noster. Quòd latebat, quòd se tāquam ne occideretur, occultabat, hoc indicabat factura esse mēbra sua, in quibus vtique membris suis ipse erat.* Item: *Non ipse perdiderat potestatem, sed nostram consolabatur fragilitatem. Futurum enim erat, vt aliquis fidelis eius absconderet se, ne à persecutoribus inueniretur, & ne illi pro crimine obijceretur latibulum, præcessit in capite quod in membro confirmaretur.* Hactenus Augustinus. Hinc ergo duas conclude hypotheses. Vnam, quòd aliqua fuga & aliquod latibulum sit sine culpa. Alteram, quod conijcere se in manifestū discrimen, vbi sine peccato latere licuit, peccatū tētationis Dei & stultæ temeritatis sit. Hoc Christi exemplo prohibetur & damnatur temeritas eorū, qui sponte se in manus hostium coniiciunt, cuius peccati rei fuêre multi martyres, qui se sponte in manus carnificum tradiderūt. Sed hoc peccatum fide Christi absorptum esse putandum est.

Porrò cùm Christus Matth. 10. 23. fugā præcipit, inquiēs: *Si igitur persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam.* Et idē Christus Ioh. 10. 12. fugā dānat, vt quæ non sit pastoris boni, sed mercenarij fugientis veniente lupo, hîc quæritur de fuga præcepta & prohibita, de licita & illicita.

Vt autē sine errore hác determinemus quæstionem, primùm sciendum est, duplicē esse fugam, animi vnam, corporis alteram. Illa semper in vitio est, hæc circumstantiis variat.

Fuga animi vt est admodū vsitata: ita & fœdissima, quæ sæpè in eos cadit, qui se gloriantur strenuos esse Christi milites, quiq; corpore fugiētes tanquā trāsfugas condēnant. Est autē animi fuga, cùm aliquis corpore quidē manet præsens in officio, sed animo discedit ab officio. Cōmittitur autē hæc fuga animi, vel cōmodi alicuius quærendi gratia, vel periculi declinandi causa, & est multò fœdior hæc fuga quàm mercenariorū, qui propter metum corpora de loco in locū transferūt. Si nō doces sincerè quæ docēda sunt, si non arguis quæ sunt arguenda, si nō mones quæ sunt monenda, animo turpiter fugis, etiamsi corpore manes. Vnusquisq; se examinet, an huius fugæ sit reus necne. Si reus, proditor est gregis Christi, opus Dei fraudulenter facit, & in iudicium Dei incurrit: Nihil hîc iuuat ficta excusatio. At si non reus, agat Deo gratias, det gloriam Deo, petat à Deo constantiam.

Corporis fuga, cùm vno loco relicto fugitur in alium, duplex est, licita vna, altera illicita.

Licita est, cùm quis animo manet, corpore discedit bono consilio & bono fine. Hæc interdū officij est. Nemo enim debet sibi spōte pericula accersere, quādo bona cōsciētia declinare licet.

Illicita, cùm & animo & corpore aliquis discedit, ouibus lanienæ luporū expositis. Hæc fuga proditoria est & cōtra officiū boni pastoris. Est enim boni pastoris, animā suā ponere pro ouibus.

Augustinus distinctionē fugę corporis sumit à qualitate persecutionis, quę persecutio vel est cōmunis pastorū & ouium, vel pastorum tantùm, eorumque vel omnium, vel certorū. Hinc idem Augustinus tres regulas de fuga licita extruit.

Prima: Si persecutio est communis, eadē vel manendi vel fugiendi necessitas incūbit vtrisq;, h.e. pastoribus & gregi. Si ergo māserit grex, maneat & pastor. Si grex discesserit, discedat quoq; pastor. Verùm prudēs pastor hîc cogitabit, quāta sit imbecillitas humanæ naturæ, & suadebit auditoribus suis vt potiùs per fugā vitæ suæ cōsulāt, declinantes paulisper impetū atq; incursum hostium, quàm vt stantes in acie certaminū atq; periculorum, fidei fiant desertores: neq; vllum animæ periculum adfert, si quis per fugam fidem conseruet, imò cōfessionis testimonium talem fugam dixero.

Secunda: Si persecutio fuerit omnium pastorum simul, & non gregis, sorte eligātur qui maneant, discedentibus aliis, vt seruati aliquando Ecclesiæ sedatis tumultibus seruiant.

Tertia: Si persecutio fuerit non omniū pastorū, sed certorū dumtaxat, sit Pauli exemplū Act. 20. pro regula, qui fugit rabiem persequentium se relictis aliis apud gregem, quibus ipse gregē commendauit, affirmans esse Episcopos qui pascerent Ecclesiam quā ipse Deus suo sanguine sibi acquisiuisset. Quid? An non ipse Dominus Matth. 10. 28. dicit: *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere.* Cùm ergo omnis fuga sit cum timore animi coniuncta, videtur prohibitione timoris omnis corporis fuga prohiberi. Respondeo, vt timor animi qui est contra officium: ita fuga corporis cum officio pugnans damnatur.

Fuga corporis illicita & dānanda, est cùm pastor aliquis de loco vno in aliū fugit, vel rei augendæ gratia, vt auarus, vel tædij causa vt voluptuarius, vel ingratitudine auditorum fractus, vt effœminatus, vel persecutionis malo deterritus, vt impatiens. Non ergo vel auari, vel voluptatibus dediti, vel effœminati, vel impatientes apti sūt ministerio Euāgelico. Huiusmodi enim potiùs mercenarij quàm pastores putādi sunt. Plura

de

de fuga licita & illicita legantur in enarratione Euangelij Dominicæ secundæ post Pascha.

Porrò cùm fuga sit species crucis ecclesię, monet hic locus vt nonnulla huc de cruce adiiciamus. Est autem crux, vt in ecclesia accipitur, quicquid quouis modo nos cruciat & affligit, siue intus siue foris. Hæc si à subiectis differentias petimus, triplex est. Prima communis piis & impiis. Secunda eorum qui sunt extra ecclesiam. Tertia ecclesiæ propria. Hæc tria crucis genera definiri & distingui causis efficientibus & finalibus possunt hoc modo.

De Cruce communi.

Crux communis habet duas causas: Vnam in homine, alteram in Deo. Causa crucis cõmunis vna & eadẽ in omnibus hominib. post lapsum primorum parẽtum est peccatum hæreditariũ, quod in omnibus hominibus pœnam meretur. Causa crucis communis in Deo, est Dei iustitia, qua ipse iustissimè punit deficientes à norma suæ voluntatis, quã in paradiso ante lapsum non solùm Adam & Euę, sed cõmuni humanæ naturæ proposuit, quæ natura communis ob transgressionem primorum parentum rea est, & rea punitur. Huius autẽ crucis partes sunt nuditas, exclusio à paradiso, maledictio, labor, dolor, mors corporis & mors animæ, donec regnũ peccati in homine per Christum non destruatur & fiat per eũdem plena redemptio. Hinc est quòd cùm pij tùm impij fame, siti, morbis, morte affliguntur. De hoc crucis genere ipse Deus Genes. 3. 11. loquitur, cum primis parentibus nostris nuditatem suam exprobrat, & minatur pœnas, quas modò enumerauimus. Præterea Iob, cap. 14. 1. huius crucis meminit, cùm ait: *Homo natus de muliere breui viuens tempore, repletur multis miseriis, qui quasi flos egreditur & conteritur, & fugit veluti vmbra, & nunquam in eodem statu permanet.* Quoniam autem hæc crux cõmunis est piis & impiis quemadmodum ostendimus, non est temere de pietate vel impietate ex cruce iudicandum, quemadmodum amici Iob fecerunt, & vulgus hominum quotidie facit. Teneatur ergo hæc regula. Non est de quoquam ferendum iudicium ex iis rebus quę piis & impiis, filiis Dei & filiis Diaboli communes sunt.

Fines huius communis crucis quinque numerari possunt.

Primus, vt crux ipsa reuocet nobis in memoriam lapsum primorum parentũ. Est enim omnis aduersitas, vndecunq; venerit, commonefactio quædam de lapsu totius naturæ humanæ in primis parentibus. Hîc iuxtà cogitetur tota creationis hominis historia, videlicet qualis cõditus fuerit & qualis factus sit per lapsum Adæ.

Secundus, vt admoneamur de proprio reatu. Nam vnius delicto mors in omnes peruasit. Rom. 5. 12. Huc pertinet confessio Dauidis Psal. 51. 7. *In peccatis concepit me mater mea.*

Tertius, vt crux ipsa sit publicum testimoniũ iræ Dei aduersus omnes homines ab Adam iuxta communem nascendi legem propagatos.

Quartus, vt crux communis sit præmonitio futuri iudicij in omnes homines & meritæ condemnationis ad æterna supplicia propter bonum infinitum læsum, nisi aliunde, id est, per Christum nobis succurratur.

Quintus, vt Christum quæramus, qui ideo promissus & datus vt destruat opera diaboli peccatum & mortem.

De Cruce eorum qui sunt extra Ecclesiam.

Crux eorum qui sunt extra ecclesiam, preter communẽ causam habet causas in hominibus personales lapsus, & iustitiam in ipso Deo, quæ distribuit pœnas pro ratione culpæ & delictorum. Pœnæ autem personaliũ lapsuum vt plurimum habent comparationem ad scelera perpetrata iuxta regulam quæ est Sapientiæ 11. 17. *Per quæ quis peccat, per eadem etiam punitur.* Ex hac regula cõcluditur dictum Domini ad Petrum: Matt. 26. 52. *Qui gladium acceperit, gladio peribit.* Huius rei exempla plurima videre est in historia eductionis populi de Ægypto, & in multis morbis qui sunt pœnæ helluationum & libidinum.

Huius crucis fines plures sunt.

Primus, vt crux & afflictio impiorum sit testimonium prouidentiæ Dei punientis scelera.

Secundus, vt cùm pœnis cohercentur scelerati, alij tranquilliùs viuant.

Tertius, vt ipsi scelerati cruce inuitentur ad pœnitentiam.

Quartus, vt non resipiscentes habeant præsentem afflictionem, tãquam ἔνδειξιν quandam τῆς ἀπωλείας, hoc est, apertum testimonium & indicium venturæ super eos perditionis.

De Cruce Ecclesiæ.

Crux Ecclesiæ propria, quæ etiam eius nota dici meretur, tres causas habet semper coniunctas. Vnam in homine, quæ est cõfessio seminis mulieris. Tametsi hæc causa, si propriissimè loquamur, occasio potiùs dicenda est. Est autem hæc confessio adeo necessaria, vt nũquam à fide separari possit si postuletur. *Corde enim,* inquit Paulus Rom. 10. 10. *creditur ad iustitiam, ore fit confessio ad salutem.* Alteram, rabiem in diabolo & membris eius iuxta dictum, Gen. 3. 15. *Tu mordebis calcaneum ipsius.* Tertiam, storgam paternam in clementissimo patre cœlesti. Teneatur & hîc regula Pauli. 2. Tim. 3. 12. *Omnes qui volunt piè viuere in Christo, persecutionem patientur.*

Fines crucis ecclesiæ sunt hi præcipui. Primus, vt in omnibus quæ nobis in hac vita accidunt, siue prospera, siue aduersa, subiiciamus nos sapienti prouidentiæ Dei, idq; in vero timore Dei, in ardenti inuocatione, in iugi gratiarũ actione, in alacri obedientia, sustẽtantes nos diuinis promissionibus. Timor enim Dei facit, vt in omnibus actionibus nostris, quę palàm & occultè fiũt, Deum inspectorem & iudicẽ veneremur. Ardens inuocatio impetrat à Deo in nostris necessitatibus consiliũ & auxiliũ. Gratiarũ actio benefactorẽ agnoscit, eum prædicat, inuitatq; ad plura nobis beneficia conferenda. Alacris obediẽtia ex fide profecta expectat promissam remunerationem & defensionẽ in hac vita

iuxta has promissiones. Exod. 20. 6. *Faciens misericordiam in multa millia iis qui diligunt nomen meum & custodiunt præcepta mea.* Item Gen. 20. 12. *Honora parentes, vt bene tibi sit super terram.* Etsi autem nemo præstat perfectam obedientiã iuxta normam Legis: tamen promissiones legis ratæ sunt fidelibus, iuxta illud Pauli. 2. Corin. 1. 20. *Omnes promissiones in Christo Iesu sunt etiam & Amen.* Sit ergo in nobis alacre studium obediendi Deo, sit conatus, quantus esse possit ex fide.

Secũdus, vt in peregrinatione hac simus conformes Christo in cruce, qui olim in patria cœlesti & regno gloriæ cum illo glorificabimur. *Si* inquit Roman. 8. 17. Paulus, *cum illo patimur, cum illo quoque glorificabimur.*

Tertius, vt flagello Dei caro nostra castigata non ferociat aduersus spiritum. Ideo enim clemẽtissimus pater castigat suos vt eos veluti freno iniecto reprimat, & in officio cõtineat, iuxta illud Prouerb. 3. 11. *Disciplinam Dei ne auerseris & non abomineris correptionem. Quem enim diligit Dominus castigat, eoq; veluti pater filio delectatur.* Cum his congruit dictum Tertulliani: *O seruum illum beatum, cuius emẽdationi Dominus instat, cui dignatur irasci, quem admonendi dissimulatione non decipit.* Et illud Augustini: *Et cùm blandiris pater es, & cùm cædis pater es, blãdiris ne deficiam, cædis ne pereã.* Item: *Illi Deus irascitur, quem peccantẽ non flagellat.* Nam cùm verè propitius est, non solùm donat peccata, ne noceant ad futurum seculũ, sed etiã castigat, ne semper peccare delectet. Breuiter, Deus cruce præsumptionem propriæ virtutis euertit, hypocrisin detegit, confidentiam carnis excutit, & vt in se solum recumbamus, facit.

Quartus, vt cogitemus nos non habere hîc manentem ciuitatem. *Exeamus*, ait autor epist. ad Hebr. 13. 13. *ad eum extra castra, improperium eius portantes.* Non enim hîc habemus manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.

Quintus, vt non ponamus in vllis rebus huius vitæ spem nostram, sed semper leuemus corda nostra in cœlum, vnde expectamus saluatorem nostrum Iesum Christum.

Porrò cõsolationes sub cruce petant pij ex 8. cap. ad Rom. vbi Paulus sex præcipua argumenta consolationum colligit, quorum primum sumitur à collatione præsentis afflictionis ad futuram gloriam. Secundum ab exemplo creaturarum. Tertium ab exemplo apostolorum. Quartum ab ordine & tẽpore liberationis. Quintum ab auxilio diuino. Sextum ab euentu seu exitu afflictionum. Cum his consolationibus nullæ philosophicæ consolationes conferri possunt, quæ tàm citò euanescunt quàm dicuntur.

DE SECVNDO.

Hoc secundum membrum continet colloquium Christi & cognatorũ eius de profectione Ierusalem ad Festum tabernaculorum.

Sunt autem in hoc mẽbro quatuor articuli.
Primus. Occasio colloquij.
Secundus. Compellatio fratrum Domini.
Tertius. Indicatio incredulitatis eorundem.
Quartus. Responsio Domini.

Primus Articulus.

2 *Propè autem erat Festum Iudæorum Scenopegia.*

Occasionem colloquio inter cognatos Christi & Christum dedit tempus ipsum, videlicet quòd appropinquaret Festum Iudæorum quod à figẽdis tabernaculis Scenopegia Græcè dicebatur, Hebraicè ad verbũ Festũ tabernaculorũ. Celebrabatur autẽ hoc Festũ in Septẽbri septẽ integros dies, initio sumpto à 15. eiusdẽ mensis. Huius festi rationem Dominus apponit, cùm ait: *Vt posteri vestri sciãt quòd in tabernaculis fecerim habitare filios Israel, cùm educerem eos de terra Ægypti.*

Sed cur voluit Dominus filiis Israel reuocare in memoriam habitationem in tabernaculis? plures sunt causæ.

Prima vt admonerentur de miserrima & calamitosa vita, quam maiores eorum in deserto duxerãt, in quo errarunt exules 40. annos sine domo, sine agro & inter gentes inimicissimas.

Secunda, vt reuocarentur animi illorum ad memoriam miraculorũ, quibus Dominus conseruauerat eos & tradiderat eis terram Canaan.

Tertia, vt conferrent præsentẽ felicitatẽ cum præterita miseria, videlicet ꝙ tunc errarint exules in deserto, nunc autem possideant tot regna Canaã, quot tũc nec domos nec agros possederint, sed necesse habuerint in tuguriis habitare, eaq; subinde mutare, nunc autẽ possideãt non domos tãtùm, sed magnificas ædes, adeoq; clarissimas & munitissimas vrbes, quodq; tunc omnibus finitimis nationib. prædæ & direptioni fuerint, nũc autem omnibus sint formidabiles.

Quarta, vt & pro olim præstitis maiorib. eorum beneficiis & pro præsenti conseruatione Deo gratias agerent. Vt ergo istis septem diebus meditabãtur beneficia præstita Israeli post exitum de Ægypto in deserto: ita occupabantur in gratiarum actione, quam testabãtur quotidie sacrificiis.

Quinta, vt omnia Mosaica vmbræ fuêre futurorum: ita hæc in tabernaculis habitatio peregrinationis ecclesiæ in hoc mũdo typus erat. Cùm igitur intuemur præsentẽ ecclesiæ statum, cogitemus eius vmbram præcessisse in deserto, non quo ad calamitatẽ præsentem attinet duntaxat, verumetiam quantum ad ingenia hominũ attinet, & mores eorũ, qui sunt in externo ecclesiæ cœtu. Vt enim in illo cœtu fuêre multi infirmi, multi increduli prorsus, multi murmuratores & opponẽtes se duci Mosi, & pauci verè pij: ita hodiè in ecclesia sunt multi infirmi, multi mortua membra, multi murmuratores hæretici & schismatici, & pauci admodũ verè pij, quos tamẽ dux noster Christꝰ in hoc deserto defendit.

Sexta, quemadmodum post peregrinationẽ longã populus introductus est in terrã Canaã: ita ecclesia duce Christo in cœlestem patriã superatis præsentib. afflictionibus introducetur. Cùm ergo præsentẽ ecclesiæ statum intuemur, cogitemus gloriam promissam, & non frangamur animis, quoniã spes nostra non pudefiet.

Secundus

Secundus Articulus.

3 Dixerunt igitur ad eum fratres eius: transi hinc & vade in Iudæam, vt etiam discipuli tui videant opera tua quæ facis.

4 Nemo enim in occulto quid facit, & quærit ipse palàm esse. Si hæc facis, manifesta teipsum mundo.

Duo facit hîc Euangelista. Primùm indicat, quinam fuerint qui Domino hîc insultant. Deinde addit orationẽ eorum ad Dominum, seu compellationẽ insultationis plenam. De vtroque, ordine dicemus.

Non frustra Euangelista refert, fratres Domini, hoc est, cõsanguineos Mariæ virginis matris Domini (nam quilibet cognati & affines Hebræis fratres dicuntur, vt Abraham & Loth dicuntur fratres, tametsi Abraham fuit patruus Loth. Laban & Iacob fratres sunt dicti, cùm tamen Labá esset auunculus Iacob) fuisse, qui Dominum compellant eiq; insultant. Nam hac relatione seu indicatione significat Euágelista regnum Christi non esse alligatum prærogatiuæ carnali aut cognationi carnis sed fidei promissionis, id quod Scriptura multis in locis docet. Euangelista noster Ioh.1.12. sic habet: *Quotquot receperũt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomen eius, qui non ex sanguinibus, neq; ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Matt.12.48. quidam dicũt Domino: *Mater tua & fratres tui quærunt te:* quibus Dominus respondens ait: *Quæ est mater mea, & qui fratres mei? & extendens manum in discipulos suos dixit: Ecce mater mea & fratres mei: Quicunq; enim fecerit voluntatem Patris mei qui in Cœlis est, ipse meus frater, mea soror & mater mea est.* Similiter quædam mulier, vt est Luc.11.28. extollens vocem de turba dixit: *Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti,* cui Dominus: *Imò verò beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud.* Huc pertinet etiam dictũ Pauli ad Rom.9.8. *Non filij carnis sunt filij, sed filij promißionis æstimantur in semine.* Hinc concludamus doctrinam catholicam, quòd in regno Christi non habeatur ratio prærogatiuæ carnis, aut cognati sanguinis, sed solùmodò promissionis & fidei, qua promissio apprehẽditur. Maria mater Domini nõ saluata est, quia fuit mater Saluatoris, sed quia in Filium saluatorẽ credidit, quemadmodum audit ab Elizabetha: *Beata es quia credidisti.* Sic Iohãnes & Iacobus non cognatione, sed fide saluati sunt. Hęc doctrina est Prophetarum, Christi & Apostolorum, quæ adeò offendit Iudæos, quòd ipsum Dominum vsq; ad mortem crucis persecuti sint. Estq; hęc doctrina fundamentum, quo nititur Paulus docens de reiectione Iudæorum & assumptione Gentium. Illi enim credere in Saluatorem recusarunt. Hæ autem fide Christum vt vnicum redẽptorem receperunt. Etsi autem Dominus assumpsit humanam naturá in Iudæa ex prosapia Dauidica: tamen non est Iudęis vinculo carnis ita alligatus, vt propterea priorẽ locum in regno Christi habeant, quemadmodũ vxor Zebedæi, quæ alterum filiorũ in regno Christi volebat sedere ad dexterá Christi, alterum ad sinistrá, somniabat. Ideo enim dicitur Ioh.1.14. *Λόγος caro factus est.* vt sciatur quod Dominus societate naturæ ex æquo omnibus hominibus sit coniunctus, vtq; sciant omnes homines sibi patere viam vitę per eũ qui factus est homo, modò fide nascantur filij Dei.

Colligamus ergo hinc doctrinam & consolationem. Doctriná quidem de vniuersali gratia contra familiá Zenonis. Vt enim Christus communem naturá assumpsit, ita omnibus hominibus eiusdẽ secum naturæ participib. promiscuè salutem offert, sed fide accipiendá. Ideo dicit discipulis, Mar.16.15. *Ite in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ: qui crediderit, saluabitur.* Non est ergo distinctio Iudæi & Græci, Dominus diues est in omnes, qui inuocant eũ. Hoc cùm videret in spiritu Dauid, inuitabat Gentes ad laudes Deo canẽdas. Psal.117. *Laudate,* inquit, *Dominum omnes Gentes, & laudate eum omnes populi, quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & veritas Domini manet in æternum.*

Consolationem verò, quòd tametsi nos non sumus nati ex sanctis illis patribus, quibus facta est promissio: tamen promissionis Filij sumus, & reputamur pro semine, modò in Christum firma fiducia recubuerimus, quemadmodum copiosè Paulus docet ad Rom.4.16. & 9.8. Item Galat.3.19. & habet hæc doctrina totius Scripturæ consensum. Plura de hoc argumento ad Rom.9.10. & 11. legantur.

Oratio seu cõpellatio fratrum Domini constat propositione, ratione duplici & cõclusione.

Propositio est: *Transi hinc & vade in Iudæam.* Hęc propositio insidiosa est, & insultationis plena. Non ignorarunt hi Christi fratres, quòd Iudæi Domino, propter hominem sanatum in die sabbati, quem morbus 38. annos tenuerat, insidiarentur, atq; eum occidere molirentur, nec latuit eos, quòd Dominus vt declinaret hunc Iudæorum furorem, diutius in Galilæa latuerit; neq; enim furiosis hostibus suis non vrgẽte vocatione, & tempore nõdum oportuno, occasionem obiicere voluit. Ex quo facile est coniicere, cognatos Domini non amore Christi, nec studio obseruandæ legis motos Dominum admonuisse, vt in Iudæam se cõferret: sed potiùs inuidia, vt ê medio tolleretur, si veniret Ierosolymá, haud dubiè seducti erant à Pharisæis & pellecti vt hoc facerent. Hanc fortunam si hodiè cogantur experiri ministri Christi, consolentur se exẽplo magistri sui sciantq; discipulum non esse supra magistrum suum, nec seruum supra Dominum suum, id quod ipse Dominus suos apostolos cogitare voluit, dum eos ablegauit ad annunciandum regnum Dei, si quid aduersi in legatione contingeret. Matth.10.

Cæterùm cognati Domini suppressa verà ratione, qua moti Dominum vrgebant ad profectionẽ, alias honestas fingunt, quod quàm vsitatũ sit in mũdo, quotidie experimur. Vafri enim homines rationes suorum consiliorũ sæpè com

miniscũtur honestas & graues, cùm interim veras causas insidiosè occultant. Sed audiamus quid dicant cognati Domini. *Vt & discipuli tui,* inquiunt, *videant opera tua quæ facis.* Hæc prima est propositionis ratio, quam prætexũt, magna, vt apparet, & grauis. Videri enim volunt studere honori & gloriæ Christi propagandæ, dum eius discipulos miraculis Domini confirmari volunt, vt confirmati latiùs & maiori cum confidentia spargant doctrinam eius. Verùm præpostero studio hoc fecerunt. Sciuerũt enim Domini discipulos antea fuisse & doctrina & miraculis confirmatos. Sciuerunt quoque eos tum obligatos fuisse vt passim nunciarent regnum Dei, & inuitarent homines ad pœnitentiam. Ab hoc necessario opere & legitima vocatione volebant reuocari discipulos Domini sub candoris & obseruantiæ prætextu, quam artem & hodiè hypocritæ egregiè callent.

Sequitur altera ratio. *Nemo enim,* inquiunt, *in occulto quid facit, & quærit ipse palàm esse,* ac si dicerent: Hęc ita inter se pugnant, vt meritò stultus habeatur, qui ea simul stare posse existimet. Quid enim magis pugnat quàm cupere celebrẽ fieri inter homines, vt omnes ipsius magnifica facta prædicent (hæc enim duo vocabulo παῤῥησίας significantur) & quærere latebras & in obscuris locis magnifica opera exhibere conspicienda paucis quibusdam & obscuris hominibus? atq; ita cognati Domini stultitiæ eum accusant, vt qui non sapiat quod vel minimus quisque è vulgo sapit.

Sequitur cõclusio. *Si hæc facis, manifesta te mundo.* Etsi hîc deest illatiua particula: tamen manifesta est conclusio, cuius hic est sensus. Si ergo vis celebris haberi, si vis tua facta innotescere mundo, si vis per omnium ora celebrari, deniq; si vis haberi Messias, transi hinc, vade in Iudæã, & in hoc celebri Festo, ad quod totus Israel concurrit, & multi ex vicinis populis cõfluunt, manifesta te mundo, ostende te Messiam esse, æde miracula in conspectu tantæ frequentiæ hominum, vt eam gloriam, quam quæris, cõsequaris.

Tertius Articulus.

5 Neque enim fratres eius crediderunt in eum.

Hæc Euangelistæ verba cõfirmant interpretationem nostram quam attulimus. Hisce enim verbis significat Euangelista, quòd cognati Domini ironicè & insultãdo sint locuti, & non sincero corde. Quod hîc in capite præcessit, expectent mẽbra, quod Domino accidit, seruis eueniet, neq; est quòd discipulus expectet meliora, quàm quæ sit expertus magister eius. Consolemur itaque nos exemplo Domini, quando sine nostra culpa, fratrum & domesticorum experimur perfidiam, & sciamus Deo placere obediẽtiam in perferenda tali ingratitudine.

Quartus Articulus.

6 Dicit igitur eis Iesus: Tempus meum nondum adest, tempus autem vestrum semper est paratum.

7 Non potest mundus odisse vos, me autem odit, quia ego testificor de ipso quòd opera eius mala sint.

8 Vos ascendite ad Festum hoc, ego nondum ascendam ad Festum hoc, quia tempus meum nondum impletum est.

9 Hæc cum dixisset eis, mansit in Galilæa.

Hæc Domini responsio primùm causam continet, cur Dominus non statim ascenderit Ierosolymam sub initium festi. Deinde causam odij Iudæorum aduersus se exponit. Tum iubet vt ipsi cognati ascendant, simulq; repetit causam suæ moræ in Galilæa.

Causa cur non ascẽderit ad fratrum suorum petitionem in Galilæã, indicatur, cùm ait: *Tempus meum nondum venit,* Græcè καιρὸς oportunum tempus notat. Significat ergo Christus, obtemperãdum quidem esse vocationi, sed obseruata oportunitate, quasi diceret: Vos scitis Iudæos me odisse, & vitæ meæ insidiari, sed nondum venit tempus meum, quo scilicet vel occidar ab ipsis, vel quo glorificer à Patre: sed cùm venerit, Patri meo in mea vocatione obediã. *Vestrum autem tempus semper est paratum,* hoc est, expeditũ & liberum ab omni periculo. Sẽper enim sine periculo vestro & in Iudæam proficisci, & aliò quocunq; libet, vobis liberum est. Hanc esse sententiam horum verborum ex antithesi liquet. Non est ergo quòd hîc subtiliora quæramus. Nã Dominus simpliciter ad cõpellationem cognatorum respondet, quemadmodum ratio subiecta clariùs adhuc ostendit, cùm ait: *Non potest mũdus vos odisse.* August. *Non potest mũdus vos odisse amatores suos, testes falsos suos.* Bona enim dicitis quæ mala sunt, & mala quę bona sunt. Me autẽ odit, vt qui mala, mala: & bona, bona dicam, quasi diceret: Cùm mũdus vos non odit, securi potestis versari vbi placet. Verùm quia me odit, non me tradam illi, antequam tẽpus meum aduenerit.

Addit & causam cur mundus se odio habeat. *Quia,* inquit, *testificor de ipso, quòd opera eius mala sint.* Christus enim vt medicus nõ facit vulnera, sed mõstrat & testatur de vulneribus, vt ægroti opem medici implorent & sanentur. Hinc est quòd Dominus se medico conferat in Euangelio. Nam cùm discipuli Domini interrogarẽtur à Pharisęis, cur eorum magister manducaret cũ publicanis & peccatoribus, Dominus anteuertens discipulos, respõdit: *Non opus est valentibus medico, sed malè habẽtibus.* Hunc medicũ imitẽtur sinceri Euangelij ministri, vt Petrus Actor. 2. Itẽ Prophetæ & Apostoli omnes, ne homines ægroti neglectis vulneribus medicũ etiã contemnãt.

Sed quomodo hæc congruunt cum iis quæ sunt in cap. 5. 45. *Nolite putare, quòd ego accusaturus sim vos apud Patrem. Est qui accusat vos, Moses.* Iste locus cõparatiuè accipiẽdus est. Non enim simpliciter negat Christũ accusaturum Iudęos, sed corrigit errorẽ Iudæorũ, qui de Mose gloriabantur tãquam patrono suæ causæ aduersus Christũ. Est ergo istius loci sentẽtia. Nõ ego solus, vt

vos

vos putatis, accuso vos, verumetiam Moses mecum consentit, à quo accusamini. Neque tamen hinc rectè infertur: Christus accusat homines, & eos peccati reos peragit. Ergo Euágelium est prædicatio qua peccata hominum arguuntur per se. Nam Christus dum accusat peccata, alienum opus facit, vt suum faciat. Siquidē vt Lex ipsa per se accusat peccatum & damnat peccatores: ita Euágelium per se monstrat Christum medicum, qui peccata tollit omniū eorum qui ad se conuertuntur, & ob hanc causam Euangelium propriissimè definitur prædicatio pœnitentiæ, id est, conuersionis & remissionis peccatorum in nomine Christi. Hæc siquidem tria sunt propria Euangelij, prædicare Christū, docere remissionem peccatorū fieri merito Christi, testari quòd hæc peccatorum remissio offeratur pœnitentibus, id est, iis qui per fidem conuertuntur. Nihil horum trium præstat lex, quæ ministerium mortis est.

PARS II.

Secunda pars huius capitis nihil obscuri habet. Continet enim claram historiam de profectione Christi ad festum tabernaculorū, & exponit varia cùm principum Iudęorum tum vulgi iudicia de ipso. Et si in articulos placet distinguere, sit:

Primus, occulta ascensio ad Festum.

Secūdus, Iudæorū de Christo percōctatio.

Tertius, diuersitas iudiciorum de Christo.

Quartus, indicatio furoris Iudęorum aduersus Christum, qui tátus erat, quòd nemo palàm sit ausus de ipso loqui, nedum cōfiteri Messiam esse. De hisce articulis breuissimè dicemus.

Primus Articulus.

10 *Vt autem ascēderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit non manifestè, sed tanquam in occulto.*

Hìc quando & quomodo ascenderit Dominus ad festum, exponitur. Nos causas etiam ascensionis adiiciemus. Ascendit post quam fratres ascēdissent, ascendit occultè sine comitatu.

Causæ cur ascenderit sunt plures.

Prima, obedientia erga legem Mosis, quæ lex duo requirit. Primum, vt omnes masculi ter in anno, videlicet in festo azymorum, in festo hebdomadarum, & in festo tabernaculorum cōuenirent in locum à Deo ordinatum, videlicet Ierusalem, idq; publicæ confessionis causa. Alterum vt singuli pro ratione suarum facultatum aliquid offerrent in testimonium gratitudinis pro conseruatione istius populi. Huc pertinet Pauli dictum, Gal. 4. 4. *Factus est sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret.*

Secunda, vt occasionem calumniæ propter violatam legem vitaret. Tametsi enim ipse erat Dominus sabbati, atque adeo omnium festorū: tamen subiecit se sabbato aliisque festis, vt hypocritæ non haberent quod Dominum traducerent apud vulgus propter violata festa.

Tertia, vt exemplo suo & testimonio confirmaret ministerium diuinitus ordinatum.

Quarta, vt in frequentiori turba suam doctrinam spargeret: quare significabat se gratiā suam omnib. promiscuè offerri & minimè absterreri minis. Nam vocationis necessitatē anteposuit minis & periculis omnibus, relinquēs ministris Euágelij exemplum, vt ita deuitent pericula ne interim officiū vocationis necessariū negligant.

Hìc duo se offerunt expendenda, videlicet, quòd ad ingratos voluerit redire, & quòd ceremoniis infinitis corruptelis & pharisaicis opinionibus contaminatis, interesse voluerit.

Quòd ad ingratos voluerit redire eosq; vocare ad salutem, summi amoris indicium fuit. Voluit enim salutem eorum, qui in suam machinabantur perniciem. Atque hoc est quod dicit Propheta: *Quoties expandi manum meam ad populum rebellem & contradicentem mihi?*

Quantum autē ad ceremonias attinet, tenendum est ante omnia discrimē inter humanas & diuinas ceremonias. Humanæ, si faciunt ad ordinem & decorū sine impietate & superstitione seruandum, non sunt cōtemnendæ, sed pacis & vitandi schismatis causa seruandæ sunt, adeò vt qui eas violat cum scandalo reus fiat corā Deo, vt qui pacem & charitatis legem violauerit. Si sunt planè impiæ, vt vigiliæ mortuorum, inuocationes Sanctorum, Missæ Papales in quibus non fit distributio, fugiendę sunt non secus atq; serpens ipse, qui primos nostros parentes seduxit. Si sunt diuinæ ceremoniæ, vel seruantur puræ iuxta institutionem Christi, quarū obseruatio necessaria est propter autoritatem mandantis: vel contaminatæ sunt humanis traditionibus, vt Communio & Baptismus. Hìc sequendū est exemplum Domini. Tametsi ergo magna ex parte sunt contaminatę: tamen non sunt omnino fugiendæ, nisi necessitas confessionis obstiterit. Velim igitur pium hominem qui in Papatu versatur, non abstinere à Baptismo infantum in Papatu. Quantum autem ad Cœnam, maior est quæstio. de qua vide quæ scripsimus in enarratione Psalmi 84.

Secundus Articulus.

11 *Iudæi igitur quærebant ipsum in Festo; & dicebant: vbi est ille?*

Quærunt Iudæi Christū, sed quem quęrunt, oderūt, ex quo facile intelligere est, quo animo ipsum quæsierint. Si præsentem habuissent, cuperent ipsum de medio tolli, si autem ad festum non venisset cum aliis, secūdùm legem eum tanquam legis transgressorem damnarent, ac facilè populo persuaderēt, ipsum à Deo non esse, qui legem Dei auderet contemnere. Hìc rursus cogitemus imaginem ecclesiæ omnium temporum, quę semper plures hostes habet, quàm veros & sinceros patronos.

Tertius Articulus.

12 *Et murmur multum de eo erat in turbis. Alij quidem dicebant, bonus est. Alij verò, non: sed seducit turbam.*

Hìc notantur varia iudicia Iudæorū de Chri-

sto. Murmuris causa fuit contentio, contẽtionis dissentientes de Christo opiniones. Alij enim Christum diuinitus missum doctorem agnoscebant, alij seductorem populi clamabant, vtriq; suas secuti sunt rationes. Qui Christum bonũ, hoc est, diuinitus missum doctorẽ agnouerunt, moti sunt innocentia vitæ, doctrinæ maiestate, miraculis Dei, testimoniis propriis, quæ simul absque omni dubio contulerunt cum vaticiniis Prophetarum de Mesia. Horum sincerum iudicium confirmabat in eorum cordibus Spiritus sanctus. Neque enim in tanto periculo confessionem hanc de Christo ædidissent, nisi virtute Spiritus Sancti fuissent roborati. At qui Christum dicebãt non bonum sed seductorem turbæ, habebant causas alias, sed quales hypocritæ prætendere solent: curabat languidum in die sabbati, iustitiam pharisaicam damnauit, legem neminem præstare contendit: se Mesiam affirmabat, testabatur de iis qui sanctissimi in isto populo haberi volebãt, quòd opera eorum mala essent. Has & similes causas habuêre cur Christum malum & seductorem dicerent. Hoc vulgi iudicium est dicẽtis bona esse mala, & mala esse bona, de quibus Isaias in hunc modum, cap. 5. 20. *Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum: & putatis tenebras lucem, & lucem tenebras.*

Sed quid Christus hîc facit? Sciuit se esse positum multis in ruinã, & multis in resurrectionem in Israel, ideo non frangitur hoc maligno mundi iudicio, sed strenuè in officio pergit & colligit in regnum Dei ex magnis turbis paucos, qui sinunt se doceri à Deo & duci à Spiritu Sancto. Hunc nostrum intueamur magistrum, quoties cogimur audire peruersum mundi de nobis iudicium. Tueamur fidem in nostro officio: faciamus omnia in gloriam Dei bona conscientia, & commendemus Deo exitum. Ipse enim nequaquam fallet nos, sed potẽter præstabit quod paternè promiserat. Et cùm videmus multos quotidiè fieri apostatas, cõsolemur nos hoc Christi exemplo, qui eandem fortunam est expertus, & non frãgamur animis, cùm similia cogimur experiri.

Quintus Articulus.

13 Nemo tamen palàm loquebatur de eo propter metum Iudæorum.

Quantus fuerit furor Iudæorum aduersus Christum omnis boni fontem, hinc apparet, quod nemo ausus sit aliquid boni de ipso loqui propter metum Iudæorum. Iudæos intelligit haud dubiè principes Iudæorum & sectarios, qui omnes se Christo opposuerunt, quem plebecula & Galilæi non audebant confiteri, tametsi de eius doctrina & diuina vocatione ex miraculis confirmati erant. tantum potest ambitio & auri sacra fames.

Hîc videtur pingi imago ecclesię ante extremum diem. Sapientissimi quiq; persequentur ecclesiã. Quidam contemti legatione pro Christo fungentur. Auditores minis magnatum absterrebuntur à confesione sinceræ doctrinę, id quod hodie inceptum esse in vicinis quibusdã regnis cernitur, adeò vt euentus tandem videatur respondere vaticinio Christi qui ait, Lucæ 18. 8. *An putas filium hominis cum venerit reperturum fidem in terra?* His figuris quæ præcesserunt in Christo, sciamus responsurum ecclesiæ statum in fine mundi. Quare nos exemplo Christi consolemur expectantes post crucem gloriosam redemptionem. Spes enim sanctorum Dei nequaquam pudefiet.

PARS III.

In hac parte texitur historia de Christo docente in templo, admirantibus Iudæis, & asseuerante doctrinam suam esse cœlestẽ, & factum suum sanantis languidum in die sabbati non esse sabbati violationem, ex quo varię disceptationes inter auditores nascuntur.

Huius partis tria sunt membra.

Primum, de Domino docente in templo admirantibus Iudæis & defendente doctrinam suam patris autoritate.

Secundum, defensio facti quòd in die sabbati languidum curauerit.

Tertium, disceptationes variæ de Christo, & Christi testificatio de sua legatione. Ex quo duo sequuntur, maior rabies in hostibus, & ardentior fides in turba.

DE PRIMO.

Huius primi membri plures sunt articuli.

Primus: Ascensio Christi in templum.

Secũdus: Admonitio Iudæorũ & eius causa.

Tertius: Doctrinæ Christi autoritas.

Quartus: Vnde petẽda sit certitudo de Christi doctrina quòd sit Dei & non hominis.

Primus Articulus.

14 Cùm iam dimidiũ festum esset, ascendit Iesus in templum, & docebat.

Ideo meminit Euangelista dimidij festi, quia tum maxima populorum frequentia aderat. Quare & oportunum erat vt Dominus in tanta frequentia doceret, quò latiùs ipsius doctrina spargeretur, pluresq; fide in Christum saluarentur, ex quo patet quòd Dominus promiscuè omnibus suam offerat gratiam. Ascendit in templum, & docendi munus in templo sibi vendicat, vt significet & se doctorem esse, & templum destinatum esse verbo Dei & cultui diuino, nõ humanis traditionibus & mercaturis. De hoc ascensu Domini in templum prædixit Malachias, cap. 3. 1. *Veniet in templũ suum dominator, quem vos quæritis.* nec vnquam potuit maior cõtingere gloria huic templo, quàm eum recipere in se docentem, quem adumbrabat. Magna quippe gloria primi templi erat, quòd à tanto rege Salomone extructum sit, & in quo tantus rex preces fuderit, sed illa gloria tenuis quædam vmbra fuit veritatis. Nam vt Christus Salomonem excellit, ita gloria secundi templi gloriam primi superat. Hac de re vaticinatus est olim Haggæus

[Ag]gæus Propheta anno ante Christum natum ex Virgine circiter 500. Ita enim ait, cap. 2. 8. *Veniet desiderabilis cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria.* Item v. 10. *Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusquam primæ.* Hoc argumento excitabatur populus ad ędificandum templum, postquam à Dario rege permissum est Iudæis redire in patriam & ædificare denuo templum, in quo ipse Mesias esset apparituros & docturus.

Hinc duo concluduntur. Vnum, summam esse ingratitudinem Iudaici populi non agnoscentis magnitudinē amoris Dei, qui ipsis hunc desiderabilem miserit. Alterum, frustra à cœcis Iudæis hodiè expectari Mesiam, quasi nōdum natus & exhibitus esset. Nam cùm venire debuerit iuxta Prophetæ vaticinium Mesias in templum, istud tunc extruendum ex iussu Darij regis, quod iam solo æquatum est, imò adeo deletum vt ne rudera quidem supersint, quis non videt frustra expectari à Iudæis, quem ipsorum maiores olim crucifixerunt. Hæc cogitare vtile est, cùm hîc legimus Dominum ascendisse in templum illicq; docuisse.

Secundus Articulus.

15 Et admirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic literas nouit cùm non didicerit?

Hæc Iudæorum admiratio, iusta est ipsorum condemnatio. Nam cùm scirent ipsum non didicisse literas, & tamen viderent legentem & audirent exponentem prophetias Mosis & Prophetarum de Mesia, iure cogitare debuissent eum diuinitus edoctum esse, & cœlestem adferre doctrinam. Sunt ergo Iudæi inexcusabiles, qui & hoc & infinita alia diuinitatis Christi testimonia non agnouerunt.

Porrò cùm audiuimus, Christum non didicisse literas, sciuisse tamen, nequaquam putabimus Christum ignorantiam & discendi negligentiam nobis commendare. Is enim per se & à se sciuit omnia vt verus Deus, nos autem discimus vt homines, quos Deus non doctos, sed aptos formauit ad discendum. Quòd Christus ex indoctis piscatoribus fecerit doctos apostolos, miraculū fuit diuinæ virtutis Christi. Nunc autem vult nos vti mediis ordinatis & non expectare miraculosam instructionem, aut Enthusiasmos anabaptisticos.

Tertius Articulus.

16 Respondit eis Iesus & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

Cur ipse Dominus non didicerit literas humano more, rationem reddit, vt & Iudæos cœcitatis arguat, qui ex miraculo opus Dei non agnoscunt, & autoritatem suæ doctrinæ conciliet ex eo quòd à patre sit profecta diuina & cœlestis. Cùm autem dicat Dominus: *Mea doctrina non est mea*, non est accipiendum simpliciter. Nam reuera doctrinam suam profert: sed κατὰ τι, hoc est, vt cœci Iudæi opinabantur, qui nihil in Christo agnouerunt, præter hominem, eumque temerarium, qui ex suo capite nouam & inauditam proferret doctrinam. Est ergo sensus: Mea doctrina, scilicet, quam doceo, non est mea hominis, sed Patris mei qui misit me. Vos autem quia me non creditis à Patre missum, non putatis me idem esse cum Patre, sed nudum hominem, qualis quilibet ex vobis est. Hac sanè ratione mea doctrina nō est mea, sed Dei, quam ego vt legatus Dei vobis trado. Verùm si intelligere velletis ex operibus Patris quæ & mea sunt, & me meam & Patris doctrinam vnam eandemque docere intelligeretis. Hoc ergo dicto Dominus & autoritatem suæ doctrinæ conciliat, & Iudæos contumaciæ arguit, qui Christo credere recusarunt.

Porrò cùm Christus hic non sua, sed Patris autoritate nititur, vt suam doctrinam auditoribus commendet, quid quæso nos faciemus quibus munus docendi in scholis & in tēplis commissum est? Si Filius Dei non sua, sed quæ à Patre accepit, protulit, quid faciet puluis & cinis? Nos ergo Christi doctrinam quæ & Patris est amplectamur, & doceamus, humana figmenta tanquam vocem serpentis fugientes. Sciamus proinde eos qui doctrinam Christi non adferunt, veros antichristos esse, & non sinceros Christi seruos.

Quartus Articulus.

17 Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina, vtrum à Deo sit, aut ego à me ipso loquar.

Dixit Dominus vnde sit sua doctrina, nunc vnde illud ipsum cognoscatur exponit, ac si diceret: qui in scholis hominum eruditur, is primùm experientiam quærit: deinde assentitur. Verùm qui in schola mea vult proficere, is primùm assentietur docenti, & deinde viuo cordis sensu percipiet doctrinæ efficaciam & intelliget ex effectu meam doctrinam à Deo esse & non ab homine. Vos quidem fatemini, me non didicisse ex literis quæ adfero. Verùm si cognoscere velitis, me doctrinā Dei adferre, primùm voluntatem eius qui misit me, facite, id est, audite me & credite mihi. Hæc est enim voluntas Patris, vt credatis ei quem misit ille. Est ergo hæc Christi promissio diligenter cogitanda. Continet enim regulam ordinis fidei & cognitionis salutaris, quæ regula apud Isaiam hisce verbis habetur: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Et Dauid dicit: *Gustate & videte quàm suauis est Dominus.* Gustamus fide, videmus, id est, sentimus in corde per experientiam, hoc est, efficaciam Dei in nobis. Hæc regula in omnibus promissionibus Dei tenenda est. Deus promittit inuocantibus auxilium: huic qui credit, & ex fide inuocat, sentit promissionis efficaciam.

Hîc Dominus tria simul requirit ab homine, videlicet vt statuat doctrinam Euangelij esse diuinam, vt eam discat, vt eam velit fide amplecti. Non ergo homo habet se vt truncus ad prædicationem Euangelij. Si vult, potest audire, potest assentiri auditis. Si neutrum posset homo, frustra proponeretur ei vlla doctrina, frustra-

neæ essent admonitiones, obiurgationes, comminationes. Neque tamen id potest homo nudis viribus humanis. Quî fit ergo quòd Dominus dicat, si quis voluerit? Spiritus Sanctus in prædicatione Euangelij est efficax & operatur fidem in non repugnantibus Spiritui Sancto. Quare & dictum Augustini verum est: *Non inuenit quod exigit nisi donauerit quod inueniat.* Et enumeratio causarum quas coniungit Philippus, si quis dextrè eam accipiat, verissima est. Coniunguntur enim hæ causæ, vt ipse docet, Fidei verbum, Spiritus Sanctus, & voluntas non repugnans verbo & Spiritui Sancto.

10 Qui à se ipso loquitur, gloriam propriam quærit.

Antithesi amplificat quod superiùs dictum est, videlicet: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. A seipso ergo loqui dicitur hoc loco, qui vel non missus à Deo loquitur, vel qui propria loquitur. Qui talis est, is profectò, quia vel ambitione vel auaritia vel vtraque simul impulsus est, non potest nisi gloriam propriam quærere, hoc est, vanam. Nam cùm ambitio habet sibi propositam celebrationem nominis apud homines, & auaritia idolū pro Deo colit, quid quæso aliud spectare potest qui non à Deo missus loquitur, quàm proprium commodum & gloriam?

A Deo autem missus dicitur qui vel immediatè à Deo mittitur sine hominum consilio & approbatione, vel mediatè, cùm consilio & approbatione hominum, præcedente inuocatione Dei, aliquis legitimè vocatur ad ministeriū. Verùm immediata missio interdum fit solenniter, videlicet cùm Deus & voce & signo externo testatur se mittere aliquem, vt olim sunt missi Moses & multi Prophetæ in veteri Testamento, & in nouo Apostoli. Vtrique enim vt instructi erant à Deo: ita armati quoque signis diuinis erant, quibus eorum missio diuina hominibus comprobata est. Huius missionis finis fuit gloria Dei, quemadmodū & doctrina ipsa Dei erat, & non hominis. Interdum fit hæc immediata missio sola inspiratione absque externo signo, sed loco signi externi armatur missus claritate doctrinæ, qua tenebræ & errores manifestè arguuntur, & efficacia doctrinæ in mentibus & cordibus auditorum, iuxta illud Ierem. 23.29. *Verba mea sunt quasi ignis, & quasi malleus conterens petram.* Præterea etiam ingenti zelo, qua is qui missus est, anteponit gloriā Dei propriæ vitæ. Hanc missionem esse diuinam, & finem habere propositum gloriam Dei, euentus ipse comprobat. Huiusmodi absque omni dubio fuit missio Lutheri, sicuti ex iis quæ diximus, si quis ea cum doctrinæ perspicuitate, cum efficacia doctrinæ, & cum zelo fortissimi viri Dei conferat, constare potest. Interim non est negādum, quin immediatè interdum missus & diuinitus instructus, sicut & vocatus mediatè, aliquando propriam quærat gloriam, vt, proh dolor, in multis apparet. Sed discernendum est inter finem ministerij, qui semper est gloria Dei & salus hominum, & finem ministrantis, qui variat prout affectus est is, qui vel mittitur à Deo immediatè vel mediatè intercedente hominum vocatione. Vterque si Deum verè amat, finis ministerij & ministrantis vnus idemque est, videlicet gloria Dei, quem finem solum ministerij & ministrantis requirit Christus à Petro, dum ter ipsum interrogat an se amet, & ter addit mandatum vt pascat oues suas, Iohan. 21.11.

Verùm si quis siue à Deo missus, siue ab hominibus vocatus, Deum non amat, hoc est, non anteponit gloriam Dei suæ vitæ & commodo, manet quidē finis ministerij, quod Dei est, sed missus seu vocatus quia se magis amat quàm Deum, alium finem sibi proponit, ex quo fit, vt tametsi ministerium in salutem multorum cedit, ipse tamen minister seipsum condemnet. Talis fuit Balaam in veteri Testamento, qui à Deo & instructus & missus erat, vt nunciaret de venturo Messia, & prædiceret ea, quæ ventura erant ante finem mundi, quæ per se ad gloriam Dei illustrandam pertinebant, etsi ipse Balaam mercede iniquitatis seductus est. Similiter Iudas à Christo instructus & missus, ministerio quidem illustrabat gloriam Dei, animo verò auaro propriam quærebat gloriam sibi in perpetuam ignominiam. Huic socij adiungendi sunt omnes illi, qui tametsi ministerio illustrant gloriam Dei vel inuiti, animo tamē quærunt propriam gloriam in certissimam sui ipsorum perniciem. Huiusmodi sunt omnes qui vel metu periculi vitæ, vel commodi alicuius minuendi amittendive gratia, non audent scelera hominum carpere & dicere singulis in os suam iniquitatem, vt ita Euangelio locum parent. Frustra enim Euangelium prædicat, qui non priùs montes prædicatione iræ Dei in peccatores humiliat. Nam qui non agnoscit peccatum suum, & non tangitur sensu iræ Dei propter peccatum, is euāgelij Christi nequaquam capax esse potest.

At qui quærit gloriam eius qui misit eum, hic verax est & iniustitia in eo non est.

Hoc superiori sententiæ declarandi gratia opponitur & est sensus. Qui à Deo missus est & à Deo instructus est & quærit Dei gloriam, hoc est, hoc solùm spectat vt Deus ab hominibus agnoscatur & glorificetur propter sua beneficia innumerabilia erga homines, is verax est, id est, quæ vera sunt & salutaria docet, cui eos credere oportet quibus salus curæ est. Et iniustitia in eo non est, hoc est, non ambitione impulsus inanem quærit gloriam & applausum vulgi, sed in vnius Dei gloriam semper intētus est, quam etiam propriæ saluti anteponit, sentit & loquitur cum Dauide Psalm. 113.1. *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Hinc patet quid sit iudicandum de Iudæis, Mahometistis, Papis, Monachis, Anabaptistis & aliis quocunque tandem titulo gloriantur, qui vel aliam doctri-

doctrinam quàm Dei adferunt, vel ipsam doctrinæ puritatem suis commentis fœdant atq; adeo deformant, vt ne vestigia quidem sincerioris doctrinæ appareant. Nos igitur qui cupimus in schola Christi in nostram & aliorum salutem proficere, meminerimus huius regulæ, quam hîc Dominus suis ministris commendat.

DE SECVNDO.

Quia Dominus intuetur corda concurrentium ad se audiendum in templo, & videt multos zelo erroneo aduersus se ferri propter hominem in festo Pentecostes à se sanatum die sabbati, quo facto Iudæi, qui tantùm literam legis viderunt, sabbatum violatum esse putarũt, & legem Mosis à Christo fuisse contemptam. Huic furori & errori mederi conatur Dominus docens se non violasse sabbatum, eosque arguens totius legis Mosis violatæ.

Huius membri articuli sunt plures.

Primus, inuersio sententiæ Iudæorum de facto Christi.

Secundus, blasphemia turbæ.

Tertius, defensio facti, videlicet sanati à se hominis in die sabbati.

Quartus, admonitio de iustè iudicando.

Primus Articulus.

19 Nonne Moses dedit vobis legem, & nemo ex vobis legem facit? Quid me quæritis interficere?

Quoniam Iudæi perperam iudicarunt de Christi facto, quo putarunt ipsum violasse sabbatum, inuertit eorum sententiam, ac si ita diceret: peruersè iudicat qui impium iustificat & iustum condemnat. Vos omnes etsi legis transgressores estis, tamen vos ipsos iustos iudicatis, me autem qui legem præsto, tãquam iniustum persequimini, vitæ meæ insidiantes. Quid ergo iniquius esse potest, & magis peruersum?

Hoc Domini dictum primùm testatur, quòd nemo possit legi Dei perfectam præstare obedientiam seu ex operibus legis iustificari, ex quo sequitur omnes manere sub condemnatoria Legis sentẽtia, donec per Christum liberentur, quod fit cùm per fidem conuertuntur. Tũc enim peccatum remittitur, Christi obedientia imputatur in iustitiam, atque adeò homo reconciliatur Deo. Lex proinde requirens perfectam obedientiam quæ à nemine præstari potest, impellit ad Christum, qui ideo factus est sub legem, vt eos qui sub lege erant, redimeret. Præterea hoc dictum domini conuincit commentum Pharisæorum & Monachorum falsum esse, qui fingunt Legem tantùm cohibere manus, Euangelium verò manum & animum. Nam si hoc verum esset, falsò Dominus accusasset Iudæos omnes tanquam reos violatæ Legis. Deinde euertit hoc dictum Domini opera supererogationis. Nemo enim supererogat, nisi qui priùs soluit quod iure debet. Si ergo nemo hoc soluit vt Christus hîc clarè testatur, frustra de supererogatione gloriatur.

Porrò quantum ad quæstiones has attinet, cur Lex denuò lata sit quæ mẽtibus hominum in creatione est insculpta? Cùm Lex sit impossibilis, cur non tyrannica censenda sit? & cùm nemo eam præstare possit, cur lata sit, & quisnam sit eius vsus? sæpè anteà à nobis dictum est, præsertim in Catechismo, in Enchiridio & Syntagmate.

Secundus Articulus.

20 Respondit turba & dixit: Dæmonium habes, quis te quærit interficere?

Blasphemia turbæ notatur. Audiuit hæc turba quòd Dominus omnes simul sine discrimine accusaret transgressionis legis Mosis, quo facto omnes quoque iniustos esse & sententiæ legis damnatoriæ subiectos, huic videlicet: *Maledictus omnis qui non fecerit omnia quæ scripta sunt in libro Legis.* Audiuit præterea (quod ipsi apud animum conceperant) quid me quæritis interficere? Hîc turbatur turba, & tanquam phrenetica insurgit in medicum, atque hanc blasphemam vocem in Dominum eiaculatur: *Dæmonium habes:* hoc est, malum spiritum quo impelleris, vt sanctum Dei populum accuses violatæ legis, & insuper dicas, nos te velle interficere, quod sanè scire non posses sine maligni spiritus afflatu. Hîc pingitur imago multorum auditorum verbi Dei. Cùm dicuntur placentia, quieti sunt, & feruntur ministri Dei. At cùm arguunt illorum scelera, mox mouentur & grauiter offenduntur. Vt enim cœnum commotum peius olet, & latiùs fœtorem pestilentem spargit: ita plerique homines verbo Dei accusati & conuicti suorum scelerum, prodũt quod antea intus in corde veluti sepultum latuit. Herodes placidè audiuit baptistam, eiusque consiliis ad tempus libenter vsus est. Verùm postquam illi baptista incestum cùm fratris sorore concubitum exprobrasset, ostendit quid in animo latuit. Hîc enim turbatur Herodes, irascitur ministro Dei, coniicit illum in carcerem, & tandem securi percutit. Ita solet latens sanies erumpere, quando vlcus malignum à medico tangitur fortiùs.

Hîc duo obseruemus exempla. Vnum Christi, alterum turbæ. Christi quidem imitandum, turbæ verò fugiendum. Christus hîc horrenda iniuria affectus, & supra quàm dici potest contemptus non vicissim maledicit, non fulmine, quod illi facile fuisset, blasphemos in se & in Patrem suum prosternit, denique non malum pro malo reddit. Hoc nos imitemur exemplum qui legatione Christi fungimur, feramus patienter quasuis iniurias, Deo relinquentes vindictam, cuius iustum est iudicium. Hoc exemplum ponant sibi ob oculos ministri Dei, quando ab ingrato mundo pro fideliter præstito officio conuicia reportant. Hoc enim in Domino ita præcessit, vt eius ministri cùm idem experiri cogantur, se consolentur exemplo, scientes se participes futuros gloriæ, qui

hîc cum Christo crucem patiuntur. Turbæ exemplum iis fugiendum est, quibus salus est curæ. Non enim hæc turba impunè conuicia ista in Dominum iecit, sed & cœcitate percussa est, & tandem exterminata prorsus & deleta, atque adeò seruata æternis suppliciis. Idem expectent hodie qui vel surdas aures Euangelio præbent, vel pias admonitiones & correptiones ex verbo Dei non ferunt. Nos igitur cogitemus verissimum esse Salomonis dictum, Prouerb. 27. 6. *Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula odientis.*

21 Respondit Iesus & dixit eis: Vnum opus operatus sum, & omnes admiramini.

Defensio facti Domini sanantis languidum in die sabbati. Sensus autem horum verborum hic est: Sanaui languidum in die sabbati, quod à me factum admiramini, non vt diuinum opus, vt facere res ipsa vos cogeret, sed tanquam diabolicum, quo sabbatum vestro iudicio violauerim. Sed multum fallimini, non enim hoc opere sabbatum violo: sed sanctifico potiùs, cũ factum meum in gloriam Dei cedat. Atque ita his verbis insinuatur propositio defensionis facti Christi, cuius confirmatio sequitur.

Tertius Articulus.

22 Propter hoc Moses dedit vobis circumcisionem, non quòd à Mose sit, sed ex patribus, & in sabbato circumcidit is hominem.

23 Si circumcisionem accipit homo in sabbato, vt non soluatur Lex Mosis: mihi irascimini, qui totum hominem sanum feci in sabbato?

Exemplo defendit Dominus, quòd in sabbato sanauerit hominem languidum sine violatione sabbati. Iudæi putarunt nullum planè opus licitè fieri in sabbato. Christus contrà firmissimè concludit, non omne opus sine discrimine prohiberi in sabbato, hoc videlicet argumento. Διὰ τοῦτο, propter hoc scilicet attendite quæ dico, vt vestrum errorem agnoscatis. Circumcisio cùm fit in sabbato, non soluit, hoc est, non violat sabbatum. Circumcisio est opus. Proinde aliquod opus potest fieri in sabbato, vt non soluatur & violetur sabbatum. Si hoc ita est, vt reuera est, non debetis temerè de omni opere pronunciare quòd sit contra sabbatum. Hoc est principale argumentum hoc loco.

Verùm cùm Dominus meminit patrum & sanati totius hominis, sunt duo alia argumenta hoc loco indicata. Vnum à comparatione patrum & Messiæ. Alterum à collatione externæ circumcisionis, quæ fuit vnius partis hominis ad sanationem totius hominis. Prius in hunc concluditur modum. Patrum opus si fit in sabbato, non violat sabbatum, multò minùs Messiæ opus, qui est & patrum salus & dominus sabbati, violat sabbatum. Posterius autem sic. Circumcisio non violat sabbatum, qua particula cutis abscinditur. Ergo sanatio totius hominis non violat sabbatum. Pendet autem hoc argumentum à firmissimo principio, videlicet moralia præferenda esse ceremonialibus. His argumẽtis Dominus hoc loco tuetur suum factum. Aliàs aliis defensionibus vtitur, quas vtile est obseruare, vt intelligamus, quibus operibus prophanetur & quibus sanctificetur sabbatum.

Matth. 12. 2. Pharisæos accusantes discipulos Domini vellentes segetes in die sabbati refutat Dominus quatuor argumentis. Quorum primum sumitur ab exemplo Dauidis, qui domum Dei ingressus panes Propositionis cùm esuriret, comedit. Secundum ab exemplo sacerdotum, qui in templo operabantur in die sabbati. Tertium, à collatione ceremoniarum & operum misericordiæ, videlicet quòd opera misericordiæ sint præferenda ceremoniis. *Misericordiam,* inquit, *volo, & non sacrificium.* Quartum à relatiuè oppositis. Homo est Dominus sabbati, ergo sabbatum debet cedere necessitati hominis. Ita enim hoc argumentùm exponitur Marc. 2. 27. *Sabbatum factum propter hominem, & non homo propter sabbatum.*

Matth. 12. 15. Sanat in sabbato manum aridam, & factum defendit hoc argumento. Licet bouem lapsum in foueam seruare die sabbati, multò magis licet hominem totum seruare, vt non soluatur sabbatum. Hinc genus infert, ideo licebit sabbatis benefacere.

Luc. 13. 12. Sanatur sabbato mulier quæ habuit spiritum infirmitatis annos decem & octo, quod factum ægreferens archisynagogus audit à Domino: *Hypocrita, annon vnusquisque vestrûm soluit bouem suum aut asinum die sabbati à præsepi, & ducit aquatum? Hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit Sathanas, ecce, decem & octo annis non oportuit solui à vinculo isto die sabbati?*

Marc. 3. 4. Dominus curaturus habentem manum aridam sic præfatur: *Licet ne sabbatis benefacere an male, animam saluam facere aut perdere eam?* Significans operibus charitatis nequaquam violari sabbatum.

Iohan. 5. 17. Sanat Dominus languidum die sabbati, & factum suum tuetur autoritate Patris cooperantis: *Pater meus operatur & ego operor.*

Hoc autem loco confert Circumcisionem externam, & sanationem totius hominis, & vt diximus, concludit sanare hominem sabbato licitum esse, si licet circumcidere hominem.

Ex his defensionibus Domini, si penitius eas introspicimus, has hypotheses concludere licebit. Primam, sabbatum cedere necessitati hominum. Secundam, opera charitatis non violare sabbatum. Tertiam, opera misericordiæ præferenda esse sacrificiis & ceremoniis. Quartam, benefacere semper licitum esse vel quouis die. Quintam, non esse differenda aut procrastinanda officia necessaria religionis prætextu. Sanctificare enim sabbatum non est nihil operis facere, sed gloriam Dei, & salutem homi-

num

num quærere. His enim operibus solis sabbatum sanctificatur, nec interrumpitur eius sancta quies.

Plura de sabbato in quinto capite diximus vbi definiuimus sabbatum sanctificare, esse sabbatum segregare à communi vsu reliquorum dierum & ipsum applicare diuino vsui, & diuinis operibus, qualia fuère sanationes omnes per Christum factæ in sabbatis.

Iam de Circumcisione pauca adiiciamus. De omnibus sacramentis veteris populi & noui generalis hæc doctrina tenenda est, videlicet quòd vt illa, ita hæc sint signa gratiæ, quemadmodum verè docet Augustinus. Esse autem signa gratiæ est esse testimonia diuina, quòd Deus verè credentes recipiat in gratiam, remittat illis peccata, eosque iustificet & acceptet ad vitam æternam gratis propter Christum. In hoc fine communi cõueniunt tum vetera tum noua sacramenta. Ideo Paulus pronunciat circumcisionem fuisse signaculum iustitiæ fidei, hoc est, diuinum testimonium, quo Deus testatur se credentem remissis peccatis iustificare. Idem de baptismo si rem spectas docet Baptista, dum prædicat baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. Prædicare autem baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum est testari & docere baptismum esse Dei testimonium & veluti sigillum, quòd pœnitentibus remittuntur peccata.

Quid aliud est Cœna Domini, si vltimum finem spectes, quàm testimonium quod credentibus in Christum, qui dedit corpus suum pro nobis & effudit sanguinem, hoc est, satisfecit pro peccatis, remittantur peccata, cum qua remissione coniuncta est iustificatio & acceptatio gratuita ad vitam æternam. Videmus ergo conuenire omnia sacramenta in vltimo & principali fine, videlicet quòd sint signa gratiæ, quemadmodum propositis exemplis declarauimus.

Sed dicet aliquis. Cùm vnus sit finis, cur plura instituta sunt? Etsi autem verissima sunt quæ diximus: tamen in subordinatis finibus, quos tempus & analogia discernunt, maxima est differentia.

Tempus hoc modo: Circumcisio significabat venturum Mesiam. Baptismus testatur eum aduenisse. Cœna Domini, opus redemptionis peregisse. Cessare igitur debuit Circumcisio post aduentum Christi, durantibus vsque ad finem mundi Baptismo & Cœna Domini, quæ testantur Mesiam & aduenisse & peregisse opus redemptionis.

De analogia Baptismi & Cœnæ Domini aliàs sæpè dictum est: hîc solummodò dicemus de Circumcisione, sed breuissimè. Huius analogiam, hoc est, comparationem cum rebus externo signo adumbratis suprà triplicem esse docuimus, sine cuius diligenti cõtéplatione Circumcisio planè res ridicula & omnino inutilis ceremonia fuit.

Prima ergo analogia circũcisionis fuit, quòd admonebat veterem naturam, quam habemus ab Adamo, abscindendam, ex quo intelligebatur rea & destinata morti propter peccatum. Vt enim abscisio cutis membri genitalis destructionem veteris naturæ adumbrabat: ita sanguinis effusio in Circumcisione reatum notabat: & quoniam infantes circumcidi iubebantur, significabatur non solùm adultos, verumetiam infantes obnoxios esse malo originalis culpæ. Hinc querela illa Dauidis, Psalm. 51. *In peccatis concepit me mater mea.*

Secunda, obscurius successurum aliud semen adumbrabat Circuncisio, cuius seminis virtute vetus natura resecanda esset. Hoc autem semen est Christus Iesus, qui efficacitate mortis suæ veterem naturam paulatim mortificat, & tandem prorsus abscindet.

Tertia, abscisione veteris hominis significabatur noua quædam natiuitas, quam propterea Paulus circumcisionem spiritualem vocat & cordis. Spiritualis dicitur, vt appareat quomodo vmbræ respondeat veritas, & intelligatur qua virtute fiat, nimirum Spiritus Sancti regenerantis credentes. Deinde cordis dicitur circumcisio, vt intelligatur quòd hæc noua natiuitas initium habet in corde, ex quo eam manare in omnia membra interiora & exteriora oportet. Hinc est quod Prophetæ etiam meminerint circumcisionis cordis. Deut. 10. 16. *Circumcidite præputium cordis vestri.* Item Deuter. 30. 6. *Circumcidet Dominus Deus tuus, cor tuum & cor seminis tui vt diligas Dominum Deum tuum, &c.* Ieremias meminit circumcisionis aurium, capite 6. 10. cum ait: *Ecce incircumcisæ aures eorum, & audire non possunt.* Ergo circumcisio aurium est eos præbere patentes & obsequentes prædicationi verbi Dei. Ad eundem modum de aliis membris in regeneratis circumcisio spiritualis intelligenda est. Sine hac spirituali circumcisione nemo saluatur. Quare Dominus Nicodemo dicit, Iohan. 3. 3. *Nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei.* De vsu circumcisionis carnalis in Abrahamo, qui primus eam accepit, & in patribus sanctis, vide quæ suprà annotauimus. Hæc pauca libuit hoc loco de Circumcisione annotare propterea quòd Dominus hîc Circumcisionis mentionem fecerit.

Porrò ab exemplo Christi discamus & nos ita gerere in omnibus, vt non desint nobis nostrarum actionum iustæ rationes, ne vel iniquitatis vel temeritatis arguamur.

Quartus Articulus.

24 *Ne iudicate secundùm speciem, sed iustum iudicium iudicate.*

Concludit Dominus defensionem facti sui, videlicet, quòd sanauerit languidum in die sabbati, grauissima admonitione de iusto ferendo iudicio. Sunt autem huius admonitionis duæ partes. Prior quid in iudicio fugiendum sit,

monet. Posterior quomodo iudicandum sit A docet.

Prior est. *Ne indicate κατ' ὄψιν*, id est, secundùm aspectum, seu speciem, seu vt Augustinus ait: personaliter. Hoc iudicium pugnat cum dilectione Dei & proximi. Nam huiusmodi iudicio & Deus contemnitur & proximus læditur. Quare à Propheta abominatio coram Domino dicitur. Verùm huius praui iudicij plures causæ esse possunt: videlicet, fauor quo impius iustificatur: odium quo iu- B stus damnatur, ignorantia qua causa ignoratur: imprudentia qua circumstantiæ causæ negliguntur, & metus, quo impeditur iusta sententia. Fauori & odio, item metui vnus timor Dei medetur & animus alienus ab auaritia: Reliquis pium & sedulum indagandæ veritatis studium.

Posterior est. *Sed iustum iudicium iudicate.* Hoc iudicium proficiscitur à recto corde. Est autem cor rectum quod recta sentit, vera cogi- C tat, vult iusta, studet gloriæ Dei & proximi saluti. Quæ hactenus diximus, ad vtrumque iudicium refero, videlicet priuatum & publicum. De publico extat hæc regula Exodi capite 18. vers. 21. *Prouide viros sapientes & timentes Deum, in quibus sit veritas & qui oderint auaritiam.* Huius regulæ fundamentum traditur 2. Paralipom. cap. 19. versic. 6. hisce verbis: *Non hominis exercetis iudicium, sed Domini. Sit ergo timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta fa- D cite: non est apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum.* Cùm ergo homo ordinatur à Deo, vt vice Dei fungatur in ferendo iudicio, requiruntur conditiones istæ in bono iudice quas ex Mose recensui, videlicet vt sit sapiens, timens Dei, verax, & alienus ab auaritia. Cùm enim hæ quatuor virtutes regunt iudicem, nec cōtra Deum nec contra proximum fertur. Nam dum sapientia finit se regi iudex, discernit inter rectum E & iniquum. Hanc sapientiam hauriet ex fonte sapientiæ verbo Dei, ex legibus congruentibus cum Decalogo, ex longa experientia & vsu, quæ omnia Dei inuocatione augentur & confirmantur. Timor Dei iudicem veluti refrænat, ne suos in iudicando sequatur affectus, ne personarum respectum habeat, ne existimet sibi liberum esse quod libet. Hunc timorem Dei bonus iudex opponet tyrannidi & cuiuis periculo, in quod incidere posit propter iustè F latam sententiam. Veracitas in iudice facit vt in omni causa & controuersia quærat veram legis sententiam & extremam legislatoris voluntatem, quæ interdum ex nudis verbis legis non perspicitur. Hinc fiet vt non semper causam ad legis ῥητὸν, sed interdum legem ad causam flectat instar Lesbiæ regulæ. Sit exempli causa hæc lex: Homicida occiditor. Hîc iudici offerantur tres homicidæ, quorum primus ex insidiis matrem interfecit: alter cum inimico G congressus eum interemit: tertius inuitus ex casu hominem occidit. Hic iudex primum & vltimum iudicaturus inflectit legem ad causam, sed in iudicando medio causam legi accommodat, & τὸ ῥητὸν legis sequitur. Nam vt primus seueriorem & vltimus mitiorem pœnam meretur quàm iuxta legis ῥητὸν: ita medius verbis legis damnatus occiditur. Postremò requiritur in iudice, vt sit alienus ab auaritia. Vbi enim numarij sunt iudices, actum est de æquitate. Nihil enim magis excæcat animum iudicis quàm munerum acceptio, hoc est, quòd Moses dicit, Deuteron. cap. 16. v. 19. *Munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum.* Atque hæc de iudicio publico breuiter sint dicta.

DE TERTIO.

Huius membri quatuor sunt articuli.

Primus: variæ disceptationes promiscuę multitudinis de Christo.

Secundus: testificatio Christi de seipso & sua doctrina.

Tertius: rabies hostium Christi volentium ipsum apprehendere.

Quartus: fides in Christum in multis auditoribus concipitur.

Primus Articulus.

25 Dixerunt igitur quidam ex Ierosolymitanis. Nonne hic est quem quærunt interficere?

26 Et ecce palàm loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt principes, quòd hic sit verè Christus?

27 Sed hunc nouimus vndè sit: Christus autem cùm venerit, nemo sciet vnde sit.

Varias fuisse disceptationes promiscuæ multitudinis de Christo hinc apparet. Ierosolymitani conscij consiliorum principum & seniorum, duabus turbantur quæstionibus, quarum prior est, vbi cum admiratione quærunt in hunc modum: *Nonne hic est quem quærunt interficere? ecce palàm loquitur, & nihil ei dicunt.* Huius admirationis causa est subita, vt ipsi putarunt, mutatio consilij in principibus & senioribus ciuitatis Ierusalem. Sciuerunt, quanto flagrarint odio aduersus Christum. Sciuerunt eos ex hoc odio decreuisse eum è medio tollere, offensi doctrina ipsius, sanationibus in die sabbati, & testificatione ipsius de se ipso, quòd esset à patre missus, hoc est, Messias patribus olim promissus & iam exhibitus. Ex hac subita consilij, vt ipsi arbitrabantur mutatione sic ratiocinabantur: palàm & audacter loquitur, idque in templo, quem decreuerunt intercipere & interficere. Ergo videtur quòd aliter nunc de illo iudicent quàm antea. Antea enim existimabant illum falsò se Messiam dicere, atq; ideo eum vt seductorem populi quærebant

bant interficere: Nunc verò cùm ei parcunt, & nihil ei contradicunt in templo docēti, videtur quòd mutauerint sententiam, atque eum verè Messiam esse agnoscant. Sed falluntur Ierosolymitani. Non enim principes & seniores populi mutauerant decretum suum crudelissimū de interficiendo Christo innocente, sed magis inflammabantur aduersus eum, quòd in templum etiam conscenderit ad docendum. Quî ergo fit quòd non iniecerint in eum manus? Dei potenti manu repressi sunt, vt non facerent quod sceleratè facere decreuerant. Hoc consilium Dei cùm ignoraret turba, causam comminiscitur alienam, vt est vsitatum in mundo falsas prætexere causas. Nos igitur hinc admoneamur primùm de fugienda leuitate vulgi in iudicandis operibus Dei. Secundò, de consilio Dei gubernantis Ecclesiam & defendentis Ecclesiæ doctores aduersus tyrannos volentes delere Ecclesiam & opprimere pios doctores. Tertiò, de constantia in officio, ne propter tyrannidem aut metum opera vocationis prætermittamus, sed audacter & palàm, cùm res postulat, testemur de Christo, scientes ne pilum quidem capitis nostri posse nobis auferri sine voluntate Dei, & cùm hoc permittit fieri, cedere in ipsius gloriam, & in salutem eorum qui propter Christi nomen hîc affligi permittūtur. Quartò, de externa Ecclesię forma in hoc mundo, in quo semper erunt diuersa diuersorum iudicia & studia. Ex quo fit vt Ecclesia semper in hoc mundo sit calumniis malorum exposita & cruci subiecta, quæ tamen ad extremum cum suo capite gloriosè liberabitur.

Posterior. Quærunt Ierosolymitani inter se de Messia & argutantur contra principes & seniores suos, quos falsò putārunt agnoscere Iesum esse Messiam. *Sed hunc*, inquiunt, *nouimus vnde sit: Christus autem cùm venerit, nemo nouit vnde sit*. Hinc se putant fortiter concludere contra suos principes & seniores, in hanc sententiam. Is non est Messias, de quo scitur vnde venerit: Non est igitur hîc Iesus Messias seu Christus. Falluntur igitur principes nostri, si hunc Messiam esse agnoscunt, quem antea tanquam seductorem persecuti sunt. Sed vide quęso, quali fundamento nititur hæc vulgi argutatio, an Scripturis? nequaquam. Nam siue *vbi* ad locum, siue ad personas, seu maiores, siue modum referas, scriptura nos docet, & à quo loco proditurus esset Messias, & à quibus maioribus nasciturus, & quo modo appariturus. Nam locus à propheta Michea Bethlehem: Maiores Abraham, Dauid, & virgo castissima: Modus à Zacharia, quòd pauper esset futurus, ab Isaia conspicuus & agnoscendus ex miraculis prædicitur. Vanum est igitur fundamentum, quo nititur hæc turba, vt quod ex crassa & affectata ignorantia profectum sit.

Porrò opinio ista: *Christus cùm venerit, nemo nouit vnde sit*, ex aliquo fortè Scripturæ loco perperam intellecto concepta est. Quidam putant Iudæos istam opinionem hausisse ex hoc Isaiæ cap. 53. 8. dicto: *Generationem eius quis enarrabit?* Sed Propheta nō loquitur illic de origine Christi, sed de fructu mortis & resurrectionis ipsius, quemadmodum clarissimè conuincit peristasis loci. Hunc fructum vaticinatur Propheta fore posteritatem innumerabilem quæ verbo gignitur, hoc est, multitudinem credentium qui filij Dei nascuntur per fidem. Sunt alij qui hoc ad Micheæ vaticinium referunt, cuius hæc sunt verba, cap. 5. 2. *Egressus eius ab initio à diebus æternitatis*. Sed Micheas piè coniungit, quæ isti sceleratè separant. Nam cùm Propheta ex Scripturis & officio Messiæ intelligeret, Messiam non fore nudum hominem, sed Deum & hominem simul, vnam personam, prædicit de vtraque natura & vtraque generatione, videlicet quòd secundùm humanam naturam esset nasciturus Bethlehem, ex posteritate Dauid, & secundùm diuinam sit æternus, ab æterno Patre ante secula natus. Verùm cœci Iudæi suo more lacerantes verbum Dei & non intelligentes Scripturas de officio Messiæ, nudum hominem Messiam fore putarunt, instructum magna potentia, pompa, diuitiis, quæ vnde essent, nemo sciret. Nos igitur de rebus diuinis iudicaturi non laceremus Scripturas, vno alicui dicto addicti: sed consensum totius Scripturæ quæramus de re qualibet controuersa, & ex collatione plurium dictorum veram colligamus interpretationem, quæ poterit stare cum tota Scriptura reliqua.

Secundus Articulus.

28 Clamauit igitur in templo docens Iesus & dicens: Et me nostis & nostis vnde sum, & à me ipso non veni, sed verax est qui misit me, quem vos non nouistis.

29 Ego autem noui ipsum, quia ab illo sum, & ille me misit.

Responsio Domini, qua temeritas populi redarguitur, qui arroganter se scire vnde Iesus esset iactabant. Clamans ergo Dominus inuehitur in illorum temeritatem significās nihil magis obstare veræ & salutari scientiæ consequendę quàm opinionem anticipatam, quę difficulter, si lōgiorem moram fecerit, deponitur. Clamat proinde Dominus vt exaudiatur ab omnibus, clamat vt maius pondus orationi suæ adferat, clamat vt se omnibus communicet, clamat & hodie voce Euangelij: *Qui*, inquit, *vos audit, me audit*, clamat Spiritu in cordibus fidelium. Beatus qui clamāti aurem præbet, extremè miser qui ad clamorem ipsius, aures auertit.

Quod subiungitur, *Et me nostis & nostis vnde sum*, Ironicū esse ostēdit ratio quę mox sequitur. Est ergo sensus absque figura. Nequaquam me nostis nec nostis vnde sum. Loquitur autem & de natura, & de legatione sua, quam illi sua culpa minimè nouerunt, sed putarunt illum

tantummodo hominem esse sui similem. Ideo A addit: *A me ipso non veni*, hoc est, vos quidem putatis, quòd munus docendi mihi sumam sine vocatione, sed fallimini. Non enim à meipso veni, vt is qui se ingerat in docendi munus sine vocatione, sed est verax, id est, fidelis, qui misit me. Certissimus enim sum quòd à Patre sum missus, vt eius voluntatem perficiam. Cùm addit: *Quem vos non nouistis*, sensus est: Qui non nouit eum à quo sum missus, nec me rectè nouit. Vos autem non nouistis Patrem à quo sum B missus. Igitur nec me rectè nouistis. Vana est proinde vestra iactantia cùm dicitis, *Hunc nouimus vnde sit.* Sequitur asseueratio. *Ego noui illum, quia ab illo sum, & ille me misit.* Hac asseueratione significat neminem nouisse Patrem nisi Filium, qui & à Patre ab æterno est natus, & in plenitudine temporis missus à Patre assumta humana natura, vt homines Patrem in Filio agnoscant, iuxta illud Lucæ cap. 10. 22. *Nemo nouit Patrem nisi Filius, & cui Filius voluerit reuelare.* Et ad Philippum, Iohan. 14. 9. *Qui videt me, videt & Patrem.* Si ergo quærimus notitiam Dei, accurramus ad Filium, qui nobis loquitur voce Euangelizantium. Is enim suam, quæ & Patris mittentis est, voluntatem & verbis & factis declarat. Verbis quidem, dum omnes inuitat Matth. cap. 11. 28. *Venite*, inquit, *omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos.* Factis verò, cùm omnes ad se venientes absque vlla personarum aut nationum acceptione recipit & sanat. Hîc, homo nihil habet quod adferat præter voluntatem, quæ & ipsa à communi Spiritu, hoc est, Patris & Filij docetur & trahitur, etsi non coactè.

Porrò quoties audimus Patrem mittere & Filium mitti, meminerimus dicti Augustini: *Vbi audis, ipse me misit, noli intelligere naturæ dissimilitudinem, sed Patris autoritatem.*

Tertius Articulus.

30 *Quærebant igitur eum apprehendere, & nemo iniecit in eum manum, quia nondum venerat hora ipsius.*

Rabies hostium Christi, irritus eorundem conatus, & eius rei causa indicatur.

Hæc Iudæorum rabies, vt ex serie historiæ Euangelicæ promtum est colligere, habet causas antegressas opinionem anticipatam falsam, ambitionem, auaritiam & hypocrisin, quibus F se maxima vitiorum colluuies adiungit.

Opinio anticipata sed falsa fuit de Mose, de Lege, cæremoniis, & Messia promisso. Mosen ita putabant sibi à Deo constitutum esse doctorem, vt nullus illi vnquam succederet aut præferretur. Quare indignabantur eius autoritatem diminui. Legem præstari posse humanis viribus falsò opinabantur, atque ideo iustos Lege non opus habere alia vitæ & salutis via. Cæremoniarum aut sacrificiorum merita existima- G bant se tanquam cumulum adiicere iustitię Legis, quo Deum sibi debitorem facere volebant. Messiam expectabant non qui peccatũ & mortem auferret & conferret iustitiam & vitam, sed qui imperia mundi occuparet armis, eaque Iudæis subiiceret & distribueret. Hæc anticipata opinio, etsi falsissima, dulcior fuit Iudæis quàm vt illam commutare veritate vellent. *Tanta enim vis est*, ait Augustinus, *veteranarum opinionum & diu defensæ atque creditæ falsitatis, vt rationem sequi recuset.* Hinc est quòd Iudæi plerique extremè persequerentur Christum, qui isti tam dulci eorum opinioni aduersabatur. Neque enim vllis rationibus ab ea se abduci patiebantur.

Ex hac opinione falsa ambitio nata est, qua nulla alia pestis Ecclesiis & Rebuspublicis perniciosior est. Hæc enim in Ecclesia non solùm fidei occludit aditum in cor hominis, quemadmodum ipsa veritas testatur, cùm ait: Ioh 5. 44. *Quomodo potestis vos credere, qui gloriam à vobis inuicẽ quæritis*: verùm etiam cùm eminere super alios C cupiat, sectarum & dissidiorũ scaturigo est maxima. Hinc Essæorum, Pharisæorum & Saducæorum sectæ apud Hebræos, quibus doctrina Mosis & Prophetarum ferè oppressa iacuit cùm Dominus adueniret in mundum assumta natura humana. Quantum autem mali adferat ambitio imperiis & rebuspublicis, historiæ mũdi abundè docent, & ruinæ Romani imperij testantur.

Cum ambitione coniuncta est auaritia. Diui- D tiæ enim vt ambitionis & gloriæ captandæ instrumenta sunt idonea: ita si quis iis non rectè vtitur, demergunt homines in laqueos Diaboli, vt sub eo captiui teneantur.

Huc accedit hypocrisis quę ita perstringit humanas mentes & corda, vt non videant nec sentiant proprias sordes, sed vitia sua virtutum larua induũt, in suam certissimam damnationem, nisi resipiscant.

Tales cùm essent primores plerique Iudæo- E rum, non mirum est eos excanduisse ad Domini clamorem, quo eos erroris tanti arguit, vt ne Deum quidem nossent, de quo imprimis gloriabatur tanquam illi soli essent Dei peculium, aliis omnium nationum hominibus ab ea dignitate exclusis. Hac indignitate, vt ipsis videbatur, moti Iudęi fremunt aduersum Christum Domini, & quærunt ipsum apprehendere, vt eum è medio tollant.

Sed quid fit adeò furentibus hostibus Christi? *Et nemo*, ait Euangelista, *iniecit in eum manum.* Hîc turba conscia consiliorum principum Israel miratur quid & volẽtes & potentes Christi hostes impediuerit, quo minùs Christũm apprehenderint vt decreuerant. Nõ defuit ꝓfectò Iudęis nocẽdi volũtas, nec si vires & potentiam spectes, facultas, ad opprimẽdum Christũ. Sed consiliũ Dei nondũ fuit, vt Christ9 victima fieret. Hæc congruunt ad regulas Isaiæ 46. 10. *Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet*, id est, homines frustra nituntur cõtra meum decretũ. Et Prouerb. 21. 30. *Non est sapientia, non prudentia,* non

non consilium contra Dominum. His regulis & hoc exemplo confirmati non despondeamus animũ in persecutione. Quare cùm videmus Turcam & voluntate & potentia pollere, quibus facilè pusillum Christi gregem opprimeret, cogitemus simul de consilio Dei, quo impiorum conatus sæpisimè impeditur. Cæsar Carolus, Papa, Cardinales, Reges mundi omnes simul conspirauerunt aduersus vnum legatum Christi Lutherum, sed frustra, tametsi & voluntate & facultate id facillimè præstare posse videbantur. Sed cõsilium Dei, quod stare oportuit, fuit, per illum vnum hominem, veritatem ferè tenebris Pontificiis oppressam in lucem reuocare. Hoc Dei consilio non solùm ministri Euangelij, verumetiam omnes pij se consolentur aduersus furores tyrannorum volentium Ecclesiam Dei opprimere. *Noli*, ait Lucæ cap. 12. 12. Veritas, *timere pusille grex, quia placuit Patri vobis dare regnum.*

Sciamus ergo contra consilium Dei, nihil valere vires humanas, & irritos fore conatus hostium, donec sapientissimo Deo visum fuerit, id quod significat Euangelista, cùm causas impediti conatus Iudæorum subiungit, hanc videlicet, *Quia nondum venit hora eius*, scilicet diuinitus decreta. Intelligit enim horam non fatalem, (*Non enim*, ait Augustinus, *Dominus sub fato natus est: hoc nec de te credendum est, quantò minùs de illo, per quem factus es. &c.*) Sed horam voluntariæ captiuitatis, passionis & mortis, quam horam æterna excepit gloria & felicitas.

Cùm ergo videmus nobis parci, quòd non opprimamur ab hostibus, quorum tamen voluntas promtissima est, & facultas maxima ad nos opprimẽdos, sciamus horam nostram nondum venisse. Contrà si rapimur ad supplicia, sciamus hoc bono consilio Patris nostri fieri, vt hoc modo liberati tandem ab his ærumnis, perueniamus ad portum æternæ felicitatis, quam promissam expectamus. Horam enim afflictionis nostræ excipiet æternitas felicitatis nostræ. Ita enim Paulus dicit Rom. 8. 17. *Si vnà cum illo patimur, vnà etiam cum illo regnabimus, eiusdem cum eo gloriæ & felicitatis consortes.*

Quartus Articulus.

31 Multi autem de turba crediderunt in eum, et dicebant: Christus cùm venerit, nunquid plura signa faciet quàm hic fecit?

Ex verbis & signis Christi multi ex turba fidem concipiunt. Nam vt Christus verbis suis docuit: ita signis doctrinam suam confirmauit. Neque enim fieri potuit, vt verbum Dei ad Dominum vacuum rediret, & nullum salutarem fructum faceret.

Hìc omnium primùm occurrit exemplum turbæ omnibus piis imitandum. Etsi autem hęc turba videt principes & seniores sui populi rabiosè se opponere Christo & eius doctrinæ, tamen non impeditur potentum splendore, autoritate, exemplo, nec Pharisæorum hypocri-

A si, quin Christo obediat & in eum credat: nec iudicabat se principibus suis aut doctoribus obedientiam debere præcipientibus impia. Sed rectè obedientiam erga Deum, obedientiæ hominum antepostuit iuxta regulam Act. 5. 29. *Magis Deo obediendum est quàm hominibus.* Neque hoc ascribendum est leuitati turbæ, quæ quauis aura inconstantior est, sed firmissimæ rationi ex propheticis scriptis petitæ. Nam cùm dicunt: *Christus cùm venerit, nunquid plura signa faciet quàm* B *hic fecit?* inter se colloquentium & disputátium de Christo & eius doctrina vox est, cui quamuis à multis contradicebatur: tamen illi qui cum factis Christi conferebãt vaticinia Prophetarum de notis Messiæ, crediderunt in eum, vt hic Iohannes testatur. Ad has notas mittit Christus legatos ad ipsum missos à Iohanne, de quibus loquitur ipse Dominus, cùm ait: *Si mihi non creditis, credite operibus meis quæ testantur de me.* His notis adiiciantur alia testimonia certitudinis C Euangelij, de quib. suprà & sæpè aliàs diximus.

PARS IV.

Huius partis tria sunt membra.

Primum de furore Iudæorum indignãtium propter fidem turbæ.

Secundum, de verbis Christi obscurè significantis breui instare tempus suæ passionis & glorificationis.

Tertium, de dubitatione principum non in- D telligentium sermonem Domini, quem ipsi ex suo sensu interpretantur, non tamen sine hæsitatione.

DE PRIMO.

32 Audiuerunt Pharisæi turbam murmurantẽ de eo hæc: & miserunt Pharisæi & principes ministros vt apprehenderent eum.

Pharisæi & principes sacerdotum non solùm E sibi ipsis, verumetiam aliis salutis viam occludere moliuntur. Audiunt turbam murmurantem de Domino, de signis ab eo æditis, quæ testantur ipsum esse verum Messiam. Hinc metuunt principes sacerdotum & Pharisæi defectionem ab ordinariis doctoribus ad Christum, ex quo & lucrum suum diminui & famam periclitari & rem tendere in seditionem cogitauerunt Quare anteuertere hęc pericula conantur missis satellitibus, qui Dominum capiant. Ea- F dem planè hodiè cernuntur in Pontificiis. Hi audiunt Euangelium Christi purè in multis locis prædicari, vident quotidie defectionem à regno Antichristi, sentiunt quæstum meretricis Babylonicæ diminui. Hæc impedire variis artibus moliuntur, mittũt satellites Tyrannos qui armis Ecclesiam inuadant: Iesuitas qui nouo fuco Papatum pingant: Apostatas qui apertè confessionem veræ doctrinæ abiiciant, vt alios exemplo suo ad defectionem pelliciant: G & falsos fratres, magna pecunia clam conductos, qui sub specie pietatis seminent hæreses varias, & quotidie nouis disputationibus prin-

cipum piorum animos fatigent, sperantes vt vel isto pacto alienent multos à veræ religionis confeßione. Hæc cùm audimus, cogitemus de hac historia & consolemur nos præsenti exemplo, scientes Christum defensurum suam Ecclesiã aduersus omnes Diabolos & homines.

DE SECVNDO.

33 Dixit igitur eis Iesus: Adhuc pusillum temporis vobiscum sum, & abeo ad eum qui misit me.

34 Quæretis me & non inuenietis, & vbi ego sum, eò vos non potestis venire.

Dominus quatuor his verbis indicat.

Primum, quòd aliquantulum temporis debeat adhuc inter Iudæos liberè versari & docere, simul perstringens illorum ingratitudinem, qui legatum à Deo missum non recipiunt, & deridens illorum stultum conatum contra Dei consilium.

Secundum, quòd tempore diuinitus decreto debeat voluntariè mori, resurgere à mortuis & ascendere ad ad Patrem. Nam hæc omnia significantur per abitum ad Patrem, qui miserat eum, quemadmodum ex cap. 16. clariùs patebit. Abitus autem ad Patrem significat eum perfunctum esse legationis suæ munere.

Tertium, quòd tandem contumaces Iudæi oppreßi malis agnoscent suum peccatum, sed nimis serò, cùm hostis iam imminet, & machinas muro ciuitatis adhibet. Videtur enim significare vastationem quæ facta est per Titum Vespasianum. Est ergo horrenda comminatio: *Quæretis me & non inuenietis*, scilicet quando vos apprehendent mala illa, quæ vos manent propter contumaciam vestram, quòd gratiam oblatam cõtempseritis, & legatum Dei reieceritis.

Quartum, quòd significet excludendos esse Iudæos rebelles à cœlesti gloria, & obruendos sempiterna miseria omnes eos qui Christum non recipiunt. *Vbi*, inquit, *ego sum, eò vos non potestis venire*, hoc est, à consortio diuinæ maiestatis excludimini ingrati & contumaces.

Hìc admoneamur officij nostri, quibus vita & salus cordi est. Cùm Christ⁹ ad nos venit suo Euangelio, recipiamus illum, simus ei grati, ne si ingrati fuerimus & contumaces, à nobis discedat, & nos cùm in præsentia mala tum in sempiternam miseriam incurramus.

DE TERTIO.

35 Dixerunt igitur Iudæi inter sese: Quò hic profecturus est? quòd nos non inueniemus eum? Nunquid in dispersionem Græcorum profecturus est, & docturus Græcos?

36 Quis est hic sermo quem dicit: Quæretis me & non inuenietis, & vbi ego sum, eò vos non potestis venire?

Pharisæi suis opinionibus anticipatis cœci effecti nõ considerant aut intelligunt vaticinia de morte, resurrectione & glorioso Meßiæ regno. Ideo magis ad veritatis lucem cœcutiunt, qui cùm Christum oderunt, tamen inuident gentibus adeò quòd nollêt ipsum inter gentes viuere & eas docere. Tanta est malitia hypocrisis. Hinc admoneamur ne nos potentum & eorum qui sapientes videri volunt, calumniis sinamus nos abduci à verbi Dei simplicitate.

PARS V.

In hac quinta parte narratur historia vltimi diei festi tabernaculorum, qui erat celeberrimus. Proponitur autem summa Euangelij paucißimis verbis. Inuitat Dominus omnes ad salutis fontem, sed, vt fit, hìc oriuntur diuersa hominum de Christo iudicia. Alij ipsum prophetam esse dicunt. Nõnulli Meßiam esse, credunt. Quidam Pharisæorum autoritate & verbis decepti eum comprehendere conantur, vt tanquam seductorem tradãt in manus principum, sacerdotum & Pharisæorum.

Constituamus huius partis tria membra.

Primum, de clamore & verbis Domini.

Secundum, de sententia Euangelistæ verba Domini interpretantis.

Tertium, de variis auditorum iudiciis.

DE PRIMO.

37 In vltimo autem die magno festi, stabat Iesus & clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me & bibat.

38 Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.

Quarum rerum nos admoneat clamor Christi, suprà diximus. Vltimi diei festi meminit, vt duo hìc cogitemus, videlicet tum maximam auditorum multitudinem adfuisse, & Christum se omnibus saluatorem obtulisse. Neque ingratitudine retractus est ab officio, ad quod perficiendum missus erat, sed palàm vel ingratißimis, modò resipiscere nõ dedignentur, fontem vitæ æternæ aperit, cùm ait: *Si quis sitit, veniat ad me & bibat.* In hoc breui dicto plura continentur, quæ summa attentione cogitanda sunt, vt huius fontis fiamus participes.

Primum ergo hìc obseruetur vniuersalis particula.

Secundò, qualis sit sitis de qua Dominus hìc loquitur.

Tertiò, exhortatio ad totum populum, videlicet, vt veniant omnes sitientes.

Quartò, promißio, quòd venientibus, de fonte aquæ viuæ abundè præbere velit vt non sitiant.

PRIMVM.

Vim particulæ vniuersalis habet, ἐάν τις, *Si quis*, vt sciamus quòd quemadmodum lapsus vnius Adam fuit vniuersalis: ita etiam gratia in Christo, qua erigimur, sit vniuersalis, tametsi non est eadem ratio vniuersalis lapsus quæ est gratiæ. Nam lapsus ipse comitatur naturam in omnibus iis qui iuxta communem nascendi legem

legem propagantur ab Adam. Gratia autem non naturam comitatur, ſed obedientiam fidei, atque ideo gratia conditionalis eſt, & offertur omnibus qui eam volunt fide apprehendere. Ideo Dominus hîc ſub conditione loquitur, cùm ait: *Si quis*, quaſi diceret: Gratia omnibus parata eſt, quam paratá accipiat, quiſquis voluerit eam fide apprehendere. Hanc conditionē Chriſtus & Apoſtoli ſæpiſsimè inculcant, ex quo facile eſt intelligere, eos errare, qui dicūt hominem in Conuerſione ſe habere vt truncū aut ſaxum quod violenter trahitur. Nam ſi violentus tractus eſſet, omnino inuoluntarius eſſet & nō requireret conditionem noſtræ obedientiæ. Neque eſt quòd quiſquam putet, hac doctrina labefactari ſententiam eorum qui diſputant arbitrium hominis eſſe ſeruum & non liberum. Nam cùm affirmatur arbitrium eſſe ſeruum, ſeruitus intelligitur voluntaria, non coacta, videlicet cùm homo ſe ſponte ſubiicit dominio peccati. Contra verò cùm liberum eſſe defenditur, libertas opponitur coactioni & neceſsitati. Quidquid enim voluntas eligit, liberè & non coactè eligit, vt cùm quis peccat, liberè peccat, & ſponte peccato ſeruit.

SECVNDVM.

Si quis, inquit, *ſitit*. Hîc Dominus reſpicit ad prophetiam quæ eſt Iſaiæ cap. 44. 3. cuius hæc ſunt verba: *Effundam aquam ſuper ſitientem, & fluenta ſuper aridam*, vt iſto pacto excitaret Iudæos ad cogitanda vaticinia Prophetarum de Meſsiæ officio. Loquitur autem hìc Dominus de ſpirituali ſitj, quæ eſt non eorum qui opinione ſuæ dignitatis, iuſtitiæ & meritorum ſunt ebrij, quales ſunt hypocritæ, ſed eorum ſolummodò qui pauperes ſpiritu ſunt. Quemadmodum enim illi, quorum ventriculi prauis, craſsis, & ſuperfluis humoribus intra concauitates interceptis & detentis, ſunt ita repleti vt ſemper ſibi ſaturi eſſe videantur. Et ſi quid interdum appetunt, nihil appetunt, niſi fuerit ſimile corruptis illis humoribus quibus antea abundant, & nauſeant ad bonum & ſalutarem cibum, quem non poſſunt ferre, donec purgentur arte medica, ab iſtis ſuperfluis humoribus, à quibus qui non purgantur, ad mortem properant: ita hypocritæ, qui opinione dignitatis, iuſtitiæ & meritorum ſunt ebrij, non appetunt veram iuſtitiam & veram ſanctitatem, ſed ad eam nauſeant, vt qui ſemper ſuis opinionibus delectentur, & ſi quid appetunt, ſimile eſt iis, quibus antea repleti erant. Huius generis ſunt traditiones humanæ, & variæ ſuperſtitiones, à quibus malis ſi non liberantur, ad mortem properant, & miſeriam ſempiternam. Huiuſmodi noxiis humoribus, hoc eſt, opinionibus dignitatis, iuſtitiæ & meritorum fuit repletus Nicodemus, cùm noctu ad Dominum veniret, adeò vt ad mentionem ſalutaris cibi & potus nauſearet, donec arte medici Chriſti ab iſtis opinionibus liberatus eſt. Iam ex antitheſi facile eſt intelligere, quænam ſitis ſit, de qua Dominus hîc loquatur, videlicet, deſiderium fontis aquæ viuę, de quo qui biberit, viuet in æternum, Iohan. cap. 4. 14.

Sed quìnam ſunt qui hac ſiti laborant? pauperes, vt dixi, ſpiritu, hoc eſt, qui verè ſentiunt, ſe nihil habere iuſtitiæ, nihil meriti, nihil dignitatis, ſed potiùs peccatores eſſe & reos coram Deo, quibus peccati ſtipendium mors propoſita eſt. Hos ſitientes Dominus ipſe Matth. cap. 11. 28. vocat laborantes & oneratos, cùm inquit: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis*. Laborantes ſunt, qui conſcientia peccati moleſtantur. Onerati ſunt, qui mole peccatorum ſentiunt ſe adeò premi, vt mori cogantur æternam mortem, niſi onus eorum leuatum fuerit. Vt ergo iuxta Pſalmum 42. 1. ceruus deſiderat ad fontes aquarum quo ſitim ſuam reſtinguat, poſtquam in venatione longo curſu fatigatus eſt: ita peccator poſtquam conſcientia peccati territus eſt, & mole peccatorum tantum nō oppreſſus, quærit refocillationem.

Porrò vt homo conſcientia peccati terreatur, & peccati onus ſentiat, Lex Dei facit, vt Paulus ait Rom. 3. 20. *Per Legem eſt agnitio peccati*. Item Rom. 4. 15. *Lex iram operatur*. Pertinet ergò miniſterium Legis eò, vt purget hominem à ſuperfluis humoribus, hoc eſt, faciat vt deponat opinionem propriæ dignitatis, iuſtitiæ & meriti, & verè ſentiat, ſe nudum eſſe & pauperem coram Deo, vt qui nihil habeat, quod adferat coram tribunali Dei, præter peccatum & merita mortis & damnationis æternæ: qui hanc ſuam ariditatem ſentit, & onus peccati intelligit is tandem ſitit, ſcilicet remiſsionem peccatorum, iuſtitiam & ſalutem, quam nō aliunde habere poteſt quàm à Chriſto: qui ergo agnoſcit peccatum ſuum, iram Dei in peccatorem & iuſtam maledictionem ſentit, is ſitit remiſsionem peccatorum, reconciliationem cum Deo, benedictionem, ſalutem & vitam æternam.

TERTIVM.

Veniat ad me. Verbum ἐρχέσθω, hortantis eſt, non cogentis ſeu violenter inuitum trahentis, ſed offerentis ex gratia, quod voluntatis liberæ eſt vel amplecti vel auerſari. Nemo enim hortatur eum rectè, cui obediendi facultas nulla eſt, neque punit iuſtè non obedientem, ſi nulla eſt reluctantis culpa: quę ſanè reluctatio non eſt inuoluntaria, ſed ex libera proæreſi proficiſcitur. Nemo ergo ſe excuſet, ſi vocatus non venit, ſi hortanti non obtemperat, ſed propriæ contumaciæ acceptam ferat ſuam condemnationem. Deinde hoc dictum monet, quòd Chriſtus ſit fons aquæ viuæ, qua ſitis illa quæ ex peccati agnitione venit, reſtinguitur. Ad hunc fontem venire omnes oportet, qui nolunt in ſua ſiti perire, id quod accidit omnibus iis qui ſentiunt peccati ſui magnitudinem, iuſtiſsimam iram Dei, & meritam condemnationem, & non quærunt remedia à Chriſto, ſed alia remedia quærunt, vt applicationes meritorum Sanctorum, Miſſas, inuocationes

Sanctorum, humanas superstitiones,&c. Hos necesse est tandem siti mori & æternum perire. Nam nullus his succurrere potest præter vnum Christum, ideo dicit: *Veniat ad me*, & alibi in Scripturis hác ipsam ob causam se medico confert. Ad hunc ergo solum accurrẽdum est, qui solus viuam aquam sine mercede, donat ad se venientibus.

Sed, quid est venire ad hunc medicum, & huius medici viuũ fontem? hoc planè nihil aliud est quàm quod Petrus ait Actor. 2. 38. Μετανοεῖν, hoc est, conuerti ad Deum per fidem in Iesum Christũ. Hanc conuersionẽ, quam vsitatè pœnitẽtiam vocamus, docet solũ Euangeliũ, quemadmodum Christus ipse testatur, cùm ait Luc. 24.46. *Sic scriptum est, & sic oportuit pati Christum, & resurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine eius* μετάνοιαν, hoc est, pœnitentiam seu conuersionem, quæ fit per fidem, *& remißionem peccatorum, omnibus gentibus*. Vt ergo Lex facit vt sitim sentiamus: ita Euangelium monstrat fontem, quo solo sitis ista restinguitur. Hunc fontẽ monstrare nihil aliud est, quemadmodum diximus, quàm inuitare homines ad pœnitentiam, vt à pœna æterna liberentur, quam Lex minatur omnibus trãsgressoribus sine vlla exceptione. Quidam volunt prudentiores videri, putantes se controuersiam istam motam de definitione Euangelij facilè (si diis placet) componere posse, si dicant vtramque doctrinam, videlicet Legem & Euangelium, docere pœnitentiam de qua loquimur, sed crassissimè hallucinantur. Nunquam enim monstrabunt vel vnum testimonium huius suæ argutæ conciliationis. At dicunt: Lex arguit peccatum, & Spiritus Sanctus in Euãgelio arguit peccatum: Ergo & Lex & Euangelium arguit peccatum. Hoc verissimũ esse fatemur, sed falsò inde colligunt, vtramque doctrinam docere pœnitentiam vel inuitare ad pœnitentiam. Nã longè aliud est, indicare morbum quàm remedium morbo applicare & mederi. Lex & Euangelium indicãt morbum, dum arguunt peccatũ, sed solum Euãgelium, dũ inuitat ad pœnitentiã, remediũ aduersus morbũ nouit & monstrat. Lex tantũ ostendit peccatũ, arguit peccatũ, minatur æternã mortem peccatoribus, vt quæramus medicum, quam ob causam Lex ab Apostolo pædagogus ad Christum dicitur. Euangelium dum hortatur ad pœnitentiam, medicinam aduersus morbum adhibet. Nam Euangelium fundamentum pœnitentiæ nõ iram sed gratiam facit. Sic Ierem. 14.20. agnitio iniquitatum ad compunctionem cordis impellit: contrà verò cognitio fœderis ad pœnitentiam seu cõuersionem inuitat. *Recordare*, inquit, *ne irritum facias fœdus tuum nobiscum*. Petrus Actor. 2. ex Lege arguit peccatum, sed compũctis corde dicit, μετανοεῖτε, pœnitentiam agite. Neque tamen nego pœnitẽtiam interdum accipi pro displicentia facti & dolore, ob pœnam imminentem propter factum, sed tum vtitur Scriptura vocabulo μεταμέλεια, quam docemus necessariò præcedere conuersionẽ, hoc est, salutarem pœnitentiam, quam nos defendimus solius Euangelij esse, & Legem prorsus nihil de ea scire. Ita ergo habemus, quomodo veniamus ad Christum, & cõsequamur aquam viuam, qua nostra sitis restinguatur, nimirum per veram pœnitentiam, quæ nihil aliud est quàm conuersio hominis ad Deum, per fidẽ in Iesum Christum, quã conuersionem, vt necessariò antecedit cõtritio: ita necessariò sequitur noua obediẽtia, propter quem nexum & necessariam cohærentiam, seu consecutionem pij doctores in Ecclesia bono consilio tres pœnitentiæ partes numerant, quæ sunt Contritio, pars videlicet antecedens, seu parasceue ad pœnitentiam salutarem, quæ ideò pars dicitur, quia ordine prima est respectu finis: Fides, pars formalis scilicet, per quam fit ipsa conuersio: & Noua obedientia, pars consequens. Nunquam enim potest noua obedientia abesse à conuersione seu fide.

QVARTVM.

Et bibat. Hæc promissio est. Promittit enim Dominus quòd sitientibus & venientibus ad se velit fontẽ salutis aperire, & infundere seipsum mentibus non repugnantium. Hic potus est spiritus fidei, qua remissis peccatis iustificamur regeneramur & sanctificamur. Neque hic potus ita statim inebriat, quin porrò sitiamus: sed non eodem modo, vt ante iustificationem. Nam iustificati fide, etsi perfectè iusti censemur coram Deo: tamen nondum plenè regenerati & sanctificati sumus, sed ex parte tantùm. Ex quo fit, vt donec in hoc mortali corpore sumus, sitiamus donorum Dei incrementa in Christo Iesu.

Plura de hoc spirituali potu in 4. capite annotauimus. Iam subiungitur metaphoræ declaratio. *Qui credit in me*, hoc est, qui collocat in me plenam fiduciam iuxta promissionis verbum. Est enim verbum promissionis fidei regula. *Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.* Hoc testimonium non ex verbis, sed ex sensu Scripturę, quam nos habemus, petitum videtur. Nam omnia vaticinia Scripturæ de effusione Spiritus Sancti in credentes, hunc sensum habent, quem hic Dominus paucis expressit verbis. Verũ metaphora explicanda est dicto Domini, quod est Iohan. 4.14. *Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons salientis in vitam æternam.* Spiritus enim Sanctus credentibus persuadet de bonitate Dei erga se, & in eis obsignat misericordiam Dei, ac variis donis eos ornat, quibus se mutuò fideles iuuant. Docet ergo hìc Christus, quid sit bibere de aqua viua, nempe credere in ipsum. Sola enim fide hauritur hæc viua aqua, quę efficax est in vitam æternam. Hæc ipsa sententia in 6. capite manducatione carnis Christi & potatione sanguinis eiusdem expressa est, vt sciamus vnde pendeat salus nostra, videlicet ex merito Christi, qui dedit corpus suum pro nobis, & effudit sanguinem. Verùm hìc Spiritui tribuitur & fidei, vt sciamus sine Spiritu Sancto fidem in nobis non concipi. Nam Spiritus Sanctus ad prædicationem Euangelij mouet voluntatem, vt sua sponte assentiatur verbo promissionis.

DE

DE SECVNDO.

39 Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in ipsum. Nondum enim erat Spiritus Sanctus, quia Iesus nōdum glorificatus erat.

Interponit Euangelista interpretationem aquæ viuæ & fluminum aquæ viuæ, quam definit esse Spiritum Sanctum.

Verùm hîc tria sunt excutienda:

Cur Spiritus Sanctus conferatur aquæ viuę.

Cur credentes dicantur Spiritum accipere, cùm ipse ad prædicationem Euangelij insinuet se cordibus hominum ac fidē in ipsis operetur.

Quid sit Spiritum Sanctum nondum fuisse, cùm constet ipsum ab æterno esse.

Cur ergo Spiritus Sāctus dicitur aqua? propter similitudinem effectuum, quam habet Spiritus Sanctus cū aqua. Primùm itaque, vt nihil in terra absq; humiditate gignitur, id quod semina iacta indicāt, quæ quidē aut humida sunt, vt animaliū, aut sine humiditate nō germinant, vt sunt stirpium, quò pertinet encomium illud aquæ apud Pyndarum: ἄριστον μὲν ὕδωρ, quo significatur quòd nihil sine aqua nec nasci nec viuere possit: ita non regeneramur in nouos homines sine Spiritu Sancto regenerante. Vt ergo aquæ cadentes in terram, omnium quæ è terra nascuntur, causæ sunt: ita Spiritus Sanctus cadens in cor hominis, regenerationis, vitæ nouæ & sanctarum actionum causa est. Huc pertinet Cyrilli dictum: *Aqua viua significat viuificantem Spiritus gratiam, per quam humana natura ariditate infœcunditateq́, quæ Diaboli artibus inuecta fuerat, depulsa, ad pristinam pulcritudinem & viriditatem irrigatur.* Damascenus ait: *Vt in principio creationis rerum aqua super omnem terram effundebatur: ita in regeneratione necesse est Spiritum Sanctū effundi in corda hominum, sine quo sumus veluti arida sterilisq́ terra, vt in quibus nullus sit succus, nullus salutaris vigor.* Deinde, vt aqua mundat à sordibus corporis: ita Spiritus Sanctus à sordibus animi, dum sordes affectuum abstergit & purgat. Præterea, vt aqua recreat fatigatos, & ardorem restinguit, ita Spiritus Sāctus conscientia scelerum fatigatos, & cruce tanquam ardore grauissimo æstuantes fiducia in Christum subleuat, & consolationibus recreat, quam ob causam Spiritus exultationis & consolationis dicitur. Breuiter, vt aqua generat, nutrit, auget, mundat, perdita restituit, conseruat, copulat, mollit, latè fluit: ita Spiritus Sanctus spiritualiter in animis fidelium analogas habet operationes.

Quomodo credentes dicuntur hîc accipere Spiritum Sanctum, quem constat fidem anteuertere: Operatur enim Spiritus Sanctus fidem in cordibus hominum, ad prædicationem Euangelij? Hoc comparatiuè accipiendum est. Etsi enim omnis qui credit, per Spiritus Sancti operationem credit: tamen dicitur Spiritum Sanctum accipere fidelis, quando vis Spiritus Sancti magis se exerit in credentibus ad eos sanctificandos, ex quo fit, vt nunc Spiritus fidei, nunc sanctificationis dicatur. Quatenus ergo Spiritus Sanctus in credentibus habitat, & in eis operatur, dicitur fide accipi, non quòd antea eum non habuerint, sed quia tunc se manifestat apertiùs & ostendit efficaciùs suam præsentiam, dum videlicet impellit ad Spiritus opera sectanda, dum armat animatq́ue fideles contra carnis opera. Quatenus autem Spiritus Sanctus per verbum & sacramenta fidem excitat, cum verbo & sacramentis exhibetur, & fidem in cordibus creat, ordine nō tempore præueniens fidem.

Verùm si penitius introspiciamus hunc textum, & conferamus hoc Euangelistæ dictum cum ratione quæ sequitur, *Nondum enim erat Iesus glorificatus*, intelligemus Euangelistam nec de essentia, nec de persona, nec de inhabitatione & efficacia Spiritus Sancti in fidelibus loqui, sed de singulari modo Spiritus Sancti, qui secuturus erat glorificationem Christi. Hic modus manifesta & visibilis donatio Spiritus Sancti fuit in die Pentecostes post resurrectionem & ascensionem Domini in cœlum. Item in primitiua Ecclesia, qua donatione Spiritus visibili, & confirmabatur Euangelium Christi, & ostendebatur discrimen inter ministerium veteris & noui Testamenti, & monstrabatur regni Christi gloria, quæ longè alia est à gloria regnorum mundi. Nam Christus suam Ecclesiam regit verbo, & Spiritu Sancto sanctificat ad vitam æternam.

Ex his iam facile respondere est ad tertiam quæstionem, cur videlicet Iohannes dicat: *Nondum erat Spiritus Sanctus*. Nam quod ad essentiam, personam & efficaciam Spiritus Sancti attinet, fideles dubitare non possunt. Norunt enim Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum vnum esse & æternum Deum: norunt Spiritum Sanctum esse personam distinctam à Patre & Filio: norunt ipsum efficacem fuisse in omnibus credentibus inde vsque ab initio mundi. De creatione dicitur Genesis cap 1. 2. *Spiritus ferebatur super aquas*. De gubernatione & prouidentia: Psalm. 33. vers. 5. *Verbo Domini cœli firmati, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum*. Et Petrus dicit 1. Petr. cap. 1. vers. 21. Spiritum Christi fuisse in Prophetis. Item 2. Petr. cap. 1. vers. 22. Spiritu Sācto inspiratos locutos fuisse Prophetas. Non ergo dictum istud Iohannis, *Nondum erat Spiritus Sanctus*, accipi debet aut potest de essentia, persona & efficacia Spiritus Sancti, sed de nouo modo quo se Spiritus Sanctus patefecit glorificato Christo, qui Christus cùm vsque ad mortem humiliatus esset, gloria resurrectionis ascensionis in cœlum & sessionis ad dexteram Patris est glorificatus, cuius gloria confirmata est hoc nouo & admirando patefactionis modo, quo Spiritus Sanctus visibiliter in Apostolos & alios illapsus est.

Porrò quoniam quæstio hodie agitatur de tempore humiliationis & glorificationis Christi, quod à nonnullis magni nominis Theologis videtur confundi, nō intempestiuum fuerit

nonnulla huc sed breuissimè ascribere, præsertim cùm Euangelista noster hìc claris verbis distinguit tempus glorificationis, à tempore humiliationis, cùm inquit: *Nondum enim Iesus erat glorificatus*. Hìc omnium primùm discernendum est inter naturas Christi & personá Christi. Quantum ad naturam diuinam Christi attinet per se consideratam, nunquam erat non glorificata: Neque enim cadit humiliatio seu diminutio in naturam diuinam, seorsim consideratam. Si humanam Christi naturam respicimus, tempus humiliationis ipsius sine interruptione durabat à tempore conceptionis in vtero virginis vsque ad eiusdem gloriosam resurrectionem ex mortuis. Tunc enim primùm natura humana supra omnes creaturas euecta particeps facta est, non naturæ diuinæ, sed diuinæ gloriæ & maiestatis propter personæ vnitatem. Neque cum his pugnat transfiguratio Christi in monte. Non enim hęc sustulit mortalitatem, nec alias conditiones infirmitatis Christi carnis, sed solummodò persona Christi in colloquio cum Mose & Elia, tenuem quandam suæ gloriæ lucem discipulis ostendit, idque ideo, vt confirmaretur caro Christi aduersus mortem quæ imminebat, vtque discipuli hoc spectaculo viso in fide Christi stabilirentur, quæ fides horribiliter concutienda erat tempore passionis Domini, vsque ad resurrectionem ipsius à mortuis.

Verùm si personam Christi consideramus respectu naturæ assumtæ, dicitur illa quoque humiliata esse à tempore assumtæ humanitatis vsque ad mortem crucis, hoc est, vt clariùs nos explicemus, Natura diuina Christi quatenus carni sese vniuit, dicitur solummodo humiliata. Siquidem non vt in carnem participatio gloriæ: ita diminutionis ignominia in diuinam naturam cadit. De hac humiliatione personæ loquitur Paulus Philip. cap. 2. 7. cùm ait: *Qui cùm esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est, se esse æqualem Deo, sed seipsum exinaniuit, formam serui assumens, in similitudinem hominum factus, & habitu repertus vt homo, humiliauit semetipsum, factus obediés vsque ad mortem, mortem autem crucis. Propter hoc & Deus ipsum exaltauit, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, &c.* Cùm Apostolus hìc dicit, *in nomine Iesu*, clarè significat ipsam personam secundùm vtramque naturam maiestatis diuinæ participem esse, quæ maiestas non corrumpit, non abolet humanam naturam, nec mutat ipsam in diuinitatem, quemadmodum impius Eutyches somniauit, sed eam ornat & euehit super omnes creaturas, & conseruat essentiales ipsius proprietates, videlicet veri corporis modum, circumscriptionem &c. in omnem æternitatem. Neque cum his pugnat hæc verissima asseueratio: Homo Iesus est vbique. Nam hìc persona intelligitur, quæ tota vbique esse verissimè dicitur: propter vnicam naturarum hypostasin. Est proinde Christus etsi non secundùm vtramque naturam: tamen secundùm personæ vnitatem vbique totus. Omnia ergo implet totus Christus Deus & homo, cùm nusquam sit Christus ab assumta carne separatus. Atque hoc est quod Magister Sententiarum & Damascenus dicunt (quorum sententiam omnes orthodoxi hactenus approbauerunt) *Christus est vbique totus, non totum.* Totus Christus, id est, Christus personaliter consideratus. Totum Christi, id est, natura diuina & humana Christi.

DE TERTIO.

40 Multi autem ex turba cùm audirent sermonem hunc, dicebant: Hic est verè Propheta.

41 Alij dicebant: Hic est Christus. Alij autem dicebant: Nũquid ex Galilæa Christus veniet?

42 Nonne Scriptura dicit, quòd à semine Dauid, & à Bethlehem vico, vbi erat Dauid, Christus veniet?

Schisma igitur in turba factum est propter hunc. Quidam autem ex iis volebant comprehendere illum: sed nullus iniecit in eum manus.

Hìc videmus promiscuæ multitudinis de Christo & eius doctrina varia iudicia, diuersa studia. Alij enim alias rationes secuti aliter iudicabant, neque aliud vnquam à vulgo expectandum est. Nam vt pardus non mutat maculas suas, nec Æthiops nigrorem suum: ita nec turba quauis aura leuior inconstantiam suam mutabit, quemadmodum hìc clarè videmus. Sunt enim in hac turba, qui affectus suos sequuntur sine ratione. Sunt rursus, qui variis rationibus fluctuant inconstantes. Non desunt adulatores, qui contra conscientiam in magnatum gratiam multa & dicunt & faciunt. Quidam enim dicebant: verè Propheta est, haud dubiè moti sublimitate doctrinæ, sanctimonia vitæ & miraculis Domini: sed vt facilè hanc opinionem de Domino conceperunt, cùm eum præsentem viderunt & audiuerunt: ita eandem deposuerunt rursus leuitate sua, cùm præsentem non haberent ob oculos & præsentia miracula non cernerent. Alij dicebant: hic est Christus, id est, olim promissus Messias. Hi etsi verum dicebant: tamen fluctuant, nec in hac sententia manent constantes nisi paucissimi. Nam hæc sententia verissima, qua confitebantur Iesum esse Christum, inuaditur ab iis, qui à Pharisæis erant instructi hoc argumento, quo multi haud dubiè seducti, mutarunt sententiam. Christus nascetur ex semine Dauid in oppidulo Iuda Bethlehem, quemadmodum Scriptura docet, cui credendum est. Sed iste Nazarenus est in Galilæa natus, nec ex Dauide oriũdus, nec natus in Bethlehem vico Dauidis. Igitur non potest esse Messias. Huius rationis principium firmissimum est. Nam vtrumque testatur Scriptura, videlicet

licet quòd Christus proditurus esset ex semine Dauid, iuxta illud Psalm. 132.11. *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam*, & nasciturus in vico Bethlehem Iuda, iuxta vaticinium Micheę Prophetæ, quemadmodũ Matthæus testatur completum esse, cap. 1. & 2. Sed falsum ex vero principio extruit turba, non veritatē historiæ Christi, sed opinionem eorum falsam, qui Dominum non Bethlehem, sed Nazareth natum putarunt, in qua opinione fuit quoque Nathanaël. Nam cùm diceret Philippus, Iesum Nazarenum Filium Ioseph, esse Messiam de quo scripserat Moses, respondet Philippo Nathanael cum admiratione: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Verùm si rem qua decuisset diligentia examinassent, inuenissent Dominũ natum quidem Bethlehem ex familia Dauidis, nutritum verò in viculo Galilææ Nazareth prope montem Thabor. Verùm hypocritæ nolentes abiicere anticipatas opiniones, non tam quærebant, quomodo veritatem discerent, quàm quomodo eam à se propellerent. Horum exemplo monemur, vt non opinionem vulgi in ferenda sententia de rebus magni momenti sequamur, sed omnia summa cum diligentia examinemus, ne in nostram perniciem sapiamus.

Verùm fuisse in ea turba, qui se isti rationi opposuerunt, ex eo patet, quod sequitur: *Schisma igitur in turba factum est propter hunc.* Nec aliud hodie expectandum est. Nam semper mundus sibi similis est. Semper erunt concertationes in Ecclesia, vbicunque Christus purè prædicatur. Sed pios aduersus istud scandalum oportet prædictionibus, exemplis & promissionibus munitos esse.

Porrò in schismate aderant qui Christum voluerunt comprehendere, vt rem Pharisæis hostibus Christi gratam facerent, sed consilio Dei impediti sunt, vt nemo in eum iniiceret manus. Vnde nos consolemur in persecutionibus. Sed de hac re suprà copiosiùs diximus.

Porrò ex hoc tertio membro colligamus confirmationem aduersus Staphilum apostatam & Anabaptistas, qui negant Ecclesiam esse in eo hominum cœtu, in quo sunt dissensiones, schismata & sectæ variæ. Nam cùm non dubium sit, Ecclesiam fuisse in eo cœtu in quo Christus ipse docuit, inter cuius tamen auditores horrendæ dissensiones & hæreses erant, non dubitemus Ecclesiam veram esse, vbi vox Euangelij incorrupta sonat, etiamsi multa sunt illic mortua membra, & multæ infirmitates viuorum membrorum. Hoc quoque loco cernimus, qualibus armis Satan soleat vti aduersus Ecclesiam Christi, videlicet Sophistica & Tyrannide. Nam cùm videt se frustrà Sophistica agere, ad Tyrannidem se conuertit.

PARS VI.

In hac postrema huius capitis parte, recitatur historia de ministris Pharisæorum, qui missi erant vt caperent Iesum, redeuntibus re infecta, de obiurgatione eorundem à Pharisæis: Præterea de Nicodemo discipulo Domini, sed occulto, impium Pharisæorum conciliabulum dissipante.

Huius partis tria constituamus membra.

Primum, de reditu ministrorum & eorundem excusatione, quòd Iesum captum non adducerent.

Secundum, de obiurgatione & eius rei causa, non tam inciuili quàm impia.

Tertium, de Nicodemi admonitione, quà offensi Pharisæi soluunt impij impium concilium.

DE PRIMO:

45 Venerunt igitur & ministri ad Principes sacerdotum, & dicebant eis illi: Cur non adduxistis eum?

46 Responderunt ministri. Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo.

Copulatiua, *Et*, indicat multos anteuertisse ministros Pharisæorum, ac retulisse quomodo variè in turba disceptaretur de Domino, post quos redeunt etiam ministri Pharisæorum re infecta. Ad quem enim capiendum missi erant, non solùm non capiunt, sed admirantur, suspiciunt, colunt, præferunt omnibus aliis doctoribus & oratoribus, atque adeô ipsis quoque Scribis & Pharisæis: adeò impiorum consilia aduersus Dominum incassum abeunt & vana sunt. Pharisæi reuersis dicunt: *Cur non adduxistis eum?* Hac interrogatione & suam autoritatem læsam conqueruntur, & ministrorum perfidiam notant, & seditionem orituram significant. Putârunt enim antea neminem audere suę autoritati resistere, neminem detrectare imperium, neminem audere quicquam seditiosè moliri, de quibus omnibus nunc actum esse metuunt. Atque ita hîc exemplum regulæ cernitur, quæ est Psalmo 1. vers. 6. *Via impiorũ peribit.* Non rectè computarunt ἀγνώμονες isti, sufficere ad consiliorum executionem, voluntatem & vires humanas, excludentes quòd primas tenet partes in omni re agenda, consilium & decretum Dei. Hinc monemur, non fidendum esse humanis consiliis, tanquam ipsa sufficerent ad aliquid perficiendum. Nam res magnæ non voluntate & viribus humanis perficiuntur, sed Dei consilio, quod in omnibus rebus agendis non solùm primas, sed etiam secundas & tertias iure obtinet. Furant igitur quantum velint hostes Dei, minus quàm nihil efficient, donec potens Dei manus ipsis aduersatur.

Sed quomodo se excusant ministri? dicunt: *Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo.* Qualis quæso hæc excusatio? Non erant missi vt audirent docentem, sed vt docentem, inuita ordinaria potestate, captum adducerent. Sed magna vis verborum Christi est, qua ipse capit eos, qui missi erant vt se caperent. Paulus missus fuit, vt sanctos qui erant Damasci caperet &

duceret vinctos Ierosolymam, sed ipse capturus capitur, non violentis manibus, sed verbo Iesu. Sic sæpe verbum amicos facit, quos hostes malitia fecerat. Eadem vis verbi Iesu hodie est. Mittuntur multi vt Iesum in suis membris capiant, sed verbo Iesu capti consilium & sententiam mutant, & fiunt ex hostibus amici, imò ex mancipiis Satanæ, filij Dei viuentis. Nam tametsi hic inter multos verbum Iesu sonuit in scandalum hominum culpa, tamen multos attraxit, & quod mirum est, ex ministris iniquitatis non paucos. Centurio ille minister necis Domini, virtute verbi euidenti signo confirmatus, factus ex hoste est confessor Christi. Magni ergo faciamus verbum Christi, cuius tanta vis est, nō quidem ex literarum characteribus, non ex sono & recitatione, non ex scriptione, quæ esset magica impostura, sed ex virtute Spiritus Christi, qui in verbo est efficax ad fidem operandam in iis, qui verbo contumaciter se non opponunt.

Contemnamus ergo Anabaptisticos furores, & Enthusiastarum ineptissimas nugas, qui ministerium verbi non solùm sacrilegè extenuant, verumetiam impiè sublatum volunt, quod sanè nihil aliud est quam mādatum Dei contemnere, Christum repudiare, Satanam recipere & propriæ salutis curam abiicere. Fieri enim non potest, quin homines verbo Dei neglecto capiantur laqueis Diaboli, quemadmodum primis nostris parētibus accidit, qui verbo Dei repudiato, Satanæ præbuere aures.

Cæterùm hîc quæstio oritur, de qua inter politicos viros & veros Dei seruos non conuenit. Quæstio autem hæc est: Num ministri iis quibus pacto obligati sunt & certo stipendio deuincti ad præstandam obedientiam, possint in vllis rebus Dominorum suorum imperata detrectare, an non? Domini qui imperant, nolunt contra suum imperium aliquid fieri à ministris. Qui politicè sapiunt, idem negant. Qui Deum timent, inter imperata, & eos qui imperant, discernunt, lucem verbi Dei & veritatem, non tenebras rationis aut falsas imaginationes, sequentes. Dominis hoc vulgare dictum in ore est: *Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas*. Sapientes mundi putant actum fore de rebus humanis & incolumitate Rerumpublicarum, si in vllis rebus permittatur ministris suorum Dominorum aduersari voluntati, & detrectare imperia, & multa argutè ad hanc suam sententiam confirmandam adducunt. Verùm pij Deum hominibus præferunt, diuinas leges humanis anteponunt, rectè facta sceleribus præponunt, has apostolicas regulas amplectentes: *Oportet Deo magis obedire quàm hominibus*. Act. cap. 5. 29. Item Ephes. cap. 6. 5. *Vos serui obedite dominis vestris secundùm carnem, cum metu & tremore, tanquam Christo*. Ex his regulis tria concluduntur.

Primum, quòd dominis nostris iuxta carnem debeamus obedientiam propter mandatum Dei.

Secundum, quòd obedientia erga Deum sit præferēda obedientiæ quam homini debemus.

Tertium, quòd Christus sit nobis regula, ad quam obedientia exigenda est. Hæc tria luce clariùs ostendunt, quòd ministri Pharisæorum rectè fecerint, qui mandatum Dei anteposuerunt impiis mandatis suorum Dominorum, qui magis Christo regi cœlorum, quàm sceleratis hominibus morem gerere voluerunt. Qando enim dominus imperat contra Deum, & contra honestatem, ius dominij amittit.

Vt ergo hi ministri Pharisæorum fecerunt: ita oportet omnes Deum timentes facere. Nec est hic metuēdum exitium Rerumpublicarum, sed potiùs incolumitas & salus humanæ societatis expectanda est. Nam si magnates non haberent instrumenta suæ tyrannidis, à multis iniustis bellis abstineretur, multis innocentibus parceretur, essetque tranquillior multò Ecclesiæ status, atque adeò incolumitas humanæ societatis charitatis vinculo meliùs conseruaretur. Ad regulam, quam tradidimus, quadrant laudabilia sanctorum exempla. Obstetrices Ægyptiæ iussæ à Pharaone occidere infantes Hebræorum, quæ tamen hoc non faciunt, quia noluerunt à regula discedere: Oportet Deo magis obedire quam hominibus, quemadmodum textus clarè indicat Exod. 1. 17. cùm ait: *Timebant enim Deum*. Saul, vt est 1. Reg. 22. 17. mandat seruis suis, vt interficiant Abimelech cum sacerdotibus collegis. At illi noluerunt extendere manus in sacerdotes Domini, qua voce significant se magis Deo quàm impio tyranno debere obedientiam. Verùm cùm Doeg idem iuberetur facere, sacerdotes Domini trucidat. Non enim timebat Deum. Abdias ad mandatum impiæ Iesebelis, vxoris impiissimi tyranni Achab, noluit interficere Prophetas Dei, sed eos abscondit pascens eos pane & aqua, cuius rei causa in textu adiicitur, videlicet, quòd timuerit Dominum Deum suum, 3. Reg 18. 21. Iubetur Dux Saxoniæ Elector tradere in manus Pontificum Martinum Lutherum pium Euangelij Christi præconem, sed eum abscondit nolens obedire impio Imperatoris mandato.

Cum hac quæstione coniuncta est & alia, videlicet, An magistratui populari liceat, si aliter fieri non potest, tueri subditos aduersus supremum magistratum, volentem vel veram religionem abolere, vel falsam obtrudere. Hæc quæstio ab eodem fundamento dependet. Popularis magistratus debet summo magistratui obedientiam propter mandatum Dei: ergo supremo magistratui imperanti defectionem à vero Deo, ad cultum idolorum, non debet popularis magistratus obedire. Et quoniam popularis magistratus ideo est ordinatus, vt supremi sit moderator, ne quid vel contra Deum, vel contra honestas leges faciat, potest, imò debet, modò officium suum tueri velit, armis impedire tyrannicè inuadentem pios, & obtrudentem iniquas leges: Quòd si non faceret popularis magistratus, contra officium faceret. Rectè ergo fecisse pronuncio principes Germaniæ, cùm se Imperatori & Papæ opponerent, volentibus impedi-

impedire Euangelij cursum in Germania. Sed de quæstione hac plura legantur in enarratione nostra in Psal. 84.

DE SECVNDO.

47 Responderunt igitur eis Pharisæi: Num & vos seducti estis?

48 Nunquis ex principibus credidit in eum aut ex Pharisæis?

49 Sed turba hæc quæ non nouit Legem, maledicta est.

Hęc horrēda est blasphemia, quòd ipsam Dei veritatem seductionem vocant, & Filium Dei seductorem, cui tamen non solùm omnes Prophetę testimonium perhibent, verumetiam Pater ipse de cœlo sonans hāc vocem: *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacuit, hunc audite.* Tantum potuit malignus spirit⁹ in illis, qui tum videbātur columnæ Ecclesiæ. Quo exemplo monemur, vt non autoritate gubernatorum, & eorum qui iactant ordinariam successionem, sinamus nos à veritate Dei abduci. Quas autē causas hæc mētis cæcitas in Pharisæis, & cordis obduratio habeat, suprà exposuimus esse quatuor, videlicet opinionem falsam anticipatam, ambitionem, auaritiam & hypocrisin. Vide quę suprà annotauimus in hęc verba: *Quærebant igitur eum apprehendere.*

Sed videamus obiurgationis huius causas. Nullus principum aut Pharisęorum credidit in eum: ergo qui in eum credit, seducitur. Item turba ista quæ in ipsum credit, est maledicta, vt quę Legem non nouit: ergo qui credit cū turba, seducitur. Hìc iniquissimā legem condunt Pharisæi, videlicet quòd principū voluntas & Pharisæorum debeat esse regula fidei subditorum. Deinde iniquissimam sententiam ferunt de turba credente in Christū, videlicet quòd sit maledicta & damnata à Deo, vt quæ Legem non nouerit. Verùm autoritati principum & ordinariæ potestati opponendum est mandatum Dei, quo iubemur credere, non vt principes credunt, non vt ordinaria potestas postulat, sed vt verbum Domini credere præcipit. Neque fulmina maledictionis metuenda sunt iis, qui Deum sequuntur, & ipsius verbum vt fidei regulam amplectuntur.

Papa hodie similem legem sanxit, vult suam voluntatem esse regulam fidei orbis terrarum, anathemate ferit omnes qui ipsius impiis decretis aduersantur. Sed contra eum cōsolemur nos præsenti exemplo, ac potiùs adiungamus nos paucis bonis iisq; miseris & pauperibus de media plebecula, quàm multis malis vel potentissimis, quorum finis erit miseria sempiterna. Fugiamus igitur serpentem in hypocritis loquentem nec metuamus nobis à Papistarum fulminibus, quæ in fumos abeunt.

DE TERTIO.

Huius membri tres sunt articuli.
Primus: Sententia Nicodemi.
Secundus: Refutatio Sophistica.
Tertius: Dissipatio consilij impiorum & labor Pharisæorum irritus.

Primus Articulus.

50 Dicit Nicodemus ad eos, qui venit noctu ad eum, vnus cùm esset ex ijs. Num lex nostra iudicat hominem, nisi audiuerit ab eo priùs, & cognouerit quid faciat?

Nicodemus, qui erat vnus ex principibus, audit cōtra Christum duriorem & insuetam ferri sentētiam, videlicet, vt indicta causa rapiatur ad supplicium: hanc impiam sententiam suorū collegarum conatur Nicodemus corrigere, idque legis ipsius autoritate, seu potius Dei qui legem tulerat. Erat enim in Nicodemo nō solùm scintillula fidei, quam ex colloquio, quod noctu cū Domino habuit, cōceperat, verumetiam maior æquitatis ratio, quàm in aliis suis collegis, vt ex cap. 3. apparet. Hinc est quòd (etsi admodū meticulosè) ad legem prouocet, acsi diceret: Iusti iudices non iudicant quemquam aut damnant contra Legem. Qui inauditum damnant, cōtra Legem faciunt. Igitur nō decet, modò iusti esse velimus, vt ipsum damnemus, priusquā audiatur & cognouerimus quid fecerit, dignúsne sit morte an non. Nam sententia ex causa, non ex affectibus nostris petenda est. Hìc Nicodemus apertè taxat suorum collegarum peruersum iudiciū, significans eos potiùs zelo iniquitatis ferri, quàm amore æquitatis duci, quo nihil est in iudice magis detestandū. Hunc iniquitatis zelum hodie videmus in Pontificiis, qui multos sanctos, eosq; inauditos, horrēdis afficiunt suppliciis, quia cum hac turba Christo credūt, sprẽta principum sacerdotum autoritate.

Porrò Nicodemi consilium fuit, quod Euangelista insinuat, cùm ait: *Qui venit ad eum noctu*, vt isto pacto impediretur conatus hostium Christi, & ipse euaderet ac declinaret rabiem Pharisæorum, quæ tūc magis irritata erat propter disceptationes in turba, & defectionem plurimorum ab ordinaria potestate. Sperabat siquidem tempore mitigari posse pharisęorū furores, modò doctrinam Iesu degustarent. Habemus ergo in Nicodemo quod imitemur, videlicet, ęquitatem in iudicando, prudentiam in agendo, fortitudinem animi in corrigēdis collegarum erroribus. Videtur quidem in eo taxādus, quòd doctrinam Christi nō apertè defenderit, quòd nō ædiderit illustriorē fidei suæ confessionem. Sed sciamus initia fidei in Nicodemo fuisse infirma & perexigua, quę Deus voluit paulatim crescere, & tandem post mortem & resurrectionem Domini iusta incrementa sumere.

Cæterum de illis, qui in aulis tyrannorum in Papatu & in illorum collegiis delitescunt, rectè docti sinceram Euangelij doctrinam, & animo auersantes idola papistica, quæritur, num rectè se defendant exemplo Nicodemi, necne? Clarè respondeo, tales frustra Nicodemi exemplum suæ simulationi prętendere, cùm confessionem suam non ædunt, cùm Papistarum errores, non

patefaciunt, cùm sua superstitione alios in superstitionibus confirmant. Nam plurimum discriminis est inter hunc Nicodemum, & istos pseudoNicodemos, quod in hisce quinq; articulis cernitur, videlicet, in cæremoniis, sacrificiis, cultu, confesſione, tempore.

Si cæremonias Iudæorum, quæ tum temporis in vsu erant, & Papistarum, respicimus, magnum inueniemus discrimen. Iudaicę enim cæremoniæ habebant ordinationem Dei, & mandata erat obedientia, & res maximas adumbrabant. Verùm cæremoniæ Papisticæ nec ordinatæ à Deo sunt, nec mandata est obedientia, & pleræque ἄσκμοι habentes admixtas multas impietates, inuocationem Sanctorum, suffragia pro defunctis, breuiter, finem impium, videlicet quòd per se sint cultus Dei, & meritoriæ vitæ æternæ. Quapropter nemo rectè edoctus, modò Deum timeat, verbo aut facto eas approbare potest. Nam qui simulat aliquid & præ se fert contra agnitam veritatem, facto approbat, quod improbari oportuit. Siquidem quisquis simulat, fingit quod non est. Neque enim aliud est facto simulare quàm verbo mentiri. Velum ergo quod hìc obtenditur, nullius est momenti. Multi, inquiunt, pij interfuêre Iudaicis cæremoniis, perinde atque Papisticis hodie multi pij intersunt. Quid igitur interest inter Nicodemum & hominem rectè edoctum in religione Christiana, cùm vterque sui temporis cæremoniis cum multis impiis vtatur? Respondeo, discrimen non à personis petendum esse, sed à rebus quibus personæ vtuntur. Non enim persona per se, rem vitiosam reddit, sed res personam polluit, si sine impietate exerceri nequit. Cæremoniæ Iudaicæ, nondum fracto interstitio inter Gentes & Iudæos, exercebantur sine impietate à Nicodemo. Sed Papisticæ cæremoniæ, cum quibus manifesta impietas est coniuncta, non exerceri possunt à rectè edoctis, quin eis polluantur. Nam & simulatione indigna se maculant, & manifestæ impietati patrocinantur, etsi non animo, facto tamen.

Sacrificia si spectamus, quibus Nicodemus interesse solebat, & ea quæ pseudoNicodemi exemplo suo confirmant, plurimum est discriminis. Nam illa diuinitus ordinata, piis fuêre pædagogia ad Christum: hæc, videlicet Papistica, inter quæ primum locum habet illorum Missa, abducunt à Christo ad idola. Quid enim magis idololatricum est, quàm Christi corpus & sanguinem offerre pro viuis & mortuis? Quid est magis horrendum quàm panem leuare, reponere, & circumgestare vt adoretur? Hanc impietatem sua simulatione confirmant, qui Nicodemi exemplo se excusari putant, cùm impiis Papistarum sacris intersunt. Etsi autem multi sunt abusi sacrificiis Mosaicis: tamen inter verũ finem sacrificiorum magnum est discrimen. Finis siquidem sacrificiorum Iudaicorum per se bonus erat & laudabilis. Sed Papisticæ Missæ finis bonus non est, sed horrenda abominatio coram Deo. Quare non vt vsus sacrificiorum Iudaicorum in sanctis sanctus esse potuit: ita vsus Missæ non potest esse sanctus, nec in piis, nec in impiis, cùm sit impia & sacrilega prophanatio Cœnæ Dominicę. De abominatione Missæ, lege quæ annotauimus in Enarratione Psal. 84. & 2. Thessalon. 2.

Sequitur cultus, quem si attendimus, multũ intererit inter Nicodemum & nostri temporis pseudoNicodemos. Nicodemus in templo ordinato diuinitus adorauit verũ Deum, qui patefecit se maioribus ipsius, & sciuit illud templum domum adorationis esse. Nostri autem pseudoNicodemi cum Papistis procumbũt coram pane idolo Papę, & coram mortuorum statuis, quod perinde est, ac si procumberent corã idolis gẽtium. Sed excusant se isti hisce potissimum argumentis: dicũt se animũ flectere Deo, adducunt Naaman Syri exẽplum, dicunt se nõ statuas adorare, sed quod statuæ significãt. Hæc defensio planè impia est, ex quo fit vt non tam excuset quàm accuset magis, præsertim eos qui rectè in religione vera sunt edocti. Dicunt se corda Deo flectere, & corpora tantùm statuis, quasi verò nõ idem Deus & animorum & corporum Dominus esset, quasi totus homo, modò verè pius sit, nõ esset templũ Dei. An nõ Paulus apertè dicit 1. Cor. 6. 20. *Glorificate Deum corpore vestro & spiritu vestro quæ Dei sunt?* Idẽ Deus dicit Exo. 20 4. *Non facies idola, nec adorabis ea.* Non ergo vult Deus vt corpora nostra ista ignominia afficiamus, vt ea curuemus coram statuis. Sed de hac impietate satis, pręsertim cùm omnibus cõstet, quàm sit impia & abominabilis corã Deo.

Confesſio sequitur. De qua Paulus in hunc modum Rom. 10. 10 *Corde creditur ad iustitiam, ore fit confesſio ad salutẽ.* Quid hìc Nicodemus? quid pseudoNicodemi faciunt? Nicodemus cùm audit tractari de Domino è medio tollẽdo, idq; indicta causa & contra legem, se opponit collegis suis, & sua sentẽtia impium sacerdotũ impedit decretũ. Quid hìc quæso pseudoNicodemi? Cũ audiunt ferri cruentas sententias in pios, qui ne audiuntur quidẽ, muti sunt vt pisces, etsi animo dolẽt, tamẽ ne mutire quidẽ audent, atq; ita tacendo in sanctorũ necem consentire videntur.

Postremò temporis meminimus, in quo plurimũ est discriminis inter Nicodemũ & nostri temporis simulatores. Nicodemus Christo adhuc humiliato credidit, sed parũ firmiter. Iactabatur enim inter spem & metũ, concutiebatur ipsius cõscientia cõtrariis argumẽtis. Obscurior enim erat in eo pro temporis ratione cognitio Christi, quæ resuscitato Domino ex mortuis clarior est effecta & cõfirmatior. Nõ ergo mirũ est Nicodemũ fuisse infirmiorẽ. Verùm pseudoNicodemi nostri, qui versantur in regno Papæ, norunt Christum glorificatum esse, norunt doctrinam Christi visibili Spiritus Sancti donatione confirmatam, norunt omnia clariùs, quàm vt vlla posſit de Mesſia, id est, Christo nostro, iusta suboriri dubitatio. Ex his collationib. facile est intelligere, quàm falsò multi in Papatu exemplum Nicodemi suæ prętexãt simulationi.

Neque

Neq; est quòd ad vlla confugiant exempla quibus se tuētur. Nihil enim periculosius est quàm imitari exempla, si nulla alia adest probatio. Nā sæpè in exemplis sunt personalia quædam propter circumstantias, quæ toti generi sine errore accommodari non possunt.

Secundus Articulus.

52 Responderunt & dixerunt ei: Num & tu ex Galilæa es? Scrutare & vide quòd Propheta ex Galilæa non surrexit.

Hęc solutio partim est Sophistica ex malitia, partim imperita ex ignorantia profecta. Cùm dicunt: *Num & tu ex Galilæa es?* Exutenismus est. Probri enim loco habebatur apud Iudæos Galilæi appellatio, sicuti supra Christo exprobrāt, quòd sit ex Galilæa. Perfidi quoq; Iudæi Christum etiam post resurrectionem Galilæum vocarunt, nolentes agnoscere, quòd esset in Bethlehem Iuda natus, & solummodò educatus in Nazareth. Hinc Iulianus Apostata victus ab hoste, & iam ex vulnere moriturus obiicit Christo vt probrū, Galilęi appellationem *Vicisti,* inquit, *tandem Galilæe,* Christum intelligēs. Fuit autem ideo probrosum nomen Galilæi apud Iudæos, quia permixtæ erant in Galilæa Iudæis Gentes incircumcisæ: quare & Galilæa Gentium vocabatur ad discrimen superioris Galilææ, quæ Iudæorum erat. Nam Galilæa Gentium fuit inferior non procul à Tyro & Sidone, vbi aliquot vrbes Dauid regi Hiram concesserat, qua occasione cœperūt Gentes illic habitare, vnde & nomen accepit. Etsi autem aliæ nationes alias habent cognominationes, quæ ipsis vel probri nomine obiiciuntur, vel etiam in laudem dicūtur: tamen verè pij agnoscunt vnam laudatissimam patriam esse omnium qui in Christum credūt, nempe ecclesiam, cuius ciues nos esse rectè tum demum gloriamur, quando Christo capiti viua fide coniuncti sumus vt eiusdem corporis membra. Hæc ecclesia instar arcæ Noæ est, in quam qui verè receptus fuerit, diluuium irę Dei in extremo die superabit, iuxta dulcissimum illum versum Nazianzeni:

Ζητῶ Νῶε κιβωτὸν ὅπως μόρον αἰνὸν ἀλύξω.

Tertius Articulus.

Et abiit vnusquisque in domum suam.

Soluitur concilium impiorum vnius hominis voce non sine metu prolata. Atque ita sæpè fit, vt in magno malorum cœtu, vnus quispiam homo timens Dei posset omnium aliorum studia & conatus euertere, idq; non tàm ob dicentis autoritatem, quàm ex prouidentia Dei qui dissipat impiorum consilia. Neque dubium est hoc tempore, quin sæpissimè improborum consilia paucorum piorum vocibus impediantur. Quare nostrum est Deum inuocare, vt in aulis hostiū ecclesiæ, excitet vel aliquot Nicodemos, qui conentur eorum, qui aduersus nos mala cogitant, conatus impedire. Simus ergo memores & dicti & exempli sanctissimi Regis Iosaphat, 2. Paralip. 20. 12. *Cùm ignoramus, ait, quid facere debeamus, hoc solùm habemus residui, vt ad te Domine oculos nostros dirigamus.*

CAPVT OCTAVVM.

SVMMA CAP. VIII.

Domino in templum reuerso, adultera à Iudæis accusatur, qua absoluta variæ inter Christum & Iudæos agitantur quæstiones. Ex vna enim quæstione, vt fit, alia nascitur. Totius autem contentionis huius occasio fuit, asseueratio Christi, qua ipse se lucem mundi affirmauit. Nam cùm hoc non crederent Iudæi, reiiciunt asseuerationem Christi, tanquam testimonium vnius seu priuatum. Verùm Domino affirmante suum testimonium verum esse, & ad testimonium patris prouocante, oritur de patre quæstio, ad quam Dominus respondens & exprobrans Iudæis ignorantiam Dei, grauiùs eos offendit. Hinc Dominus cùm & de sua gloria futura, et de certo aduersariorum interitu qui in ipsum non credunt, prædiceret, tanquam obliti prioris asseuerationis, quærunt aduersarij quisnam sit: quos Dominus reuocans ad superiùs dicta, addit fore, vt tandem vbi exaltatus fuerit, cognoscant quis sit, & à quo sit missus.

Cæterum quia sciuit quosdā eorum qui vnà aderant in se credere, hortatur eos ad constantiam, proposito vtilitatis argumento, videlicet quòd tum demum consequuturi sint libertatem, si in veritate liberatrice, hoc est, in suo verbo māserint. Sed quid hîc Iudæi? mentione libertatis audita, cogitant se haberi à Domino pro seruis: Domino igitur opponūt patrem suum Abraham, cuius liberi volunt haberi Filij. Sed Dominus eos à seruitute hominum ad seruitutē peccati, quæ multò tristior est, reuocans, conuincit eos filios Abrahæ non esse, & frustra eos prouocare ad Deum tanquam communem patrem ostendit, cùm sint veriùs à patre diabolo, cuius opera faciunt. Posthæc Dominus de sua innocentia agens, ad omnium, etiam hostium, testimonium prouocat, simul grauiùs Iudæos incredulitatis accusans, vt verbi Dei contemptores, & alienos à Deo: qua re offensi Iudæi, non rationibus ampliùs, sed conuiciis, blasphemiis contra Dominum agunt. Verùm ipse se purgans, vitam in suo verbo positam esse constanter affirmat.

Cæterùm illi hanc promißionem vt vanam derident eo argumento, quòd & Abraham & Prophetæ mortui essent. Sed Dominus iterum neceßitatem verbi sui vrgens affirmat Abraham gauisum esse vt videret diem suum, atq; eum vidisse. Cùm autem hoc ætati Christi non videbatur congruere, absurdum & incredibile iudicatum est: contra quos Dominus apertè affirmat se esse antequam Abraham natus esset. Verùm cùm Iudæi hoc responsum absurdißimum esse iudicarunt, lapidibus ipsum obruere moliūtur, quorum ipse declinans rabiem, occultè de templo exiit.

ORDO ET PARTES CAPITIS VIII.

Etsi autem hoc caput cōtentionibus turbatius videri potest, tamen nos docendi gratia eius quinque partes constituamus, quarum prima discreta est ab aliis, reliquæ inter se connexę sunt, & quasi sub vno capite continentur.

Prima: Reditus Domini à monte oliuarum in templum, vbi adducta adultera accusatur à Iudæis, & à Christo à peccato absoluitur, etsi non à pœna ciuili quam legi debuit.

Secunda: Asseueratio Christi qua se lucē mundi affirmat, vnà cum opposito Iudæorum argumento, & eiusdem dilutione.

Tertia: Prędictio Christi de futura sua gloria, deq; interitu Iudæorum Christum non recipientium: vnde infertur à Iudæis quæstio, quis sit, cum respōsione Domini & declaratione.

Quarta: Admonitio Domini qua credentes in se admonet, quibus promittit libertatem, modò in ipsius verbo constantes perstiterint, ex quo oritur disputatio de libertate carnis & spiritus: item, de seruitute ciuili & spirituali, & concluditur, frustra Iudæos gloriari de Deo & de Abraham, cùm sint filij Diaboli.

Quinta: Testificatio Domini de sua innocentia, in qua prouocat etiam ad hostiū suorum testimonia. Hinc accusat Iudæos contempti verbi Dei, vnde illi suo more offensi magis irritantur. Deinde cùm Christus promittit vitam æternam seruātibus suum verbum, Iudæi opponunt Christo Abraham & Prophetas, quos dicunt mortuos esse: sed Dominus contrà, se & Abrahæ & Prophetarum seruatorem significat, quod cùm audire non sustinuerunt Iudæi, ad arma more Tyrannorum confugiunt.

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS CVM OBSERVATIONE *Doctrinarum.*

PRIMA PARS CAPITIS.

HVIVS partis quatuor sunt membra.

Primum, Reditus Domini à mōte Oliuarum in templum proximo die à festo.

Secundum, Accusatio adulteræ.

Tertium Obliqua accusantium reprehensio dum iubet Dominus, vt ἀναμάρτητος primus lapidem in illam mittat.

Quartum, Absolutio adulteræ.

DE PRIMO.

1 Iesus autem profectus est in montem Oliuarum.

2 Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus populus venit ad eum, & sedens docebat eos.

Huius membri quatuor veluti articuli sunt, quos ordine excutiemus ac in nostrum vsum conuertemus.

Primus Articulus.

Iesus profectus est in montem Oliuarum, absque omni dubio vt & quiesceret à laboribus & oraret. Oratio enim ardētior secessum amat. Interdiu docuit, noctu partim quieuit, colligēs vires corporis, qua in re se verum hominem declarauit, partim orauit patrem, quod erat pars officij mediatoris. Orauit autem, vt pater prosperum redderet ministerium suum, ac multi in familiam Dei per ipsius prædicationem aggregarentur. Hoc exemplum Christi omnibus legatis ipsius sit ante oculos. Nam hoc præcessit in capite vt in membris sequeretur. Sciant ergo ministri Euangelij suum officium esse docere & orare, & non voluptatibus carnis & negociis huius vitæ abducētibus ab officio indulgere, quod qui faciunt, minimè apti sunt regno Dei propagādo. *Qui enim admota manu ad aratrum respexerit retrò, non est aptus regno Dei. Lucæ 9.62.*

Secundus Articulus.

Et diluculo rursus adfuit in templo.

A quiete & oratione redit Dominus ad laborem vocationis, hoc est, ad officium præstandū, non motus quòd superiori die coactus sit multa audire conuicia, multas perferre blasphemas voces, & videre hostes suos ad arma concurrere vt se obruerent. Nam his omnibus opposuit necessitatem præstandi officij & vocationis. Exemplum hoc etiam omnibus ministris verbi, in quocunque gradu ministerij fuerint, imitandum est. Hoc si cogitarent quidam, non tam impatienter quærerent, propter molestias quas sibi fingunt, nouas sedes.

Tertius Articulus.

Totus populus veniebat ad eum.

Exemplum huius populi in genere facti imitandū est. Nam vbi Christus per suos ministros docet, illuc accurrere piorum est, vt vel discant quæ ignorarunt, vel confirmētur in iis quæ norunt, vel alios exemplo inuitent, testenturq; se hostes diaboli esse, qui Euāgelium Christi odit. Nunquam enim verbum Dei sine fructu audiri potest, modò animum pium adferas. Quantum autem ad affectus & studia huius turbę attinet, non dubium est, quin multi calumniandi & accusandi libidine accurrerint. Taceo spectacula miraculorum, quibus multi alliciebantur: Minima pars pio studio hoc fecit. Nec dissimiles sunt nostri auditores hodie: quæ res non facit nos in officio segniores, modò hoc Christi exēplum nobis ponamus ob oculos.

Quartus

Quartus Articulus.

Et sedens docebat eos.

Docebat Dominus vt auditores discerẽt, crederent & saluarentur ex misericordia: quòd si non facerent, suapte culpa damnarentur ex iustitia, vt qui Patrem in Filio loquẽtem, & Filium Dei Patris legatum docentem contemnerent. Quotiescunque ergo verbum Euangelij prędicatur, æditur testimonium Dei publicum de voluntate ipsius, videlicet quòd velit auditores discere, credere & salutem consequi. Atque hic est finis proprius & essentialis prędicati Euangelij, & non vt quidam Stoici falsò putant, finem esse Euangelij etiam proprium, vt non electi indurentur magis. Nam hoc de Christo sentire, est tribuere ipsi contradictorias voluntates, seu vt Scriptura loquitur duplex cor, vt cuius animus non respondeat dictis. Nos igitur de doctrina sciamus idem sentiendum esse quod de scriptis, de quibus Iohannes ait: Iohan. 20. 31. *Hæc scripta sunt vt sciatis quòd Iesus sit Christus Filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.* Accessorius verò finis est qui accedit non consilio Dei volentis omnes saluos fieri, sed hominum culpa, videlicet vt contumaces damnentur. Vtrunque finem coniungit Paulus, cùm testatur 2. Corin. 2. 16. Euangelium aliis esse odorem vitæ ad vitam, aliis odorem mortis ad mortem.

DE SECVNDO.

3 Adducunt autem Scribæ & Pharisæi ad eum mulierem in adulterio deprehensam, & statuentes eam in medio.

4 Dicunt ei: Magister, hæc mulier deprehensa est palàm in adulterio.

5 In lege autem Moses nobis præcepit tales lapidare. Tu igitur quid dicis?

6 Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent accusare ipsum.

Scribæ & Pharisęi semper sui similes sunt. Omnes enim odio Cainico quamuis quærunt occasionem perdendi fratrem suum Christum & calumniandi eius doctrinam. Tãtum potest hypocrisis & ambitio in mancipiis Satanæ. Neque hodie venenum istud Cainicũ in hostibus Christi extinctum est.

Quid ergo hîc faciunt? Occasionem nacti, vt ipsis videbatur, commodam, adulteram adducunt, quam coram Domino sistunt & accusant adulterij: & tametsi legem de morte mulctãdis adulteris ex Mose nouerunt, quod & ipsi fatentur: tamen sententiã domini quærunt, sed mala mente, & malo animo. Nã hoc fecerunt, vt Euangelista ait, tentantes eum, vt ipsum criminarentur & periculo exponerent. Nam cùm animaduerterent Dominum semper omnium afflictorum & peccatorum miseriis vehementer affici, eosq; ad se venientes recipere, & cõsolari, sperabant vt cõtra Mosen aliquid diceret & legem de lapidãdis adulteris vel abrogaret vel reprehenderet. Quod si fecisset, eum tanquã in Deum legis autorem blasphemum accusassent, atque ita iustam eius perdẽdi causam habuissent. Verùm si in alteram partem inclinasset Dominus & iussisset eam iuxta legem lapidari, eum crudelitatis erga miseros peccatores insimulassent, ac eo pacto multos absterruissent miseros & afflictos, propter quos tamen saluandos in mundum venit: quanquam non est dicenda crudelitas, sed iusta potiùs misericordia, iuxta leges in reos animaduertere, vt cęteri pœnarum exemplo moniti sibi caueant.

Quòd autẽ morte Lex Dei iubeat adulteros & adulteras puniri, grauissimæ sunt causæ. Siquidem in adulterio plura capitalia ac morte digna peccata concurrunt. Qui enim adulterium cõmittit, primùm peccat defectione à Deo. Siquidem ipso facto Deum abnegat, se à corpore Christi abscindit, & templum Spiritus Sancti prophanat. Deinde peccat plagio, nam consortem spoliat parte sui. Sũt enim maritus & vxor alter alterius caro. Adhæc in proprium corpus peccat, illud alienans à se, & tradẽs veluti in possessionem fœdissimæ adulteræ, vt iam sit nõ sua sed adulteræ caro. Talis alienatio proprij corporis non fit per alia peccata, quam ob causam Paulus dicit alia peccata extra corpus fieri, scortationem verò in propriũ corpus vt quod tradatur in alterius possessionem. Insuper societatem in qua viuit adulter siue adultera, quod & de scortatoribus accipiendũ est, scandalo offendit. Prætereà quando impunitum manet adulteriũ aut scortatio, fit pabulum omnium flagitiorum, & paulatim serpit in omnes status & ordines hominũ, non secus atq; Cancer morbus, qui si maturè vstione vel sectione non tollitur, paulatim serpit, donec totũ corpus inficiat, vt postea frustra medicinam adhibeas. Hoc quia præuidet Deus, legẽ sanxit, qua seueriùs mandat in adulteros & adulteras animaduerti: quę lex si hodiè seruaretur, non tam vsitatę essent libidines, scortationes & adulteria: neq; mancipia Veneris, nõ sine piorum luctu, adeò se iactarẽt propter suas libidines, propter stupratas à se virgines & matronas, quorum iudicium iustum erit. Hîc enim mentis cœcitate percutiuntur & traduntur in reprobam mentem, vt quæ bona sunt, mala iudicent, & contrà, quæ mala, in bonis numerẽt. Taceo quòd huiusmodi in ἀπαλγησίαν incurrant, vt nunquam sensu peccati tangantur, sed ruant quotidiè de peccato in peccatum, donec penitus pereant. Hæc potiùs cogitemus, quàm quæ Epicureorum familia, & infecta nostra caro nobis dictitat.

DE TERTIO.

Huius membri plures sunt articuli, quos distinctè proponam & declarabo, nostrisque vsibus accommodabo.

Primus Articulus.

Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terram.

Dominus hoc gestu vel significat se Scribarum, accusantium adulteram, factum iudicare leuius, q̃ vt eós attentiùs audiat, præsertim cùm

legem habeant, quę non obscurè de ea re loquitur. Disertis enim verbis mandat Lex adulteros & adulteras morte puniri. Vel id facit, quod mihi verisimilius est, vt hac occasione Scribæ & Pharisæi, accusatores huius miseræ adulteræ, se faciliùs posteà, Domino rursus in terrā scribente, subducant, audientes Dominū imperare vt immunis à peccato primus lapidē in eā iaciat.

Exemplum hoc prudentioribus ministris Euangelij imitandum est, vt si quando occasio se dederit, sic agant cum hypocritis, vt ipsi suas sordes agnoscant, & prodant impuritatem animi, quam sanctitatis larua tegunt.

Secundus Articulus.

7 Et cùm perseuerarēt interrogantes eū, erexit se & dixit eis: Qui est inter vos immunis à peccato, primus in illam lapidē mittat.

Qui volebant Christum in sermone capere, responsum accipiunt se dignum, quo responso nec Dominus quicquā detrahit Legi Mosis, sed potiùs eam probat vt iustam, nec in miserā peccatricem crudelis esse deprehenditur, sed ipsos accusatores pungit excitans in eis sopitam propriorum scelerum conscientiam. Neque tamen ex hoc loco sequitur, neminem debere in aliis damnare aut punire cuius ipse reus est, nisi cùm de hominis, hoc est, priuato agatur iudicio. Nā discernendum est accuratè inter iudicium hominis per se, & iudicium Dei. Iudicium hominis ex malitia vel leuitate profectum tendit in malum eius & perniciem de quo iudicatur. De hoc iudicio dictum Domini accipiendum est: *Nolite iudicare ne vos condemnemini.* Iudicium Dei est, quod Deus magistratui suo nomine exercēdum commisit. *Non vestrum*, inquit Iosaphat, *exercetis iudicium, sed Dei.* Ex quo fit, vt reges & iudices Dij in scripturis dicantur: quibus hæc regula præscripta est: *Iustum iudicium iudicate.* Hoc igitur Dei iudicium exercebit iudex, siue sit ipse reus eiusdem sceleris quod condemnat, siue non. Siquidem mandato Dei cogitur officium sibi demandatum facere.

Cæterùm si iudex eiusdem sceleris reus fuerit, quemadmodum sæpè accidere potest, vt sumus omnes ad peccādum proni, tacitè apud se deploret suum peccatum, cogitet se non minùs esse dignū pœna publica, quàm is quem ex mandato Dei condemnat, & in vera pœnitētia se ad Deum conuertat, agnoscēs misericordiam Dei esse quòd pœnis, quas Deo & legibus debet, nō subiiciatur. At si non fuerit reus eiusdem sceleris, agat gratias Deo, qui se à simili lapsu sua clementia conseruauit, tangatur misericordia erga miseros & reos, rogetque Deum, vt se quoq; in posterum conseruet, ne seductus à Satana, & victus à carne propria contra Deum ruat. Nam qui stat, videat ne cadat.

Tertius Articulus.

8 Et rursus inclinans se deorsum, scribebat in terram.

Confusis accusatoribus adulteræ, Dominus rursus scribebat in terram, vt vel conscientia accusante propria, hypocritę confusionem cordis facto declararēt externo, hoc est, vt oportunam occasionem nacti, cùm Dominus inclinatus deorsum in terram scriberet, acsi non animaduerteret quid agerent, se subducerent, vt qui se agnoscerēt eiusdem criminis, vel saltem aliorum multorum, reos.

Quartus Articulus.

9 Illi autem hoc audientes egrediebantur sigillatim, incipientes à senioribus: & relictus est solus Iesus & mulier in medio stans.

Hic facto externo Scribæ & Pharisæi confusionem cordis sui produnt. Nam postquam admoniti sunt verbis Christi dicentis: Expers peccati mittat primus in illam lapidem, conscientia scelerum in ipsis sopita priùs excitatur: ex quo fit, vt se subducant vnus post alium, relicta peccatrice in medio. Siquidem vox arguēs peccatum est veluti flabellum, quo conscientia scelerum accenditur, vt homo ad gratiam confugiat, quod tamen hi Scribæ & Pharisæi non fecerunt: qua in re profectò faciunt, vt qui morbum suum agnoscunt quidem, sed medicum fugiunt, ne tangat hulcus eorum ac sanentur. Quòd autem peccatrix hæc se vnà non subduxerit, indicium fuit confugientis ad misericordiā suspiriis cordis, etsi vox eius nō audiebatur.

Huius mulieris exemplum & nos imitemur, vt cùm sentimus nostrorum peccatorū magnitudinem, ad solum propiciatorium Christum confugiamus, ac apud illum solum stemus concepta in ipsum fiducia. Proinde vt Scribæ suo monent exemplo quid cauendum sit, videlicet hypocrisis, cùm peccatum in nobis sentitur: ita hæc mulier suo exemplo docet, quid expectanti salutem faciendum sit.

Præterea hîc obseruādum est, quomodo malitia Scribarum horum & Pharisæorum cesserit huic mulieri peccatrici in maximæ felicitatis occasionem. Nam si hac occasione non fuisset ad Christum perducta, fortè in suis peccatis obdurata fuisset, ac tandem in eis miserrimè periisset: sic sæpè impiorum consilia electis in bonum cedunt, Deo sic sapienter prouidente. Nos igitur in omnibus & prosperis & aduersis, siue amici nos foueant, siue persequantur hostes, committamus nos sapienti Dei prouidentiæ, retinentes fidem, timorem Dei, spem, cum obedientia & patientia: gratiasq; agentes Deo per Iesum Christum cùm pro aduersis tùm pro prosperis, certi quòd omnia nobis, modò dilexerimus Deum, in bonum cedant. Non igitur frustrabimur spe nostra quæ in Christo fixa & rata est. Non enim fieri potest, vt se ipse abneget, quod faceret si promissis non staret. Sit mora quantumuis longa, veniet tamen certissimè tempus gloriæ adoptionis nostri. Firmum est enim fundamentum spei nostræ. Huc pertinet Dauidis consilium Psal. 37. 3. cùm ait: *Spera in Domino & fac bonum, inhabita terram, & victum quære cum fide: delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui.*

DE

DE QVARTO.

10 Erigens autem se Iesus cùm neminem videret præter mulierem, dixit ei: Mulier, vbi sunt illi accusatores tui? Nemo te condemnauit?

11 Quæ dixit: Nemo Domine. Dixit autem Iesus Nec ego te condemno. Vade & noli amplius peccare.

Confusis accusatoribus adulteræ compellat Dominus ipsam, ac quærit vbinam sint qui se accusarunt. Non quidem id facit ex ignorantia, sed ex misericordia sua maxima, qua recipit omnes peccatores ad se confugientes. Hac enim interrogatione mulierem erigit, vt concipiat fiduciam, & speret veniá. Nam cùm interrogat: *Nemo te condemnauit?* vult, audito responso mulieris (vt qui viderit gemitus ipsius cõfugientis ad verum propiciatorium) suam sentẽtiam de absolutione subiicere, videlicet: *Neq; ego te condemno, Vade & noli amplius peccare.* Hanc appẽdicem adiecit Dominus, vt conditionem veræ pœnitentiæ ostendat. Requirit enim salutaris conuersio, peccati perpetrati odium & fugá, cum proposito vero, in posterum tempus omnem vitam emendandi. Nam qui absoluitur voce ministri, & tamen retinet peccandi propositum, non soluitur sed ligatur arctiùs.

Cæterum hoc loco duo sunt explicanda. Vnum de iudiciis criminalibus. Alterum de absolutione Ecclesiastica.

Anabaptistæ arripiunt hoc Christi dictum, videlicet: *Nec ego te condemno*, & inde cõcludunt: non licere Christianis iudicia exercere: atq; ita de ecclesia Magistratum prorsus tollere conantur, & videntur sibi firmissimo niti fundamento. Dicunt enim exemplum Christi, quod meritò debet esse norma actionum omnium qui Christiani esse & dici volunt, imitandum esse. Recipio regulá hanc, modò non trahatur in malam consequentiam contra Christi mentẽ, hoc est, si nihil alieni illi assuatur. Christus dicit: *Neque ego te condemno*. Quid hîc nos suo exemplo docet? Duo. Vnũ, vt in peccatores exerceamus misericordiam. Alterum, vt inter munus politici Magistratus, & officiũ Christi ministrorumq; eius discernamus. Misericordia exẽplo Domini erga omnes exercenda est, videlicet, vt afficiamur omnium hominum miseria & calamitate, vtq; eos leuemus à miseria quantũ in nobis est. Hoc profectò ad omnes pertinere qui Christiani dici & esse volunt, affirmo. Verùm hæc misericordia non tollit officium magistratus, qui ex mãdato Dei, vt Dei vicarius, punit scelera, quò tranquillè, quietè, honestè & piè in hoc mundo viuamus: quemadmodum Paulus docet, 1. Timot. 2. 2. & Rom. 13. 3. In hoc officio Magistratus, non debet minister Euangelij se intrudere, id quod Dominus hoc loco docere suo exemplo voluit, & ministris Euangelij in posterum commendare, vt clarum discrimen sit, in oculos hominum incurrẽs de discrimine regni Christi & imperiorum mundi. Non ergo habeat minister Euangelij alterum pedem in foro, & alterum in templo. Siquidem Christus vult officia ciuilis Magistratus & Ministrorum verbi distincta esse. Neque tamen hinc sequitur, non licere ministris Euangelij accusare & dãnare peccata, quæ Deus odit & damnat, & vult damnari voce Legis. Nam aliud est accusare & damnare peccatũ sistereque homines coram tribunali Dei, vt peccatorum suorum conscientia confusi pœnitentiam agant & saluentur, quàm gladiũ magistratui commissum accipere, & ciuiliter ferre in noxios sententiam, vt pœnis quas legibus debent afficiãtur. Quod tametsi opus bonum est, vtpote à Deo præceptum: tamen Christus non vult suos ministros, qui suo nomine peculiariter legatione fungũtur, istud munus obire, vt isto pacto, sicuti diximus, discernat inter administrationem sui regni & imperiorum mundi. Christi enim regnum administratur verbo, Spiritu, Sacramentis & disciplina: cõtrà verò humana imperia legibus & gladio, vt illi qui turbant societatem humanam, sceleratis suis moribus cohereceantur, &, si aliter fieri non potest, tollantur è medio, quò cæteri in pace viuant. Non ergo pugnant inter sese Christianum esse & magistratu fungi ad cohercendos malos vi corporali. Sed magistratũ obire, & munus docendi in Ecclesia sustinere, sunt ita distincta, vt vni homini committi nec possint nec debeant. Neq; tamen his aduersatur, si pius Euãgelij minister admoneat magistratum cessatorẽ, & vrget ipsum ad faciendum iuxta voluntatem Dei officium, hoc est, vt rectum iudicium iudicet non iustificando impium & damnãdo iustum, sed sine personarum acceptione iuxta qualitatem causæ, hoc est, bonitatem seu malitiá iudicare, quò disciplina Ecclesiæ, & incolumitas societatis humanę conseruari possit. In hoc ergo conuenit inter Magistratum politicum & doctorem Ecclesiæ, vt ambo pacem, honestatem, & pietatem conseruare studeant seruato vocationum discrimine. Plura de hoc argumento legantur in locis Philippi & in nostro Enchiridio. Iam ad Absolutionem veniamus Ecclesiasticam, nobis & exemplo & mandato Christi commendatam. Absolutio in Ecclesia duplex est, videlicet, necessaria, & pędagogica. Illa perpetua est & habet certam regulam, sine qua nullus vnquam salutem adeptus est: Hæc variat nec certam habet regulá verbo Dei expressam, nisi ex parte quadam. Sed de vtraque ordine dicamus.

Vt autem hæc necessaria in Ecclesia doctrina clariùs intelligatur, obseruandi sunt modi loquendi Ecclesiæ, quibus hæc solutio, & quæ illi opponitur ligatio significatur. Nam collatæ inter se locutiones istæ, & comparatæ antitheses rem vniuersam clarissimè ob oculos ponent.

Solutio itaque, & apertio regni cœlorũ, idem re ipsa pollent, etsi modo quodá differũt & ordine. Est. n. prior solutio, posterior apertio, ordine non tẽpore. Priùs enim soluitur peccati vinculũ, posteà liber ingressus datur in regnũ cęlorũ.

Etsi ergo hæc duo coniŭcta sunt: tamen vnum est prius, alterum posterius ordine. Præterea vt solutio & apertio idẽ sunt, ita & ligatio & clausio, quæ illis opponuntur. Ligatio enim solutioni, & clausio apertioni aduersatur. Sed priùs de ligatione & solutione dicamus, quæ voces à foro ciuili desumptæ ad ecclesiam transferuntur, vt similitudine externa, in rerum inuisibilium cognitionem quasi manu ducamur.

Ligatio itaq; & reatum & destinationem ad pœnam notat. Vt enim ciuiliter ex sententia iudicis ligantur rei vinculis carnificis, & tandem ducũtur ad pœnam, si nulla reddatur compensatio, qua redimãtur à pœna quam legibus debent: ita Spiritualiter ex sententia iusti iudicis Dei, peccatores non agentes pœnitẽtiam, vt qui rei sint mortis & damnationis, ligantur vinculis peccati & Satanæ, & ad postremum trahuntur ad pœnas æternas. nisi ante obitum soluto precio soluantur. Hos dicuntur ministri Euangelij ligare, non quòd reuera ligent, sed quia voce legis ex mãdato Dei eos ligatos esse testãtur.

Solutio, quæ ligationi opponitur, significat liberationem à reatu & pœna, λύτρῳ persoluto. Vt ergo captiuus aliquis à vinculis soluitur, & dimittitur liber soluto capitis precio, quod Græci nunc σῶτρον, nunc λύτρον vocant, Homerus ἄποινον, idq; ex sententia iudicis: ita homo captiuus sub diabolo, ex sententia iudicis Dei, soluitur à vinculis Satanæ & peccati, persoluto λύτρῳ à Filio Dei, qui omnes in se credentes à peccato purgat, purgatos donat iustitia, reconciliat eos Deo: breuiter, à reatu & pœna æterna liberat, vt sint plenè soluti à vinculis Satanæ, peccati & mortis. Hos dicuntur etiam ministri Euangelij soluere, non quòd suapte potestate aut virtute hoc faciant, sed quia ministerio Euangelij testantur omnes in Filium Dei credentes liberatos esse à peccato, & donatos vera libertate. Nam cùm omnis qui credit in Filium Dei, habet vitam æternam, certum est ipsum solutum esse priùs à reatu & pœna, atq; adeò à vinculis Satanæ & mortis. Vt ergo peccatum est culpa & reatus cum obligatione ad mortem æternam & damnationem: ita solutio absque omni dubio est liberatio hominis credentis à culpa & reatu, & obligatione ad mortem & damnationem, & donatio veræ libertatis & vitæ æternæ in Christo, hoc est, ex merito Christi, qui solus λύτρον soluit. Hæc solutio, vt diximus, necessaria est, vt sine qua nemo vnquam est saluatus. Et vt fit occultè à solo Deo propter preciũ à Christo solutum, iuxta illud Isaiæ 43. 25. *Ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorũ tuorum non recordabor.* Et Augustinus: *Nemo tollit peccata, nisi solus Deus, qui est agnus tollens peccata mundi. Hic enim solus & maculam culpæ abstergit, & à debito mortis æternæ absoluit:* ita sentitur occultè ab illo solo qui soluitur & confirmatur pio proposito. Soluitur autem, vt dictum est, quisquis crediderit, & omnis qui credit, ex hac solutione sentit veram in corde consolationem per Spiritum Sanctũ, qui huius solutionis internus testis est. Ipse enim persuadet cordibus nostris, quòd habeamus Deum patrem intimè nos in Filio complectentem. Ex quo testimonio appellatur Spiritus adoptionis, per quem clamamus, Abba Pater. Hæc solutio arcana & necessaria nullo modo pendet ab autoritate humana, nec ab vlla creatura impediri potest. Imò sæpissimè accidit, vt qui condemnatur ab iis, qui de potestate plenaria gloriãtur, absolutus sit in cœlo, & iam sit inscriptus vitæ æternæ hæres. Nõ ergo Deus semper sequitur ordinariæ potestatis iudicium, quæ per ignorantiam interdum iudicat. Deus autem semper iudicat secundùm veritatem. Et Origenes: *Interdum qui foras mittitur, intus est, & qui foris est, intus videtur retineri.* Homo ergo solummodò vt externus testis de illa interna absolutione testari potest, dummodo apud vocẽ Euangelij manet. Huc pertinet illud Matth. 16.19. *Quodcunque ligaueris in terra, erit in cœlis ligatum, & quodcunque solueris super terram, erit in cœlis solutum,* hoc est, cùm testaris voce Euangelij, omnem qui credit saluari, id est, solutũ esse, tuum testimonium erit in cœlo ratum: & rursus cùm testaris, omnem qui non credit, damnari, id est, ligatum esse, testimonium tuum erit ratum in cœlo. His verbis significatur immotum esse Dei decretum, & de salute credentium, & de damnatione incredulorum. Ex his clarissimè patet, quòd solutio & ligatio quæ fit per ministrum Euangelij, sit conditionalis, vt quæ pendeat ex conditione fidei. Est igitur hæc sententia ministri Euangelij absoluentis & ligantis, Euangelij vox: omnis qui credit saluabitur. Tu igitur si credis, verè saluaberis: sin minùs, verè damnaberis. Neque latiùs ministrorum Euangelij potestas se extendit, vt rectè monet Hieronymus in huius dicti declaratione: *Hunc locum,* inquit, *quidam non intelligẽtes aliquid sumunt de supercilio Pharisæorum, vt damnare innoxios, vel soluere se putent noxios, cùm apud Deum non sententia sacerdotũ sed reorum vita quæritur.* Quid quæso manifestiùs contra Papatum dici potuit?

Porrò hæc ligatio & solutio clausionis etiam & apertionis vocibus significantur, quæ voces ab Oeconomica administratione desumptæ sunt. Vt enim Oeconomi clauibus sibi à patrefamilias traditis aperiunt & claudunt, non ex arbitrio suo, sed ad voluntatem & imperium patrisfamilias: ita ministri Euangelij, qui sunt Oeconomi mysteriorum Dei, claui scientiæ claudunt, id est, clausum ostẽdunt, seu testantur, regnum Dei incredulis. Omnes enim homines, cùm natura sint peccatores, se sua natura excluserunt Paradiso, atq; adeo regno cœlorum: aperiunt, id est, apertum testantur credentibus regnum cœlorum. Nam cùm credentibus facta est remissio peccatorum & donata est iustitia, ius adoptionis donatum est in Christo, adeò vt nec peccatum, nec infernus, nec mors nec diabolus ius vllum habeat. Quod enim Christus aperit, nemo claudit: & quod claudit, nemo aperit, iuxta illud Esa. 22. 22. *Dabo clauem Dauid super humerum eius: & aperiet, & non erit qui claudat:*

&

& claudet, & non erit qui aperiat. Prædicatio ergo seu notitia Euágelij de remiſsione peccatorum impetranda per Chriſtum vnica clauis eſt ad aperiendum regnum cœlorum à Chriſto data. Si verò is qui audit, adhibet fidem prędicato Euangelio, eſt fides eius veluti clauis altera, quæ iure clauis Spiritus Sancti dicitur, cùm fides ſit opus Spiritus Sancti. His duabus clauibus aperitur regnum cœlorum, hoc eſt, accipitur remiſsio peccatorum, donatur iuſtitia Chriſti & reconciliatur Deus, atque adeo datur ius poſſeſſionis regni Dei in omnem æternitatem.

Has duas claues coniungit Chriſtus âmandans ſuos Apoſtolos prædicatum Euangelium omnibus Gentibus. Nam cùm dicit, Mar. 16. 15. *Euntes prædicate Euangelium omni creaturæ: qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur,* claues quas ſuæ dedit eccleſiæ, interpretatur. *Euntes,* inquit, *prædicate Euangelium:* habes priorem clauem. Cùm additur: *qui crediderit,* habes alteram clauem. Cùm verò ſubiicitur: *ſaluus erit,* habes apertum regnum cœlorum. At cùm annectitur antitheſis: *Qui non crediderit, condemnabitur,* eadem claui regnum cœlorum clauditur, non tam virtute clauis, quàm vitio hominis, qui ſe ſua incredulitate excludit, atque hoc pacto Euangelium aliis eſt odor vitæ ad vitam (ſcilicet ſua natura) aliis odor mortis ad mortem (ſcilicet hominum vitio.) Videmus hîc clariſsimè ſaluté promiſſam pendere ex duabus rebus, videlicet ex merito Chriſti, & ex conditione fidei.

Porrò quod vulgò dicitur de diſcrimine clauis ſcientię & poteſtatis, rectè accipiendum eſt. Eſt enim vna prorſus & eadem clauis ſcientiæ & poteſtatis. Sed prior appellatio à re ſubiecta, quæ eſt ſcientia ſalutis de remiſsione peccatorum per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, hoc eſt, prædicatio ſeu cognitio Euangelij, ſumitur. Altera ab vſu ſeu effectu petitur, videlicet cùm miniſtri Euangelij ſuo miniſterio teſtantur de arcana apertione regni cœlorum. Quôd autem poteſtas hæc apud ſolum Chriſtum remaneat, ipſe Chriſtus teſtatur, cùm ait: Matt. vlt. 18. *Mihi data eſt poteſtas omnis in cœlo & in terra: profecti igitur, docete omnes Gentes.* Hanc ergo poteſtatem non tribuit Apoſtolis, ſed miniſterium ſolummodò illis commendat, quod eſt docere Euangelium, & doctrina teſtari de ipſius poteſtate & voluntate. Ipſe autem iuxta promiſsionem ſua poteſtate aderit ſuę Eccleſiæ vſq; ad cõſummationem ſeculi. Ita enim conſolaturus eos quos ad prædicandum emittit, ait: Matt. vlt. 20. *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi.* Non ergo miniſtri verbi abſentis legatione funguntur, ſed pręſentis poteſtate freti miniſtrant. Hinc clariſsimè cõcluditur, quòd teſtificatio miniſtrorum de aperto regno cœlorum, tum demum vera ſit, quando intus in corde vera eſſe ſentitur per Spiritum Chriſti verè præſentis, alioqui vanum erit teſtimonium miniſtrorum, & nihil iuuat eos quibus voce Euangelij miniſtri aperiũt cœlum, niſi ipſi non voce tantũ, ſed ſincero corde alteram clauem, videlicet viuam in Chriſto fiduciam, adhibeant. Neq; tamen hoc ita accipiẽdum eſt, quaſi interna abſolutio fieri non poſsit ſine externa miniſtri teſtificatione. Si enim externa abſolutio per prædicationem Euangelij eſt teſtimonium internę abſolutionis, quæ pendet ex notitia Euangelij & fiducia in Filium, profectò res ipſa verè poſsidetur, vbicunq; eſt hæc Euangelij notitia & fiducia in Chriſtum, etiamſi externus teſtis nullus accedat. Hoc nihil detrahit miniſterio Euangelij, ſed conſolatur eos, qui in iis locis degunt, vbi publicè vox Euangelij non ſonat. Ibi enim internus teſtis, videlicet Spiritus Sanctus, certificat credentes de aperto regno cœlorum.

Pædagogica abſolutio eſt externa diſciplina ædificationis gratia in eccleſiæ cœtu ordinata, qua vel priuatim examinantur admittendi ad Dominicæ Cœnæ vſum, vel publicè recipiuntur in gratiam, qui ſcandalo Eccleſiam offenderunt. Hæc tametſi in ſpecie pręcepta non eſt: tamen quantũ ad genus attinet, ex ordinario verbi miniſterio dependet. Nam cùm Apoſtolus 2. Cor. 13. 8. affirmat miniſtros Euangelij habere poteſtatem ad ædificationẽ, non ad deſtructionem: & idem ex ſpiritu Dei pręcipit, in Eccleſia 1. Cor. 14. 40. omnia fieri ordinatè & decenter, nemini dubium eſſe poteſt, quin hæc diſciplinæ pars, vt quę miniſterio verbi vtiliter ſeruiat, & maximè ad ædificationem faciat, rectè & vtiliter ordinata ſit. Quare nequaquam audiendi ſunt qui nihil in Eccleſiæ adminiſtratione ferunt, niſi quod à Chriſto & Apoſtolis ordinatũ & vſitatum fuerit: quorum quidem ſententia ſi de verbo ſolummodo eam accipi paterẽtur, nobis quoque placeret vt veriſsima, ſed cùm eam diſciplinæ externæ accommodant, non eſt tolleranda ob cauſas illas quas poſuimus.

Hæc pædagogica abſolutio, vt ex definitione, quam dedimus, colligitur, eſt duplex, videlicet priuata & publica. Vtraque requirit confeſsionem, non papiſticam illam, ſed Euangelicam, qua homo petens abſolutionem, confitetur & ſuum lapſum, & ſuam in propiciatorem fidem, & propoſitum poſthac omne peccatum vitandi quantum in ſe eſt, hoc eſt, quòd non velit volens & ſciens contra conſcientiam ruere in peccatum. Nam ſine hac confeſsione miniſter verbi qui cor non intuetur, nihil facere aut debet aut poteſt. Verùm ſi ſimulat reus, & miniſter eum verbis abſoluit, abſolutio illa fit obligatio noua ad maius iudicium, idq; non culpa abſoluentis, qui vt homo decipitur, ſed vitio hypocritæ, qui conuerſionem mentitur: quo pacto multi & Deum in ſe prouocant, & eius miniſtros fallunt, & ſe ipſos miſerè perdunt accerſentes ſibi ipſis neceſsitatem quandam peccandi, Iuda multis modis iniquiores. Iam ſeorſim de vtraq; abſolutione, quam pædagogiæ ſubiecimus, dicemus.

Priuata abſolutio pædagogica, quam noſtri iuxta ordinationem Eccleſiaſticã in hoc regno requirunt ante vſum Cœnæ Dominicæ, eſt eo-

rum, qui ſecretum colloquium cum miniſtro Euangelij petunt, in quo & ſuam miſeriá deplorare, & fidem in Chriſtum teſtari, & emédationem vitæ in poſterum promittere, & cóſolationem petere ex Euangelio, qua confirmentur in fide Chriſti, oportet. Et ſi qui rudiores fuerint, quàm vt hæc ordine facere poſsint, interrogandi ſunt ordine de ſingulis, vt cóſtet miniſtro de eorum confeſsione. Hac confeſsione audita, & petitione conſolationis, miniſter Euangelij magnitudinem peccati exaggerabit, miſericordiá Dei prędicabit, iubebit firmam teneri fiduciam in propiciatorem, quæret an firmum propoſitũ habeat à peccato abſtinendi & faciendi bonum. Hoc cùm pollicetur confitens, miniſter Euangelij exponit ei Euangelium Chriſti, qui non vult vllos perire, ſed omnes pœnitentes, quantumuis fuerint maximi peccatores, in gratiam recipere, modò gratiam hanc fide apprehendere velint, ac ita pronunciat credentem habere, & remiſsionem peccatorum ob meritum Chriſti, & iuſtitiá ex imputatione obedientiæ Chriſti, & reconciliationem cum Deo per interceſsionem Chriſti. Atq; hæc pronunciatio eſt abſolutio priuata, quæ tum demum vera eſt & rata in cœlis, ſi cõfitens verè in corde ſentit quod verbis confitetur. Hîc ſi imponitur manus miniſtri capiti eius qui abſoluitur, ſit illa manus impoſitio ſymbolum ſeiũctionis hominis à diabolo & prophanitate mundi, applicationis ad Deum per fidem, & oblationis in hoſtiam gratam Deo per nouam obedientiam, & doceantur rudes de hac ſymbolica manus impoſitione. Hinc intelligitur, quòd abſolutio hęc pædagogica, ſi genus ſpectes, nihil aliud ſit quàm prædicatio Euangelij quæ eſt clauis qua aperitur regnum cœlorum. Plura de hac re legantur in Paſtore noſtro.

Quid? Ergo qui credit Euangelio, ſiue audito ab alio, ſiue lecto, aut cogitato à ſe ipſo, eſt abſolutus? Verè abſolutus eſt. Qui enim credit in Filium, remiſsionem peccatorum habet, iuſtitiam habet, pacem cum Deo habet, & verè ab omni damnatione, item à Satanæ & peccati vinculo, liber eſt. Proinde meritiſsimè abſolutus eſt cenſendus. At ſi ita eſt, videtur non eſſe neceſſaria hæc priuata abſolutio? Initio diſtinxi inter neceſſariam abſolutionem & pædagogicam, de qua hîc agimus. Hæc enim, etſi neceſſaria non eſt: tamen eſt vtilis diſciplina in Eccleſia benè conſtituta, adeò vt qui eam contemnit, Eccleſiæ autoritatem in nullo loco habeat, ordinem in Eccleſia benè conſtitutum violet, concordiæ neruum, hoc eſt, diſciplinã ſcindat, atq; adeò charitatis legẽ cõtumaciter trãſgrediatur.

Verùm hîc diſcerni volo inter contẽptum, & vſum libertatis Chriſtianæ ſine contemptu. Vt enim cõtemptum abeſſe volo: ita quoq; ſaluam cupio Chriſtianam libertatem, ſi quis (de cuius fide & confeſsione nulla eſt dubitatio) interdũ, ſine iſto priuato examine, ſacra Chriſti Cœna vti velit. Interdum dico. Nam qui ſemper id facit, non videtur à contemptu procul abeſſe. Verùm vt de hac re plenius ſit iudicium, conſideremus fines pædagogicæ huius & priuatæ abſolutionis, qui præcipui tres ſunt.

Primus, vt iuuentutis & hominum rudium profectus exploretur. Nõ enim ad ſacram Chriſti Cœnam admittendi ſunt, qui vel cauſas inſtitutionis non intelligunt, vel ſe ipſos probare non poſſunt. Nam apoſtolus requirit, vt nemo menſam Domini accedat, qui ſe priùs non probauerit, videlicet an ſit in fide, an ſentiat Chriſtum in ſe habitantẽ, an abiecerit peccandi propoſitum. Hæc exquirere miniſtros verbi decet, priuſquam rudes admittãt ad ſacrã Chriſti Cœnam, quæ ſanè exploratio non poteſt meliùs fieri, quàm in priuato colloquio, in quo & conſulitur miniſter Euangelij, & interrogat cõſulentem, & docet ignorãtem, & inſtigat ceſſantem. Hic finis vel ſolus tanti momenti eſt, vt meritò propter ipſum priuatum illud examen ante vſum Cœnæ Dominicæ in noſtris eccleſiis retineatur. Inter hũc vſum Abſolutionis priuatę, & eam quam vocant Confirmationem, hoc eſt diſcrimen. Hæc abſolutio priuata eſt & dicitur. Confirmatio autem fiebat publicè audiente tota Eccleſia. Nam Epiſcopus examinabat confirmandos in Catechiſmo, examinatos interrogabat an vellent conſtanter ad vitæ vſque finem perſeuerare in Chriſtianiſmo, & non rurſus deficere ad Gentiliſmum. Quod ſi promitterent, certitudinis gratia teſtes ſuæ promiſsionis darent. Hæc diſciplina vtilis fuit, cùm in medio Idololatrarum habitarent Chriſtiani, & crebræ fierent defectiones, quibus hoc confirmationis ritu occurſum eſt.

Secundus finis eſt vt ignoti interrogentur de ſua fide & confeſsione, antequam admittantur ad vſum Cœnæ. Nam cùm multæ & variæ ſunt Sectæ, quæ omnes ſe titulo Chriſtiani nominis tegunt, miniſtrorum verbi refert, eorum fidem cognoſcere qui ſe petunt ad vſum ſacræ Cœnæ admitti. Nõ enim debet adeò nobilis margarita porcis aut canibus obiici, ſed filiis ſolummodò communicari, hoc eſt, fidelibus, qui clara cõfeſſione Chriſtũ ſaluatorẽ agnoſcũt & profitẽtur.

Tertius finis eſt, vt vacillantes in priuato iſto colloquio fulciantur doctrina, promiſsionibus & conſolationibus. Sæpè enim fit, vt etiá rectè religionẽ docti, & nobis ſatis noti, trepidatione concutiantur. Multiplices enim ſunt artes Satanæ, quibus pios inuadit: magna eſt carnis infirmitas: plurima quotidiè oboriuntur ſcandala: vnde fit, vt nũc ad dubitationem, interdum ad deſperationem, aliquando ad defectionẽ pij ſolicitẽtur, vt opus habeãt remedio: quod doctus & peritus animarum medicus adhibere poteſt, modò eius conſiliũ petitur, quod commodiſsimè fit in iſto priuato colloquio. Etſi autem hîc quilibet pius, qui Euangeliũ rectè didicit, vacillanti ſuccurrere poteſt: tamen anteponendum iudico doctum & pium paſtorem, propter promiſsionem hác, Luc. 10. 16. *Qui vos audit, me audit.* Hos tres fines eſſe priuatæ abſolutionis, quę digna eſt vt retineatur in Eccleſia, ſtatuo. Neque vellem

vellem quenquam, præter hos fines, ſeu ſaluis his finibus ſemper cogi ad iſtam ſeruitutem, vt quoties cuperet ſacra Chriſti Cœna vti, neceſſariò priuatam abſolutionẽ peteret, cùm ſolummodo, vt diximus, pædagogica quædam eſt informatio, qua carere poſſunt rectè in verbo Dei edocti, tantiſper dum exemplo diſciplinam Eccleſiæ non conuellunt.

Publica abſolutio eorum eſt, qui ſcãdalo Eccleſiam offenderunt, & propter ſua facinora, Eccleſiæ nota excluſi ſunt à communione. Nam ſi vel maxima fuerint facinora, modò occulta ſũt præſtat ea celare quàm publicare. Hîc enim locũ habet dictum Salomonis, Prou. 10. 11. *Charitas operit multitudinẽ peccatorum.* Verùm hoc ita accipi velim, ſi peccator locũ fecerit, priuatis admonitionibus: quod ſi non fecerit procedẽdum eſt cum eo ex præſcripto Domini. Conſcius enim facti adhibebit teſtem vnum atq; alterum, & conabitur criminoſum in viam reuocare. Verùm ſi hîc nihil profecerit, corã ſenatu Eccleſiæ reus ſiſtendus eſt. Verùm ſi hîc cõtumax eſſe perrexerit, excõmunicationis pœna caſtigabitur donec reſipiſcat. Verùm ſi nolit reſipiſcere, habeatur vt Ethnicus & prophanus Chriſti hoſtis.

Porrò hanc abſolutionẽ pædagogicam & publicam oportet pœnitentiã publicam præcedere, quæ ſi vera eſt, proficiſcitur ab ea cõfeſsione, cum qua occultã illam & neceſſariã abſolutionem coniunctam eſſe diximus. Hęc pœnitentia publica, cûm finem habeat reconciliationẽ eius qui offendit cũ Eccleſia, debet in oculos Eccleſiæ incurrere, vt Eccleſia ex certis ſignis ſeriæ emendationis & internæ cõuerſionis teſtari poſſit. Volebant igitur veteres morũ cenſores hanc publicę diſciplinę partẽ cõſtare tribus, videlicet cõpunctione cordis, cõfeſsione & ſatisfactione.

Compunctio cordis ſeu contritio probabatur pallore, trepidatione, lacrymis & aliis mœſti animi indiciis.

Confeſsio facti publica fiebat verbis coram Eccleſia offenſa.

Satisfactio fiebat precibus, quib. rei petebant ſibi ignoſci. Nam lacrymæ humiliationis & ſupplicationis teſtimonia erant. Hæ tres exterioris & publicæ pœnitentiæ partes indicia ſunt interioris pœnitentiæ, quæ fit per fidem in vera conuerſione ad Deum. Quare fides non erat inter has partes numeranda, ſed diſtinguenda vt cauſa à ſuo effectu. De hac publica pœnitentia accipiendum eſt dictum Ambroſij, videlicet, quòd pœnitentia ſit mala prȩterita plangere, & plangenda iterum non committere. Nam qui ſic alia deplorat, vt alia tamẽ committat adhuc, pœnitentiam agere aut ignorat aut diſsimulat.

Porrò qui hoc pacto pœnitẽtiam interiorem teſtabantur, publicè per miniſtrum Euangelij recipiebantur in Eccleſiæ cœtũ & admittebantur ad ſacrorum participationẽ. Verùm in hac re duriores fuerũt veteres, qui neminem niſi ſemel tãtùm ad publicam pœnitentiam admiſerunt. Quibus Auguſtinus hoc modo reſpõdet: *Quamuis cautè et ſalubriter prouiſum ſit, vt locus illius humillimæ pœnitentiæ ſemel in Eccleſia concedatur, ne medicina vilis, minus vtilis eſſet ægrotis, quæ tantò magis ſalubris eſt, quantò minùs contemptibilis fuerit: quis tamen audet Deo dicere, quare huic homini, qui poſt pœnitentiam primam rurſus ſe laqueis iniquitatis obſtringit, adhuc iterum parcis?*

Porrò iis, qui hac publica pœnitentia recipiebantur in Eccleſiam, impoſuerunt mulctas ſeu pœnas, vt alij cautiores redderentur, quas mulctas Græci ἐπιτίμια, Latini ſatisfactiones nominarunt. Harum relaxationes dicebãtur indulgentiæ. Verùm ſequens ætas hanc pędagogicam & publicam pœnitentiã & abſolutionem fœdiſsimè corrupit. Nã non ſolùm partes publicæ pœnitentię, quas poſuimus, tranſtulit ad internam & neceſſariam pœnitentiã coram Deo, excluſa fide, ſed etiam ſucceſſu tẽporis indulgẽtias fecit venales, donec puritas Euangelij iſtis ſordibus tanquã immundiſsimo cœno ſit turbata. Hinc purgatoriũ natum eſt: hinc Miſſæ venales: hinc ſuffragia Sanctorum & cultus reliquiarũ: hinc Monachorum & Monacharũ ſectæ penè innumeræ. Breuiter, hinc erectum, propagatũ & ſtabilitum regnum Antichriſti in infinitarum animarum certiſsimam perniciem. Nos igitur rectiùs edocti, Deo agamus gratias, eumq; rogemus, vt ipſe nos doceat, & in ſua veritate gubernet, ne rurſus in tenebras priores, ob ingratitudinem noſtram ruamus.

Supereſt adhuc vna quęſtio. Chriſtus hîc abſoluit mulierem nõ reconciliatã priùs Eccleſiæ quam offenderat: quæritur igitur, nũ exemplo Chriſti liceat miniſtris Euãgelij eos abſoluere, qui vel graui ſcandalo offenderunt Eccleſiã, vel alios quouis pacto per iniuriam læſerunt, vt fures, latrones, homicidæ, adulteri. Annon Chriſtus Matth. 5. 23. hunc ordinem nobis commendat vt incipiamus ab eo quem offendimus, & poſteà nos & noſtra dona Deo offeramus. *Si,* inquit, *offeras donum tuũ ſuper altare, & illic memineris quòd frater tuus habet aliquid aduerſus te, relinque donum tuum coram altari, & vade prius & reconciliare proximo tuo, & tunc reuerſus offer donum tuum.* Cùm igitur qui abſoluitur ſimul ſe Deo offert in ſacrificium per fidem & obediẽtiam, hæc Chriſti regula poſtulat, vt à læſo ſeu offenſo per iniuriã fratre incipiat. Similiter Eccleſiaſtica ordinatio huius regni, ex eodem fundamẽto, vetat, ad pœnitentiam recipi eos, qui læſæ ſeu offenſæ per iniuriam parti, & magiſtratui ciuili, non ſatisfecerunt. Præterea rectè dici videtur, quamdiu res, propter quam peccatum eſt, non redditur, non agitur ſed fingitur pœnitentia. Quid ergo dicemus ad quæſtionem propoſitam?

Primùm diſcernendum eſt inter ea quæ fieri poſſunt, & quæ non poſſunt fieri. Deinde inter priuatam & publicam pœnitentiã. Reconciliaberis proximo, ſi fieri poteſt, reſarcies damnũ ſi facultates ferunt. Zachęus reſtituit quadruplũ, quia potuit: Latro reſtituit nihil, quia facultates defuêre. Vterq; tamẽ æquè à Chriſto abſolutus eſt, nõ minùs latro, qui voluit reſtituere & non potuit, quàm Zachæus qui & voluit & potuit.

Si igitur Zachæus non restituisset per iniuriam ablata, ipsius pœnitentia nequaquam vera, sed ficta fuisset. Si non voluisset Latro, quod tamen non potuit, non egisset, sed simulasset pœnitentiam, atq; ita neuter fuisset verè absolutus. Deinde discernēdum est inter priuatam pœnitentiam & publicam, de qua ordinatio Ecclesiastica huius regni loquitur. Nam cùm publica absolutio adhibetur, vt reus reconcilietur Ecclesiæ, iustissimum est, vt læsæ & offensæ per iniuriam parti Ecclesiæ mēbro satisfaciat, priusquam admittatur ad publicam pœnitentiam. Nam cùm & Magistratus sit pars Ecclesiæ, & is qui læsus est per iniuriam, iustitiæ & disciplinæ ordo postulat, vt secundùm Deum (cui occultè per veram conuersionem reconciliatur reus) reconciliatio ab ipsis incoetur. Priuatam autem absolutionem cuiuis peccatori verè pœnitenti nullus negauerit, nisi qui hoc Christi exemplum ad se nihil pertinere existimat: tametsi ad Cœnam non esse admittendum quenquam, nisi sit Ecclesiæ reconciliatus, fateor.

PARS II.

Huius partis articuli sunt quinque.

Primus, Assertio Christi affirmantis se lucem mundi esse.

Secundus, Obiectio ingratissimorū Iudæorum reiicietium Christi testimonium, ac dicentium vnius testimonium nullum esse.

Tertius, Responsio Christi asseuerantis vel suum solius testimonium firmum esse, cuius rei causam subiungit: Et prouocantis ad patris testimonium, vt iuxta Legem, duorum testium testimonium, firma sit probatio.

Quartus, Interrogatio Iudæorū ironica quęrentium quis sit Pater Christi, ad cuius testimonium prouocat.

Quintus, Respōsio Christi taxantis illorum ignorantiā & ignorātiæ ipsius causā exponētis.

Primus Articulus.

12 Rursus igitur Iesus eis locutus est dicēs: Ego sum Lux Mundi: qui sequitur me, nequaquam ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

Christus hac sententia plura docet: Primùm enim se esse verum Messiam affirmat. Secundò, qualénam sit Messiæ officium exponit. Tertiò quòd Messiæ beneficia non angustiis vnius nationis limitibus claudātur, sed latè toti orbi terrarum pateant, ostendit. Quartò quomodo beneficiorū Messiæ homines fiant participes, docet. Quintò quòd extra se nihil inueniatur præter tenebras ignorantię, peccati & mortis, indicat. Ex quibus omnibus & hoc concluditur, quòd Messias noster sit verus homo, sit verus Deus, sit vna persona, & sit saluator eorum qui se sequantur, & sibi adhæreant vera fide. De his ordine, vt proposita sunt, dicemus, sed breuiùs quàm vt tanta res dici possit. Fateri enim nos oportet, nulla humana voce posse hanc Dei sapientiam, vt par est, explicari. Simus ergo contenti qualicunq; huius mysterij enarratione, ac simul rogemus Christum lucem nostram, vt radios suæ lucis in corda nostra mittat, quò illum in hac vita sequamur illiq; adhæreamus, donec quæ nunc in ænigmate videmus, clarissimè in æterna vita cognoscamus.

Primùm itaq; cùm dicit: *Ego sum τὸ φῶς mundi*, articulus magnam Emphasin habet. Significat enim Christus hac locutione, se illum esse, cuius nomen vel notissimum Iudæis esse oportuit. Nam cùm ait: *Ego sum Lux illa mundi*, mittit auditores suos Iudæos, ad typos, vaticinia & opera sua, vt ex istorum collatione de se informentur, & inde discant, se habere præsentem Messiam tanto tempore expectatum.

Typus præ aliis insignis proponitur Exod. 10.23. vbi dicitur: *Vbicunq; habitabant filij Israel, lux erat.* Illa lux typus Messiæ fuit, qui in sola Ecclesia lucet luce gratię, reliquo mundo vniuerso in tenebris relicto. Fuit & huius lucis. i. Messiæ, typus candelabrū cū suis lucernis, Exod. 25. quē typū Ioh. in sua Apoc. exponit & Christo accōmodat. Et ca. 21. 23. ait: *Ciuitas nō eget Sole & Luna, sed claritas Dei illuminabit eā, et lucerna eius est agnus.*

Vaticinia de hac luce, hoc est, de Messia infinita sunt in scripturis, ex quibus pauca eaq; maximè illustria ascribemus. Esa. 60. 1. *Viuit Lumen tuum ô Ierusalem, & gloria Domini super te orta est, & ambulabūt gentes in lumine tuo.* Idem ibid. v. 19. *Non erit tibi Sol ad lucendum per diem, nec splēdor lunæ illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam.* Idem cap. 9. 2. *Populus qui ambulat in tenebris, vidit lucem magnam, & habitantibus in vmbra mortis, lux orta est eis.* Idē 42. 6. *Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum, & educeres de carcere vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.*

Hos typos & hæc vaticinia Zacharias & Simeon Iesu filio virginis accōmodant. Zacharias enim Luc. 1. 78. sic canit: *Visitauit nos oriens ex alto, vt illucescat iis qui in tenebris & in vmbra mortis sedent ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.* Et Simeon cùm teneret Iesum in vlnis, oblatum in templo, Luc. 2. 32. *Viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumē ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.*

Porrò opera Christi cū his typis & vaticiniis per omnia congruunt. Aperit oculos cœcorum vt Luc. 7. legitur. Cœcis multis donauit visum, cœcum à natiuitate sanat Iohan. 9. Hæ sanationes cœcorum fuerunt symbola spiritualium sanationū, videlicet quòd Christus sit lux illa vera, qua mentes hominū illuminantur ad salutē.

Cùm Iudęi igitur habuêre & typos & vaticinia, & viderunt opera Christi clarissimè testantia, quòd is verè esset quem typi figurarūt, & vaticinia prædixerunt, quî fit quòd Christū non agnouerint? Ipse Dñs ad hāc interrogationem respondet Ioh. 3. 19. *Lux*, inquit, *venit in mundū, et dilexerunt homines magis tenebras quàm lucē, &c.* Hîc Dominus tenebras & mala opera vocat, quæ Iudæi magnā lucem & sanctissima opera existimabant, nēpe iustitiam Pharisaicā, hoc est, hypocrisin, qua se iustos esse fingebāt, cùm alioqui essēt impurissimi & planè corā Deo abominabiles.

Nullum

Nullũ enim peccatũ est quod tá intercludit viá hominib. ad lucem Euágelij quàm hypocrisis. Hypocritis enim dulcior est sua hypocrisis, quá vt velint eam luce Euangelij commutare.

Secundò hoc Christi dictum pulcherrima & dulcissima metaphora Mesiæ officiũ pingit & ob oculos clarissimè ponit. Nã cùm inquit: *Ego sum Lux Mundi*, mittit eos ad creaturas, vt ex earum cõsideratione deducamur in officij Mesię notitiá. Vt enim corpora lucida & intra se lucẽ habent, & in obiecta lucem suam emittunt: ita Christus lux est, vt qui & intra se lucem habeat. Est enim lux essentialis & æterna: & in homines lucem suam emittit, quò luceant luce aliena qui in se meræ erant tenebræ.

Verùm huic æternæ luci accidit quod Soli, cuius illuminatio variat iuxta obiectorũ discrimina. Quemadmodum enim lumen Solis incidens in aerem, totum aerem videtur illustrare, sed recedente corpore Solis tenebræ rursus succedunt: ita lumen Christi Solis æterni, quod est ipsius sanctissimum Euangeliũ, quando incidit in aures multorum, videntur quidem illi multi illuminari, hoc est, verbo moueri & oblectari: verùm mox vbi sonus verbi cessat, succedũt priores tenebræ, atq; hi sunt illi qui audiũt verbum & non retinent, sed mox eius obliuiscuntur, negociis huius mundi occupati. Præterea vt lumẽ Solis incidens in corpus densum externam solummodò superficiem ambiens illustrat & non penetrat totũ corpus: ita lumen quod est verbũ Christi incidẽs in hypocritas, non penetrat cor, sed tãtùm apparet in superficie, hoc est in externa vita, & gignit hypocrisin non sua natura, sed hominũ vitio, qui intra se lucem Euangelij nõ admittunt. Adhęc vt lumen Solis nonnulla corpora penetrat, & ea paulatim transmutat, vt nouę species gignantur, vt Crystallus, Carbunculus, & alij pretiosi lapides, in quib. claritas quædam remanet etiam absentibus Solis radiis: ita quidã homines recipiunt lumẽ Christi, hoc est, Euangelium intra se, quo transformãtur in nouos homines tanquam in lapides pretiosos, qui intra se lumen Christi retinent & propterea viuis lapidibus cõferuntur. Ex his ciuitas Dei ædificatur & ornatur quæ dicitur Sancta & magna Ierusalem, quę habet claritatẽ Dei, cuius lumen simile est lapidi pretioso Iaspidi, sicut Crystallum, Apoc. 21. 11. Hac similitudine commẽdatur nobis assidua lectio, auditio & meditatio Euangelij quod est Christi lumẽ, quòmagis magisq; luminis istius virtute transformemur, vt & ipsi fiamus lux in Domino. Præterea vt virtus lucis inuisibiliter operatur sensum & motum in animantibus: ita lux Christus inuisibiliter vitá infundit hominibus, qua spiritualiter sentiũt, mouẽtur, viuunt, adeoq; nouæ creaturæ fiunt. Adhęc vt lux corporalis, vt ait August. tenebras expellit, mœrores dissoluit, insidias prodit, securitatem parit, omnem speciem lætã iucundamq; inducit, omnibus rebus formam & decorem tribuit: ita lux Christus spiritualiter in mentibus & cordibus hominum audientium & recipientium Euangelium hæc omnia operatur multò perfectiùs. Tollit enim tenebras ignorãtiæ prædicatione Euangelij: mœrores cordis dissoluit: consolationibus spiritualibus insidias Sathanę carnis & mundi prodit: securos nos reddit aduersus tentationum procellas, &c.

Verùm quò distinctiùs, quid virtus Christi qui est lux Ecclesiæ, efficiat in hominibus, sciamus, scripturas audiamus & ex illis proponamus quæ nobis videntur præcipua, maximeq; ad nostri informationem faciant. Christus qui οὐσίᾳ lux est æterna, in tẽpore lux est ἐνεργείᾳ, idq; in cordibus electorum quemadmodũ sequitur.

Cùm Esaias, cap. 42. 6. ait: *Dedi te in lucem Gentium, vt aperires oculos cæcorum*, significat Christũ esse lucem notitiæ, per quam mens hominis sapientia Dei illuminatur. Quod enim oculus est in capite, hoc in mente est notitia.

Cùm idem ait cap. 9. 2. *Habitantibus in regione & vmbra mortis, lux orta est eis*, indicat Christum esse lucem vitæ qua homines spiritualiter viuificantur.

Cùm Dauid dicit, Psal. 4. 7. *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, & dedisti lætitiam in corde meo*: Significat Christum esse lucẽ qua accenditur in corde hominis credẽtis spiritualis quædã lætitia & consolatio quę opponitur iræ Dei, terroribus legis, & propriæ conscientię iudicio.

Cùm Esaias rursus ait, 49. 6. *Dedi te in lucem gentium, vt sit salus mea ad extrema terræ*, docet Christum esse lucem salutis, vt qui salutem det omnibus se recipientibus.

Cùm iterum idem Propheta, cap. 60. 19. ait: *Erit tibi Dominus in lucem sempiternam*: significat Christum esse lucẽ æternæ beatitudinis, vt qui conferat æternam & beatam vitam omnibus in se credentibus. Est igitur Christus lux docẽdo, est lux viuificando, est lux consolando, est lux saluando, est deniq; lux beando. Proinde qui huius lucis particeps est, omnia habet. Qui verò ea caret, in tenebris miser palpitat, nihilq; habet nisi peccatũ, cui mors & dãnatio debentur.

Tertium, quod in hoc Christi dicto obseruãdum dixi, est, quòd Mesiæ beneficia non angustis nationis vnius limitibus claudãtur, sed latè toti terrarum orbi pateant, id quod lucis imagine pulcherrimè pingitur. Sicut enim Sol hic aspectabilis manè oriens æqualiter omnibus lucet, siue procul siue propè sint, & non retrahit vllis hominibus suos radios: Sed vt Psal. 19. 6. canit, *Tanquam sponsus procedit de thalamo suo: exultat vt Gigas ad currendam viam: ab extremo cælorum egressio eius, & recursus eius vsq; ad extremitates eorũ: nec est qui se abscondat à calore eius*: ita Christus Sol iustitiæ suo Euãgelio & virtute illucescit omnibus hominibus, nec à quoquam suæ misericordiæ radios retrahit, sed omnibus eam promptissimè offert. Et sicut lumen in domo accensa æqualiter omnibus qui in domo sunt, lucet. Non enim aliter lucet diuiti quàm pauperi, non aliter nobili quàm ignobili, non aliter viro quàm fœminæ, non aliter Græco quàm Barbaro: ita lumen lucis Christi quod est Euangeliũ accensum, in hac magna domo, hoc est, mundo vniuerso, ex quo omnibus lucet sine nationum &

personarum discrimine. Hinc nos concipiamus fiduciam quòd Dominus noster, qui est nobis natus & datus, vt sit lux nostra, velit omniũ salutem, modò eius lumen fide recipere non recusauerint. Qui Parcarum tabulas fingunt, hanc lucem quantum possunt intercludunt, & abolent magnam Euangelij partem. Nam Euangelium vniuersalis prædicatio est pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine Christi, vt hæc dicta declarant: Mar.16.15. *Ite in mundum vniuersum prædicate Euangelium* OMNI *creaturæ.* Item Luc. 24. 4. *Oportet prædicari* OMNIBVS *Gentibus.* Præterea conditio addita est Vniuersalis: Quisquis crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui verò non crediderit, condemnabitur. Opiniones stoicas sæpius aliàs refutauimus, & iis quatuor solidas rationes opposuimus. Obtemperemus ergo nos Domino, qui infrà cap.12.35. ait: *Dum habetis lucem, credite in lucem, vt filij lucis sitis.*

Quartum, quod in hac sententia Euangelica dixi obseruãdum esse, est modus applicationis luminis Christi, hoc est, beneficiorum Messiæ. Sunt autem plura impedimenta quibus homines impediuntur, quò minus intra se recipiant radios huius lucis. Diuus Paulus in priori epistola ad Corinthios, cap.1. vers. 26. tria enumerat, quæ multos remorantur ne lumen Christi, hoc est, Euangelium, admittant, vt sunt sapientia mundi, potẽtia, & nobilitas. præter quæ sunt alia duo quæ non minùs impediunt, videlicet cœcitas & hypocrisis. Tametsi autem sapientia, nobilitas & potentia per se sunt dona Dei præclara & eximia: tamen hominum vitio qui iis abutuntur, fiunt laquei quibus capiũtur homines, & impediuntur ne lucem Euangelij aspiciant. Sapientibus enim mundi idem accidit quod bufonibus: vt enim hi, tametsi claros, acutos & lympidos oculos habent: tamen Solem ferre non possunt: ita sapientes huius mundi acutum quidem cernunt suo iudicio, sed isto tamen visus sui acumine non possunt Solẽ Christum intueri. *Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei,* 1. Cor.2.14. Et quemadmodum vespertiliones & noctuæ lumine Lunæ delectantur & fugiunt Solem, quem ferre non possunt: ita sapientes huius mundi lumine sapientiæ mundanæ inconstanti oblectantur, veram lucem vitæ auersantes. Potentes similiter in mundo splendore inanis gloriæ circumfusi altiùs non aspiciunt, sed inani suo splẽdore contenti sunt. Nobiles præterea cùm vident Ecclesiæ externam formam, contemnunt Ecclesiam, ne fiant participes ærumnarum, quibus cum conflictatur. Hæc ergo tria impedimenta tolli oportet, modò quis Christi lucem cum fructu aspicere velit. Qui sapiens est in mũdo, fiat stultus, vt in Christo sapiens inueniatur. Qui potens est, deponat potentiæ fastum, vt potens in regno Christi euadat. Qui nobilis est, fit tanquam ignobilis, sciẽs se in idem peccati cœnum cum tota posteritate Adæ immersum esse, vt claritate Christi illustris fiat. Atq; hoc volunt prophetę, cùm aduenienti regi Christo iubẽt montes æquari & deprimi, ne sint aduenienti regi impedimento. Cœcitas, qua malum præsens, peccatum & imminens dãnatio ad æternas pœnas non cernitur, multos impedit ne quærant lucem Christum. Bene enim valẽtes non opus habent medico. Hypocrisis omnibus superioribus perniciosior est. Hæc enim lumen Euangelij odit, nec ferre potest hypocrita argui sua peccata: Atque ideo ad lumen non venit, ne aliam admittat iustitiam quàm Pharisaicam. Verùm his duobus malis medetur Lex Dei rectè intellecta & applicata conscientiis. His ergo impedimentis sublatis, vera nostræ miseriæ cogitatione, sensu iustissimę iræ Dei & proprio conscientię testimonio apti efficimur ad luminis Christi participationem, vt iam Christum sequi possimus prætenso lumine ipsius quod est Euangelium. *Qui sequitur,* inquit, *me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*

Sed quomodo sequemur Christum lucem? Non pedibus corporis, sed mente, corde, vita. Mente sequimur, quãdo ipsius salutare lumen intra nos recipimus, hoc est, quando Sanctum ipsius Euangelium exclusis ignorãtiæ tenebris amplectimur. Corde sequimur, quando viua fiducia accensa in nobis lumine Christi, hoc est, Spiritu Sancto, Christi merito nitimur, statuentes nobis peccatum esse remissum propter meritum Christi, iustitiam eiusdem nobis imputatam esse, qua iustificati & Deo reconciliati sumus. Vita Christum sequimur, quando exemplum Christi vt normam vitæ nobis imitandum proponimus. Hæc enim tria necesse est coniungi in iis qui decreuerunt Christum sibi in salutem sequi. Hypocritæ, quales sunt Monachi & Iesuitæ, qui falsò hoc nomen sibi attribuunt tanquam imitatores Christi essent, discedunt à Christo, dum Christi purum Euangelium abiiciunt, substituentes in eius locum prophanitatem Missarum, dum in locum meritorum Christi humanas satisfactiones obtrudunt, dum exemplo Christi Monachatum præferunt, quo fingunt se mereri remissionem peccatorum & vitam æternam. Verùm de imitatione exempli Christi cùm in moribus tùm in cruce, vide quę annotauimus in 2. cap.1. Epist. Iohan. iuxta hæc verba: *Qui dicit se in eo manere, debet & quemadmodum ille ambulauit, ita & ipse ambulare.* Illic enim necessitatem, vtilitatem, dignitatem & modum imitationis Christi exposuimus.

Quintum & postremum, quod in hoc Christi dicto obseruandum diximus, est, quòd extra lucem qui est Christus, nihil est præter tenebras ignorantiæ, peccati & mortis. Ita enim ait: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.* Proinde qui non sequitur Christum, in tenebris ambulat. Siquidem solus Christus lumen vitæ se sequentibus prætendit. Sed qui fit quòd non sequentes Christũ ambulant in tenebris? Cum Adam in peccatum cecidit, vt ab arbore vitę, ita etiã à lumine vitæ exclusus est, ex quo factũ est,

quòd

quòd tota eius poſteritas nō illuminata à Chriſto in tenebris ignorantiæ, peccati & mortis palpitet, vnde nemo eluctari poterit, niſi dextra Dei, hoc eſt, Chriſto luce vera erigatur & educatur, quod tum demum fit, cùm homines Euangelium Chriſti audiunt, recipiunt & vita exprimunt.

Secundus Articulus.

13 Dicebant igitur ei Phariſæi: tu de te ipſo teſtaris, teſtimonium tuum non eſt verum.

Cùm Euangeliſta nominat Phariſæos ex aduerſo Chriſto reſpondentes, ſatis indicat quo animo acceperint dictum Domini. Nam cùm Phariſæi ſe clauem habere ſcientiæ gloriarētur, & ſe duces cæcorum iactarent, cùm in doctrina tum in moribus, vt qui iuſtitiam abſolutam ſe habere putarint, dubium non eſt, quin vehementer offenſi ſint hoc Domini dicto, quo ſe gloria qua tumebant, & opinione iuſtitiæ ſpoliari intellexerunt. Reiiciunt ergo hoc Domini dictum per contemtum. Vnius teſtimonio non eſt credendum: Tuum teſtimonium eſt vnius tātùm, & tuum ſolius: Ergo tuum teſtimonium non eſt verum, hoc eſt, tale vt mereatur fidem. Principium quo nituntur Phariſęi, eſt debile, vt quod ſemper locum non habeat. Tametſi enim in controuerſiis forenſibus Deus voluit Iudices cautiores eſſe in ferenda ſententia, cùm dicat: *In ore duorum aut triūm ſtabit omne verbum.* Item: *Ad vnius teſtimonium nullus condemnabitur:* tamen habenda eſt ratio autoritatis docentis, videlicet, quòd tum demum ſimplex expoſitio ſufficiat, cùm probatio ſit in autoritate dicentis. Deinde cùm facti euidentia in oculos incurrit, fruſtra expectantur alia teſtimonia. Item, cùm quis opere teſtatur quod verbis affirmat, firmum habebitur eius teſtimonium. Viderunt hi Phariſæi innocentiam Chriſti, animaduerterunt ſingularem ipſius in dicendo ſimplicitatem & grauitatem, miracula multarum ſanationum non erant illis ignota. Breuiter, pluribus argumentis conuicti erant, quòd Dominus fuerit diuinitus miſſus. Quare dubitare minimè potuerunt, eius doctrinam diuinam, ſalutarem & veram eſſe. Sed quid hîc faciunt Phariſæi? Abſque omni dubio contra conſcientiam peccant. Adeò enim tenaciter ſuam hypocriſin defendere decreuerunt, quòd vel contra ipſiſsimam veritatem bellum gerere maluerint, quàm tantillum diſcedere ab anticipatis opinionibus. Horum exemplo multi omnibus ætatibus impegerunt. Etſi enim non parum hodie in conſcientiis ſuis conuicti ſunt de veritate Dei, de idolomania Miſſæ, de inuocatione & cultu Sanctorum, de tyrannica dominatione Papæ & imperio in Eccleſiam Chriſti: tamen ne videantur cauſa cadere, mordicus tuentur manifeſtos errores, idque contra ſuam conſcientiam. Neque hoc ſolum vſu venit in Papatu, verumtiam proh dolor in reformatis Eccleſiis, vbi cùm variæ quæſtiones agitantur, quæ tamen non euertunt fundamentum, quilibet pro ſua opinione defendenda tanquam pro aris & focis dimicant. Vtinam non multi contra conſcientiam, vt qui potius quàm cederent aduerſariis vel in minimo, viderent omnia ſuſque deque ferri, & aboleri Eccleſiam Chriſti. Tantum poteſt φιλονεικία, & inanis gloriæ ſitis. Multò rectius iudicauit prophanus ille Socrates, cùm ſuo Antagoniſtæ apud Platonem diceret: Non tam ſpectandum eſt quid ego & tu ſentiamus, ſed hoc potiùs vterque ſpectabimus vt veritati cedamus. Meminerimus proinde dicti Auguſtini, dicentis: *Gloria eſt vanitatis non cedere viribus veritatis.*

Admoneamur igitur exemplo Domini conſtantiæ & inuicti animi in propaganda iuxta vocationem noſtram veritate Dei, etiamſi noſtro facto offendantur tyranni, Sophiſtæ, Epicurei & hypocritæ. Verùm ſi nos tanquam mendaces proſcindunt, abiiciunt, perſequuntur, trucidant, ſimus contenti hiſce quatuor: teſtimonio Dei, approbatione conſcientiæ, officio fideliter præſtito, & ſpe futuræ remunerationis, hoc certò ſcientes, quòd ipſa veritas tandem victrix ſit triumphatura, vtvt ad tempus premi videatur. Tametſi enim illi qui nos audiunt docentes, interdum non videntur percipere fructum ex veritatis teſtimonio quod proponimus: tamen veritas ipſa aliquando ſe proferet, & eius fructus apparebit dulciſsimus, vbi minimè ſperabatur. Nos ſolummodò noſtrum facere officium ſatagemus, Deo obediamus, & ſimus in noſtra vocatione fideles, & conſtantes, cauentes ne aliud vita quàm voce doceamus. Dominus ipſe faciet quod ſibi bonum eſſe videtur.

Tertius Articulus.

14 Reſpondit Ieſus & dixit eis: Etſi ego teſtimonium perhibui de me ipſo, verum eſt teſtimonium meum.

Conſecutionem argumēti Phariſæorum reiicit Dominus. Ex quo ſequitur fundamentum quo nitebantur, nō eſſe ab omni parte firmum. Tametſi enim, vt diximus, in foro vbi cauſæ capitales tractantur, nemo condemnabitur propter vnius teſtimonium: tamen alia ratio eſt doctorū Eccleſiæ qui diuinitus miſsi diuinam doctrinam adferunt. hi enim non humano ſed diuino teſtimonio & bona conſcientia contenti ſint exemplo Chriſti, qui, vt ſequitur, ad Patris teſtimonium, & propriæ conſcientiæ approbationem prouocat. Iohannes Baptiſta incepit contra ordinarios doctores palàm Euangelium docere, dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum*, & nullis erat miraculis clarus, ſed vocatione diuina, conſcientia bona, & virtute doctrinæ inſultabat aduerſariis, genimina viperarum illos appellitans.

Quia noui vnde veni & quò vado.

Hoc teſtimonium eſt conſcientiæ. Chriſtus enim certiſsimus eſt de ſua vocatione non ſo-

lùm ex eo quòd verus Deus sit ex vero Deo, ab æterno natus, & verum lumen de vero lumine, verumetiam ex eo quòd sit à Patre missus in mundum, vt mundus ipsum audiat, lucem videat & sequatur. *Hic est Filius meus*, ait Pater, *dilectus, ipsum audite*. Verum hîc quæstio oritur de accessu & recessu Christi. Si enim Christus est Deus, an non reuera est vbique? Si vbique, quomodo accedere & recedere dicitur? Vbique est quidem iuxta diuinitatem, non autem iuxta humanitatem. Ita enim Augustinus ait: *Dicitur venisse à Patre, non quòd à Patre discesserit, sed quòd in carne se manifestauerit.* Idem: *Dominus noster Iesus Christus, & venit, & ibi est, & rediit & hîc est, iuxta illud: Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit, Filius hominis qui est in cœlo. Præterea hîc erat secūdùm carnem, modò hîc est secundùm diuinitatē.*

Vos autem non nouistis, vnde venerim & quò vadam.

Accusat Christus Iudæos crassę & affectatæ ignorantiæ, ac si diceret: Quòd vos ignoretis vnde venerim & quò vadam, vestra culpa est. Creditis vos habere clauem scientiæ, nihilominus ignoratis quod maximè vos scire oportuit, præsertim cùm Moses & Prophetæ clarissimè de me loquantur & testentur Messiam esse Dei Filium humiliandum in carne assumpta, & glorificandum resurrectione, ascensione, sessione ad dexteram Patris in excelsis, &c. Hos si intelligeretis vt gloriamini, nequaquam possetis ignorare me esse lucem mundi, quemadmodum affirmo me esse, & opera Patris mei idem testantur. De hac ignorantia loquitur Augustinus, cùm ait: *In iis qui intelligere noluerunt, ignorantiæ peccatum est.* Et Bernhardus: *Qui nesciunt, vel sciendi incuria, vel discendi desidia, vel verecundia inquirendi, nullam habent excusationem.*

15 Vos secundùm carnem iudicatis.

Causa ignorantiæ Iudæorum exponitur. Iudæi habebant carnalem imaginem de Messia. Putarunt enim ipsum magno splendore instar maximi & potentissimi Monarchæ mundi circumfusum progressurum & occupaturum regna mundi, & partiturum ea inter Iudæos: cùm igitur viderunt Christum humilem, offendebantur externa specie personæ Christi, qui prodit humilis, pauper, non stipatus militibus, non fulgens purpura, non gemmis & auro nitens, cū armis subiiciens sibi populos & nationes mundi, sed docens, miracula edens, adiungens sibi discipulos, eosque ferè omnes rudes piscatores, qui similiter pauperes erant, nulla pollentes vel eloquentia, vel autoritate. Monemur ergo nos hoc Domini dicto, vt ad verbum & testimoniū de Messia iudicaturi nos vertamus, & non ad externam speciem. *Beatus*, inquit, *qui in me non fuerit offensus.*

Ego non iudico quemquam.

Hoc dictum opponit tacitæ cogitationi Pharisæorum. Nam cùm audirent Christum se lucem mundi affirmare, & significare Pharisæos ambulare in tenebris qui se non sequerentur, suspicabantur se à Christo accusari & damnari, vt qui in tenebris palparent sine lumine vitæ. Putabant suam pharisaicam iustitiam hîc periclitari, vt quæ tenebris iudicaretur à Christo nō esse dissimilis. Sed Christus hîc discernit inter suum proprium officium & Mosis ministerium siue Legis officium. Mosis & Legis est accusare & damnare. Christi autem principale officium propter quod in mundum sit missus, est, docere, placare iram Patris, saluare. Factus est enim hostia pro peccatis nostris. Factus est Pontifex qui interpellet pro nobis. Factus est Rex qui nos defendat contra portas inferorum. Hæc eadem sententia in fine quinti capitis, hisce verbis proponitur: *Ne existimate quòd ego sim vos accusaturus apud Patrem: Est qui vos accusat, Moses, in quem vos speratis.* Sed quomodo hæc cōgruunt cum istis: *Omne iudicium Pater dedit Filio.* Item, *Hoc est iudicium quòd lux venit in mundum.* Item, *In iudicium veni in mundum.* Ad hanc quęstionem ita respondendum est. Discernendum est inter Christum mediatorem & iudicem. Item inter primum aduentum Christi & secundum. In primo aduentu venit principaliter vt mediator, atque ideo adfert verbum, non Legis damnantis omnes homines, sed reconciliationis, quo videlicet ostenditur quomodo liberentur homines ab ira & damnatione, & salui fiant, videlicet si conuertantur, h.e. si fide accipiant recōciliationem promissā propter meritū Filii Dei. Ob hāc ergo causam principaliter est missus Messias, videlicet, vt credentes saluentur, & non iudicentur. Atq; hoc est quod Christus dicit Iohan. 3. 17. *Non misit Deus Filium suum in mundum, vt iudicet mundum: sed vt seruetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non iudicatur: Qui autem non credit, iam iudicatus est.* Sed quare inquies non iudicatur, qui credit in eum? Quia non est sub Lege, cuius proprium est iudicare corda, accusare & damnare omnes homines. Propterea quòd omnes sint rei & circumferant peccatum. Quare iam iudicatus est, qui non credit? Quia est adhuc sub Lege accusante & damnante, & contemnit remedium diuinitus sibi propositum in Messia, contra mortem, & damnationem, iuxta illud Iohan. 3. 19. *Hoc est iudicium quod venit in mundum, quòd dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem*: & huius respectu Christus in iudicium venit, & erit iudex viuorum & mortuorum, atque ideo subiicit.

16 Et si iudico ego, iudicium meum verum est.

Correctio est, quasi diceret: putatis me vos damnare, cùm me affirmem lucem mundi, & eos qui me non sequuntur, ambulare in tenebris. Etsi autem hoc meum non est proprium, sed Legis: Tamē si vos contemptores Dei damnauero, qui me à Patre missum in vestram salutem non agnoscitis, verum erit meum iudicium. Augustinus vsum huius dicti pulcherrimè ostendit hisce verbis: *Ecce habes & iudicem, sed cognosce saluatorem ne sentias iudicem.*

Quia

Quia nõ sum solus, sed ego, & qui misit me Pater.

Rationẽ reddit cur suum iudicium verũ esse dicat, si Pharisæos contumaces condẽnauerit: quia videlicet iudicium Patris iudicat à quo sit missus. Atq; hoc opponit principio quo nitebãtur Pharisæi reiicientes testimoniũ Christi asseuerãtis se esse lucẽ mundi. Ideo subiũgit & prouocat ad legem Mosis, cuius autoritate Pharisæi niti videbantur.

Porrò cùm hìc distinguitur Pater à Filio: Sabellius refutatur, qui Patrem & Filium vnam & eandem personam esse falsissimè docuit. *Audi*, inquit Augustinus, *Sabelliane, audis Filium, audis Patrem. Pater, Pater est: Filius, Filius est. Non dicit: Ego sum Pater, & ego ipse sum Filius, sed solus non sum, inquit. Quare solus non es? Quia mecum est Pater: Ego sum & qui misit me Pater.*

17 *Sed & in Lege vestra scriptũ est, quòd duorum hominum testimonium verum est.*

18 *Ego sum qui testor de me ipso, et testatur de me, qui misit me Pater.*

Vt Dominus se ruditati Phariseorum accommodet, principiũ quo nitebãtur allegat ex cap. 19.15. Deut. sed ita vt fortiùs ex eo cõcludat qđ proposuit. Principium autem ex Lege petitum hoc modo accommodabitur. Duorum testium qui de vna re conueniunt, testimonium est verum. Nunc autem Pater meus qui misit me, & ego sumus duo testes. Ergo vel nostro iudicio nostrum testimonium verum est. Nã si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei maius est. Est autẽ duplex testimonium Patris de Filio, videlicet, externũ & internum. Externum habet plures partes, quæ sunt testimoniũ totius Scripturæ de Christo: Miracula Christi quæ opera Patris dicuntur: Vox Patris de Filio bis de cœlo sonans, videlicet, in Baptismo & in transfiguratione. *Hic est Filius meus dilectus in quo complacui.* Angeli: Resurrectio à mortuis: Ascensio in cœlum: Effusio Spiritus Sancti visibilis in Apostolos ipso die Pentecostes: Gubernatio, & defensio Ecclesiæ aduersus tot insidias Diabolorum & hominũ. Internum testimonium Patris de Filio est, de quo 1. Iohan. 5. 9. sic scribitur: *Hoc est testimonium Dei quod testatus est de Filio suo: Qui credit in Filium Dei, habet testimoniũ in semetipso.* Hoc testimonium definit Paulus, 2. Cor. 1. 21. cũ ait: *Qui confirmat nos vobiscum in Christum, & qui vnxit nos, Deus est: Qui etiam obsignauit nos, deditq́; arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.* Hoc ipsum testimonium internum, idem Paulus 1. Cor. 2. 4. vocat demonstrationem Spiritus & potentiæ, quam opponit demonstrationibus humanæ sapientiæ, vt multis modis certiorem.

Quartus Articulus.

19 *Dicebant igitur ei: Vbi est Pater tuus?*

Etsi Pharisæi & ex Mose, & Prophetis, & ex doctrina Christi, & ex testimoniis Zachariæ, & Simeonis, & ex miraculis Christi, quibus suã doctrinã cõfirmabat, scire potuissẽt, Patrẽ Christi Deum esse, tamẽ vt sibi viam vitæ præcludãt, ironicè quærunt qđ maximè eos scire oportuit: *Vbi est Pater tuus?*, perinde ac si dicerẽt: Tu prouocas ad Patris testimoniũ, quẽ tamen nõ corã sistis, vt ipsum de te testantẽ audiamus. Neq; enim satis est nominare testẽ nisi corã sistatur, & audiatur. Frustra igitur cõfugis ad eius testimonium. An non hæc calũniosa & virulẽta irrisio cõtra ipsorũ conscientiam, quemadmodũ ex iis patet, quæ proximè de Patris testimonio diximus? Tales sunt etiã hodie multi qui odio veritatis impulsi & à Diabolo excitati, audacter, vt phrenetici, exerunt blasphemas linguas contra agnitã veritatem, vt Iesuitæ ac tota colluuies Papistarum & Epicureorum hodie faciunt. Prætereo eos qui domestici fidei haberi volũt, cùm tamen Ecclesiam Dei virulentis scriptis & mendacibus deformare non cessant.

Quintus Articulus.

Respondit Iesus: neque me nouistis, neque Patrem meum. Si enim me nouissetis, & Patrem meum nouissetis.

Taxat ignorantiã Pharisæorũ & ignorantiæ causam exponit. Illi dicunt, vbi est Pater tuus? Dominus autẽ respõdet: Nõ nouistis me: Igitur nec Patrẽ meum nouisse potestis. Nã per mei notitiam in Patris mei notitiã venitur. Ita. n. suprà cap. 5. 38. ait Dominus. Sermonẽ eius nõ habetis in vobis manentẽ: quia quẽ misit ille, huic vos nõ creditis. Hoc quoq; infrà cap. 14. 9. docetur, vbi Philippus petit, vt Dominus ostendat discipulis Patrem. Cui Dominus respõdens ait: *Tãto tẽpore vobiscũ sum & non cognouistis me. Philippe, qui vidit me, videt & Patrẽ.* Hic ergo gradus mõstratur, quo venitur in notitiã Patris. Est. n. Filius imago Patris, in qua voluntas Patris cernitur & declaratur. Qui. n. nouit Filium, & credit in eũ, is nouit Patrẽ, h. e. intelligit Patrẽ sibi propitium esse, & nouit paternũ ipsius erga se affectũ. Vt. n. Pater & Filius eiusdẽ naturæ sunt: ita etiã eiusdẽ voluntatis, quę volũtas cernitur in doctrina, miraculis & operib. Filij. Hinc & doctrinã salutarẽ & consolationẽ dulcissimam petamus. Doctrina est quod solus Christus sit via in notitiã Patris. Nemo. n. nouit Patrẽ, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Ideo alibi ait Ioh. 14. 4. *Ego sum via veritas et vita.* Consolatio est quod habeamus voluntatẽ Patris in Filio expressã. Cùm ergo Filius vocat ad se omnes laborãtes, & affirmat se venisse ad vocandũ peccatores ad pœnitentiã, id quod & obedientia vsq; ad mortẽ crucis, & multis operibus sanationũ declarauit: Statuamus eandem prorsus Patris volũtatem esse. Fieri. n. non potest vt alia sit volũtas mittentis Patris, quàm quæ à Filio misso nobis factis & verbis declaratur.

20 *Hæc verba locutus est Iesus in Gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendebat eum, quia nondum venit hora eius.*

Circumstantiam loci addit Euangelista, vt si-

gnificet Dominum in medio hostium docuisse, neminem tamen in eum manus iniecisse, eò ꝙ nōdum venerit hora eius (scilicet eum rapiendi ad suppliciū.) Gazophylacium Thesauri, locus fuit in ipso templi aditu, sub porticibus: eô multi confluebant, & ciues & peregrini ad mittenda donaria religionis causa, quibus & templū conseruaretur & doctores Ecclesiæ & pauperes subleuarētur. Vt igitur Domin⁹ frequentius haberet auditorium, in hoc gazophylacio docere voluit, etsi illic maius periculū illis imminere videbatur. præferebat enim necessitatem officij præstandi vitæ propriæ.

Porrò circumstantia temporis quæ additur, videlicet, nondum venit hora eius, scilicet qua raperetur à Iudęis, & fieret victima pro peccatis nostris (Loqtur ergo hîc de dispositionis ordine, & non de fatali necessitate) docet diuinitus defendi pios facientes officiū suum. Ex quo nos petamus consolationem, si quādo & nobis propter veritatē defendendam pericula subire contigerit. Nā Deus mirandis modis contra omnē expectationē hominum suos defendit, vt nō veniant in manus hostiū, donec ipsi videatur commodum in suā gloriam & in hominū salutē. Verùm cùm permittit suos venire in man⁹ hostiū, iis intus assistit suo Spiritu Sancto, ac cōfirmat, vt coronā iustitiæ cum gaudio accipiant, vt quę ipsis promissa sit ab eo qui mentiri nequit.

PARS III.

Quamadmodū Dominus in secūda parte huius capitis, fœlicitatē eorum qui se lucē mundi sequuntur, indicat: ita in hac tertia parte, quātæ miseriæ eos maneant, qui Christū in hac vita nō recipiūt, h. e. qui in ipsum non credūt, o tēditur. Futurū est.n. vt moriātur in peccatis s is, à quibus nemo mortalium liberari poterit, nisi per vnum & solum Iesum Christum. Monet præterea Dominus fore, vt se tandem agnoscant, sed frustrà, qui modò ipsum persequuntur. Horum causas interserit à diuersissima Christi & Iudæorum conditione.

Porrò huius partis plures sunt articuli, quos numeris distinguemus & ordine explicabimus.

Primus Articulus.

21 Dixit ergo eis iterum Iesus: Ego vado & quæretis me & in peccato vestro moriemini. Quò ego vado, vos non potestis venire.

Hæc oratio etsi obscurior erat cœcis Iudæis, qui carnalem opinionem fouebant de Messia: tamen nobis eius sensus clarissimus est cùm ex Prophetis, tum ex historia Domini, quę cū Prophetis congruit. Cùm ergo hîc Dominus dicat: *Ego vado, & quæretis me.* Et rursus: *Quò [illegible] vado, non potestis venire, eò quod moriemini in peccato vestro*: Significat se excitatū à mortuis, in cœlestē gloriā ingressurū, & sessurū ad dexterā Patris, in omnē æternitatē, omnib. in ipsum nō credētibus in æternas pœnas abiectis. Peccati enim mole pressi nō possunt ad eā gloriam conscēdere. Hinc doctrina colligitur, ꝙ solus Christus sit via vitæ æternæ. Est enim Christus finis Legis in iustitiā omni credenti. Deinde ꝙ causa mortis æternæ non credentium in Christum sit in ipsis, nempe peccatū, non solùm naturæ & actuale, verumetiam contumacię in Filium Dei, quē cùm saluatorem mitem agnoscere noluerunt, experientur iustum & seuerum iudicem.

22 Dicebant ergo Iudæi: Num interficiet semetipsum, quia dicit: Quò ego vado, vos nō potestis venire.

Ex cœca mēte cœcum iudicium. Quid enim ineptius est hac conclusione. Iste vadit quò nos nō possum⁹ venire: ergo iste seipsum interficiet, quasi verò ipsi se interficere nō possent, qd' tamē reuera fecerunt, dum ꝓpria cōtumacia se à vitę fonte Christo excluserūt. Etsi autē Christus reuera seipsum in mortē traditurus erat pro mundi vita: tamen hoc Iudæi nequaquā cogitarunt, sed hoc solummodò calūniosè dixerunt, vt isto pacto illuderēt Christo, sibiipsis viā salutis præcluderēt, auditoresq; ipsius abalienarēt ab ipso tanquā à furioso, vt qui sibiipsi intentaret mortē. Hinc ergo apparet, qualisnā sit sapientia mūdi in rebus salutis. Studet enim non solùm sibi, verumetiam aliis idq; apertis calūniis viā salutis ꝑcludere, & nihil nō facit vt Euāgeliū Christi ludibrio exponatur. Hoccine sanè artificium Sathanæ est in contemtoribus Euangelij. Quare moniti caueamus nobis ab eorum insidiis.

Secundus Articulus.

23 Et dicebat eis: vos ab infernis estis, ego ex supernis sum. Vos ex hoc mundo estis: Ego non sum ex hoc mundo.

24 Dixi igitur vobis, quòd moriemini in peccatis vestris. Si enim nō credideritis quòd ego sum, moriemini in peccatis vestris.

Hîc Dominus apertè discernit inter se & Iudęos, atq; adeò omnes alios homines, & causam reddit cur ipse in gloriā ingressurus sit. Alij autē homines omnes quotquot in ipsum nō crediderint, moriātur in peccatis suis. *Vos*, inquit, *ex infernis estis*, h.e. ab Adam nati & propagati peccatores, iniqui & infideles estis, atque adeò æternæ mortis rei. *At ego è supernis sum*, i. à Patre meo ab omni æternitate natus, & iā missus vobis saluator, assumta humana natura, & non sum ex hoc mūdo peccator similis vestri, sed ex cœlo iustus, vt iustificē eos, qui ad me veniunt. Hinc ergo sequitur omnes morituros in suis peccatis, qui in me nō crediderint. Cōtrà verò omnes victuros vitā æternā, qui in me lucē mundi fidem collocant. Nam cùm inquit: Si nō credideritis quòd ego sum lux mundi, quam qui sequitur fide, nō ambulat in tenebris, spoliat omnes nō credentes iustitię laude, atq; peccati mole oppressos, vt in cœlestem gloriam non conscendant, indicat.

Obseruetur hîc conditio addita contra tabulas Parcarum. *Si*, inquit, *non credideritis, quòd ego sum, moriemini in peccatis vestris.* Ergo si credideritis, ꝙ ego sum, nō moriemini in peccatis vestris. Hinc eadem concluduntur quæ ex superiori asseueratione, videlicet, quòd Christus sit vitæ via,

via, in qua ambulatur per fidem in ipſum: Et quòd quicunque ſunt extra hanc viam, hoc eſt, qui carent fide in ipſum, morituri ſint in peccatis ſuis. Nam qui non credit in Filium, ira Dei manet ſuper eum. Nam & Legis Dei tranſgreſſor eſt, & medico ingratus, qui gratis ſalutare remedium obtulit.

25 Dicebant igitur ei: tu quis es?

Quia Dominus dixerat: *Ego ſum à ſupernis, & non ex hoc mundo.* Item: *Niſi credideritis quòd ego ſum, moriemini in peccatis veſtris,* inferunt hanc interrogationem: *Tu igitur quis es?* Etſi autem paulò antea dixerat: *Ego ſum lux mundi.* Item: *Ego ſum è ſupernis,* vnde ex collatione prophetiarum cũ doctrina, miraculis & hiſtoria Chriſti intelligere poterant, quòd ſe olim promiſſum Meſsiam diceret, qui è cœlo miſſus, Deus in carne manifeſtatus eſt: tamen contumaciter ſe veritati opponunt ſibiipſis viam ſalutis intercludentes, offenſi quòd omnem laudẽ iuſtitiæ ipſis adimeret dicendo: *Niſi credideritis in me, moriemini in peccatis veſtris.* Siquidẽ quiſquis dicitur moriturus in peccatis ſuis, tanquam iniuſtus damnatur, vt qui Legem Dei nõ impleuerit, cuius iuſtitia via eſt vitæ æternæ: iuxta illud Matt. 19.17. *Si vis ad vitã ingredi, ſerua mandata.* Itẽ Luc. 10. 28. *Hoc fac, et viues.* Itẽ Leuit. 18. 5. *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.*

Tertius Articulus.

Et dixit eis Ieſus: Principium quod & loquor vobis.

Dominus interrogatus quis ſit, reſpondit, τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν, quod reddiderunt alij: principium quod & loquor vobis: Alij, principium qui & loquor vobis. Quidã ſecuti hanc obſcurã verſionẽ, & Græcę linguę imperiti, principium acceperunt in nominatiuo caſu, ac interpretati ſunt, principiũ, ſcilicet ſum, quod & loquor vobis, manifeſto errore: quod facilè intelligũt qui Græcæ linguę elemẽta ſaltẽ deguſtarũt. Ex hac aliena ab hoc loco interpretatione piam doctrinã de naturis & perſona Chriſti extruxerũt. Nã vt principium ad diuinã naturã: ita qui loquor vobis, ad humanã retulerunt, ſingulari verbo vnitatẽ perſonæ ſignificãtes. Nõnulli in quorum numero eſt Auguſtinus, etſi Græcè callentes, phraſin tamen Græcã non perpendentes ſic interpretantur: Principium, ſcilicet, dico me eſſe, qui etiã loquor vobiſcũ. Hi quoq; multa de naturis & perſona Chriſti hîc diſputant. Nõnulli phraſin Græcã rectiùs obſeruantes interpretati ſunt: ꝓrſus quod loquor vobis, ſcilicet ſum. Nã τὴν ἀρχὴν Græci ponũt interdũ pro παντελῶς, h. e. omnino. Horum ſententiam ſi ſequimur, ſenſus erit, prorſus id ſum, quod loquor vobiſcum, id eſt, planè illud ipſum verbum ſum quod loquor vobis. Quia Chriſtus eſt Verbum Patris, Ioh. 1. 1. Et q̃a ſe eſſe Verbũ teſtatur, vult in verbo cognoſci. Etſi autẽ hæc interpretatio nõ eſt incõmoda: tamen videtur alienior à verbis ipſis, q̃a καὶ hic abũdat, quod nõ puto fruſtra adiectũ eſſe, ſed collationẽ ſignificare. Nonnus videtur adhuc rectiùs interpretari, etſi illi quoq; καὶ abũdat. Ita enim ait: ὅ τι περ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς ἔλεγον, h. e. qđ vobis à principio dicebã, ſcilicet ſum, h. e. vt ſemper ab initio, poſtquã prędicare cępi, dixi me eſſe Verbũ Patris, miſſum à Patre, verum Meſsiam olim ꝓmiſſũ, lucem mũdi, iudicẽ à Patre cõſtitutum: Breuiter, ſaluatorẽ mundi, quẽ qui fide receperit, habebit vitã æternã: Qui verò in me nõ crediderit, morietur in peccatis ſuis: ita reuera ſum. Sum enim verè à Patre miſſus lux & ſaluator mũdi. Poteſt etiã τὴν ἀρχὴν lõgiùs extẽdi, & ad vaticinia Moſis & Prophetarum de Chriſto, quaſi diceret: Quod à principio per Prophetas in ſpiritu dixi, & poſtea in carne manifeſtatus ſæpè inculco, idẽ nunc dico. Sum enim is quem & Prophetæ me eſſe prædixerũt & ego me eſſe doctrina & factis declaro.

Verùm mihi hoc pacto ordinãda cõſtructio videtur: τὴν ἀρχὴν, ſcilicet κατὰ. (Nã huius præpoſitiõis ἔλλειψις vſitatiſsima eſt) hoc eſt, in principio ſcilicet, dixi quis ſim, ὅτι καὶ λαλῶ, quod etiam dico, ſcilicet nunc. Nã νῦν includitur in præſenti verbo. Atque ita tacita eſt obiurgatio negligentiæ & oſcitantiæ auditorũ Chriſti, quib. exprobrat hac oratione ꝙ adhuc ignorent, quod toties antea audiuerãt. Quapropter & nos hinc doctrinã & admonitionẽ petamus. Doctrinã quidẽ, vt ſepoſitis omnibus ſpeculationibus, quas ſuggerit cœca ratio de Chriſto, ſentiamus, loquamur & ſtatuamus ex ipſius verbo, ſicut in Deut. 30. 12. præcipitur. *Ne dicas: quis aſcendit in cœlum? propè eſt verbum in ore tuo.* Et Eſa. 8. 20. *Ad Legẽ & teſtimonium. Quod ſi non dixerint iuxta verbũ hoc, non erit eis matutina lux.* Et Dauid Pſ. 119. 105 *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Item Paulus Phil. 2. 16. *Sermonẽ vitæ prætendentes.* Admonitionem verò, ne occaſionem diſcendi negligamus in propriam perniciem, quemadmodum hi Iudæi fecerunt.

Quartus Articulus.

26 Multa habeo quæ de vobis loquar & iudicẽ: ſed qui miſit me, verax eſt. Et ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.

Obſeruata antitheſi ſeu aduerſatiua oratione, hæc propoſitio: Multa habeo, quæ de vobis loquar & iudicẽ, ſeu multa poſſũ de vobis loqui & iudicare, opponitur mittentis Patris & miſſi filij conſentienti doctrinæ. Eſt ergo ſenſus huius propoſitionis. Multa habeo, quę de vobis loquar & iudicẽ, h. e. Scio, & vobis declarare poſſum, q̃ ſitis cõtumaces aduerſus Deũ Patrẽ, qui me miſit, & aduerſus me filiũ q̃ ea ſolũmodò loquor in mundo quę ab eo audiui, & ꝓpter hanc contumaciã ſuo tẽpore vos iudicabo, qui hîc de me & mea doctrina ſecũdùm carnem iudicatis, nolentes me ſaluatorem recipere, quem olim ſeuerum experiemini iudicẽ. Sed vtvt veritati vos proteruè opponitis, Deus qui me miſit, manebit verax, cuius veritatem nõ mutabit veſtra malitia. Ego quoque qui ea mundo annuncio, quæ à Patre audiui, manebo verax, quãtumuis mundus ſe mihi furioſè opponit. Hinc doctrinam & conſolationem hauriamus. doctrinam quidem, quòd Deus ſit verax in ſuo verbo, quã

veritatem nunquam mutabit, sed veraciter prę-stiturus est, quę promisit, modò nos in fide promissionis perstiterimus. Consolationem verò aduersus iudicium mundi de nobis, qui doctrinam Christi profitemur. Vtvt enim mũdus nos & doctrinam Christi persequitur, manebit tamẽ inuicta doctrinę veritas, cuius veritatis scintillulæ aliis atque aliis temporibus illustriùs emicant. Fieri enim nõ potest vt Dei veritas prauis hominum iudiciis aut mutetur aut tollatur prorsus. Quemadmodum enim olim in populo Iudaico pontifices & sacerdotes qui pollebant dignitate & gaudebant ordinaria successione, se Christo & eius discipulis contumaciter opposuerunt, sed nihilominus veritas tandem vicit, ita hodie Papa, Cardinales, Episcopi, cum sectis Monachorum se veræ doctrinæ opponunt, & nihil magis in votis habent quàm vt veritatem Dei opprimant, & aboleant, nihilominus tamẽ vincet tandem veritas & magis se proferet in omnibus mũdi angulis, etiam in medio hostium. Ecclesia enim iuxta promissionem Christi vel inuitis inferorum portis stabit. Hinc nos consolemur aduersus hostium Euangelij iudicia & furores, & statuamus nos Deo curę esse, qui nec veritatem sui Euangelij sinit aboleri, nec permittit hostibus potestatem in suos ministros, pro eorum votis, ex quibus etiamsi multi trucidantur ab hostibus: tamen victores erunt & triumphabunt in extremo die.

27 Non cognouerunt, quòd de Patre eis loqueretur.

Indicat Euãgelista, quanta fuerit Iudæorum cum Christo disputantium cœcitas, vt qui non cognouerint quòd de Patre Deo loqueretur. Huiusmodi cœcitatem meretur contemptus verbi Dei & cõtumacia aduersus pios doctores. Similis cœcitas hodie in Papistis est, qui admirantes Deum Maosim, planè ad clarissimam Euangelij lucem cœcutiunt. Multi tyranni hodie vt religiosi videantur, audiunt quidem Euangelium crebrò, verùm quoniam illorum animus alibi vagatur, nihil proficiunt, sed iusto Dei iudicio obdurãtur magis. Idem accidit hypocritis, quos obstinatiores fieri ex prædicatione Euangelij videmus, tantum abest vt doctiores euadant. Firmum enim vaticinium Pauli 2. Thess. 2. 1. stabit, videlicet: *Iis qui non credunt veritati, mittet Deus efficacem illusionem, vt credant mẽdacio.* Hac enim pœna digni sunt qui ab Euangelij prædicatione aures auertunt.

Quintus Articulus.

Dixit igitur eis Iesus.

28 Cùm exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quòd ego sum, & à me ipso facio nihil, sed quemadmodum docuit me Pater meus, hæc loquor.

29 Et qui misit me, mecum est.

Etsi autem me iam manifestatũ in carne non agnoscitis Filium Dei esse, vobis in salutem missum: tamen futurum est, vt serò tandem post mortem meam cognoscatis quis sim. Tũc enim ipsi vel inuiti, fatebimini, me esse Filium Dei & verum Messiam, atque adeò doctrinam cœlestem vobis à Patre meo attulisse: qui semper mecum est.

Cùm dicit: *Cùm exaltaueritis Filium hominis*, quatuor simul indicat, videlicet, rabiem Iudęorum, qui se essent cruci affixuri: veritatem typo exaltati serpentis in deserto respondentem: mortis genus, videlicet, quòd cruci esset affigendus, in signum quòd factus sit maledictum, vt credentes in ipsum benedictionem consequãtur. Scriptum est enim Deut. 21. 23. *Maledictus qui pendet in ligno.* vide Gal. 3. & passionem Messiæ in carne, seu humana natura, futuram non simul patiente diuinitate, quæ planè impassibilis ab æterno fuit, & erit.

Sed quomodo, inquies, cognouerunt Christum, postquã exaltatus fuit in cruce? Ipse Centurio minister crucifixionis, moriente Domino dixit: *Verè Filius Dei erat iste*, obscuratur Sol, & multa alia signa testabantur de morientis Christi innocẽtia: Resurrectio à mortuis ipsum Messiam & vitæ autorem esse manifestabat: visibilis Ascensio ipsius in cœlum 40. post resurrectionem die, idẽ conuincebat: Effusio Spiritus Sancti in Apostolos die Pentecostes, qui iuxta prædicationem Christi arguit per Petrum mundũ, hoc est, Iudæos Christum crucifigentes, de peccato, quòd non crediderint in ipsum. Atque de hac cognitione sui Dominus hic potissimum loqui videtur.

Porrò se Filiũ hominis vocat Dominus plures ob causas. Primùm vt ostendat quantum se, cùm Filius Dei esset Patri æqualis, humiliauerit propter hominem. Factus est enim homo Filius Dei, vt hominem redimeret, eumque Deo Patri in omnem æternitatem coniungeret. Deinde Filius hominis dicitur, quia homini est à Patre datus, iuxta illud Esa. 9. 6. *Puer natus est nobis, & filius datus est nobis.* Tum vt homini nolenti hunc Filium sibi donatum recipere, exprobret intolerabilem ingratitudinem & superbam aduersus Deum rebellionem. Adhæc vt sciamus, eum esse fratrem nostrum ab eodem patre Adam natum, vt Filius hominis sit filius Adam, communis nostri parentis. vnde fiduciam concipimus de eius affectu fraterno erga nos, vt suprà admonuimus.

Quod autem additur: *Et à me ipso facio nihil*, accipiendum est ex sentẽtia Iudæorum, cum quibus Dominus loquitur. Illi enim putarũt ipsum non diuinitus missum, sed se ingerere in munus docendi proprio impulsu, vt homo temerarius & gloriæ inanis cupidus, quod ipse negat prouocans ad Patrem qui se miserat, qui secum erat, & cuius doctrinam annunciaret mundo.

Etsi autem hic locus occasionem offert dicẽdi de morte & glorificatione Domini: tamen hanc doctrinam reseruabo in suum locum, pręsertim cùm in primo capite copiosius hoc argumentum à me tractatum sit.

Sextus Articulus.

Non reliquit me ſolum Pater.

29 Quia ego quæ placita ſunt illi, facio ſemper.

Hîc de obedientia ſua erga Deum Patrem loquitur, idq́ue reſpectu humiliationis in aſſumta humana natura in qua fuit Patri obediens vſq; ad mortem crucis, cuius obedientiæ merito credentes & purgantur à peccatis, & iuſtificantur, & reconciliantur Patri.

Primùm, hìc notetur diſcrimen inter Chriſtum & alios homines. Chriſtus Patri puram perpetuam & perfectam obedientiam præſtat, quę credentibus imputatur in iuſtitiam. Talem obediētiam nulli alij homines poſt lapſum primorum parentum præſtiterunt. Vbicunque enim eſt peccatum, illic nec eſt obedientia pura, perpetua & perfecta, quæ ipſis in iuſtitiam imputari poſsit, nedum aliis. Deinde notetur hîc, quomodo iūgamur Deo & cum eo maneamus coniuncti, ne nos relinquat, videlicet, fide & obedientia, quę obedientia propter perſonam fide iuſtificatam placet.

Septimus Articulus.

30 Hæc eo loquente multi crediderunt in ipſum.

Efficacia verbi Dei, videlicet quòd nō redeat vacuum ad ipſum. Etſi enim multi fuerunt & ſunt contumaces aduerſus doctrinam Euangelij, tamen vbicunque prædicatur Euangelium, fructum edit, & aliqui inueniuntur qui ſe ſinūt verbo & Spiritu Sancto flecti, vt credant & ſaluentur, non expectantes exemplum procerum & maiorum ſuorum. Hìc enim agitur ſalus cuiuſque, quæ non pendet ex aliorum, ſed ex propria cuiuſque fide. Etſi autem non dubium eſt quoſdam in fide perſtitiſſe: tamen non pauci eorum qui hìc ſcribuntur ab Euangeliſta crediſſe, vacillabant, & non erant in fide conſtantes. Nam poſtea offenſi libertatis promiſſę mentione, ſe rurſus Chriſto oppoſuerunt.

PARS IV.

Huius partis principalis propoſitio eſt promiſsio libertatis. Promittit enim Dominus libertatem in ſe credentibus, & manentibus in ipſius verbo. Verùm Iudęi hac promiſsione tanquam inani offenſi, gloriantur ſe liberos eſſe, idcoq́ue vanam eſſe promiſsionem libertatis, quá Dominus in ſe credentibus promittit. Sed horum errorem corrigit Dominus diſtinctione ſeruitutis carnis & ſpiritus, quibus opponitur libertas carnalis & ſpiritualis: Significans ſe nō de carnis, ſed de ſpiritus libertate loqui. Deinde gloriationem eorum primùm de patre Abraham refutat, ex diſsimilitudine actionum Abrahæ & ipſorum: Deinde de communi Patre Deo, ex ſtudio & conatu illorum aduerſus ſe, & concludit illos potiùs Diaboli, quem mendacio & homicidio imitantur, filios eſſe, quàm Dei, cui ſe contumaciter opponunt.

A Huius partis articuli ſunt plures, quos notis numerorum diſtinguemus.

Primus Articulus.

31 Dicebat igitur Ieſus ad eos, qui crediderant ipſi, Iudæos: Si vos manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eſtis.

32 Et cognoſcetis veritatem, & veritas liberos reddet vos.

B Dominus conuertit orationem ad eos qui cœperant in ipſum credere, ac primùm diſcernit inter ſuos diſcipulos & Phariſæorum. Deinde geminum fructum quem ſui diſcipuli ſunt reportaturi, exponit. Diſcrimen ſuorum diſcipulorum & Phariſæorum, hiſce verbis tradit Dominus: *Si vos manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eſtis*, hoc eſt, Si ſermonem meum audiueritis, & fidem verbis meis adhibueritis, & ſinitis vos regi meo ſermone, verè diſcipuli mei C eſtis. At diſcipuli Phariſæorum, hoc eſt, qui audiunt Phariſæos, & in eorum traditionibus acquieſcunt, ij in vmbris & cæremoniis, & non in veritate ipſa ponunt fiduciam, exiſtimantes ſe iſtis cultibus iuſtos eſſe, atque ideo non opus habere mediatore. Hinc ergo diſcamus veram notam diſcipulorum Chriſti eſſe, audire Chriſtum relictis aliis doctoribus, acquieſcere in ipſius doctrina, & ſinere ſe ſolum ipſius verbo regi, ſicuti pulcherrimè Nonnus hūc locum exponit, cùm D vocat ſermonem Chriſti κυβερνητῆρα μῦθον. Vt enim rector nauis in fluctibus maris nauem regit, vt ſalua in portū perueniat: ita ſermo Chriſti κυβερνητὴρ eſt diſcipulorum Chriſti, vt qui eos regat in flumine huius turbulentiſsimi mundi, vt rectâ in portum ſalutis ferantur, cùm omnes alij, qui alios doctores ſequuntur, à portu ſalutis aberrant, & diluuio peccatorum ſuorum miſerrimè abſorbentur. Hác notam diſcipulorum Chriſti ſi rectè æſtimauerimus, facilè diſcerne- E mus inter veram Eccleſiam, quæ eſt cœtus diſcipulorum Chriſti, & eam quæ falsò Eccleſiæ titulum ſibi vſurpat. Pontifex ergo Romanus cum ſuis diſcipulis, hoc eſt, cum iis qui in ipſius traditionibus acquieſcunt, puro fonte Euangelij, id eſt, ſermone Chriſti, contempto, falsò ſibi Eccleſiæ nomen vendicat, quem non Iſaac filius liberę, ſed Iſmael ex ancilla natus adumbrabat. Cùm ergo diſputatur de vera & falſa Eccleſia, nō audiamus iudicia mundi, ſed Chriſtum, F qui hîc notam ſuorum diſcipulorum minimè fallentem ponit, & nos adiungamus iſti cœtui, quantumuis in mundo contempto & puſillo, qui ſermonem Chriſti audit, & ſinit ſe eo regi in hac vita.

Commendatur itaque nobis hoc loco ſtudium docendi & diſcendi ſermonem Chriſti, & ſimul damnantur omnes ſectæ, quæ vel Euangelium doceri per publicum miniſterium nolunt, expectantes neſcio quos Enthuſiaſmos, G vel purum Euangelij fontem cœno Phariſaico turbant, vt hodie Monachi faciunt, vel aſtutè iuuentutem à lectione ſacrorum librorum auo-

cant, quasi maturè satis in senectute tandem sacri libri legerentur.

Prӕterea obseruetur hic particula cōditionalis. *Si*, inquit, *mãseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis*, cōtra Stoicos, qui docēt, illos, qui semel crediderūt, non posse fidem abiicere & damnari. Nam manifestè Christus hic ostendit, quòd credentes possint deficere & fieri ex discipulis hostes. Quid enim clarius est hac consecutione: Si manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis: Ergo si non manseritis, non eritis discipuli mei. Et Dominus alibi clarissimè dicit, vt alia testimonia prӕteream: *Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit.* Hӕc proinde conditio euertit illorum sententiam qui conditione hac exclusa necessitatem defendūt ineuitabilem. Quorum errori opponamus promissionem Dei, quӕ semper habet annexam conditionem fidei.

Geminus fructus, quem reportant discipuli Christi sequitur: *Et cognoscetis veritatem, & veritas liberos reddet vos.* Cognoscere hic veritatem Christi dicuntur, qui indies in schola Christi proficiunt. Nam qui verè discipuli Christi sunt, indies magis magisque in cognitione & sensu abundant. Veritas hoc loco opponitur vmbris & figuris Mosaicis, & est ipsa via vitӕ ӕternӕ, seu scientia remissionis peccatorum, & salutis, per viscera misericordiӕ Dei nostri. Atque ideo adiigit Dominus: *Et veritas vos liberos reddet*, hoc est, liberi eritis à peccato & morte ӕterna, verè recipiemini à Deo, & donabimini perpetua iustitia & vita. Hӕc ingentia beneficia mediatoris nostri opponamus vanitatibus huius mundi, nec frangamur cruce & persecutione, sed semper meditemur portū salutis nobis promissӕ. De libertate infrà copiosiùs.

33 Responderunt ei: Semen Abrahӕ sumus, & nemini seruiuimus vnquam: Quomodo tu dicis, liberi eritis?

Hic Iudӕi more Sophistarum ambigua falsis miscent, & vanitatem, vt decipiant, concludunt. Quod enim Dominus dixerat de spirituali libertate, hoc aduersarij Sophistӕ malitiosè ad carnalem torquent, vt absurditatem ex Domini sermone concludant, hoc consilio vt turbam circumstantem, in qua non pauci erant credentes, ab ipsius doctrina absterreant, quo ipsi eminere tanquam sinceri doctores videantur. Hoc ipso sanè artificio Satanas etiam hodie in suis ministris passim vtitur, idque non solùm in Papatu, in quo plenum imperium obtinet: verumetiā in Ecclesia, inter eos qui sinceri verbi ministri esse gloriantur. Sed concludamus aduersariorum Christi argumētum in formam dialecticam, quò magis vitium agnoscatur. Semen Abrahӕ est liberum: Nos sumus semen Abrahӕ: Ergo nos liberi sumus. Hinc inferunt promissionis Christi absurditatem, idque interrogationis schemate vt fortiùs aduersarium premere videantur. *Quomodo igitur*, inquiunt, *tu dicis, liberi eritis?* Ac si dicerent: absurdum est, & planè ineptum, te iis promittere libertatem, qui iam liberi sunt. Sed argumentum hoc planè Sophisticum est. Procedit enim à principio non distributo & indistincto. Semen Abrahӕ, quantum ad hoc propositum attinet, est duplex, videlicet, carnis & promissionis. Semen promissionis, etsi seruum est carne, spiritu tamen liberum est. At semen carnis, nec carne, nec spiritu liberum est. Vana est igitur gloriatio Iudӕorum, qui nec carne, nec spiritu, liberi erant. Carne enim seruiebāt tum temporis Romano Imperatori: spiritu verò peccato & Diabolo, cuius opera fecerunt. Cùm igitur dicunt hic Iudӕi: *Nemini seruiuimus vnquam*, manifestè mentiuntur. Qualis enim quӕso libertas Seminis Abrahӕ erat in Ӕgypto 400. annis? qualis postea sub Babylonicis tyrannis? qualis cùm hӕc loquerentur sub Romano Imperio? Nec iuuat eos si dicant, se iure quidem liberos esse, sed nunc premi iniusta dominatione Romanorum. Nā quid aliud est seruitus carnalis, quàm premi alterius dominio siue iusto, siue iniusto. Hinc ergo apparet & vanitas, & cœcitas, & impudentia Iudӕorum, qui se hic Christo opponunt. Vanitas fuit gloriari de eo quod non habebant. Cœcitas magna, quòd non intelligerent Christum de spirituali libertate loqui. Denique impudentia maxima fuit, quòd & apertè mentiri & manifestè veritati se opponere ausi sint.

Secundus Articulus.

34 Respondit eis Iesus: Amen Amen dico vobis: Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati.

Iudӕorum aperto mendacio opponit Dominus hanc asseuerationem duplicato iureiurando fulcitam, idque ideo, vt sciamus eam immotam & Catholicam veritatem continere. Est autem hӕc asseueratio principium demonstrationis practicӕ, ex quo quilibet sine errore possit apud se concludere liber an sit an seruus. De hac seruitute & libertate loquitur Paulus ad Rom. cap. 6.16. *An non scitis quòd cui sistitis vos seruos in obedientiam, serui estis cui obeditis, siue peccati in mortem, siue obedientiӕ in iustitiam.*

Verùm ne hic erretur, discernendum est inter peccatorem habentem peccatum, operantemq́ue quod odit, & facientem peccatum. Peccatoris vocabulum latiùs se extendit. Natura enim omnes, siue renati, siue non renati, peccatores sumus, vt Paulus docet ad Rom. 5.12. Nam & in renatis multa sunt nō congruentia ad normam Legis, & multa fiunt ab illis aliàs ex infirmitate, aliàs ex ignorantia, aliàs ex negligentia. Peccatum habent etiam sanctissimi quique, donec in hoc mūdo versantur. Peccatum enim habitans in ipsis, etsi domatur, non tamen deponitur ante mortem, sed ex eo subinde pullulant praui affectus, qui tametsi statim spiritus imperio reprimuntur, vt peccatum non dominetur, tamen sua natura peccata sunt. Hinc est etiam quòd

quòd Sancti dicantur operari nõ quod volunt, sed quod oderunt, vt Paulus conqueritur ad Rom. 7.16. Huc facit illud Iohan.1.Ioh.1.8. *Si dixerimus quòd peccata non habeamus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra, fidelis & iustus est Deus, vt remittat nobis peccata, & purget nos ab omni iniustitia.*

Porrò peccatum facere quid sit, ex Epistola Iohannis, 1.Ioh. 3.3. facile est intelligere, modô obseruemus antithesin.

Primum membrum antithesios hoc est: Omnis qui habet hãc spem in eo, purificat semetipsum, sicut ille purus est. alterum membrũ antithesios sequitur: Quicunq; facit peccatum, etiam iniquitatem facit. Iam cùm verbo præsenti in priori membro significat studium puritatis, debet etiam in posteriori membro studium significare. Vt igitur is purificare se dicitur, qui studet puritati vt quotidie reddatur purior, etsi in hac vita perfectè purus nõ erit: ita peccatum facere dicitur qui studet peccato, & sinit peccatum in se regnare, adeo vt se eius imperio subiiciat. Id quod Paulus Rom.8.1. vocat secundùm carnem viuere, quemadmodũ omnes isti faciũt, qui à iugo peccati per Christum non sunt liberati. Nam in iis & iudicium est deprauatum, & affectus corrupti prǫualent, & volũtas sua sponte deprauato iudicio & prauis affectib⁹ obtemperat, vt homo planè sit peccati seruus. In huiusmodi hominibus Lex nõ solũ nõ cohercet peccatum, sed potiùs illud magis irritat, iuxta illud Pauli ad Rom.7.5. *Quando eramus in carne, παθήματα peccatorum, quæ irritantur per Legem, efficacia erant in membris nostris.* Ex quo fit, vt omnes non regeniti, sine omni exceptione sub peccati dominio teneantur, id quod etiam Paulus ad Rom.3.10. docet, cùm ait: *Non est iustus, ne vnus quidem. Non est qui intelligat, nõ est qui exquirat Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.* Hîc graphicè depingitur humana conditio, qualis est omnium hominum, qui Christi membra nondum sunt effecti. Ex quo sequitur quod proposuimus: Omnes peccati seruos esse & sub dominio peccati manere captiuos, donec à Christo libertate donentur, ac per fidem in ipsum filij Dei nascãtur.

Hîc quæritur, num non renati, serui sint peccati necessitate, an voluntate. Si voluntate, videntur posse exuere seruitutem, quando volũt. Si necessitate peccati iugo subiecti sunt, videntur prorsus culpa carere, vt qui necessariò tales sint. Ad hanc quæstionem in hunc modum respondendum esse iudico: Quòd non renati & voluntate & necessitate serui peccati sint. Volũtate quidem, quia & primi homines à quibus originem ducimus, & cum origine vitium trahimus, persuasi à Diabolo, voluntate serui peccati effecti sunt, sine omni coactione, & eorum posteri non regeniti sua sponte, concupiscentiis peccatorum obsequuntur. Ex quo fit, vt coram tribunali Dei prorsus sint inexcusabiles. Necessitate verò peccati serui sunt non renati, cùm quia originale vitium circumferunt cum suis concupiscentiis, quæ nunquam non æstuant, & sæpissime in actiones prauas erumpunt, tum quia necessitate praui sint, non quòd cogantur ab externo aliquo per violentiam, sed quòd necessitatem peccandi sibi volentes creauerunt, & peccãdi voluntaria consuetudine eandem confirmauerunt, quam peccandi consuetudinem rursus abiicere, quia naturam æquat, sine regenerationis gratia non possunt. Verissimi enim versus sunt:

Consuetudo valet longos mansura per annos
Tempore naturam, vires si sumpserit, æquat.

Nam vt plurimum peccandi consuetudo diuturna ἀναλγησίαν quandam inducit, vt homo de resipiscentia non cogitet. Hinc facile est intelligere, qualisnam sit libertas volũtatis in non renatis, vt qui liberè peccato seruiant, nec aliud possint, cùm sibi peccãdi consuetudinem sponte acquisiuerint. Verùm hìc inter affectus peccatorum & externas actiones discernẽdum est: Affectus peccatorum quibus inflammatur voluntas, tolli prorsus ne in renatis quidem possunt. Actiones autem externæ etiam in non renatis, legibus & disciplina coherceri possunt. At in renatis, vt mens magis magisque illuminatur: ita affectus purgantur, qui tametsi non perpurgantur, vt prorsus sint absque omni vitio & macula: tamen spiritus imperio ita domantur, vt voluntatem non in obsequium pertrahant, nec actiones externæ à iudicio mentis discrepent, ex quo fit vt homo renatus etsi peccator sit: tamen facere peccatum nõ dicatur. Adiutus enim diuina gratia non sinit peccatum in se regnare per concupiscentias corporis: tametsi acerrima certamina experitur. Vnde Paulus Romanorũ 7.22. *Condelector Legi Dei secundùm interiorem hominem, sed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuantem me legi peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo quis liberabit me de corpore mortis huius? gratias ago Deo per Dominum nostrum Iesum Christum.* Hîc significatur & acerrima lucta inter carnem & spiritum in sanctis, & certissima victoria reponitur credentibus in Christo Iesu. Huc pertinet illud Iohannis, 1.Ioh.5.4. *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra.*

Operæprecium quoque est, vt hìc causæ perpendantur, quibus voluntas hominis, & ad malum & ad bonum moueatur. In omnibus hominibus renatis & nõ renatis, cùm ad malum mouetur voluntas, vel in iudicio erratur, vel voluntas turbatur affectibus, iisque victa cedit. Vt enim in iudicio erratur, cùm bona & recta iudicamus quæ reuera bona & recta non sunt, alioqui nemo vltrò malũ faceret: ita affectuum iniquo de bonis & rectis iudicio, sæpiùs rapitur voluntas ratione repugnãte: Vt cùm equi currum trahunt, & in præcipitium magno impetu feruntur reluctante & inuito auriga: Aut si rex quispiam non sapientum consilio, sed infimæ plebeculæ importunitati cederet. Hoc in Medea cernitur, quæ in hunc modum de seipsa testatur: *Laudo meliora proboq; deteriora sequor.* Quòd

probet laudetque meliora, hoc facit ex rectæ rationis consilio. Quòd autem sequatur deteriora, affectuum importunitati cedit. Affectibus enim abrepta amorem Iasonis prætulit patriæ, parentibus & saluti liberorum. Atque in hunc modum sæpè actio non rationem, voluntate imperatrice turbata, sed affectum sequitur, qui sine ratione spe aut metu fertur. Hinc est quòd Plato dicat: Quilibet nostrûm duos in se contrarios & amentes consiliarios habet, voluptatem & dolorem; quos affirmat esse tanquam fontes duos semper scaturientes, sed ex vtroque sobriè hauriendum esse monet, & vt vim affectuum idem Plato clariùs describat, confert eos funibus & neruis, cùm ait: *Affectus in nobis insunt, veluti nerui aut funes quidam, quibus trahimur in contraria. Alij enim ad virtutem, alij ad vitia trahendo nos impellũt.* Proinde tametsi huiusmodi actiones voluntariæ videntur, propriè tamen non sunt voluntatis puræ, sed affectuum prauorum, quibus voluntas victa & turbata rapitur.

Hoc malum cùm sapientes mundi viderent, admirati sunt, vndenam manaret in tam præstantem naturam. Et cùm luce verbi Dei destituerentur, alij alias causas finxerunt. Quidam enim in materiæ fluxibilitate & instabilitate fontem huius mali posuerunt: Alij cùm hoc viderent minùs firmum esse, ab homine transtulerunt culpam in Deam, quam Aten appellarũt, ex eo dictam, quòd omnibus noceat. Verùm hanc opinionem absurdam esse Platonici demonstrant hisce verbis: οὐδ' ἐστὶ θεῶν ὄντων ὁ μὲν ἀγαθουργὸς, ὁ δὲ κακοποιὸς, ἀλλὰ τῶν κακῶν ἑαυτῷ τὸ θνητὸν ζῶον αἴτιον. Etsi autem hæc Platonicorum sententia est vera, nihilominus tamen Plato à vero mali fonte aberrat, cùm ita in Timæo scribit: κακὸς μὲν ἑκὼν οὐδεὶς, διὰ τι πονηρὰν ἕξιν τοῦ σώματος καὶ ἀπαίδευτον τροφὴν ὁ κακὸς γίνεται κακός. Nescio an Pyndarus, etsi Poeta, propiùs accedat ad veritatem, cùm causam prauitatis hominum facit ἀτέκμαρτον νέφος λάθας, hoc est, obliuionis quandam nubem, quæ nulla coniectura comprehẽdi potest.

Verùm Ecclesia Dei non ducitur coniecturis, sed nititur euidentissima ex verbo Dei petita demonstratione, in quo verbo, fons omnis mali & prauitatis in hominibus, lapsus primorum parentum esse monstratur. Siquidem ex isto fonte, & reatus & veluti lues in totam posteritatem Adæ peruasit, idque non imitatione, sed propagatione, sicuti clarissimè Paulus, Mosis & Prophetarum optimus interpres docet, ad Romanos cap. 5. Neque Ecclesia solummodò hunc mali fontem nouit, verumetiam salutare remedium aduersus istud malum, & firmissimam spem recuperandæ in Christo amissæ integritatis, habet. Ex hoc fonte manant particulares causæ, quibus voluntas humana ad mala flectitur, vt cogitatio absentis rei illicitæ, in quam affectus fertur, obiectum præsens quo sensus irritantur: ἀπαίδευτος τροφὴ, id est, indisciplinata, vt ita dicam, educatio: & ἰδιοκρασία φυσική. Horum diuersitas facit vt alij aliter moueantur, ac diuersis rebus delectentur. His accedit consuetudo mali, qua voluntas victa sæpè contra rationem ruit.

Porrò quòd multi non renati simulacra quędam virtutum habere videntur, plures sunt causæ, quarum præcipua est laudum immensa cupido, item præmium quod homines inde percipiunt: intus tamen affectus æstuant, in aliis magis, in aliis minùs, pro ratione educationis, assuefactionis & temperamenti. Hinc est quòd Aristoteles, cùm videret Xenocratem castiùs reddẽtem vrinam, diceret: ἁγνὰ μὲν χεῖρε φρὴν δ' ἔχει μιάσματα.

Porrò regeniti ad bene recteque faciendum principaliter mouentur spiritu regenerationis, cogitatione voluntatis diuinæ, dignitate adoptionis, fine obedientiæ, qui est vt Deus prædicetur, & alij inuitentur exemplo. Deinde præmiis obedientiæ, pœnis contumaciæ, & periculo. Multi enim cùm ruunt volentes contra Deum, nunquam resipiscunt, vt Cain, Saul, Achitophel, Iudas.

Cæterum quoniam multi non sancti versantur in externo cœtu Ecclesiæ nobiscum, & faciunt opera multa, qualia Sancti faciunt, non facilè possumus discernere verè sanctos ab hypocritis: Sed vnusquisque se optimè nouit, & ex spiritu adoptionis poterit scire se Filium Dei esse, & placere Deo, etsi obedientia admodum languida est. Qui talis est, semper studet lectione, oratione, aliisque pietatis exercitiis excitare fidem, vt fiat robustior, & retinere bonam conscientiam: & quoniam multa ex infirmitate facit cùm omittendo, tùm committendo, semper confugit ad propitiatorium Christum, & precatur cum sanctis omnibus remissionem peccatorum, quod cùm facit, verè sentit in corde consolationem & responsum Spiritus Sancti, quo confirmatur de adoptione & remissione peccatorum propter Christum. Nam cùm sit bellum irreconciliabile inter carnem quam circumferimus, & Spiritum, non est quòd existimemus, nos fore in hac vita sine grauissimis certaminibus, sed victoria in his certaminibus est fides Christi, qua mundus cum suis concupiscentiis vincitur.

35 Seruus autem non manet in domo in æternum.

Ex principio posito: Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati, hoc argumentum infert. Seruus non manet in domo in æternum. Vos estis serui: Igitur non manebitis in domo in æternum. Quòd autem seruus non maneat semper in domo, ideo fit, quia hæres non est, cuius domus est propria. Nam tum demum excluditur seruus, quando hæredi se opponit, & non facit imperata, vt seruum decet. Atque ita Dominus à simili argumentatur. Quemadmodum enim serui terreni ad tempus seruiunt, sed excluduntur, quando dominis suis visum est: ita qui sunt in externo Ecclesiæ cœtu serui, hoc est, peccati mancipia, excluduntur è domo

cœlesti,

cœlesti, & hæreditate vitæ æternæ. Est autem hîc domus Dei duplex obseruanda: vna typica, altera vera. Illa temporaria, hæc æterna. In domo typica, hoc est, in terra Canaan, vnà versabantur & serui & liberi. In domum veram tantùm introducuntur filij. Cùm ergo Dominus hîc dicit: Seruus non manet in domo perpetuò, intelligit Iudæos peccati seruos & excludendos esse à domo typica, abolita politia Mosis, populoque abducto in perpetuum exilium, & non admittendos in veram domum, quæ est solummodò filiorum, videlicet gloriosum Christi regnum, in quo filij in omnem æternitatem beati viuent. Hæc comminatio maximè horrenda est, qua Dominus exuit Iudæos larua iustitiæ & meritorum qua superbiebant, & sistit eos nudos ac reos coram tribunali Dei, subiicitque Legis damnatoriæ sententiæ. *Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis.* Quotquot enim extra Christum sunt, serui sunt peccati, vt qui faciunt peccatum, nec possunt se suis viribus aut vllo precio redimere ab ista miserrima seruitute, sed in ea perpetuò hærebunt captiui, qui non fuerint redempti vno sanguine Filij Dei, de qua redemptione loquitur Petrus, cùm ait, 1. Petr. 1. 17. *Non caducis argento & auro redempti estis ex vana vestra conuersatione à patribus accepta, sed precioso sanguine Christi incontaminati Agni.* Atque hoc est quod Dominus hìc subiungit.

Quartus Articulus.

Filius manet in æternum.

36 Si igitur Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.

Qui manet in æternum in domo, hoc est, hæres, est liber: Filius manet in æternum in domo: igitur Filius est liber. Nunc autē cùm nemo nisi liber, libertatem aliis conferre potest, infert Dominus hãc conclusionē conditionalē. Si Filius (scilicet qui solus liber est) vos liberauerit (qui serui estis peccati) verè liberi eritis, scilicet à peccato, à peccati stipēdio, à peccati carcere, & à tortore Diabolo. Hinc sequitur ex sensu contrario: Si Filius vos non liberauerit, verè liberi non eritis, sed manebitis peccati serui, captiui sub Diabolo, & moriemini in peccatis vestris. Hîc rursus omnes pronũciantur esse serui peccati, qui per Christum non manumittuntur, hoc est, non adoptantur, & Filij Dei fiunt per fidem in Christum liberatorem.

Cæterùm quoniam Dominus hoc loco concionatur de libertate Filiorum Dei, quæ opponitur tristissimæ seruituti peccati, placet hîc breuiter doctrinam de libertate Christiana repetere, eamque certis limitibus concludere, vt faciliùs à quouis intelligatur.

Est autem duplex Christiana libertas, prior personæ, posterior voluntatis.

Libertas personæ est manumissio spiritualis sanguine Christi parta (quia sanguine Christi abluuntur peccata nostra) quam Euangelium credentibus offert, per quam credentes adoptantur in Filios Dei, liberantur à peccato à maledictione legis, à ritibus Mosaicis, & humanis traditionib. in conscientia extra casum scandali, vt cōscientiæ piorum formidulosæ coram Deo pacificentur, vt sub cruce glorientur, certi quòd eorum liberator Christus verè ipsos ab omnibus malis suo tempore sit erepturus, vtque ampliùs non sint serui humanarum traditionum, sed vt liber populus iis vtantur, boni ordinis & disciplinæ gratia, citra opinionem iustitiæ, meriti, cultus, & necessitatis. Hæc descriptio ex multis scripturæ locis extructa, causas, modum, gradus & fines libertatis Christianæ, quantum ad personam attinet, continet.

Causæ tres hìc ponuntur: Efficiens vna, nempe Christus liberator, vt hîc expressè dicitur: *Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.* Duæ instrumentales, videlicet Euangelium, quo offertur hæc libertas: & fides qua accipitur. Vbicunque ergo Filius non agnoscitur, Euangelium non prædicatur, & fides in liberatorem Filium Dei non concipitur, illic non est hæc vera libertas, sed miserrima seruitus, qualibuscunq; tandem velaminibus in mundo tegatur. Nihil hîc nec maiorum insignia, nec parētum stemmata, nec diuitiarum splendor, nec victoriarum gloria iuuat, sed omnes simul qui fidem in Filium liberatorem ad prædicationem Euangelij non concipiunt, manēt sub captiuitate peccati, maledictione Legis, tyrannide Diaboli, & morte æterna, quæ est summa miseria & tristissima seruitus, cuius testimonium circumferunt conscientiam, quæ semper accusat & torquet omnes, qui hac spiritus libertate nō sunt donati à Filio Dei.

Modus huius spiritualis libertatis non incurrit in oculos hominum, vt cùm homines ob sua merita & præclarè gesta libertate donantur, sed occultè fit, dum fidelium animæ asperguntur sanguine Filij Dei, reformantur per Spiritum Sanctum, & conscientię fide purgantur ab operibus mortuis, ex quo fit vt hęc libertas vbicunque sit, habeat comites iustitiam & pacē & gaudium in Spiritu Sancto, in quibus regnum Dei in hac vita positũ esse docet Apostolus ad Rom. 13. Cùm hãc libertatem sentiret in sua conscientia vlcerosus Lazarus, eam opposuit splendori & diuitiis diuitis epulonis, atque ita spe sua damna leuabat.

Gradus huius libertatis sunt plures, qui se mutuò consequuntur & cohęrēt connexi, quos ordine, sed breuissimè, exponemus.

Primus, est liberatio à peccato, iuxta Pauli dictum: Rom. 8. 2. *Lex spiritus vitæ, in Christo Iesu liberauit me à peccato & morte.* De hoc gradu Dominus hoc loco potissimùm concionatur, cùm ait: *Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.* Quanta autem sit hæc libertas, & quantam dignitatem habeat sibi coniũctam, tum demum intelligemus, si quanta vis peccati sit, quidq; effecerit, perpenderimus. In creatione iuncti fuimus Deo, creati ad ipsius imaginem, sed superuenit peccatum astu Diaboli, & libera primorum parentum vo-

luntate. Hoc peccatum est medium separás nos à Deo, & coniungens nos hosti Dei Diabolo, vt homo peccator nisi liberetur per Christũ, mancipetur Diabolo in omnem æternitatẽ. De hoc medio separante nos à Deo loquitur Esaias cap. 59.1. *Non grauauit aurem ne audiat, sed peccata vestra separant inter vos & Deum.* Hoc medium separans nos à Deo, & coniungens nos Diabolo, demolitus est Filius Dei merito mortis suæ, & factus est medium coniungens nos Deo, ac separans nos à Diabolo, vt homo liberatus à peccato, iungatur Deo, in omnem æternitatem beatus. De hoc medio coniungente nos Deo loquitur Paulus, cùm ait, 1. Tim. 2.5. *Vnus Deus & vnus mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus.* Hominem hîc vocat mediatorem, vt ostendat quomodo nos iungat Deo. Vt enim nobis vera humanitate iunctus est: ita Patri vera diuinitate iungitur, vt sit medium verè nos cum Deo coniungens, ac separans à Diabolo.

Sed dicat aliquis. Si peccatũ est medium separans inter nos & Deũ, & omnes circumferimus peccatũ, vt Iohan. testatur, 1. Ioh. 1.8. *Si dixerimus quòd peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis nõ est:* Quomodo dicis nos à peccato liberatos & iunctos Deo, destructo medio separante inter nos & Deum? Discernendũ est inter peccatum domitum & dominás, item inter materiale peccati & formale. Peccatum dominans est medium separans inter Deum & hominem, non autem peccatum domitum. Hoc enim non imputatur credẽtibus. Nam eius formale, videlicet reatus, per Christum in credentibus sublatum est, iuxta illud Psal. 32.1. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.*

Sed cuinam non imputatur peccatum? credenti in eũ qui iustificat impium. Huc pertinet illud Iohannis, 1. Ioh. 3.6. *Omnis qui in eo manet, nõ peccat.* Itẽ *Omnis qui natus est ex Deo, peccatũ nõ facit.* Non dubium est, peccádi vocabulũ in his dictis Iohannis significare habitũ & studium peccádi cũ cõtumacia, qualis fuit in Diabolo & in Cain. Nã alioqui septies in die cadit iustus & resurgit. Et Ecclesiastæ 7. scriptũ est: *Non est iustus in terra, qui quamquam facit bona, non etiã peccet.* Etsi enim in sanctis est constans voluntas & proæresis rectè faciendi: tamen affectiones peccatorum subinde oriuntur, quas varias varius rerum & temporum adfert euentus, quæ sanctis reluctãtibus in peccatum non imputantur.

Hic primus gradus libertatis admoneat nos & de beneficio maximo liberatoris nostri, videlicet ꝙ ipse à iure peccati nos liberauerit, & de officio nostro, nẽpe vt grati simus liberatori, & summo studio caueamus, ne rursus laqueis peccati inuoluamur, ne posteriora fiant priorib. deteriora, sed potiùs indies magis magisque in cognitione & sensu ꝓficiamus, vt ꝓbemus ea quæ excellũt, & simus inoffensi in diem Christi, pleni fructibus iustitiæ in laudem & gloriam Dei.

Secundus est liberatio à maledictione Legis. Ita enim Paulus ait Gal. 3.13. *Christus redemit nos à maledictione Legis, factus pro nobis maledictũ.* Hic gradus primo iũgitur. Siquidẽ vt peccatũ in nobis est causa maledictionis, h. e. iræ Dei & mortis æternæ: ita iustitia in Christo, sublato peccato est causa benedictionis, h. e. gratię Dei & vitę æternæ. Nam si credentes finẽ Legis in Christo consequũtur, qui finis est iustitia, iuxta dictũ Rom. 10.4. *Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti:* profectò etiam erunt participes benedictionis, id est, gratię Dei & vitæ æternæ, quæ iustis promittitur, abolita maledictione, quæ fuit iustissima peccati pœna iuxta Legis sententiam, & in Paradiso latam, & in monte repetitam.

Verùm altiùs hoc loco perpendendum est, quomodo Christus factus sit maledictum pro nobis, & quomodo Christi maledictio cedat nobis in benedictionem, vt verè liberi à Legis maledictione simus.

Christus est factus maledictũ, quia reatũ omnium peccatorũ mundi in se transtulit, vt nobis suá imputaret iustitiã. Nam cũ personá nostram sustinuit, luiturus, quæ nos peccauimus, oportuit illũ cum reatu, maledictionis pœnã sustinere. vox enim Legis est: *Maledictus omnis qui non manet in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.* Quæ sanè vox congruit cũ eo dicto quod est Genes. 2. *Quandocunq; peccaueris, morieris.* Quòd autẽ Christus factus sit maledictum pro nobis, lignum crucis, in quod suspensus est, ostendit. Nã longè antea à Mose prædictũ fuit: *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Id quod Paulus ad Gal. capite 3. vers. 13. clarissimè docet hisce verbis: *Christus nos redemit de maledictione Legis, factus pro nobis maledictio. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui pendet in ligno, vt gentibus benedictio Abrahæ contingeret in Christo Iesu, vt promißionem Spiritus accipercmus per fidem.*

In hac pericopa Pauli quatuor sunt, quæ hũc secundùm libertatis Christianæ gradũ illustrãt.

Primum est ipsa liberatio, seu redemtio à maledictione Legis facta per Christum. Redemit enim nos à maledictione, quam Lex ex Dei iustissimi iudicis sententia intentat, Legis, hoc est, normæ iustitiæ diuinæ transgressoribus, quales sunt omnes posteri Adæ, vno Christo excepto. Oportuit enim illum à peccatis purum esse qui alios purgaret.

Secundum, est modus redemptionis nostri à maledictione Legis per Christum. *Factus,* inquit, *pro nobis maledictio,* vt scriptũ est Deut. 21.23. *Maledictus qui pendet super lignum.* Est igitur lignũ crucis, testimonium, ꝙ Christus in se trãstulerit maledictionis pœnam, quam nos merueramus.

Sed obiiciat aliquis. Quomodo hæc simul stare possunt? Pater dicit de Filio: *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacuit:* Et, Filius Dei factus est execratio, vt in quẽ Deus effuderit suá iram, adeo vt voluerit ipsum ignominiosissimá mortem subire? Hæc optimè congruunt. Neq; enim dilectio in Deo & summa εὐδοκία qua cõplectitur Filiũ, potest impedire iustitiã in Deo, qua peccatũ totius mũdi punit in dilecto. Cũ igitur Christus vnicè Patri dilect⁹ in se recepit ex volũtate

Patris

Patris personam nostram, quantum ad reatum & pœnam peccati attinet, Deus voluit ex dilectione nostri, vt ipsius filius iustè puniretur pro culpa hominum, quam in se transtulerat. Atq; hoc est quod Dominus ipso apud Iohan. dicit. Iohan.3.16. *Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, &c.* Et Paulus Rom. 5. 8. *Deus commendat charitatem suam ergà nos, quòd cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit.* Non ergo pugnant inter se summa dilectio in Deo cum iustitiæ ipsius executione. Deus dedit Filium nobis quia nos dilexit, vt filius ipsius dilectus iustitiæ suæ satisfaceret, ne nos iustè periremus.

Tertium est finis, cur Christus pro nobis factus sit maledictum, videlicet vt gentibus benedictio Abrahæ obtingat in Christo Iesu, hoc est, vt gentes fiant participes benedictionis & salutis promissæ Abrahamo in semine, de quo dictum est: Genes.22.18. *Benedicentur in semine tuo omnes tribus terræ.*

Quartum est modus applicationis benedictionis factæ Abrahamo: *Vt promissionem*, inquit Paulus Galat.3.14. *spiritus accipiamus per fidem.* Fides enim sola instrumentum est, quo perducimur in possessionem benedictionis, hoc est, gratiæ & vitæ æternæ, quæ opponitur maledictioni, iræ Dei, morti & damnationi.

Cæterum hîc quæri potest, cur non à morte prima per Christum liberemur, vt à morte secunda, quam æternam dixi, præsertim cùm morti etiã primæ homines subiiciantur propter peccatum Adæ, vnde ad Heb.9.27. scriptum est: *Statutum est omnibus hominibus semel mori.* Et 1. Cor. 15.22. *In Adam omnes moriuntur.* Respondeo. Cùm regnum Christi non sit de hoc mũdo, Christus non sustulit mortem primam, quę naturæ dicitur, sed eius conditionem in suis mutauit, iuxta regulam, Rom 8.28. *Diligentibus Deum omnia sunt adiumento in bonũ.* Vt ergo mors prima impiis est pœna & ianua ad æternam mortem, quæ mors æterna, non solùm est tristissima à conspectus Dei fruitione separatio, verùm etiam iustissima pro meritis ad æterna supplicia damnatio: ita eadem mors prima piis, hoc est, liberatis à peccato & maledictione Legis est extinctio reliquiarum peccati in mortali nostro corpore, & ianua ad æternam vitam, in qua sancti fruentur conspectu Dei cũ beata immortalitate. Mors proin de talis erit moriẽtibus, quales inuenit morientes. Mors impiorum vera mors est, qua anima separatur à Deo. Mors iustorum vmbra solummodò mortis est, qua caro ad tempus separatur ab anima, atque ideo placido somno comparatur. Hoc Dauid intellexit cùm scriberet, Psalm. 115.15. *Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.* Et Paulus Phil.1.21. *Mori mihi lucro est.* Item ibid.23. *Cupio migrare & esse cũ Christo.* Ecclesiastæ 7.2. *Melior est dies mortis die natiuitatis.* Et Syrach 41.5. *Noli metuere iudicium mortis.* Cyprianus quoque ait: *Mors est ianua vitæ, victoria belli, portus maris.* Tametsi igitur mors ipsa prima in se sit acerba, tamen piis & filium Dei in agone mortis in- A uocãtibus fit placida. Nam fide vincunt mortis acerbitatem. Quemadmodum enim vnctus oleo Mandragorę ferrum & sectiones non sentit: ita sancti oleo exultationis & consolationis à spiritu Christi vncti mortem patienter ferunt ac superant.

Sed inquies, audio conditionem mortis primæ in sanctis mutatam esse, sed non ipsam mortem penitus sublatam, quod videtur requirere meritum Christi, quod opponitur merito Ada- B mi. Vt enim per Adamum in mortem naturæ incidimus: ita per Christum vita naturę donari nos oportuit. Respõdeo. Discernenda sunt tempora regni gratiæ & gloriæ Christi: Item tempora beneficiorum Christi distincta. Est tẽpus regenerationis animæ, & est tempus regenerationis corporis. Anima credentis priùs in vera contritione mortificata in hac vita regeneratur pro incremento fidei, & fruitur libertate, qua & à peccato & à maledictione legis liberata est. C Corpus credentis in hac vita non regeneratur nec regenerari potest antequam moriatur. Necesse est igitur vt prius moriatur quàm regeneretur. Ideo Paulus ait, 1. Cor.15.36. *Tu quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur.* Deinde addit Apostolus, qualẽnam corpus exoriatur: *Seminatur*, inquit, *corpus animale, excitatur corpus spirituale.* Est enim peccatum Originis per mortẽ, quæ dicitur naturæ debitum, deponendum, vt totus homo cõstans anima & corpore subiicia- D tur spiritui & confirmetur in perpetua obedientia ergà Deum, quò simus conformes Deo in omnem æternitatem. Ideo Paulus dicit: Rom.8. 24. *Spe saluati sumus.* Et Iohannes 1.Ioh.3.2. *Nunc filij Dei sumus, & nõ apparuit quod erimus. Scimus autem quòd cùm apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum, sicuti est.* Significat ergo Iohannes perfectiorem fore sanctorum statum in regno gloriæ, quàm est hîc in regno gratiæ. Breuiter, morte prima exuenda est mortalitas, deponẽda in- E firmitas, acquirenda conformitas, perficienda sanctorum societas, & beata immortalitas est induenda. Vnde quidam ex Patribus, *Finis*, inquit, *mortis sanctorũ est laboris consummatio, ad portum applicatio, peregrinationis terminus, oneris grauissimi depositio, de equo furioso descensio, de domo ruinosa liberatio, omnium ægritudinum terminus, omnium periculorum euasio, omnium malorum consummatio, debiti naturæ solutio, reditus in patriam & ingressus ad gloriam.*

F Non est prætereundũ quod Augustinus paulò aliter ad quæstionẽ respondeat lib.13. de Trinitate, cap.15. Ita enim ait: *Quamuis & ipsa mors carnis de peccato primi hominis originaliter venerit: tamen bonus eius vsus gloriosissimos Martyres fecit, & ideò nõn solùm ipsa, sed omnia seculi huius mala dolores laboresq; hominum, quanquam de peccatorum & maximè de peccati originalis meritis venerint, vnde facta est & ipsa vita vinculo mortis obstricta: tamen remissis peccatis remanere debuerunt, cum quibus homo pro veritate* G *certaret, & inde exerceretur virtus fidelium vt nouus homo per testamentũ nouum inter mala huius seculi nouo seculo præpararetur.* Idẽ cõtra Pelagianos lib.2.

Qui autem dicũt: Si peccato mors iſta corporis accidiſſet, non vtiq; poſt remiſsionem peccatorũ, quam redemptor nobis tribuit, moreremur. Non intelligũt, quomodo res, quarum reatum, ne poſt hanc vitam obſint, Deus ſoluit: tamen eas ad certamen fidei ſinit manere, vt per illas erudiantur & exerceantur proficientes in agone iuſtitiæ. Hæc ſint breuiter de quęſtione propoſita dicta, in cuius examine cogitentur diſcrimen regni Chriſti & aliorum regnorum, neceſsitas & vtilitas mortis primæ, diſcrimen inter regenerationem animæ & corporis, tẽpus gratiæ & gloriæ, quod eſt reſtitutionis omnium, exercitiũ fidei, ſpei, inuocationis, & officiorum charitatis, robur ſpiritus in lucta aduerſus carnem, diabolum & mundum, victoria ſuper omnibus malis. Denique quòd mors carnis, iuxta Paulum, 1. Corin. 15. 26. ſit vltimus hoſtis, qui per glorioſam reſurrectionem abolebitur.

Tertius eſt donatio Spiritus Sancti. Hic gradus ſuperiorum inuiſibilis eſt obſignatio, vt qui nõ tam cernatur oculis carnis, quàm ſentiatur viuo conſcientiæ ſenſu. Nam cùm Spiritus Sanctus obſignat cordib. noſtris adoptionẽ noſtri, iuxta dictum Apoſtoli, Rom. 8. 14. *Accepiſtis ſpiritũ adoptionis, in quo clamamus Abba pater*, teſtatur & peccatũ remiſſum eſſe, & maledictionẽ ſublatã.

Porrò Spiritus adoptionis quo donantur fideles, ideo adoptionis dicitur, quia & eo regeneramur in filios Dei dum credimus, & eo confirmamur de adoptionis gratia, dum videlicet excitat in nobis motus nouos congruentes ipſius naturę. Vt enim agens naturale, ſimilitudinem quandam ſui, imprimit in corpus, in quod agit: ita Spiritus Sanctus motus ſibi ſimiles in fidelibus excitat, dum ſpirat in mentibus noſtris nouam lucem, & accendit in cordibus lætitiam & amorem, ac totum hominem ſanctificat, vt iam ſit noua creatura, non iuxta carnem ſed ſecundùm ſpiritum viuens.

Hac de re concionatur Paulus ad Rom. 8. 14. cùm ait: *Quotquot Spiritu Dei agũtur, hi ſunt Filij Dei.* Aguntur autem homines Spiritu Dei, & quãdo mortificatur in eis peccatum per inhabitantem ſpiritum, & cùm excitatur in eis ſpiritus inuocationis, dilectionis, timoris & obedientiæ. *Si*, inquit Paulus, Rom. 8. 11. *Spiritus qui excitauit Ieſum à mortuis, habitet in vobis, qui excitauit Chriſtũ à mortuis, viuificabit etiam mortalia veſtra corpora, per inhabitantem eius Spiritum in vobis.* Item v. 13. *Si Spiritu actiones corporis mortificaueritis, viuetis.* Hic Spiritus adoptionis non ſolùm certificat nos de pręſenti gratia, verumetiã confirmat nos de futura gloria. Atq; ideo Paulus ait ibid. v. 16. *Idem Spiritus teſtatur cum ſpiritu noſtro quòd ſumus filij Dei. Si autem filij, & hæredes. Hæredes quidem Dei, cohæredes verò Chriſti.* Atq; hoc eſt quod Paulus ait ad Epheſ. 1. 13. *Obſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto, qui eſt arrhabo hæreditatis noſtræ.* 2. Cor. 1. 21. *Qui confirmat nos vobiſcum in Chriſtum & vnxit nos, Deus eſt: Qui etiam obſignauit nos, & dedit arrhabonem Spiritus in cordibus noſtris.* Vide quàm multa paucis complectitur Apoſtolus. Primo loco meminit confirmationis, propterea quòd Spiritus Sanctus certitudinem Euangelij nobis ratam eſſe teſtatur, quæ certitudo, 1. Cor. 2. 4. vocatur ἀπόδειξις τοῦ πνεύματος demonſtratio Spiritus, vt ei vel reclamante ratione & omni naturæ ſenſu indubitatam fidem habeamus. Cùm ergo animalis homo non capit ea quæ ſunt ſpiritus Dei, quicunque Dei verbũ indubitata fidẽ amplectitur, Spiritus Sancti magiſterio eum edoctum & confirmatum eſſe neceſſe eſt. Secundo loco vnctionis meminit, qua ſpiritualiter vnguntur, qui verbum Dei indubitata fide recipiũt. Deus eſt qui vngit: vnctio eſt Spiritus Sãctus qui efficit motus in cordibus noſtris congruentes cum lege & voluntate Dei. Vngitur omnis qui viua fide verbum Dei recipit, idque propter hos fines, vt oleo lætitiæ inunctus in Deo exultet, vt Sacerdos, Rex & Propheta Dei efficiatur, vt ſit luctator vnctione ſpiritus præparatus ad luctam ineundam cum vitiis & carnis concupiſcentiis, vtq; poſthac non carni ſed ſpiritui militet. Tertiò obſignationis meminit, qua obſignatur promiſsio. Spiritus enim ſanctus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quòd ſimus filij Dei. Poſtremò Spiritum Sanctum quo donantur credentes, arrhabonem prædicat. Vt enim arrhabo eſt pacti ſymbolum ſeu pignus, quod dari ſolet in certitudinem eius quod promiſſum eſt: ita Spiritus Sanctus eſt veluti quædam arrha hæreditatis cœleſtis.

Quartus eſt liberatio à ritibus Moſaicis & humanis traditionibus. Hic gradus etſi longè inferior eſt ſuperioribus: tamen à Paulo ſignatus eſt. Sunt autem duæ partes huius gradus: Vna de ritibus Moſaicis: Altera de traditionibus humanis, de quibus ordine dicemus.

Ritus Moſaici fuêre ceremoniæ, ſacrificia & ſacramenta diuinitus populo Iudaico commendata, quæ quia vmbræ fuerunt veritatis, debebant reuelata veritate ceſſare, vt quæ adeptæ eſſent finem, propter quem inſtitutæ erãt, quemadmodum Apoſtolus ad Hebræos, Coloſſenſes & Galatas docet. Vt autem de ceremoniis Moſaicis rectè iudicemus, ante omnia tenẽdum eſt diſcrimẽ operum, quorum alia ſunt cultus per ſe, alia propter aliud. Cultus Dei per ſe ſunt vera dilectio Dei & proximi, & quæ in illis continentur. Hæc enim Deo per ſe placent. Cæremoniæ autem, ſacrificia & Sacramẽta non fuerunt cultus per ſe, ſed placuêre Deo propter aliud, hoc eſt, propter fidem vtentiũ ceremoniis & intelligẽtium earum verum vſum. Hoc diſcrimen apertè tradit Dominus cùm ait: Matt. 9. 13. *Miſericordiam volo, non ſacrificiũ:* quia miſericordia per ſe eſt ſpecimen & probatio veræ pietatis. Sacrificiũ verò ſine pietate inutilis eſt ceremonia Deo non placẽs. Hinc eſt quòd Dominus apud Prophetas abominatur ſacrificia Iudæorum, & dicit ſe ea non mandaſſe, ſcilicet vt fierent iſto modo quo fiebant à Iudæis, qui nucleo abiecto in cortice & nudis ceremoniis hærebant.

Vt autem hoc apertiùs intelligatur, ſciẽdum eſt, quòd cæremonię Moſaicæ tripliciter conſiderentur, videlicet extra Chriſtum, cõtra Chriſtum, &

ſtum,& in Chriſto. Extra Chriſtum conſiderabantur, cùm conſuetudinis tantùm gratia ſeruabantur à Iudæis, aut cùm lucri alicuius aut honoris ratio habebatur: qua quidẽ ratione prorſus inutiles fuerunt. Contra Chriſtum erant, quãdo opinio iuſtitiæ tribuebatur iſtis externis obſeruationibus ſine fide, vt cùm circumciſionem iuſtificare, & alias cæremonias mereri ſalutem docerent Iudæi. In Chriſto dupliciter conſiderantur Moſaicæ cæremoniæ, videlicet ante Chriſtum exhibitum, & poſt Chriſtum manifeſtatum in carne. Ante Chriſtum exhibitum cæremoniæ Moſaicæ fuerunt pia exercitia. Nam Chriſtum quem figurabãt, quodammodo in ſe continebant. Poſt Chriſtum manifeſtatum in carne, & peractam ipſius victimã in ara crucis, prorſus expirauerunt cæremoniæ Moſaicæ adeo vt Paulus Gal. 4. 9. eo reſpectu appellet eas infirma & egena elementa. Breuiter, omnes ritus, omnia ſacrificia & ſacramenta Moſaica conſiderata extra Chriſtũ, contra Chriſtum & poſt Chriſtum manifeſtatum in carne, prorſus ſunt abolita, adeo vt qui ea obſeruare velit, excidat libertate, quam habemus in Chriſto, quemadmodum Paulus docet ad Galat. 5.

Traditiones humanæ complectuntur & doctrinam humanam & cæremonias, quę nõ ſunt diuinitus inſtitutæ, ſed traditæ ab hominibus, aliæ propter alios fines. Nam vt alij magis à fundamento aberrarunt quàm alij: ita etiam in traditionibus, & earum finibus variabãt. Et vt breuiſsimè me expediam, teneatur hoc diſcrimen traditionum humanarum. Quædam ſunt planè impiæ, quædam ſunt pædagogicæ & vtiles aſſuefactiones. Impiæ ſunt, quę apertè pugnant cum verbo Dei, & abducunt à Chriſto, vt inuocatio Sanctorũ, reliquiarum & ſtatuarum adoratio, Miſſarum prophanatio, nugamentũ Purgatorij, indulgentiarum nundinatio, & multarum cæremoniarum inepta congeries. Huiuſmodi traditiones ab omnibus piis execrandæ ſunt. Quãdo igitur aduerſarij obiiciunt hæc aut ſimilia dicta: *Obedite præpoſitis veſtris,* Heb. 13. 17. *Tenete traditiones.* 2. Theſſ. 2. 15. Reſpõdendum eſt nullam obedientiam deberi præpoſitis in traditionibus humanis, quæ aduerſantur puritati Euangelij & abducunt à Chriſto: Siquidem nulla obedientia præſtãda eſt, cùm homo præcipit quod Deus prohibet. Deinde vt vniuerſale mãdatum eſt, Matt. 7. 15. *Cauete à falſis Prophetis.* Item Matt. 16. 6. *Cauete à fermento Phariſæorum:* ita regula eſt Catholica. Matt. 15. 6. *Fruſtra me colunt mandatis hominum:* Item Ezech. 20. 19. *Ambulate in præceptis meis, & non in præceptis patrum veſtrorũ.* Quapropter hîc ſecurè deteſtemur Papiſticas traditiones, doctrinas & cæremonias, quæ vel manifeſtè impiæ ſunt, vel alioqui ineptę, nihil ad ædificationem faciẽtes. Sunt enim veriſsimè à Deo permiſſæ in pœnam abiiciẽtium veritatem Dei iuxta vaticinium Pauli: 2. Theſſ. 2. 11. *Mittet efficacem illuſionem, vt credant mendacio qui noluerunt veritati credere.* Hoc etiã pacto punitus fuit Iudaicus populus, vt eſt in Pſal. 81. 12. *Et non audiuit populus meus vocem meam, & Iſrael non voluit me, & dimiſi eos ſecundùm deſideria cordis illorum: ibunt in adinuentionibus ſuis.*

Pædagogicæ & vtiles cęremoniæ in hoc à ſenatu Eccleſiæ inſtitutæ, vt nihil fiat inordinatè & tumultuariè, ſed piè & prudenter in conſpectu Dei, etſi extra caſum ſcandali conſcientias non obligant: tamen lege charitatis obligant, adeo vt qui eas contemnit, & contumaciter cum ſcandalo negligit, reus violati ordinis, & rupti charitatis vinculi coram Deo peragatur. Plura de traditionibus humanis & cæremoniis annotauimus in Enchiridio & paſsim in commentariis noſtris ſuper Epiſtolas apoſtolicas.

Hactenus de gradibus Chriſtianæ libertatis, quãtum ad perſonam attinet, dictum eſto, vltra quos gradus Chriſtiana libertas ſe non extẽdit. Quare execrãdus eſt furor Libertinorum & Anabaptiſtarum, qui Chriſtianam libertatem etiam ad ſcelerum licentiam extẽdunt. Libertini enim impiè Chriſtianam libertatem cuiuis carnis libidini & quibuſuis flagitiis prętexũt, quaſi ideo eſſemus libertate donati, vt iã liceat quidquid libet. Hanc ſuam inſaniam ſtabilire conantur Libertini dicto Pauli ad Rom. 7. 25. *Ego idem mente quidem ſeruio Legi Dei, carne autem legi peccati.* Hinc dicunt ſe carne tantùm ſcortari, inebriari, homines trucidãre, impurè viuere, mẽte autem ac ſpiritu puros eſſe & ſeruire legi Dei. Annon furorẽ iſtorum nebulonũ refutat Chriſtianorũ vocatio? Sũt. n. ad ſanctificationem vocati, hoc eſt, vt ſeruiant Deo animo, ſpiritu & corpore in vera ſanctitate. Annon cõditio peccati eos coarguit? Eſt enim peccati conditio eos oẽs qui ſibi obtẽperant, ſubiicere triſtiſsimę ſeruituti, iuxta hoc Domini dictũ: *Qui facit peccatũ, ſeruus eſt peccati. Seruus autẽ nõ manet in domo perpetuò.* Omitto dicta Pauli, Rom. 8. 15. *Si ſecundùm carnẽ vixeritis, moriemini.* Item Rom. 6. 18. *Manumiſsi ſumus à peccato, vt iuſticiæ ſeruiamus.* Verba Pauli: *Carne ſeruio lege peccati,* ſunt verba nõ ocioſi hominis, iacentis in peccatis, ſed luctantis contra peccatum. Nam captiuus trahitur & inuitus, implorans auxiliũ, ſperanſq; in Chriſto victoriam. Deinde non loquitur Paulus de operibus externis ſeu volũtariis, ſed de pullulãtibus vitioſis affectibus, quos ne ſanctiſsimi quidẽ in totum abiicere poſſunt, donec hoc mortale corpus circumferunt. Non ergo ſimpliciter libertas hîc accipienda eſt: ſed *κατά τι*, videlicet in gradibus à nobis enumeratis, ad quos etiam gradus nomen libertatis, epitheto Chriſtianæ reſtringitur.

Anabaptiſtę non minùs inſaniunt, dum prætextu Chriſtianæ libertatis ciuilem magiſtratũ è medio ſublatum volũt. Sed quid eſt ineptius hoc concludendi modo: Chriſtiani ſunt liberi: Ergo Chriſtiani non debẽt ſeruire magiſtratui. Tollendus eſt igitur è medio magiſtratus, idq; gladio ſubditorum. Reſpondeo ad principium quo nituntur, quod perperam extendunt vltra quàm decet. Nam ſolummodò accipiendum eſt de libertate ſpirituali, quæ nõ tollit ſeruitutem ciuilem. Quid enim impedit liberum eſſe

animo,& seruum corpore? Christus ipse Pilato dixit: Ioh.18.36. *Regnum meum non est de hoc mũdo.* Et Paulus, 1. Cor.7.21. *Seruus vocatus es ne sit tibi curæ.* Idem ait: Ephes.6.5. *Vos serui obedite carnalibus dominis vestris tãquam Domino.* Annon Paulus manifestè dicit: Rom.13.2. *Qui magistratui resistit, Dei ordinationi resistit.* Item ibid.5. *Oportet obedire non solùm propter iram, sed etiam propter cõscientiam.* Sed quid opus est testimoniis in re manifesta?

Verùm hîc de obediẽtia magistratui præstanda tenẽda est regula, quòd magistratui omnino parendum sit, modò præcipiat honesta, aut certè ea, quæ licet iniqua sunt tantùm, non tamen nos reddãt impios, sed afflictos. Verùm si impij reddimur obtemperãdo magistratui, sequenda est regula, Act.5.29. *Magis obtemperandum est Deo quàm hominibus.* In huiusmodi enim non debemus fieri serui hominum. Saul, 1.Reg.22.17. imperat satellitibus suis Deum timentibus, vt interficiant Abimelech sacerdotem sanctum cum suis sociis, sed illi recusant imperium, ac nolunt extendere manus in Sacerdotes Domini. At Doeg non timens Deum iussus idem facere, impio mãdato paret, ac se maiori impietate inuoluit. Sicut ergo satellitũ istorum, timentiũ Deũ & reuerentiũ sacerdotes Domini, factum, & laudandum & imitandum est: ita impia obediẽtia Doeg damnãda est & perpetua infamia digna, qui etiam facti sui pœnas in omnem æternitatẽ luet. Verùm Doeg iste plurimos hodiè habet socios, qui ad impia tyrannorũ decreta, Deo contempto cum suo verbo, trucidant pios & in eos crudelissimè sæuiunt. Hîc profectò officiũ esset magistratus intermedij seu popularis ad moderandam Tyrannorum libidinem constituti, vel cõsilio impedire impios Tyrannorum conatus aduersus Ecclesiam, vel armis innocẽtes defendere si frustra tẽtantur consilia. Est enim officiũ intermedij seu popularis magistratus moderari Tyrannos, ne contra leges aut religionẽ veram quidquam moliantur in Dei contumeliam, & in subditorum certam perniciem. Pertinet enim ad illos dictum Psal. 82.4. *Eripite pauperem et egenum de manu peccatoris.* Et si interea succumbunt, potentia Tyrannorum victi, consolentur se conscientia recti, & causam suam iusto iudici Deo committant.

Quantum autẽ ad eos attinet, qui huiusmodi magistratu non funguntur, sciant ad se pertinere mandatum Dei: 1.Ioh.5.21. *Cauete ab idolis.* Cogitent de comminatione Christi, Luc.9.26. *Quemcunq; puduerit mei corã hominibus, eius me pudebit coram Patre meo cœlesti:* ardẽter inuocent Deũ, vt vel tyrannis meliorem det mentẽ, vel ipse reprimat conatus Tyrannorũ ac suam tueatur Ecclesiã. Verùm si viderint certa vitæ pericula imminere, fugiant tyrannorum manus si poterũt. Si non poterunt, constanter ferant quiduis potius, quàm vt abiiciant confessionẽ. Quare si res ita postulauerit, sanguine suo ferant veritati doctrinæ cœlestis testimoniũ. Quod si fecerint, & Martyres Dei sancti habebuntur, & illorũ mors censebitur preciosa victoria coram Christo, quã victoriam excipiet corona iustitiæ à iusto iudice Christo legitimè certantibus proposita.

Quid autem boni ex martyrio sanctorũ proueniat, perpulcrè explicat Theodoretus, cùm ait: *Vt quondã rubus ille quẽ vidit Moses, (Exod.3.2.) ardore ignis non est absumptus: ita nec Christianos imperiorum bellis petitos tela hostilia consumpserunt, quin potius sicut lignatoribus cædentibus syluã, multò plures pullulãt propagines à radicibus, quàm sunt rami qui inciduntur: ita nunc quoq; piis quàmplurimis interfectis, multò plures quotidie ad doctrinam Euangelij accedunt, cruorq; cæsorum corporum irrigatio quædã est nouis in ecclesia emergentibus plantulis.* Martyr ergo cùm patitur, non solum sibi patitur, sed etiã cuilibet, vt ait Ambrosius. Sibi enim patitur ad præmiũ, cuilibet ad exemplum: sibi ad requiem, cuilibet ad sanitatem: diabolo in confusionẽ, Deo in gloriam. Siquidem martyrium sanctorum, testimonium reddit veritati doctrinæ cœlestis, cuius finis est, vt ipso tanquam veritatis Dei sigillo plures inuitentur ad amplectendum sinceram religionem in gloriam Dei, in multorum salutem, & in destructionem regni peccati & diaboli.

Cæterum quoniã sancti interdum offenduntur scandalo crucis, & mirantur, quî fiat quòd Deus cùm sit iustissimus, sinat suos sãctos, quos tamen intimè amat, adeò horrendis modis tantisq; contumeliis & cruciatib. affici & deformari, huc nonnulla in admonitionẽ & consolationem eorum adiicienda duximus. Primùm ergo omnium hoc teneatur tãquam firmissimum & immotum fundamentum, quòd nihil prẽter sapientissimã & paternam prouidentiam Dei sanctis Dei in hac vita accidere possit vel prosperi vel aduersi, adeo vt ne capillus de capite sanctorum sine paterna Dei prouidentia auferatur, quemadmodum ipsa veritas testatur, Luc.12.7. & 21.18. *Capilli capitis omnes numerati sunt.* Item: *Capillus de capite vestro non peribit.* Huic paternæ Dei prouidentiæ, oportet, vt sancti se subiiciãt & statuant Deum nihil permittere sine optimo consilio, & maxima vtilitate sanctorum suorum, etiamsi cõsilij ipsius abyssum penetrare non possumus. Quare piorum est sub quauis cruce se Deo subiicere, illum timere, inuocare, ac gratias ei agere in vera patientia & spe gloriosæ liberationis. De hac prouidẽtia eiusq; causis in hunc modum loquitur August. *Vnusquisq; malus apud se habet volũtatem nocendi. Vt autem possit nocere, non habet in sua potestate: vt velit iam reus est, vt possit, occulta dispensatione prouidentiæ Dei in alium permittitur ad pœnam, in alium permittitur ad probationẽ, in alium permittitur ad coronam.* Ad pœnã, quomodo permissi sunt ἀλλόφυλοι, id est, alienigenæ, rapere populum Israel, quia peccauerũt in Deum. Ad probationẽ permissus est diabolus in Iob: probatus est autẽ Iob, confusus est diabolus. Ad coronã verò permissæ sunt persecutiones in Martyres. Multis proinde modis fœliciores sunt martyres in suis tormentis, quàm potentissimi Monarchæ in suis deliciis, opibus, honoribus, & voluptatibus, vt rectè ab Augustino dictum sit: *Seculi homines infœliciter fœlices, Martyres fœliciter infœlices*

infælices erant. Erant enim ad tempus infælices, sed æternùm beati. In omni ergo afflictione cogitemus regulam Pauli, Rom. 8.28. *Scimus quòd diligẽtibus Deum omnia cooperentur in bonum.* Secundo cogitetur dictum Pauli: 2. Tim. 3.12. *Omnes qui volunt piè in Christo viuere, persecutionem patientur.* Et in Act. 14. 22. *Oportet per multas afflictiones intrare in regnum Dei.* Est enim crux via ad gloriam, sicut idem Paulus testatur cùm ait: Rom. 8. 17. *Si cum illo patimur, cum illo etiam glorificabimur.* Et Petrus 1. Pet. 4.13. *Tanquam communicantes Christi paßionibus gaudete, vt et in reuelatione gloriæ ipsius gaudeatis exultantes.* Tertiò cõferantur inter se hoc breue afflictionis tempus, cum nunquã finienda beatitudine, vt vel huius cogitatione nos sub cruce sustentemus. Huc illud Pauli 2. Corin. 4.17. *Leue momentum afflictionis huius adfert pondus æternæ gloriæ.* Et Petrus 1. Pet. 5.10. affirmat modicam esse afflictionem huius vitæ ad futuram gloriam. Et ad Rom. 8. 18. *Non sunt condignæ afflictiones huius seculi ad futuram gloriam.* Huc pertinet dictũ Psal. 126. 5. *Qui seminãt in lacrymis, in exultatione metent: Euntes eunt & flentes portãt preciosum semen: Venientes autem venient, portantes manipulos suos.* Vt ergo Agricolæ bono animo ferunt molestias stercorationis agrorum, arationis & sationis, propter spem frugis in messe reportãdæ: ita Sancti Dei, mentem & oculos referant non modò ad tempus sationis, sed multò magis, ad lætissimũ tempus, quo manipuli cum exultatione colligẽtur. Hæc cogitentur de diuina prouidentia & consilio Dei permittentis tyrannis Ecclesiam cruciatibus & probris deformare. Vt enim in terra Ægypti permisit Deus Pharaoni & aliis Tyrannis Ægyptiis crudelissimis modis affligere Ecclesiam, vt ipsius liberatio esset & dulcior & gloriosior: Ad eundem modum potissimũ ante finem mundi permittit diabolo, & ipsius membris, Sophistis, & Tyrannis, vt crudelissimè in sanctos Dei homines sęuiant, quò ingressus in requiem æternę beatitudinis fiat & dulcior & gloriosior. Breuiter, Deus permittit suos cruciatu & probris examinari, vt discant, vt humilientur, vt purgentur, vt probentur, vt conformentur capiti Christo, & vt tandem coronentur.

Fines Christianę libertatis sequuntur, qui, vt in descriptione attigimus, tres sunt, videlicet pacificatio conscientiarũ coram Deo, gloriatio sub cruce cum spe gloriosæ victoriæ, & liber vsus humanarum traditionum non impiarũ. De secundo & tertio in superioribus satis dictũ est: Quare hoc loco solũmodò de primo, qui est pacificatio formidulosarum conscientiarũ coram Deo, agemus. In quouis homine sancto in hac vita triplex est dissidium. Primum affectuũ & rationis. Secundum carnis & spiritus. Tertium conscientię & fidei. Hoc tertium non est hostiũ, sed amicorum potius vt ægroti & medici.

Primum dissidium quod dixi esse affectuum & rationis, est piis cõmune cum impiis, etsi magnum est discrimen. Nam impij prauis affectib. contra rationem pugnantibus sponte vt plurimum cedunt, propterea quòd in iis peccatũ dominetur, ex quo fit, vt non magni faciãt rectum rationis iudicium & consilium, sed affectuum seditiosam ἀναρχίαν sequuntur, quibus ipsa quoque voluntas inflammata & turbata affectibus miserrimè seruit, etsi nouit meliora probatque.

Etsi autem inueniuntur apud Ethnicos, qui virtutis laude moti, visi sunt rationẽ sequi contra affectus, tamen malum ipsum in iis non est diminutum: sed tantummodo larua virtutis tectum, at in piis, pro fidei incremẽto & mensura, affectus praui, etsi nõ extinguuntur prorsus, tamen paulatim minuuntur & veluti eneruãtur, atque adeo domantur, vt in actiones non erumpant. Id quod tamen fatendum est non solius rationis viribus fieri, sed multò magis spiritu fidei, quo ratio roboratur, vt non cedat affectibus, sed fortiùs se illis opponat.

Secundum dissidium in sanctis est carnis & spiritus, & hoc est piis ita peculiare, vt in nullis aliis locum habeat. Neq; hoc dissidium cessabit vnquam in hac vita: est enim inter carnẽ & spiritum implacabile odiũ. Caro hoc loco omnes vires & facultates hominis complectitur, videlicet mẽtem, affectus, intelligentiam, volũtatem, quæ simul se opponunt spiritui, qui spiritus est nouus ille spiritus, creatus in fidelibus per Spiritum Sanctum. De quo Dauid Psal. 51.12. loquitur, cum ait: *Cor mundum crea in me Deus, & Spiritũ rectũ innoua in visceribus meis.* De hoc carnis & spiritus dissidio & grauissima lucta loquitur Paulus cùm ait, Gal. 5.17. *Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem.* Iis autem quorũ spiritus victor in hac pugna euadit, magnũ brabium propositum est nempe vita æterna. *Si,* inquit Paulus, Rom. 8.13. *actiones carnis mortificaueritis, spiritu viuetis.* De horum diuersis studiis, fructibus & operibus, vide Paulum Gal. 5.19.

Tertium dissidium in sanctis est conscientię & fidei. Conscientia hominis pij sæpissimè turbatur, vt est tenera & formidulosa. Nunc enim sententia legis damnatoria eam molestat, sentit enim peccatum in se non prorsus extinctũ esse, nunc pullulantes praui affectus eam commouent, nũc calamitates, quibus expositi sunt sancti, conscientiam inquietam reddunt, nunc dubitationes horrendæ concutiunt, adeo vt sæpè succumbere etiam in sanctissimis videatur.

Verùm huic cõscientiæ ita turbatæ & formidulosæ opponit se fides, nõ vt hostis, sed vt amica, cupiens infirmitati conscientiæ mederi. Peccato itaq; opponit fides λύτρον & victimam Christi, & hanc sententiam inter alias ipsi inculcat: 1. Ioh. 1.7. *Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni peccato.* Legis dãnatoriæ sentẽtiæ opponit fides dictum Pauli, Rom. 8.1. *Nulla est condemnatio iis, qui sunt in Christo Iesu.* Irę Dei opponit benedictionẽ in Christo promissam. Pullulantibus affectibus opponit spiritum, quo affectus praui reprimuntur & cohercẽtur, vt nocere non possint iis, qui nõ sunt sub Lege, sed sub gratia, & qui nõ secundùm carnẽ ambulãt, sed secũdùm spiritũ. Calamitatib. pręsentis vitę opponit fides necessitatẽ cõformitatis sanctorũ cum capite suo Christo,

Dubitationibus incidentibus opponit veritatẽ Dei infallibilem, seu demonstrationem spiritus & potentiæ. Breuiter, Spiritus Sanctus quo donantur credẽtes, persuadet nobis & obsignat in cordibus nostris, quòd simus filij Dei, quibus omnia cooperãtur in bonum, quòd habeamus pacem cum Deo per Dominum nostrũ Iesum Christum. Hanc pacem quum viuo fidei sensu sentit conscientia, tranquilla redditur, & excitatur in corde hominis inenarrabilis lætitia. Vt enim Spiritus Sanctus est substantialis amor & lætitia coæterna inter Patrem & Filium: ita mittitur in corda credentium, vt amorem & lætitiã acquiescentem in Deo in iis accendat. De hac lætitia conscientiæ loquitur Syrach cùm ait 30. 16. *Non est oblectamentum supra cordis gaudium*: & Salomon Prou. 15. 15. *Secura mens quasi iuge conuiuium*. Hoc modo conscientia pacata spiritu roboris in vera inuocatione confirmatur, quo spiritu animus pij hominis redditur inuictus, adeo vt contra omnia aduersa fortiter se opponat, 2. Timoth. 1.

Libertas voluntatis discreta est à libertate personæ. Hanc, vt rectè intelligamus, tria ordine nobis explicanda & perpendenda sunt. Primum, quid voluntas ipsa sit, quæq; eius actiones. Secundum, quæ seruitus voluntatis, & vnde ea sit. Tertium, quæ voluntatis libertas, & eius libertatis causæ.

DE PRIMO.

Cùm de volũtate agitur, accuratè distinguendum est inter substantiam ipsam voluntatis, & habitum eiusdem. Quantum ad sabstãtiam attinet, est bona Dei creatura, nullis laudibus satis deprædicanda. Accipitur autẽ voluntas communiter & propriè. Communiter voluntas est naturalis facultas, qua aut appetitur quod placet, aut declinatur quod displicet, & hac ratione est duplex voluntas, sensualis & rationalis. Prior illa etiam in infantibus est, quæ non extra sensus extenditur, hoc est, non erigitur supra eũ motum qui de corporis sensibus nascitur. Infantes enim sæpè videndo, audiendo, odorando, gustando, tangendo ostendunt se aliquid velle, aliquid nolle, & ea quibus delectãtur amant, & ea quibus offenduntur oderunt. Quid autem aliud est amare, nisi velle & volendo adhærere? quid odisse, nisi nolle, & nolẽdo auerti? Propriè accepta voluntas est facultas seu vis animi, naturalis, qua bonum expetere, & malum auersari possumus duce ratione. Horum prius, videlicet bonum expetere, ἐπιθυμητικῶ, id est, vi concupiscibili: Posterius θυμοειδῆ subiiciunt. Actio autem voluntatis Græcis προαίρεσις dicitur, quam vt prçcedat τὸ λογιστικὸν, hoc est, ratio, inquisitio & consultatio, necesse est. Est autem προαίρεσις voluntatis actio talis, qua pluribus propositis alia eliguntur, alia declinantur ex rationis arbitrio. Hinc sequitur, quòd actiones voluntatis sint duæ, videlicet eligere, hoc est, velle: & auersari, hoc est, nolle. Velle enim est actio voluntatis suum bonum eligentis. Nolle est auersio voluntatis suum malum auersantis. Sunt autem hæ actiones ita contrariæ, vt simul stare non possint, sed vna posita alterá remoueri necesse sit. Fieri enim non potest, vt idem velim & nolim simul eodem tempore, etsi diuersis temporibus hæ actiones commutari possunt. Harum cõtrariarum actionum priuatio est, cùm voluntas ociosa neutram in partem inclinat, vt non nolle.

Porrò hæc voluntas, vt est naturalis facultas simplex, quemadmodũ eam iam definiuimus, qualitatem in se nullam habet, sed talis omnino fit, quale est illud quod amplectitur. Si bonum, bona: contrà vero si malum, mala. Voluntas enim ex fine rei cuiusq; est pensanda. Ideo Damascenus in hunc modum distinguit inter volũtatem naturæ & personę, vt facultas ipsa simplex volendi naturæ sit, sed variis modis velle personæ sit. Vnde Chrysostomus: *Voluntas insita est nobis & innata, & est à Deo. Huius autem vel illius rei voluntas nostra est & nostri iudicij, hoc est, non naturæ sed personæ.* Illa Græcis θέλησις, hæc βούλησις dicitur. Neq; prætereundum est, cur Deus hanc facultatem homini attribuerit, nimirum ideo, vt ad finem suum rectà feratur, hoc est, bonum adipiscatur, cui amando adhæreat, & in quo solo acquiescat amore. Est enim optima & præstantissima actio volũtatis in amore posita, qui amor desiderium habet coniungendi & fruendi re chara, nunc autem cùm nihil desiderium hominis implere poterit nisi summum bonum quod est Deus, sequitur in cognitione & fruitione Dei qui est summum bonum, præstantissimam esse positam actionẽ volũtatis, ad quam & homo conditus est & redemptus. Finis proinde voluntatis est, vt in solo Deo acquiescat, vt in summo bono, in quo & finis totius hominis est positus.

DE SECVNDO.

Quoniam autẽ personæ voluntas variat quò ad seruitutem & libertatem pro varietate status hominis, & duplex est status hominis: Vnus sub peccato ante regeneratiõe: Alter sub gratia post regeneratiõe: Sciendum est, quòd voluntas hominis planè sit serua, donec totus homo seruus peccati manet. Nam cùm homo ante regenerationem sit impius, inimicus Deo, seruus peccati, vt qui ducatur sensu carnis, & non intelligat quæ sunt Spiritus Dei: Non dubium est, quin volũtas personæ non iustificatę, quantum ad negotiũ salutis attinet, sit mala, hoc est impia, aduersa Deo, serua peccati, tametsi liberè agit & non coactè. Nam sponte sua mala præ bonis eligit. Loco enim rectæ rationis quam vt ducem sequi deberet, sex habet amentes consiliarios, quorum cõsiliis regitur, horum quatuor domestici sunt, duo externi, de quibus breuiter dicemus.

Primus hominis non renati consiliarius domesticus caro dicitur. Est autem caro hoc loco corruptæ naturæ vitiositas, videlicet peccatum originis, quod naturæ dicitur. *Quod natum est*, ait Dominus, Iohan. 3. 6. *ex carne, caro est*, hoc est, corruptum,

ruptum, pollutum, peruersum. Suggerit igitur hic consiliarius talia consilia, qualis ipse est, hoc est, quæ faciunt ad corruptionem, pollutionem & peruersionem hominis. Quicunque ergo his consiliis obtemperat, sciat sibi mortem mercedis loco repositam esse. Ita enim Paulus ait, Rom. 8. 5. *Si secundùm carnem vixeritis, moriemini: φρόνημα enim carnis, mors est.*

Secundus hominis non renati consiliarius domesticus, nominatur à Paulo concupiscentia carnis, qua scilicet caro, hoc est, peccatum originis efficax est ad producẽdos fructus, indolem radicis referentes, hoc est, pessimos. Huius consiliarij vires, hoc est, cõsilia pessima omnes mortales in se experiuntur, quibus non renati sponte se subiiciunt. Cùm huic consiliario homo obtemperat, dominium manet penes carnem, & peccatũ in homine regnare dicitur, iuxta illud Pauli Rom. 6. 12. *Ne regnet peccatum in mortali vestro corpore vt obediatis ei in cõcupiscentiis eius.* Regnum igitur peccati est, quando homo eius consiliis ita obtemperat, vt quocunque suadet concupiscentia, promptus feratur.

Tertius hominis non renati consiliarius domesticus διάνοια carnis dicitur, hoc est, cogitatio excitata à concupiscentia carnis, ratiocinans & disputans de expetendis & fugiendis. Verùm quia non renatorum διάνοια iuxta Paulum cœca est, non potest nisi de tenebris consilia dare. Ideo Paulus ait Rom. 1. 21. *Vani facti sunt, & obtenebratũ est desipiens cor eorum, qui cùm se profiterentur sapientes esse, stulti facti sunt.* Et in cãtico virginis, Luc. 1. 51. *Dispersit superbos διανοίᾳ cordis ipsorum.*

Quartus hominis non renati consiliarius domesticus est voluntas illa carnis, quam philosophi imperatricem & reginam nominant. Hæc consilio & ratiocinationi cœcæ intelligẽtiæ obtẽperat, & sponte imperio carnis se subiicit, eiq; seruit, vnde & serua manet, tametsi liberè & spõtè carni, hoc est, peccato seruit. Verùm quia quemadmodum equus motu habenarum huc illuc flectitur: ita nerui in homine ad volũtatis impetum flectuntur ad ea quæ ipsa vult, fit vt internæ & externę vires hominis voluntati obtemperent, eiusq; imperata facere satagant. Tametsi autem ratio interdum igniculis honesti in natura relictis incensa, ad meliora suadet: tamen voluntas ipsa impetu carnis impulsa cõcupiscentiis inflammata & ratiocinatione carnis confirmata abripitur, non secus atque nauicula ab aduersis vndis renitẽte remige propellitur.

Quintus hominis non renati cõsiliarius qui est primus inter externos, est αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, vt Paulus loquitur, Ephes. 4. 2. hoc est, seculũ mundi huius, id est, mundi peruersi mores, infinita scandala & innumerabilia omnium scelerum exempla. Hi mores mundi peruersi, hæc scandala, hæc impietatis & scelerum exempla sunt veluti pabulum omnis nequitiæ & iniquitatis in mundo, quo multi etiam inter eos, qui decreuerunt Deum timere, veluti saginati ferociunt, & contra Deum petulantiùs insurgunt.

Sextus hominis non renati consiliarius & secundus inter externos est princeps huius aeris, vt Paulus ipsum nominat Eph. 2. 2, hoc est, Diabolus. Hic enim, vt historia de Iuda testatur, Luc. 22. 3. intrat in corda hominum, atq; eos ad varia flagitia hortatur & impellit, vt hoc modo vel destruat, vel saltem turbet Christi regnum.

Cùm horum consiliariorum quibus reguntur homines non renati, conditiones & consilia rectè perpendimus, facile est iudicare quid sit iudicandum de Libero arbitrio, quod Philosophi omnes & multi Theologi veteres supra modum extollunt. Et quanquam in scripturis non nominatur Liberum arbitrium: tamen non negandum est ex scripturis statui posse. Verùm vt auditoribus in hac re etiam seruiam, quid sit liberum arbitrium, & quid sit de eo statuendum, breuiter exponam.

Liberum itaque Arbitrium, vt simplicissimè definiam, est libera facultas inclinandæ voluntatis huc illuc pro arbitrio. Vt enim liberum voluntatem: ita arbitrium rationem respicit. Nam vtrunque, vt suprà ostendimus, in voluntate λογικῇ concurrit. Verùm liberum non semper eodem modo accipitur. Aliàs enim opponitur coacto, aliàs seruo. Si coacto opponitur, nemo inficiabitur liberum arbitriũ, nisi simul tollet voluntatem. Coacta enim voluntas nulla. Hoc modo Erasmum accepisse vocabulum *Liberum* in hac disputatione consentaneum est. At si seruo opponitur liberum, nõ dubium est quin serua sit voluntas, donec persona manet in peccatis suis, & concupiscentiis corporis obtemperat regnante in se peccato, quis non negabit liberum arbitrium, qui cum scripturis loqui & sentire velit? Lutherus igitur quando conuellit liberum arbitrium, eos solos oppugnat, qui eam facultatem homini tribuunt, qua homo nondum afflatus Spiritu filiorum Dei & cognoscere & velle & facere diuina opera Deoq; accepta possit. Quorum sententiam tum demum vanissimam esse deprehendemus, cùm ex scripturis ea æstimemus, ex quibus opera diuina Deoque grata pendeant. Sunt autem tria, ex quibus opera cultus dependent, nimirum cognitio, appetitus, & facultas efficiendi.

De notitia Paulus loquitur, cùm ait 1. Corin. 2. 14. *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Imo ne potest quidem: stulticia enim illi sunt.* Item Rom. 3. 12. *Non est intelligens ne vnus quidem.* Item Ephes. 4. 17. *Gentes ambulant in vanitate mentis suæ, excœcati intelligentia, alienati à vita Dei propter ignorantiam quæ in ipsis est.* De appetitu Moses loquitur Genes. 6. 3. *Non rixabitur,* ait Dominus, *spiritus meus in homine in æternum, quia caro est.* Item Genes. 6. 5. *Vidit Deus, quòd multa esset hominum malitia, & omne figmentum cogitationum cordis eius totum ad malum omnibus diebus:* Item, *Figmentum humani cordis malum est ab infantia.* Et Paulus Gal. 5. 17. *Caro concupiscit aduersus spiritum.*

De facultate efficiendi ipsa veritas ait, Ioh. 15. 5. *Sine me nihil potestis facere.* Et Paulus Rom. 3. 12. *Omnes simul inutiles facti sunt.* Cùm ergo videmus in homine nõ renato, nec esse iudicium

rectum nec appetitum bonum (appetitus enim bonus à recto pendet iudicio) nec vires efficiendi opera diuina, quis non videt liberum arbitrium, (cùm seruo opponitur) planè nullum esse in non renatis? Etsi enim voluntas liberrimè alia vult, alia non vult: tamen serua est, quia sponte sua seruit peccato & eorum consiliariorum arbitrio regitur, quos commemorauimus. Tametsi autem in seruitutis statu quo ad opera ciuilia, & quantum ad externam disciplinam attinet, non negamus homini esse liberum arbitrium quod naturale dicitur: Ea enim opera & naturali nostræ notitiæ subiecta sunt, & ea liberè appetimus, & vires non superant: tamen longè aliter se res habet, cùm de operibus cultus agitur, quemadmodum clare à nobis demonstratum est. Sciamus ergo arbitrium & liberum & seruum rectè dici etiam in non renatis. Liberum quidem, quatenus voluntas semper potest velle & nolle, idque liberrimè pro arbitrio. Seruum verò, quatenus ea vult quæ suadent illi amentes consiliarij, de quibus diximus. Hi enim rationis interdum non pessimum consilium peruertunt, & seducunt rationem. Est siquidem duplex rationis error. Aut enim latet nos, quid sit iustum & iniustum in rebus agendis, aut si id etiam quod iustum est, aliquo modo cernitur: tamen in conferendis & iudicandis rationibus, cupiditas ipsa ad imbecillius argumentum se adiungit, ex quo fit vt firmior ratio neglecta deseratur. Vt in Medea quæ ait: *Laudo meliora proboq́, deteriora sequor.*

DE TERTIO.

Tertium quod proposuimus, erat de voluntatis libertate in renatis & iustificatis, & de eius causis. Vt autem rectè & sine errore intelligamus, quomodo voluntas ex serua fiat libera in ipsa conuersione hominis ad Deum, quædam explicanda sunt quæ ordinis quadam necessitate ita cohærent, vt intelligi non possint, nisi simul aspiciantur & considerentur. Sunt autem hæc: parasceue conuersionis, conuersio ipsa, quomodo se habeat voluntas in conuersione, qualis sit voluntas in renatis, qualeque liberum arbitrium renatorum.

Parasceue conuersionis est, sine qua conuersio fieri non potest. Est enim præparatio quædam necessariò præcedens salutarem conuersionem. Complectitur enim ea, sine quibus fides, per quam fit conuersio, concipi non potest. Sunt autem huius parasceues (vt simplicissimè dicamus, captui populari sermonem accommodantes) partes quatuor, quas ordine prosequemur.

Prima pars est peccati cognitio, quam ex Lege Dei consequimur. Ita enim Paulus ait, Rom. 3.10. *Per Legem est cognitio peccati*. Lex enim Dei regula est, ad quam actiones hominis interiores & exteriores examinãdæ & probandæ sunt. Ex quo fit, vt facilè iudicemus, quid sit iustum, quid iniustum. Iustum enim est, quod Lex vult à nobis fieri. Contrà verò iniustum, quod vult à nobis caueri. Quidquid ergo vel est in nobis, vel fit à nobis non congruens cum regula, iniustum est, & quia iniustum, peccatum est, quo Deus horribiliter offenditur. Ad hanc ergo regulam quilibet sua facta examinet, vt ex ea concludere possit de suis operibus, peccatáne sint annon.

Verùm ne quis in hoc operum suorum examine flectat regulam iniquiùs, eamque suis factis perperam accommodet, quemadmodum hypocritæ semper facere consueuerunt, de duabus rebus admonebimur, quarum prima hæc est: vt Lex Dei amorem Dei, & dilectionē proximi requirit: ita quidquid vel Dei amori, vel proximi dilectioni aduersatur, siue expressum verbis Legis sit, siue non, damnatur Legis sentẽtia, hoc est, Dei. Nam vniuersa Lex hisce duobus capitibus continetur: *Dilige Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex toto robore tuo: & dilige proximum tuum vt teipsum*. Secunda, Lex est spiritualis, vt quæ requirat puram, perfectam, perpetuam & spiritualem obedientiam. Ex vtraque re promptum est intelligere, quòd nullus mortaliũ legem implere possit. Sunt enim conditiones hominis, naturę Legis planè contrarię, quemadmodum Paulus docet, Rom. 7.14. & se exempli gratia posuit. *Lex*, inquit, *est spiritualis, ego autem carnalis, venundatus sub peccatum*. Hinc ergo concludat vnusquisque apud sese, quòd verè sit reus coram tribunali Dei, quodque non possit vllam obedientiam Deo præstare iuxta Legem, priusquam regenitus fuerit per fidem Christi. Siquidem & mens & conscientia ipsius polluta est, & ipse reprobus ad omne bonum opus.

Secunda pars huius parasceues excipit primã, & est sensus iræ Dei in corde hominis propter peccatum. Nam quoties cogitamus peccatum, simul cogitare oportet & de ira Dei, cui homo propter peccatum suum subiectus est: & de pœnis, ad quas obligatus est homo propter peccatum, donec fiat remissio. Hic sensus iræ Dei accenditur magis harum rerum cogitatione. Primùm si cogitetur lex in Paradiso lata: Genes. 2.17. *Quando comederis de arbore ista, morte morieris.* Hîc minatur Deus toti Adamo, hoc est, non solummodò personæ Adæ, verùm etiam naturæ, cuius omnes participes sumus, qui ab Adam originem duximus. Ex quo fit, vt eadem damnatio in quam Adam incidit propter peccatum, nos quoque maneat, quemadmodum Paulus copiosè docet ad Rom. 5. Cùm igitur hanc legem cogitamus in Paradiso latam nos reos peragentem, accenditur in nobis sensus iræ diuinæ. Deinde si cogitetur sententia Legis, quam Deus apposuit suę Legi, vt eius autoritatem stabiliret, videlicet, Deuteron. 27.26. *Maledictus omnis qui non fecerit omnia quæ scripta sunt in libro Legis*. Hæc maledictio, vt ex iusta ira Dei prouenit: ita omnes æternis suppliciis subiicit, qui ab ea non liberantur per mortem Christi. In hac cogitatione magis etiam accenditur sensus iræ Dei in cordibus, adeo vt multos in desperationem

ſperationem adigat, vt Cain, Iudam, Saul, &c. Adhæc ſi cogitetur Chirographum Dei in cordibus noſtris manu Dei exaratum, quod & de peccato noſtro, & de pœnis, quibus propter peccatum obnoxij ſumus, nos admonet. Hoc Chirographum eſt propria hominis conſcientia, quæ teſtatur de vtraque ſententia, videlicet lata in Paradiſo ac poſtea repetita in monte per Moſis miniſterium. Quotieſcunque igitur ſentimus conſcientiæ morſum propter peccatum, ſciamus Deum hoc ſuo teſtimonio nos admonere de futuro iudicio & de pœnis æternis, quæ debentur peccatoribus, niſi ante mortem reconcilientur Deo per Chriſtum. Poſtremò ſi intuemur ſigna teſtantia de ira Dei, quæ ſunt duplicia: aut enim puniunt ſimul & teſtantur de ira Dei, cuius generis ſunt peſtis, fames, bella, inuſitatæ tempeſtates, &c. Hiſce enim plagis alij tolluntur è medio in teſtimonium iræ diuinæ, aliis parcitur, vt vel agant pœnitentiam, vel admoneantur de æternis pœnis, quę ipſis propter peccata imminent: aut ſignificant peccatoribus pœnas imminere. Huius generis ſunt omnia quæ inuſitatè in cœlo, in aere, in aquis & in terra conſpiciuntur. Cùm huiuſmodi ſigna minãtia apparent, Deus nos de duabus rebus admonet, videlicet de peccato noſtro, eiuſdemque iuſta pœna, & de iuſtitia Dei, eiuſdemque miſericordia. De iuſtitia quidem, qua nos vult punire, niſi reſipiſcamus: de miſericordia verò, qua nobis vult parcere, modò ſeriò egerimus pœnitentiam.

Tertia pars paraſceues ad ſalutarem conuerſionem eſt verus dolor ob peccatum, quo & dolemus nos peccaſſe, & peccata perpetrata abominamur. Etſi autẽ hic dolor, ex agnitione peccati, ex ſenſu iræ Dei, & ex metu imminentium pœnarum naſcitur: tamen mirum in modum creſcit & augetur, ſi cogites aduerſarium Dei diabolum gaudere ſuper tui perditione: Si cogites, quantum mali tibi theſaurizes peccandi cõſuetudine: Si cogites peccati turpitudinem, qua & aboletur Dei imago, & ſuccedit imago diaboli, & ſi cogites ſanctos Dei angelos cuſtodes tuos fœditate peccati offenſos te deſerere.

Quarta pars iuſtæ paraſceues ad fidem, qua conuertuntur homines ad Deum, eſt vera Chriſti cognitio, quam per Euangelij notitiam conſequimur. Euangelium enim docet, quis ſit Chriſtus, cur venerit in mundum, quomodo affectus ſit erga miſeros peccatores, qui ad ipſum veniunt, & quòd neminem à ſua gratia excludat. Eſt verus Deus, & verus homo, potens & φιλάνθρωπος, venit in mundum vt peccatores ſaluos faceret, vocat omnes ad ſe: Matth. 11. 28. *Venite*, inquit, *qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos: Qui videt Filium* (id eſt, qui agnoſcit Filium eſſe ſaluatorem mundi) *& credit in eum, habebit vitam æternam, & ego ſuſcitabo eum in nouiſſimo die.* Hactenus ſit dictum de paraſceue conuerſionis.

Hanc paraſceuen excipit conuerſio hominis ad Deum per fidem in Ieſum Chriſtum. Nam cùm cogitas de tua & præſenti & futura miſeria propter peccatum quo Deum offenderas, pertimeſcis metu futuri iudicij, ſentis inferni dolores in corde tuo, ac deſperabundus trepidas. At cùm vertis te ad promiſsionem Euangelij de gratuita miſericordia in Chriſto omnibus quantumuis enormibus peccatoribus propoſita, aſpiras paulatim ad fruendum illo bono, & ſimul in hoc voto per Spiritum Sanctum accenditur fides, qua ſponte recumbis in promiſsionem Euangelij, adeo vt iam ſtatuas peccatum tibi remiſſum eſſe propter Chriſtum, qui affirmat ſe in mundum veniſſe ad vocandum peccatores ad pœnitentiam, Matt. 9. 13. Hîc Spiritus Sanctus efficaciùs ſentitur, per quem reſponſum in corde tuo accipis, cùm ipſe ſpiritui tuo perſuadet, te eſſe in gratia, & adoptione filium Dei in Chriſto factum. Hinc ergo clarè intelligitur, quòd conuerſio hominis quæ μετάνοια dicitur ab Euangeliſtis & apoſtolis, ſit veluti tranſitus quidam à deſperatione propter peccatum ad ſalutis fiduciam propter Chriſtum, id quod etiam vſitata pœnitẽtiæ definitio vult, cum dicitur: Pœnitentia eſt conuerſio hominis ad Deum per fidem in Ieſum Chriſtum. Hęc ſi rectè perpenditur, clariſsimè intelligi poteſt, quòd contritio, quam vocant, ſit pars pœnitentiæ, id eſt, conuerſionis, neceſſariò præcedens fidem, vt Chriſtus ipſe docet Matth. 21. 32. & confirmatur exemplis plurimis. Hæc pars pœnitẽtiæ cùm temperatur fide, ſit ſacrificium Deo gratiſsimum, iuxta illud Dauidis, Pſalm. 51. 19. *Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non deſpicies.* Fides autem ipſa (quæ ſecunda pars pœnitentiæ dicitur) per quam fit conuerſio, eſt ingens cordis eluctantis è deſperatione deſiderium, quo homo expetit participem fieri miſericordiæ omnibus in Chriſto oblatæ, atque adeo firma fiducia in Chriſtum, quòd velit ex gratia remittere peccatum & ſaluare credentem abſque omnibus humanis meritis & operibus. Qui autem ita credit, totum Chriſtum poſsidet cum omnibus ſuis beneficiis. Habet ergo remiſsionem peccatorum merito mortis Chriſti: eſt iuſtus imputatione iuſtitiæ Chriſti: eſt reconciliatus Deo interceſsione Chriſti: eſt adoptatus in filium Dei in Chriſto, cuius membrum eſt: eſt denique vera libertate donatus per eundem Chriſtum, iuxta dictum: *Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.* Quoniam autem hanc fidem, per quam fit conuerſio, neceſſariò comitatur noua obedientia, tertia pars pœnitentiæ rectè dicitur. Fieri enim non poteſt, quin qui iam effecti ſunt filij Dei per fidem, ducantur Spiritu Dei, qui in eis excitat nouos motus congruentes cum lege & voluntate Dei. Ex his promptum eſt intelligere, cur Philippus fideliſsimus Eccleſiæ doctor, tres Pœnitentiæ, hoc eſt, conuerſionis partes faciat, nimirũ ideo, quia quemadmodum cõtritio neceſſariò antecedit fidem, quæ fides eſt formalis (vt ita dicam) conuerſionis pars: ita neceſſariò fidem comitatur no-

ua obedientia, vt fructus arborem. Testatur enim noua obedientia de fide: vbi enim noua obedientia non est, ibi neque fidem esse necesse est. Cùm has partes pœnitentiæ numerauit Philippus, habuit respectum ordinis earum ad finem, qui est in Christum inseri, & in Christo manere, & tandem per ipsum salutem consequi. In Christum non inserimur nisi per fidem, at dolor ob peccatum est transitus quidam ad fidem, quemadmodum ostendimus. In Christo denique manere & perseuerare, donec in salutis portum deducamur, nemo poterit sine noua obedientia. *Nam si secundùm carnem,* vt Paulus ait, Rom. 8. 13. *vixeritis, moriemini: at si spiritu opera carnis mortificaueritis, viuetis.* Rectissimè proinde partes Pœnitentiæ numerantur contritio, fides, noua obedientia.

Hîc quæri cœptum est, non tam studio gloriæ Dei, quàm zelo contentionis, quomodo se voluntas hominis habeat in conuersione, actiuéne an passiuè. Alij enim aliud hîc statuunt. Qui dicunt voluntatem actiuè concurrere, putantur ab aliis nimium tribuere humanis viribus. Contrà verò qui affirmant voluntatem passiuè concurrere, iudicátur à suis aduersariis ex homine truncum facere, & quòd Deus hominem inuitum seruet.

Sed quid in hac diuersitate opinionum sentiendum est? Melanchthon tria vt necessaria requirit ad conuersionem, videlicet verbum, Spiritum Sanctum & voluntatem hominis. Sed quid hîc faciunt ingrati discipuli? Synergistam vocant, & hoc dogma tanquam hæreticum conuellunt, quasi verò Philippus, cùm Spiritum Sanctum nominat, ociosum fingeret, & non potiùs efficacem in mente & in corde, ad illustrandam mentem & innouandam voluntatem. Etsi autem fatendum est, quòd animus hominis, dum illuminatur, præparatur, immutatur, & disponitur, passiuè se habeat: tamen quo ad assensum, voluntas docta verbo & reformata per Spiritum Sanctum, actiuè etiam concurrit, idque sponte & magno profectò desiderio, alioqui voluntas non esset voluntas. Deinde quid esset magis ridiculum, quàm doctrina, promissionibus, hortationibus & comminationibus inuitare homines ad pœnitentiam, si voluntas assentiri non posset? Profectò Deus frustra ministerium Euangelij ordinasset, frustra clamaret Filius: *Venite ad me omnes, &c.* Et iniustè Spiritus Sanctus per ministerium reprehenderet contumaces, nolentes credere. *Quoties,* ait Filius Matt. 23. 37. *volui te congregare, vt gallina congregat pullos suos, & noluisti?* Et Propheta Esa. 65. 2. *Expandi manum ad populum contumacem & contradicentem mihi.* Et Stephanus in Actis Apostolicis 7. 51. exprobrat Iudæis, quòd semper restiterint Spiritui Sancto. Nec aliud vult Propheta Ieremias, cùm ait cap. 31. 18: *Castigasti me Domine & eruditus sum, quasi iuuenculus indomitus. conuerte me & conuertar, quia tu Dominus Deus meus. Postquam enim conuertisti me, egi pœnitentiam. Et postquam ostendisti mihi, percussi femur meum.* Annon hoc testimonium clarè testatur & de actione Dei in saluatione hominis & de assentione voluntatis humanæ? Ezechiel 18. 30. *Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. Proiicite à vobis omnes iniquitates vestras, quibus præuaricati estis.* Annon hîc Propheta similiter requirit voluntatis assensum? Idem ait ibid. vers. 31. *Facite vobis cor nouum & Spiritum nouum.* Et rursus, Ezech. 36. 26. *Auferam cor lapideum de carne eorum, & tribuam eis cor carneum.* Item: *Dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri, & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum, & spiritum meum ponam in medio vestri.* Cùm hic Propheta primùm iubet, vt homines faciant sibi cor nouum & spiritum nouum, & deinde dicit in persona Dei, dabo vobis cor nouum & spirirum nouum, annon manifesta ἀντιλογία videtur, nisi neutrum dictum exclusiuè accipiamus? Deus quidem dat cor nouum, sed voluntatis humanæ assensum postulat. Homo facit sibi cor nouum, dum voluntate sua manui Dei creanti cor nouum cedit, & Spiritui Sancto assentitur. Annon ergo hæc testimonia idem planè docent, quod Philippus piè ex illis extruxit, nimirum requiri ad conuersionem hominis verbum Dei docentis & promittentis Spiritum Sanctum innouantem corda: & voluntatem hominis non reluctantem Spiritui Sancto, sed liberè ei assentientem? Augustinus conferens inter se Nabugodonosor & Pharaonem ita scribit: *Quantum ad naturam, ambo homines erant, quantum ad dignitatem, ambo reges, quantum ad causam, ambo populum Dei captiuum possidebant, quantum ad pœnam, ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit diuersos? nisi quòd vnus manum Dei sentiens, in recordatione propriæ iniquitatis ingemuit. Alter libero contra misericordissimam Dei voluntatem pugnauit arbitrio.* Testimonia proinde, quæ partes aduersariæ pro se adferunt, conferenda sunt cum tertio testimoniorum genere, quibus & Deo soli tribuitur saluationis gloria, & homini relinquitur voluntatis non coacta, sed libera assentio. ex quo intelligitur, quòd neutra testimonia sunt prorsus exclusiuè accipienda. Ea enim testimonia, quæ omnia Deo tribuunt, sunt accipienda de causa saluationis hominis: ita tamen quòd Deus postulet nihilominus voluntatis humanæ assensum. Rursus quæ homini videntur omnia tribuere, tamen restringenda sunt ad assentionem voluntatis illustratæ, & innouatæ per Spiritum Sanctum.

Iam non obscurum erit definire, qualisnam sit voluntas in renatis, videlicet reformata manu Dei, non quidem substantia, sed qualitate noua & promptissima, vt & velit quæ Deo grata sunt, & nolit quæ Deo displicent: Nam cùm Paulus dicit ad Romanos, capite 7. vers. 22. *Condelector Legi Dei secundùm interiorem hominem,* significat suam voluntatem iam planè & promptissimè velle quæ Deus vult, hoc est, quæ Deus sua Lege mandat, & nolle quæ prohibet.

Huius

Huiusmodi voluntatem precatur Dauid, cùm ait: Psal. 51. 12. *Cor mundum crea in me Deus*, hoc est, ex lapideo carneum, ex malo bonum, ex contumaci obediens, ex peruerso rectum effice. Et in eodem Psalmo, vers. 14. voluntatem renati, principi confert, cùm eam spiritum ἡγεμονικὸν nominat, vt qui imperet Deo placentia & homini salutaria, regatque & gubernet nos in omni vita nostra, actionibus & cruce, vt Deo obediamus, & nõ sinamus vitia in nobis dominari.

Cæterum vt homo in statu seruitutis suos sex consiliarios, quemadmodum exposuimus, habet: ita homo in statu libertatis, habet etiam sex consiliarios, superioribus omnino contrarios, de quibus ordine dicemus.

Primus consiliarius hominis renati est spiritus, qui se carnis, id est, primi consiliarij hominis non renati consiliis opponit. Est autem hic spiritus motus in anima hominis renati, quem excitat Spiritus Sanctus in credentium cordibus: & est fons omnium piarum actionum in hominibus. Vt enim quod natum est ex carne, caro est: ita quod natum est ex spiritu, spiritus est, hoc est, integrum, rectum, sanctum, syncerũ.

Secundus cõsiliarius hominis renati est concupiscentia spiritus, quæ in piis solummodò & conuersis locum habet. Quomodo autem hæc se opponat concupiscentiæ carnis, quam secundo loco posuimus inter consiliarios malos, ostendit Paulus ad Galat. 5. 17. cùm ait: *Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem.* Hæc enim sibi inuicem aduersantur. Quid autem hęc spiritus cõcupiscentia suadeat, quæque sint eius consilia, Paulus in eodem capite, vers. 22. exponit, cùm ait: *Fructus spiritus est charitas, pax, lenitas, benignitas, fides, mansuetudo, temperantia.*

Tertius consiliarius bonus est Διάνοια spiritus, quæ opponitur Διανοίᾳ carnis tertio non renati consiliario. Hæc Διάνοια spiritus principia suæ ratiocinationis & consultationis habet oracula diuina, à quibus nec concludendo nec agendo discedit. Hinc Dauid: *Testimonia tua viri consiliarij mei.* Psal. 119. 24. Ex his enim quid credendum, quid faciendum, quid omittendũ, quid sperandum, quidque ferendum, concludit firmissimis demonstrationibus, & tanquam amussi quadam diuina & infallibili omnia metitur. Nihil enim aggreditur fidelis homo priusquam audiuerit hanc vocem: *Hæc dicit Dominus Zebaoth:* Ex quo fit, vt hæc Spiritus Διάνοια acutum cernat, cùm interim Διάνοια carnis in negotiis ad salutem spectantibus prorsus sit cæca.

Quartus consiliarius bonus est voluntas spiritus, qui à Dauide, vt diximus, spiritus ἡγεμονικὸς dicitur. Opponitur autem hæc Spiritus voluntas voluntati carnis quæ seruilis est. Hæc spiritus voluntas consistit in bono proposito, & semper imperat quæ pia & recta sunt iudicio mentis doctæ & illuminatæ per verbum & Spiritum Sanctum: Verbum enim Dei vt lucernam in tenebris sequitur, necubi impingat. Hac homo renatus omnibus rebus mundi obedientiam erga Deum cum Abrahamo patre fidei nostræ anteponit, in qua quidem re Christiana perfectio in hac vita consistit.

Quintus cõsiliarius bonus seculo huius mundi oppositus est cœtus castissimorũ spirituum & piorum hominum, quibus nihil iucundius, nihil antiquius, nihil charius esse poterit, quàm Deo obedire piè sanctèq; viuendo.

Sextus consiliarius bonus principi aeris, hoc est, Diabolo, oppositus est Christus Iesus Dominus noster, in quem cùm intuemur, exemplar omnium virtutum habemus, Iohan. 13. 15. *Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis ita & vos faciatis*, & rationem addit, *quia seruus non est maior Domino suo.* Item Matt. 11. 29. *Discite à me, quia ego mitis sum & humilis corde.* Item Ioh. 13. 35. *In hoc cognoscant homines, quòd mei discipuli sitis, si vos inuicem dilexeritis.* De duplici imitatione Christi, vide quæ annotauimus in secundum caput primæ epist. Iohannis.

Nunc reliquum est, vt quale sit liberum arbitrium in renatis exponamus. Quod tametsi multis modis, quoad actuum obiecta attinet, ab eo differt, quod non renatis tribuimus: tamen non est omnino liberrimum, quale futurum est resuscitatis mortuis in æterna vita. In non renatis voluntas est mala, vt diximus, serua peccati, vt quæ pessimis consiliariis obsequatur. Vult enim ea quæ isti suadent, hoc est, perniciosa, & declinat ea quæ declinare consulunt, hoc est, salutaria. At in renatis voluntas reformata manu Dei, bona est, libera à seruitute peccati, optimosq; habet consiliarios, quorum consiliis in agẽdo regitur. Liberum ergo arbitrium in renatis est libera facultas inclinandæ voluntatis ad ea eligenda, quæ à consiliariis, quos habet optimos, monstrantur esse salutaria, & ad ea declinanda, cauendaque, quæ ab iisdem perniciosa esse perhibentur.

In hac definitione liberum & seruo & coacto opponitur. Seruo quidem, quia voluntas non amplius seruit peccato. Est enim per Christum à peccati seruitute liberata. Coacto verò, quoniam voluntas liberè eligit salutaria & auersatur perniciosa. Verùm hîc distinguendum est inter ipsam proæresin liberam in renatis, quæ semper bona est, & executionem (id est, actum exercitum & exteriorem.) Proæresis est in potestate arbitrij. Executio autem non semper, idque propter carnem, quæ semper aduersatur spiritui. Atque hoc est, quod Paulus suo ipsius exemplo in medium adducto docet & deplorat ad Rom. 7. 21. *Reperio legem volenti mihi facere bonum quod malum mihi adiacet.* Item: *Condelector Legi Dei secundùm interiorem hominem, sed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ.* Hinc querela quam subiicit: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago Deo meo per Dominum nostrum Iesum Christum.* Hæc Pauli dicta docent Proæresin renati hominis esse in potestate arbitrij, non autem executionem. Scholastici in hunc modum loquuntur: Libertas arbitrij fortissima est creatura-

rum, adeo vt Dæmones nec eorum ministri, vel creaturæ quæcunque illam mutare, prohibere, cogere vel frangere poſsint, quantum quidem ad actum interiorem elicitum attinet, qui dicitur velle & nolle. Semper enim liberè poteſt velle, & ſemper liberè poteſt nolle. Verùm quantum ad actum exercitum, vt vocant, attinet, hoc eſt, quantum ad executionem operis imperati à voluntate, non poteſt ſemper exequi quæ poteſt liberè velle, vel liberè nolle.

Sed cur, inquies, facultas exequendi ea quæ voluntas imperat, non datur in hac vita renatis? Multæ huius rei ſunt cauſæ, eæque grauiſsimæ, quarum præcipuas recitabimus.

Prima, vt contineantur pij in humilitate vera. Nam ſi omnia pro arbitrio præſtare poſſent, paulatim obreperet ſuperbia, partum bonum amitteremus. Ideo Dauid dicit Pſal. 119. 71. *Bonum eſt mihi Domine, quòd humiliaſti me.* Auget enim Deus in hominibus humilibus gratiam, quam ſuperbis ſubtrahit.

Secunda, vt ſciamus ſemper fide conſtare iuſticiam, qua ſumus Deo accepti, & non operibus noſtris, neque præcedentibus, neque ſequentibus iuſtificationem gratuitam. Si legem perfectè præſtare poſſemus, minueretur gloria Chriſti, cuius ſolius eſt impium iuſtificare.

Tertia, vt habeamus occaſionem ſemper inuocandi Deum, & implorandi ipſius opem, vt ſua gratia nobis adſiſtat, vireſque ſuppeditet, vt aliqua ipſi grata faciamus. Tametſi enim aliqua grata Deo facere poſſunt renati, quod nō poſſunt non renati, tamen à perfectione longiſsimè abſunt: tametſi ſtudium eorum, donec retinent fidem & bonam conſcientiam, pro perfectione coram Deo habeatur.

Quarta, vt perpetuis ſuſpiriis cum Paulo aſpiremus ad cœtum caſtiſsimorum angelorum & beatorum hominum, qui nullis impedimentis retrahuntur, quin Deo obedientiam perfectam præſtare poſsint.

Quinta, vt cogitemus, quanta felicitas ſit futura in æterna vita reſuſcitatis & reformatis corporibus, in qua beati liberum habebunt arbitrium omnibus gradibus abſolutiſsimum. Erunt autem tria præcipua diſcrimina inter liberum arbitrium renatorum in hac vita, & ſanctorum in beata immortalitate. Nam in hac vita neque iudicium eſt perfectiſsimum, neque voluntas conſtantiſsima, neque executio abſolutiſsima. Verùm in æterna vita iudicium erit perfectiſsimum, vt quod non ratiocinationibus indigeat, ex iiſque pendeat, ſed quieta contemplatione boni ac recti fruatur abſque omni impedimento. Voluntas erit in bono conſtantiſsima, adeo vt nunquam velit niſi optimum, quo præſenti fruitur, in eoque ſolo acquieſcit. In hac quidem vita poteſt voluntas bene velle & malè velle, vt præmiis & pœnis ſit locus. Verùm in æterna vita voluntas beatorum non poterit malè velle. Nam in bono ita firmabitur, vt non poſsit velle niſi quod bonum eſt. Ergo, inquies, non erit liberum arbitrium? Maximè erit, & ſane ideo liberrimum, propterea quòd omnino non poſsit ſeruire peccato. Ideo Auguſtinus rectè ait: *Neque voluntas culpanda eſt, aut voluntas non eſt, aut libera dicenda non eſt, qua beati ſic velle volumus, vt eſſe miſeri non ſolùm non velimus, ſed nequaquam eſſe poſsimus. Sicut igitur anima nunc habet nolle infœlicitatem: ita tunc nolle iniquitatem ſemper habitura eſt.* Et Anshelmus: *Qui ſic habet quod decet & expedit, vt hoc amittere nequeat, liberior eſt quàm ille qui ſic habet ipſum, vt poſsit perdere. Liberior igitur eſt voluntas, quæ à rectitudine declinare nequit.*

Executio operis erit in æterna vita abſolutiſsima. Nam cùm conformes Deo erimus in omnem æternitatem, perfectiſsima erit in nobis iuſtitia, perfectiſsimus amor Dei & proximi. Quemadmodum enim nunc iuſti ſumus imputatione iuſtitiæ Chriſti, qua accepti ſumus Deo: ita tunc perfectione iuſtitiæ erimus iuſti in omnem æternitatem, perpetuò patri per Ieſum Chriſtum gratias agentes pro diuitiis ſuæ bonitatis in nos effuſis. Atque hactenus de libertate Chriſtiana & coniunctis quæſtionibus. Nunc ad textum redeamus.

Quintus Articulus.

37 Noui quòd ſemen Abrahæ eſtis: ſed quæritis me interficere, quia ſermo meus non habet locum in vobis.

38 Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor: Et vos igitur quod vidiſtis apud Patrem veſtrum, facitis.

Quoniam gloriabantur Iudæi de patre Abraham, in quo ſe liberos eſſe iactitabant, concedit quidem Dominus, quòd ſint ſemen Abrahæ, ita tamen vt hoc nihil eos iuuare oſtendat, cùm Abrahamum in timore Dei & obedientia erga Dei nuntios non imitentur. Nihil ergo prodeſt à magnis prognatum eſſe, ſi illorum veſtigiis non inſiſtas. Fatetur quidem Chriſtus Iudæos eſſe ſemen Abrahæ, ſed carnale tantùm vt qui promiſsiones ſeminis, quod erat Chriſtus, curam non habuerint, quod vel ex eo patet, quòd Chriſtum interficere, in quem ſperabat Abrahā, voluerint, cuius rei rationem ſubiicit Dominus cùm ait: *Quia ſermo meus non habet locum in vobis.* Hæc oratio ſignificantior eſt in Græco: ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. Metaphora ſumpta à vaſis, quæ cùm antea ſint repleta, non recipiant ſi quid velis infundere, niſi prius exhauriantur. Cùm igitur Dominus ait: *Sermo meus non habet locum in vobis,* ſignificat Iudæorum mentes, ad quos ſermonem dirigit, occupatas eſſe & veluti repletas carnalibus & Phariſaicis opinionibus de Meſsia, quem putarunt fore Monarcham mundanum, potentiorē omnibus aliis Monarchis, Alexādro, Auguſto & aliis: De Moſe, quem ſolū ſibi datum à Deo magiſtrū iactitabāt: De Lege qua ſe iuſtos eſſe ſomniabāt: De

De cæremoniis & sacramentis, in quibus Christum inuolutum non cernebant, sed de externis illis operibus Deum sibi debitorem facere stultè existimabant. Mentes igitur Iudæorum his opinionibus plenę, nullũ locum relinquunt sermoni Christi. Qui enim fieri potest, vt cor infectum opinione proprię iustitiæ & meritorum admittat doctrinã de gratuita misericordia propter Christum? Præterea quia animus illorum opinione libertatis carnalis occupatus erat, ridiculus videbatur ipsis sermo Christi de libertate Spiritus. Dulcior enim illis erat seruitus peccati, q̃ vt ab illa se liberari per sermonem Christi sustinuerint. His Dominus clariùs adhuc subiungit dissidij inter se & Iudæos causam, cùm ait: *Ego quæ vidi apud Patrem meum, loquor,* hoc est: Ego non terrena, sed cœlestia, non quæ sunt libertatis carnis, sed Spiritus, non quæ in rebus terrenis mentes & animos detinent, sed quæ ad cœlestia euehunt, loquor, eaque vobis ex Patris mandato annuncio. *Vos autem quod vidistis apud patrem vestrum, facitis.* Hìc Dominus nondum eos apertè ex patre Diabolo esse affirmat, sed tantùm hoc obscuriùs significat, mittens eos ad facta propria, vt ipsi ex illis ratiocinentur, quemnam patrem habeát, Abrahamúmne, qui Deo obediuit atque eius nuntios benignè complexus est, an Diabolum, qui homicidiis & mendaciis delectatur.

Doctrinæ hìc obseruẽtur. Prima, ꝙ mens persuasa opinionibus erroneis, non facilè cedat veritati Dei. Secunda, ꝙ ministri verbi exẽplo Domini, priusquam infundant dulcissimum Euangelij liquorem in vasa cordium hominum, debeant ea priùs exonerare fœtoribus opinionũ hypocriticarum de propria iustitia & meritis. Hoc autẽ faciunt, cùm hominũ facta ad normá Legis examinát. Tertia, ꝙ actiones hominis testentur de eo quod in animo hominis lateat, amórne Dei an Diaboli. Quidam ex Patribus festiuè admodum in hanc sententiam scribit: *Si ignis Dei,* inquit, (hoc est dilectio Dei) *in corde ardeat, respice ad fenestras omnium sensuum, an scintillæ ex isto igne per fenestras erumpant. Si audis libenter quæ Dei sunt, si vides cum gaudio proximorum commodum & salutem, si auertis oculos à vanitate, si tractas semper quæ ad ædificationem sunt, si foues pauperes, si Dei nuncios benignè excipis, si denique totus in hoc es, vt ad normam Legis vitam tuam componas, per istas scintillas scire poteris, num ignis Dei sit in corde tuo. Verùm si vertis oculos ad vanitatem, si loqueris prophana, blasphema in Deum & perniciosa hominibus, si occuparis in huius mundi deliciis, & voluptatibus, si non tangeris misericordia erga afflictos, si nuncios Dei odisti & persequeris: iste fumus pestilens ostendit cor tuum plenum esse igni infernali.* Hæc pulchrè congruunt cum dictis Domini: *Ex abundantia cordis os loquitur.* Item: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Item: *Bona arbor facit fructum bonum, mala malum.*

39 Responderunt et dixerunt ei: Pater noster Abraham est.

Quoniam Dominus agnouit carnis originẽ in Iudæis esse ab Abrahamo, & videt non cordis fidem & pietatem vitæ, sed omnia dissimillima, misit eos ad facta sua, vt inde ratiocinarentur, cuiúsnam filij essent. Neq; enim poterant ignorare, Scripturam filios appellare, non tantùm eos, qui carnis originem ab aliis traherent, sed etiam eos qui vitæ similitudinem exprimerent, vt in illo Ezechielis 16. 3. *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chetæa.* Nam cùm impij erát Amorrhæi & Chetæi, atque eorum mores imitati sunt Iudæi, factum est vt illi patres, hi filij eorũ propter morum similitudinẽ dicti sint à Propheta. Etsi autem hoc intellexerunt Iudæi: tamen hoc toties repetunt, vt vel hypocrisin suam tegát, dum se vano carnalis patris titulo iactant. Hæc enim hypocritarum indoles est, vt solummodò in externis hæreant, ad externa respiciant, videlicet, ad maiorum dignitates, res gestas, virtutes, ad titulos, ad successionem ordinariam, cùm interea ipsi sint alienissimi à maiorum virtutibus: vel profectò hoc faciunt, vt Dominum prouocent ad dicendum aliquid contra Abrahamum, quò haberent causam, propter quam ipsum traducerent apud Pontifices, mortique ipsum traderét. Nam hoc proprium hypocritarum est, vt vel ex singulis factis & dictis calumniandi occasionem quærant. neque dissimile est studium hypocritarum nostri æui.

Dicit eis Iesus: Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.

40 Nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quã audiui à Patre: hoc Abraham non fecit.

41 Vos facitis opera Patris vestri.

Refutatio est futilis gloriationis Iudæorum de patre Abraham, acsi diceret: Si filij Abrahæ estis, factis probate, nõ verbis. Etsi autem ex responsione Domini, vt diximus, intellexerũt Iudæi Dominum non disputare de carnali propagatione, qua ex Abraham descenderant: tamen hypocritæ suo more persistunt in sua vana gloriatione, vt qui solidi nihil habeant quod Domino opponant. Nã firmissimo argumẽto Dominus illorũ vanam gloriationem arguit, nõ quærens procul quo eos conuincat, sed cõscientiam illorũ irritans, facta ipsorũ tanquã testes domesticos in medium adducit, atq; ita concludit: Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. At nunc opera Abrahæ nõ facitis. Igitur filij Abrahæ non estis. Minorem probat à factis Iudæorũ contrariis operibus Abrahæ. Abrahã amans veritatis fuit, Abrahã nuncios Dei, qui ipsi veritatẽ à Deo nunciarunt, benignè fouit. At vos odistis veritatẽ, & annunciantes vobis ex mandato Dei veritatem, interficere conamini. Manifestè proinde vestra opera aduersantur operibus Abrahæ. Quare frustra gloriamini, vos eius filios esse. Hinc infert Dominus, eos alium patrem habere quem imitentur, quàm Abrahamum. *Vos,* inquit, *facitis opera patris vestri,* hoc est, cùm vestra opera mala sint, necesse est vos ma-

lum quoque patrem habere, quem similitudine operum refertis. Hæc Domini responsio ad huius quoque temporis Ecclesiam pertinet, in qua sunt non pauci, qui gloriantur de fide, de gratuita iustificatione, de libertate Christiana, &c. Breuiter, quòd sint filij Abrahæ, qui nobis à Deo propositus est, vt fidei exemplar viuum, quem si imitamur, vestigiis fidei ipsius & obedientiæ insistentes, verè filij eius sumus: Sin minùs, vana est nostra gloriatio. Nunc autem, proh dolor, plurimi inueniuntur, qui gloriantur de fide Abrahami, quorum tamen opera non sunt Abrahæ, sed hostis Dei Diaboli. Hinc ergo admoneamur, vanam esse fidei gloriationem, nisi adsint fidei luculenta testimonia, sicuti Iacobus multis docet. Quemadmodum ergo Abraham credidit, & Deo ex fide obediuit, adeo quòd obedientiam erga Deum vitæ filij dulcissimi antepos uerit: ita quicunque verè credit exemplo Abrahæ, is eiusdem exemplo & spiritu fidei ad obedientiam flectitur, quam anteponit omnibus rebus mundi. Si ergo quis gloriatur de fide sine obedientia erga Deum, vanus est, seipsum spectro fidei fascinat, vastata est eius conscientia, amissa est libertas, seruus est peccati, amisit Spiritum Sanctum, ac de nouo se Diabolo mancipauit, cuius opera facit. Obseruetur quoque in verbis Domini testimoniũ de vnitate personæ Christi, & de duab⁹ naturis in Christo humana & diuina.

Septimus Articulus.

Dixerunt igitur ei: nos ex fornicatione non sumus nati: vnum Patrem habemus Deum.

Hypocritæ Iudæi persistunt adhuc in sua defensione, etsi vana. *Non*, inquiunt, *sumus ex fornicatione nati*, ac si dicerent: Si negas nos esse filios Abrahæ, ex fornicatione statuis nos natos esse, sed hoc falsum est. Sumus igitur, quemadmodum diximus, verè filij Abrahæ. Si filij Abrahæ, liberi quoque sumus (hoc enim caput quæstionis fuit.) Sed ecce quomodo hypocrisis se folio ficus tegit, vt & se innocentem ostendat, & vt alios in periculum adducat. Nam cùm se ex fornicatione non esse natos clamitant, concitare vulgus aduersus Dominum volunt, acsi ipse totum illum populum ex fornicatione natum diceret. Verùm quia Dominus eos fortiùs presserat, quàm vt isto velamine satis viderentur tuti, confugiunt ad aliam defensionem, quæ tamen sine priori collabitur, & magis insolescunt aduersus Dominum cùm dicũt: *Vnum patrem habemus Deum*. Huius dicti sensus est: Nos Iudæi semen Abrahæ sumus: Ergo Deus est noster Deus ac nostrûm omnium pater, qui ab Abrahamo nati sumus. Sed ab antecedente negato stultè inferunt consequens, cùm eius contrarium potiùs sequitur, quemadmodum Dominus ipse paulò pòst concludit. Cùm autem ita Iudæi colligunt: Abrahę semen sumus: Ergo sumus filij Dei, cogitant promissionẽ factam Abrahamo: *Ero Deus eorum*. Sed obliti erant cœci Iudæi applicationis promissionis, quæ fit fit per fidem, & non per carnis prærogatiuam. Contra hos Paulus disputat ad Rom. 9. 10. & 11. capitibus. Et Iohannes clarè pronunciat: *Non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*, scilicet per fidem. Rursus hìc nota indolem hypocritarum, qui in externis rebus ponunt fiduciam, vt qui carnaliter sapiãt. Ex quo fit, vt etiam magis cœcutiant ad veritatis Euangelij fulgorem instar noctuarum quæ lucem oderunt.

42 *Dixit eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me. Ego enim ex Deo processi & veni. Neque enim à me ipso veni, sed ille me misit.*

Refutat Dominus vanam Iudæorum gloriationem, qua se Deum patrem habere iactabant, idque argumento sumpto ab infallibili signo, videlicet mutuo parẽtum & liberorum affectu. *Si Deus*, inquit, *Pater vester esset, diligeretis vtique me* (scilicet Filium Dei.) Nunc autem odistis me, & interficere molimini. Proinde Deus Pater vester non est. Est igitur vana vestra gloriatio. Propositionem ex eo probat, quòd ipse à Patre venerit in mundum, vt mittentis se doctrinam mundo annunciet. Nunc autem fieri non potest, vt mittentem Patrem ametis, & eius legatum imò Filium odio habeatis & interficiatis. Manifestum est, Dominum hìc loqui de filiis adoptionis, non communis creationis. Adoptio autem pendet ex fide promissionis & non ex prærogatiua carnis. Cùm ergo Dominus hìc affirmat, Iudæos non habere Deum patrem, accusat illorum incredulitatem, eosque esse extra Dei familiam ostendit. Nihil est ergo de titulo & successione gloriari, nisi pietas in animo fuerit. Nemo itaque credat titulis, sed facta fidei indicia quærat. Rursus hìc obseruetur infallibilis filiorum Dei nota, quæ est diligere Deum, & amicè complecti ipsius nuncios.

43 *Propter quid loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.*

Cur nihil proficiant Iudæi ex concionibus suis, exponit Dominus. Est autem oratio ideo interrogatione & subiectione figurata, vt magis aduersarios vrgeat. Interrogat quidem ipse, sed illis percontantibus respõdet, & veram causam contumaciæ illorum exponit. Argumentum autem tale est: Qui non potest audire patienter docentem, non potest eius doctrinam percipere. Vos odio mei non potestis patienter audire me docentem. Igitur mirum non est, quòd meam doctrinam non percipiatis. Nota, quòd Euangelium requirat auditorem docilem, nihilque eum in schola Christi proficere posse, qui se patientem & attentum non præbet discipulum. Sunt qui hæc Domini verba ad prædestinationis necessitatem referunt, quasi Iudęi non possent audire, eò quòd nõ essent prædestinati,

ſed ſupra modum hallucinantur, qui & ſe ipſos fallunt,& eos qui ſibi aures præbent. Hîc enim de populo Dei, cui factæ erant promiſsiones,agitur,& accuſatur illorum cõtumacia, propterea quòd legatum Dei admittere, eumque audire recuſarint, qui ipſis patris nomine ſalutem gratuitam obtulit. Neque fieri poteſt, vt Filius Dei verbis offerat quod animo nolit. Auguſtinus igitur rectè in hunc locum ſcribit: *Ideo non poterant cognoſcere, quia non poterant audire. ſed vnde audire non poterant? niſi quia corrigi credendo nolebant.* Non ergo hîc loquitur Dominus de impotentia ab externo, ex neceſsitate fati aut violentia, ſed de impotentia ab interno, ex malitia & obduratione cordis ſpontanea.

Octauus Articulus.

44 Vos ex patre Diabolo eſtis,& deſideria patris veſtri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit, quia non eſt veritas in eo. Quando loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax eſt, & eius rei pater.

45 Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi.

Iam tandem ex ſuperioribus concluſionibus infert Dominus clariſsimè ſententiam aduerſus Iudæos incredulos,& à factis eorum concludit eos eſſe filios Sathanæ, & ex ingenio Sathanæ eſſe oſores & perſecutores veritatis Dei, hoc eſt, Euangelij. Propoſitio huius loci eſt: *Vos ex patre Diabolo eſtis*, quæ propoſitio probatur hac ratione: Quicunque deſideriis Diaboli obſequuntur, filij ipſius cenſentur. Vos deſideriis Diaboli obſequimini. Igitur filij Diaboli eſtis. Ex hac concluſione ad caput quæſtionis de libertate procedit in hunc modum: Qui filij ſunt Diaboli, ſunt homicidæ & mendaces. Homicidæ & mendaces veritatem ferre non poſſunt. Non ferentes veritatem, non poſſunt credere: Eſt enim veritas obiectũ fidei. Vos igitur quia filij Diaboli eſtis, homicidæ eſtis & mendaces, oſores veritatis. Proinde credere non poteſtis. Iam quia credere nõ poteſtis, manetis in peccatis veſtris. Nõ ergo liberi eſtis vt gloriamini, ſed ſerui peccati. Qua autem ratione impij ſint filij Diaboli, Auguſtinus pulchrè explicat, cùm ait: *Impij ſunt filij Diaboli non natura, ſed vitio, non naſcendo, ſed imitando, non quia creauit aut genuit, ſed quia perſuaſit & tenuit. Diabolus enim cùm inuideret homini, ſerpente indutus locutus eſt mulieri, & per mulierem virum quoque veneno infecit. Mortui igitur ſunt Diabolum audiendo, quem non audiſſent, ſi Dominum audire voluiſſent. Poſitus erat homo inter eum qui creauit, & eum qui lapſus eſt. Obtemperare debuit creatori, non deceptori. Eſt ergo Diabolus homicida & mendax ab initio, non creationis rerum, ſed ſeductionis hominis.*

Obſeruetur hîc peſsimum homicidij genus, quod eſt verbo mendaci occidere. Diabolus ergo non gladio armatus, ſed verbo mendaci primos homines inuaſit, eoſque occidit, cuius exemplum omnes imitantur qui falſa & mendaci doctrina ſeducunt homines,& auertunt eos à veritate Euangelij, atque ita ipſos crudeliſsimè occidunt.

Primum hîc obſeruemus lapſum Angelorũ, qui ex bonis facti ſunt mali. Boni quidem fuerunt creatione: Ita enim ſcriptum eſt: *Vidit cuncta quæ fecerat Deus, & erant valde bona.* Mali verò facti ſunt defectione à Deo, quæ defectio cauſam habuit liberum arbitrium, quo vt maximo ornamẽto donati erant Angeli omnes, ſed cùm quidam ex ipſis illo abuſi ſunt, facti ſunt ex bonis mali.

Qualis autẽ defectio Sathanæ fuerit, & qualis ſit ipſe factus per defectionẽ, Dominus ipſe clariſsimè docet. Nam cùm ait: *In veritate non ſtetit*, hoc eſt, nõ perſtitit, ſignificat haud obſcurè eum aliquando & in veritate fuiſſe, & ſtetiſſe, etſi breuiſsimo tempore. Et cùm affirmat eũ in veritate non ſtetiſſe, probabilis coiectura eſt, quòd & ſuperbierit aduerſus Filium Dei, qui in ſcripturis veritas dicitur, & inuiderit homini eam fœlicitatem, quòd eſſet creatus ad imaginem Dei,& per hoc ad immortalitatem & æternam beatitudinem.

Qualis autẽ ſit factus Diabolus per defectionem, oſtendit etiam Dominus, cùm ait: *Et veritas in eo non eſt.* Ex ſuperbia enim & inuidentia factus eſt mẽdax, & homicida. Poſtquam enim ipſe ſuo libero arbitrio defecit à Deo, & factus eſt hoſtis Dei, aggreſſus eſt primos noſtros parentes, vt ſpoliaret paradiſum. quod & fecit, idque in hunc finem, vt homines ſibi ſocios in odio aduerſus Deum, & æternis ſuppliciis faceret. Atque hoc fuit initium regni Diaboli, quod Chriſtus hoc loco conſtare homicidiis & mendaciis affirmat. In hoc regno ſunt omnes qui nõ credunt Euangelio, atq; hi à patre Diabolo eſſe dicuntur, propterea quòd mendaciis & homicidiis regnum Chriſti inuadunt. Nam vt ipſe Diabolus mendacio blaſphemat Deum, & homicidio occidit gen⁹ humanum, ita eadem hodie agit in filiis ſuis, hoc eſt, in iis qui non ſunt Chriſti. Primùm enim facit vt mendaces ſint, id eſt, contemptores Dei, confidentes ſe ipſis. Deinde facit vt ſint homicidæ, vt ſe ſolis ſaluis omnes perditos velint. Et quoniam tales ſunt omnes, hoc eſt, homicidæ & mendaces, qui non ſunt in Chriſto, facile eſt cernere, cuiuſmodi ſit ſapientia & iuſtitia humana, facile eſt iudicare, quale in illis ſit liberum arbitrium, promtiſsimum eſt concludere, omnes tales manere æterna, cum Diabolo homicida & mendaci, ſupplicia. Monemur ergo vt adiungamus nos Eccleſiæ Chriſti, in qua Chriſtus ſuos & in hac vita tuetur contra Diabolum, & tandem donabit immortalitatis gloria, modò in pugna aduerſus Diabolum perſtiterimus inuicti per fidem Chriſti. Eſt ſiquidem fides victoria qua vincimus mundum, hoc eſt, totum Diaboli regnum. Nunquam enim Diabolus arma deponet, ſed

ſemper aduerſus Chriſtum & eius regnum bellũ geret. Vt enim in initio ſpoliauit Paradiſum homicidio & mẽdacio: ita hodie idem eſt ipſius ſtudium, vt nouum Paradiſum, hoc eſt, Eccleſiam Chriſti mendaciis & homicidiis concuſsã ſpoliet, ſed fruſtra laborabit aduerſus eos qui in veritate Euangelij conſtãtes perſiſtunt, & perſeuerant retinentes fidem & bonam conſcientiam. Cùm igitur in tanto verſemur periculo, vigilemus & ſtemus in armis aduerſus Satanã, ne nos ſuis mendaciis circumuentos occidat. *Aduerſarius veſter*, ait Petrus, *circuit tanquam leo rugiens, quærens quem deuoret.*

Porrò cùm Dominus ait: Diabolus mendax eſt & Pater eius, Manichæi ſic accipiunt verba iſta, ac ſi hic eſſet verborum ſenſus: Diabolus mendax eſt & pater eius, ſcilicet Diaboli, eſt mendax, vt hoc pacto confirmẽt ſuum errorem de principiis duobus, bono videlicet ac malo, quorum illud nunc Deum, nunc φῶς, hoc interdum ὕλην, interdum σκότος appellãt. Sed horum errorem refutat ipſe textus. Nam hæc verba *in veritate non ſtetit*: ſignificant Diabolum creatum fuiſſe ab initio, à Deo bonum, & bonam Dei creaturã fuiſſe ab initio, ſed non in ſtatu innocentiæ perſtitiſſe, quemadmodum ſuprà declarauimus. Cùm ergo textus habet: *Mendax eſt & pater eius*, ſubintelligatur quod paulò antea præceſsit, videlicet ψεῦδος, hoc eſt, mendacij. Hoc mendacium vocat Chriſtus proprium Diaboli, propterea quòd illud non ex creatione, ſed ex defectione propria habuit. Non ergo eſt ſubſtantia in Diabolo malitia, ſed accidens. multò minùs peccatum hominis ſubſtantiale credendum eſt.

Sed quid dicemus ad Nonnum, cuius paraphraſis ab omnibus doctis laudatur. Hic enim ita habet: ψεύστης αὐτὸς ἔφυ, ψευδήμονος ἐκ γενετῆρος, hoc eſt: *Mendax ipſe fuit de mendaci genitore.* Nonnus videtur hîc eorum ſentẽtiam amplecti, qui in verbis Chriſti Diabolũ interpretantur Cain, qui primus hominem manu occidit, videlicet fratrem proprium, verum Dei cultorem. Hic Cain fuit quidem à patre Diabolo non naſcendo, ſed eius facta imitando, non quidem manu occidendo, tametſi hoc facit per filios ſuos, ſed verbo mendaci, vnde & mendax appellatur. Nos itaque priorem interpretationem, quæ à pleriſque recepta eſt, anteponamus, quam non dubitamus veriſsimam eſſe. Quæ enim hic tribuuntur Diabolo, nullo modo Caino conuenire poſſunt. Etſi enim in ipſo Caino oſtendit ſuam potentiam Diabolus, dum ipſum aduerſus fratrem armat: tamen ipſe Cain vita functus, non eſt efficax in filiis contumaciæ, quemadmodũ Diabolus, conſentiente vniuerſa Scriptura & triſtiſsima multorum experientia.

PARS V.

Etſi continua eſt hæc diſputatio inter Chriſtum & incredulos Iudæos, & omnia ad idẽ caput quæſtionis de qua diſputatur, referuntur, docendi tamen gratia ita diſtinguere partes nõ videbatur incommodum. Nam quæ diſtinctiùs proponuntur, faciliùs percipiuntur. In hac ergo parte Chriſtus amouet impedimẽtum quod prætendere poterant Iudæi, quòd Domino nõ crederent. Neque enim cuiuis credendum eſt. Prouocat ergo Dominus ad eorum conſcientias quas ſiſtit coram tribunali Dei, iubetque vt dicant, ſi quid habeant quod vel ipſi, vel ipſius doctrinæ meritò obiicere poſsint, quoque excuſentur quòd ipſius doctrinam non recipiant: & mox repetit contumaciæ ipſorum cauſam, oſtendens cur ſe docentem veritatem Dei non audiant. At Iudæi ſuo more inde magis irritantur, & ad blaſphemiam ſe conuertũt, Chriſtum Samaritanum & Dæmonium habentem impiè clamitantes. At ille calumniam retundens promiſsionem Euangelij repetit, eamque iureiurando confirmat, qua magis irritantur Iudæi, præſertim quòd tantam virtutem tribuat ſermoni, vt illum audientes, non guſtent mortem in æternum. Calumniam hinc ſuam vt iuſtam ingeminant, propoſito & Abrahæ & Prophetarum, quos mortuos eſſe dicunt, exemplo. Verùm cùm Dominus hanc obiectionem facta mentione ſuæ diuinitatis diluit, ad lapides confugiunt, quibus ſalutis autorem obruere conantur, ſed fruſtra. Nam ipſe, etſi erat ſolus in tanta malorum multitudine, vt declararet ſuam diuinam potentiam, abſcondit ſe, atque ita euaſit ab illorum manibus.

Porrò membra partis huius ſunt duo, quorũ primum continet purgationem Chriſti: Secundum ſummam Euangelij repetit. Sed horum capitum plures ſunt articuli, vt videbimus.

DE PRIMO.

46 *Quis ex vobis arguit me de peccato? At ſi veritatem dico cur vos non creditis mihi?*

Primus Articulus.

Sententia horum verborum eſt, vt ex antitheſi patet: Aut pſeudopropheta ſum, aut ſum doctor diuinitus miſſus. Si pſeudopropheta ſum, vt vos contra conſcientiam veſtram fingitis, prodeat aliquis in medium, & conuincat me vel minimi peccati, ſiue in vita, ſiue in doctrina. Quod cùm nemo veſtrũ facere poterit, proditur veſtra malitia. At ſi diuinitus ſum miſſus doctor, id quod & vitæ innocentia, & doctrina & operibus diuinis oſtendo, veſtra contumacia eſt deteſtanda, quòd meam doctrinam non recipitis, quam nouiſtis diuinam eſſe. Hinc tria concluduntur: Primum de Chriſto. Secundum de Iudæis. Tertium de nobis.

De Chriſto concluditur, quòd ſit verus Meſsias. Eſt enim vera Meſsiæ nota, eſſe abſque peccato. Nullus enim hominum vnquam fuit ſine peccato abſque vno Meſsia. Nam hic nec naturæ vitio infectus erat, nec in perſona ſua deliquit vnquam, nec officium, quod à Patre erat illi demandatum, negligenter aut perfidè fecit.

De Iudæis concluditur, quòd fuerint à Diabolo ita excœcati, vt veritatis cœlestis splendorem ferre non potuerint, id quod ex hypocrisi, veternosis opinionibus, & inuidia Christi profectum est.

De nobis hæc admonitio concluditur, vt qui in docendi officio sumus, studeamus innocentiæ vitæ & puritati doctrinæ, ne nobis iustè obiiciatur: *Turpe est doctori cùm culpa redarguit ipsum.* Deinde ex damno Iudæorum admonemur, vt simus cautiores, caueamusque ne nostra contumacia nobis ipsis ianuam gratiæ præcludamus.

47 Qui ex Deo est, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo nō estis.

Rationem reddit Dominus, cur Iudæi, cum quibus loquitur, verba Dei nō audiant. Est autem argumentum à remotione mutua causæ & effectus sumptū, & est integer syllogismus, cuius cōclusio in medio ponitur, h.e. inter propositionem & assumptionem. Quare transpositis partibus, hoc modo ad normam dialecticam reuocabitur: Qui ex Deo est, verba Dei audit. Vos ex Deo non estis. Ergo verba Dei non auditis. Nec est vitium in syllogismo, cùm extrema propositionis sint paria. Propositio ergo si conuertitur simpliciter, hoc modo in secunda figura concluditur syllogismus. Qui verba Dei audit, ex Deo est. Vos ex Deo non estis. Ergo verba Dei non auditis. Conuertitur enim causa totalis cum suo effectu. Alterum enim alterū ponit aut remouet. Vt igitur omnis qui audit verba Dei, ex Deo est: Ita omnis qui ex Deo est, verba Dei audit. Verùm qui offenduntur forma syllogismi, variant inter se. Alij enim à contrario sensu concludendum esse argumētum Christi aiunt hoc modo: Qui ex Deo est, verba Dei audit. Ergo qui nō est ex Deo, verba Dei nō audit. Sed hi non vident, se in eundem scopulum impingere quem declinare voluerunt. Nam collectio per contrarium sensum non valet, nisi antecedentis extrema fuerint paria. Quis enim ferret hanc collectionem à contrario sensu: Qui ratiocinatur est animal. Ergo qui non ratiocinatur, non est animal. Sunt enim extrema antecedentis imparia. Verùm si sunt paria antecedentis extrema, vtraque forma consistit, & à contrario sensu, & syllogistica. Nos igitur syllogismum hìc expressè positū retinere maluimus, quàm mutare formam. Alij similiter forma syllogismi offensi, malunt concludere per contrapositionē hoc modo. Qui ex Deo est, verba Dei audit: Ergo non audiens verba Dei, non est ex Deo. Sed hi manifestè cum scopo pugnant. Est enim propositio probanda & concludenda: Iudæi non audiunt verba Dei, cuius ratio est, quia à Deo non sunt. Non ergo ratio, quæ est causa conclusionis, debet in conclusione poni. Hæc dialecticè placuit ascribere propter iudiciorum in hoc argumento varietatem.

Quid autem sit esse à Deo, ex antithesi colligitur hoc modo: Esse à Diabolo dicuntur, vt Christus ipse definiuit, qui obsequuntur desideriis Diaboli. Ergo à Deo sunt, qui voluntati Dei obsequi student, qualescunque antea fuerint. Manasses donec verbum Dei est persecutus & occidit Prophetas Dei, à Diabolo fuisse rectè dicitur; imitationis causa. At postquam flexit genua cordis Deo in carcere, & cōfugiens ad misericordiam petiit veniam à Deo, à Deo esse cœpit, & verbum Dei promptissimè audire statuit. Audire autem verba Dei is dicitur, qui postquam motus est à Spiritu Sancto, non illi amplius resistit, sed illud libenter audit, discit, conseruat, qui illud anteponit omnibus doctrinis Diabolorum & hominum, qui iuxta illud credit vitamque componit, ac tandem confessione & sanguine confirmat, si res postulauerit. Hìc enim nullum locum habet dissimulatio, modò confessio publica expetitur.

Cæterū hìc non prætereunda est quæstio, quâ quæritur qui fiat quòd alij audiant, alij non audiant verbum Dei. Dicitur quidem hic, quòd qui à Deo sunt, audiant verbum Dei, alij verò nō. Sed variāt hìc interpretes. Sūt enim qui hìc ad electionē confugiunt, & esse à Deo definiunt qui sunt electi, atq; ita culpam abiectionis nō in homines, sed in necessitatem electionis transferunt, cùm tamē Christus & vniuersa Scriptura contumaciæ hominum hoc tribuat. Age igitur discrimen, de quo quæritur, iactis firmis fundamentis inquiramus. Omnes homines in Adamo creati fuêre ad vnam Dei imaginem, & per hoc ad immortalitatem & beatitudinem. Deinde cùm omnes homines in vno Adamo lapsi sunt æqualiter, & facti sunt simul absque discrimine, mortis & damnationis æternæ rei, qua ratione à Diabolo esse dicuntur omnes non natura sed imitatione. Adhæc promissio reparationis facta est illi qui lapsus est. Lapsum est autem in Adamo totum humanum genus, quare negari non potest, quin promissio facta Adamo sit vniuersalis. Præterea mandatum Dei vniuersale esse quo omnes iubemur audire Euangelium & credere, manifestum est. *Ite*, inquit, *in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.* Nec defectus est in λύτρῳ quo satisfactum est iustitiæ Dei. Ita enim ait Baptista: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.* Et Paulus: *Certus est sermo & omni approbatione dignus, quòd Christus venit in mundum peccatores saluos facere.* Huc & mandatū Christi pertinet de baptizandis omnibus gentibus, in testimoniū quòd velit omnes sua membra fieri, quò saluari possint ipsi⁹ solius merito. Hìc nulla videmus discrimina nationum, aut personarum, nullas hìc Parcarū tabulas cernimus, sed ab vna parte videm⁹ summā miseriam, ab altera summam misericordiam, eamque omnibus expositam & oblatam. Est enim hæc vox Dei. *Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur ac viuat.* Et Petrus è Spiritu Sancto loquens ait: *Deus est longanimis, nolens vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere.* Ex his clarè concluditur, quòd causa perditionis hominis non ad Deum, sed ad ipsum hominem referēda sit, iuxta illud: *Perditio tua à te Israel, in me tantummodo auxilium*

tuum. Sed non, inquies, soluta est quæstio. Quæritur enim adhuc, cur alij audiant verbum Dei & saluentur, & alij non audiant, & damnentur. Audiamus quid dicat ipsa veritas, plorans super perditionem Israel: *Quoties volui te congregare, vt gallina congregat pullos suos, & noluisti?* Sed quid quæso eos impediuerit, quo minus voluerint? Hoc etiam veritas declarat Ioh. 3. *Qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ne arguantur opera eius.* Manifestum est Dominum hîc de hypocritis agere, & non de manifestis & crassis peccatis, quæ omnium iudicio pœna digna videtur. Hæc hypocrisis facit, vt multi cœcutiant ad lucem Euangelij, imò multos ita perturbat, vt odio prosequantur Euangeliũ. Matth. 21. Dominus confert inter se hypocritas & eos peccatores, qui se à culpa excusari non poterant. *Amen,* inquit, *dico vobis, Publicani & meretrices præcedent vos in regnum Dei. Venit enim ad vos Iohannes, in via iustitiæ, & non credidistis illi: sed Publicani et meretrices crediderũt ei. Vos autem,* scilicet hypocritæ, *videntes non pœnitentia ducti estis, vt crederetis ipsi.* Est proinde hypocrisis causa impediens, quo minus multi aurem Euangelio præbeant. Huc accedunt opiniones erroneæ longo tempore, & sapientum hominũ autoritate confirmatæ, quæ dulciores sunt multis, q̃ vt velint eas veritate Euangelij commutare. Ex quo fit, vt potiùs in suis peccatis mori, quàm Christum audire velint. In multis cõsuetudo peccandi ita obtinuit, vt iã quasi necessitate quadam constricti nõ possint nõ peccare, vnde fit vt Spiritui Sancto efficaci in ministerio Euangelij peruicaciter se opponant. Id quod suis contribulibus obiecit Stephanus, in Actis: *Vos,* inquit, *dura ceruice præditi, & incircumcisi corde et auribus: Vos, inquam, semper Spiritui Sancto restitistis, quemadmodum patres vestri, & vos.* His accedit forma externa Ecclesiæ, & infinitorum scandalorũ magnitudo. *Beatus,* inquit Dominus, *qui in me nõ fuerit offensus.* Hæc ergo impedimenta fuere peculiaria, cur plerique Iudæorum Christum non receperint doctorem. *Propter quid,* inquit, *loquelam meam non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.* Hæc sanè impotentia voluntaria est, vt quæ ex hypocrisi nata lõgo errore confirmata sit. Nos igitur Iudęorũ dãno admoniti caueam⁹, ne vel hypocrisi locũ faciamus, vel sinamus nos à fontib. salutis abduci ad cisternas põtificias, vel consuetudine lõga peccãdi ita obdurētur corda nostra, vt ad vocē Euangelij surdescamus, vel scandalis vllis, vel Ecclesię forma offendamur. Sciamus Deum verè omnium salutem velle, sed per salutem, hoc est, per Christũ, quem qui nõ audiunt, causis enumeratis impediti, patrem habent Diabolum, quem mẽdacio & homicidio imitantur. Atque hæc sint dicta ad quæstionem propositam. Obiectionibus aduersariorum vel subtilissimis & acutissimis opponamus immotam veritatē, quæ vel sola diluendis obiectionibus sufficit.

Porrò hæc verba Domini suppeditant nobis duas definitiones: vnam Ecclesiæ Dei, alteram regni Diaboli. Ecclesia Dei hîc κατὰ τύπον definitur esse cœtus eorum hominum qui audiũt verba Dei: Atque ideo se separant à Diabolo, & à prophanitate mundi, & adiungunt se Deo per fidem, confessionem & nouam obedientiam. Hæc enim tria ita coniuncta sunt, vt separari nõ possint. Monemur ergo vt huic cœtui nos adiungamus, vt vt fuerit in mũdo exiguus & contemtus: memores dicti magistri nostri: *Nolite timere pusille grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Extra enim hũc gregem nulla est salus. In hoc enim solo est hostia pro peccato.

Regnum Diaboli hîc significatur esse cœtus hominum, qui verba Dei non audiunt, atque ideo separant se à Deo per contumaciam, & adiungunt se Diabolo, cuius desideriis obsequuntur in homicidiis & mendaciis.

Præterea Christi factum nos monet ne sinamus nos externa falli larua hypocritarum, sub qua se tegunt filij Diaboli. Iudæi gloriabantur de Mose, de Lege à Deo data, de regno & sacerdotio diuinitus instituto, de maiorum sanctitate, de successione ordinaria, ex quibus concluserunt, sed falsò, se esse Dei populum, & alios omnes esse prophanos & maledictos. sed dominus istam laruam eis detrahit, dum veram notã Ecclesiæ hîc proponit, & affirmat esse auditum verbi Dei. Nihil ergo proderit externa gloriatio, nisi verum pietatis fundamentum in corde sit iactum. Ex his promptissimum est iudicare de regno pontificio, quod frustra se iactat Ecclesiam Dei esse. Habet enim, vt alia omittam, tres notas quæ testantur regnum pontificium nõ esse Christi Ecclesiam, sed Diaboli regnum. Prima nota est, quòd Pontificij anteponãt verbis Dei doctrinas & traditiones humanas, grauiusque & crudeliùs animaduertunt in transgressores suarum traditionum, quàm in manifestè blasphemos in Deũ. Secunda nota est quòd pontificij instituunt & defendũt idololatricos cultus, inuocationem mortuorum, oblationem pro viuis & mortuis, circumgestationem & adorationem panis, nundinationem indulgentiarum & multa alia. Tertia nota est, quòd pontificij innocentes crudelissimè interficiunt, & sanctos Dei exquisitissimis suppliciis è medio tollunt, nullas alias ob causas quàm quòd Christũ Antichristo Romano anteponant, quòd Euangelium Christi humanis doctrinis præferant, quòd verum Dei cultum in locum superstitionum Papalium restituere conentur. Breuiter, quòd obedientiam erga Deum imperio tyrannico Romanæ bestiæ præferant.

Tertius Articulus.

48 *Responderunt igitur Iudæi & dixerunt ei: nonne bene dicimus nos, quòd Samaritanus es tu & Dæmonium habes?*

Criminatio est. Nam cùm non haberent impij & contumaces Iudæi, quod Christo vel in speciem obiicerent, ad cõuicia suo more se conuertunt, atque pro salutari doctrina, & paterna admonitione, ingrati, criminatione rependunt.

Nam

Nam dum illum Samaritanum vocant, non ſolùm tanquam alienum à populo Dei contemnunt, verùmetiam veluti Legis Dei & cæremoniarum Moſaicarum tranſgreſſorem accuſant, ſed vtrumque falsò. Nam & nouerunt ipſum eſſe à ſua gente ortum, & ꝙ Legem Moſis nunquam fuerit tranſgreſſus, ſed ſingulis annis more iſtius populi iuxta Legem aſcēdiſſe Ieroſolymam, vt teſtaretur ſuam erga Moſis Legem obedientiam & obſeruantiam. Quòd autem dicant, ipſum Dæmonium habere, ſimiliter contra conſcientiam faciunt. Nam & ſanctitas vitæ, & doctrinæ puritas, & teſtimonia Dei, quibus ornatus erat, iſtam blaſphemiam ſatis ſuperq́; refutabant. Habere autem dæmonium, & is dicitur, qui eſt obſeſſus à dæmonio, & is qui afflatu & poteſtate dæmonis aliquid facit. Cùm hác iniuriam Dominum, paſſum eſſe legimus, conſolemur nos aduerſus oblocutiones & cōtumelias Papiſtarum, qui ſinceros Eccleſię doctores, & pios auditores conſimili modo cōuiciis proſcindunt, clamant eos hæreticos, diabolos, apoſtatas, vt ita eos deforment, autoritatemq́; verbi Dei extenuent. Sed nos non moremur illorum cònuicia, anathemata & execrationes. Solemur nos bonitate cauſæ noſtræ, & exēplo magiſtri noſtri, qui talia pati eſt dignatus, ne cùm ipſi ſimilia àudire cogimur, animos deſpondeamus. Studeamus itaque vitam & mores componere, vt nemo habeat quod iuſtè in nobis criminetur, ſiue in doctrina, ſiue in moribus.

Quartus Articulus.

49 Reſpondit Ieſus: Ego Dæmonium non habeo, ſed honoro Patrem meum, & vos inhonoraſtis me.

50 Ego autem non quæro gloriam meam. Eſt qui quærit & iudicat.

Depulſio eſt criminationis. Quoniam autem duo Domino obiecerant aduerſariis: alterum contra perſonam, alterum verò contra officium ipſius. Illud vt leuius attingit, hoc vt intollerabile refutat. Nō enim dicit apertè, Samaritanus nō ſum. Hæc enim perſonæ fuiſſet defenſio. Sed hoc tantum: *Dæmonium non habeo*, vt officiū ſuum tueatur. Id quod facit argumento ſumpto à facto ſuo. Qui habet Dæmoniū nō honorat Deū. Fieri enim non poteſt, vt idem Deum honoret, & afflatus ſpiritu Dæmonis loquatur & agat. Ego honoro Deum prædicatione verbi ipſius & obedientia erga ipſum. Ergo Dæmonium non habeo. Malignus enim ſpiritus Deum honorare non poteſt, ſed ipſum in ſuis mēbris blaſphemat, eoſq́; ignominia afficit, qui à Deo mittūtur. Quod cū vos facitis, factis veſtris de vobis ipſis teſtimoniū perhibetis. Igitur vos potiùs ſpiritu maligno agitamini. Hæc etiāſi Dominus nō expreſsè dicit: tamē ex verbis ipſius clariſsimè ſequuntur. Nā cùm dicit: *Et vos inhonoraſtis mē*, ſignificat eos afflatos eſſe à Diabolo, vt ꝗ legatū Dei contemnant & perſequantur. Notetur ꝙ & oratio & vita hominis teſtimonia ſunt Spiritus quo agitur. Si quis. n. piè loqtur & ſanctè viuit, eum Spiritu Dei Sācto impelli neceſſe eſt. Contra verò, ſi ꝓphana & blaſphema in ore habet, ſpiritu Sathanæ eū agitari manifeſtū eſt. Quod autē ſubiungit Dominus: *Ego autē non quæro gloriam meam*, opponit conuiciis Iudæorū, ꝗ ipſum Samaritanū vocarunt, quaſi diceret: Vocer ſanè à vobis Samaritanus, habear, vt placet, contemtus, ſed Deus, qui iuſtus eſt iudex, ſuo tempore patefaciat quisnā ſim. Atq; ita Dominus ꝓuocat ad Deum iudicē, coram cuius tribunali ſuos aduerſarios ſiſtit. *Eſt*, inquit, *qui quærit*, ſcil. meam gloriam, *& iudicat*, ſcil. de mea gloria. Non eſt ergo ꝙ ego iſtud conuicium depellā, qui Samaritanus à vobis vocor, Deus ipſe meā gloriam ſuo tēpore illuſtrabit. Habēt ergo Chriſti verba tacitā comminationē iudicij Dei, in eos, qui Chriſtū & eius Euangelium contēnunt. Hîc Chriſti exemplo diſcamus, nō tam gloriam noſtrā quęrere, ꝙ̄ ſincerè officium facere, & cōtemnere eorum voces, qui noſtras perſonas deformare conantur. Habemus. n. iuſtum iudicem. Diſcamus etiā verā gloriam eſſe in officio rectè ꝑſtito gloriam non affectare, ſed bona conſcientia officiū noſtrum in timore Dei præſtare. *Hæc eſt*, inquit Paulus, *gloria noſtra, teſtimonium conſcientiæ noſtræ.* Gloria etenim vera eſt ab interno principio, & tendit ad triplicem finē, videlicet ad conſeruationem conſcientiæ bonæ, ad ædificationē proximi bono exēplo, & ad gloriam Dei, à qua incipit, per quam progreditur & in qua finit.

DE SECVNDO.

51 Amen amen dico vobis, ſi quis ſermonē meū ſeruauerit, nō videbit mortē in æternū.

Primus Articulus.

Etſi autē Chriſtus horrēda blaſphemia & minimè ferendis conuiciis erat exceptus à Iudæis: tn̄ non deſinit ſuum facere officium, eiſq́; ſalutē offerre, qui pro beneficiis conuicia rependebāt. Hoc Chriſti exēplo docemur, piorum doctorū eſſe, non ſolùm non frāgi creſcente hominū aduerſus ſe cōtumacia, verùmetiam multò magis animari & excitari ad faciendum officium, vt aliquos ſaltē è malorū numero eximāt, eoſq́; adducant Chriſto quò ſaluentur. Chriſtus enim hîc poſtquam habere Dæmonium dictus eſt à ſuis auditoribus, prædicationis ſuæ beneficia largiùs impendit, vt nos ſuo animaret exemplo, ad benefaciendum etiam ingratis.

Porrò hæc verba Chriſti, continēt promiſsionem Euangelij propriam, iureiurando Chriſti confirmatam. Sunt aūt plura in hac promiſsione perpendenda. Primum, iuratio Domini. Secundum, quòd promiſsio præſens ſit vniuerſalis. Tertium, quòd eadē ſit conditionalis. Quartum, promiſsionis ſubſtātia. Quintum, quid ex hac promiſsione ſequatur. Hæc ſi diligentiùs examinauerimus, vberiorem doctrinam & conſolationem hic locus ſuppeditabit.

De iuratione Chriſti hæc ſcienda ſunt, ꝙ & certitudinis dictorū ſuorum cauſa iurauerit, & in amoris ſui erga homines teſtimonium quo-

rum infirmitati ſe accommodat, vt ſibi iurato facilius & citius credât in ſalutem. Etſi autem doctrinam ſuam teſtimoniis Moſis & Prophetarũ ſæpè confirmat, & eandem multis diuinis operibus diuinam eſſe demonſtrat: tamen ipſius philanthropiæ placet, etiam iureiurando ſuæ doctrinæ fidem facere, vt vel iſto pacto noſtræ infirmitati conſulat. Quantum ad formam iurationis attinet, qua aliquando ſimplici, & aliquando, idque apud noſtrum Euágeliſtam potiſsimum, geminata vtitur, vt cùm dicit: *Amen, amen*, ſciẽdum eſt, quòd ſit propria Chriſti, qua nulli alij, vel in veteri vel in nouo Teſtamento vſi ſunt, ſed Chriſto ſoli eſt relicta. Nam ipſe ſolus eſt veritas ſubſtantialis à patre ab æterno nata. Cùm ergo Domin⁹ iurat hac forma: *Amen*. ſiue duplicata: *Amen amen*, ipſa veritas veritatem ſiſtit coram tribunali Dei, eamque Deo obligat, & veluti oppignorat, cum hac conditione, vt ipſa pereat, ſi ipſe mentiendo fallit: Quemadmodum Deus ipſe, qui natura & eſſentia vita eſt quædam ſubſtátialis, ſuam vitam in periculum adducit, cùm iurat: *Viuo ego, nolo mortem peccatoris*. Hac ergo Chriſti iuratione, qua maior nulla eſſe poteſt, confirmati de promiſsione propoſita, ſciamus priùs cœlum caſurum, quàm vt illa mutetur aut reuocetur.

Secundum, quod hìc perpendendum dixi, eſt, quòd promiſsio ſit vniuerſalis, vt quę nullas nationes, nullos hominum ordines aut ſtatus, nullum ſexum, atque adeò nullas perſonas excludat. Ita enim habet promiſsio: *Si quis ſeruauerit*, hoc eſt, vt Scriptura ſeipſam interpretatur, quiſquis ſeruauerit, vel, omnis qui ſeruauerit, vt particula vniuerſalis, nõ genera ſeu ordines hominum, ſed indiuidua humanæ naturæ comprehendat. Id quod Paulus apertè docet, cùm ait: *Deus vult omnes homines ſaluos fieri. Quia vnus eſt Deus, vnus eſt mediator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus*. Hìc ab vna parte ponitur Deus vnus, ab altera homines ſine diſcrimine omnes. In medio, hoc eſt, inter Deum & homines, vnus ſtatuitur mediator, ita vt ſit omnium mediator, quemadmodum vnus Deus eſt omnium Deus.

Verum quia Dominus hìc ait: *Si quis ſeruauerit ſermonem meum*, & Scriptura ſæpè promittit audientibus & ſeruantibus verbum, item credẽtibus, ſalutem: Anabaptiſtæ hinc occaſionem ſumunt, & negât ſacrilegè infantes ſaluari poſſe, cùm ſine auditu non ſit fides, & ſine fide nulla ſalus. Clarè enim dicitur ſine omni verborũ ambiguitate: *Qui non crediderit, condemnabitur*. Hìc quidam reſpondent, vt Anabaptiſtarum errorem confutent, ſuperiora dicta, & alia ſimilia, pertinere etiá ad infantes, ſed baptizatos, quos dicunt credere, etſi illorum fides non eſt ex auditu verbi, quemadmodum adultorum. Tribuunt enim aquæ Baptiſmi eam vim, quòd per ipſam regenerentur infantes, ſine qua regeneratione non eſt ſalus, & quòd ita regenerati iam credant. Etſi autem hi nonnihil dicunt contra abſurdam Anabaptiſtarum opinionem, tamen nec ſatis commodè, nec rectè omnino ſe explicant. Tres enim ſunt in eorum ſentẽtia errores minimè ferendi. Horũ primus eſt, quòd ea quæ dicuntur, & accipi debent de adultis, qui verbũ audire poſſunt, & ex auditu verbi fidem concipere, vel etiá verbo reluctari contumaciter, tráſferant ad infantes, qui verbum intelligere, & ex verbo fidem concipere nequeunt. Secundus, ꝙ tribuant ſigno externo, quod eſt internæ virtutis ac occultæ Spiritus Sancti operationis, dum alligât gratiam ſpiritualem externo ſigno, quod ſignum eſt ſolummodò ſymbolum & ſignaculum gratiæ & ſpiritualis regenerationis, quę nõ eſt alligata ſic ſigno, quin fieri poſsit ſine ſigno. Tertius, ꝙ promiſsionẽ fœderis vniuerſalẽ, reſtringât, repugnante Dei verbo, ad eos ſolos, qui ſigni externi efficiuntur participes, quaſi verò Deus ſine ſigno, aut nõ poſſet, aut nõ vellet ſeruare pactũ, quod ad totũ ſemen ꝑtinere voluit.

Verùm quo hæc res clarior euadat, pactũ Dei cum Abrahamo, & cum ſemine eius initum, inſpiciẽdum eſt, quod his verbis exponitur Gen. 17. *Ego ecce pactum meum tecum, eriſq́ in patrem multitudinis gentium*. Hiſce verbis ſignificatur, ꝙ gentes fide inſerendæ eſſent in genus Abrahæ, licet ab eo non progenitæ ſecũdùm carnem, Rom. 4. Et paulò infrà: *Ego ſtatuam pactum meum inter me & inter te, atq́ inter ſemen tuum poſt te in generationibus ſuis fœdere ſempiterno, vt ſim tibi in Deum & ſemini tuo poſt te*. Hæc pacti diuini verba ſunt, quæ tria continent imprimis perpẽdenda. Primùm, inter quoſná initum ſit hoc pactum. Secũdum, quouſq; ſe extẽdat. Tertium, cuius rei ſit pactũ. Eſt autẽ hoc pactum initum inter Deum & Abrahamũ, & ipſius ſemen vniuerſum, & eſt perpetuum, extendens ſe ad omnia tẽpora, adeo vt nunquam aboleri poſsit. Nam vt Deus idẽ manet & non mutatur vnquam: ita ipſius pactum iuxta promiſsionis verba perpetuò ratum erit. Pręterea hoc pactum in eo conſiſtit, quòd Deus velit eſſe Deus eorum quibus cum hoc pactum iniit, hoc eſt, quòd velit eos æternum viuere, & beatos eſſe fruique ſuo conſpectu in æternum. Tametſi autẽ huius fœderis participes moriuntur corporaliter: tamen vis fœderis poſtulat, vt tandem reſurgant ad ęterná vitá & beatitudinẽ. Deus ſiquidẽ, vt veritas ipſa ait, nõ eſt De⁹ mortuorũ, ſed viuorũ. Hoc proinde pactũ eſt de gratia corá Deo, & de æterna vita, quę datur iis, qui huius pacti ſunt participes, idq́; ex gratuita miſericordia Dei, ſine humanorũ meritorũ conditione, non tamen ſine fide adultorum, quæ reſpondet promiſsioni eamque apprehendit.

Porrò quoniam Deus conſcius fuit infirmitatis hominum, voluit huic ſuæ promiſsioni ſeu pacto externum ſignum adiicere, quod eſſet teſtimonium, pignus & ſignaculum pacti initi inter ſe & inter Abrahamum eiuſq́; ſemen in perpetuum, & ne facilè obliuiſcerentur vſus inſtituti ſigni, videlicet Circumciſionis, tribuit ei nomen ex pacto, vocauitque Cicumciſionem pactum ſuum. Non ꝙ Circumciſio ipſa fuerit pactum ex ſe & per ſe, ſed quia teſtabatur de pacto, & erat externum teſtimonium pacti. Atque

inde

inde eſt, quòd Paulus Circumciſionem definiat σφραγίδα, hoc eſt, ſignaculum iuſtitiæ fidei. Hîc clarè videmus, pactum præcedere, & eius obſignationem ſequi. Signaculum igitur non confert gratiam, nec eſt cauſa gratiæ, ſed ſolummodò obſignat & confirmat eam, ſicuti & alia ſacramenta faciunt. Proinde Iudæorum infantes non ſunt adepti ſalutem ex Circumciſionis virtute, ſed Circumciſio tantùm teſtabatur, ꝙ antequam circumcidebantur, fuerint in gratia, idq́; ex pacti virtute, quod Dominus inierat cũ Abrahamo & cũ eius ſemine in ſempiternum.

Iam ſi Chriſtiani ſunt ſemen Abrahæ, ſunt etiam conſortes fœderis inter Deum & Abrahamum, ipſiuſq́ue ſemen initi: & illorum infantes ſunt promiſsionis hęredes, idq́ue antequam baptizantur. Nam ob hanc cauſam baptizantur Chriſtianorum infantes, vt Baptiſmus eis obſignet gratiam, cuius antea ex virtute pacti erant participes. Quod autem Chriſtiani ſint verè ſemen Abrahę, cui facta eſt promiſsio, Paulus clariſsimè docet, qui Rom. 4. definit filios Abrahę, qui inſiſtũt veſtigiis fidei Abrahę: Et ad Rom. 9. diſcernit inter duplex ſemen Abrahæ, carnis videlicet, & promiſsionis. Vt enim carnis ſemen eſt, quod ducit originem ex carne Abrahæ: ita promiſsionis ſemen eſt, quod ducit originem ex fide Abrahæ. Sunt enim promiſsionis filij, qui promiſsioni credunt, quemadmodum Abraham credidit. Ad Gal. 3. apertiſsimè hæc demonſtrantur. Ita enim ait Paulus: *Abraham credidit Deo, & imputatum eſt illi ad iuſtitiam. Scitote igitur, quòd qui credunt, hi ſunt filij Abrahæ.* Item: *Qui credunt, benedicuntur cum fideli Abrahamo.* Et rurſus: *Vos omnes vnus eſtis in Chriſto Ieſu. Si igitur vos Chriſti. Igitur Abrahæ ſemen eſtis, & ſecundùm promiſsionem hæredes.* Iam ſi Chriſtiani ſunt filij Abrahæ, vt iam probauimus, erunt profectò illorum liberi participes fœderis initi inter Deum & Abrahamum, eiuſq́ue ſemen in ſempiternum. Ad hæc cùm extra controuerſiam eſt, Baptiſmum noſtrum in locum Circumciſionis ſucceſsiſſe, & ſemen Chriſtianorum reputari pro ſemine Abrahæ, ſequitur, quòd non magis noceat Chriſtianorum infantibus, ſi diſcedant ex hac vita ſine Baptiſmo, quàm Hebręorum infantibus, qui non circumcidebantur ante octauum diem, intra quem tamen abſq; omni dubio infiniti ſunt extincti, & qui 40. integris annis in deſerto non circumcidebantur. Id quod profectò illis nequaquam nocuiſſe putandum eſt, quia Deus in ſuis promiſsis verax eſt. Sicut ergo Circumciſio non dabat gratiam, ſed eam obſignabat iis qui iam in gratia erant: ita Baptiſmus noſter non confert Chriſtianorum infantibus gratiam, ſed eam iam habentibus obſignat. Quòd autem Deus minetur iis, qui non circumcidebantur, internecionem & exterminationem de populo ſuo, accipiẽdum eſt de adultis, qui cùm ſignum fœderis contemnerent, ſatis declarabant, ſe ipſum fœdus nihili facere. Idem omnino iudicandum eſſet, ſi Chriſtianorum liberi adulti Baptiſmum contemnerent, aut fidem fœderis abiicerent. Atque hactenus dictum ſit, quomodo hæc vniuerſalis promiſsio accipienda ſit, videlicet de adultis, qui verbum audire poſſunt, & nõ de infantibus Chriſtianorum, qui tametſi natura ſunt peccatores: tamen virtute promiſsionis ſancti ſunt etiam in vtero materno.

Tertium, quod in hac promiſsione perpendendum dixi, eſt quòd ſit conditionalis. Pendet enim ex cõditione, ſine qua irrita eſt. Eſt autem hîc conditio duplex obſeruanda, videlicet fidei cùm verbo audito creditur, & perſeuerationis in fide vſque ad finem. Sic enim ait Dominus: *Qui perſeuerauerit vſque ad finem, hic ſaluus erit.* Et Paulus: *Participes facti ſumus Chriſti, ſi conceptam fiduciam vſque ad finem firmam tenuerimus.* Hoc pugnat cum illorum dogmate, qui docent fidem ſemel conceptam amitti non poſſe, quare & ſe & alios miſerè fallunt. Sed de conditione ſuprà copioſiùs diximus.

Quartum, quod hîc perpendendum monuimus, eſt de ſubſtantia promiſsionis, hoc eſt, de re promiſſa. *Non videbit*, inquit, *mortem in æternum*, hoc eſt, non ſentiet æternam mortem, ſeu, non morietur in æternum, hoc eſt, vt alibi dicit, habebit vitam æternam. Ergo res promiſſa eſt liberatio à morte æterna, quam merueramus peccato, & donatio vitæ æternę, quę eſt donum Dei per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

Porrò vt mors æterna eſt mors maledictionis & damnationis cũ Diabolo & angelis eius nunquam finiendæ, quæ excipiet mortem temporalem, in omnibus iis qui non conuertuntur: ita vita æterna eſt vita benedictionis & ſalutis cum Chriſto & electis eis perpetuò duraturæ, quæ in animabus quidem inchoatur, & à morte manet corporali in iis omnibus, qui in vera fide vitam finiunt, perficienda tãdem, reſuſcitatis corporibus in extremo die.

Quintum, quod hîc perpendendum admonui, eſt, vt cogitemus quid ex hac promiſsione ſequatur, videlicet, quòd hac ꝓmiſsione omnes homines non conuerſi per fidem in Ieſum Chriſtum peragãtur rei coram tribunali Dei, vt qui obnoxij ſint iræ Dei & mortis æternæ. Si enim qui ſeruauerit ſermonem Chriſti, non videbit mortem in æternum, ſequitur ſanè, omnes morituros æternum, qui Chriſti beneficio à morte æterna non liberantur. Quoties igitur Chriſtus promittit vitam æternam in ſe credentibus, ſeu ſeruantibus ſuum ſermonem, liberationem à morte æterna, toties accuſat homines, & ſiſtit eos reos coram tribunali Dei. Nam cùm Dominus promittit vitam, ſignificat eos antea non habere vitã. Quare? Quia iuſtitiam non habent, quæ eſt via vitæ æternæ. Et cùm promittit liberationem à morte æterna, indicat eos morti æternæ eſſe obnoxios. Quare? Quia peccatũ habent, cuius ſtipendium eſt mors æterna. Hoc cùm intelligerent Iudæi, ægrè ferebant ſe ſpoliari iuſtitia Legis & meritis operum quibus tumebant. Qui enim malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem ne arguantur opera eius. Atque ideo Dominum magis perſequuntur, quemad-

modum etiam hoc die hypocritæ ferre nō possunt, quòd doceamus sola fide hominem iustificari, soloq; Christi merito constare salutem.

Hinc ergo monemur, quòd Euāgelium quoties prædicatur, simul accuset peccatum, damnet non habentes iustitiam, minetur mortem æternam: Sed ex consequēti, siue per accidens. Nam per se, Euangelium est vitæ & salutis lætissima annunciatio per Iesum Christum. Lex autem per se & propriè peccatum accusat. Per legem enim cognitio peccati: sed ex consequenti siue per accidens Lex ad Christum medicum vulneratos mittit. Ideo Paulus dicit: *Lex est pædagogus ad Christum.*

Secundus Articulus.

52 Dixerunt igitur ei Iudæi: Nunc cognouimus, quòd Dæmonium habes. Abraham mortuus & Prophetæ: & tu dicis: Si quis sermonem meum seruauerit, nequaquam gustabit mortem in æternum.

53 Num tu maior es patre nostro Abraham? qui mortuus est, & Prophetæ mortui sunt: Quem te ipsum facis tu?

Ad obiectam claram Euangelij lucem magis cœcutiunt hypocritæ, magisque incandescunt, atque vt gladium blasphemam suam linguam in benefactorem stringunt. Hæc enim reproborum natura est & hypocritarum, vt beneficiis perceptis peiores fiant. *Nunc,* inquiunt, *cognouimus, quòd Dæmonium habes.* Vnde quæso? Quia promittit vitam æternam seruantibus sermonē suum. Quasi verò Dæmonia damnata vel vitam promitterent, vel darent, quod non habent. Rectiùs ergo ex verbis Domini collegissent: Hic promittit liberationem à morte æterna seruantibus sermonem suum, quem tantis miraculis confirmat. Ergo vel est Mesias promissus, vel alioqui doctrina eius est diuina. Audiamus igitur illum. Sed hypocrisis eorū mentes perstrinxerat, & Diabolus eos impulerat contra Christum, vt quod Dei erat, tribuerēt Dæmoni. Sed videamus fundamentum, super quod Iudæi extruunt suam blasphemiam. Qui Abrahamo & Prophetis se anteponit, meritò dæmonium habere dicitur, (si mētitur.) Tu Abrahamo & Prophetis te anteponis. Igitur rectè te habere Dæmonium dicimus. Assumptionem probant ab efficacia doctrinæ. Is cuius doctrina seruata vitam æternam confert, meritò maior & melior habetur eo cuius doctrina id præstare non potest. Si igitur tua doctrina hoc facit, ꝓfectò maior es Abrahamo & Prophetis, quorum doctrina non ipsos quidem, nedum alios, à morte seruare potuit. In hac ratiocinatione multipliciter peccatur. Primùm in eo, quòd non agnoscant ex Prophetarum vaticiniis, & ex miraculis Domini iuxta vaticinia, Iesum esse Mesiam olim promissum. Deinde, quòd non intelligant, Mesiæ beneficium proprium esse tollere peccatum & mortem, conferre vitam & salutem. Atque ita primæ promisionis de Mesia datæ, obliti esse videntur, huius videlicet: *Semen mulieris conteret caput serpentis,* hoc est, abolebit mortem, & dabit credentibus suo verbo vitam æternam. Præterea quòd hîc accipiant de vita carnis, qua necesse est omnes simul mori, quod Dominus de vita animæ intelligit, qua nec Abraham, nec Prophetæ mortui sunt: vsque adeò sua se malitia & cœcitate inuoluit hypocrisis, vt sibi salutis viam præcludat.

Tertius Articulus.

54 Respondit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis, quòd Deus vester sit.

55 Et non nouistis eum. Ego autem noui eum. Et si dixero, quòd non noui eum, ero similis vestri, mendax. Sed noui eum, & sermonem eius seruo.

56 Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, & vidit & gauisus est.

In hoc respōso Dominus primùm ad id quod vltimo loco quęrunt, ex quo priora dependent, respondet. Deinde quemnam patrem suum nominet, clarè exprimit. Tum arguit Iudæos ignorantiæ & mendacij. Adhæc se patrem nouisse affirmat, cuius & sermonem se seruare testatur. Postremò Abrahami de se iudicium adiungit.

De primo. *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est Pater qui glorificat me.* Acsi diceret: Vos ex eo quòd de meæ doctrinæ efficacia dixi, offensi, quęritis, quem te ipsum facis? Ego verò ad testimonium patris mei vos mitto, qui de me abundè testatur. Nam si ego glorifico me ipsum, hoc est, si ipse me dixero maiorem esse & Abrahamo & Prophetis, vt qui Filius Dei sim, verus Deus, verusque homo, id quod Mesię conditio postulat, gloria mea nihil est, hoc est, vos meum testimonium non recipitis. Atque ita nihil erit mea gloria, non quidem in se, sed vestra opinione, qui meum testimonium impediente vestra contumacia & cœcitate non estis recepturi. Pater igitur meus me glorificat, cuius testimoniū vos non potestis vt vile contemnere. Quomodo autem Pater testatus sit de gloria Filij, suprà in tertia capitis huius parte ostendimus.

De secundo. *Quem vos dicitis, quòd Deus vester sit.* Hîc Dominus clarè exprimit suum Patrem nō terrenum esse aliquem, sed esse verum illum Deum, quem Iudæi suum Deum vocitabant. Hîc ergo Dominus apertissimè suam deitatem testatur, vt Iudæi sciant ipsum & Abrahamo & Prophetis maiorem esse, nihilq; habeant quod suæ contumacię prætēdant, quin iure sint damnabiles, qui ipsum non agnouerint. Scire enim debuissent Iudæi, Mesiam non hominē solummodò debere esse, sed etiam verum Deum, ab æterno Patre ab omni æternitate natum, iuxta Prophetarum de Mesia vaticinia, de quibus suprà prolixè diximus. Etsi autem hic Deus omnium credentium Pater dicitur: tamen Christi Pater singulari modo est & dicitur, nempe natura,

tura, cùm credentes ſolummodò ſint filij adoptione, vt qui Chriſto inſerti ſint per fidem, & eius membra habeantur. Concluditur ergo ex his domini verbis, quòd Chriſtus ſit & Abrahamo & Prophetis maior.

De tertio. *Quem vos dicitis, quòd Deus veſter ſit, & non nouiſtis eum.* Hîc Dominus aduerſarios ſuos mendacij arguit hoc argumento: Qui non nouit Filium, non nouit Patrem: Vos non nouiſtis Filium. Igitur nec Patrē nouiſtis. Eſt proinde vana & mendax gloriatio veſtra, qua Deū veſtrum Deum eſſe iactitatis. Vana eſt ſiquidē omnis gloriatio de Deo, ſine notitia Filij, & fiducia in ipſum. Hoc argumentum verè ſub verbis Domini cōtinetur. Nam & alibi dicitur: *Nemo nouit Patrem niſi Filius, et cui voluerit Filius reuelare.* Item: *Si me nouiſſetis, & Patrem meum nouiſſetis.* Item: *Qui videt me, videt & Patrem.* Item: *Qui non honorat Filium, non honorat Patrem.* Eſt ergo cōiuncta notitia Patris & Filij. Qui enim Patrem nouit, nouit & Filium, & qui Filium nouit, nouit & Patrem. Loquitur autem hîc Dominus de notitia ſalutari, quæ fidem in Filium includit, quem Pater miſit vt omnes credentes in ipſum ſaluentur.

De quarto. *Ego autem noui eum. Et ſi dixero: non noui eum, ero ſimilis veſtri, mendax. Sed noui eū, & ſermonem eius ſeruo.* Dominus nouit Patrem, vt Filius, nouit Patrem, vt mediator Deus & homo, nouit Patrem, vt homo. Prima notitia eſt æterna, quæ ad naturam & perſonam pertinet, nobis planè inſcrutabilis. Secunda, eſt conſilij & æterni decreti de redemptione generis humani per mortem Filij: vt hanc notitiam mundo communicaret Filius, humanam naturam in vnitatem perſonæ aſſumpſit. De hac intelligendum eſt dictum: *Nemo nouit Patrem niſi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.* Tertia, eſt fiduciæ & obediētiæ. Nam vt homo collocat in patrem fiduciam, & ei obtemperat obedienria perfecta in humana natura, atque ideo hîc dicit: *Noui eum, & ſermonem eius ſeruo.* Eſt enim notitiæ Dei infallibile argumentum, iuxta verbū ei obedire: Qui enim verbum habet, & nō iuxta verbum viuit, vanus eſt & mendax, ſi dicat ſe notitiam Dei habere. Nam vera notitia Dei ſemper coniunctam habet & fidem & obedientiam. Verùm ne Iudæi arrogantiæ aſcriberent, quòd ſe Deum nouiſſe diceret, addit confeſsionis neceſsitatem. *Si,* inquit, *dixero: non noui eum, ero ſimilis veſtri, mendax.* Non ergo arrogantiæ fuit, ſed neceſſariæ confeſsionis, quòd Dominus ſe Deum nouiſſe diceret. Vitanda eſt quidem arrogantiæ ſuſpicio, ita tamen, vt non relinquatur veritas.

De quinto. *Abraham Pater veſter exultauit, vt videret diem meū, & vidit & gauiſus eſt. Nō timuit,* ait Auguſtinus, *ſed exultauit vt videret diem meum, & vidit & gauiſus eſt. Credens vtiq; exultauit ſperando, vt videret intelligendo diem meum.* His ergo verbis Dominus ſignificat, ſe maiorem eſſe Abrahamo, vt à quo Abraham ipſe ſperauerit ſalutē.

Porrò quinque ſunt quæ potiſsimum Scriptura nobis commendat de fide Abraham, qua & nouerit Meſsiam, & in eo cognito exultauerit. Primum eſt promiſsio. Accepit enim Abraham promiſsionē benedictionis in ſemine ſuo, hoc eſt, in Chriſto, cui & credidit, & ea fides eſt illi imputata ad iuſtitiam, & factus eſt pater multarum gētium, hoc eſt, omnium eorum qui veſtigiis fidei ipſius inſiſtunt. Secundum, eſt adoratio, in qua agnoſcitur Filius Dei. Nam, vt eſt Geneſ. 18. *Tres vidit, et vnum adorauit.* Ibi enim viſibiliter inſinuabatur per creaturam inuiſibilis Trinitatis, hoc eſt, Patris & Filij, & Spiritus Sācti, æqualitas, atque in tribus perſonis vna eademq; ſubſtantia agnoſcebatur. Tertium, oblatio. Diem enim oblationis ſeu crucis Chriſti Abraham vidit in oblatione arietis. Nam cùm iuſſus eſſet offerre filium ſuum Iſaac, quem dilexit; qui etiam ſponte ſe patri ſubiecit, vt fieret holocauſtum, ſed iuſſu Dei de rogo ſublatus eſt: intellexit haud dubiè, fuiſſe figuram mortis & reſurrectionis Chriſti, vnde exultatio inenarrabilis in corde Abrahami accenſa eſt. Quartum, obedientia. Ex fide enim potiùs offerre vnigenitum Filium ad iuſſum Dei voluit, quàm detrectare diuinum imperium, quo facto ſignificabat obedientiam ex fide Chriſti anteponendam eſſe omnibus rebus mundi vel dulciſsimis & exoptatiſsimis. Quintum, eſt ſpes immutabilis de promiſsis diuinis. Contra enim omnem ſenſuum & rationis captum ſtatuit Deum propter Chriſtum omnia ſua promiſſa completurum. Vide hîc quàm hi Iudæi, cum quibus Chriſtus hîc loquitur, ſint diſsimiles patri Abrahamo. Abraham exultauit vt videret diem Chriſti. Iudæi autem dolent & præſentem non ferunt: Qua re ſatis declarant, ſe non Abrahę filios eſſe, ſed Diaboli potiùs.

57 Dixerunt itaque Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti.

Dictum Domini ironicè excipiunt, tanquam abſurdiſsimū & impoſsibile: Atque hoc Enthymemate putāt, ſed vaniſsimè, ſe aduerſus Chriſtum triumphare, cùm tamē miſerrimè produ̅t ſuam ignorantiam, vt qui ex Scripturis non cognouerint Meſsię conditionem, videlicet, quòd oportuerit ipſum & Deum ab æterno eſſe, & hominem in tempore natum, vt homines peccato perditos ſaluare poſſet. Sed de naturis Chriſti copioſè in primo cap. diximus. Locus obſeruandus, quòd ratio humana, amiſſa luce verbi Dei, in rebus diuinis, non ſolùm cęcutiat, verùmetiā ſtultè triumphet in propriam perniciem.

Quintus Articulus.

58 Dixit eis Ieſus: Amen amen dico vobis, antequam Abraham natus eſt, ego ſum.

Hîc Dominus apertè teſtatur de ſua diuinitate, quam non videre Iudæi, ſed intelligere ex vaticiniis Prophetarū, & factis Chriſti poterāt. In aperto enim erat caro, in occulto verbū: homo manifeſtus, Deus occultus. Obſeruandum autem eſt, ꝙ Dominus teſtaturus de ſua diuina

natura seu deitate vtatur verbo præsenti, *Sum:* A Diuinitas enim, nec præteritum nec futurum tempus habet, sed semper esse habet. Non ergo, ait, ante Abraham fui, ne quis hoc de promissione interpretaretur. Fuit enim promissus Christus, antequam Abraham est natus: Sed antequã Abraham natus est, ego sum, quod est deitatis proprium. Vnde & ad Mosen dicit: *Ego sum qui sum, & dices ad filios Israel: Qui est, misit me ad vos.* Notetur ergo hoc loco testimonium deitatis Christi, cuius vsus est, vt opponamus potẽtiam B Christi, omni creatæ potentiæ Diabolorum & hominum, scientes q; Christus & posit, & velit suos liberare, & dare promissam salutem.

Sextus Articulus.

59 *Tulerunt igitur lapides Iudæi, vt iacerent in eum.*

Postquam nihil Sophistica, nihil cõuiciis obtinere poterant Iudæi, ad arma confugiunt, vt verberibus vincant quem rationibus superare C non valebant. Hoc ipso artificio vtitur Satanas & hoc die aduersus mẽbra Christi. Sed exemplo Christi constantiam & fidẽ retinẽt verè fideles.

Septimus Articulus.

Iesus autem abscondit se, & exiuit de templo.

Dominus vel nutu solo potuisset suos aduersarios prosternere, sed quia pati venerat, exercere iudicium nolebat, nec tamen se obrui ab iis lapidibus voluit, quia nec hoc genere mortis mori debuit, necdum venerat hora eius, Abscõdit ergo se, vt mortis tempus expectaret. Idem Dominus tuebitur suos ministros, donec ipsi visum fuerit expedire. Baptista rapitur ad supplicium: Euangelistæ nostro parcitur: vtrumq; factum est sapienti Dei consilio, qui optimè nouit, quid quoquo tempore expediat. Quod autem Dominus exierit è templo, symbolicũ est. Significat enim Christũ non morari Sanctitatẽ loci, sed locũ relinquere, in quo ipsius verbum sedem non habet. Non igitur locus hominẽ, sed homo, modò pius sit, locum sanctificat.

CAPVT NONVM.

SVMMA CAP. IX.

Dominus responso discipulis de causa cœcitatis hominis cuiusdam, qui natus erat cœcus, quærentibus, dato, sanat eundem: quod cùm turba cum admiratione vidisset, sanatum ad Pharisæos ducit, à quibus cœcus interrogatus, exponit factum. Vocantur parentes cœci, qui interrogati, suum quidem filium agnoscunt, de sanationis verò autore nihil se scire affirmãt. Verùm postquam contra Pharisæos, qui Christum vt peccatorem contemnerent, propterea quòd in sabbato cœcum curasset, factum non esse peccatoris contenderet cœcus, contemnitur, & à Pharisæis vt peccator eijcitur foras. Verùm Dominus sanato inuento, & à se instructo de Messia, miraculi rationem exponit. Quod cùm audirent Pharisæi, quærunt num & ipsi cœci sint, quibus Dominus respondet: Si cœci non essetis, peccatum non haberetis.

ORDO ET PARTES CAPITIS IX.

Etsi continua est historia huius capitis: tamen docendi causa quinque eius partes constituamus.

Prima. Interrogatio discipulorum Christi de causa cœcitatis hominis eius, qui cœcus erat natus, cum responsione Domini.

Secunda: Sanatio miraculosa cœci, luto macerato sputo super oculos eius illito.

Tertia: Admiratio vulgi super sanatione facta, & eiusdem disceptatio cum responsione sanati.

Quarta: Sanatus ducitur ad Pharisæos, quibus exponit sanationis modum, & autorem indicat. Verùm quoniam in Sabbato hoc miraculum factũ est, oritur inter ipsos Pharisæos disputatio, vnde & schisma, cùm alij aliter de facto iudicant. Tum veluti dubitantes de facto accersunt parentes cœci D nati, qui interrogati, præ metu dicunt se ignorare, quisnam fuerit sanationis autor. Hinc rursus colloquuntur cum sanato, & cùm Christum tanquam peccatorem condemnant, sanatus eum defendit, admirans Pharisæos ignorare vnde sit, cùm oculos suos aperuerit. Quo dicto Iudæi offensi, sanatum conuiciis affectum eiiciunt foras.

Quinta: Instructio est, qua Dominus sanatum de Messia instruit, & rationem mi- E raculi exponit. Quod audientes Pharisæi, num & ipsi cœci sint, interrogant, quos Dominus cœcos esse concludit.

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

F 1 *Et præteriens Iesus vidit hominem cœcum à natiuitate.*

2 *Et interrogauerunt eum discipuli eius, dicentes: Magister, quis peccauit, hic ne aut parentes eius, vt cœcus nasceretur?*

PVLCHERRIMO ordine attexitur historia sanati cęci, doctrinæ Christi, quę in octauo cap. traditur. Ibi enim docet Dominus, se lucem G mundi esse. Hìc autem symbolo sanati cœci, doctrinam suam cõfirmat. Cœcitas enim corporalis huius hominis, symbolum fuit cœcita-

cœcitatis totius generis humani: & vt hic homo corporaliter sanari non potuit nisi per Christum: ita totus mundus in cœcitate sua manet, donec illuminetur per Christum. Hoc symbolũ clariùs explicatur in fine huius capitis. Iam parasceuen miraculi videamus. Cùm Dominus intueretur cœcum, misertus ipsius, quęrunt discipuli, vtrum is aut parentes eius suo peccato, istam accersissent cœcitatem. Nam hoc tãquam immotum principium tenebant discipuli: omnem miseriam humanam à peccato originẽ trahere, tãquam iustam pro culpa pœnam. Sed in hoc errant, quòd non altiùs quærant radicem mali, quàm in ipso cœco & parentibus eius. Ita enim statuẽdum est, miseriam omnem per peccatum intrasse in mundum, sed miseriæ modos & gradus varios esse, quos ipse Deus ordinat pro sua sapiẽtia. Lazarum voluit esse pauperem & vlcerosum, hunc voluit esse cœcum, aliũ claudum, alium leprosum, alium paralyticum, &c. Sed omnes hi modi & miseriarum gradus, habent eundem fontem communem, nempe peccatum primorum parentũ. Interea tamen fatendum est, personalia delicta, personales adferre miserias. Sed vt delicta à communi fonte: ita & gradus miseriarum, manant & variant propter personalia errata.

Iam examinemus interrogationem discipulorum Domini: *Quis*, inquiunt, *peccauit, hicne an parentes eius?* Ac si dicerent: antea à te sanato dixisti: noli ampliùs peccare, ne quid deterius fiat. Verùm hic homo à natiuitate sua cœcus fuit: igitur ascribi hæc cœcitas peccato ipsius non potest. Deinde quia scriptum est: filius non portabit iniquitatem patris, non potest dici, quòd ob parentum suorum peccatum cœcus sit natus. Quid ergo dicis? si neque ob suum peccatum, neque propter parentum peccatum cœcus est natus, vnde ergo hæc cœcitas, præsertim cùm iudicium Dei sit secundùm veritatem.

3 Respondit Iesus: neq; hic peccauit neque parentes eius, sed vt manifesta fierent opera Dei in ipso.

Hoc Domini responsum accipiendũ est iuxta intentionem eorum, qui interrogant. Nam si latiùs extenditur, pugnat cum Scripturę totius consensu. Omnes enim dum cõcipimur in vtero matris, rei sumus cõmuni naturæ vitio, quod ab vno in omnes manat, ad Rom. 5. Deinde in lucẽ editi, multa delinquimus omnes, adeo vt etiam iustissimus quisque, septies in die cadat. Non ergo Dominus simpliciter hîc loquitur, quasi & hic cœcus & eius parẽtes prorsus essent ἀναμάρτητοι, cùm fieri non possit, vt quis sit & homo & non peccet. Solum Christũ semper excipimus, cuius erat singulare priuilegium, vt qui solus conceptus fuerit de Spiritu Sancto, & natus ex castissima virgine, Deus & homo, vt peccatum, ipse purus à peccato aboleret. Debet igitur hoc Domini dictum restringi ad propositũ discipulorũ, hoc est, ad rem de qua discipuli interrogant. Interrogãt autem non de communi miseria generis humani, sed de causa particulari cœcitatis huius hominis, ad quam Dominus responsum suum accõmodat, cùm ait: *Sed* (scilicet cœcus natus est) *vt manifesta fierent opera Dei in eo*, id est: Iste homo cœcus natus est, vt in eius miraculosa sanatione, Dei opera manifesta fierent, hoc est, vt homines intelligerent, eius sanationẽ verè esse opus Dei, atq; adumbrare, quid in cœcitate totius generis humani per Christũ agendum sit. De euentu igitur loquitur Dominus more Scripturæ. Sæpe enim Scriptura tribuit agẽtibus propter aliud, finem, qui ab euentu pendet, & non à causa efficiente, ita Deo sapienter rerum euenta moderãte. Sic ergo retexenda est ratio præsens. Manifestatio operum Dei, non fuit causa per se, vt hic cœcus nasceretur. Verùm quia cœcus natus est deficiente natura, euenit vt opera Dei in eo manifestarentur. Atq; ideo Theophylactus ait, particulã iræ non hîc accipi αἰτιολογικῶς, hoc est, vt finem facti proprium exprimat, sed συμβατικῶς, hoc est, vt significet qualis fuerit euentus, qui aliam causam habuit. Si ergo per se spectatur huius hominis cœcitas, τιμωρία fuit, vt communis miseria humani generis. Est enim pars quædam eius miseriæ, quæ propter peccatum imposita est generi humano. Verùm si ex eo spectatur quod inde euenit, ἀφορμὴ erat manifestationis operũ Dei. Hinc doctrina & consolatio petatur. Doctrina quidẽ, quòd quæ per se malam causam habent, sæpe prouidentia Dei, vertantur in gloriam Dei, & hominibus in salutem cedant, iuxta regulam: *Diligentibus Deum, omnia cooperãtur in bonum.* Consolatio verò, quòd nihil tam acerbum in vita accidere possit, quin vertatur in bonum nostrum, modò Christi manus accesserit, id quod fit in vera pœnitentia & inuocatione, sicuti contrà nihil tam suaue est & gratum hominibus, quin illud dolor excipiat excluso Christo. De loco communi, videlicet de cruce, suprà à nobis dictum est.

4 Me oportet operari opera eius qui me misit, donec dies est.

Ratio à necessitate vocationis Christi. Christus à Patre missus est, vt operetur opera eius qui se misit. Ergo oportet Christum istis occupari operibus, quæ ipsius vocatio postulat. Nunc autem opera Domini, propter quæ venit Filius in mundum, sunt restituere imaginem Dei, destruere regnum Diaboli. Breuiter, seruare quod perierat. Quod fit, quando illuminantur mentes hominum luce Euangelij, & Spiritus Sancti illustratione, quæ symbolicẽ significatur per corporalem cœcorum sanationem. Circumstantiam temporis addit: *Donec dies est:* Diem autem vocat in genere tempus lucentis Euãgelij, & sicuti dies alij aliis sunt clariores, ita aliis temporibus clarior est lux Euangelij, aliis obscurior. Meritò igitur clarissimus dies iudicandum est tempus illud, quo ipse Dominus hic in terra corporaliter versatus est, & docuit Euãgelium suum sanctissimo suo ore, &

idem confirmauit diuinis suis operibus, & obsignauit in cordibus suorum signaculo Spiritus sancti. Hæc opera & Patris & sua opera vocat, vt sciamus quòd quemadmodum vna est potentia, vna Deitas, vna voluntas Patris & Filij: ita etiam vna est actio Patris & Filij. Hunc diem Christi, præcessit aurora in doctrina prophetica de Christo, præcessit vmbra in ceremoniis & ritibus Mosaicis, donec tandem ipse Sol iustitiæ, qui est Filius Dei æternus, in humana natura assumpta apparuit.

Veniet nox, quando nemo potest operari.

Hæc horrenda est comminatio secuturarum tenebrarum in populo Iudaico, & in toto genere humano. Hîc enim Dominus, præuidens ingratitudinem Iudæorum, & totius mundi, minatur fore, vt lux Euangelij ab illis auferatur. Est autem inprimis notandum quòd dicat, neminem posse in nocte operari, hoc est, neminem luce Euangelij sublata, posse operari aliquid salutare, sed omnes sine luce Christi, in densissimis tenebris palpitare. Quátumuis ergo magni sunt conatus hominum in nocte, hoc est, vbi non lucet Sol iustitię Christus, per purá Euangelij doctrinam: tamen nihil operátur, in vanum abeunt omnes conatus. In Iudaico populo sacrificabatur in nocte, hoc est, sine luce Christi. Quare iste labor verè fuit inanis. Non enim salutaris erat. In Papatu, multum vidétur sibi laborare, sed nihil iuuat iste labor, quia in nocte sine Christo laborant, inuocant sanctos, instituunt Missas, ieiunát, vigilant, canunt, prolixas preces faciunt, augent quotidie superstitiones, fingunt nouos cultus, sed eorum labor non est salutaris, quia in nocte operantur, hoc est, Christi notitiam salutarem non habent. *Sine me*, inquit Dominus, *nihil potestis facere*. Nam sine Christo omnia sunt tenebræ, omnia nox & densissima caligo. Qui ergo operari cupit, lucem sequatur, in die operetur, quò sui laboris fructum percipiat dulcissimum.

At Papista hîc contrà insurgit & ait: Ego agnosco Christũ, credo illum Filium Dei esse, & assumpsisse humanam naturam, passum, mortuum, sepultum, resuscitatum, ascendisse in cœlum, & sedere ad dexterá Patris, & inde rediturum, ad iudicandum viuos & mortuos. Respondeo. Hoc Diaboli sciunt multò quàm tu & meliùs & perfectiùs. Quemadmodum & Iacobus testatur, cùm ait: *Diaboli credunt & contremiscunt.* Nõ est ergo ista tua notitia lux salutaris: sed notitia, cum firma fiducia cordis, iuxta promissionis verbum coniũcta, lux salutaris existit, videlicet qua credo me habere remissionẽ peccatorum, non meritis sanctorum, non dignitate contritionis, non operum quorumuis merito, sed merito mortis solius Iesu Christi. Hic enim solus traditus est propter peccata mea & solus tollit peccatum mundi. Tu quidem ore dicis te credere remissionem peccatorũ, sed hoc factis negas, cùm dignitati cõtritionis & meritis sanctorum & tuis hoc tribuas. Item credo me iustum esse non operibus legis, non operibus quæ ego facio, sed operib. quæ Christus fecit, hoc est, statuo me iustificari coram Deo imputatione iustitiæ Christi, qui est finis legis in iustitiã omni credenti. Præterea credo me reconciliatũ esse Deo non intercessione beatæ Virginis, aut aliorum sanctorũ, sed solius mediatoris Iesu Christi intercessione, quia ipse solus factus est ἀντίλυτρον pro peccatis nostris. Breuiter, solius Christi sacrificio me Deo recõciliatum statuo, verùm tu hoc pedib. rursus cõculcas indignissimè, quando in Christi locum substituis idolum Missæ, quod fingis te offerre pro viuis & mortuis in cõtumeliam filij Dei, qui vna oblatione consummauit sanctos in perpetuum. Ex his intelligis, quænam sit illa lux Christi, quam qui sequitur, non ambulat in tenebris. Quare & operari potest, hoc est, Deum rectè colere, timere, diligere, proximum amare pro modulo fidei. Breuiter, piè, modestè, & iustè viuere.

5 *Quãdiu fuero in mundo, lux sum mũdi.*

Declarat proximum dictũ. Vt autem absentia Christi à mundo, nox mundi est: ita præsentia Christi in mundo, lux mundi est, id est, dies, in qua homines operari possunt.

Sed quid est quod dicit: *Quamdiu fuero in mundo?* An Christus qui vbiq; est, alicubi abesse poterit? Certum est Christum ratione Deitatis seu maiestatis, vt August. loquitur, nunquã à mundo abfuisse vel abesse posse. Et alibi ait: *Ego sum vobiscum vsq, ad consummationem seculi.* Necesse est igitur, vt de alio prȩsentiæ modo dictum Domini accipiamus. Num igitur de humanæ naturæ præsentia accipiendũ? Si de hac accipiatur Domini dictum, sequitur Christum iam nõ esse lucem mundi, humana ipsius natura in cœlũ subuecta, in qua redibit in extremo die iuxta scripturas. Quomodo est ergo in mundo? vt lux mundi, id est hominum, qui lucem Euãgelij in se recipiũt. Est enim Christus solus Sol iustitiæ, qui sua præsentia diẽ gratiæ facit. Est ergo Christus lux mundi, vt in octauo docuimus, in prædicatione Euangelij. Vbicunq; enim purè prædicatur Euangelium Christi, ibi Christus spiritu adest, lux hominum recipientium Euangelium. Nam in iis accenditur noua quædam lux, hoc est, vera Dei agnitio, viua fides, timor Dei, & verus Dei cultus, quæ sunt opera lucis, & à Paulo dicuntur ad Ephesios 5. fructus lucis, & qui ea opera faciunt, filij lucis appellantur, & lux in Domino.

Purè autem prædicatur Euangelium, quando solus Christus prædicatur sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio nostra, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Purè prædicatur Euangelium, quando solus Christus prædicatur via, vita & veritas. Purè prædicatur Euangelium, cùm solius sanguinis Christi merito, purgari credentes homines à peccatis, & solius Christi iustitia iustificari purgatos, & solius Christi intercessione reconciliari iustificatos, & donari eos vita æterna, prædicatur.

Breuiter,

Breuiter, purè prædicatur Euangelium, quãdo in nomine solius Christi prædicatur pœnitentia, id est, cõuersio & remißio peccatorum, idq́; omnibus promiscuè absq; conditione populorum, nationum, statuum & ordinum hominũ. De hac puritate Euangelij testatur Christi spiritus in cordibus hominum, qui perhibet eis testimonium, quòd sint filij lucis, hoc est, filij Dei. Vbicunq; autem non prædicatur Euangelium purum, vt nos definimus ex verbo Dei, sed admiscetur illi aliquid humanarum traditionũ ac meritorum, ibi obscuratur saltem lux Euãgelij, vnde fit, vt luci amabili tristißimæ tenebræ succedant paulatim, donec sol iustitiæ prorsus extinguatur in cordibus hominũ. Vt ergo illi soli recipiunt lucem Christi, qui Euangelio sincerè credunt: ita Christum solem iustitiæ non capiunt, in quibus vel obstinata malitia, vel meritorum opinio seu hypocrisis, lucem excludit. Ab vtraque igitur, cor liberari necesse est, vt capiat Christum mundi lucem.

In Papatu ergo nulli saluantur? Respondeo. Multi pij semper fuêre & sunt in Papatu, quorũ aliis maior, aliis minor, lux Euangelij affulsit: & multi luctantes cum desperatione, erexerunt se tandem articulo fidei remißionis peccatorum, Papisticis nugis, de meritis humanis, valeiussis: in horum numero Bernhardus fuit.

Licet ne ergo rectè doctis de religione in Papatu viuere, & illorũ ceremoniis interesse, cùm ipsi fidem in corde habeant? Paulus respondet: *Corde creditur ad iustitiam, ore fit confeßio ad salutem.* Quare inter infirmos & rectè doctos in Papatu semper discernendum est.

PARS II.

6 Hoc cùm dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & illeuit lutum super oculos cæci.

7 Et dixit ei: Vade, laua in piscina Siloã, quod interpretatur missus. Abiit ergo, & lauit: & venit videns.

Hæc miraculi descriptio est, cuius plures circumstantiæ sunt expendendæ.

Prima. De medio, quo vsus est Dominus in sanatione huius cæci.

Secunda. De mandato, quo iubetur is, cuius oculi iam erant luto illiniti, lauare se in piscina Siloam.

Tertia. Obedientia cæci.

Quarta. Miraculum ipsum, hoc est, restitutio visus miraculosa. Hæ circumstantiæ sigillatim cõsideratæ vtilißimas doctrinas & admonitiones continent. Quare de ipsis ordine dicemus.

DE PRIMA.

Dominus non semper eodem modo miracula edidit. Nunc enim solo verbo, nunc contactu, nunc præsens, nunc absens corpore, hîc luto sputo macerato super oculos illito, sanat: nõ quòd alia virtus aliis rebus insit, quasi diuersarum rerum virtute diuersos sanaret languores: sed vt doceat, non à mediis quibus vtitur, sed à se solo sanandi manare virtutem. Nam perinde illi facilis est sanatio, quibuscunque mediis vtatur, vt qui omnia vel solo nutu, quæ vult facit. Est enim Deus cui omnia subiecta sunt. Verùm cùm variis modis id facit, nostræ infirmitati consulit.

Cùm ergo solo verbo sanat, non est cogitandum vim sanandi esse in verbo prolato, sed eam procedere ex voluntate sanantis, cuius interpres verbum est. Est enim insulsus error multorum Papistarum, & semipapistarum, quòd virtutem alligent verbo prolato, quod solummodò nuncius est, vt diximus, eius qui inuisibiliter agit. Cùm ergo scriptura tribuit verbo efficaciam aliquam, hoc non facit, vt vim aliquam putemus inesse verbo per se, quasi prolatum solummodo hoc atque illud efficiat: sed quia Deus verbo suam voluntatem hominibus aperit, quam cùm homines excipiunt fide, virtus Dei sentitur & percipitur, quæ cùm Dei sit propria, verbo solummodo per communicationem attribuitur. Numerorum 6. *Inuocabunt nomen meum super filios Israel, & ego benedicam eis,* scilicet fide verbum recipientibus. Execremur igitur Magorum & Papistarum incantationes, qui non solùm verbis prolatis, verumetiam literis scriptis & characteribus vim tribuunt & efficaciam rontra naturæ ordinem & scripturam. Quòd autem Paulus dicat, cibum sanctificari per verbum, non intelligendum est hîc verbum pronunciatum, sed creditum. Pronunciatur autem vt credatur, non vt virtute Magica aliquid efficiat. Seruiet ergo verbum pronũciatum fidei & confeßioni.

Cùm contactu sanat, precium carnis suæ, per quam salutem nostram operatus est, indicat. Factus est enim carnis particeps, hoc est, natus est verus homo, vt seipsum offerret Deo Patri per ęternum Spiritum in hostiam, qua hominum peccata expiarentur, & iustitia solida conferretur in ipsum credentibus.

Cùm nunc absens nunc præsens corpore sanat, significat, efficaciam suam non pendere vel à præsentia, vel ab absentia corporis sui. Quare statuendum est, ipsum non minùs hodiè in hominibus efficacem esse, quàm fuit, quando cum hominibus corporaliter versaretur in terra. Ascendit enim in cœlum, vt omnia sua diuina virtute impleat. Non ergo impedit distantia locorum virtutẽ Christi, sed eam percipiunt omnes, qui viua fide in ipsius promißionem recũbunt.

Cæterùm quòd hîc puluere, sputo macerato, cœcum sanat, vt rationi ridiculum, & ordini naturæ contrarium fuit: ita magis piis in admiratione esse debet. Qui omnia in principio ex nihilo produxit, facilè sine materia etiam oculos fecisset. Sed visum est Domino luto ad hoc vti, vt ostenderet se creatorem, qui in principio hominem ex luto fecit. Hinc proinde doceantur pij, quid sit mediis per se, quibus Dominus in gubernatione suæ Ecclesiæ vtitur, tribuendum. Certum est, quòd in luto,

quod illeuit Dominus super oculos cœci, non fuerit sanádi oculos virtus, sed potius excœcandi, si per se consideretur ex naturali sua proprietate. Quare hîc docemur, virtutem fuisse in solo Christo, non in luto, sed vsum fuisse luto, tanquam internæ actionis externo signo & veluti sacramento quodam. Confert igitur Dominus, quod ipsius proprium erat, per id quod in se inefficax est, vt omnia ipsius bonitati tribuátur & non creaturis. Creaturis autem vtitur tăquam occultæ suæ actionis signaculis, quam ob causam etiam iis nomina rerum significatarum tribuuntur, quemadmodum docet Augustinus, & Theodoretus ex totius scripturæ consensu.

DE SECVNDA.

Mandatum Christi sequitur: *Vade*, inquit, *& laua in piscina Siloam*. Hieronymus qui in ea regione habitauit & oculis omnia conspexit, ita scribit: *Siloam autem fontē esse ad radices montis Zion, qui non iugibus aquis, sed in certis horis diebusq́; ebulliat, & per terrarum concaua & antra saxi durißimi, cum magno sonitu veniat, dubitare non possumus, nos præsertim qui in hac regione habitamus.* Hæc ille: In hác piscinam mittit Dominus cœcum, cùm ait: *Vade & laua in piscina Siloam.* Quibus verbis ostenditur, vnde vis sit signorũ, quibus Dominus in Ecclesia sua vtitur, nimirũ à fide promissionis, & obedientia mádati Christi. Si cœcus hic contempsisset verbum, sequutus stultę suæ rationis consilium, nihil profectò profuisset ei lutum super oculos illitum, sed mansisset, vt antea fuit, cœcus: & propter contemptum mádati Christi fuisset grauiùs punitus, & in iudicium cessisset ei lutum, à Domino oculis impositũ. Discamus ergo hinc, coniũgere cum signo externo, fidem promissionis & obedientiam erga mandatum Christi, & non diuellamus ea à se inuicem, quæ Dominus vult coniuncta esse. Semper enim eadem ratio, quo ad finem vltimum attinet, signorum est. Etsi igitur hoc lutũ cœco illi fuit sacramentum, & non nobis: tamen nobis certissimũ documentum est. Ex hoc enim iudicium rectè formare possumus de cõmunibus Ecclesiæ sacramentis. Neq; enim maior vis inest aquæ per se ad spiritualem regenerationem, quàm inerat luto ad aperiẽdos oculos cœci. Quare vt hîc vis omnis pendebat ex promissione & fide promissionis: ita & in aqua Baptismi vis non aquæ est, sed Christi propria, qui Christus nostrę infirmitatis causa, externa signa ordinauit, vt nos quasi manu duceret in possessionem thesaurorũ cœlestis gratiæ, quæ etsi non est alligata signis, per signa tamen visibiliter fidelibus exhibetur. Atque ideo signa hæc Græcis μυστήρια dicuntur, vt fides nostra verbo promissionis nitatur solo, & non sensuum aut rationis sequatur mensuram, quæ diuina mysteria non potest capere.

DE TERTIA.

De obedientia cœci ait Euangelista: *Abiit ergo & lauit.* Ecce quomodo mandatum Christi excipiat obedientia cœci, cuius exemplũ nobis proponitur, vt non tá quid iubeamur facere, quàm quis iubeat, spectemus. Naamam Syrus iussus à Propheta Dei, lauare se in Iordane, vt lepram suam ablueret: aquam & lotionem intuetur nudam & spoliatam verbo promissionis. Ex quo factum est, vt mandato Dei per Prophetá parere recusauerit, etsi postea à seruis admonitus & lauit & sanatus est à lepra sua, iuxta dictum Prophetæ. Etsi autem hic cœcus poterat sic ratiocinari. Quid lutũ conferet ad aperiendos oculos? Annon vel oculatissimos occœcare solet lutũ? Quid est quod iubeat, vt me lauẽ in piscina Siloam, in qua sæpius me laui, & nihilominus cœcus permansi? Profectò si iste sanare posset, pręsens potiùs quàm absens hoc faceret: tamen nihil horum cogitat, nihil in cõtrarium disputat, sed mandatum Christi cum promissione intuetur, quemadmodum Abrahá fecit promissa ipsi sobole ex sterili anicula. Hæc proinde vera fidei indoles est, vt rationibus carnis relictis in solo verbo acquiescat, statuens Deum, & veracẽ esse in suis promissis, & potentem satis ad præstanda ea quæ promittat, etiamsi tota rerum natura promissis reluctari videatur.

DE QVARTA.

Cum hac obedientia & fide cœci cõiungitur miraculum. Ita enim habet textus: *Et venit videns.* Hîc sola Christi voluntate fit, quod neque per naturam, neq; per artem fieri poterat. Quidam ex Patribus opinantur lutum non lotione depositum esse, sed in oculos conuersum, vt refert Theophylactus, quam sententiam & Nonnus sequitur, cùm ita scribit:

γράψας δίπτυχα κύκλα μέσην ἐχάραξεν ὀπωπήν,
Ὀφθαλμοὺς τελέων νεοτευχέας ὑδαλέῳ πηλῷ, id est:

Pictis duobus circulis & in eorum medio pupilla exarata, oculos nouos ex parato luto fabricauit. Verè igitur magnum miraculum hoc fuit, quo & Christus suam manifestauit gloriam, videlicet quòd potentia diuina polleret: & doctrinam fulciuit, & fidem in aliis confirmauit vt saluarentur. Ea enim quę de maiori est fides, quod minus est, certificat. Si ergo Deum esse credis Christum, conuictus operibus ipsius, non potes dubitare de doctrina eius, quin & ipsa diuina sit: si diuina, digna sanè fide existit.

Porrò quia suprà aliquoties de miraculis à nobis dictum est, hîc solũmodo regulam repetam, quæ in omnibus miraculis diuinis cogitanda est, videlicet quòd Deus cùm edit miracula, & doctrinæ suæ excellentiam ostendit & probationem doctrinę rectè ad doctrinæ genus accommodat. Vt enim doctrina diuina est & cœlestis: ita decuit eius probationem vires naturæ excedere & superare.

PARS III.

8 Itaq; vicini & qui viderant eum priùs, quòd cœcus esset, dicebant: Nonne hic est qui sedebat & mendicabat?

9 Alij dicebant: hic est. Alij autem: similis est ei. Ille verò dicebat: Ego sum.

10 Dicebát ergo ei: Quomodo aperti sunt

tibi oculi? 11 Respondit ille & dixit: Homo qui dicitur Iesus, lutum fecit & vnxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad piscinam Siloam, & laua. Vt autem abij & laui, vidi.

12 Dixerunt igitur ei: vbi est ille? ait: Nescio.

Hæc pars ad confirmationem miraculi facit. Continet enim colloquium vicinorũ huius cœci, & aliorum qui ipsum priùs nouerãt cœcum & mendicantem. In quo colloquio disputatur de facto. Nam cùm omnium expectationem superaret hæc inopinata sanatio, non mirum est, diuersas in illorũ animis subiisse cogitationes, adeo vt nonnulli suos sensus falli existimarent, ex quo fit, cùm alij cõtendunt eundem esse quẽ antea nouerant mendicantem & cœcum à natiuitate. Alij autem cõtradicunt, non esse eum, sed ei similem. Verùm hanc cõtentionem componit ipse, in quo editum erat miraculũ, & clarè affirmat: *Ego sum*, scilicet, qui fui à natiuitate cœcus, & hîc sedebã mendicans, & nunc video. Huic ergo qui credunt, quærunt quomodo oculi ipsius sint aperti, præsertim cùm id per naturam & artem fieri non potuerit, quibus ille & modum sanationis exponit, & autorem apertè nominat & confitetur Iesum.

In hac parte duo cõmendantur nobis exempla: Vnum differentium de sanatione cœci: Alterum ipsius sanati cœci. Exemplum differentium de sanatione huius cœci commendat nobis & diligentiam in mirabilibus Dei operibus contemplandis, & fidem qua opera diuina relu ctante naturæ ordine æstimamus grati. Etsi enim in ista turba multos fuisse hostes Christi dubium non est: tamen fuisse etiam nonnullos statuẽdum est, qui inexpectato miraculo viso, sunt moti vt fidem in sanatorem conciperent, & agnoscerent ipsum verum Messiam, non solùm corporum, verumetiam animarum curatorem.

Exemplum sanati cœci commẽdat nobis iustitiam & veritatem. Iustitiam quidem, quòd benefactorem agnouerit gratus: veritatem verò quòd se suo testimonio opposuerit iis, qui miraculi veritatẽ in dubium vocare conati sunt. Deinde monet nos hoc factum cœci, vt nõ pudeat nos prioris status & aduersæ fortunæ, postquã inde emerserimus bonitate Dei. Vt enim hic cœcus non est verecundatus de priori sua miseria, sed iam beatior effectus, eã agnoscit palàm, gratus benefactori: ita decet nos quoq; actorũ laborum meminisse, vt Dei beneficia erga nos illustriùs conspiciantur, & alij nostro exemplo ad gratitudinem inuitentur. Quidã obliti prioris status duplicant peccatum: emergũt ex puluere, & in altum per benedictionem diuinam leuantur. Sed quid faciunt? pudet eos suæ originis & vilis conditionis prioris, ingrati & progenitoribus & Deo, superbiunt ac si sua propria industria clari essent effecti. Verùm hos plerunque vel in senecta tandem propria cõscientia & accusat & torquet, & plerunque miseria diuinitus illata corripiũtur. Præterea hoc exemplum sanati cœci nos ad confessionẽ inuitet, vt Christum liberè etiam in medio hostium confiteamur: vnde August. *Cœcus ille confitebatur, & cor impiorum frangebatur, quia non habebant in corde, quod iam ille habebat in facie.*

Porrò quòd Iesus sese subduxerit edito miraculo, commendat nobis humilitatem, ne gloriam nostram & applausum popularem quęramus, si quid laude dignum præstiterimus.

PARS IIII.

Hæc pars vt certitudinẽ miraculi confirmat: ita furorem cœcorum Pharisæorũ patefacit, ac constantem sanati confessionem commendat.

Sunt autem huius partis quatuor membra.

Primum. Confessio sanati, coram Pharisæis hostibus Christi.

Secundum. Disceptatio Pharisæorum inter se de Christo sanante hunc cœcũ in die sabbati.

Tertium. Vocatio parentum cœci qui interrogantur de facto & respondent.

Quartum. Colloquium Pharisæorum & sanati cœci, in quo cœcus constantem confessionem edit ac defendit factũ Christi diuinũ esse; vnde offensi Iudęi contumeliis affectũ eiiciunt.

DE PRIMO.

13 Adducunt ad Pharisæos eum qui cœcus fuerat.

14 Erat enim sabbatum, quando lutum fecit Iesus & aperuit oculos eius.

15 Iterum ergo interrogabãt eum & Pharisæi, quomodo vidisset. Ille aũt dixit eis: lutũ imposuit mihi super oculos, & laui: & video.

Hæc est confessio sanati cœci corã Pharisæis Christi aduersariis. Vt enim antea coram vulgo claram Christi confessionem interrogatus hic cœcus edidit: ita etiam hîc corã principibus sacerdotum & Pharisæis interrogatus confitetur benefactorem, commẽdans nobis suo facto constantiam confessionis, non solùm coram vulgo ignobili & inermi, verumetiã coram potentissimis mundi armatis, qui Christum in suis membris persequuntur. Interserit autem Euãgelista circumstantiam temporis sanati cœci: *Erat enim sabbatum, cùm hunc cœcũ Dominus sanaret*: vt hypocrisin Pharisæorum manifestiorem faceret, qui peruersè de operibus sabbati iudicarunt, cùm non Legis verbis cõtenti essent, quæ opera prohibita in sabbato apertissimè definit, & cõmendat omnia opera quæ faciunt ad sanctificãdum sabbatum. Sed de his paulò pòst agemus.

DE SECVNDO.

16 Dicebant igitur ex Pharisæis quidam: hic homo non est à Deo, quia sabbatum non seruat. Alij autem dicebant: quomodo potest homo peccator talia signa facere? & schisma erat inter eos.

17 Dicunt cœco rursus, quid dicis de eo ꝙ aperuit oculos tuos? Ille dixit: Propheta est.

Agnoſcunt factum Phariſæi, ſed de nomine & qualitate facti inter eos non conuenit. Quidam enim cauillãtes factum Domini, videlicet ſanationem huius cœci, violationẽ ſabbati definiunt, vnde autorem facti non eſſe à Deo, hoc eſt, impium & Legis diuinæ tranſgreſſorem inferunt. Alij definitione omiſſa, qualitatem facti expendunt, dum agnoſcunt diuinum factum eſſe ſanationem cœci, ex quo autorẽ ipſum innocentem eſſe concludunt. Hinc ſchiſma inter eos oritur, dum ſententiis non conueniunt, ſed vtrorumq; argumenta penitus introſpiciamus & examinemus.

Qui factum Chriſti culpant, hoc nituntur argumẽto: Violator ſabbati nõ eſt à Deo, hoc eſt, Deo ac Legi diuinitus datæ ſe opponit. Hic ſanans cœcum in die ſabbati, violator eſt ſabbati. Proinde à Deo non eſt, ſed eſt peccator & impius, maledictioni Legis ſubiectus. A Deo enim non eſt, qui ſciens & volens ipſius Legem tranſgreditur. Vt autem à Deo eſſe dicitur, qui Deo paret: ita à Deo non eſſe iudicatur, qui ipſius imperata volens & ſciens tranſgreditur.

Maior propoſitio vera eſt, ſed minor eſt κρινόμενον. De hac enim iudicandum eſt, vtrum videlicet miraculoſa ſanatio cœci in die ſabbati ſit violatio ſabbati nec ne. Nam ſi hæc ſanatio, vt illi putant, prophanat ſabbatum, eſt profectò violatio ſabbati pugnans cum Lege Dei. Verùm ſi ſanctificat ſabbatum ſanatio cœci, proprium opus ſabbati, atq; ideo ſanctum cenſendum eſt. Quòd autem non prophanet ſabbatũ, atque ideo non ſit violatio ſabbati, manifeſtum eſt ex Lege, quæ ſolũmodò ſeruilia opera prohibet & hominem prophanãtia, non autem diuina opera, quibus gloria Dei, & hominum ſalus promouetur. Falsò igitur concludunt hypocritæ, hanc ſanationem cœci factam in die ſabbati, eſſe violationem ſabbati.

Alij admirantes, vt par erat, factum Domini, ſic concludunt: opera diuina quæ excedunt humanas vires, & ſunt hominibus ſalutaria, nullo pacto peccata eſſe cenſenda ſunt. Hoc opus ſanationis huius cœci verè opus diuinum eſt, & homini ſanato ſalutare. Igitur qui eum ſanauit, non eſt peccator & tranſgreſſor ſabbati habendus. Huius argumenti propoſitiones & maior & minor ſunt firmiſsimæ, & indubitatæ fidei. Quare firma eſt horum collectio, qua defendũt innocentem. Horum exemplum dignum imitatione eſt, videlicet vt in cõſultationibus & deliberationibus de rebus magnis, nõ moueamur autoritate illorũ & ſophiſtica, qui ante nos malè de quæſtione propoſita iudicarunt: ſed veritatem firmis rationibus nitentem tueamur.

Sed quid faciunt hic hypocritæ? vidẽt ſe ſuis propriis rationibus refutari, ideo vt videantur nonnihil agere, vertũt ſe rurſus ad eum, in quo miraculum editum erat, quærũtque ab eo quid ipſi videatur de eo qui ſibi oculos aperuit, ſperantes fore vt præ metu non auderet autorem facti confiteri. At is apertè & conſtanter reſpondet: *Propheta eſt*, quaſi diceret: Ipſius opera teſtantur, quòd ſit diuinitus miſſus, vt doctrinam cœleſtem nobis ex mandato Dei proponat. Didiciſſe enim videtur hic cœcus, quòd quoties Deus mitteret aliquem prophetam, qui vel doctrinam corrigeret, vel mores formaret, vel futura prædiceret, eum armaret miraculis, id eſt, diuinis operibus, quæ de ipſius legatione teſtarentur, vt homines non dubitarent, doctrinam, quam proponeret, eſſe diuinam & hominibus ſalutarem.

DE TERTIO.

Hoc membrum in tres diuidamus articulos illuſtrandi cauſa.

Primus Articulus.

18 Non crediderũt ergo Iudæi de illo, quòd cœcus fuiſſet & vidiſſet, donec vocauerunt parentes eius qui viderat.

19 Et interrogauerunt eos dicentes: Hic eſt filius veſter, quem vos dicitis cœcum natum eſſe, quomodo ergo nunc videt?

Quia non poterat inter Iudęos conuenire de facto, cùm alij ſabbati prophanatorem eſſe eius autorem definirent, alij diuinũ eſſe factum contenderent, omiſſa diſputatione de nomine & qualitate facti ad aliam conſtitutionem confugiunt, ac fingunt ſe dubitare, an is de cuius ſanatione agebatur, fuerit aliquando cœcus nec ne, & an fuerit cœcus natus. Vocant igitur parentes eius qui ſanatus erat, eos interrogant, nũ ipſorum ſit filius, num fuerit cœcus natus, & quomodo iam viſum receperit. Hoc fecerunt alij alio conſilio. Qui Chriſto clam adhærebant, parentes huius cœci aduocari voluerunt, vt eorum teſtimonio Chriſti gloria fieret illuſtrior, confirmato ipſius facto pluribus teſtibus. At hoſtes Chriſti, qualis maxima pars Iudæorum fuit, ſperabant, vt vel negarent parentes vocati hunc eſſe ſuum filium, vel eius ſanationem aliò quàm ad Chriſtum referrent. Ecce quomodo in his Iudæis, Chriſti aduerſariis, pingatur conatus & peruerſitas hypocritarum, qui vertunt ſe in mille formas, vt veritatem Dei obruant, ac ſibi ſalutis viam intercludant. Quod oculis vident, quod manibus palpant, quod auribus audiunt, hoc impudenter inficiantur hypocritę & ſeipſos ſponte omnibus quaſi ſenſibus ſpoliãt. Idem hodie Papiſtæ in clariſsima Euangelij luce faciunt. vſque adeo hypocriſis, contumacia & ſophiſtica armata ruit reluctante conſcientia & iudicio contra Deum, & propriam ſalutem miſerrimè negligit.

Secundus Articulus.

20 Reſponderunt eis parentes eius & dixerunt: ſcimus quòd hic ſit filius noſter, & quòd cœcus natus ſit.

21 Quomodo autem nunc videat, neſcimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos neſcimus. Ipſe ætatem habet, ipſum interrogate, ipſe de ſe loquatur.

Interrogati parentes huius ſanati hominis palàm

palàm fatētur & suum esse filium, de quò interrogantur,& cœcum fuisse natū.Id quod facit ad præsentis miraculi cōfirmationem,& ad augendam iustam contumaciæ Iudęorum damnationem,qui Christū in suis factis non agnouerunt. Iudæi longè aliud responsum expectarunt. Putarūt enim vt parentes huius cœci prę metu vel negarent suum Filium esse,vel aliò transferrent sanationis causam,vt veritas opprimeretur.Sed hæc veritatis natura est,vt per quæ putatur insidias pati,per ea fortior euadat.Cōtrà verò mendacium sibiipsi obuiat,& per ea quæ lædere veritatem videntur,clariorem eam ostendit. Cur autem parentes huius cœci, autorem facti dicant se ignorare,quem haud dubiè nouerunt,ipse Euangelista exponit,cùm subiungit.

Tertius Articulus.

22 Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis confiteretur eum esse Christum,extra Synagogam fieret.

23 Propterea parentes eius dixerunt : ætatem habet,ipsum interrogate.

Cur authorem siluerint parentes cœci, exponit,nimirū quòd timerent exclusionem à synagoga.Decretum enim erat à sacerdotibus & primorib. populi, vt si quis ipsum diceret Christū, indignus haberetur cōmunione.Quid? An hoc erat agnoscere Iesum esse Christū, prędicare ipsum sanasse hunc cœcū? potuerúntne fateri Iesum sanasse hunc cœcū, & nihilominus negare eum esse Christum? Annon Helias & Elisæus excitarunt mortuos,qui tamen non fuerūt Messiæ?An non multi Prophetę & Apostoli omnes claruêre miraculis, qui Messiæ ministri erant? Respondeo.Doctrina & miracula sunt coniungenda. Hæc enim sunt illius demonstratio.Helias, Prophetæ & Apostoli doctrinam quam docuêre,miraculis confirmarunt, sed nullus eorū dixit se Messiam esse. At Iesus docuit,se Messiá esse, & hác doctrinam, & multis aliis miraculis, & sanatione huius cœci confirmauit. Fuit enim hæc sanatio ocularis quædam demonstratio & signum minimè fallax,quòd Iesus Mariæ filius, esset Messias,hoc est Christus. *Opera*,inquit,*quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimoniū perhibet de me.*Rectè igitur iudicarant Iudęi,idem esse agnoscere Christi miracula, & ipsum confiteri Messiá.Ex quo concluditur Iudæorum iusta damnatio,qui non solùm ipsi Christum agnitū ex miraculis persecuti sunt,verumetiam eos qui ipsum agnoscerent, à suis synagogis,tánquam indignos cōmunione, prætextu iustitiæ studioq; pietatis excluserunt. Verùm illa exclusio inane fulmen erat in innocentes. Nam quos impij Iudæi excludebant sine culpa, hós Christus excipiebat sua gratia, & in familiá patris sui recipiebat,qua sanè gloria nulla maior esse potest, quá hypocritæ existimarunt esse summam ignominiam. In Papatu hoc die fulmē excōmnnicationis eiaculantur Papistę in pios Euangelij doctores,non sanè ob aliam causam, quàm quòd hūc Iesum prędicant esse Christum, hoc est, vnicum mundi saluatorem, qui solus tollit cœcitatē nostrā,solus purgat nos à peccatis,solus ornat nos sua iustitia, & suo Sancto Spiritu sanctificat, & facit hæredes vitę æternæ. Quare illorū fulmen piis minimè timendū est. Non enim nocet, sed potiùs cedit illis in maiorē gloriam. Tametsi autem ordinaria potestate & successione superbiunt Papistæ, quemadmodū Iudæi fecerunt: tamen quia doctrinam Euangelij non retinēt puram, vana est illorum gloriatio. Quare illorum anathematismus non est exclusio à sanctorum Ecclesia,sed à synagoga malignantium. Exemplum ergo parentum huius cœci, ingratorum benefactori,nequaquam imitandum est:sed ferendum quiduis potiùs est, quàm vt sinamus nos à Christi confessione auelli.

DE QVARTO.

Hoc membrum in septē partiamur articulos, quorum singuli suas habent doctrinas & admonitiones,de quibus sigillatim dicemus. Nam vt Bernhardus ait : *Quod particulatim distinctum fuerit, legitur dulcius,& meliùs conseruatur.*

Primus Articulus.

24 Vocabant igitur secundò hominem, qui erat cæcus, & dicebant ei : Da gloriam Deo. Nos scimus quòd homo iste peccator est.

Postquam viderunt perfidi Iudęi,se factū negare non posse, conantur insidiose à Christo factum transferre aliò, cùm in hunc modum alloquuntur eum qui cœcus fuerat : *Da gloriam Deo. Nos scimus, quòd hic homo peccator est.* Diabolicæ sanè insidiæ hæ sunt. Non dicunt hypocritæ simpliciter & expressè quod volebāt, sed prætextu piæ informationis hominē simplicem ad negationem autoris facti inducere astutè moliūtur. Simpliciter quidem hoc volunt, vt hic sanatus neget Iesum autorē esse suæ sanationis, sed hoc non dicūt apertè, sed ratione subiecta insinuát. *Da*, inquiunt, *gloriam Deo*, id est, Deo fer acceptá tuam sanationē,& non homini isti, qui Iesus nominatur. Quòd autem hanc antithesin intelligi velint, ostēdit ratio quá suo consilio apponunt. *Nos*, inquiūt, *scimus quòd iste homo peccator sit:* Græcè ἁμαρτωλὸς, id est, vitiorū deformitate pollutus seu criminosus. Hoc ergo argumentū est hypocritarum. Homo turpitudine scelerum cōtaminatus,nō potest diuina miracula facere,non potest oculos cœcorū aperire. Iste homo Iesus est turpitudine scelerū pollutus. Ergo iste non aperuit tuos oculos. Negato igitur illū hoc fecisse, ac Deo tribue hoc factū. Maior vera est. Minor est impudens mēdacium. Nunquam enim peccare potuit,qui vt peccatum tolleret,venit. Imò si peccator fuisset,non siluissent, quando eis dixit: *Quis ex vobis arguit me de peccato?* Prætextu igitur simulatę pietatis hypocritę hominē ad blasphemiam prouocare conantur. Nam is non tribuit Deo gloriam,qui non agnoscit organa,per quæ Deus sibi benefacit: multò minùs Deo tribuit,qui Christum,per quem solum,Deus verè glorificatur,excludit. Si ergo isti hypocritę non

fuissent excœcati propria malitia, in hunc modum verè conclusissent: tu qui cœcus natus es, & iam miraculosè præter expectationem visum recepisti, tribue Deo gloriam. Iste enim homo, qui te sanum reddidit, verè à Deo missus est, id quod diuina opera, quę per ipsum fiunt, clariùs conuincũt, quod profectò nemo inficiari poterit, nisi spontè velit cũ ratione insanire, & impudéter negare quod oculis cernit & manibus palpat. Obseruemus hîc nequitiã hypocritarũ, qui sub pallio fictæ pietatis tegũt mendacia & fraudes, quib. simpliciores à vera pietate deterreãt, ne quid suæ hypocrisi, suis voluptatib. & honoribus decedat. Discamus ergo cauere huiusmodi insidias, ac in simplici veritate acquiescamus.

Secundus Articulus.

25 *Respondit igitur ille & dixit: An peccator sit, ignoro: Vnum noui, quòd cœcus fuerim, & modò videam.*

Ironicè respõdit cœcus, quasi diceret: vos de homine loquimini, quòd peccator sit, sed esto sanè: ego autem de re ago, cuius conscius sum. Nam cùm cœcus essem, ipse quem vos peccatorem dicitis, fecit vt iam videam. Quod sanè factum sine me, autorem satis celebrat, vindicatq; à vestra calumnia. Manifestè enim ipsum non esse peccatorem, vt vos calumniamini, conuincit, sed diuinitus potiùs missum vt ipsum docentem audiatis. Non ergo mea voce indiget, de quo testatur res ipsa in omnium oculos incurrens. Cuius exemplo & nos veritatis professores & doctores amemus & defendamus contra iniustas hostium calumnias, qui cùm in doctrina nihil habeant quod culpent, instar catellorum lacinias vestium rodunt.

Tertius Articulus.

26 *Dixerunt igitur ei rursus: Quid fecit tibi, quomodo aperuit oculos tuos?*

Quòd illi insidiosè quęrunt, quod tamen antea norunt, ad gloriam Dei illustrandam facit, & ad miraculi veritatem confirmandam. Absq; enim omni dubio eò pertinebat hæc interrogatio, vt vel præ metu negaret quod antea confirmauit, vel in facto ipso aliquid deprehẽderent, vnde calumniandi occasionem nacti, traducerent Dominum tanquam Magum aut Dæmonio agitatum, vt vel isto pacto gloriam Christi obscurarent. Ita Diabolus mirus insidiarum artifex est in suis organis.

Quartus Articulus.

27 *Respondit eis: Dixi vobis iam, & non audistis: Quid iterum vultis audire? Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?*

Reprehensio est Pharisaicę vanitatis, & ironica interrogatio. Pharisaica vanitas est inani verborum strepitu hominũ aures obtundere, cùm nihil aliud habeant quod dignum auditu videatur. Ironica interrogatio est cum seria cõfessione: Nunquid & vos. *Quid est* ait August. *Nunquid & vos? nisi quia ego iam sum, nunquid & vos vultis? Iam video, sed non video vos videre.* Huius exemplo & nos cùm de veritate nobis constãt, audacter Pharisæorum vanitatẽ rideamus, vt vel confusi, tandẽ resipiscãt, cùm nostrã videãt constãtiam.

Quintus Articulus.

28 *Conuiciati sunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius esto, nos autem Mosis discipuli sumus.*

29 *Nos scimus, quòd Mosi locutus est Deus. Hic autem vnde sit nescimus.*

Hoc hypocritarum artificium est, vt veritatis suffragio destituti confugiant ad conuicia, quibus innocẽtes deformare laborant. Iudicant isti hypocritę, ignominiosum esse, appellari Christi discipulum, verùm huiusmodi hypocritarũ conuicia, non tam nocent piis, quàm illis cedunt in maiorem gloriã, modò constantes in confessione Christi perstiterint. Quod autem addunt. *Tu discipulus illius esto. Nos autem Mosis discipuli sumus:* Concesio est ironica, & vana Pharisæorum gloriatio. Gloriantur enim se esse Mosis discipulos, cuius nec doctrinam norunt, nec mores imitantur, nec cõsilio obtemperãt. Ita enim Christus obiicit Iohan. 5. *Si Mosi crederetis, crederetis et mihi. De me enim ille scripsit.* Item: *Moses est qui vos accusat, in quo vos speratis.* Sed quonam quæso fundamento nititur hæc Pharisaica gloriatio? *Nos scimus*, inquiunt, *quòd Mosi locutus est Deus.* Hoc quidem rectè dicunt: sed quod sequitur: *Hic autem vnde sit nescimus*, prauum iudicium est Pharisęorum: credunt auditis tantùm, & non credunt visis & auditis simul. Hinc Chrysost. *Ea quæ per visum cognoscitis, auditu minora æstimatis. Nonne fide dignior est, qui miraculis stupendis demonstrat, se à Deo venisse, quemadmodũ Iesus facit, cuius miracula & audiuistis & vidistis, quàm ille, de quo solummodò audiuistis à progenitoribus vestris.* Huc optimè quadrat responsum cœci quod sequitur.

Sextus Articulus.

30 *Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc certè mirabile est, quòd vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos.*

31 *Scimus autem quòd peccatores Deus non exaudit. Sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit.*

32 *A seculo non est auditum, quòd quis aperuerit oculos cœci nati.*

33 *Nisi esset hic à Deo, non posset facere quicquam.*

Aperta reprehensio cœcitatis Pharisaicæ, cui additur iusta defensio Christi ab euidenti & minimè fallaci signo sumpta. Sũt autem duo quæ hîc controuertuntur: Vnum, vnde sit Iesus, hoc est, sit ne diuinitus missus nec ne: Alterum, an sit peccator. Pharisæi dicunt, se nescire vnde sit Iesus, & scire quòd sit peccator. Vtrunque grauiter reprehendit & confutat hic nouus Christi discipulus. De priori sic ait: *In hoc certe mirabile est, quòd vos ignoratis vnde sit, & aperuit oculos meos.* Sensus est: hîc aperuit oculos meos, igitur mirum est, quòd ignoretis illum à Deo

Deo esse. Acsi diceret: cõsuetum est à vobis, credere hominibus, qui miraculis clarent, & statuere eos diuinitus missos esse. Mirum est igitur, ꝙ huic nõ credatis, qui mihi oculos aperuit. Ratio consecutionis sequitur in fine huius articuli: *Nisi*, inquit, *hic esset à Deo, nõ posset facere quicquam*, hoc est: nullum huiusmodi miraculũ edere posset, quale est aperire oculos cœci nati, quod profectò manifestum opus Dei est. Nam hoc in confesso est, neminem facere posse opera supernaturalia, id est, quæ excedunt potentiã naturæ creatæ, nisi armatus sit virtute eius, qui est supra naturam, hoc est, Dei. Diaboli conantur quidẽ imitari Deum, dum præstigiis suis hominũ oculos perstringunt, sed vera miracula nõ possunt edere. Atq; ita clarissima demõstratione refutat hic nouus Christi discipulus, ignorantiam Iudæorum, qui negarunt se scire vnde esset tanti miraculi autor. Potest enim fieri, quòd hic nouus doctor respexerit ad illud, quod est Esa. 35. *Deus ipse veniet & saluabit vos. Tunc aperientur oculi cœcorũ & aures surdorum patebunt.* Hîc externum signum cum re significata coniungit Esaias. Externum symbolum est aperire oculos corporis & aures corporis: res autẽ significata est interna mentis illustratio & cordis exultatio in Messia saluatore. Quãdiu enim alieni sumus à Christo, cœci & surdi sumus mente & corde. Verùm postquam Christus accesserit & aperuerit nobis oculos & aures, incipimus videre & audire, hoc est, venimus in cognitionẽ Dei, & iuxta illam cognitionem Deo paremus. Exẽpla habemus in his Pharisæis & in hoc nouo Christi discipulo. Illi quidẽ putant se acutum cernere, sed cœci sunt. Hic verò à Christo & anima & corpore illuminatus acutum videt: ex quo fit, vt horum Pharisæorũ cœcitatem grauiter damnet, qui gloriabãtur se clauem habere scientię, vt qui doctores essent in Dei populo, hoc est, interpretes Mosis & Prophetarum. Ad eundem modũ & hodie in Ecclesia agitur. Qui potẽtia, sapientia & dignitate cæteris antecellere videntur, vt hi Pharisæi, Christum in suis discipulis & mẽbris persequuntur, non sanè ob aliam causam, quàm quòd cœcitatem & hypocrisin eorum damnent, idq; non ex priuatis affectibus, sed propter mãdatum Christi, cuius testes sunt in hoc mundo. Cõsolemur ergo nos aduersus rabiem hostiũ Christi, scientes quòd Christus, suo tempore, sit omnes suos inimicos positurus sub pedib. suis, & erepturus suos è potestate diaboli & peruersitate huius mundi. Non ergo frangamur animis propter præsentes Ecclesiæ ærũnas, sed mentes nostras leuemus ad contemplandam gloriosam illam libertatem filiorum Dei, quam tota creatura ingemiscens nobiscum expectat. Rom. 8.

De posteriori parte acturus hic nouus Christi discipulus, hoc iacet fundamentum: *Scimus quòd Deus peccatores non exaudit*. Hinc ita colligit: Peccatores non exaudiuntur à Deo. Hic à Deo exauditur. Igitur hic nõ est peccator. De maiori paulò pòst dicemus. Minorem cõfirmat euidenti signo, quod coniecturalem demõstrationem suppeditat. *A seculo*, inquit, *nõ est auditum*, hoc est, nullo vnquam tẽpore auditum est, *quòd quis aperuerit oculos cœci nati*, quemadmodum hic scilicet meos aperuit. Ergo exauditus est à Deo, vt sincerus Dei cultor & voluntati ipsius obsequens. Atque ita hic nouus Christi discipulus magistri sui innocentiã, vt gratũ discipulũ decet, tuetur. Iam de fundamẽto, quo nititur hic cœcus, dicamus. *Scimus*, inquit, *quòd Deus peccatores nõ exaudit.* Quidam existimant, hoc non dici secundùm rei veritatẽ, sed ex opinione hypocritarum, qui se iustos gloriabantur, & propterea solos exaudiri à Deo. Atq; hoc confirmari putãt multis exemplis peccatorũ, vt Manassis, publicani, peccatricis, latronis in cruce, & aliorum, qui sunt exauditi à Deo. *Si Deus*, ait August. *non exaudiret peccatores, frustra Publicanus diceret: Deus propitius esto mihi peccatori.* Breuiter, cùm omnes sumus peccatores, vt Iohan. ait: *Si dixerimus quòd peccatum non habemus, nos ipsos seducimus*: nulla prorsus salutis spes nobis relinqueretur, si statuendum esset, ꝙ Deus nõ exaudiat peccatores. Qui huic opinioni se opponunt, hoc fundamento nituntur. Nullus est ad Deum accessus, nisi per Christũ. Christi nullus est particeps, nisi qui in Christum credit. Proinde sine fide nemo Deũ accedere, hoc est, orare potest. Atq; hoc est quod Paulus clarissimè docet, Rom. 5. *Iustificati ex fide pacem habemus cum Deo per Dominum nostrum Iesum Christum: per quem etiam fide habemus aditum ad gratiam hanc in qua stamus.* Huc pertinet & illud: *Quidquid non fit ex fide, peccatum est:* Item: *Impoßibile est placere Deo absq; fide.* Hinc rectè concluditur: Deus peccatores non exaudit.

Quomodo ergo soluenda est hæc ἀντιλογία: Deus peccatores exaudit, &, Deus peccatores nõ exaudit? Suprà diximus, ἁμαρτωλὸν, quo vocabulo hîc vtitur Euãgelista, nõ significare quemuis peccatorem, sed eum solummodò qui omni scelerũ turpitudine pollutus viuit sine timore Dei & sine pœnitẽtia. De huiusmodi peccatore est accipiendum ἀξίωμα hoc Euãgelicum: Deus peccatores non exaudit: non autẽ de resipiscentibus, qui fide ad thronũ gratiæ cõfugiunt, qualis fuit Manasses, publicanus, peccatrix, latro in cruce. Nã omnes, quantumuis enormiter peccauerint, dum tanguntur peccati sensu & confugiunt ad gratiam, trãsferuntur de castris peccatorum, qui diabolo militant, in castra Dei, qui non vult mortem peccatoris, sed vt cõuertatur & viuat. Manasses ergo agnoscẽs peccata sua in carcere & flectens genua cordis sui Deo, nõ amplius militauit in castris Satanæ, sed se in castra Dei receperat, ideoq; oratio ipsius exaudita est. Sic Publicanus, cùm diceret: *Deus, propitius esto mihi peccatori.* Et peccatrix Luc. 7. quę audit à Domino: *Remissa sunt tibi peccata tua.* Item: *Fides tua te sanauit, vade in pace.* Et latro cùm orasset in hunc modum: *Domine memẽto mei, cùm veneris in regnum tuum*, audit hanc cõsolationem: *Hodie eris mecum in Paradiso.* Hoc quod iam à nobis dictum est, ex antithesi peccatoris perspicuũ est: *& voluntatem eius facit.* Iam autem voluntatem Dei facit, qui à

peccatis resipiscit, & petit veniam, iuxta illud: *Non volo mortem peccatoris, sed*, scilicet volo, *vt peccator conuertatur & viuat.* Teneatur ergo hoc discrimen inter peccatores: Alij agunt pœnitentiam, & abiiciunt propositum peccãdi: Alij non agunt pœnitentiã, & retinent peccandi propositum. Illos exaudit Deus, hos autem minimè. Qui ergo exaudiri vult à Deo, agat pœnitentiã & abiiciat peccandi propositum. Qui enim retinet peccandi propositum, is nequaquã agit pœnitẽtiam, sed simulat, cuius damnatio iusta est.

Septimus Articulus.

34 *Responderunt & dixerunt ei: In peccatis tu natus es totus, & tu doces nos? & eiecerunt eum foras.*

Iudæi conuicti rationibus huius noui magistri, non respõdent amplius ad rem, sed personã contẽnunt, eamq; conuiciis & tyrannide coercere conantur. Quorum exemplum hodiè strenuè imitantur, qui bestiam Romanam adorãt, hoc est, Antichristũ. Dum aiunt: *In peccatis tu natus es totus,* exprobrant illi cœcitatẽ, cum qua natus erat: acsi dicerent: ista tua cœcitas testimonium est, quòd tu totus in peccatis natus sis: ex quo patet, quàm aptus sis ad nos docendos, qui legem Dei nouimus & obseruamus: & constituti sumus magistri & doctores populi Dei.

Quòd autem hunc ab aliis hominibus separant, quasi maioribus sceleribus cõtaminatum, vt qui in peccatis totus natus sit, ex Scribarũ errore profectum est, qui μετεμψύχωσιν, hoc est, animarum transmigrationem à corporibus in corpora finxerunt. Putabant enim animas, corporibus prioribus exutas, in noua corpora migrare, vt illic priorum scelerum pœnas luerent, quẽ errorem non ex Mosis & Prophetarum, sed ex Platonis & Pythagoræ schola hauserant.

Porrò quòd hunc suum magistrum foras eiiciunt, qui se salutaria docuit, adumbrat synagogam satanæ, quæ pallio pietatis foris ornata, sinceros Euãgelij doctores contemnit, eosq; communione indignos iudicat. Verùm huius cœci exemplo, consolemur nos, si quando nobis tale aliquid, propter veritatis confessionẽ acciderit.

Cęterum quoniam Euangelista noster suprà decretum fuisse factum à Iudæis meminit, vt si quis Iesum diceret Christum, excluderetur à synagoga: non dubito, quin eiectio, cuius hîc meminit, sit intelligenda de publica exclusione à communione populi Dei, quæ exclusio excommunicatio dicitur. Quid enim aliud est excommunicare, quàm eiicere foras & excludere à cõmunione? Est autem hæc exclusio siue excommunicatio absque dubio certis ceremoniis peracta & publica autoritate communita, vt eò magis in hominum oculos incurreret eosque deterreret à confessione Christi. Verùm vt iudicia nostra rectè formemus de hac disciplina, teneamus excommunicationem duplicem esse, iustam vnam, alteram iniustam.

Iusta excõmunicatio opponitur communioni, quæ duplex est, videlicet interna & externa. Vt ergo interna communicatio est societas spiritualis cum Christo & sanctis eius, quæ fit per fidem, & bona consciẽtia conseruatur: ita interna excõmunicatio est, cùm aliquis seipsum excludit à spirituali societate Christi & sanctorum eius per malam conscientiam & naufragium fidei. Hac excõmunicatione nihil tristius est vel hominibus vel angelis Dei. Etsi autem occultè fit, & non incurrit in oculos hominũ: tamen vel acerbissima morte tristior est. Præterea vt externa cõmunio est externa societas eorum qui amplectuntur Euãgelium & profitentur Christianam religionem, iuxta articulos fidei, qui vnà orant, vnà Deum prædicant, vnà confessionem edunt, vnà sacramentis participant: ita externa excõmunicatio est externa segregatio hominis sceleribus polluti, nunc à participatione Cœnę Dominicę, nunc à societate piorum, cuius fines sunt, vt nemo feratur in populo Dei cum Dei ignominia & infirmorum scandalo, vt excõmunicatus, pudore suffusus resipiscat petatque veniam ab Ecclesia quam offendit, vt alij exemplo admoniti fiãt cautiores. Hæc excommunicatio verè pertimescẽda est. Nam cùm in terris iustè exercetur, in cœlis habetur rata. Qui ergo eam contemnunt, & Deum & ecclesiam contẽnunt.

Iniusta excommunicatio, vel fit per gubernatores veræ Ecclesiæ, sed errore humano & parũ deliberatè, quæ æquo animo ferenda est, donec rectiùs statuatur, vel fit per eos qui nõ sunt vera Ecclesia, sed iniustè & per tyrannidem sibi Ecclesiæ titulum vendicant, qua illi excludũt eos, qui suis erroribus non patrocinantur. Hæc excommunicatio non solùm non est timenda, sed ridenda potiùs & prorsus contemnenda. Nam qui sic excommunicatur ab impiis, edit testimonium confessionis fidei suæ. Non ergo eiicitur è societate Christi & sanctorum eius, sed potiùs in eam includitur. Nam qui illum excommunicant, nihil habẽt commune cum Christo & sanctis eius. Quare potiùs magnũ decus est, quàm ignominia, ab impiis excommunicari.

PARS V.

Hæc postrema pars huius capitis instructionem continet, qua Dominus à se sanatum pleniùs informat, & se filium Dei esse affirmat, in quem credat oportet, quisquis salutem expetit. Deinde rationẽ editi miraculi exponit, vt quid hîc visibiliter gestum est, sciamus semper in Ecclesia inuisibiliter agi. Nam vt omnes homines cœci sunt mẽte, antequã ad Christum veniunt: ita omnes qui Christũ audiunt, ab eo illuminantur, id quod Dominus clarè ostendit in hac parte, qui hosce Pharisæos cœcos esse pronunciat, qui se sine Christo acutũ cernere arbitrabantur.

Sunt autem tria huius partis membra.

Primum. Colloquium Christi & cœci à Christo sanati.

Secundum. Indicatio causæ sui aduentus in mundum.

Tertiũ. Interrogatio Iudæorũ, nũ & ipsi cœci sint, cũ responsione Dñi. Singula mẽbra in suos partiemur articulos, & numeris distinguemus.

DE PRIMO.

31 Audiuit Iesus, quòd eiecerant eum foras, & cùm inuenißet eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei?

Primus Articulus.

Nouus ille Domini discipulus eiectus è communione externa populi Dei innocenter, haud dubiè turbatus incedit & fide vacillat. Nõ enim parum est eiici de eo cœtu, in quo sunt doctrina cœlestis, sacramenta & ceremonię diuinitus institutæ. Opus ergo habuit cõfirmatione, ne igniculus fidei, qui in ipso erat, extingueretur. Etsi autem Dominus poterat ipsum arcano afflatu cõfirmare: tamen voluit verbũ adhibere vocale tanquam organum ordinariũ administrationis suæ ecclesiæ, vt ipsi discamus in honore habere externum Euágelij ministerium. Non ergo audiamus Anabaptistas & alios, qui vocale ministerium nimium eleuãt, & iubent expectari Enthusiasmos, quibus sine externo ministerio doceri volũt, contra ordinem diuinitus institutũ. His opponamus hoc Christi factum cum totius scripturæ consensu: & dulcissimũ illud dictum Psalmi: *Nisi lex tua delectatio mea, tunc periissem in afflictione mea.* Deinde obseruetur & hæc doctrina, quòd Dominus iis qui propter cõfessionem fidei cõuiciis & ignominia afficiũtur, se pleniùs aperiat, compensetque pleniori gratia iniuriam quam propter sui cõfessionem patiũtur, quemadmodum hîc suum discipulũ dominus informat pleniùs, qui iam premebatur duriùs à suis aduersariis. Huc pertinet dictum Psal. 94. *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerũt animam meam.* Et 2. Cor. 1. *Vbi abundat afflictio, ibi abundat consolatio.*

Iam audiamus verba Domini. *Dicit ergo ei: Tu credis in Filium Dei?* Non interrogat Dominus quasi ignorans quid in corde hominis huius lateat. Est enim scrutator cordium, vt qui intimos cordium nostrorum recessus habeat sibi expositos maximeq; cognitos, sed vt seipsum huic homini manifestet, quò fidẽ in se concipiat salutarem. Deinde non dicit: Tu credis in filium hominis? sed, in Filium Dei, vt ostendat obiectum fidei non esse creaturá, sed Deitatem in Christo Deo vero & homine vero. Creditur ergo in Filium Virginis, quia idem est Filius Dei, hoc est verus Deus. Nam si Filius Virginis non esset verus Deus, maledictus esset qui in eum confideret. Habemus proinde hîc testimonium diuinæ naturæ in Christo, & vnitatis personæ in duabus naturis subsistentis.

Etsi autem hic cœcus fidem habet implicitã, qualem Cornelius habuit, antequam à Petro sit informatus: tamen vt explicitè sciret, quisná sit Messias, opus habuit vberiori instructione. Nõ satis ergo est scire aliquẽ esse Messiam & mundi saluatorem, sed oportet statuere Iesum Mariæ filiũ esse Messiam, & nõ aliũ. Atq; hoc est quod Dominus alibi ait: *Hæc est vita æterna, vt te agnoscãt verũ Deum, et Iesum esse Christũ illum quẽ misisti.* Hãc fidẽ tenere oportet eũ qui vult saluus fieri.

Secundus Articulus.

36 Respondit ille & dixit: Et quis est Domine, vt credam in eum?

Appositè admodum ad interrogationẽ Domini respõdet. Fidem enim vt præcedat notitia necesse est. Quærit igitur, quis sit ille Filius Dei vt fidei certum obiectũ habeat. Nemo enim in eum credere potest quẽ ignorat. Hinc est quod Epist. ad Hebr. in definitione fidei coniungat ἔλεγχον καὶ ὑπόστασιν, hoc est, firmá demõstrationem seu notitiam, & constantẽ fiduciam lętum euentum expectantẽ. Hinc patet, quàm ridicula fuerit superstitio Atheniensium, in quorum quadá ara scriptum erat: ΑΓΝΩΣΤΩ ΘΕΩ, IGNOTO DEO, quam superstitionem Paulus reprehendit & monstrat eis verum Deum esse qui condidit cœlum & terram, & prædicat ipsis Iesum esse Christum, qua concione Dionysius Areopagita ad fidẽ Christi conuersus, abiecta superstitione ethnica in qua antea vixit.

Tertius Articulus.

37 Dixit autem ei Iesus: & vidisti eum, & qui loquitur, tecum ille est.

Quia auidus discendi erat hic nouus Christi discipulus, lux clarior notitiæ in ipsius mente oritur, idque non ex enthusiasmo, sed ex auditu verbi, iuxta illud: *Fides ex auditu: auditus autem per verbum Dei.*

Quartus Articulus.

38 Ille autem dixit: Credo Domine, & adorauit eum.

Vide quęso qualis sit huius hominis fides. Videt hominẽ, & credit ipsum Filium Dei esse. Hominis ergo & Dei Filium vnũ Iesum esse credit & eundẽ Christum agnoscit. Etsi autem Deitas oculis non patet, sed humanitas tantùm, eundẽ tamen quem vidit esse hominẽ, mẽte lota Spiritu Christi, credidit esse Dei Filiũ, verum & æternum Deum, mundiq; saluatorẽ. Agnoscit proinde hic Christi discipulus quatuor in Iesu, videlicet, quòd sit Deus, quòd sit homo, quòd sit vnus Christus, quòd sit saluator mũdi: & iuxta hanc notitiam credit & ex fide adorat. Non enim potest ociosa esse fides, quæ est veluti flamma Spiritus sancti in corde hominis accensa. Huius ergo cœci exemplum & nos credamus, & eum in quem credimus, vero cultu prosequamur.

DE SECVNDO.

39 Et dixit Iesus: in iudicium ego in mundum hunc veni, vt qui non vident videant, & qui vident cœci fiant.

Indicatio causæ aduentus Christi in mundũ, qua consolatur Dominus discipulum suum nouum eiectum & damnatum à Pharisæis. Etsi autem hæc verba obscura sunt, si seorsim auulsa à contextu spectẽtur: tamen facilis est eorum sensus, si in sua peristasi considerentur, & accommodentur causæ propositę. Sẽsum ergo paraphrasticῶs sic reddá: Acsi diceret Dominus: Tu quidẽ iam es iudicatus à Pharisæis, hoc est, segregatus à cõmunione populi Dęi iniustè. Iniuriam

enim tibi fecerunt. Quare vt hoc feras æquo ani
mo, iubeo. Nam ego penes quē ſumma iuriſdi-
ctio eſt in populo Dei, quiq; ſummo imperio &
autoritate emineo, iuſtè iudicabo, eosq; qui te
iniuſtè excluſerunt ab externa ſocietate populi
Dei, ipſe iuſtè excludam, & ſegregabo à vera &
ſpirituali ſocietate ſanctorũ Dei. Huius iudicij
exemplũ petit Dominus à re præſenti, cùm ad-
dit: *Vt qui non vident videant, & qui vidēt cœci fiant,*
hoc eſt, quemadmodum ego te, qui cœcus eras
à natiuitate, videntē reddidi corpore: ita homi-
nes qui mēte cœci ſunt, & ad me veniũt, mente
vt videant efficio. Verùm contrà qui acutum ſe
mente arbitrantur videre, vt iſti Iudæi qui te dã
nauerũt, cœci fient, hoc eſt, in tenebris ignoran-
tiæ relinquentur, non quòd non eos illuminare
vellē, ſed quia ſua obſtinata malitia ſe mihi op-
ponunt, qui veni in mundum, vt omnes qui vo-
lunt lucē recipere, illuminem gratis. Atq; ita hic
duplex finis aduentus Chriſti conſideretur: V-
nus proprius: Alter acceſſorius. Proprius finis
habet cauſam gratuitam beneuolentiá patris &
obedientiá filij volentis omnes homines ſaluos
fieri. Acceſſorius finis habet cauſam malitiá ho-
minum, qui nolunt Chriſtum recipere ſaluato-
rem, ex quo fit vt tãdem ipſum iudicem ſeuerũ
experiantur. Hos fines coniungit Paulus, cùm
affirmat Euangelium aliis eſſe odorem vitæ ad
vitam, aliis odorem mortis ad mortem. Atq; ita
videmus dominũ clarè expreſsiſſe, quid ſymbo
licè ſibi velit corporalis ſanatio huius cœci, vi-
delicet quòd, vt totus mundus ſpiritualiter cœ-
cus eſt: ita illuminari nequit, niſi Chriſtus ocu-
los ſuo verbo & ſpiritu aperuerit. Præterea vt
hic cœcus à Chriſto illuminatur alioqui cœcus
mãſurus: ita requiritur, ſi quis illuminari à Chri
ſto velit, vt & ſuam cœcitatē agnoſcat & pareat
Chriſto medico, qui illuminat omnem hominē
qui illuminatur. Ita enim ſuprà cap. 8. dictũ eſt.
*Ego ſum lux mundi, qui ſequitur me, nequaquam ambu-
lauerit in tenebris, ſed habebit lumen vitæ.* Contrà ve
rò qui ſe videre fingit, & acutũ ſua opinione cer
nit, atq; ideo medici manum contēnit, iuſto Dei
iudicio in cœcitate ſua relinquitur. Etſi igitur
Chriſtus venit in mũdum vt peccatores ſaluos
faceret, id eſt, vt cœcorum oculos aperiret: ta-
men non violenter hoc facit, ſed conditionem
fidei, qua medicus admittitur, poſtulat. Ex his
iam promptũ eſt intelligere, quomodo hoc di-
ctum Domini: *In iudicium ego veni in hunc mũdum,*
congruat cum illo: *Non miſit Deus Filium ſuum in
mundum vt iudicet mundum, ſed vt ſeruetur mundus
per ipſum.* Item: *Ego non iudico quenquam.* Nam vt
hîc de iudicio diſcretionis (quo diſcernit inter
eos qui ſunt verè populus Dei, & qui non ſunt,
ſed ſe fingunt eſſe vt Phariſæi, quos Dominus
hîc ſegregat à Dei populo) loquitur: ita in iſtis
locis de iudicio damnationis impiorum, quod
exercebit in ſecundo ſuo aduentu, agit, quem-
admodum ex antitheſi manifeſtum eſt. Oppo-
nit enim iudicium ſaluationi, ſicuti & in illo:
*Qui non credit in me, iam iudicatus eſt,
hoc eſt, damnatus.*

DE TERTIO.

*40 Et audiuerunt ex Phariſæis hæc, qui
cum illo erant, & dixerunt illi: num & nos
cœci ſumus?*

Primus Articulus.

Phariſæi quidem rectè intellexerũt cœcos à
Domino pronunciari, quotquot ab eo nõ ſunt
illuminati, ſed quia arbitrabantur ſe obedientiá
legis & meritis ſacrificiorũ iuſtos eſſe, ægrè tule
runt ſe cœcorum numero aſcribi, ideo interro-
gant: *Num & nos cœci ſumus?* quaſi dicerent: nos
duces ſumus populi Dei doctrina & vita. Iniu-
riam igitur nobis facis, ſi nos etiá cum vulgo in-
ter cœcos numeras. Atq; ita hypocriſis ſibi ipſi
ſalutis viam intercludit, dum carnalē iuſtitiam
admiratur & contemnit Euangelium.

Secundus Articulus.

*41 Dixit eis Ieſus: Si cœci eſſetis non habe
retis peccatum: nunc autem dicitis: videmus.
peccatum igitur veſtrum manet.*

Hoc eſt: ſi vos cœcos agnoſceretis & cõfuge-
retis ad me medicũ, vt hic homo fecit, non habe
retis peccatũ, hoc eſt, peccatum vobis remittere
tur. Nunc autē dicitis, videmus, hoc eſt, notitiá
Dei & iuſtitiam legis habemus, atq; adeo duces
ſumus populi Dei doctrina & vita. Peccatũ igi-
tur veſtrũ manet, quod tolli nequit niſi per me
mediatorē. Hanc eſſe genuinam ſententiá huius
loci, ipſa periſtaſis cõuincit. Alij peccatũ hoc lo-
co accipiũt κατ' ἐξοχὴν pro blaſphemia in Spiritũ
Sanctũ, propterea quòd hi Phariſæi cõuicti doctri-
na & miraculis Chriſti, nihilominus ſe veritati
agnitæ oppoſuerũt & ſua peccata defenderunt.

Porrò vt hic totus locus docet, omnē infide-
lium vitam peccatum eſſe & cœcitatē: ita diſcri-
mē facit manifeſtum inter Phariſaicá iuſtitiam,
quam politici homines in externa diſciplina &
obediētia externa erga legem Dei collocant: &
Euágelicam, quam nõ intelligit caro, non enim
in oculos hominũ incurrit, ſed fide ſentitur. Illa
ſuperbos hypocritas facit, vt qui legis impletio-
nem definiát externam diſciplinã. Nam vt ſunt
cœci, non vidēt legis ſenſum, putãtes ſe externa
illa diſciplina corã Deo iuſtos eſſe: ex quo fit, vt
Chriſtum oderint & perſequãtur, propterea quòd
illorũ arcana ſcelera producat in lucē, ac mon-
ſtret ipſis ſuá deformem cœcitatē, hoc eſt, igno-
rantiá Dei, cum qua coniuncta eſt dubitatio de
Deo, carnalis ſecuritas, cõtemptus mediatoris.
Contrà Euangelica iuſtitia eſt, cùm homines a-
gnoſcunt ſuam deformē cœcitatē, cupiunt illu-
minari à Chriſto, cõfugiunt ad Chriſtũ, petunt
ſuorum delictorum veniá. His Chriſtus non ſo
lùm aperit oculos, verumetiá remittit peccatũ,
reddit lucem claram, notitiam Dei & iuſtitiam,
quá ipſi non habuerunt, dum ipſis ſuam iuſtitiá
imputat, eos patri reconciliat donatq; Spiritu
Sancto, vt iam aliqua Deo grata faciát, quorum
obedientia placet, non propter ſui perfectionē,
ſed propter Chriſti interceſsionem, qua liberati
ſunt à iure peccati & Legis, vt qui nõ ſecundùm
carnem, ſed ſecundùm Spiritum ambulent.

CAPVT

CAPVT DECIMVM.

SVMMA CAP. X.

Vt Dominus reprehēdit Pharisæos, qui officium sibi pastorum vendicarunt in populo Dei, vero doctrinæ fundamento prætermisso: ita se pastorem bonū affirmat, id quod ex proprio pastoris officio ostendit. Deinde à Pharisæis interrogatus, num ipse sit Christus, ad opera prouocat, quæ ipsum testantur esse Christū, & simul se clarè Filium Dei nominat. Verùm quia hoc dicto tanquam blasphemo offenduntur Pharisæi, ad arma confugiunt. Dominus & facta & verba sua Scripturæ testimonijs defendit, ac rursus ad opera prouocat, quibus vt credant Pharisæi, iubet. Sed dum illi furore perciti Dominū comprehēdere moliuntur, abit rursus trans Iordanē, illicq́ aliquādiu moratur.

Porrò totum hoc caput ad hanc summam refertur: Iesus est Filius Dei olim promissus Meßias, verus Ecclesiæ pastor, ac vnicum Ecclesiæ caput, à quo solo salus & vita expectanda est.

ORDO ET PARTES CAPITIS X.

Partes huius capitis sunt quatuor.

Prima: Reprehensio Pharisæorum, qui vendicant sibi autoritatem pascendi populum Dei, excluso Christo, sine quo vniuersa Scriptura veluti clausa manet.

Secunda: Demonstratio est in qua ex propriis notis boni pastoris se bonum esse pastorem docet, atque hanc demonstrationem illustriorē collatione boni pastoris & mercenarij reddit.

Tertia: Interrogatio Iudęorum, num ipse sit Christus, cum responsione eiusque confirmatione, vnde offensi Iudæi, lapides in Dominum iacere conantur.

Quarta: Defensio est, qua Christus sua facta & dicta Scripturis & operibus diuinis tuetur, & se Filium Dei esse clarissimè affirmat. Sed Iudæi veritatem non ferentes, Dominū vt blasphemū comprehēdere student, sed frustra. Nā ipse furorem hostium declinans trans Iordanem abiit, illicq; mansit.

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PRIMA PARS CAPITIS.

QVONIAM Iudæi se Christo opposuerunt, vendicantes sibi munus pascendi populū Dei, tanquam soli haberent hanc potestatem, atq; ideo hominem à Christo sanatum è communione populi Dei excluserūt, ipsi potiùs excludendi, vt cœci cœcorum duces, vt fures & latrones, & non veri pastores: Dominus hîc iustè eorum vanitatem taxat, vt qui doceāt excluso doctrinæ vero fundamento, videlicet Christo, quem vnicū docere oportuit, vt ianuā in Ecclesiam Dei, & autorem vitæ æternæ. Hāc reprehensionem Dominus pulcherrima pictura, vt diximus, illustrat, collatione inter furem, latronemque & pastorem.

Sunt autem huius partis tria membra.

B Primum: De fure & latrone.

Secūdum: De pastore & eius propriis notis.

Tertium: De ostio in ouile ouium.

DE PRIMO.

1 Amen amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in stabulū ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro.

Hoc Dominus arrogātiæ Scribarum & Pharisæorum opponit, & ex eo concludit, eos esse C fures & latrones, & non pastores, vt ipsi gloriabantur. Obiicit illis cœcitatem, quam ipsi peccandi consuetudine insanabilem sibi fecerant. Hac cœcitate impediebantur, quo minus Christum receperint. Illi autem se acutum cernere, vt duces & pastores Dei iactabant, ac Christum tanquam erroneum & falsum Prophetam non recipiendum esse contenderunt. Sed Dominus & illorum vanitatem refutat, & se verum esse D pastorem docet. Illorum autem vanitas à Domino hac demonstratione refellitur. Qui non ingreditur per ostium in stabulum ouium, sed aliunde ascendit, ille fur est & latro. Vos Scribæ & Pharisæi non ingredimini per ostium in stabulum ouium. Igitur vos Scribæ & Pharisęi fures estis & latrones: Si fures & latrones, profectò vana est vestra gloriatio, qui gloriamini esse duces & pastores populi Dei, cū planè cęci sitis.

Sed quodnam est stabulum ouium? quid ingredi in stabulum ouium? quid per ostium in- E trare? quid aliunde ascendere?

Stabulum ouium, cœtum populi Dei, seu Ecclesiam hoc loco significat. Israeliticus enim populus virtute fœderis initi inter Deum & Abrahamum stabulum ouium fuit, in cuius rei testimonium, Circumcisionis sacramentum acceperant. In hoc stabulo veluti oues fuerūt infantes Iudæorum, in cuius rei argumētum octauo die circumcidebātur. Verùm adulti facti & doctrinæ capaces, multi à furibus rapiebantur de oui- F li & mactabantur: Sic Christianorum infantes in ouili sunt, sed adulti facti possūt abduci à stabulo & mactari, si in fures & latrones inciderint, hoc est, in malos doctores, qui fundamentum doctrinæ non tenent.

Ingredi in stabulū ouium hîc dicitur, qui sibi docendi munus sumit in Ecclesia, siue ipse sua sponte se ingerit, siue ordinariè aliis succedit, siue vocatur legitimè ab aliis ad docendi munus.

Per ostiū intrare dicitur nō tātùm q legitimè G vocatur, sed multò magis qui doctrinā purā de mediatore adfert, sine qua doctrina stabulū vastatur, & oues disperguntur & à lupis lacerātur.

Aliunde aſcendere eſt rupta doctrinæ puri-
tate de mediatore, & in eius locum inuectis hu-
manis traditionibus, ſibi autoritatem docẽdi in
Eccleſia ſumere. Vt ergo fures & latrones non
per oſtium intrant in ouile, ſed aliunde, rupto
vel pariete, vel tecto, vel ſubruto fundamẽto, vt
prædam auferant: ita Scribæ & Phariſæi hypo-
critæ, inſtar furum & latronum non per doctri-
nam mediatoris, ſed per ſuas traditiones Eccle-
ſiam Dei inuadunt, quibus ſanè traditionibus,
oues, h.e. populus Dei, non aluntur, ſed abdu-
cuntur à ſtabulo, & miſerrimè mactantur. Eſt e-
nim erronea & falſa doctrina inſtar gladij latro-
nis, quo animæ hominũ trucidantur & mactan-
tur, vt æternum pereant, ſecluſæ à ſocietate ſan-
ctorum Dei. Hinc apparet, quòd nulla ſit capi-
talior peſtis hominibus, quàm malus paſtor. Fu-
res qui res noſtras inuadunt, non nocent niſi in
bonis quæ dicuntur fortunæ, & ſpectant ad hãc
caducam vitam: Tyrãni qui in nos violenter in-
ſurgunt, tempus huius caducę vitæ abbreuiant.
Verùm malus paſtor opes ſpirituales eripit, ac
miſeras animas crudeliſsimè mactat, vt æternũ
pereant. Qua re quid quid quæſo poteſt eſſe tri-
ſtius? Proinde malus paſtor meritò quidem fur
dicitur, quia alienat oues à ſtabulo. Latro verò,
quia alienatas à ſtabulo immaniſsimè trucidat,
vt æternum pereant.

Hîc ergo notetur, quòd fures & latrones aper
tè pronunciantur à Domino, quotquot aliam
viam vitæ æternæ docent, quàm vnum Ieſum
Chriſtum. Proinde quicunque ab hoc Chriſto
aberrat, à ianua vitæ æternæ aberrat. Sed ſcien-
dum eſt, quòd aberratur ab hac ianua, vel om-
nino vel aliqua ex parte. Omnino aberrant om-
nes à ianua, qui Chriſtum totum abiiciunt, vt
plerique Iudæi hodie, vt Mahometiſtæ omnes,
vt multæ prophanæ gentes, vt hi Phariſæi, ad
quos Dominus ſermonẽ dirigit, de quibus Luc.
11. ſic ait: *Væ vobis Legisperitis, qui tuliſtis clauẽ ſcien-
tiæ, ipſi autem non intraſtis, & eos, qui intrabant, pro-
hibuiſtis.* Et Matt. 23. 13. *Væ vobis Scribæ & Phariſæi
hypocritæ, quòd clauditis regna cælorum ante homines.
Vos autem non ingredimini, neque volentes ingredi ſini-
tis intrare.* Ex parte aliqua aberrant à ianua, vel
quantum in ſe eſt, ianuam frangunt, qui malè
ſentiunt & docent, vel de natura diuina Chriſti
vel de vnitate perſonæ Chriſti, vel de officio
Chriſti, vel de fide qua Chriſtus nobis applica-
tur, à nobis poſsidetur & retinetur. Arrius ergo
qui dicit: *Aliud eſt Pater, aliud Filius*, veram Chri
ſti diuinitatem negat, & à ianua vitæ æternæ
aberrat. Sabellius cùm dicit: *Qui Filius eſt, ipſe eſt
Pater*, perſonas malè confundit, & à ianua mi-
ſerrimè aberrat. Photinus ſimiliter, qui ſic lo-
quitur: *Chriſtus eſt homo tantùm, et non Deus*, ianuã
non habet, quia vnus idemq́; Chriſtus & Deus
eſt, & homo eſt. Impurus Eutyches qui huma-
nitatem Chriſti in diuinitatem conuerſam præ-
dicabat, ianuam ſibi occluſit. Nã humanam na-
turam integram & circumſcriptã, quam ſemel
aſſumpſit Chriſtus, in omnem æternitatem re-
tinebit glorioſam. Papiſtę tametſi Chriſtum re-
ctè Deum agnoſcunt, alteram perſonam in Tri-
nitate, eiuſdẽ naturæ cum Patre & Spiritu San-
cto, rectè hominem verum prędicant, rectè vni-
tatem perſonæ defendunt: tamen quia partem
officij illi adimunt, & fidem cum dubitatiõe
coniungunt, errãt & ipſi à ianua ſtabuli ouium.
Breuiter, qui aliter Chriſtum docet, vel ſibi fin-
git, quàm qualem habet veritas, per ianuam nõ
intrat. Cur autem Chriſtus ianua dicatur, poſt-
ea clariùs exponemus, vbi Dominus ipſe ſe ia-
nuam eſſe affirmat.

Porrò hæc reprehenſio, qua Chriſtus Phari-
ſæos accuſat infidelitatis in officio, nos mone-
bit, ne ſinamus nos decipi externo ſplendore
eorum qui præſides Eccleſiæ haberi volunt, ſed
vt quæramus doctrinæ puritatẽ, & in ea acquie-
ſcamus, quantumuis viles & abiecti videantur
ipſius propagatores. Nõ enim ex hominum di-
gnitate, vel indignitate, ſed ex bonitate & miſe-
ricordia Dei tota hæc res pendet.

Deinde & hoc notetur: Si oues furto abduci
poſſunt à ſtabulo, & abductæ à latronibus tru-
cidari, quemadmodũ Dominus clariſsimè hoc
loco teſtatur, falſum eſt illorum dogma, qui do-
cent per Spiritum Sanctum fidem ſemel conce-
ptam abiici nõ poſſe, ſed occultari ſolummodò,
dum horrenda ſcelera perpetrãtur contra con-
ſcientiam, quaſi verò Dauid cùm proditor, ho-
micida, & adulter factus eſt, & cùm Salomon
idola coluit, & infinitis libidinibus ſe polluit, fi-
dem nihilominus retineret, contra doctrinam
Pauli qui dicit: Vaſtata conſcientia naufragium
fidei fieri. Sed hunc errorem ſuprà copioſiùs re-
futauimus.

DE SECVNDO.

2 Qui aũt intrat per oſtiũ, paſtor eſt ouiũ.

*3 Huic oſtiarius aperit, & oues vocem e-
ius audiunt, & proprias oues vocat nomina-
tim, & educit eas.*

*4 Et quum proprias oues emiſerit, ante
eas vadit, & oues illum ſequuntur, quia no-
uerunt vocem eius.*

*5 Alienum autem non ſequuntur, ſed fu-
giunt ab eo, quia non norunt vocem eius.*

Antitheſis eſt ſuperioris dicti de fure & latro
ne, ex qua, vt à principio, idẽ concluditur cõtra
Phariſæos, qui ſe paſtores populi Dei gloriabã-
tur, qđ ex ſuperiori argumẽto, nẽpe Phariſæos
nõ eſſe paſtores. Concluditur autẽ argumẽtum
vt ad ſummam quæſtionis refertur, hoc modo:
Paſtor ouium intrat per oſtium in ouile: Ergo
vos Phariſæi nõ eſtis paſtores. Vt ergo ſuprà al-
legorica deſcriptione depinxit malos paſtores,
videlicet Phariſæos, q non merẽtur nomẽ paſto
ris, cùm veriùs ſint fures & latrones, q̃ veri pa-
ſtores, de quib. Ierem. 10. 21. *Stultè egerũt paſtores,
& Dominũ nõ quæſierũt: & diſperſus eſt grex eorũ.* His
acclamatur triſte illud ἐπιφώνημα Ierem. 23. 1 *Væ pa-
ſtoribus qui diſpergũt & dilacerãt gregem paſcuæ meæ:*
ita hîc ſimili allegoria bonos paſtores depingit,
quales

quales fuêre Moses & Prophetæ diuinitus missi, & qui eos secuti sunt Apostoli, cum eorum successoribus, qui sincerè officio suo sunt functi & funguntur in Ecclesia, de quibus Ierem.3. *Dabo vobis pastores secundum cor meum, qui pascent vos doctrina & scientia.*

Quod autē Dominus hîc loquatur de pastore homine, manifestum est. postea enim seorsim de seipso summo pastore agit, etsi ex eodē principio, ex quo hic concludit vanitatē Pharisæorum. Quare etiam nos præsentem similitudinē pastori homini in genere accōmodabimus hoc modo: vt pastor ouium se habet ad gregem sibi commissum: ita pastor hominū se habet ad populum Dei, cui pascendo per verbum Dei, præest. Pastor autem ouium quid facit? intrat per ostium in ouile. Ergo & verus pastor hominum intrat per ostium in Ecclesiam Dei. Est autem ostium, vt suprà diximus, Christus ipse seu doctrina de Christo. Ille igitur in ouile ouium intrat per ostium, qui intrat per Christum. Intrat autem per Christum, qui de eodem creatore & redēptore humani generis vera sentit, vera prædicat, curæq; suscepti ouilis solerter inuigilat.

Sequuntur octo circumstantiæ, quarum aliis diligētia & summa cura pastoris ouium pro ouibus commēdatur, aliis obedientia ouium erga pastorem, & fuga alienorū pingitur. Hæ circumstantiæ tametsi in genere tutiùs accommodantur pastori hominum & piis hominibus, ita vt moneant, summam curam pastorum hominum esse debere, vt oues non in furum aut latronum manus incidant, aut in fauces luporum deuorandæ per negligentiam eorum incurrāt, & vt pij præbeant se obsequentes suis doctoribus & fugiant pseudoprophetas: tamen conabimur vberioris admonitionis gratia circumstantias has seorsum pastoribus hominū & eorum auditoribus accommodare.

Prima. *Huic ostiarius aperit.* Vt ostiarius homo non aperit lupis stabulum ouium, sed vero pastori ad quem oues pertinēt: ita ostiarius Deus, hoc est, Spiritus Sanctus aperit animarum pastori ouile, cùm ipse dat clauem scientiæ spiritualis, qua & pastor ipse in ouile ingreditur, & ipsę oues in ouile congregantur, & in eodē continentur. De hoc Spiritu Sancto ostiario Dominus ait: *Ipse docebit vos omnem veritatem.* Cùm ergo ostium est Christ⁹, qui est ipsa veritas, quis ostiarius, nisi qui docet veritatem, hoc est, Spiritus Sanctus?

Chrysostomus sentit ostiarium esse Mosen. Illi enim oracula Dei concredita sunt. Augustinus ipsum Dominum ostiarium esse dicit, qui Spiritu suo aperit Scripturas. Neque enim absurdū est diuerso respectu Dominū, & ostium & ostiarium & pastorē dicere. Sed quomodocunq; accipias, res eòdem redit. Nam Filius Dei & Mosen suo Sancto Spiritu impleuerat, cui oracula Dei sunt credita, & Spiritum Sanctum dat piis pastoribus, qui eos ducit in omnem veritatem, & ipse autor est lucis mentium, & via æternæ vitæ. Res ergo eòdem redit, siue Mosen, siue Spiritum Sanctum, siue Dominum ipsum ostiarium dixeris.

Secunda. *Et oues vocem eius audiunt*, hoc est, vt oues pastoris sui vocem audiunt, eiq; obtemperant: ita pij homines, pastoris sui, h. e. docentis vocem audiunt eiq; parent. Est autem vox boni pastoris vox Euāgelij, vox obedientiæ, vox patientiæ, vox pacis & concordiæ. Hanc vocem audiunt fideles, quibus nihil Euangelio dulcius est, quo annunciatur eis remißio peccatorum, offertur & confertur iustitia, donatur Spiritus Sanctus, obsignatur vita æterna. Nihil gratius remißione delictorum, nihil amabilius iustitia, qua ornantur vt veste spōsæ, qui credunt Euangelio, nihil preciosius arrhabone Spiritus, nihil optabilius vita æterna qua donabuntur, qui à voce veri pastoris nō deficiunt, sed ei vera obedientia se subiiciunt. Hinc patiētia in cruce, suffulta spe gloriosæ liberationis: Hinc pax cum omnibus, quantum quidem id fieri potest incolumi pietate: Hinc concordia cum fratribus, eiusdem corporis mystici membris. Cum hac pij pastoris voce quid quæso conferri potest? num diuitiæ? sed illæ caducæ sunt & sine sensu, quæ nec se nec suos possessores beare possunt. Num voluptates huius mundi? sed hæ amaritudine tristi mixtæ, tandem exitium adferūt suis sectatoribus. Num imperia? Sed hæc diuturna esse non possunt, vt quæ sunt fortunæ; & plus miseriæ quàm felicitatis adferunt.

Tertia: *Et proprias oues vocat nominatim*, hoc est, vt pastor ouium proprias oues nouit, easq; vocat nominatim, vt si quæ fuerit debilitata, eam cōfortet, vt ægrotam medicetur, vt confractam obliget, vt errabundam reuocet, vt perditam quærat, vt vel spinis læsam, vel quauis scabie pollutam arte curet: ita pastor hominum eos, qui suæ fidei commissi sunt, vocat non generatim tantùm, sed nominatim, vt eos audiat, exploret de eorum profectu, videat ne aliqua macula polluti periclitentur, pigros excitet, cessantes instiget, imbecilles corroboret, contumaces obiurget vt in viam redeant. Hanc curam boni pastoris esse docet Ezechiel, cap.34. Et Paulus Actor. 20. 28. *Attendite vobis ipsis & toti gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos, vt pascatis Ecclesiam Dei quam acquisiuit suo sanguine.*

Quarta: *Et educit eas*, hoc est, vt pastor ouium educit oues suas in prata, & ad aquas refectionis, vt eas pascat herbis, reficiat aquis, virga regat, ne à pascuis aberrēt, & baculo defendit aduersus impetum luporum: ita pastor hominum suas oues educit, dum eas verbo Dei pascit, consolationibus reficit, disciplina moderatur, ne in vitia præcipites ruant, ac potentia verbi reprimit aduersarios, qui instar luporū, gregem Dominicum inuadunt. Huc illud Dauidis: *Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt.*

Quinta: *Et ante eas vadit*, hoc est, vt pastor ouium ante suas oues vadit, vt præuideat abrupta ne oues suæ præcipitentur: ita pastor hominum ante suas oues vadit doctrina, vita, patientia sub cruce. Debet enim bonus pastor forma

gregis esse in doctrina, in vita, in cruce. Vt enim oues Iacob ad aspectum virgarum tales fœtus concipiebant, quales pastor earum volebat: Sic bonus pastor talem se præbebit in vita, & omni conuersatione, quales vult esse oues suas. Nam cùm pastor per abrupta vitiorum graditur, necesse est vt in præcipitium grex labatur, vt rectè ait Gregorius.

Sexta: *Et oues illum sequuntur*, hoc est: Quemadmodum oues sequũtur pastorem suum quocunque iuerit, vel fistula inuitauerit, siue per aspera, siue per læuia: ita pij sequuntur suos pastores quocũque vocauerint, vel doctrinæ puritate, vel vitæ sanctimonia, vel patientia sub cruce. Breuiter, in omnibus ad pastoris exemplar se formari sinunt.

Septima: *Alienum autem non sequuntur*, hoc est, vt oues non sequuntur alienum pastorem, vtut blandiusculè fistula canat: ita pij non audiunt pseudoprophetas, quantumuis Angelorum sanctimoniam præ se ferunt. Vident enim eos non eandem vocem adferre, quam verus pastor. Nã alta mente repositum habẽt mandatum summi pastoris: *Cauete à falsis Prophetis, qui venient ad vos in vestimentis ouium & intrinsecus sunt lupi rapaces.*

Octaua: *Sed fugiunt ab alieno*, hoc est, quemadmodum oues non solùm nõ sequuntur alienũ, sed ab eo fugiunt, metuentes insidias: ita Dominici gregis oues cauent sibi ab insidiis falsorum Prophetarum, & ab iis tanquam immanissimis lupis fugiunt, quia nõ nouerunt vocem eorum, qui non sonant vocem summi pastoris Christi.

Ex his iam colligamus, & oues intelligi, qui simplici, vera, puraq; fide pietatem amplectuntur, & pastorem bonum esse veræ pietatis doctorem & exemplar.

Sed quænam est ratio appellationis? Cur homines dicuntur oues? Etsi autem ea quæ hactenus diximus de ouibus, sufficere videri possunt: tamen clarioris instructionis causa huc causas adiiciam, cur homines in Scripturis oues dicantur, vt ex collatione hominum ad oues admoneamur, & quę sit nostra ignauia stupiditasque, & quæ sint nostri officij partes, qui oues Dominici gregis esse gloriamur.

Prima: Homo dictus est ouis à casus & naturę similitudine. Quemadmodum enim ouis pastoris voce neglecta facilè errat, & in deserta loca se abdit, vnde redire non potest, nisi pastoris ductu. Est enim animal natura stupidũ & stultum: ita primus homo Adam neglecta pastoris Dei voce aberrauit à caula, & in desertum se abdidit, vbi eum perire necesse fuit, nisi humeris pastoris in ouile reportatus fuisset. Hoc Dominus clarissimè significat, cùm se confert pastori habenti centum oues, quarum cùm vna periit, iuit quæsitum perditam, inuentá imposuit humeris cum gaudio, & reuersus domum iussit vt congratularentur sibi amici, q̀ ouem quę perierat, inuenerat. Hilarius non dubitat interpretari nonaginta nouem oues, quæ non perierant, Angelos Dei bonos, qui non sunt lapsi. Vnam autem ouem totum humanũ genus. Vna proinde ouis vnus homo intelligendus est, & sub homine vno vniuersitas accipienda. In vnius enim Adæ errore totum humanum genus aberrauit. Atque hoc est, quod ait Esaias cap. 53. *Omnes nos quasi oues errauimus. Vnusquisque in viam suam declinauit: et Dominus posuit super eum iniquitates omnium nostrûm.*

Secunda: Pij dicũtur oues à similitudine curæ, qua pastor ille magnus suam Ecclesiam complectitur. Quemadmodum enim pastor bonus pascit oues suas, reficit, medicatur, sanat, defendit, & in ouile colligit: ita Christus pastor pios verbo pascit, spiritu reficit, consolationibus medicatur, merito sanat, potentia defendit, & tandem in aulam regni cœlorũ colligit, vt illic sint beati in omnem æternitatem.

Tertia: Pij dicuntur oues propter similitudinem periculi, in quo versantur. Vt enim fures & latrones insidiãtur ouili, vt inde abducãt oues, & abductas mactent, & lupi insidiosè circumcurrunt & cingunt ouilia, vt casu elapsas vel exclusas dilanient & deuorẽt: ita pseudoprophetę instar furum & latronum quęrunt perrumpere ouile & dispergere oues, & Diabolus cum tyrãnis mundi insidias struit ouili, vt inde abductas oues interficiat, idq; odio pastoris Christi & siti perditionis hominum. Hoc periculum cogitantes includamus nos in ouile, semperq; voci pastoris nostri adhæreamus fide & vera obediẽtia.

Quarta: Fideles appellantur oues propter conditiones quasdam, quas habent communes cũ ouibus. Sed nos omissis iis quæ in vitio sunt, de quibus nonnihil egimus in prima causa, eas solummodò recitabimus, quę imitationem merentur, & sunt hæ præcipuæ: Oues agnoscunt pastorem suum, agnoscunt matrem & stabulũ, sunt simplices, sunt innocentes, sunt imbelles, sunt concordes, sunt timidæ, obedientes, patientes, gratæ.

Vt ergo oues pastorem agnoscunt proprium, eius cornu & fistulam norunt: ita fideles suum pastorem agnoscunt Christum, hunc sequuntur, huius tubam audiunt, per eius ministros sonãtem. Deinde, vt agnus in magno grege matrem propriam nouit, & ad eam confugit siue nutrimenti indigẽs, siue defensionẽ requirens: ita fideles in hoc vasto mundo Ecclesiam Dei norunt, ad hanc confugiunt, in hac nutriuntur, reficiuntur & tuti sunt, vt quæ & mater & stabulum sit ouium: Mater quidem, propter nutritionem & refectionem: Stabulum verò propter securitatem & defensionem. Basilius hanc agni proprietatem pulchrè describit, hisce verbis: *Quî fit quòd agnus ex stabulo emissus & exulans inter mille oues vocem matris agnoscit, & recto cursu ad eam contendit, & quærit proprios lactis fontes, & quaslibuscunque vberibus maternis contentus prætcrit plurima vbera lacte distenta, & mater ipsa inter mille agnos suam sobolem agnoscit? Vna quidem vox est, & color idem, & odor similis omnium, quantùm nos olfactu iudicare possumus. Sed tamen insitus est ipsis sensus ad percipiendum acrior, qui regit mutuam agnitionem inter matres & agnos.* Hactenus Basilius. Hîc pulcherrimè

rimè pingit Basilius piorum affectum erga Ecclesiam matrem, cuius solius vberibus pascũtur fideles, præteritis humanæ sapientiæ vel pulcherrimis aspectu pabulis.

Vt oues sunt simplices, & fraudulẽtæ occultationis nesciæ: ita pij prudenti simplicitati studebunt: *Estote*, inquit Dominus, *prudẽtes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.* Et Dominus Petro dicit: *Pasce oues meas*, agnos ideo vocans suam plebem, vt agnorum naturam simplicitate mentis imitetur. Huc illud Solomonis: *Simplicitas iustorũ dirigit eos.* Itẽ: *Iustitia simplicis dirigit viam eius.*

Vt oues sunt innocentes, vt quæ nemini vim inferunt: ita pios innocentiam sectari par est. Hinc illud apud Cyprianum: *Meminisse debemus, quo vocabulo Christus plebem suam appellet, oues nominat, vt innocentia Christiana ouibus æquetur.*

Vt oues sunt imbelles, egentes alienæ opis, gubernationis & defensionis: ita fideles si respiciunt proprias vires, nihil planè possunt contra insidias furum, latronum & luporum. Quare vt oues consciæ suæ infirmitatis sinunt se regi virga pastoris & defendi baculo: ita fideles conscij infirmitatis suæ sinẽt se regi verbo & Spiritu Sancto, retinentes fidẽ quę est mũdi victoria, vt quæ sub clypeo sui ducis homines contineat.

Vt oues non delectantur solitudine, sed societatem amant, in qua dulciùs pascuntur, & securiùs reficiuntur: ita fideles debent per charitatem in societate Ecclesiæ viuere, in ea dulciter pasci verbo Dei & refici mutuis cõsolationibus, orationibus & officiis. Hæc concordia piorum in Ecclesia & amica societas, iuxta Psalmum, omnem balsami fragrantiam superat.

Vt oues sunt timidæ & naturali instinctu nõ solùm lupũ fugiunt: verumetiam strepitu propriorum pedum terrentur, adeò vt non rarò in cursu concidant, iaceantque metu perculsæ: ita pios decet lupum Diabolum cum suis membris hæreticis, hypocritis, flagitiosis & tyrãnis auersari & fugere, & ad strepitum pedum propriorum, hoc est, ad insurgentes prauos affectus exhorrescere, & mox eorum cursum impedire, ne bello domestico ingruente, domus concidat.

Vt oues sunt obedientes, sequuntur pastorem quocunque vadit, vocem audiunt, dictoq; obediunt: ita pios affectos esse oportet erga suum pastorem Christum, & suo modo erga eos qui vice Christi funguntur. Hinc Psalmus: *Deduxisti veluti oues populum tuum in manu Mosis & Aaron.*

Vt oues sunt patientes, dum ducuntur ad mactationem: ita pios decet, vt Deo in cruce obtemperent exemplo agni tollentis peccatum mundi, de quo Esaias 53.7. *Sicut ouis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se, obmutescet, et non aperiet os suum.*

Vt oues gratæ sunt suo pastori, præbentes illi lac & lanam: ita decet fideles summo pastori imperatam gratitudinem referre mẽte, lingua, vita, semper ipsius bonitatem prædicantes, & iis qui eius vice funguntur, soluere τὰ διδακτρα, seu, vt ita dicam, τὰ ποιμαντρα.

Scribitur etiam de ouibus, quòd genero siores & validiores oues, niuem super se cadentem in principio hyemis, mox discutiunt concussu totius corporis, ne collecta super se niue, paulatim opprimantur ac tandem pereant: ita decet fideles, oues imitari, ne sinant se grauari curis & solicitudinibus huius vitæ, quib. multi oppressi pereunt, perinde atque oues segniores, quæ niuem super se cadentem non mox excutiunt, paulatim ita grauantur & onerantur, vt sub onere tandem succumbant.

Præterea vt agni ægrotare incipiunt, cùm nimis impinguantur circa renes, quia si operiantur pinguedine renes, moriuntur, atque ideo etiam arcentur à pascuis pinguioribus, ne nimis impinguentur: ita fideles, cùm se voluptatibus tradunt, ægrotare incipiunt spiritu, & periculo mortis vicini fiunt. Huc pertinet admonitio Domini: *Cauete ne grauentur corda vestra crapula & ebrietate.*

Potest & hoc addi, quòd fideles etiam ideo oues dicantur, vt sciant se Deo offerendas esse in hostiam viuam, sanctam & placentem Deo per agnum innocentem Dominum nostrum Iesum Christum. Atque hoc in veteri testamento adumbratum est sacrificio ouium.

6 *Hoc prouerbium dixit eis Iesus. Illi autẽ non cognouerunt, quid loqueretur eis.*

Hæc verba interserit Euangelista, vt cœcitatẽ & arrogantiam Pharisæorũ sua iustitia, proprus meritis & scientia legũ diuinarũ tumẽtium coarguat. Etsi autẽ erat difficile, ex disputationis pſentis argumẽto & occasione intelligere, Dominum eos vocare fures & latrones, quos antea cœcos pnunciauerat, atq; ideo frustra de pactorũ autoritate & eminẽtia gloriari: tñ anticipata opinio falsa, & malitia voluntatis in Pharisæis, potentissima veritatis cognoscẽdę impedimẽta tanquã velamen fuẽre, impositũ eorũ cordibus, vt ea quę vel apertissimè pingebãtur oculis mẽtis nõ cernerent. Simili velamine Papistę tot seculis impediti fuere, vt ad solem Euãgelij plus quã noctuæ cœcutirẽt. Hoc ergo proprium est hypocriseos, ita excœcare hominũ mentes, vt ad clarissimã Euãgelij lucem cœcutiant. Nos ergo illorũ dãno cautiores facti, grati simus Deo pro luce Euãgelij sui in nobis accẽsa, & caueamꝰ ne nostris scelerib. & ingratitudine duritiẽ cordis nobis accersamus, ac prouocemus iram Dei vt auferat iratus à nobis suum verbum & tradat nos in reprobam mentem cum Iudæis, ita vt improbanda probemus & probanda improbemus in propriam perniciem.

Vocabulũ παροιμίαν, quo hîc vtitur Euãgelista, ꝓpriè significat prouerbium, i. dictũ, quod in ore omnium est, h. e. dictum figuratum, breue, rebus & temporibus accommodatum, & vulgò vsitatum: At hoc loco pro parabola ponitur.

DE TERTIO.

7 *Dixit ergo eis iterũ Iesus: Amen amen dico vobis: Ego sum ostium ouium.*

Rursus geminato iuramento fulcit sermonẽ

suum Dominus, vt vel isto pacto Pharisæis persuadeat de veritate Dei, & vera salutis consequendę ratione. *Ego*, inquit, *sum ostium ouium*, hoc est, sine me nullus accessus est in ouile ouium, hoc est, in Dei familiam, quæ est Ecclesia, extra quam nihil est præter desertum, in quo morantur & sæuiunt bestiæ destinatæ morti & perditioni.

Porrò hic attētiùs cogitandū est, cur Domin⁹ se ostiū ouium appellet. Est aūt hæc ratio maximè cōcinna & propria. Prima promissio, quę est caput & initium doctrinæ Ecclesiæ, facta est de Christo Domino. Postquā enim Adam in quo nos omnes errauim⁹, exclusus est ab ouili, ꝑpter suum peccatū, & expulsus est Paradiso, interclusum est ouile. Id qd' expulsione Adami de Paradiso adumbratū est, & mansisset cū tota sua posteritate exclusus perpetuò, nisi Deus mera sua misericordia promissionem nouam de Mesia proposuisset, hanc videlicet: *Semen mulieris conteret caput serpētis.* Hoc ergo semen mulieris solum ostium dicitur, per quod intratur in ouile ouiū. Atq; hoc est, quod Augustinus ait propriis verbis: *Ista fides sana est, qua credimus nullum hominem, siue maioris siue minoris ætatis, liberari à contagio mortis & obligatione pecati, quod primò natura contraxit, nisi per vnum Deum & hominem mediatorem Iesum Christum.* Proinde mirum non est per ianuam eos non intrare, qui docendi munus sibi vsurpant in Ecclesia excluso Christo, quemadmodum fecerunt Pharisæi, ad quos Dominus hîc sermonem dirigit. Hoc ipsum alia metaphora Paulus expressit dicens: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.* Et Dominus ipse metaphora viæ infrà idem docet, cùm ait: *Ego sum via, veritas & vita.* Puræ locutiones, quæ idem volūt, infinitæ sunt in Scripturis, quales hæ sunt: *Nemo venit ad Patrem, nisi per me.* Item: *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, &c.* Item: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam: Qui verò non credit, ira Dei manet super eum.* Sed Metaphoricæ & figuratæ locutiones coniunctæ cum puris sententiis, ideo sunt gratiores, quia non solùm res docent: verumetiam similitudinibus pingunt, vt quasi in sensus ipsos incurrant, quò magis homines permoueantur. Cum igitur solus Christus sit vnicum ostium regni Dei, viderint isti quid faciant, qui Fabios, Scipiones, Catones, & nescio quos alios, cœlo includunt, & beatos prædicāt, qui nihil planè de ostio ouium nouerunt, tantum abest vt per illud in ouile intrauerint.

8 Omnes quotquot venerunt ante me, fures sunt & latrones.

Vetus interpres omisit has duas voculas *ante me*, repugnantib. Græcis exemplaribus. Timuit fortasse ne, si legeretur, *Omnes qui venerūt ante me*, Moses & Prophetæ Dei sancti, furibus & latronibus ascriberentur, quemadmodum quidam hæretici dictum Domini interpretati sunt, teste Chrysostomo, quod sanè horrēdum & impium est cogitare, nedum dicere. Nam Moses & sancti Dei Prophetæ neq; ante Christum venerūt, quia Christus Spiritu per sanctos Dei Prophetas loquutus est, teste Petro: Nec sine Christo à quo missi erant. Verùm falsi Prophetæ venerūt quidem ante Christum, vt qui nec ab eo missi sint, nec eius Spiritu edocti, de quib. Dominus ipse conqueritur Ieremiæ 23. vbi dicit Dominus se nec misisse eos, nec mandasse eis. Augustinus similiter omittit particulas *Ante me*, atque ita interpretatur: *Quotquot venerunt*, scilicet pręter me, quod & ipsum ambiguum est. At cōsiderato diligentiùs disputationis pręsentis scopo, facile est intelligere quo sensu ista verba *Ante me*, accipienda sint. Manifestum est Dominum solummodò eos hîc notare, qui sine mediatore, seu sine doctrina de mediatore docendi munus sibi in Ecclesia sumunt. Nō ergo ad tempus, sed ad ordinem hæc oratio, *Ante me*, referenda est. Vt igitur omnes falsi Prophetæ, in quorum numero sunt Pharisæi, cum quibus Dominus hîc loquitur, ante Christum venerunt, vt qui Christo prætерito, à quo incepisse eos oportuit, in ouile inuaserunt, vt fures & latrones: ita ante Christum hodie veniunt, qui non Christum, sed humanas traditiones loco Christi seu Euangelij hominibus obtrudunt. Breuiter, omnes qui Christum non pro fundamento ædificij, non pro summo pastore, non pro ostio vnico, nō pro pane vitæ, non pro via vitæ æternæ habēt, ante Christum in ouile instar furum & latronū inuadunt. Contra verò omnes pij pastores & oues ipsę per hāc ianuam, id est, per Christum ingrediuntur in ouile: Pastores quidem, cùm ab ipso instructi verbo, & donati Spiritu Sancto, veniunt ad docendum, docentque ea, quæ sunt salutaria, hoc est, vnum Christum esse saluatorem credentium: Oues verò, cùm in Christum collocāt fiduciam, & eum solum autorem vitæ æternæ agnoscunt, confitentur & prædicant.

Sed non audiuerunt eos oues.

Prolepsis est. Nam huic obiectioni respondet Dominus: Si tu ostium es in ouile, profectò nō multi in ouile ingressi sunt, sed maxima pars hominum extra ouile vagatur. Respondit Dominus. Nunquam defuturos verè pios, quantumuis immensa multitudo impiorum est, qui impios doctores audiunt, & per eos seducuntur. *Reliqui mihi*, ait Dominus, *septem millia hominum, qui non curuauerunt genua Baal.* Et alibi dicitur: *Reliquiæ saluabuntur.* Non ergo quę hîc dicuntur, ad tabulas Zenonis referenda sunt, sed ad fidem & infidelitatem hominū. Pauci sunt quidem, qui credunt & saluantur. Multi verò, qui non credunt & pereunt, id quod Dominus hac sua querela ostendit: *Multi sunt vocati, pauci verò electi.* Nō ergo hæc res ex destinatione diuina, sed ex hominum malitia depēdet. Hic ergo locus docet: Primū semper fore Ecclesiam in mūdo, etiamsi exiguus admodum grex erit verè credentium. Deinde hic locus discernit inter oues quæ seducuntur, quæ quidem seductæ & perditæ nō amplius oues habentur, & inter perseuerantes in ouili sub obedientia pastoris, quæ ouium nomen

men retinent. Nam cùm Dominus dicit: *Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit*, indicat eũ qui bene cępit, posse aberrare ab ouili. Huc omnia dicta pertinẽt, quæ conditionem fidei iuxta vocem Euangelij requirunt. Non ergo hæc sententia patrocinatur illorum errori, qui periculosè docent, & impiè, eum qui semel credidit, & donatus sit Spiritu Sancto non posse amittere fidem, excutere Spiritum Sanctum & seduci ab ouili Christi.

9 Ego sum ostium, per me siquis introierit, saluabitur: & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.

Idẽ repetit & addit promissionẽ dulcissimá, quã percipiunt, qui per Christũ in ouile ingrediuntur. Est aũt hic simplicissimus verborũ sensus: Et pastores & oues, qui per me ingrediũtur, saluabũtur fide. Ingredientur, i. per me habebũt accessum ad Deũ, & ius inuocãdi Deũ, ad Rom. 5. *Egredientur*, per obedientiá erga Deum & cõfessionem. *Et pascua inuenient*, id est, consolationẽ in præsenti, & vitam æternam in futuro. Atque ita quatuor continet hæc promissio. 1. salutem. 2. Accessum ad Deum. 3. constantiam confessionis & obedientiæ. 4. Felicitatem, hoc est, vitam æternam & perpetuam beatitudinis gloriam. Potest autẽ & hic locus in hunc modum explicari, vt primo loco totum beneficium pastoris in genere ponatur, & deinde explicetur particulatim, quò oculis magis subiiciatur. Totum beneficium est, cùm inquit: *Si quis per me introierit, saluabitur*, hoc est quod simpliciter alibi dicitur his verbis: *Qui credit in Filium, habeat vitam æternã.* Explicatio est quæ sequitur: *Et ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet.* Ingredietur, scilicet per me, hoc est, in me credens, & egredietur de miseria huius vitæ ad gloriam cœlestem, & pascua inueniet æternæ salutis & immortalitatis. Sed vtraq; interpretatio congruit cum fundamento, & præsenti argumento potest accommodari. Nam quo ad finem & scopum attinet, prorsus conueniunt.

Ex his & superioribus colligimus, duplicem esse ingressum, & duplicem egressum, videlicet malum & bonum. Vt ergo malus ingressus est aliunde quàm per ostium intrare: ita malus egressus est à stabulo ouium per infidelitatẽ aberrare. de quo egressu Iohannes loquitur, cùm ait: *Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis.* Deinde vt bonus ingressus est per Christum intrare, & per eundem Patrem accedere: ita bonus egressus est & laudabilis, per nouam obedientiam & confessionem fidei lucere coram hominibus in gloriam Dei Patris.

10 Fur nõ venit nisi vt furetur & mactet & perdat: Ego autem, vt vitam habeant, & abundantius habeant.

Concludit collationem institutam, qua discernit inter Pharisæos qui vendicabãt sibi munus docendi in Ecclesia: & seipsum. Illi vt fures & latrones, furãtur & mactãt & perdunt: Christus autem vt verus pastor, oues colligit & pascit, vt viuant & felices sint. Sed hoc suum beneficium Dominus clariùs explicat in secũda parte capitis, quam modò aggrediemur.

PARS II.

In hac parte Dominus à thesi ad hypothesin descendit. Vt enim in prima de pastore bono & eius conditionibus disserit, opponens bonum pastorem furi & latroni: Ita in hac parte de seipso summo pastore, & de suo affectu erga oues agit, opponens se mercenario. Deinde repetit asseuerationem, ac de suo officio concionatur, indicans se pro salute ouium spontè mortẽ subiturum, & à mortuis resurrecturum, idq; virtute propria, vt ita fiat vnum ouile & vnus pastor. Verùm quia hæc se facturum ex mãdato Patris diceret, dissidium inter Iudæos oritur, dum alij Dominum vt furiosum & Dæmonium habentem condemnant, alij contrà conuicti miraculo ab illo edito, ipsum vt innocentem defendunt.

Sunt autem huius partis quatuor membra.

Primum: de Christo pastore, de mercenario, & lupo, & horum diuersis studiis.

Secundum: asseueratio eiusdem doctrinæ de summo pastore & eius cura pro ouibus, cũ admonitione de morte sua & colligendo vno ouili sub vno pastore, sublato discrimine Iudæorũ & Gentium.

Tertium: Mortem suam pro ouibus subeundam gratá fore Patri testatur, & simul affirmat se & sponte sua moriturum, & sua diuina virtute mortem superaturum: & hæc omnia ex voluntate Patris.

Quartum: De schismate orto inter Iudæos propter sermonem Domini.

DE PRIMO.

Huius membri sunt tres articuli, quorũ primus est propositio, qua Christus se asseuerat esse pastorem illum bonum.

Secundus: Ratio propositionis.

Tertius: Antithesis. Opponit enim bono pastori mercenarium, simul indicans, quid damni metuendũ sit ouibus, quę sub mercenario sunt.

Primus Articulus.

11 Ego sum pastor ille bonus.

Propositio est. In articulo Græco Emphasis est. Significat enim Dominus se pastorem illum bonũ, scilicet præ aliis omnibus suspiciendum, vt de quo præcipua & peculiaris facta sit promissio, quam oportuit Iudæis, cum quibus Dominus loquitur, notissimam esse.

Quoniam autem Messias promittitur vt Rex summus super populum Dei, Psal. 2. & alibi, & Reges vsitatè in Scripturis pastores dicuntur, non potuerunt hîc dubitare Iudæi, ꝙ Dominus sub pastoris nomine se Messiam esse significaret. Deinde Ezechielis 34. 23. Pastoris nomen Messię tribuitur. Ita enim habet vaticinium: *Suscitabò super vos pastorem vnũ, seruum meum Dauid, ipse erit eis in pastorem.* Dauid Ps. 23. Messiam suum

pastorem nominat, cùm ait: *Dominus pastor meus, & nihil mihi deerit.* Vbi pulcherrimis allegoriis pingit pastoris Christi officium & beneficia erga oues. Propheta Mich. 7.14. Compellat Messiam, quem & pastorem vocat, cùm ait: *Pasce populũ tuum in virga gregem hæreditatis tuæ.* Et Esaias cap. 40.11. de Messia loquens ait: *Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio congregabit agnos & in sinu suo leuabit, fœtas ipse portabit.* Omitto typum Christi pastoris Dauidem & alios.

Porrò Epitethon ὁ καλὸς, vt affectum & officium pastoris Christi in genere notat: ita opponitur pastori illi malo, hoc est, Antichristo, qui propter ingratitudinem hominum erga bonũ pastorem excitabitur, iuxta vaticinium Zachariæ cap. 11.16. Quod vt rectiùs intelligamus, teneatur hæc regula Apostoli: Quòd omnia quæ contigerunt in veteri testamento, typi fuerunt eorum quæ futura erant in nouo testamento, siue misericordiã respicimus, siue iudicium Dei. Iam ascribamus vaticinium Zachariæ: *Ecce ego suscito pastorem quendam in terra, qui oues succisas,* (id est moribundas & afflictas) *non visitabit: quod iuuenile est,* (id est agnos) *non quæret, quod confractum est* (id est, oues quouis casu læsas) *nõ sanabit: quod stat* (id est, oues, quæ præ infirmitate se de loco mouere non possunt) *non portabit: sed carnes pinguium comedet, & vngulas earum confringet.* Hunc pastorem, quem & stultum nominat, & idolum, de quo hìc loquitur Zacharias, esse Romanum Pontificem, non est dubium, quem Deus suscitat, permittendo vt puniat ingratitudinem hominum, qui bonum illum pastorem audire recusant. Vlciscitur ergo Deus hoc modo cõtemptum verbi sui, & cõtumaciam, qua eum nimis prouocat mũdus. Meminerit ergo hodie mundus se dare meritas pœnas suæ ingratitudinis, cùm ita crudeliter & indignè tractatur à malo illo pastore Antichristo, qui truculentia omnes lupos & sæuas bestias superat. Nam lupi & bestiæ contenti sunt carnibus ouium: sed hic non pinguibus carnibus contentus est, nisi etiam confringat ossa & vngulas ouium, vt Propheta loquitur. Hac horrenda comminatione excitati & iusto iudicio Dei admoniti, agamus seriò pœnitentiam, cõfugiamus ad bonum illum pastorem Dominum nostrum Iesum Christum, ne rursus nostra culpa sæuissimo tyrãno Romano Pontifici subiiciamur, quem, cùm videmus hodie prosperum habere successum, cogitemus irã Dei in nos esse accensam.

Secundus Articulus.

Pastor ille bonus animam suam ponit pro ouibus.

Ratio propositionis à certissima nota boni illius pastoris desumpta. Nam ex facto pastoris tanquam ex infallibili testimonio affectus eiusdem erga oues & cura pro ouibus, in quibus bonitas pastoris relucet, demonstratur hoc modo: pastor ille bonus animam suam ponit pro ouibus, scilicet redimendis à pœnis æternis & eripiendis è faucibus lupi. Ita enim scriptum est: *Propter peccata populi mei percussi eum.* Item: *Percutiam pastorem, & spargentur oues.* Ego animã meam pono pro ouibus meis, scilicet redimendis, conseruandis & saluandis. Proinde ego sum pastor ille bonus, iam lõgo tempore in Scripturis promissus. Iam si pono animam meam pro ouibus, quod breui futurum est, intimè eas amo, summam earum curam gero, pasco, foueo, sano, porto, easque defendo cõtra lupum Diabolum, qui per Antichristum & eius ministros in ouile Dominicum perrumpere conatur.

Porrò vt hic pastor Iesus summus est: ita eius peculiaria sunt beneficia, quorum hìc præcipuum ponitur, cùm mentionem suæ mortis pro ouibus, facit. Morte enim sua emit vitam ouibus, factus pro eis peccatum & maledictum, vt peccatum & maledictio euacuaretur. Habent ergo hìc credentes amplissimam consolationẽ, quã statuunt se pastoris sui morte redemtos esse, qui ipsis præsens est, cùm in morte, tum in aliis ærumnis. Hac fiducia inuicti stant pij in cõflictu aduersus Sathanam, mundum & carnem, sperantes breui fore integram liberationem, & intercludendas esse lupo omnes vias, ne quâ irruat in ouile.

Huc adiiciamus collationem pastoris Christi & aliorum bonorum pastorũ, vt appareat eminentia Christi super alios.

Pastor Christus, est verus Deus & verus homo, vna persona: sed alij boni pastores homines tantùm sunt, quos summus ille pastor suo sancto regit Spiritu, & ornat variis donis, vt sint salutaria organa Ecclesiæ.

Pastor Christus solus de sinu patris profert Euangelium, id est, pabulum vitæ æternæ. Sed alij boni pastores doctrinam ab illo acceptam fideliter tradunt Ecclesiæ. *Qui vos,* inquit, *audit, me audit.*

Pastor Christus ἀρχιποίμην est, vt Petrus ait. Ad hunc enim oues pertinent tãquam Dominum & possessorem vnicum. Sed alij boni pastores huius ministri sunt, ab eo missi, vt iuxta eis traditam normam excubent super ouili.

Christus pastor, solus est & pastor & ostium. Sed alij boni pastores non sunt ostium, sed pastores tantùm, qui cum ouibus per idem ostium intrant.

Christus pastor solus mortuus est pro ouibus redimẽdis, ideoque pastor magnus ouium in sanguine testamenti æterni, ad Heb. 13. dicitur. Sed alij pastores boni ab hoc solo redempti sunt, perinde atque oues ipsæ, & exponunt se mille mortibus pro ouibus conseruandis.

Pastor Christus intus agit sua diuina virtute, & est efficax per se. Sed alij boni pastores externo solummodo ministerio agunt, prædicando & sacramenta ministrando.

Pastor Christus baptizat Spiritu Sancto & igni. Sed alij boni pastores aqua tantùm baptizant, cui adest Christus iuxta suam promissionem, & Spiritu intus agit, quod aqua foris adumbrat.

Christus pastor pascit animas ouium pabulo vitæ

vitæ æternæ, videlicet, corpore & sanguine suo. Sed alij pastores boni elemēta solummodò administrant, quibus Christus se præsentem fore & efficacem testatur.

Christus pastor oleo Spiritus oues recreat, fouet, confortat: sed alij boni pastores consolationibus erigunt, doctrina & verbis cōfortant.

Denique Christus pastor est vita & salus ouium: sed cæteri boni pastores huius rei testes sunt, quorum est officium, vt vitæ puritate & innocentia oues ad imitationē Christi inuitent.

Huic summo pastori si opposueris Antichristum pastorem illum stultum, quem idolum vocat Zacharias, eiq; subiicias malos pastores qui Antichristi imperio parēt, magis apparebit gloria summi nostri pastoris, & dignitas aliorum pastorum, qui ab ipso mittuntur.

Tertius Articulus.

12 Mercenarius autem & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oues & fugit: & lupus rapit & dispergit oues.

Antithesis hæc additur & illustrandi gratia & admonēdi causa. Illustrat quidem boni illius pastoris amorem erga oues & curam pro illis. Admonet verò de futuris periculis Ecclesiæ, quę inter paucos bonos pastores habebit plurimos mercenarios, qui lupo, id est, Diabolo veniente per Antichristum & eius ministros, fugient & deserent gregem. Discrimen inter pastorē bonum & mercenarium in genere monstrant ipsę appellationes. Pastoris enim propriū est pascere oues: Mercenarius, etsi ad tempus vtiliter pascit, mercedem tamen potissimùm spectat, qua deficiente, curam ouium abiicit & fugit vt suæ vitæ consulat.

Causæ huius discriminis hæ sunt: Bonus pastor ad faciendum officium, & patiendum pro ouibus, si quid aduersi ingruat, accēditur amore Christi, quem anteponit propriæ vitæ: habet propositam sibi gloriam Dei, quam præfert vanitati, diuitiis, honoribus & voluptatibus huius mundi: salutem ouium quærit, pro qua non minus quàm de propria sollicitus est. Hæc omnia in pastore bono Christus requirit, cùm ter à Petro quærit: *Petre amas me?* & toties commendat illi pascendas suas oues. Nam qui nō amore sincero Christi, officium pastoris sibi sumit, pastor quidem videri potest pacis tempore, sed aliud docebit euentus, si grauiora inciderint pericula. Mercenarius contrà ad pascendum oues mouetur amore sui, quem anteponit saluti ouium, habet propositam gloriam humanā, quam antefert gloriæ Christi, lucrum cum quiete quærit, ex quo fit vt sæpè sub silentio se abscondat non audens eos carpere, qui videntur vel autoritate, vel potentia suo lucro & quieti posse officere. Et quoniam semetipsum amat, propriam vitam anteponit saluti ouium. Vnde fit vt veniente lupo vel deserat oues, ac fugiat, quod est crudele, vel mutata voce, lupo se subiiciat, & ex mercenario fur fiat & latro, quod nō solum crudele, verumetiam diabolicum planè est.

Porrò hîc duæ quæstiones excutiendæ sunt: Vna de mercede, altera de fuga. De mercede quæritur, num merces peti licitè possit à piis pastoribus, cùm hîc reprehēdi mercenarios videmus? Respondeo verbis Pauli, 1. Cor. 9. 14. *Sic Dominus ordinauit, vt qui Euangelium annunciant, viuant ex Euangelio.* Non ergo hîc reprehenduntur pastores pij, qui mercedem ordinatam petunt. Sed illi tātùm, qui mercedem vt scopum sui laboris spectant, & fugiunt, hoc est, vel subtrahunt corpora, vel abscondunt se sub silentio: vel mutant vocem veniente lupo. Sed de mercede ministrorum verbi vide Paulum copiosè disserentem, 1. Cor. 9. Item ad Gal. 6. Altera quęstio est de fuga: An omnis fuga sit damnanda propterea quòd Dominus hoc loco mercenarium fugientem damnet. Respondeo. Est fuga mandata, est fuga prohibita. Illa licita & laudabilis, hæc illicita & damnanda est. Sed de vtraque vide quæ suprà notauimus in principium septimi capitis.

Iam de lupo aliquid dicēdum est, & quomodo in ouile Dominicum inuadat, aperiendum. Lupus itaque, vt diximus, ipsum Diabolum notat, quem Apocalypsis draconem & serpentem antiquum nominat, seductorem totius orbis terrarum. Deinde, quia lupi vnius hîc meminit Dominus, notat singularem aliquem, qui præ aliis sæuus sit & truculentus, quem suprà à Zacharia stultum pastorem & idolum dici meminimus. Hic reuera Antichristus est & Toparcha Diaboli, quem Iohannes sæuam bestiam nominat, cui draco virtutem dat omnia in Ecclesiā disperdendi. Tertiò, quia Diabolus & eius Toparcha Antichristus ministerio hominum vtitur ad stabiliendum regnum suum, ipsi homines parentes eius imperio, vt impij tyranni, hæretici & hypocritæ lupi dicuntur, de quib. Paulus in Actis: *Ego noui quòd ingressuri sunt post discessum meum lupi graues in vos, non parcentes gregi.*

Causa, cur Dominus conferat Diabolum & eius ministros lupis, hæc est, vt obseruata lupi natura, cogitemus quantum periculi sit piis à Diabolo & eius mēbris pertimescendū. Quod enim lupus est ouibus, hoc Diabolus cum suis ministris est gregi Dominico.

Cæterùm vt non vnum luporum genus est: ita nec vna insidiarum forma. Aristoteles scribit in India quoddam luporum genus esse, quod habet tres ordines dētium, superiùs & inferiùs, habet pedem leonis, & faciem hominis, habet caudam scorpionis, cuius vox est, sicut vox hominis, sed terribilis vt vox tubæ: Est velox vt ceruus, & homines deuorat. Nescio an conuenientiori pictura, crudelitas, ferocia, hypocrisis & tyrannis Romani pontificis, veri Antichristi pingi possit. Vt in Æthiopia feruntur esse lupi adeò diuersis & multis notati maculis, vt nullus color eis deesse videatur: ita Diabolus in suis ministris vertit se in mille formas, vt homines decipiat & abducat à Deo. Interdum venit vt

mitissima ouis, si externā eius speciem spectes, sed intus est lupus rapax. Occultat enim in corde quod vultu dissimulat. De hoc luporum genere loquitur Dominus, cum ait: *Cauete à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces.* Hac pictura Dominus pingit hypocritas, qui sub sanctitatis larua fraudes tegunt lupinas. Interdum prodit vt Angelus Dei, hoc est, quasi nuncius Dei de cœlo delapsus, magnifica loquēs, sed insidias struit, Angelica sub specie virus continens lethale. Interdum amici familiaris personam induit, ludos iocosq; excitans, multa simul pollicens. Sed ad extremum collusores suos dilaniat & occidit. Hinc λυκοφιλία dicitur, id est, lupina amicitia, qua significatur suspectum fœdus, quod tādem vergit in alterius partis perniciem. Scribitur enim de lupo, quòd si puerum rapuerit, primùm cū illo ludat: Deinde cùm puer putat, se securum esse, ex familiaritate, deuoratur à lupo. Est enim lupus cruoris appetētissimus. Præterea quemadmodū lupus cùm ad ouile pergit prædæ causa, it contra ventum, ne canes vigilantes ad ouile, sentiant eius odorem, atque ita occurrant insidiis: ita ministri Diaboli, inuasuri Ecclesiam Sophistica singulari suas pingunt corruptelas, ne appareant insidiæ, id quod hodie strenuè facit Antichristus per eos qui se vocant Iesuitas. Præterea vt lupi somnum canū, absentiam aut dissidiam pastorum explorant: ita Antichristus cum suis somnolentiam ministrorum verbi, desidiam & negligentiam gubernatorum obseruat, vt in ouile Dominicum irrumpat. Breuiter, vt lupus est rapax, crudelis, appetens cruoris, insidiator, astutus, vorax & insatiabilis, ex quo fit vt cùm in ouile irrumpat, non sit contentus vna aut altera oue, sed totum gregem inuadat, singularū ouium guttur petat, vt citò eas strangulet & prosternat occisas, quo facto prædæ partem abducit, reliqua humo abscondita: ita Diabolus & eius Toparcha Antichristus plusquam lupinam malitiam exercet, aduersus ouile Christi, hoc est, Ecclesiam Dei, dum ipsam inuadit omni ex parte, nec est contētus finibus vnius regni aut alterius, sed totam Ecclesiam per orbem terrarum diffusam crudelissimè inuadit, adeo vt rabiem luporum multis modis superet, vt qui ne in remotissimis partibus ouilis Domini velit vnam ouem relinqui, adeò sanguinis Christiani rapax iste lupus sitiens est. Nec vno modo Ecclesiam Dei inuadit, sed multis & variis. Quomodo quæso omnibus temporibus, hæresibus variis Ecclesiam Dei inuaserat Sathan? Quomodo doctrinam corruperat? Quomodo Sacramenta fœdauerat? Quomodo hypocrisi totum orbem oppleuerat? Quis numerauerit hypocritarum sectas? Quis infinita scandala recensuerit, quibus miris modis lacerauerat concordiam Ecclesiæ? Legatur Epiphanius & alij historiarum Ecclesiæ scriptores, imò ipsæ vitæ Paparum Antichristi truculentiam & crudelitatem ob oculos ponunt. Neque præsens dies silet, quo minatur Ecclesię vastitatem. Ideo admoneo, vt nos, qui incidimus in postremam Ecclesiæ senectam, & quorum ceruicibus iam imminere videtur sæuus iste tyrannus pontifex, simus cautiores, ardentiùs inuocemus Deum pro conseruatione Ecclesię, ac diligentiùs præuideamus lupi istius insidias.

Fertur de lupo, quòd si prǫuisus fuerit ab homine, deponat ferociam, & quòd ad collisionē lapidum fugiat. Est enim illi ictus lapidis lethalis, ac ignem metuit. Nos igitur ex verbo Dei discamus nouisse lupum & discernere à pastore, vt illum prius videamus quàm ipse nos. Lapidem Christum in corde circumferamus ac intus ardeamus viua fide & ardenti inuocatione, ita futurum est vt à luporum insidiis quo ad animas nostras simus tuti. Huc illud Ambrosij: *Si in te insurrexerit lupus, petram accipe, & fugit lupus: Petra tua Christus est. Si ad Christum confugias, fugit lupus, nec terrere te poterit.* Summus noster pastor Matth. 10. armat nos oues suas aduersus luporum insidias, prudentia serpentina & simplicitate columbina. Ita enim ait: *Ecce, ego mitto vos quasi in medio luporum. Estote igitur prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.*

13 *Mercenarius fugit, quia mercenarius est, & non est ei cura de ouibus.*

Rationem reddit, cur mercenarius fugiat veniente lupo. *Fugit*, inquit, *mercenarius, quia mercenarius est*, hoc est, quia mercedem spectat, vt suæ curæ proprium finem, quo cum vel frustratur, vel non sine periculo vitæ illum assequi potest, non amplius est pro ouibus sollicitus, vt qui nō ouium sed curam sui habeat. *Mercenarius quippe est*, ait Gregorius, *qui pastoris locum tenet, sed lucrum animarum non quærit, terrenis commodis inhiat, honore prælationis gaudet.*

An non & pastor bonus mercedem spectat? Spectat sanè: sed nō principaliter, spectat terrenam mercedem propter necessitatem huius vitæ, sed hanc nō solam, vt mercenarius facit, sed multò magis cœlestem mercedem, quia videlicet promissa est: *Merces*, ait Dominus, *vestra copiosa est in cœlis.* Cùm ad hanc mercedem respicit pastor, non fugit veniente lupo, nec subtracta terrena mercede. Quia vt amore Christi impulsus pascit oues: ita mercede cœlesti proposita à Christo, se solatur, si quando lupus illum propter oues dilaniat.

Cæterum, cùm Dominus hæc verba de mercenario toties inculcat, non est dubium hîc significari peculiares quosdam mercenarios, qui non infimi pastores gregis Dominici & haberi & salutari volunt, & haud dubiè notantur hîc postrema tempora, in quæ nos incidimus, quibus sapientia, doctrina, donis & autoritate excellentes, in gratiam hominum, propter dignitates, honores & opes & quietem sunt defecturi à puritate Euangelij, & subiecturi se Romano Pontifici, stulto illi pastori & idolo, qui iam mille artibus cùm amicos tum hostes sollicitat, & multis execrandis proditionibus agit, vt relicto fonte saluatoris, quæramus rursus cisternas humanas,

nas, & sequamur doctrinas Dæmoniorum in ruinam Ecclesiæ, & plurimarum animarum perniciem, de quibus Micheas vaticinatus esse videtur, cùm ait: *Principes eius pro muneribus iudicabunt: Sacerdotes eius pro mercede docebunt, Prophetæ eius pro pecunia diuinabunt.* Cum his etiam congruit vaticiniũ Danielis, de quo legantur Chronica. De his ideo diligentiùs hoc tempore admoneo, quia video omnia tendere ad ruinam, & plerosque omnes suam gloriam, suam quietem, suos honores & voluptates quærere. Deus sui pusilli gregis misereatur.

DE SECVNDO.

Sunt & huius membri tres articuli.

Primus, de mutuo amore pastoris & ouium.

Secundus, de ouibus, morte pastoris redimendis.

Tertius de vocatione gentium ad ouile Christi, vt sicut ille est vnus pastor: ita sit & vnum ouile.

Primus Articulus.

14 Ego sum pastor ille bonus, & cognosco meas, & cognoscor à meis.

15 Quemadmodum cognoscit me Pater, & ego cognosco Patrem.

Hic Dominus amorem suum erga oues, & ouium vicissim amorem erga se pastorem per comparationem describit. Est autem comparatio hoc modo ordinanda: Quemadmodum pater me cognoscit & ego cognosco Patrem: ita ego oues meas cognosco, & oues meæ me cognoscunt. Cognitio hoc loco pro dilectione accipitur, cum qua dilectione approbatio & summa coniunctio cohæret, quæ omnia voce hebraica *Rason*, & Græca εὐδοκία intelliguntur. De hac summa dilectione, approbatione & coniunctione loquitur Pater, cùm ait: *Hic est Filius meus dilectus, ἐν ᾧ εὐδόκησα.* Hîc verbo εὐδόκησα, significatur summa dilectio, approbatio atque coniunctio, videlicet quòd Pater per hunc Filium velit placari & recipere omnes qui in eo sunt, hoc est, omnes credentes, in gratiam. Ad Ephes. 1. *Adoptauit nos in filios per Iesum Christum in sese secundùm εὐδοκίαν voluntatis eius in laudem gloriæ gratiæ ipsius, quo gratos nos fecit in dilecto.* Pater ergo & Filius se diligũt amore æterno. Hinc amor nascitur, quo Filius oues suas, hoc est, fideles complectitur, quemadmodum Pater ipsum. Proinde fieri nõ potest, vt Christus oues suas, quas adeò diligit, derelinquat. Huius proinde dilectionis, qua Christus suas oues prosequitur, cogitatio meritò fidem in nobis accendere, & confirmare deberet, exclusa academica dubitatione, qua Papistæ iubent nos dubitare an simus in gratia, hoc est, an verè diligamur à Deo, vt filij à patre. His proinde Epecticis & Pyrrhoniis opponamus hanc Christi pastoris dulcissimam vocem, qua testatur ipse se diligere oues suas, quemadmodum ipse Pater se diligat. Cum hac sanè dilectione & odium & dubitatio pugnat. Causa autẽ perniciosi dogmatis Papistarũ est imaginatio meritorum humanorum, ex quibus dilectionẽ Dei erga homines pẽdere putant, contra totius Scripturæ consensum.

Secundus Articulus.

Et animam meam pono pro ouibus.

Dilectionis suæ erga oues Dominus firmissimum argumentum ponit. Quid enim magis testari potest de amore erga aliquem, quàm pro illo redimendo à morte, mortem oppetere. Nũc autem Christus pro ouibus suis à morte æterna redimendis mortuus est. Proinde ipsius dilectionem erga oues maximam esse oportet. Etsi autem dilectio Patris & Filij eadem est dilectio, effecta tamen ordinantur, vt visum est sapientię Dei commodissimum. Siquidem Pater ex amore dat Filium, vt pro ouibus moriatur, & Filius ex amore sponte sua moritur pro ouibus. Vt ergo Pater & Filius æterno amore se complectuntur, ita vterque amat oues, sapienti ordine eundem finem spectans. De hoc amore loquitur Paulus Rom. 5. *Deus commendat suam charitatem erga nos, quòd cùm adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est.* Et 1. Iohan. 3. *In hoc apparuit dilectio Dei erga nos, quòd Filium suum vnigenitum miserit in mundum, vt nos viuamus per illum.* Huc Domini illa asseueratio pertinet: *Sic Deus dilexit mũdum vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Ex hac dilectione, qua Pater nos in Filio pro nobis mortuo complectitur, Paulus extruit & πληροφορίαν fidei, Rom. 8. 31. *Si Deus pro nobis, quis contra nos? qui sanè proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donaret?* & cõsolationem sub cruce: *Quis*, inquit, *nos separabit à dilectione Dei*, hoc est, quid potest efficere, vt Deus nos nõ diligat? *An afflictio, an angustia, an persecutio, an nuditas, an gladius?* quasi diceret, nullo modo. Hæc enim omnia superat dilectio Dei. Et tandem veluti triumphans concludit: *Persuasus sum, quòd neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque potestates, neq; instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque vlla creatura alia poterit nos separare à dilectione Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro.*

Discrimen inter mortem pastoris Christi & mortem aliorum pastorum manifestum est. Christi enim pastoris mors est ἀπολύτρωσις seu hostia expiatoria: Aliorum pastorum mors pro ouibus non est ἀπολύτρωσις, sed tantùm testimonium sollicitudinis pro salute ouium, & est sacrificium εὐχαριστικόν. Definienda est ergo mors Christi longè aliter, quàm mors vllius alterius creaturę, in hunc videlicet modum: Mors Christi est sacrificium expiatorium, quo Filius æternus in assumta natura humana se æterno Patri obtulit per æternum Spiritum in hostiam, qua satisfactum est iustitię Dei, & placata est ira Dei æterna, redemptione parta credentibus.

Præterea hic locus refutat errorem Apollinaris asserentis Filium Dei non assumpsisse animam humanam, sed tantùm carnem, quia scriptum: *Verbum caro factum est.* Non attendens,

quòd carnis vocabulum in Scripturis pro integro homine constante corpore & anima accipiatur. Cùm ergo Christus dicit, se animam ponere, Apollinaris errorem euertit. Loquitur enim de vera anima humana, quam posuit, dum eam à carne per mortem separare voluit ad tempus. Diuinitas autem post vnionem factam nũquam vel à carne vel ab anima separata est, ne in morte quidem. Nam diuinitatis virtute anima in corpus post tertiam diem rediit. Neque cum hac sententia pugnat, quod in Psalmo dicitur: *Deus, Deus meus, cur deseruisti me?* Deseruit enim quiescendo, non discedendo.

Tertius Articulus.

16 *Et alias oues habeo, quæ non sunt de hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient: & fiet vnum ouile & vnus pastor.*

Hîc de vocatione Gentiũ ad Euãgelium, seu de Ecclesia vna colligẽda ex toto humano genere, sublato discrimine Iudæorũ & Gẽtium, agit. *Habeo*, inquit, *alias oues, quæ non sunt de hoc ouili*, h.e. habeo præter eas, quæ sunt de carnali semine Israelis, per ministeriũ verbi adducẽdas. Cùm dicit: *Habeo oues*, significatur certus euẽtus. Multi enim tũ erant lupi, leones, porci, &c. qui postea audito Euãgelio, facti sunt oues mansuetæ. Hos propter euentũ oues nominat. id quod sequentia verba indicant, cùm ait: *Et illas oportet me adducere, & vocem meam audient*: Significans ministerium Euangelij instrumentum esse summi pastoris, quo oues in ouile aggregantur. Neq; hîc vaticinatur Dominus, vt quidam existimant, de extremis mundi temporibus, somniantes Romanum Episcopum fore vnum pastorem vnius Ecclesiæ catholicæ latè diffusæ per orbem terrarum ante iudicium extremũ: sed de eo quod mox accidit post ipsius gloriosam resurrectionem ex mortuis. Hoc primùm indicat velum templi scissum, & vox Domini in cruce: *Consummatum est.* Scissio enim veli discrimen Iudæorũ & Gentium coram Deo sustulit. Deinde hoc indicat mandatum Domini ablegantis Apostolos in orbem terrarum: *Ite in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: Qui verò non crediderit, damnabitur.* Atque ita videmus completum esse dictum Domini: *Fiet vnum ouile & vnus pastor.* Id quod & Paulus pulcherrimè tradit ad Ephes. 2. 14. cùm ait: *Ipse est pax nostra, qui fecit vtraq; vnum, & interstitium maceriæ soluens, inimicitiam in carne sua* (id est victima carnis suæ) *lege mandatorum in decretis abolens, vt duos conderet in seipso in vnum nouum hominem, faciens pacem vt reconciliaret ambos, in vno corpore Deo per crucem, inimicitiam in ipsa interimens.* Collecta est ergo vna Ecclesia ex Iudæis & Gentibus audientibus vocem Christi & credentibus promissioni Euangelij. Huius Ecclesiæ est vnus summus pastor Iesus Christus in sanguine æterni testamenti. Nam cùm hîc dixisset: *Et illas oportet me adducere*, mox subiungit modum adductionis: *Et vocem*, inquit, *meam audient*, hoc est, quotquot vocem meam, quam sonabunt mei legati, receperint, aggregabuntur in ouile meum, quod vnum est, vt ego vnus sum pastor. Paulus 1. Timot. 2. 4. puris expressit verbis, quod hîc figuratè dicitur: *Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Vnus enim Deus, vnus etiam mediator Dei & hominum homo Iesus Christus, qui dedit seipsum pretium pro omnibus.* A tempore ergo resurrectionis Domini cœpit hoc vnum ouile sub vno pastore Christo colligi, extra quod nulla est salus. Porrò qui ex hoc loco conãtur docere, quòd ante extremum diem fiat omnium hominum cõuersio ad Christum pastorem, vanius est, quàm vt refutatione egeat. Quomodo enim quadrat cum dicto Domini: *An putas quòd Filius hominis cùm venerit, reperturus sit fidem super terram?* Et Paulus affirmat fore ἀποστασίαν maximam ante aduentum Domini. Idem ait, Antichristum, hoc est, Romanum Pontificem, qui se pastorem illum vnum ouium iactat, & cœtum, qui sibi adhæret, definit illud vnum ouile, cuius Dominus hîc meminit, illustri aduentu Domini ad iudicium abolendum & exterminandum.

Porrò quia hîc Dominus facit mentionem vocationis Gentium ad Euangelium, plura cogitanda hîc se offerunt. Primum, quòd vocatio ista Gentium, non pendeat vel ex meritis, vel ex præparantibus operibus vt vocant. Quæ enim opera, quæ merita habere poterant Gentes omni Idololatriæ turpitudine pollutæ? Deinde quòd beneficia Euangelij sint gratuita. Tum quòd sint vniuersalia iuxta mandatum: *Ite in mundum vniuersum, prædicate omni creaturæ.* Præterea quòd sola cõditio fidei requiratur. Oportet enim vocem pastoris audire, quæ nihil proderit, nisi fide recipiatur. Postremò quòd ritus Mosaici & Sacramenta veteris populi, non requirantur à Gentibus quæ conuertuntur.

DE TERTIO.

Huius membri quatuor sunt articuli.

Primus, quòd mors Christi pastoris pro ouibus sit Patri accepta.

Secundus, quòd mors Christi fuerit voluntaria, & non coacta.

Tertius, quòd Christus propria potestate, & moritur & resurgit.

Quartus, quòd & moriatur & resurgat Christus ex mandato Patris.

Primus Articulus.

Propter hoc Pater me diligit, quia ego pono animam meam, vt rursus sumam eam.

Dominus dixit se moriturũ pro ouibus suis. Iam addit, ꝙ mors ipsius sit accepta futura Patri suo, vt quæ sit hostia pro peccatis mundi, Patri gratissima. *Pater*, inquit, *me diligit*, non tantùm scil. æterna dilectione, qua me dilexit ante cõditũ mundũ, verumetiã nunc, vt ipsius seruum in assumpta humana natura. *Quia ego pono animã meã*

hoc eſt, hanc ob cauſam Pater meus ſingulari amore me cõplectitur & ſincerè diligit, quia pro mundi ſalute animam meam ſpõte mea pono, & à carne per mortem ſeparo, vt iterum ſumam eam per reſurrectionem tertia die futuram. Ex hac dilectione etiam me exaltabit, & dabit mihi nomen quod eſt ſupra omne nomẽ, vt in nomine meo flectatur omne genu. Inſuper, vt propter me recipiat in gratiá omnes qui in me crediderint. Nam qui in me credunt, in me ſunt vt viua membra. Ex quo fit, vt per me filij Dei dicantur & ſint. Huc illud: *Dedit poteſtatem filios Dei fieri omnes, quotquot credunt in nomen eius.* Hæc omnia cõtinet dilectio, qua pater filium mortuum & reſuſcitatum cõplectitur. Prædicit ergo Dominus hîc de ſua morte & reſurrectione, qua ouibus vita & ſalus acquiritur. Obſeruetur hîc commendatio bonitatis Dei & obedientia filij Dei, qui ex dilectione patris pro nobis mortuus & reſuſcitatus eſt. hinc fides in nobis accendatur, gratiarum actio, inuocatio aliæq; virtutes. Deinde quòd obedientia filiorum Dei in cruce & morte placeat Deo, & quòd Deus ſic obedientes diligat in dilecto.

Secundus Articulus.

18 Nemo tollit eã à me, ſed ego pono eam à meipſo.

Hoc opponit Dominus crudelitati Iudęorũ, qui iam in mortem ipſius conſpirauerant, acſi diceret: ſcio quàm ſitis aduerſus me pleni odio, & nihil aliud moliamini, quàm vt me interficiatis, quod tamẽ non eſt in poteſtate veſtra. Neq; enim me inuitum ad mortem trahetis. Sed ego me mea ſponte, in manus veſtras tradá illudendum & interficiendum, vt & patri obediam, & ouibus meis vitam æternam morte mea acquiram. Hoc ergo: *Nemo tollit eam à me,* non eſt accipiendum ita, quaſi à vulnerib. & paſsione mortuus non ſit, ſed quòd potuiſſet diuina ſua potentia, hoſtes ſuos quantumuis immanes & furibundos impedire, ne ſe interficerẽt. Huius rei manifeſtum ſpecimen edidit in horto, cùm ad illum venerunt rapiendum ad mortem. Ibi enim ad vnam vocem Domini tanquá mortui retroceſſerunt & ceciderunt in terrá tanquá mortui, in quorum manus mox ſeipſum ſpõte tradidit.

Tertius Articulus.

Poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo rurſus ſumendi eam.

Non ſolum his verbis ſignificat Dominus ſe reſurrecturũ à mortuis: Verumetiam vendicat ſibi quod vniuerſæ creaturæ negatum eſt. Nulla enim creatura vbi mortua fuerit, habet poteſtatem ſumẽdi animam, vt rurſus viuat, ſed neceſſe eſt, vt ſi reuiuiſcat, aliena poteſtate vitam recipiat. Se igitur Dominus extollit hiſce verbis ſupra omnẽ creaturam. Quare neceſſe eſt, vt ipſum Deum æternum eſſe fateamur. Hinc poterant Iudęi intelligere, quòd Dominus ſe Meſſiam diceret, qui non ſolùm in ſcripturis dicitur ſemen mulieris, ſemen Abrahæ, filius Dauidis, verumetiá Iehoua & filius Dei. Quocirca quia homo fuit, mori potuit & debuit, quia Deus eſt, poteſtatem habuit viuificandi rurſus mortuum corpus. Atque hoc eſt quod Petrus ait: *Chriſtus mortuus carne eſt, viuificatus autem ſpiritu.*

Hic locus duo docet, cõmunicationem idiomatum in diſtinctis naturis, & vnitatẽ perſonæ in duab. naturis, humana videlicet & diuina. Nã niſi perſona vna eſſet, non communicarentur idiomata, hoc eſt, non prædicarentur proprietates diuerſarum naturarum promiſcuè de perſona. Et niſi diſtinctæ eſſent naturæ, non haberẽt ſingulæ peculiaria idiomata, ſicut hîc videmus. Sed aſcribamus verba Auguſtini, quibus hic locus mirificè illuſtratur. *Quando,* inquit, *Chriſtus animam poſuit? quando verbum voluit. Principatus enim in verbo erat. Ibi poteſtas erat, quando poneret caro animam; quando ſumeret. ſicut enim vnus homo anima & corpus: ſic vnus Chriſtus verbum & homo. Anima & corpus duæ res ſunt, ſed vnus homo, verbum & homo duæ res ſunt, ſed vnus Chriſtus. Nemo enim titubet in fide, quando audit Dominum dixiſſe: poteſtatem habeo ponendi animam meam. Ponit eam caro, ſed ex poteſtate verbi, ſumit eam caro, ſed ex poteſtate verbi. Verbum, anima, caro, vnus eſt Chriſtus: & dum caro occiſa fuit, Chriſtus occiſus fuit, & dum caro animam reſumpſit, Chriſtus animam reſumpſit. Quia quidquid ibi factum eſt in diſpenſatione humanæ ſalutis, totum vnus Chriſtus egit, vnus Filius Dei proprius & perfectus. Vnus Deus verus & omnipotens, homo propter verbum Deus, Deus propter hominem homo, ſicut dictũ eſt: Verbum caro factum eſt.* Hæc Auguſtinus.

Quartus Articulus.

Hoc mandatum accepi à Patre meo.

His verbis ſignificat Dominus conſilium & decretum Patris ſui fuiſſe, vt ipſe filius humilis in humana natura appareret ad mortem vſq; & victoriam ſuper mortẽ. Loquitur igitur hîc de perſona in aſſumpta humana natura, quo reſpectu minor fuit Patre, & accepit mandatum à Patre, etſi patri ab omni æternitate, quod ad diuinam naturam per ſe cõſideratam attinet, æqualis eſt, vtpote eiuſdem eſſentię cum Patre & Spiritu Sancto. Ideo Auguſt. hic dicit: *Verbum non verbo accepit mandatum, ſed in verbo vnigenito Patris eſt omne mandatum.* Sed diſcernendum eſt, vt dixi inter Filium Dei manifeſtatum in carne, qua ratione factus eſt medium inter Deum & homines, & eũdem ſine carnis (in qua humiliatus eſt ad tẽpus) reſpectu, ne cũ Ario impingamus.

DE QVARTO.

19 Schiſma igitur rurſus factum eſt inter Iudæos propter ſermones hos.

20 Dicebant autem multi ex eis: Dæmonium habet & inſanit, cur ipſum auditis?

21 Alij dicebant: Hæc verba non ſunt Dæmonium habentis. Num Dæmonium poteſt cæcorum oculos aperire?

Inter auditores Euangelij ſemper fuerunt, ſunt & erunt calumniatores contumaces, & dociles homines. Calumniatores rapiunt vel opti-

mè dicta, & ea calumniis deformare conãtur, ac tribuunt diabolo opera Dei, quod horrendum dictu, hoc solo nomine, vt homines abducant à Christo, sicuti hîc faciunt Iudæi, qui hoc argumento simpliciores decipere conantur. Dæmonium habens & furens non est audiendus. Hic Dæmonium habet & insanit. Igitur non est audiendus. Sed hãc calumniam refutant alij quibus nonnulla gratia collata erat. *Nunquid*, inquiunt, *potest Dæmonium oculos cœcorum aperire?* ac si dicerent: Signum doctrinæ ostendit vnde sit doctrina & qualis sit. Signum autem diuinum opus est, vt quod nulla creatura imitari possit. Quis enim oculos cœci nati aperire potuit, nisi Deus sit cum illo? Proinde doctrina huius non est Dæmonium habentis aut furentis, sed Dei. Hîc rursus monemur de vsu miraculorum Christi, qui ratiocinando colligitur, vt iam ostendimus. *Hæc sunt facta*, inquit Iohannes, *vt credatis quòd Iesus sit Christus, & vt credentes vitam habeatis æternam per ipsum*. Vide quæ suprà de miraculis annotauimus.

PARS III.

Hæc tertia pars capitis cõtinet interrogationem Iudęorum, qui interrogant Dominũ, num ipse sit Christus, quibus Dominus respõdet, ad opera patris, quæ testantur de ipso, prouocans. Cur autem Iudæi multi non credãt Domino & operibus eius, rationẽ reddit, quòd non sint de ouibus ipsius. Huc addit indicationem summi beneficij Christi pastoris erga oues, videlicet quòd ipsis daturus sit vitam æternã. Idq; ideo quia Pater cum quo ipse vnum est, maior sit, quàm vt quisquã aliquid de manu eius eripiat. Hinc rursus Iudęi offensi, ad arma cõfugiunt. Huius partis mẽbra duo sunt. Vnum interrogatio Iudęorum cum respõsione Christi. Alterũ descriptio ouiũ Christi cũ indicatione felicitatis earundẽ.

DE PRIMO.

Huius membri articuli sunt quatuor.
Primus. Interrogationis occasio.
Secundus. Interrogatio ipsa.
Tertius. Responsio cum sua probatione.
Quartus. Expositio causæ contumaciæ Iudæorum.

Primus Articulus.

22 *Facta sunt* ἐγκαίνια *Hierosolymis, & hyems erat.*

23 *Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis.*

Hæc interrogationis Iudæorum occasio fuit. Iudæi nacti tempus & locum commodum, Dominum accedunt & interrogant, num ipse sit Messias. Tẽpus describitur, cum ait: Facta sunt ἐγκαίνια Ierosolymis & hyems erat.

Ex collatione plurium locorũ, vbi fit mentio encæniorum, hęc definitio generalis colligitur. Ἐγκαίνια sunt cuiusq; rei nouę ante eius vsum dedicatio seu cõsecratio, qua gratiæ aguntur Deo, & petitur rei vsus concedi salutaris in gloriam Dei, & in hominum re vtentium vtilitatẽ. Nam cùm Dominus omnium rerum donator sit, sibi sacras esse rerum primitias & gratias sibi agi ante earum vsum voluit. Monemur igitur, vt pro omnibus rebus, & pręcipuè cùm primùm quid in vsum nostrũ vertimus, gratias agamus Deo, ex quo fit vt mens amore Dei, ac ita ad omnem pietatem magis accendatur, simulq; admoneamur vt donis Dei quàm castissimè vtamur. Quis. n. sapiẽs re abutatur ad luxum & fastum, pro qua iam Deo gratias egit, cogitatq; donũ eius esse?

Fuerunt autem duplicia ἐγκαίνια, videlicet priuata & publica. Priuata, cùm homines quilibet absoluto nouo opere dedicarunt illud Deo per gratiarum actionem & preces, quo vsus ipsis in bonũ cederet. Hinc mos fuit apud Iudæos ἐγκαινίζειν, id est, dedicare nouas domos absoluto iam opere, vt est Deut. 20. 5. *Quis est homo, qui ædificauit nouam domũ, & non* ἐνεκαίνισεν αὐτήν, *eat & reuertatur in domũ suam ne moriatur in bello, & alius homo* ἐγκαινιεῖ αὐτήν. Sic omnes pios in populo Dei fecisse non est dubium. Psal. 30. meminit in titulo ἐγκαινισμοῦ domus Dauid, significãs quòd ante eius vsum cũ recẽs esset extructa, Dauid eã Deo consecrauerit per gratiarum actionẽ & petitionẽ, vt eius vsus & Deo in gloriã & sibi in bonũ cederet.

Publica ἐγκαίνια fuêre, quæ publicè instituebãtur cum magna solennitate, in memoriam alicuius rei absolutæ & perfectæ. Fuerunt & hæc duplicia. Quædam enim fiebant semel tantùm absoluto iam opere, vt cùm Salomõ ædificasset tẽplum, ante eius vsum ἐγκαίνια celebrat, vt scribitur 3. Reg. 8. idq; tempore autumni & absoluto altari. Num. 7. Principes obtulerunt dona εἰς τὸν ἐγκαινισμὸν altaris. Item, Nehem. 12. fit mentio ἐγκαινίων muri Ierusalem, extructo enim muro & denuo reparato post reditum à captiuitate Babylonica, Esdra præcedente ascenderunt sacerdotes & Leuitæ & cantores cum instrumentis musicis, & psallentes incedebant per murũ. Atque hic ἐγκαινισμὸς factus est tẽpore veris. Quædam ἐγκαίνια fuerunt annua, quæ singulis annis iterabantur, & certo die mensis, videlicet in 9. Hebræorum mense & die 25. Horum fit mentio 1. Machab. 4. *Fecerunt*, inquit textus, ἐγκαινισμὸν *altaris diebus octo:* tempus autem in textu præcedit hisce verbis: *Quinta & vigesima die mensis noni, hic est mensis Cistleu* qui est quidem nonus à Nisan, primo mense Hebræorum, nostro Aprili respondente, sed duodecimus à nostro Ianuario, hoc est, Decembris, cuius 25. die singulis annis, ex instituto Iudæ Machabæi & fratrũ eius, hæc encænia celebrabantur. Ideo Iohannes addit: *Et erat hyems*, vt intelligamus eum loqui de annuis illis encæniis institutis & celebratis à Iuda Machabæo, cùm is hoc die repurgatum templũ & altare sacrificio diuinitus instituto dedicasset, quinquẽnio postquam eodem die mensis Cistleu ab Antiocho Epiphane prophanatũ fuerat. Nam cùm Antiochus Epiphanes ex Ægypto Romanorum edicto eiectus esset, Ierosolymam cum exercitu ingreditur, templum spoliat, altare prophanat, id quod accidit anno ante natum Christum 167.

Porrò quoniam Christus his encæniis humana autoritate institutis interfuit, videtur stabilire traditiones humanas. Respondeo, discernendum esse inter humanas traditiones. Non enim omnes sunt eiusdem generis. Nam sunt & piæ & impiæ traditiones ab hominib. in Ecclesiam introductæ. Cùm ergo Christus interfuit his encæniis piis & vtilibus, non probat impias traditiones, nec eas suo exemplo confirmat, sed solummodò pias & vtiles traditiones suo exemplo approbare videtur. Etsi ergo festum encæniorum Lege Dei præceptum non erat: tamen ordinatum fuit & institutũ bono cõsilio. Quare cùm Christum legimus huic festo interfuisse, ipsius exemplo & docemur & admonemur. Docemur quidẽ, quòd liceat piis gubernatoribus, docendi & disciplinæ gratia festa & ritus vtiles ordinare, ordinis seruandi & decoris causa, sine superstitione, & citra opinionẽ necessitatis aut cultus. Admonemur vero exẽplo Christi, vt nõ contemnamus ritus vtiles à maioribus, docẽdi & disciplinæ gratia institutos, sed eos reuerenter, liberè tamen obseruemus. Etsi non obligamur simpliciter ad humanas traditiones seruãdas, sed ratione disciplinæ, cõcordiæ & boni ordinis seruandi, citra opinionem iustitiæ, cultus & necessitatis. Verùm si ceremoniæ impiæ fuerint, ad eas fugiendas obligamur præcepto diuino: *Fugite idola*. Item: *Cauete à falsis Prophetis.*

Hîc non importunè quæritur de cõsecrationibus & dedicationibus tẽplorum Christianorum. Nam ex consuetudine Iudæorum, qui primum tẽplum Salomonis, cùm recens extructũ esset, cõsecrarunt, hoc est, seiunxerunt à prophano vsu, & dedicauerunt Deo vt ipsius domus esse diceretur: ad huius facti imitationem, Papistę voluerunt sua templa cõsecrare, cùm recens essent extructa. Deinde quia singulis annis dedicationem templi ordinatam à Iuda Machabæo celebrarunt Iudæi: Christiani quoq; cœperunt suorum templorũ renoualia celebrare, quemadmodum Beda docet cùm ait: *Encænia autẽ vocabantur solennia dedicationis tẽpli quæ populus Dei ex antiqua patrum traditione per singulos annos celebrare cõsueuerat, quorum vestigia nos hodie per Christianum orbẽ sequentes, annuam dedicationis nostræ Ecclesiæ diẽ diuinis laudibus & vigiliis studuimus agere solennẽ, & hanc festiuitatem eò maiore deuotione celebrare oportet, quòd eam redẽptori nostro gratißimã esse cognouimus, adeo vt in illa ipse tẽplum ingredi & sermonẽ facere ad populũ, ac diuinitatis suæ sacramenta pandere dignatus sit.* Hęc Beda. Respõdeo: Speciosa est oratio Bedę, laudãda videtur sanctorũ imitatio, sed simul cogitandus est euentus. Fateor, principium nõ fuisse pessimũ, sed vt fit, traditiones humanæ sæpè abeunt in abusum & superstitionẽ, à qua nullis remediis liberari possunt, vt videre est in nostris dedicationibus, in quibus minima ratio habita est celebrationis nominis Dei, & maxima prophanationis, superstitionis, potationis, scortationis, mercaturæ. Et si quis religione istis dedicationibus interesse voluit, nihil aliud vidit quàm prophanationẽ Cœnæ Domini, inuocationem Sanctorum, adorationẽ statuarum, cultum reliquiarum vt vocant. Quamobrem rectè fecisse iudico reformatores doctrinæ, qui istam prophanam nundinationem aboleuerũt, commendantes nobis templũ illud verum quod est Iesus Christus. Neq; exemplum valet, quia templum Salomonis & quæ postea in eodem loco reparata fuit, fuere typica adumbrantia verum templum Iesum Christum, vt epist. ad Hebr. testatur. Nõ ergo tutò κακοζηλίᾳ Iudaica ἐγκαίνια nostrorum templorum celebrabimus, præsertim cùm seruari non possint sine offensione Dei. Quare longè consultius est operã dare, vt quotidie verum Dei templum innouetur in nobis, in laudem & gloriam ipsius.

Porrò quòd Dominus ambulauerit in templo, in porticu Salomonis, significabat eũ occasionem docendi quæsiuisse. Omnibus enim se obtulit, omnibus paratus erat, neminẽ à se repulit. Cuius exemplo & nos admonemur prõptitudinis ad docẽdum tum gratos tum ingratos.

Sed quid est quod Euãgelista dicit Iesum ambulasse in templo in porticu Salomonis? Num ergo templũ & porticus idem sunt? aut si sunt diuersa, num simul & in tẽplo & in porticu, hoc est, diuersis locis ambulabat? Templum interdum per Synecdochen duo significat, videlicet oraculum, & partẽ illam, quę velo distincta erat ab oraculo. Interdum tria, videlicet porticum, partem intermediam, & oraculum seu sanctum sanctorum. Interdũ propriè templum dicitur pars interposita inter porticum & oraculũ. Hîc ergo tẽplum totum significat, cuius prima pars erat porticus quæ dicitur Salomonis, quia primum ab illo extructa erat, etsi postea destructa est & noua rursus extructa. Secunda templum. Tertia oraculum seu sanctum sanctorum.

Cæterùm porticus ipsa ad orientem erat, habebatque ostium ab Oriente cõtra ostium templi, ita vt sol æquinoctialis oriens, vt scribitur, directis suorum radiorum lineis per ostia tria videlicet porticus, templi & oraculi, arcam testamenti perfundere posset.

Nec prætereundũ est, quòd Euangelista hyemis mẽtionem faciat. Voluit enim hac additione seriẽ historiæ Christi notare. Fuit enim hæc hyems proximè præcedens passionem Domini, quæ in vere proximo contigit.

Secundus Articulus.

24 Circumdederunt ergò eum Iudæi, & dicebant: quousq; animam nostram tollis? Si tu es Christus ille, dic nobis palàm.

Hanc interrogationem insidiosam fuisse, vt per quam calumniãdi & accusandi Dominum occasionem quærerent hypocritę, dubium non est. Nam persuaserant sibi Iudæi, Christum non venturum adeo humilẽ & inermem sine pompa, auro, gẽmis, purpura, &c. Sed potentem, terribilẽ armis, fulgẽtem gemmis & auro. Siquidẽ vt erant carnales Iudæi: ita nisi carnaliter poterãt de Messia cogitare, huc applicãtes vaticinia Prophetarum, quæ sub figuris regnorum mũdi

regnum Christi describunt. Verùm si officium Mesiç ex Prophetarum oraculis intellexissent, distinctum esse regnum Christi à forma regnorum mundi, & dicta Prophetarum accommodassent ad modum regni Christi, quod non est mundanũ, sed cœleste. Quare etiam alia ratione administrandum esset. Nam vt regna mundi legibus & armis: ita Christi regnum, cùm sit spirituale, verbo & Spiritu Sancto gubernari necesse est. Sed audiamus interrogationis formam. *Quousque*, inquiunt, *animam nostram tollis?* hoc est, quàm diu suspensum tenes animum nostrum, siue, quamdiu nos anxios in dubio relinquis, & nos veluti enecas? Atq; ita hac interrogationis forma volunt videri magno teneri desiderio veritatis de Mesia cognoscẽdę. Quare subiiciunt: *Si tu es ille Christus, dic nobis* παῤῥησίᾳ, hoc est, clarè, aptè & liberè, absq; omni sermõis ambiguitate.

Tertius Articulus.

25 *Respondit eis Iesus: Dixi vobis, & non creditis, opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.*

Hæc Domini responsio tria continet: Primũ, quod iam diu dixerat, de quo illi interrogant, videlicet se esse Christum. Quoties enim dixerat: *Qui credit in me, habet vitam æternam.* Item: *Ego sum lux mundi: Ego sum panis vitæ: Ego sum pastor ille bonus qui animam ponit pro ouibus:* toties se clarè Mesiam, id est, Christum esse testatus est. Hæc enim sunt propria Mesiæ officia, quæ nulli alij tribui possunt. Secundum, quòd ignorantiam Iudæorum ascribat ipsorum contumaciæ & incredulitati, & inquit: *non creditis*, quasi diceret, dicitis quidem vos suspensos ac dubios esse, sed hoc aliunde non prouenit, quàm ex contumacia vestra & hypocrisi, quæ vos impediunt, quò minus verbis meis fidem habeatis. Tertium, quòd suo more ad opera prouocat, quæ cùm sunt diuina & congruunt cum vaticiniis Prophetarum, qui prædixerant Mesiam agnoscendum in talibus diuinis operibus, palàm conuincunt ipsum promissum Mesiam esse. *Opera*, inquit, *quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me*, hoc est, me promissum Mesiam esse, clarissimè demonstrant. Loquitur enim de iis operibus, quæ nullius creaturæ potentia fieri poterant, qualia sunt sanatio cœci nati, resuscitatio mortuorum.

Porrò cum dicit: *Opera quæ facio in nomine Patris mei*, discernit inter sua miracula & prestigias diabolorum, quæ non sunt miracula dicenda. Particula enim, *in nomine Patris mei*, tres causas miraculorum Christi complectitur, videlicet efficientem, formam & finem. Efficiens est virtus Patris, quæ eadem est & Filij, quæ per nomen Patris significatur. Vide quæ annotauimus capite 5. in hæc verba: *Opera quæ dedit mihi Pater vt perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testantur de me.* Forma est quòd opera Christi fiant in nomine Patris, hoc est, ad inuocationem veri Dei, qui est pater Christi, id quod Dominus sæpè & signo & voce ostẽdit. Signo, quoties oculos in cœlum leuauit, edens miracula. Leuatio enim oculorũ in cœlum, veræ inuocationis symbolum est. Voce, dum Lazarum excitat. *Pater*, inquit: *gratias ago quòd me exaudieris.* Finis est, quòd miracula Christi fiant in nomine Patris, hoc est, ad hunc finem, vt Pater in Filio agnoscatur, & glorificetur: quod fit cùm filius per miracula agnoscitur esse Mesias, in mundum à Patre missus in omnium salutem, qui Christi miraculis credunt, eumq; fide recipiunt. Plura de miraculis suprà aliquoties diximus.

Quartus Articulus.

26 *Sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis.*

Expositio est causç contumaciæ Iudæorum, quæ in hunc modum concluditur. Quicunque nõn sunt de ouib. meis, non credunt mihi. Vos contumaces Iudæi nõ estis de ouibus meis. Igitur vos nõ creditis. Sed quę est causa, quòd non sint de ouibus Christi? An necesitas aliqua fatalis? an consilium Dei destinantis eos morti? nullo modo, sed voluntaria contumacia qua reiecerunt beneficium oblatum, sicuti alibi testatur Dominus cum lachrymis, cùm ait: *Quoties volui te congregare, vt gallina congregat pullos suos, sed noluisti?* Qui ergo oues non sunt, credendo oues fiunt, oues factæ pastorem sequuntur, intrant, exeunt & pascua inueniunt. Non ergo negat Christus Iudæos hos ad quos sermonem dirigit, credere posse, sed eos non esse oues, donec non credant, significat: quòd si autem aliquando crediderint, oues fieri. Omnes enim homines promiscuè & sine discrimine ad fidẽ vocat, vt qui factus sit λύτρον pro omnibus. Nam si fatalis necesitas aut consilium Dei esset, vt hi Iudęi non crederent, non rectè accusarentur à Domino, nec vt contumaces damnarentur. Cùm igitur ob incredulitatem & contumaciam damnatur quisquis damnatur, manifestum est, culpam cur damnetur, in ipso quærendam esse, iustum autem esse Deum qui cõtumacem condemnat. Potest & aliter responderi: *Vos non creditis, quia non estis de ouibus meis*, hoc est, quia impegistis in petram scandali, somniantes regnũ Mesiæ fore mundanum, & hypocrisi excœcati, ad lucem Euangelij spontè cœcutitis, ac testimonia Patris mei obduratione cordis non recipitis, sed me qui à Patre missus sum vobis in salutem, contra conscientiam persequimini, ipsi vobis ianuam salutis occluditis, quam ego omnibus aperio. Atque ita vobisipsis quasi necesitatem quandá furoris aduersus Euangelium conciliatis.

Si quis autem obiecerit hoc Augustini: *Hoc dixit, quia videbat eos ad sempiternũ interitum prædestinatos, & non ad vitam æternã sui sanguinis precio comparatos.* Respondeo: Si August. loquitur de euentu, qui pendet ex hominis culpa, verũ est ipsius dictũ: At si quis dictum Augustini ad decretũ & consiliũ Dei referat, cum cõsensu totius scripturæ pugnabit. Hoc ergo fundamentũ immotum teneamus: Deus vult omnes homines saluos fieri, modò scilicet ipsi salutẽ oblatã per mediatorem non spreuerint.

DE

DE SECVNDO.

Sunt & huius membri quatuor articuli.

Primus: De ouibus Christi & earũ felicitate.

Secũdus: De causis securitatis ouiũ Christi.

Tertiùs: Quòd Pater & Filius vnum sint.

Quartus: Rabies Iudæorũ aduersus Christũ.

Primus Articulus.

Quinam sunt oues Christi, & quæ sit illarum felicitas, exponit, ac primùm dicit.

27 Oues meæ vocem meam audiunt.

Horum verborum hic sensus est: Quicunque volunt oues meæ fieri, necesse est vt vocem meam audiant, & in me iuxta auditam vocem credant. Nam audiendo & credendo intromittimur in stabulum ouium.

Secundò dicit: *Et noui eas.* Hoc ad notitiam cognitionis, approbationis, dilectionis & gubernationis pertinet. Non est ergo quòd quis se putet in obliuionem pastoris venire, si vel cruce premitur, vel obscuro carcere includitur, vel infami morte è medio tollitur, vel in cineres cõuersus iam prorsus periisse videtur. Nam pastor noster Christus nouit suos, & nouit eos suo tẽpore ad se colligere.

Tertiò dicit: *Et sequuntur me,* scilicet in doctrina, fide, inuocatione, obedientia, patientia. Qui ergo hoc modo non sequitur Christum pastorem, vel nunquã fuit, vel turpiter desinit Christi ouis esse. Hinc concluditur discrimen inter veram ecclesiam & falsam. Vera enim ecclesia est cœtus hominum sequẽtium Christum, hoc est, amplectentium ipsius doctrinam, credentium in ipsum iuxta vocem Euãgelij, & ex fide obediẽtium ipsi cùm in omni vita tum in cruce.

Quartò dicit:

28 Et ego vitam æternam do eis.

Hoc est ergo summum beneficium pastoris erga oues, dare ipsis vitam æternam. Si Christus dat vitam æternam, certè vita æterna donum pastoris est. si est donum, non est ex merito, sed ex gratia: merito intelligo ouium, non pastoris. Nam pastor vt merito mortis, à morte liberat æterna: ita merito iustitiæ suis æternam vitam donat, hoc est, quod Paulus ait Rom. 6. *Vita æterna est donum Dei per Dominum nostrum Iesum Christum.* Hinc sequitur grauissima accusatio omnium hominum, qui nõ sunt oues Christi. Nam si solis ouibus datur vita æterna, aliis omnibus qui non sunt oues, mors æterna debetur. Si mors æterna illis debetur, eorum culpam esse infinitam necesse est. Est enim iudicium Dei rectum & secũdùm veritatem. Quoties igitur omnibus ouibus Christi æterna vita promittitur, toties iis omnibus, qui non sunt oues Christi, comminatio mortis æternæ proponitur, qua ad pœnitentiam inuitantur nisi perire volunt.

Porrò quantum bonum sit hoc donum vitæ æternæ, cùm ex adiunctis, tùm ex antithesi intelligitur. Adiuncta vitæ æternæ sunt gloria & beatitudo æterna, ex fruitione Dei nunquàm finiẽda, cuius magnitudo, humana ratione comprehendi nequit. Antithesis, mors æterna, qua nihil tristius, cum sempiterna miseria, cum diabolo & eius membris, cùm ex vermi conscientiæ, tum ex inenarrabili cruciatu animæ & corporis. Hæc igitur inter se cõparata bona & mala excitent nos ad fidem, qua in vitæ æternæ possessionẽ venimus. Docet & hic locus discrimen inter regem Christum & mundi reges. Mundi reges vtcunque ad tempus tuentur hanc caducam vitam & aliquam interdum tranquillitatem. Sed hic rex Christus Iesus dat vitam æternam cum immortalitatis gloria & beatitudine.

Quintò additur: *Et non peribũt in æternum.* Hîc meritum omnium hominum notat, si in se considerantur, hoc est, extra Christum. Nam si omnibus pereundum est in æternum qui sunt extra Christum, certè meritum mortis æternæ in omnibus est, videlicet peccatũ. Sed quomodo peribunt in æternum? nõ vt non sint, sed vt esse non vellent, propter horrẽda supplicia, quibus in omnem æternitatem subiacebunt. Huius interitus sententia lata est in Paradiso toti Adæ, hoc est, non tãtùm personæ Adæ, sed toti ipsius posteritati quæ in ipso erat, vt in massa, de qua totum genus humanum sumptum est. Ab hoc interitu, quẽ omnes meruimus propria culpa, liberãtur illi soli qui vocem pastoris Christi audiunt eumq; sequuntur. Hinc ergo fideles, petant consolationes, in ærumnis huius vitæ. Nullum enim efficacius remedium est cõtra crucis acerbitatẽ & mortis horrorem, quàm cogitatio & fiducia huius beneficij pastoris Iesu Christi.

Sextò additur: *Et nõ rapiet quis eas de manu mea.* Hæc promissio opponatur omnibus tẽtationibus spiritualibus, omnium diabolorum furoribus, omnium tyrannorum crudelitati, denique toti regno diaboli. Nã quod hîc Dominus promittit, facillimè præstabit ea potentia, qua potest sibi omnia subiicere. Habemus quæ sint oues Christi, id est, quæ sit vera ecclesia, & quæ sit eius felicitas, & vnde sit, nempe à solo pastore Christo.

Secundus Articulus.

29 Pater meus qui dedit mihi, maior est omnibus, & nemo potest rapere de manu Patris mei.

Hîc exponitur causa securitatis ouium Christi, argumento à potẽtia Dei petito. Pater meus qui dedit mihi oues, est maior, hoc est potẽtior omnibus & diabolis & hominibus creaturisq; aliis simul collectis. Ergo nulla res potest oues meas rapere de manu Patris. Sed quomodo dat Pater Filio oues? vt mittens misso, non vt Deus Deo, cùm vnus sit Deus, nec vt Pater Filio simpliciter, sed secũdùm humiliationem & dispensationis tempus. Quoniam autẽ supra dixerat: *Non rapiet quis eas de manu mea,* & hic ait: *Et nemo potest rapere eas de manu Patris mei:* Significatur ꝙ vna eadẽq; sit manus Patris & Filij, id est, vna potestas, id quod ex sequentib. verbis cõcluditur.

Tertius Articulus.

30 Ego & Pater vnum sumus.

Occupatio est & argumentum potestatis Christi. Occupatio quidem, qua anteuertit obiectionem quæ ex dictis obiici poterat, hanc videlicet: Tu dicis de ouibus tuis: Nemo potest rapere eas de manu mea. & rursus dicis: Nemo potest rapere eas de manu Patris mei. Aut igitur est vna manus Patris & tua, quod fieri non potest, aut absurda est oratio tua, & blasphema, qua tibi Dei quem Patrem tuum dices, potestatem rapis. Respondet Dominus: *Ego & Pater vnum sumus*, hoc est, tametsi Pater alius est à me, & ego alius à Patre, id est, alia persona, tamen Pater non est aliud & ego aliud, sed vnum sumus ambo vnitate essentiæ, naturæ & diuinitatis. Non igitur absurdum est meam manum & Patris eandem esse, si diuinitatem respicitis. Argumẽtum verò potestatis Christi est sumptum ab vnitate essentiæ ad æqualitatem potestatis, quod hoc modo concluditur: Patris & Filij vna & eadem Deitas est, vna maiestas, vna æternitas: ergo est & vna potestas & vna volũtas, qua & possunt & volunt Pater & Filius tueri oues suas. Proinde fieri non potest, vt oues rapiantur de manu nostra. Obseruemus hoc loco testimonium distinctionis personarum & vnitatis essentiæ in diuinis. Nam cum dicit: *Ego & Pater sumus*, copulatiua & verbo plurali distinguit personas cõtra Sabellium, qui vnam personam Patris & Filij ex vnitate essentiæ non multiplicatæ impiè collegit. Cùm rursum dicit, *Vnum* in neutro genere, vnitatem essentiæ Patris & Filij docet contra Arrium, qui duas essentias Patris & Filij ex distinctione personarũ impiè docuit. Vterq; rationis argumento deceptus est. Nam secundùm mensuram rerum creatarum voluerunt de Deitate & diuinis personis iudicare. Quidam hîc carpunt veteres scriptores, quasi abusi essent hoc Christi dicto contra hæreticos Sabellium & alios. Dicunt enim Christum hîc loqui de vnitate consensus & concordiæ tantùm Patris & Filij, & non de vnitate naturæ, vnde æqualis potestas concluditur. Sed ipsi potiùs carpendi sunt, qui non animaduertunt argumenti σώνεχον. Dixerat suprà Dominus: *Nemo potest oues meas rapere de manu mea*, quod hoc pacto probauit: Pater meus qui dedit mihi eas, maior est omnibus, & nemo rapiet eas de manu Patris mei. Hîc conclusio subintelligitur, videlicet: ergo neq; quisquam eas de manu mea rapiet. Huc additur probatio consequentiæ: *Ego & Pater vnum sumus*, quasi diceret: Cùm nemo potest rapere eas de manu Patris mei, & ego & Pater vnum sumus, sequitur quòd nemo possit eas de manu mea rapere. Vnitas ergo Patris & Filij essentiæ, Deitatis, potentiæ & gloriæ intelligitur, & non concordiæ tantùm. Plura de hoc articulo in primo capite annotauimus.

Quartus Articulus.

31 *Tulerunt igitur rursus lapides Iudæi, vt lapidarent eum.*

Hîc ostendunt perfidi Iudęi, quo consilio interrogarũt Dominum, num ipse Christus esset. Nam ex verbis Domini collegerãt, quòd se Messiam esse & eiusdem cum Patre essentiæ & potestatis significaret, vnde indignantur suo more, & quia nihil habent quod ipsi contrà obiiciant, ad lapides confugiunt, vt authorem vitæ interficiant. Quid quæso magis hac ingratitudine detestandum est? Christus vitam offert, sed illi mortem moliuntur rependere. Obseruemus hîc exemplum Domini, qui non destitit ab officio fideliter præstando propter ingratorum multitudinem.

PARS IIII.

Huius partis duo sunt membra:

Primum. Apologia, qua Dominus calumniã Iudæorum refutat.

Secundum. Narratio secessionis Christi trãs Iordanem, & eorum quæ illic gesta sunt.

DE PRIMO.

Huius membri quinque sunt articuli.

Primus. Interrogatio Domini, cur Iudæi ipsum lapidibus obruere conentur.

Secundus. Responsio Iudæorum, qua suum factum vt iustum defendere videri volunt.

Tertius. Refutatio responsionis Iudæorum.

Quartus. Defensio Christi per opera ipsius.

Quintus. Rabies Iudæorum ex verbis Domini magis excandescens, vnde & ipsum apprehendere vt eum morti tradant, cupiunt. Sed ipse qui non nisi volens apprehendi poterat, euasit è manibus illorum.

Primus Articulus.

32 *Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quale eorum me lapidatis?*

Hæc interrogatio eò pertinet, vt Dominus aduersus perfidos Iudæos suam tueatur innocentiam. Missus erat Dominus vt verbis & operibus testaretur de veritate Dei & de suo, propter quod missus erat in mundum, officio. Hoc cùm facit, hominum experitur malitiam, calumnias sustinet. pericula adit, nobis relinquẽs exemplum, vt & nos similiter faciamus, cùm id officij ratio postulat, præsertim cùm gloria Dei, & salus hominum agitur, hoc perpetuò satagentes, vt ad dicta & facta nostra, bona conscientia prouocare possimus. Habemus & hîc hypocritarum malitiam in exemplo depictam. Christus multa saluifica opera ostendit huic populo, quæ testabantur ipsum non aliud quærere, quàm gloriam Dei & salutem hominum. Sed homines hypocrisi sua excœcati, potiùs volunt perire, quàm opinione sanctitatis, qua coram hominibus tumebant, spoliari. An non videmus hodie idem papistis accidere, qui contra consciẽtiam suam defendunt idola, ne quid de sua existimatione decedere videatur?

Secundus Articulus.

33 *Responderunt ei Iudæi dicentes: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quòd*

& quòd tu homo cùm sis, facis teipsum Deũ.

Factum suum conantur tueri Iudæi, sed ipsi sese miserè inuoluũt, & propriis verbis se accusant. Agnoscunt Christi miracula, sed doctrinã, quã confirmãt miracula, nõ ferunt. Quod profectò nihil aliud est, quã cõtradictoria manifestè ponere, & negare rerũ necessariã & euidentem cõsecutionẽ. Nam si opera Christi diuina sunt, est & doctrina diuina. Huic. n. confirmãdæ adhibentur. Si doctrina diuina nõ est, nec opera erunt diuina. Alterũ. n. ex altero necessariò sequitur. Cùm igitur fatẽtur Iudæi opera Christi bona & diuina esse, seipsos cõfodiunt, carpẽtes doctrinã ipsius. *De bono*, inquiunt, *opere te non lapidamus*. Vide hypocrisin. Hoc verbo se planè innocentes, ut qui nõ offendantur probè & bene factis, videri volunt, qui tamen imponere solent Christi factis qualitatẽ, non ex factorum veris causis, quod fieri oportuit, sed ex suo prauo iudicio, quo bona mala, & mala bona peruersè iudicant, id quod iusta pœna est propter contemptũ Deum in suo verbo. De hac pœna loquitur Paulus ad Rom. 1. *Et tradidit eos Deus in reprobam mentem, ut facerent quæ non conueniunt.* Ex hoc reprobo sensu proficiscuntur, & ea, quib. hîc suũ factũ maximè tueri conãtur Iudæi. Ita. n. aiunt: *Sed de blasphemia, & ꝙ tu, cùm homo sis, teipsum Deũ facis.* Si Iudæi sano iudicio fuissent præditi, verba Christi & facta ad regulam uerbi Dei examinassent: quod si fecissent, & Iesum Messiã agnouissent, & eundem Dei filiũ honorassent, tantũ abest ut ipsi notã blasphemiæ inurerent, à qua ipse alienissimus erat. Quid sit aũt blasphemia, sic collige ex antithesi. Sanctificare nomẽ Dei, & blasphemare nomen Dei opponuntur, ita ut sint omnino & ex omni parte cõtraria. Cùm igitur is dicitur sanctificare nomẽ Dei, qui piè de Deo sentit & loquitur, qui uero cultu Deũ colit, qui sanctimonia vitę alios ad pietatẽ inuitat: Profectò is blasphemus est habẽdus, qui impiè de Deo sentit & loquitur, qui superstitiosis cultib. Deum colit, qui vitæ impuritate, alios à confessione auocat. Breuiter, qui impiè & contumeliosè cõtra Deum loquitur, blasphemus est, & blasphemia, per quam de ipso Deo falsa dicuntur. Ex quo fit, vt blasphemia peior sit periurio, cùm peierando falsæ rei adhibetur testis Deus: Blasphemando aũt, de ipso Deo falsa dicuntur. Hinc apparet quàm atrox iniuria sit, quòd hic Christum blasphemũ vocãt Iudæi, quo nullus vnquã rectiùs de Deo sensit & locutus est, nullus sanctiùs Deum coluit, nullus deniq; innocẽtia vitæ magis ad Deum colendum homines inuitauit. Huius ergo exẽplo ferentis hanc contumeliã nos cõsolemur, si quãdo ab hypocritis & aduersariis veræ religionis, blasphemi, hæretici & turbatores Ecclesiæ traducimur, hoc certò statuentes, quòd veritas tãdem sit superatura. Neq; hoc prætereundum est, quòd Iudæi hîc rectiùs intellexerint dictum Christi: *Ego & pater vnum sumus*, quàm quidam, qui illud interpretantur de consensus & voluntatis concordia solummodo. Nam quod Dominus hic dicit: Ego & pater vnũ sumus: Iudæi putarunt idem valere ac si dixisset Dominus, ego & pater vnus Deus sumus. In qua quidem re non peccarunt, sed in eo peccarunt, quòd non crediderunt id ita esse. Ex quo fit vt illud blasphemiam interpretẽtur, quod nõ fecissent, si scripturis de Messia & Domini operibus fidem adhibuissent.

Tertius Articulus.

34 Respondit eis Iesus: An non scriptum est in lege vestra: Ego dixi dij estis?

35 Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui Scriptura.

36 Quem pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis me blasphemare, quia dixerim: Filius Dei sum?

Refutat Dominus calumniam Iudæorum argumẽto à comparatis sumpto. Scriptura Deos vocat, ad quos Dei sermo factus est. Ergo multò magis & veriùs Deus & Dei filius dici potest, quem pater sanctificauit, & misit in mundum, hoc est, per quem pater mundo loquitur, accepta ab eo legatione. Atq; hæc est summa & vis argumenti, quo calumniam iniustã Iudæorum à se repellit. Iam singula ordine perpendamus.

An non, inquit, *in lege vestra scriptum est: Ego dixi Dij estis?* Cùm hoc testimonium sit desumptũ ex Psal. 82. manifestum est, legis vocabulum in genere accipi pro doctrina cœlesti, seu quouis verbo Dei. Vocabulum enim Hebraicum *Thora* quod Græci νόμον & Latini legem vertunt, doctrinam in genere significat, vt in illo: *Beatus qui in lege Domini meditatur die ac nocte.* Item: *Lex Domini immaculata.* Quoties igitur lex seorsim ponitur in genere, pro doctrina cœlesti seu verbo Dei accipitur. *Ego dixi Dij estis.* Metonymia est, qua Elohim, id est, Deos vocat, quorum functio est diuina seu diuinitus cõmissa. Alloquitur aũt Dominus in persona Dauidis reges & gubernatores rerumpublicarum, quos Deos vocat propter functionem, quam diuinitus acceperunt. Sunt enim organa, per quæ Deus regit homines in hac externa societate, vt tranquillè, quietè, honestè & piè viuamus. Vnde monentur gubernatores officij sui, videlicet vt cogitent se à Deo accepisse potestatẽ, & ipsius ministros esse: qua potestate si abutuntur, pœnã incurrent, sicuti Psalmus ipse, de quo hoc testimonium depromptum est, indicat. Quòd aũt reges potestatem à Deo accipiãt, significat Christus, cùm ait: *Ad quos sermo Dei factus est*, id est, quib. verbo Dei aliqua potestas commissa est. Factum enim esse sermonem Domini ad aliquem, Hebraico idiotismo significat, aliquod ei à Domino datũ esse negotium. *Et non potest solui scriptura*, hoc est, scriptura non potest esse falsa, irrita aut mendax. Hinc maior argumenti, si quis eius formã integrã requirit, peti potest hoc modo: Quidquid dicit scriptura, minimè falsum est, sed verissimũ potiùs. Nititur enim veritate Dei. Nunc autem scriptura vocat eos Deos, quibus aliqua diuinitus est commissa potestas. Ergo rectè vocantur Dij & filij excelsi. Hinc iam subsumitur hoc pa-

cto hypotheticè: Si Dij dicuntur & filij excelsi, quibus Deus aliquam commiserat potestatem, ego certè nō sum blasphemus, Deum & filium Dei me nominās. Consecutionem probat cùm addit: *Quem pater sanctificauit & misit in mundum.* Sanctificauit, hoc est, selegit & segregauit me ex vniuersis mortalibus, ac donauit me potestate omnium maxima & diuinissima, vt sim rex regum, & Dominus Dominantium. Quapropter non iniuria me filium Dei dico. Verùm hîc discernendum est inter hunc filium Dei, qui ab æterno natus est Deus de Deo, verus & naturalis Dei filius, & alios, qui vel creatione, vel adoptione, vel cōmissione potestatis filij Dei dicuntur. Sed filio Dei hoc loco satis fuit calumniam Iudęorum refutare. Nam & suprà aliquoties, & mox se verum Deum esse probat. Quam ob causam sæpe in scripturis dicitur Iehoua, quod nomē propriū Dei est & incōmunicabile.

Quartus Articulus.

37 Si nō facio opera patris mei, ne credite.

38 At si facio, & si mihi non credideritis, operibus credite, vt cognoscatis & credatis, quòd in me pater, & ego in eo.

Alia defensio assertionis Christi affirmantis se Dei filium esse, idq; longè excellentiori modo quā alij homines, ad quos sermo Dei factus est. Sumit aūt Dominus, vt sæpè aliàs, argumentum ab operibus patris, hoc est à miraculis suis, quæ diuina virtute edidit. Sunt enim hæc miracula loco euidentis demonstrationis de Christo, quòd verè sit filius Dei. Nam miracula eam doctrinam confirmant, quam is adfert qui edit miracula. Nunc aūt Christus dicit se esse filium Dei. Igitur ipsius miracula hanc doctrinam veram esse conuincunt, videlicet quòd verè sit filius Dei. Elias edidit miracula, quibus confirmauit doctrinam, quam ipse attulit. Sic Eliseus, multiq; Prophetæ & Apostoli: Sed nullus horum docuit se filium Dei esse. Quare nec illorū miracula eos esse filios Dei cōuincūt. Sed quid est credere patrem esse in Christo, & Christum in patre suo? hîc cùm agitur de actionib. patris & filij communibus, quibus probatur Christus esse filius Dei, patrem esse in Christo, est patrē esse efficacem in filio, & filium esse in patre, hoc est, viuere & efficacem esse virtute patris. Nam de his opera Christi testantur: Loquitur enim hic dominus de efficacia patris, quæ relucebat in Christo homine facto.

Quintus Articulus.

39 Quærebant iterum eum apprehendere: & exiuit de manu eorum.

Rursus offensi Iudæi conantur Dominum apprehendere, vt eum morti tradant, sed ipse exiuit de manu eorum: vt significaret nō in potestate eorum esse se interficere, sed cùm tempus veniret, traditurum se sponte in eorum manus ad illudendum & crucifigendum.

DE SECVNDO.

Huius membri tres sunt articuli: Primus, Abitus Christi vltra Iordanem.

Secundus, Iudicium plurimorū, qui ad Christum venerant.

Tertius, fides multorum, qui crediderunt in Christum moti testimonio Iohannis & signis quæ fecit Dominus.

Primus Articulus.

40 Et abijt rursus vltra Iordanem in locum vbi erat Iohannes primùm baptizans, & mansit ibidem.

Dominus discedit ab ingratis & aliò se confert, vt fructum aliquem faciat & confirmet eos qui ante in se crediderūt propter testimonium Iohannis. Hoc Christi factum significat, quid semper futurum sit, donec hic mundus steterit. Christus suo verbo venit ad homines, eos docet & vocat ad se. Quòd si autem ipsum audire contempserint, discedit ab eis & aliò se confert, & manet vbi nactus fuerit obsequentes discipulos. Venit olim ad Iudæos, ad Græcos, sed quia contempserunt ipsius verbum, discessit ab eis, & venit ad Romanos & alios, ibiq; mansit, donec illum receperūt fide. Verùm postquam defecerunt à puritate verbi ipsius, discessit ab eis, & in eius locum Antichristus successit, iuxta vaticinium Pauli. Hodie apud nos manet, sed caueamus, ne nostra ingratitudine offensus, à nobis discedat.

Secundus Articulus.

41 Et multi venerunt ad eum, & dixerunt: Iohannes quidem signum fecit nullum, omnia autem quæcunque dixit Iohannes de hoc, vera sunt.

Etsi Iohannes ipse miraculis non claruit: tamen ipsius vocatio stupendis miraculis confirmata est. Taceo quòd ab Angelo ipsius natiuitas prędicta sit, taceo quòd in vtero matris Christum agnouerit: Pręteręo partum anniculę, miracula in patre edita & patris vaticinium. Sed hoc vnū solummodo dico, quòd patefactio diuina, exhibita Iohanni in baptismo Christi, in qua illustre personarum diuinitatis testimoniū monstratum est, omnibus miraculis antecellat. Nam hæc patefactio confirmabat auditores Iohannis de veritate doctrinæ ipsius, qui vnum & solū Iesum Christū prædicabat & digito monstrabat.

Tertius Articulus.

42 Et crediderunt multi illic in eum.

Ciuitas, quæ custos esse debuit verbi Dei, fit spelunca latronū: sed alij obscuri homines, circa Iordanem habitantes, filium Dei recipiunt, & in ipsum credunt. Roma quæ gloriatur se esse sedem ecclesiæ præcipuam, Christum in suis membris persequitur. Alij qui procul habitant ad maria & flumina, recipiunt Euangelium, & in Christum credunt. Quid si isto modo filius Dei voluit extrema tempora ante suum aduentum pingere?

CAPITIS DECIMI FINIS.

LOCORVM SCRIPTVRAE VETERIS ET NOVI TESTAMENTI IN HISCE COMMENTARIIS EXPLICATORVM, ELENCHVS.

Ex Veteri Testamento.

Ex Nouo Testamento.

LOCORVM SCRIPTVRAE FINIS.

RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM HVIVS OPERIS LOCVPLETISSIMVS INDEX.

B

C

INDEX.

D

E

F

F

filius

G

L

legis

miraculo-

N

O

ad

P

Syno-

Z

FINIS.

CERNA PEDI
VS MEIS VER
BVM TVVM·

COMMENTARIORVM
IN SACROS.

EVANGELIVM DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI SECVNDVM IOHANNEM,

Pars altera,

COMPLECTENS VNDECIM posteriorum CAPITVM luculentam explanationem.

AVTORE
NICOLAO HEMMINGIO Theologo clarissimo.

Cum INDICE pleniss. & accuratiss.

BASILEAE
Per CONRADVM VVALDKIRCH, Anno
cIↃ IↃ XCI.

EVANGELII IOHANNIS APOSTOLI

CAPVT XI.

SVMMA CAP. XI.

Aegrotante Lazaro mittitur nuncius ad Dominum à sororibus ipsius Martha & Maria: sed interea moritur Lazarus, quem Dominus quatriduo mortuum, & iam in sepulchro fœtentẽ, in præsentia plurimorum ciuium, à Ierusalem qui venerant ad consolandum sorores Lazari, excitat à mortuis. Quo facto multi moti crediderunt in eum. Verùm quoniam Pontifices & Pharisæi viderunt facilè omnes hoc miraculo persuaderi posse, vt IESVM Meßiam esse crederent, consiliũ ineunt de Domino è medio tollendo.

ORDO ET PARTES CAPITIS XI.

Duæ sunt huius cap. partes principales.

Prima, historia ægrotantis, morientis, & per CHRISTVM resuscitati Lazari.

Secunda, est consultatio Pontificum & Sacerdotum de CHRISTO è medio tollendo, ne homines in ipsum credant, moti tantis miraculis.

EXEGESIS CAPITIS VNDECIMI CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PARS PRIMA.

HVIVS primæ partis, quæ continet historiam, vt diximus, ægrotantis, morientis & resuscitati Lazari, membra sunt quatuor.

Primum: continet legationem sororum Lazari ad Christum, cui additur colloquium Christi & Discipulorum de Lazaro.

Secundum: narrat Christum venisse quarto die à morte Lazari; cum colloquio Marthæ & Domini.

Tertium: habet colloquium Mariæ, sororis Lazari cum Christo.

Quartum: exponit miraculum excitati Lazari, & indicat, quòd multi ciues, qui venerant ad consolandum sorores Lazari, moti miraculo, crediderunt in illum.

A

DE PRIMO.

Huius membri plures sunt articuli, quos ordine in enarratione textus numeris distinguemus, quo nobis doctrinas & admonitiones, quę se offerunt, distinctiùs accommodemus.

PRIMVS.

1 *Aegrotabat autem quidam nomine Lazarus à Bethania de castello Mariæ & Marthæ sororum eius.*

B

BREVISSIME tria hîc indicantur: videlicet morbus Lazari, vnde sit Lazarus, & quam habeat cognationem. Hæc tria eò pertinent, vt fides habeatur historiæ, cùm personæ, quę hîc nominantur, haud sint obscurę, sed pluribus notæ, ideóque dignæ, quæ de miraculo testari possunt. Cùm hîc infirmitatis Lazari fit mentio, admonemur de communibus humani generis calamitatibus, & earum causis & remediis. Genesis 2. dictum est: *Quocunque die comederis ex eo, morte morieris.* Comedit Adam, & moritur: hoc est, incurrit in omnis generis calamitates, propter suam transgreßionem. Et quoniam totum genus humanũ in Adam fuit, tanquam in communi massa, tales postea genuit, qualis ipse transgreßione factus est: hoc est, peccatores, reos, calamitosos, morbis, morti, & damnationi obnoxios. Sicuti Paulus copiosè & perspicuè, vt alias Scripturas prætercam, docet ad Rom. 5. *Per vnum hominem peccatum in mundum introijt, vt per peccatum mors.* Item: *Vnius delicto multi mortui sunt.* Hîc mortis vocabulo, omnes calamitates humani generis comprehendũtur, quæ distinctiùs his nominibus in Scripturis proponuntur: labor, dolor, mors corporis, maledictio, mors æterna. His tantis malis, quæ iustæ pœnæ sunt transgreßionis, opponitur promißio seminis, quæ statim in initio post lapsum primorum parentum, facta est primis parentibus nostris, videlicet: *Semen mulieris conteret caput serpentis:* hoc est, destruet regnum Sathanæ, & restituet hominibus vitam, victa morte; & benedictionem, maledictione abolita. Siquidem Christus promissus est, qui liberet nos ab omnibus malis, & det vitam æternam omnibus in ipsum

C

D

E

credentibus. Congruebat enim iusticiæ diuinę, vt sicut per vnum qui peccauit, mors peruenit in omnes: ita per vnum iustum, vita perueniret in omnes, qui hunc iustum fide recipiunt. De hac congruentia iusticiæ diuinæ Paulus docet ad Rom. 5. & 1. Corinth. 15. Tametsi autē Christi λύτρον sufficiens est ad tollenda omnia mala omnium hominum, non minùs quàm culpa vnius ad reatum omnium: tamen soli credentes participes beneficiorum Christi, ex pacto fiūt. Hi enim nascuntur ꝑ fidem, & efficiuntur membra Christi. Quemadmodum enim populus Israel, olim præcedente Mose, & columna nubis, & ignis, euasit seruitutem Ægyptiacam: ita nos non liberabimur à seruitute peccati, & calamitatibus, quibus premimur, nisi præcedente Christo, & face verbi ipsius prælucente. hoc est, nisi verbo Christi fuerimus erecti & animati. Hic enim ait: *Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet.* Ex quo sequitur: Omnem, qui non credit, haudquaquam victurum. Nos igitur[,] collatis malis & bonis inter se, ad Christum viua fiducia confugiamus, vt mala euadamus, & bona in Christo promissa consequamur: hîc quidem spe, sed in extremo die, plena possessione, & fruitione. *Spe enim*, vt Paulus ait, *salui facti sumus:* quæ spes non confundit, modò nos in fide vsque ad finem firmi perstiterimus. *Beatus*, ait Dominus, *qui perseuerauerit vsque ad finem.* Verùm vt omnia in summam contrahamus, quoties cogitamus de calamitatibus humani generis, reuocemus in memoriam lapsum primorum parentum, admoneamur reatus proprij, cogitemus calamitates esse testimonia iræ diuinæ, statuamus ea esse ἐνδάγματα quædam futuri iudicij & suppliciorum æternorum, nisi per Christum liberemur. Quare ad ipsum fide confugiamus, cuius hæc est promissio: *Qui credit in me, non morietur in æternum.*

SECVNDVS.

2 Erat autem Maria ea, quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit eum capillis suis, cuius frater Lazarus ægrotabat.

HAEC in parenthesi legantur. Voluit autem Euangelista breuiter indicare, quænā fuerit hęc Maria, cuius meminit; quā non ex nobilitate generis, sed ex facto cōmendat. Scriptura enim nō ex nobilitate generis, sed ex nobilitate virtutis, vera commēdationis argumēta petit. Quænam autem fuerit hæc Maria, quæ dicitur pedes Domini extersos vnxisse, disputatur inter Scriptores. Quidam enim, vt Augustinus, existimant eam peccatricem illam fuisse, cuius fit mentio Lucæ 7. quam eandem faciunt cum Maria Magdalena. Alij, inter quos Chrysostomus, non illam peccatricem, nec Mariam Magdalenam, sed honestam & religiosam fœminam, hanc Mariam fuisse, autumant. Atque horum sententia mihi verisimilior esse videtur. Nam non fuisse peccatricem illam, cuius fit mentio in Luca, ex eo coniecturam facio, quòd illa ἐν πόλει, hæc ἐν κώμῃ habitasse narratur. Nec Mariam illam, quæ dicitur Magdalena: Nam hæc videtur cognomen habere à ciuitate, vnde erat, Magdal. Sed hæc non sunt eius momenti, vt ea curiosiùs inquiramus. Satis est nobis scire, hanc Mariam, Marthę sororem, incolam fuisse Bethaniæ, cum Lazaro fratre. De extersione & vnctione pedum Domini, in duodecimo dicetur.

TERTIVS.

3 Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes: Ecce, quem amas ægrotat.

Mœstæ sorores, ob infirmitatem fratris, nuncium ad Iesum mittunt. Quarum exemplo & nos afficiamur calamitatibus fratrū, & pro ægrotantibus solliciti precemur Dominum, vt ipse eos dignetur sanare. Narratio nuncij breuis, in qua & morbus Lazari indicatur, cùm dicitur, *ægrotat*, & argumentum petitionis, cùm additur: *Ecce quem amas*. Solent enim, qui amant, vel non rogati, iis, quos amant, in necessitatibus opem ferre. Nam cùm amor sit affectus, quo amans copulatur amato, fieri non potest, quin & aduersis amatorum tristentur, & prosperis lætentur, qui sincero amore sunt prędití. Ex quo etiam amore, ad iuuandum, redduntur promptissimi. Amare Christus non potest, & deserere, hoc enim esset non amare. Christus vt homo, amat hominem Lazarum, propter virtutem & dulcem vitæ consuetudinem. Christus vt Mediator & Saluator, amat omnes homines longè ardentiùs: *Non veni*, inquit, *vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.* Si enim peccatores Dominus non amaret, nunquam carnem nostram induisset. Huic Christo nos amanti, fide iungimur. Quod cùm fit, non ampliùs nos Christus vt peccatores, sed vt iustificatos diligit. Atque ideò Paulus: *Commendat Deus charitatem suam erga nos, quòd cùm essemus adhuc peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Multò igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum.*

QVARTVS.

4 Hoc audito, Iesus dixit: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur Filius Dei per eam.

Propter exitum Dominus affirmat infirmitem Lazari non esse ad mortem, scilicet vt mortuus in morte maneat non reuocandus ad vitam, sed facere ad gloriam Dei illustrandam, miraculosè resuscitato Lazaro à morte. Nam homines viso hoc miraculo, quod nec per naturam, nec per artem vllam fieri poterat, fidem in Christum conceperunt, glorificauerūt Deum, & Iesum verum Messiam agnouerunt, atque ita veram mortem euaserunt. Hîc rursus Christus diuinitatem suam indicat: *Infirmitas*, inquit, *est pro gloria Dei.* quod mox explicat, cùm subiungit: *Vt glorificetur Filius Dei per eum.* id est, per infirmitatis exitum.

Hic locus præterea docet, afflictiones & infirmitates piorum, esse instrumenta gloriæ Dei &

& salutis hominum iuxta regulam: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* idq; fit cõtra Legis sententiam, quæ afflictiones & infirmitates hominum pœnas interpretatur & irę Dei signa.

QVINTVS.

5 Diligebat autem Iesus Martham & sororem eius, & Lazarum.

6 Vt igitur audiuit quòd ægrotaret, tunc quidem mansit in loco, in quo erat duobus diebus.

Mira est consecutio huius argumenti: Iesus diligebat sorores Lazari & ipsum Lazarum: Ergo differt auxilium commorando in eo, quo fuit loco biduo. Sapientia carnis contrario modo conclusisset, hoc videlicet: Christus diligit Lazarum: Ergo moras rumpit, & mox se itineri accingit, vt hospiti percharo opem ferat. Verùm sapientia Dei rectiùs, quàm rationis acumen veri amoris limites nouit, & quid quouis tempore agendum sit, perspicit. Si statim Dominus accurrisset, & Lazarum iacentem in lecto sanasset, nec gloria Christi miraculo fuisset illustrata, nec fides adeò creuisset in sororibus Lazari & Lazaro excitato. Nam hoc miraculo & colloquiis præcedentibus miraculum, confirmati sunt Lazarus & sorores eius, vt postea inuicti perstiterint in fide & confessione, cùm Dominum cruci affigerent Iudæi. Atque ita discamus ex hoc loco, quòd Dominus interdum differat auxilium, & videatur preces suorũ negligere maioris alicuius boni causa; videlicet vt exerceatur fides, vt ardentior fiat inuocatio, vt tandem impetrato beneficio gratiarum actio sit magis seria. Nemo igitur deficiat precãdo, quia differtur auxilium, sed expectat cum patientia auxilium à Domino, ipsi tribuens sapientiam, bonitatem & potentiam. Nam quia sapiens est, nouit optimè tempus & iuuandi modum. Quia bonus est, vult opem ferre, ex fide inuocantibus. Denique quia potens est, nemo potest impedire manũ eius, quin eam ad iuuandum porrigat, cùm tempus postulat. Fidelis ergo anima subiiciat se sapienti & paternæ prouidẽtiæ Dei, idq́ue in vero timore, inuocatione, gratiarum actione & obediẽtia vocationis. Ita futurum est, vt spe sua minimè frustretur.

SEXTVS.

7 Deinde post hoc dicit Discipulis: Eamus in Iudæam rursus.

Biduo lapso post mortem Lazari, accingit se Dominus itineri, vt reuersus in Iudæam petitioni Mariæ & Marthę, quas amabat, satisfaciat, Lazaro à morte ad vitam reuocato.

SEPTIMVS.

8 Dicunt ei Discipuli: Rabbi, modò quærebant te lapidare Iudæi, & rursus abis illuc?

Hæc interrogatio est improbantium Christi consiliũ de reditu eius in Iudæã, quasi dicerent: Non est sapientis se sponte dare in manus hostium, cùm securus esse possis in loco alio. Tu igitur non rectè facis, quòd velis redire in Iudæam, vbi paratæ sunt tibi vitæ insidiæ. Verùm discernendum est inter necessitatem vocationis & temeritatem. Qui temerè se in pericula coniicit, stultus est, & iure accusandus. At q̃ paret necessitati vocationis, rectè & piè facit, qualiscunq; sequuntur euẽtus, siue læti, siue tristes.

OCTAVVS.

9 Respondit Iesus: Nónne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt.

10 At si quis ambulauerit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.

Refutatio obiectionis Discipulorum Christi, ac si diceret Dominus: Vos quidem suadetis, vt in Iudæam non redeam, eò quòd me lapidare volunt Iudæi. Sed parendum est vocationi. Quemadmodum enim qui in die ambulat, non offendit; sed qui in nocte ambulat, offendit: ita qui vocationi diuinæ paret iuxta lucem verbi, non offendit; sed qui contrà facit, offendit. Est enim cuique sua dies vocatio sua. Qui huic obtẽperat, rectè facit, qualiscunq; sequuntur euentus, siue placidi, siue tristes. Est autem parabolicum dictum, quo nititur hoc Domini responsum: *Nónne duodecim sunt horæ diei?* quod quia generale est, applicatio illius ex loci circunstantia, & dictorum hypothesi dependet, quæ hoc in loco in hunc modum accommodabitur: Vt dies in qua homines sua negotia agere oportet, distinguitur duodecim horis, in quibus strenuè laborandum est, Sole actionibus prælucente: ita cuique in sua vocatione certum est concessum diuinitùs spatium, in quo oportet vocationis opera perficere, luce verbi Dei prælucente, Ego proinde iam inclinante die vocationis meæ non debeo cessare, sed opera vocationis facere, non absterritus periculis vllis. Nam necessitatem vocationis omnibus periculis antepono. Hîc ergo monemur, seruiendum esse vocationi. Sed de vocatione vide Enchiridion.

Porrò horarum differentiæ aliis nationibus aliæ fuêre. Nobis dies naturalis in vigintiquatuor horas æquales diuiditur. Ex quo fit, vt plures sint horæ diei artificialis longioris, pauciores verò breuioris: vt circa solstitium æstiuũ, q̃ dies artificialis longior est, plures horæ sunt, q̃ in bruma, cùm dies artificialis breuissimus est. Dicitur autem dies artificialis ab ortu Solis vsque ad eiusdem occasum. Olim Iudæis & Romanis in vsu fuêre inæquales horæ, quas Græci καιρικὰς vocant, propterea quòd tempore variãt, vt nunc breuiores, nunc longiores sint, prout dies artificialis breuior ac longior est. Mensurabant autem quemlibet diem, ac quamlibet noctem duodecim horis. Ex quo factum est, vt tam in bruma, quàm in solstitio æstiuo diei artificiali ab ortu Solis ad eius occasum attribuãtur duodecim horę, vt hora sit duodecima pars diei & noctis, quæ horæ solummodò in æquinoctio

æquales sunt, eò quòd nox & dies sunt æquales. Alio autem quouis tempore, propter noctis & diei inæqualitatem, inæquales, hoc est, aliàs breuiores, aliàs longiores sunt dies, quarum prima exordiũ capit oriente Sole. Sexta semper in meridie est. Postrema, hoc est, duodecima, semper clauditur Solis occasu. Has horas καιρικὰς vbique quando fit mentio horarum in sacris Bibliis oportet intelligere, vt in Euangelio, qui hora vndecima venerant, duabus horis ante Solis occasum venisse intelliguntur. Porrò noctem diuidebat in quatuor vigilias æquales, vt diē in custodias, cuique tres horas καιρικὰς assignantes.

NONVS.

11 Hæc ait, & post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado, vt à somno excitem eum.

12 Dixerunt ergo Discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit.

13 Dixerat autem Iesus de morte eius. Illi autem putauerunt, quòd de dormitatione somni diceret.

Dominus vt Discipulorum suorum corda præparet in admirationem miraculi, vnde fidem concipient ipsi, de morte Lazari ambiguè primùm loquitur: deinde palàm dicit, Lazarum mortuum esse. Primùm enim in genere loquitur, & dicit Lazarum dormire, quod potest intelligi de dormitione soporis & mortis. Sed Discipuli quod in genere dicitur, somno soporis accommodant, quod tamen ex verbis subiectis, videlicet: *Ego vado vt excitem eum*, poterant rectiùs intelligere, videlicet dictum fuisse de somno mortis. Sed homines pleriq; solent, quæ ambiguè, præsertim de amicis dicuntur, in plausibiliorem accipere partem. Sed cur somnus ipsa mors dicitur? Plures sunt causæ. Quarum prima est prophanis etiam scriptoribus notissima: videlicet similitudo somni & mortis. Vnde Homerus mortem somnum vocat, sed ferreum. Est quoque Catonis dictum notissimum:

Stulte quid est somnus gelidæ nisi mortis imago?

Et Virgilius: ——*Pressitq; iacentem*

Dulcis & alta quies placidæq; simillima morti.

Secunda causa soli Ecclesiæ nota, est resurrectio futura. Nam propter futuram resurrectionem corporum, Scriptura mortem somnum nominat. Vnde sepulchra & loca, in quibus humantur corpora Christianorum, κοιμητήρια à dormitione dicuntur. Tertia est admonitio de morte, quam nullus euadere poterit. Vnde Menāder: ὕπνος δ' ἐστὶ θανάτου τις προμελέτησις ἄλλη, hoc est, *Somnus mortis quædam præmeditatio est.* Quoties ergo homo it dormitum, toties cogitabit de morte, cuius imago somnus est.

DECIMVS.

14 Tunc ergo Iesus dixit eis manifestè: Lazarus mortuus est.

15 Et gaudeo ꝑpter vos, vt credatis quòd non fuerim ibi. Sed eamus ad eum.

Interpretatur Dominus quid per dormitionem intelligat, nempe mortē corporalem, quæ est separatio animæ à corpore. Est autem hîc notandum testimonium diuinitatis Christi, qui absentia vidit & nouit. Cùm autem addit Dominus: *Et gaudeo propter vos, quòd non fuerim ibi*, significat se Lazarum ipsum mortuũ ad vitam à morte reuocaturum, vt Discipuli illius credant: hoc est, confirmentur magis in fide, viso tanto miraculo: quale nunquam in mundo editum erat priùs. Verùm si Dominus adfuisset ægrotanti ante mortem, morbum curasset miraculosè quidem, sed non tanta cum admiratione. Si aduenisset ante sepulturam, mortuum excitasset, quod tamen hostes in dubiũ reuocassent. Nunc autem differt aduētum, donec in sepulchro fœteat cadauer. Ex quo fit, vt omnes, cùm amici, tùm hostes stupescant, videntes tantum miraculum, quo Dominus ita suam legationem fulsit, vt nemo possit contradicere.

Porrò cùm dicit, se non fuisse ibi, ad præsentiam corporis pertinet, quod circumscriptum semper fuit, & est, & non ad præsentiam Deitatis, qua vbique adest. Vide quę annotauimus ad Hebr. 1. in hæc verba: *Sedet ad dexteram Maiestatis in excelsis.*

VNDECIMVS.

16 Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad Discipulos: Eamus & nos, vt moriamur cum eo.

Hæc sunt verba, improbantis profectionem Christi in Iudæā, & desperantis de euasione Domini è manibus Iudæorum. Nam cùm dicit: *Vt moriamur cum eo*, satis apparet, quòd nō sit confidentis, sed trepidantis oratio, qua tamen significare vult, suum affectum erga Dominum, sed carnalem prorsus. Thomas à *Thom* Hebraico, quod gemellum significat, nomen habet, qui dicitur Græcè Δίδυμος, id est gemellus.

DE SECVNDO.

Longam parasceuē instituit Euangelista, antequam ad descriptionem miraculi accedit. Atque hoc facit, vt eò digniùs æstimetur rei magnitudo. In hoc igitur membro narratur, quòd Iesus tandem venerit, quarto die à morte Lazari: Indicatur locus: referuntur multi Iudæi venisse ad Martham & Mariam, consolādi eas gratia, super morte fratris eorum: Exponitur colloquiũ Marthæ & Christi, in quo summa Euangelij indicatur. Editur cōfessio Marthæ de Messia. Huius mēbri articulos numeris distinguemus.

PRIMVS.

17 Venit igitur Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.

Christus fuerat in deserto, non procul à Iericho & Bethabara: Iericho autem distabat à Iordane sexaginta stadiis, hoc est, ferè nostris duobus miliaribus: à Ierusalem verò centum quinquaginta stadiis, id est, ferè nostris 5. miliaribus. Bethabara verò, in altera ripa erat in deserto, & longiùs distabat à Ierusalē. Quare à deserto ad

Bethaniam

Bethaniam, quæ tantùm dimidio nostro miliari distabat à Ierusalem, interuallum ferè octo nostrorum miliarium, ad quæ opus est, eunti cum comitatu, itinere bidui. Hæc Philippus.

Porrò hæc narratio pertinet ad confirmandum, quòd Lazarus verè fuit mortuus, vt qui sepultus, quatuor integros dies, in monumento iacuerit. Vnde manifestum est, eum iam corruptum fuisse atq; ita fœtuisse, vt non sine periculo astantium, sepulchrum eius aperiretur.

SECVNDVS.

18 Erat autem Bethania prope Ierusalem, ferè stadijs quindecim.

Notatur locus, vbi sepultus erat Lazarus: nempe in vico seu villa, proprio nomine Bethania dicta, quæ distabat à Ierusalem 15 stadiis. Stadium Græca est mensura, & habet nomen ἀπὸ τῆς στάσεως, id est statione: cuius appellationis hæc est ratio: Hercules, spacio centum viginti quinque passuum vno anhelitu confecto, constitit, qua mensura Græci postea metiebantur loca, in quibus ludos exercebāt. Deinde etiam quælibet viarum spacia.

Porrò stadium trigesies & bis numeratum, facit miliare Germanicum. Quare quindecim stadia, dimidium miliare Germanicum, vno stadio minus, faciunt. Germanicum autem miliare & nostrū, parū admodum aut nihil differūt.

TERTIVS.

19 Et multi ex Iudæis venerant ad Martham, & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.

Veri amici afficiuntur aduersis amicorum. Quare & mitigare ipsorū dolores cupiūt. Probandum est igitur horum Iudæorum factum & pijs imitandum. Verum intereà & hoc tenendum, quòd diuina quadam prouidentia factum sit, quòd tantus fuerit Iudæorum concursus, ad has fœminas consolandas. Amicitia quidē causa fuit, quòd venerint: Sed consilium Dei erat, vt sub pluribus testibus ederetur miraculum, ne vllo dolo aut fraude occultaretur aut negaretur ab hostibus Christi. Atque ita Dominus sua agit, cùm hoc minimè homines cogitant. Quare adoremus prouidentiam Dei, qui omnia pro sua sapientia, in suam gloriam, & ecclesiæ cōmodum, moderatur, & deligit etiā ea, quæ hominibus videntur gloriæ Dei & saluti Ecclesiæ obstare. Huc pertinet regula Pauli: *Diligentibus Deum omnia adiumento sunt in bonum.*

QVARTVS.

20 Martha aūt vt audiuit quòd Iesus veniret, occurrit ei: Maria verò domi sedebat.

Veniente Domino occurrit Martha dolorē suum medico expositura & consolationem acceptura. Nos suo exēplo docet, vt in nostris doloribus Christo occurramus, atq; ex ipsius verbo consolationem capiamus. Quod aūt Maria (quæ alioqui & in Luca & infra in 12. religiosior describitur quàm Martha, quæ maiorē curam rei familiaris habebat) domi sedebat, inde fortè accidit, quòd non audiuit Dominum aduenisse, vt Martha.

QVINTVS.

21 Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine si hîc fuisses, non fuisset mortuus frater meus.

22 Sed & nunc noui quòd quæcunq; petieris à Deo, dabit tibi Deus.

Quoniam Martha certa fuit, quod Dominus diligeret Lazarū fratrē suum, eius amoris fiducia ait: *Domine si fuisses hîc, frater meus non fuisset mortuus.* Neque vero hîc substitit, sed subiecit: *Scio quòd quidquid petieris à Deo, ipse dabit tibi.* Quasi diceret: Etsi mortuus est frater meus: tamen nō dubito quin excitare eum possis, neque dubito quin velis, cùm ipsum diligas. Hîc Martha nos docet, qualis debet esse vera inuocatio, nempe vox fidei, qua homo statuit Deum ex misericordia & amore velle se exaudire, & dare petēti ex fide, quidquid per illius gloriā concedi potest, atque petenti in salutem cedit, iuxta verbum promissionis. *Omnia quæcunque petieritis credentes accipietis.* Matthæi 21.

SEXTVS.

23 Dicit ei Iesus: resurget frater tuus.

Hac promissione dominus docet, & vitam & mortē in sua potestate esse. Nam cùm promittit resurrectionē, & in mortē se habere imperium significat, & se vitę datorem esse testatur. Siquidem resurrectio nihil aliud est, quā è morte reuocatio ad vitam. Verū, quia hæc promissio excedit limites rationis ac sensus humani, opus est fide, qua promissio accipitur, vtut videtur impossibilis. Nam fides statuit Deum posse, etiamsi naturæ ordo & omnia media repugnare videantur. Cùm igitur Christus promittit nobis aliquid, quod videtur per naturam fieri nō posse, opponamus naturæ, potentiam Christi, qua potest sibi omnia subiicere, & respiciamus ad rerum primā conditionē, ex qua fides sic colligat: Poterat Deus omnia ex nihilo condere, & hominem ex limo terræ facere, cur iam à se conditа non gubernaret pro sua voluntate? Cur non Lazarum mortuum vitæ restitueret? cùm hoc promittit se facturum. Sit ergo fidei regula, promissionis verbum, & non rationis acumen, aut sensus experimentum. Præterea hîc obseruetur bonitas Christi, qui plus promittit, quàm apertis verbis petitum erat. Vnde docemur ipsum non tàm verba quā gemitus cordis se inuocantium spectare.

SEPTIMVS.

24 Dicit ei Martha: noui quòd resurget in resurrectione in extremo die.

Quasi diceret Martha: De resurrectione futura & fratris mei & omnium aliorum hominum in extremo die, secura sum. Illam enim certò noui futuram. At de præsenti fratris mei resurrectione incerta sum. Atque ita inter spem & metū luctatur fides Marthæ. Ex quo fit, quòd pro-

missionem de præsenti factam, accipiat de futuro. Nam fides eius vacillabat ad promissionis verbū. Etsi antea dixerat: *Et nunc noui quod quæcunq; petieris à Deo, dabit tibi.* Fides enim hominis extra πρᾶξιν videtur robusta, cùm ad πρᾶξιν ventum fuerit, sæpè labascit, etiam in hominibus sanctissimis.

Porrò hîc obseruandum est, quòd pij in populo Israelitico retinuerint & crediderint articulum resurrectionis mortuorum, quam etiam defenderunt Pharisæi contra Saducæos, vt est Matthæi 22. Nam ex prima promissione patris, intellexerunt Messiam restituturum esse, quod Adam amiserat per peccatum, vnde hæc dicta manarunt. Esaiæ capite vigesimo sexto: *Viuent mortui tui & interfecti tui resurgent.* Iob 19. *Scio quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra resurrecturus sum.* Cum his congruit responsum Marthæ. De articulo resurrectionis, vide quæ in 5. caput annotauimus.

OCTAVVS.

25 *Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio & vita.*

Quia Martha resurrectionem in extremo die futuram cogitabat, & de præsenti fratris sui resurrectione dubitabat, Dominus eam ad se reuocat, vt se præsentem quem oculis cernit, resurrectionem & vitam agnoscat, qui non solùm in extremo die mortuos suscitabit, verumetiam quandocunq; vult, potestatem habet mortuos suscitandi, cùm sit ipse resurrectio & vita. Hoc dicto Dominus & primam promissionem promissi seminis interpretatur, & se illud ipsum semen esse affirmat. Quare vt hoc Domini dictū clarius intelligamus, conferendus est lapsus hominis & promissio reparationis, cum hoc Christi dicto, vnde liquidò apparebit, cur Dominus se resurrectionem & vitam potius, quàm resuscitatorem & donatorem vitæ nominat. Cecidimus in Adamo & mortui sumus omnes. Promissio facta est contra lapsum & mortem, hæc videlicet: *Semen mulieris conteret caput serpentis:* Ergo semen illud mulieris erigit lapsos, atq; vitam mortuis restituit. Verùm lapsus causa fuit peccatum Adæ, vnde reus cū tota sua posteritate est factus Adam, cuius reatus iusta pœna est mors & maledictio. Proinde si semen mulieris erigit Adam, & eos qui ab Adam propagati sunt, debet profectò peccatum, reatum, maledictionem & mortem tollere: Præterea etiam iustitiā conferre, sine qua nemo viuet. Hæc omnia complectitur hoc Christi dictum: *Ego sum resurrectio & vita.* Resurrectio quidem sum, quia merito obedientiæ meæ sub cruce, tollo peccatū, quo sublato, reatus sublatus est, reatu sublato pœna est remissa quæ est mors & maledictio. Vita verò sum, quia merito obedientiæ meæ erga legem Dei, confero iustitiam, dum meam obediētiam omnibus in me credentibus imputo: & vitam, dum in me credentes viuifico. Atque ita videmus, quòd Christus sit resurrectio & vita, non solum quia est resuscitator vt pater & Spiritus Sanctus: verumetiam quia ipse destruet regnū mortis, id est tollit peccatū, mortis causam, adfert meritum iustitiæ, & habet in se efficaciam mortuos viuificandi. Proinde non tantùm resurrectio & vita est à Christo vt effectore seu autore, verumetiam ex ipso, vt ex fonte, vnde nostra resurrectio & vita manat. Ideo à Paulo dicitur: *Primitiæ eorum qui dormierunt.* Infundit enim credentibus suam vitam, vt per se & in se viuant. Præterea notandum est, quòd Christus sit resurrectio & vita dupliciter, videlicet & in hoc seculo & in futuro. Vnde Apocalypsis meminit resurrectionis primæ & secundæ. Prima est gradus ad secundam. Quomodo autem vtraque resurrectio & vita contingat, ipse Dominus docet, cùm ait.

NONVS.

Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet.

26 *Et omnis qui viuit & credit in me, nequaquam morietur in æternum.*

Etsi Christi merita infiniti sunt precij & valoris, atque ideo sufficientia omnibus mortalibus ad resurrectionem & vitam: tamen non applicantur hæc merita nisi credentibus (De adultis loquor. Nam infantibus eorum, qui sunt in Ecclesia visibili, virtute fœderis applicantur Christi merita & obsignantur baptismo) Fides enim vnicum instrumentum est quo Christum cum suis meritis & beneficiis apprehendimus, retinemus & possidemus. Quando ergo homo assentitur promissioni Euangelij & cōfidit per Christum placatum esse patrem & se recipi in gratiā merito Christi, viuam fidem habet, qua apprehendit, retinet & possidet Christum, expiatorem peccati, iustificatorem & reconciliatorem. Teneatur ergo toto pectore hæc Christi promissio: *Qui credit in me, etiamsi moriatur,* scilicet carne, *viuet.* Hæc verba Domini si penitius introspiciantur & conferantur cum miraculo resuscitati Lazari, hunc habent sensum: Quemadmodum mors fratris tui non impedire poterit potentiam meam, qua ipsum te conspiciente excitaturus sum & reuocaturus à morte ad vitam: ita nullius mors in me credentis impedire potest, quin & ipse viuet anima, & ego ipsum, quo ad corpus exuscitaturus sim, diuina mea potentia, ad vitam æternam. Atque ita hęc Christi promissio, vt clarè eorum sententiam refutat, qui animas alto somno sopitas, vsq; ad cōmunis resurrectionis tempus impiè fingunt: ita symbolum resuscitati Lazari continet. Sicut enim hîc clamando excitat Lazarum mortuū: ita in extremo die cùm dixerit: *Surgite mortui,* omnes pariter prodibunt viui: qui crediderunt quidem, ad vitam beatam, qui verò non crediderunt, ad ignominiam sempiternam.

Porrò hîc sciendum, quòd illam communē resurrectionem corporum ad beatam vitā præcedat resurrectio animarum in hac vita. Qui enim hîc non resurgit anima, nequaquam in extremo

tremo die ad gloriam, sed ad ignominiam resurget. De hac animarum resurrectione, quæ in Apocalypsi prima resurrectio dicitur, aliquid hoc loco dicendum est. Dicamus hæc ordine, sed breuissimè.

1. Quisnam resurgat.
2. Quomodo resurgat.
3. Qua virtute resurgat.
4. Et ad quid resurgat.

Quis ergo resurget? Anima quæ priùs cecidit per peccatum. Sic enim Ezechiel capite 18. ait: *Anima quæ peccauerit, morietur.* Cùm igitur omnes peccauimus in Adamo, omnes cecidimus in Adamo, & mortui sumus quoad animam. Est enim gratia Dei vita animæ, separata ab anima per peccatum.

Quomodo resurgemus? Apprehensa manu Saluatoris Iesu Christi erigimur & viuificamur. Quod fit, quando in ipsum viua fiducia recumbimus, sicut præsens promissio docet. Tum enim regeneramur per Spiritum Sanctum, & nascimur filij Dei.

Qua virtute resurgemus? Solius Christi. Quando enim in illum credimus, illi simul inserimur atque eius membra efficimur. Ex quo fit, vt iam ipsius Spiritu viuamus. Nam vt virtute mortis Christi morimur peccato: ita virtute resurrectionis eiusdem viuimus Deo. Atque hæc vita noua, effectus est primæ resurrectionis, quæ est animæ, de qua Iohannes in Apocalypsi: *Beatus est qui habet partem in resurrectione prima.*

Porrò hæc nouitas vitæ, ad quam resurgit anima à morte peccati, indicium certum est excitatæ animæ. Hinc ergò quilibet de seipso iudicium sumat, an anima viuat, nécne. Secunda resurrectio, quæ erit corporum, est cuius hìc potissimum fit mentio, tametsi includit primam, quæ est via ad secundam. *Qui credit*, inquit, *in me, etiamsi mortuus sit, viuet, & omnis qui viuit & credit in me, nequaquam morietur in æternum.* Duo promittit hìc Dominus, videlicet destructionem æternæ mortis & donationē vitæ æternę. Quàobrem resurrectionem & vitam esse affirmat. Nam non solùm excitabit mortuos in vltimo die, verumetiā excitatos à mortuis, modò hinc in vera fide discesserint, ornabit immortalitatis gloria. De hac resurrectione & æterna vita eiusque causa loquitur Apostolus, cùm ait: *Christus resurrexit primitiæ dormientium. Nam vt per hominē mors: ita etiam per hominem resurrectio mortuorum,* scilicet ad vitam sempiternam.

DECIMVS.

Credis hoc?

27 Ait illi: etiam Domine, ego credo quòd tu es Christus filius Dei, qui in mundum venturus erat.

Recitata promissione, quærit Dominus ab auditrice sua Martha, num credat. Id autem nō facit vt ignorans, cùm sit inspector cordium, sed vt magis fides mulieris crescat & clarā de Messia edat confessionem: quod & facit. Ita enim clarissimè ait: *Ego credo quòd tu es Christus Filius Dei qui in mundum venturus erat.* Scilicet non per mutationem loci, sed per assumptionem carnis. Quid? An nō Christus quærit de eo quod proposuit, videlicet *ego sum resurrectio & vita. Qui credit in me etiamsi mortuus fuerit, viuet?* &c. An non Martha hìc videtur non respondere ad propositam interrogationem? Non enim dicit: Credo te esse resurrectionem & vitam: Credo victurū omnem, qui in te crediderit: Credo te donatorem esse vitæ æternæ & abolitorem mortis æternæ. Quid ergo? *Credo,* inquit, *quod tu es Christus filius Dei, qui in mundum venturus erat.* Respondeo. Cùm Martha fatetur personam Messiæ, simul fatetur eius officium, videlicet, quòd sit resurrectio & vita omni in se credenti. Pulchrè ergò Martha ex persona Messiæ ratiocinatur officiū, & ex officio personam. Est igitur sententia responsi Marthæ. Messias est resurrectio & vita omni in se credenti. Tu es Messias: Ergo tu es resurrectio & vita omni in te credenti. Hæc sapientia latuit sapientissimos in isto populo, qui ecclesia Dei videri volebant. Eodem planè modo hodiè multi plebei in mundo homines, hāc sapientiam norunt, cùm interea sapientissimi pontifices nihil prorsus de ea intelligant. Hæc Marthę confessio, si eā retexuerimus, quatuor habet, quæ ante omnia sunt de Mediatore nostro Christo cognoscenda. Primùm agnoscit Iesum Mariæ filium, cum quo loquitur, esse verū hominem. Secundò fatetur clarè eundem esse Dei filium. Tertiò hunc Mariæ filium & Dei filium, & vnam personam & Christum prædicat. *Tu*, inquit. Singulari enim numero vnitatem personæ significat. Dum Christum agnoscit, id est Messiam, hoc est Regem illū & Sacerdotē, qui placaturus erat iram patris, cōfitetur. Quartò fatetur se in illum credere, hoc est firmiter statuere, quòd sibi & omni in ipsum credenti sit resurrectio & vita.

In textu Græco est πεπίστευκα, id est, credidi. Qua voce significat Martha se iam pridem credidisse, & credere Iesum esse Messiam & filium Dei. Hæc confessio Marthæ verè salutaris est, & omnibus piis proponenda & imitanda. Continet enim summam doctrinæ de Messia, videlicet de humana natura, de diuina natura, de vnione personali, de beneficiis & de applicatione beneficiorum. Hæ doctrinæ partes de Messia longis concionibus in scriptis Propheticis & Apostolicis explicantur, & nos suprà copiosè de singulis diximus.

DE TERTIO.

Vocatur Maria ad Iesum à sorore sua Martha. Illam exeuntem comitantur multi Iudæi. Coram Christo se prosternit Maria, & conqueritur de morte fratris. Christus videns lachrymantem, lachrymatur & ipse, & spiritu turbatur, quæritq; vbi illum posuerint. Varij oriuntur sermones de Domino, sed ipse pergit ad sepulchrum, vbi Lazarus erat sepultus. Huius etiam membri articulos numeris distinguemus.

Primum

PRIMVS ARTICVLVS.

28 Et hæc cùm dixisset, abijt & vocauit Mariam sororem clàm dicens: Magister adest, & vocat te.

29 Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad illum.

30 Nondum enim venerat Iesus in vicũ, sed erat in loco vbi occurrerat ei Martha.

Etsi hæc clariora sunt, quàm vt vlla egeant explicatione, eò tamen pertinent, vt cogitemus prouidentiã Dei, qui isto pacto voluit vt plures accurrerent, qui miraculi futuri testes esse possint. Quod citò surgit Maria & venit ad Iesum, amoris fuit & fiduciæ qua cõsolationẽ à Domino expectabat. Exemplum Mariæ imitemur & nos, & vocati ad Christum vocantib. pareamus.

SECVNDVS.

31 Iudæi igitur qui erãt cum ea in domo, cùm viderent Mariam quòd citò surgeret & exiret, secuti sunt eam, dicentes: vadit ad monumentum vt ploret ibi.

Officium horum Iudæorum laudabile est & imitatione dignum. Quòd autem Maria non significet Iudæis quò abeat, id fortè ideo facit, ne Dominus se in manus eorum ex inopinato tradat, cuius etiam factum imitari debent pij, ne innocentiũ vitam temerè periculis exponãt.

TERTIVS.

32 Maria igitur venit, vbi erat Iesus, videns eum cecidit ad pedes eius dicens ei: Domine si fuisses hîc, frater meus mortuus non fuisset.

Congruit querela Mariæ cum querela Marthæ sororis, nisi quòd Maria se ad pedes Domini prosternat reuerentiæ causa, & vt supplex impetret à Domino quod petitura erat. Obseruãdum autem est quod scriptura duplices adorationes meminit, quarum vna est reuerentiæ tantùm, quæ hominibus dignioribus exhibetur, & mandatur in quarto præcepto. Altera cultus est, quæ soli Deo debetur. Hæc cùm aliò transfertur siue ad statuas, siue ad homines, siue ad quamcunque rem aliam, idololatria est damnanda.

QVARTVS.

33 Iesus ergo vt vidit eam plorantem & Iudæos, qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu & turbauit seipsum.

34 Et dixit: vbi posuistis eum: Dicunt ei: Domine veni & vide. Et ecce lachrymatus est Iesus.

Cùm Iesum legimus infremuisse spiritu & lachrymasse, hoc principiũ ante omnia tenẽdum est. Iesus redemptor noster perfectam hominis naturam assumpsit, cum omnibus affectib. qui futuri fuerant in Adam, si in natiua conditione perseuerasset: Corpus sensibile, animã sensibilem & naturalibus passionibus obnoxiam sed

A absque peccato. Præterea etiam de malis pœnæ ea duntaxat accepit, quæ communis lapsus conditionem generaliter consequuntur absq; culpa. Ab ijs quæ sigillatim accidunt nobis, abstinuit. Verùm inter lachrymas Christi & Iudæorum Mariæq; maximum est discrimen. Etsi autem Christus lachrymatus est humano affectu, vt Iudæi & Maria: tamẽ plures & grauiores causas habuit Dominus suarum lachrymarum. Lachrymas enim Christi præcedunt fremitus spi-

B ritus & turbatio, quæ causæ fuerunt lachrymarum Christi. Etsi autem quãtus fuerit fremitus spiritus in Christo, nemo explicare potest: tamen eum ex indignatione maxima & grauissima ira prouenisse dubium non est. Nam cùm mortuum Lazarum cogitat, cogitat simul de mortis authore diabolo, cui adeò irascitur, quòd infremat spiritu, & gemitu indignationem ostendat.

Verbum Græcum ἐμβριμᾶσθαι significat vehe-

C menter indignari & irasci propter rei indignitatem. Cùm ergo Christus fremere spiritu hîc dicitur, significat eum vehemẽter indignari propter indignitatem rei, videlicet quòd diabolus hominem ad imaginẽ Dei conditum, tam proditoriè seduxerit, eumque sibi subiecerit. Qua quidem re nihil indignius cogitari potest. Quare ex hac indignitate irascitur diabolo, cũ quo erat congressurus paucos post dies, vt eius caput contereret imperiumque destrueret. Tur-

D batio venit ex cogitatione miseriæ humanæ, quæ in tantas calamitates inciderat, propterea quòd seductori diabolo paruerit. Lachrymatur insuper nõ solum cogitans sibi iam imminere ignominiosissimam mortem pro morte abolenda: verumetiam intuens ingentem maximæ partis humani generis ingratitudinem erga se propter quam incursura erat in sempiternam miseriam. Has causas fremitus, turbationis & lachrymarum Christi fuisse non est dubium. Sed

E magnitudinem harum in Christo affectionum nemo, vt antea diximus, vel cogitare poterit. Nos autem hinc primùm discamus affectum Christi erga nos, nimirum quòd velit salutem nostram, ac doleat de nostra damnatione & miseria. Quare ad illum confugiamus, ac ipsi nos subijciamus in vera fide & timore expectantes per illum victoriam super morte & diabolo. Deinde obseruemus hoc loco testimonium de vera humanitate Christi. Nã afflictiones q̃ hîc

F describuntur, nõ cadũt in deitatẽ, sed humanitatis solummodò propriæ sunt. Hinc ergo quidam ex Patribus cõtra hęreticos eruditè confirmarunt Christum verũ hominẽ esse, cõstantem corpore & anima, quæ sine affectionibus humanis esse non potest. Neque hæ affectiones per se in natura humana sunt peccata, sed aliunde fiũt vitiosæ, videlicet cùm non proficiscuntur ex iustis causis, nec tendunt ad iustum finẽ. In Christo igitur, qui iustis de causis infremit, turbatur

G & lachrymatur, spectans gloriam Dei, & salutem humani generis, nequaquam fuêre hæ perturbationes vitiosæ ac peccata. Nec in sanctis alijs

aliis ſunt peccata, quando iuſtis cauſis efficientibus & finalibus rectè clauduntur. Præterea hic locus ἀστοργίαν Stoicorum euertit, qui diſputant huiuſmodi affectiones in ſapientem virum cadere non poſſe, ſed iſta ſubtiliùs diſputantur ab ociosis quàm monſtrantur in calamitoſis.

QVINTVS.

36 Dicebant igitur Iudæi: Ecce quomodo amabat eum.

37 Quidam autem ex ipſis dixerunt: Non poterat hic qui aperuit oculos cœci, facere vt hic non moreretur?

Hi varij ſermones de Chriſto proficiſcuntur partim ex ignorantia, partim ex malitia. Ignorantia fuit quòd non, vt oportuit, de lachrymis iudicarunt, ſed ſolummodo ex humano ſenſu. Sic enim apud ſe ratiocinati ſunt. Qui amat alterum, amati aduerſis dolet, & proſperis lætatur. Cum ergo hîc dolet de morte Lazari, non potuit eſſe dubium, quin ipſum amauerit. Doloris enim teſtes ſunt lachrymæ. Malitia erat quòd opera diuina rideant, ac ſi dicerent. Ille oculos cœci dicitur aperuiſſe & hunc ſuum amicũ languentẽ ſanare nõ potuit. Aut ergo fictæ ſunt hæ lachrymæ, quia non iuuit, aut ſi veræ ſunt, iuuare non potuit, quod ſanè potuiſſet ſi oculos cœci aperuiſſet. Huiuſmodi ſanè contumacium ſunt, qualis & illa eſt: *Alios ſaluos fecit, ſeipſum ſeruare non poterit.* Item. *Sperauit in Domino, liberet eum ſi vult eum.*

SEXTVS.

38 Ieſus ergo fremens in ſemetipſo venit ad ſepulchrum.

Magnam luctam Chriſto fuiſſe cum Sathana, qui abſq; dubio volebat hoc miraculum impedire hic iteratus fremitus teſtatur. Sed Chriſtus pergit in pugnam cõtra Sathanam, ipſo facto oſtenſurus quòd ſit potentior Sathana, qui conatur homines detinere ſub morte.

DE QVARTO.

Hoc membrum ipſum reſuſcitati Lazari miraculum continet, ſed pluribus amplificatur circumſtantiis. Deſcribitur ſepulchrum, iubetur tolli lapis de ſepulchro, Martha diffidit, carnis ſenſum ſecuta, & à Domino corrigitur, tollitur lapis, precatur Dominus, ac voce euocat mortuum è ſepulchro, prodit viuus qui mortuus fuerat. Hoc viſo miraculo, alij Iudæorum crediderunt, alij ad pontifices ſe contulerunt, ut factum ipſis exponerent. Huius membri articulos etiam numeris diſtinguemus.

PRIMVS.

Erat autem ſpelunca, & lapis impoſitus erat ei.

Deſcriptio eſt ſepulchri Lazari. *Erat*, inquit, *ſpelunca*, hoc eſt, ſepulchrum Lazari erat rupes, ſeu petra excauata, cui lapis impoſitus erat. hoc eſt, ianua ſepulchri claudebatur lapide, atque ita totum ſepulchrum lapideum erat, non ſine magnis ſumptibus extructum. Hinc eſt colligere, Lazarum & Sorores eius, non fuiſſe vulgares homines, ſed nobiles & prędiuites. Quòd autem adeò magnifica ſepulchra extruxerint in populo Iſraelitico, ideo factum eſt, vt cogitarent homines, ſanctorum corpora non contemnenda, vt alia cadauera, ſed honoranda propter eorum glorioſam reſurrectionem. Hanc enim ob cauſam, ſingulari cum ſolennitate, in electis ſepulchris, ſuos mortuos prius vnctos, ſepeliuerunt Iudæi, quem morem cum Chriſtiani imitari inciperent, res paulatim in deterius prolapſa eſt. Nam nõ ſolum reliquias, vt vocãt, ſanctorum, in honore habuêre, verumetiam nõ ſine impietate adorandas proſtituerunt, & cultum Dei definiuerunt eſſe, profectiones ad ſanctorum ſepulchra. Sed hac ſuperſtitione, imò idololatria omiſſa, pios honeſtè ſepeliamus, reliquias ſanctorum, quãtum fieri poteſt, intactos relinquamus. Sepulchra ſint honeſta, ſed ſine non neceſſariis ſumptibus. κοιμητήρια ſeruentur munda à fœtoribus. Miniſtri Euangelij admoneant magiſtratus, vt fœdatores cœmiteriorum acriter puniant.

Hîc omitto iuſtam querelam, non ſolùm de noſtris cœmiteriis, verumetiã de violatoribus ſepulchrorum. Sæpè enim fit vt homines corpora mortuorum adhuc integra effodiant, & cum contemptu vel abijciant, vel terræ infodiant vel aliò transferant, vt ſuis ſepulchra extruant, in locis, vt putant, ſplendidioribus, vt ſcilicet à pluribus illorum ſepulchra cõſpiciantur.

De lachrymis quibus pij proſequuntur ſuos mortuos duo ſunt præcepta. Vnum Syracidæ. Alterum Pauli. Syracides ita ait cap. 38. *Fili effunde lachrymas ſuper mortuo, luctumq́; vt acerba paſſus exordire.* Paulus ita præcipit 1. Theſſal. 4. *Nolumus vos ignorare de dormientibus, ne contriſtemini ſicut & cæteri qui ſpem non habent. Si enim credimus quod Ieſus mortuus eſt, & reſurrexit: ita Deus eos qui dormierunt per ipſum adducet cum eo.* Prius præceptum requirit luctum, qui proficiſcetur ex cogitatione cauſæ mortis, & ex pietate erga mortuum. Alienum enim eſt ab omni pietate & humanitate, morte amicorum non affici. Poſterius requirit moderationem luctus, quæ proficiſcetur ex cogitatione glorioſæ reſurrectionis.

SECVNDVS.

39 Dicit Ieſus, tollite lapidem.

Fidem præſentium ſpectatorum explorat Dominus. Iubet vt tollant lapidem à ſepulcro, ſignificans ſe mortuum ad vitam reuocaturum.

TERTIVS.

Dicit ei ſoror mortui, Martha: Domine iam fœtet, quadriduanus enim eſt.

Martha ſuprà audiuit à Chriſto, *frater tuus reſurget*: Item *ego ſum reſurrectio & vita*: Et ipſa palàm dixit: *Et nũc ſcio quod quidquid petieris à Deo dabit tibi.* Verum hîc, cum ad rem ventum eſt: Marthæ fides vacillat, imò tãtum non ſuccum-

bit. Plus enim tribuit Martha iudicio ſenſus & rationis ſuæ, quā promiſsionis verbo. Ita enim colligit Martha. Quatuor dies in ſepulchró iacuerat mortuus Lazarus: Ergo iam fœtet & putreſcit caro ipſius. Si fœtet, non poteſt excitari. Fruſtra igitur iubes lapidem è ſepulchro tolli, qui ſi ſublatus fuerit, de ſepulchro, fœtore cadaueris, offendemur non ſine veneni periculo. Sic caro obſtrepit fidei, & ſæpè veluti cœno quodam illam obruit. Quare nos diſcamus diuinas promiſsiones non ſenſibus & ratione metiri, ſed ſapientia, bonitate & potentia Dei promittentis, exemplo Abrahæ. Qui cùm haberet vxorem & natura & ætate ſterilem, & cùm ipſius corpus effœtum eſſet: tamen contra ſenſus & rationis iudicium credidit promiſsioni diuinæ, dans Deo gloriam veritatis, & ſtatuens eum, qui promiſerat præſtare poſſe promiſſa.

QVARTVS.

40 Dicit ei Ieſus. Nónne dixi tibi quòd ſi credideris, videbis gloriam Dei.

Obiurgat Chriſtus Martham propter infirmitatem fidei, vt ea ferè ſubuerſa erigatur rurſus. Et eſt hîc obſeruanda in primis φιλανθρωπία Chriſti, non abiicientis Martham propter paruitatem fidei. Vnde & nos ſtatuamus Dominum, cùm non ſit προσωπολήπτης, infirmitatem noſtram boni conſulere, ſi modò aliquis fidei igniculus in corde remaneat.

Gloriam Dei vocat reuocationem Lazari à morte ad vitam Metonymicῶs, quia pertinebat ad illuſtrandam gloriam Dei in Chriſto, quem miſerat ipſe Saluatorem mundi.

QVINTVS.

41 Suſtulerunt ergo lapidem à loco vbi is, qui mortuus fuerat erat poſitus.

Inter ſpem & metum conſtituti ſpectatores Chriſto obediunt, lapidemq; ad mandatū Chriſti à ſepulchro remouent. Quorum exemplo, & nos Domino pareamus, quantumuis videatur vel abſurdum quod mandatur, vel impoſsibile quod promittitur.

SEXTVS.

Ieſus autem attollens ſurſum oculos dixit: Pater gratias ago tibi quòd audiſti me.

42 Ego autem ſciebam quod ſemper me audis, ſed propter turbam quæ circumſtat dixi vt credant quod tu me miſeris.

43 Atque hæc cum dixiſſet voce magna clamauit: Lazare veni foras.

44 Et prodijt qui fuerat mortuus, manus & pedes habens reuinctos faſcijs ſepulchralibus, & facies ipſius ſudario erat obuincta. Dicit eis Ieſus, ſoluite eum & ſinite abire.

Expoſitio eſt miraculi cum ſuis circunſtantiis, quæ ſunt plures.

Prima: Gratias patri acturus dominus & precaturus, ſurſum leuat oculos, quod ſymbolum fuit cordis eleuātis ſe ad Deū fiducia exauditionis. Diſcernendū eſt hîc inter inuocationē Meſsiæ & aliorum. Inuocatio Meſsiæ ſeu inuocatio qua Meſsias patrē inuocat, eſt eleuatio animæ Meſsię ad patrē, vel petētis aliq̄d à patre vel gratias agētis, idq; non propter alienū meritū & dignitatem, ſed fiducia proprij meriti, dignitatis & paternæ ſtorgæ. Ita enim de filio pater teſtatur: *Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi cōplacui.* Et Paulus meriti meminit cùm ideo dicit Chriſtum eſſe vnicum Mediatorem, quia ipſe ſolus factus eſt ἀντίλυτρον pro omnibus. Inuocatio aliorum hominum vera, eſt eleuatio cordis ad Deum, vel petentis aliquid à Deo, vel gratias agentis pro acceptis beneficiis, idque non fiducia proprij meriti aut dignitatis, ſed propter meritum, dignitatem & interceſsionem vnici Mediatoris Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Porrò ſymbolum eleuationis oculorum in cœlum, ipſe Dauid interpretatur, cum ait: *Ad te Domine leuaui animam meam.* Non ergo vera inuocatio eſt clamor vocis, aut multorum Pſalmorum decantatio, ſed cordis gemitus, & eleuatio animæ ad Deū ipſum, fiducia exauditionis propter Mediatorem. Idem ſignificatur eleuatione manuum. Vnde Ieremias: *Leuemus corda cum manibus noſtris ad Deum in cœlos, promiſsione auxilij & mandato fiduciæ.* Nā vt promiſsione certificamur de voluntate Dei: ita mandato fiduciæ per Mediatorem Chriſtum erigimur, aduerſus omnia obſtacula, certi, quòd qui mādauit vt credamus & promiſit credentibus, potēs ſit ad præſtanda promiſſa. Nam cum & voluntatem & facultatem in Deo eſſe nouimus, fiducia orantis non poteſt fruſtrari.

Secunda: *Pater gratias ago tibi quod audiſti mē.* Filius Dei humiliatus in carne aſſumpta, vt Mediator inter Deum & hominem patrē compellat, eiq; gratias agit quod ſe exaudiuerit. Qualis aūt fuerit petitio filij Dei, ex re præſenti de qua agitur, facilè intelligitur. Petiuerat enim Dominus, vt Lazarū mortuū reuocaret ad vitā, in gloriā patris, & in confirmationē quòd à patre miſſus ſit. Quòd aūt forma precationis nō exponitur, ſed geſtus ſolummodo orantis indicatur, eò pertinet, vt ſciamus precationē verā, potius eſſe cordis gemitū, ſeu eleuationē cordis ad Deū, q̄ oris ſonitū. Vt ergo precatio cordis eſt occulta, ſoli precāti & Deo cognita: ita reſponſio Dei etiā occulta eſt, qua Deus cordi hominis per Spiritum Sanctum perſuadet, quod velit exaudire & dare, quæ petuntur ſecundùm ipſius voluntatem. Iam ſingula verba Domini, gratias agentis patri, examinemus.

Primum: occurrit dulciſsima hæc compellatio *Pater*, quæ eſt vox fiduciæ ex amore paterno conceptæ. Sine enim hac fiducia qua homo ſtatuit Deum ſuum patrē eſſe, & ex amore paterno velle ſe exaudire, nemo orare poteſt. Verū hîc diſcernēdum eſt inter Filiū natura, & filios adoptione. Chriſtus eſt Filius Dei natura ab æterno à patre natus, eiuſdē eſſentiæ cum patre. Hunc hominē factū, & Mediatorē inter Deū & homines exaudit pater, propterea quòd ipſum ab æterno diligat, & quod filius obediētia ſua,

hoc

hoc à patre meruerit. Dignus ergo est filius in se quẽ pater exaudiat. *Hic est*, inquit, *Filius meus dilectus*, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Filij adoptiõe (vt sunt omnes qui credunt in nomẽ Christi, iuxta illud: *Dedit potestatẽ Filios Dei fieri seu nasci omnes qui credunt in nomẽ eius*) propter filiũ natura, in quo sunt dilecti, exaudiũtur. Nequaquá enim ob sua merita, opera & dignitatẽ exaudiri credẽdi sunt, sed solummodo quia sunt in filio dilecti, vt diximus, iuxta illud: *Hic est filius meus dilectus, in quo placatus sum*. Ideo Dominus ait: *Quidquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.* Cum dicit, *Quidquid*, significat quòd siue pro nobis ipsis, siue pro aliis aliquid petamus, in nomine solius Christi exaudiamur. Cùm ergo oramus siue pro aliis siue pro nobis, eodem fundamento nitimur, nempe merito vnius Iesu Christi.

Papistę qui inuocãt sanctos, & nitũtur sanctorũ meritis, à regula quá Christus cõmendauit precãtib. aberrãt. Nullius enim dignitas, nullius nomẽ aut meritũ in precationib. locũ habet pręter vnius Iesu Christi. Is enim solus dedit se ἀντίλυτρον pro omnib. vt solus Mediator sit, in cuius solius nomine, Deus inuocãtes exaudit. Hinc ergo pẽdet præcipuũ discrimẽ inter inuocationẽ veræ Ecclesię, & aliarũ sectarũ Mahometistarũ, Iudæorũ incredulorum, & aliarũ prophanarũ gentium. Etsi enim Turcæ dicũt, se vnũ Deum creatorẽ cœli & terræ inuocare: tamen à vero Deo aberrant, quia nõ agnoscunt Mediatorem, per quem solum exaudiuntur orãtes, & in quo solo Filij Dei cẽsentur. Qui enim se filiũ Dei esse per fidem nõ statuit, frustra orat, vt qui accessum ad Deum nõ habeat. Caret enim Mediatore. Ideo Dominus præscripturus discipulis suis orãdi formã, hanc compellationẽ ipsis commendat: *Pater noster qui es in cœlis.* Cùm enim iubet eos dicere *pater noster*, requirit fidem per quam Filij Dei efficiuntur. Cùm aũt addit, *Qui es in cœlis*, reuocat eos ab errore Ethnico, Pharisaico & Papistico, qui vel ad statuas procumbũt, vel ob loci sanctitatem se exaudiri putant. *Veri enim adoratores adorent patrem in spiritu & veritate.*

Deinde sequitur: *Gratias ago tibi quòd audisti me.* Hinc sumatur Catholica regula videlicet, quod officium piorum sit, Dei beneficia accepta agnoscere, prędicare, atq; gratias agere, mẽte, corde, lingua adeoq; tota vita. Sed de gratiarum actione vide quæ annotauimus cap. 6.

Cum dicit: *Quòd audisti me.* Argumentum est accepti responsi per Spiritum Sanctum, videlicet, quod pater voluerit glorificari per excitationem Lazari à mortuis. Hinc monemur, ne prius desinamus orare, quá Spiritus Mediatoris in corde nostro responsum obsignauerit, quod fit cùm inter precandum accenditur læticia & cõsolatio in corde per Spiritum Sanctũ, cuius informatiõe relinq̃mus Deo exaudiendi modũ. Neq; n. semper exaudit Deus ad votum carnis, sed ad gemitũ Spiritus, q̃ se Deo subiicit, expectás ab optimo patre, quod ipse salutare esse iudicat. Huc illud Augustini: *Multis propitius Deus, nõ tribuit quod volunt, vt quod vtile est tribuat.*

Tertia: *Ego aũt sciebam quòd semper audis me.* Argumentũ fiduciæ exauditionis de excitãdo Lazaro. Semper me pater exaudis: Ergo etiá nunc me exaudis. Hinc cõsolationẽ fides petat in tẽtationib. & hoc modo colligat. Christus mediator & intercessor in agone mortis pro omnib. in se credẽtib. & credituris orauit & exauditus est: Proinde statuo me ipsius intercessione, reconciliatũ esse patri. Hac fiducia triũpho, contra mortẽ, peccatũ, infernũ & diabolum, pręsertim cùm Mediator hic meus, peccatum aboleat merito mortis suæ; iustitiá cõferat, merito obedientiæ suæ; reconciliationem paret, merito intercessionis suæ. Huius fidei praxis sentitur in tentationibus & agone mortis.

Quarta: *Sed propter turbam quæ circũstat dixi, vt credant, quod tu me miseris.* Dominus gemitu cordis orauit patrẽ & responsum patris accepit. Verũ hoc de sua oratione ad patrẽ, & exauditione ideo adiecit, vt legationẽ ipsius, spectatores intelligerẽt, diuinã esse & nihil facere filiũ, nisi ex volũtate patris qui se miserat. *Opera*, inquit, *quæ ego facio testificãtur de me, quod pater me miserit.* Hinc ergo manifestum est, quò pertineat hoc Christi miraculum, nimirũ vt eo viso, homines credant Iesum Messiá esse olim promissũ, destructorem mortis, & donatorẽ vitæ sempiternæ & beatæ. Fides ergo nõ est violentus impetus aut enthusiasmus, sed firma persuasio de veritate Dei & fiducia misericordię, ex verbo demonstrato cõcepta. Ná in verbo semper vult esse efficax Spiritus Sanctus, idq; in omnib. qui verbũ audiunt. Quod aũt multi, proh dolor, audiũt verbũ sine fructu, id fit eorũ culpa qui Spiritui Sancto resistunt. Non cõsilio Dei, q̃ reuera vult oẽs homines saluos fieri & ad agnitionẽ veritatis venire.

Quinta: *Atq; hæc cùm dixisset, voce magna clamauit* (scilicet vt oẽs circumstãtes audirẽt & testarẽtur de miraculo) *Lazare veni foras.* Hîc Dominus voce sua Lazarũ, qui mortuus erat, ad vitá reuocat, quo facto: Primùm significat vocis suę, hoc est, Euágelij efficaciam. Nam suscitatio Lazari, per vocem Christi, absq; omni dubio Symbolum fuit spiritualis gratiæ, quæ per Euangelium contingit. Vt enim hîc clamãdo Dominus à morte reuocat Lazarum, qui mortuus erat: ita quotidiè voce Euágelij multos in peccatis suis mortuos, reuocat ad vitam, non temporaneam & caducá, sed sempiterná & beatam. Vndę tanta vis verbi? Ab ipso Deo, qui sonãte voce Euangelij & in vsu Sacramentorum est efficax. *Pater*, inquit, *sanctifica eos in veritate tua, sermo tuus veritas est.* Quomodo sanctificat sermo Dei? non quia auditur, sed quia creditur. Sonat igitur vt audiatur, auditur ut credatur, creditur vt credentes sanctificentur spiritu Christi, quem fide apprehenderunt. Tametsi autem non videtur prophanis hominibus miraculum, homines in peccatis suis mortuos, voce Euangelij reuocari ad vitam, reuera tamen maximé miraculum est, & sanè non minus, quàm mortuum corporaliter reuocare ad vitam hanc caducá. Nam vt multò tristior est mors animæ, quæ est spiri-

tualis, morte corporis: ita multo præſtantius opus eſt, à morte animę hominẽ reuocare ad vitá beatá & ſempiterná. Hoc aũt cùm fit, officiũ miniſtrorũ Euágelij, in quo Chriſtus vult eſſe efficax in omnib. audientib. Euangeliũ, ſatis patet in quo loco miniſteriũ verbi, & qui illud ſincerè docent, habendi ſint. Potuit Chriſtus Lazarum ſine clamore, & ſine voce excitare, ſed vti voluit mediis, ad nos monendos & docendos, quò intelligamus Deum autorem quidem ſálutis eſſe, ſed velle nos mediis vti à ſe ordinatis. Deinde alta Saluatoris vox, quæ Lazarum ſuſcitauit, Symbolũ eſt tubæ illius magnæ, ad q̃ oẽs in extremo die prodibunt ex ſepulcris ſuis.

Sexta: *Et ſtatim prodijt qui fuerat mortuus.* Hoc ipſum miraculum eſt. Lazarus quatuor dies mortuus & in ſepulcro iam fœtens, ad vocem & imperiũ Chriſti viuus, ſanus & integer è ſepulchro prodit. Hoc miraculo Filius Dei obſignat, quod antea dixerat: *Ego ſum reſurrectio & vita,* oſtendit ſe diuina potentia armatũ eſſe, atq; adeo verũ Deum eſſe, probat ſuá legationẽ diuiná eſſe, cõuincit ſe nõ ſolùm morte potẽtiorẽ eſſe, & fortiorẽ autore mortis Diabolo, verũetiá ſe donatorẽ eſſe vitæ æternę teſtatur. Miraculũ aũt ipſum eò tẽdit, vt credẽtes Ieſum eſſe Chriſtũ, vitá habeát in ipſo, & vt non credẽtes ſint inexcuſabiles qui cõtumaciæ ſuæ æternas luẽt pœnas.

Septima: *Manus et pedes habẽs reuinctos ſepulchralib. faſciis* (id eſt, tegumẽtis quib. inuoluta erant mẽbra mortui) *& facies ipſius ſudario erat obuincta.* Hìc deſcribitur velociſsimus curſus, quo Lazarus ad vocantẽ Dominum properauit. Sed qũo potuit prodire de ſepulchro ligatis manib. & pedib9? Eius potẽtia, qui ipſum à morte ad vitá reuocauit. Huic n. nihil eſt impoſsibile. Hîc ſignificatur ſymbolicè, quod nulla potẽtia, nulla moles, nulla vincula, poſsint impedire, quin oẽs, ad extremá tubam, ſint prodituri è ſepulchris. Nihil enim iudici vẽturo eſt impoſsibile. Cùm ergo nobis cõſtat de voluntate Dei, nihil dubitemus de potentia. Nam quidquid vult põt. Non aũt quidquid poteſt vult. Primũ ergo ex verbo de voluntate Dei ſimus certi, & nõ ex potentia de volũtate iudicemus. Nam etſi omnia poteſt, nõ tamẽ omnia vult. Nihil. n. vult abſurdi, nihil cõtra ordinẽ à ſe cõſtitutũ, nihil cõtra decreta à ſe facta. Stulta eſt igitur illorũ ratiocinatio, q̃ ex potentia voluntatem concludunt, cum tátummodo ex voluntate potentia concludenda ſit.

Octaua: *Dicit eis Ieſus, ſoluite eum & ſinite abire.* Dominus qui miraculosè euocauit è ſepulchro Lazarũ reuinctos pedes habentem, poterat etiá miraculosè ſoluere ligatum, ſed hoc noluit. Voluit enim eos, qui ſoluerent, teſtes eſſe miraculi. Illorum nugas contemno, qui hinc allegoriam ſtultá extruũt. Dicũt enim nõ ſufficere: Si Chriſtus nos à peccati onere liberat, & nos viuificat ſuo Spiritu, niſi Sacerdotũ ſolutio accedat. Hęc enim imaginatio vt falſa eſt: ita omnino contumelioſa in filiũ Dei, cuius ſolius eſt, totũ ſaluationis beneficiũ. Cum hoc dico, nõ cõuello pædagogicá abſolutionẽ, q̃ fit per miniſtros Euangelij. Hęc enim nihil aliud vult, quá teſtari verá & perfectam ſolutionem eſſe ab vnico Chriſto, qui ſolus eſt Mediator Dei, & hominum.

Hactenus paraſceuen, & expoſitionẽ hiſtorię excitati à mortuis Lazari declarauimus. Iam quædá adiiciamus de ſymbolica ſignificatione ſpeciali huius miraculi. Neq; enim dubium eſt, quin oẽs miraculoſæ actiones Chriſti, adũbrent actiones ſpirituales Chriſti perpetuas in Eccleſia, id quod vno ſaltẽ Chriſti teſtimonio declarabimus. Poſtquam Dñs, vt eſt Ioannis 6. ſaturaſſet turbam 5000 hominũ miraculosè quinq; panib. hordeaceis & duobus piſciculis, mox deſcẽdit ad explicandam Symbolicá ſignificationem: *Amen, Amen,* inquit, *dico vobis, quæritis me, non quia vidiſtis ſigna, ſed quia manducaſtis ex panib. & ſaturati eſtis. Operamini nõ cibum qui perit, ſed qui permanet in vitã æternã, quem filius hominis dabit vobis.* An non Dñs hìc clarè docet, nõ eſſe hærendum in externo ſigno, ſed altius leuádam eſſe mentẽ ad cogitáda ſpiritualia bona, quorũ ſunt ſymbola bona corporalia. Vt ergo hîc Dñs deducit ſuos auditores à corporali cibo ad ſpiritualem: ita in reliquis quoque Chriſti miraculis anagoge concinna, quæ claris Scripturæ teſtimoniis illuſtrari poteſt, quærenda eſt. Non eſt ergo dubiũ, quin hoc miraculum ſymbolum ſit actionis alicuius Spiritualis, quam Chriſtus ſemper operatur in ſua Eccleſia ſpiritualiter. Auguſtinus in hũc modum Symbolum explicat: *Sicut tribus gradib. ad peccatũ peruenitur, ſuggeſtione, delectatione, conſenſione: ita ipſius peccati tres ſunt differentiæ, & in corde, & in facto, & in conſuetudine, tanquam tres mortes. Vna quaſi in domo, id eſt, cũ in corde conſentitur libidini. Altera verò quaſi iam prolata extra portam cùm in factum procedit aſſenſio. Tertia cùm vi conſuetudinis malæ, tanquam mole terrena premitur animus, quaſi in ſepulchro fœtens, quæ tria genera mortuorum, quiſquis legit Euãgelium, agnoſcit.* Hæc Auguſtinus. His tribus generib. mortis opponátur tria reſurrectionis genera, quorum primum eſt liberatio à cogitatione mala: Secundum ab actione iniqua: tertium à conſuetudine praua. Horum primum facilius, ſecundum difficilius, tertium maximè difficilè.

Ambroſius ſcribens contra eos qui negarunt lapſis veniam, Symbolicam ſignificationem miraculi explicat in hunc modum. Quod quantumuis ſit magnum peccatum, deleatur à gratia, modo peccator ad gratiam confugiat. *Quantuslibet,* inquit, *mortui fœtor ſit, aboletur vbi ſacrum redoleuerit vnguentum, & ſurgit defunctus, qui adhuc in peccato eſt, tollitur velamen de facie eius, quod veritatem gratiæ, quam accepit, adumbrat, ſed quia venia donatus eſt, reuelare faciem, aperire vultum iubetur. Non enim eſt quod erubeſcat, cui peccatum dimiſſum eſt.* Hucuſque Ambroſius. Exẽpla ſint Latro in cruce: Manaſſes in carcere, & peccatrix. Luc. 7.

SEPTIMVS.

45 ***Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit crediderunt in illum.***

Eſſe-

Effectus miraculi & eius vsus. Miraculum editum fuit, vt videntes illud crederẽt Iesum esse missum à Patre, & verũ Messiam olim promissum, & vt credẽtes in illum haberẽt vitam æternam. Cùm igitur hi credunt in Christũ, agnoscunt illum nõ solum à Deo missum esse & esse Messiam olim promissum: Verumetiam esse victorem mortis & donatorem vitæ æternæ.

Obseruemus hîc, quòd tametsi misericordia exhibita sororib. Lazari à Iudæis, non sit causa aut meritũ fidei: tamẽ occasio fuit fidei, atq; ita sæpè vnum pietatis officium, occasio fit vberioris gratiæ consequendæ. Vt enim hi Iudæi non venerant vt ex miraculo fidem cõsequerentur, sed tantum vt mœstas ob fratris mortem sorores consolarentur, nihilominus tamen gratiam fidei ex miraculo cõsequũtur. Ita & aliis officia diligenter præstita, fiunt occasiones plurimorũ bonorũ. Hoc excitabit nos ad omnia humanitatis officia præstanda hominib. cùm ea Deus soleat nouis gratiis, non propter eorum dignitatem & meritũ, sed ex sua bonitate, compensare.

OCTAVVS.

46 *At quidam ex ipsis abierunt ad Pharisæos & dixerunt eis quæ fecit Iesus.*

Quod hi non studio promouẽdi gloriã Christi, sed malitia abierint ad Pharisæos, nõ solum ex particula aduersatiua, verumetiã à personarum, ad quas itum est, cõditione manifestũ est. Nulli enim magis aduersabãtur Christo, quàm Pharisæi, propterea quòd ipse istorum hypocrisin detegeret & damnaret. Abeunt ergo ad Pharisæos vt ipsis significẽt de miraculo edito, quo magis ad prodendũ Christum inflammentur. Nam & hos ex Pharisæorum secta fuisse consentaneum est.

Sed quænam causa est, cum omnes ex æquo doctrinam Christi audiuerunt, & miraculum viderunt, quod non omnes pariter credant, aut quod non omnes simul abeant ad Pharisæos? Hîc non fingendæ sunt Parcarum tabulæ, quasi vero illi prædestinati, hi autem non fuerint, sed causa in ipsis Iudæis quærenda est. Credentes enim victi sunt miraculo Christi: Non credentes fascinati propria hypocrisi, Spiritui Sancto restiterunt, & magis terrenis commodis, quam cœlestibus mouebantur. Miraculum enim editum erat, vt textus testatur, vt omnes crederent Iesum esse Messiam à patre missum. Quòd ergo non omnes credant, contumaciæ voluntariæ, non credentium ascribendum est.

SECVNDA PARS.

In hac secunda præsentis capitis parte, agitatur consilium inter Pontifices & Pharisæos, de tollendo Christo è medio. De hac cõsultatione, vaticinatur secundus Psalmus, cui vaticinio euẽtus apertissimè respondet, quæ res plurimũ facit ad confirmandam piorũ fidem. Sed videamus causas vtrinq;, easq; inter se conferamus. Christus amans populi Iudaici, atq; adeo omnium hominũ in orbe terrarũ, docet doctrinam quã attulit ex sinu patris, & edit miracula quib. cõfirmat doctrinã, vt Iudæos & Gentiles à morte sempiterna liberet, & vita æterna donet: At Pharisæi doctrina & miraculis Christi offensi, Christũ oderunt, persequũtur & morti tradere conãtur, vt suã hypocrisin, & gloriam humanã tueantur. Christus mortuos ad vitam reuocat: Iudæi suis consiliis, vitæ autorem persequũtur, nec cessant priusquam ipsum interficiant.

An non hæc pulchrè ad nostra tempora congruunt? Christus sua voce, per pios ministros Euangelij multos, qui in peccatis suis mortui fœtebant in papatu, reuocat ad vitam. Sed pontifex summus cum suis Cardinalib. Episcopis, Monachis, Sacrificulis, & tyrannis mundi, Christum in suis mẽbris persequitur, nec prius cessabit, quã plerosq; morte mulctauerit, vt suã hypocrisin, regnum tyrannicum, & Sacerdotium hypocriticum tueatur. Verũ queadmodum tunc Christus à morte liberatus est, per gloriosam suã resurrectionẽ, deletis tandem ipsius aduersariis: ita pij Euãgelij ministri, & alij sancti, qui hodie magno numero trucidãtur à Papistis, surgent virtute Christi, ad immortalem vitam & beatitudinem, obrutis aduersariis eorum per potentiorem aliquem, Papa & papalibus perpetua ignominia, & nunquam finiendis supplicis. Nos ergo non offendamur præsenti specie Christi, qui in suis membris persecutionem patitur & occiditur. Sed timeamus Deum potius quàm homines, intueamur gloriosam Christi victoriam, qui non suæ personæ tantum, sed membris omnibus victoriam acquisiuerit. Firmissima enim est Pauli regula: *Si cum Christo patimur, cum Christo etiam regnabimus.*

Porrò huius partis tria sunt membra. Primum: continet deliberationem Iudæorum de Christo tollendo è medio.

Secundum: describit abitum Christi occultantis se ad tempus.

Tertium: habet chronographian seu indicationem temporis quando hæc gesta sunt & expositionem eorum quæ tum gerebantur.

DE PRIMO.

Huius membri continentis consultationem Pharisæorum, de tollendo Christo è medio, plures sunt articuli, quos nostro more numeris distinguemus.

PRIMVS.

47 *Collegerunt igitur Pontifices & Pharisæi concilium.*

Qui summi in Ecclesia Dei haberi volebant, concilium conuocant & consilium ineunt de Christo Ecclesiæ capite interficiẽdo. Non enim possunt ferre Christum in Ecclesia eminere solum. Malunt esse sine Christo, quàm vt vel minimum de sua autoritate discedãt. Magis cogitant quõ innocenti noceant euq; perdant, quã quõ sibi consulant ne pereant. Simili zelo furũt hodiè pontificij, qui homicidiis & latrociniis Christũ in suis membris interficere moliuntur. Verùm nos euentum cogitemus. Interficitur quidem Christus in suis mẽbris, sed non perit.

Glorioſè enim reſurget hoſtibus, ſuis vinculis infernalibus ligatis, & ęternis pœnis mácipatis.

Sed hîc quæritur quomodo fuerit hoc concilium collectum à Pontificibus & Phariſæis? Reſpondeo. Tria fuerunt iudiciorum genera apud Iudæos. Minimum, medium & maximum. Minimum erat de diuitijs, & bonis mobilibus, cui tres tantum præerant iudices. Medium erat animarum, & fiebat per viginti tres iudices. Maximum erat in quo iudicabatur de ſceptro, de Pſeudopropheta, de Sacerdote magno, & adminiſtrabatur à ſeptuaginta vno iudicibus. Ex quo intelligitur, quòd tota domus iudicij ſeptuaginta vnius iudicum, ad iudicandum Chriſtum ſimul conuenerit. Vide Galatinum lib. 4. cap. 5.

SECVNDVS.

Et dicebant, Quid facimus quia hic homo multa ſigna facit.

Propoſitio eſt, conſultationis habés in ſe tacitam reprehenſionem, morę gubernatorum iſtius populi, ꝙ non cõſiliis ſuis, & diligentia anteuerterint, ne tot ſigna ederet Ieſus, ad confirmandam ſuam doctriná. Vide quid facit demẽs impietas, & cæcitas hypocritarũ, & ambitioſorũ hominum. Si rem recto iudicio æſtimaſſent, ſic collegiſſent: Hic homo magna ſigna facit: Igitur à Deo miſſus eſt, & noſtrum eſt, ipſum vt Dei legatum excipere, audire eique obedire, alioqui Deus nos vt cõtumaces abiiciet. Sed cæcitas hypocritica illorum mẽtes ita perſtrinxerat, vt benefactori mortem ſtruerent. Simili cœcitate, & hypocriſi hodiè feruntur Pontificij contra Chriſtum in ſuis membris. Hanc cœcitatem, iuſtiſsimam peccati pœnam, Paulus vocat *reprobam mentem*, qua probanda improbantur, & improbanda probantur.

TERTIVS.

48 Si permiſerimus eum ſic, omnes credent in eum, ventientq; Romani, & tollent tum locum noſtrum, tum gentem.

Ratio conſultationis, ſumpta, vt ipſi fingunt, à publica neceſsitate, ac ſi dicerent: Si homo iſte perrexerit miracula edere, omnes credent illi, eique adhærebunt: vbi omnes crediderint illi, eique adhæſerint facilè regnum inuadet: vbi regnum inuaſerit, veniunt Romani nobis bellum illaturi, tanquam deficientibus à Romano imperio, & nos vinctos abducent in perpetuam captiuitatem. Vide hîc impietatem horum Gubernatorum. Primùm, fatentur diuinitùs geri quæ à Chriſto fiebant. Sciebant enim nullis viribus creaturarum poſſe fœtentem in ſepulchro, reuocare ad vitam. Deinde, per inuidiá cauſantur affectari à Chriſto regnum, & prætendunt publicam neceſsitatem. Sic ſolet in rebuſpub. fieri, vbi ſine fide adminiſtratur res, metu delinquitur, quæruntur præſidia ſecundum carnem, & prætexuntur cauſæ aliæ quàm intus fouentur.

QVARTVS.

49 Vnus autem ex iſtis Caiphas, Pontifex anni illius dixit eis, vos neſcitis quicquam.

50 Nec cogitatis quòd expedit vobis, vt vnus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat.

Hîc videmus quid faciat cœca arrogantia, & arrogans hypocriſis. Omnes præ ſe contemnit hic Pontifex. Solus inter omnes ſibi ſapere vídetur aliiſque inſcitiam aſcribit. *Vos*, inquit, *neſcitis quicquam*, hoc eſt, vos prorſus ignoratis, q̃d expediat, aut quid non expediat imperiti rerũ agendarum, pro ſalute reipublicæ noſtræ. Quid ergo tu das conſilij Caipha? *Expedit vobis, vt vnus homo moriatur pro populo, ac non pereat tota gens.* Verùm hoc quidem eſt Caipha, quod dicis, ſed nõ iuxta vertiginis tuæ Spiritum & ſomnium, ſed iuxta Spiritum Dei, qui etiam in aſina Balaam eſt locutus. Tuum ſomniũ, hoc eſt, quòd expediat vobis, ſi interfeceritis Ieſum, tot edentem miracula (quibus allicit ad ſe quam plurimos) ne adiuncta ſibi turba regnum inuadat, quo facto Romani offenſi, bellum vobis inferrent, ac victos omnes in prædam ac triumphũ adducerent, atq; ita actum foret de tota veſtra gente. Hoc tu quidem Caipha ſomnias, ignorás quod maximè te ſummum Pontificem ſcire oporteret, nempe Meſsiæ regnum non eſſe de hoc mũdo, nec adminiſtrari armis, nec aduerſari Romano imperio diuinitus conſtituto. Verùm ſecũdum ſpiritum Dei, hæc eſt verborum tuorum ſententia, quod expediat, vt vnus, nempe Chriſtus, nobis natus & datus, moriatur pro populo, hoc eſt, fiat victima qua placatur ira Dei, ne homines in peccatis ſuis moriantur, ac pereant. *Sic enim Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.*

Porrò Caiphas cuius hîc fit mentio, proprio nomine Ioſephus dictus, à pręſide Romano Valerio Pontificatum accepit. Nam poſtquam Simon annuum Pontificatum obtinuiſſet, iuſſus eſt eum cedere Ioſepho, qui cognominabatur Caiphas. Vide Ioſephum libro antiquitatum Iudaicarum 18. capite 3. Hæc ideo de Caipha aſcribere volui, vt ſtudioſi conferát tempora inter ſe. Vt enim tunc ad ſummam iſtam dignitatem in populo Dei peruenerunt homines per Romanos præſides non ſine maximis muneribus: ita hodiè Pontificatus, & Epiſcopatus in Papatu venales ſunt, ex quo fit vt nõ tam Chriſtum curent quàm fiſcum. Quare & orbem terrarum hodiè commouent horribiliter, tantũ vt ſuas opes & honores tueátur, oppreſſo Chriſto in ſuis mẽbris. Chriſti quidẽ prætendunt nomẽ & Eccleſiæ Catholicæ, ſed reuera cum Caipha Chriſtum in ſuis membris cupiunt oppreſſum, vt ipſi Domini orbis terrarum ſalutentur, habeantur ſanctiſsimi, & prædicẽtur ſapiẽtiſsimi.

QVINTVS.

51 Hoc autem à ſeipſo non dixit, ſed cum eſſet

esset Pontifex anni illius, prophetauit, quod Iesus moriturus erat pro gente.

52 *Et non gente tantum, sed vt etiam filios Dei dispersos congregaret in vnum.*

Interponit Euangelista expositioné dicti Caiphæ, quod dictum ab ipso Caipha profectũ esse negat, quantum quidem ad rei veritatem attinet, sed quantum ad peruersam impij Pontificis voluntatem. Siquidem Pontifex ipse politicè intellexit quæ dixit, cuius sententia hæc fuit, vt heri admonuimus: præstat vt vnus moriatur, qui regnum affectat, quod Romanis subiectum est, quàm vt seditione mota accersamus nobis interitum. Verùm Spiritus, vaticinans in impio Pontifice, aliud spectabat, videlicet Christum fore victimam pro mundo.

Porrò quæstiones hìc se offerunt dignæ explicatione. Prima: An Pontificibus Spiritus Propheticus sit alligatus. Secunda: An Pontificibus manifestis hostibus Christi, Ecclesia sit subiecta. Tertia: An impij Gubernatores moueantur, in consilijs dandis, à Spiritu Sancto.

Ad primam quæstionem ita respondeo. Et si huic impio Pontifici, Spiritus Propheticus adfuit: tamen inde non est regula constituenda: præsertim cùm veri Prophetæ norunt, & intelligunt quid loquantur. Hic autem Pontifex nequaquam nouit quod dicebat, vt textus manifestè indicat. *Hoc,* inquit, *à seipso non dixit*: Propheticum enim Spiritum Deus dat cui vult & liberrimè, nec vult hunc alligatum esse sedi aut ordinariæ succesioni, queadmodum Scriptura multis exemplis docet. Præcipui enim Prophetæ, vt Dauid, & Esaias non ex tribu Leui, vnde erant summi Pontifices, sed ex tribu Iuda originem duxerunt. Falluntur ergo Papistæ, qui contendunt, ad ordinariam sedem pertinere donum Prophetandi, & interpretandi Scripturam, vt interim taceam eos, multò minus posse gloriari de ordinaria succesione, quàm Caipham, qui dolo & propter munera accepit Pontificatum. Hinc intelligi potest, quã ridiculum sit, quod Pontificiam dignitatem velint hoc loco confirmari Papistæ.

Ad secundam respondeo ex regula: *Si Angelus è cœlo prædicauerit aliud Euangelium, sit anathema.* Iam si sunt anathemata Pontifices, qui peruertunt Euangelium Iesu Christi, certè Ecclesia Dei non est illis subiecta. Præterea vox Dei apud Prophetam, liberat pios ab impiis Pontificum decretis. *In præceptis,* inquit, *meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum.*

Ad tertiam dico quod fieri posit interdum, vt impij gubernatores moueátur à Spiritu Sancto in consiliis dandis, propter bonum Ecclesię aut Reipublicæ commodum. Sed inde non est regula constituenda, cùm res manifestè ostendit sæpè à Sathanæ Spiritu eos impelli contra Deum, & aduersus Ecclesiam Christi, quemadmodum hic dies docet.

Porrò quòd addit Euangelista, *Vt filios Dei dispersos congregaret in vnum,* non est ita accipien- A dum ac si vlli homines reuera filij Dei essent ante regenerationem, quæ tùm fit, cùm ex prædicatione Euangelij, homines fidem concipiunt, qua nascuntur filij Dei. Sed filios Sathanæ, hoc est, peccatores conuertendos aliquando per prædicationem Euangelij, vocat filios Dei, propter euentum, qui prædicationem Euangelij sequutus est. Manasses fuit filius Sathanæ dum Prophetas trucidaret. Paulus fuit filius Sathanę, cùm Christianos persequeretur. B Sed & Manasses, & Paulus poterát etiam tum, cùm maximè sęuirent, dici filij Dei, propter cõuersionem quæ sequuta est.

53 *Ab illo ergo die consultabant inuicem, vt interficerent eum.*

Hæc est conclusio sententiæ Pontificum, & Pharisæorum de Christo, è medio tollendo, quæ sanè conclusio non ex argumẽtorum pondere, sed affectuum malicia est confecta. An C non antea sæpè struxerunt Iudæi Christo insidias, vt eum interficerent? Antea quidem sæpè eum conati sunt interficere, sed sententia mortis non est in iudicio lata, & confirmata, & si sæpè proposita est. Iohannis capite septimo, impeditur mortis sententia per Nicodemum dicentem, legem non damnare quenquam nisi prius auditum, & conuictum de facto morte digna. Verùm hic sententiam mortis, publica authoritate & iudicio confirmant, etsi contra D legem Dei & rectum iuris processum. Eodem prorsus modo hodiè impij Pharisæi, hoc est, Cardinales, Episcopi, Monachi, sacrificuli cum Herode & Pilato, hoc est, Principibus & Regibus mundi, sententiæ Caiphæ, hoc est, Pontificis Romani subscribunt, vt Christus in suis membris tollatur è medio, vt per prædicationem Euangelij nihil discedat de authoritate & opinione sanctitatis, & sapientiæ Romanæ bestiæ, & eorum qui illi propter lucrum adhæ- E rent. Hi cum nullas habeant iustas causas sui furoris, fingunt tamen causas quibus imperitos capiunt & malignè pertrahunt in suã sententiã.

An non videntur hi Pharisæi exequi consilium Dei, qui voluit Filium suum mori pro humano genere? Si Pharisæi volunt quod Deus vult, & Deus non potest velle nisi quod bonum est, cur damnantur Pharisæi? Voluntas, vt omnis actio, æstimatur ex causis efficientibus & finalibus. Si ergo in his conueniunt De- F us & Pharisæi, profectò eorum voluntas est laudanda, vt quæ congruat cum voluntate Dei. At si in his sibi aduersantur voluntas Dei, & voluntas Pharisæorum, pessima est & minimè laudanda, vt quæ cum voluntate Dei pugnat. Videamus ergo causas & fines, & eas inter se conferamus, vt manifestum fiat quantum disident inter se voluntas Dei & Pharisæorum. Pharisæi ex odio volunt Christum è medio tolli, vt G nemo credat in eum: Deus vult eundem mori, vt omnes credát in eum. Pharisæi volunt Christum sublatum vt prorsus pereat nomen ipsius: Deus vult eum mori vt ad nomen ipsius o-

mne genu flectatur cœlestium, terrestrium & inferorum. Pharisæi volunt Christum interficere, ne regnet: Deus autem vult filium suum mactari, vt resuscitatus in æternum regnet, & regni ipsius nullus sit finis. Hinc clarissimè patet quantum discriminis sit inter voluntatem Pharisæorum, & Dei de Christo interficiendo. Eodem modo iudicandum est de voluntate vendentis Christum triginta argenteis, & de voluntate diaboli, qui impulit Iudam vt venderet Christum. Vt ergo Iudas auaritia, & diaboli instinctu incitatur ad perdēdum Dominum: ita diabolus planè Pharisæorum consiliarius fuit, vt exequerentur quod ipse voluit.

DE SECVNDO.

Hoc membrum describit fugam, seu abitum Christi non fugientis mortem, quam sciuit se ex patris voluntate subituram, sed differentis eam ad tempus diuinitùs constitutum, quod Paulus vocat *plenitudinem temporis*, & Petrus *articulum temporis*.

54 Iesus ergo iam non palàm ambulabat inter Iudæos, sed abijt illinc in regionem iuxta desertum in ciuitatem, quæ dicitur Ephraim, & ibi versabatur cum Discipulis suis.

Dominus hìc fugit insidias Iudæorum, quia nondum venerat hora ipsius, qua ipsum fieri victimam oportebat. Quoniam autem hic locus mentionem faciat fugæ, monemur vt de fuga rectè iudicemus. Nam cum Scriptura nunc damnat, nunc excusat fugam, necesse est vt discrimina teneantur, de quibus tametsi supra sæpè diximus, huc tamen nonnihil adiiciemus.

Sit prima hæc distinctio. Est fuga animi & est fuga corporis. Fuga animi est, cùm quis corpore quidem manet, sed animo discedit, vel commodi alicuius causa quærendi, vel periculi euitandi. Hæc fuga semper est in vitio, cuius multi rei sunt, qui tamen videre volunt sinceri pastores, sed reuera sunt deteriores mercenariis, qui prorsus gregem relinquunt. Potentes & diuites te sciente peccant, quos si non carpis, animo turpissimè fugisti, tametsi corpore illis ades, familiariter cum illis viuis ac fabularis.

Fuga corporis duplex est: Vna licita & probanda cùm animo manes, & corpore discedis, bono fine. Hæc fuga habet & mandatum, & exemplum Domini, Prophetarum & Apostolorum. Mandatum est Matthæi capite decimo: *Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam.* Exempla huius fugæ sæpè occurrunt in Scripturis. Illicita fuga est & damnanda, cùm & corpore & animo discedis, ouibus lanienæ luporum expositis.

Augustinus distinctionem petit à persecutionis qualitate. *Persecutio*, inquit, *vel est communis Pastorum & ouium, vel Pastorum tantum, idq; vel omnium vel certorum.* Hinc tres regulas.

Prima. Si persecutio est communis, eadem & manendi, & fugiendi necessitas incumbit vtrisque, id est Pastoribus & gregi.

Secunda. Si omnium Pastorum est persecutio, & non gregis, sorte eligantur Pastores qui maneant discedentibus aliis, vt aliquando Ecclesiæ seruati, seruiant.

Tertia. Si persecutio non est omnium Pastorum, sed certorum solummodo, sit exemplum Pauli Actorum capite vigesimo pro regula, qui fugit rabiem hostium relictis aliis Pastorib. quorum tanto odio non flagrarūt hostes doctrinæ.

DE TERTIO.

Hoc membrum, vt supra monuimus habet Chronographiam temporis, quo hæc fiebant. Præterea expositionem eorum, quæ tum gerebantur. Huius membri articuli tres sunt.

PRIMVS.

55 Prope autem erat Pascha Iudæorum, & ascēderunt multi Ierosolymam ex illa regione ante Pascha, vt purificarent se.

Meminit Euangelista temporis quo Dominus latitabat, fugiens furorem Pharisæorum: quòd sanè fuit admodum breue. *Instabat*, inquit, *Pascha Iudæorum*, scilicet quartum à baptismate Christi, *Et ascenderuut multi de regione*, scilicet, in qua morabatur Dominus ante Pascha, id quòd erat religionis singularis, non præcepti. Præceptum enim erat vt omnes ascenderent, ad ipsum festum paschatis. Verùm qui magis religiosi erant ante festum ascenderunt, vt se præpararent ad agnum Phase comedendum. Atque hoc est, quod ait Euangelista *vt purificarent se.* Hæc purificatio erat ceremonialis, & peragebatur lotionibus, sacrificiis, ieiuniis, rasuris, &c. quæ prorsus erat inane spectaculum, sine spirituali purificatione, quæ fide & spiritu fiebat in verè pœnitentibus. Exemplum nobis propositum est, vt nos ante manducationem phase nostri purificemus vera pœnitentia, non quod nostra pœnitentia purget, sed quia pœnitentes purgat is solus, qui sanguinem suum fudit in remissionem peccatorum credentib.

SECVNDVS.

56 Quærebant ergo Iesum, & loquebantur alij cum alijs in templo stantes. Quid videtur vobis quod non veniat ad diem festum?

Hic locus monet quid in templo faciendum sit, videlicet quod Iesus sit illic quærendus. Historia vult significare, quanta fuerit rabies Iudæorum, aduersus Christum. Ideo stantes in templo quærunt alij ab alijs de Christo, cur non venerit ad diem festum. Putarunt enim illi qui magis religiosi erant, vt Christus anteuerteret festum suo more, ac ibi doceret populum numerosius accurrentem. Alij existimabant Iesum metu Iudæorum absuisse. Non defuerunt, qui mercedem captarunt à Pharisæis, si proderent Christum, id quod sequentia verba indicare videntur.

TERTIVS.

TERTIVS.

57 *Dederant autem Pontifices & Pharisæi mandatum, vt si quis noscet vbi esset, indicarent, vt comprehenderent eum.*

Hoc mandatum Pontificum quia impium erat, & eius executio polluebat, obtemperantes nullos obligabat. Nam quod non potest fieri sine scelere non est faciendum, quantumuis is, qui imperat, necessitatem obediendi vrgeat. Non enim obligat mandatum hominis contra mandatum Dei. Nam hæc regula tenenda est: *Magis oportet Deo obedire, quàm homini.* Hanc regulam opponamus Papæ, qui fulmine excommunicationis ferit omnes, qui suis vel iniquissimis mandatis non obtemperant.

CAPVT XII.

SVMMA CAP. XII.

Dominus Bethaniæ cum Lazaro cœnans, vngitur à Maria obmurmurante Iuda. Sequente die equitãs cũ pompa ingreditur Ierusalem, Pharisæis indignantibus. Porrò Græci aduenæ petunt à Discipulis Domini, vt ipsis liceat Iesum videre. Sed Dominus interrogatus à Discipulis, agit de vtilitate mortis suæ, significans carnalem visionem parum prodesse. Postea cogitans de horrenda passione sua, turbatur anima, orat, & ex Patris responso consolationem capit. Huc additur expositio caussæ obdurationis Iudæorum, etsi multi ex Pharisæis crediderunt Iesum esse Meßiam. Postremò Dominus magno cum clamore de suo concionatur officio, de fide & de contumacium iudicio.

ORDO ET PARTES CAPITIS XII.

Prima: Historia Domini cœnantis cum Lazaro die sexto ante Pascha Iudæorũ, qui à Maria sorore Lazari precioso vnguẽto vnctus, defendit factum contra obmurmurantem Iudam.

Secunda: Descriptio equitantis Christi Ierusalem, & turbæ acclamantis Hosanna: *Benedictus qui venit in nomine Domini.*

Tertia: Petitio Græcorum hospitum cupientium Christum videre cum responso Domini, affirmãtis tum demum salutarem fore sui visionem, vbi à morte resuscitatus fuerit.

Quarta: Dominus anima turbatus, ex cogitatione imminentis mortis, inuocat Patrem, à quo & exauditur, responso cœlitùs dato. De quo responso, cùm variarent iudicia eorum, qui aderant: Dominus respondit & exponit caussam respõsi paterni, & simul de vtilitate mortis suæ concionatur, contra quem turba disputat, non intelligens quomodo Mesias sit & moriturus, & mansurus in æternum.

Quinta: Expositio est caussæ obdurationis Iudæorum & indicatio caussæ, cur credentes Pharisæi, non palàm ediderint suæ fidei confesionem.

Sexta: Concio Christi de suo officio, de felicitate eorum, qui in se crediderint, & de iusta condemnatione eorum, qui credere recusârunt.

EXEGESIS CAPITIS DVODECIMI CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PARS PRIMA.

HVivs partis tria sunt membra: Primum, de cœnante Domino in vico Bethania, vnà cum Lazaro, quem Dominus à morte ad vitam reuocauerat.

Secundum, de Maria vngente pedes Domini, & abstergente eos capillis suis.

Tertium, de Iuda improbante factum Mariæ, quod factum Dominus contra Iudam defendit. Nostro more singula membra articulis distinguemus, quo omnia melius ad vsum accommodentur.

PRIMVS.

1 *Iesus igitur ante sex dies Paschæ venit in Bethaniam.*

Notetur tempus quando Dominus venit in Bethaniam, inde profecturus Ierusalem, vt illic victima fieret pro genere humanô. *Ante sex,* inquit, *dies Paschæ,* id est, sexto die ante festum Paschatos, hoc est, Sabbatho proximo ante Dominicam, quam nos vocamus Dominicam palmarum, à stratis palmarum frondibus in via, cùm Dominus ingrederetur Ierusalem.

Quoniam autem vmbra Paschæ Iudaicæ hîc cessat, eique veritas succedit, hoc est, verum Pascha, qui est Christus Iesus, oblatus in ara crucis: libet hîc collationem vtriusque, hoc est, vmbræ & veritatis instituere. Habet enim illa & doctrinæ & consolationis plurimum. Nam cùm videmus omnia pulcherrimè congruere, mentes nostræ magis confirmantur de veritate Dei, & corda nostra vberiorẽ consolationẽ capiunt.

Ritus quo Pascha vetus celebrari solitum sit, describitur Exodi 12. nec dubiũ est illo Paschate significatum esse Christum, iuxta illud 1. Cor. 5. *Pascha nostrũ immolatus est Christus.* Deinde quia corporale Pascha est illud vetus, necesse est vt sit typus Paschatos æterni. Educebatur enim Israel ex Ægypto, vt benedictione æterna benediceretur, quæ erat Patribus promissa. Interim hæ benedictiones quia corporales fuerunt,

quibus nemo à peccato & morte liberabatur, A necesse est signa fuisse benedictionum spiritualium & æternarũ, sicut & Paulus testatur, cùm ait Colos. 2. *Quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi.*

Secundò, Profectio ex Ægypto per mare rubrum, haud dubiè significat libertatẽ, in quam vocati sumus p Euangelium, quam libertatem per mare rubrum, hoc est, per mortem ingredimur. Nam Christi morti inserimur, dũ in ipsum credimus, & mortis Christi efficacia mortifica- B mur. Oportet enim planè mortificari vetustatẽ carnis nostrę. 1. Cor. 10. scribit Paulus, Patres nostros omnes in Mosen baptizatos esse in nube & mari. In Mosen, id est, verbo Mosi, cùm ille consistere iuberet visuros magnalia Dei. Quòd per mare ingrediebantur, mortificabantur: quòd nubes præcedebat, viuificabantur.

Tertiò, fuit Pascha Iudęis signum, quo admonerentur, quomodo ex Ægypto educti sint, vt apparet Exodi 12. & 13.

Porrò q̃a fuit præteritæ rei & corporalis mo- C numẽtum, certè significabat meliùs Pascha secuturum esse, propterea Ierem. 16. scriptum est: *Ecce dies venient, & non dicetur vltrà, viuit Dominus, qui eduxit filios Israel de Ægypto.* Ergo illud corporale Pascha euacuabitur, & erit aliud Pascha, & alius egressus.

An igitur pugnat Ieremias cum Mose, qui dicit, Pascha illud diuinitùs institutum cultu sempiterno celebrandum esse in generationibus I- D sraelę? Respondeo. Quia Moses addit in generationibus vestris, significat quòd q̃ diu illa generatio, populus Dei est, celebrari hoc Pascha debeat. Quasi diceret: Ideò in vestris generationibus perpetuò duret hic ritus, quia vos carnalis Israel mihi iam populus estis, & vobiscũ carnali Israel hæc egi, vt testificarer me memorem esse promissionis factę ad Patres. Ergo quoad duratis celebretur hoc Pascha. Nam posteaquã apparuit Christus, iam illa carnalis generatio & ille E carnalis Israel desiit esse populus Dei. Postq̃ autem hęc in genere diximus de veteri Paschate & eius significatione, nũc Paschalis Agni veritatẽ videamus, facta collatione vmbrę ad veritatem.

Collatio Agni Phasæ Iudaici, & Christi, hoc est, vmbræ & veritatis.

Historia instituti Agni Paschalis Iudaici legatur Exodi 12. Nos in accommodatione typi, hoc est, Phasæ Iudaici ad veritatem, hoc est, verum F Agnum, q̃ est Christus Dominus, non persequemur minutissimas partes, sed præcipuas solummodò attingemus, easq; notis numerorũ distinguemus, vt & clarior & dulcior sit collatio.

1. Vt Dominus certo die mensis, & in primo mense voluit solennitatem Phasæ celebrari, Agnumq; Phasæ comedi; ita voluit Filium suum certo tempore fieri victimam pro genere humano. *Postquam,* inquit Paulus, *venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natũ ex muliere & factum* G *sub Lege, vt eos, qui sub Lege erant, redimeret.* Hoc tempus Prophetæ inquisiuerunt, & prædixerũt, teste Petro, vt Iacob, Daniel & domus Eliæ, de q̃bus legantur Chronica Philippi. Functius annũ à mundo condito ad immolationem veri Agni Iesu Christi, facit 3995. in qua computatione desunt solummodò 5. anni ex prædictione temporis iuxta domũ Elię. Alius quidam vir doctus 4000. annorũ præcisè completa fuisse scribit. Sed non est quòd laboremus solicitè de isto numero, præsertim cùm ex Daniele satis constet, quo anno Christus erat occidendus, hoc est, futurus victima pro peccatis hominũ, vt adduceret sempiternã iustitiam: & in testimonium exhibiti Christi aboleretur politia Mosaica. Quòd autẽ Deus voluerit principio mensium Agnum Phasæ mactari, significat initium futuri seculi, & reuelandi Euangelij; tempus Paschatos esse.

2. Iubentur Israelitæ accersere vicinos, si vna domus Agno edendo nõ sufficiat: id quod sanè adumbrabat, Christum communiter cũ vicinis, id est, Gentibus, comedendum esse, hoc est, Gentes accersendas esse per vocẽ Euangelij ad Christi communionẽ, hoc est, vt fide Christum manducarent, & fierẽt vnum cum illo, in cuius rei externum testimonium sacra Christi cœna instituta est.

3. Agnus Phasæ absq; macula eligi debebat, vt significaret Christum segregatũ esse à peccatoribus. Hic enim cùm non fecerit ipse peccatũ, factus pro nobis peccatum est, hoc est, & imputatum est illi nostrum peccatũ, & factus est victima expiatoria pro peccato. Oportuit enim nobis Pontificem innocentem esse, cui nõ esset necesse pro suis peccatis hostias offerre. Ita enim Epist. ad Hebr. ait: *Talis enim decebat vt nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, excelsior cœlis, qui non habet necessitatem quotidiè (quemadmodum Sacerdotes) priùs pro suis delictis hostias offerre: deinde pro populi, hoc enim fecit semel se offerendo.*

4. Agnus Phasę masculus esse debuit, ad designandum regnũ & potentiam Agni, tollentis peccatũ mundi, & destruentis regnum Pharaonis, id est, Diaboli. Regni Mesiæ sæpe fit mẽtio in Scripturis. Psal. 2. *Ecce constituo Regem meũ super Sion montẽ sanctum meũ.* Psal. 21. *Quoniam Dñi est Regnũ.* Item Psal. 110. *Dominabitur in medio inimicorum suorũ.* Sed quid hęc pauca refero, cũ tota Scriptura cõcionetur de Regno Christi, & eius potẽtia?

5. Debuit præterea Agnus Phasæ esse anniculus, quo significabatur Christus tener & imbecillis. Ita enim appellatur Christus ab Esaia cap. 53. *Desideraumus,* inquit, *eum despectum & nouissimum virorum, virum dolorũ, & scientem infirmitatem.* Sed quomodo hæc conditio conuenit cum superiori? Optimè sanè. Nã potentia est diuinę naturæ, & personę victricis: Infirmitas est humanæ naturæ, humiliationis tẽpore. Vnde Esaias: *Verè languores nostros ipse portabit.* Corporis est igitur, hoc est, nostrum est quòd esuriit, nostrũ est quòd fleuit, nostrum est quòd fatigatus est, & quòd tristis fuit vsque ad mortem.

6. Agnus Phasæ accipiendus erat de grege, quo significabatur Agni veri humana natura.

Debuit

Debuit esse ex grege, hoc est, de numero fratrũ, atq; adeò frater esse debuit, per omnia similis factus nobis, & tentatus secundùm similitudinẽ, sine peccato, idque in hunc finem, vt & fiducia augeretur in cordibus credentium, seque fratri suo committentium, & sciremus illum compati, quia & ille passus sit. Ita hunc typum explicat Epistola ad Hebræos.

7. Iubetur tota multitudo immolare Agnũ Phasę, quo significabatur populus credentium, hoc est, totus Israel collectus per vocem Euangelij, ex Iudæis & Gentibus. Atq; hinc est, quòd toties in Psalmis inuitentur Gentes ad prædicandam bonitatem & misericordiam Dei: *Laudate Dominum*, inquit, *omnes Gentes.* &, *Laudate nomen eius omnes populi, quoniam confirmata est misericordia Dei super nos.*

8. Dignum est etiam consideratione, quòd suprà singulæ familiæ iubentur suum Agnum immolare. Nunc autem tota multitudo vnum Agnum mactare iubetur: hoc ideò factum est, vt veritas clariùs indicaretur. Nam multis illis Agnis, qui per familias mactabantur, significabatur vnicus ille Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.

9. Iubetur populus Agnum Phasæ immolare, quo significabatur populi Christiani sacrificium, non quo Christum immolant, vt Papistæ impiè sentiunt, sed quo Christum glorificant per confessionem fidei, per prædicationem Euangelij, iuxta illud: *Immola Deo sacrificium laudis.*

10. Quòd ad vesperam iubetur Israel immolare Phasę, adumbrat tempus nouissimum, quo Euangelium reuelatum est. Hoc etiam significatum est Genes. 3. hisce verbis: *Cùm audisset vocem Domini deambulantis in Paradiso vesperè.*

11. Isopus, quæ iubetur imbui sanguini, quó aspergi debebant postes & limen, adumbrabat Euangelium, quod vel ex Psal. 51. intelligi potest: *Asperges me Domine Isopo.* quod explicat, cùm infrà addit: *Auditui meo dabis gaudium.* Euangelio enim sanguis Christi aspergitur cordibus electorum. Aspergi sanguine Christi, est purgari & sanctificari. 1. Pet. 1. *In sanctificationem Spiritus, & aspersionem sanguinis Iesu Christi.* Veteribus in magno precio fuit Isopus: vnde Plinius scribit, quòd sine Isopi aspersione se purificari nõ posse in delubris reputaret.

12. Postes & superliminare synecdochicè pro toto ædificio ponuntur. Quòd hæc aspergátur sanguine Agni, significat quòd oporteat totam Ecclesiam aspersam esse sanguine Iesu Christi Agni immaculati. Hæc aspersio vt per prædicationem Euangelij fit, videlicet cùm fide recipitur: ita significatur sacro baptismate.

13. *Edent*, ait Moses, *carnes nocte illa.* Nox ista adumbrat omne hoc tempus, quo durat regnũ fidei, seu gratiæ, vsq; ad reuelationem filiorum Dei: quando videlicet regnum gloriæ incoabitur. *Ea nocte*, id est, toto tempore militantis Ecclesię sancti Agnum edent, id est, Euangelio pascentur: videlicet dum viua fide Christum in se habitantem habẽt. Sic enim editur Christus, vt ipse Iohan. 6. testatur, vbi edere carnẽ Christi, & bibere sanguinẽ Christi, pro credere in Christum ponuntur. Vt enim corpus nostrũ alitur, conseruatur, & reficitur pane & vino, seu cibo & potu: ita anima nostra fide Christi pascitur, conseruatur, & reficitur. Hinc est quòd apud Prophetam fiat mentio famis, nõ panis, sed verbi Dei, quod cũ fide recipitur, non ampliùs esurimus, sed lautissimè pascimur, & exhilaramur. In huius rei testimonium sacra Christi cœna instituta est.

14. *Non comedetis in eo crudum quid, nec coctum aqua, sed assum tantũ igni.* Quid hæc sibi volunt? Euangelium nec crudũ sit, nec coctum aqua. Euangelium dicitur crudum iis, qui ipsi crudi sunt, id est, non mortificati: & coctum aqua iis, qui viciatum sensu carnali & traditionibus humanis audiunt Euangelium. Vt nihil efficiat Euangelium in afflictis conscientiis, quæ medicabantur sibi per satisfactiones & iustitias operum, quibus iam Euangeliũ non erat Euangeliũ. Assum igni dicitur Euangelium, quando corda igni iudicij diuini mortificata, viuificantur per Euangelium. Debet enim Euangelium paulatim consumere quidquid est in nobis vitiorum. Etsi autem ipse Deus, vt est in Deuteronomio, est ignis consumens: tamen hæc vis ipsius verbo attribuitur, vt ipsius ordinario instrumẽto, in quo Spiritus Sanctus vult esse efficax.

15. Agnum edi, est fide verbũ concipere, eoq; concepto renasci. Eo autẽ quòd carnes edebantur, significata est resurrectio. Nam Euágelij potentia resurrectionẽ fieri, & nouam carnẽ parari, ex Scripturis certum est. Verùm quia hæc nõ statim tota fit, sed subinde perficitur, donec intereat caro, ideò opus est renatis in hac vita multiplici consolatione, sicut Paulus inquit: *Abundat verbum Dei inter vos.* & Dauid: *Secundùm multitudinem dolorũ in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt me.* Ideò Moses vult azymos adhiberi.

16. Per azymos enim panes, significata est Euangelica dulcissima cõsolatio, qua augescit cognitio Dei, fides, timor Dei, patientia, & alij fructus fidei, cũ quibus non possunt stare contrarij affectus & vicia: ideò Paulus azymos interpretatur sinceritatem & veritatẽ, quas opponit fermento veteri, hoc est, malitię & nequitię. Quòd autem septem diebus azymis vesci debebat carnalis Israel, adumbrabat quòd toto vitę suæ tẽpore, quod septem diebus voluitur, debeat Philosophus Christianus innocentiæ studere.

17. Cùm iubẽtur Israelitæ carnes edere cum lactucis agrestibus, seu potius cũ acidis herbis, adũbrabatur Lex, quæ sæpissimè inculcari deberet, vt mortificentur reliquię vetustatis in carne nostra, vt euidẽtiùs agnoscatur infirmitas, infidelitas, insipiẽtia & hypocrisis nostra, sicut Ieremias ait: *Postquam ostendisti, percussi femur meum.*

18. Quòd autem carnalis Israel iubebatur Agnum totum cũ capite, pedibus & intestinis comedere, abumbrabat totũ Christũ fide edendũ esse, vt qui planè nihil prosit, nisi fide edatur. Nam qui simulanter credũt, edunt sine capite. Siquidẽ in his fides non est opus potentiæ Dei, ideoque

ignorant caput Christi, id est, potentiam Dei in Christo. Hypocrisis igitur, qua fingitur fides, externa quędam est larua & non viua fides, qua totum Christum in se habitantem possideat. Qui sine intestinis edunt, id est, qui sine passionibus Christi, & sine vera cordis affectione & lætitia simulant fidem. Qui sine pedibus edunt, hi non currunt ad Christum, nec confitentur Christum. Propterea totus Agnus, id est, Christus edendus est, idque non ore, sed fide non simulata.

19. Addit Moses: *Renes vestros accingetis, & calciamenta habebitis in pedibus vestris, tenentes baculos in manibus.* De renibus seu lumbis Christus ait: *Sint vestri lumbi circumcincti.* Et Petrus: *Præcincti lumbis mentis vestræ, sobrij perfectè sperate in eam gratiam, quæ vobis allata est per reuelationem Iesu Christi.* Et Paulus ait: *State succincti lumbis veritate.* Vt enim lumbi, in quibus potissimæ corporis vires sunt, cingulo firmantur, ne inter pugnandum miles labatur: ita animus Christiani militis veritate Dei firmādus est, ne Diabolus nos dubitantes ac hæsitantes facilius prosternat, & prostratos trucidet. Deinde significatur per cincturam renum, sensum carnis & concupiscētias prauas premi debere verbo Dei, vt Spiritus maneat in simplicitate fidei. Calciamentis, quæ sunt progressus in actione symbolum, significatur progressus in cognitione Euāgelij. Ita enim Paulus ait: *Calciati pedes in præparationem Euangelij pacis.* Dicitur autem Euangelium pacis, quia est præconium nostræ reconciliationis cū Deo. Per baculos significatur defensio diuina, præterea etiā verbum Dei, cui in periculis & tentationibus fatigati innitētes acquiescimus, & confirmamur. Hunc typum intellexit Dauid, cùm diceret: *Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt.* Distinguitur autem inter virgam & baculum. Virga est castigationis, correctionis & disciplinæ symbolum. Baculus autem symbolicè significat consolationem, auxilium & sustentationem.

20. Cùm Moses addit, *Comedetis festinanter,* significatur, quòd verus Israel debeat anhelare ad solennitatem cœlestis patriæ. Vnde Gregorius: *Nemo in huius vitæ itinere torpeat, ne in patria locum perdat.* Hæc collatio à nobis instituta, analoga fidei est, & optimè congruit. Verùm si quis aliter quædam huius collationis membra interpretetur, modò nihil contra analogiam fidei adferat, cum eo non pugnabo. Possunt enim sub vno typo plura contineri, eaq; diuersa, non autē cum veritate pugnantia.

SECVNDVS.

Vbi Lazarus fuisset mortuus, quem suscitauit Iesus.

Repetit historiā reuocati Lazari à morte ad vitam ab ipso Domino, vt miraculi certitudo & magnitudo fortiùs infigatur animis, atq; eius vsus pleniùs consideretur in salutem credētium, & in confusionem Israelis carnalis, qui huius miraculi euidentia nō sit persuasus de Messia, nec egerit pœnitentiam.

TERTIVS.

2 *Fecerunt igitur ei cœnam illic, & Martha ministrabat. Lazarus verò vnus erat ex eis, qui simul accubabant cum eo.*

Christus pridie Palmarum cœnat cū Lazaro in certissimū signum, quòd verè reuixerit, qui mortuus fuerat, ne quis existimaret spectrum fuisse, & ad breue tempus apparuisse. Scribitur præterea quòd hic Lazarus, postquā excitatus sit à mortuis, vixerit annos 30. & docuerit in Massilia Euāgelium Christi. Martha ministrās, piis fœminis relinquit exemplum, vt Christo in suis membris ministrare, & de suis facultatibus necessaria præbere nō recusent. Lazarus, q mortuus fuerat, epulatur cū Domino, in signum illius magnæ cœnæ, cuius participes erimus cum Christo, quotquot hîc spiritualiter à Christo viuificamur. Beati qui veniunt ad nuptias Agni. Beati qui Christum conuiuam habent. Pij igitur dent operam vt in suis conuiuiis Christum præsentem habeāt: quod tum demum fiet, si viua fide in illū recumbant, si in timore Dei & inuocatione, benedictione Dñi vtātur, si membra Christi egentia à suis conuiuiis non excludant.

DE SECVNDO.

3 *Maria ergo accepit libram vnguēti nardi pisticæ preciosæ, & vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis. Domus autem impleta est ex odore vnguenti.*

Quæstio hîc magis curiosa quàm vtilis agitatur, de tempore huius cōuiuij, in quo Maria vnxit pedes Domini. Sed Iohannes & Marcus collati inter se, hanc quæstionē clarissimè diluunt. Iohānes enim vnctionis meminit, quę sexto die ante Pascha contigit, vt clarissimè ex textu conuincitur: Marcus autem eius vnctionis mentionem facit, quæ facta est tertio die ante Pascha, in domo Simonis leprosi. Diuersa sunt igitur conuiuia, & diuersæ vnctiones. Sed his vt curiosis omissis, factum ipsum Mariæ videamus.

Hoc factum Mariæ sororis Lazari, humanitatis & intimi amoris erga Christum testimoniū fuit, quæ non solùm Christum lauto conuiuio excipere, verùm etiam fatigata eius membra ex itinere, vnguento precioso lenire voluit. Non enim putabat perire sumtus, quos Domino suo impenderet. Si ergo quæritur de hoc facto Mariæ, quale in se fuerit, vtrum cultus opus, nécne? Si neges opus fuisse cultus, mox tibi aduersabitur ipse Dñs, qui testatur hoc opus sibi placuisse. At si cultus opus fuisse dicas, cōfirmari videtur opinio eorum, qui dicunt, quodlibet opus factum bona intentione esse cultum, & placere Deo. Non enim ostendi vllo mandato potest, quo Dominus hoc opus à Maria exigat. Respondeo, hîc omnium primū discernendum est inter Christum humiliatū & glorificatum, & inter ministeria Christo humiliato exhibita, & glorificato exhibenda. Christus humiliatus opus habebat ministerio corporali, & huiusmodi ministerium

ſterium placuit ex ſincero amore profectũ. Verùm Chriſtus glorificatus, quantum ad ipſius perſonam attinet, iam non corporali miniſterio indiget. Quare colendus eſt in ſpiritu & veritate, iuxta regulam, hoc eſt, verbũ Dei. Sed quantum ad membra ipſius attinet, quæ hîc in terris nobiſcum verſantur, reputat ſibi factum, quidquid vel minimo eorum, qui credunt in illum, fecerimus. Deinde dico hoc opus Mariæ per ſe cultum nõ fuiſſe, nec placuiſſe Chriſto propter ſe, id eſt, ex opere operato. Verùm quia ex dilectione Chriſti manabat, & fiebat ex fide in honorem Chriſti, placuit propter fidem Mariæ. Nam ſi feciſſet hoc opus Maria cultus gratià, aut opinione iuſtitiæ & meriti, haud dubiè peccaſſet. Nunc autem more ſuæ gentis (in qua & naſcebantur aromata flagrantiſsima, & magnus eorum erat vſus, cùm in honeſtis hoſpitibus excipiendis, tum in mortuorũ corporibus condiendis) hoſpitem ſuum ex intimo amore excipere voluit. Proinde humanitatis & ciuilitatis laudandæ opus fuit, nõ cultus per ſe. Quare nemo poteſt hinc regulam facere, quaſi quodlibet opus ex bona, vt vocant, intentione factum, ſit cultus per ſe, contra regulam manifeſtam: *Quidquid non fit ex fide, eſt peccatum.* Verùm vt hæc explicatiùs adhuc declaremus, diſtinguenda ſunt genera operum: Quædam opera ſunt expreſsè mandata: quædã ſunt expreſsè prohibita: quædam libera ſunt. Opus Mariæ nec fuit mandatum in ſpecie, nec prohibitum in genere. Igitur liberum fuit. Hac operum diſtinctione poſita, tres teneantur regulæ. Prima, vt opus mandatum in ſpecie, neceſſariò eſt faciendum: ita opus prohibitum, ſiue in genere, ſiue in ſpecie, neceſſariò eſt fugiendum. Secunda, opus liberum confeſsionis gratiâ æditum, placet propter genus, fidem & vſum. Nam opus confeſsionis gratiâ factum, modò non ſit prohibitum in genere, continetur ſub genere, iuxta illud: *Qui confeſſus fuerit me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo cœleſti.* Tertia, opus in ſe liberum, ſed factum cultus gratiâ, planè vſu fit impium, vt quod contineatur ſub hac prohibitione: *Fruſtra colunt me mandatis hominũ.* Iam autem qualénam opus Mariæ fuerit, ex circunſtantiis eſt colligere. Certum eſt quòd nec mandatum, nec prohibitum fuerit in ſpecie: quare liberum fuiſſe per ſe manifeſtum eſt. Num ergo confeſsionis cauſsâ, vel cultus gratiâ vnxit pedes Domini Maria? Iudæi perſequebantur Chriſtum, in quem Maria credidit. Vt ergo ſuæ fidei confeſſionem palàm ederet, in conuiuio, in quo plures aderant, Chriſtum hoc honore excepit, vt hoc ſuum factum iudicio hoſtium opponeret. Fuit ergo confeſsionis opus, & placuit propter genus, fidem & vſum. Dauid ſaltat coram Domini Arca, quod ſanè factum nec prohibitum, nec mandatũ fuit in ſpecie: ſed erat liberrimum confeſsionis opus, & ideò propter genus, fidem & vſum placuit.

Iam breuiter quædam de vocabulis adiiciemus. Libra pondus eſt habens duodecim vncias. Nardus Indica flagrantiſsima habetur. Vocabulum πιστικῆς, pro quo Latinus poſuit piſticę, putatur Latinum eſſe, facta terminatione Græca & metatheſi literarum, vt piſticæ ſit poſitum pro ſpicatæ. Nam Nardi ſunt plures ſpecies, quarum nobiliſsima in ſpicas exurgit, vnde ſpicata dicitur. Theophylactus falſò putat πιστικὴν dici à nomine πίστις, vt πιστικὴ ſit idem quod ſincera & germana. Sed ego priorem interpretationem, propter cauſſas adductas antepono. Nõ enim inuſitatũ fuit Græcis vicinioribus Italiæ, Latina vocabula in ſuum transferre vſum.

DE TERTIO.

PRIMVS.

4 Dixit ergo vnus ex Diſcipulis eius Iudas Simonis Iſchariotes, qui erat eum proditurus:

5 Quare hoc vnguentum non veniit trecentis denariis, & datum eſt egenis?

Offenditur Iudas profuſione (vt videri vult) vnguenti tanti precij. Ita enim hypocrita auarus & ambitioſus, honeſtum quærit prætextum transferendi ad ſe precium tanti vnguenti, quo fruſtratus, odio Chriſti tanto inflammatur, vt non ceſſet, priuſquam Dominum ſuum prodiderit, accepta à Phariſæis mercede. Vnde non ſolùm à tribu Iſachar, verùm etiam ab euentu ſeu facto Iſchariotes, id eſt, vir mercedis, vt qui Dominum pro mercede vendiderit, dictus eſt. Hic Diſcipulus nequam, æſtimat vnguentum in pedes Domini effuſum, trecentis denariis, hoc eſt, triginta coronatis. Valet enim denarius octo ſolidos noſtrates. Tanta fuit apud Iudæos diurni laboris merces. Decem ergo denarij faciunt quinque marcas noſtrates, quæ ferè coronatũ valent. Ex quo ſequitur centum denarios facere decem coronatos, & trecentos denarios facere triginta coronatos. Fuit ergo nõ contemnendi precij vnguẽtum, quod Iudas dixit in vſus pauperum meliùs fuiſſe collocatum.

Hinc ergo quæſtio oritur, An liceat homini pio, qui diuitiis abundat, ſumptus facere voluptatis gratiâ, non neceſſarios, vt hìc Maria, iudicio Iudæ, quæſtoris Domini, feciſſe videtur? Ad hanc quæſtionem facilis erit reſpõſio, vbi diuinam bonitatem in rebus conditis in humanos vſus conſiderauerimus. Omnium ergo primũ, hác teneamus regulam: Quòd quidquid eſt rerum conditarũ, hoc Deus fecerit in vſus hominum. Ex qua regula hoc ſequitur, ꝙ Deus nõ velit damnari vſum vllius creaturæ legitimũ, hoc eſt, ad quẽ condita eſt. Nunc autem res conditæ in triplici ſunt differentia. Quædam enim ad vitæ noſtræ ſuſtentationem neceſſariæ ſunt, vt victus & amictus. Quædam medicinę ſeruiunt, vt per eas afflictam valetudinẽ recuperemus: quędam delitiis & voluptatibus deſtinãtur, vt multæ odoriferæ herbæ, aromata, & quædã vnguenta. Hoc poſtremo rerum conditarum genere Pater noſter cœleſtis non tam ſuſtentari, quàm

oblectari nos voluit. Quare nō improbabit eorum vsum, modò fiat in timore Dei, & gratitudinem exhibeamus largitori. Has enim delitias Deus suis concedit, vt in earum vsu excitentur ad cogitandas veras delitias æternæ vitæ. Legimus pios Reges huiusmodi delitiis abundasse, nec propterea damnatos esse. Quare neque nos damnare debemus eos, qui huiusmodi vtuntur in timore Dei,& cum gratiarū actione. Verùm qui abutuntur quouis rerum conditarum genere, sacrilegè faciunt,& propterea iustè damnantur. Non ergo rectè sentiunt Anabaptistæ, qui omnia in pauperes eroganda esse dicant, quæ nobis ipsis non sunt omnino necessaria ad vitæ nostræ sustentationem. Nam si illorum decretum standum esset, Christus haud dubiè Iudæ sententiam approbasset, ac Mariam ob suā profusionem damnasset. Diues Epulo non est damnatus, quia splendidè est vestitus, & vixit lautè, verùm quia nihil est impartitus mendico Lazaro. Quare nos discamus rebus à Deo nobis concessis vti, in timore Dei, cum gratitudine, & curam habere pauperum, piorum præsertim, qui nobis & vinculo naturę, & fœdere gratiæ,& spe gloriæ coniuncti sunt. Futuri enim sunt hæredes vitæ æternæ nobiscum.

SECVNDVS.

6 Dixit autem hoc, non quòd pauperes illi curæ essent, sed quia fur erat, ac marsupium, eaq; quæ mittebantur, portabat.

Interponit Euāgelista suum de Iuda iudiciū, ac inuertit rationē, quā Iudas impuro ore afferebat. Iudas quidē in ore pauperes habuit, sed in corde reuera Diabolū. Nā eius instinctu impulsus, furto suæ auaritiæ consultū voluit. Multos habet Iudas socios hoc die, q̄ suis imposturis intenti alias caussas, easq; honestas prętexunt. Hîc duæ quæstiones diluendæ occurrunt. Vna, an rectè fecerit Iohannes, furem appellans collegam suum. Altera, cur Christus passus sit Iudam marsupium portare, cùm haud dubiè sciuerit illum furem fuisse. Ad primam dico: Quòd liceat de quouis collega verum testari, modò ex animo fiat benè erga collegā affecto. Nam vt mendacium vicium est fugiendum: ita veritas est amanda, & de ea rectum testimonium, cùm res postulauerit, pronunciandum. Deinde licebit pio quemlibet hominem inemendabilem accusare, & damnare, vt alij caueant, ne ipsius contagione inficiātur. Est enim huiusmodi iudicium non hominis, sed Dei, sed ore hominis prolatū.

Ad secundam respondeo, quòd Dominus ideò sit passus furem istum in numero Discipulorum suorum, vt significaret, quòd in Ecclesia semper sint futuri, etiam inter summos, quidam Iudæ similes: & puto profectò adumbratā fuisse eo exemplo Antichristi proditionē, & furtum, q̄ imperia huius mundi & opes anteponit Christo & eius Euangelio.

Porrò cùm Euangelista addit, *Portabat ea, quæ mittebantur,* significat quòd ditiores Christi Discipuli, quales fuêre Nicodemus, Ioseph, Zacheus, mulier Cananea, & alij multi, miserint Domino & eius Discipulis necessaria, ex quibus & ipsi se sustentabant, & habebāt quod erogarent in pauperes. Horum exemplum piis imitandum est, vt aliqua suarum facultatum parte, Christum in suis membris indigentē subleuēt: quod qui non faciunt, produnt suam aduersus Christum ingratitudinem, satisque declarant, quòd non sint quod audiunt: hoc est, filij Dei. Verùm hodie, proh dolor, inuenies plures, qui Christum in suis membris spoliant, quàm qui in eum liberales sunt, nihilominus tamē volunt Christiani appellari. Reseruantur enim horrendo Dei iudicio, iuxta illud Iacobi: *Iudicium fiet sine misericordia ei, qui non fecerit misericordiam.*

TERTIVS.

7 Dixit ergo Iesus, Sine illam, in diem sepulturæ meæ seruauit istud.

8 Pauperes enim habetis semper vobiscū, me verò non semper habetis.

Dominus Mariæ factum defendit, & rationē, quam attulit Iudas, diluit. *Sine,* inquit, *illam,* hoc est, noli ei tuo murmure molestus esse. Non enim hoc vnguentum profudit (vt tu putas) temerè, sed hoc seruauit in hunc diem, quo mea mors & sepultura instat, & voluit corpus meū, breui sepeliendum, hoc honore afficere.

An Maria tum cogitauit de sepultura Domini? Maria absque omni dubio honoris gratiâ tantùm hoc fecit, nihil cogitans de Domini sepultura. Verùm Dominus propter euentum sic loquitur, more Scripturæ. Futurum enim erat, vt sexto post hanc vnctionem die, moreretur ꝓ peccatis mundi, & sepeliretur. Regula ergo hęc tenenda est: Sæpe agenti propter aliud, tribuitur effectus, nō ex consilio agentis, sed ex euentu, qui suam propriam caussam habet, pendens. Hæc regula multis locis Scripturæ lucem adfert, de qua vide Enchiridion nostrum.

Rationem, quam adfert Iudas, videlicet, *Poterat hoc vnguentum vendi & dari pauperibus,* diluit Dominus, cùm ait: *Pauperes semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis.* Etsi Dominus nouit cor Iudæ, qui non tam solicitus erat pro pauperibus, quàm vt suam crumenam repleret: tamen ad verba Iudæ maluit respondere, vt & doceat semper curam pauperum habendam esse, & ostendat officia quæ sibi fiebant in corpore mortali præsenti non esse negligenda. Ita ergo vult curam pauperum haberi, vt nō alia humanitatis officia negligantur. Possunt ergo qui rebus huius vitæ abundant, interdum liberaliores se exhibere erga suos dominos, & alios, qui de ipsis bene meriti sunt, modò interea pauperes non negligantur.

Sed quid est quod Dominus dicit, *Me non semper habetis?* An non vbique est, cùm sit Deus? An non ipse alibi dixit: *Ecce ero vobiscum vsque ad consumationem seculi?* Augustinus hanc quæstionem rectissimè diluit, his verbis: *Loquebatur,* inquit, *de præsentia corporis sui. Nam secundùm maiestatem suam,*

ſuam, ſecundùm prouidentiam, ſecundùm ineffabilem & inuiſibilem gratiam impletur quod ab eo dictum eſt: Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſq; ad conſummationem ſeculi. Secundùm carnem verò, quã verbum aſſumſit, ſecundùm id quòd de Virgine natus eſt, ſecundùm id quòd à Iudæis præhenſus eſt, quòd ligno crucifixus, quòd de cruce depoſitus, quòd linteis inuolutus, quòd in ſepulcro conditus, quòd in reſurrectione manifeſtatus, non ſemper habebitis vobiſcum. Quare? Quoniam conuerſatus eſt ſecundùm corporis præſentiam quadraginta diebus cum Diſcipulis ſuis, & eis deducẽtibus videndo non ſequendo aſcendit in cœlum, & non eſt hîc. Ibi eſt: ſedet enim ad dexteram Patris: & hîc eſt. Non enim receßit præſentia maieſtatis. Aliter: *Secundùm præſentiam maieſtatis ſemper habemus Chriſtum, ſecundùm præſentiam carnis rectè dictum eſt Diſcipulis: Me autem non ſemper habebitis. Habuit enim illum Eccleſia ſecundùm præſentiam carnis paucis diebus, modò fide tenet.* Hæc Auguſtinus, cum quo ſentit tota antiquitas & Symbola omnia, quæ ex totius Scripturæ conſenſu extructa ſunt.

Neque cum his pugnat veritas huius propoſitionis: Ieſus filius Mariȩ verus homo eſt vbiq;. Nam natura diuina aſſumens naturam humanam in vnionem perſonalem eſt vbique: cuius reſpectu Chriſtus homo vbique eſſe rectè dicitur. Non autẽ reſpectu humanitatis, cuius idioma eſt eſſe circumſcriptã, quemadmodum cum Scriptura omnes Patres vno ore confitentur.

Quid? An non Chriſtus credẽtibus ſe totum communicat? An non Chriſtus totus in nobis credentibus habitat? An non inſerimur Chriſti humanæ naturæ, vt ſimus caro de carne eius, & os de oſsibus eius, vt ſcriptum eſt? Hæc veriſsima eſſe totius Scripturæ conſenſus teſtatur. Chriſtus enim ſe totum credẽtibus communicat, Chriſtus verè in credentibus habitat, credentes verè inſeruntur humanæ naturæ Chriſti, etſi caro illius in cœlo ſit, illicque locum occupat circumſcripta. Etſi autem hoc magnum myſterium eſt, vt ipſe Apoſtolus teſtatur: tamẽ quantum nobis reuelatum eſt, conabimur verbo Dei explicare. Modos ergo, quibus ſe Chriſtus nobis communicat inquiramus, ex quibus propoſitarum quæſtionum diiudicatio pendet. Communicat Chriſtus ſe nobis credẽtibus merito, eſſentia, efficacia, in quibus totum beneficium Saluatoris conſiſtit. Quare hos communicationis modos ordine videamus.

Quomodò ergo Dominus ſe merito nobis communicat? Meritum, hoc eſt, λύτρον, propter quod recipimur à Deo, eſt veriſsimè vtriuſque naturæ diuinæ & humanæ, vnius perſonæ Ieſu Chriſti, ſed ſeruatis naturarum proprietatibus eſſentialibus. Tametſi enim oẽs actiones Chriſti ſunt ipſius perſonæ, tamen vt aliæ, ſic & meriti actiones quædam communes ſunt vtriuſq; naturæ, vt voluntas obedientiæ, interceſsio pro nobis, qua nobis gratiã à Patre impetrat. Quædam ſunt propriæ diuinȩ naturæ, vt admiranda Filij Dei humiliatio, de qua Paulus ad Philip. 2. ſic ſcribit: *Qui in forma Dei exiſtens non rapinam duxit æqualitatem cum Deo, ſed ſeipſum exinaniuit, formam ſerui aſſumens, ſimilis hominibus factus, & geſtu inuentus vt homo, humiliauit ſeipſum,* λόγος æternus, *vſq; ad mortem crucis.* Quædam ſunt humanæ naturæ tantùm, vt paſsio, mors, effuſio ſanguinis, iuſtitia & conformitas cum Deo in humana natura, ſicut Petrus ait: *Paſſus eſt carne.* ad Epheſ. 1. *In quo habemus redemtionem per ſanguinem eius.* ad Rom. 5. *Per vnius obedientiam iuſti conſtituentur multi.* Hoc meritum quo ſic Chriſtus ſe nobis communicat, applicatur nobis per fidem, qua Chriſtum totum apprehendimus, & eſt cauſſã propter quã diuinitas nobis coniungitur, & in nobis exercet effectus ſpiritus & miſericordiæ.

Quomodo Chriſtus communicat ſe credentibus eſſentia ſeu perſona? Hæc communicatio fit etiam ſecundùm vtramque naturam, idq; ordinatione, ſimilitudine & applicatione. Ordinatione, quia Dominus, Rex, Sacerdos & frater noſter eſt. Similitudine, quia humanitate nobis ſimilis eſt, & diuinæ naturæ facit nos participes. Applicatione denique, cùm ſe nobis applicat, ſicut caput ſe membris applicat, & vitis palmitibus, ſeruatis tamẽ naturarum diſcriminibus; ita ſcilicet, vt diuina natura ſit intra nos, & nos ſibi & aſſumtæ naturæ copulet, ſuamque naturam humanam & noſtram eodem Spiritu viuificet. Humana verò natura non quidem in nobis habitet, ſed nobis tamen per λόγον copulata ſit, vt non tantùm τῷ λόγῳ, ſed etiam naturæ aſſumtæ, id eſt, humanæ inſeramur, ſicut neque ipſa intra noſtram, neq; noſtra intra ipſius ſubſtantiam exiſtat. Sumus ergo humanæ naturæ Chriſti coniuncti, quia nos & humana natura Chriſti cohæremus vni tertio, videlicet λόγῳ, ſeu diuinæ naturæ Chriſti: id quod Paulus diſertè teſtatur, cùm Eccleſiæ & Chriſti copulationem confert copulæ coniugali. Vt enim ſponſus & ſponſa vno ſpiritu amoris copulantur: ita Chriſtus & credens, ſpiritu vno iuncti ſunt. Ideò Paulus dicit: *Qui adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt.* ſignificans nos Chriſti humanitati coniunctos eſſe, mediante ſpiritu, id eſt, diuinitate Chriſti. Hinc eſt, quod Paulus alibi ait: *Membra ſumus corporis eius, caro de carne eius, & os de oßibus eius.* Verùm tamen nexus diuerſus eſt. Nam humana natura Chriſti & λόγος perſonali vnione iunguntur: nos verò eidem copulamur ſociali nexu, quod hac ſimilitudine vtcunque declarari poteſt. Caput corporis noſtri non eſt intra manum, nec manus intra caput: tamen manus vt alia membra omnia capiti cohærent. Hæ igitur locutiones, Chriſtus eſt vitis, nos palmites, Chriſtus eſt caput, nos membra, vtramque naturam complectuntur. Nobis enim copulatum eſſe vtrique naturæ commune eſt. Atque hæc dicta, Chriſtus eſt in nobis, Chriſtus manet in nobis, Chriſtus habitat in nobis, Chriſtus nos ſibi copulat, per communicationem idiomatum dicuntur. Nam eſſe in nobis, & nos coniungere, tam diuinitati, quàm humanitati ſuæ, ſunt propria naturæ diuinæ omnipotentis, infinitæ. Hæc tamen propoſitio, Chriſtus eſt, ſeu manet in nobis: ſi intelligatur de copulatione, ſeu cohærẽtia Chriſti, no-

biscum, vera est etiam de vtraque natura, & sic Augustinus loquitur de verbis Domini Sermone 53. *Quemadmodum ille* (Christus) *in nobis est hic, sic & nos ibi in illo sumus.* Hæc sententia loquitur perspicuè de humana natura Christi, etsi loci ratione à nobis absente, nobis tamen ratione communicationis præsente. Huc pertinet dictũ Domini Iohan. 15. *Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest fructum ferre à semetipso, nisi manserit in vite: sic neq; vos nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites.* Hoc est, manete mihi copulati & inserti, sicut palmites viti copulati sunt & inserti. Ita enim futurum est, vt participes succi mei, hoc est, Spiritus, seu diuinitatis meæ fructum feratis. Nam hoc Spiritu mediante, meæ personę secundùm vtramque naturam copulati estis, vnde omnis vis ad fructificandum viuos & salutares fructus manat. Quoniam autem vnius naturæ sunt vitis & palmites, λόγος, cuius naturæ nos non sumus: factus est homo, vt in illo esset vitis humana natura, cuius & nos homines palmites esse possimus. De copula, qua vitis & palmites, hoc est, humana natura Christi & nos iungimur, loquitur Iohannes, 1. Iohan. 3. *In hoc cognoscimus, quòd in ipso manemus, & ipse in nobis ex spiritu, quem dedit nobis.* Hîc Iohannes clarissimè copulam vitis & palmitum definit esse Spiritum Christi, quo nos personę Christi copulamur secundùm vtramque naturam. Vt enim is Spiritus est copula inter Patrem & Filium, ita inter nos & illos. Atque hinc sumitur definitio Ecclesiæ, 1. Iohan. 1. videlicet quòd sit *κοινωνία*, id est, societas Sanctorum, cùm in Patre & Filio virtute Spiritus Sancti, tum inter ipsos Sanctos per eundem Spiritum. Ita enim Iohannes ait: *Annunciamus vobis quod audiuimus, vt & vos habeatis societatem nobiscum, & societas nostra est cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.*

Quomodo Christus se nobis communicat efficacia? Hæc efficacia est propria diuinæ naturæ, & personę congruit per communicationem idiomatum. Nam vt viuificatio in ipso Christo, non humanæ, sed diuinæ naturæ potentia facta est: ita viuificatio in nobis & alij effectus spirituales, fiunt in nobis potentia diuinæ naturæ. Hoc Paulus clarissimè docet ad Rom. 8. *Si Spiritus eius, qui suscitauit Iesum ex mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Iesum ex mortuis, viuificabit & mortalia vestra corpora, per inhabitantem Spiritum suum in vobis.* Et quid clarius est dicto Domini? *Spiritus est, qui viuificat.* Ex his iam facillimè intelligitur, quomodo se Christus nobis communicet, quomodo in nobis habitet, & quomodo nos ei inseramur secundùm vtramque naturam, tametsi corporali præsentia non adest, vt ipse ait: *Me autem non semper habetis.*

Hîc fortè aliquis quærit, an non adhuc reliquum sit vnum communicationis genus? Nam Sacramentis Christus etiam se nobis communicat. Respondeo. Hoc non est nouum communicationis genus, sed externũ testimonium internæ & spiritualis communicationis. Vt enim Baptismus est insertionis nostri in corpus Christi testimonium, & obsignaculum regenerationis nostri per Spiritum Sanctum, & purgationis nostri per sanguinem Christi: ita ceremonia, in qua distribuuntur panis & vinum, iuxta Christi institutionē, est testimonium externum mansionis & habitationis Christi in nobis credentibus, & obsignaculum omnium beneficiorum Christi, quæ ipse nobis meruit traditione corporis sui in mortem, & effusione sanguinis sui pro multis, in remissionem peccatorum. Nam hoc vult absque omni dubio ceremonialis manducatio & potatio, quemadmodum ipsa veritas docet, Iohan. 6. vbi manducare carnem Christi, & bibere sanguinem eius, pro credere in Christum ponuntur. Cuius ratio analogica hæc est: Vt corpus nostrum alitur, conseruatur, reficitur pane & vino: ita anima nostra fide Christi in nobis habitantis pascitur, conseruatur, reficitur, & præsentia Christi in nobis confirmatur.

QVARTVS.

9 Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quòd illic esset, & venerunt, non propter Iesum tantùm, sed vt Lazarum quoque viderent, quē suscitauerat Dominus ex mortuis.

Hæc narratiuncula pertinet ad euidentiam miraculi resuscitati Lazari, cuius fama iam peruaserat totam Iudęam, ex quo factum est, vt plurimi confluxerint ad videndum tam stupendum & admirabile factum, quo Christus suam diuinam potentiam apertissimè demonstrauit, ad confirmandam fidem piorum, & in confusionem hostium Christi, qui inde maiorem furorem conceperunt aduersus Dominum.

QVINTVS.

10 Consultabant autem Principes Sacerdotum, vt & Lazarum interficerent.

11 Quoniam multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.

Ecce quò proruit hypocrisis, quæ quiduis facit, vt sibi viam salutis præcludat. Miraculum Christi clarius fuit, quàm vt quisquam illud vel obscurare, vel negare potuerit, quò & Christi missio à Patre & cœlestis ipsius doctrina confirmata est. Quod tametsi hypocritæ Iudæi viderunt: tamen anticipatis opinionibus arrogantia, auaritia & hypocrisi ita excœcatæ sunt mentes eorum, & indurata corda, vt maluerint suas tenebras sequi, quàm clarissimam veritatem Euangelij aspicere. Atque ita videmus verum esse dictum Apostoli, qui affirmat dari efficacem illusionem iis, qui nolunt veritati credere, qua pœna nulla potest grauior cogitari. Videmus Papatum hoc die horribiliter hac pœna puniri. Nos igitur vtrorumque calamitatibus excitati, simus cauti ne & nos aliquãdo propter nostram ingratitudinem tradamur in reprobam mentem, quam excipiet sempiterna miseria.

PARS SECVNDA.

Hęc secunda pars capitis historiam continet, in qua describitur quomodo Dominus quinto ante Pascha die profectus sit Ierosolymam, sedens super asellum, turba sternente viam ramis palmarum, & acclamante, *Hossanna benedictus qui venit in nomine Domini.*

Porrò quoniam plures sunt huius partis circunstantię, numeris eas distinctas declarabimꝰ.

PRIMA.

12 Postero die turba multa, quæ venerat ad festum, cùm audissent quòd veniret Iesus Ierosolymam.

13 Acceperũt ramos palmarum, & egressi sunt obuiam ei, & clamabant Hossanna; Benedictus qui venit in nomine Domini Rex Israel.

Spargitur Ierosolymæ fama, quòd Christus sit venturus ad festum. Hac fama turba multa, quæ venerat ad festum mota, obuiá eunt Christo, ipsumq; Mesiam promissum & facto & voce testantur. In hac ergo circunstantia tria sunt in primis obseruandá. Primùm, quænam fuerit hæc turba. Secundùm, factum huius turbę. Tertiùm, acclamatio turbæ, seu congratulatio.

Hæc turba non fuit ex incolis ciuitatis Ierusalem, sed ex peregrinis. Nam Euangelista dicit: *Turba quæ venerat ad festum.* Hìc ergo significatur, quòd regnum Christi colligendum sit ex gentibus, abiectis Iudæis propter suá contumaciam. Et est in primis obseruatione dignum, ꝙ Iudæi, qui populus Dei censebantur, qui Christum habebant præsentem, qui audiuerunt docentem, & viderunt miracula edentem iuxta Prophetarum vaticinia, non crediderunt tamen. At gentes ex sola fama de Iesu fidem conceperũt in illum, qua & iustificati & saluati sunt. Horũ exemplo & nos, audita fama de Iesu per prædicationem Euangelij, ipsum agnoscamus Mesiam, in ipsum credamus, ac anteponamus confesioné ipsius omnibus rebus mundi, nihil morantes quòd regna mundi, & qui sapientes haberi volunt, se illi opponant, atque ipsum in suis membris persequantur.

Qualénam fuit factum huius turbæ? *Acceperunt*, inquit, *ramos palmarũ, & egressi sunt ei obuiam.* Etsi autem hæc turba mysterium sui facti haud intellexit: tamen diuina prouidentia sic factum est, vt gloriosa Christi victoria super peccato, morte & inferno adumbraretur. Solebát enim olim rami palmarũ præferri victoribus & triumphatoribus, & coronabantur ipsi victores ramis palmarum, propterea ꝙ huiusmodi ingenium inest ligno palmę, vt impositis oneribus resistat, & vrgentibus prementibusq; non cedat. Vnde in Apocalypsi scribitur: *Sancti erant in conspectu throni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum.* Christus igitur intuens hoc turbæ factum, cogitat de pugna, quam initurus erat cum morte & inferno, & cogitat de victoria, quá rami palmarum adumbrabant, & hac cogitatione se erexit aduersus horroré mortis. Verùm vt distinctiùs symbolum palmarũ explicemus, proprietates palmæ, quantũ quidem ad nostrum institutum satis erit, proponemus, easq; Christo triumphatori & Ecclesiæ, hoc est, Christi regno accommodabimus.

Primùm ergo palma arbor est nobilis & insignis, sempiternæ pulcritudinis & viroris: Christi regnum semper in mundo spiritualiter virebit, ac subinde alios atq; alios ramos germinantes producit. Hinc Theologi surculos palmarũ iusticiæ germina appellant. Et Dauid: *Iustus vt palma florebit.*

Deinde palma diutissimè durat: regni Christi nullus erit finis.

Tertiò, ponderibus resistit palma. Christi regnum potentius est, q̃ vt portæ inferorũ aduersum ipsum præualeát. Huc libet adscribere verba Gellij ex cap. 6. lib. 3. *Si*, inquit, *supra palmæ arboris lignũ magna pondera imponas, ac tam grauiter vrgeas oneresq;, vt magnitudo oneris sustineri nõ queat, nõ deorsum palma cedit, nec infrà flectitur, sed aduersus pondus resurgit, & sursum nititur.* Hæc Gellius. Sic placuit sapientissimo Deo in hac arbore pingere quodammodo potẽtiam regni Filij sui, quòd onera semper sustinet grauissima, nec tamen cedit, sed contrà nititur, & in altum tendit. Placet etiá pulcherrimũ Epigrammá Alciati adiicere:

Nititur in pondus palma, & consurgit in altum,
Quò magis & premitur, hoc mage tollit onus.
Fert & odoratas bellaria dulcia glandes,
Quîs mensas inter primus habetur honos.
I puer, & reptans ramis has collige, mentis
Qui constantis erit, præmia digna feret.

Quartò, rami palmæ arboris sursum crescũt, & semper erecti manent, nunquam deorsum se inclinantes. Ciues regni Christi terrena despiciunt, ac semper corda in cœlos eleuát, vbi eorũ πολύτευμα est, vnde etiam Saluatorem expectát.

Quintò, dactili palmæ arboris in principio amari sunt, sed maturi suaues & delectabiles: Regnum Christi hîc in terris duriora patitur, sed tandem fructum feret dulcissimum, æternam beatitudinem.

Sextò, palma arbor tardè proficit, sed diu in viriditate persistit, nec vllum foliorũ defluuium patitur. Ecclesia sancta per multas difficultates ad firmum fidei statum venit, auctaque iam & propagata stabit perpetuò. Hoc Dauid intellexit, iustum comparans palmæ florenti: Psal. 92. *Cuius folia non defluunt*, Psal. 1.

Porrò vt rami palmarũ victoriæ symbola fuêre: ita frondes oliuæ supplicum petentium pacem, & implorantium misericordiam signa fuêre. Cùm Marcus nominat βαΐδας, haud dubiè intelligit frondes ex arboribus mõtis oliuarum excisas, & stratas in via. Vt ergo quidam ex turba palmæ symbolo victoriá Christi adumbrát: ita alij, frondibus oleę se supplices esse regi Christo, pacem ab eo petere & misericordiam testantur, in signum, quòd rex noster Iesus Christus paratus sit ad præstádam omnibus supplicibus misericordiam. Nos ergo Domino, aduenienti

per prædicationem Euangelij, eamus obuiam cum frondibus oleæ, hoc eſt, proſternamus nos coram eo in vera humilitate, & ſupplices petamus ab eo pacem & miſericordiam, quam non eſt negaturus vlli, qui ſe vera fide ad ipſum conuerterit. In ſignum pacis & fœderis Dei cum homine, columba rediens ad arcam, tenuit ramum oleæ, virentibus foliis in ore. Vnde Noe confirmatus eſt de miſericordia Dei, recipiētis rurſus hominem in gratiam. Sine oleæ ramis non mittebantur Legati Romani, vel ad impetrandam, vel ad offerendam pacem. Legati Locrenſium Conſulibus Romanis, vt habet Liuius, in conuiuio ſedentibus, velamenta ſupplicum ramos oleæ porrigunt. Sequitur acclamatio turbæ.

Et clamabant Hoſanna: Benedictus qui venit in nomine Domini Rex Iſrael. Hæc acclamatio ſumta eſt ex Pſal. 118. qui continet inſigne vaticinium de Chriſto & Eccleſia, & vtriuſq; afflictione & victoria. Quòd Euangeliſta habet *Hoſanna*, Hebræis eſt *Hoſchia na*, hoc eſt, ſaluum fac obſecro. Senſus eſt: Obſecro, ô Deus, hunc tuum Meſſiam adiuua, da ipſi victoriam, & fac vt ipſe proſperè agat, & ipſius regnum floreat, oppreſsis ipſius hoſtibus, Diabolis & hominibus impiis.

Cùm addit turba: *Rex Iſrael*, quaſi digito deſignat eum, de quo Pſalmus eſt vaticinatus, ac ſi diceret. Hîc habemus præſentem Regem illum benedictum, hoc eſt, de quo promiſsio benedictionis facta eſt, id eſt, in quo benedicentur omnes, qui ipſum recipiunt, iuxta promiſsionem factam Abrahamo: *Benedicentur in ſemine tuo omnes cognationes terræ.* Opponitur autem hæc benedictio maledictioni, id eſt, quicquid mali in mundum inuectum eſt ꝑ peccatum, atq; adeò ipſum peccatum. Benedictionis ergo voce continetur iuſtitia, vita & ſalus æterna, & quæ cum illis coniuncta ſunt. Dicitur ergo Chriſtus benedictus, quia ipſe venit ablaturus maledictionem, & redditurus benedictionem, hoc eſt, reconciliationem cum Deo, iuſtitiam, vitam & ſalutem æternam. Hic benedictus venit in nomine Domini, hoc eſt, venit miſſus à Deo, armatus potentia Dei, afferens doctrinam à Deo, nempe Euangelium pacis & reconciliationis, habens animum & ſtudium propagandi & extollendi nominis Dei. Hinc monemur de officio noſtro, videlicet quòd nos, qui Eccleſia Dei habere volumus, debeamus ſemper precari, vt Deus ſeruet & ſuſtineat regnum Chriſti contra furores hominum & Diabolorum.

Neq; quicquam detrahit veritati hiſtoriæ, ꝙ hæc acclamatio nō eodem modo & iiſdem verbis recitetur ab omnibus Euāgeliſtis. Matthæus habet, *Hoſanna Filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini, hoſanna in altiſsimis.* Marcus, *Hoſanna, benedictus qui venit in nomine Domini, benedictum quod venit regnum in nomine Domini Patris noſtri Dauid, hoſanna in altiſsimis.* Lucas, *Benedictus qui venit Rex in nomine Domini. Pax in cœlo, & gloria in altiſsimis.* Quæ eſt ratio huius diuerſitatis? Omnibus idem ſcopus eſt propoſitus, omnes idem precantur, ſed alij aliis verbis per eundē ſpiritum. Sed particulas, quas reliqui Euangeliſtę habent, exponamus. Matthęus, *Hoſanna in altiſsimis*, hoc eſt, obſecro, vt tu, qui præſides in altiſsimis cœlis, des huic nouo Regi ſucceſſum & victoriam. Etſi autem Deus eſt vbiq;, iuxta Scripturam: tamen in cœlo dicitur habitare, quia illic illuſtriùs conſpicitur eius Maieſtas, vbi adoratur ab Angelis & piis mentibus, propterea cœlum dicitur thronus maieſtatis diuinæ, vt habetur in Epiſtola ad Hebræos, vbi Dominus dicitur ſedere in throno maieſtatis in excelſis. Vbi tametſi vbique eſt Chriſtus, tamen nunc ſecundùm humanitatem ſuam ſedet ad dexterā Patris in cœlis, quò omnes pij corda leuant, expectantes inde Saluatorem, ſicuti Paulus docet Philip. 3. Quòd Lucas ait: *Benedictum quod venit regnum Domini Patris noſtri Dauid.* interpretatur typum regni Dauidis. Nam regnum Dauidis adumbrabat Chriſti regnum benedictū, hoc eſt, in quo & benedictus ille præſidet, & benedictione donat quotquot ſe in hoc regnum receperint. Quòd autem Lucas addit: *Pax in cœlo, & gloria in altiſsimis.* ad fines regni Chriſti victoris pertinet, quorū vnus eſt pax hominis cum Deo, qui in cœlo habitat: alter gloria Dei, qui illi tribuitur in altiſsimis ab Angelis, propter immenſum illud beneficium, quòd Deus Pater Filium ſuum pro nobis hominem fieri voluerit, qui moreretur pro peccatis noſtris, & reſurgeret à mortuis propter iuſtificationem noſtri, in gloriā Patris. Cum hac particula congruit hymnus angelicus: *Gloria in excelſis Deo, hominibus pax & bona voluntas.*

SECVNDA.

14 Nactus autem Ieſus aſellum ſedit ſuper eum, quemadmodum ſcriptum eſt.

Dominus cum Diſcipulis ſuis proficiſcitur Ieroſolymam, ſedens ſuper aſellum: Primùm, vt impleretur Scriptura. Deinde vt oſtenderet ſe voluntariam ſubire mortē (niſi enim voluntaria fuiſſet mors Domini, ne grata quidem Deo, tantū abeſt, vt ſacrificium propiciatorium fuiſſet.) tum vt adumbraret gentes iugum Chriſti ſubituras, & permiſſuras ſe à Chriſto regi & gubernari. Aſellus enim, ſuper quem nemo antea ſederat, vt Marcus ait, ſignificat populum gentilem, qui ſub iugo legis Moſaicæ non erat, iugum Chriſti ſubiturum. Præterea vt ſymbolo doceret, ſuum regnum in hoc mundo, à ſplendore, opibus & potentia alienum eſſe. Hæc clariſsimè ſignificantur Prophetæ verbis, quæ Euangeliſta ſubiungit.

TERTIA.

Noli timere filia Sion, Ecce Rex tuus venit, ſedens ſuper pullum aſinæ.

Hoc dictum deſumptum eſt ex cap. 9. Zach. cuius verba iuxta Hebraicam veritatē hæc ſunt: *Exulta valde filia Sion, iubila filia Ieruſalem. Ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus, & Saluator ipſe pauper, & vehitur ſuper aſinum & pullum aſinæ.* Hæc prophetia tria habet: Primùm inuitat Sion, ſeu incolas Ieruſalem ad læticiam & iubilum, propter aduentum

tum Regis sui. Deinde qualis hic Rex sit, & quid adferat, ostendit. Tertiò formam regni Christi externam symbolo pingit.

Inuitat filiam Sion, id est, ciuitatẽ Ierusalem, seu potiùs habitatores ciuitatis Ierusalem ad lætitiam & exultationem, cùm ait: *Exulta valde filia Sion, iubila filia Ierusalem.* Euangelista noster ꝑ contrarium negatum idem expressit, cùm ait: *Noli timere filia Sion.* Nam sperare & timere opponuntur. Ergo noli timere, idem valet quod bene spera. Huius spei effectum posuit Propheta, quasi diceret: Tu multum quidem nunc affligeris, adeò vt nullus exitus afflictionum videatur patere. Sed huic tuæ tristitiæ & afflictioni grauissimæ medebitur Rex tuus, vbi aduenerit, si modò illum agnoueris. Nam cũ dicit, *Ecce:* item, *Rex tuus*, requirit fidem in Regem. Hic ergo docemur, quòd vt sine Christo omnia sunt plena doloribus & periculis: ita Christo præsente omnia læta, & exultatione nõ corporali, sed spirituali plena sunt, tametsi foris omnia minãtur luctum & mortem. Nemo ergo bonitatem Domini rectè gustauerit, nisi qui anteà de fonte lacrymarum hauserit. Ideò Legis doctrina Euangelij prædicationem præcedere debet.

Describit qualis hic Rex sit, & quid afferat, cùm ait: *Iustus & Saluator ipse.* Iustus quidem, ꝙ & in se iustus sit, perfectè Deo obediens, & aliis: nimirum credentibus, suam iusticiam communicet. Saluator verò, quia plenam redemptionem suis adfert. Est enim nobis à Deo natus sapientia, iusticia, sanctificatio & redemptio, vt ꝙ gloriatur, in Domino glorietur. Quidã Hebraicam vocem penitiùs introspicientes, hîc putant Prophetam vaticinari de morte & resurrectione Domini. Hebraicè enim habetur *noscha hu*, id est, seruatus ipse: vel vt Santes Pagninus vertit, *seruans se erit.* Non enim insitatum est apud Hebræos sub passiua forma actionem significari. Hic ergo siue seruatus ipse legas, siue seruans se, eadem erit omnino sententia. Propheta enim hîc, etsi obscurè, prædicit mortẽ & resurrectionem Domini. Nam cùm Christus nocens & iniustus videri poterat, quòd adigeretur in crucẽ: respondit Propheta, etsi in crucem adigetur, tamen iustus est, & seruabit seipsum, hoc est, resurget propria virtute, & declarabit quòd reuera sit iustus & saluator.

Symbolicè pingitur regnũ Christi, cùm additur, *Pauper, & vehitur super asinum.* Forma ergo regni Christi externa, humilis est & contempta coram mundo. Non enim incurrit in oculos hominum, vt splendor regnorum mundi. Voluit ergo Deus huiusmodi spectaculo Christum venire Ierusalem, vt sciamus decorem regni Christi non in corpore, aut rebus externis conspici, sed in mentibus piorũ splendere per efficaciam prædicati Euangelij. Etsi igitur Christus secundùm externã speciem est contemptibilis mundo: tamen forma regni ipsius interna, & decor ipsius Regis in infinitum superat gloriam et decorem omnium regnorũ mundi. De qua re pulcherrimè canit Psal. 45. in quo Psalmo mirificè Christi Regis & Sponsi forma, & Ecclesię Reginæ & Sponsæ ornamenta pinguntur.

QVARTA.

16 Hæc autem non cognouerunt Discipuli eius primùm, sed cùm glorificatus esset Iesus, tunc meminerunt, quòd hæc essent scripta de eo, & quòd hæc fecissent ei.

Hæc interserit Euangelista, vt sciamus nõ statim & vno momento homines sapientia diuina perfectè donari, sed esse gradus & progressus cognitionis, & augeri dona in hominibus recto & legitimo eorum vsu. Christo facillimum fuisset vel nutu tantùm omnia arcana Discipulis suis aperuisse, sed hoc noluit, vt discendi studium in mentibus suorum Discipulorũ excitaret. Hoc ergo nos quoque admoneat inuocationis & acris studij, quo indies magis magisque in cognitione & sensu ꝓficiamus. In cognitione quidẽ, vt mens semper aliquid addiscat, & maiorem lucem Euangelij in se recipiat: in sensu verò, vt cor ardeat viuo fidei sensu inuocationis & aliarum virtutum, quæ cum his coniunctæ sunt.

QVINTA.

17 Testabatur igitur turba, quæ erat cum eo, cùm Lazarum vocasset ex sepulcro, & suscitasset eum ex mortuis.

18 Propterea & obuiã venit turba, quòd audierant eum edidisse hoc signum.

Testimonium turbæ de Iesu, videlicet quòd verè excitasset Lazarum ex mortuis, & eius testimonij fructus. Nam ea turba quæ coràm astitit, & suis oculis vidit quod fecerat Iesus, ita vt nulla fraus aut dolus subesse videretur, aliam turbam & hominum multitudinẽ testificatione sua adeò commouit, vt fidem in Christum conciperet. Ex quo factum est, vt obuiam Christo aduenienti cum ramis palmarum prodiret. Hoc ergo miraculum vt in multis operabatur fidem: ita in hostibus Christi maiorem furorem excitabat. Nos relictis cœcis Iudæis, turbæ testificantis de Christo exemplum imitemur, & multos ad Christum nostro testimonio adducamus.

SEXTA.

19 Pharisæi ergo dixerunt intra se, videtis quòd nihil proficitis: Ecce mundus post eum abit.

Rabies Pharisæorum notatur. Offenduntur Pharisæi, quòd multi Christo adhereant, ne sibi vlla sapientiæ & iusticiæ gloria discedat. Tantũ potest hypocrisis & cœca arrogantia in membris Satanæ. Non possunt ferre quòd mundus abeat post Christum, per quem tamen mundus factus est. Vnde apud Esaiam hoc de Pharisæis extat vaticinium: *Posuimus mendaciũ spem nostram.*

PARS TERTIA.

Hæc tertia pars capitis continet historiam

de gentibus religiosis, qui solebant in festis Iudæorum ascendere Ierosolymam adorandi gratiâ. Hi moti fama Christi, petũt à Discipulis Domini, vt ipsis quoq; liceat Dominum videre. Discipuli Dominũ interrogãt, quibus ipse respondet, tum demum salutare fore sui visionem, vbi resurrexerit à mortuis. Hanc partem quia breuior est, non in membra, sed in articulos solummodò distinguemus.

PRIMVS.

20 Erant quidam Græci ex his, qui ascenderant, vt adorarent in festo.

Cùm Iudæus & Græcus opponuntur, Græcus pro gentili, seu ethnico ponitur, vt in illo Pauli: *Non est distinctio Iudæi & Græci.* id est, hominis cuiusuis de quauis gente orbis terrarum. & sæpe aliâs. Vetus ergo Interpres vertens ἕλληνας gentiles, sententiam rectè expressit. Horum gentilium (qui solebãt ascendere Ierosolymam in festis Iudæorum) nationes recitantur multę, Act. 2. Sed cur Gentiles in festo solebant ascendere? vt adorarent. Finis ergo bonus fuit, & laudabilis. Hinc patet, quòd plurimi ex Ethnicis eo tempore religionem Iudaicam sine superstitione amplexi sint. Qui autem religionis gratiâ habitare cum Iudæis voluerunt, Circumcisionem quoque acceperunt. Et vt discernerentur à veris Iudæis, dicti sunt Proselyti, id est, aduenæ.

SECVNDVS.

21 Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogârunt eum, dicentes: Domine volumus Iesum videre.

22 Venit Philippus, & dixit Audreæ: Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu.

Quòd hi Gentiles cupiũt Iesum videre, caussa fuit miraculum ab eo editũ, & fama de ipsius doctrina. Cupiunt ergo Christum videre, vt ipsum audiant, & ab eo salutis viam discant. Ecce Iudæi persequuntur Christum, Gentiles cupiunt ipsum videre, vt agnoscãt, & in illum credant, id quod prædictum fuit à Propheta, Oseæ cap. 1. Quòd Philippus rogatus à Græcis adiungat sibi Andream, reuerentiæ fuit erga Dominum & Magistrum. A Gentilibus ergo his discamus, Christum videre in salutem nostram: à Discipulis Domini, summa cum reuerentia eundem cognitum venerari & colere.

TERTIVS.

23 Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora vt glorificetur Filius hominis.

Hoc responso Dominus nõ repellit à se Gentiles, sed significat breui fore, vt cum vtilitate ipsum videant, hoc est, vt passim per orbem vniuersum prædicetur ipsius Euangelium, ad cuius prædicationem conuertentur Gentiles ad Christum, & ipsum conuersi agnoscent & prædicabunt. Et tunc Gentiles, qui non erant populus, fient populus, & fide Christum in salutem videbunt: quasi diceret, Visio mei corporalis in hac mea humiliatione non multum conferet, Gentilibus præsertim, cũ nunc mea mors ignominiosissima instat. Verùm cùm excitatus fuero à mortuis, multi Gentiles me videbunt, & celebrabunt. Atq; hoc est, quod Dominus subiungit, cùm ait.

QVARTVS.

24 Amen Amen dico vobis, Nisi granum frumenti deiectum in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manebit. Si verò mortuum fuerit, multum fructum adferet.

Hac similitudine ostendit Dominus necessitatem suæ mortis: videlicet quòd sit via ad gloriam, & ad salutarem multis sui cognitionem. Similitudo autem hæc in hunc modum complenda est. Sicut granum frumenti non fructificat, nisi priùs deiectum in terram moriatur, & tum demum multum fructum adfert: ita ego solus maneo, donec mortuus fuero. At tunc è terra prodiẽs per resurrectionem meam, copiosum fructum adferam, sparso Euangelio per Apostolos meos in vniuersum orbem. Atq; tunc Gentiles, qui nunc me adhuc mortalem videre cupiunt, in suam salutem me videbunt: non quidem oculis corporis, sed mentis. Atque ita Dominus hac similitudine fructum mortis & resurrectionis suæ significat, & quæ sit salutaris visio sui ostendit.

Præterea obseruemus hîc in genere, crucis commendationem: videlicet quòd crux sit, per quam fructum faciamus, modò morti Christi priùs inseramur per fidem, alioqui crux pœna est; ideò Paulus dicit: *Complantatos morti Christi fructificari.* Nam donec extra mortis Christi implantationem sumus, non nisi steriles manemus: sed in mortem Christi, tanquam in ferax solum transplantati, fructum facimus copiosum, succo spiritus Christi in nos transfuso. Sed quid facit hæc crux in homine? præsumtionem virtutis propriæ euertit, hypocrisin detegit, confidentiam propriæ carnis excutit, & in solum Deum hominem recumbere facit.

QVINTVS.

25 Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam.

Occurrit Dominus obiectioni carnis, quæ naturâ fugit crucem & mortem, & non vult vitam venire in discrimen propter iusticiam, sed potiùs vocationem deserere, quàm vt mortem pro veritate Dei asserenda sustineat. Qui ergo hîc animam suam amat, hoc est, qui anteponit vitam suam mandato & voluntati Dei, atque ita officium vocationis deserit, is perdet eã, vt qui officij desertor & contemptor Dei, incurrat in mortem æternam. Nam perditio, cuius hîc meminit Dñs, opponitur vitę æternę, vt ex antithesi patet. Non ergo simpliciter accipiendum est dictum, *Qui amat animã suam*: sed cõparatè, hoc est, qui

q̃ cõtra ordinẽ diuinũ amat animã suam, is perdet eam. Quis est ille ordo diuinus? Vt Deũ ante omnia amemus, & eius mãdato & vocationi pareamus. Deinde nos ipsos & proximum aliasq; creaturas iuxta eorum ordinẽ, & conditionẽ. Contra hunc ordinẽ amat animã suam, qui recusat adire pericula in vocatione propter mãdatum & voluntatẽ Dei. Ex his, quæ iam diximus, sequitur duplicẽ esse amorẽ, quo quis se amare possit. Vnum laudabilem, alterum viciosum. Laudabilem quidem, cũ legitimus seruatur ordo: Viciosum verò, cum quis se contra ordinem amet. Hinc philosophi duplicem amorẽ sui fecerunt, videlicet iustũ & cœcum. Iam facilè intelligitur antithesis: Qui odit animam suã in hoc mundo, hoc est, qui anteponit obedientiam erga Deum in vocatione propriæ vitæ, is custodiet eam in æternam vitam, non quidem merendo, sed in recto cursu ad vitam æternam perseuerando. Qui enim Deo in vocatione non obtemperat, is declinat à via & amittit fidem in authorem vitæ æternæ. Stat enim immotũ principium Pauli: *Donum Dei vita æterna per Christũ Iesum Dñm nostrum.* Obedientia igitur nostra, quæ sequitur fidem, non est causa, sed via vitæ æternæ per Christum Iesum, & ideo mercedem diuinitùs promissam habet non ex dignitate & merito suo, sed ex dignitate & merito Christi.

SEXTVS.

26 Si quis mihi ministrat, me sequatur.

Hoc dictum hortantis est. Nam postquam Dñs de sua morte dixisset, & de necessitate obedientiæ Deo præstandæ in vocatione, addit exhortationem, qua exhortatur eos, qui sui Discipuli esse volunt, vt se sequatur, videlicet in præstanda Deo obedientia, nulla periculorum huius vitæ ratione habita. *Si quis,* inquit, *mihi ministrat,* hoc est, si quis meus vult esse minister, cuius ego sim Dñs & Magister, *is me sequatur,* hoc est, ad meum exemplar vitam instituat, non abijciens officium propter crucem. Hanc sententiam Lucas in hũc modum effert: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucẽ suã, & sequatur me.* Abnegat autem semetipsum, & tollit crucem suam, qui abiectis curis præsentis vitę, auocantib. à Christo, paratus est ad quiduis ferendum pro Christo. Notetur hic conditio libera, *Si quis,* inquit, *vult.* Relinquit ergo cuiq; liberũ, neminem inuitũ trahit, nec renitentẽ cogit.

SEPTIMVS.

Vbi ego sum, illic & minister meus erit.

Hæc oratio duplicem sensum, & vtrumq; cõuenientem proposito recipere potest. Nam vel vt ratio exhortationis præcedentis, vel vt promissio mercedis propter obedientiam præstitã accipi potest. Si accipiatur vt ratio, argumentũ ab officio probi ministri sumptum est, cuius sensus est. Probi & fidi ministri est, fideliter suo Domino seruire, & in iis promptè occupari, iuxta mandatum Domini, in quibus ipse Dominus occupatur, adeò vt nihil contra Domini iussum & voluntatem faciat. Nunc aũt ego Dñs vester, pro veritate Dei propugnanda, mortem adeo. Ergo vos quoq; modò mei ministri esse vultis, simile discrimen adire non recusabitis. Vt particula *vbi* non ad locum, sed ad vitæ rationem & officium referatur.

At si hoc dictum tanquam promissionẽ mercedis, propter obedientiam præstitam, accipiamus, sentẽtia eius hæc erit: Qui mihi ministrat, ei futurum est quod & mihi: Ego autem victa morte in gloria patris ero. Proinde & ministri mei, superatis huius mundi difficultatibus, gloria mecum fruentur æterna, etsi dissimili modo. Ego enim vt caput & Dominus regnabo: illi autem vt membra iuncta capiti conregnabunt. Atque hoc est, quod Paulus ait ad Rom. 8. *Si cum eo patimur, cum eo etiã regnabimus.* Hanc promissionem ad nos pertinere statuamus, quam opponamus omnibus huius vitæ molestiis, & periculis. Ineptum Sophisma Papistarum, qui ex hoc loco probari cõtendunt, sanctos demortuos vbique esse, atque ideò posse nostras preces exaudire, cùm sint cum Christo, qui vbique præsens est, spontè corruit. Non enim hîc de loco agitur, sed vel de vitæ ratione & officio, vel de gloria beatitudinis, qua fruentur sancti cum Christo. *Quem maiorem honorem,* ait Augustinus, *accipere potest adoptatus, quàm vt sit, vbi est vnicus. Non æqualis fact9 diuinitati, sed cõsociatus æternitati.*

OCTAVVS.

Et si quis mihi ministrauerit, honorabit eum pater.

Hæc definitio est mercedis ministerij Christo præstiti. *Si quis,* inquit, *mihi ministrauerit,* hoc est, si quis fidelem se mihi ministrum exhibuerit in docendo, viuendo, & patiendo, illum honorabit pater, hoc est, pater meus corona iustitiæ illum donabit. Ita enim Paulus hunc honorem definire videtur 2. Timoth. 4. *Bonum certamen certaui, cursum cõsummaui, fidem seruaui, quod superest, reposita est mihi iustitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die iustus iudex.* Vocat autẽ Paulus iustitiæ coronam, immortalitatis gloriam, quæ tametsi causam habet misericordiam Dei, & Filij meritum, tamen reposita dicitur obedientibus propter compensationem laborum, & afflictionũ. Et obseruandũ est, ꝙ ideo mercedẽ promissã honoris nomine expressit, vt hũc honorem promissum opponam9 pręsenti ignominiæ, & opprobrio. Æternus.n. honor abũdè cõpẽsabit momẽtaneam huius vitæ ignominiã, q̃ propter Christum sustinere coguntur fideles.

PARS QVARTA.

Postquã Dñs fecisset mẽtionẽ mortis suę, & viuificatiõis, fructificatiõisq; p suã gloriosã resurrectionem, incipit turbari anima, cogitãs de ira Dei, q̃ sustinebat omniũ hominũ cã sibi imposita, p̃catur patrẽ, subijcit se patris voluntati, responsum accipit, de vtilitate mortis suæ verba facit. Verùm turba non intellligens, quomodo Messias & moreretur, & regnaret in æternum, contra Dominũ disputat. Sed Dominus ijs obscurè respõdet, hortans vt in luce, dum il-

lam habent, ambulent. Huius partis duo ſunt membra: Quorum primum continet turbationem animæ Chriſti, precationem, conſolationē & cauſam cōſolationis, cū ſignificatiōe victoriæ breui obtinendæ, ſuper Principē huius mundi. Secundū, habet admonitionē de morte Chriſti, & eius fructu: obiectionē turbæ cum reſponſo.

DE PRIMO.

Primum membrum continēs turbationem animæ Chriſti, &c. plures habet articulos, quos numeris diſtinctos declarabimus.

PRIMVS.

27 *Nunc anima mea turbata eſt.*

Chriſtus moriturus pro humano genere, teſtatur de animæ ſuæ turbatiōe ſumma, triſticia & pauore. Nam cogitās Dn̄s primùm de ira Dei quā ſuſtinebat tanquā alter Adam, quam iram placare debuit victima, & obediētia ſua, vt primus Adam ſua inobediētia totam ſuam poſteritatem ſentētiæ mortis, & maledictionis ſubiecit: Deinde de ignominioſiſsima morte, & laceratione corporis ſui, item de opprobrijs quæ in cruce ferenda eſſent, tum de ingratitudine maximæ partis mundi. Nam vidit hanc ſuam victimam peragendam pro omnibus, paucisſimis (ſi totam mundi colluuionem reſpicias) ceſſurā in ſalutem. Hæc inquam cogitans, anima turbatur & exhorreſcit, ſubiturus mortem. De hoc pauore & mœrore Saluatoris noſtri prædictum eſt à Dauide, qui ait in perſona Chriſti: *Dolores inferni circumdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis.* Vocat autē inferni dolores lethales dolores, vt qui tanti ſint, vt penè enecēt hominem, & in ſepulchrū detrudāt. Item: *Anima mea repleta eſt malis* (id eſt ingentibus dolorib.) *& vita mea inferno appropinquauit.* Hunc pauorē & trepidationē maximā fuiſſe, teſtatur & hoc, ꝙ opus habuerit conſolatione de cœlo. Neq; cum his pugnat quod ſit verus Deus, in quem dolor cadere non pōt. Siquidem diuinitas quieſcebat, quo verè ſentiret Chriſtus onus ſibi impoſitū, & verè angeretur preſſus ira Dei, non ſuū ſed noſtrum, quod tn̄ ſuum fecerat, recipiēdo in ſe noſtram perſonā & cauſam. Ideo quidā ex Patrib. ait: *In omnib. quæ ad Dn̄i noſtri Ieſu Chriſti pertinent paßionē, hæc Catholica fides tradit, hæc exigit, vt in Redemptore noſtro, duas nouerimus conueniſſe naturas, & manentib. proprietatib. earum tantam factam vnitatē vtriuſq; ſubſtantiæ, vt nec inferat vnitas cōfuſionē, nec diminuat proprietas vnionem.* Aliud eſt paſsibile, aliud inuiolabile. Et Irenæus ait: *Quēadmodum fuit homo vt tentaretur, ita etiā verbū vt glorificaretur, & quieſcebat quidem verbum dum tentaretur, crucifigeretur, & mortem obiret. Homini autem aderat dum vinceret, ſuſtineret, reſurgeret, & in cœlum aſcenderet.*

Quoniam aūt diuina Chriſti Maieſtate videtur indignū eſſe, quod tāto pauore, mœſtitia & turbatione correptꝰ fuerit Filius Dei, multi Interp̄tes hîc quærūt effugia, & fingūt tropos, q̄b. mollire conantur & prædictiones Prophetarū, & narrationes Euangeliſtarum, ex quibus paucas primum aſcribam. Deinde quidnam iuxta verbum Dei ſit ſentiendum oſtendam.

Dauid, vt iam diximus, teſtatur Dn̄m fuiſſe *dolorib. inferni circūdatū.* Eſaias affirmat ipſum *languores noſtros verè portaſſe.* Marci 14. dicitur, *cœpitq; expaueſcere & mœrore affici.* Luc. cap. 22. euidentiſſimo ſigno oſtēdit, quā anxius fuerit Dn̄s, & turbatus, cū præ dolore animi, *guttas ſanguinis ſudauerit.* Item alibi dicit Dn̄s: *Triſtis eſt anima mea vſq; ad mortē.* Hæc vaticinia & hæ narrationes cōgruentes cū vaticiniis, nō admittūt tropos, quibus nōnulli conātur hæc mollire. Nam cōſentaneū eſt, vt quēadmodum mors Chriſti omni morte fuerit acerbior ſecūdum ſenſum corporis: ita reformidationē omnium amariſsimā fuiſſe in ſanctiſsima anima ipſius. Atq; vt immēſa charitas nihilo fecit mitiorē ſenſum mortis: ita nihil mitigauit de reformidatiōis acerbitate. Sit ergo nobis, vt in aliis, ſic & in hac q̄ſtione lucerna verbū Dei, nec noſtra cōmētatione corrigamus, ꝙ oēs Prophetę, Euāgeliſtę, & Apoſtoli vno ore cōfitētur. Nā ſi nos timoris & mœſticię Chriſti pudet, effluet, & peribit nobis redēptionis beneficiū.

Ambroſius ſcribēs in hunc locū Luc. 22. *Pater ſi poßibile eſt trāſeat à me calix iſte,* ita ait: *Hærēt plerique hoc loco, qui triſticiā Saluatoris ad argumentū inolitæ potius à principio, q̄ ſuſceptæ infirmitatis inclināt, et naturalis ſenſum cupiūt extorquere ſentētiæ. Ego autem nō ſolum excuſandum nō puto: ſed etiā nuſquā magis potentiā eius maieſtatēq; demiror. Minus.n. cōtulerat mihi, niſi meū ſuſcepiſſet affectū. Ergo pro me doluit, q pro ſe nihil habuit ꝙ dolere, & ſequeſtrata delectatione diuinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur. Suſcepit.n. triſticiā meā, vt mihi ſuā læticiā largiretur, et veſtigiis noſtris deſcēdit vſq; ad mortis ærumnā, vt nos ſuis veſtigiis reuocaret ad vitā. Confidēter ergo triſticiā nomino, quia crucē prædico. Neq;.n. ſpeciē incarnationis ſuſcepit ſed veritatē. Debuit ergo dolorē ſuſcipere, vt vinceret triſticiā, et nō excluderet. Neq;.n. habēt fortitudinis laudem, qui ſtuporē magis vulnerū tulerint, q̄ dolorē.* Hæc Ambroſius. Turbationis proinde & ingentiū dolorum in anima Chriſti, verus ſenſus fuit, cuius cauſa erat conſcientia ſcelerū omniū hominum, quorum perſonā ſuſtinuit, & reatū in ſe receperat. Ambroſius rurſus: *Non turbatur eius diuinitas, ſed turbatur anima, ſecundùm humanæ fragilitatis aſſumptionē. Nam qui ſuſcepit animā, ſuſcepit etiam animæ paßionē.* Breuiter: Si concedimus Chriſtū, quēadmodum Scriptura cōcedere cogit, perfectū eſſe hominē, vt qui aſſumpſerit perfectā hominis naturā cum omnib. affectib. qui futuri fuerāt in Adā, ſi in natura cōditione perſeueraſſet, corpus ſenſibile, animā ſenſibilem & naturalib. paſsionibus obnoxiam, profectò non inficiabimur illum turbatum anima, & exhorruiſſe in propria perſona mortē. Neq; enim conuenit illi perfectam hominis naturā tribuere, & id detrahere, quo nihil eſt cum natura cōiunctius. Quòd ſi ergo vtrūq; iuxtâ naturale eſt, vt anima ex præſenti malo doleat, & de imminēte affligatur, non potes hæc Chriſto adimere, niſi humana natura ipſum ſpolies. Ipſe enim clariſsimis verbis ait: *Spiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma.* Aſſumptæ igitur conditionis

infir-

infirmitate turbatus est anima Dñs, & mortem vicinam horruit, sed Spiritus promptitudine, & virtute obedientiæ eandem constanter susce pit. Vincit enim affectum infirmitatis, & se totũ paternæ voluntati submittit.

Iam reliquum est, vt argumenta eorum qui aduersantur nostræ sẽtẽtiæ videamus, eaq; diluamus. Sunt autem aduersariorum argumẽta quinq; præcipua, ex quorũ recta dissolutione, facile soluẽtur alia quæ ex istis præcipuis manant.

Primum: Summus dolor seu reformidatio cũ summa felicitate stare non põt. Hęc enim ita repugnãt, vt in vno tertio cõuenire nõ possint. Christus semper fuit summè fœlix & beatus, vtpote verus Deus, & absq; omni malo miserię cã, hoc est peccato. Solum.n.peccatũ, miserię meritũ est. Non ergo potuit in Christo summus dolor seu reformidatio esse, vnde turbatio animæ oriretur. Proinde tropus in verbis Dñi quęrendus est. Respondeo. Assumptio vera est, sed propositionẽ distinguo. Verũ ante omnia hoc principiũ tenẽdum est. Omnia mala quæ Christus suscepit nostra erãt, nõ illius. Omnia nostra bona, illius sunt bona, nõ nostra. Noster ergo erat ille reformidabilis affectus & nõ illius, & tamen erat illius. Noster, quia cũ infirmitate carnis nostra causa eum suscepit; illius, quia verè in anima eum perpessus est. Id quod voce, lachrymis & sanguineo sudore testatus est. Timuit mortẽ & non timuit, voluit mortem, & non voluit. Timuit non vt nos inordinatè, sed ordinatè, verè tamen: timuit non suum malum, sed nostrum: non sua causa, sed nostra. Noluit mortem, quia per se mala est, & inimica naturæ quam assumpserat. Voluit eandem, quia salutem paritura erat multis. Mortem ergo suam, & non suam tulit. Suam quia verè mortuus est. Non suã, quia pro nobis, & à nobis ortam dependit. Cùm igitur hæc omnia ita in Christo fuerunt, vt neq; ad diuinitatem pertinerent, neq; Spiritus alacritatem, & promptitudinem impedirent, neq; rationem præcurrerent, neq; gaudium animæ, diuinitatem assiduè cõtemplantis obscuraret, neq; læticiam eiusdem quam de salute hominũ percipiebat imminueret. Non est quòd dubitemus summam reformidationem cum summa mentis alacritate, summũ gaudium cum extremo dolore, deniq; summam felicitatem cũ summis cruciatibus copulare. Etsi igitur hæc felicitas semper summa, & perfecta fuerit in Christo, quod ad eius personam attinet. (Semper enim videbat, & diligebat summum bonum, videlicet Deum Patrem, eoq; fruebatur, in quib. rebus summa beatitudo posita est) tñ in humiliatione ipsius pro nobis, si carrnem respicis, nõ in cruce & agone mortis fulsit gloria illa beatitudinis vt postea. Nam resurgens à mortuis, carnem immortalem factam in cœlum intulit, ad dexteram Patris supra omnes creaturas. Ideo precatur, *Pater glorifica me.*

Secundum: Fortis viri est in duris, & aduersis animũ immotũ habere, & nõ succũbere malis, sed spontè se obijcere cũ res postulat. Nunc aũt omnium hominũ fortissimus fuit Christus. Qui ergo illi turbationẽ animæ, expauescentiã & reformidationẽ tribuit, laudem fortitudinis illi adimit. Respondeo, duplex est turbatio animi seu expauescẽtia, siue reformidatio. Vna ab ignauia mẽtis, altera à natura ꝓficiscitur. Vt illa in fortẽ virũ non cadit: ita à Christo alienissima erat. Hæc aũt vt à natura profecta est: ita in fortissimũ quenq; cadere potest. Atq; hãc Christo tribuimus. Neq; enim fortitudo putãda est, nihil expauescere in adeundis periculis, sed ea fortiter suscipere, & cõstanter perferre, & vincere. Quoniam autem ἀπάθεια, ἀπαλγησία, & ἀναισθησία Stoicorum cum natura pugnat, nihil volumus ad Stoicorum figmenta respondere.

Tertium. Si Christus verè tristatus est anima, & reformidauit mortẽ, non fuit absoluta in eo Charitas, neq; erga Patrẽ, neq; erga genus humanũ. Nam charitatis natura est, vt quæ per se sunt acerba, ea faciat dulcia, sed fuit in Christo absoluta charitas & erga Deũ, & erga humanũ genus. Ergo nec verè turbatus est anima, nec verè reformidauit mortẽ. Respondeo ad maiorẽ. Vtrũq; fuit immẽsę charitatis, & formidare mortẽ, & mortẽ constãter adire. Nam alacritas & reformidatio habẽt diuersa principia vnde oriuntur. Alacritas.n. voluntatis fuit promptissima, formidatio erat infirmitatis carnis, q̃ amor superauit. Deinde verissimũ est, charitate dulcia esse animo, quæ tñ sensu sunt molesta, à quib. natura abhorret. Vt ergo summa charitas cum summo cruciatu corporis stare potest: ita eadem cũ summa animi trepidatiõe, præsertim cũ in Christo trepidatio animi nihil aliud sit, q̃ eius cruciatus. Totius siquidẽ hominis Christi, puniri ꝓ peccatis nostris opus erat. Breuiter, Tenẽdum ante omnia hoc est, quo plura nostrę infirmę naturę incõmoda in se receperit, eò magis ipsum nos amasse, censendus est. Omnia.n. amore fecit, vt interim taceã eos maximè illius amorẽ erga nos extenuare, q corpus illi tribuunt, & animã omnis doloris expertẽ contendunt. Sed quid multis? *Argumentum amoris*, vt ait Gregorius, *est operis exhibitio*. Per corporis igitur & animi cruciatum nos redemit eius charitas, in quo fuit acerbior, quo cumulatior. Hoc illi nostrã salutẽ, & chariorẽ fuisse & charius emptã intelligimus. Itaq; doloribus accumulatis tanq̃ fomentis aggestis, amoris flamma cum non potuit obrui, latius emicuit.

Quartum: Si Christus reformidauit mortẽ, nõ fuit obediẽs Patri, q voluit Filium mori pro peccatis. Sed fuit obediẽs vsq; ad mortẽ crucis, vt Paulus docet. Igitur non reformidauit mortẽ. Respondeo. Hoc argumentũ facilè ex iis quę suprà diximus, soluitur: Reformidauit siquidẽ mortẽ, & nõ reformidauit: Voluit mortẽ & nõ voluit, secundũ diuersa principia, & diuersos respectus. Reformidauit & noluit mortẽ suã, qa inimica erat naturæ, q̃ assumpserat. Non reformidauit, sed voluit, qa necessaria erat ad humani generis salutem, quam ideò ex mera charitate, ad Patris iussum spontè suscepit. Ideo & verè obediens fuit vsque ad mortem crucis.

Quintum: Membra Christi, vt sancti Dei martyres plurimi, maxima cum lætitia supplicia adiisse scribuntur. Ergo absurdum fuerit, hoc negare in capite, quod in membris laudatur. Respondeo & nego consequentiam. Dissimiles enim causæ habent dissimiles effectus. Christus sustinuit iram Dei pro nostris peccatis, quare pro ijs etiam pœnas luere debuit non fictè, sed verè. Martyres autem quorum peccata remissa erant propter Christi victimam, pro veritate Dei asserẽda patiebantur, vnde & Martyres dicebantur, quasi veritatis diuinæ testes. Atque hinc factum est, quòd Christus alijs Martyribus hanc dederit gratiam, vt crucem prorsus contemnerent: alijs autem in cruciatib. aderat suo Spiritu, vt sub crucis mole non succumberent & desperarent.

SECVNDVS.

Et quid dicam? Pater serua me ab hac hora. Sed propter hoc veni in hanc horam.

28 Pater glorifica nomen tuum.

Hæc precatio Domini vt concisa, ita obscura, profecta est à turbatione animæ. Anima enim Christi, hoc est, vis sensibilis vt in vero homine affectibus perturbatur, cogitans dehorrenda ira Dei, & de ingenti supplicio, quod iam iam imminebat. Ideo ex infirmitate carnis, quæ natura & sine vitio quoduis malum & inimicũ naturæ reformidat, precatur & ait: *Et quid dicã?* Hæc est querimonia hominis Christi in summas angustias ex cogitatione horrendæ mortis redacti, adeò vt nec verba inueniat, quibus exprimat doloris sui magnitudinem, nec consilium secundùm hominem. Hæc querimonia testatur Christum sensisse se opus habere diuinitùs remedio & consolatione, quare etiam ad patrem se recipit ac ait: *Pater serua me ab hac hora*, hoc est, transeat à me calix imminentis supplicij. Atq; hæc est precatio infirmæ carnis. Sequitur correctio. *Sed propter hoc veni in hanc horam*, id est propter hoc missus sum, & hoc exigit vocationis meæ necessitas, & redemptionis officiũ. Fiat ergo non quod ego volo, scilicet ex carnis infirmitate, sed quod tu vis ex tuo sapienti decreto & consilio. Atque ita Dominus voluntatem carnis subijcit voluntati mentis, & corrigit quod prius dixerat. Suprà diximus quomodo hic sensus carnis in Christo non sit peccatũ vt in alijs hominibus. In Christo enim ordinatus, hoc est, merè naturalis fuit & temperatus ad voluntatem Dei: In alijs hominibus sensus carnis viciosis affectibus polluitur, & difficulter temperatur ad voluntatem Dei, quare & inordinatus est & viciosus. Tametsi ergo Christus corpus mundum à peccato habebat, non tamen erat corpus Christi naturalibus necessitatibus & appetitionibus exutum. Quod subijcitur in precatione Christi: *Pater glorifica nomen tuum*, ad finem mortis Christi pertinet. Est enim mortis Christi finis verus, vt nomen patris in mundo celebretur ab hominibus agnoscentibus iustitiam, & misericordiã Dei in morte Filij. Iustitiã quidem, quòd hoc pacto Deus voluerit sibi satisfieri pro peccato. Sicut enim peccatum in omnes homines ab vno Adamo venit: ita postulabat iustitia Dei, vt ab vno Christo fieret satisfactio, vt non periret genus humanum. Misericordiam verò, quòd dederit filium in mortem, ne periret in peccatis suis totum genus humanum, quod ad gloriam suam condiderat. Atq; hoc est, quod suprà in tertio dicitur, *Sic Deus dilexit mundum, &c.*

Porrò hæc Christi precatio, plura nobis cogitãda & in nostros vsus trãsferẽda cõmendat.

Primum enim hic docemur, quòd Christus verè pauores, & dolores grauissimos, quales nullus mortalium vnquam expertus est, in sanctissima sua anima perpessus sit, multò sanè grauiores lacerationib. corporis, & opprobriis hostium. Nam horũ causa fuit principalis & summa ira Dei, quæ in ipsum sustinentem personã totius humani generis, effusa est. Deinde accesserunt aliæ causæ, quas suprà attigimus. Hinc fides nostra confirmetur de reconciliatione nostri cum Deo. Nam hæc omnia perpessus est, vt iram patris placaret.

Secundò, hinc discimus, quò confugiamus, & quem inuocemus, cum nescimus quid facere, & quò nos vertere debeamus, oppressi pœnis & variis difficultatibus, nempe ad patrem Christi, qui & noster pater est. Ipsius quidẽ, naturâ: noster vero, adoptionis gratia. Huc præceptum & promissio pertinent. *Inuoca me in die tribulationis & eripiam te, & honorificabis me.*

Tertiò, Exemplo capitis nostri admonemur vt nostros affectus, qui ex sensu carnis oriũtur, subiiciamus patris cœlestis voluntati, quæ sola est regula iustitiæ, ad quam regulam omnes cogitationes, & actiones in tota vita nostra exigendæ sunt. Quæ autem sit voluntas patris, in Lege & in Euangelio patefactum est. Ideo Augustinus ait: *Hominis suscepit infirmitatem, vt doceat contristatum dicere, non quod ego volo, sed quod tu vis.* Est ergo hic ordo perpetuò tenendus: Omnium actionum norma sit voluntas Dei. Huic se subiiciat voluntas renatorum sincera & recta, quæ superior dicitur. Ad vtriusq; normam corrigatur voluntas sensuum carnis seu animę pars inferior, quam sensualitatem vocant Theologi, & est vis illa animæ, quæ ea quæ sensuum corporis sunt appetit, & declinat inimica, vt illa superior ea, quæ iudicij mentis sunt, respicit.

Quartò, à Christo hic discimus, omnia referre & quæ nobis molesta sunt, & quæ grata ad nominis Dei laudes & celebritatem, hoc est, ad finem, ad quem primùm conditi, & deinde redempti sumus.

TERTIVS.

Venit igitur vox de cœlo: Et glorificaui & glorificabo.

Christus precatus in summis doloribus animæ, à patre cœlesti exauditus est. *Vox*, inquit Euangelista, *venit de cœlo. De cœlo*, inquit, quia ibi thronus Maiestatis Dei est. Etsi autem vbique

que est Deus, vt qui omnia repleat; tamẽ cœlum eius sedes potissimum dicitur, propter plenissimam, & nobis incomprehensibilem diuinæ essentiæ, & maiestatis lucem, quæ illic exhibetur. Hinc ergo vox venit, vt & sciamus vnde Filius Deí ad nos venerit, & quò redierit peracta sua pro peccato victima, & quò victor mortis suos vocet, eisq́; locum parauerit ad fruendum cum Christo immortalitatis gloria.

Sed quænam vox venit? *Et glorificaui, & glorificabo*, scilicet nomen meum. Coniungit quod factum est cũ ptomissione futuri, vt præteritũ quod futurũ erat confirmet. Sed quomodo glorificauit nomen suum? Hîc ante omnia tenendùm est, quòd vna sit gloria Patris & Filij. Cûm ergo Filius glorificatur, nomen Patris simul glorificatur. Glorificatus est aũt Filius multis modis, videlicet: testimonio Angelico, Stella indice, voce paterna, signo, miraculo, doctrina.

Testimonio Angelico, dum Angelorum militia nato Christo canit, *Gloria in excelsis Deo, in terra pax, hominibus bona voluntas.*

Stella indice, cuius ductu Magi venerunt ad domum vbi natus est Iesus, & Dominum cœlorum, quem Stella demonstrauit, adorarunt.

Voce paterna, in baptismo & in transfiguratione, de qua voce Petrus sic ait: *Accepit enim à Deo Patre honorem, & gloriam, voce ad eum delata huiusmodi à magnifica gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, hunc audite.*

Signo, quando Spiritus S. in specie columbę descendit super Christũ, in Iordane baptizatũ.

Miraculo, dum surdos, claudos, leprosos sanat, dum mari imperat, dum dæmones fugat, dum mortuos excitat.

Doctrina, dum efficacia Spiritus auditores suos ad Patrem conuertit. Christus enim non solum voce persuasit, vt Prophetæ, Apostoli & eorum successores: verumetiam Spiritu intus traxit suæ doctrinæ auditores, nec his obstat ꝙ multi contumaciter se ei opposuerint. Nam cõditione certa saluat, & neminem inuitũ cogit.

Quomodo glorificabit? Fortitudine animi in subeunda cruce pro genere humano, testimonio hostium de ipsius innocentia, Sole obscurato ipso moriente, gloriosa Resurrectione, aspectabili Ascensione in cœlum, visibili donatione Spiritus Sancti in die Pentecostes: gubernatione Ecclesiæ, efficacia ministerij verbi, conseruatione Ecclesiæ, & defensione eiusdem aduersus inferorum portas, glorioso aduentu ad iudicium cum omnibus sanctis Angelis, beata immortalitate suorum in gloria beatitudinis, & damnatione perpetua omnium hostium Christi. Hæc glorificatio eò pertinet, vt & nos sub cruce leuemus mentes ad caput nostrum, cui consociati sumus vinculo Spiritus, & non dubitemus nos, superatis huius mundi difficultatibus, cœlestis gloriæ possessionem ingressuros, præsertim cùm sciamus, Christum omnia nostra causa fecisse. Verùm vt hæc fidem requirunt: ita patientiam & spem postulant.

Cęterũ Christi hostes cũ Diabolo, & eius Angelis tradētur ęternis pœnis, q̃ erũt exclusio à luce ęterna, & inclusio in ꝑpetuas tenebras; cõiunctio cũ hoste Dei Diabolo, vermis conscientiæ nunquã moriturus, cruciatus ineffabilis, & opprobriũ sempiternum, quib. malis nihil erit, nec cogitari poterit tristius, p̃sertim cũ omnis spes liberationis, & mitigationis pœnarũ sit inclusa.

QVARTVS.

29 Turba igitur quæ stetit, & audiuit, dicebat tonitru factum esse. Alij dicebant, Angelus ei locutus est.

Eorum qui aderát Christo, in vehemēti illa animi turbatione & precatione, incõsueta voce de cœlo delapsa, alij stupescũt adeò vt nõ possint discernere inter articulatá vocẽ, clarum sensum exprimentẽ & tonitru, seu sonitũ confusum. Alij minus hebetes in turba, Angelicá vocẽ fuisse opinati sunt, sed nõ sine diminutione Maiestatis Dei. Tribuũt. n. Angelo, ꝙ Dei est. Sic caro in reb. diuinis desipit, nec põt intelligere quę Dei sunt, nisi diuinitùs doceatur. Quare nos sensum carnis relinquamus, & sequamur ductum Spiritus, ducētis nos in oẽm veritatem per verbum. Alij, vt Discipuli Dñi, vocem patris intelligunt. Sic hodie Euangelium Christi multis est veluti confusus sonus seu tonitru. Alij agnoscunt quidem doctrinam esse cœlestem, quam tamen non percipiunt, prauis affectibus impediti. Nonnulli, vt veri Discipuli, cum fructu Euangelium audiunt, fidem concipiunt, & præstant Deo obedientiam iuxta Euangelium.

QVINTVS.

30 Respondit Iesus, & dixit, Non propter me hæc vox facta est, sed propter vos.

Quid? An nõ Christus verè turbatus est animæ? An non conflictatus est cum ira Dei, & cogitatione horrẽdi supplicij iam iam imminẽtis? An non verè reformidauit mortem? An non opus habuit consolatione cœlesti? Dicitur enim clarè hic à Dño, *Non propter me hæc vox facta est, sed propter vos.* Transfert. n. causam vocis auditæ à se ad turbá, & Discipulos qui aderát. Respondeo. Dolor in Christo nõ fuit simulatus, sed verus, nec lucta ficta sed vera, quẽadmodũ suprà ex vaticiniis Prophetarũ, ex narrationib. Euangelistarum, & ex necessitate satisfactionis ostendimus. Verùm quia poterat pater Christum sine voce confortare, & erigere occulto modo, Dñs sic loquitur. Deinde vt finem huius vocis de cœlo delapsæ p̃cipuum ostendat, videlicet vt credát hũc Iesum verè à Deo missũ esse, vt & pateretur & glorificaretur, vtq́; infirmi Discipuli nõ prorsos oẽm spem abiicerẽt, cũ viderent suũ magistrũ cruciatib. & opprobriis, & turpissima morte inter latrones affici: maximè aũt, vt post resurrectionem reuocarent hanc vocem in memoriam, ad confirmandam fidem suá in resuscitatum Messiam, & munirentur animi illorum aduersus Iudæorum calumnias, & mendacia.

Poterit etiam hoc Domini dictum ita exponi. Hæc vox non facta est propter me solummodo, scilicet confortandum, sed etiam pro-

pter vos erudiendos, & muniendos aduersus scandalum crucis. Similiter & hoc modo: Hæc vox non facta est propter me, ac si ego turbarer propter meum reatum, & pœnam meo reatui debitam: sed propter vos quorum personam sustineo, quorum reatum in me suscepi, quorũ pœnas luo, vt satisfiat patris mei iusticiæ. Augustinus autem sic. *Hic ostendit illa voce non sibi indicatum quod sciebat, sed eis quibus indicari oportebat.* Sicut autem vox illa non propter eum facta est, sed propter nos: Sic anima eius non propter ipsum, sed propter nos turbata est. Hoc est, vt supra ostendimus: Christus in se recepta persona nostra & causa, verè dolores nostros sustinuit in sanctissima anima sua, & cruciatum corporis vsque ad mortem.

SEXTVS.

31 Nunc iudicium est mundi huius, nunc princeps huius mundi eijcietur foras.

Dominus responso diuinitùs accepto, quo & confirmatus est, concionatur de morte & resurrectione sua, cuius effectus est victoria super diabolo, peccato, & morte, & de iusticia & vita æterna merito suæ obediẽtię, quę resurrectione confirmata, est adduceda. *Iudicium mũdi* potest accipi dupliciter, videlicet quod iudicat mundus, & quo iudicatur mũdus. Si priori modo accipimus, iudicium mundi erit, quod tum meditabantur Iudæi, quoq; Pharisęi & Pilatus Christum iudicaturi, damnaturi, & interfecturi erant. Vnde per Synecdochen hìc Dominus etiam suã mortem intelligit, vt effectum iudicij mũdi, de quo iudicio Psalmus secundus agit. Atque ita posterior versus, *Et Princeps huius mundi eijcietur foras*, consequens resurrectionis erit, quo significatur ipsa resurrectio. Nam Princeps huius mundi non eijcitur foras, id est, non vincitur nisi victa morte per resurrectionem Domini. Si posteriori modo accipimus iudicium mundi, pro iudicio videlicet quo mundus iudicabitur, referendum est potissimum ad accusationem, & damnationem hostium Christi, hoc est, pro iudicio quo accusantur, & dãnantur Pharisæi, qui Christum crucifixerunt. De hoc iudicio infrà cap. 16. agit Dominus cùm ait: *Spiritus Sanctus arguet mundum de peccato, quia non crediderunt in me: de iusticia, quia vado ad Patrem: de iudicio, quia princeps huius mũdi damnatus est.* Hoc iudicium patefactum est per Petrum die Pentecostes Actorum capite secundo. Habet testimonium prędicationem Euangelij, & efficaciam Spiritus Christi in cordibus electorum: pronunciabitur voce filij Dei in extremo die, subiectis hostibus ipsius sub pedibus eius, iuxta vaticinium Psalmi 110. Ideò addit Christus: *Et princeps huius mundi eijcietur foras*, hoc est contereturг, iuxta primam promissionem, caput Serpentis, id est diaboli. Significatur ergo hoc dicto, quòd multi adducendi sint Christo per ministerium Euangelij, quod cùm fide recipitur, Christus recipitur victor Sathanæ. Ex quo fit vt Sathan eijciatur, vbicunque Christus in corde habitauerit. Nulla enim Belial, & Christo conuentio. Neque tamen ita eijcitur diabolus, vt non foris oppugnet, sed vt non intus regnet.

Porrò Sathan princeps huius mundi dicitur non iure imperij, sed hominum impiorũ respectu, qui se spontè ipsius imperio subijciunt.

DE SECVNDO.

Hoc membrum habet admonitionem de genere mortis Christi, & de eius fructu, cum obiectione turbæ & eiusdem solutione. Articulos numeris distinguemus.

PRIMVS.

Et ego si exaltatus fuero è terra, omnes traham ad me. Hoc autem dicebat significãs quali morte erat moriturus.

Cùm Euangelista hìc addit, *Significans quali morte erat moriturus*: satis docet hìc significari exaltationem Christi in aram crucis, in qua erat moriturus & futurus pro peccato victima. Hoc antea prædictum fuisse Dominus ipse supra capite tertio testatus est, inquiens, *Sicut Moses exaltauit Serpentem in deserto: sic oportet exaltari Filium hominis, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Atque ita quatuor hìc coniunguntur, videlicet causa salutis, dilectio in Deo, meritum eiusdem, mors filij. Applicatio, fides, Donum, vita æterna in Christo Iesu. Sed quid est quod hic additur, *Omnes traham ad me.* Particula *Omnis* primum tollit discrimen nationum seu Iudæorum, & gentium. Deinde neminem saluari nisi per mortem Christi docet. Quicunque enim oblatam in Christo gratiam respuunt, sua culpa pereunt. Nam gratia ipsa volentibus trahi offertur. Trahit enim Dominus ad se omnes, videlicet, volentes obedire Euãgelio, & credere in Christum mortuum & resuscitatum.

Porrò vt hæc tractio melius intelligatur, circumstantias has cogitemus, videlicet quis trahit, vnde trahit, quos trahit, quò trahit, & quomodo trahit.

Quis trahit? Filius Dei trahit, quo trahente trahit & pater. Ita enim in sexto scriptũ est: *Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum.* Vt ergo vna est operatio Patris & Filij: ita vna tractio.

Vnde trahit? E carcere omnium miserrimo, in quo homines detinentur à Satana, donec inde trahantur à Christo.

Quos trahit? Omnes. Nam nulli per se venire possunt. Omnes enim qui veniunt, tracti veniunt. Hìc ergo omnium hominum merita destruuntur. Nam si vlli suis meritis venire possent, non rectè diceret Dominus, *Omnes traham.*

Quò trahit? *Traham*, inquit, *ad meipsum*, id est ab inferno ad cœlum, à morte ad vitam, à sempiterna miseria ad æternam gloriam.

Quomodo trahit? Pater & filius communi Spiritu, qui in verbo est efficax, trahunt. Tractio ergo hæc si hominem spectes, non est coactionis, sed voluptatis & ingẽtis desiderij. Mon-

strata

ſtrata.n. dulcedine Chriſti in ꝑdicatione Euãgelij, homines volẽtes credũt, & volẽtes trahũtur.

Iam à cõſequente cõcludatur antecedens neceſſariò, videlicet victoria Chriſti ſuper morte, per glorioſam ipſius reſurrectionẽ. Quomodo enim ad ſe traheret, ſi maneret in morte. Proinde hæc tractio & effectũ mortis Chriſti docet, & reſurrectionem eiuſdem à morte conuincit. Tametſi aũt ſuprà in 3. cap. recenſuimus rationes cur Chriſtus crucifigi debuerit, hîc tamen tres cauſas, quas enumerat Athanaſius aſcribã. Harum prima eſt, vt factus pro nobis maledictum, nos à maledictione legis redimeret. Scriptum eſt enim: *Maledictus qui pendet in ligno.* Secunda, vt exaltatus in crucem omnes ad ſe traheret, vt iam dictum eſt. Tertia vt repurgaret aerem à potentia dæmonum ad Epheſ. 6. Verùm nos præter typicam rationem erecti ſerpentis in deſerto, maximam & præcipuam cauſam ſuprà annotauimus, hãc videlicet: Congruebat iuſtitiæ diuinæ, vt pro offenſa turpiſsima, maxima & ignominioſiſsima, pœna lueretur turpiſsima, maxima & ignominioſiſsima. Nunc autem vt peccatum generis humani fuit offenſa turpiſsima, maxima & ignominioſiſsima: ita ſuppliciũ crucis turpiſsimum, maximum & ignominioſiſsimum, apud Iudæos erat. Igitur quoniã Chriſtus hanc offenſam expiare debuit ſua morte, cõgruebat iuſtitiæ diuinæ, vt Dñs patibulo crucis affixus, fieret victima ꝓ humano gñre. Hãc ſapientiam Dei grati agnoſcamus & nõ pudeat nos crucis Chriſti, in qua ſola noſtra ſalus eſt.

SECVNDVS.

34 Reſpondit ei turba, nos audiuimus ex lege, quòd Chriſtus manet in æternum, quomodo tu dicis: Oportet exaltari filium hominis, Quis eſt hic filius hominis.

Dñs prædixit ſe moriturũ. (Nam exaltari Filium hominis, eſt ipſum ſuſpẽdi in patibulum & mori) & nihilominus ſe promiſſũ Meſsiam eſſe, & voce docebat, & miraculis demõſtrabat. Offenſi ergo mortis mentione, ſic quidã ex turba argumẽtantur: Meſsias manet in æternũ. Tu igitur ſi es Meſsias, non morieris. Et ſi morieris, certè Meſsias non es. ſed falſo tibi Meſsię nomẽ vendicas. Dic ergo nobis palàm quis ſit ille Filius hominis de quo loqueris, túne an alius quiſpiã. Principiũ ſeu fundamentũ quo nitũtur eſt lex ipſa. Sed quænam eſt illa lex? Legis vocabulum hic latius patet. Nam in genere pro quauis doctrina cœleſti, quæ in Moſe & Prophetis tradita eſt, accipitur. Ergo in hac lege, id eſt, in Scripturis ſanctis tribuitur Meſsiæ Regnum æternum. Eſaiæ 9. dicitur de Meſsia, *Pater erit futuri ſeculi.* Daniel 6. *Poteſtas eius poteſtas æterna.* Et in Pſalmo ſcribitur: *Adorabunt eũ donec erit Sol, & Luna.* Iam ſi regnum Meſsiæ eſt æternũ. Si Meſsias habet poteſtatẽ æternã, Si præſtabitur ei æternus cultus, manebit profectò in æternũ. Hactenus quidem rectè turba cõcludit. Verùm ſi hæc turba peritè cõtuliſſet ſcripturas inter ſeſe, facilè intellexiſſet vtrũq;, videlicet & Meſsiam moriturum, & nihilominus regnaturũ in æternũ. Eſaias ait: *Vbi poſuerit animam ſuam pro peccato, videbit ſemen longæuum.* Hic Eſaias & de morte Dñi, & de ipſius Regno æterno apertè concionatur. Et Daniel vaticinatur Meſsiam moriturũ, & nihilominus tribuit ipſi æternum Regnum. Quare neceſſariò ſequitur eum ex morte reuicturũ. Ex harum Scripturarũ collatione, vt plurimas omittam, promptiſsimũ fuiſſet cõcludere, Meſſiam & moriturum pro peccato, & reſurrecturũ ex mortuis, vt poſsit in æternũ regnare. Sed quid impediebat hanc turbam, ꝙ hanc collationem non inſtituerit? Id quod pleroſq; mundi infatuat ſapientes, qui omnia mẽſura ſenſuum, & rationis ſuæ metiri volunt, ex quo fit, vt oẽs promiſsiones diuinas, quæ captum ſenſuum & rationis fugiunt, derideant. Verùm Filij Dei fidei normam ſequuntur, quæ fides ſtatuit verũ eſſe, quicquid Deus promittit, vel vniuerſa natura reclamante. Eſt enim ſupra naturam, qui etiam ea quæ ſunt ſupra naturam promittit, & præſtare poteſt, quia natura potentior eſt. Commendabit præterea hic locus nobis diligens ſtudium inquirendæ veritatis in Scripturis; ne ita vnum dictum arripiamus, vt amiſſa collatione, & ἀναλογία neceſſaria, peruertamus Dei veritatem. Atq; ita torqueamus reliquas Scripturas violenter ad opiniones, quas ex particularibus dictis concepimus.

Supra dictũ eſt cur Ieſus ſe Filiũ hominis nominat, nimirũ vt & quãta fuerit humiliatio Filij Dei cogitetur, & quãtus eius amor fuerit erga genus humanũ intelligatur, & qđ verus ſit homo habẽs corpus, & animã cũ omnib. ſuis naturalib. facultatib. & appetitionib. ſicuti alij homines, oſtenderetur. Hæc viciſsim à nobis fidem, amorem, & obedientiam, in quibus noſtra erga eum cernitur gratitudo, requirunt.

TERTIVS.

35 Dixit igitur eis Ieſus, adhuc ad breue tempus lumen vobiſcum eſt. Ambulate donec lucem habetis, ne vos tenebræ occupent.

Rudem turbam ad diſcendũ hortatur, argumento ſumpto ab occaſione, & periculo. Occaſio eſt: Lux doctrinæ cœleſtis nũc ſplendet, qđ diu non eſt futurũ in hoc populo. Igitur occaſio nõ eſt negligẽda. Obſcurè his verbis ſignificat Dñs, vt Lux doctrinę cœleſtis breui trãsferatur à Iudæis ad gẽtes, propter ipſorũ contumaciam & ingratitudinẽ. Periculum eſt, tenebrę occupabunt torpẽtes in via, vt eò quo tẽdunt nõ perueniant. Proinde prudentis eſt ambulare in luce, dum adhuc ſplendet. Ambulandi verbũ viuẽdi rationẽ ſignificat. Vt enim via propriè eſt illud terrę ſpaciũ per quod itur, & à loco ad locũ pertranſitur: ita metaphoricè in gñre eſt ratio inſtitutioq; vitæ hominis. Et ambulare in via, eſt certum curſum vitæ tenere. Dñs dicit: *In præceptis meis ambulate.* Hîc vides præcepta Dei inſtar viæ eſſe, & ambulare, vitam inſtituere ad præceptorũ regulam. *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini,* id eſt, qui dum hanc viuũt vitam, ea

faciunt, quæ lex Dñi præcipit atq; mandat, beati sunt. Ratio locutionis huius, vt ex collatione supra facta intelligi pôt, hæc est. Vt via recta ad locum ad quem quis tendit ducitur: ita pia vita ad beatitudinem ad quam tendimus peruenitur.

Cæterũ vt intelligamus cur Dñs & se, & suã doctrinam lucẽ nominet, curq; tenebras & sui ignorantiam & doctrinæ suæ inscitiã appellet, hæc regula tenenda est, cuius vsus in Scripturis & maximus est, & multam lucem plurib. Scripturæ locis adfert. Regula aũt hæc est: *Nomina rerum diuersarũ sæpe propter similitudinẽ effectuũ, cùm docendi tum admonendi gratia permutantur.* Christus & vitis, diuersarũ rerum sunt nomina: Christus tamen se vitem nominat, propter similitudinem effectuũ. Nam vt vitis ministrat palmitibus in se manentibus succum suum, vnde virescunt, germinant & fructificant: sed amputatis frondibus nullum amplius succum impartitur. Quare & arescunt, & nullum amplius fructum ferunt: ita Christus Dominus suum Spiritũ, vt succum quendam infundit in eos, qui in se manent per fidem. Ex quo fit vt & viuant, & fructificent, aliis autem qui in se non manent, nõ ministrat suũ spiritum. Quare nec viuere, nec fructificare possunt. Ideo ipse dicit: *Sine me nihil potestis facere.* Vides quantum lucis hæc regula attulit dicto Christi: *Ego sum vitis, vos palmites.* Spiritus Sanctus & aqua, diuersissimarum rerum appellationes sunt. Sed Spiritus Sanctus nomẽ aquæ accipit apud Prophetam, propter similitudinem effectuum. Vt enim aqueus humor ad generationem physicam requiritur, adeò vt sine eo nulla generatio fieri possit: ita Spiritus Sanctus ad generationem spiritualem requiritur. Sine enim eo nullus regenerari potest. Petra & Christus, diuersarum rerũ sunt nomina: sed tamen Christus nomen petræ accipit, propter similitudinem effectuũ. Vt enim à petra, q̃ erat in deserto, ꝓmanabat aqua (sed prius percussa à Mose) quã potabat populus in deserto: ita à Christo (pri⁹ mortuo in ara crucis) manat Spiritus Sanctus, quem potant fideles, vt Paulus ad Cor. loquitur. Ad hanc regulam exigẽdæ sunt omnes sacramẽtales locutiones, in veteri & nouo Testamento. Prophani quoq; scriptores sacrificiis nomina tribuunt, à rebus propter quas fiunt sacrificia. Homerus & Aristophanes Euãgelium vocant *Sacrificium gratulatorium*, pro læto nuncio. Idem Homerus sacrificia, quæ fiebant ab hostibus reconciliatis, ὅρκια πιστὰ nominat. Sed vt alia infinita omittamus, verba Christi ad hanc regulam exigamus. Christus se hic lumen vocat, similiter & suam doctrinam lucẽ pronunciat. Sed quænam est ratio permutationis nominum, rerum tam diuersarum? Similitudo effectuum. Vt enim lux obscura loca illustrat, vt qui in iis sunt, & lucẽ sequi volunt, possunt exire, & inuenire, ad quem tendunt locũ: ita Christus Dominus, hominibus in tenebris sedentibus, Lux est, & suo lumine, hoc est, doctrina Euangelij, obscuras hominum mentes illustrat, vt exire possint, & venire quò velint, hoc est, in patriã cœlestem. Hoc pulcherrimè in cantico Zachariæ explicat' his verbis: *Visitabit Oriẽs ex alto, illuminãs eos, q̃ in tenebris, & in vmbra mortis sedent. Ad dirigẽdos pedes nostros in viã pacis.* Hic etiã affectibus nomen pedum propter similitudinẽ effectuum tribuitur. Vt enim pedib. corporis imus de loco in locum: ita affectibus aut ad Deum accedimus, aut ab illo discedimus.

QVARTVS.

Et qui ambulat in tenebris, non nouit quò vadit.

Hæc ratio est exhortationis proximæ à contrariis sumpta. Qui ambulat in tenebris, non nouit quò vadit. Igitur ambulate in luce dum eam habetis. Similitudo hoc modo explicabitur: Quemadmodum illi, qui noctu in densissimis tenebris ambulant, nesciunt quò vadunt, viam enim non tenent, atque ideò in præcipitia incidũt, & in vitæ pericula: ita qui Luce Euãgelij destituuntur, & eunt in tenebris ignorantiæ, feruntur in æternæ mortis præcipitia, vnde eluctari nõ possunt, horrẽda caligine obruti. Hinc ergo docemur, quòd ratio hominis, seu lumen intellectus, quod adeò prædicant Philosophi, sit mera caligo, cùm de via vitæ æternæ quæritur.

QVINTVS.

36 *Donec lucem habetis, credite in lucẽ, vt filij lucis sitis.*

Ex dictis infert exhortationem, & exponit quid sit ambulare in luce, nempe credere in lucem, hoc est, in filium Dei, qui lux illa vera est, veniens in hunc mundum. Non ergo pedib. corporis currendum est, vt lucẽ assequamur Christũ: sed viua fide, quæ cordis fiducia est, acquiescens in Luce Euangelij. Plura de hac luce legãtur Iohan. 8. in hæc verba: *Ego sum lux mundi.*

Hæc locutus est Iesus, & abiens occultatus est ab ijs.

Etsi Iudæi iam consultabant de Christo occidendo: tamen ipse officium docendi non deserit, nobis relinquens exemplum, vt non frangamur animis propter plerorumq; ingratitudinem. Verùm ne Dominus videretur temerè se tradere in manus hostium, secessit adhuc paululum: suo exemplo nos erudiens, ne non necessaria præsentia nostra perfuncti officio, irritemus magis furorẽ hostiũ Euangelij, sed consulamus nobis fuga corporis, modò animo nõ fugiam⁹.

PARS QVINTA.

Hæc pars cõtinet expositionẽ obduratiõis Iudæorũ, & exponit cur q̃dam ex Pharisæis q̃ crediderũt, nõ palam ediderint suæ fidei cõfessionẽ. Huius partis duo sunt mẽbra. Primũ de obduratiõe & cõtumacia Iudæorũ. Secũdum de Pharisæis credẽtib. sed præ metu nõ audẽtib. palã suæ fidei cõfessionẽ edere. In illis dãnãda est malitia & cœcitas: in his humana deplorãda est infirmitas. Singula mẽbra nostro more articulis distinguemus.

DE PRIMO.

37 *Hæc autem cùm fecisset signa coram eis, non crediderunt in eum.*

PRIMVS.

Propositio est incredulitatis Iudæorum, quę cũ suis circumstantiis rectè perpendenda est, vt intelligamus ea, quæ sequũtur & vidétur causã obdurationis Iudæorũ aliò trásferre, q̃ ad ipsos Iudæos, qui contumaciter se Christo, atq; eius doctrinæ opposuerunt. Hîc ergo si rectè perpẽdamus cur Christus docuerit, & cur ediderit miracula, facilè intelligemus quæ fuerit vera causa contumaciæ, & infidelitatis Iudæorum.

Cur ergo Christus docuit? Ex mandato Patris docuit, vt auditores crederent, & credentes saluarẽtur. Voluit ergo Pater, voluit & Filius, vt auditores crederẽt: proprius siquidẽ finis & ꝓximus Euãgelij ꝑdicati est, vt auditores credát.

Cur edidit miracula Dñs? Vt auditores de autore doctrinæ, & certitudine confirmarẽtur, videlicet, quòd Doctor ipse sit, olim promissus Messias, & doctrinam adferat cœlestem, salutarem credentibus. Ita enim scriptum est: *Hæc facta sunt vt credatis quòd Iesus est Christus, & vt credentes vitã habeatis in ipso.* Vt ergo doctrina Christi: ita miracula eius eò pertinẽt, vt audiẽtes doctrinam, & vidẽtes miracula crederẽt, & credentes saluarẽtur. Hoc ita esse cõfirmat etiã querela Christi, & lachrymæ Matth. 22. *Quoties*, inquit, *volui vos congregare, vt gallina pullos suos congregat, & noluistis.* Hîc Dñs flens dixit causam obdurationis Iudæorũ in ipsis esse, qui contumaciter se Deo opponunt. Ergo causa incredulitatis vera intra ipsos est voluntas eorũ, qua liberè & spontè se Christo opposuerũt. Huius aũt peruersæ volũtatis in Iudæis duas causas Christus nobis aperuit: quarũ vna est amor tenebrarũ, in ipsis Iudæis, altera gloriæ cupiditas. De priori ita ait: *Dilexerunt tenebras magis quàm lucem.* Itẽ, *Qui malè agit, odit lucẽ.* His verbis significat Dñs Iudæos impeditos fuisse amore tenebrarũ, hoc est hypocrisi, & opinione iustitię, vt non crederẽt. Quæ vicia Dñs seuerissimè in ipsis castigauit vt emendarentur, & emẽdati crederẽt ac saluarentur. De altera sic ait: *Quomodo potestis credere, qui gloriam à vobis inuicem quæritis, & non gloriã quæ est à Deo?* His veris causis cõtumaciæ Iudæorũ accedit scãdalum, quo Iudæi offendebãtur in ꝑsona Christi, nõ rectè cogitãtes talem fuisse promissũ à Prophetis, & distinguendum esse in ipso tempus humiliationis à tempore glorificationis.

Qui ea quæ hactenus diximus recipiunt quidem, sed ita, vt occultas tñ causas incredulitatis Iudæorum in Deo fingant, id Deo optimo tribuunt, quod nemo nisi pessimo tribuere audebit, videlicet vt aliud celet in animo, & aliud ore loquatur. Qui talis est, in Scripturis duplex cor habere dicitur, quod non solum ipse Deus abominatur vt peruersum, verũetiã prophani homines extremè oderũt. Achilles apud Homerũ affirmat, se magis odisse eum, qui aliud in corde celat, & aliud ore loquitur, quã inferni portas. Cum ergo Dñs dicit: *Volui te congregare, & tu noluisti*, an nõ manifestè tribuũt Christo cõtradictorias volũtates, videlicet idem velle & nolle, qui fingit ipsum animo noluisse quod verbis se velle significauit. Idem crimen Patri impingũt, qui dicit, *se manus extendisse ad populum contumacem, & contradicentem sibi.* Eodem malo Spiritum Sanctum inuoluũt, cui Stephanus dicit, Iudæos *peruicaciter restitisse.* Absit ergo à piis mẽtibus hæc horrenda cogitatio de Deo, qui vt optimus est & sapiẽtissimus: ita optimè vult suæ creaturæ, & sapientissimè illi proposuit medium salutis per vnum Iesum Christum. Hoc iacto fundamẽto de causis incredulitatis Iudæorum, & de voluntate Dei, cuius nuncius erat Iesus Christus, qui mentiri & fallere nequit, muniamus mentes nostras aduersus eos, qui ex sequentibus verbis Euangelistæ, alias cæcitatis, & incredulitatis Iudęorum causas fingunt, quibus nõ solum Iudæos excusant iniustè, verumetiam Deum Patrẽ, atq; ipsius Filium impudẽter & sacrilegè accusant, non timentes iudiciũ Dei aduersus se, qui in extremo die iudicabit eos, & socios faciet Diabolorum mendacium in æterna miseria, & suppliciis nunquam finiendis. Iam audiamus quid dicat Euangelista.

SECVNDVS.

38 Vt Sermo Esaiæ Prophetæ impleretur quem dixit.

Occupatio est. Anteuertit enim hanc obiectionem Iudæorum. Messias est promissus nobis Iudęis, vt noster sit Rex, nobisq; salutem adferat. Nunc aũt paucissimi ex nostra gẽte Iesum recipiunt, & Messiã agnoscunt. Igitur nõ videtur, quòd Iesus iste in quem nolunt credere Iudæi, ad quos præcipuè erat mittẽdus Mesaias, sit ille olim promissus Messias. Euangelista obiectionẽ hanc diluens, ostẽdit ex vaticiniis Prophetarum, quòd Messias exhibitus contemneretur Iudaico populo, ad quem præcipuè erat missus. Cùm ergo hæc Iudæorum contumacia aduersus Messiam prædicta sit, magis facit ad confirmãdum quòd Iesus sit Messias, quàm ad infirmandum quòd non sit. Iam tenemus mentem Euangelistæ, qui non Deum authorem incredulitatis Iudæorum fuisse, sed contumaciam spontaneam, qua oblatam gratiam respuerunt, ingrati affirmat.

Sed hæc, dicet aliquis, pugnant cum verbis Euangelistæ, videlicet: *Vt sermo Esaiæ prophetæ impleretur.* Si ergo contumaces sunt facti Iudæi, vt sermo Prophetæ impleretur, profectò non poterant non contumaces fieri. Proinde hæc contumacia non videtur fuisse voluntatis, sed necessitatis. Respondeo. Quicquid fit dum fit necessariò fit, etiamsi antequã fieret, habuit causam quæ aliter agere poterat. Deus præuidit contumaciam Iudæorum tanquam tum fieret, cùm præuidit. (Nam omnia Deus in suo ęterno tanquã pręsentia videt.) Ergo euentus pręditionis Prophetę de contumacia Iudęorũ fuit necessarius nõ simpliciter, aut necessitate causę sed facti. Omnia enim dũ fiunt necessariò fiunt, etiãsi multi habebãt causas antequã fierẽt, quę aliter agere poterant. Vt voluntas Iudęorũ poterat non esse contumax,

sed credere, si Iudęi voluissent, sicuti clarissimè & sine omni ambiguitate testantur hæc Domini verba: *Quoties volui te congregare, vt Gallina congregat pullos suos, & noluisti.* Hinc sequitur prædictione Prophetæ nō attulisse Iudæis necessitatē cōtumaciæ. Hæc responsio vera, & solida est, & attētis facilis intellectu. Aliter aūt sic responderi potest: particula ἵνα, id est vt, nō est semper αἰτιολογικόν, sed sæpè ἐκβατικόν, hoc est, nō causam rei semper, sed aliquādo exitū & euentū, q propriā causam habuit, notat. Non enim ideò facti sunt cōtumaces Iudæi, quia Propheta hoc prædixit, sed quia Propheta & ex præteritis, & præsentibus de futuris coniicere poterat, & cùm Spiritū Propheticum haberet, videre omnia, quæ euentura Christo erant ab isto ingrato populo, prædixit hanc Iudæorum aduersus Christum contumaciam. Non ergo hæc facta sunt necessitate prædictionis Propheticæ, sed necessitate certitudinis euentus, qui habuit causam nō necessariam, sed voluntariā Iudęorū cōtumaciam, quam infallibiliter pręsciuit Deus, cuius spiritu dictāte, Propheta hæc prædixit. Augustinus aūt sic ad quæstionē respondit: *Quidam inter se mussitant, & vbi possunt, aliquādo proclamāt, & turbulenta disputatione cōtendunt, dicentes. Quid fecerūt Iudæi, vel quæ culpa eorū fuit, si necesse fuit, vt sermo Esaiæ impleretur? Quibus respondemus Deum præsciū futurorū, per Prophetā prædixisse infidelitatē Iudæorum, prædixisse tamē non fecisse. Non enim propterea quemquā Deus ad peccandum cogit, quia futura hominum peccata iam nouit. Ipsorum enim peccata præsciuit, non sua, non cuiusque alterius sed ipsorum. Quapropter si ea quæ ille præsciuit ipsorum, non sunt ipsorum, non verè ille præsciuit. Sed quia illius præscientia falli non potest, sine dubio non alij, sed ipsi peccāt, quos Deus peccaturos esse præsciuit. Fecerūt ergo peccatū Iudæi, quod eos non cōpulit facere cui peccatū non placet, sed facturos esse præsciuit, quē nihil latet.* Hęc Augustinus. Breuiter, summa responsionis huc redit: Prędictio Prophetica nō est vlla causa euētus, id est, contumaciæ Iudæorū, sed solummodo indicatio, quæ ideò infallibilis est, quoniam Deus infallibiliter præsciuit euentum. Atq; hoc respectu necessaria fuit prædictionis impletio.

TERTIVS.

Domine, quis credidit auditui nostro, & Brachium Domini cui reuelatum est?

Hoc testimoniū desumptū est ex capite 53. Esaiæ, in quo Propheta vaticinatur de morte, & resurrectione Dñi, & de ingratitudine, & contumacia gētis Iudaicæ aduersus Christū: ad ipsos quidē missum, sed reprobatū, qui tñ iuxta aliam Prophetiā fact⁹ est in caput anguli. Oratio hæc, *Quis credidit auditui nostro* (hoc est, prædicationi nostræ) admirantis est contumaciā istius populi, in quo paucissimi erant agnituri Christum. Non ergo hæc interrogatio, *quis credidit*, significat neminem credidisse, sed paucissimos, si totā gentem spectes. Hīc ergo monemur, ne ex multitudine pendeamus, sed potius paucos bonos sequamur ad gloriā, quā infinitā multitudinē, ad ignominiā. Nō est dubiū, in isto populo multos periisse studio imitationis. Nam cū viderēt principes suos, sapiētes plurimos, & Pharisæos, qui habebant opinionē sanctitatis, Christū persequi, putarunt se rectè, & laudabiliter facere, si eorum sequerentur exempla.

Sed quid est *Brachium Dñi?* Brachium Dñi dicitur eius virtus & potentia, hoc est, ipse Filius Dei, per quē Pater omnia fecit, hoc est: *Verbum quod caro factū est, & habitauit in nobis.* Hoc dictū Prophetæ arripuerūt Sabelliani, qui vnā personā Patris & Filij, & Spiritus Sancti falsò finxerūt, quā vnā personam pro diuersitate causarū, nunc dici Patrē, nunc Filium nominari, nūc Spiritum Sanctum appellari docuerunt. Horū hæreticorū obiectionē, ex hoc loco sic proponit, & soluit Augustinus: *Ecce, videtis quia solus est Pater, si Brachiū eius est Filius. Non enim duæ sed vna persona est, homo & brachium eius.* Ad hoc argumentū, in quo peccatur fallacia æquiuocationis, sic rectissimè respondit Augustinus: *Non intelligunt neq; aduertunt*, inquit, *quō verba de rebus alijs ad res alias transferantur propter aliquā similitudinē, etiā in locutionib. quotidianis & notissimis rebus, quāto magis vt nobis ineffabilia qualitercunq; dicantur, quæ dici sicuti sunt, omnino non possunt.* Non ergo Filius Patris Brachium dicitur, quòd Deus pater figura determinetur carnis humanæ, eiq; Filius tāquā membrum corporis hæreat, sed quia omnia per ipsum facta sunt.

QVARTVS.

39 Propterea non poterant credere, quia rursus dixit Esaias.

40 Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, ne videant oculis, & intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.

Hoc Prophetæ testimoniū eodem pertinet, nempe ad muniendas mentes piorum aduersus scandalum paucitatis Iudæorum, recipientium Messiam exhibitum. Postquam enim pij, qui erant paucissimi in populo Iudaico, respectu tantæ multitudinis, vident hanc Iudæorū contumaciam aduersus Christum, longè antea fuisse prędictam, nō offenduntur paucitate credentium, sed magis confirmantur in fide Messiæ, videntes euentum respondere prædictionibus Propheticis. Hęc est sententiæ summa. Nūc verba perpendantur. Primum dicit Euāgelista: *Non poterant credere:* Quia Esaias eorum contumaciam prædixit. Videtur ergo prędictio necessitatem attulisse contumaciæ Iudæis. Hæc obiectio suprà soluta est. Contumacia Iudæorum re uera fuit voluntaria, & non necessaria in se. Hāc Spiritu Prophetico Esaias prædixit. Huius prędictionis euentus fuit ineuitabilis, nō ex necessitate euentus, sed ex certitudine prædictionis. Nam Esaias hanc contumaciam vt præsentem vidit. Augustinus autem sic soluit obiectionem: *Non*, inquit, *poterant credere Iudæi, quia hoc Esaias Propheta dixit. Hoc autē Propheta prædixit, quia Deus hoc futurū esse præsciuit. Quare aūt non poterāt, si à me quæratur, ita respondeo, quia nolebant. Malam quippe eorum voluntatē præuidit Deus, & per Prophetā præ-* nunciauit

nunciauit ille cui abſcondi futura nō poſſunt. Hæc Auguſtinus. Sicut ergo laus eſt voluntatis diuinę, quòd illos ſaluos fieri voluit; ita quòd illi nō poterant credere, culpa eſt voluntatis humanæ.

Sed, inquies, Propheta aliam cauſſam ponit, quàm Iohannes hîc refert. Et Paulus in Epiſtola ad Romanos capite vndecimo eandem adfert, diſſerens de reiectione Iudęorum; ita enim habet textus: *Excœcauit oculos eorum, & indurauit cor eorū.* Quis excœcauit? quis indurauit? Deus. Si Deus, Iudæi ſunt extra culpam.

Sed audiamus alia Scripturæ dicta, vt ex col latione eruamus certitudinem. In Pſalmo ſcriptum eſt: *Hodie ſi vocem eius audiueritis, nolite indurare corda veſtra,* id eſt, nolite veſtra duritie reſiſtere Euangelio Chriſti. Cum hac exhortatione Spiritus ſancti impoſsibile eſt pugnare poſſe factum Dei. Ieremias capite decimonono ſic ait: *Indurauerunt cor ſuum, ne audirent verba Prophetæ.* Vide quæſo, ſi Deus indurauit cor eorum, certè ipſi non indurauerunt: Si ipſi indurauerunt, profectò hoc Deus non fecit; Erit ergo Propheta contra Prophetam? Certè erit, ſi eodem modo indurandi verbum vtrobique acceperimus; videlicet pro efficientia indurationis. Neceſſe erit ergo, vt alius ſit modus indurationis apud Eſaiam, & alius apud Dauidem & Ieremiam, alioqui non ſtabit verbum Dei. Vt aūt modos iſtos rectè diſtinguamus, hoc fundamētū immotū tenendū eſt. Deus nō vult peccatū, De⁹ nō vult mortē peccatoris. Si ergo Deus nō vult peccatū, certè nec facit peccatū, nec cogit hominem ad peccandum, ſed illum potiùs vult conuerti & viuere. Non ergo Eſaiæ dictum: *Deus indurauit*, de efficientia indurationis accipi poterit. Quare neceſſariò ſequitur de permiſſione indurationis accipiendum eſſe, vt ſit ſenſus: *Deus indurauit*, id eſt, non molliuit: & Ieremiæ dictum ſicut & Dauidis de efficientia indurationis, quia hoc dictum Scripturæ ſolui nō poteſt; *Perditio tua ex te Iſrael eſt.* Hac ſeruata diſtinctione modorum indurationis, non pugnant Prophetica dicta, ſed optimè congruunt. Vt enim Eſaiæ dictum tribuit Deo iuſticiam: ita Ieremiæ & Dauidis tribuit Iudæis voluntariam contumaciam aduerſus Deum. Iuſticia Dei eſt, vt illos, quos ſæpè ſuo verbo ad conuerſionem inuitauit, ſi ſibi reſiſtant & opponant ſe nuncijs ipſius, deſerat, & ſinat ruere pro libidine affectuū à peccato in peccatū, vt tādem pereāt ingrati. Ita. n. Paulus ait in Epiſtola ad Romanos capite primo: *Sicut non probauerunt habere Deum in noticia, tradidit eos Deus in reprobam mentem, vt facerent, quæ non conueniunt.* Huc pertinet Domini dictū Oſeæ capite quarto: *Quoniam tu ſcientiam repuliſti, repellam te.* Item: *Oblita eſt domus Iſrael Legis Dei tui, obliuiſcar filiorum tuorum & ego.* Hanc igitur deſertionem, vt rectè Auguſtinus ait, eorum voluntas meruit. Sic enim excœcat, ſic obdurat Dominus deſerendo, non adiuuando. Hæc nos moneant ne conſuetudine peccandi & contumacia noſtra efficiamus, vt Deus nos deſerat iuſtè, qui ex miſericordia nos paterna ad pœnitentiam vocat.

Deſertionis finis ſequitur: *Ne videant oculis & ne intelligant corde, & conuertantur, & ſanem eos.* Quomodo, inquies, hoc congruit cum dicto: *Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat?* Si Deus non vult mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat, ſi verè vult conuerſionē peccatoris & vitam: quomodo quadrat hoc, quod hic dicit: *Vt non videant oculis, & non intelligant corde?* Reſpondeo. Paternus affectus eſt, quo pater bonos omnes ſuos filios vult eſſe bonos voluntate paterna: verùm rebelles & perpetuò contumaces vult è domo eijcere & excludere hæreditate voluntate iuſta, quæ non præcedit, ſed ſequitur filiorum contumaciam. Idem de Deo ſentiendum eſt.

Hæc breuiter de præſentibus quæſtionibus ſint dicta. Qui plura deſiderat, legat Commentarios noſtros in Epiſtolam ad Romanos. Item Enchiridion de prædeſtinatione. Multi cùm Iohannis & Eſaiæ dicta ad fatalem neceſsitatem referunt, ſeipſos labyrinthis inextricabilibus inuoluunt, & alios miſerè ſeducunt. Nam ex illorum dogmate nihil aliud conſequi poſſunt, qui illud recipiunt, quàm aut ſecuritatem ſtultam, aut deſperationem miſeram. Quemadmodum multa tragica exempla etiam recentia teſtantur. Timeamus ergo Deum, ac teneamus eam ſententiam, quæ & habet totius Scripturæ conſenſum & digniſsima Deo eſt, & homini maximè ſalutaris, qualem illam eſſe, quam attulimus, non dubitamus.

QVINTVS.

41 Hæc dicit Eſaias, quādo vidit gloriam eius, & locutus eſt de eo.

Vtrumque vidit in Spiritu Eſaias; videlicet contumaciā Iudæorū aduerſus Chriſtū humiliatū vſque ad mortē crucis; & gloriam quæ ſecuta eſt humiliationem ipſius, cuius veluti partes ſunt, glorioſa eius reſurrectio, aſcenſio viſibilis in cœlum, miſsio Spiritus Sancti in Apoſtolos, prædicatio Euangelij in vniuerſo orbe, collectio Eccleſiæ ex Iudæis & Gentib. ſententia extremi iudicij, qua electos æternū beat, & reprobos cum diabolis pedibus ſuis ſubijcit, vt ita ad nomen Ieſu flectatur omne genu, cœleſtium, terreſtrium & inferorum. Huius gloriæ quá ſuis communicat, cogitatio, accendat fidē in nobis, operetur patientiam, foueat ſpem, ac nos in Dn̄o confortet, ne cum impia mundi colluuione deficiētes à Chriſto, miſerè pereamus.

DE SECVNDO.

Huius ſecundi membri, de Phariſæis credentibus & non confitentibus, tres ſunt articuli, quos ordine declarabimus.

PRIMVS.

42 Attamen ex principibus multi crediderunt in eum.

Et ſi reſpectu totius gentis Iudaicæ paucíſsimi crediderunt in Chriſtum, quemadmodum Prophetia prædixit, & euentus comprobauit:

tamen seorsum à colluuione totius gentis plurimi erât qui in Christum crediderunt. Atq; ita non pugnât, paucos credidisse & multos. Aliud est enim simpliciter dici aliquid, aliud comparatè. Notetur hîc primum iuxta regulam: *Verbum meum ad me vacuum non redibit*, nunquam fore vt in aerem tantum transeat verbum Dei à quouis Ministro prædicatum. Alijs enim erit odor vitæ ad vitam, alijs odor mortis ad mortem, siue multis siue paucis annũciatum fuerit. Hac ergo regula consolentur se pij Euangelij Pręcones & exemplo Christi erigantur ad faciẽdum officium, siue auditores grati, siue ingrati fuerint. Iaceatur ergo semen in terram, & relinquatur Deo incrementum.

Præterea hîc videmus confundi discrimen, quod volunt quidam esse inter has locutiones, credere Christo, & credere Christum, & credere in Christum, vt credere Christo, sit ipsius verbis habere fidẽ: Credere Christũ, sit statuere Christũ esse: & credere in Christũ sit viua fiducia iuxta ipsius promissionẽ in ipsum recũbere. Nam hoc loco credere in eum, significat ei credere, hoc est verbis ipsius & miraculis fidẽ adhibere, vt certò statuant ipsius verba vera esse, & miracula diuina testimonia, quibus verba confirmantur. Huius confusionis ratio hæc est: ꝙ Hebraica phrasi idem sit credere Deo, & credere in Deum. Nam vtrumq; eodem modo pronunciant articulo ei præfixo. At Latini Theologi in suis scriptis vt plurimùm discernunt istas locutiones, vt exposuimus.

SECVNDVS.

Sed propter Pharisæos non confitebantur, ne excluderentur à Synagoga.

Causa redditur suppressæ confessionis Pharisæorum credentium. Verebantur enim ne à Pharisæis, qui tum videbantur columnæ Ecclesiæ, excluderentur à communione populi Dei, quæ pœna grauissima videbatur, propter infamiam, in quam incurrebant exclusi. Fuit quidẽ vtilis disciplina ad continendos homines in officio, cùm iustè exercebatur. Contra autem tyrannis erat execrabilis, quando exercebatur iniustè, quemadmodum tum fiebat à Pharisæis, cùm à communione, seu Synagoga excludebantur, qui Christi doctrinam amplexi erant, cognitis Pharisæorum corruptelis.

TERTIVS.

43 *Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriam Dei.*

Causa hîc redditur eius, quod dixit: *Ne excluderentur à Synagoga.* quasi diceret: In Synagoga ergo habere locum, est gloria apud homines. At è Synagoga excludi, est ignominia. Principes igitur credentes Christum veritatis doctorem esse & diuinitùs missum, quia dilexerunt gloriam hominum, non palàm suæ fidei ediderũt confessionem. Vide hîc quid faciat spectrũ glorię humanæ: impedit ne nos audeamus id, qđ sentimus fateri, ne tantillum offendamus homines, aut discedat vel minimum de nostra existimatione.

Hæc vera est hypocrisis natura, vt aliud simulet, aliud dissimulet, quod est apud Græcos κοιλότερον esse, in Ecclesia duplex cor habere. Atque vt breuiter nos expediamus, diligere gloriã hominum hoc loco est propter humanum fauorem, id quod scis & probas, non confiteri apud homines, ne quid commodi videatur tibi perire. Gloria ergo Dei est, vt quod credis corde, confitearis ore, iuxta illud: *Corde creditur ad iusticiam, ore fit confessio ad salutem.* Filius Dei dicit: *Quem puduerit mei coram hominibus, pudebit & me eius coram Patre meo, qui est in cœlis.* Ex quo patet, quàm sit necessaria confessio fidei, sine qua nulla est fides cordis, sed fictio solummodò religionis, quæ magis nocet quàm prodest. Qui ergo Christum verè agnoscunt Saluatorem, debent palàm coram omnibus Diabolis & hominibus, si res postulauerit, ipsum confiteri, alioquin audient in extremo die: *Discedite à me, ego non noui vos.*

Verùm duplex est confessio fidei, vna necessaria, altera temereria. Necessaria confessio uel fit cum periculo, vel expers est periculi. Hęc etsi est necessaria, tamẽ facilis est cuiuis vel meticulosissimo. Illa quæ cum periculo iuncta est, fortis est animi. Hæc non solùm habet laudem, verumetiam coronabitur corona iusticię in die illo. Filius enim Dei vult omnes in extremo die agnoscere suos esse, eosque æterna beatitudine coronare, qui se in hac vita fuerint confessi. Temeraria confessio variat causis. Nam vel stulto zelo fit, vt multi olim (quemadmodum habet historia Ecclesiastica) se sponte in manus carnificum tradiderunt. Hæc etsi in se parum laudabilis fuit: tamen excusatur propter finem, & iste error cum alijs peccatis Sanctorum tegitur, & sanguine Christi aboletur: vel gloriæ humanæ causa fit, qualis fuit multorum Anabaptistarum his annis, quos Diabolus suo spiritu seduxit, ad confirmandam impiam eorum doctrinam de multis tetris erroribus.

SEXTA PARS.

In hac parte Dominus vt fidem postulat sui verbi, fructumque qui inde manat monstrat: ita admonet contumaces de futuro iudicio, si non conuertantur, & vt authoritatem suo sermoni conciliet, omnia ad Patrẽ mittentẽ refert. Huius partis duo sunt membra.

Primum, quòd credere in Filium & in Patrẽ vna sit fides, & quòd fides Christi educat è tenebris in lucem.

Secundùm de iudicio, quod manet eos qui non resipiscunt.

DE PRIMO.

Huius membri tres sunt articuli, quos ordine explicabimus.

PRIMVS.

Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me.

Clamor Domini non solùm fortem & inuictum animum ipsius declarat, in præstando officio, etiamsi iam videbat imminere sibi grauissimos cruciatus: verùm etiam quantum sitiat hominum, etiam hostium salutẽ ostendit. Præterea etiam monet, quòd gratiá promiscuè omnibus offerat fide accipiendam. Exemplum imitentur Ministri Euangelij. Quæ sequuntur, videlicet, *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me*, tria continent. Primum, vnde sit Euangelium. Secundum, quæ sit Euangelij autoritas. Tertium, ꝙ Christus sit legatus à Deo in mundum missus: id est, verus Mesias.

Vnde ergo Euangelium? *Qui*, inquit, *credit in me, credit in eum, qui misit me*. Est ergo Euangelium à Patre, id quod ideò non poterat persuadere Iudæis, quia putabant doctrinam Euangelij, qua docetur, quòd homo iustificetur fide, absque omnium operum bonorũ & malorum respectu, pugnare cum doctrina Legis de iusticia, de qua dicitur: *Qui fecerit ea homo, viuet in eis*. Ideò alibi dicunt: *Nos Mosis discipuli sumus*. Item: *Scimus vnde sit Moses*. Verùm si miseri Iudæi sua facta ad normam Legis exegissent, intellexissent maiores esse sordes suas, omniumq; hominum in mundo, quàm vt vllus posit Legis operibus iustificari: vnde agnouissent magnitudinem misericordię Dei, qui dedit Filium, qui fieret victima pro peccato, & credentes sua iusticia donaret, ne Legis sententia damnarentur. Nam qui credit, habet iusticiam, quam Lex requirit: non quidem à se factam, sed sibi à Christo imputatá, adeò vt qui hanc imputatam iusticiam habet, non sit iam sub Lege damnante, sed sub gratia condonante peccatum.

Quænam est Euangelij autoritas? Diuina. Qui ergo Euangelium docet, diuina autoritate nititur: & qui Euágelio credit, Deo credit. Contrà verò, qui Euágelium contemnit, Deum autorem Euangelij cõtemnit, quod profectò non feret impunè. Admoneantur igitur hîc, & qui docent Euangelium, & q̃ Euangelium audiunt. Illi quidem vt summa cum fide & constáter doceant, statuentes Euangelium esse potentiam Dei in salutem omni credenti. Hi verò vt in timore Dei cùm summa attentione audiant, docentes tanq̃ ipsum Deum & Filium eius Iesum Christum: *Qui vos*, inquit, *audit, me audit*. & in hoc loco: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me*. Cùm ait, *Non credit in me*, non negat eos simpliciter in se credere, sed loquitur ex sententia præsentium auditorum, qui putârunt Iesum non esse diuinitùs missum, nec adferre doctrinam ex sinu æterni Patris, sed sua sponte cucurrisse, & se ingesisse in prædicandi munus, sine vocatione diuina.

Tertium, quod habet præsens articulus, coniunctum est cum primo & secundo: videlicet, quòd Iesus Christus sit legatus Patris in hoc missus, vt scientiam salutis hominibus tradat. Id quod & diuinis miraculis ipse confirmauit, & Pater idem de eo sępè testatus est, sicuti suprà ostensum est.

SECVNDVS.

45 Et qui videt me, videt eum, qui misit me.

Verbum θεωρεῖν nõ solùm significat oculis cernere, sed etiam mente rem contemplari, & corde in re acquiescere. Significat ergo hoc loco videre Christum, eius noticiá habere, ac in ipsum firma fiducia recumbere. Sed quomodo videt Patrem, qui videt Filium? Hoc non ad substantiam, sed ad voluntatem Patris pertinet. Nam cùm Pater Filium mittit, vt fiat victima, & colligat verbo Euangelij Ecclesiam: satis ostendit, ꝙ velit hominum salutem, ad quam Filius omnes inuitat. Hoc ergo dicto Dominus ostendit, se non suam doctrinam, vt Iudæi putabant, adferre, & eos, qui in se credunt, non in se tantùm credere, sed etiam in Patrem mittentẽ. Est enim vna voluntas Patris & Filij, qua ambo salutem hominum volunt. Verùm hoc clariùs sequentia ostendunt.

TERTIVS.

46 Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.

Ratio est cur dixerit Dominus, *Qui videt me, videt & eum qui misit me. Ego sum lux*, inquit, qua scilicet Patrem meum noscitis: videlicet quòd sit qui faciat misericordiá, iudicium, & iusticiam, vt Ieremias loquitur. Et ego factis & verbis idem declaro, vt nemo negare posit, idem velle & Patrem & Filium: nempe exhibere misericordiam credentibus, iudicium contumacibus, iusticiam omnibus. Sed quomodo Christus lux est? id suprà multis exposuimus. Est lux docendo, viuificando, saluádo, & beando. Christus ergo hoc dicto, *Ego lux in mundũ veni*, significat se verũ Mesiam esse, quem Prophetæ sæpissimè lucem nominant. Esaiæ 42. *Dedi te in fœdus populi, & in lucẽ Gentium, vt aperias oculos cæcorũ*. Esa. 9. *Habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est*. Esa. 49. *Dedi te in lucẽ Gentium, vt sit salus mea vsq; ad extrema terræ*. Esa. 60. *Erit tibi Dominus in lucẽ sempiternam*. Et in Psal. dicitur: *Signatum est super nos lumen vultus tui Dñe, & dedisti læticiam in corde meo*. Et in alio Psal. *Accedite ad eum, & illuminemini, & facies vestræ non confundentur*. Huc & illa exhortatio Esa. 2. pertinet: *Domus Israel venite, & ambulemus in lumine Dei nostri*. Hæc & similia Scripturæ dicta de Mesia loquũtur, ad quæ Dñs hoc loco respicit, & vult suos auditores docere, ꝙ ipse sit verus Mesias, sine cuius luce totum humanũ genus manet in tenebris ignorantiæ & malitiæ. Ideò hîc ait: *Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, non maneat in tenebris*. Ex hoc dicto quatuor colligũtur.

Primùm, ꝙ gratia sit vniuersalis. Venit enim in mundũ, vt sit lux mundi, vsq; ad extrema terræ, vt loquitur Esaias. Ergo hæc lux nõ est includenda inter angustos limites nationũ. Nam vt hic Sol aspectabilis omnibus impertit suũ splendorem: ita Christus lux mundi paratus est ad illuminandos omnes, qui illuminari volunt.

Secundùm, quòd Euangelium sit prædica-

re Christum esse lucem, qua Patris voluntatem cognoscimus.

Tertium, quòd credentes fiant participes huius lucis, vt & ipsi lux dicantur, & quòd fides non possit stare cum tenebris ignorantiæ aut malitiæ. Fieri enim non potest, quin Spiritus fidei semper sit actuosus & efficax.

Quartum, quòd omnes homines, qui Euangelium non audiunt, & iuxta Euangelium non credunt, in tenebris densissimis palpitent, vtut multum glorientur de sapientia humana. Vocat autem hîc tenebras & ignorationem Dei, & ea quæ cum ea coniuncta sunt, vt sunt peccatũ, securitas carnalis, fiducia carnis, quæ tandem excipiet sempiterna miseria. Hęc meritò nos excitarent ad amorem Euangelij, ad acre studium discendi, ad fidem, timorem, inuocationem, gratiarum actionem, patientiam, & ad alias virtutes.

DE SECVNDO.

Huius membri, in quo agitur de iudicio in contumaces, Christum nolentes, nec ipsius doctrinam recipere, septem sunt articuli, quorum singuli suas doctrinas continent, vt iam videbimus.

PRIMVS.

47 Et si quis mea audiuerit verba, & nõ crediderit, ego non iudico eum.

Anthypophora est. Occurrit enim eorum obiectioni, qui ex dictis inferre poterant: Tu dicis non mansurum in tenebris, qui in te crediderit. Ergo in te non credentes, condemnas, qua quidem re sumis tibi authoritatem supra Mosen, qui nobis Legem diuinitùs acceptam dedit, iuxta quam viuentes, viuent beati. Scriptum est enim: *Qui fecerit ea homo, viuet in eis.* Vita autem hæc non est tenebrarum, sed lucis. Tu ergo te Mosi anteponis, ac si tua doctrina Legi Mosis esset præferenda, vt sine qua maneamus in tenebris. Respondet Christus: Non eum qui in me non crediderit, condemno meo priuato iudicio. Habet enim suum iudicem. Siquidem subiacet huic sententiæ Legis: *Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro Legis.*

SECVNDVS.

Non enim veni vt iudicem mundum, sed vt seruem mundum.

Ratio responsionis Domini à fine aduentus ipsius in mundum. Et petitur argumentum à contrarijs: Veni in mundum, vt seruem mundum. Igitur nõ veni vt condemnem & perdam mundum. Discernatur hîc inter proprium finem aduentus Christi in mundum, & accessorium: inter proprium finem Euangelij & accidentalem, qui non ex consilio Christi & natura Euangelij, sed ex malitia hominum dependet. Finis siquidem proprius, cur Christus in mundum venerit, est de quo Angelus concionatur Pastoribus: *Annuncio vobis gaudium magnum, quia hodie natus est vobis Saluator.* Et ipse Dominus ait: *Veni seruare quod perierat:* scilicet vocando peccatores ad pœnitentiam.

Accessorius autẽ finis est, iudicium Dei pronunciare in contumaces, vnde istæ comminationes: *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ.* In hanc sententiam loquitur Paulus de Euangelio, quòd Euangelium sit aliis odor vitæ ad vitam, aliis odor mortis ad mortem. Nam qui Euangelium non recipiunt, non solùm damnantur, vt Legis diuinę transgressores, verùm etiam vt contemptores remedij oblati per Euangelium. Ideò alibi dicitur: *Si non venissem, peccatum non haberent.* scilicet contempti Christi, & ipsius Euangelij.

Accusat ergo Euangelium homines vt ingratos, accusat vt lux tenebras, accusat ex consequenti. Nam cùm offert omnibus credentibus salutem, significat omnes damnari, qui Euangelio non crediderint: id quod Iudæi optimè intellexerunt, cùm offerenti Christo credentibus remissionem peccatorum se opponerent.

TERTIVS.

48 Qui reÿcit me, & non accipit verba mea, habet eum qui se iudicat.

Ne quis putaret sibi impunè licere Christum & eius Euangelium contemnere, quia dixerat: *Non iudico eum, qui in me non crediderit.* Item: *Non veni vt iudicem mundum*, hoc addit: Ac si diceret, non propterea euadet iudicium, qui me reiicit, quòd ipse eum non iudicem. Nam habet eum qui se iudicat: nempe Mosen, de quo frustra gloriantur, qui Legem non seruant. Ille enim non promittit vitam & salutem, nisi cum conditione Legis implendæ: quam cùm nemo implet, obligat omnes ad pœnas, à quibus liberari non possunt sine Mediatore. Quare qui illum reiicit, nõ solùm manet sub Lege accusante & damnante, verùm etiam vt ingratus erga Mediatorem damnatur.

QVARTVS.

Sermo, quem locutus sum, ille indicabit eum in extremo die.

Transtulit iudicium à se in alium, nempe Mosen. Nunc autem clarè pronunciat, quòd Euangelium omnes contumaces, qui Christum non receperũt, condemnabit in extremo die. Proinde Euangelij est etiam iudicare & damnare. Verùm tempora distinguit Dominus. Nunc contumaces & hypocritæ non sentiunt se accusari & damnari voce Euangelij. Nam securè contemnunt Euangelium, quorum quidam pro libidine ruunt in omnia scelera, nihil morantes iudicium Dei. Quidam, vt hypocritæ, nituntur Lege, ac si Lege iusti essent. Sed veniet tempus, quò reuelabitur iudicium, quod nunc contemnunt: quando videlicet iustus Iudex in extremo die iudicaturus est viuos & mortuos.

QVINTVS.

49 Quod ego à me ipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi in mandatis dedit, quid dicam, & quid loquar.

Qualenam iudiciũ sit futurũ sermonis Christi in extremo die, indicat: nimirum ꝙ eius veritas tũ patefiet, idq; in damnationẽ omnium, q Euangelio obedire recusarunt. Tunc.n. testabitur Pater, ꝙ & me miserit, & dederit mihi mandatum dicendi & loquendi, nõ meã, vt vos iudicatis, sed ipsius voluntatẽ. Videbũt proinde impij in extremo die veritatẽ Euangelij, & sera pœnitentia ducẽtur. Hinc se consolentur pij in his confusionibus, cũ vidẽt florentissimã orbis terrarum partẽ, persequi Christum in suis mẽbris, eiusq; S. Euangelium contẽnere: cogitent immi nere iustum iudicium, quo & saluabuntur q Euangelio crediderũt, & adiudicabuntur sempiternis suppliciis, qui Christum nõ receperunt.

SEXTVS.

50 Et noui ꝙ mandatũ eius vita æterna est.

Quãta bona efficiat Euangeliũ, vna voce expressit. Euangelium vocat mandatum Dei, propterea ꝙ Deus iusserit Filium audire, inquiens: *Hic est Filius meus dilectus, hũc audite.* Hoc Dei mandatum dicit esse vitam æternã, modò scilicet illi credatur. Mandatum autem hoc simul & mandat, & promittit. Mandat vt audias, discas, credas. Promittit vt vitam æternam fide obtineas, idq; solius Filij Dei nobis nati & nobis dati dignitate & merito.

Obseruetur ergo summa beneficiorũ Euangelij, promissio gratuita vitæ æternæ, quæ promissio sola fide accipitur, retinetur, & possidetur, cuius fidei finis est salus animarum, vt Petrus inquit. Nam nõ statim à morte corpora recreantur, sed animæ tantũ, quæ in extremo die redibunt ad corpora, vt vnà fruantur partis per Christum bonis: videlicet gloriosa immortalitate, & nunquam finienda beatitudine.

SEPTIMVS.

Quæ igitur loquor ego, quemadmodum dixit mihi Pater, sic loquor.

Hæc conclusio generalis est concionũ Christi, quas habuit coram Iudæis, in quibus & salutis viam, omnibus volentibus Euangelio obedire, monstrauit, & pœnas contumacibus imminentes prædixit. Exemplum Ministris Euangelij proponatur, doceant non sua, sed Christi, ferantq; plagas, si sic Deo visum fuerit, ac Deo committant exitum.

CAPVT XIII.

SVMMA CAP. XIII.

Christus lotis Discipulorum pedibus rationẽ facti exponit, Discipulosq; ad imitationem facti, hoc est, ad humilitatem & mutuam charitatẽ hortatur. Deinde de Proditore agit, qui ad petitionem Iohannis signo indicatur. Post autem exitum Proditoris, monet Dominus, etsi obscuriùs, de morte & resurrectione sua, commendatq; suis germanam Discipulorum suorũ notam: nempe mutuam dilectionem. Cæterùm cùm Petrus Christum abiturum, & se eum sequi non posse audiret, affirmat temerè se animam suam pro ipso positurum: cui Dominus respondit: Amen dico tibi, non canet gallus, donec ter me negaueris.

ORDO ET PARTES CAPITIS XIII.

Etsi quę in hoc capite narrantur, ita cõm mixta sunt, vt difficiliùs in partes secari possit: tamen nos huius capitis quatuor partes constituamus, quæ sunt.

Prima: lotio pedũ Discipulorum Christi, cuius plures sunt circunstantiæ, ex quibus symbolica significatio huius lotionis colligenda est.

Secunda: interpretatio lotionis pedũ, & hortatio ad imitationẽ, quę imitatio in vera humilitate & mutuą dilectione posita est.

Tertia: turbatio Christi, cogitãtis de morte imminente, & de ira Dei, quam sustinere debuit; & prædictio de Proditore, de quo cùm dubitaretur, signo proditur.

Quarta: admonitio de morte & glorificatione Christi, quæ transitus & glorificationis nominibus indicãtur: exhortatio ad dilectionem, cum prædictione negationis Petri, in eadem nocte futuræ.

EXEGESIS CAPITIS DECIMITERTII CVM OBSERVAtione Doctrinarum.

PARS PRIMA.

HÆc pars, in qua exponitur lotio pedum Discipulorum Dñi, quia plures habet circunstantias, eas ordine explicabimus, & ad nostrum vsum accommodabimus.

PRIMA.

1 Ante autem festum Paschæ.

Prima circunstãtia temporis est. Notat enim tempus, quo Dñs Pascha comedit, pedes Discipulorum lauit, cœnam instituit. Ex 12. cap. Exodi, tempus Paschæ, hoc est, Agni mactandi Lege Dei præscribitur dies 14. mensis Nizan, q vt plurimùm respõdet nostro Martio. Hunc mensem, in quo eductus est populus Israel de Ægypto, voluit Dñs postea initiũ anni esse, & eius die 14. celebrari Phase in tanti beneficij diuinitùs isti populo præstiti memoriam. Cùm autem Matthæus, Marcus & Lucas dicunt Dominum cœnatum esse primo die azymorum, hoc est, ipso die, cũ Phase immolabatur, q erat 14. Nizan (Hebræi mẽsis cuiuslibet initia supputãt ab eo tempore, quo Luna recens noua apparet) q eo tempore incidit in 8. Cal. Aprilis, id est, 24. Martij,

iuxta Calendarium Iulianum. Et Iohannes hîc A dicit idem factum esse ante festum Paschæ: meritò quæritur, quomodo veritas Euágelistarum seruari possit, cùm videantur sibi contraria dicere. Nam dicere idem ante festum fieri, & in festo fieri, contrarietas videtur. Græcorum quorundam futilitatem hic omitto, qui dicunt, Iohannem alios Euangelistas corrigere. Ista enim correctio veritatẽ Euangelistarũ euertit. Quare alia & solidior cõciliatio Euangelistarum quærenda est. Si dixerimus Matthæum, Marcum & B Lucam loqui iuxta legem Mosis, quæ tempus mactationis Agni præscribebat, & Iohannem de traditione quæ à Lege discedebat, stabit Euangelistarum consensus. Nam hæc traditio Rabinorum fuit, vt si quando Pascha, vel quoduis aliud ex magnis festis incideret in sextam Sabbathi, hoc est, in diem q̃ proximè præcederet Sabbathum, transferetur festum in ipsum Sabbathum. Potest etiam hoc pacto responderi, vt seruetur Euangelistarum constans veritas. Cùm C Matthæus, Marcus & Lucas dicunt hæc gesta esse primo die azymorum, quæ Iohannes affirmat esse facta ante festum Paschæ, loquũtur more Hebræorum, q̃ à vespera diem inchoant, iuxta illud: *Factum est vespere & mane dies vnus.* Decima ergo quarta die mensis Nizan, incipiendo à vespera, initium erat diei Paschatos. Iohannes autem cùm dicit, *Ante festum*, loquitur more aliarum gentium: quarum aliæ à media nocte inchoant diem, aliæ ab ortu Solis ad alium ortum. D Poterit & breuiùs dici, voce ἑορτῆς significari initium festi. Atque hactenus de concordia Euangelistarum. Cæterùm hoc in primis obseruandum, quòd Deus Pater voluit Filium suum verum Phase, id est, agnum tollentẽ peccata mundi, in ipso die Paschatis Iudæorũ, iuxta Legem fieri victimam pro peccato, & Sabbatho proximo quiescere in sepulcro, vt ita veritas responderet figuræ.

SECVNDA.

Sciens Iesus quòd venisset hora ipsius, vt transiret ex hoc mundo ad Patrem, cùm dilexisset suos, qui erant in mundo, vsque in finem dilexit eos.

Hæc præfatur Euangelista de dilectione, qua Christus suos complexus est, vt & ostendat Dominum præscisse passionis suæ tempus, & caussam exponat, cur mortem oppetere voluerit, F quæ caussa erat summus erga genus humanum amor. Dicit ergo: *Sciens quòd venisset hora*, scilicet passionis suæ, decreta à Patre, *vt transiret de hoc mundo ad Patrem:* hoc est, vt victa morte resurgeret, atque ita gloriosus victor ad Patrem ascenderet. Vide quæso quàm pulcrè Euangelista typum veteris Phase explicet. Nam vt transitus Israel ex Ægypto vmbra fuit: ita veritas vmbræ respondẽs, est transitus Filij Dei à morte ad vitam, è terris ad cœlum. Atque ita apparet, cur G transitus nomine vtatur Euangelista: nimirum vt hoc pacto ostendat quomodo veritas respondeat figuræ. Deinde sciendum est, ꝙ hîc transitus non ad diuinam, sed ad humanam naturam referri debeat. Transiuit enim corpore p̃ mortem è terris in cœlos, quo transitu veritas humanæ naturæ Christi post resurrectionẽ etiam significatur. Ineptum est igitur figmentum & veterum & recentium Euthychianorum, qui fingunt corpus Christi post resurrectionem, vel mutatum in diuinam naturam, vel factum esse ἀπερίγραπτον, contra proprietatem veri corporis, contra symbola, & contra totius sacræ Scripturæ consensum.

Porrò cùm dicit Euangelista, Dominum dilexisse suos vsq; in finem, significat constantem esse Christi amorem, quo suos, id est, omnes in se credentes, seu Discipulos, complectitur. Non ergo mutatur voluntas Domini diligẽtis, vt hominum incõstãtium, sed manet perpetuò constans & perfecta: vnde nos fiduciam concipiamus, quòd & nos, quantumuis imbecilles & infirmos discipulos, tamen diligat, & ex dilectione tueatur & conseruet.

TERTIA.

2 *Et facta cœna.*

Euangelista noster omittit multa, quæ ab aliis Euangelistis copiosiùs sunt perscripta, quæ tamen nos, vt series historiæ eius vesperæ distinctè intelligatur, significabimus, & ea, quæ ea vespera in domo acta sunt, notabimus. Primùm ceremonialis Agnus comeditur. De ritu edendi nihil scribunt Euangelistæ, vt qui notus erat ex Mose. Deinde cœna non peracta, sed instructa tantùm, lauat Dominus pedes Discipulorũ. Tum sedens, caussam facti exponit. Deinde discumbit, & cœnat cum Discipulis. In fine cœnæ instituit Sacramẽtum corporis & sanguinis sui. Posthæc habetur sermo ad Discipulos p̃lixior, & oratio ad Patrem, quæ durant vsque ad medium 17. capitis. Tandem finito hymno, exitur E è domo in hortum. Quoniam autem Iohannes omisit Agnum ceremonialem, & institutionem Cœnæ, nos pauca de iis huc adiiciemus, priusquàm Euangelistæ nostri verba declarabimus.

De ceremoniali Agno.

Quia in principio 12. capitis prolixè contulimus vtrumque Phase, vetus & nouum, id est, vmbram & veritatem, nolo eadem hîc repetere. Sed cur Christus voluerit Legi Mosis de celebrando Phase subesse, curq; tempus à Lege præscriptum, & non à Rabinis traditum sequi maluerit, breuiter ostendam.

Cur ergo Christus Legi Mosis de Agno Phase mactando & comedendo subesse voluit? Magnæ profectò & graues sunt caussæ, quarum prima & præcipua est, quã Paulus Galatis scribens ponit, hisce verbis: *Vbi venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum natum ex muliere, factum sub Lege, vt eos, qui sub Lege erant, redimeret.* In hoc dicto Pauli duo sunt obseruanda. Primùm, quòd Filius Dei sit Legi subiectus, vt illam facto impleat. Alterum, quomodo nos redimat, id quod idem

idem Paulus docet, cùm ait: *Christus nos redemit de maledictione Legis, factus pro nobis maledictum.* Secunda, vt ostenderet Iudæum se esse, & circumcisum, ideoq; abhorrentẽ ab omni ethnica prophanitate, vt q̃ socius esset Sanctorum Dei. Tertia, vt testaretur hoc facto Legem Mosis diuinitùs datam, esse boná & sanctam. Quarta, vt suo exemplo alios obedientiam erga Legem Dei doceret. Si enim ipse Legi subesse voluit, eiq; obedire, qui erat super Legem: multò magis alij, q̃ sub Lege sunt, obedientiam Legi debent. Quinta, vt ostenderet se veracem esse in suis dictis. Dixerat enim: *Non veni soluere Legem, sed adimplere.* Sexta, vt finem imponeret veteri ceremoniæ, & nouam institueret, duraturam vsq; ad finẽ mundi. Vt enim vetus Phase significabat Christum venturum & mactandum pro peccatis hominum: ita sacra Christi Cœna significat Christũ aduenisse, & peregisse victimam suam pro peccatis totius mundi.

Cur non Iudæorum traditionem secutus est Dñs, quod ad tempus comestionis Agni Phase attinet? Iudæi, vt suprà annotauimus, transtulerunt Phase à sexta Phase Sabbathi in ipsum Sabbathum, publicæ vtilitatis, vt fingebant, gratiâ, ne videlicet tam longo tempore abstineretur à necessariis laboribus. Sed traditio hæc Iudæorum vtut speciosa visa est: iniqua tñ fuit, vt quæ auaritiá caussam habuerit. Quid ergo indignius esse poterat, q̃ vt Lex Dei cederet auaritiæ hominum? Commendat ergo nobis Dominus suo facto regulam, quæ est Ezech. 20. *In præceptis meis ambulate, & non in præceptis Patrum vestrorum.*

Etsi autẽ traditio illa de transferendo festum in Sabbathum, reuera fuit contra mandatum Dei, & tentârunt Deum, qui in hac re ordinationem diuinam ausi sunt corrigere: tamen seruiuit sapienti Dei prouidentiæ, qui voluit Filium suum, verum Phase, ipso die à Lege præscripto, fieri victimá pro peccato, vt veritas responderet figurę. Nam si Iudæi Legem seruassent, religione festi fuissent impediti, & Christi pasionem in aliud tempus distulissent. Atque ita videmus Deum suum opus, etiam per impios suę Legis contemptores perficere.

De Cœnæ institutione.

Quoniam alibi à nobis & sæpe de sacra Christi Cœna scriptũ est, nolo hîc prolixior esse, sed solummodò dicá de Christi consilio, instituentis hanc Cœnam, & de legitimo Cœnæ vsu.

Christus veteribus sacramentis, quibus præter obsignationẽ gratiæ ipsius aduentus in carnem & mors adumbratur, finem imponens, noua instituit sacramenta, quibus, præter obsignationem gratiæ, ipse exhibitus esse significatur. Atque hoc discrimen in vniuersum tenendum est inter sacramenta vetera & noua. Sunt autem sacramenta exhibiti Christi, Baptismus & Cœna Domini. Illo inauguramur corpori Christi, & regeneramur: hac alimur noui homines effecti. Vtrumque signum gratiæ est, & signaculum fauoris Dei erga legitimè vtentes. Verùm si de modo prædicádi quæritur, ex Scriptura discendus est. Externo signo, quod sacramentum dicitur, tribuit Scriptura nomẽ rei, quę sacramento significatur & obsignatur, idque eo consilio, vt finis & vsus instituti sacramenti intelligatur. Circumcisio Genesis 17. dicitur fœdus. Verùm ne quis hìc hæreret in re externa, seu in opere operato, vt loquuntur, tanquam res externa, seu opus operatum per se fœdus esset: mox Dominus in eodẽ capite se interpretatur & dicit, Circumcisionem signum fœderis esse. Quoties ergo res diuinitûs ordinata dicitur fœdus, sciendum est, q̃ perinde sit, ac si diceretur, est signum fœderis. Verùm quia signorum non eadem est ratio, Paulus ad Rom. 4. σφραγίδα interpretatur, hoc est, signum obsignans rem promissam, seu signaculum, quo res promissa ex pacto mutuo inter Deum & hominem obsignatur. Vt Circumcisio est σφραγὶς iusticię fidei, hoc est, Circumcisio est signaculũ Dei, quo Deus obsignat credenti iusticiá. Hinc catholica regula sumẽda est: *Omne sacramentũ est σφραγὶς*, i. signaculũ Dei, quo res promissa, legitimè sacramento vtenti, obsignatur. Cùm ergo dicitur, Baptismus est lauacrum regenerationis, sensus est: Baptismus est σφραγὶς, id est, obsignaculum, quo Deus testatur, legitimè vtentem Baptismo, regenerari, eiq; regenerationis gratiam obsignari. Panis est corpus Christi, vinũ est sanguis Christi, sensus est: Panis est obsignaculum corporis Christi, traditi pro nobis. Vinũ est obsignaculum sanguinis Christi, effusi pro multis, id quod expresiùs dicitur, cùm Dominus ait: *Hic calix est nouum testamentum in meo sanguine:* hoc est, Deo ipso interprete, Hoc vinum est signum & σφραγὶς noui testamenti: videlicet quo Deus obsignat legitimè vtenti suum fœdus, de remisione peccatorum, propter meritũ effusi sanguinis. Et Paulus 1. ad Corinth. 10. dicit, panem esse κοινωνίαν corporis Christi, & calicem esse κοινωνίαν sanguinis Christi: hoc est, vt ipse cõtextus conuincit: Panis est signum & obsignaculum, quòd legitimè vtens sacra Christi Cœna, iungatur corpori Christi & sanguini Christi, idque pane quidem sacramentaliter, Spiritu verò Christi efficaciter, quo Spiritu sanctisimæ Christi humanitati iungimur. Quòd autem hæc coniunctio sit spiritualis, quę figuratur ceremoniali manducatione & potatione, modus ipse copulationis ostendit. Nam vt Christo capiti iungimur, non nisi Christi Spiritu: ita etiam inter nos κοινωνοὶ efficimur eodem Spiritu, cuius consociationis vnus panis ex multis granis constans, symbolum est & testimonium. Verùm quia prima & principalis copula fit cum Christo capite, rectè fit in nostris Ecclesiis, quòd etiam singulis ægrotantibus & petentibus porrigatur sacra Christi Cœna, vt morituris obsignetur vita æterna, in Christo promissa. Hæc plana & vera sunt, extructa ex solido verbo Dei. Hinc iam extruamus claram & perspicuam definitionem sacramenti Cœnæ Dominicæ, quæ faciat ad ædificationem conscientiarum.

Cœna Domini est σφραγὶς, id est, obsignaculum, quo Filius Dei legitimè vtentibus hac Cœna, obsignat omnia beneficia, quæ nobis meruit sua obedientia, traditione corporis in mortem, & effusione sanguinis sui. Legitimè vtẽtes sunt, qui fidem in promissionem afferunt. Sine enim fide promissio nec accipitur, nec obsignatur, iuxta regulam: *Omnis promissio fide accipitur.* Hinc sequitur pactionem duplicem in sacræ Cœnæ vsu requiri. Vnam à parte Filij Dei, alterá à parte hominis, legitimè vtentis sacramento. Filius Dei promittit remissionem peccatorum legitimè vtenti, cum qua remissione omnia beneficia Euangelij coniuncta sunt: Homo vicissim fide in promissionem recumbit, & obligat se ad perseuerantiam in fide & bona conscientia. Huius mutuę pactionis & dulcissimæ fœderis σφραγὶς, hoc est, obsignaculum, est sacra Christi Cœna, de qua regula in omni sacramẽto obseruanda, tenenda est: *Nihil habet rationem sacramenti extra vsum diuinitùs ordinatum.* qui vsus in actione legitima cernitur, & requirit cogitationem & meditationem, videlicet cur Christus sit pro nobis mortuus, cur effuderit sanguinem, & quid requirat ab vtentibus. In hac enim cogitatione sentitur vis fidei, & intelligitur cur promissio Euangelij & fides, qua promissio accipitur, manducatio carnis Christi & potatio sanguinis ipsius dicuntur. Nam vt homo fame corporali & siti corporali pressus, mortis periculo proximus est, sed recreatur rursus, colligit vires & exhilaratur esu panis & potu vini: ita hominis anima prostrata & victa fame spirituali, & siti spirituali, vt mortis æternæ periculo subiaceat, erigitur rursus, roboratur & exhilaratur fiducia Christi, qui tradidit corpus suum, & effudit sanguinem suum pro nobis, in remissionem peccatorum. Hæc fides vsu Cœnæ cõfirmatur. Ideò ab Augustino rectè dictũ est: *Crede & manducasti.* Ceremonialis enim manducatio, spiritualis est obsignatio, in legitimè vtentibus ceremonia. Cum hoc principali fine, qui est obsignatio gratiæ, plures sunt coniuncti: vt insertio legitimè vtentis in corpus Christi: consociatio spiritualis communicantium simul: obligatio vtentis legitimè ad fidem & bonã conscientiam: testimonium confessionis publicum: testificatio consensionis in tota doctrina & cultu: tessera seiunctionis à castris Satanæ, & ab omnibus sectis alienis à Christi vera agnitione.

Hac breui explicatione contenti simus, maneamus in Christo, vt in nobis maneat, abstineamus ab inutilibus disputationibus, quibus hominum animi auocantur à vero Cœnæ vsu, atque ita dulcissimi huius fœderis, non solùm fructum amittunt, verùm etiam sibi accersunt iudicium, propter abusum tanti sacramenti.

QVARTA.

Cùm Diabolus iam immisisset in cor Iudæ Simonis Ischariothæ vt eum traderet.

Pridie azymorum pactus est Iudas cum Pharisæis de tradendo Domino, ac Magistro suo. Huius traditionis & prædictio, & caussa, & significatio in primis sunt tenenda.

Prædictio præcessit Psalm. 69. & Psalm. 109. Quemadmodũ Petrus, Spiritu Sancto plenus, interpretatur Act. 1. Facta est autem hæc prædictio, ne quem turbaret euentus cùm fieret, sed magis in fide confirmarentur homines, videntes euentum respondere prædictioni. Neq; ideò putandum est, Iudam tradidisse Dominũ, quia prædictum fuit: sed quia traditurus erat, prædictum fuisse. Huius Iudæ typus Doeg Idumæus fuit, qui Dauidem prodidit.

Caussa fuit auaritia, quæ cùm cor Iudæ totũ occupasset, accedit suggestio Diaboli, & immiscet se Diabolus cogitationibus Iudæ, atque ita intelligentiam eius peruertit, affectum auari animi commouet, & voluntatem impellit, vt faceret, quod promiserat: hoc est, vt Magistrum & Dominum suum traderet, accepto precio 30. argenteorum. Vide indignitatem rei. Iudas Magistrum Dominum ac nutricium suum nõ pluris facit, quàm triginta denarios. Vide quæso qualem conuiuam hîc Christus habuerit? Venerat Iudas ad conuiuium Christi, explorator Pastoris, insidiator Saluatoris, venditor Redemtoris: qui tamen tolerabatur à Domino & Magistro suo. Quid quæso hîc facit auaritia? lucrũ temporale anteponit saluti animæ, gratitudinis erga optimè meritum Dominum & Magistrum obliuiscitur, submittit se Satanæ, fidei & pactorum nullam rationem habet: denique facit, vt Iudas ex amico hostis fiat, ex Discipulo persecutor, ex Apostolo proditor nutricij turpissimus. Atque ita videmus verissimum dictum esse Syracidæ, cap. 31. *Auaritia est lignum offendiculi,* id est, occasio ruinæ. Et Paulus 1. Tim. 6. affirmat, auaros incidere in tentationem & laqueum, & in concupiscentias multas stultas & noxias, quæ demergunt homines in exitium & interitum. Radix enim malorum omnium est auaritia, cui addicti quidam aberrârunt à fide, & implicuerunt seipsos doloribus multis. Tu autem, ô homo Dei, fuge hæc. Hîc profectò videtur Paulus intueri ipsum Iudam, & vult Timotheum discipulum hoc maximo auaritiæ malo à proposito auocare ab auaritia omnium vitiorum turpissimo. Nã tametsi auaritia est turpis in omnibus, tamen maximè fœda est in Ministris Euangelij. Siquidem non solùm ipsis nocet, verùm etiam eius malũ serpit in auditores propter exemplũ

Significatio haud dubiè hæc est: Vt Doeg typus fuit Iudæ proditoris: ita Iudas, qui in numero Apostolorũ fuit, significat Antichristum, qui fingit se esse Christi discipulum, sed eũ prodit in suis membris, propter quæstum. Hoc qui non videt in Papatu fieri, cœcus omnino est. Quid enim aliud impedit hodie cursum Euangelij, quàm auaritia Iudæ, hoc est, Antichristi, quem non dubito Papam esse, cuius veluti corpus est tota Papistarum colluuies, quorum & Deus venter est, & propter hunc Deum omnia sunt illis venalia. Ex quo fit, vt quæ ꝓpria sunt Christi, sibi sacrilegè ascribant. Verùm nos caueamus

ueamus Diaboli insidias, qui nobis laqueos vitiorum, & potissimùm auaritiæ conatur iniicere, vt incautos capiat, & captiuos à castris Christi abducat, atque trucidet. Ne autem decipiamur à Satana, & propria carne, opus est assidua precatione, qua precamur præsentiá Christi, vt ipse nos aduersus hostem suum tueatur, & sub scuto beneuolentiæ suæ cleměter defendat.

QVINTA.

3 Sciens Iesus quòd omnia dedisset illi Pater in manus, & quòd à Deo exisset, & ad Deum abiret.

4 Surgit è cœna, & ponit vestimenta sua, & cùm accepisset linteum, præcinxit se.

5 Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes Discipulorum suorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus.

Descripturus Euangelista summam humiliationem Christi, lauantis suis sanctis manibus pedes Discipulorum, & extergentis eos linteo. Primùm, vt maior admiratio huius humiliationis animos nostros capiat, describit eius celsitudinem, potentiam, diuinitatem & victoriam super morte, ac si ita diceret Euangelista: Ecce, tametsi Iesus Filius Dei est, atque adeò verus & æternus Deus, etsi omnia dederat Pater in manus eius, etsi ad Patrem iam per victoriam super morte & peccato iturus erat: tamen infra omnes homines se deiicit & humiliat, flectit genua coram Discipulis, lauat eorum pedes, lotos abstergit linteo. Quid magis admirandum, quàm quòd impurissimi proditoris ac furis pedes lauerit? Quo tamen facto minimè motus est Iudas, sed paulò pôst egreditur, ac Dominũ suum & Præceptorem prodit.

Hæc humiliatio Christi, lauantis pedes Discipulorum, figura fuit imminentis humiliationis Christi in ara crucis, in qua suo precioso sanguine conscientias peccatorum purgaret. Vt enim Christus se deiicit infra suos omnes, neque id sua aliqua caussa, sed vt illorum pedes lauet: ita in passione factus est omnium nouissimus, vermis & nõ homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis, vt ꝑ nostro peccato satisfaciat, quo certi essemus, quanquam morientes: tamen peccato per Christum sublato, nos victuros esse.

SEXTA.

6 Venit ergo ad Simonem Petrum, & dicit ei Petrus: Domine tu mihi lauas pedes?

Hîc quæritur an lauerit Dominus aliquorũ, aut omnium pedes, priusquam ad Petrum veniret. Ociosa sanè quæstio est: nam potiùs hîc de summa humiliatione Filij Dei cogitandum est, quâm de ordine, quo loti sunt Apostolorum pedes, disputandum. Veruntamen vt curiosis respondeamus, hoc videtur ad quæstionem respondendum. Primo loco Euangelista exponit Domini factum: videlicet quòd pedes Apostolorum lauerit. Deinde de ordine agit.

A Ideò particula illatiua vtitur Euangelista, & dicit: *Venit igitur ad Simonem Petrum.* Igitur, scilicet quia iam accinxerat se ad lauandum Discipulorum pedes. Simonis nomen habuit à parentibus, Petri ab euentu. Nam propter confessionis constantiam dictus est Petrus, id est, firmus, instar rupis, petra enim rupem notat. Sed omissis inutilibus, agamus de necessariis.

Christus venit ad Petrum, incuruat se, & genua flectit coram Petro, vt ipsius pedes lauet. B Hîc in primis admiratione dignum est, quòd Rex cœli, & Dominus dominantium, verus & æternus Deus adeò se humiliet, vt pedes Discipulorum, ex itinere sordidos, lauare voluerit. Sed quid Petrus? Opponit se Domino suo, contendit cum Magistro, & non patitur vt Dominus pedes suos lauet. Sed caussam huius facti videamus, quam facilè erit ex simili Petri facto colligere.

Christus venit in nauem, in qua erat Petrus, C iubet vt suo nomine laxet rete in capturam piscium. Cui cùm Petrus obediret, præter expectationem magnam multitudinem piscium capit. Vnde colligit Petrus, Christum plus esse, quàm vulgarem hominem. Vnde prorumpit in hanc vocem: *Domine exi à me, quia ego homo peccator sum.* Atque ita etiam hoc loco Petrus duplicem confessionem edit. Vnam de propria vilitate: alteram de celsitudine Domini, ac si ita diceret: Non decet me Discipulum permittere, D qui sum homo peccator, nec te Dominum ac Magistrum, qui sanctus & absque peccato es, hoc facere, quod intendis. Non ergo feram vt pedes meos laues. Sed hæc iam ad thesin transferamus. Caro sentit indignum esse facinus maiestate diuina, quôd se deiiciat Christus eò vsque, vt vilissimum officium faciat. Non potest imaginari ratio, Dominum gloriæ eum esse, qui se eò vsq; deiicit, vt maledictum sit à Deo factus. Atque ita ratio sentit, deberi Christo reueren- E tiam & gloriam, & nõ decere vt ita se infra omnes humiliet. Sed quid Dominus contentioso Discipulo respondet.

SEPTIMA.

7 Respondet Iesus, & dixit ei: Quod ego facio tu nescis modò, scies autem postea.

His verbis indicat Dominus, mysteriũ quoddam subesse lotioni pedum Discipulorum, qđ F caro non poterat percipere. Arguitur ergo hîc ignorantiæ Petrus, quod eò pertinet, ne quis putet reuerentiam à carnis æstimatione profectam, Spiritus Sancti opus esse: q Spiritus Sanctus tametsi erat in Petro, nondum tamen contra scandalum crucis Petrus satis confirmatus erat: quod indicat & Lucas, cùm Christus prædiceret passionem. Subiicit enim: *Ipsi horum nihil intellexerunt.* Quòd autem Dominus subiicit: *Scies autem postea*, significat quòd experientia in G Sanctis eos erudiat: videlicet quòd oporteat eos deiici, & per crucem glorificari, exemplo Filij Dei. Item quòd plena diuinarum rerum co-

gnitio, non detur vlli in momento, sed paulatim tempore instilletur, vt maior ipsius amor acriusque discendi studium in animis piorũ incendatur, quóque magis magisq; indies in omni cognitione & omni sensu proficiant Spiritus Sancti Discipuli. Simus ergo dociles, atq; quotidie magis magisque proficiamus, vt tandem assequamur plenã salutis in Christo scientiam.

OCTAVA.

8 Dicit ei Petrus: Nequaquam lauabis pedes meos in æternum.

Pertinacia Petri indicatur, Dominus & Magister venit ad Ministrum & Discipulum, vt lauet ipsi pedes. Sed Minister & Discipulus vult sapientior videri suo Domino, ac Magistro. Igitur recusat quod Dominus imperat, & voluntate Domini ac Magistri sui nõ est contentus, sed ei primùm modestius reluctatur: deinde verò admonitus, totum se Domino ac Magistro pertinaciter opponit. Nam negatio repetita *οὐ μὴ*, emphasin habet, & quasi iuramentum in se includit, ac si diceret Petrus, nullo pacto feram, sed moriar potiùs, quàm vt tu mihi pedes laues. Habemus ergo hîc exemplum pertinaciæ in retinendis & defendendis opinionibus carnis anticipatis, quod nihil est aliud, quàm se Deo opponere, & arcere Christum à lotione pedum nostrorum. Nota phrasin Scripturæ, quòd non in æternum, significet nunquam. Hoc enim in æternum non fit, quod nunquam fit.

NONA.

Respondit ei Iesus: Si non lauero te, non habes partem mecum.

Pertinaciam Discipuli retundit Dominus, & simul, etsi obscurè, mysterium lotionis pedum subindicat: *Si non*, inquit, *lauero te, non habes partem mecum*. Ergo si te lauero, habebis mecum partem. Proinde vt hæc lotio Christi externa, est symbolum lotionis internæ & spiritualis per sanguinem & Spiritum Christi: ita permittere se lauari à Christo, est in Christum credere, cuius solius sanguine purgantur conscientiæ à mortis operibus. Literalis lotio, vt Circumcisio literalis nihil prodest, id quod in Iuda cernitur.

Obseruetur hîc catholica doctrina, quòd nullus possit habere partem cum Christo in gloria cœlesti, nisi lotus fuerit ab eo à peccati maculis, quia scriptum est, Apocal. 21. *Non intrabit in eam aliquid coinquinatum.* Hinc concluditur, quòd vt solo merito passionis Christi, quæ hîc lotionis symbolo significatur, purgamur à peccatis: ita nemo iustificari possit, nisi eiusdem obedientia. Nam si quis iustificari posset propriis operibus, profectò non opus haberet purgatione Christi.

DECIMA.

9 Dicit ei Simon Petrus: Domine, non pedes meos tantũ, sed etiam manus & caput.

Remittit Petrus pertinaciam, audito periculo non loti à Christo, & offert non solùm pedes lauandos, verùm etiam manus & caput. Hic Petrus renuncians carni & carnali prudentiæ, se per fidem Domini volũtati permittit, vt secum vtcunque tandem libet, agat. Hinc concluditur quæ sit vis fidei: videlicet, quòd homines totos voluntati Domini exhibeat, vt ipse secum agat pro sua voluntate. Sic Dauid se Deo submittit, cùm ait: *Si dixerit mihi, non places, præstò sum.*

VNDECIMA.

10 Dicit ei Iesus: Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauentur, sed est mundus totus.

Cur Dominus nolit hoc loco caput & manus lauare Petri, aut aliorum Discipulorum, rationem reddit: *Qui lotus est totus, non indiget nisi lotione pedum.* Tu Petre es totus lotus, atque adeò mundus: ideò non lauabo tibi caput & manus, quæ lotione non indigent. Sed quomodo lotus & mundus est Petrus, atque alij Discipuli? Loti sunt & mundati internè & externè. Internè Spiritus Sancti gratiâ, & sanguine Christi, mediante fide in Christum, vt instrumento. Fide enim beneficium Christi applicatur. Hic insignis doctrina, & summa consolatio proponitur. Doctrina est, quòd quicunque sunt Discipuli Christi, à Christo loti sint, atque adeò vt mundi sint toti. Non ergo indigent alia lotione, qui sunt Christi Discipuli. Valeant ergo purgationes Pharisaicæ per merita humana. Vnus est enim sanguis Christi, vnus est Spiritus Christi, qui sufficit omnibus hominibus credentibus, ad purgandas conscientias illorum ab operibus mortuis. Externè loti sunt Baptismate sacramentaliter. Est enim Baptismus internæ lotionis significatio & obsignatio in legitimè vtentibus Baptismo. Nam si quis non legitimè vtatur Baptismo iuxta institutionẽ Domini, is profectò non accipit salutem, vt loquitur Augustinus, sed iudicium. Sed aliàs de Baptismo.

Summa consolatio est, quòd hîc Christus pronunciet lotos & mundos eos, qui nec mysteria Euangelij satis intellexerunt, nec plenam fiduciam in Christum habuerunt, sed multùm turbabantur carnalibus cogitationibus. Etsi enim Christum agnouerũt Magistrum, etsi Christum Messiam crediderunt, non tamen ipsius magisterio satis edocti erant, nec de vero officio Messiæ satis confirmati. Sic Cornelius aulicus fidem habuit, sed admodum imbecillem: verùm docilis erat, vt Discipuli Domini, ideò & acceptus Deo.

Hinc nos infirmi, imbecilles & rudes, capiamus consolationẽ, quòd Christus nos non abiiciat propter infirmitatem. Nam si sumus Discipuli Christi, quantumuis rudes & infirmi fuerimus, placemus & mundi habemur, modò igniculus fidei adfuerit, & simus dociles. Quare grati simus Christo, atque indies magis magisque proficiamus in schola Christi, in omni cognitione, & omni sensu. Nam qui non proficit quotidie

tidie, ingratus est Discipulus, imò nomine solummodò Discipulus est, & non re.

Sed cur Dominus addit: *Non opus habet nisi pedes lauari?* Respicit Dominus ad morem eorum, qui postquàm balneis exierunt, toti abluti, pedes, quibus terram attingunt, atque ita puluere iterum maculatos lauant. Significatur ergo hoc symbolo, quòd tametsi credentes toti mundi sint, id est, iusti, quoad imputationem: tamen circunferant reliquias peccati, quæ opus habēt quotidiana p Christum lotione. Qui enim nos totos lauat, lauat & pedes, & nō alius quispiam. Vnde Augustinus: *Quotidie nobis pedes lauat, qui quotidie interpellat pro nobis.* Vanum est ergo figmentum eorum, qui putant reliquias peccati, & lapsus ignorantiæ & infirmitatis, ablui ieiuniis nostris & satisfactionibus. Qui enim sic sentiunt, nolunt suos pedes à Christo lauari, sed à seipsis. Quare non habent partem cum eo in cœlesti hæreditate.

At nos aliter Christus docet, cùm nos iubet orare quotidie: *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Et Augustinus: *Si enim confiteamur, sicut scriptum est, nostra peccata, profectò ille, qui lauit pedes Discipulorum suorum, fidelis est & iustus, qui dimittet nobis peccata nostra, & mundet nos ab omni iniquitate, id est, vsque ad pedes, quos & ipse solus mundet, quibus pedibus conuersamur in terra.* Caueamus igitur, modò Discipuli Domini esse velimus, ne rursus sordibus vsque ad verticem, qui toti abluti fuimus à Christo, repleamur. id qđ illis accidit, q̄ peccatis rursus cōtra conscientiam indulgent, in quibus haud dubiè peribunt, nisi de nouo purgentur à Christo, quod fit, cùm rursus redeunt ad illum in vera pœnitentia, quæ sanè pœnitentia non purgat ipsa per se, sed ad purgatorem nos adducit. Pœnitentia enim est occasio, non caussa purgationis. Cùm igitur promittitur pœnitentibus venia, ideò fit, quia pœnitētes ad Christum confugiunt, qui solus est propiciatio pro peccatis totius mundi.

Idem iudicandum est de eleemosyna, quę est pœnitentis. Nam hypocritarum eleemosyna est abominatio, quia mens eorum & conscientia polluta est. Deinde q̄a nostra natura gignit multos errantes affectus, oremus Christum vt eos lauet priusquam voluntatem secum trahant, & nos totos rursus ad verticem coinquinent. Breuiter, lotus est totus, vt non indigeat nisi lotione pedum, qui retinet fidem & bonam conscientiam. Contrà verò totus immundus est, qui conscientiam vastat, & fidei naufragium facit.

DVODECIMA.

Et vos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim quis nam esset, qui eum traderet, propterea dixit, non estis mundi omnes.

Omnes Discipulos Dominus pronunciat mundos, præter Iudam traditorem. Id ideò adiecit Dominus, vt significaret se scire, quid haberet in animo Iudas, cuius modò pedes lauerat, & quæ agitaret consilia. Deinde vt Iudas adhuc præmonitus resipisceret. Immotum enim decretum Dei est: *Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur, & viuat.* Non ergo fato aut decreto Dei coactus Iudas, tradidit Dominum. Poterat enim eum non tradere si voluisset. Verùm plenus amore pecuniæ, non erat iam capax salutaris admonitionis. Quare vt suo vitio auarus erat: ita etiam sua culpa proditor, non aliena. Huius exemplo moniti, primis motibus peccatorum resistamus, ne voluntas tandem victa succumbat.

Deinde & hoc obseruandum est, quòd tametsi Dominus lauit pedes Iudę suis sanctis manibus, tamen mansit Iudas immundus, Domino teste. Fide enim caruit, per quam interna lotio fiebat. Scriptum est enim: *Fide purificantur corda.* non quòd fides per se purget, sed quia apprehendit Christum purgatorem, cuius solius sanguine & spiritu purgamur, & sanctificamur. Idem iudicium est de externo Baptismo, quo baptizatur adultus. Similiter de Cœna Domini. Hæc enim obsignant fidelibus promissionē, quæ sola fide accipitur, non inclusa in aqua Baptismi, aut in aliis rebus externis.

SECVNDA PARS.

Postquam Dominus lauisset pedes Discipulorum, consedit rursus ad mensam cum Discipulis, quibus exponit rationem facti, & hortatur eos ad imitationem, idque cùm suo exemplo, tum vtilitate & necessitate proposita. Verùm in medio orationis rursus Proditoris mentionem facit, & indicat sic olim prædictum fuisse, ne quis nefandi facti turpitudine fractus, vel offenderetur, vel deficeret. Hanc partē, vt omnia in nostros vsus vtilius transferamus, articulis distinguam, eosque ordine declarabo.

PRIMVS.

12 Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua, & cùm recubuisset, iterum dixit eis: Scitis quid fecerim vobis.

Allegoriam depositi vestimēti, & rursus post lotionem assumpti hanc dicere, nō est absurdū. Depositio vestium, significat humiliationem Christi per mortem, qua ipse nos purgat, & lauat. Assumtio vestium significat exaltationem post humiliationem. Sed allegoria omissa, veniamus ad verbornm Domini declarationem. Cùm ita Dominus inchoat orationem: *Scitis quid fecerim vobis,* exordiolum est, quò illos & attentos facit, & adducit in maiorem facti admirationem, idque in hunc finem, quo reddantur dociliores, magisque ad imitationem inuitentur. Huic enim rei seruit imitationis schema.

SECVNDVS.

13 Vos vocatis me Magister & Domine, & bene dicitis. Sum etenim.

14 Si ergo ego laui pedes vestros, Domi-

nus & Magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes.

Postquam Dominus exhibuit imaginē deiectionis suæ, indicauitq; fructum deiectionis: scilicet quòd ꝑ crucem & glorificetur ipse, & glorificet alios. Nunc eandem imaginem ad Discipulos accommodat, hoc est, ad Ecclesiam, vt commendet nobis crucem, & cum cruce officia mutua humiliationis, dilectionis, ac benignitatis. Fundamentum argumenti sumit Dominus à confessione Discipulorum & eiusdē approbatione. *Vos*, inquit, *me compellantes, dicitis Magister et Domine.* Ergo vt me vestrum Magistrum ac Dominum agnoscitis, ita vos meos Discipulos & Ministros fatemini. *In qua re rectè facitis. Nam sum & Magister & Dominus vester.* Ex meo ergo ore pendere debetis, & mea iussa facere, qđ est sincerorum Discipulorum & Ministrorum munus. Debet ergo Ecclesia doctrinam Christi anteponere omnibus doctrinis aliis, & ab eo imperata solummodò facere, modò velit de Christo Magistro ac Domino non futiliter gloriari. Ex quo & hoc sequitur, quòd contrariam doctrinam & imperata, qualia sunt Antichristi, fugere, tanquam serpentis sibilum oporteat. Sed verbis Domini duo loci Scripturæ videntur aduersari. Vnus ꝗ est Prouerb. 27. *Non te laudet os tuum, sed laudet te os proximi tui.* Alterum Matth. 23. *Nolite vocari Rabbi*, id est, Magistri super terram. Respondeo: Neuter horum locorum prohibet veritatem dicere sine arrogantia, sed solummodò humanā superbiam retundit, & veram humilitatem in timore Dei requirit. *Quomodo*, inquit Augustinus, *fons negat, quod bibens prædicat? quomodo lux occultat, quod videns indicat?* Hactenus fundamētum argumenti: nunc ipsum argumentū, quod ex fundamento infertur, videamus. *Si ergo ego laui pedes vestros Dominus & Magister, & vos debetis alij aliorum lauare pedes.* Propositionem ponit loco totius argumenti. Assumptio probatur ex præsenti facto Christi, quā spontè conclusio excipit. Argumentum autem præsens sumptum est, si vim consecutionis spectes, à minori ad maius. Si Magister & Dominus lauit pedes Discipulorū, quod minus videtur, vel Petri iudicio decorum, multò magis Discipuli alij aliorū pedes lauare debent. Hoc enim magis conuenit, & est officium magis congruens eiusdem Magistri & Domini Discipulis & Ministris. Lauare aliorum pedes, est sese infra alios abiicere, & aliorum errata sanare, fouereque concordiam, tolerando iniurias priuatas, quarum depulsio nocet publicæ tranquillitati, & alit discordiam.

TERTIVS.

15 Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, & vos faciatis.

Dominus factum suum accommodat Discipulis, vt illud imitentur. ὑπόδειγμα, inquit, *dedi vobis*, id est, præmonstraui vobis meo facto, quid vos facere oporteat. Est enim ὑπόδειγμα factum alicuius ad imitādum propositum, cuius accommodatio ad alios παράδειγμα dicitur: illud Latinis

A exemplar, hoc propriè exemplū dicitur, quam tamen differentiam sæpe autores confundunt. Vis accommodationis exempli ex collatione ꝑsonarum non per se, sed respectu actionū dependet, ac si diceret: Si ego naturâ Dñs & Magister, sicut seruus & discipulus inter seruos & discipulos fui & egi, multò magis vos, ꝗ naturâ & conditione serui & discipuli estis mei, debetis seruilem vestram conditionē cogitare, & vobis inuicem præstare officia humilitatis & dilectionis.

B Etsi autem factum Domini in genere potest & debet Discipulis accommodari: tñ in specie non nisi literaliter potest, non autē mysticè. Solius enim Christi est, si mysterium spectes, lotio totius & partis. Solus siquidem nos purgat, & mūdos facit totos. Solus enim pedes lauat, idq; non aqua, sed suo sanguine ex perfectissima dilectione, qua nō vnum atq; alterum, sed totum humanum genus complectitur, vt mundi appareamus in conspectu Dei.

C Quomodo ergo in genere nobis Christi factū accōmodabitur? Dixi suprà de symbolo lotionis pedum: Qui lauat alterius pedes, se infra illū abiicit, eius sordes abluit & abstergit, vt sit mundus totus. Hæc sanè sunt summæ humiliationis & dilectionis opera. Hoc ergo Dñi factum nobis in genere ad imitandum propositum est, vt seruiamus alij aliis ꝑ charitatē in quibusuis necessitatibus. Hinc concluduntur omnia officia dilectionis, quibus possumus esse vsui alij aliis: **D** videlicet vt oremus Deū ꝓ fratribus, quo ipsos suo Spiritu regat, confirmet in bono, & conseruet à malo, vt nobis inuicem condonemus incidentia errata, vt alij aliis consiliis adsimus, vt errantes reuocemus in viam, vt indigētes subleuemus facultatib⁹ nostris, vt pia ἐπιεικείᾳ tegamus, & sanemus alij aliorū næuos. Breuiter, vt omnia faciamus, quæ sanctæ societatis sunt & coniunctionis in Christo. Quò simul vno corde, & vno ore Deum ꝑ Christū celebremus, piè, honestè **E** & sanctè in hoc mundo viuentes. Qui autē his contraria faciunt, non Christum, sed hostē eius Diabolum imitātur, ꝗ & imitationis mercedē, sempiternam confusionē consequentur, nisi resipiscant. Loquor de iis, ꝗ ex proæresi tales sunt, non de iis, ꝗ ex ignorantia & infirmitate labuntur, & lapsi statim se fide erigunt, agnoscentes suorum pedum sordes, quos petūt quotidie ablui ꝑ Christum. In multis enim labimur omnes, & Nazianzenus dicit: *Fieri non posse, vt quis sit & **F** homo, & non peccet.* Et Iohannes: *Si dixerimus, peccatum non habemus, nos ipsos seducimus.*

QVARTVS.

16 Amen, Amen dico vobis, non est seruus maior Domino suo, neque Apostolus est maior eo, qui misit eum.

Repetit Dñs σωὐχον, seu fundamētū argumēti: *Nullus*, inꝗt, *seruus maior Dño suo, et nullus Apostolus maior est eo, ꝗ se misit.* Vos aūt estis serui mei, vos e**G**stis Apostoli mei: ergo me nō estis maiores, sed inferiores & minores. Cū ergo ego me infra vos abieci, vt lauerim pedes vestros: profectò vos, ꝗ me

me estis minores, multò magis decet, vt alij aliorum pedes lauetis, vobis inuicem per charitatem seruientes, & portantes alij aliorum onera. Hæc repetitio eò pertinet, vt sciamus quàm seriò Dominus requirat à nobis, vt suum in tota vita sequamur exemplum.

QVINTVS.

17 Si hæc scitis, Beati estis, si feceritis ea.

Hæc grauissima admonitio est, quæ eò pertinet, vt non gloriemur de cœlestium rerum cognitione, nisi ex altera parte, sensus in corde, & actio in vita cognitioni respondeat. Ideò Paulus coniungit cognitionem, quę rerum optimarun scientia constat: & sensum, quo cognitionis vis in corde & opere sentitur. Scire proinde qđ verum est & rectum non sufficit, nisi & facias. Imò cognitio, cui non respondet actio interior & exterior, obligat ad maiores pœnas, iuxta Domini dictum: *Seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, vapulapit plagis multis.* Et Iacobus ait: *Scienti bonum facere, & non facienti, peccatum est illi.* Hinc patet, quàm sit vana gloriatio eorum, qui gloriantur de Christi nomine, & interim viuũt Sardanapalos, Epicuros, Nerones.

Porrò cùm hìc Dominus pronunciat Discipulos beatos fore, si fecerint quæ sunt facienda, non loquitur de caussa beatitudinis, quæ nõ est alia, quàm meritum Christi, sed de qualitate Discipulorum Christi. Est enim perpetuò tenendum discrimẽ inter proprium officium Christi, & nostrum obsequium, ne confundamus caussas & effectus cum Papistis, atque ita tribuamus homini, quod est solius Mediatoris nostri Iesu Christi. Solus Christus suo sanguine purgat nos à peccatis. Solus Christus sua iusticia imputata iustificat nos. Solus Christus sua intercessione reconciliat nos Patri. Breuiter: Opus saluationis totum non est nisi vnius Christi: Verùm nostrũ est fide accipere oblata beneficia, & obediẽtia nostra declarare nos esse Christi Discipulos, seiunctos à familia Satanæ. Hinc præterea manifestum est, quanta sit eorũ vanitas, qui oppugnant necessitatem nouæ obedientiæ. Nam si beati sunt, qui sciunt & faciunt: certè non sunt beati, qui sciunt, & non faciunt. Verùm hoc perpetuò tenendum est: Arbor in quocunque loco ceciderit, ibi erit, id est, qui in fide Christi moritur, saluus erit: qui expers fidei hinc discedit, manet sub ira Dei, iuxta illud: *Qui nõ credit in Filium, ira Dei manet super eum.*

SEXTVS.

18 Non de omnibus vobis dico. Ego noui quos elegerim. Sed vt adimpleatur Scriptura: Qui manducat panem meum, leuauit contra me calcaneum suum.

Iam tertiò proditorem suum admonet Dominus. Scripturæ testimonium, quod hìc Dominus adducit, sumptum est ex Psalmo 41. in quo Dauid conqueritur de quodam sibi familiarissimo, adeò vt sit ad regiam ipsius mensam admissus, qui haud dubiè vnus ex præcipuis consiliariis Dauidis erat. Hunc conqueritur Dauid, sibi insidias struere, & velle opprimere & delere. Sed quid hoc ad Iudam? Vt Dauid typus fuit Christi: ita iste Dauidis familiaris typus erat Iudæ, qui abiit, vt Christo insidias strueret, malumque pararet, atque adeò ipsum oppprimeret, & deleret. Nã leuare calcaneũ, est abire & struere insidias: vel, vt Augustinus interpretatur, conculcare.

Porrò Iudas non electus dicitur, quia fuit incredulus, sicut omnes increduli dicũtur nõ electi. Non ergo hoc ad consilium Domini referendum est, quod hîc de electione dicitur, sed ad euentum. Stat enim firmũ & immotum hoc principium: *Deus vult omnes homines saluos fieri.*

SEPTIMVS.

19 Iam nunc dico vobis priusquam fiat, vt cùm factum fuerit, credatis quòd ego sim.

Cur toties faciat mentionem sui proditoris exponit, ac si diceret: Etsi frustrà Iudam toties admoneo, impulsum à Diabolo, & auaritia corruptum: tamen hæc admonitio vobis proderit. Nam cùm videritis euentum respondere prædictioni meæ, (euentus enim cũ prædictione congruens, veritatis diuinę obsignaculum est) fides vestra de me magis confirmabitur: videlicet, vt certò statuatis, me eum esse, quem me sæpe esse dixeram, hoc est, Messiam à Patre meo missum in mundum, vt tradar in manus Iudæorũ, proditus à Discipulo, & fiam victima pro peccatis mundi. Atq; ita fit sæpe, cùm vnus carpitur, multi ædificantur: cùm vnus inemendabilis obsurdescit ad verbum Dei, multi salutarem medicinam inde capiunt.

Pij ergo Ministri Euangelij, quos sciunt vel flagitiosè viuere, vel inemendabiles esse norunt, admoneant in cœtu publico, suppresso tamen nomine. Si admoniti non emendantur, fructus tamen ad auditores pios, qui admonitione cautiores efficiuntur, redit. Nam si Christus voluit proditoris sui nomen ad tempus supprimere, quem tamen sciuit inemendabilem esse: multò magis Ministros Christi decet, spe emẽdationis, abstinere à nominibus eorũ, quos sciuit impios esse & flagitiosos, nisi fortè impietas & flagitia sint vulgo nota, & multis videntur cedere in ruinam. Tum enim Christi præceptũ: *Dic Ecclesiæ:* & exemplum Pauli, qui nominatim excommunicat incœstum, locum habent. Nam hoc requirit vera charitas, vt maior ratio vnitatis quàm vnius habeatur.

OCTAVVS.

20 Amen, Amen dico vobis, Qui recipit si quem misero, me recipit. Qui autem me recipit, recipit eum, qui misit me.

Hęc asseueratio iureiurando confirmata, non solùm ad Apostolos, quos Dominus tum volebat animare contra scandalum crucis, & defectionis, ne cum Iuda proditore perirent: verùm etiam ad omnia tempora vsq; ad finem mundi

pertinet. Recipere quem mittit Christus, est ipsum legatum Christi agnoscere, eius verbum tanquam Christi recipere, iuxta verbum credere, ex fide obedire, & in fide atque obedientia in finem vsque perseuerare. Qui autem hoc facit, nō solùm Christum ipsum recipit, verùm etiam Patrem, qui Filium misit. Hæc igitur gradatio, q̄ recipit missum à Filio, recipit Filium, qui recipit Filium, recipit Patrem mittentem. Igitur qui recipit missum à Filio, recipit Patrem mittentē, ad consolandos sub cruce Apostolos, atq; adeò ad omnes Ministros Euangelij ptinet. Sed quomodo agnoscitur aliquis à Christo missus esse? Si Christum purè docet, iuxta Scripturam, verum Deum, verum hominē, vnam personam, & vnicum mundi Saluatorem esse, atq; hunc Christum nostrum fieri, cùm fide eum apprehendimus. Hîc proinde admoneantur & Ministri verbi, & eorum auditores. Ministri quidē verbi, vt se in omnibus ita gerant, docendo & viuendo, vt Ministri Christi ex fructibus agnoscātur: Auditores verò vt Ministros, tanquā Christi & Patris eius legatos venerentur, eosq; audiant, tan quam ipsum Christum & Deum Patrem, sicuti ipse ait: *Qui vos audit, me audit.*

Porrò cùm Arriani ex hoc loco concludunt tres gradus, & in medio Filium collocant, tanq̄ minorem Patre: rectè quidem id facerent, si ad dispensationis tempus respicerent, sed peruersè agunt, cùm dictum Domini ad diuersitatē substantiæ referūt. Quantum enim ad substantiam pertinet, ipse Dn̄s ait: *Ego & Pater vnum sumus.*

TERTIA PARS.

Huius partis tria sunt membra.
Primum, de perturbatione & zelo Christi.
Secundum, de Iuda proditore.
Tertium, de consolatione, qua Christus se erigit in media perturbatione.

DE PRIMO.

21 Hæc locutus Iesus, turbatus est spiritu.

Quiescēte verbo, perturbatur anima Christi, sustinentis personam totius generis humani, cogitantis iram Dei, quam placare sua morte debuit, videntis iamiam sibi imminere horrendos cruciatus & opprobria, deplorantis cæcitatem cùm Iudæ, tum plurimorū Iudæorum, & eorū certum interitum, præuidentis ingratitudinem maximæ partis orbis terrarum. Tametsi autem hæc omnia iam enumerata, in perturbatione animæ Christi concurrunt: tamen potissimùm hoc loco horrorem Christi animæ incutit, indignitas rei, videlicet q̄ Iudas ad tantam dignitatem euectus, tam fœdè suum ordinē maculet, vt ipsum Filium Dei, cuius legatus non solùm erat, verùm etiam Patris, qui Filium miserat, p̄deret. Hic Christi zelus Sanctis imitandus est, præsertim cùm viderint sanctissimum ministerium ab illis, vel impia doctrina, vel impura vita, vel desertione pollui, quibus commissum est. Quòd autē Euangelista nō simpliciter dicit, Christus turbatus est: sed, turbatus est spiritu, id est, anima, eò pertinet, vt significet, non fuisse simulatam perturbationem, sed vehementem & veram, vt quæ animā Christi zelo ardentissimo inflammauerit propter rei indignitatē. De hac perturbatione animæ Christi prædictum fuit ab Esaia cap. 53. *Pro eo quòd laborauit anima eius, videbit, & saturabitur.*

DE SECVNDO.

Huius mēbri de Iuda proditore, plures sunt articuli, quos ordine notabimus.

PRIMVS.

Et testificatus est, & dixit: Amen, Amen dico vobis, quòd vnus ex vobis prodet me.

Testificatus est, id est, palam & magna cū asseueratione est locutus, iureiurādo adhibito, tanquam testimonio asseuerationis. Atque ita hîc pulcrè docet Euangelista, cur Christus in asseuerationibus suis multis vtatur hac forma, vel simplici, vel geminata, Amen, Amen: nimirum vt sit assauerationis subiectæ testimonium per iusiurandum in hunc finem, vt auditores de euentu reddantur certissimi. Sed videamus præsentem asseuerationem Christi: *Amen, Amen dico vobis, q̄ vnus ex vobis prodet me.* En, rursus meminit Dn̄s sui proditoris, iam in pessimo proposito à Satana & propria malitia cōfirmati, adeò vt minimè motus sit, tam miserabili spectaculo perturbati Christi. Sed quò magis Christus languescit, eò magis Iudas induratur, id qđ accidit similiter in omnib⁹ inimicis Christi, vt quò sit infirmior Christus in suis membris, & quò miserabilior apparet status corporis ipsius, id est, Ecclesię, eò minùs misereseant, id quod in Psalmo etiā prædictum est: *Super dolorem vulnerū meorū addiderunt.*

SECVNDVS.

22 Aspiciebant ergo ad se inuicem Discipuli, hæsitantes de quo diceret.

Non dubium est, valdè contristatos fuisse Discipulos Domini, nō solùm quòd toties meminerit proditionis suæ, quæ prodiret ex ordine Apostolorum. Verùm etiam quia nesciebāt, quisnam ille esset, se mutuò intuebantur, vt vel ex signis aliquid colligerent. At Iudas conscius sui pessimi propositi, hîc perfricta fronte sedet inter Apostolos, particeps mensæ Domini, qui non solùm non flectitur ad misericordiam, sed magis magisque induratur, & nihilominus simulat se probum discipulum esse, non cogitans Dominum videre cogitationes suas, & consilia pessima. Ad eundem modum impij multi, occulti Ecclesiæ hostes, latitant in externa Ecclesiæ societate, machinantes Christo in suis membris interitum. Cuius rei exempla hæc ætas nō pauca suppeditat.

TERTIVS.

23 Erat autem vnus ex Discipulis Iesu, recumbens in sinu ipsius, nimirum is, quem diligebat Iesus.

Discipu-

Discipulum hunc, cuius hîc Euangelista meminit, ipsum Ioannem, scriptorem huius Euãgelij fuisse, nullum est dubium: Verùm ita tanq̃ de alio loquitur, ne videatur seipsum extollere, q̃ in tanto fauore apud suum magistrum fuerit, vt præ aliis ob suas virtutes diligeretur. Etsi autem omnes dilexit Christus, vt Saluator communis, tamen hunc Discipulum, propter singularem haud dubiè virtutis indolem, vt homo dilexit. Pij ergo exẽplo Christi omnes homines, & inter eos præcipuè, omnia membra Christi diligant. At eos singulari beneuolentia complectantur, in quibus maius virtutis decus fulget. Quòd autem hic discipulus in sinu, id est super pectus Christi recubuerit, signum fuit singularis amoris, qui coniungit amantem amato.

QVARTVS.

24 Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei, quis est de quo dicit.

Vt Petrus erat præ alijs feruentioribus affectibus: ita hîc quoq; solus, etsi Dominũ ipsum interrogare non audet, curiosius laborat. Nutu ergo dixit, non verbo, vt sciat quis sit, qui Dominum suum sit proditurus, idque vt ipso manifestato, alij essent extra suspicionem. Porrò quòd discipuli non voluerunt coniecturis vllum notare, sinceri amoris fuit, qui facit vt benè de omnibus iudicemus, priusquam res ipsa aliter ostendatur.

QVINTVS.

25 Itaq; cum recumberet ille super pectus Iesu, dixit ei: Domine quis est.

Admonitus Iohannes nutu Petri, qui sermonis vice fungebatur, & fretus familiaritate, & Præceptoris sui intimo amore, interrogat & quærit quis sit ipsius futurus proditor. Neque hoc curiositatis fuit, sed charitatis, qua voluit certus fieri, ne de innocente aliquo conciperet suspicionem.

SEXTVS.

26 Respondet Iesus, ille est, cui ego intinctam buccellam dedero.

Dominus ad petitionẽ discipuli, signo ꝑmittit se indicaturum proditionis suæ autorẽ, qđ ideò facit, vt & alios à suspicione tam nefarij flagitij liberet, & se præscium esse futuræ per Iudã proditionis significet: ex quo admirabilis bonitas Redemptoris concluditur, qui tam diu passus sit eum mensæ socium habere, quem sciuit se proditurum esse. Quis quæsò adeò patiens inuenitur, vt proditoris conspectum patiatur, nedum ipsum ad mensam, prius lotis à se ipsius pedibus, recipiat?

SEPTIMVS.

Et cum intinxisset buccellam dedit Iudæ Simonis Ischariotæ.

Signo monstrat proditorem suum Iudam, quod signum dilectionis Christi erga Iudam, & coniunctionis symbolum fuisset, si Iudas seipsũ à Dño prius non exclusisset animo. Culpa ergo Iudæ, quod erat amoris signum, fit proditionis indiciũ. Atq; ita homines impij suopte vicio sæpe faciũt sibi indicia culpæ, q̃ sua natura & ordinatione diuina, fuêre testimonia bonitatis Dei. Diuitiæ epulonis, testimonia bonitatis Dei erga ipsum fuere, verũ animus ipsius fecit, vt fierent indicia crudelitatis aduersus pauperẽ Lazarũ, & occasiones damnationis ipsius. Atq; ita sæpè nimia bonarum rerum copia, ingens est initium malorum.

OCTAVVS.

27 Et post buccellam introiuit in eum Sathanas.

An non Satanas anteà legitur immisisse in cor Iudæ? An nõ Lucas refert, Satanã introijsse in Iudam, anteq̃ abijt & pactus est cũ Iudæis de tradendo Iesu? Etsi aũt Satanas introiuerat antea in Iudam: tñ nunc dicitur intrare, quia plenius Iudam possidet & in eo operatur efficacius. Idẽ de Spiritu S. dicitur: Apostoli habuerũt Spiritũ S. dum Dñs eos mundos pronunciat, dicuntur tñ postea Spiritum S. accepisse, resuscitato Dño. Nam cũ Christus sufflaret in eos, dixit: *Accipite Spiritum S.* Et rursus die Pentecostes dicũtur accepisse Spiritum S. quia tũc magis senserunt Apostoli præsentiam & efficaciã Spiritus. Omnes credẽtes habent Spiritum Christi, quẽ tamen dicuntur accipere per fidem. Similiter omnes credentes habent Christum in se habitantem per fidẽ, & tamen eundem dicuntur accipere in legitimo sacræ cœnæ vsu, propterea q̃ tum magis ipsius efficacia sentitur, dum fides confirmatur obsignatione diuina.

Porrò Satanas dicitur in hominem intrare duobus modis. Aliàs enim per obsessionem, cũ hominem torquet variis modis, cùm loquitur per os hominis, linguis homini ignotis, & cùm alijs signis externis se in homine habitare ostendit, id quod Deus interdum permittit fieri, non tam in pœnam hominis qui obsidetur, quàm vt sit alijs in signum, vnde appareat, quantũ malum sit peccatũ, quod hominẽ ita tyrannidi diaboli subijciat. Aliàs per inspirationem, cùm hominem occultè impellit ad facinora praua, quibus amittitur fides, & Spiritus Sanctus eijcitur. Nam cum Diabolus nouit optimè temperamentum hominis, vnde etiam scit ad quæ vicia maximè inclinet, semper imminet occasioni, interdum obijcit sensibus occasiones peccati. Non enim ignorat, sensuum organa viciorũ esse ianuas, ac sæpissimè immiscet se humoribus corporis, & eos humores mouet, adhibitis occultè instrumentis idoneis, seu venenis, quib9 veluti humores fermẽtantur. Hinc cogitatio nascit, tanq̃ diaboli inspiratio: cogitatio affectũ mouet: affectus magis magisq; accẽditur: accensus affectus voluntatẽ turbat, & iudicium corrumpit. Voluntas si obtemperauerit affectibus & exequit imperata, homo seruus peccati fit, & Satanæ mancipium, imò tanquam domicilium. Hic, si diutius imperium obtinuerit in hominem, fit veluti quædam peccandi necessitas. Siquidem diuturnior consuetudo potentior est,

quàm natura, vt Philo rectè dixit.

Cùm hominem obſidet Diabolus, vna via, iuxta ſcripturam, expellitur, nimirum ſobria & ardenti inuocatione, quemadmodum ipſe Dñs teſtatur, cũ ait: *Hoc genus Dæmoniorũ nõ eijcitur niſi ieiunio & precatione.* At cũ inſpiratiõe occulta diabol⁹ hominẽ agit, cõuerſione hominis ad Deũ, per fidem in Ieſum Chriſtũ, fugatur, & vera pietate excluditur, vt nõ redeat. Pietas.n. eſt flammæ ſimilis. Vt enim flãma vrit ſubiectam materiam, & illuſtrat vicinum aerem; ita pietas exùrit vicia & prauos affectus, & totam mẽtem replet lumine, qd' lumẽ princeps tenebrarũ fugit.

NONVS.

Dicit igitur ei Ieſus, quod facis fac citò.

Hæc oratio nõ eſt imperãtis, ſed permittẽtis & cõdemnantis inemẽdabilem diſcipulũ, quaſi diceret Dñs: Quod habes in animo Iuda, vt facias, nõ ſolùm nõ impedio, ſed ſponte permitto, poſtq̃ ita tibi viſum ſit, nec locum vllum miſericordiæ erga me præceptorem & Dñm tuum relinquas. Sic Deus permittit ferri ꝑ libidine impios, qui poſt multas admonitiones perſiſtunt inemendabiles. Notetur, ꝙ facere in Scripturis dicatur non ſolum, qui manum applicat operi, verumetiã qui cogitat de opere, & proponit ſe facturum ſi poſsit, idq́; cùm in bono, tum in malo. Mœchus habetur qui alienam cupit, & Abraham perfectus, propter opus quod non perfecit, ſed quod perficere propoſuit, iudicatur.

DECIMVS.

28 Hoc autem nemo intellexit diſcumbentium ad quid dixiſſet ei.

29 Quidam enim putabant quia loculos habebat Iudas, quòd dixiſſet ei Ieſus, eme ea quæ opus ſunt nobis ad diem feſtum, aut egenis vt aliquid daret.

Hinc apparet, quod Dñs in aurẽ dixerit diſcipulo recũbenti in pect⁹ ſuũ, de ſigno quo agnoſceretur, qui ſe eſſet proditurus, vnde etiã ſolus potuit ex ſigno dato ſcire, ꝙ Iudas is eſſet & nõ alius, de quo toties locutus erat, vt ipſum in viã rectam vocaret. Alij ergo diſcipuli, ex conſueto Dñi more, coniecturas faciunt, ſed alij aliud ſentiunt. Quidam.n. putarunt Dñm iuſsiſſe, vt Iudas emeret neceſſaria ad Feſtum. Quidam, vt eleemoſynam egenis diſtribueret. Vt ergo œconomica cura, & pauperũ ratio ad Iudã pertinebat, ita videmus, Chriſtum ſolitum fuiſſe per Iudã emere, quæ neceſſaria erant ad alendos Apoſtolos, & reliq̃as inter egenos diſtribuiſſe. Hoc ergo Chriſti exẽplum ad oẽs pariter pios pertinet, nempe vt & iuſtam domus ſuæ rationẽ habeant, & egenis aliquid pro ratione facultatum impertiantur. Vult aũt Deus ſemper in mundo egenos eſſe quoſdam, vt & ipſi egeni habeant, quo exerceatur eorum patientia; & diuites habeant, quo ſuam obedientiam Deo approbent, exemplumq́ue Dei imitentur. Ideo Dominus dicit: *Eſtote miſericordes ſicut pater veſter miſericors eſt.*

VNDECIMVS.

30 Cùm ergo accepiſſet ille buccellam, exiuit continuò, erat autem nox.

Iudas à Diabolo impulſus, & propria auaritia dementatus, vt Dñm ſuũ proderet, iam tandem egreditur, ſed nocte ad tenebrarũ opus, vt lucẽ prodat. Antea quidem mẽte cõceperat atq; diu fouerat nefariam proditionem, iam parturit eãdem, ſed partus iſte cedit ipſi in pernitiẽ & ſempiternam miſeriam. Huius ergo mali alij cautiores reddantur.

DE TERTIO.

31 Quum ergo exiſſet, dixit Ieſus: Nunc glorificatus eſt Filius hominis, & Deus glorificatus eſt in eo.

32 Si Deus glorificatus eſt in eo, & Deus glorificabit eum in ſemetipſo, & continuò glorificabit eum.

Poſtquã Iudas abijt, prædicere cœpit Dñs paſſionẽ & glorificationẽ ſuã, vt diſcipuli cũ viderent Chriſtũ ſuſpẽdi in crucẽ, non omnino ſcandalo crucis frãgerentur, ſed aliquo modo ſe hac prædictione erigerent. Oratio Dñi obſcura eſt, tanq̃ prophetica. Quare ex euentu petẽda eſt eius interpretatio. Dolori, perturbationi, ignominiæ, proditioni, cruciq́; & morti Chriſti opponitur eiuſdem gloria. Ideò gloria Filij, hoc loco erit liberatio à dolore, per lætitiã cordis, à perturbatione, per robur animi, ab ignominia, per honorem, à proditione cruceq́; & morte, per victoriã & reſurrectionem glorioſam. Huius gloriæ cogitatio, animũ Chriſti erigit, in media lucta, vnde ſummam conſolationem percipit. Senſus ergo eſt: *Nunc glorificatus eſt Filius hominis,* hoc eſt, ego qui ſum Filius hominis, nunc rurſus ſentio cõſolationem, ſuperata hac lucta & hoc dolore, quo conflictatus ſum donec aderat Iudas. Sentio nouum animæ robur, ac lætus ac volẽs obediã Patri, certus de victoria, qua & Pater me glorificabit & ego Patrem, hoc eſt, poſtq̃ ego à Patre cõfirmatus ſum, viciſsim Pater mea obedientia, mea victoria, & mea prædicatione celebrabitur, & propter obedientiã meã, quã ſubeo mortẽ crucis, paulò poſt rurſus me Pater noua gloria in reſurrectione ornabit, idq́; in ſemetipſo, propterea quòd vna ſit gloria Patris & Filij. Atq; ita hîc Dominus, licet obſcurè, loquitur de liberatione ſui à dolore, à perturbatione, ab ignominia & cruce per victoriam ſuper morte, diabolo, inferno, &c. id eſt, per glorioſam reſurrectionẽ, quæ teſtabitur eum iuſtũ & ſanctum eſſe, victorem mortis & donatorẽ vitæ æternę.

Porrò, quod de capite hîc dicitur, etiã ad mẽbra, ſuo quodam modo, referẽdum eſt. Vt enim Chriſti dolorem, ignominiam & crucem, ſecuta eſt glorioſa victoria; ita piorum perſecutionẽ, ignominiam & crucem, breui excipiet gratiſsima liberatio, gloria & vita beata. Nam ſi cum eo patimur, ſicut Paulus loquitur, cum eo etiã regnabimus. Hinc ergo pij petant conſolationẽ ſub cruce, & contra minas tyrannorum, & quæ

uis iræ Dei signa, qualia his annis non pauca in cœlo conspecta sunt. Et cogitent vel longissimum tempus crucis in hac vita, non habere rationem momenti ad æternitatem, in qua sancti reportabunt mercedem copiosam sui laboris & patientiæ, idq; per Iesum Christum, cuius corpori per fidem inserti sumus.

QVARTA PARS.

Obscurè admodum indicat passionem suam iamiam instare, quā excipiet gloriosa victoria: Hortatur ad dilectionem mutuam; Petrū prædicit ter se negaturum, antequam gallus canat.

Sunt ergo tria veluti membra huius partis, de qb. ordine agemus, distinctis per articulos.

DE PRIMO.

PRIMVS.

33 Filioli.

Hæc compellatio loco exordij est concionis sequētis vsq; ad medium capitis 17. Est aūt hæc cōpellatio dulcissima, qua nō solùm Discipulorum suorū beneuolentiā captat Dn̄s à suo paterno erga eos affectu: verūetiam, vt attētissimè q̄ dicturus est audiāt, facit. Neq; pertinet hæc cōpellatio ad Apostolos tātum, qui tum aderant, verumetiam ad Discipulos Christi omnes omnium temporum. Ideò apud Prophetam appellatur Pater futuri seculi, cui ibidē promittitur semen longæuum. An non se fratrem nostrum facit alibi, cùm ait: *Ascendo ad Deum meum, & Deum vestrum, ad Patrem meum, & Patrem vestrum?* Idem & Pater est & frater. Pater quidem omnium, creatione: fidelium verò, adoptione. Hos enim ex incorruptibili semine verbo suo, & Spiritu suo Sancto gignit. Frater est, quia nostram naturam assumpsit in vnionē personalem, & eundem Patrem nobiscū agnoscit Deū. Est ergo Deus Pater, noster Pater: Filius Deus & homo, est & Pater & Frater noster. fieri ergo nō pōt, vt pereamus, qui eundē habemus & Patrē & Fratrem & Redēptorem. Hinc fides nostra in huius mundi ærumnis se erigat. Discant præterea ministri verbi hìc à Christo, quo eos affectos esse erga suos auditores oporteat. Debēt enim eos vt filios cōplecti. Hic affectus, si non simulatè in eis fuerit, erit regula doctrinæ, admonitionis, consolationis, castigationis, atq; adeò omnium partium ministerij ipsorum, in ædificationem Ecclesiæ Christi.

SECVNDVS.

Adhuc paulisper vobiscum sum.

Indicat Dominus his verbis abitum suum ad Patrem, per mortem, gloriosam resurrectionē & ascensionē in cœlos, quasi dicat: En, hoc die tradar Iudæis, flagellabor, crucifigar, moriar in cruce, sepeliar, sed tertia die resurgam, & post resurrectionem cōuersabor vobiscum 40. dies, quibus elapsis in cœlos vobis spectantib. ascendam, vt vobis locum parem. Sed quomodo hoc congruit cum illa promissione: *Ero vobiscum vsq; ad cōsummationē seculi?* Cyrillus ad hāc quęstionē respondet: *Credere oportet fideles, quāuis a nobis corpore absit, virtute tn̄ sua omnia & nos gubernare, adesseq; semper ipsum omnib. qui eum diligūt, propterea dicebat: Amen amen dico vobis: Vbicunq; sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Nam quęadmodū, qn̄ vt homo in terra cōuersabatur, tunc etiā cælos implebat, & Angelorū cōsortia nō relinquebat: eodē nūc modo cū sit in cælis cū carne, terram tn̄ replet, & cū eis est, qui eū diligūt. Obseruādum aūt est, quia quāuis secūdum carnē solūmodo abiturus erat (adest.n. semper virtute deitatis, vt diximus) tn̄ tempore modico cū discipulis se futurū dicebat, aptè seipsum nominās, ne quis in duos filios diuidere Christum audeat.* Hæc Cyrillus.

Augustinus duplicē præsentiā Christi facit: vnā corporalem, diuinā alterā. Corporalis, sensibus mortalib. patet, & ea dupliciter cōsideratr. Nam vt præsentia corporalis Christi, vsq; ad passionē & mortē, erat mortalis cōditionis, videlicet qua Christus corporaliter in mortali carne versatus est cū discipulis suis: ita post resurrectionē infirmitatis humanæ expers est p̄sentia Christi corporalis, qua videlicet cōuersatur cū discipulis 40. dies post resurrectionē, qua in cœlos ascēdit, quāq; inde vēturus est iudicatū viuos & mortuos. Diuina p̄sentia sensibus ignota est mortalib. de qua dicit, cū ait: *Ecce ego vobiscum sum, vsq; ad cōsummationē seculi.* Ergò vt idē Augustin. ait: *Et abijt & hic est, & redijt & nos nō deseruit. Corpus.n. suū intulit cælo, Maiestatē nō abstulit terræ.* An non ergo verè copulamur humanæ Christi naturæ? verissimè sanè, sed modū nobis explicat Augustinus cū ait: *Quęadmodum ille in nobis hic, sic & nos ibi in illo sumus.* Sentit igit Augustinus, humanam Christi naturam loci ratione à nobis absentem, sed nobis tn̄ copulatam per λόγον.

TERTIVS.

Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quò ego vado, vos non potestis venire, ita & vobis dico nunc.

Cùm inquit: *quæretis me*, significat se abiturū corpore, videlicet per ascensionē in cœlū, & hoc est quod dicit: *Quò ego vado, vos non potestis venire*, id est, ego ascendam in cœlum, quò vos nō potestis, scil. statim, venire, sed postea venietis absoluto sc. militiæ vestrę curriculo in terra. Sicut dixi Iudæis, sc. suprà cap. 7. vbi sic scriptum est: *Quæretis me & non inuenietis, & vbi ego ero, vos non poteritis venire.* Verba quidē Iudæis & discipulis dicta, conueniunt, sed sensus omnino diuersus est. Illic enim Dominus minatur Iudæis mortem & damnationem, propter suam contumaciam. Nam non venire, quò Christus venit, est sub morte & damnatione venire. Hic autem consolatur discipulos, qui propter suum abitum mœsti erant, ac si diceret: etiamsi statim non potestis venire, quò ego vado: tamen postea venietis. Vt enim ego crucem & mortem passus sum, glorificandus per resurrectionem & gloriosam ascensionem in cœlum: ita & vos, post exantlatos labores in terris, eritis mihi socij in regno cœlesti. Hoc etiam ad nos pertinet, vt huius promissionis cogitatione, sub cruce nos inuictos Christi milites exhibeamus.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

34 Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vos mutuo, ſicut dilexi vos, vt & vos diligatis vos mutuo.

Redit ad ſignificationem lotionis pedum. Lauit Dominus diſcipulorum ſuorum pedes, in teſtimonium intimi amoris, quo eos eſt complexus. Debẽt igitur diſcipuli Chriſti ſe mutuo lauare pedes, id eſt, intimè ſe mutuo diligere.

Porrò, vt ſciát diſcipuli Chriſti nõ ſolum exẽplo Magiſtri ſui ſe flecti oportere ad dilectionẽ mutuá, verũetiá neceſsitate obediẽtiæ impelli, ait: *Nouum mandatũ do vobis, vt diligatis vos mutuo.* Quid? Eſtne mádatũ legis diuinæ, vt homo hominẽ diligat? Eſtne lex naturæ impreſſa hominib. de mutua dilectione? Ioánes ſcriptor huius Euágelij, in 2. cap. 1. epiſtolæ ſuæ, docet, quod & vetus & nouũ ſit, idẽ dilectionis mádatũ. Ita.n. ait: *Non mãdatũ nouũ ſcribo vobis, ſed mandatũ vetus ꝙ habuiſtis à principio. Rurſus mãdatũ nouũ ſcribo vobis, quod eſt verũ in ipſo & in vobis.* Hîc Ioánes idem mádatũ, videlicet mutuæ dilectiõis, & vetus & nouũ vocat, ſed diuerſo reſpectu. Nam ſi materiá, hoc eſt ipſam doctriná, ſpectes, vetus eſt, vt quod & naturæ primorũ parentũ impreſſũ ſit, & poſtea lege Dei cõfirmatũ. At ſi formá intuearis, nouũ dicitur, q̃ formá Ioánes exprimit his verbis: *Quod eſt verũ in ipſo, & in vobis,* hoc eſt verè mádatũ nouũ eſt in Chriſto & in vobis, i. eſt nouũ cùm Chriſti reſpectu, tum reſpectu ad vos ipſos. Nam vt Chriſtus noua forma viuẽdi eſt, & viuũ omnis virtutis exẽplar: Ita. n. ipſe ait: *Hoc eſt mandatũ meũ, vt diligatis vos mutuo, ſicut ego dilexi vos:* ita nos ſpiritu ipſius, iam noui homines facti, regi debemus. Ita enim Paulus ait: *Si quis in Chriſto eſt, noua creatura eſt.* Hoc ita eſſe, cõfirmatur αἰτιολογία, q̃ ſuperiorib. verbis ſubiicit Ioánes. *Quia,* inquit, *tenebræ præterierũt, & lux vera iam lucet: qui dicit ſe in luce eſſe, & fratrẽ ſuũ odit, in tenebris eſt adhuc,* id eſt adhuc vetus homo eſt, vt q Chriſtum lucem veram in ſe habitantem nõ habeat. Breuiter: vetus mandatum eſt veteris hominis, quod fit nouum, cùm innouato corde prædicatur, quia iam aliter intelligitur, & aliter fit, quá intelligebatur aut fiebat ante illuminationem mentis, & innouationem cordis.

Quidam cũ legunt hoc Dñi dictum: *Nouam mandatũ do vobis vt diligatis vos mutuo,* putát Euangeliũ definiri nouam dilectionis mutuæ legem, ſed falluntur. Non.n. hîc docet Chriſtus, quid Euangeliũ ſit, ſed officiũ ſuorum diſcipulorum (hoc eſt eorum, qui nacti ſunt merito Chriſti remiſsionẽ peccatorũ, & iuſtificati ſunt fide Euágelij, imputata ſc. ipſis obediẽtia) oſtendat eſſe, vt ſe mutuo diligát. Eſt proinde accuratè diſtinguendum inter proprium Euangelij officiũ, & debitũ eorum obſequium, qui recipiunt beneficia per Euangeliũ oblata. Nam confuſio Euangelij & obſequij, qđ Deo debetur, obruit Chriſti bñficia, hoc eſt, meritũ mortis & obedientiæ, tollit cõſolationẽ cordis, diſcrimen legis & Euágelij euertit, Phariſaicos errores parit, gratuitá iuſtificationẽ abolet, iuſtificationẽ & ſanctificationẽ confundit, cauſarũ & effectuũ confuſionem inducit. Quare imprimis cauendũ eſt, ne hîc cum Papiſtis & Enthuſiaſtis impingamus, in noſtrum ipſorum certum interitum.

SECVNDVS.

35 In hoc cognoſcent omnes quòd diſcipuli mei ſitis, ſi charitatem habueritis inter vos mutuam.

Senſus eſt, ego Magiſter veſter, vobis diſcipulis meis & facto cõmendo charitatẽ, & mádato meo vos obligo ad mutuá dilectionẽ. Igitur par eſt, vt vos, cùm mei diſcipuli ſitis, mutuá inter vos habeatis charitatẽ. Hinc ergo homines cognoſcẽt vos eſſe meos diſcipulos, vt qui & me exemplar imitemini, & meo mádato pareatis. Hinc duæ concludũtur hypotheſes. Vna, quod vera charitas ſit nota diſcipulorũ Chriſti. Altera, ꝙ nemo, niſi ſit diſcipulus Chriſti, verá charitatẽ habeat (alioqui enim certa diſcipulorum Chriſti nota nõ eſſet) ſed ſpectrũ tantũ charitatis, & carnalem ſolũmodo affectum, eũq; impurum, vt qui à corde impuro proficiſcatur.

De charitate Chriſtiana erga proximum.

Charitas Chriſtiana, eſt rectiſsima animi affectio, ex afflatu Spiritus Sancti in cordibus piorum concepta, quá Chriſtiani inter ſe iunguntur; ſe mutuo amanter & beneuolè complectuntur: ſibi inuicem & optimè cupiunt, & optimè faciunt; cùm propter mandatum Chriſti & exemplum, tum propter κοινωνίαν illam, qua ſociantur vt membra in vno corpore, ad vnum caput quod eſt Chriſtus.

In hac Chriſtiana charitate, qua ſe mutuo cõplectuntur fideles, ſpectentur.

1. Origo:
2. Neceſsitas:
3. Dignitas:
4. Modus:
5. Gradus:
6. Effectus:
7. Fructus.

De Origine Chriſtianæ charitatis.

Paulus Timotheo ſcribens, prioris Timothei primo, originem charitatis Chriſtianæ indicat his verbis: *Finis legis eſt charitas ex puro corde, conſcientia bona, & fide non ficta.* Cùm hîc poſtremo loco fidem ponit, ſciendum eſt, quod aſcendat Apoſtolus ab effectibus ad cauſam, quia effectus proprij, ſuæ cauſæ certiſsima ſunt indicia, quod eò pertinet, ne quis ſeipſum fidei ſpectro decipiat. fides viua ſtatuit remiſſum eſſe peccatũ propter Mediatorẽ, nõ ſine ingẽti lætitia cordis. Hinc conſcientia ſanatur, & ex mala bona fit, cùm & acquieſcit in fide remiſsionis peccatorum, & abijcit malum propoſitum, & approbat Deo totam ſuam vitam per veram obedientiam. Eadem fide qua conſciẽtia ſanatur & purgatur,

gatur, cor ſimul purificatur. Huc illa dicta: *Sanguis Chriſti purgat conſcientias noſtras ab operibus mortuis.* Item: *Fide purificantur corda.* Ex hac fide non ficta, & conſcientia bona, & corde puro, manat charitas fraterna, operante Spiritu Sancto. Quare, nec cauſa, nec pars, nec meritum iuſttiæ, qua ſumus iuſti coram Deo, eſſe poteſt. Cauſa enim præcedit effectum, & non ſequitur, id quod hîc admonere volui, vt ordinem cauſarum & effectuum ſtudioſi teneant. Fides cauſa eſt bonæ cõſcientiæ, ſimiliter & puri cordis, hoc eſt, iuſtificati fide. Ex his quoniam charitas oritur fraterna, ſequitur charitatem fraternam non meritum, non cauſam, non partem, ſed iuſtificationis finem eſſe, vt hîc Paulus clariſsimè docet.

Porrò, cùm Apoſtolus dicit charitatem oriri ex fide nõ ficta, indicat, ꝙ vbi ficta ſit fides, ficta ſit & charitas: & vbi ſincera ſit fides, ſincera ſit & charitas: & vt fides ſincera creſcit, ita charitas etiam incremẽta facit. Cùm ergo mẽs illuminatur vero iudicio, per verbũ & Spiritum Sanctũ, & cor fide purificatur, cogitat immẽſam miſericordiá Dei erga ſe, guſtat quá ſuauis ſit Dñs ſperátib. in ipſum, guſtat bonũ Dei verbũ, & donũ cœleſte, & virtutes futuri ſeculi, incipit magis magisq; ardere dilectione Dei, qui filio ſuo non pepercit; inflámatur admiráda dilectione filij, q voluit deriuare in ſe irá patris, ne nos perirem⁹; accẽditur Spiritu Dei, qui eſt amor ſubſtátialis, quo Pater & Filius iungũtur. Hinc vt ſumma lętitia in corde: ita gratitudo erga Deũ naſcitur, & promptitudo quædá, & alacritas ad prętádá illi verá obedientiá: ſtudiũ coniungẽdi ſe illi vero amore, & quoniá Pater & Filius requirũt gratitudinis erga ſe ſignum & teſtimonium, à conuerſis fraternam charitaté, parere illis ſtudent pij, & vtriuſq; mandatũ & exemplum ſibi proponunt, cogitátes ſimul ſe & eiuſdem corporis Chriſti membra eſſe, & cohæredes vitæ æternæ in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Cum hîc Spiritus Sanctus, qui eſt Spiritus Patris & Filij cõmunis, iũgitur cordi humano, ex illa coniunctione efficitur charitas illa ſancta, quá Chriſtianá nominamus, quæ quotidiana incremẽta capit ex cognitione Dei, & alijs pietatis exercitijs.

De neceſſitate charitatis Chriſtianæ.

Cùm charitas Chriſtiana caput ſit obedientiæ erga Deum, eius cauſæ in genere erũt, quæ obedientiæ ſeu bonorum operum recitari ſolent, videlicet neceſsitas, dignitas, præmium. verùm hoc in loco nos de neceſsitate charitatis Chriſtianæ dicere ſtatuimus.

Primũ itaq; Chriſtiana charitas omnib. pijs neceſſaria eſt, vt iuſtũ debitũ: *Nemini*, ait Paulus Rom. 13. *quicquam debeatis, niſi vt vos mutuo diligatis.* Si ergo debitum eſt mutua charitas, iuſticia poſtulat vt illud ſoluas.

Sed cur hęc fraterna charitas eſt debitũ? Primũ propter mandatũ Dei, quo obligátur homines ad mutuá charitaté, iuxta illud: *Dilige proximũ tuum ſicut teipſum.* & Chriſtus ait: *Nouũ mandatũ do vobis, vt mutuo diligatis.* Et Paulus: *Charitatem fraternitatis diligite.* Qui igit̃ hoc debitũ non ſoluit, quátum quidẽ in ſe eſt, Deo cõtumaciter ſe opponũt, Redẽptoris ſui præceptũ contẽnunt, & Spiritui Sancto reſiſtũt, atq; pœnas cõtumaciæ ſibi accerſunt. Deinde debetur mutua charitas naturali obligatione. Nam natura obligati ſumus, idq; ordine diuino, ad nos mutuo diligẽdos. Qui hác naturalem obligationẽ pro nihilo habet, legis naturę contemptor eſt. Tertiò, obligatio eſt ſpiritualis, quæ eſt ſolummodo eorũ, qui vnum corpus conſtituũt, cuius caput eſt Chriſtus, & vno Spiritu Chriſti reguntur, cuius Spiritus eſt ſpirare charitatem. Huc pertinet ſimilitudo Paulina, de mutua affectione membrorum eiuſdem corporis inter ſe.

Secũdò, Chriſtiana charitas eſt neceſſaria, vt vera & germana nota Chriſtianiſmi. Eſt autem Chriſtianiſmus, nõ ſolũ publica Chriſtianæ religionis ꝓfeſsio, verũetiá, idq; multo rectius, Chriſti imitatio, atq; adeò Dei, vt Gregorius Nyſſenus rectè docet. Iam aũt Chriſtus, quẽ nos imitari neceſſe eſt, modò ipſius Diſcipuli eſſe velimus, cõmẽdat nobis charitaté tribus, ſymbolo, facto, p̃cepto. Symbolũ eſt lotio pedũ. Lauit. n. Chriſtus ſuorũ Diſcipulorũ pedes, vt iſta lotio ſymbolum officiorũ mutuorũ inter Diſcipulos Chriſti eſſet. More. n. Scripturæ, & vſitata ſynecdoche, particulare factũ ꝓ vniuerſo gñre ponit̃. Cũ igitur lauare pedes alterius, ſit humanitatis & dilectionis opus, omnia opera humilitatis & dilectionis, ſymbolo lotionis pedũ cõprehẽduntur. Factũ Chriſti eſt, quod ipſe oẽs diſcipulos in finẽ vſq; amauerit, nõ ſolũ beneuolẽdo omnib. verũetiá multa bñficia p̃ſtando, corripiẽdo errãtes, cõſoládo puſillanimes, verũetiá tradẽdo ſeipſũ in mortẽ ꝓ ipſis, & qđ, mirũ eſt, ſuũ ꝓditoré amauit, fouit, aluit, lauit illi pedes. Hoc nos imitari oportet, mõ germani ei⁹ diſcipuli eſſe & haberi velimus. Præceptũ Chriſti eſt Ioá. 15. *Hoc mãdo vobis, vt diligatis vos inuicẽ.* Si ergo nõ mouet nos ſymbolũ, nec factũ, nec mádatũ Chriſti, verbis q̃dẽ, ſed nõ re, diſcipuli Dñi ſumus. Memores igitur ſimus dicti Dñi: *Ex hoc cognoſcent oẽs vos meos diſcipulos eſſe, ſi mutuã charitatẽ habueritis.* Hinc iá promptũ eſt cõcludere, cur illa charitas, quã Chriſtus à nobis req̃rit, dicat̃ Chriſtiana, videlicet: cũ quia Chriſtianos decet, qui Chriſtũ magiſtrú habent exẽplar vitæ, tũ quia Chriſtianos ſeiungit ab omnib. aliis ſectis mundi & fictis fratribus, qui Chriſtum Magiſtrum aut non agnoſcunt, aut imitari recuſant.

Tertiò, Chriſtiana charitas neceſſaria eſt, vt naturalis fidei ꝓprietas & teſtimoniũ Spiritus S. habitátis in corde credẽtis. Sumus. n. templum Spiritus S. modò verè credimus. Si ergo Spiritus S. habitat in diſcipulis Chriſti, certè in illis ſpirat tales motus ſeu affectus, qualis ipſe eſt. Quare cùm ſit amor Patris & Filij, non poteſt non ſpirare amorem Dei & hominum, in quibus habitat. Breuiter, adeò neceſſariò cohæret fraterna dilectio cum fide, vt ſublata fraterna dilectione, fides nulla ſit in corde, niſi ficta. Ideo à Iohanne dictum eſt: *Qui non diligit, manet*

in morte. Si in morte manet fide viua vacuus est. Fides igitur viua, qua apprehenditur misericordia Dei, cogitatione quidem à charitate potest & debet separari, reipsa verò minimè: tametsi accuratè ab illa distinguenda est. Similiter vbi non est Christiana charitas, ibi nec hominis cor, Spiritus Sancti templum existit. Ideo Iohãnes ait: *Si diligimus nos mutuo, Deus in nobis manet.* Proinde, si non diligimus nos mutuo, Deus nequaquam in nobis manet. Eodem pertinet & illud; *Deus charitas est, & qui in charitate manet, in Deo manet & Deus in eo.* Frustra proinde gloriatur de fide & Spiritu Sancto, qui Christianæ charitatis expers est.

Quartò, Christiana charitas necessaria est, necessitate cohærentiæ. Ita enim cohæret cum dilectione Dei, vt neutra possit consistere sine altera. Ideo Christus præceptum de dilectione proximi, simile dicit præcepto de dilectione Dei. Idcirco Iohannes dicit: *Si quis dixerit diligo Deum & fratrem suum odit, mendax est: Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere?* Idem concludit Iohannes ab effectu charitatis, cùm ait: *Quicunque habuerit victum mundi huius & viderit fratrem suum egentem & clauserit viscera sua ab eo: Quomodo charitas Dei manet in eo?* Proinde qui proximum non diligit, nec Deum diligit. Deinde qui non diligit membra Christi, quomodo potest Christum ipsum diligere? Sicut ergo odium proximi signum est & testimonium quod Deum non diligas, quod Christum caput non ames: Ita dilectio proximi signum & testimonium est, quòd Deo Patri & Filio ipsius Christo, vinculo Spiritus Sãcti, hoc est, vero amore cohæreas.

Quintò, Christiana charitas necessaria est, necessitate conseruationis sanctæ fraternitatis, hoc est, societatis Sanctorum, qua societate & iuncti Patri filioque sumus, & inter nos sociamur. Vtriusque consociationis Symbolum est vnus panis in sacra Christi cœna. Huc etiam illud pertinet, *Charitas est vinculum perfectionis*, videlicet quia incolumitas, integritas, societas & arctissima coniunctio membrorum corporis Christi, id est, Ecclesiæ charitate fit & cõseruatur.

De dignitate Christianæ charitatis.

Magna dignitas charitatis Christianæ est, quòd ea proximè homines ad Deum accedunt, socij electorum & castissimorum Angelorum, qui castissimo amore Deo iuncti, homines, eosque præcipuè qui Christi membra sunt, prosequuntur. Hæc charitas ferro ignito similis esse prædicatur. Nam vt ferrum ignitum simile est igni: Ita anima hominis, ignita vera charitate, Deo est similis. Vnde illud Bernhardi: *Si Deum diligis, Deus es: Si cœlum diligis, cœlum es: Si terram diligis, terra es.* Hæc charitas nobilissima quædam gemma dicitur, qua Christi crux pulcherrimè ornatur. Hæc est ornamentum templi Spiritus Sancti, quod est cor fidelis hominis, est pulcherrimum. Hæc odor est bonæ fragrantiæ in templo Dei. Nam vt odium veluti fœtor quidam est impurissimi Spiritus, qui Sanctum Dei Spiritũ ex corde hominis expellit: Ita charitas Christiana thymiama est, Spiritui Sancto in templo suo habitanti, suauissimum & gratissimum, quo & Angeli & homines suauiter recreantur.

Paulus 1. Corinth. 13. excellentiam, & dignitatem charitatis Christianæ descripturus: quatuor potissimum Argumentis eam extollit, quæ ordine ascribemus.

Primum sumitur à comparatione charitatis ad alia dona, quibus homines excellere videntur, & concluditur hoc modo: Quęcunque sunt eius naturæ vel conditionis, vt suis possessoribus nihil prosint, nisi coniunctam habeant charitatem moderatricẽ, meritò charitati cedunt, eique postponũtur, cuiusmodi sunt, genera linguarum, dona prophetandi, mysteriorum diuinorum scientia, fides edendorum miraculorũ, facultatum distributio in pauperes, martyrium pro confessione doctrinæ susceptum, hæc igitur merito charitati cedunt & postponuntur. Iam si charitas eminet super ea quę maxima videntur in mundo, & in omnium sunt admiratione, quis quæsò satis dignitatem veræ charitatis extulerit? Ideo Paulus dicit; *Si linguis hominum loquor & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans, aut cymbalum tinniens, & si habeam prophetiam & nouerim omnia mysteria omnemq; scientiam, & si habeam omnem fidem, adeò vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum, & si insumam alendis egenis omnes facultates meas, & si tradam corpus meum vt comburar, charitatem autem non habeam, nihil iuuat.* Qui ergo superbit linguarum cognitione, qui tumet maximarum rerum scientia, qui mysteriorum interpretationẽ nouit, qui liberalitate in egenos eminet, qui multa se aduersa propter fidei Christianæ cõfessionem passum esse gloriatur, quid est præter meram vanitatem, nisi hæc condiantur Christiana charitate? Sunt quidem hæc excellentia dona, quæ aliis vsui esse possunt: Verùm illi qui ea possident, nihil prorsus iuuant, sed magis obsunt, nisi vera charitas adfuerit. Non igitur mirum est, his omnibus solam charitatem anteponi ab Apostolo.

Secundum Argumentum, ex quo concludit Apostolus excellentiam charitatis, petitur ab Adiacentibus & effectis charitatis. Meritò dignissima ea virtus habetur, quæ sine inuidia, insolentia, fastu, auaritia, ira, &c. omnia patienter fert, benignè agit, delectatur iustitia, cõgaudet veritati. Breuiter: Omnia fert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, quæ ferre, credere, sperare & sustinere pietas suadet. Hæc autem vna charitas facit syncera. Hinc illa encomia charitatis apud patres, quod aliâs dicatur mater virtutum, aliâs radix omnium bonorũ, aliâs pacis vnda, ros gratiæ, semen concordiæ.

Tertium Argumentum, quo excellentia & dignitas Christianæ charitatis demonstratur, petitur à duratione charitatis: Bona diuturniora præferenda sunt minus diuturnis. Charitas autem est magis diuturna, quàm alia quæuis dona, quibus donantur homines in hac vita.

Nam

Nam charitas nũquã excidit aut aboletur, sicut alia dona pfuncta suo in hac vita ministerio cessabunt & abolebũtur. Proinde charitas iure dignior est alijs donis, & excellentior habetur. Assumptio Pauli est, cuius hæc sunt verba: *Charitas nunquã excidit siue prophetiæ abolebuntur, siue linguæ cessabunt, siue cognitio abolebitur.* Siquidem & docendi & discendi finis clauditur intra huius vitæ terminos; in æterna aũt vita Deo conformes erimus, & omnia videbimus in ipso Deo, vt non sit opus docendi ministerio.

Quartum Argumentum Pauli sumitur à collatione Christianarũ virtutũ inter se. Ea virtus, quæ alijs maior est, meritò dignissima & excellentissima censetur. Nunc autem cũ tres sint virtutes Ecclesiæ Dei propriæ, quæ Theologicæ vulgò appellantur, ad discrimen earũ quas Philosophia tradit, videlicet Fides, spes & charitas. Ita enim Paulus inquit: *Fides, Spes & charitas, sed maior istis charitas:* Meritò proinde & excellẽtior & dignior habet̃. Sed quî fit vt charitas sit fide maior, quâ fide iustificamur, renascimur, Christus in nobis habitat, ipsa deniq; charitas cõcipitur & gñratur? Ideò maior fide & spe dicitur charitas, quia vis eius maior est inter homines & latius se diffundit in vsus humanos. Deinde, quia nunq̃ abolebitur, vt quæ hic inchoata, in æterna vita perficiatur. Superuacanea.n.fides est in futura vita, cùm res euidenter apparent. Si enim fides est earum rerum quæ sperantur ὑπόστασις, rebus iam apparentibus, fide non amplius opus est. Ita etiam spes est illic superflua. Spes enim quæ videtur non est spes. Quod enim videt quis, quomodo sperat? At illic charitas manebit & consummabitur, ea conformitate quam cum Deo habebimus. Hic rursus reuocemus in memoriam. Quòd vt fide iustificamur, nascimur filij Dei: Ita charitas non causa, sed signum est, quòd iustificati simus & filij Dei nati.

De modo Christianæ charitatis.

Modus Christianæ charitatis in genere est, vt non ficto animo, sed syncero & vero corde nos inuicem diligamus. Nam si vera est fides & viua, veram charitatem & viuam parit. Scriptura plures modos dilectionis præscribit. Vnus est cùm præcipitur: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Hic modus ergo est Christianæ charitatis, vt diligamus proximos nostros, vt nos ipsos. In hoc modo dilectionis, finis, regula & ratio spectanda sunt.

Finis ex mandato intelligitur, videlicet vt diligamus proximos propter Deum, quod cũ fit, charitas nostra sancta est.

Regula est, *Odite malum & adhærete bono,* in bono igitur & non in malo proximum diligere debemus, ex quo fit vt dilectio nostra sit iusta.

Ratio est, vt ipsum proximum non propter nostram vtilitatem & commodum diligamus, sed propter ipsius vtilitatem & commodum. Quod cum fit, vera est dilectio. Cum igitur modus dilectionis proximi, sit mensura dilectionis tui ipsius, & tu teipsum sanctè & iustè, & verè debeas diligere, sequitur quòd dilectio proximi debeat esse sancta, iusta, vera.

Alius modus dilectionis est, quem ipse Dominus suis commendat discipulis, cum ait: *Diligite vos mutuo, sicut ego dilexi vos.* Hic Christus seipsum regulam charitatis Christianæ statuit. Sed quomodo Christus nos diligit? Etsi charitas Christi, qua nos diligit, omnem sensuum nostrorum & rationis nostræ mensuram excedit: tamen docendi & consolandi gratia, ad quatuor particulares modos referri potest, qui sunt: Christus diligit nos gratis, iustè, maximè & constantissimè.

Primum diligit nos gratis: Gratis, hoc est, absque merito nostro, & nullo beneficio à nobis prouocatus. Quomodo enim beneficijs eorum prouocaretur, qui erant ipsius inimici & mancipia Diaboli, nec vt à nobis accipiat quicquam: bonorum enim nostrorum non eget, sed vt nobis donet aliquid. Qui ergo decreuit Christum exemplar charitatis sibi proponere, non suam vtilitatem, sed proximi spectabit, vt charitas ipsius sit gratuita & non mercenaria. Vnde Paulus Philippen. capite secundo: *Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed quæ aliorum.* Et Roman. cap. 12. *Nemo quod suum est quærat, sed quod est alterius.*

Deinde, Dominus suos iustè diligit, discernens inter id quod à Deo habent homines: & id quod à Diabolo suaque culpa, hoc est, Christus hominem amat, non vicia hominis, sed ea carpit, corrigit, emendat: ita nos, modò Christum imitari velimus, discernemus inter personas & vicia. Personas amabimus propter Deum: vitia vel tegemus vel emendabimus charitate. *Charitas enim,* iuxta Salomonem, *operit multitudinem peccatorum.*

Tertiò, suos Christus diligit maximè, adeò vt vitam suam pro ipsis posuerit. Iohannes capite decimoquinto: *Maiorem hac charitatem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis.* Hunc dilectionis modum Iohannes prima Epistola, Ioannis tertio, accommodat piis, cùm ait: *In hoc cognouimus charitatem Dei, quòd ipse animam suam pro nobis posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere.* Hîc habemus & exemplar dilectionis proximi & imitationis modum. Exemplar est Christus ipse, qui posuit animam suam pro nobis. Ita enim Paulus ait: *Commendat Deus suam charitatem erga nos, quòd cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit.* Imitationis modus est, vt nos, priusquam sinamus proximos nostros perire, pro ipsis pericula vitæ adeamus. Ideo Bernhardus dicit: *Sit fortis & constans amor tuus, nec cedens terroribus, nec succumbens laboribus.* Hinc veræ & Christianæ charitatis definitio sumi potest, videlicet: Quòd sit affectus cordis intimus, quo ita proximum amore complectimur, vt salutem ipsius nostræ præponamus vitæ.

Denique, Christus constantissimo amore suos diligit. Ita enim Iohannes ait: *Cùm dilexisset*

set suos qui erant in mundo, vsque in finem dilexit eos. A Non ergo debet Christiana charitas esse inconstans, & vices fortunæ imitari, hoc est, non debet imitari hirundines, quæ tempore æstiuo & iucundo aduolant, & cum hominibus habitare gaudent: sed hyeme & asperiori tempore rursus auolant. Rectè proinde quidam ex Patribus ait: *Germana charitas similis esse debet Carbunculo, qui non minus noctu quàm die rutilat & splendet.* Debet ergo vera charitas in prosperitate amicorum gaudere, in aduersitate condolere, B adiuuare pariter & consolari. Hanc membrorum συμπάθειαν aliquoties commendat nobis Paulus. Huc pertinet illud Iohannis: *Filioli mei, ne diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate.* Hic discernit Iohannes inter hypocriticam charitatem, & Christianam. Hypocritæ verbis & lingua solummodo charitatem iactant absque syncero dilectionis affectu, & absque veris officijs charitatis. De hac Hypocritica charitate loquitur Iacobus, cùm ait capite secun- C do: *Si frater aut soror nudi sint, & indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis ex vobis illis, ite in pace, calefacimini: non dederitis autem illis quæ necessaria sunt corpori, quid proderit?* Sed piorum charitas ex vero cordis affectu ad opera & officia charitatis, exemplo Christi proficiscitur. Nam plena ratio charitatis veræ & Christianæ, consistit in affectu cordis fide purificati, in linguæ testificatione, & in operum exhibitione, iuxta versiculum: D

Tu fer opem miseris affectu, munere, verbis.

Horum vnum si defuerit modo possis, charitas tua languet, vnde fidei languor concluditur.

De Gradibus Christianæ charitatis.

Gradus charitatis Christianæ spectentur dupliciter. Primum enim quatenus ipsa charitas in se cōsideratur. Deinde respectu eorum quos amare iubemur.

Quantum autem ad ipsam charitatem in se, vt in homine est, attinet, sciendum est, quòd E gradibus variet, sicuti ipsa fides, ex qua nascitur, crescit & augmenta capit. Hæc fides dum concipitur, valde tenera est, concepta crescit & ad perfectionem paulatim progreditur, tametsi ad perfectionem, si gradus respicis, in hac vita peruenire non potest, nihilominus tamen perfecta est substantia, dum in Christum recumbit & ex eo solo pendet. Ad eundem modum & charitas se habet, vnde Augustinus, scribens in Catholicam Iohannis, ait: *Charitas cùm fue-* F *rit nata, nutritur: cùm fuerit nutrita, roboratur: cùm fuerit roborata, perficitur.* Quibus verbis significat Augustinus, charitatem intus in corde crescere, & gradus augmenti acquirere maiores, vt ipse nouus homo crescit & augescit in Christo. Monentur ergo pij vt flabellis fidei, inuocationis, gratiarum actionis, aliorumque piorum exercitiorum se ipsos excitent, quo & nouus noster homo magis magisque adolescat, donec ad perfectionem peruenerit, & ipsa cha- G ritas, ex fide nata, nutriatur quotidie, roboretur ac summo conatu ad perfectionem tendat.

Deinde spectentur Gradus charitatis Christianæ, respectu eorum qui à nobis diligendi sunt. Loquimur autem de charitate inter homines, cuius Paulus duos gradus facit.

Vnum domesticorum fidei. Alterum aliorum. Iubet enim Paulus nos esse beneficos erga omnes & maximè erga domesticos fidei. Domesticos vocat eos, qui sunt in eadem qua nos familia Domini, cuius character est fides, qua & assumimur in familiam Domini, & in ea manemus vt filij eiusdem patrisfamilias. Hos enim & propter Deum, & in Deo, nos diligere oportet. Propter Deum quidem, quia hoc præcipit nobis Deus. Et in Deo, in quo sunt nobiscum per fidem. Omnes enim qui credunt, à Deo nati sunt filij Dei, & in Deo sunt, & Deus in illis. Vt ergo naturali lege magis eos qui nobis proximè sunt iuncti, vt qui sunt in eadem familia nobiscum: ita Paulus vult nos magis beneficos esse erga fratres, qui nobis necessitudine spirituali coniuncti sunt.

Quantum aũt ad eos attinet, qui non solum spirituali necessitudine nobis cōiuncti sunt, verùm insuper etiam carnali necessitate nobis sociantur, vt parentes & liberi, mariti & vxores, liberi inter se, item cognati, alijq́; remotiores, qui sunt à stipite: item qui affinitate iunguntur: ipsa natura docet, quòd eos singulos suo ordine aliis, id est, non coniunctis nobis carnali necessitudine, anteponamus. Nam vt Paulus inquit: *Qui domesticos negligit, infideli deterior est.*

Verùm si ita accideret, vt parentes, fratres, liberi alijq́; cognati & affines essent impij ac veræ religionis persecutores, tum ijs præferendos esse pios vel remotissimos à naturali necessitudine statueret. Nam domestici fidei, iuxta Pauli regulá, alienis à familia Dei semper p̄ferēdi sunt.

De inimicis habemus præceptum Domini: *Diligite inimicos vestros.* Et Paulus ait: *Si esurit inimicus tuus, ciba eum: si sitit, da illi potum: Hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput eius.*

Sed qũo Christi præceptum & Pauli, cōgruunt cum dicto Dauidis Psal. 16. *In cuius conspectu malignus contemptus est.* Item Psal. 119. *Nónne odientes te Domine oderam.* Item: *Perfecto odio oderam eos.* Preterea Christus Luc. 14. ait: *Si quis venit ad me, nec odit patrem suum, ac matrem & vxores & liberos, & fratres & sorores, & amplius quoq; animam suam, non potest meus esse discipulus.*

Primùm ad hæc omnia dicta & similia in genere dico, quod odium his in dictis per Metalepsin, significat seiunctionem & fugam parentũ eorum, qui Christi Euangelio aduersantur & aduersus ipsum arma capiunt.

Secundò dico, discrimē inter inimicos tenendum esse, hoc videlicet: Aut tuæ personæ sunt inimici, quauis de causa: Aut Ecclesiæ hostes, cuius ciuis es: Aut Reipub. in qua viuis. Quocunq; horum modorũ aliquis inimicus est, foue illum, si de vita periclitatur, cibo, potu, veste, &c. Idq́; exemplo Dei Patris, qui sinit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super vtrosq;. Si tibi inimicus est tua culpa, reconciliare ei; si potes:

tes:sin minus, relinque Deo causam tuá. Si Ecclesiæ Dei hostis est aliqs, ora Deũ, vt vel ipsum cõuertat: vel si resipiscere nolit, impediat furorẽ eius aduersus suam familiá. Deinde ipse resistito ipsius furorib. & precib. & consilio cũ ciuibus Ecclesię inito. At si Reip. in qua viuis, hostis est, & insurgit contra rempub. armis, iubente magistratu, arma aduersus illum capito, non tanquá contra bestíam, sed contra hominem, quem diligere iuberis. tunc enim necessitate te eius furori opponere cogeris. Sic Abraham, sic Dauid, & sic multi alij sancti fecisse leguntur, qui tamẽ in Scripturis propter pietatem laudantur.

Verùm hic obijci potest dictum sapientis, Sapient. 14. *Deus ex æquo*, id est similiter, odit impium & impietatem ipsius. Si ergo Deus non solum odit impietatẽ, verũetiam hominẽ, in quo est impietas: profectò nos non debemus eum diligere, quem odit Deus. Respondeo. Deus odit impietatẽ hominis per se. Hominem verò per accidens, hoc est, ratio ne obstinatæ cõtumaciæ, non ratione naturæ, quàm Deus vellet nõ perire, modò homo resipisceret. Ita & nobis licebit hominem odisse ratione vitij, non naturæ.

Augustinus lib. 1. de doctrina Christiana cap. 22. sic ordinat gradus charitatis: *Quatuor*, inqt, *sunt diligenda. Vnum quod supra nos est, vt Deus ipse. Alterum quod nos sumus. Tertium, quod est iuxta nos, id est, proximus noster. Quartum, quod est infra nos, quod est quicquid ad nos pertinet, hoc est, quicquid nostri causa conditum est, siue quantum ad loci rationem attinet, supra nos aut iuxta nos, aut infra nos sit. De Secundo*, inquit, *& quarto, nulla præcepta danda erant, quia ea inconcussa naturæ lege diligimus.*

De effectibus Christianæ charitatis.

Christiana charitas similis est fonti, ex quo multi fluunt riuuli. Fons ipse cor hominis est, quod primũ dulcissimo charitatis liquore perfunditur, & veluti balsamo quodam suauissimo refocillatur. Riuuli sunt actiones omnes & officia charitatis, quibus alij veluti asperguntur & reficiuntur. Hinc ergo primùm discrimen effectorum Christianæ charitatis petamus, vt alia Christianæ charitatis effecta hominẽ ipsum in quo est solummodo attingant, alia foras prodeant in vsus aliorum. Sed primum de priori genere dicamus.

Quantum igitur ad ipsum hominem attinet, in quo est Christiana charitas, hæc potissimum operatur.

Primùm, Christiana charitas est conseruatrix & custos bonæ conscientiæ. Nam vt scriptum est, primæ Corinth. decimotertio: *Charitas non cogitat malum.* Item ad Romanos capite duodecimo: *Charitas malum non operatur.* Iam si charitas nec cogitat nec operatur malum, optimo iure bonæ conscientiæ custos & conseruatrix prædicatur. Siquidem qui nec cogitat nec operatur malum, semper bonum propositum retinet, semper vitia premit, semper abstinet ab iniuria proximi, & gaudio Spiritus & placatæ conscientiæ delectatur. Quantum autem bonũ hoc sit, nemo satis oratione explicare poterit. Verùm sensus eius in corde iucundissimus est, quo videlicet sensu, sentimus Christum in nobis per fidem habitare & viuificare nos Spiritu Sancto.

Deinde, Christiana charitas facit suum possessorem temperantem, modestum, sobrium, vigilem, quietum, sine curiositate, in officio sedulum, vt omnia tanquam in cõspectu Dei faciat.

Tertiò, Christiana charitas operatũ αὐτάρκειαν, hoc est, facit, vt qui vera charitate præditus est, sua sit sorte contentus. Nam, vt rectè ait Seneca: *In charitate omnis pauper est diues, sine charitate omnis diues est pauper.* Diues enim est, non qui plus habet, sed qui minus cupit.

Quartò, Christiana charitas operatur patientiam in aduersis, vt ea præditus non frangatur duris & asperis, spe enim se sustinet. Augustinus: *Omnia sæua & immania, leuia & penè nulla facit amor.* Idem: *Nihil durum atq; ferreum, quod non amore vincatur.* Item: *Verus amor non sentit amaritudinem, sed dulcedinem, quia soror amoris dulcedo: est sicut soror odij, est amaritudo.* Qui enim amat, non laborat, id est, non succumbit laboribus. Omnis enim labor non amantib. grauis est. Solus amor est qui nomen difficultatis erubescit. Prosper congeriem effectorum charitatis, quæ hominem in quo est attingunt, colligit, cùm ait: *Si dilectionem Deo & proximo exhibeamus de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta, facilè peccato resistimus, bonis omnibus abundamus, seculi blandimenta contemnimus, & quæ difficilia sunt & aspera humanæ fragilitati cum dilectione superamus.*

Effecta charitatis Christianæ, quæ foris prodeunt tanquam ex fonte riuuli, plures sunt, & in genere rectè dicitur, quod Christiana charitas mater sit, & radix omnium virtutum, quibus cum hominibus agendum est. Ex hac enim nascitur vniuersalis illa iustitia, quæ omnes particulares virtutes in se cõtinere dicitur, id quod ex eo manifestum est, quòd omnes virtutes Decalogi dilectionis lege continentur, teste Paulo post Mosen & Christum. Nos aũt hoc loco, vt magis ad charitatem flectamur, particulatim quædam adijciemus, in quibus vis Christianæ charitatis magis conspicietur.

Primum ergo omnium vera & germana charitas multos animos, vt Augustinus ait, & multa corda vnum facit, hoc est, homines coniungit vera & sancta concordia. Ad hanc vnionem & concordiam, etsi plurima inuitant argumenta, tamen præcipua sunt.

1. Creatio,
2. Redemptio,
3. Gubernatio,
4. Finis,
5. Mysticum corpus, &
6. Structura templi Dei spiritualis.

Primum ergo, Creatio primi hominis ad vnionem nos vocat. Creauit enim Deus non simul duos homines, Marem & fœminam, vt in reliquis creaturis fecit: sed vnum solummodo, & ex eo formauit illi sociam, & postea pronun-

ciauit duos vnum esse, quare significat homines conditos esse ad vnitatem. Tametsi autem ista creatio præcipuè ad vnionem coniugalem pertinet: tamen rectè etiam in genere accommodatur vnitati inter homines, cuius effectrix est vera & non fucata charitas.

Redēptio eodem nos vocat. Vt enim sumus ex vno patre creante: ita ex vno patre redimente. Sumus ergo fratres natura & gratia. Matthæi capite vigesimoquarto: *Vnus est pater vester, vos autem fratres.*

Gubernatio similiter nos ad vnitatem colendam inuitat, de qua Chrysostomus in hunc modum: *Præterea domum vnam hunc mundum dedit nobis Deus, vnum nobis accendit solem, vnum extendit tectum cœlum, vnam proponit mensam terram, dedit nobis & mensam vnam multò maiorem, & calicem vnū.*

Finis quoque creati & redempti hominis eodem pertinet, vt de vna terra sumus: ita ad vnam redibimus, & ad vnam cœlestem patriam tendimus.

Ratio mystici corporis ad vnitatem etiam hortatur, ad Romanos capite duodecimo: *Multi vnum corpus sumus in Christo.* Vt ergo multa mēbra vnum corpus physicū constituunt: ita Christiani oēs vnū corpus mysticū faciunt. Quare vt natura docet vt mēbra physica se mutuo iuuāte, & consentiant in seruando corpore saluo & incolumi: ita par est vt gratia doceat, mystica membra vnius corporis incolumitatem seruare totius corporis, iuuando, compatiendo, &c. Structura templi Dei spiritualis similiter vnitatem & coniunctionem postulat. Christiani enim sunt vt lapides viui super eodē fundamento extructi. Decet igitur vt vnà in ædificio cemento charitatis iungantur. Ad hanc vnitatem hortatur Paulus Apostolus, cùm ait ad Ephesios 4: *Soliciti sitis seruare vnitatem Spiritus cum omni humilitate & mansuetudine, cum longanimitate, sustinentes inuicem in dilectione & vinculo pacis.* Huc pertinet illud vnitatis & concordiæ encomium, quod est in Psalmo 133. *Ecce quam bonum & quā iucundum habitare fratres in vnum.* Hunc Psalmū Philippus pulcherrimè versib. reddidit, quos ascribam, vt eos studiosi ediscant.

Exiguis addit vires concordia rebus,
Et male quassatas fulsit, & auget opes:
Vtq; senis celso manantia vertice Aronis,
Defectos artus balsama larga rigant:
Siue satis vt vita redit dum Syrius agros
Torret, si gelido rore madescat humus.
Sic vbi sunt æquo sotiatæ fœdere mentes,
Fidaq; communis pectora iunxit amor.
Virtutem Deus aspirat, placidoq; fauore
Adiuuat, & vitæ cuncta pericla regit.

Deinde, charitas tegit multitudinem peccatorum, vt post Salomonem Petrus testatur. Salomon ita ait: *Odium excitat rixas & omnia delicta tegit charitas.* Oppositio ipsa satis conuincit, quod Salomon hìc loquatur non de proprijs delictis coram tribunali Dei, sed de alienis in humana societate & conuictu. Et Petrus ait: *Ante omnia autem charitatem alij in alios propensam habentes.*

A *Nam charitas operit multitudinem peccatorum.* Cur autem charitas tegat multitudinem peccatorū, ratio est: charitas est benigna, ideò mansuetè & clementer viuit, nihil seuerè, aut rigidè agens, sed omnia in meliorem partem accipit. Hinc fit quod fratrum errata tegat, non defendendo sed celando: non approbando, sed occultando: non augendo, sed curando: non calumniosè traducendo, sed clementer corrigendo.

Tertiò, vt charitas tegit peccata aliorum: ita B virtutum & rectè factorum est fautrix, amatrix & prædicatrix, id quod significat Paulus, cùm ait: *Charitas non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, sed congaudet veritati.* Veritas hic, vt ex antithesi patet, est quę cernitur in vita & moribus, hoc est, virtus ipsa & quicquid bonum, iustum & laudabile est. Ficta autem charitas est, quæ prædicat quidem interdum & extollit aliorum virtutes & rectè facta, quæ alioqui celari nō possunt: sed addit malignè correctionem, qua mox C deformat & deprimit, quē prius laudauit. Cùm interim charitas vera tegit vicia, & amplificat virtutes cum quadam voluptate. Nam virtutes aliorum suas quodammodo facit, cum ijs delectatur. rectè enim à quodam dicitur: *Quisquis etiam ipse habet, cùm amat in altero, quod ipse non habet.*

Quartò, quoniam charitas est beneuola, est etiam benefica. Studet ergo benefacere omnibus & benemereri de omnibus quouis officij genere, ex quo fit vt sit paciens, minimè inuida, D non procax, non superba, aut ambitiosa: non enim quærit quę sua sunt, sed quę sunt aliorū. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, quæ cum pietate non pugnāt, omnia in meliorem partem interpretatur, & ἐπιείκειαν quærit in ijs, quæ duriora & asperiora videntur.

Quintò, vertit se charitas ad inferiora membra corporis mystici, id est, ad afflictos quouis modo, eorumque miseretur. Hinc nascitur mi- E sericordia, tantopere in scriptura commendata, omniumq; sanctorum exemplis comprobata, de qua subijciemus methodicam instructionē, quæ poterit in cœtu Christiano vtiliter pponi.

De Misericordia erga proximum.

De misericordia erga proximum dicturi, hęc videtur ratio nobis commodissima, si ordine ex plicentur hæc quatuor.

Primùm, vnde nascatur & quid sit misericordia.

Secundùm, quæ nam sint misericordię gnra.

F Tertiùm, quo modo fieri debeat.

Quartùm, quibus argumentis permoueatur quis ad præstandam misericordiam.

DE PRIMO.

Misericordia hominis erga proximū duas habet causas: vnam in illo, qui misericordiā præstat; alteram in eo, cui misericordia præstatur.

In eo qui præstat misericordiam, causa est charitas, eaque vel humana tantum, vel Chri- G stiana. Illa etiam inter ethnicos locum habet & ab ijs prædicatur. Hæc filiorum Dei tantū est. At in eo cui misericordia præstatur, causa est miseria

miſeria quæuis ſeu aduerſitas quæ indigna videtur, vel excellentia hominis, vel dignitate filiorum Dei. Vt ergo cor hominis, cùm mouetur miſeria aliena vt doleat: ita charitate impellitur ad iuuandum. Quare vt corde concipitur miſericordia: ita ſermone & opere oſtenditur & exhibetur. Ex his principijs iam extruamus definitionem miſericordiæ.

Miſericordia hominis erga hominẽ, eſt pius affectus, ex charitate fraterna ortus, qua vt cor afficitur aliena miſeria & calamitate, ita voluntas prompta eſt ad ſubleuandum afflictum, modò poſsit. Addo autem, Modò poſsit. Nam ſi facultas non adeſt, voluntas pro facto habenda eſt. Siquidem ex voluntatis promptitudine, non ex muneris quantitate æſtimatur opus apud Deum. Ita enim Paulus ait: *Si prius adſit animus promptus, acceptus eſt pro eo quòd habet aliquis, non pro eo quòd non habet.* hoc eſt, placet Deo iſta alacritas pro facultatum præſentium ratione, vt non opus ſit tenuitatem prætexi à quoquam: quaſi non ſit gratum Deo futurum ipſius opus, niſi par ſit diuitum collationibus. Chriſtus ſimiliter oblationem viduæ, quæ duo ſolummodo minuta dedit, prætulit diuitum magnis donationibus. Huc pertinet Auguſtini dictum: *Si potes dare, da: Si non potes, affabilem te fac: coronat Deus intus bonitatem, vbi non inuenit facultatem.* Lazarus afflictus miſeretur afflicto, ſimiliter & Cornelius facit. Ille affectu & prompta voluntate, hic & affectu & voluntate & opere. Sed vtriuſque miſericordia Deo vt ſacrificium placuit. Illius propter affectum & promptam voluntatem: huius propter opus, quod & affectui & voluntati reſpondet.

Porrò, Conſilium Dei cur voluerit Lazarum varijs moleſtijs & inopia exerceri, & Cornelium ſanum eſſe & abundare diuitijs, vtrumque pium & Deum timentem, hoc eſt: Deus ſapientiſsimus voluit Lazarum patientia, tanquam igni quodam probari, & Cornelium pro miſericordia præſtita, ornari. Atque ita vt Lazaro ceſsit ſua miſeria in gloriam: ita Cornelio ſua miſericordia in coronam. Contra verò diues ille Epulo, qui nulla tangebatur miſericordia erga hulceroſum & mendicum Lazarum, propter contemptum pauperis eſt damnatus. Habuit enim inſtrumenta miſericordiæ, quæ ſibijpſi in laqueos propria culpa conuertit: ita pauperrimus aliquis, ſi frangitur aduerſitate, ſi fremit contra Deum, ſi fidem abijcit deſperabundus, non eſt illius paupertas niſi via quædam ad ſempiternam miſeriam.

DE SECVNDO.

Duo ſunt in vniuerſum genera miſericordię: vnum, quo quilibet ſibi miſericors eſt.

Alterum, quo alieno afficitur malo, eique ſuccurrere promptus eſt.

Quilibet ſibi miſericors dicitur, cùm propria miſeria tangitur, eaque impellitur, vt ad Deum fontem miſericordiæ in vera pœnitentia confugiat. quod cum facit, à ſua liberatur miſeria, in familiam Dei recipitur, ibique pane vitæ æternæ paſcitur. De hac miſericordia loquitur Syracides, cùm ait: *Miſerere animæ tuæ placens Deo.* Hic & præceptum & modum miſericordiæ habes.

Præceptum eſt: *Miſerere animæ tuæ.*

Modus miſericordiæ eſt, *Placere Deo*, quod fit per veram ad Deum conuerſionem. Niſi hæc miſericordia præceſſerit, nihil te iuuerit miſericordia tua erga proximum. Ideo rectè Auguſtinus ait: *Si vis facere eleemoſynam, à te incipe. quomodo enim miſericors eſt alteri, qui crudelis eſt ſibi?*

Miſericordia quæ præſtatur homini ab homine, eſt quam definiuimus, & de qua hic potiſsimum loquimur. Huius genera ſunt duo.

Prius ad corporis proximi, & vitæ conſeruationem.

Poſterius ad animæ proximi ſubleuamen & incolumitatem pertinet. vtriuſque generis plures ſunt modi, quos ordine notabimus & explicabimus.

Modi prioris generis.

Primus modus eſt remiſsio, qua vel pauperi debitum, vel offendenti iniuriam remittimus, ne vel corpus ipſius lædatur, vel vita periclitetur: vtraq; mandato Dei nititur. Pauperi remittendum eſſe debitum, quod ſoluere nequit, miſericordiæ opus eſt adeò neceſſariũ, vt qui hanc miſericordiá non præſtiterit, miſericordia Dei, quæ ſibi decem millia talentorum condonauit, excidat. Matth. 18.

Sed dicat aliquis, Iuſtum ne eſt exigere quod iuſtè debetur? Iuſtum quidem eſt, modò cum charitate fieri poſsit: at ſi non poteſt fieri cum charitate, iniuſtum fit, quod per ſe iuſtum erat. Iuſtum fuit exigere decem millia talentorum à debitore, ſed charitatis opus fuit, ſupplici ſummam totam condonare. quod factum ſi nos imitemur, teſtimonium habemus miſericordiæ diuinæ, qui nobis multo maiora debita remiſit. Sic ergo rem accipe. Pauper obligatur vna lege humana, vt ſoluat tibi quod debet. At tu duabus legibus, videlicet naturę & Dei obligaris, vt pauperi ſupplici cõdones, quod ſine ſuo magno incõmodo ſoluere nequit. Si ergo hoc facere recuſaueris, & legis naturæ tranſgreſſor es, & contumax aduerſus Deum. Quare etſi lege humana liber es à culpa, tamen lege ęterna obligaris ad pœnam.

Offendenti iniuriam remittendam eſſe, ex præcepto conſtat. Ita enim Dominus præcipit: *Remittite, & remittetur vobis.* Cum hac conditione precamur, dicentes: *Remitte nobis debita noſtra, ſicut & nos remittimus debitoribus noſtris.* Hic omnium primum ſciẽdum eſt, quòd noſtra remiſsio non ſit cauſa remiſsionis, qua nobis remittit peccata Dominus: ſed teſtimoniũ ſequens, qua conſcientia hominis certificatur de diuina remiſsione. Verùm hîc obſeruandum eſt, quòd is qui offendit, aut petit ſupplex veniam, aut non petit. Si petit veniá, & remiſsio non cedit in maius damnum, remitte illi. Nam ſi in maius dam

num cedit tua remissio, vel illius qui petit veniam, vel aliorum, compensatio iusta offensæ per sequestros fiat. At si non petit veniam, sed contumaciter pergit offendere, offendentem coram Magistratu siste, peteque ferri sententiam inter te & ipsum qui te læsit, ne malum latius serpat.

Secundus modus est commodatio seu mutuatio, quæ vt lege charitatis præcipitur: ita verbo Dei omnibus pijs commendatur, vt est in Psal. 37. *Tota die miseretur ac commodat iustus & semen illius in benedictione erit.* Inter mutuationem Ethnicam & Christianam distinguit Dominus cum ait: *Date mutuum nihil inde sperantes.* hoc est, ijs mutuum date à quib. simile officium in genere saltem non expectatis. Non enim iubet Dominus dare mutuo, vt non soluatur mutuum, sed expectetur solutio, alioqui mutuum non esset, sed mera donatio. Sed vult illud gratuitum esse: ita, vt tametsi is qui mutuum accepit, non possit tibi hoc vel simili officij genere recõpensare. Nam si piscatori do mutuo, vt mihi pre alijs pisces suos vel iusto precio vendat, aliquid pro officio mutuationis expecto, contra præceptum Domini, atq; ita de alijs.

Sed quibusnam mutuo dandum est, sine expectatione similis officij in genere? Iis omnibus quibus debes mutuandi officium, hoc est, tenuioribus, qui tamen possunt mutuo accepto aliquid lucrari, quo & mutuum soluant, & se honestè sustentent, quales sunt artifices qui ex manuum labore viuunt. Verùm si ditiores sunt, qui mutuum petunt, non contenti mediocritate sua, non debes illis mutuandi officium, lege charitatis Christianæ. Quare si illis des mutuo, poteris iuxta leges politicas, aliquid pro mutuationis officio petere sine peccato, modò scandalum caueri possit.

Tertius Modus est mercedis, quæ debetur laboranti, solutio, iuxta illud: *Nemini quicquam debeatis.* De hac extat præceptum Leuitici capite decimonono: *Non morabitur apud te opus mercenarij vsque ad mane.* Deuteronom. capite vigesimo quarto: *Non vim inferes mercenario pauperi & egeno fratri tuo, siue aduenæ, qui tecum moratur in terra & intra portas tuas est: sed eadẽ die reddes ei præmiũ laboris sui, ante solis occasum, quia pauper est, et ex eo sustentat animam suam, ne clamet cõtra te ad Dominum, & reputet tibi in peccatum.* In hoc dicto primũ obseruandum est duplex mandatum, quorũ prius est: *Non inferes vim mercenario,* id est, non retinebis per vim aut calumniam mercedem mercenario debitam. Est enim iuxta Domini dictum: *Mercenarius dignus mercede sua.* Alterum, non differes ei solutionem, sed statim solues ante solis occasum, ne mora scilicet, noceat indigenti. Deinde ratio mandati additur quadruplex.

Prima, à conditione mercenarij, videlicet qđ sit frater, vel fortè aduena, qui scilicet charitatis lege tibi coniunctus est.

Secunda, quòd merces quæ redditur laboranti, sit iustum debitum, quod soluere ipsa iustitia postulat.

Tertia, quòd ex eo frater tuus vitam suam sustentet: qui ergo illud retinet, homicidij reus fit.

Quarta, est comminatio pœnæ. *Ne,* inquit, *clamet ad Dominum contra te, & reputetur tibi in peccatum.* Hinc Theologi quidam, detentam laborum mercedem peccatum in cœlum clamitans vocarunt, & Tobiæ 4. *Ne moretur apud te merces Illius hominis, qui tibi aliquid operatus est, sed eam ipsi statim redde, et merces mercenarij tui apud te omnino non remaneat.*

Hic duo hominũ genera grauissimè peccãt: videlicet tyranni & auari. Tyranni, qui tota mercede defraudãt homines, cogũtq; laborare gratis, prætextu iuris. Dicũt eos suos esse subditos, ideoq; gratis sibi deberi eorũ labores aiunt, sed hæc excusatio corã tribunali iusti iudicis eos nõ iuuerit. Hic prætereo, multos eò deuenisse crudelitatis, vt nõ solum mercedẽ debitam negẽt, verumetiã cibum, quo miserã vitam inter laborandum sustentarẽt. De horũ pœna loquitur Iacob. cap. 5. cum ait: *Ecce merces operariorũ qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis clamat, & clamores eorũ qui messuerãt, in aures Dñi Zebaoth introierũt,* quasi diceret. Vos magni quidem Dñi haberi vultis, & propterea mercedem pauperũ intercipitis: sed scitote multo potentiorẽ Dñm esse in cœlo, ad quẽ clamãt mercenarij vestri, intercepta sibi mercede, qui potest potenter potẽtes punire. Vocat ergo Iacobus Deum Dñm Zebaoth, in terrorem eorum qui putant pauperes nullum habere tutorem. *Tibi,* inquit Dauid, *derelictus est pauper, pupillo tu eris adiutor.* Quare in libro Iob dicitur: *Non frustra audiet Deus omnipotens, singulorum causas intuebitur.*

Auari, etsi mercedem prorsus non negant laborantibus, tamen fraudem committunt, nunc diminuendo, nunc differendo, nunc adulterando mercedem. Qui diminuit, iniustus est; qui differt, inhumanus; qui adulterat, & iniustus & inhumanus est. Adulteratur autem merces, nũc moneta falsa, nunc permutatione rerũ pro debita pecunia, videlicet, cũ quis pro pecunia laborauit, & tu illi obtrudis laceras vestes, aut aliud, quod tibi ipsi vsui esse non potest.

Quartus modus est, ex nostro aliquid cõferre indigentibus. Huic modo plures subiecti sunt particulares, videlicet, esurientes pascere, sitientibus potum dare, peregrinos hospitio excipere, vestire nudos, infirmos fouere, captiuis opem ferre. Hæc officia, notæ erunt filiorum Dei in resurrectione mortuorum, & cum fertur sententia in extremo iudicio, recensebuntur à filio Dei iudice viuorum & mortuorum, vt testimonia adoptionis, fidei, & timoris Dei. Ita. n. scriptũ est Matt. 25. *Venite bñdicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mũdi. Esuriui enim, & dedistis mihi mãducare. Sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes erã, et collegistis me: nudus erã, & operuistis me, Infirmus erã, et visitastis me: in carcere erã, et venistis ad me.* Hoc genus officiorũ commendatur etiam populo Dei Esaiæ 58. *Dissolue vincula impia, solue fasciculos graues & deprimentes.* id est, onera

nera hominibus imposita grauissima, *dimitte confractos liberos*; hoc est, oppressos sub grauissima seruitute libera, *omne iugũ disrumpe, frange esurienti panem tuum, pauperes & vagos introduc in domũ tuam, cùm videris nudũ, operi eum, & à carne tua ne abscondas te.* Verùm hîc quæri potest: Cùm multa genera sint bonorum operum, quæ Dominus sua Lege requirit, cur vnius certi generis tantùm Dominus (vt ex Matthæo iam ostendimus) in sententia iudiciaria meminit? Meminit enim solius beneficentię erga proximum. Neque erga quosuis proximos, sed erga proximos miserè afflictos: videlicet esurientes, sitientes, nudos, vagos, incarceratos, infirmos.

Huius rei duas esse causas, sciendum est.

Vnam, quia in hoc genere operum magis cernitur charitas erga proximum carere omni fuco, quæ sanè charitas, sancti timoris Dei & viuæ cordis fiduciæ certissimum & infallibile est indicium. Est proinde hoc genus bonorum operum luculentum testimonium filiorũ Dei, qui hæredes vitæ æternæ scripti sunt.

Alteram, quòd in hoc genere operum manifestior est imitatio Filij Dei, cuius membra hæredes sunt vitæ æternæ. Nam cùm Filium Dei hoc operum genere proximè imitantur homines, haud obscurè testantur se verè filios Dei esse per Christum, cuius Spiritu mouentur ad beneficentiam miserè afflictis præstandam. Cùm igitur & adoptionis nostræ in Christo, & viuæ fidei, timorisque Dei testimonium sit perspicuum hoc genus operum: non mirum est Christum eius potissimùm memorem fore in sententia, quam ipse iustus Iudex pronunciabit in die iudicij.

His tertiam causam nõ ineptè addiderimus. Dominus ipse misericordiam anteponit sacrificio & ceremoniali cultui. Proinde hoc genus operum præcipuè requirit, vt sciamus cum eo reliqua placere, & sine eo nihil, si non præstetur, modò possit. Nam deficiente facultate præstandi, Deus affectum pium & promptam voluntatem pro facto reputat.

Modi posterioris generis.

Misericordiæ, quæ præstatur alteri in ipsius animæ subleuamen & incolumitatẽ conseruandam, modi præcipui sunt, qui sequuntur.

Primus, Correctio peccatoris. Huius modi quatuor gradus facit Dominus, Matthæi capite decimooctauo.

Primus gradus: *Si peccauerit frater tuus in te*, id est, *te conscio. Vade, & corripe eum inter te & ipsum solum. Quòd si te audiuerit, lucratus eris fratrem tuum.* Quòd autẽ in hoc gradu Dominus pręcipiat, vt correctio hæc fiat inter te & fratrẽ tuum solum: eò pertinet, vt isto pacto & scandalum vitetur, & consulatur famæ fratris tui. Vtrumque sinceræ charitatis opus est.

Secundus gradus correctionis fraternæ sequitur: *Si autẽ te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum, vel duos, vt in ore duorum vel trium testium consistat omne verbum.* Hic gradus eò pertinet, vt vel frater qui peccauerit, plurium voce admonitus resipiscat, vel is, qui frustrà admonet, sit extra periculum, si publicè accusauerit nolentem ad priuatam admonitionem resipiscere.

Tertius gradus subiicitur: *Si autem non audierit eos, dic Ecclesiæ:* hoc est, iis, qui nomine totius Ecclesiæ morum censores selecti sunt, seu Consistorianis, qui iudicio Ecclesiastico præfecti sunt. Hic gradus eò pertinet, vt tota Ecclesia sciat, se debere habere rationem singulorum membrorum, vt illis consulatur, quò totũ corpus sit incolume.

Quartus gradus, qui & postremus est: *Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus:* hoc est, Sententia Ecclesiæ eiiciatur è communione fratrum, vt tandem rubore suffusus resipiscat.

Ne quis autem hanc eiectionem è communione Ecclesiæ contemnat, addit Dominus testificationem de eius effectu, his verbis: *Amen, Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in cælo: & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo.*

An non Paulus Christo videtur aduersari, cùm ait: *Peccantes coram omnibus argue?* Nequaquam aduersatur Paulus suo Magistro. Nam aliter peccata manifesta, aliter secreta corrigenda sunt, iuxta hanc beati Augustini regulam: *Quæ peccantur coram omnibus, coram omnibus corripienda sunt, vt omnes timeant: qui secretò peccant in te, secretò corripe. Nam si solus nosti, tunc verè solùm in te peccauit. Sed si multis audientibus tibi iniuriam fecerit, etiam in illos peccauit, quos testes suæ iniquitatis fecit.* Ergo corrigenda sunt coram omnibus, quæ peccantur coram omnibus. Ipsa corrigẽda sunt secretius, quæ peccantur secretius. Vbi contingit malum, ibi moriatur.

Porrò correctio fraterna, qua peccator in viam reuocatur, nõ est minus necessaria, quàm medicina infirmo, & vinculum furioso. Vt enim infirmus sine medicina mortem incurrit, & furiosus sine vinculo magis furit, magisque & sibi & aliis nocet: ita peccator, qui non corripitur, mortem animæ accersit, iuxta illud Prouerbiorum cap. 29. *Qui corripientem se dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus.* Item: *Qui increpationes odit, morietur.*

Verùm Sapiens vult correctionis modum esse iustum, cùm ait: *Priusquam exploraueris, ne accuses quemquam: & cùm exploraueris, corripe iustè.* Iusta autem erit correctio, si sit iusta causa, iustus modus, & iustus finis: hoc est, si correctio proficiscatur ex fraterna charitate, si regatur sancta prudentia, si temperetur lenitate & benignitate, si tendat in salutem eius, qui iustè corripitur.

Vt enim peritus Medicus non solùm ferrum habet, quo incîdat vulnus, verùm etiam vnguentum, quo vulnus mitiget, & semper aliqua dulcia medicinæ admiscet amaræ, ne ægrotus à medicina prorsus abhorreat: ita iustus corrector spiritu lenitatis asperitatem corro

ctionis mitigabit, ne is, qui corripitur, auersetur correctionem, & obdurescat in peccatis suis. Ideò Paulus ait: *Si quis homo præoccupatus fuerit in aliquo, vos qui spirituales estis, huiusmodi erigite spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris.* Et Seneca ait: *Vicia animi vt vicia corporis leniter tractanda sunt.* Teneatur & hîc diui Gregorij regula: *Sit amor non emolliens, sit rigor non exasperans, sit zelus non immoderatè seuerus, sit pietas non plus quàm expedit, parcens.*

Secundus, Instructio ignorantium. Est autem hæc animi instructio multò amplius beneficium, quàm sustentatio corporis. Nam vt anima est multò corpore nobilior: ita beneficium, quo anima subleuatur, est multò vtilius & præstantius, quàm quod corpori præstatur. Prouerbiorum octauo: *Doctrinam magis quàm aurum diligite: quia melior est sapientia gemmis, nec vllum bonum maius homini contingere potest.* Hæc collatio satis ostendit, quàm magnum beneficium sit, ignorantes docere, idq; maximè in vera pietate, cuius caput est timor Domini, ex fide Euangelij conceptus.

Verùm is, qui alium docere instituit, proponat sibi Esdræ exemplum, de quo ita scriptum est libro primo Esdræ, capite septimo: *Esdras parauit cor suum, vt inuestigaret Legem Domini, & faceret, & doceret.* Et de Christo dicitur: *Cœpit facere & docere.* Rectè ergo diuus Gregorius, cùm ait: *Tum doctrina cum omni imperio docetur, cùm priùs agatur, quàm dicatur.* Nam doctrinæ fidem subtrahit, cùm linguæ conscientia contradicit. Huc notissimus Catonis versiculus spectat:

Turpe est Doctori, cùm culpa redarguit ipsum.

Tertius, Consolatio mœstorum. Mœstos enim consolari, est animam veluti prostratam erigere, & languentem sanare. Verùm ratio consolandi non est vna, sed variat pro eorum conditione, qui mœsti sunt. Quare, vt peritus Medicus pro ratione morborum temperat medicamenta: ita consolator diligenter cauebit, ne ita solatium adhibeat, vt malum fiat magis noxium. Nihil enim periculosius est, quàm mel veneno tinctum ægrotanti porrigere. Causa ergo doloris, cui adhibebitur per consolationem remedium, peritè inuestigáda est, & pro eius conditione agendum: & in primis cauendum est, ne nostra consolatio sit deceptoria, qualis est medicina eorum, qui foris vulnus claudunt, atque intus saniem relinquunt: sed sit nostra consolatio salutaris, vt ipsum cor verè sanet.

Quartus, Consilium, quo dubitantibus consulitur. Est autem pij & prudentis, recta consilia dare. Vtilitas bonorum consiliorum commendatur nobis Prouerbiorum 11. *Vbi non est gubernator, populus corruet: & ibi salus, vbi multa consilia.* Item Prouerb. 2. *Quòd si sapientia tibi cordi fuerit, bonum consilium te custodiet, & intelligentia conseruabit, ne deflectas iter ad malos.*

Quintus, Oratio, qua bona precamur iis, quos vel corpore, vel animo laborare nouimus. Hæc & mandatum Dei habet, & promissionem.

Porrò vtrumque genus misericordiæ, quod præstatur proximis indigentibus, vocatur vsitatè Eleemosyna. Est enim Eleemosyna quoduis beneficium, quo alterius miseria ex nostro commiserationis affectu subuenitur.

DE TERTIO.

Etsi autem Christiana charitas moderatrix esse potest misericordiæ exhibendæ proximo indigenti: tamẽ huc quædam adiiciam, quæ modum iustum continebũt: qui cùm seruatur, eleemosyna nostra Deo fit grata.

Primum ergo omnium mundus sit, cuius eleemosyna placebit. Ita enim Dnminus ait: *Date eleemosynam, & omnia erunt munda mundis.* Hæc autem mundicies in vera cõuersione ad Deum posita est: in qua & corda fide purificantur: & quæ fiunt à purificato corde & bona conscientia, Deo placent.

Nam quicquid Deo pręstatur, ex dantis mente pensatur. His ita constitutis, ante omnia excludenda est ab eleemosyna nostra hypocrisis, quæ omnia, quæ attingit, fœdat. Ideò Dominus dicit: *Facturus eleemosynam noli tuba canere ante te, vt faciunt hypocritæ.* Per tubam symbolicè significatur, quicqd videtur facere ad inanis gloriæ apud homines captationem. Item: *Nesciat sinistra tua quid faciat dextra.*

Quid? An nõ vtile est alios prouocare exemplo? Scriptum est enim: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt homines videant bona opera vestra, & glorificent Patrem vestrum, qui est in cœlis.* Respondeo. Prohibitio Domini solummodò, vt diximus, excludit hypocrisin multis vsitatam: qui ideò liberaliores sunt, vt & tegant suam tyrannidem erga alios.

Deinde requiritur, vt daturus eleemosynam, citò det. Prouerb. 3. *Ne dicas amico, & reuertere: cras enim dabo, cùm statim potes dare.* & Seneca: *Quantum moræ addidisti, tantum gratiæ subtraxisti.* Da ergò citò, quia qui citò dat, bis dat. Sed inquies, Moriturus legabo pauperibus largiorem eleemosynam, antea non: nescio enim quibus ipse indigeam. Sic mater Sanctæ Luciæ respondere filiæ, hortanti se ad præstandam eleemosynam, consueuit. Sed pia filia auarę matri respondet: *Quod moriens das mater, ideo das, quia tecum ferre non potes.*

Præterea eleemosyna pro modo facultatum est danda, iuxta regulam Tobiæ capite quarto: *Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiam libenter impartire stude.* Nam in beneficiis dandis id requiritur, vt liberalitas & beneficentia facultati respondeat, ne ea sit maior, quàm vt facultates ferre posint. Ideò Solomon quoque ait, Prouerbiorum quinto: *Bibe aquam ex tuis fontibus, & tu fontis riuulos bibe. Fontes tui foras deriuentur, & riui effluent in plateas. At tu dominus esto horum solus, & non alieni tecum.* Hoc Solomonis præceptum tria continet.

Primùm, mandat vt viuamus propriis laboribus.

Secundò, vult vt liberales simus in alios.

Tertiò, monet vt non temerè omnia profundamus, vt nosipsi tandem egeamus, quod est extremæ stulticiæ. Verùm si his quis obiecerit: Quid proderit mihi, si parum dederim, & quid iuuerit alios exigua eleemosyna? Hæc excusatio nulla est, nec valet coram Deo. Plus enim respicit Deus (vt diuus Gregorius loquitur) affectum, quàm censum, vt de vidua Dominus ipse testatur.

Postremò, eleemosyna danda est beneuolo & hilari animo. Hilarem enim datorem diligit Deus.

DE QVARTO.

Etsi argumenta plurima sunt, quibus homo ad exhibendam homini misericordiam permoueri potest: tamen nos omnia conabimur ad septem quasi capita reuocare, quæ ordine proponemus, & declarabimus.

Primum: Mandatum Dei. is enim cùm præcipit, vt diligamus proximum nostrum vt nos ipsos, vult vt eius necessitatibus, tanquam nostris propriis succurramus. Huic mandato qui nō obtemperat, se infra omnes creaturas, etiam vilissimas abiicit: & se prorsus hominis appellatione indignum reddit, cùm se alienum ab humanitate facto ipso declarat.

Secundum: Exempla multiplicia, inter quæ primum occurrit exemplum Dei Patris, qui ex charitate, qua nos complexus est homines, Filium dedit pro nobis. Huius exemplum Filius Dei nobis commendat, cùm ait: *Estote misericordes, sicut Pater vester cœlestis misericors est.*

Deinde occurrit exemplum Filij Dei, qui ex misericordia adeò nostri est misertus, vt pro nobis mortem ignominiosam subire non recusauerit. Commendat etiam nobis suum exemplum, lotione pedum Discipulorum, & iubet, vt suum imitemur exemplum: quæ imitatio consistit in omnis generis beneficiorum exhibitione atque largitione.

Tertiò, accedunt exempla Sanctorum omnium temporum, quæ recitare nimis longum foret.

Tertium: Dignitas imitationis Patris & Filij. Si laudabile est imitari hominem, cuius pietas & virtus est præclara: multò laudabilius est Deum imitari, & Deo quodammodo similem fieri, eiusque imaginem referre. Rectè enim dictum est: nulla re homines propius ad Deū accedere, quàm beneficentia.

Quartum: Æstimatio eleemosynæ coram Deo Patre & Filio eius Iesu Christo. De Patre loquitur Solomon Prouerbiorum vigesimoprimo: *Facere misericordiam & iudicium, gratius est Domino quàm victima.* Filius ipse dicit: *Misericordiam volo, & non sacrificium.* Verùm in hoc cernitur maximè æstimatio eleemosynæ apud Filium Dei, quòd is sibi collatum affirmet, quod eius nomine detur egenis. ita enim ait: *Quatenus fecistis vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Atque ideò dicturus est iustus Iudex in extremo die ad pios: *Esuriui, & dedistis mihi cibum: sitiui, & dedistis mihi potum: peregrinus eram, & collegistis me: nudus eram, & operuistis me: ægrotus eram, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me.* Hæc beneficentiæ nostrę erga pauperes, præsertim eos, qui Christi membra sunt, æstimatio, meritò deberet omnes pios, præsertim ditiores, monere ad misericordiam afflictis præstandam. Nam si Filius Dei reputat sibi collatum, quod datur in sinum pauperis: crudelis est profectò, qui Christum Dominum nostrum in suis membris inanem dimittit.

Quintum: Vinculum, quo inter se copulantur homines, cogitandum est. Est autem hoc vinculum duplex: videlicet naturæ & gratiæ.

Naturæ quidem, qua omnes ab vno Deo creati sumus homines ad ipsius imaginem, adeò vt rectè alter alterius caro dicatur. Hoc enim naturæ vinculum qui rumpit, naturæ legem violat, & infra omnes bestias se abiicit, ingratus creatori, & crudelis in propriam carnem.

Gratiæ verò, qua nati sumus à Deo, & Filij Dei, & fratres inter nos. Hæc fraternitas vt nobis commendatur à Christo excitato à mortuis, cùm ait: *Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, ad Deum meum, & Deum vestrum.* Ita iam testemur, cùm simul de eodem sacro pane comedimus, & de eodem sacro calice bibimus.

Sextum: Necessitas, de qua in Epistola prima Iohannis, capite quinto: *Qui habet substantiam huius mundi, & viderit fratrem necessitatem habentem, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in illo?* Vt ergo nostra liberalitas in fratres est testimonium, quòd Deum ipsum diligamus: quem si non diligimus, nec fidem in ipsum habemus. Est enim fides Spiritus Sancti opus in nobis, quo agitantur omnes verè fideles. Hîc quoque cogitentur & animaduertantur pœnæ tenacitatis, quæ sunt multæ, inter quas hæ sunt præcipuæ.

Prima, Ira Dei. Ideò Syracides ait: *Ab inope ne auertas oculos tuos propter iram.*

Secunda, Maledictio. *Maledicentis,* ait Sapiēs, *tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio eius: exaudiet autem eum, qui fecit illum.*

Tertia, Repulsa in nostris necessitatibus. Vnde Prouerbiorum vigesimoprimo dicitur: *Qui obdurat aures suas ad deprecationem pauperis, ipse clamabit, & non exaudietur.*

Quarta, Spoliatio donorum Dei, facultatum surreptio. Scriptum est enim: Non habenti auferetur ab eo quod habet. Is autem non habere dicitur, qui donis diuinitùs acceptis, & facultatibus in gloriam Dei & subleuationem miserorum non rectè vtitur.

Quinta, Mendicitas liberorum, aut flagitiosissima eorum vita, qui omni egestate & quauis alia miseria multò grauior est.

Sexta, Confusio in conspectu omnium aliarum creaturarum in die iudicij. Ita enim scriptum est: *Iudicium sine misericordia fiet ei, qui non fecerit misericordiam.*

Septimum, Vtilitas & fructus. *Qui ad illum redit, qui misericordem se afflictis exhibet, fœneratur Do-*

mino, ait Solomon, *q miseretur pauperis*. Quicquid enim pauperi datur propter Deum, est & donū & lucrum. Donum quidem, quia datur sine spe compensationis: lucrum verò, quia Dominus promisit cumulatissimam remunerationem ꝓ exiguis officiis, quæ in pauperes conferuntur. Non enim aquæ frigidæ haustus nomine Dei datus caret mercede sua. Ideò non immeritò Solomon ait: *Beneficentia ornat hominem*. Verùm quò magis incitemur ad beneficentiam indigentibus fratribus exhibendam, placet particulatim recensere præcipuos beneficentię fructus & vtilitates, quæ redeunt ad eum, qui liberalis est erga egenos.

Primùm ergo beneficus & liberalis erga egenos fratres diuinitùs conseruatur, ne ruat in graula scelera. Ita enim Syracides ait: *Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna resistit peccato*.

Deinde iram placat, id est, Deus facit, vt potentes reddantur placidi erga liberales in pauperes, vt deponant quam conceperant in eos iram. Hoc vult Solomon, cùm ait Prouerb. 21. *Munus absconditum extinguit iram, donum in sinu pauperis indignationem maximam*.

Tertiò, Liberali erga egenos augentur bona temporalia, iuxta Christi promissionem: *Date, & dabitur vobis*. Prouerb. 11. *Alij diuidunt propria, & ditiores sunt: alij capiunt non sua, & semper in egestate sunt*.

Quartò, Impetrat à Deo beneficus erga pauperes, quæ petit, modò salutaria sint. Vnde Syracides 29. capite: *Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo*. Hoc intelligendum est non de merito eleemosynæ, sed bonitate Dei promittētis: nam in solo Christi nomine precantes exaudiuntur.

Quintò, Beneficentia à periculo liberat, iuxta Psal. 41. *Beatus est qui intelligit super egenū & pauperem, in die malo liberabit eum Dominus*.

Sextò, Liberalis erga egenos benedicitur à Domino. Vnde illud Solomonis, Prouerb. 22. *Liberali oculo benedicetur, qui dat de pane suo egenti*.

Septimò, Christus ipse pronunciat beatos misericordes, cùm ait: *Beati misericordes, quoniam misericordiam consequentur*.

De fructibus Christianæ charitatis.

Quoniam ea, quæ sparsim dicta sunt de fructibus operum charitatis, pertinent ad ipsam radicem, nolo hic multis de fructibus Christianæ charitatis dicere. Sed hoc solummodò dictum Iohannis velim omnibus notissimum esse: *Deus charitas est, & qui in charitate manet, in Deo manet, & Deus in eo*. Ratio huius dicti hæc est: Charitatis Christianæ affectus, modò purus sit, aliunde proficisci nequit, quàm ex diuino Spiritu, seu Spiritu fidei, ex quo fit vt certissimum indicium societatis Dei & hominis & mutuæ inhabitationis sit sincera charitas. Quàm autem hic fructus sit magnus sinceræ charitatis, nemo satis verbis expresserit. Hinc Bernhardus: *Deus charitas est, quid preciosius? & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo, quid iucundius?*

Oremus itaque cum Ecclesia Dei, ipsum Spiritum Sanctum corde & ore, dicentes:

Accende lumen sensibus,
Infunde amorem cordibus,
Infirma nostri corporis,
Virtute firmans perpetim.
Amen.

DE TERTIO MEMBRO.

PRIMVS.

36 *Dicit ei Simon Petrus: Domine, quò vadis?*

Quia paulò antea dixerat Dominus, *Quò ego vado, vos non potestis venire*: Petrus solicitus pro Domino, interrogat ipsum, quònam vadat, tanquam sequi paratus. Verùm Petri fuisset de dilectionis mandato cogitare, & nō curiosè quærere quicquam extra verbum. Nos igitur meminerimus, verbum ipsum regulam debere esse scientiæ salutis, item actionum nostrarum, atque adeò totius vitæ, relinquentes ea diuinæ prouidentiæ, quæ ipse Deus voluit nobis esse abscondita: non tamen hoc ita accipi velim, vt patrocinari videar eis, qui præ ignauia ea, quæ ex Scripturis scire possent, ignorant, atque ideò superbè traducūt eos, qui ex Scripturarum collatione veritatem eruunt, & in lucem producunt, in gloriam Dei & Ecclesiæ instructionem.

SECVNDVS.

Respondit Iesus, Quò ego vado, non potes me modò sequi, sequeris autem postea.

Curiositatem Discipuli boni consulit Dominus, & simul significat obscurè, quid tandem Petro sit futurum, vbi longo tempore Apostolatus munere fuerit perfunctus: nimirū ꝙ propter Euangelij confessionem & doctrinam debeat mortem pati, atque ita Christum sequi per mortem in gloriam, id quod clariùs ei prædixit post resurrectionem, vt infrà habetur, capite vigesimo primo.

TERTIVS.

37 *Dicit ei Petrus: Domine, quare non possum te sequi modò: Animam meam pro te ponam.*

Petrus intelligens ex turbatione animę Christi aliquod magnum periculum significari per ipsius abitum, ideò interrogat, & ait: *Quare non possum te modò sequi?* ac si diceret: Nihil tā arduum esse poterit, quin illud pro te feram, priusquam in periculum sinam te venire. Imò si res postulauerit, mortem pro te oppetam. Petrus hîc nimium præsumit de suis viribus, non intelligens fragilitatem carnis, quæ naturâ suâ mortem abhorret. Vtrumque ergo donum Dei est, videlicet in Christum credere, & pro Christo pati, neq; semper hæc duo coniunguntur. Quare à Christo petendum est, vt qui dedit nobis, vt in illum crederemus, det etiam vt pro illo patiamur, si necessitas confessionis hoc postulauerit.

Ita

Ita enim Paulus scribit Thessalonicensibus: *Vobis donatum est, vt non solùm in Christum credatis, verùm etiam vt pro illo patiamini.* Nos igitur humiliemur coram Domino nostro, petamus fidei incrementa, abiiciaus fiduciam carnis, imploremus Spiritus Sancti assistētiam, si quando persecutionum procellæ nos attigerint. Ipse enim solus est robur & victoria nostra. Ideò scriptum est: *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra.*

QVARTVS.

38 Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi, Non cantabit gallus, donec ter me neges.

Præsumptionem Petri Dominus taxat, qua re docet, nihil fidendum esse propriis viribus. Relicti nobis nihil valemus: puluis enim sumus. Testificatio Domini per geminatam iurationem eò pertinet, vt sciamus Christum præuidisse euentum, hoc est, prænouisse vtrumque: videlicet & se tradendum esse in manus Iudæorum eadem nocte ante gallicinium, & Petrum præ metu abnegaturum esse suum Dominum & Magistrum. Hinc ergo diuinitas Christi concluditur, qua omnia vt præsentia vidit.

Verùm hîc fortè aliquis obiiciet: Christus prædixit, quòd Petrus se esset negaturus: ergo Petrus necessitate prædictionis Christum negauit. Ad hanc obiectionem Cyrillus respondit eruditè hoc modo: *Nemo putet proter verba Christi defecisse Petrum, atque negasse. Nullam enim vim inde Petrus passus est.* Sed qui futura vt præsentia videt, quod futurum erat, Discipulo prædixit.

CAPVT XIIII.

SVMMA CAP. XIIII.

HVIVS decimiquarti capitis scopus, est consolatio & instructio Discipulorum Christi. Consolatur quidem Dominus Discipulos, ne despondeant animum, propter ignominiosissimam crucem, quæ ipsi imminebat, quam crucem esse abitum ad Patrem dicit, vnde redibit, & Discipulos suos assumet, vt sint in gloria cum ipso. Instruit verò eosdem ad munus Apostolicum, quo vt rectè fungantur, opus est fide, dilectione, patientia, robore Spiritus Sancti: ideò de his agit subinde, idq́; planè paternè, & suauissimè se accommodans Discipulorum captui.

ORDO ET PARTES CAPITIS XIIII.

Quatuor huius capitis constituamus partes, quò melius omnia in nostros vsus transferamus. Sunt autem hæ partes.

Prima: Consolatio Discipulorum, qui animis turbabantur, propter abitum Christi, & propter crucem iam imminentem.

Secunda: Interrogatio Thomæ & Philippi, cum responsis Domini, in quibus Dominus quid de se & Patre sentiendum sit, docet.

Tertia: de fide, eiusq́; virtute, de dilectione & eius fructu disseritur.

Quarta: Discrimen inter mundum & Discipulos Christi, inter patrem mundi, & Christi Patrem, cui additur doctrina de Spiritu Sancto atque eius officio in Ecclesia. Harum omnium partium vnus scopus est: nimirum vt in Christo rectè agnito acquiescamus per fidem, dilectionem, & patientiam.

EXEGESIS CAPITIS DECIMIQVARTI CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PARS PRIMA.

IN prima parte, vt diximus, erigit Dominus animos Discipulorum suorum deiectos, propter abitum ipsius ab illis. Sunt autem duo membra huius partis. Quorum prius Consolationem, posterius Promissionem continet: quæ est consolationis fundamentum. Membra autem hæc nostro more, articulis distinguemus.

DE PRIMO.

PRIMVS.

1 Ne turbetur cor vestrum.

Propositio est consolationis. Discipuli Domini mœsti erant, & turbati animis, propter mentionem abitus Magistri sui à se, vnde metuebant exilia & vitæ pericula, ablato è medio Magistro suo. Hæc turbatio mirum in modum eo aucta est, quòd dixerit, adhibito iuramento, Petrum eadem ista nocte ter se negaturum esse. Eo enim dicto magnitudinem periculorum Dominus veluti ante oculos Discipulorum posuit.

Vide hîc quāta sit infirmitas etiā in Sanctis, qui mundi à Christo pronunciabātur. Timent exilia, metuunt vitæ suæ: ita nemo est adeò fortis, quin audita fama de persecutione Ecclesiæ, percellatur animo, ac sibi metuat, adeò infirma est caro nostra. Sed nihílne remedij est contra huiusmodi carnis infirmitatē? Audiamus quid ipse Medicus dicat.

SECVNDVS.

Creditis in Deum, & in me credite.

Ratio est propositionis consolatoriç, quasi diceret Dominus: Sola fides est victoria, in quouis periculorũ genere: si ergo creditis, futurum est, vt in quouis periculo persistatis inuicti. Nemo vestrûm est, qui non dicat se in Deum credere: quòd si ita est, credite etiam in me, ita fiet vt verè demum in Deum credatis, nec vllis tempestatum procellis deiiciamini. Ex his verbis Domini sumpsit Iohannes dictum, quod est 1. Iohannis 5. *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra. Quis est qui vicit mundum, nisi qui credit, quòd Iesus est Filius Dei.* Hoc dictum Iohannis & de noticia & de fiducia accipiendum est. Fiducia enim sine noticia esse non potest. Quare cùm fidei fit mentio, & noticia & fiducia comprehendenda est. Illa Christum statuimus esse victorem mortis, hac in illum firmiter recumbimus, cuius virtute nos in omnibus tentationibus & periculis persistimus inuicti. Huius ergo fidei vox est in Psal. 27. *Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo?* Vbi ergo caro præ infirmitate vacillat, innitemur Christo, in quo solo omnem difficultatem superabimus, vt pulcherrimè in exemplo Dauidis conspicitur, Psal. 42. in quo bis hæc verba repetit: *Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi.* Porrò cùm Scriptura dicit, Ierem. 17. *Maledictus homo, qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum.* Item Psal. 146. *Nolite confidere in Principibus, in filijs hominum, in quibus non est salus.* Et Christus hoc loco ait, qui est ipsa veritas: *Creditis in Deum, & in me credite.* manifestè testatur, se non solùm hominem, verùm etiam eundem Deum cum Patre: & neminem posse in Patrem credere, nisi simul in Filiũ credat. Nam vna eademq; fides est, qua in Patrem & in Filium creditur. In Patrem quidem, qui ex dilectione dedit Filium: in Filium verò, qui deriuauit in se iram Patris, & satisfecit ꝑ peccatis nostris. Spiritus Sanctus hîc non excluditur, cùm sit vnum cum Patre & Filio. Turcæ ergo & Iudæi dicentes se in Deũ credere, cùm tamen Filium non agnoscunt, falluntur & aberrãt à vero Deo, qui est Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus. Christiani soli veram fidem habent, modò sint, qui dicantur, hoc est, si reuera Christiani sint, & respondeãt promissioni in Baptismo factæ. Nam cùm baptizamur in nomen Patris, profitemur nos in vnum Deum credere, qui est Pater, qui dedit Filium, & Filius, q̃ pro nobis passus est, & Spiritus Sanctus, q̃ nos regenerat, & sanctificat.

TERTIVS.

2 In Domo Patris mei mansiones multæ sunt, sin minus dixissem vobis: Vado paraturus vobis locum.

Hoc dictum Domini allegoricum, multis cogitationibus Discipulorum respondet, quas ignorare non potuit, qui secreta cordium intue-

A tur. Mœsti itaq; propter discessum Magistri sui, & propter periculum imminens, ita cogitant Discipuli absque omni dubio: Si ipse discedit à nobis ad Patrem, fruiturus cœlesti gloria & beatitudine, quid de nobis futurum est? Num hîc in perpetuo exilio errabimus? num exponemur hîc perpetuis ærumnis & miseriis? an vagabimur incertis sedibus, migrantes de loco in locum? num solus separatus à nobis fruatur læticia & gloria cœlesti? Cur nos sibi non adiungit,

B vt simul cum eo ad Patrem eamus, quemadmodum hîc simul viximus, vero amore coniuncti. His & huiusmodi cogitationibus occurrit Dominus, cùm ait: *In Domo Patris mei*, id est, in Regno glorioso Patris mei, in quo est perpetua vita, læticia & gloria, sunt mansiones multæ, hoc est, Domus Patris mei non est angusta, sed plurimùm capax, adeò vt vobis & omnibus meis Discipulis sufficiat: quò cùm ventum fuerit, ibi perpetuò manendum erit. Ideò enim mansio-

C nes vocat, vt cœlestem habitationem opponat his terrenis migrationibꝰ & exiliis in hac ærumnosa vita.

Sin minus, id est, nisi ita esset vt dico: nempe, nisi in Domo Patris mei non mihi vni, sed etiam vobis pateret locus, nollẽ vos hac vana spe deludere, sed ingenuè vobis id dixissem. Quòd autem vos modò mecum non assumam, caussa est, quòd præeam paraturus vobis locum. Parat autem Christus suis locum, merito mortis suæ, glo-

D riosa resurrectione & ascensione in cœlum. Habemus sensum huius loci, quo nos consolemur in omnibus ærumnis & angustiis huius vitæ. Etiamsi enim hîc toleranda erunt exilia, magnæ ærumnæ & neces: tamẽ in cœlo vitam, læticiam & gloriam sempiternam, cum vniuersa Ecclesia habebimus. Hac ergo spe in omnibus afflictionibus nos erigamus. Porrò, qui ex verbis Domini colligunt, distinctos esse honoris gradus in Regno cœlesti pro meritorum varietate, hallu-

E cinantur. Non enim idem est dicere, esse multas mansiones in cœlo, & distinctos pro meritis honoris gradus. Nam multæ mansiones non sunt variç & dispares habitationes, quales sunt in aulis Regum, & traduntur hospitibus secundùm dignitatis gradus: sed multæ dicuntur eiusdem gloriç cœlestis mansiones, quia vnum Regnum cœleste pluribus sufficit, & plurium est capax. Ideò Cyrillus rectè ait: *Multas dicit, capacitatem cœli ostendens.* Neq; tamen negamus in Regno cœ-

F lesti disparem gloriam fore Sanctorum, sed ex hoc loco illud concludi nego.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

3 Et si abiero, & parauero vobis locum, rursus veniam & assumam vos ad me, vt vbi sum ego, & vos sitis.

G Hæc promissio est fundamẽtum consolationis præcedentis, cuius hic est sensus: Postquam victa morte abiero, & ascẽdero in cœlum, *rursus*, id est, in extremo die reuertar, & vos cùm tota

Ecclesia

Eccleſia, reſuſcitatis corporibus, aſſumá in Regnum cœleſte, vt illic mecum ſitis in omnem æternitatem. Habemus ergo hîc teſtimonium de reſurrectione mortuorum, de extremo iudicio, de gloria cœleſtis beatitudinis, quá ſolus Chriſtus nobis merito mortis ſuæ parauit. Verùm quomodo hoc dictum congruit cum illa promiſsione Domini: *Ecce ero vobiſcum vſque ad conſummationem ſeculi*. Auguſtinus reſpondet hiſce verbis: *Secundùm præſentiam maieſtatis ſemper habemus Chriſtum: ſecundùm præſentiam carnis rectè dictum eſt Diſcipulis, Me autem ſemper non habebitis.* Idem: *Secundùm maieſtatem ſuam, ſecundùm prouidentiam & inuiſibilem gratiam impletur quod ab eo dictum eſt: Ecce ero vobiſcum vſque ad conſummationem ſeculi: ſecundùm carnem verò, quam verbum aſſumpſit, non ſemper habebitis vobiſcum.*

SECVNDVS.

4 *Et quò ego vado ſcitis, & viam ſcitis.*

Hoc eſt, quòd mea mors non ſit corruptio, nec interitus, ſed tranſitus ad Patrem ſcitis, & quòd ego ſim via, quâ ſolâ venitur ad Patrem, ſimiliter ſcitis. Significat igitur Dominus his verbis, & meritum mortis ſuæ, & quòd non pateat via vlli homini ad gloriam cœleſtem, niſi per ſe ſolum.

SECVNDA PARS.

Huius partis duo ſunt membra: quorũ prius continet Thomæ obiectionem de loco & via, cum reſponſo Domini. Poſterius habet petitionem Philippi, petentis à Domino, vt ſibi & aliis Diſcipulis monſtret Patrem: cui Dominus reſpondẽs, affirmat eum Patrem videre, qui videt Filium.

DE PRIMO.

PRIMVS.

5 *Dicit ei Thomas: Domine, neſcimus quò vadis, & quomodo poſſumus viam ſcire?*

Thomas diſcendi cupidus opponit ſe Magiſtro ſuo, non vt eius verbis deroget, ſed vt quod perfectè non ſciuit, diſceret. Dicit ergo ſe ignorare quod ſcit, negat ſe viam ſcire, qui in via eſt: negat ſe ſcire quò vadat Dominus, cùm tamen idem ſequatur. Sed quomodo hęc ſimul ſtabũt? Reſpondeo: Obſcurè & implicitè ſciebat Thomas, quod clarè expliciteque non ſciebat. Perſuaſum erat Thomæ & aliis Diſcipulis, quòd Ieſus eſſet promiſſus Meſsias, qui ſuis daturus erat vitam æternam, iuxta confeſsionem Petri: *Ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, & nos credimus, & cognouimus, quòd tu es Chriſtus Filius Dei.*

Thomas igitur & alij in Chriſtum crediderunt, quos ipſe paulò antea pronunciat mundos eſſe: quod nõ feciſſet, niſi crediſſent. Corda enim fide purificantur. Iam ſi ſciuerunt Chriſtum eſſe donatorẽ vitæ æternæ, & crediderunt in eum, profectò ſciuerunt quò abiturus erat Chriſtus, & erant in via per fidem. Nam Chriſtus, in quem crediderunt, ipſa via eſt, atq; ideò Chriſti dictum veriſsimum eſt: videlicet, *Et quò ego vado ſcitis, & viam ſcitis.* Verùm quia Diſcipuli Chriſti modum abitus Chriſti & rationem ignorarunt, verè etiã Thomas & ſuo & aliorum nomine dicit: *Neſcimus quò vadis, & quomodo poſſumus viam ſcire?* Etſi autem Chriſtus ſæpe prædixerat Diſcipulis, & modum abitus ſui, & rationem: tamen viſus eſt illis tanquam in parabolis loqui. Dixerat, idque ſæpius, ſe tradendum in manus Iudæorum, illudendum, flagellandum, crucifigendum, occidendum, & ſimul affirmabat, tertio die ſe prodituru m viuum è ſepulcro, atque ita iturum per glorioſam aſcenſionem ad Patrem, daturũ Diſcipulis Spiritum Sanctum, & tandem excitaturũ mortuos, & donaturum aliis vitam æternam, aliis ſupplicia nunquam finienda. Hæc dixerat Dominus ſæpè, ſed Diſcipuli non poterant ea ſatis aſſequi præ carnis infirmitate.

Hinc facilè intelligitur, quomodo Thomas & alij ignorabant, quòd ſciebant. Ignorabant in circunſtantiis ſuis, ſeu in ſpecie: ſciebant obſcurè, ſeu in genere: ſic & nos multa ſcimus obſcurè & generatim, quæ in ſuis circunſtantiis ignoramus. Scimus hanc carnem debere reſurgere in extremo die, ſed modum, quomodo ipſi pulueres ſæpius mutati coeant rurſus in corpora, quæ in extremo die excitabuntur, non ſcimus, niſi in genere: videlicet quòd id futurum ſit per eam potentiam, quâ poteſt Dominus omnia ſibi ſubiicere. Scimus etiam animas Sanctorum mortuis corporibus in Paradiſum recipi, ibiq; beatas eſſe: ſed circunſtantias loci & modi ignoramus. Auguſtinus de Dominico corpore loquens, ita ſcribit: *Vbi & quomodo ſit in cœlo Dominicum corpus curioſiſsimum & ſuperuacaneum eſt quærere, tantummodò in cœlo eſſe credendum eſt. Non eſt enim noſtræ fragilitatis cælorum ſecreta diſcutere, ſed eſt noſtræ fidei de Dominici corporis dignitate ſublimia & honeſta ſapere.* Ita ergo in ſumma ſentiendum eſt, quòd multa ſciuntur obſcurè & implicitè, quæ non ſciuntur clarè & explicitè, ſi circunſtantias reſpicimus. Proinde noſtrum erit, quotidie in ſchola Chriſti proficere, & non ideò deficere, q a omnia vno tempore exhaurire nequeamus. Statuamus verbum Dei eſſe normam ſalutaris cognitionis, quæ hîc, vt Paulus teſtatur, eſt imperfecta. *Videmus*, inquit, *nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognoſco ex parte, tunc ego cognoſcã, ſicut & cognitus ſum.* Item 1. Cor. 8. *Si quis nunc ſe exiſtimat ſcire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oporteat eum ſcire.*

SECVNDVS.

6 *Dicit ei Ieſus: Ego ſum via, & veritas, & vita.*

Hoc Domini reſponſum continet ſummam beneficiorum Meſsiæ, & eſt interpretatio promiſsionis factæ Adamo poſt lapſum. In Adamo aberrauimus à via, in Adamo amiſimus lucem, & incidimus in denſiſsimas tenebras: in Adamo mortui ſumus, & damnati. Promiſsio prima remedium proponit contra hæc mala: *Semen mu-*

lieris conteret caput ſerpentis: hoc eſt, via recta ducet homines ad vitam æternam, abolito regno Diaboli: pellet tenebras, adducta luce in mundum, & adferet iuſticiam & vitam perpetuam. Auguſtinus breuiſsima paraphraſi illuſtrat hoc Domini dictum, cùm ait: *Ambulare vis? Ego ſum via: falli non vis? ego ſum veritas: mori non vis? ego ſum vita. Hoc dicit Saluator tuus: Non eſt quò eas, niſi ad me: Non eſt quâ eas, niſi per me.* Hactenus Auguſtinus. Sed quid de Auguſtino dicimus, ipſe Dominus ſuorum verborum interpres eſt, & tropum, qui eſt in his verbis, explicat: ſed obſcuritas aliqua venit ex interpellationib. Diſcipulorum. Sed nos, diſperſa interpretationis membra colligamus hoc modo: Cur Chriſtus eſt via? Reſpondet ipſe: *Quia nemo venit ad Patrem, niſi per me.* Cur Chriſtus eſt veritas? Reſpondet: *Quia ſi cognouiſſetis me, Patrem meum vtique cognouiſſetis.* Cur Chriſtus eſt vita? Reſpondet: *Quia ego viuo, & vos viuetis propter me.* Hoc ergo dicto ſignificatur, quòd Chriſtus ſolus ſit initium, medium, & conſummatio noſtræ ſalutis. Eſt autem in primis obſeruanda emphaſis in nomine *Ego. Ego*, inquit, *ſum*, id eſt, ego ſolus, & non alius, nec habeo σύνεργον aliquem mihi adiunctum: ſolus ego ſum Filius Dei, miſſus vt ſim Dux, Doctor, Defenſor, & Liberator Eccleſiæ, victis hoſtibus humani generis, peccato, morte, inferno, Diabolo. Hæc in genere ſunt dicta, quomodo Chriſtus ſit nobis & via, & veritas, & vita. Iam in ſpecie modos ex Scripturis colligemus, quo conſtet clarius & diſtinctius, quomodo Chriſtus ſit via, & veritas, & vita.

Quomodo ergo Chriſtus eſt via? Tribus modis: videlicet doctrina, merito, & exemplo.

Doctrina, quia docet nos ſcientiam ſalutis, iuxta illud Iohannis: *Deum nemo vidit vnquam: Filius qui eſt in ſinu Patris enarrabit nobis.* Paulus Epiſtola prima ad Corinthios, capite primo: *Factus eſt nobis ſapientia à Deo.* Hic enim æternus Dei Filius ſemper adfuit Eccleſiæ, & Spiritu ſuo per Prophetas, vt Petrus teſtatur de ſe ipſo, inſtruxit. Proinde qui in doctrina Chriſti manet, in via ſalutis manet: qui à doctrina Chriſti aberrat, in viam gehennæ incurrit. Sit igitur ſummum noſtrum ſtudium, ſinceritatem doctrinæ Euangelij diſcere, amplecti & tueri, poſthabitis omnibus periculis vitæ & fortunarum. Sciamus veracem eſſe, qui dixit: *Qui perdiderit animam ſuam propter me & Euangelium, ſaluum faciam eum.*

Secundò, Chriſtus eſt via merito. Huius enim ſolius meritis ſaluamur: ſiquidem ipſe ſolus obedientia crucis, à peccatis nos purgat, & obedientia Legis purgatos iuſtificat. Nam ipſe ſuam obedientiam, qua Legem impleuit nobis credentibus gratis imputat, vt iuſti cenſeamur coram Deo, ac ſi nos ipſi Legē impleuiſſemus. Atque hoc eſt, quod Paulus ait: *Chriſtus eſt finis Legis, in iuſticiam omni credenti*: hoc eſt, omnis qui credit, habet ſummum illud, quod Lex requirit, nempe iuſticiā, à Chriſto quidem præſtitā, ſed ſibi ex gratia imputatā, id quod Apoſtous per collationē copioſè explicat in Epiſtola ad Romanos, capite quinto: vbi ſummam ſententiæ his complectitur verbis: *Sicut per inobedientiam vnius hominis peccatores conſtituti ſunt multi: ita per obedientiam vnius multi conſtituentur iuſti.* Et Auguſtinus præclarè in eandem ſententiam loquitur: *Delicta noſtra ſua delicta fecit, vt ſuam iuſticiam noſtram iuſticiam faceret.* Huius meriti Chriſti verè fiunt participes, qui ipſius membra efficiuntur, & ipſius corpori myſtico inſeruntur: hoc eſt, qui ſua peccata agnoſcunt & deplorant, & confugiunt in vera conuerſione ad miſericordiam Dei in Chriſto propoſitam, quā miſericordiam Euāgelium promiſcuè offert omnibus credentibus. Nam vt credēs excipiatur à peccatis, merito ſacrificij Chriſti: ita donatur iuſticia, imputata ipſi obedientia Chriſti, & acceptatur gratis ad vitam æternam propter Chriſtum: hoc eſt, vt vno verbo dicam, iuſtificatur. Nihil enim aliud eſt iuſtificatio, quàm credentis hominis abſolutio à peccato, imputatio iuſticiæ Chriſti, & acceptatio ad vitam æternam, propter Chriſtum. Quicunque autem huic Chriſti merito ſuum aſſuit, tanquam iuſtificationis vel partem, vel cauſſam, vel complementum, à via ſalutis deflectit, iuxta illud Pauli in Epiſtola ad Romanos, capite decimo: *Ignorantes iuſticiam Dei, & ſuā quærentes ſtatuere, iuſticiæ Dei non ſunt ſubiecti.* Proinde maneamus in via meriti Chriſti, vt veniamus ad Patrem, & promiſſam beatitudinē, ne cum incredulis Iudæis & impiis Papiſtis, iuſticia & ſalute excidamus.

Tertiò, Chriſtus eſt via exemplo. Ita enim ipſe ait: *Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum feci vobis & vos faciatis.* Item: *Diligite vos inuicem, ſicut ego dilexi vos.* Item: *Ego ſum lux mundi, qui ſequitur me, non ambulabit in tenebris, ſed habebit lumen vitæ.* Sequitur autem Chriſtum, qui & doctrinā Chriſti amplectitur, & merito ipſius nititur, exemplum eius tanquā normam vitæ ſibi proponit. Doctrina proinde mentem illuminat Chriſtus, vt Patrem videamus. Merito iuſtificat, vt iuſti corā Patre cenſeamur. Exemplo vitæ normam præſcribit, vt viuamus vt decet filios Dei viuere. Hinc concluditur, quod Chriſtus iuſtiſsimè vnica via ſalutis & beatitudinis dici mereatur.

Quomodo Chriſtus eſt veritas? Tribus modis: videlicet completione prophetiarum, conſtantia promiſſorum, & veræ libertatis donatione. Primùm enim in Chriſto omnia Prophetarum vaticinia & figuræ veteris Teſtamenti completa ſunt, iuxta illud Iohannis: *Lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt*: hoc eſt, quæ Moſes figuris adumbrauit, Chriſtus veritate compleuit. Cùm gratia & veritas opponuntur Legi Moſis, Lex Moſis accipitur & pro maledictione Legis, & pro promiſsionibus de Meſsia venturo, figuris & typis. Quatenus pro maledictione accipitur Lex Moſis, opponitur ei gratia: quatenus pro promiſsionibus de venturo Meſsia, item pro figuris & typis accipitur, opponitur ei veritas. Proinde cùm Iohānes ait, *Gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt*: ſenſus hic eſt, quòd Deus ſit placatus per Filium, in quo

completa

completæ ſunt omnes promiſsiones de venturo Meſsia factæ, omnes ſimiliter figuræ & typi, quibus Chriſtus in veteri Teſtamẽto adumbratus eſt. Hinc principium illud fidei Chriſtianæ dependet, quod Auguſtinus nobis commẽdat, hiſce verbis: *Firmitas fidei in eo eſt, quia omnia quæ euenerunt in Chriſto, prædicta ſunt.* Chriſtus ipſe ait Iohan.5. *Si crediderítis Moſi, crederetis certè & mihi: de me enim ille ſcripſit.* Nobiles Theſſalonicenſes viri & mulieres audientes Paulum triduum de Chriſto prædicantem, conferunt Moſen & Prophetas cum iis, quę euenerunt in Chriſto, & explorarunt an res ita ſe haberet. Actor. 17. Hanc collationem prophetiarum cum iis, quæ euenerunt in Chriſto, commẽdat piis Petrus, cùm ait: *Habemus firmiorem propheticum ſermonem, cui benefacitis, attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco, donec dies eluceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris,* 2.Pet.1. Deinde Chriſtus eſt veritas, conſtantia promiſſorũ. Conſtanter enim ſuas promiſsiones ſeruat. Promiſit ſe affuturum Eccleſiæ ſuæ. Hanc promiſsionẽ complet, cùm ſuam præſentiam teſtatur mirabili Eccleſiæ conſeruatione, in tot furoribus Diabolorum & hominum. Promiſit fore, vt portæ inferorum non ſint præualiturę aduerſus Eccleſiam. Hanc promiſsionem conſtanter ſeruat, etiamſi ſæpè multi ex ciuibus Eccleſiæ, à tyrannis trucidantur, quod etiam ipſa veritas prædixit fore. Promiſit ſe excitaturum mortuos, & donaturũ piis ſempiternam vitam & beatitudinem, & condemnaturum impios ad æterna ſupplicia. Hãc promiſsionem opinione hominum citiùs complebit. Nam qui fuit verax in omnibus aliis, non poterit eſſe mendax in hoc, quod eſt præcipuũ.

Tertiò, Chriſtus eſt veritas, veræ libertatis donatione. Huc illud Dominicum dictum, Iohannis cap 8. pertinet: *Si vos manſeritis in ſermone meo, cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos:* hoc eſt, ex ſeruis peccati vos liberos Dei filios faciet, vt peccatum amplius in vos nullum ius habeat. Ideò in eodem locò ſubiicitur: *Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.* Liberat autem Filius, cùm hominem ſuò Spiritu donat, iuxta illud: *Vbi Spiritus Dei, ibi libertas.*

Quomodo Chriſtus eſt vita? Efficiẽdo in nobis vitam, deſtructa morte, & ira Dei placata. Hoc fit ſimiliter tribus modis: videlicet regenerando, ſanctificando, & glorificando.

Primùm, Chriſtus eſt vita regenerando, quia per Spiritum ſuum nos regenerat in nouos homines. Nam cùm credimus, naſcimur Filij Dei arcano quodam afflatu, & operatione Spiritus Chriſti, iuxta illud Iohannis cap.1. *Dedit ἐξουσίαν, vt filij Dei fierent, qui credunt in nomen eius.* ἐξουσία hoc in loco non tam poteſtatem, quàm dignitatem ſignificat. Quare Nonnus rectiſsimè reddidit οὐρανίην τιμήν, id eſt, cœleſtem honorẽ, ſeu dignitatem. Quomodo autem hæc noua & ſpiritualis natiuitas fiat, pulcherrima ſimilitudine Chriſtus ipſe declarat, Iohannis cap.3. in colloquio cum Nicodemo: *Ventus,* inquit, *quò vult ſpirat, & ſonum eius audis, ſed neſcis vnde veniat, & quò vadat.* Ita eſt omnis, qui genitus eſt è Spiritu: hoc eſt, vt venti ratio non percipitur, niſi ex ſpiratione & ſono: ita regeneratio noſtra fit occulto modo, cùm credimus: ſed percipitur ex vi & effectu Spiritus Sancti, in homine regenito. Huius nouæ regenerationis efficax ſymbolum eſt Baptiſmus.

Secundò, Chriſtus eſt vita noſtra ſanctificando. Nam regeniti indies magis magiſquę virtute mortis & reſurrectionis Chriſti mortificantur carne, & viuificantur Spiritu. Sic enim docet Apoſtolus in Epiſtola ad Romanos, cap.6. cùm ait: *An ignoratis, quòd quicunque baptizati ſumus in Ieſum Chriſtum, in mortem eius baptizati ſumus. Conſepulti igitur cum eo ſumus per Baptiſmum in mortem, vt quemadmodum excitatus eſt Chriſtus ex mortuis in gloriam Patris, ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Quòd igitur mortificatur in nobis caro, virtute fit mortis. Quòd viuificatur ſpiritus, efficacia fit reſurrectionis Chriſti. Hæc mortificatio & viuificatio partes ſunt ſanctificationis, quæ eſt finis iuſtificationis in hac vita, & ad quam nos vocatos eſſe teſtatur Apoſtolus. Hæc ſanctificatio, id eſt, ſeparatio hominis à prophanitate gentium, per mortificationem carnis, & coniunctio eiuſdem cum Deo ꝑ viuificationem Spiritus, eſt renouatio, ſeu reparatio imaginis Dei in homine.

Tertiò, Chriſtus dicitur vita glorificando. Nam ſua potentia nos excitabit, & excitatos ornabit immortalitatis gloria. Siquidem vtrumque Chriſti beneficium proprium eſt; videlicet excitatio mortuorum, & donatio æternæ vitæ, beatitudinis, in qua ipſi Chriſto conformes erimus in omnem æternitatem. Hæc conformitas Eccleſiæ cum Chriſto capite, eſt coniunctio & vnio ipſius cum Deo, & perfecta hominis vita & beatitudo, atque adeò finis hominis, ad quem & primùm conditus eſt, & deinde redemptus. Nam ſi finis hominis eſt, quòd perfectum & beatum reddit hominem totum, ita vt nihil ei deſit, nihil deficiat, & ea de cauſa nominatur finis, quia ad vltimum & perfectiſsimum pertinet: profectò ſtatus hominis perfectiſsimus in æterna vita, erit illa cum Chriſto conformitas, in qua homo acquieſcet in omni æternitate beatus, nihil præterea vnquam appetens. Cùm in hunc finem Deus miſerit Filium ſuum in mundum, vult abſque omni dubio omnem hominem hunc finem aſſequi, iuxta illud: *Deus vult omnes homines ſaluos fieri.* Et quoniam vult finem Deus, vult etiam media ad finem. Ideò Paulus ſuperioribus verbis addit: *Deus vult omnes ad agnitionem veritatis venire.* Nam ſine hoc medio nemo fidem aſſequi poteſt.

Atque ita videmus, quàm aptè Dominus primam promiſsionem interpretatur, & clarè ſignificat, ſe illud promiſſum ſemen eſſe, qui victa morte, & placata ira Dei ꝑ victimam ſuam, recta via nos ducit ad vitam beatam, modò illi manum porrexerimus, & firma fiducia in illum recubuerimus.

TERTIVS.

Nemo venit ad Patrem, nisi per me.

Ratio est sentētiæ præcedentis: *Nemo*, inquit, *venit ad Patrem, nisi per me*. Ergo ego solus sum via, veritas & vita. Nemo proinde vel per sacrificia Leuitica (vt Pharisæi putabant) quæ Christi sacrificium adumbrabant, vt vmbræ veritatem. Nemo per iusticiam Legis (vt hypocritæ autumant) quam solus Christus habet, vt ita dicam, formaliter, & in se credentibus, eam verè imputat. Nemo propter merita aut dignitatem maiorum liberatur à peccato, morte, inferno. Nemo iustificatur, donatur vita æterna, & habet accessum ad Patrem, nisi per solum Filium. Meritò proinde solus Filius est via ad Patrem, vt qui solus habeat viam vitæ, id est, perfectam obedientiam Legis. Solus Filius est veritas, vt qui compleuerit solus, quicquid adumbrauit Lex, & inuolutum sub variis figuris & typis habuit. Solus Filius est vita, vt qui victa morte aperiat cœlum, & donet credentes vita æterna.

Obseruetur proinde hoc Domini dictum, & confirmentur animi nostri hoc dicto, aduersus omnis generis tentationes. Vocat enim Dominus omnes ad se: offert omnibus se. Si igitur peccatum habes, ipse hostia est pro peccato. Si iusticiam nō habes, ipse iustus est, iustificans impium, q se ad ipsum p fidem conuertit. Si mortis metus te angit, ipse vita tua est, modò in ipsum credis. Ita enim scriptū est: *Qui credit in Filiū, habet vitam æternā. Qui autem non credit Filio, ira Dei manet super eum.* Nemo sentit quàm dulcis sit hæc Christi concio, nisi qui peccati molem sentit, nisi qui conscientia scelerum perturbatus, desperare iam incipit, nisi qui metu comminationum diuinarum prostratus, sentit quodammodo dolores inferni. Hic verè sentit, quàm dulcis sit hæc Christi concio. Nam huius cogitatione erigitur aduersus omnes tentationes & terrores, concipit fiduciam, q Christus sit via, per quam de peccati regno perducitur ad Patrem, fretus non sua, sed Christi iusticia, qui est finis Legis, in iusticiam omni credenti.

QVARTVS.

7 Si cognouissetis me, & Patrem meum vtique cognouissetis.

Hoc dicto Dominus significat voluntatem Patris sui: videlicet, quòd velit saluare homines, cerni in Filio. Quicquid enim Filius agit, testimonium est de Patris voluntate erga homines. Filius inuitat omnes ad se, & omnibus promiscuè salutem promittit, & vitam. Ergo voluntas Patris est, vt ad Filium veniamus, & in eo saluemur. Nam etsi nemo vidit vnquā Deum, tamen vnigenitus, qui est in sinu Patris, reuelat nobis Patris voluntatem.

QVINTVS.

Et nunc cognoscitis eum, & vidistis eum.

Conclusio est argumenti, cuius assumptio omissa est hoc loco. Verùm argumentum integrum sic formabitur: Si cognouissetis me, & Patrem meū vtique cognouissetis. Sed me cognouistis, & vidistis. Igitur & Patrem cognouistis, & vidistis. Sed quomodo hoc dictū congruit cum eo: *Nemo Deum vidit vnquam.* & cum eo: *Non quòd Patrem viderit quisquam, nisi is, qui est à Deo, hic vidit Patrem.* Respondeo: Dominus hîc loquitur de cognitione & visione non essentiæ diuinæ, sed voluntatis diuinæ, idque in genere, & implicitè, non in specie & explicitè.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

8 Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.

Quòd Philippus videtur ignorare, q Christus affirmat eum scire, non est repugnantia. Nam & norunt Discipuli, & nō norunt Deum. Norunt obscurè & in genere: non norunt clarè in omnibus circunstantiis, nec explicitè. Philippus contentus esse debuit verbo & testimoniis verbo additis. Sed non est contentus simplici verbo, nec testimoniis verbo additis: hoc est, miraculis: sed pergit aliis mediis Patrem inquirere. Ita ratio humana cùm non potest credere, aliis modis reddi certior vult: sed fides verbo contenta est, hæret in verbo, nec alia signa quærit, q quæ ipsi Deo visum est proponere.

SECVNDVS.

9 Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me: Philippe, qui vidit me, vidit Patrem. Quomodo igitur tu dicis, ostende nobis Patrem?

Taxatur à Magistro ignorantia Discipuli. Argumentum sic concluditur: Qui vidit me, vidit Patrem: Tu me iam longo tempore vidisti: Ergo Patrē meū vidisti. Stultè ergo petis vt ostendam tibi Patrem. Iam partes argumenti videamus. *Tanto tempore vobiscum sum:* i. tanto tempore vos doceo, & nondum nouistis me, id est, nondum scitis Patrem velle per me cognosci. Meum verbum esse potentiam Patris, in quo solo Pater velit cognosci. Est enim hoc mandatum Patris de me, hunc audite. *Qui videt me, videt & Patrem:* id est, cùm Pater velit innotescere per me, noli quærere aliam cognoscēdi viam, sed meo verbo crede, quòd ego is sum, qui fistam vos Patri. Crede ergo te per me venturum ad Patrem. Dum cognosces Patrem, experieris fide potentiam & misericordiam Patris, senties Patrem consolantem & viuificantem. Breuiter, intelliges voluntatem Patris esse, vt credentes in me saluentur. Huc illud pertinet: *Hæc est voluntas Patris, qui misit me, vt omnis qui credit in Filium, habeat vitam æternam.*

Porrò Filij visio duplex: Vna salutaris, altera inanis & inutilis.

Salutaris visio Filij Dei, mentis est, idque vel solius, vt cùm Abraham dicitur vidisse Dominum,

num, & gauiſus eſſe. De hoc viſionis genere loquitur Dominus, Iohannis capite vigeſimo: *Beati qui non viderunt, & crediderunt*: vel mentis & corporis ſimul, qualis fuit Diſcipulorum Chriſti, & Sanctorum multorum, qui Dominum verſantē hîc in terra & viderunt corporeis oculis, & viderunt mente: hoc eſt, habuêre eius certam noticiam cum fiducia viua in ipſum.

Inanis & inutilis viſio Filij Dei eſt, qualis fuit hoſtium Chriſti, qui eum corporeis oculis viderunt, ſine vera noticia, & viua fiducia. Eſt quoque inanis viſio Filij Dei, ipſum in verbo videre ſine fiducia cordis, qualis eſt omnium hypocritarum, & aliorum viuentium ſine pœnitentia.

TERTIVS.

10 Non credis quòd ego in Patre ſum, & Pater in me eſt?

Rationem reddit cur cognito Filio, cognoſcatur & Pater: nempe quia Filius in Patre eſt, & Pater in Filio, propterea quòd verbum, quo cognoſcitur Filius, eſt potentia & Filij & Patris, iuxta dictum Iohannis capite quinto: *Quæcunque Pater facit, Filius pariter facit*. Item: *Pater meus vſque modò operatur, & ego operor*. Proinde cùm cognoſcitur Filius in ſuo verbo, neceſſe eſt eodem & Patrem cognoſci. Etſi autem Dominus hîc non loquitur de eſſentia diuina ſimpliciter, ſed de virtute, qua nobis Pater per Filium manifeſtatur: tamen rectè à virtute colligitur eſſentia. Cui enim tribuitur proprium, quod vni ſoli eſſentiæ conuenit, huic eſſentiam quoque tribui neceſſe eſt. Cùm ergo vna eademque eſt virtus Patris & Filij, eſt quoque vna eademque deitas Patris & Filij.

Obſeruetur ergo hoc teſtimonium inter alia de deitate vna, eademque numero Patris & Filij, à quibus excludi nequit Spiritus Sanctus.

Summam ergo ſententiæ teneamus hoc modo: Pater dicitur eſſe in Filio, quia in Filio habitat plena deitas, & virtutem ſuam exerit. Filius viciſsim dicitur eſſe in Patre, quia Filius diuina virtute oſtendit ſe eſſe vnum cum Patre. Græci Theologi vocârunt περιχώρησιν hác mutuam continentiam, qua tres perſonæ Trinitatis vna in alia viciſsim continentur, myſterio, cineri & pulueri inſcrutabili.

QVARTVS.

Verba quæ ego loquor vobis, à me ipſo non loquor. Pater autem in me manens ipſe facit opera.

Iam clariùs exponit Dominus, quomodo cognoſcit & videt Patrem, qui cognoſcit & videt Filium: videlicet in verbo & in teſtimonio. De priori ſic ait: *Verba quæ ego loquor vobis, à me ipſo non loquor*: quaſi diceret, Non eſt quòd cum incredulis Iudæis exiſtimetis me, vt hominē vanum mea ſomnia vobis inculcare: ſed mea verba ſunt Patris verba, quæ ipſius iuſſu, vt fidelis legatus loquor, vt ex ipſis cognoſcatis ipſius erga vos voluntatem, qua omnes per me Filium & Mediatorem vult ſaluos fieri, modò in ipſum iuxta verbum credere non recuſauerint. Nam verbum meum, quod & Patris eſt verbum, auditum & creditum, eſt potentia in ſalutem. Ideò Paulus ait: *Euangelium eſt potentia Dei in ſalutem omni credenti*. Nos proinde quibus ſalus eſt cordi, amplectamur hoc Chriſti verbum, & iuxta illud credamus Patrem nobis eſſe propitium, in Filio Mediatore.

Quomodo Pater manet in Chriſto, exponit Hilarius hoc modo: *Pater manet in Chriſto, quia Chriſtus Filius eſt virtute, diuinitate, ſubſtantia, generatione. Opera teſtantur, poteſtates loquuntur, per progeniem in Filio Patrē eſſe, & per legitimè originis ſubſtantiam Filium in Patre eſſe. Pater videtur in Filio, & videtur non per inuiſibilis nobis naturæ contemplationem, ſed per operum admirationem. Filij enim opera, opera Patris ſunt, non imbecillo ad ea efficienda Filio, nec diuerſa virtute naturæ: ſed in Filio efficiente quicquid ipſe, à quo ipſe eſt genitus, efficiat. Atque ideò per id, quod in maieſtate operum Filius contemplabilis eſt, Pater quoque videtur in Filio.*

De poſteriori in hunc modum loquitur: *Pater autem in me manens, ipſe facit opera*: hoc eſt, opera, quę ego facio, ſunt teſtimonia de Patre. Cùm hîc Filius Dei Patri tribuat opera, non ſe excludit, vt qui vnum ſit cum Patre, etſi alius ſit à Patre: ſed diſcernit inter mittentem & miſſum, & non diſtinguit inter opera Patris & Filij. Ita enim alibi ait: *Opera quæ dedit mihi Pater, vt ea perficerem, ipſa inquam opera, quæ ego facio, teſtantur de me, quòd Pater me miſerit.* Et clariùs adhuc Iohannis cap. 5. *Sicut Pater ſuſcitat mortuos, & viuificat: ita Filius quos vult viuificat*. Hîc ergo obſeruetur, quòd quoties Pater dicitur quicquam dediſſe Filio, quod ad œconomiam humiliationis pertineat, & reſpectu naturæ aſſumptæ dicatur, quēadum ex illo Domini dicto promptum eſt intelligere: *Poteſtatem dedit ei iudicium facere, quatenus filius hominis eſt.*

QVINTVS.

11 Credite mihi, quòd ego in Patre ſum, & Pater in me. Sin minus, propter opera ipſa credite mihi.

Hæc ad declarationem reſponſi Philippo dati pertinent: *Philippe, qui me videt, Patrem videt*. Quare? *Quia ego in Patre, & Pater in me*. Huius ſui reſponſi fidem poſtulat, cùm hîc ait: *Credite mihi quòd ego ſum in Patre, & Pater in me*: ſcilicet inſeparabili naturę voluntatis, virtutis, & operationis conſortio. Hæc ſi crederetis, non diceretis: *Oſtende nobis Patrem*, ſed verba mea vt verba Patris acciperetis, iiſq; contenti eſſetis. Quicquid enim ego loquor, ex illius animo loquor: quicquid facio, ex illius ſententiâ facio. Teſtantur proinde facta mea de Patris voluntate. Quare ſi mihi non creditis, credite operibus, quæ teſtantur de Patre. Nam mea opera & Patris ſunt opera, & teſtimonia de Patris voluntate.

TERTIA PARS.

Huius partis duo sunt membra. Primũ, quanta sit vis futura fidei in Christum in Apostolis Domini. Secundum, dilectionis Christi præconium cum promissione Spiritus paracleti, & vitæ obtinendæ in Christo.

Membra nostro more articulis distinguem⁹.

DE PRIMO.

PRIMVS.

12 Amen, Amen dico vobis, Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse facit, & maiora his faciet.

Amplissima hæc promissio ad consolandos Discipulos Christi, qui propter abitum ipsius mœsti erãt, pertinet. Testificatio duplicata Christi, opponitur diffidentiæ Discipulorum, quæ ex carnis infirmitate oriebatur. quasi diceret: Scio quàm imbecillis sit vestra fides, scio quàm tristes sitis propter meum abitũ, scio quòd desperetis de vestris viribus, me à vobis discedente: sed verè dico vobis, & iuramento affirmo, futurum quod vobis promitto. Promissio hęc est, *Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse facit.* Hæc promissio propriè ad ipsos Apostolos pertinet, quibus promittit Christus, quòd post suum abitum sint docturi Euangelium, miracula edituri in confirmationem Euangelij, multos adducturi in regnum Christi, per suam prædicationem. Sed quid est quod addit: *Et maiora his faciet.* Num aliquis potest opera maiora facere, quàm Christus fecit? Si ad opera Legis respicimus, nullus vnquam maiora opera fecit, quàm Christus, imò solus Christus suis operibus Legem impleuit. Si opera expiationis & saluationis consideramus, solus Christus hæc & potuit, & debuit facere. Quid ergo? Reliqua sunt opera miraculorum & doctrinæ, de quibus Christus hîc solummodò loquitur. Discipuli ergo Domini maiora facient miracula, quàm Dominus fecit? An sublimiorem doctrinam adferent, quàm Dominus attulit? Maiora intellige, non naturâ, sed numero & efficacia. Maiora, non virtute Discipulorum, sed virtute Magistri, in illis efficacis.

Christus paucos sanauit corporaliter, paucos excitauit mortuos. Discipuli autem Domini, eius tamen virtute, plures sanabant corporaliter, & plures excitabant mortuos, atq; adeò plura ediderunt miracula in confirmationem Euangelij. Christus triennium docuit Euangelium intra limites Palestinæ. Apostoli Euangelium prædicarunt longo tempore, nõ apud Iudæos tantũ, sed etiam apud Gentes. In omnem siquidem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ, verba eorum. Euangelium enim prædicatum per Apostolos, in pluribus efficax fuit, vt Dei potentia, in salutem omni credenti. Atque ita nos videmus, quomodo euentus responderit promissioni Christi: *Maiora his facient.* Hinc & nos fidem nostram confirmemus.

SECVNDVS.

Quia ego vado ad Patrem meum.

Caussam reddit, cur Apostoli facturi sint maiora opera, quàm ipse Christus fecit, dum in mortali carne conuersabatur cum Apostolis. *Quia*, inquit, *vado ad Patrem.* Vt hanc rationem rectiùs intelligamus, sciendum est, quòd plures sint gradus abitus Christi ad Patrem.

Primus est mors ipsa, qua redemptum est genus humanum.

Secũdus est resurrectio, qua & victor est antiqui serpentis, & vitam nobis acquisiuit.

Tertius est ascẽsio in cœlum, qua nobis viam parauit.

Quartus est sessio ad dexteram Patris, seu regnum in quo regnat vnà cum Patre.

Sensus ergo huius rationis est: Postquã morte redemero genus humanũ, & resuscitatus fuero, & assumptus in cœlum, regnaturus vnà cum Patre: adero vobis, ero opitulator & effector, ita vt doctrina vestra & miraculis plurimas gentes in regnum meum adducatis, nõ vestra virtute, sed mea, qui in vobis volo esse efficax per meum Spiritum.

Sed quomodo vadit, qui vbique est? quomodo ad Patrem, qui nusquam abest? Carne vadit ad Patrem in cœlum, vbi est thronus maiestatis eius, iuxta illud Act. 7. *Cœlum mihi thronus est.* Et ad Hebr. 1. *Sedet ad dexterã maiestatis in excelsis.* Sed de hac re suprà à nobis copiosiùs dictum est.

TERTIVS.

13 Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur Pater in Filio.

Hoc Domini dictum quinque continet. Primùm, vnde tanta vis sit in Apostolis, vt maiora opera faciant, quàm Christus fecit, cùm hîc in carne versatus est. Secundùm, quando operari possunt Apostoli. Tertiò, Christus se naturâ Deum esse affirmat. Quartò, veræ inuocationis modus præscribitur. Quintò, quis sit finis operum Apostolicorum indicatur. De hisce quinque aliquid, sed breuissimè, dicemus.

Vnde tanta vis in Apostolis, vt maiora opera faciant? Ego, inquit, faciam. Non ergo sua virtute maiora opera faciẽt Apostoli, sed Christi, qui in suo verbo vult esse efficax, & adesse ministerio, & diuinis testimoniis cõfirmare doctrinam, vt multi colligantur in regnum Christi.

Quando operari possunt Apostoli? Dum inuocant. Vt enim inuocatio est testimonium, ꝙ Apostoli Christum agnoscant effectorẽ operũ: ita eadem impetrant quicquid petierint in gloriam Dei. Vnde Petrus Act. 3. dicit claudo: *In nomine Iesu Christi Nazareni surge, & ambula.* Omnia igitur signa, quæ fecerũt Apostoli, ipse faciebat, inuocatus, & manus Domini erat cum illis.

Quomodo Christus hoc loco asseritur naturâ esse Deus? Dicit se facturum esse quicquid petunt Apostoli. Affirmat ergo se exaudire precantes, & corda hominũ introspicere, vt testatur etiã Apostoli Act. 1. vbi in hũc modũ Christũ inuocant;

uocant: *Tu Domine καρδιογνῶστα omnium*, id est, qui corda nosti omnium: & effector es omnium liberationum, quæ nobis diuinitùs donantur. Hæc sunt absque omni dubio naturæ omnipotentis, diuinæ & creatricis. Sic & suprà dixit capite quinto: *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.* Item: *Quæ Pater facit, hæc & Filius similiter facit.* His testimonijs muniamus nos aduersus furores Arrianorum, & Seruetianorum, qui cum hunc honorem non tribuunt Christo, Patrem negant, iuxta illud: *Qui non honorat Filium, non honorat Patrem, qui misit illum.*

Veræ inuocationis modus indicatur, cùm ait: *Quicquid petieritis in nomine meo*, id est, me agnito Mediatore, per quem & Pater meus agnoscitur & propter quem preces Ecclesiæ exaudiuntur. Quicunq; ergo hunc Mediatorē non agnoscunt, rectè inuocare Deum non possunt.

Finis operum Apostolicorum additur: *Vt*, inquit, *glorificetur Pater in Filio*, hoc est, vt prædicetur potentia, sapientia, iusticia & misericordia, quas virtutes ostendit in eo, quod dederit Filium. Huc ergo pertinet totum ministerium verbi, vt Deo Patri tribuatur gloria, qui Filium dedit, qui sua victima placaret iram, adduceret iusticiam, & vitam æternam, victis morte, inferno, Diabolo.

QVARTVS.

14 Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam.

Idem repetit, vt discipuli id fortius animis imprimant. Est enim summa consolatio Ecclesiæ, quòd habeat Mediatorem omnipotentē, & volentem afflictos exaudire, modò in vera fide ipsum inuocent, & ea precentur, quæ ad gloriá Dei, & ad ipsorum salutem pertinent. Modum & tempus exauditionis voluntati Mediatoris relinquamus.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

15 Si diligitis me, mandata mea seruate.

Dominus promissurus suis Spiritum Sanctum: Primùm docet, quibus detur Spiritus S. Deinde quid sit, postea quid efficiat. Cùm Dominus hîc ait: *Si diligitis me, mandata mea seruate,* quibus detur Spiritus S ostendit, argumento sumpto à necessariò coniunctis. Qui enim aliū verè amat, eum animo complectitur, conatur se illi adiungere, optimè illi vult, voluntati ipsius obsequitur, imperata facit, & cauet ea summo studio, quæ dilecto sunt ingrata & aduersantur. Quicunq; ergo Christum verè diligit, Christū animo complectitur, se Christo viua fide adiungit, optimè Christo vult, Christi voluntati se submittit, mandata Christi seruat, & cauet summo studio quæ Christo, quem diligit, ingrata sunt, & aduersantur, hoc est opera Diaboli. Sed quid est facere mandata Dei? Hîc inprimis tenendum est, quòd hæc concio nō sit Mosis, sed Christi. Proinde nō est legis, sed Euágelij. Si est cōcio Euágelij, seruare mādata Christi, nihil aliud est, quá amplecti Euangeliū Christi, pœnitentiá agere iuxta vocē Euágelij, confiteri Christum coram mūdo, fide viua & dilectione adhærere Christo, ex fide seruire Deo in iusticia & sanctitate vera, mutuá dilectionē habere, & per patientiá in timore Dei expectare promissam in Christo hæreditatē. Habemus ergo hîc verá definitionē discipulorū Christi, hoc est, Ecclesiæ; nimirum quòd Ecclesia sit cœtus hominum diligens Christū, & mādata eius seruans, hoc est, amplectēs Euangeliū Christi, pœnitentiá agens iuxta vocē Euangelij, fide adhærens Christo, & ex fide præstans Deo obedientiam, &c. Hoc ipsum suprà alijs verbis dictū est: *Oues meæ vocē meá audiunt.* Cum his cōgruit etiá Esaię vaticiniū cap. 59. *Veniet ad Sion Redēptor, & his qui redeūt ab iniqtate in Iacob dicit Dn̄s, hoc est fœdus meū cum eis, dicit Dn̄s: Spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, nec de ore seminis tui ab hoc tempore in sempiternum.* Est ꝑinde Ecclesia cœtus visibilis, in quo sonat vox Euangelij. Tametsi autem in eo cœtu multa sunt membra mortua: tamen non dubitandum est illic veram & sanctam Ecclesiam esse, vbi sonat vox Euangelij incorrupta.

SECVNDVS.

16 Et ego rogabo Patrē, & aliū paracletū dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternū.

17 Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non vidit eum, nec nouit eum. Vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit.

Paulò antea dixit, idq; bis: *Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam.* Hîc autem dicit, se rogaturum Patrem vt ipse faciat. Hęc minimè pugnāt, modò rectè distinguantur. Promittit se facturū vt Deus, qui potest quicquid vult, & vult quicquid promisit. Dicit se rogaturum Patrem vt Mediator. Nam vt Pater vult oēs saluos fieri: ita exaudit Mediatorē interpellantem pro omnibus. Vterq; ergo vult & facit. Pater quidē, quia Pater est Christi natura, noster adoptione: Filius verō, quia Mediator est, qui dedit seipsum ἀντίλυτρον pro omnibus.

Porrò quia hæc Pericopa plura continet, eá in suas partes retexam, quo melius omnia in nostros vsus transferamus. Primùm ergo docemur hîc, quòd Christus non sit ita perfunctus suo munere, quin adhuc fungatur sacerdotio. Nam cùm tria sunt præcipua munera sacerdotis Christi, videlicet offerre, docere, & orare: accuratè distinguenda sunt, vt sciatur quatenus Christus adhuc fungatur sacerdotio, pręsertim cū Scriptura ꝑdicat illum esse sacerdotē. Quantum aūt ad oblationē attinet, sciēdum est, quòd per propriū sanguinē introiuit semel in sancta, æterna redēptione inuēta. Heb. 9. Itē: *Christ⁹ semel oblatus est, ad multorū exauriēda peccata.* Est ergo Christ⁹ ita perfunctus oblatiōis officio, vt nō ampli⁹ se offerat ꝓ pecatis. Vna.n. oblatiōe pfecit in ꝑpetuū sanctificādos. Vanum proinde est cōmētum Papistarū, qui gloriant̄ se Christū offerre in suis Missis, pro viuis & mortuis.

Docuit, docet, & docebit perpetuò in Ecclesia, non in carne, vt triennium fecit, sed in Spiritu, quo & locutus est in Noe & in alijs sanctis Dei Prophetis, vt Petrus testatur. Et hodie loquitur in pijs doctoribus Ecclesiæ, semper eandem vocem Euangelij sonans, quæ est prædicatio pœnitentiæ, & remissionis peccatorum in nomine Christi.

Orauit pro nobis in horto, sudans grumos sanguineos, & hodie in cœlo vultui Patris apparet pro nobis. Rom. 8. *Qui est ad dexteram Dei interpellans pro nobis.* Item ad Heb. 9. *Semper viuens vt interpellet pro nobis.* Huc pertinet illud Iohan. *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris.*

Secundò, docemur hîc quomodo Christus sit regnaturus in Ecclesia. Putabât Apostoli, sicuti ex actis Apostolicis apparet, Christũ restituturũ esse regnũ Israel carnale. Verũ Christus hic cõtra docet, & affirmat se regnaturũ in fidelib. per Spiritũ S. quẽ hîc dicit Patrẽ daturum esse Ecclesię. hic Spiritus S. semper aderit Ecclesię paracletus, hoc est, aduocatus, cõsolator, hortator. Hęc enim tria proprijssimè significat Gręca vox παράκλητος. Est proinde Spiritus S. habitãs in cordib. piorũ, qui ideò tẽplum Spiritus S. dicũtur; aduocatus in tẽtationib. consolator in afflictionib. hortator in laborib. Hic quia idem numero in singulorum piorum cordib. habitat, natura Deus est vnus cum Patre, & Filio. Nam vt rectè Athanasius ait: *Solius diuinæ naturæ est, esse vbique præsentem.*

Porrò cùm Christus hîc dicit: *Et alium paracletum dabit*, significat plures esse paracletos. nam seipsum etiam paracletum affirmat, & distinguit inter se, & Spiritum S. paracletũ. Christus est paracletus, id est, aduocatus apud Patrem, meritò scilicet suæ oblationis & intercessionis. Spiritus Sanctus est paracletus in nobis, nos consolans, animans, confirmans, ducens in omnem veritatem.

Præterea discernuntur hîc clarè tres personę trinitatis. Pater est alius à filio, & Spiritus S. est alius à Patre & Filio. Igitur tres distinctæ hypostases seu personæ sunt.

Tertiò, cùm Christus addit: *Vt maneat vobiscum in æternum*, docet semper Spiritum S. adfuturum Ecclesiæ. Nam Christus semper regit suam Ecclesiam verbo suo & Spiritu Sancto. Etsi autẽ visibiliter donabatur in primitiua Ecclesia Spiritus Sanctus, vt esset aspectabile testimonium, & obsignaculum veritatis Euangelij: tamen non minus hodie datur fidelibus, ꝙ tum, & si inuisibiliter, quo sancti se obsignatos esse sentiunt, dum consolatur, animat & confirmat eos. Est etiam testimonium habitantis in corde Spiritus Sancti fiducia, qua conscientia territa concipit gaudium, audito verbo remissionis peccatorum, atq; ideò ab Apostolo non timoris, sed adoptionis Spiritus dicitur.

Quartò, dicitur Spiritus Sanctus hîc à Christo, *Spiritus veritatis*, non tam ꝙ in sese verax sit, vtpote æternus Deus, quã ab effectu, videlicet quia & docet veritatẽ, & facit veraces. Docet veritatem, non afferens nouam doctrinam, vt Papistæ putant, qui oẽs suas nugas ad magisteriũ Spiritus Sancti referunt, non inspirans Enthusiasmos sine verbo, vt Anabaptistæ somniãt: sed docet doctrinam Propheticam & Apostolicã, hoc est Euãgelium de remissione peccatorũ in nomine Christi, dum mentes & corda hominũ flectit ad audiendum, assentiendum & credendum, facit veraces, quia caro non nouit peccatum suum, ideò suas intentiones, sua opera iustificat, simulat se credere, cũ nõ credat: simulat timorẽ Dei, cùm tamen contemnat Deũ: simulat se quærere gloriam Dei, cùm tamen suam quærit. Itaq; omnes humanæ iusticiæ sunt mera mendacia. Verùm Spiritus Sanctus vbi illuxerit corda, eam hypocrisin reuelat, & efficit timorem ac fidem in corde. Atq; ideò de eo dicitur 1. Corinth. 2. *Nos verò non Spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui est ex Deo, vt sciamus quæ nobis à Deo donata sunt.* Et 2. Cor. 1. *Qui confirmat nos vobiscum in Christũ, & qui vnxit nos Deus est, deditq; arrhabonem Spiritus in cordibus nostris.* Propter hãc causam Iohannes 1. Iohan. 2. Vocat Spiritum Sanctum, vnctionem veracem, & docentem de omnibus. Atque ideò Ecclesia piè precatur in hunc modum:

Per te sciamus da Patrem,
Noscamus atque Filium,
Te vtriusque Spiritum,
Credamus omni tempore.

Quartò, addit Christus: *Quem mundus non potest accipere, quia non vidit eum nec nouit eum.* Distinguit hîc Dominus inter veram Ecclesiam & falsam, quam hic mundi nomine notat. Mundus ergo hoc loco significat omnes homines non renatos per Spiritum Sanctum. Vera Ecclesia accipit Spiritum Sanctũ: Mundus, id est falsa Ecclesia, non accipit Spiritum Sanctum, quia resistit verbo Euangelij.

Sed quid est non videre, & nosse Spiritum Sanctum? Est opera ipsius non mẽte intelligere, & in corde sentire, id est non credere Euangelio, non timere Deum, non diligere Deũ, non inuocare Deum, non prædicare Dei potentiã, sapientiam, iusticiam & misericordiam. Nam opera Spiritus Sancti sunt credere voci Euangelij, timere & diligere Deũ, eum inuocare. Cur autem credentibus detur Spiritus S. docet Paulus ad Galat. 4. cum ait: *Vbi venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum natum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem filiorum acciperemus. Quoniam autem estis filij, emisit Deus Spiritum Filij in corda vestra clamantem, Abba Pater.*

Quinto loco additur: *Vos autem cognouistis eũ, quia apud vos manet, & in vobis erit.* Cognoscebãt discipuli Spiritum Sanctum, tum quidem obscurè, attamen eo adeò præditi erant, vt nequirẽt à Christo auelli. Cõfirmarat enim eos ita in Christum, vt animis ab eo seiungi non potuerint: postea verò clarius, resuscitato Domino à mor-

mortuis. At omnium clarissimè in die Pentecostes, & si indies magis magisq; dona Dei in illis creuerunt. Cùm dicit: *Et in vobis erit*, promissio est de perpetuitate mãsionis Spiritus Sancti in Ecclesia. Nunquam enim Spiritus S. deserit Ecclesiam, sed in ea habitando cognoscendum se præbet, qui alioqui manet in se incomprehensibilis. In effectibus ergo videtur & cognoscitur Spiritus Sanctus, non in essentia.

TERTIVS.

18 *Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos.*

Occurrit Dominus tacitè obiectioni discipulorum. Obiectio aũt huiusmodi est: Tu promittis quidem Spiritum paracletum, Spiritum veritatis: sed hoc nos torquet, quòd tu sis à nobis abiturus vt dicis, nescimus quid de te futurũ sit, an perpetuò à nobis sis absuturus, nobis destitutis tuo auxilio & præsentia. Respõsio ad hanc obiectionem est: *Non relinquam vos orphanos*, id est, non destituemini mea præsentia & auxilio, discedam paulisper per mortem, sed resuscitatus, iterum ad vos veniã, & adero vobis pater, patronus, defensor, adiutor, & ero vobiscũ vsq; ad consummationẽ seculi. Hac promissione & nos consolemur, quando videmur destituti omni humano auxilio. Nam hîc perpetua Ecclesiæ conditio, quantum ad externam speciem attinet, describitur. Ecclesia enim videtur deserta, atq; ideò à potentibus & sapientibus mũdi contemnitur, attamen Christus semper aderit Ecclesiæ tutor, defensor, adiutor. Psalm. 27. cuius principium est: *Dominus est lux mea*, luculentus commentarius esse poterit in hoc Domini dictum, vbi & ostenditur quid quilibet pius in periculis huius vitæ facere debeat, cùm ait: *Doce me Domine viam tuam, & dirige me in semita recta propter inimicos meos, ne tradideris me in animas turbulantium me, quoniam insurrexerunt aduersum me testes iniqui, & locuti sunt aduersum me mendacia.* Hoc si vero corde precatus fueris, non carebis auxilio tutoris tui Christi. Ipse enim orphanorum tutor, suo Spiritu te confortabit.

QVARTVS.

19 *Adhuc modicum & mundus me non videt, vos autem videtis me, quia ego viuo, & vos viuetis.*

Admonet rursus Dominus discipulos suos de sua morte & resurrectione. *Adhuc modicũ*, hoc est, restat exiguum tempus traditionis meæ, in manus Iudæorũ, mortis & sepulturæ. *Et mundus me*, sc. resuscitatũ à mortuis, *non videt*. Enallage Hebraica est, pro non videbit, hoc est, resuscitatus à mortuis, manifestabo me vobis, & nõ mundo, hoc est, incredulis Iudæis hostibus meis, qui iam mihi mortem machinantur. Rationẽ subiungit: *Quia ego viuo*. i. viuus de sepulchro prodibo, victor mortis, inferni, diaboli: *Et vos viuetis*. i. vera vita vos donabo. Est enim fructus resurrectionis Christi, vita æterna, omnium qui in ipsũ crediderint. Hi enim societatem salutarem cum Christo habẽt. Docet proinde Dñs hoc loco, vnde petamus cõsolationẽ in huius vitæ afflictionib. nimirũ à fiducia promissæ vitæ in Christo Iesu. Ideò Paulus animaturus discipulũ Timotheũ, aduersus huius mũdi ęrũnas, ait: *Memor esto Iesum Christũ resurrexisse à mortuis.* Vult enim Paulus, quemadmodum Dominus hoc loco, vt cùm cruce premimur in hoc mundo, nõ hæreat cogitatio nostra in præsenti cruce, sed se in cœlũ attollat, vbi Christus gloriosus victor sedet. Est proinde resurrectio Christi, veluti commune pharmacum, aduersus omnia dura, quæ in hoc mũdo pijs accidere possunt. Vt enim ille victor suarum afflictionum, iam gloria potitur æterna, ita & quotquot eum in cruce sequũtur, gloriosè, idq; breui, ab omnib. malis liberabuntur. Atque hoc est, quod Paulus alibi ait: *Si simul cum eo patimur, cum eo etiam glorificamur.* Verùm hoc cauendum est, ne ob nostram culpam patiamur, quemadmodum Petrus monet.

QVINTVS.

20 *In illo die vos cognoscetis quòd ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.*

Quòd discipuli Domini sint cõsecuturi perfectiorem cognitionem de Patre & Filio post resurrectionem suá, Dominus hîc monet, quo eos consolatur, qui mœsti erant, propter ipsius abitum. *In illo die*: scilicet, qñ videbitis me resuscitatum ex mortuis, victis hostibus meis, morte, inferno, peccato, Diabolo: vos discipuli mei cognoscetis me verè esse promissum Messiam & Filium Dei, qui omnia nutu & voluntate Patris agam. Nam Christum esse in Patre, est eum Patri inseparabili naturæ, volũtatis, virtutis & operationis consortio, cõiunctum esse. Et quátum ad humanam naturam attinet, Patris nutu & Spiritu viuere & agere. *Et vos in me*, hoc est, vos nutu & Spiritu meo viuetis, toti à me pendẽtes. Sic sancti Dei homines, qui viuã in Christum collocãt fiduciã, Spiritu Christi ducũtur, viuunt & agũt. Hinc ergo quisq; intelligere poterit, verè ne discipulus Christi sit, siue nõ. Hinc est quòd Paulus ait: *Qui Spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij Dei.* Item: *Ipse Spiritus testatur cum Spiritu nostro, quòd simus Filij Dei.* Operatio aũt Spiritus Christi in homine, est efficax cognitio misericordiæ Dei in Christo, fiducia Christi, mortificatio carnis, viuificatio spirit⁹, certificatio hęreditatis nostrę in Christo, inuocatio, timor, dilectio, patiẽtia, aliæq; virtutes q̃ sunt vera indicia Spirit⁹ Christi, habitantis in fidelibus. *Et ego in vobis*, sc. sum. Christus enim habitat in fidelib. per fidẽ, vt Paulus ait ad Ephes. 3. *Christus habitat per fidẽ in cordib. vestris.* Atq; ita videmus, quòd Christi vera cognitio, non sit ociosa contemplatio, sed efficax sensus in corde, vnde existũt motus cordis congruentes cum lege & voluntate Dei, qui motus infallibile sunt indicium, quòd Spiritu Christi ducamur.

Obſeruerur præterea hîc dulciſsima connexio, ſeu ſocietas Patris & Filij, & Eccleſiæ, ex qua ſumpſiſſe videtur Iohannes, in prima ſua Epiſtola capite primo, definitionem Eccleſiæ, cùm eam definit κοινωνίαν Sanctorum cum Patre, & cum Filio, & inter ſe ipſos. Nam vt Spiritu Chriſti iunguntur & Patri & Filio: ita etiam eodem ſpiritu inter ſe iunguntur fideles.

SEXTVS.

21 *Qui habet præcepta mea, & ſeruat ea, ille eſt qui diligit me.*

Suprâ dixit: *Si diligitis me, mandata mea ſeruate.* Hîc autem definit quid nam ſit diligere Chriſtum. Diſcipuli putabant diligere Chriſtum eſſe, velle habere Chriſtum ſemper præſentẽ corpore. Sed Chriſtus aliter definit, nempe quòd diligere Chriſtũ ſit, eius præcepta habere & ſeruare. Diligit ergo Chriſtũ, ꝗ habet & tenet mẽte, ſeu intelligit ꝑcepta Chriſti, hoc eſt, Euágeliũ de gratuita miſericordia Dei in Chriſto, & ſeruat ea, hoc eſt, nitit̃ promiſsione Euágelij, fide recũbit in Chriſtum mortuũ, paſſum, & reſuſcitatũ, retinet boná conſcientiá, profitetur ac propagat Euangeliũ, quantũ in ſe eſt. Vide quę ſuprà annotauimus in hæc verba: *Si diligitis me, mãdata mea ſeruate.* Hîc ſi antitheſin inſtituas, apparebit illuſtre diſcrimen inter verá & falsá Eccleſiam, inter verè pios & hypocritas, inter viua Chriſti membra & mortua. Vera Chriſti Eccleſia habet & ſeruat mandata Chriſti, id eſt, intelligit & amplectitur Euangelium, & fide nititur promiſsione Euangelij. Falſa Eccleſia nomen Euangelij retinet, quod neque intelligit, neque ſeruat, ſed perſequitur potius & collocat notá Eccleſiæ in externis laruis, quæ non ſunt Euangelium, ſed Euangelij deformatio. Qui tales ſunt, ſciamus eſſe anathemata coram Deo, iuxta illud Pauli: *Qui aliud Euangelium prædicat, ſit anathema,* id eſt, extremum & ſummum maledictum, non minus quàm diabolus fugiendum. Verè pij ſeruantes mandata Chriſti, id eſt, amplectentes Euágelium Chriſti, diligunt illum, adhærendo illi fide & bona conſcientia. Hypocritæ fingunt ſe iuſtos, non fide promiſsionis Euangelij, ſed ſuis traditionibus, quas anteferunt Euangelio. Viua Chriſti membra viuunt ex fide promiſsionis, & fructus edunt Euangelio dignos, hoc eſt, ſeruiunt Deo in iuſticia & ſanctitate vera. At mortua membra, externa profeſsione Euágelij contẽti ſunt, eaq́; ſuperbiunt. Sed Chriſtus dicit: *Beati qui audiunt & cuſtodiunt.* Auguſtinus igitur benè in hunc locũ ſcribit, modò rectè intelligatur. Sic enim ait: *Qui habet in memoria & ſeruat in vita; qui habet in ſermonibus, & ſeruat in operibus; qui habet audiendo, & ſeruat faciendo: aut qui habet faciendo, & ſeruat perſeuerando, ipſe eſt ꝗ diligit me. Opere eſt demonſtrãda dilectio, ne ſit infrugifera nominis appellatio.* Hîc rurſus moneo, ꝑpetuò retinendum eſſe diſcrimẽ inter beneficiũ Euangelij proprium, & officium renatorũ debitum, ne cum Papiſtis cõfundamus legem & Euangeliũ, aut transformemus Euangelium in legem.

SEPTIMVS.

Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum,

Quem fructum percipiant diſcipuli, atque adeò fideles omnes, ex eo quòd Euangeliũ Chriſti amplectantur, exponit; nimirum, quòd maiorem progreſſum facturi ſint in pietatis curſu. Indies enim magis magisq́; proficiant in fide & in vera Chriſti cognitione. Verùm ne quis ex his verbis colligat, dilectionem noſtram præcedere dilectionem Patris & Filij, tanquam cauſam ſeu meritum, contra Paulum, qui dicit ad Rom. cap. quinto: *Cùm adhuc inimici eſſemus, reconciliati ſumus.* Contraq́; Iohannem, dicentẽ: *Non quòd priores dilexerimus eum, ſed ipſe nos prior dilexit,* tenendi ſunt gradus dilectionis, qua Deus nos homines diligat.

Primus gradus eſt, quo Deus totũ genus humanum diligit in Adamo ante lapſum. Huius dilectionis indicium fuit, quòd Deus Adamum condiderit ad imaginem & ſimilitudinem ſuá: inſpirauerit in faciem eius ſpiraculum vitæ; collocauerit illum in Paradiſo, vbi omnibus rebus optimis abundabat; fecerit illum principem reliquarum creaturarum: dederit illi remediũ aduerſus mortem, arborem vitæ. An non hæc ſummi amoris Dei maxima fuerunt indicia? Si primi noſtri parentes non fuiſſent lapſi, eadem fuiſſet totius poſteritatis gloria. Amorẽ igitur, quo Deus eſt complexus humanum genus ante lapſum, anteuertit hominis dilectionem, vt qui non habuerit cauſam in homine, ſed in ſola bonitate Dei.

Secundus gradus dilectionis, quo Deus homines diligit, eſt, quo Adamũ lapſum & nos in Adamo lapſos cõplectitur. Etſi aũt lapſi ſumus & amiſimus imaginẽ Dei, multis vicijs & defectibus deformati: tñ Deus nos adhuc vt ſuam creaturá diligit, & ſi corpus multis malis obnoxiũ eſt, & anima caligine ſumma obruitur, & cõtaminata eſt multis modis: tñ & ſubſtãtia animę & ſubſtãtia corporis, bonæ Dei creaturæ ſunt. Vicia aũt hominis lapſum ſecuta, nec ſubſtãtia ſunt, nec creatura Dei, ſed malum acceſſorium, quo deformatus eſt totus homo. Deus igit̃ nos lapſos amat vt ſuã creaturam. Hîc amor facit, vt Deus nõ ſolum ſuſtẽtet humanũ genus in hac vita, foueat & cõſeruet, verũ etiã vt Filium dederit in mortẽ pro nobis adhuc peccatorib. Ita.n. Chriſtus & Paulus docẽt, & euẽtus cõprobat. An nõ Chriſtus ita ait: *Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret.* Et Paulus Romanorum capite quinto: *Commendat Deus ſuam charitatem erga nos, ꝙ cùm adhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus ſit.* Euẽtus exponit̃ ab Euágeliſtis, multisq́; miraculis cõfirmat̃. Hîc ratio humana mirũ in modũ offendit̃, atq; ita ſe ſapiẽtię Dei opponit: cũ Deus ex dilectione miſert⁹ ſit humani gñris, potuit ne, cũ ſit omnipotẽs, alio mõ ſuccurrere miſeriæ humanæ, q̃ ignominioſiſsima filij morte? Potuit ne quos adeò dilexit dánare? Præſertim cũ homines in hunc finem con-

cōdiderit,vt essent immortales & beati? Respō deo. Cùm Deus sit optimus, debuit ipsius potētia & misericordia esse iusta, neutra aūt fuisset iusta, nisi peccatum Adæ, quo offensum erat infinitū bonum, iustis pœnis fuisset punitū. Nunc aūt iusticia Dei requirebat, vt aut æternùm periret homo, aut fieret compensatio offensæ, qua satisfieret iusticiæ diuinæ, vt misericordiæ ex dilectione profectæ locus foret. Inuenit ergo sapientia Dei consilium, quo iusticiæ, potentiæ, & misericordiæ satisfactū sit, vt prædicetur potētissimus, sapiētissimus, misericordissimus, & iustissimus in oēm æternitatem. Hoc consilium fecit, vt Deus mitteret Filium propriū in mundum, vt fieret homo, & factus homo solueret λύτρον pro gñre humano, quod nulla pura creatura facere potuit. Sed de hoc mysterio aliàs copiosiꝰ.

Tertius gradus dilectionis, quo Deus nos diligit, est in Christo Dño fundatus. Ita enim ipse Pater dicit: *Hic est meus Filius dilectus, per quem placatus sum.* Item Paulus ait, nos dilectos esse in dilecto. Hic gradus dilectionis superiores multū superat. Non enim iam nos diligit tantū vt creaturā, sed vt filios, quos adoptauit in vnigenito. Hanc dilectionem obsignat in cordibus fideliū Spiritus S. vt Paulus ait: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum S. qui datus est nobis.* hoc est, Spiritus S. confirmat in nobis dilectionem Dei erga nos. Si igitur dilexit nos peccatores, multo magis diligit iustificatos, ad Roman. 5. Hæc Dei dilectio iuxta incrementa fidei magis magisq; sentitur in cordibus nostris, & propter hunc euentum promittit Dominus hoc loco: *Et diligetur à Patre meo, & ego diligam eum*, hoc est, sentiet se verè à Patre & à me diligi. Loquitur ergo Dominus de fructu profectus in Christi cognitione & fide.

Quartus gradus dilectionis Dei erga nos, erit in æterna vita, in qua Dñs nos diliget perfectè, sanctos & cōformes Filio suo in omnem æternitatem. Hæc dilectio quia superat omnem rationem & sensum, non est tam docenda, quàm expetenda. Quare toto pectore aspiremus eô, vbi sunt repositi thesauri bonorum, quæ Deus parauit diligentibus se.

Porrò quòd addit Dominus: *Et manifestabo ei me ipsum*, duplicem habet sensum. Nam & ad visionem corporalem, qua visuri erant discipuli Dñm post resurrectionem, quemadmodum Nonnus interpretatur, & ad manifestationem spiritualem, qua omnes fideles in Christi vera noticia proficiant, referri potest. Nam vt fides sumit incremēta: ita clarior Christi noticia cordibus illucescit.

QVARTA PARS.

Hæc pars, vt suprà monuimus, cōtinet discrimen inter Christi discipulos & mundum. Promittit Spiritum paracletum doctorē; discernit inter pacem Christi & pacem mundi; solatur mœstos discipulos, propter abitum Christi: prędicit iam iá instare mortē Christi, quam spontè subiturus erat, patri obediens. Nos docendi causa, huius partis duo cōstituamus mēbra. Quorum primū discrimen continet verę Ecclesiæ & mūdi. Secundum habet consolationem discipulorum, cum suis rationibus. Hæc membra nostro more articulis distinguemus.

DE PRIMO.

PRIMVS.

22 Dicit ei Iudas non ille Ischariotes: Quid factum est, quòd manifestaturus es teipsum nobis & non mundo?

Iudas interrogat de eo quod iam audiuerat. Christus enim disertè & expressè dixerat: *Qui diligit me, ei manifestabo me ipsum:* scilicet resuscitatum à mortuis. Ex quo promptū Iudę erat intelligere, quod ideò Dñs se mundo nō esset manifestaturus, quia se non diligeret, nec mādata eius seruaret. Hæc proinde interrogatio satis ostendit, quàm fuerint adhuc rudes discipuli Dñi, quorum tamen ruditatem Dominus boni consulit. Non enim abijcit eos tāquam non idoneos ad discendum, sed eadem sæpius eis inculcat, vt aliquid tandem hæreat. Huius exemplum imitari, fuerit piorum doctorum Ecclesiæ.

SECVNDVS.

23 Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.

Ad interrogationem Iudæ respondit Dominus, discernens inter eos, quibus se manifestabit resuscitatus à mortuis; & mundum, cui se non manifestabit. *Si quis*, inquit, *diligit me, sermonem meū seruabit.* quasi diceret: Ex sermone meo est noticia mei. Iam autem quia cognitio præcedit dilectionem, & non dilectio cognitionem, necesse est vt qui diliget Christum, sermonem eius seruet. Nam vt dilectio Christi ex noticia eius concipitur, ex fiducia nascitur, ex sensu Spiritus Sancti habitantis in corde crescit, roboratur cumulo beneficiorum: ita cernitur in obedientia erga ipsum. Quare firmissima cōsecutio est à fide ad dilectionem, & à dilectionē ad fidē. Rursus à negata fide ad remotionē dilectionis, & cōtra. Qui enim credit, diligit; & qui diligit, credit. Itē qui non credit, non diligit: & qui non diligit, non credit, nec seruat mandata eius. Hæc pulcherrima parabola pingunt Luc. cap. 7. vbi Dominus proponit duos debitores, quorum vnus debebat creditori cuidam quingentos denarios, alter verò eidem quinquaginta. Hi cùm non essent soluendo, creditor vtriq; condonauit. Hîc quęrit Dominur à Simone hospite, vter horum duorum plus diligat creditorem. Respondit Simon; *existimo quod is cui plus cōdonatum est*, cui Dominus ait: *rectè iudicasti.* Huc accommodat peccatricis factum, à quo dilectionem eius summam concludit, inquiens: *Remissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum. Cui autem paululum remittitur, paululum diligit. & dixit ad mulierem: Remissa sunt tibi peccata.* Item: *Fi*

des tua te seruauit. Hic ab vltimo ad primū ascenditur, ab opere ad dilectionem, à dilectione ad remissionem peccatorum, à remissione peccatorum ad fidem, quæ est noticia & fiducia Christi. In quocunq; ergo est noticia & fiducia Christi, is habet remissionem peccatorum, is diligit, is operatur ex dilectione, atque ita operando seruat sermonem Christi. Huc dictum Pauli pertinet: *Fides operatur per charitatem*. hoc est, Qui credit, diligit, & ex dilectione operatur .i. seruat mandata Christi, seu sermonē Christi.

Porrò hæc locutio: Seruare mandata Dei, accipitur dupliciter, videlicet extra Christum, & in Christo. Extra Christum seruare mandata Dei, est perfectè implere operibus mādata Dei, quo modo nullus in hac vita seruauit aut seruabit mandata Dei (excipio vnum Christum) id quod multis demonstrationibus Paulus ad Rom. & Gal. ostendit. De hoc modo seruandi mandata Dei, loquitur Dominus adolescenti, Matth. 19. *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.* Adolescens enim ille in Christum non credidit. Quare extra Christum erat, & obedientia eius non nisi perfecta placere potuit. In Christo seruare mandata Dei, est studere & conari vt ea facias, quo modo peccatrix illa, cuius modò meminimus, & omnes pij seruant mandata Dei. Nam primum omnium habent remissionem peccatorū & obedientiam legis, à Christo quidem præstitam, sed sibi imputatam: ex quo fit, vt non sint sub lege, sed sub gratia. Deinde fides ipsa ex dilectione operatur, studetque totam vitam suam Deo approbare. Quem autem fructum percipiat, qui diligit Christum, & sermonem eius seruat, exponit Dominus cum addit: *Et Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Quanta autem hæc gloria Ecclesiæ sit, nemo satis explicare potest. Primum ait: *Pater meus diligit eum*, id est, qui diligit me, & seruat sermonem meum, sentiet indies se efficacius à Patre meo diligi, idque per Spiritum Sanctum, qui obsignat cordibus nostris dilectionem patris. Diligit ergo Pater diligentem Filium, & seruantem sermonem eius, vt iā nouum hominē factum, hoc est, vt Filium qui in Christo, cuius membrum existit, est adoptatus. Hunc enim honorem tribuit Pater credentibus in Filium, vt Filij Dei sint & vocētur. Antea eramus hostes & alienati à familia Dei, & subiecti Diabolo. Nunc autem domestici Dei & conciues sanctorum in Christo sumus. *Ad eū, inquit, veniemus.* Quomodo venient, qui vbiq; præsentes sunt, & nunquam absunt? Hoc dictum Domini etiam ad nostrum sensum, quo donorum Spiritus incrementa in nobis sentimus, pertinet. Nam veniunt ad nos, dum tracti venimus ad eos, non pedibus, sed affectibus; veniunt donando, nos venimus capiendo: veniūt subueniendo, venimus obediendo: veniunt illuminando, venimus intuendo: vt sit nobis eorum non extranea visio, sed interna quę sola salutaris est. Non enim hæc visio ociosa contemplatio, sed actuosa possessio est. *Et mansionem apud eum faciemus*, hoc est, tota trinitas eligit eum, qui Christum diligit, & sermonem eius seruat, in templum. Nam cum Pater & Filius nominantur, non potest excludi Spiritus Sanctus. Nam suprà Dominus de Spiritu Sancto dixit: *Rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum.* Item: *Vos cognoscetis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit.* Hic monentur fideles, vt & cogitent quantum decus sit esse templum Trinitatis, & caueant ne polluát hoc sanctæ Trinitatis templum. De vtraque loquitur Paulus 1. Corinth. 3. *An nescitis quod tēplum Dei estis vos, & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violat, hunc perdet Deus. Nam templum Dei sanctum est, quod estis vos.*

Porrò, quidam ex hoc loco eliciunt perniciosum dogma, Trinitas, inquiunt, mansionem facit in eo qui diligit Christum, & seruat sermonē eius: & ipse Dominus de Spiritu Sancto suprà dixit: *Dabit vobis paracletum, vt maneat vobiscum in æternum.* Ergo, inquiunt, qui semel credidit & accepit Spiritum Sanctum, non potest amittere fidem & Spiritum Sanctum, quicquid fecerit. Quasi fides possit stare cum mala conscientia, & Spiritum Sanctum non expelleret iterata contumacia. An non Dominus ipse dicit; *Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit?* Item: *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint.* Et author epistolæ ad Heb. cap. 3. *Christi facti sumus participes, si initium fiduciæ eius firmum retinuerimus vsque ad finem.* Quid clarius esse poterit, quàm illud dictum ad Colos. 1. *Et vos qui eratis aliquando alienati & inimici sensu in operibus malis, nunc reconciliauit in corpore carnis suæ per mortem, vt exhiberet vos sanctos & immaculatos, & irreprehensibiles coram se. Si modò permanetis in fide fundati & firmi, & non dimouemini à spe Euangelij.* Hic Paulus manifestè loquitur de credentibus & reconciliatis, quibus promittit salutarem exitum, cum hac conditione, si permanent in fide, si non dimouentur à spe Euangelij. Ex hoc dicto euidenter concluditur, homines credentes & reconciliatos posse contumaciter relabi in priores sordes, & excidere gratia reconciliationis. Paulus quoque 1. Corinth. 9. de seipso loquens: *Subigo, ait, corpus meum, & in seruitutem redigo, ne quo modo fiat, vt cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar.* An non hic Paulus manifestè indicat, hominē posse lasciuia carnis ita ab incepto cursu abigi, vt efficiatur reprobus? Huius defectionis exempla recitat Paulus, cùm ait: *Milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam: quam quidam postquam repulerunt, circa fidem naufragium fecerunt, in quorum numero est Hymenæus & Alexander.* Præterea plurima Scripturæ dicta, de peccato in Spiritum Sanctum, quòd non esset nisi inanis vox, si nulli possent fidem amittere, postquá semel crediderūt. Hisce ergo clarissimis Scripturæ testimonijs muniamus mentes nostras, aduersus perniciosum dogma eorum, qui statuūt hominem, qui semel fidem conceperit & donatus fuerit Spiritu Sancto, non posse fidem abijcere, & amittere rursus Spiritum Sanctū. Nam

cùm

cùm sit vna tantum cuiuslibet rei veritas, fieri non potest, vt eius contradictioni sit locus, sine iniuria Spiritus Sancti, qui Scripturæ author est. Sciamus ergo, Euangelium non solum proponere nobis Catholicum remedium aduersus peccatum, mortem, & damnationem; verumetiam requirit à nobis duplicem conditionem, antecedentem videlicet & consequentem. Antecedens conditio est conuersionis seu pœnitentiæ, quam prędicat Euangelium. Nam nisi quis conuersus fuerit, manet sub lege damnante, iuxta illud: *Nisi pœnitentiam egeritis, vos omnes similiter peribitis.* Consequens conditio, est perseuerantiæ in fide, & bona conscientia.

TERTIVS.

24 *Qui non diligit me, sermonem meum non seruat.*

Suprà dixit; *Qui diligit me, sermonem meum seruabit.* Iam inde infert remotionem contrarij, ne quis spectro fidei seipsum decipiat. Non est enim vera fides, quæ dilectionem non habet comitem. quasi diceret Dominus: Qui me non diligit, id est, qui me non agnoscit Messiam, Saluatorem, & se mihi non viua fide, quæ dilectionē ergà me operatur, adiungit, is non sermonem meum seruat, id est, non amplectitur Euangelium, nec agit pœnitentiam, iuxta vocē Euangelij. Ex prioris dicti antithesi & hoc sequitur: Et Pater meus non diliget eum, nec ad eum veniemus, nec apud ipsum mansionē faciemus. Nam qui Christum non diligit, nec Patrem diligit. Quare Pater ipsum relinquit sub legis maledictione, vt qui sit templum Sathanæ, & hostis Filij Dei. Hæc ἀντιθέτων collatio proponit nobis & iram, & misericordiam, item & miseriam sempiternam & beatitudinem perpetuam, vt si nobis salus curę fuerit, potiora eligamus.

QVARTVS.

Et sermo quem auditis, non est meus, sed eius qui misit me Patris.

Prolepsis est. Occurrit enim prauis multitudinis hostium Christi, qui sapientię laudem sibi vendicabant, iudicijs: ne videlicet discipuli Christi, cùm videant suum Magistrum tradi in manus hostium, vacillent & hostibus se adiungant, propter multitudinem & authoritatem eorum, qui in mundo excellere videntur. Sæpè enim fit, vt id quod plures probent, habeatur verius. quasi dicat: Tametsi mundus iudicat meam doctrinam, à me tanquam nudo homine confictam esse: tamen ita non est. Nam Patris mei est, qui me misit in mundum, vt eam traderem. Quid? An non antea dicebat, sermonem suum esse, quem hîc negat suum esse? Sermo Christi & est ipsius & est Patris: & rursus; Sermo Christi non est ipsius, sed est Patris. Ipsius est & Patris, quatenus ipse ęterna Patris sapientia est, vnum cum Patre, atque ideò fons est omnis sapientiæ, cuius Spiritu afflati, locuti sunt Prophetæ Dei, qui fuerunt ab initio, quemadmodum Petrus testatur. Non est ipsius sermo, sed Patris, respectu humanæ naturæ, quā solam mundus in Christo agnouit. Deinde nō est ipsius, vt priuati hominis, sed vt legati, quem Deus in mundum miserat, vt tradat, quod illi à Patre mittente iniunctum est. Hæc nullo modo rectè dicerentur, si realis facta esset communicatio idiomatum in abstractis. Nam realis cōmunicatio in abstractis mutat naturas, vt diuina natura sit humana, & rursus humana sit diuina, quod falsissimum est. In concretis autem, realis fit idiomatum communicatio, ex qua cōcluditur personæ vnitas & actionum æstimatio. Nam quod prædicatur, reuera inest subiecto, vt Deus est passus. Hic homo Iesus est conditor cœli & terræ. Nam in his locutionibus, persona subiectum est, qui Deus & homo est vna persona. Sed de hac re aliàs à nobis dictū est.

QVINTVS.

25 *Hæc locutꝰ sum vobis, apud vos manēs.*

26 *Paracletus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæ dixi vobis.*

Discipuli Christi, propter Magistri sui discessum tristes, minus dociles erant. Officit enim memoriæ, tristicia & metus. Ne ergo desponde ant animum, quòd minus profecerint in schola Christi, quàm par erat, consolatur eos promissione Spiritus Sancti, qui illis futurus erat paracletus, sanctificator & doctor. Hunc dicit Patrē missurum in suo nomine, hoc est, donaturum omnes, qui Filium agnouerint, Spiritu Sancto: idq; non ob merita propria, sed propter Filium & eius merita. Quia enim in Christo diligimur, accipimus & per ipsum & propter ipsum Spiritum Sanctum, qui nos adoptione filios facit. Quid autem faciet hîc Spiritus Sanctus, donatus agnoscentibus Christum, iam attigimus. Erit enim illis paracletus, sanctificator, doctor. Primùm ego erit paracletus: id est, aduocatus, consolator, hortator. Aduocatus in tentationibus, consolator in afflictionibus, hortator in laboribus. Deinde erit sanctificator. Per illum enim regeneramur, & regenerati sanctificamur, vt in nouitate vitæ ambulemus. Tertiò, erit doctor. Docebit enim discipulos, hoc est, Christū agnoscentes, omnia, quæ Christus antea ore docuerat. Habemus sententiam verborum Domini, nunc eruamus doctrinas, quæ hîc se offerūt.

Prima est, duplex mansio Christi apud discipulos, ex superiori promissione, videlicet: *Veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus*, & ex hoc loco: *Hæc locutus sum vobis, apud vos manens*, colligit. Vnde Augustinus: *Alia est illa mansio, quam promisit futuram: alia verò hæc, quam præsentem esse testatur. Illa spiritualis est; atque intrinsecus mentibus redditur: hæc corporalis, forinsecus oculis atq; auribus exhibetur.* Cyrillus autem sic: *Manet deitate, discessit humanitate.*

Secunda, est distinctio trium personarum in vna essentia diuina. Distinctè enim hîc ponitur

& discernuntur tres personæ, Pater & Filius & Spiritus Sanctus.

Tertia, Gubernatio Ecclesiæ spiritualis, communis est Patri & Filio, & Spiritui Sancto, de qua re suprà dictum est.

Quarta, ministerium Euangelij consistit in doctrina Euangelij, cui ancillantur sacramẽta, ceremoniæ & disciplina. Hæc doctrina Euangelij duobus modis traditur, foris & intus: foris quidem, vocali verbo ministrorum Ecclesię. Sicut enim Christus ore docuit: ita vult suos ministros ore docere: *Ite*, inquit, *in mundum vniuersum, & docete.* Intus verò Spiritu Sancto. Ideo Euangelium à Paulo dicitur ministerium Spiritus, & potentia Dei ad salutem omni credenti. Hæc ergo duo semper coniungẽda sunt, vox Euangelij sonans per ministros, & operatio Spiritus Sancti efficacis in cordibus ad prędicationem Euangelij. Spiritus Sanctus enim persuadet cordibus de veritate Euangelij, eaq; in eadem veritate confirmat. Huc illud Gregorij dictum pertinet: *Nisi idem Spiritus cordi adsit audientis, ociosus est sermo doctoris.*

Porrò, hoc Domini dicto: *Spiritus Sanctus docebit vos omnia*, Papistæ, Origenistæ, & Anabaptistæ, ad stabiliendos suos errores, abutuntur. Papistæ longam plurimorum errorum telam exordiuntur ex hoc dicto: *Spiritus docebit vos omnia.* Nam quicquid ceremoniarum, superstitionum, & cultuum comminiscuntur, doctrinam Spiritus Sancti esse dicunt. quod satis probari hoc dicto: *Spiritus Sanctus docebit vos omnia*, putãt. Hinc idolum missaticum, longè abominabilius statua, quam Antiochus in templo Dei collocarat. Hinc purgatorium, thesaurus monachorũ: hinc inuocatio sanctorum mortuorum, quã Epiphanius ἀρχαίαν πλάνην nominat: hinc sanctorũ suffragia, adoratio statuarum, vota monastica, cœlibatus sacerdotum, delectus ciborum superstitiosus, & aliæ plurimæ cæremoniæ; quarum non paucæ manifestè pugnant cum mandato Dei, cuius generis sunt quas recitauimus. Nonnullæ etsi per se sunt adiaphoræ, opinione tamen necessitatis & cultus contaminãtur, quibus opponendum est hoc Domini dictũ Matt. 15. *Frustra me colunt, docentes doctrinas & mandata hominum.* Sed negant Papistæ esse mandata hominum, & clamant Spiritum Sanctum eorum authorem esse, quia hîc scriptum est: *Spiritus Sanctus docebit vos omnia.* Sed cur Christum interpretem suorum verborum tam sacrilegè reijciunt Papistæ? An non is se interpretatur cum addit. *Et suggeret vobis omnia quæ dixi vobis.* Docebit ergo Spiritus Sanctus suggerendo Apostolis omnia, quæ Dominus illis locutus fuerat, conuersatus cum illis corporaliter in terra. Quod factum est visibiliter die Pentecostes cùm acceperunt Spiritum Sanctum, doctorem veritatis, & submonitorem omnium, quæ antea audiuerãt à Christo, quorum summã reliquerunt nobis Euangelistę & Apostoli in suis sanctissimis monumẽtis. Spiritus ergo qui docet Papistas nouos cultus, nõ est Spiritus veritatis, sed seductiõis. Ita enim Paul. ait, 1. Tim. 4. *Spiritus disertè dicit: Quòd in postremis temporibus discedant quidam à fide attendentes spiritibus seductorijs, & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquẽtium mendacium, prohibentium nuptias, iubentium abstinere à cibis.*

Origenistæ ex hac ipsa tela suas anagogas & allegorias ordiuntur, quib. omnia quæ in Scripturis sunt, polluunt, dum nullam volunt retinere sententiam, quam ipsa grammatica suppeditat. Etsi autem fatendum est, multa esse anagogica & allegorica in Scripturis: tamen omnia inuoluere allegorijs, est Euangelium abolere, & verbum Dei prorsus euertere. Quare hæc regula de allegorijs teneatur: Nulla allegoria recipiatur, nisi perspicuis Scripturæ testimonijs comprobari potest. Nam verbum Dei clarũ & perspicuum, debet esse allegoriarum & fundamentum, & probatio.

Anabaptistę similiter ex hoc dicto: *Spiritus docebit vos omnia*, suos Enthusiasmos extruunt. Verùm nos scimus distinguendum esse inter Apostolos, & alios Ecclesiæ siue doctores, siue auditores. Christus hoc loco loquitur de Apostolis potissimum, qui Christum ore docentem audiuerant vltra triennium. His promittit Spiritum Sanctum, qui ipsos docebit omnia, quæ ipse eos antea voce docuerat. Alij omnes & doctores & auditores in Ecclesia debent obedire mandato Patris, qui ita de Filio loquitur: *Hunc audite.* Audimus autem Filium, quando vel ipsi legimus, & piè meditamur verbum Dei, vel alios in scholis & Ecclesijs docentes audimus. *Qui vos*, inquit, *audit, me audit.*

SEXTVS.

27 *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis.*

Quia discipuli Domini non dubitarunt sibi magna pericula imminere post abitum Magistri sui, vnde non parum turbabantur; hîc Dominus eos consolatur, & opponit periculis quę in mundo experturi erant, pacem longè iucundissimam: nempe suam pacem, & non mundi. Nam alibi dicit: *In mundo pressuram habebitis, in me autem pacem.* Ad hanc Christi promissionem respicit Paulus semper initio suarum Epistolarũ, optans ijs quibus scribit gratiam & pacẽ à Deo Patre, & à Dño nostro Iesu Christo. Est aũt hæc pax non externa, sed interna, quæ duo cõplectitur; videlicet causam & effectum. Nam & causa & effectus hîc vno pacis nomine significatur. Cùm causa significatur, rectè definitur hoc modo: Pax Dei Patris, & Filij ipsius Iesu Christi cũ homine, est mutuus consensus Dei & hominis. Dei quidem, offerentis propter Christi nomen gratiam & reconciliationem: Hominis verò, oblatam gratiam & reconciliationem accipientis fide, ac promittentis in posterum obedientiam atq; gratitudinẽ. Huius pacis causa est dilectio Dei Patris, qui misertus humanæ miseriæ, dedit Filiũ, qui victima factus est, vt iratũ Patrem facta iusta offensæ compẽsatione placaret, atq; ita

ita nos Patri recōciliaret. De hoc merito loquitur Paulus ad Epheſ. 2. *Vos qui olim eratis procul, nunc propinqui facti eſtis per ſanguinem Chriſti. Ipſe enim eſt pax noſtra.* Huius pacis efficimur participes fide iuſtificati, iuxta illud Pauli ad Rom. 5. *Iuſtificati fide, pacem habemus cum Deo per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtũ.* Finis huius pacis vltimus & principalis eſt, vt iuncti Deo in omnem æternitatem, ipſius bonitatem cum ſanctis Angelis, & omnibus Dei electis prædicemus beati. Neq; hanc pacem interrumpit diſciplina, qua Deus pacis, ſuos confœderatos in officio cōtinet. Ideò enim caſtigat Dñs, ne obliti huius pacis, denuò nos in caſtra hoſtis Dei Sathanæ recipiamus, vaſtata conſcientia & amiſſa fide. Teneatur ergo hæc regula: *Caſtigat Deus omnem filium quem recipit.* Item: *Iudicium à domo Dei incipit.* Hanc pacem habet & nouit ſola Eccleſia, hanc pacem prædicat Euangelium, eamq; omnibus promiſcuè offert. Eſt enim Euangelium propriè huius pacis præconium. Quàm autem dulcis ſit hęc pax & magnoperè expetenda, tunc primùm ſentiemus, quando cogitamus magnitudinē iræ Dei propter peccatum, quando maledictionem cōmeritam reuocamus in memoriam, quādo meditamur tyrānidem diaboli, & ſocietatem cum ipſo, atque ſupplicia æterna, quòd peccatis noſtris debebantur. Nam hæc pax non ſolùm nos liberat ab ira Dei, à maledictione commerita, à tyrannide diaboli, à ſocietate dæmonum & ſupplicijs æternis: verumetiam cum ea ſimul habemus placatum Patrem, benedictionem, ſocietatem cum Deo, & ſanctis eius, ſalutem, vitam æternam cum perpetuæ beatitudinis poſſeſsione, in qua erit pacis perfectio. Proinde vt in hac pace permaneamus, ante omnia conandum eſt: quæ obtinetur in vera conuerſione, retinet̃ fide, ac bona cōſciētia cōſeruatur.

Deinde complectitur etiam pacis vocabulũ, in hac Chriſti promiſsione, effectũ pacis, qui & ipſe pax dicitur, & definitur trāquillitas cordis hominis reconciliati cũ Deo, qua fit, vt non turbetur comminationib. Legis, nec frangatur aduerſis, ſed certò expectet, iuxta promiſsionē diuinam, liberationem glorioſam ab omnib. quæ in hac vita moleſta ſunt. Hæc oritur à fide recōciliationis noſtri cum Deo ſeu pacis, quam habemus cum Deo per Dominũ noſtrum Ieſum Chriſtum, Rom. 5. Fouetur ſpe, quæ non confundit: conſeruatur bona conſcientia, ſpei nutrice dulciſsima, cum qua coniungo omnia pietatis exercitia, timorem Dei, inuocationem, gratiarum actionem, & diligentiam in officio. De hac pace loquitur Paulus, cùm ait Phil. 4. *Pax Dei ſuperans omnem ſenſum & cogitationem, cuſtodiat corda veſtra.* Cùm igitur fides ſtatuit Deum eſſe propitium propter Mediatorem; cum ſpes certò expectat liberationē, & vitā æternā; cum bona conſciētia, cuſtos fidei, & nutrix ſpei, hæc bona tuet̃, teſtimoniũ reddēte cordib. noſtris Spiritu S. verè hęc pax & trāquillitas cordis ſentitur, cum qua vera libertas coniuncta eſt.

Sed obijciat aliquis, cũ ſcriptum ſit, neminē eſſe ſine peccato, & iuſtũ ſepties in die cadere: quõ poteſt hæc trāquillitas retineri? Reſpōdeo: Etſi in Sanctis ſunt reliquiæ peccati originis, caligo, dubitationes, carnalis ſecuritas, errātes flāmę vitioſorũ affectuũ, & ignorātiæ vel omiſsiones non affectatę, quibus Sancti repugnant Spiritui fidei: tñ in retinentibus fidem & bonam cōſcientiā, manet hęc trāquillitas, quia nō ſunt in ijs corruptelę fundamēti, nec volentes & ſcientes ruũt contra Deũ, ſed quotidie precantur iuxta Dñi præceptum: *Dimitte nobis peccata noſtra,* cōfugiētes ad propiciatoriũ Ieſum Chriſtũ, iuxta illud Iohannis: *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Ieſum Chriſtum iuſtum, & ipſe eſt propiciatio pro peccatis noſtris.*

Porrò ex vtraq; pace, videlicet reconciliationis cũ Deo, & trāquillitatis cordis hominis reconciliati, naſcitur pax fraterna, qua verè pij ſe coniungũt in Dño, cuius Spiritu viuũt & agũt, non ſecus atq; membra eiuſdem corporis, quæ viuũt & agũt eodē Spiritu. Vnde fit vt mutuò & proſperis & aduerſis afficiantur. Ad hāc hortatur Chriſtus Marci 9. cũ ait: *Habete in vobis ipſis ſalem, & pacem habete inter vos mutuam.* Et Paulus ſimiliter cũ ait, Epheſ. 4. *Hortor vos ego vinctus in Dño, vt dignè ambuletis in vocatione qua vocati eſtis, cum omni humilitate, & manſuetudine, cum tolerātia ſufferentes vos inuicem in dilectione, ſoliciti ſeruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis.* Hic Paulus in fidelibus requirit 4, veluti fulcra pacis fraternæ, videlicet humilitatem, quæ nec de ſe nec de ſuis donis arroganter ſentit: Manſuetudinem, quæ ſe ab ira temperat: tolerantiam, quæ iniuriæ cedit: & mutuam per dilectionem condonationem, quæ veluti proles eſt ſuperiorũ. His fulcris nititur fraterna cōcordia, quæ pacis vinculo conſeruat̃. Vt enim vinculum ea quæ diſſoluta ſunt ligat & vnit, & ligata cōſeruat: ſic pax vnitatē facit, & factā tuetur, atq; confirmat. Huc pertinet dictum Auguſtini: *Sicut humanus Spiritus nũquam viuificat membra, niſi vnita fuerint: ita Spiritus Sanctus nunquam viuificat membra Eccleſiæ, niſi fuerint vnita per pacem.* Neq; hanc pacē violat diuerſitas opinionum in Paulo & Barnaba, in Paulo & Petro, in Auguſtino & Hieronymo, in Luthero & Philippo, quia illa diuerſitas non diſſuit charitatem, qua ſe complectuntur mutuo, nec diſcedit à fundamento, hoc eſt, articulis fidei. Verũ cũ diuerſitati opinionũ etiā extra fundamentũ, accedit cōtentionis libido, quæ oritur à φιλαυτία, ex quib. tanquā infeliciſsimis parentib. infelices proles naſcuntur, arrogantia, furor, proteruia, moroſitas, &c. rumpitur vinculum pacis. Vnde fit vt homines contentioſi conſcientiam vaſtent, & fidem prorſus amittant, fiantque infidelibus deteriores. Hęc ſi quidam cogitarent, minus moleſti eſſent ijs, qui in ſe nihil peccarunt.

Poſſet hic quæri. Nunquid pax cum ijs, qui ſunt extra Eccleſiam, expetenda ſit. Ad quam quæſtionem Paulus reſpondet ad Rom. 12. *Si fieri poteſt, quantũ in vobis eſt, cum omnib. hominib. pacē habete.* Cùm dicit, *quantũ fieri poteſt,* reſtrictio eſt,

quasi dicat, quatenus fieri potest salua pietate: ex quo sequitur, nō rectè facere eos, qui fœdera ineunt cum hoste Christiani nominis Turca. Nam Turca absq; omni dubio hunc finem sibi propositum habet, vt possit liberius Ecclesiam Dei inuadere, & Christi nomen abolere.

Porrò cū Christus hîc inter suam pacem & mundi distinguit, inquiens: *Non quō mundus dat pacem, ego do vobis.* Postulat hic locus, vt aliquid etiam dicamus de mundi pace, quæ est in gn̄re iuxta Augustini sententiam, hominū cōcordia. Hęc cōcordia, quia & ordinata & inordinata esse poterit, duplex erit pax mūdi: videlicet ordinata, & inordinata. Illa ordinē naturæ seruat, in imperando & obediēdo; hæc ordinē naturæ p̄uertit, quare nec pacis nomine propriè meret̃: tametsi propter aliquam similitudinē pacis nomen retinet. Est aūt naturę ordo, vt digniora & superiora imperent minus dignis & inferiorib. in hūc finem, vt incolumis sit naturæ status. Ordo ergo hic suū cuiq; locū & officium attribuit, vt constituatur veluti quædam harmonia grata plurimarū chordarum, consonantia constans.

Ordinata pax, triplex est: videlicet Domesticorum, Ciuium & Sociorum.

Ordinata pax Domesticorū, est ordinata imperádi, atq; obediēdi cōcordia Domesticorū, vt Mariti & vxoris, Parentū & liberorū, Dominorū & seruorū, Magistrorum, & discipulorū. Hîc cū digniores imperát honesta, vtiliaq; cū honestate coniūcta, & inferiores obediunt, ordinata pax est domesticorū. Huius vtilitas maxima est. Nam & domos, & familias cōseruat, & ministrat vtiles personas rebuspub. & Ecclesiæ. Hæc pax domestica, si tēperetur fide & inuocatione Dei, placet Deo, & est illi gratissimus cultus. Verū si peruertitur imperádi atq; obediēdi ordo, nihil tristius inueniri pōt. Adam maritus fuit, Eua vxor; cū Eua cōtra ordinē naturæ imperare cœpit viro, atq; ille mulieris imperio paruit, quid mali est secutū? Similiter si ille qui imperare debet, iuxta naturæ ordinem legē imperij sui flectit ad tyrannidem, à fine naturæ discedit, & pacem domesticam indignissimè turbat, adeò vt nō amplius homo, sed belua habeatur. Ideò Syracides cap. 4. ait: *Noli esse Leo in domo tua, euertens domesticos tuos, & opprimens subiectos tibi.*

Ordinata pax Ciuium, est ordinata imperandi atq; obediendi concordia ciuium, hoc est, omnium, qui vni imperio subiecti sunt, siue illud sit Monarchicon, siue Aristocraticon, siue Democraticon, siue alterius formæ. Sūt enim multæ imperandi formæ, inter quas iure locum primū occupat Monarchia, præsertim si fuerit mixta Aristocratia. Tunc enim non facilè in tyrannidem degenerat. Hîc si gubernator paternum animum induit erga subditos, & subditi vicissim tanquam filij se gerunt, ad facienda imperata, quæ piè & honestè præcipiuntur, ordinata pax est ciuium. Verùm si in tyrannidem degenerauerit, huius generis quæuis imperandi forma, pax q̄dē durat ad tēpus, sed inordinata. Ex quo fit vt eiusmodi imperádi ratio nō sit futura diuturna. Nullum. n. violentū perpetuū, quéadmodum pulchrè docet Seneca, in Tragœdia cui titulus est Thiestes, vbi Atreus tyrannus & seruus eius colloquūtur in hunc modum. Atreus: *Maximum hoc regni bonū est, q̄ facta Dn̄i cogitur populus sui, quā ferre tā laudare.* Seruus. *Quos cogit metus laudare, eosdē reddit inimicos metus. At qui fauoris gloriam veri petit, animo magis, quàm voce laudari velit.* Atreus. *Laus vera & humili sæpè contigit viro, nō nisi potenti falsa, quòd nolint velint.* Seruus. *Rex velit honesta, nemo non eadem volet.* Atreus. *Vbicunq; tantum honesta dominanti licet, precario regnatur.* Seruus. *Vbi non est pudor, nec cura iuris, sanctitas, pietas, fides, instabile regnum est.* Atreus. *Sanctitas, pietas, fides, priuata bona sunt, quà iuuat eant reges.* Hîc videmus pulchrè describi & tyrannū, & bonum gubernatorem. In Atreo enim tyrannus pingitur: Seruus sanctū & pium gubernatorem format, cuius sententiam approbat chorus, cū ait: *Nulla vis maior pietate vera est.*

Ordinata pax Sociorum est, cū iuxta honesta fœdera abstinent socij à mutua iniuria, feruntq; sibi mutuo opem aduersus communes hostes. Hæc volebam breuissimè de mundi pace ascribere: Iurisconsultorū est ea distinctius, & perfectius explicare.

DE SECVNDO.

Hoc membrum continet consolationem discipulorum Domini, cum suis rationibus, qui mœsti erant propter magistri sui abitum. In huius membri declaratione ideò breuiores erimus, quia pleraq; ab initio huius capitis explicata sunt fusius.

PRIMVS.

Ne turbetur cor vestrum, neq; formidet.

Repetitio est propositionis principalis huius capitis. Vide igitur quæ suprà in initio huius capitis annotauimus.

SECVNDVS.

28 Audistis quòd ego dixi vobis, vado & veniam ad vos.

Causam turbationis & maximi mœroris discipulorū ponit, vt eā inuertat, quasi diceret; dixi vobis q̄ sim abiturus à vobis ad breue admodū tempus, sc. per passionē, mortē, & sepulturā. Verùm nō dixi me perpetuò à vobis absfuturū, sed citò reditutū ad vos, sc. per gloriosam meam resurrectionē, & triūphum super morte, peccato, diabolo, inferno. Hæc res vos ideò turbat, & metū incutit, quia carnaliter sapitis, & me carnaliter diligitis, nondū intelligētes mysteriū passionis meæ, nec cogitantes me, hac via in gloriā Patris ingressurum esse. Atq; ita videmus, quòd caro non capiat, quæ sunt Spiritus Dei.

TERTIVS.

Si diligeretis me, gauderetis vtique quòd dixi vobis, vado ad Patrem.

Hæc inuersio est argumenti mœroris discipulorum Christi. Qui diligit alium, is profectò vult benè dilecto, non inuidet ipsius commodis & honorib. sed potius gaudet ipsū honore

&

& gloria vel maxima decorari. Iam ego ibo ad Patrem meum, qui me glorificaturus est victorem peccati, mortis, diaboli, inferni. Si ergo me verè diligeretis, ſicut videri vultis, nõ perturbaremini meo abitu, ſed potius gauderetis, cũ abitus meus ſummam gloriam ſit mihi allaturus.

QVARTVS.

Quia Pater maior me eſt.

Ratio eſt conſecutionis inuerſi arguméti diſcipulorum: *Si diligeretis me, gauderetis quòd vado ad Patrem.* Quare gauderetis? quia Pater maior me eſt, hoc eſt, quia Pater eſt glorificaturus me, quem ego glorifico, factus illi obediens vſq; ad mortem. Hęc ꝓinde gloria ſequitur morté, quę gloria manifeſtabitur diſcipulis per Spiritum Sanctum. Hoc Domini dictum: *Pater maior me eſt*, non ad naturam diuinam referendum eſt ſimpliciter, vt Arriani mentiti ſunt, ſed ad conditionem præſentem, ac ſi diceret Dominus: Quanquam me videatis crucifigi, & extenuari; tamen Pater me glorificabit, qui me humiliato maior eſt. Atque ita hoc dictum accipiendum eſſe, Spiritus Sanctus per Paulum docet, ad Philip. 2. cùm ait: *Qui cùm eſſet in forma Dei, non duxit rapinam æqualem eſſe Deo, ſed ipſe ſe inaniuit forma ſerui ſumpta, in ſimilitudine hominum factus, & habitu compertus vt homo, humiliauit ſeipſum factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis. Quapropter etiam Deus ipſum exaltauit, & donauit illi nomẽ, quod eſt ſupra omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu ſe flectat, cœleſtium, terreſtrium, & inferorum, omniſq; lingua confiteatur, quòd Dominus ſit Chriſtus Ieſus, ad gloriam Dei Patris.* Atq; ita videmus, quòd Spiritus Sanctus per Paulum præſens Domini dictum luculentiſsimè explicet, vt non indigeamus homine interprete.

Porrò hoc Domini dictum refutat manifeſtè eos, qui docent communicationem idiomatum, eſſe Phyſicam idiomatum tráſmutationẽ, quæ fieri nullo modo poteſt, niſi naturæ ſimul tráſmutẽtur. Iam aũt cùm poſt vnionẽ naturarũ, eorũ quæ vnita ſunt, diuerſitas diſcerni poteſt, non eſt facta confuſio, ſed inconfuſa vnio. Nam ſi facta eſſet confuſio ex duabus naturis vnitis, tertia eſſet producta, quæ nec humana nec diuina eſſet, ſed vna compoſita ex vtraque. Quare vnio naturarum in Chriſto, cùm non confundit naturas, nec naturarum idiomata eſſentialia confundet, ſed facit nomina communia propter vnionẽ perſonalem. Nam propter vnionẽ hanc cõmunia perſonæ euaſerunt, quæ ſunt propria naturarum. Idem enim Chriſtus propter vnionẽ, & filius hominis, & Filius Dei: item, & Filius Dauidis, & Dominus Dauidis dicitur, attamen nominum permutatio non facit naturarum confuſionem, ſed tantum vnionem naturarũ, non cõfuſarũ docet. Dictũ ergo Symboli Athanaſiani: *Quemadmodum caro & anima rationalis vnus eſt homo: ita Deus & homo vnus eſt Chriſtus*; rectè accipiendum eſt hoc modo. Quẽadmodũ caro, & anima rationalis, vnus eſt homo, id eſt, vna perſona: ita Deus & homo, vnus eſt Chriſtus, id eſt, vna perſona, & non quemadmodum caro, & anima rationalis vnam naturam humanam conſtituit: ita deitas & humanitas vnam naturam conſtituunt.

QVINTVS.

29 Et nunc dixi vobis priuſquam fiat, vt cùm factum fuerit credatis.

Cur hæc Dominus toties de ſuo abitu, & reditu inculcet oſtendit, nimirũ vt cũ diſcipuli viderint euentum reſpondere prædictioni, magis in fide confirmentur. Nulla enim euidẽtior demonſtratio eſt veritatis, quàm cũ ea quæ de futuris prædicta ſunt, infallibiliter eueniát. Hinc Auguſtinus principium fidei Chriſtianorum deprompſit, inquiens: *Firmitas fidei noſtræ in eo conſiſtit, quòd omnia quæ prædicta ſunt de Meßia, in Ieſu Mariæ Filio completa ſint.*

SEXTVS.

30 Poſthac non multa loquar vobiſcum.

His verbis ſignificat Dominus, iamiam tempus adeſſe quo tradatur in manus Iudæorũ, crucifigatur & interficiatur. *Poſthac*, ſcilicet ante mortem meam, *non multum loquar vobiſcum.* Rationem ſubijcit.

SEPTIMVS.

Venit enim princeps huius mundi, & in me non habet quicquam.

Hoc eſt: Satanas paulò poſt, per ſuos miniſtros, Iudam, & ſatellites pontificũ veniet, & me captiuũ abducet, mortiq; tradet, non quidẽ nolentem, ſed ſpontè me offerentem in victimam pro peccato. Nullam enim in me poteſtatẽ habet princeps huius mundi. Notetur proinde hìc diſcrimen inter omnes alios homines mundi, & Chriſtum. Princeps mundi, id eſt, diabolus, habet imperium in mundum, hoc eſt, in omnes homines propter peccatum. Nam peccando ipſius imperio ſe ſubiecerunt primi noſtri parentes. Hic princeps mundi, in Chriſtum nihil habet poteſtatis. Quare Chriſtus ſolus expers peccati eſt, cùm alij omnes ſub imperio Satanæ detineantur, propter peccatum, atq; adeò ſerui ſint Satanę atque peccati. Ita enim veritas ipſa dicit: *Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati.* Nequaquam igitur Satanas eſt princeps mundi, iure poſſeſsionis, ſed iure peccati, quo homines ſeipſos ſubiecerunt Satanæ, ſub quo tantiſper manent, donec fide Chriſto inſerantur. Tunc enim liberãtur à iure peccati, ſicut Chriſtus teſtatur: *Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.* hoc eſt, diabolus nihil amplius iuris in vos habebit. Eſt ergo hæc prærogatiua Chriſti ac omnium membrorum eius, quòd princeps huius mundi nihil habeat poteſtatis in eos. Venit enim Chriſtus, vt deſtruat regnum Satanæ, iuxta primam promiſsionem.

OCTAVVS.

31 Sed vt cognoſcat mundus, quòd diligo Patrem, & ſicut mandatum dedit mihi Pater, ſic facio.

Antipophora eſt. Huic enim obiectioni re-

spondet Dñs. Si princeps huius mũdi nihil habet in te, quì fit, ꝙ te occidat. Respondet Christus, ꝙ permittat principi mũdi in se potestatẽ, vt se occidat, q̃a diligit Patrẽ. iam aũt quia diligit Patrẽ, Patris mãdatum facere satagit. Mandatum aũt Patris est, vt moriatur pro peccato, tollatq́; sua victima peccatũ mundi. Non est ergo Satanæ potẽtia, ꝙ Christus moritur, sed voluntas Patris, qui peccatũ morte filij deleri voluit. Ad eundem modum, nec mundus nec Satanas habet potestatẽ occidendi, vel minimum membrum Christi, sed voluntas Patris, vt qui sunt in Filio dilecti, fiant oẽs conformes ipsi in cruce, Rom. 8. Alij quidem hoc, alij verò isto modo. Nam hęc cõformitas Christi in cruce, nõ est vniformis. Baptista Decollatus est, noster Euangelista inter manus dulcissimorum discipulorum quietè mortuus est, attamen vterque erat Christo conformis in cruce.

NONVS.

Surgite, eamus hinc.

Hoc Christi dictum testimonium est, quòd Christus se sponte in mortem tradiderit. Iam enim properat in hortum, vbi scit se prodendum ab ingrato discipulo. Verùm in itinere de officio suo, & de Ecclesia adhuc concionatur, stipatus discipulis.

CAPVT XV.

SVMMA CAP. XV.

Idem scopus est huius capitis, qui superioris & sequentis, videlicet instructio & consolatio discipulorum Christi. Instruit enim Dominus discipulos suos, & de sua in fidelibus efficacia, & de officio fidelium, quod est in Christo manere per fidem, & ex fide diligere. Et quoniam instabat maxima persecutio, eius causas Dominus exponit, vt discipulos erigat, ne frangantur animis, persecutionum procellis iactati.

ORDO ET PARTES CAPITIS XV.

Tres huius capitis constituamus partes, quę ad scopum, quem indicauimus, referuntur, eumq́; concludunt.

Prima est pulcherrima pictura, qua Ecclesia pingitur, & Christi efficacia in Ecclesia demonstratur. Comparat enim se Christus viti, patrem agricolæ, membra Ecclesiæ palmitibus.

Secunda est exhortatio ad dilectionem mutuam, quæ est germanus fructus palmitum vitis Christi.

Tertia, est consolatio aduersus scandalum crucis.

EXEGESIS CAPITIS DECIMIQVINTI CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PARS PRIMA.

In prima parte, vt diximus, agitur de efficacia Christi in Ecclesia, quã depingit pulcherrima parabola. Miscẽtur aũt in hac parte promissiones, adhortationes, comminationes, quæ omnia eò pertinẽt, vt nos inseramur Christo per fidem, & in illo maneamus, quo fructum copiosum feramus, tanquam fœcundi palmites.

Huius partis duo sunt membra.

Primũ expositio parabolę, qua Ecclesia pingit.

Secũdum, magnitudo dilectionis, qua Christus suos discipulos complectitur; ab ijs simul requirens, vt maneant in sua dilectione, cuius notã apponit obseruationẽ mandatorũ Christi. Mẽbra nostro more articulis distinguemus.

DE PRIMO.

PRIMVS.

1 Ego sum vitis vera, & Pater meus agricola est.

Hîc imago veræ Ecclesiæ proponitur, quæ sumpta est ex cap. 5. Esaiæ, vbi Ecclesia, vinea Dñi Zebaoth dicitur. Vt autẽ hanc Parabolam ad nostros vsus vtilius accommodemus, plura in ea spectanda sunt, videlicet forma arboris externa, vis interna, qua rami viuificantur & fructificant, insitio surculorum, purgatio, vinitor, fructus præstantia, sarmentorum resectio, & combustio.

Primo loco Christus se viti confert, quæ si formam arboris spectes, est arbor horrida & debilis: sic Christi forma, dum sustinuit varias miserias in hac vita, & crucem, fuit tristis, quẽadmodum Esaias cap. 53. testatur, cùm ait: *Non forma ei atq; decor.* Item: *Despectus & reiectus inter homines, vir dolorum, peritus infirmitatis, quasi abscondimus faciem ab eo, & nihil reputauimus eum.* Etsi autem vitis, si externam formam respicis, debilis apparet: tamen si vim internam consideras, p̃stantissima arbor est. Saluberrimum enim liquorem gignit, quo & recreantur, & confortantur, & exhilarantur homines: sic Christus, etsi iuxta externam formam tempore crucis videbatur imbecillis, tamen gignit præstantissimum fructum. Ei enim inserti fide, nascuntur Filij Dei. Hic quidem socij Christi in cruce, ibi vero in gloria futuri, iuxta promissionem, consortes: *Si patimur cum eo, simul etiam cum eo regnabimus.* Emphasis obseruetur in epitheto. Non enim dicit simpliciter: Ego sum vitis; sed, *ego sum vitis vera.* Num igitur per proprietatem Christus

Christus vitis est, & non per similitudinē? Omnino per similitudinem. Sed ideò veram se nominat vitem, vt significet se viti proferenti fructus similem esse, & separet se ab ea, quæ expectata vt faceret vuas, & fecit labruscas, Esaiæ 5.

Comparatur ergo Christus veræ viti, & non syluestri & sterili, quia verè est efficax, vt qui per se gignat palmites, animet, vegetet & fœcundet. Hinc fideles primùm discant, Christum in se potentem & efficacem esse, ex quo ceu palmites nati & viuificati sunt. Hæc efficacia Christi significatur etiam capitis metaphora. Scriptura enim Christum caput vocat, propterea quòd omnia impleat sua virtute, & augmētet corpus, Ephes. cap. 1. Vt enim caput naturale animalis sensum, motum, & vitam quasi distillat in totū corpus, & in omnia corporis membra: ita Christus, corpus Ecclesiæ reductum ad caput, & agglutinatum suo Spiritu animat, & in singulis membris motus congruentes cum voluntate Dei ciet. Ipsius igitur Spiritu animati, & manemus in corpore, & fructum proferimus Deo gratum. Hoc Christi beneficiū maximū, vocatur à Paulo ἀνακεφαλαίωσις, i. reductio & agglutinatio ad caput.

Et Pater meus agricola est. Hîc discernit inter Patrem, & se in carne manifestatum & Mediatorem factum inter Deum & homines. Hunc Pater agricola plantauit, dum ipsum verbū suum carnem fecit, vt idem esset Deus verus & verus homo. Huic certè qui insitus est, vt viuit vitam Dei: ita pro sua vocatione fructum afferat necesse est salutarem. Inseritur autē huic viti, quisquis ex prædicatione Euangelij fidem in Christum conceperit. Nam insitionis huius instrumenta sunt, prædicatio Euangelij, & fides, quæ concipitur per Spiritum Sanctum ex prædicatione Euangelij. Nam qui credit, participatione Spiritus Sancti, per quem Saluatori coniungitur, naturæ ipsius communicat, 1. Corinth. 6. *Qui Domino adhæret, vnus Spiritus est cū eo.* 1. Ioh. 4. *In hoc cognoscimus, quòd in eo sumus, & ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.*

Porrò Stoici & Arriani ex his Christi verbis malè detortis, sibi ipsis venenum sugunt. Illi enim conantur ex dicto Christi particularē gratiam stabilire: sed refutantur promissionibus vniuersalibus, & conditione salutis in Christo promissæ. Quare hîc longiorem istius erroris refutationem non instituam. Hi autem ex hoc loco demonstrare conantur Patrem & Filium esse diuersæ naturæ, quia agricola & vitis sunt diuersę naturæ. Nec hi sunt digni refutatione. Nō enim hîc loquitur propriè Dominus, sed figuratè, vt similitudine hac ostendat opus saluationis esse totius Trinitatis opus: interim tamen vitis Christus, respectu naturę assumptę, & palmites eiusdem naturæ sunt. Quomodo autem inseramur humanæ naturæ Christi, infrà exponemus.

SECVNDVS.

2 Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit.

Officia boni agricolæ, seu vinitoris enumerat. Ac primo loco minatur hypocritis pœnam; qui iactant se palmites esse, & non sunt. Inserti sunt quidem in Christum per Baptisma, sed literaliter tantùm. Legem enim Baptismi non seruant. Quare mirū non est, eos nullum fructum bonum proferre. Hos dicit tollendos esse de vite, id est, de corpore Christi, & de societate Sanctorum, extra quam Satanas dominatur, & habet sibi obnoxios omnes, qui non sunt Christi.

TERTIVS.

Et omnem qui fert fructum purgat, vt fructum copiosiorem ferat.

Hæc promissio opponitur superiori comminationi. Vt enim Pater agricola omnem palmitem, non ferentem fructum tollit, & in ignem abiicit, vt inutilem: ita palmitem ferentem fructum expurgat: scilicet putando & resecando per disciplinam malos affectus, & prauas actiones, tanquā luxuriantes ramos, ne fructum impediant. Deinde clauiculis consolationis eundem erigit, & ad firmum palum, videlicet Christum, alligat, ne tempestate tentationū & persecutionum in terrā deiiciatur, ac in labruscam degeneret: sed erectus copiosiorem fructum ferat, videlicet ex fide dilectionem Dei, timorem Dei, inuocationem, gratiarum actionem, patientiam, dilectionem proximi: breuiter, obedientiam erga Deum.

QVARTVS.

3 Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis.

Quos à Patre agricola dixit purgari, iam mūdos esse pronunciat, propter sermonem, quem illis locutus erat, vt se quoque agricolam esse ostendat. Cùm autem dicit, Discipulos mundos esse propter sermonem, necesse est, vt accipiatur de sermone non prolato & audito tantùm, multò minus pro non intellecto, alioqui Pharisæi mundi fuissent, qui sæpius audiuerunt Christi sermonē, sed de credito sermone. Nam fide, quæ est ex auditu verbi, purificantur corda.

Hîc discernendæ sunt locutiones, in quibus purgandi actus diuersis attribuatur. Purgat Pater, purgat Filius, purgat Spiritus Sanctus, purgat sermo Christi, purgat fides, purgat sanguis Christi, purgat Baptismus, purgat seipsum fidelis quilibet.

De Patre suprà audiuimus, quomodo videlicet purget, vt copiosiorem fructum adferant palmites. Is enim purgat, vt autor purgationis. De hoc in Ezechiele sic scribitur: *Mundabo eos, & erunt mihi populus, & ego ero illis Deus, & seruus meus Dauid super eos.*

De Filio plurima sunt dicta. ipse enim ita de seipso testatur: *Sanctifico me ipsum pro illis, vt & illi sancti sint.* Est ergo Christus effector purgationis, obtemperās Patri, idq; merito & efficacia.

De Spiritu Sancto notum est: videlicet quòd tertia persona Trinitatis dicatur Spiritus Sanctus, propterea quòd regeneret, viuificet, & sanctificet credentes: creando nouos motus in

ipsis congruentes cum suo nomine.

Purgat sermo, hoc est, Euangelium, vt instrumentum, quo purgationis meritum offertur. Nam siue scribitur, siue legitur, siue auditur sermo, nō purgat nisi accipientem, hoc est, credentem sermoni. Magorum est tribuere sermoni pronunciato efficaciam tantū, quia pronunciatur etiam sine fide audiētis. Paulus affirmat sanctificari creaturas per verbum Dei, quod ita accipiendum est: Creaturę sanctificantur per verbum Dei, scilicet docens creaturarum vsum licitum esse piis: dum videlicet illis vtuntur cum gratiarum actione, in gloriam Dei, ad vsus diuinitùs ordinatos. Quando enim sanctificatur in hunc modum creatura, seiungitur à prophano vsu, & applicatur vsui diuinitùs ordinato.

Purgat sanguis Christi, 1. Iohan. 1. *Sanguis Christi emundat nos ab omni iniquitate.* Effusio enim sanguinis Christi in ara crucis, est peccatorum expiatio in iis, qui credunt in Christum. Nam effusione sanguinis Filius Dei satisfecit iusticiæ diuinæ, quæ requirebat iustam compensationem pro offensa Dei. Vide Epistolam ad Hebræos.

Purgat fides, vt instrumētum applicans, seu recipiēs purgationē oblatam per Euangelium. Non ergo sua virtute purgat, sed purgādi actus illi tribuitur vt instrumentum, iuxta illud: *Fide purificans corda.*

Purgat Baptismus, vt Paulus ad Ephesios ait. Augustinus enarrans locū Euangelistæ, in quo modò versamur, quæstionem proponit, quam & doctissimè soluit. Hæc sunt autem Augustini verba: *Quare non ait, mundi estis propter Baptismum, quo loti estis. Sed ait, propter verbum, quod locutus sum vobis, nisi quia & in aqua verbū mundat: detrahe verbum, & quid est aqua, nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, & fit sacramentum, etiam ipsum tanquam visibile verbum. Nam & hoc vtique dixerat, quando pedes Discipulorum lauit. Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Vnde ista tanta vis aquæ, vt corpus tangat, & cor abluat, nisi faciente verbo: scilicet, cui credit, qui baptizatur, non quia dicitur, sed quia creditur: scilicet ab eo, qui baptizatur.*

Fidelis seipsum purgat, 1. Iohan. 3. *Qui habet hāc spem in eo purificat seipsum, sicut ille purus est.* Augustinus hoc ita exponit: *Purificat te, non de te, sed de illo, qui venit, vt habitet in te: tamen quia agis tibi aliquid voluntate, ideò & tibi aliquid tributum est.* Atque ita videmus, ꝙ tametsi pluribus tribuatur purgandi actio, mòdi tamen sint diuersissimi.

Porrò antithesis dicti Domini non est prætereunda. Mundi sunt, qui credūt sermoni Christi: Ergo immundi sunt omnes, qui sermonem Christi non audiunt, nec credunt.

QVINTVS.

4 *Manete in me & ego in vobis.*

Ex generali doctrina infert exhortationem ad præsentes auditores, hoc est, ad Discipulos suos, cui annectit promissionē. Exhortatio est, *Manete in me*: ac si diceret, Estis quidem modò in me vt palmites admodum fragiles. Vestra enim fides vacillat, & magis adhuc vacillabit, quando

A rapiar ad supplicium crucis: sed nolite frangi cruce mea, sed manete in me constanter. Ero enim victor mortis. Promissio verò, *Et ego in vobis manebo*: tantisper scilicet vos in me manseritis. Est enim promissio conditionalis, quę conditio infrà aliquoties expresse ponitur.

Sed quomodo manemus in Christo, & quomodo Christus in nobis manet? Donec retinemus fidem & bonam conscientiam, & nos manemus in Christo, & Christus manet in nobis.

B At amissa fide, nec nos in Christo manemus, nec Christus in nobis. Fide enim Christum apprehendimus, retinemus, & possidemus, vt in nobis maneat.

Verùm hìc quæritur, quomodo Christus se nobis communicet? Respondeo: Christus se nobis communicat tribus modis: videlicet merito, persona & efficacia.

Meritum Christi primum locum obtinet, de quo Paulus ad Rom. 3. *Quem constituit Deus propi-*

C *ciatorem per fidem in ipsius sanguine.* 1. Tim. 2. *Dedit seipsum* ἀντίλυτρον *pro omnibus, &c.* Hoc meritum Christi vtriusque naturæ Christi est. Etsi enim omnes actiones redemptionis, sunt personæ, atque ideò infiniti precij & valoris: tamē quędam sunt vtriusque naturæ communes: quædā propriæ alterius. Christus secundùm vtramque naturam vult præstare Patri obedientiam, Rom 5. *Per vnius obedientiam iusti constituentur multi*: & secundùm vtramq; naturam inuocat Patrem, &

D impetrat nobis gratiam, semper viuens, vt intercedat pro nobis. Quædam sunt proprię alterius naturæ, vt λόγου quidem admiranda humiliatio. Philip. 2. *Qui in forma Dei existens, non rapinam duxit æqualitatem cum Deo, sed seipsum exinaniuit, formam serui assumens, similis hominibus factus, & gestu inuentus vt homo, humiliauit seipsum, &c.* humanæ verò naturę, passio. Ita enim Petrus ait: *Christus passus est in carne.* Et ad Ephes. 1. *In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius.*

E Personæ Christi communicatio fit etiam secundum vtramq; naturam, qualis est capitis & membrorum, vitis & palmitum: seruatis tamen naturarū discriminibus. Non enim tantū Christus in nobis habitat per diuinitatem, verùm etiam nos naturæ humanę Christi inserimur: sed mediatè, Spiritu Christi, vt Iohānes docet, cùm ait, 1. Ioh. 3. *In hoc cognoscimus, quòd in ipso manemus, & ipse in nobis, ex Spiritu quem dedit nobis.* Spiritus igitur Christi, seu diuinitas, est copula, qua toti

F Christo copulamur, secundùm vtramque naturam. Quæ enim vni tertio cohærent, inter se cohærent. Etsi ergo loci ratione, humana Christi natura à nobis abest: tamen ratione copulationis per vnum & eundem Spiritum Christi, nobis adest, eiq; arctissimè copulamur. atque hoc est, quod Augustinus doctissimè ait de verbis Domini, sermone 53. *Quemadmodum Christus in nobis hic, sic & nos ibi in illo sumus.* Hæc sententia Augustini loquitur de Spiritu Christi, in quo &

G Christus in nobis hìc habitat, & quo nos ibi, id est, in cœlo, humanę naturę Christi copulamur: ita vt Christus caput, & nos mēbra, vnus Christus

ſtus ſimus. Ad Gal. 3. *Omnes vos vnus eſtis in Chriſto.* Copulationem hanc Chriſti & Eccleſiæ Paulus ad Epheſ. 5. magnũ myſterium vocat, cuius quędam imago eſt maritus & vxor, vno amoris ſpiritu copulati, vt ſint vna caro. Huius myſterij & arcanæ copulationis ſymbola, ſunt Baptiſmus & Cœna Domini. De Baptiſmo habes 1. Cor. 12. *In vno Spiritu nos omnes in vnum corpus baptizati ſumus.* & ad Gal. *Quotquot baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* De Cœna loquitur Paulus, cũ ait: *Panis cui benedicimus, nónne cõmunicatio corporis Chriſti eſt? calix cui benedicimus, nónne communicatio ſanguinis Chriſti eſt?*

Tertiò, Chriſtus ſe nobis communicat efficacia. Eſt enim in credentibus efficax ad multa facienda, quæ Deo grata ſunt, & hominibus ſalutaria. Breuiter, omnis q credit, habet Chriſtum in ſe habitantem & efficacem, & eſt caro de carne Chriſti, & os de oſsibus eius. Viuit enim ipſius Spiritu, & operatur.

SEXTVS.

Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, niſi manſerit in vite: ſic & vos, niſi in me manſeritis.

5 *Ego ſum vitis, vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum.*

Ratio exhortationis ab vtili ſumpta. Omnes enim ratione vtilitatis & boni mouẽtur, & quò maior eſt vtilitas & maius bonum, eò magis & voluntas inclinatur ad conſenſum, & conatus excitatur ad obtinendum bonum, quod proponitur. Etſi autem argumentum hic propoſitum clarius eſt & apertius, q̃ vt egeat longiori declaratione, præſertim cùm ſuprà oſtenſum eſt, qua ratione Chriſtus dicatur vitis vera, & Diſcipuli eius palmites, quisque ſit verus palmitum fructus: hîc tamen ideò collationis vis obſeruanda eſt, vt clariùs intelligatur, & magis ametur Mediatoris noſtri beneficium. Vt ergo palmites in vite ſunt, viti nihil conferẽtes, ſed inde accipientes vnde viuant, & vitis in palmitibus eſt, vt vitale alimentum ſubminiſtret eis, non ſumat ab eis: ita fideles in Chriſto ſunt, Chriſto nihil conferentes, ſed ab eo accipientes vnde viuant: & Chriſtus in fidelibus eſt, vt Spiritum vitæ ſubminiſtret eis, non autem ſumat ab eis. Qui Chriſtus vt vitis non eſſet, niſi homo eſſet: ita vitam palmitibus non præberet, niſi etiam Deus eſſet. Hic enim nos per gratiam Spiritus, quaſi per aquam irrigat & nutrit, vt poſsimus pietatis fructus edere.

Porrò etſi voluntaria eſt noſtri cum Chriſto conglutinatio, vt ait Cyrillus: tamen non ſolius voluntatis eſt fructificatio. Nam qui exiſtimat ſe ferre fructum à ſemetipſo, in vite nõ eſt. Qui in vite non eſt, in Chriſto non eſt. Qui in Chriſto non eſt, Chriſtianus non eſt, ſed potiùs putridus ramus ex putrida arbore, cui fructus ſimilis eſt, iuxta dictum Domini: *Putrida arbor fert putridos fructus.*

SEPTIMVS.

Nam ſine me nihil poteſtis facere.

Hæc αἰτιολογία non debet extendi vltra periſtaſin præſentis colloquij Chriſti & Diſcipulorum. Proinde cũ hîc ſolummodò agitur de fructu palmitum vitis veræ, quæ eſt Chriſtus: manifeſtum eſt hanc vniuerſalem reſtringendam eſſe ad certum genus operum, nempe ad opera cultus. Veriſsimum eſt enim nulla opera Deo placere vt cultũ, niſi quæ fiunt à iuſtificatis fide, hoc eſt, ab iis, qui ſunt viui palmites, generoſæ huius vitis Ieſu Chriſti. Cæterûm qui ex hoc loco concludunt, liberum arbitrium nullum eſſe, falluntur. Hîc enim Dominus non negat libertatem voluntatis, ſed facultatem præſtandi ea, quæ imperantur: imò Chriſtus his verbis vult, vt libero arbitrio & ſpontè ſe ei ſubmittamus, eum audiamus, ab ipſo diſcamus, in eum credamus, & per fidem in eo maneamus, vt poſsimus fructum ferre. Nam vt ſine ipſo tanquam aridi & inutiles rami ſumus: ita non niſi ex illo quicquam boni præſtare poſſumus.

OCTAVVS.

6 *Niſi quis in me manſerit, eiectus eſt foras, ſicut palmes, & exaruit, & colligũt eum, & in ignem coniiciunt, & ardent.*

Comminatio eſt pœnæ eorum, qui à Chriſto deficiunt. Et eſt hic ſenſus: Quemadmodum palmes reſectus à vite moritur, areſcit, eiicitur extra vineam, & tandem cum aliis inutilibus ſarmentis coniicitur in ignem, & comburitur: ita hypocritæ in Eccleſia, & qui deficiunt à fide, moriuntur, areſcunt, eiiciuntur extra ſocietatem Sanctorum, & tandem in ignem æternum cum omnibus impiis terræ coniicientur, vt in perpetuis flammis ardeant. *Dupliciter*, ait Cyrillus, *ad manendum ſecum Chriſtus nos inducit, partim cupiditate gloriæ, quam fructuoſi palmites conſequentur: partim formidine ignis, cui tradentur qui ab eo ſe ſeparant.* Hiſce argumentis ſuaſoriis nulla poterant magis efficacia inueniri.

Præterita pro futuris ponuntur, more Prophetico: Eiectus eſt, pro eiicietur: Exaruit, pro areſcet, iuxta regulam: Prædictiones de futuris ſæpè vt præteritæ narrantur, propter certitudinem euentuum.

Porrò cùm Chriſtus dicit: *Niſi quis in me manſerit*, manifeſtè indicat, quòd homines qui credunt, & habẽt Spiritum Sanctum, poſsint excidere gratia, abiicere fidem, & amittere Spiritum Sanctum, contra quorundam dogma, qui docent eos, qui ſemel crediderunt, nunquam poſſe amittere fidem, & damnari. Quòd ſi ita eſſet, Scriptura non requireret duplicem conditionem ſalutis: videlicet fidei, qua obtinetur: & perſeuerantię, qua retinetur. Vide quæ ſuprà annotauimus in quarto capite, in hæc verba:

Quiſquis biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non ſitiet in æternum.

NONVS.

7 Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quicquid volueritis petetis, & fiet vobis.

Alia ratio exhortationis à fructu mansionis in Christo petita. Est enim magnus & gloriosus fructus mansionis in Christo, impetrare quicquid volueris. Illi ergo soli & rectè inuocant, & petita impetrant, qui in Christo manent, & in quibus verba Christi manẽt. Hi enim in Christo à Patre dilecti sunt, & ꝓpter Christum Mediatorem impetrant quæ volunt. Verùm hîc duo altiùs expendenda sunt. Primùm, quid sit verba Christi in homine manere: deinde, quę sit regula petendarum.

Verba Christi in homine manere, non est hominem ea memoria solummodò tenere, qđ habent hypocritæ commune cũ Diabolis. Sed est ea & tenere mente, & iuxta ea credere corde, vitam moresq; iuxta ea formare, & in iis perseuerare vsq; ad finẽ. In quo enim sic manẽt Christi verba, is viuus palmes in vite Christo habetur, viuum Christi membrum censetur, atque adeò templum Spiritus Sancti prædicatur.

Regula petendorũ est Dei voluntas. Piorum enim est statuere voluntatem Dei esse regulam omnium eorũ, quę & velint, & agant: iuxta precandi formulam, quã Dominus suis Discipulis tradidit: *Fiat voluntas tua.* Et Iohannes dicit: *Si quid petieritis secundùm voluntatem eius, audiet vos.* Nunc autem verba Christi manentia in nobis, faciunt vt nostra voluntas submittat se voluntati Christi: vnde fit, ꝙ manẽtes in Christo non possint velle, nisi quod Christo gratum sit, & sibi salutare. Ex hac regula sequitur, primùm, ꝙ nihil sit petendum pugnãs cum verbis Christi, & alienum à salute. Secundò, quòd bona æterna & temporalia sint petenda, sed dissimiliter, ꝓpter dissimiles promissiones. Nam vt promissio gratiæ est vniuersalis, iuxta illud: *Deus vult omnes homines saluos fieri:* ita bona æterna petenda sunt absq; omni cõditione. Temporalia autem bona sunt petenda cũ conditione: videlicet nõ impeditæ gloriæ Dei, aut nostrę salutis. Voluntas enim piorum parata esse debet ad obedientiam, statuetq; Deum vt patrẽ optimum daturum ea, quæ ipse nouerit salutaria esse, iuxta illud Bernhardi: *Vnum è duobus sperare indubitanter possumus: quoniam aut dabit quod petimus, aut quod nobis nouerit esse vtilius.*

DECIMVS.

8 In hoc glorificatus est Pater meus, vt fructum copiosum afferatis, & efficiamini mei Discipuli.

Alia ratio exhortationis à fructu omniũ maximo, q est gloria Dei. Nam esse palmitẽ in vite, qui est Christus, fructum ferre, multiplicari & augeri numerũ Discipulorum Christi, facit ad gloriam Dei augendam, tum in cœlo, tũ in terra. Etsi autem hoc Dñi dictum rectè accommodari potest in genere omnibus fidelibus hominibus: tamen potissimùm ad Apostolos referendum est, qui post acceptum Spiritum Sanctum in die Pentecostes sparserunt semina Euangelij, & collegerunt Ecclesiam ex Iudęis & Gentibus, glorificantẽ Deum pro dato Filio. Notetur hîc phrasis Hebraica, qua sæpe præteritum pro præsenti ponitur. Glorificatus est pro glorificatur, quod ad quoduis tempus se extendit.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

9 Sicut dilexit me Pater: ita & ego dilexi vos.

Vt Discipulos animet ad strenuè faciendum officium, suum erga eos amorẽ indicat. Naturâ enim omnes obsequuntur iis, à quibus se diligi statuunt. Similitudo dilectionis Patris erga Filium, & Filij erga Discipulos, seu Ecclesiã, accipienda est iuxta loci peristasin, hoc modo: Sicut Pater diligit Filium, vt caput Ecclesiæ: ita Filius Ecclesiam tanquã corpus suum diligit. Vt enim caput Filij in assumpta carne, est Pater: ita caput Ecclesiæ, est Christus Deus & homo. *Nõ ergo,* ait Augustinus, *æqualitatem naturæ ostendit nostræ & suæ, sicut est Patris & ipsius: sed gratiam, qua Mediator est Dei & hominum, homo Iesus Christus.*

Hîc proponitur Ecclesiæ summa consolatio: videlicet ꝙ Pater eam diligat, & Filius similiter. Omnibus ergo tentationibus opponamus hũc Patris & Filij amorem. Nam si Pater in Filio nos diligit, profectò curã nostri gerit, nec sinet nos ab hostibus ita opprimi, vt salute excidamus in Christo promissa. Si permittit nos cruce premi, Patris optimi est castigatio, q flagellat omnem filium, quem recipit. Si patitur nos à tyrannis crudelissimè interfici, ipse est vita nostra, q nos resuscitatos ornabit perpetua gloria. Non enim possunt vanæ esse promissiones eius, qui mentiri nescit, & potest præstare quicquid promisit. Sit ergo hæc asseueratio Christi nobis semper in conspectu, quam statuamus esse verissimam, cuius vsus tum demũ sentietur, cùm pressi cruce sentiamus diuinas consolationes contra omnem expectationem carnis.

SECVNDVS.

10 Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego præcepta Patris mei seruaui, & maneo in eius dilectione.

Dominus dixit se amare Discipulos suos, nũc aũt signum apponit, ex quo intelligere possint, an maneant in dilectione & gratia Christi, nécne, idq; per comparationem facit. Ego, inquit, maneo in dilectione Patris mei, qua scilicet Pater me diligit, quia seruaui præcepta ipsius, obediens illi vsq; ad mortẽ, quæ nũc mihi imminet. Vos simili modo manebitis in dilectionę mea, qua vos diligo, si præcepta mea seruaueritis, id est, ex hoc scietis, quòd in dilectione mea, qua vos diligo, manetis, si mea pręcepta seruatis. Nõ ergo vt nos diligat priùs, ipsius præcepta seruamus: sed nisi nos diligat, præcepta ipsius seruare

ſeruare non poſſumus. Præcepta autem Chriſti ſunt, in ipſum credere, ipſum diligere, in ipſo manere, eum confiteri, pericula pro confeſsione doctrinæ ipſius exemplo adire, proximum diligere, &c. De his enim rebus hęc Chriſti iamiam rapiendi ad ſupplicium crucis oratio intelligenda eſt.

Obſeruetur ergo hîc certiſsimum ſignum, ex quo quilibet ſcire poterit, an ſit in dilectione & gratia Chriſti, nécne. Hoc autē ſignum eſt, obſeruatio præceptorum Chriſti, ſicut ipſe claris verbis hîc indicat. Obſeruatio enim præceptorum Chriſti, non poteſt magis abeſſe à dilectione Chriſti, quæ ex fide concipitur, quàm calor ab igni, & claritas à Sole. Verùm hîc perpetuò tenendū eſt, quòd ſtudium & conatus, retinentium fidem, & bonam conſcientiam, reputentur pro facto: & obſeruatio præceptorum, accipienda ſit ſecundùm partes, non autem ſecundùm gradus partium, qualis erit in futura vita, hîc autem impoſsibilis.

TERTIVS.

11 *Hæc locutus ſum vobis, vt gaudium meū in vobis maneat, & gaudium veſtrum impleatur.*

Finem totius orationis ſuæ apponit Dominus, qui eſt, vt gaudium Chriſti in Diſcipulis maneat, & gaudium Diſcipulorum impleatur. Quoniam autem omne gaudium tale eſt, quale eſt ipſius obiectum, permagnum eſſe diſcrimen inter mundi & Chriſti, Eccleſiæque gaudium neceſſe eſt. Mundus gaudet vel ex alieno malo, & dicitur Græcis ἐπιχαιρεκακία, vel ex opinione boni præſentis. Verùm quia bonum hoc inſtabile, & incertum eſt, & de eo conceptum gaudium inconſtans & vanum. De mundi ergo gaudiis rectè Martialis ait:

Gaudia non remanent, ſed fugitiua volant.

Gaudium Chriſti, eſt læticia in corde concepta ex eo, quòd ſuis Diſcipulis æternam ſalutem & beatitudinem ſuo ſanguine acquiſiuerit: victis peccato, Diabolo, morte & inferno in gloriam Patris ſui. Gaudium Eccleſiæ, eſt læticia in animis piorum, cùm ex præſentium bonorum adeptione, tum ex promiſſorum certa expectatione concepta Proinde vt præſentia bona, quę poſsidet Eccleſia, ſunt multa, magna & certa: ita & præſens Eccleſiæ gaudium eſt multiplex, magnum, & certum. Gaudet enim Eccleſia, quòd ſit à iure peccati, Legis & mortis, & à captiuitate Diaboli liberata. Gaudet ex conſortio Chriſti, habitantis in cordibus piorum per fidem. *Gaudete*, inquit Paulus, *ſemper in Domino.* Gaudet, quòd per eandem fidem habeat acceſſum ad Deum, Deū inuocat, & exauditur. Gaudet propter verbum Dei, quod ipſi commendatum eſt. vnde Dauid: *Teſtimonia tua gaudium meum.* Gaudet, quòd Deum rectè timeat & colat. vnde Syracides: *Timor Domini delectabit cor, & dabit læticiam & gaudium.* Gaudet ex ſocietate, quam habet cum omnibus Sanctis & Angelis bonis. Gaudet quoque Eccleſia in cruce, qua redditur conformis imaginis Filij Dei, vnde & ſpem concipit futuræ gloriæ. Breuiter, Eccleſia gaudet, quòd ſit familia Dei, templū Dei, & peculium, qua gloria nulla maior eſſe poteſt. Hæc bona præſentia opponamus omnibus aduerſis & ærumnis huius mundi, expectantes promiſſa illa bona in gloria beatitudinis, vbi conformes erimus Chriſto, & animabus & corporibus, in omnem æternitatem. Atque ob hanc cauſſam Dominus aditurus mortis ſuppliciū, meminit hîc huius gaudij, vt Diſcipuli in perſecutionibus imminentibus ſtatuant ſe à Patre & Filio non deſertum iri, vt non abiiciant confeſsionem, vt conſtanter omnia perferant in Apoſtolatu ſuo, propter coronā ipſis in cœlis repoſitam. Huius gaudij cogitatione cùm Prophetæ & Apoſtoli, tum omnes Martyres ſe ſuſtentârunt, vt omnia pericula, cruciatus, & opprobria contempſerint. Quorum exemplo & nos admoniti, pro veritate Euangelij pericula, ſi res ita poſtulauerit, adeamus.

SECVNDA PARS.

In hac parte, vt ſuprà indicauimus, agit Dominus de mutua Diſcipulorum dilectione, quę eſt germanus fructus fidei, & vera nota Diſcipulorum Chriſti. Hanc partem ſolummodò articulis diſtinguamus.

PRIMVS.

12 *Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis vos inuicem, ſicut dilexi vos.*

Redit Dominus ad exhortationem ad mutuam dilectionem, quam propoſuit ſuprà capite 13. lotis Diſcipulorum pedibus. Verùm quia capite 13. in hæc verba: *In hoc cognoſcent homines, quòd mei Diſcipuli ſitis, ſi charitatem habueritis inter vos mutuam:* copioſiſsimè de Chriſtiana charitate dixi, nolo eadem hîc prolixius repetere. Sed hoc ſolummodò admoneo, Dominum ideò toties inculcare præceptum dilectionis, vt ſciamus eam vel ſolam, certiſsimam filiorum Dei notam eſſe.

SECVNDVS.

13 *Maiorem hac dilectionem nemo habet, quàm vt quis animam ſuam ponat pro amicis ſuis.*

Argumentum intimæ dilectionis hîc Dominus ꝓponit, vt Apoſtolos animet aduerſus imminentia pericula, quæ tanta futura erant, vt in propaganda doctrina Euangelij, pro fratribus adducendis ad Chriſtum, mortem eſſent appetituri, ſicut & factum eſt. Quòd autē Chriſtus de hac re loquatur, oſtendunt quæ paulò pòſt ſequuntur de mundi odio. Argumentum hoc modo formabitur. Cùm quis animam ſuam ponit pro amicis ſuis, ſummum dilectionis mutuæ ſpecimen edit. Vos igitur ſi pro amicis veſtris adducendis ad me animas veſtras poſueritis, intimæ dilectionis erga eos ſpecimen præbueritis. Iohānes, 1. Ioh. 3. coniungit exemplar, & imitationis modum, cùm ait: *Per hoc cognouimus*

charitatem, quòd ille animam suam pro nobis posuit, & nos debemus animas pro fratribus ponere. Absolutissimum ergo exemplar charitatis est Christus, qui animam suam pro nobis redimendis posuit. De quo Paulus ad Rom. 5. *Christus, cùm adhuc essemus infirmi, suo tempore pro impijs mortuus est. Enimuerò vix pro iusto quisquam moritur. Nam pro bono forsitan aliquis mori sustinet. Commendat igitur suam charitatem erga nos Deus, quòd cùm adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est.* Imitatio exemplaris erit laudabilis, si & nos ex dilectione animas nostras pro fratribus posuerimus. Et Petrus 1. Petri 2. in eandem sententiam ait: *Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplum, vt sequamur vestigia eius.* Verùm, vt dixi, hoc nō referendum est ad quemuis casum, sed solummodò vbi agitur salus animarum. Nicodemus non debuit animam suam ponere pro latrone liberando à crucis supplicio: nec Christus obtulit se in mortem pro adultera, quam mortem debebat legibus ciuilibus. Nec pius Iudex animam ponet pro veneficis & furibus: sed eos secundùm leges, citra personarum acceptionem puniet.

Quid si quis iniustè rapitur ad supplicium, quid tum faciendum erit? Hîc facies pro liberando proximo insonte quantū poteris, non autem requirit dilectionis lex, vt ipsum liberes, & te in locum eius substituas, atque pro eo vitam ponas. Tum enim proximum plus quàm teipsum diligeres, & plus præstares quàm regula, quæ est Matthæi capite 7. exigit: *Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis.* Iam nemo ex charitate vult vt alius pœnas sibi debitas luat; quod profectò esset non amare, sed odisse proximum. Exemplar proinde Christi rectè accommodandum est. Christus dilexit nos, & ex dilectione mortuus est pro nobis, vt nos possimus regnare cū Christo. Igitur & nos debemus diligere amicos: hoc est, eos qui possunt fieri ex inimicis amici, vt possint nobiscum cū Christo regnare. Hoc ipsum sentit Cyrillus, scribens in hunc ipsum locum: *Quòd si oues & agnos Christi pascere nihil aliud est, quàm ipsum diligere, patet quòd omnis persecutio, omneq; periculum pro prædicatione veritatis subeundum sit.*

TERTIVS.

14 Vos amici mei estis, si feceritis quæcunque præcipio vobis.

Hæc Domini asseueratio expressam promissionem & tacitam comminationem habet. Promissio est cōditionalis, *Vos amici mei estis:* hoc est, ego vos diligo, & vos me diligitis, si feceritis quę præcipio vobis. Est siquidem amor amicorum reciprocus, & desinit amicitia, amore ab altera parte extincto. Saul & Dauid amici erant, donec vterque alterum amauit: sed succedente odio aduersus Dauidem, in Saule amicitia extinguebatur, tametsi amor in Dauide erga Saulem remansit, qui fuit beneuolentiæ. Benè enim voluit Dauid Sauli, etsi hosti suo. Sic pij bene volunt hostibus suis, eosque amant propter mandatum Dei, tametsi pro amore reportant pessimam gratiam: hoc est, odium & persecutionem. Comminatio tacita ex conditione expressa concluditur hoc modo: Amici estis mei, si feceritis quæ præcipio vobis. Igitur si non feceritis, quæ præcipio vobis, non estis amici mei. Si non mei amici, nec Patris mei estis. Hæretis igitur in peccatis vestris, & estis sub iure Legis & tyrannide Diaboli. Quare nihil miserius, nihil tristius.

Quanti ergo æstimāda sit amicitia cum Christo, ex eius fructibus cognoscitur. De hoc amico omnium verissimè dici potest illud Syracidæ: *Amicus fidus medicina animæ.* Hic locus docet, quòd obedientia noua, etsi distincta est à fide iustificationis, nunquam tamen ab ea separari possit. Nam spiritus, fidei germanus est fructus. Qualis autem hæc obedientia esse debeat, suprà diximus. Quam Dominus ipse concludit sub dilectionis præcepto.

QVARTVS.

15 Non amplius vos dicam seruos, quia seruus nescit quid facit Dominus eius: Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.

Probat Dominus ab effectu, seu proprio veræ amicitiæ, se esse Discipulorum suorum amicum. Verus amicus omnia secreta sui pectoris aperit amico, & nihil, quod ad eius commodum pertinet, eum celat. Ego igitur cùm omnia mysteria salutis, quæ audiui à Patre meo, vobis nota feci; satis declaro me vestrum amicum esse. Quid? An non Paulus dicit se seruū Christi esse? An non pij omnes Christo subiecti sunt, & ab eo imperata faciūt, quod profectò seruorum est? Pij sunt & serui Christi, & non serui. Serui quidem sunt, quia ei subiecti sunt, & obtemperant, non timore, sed charitate. Quare simul etiam amici esse possunt, & sunt, propter mutuum amorem & beneuolentiam. Non serui, scilicet qui subiecti sunt, & obtemperant, non charitate, sed timore. Augustinus autem sic: *Sicut sunt duo timores, qui faciunt duo genera timentium: sic duæ sunt seruitutes, quæ faciunt duo genera seruorum. Filiorū igitur timor facit seruos bonos & amicos: seruorum timor facit seruos malos & inimicos, qui nesciunt quid faciat Dominus eorum.*

QVINTVS.

16 Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & constitui vos, vt eatis & fructum afferatis, & fructus vester maneat.

Vnde incœperit amicitia inter Christum & Discipulos eius, & quò tendat, exponit. Ego, inquit, dilexi vos, & ex dilectione elegi vos in Apostolos, vt passim per orbem eatis, & prædicetis Euangelium, & colligatis per prædicationem vestram Ecclesiam ex Iudęis & Gentibus in gloriam Patris mei. Nam assumptus in cœlum, armabo vos Spiritu Sancto, cuius præsidio freti, potentes ac sapientes huius mundi eripiatis è regno Diaboli, & introducatis in familiam Patris

tris mei. De hac igitur electione ad Apoſtolatum, accipienda ſunt hæc Domini verba. Eſt autem duplex electio. Vna ad certa officia in Eccleſia viſibili, qualis fuit Prophetarum & Apoſtolorum. Altera communis, qua electi dicuntur in Chriſto omnes, qui credunt Euangelio. Conſolatione pleniſsimum eſt, quod addit: *Et fructus veſter maneat*. Nam hoc dicto ſignificat Dominus & Eccleſiam ſemper manſuram in mundo inuictam, vel inuitis portis inferorum: & miniſterium verbi in Apoſtolorum ſucceſſoribus fore efficax. Hoc ergo dicto erigamus animos noſtros, cùm audimus mundi tyrannos in hoc totos incumbere, vt prorſus Eccleſiam deleant. Sed is qui dixit: *Et fructus veſter maneat*, potentior eſt omnibus tyrãnis & Sophiſtis huius mundi. Verùm quemadmodum ipſe Dominus in perſona ſua perſecutionẽ & crucem perpeſſus eſt, & tandẽ glorioſam nactus eſt victoriam: ita idem Chriſtus in membris ſuis: hoc eſt, in fidelibus patietur. ideò Paulus de ſe ait; Coloſ. 1. *Adimpleo ea, quæ deſunt paßionibus Chriſti in carne mea*. Sed perſecutionis iſtius erit lætus exitus. Nam crux iter eſt ad gloriam.

SEXTVS.

Vt quicquid petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.

Occurrit infirmitati & tacitę obiectioni Apoſtolorum. Tu dicis nos ituros, & fructum allaturos per prædicationem noſtram. Sed qui ſumus nos reſpectu potẽtum & ſapientum huius mundi, qui omnes nobis aduerſantur. Huic obiectioni reſpondet Dominus, ac ſi in hunc modum diceret: Fateor vos infirmos eſſe & impotentes, ſi ad veſtras vires proprias reſpexeritis: verùm ſi potentiam Patris mei cogitetis, eritis mundo multò potentiores. Hunc ergo ſi inuocaueritis, mea interceſsione freti, dabit vobis quicquid petieritis. Hîc aliquis non immeritò obiecerit: Cùm gloria Patris cœleſtis agitur, ſiquidem fructus Apoſtolorum cedit in gloriam Patris, cur non dat, non inuocatus? Ideò inuocari vult & dare inuocantibus ſalutaria, vt ſciamus non humanum opus eſſe colligere Eccleſiam, ſed diuinũ planè. Sciant ergo Miniſtri Euangelij ſe in vanũ laborare, niſi Deus ſimul operetur. Inuocent proinde Deum, vt ipſorum labor non ſit inanis, ſed cedat in gloriam Dei & multorum ſalutem.

SEPTIMVS.

17 Hæc præcipio vobis, vt diligatis vos mutuò.

Ex abundantia cordis os loquitur. Ex corde Chriſti pleno dilectione erga homines, manant dilectionis riuuli, hoc eſt, frequentes exhortationes ad mutuam dilectionem, ſine qua nihil ſumus. Hanc dilectionem tum demum habebimus, ſi rectè cognouerimus Euangelium, ac iuxta illud crediderimus, & has duas virtutes Chriſti humilitatem & patientiam imitati fuerimus. Ideò Paulus ſcribens Coloſſenſibus, ait: *Gratias agimus Deo & Patri Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſemper pro vobis orantes, poſtquam audiuimus fidem veſtram, quæ eſt in Ieſu Chriſto, & dilectionem, quæ eſt in omnes Sanctos propter ſpem repoſitam vobis in cœlis*. Hîc Paulus ſignificat veram fidem, dilectionem erga Sanctos & ſpem glorię coniuncta eſſe, quorũ poſtremum incitamentum ad priora eſſe debet.

TERTIA PARS.

In hac parte Dominus prædicit Apoſtolis externam perſecutionem, eoſque ſuo exemplo ad fortiter ferendam perſecutionem hortatur. Deinde exaggerat ſcelus Iudæorum perſequentium Chriſtum. Poſtea meminit Spiritus paracleti, qui de ſe teſtimonium feret. Hanc igitur partẽ in tria diſtinguamus membra: Quorum primum continet conſolationem aduerſus odium mundi, eiuſque odij cauſſas. Secundum, habet exaggerationem ſceleris Iudæorum hoſtium Chriſti & Eccleſiæ. Tertium eſt de teſtimonio, quod Spiritus Sanctus & Apoſtoli ipſi ferent de Chriſto. Horum omnium vnus ſcopus eſt, vt Apoſtoli retineant confeſsionem inuicto animo, ferant perſecutionem, erigentes ſe ſpe gloriæ promiſſæ.

DE PRIMO.

PRIMVS.

18 Si mundus vos odit, ſcitis quòd me priuſquam vos odio habuerit.

Propoſitio eſt conſolationis, qua Dominus conſolatur Apoſtolos aduerſus externam perſecutionem, quam potiſsimùm à perfidis Iudæis perpeſſuri erant: & opponitur hæc propoſitio metui Apoſtolorum, quem conceperant propter abitum Chriſti, & miniſterium difficillimum prædicandi Euangelij inter tot hoſtes. *Si mundus*, inquit, *vos odit*, conſolamini vos meo exemplo, qui veſter & Dominus & Magiſter ſum. Lectio Græca eſt ambigua; poteſt enim & ſic reddi: Si mundus vos odit, ſcitote ꝙ me primùm veſtrum, id eſt, Dominum veſtrum odio habuerit: ſed parum refert. Nam argumenti vis eadem eſt, hæc videlicet: Chriſtus patienter tulit perſecutionem & crucem ab ingratis Iudæis, ſpe gloriæ ſibi propoſitæ. Igitur Apoſtoli non debẽt frangi animis propter præſentes & imminentes perſecutiones: ſed ſpe coronæ ſibi propoſitæ ſe erigere; iuxta regulã: Si vnà patimur, vnà etiam glorificabimur.

Sed quænam eſt cauſſa odij mundi aduerſus Chriſtum & Apoſtolos eius? Communis eſt cauſſa, quam ipſe Dominus explicat ſuprà, Iohannis capite ſeptimo: *Me odit mundus, quia ego teſtimonium perhibeo de ipſo, quòd opera eius mala ſunt.* Cauſſam & conſolationẽ coniungit Dominus Matthæi capite quinto: *Beati eſtis cùm maledixerint vobis homines, & perſecuti vos fuerint, & dixerint omnia mala aduerſus vos (mentientes) propter me. Gaudete in illa die, & exultate, quia merces veſtra copioſa eſt in cœlis.* Hinc nos catholicam doctrinam pe-

tamus. Ministri Euangelij etiamsi sciant se pro officio bene præstito malam gratiam reportare: tamen propter mandatum Christi, propter charitatem erga proximum, propter officium quod requirit imitationem Christi, non desinent docere & hortari homines, vt multi conuertantur & saluentur, quo gloria Dei prædicetur & annuncietur à plurimis.

SECVNDVS.

19 Si de mundo essetis, mundus quod suũ esset diligeret. Sed quia de mundo non estis, sed selegi vos è mundo, propterea odit vos mundus.

Ratio odij mundi aduersus Apostolos exponitur, sumpta à remotione caussæ dilectionis. Habemus autem hîc integrum syllogismum hypotheticum: Si de mundo essetis, mundus vos diligereret; sed vos non estis de mundo. Ergo mundus vos non diligit, sed odit. Assumptioni apponit rationem. Sed ego selegi vos de mundo, scilicet instruens vos, donans vos Spiritu fidei, constituens vos Apostolos, vt fructum afferatis in gloriam Dei.

Mundus hoc loco potissimùm notat populum Iudaicum, sapientem quæ sunt mundi, & non quæ sunt Dei. Cùm autem dicit, *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum esset diligeret:* non sentit quod mundani homines, seu non renati, se sincerè diligant, cùm singuli quærant quæ sua sunt: sed diligere hîc per metalepsin ponitur, vt sit sensus: Mundus vos tanquam partem sui ferret & nõ persequeretur, sicut Iudæi ex odio vos propter me persequentur. Princeps enim huius mundi, hoc est, impiorum in mundo, nempe Satanas, hostis est Christi principis Ecclesię. Quare fieri non potest, vt conueniat inter mundum & Ecclesiam.

TERTIVS.

20 Mementote sermonis, quem ego dixi vobis: Non est seruus maior Domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.

Proposuit Dominus suum exemplum, nunc rationem imitationis addit, reuocans eis in memoriam, quod antea illis dixerat, dum pedes eorum lauisset. Argumentum autem sic concluditur: Seruus nõ potest conqueri, si ipsius conditio non sit melior quàm Domini sui. Si ergo me Dominum vestrum persecuti sunt, & verbum meum spreuerunt, profectò vos non potestis conqueri, si simili modo vos persequentur, & vestrum sermonem contemnent. Si ergo sermonem meum seruabunt, & vestrũ seruabunt. Sed nõ meum sermonem seruabunt: Ergo neque vestrum seruabunt. Loquitur Dominus, vt diximus, de Iudæis hostibus suis, & simul significat fore, vt maxima pars Iudæorum Apostolis se sit oppositura, eosque persecutura, donec eos de medio sustulerit. Hîc ergo obseruetur caussa reiectionis Iudæorum non esse fatum Stoicum, sed contumaciam eorum, vt Paulus clarè docet in Epistola ad Romanos, capitibus 9. 10. & 11.

QVARTVS.

21 Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum, qui misit me.

Caussam cur Iudæi sint persecuturi Apostolos exponit. Hæc facient vobis, id est, odio habebunt vos, persequentur vos, & doctrinam vestram contemnent, quia nõ nouerunt Patrem, qui misit me. Ignorantia ergo affectata & cæcitas in Iudęis, caussæ fuêre cur Iudæi persecuturi erant Apostolos. Huius ignorantiæ & cæcitatis caussæ fuêre anticipatæ opiniones, longo tempore confirmatę de Mose, de Lege, de sacrificiis, de Mesia. Nihil enim magis impedit docilitatẽ, quàm persuasio erroris, tempore confirmata, & autoritate eorum fulcita, qui sapientia excelle re videntur. Etsi igitur Iudæi oraculis Prophetarum, miraculis Christi, vita & doctrina eiusdem satis erudiri poterant de Iesu, quòd esset promissus Mesias: tamen somnium de humano imperio impediuit eos, quò minùs illi crederent. Idem malum omnibus ætatibus impediuit Euangelij cursum. Citiùs Æthiopem candidum reddideris, quàm hypocritam ad Euangelij lucem adducas. Ideò Christus dicit: *Qui male agit, odit lucem*, Iohan. 3. Item: *Peccatores & meretrices præcedent vos in regnum Dei.*

DE SECVNDO.

PRIMVS.

22 Si nõ venissem & locutus illis fuissem, peccatum non haberent. Nunc autem non habent, quod prætexant peccato suo.

Exaggeratio sceleris Iudæorum est, argumento à caussa peccati sumpto. Propositio & conclusio expressè ponuntur. Assumptio ex positis intelligitur. Argumentum integrum hoc est: *Si non venissem & locutus illis fuissem, peccatum non haberent.* Iam autem veni, & locutus sum illis. Igitur peccatum habent. Argumentum integrum, etsi admodum puerile, posui, vt quomodo peccatum hîc accipiatur certius eruamus.

Primùm ergo, quia Scriptura dicit omnes peccasse, & reos esse, non potest peccatum hoc loco pro genere accipi. Quare necesse est illud ad certam speciem restringi, iuxta loci peristasin. Nam cùm Dominus dicit: *Si non venissem, & locutus illis fuissem*, satis indicat de quonam peccato loquatur. Manifestè enim his verbis exprobrat Dominus incredulis Iudęis aduentum suum, & prædicationem, sicuti postea miracula, quibus satis conuinci poterant Iudæi de veritate doctrinæ Christi, & officio eius. Videtur ergo Dominus loqui de peccato contumaciæ, quod ita Iudæorũ mentes excœcauerat, & corda in-

da indurauerat, vt nec Christum ipsum, nec doctrinam ipsius reciperent. Huius contumaciæ & incredulitatis respectu reliqua peccata, etsi damnationem iustam merentur, quasi nulla esse videntur.

Etsi autem hæc interpretatio & restrictio peccati ad certam speciem commoda est: tamen ex conclusione argumēti Dominus videtur aliud voluisse. Nam cùm dicit eos non habere πρόφασιν de peccato, hoc est, rationem, qua se nō esse reos peccati conuincant: videtur Dominus loqui ex opinione Iudæorum, sicut sæpe facit, qui Lege & sacrificiis putabāt se iustos coram Deo, quam πρόφασιν Dominus suo aduentu & prædicatione eis ademit.

Quòd autem quidam ex verbis Domini concludunt neminem damnari, qui ex sola ignorantia peccat, ineptius est quàm vt refutatione egeat, cùm omnes homines sint naturâ filij iræ, vtpote lapsi & damnati in Adamo, communi omnium nostrorum Patre, tanquam in communi massa humanæ naturæ. Et Dauid ait: *Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.*

SECVNDVS.

23 Qui me odit, is & Patrem meum odit.

Alia exaggeratio sceleris Iudæorum persequentium Christum. Et ponitur propositio loco totius argumenti: *Qui me odit, is & Patrē meum odit.* Iudæi me oderunt: Igitur & Patrem meum oderunt. Ratio maioris duplex est. Vna, quòd Pater & Filius vnum sunt, si naturam diuinam spectes. Altera, quòd Filius in assumta natura sit legatus Patris. Nunc autem cùm iniuria quę fit legato, pertinet ad eum, qui legatum misit, fit vt odium, quo Christum legatū persequuntur Iudęi, in Patrem legantem quoq; redundet.

Sed quare Iudæi oderunt Christum? Quia existimabant eū suæ nocere existimationi, dum detraheret illis laruā iustitiæ & sanctitatis, qua tumebant, cùm tamen reuera salutem ipsorum quæreret. Eandem fortunam hodie experiuntur fideles Euangelij Ministri. Quare & ipsis hoc Domini dictum rectè accommodabitur. Qui Ministros Euangelij oderunt, Christi legatos: hi quoque Christum odio habent. Dicit enim ipse: *Qui vos spernit, me spernit: qui vos audit, me audit.* Prætextum ergo sui peccati deponant, hypocritæ & tyranni, qui Christum in suis legatis persequuntur.

TERTIVS.

24 Si opera non fecissem inter eos, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem & viderunt & oderunt, non solùm me, verùm etiam Patrem meum.

Exaggerat adhuc scelus Iudæorum, exprobrans eis miracula, hoc est, diuina testimonia, quibus & legationem suam confirmauit, & doctrinam suam diuinam esse demonstrauit. Ita enim ipse Dominus ait, Iohannis capite quinto: *Opera quæ ego facio, testificantur de me, quòd Pater me miserit.* Hanc demonstrationem etsi viderunt Iudæi, tamen non solùm nō receperunt ipsum, vt diuinitùs missum legatum: sed insuper etiam contempserunt, oderunt & ipsum & eum, qui ipsum miserat, Patrem.

De miraculis Christi sæpe suprà dictum est, potissimùm in secundo, quinto & decimo capitibus. Suprà quoque ostendimus, cur dicatur Patrem videre, qui vidit Filium: & quid ad illud dictum: *Deum nemo vidit vnquam,* respondendum sit. Summa huc redit: Qui videt me, videt Patrem, hoc est, videmus Patrem non in essentia, sed in declaratione voluntatis. In Filio enim reuelauit nobis voluntatem suam, de salute eorum, qui Filium fide receperint.

Obseruetur hoc loco, quòd nō recipere Christum, sit & ipsum & Patrem odisse, quo scelere nullum nec immaniùs, nec detestabilius cogitari potest. Peccatum quomodo hîc accipi debeat, ex superioribus patet. Non enim habere peccatum hoc loco, est nihil habere, quod prætexant Iudęi peccato suo, quin iure sint damnabiles ob contumaciam aduersus Christum Dominum, qui suis diuinis operibus, & se diuinitùs missum ostendit, & doctrinam suam diuinam esse confirmauit. Ideò alibi dicit: *Si mihi non creditis, credite operibus meis.* Etsi autem quidam ex Iudæis peccato blasphemiæ erant obnoxij: tamen hîc Dominus de eo peccato non loquitur solummodò, sed latiùs accipitur: quia multi ex Iudæis, qui Christum persequebantur, postea conuersi sunt. Non enim frustrà orasse Dominum putandum est: *Ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt,* Lucæ 23.

QVARTVS.

25 Sed hoc accidit, vt impleretur sermo, qui in Lege eorum scriptus est: Odio habuerunt me gratis.

Obiectioni Discipulorum Dominus respondet, qui poterant sic obiicere: Mesias est promissus Iudæis, vt sit ipsorum Rex & Dominus: Nunc autem Iudæi ipsum non recipiunt, sed oderunt, & persequuntur. Igitur meritò dubitare possunt, an tu sis Mesias. Respondit Dominus, esse vnum inter alia testimonia de Mesia, quòd ipsum odio persequerentur, ad quos erat missus, idq; ex Psalmo 35. confirmat. Habemus quis sit sensus verborum Euangelistæ. Quòd autem quidam ex hoc loco inferunt, necessariò peccasse Iudæos, quia sic prędictum erat, falsum est. Prædictio enim hæc prophetica non est vlla caussa euētus, id est, contumaciæ Iudæorum: sed solummodò indicatio, quæ ideò infallibilis est: quoniam Deus infallibiliter præsciuit euentum, quo respectu necessaria fuit prædictionis impletio. Vide quæ suprà annotauimus capite duodecimo, in hæc verba: *Vt sermo Esaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit.* Ibi enim copiosiùs hanc tractaui quæstionem.

Sed quid est quod ait: *Odio habuerunt me gratis*. Gratis, exclusiua particula est, id est, sine caussa & merito meo, & præter omnē culpam meam. Etsi autem Dauid in eo Psalmo de se loquitur: tamen simul vaticinatur de Christo, cuius ipse typus erat. Quæ enim typo tribuuntur, rectè veritati accommodantur.

DE TERTIO.

PRIMVS.

26 *Cùm autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritus veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.*

Promissione hac erigit Discipulos, ne fracti crucis scandalo, confessionem abiiciant, videntes ipsum in patibulum crucis suspendi. Vult ergo, vt cùm videant se capi & crucifigi, cogitent de hac promissione, & ea se sustentent. Sic nos in aduersis promissa bona cogitemus, eorumq; cogitatione nos in persecutionum fluctibus erigamus. Cur autem Spiritus Sanctus dicatur Paracletus, & Spiritus veritatis, dictum est suprà capite decimoquarto, in hæc verba: *Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis.*

Quòd autem dicit Dominus hunc Spiritum à Patre mittendum, & à Patre ꝑcedere, eò pertinet, vt sciamus Spiritum Sanctum nihil noui allaturum, sed eadem docturum, quæ ipse Filius, qui & venit à Patre, & missus est à Patre in A mundum, docuit. Quomodo autem Spiritu hic procedat à Patre & Filio, frustrà inquirimus. Hoc enim & sensuum nostrorum & rationis nostræ mensuram excedit: sed hoc firmiter tenendum est, quòd vt hîc distinguuntur personæ, Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus: ita sint reuera distinctæ, etsi vna trium est essentia numero. Quare & vnum Deum, & nō tres Deos esse credendum est.

Ille, inquit, *testimonium perhibebit de me*. Hoc B adimpletum est primùm die quinquagesima à resurrectione, quando Apostoli donati sunt visibiliter Spiritu Sancto. Deinde cùm Apostoli Spiritus Sancti impulsu animosè prædicarunt Christum in mundo, eiusque Euangelium miraculis diuinis confirmauerunt. Tum etiam in successoribus Apostolorum vsq; ad finem mundi idem Paracletus in cordibus piorum perhibebit testimonium de Christo, & multos excitabit Doctores, qui sincerè doctrinam Christi C hominibus annunciabunt.

SECVNDVS.

27 *Sed & vos testamini, quia à principio mecum estis.*

Officium Ministrorum Christi est, de Christo testimonium perhibere, quod profectò aliunde fieri non debet, quàm ex ipsius doctrina. Non ergo Christi testes sunt Papistæ, qui peruertunt, seu potiùs abolent Euangelium Christi.

CAPVT XVI.

SVMMA CAP. XVI.

CVR odij mundi & persecutionis Discipulorum toties meminerit Dominus, exponitostēdens quanta pericula propter se sint experturi post suum ab eis discessum: in quibus tamen periculis Spiritus Sanctus aderit ipsis aduocatus. Qui cùm venerit, vt mundo accusator contumaciæ aduersus Deum: ita Discipulis Domini Doctor veritatis erit. Hinc rursus, licèt obscurius, de morte sua & victoria super morte agit, monens quòd vt illa mœrorem, ita hæc gaudium Discipulis sit allatura.

Huc addit consolationem ex Patris sui fauore, quo Apostolos suos sit persecuturus, adeò vt sint impetraturi quicquid ab eo petierint. Præterea admonet Apostolos & dispersionis eorum, se à Iudæis capto, & victoriæ suæ super mundo, vnde iubet eos bono esse animo.

ORDO ET PARTES CAPITIS XVI.

Etsi autem subinde eadem inculcantur, (vt in paternis monitionibus & consolationibus fieri consueuit) in hoc capite, vt D non facilè in partes distinctas diuidi possit: tamen docendi gratiâ nos hoc caput in quatuor partes distribuemus, quæ sunt.

Prima, armat Discipulos Domini aduersus scandalum crucis & persecutionis, in qua Spiritus Sanctus aderit ipsis aduocatus.

Secunda, habet expositionem officij Spiritus Sancti, qui vt arguit mundum de peccato, de iusticia, & de iudicio: ita Discipu- E los Domini ducet in omnem veritatem.

Tertia, obscurè repetit admonitionem de morte & resurrectione Domini: quarum illa Discipulis tristiciam, hæc læticiam adferet.

Quarta, habet commendationē fauoris Patris Christi erga Discipulos eius, qui etsi tantus est, vt Pater ex amore sit ipsis daturus quicquid ab eo petierint: non tamen im F pediet, quin capto Magistro, Discipuli dispergantur, & deficiant. Nam vt in Christo pacem, ita in mundo afflictionem habebant. Huius afflictionis exitus ideò lætus erit, quia Dominus ex mortuis resur

ges

get. Atque hanc ob caussam in fine clausulam apponit: *Confidite, ego vici mundum.*

EXEGESIS CAPITIS DECIMISEXTI CVM OBSERVATIONE *Doctrinarum.*

PARS PRIMA.

IN hac parte, vt diximus, est prædictio persecutionis Apostolorum, cuius duo sunt membra.

Primùm, de ipsa persecutione, eiusque modis.

Secundum, de abitu Christi ad Patrem, & eius abitus vtilitate, quę est missio Spiritus Sancti, qui Discipulis in persecutione aderit aduocatus. Membra nostro more distinguemus articulis.

PRIMVS.

1 *Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini.*

Cur toties odij mundi & persecutionis Discipulorum meminerit Dominus, exponitur, vt cùm euentus responderit prædictioni, non deficiant à Christo, persecutionum scandalo victi. Præuisa enim tela, vt dicitur, minus feriunt. Vult ergo Dominus vt Discipuli præsentibus & imminentibus persecutionibus, quibus Magistro suo efficiuntur similes, opponát promissam gloriam, idque ipsius exemplo, qui intuens gloriam, quæ crucem exciperet, mundi odium cõtempsit. Vtrumque exemplum Christi & Apostolorum proponatur piis omnibus, vt in præsentibus ærumnis consolentur se, spe gloriosæ liberationis. Sciamus ergo regulam vniuersalem esse: *Omnes q volunt piè viuere in Christo, persecutionem patientur.* Item: *Si vnà patimur, vnà etiam regnabimus.*

Hic locus monet, vt aliquid de scandalis dicamus. σκάνδαλον nomen, à verbis σκάζω, claudico, siue cado, & ἁλῶμι, capio, compositum videtur, & est propriè tigillum in instrumentis, quibus capiuntur feræ: & instrumentum totum feris ex insidiis positum: in quod cùm feræ ex improuiso inciderint, cadunt, & capiuntur. Hinc ad genus transfertur, vt scandalum dicatur quoduis obstaculum, quod ita eunti obstat, vt ei occasionem impingendi aut cadendi præbeat; vt vadum in mari naui fit scandalum, cùm in illud nauis impingit. Saxum de rupe delapsum in viam, aut lignum, euntibus fit scandalum: vel cùm viam claudit, ne pateat in viam aditus, vel euntes in via impedit, quò minùs inoffenso cursu in ea pergant.

Hinc Ecclesia vocabulum transfert ad quoduis dictum, factum, exemplum, signum, σχῆμα, quod hominem quouis modo impedit, quò minùs vel viam Domini ingrediatur, vel ingressus viam Domini impediatur, vt non in ea progrediatur, sed offensus, vel claudicet, vel cadat, atque deficiat.

Crux Christi scandalum fuit Iudæis, vt non ingrederentur viam Domini. Ita enim Paulus ait: *Prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Græcis verò stultitiam:* atque ideò Christus dicitur in Scripturis petra scandali. Impediuit enim ignominia crucis Iudæos, quò minùs crederent.

Doctrina Christi scandalum fuit multis ex Discipulis Christi, Iohannis capite sexto, vt in via, in quam ingressi erant, caderent, ac planè à Christo deficerent. Atque his duobus modis accipitur scandalum in Ecclesia, vt vnum sit eorum, qui extra Ecclesiam sunt, alterum infirmorum in Ecclesia. Vtrumque rursus distinguitur, vt aliud sit scandalum datum, aliud acceptum.

Datum scandalum dicitur, quod is qui peccat, suo dicto vel facto dat alij, siue is cui datur offendit, siue non. Cùm Dominus Matthæi capite decimosexto prædiceret Discipulis suis de passione & morte sua, Petrus cœpit illum increpare, dicens: *Absit à te Domine, non erit tibi hoc.* Cui Dominus: *Vade post me Satana, scandalum es mihi, quia non sapis ea, quæ Dei sunt.* Hic Petrus quidem suo dicto dat scandalum, sed Dominus non accipit datum: non enim ex eo claudicat, aut cadit.

Scandalum datũ triplex est. Primum, quod & grauissimum, est cùm quis facto aut dicto in se malo, dat alteri occasionem, vel pertinaciæ in errore, vel lapsus in errorem: vnde fit, vt is, qui audit dictum, aut videt factum: vel viam Domini non ingrediatur, sed confirmetur in sua pertinacia: vel postquam ingressus est viam Domini, impediatur, quò minùs inoffenso cursu in ea pergat. Ex quo fit, vt duplicis sceleris sit reus, qui huiusmodi dat scandalum: videlicet proprij & alieni.

Multi, qui Christiani censeri volunt, suis prauis moribus, dictis & factis dant scandalum externis, vt doctrinam Euangelij contemnant, eíque aduersentur, magisq; confirmentur in sua impietate. Paulus hortatur seruos conuersos ad obedientiam præstandam suis dominis carnalibus non conuersis, ne nomen Dei & doctrina blasphemetur.

Auaritia impuritasque vitæ quorundam Ministrorum verbi, laicis, quos vocant, dat scandalum, vt illorum exempla imitantes, cadant cum illis, & damnentur, nisi ante mortem resipiscát. De hoc genere scãdali loquitur Dominus, cùm ait: *Væ mundo à scandalis.* Item: *Necesse est vt veniant scandala, sed væ homini, per quem scandalum venit.* Cùm Dominus ait: *Væ homini per quem scandalum venit,* satis declarat de quo genere necessitatis loquatur. Nam malitiam voluntariam hominum caussam scandalorum esse, haud obscurè indicat. Matthæi cap. 18. *Qui scandalizauerit vnum ex pusillis istis, qui in me credunt: expedit ei, vt suspendatur mola asinaria in collum eius, & demergatur in profundum maris.* Est autem de hoc scandali genere sciendum, quòd tametsi peccatum mortale sit, vt quod meritum æternæ mortis inferat:

tamen multò grauius est, cùm aliquis malum facit ideò, vt alios secum in ruinam suo exemplo pertrahat, quàm cùm quis ideò tantùm peccat, vt suæ voluntati satisfaciat, non vt alios secum in ruinam trahat.

Aggrauatur & hoc scandali genus ex personarum æstimatione. Grauius enim scandalum dat Scholasticus scortator, quàm nauta: Doctor Euangelij, quàm auditor: Rex, quàm rusticus, &c.

Secundum genus dati scandali est, cùm quis vsu intempestiuo rerum mediarum, infirmis præbet occasionem ruinæ. Res medias voco eas, quæ à Chrysostomo adiaphora dicuntur, quod nomen iam vsitatum est in Ecclesia. Qui autem hoc modo offendit infirmos, legem charitatis fraternæ violat, quare & fidem amittit. Ideò Paulus dicit: *Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum.* Peccatum huius scandali Paulus exaggerat, cùm ita scribit Corinthiis, in Epistola prima ad Corinthios, capite octauo: *Videte ne fortè hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Et peribit infirmus in tua conscientia frater, propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis.*

Est autem obseruandum, quòd hoc genus scandali solummodo propter infirmos vitandũ sit, non autem propter pertinaces Ecclesiæ hostes. Ideò Bernhardus rectè ait: *Non omnia scandala sunt æqua lance pendenda. Aliter namq; accipienda sunt pusillorum, aliter Pharisæorum scandala. De his dicit Dominus: Sinite eos, quia cæci sunt, duces cæcorum. Illorum quippe scandalum de ignorantia, horum de malitia descendit. Illi scandalizantur, quia veritatem nesciunt: hi, quia oderunt.*

Tertium genus dati scandali est, cùm quis dicto factóue in se non malo, sed habente speciem mali, aliis præbet occasionem de se malè suspicandi, atq; ita eos offendit contra charitatis regulam. Non est malum in se, aurum, argentum, gemmas, aut preciosas vestes gestare, sed hoc facere, præter ordinis & dignitatis decorum, speciem mali habet. Quotidie ornatum incedere præsertim ignobilem, præbet aliis occasionem impudicitiæ, vnde offenduntur. Ministrum ecclesiæ veste militari incedere, quia præter decorum est, offendit. Scholasticum tanquam sponsum ornatum in plateis obambulare, suspicionem piis præbet, quòd sit insidiator pudicitiæ virginum, aut etiam adulter. Qui sæpè conuersatur cum impiis, iudicatur à vulgo & is impius: vnde scandalizantur, qui hoc vel vident vel audiunt. Ideò Paulus ait 1. Thess.5. *Ab omni specie mali abstinete.*

Quod dictum & ad doctrinam & ad mores rectè accommodabitur. Verùm hic una exceptio tenenda est. Minister Euangelij sæpè cum improbis & suspectis personis cogitur conuersari, edere & bibere, vt suo consilio & doctrina eos ad pietatem adducat. Qui autem hoc facit, non dat scandalum, (facit enim officium, quod negligere impietas est:) sed imperiti & ignari consilij ipsius, inde sibi scandalum sumunt: vt Pharisęi scandalizati sunt, quòd Christus conuersatus sit cum publicanis & peccatoribus, & dicunt: *Hic publicanorum & peccatorum amicus est.* Simon, Lucæ capite septimo, scandalizatur, quòd Christus permittat peccatricem suos pedes lachrymis rigare, & capillis abstergere.

Acceptum scandalum est, quod quis sibi accipit, vel ex aliorum rectè dictis factisque, vel ex ceremoniis non impiis, vsu longo & autoritate approbatis, vel ex aliis rebus quibuscunque in se non malis.

Hoc quoque scandalum triplex est. nam aliud est hominum extra Ecclesiam: aliud hypocritarum in externo cœtu Ecclesiæ: aliud piorum, sed infirmorum in Ecclesia.

Mundi sapientes accipiunt sibi scandalum, vnde & pertinaciores redduntur in sua impietate: primùm ab externa & infirma Ecclesiæ specie: deinde ex absurditate doctrinæ Ecclesiæ: tum ex mole ærumnarum, quæ comitantur professionem Euangelij: præterea ex paucitate credentium. Item ex potentia, splendore, & amplitudine imperij hostium Christi, quibus Cicero motus, Ecclesiam pressam cruce contempsit, cuius hæc sunt verba in Oratione pro Lucio Flacco: *Sua cuique ciuitati religio est, nostra nobis. Stantibus Ierosolymis, pacatisq; Iudæis: tamen istorum religio sacrorum à splendore huius imperij, grauitate nominis nostri, maiorum institutis abhorrebat. Nunc verò hoc magis, quòd illa gens, quid de imperio sentiret, ostendit armis. Quàm chara dijs immortalibus esset, docuit, quòd est victa, quòd elocata, &c.* Horum scandalum forti & inuicto animo contemnendum est, præsertim cũ sciamus hęc olim prædicta esse, & Dominum clarè dixisse Iohannis capite decimo octauo: *Regnum meum non est de hoc mundo. si ex mundo esset regnum meũ, ministri mei vtique decertarent vt non traderer Iudæis. nunc autem regnum meum non est hinc.*

Hypocritæ qui sunt mortua Ecclesiæ membra, sana Euangelij doctrina, & reprehensione corruptelarum doctrinę offenduntur. Matthæi cap. decimoquinto, Dominus traditiones Pharisæorum pugnantes cum puritate doctrinę cœlestis reprehendit, vnde offensi fremunt aduersus Christum: quod audientes Discipuli, referunt ad Magistrum suum, & dicunt: *Domine, scis quòd Pharisæi audito hoc verbo, scandalizati sunt.* At ille respondens ait: *Omnis plantatio, quam non plantauit Pater meus cœlestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt, duces cæcorum.* Hoc ergo Pharisaico scandalo pij moueri non debent, sed sinant Pharisæos ferri pro sua libidine.

Infirmi in Ecclesia, imò etiam qui sunt præcipua Ecclesiæ lumina, accipiunt non rarò scandalum à florente impiorum fortuna, & prospero eorum successu, vt Dauid ipse, vt est in Psalmo septuagesimotertio. ita enim ait: *Mei pedes penè moti sunt: quia zelo ardebam super inimicos, pacem eorũ videns, in miseria hominũ nõ sunt, & cũ hominibus non affliguntur, operti sunt violentia tanquã veste, &c.*

Es

Et paulo pòst addit: *Ergo frustra mũdaui cor meum, & laui in innocentia manus meas.* Sed quid hîc infirmi facient? Hoc idem Dauid præclarè in eodem psalmo docet: *Cogitabam*, inquit, *vt scirem hoc, sed difficile erat in oculis meis: donec veni in sanctuarium Dei, & animaduerterim in nouißima eorum.* Hîc Dauid duo requirit in infirmis, qui offenduntur prosperitate impiorum. Primùm uult eos introire in sanctuarium Dei. Deinde iubet eos in nouissima impiorum animaduertere. Sanctuarium Dei est ecclesia, cui commendata est sapientia arcana de consilio & voluntate Dei, qui suos in hac vita vult cruci subesse, vt adspirent ad gloriam sibi propositam. Hæc igitur sapientia infirmos erudire potest, modò dociles se præbuerint, vt facile contemta prosperitate impiorum credant inuisibilia, sperent promissa, amẽt Deum, atq; illi fide & amore iuncti, dicant cum psalmista: *Mihi adhærere Deo bonum est, posui in Deum spem meam, vt annunciem omnia opera eius.* Qui apud Prophetam dicit: *Montes mouebuntur, & colles contremiscent; Misericordia autem mea non recedet à te, nec fœdus pacis meæ mouebitur, dicit miserator tuus Dominus.* Animaduertere in nouissima impiorum, est conferre finem tristissimum impiorum cum lætissima piorum catastrophe. Vt enim impij morte hanc vitam commutantes, rapientur ad æternos cruciatus & opprobria sempiterna: ita pij in media morte sentientes præsentiam Dei, ducatu Angelorum ex præsentis vitæ miseriis migrant in æternam vitam. Hæc cùm pij, vt decet, cogitant, desinunt zelari in malignantibus, inuidereque iniquitatem facientibus. Sperant enim in Domino, & faciunt bonum, scientes hęreditatem suam repositam esse in cœlo.

Porrò ex verbis Domini Matth. 5. & Marci 9. *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum: Si manus tua dextra scandalizat te, abscinde eam. Si pes tuus scandalizat te, abscinde eum;* Catholica regula de vitandis omnis generis scandalis sumẽda est: videlicet, quòd nihil in mundo tam nobile, tam cõiunctum, tam charum, tam pulcrum, tam iucundum & speciosum esse debet, quin ei renunciemus potius, quàm inde occasionem lapsus sumamus, id est, quàm sinamus nos eò abduci à recto pietatis cursu. Vt autem Dominus persuadeat nobis omne huiusmodi scandalum cauendum esse, collationem facit præsentis incommodi, & æternæ pœnæ. Priuari re expetitâ in hac vita, quæ breuissima est, multò tolerabilius erit, quàm eâ obtentâ, cõiici in ignem inextinguibilem. Sensus ergo verborum Domini est: Quicquid illud est, quod ita diligis, vt pro dextro oculo, siue pro dextra manu, seu pro dextro pede illud habeas, si scãdalizat te, id est, si tibi est impedimento in via Domini, illi planè renuncia. Melius est enim eius vsu ad breue tẽpus carere, quàm coniici propter eius abusum in ignem inextinguibilem. Vult proinde Dominus, vt leuatis in cœlum mentibus, pergamus recta in uia Domini inoffensi, donec curriculum huius vitæ feliciter absoluerimus.

Porrò non est planè ociosa quæstio, qua quæritur: Num ueritas aliquando omitti possit, propter vitandum scandalum. Ad huius quæstionis determinationem, adducunt primùm regulam iuris: *Vtilius scandalum nasci permittitur, quàm ueritas relinquitur.* Deinde dictum Ieronymi: *Dimittendum est propter scandalum, omne quod prætermitti potest salua triplici veritate; scilicet vitæ, doctrinæ & iusticiæ.* De veritate vitæ, nullam admittendam esse exceptionem dicunt: tamen à specie hypocriseos abstinendum est. Non enim ipsa hypocrisis tantũ, verumetiam species hypocrisis vitanda est, vt mala. Semper ergo fideles absque specie hypocriseos piè, honestè, & iustè viuant, etiamsi totus mundus cum Cain offendatur. De veritate doctrinæ tres regulæ teneantur, quarum prima est: Falsitas nũquam docenda est. Qui enim falsa sciens & volens docet, diabolo & non Christo seruit. Secunda: Veritas ad salutem necessaria, nunquam est omittenda. Quicũq; enim necessariam doctrinam ad salutem omittit, sacrilegium committit, saluti hominum inuidet, & seipsum miserrimè condemnat. Tertia: Veritas ad salutem non necessaria, si scandalum rudium multitudini, & infirmorũ parit, si plus destruit quàm ædificat, si certamina in Ecclesia turbantia concordiam excitat, & si bona conscientia taceri potest, maximè si non interrogaris (interrogatus enim si fueris, necessaria erit veritatis confessio) non tamẽ negari vnquam debet, multo minus in gratiam hominum oppugnari. Nam qui oppugnat agnitam veritatem, Christum abnegat, & fit reus blasphemiæ in Spiritum sanctum. Hîc ergo prudentia serpentum locum habet, qua plaga in corpore aliquando accipitur, vt caput illæsum maneat. De veritate iusticiæ solam ἐπιείκειαν, qua lex ad caussam flectitur, excipiunt. Hæc de scandalis adiicere volui, vt nos admoniti, non solum vitemus omne genus scandalum, quo nos vel alij impediantur in recto salutis cursu: verumetiam vt exẽplum Apostolorum, cum quibus Dominus hîc loquitur, intueamur, nobisq; accommodemus, si quando religionis caussa nobis periclitandum erit, ut nec aduersa, nec prospera in via Domini nos impediant. Nam quod Dominus suis apostolis hîc prædixit, nostris quoque temporibus non immeritò accommodabitur.

SECVNDVS.

2 *Alienos à synagogis facient vos.*

Suprà meminit Dominus odij, quo mundus & se & suos discipulos erat persecuturus: nunc eius odij effecta exponit, ac primùm ait: *Alienos à synagogis facient vos*, id est, mundus abreptus veternosis opinionibus de Mose, de lege, de Messia, de iusticia, deque merito vitæ æternæ, vos propter me, & meam doctrinam tanto odio persequetur, vt ne sacro quidem cœtui, docentium & discentium legem Dei, ferat uos interesse: sed tanquã indignos humana societate, arcebunt vos de synagogis suis, nec

amicitiam, nec fœdera vobiscum colentes, idque non sine maximo nominis mei opprobrio, & doctrinæ contemtu, ne spolientur vana illa gloria, qua tument. Suprà duodecimo capite, de principib. Iudæorum dictum est, quòd multi principes Iudæorum crediderunt in eum: sed propter metum Iudæorum, ne expellerentur de synagogis, non audebant confiteri eum. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriam Dei. Est autem Synagoga, & conuentus ipse, & locus in quo conuenitur docendi discendique causa. Apostoli postea Ecclesiam vocarũt, vt isto nomine cœtum credentium distinguerent à cœtu Iudæorũ, persequentium Christum.

Porrò hæc exclusio à Synagoga, iudicio mundi, omnium maxima fuit pœna. Quid enim tristius homini pio accidere possit, quàm excludi ab eo cœtu & loco, in quo doceri & disci verbum Dei oportet. Verùm iudicio Spiritus & veræ fidei, magna gloria est propter Christum eiusque veritatem excludi à cœtu malignantium, & hostium Christi, qui cœtus in Apocalypsi Synagoga Sathanæ dicitur. Debemus ergo hîc distinguere inter exclusionem, (quam excommunicationẽ vsitatè vocamus) salutarem, & damnabilem. Salutaris excommunicatio est excludi à cœtu hostium Christi, propter confessionem Christi, de qua Dominus hîc agit. Damnabilis excommunicatio est excludi ab externo cœtu Ecclesiæ Christi, vel propter manifesta scelera, vel propter hæreticam doctrinam pugnantem cum fundamento, vel propter schisma aliquod, quo concordia violatur: idq; in eum finem, vt vel errans emendetur, vel contumax in aliorum exemplum, societate bonorum priuetur.

Cæterùm postquam hæc in genere diximus, particulatim aliquid dicendum erit, tum de communione, tum de excommunicatione, quę illi ex aduerso respondet. Quemadmodum autem duplex est communio: ita duplex erit excommunicatio, quæ illi aduersatur.

Communio duplex est, interna & externa. Interna spiritualis est, vt quæ oculis non cernatur, sed fide teneatur, & diuiditur in communionem personarum & rerum. Personarum communio est, qua plures personæ arctissima & sanctissima societate iunguntur. Hanc habent sancti; Primũ cum Patre & Filio & Spiritu Sancto, quæ fide fit: deinde inter sese, & coalescit Spiritu Christi, & mutua charitate fouetur. Communio rerum est, primùm, qua omnes sancti eorundem bonorum Spiritualium in hac vita sunt participes. Huius generis sunt quæ Paulus recitat ad Ephesios capite quarto: *Vnum corpus, vnus Spiritus, vna Spes vocationis, vnus Dominus, vna fides, vnum Baptisma, vnus Deus, & Pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus nobis.* Hinc fit quòd preces Christianæ sint communes. De his bonis, quorum participes sunt verè pij in hac vita, loquitur Petrus, cùm ait posterioris, primo: *Maxima sunt nobis & preciosa donata promissa, vt per hæc fieretis diuinæ consortes naturæ, vbi refugeritis à corruptione, quæ in mundo est concupiscentiæ.* Deinde, qua consortes futuri sunt æternæ vitæ, conformitatis cum Deo, & nunquam finiendæ fœlicitatis. Hæc communio personarum, cum qua rerum communio coniuncta est, dicitur Ecclesia in symbolo Apostolico; quæ quia non secũdùm potiorem sui partem videtur oculis, creditur: qua sanè re nihil amabilius, nihil melius, nihil gloriosius cogitari potest. Quid enim quæso conferri poterit cum societate illa, quam homo habet cum Deo Patre & Filio & Spiritu Sancto: præterea cum omnibus electis Dei Angelis & hominibus? Quid suauius participatione tantorum bonorum, tum in hac vita, tum in futura? Huius communionis internæ & spiritualis signum, testimonium, & obsignaculum, est ceremonialis communio.

Porrò huic internæ & spirituali communioni personarum & rerum, ex aduerso respondet tristissima excommunicatio interna & spiritualis, quæ est resectio inutilium, & non fructificantium palmitum in Christo vera vite. Hoc modo suapte culpa resecãtur omnes à vite, qui vastata conscientia naufragium fidei faciunt, quo sanè naufragio nihil nec tristius, nec perniciosius cogitari potest. Non enim hîc periclitantur bona corporis, aut fortunæ, vt in naufragio corporali, sed bona animæ. Siquidem anima ipsa fluctibus peccatorũ abripitur in sempiternum interitum, separata à Deo vera vite, nisi rursus per pœnitentiam fiat insertio in veram vitem.

Hoc genere excommunicationis sæpè excluduntur à communione sanctorum, qui primi & summi in Ecclesia cẽsentur, vt qui columnæ Ecclesiæ habeantur, quales fuerunt Scribæ & Pharisæi, qui excõmunicabant eos qui adhærebant Christo, & de quib. Dñs ait: *Alienos à Synagogis vos facient.* His adiunguntur oẽs hypocritæ, quales sunt hodie põtifices, cardinales, abbates, monachi, &c. Hi enim gloriãt' se esse Ecclesiã Christi, atq; ideò omnes, qui se tales non agnoscunt, fulmine excommunicationis feriunt, & Christum in suis membris crudelissimè persequuntur. Vtinam his iure non annumerarentur, qui purã Euangelij doctrinam professi, prætextu religionis & pij zeli omnia turbant, cùm propter opiniones semel conceptas etiam extra fundamentum omnia sursum & deorsum ferri malunt, quàm vt tantillum de sua existimatione discedant. Plures enim faciunt popularem auram & constantiæ laudem, quàm Dei gloriam, quorũ nomina & Deus nouit, & suo tẽpore superbiam eorum confundet.

Porrò hoc loco prætereundum non est, quòd quatuor hominum genera inueniantur, qui de hac interna & spirituali excommunicatione, seu abscissione à mystico Christi corpore non rectè iudicant.

Inter hos primi occurrunt, qui negant fieri posse, vt qui semel crediderunt & acceperunt donum

donum Spiritus Sancti, rursus fidem amittât, & excutiât Spiritum Sanctum. Horum sententia si vera est, non est metuêda spiritualis illa & interna separatio à cõmunione sanctorum: quam separationē, internam excõmunicationem vocamus. Verùm horũ dogma falsissimum esse, suprà aliquoties multis scripturæ testimonijs ostendimus. Si fieri non posset defectio à cõmunione sanctorũ interna, frustra Dñs præmoneret discipulos, dicens: *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.* Et Paulus sine ratione diceret: *Qui stat, videat ne cadat.* Idem parũ cautè affirmaret, quosdam vastasse conscientiam, & naufragium fidei fecisse. Præterea absq; causa cõmendaretur nobis conditio perseuerantiæ, vt in illo: *Qui perseuerauerit vsq; ad finem, hic saluus erit.* Item: *Participes facti sumus Christi, si fiduciam conceptam vsq; ad finem firmam tenuerimus.* His testimonijs confirmati, simus vigilãtiores, ne nostra culpa excidamus gratia: sed retineamus fidē & bonã cõscientiam, quę certissima indicia sunt communionis nostri spiritualis cum Christo & electis Dei.

Secundò, hîc peccant Donatistæ, & illorũ similes, Anabaptistę, qui semel lapsis post Baptismum, negant reditũ ad gratiam, qua rursus socij fiant sanctorum. Horum error refutatur, & mandato Dei, vocantis semper omnes peccatores ad pœnitentiã; & vniuersali promissione veniæ propositæ resipiscentib. & multis exemplis illustribus, quale est Petri & aliorũ multorum, qui post lapsum reuersi sunt & recepti in gratiam. Authores ergo huius dogmatis abolent Euangelium de gratia Dei vniuersali, qua omnes promiscuè inuitantur ad pœnitentiam.

Tertio loco eos numero, qui in contrariam partem peccant, qui gratiam lapsis non negant, vt Donatistæ, sed tamen nimium indulgēt peccatoribus, nimisq; faciles sunt ad recipiendos, sine manifestis resipiscentiæ signis, eos, qui subinde instar porcorum, volutabro peccatorum se inuoluunt. Hi cùm verbulo vix promittunt emendationem, sine veris resipiscentiæ signis absoluti à peccatis, & recepti, iterum in communionem sanctorum pronunciantur, & admittũtur ad sacram Christi cœnam in testimonium communionis internæ. Qui ita indulgent hominibus, faciunt vt instar canum citiùs ad propriũ vomitum redeãt, & fiant in peccatis suis obstinaciores. Hinc miseri homines consuetudine peccandi necessitatem quandam sibi paulatim acquirunt, vt cùm tandem reuocare gradum & resipiscere velint, consuetudine quodammodo in naturam mutata, non possint. Manent igitur segregati à communione spirituali, etiamsi in externam communionem recipiantur. Accidit enim illis quod Paulus de deliciante vidua affirmat: *Mulier quæ in delicijs viuit, viuens mortua est.* Optarem igitur, vt sępiùs populo inculcaretur, quàm perniciosa sit ficta pœnitentia, quàm periculosa sit dilatio pœnitentiæ, & quàm rarò vera sit sera pœnitentia, præsertim cùm peccator vicinus morti, amplius peccare non possit.

Quarto loco colloco eos, qui hodie se Spirituales vocant, vulgò Libertini dicti. Hi enim existimant, se simul esse posse in communione sanctorum, & in societate dæmoniorum & porcorum. Nam cùm docent, nihil nocere posse carni seruire ad perpetrandas concupiscentias eius, modò statuant se istud faciendo non peccare. His furta, homicidia, adulteria, & alia carnis opera committere, non est peccatum, nisi quis ea faciendo existimet se peccare. Atque hunc dicunt de nouo cum Eua gustare de pomo. Horum error cùm manifestē pugnet cum fine iustificationis; & sit blasphemus in Filium Dei, qui mortuus est pro peccatis nostris, vt nos corpus peccati mortificemus, indignus est refutatione.

Externa communio, est societas externa & visibilis, profitentium Euangelium Christi, seu articulos fidei, & vtentium sacramentis diuinitùs ordinatis. Hæc externa communio, si illi accesserit interna, cui destinatur, valde amabilis & expetenda est. At si illa caret, nihil planè iuuat, sed cedit in maiorem damnationem, iuxta illud: *Seruus sciens voluntatem Domini sui, & non faciens, vapulabit plagis multis.* Hæc externa societas seu visibilis Ecclesia, colligitur verbo; collecta regitur, alitur, conseruatur verbo, sacramentis, ceremonijs, disciplina; quæ omnia docentium pia concordia firmiora & gratiora reddũtur, vt est in Psalmo cētesimo trigesimo tertio. De hac communione & societate externa Ecclesiæ loquitur Dauid, cùm ait octuagesimo quarto Psalmo: *Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis impiorum.* Item: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus.* Item: *Lætabor ego super eloquia tua, sicut qui inuenit spolia multa.* Item: *Vnam petij à Domino, & hanc requiram, vt habitem in domo Domini omnib. diebus vitæ meæ.* Huius rei causam alibi reddit, cùm ait: *Beati qui habitant in domo tua.* Quàm autem chara hæc societas Deo sit, ex eo apparet, quòd & illam appellet Deus dilectam animã suam, Ieremiæ capite duodecimo: *Dedi dilectam animam meam in manus inimicorũ eius:* & dederit filium suum pro ea, iuxta illud: *Commendat Deus charitatem suam erga nos, quòd cùm adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit.* Hæc cùm ita sint, piæ mentis erit, & cogitantis de sua salute, quærere quæ sit vera Ecclesia, vt huic se adiungat, vt huius cœtus & gregis Christi pusilli pars sit.

Sunt autem verissimæ & infallibiles notæ veræ Ecclesiæ, pura Euangelij doctrina; administratio Sacramentorum integra, iuxta institutionem CHRISTI: obedientia à multis præstita Euangelio; Confessio, Patientia, & cætera. In hoc igitur cœtu certum tenes locum, si verã doctrinã Euãgelij amplecteris, si legitimè vteris sacramētis, si confiteris, & pijs morib. ornas professionē Euãgelij. Si talem te sentis esse, testimonium habes, quòd sis viuũ membrũ in corpore Christi: at qui delitescit in hoc cœtu sine pœnitentia, sine viua fide, & sine fructibus fidei, is membrum mortuum est, & veluti pa-

mes de vite abscissus, qui reseruatur igni inextinguibili.

Porrò quia Ecclesia cruci in hoc mundo est subiecta, opponenda sunt cruci: Primum consilium Dei & prouidentia, qua Deus vult conformes fieri filio, quos olim decreuit glorificare. Deinde gloria Ecclesiæ, quæ est multiplex, videlicet inhabitatio Dei, possessio verbi Dei, exauditio diuina, perpetua conseruatio, diuinæ liberationes, vaticinia & miracula Prophetica, virtutes magnæ in multis sanctis, & tàdem hæreditas vitæ æternæ.

Huic communioni externæ opponitur excommunicatio externa, quæ est è communione Ecclesiæ visibilis separatio per legitimam senatus Ecclesiastici sententiam. Requiritur autem ad legitimam sententiam excommunicationis, personæ offendentis noticia, facti vel confessio vel conuictio, admonitio per pastorem, accusatio offendentis in Consistorio Ecclesiastico per Pastorem. Hic peccator aut resipiscit & petit veniam, aut manet pertinax in sua malitia. Si resipiscit, recipiendus est in gratiam, sine excommunicatione externa. Non est enim è communione externa separandus, qui iam per pœnitentiam post offensam Christo & sanctis se adiunxit.

Verùm si Ecclesia facto, quod est vel crimen in moribus, vel schisma, vel hæresis. (Nam βιωτικὰ foro ciuili subijciuntur) est offensa, veniam petet reus publicè, sed per Pastorem. At si reus manet pertinax in malitia sua, authoritati Ecclesiæ per Pastorem est è communione externa separandus, nec admittendus ad sacram Christi cœnam, priusquam veris signis seriam resipiscentiam demonstrauerit, & insuper supplex deprecatus fuerit culpam. Deprecatio autem culpæ, primùm fiet apud pastorem; deinde in publico Ecclesiæ cœtu, vbi etiam fiet absolutio pædagogica, quam publicam appellamus. Olim imponebant ijs qui publicè recipiebantur in gratiam certa exercitia, vt ieiunia, erogationes eleemosynarum, & alias quas vocabant κοινώσεις καὶ ἐπιτίμια: & quoniam his satisfiebat Ecclesiæ offensæ, vocabantur satisfactiones, quas auaritia Romani Pontificis in quæstum cõuertit. Hinc natæ sunt indulgentiæ Papales, p̃ quas numerata pecunia, redimebãtur τὰ ἐπιτίμια, deinde latius Monachi indulgẽtias extenderunt, in contumeliam Filij Dei.

Sed quid si aliquis clàm commiserit scelus enorme, vt homicidium, aut aliud damnum intulerit cum multorum offensione & iniuria, quomodo cum illo agendum erit? Hic quia ignotus est, excommunicari per disciplinam Ecclesiæ non potest. Verùm Pastor nomine totius Ecclesiæ, publicè accusabit factum, & conqueretur, quòd huiusmodi scelerati homines delitescant in externa societate Ecclesiæ: postea grauiter significabit, quòd tales ipso facto se excluserint à Christo, & adiunxerint se diabolo hosti Christi, cum quo etiam damnabuntur, nisi conuertantur per seriam pœnitentiam, & compensent damnum aut iniuriam, si fieri possit.

Porrò fines excommunicationis externæ tres sunt proprij.

Primus, incolumitas corporis Ecclesiæ.

Secundus, correctio lapsi fratris.

Tertius, gloria Dei. De quibus legatur Enchiridion. Hi fines simul considerati, prudentem Euangelij ministrum facilè docebunt, quando tempestiua erit excommunicatio, & q̃n non.

TERTIVS.

Et venit hora, vt quisquis interfecerit vos, videatur cultum præstare Deo.

Quanta sit futura persecutio discipulorum Christi, & successorum eorundem, signo ostendit, nempe quòd occisio discipulorum Christi atque adeò Christiani cuiusuis, habeatur vulgò cultus Dei, & sacrificium Deo gratissimum. Est autem hic verborum Domini sensus. Mundus iudicabit vos blasphemos in Deum, ideò persequetur vos vt blasphemos. Nam blasphemos è medio tollere, vt Deus glorificetur, est cultus diuinitùs mandatus. Scriptum est enim Leuitici capite vigesimoquarto: *Homo qui blasphemauerit nomen Domini, morte morietur.* Igitur interficientes vos, iudicabuntur blasphemos è medio tollere, & propterea cultum Deo offerre. Illustre exemplum huius generis persecutionis, vt alia taceam, in Paulo habemus, Actorum capite nono. Is enim zelo paternarum traditionum & Legis Mosaicæ, impetratis literis à principibus sacerdotum, spirans minas & cædem in discipulos Domini, profectus est Damascum, vt viros & mulieres Christianæ religioni addictos, vinctos perduceret Ierosolymam, cuius fama adeò percrebuit inter omnes pios & impios, vt Ananias admonitus à Domino, vt imponeret Paulo iam conuerso manus, quo visum reciperet, respondērit: *Domine, audiui à multis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis Ierusalem, & hic habet potestatem à principibus sacerdotum alligandi omnes, qui inuocant nomen tuum.* Epistola prima ad Timotheum capite primo ipse de se testatur & ait: *Prius eram blasphemus, persecutor, & violentus.* Et ad Galatas capite primo: *Audiuistis aliquando conuersationem meam in Iudaismo, & supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & eam vastabam, & proficiebam in Iudaismo super multos coæquales in genere meo, cùm vehementiori studio tenerer traditionum paternarum.* Ex his dictis promptum est intelligere, quo & ipse Paulus sit nisus fundamento, quòd persecutus sit nomen Christi, & alij Iudæi, qui simili modo nomẽ Christi persequebãtur, hoc videlicet, gloriȩ Dei interest è medio tollere blasphemos in Deũ. Isti apostatȩ à Lege Mosis & paternis traditiõib. adhęrẽtes nouȩ doctrinȩ seductoris Iesu, sunt blasphemi in Deũ. Igit̃ gloriȩ Dei interest, istos apostatas è medio tollere. Hinc Paulus, sicut & alij Iudæi, cõcludebat se sacrificiũ Deo offerre, vastãdo Ecclesiã Christi. Verũ postq̃ Paulus miraculosè est cõuersus, & libera

tus

tus ab errore Iudaico, & doctus est veritatem A per reuelationem Iesu Christi, mutauit iudicium. Apostolos enim non amplius apostatas, & blasphemos iudicauit, sed Dei nuncios, & testes veritatis de Iesu Christo. Econtra verò seipsum fuisse blasphemum, persecutorem, & violentum asserit, etsi ignorans hæc fecerit. Ignorantia enim non excusat à toto, sed à tanto. Sic multi hodie simili furore persequuntur Ecclesiam, putantes ex errore, pios doctores blasphemos esse. Iam videmus quid respondendum sit B ad argumētum, quo Paulus ante conuersionē, & alij Iudęi persequentes Ecclesiam, nitebātur. Propositio quidem vera est, sed assumptio falsissima. Non enim Apostoli sunt blasphemi, sed testes veritatis, qua Deus glorificatur.

Porrò hic locus monet, vt aliquid adijciamus de discrimine inter verum Dei cultum, & erroneum: quorum ille salutaris, hic perniciosus est. Vt autem rationem veri cultus Dei teneamus, accuratè dispiciendum est, quid illum C necessariò præcedat; quodnam sit eius initium; in quibus rebus consistat: & quæ nam sit eius propria definitio.

Præcedit cultum Dei verum necessariò scientia salutis de remissione peccatorum, per viscera misericordiæ Dei nostri. Hæc scientia salutis de remissione peccatorum, fundatur in vera Christi notitia, qui iuxta Paulum, seipsum ἀντίλυτρον fecit pro omnibus. Et Euangelista noster ait: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.* Sine D hac scientia omnium hominum opera sunt βδελύγματα corā Deo. Quare ad omne opus bonum sunt reprobi, tantū abest vt Deum verè colant.

Quod nam est veri cultus Dei principium? Conuersio ad Deum, quæ fit per fidem in Iesum Christum, qui mortuus est pro peccatis nostris, & resurrexit propter iustificationem nostri. Hanc conuersionem mandat Deus, & eam seriò ab omnibus requirit: sicuti sæpissimè in scriptis Propheticis indicatur. *Viuo ego,* inquit, E *nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat.* In hac conuersione homo primùm agnoscit, idq; simul & suæ faciei confusionem, & iusticiam Dei iustè punientis. Deinde prędicat misericordiam Dei, volentis hominem in gratiam recipere propter Christum, & simul Deo tribuit gloriam sapientiæ, potentiæ, iusticiæ & misericordiæ, & gloriatur in Deo per Iesum Christum, atque adeò vt palmes in vite Christo fructum fert copiosum in gloriam Dei. F

In quibus rebus consistit verus Dei cultus? In sanctitate & iusticia vera. Ideò enim conuersi recipimur in gratiam, vt seruiamus Deo in sanctitate & iusticia omnibus diebus vitæ nostræ. Sanctitas est ipsa vitæ innocentia, qua separamur à prophanitate mūdi, & adiungimur Deo per IESVM Christum, oblati in hostiam placentem Deo. Iusticia, qua reddimus & Deo & homini, quæ debemus. Debiti autem huius regula est solum verbum Dei. Hoc G enim præscribit, & quid Deo, & quid homini iustè debeamus.

A Ex his, quod quarto loco posuimus, concludamus, nempe definitionem cultus Dei, videlicet: quòd cultus Dei sit obedientia, quæ Deo præstatur iuxta eius volunratem. Voluntas autem Dei quæ sit, solum verbum Dei definit. Hanc definitionem distinctiꝰ explicamus, cùm dicimus: Cultus Dei est quodlibet opus mandatum à Deo, factū ex fide, in gloriam Dei principaliter. Materia ergo cultus Dei, est opus diuinitùs mandatum. Efficiens fides. Forma, est i- B psum opus ex fide fieri. Nam quicquid non fit ex fide, est peccatum, tantum abest vt sit cultus. Finis verò est gloria Dei, hoc est vt homo Deo gloriam tribuat, & ei se mente & corpore subijciat. Hic cultus & internus & externus est: sed vterq; spiritualis dicitur à causa, quæ est Spiritus fidei, seu regenerationis. Ex his promptissimum est colligere, quàm procul abfuerint Iudæi, persecutores discipulorum Christi, à vero Dei cultu. Primum enim fuerunt securi, hy- C pocritæ, quorum corda non erant capacia scientiæ salutis de remissione peccatorum per vnum Iesum Christum. Fieri enim non potest, vt hypocrisis & vera salutis scientia, in vno eodemq; corde simul locum habeant. Siquidem hypocrisis omnem aditum ad salutem hominibus intercludit. Iam vbi non est scientia salutis de remissione peccatorum, non potest fieri conuersio. Nam ignoratur, & vnde initium sumat, & quomodo fiat, & quò pertineat. Adhæc D vbi non fit cōuersio, illic nec inchoari quidem cultus Dei potest, nedum præstari. Quare nec Paulus ante cognitam scientiam salutis, & ante conuersionē, etsi ingēti zelo ardebat, nec alij Iudæi, cultum Deo præstare poterant, etsi vulgò putabantur, sacrificia cultus Deo præstare, quando persequebantur & occidebant Christū in suis mēbris. Vulgus enim hominū nō ex veris causis, sed ex euētu iudicat. Iudicat abiectos esse à Deo, qui in hoc mundo abiecti & afflicti E videntur.

Porrò non est difficilè, ex antithesi veri cultus Dei, concludere quid sit erroneus cultus & superstitiosus dicendus: videlicet quòd erroneus cultus sit & superstitiosus, quando disceditur à regula cultus Dei, & ab obedientia erga Deum expressa, siue id fiat bona intentione, siue authoritate hominum, siue persuasione qualibet. Ecclesia enim est alligata verbo Dei, iuxta illud: *Ad legem & testimonium.* Item: F *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Ab hoc verbo qui discedit, regulam cultus diuini contemnit, nec potest quicquam facere iuxta voluntatem Dei, quantumuis opus ipsius in oculis hominum, vel maximę splendeat. Ideò Paulus vult Philippenses lucere in mundo tanquam luminaria, sermonem vitæ prætendentes. Sed rem paucis exemplis declaremus. Deus mandat eleemosynam: sed quia Pharisæus illam non præstat iuxta voluntatem Dei, G non est cultus Dei verus, sed superstitiosus & erroneus. Monachus celebrat Missam: sed quia hoc opus non habet mandatum Dei, est & ra-

tione materiæ & formæ, atque adeò finis, superstitio fœda, & idololatria damnanda. Inuocatio sanctorum tribuit Angelis, & hominibus diuinum cultum; sed quia inuocatio est proprius cultus Dei, idololatræ sunt omnes qui sanctos inuocant.

Porrò quia superstitionum genera sunt plura, huc nonnulla de generibus superstitionum adijciemus. Est autem duplex superstitio: quarum vna religiosa, altera magica dici potest. Vt vtraque communem habet defectionem à vero Deo, cuius defectionis finis est sempiternus interitus: ita caussa & origo vtriusque est, ingratitudo & contumacia in Deum, cùm videlicet homines non ponunt fiduciam in vno vero & æterno Deo, qui solus & saluare & perdere potest. Vt autem clarius de vtroque genere dicamus, ordiamur à definitionibus, primũ de religiosa superstitione dicturi.

Superstitio religiosa, quæ semper habet comites superbiam & hypocrisin, vt vera religio timorem & humilitatem, est βέβηλότης, & prophanitas habens sibi coniunctum contemptũ & ferociam, rectè definiri potest hoc modo. Superstitio religiosa est, & quicquid homines suo arbitrio instituunt religionis & cultus causa sine verbo Dei; & cùm cultibus diuinis & ritibus bene & vtiliter ordinatis, homines affingunt opiniones vanas in verum finem non intenti; & cùm creaturis cultum diuinum exhibent. Hæc superstitio religiosa dicitur, non à vera religione, à qua alienissima est: sed à fine & scopo, quem homines sibi præfigunt. Semper enim superstitiosi religionis fuco sua inuenta & nugas pingunt.

In definitione quam posuimus, quatuor modi religiosæ superstitionis se offerunt. Nam latissimè hæc pestis serpit, vt mala herba.

Primus modus est, quem Paulus ad Colossenses 2. ἐθελοθρησκείαν, id est, voluntarium cultum nominat, vt cùm homines non verbo Dei edocti, sed voluntatis arbitrio obsecuti, religiones instituunt; vt cùm Papa instituit Missas pro viuis & mortuis; cùm Monachatum supra Baptismum extollit, & perfectionis titulo ornat. Breuiter, quicquid à Papis cultus gratia institutum est, huic primo modo superstitionis subijcitur, cui semper opponamus authoritatem Dei, dicentis: *Frustra me colunt, docentes præcepta & doctrinas hominum.* Item Ierem. 20. *In præceptis meis ambulate, & non in præceptis Patrum vestrorum.* Vt autem Prophetæ ab hoc superstitionis modo absterrerent homines, nunc eam vanitatem, nunc mẽdacium, nunc scortationem, nunc insaniam & stulticiam nominant.

Vanitas dicitur eo quòd frustra suscipitur, & Deo summè displicet, ex quo fit, vt & impia & nefanda coram Deo habeatur. Prouocat enim iram Dei, vt pœnas sumat de superstitiosis, vt est, 3. Regum 16.

Mendacium, quia mentitur cultum Dei esse, quod non est. De hoc mendacij genere loquitur Ieremias cap. 16. cùm ait: *Verè mendacium posA sederunt Patres vestri, vanitatem quæ eis non profuit.*

Fornicatio dicitur ad designandam eius fœditatem. Nam sicut nihil pluris æstimat Deus, quàm nominis sui verum cultum, quo illi coniungimur, & quasi coniugali quodam amore sociamur: ita nihil magis displicet, quàm superstitio, qua homines quasi diuortium cum Deo faciunt. De hac fornicatione loquitur Oseas capite quarto: *Fornicati sunt à Deo suo.* Et 1. Paralipomenon 2. *Fornicati sunt post Deos populorum.* Iudicum 8. *Fornicati sunt cum Baalim.* Legatur totum cap. 16. Ezechielis. B

Insania quoq; & stulticia nominatur superstitio. Nam qui eam sectantur, veluti mente mota faciunt, quæ recta ratio improbat, & interea maximè sibi sapere videntur: de quibus Paulus ad Roman. 1. Hæc omnia, videlicet vanitatem, mendacium, scortationem, insaniam & stultitiam superstitionis, Scriptura vno βδελύγματος, id est, abominationis vocabulo complectitur. C Vocat enim Scriptura in locis pluribus superstitionem abominationem, vt Ezechielis capite decimo sexto: *Fili hominis notas fac Ierusalem abominationes suas.* Huius appellationis ratio est, quia Deus superstitionem propter fœditatem & turpitudinem non solum auersatur, tanquam nauseam sibi mouentem: verumetiam extremè execratur, tanquam fœtorem turpissimum, & rem indignissimam aspectu, quam omnes meritò auersantur & fugiunt. Nam vt abominabile est D homini, quod eum ita offendit, vt illud cũ nausea auersetur & detestetur: ita quæuis superstitio Deo inuisa est & abominabilis. Sint ergo homines quantum velint sapientes, teneant primum in Ecclesia locum, salutentur successores Apostolorum, vocentur etiam, si libet, Apostolici: tamen superstitio est quicquid cultus & religionis gratia suo arbitrio præter verbum Dei instituunt. Nam si Paulus, Apostolus & Doctor gentium, dicit se non ausum esse loqui quicquam, quod non fecerit Christus per ipsum, in E obedientiam gentium, sermone & opere; multo minus alijs tribuendum est, vt quid liceat ipsis instituere cultus gratia in Ecclesia, præter & contra verbum Dei. Sed quid multis? Dominus ipse & Magister noster, iubet vt caueamus nobis à falsis Prophetis, & mandat, vt oues suæ vocem suam audiant, & se sequantur, & fugiant eos, qui vocem Christi non adferunt.

Secundus modus religiosæ superstitionis F est, colere quidem Deum iuxta expressum mandatum, sed non secundùm sententiam mandati. Sententia mandati est, vt Deus colatur eo modo, quo vult coli. Hic modus, quem requirit sententia mandati, nunc errore, nunc hypocrisi vitiatur, vt quod facis ex mandato, superstitione polluas, adeò vt Deus tuum opus non agnoscat à se imperatum. Potest autem hoc contingere & in ijs, quæ sunt per se cultus Dei: & in ritibus diuinitùs ordinatis, qui sunt non per G se cultus, sed propter aliud. Cultus Dei per se, est inuocatio. Hæc enim & mandatum Dei habet, & opus dilectionis Dei, & facilè primũ locum

cum inter opera cultus occupat. Hoc quátumuis prȩclarum opus, polluitur nunc errore, nũc hypocrisi. Error est, cùm legitimus inuocationis modus ignoratur, qué Dñs definit, cùm ait: *Veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate.* Spiritu quidem, id est ex fide, cuius effector est Spiritus Sanctus. In veritate verò, hoc est, in nomine Christi, seu propter meritum Christi. Qui ergo inuocant ore sine Spiritu, polluunt nomen Dei, adeoq; cultum Dei in superstitionem abominabilem conuertunt. Hypocrisis quæ inuocationem metitur, vel certis precandi formulis, vel numero precũ, à vero modo inuocationis aberrat, nec præstat Deo cultum, sed eum potius per superstitionem contumelia afficit. Prætereo illos qui putát recitationẽ nudá Psalmorũ, vel aliarũ precum, opus inuocationis esse. Eleemosyna habet expressum Dei mádatũ, quæ Eleemosyna à Pharisȩo prȩstita, superstitio vana erat: à Cornelio verò aulico, cultus Deo gratissimus. Vnde hoc accidit? Pharisæus suam Eleemosynam errore & hypocrisi polluit. Errore, quia à vero fine aberrauit, & nõ motus est vera causa: Hypocrisi verò, quia opere operato, id est, merito eleemosynæ tumebat. Cain & Abel obtulerunt Deo sacrificia, quæ fuerunt ipsis diuinitùs mandata. Nam sacrificia illorũ habuisse mandatum Dei, hinc patet: Sacrificium Abel placuit Deo. Scriptum est enim: *Respexit Dominus ad Abel & ad munera eius.* Nunc autem absq; fide nihil placet Deo: fides autem vera nulla est sine verbo. Sequitur igitur utrumq; Abelem & Cainum verbum instituentis Dei, & promittentis habuisse. Nam fide vberiorem hostiá obtulit Abel, quàm Cain. Cain autẽ cuius cor impurum erat, hunc cultum Dei polluit & errore & hypocrisi. Nam & quid significabat illius oblatio ignorabat, & merito operis nitebat̃. Illud erroris, hoc hypocriseos erat. At Abel contrà & sciebat quid significabat sua oblatio, & nitebatur non merito operis sui, sed eius merito, quẽ adumbrabat ipsius sacrificium. Oblatio igitur Cain superstitiosa fuit, Abelis verò cultus Deo gratus. Iudæi habebant mandatũ Dei de sacrificijs. Verùm quia multi sacrificarunt non iuxta sententiam mandati, sed polluerunt opus suũ & errore & hypocrisi: Deus affirmat se nihil vnquam de istis sacrificijs præcepisse. Sacra Christi cœna diuinitùs instituta est, quæ cùm celebratur iuxta voluntatem instituentis, sacrificiũ εὐχαριστικὸν est, & cultus Deo gratus. Sed multi hanc cœnam errore & hypocrisi contamināt. Errore, dum opus ipsum per se meritorium esse remissionis peccatorum existimant: Hypocrisi, cùm homines accedũt sacram cœnam propter fines non diuinitùs ordinatos, qui plures sunt quàm numerari possunt. Si ergo nobis animus est cauere superstitionem in operibus cultus, & ritib. diuinitùs ordinatis, faciamus quæ Deus mandat ex puro corde, conscientia bona, & fide non ficta. Ex his enim tribus Paulus vult opera cultus manare.

Tertius modus religiosæ superstitionis est, cùm ceremonijs humana autoritate ordinatis, boni ordinis & decori causa. (Nam ceremonias impias, ἀσύμους, ineptas, & histrionicas prætereo) abutuntur hypocritæ, & eas sibi in superstitionis instrumenta conuertunt. Basilius Cæsarȩæ, & Ambrosius Mediolani ordinarunt ἀντιψαλμῳδίας, hoc est, vt Psalmi ita canerentur, vt Choraules alternatim & κατὰ στοίχους in Choris oppositis, sibi mutuo quasi responderent, quo labor canentium alternata opera subleuaretur. Institutum non reprehendo, sed superstitionẽ inde natam, vt abominabilem damno. Institutum absque omni dubio eò pertinebat, vt Psalmi sæpiùs decantati & repetiti, fierent familiariores, eorumq; vsus magis conspiceretur, ac animis infigeretur. Certum est enim ea quæ sæpius retractantur, altius memoriæ imprimi, & apertius usum sui exhibere. Ex quo factum est, vt crebra recitatio & decantatio Psalmorum, attentis fuerit veluti flabellum, quo animi pietas est excitata. Quando intra hos fines mañẽt ψαλμῳδίαι, culpandæ non sunt, sed vt vtilia exercitia, corporalia tamen, retineri possunt. Verùm qui intra hos fines non mañẽt, sed cultum Dei in Psalmorum decantatione ponũt (qui cultus non solum ipsis cantillantib. verũetiam alijs applicari posſit) horribili superstitione peccát, nó solùm cultum Dei metientes suo arbitrio, verũ etiam turpẽ quæstum faciẽtes, dum fumũ auro commutant. Institutũ ergo patrum, quamdiu manet intra suos fines, reprehendi non debet. Abusus autem, quem error & hypocrisis inuexit, tanquam prophanatio nominis diuini, execrandus est. Ieiunia in Ecclesia, piò maioru con silio, certis anni temporib. ordinata sunt, in hũc finẽ, vt homines castigatis corporib. ieiunio, incitarẽtur magis ad discẽda & meditáda diuina, ad ardentius precandum. Ieiunia intra hos limites inclusa, etsi cultus Dei non sunt per se, tamẽ vtilia exercitia sunt, pietati ac excitando vero cultui Dei seruiẽtia. Sed, proh dolor, paulatim venit in obliuionẽ pium maiorum consiliũ, successit error, quem hypocrisis auxit. Siquidem opinio necessitatis, cultus, iusticiæ, meriti, laudabile maiorum inuentum, conuertit in abominabilem superstitionem, quam, vt in veteri testamẽto insectati sunt Prophetȩ Dei: ita Christus Matthæi capite sexto repudiat. Et quoniam tantus error fuit, vt facile corrigi non potuerit, Reformatores doctrinæ Euangelij stata illa ieiunia prorsus aboleuerunt, hortantes homines ad piam sobrietatem. Exempla plura huius generis superstitionis omitto. Hoc in vniuersum de humanis traditionibus teneatur, quòd non sint cultus Dei per se: deinde, quòd sint libera exercitia, quæ retineri possunt, donec in abusum non rapiantur. Nam si rapiuntur in abusum, melius est eas prorsus abolere, quàm vt fiant laquei, quibus rudes & infirmi capiantur.

Quartus modus religiosæ superstitionis, est cultus idolorum, qui dicitur Græcè δεισιδαιμονία, quam Augustinus vertit honorem & cul-

tum dæmoniorum, quo ante Christi aduentum totus mundus plenus erat, vt Dauid testatur cùm ait: *Omnes dij populorum dæmonia: Dominus autem cœlos fecit.* Dæmonium autem & ipsum dæmonem, & idolum in honorem dæmonis erectum significat, vt δεισιδαιμονία sit propriè & dæmonum metus, & idolorum in ipsorum honorem erectorum cultura. Verùm postea vocabulum latius se extendit, vt omnis cultus diuinus, qui tribuitur creaturæ cuiuis, dicatur δεισιδαιμονία: & idolum sit cuiuis homini id omne, cui tribuit aliquam efficaciam diuinã, absque naturalibus causis & ordinatione Dei.

Porrò superstitionis huius quo creatura loco creatoris colitur, plura sunt genera, quæ homines superstitiosi vafris cõmentis defendunt.

Primum genus huius superstitionis, est cultus brutorum, qualis fuit non solum Aegyptiorum, verumetiam multarum aliarum Gentium, adeoque totius orbis terrarum ante aduentum Christi, cuius superstitionis meminit Paulus ad Romanos capite primo. Hæc etsi crassissima superstitio fuit, plausibili tamen nitebatur fundamento. Vulgò enim persuasum erat à stultis quibusdam philosophis, totum mundum vnum Deum esse, idque non ratione corporeæ molis, sed propter animam ipsius mundi, quam Deum esse credebant.

Nam Deum nihil aliud esse, quàm animam mundi, edocti à suis philosophis, statuebant. Vide Augustinum de Ciuitate Dei, libro septimo, capite sexto. Hoc iacto fundamento, ratiocinabantur, toti mundo, & singulis eius partibus: videlicet terræ, aquæ, aeri, igni, brutis animantibus, arboribus, cœlestibus corporibus, Planetis & Stellis, Soli, Lunæ & alijs, diuinum honorem exhibendum esse. Hinc est quòd maneat adhuc hæc superstitio, vt fertur, apud Ruthenos: qui etsi Christiani videri volunt, tamen manè cum primum surrexerint, quod primum occurrit oculis adorant, siue fuerit arbor, siue bestia, siue alia quæuis res. Verùm hæc superstitio facilè refutatur, monstrata fundamenti, quo nituntur, vanitate. Non est enim mundus Deus, sed mundus creatus est à Deo, vt ipse suum creatorem solum colat, qui sua prouidentia mundum sapientissimè gubernat. Creatio ergo mundi, stultam philosophorum opinionem, quæ tam nefandæ superstitionis causa fuit, facilè refutat.

Caueamus igitur ne vel simulatè, vel ex animo defendamus philosophicas opiniones, quæ religioni sanæ aduersantur, & pugnant cum primis principijs fidei nostræ: sed potius agamus Deo gratias, qui ex immensa sua bonitate per lucem sui verbi, eduxit nos è tenebris istis, ad claram sui notitiam in CHRISTO IESV.

Secundum genus cultus creaturarum, est Angelorum & hominum mortuorum, quam semper fuisse in mundo Epiphanius testatur, cùm eam ἀρχαίαν πλάνην nominat. Vt enim Ethnici dæmonas quos vocãt, & eos homines quorum gesta præclara erant, & merita erga genus humanum maxima, post mortem in numerum deorum retulerunt, eisque diuinum honorem exhibuerunt: ita Christiani loco dęmonum Angelos bonos colunt, maximo errore; & eos homines, quorum pietas erat conspicua, post mortem in sanctorum numerum referebant, eosq; tanquam Deos honorabant, eodem planè Spiritu decepti, quo olim gentes ignaræ Dei. Inter hos mortuos sanctos, primũ locum Virgini matri tribuêre, quam cultu, quem ipsi vocant ὑπερδουλίαν colunt Papistæ. Alijs autem locũ tribuebant infra Beatam virginem, & singulæ nationes suos patronos alijs prætulerunt, vt Franciscani Franciscum, Benedictini Benedictũ, Scholastici Catharinam & Nicolaum. Consilium Sathanæ, qui hunc idololatricum cultum inuexit in mundum, absque omni dubio hoc fuit, vt isto pacto vnius Mediatoris nostri IESV CHRISTI gloriam imminueret, vt ignominia afficeret demortuos sanctos, vt deniqne socios habeat olim damnationis eos, quos in hanc idololatriam pertraxerit. Ideò Chrysostomus ait, in quintum caput Iohannis, homilia trigesimosecundo: *Adorare creaturæ est, adorari non creaturæ, sed Domini est.* Epiphanius scribit: ἐν κυριεύσει ἡμῶν ἡ ἀρχαία πλάνη, καταλιμπάνειν τὸν ζῶντα, καὶ προσκυνεῖν τὰ ὑπ' αὐτοῦ γεγονότα. Augustinus scribens Maximo, ait: *Scias à Christianis Catholicis nullum coli mortuorum, nihil denique vt numen adorari, quod sit factum & conditum à Deo: sed vnum ipsum Deum, qui fecit & condidit omnia.* Alibi Augustinus hoc dilemmate mortuorum cultum euertit: *Homines qui hinc per mortem discesserunt, aut piè vixerunt aut non. Si vixerunt piè, omnem cultum illi soli tribui volunt, quem ipsi coluerunt in terra. Si non vixerunt piè, non sunt colendi vbicunque sunt.* Scripturæ quas Papistæ torquent, ad stabiliendam mortuorũ inuocationem, nihil prorsus concludũt, donec steterit hoc nostræ religionis axioma. Matth. 4. *Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles.* Ex hoc axiomate concludit Christus, diabolũ non esse colendũ, q̃a non est Deus, sed creatura. Nulla igitur ex sententia Christi creatura colenda, siue sit Angelus; siue homo. Quid ergo sanctis honoris exhibendum est? Augustinus clarè respondet: *Honorandi sunt sancti imitatione, non autem colendi adoratione.*

Tertiũ genus cultus creaturarũ, est adoratio panis sacri, nũc monstrati, interdũ repositi, q̃nq; circũgestati. Monstratur in Missa Papistica, vt à circũstantib. adoretur. Reponitur in monstrantiá, vt vocant, accensis corá eo candelis colitur. Circũgestatur in processionib. vt vocant, vt publicè ab omnib. adoretur. Hæc adoratio panis, seu ἀρτολατρεία, cũ sit destituta prorsus mandato Dei, cũ non habeat promissionem vllam, cũ pugnet cũ ordinatione Christi, cũ aduersatur principio huic: *Dñm Deum tuũ adorabis, & illũ solum coles,* planè impia, Ethnica & sacrilega est, tametsi põtifices in ea prá vt aiũt & puppim diuini cult9 collocãt. qd sanè mirũ nõ est, cũ hęc maximè ordinis Ecclesiastici dignitatem erigat, potentiam

tiam augeat, & opes. Quamobrem maxima ſeuitia eam defendunt. Hæc impietas cùm ſit maniſeſtiſsima, ab omnibus reformatæ doctrinæ doctoribus exploſa eſt & damnata, vt quæ non diſſentiat, quantum ad prophanitatem attinet, ab idolo quod Antiochus in templo Ieroſolymitano in contumeliam Dei Iudæorum collocauit: & eſt hæc adoratio panis, præcipuum fulcrum regni Antichriſti, cuius typus erat Antiochus: vide Daniel. 11. Miracula quibus Papiſtæ conantur cultum ſui idoli ſtabilire, ſunt præſtigiæ diabolicæ, quibus hoſtis humani generis conatur homines abducere ab vnico noſtro Saluatore Ieſu Chriſto.

Quartum genus cultus creaturarũ, eſt adoratio ligni, repræſentantis figura lignũ, in quo Dominus crucifixus erat; quæ ſanè adoratio, tametſi plures habeat patronos, præſertim in regno Pontificio: tamen planè impia eſt & execranda. Non enim lignum in quo ipſe pependit Dominus, multò minus illud quod repræſentat effigiem, eſt adorandum: ſed is qui in ligno pependit, & mortuus eſt ibi pro peccatis noſtris. Hunc non in ligno deformatum, ſed in cordibus incluſum adorabimus. Dicitur quidem Diabolus ſigno crucis fugari, ſed ſic fugatur, vt aſperſione luſtralis aquæ, hoc eſt, ſimulat ſe fugere, cùm propius accedit, hominesq; pronos ad idololatriam dolo capit. Non eſt enim putandum, quòd diabolus pellatur paleſtricis verberibus, quibus aer fruſtra feritur, ſed viua in crucifixum fide, & ex fide, ardenti inuocatione. Ideò Chriſtus ait: *Hoc genus dæmoniorum non eijcitur niſi ieiunio & inuocatione.* Sed dices: Conſtantino magno dubitanti, an exercitum duceret, accerſitus à Romanis, contra tyrannum Maxentium, monſtratum eſt ſignum crucis, quo diuinitùs confirmatus eſt. Dictum eſt enim ei à Domino: *ἐν τούτῳ νίκα, in hoc vince*, Proinde ſigni crucis videtur eſſe aliqua efficacitas, eaque diuina. Reſpondeo. Cùm Dominus dicit: *In hoc vince*, non mandat adorationem crucis, nec tribuit ſigno crucis aliquam efficacitatem, ſed ſolummodo promittit victoriam contra tyrannum Maxentium, quæ non in monſtrata figura crucis, ſed in crucifixo poſita erat. Proinde ſignum crucis monſtratum Conſtantino, externum teſtimonium erat, quo Dominus illum certum reddidit de victoria aduerſus tyrannum, & non cauſſa victoriæ. Nam hoc dictum immotum eſt: *Hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides veſtra.* Neque tamen fides à ſe habet, quod ſit victoria mũdi, ſed ab illo, quem apprehendit Ieſum Chriſtum, qui ſolus victor mundi eſt, id eſt regni diaboli.

Licét ne ergo, inquies, pio homini ſe ſigno crucis ſignare? Licét ne figuram crucis ſculptá aut pictam habere? Licet quidem, modò ſuperſtitio abſit. Licet, ſi vt ſymbolo, quod te de Chriſti uictoria admoneat, figura crucis vtaris. Licet, ſi crucem illam loco teſſeræ Chriſtiani militis habeas, qua teſtaris te & profiteris hoſtem diaboli eſſe, membrorum & operum eius. Quare minimè improbo ſignũ crucis imprimi fronti & pectori infantis dum baptizatur, modò id fiat ſolummodo in ſignum nouæ iſtius naugurationis, in qua baptizatus, Chriſto crucifixo dat nomen, & ſe ſub eius vexillo militaturum contra Satanam & opera eius promittit. Licet, ſi illud crucis ſignum vt doctrinæ quoddam memoriale ob oculos ponas; Si vt μνημόσυνον hiſtoriæ habeas: Si veluti triumphale ſignum illud erigas. Contra autem non licet, vt crucem erigas coram qua te proſternas, adoraturus. Nam hoc apertè pugnat cum primo præcepto, & cum orationis forma à Domino præſcripta. Non licet, vt ſignatæ cruci uirtutem aliquam contra morbos aut diabolum tribuas. Nã cuicunq; rei tribuitur vis aliqua abſque naturalibus cauſsis & ordinatione Dei, ea fit idolum homini, & ſuperſtitio Deo abominabilis. Iacobitæ qui, vt fertur, inurunt ſignum crucis cauterio baptizandis, deplorandi ſunt potius quàm refutandi. Monachi qui appellantur Crucigeri, Iacobitis cautiores, vt parcant cuti, exteriori pallio figuram crucis aſſuunt, religionis ergo, & gloriantur quòd crucem Chriſti portent. At in Turcia, qui crucem in pileis geſtant, in ſignum profeſsionis Chriſtianiſmi, ſine opinione ſuperſtitioſa, non ſunt culpãdi. Nam ſi crucem geſtare deſinerent, putarentur religioni Chriſtianæ renunciaſſe, ſicuti multi afflictionibus & ſcandalis fracti, quotidie in Turcia faciunt. Hîc quæri poteſt, quid de lege Valentis & Theodoſij Imperatorum ſentiendum ſit, quæ lex extat in codice, hiſce verbis: *Cùm ſit nobis cura diligens per omnia ſuperni numinis religionem tueri, ſignũ Saluatoris Chriſti nemini licere vel in ſolo, uel in ſilice, vel in marmoribus humi poſitis, inſculpere uel pingere. Et quocunq; loco reperitur tolli, grauiſsima pœna mulctãdo eum, qui contrarium ſtatutis noſtris tentauerit, ſpecialiter imperamus.* Hactenus legis verba recenſuimus. Iam ſi in figura crucis nullum eſt numen, nulla efficacitas, nulla vis plus quàm in aliis figuris, puta hominis, ſerpẽtis, bouis, &c. videtur illa lex nulla niti ratione, quæ vna cum autoritate requiritur in condendis legibus. Reſpondeo. Lex illa pia & probanda eſt, vetans calcari pedibus ſignum crucis, non quòd vis & efficacia aliqua ſit in ea figura, ſed propter ſignificationem, quæ nobis ſacroſancta haberi debet, vt interim taceam, gratum ſpectaculum eſſe diabolis, videre Chriſtianos pedibus calcare illud ſignum, quod repræſentat eam crucem, in qua Dominus ſalutem noſtram operatus eſt. Velim igitur pios Euangelij miniſtros monere populum, ne hoc ſignum pedibus calcandum ſubiiciat. Et optarem, vt magiſtratus noſter Theodoſij optimi imperatoris exemplum imitaretur, & legibus & pœnis prohiberet hanc prophanationem, à qua mens pij hominis, vel ſine admonitione abhorret. Vtrumque igitur extremum fugiendum eſt, adoratio ſigni crucis, & contemptus.

Quintum genus cultus creaturarum, eſt ſtatuarum & imaginum ſanctorum veneratio, quæ

quia altiores radices egit in multorum animis, explicanda est distinctius, quo ipsius abominatio manifestior fiat. Dicam igitur primùm de inuentione imaginum & statuarũ apud homines alienos ab Ecclesia Dei, de imaginũ cultu & veneratione, & de illorum, qui simulachra co luerunt miseria.

Deinde exponam quæ fuerit imaginum apud Christianos occasio, quomodo auctæ sint, quantũ pro illis sit pugnatũ, quomodo temporis progressu creuerit superstitio. Postremò q.d pius de imaginib. statuere debeat.

In libro Sapientiæ, capite decimoquarto inuentio simulachrorum apud ignaros veri Dei, describitur hisce verbis: *Hominum ambitione simulachra inuenta sunt. Nam acerbo luctu filij præmaturè erepti, mœrens Pater effictà imagine, iam antea mortuum hominem, nunc vt Deum colere cœpit, atque subditis suis sacra ceremoniasq; tradidit. Deinde progressu temporis, inualescens impia consuetudo, pro lege seruata est, mandatisq; tyrannorum effectum est, vt sculptæ imagines religiosè colerentur, & quos præsentes ipsi homines honorare non poterant, vt procul habitantes, eorum remotam faciem, quam effinxissent, illustrem imaginem honorandi regis effecerunt, vt absentem tanquam præsentem studiosè obseruarent.* Hucusque Sapiens.

Fulgentius autem hanc historiam inuentorum simulachrorũ ex Diophane, antiquissimo antiquitatum scriptore, altius repetit. Dicit enim apud Ægyptios fuisse quendam virũ, familia substantiaq; locupletem, nomine Cyrophanem. Hic vnicũ filium ineffabili vltra quam paternitas exigebat affectu prosequebatur, quẽ mors præueniens, è viuis abstulit, vnde ad sedandam tristitiam imaginem filij fingi curauit, vt saltem filij similitudo tristiciam leuaret; cui vniuersa familia in adulationem Domini aut coronas plectere, aut flores inferre, aut thura incendere consueuit simulachro, & tandem ad illud tanquam ad asylum fontes confugere, qua si veniam petentes merebantur, & hos honores simulachro potius timore, quàm amore offerre cœperunt: de quibus Petronius:

Primus in orbe Deos, fecit inesse timor:

Deos intelligens, simulachra hominum, quos vt Deos colebãt. Augustinus quid de inuẽtione imaginũ sentiat, ipse explicat, cõtra Faustũ Manichæum scribens, his verbis: *Non mirum est, si præuaricatores Angeli, quorum duo maxima vitia sunt, superbia atque fallacia, per hunc aerem volitantes, quod vni vero Deo deberi nouerant, hoc sibi à suis sculptoribus exigerent: à quibus dij putari voluerunt, dante sibi locum vanitate cordis humani, maximo cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines, vnde simulachrorum exortus est, & maiori adulatione diuini honoris deferentur, tanquam in cœlum receptis, pro quibus se in terris dæmonia colenda supponerent, & sibi sacrificari à deceptis & perditis flagitarent.* Hactenus Augustinus. Hoc ipsum indicat Sapiens in eodem capite, cùm ait: *Initium scortationis excogitatio simulachrorum est, atq; eorundem inuentio vitæ corruptela.* Facta sunt enim simulachra in creaturæ

A Dei abominationem, in scandala animabus hominum, & in laqueũ pedibus insipientiũ. Nam eò res admodũ citò perducta est, non solũ vt orbis terrarũ sit repletus idolis; verũetiã vt diabolus nactus occasionẽ, ex idolis multis responsa dederit, quare & in ipsis diuinus cultus est illi exhibitus. Non igit' mirũ est Prophetas Dei adeò vehemẽter inuectos esse in simulachra gẽtiũ, vt & artifices simulachrorũ maledictos pronũcient, & eos qui simulachra adorãt. Esaiæ 41.

B Baruch 6, & in multis alijs locis. Dauid Psalm. 97. ait: *Confundantur omnes qui adorant sculptilia, et qui gloriantur in simulachris suis.* Et Psal. 114. *Simulachra eorum sunt argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent, sed non loquuntur; oculos habent, & non vident. Aures habent, sed non audiunt; nares habent, sed non odorant; manus habent, sed non palpant; pedes habent, sed non ambulant; non meditantur in pectore suo. Similes illis erunt qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.* Hinc apparet quòd nulla maior

C miseria cogitari possit, quàm Ethnicorũ, qui colunt idola; quorum alij cogitarunt ipsas statuas esse Deos, alij alligarunt Deum ad certas statuas & cultus: alij tribuerunt diuinam potentiam hominibus mortuis, quorũ statuas coluerunt. Solus Numa secundus Romanorũ Rex, cũ templa Romæ, & ceremonias varias instituerer, simulachrum nullum in eis posuit; vnde centum & sexaginta annis in templis Romæ nullum extitisse simulachrum scribitur, testi-

D bus Cyrillo & Eusebio. Hactenus diximus satis de inuentione simulachrorum apud prophanas gentes, de progressu & propagatione cultus simulachrorum, de abominatione idolorũ, & de miseria eorum, qui idola coluerunt. Nunc ad Christianos veniamus.

Circa annum Domini 180. priuatim Massalina socia Carpocratis, imagines Iesu, Pauli, Homeri, Pythagoræ & aliorum, coluit adorando, incensoq; ponendo: sed pauci id, efficientibus

E pijs Ecclesiæ doctoribus, exemplum sunt imitati. Quod ex eo apparet, quòd Lactantius qui vixit postea, hoc est, circa annum Domini 3.0. scripserit: *Non est dubium quin religio nulla sit, vbicunq; simulachrum est.* Nec postea, vsq; ad annum ferè Domini 400. imaginum vsus fuit in templo, ex quo intelligere promptum est, quòd donec fuerit purior religio, simulachrorum vsus nullus in Ecclesia fuerit. Verùm circa hæc ipsa tempora cœpit imaginũ vsus in templis Chri-

F stianorum, cui rei occasionem præbuit Pontius Paulinus Nolanus Episcopus. Is enim cũ quotannis vnà cum populo natalem celebrabat diui Felicis, quo die splendidè epulari solebãt, parietes templi picturis ex veteri Testamento desumptis, ornandos curauit, vt accumbentes in communi mensa, spectandis illis occupati, temperantius conuiuium exigerent. Hinc in alias Ecclesias pingendi imagines consuetudo deriuata est, quam tamen pij doctores Ecclesiæ im-

G probarũt. Nam cùm in Antiochia imagines sanctorũ in templa inuexissent, consilio piorũ doctorũ sunt rursus euersæ, sed mox ab hypocritis resti-

restitutę, atq; ita paulatim in totum Christianũ orbem, imaginũ & simulachrorũ vsus est inuectus. Consilium Paulini in se non fuit malũ, sed euentus pessimus: ex quo intelligi potest, quàm periculosum sit sapientiæ humanæ fidere, & aliquid præter verbum Dei in Ecclesia Christi instituere. Raro enim exitus expectationi respondet, vt in hoc Paulini exemplo videre est. Nam hac leui occasione data, cumulata sunt idola, creuit superstitio, & magna in Ecclesia certamina, schismata & scãdala secuta sunt, donec Antichristus Romanus Pontifex, imaginũ Patronus, obtinuit victoriam. Auctæ sunt enim imagines in Ecclesia, nemine ferè publicè reclamante, ab anno Domini ferè 400, vsq; ad annũ 718, quo tempore Philippicus à Iohanne Monacho edoctus, delere cœpit imagines. Mox Leo imperator exemplum Philippici secutus, curauit concilium fieri Bizantij, inuito Pontifice Romano, in quo concilio fuere 330. Episcopi, qui communibus suffragijs statuunt idola è templis tollenda, & imagines comburendas. Sed quid hîc Papa Gregorius eius nominis secundus? Concilium Romæ celebrat, præsentibus Italiæ Prælatis; in quo statuitur imagines summa veneratione, & multo maiori cultu, quàm antea factum est, obseruandas esse, contrariumq; sentientes damnandos, adeò quòd Imperatori id facere recusanti, sacris interdixerit, subditos imperatoris propter ablatas imagines, in apertam rebellionem perduxerit, totam Hisperiam, Emiliam, Liguriam, Italiam & multas alias terras, ab eius obedientia abduxerit, & vectigalia illi solui prohibuerit. Constantinus eius nominis Quintus, Leoni patri succedens, Italica Synodo permotus, omnes Græciæ doctos cnouocat; in quo conuentu antistites trecenti triginta definiuerunt, non licere Deo, per Christum fidentibus vlla neque creatoris, neque creaturarum ad cultum habere idola vel simulachra; quin potius ob scandala, omnia simul esse tollenda. Quare Imperator Patrem imitatus, residua combussit, & ornamenta simulachrorum fisco ascripsit. Definitionem Concilij Paulo pontifici Romano scribit, vt & ipse imagines tollat, propereque tollat, præcipit; sed frustra, Pontifice in Pipinum regem conspirante, & Imperatorem vna cum concilio excommunicante. Mortuo autem Constantino quinto, succedit in eius locum filius Leo Quartus, qui sibi matrimonio iunxit Irænam, ex qua & filium sustulit Constantinum sextum. Huic Irænæ, Leo præmatura morte præuentus, reliquit imperium. Hęc igitur Iręna, Leone marito mortuo, & Constantino patris Leonis successore adhuc puero, Pontificis Theodori precibus expugnata, apud Nicæam Synodum tercentum, & quinquaginta Episcoporum conuocat, in qua præsentibus Romanis, decretum est, vt Romanæ Ecclesiæ ritu simulachra in Græcia haberêtur, vtq; Constantinopolitana Synodus, quæ contrarium definierat, crederetur erronea. Verùm Constantinus sextus adultus, indignitate rei motus, non solum matri Irænæ abrogat imperium: verumetiam omnia ea deijcit, confringit, exurit, quæ Iræne mater construxerat. Sed quid accidit pio Principi? Romanus Pontifex iterum conuocat concilium, simulachra defendit. Iræne autem impia fœmina, filium Constantinum per insidias capit, oculis priuat, carceribus demandat. Neque dubium est, hanc fœminam artibus Papæ, & auxilio instructam fuisse, ad tantum facinus perpetrandum, alioqui στοργὴ materna eam à tanto facinore auocasset.

Nicephorus Regnum Constantini adeptus, & fœdere cum Carolo Magno inito, omnes statuas Irænę comminuit, quem morem deinde omnes Constantinopolitani Imperatores obseruasse leguntur, præter vnum Theodorum Lascharem, qui in Lugdunensi Concilio ad partes Romani pontificis declinauit. Quapropter à Constantinopolitanis, dignitate, vrbe & Regno exutus est. Sed quid multis? Romanus Pontifex orbem terrarũ propter defensionem idolorum commouit, Monarchiam dissipauit, proditionum & defectionum multarum author fuit; schismata fecit, potentiam Christianorum Imperatorum fregit, vt damnatam verbo Dei idololatriam tueretur, non tam solicitus pro imaginibus, quàm pro suo regno, supra omnia mundi imperia stabiliendo. Acceptam proinde Romano Pontifici feramus ruinam imperij, & Ecclesiarum Orientis, & inuectam omnis generis idololatriã in Ecclesias Occidentales. Qui hinc non intelligit, Romanum Pontificem ipsum Antichristum esse, parum profectò intelligit, præsertim cùm omnia ipsius facta cum prædictionibus Prophetarum & Apostolorum de Antichristo congruunt.

Iam reliquum est vt dicamus quid pius tutò sequi possit. Tametsi autem tutissimum iudicarem cum Luthero, nullas planè imagines aut simulachra in templis habere, propter periculum quod inde metuendum est: tamen cùm id obtineri non possit, prudenter agendum est vt rectè formetur iudicium piorum de imaginibus & statuis in templis Christianorum.

Formabitur autem iudicium rectè hoc modo. Discernendum est ante omnia inter vsum non impium imaginum, & superstitiosum. Vsus non impius in veteri Testamento, fuit partim typicus, vt Cherubim, Serpens Æneus; partim politicus, vt imaginum in moneta; partim ornatus gratia adhibitus, qualis fuit in templo Salomonis varia rerum expressio. Hic triplex vsus, donec mansit intra suos limites, nequaquam improbandus erat. Verùm cùm Rex Ezechias videret populum ad superstitionem Ægyptiacam pronum, Serpentem Æneum adorare, eum rectè destruxit, absque dubio à Prophetis Dei admonitus. Si factum Ezechiæ rectè laudatur, qui typum Christi propter ab-

usum sustulit: multo magis laudandi sunt, qui historicas & politicas imagines propter abusum abolent. Nam si hoc licuit in serpente, qui iussu Dei erectus erat, multo magis licebit in iis, quæ humana solummodò nitunt̃ autoritate.

Vsus imaginum ferendus in nouo Testamẽto, similiter triplex esse poterit, historicus, politicus, & ornatus causa adhibitus. Hîc tametsi culpari non potest in se, donec manserit intra suos limites, quia cum nullo verbo Dei pugnat; tamen propter periculum, quod inde metui poterit, præstaret quàmpaucissimas imagines in templis Christianorum habere.

Etsi autem Paulini factum in se malum non fuit (nam & animus instituentis pius erat, & finis bonus, vt suprà ostendimus) tamen occasio erat plurimorum malorum in Ecclesia.

Quamobrem Constantinopolitani Imperatores, & Episcopi Græciæ ferè omnes, metuentes simile periculum, opposuerunt se Romano Episcopo, nullas prorsus imagines, aut simulachra ferentes in templis Christianorum. Nam piorum est, non solùm mala præsentia cauere; verumetiam occasionibus occurrere, ne malum tempore serpat. Diabolus enim nullam occasionem negligit.

Quid? An non prohibitiones imaginum sunt vniuersales? An non hæc vox Dei est; *Non facies tibi sculptile, neque vllam similitudinem eorum quæ sunt in cælo desuper, & quæ sunt in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra?* Omnis præceptionis & prohibitionis finis, aut est alicubi expressus, aut non est expressus. Si nullibi est expressus finis, ratio & finis præceptionis & prohibitionis sit voluntas Dei. Prohibitio illa, qua vetitum est primis parentibus ne de fructu certæ arboris comederent, finem non habuit adiunctum, quare ratio & finis erat ipsa voluntas Dei. At si alicubi finis est expressus, ipse finis erit caussa, propter quam aliquid vel præceptum vel prohibitum est. Atque ideò finis semper præceptioni & prohibitioni aptandus est. Nam extra illum se non extendit mandatum, quia caussa cessat. Idcircò si quando aliquid fit, quod non pugnat cum fine præceptionis aut prohibitionis, nequaquam præceptum aut prohibitum existimandum est. Prohibitum est in vniuersum, si verba spectes, ne vllam similitudinem faciamus: sed quis finis est istius prohibitionis? Ne colas similitudinem illam. Hic finis caussa est prohibitionis, qui semper aptandus est prohibitioni, vbicũq; legitur, etiamsi vbique non expressè ponitur.

Nunc autem historicæ imagines, typicæ & politicæ, non pugnant per se cum fine prohibitionis, id est caussa. Quare nequaquam sub vniuersali interdicto continentur. Adhæc si prohibitio accipienda esset ὅλως, nunquam Dominus ipse mandasset serpentis similitudinem in deserto erigi, nec Cherubim super propitiatorium poni. Hæc regula etiam locum habet in politicis legibus, & est caussa ἐπιεικείας, qua mitigatur τὸ ἀκριβοδίκαιον. His ita demonstratis, sequitur nec omnem vsum imaginum in Ecclesia damnandum esse: nec rectè facere eos, qui sine discrimine, non habita ratione pacis publicæ, omnes imagines in templis abradi volunt, & simulachra confringi.

Porrò cùm iam satis constat, nec sanctos, nec eorum imagines colendas esse, etiamsi eas pingi non sit prohibitum, modò ob fines fiat, quos suprà enumerauimus: adhuc tres quæstiones diluendæ sunt, videlicet: Num liceat ipsum Deum vlla imagine exprimere? An postquam Filius Dei assumpsit humanam naturá, pingatur seu sculpatur licitè, an non? Nunquid adoratio imaginis & archetypi, vt Papistæ volunt, sit eadem nec ne? De his tribus quęstionibus inter multos non conuenit.

Quantum ad primam quæstionem attinet, num fas sit ipsum Deum vlla imagine exprimere. Respondeo. Deus est inuisibilis: Igitur nulla figura visibili pingi aut sculpi potest. Deus est immensus: Igitur figuris finitis imago eius non clauditur. Deus est spiritualis essentia: Igitur corporali forma nec potest nec debet effigiari. Quicunque enim hoc facit, diuinæ maiestati iniuriam facit. Addo quòd Deus non velit vlla re externa repræsentari. Ita enim Moses ait: *Vocem verborum eius audistis, formam penitùs nullam vidistis.* Deinde planè inutile est, velle Deum ipsum vllo modo exprimere, quẽadmodum Athanasius pulchrè, contrà gentes scribens, concludit hoc modo.

Dicant quæso, inquit, *quo pacto per simulachra noscatur Deus? An per circumpositam illis materiam? An per inductam materiæ formam? Si ob materiam, quæ iam formæ necessitas? Vt non prius etiam, quàm illa pingeretur, per omnem prorsus materiam apparuerit Deus, cùm omnia testentur gloriam eius? Porrò si superducta effigies diuinæ cognitionis caussa est, quid iam pictura cæteraque materia opus est? Ac non magis per ipsa vera animalia, quorum formæ simulachra sunt, Deus cognoscitur? Nam clarius profectò Dei gloria innotesceret, si per animalia rationabilia, & irrationabilia, quàm per inanimata & immobilia manifestaretur. Cùm ergo, intelligendi Dei gratia sculpitis aut pingitis imagines, rem profectò minimè dignam facitis.* Hactenus Athanasius.

Viderint ergo quid faciant, qui Deum Patrem barbatum, & canum senem depingunt: qui profectò non excusantur dicto Danielis: qui dixit se vidisse antiquuum die rum sedentem, &c. Danielis capite septimo. Nam ideò sic vocatur Deus, quòd sit æternus. Neque visio illa Danielis sculpta aut picta censenda est, sed talis in somno est oblata.

Secunda quęstio est, an postquam Filius Dei assumpsit humanam naturá, & factus est verus & visibilis homo, liceat illum sculpere aut pingere? Respondeo: verũ quidem esse, ꝙ secũdùm formá serui, hoc est vt homo pingi & sculpi possit. Nat⁹ est. n. ex Beata virgine, versatus est cum hominib. operatus est miracula, passus, crucifix⁹

mortuus,

mortuus, sepultus. Deinde ascendit in cœlum, quæ omnia, sicut secundùm veritatem gesta sunt, ita etiã visa ab hominibus, & scripta sunt. Qua ratione facilè intelligimus, quomodo infigurabilis iam figuretur: quomodo inuisibilis olim, factus sit visibilis.

Consequitur igitur iam pingi & sculpi Christum posse. Sed adhuc quæritur, an liceat. Certè si vlla occasio daretur idololatriæ, præstaret non pingi, si caueri potest, ne sub prætextu pietatis irrepat superstitio, toleretur imago Christi: quæ certè si aliud commodi non habet, monet non esse humanam naturam Christi ita deificatam, vt ampliùs non sit vera & circumscripta Christi humanitas, quemadmodum Eutyches olim, & Casparus Stencfeldius nostra ætate docuerunt.

Restat tertia quæstio, num adoratio imaginis referatur ad archetypum, nécne. Papistis placet, vt eadem sit adoratio imaginis, & rei, quę repręsentatur imagine. Imaginis, inquiunt, honor ad exemplaris transfertur honorem. Igitur cultus, qui imaginibus crucifixi & aliorum Sanctorum tribuitur, ipsi Christo & Sanctis exhibetur. Hanc suam ratiocinationem concludunt his versibus:

Nam Deus est, quod imago docet, sed non Deus ipsa:
Hanc videas, sed mente colas, quod cernis in ipsa.

Hanc putridam rationem mutuati sunt Papistę à Damasceno, qui in hunc modum libro quarto Orthodoxæ fidei, capite decimoseptimo scribit: *Quia nonnulli nobis exprobrant, quòd adoramus & veneramur Saluatoris nostri, & Reginæ nostræ Deiparæ imaginem, insuper & reliquorum Sanctorum & famulorum Christi: audiant quòd à principio Deus hominem ad suam imaginem fecerit. Huius igitur gratiâ inuicem adoramus, nisi quatenus ad imaginem Dei facti sumus. Nam, vt inquit diuiloquus & magnus in diuinis Basilius: Imaginis honor ad exemplaris transfertur honorem.*

Respondeo ad rationem Damasceni: Nulla imago potest sculpi, Christi aut alicuius Sancti, secundùm eam partem, quæ est imago Dei. Non enim homo est imago Dei secundùm externa liniamenta, sed secundùm animam, quatenus in ea lucet iusticia & sanctitas vera. Deinde quia imaginum adoratio nec mandatũ, nec promissionem habet, addo quòd etiam à Gentibus prophanis accepta, est planè inutilis, & damnatur illo dicto: *Frustra me colunt mandatis hominum.* Tertiò, ex diametro pugnat cum mandato Dei, quod est Exodi capite vigesimo, Deuteronomij capite quarto, Psalmo nonagesimosexto. Ideò probo dictum Clementis, qui scribit, antiquum serpentem per nonnullos verba huiusmodi proferre: Nos ad honorem inuisibilis Dei, imagines visibiles adoramus.

Monachi, quò videantur acutiores, & non frustrà in palæstra Aristotelis sudasse, in hunc modum, si diis placet, concludunt. Idem est motus, quo quis fertur in imaginem rei, & in ipsam rem. Igitur eadẽ est veneratio, qua veneramur imaginem, & rem cuius est imago.

Respondeo. Monachi suis ratiocinationibus & seipsos & alios fallunt. Volunt videri sapientes, cùm stulti sint, & vani deprehendantur in suis dialogismis. Verùm pius contrà facit, quærit eum adorationis modum, quẽ verbum Dei sibi commendat: nõ quem ratio stulta sine verbo Dei fingit, Ethnicorum more. Filius Dei, quem solum Magistrum salutis agnoscimus, negat Patrem suum coli velle nisi spiritu & veritate, Iohannis capite quarto, quemadmodum suprà ostendimus. Hoc modo contenti simus, relinquentes Papistis sua idola.

Sextum genus cultus creaturarum, est veneratio reliquiarum, quas vocant, Sanctorum: vt sunt vestes, corpora, & partes corporum. Huius superstitionis fundamentum hoc iaciunt Papistæ: Nos adoramus reliquias Sanctorum, vt eum, cuius Martyres adoramus, honoremus, vt honor seruorum redundet in Dominum. Verùm hoc fundamentum valdè debile est, cùm destituatur firmitudine, quam ex verbo Dei habere deberet. Quare illud contemnamus, ac sciamus hunc vnum honorem debere reliquiis Sanctorum tribui, vt terræ, de qua sumptæ sunt, mandentur, donec iustus Iudex mandauerit, vt rursus de terra prodeant. Taceo quòd sacrilegij genus sit mortuorum corpora effodere, in partes secare, ad varia loca deferre, & vendere: quod sanè vel Phocylides, Poeta ethnicus, damnârit, qui iubet ne mortuorum reliquias effodiamus: *Quia speramus*, inquit, *mortuos rursus in lucem prodituros.*

Quàm variæ superstitiones circa reliquias Sanctorum excogitatæ sint propter quæstum, longum esset recensere. Quidam particulas ad colla suspendunt, religionis caussa. Nonnunquam in processionibus Papisticis ostendũtur, vt à populo adorentur: interdum aqua, qua ossa Sanctorum lota sunt, datur cõtra certos morbos. Hæc & plura alia aucupia Pontificij excogitârunt, quæ quoniam manifestè impia sunt, reliquias mortuorũ Papistis relinquamus. De superstitione magica edidimus peculiarem tractatum, quare de ea huc plura non adiiciemus.

QVARTVS.

3 Et hæc facient vobis, quia non nouerũt Patrem, neque me.

Indicatio caussæ est, cur Iudæi Apostolos, & cur tyranni & Sophistæ Ecclesiam Christi semper persequuntur. Est autem voluntaria & affectata ignorantiæ caussa, quòd nec Patrem, nec Filium nouerint Iudæi. Hi quidem existimant se sapere, & sapienter facere, dum Christum & eius membra ad mortem vsque persequuntur: sed miserrimè desipiunt, & stultis suis ratiocinationibus se aduersus Deum, atq; eius consilium armant in propriam perniciẽ & sempiternum probrum. Si Scripturas in consilium adhibuissent, & probè inter se contulissent, & Patrem & Filium nouissent. Hæ enim testantur, Patrem ex amore misisse Filium, vt genus hu-

manum ab æterno liberaret interitu, iuxta primam promiſsionem ſępius in Scripturis & verbis claris, & typis illuſtribus, & figuris multiplicibus repetitā: de quibus quia ſingulare ſcriptum edidi, cui titulus eſt, Demonſtratio, &c. nolo hîc prolixior eſſe. Hoc tantùm addo, quòd hæc Chriſti verba: *Hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me:* & conſolationem in perſecutione, & commonefactionem de perſecutoribus Eccleſiæ, contineant.

Conſolatio hæc eſt: Iudæi vos perſequentur, quia ignorant Patrem & me. Igitur cauſſa veſtra bona eſt, & illorum mala. Si autem veſtra cauſſa bona eſt, nolite dubitare, quin lætus futurus ſit exitus perſecutionis veſtræ. Hoc, pinde ſit vobis ſatis. Hac cogitatione animos veſtros ſub cruce erigite.

Commonefactio eſt, quòd omnes qui perſequuntur Eccleſiam, etſi ſibi ſapere videntur: tamen reuera deſipiant, olim ſuæ perſecutionis mercedem, æternum exitium reportaturi. Si ergo nobis aliquid aduerſi propter confeſsionem Chriſti acciderit, veniet nobis in mentem dictum Pauli, quo ipſe Philippenſes conſolatur, capite primo: *Vno pariter animo decertate per fidem Euangelij, nec in vlla re terreamini ab ijs, qui ſe opponunt: quod illis quidem eſt exitij ἔνδειξις, vobis verò ſalutis, idq; à Deo.* Solemur igitur nos communi Eccleſiæ Chriſti ſorte, ac certiſsima liberatione in Chriſto Ieſu, iuxta regulam Pauli: *Si cum illo patimur, cum illo etiam regnabimus.* Non quòd noſtra afflictio ſit regni cauſſa, ſed via regni, idque ex ſapientiſsimo conſilio optimi Patris, qui vult conformes fieri Filio in cruce, quos ſtatuit olim glorificare. Statuit autem glorificare omnes, qui in Filium crediderint, & in fide vſque ad finem perſeuerauerint, iuxta promiſsionem Domini ac Magiſtri noſtri: *Qui perſeuerauerit vſque ad finem, ſaluus erit.*

QVINTVS.

4 Sed hæc locutus ſum vobis, vt cùm venerit hora illa, memineritis eorum, quæ ego dixerim vobis.

Etſi Dominus ſciuit Diſcipulos ſuos, vt iam erant turbati & mœſti propter crucem, de qua toties dixerat, non ſatis capere quæ dixerat: tamen hæc inculcat propter fructum, quem inde percepturi erant, cùm viderent prædictioni reſpondere euentum. Nam duplicem fructum inde percipient. Vnum, quòd inde colligant Magiſtrum ſuum præſcium fuiſſe futurarũ & ſuarum & Eccleſiæ afflictionum. Alterum, quòd inde concipiant fore, vt promiſſa gloria crucem ſit ſecutura. Si enim prædixit crucem, & euenit, haud dubiè etiam eueniet bonũ, quòd prædicendo promiſerat.

Hoc argumento haud dubiè conſolabantur ſe Diſcipuli, & triduo illo, quo Dominus cruci affixus eſt, & mortuus eſt, & iacuit in ſepulcro, & poſtea in miniſterio Apoſtolatus ſui, in quo experti ſunt, quàm vera fuerit hæc Chriſti prædictio. Horum exemplo & nos colligamus fructum ex prædictionibus Chriſti, Prophetarum & Apoſtolorum. Pleraque quæ prædixerant de perſecutione Eccleſiæ, partim euenerunt, partim quotidie eueniunt Ergo haud dubiè euenient etiam, quę de gloria Eccleſiæ prædixerat, quæ omnia concluſa ſunt ex dicto illo Moſis, Geneſis capite tertio: *Inimicitias ponam inter te & mulierem, & inter ſemen tuum, & ſemen eius, ipſum conteret caput tuum, & tu conteres ei calcaneum.* Vt enim Chriſtus caput ſeminis mulieris vicit ſerpentem: ita pij, qui ſunt membra ſeminis mulieris, tandem ſuperabunt & Diabolum, & ſemen eius.

Modum victoriæ exprimit Iohannes, cùm ait: *Hæc eſt victoria, quæ vicit mundum, fides veſtra.* Firma igitur ſpe promiſſam victoriam in Chriſto Ieſu capite noſtro expectemus, nihil morantes carnis vanas argutias.

SEXTVS.

Hæc autem vobis ab initio non dixi, quòd vobiſcum eram.

Cur Dominus anteà ſuos Diſcipulos non præmonuerit de perſecutione, quam erant habituri propter nomen ſuum, exponit. Cùm præſens vobiſcum eram, carnali præſentia mea vos confirmaui: quare non opus erat, vt vos præmonerem de futura veſtri perſecutione. At nunc quia carne à vobis abero, præmoneo vos, ne cùm venerit perſecutio, animũ deſpondeatis, tanquam eſſetis orphani & deſerti. Nam tametſi à vobis ſubtraham carnẽ hanc viſibilem, Spiritu tamen ſemper vobis adero.

Sed quomodo hæc congruunt cum narratione aliorum Euangeliſtarum, qui teſtantur Chriſtum ante Cœnam & de ſua & de Diſcipulorum perſecutione prædixiſſe? Vna vocula, *ab initio*, quæſtionem ſoluit. *Non dixi vobis hæc ab initio:* hoc eſt, ſtatim poſtquam vos mihi adiunxi Diſcipulos, ſed priùs vobis veluti elementa quædam ſecuturæ perfectioris inſtructionis tradidi.

Vel hoc modo ſolui poteſt quæſtio: Etſi antea Dominus prædixit de perſecutione Diſcipulorum in genere, non tamen expreſsis circunſtantiis, quas hîc ponit. Ideò diuus Chryſoſtomus ait: *Prædixit quidem antea, quòd flagella paterentur Diſcipuli, non autem quòd mors eorum reputaretur, vt Dei cultura.* Auguſtinus hæc verba refert ad promiſsionẽ de Paracleto. quaſi dicat: Non antea dixi vobis de Paracleto, ipſemet enim aderam vobis Paracletus.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

5 Et nunc vado ad eum, qui miſit me, & nemo ex vobis interrogat me, quò vadis?

Præmonet Chriſtus Diſcipulos ſuos de ſuo ad Patrem abitu, idque non interrogatus, vt certiſsimum ſit Diſcipulis, quòd ad Patrem, qui miſit

miſit illum, vadat. Hìc plures circunſtantiæ conſiderandæ ſe offerût, quas breuiter aſcribemus.

Sunt autem hæ: prima, quis mittit: ſecunda, quis mittitur: tertia, quò mittitur: quarta, quomodo mittitur: quinta, ad quid mittitur: ſexta, quà itur ad Patrẽ: ſeptima, quò venit ad Patrẽ: octaua, quid apud Patrem facit.

Quis mittit? Pater cœleſtis, amãs hominum, cupienſq; perditis ſuccurrere. Fuit ergo amor Dei erga genus humanum cauſſa miſsionis, Iohannis cap. 3.

Quis mittitur? Filius æternus, æterni Patris, obtemperans Patri, & ſitiens ſalutem humani generis, mittitur.

Quò mittitur? In mundum ad homines peccato immundos, vt qui à Deo proditoriè defecerant ad ipſius hoſtem Diabolum.

Quomodo mittitur? Aſſumendo formam ſerui in vnionem perſonalem, eò quòd conceptus ſit in vtero Virginis ex Spiritu Sancto, natus ex Virgine verus Deus, & verus homo vna perſona. Nam manſit quod erat, & aſſumpſit quod non erat.

Ad quid mittitur? Vt ſit nobis à Deo ſapientia, iuſticia, ſanctificatio, & redemptio, 1. ad Corinthios, capite primo. Attulit enim verbum Patris, continens veram ſapientiam. Factus eſt obediens erga Patrem, cuius obedientia noſtra eſt iuſticia. Sanctificatus Patri nos ſanctificat: & victor peccati, mortis, inferni, Diaboli, noſter eſt Redemptor.

Quà itur ad Patrem? Obedientià crucis, morte, ſepulturâ, reſurrectione & aſcenſione.

Quò venit ad Patrem? In cœlum, vbi eſt thronus maieſtatis diuinę. Tametſi enim Filius nunquam abeſt à Patre, nec Pater à Filio. Eſt enim Pater in Filio, & Filius in Patre, vt qui ſunt vnius & eiuſdem numero eſſentiæ. Ex quo fit, vt Pater & Filius vnus ſit Deus, qui nuſquam abeſt: tamen carne, quam aſſumpſit, aſcendit ſurſum in cœlum, & ſupra omnes cœlos, vbi eſt thronus maieſtatis. Illic enim ſedet ad dexteram Patris, quemadmodum Scriptura teſtatur. Neque tamen à nobis abeſt, ſed ſemper Eccleſię ſuæ, iuxta promiſsionem, quæ eſt Matthæi 28. *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi*, veriſsimè adeſt.

Adéſtne, inquies, & abeſt ſimul? Audi Auguſtinum hanc ἀντιλογίαν ex Scripturis ſoluentem, qui ita tractatu 50. in Iohannem, ait: *Secundùm præſentiam maieſtatis ſemper habemus Chriſtum, ſecundùm præſentiam carnis rectè dictum eſt Diſcipulis: Me autem ſemper non habebitis.* Et alibi: *Chriſto diſcedente corporaliter, non ſolùm Spiritus Sanctus, ſed & Pater & Filius illis affuit ſpiritualiter.* Cyrillus: *Nullus ambigit, cùm in cœlos aſcenderit, quamuis virtute Spiritus ſemper affuerit, præſentia tamẽ carnis abfuiſſe.*

Quid facit apud Patrem? Interpellat pro nobis, mittit ſuum Sanctum Spiritum in nos, dat dona hominibus, eoſque ſibi copulat & corporaliter & ſpiritualiter.

Pleraque harum circunſtantiarum continentur in dicto Domini ad Nicodemum, Iohannis capite tertio: *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, nõ pereat, ſed habeat vitã æternam.* Vide quæ in iſtum locum Iohannis ſuprà annotauimus.

SECVNDVS.

6 Sed quia hæc locutus ſum vobis, triſtitia impleuit cor veſtrum.

Etſi abitus Chriſti ad Patrem ſalutaris fuit Diſcipulis: tamen eis ſummam triſtitiam attulit, cùm propter amorem quo illum præſentem proſecuti ſunt, tum propter ſolatium, quod ex præſentis doctrina & conuerſatione habebant. Verùm quia hic amor, etſi laudabilis & honeſtus erat: tamen quia non regebatur vero iudicio ad normam verbi, erat corrigendus. Ideò ſubiicitur.

TERTIVS.

7 Sed ego veritatem dico vobis: Expedit vobis vt ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: ſi autem abiero, mittam eum ad vos.

Correctio erroris Diſcipulorum. Opponit enim vtilitatem abitus ſui ad Patrem triſtitiæ Diſcipulorum, eique mederi conatur promiſsione Spiritus Paracleti, quem ad eos miſſurum ſe promittit. Poteſt autem argumentum hoc modo concludi. Vtiliora ſunt anteponenda minùs vtilibus. Vtilior vobis erit Paracletus, quem mittam vobis, quàm mea præſentia carnalis, ſcilicet peracto munere, ꝓpter quod miſſus ſum. Ergo Paracletus qui ad vos mittetur, præferendus eſt meæ carnali præſentiæ. Proinde non oportet vos adeò triſtes eſſe propter meum abitum, nec anteponere meam carnalem præſentiam Paracleto, quem ad vos mittam vbi abiero. Sed quomodo venit ad Diſcipulos Spiritus, qui nuſquam nõ adeſt? Venit non eſſentia, qua vbique adeſt, idem Deus cum Patre & Filio: ſed virtute & efficacia, item viſibili forma, de qua hìc potiſsimùm loquitur. Vt ergò Filius Dei dicitur venire, non eſſentia diuinitatis, ſed aſſumptione carnis, qua etiam abire dicitur, & redire: ita Spiritus Sanctus dum viſibiliter apparet, venire dicitur. Quòd autem de efficacia loquatur Dominus, oſtendit epitheton. Nam Paracletus dicitur propter efficaciam ſuam in Diſcipulis. Cur autem Spiritus Sanctus dicatur Paracletus, vide quæ ſuprà annotauimus capite decimoquarto, in hæc verba: *Rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis.*

SECVNDA PARS.

Hæc ſecunda pars, vt ſuprà monuimus, expoſitionem officij Spiritus Sancti, & in mundo, & in Eccleſia cõtinet. Mundum arguet, Eccleſiam docebit. Huius igitur partis duo ſunt membra. Primum de Spiritus Sancti officio in mundo: Secundum de Spiritus Sancti officio in Eccleſia. Vt enim contumaces cõuincit de errore: ita obſequentes ducet in omnem veritatem.

DE PRIMO.

PRIMVS.

8 Et cùm venerit ille, arguet mundum de peccato, de iusticia, & de iudicio.

Cùm Dominus dicit: *Et cùm venerit ille*, significatur modus quidam venturi Spiritus Sancti, hominibus antea incognitus: videlicet quòd visibili forma sit apparuturus mundo. Nam alioqui nusquam non adest, etsi inuisibiliter. Loquitur ergo Dñs absq; omni dubio de eo aduentu Spiritus Sancti, qui contigit quinquagesimo die à resurrectione Domini, qui dies Pentecoste à numero dierum dicitur. Hic autem Spiritus sic adueniens, arguet mundum, scilicet per ministerium Petri, aliorumque Apostolorum, quod ministerium sua miraculosa apparitione à Deo esse demonstrauit, sedens super singulos Apostolorum.

Miraculosa ergo apparitio Spiritus Sancti super Apostolos, & efficacia eiusdem in illis, vt loquerentur variis linguis, & opponerent se toti mundo, loco euidentissimæ demonstrationis est, qua mundus (id est, Iudæi, Pilatus & Herodes) conuincitur, etsi conuictus non credit totus. Sed qua de re arguet mundum? *Arguet*, inquit, *mundum de peccato, & de iusticia, & de iudicio*: hoc est, conuincet contra mundum, peccatum esse quod mundus non iudicet esse peccatum; & conuincet contra mundum, iusticiam esse, quam mundus nõ iudicat esse iusticiam; & conuincet cõtra mundum iudicium esse, quod mundus non iudicat esse iudicium. Hæc interpretatio grammatica optimè cum euentu congruit, quæ describitur Actorum capite secundo. Quare illam aliis generalioribus interpretationibus antepono, etsi eas vtiles esse suo loco non nego.

SECVNDVS.

9 De peccato quidem, quòd non credunt in me.

10 De iusticia verò, quòd ad Patrem vado, & ampliùs non videbitis me.

11 De iudicio autem, quòd Princeps huius mundi iam iudicatus est.

Expositio est. Exponit enim & declarat qđ nam sit illud peccatum, & quænam iusticia, & quodnam iudicium, de quibus Spiritus Sanctus quinquagesimo à resurrectione Domini die arguet mundum. Verùm hæc quia paulò obscuriora sunt, vt solent prędictiones esse, simplicissimè ea per collationem euentus cũ prædictionibus declaremus. Continent enim illustrem explicationem primę promissionis de semine mulieris contrituro caput serpentis, hoc est, destructuro opera Diaboli, vt Iohannes interpretatur, 1. Iohan. cap. 3. Sensus enim horum verborum absque omni dubio hic est: Spiritus Sanctus quinquagesimo à resurrectione Domini die, conuincet aduersus mundum, quòd Iesus Mariæ filius sit Christus, seu Mesias olim promissus, & quòd sit iustus, & quòd sit victor Diaboli. Hæc enim tria complectitur præsens pericopa, qua declaratur prima promissio, de quibus sigillatim dicemus.

De peccato quidem, quòd non credunt in me: hoc est, Spiritus Sanctus aduersus mundum testabitur & conuincet peccatum esse, non credere Iesum esse Mesiam olim promissum, & viua fiducia in illum non recumbere, à quo solo salus est expectanda. Posuit enim Dominus consequens pro antecedente & consequente simul. Antecedit enim, statuere Iesum esse Mesiam: sequitur in illum credere, quæ duo coniuncta requiruntur ad salutem. Peccatum igitur mundi, hoc est, Iudæorum, qui Christum occiderũt, est contumaciæ, qua superbè opponunt se Deo Patri, qui misit eis Filium, vt eum Mesiam agnoscerent, in eum crederent, & in eo saluarentur. Ita enim Spiritus Sanctus per os Petri Iudæos reos huius peccati peragit, Actorum capite secundo: *Viri Israelitæ*, inquit, *audite verba hæc, Iesum Nazarenum, virum demonstratum à Deo erga vos, virtutibus & prodigiis & signis, quæ fecit per illum Deus in medio vestri, sicut vos scitis, hunc definito consilio & præscientia Dei expositum, cùm accepissetis per manus iniquorum, crucifixum interemistis.* Huius proinde contumaciæ, qua Christum non agnoscerent à Patre missum, vt in eum crederẽt, reos peragit Iudæos Spiritus Sanctus.

Putabant quidem illi se bonum opus facere, dum se Iesu opponerent, damnarent, crucifigerent. Nam illum cum iniquis, iuxta vaticinium, reputabant, iudicantes eum seditiosum aduersus hierarchiam Mosaicam, & blasphemum aduersus Deum. Sed huius erroris ita eos conuincit Spiritus Sanctus die Pentecostes, quòd vno die vltra tria millia resipuerint, & agnito suo peccato, Baptismum in remissionem peccatorum accceperint. Hac vera & genuina sententia verborum Domini cõstituta, nihil vetat dictum ad thesin transferre, hoc est, ad generalem doctrinam de officio Spiritus Sancti, qui semper arguit mundum de peccato p̃ ministerium verbi, commendatum Ecclesiæ.

De iusticia verò, quòd ad Patrem vado, & non ampliùs videbitis me: hoc est, Spiritus Sanctus aduersus mundi peruersum iudicium conuincet, quòd verè sit iusticia, quam mundus non putat esse iusticiam. Mundus autem non putat iusticiam esse obedientiam Christi, qua ipse non solùm Legem impleuit perfectè: verùm etiam qua erat obediens Patri vsque ad mortem crucis, vt in se credentibus sit iusticia, qua iustificentur coram Deo. Spiritus Sanctus igitur eos de hoc errore conuincet, & Christum verè iustum esse, & iustificatorem in se credentium, ostendet.

Fuit ergo duplex in hac re Iudæorum error. Vnus, quòd Christum iniustum & se iustos putarunt. Alter, quòd propriam iusticiam stabilientes, noluerunt subiici iusticiæ Dei, vt iustificarentur ex fide Iesu Christi. Sed quomodo hoc conuincet Spiritus Sanctus, & quomodo

demonstrabit

demonstrabit Christum esse iustum? Certissimo signo, videlicet ex eo, quòd Iesus abierit ad Patrem, hoc est, quòd victa morte resurrexerit, & ad Patrem quadragesimo die à resurrectione ascenderit. Hæc enim resurrectio & ascensio ad Patrem, argumentũ est iusticiæ Christi, quemadmodum Spiritus Sanctus ore Petri clarissimè Scripturis demonstrauit, Actorum capite secundo: *Quem Deus,* inquit, *suscitauit, solutis doloribus inferni, iuxta quod impoßibile erat teneri illum ab ea.* Rationem subiungit ex Psalmo decimosexto: *Nec dabis Sanctum tuum videre corruptionẽ.* Hanc prophetiam conuincit Spiritus Sanctus completam esse in Iesu, ex quo liquidò apparet, illum sanctum & iustum esse, contra sententiam Iudæorum, qui illum tanquam iniustum condemnarunt, ipsi iniustissimi, vt qui collocarent maximam iusticiæ partem in eo, quòd Iesum crucifigerent.

Concluditur præsens argumentum breuius in hunc modum: Sanctus in se, id est, perfectè iustus non corrumpitur & putrescit in sepulchro (quia corruptio & putredo est pœna peccati.) Igitur qui nõ corrumpitur & putrescit, est sanctus, & perfectè iustus. Proinde Christus, qui anteuertit putredinẽ resurrectione sua gloriosa, sanctus & perfectè iustus est. Hanc doctrinam hodie quoque, & vsque ad vltimum diem, Spiritus Sanctus in verbo reuelat, probatque solum Christum iustum esse. 1. Iohan. cap. 2. *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum: & ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantùm, sed pro totius mundi.* Ex hac doctrina sequitur, quòd nullius hominis iusticia, nisi solius Iesu Christi consistat coram tribunali Dei.

Proinde nemo Legis operibus, nemo meritis suis iustificatur coram Deo. Sed hæc doctrina aliâs latiùs explicatur. Sed quid est quod addit: *Et ampliùs non videbitis me.* An non postea Christum viderunt Apostoli? Respondet diuus Augustinus per distinctionem: *Non videbitis me humilem, sed excelsum: non videbitis mortalem, sed sempiternum: non videbitis iudicandum, sed iudicaturum.*

De iudicio autem, quia Princeps huius mundi iudicatus est: hoc est, Spiritus Sanctus contra Iudæos, iniquè iudicantes, conuincet iudicium esse, quod illi negant esse iudicium. Negant autem victoriam Christi super Sathanam, quem sua gloriosa resurrectione superauit, esse iudicium. Sed eorum errorẽ refutabit Spiritus Sanctus quinquagesimo à resurrectionis Domini die. Nam cùm regnum Satanæ potissimùm est sub morte tenere captiuos, & Christus resurgendo vicit mortem, id quod Spiritus Sanctus conuicit: satis manifestum est Diabolum iudicatũ à Christo: hoc est, victum esse.

Obseruetur ergo in vocabulo iudicij metalepsis Hebraica. Fit autem hoc modo nominis transmutatio: Iudicium propriè est sententia Iudicis, qua is vel condemnat aliquem, vel iustificat. Condemnat quidem, pronunciando reum peccati: Iustificat verò, absoluendo à peccati reatu. Proinde vt iudicatus victus: ita iustificatus victor habetur. Cùm ergo Diabolus hîc dicitur iudicatus à Christo, significatur quòd is quidem victus, Christus verò victor sit. Hinc facile est videre, quomodo vocabulum iudicij per metalepsin transmutetur, vt significet nunc victoriam, nunc νίκημα. Porrò huius victoriæ meminit rursus Christus in fine huius capitis, cùm ait: *Confidite, ego vici mundum.* Hinc etiam desumpsit Iohannes hoc dictum: *Hæc est victoria, quæ vicit mundum, fides vestra.*

Porrò de hoc iudicio, seu victoria Christi super Diabolo, loquitur Spiritus Sanctus per os Petri, prophetiam Dauidis conferens cum euentu: *Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea.* Est enim hæc oratio victoris Christi Domini nostri.

Cæterùm iudicium mundi, hoc est, Iudæorum, qui interfecerunt Christum, est, quòd Christus mortuus, reuera esset iudicatus, & teneretur verè victus sub mortis imperio. Sed resurrectio Christi, de qua testatur Spiritus Sanctus, vanitatem Iudæorum coarguit. Hactenus diximus de sententia præsentis prophetię Christi, quam sententiam ex collatione euẽtus cum prophetia extruximus. Alij dictum Domini ad perpetuum Spiritus Sancti officium in Ecclesia referunt. Nam vt vsus miraculi, videlicet aparitio visibilis Spiritus Sancti, perpetuus est in Ecclesia: ita etiam ea coniunctio, qua Spiritus Sanctus conuicit mundum de peccato, & de iusticia, & de iudicio, perpetuum testimonium erit contra mundum, qui Christo aduersatur. Contra mundum dico, quia Spiritus Sanctus non arguit Ecclesiam de hoc peccato: quia Ecclesia credit Iesum esse Messiam. nec de iusticia, quia Ecclesia statuit Iesum esse iustum, & iustificantem credentes. nec de iudicio, quia Ecclesia nouit, & in se sentit Iesum esse victorem peccati, mortis, inferni, Diaboli, iuxta vocem eius: *Confidite, ego vici mundum.* Item Apocalypsis capite tertio: *Ego vici & sedi cum Patre meo in throno eius.* Quòd ergo Iesus sit Messias, quòd sit iustus, quòd sit victor Diaboli, materia Euangelij est: id quod Euangelista noster infrà indicat, cùm ait, capite vigesimo: *Hæc sunt scripta, vt credatis, quòd Iesus sit Christus Filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.* Habere autẽ vitam, est esse iustum & victorẽ mundi, in Christo iusto & victore mundi.

Porrò qui ex hac Christi prophetia, de officio Spiritus Sancti, arguentis mundum de peccato, quòd non credant in Christum, probare nituntur, quòd Euangelij sit prædicare & annunciare pœnitentiam, hoc est, (vt illi quidem loquuntur) arguere peccatum, viderint ipsi quàm firmo nitantur fundamento. Certè parum conuenire videtur cum concione Petri in Actis Apostolorum, capite secundo, vbi Spiritus Sanctus complet prophetiam Domini, & conuincit Iudæos de peccato contumaciæ aduersus Deum voce Legis. Nam postquam Iudæi conuicti sunt de peccato, compunguntur

corde, propterea quòd contumaciter ſe oppoſuerint Deo, & quòd Chriſtum innocentem à Deo miſſum occiderint. Sic cõpuncti & dubij quid faciant, vtpote deſperationi vicini, dicunt Petro & aliis Apoſtolis: *Quid faciemus viri fratres?* Hæc omnia fuiſſe τῆς μεταμελείας, hoc eſt, diſplicentiæ facti, (quæ facti diſplicentia & dolor ob culpam, fuit paraſceue ad μετάνοιαν, quam nos vocamus pœnitentiam; ad quam inuitat vox Euangelij) indicat reſponſum Petri. Nam conuictis à Spiritu Sancto, & compunctis corde, dixit: μετανοεῖτε, id eſt, agite pœnitentiam, ſeu conuertimini ad Deum. Quòd autem hanc μετάνοιαν, ſeu pœnitentiam, ſiue conuerſionem vult fieri per fidem in Ieſum Chriſtum, oſtendit clariſsimè, cùm addit: *Et baptizetur vnuſquiſque veſtrûm in nomine Ieſu Chriſti, in remiſsione peccatorum veſtrorum:* hoc eſt, in teſtimonium, quòd Deus vobis pœnitentibus & conuertentibus vos per fidem in Ieſum Chriſtum remittat peccata veſtra. Hinc manifeſtè apparet, quòd conuictio illa, qua Spiritus Sanctus conuincit hominem de peccato, non ſit prædicatio pœnitentiæ, quæ in Scriptura appellatur μετάνοια, id eſt, conuerſio cordis ad Deum per fidem in Ieſum Chriſtum: ſed paraſceue quædam, eaque neceſſaria, qua ſternitur via voce Legis ad prædicationem pœnitentiæ, quæ eſt Euangelij propria. Verùm quia neceſſariò pœnitentiam, quæ eſt ſalutaris conuerſio hominum, præcedit diſplicẽtia facti, ſeu contritio, & ſequitur nouitas vitæ, quidam ſynecdochικῶς pœnitentiæ vocabulum accipiunt, ac tres eius partes faciunt: contritionem videlicet, fidem & nouitatem vitæ. Quarum prima propriè eſt pars antecedens. Secunda, formalis: per eam enim fit conuerſio. Tertia conſequẽs. Sed tunc, vt dixi, accipiunt vocabulum pœnitentiæ figuratè, & non propriè. Nam propriè contritio eſt paraſceue ad ſalutarem pœnitentiam. Nouitas vitæ effectus eſt neceſſarius. Ipſa autem μετάνοια propriè loquendo, fit per ſolam fidem in Ieſum Chriſtum, quemadmodum concio Petri abſq; omni errore euincit.

DE SECVNDO.

Suprà dixi, hoc ſecundum membrum continere officium Spiritus Sancti in Eccẽſia, quæ credit Ieſum eſſe Meſsiam, nouit iuſtum, experitur victorem peccati, mortis, inferni, Diaboli. Membrũ articulis noſtro more diſtinguemus.

PRIMVS.

12 *Adhuc multa habeo quæ dicam vobis: ſed non poteſtis portare modò.*

Dominus præmoniturus Diſcipulos de Spiritu Sancto, ducturo eos in omnem veritatem, cauſſam reddit, cur ipſe modò per ſe non doceat eos, pleneq; inſtruat. Cauſſam autem hanc eſſe ait, quòd adhuc minus idonei ſint ad capienda ea myſteria, quorum, dato Spiritu Sancto, erũt capaces. Etſi enim antea ſalutis conſequendæ habebant cognitionem: tamen ea cognitio fuit tanquam lac, quæ poſtea facta eſt ſolidus cibus. Idem enim Chriſtus crucifixus & lac eſt ſugentibus, & proficientibus ſolidus cibus, vtriſque in ſalutem. Ideò Paulus ait ſe nihil ſcire præter Chriſtum, eumque crucifixum. Quare & ſapientiam Dei definit eſſe prædicationem de Chriſto crucifixo credentibus in ſalutem.

Quid? Potuitne Chriſtus ſtatim dare Spiritum Sanctum, quo per ipſum in momento pleniſsimè Diſcipuli de omnibus myſteriis informarentur? Potuit quidem, ſed non voluit. Cur non voluit? Vt omnia ordine iuxta decretum diuinum fierent. Quicquid enim quis facere poteſt, tum demum, ſi ſapit, id facit, quando fieri expedit. Sicut ergo voluit ſuam mortem & imbecillitatem carnis præcedere gloriam & potentiam regni ſui, etſi aliter facere potuiſſet: ſic voluit in Diſcipulis tentationes, infirmitates, pauores & elementarem veluti doctrinam præcedere victoriam, robur animi, læticiam & abſolutam ac claram myſteriorum Dei cognitionem. Ad eundẽ modum hodie nemo fit repentè myſteriorum Dei peritiſsimus, ſed paulatim proficimus, acri ſtudio & ardenti inuocatione Dei. Nemo ergo ſegneſcat in ſchola Chriſti, nec deſperet, ſi omnia myſteria ſtatim non perceperit: ſed potiùs oret, laboret, legat, audiat, quò proficiat magis. Non expectet Enthuſiaſmos cum Stenckfeldianis & Anabaptiſtis: ſed ex Chriſti mandato & conſilio Scripturas ſcrutetur, eaſq; interroget. Sic enim Dauid ait: *Teſtimonia tua Domine, viri conſiliarij mei.* Item: *Lucerna pedibus meis verbum tuũ, & lumen ſemitis meis.* Ideò Eſaias quoque mittit ad Legem & teſtimonium. Eſt enim Lex (id eſt, doctrina cœleſtis, tradita in Moſe, Prophetis & Apoſtolicis ſcriptis) & teſtificatio diuinæ erga nos voluntatis, & norma benè beateque viuendi.

Porrò verbis Domini, vt olim ante Papatum hæretici: ita Papiſtæ ad ſuos errores ſtabiliendos abuſi ſunt. Hæretici, vt Nicolaitæ, Libertini, Gnoſtici, & alij multi abſurdiſsimas ſuas opiniones, indignas ſanè quæ nominentur, obtrudentes Eccleſiæ, defenderunt ſe hoc dicto Domini: *Non poteſtis portare modò:* affirmãtes ea, quæ ex impuro ſpiritu hauſerunt, eſſe ſuggeſtiones Spiritus Sancti, de quibus Dominus præmonuerat. Papiſtæ ſuas ceremonias & traditiones eodem tuentur argumento. Gnoſticis, aliiſq; eius generis hæreticis hoc ſit reſponſum: Spiritus Sanctus non poteſt eſſe contrarius Chriſto, cùm ſit eius ſpiritus, & ab eo accipiat, quæ doceat. Quicquid ergo pugnat cum concionibus Chriſti, cum ſcriptis Euangeliſtarum & Apoſtolorum, non poteſt iſtis foliis tegi. Papiſtas refutat textus, cùm ait: *Sed non poteſtis portare modò.* Quid facilius, quæſo, portatu eſt ceremoniis? Deinde cùm regnum Chriſti ſit ſpirituale, non eſt putandum quòd Chriſtus de ceremoniis ſit locutus. Sed quid opus eſt multis? Chriſtus hîc loquitur de Diſcipulis præſentibus, & eorũ pleniori inſtructione, quam contigiſſe ipſo die pentecoſtes, nemo pius dubitare poteſt. Adhæc cũ

Paulus dicit: *Regnum Dei non eſt eſca & potus.* Et rurſus: *Anathema ſit, qui docuerit aliud Euangelium.* ſequitur ꝙ Dominus nec de ceremoniis, nec de nouo doctrinæ genere hîc agat. Simus ergo contenti Scripturis, & ſuſpectos habeamus omnes quorumcunq; Enthuſiaſmos, ac firmiſsimè ſtatuamus, quòd quicquid ex ſe ipſis proferunt homines quicunq;, nihil aliud ſit quàm corruptela verbi.

SECVNDVS.

13 Cùm autem venerit ille, qui eſt Spiritus veritatis, introducet vos in omnem veritatem.

Hanc promiſsioné ideò ſæpius inculcat Dominus, vt cùm completa fuerit, non amplius fluctuent Diſcipuli opinionibus: ſed & firmiſsimè perſuadeant ſibi, quòd Ieſus ſit à Patre miſſus, vt in ipſum viuâ fiduciâ recumbant, quo ſaluentur, vt quæ coram mundo hoc, veritatis Spiritu roborati, teſtimonia perhibeant de Chriſto. Etſi autem ſuprà capite decimoquarto diximus, cur Spiritus Sanctus dicatur Spiritus veritatis: tamen hîc paulò diſtinctius idem repetemus. Poſſunt autem quinque cauſſæ numerari, cur Spiritus Sanctus, Spiritus veritatis cognominetur.

Prima, quia ipſe in ſe verax eſt.

Secunda, quia teſtimoniũ perhibet veritati.

Tertia, quia docet veritatem.

Quarta, quia facit veraces.

Quinta, quia veraciter eſt efficax in Sanctis.

In ſe verax eſt, quia Pater & Filius & Spiritus Sanctus vna eſſentialis veritas eſt, vt vna bonitas. Quicquid ergo ab eo eſt, veritas eſt & vera bonitas.

Teſtimonium perhibet veritati, vt ſuprà dictum eſt capite decimoquinto: *Cùm venerit Paracletus ille Spiritus veritatis, qui à Patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me.* Perhibet etiam hic Spiritus teſtimonium aduerſus mendaciũ mundi, negantis Ieſum eſſe Meſsiam, iuſtum & victorem Diaboli. Opponitur proinde hic Spiritus veritatis ſpiritui erroris, id eſt, & Diaboli, qui primos noſtros parentes ſeduxit: & mundi, in quo Diabolus ipſe efficax eſt.

Docet veritatem, vt hîc dicitur, ὁδηγήσει, id eſt, deducet vt dux itineris in omnem veritatem, id eſt, plenam cognitioné eorum, quæ ſalutis ſunt, hoc eſt, in noticiam Dei, & voluntatis ipſius erga homines, in noticiam veri cultus Dei.

Veraces facit, vt homines ad Deum ꝑ fidem conuerſi, veritatis ſint ſtudioſi, fugiantque mendacia vt venena Diaboli.

Veraciter eſt efficax in Sanctis: quomodo autem efficax ſit, docent & appellationes, quas tribuit ei Scriptura & ſymbola, quibus viſibiliter demonſtratus eſt Spiritus Sanctus in nouo Teſtamento.

De Appellationibus.

In enumeratione appellationum, quæ tribuuntur Spiritui Sancto, ordinem operationum Spiritus Sancti in Eccleſia, quantum fieri poteſt, ſeruabimus: quarum hæ ſunt præcipuæ; ex quibus cæteræ intelliguntur.

Prima. Dicitur Spiritus arguens. Eſt enim efficax Spiritus Sanctus in voce Legis, ad incutiendum terroré, & omnibus peccatoribus promiſcuè, vt conuertãtur: & hoſtibus Chriſti contumacibus in ſpecie, vt condemnentur, ſi reſipiſcere nolunt. Huius operationis reſpectu Paulus Spiritum Sanctum vocat Spiritum ſeruitutis: *Non accepiſtis*, inquit Rom. 8. *Spiritum ſeruitutis rurſus in timoré.* De hac operatione Spiritus Sancti loquitur Eſaias, cùm ait: *Spiritu labiorum ſuorum interficiet impium.* Huc & illud pertinet: *Spiritus arguet mundum de peccato.* Quòd ergo prædicatio Legis ſit efficax ad mortificandum, opus Spiritus Dei eſt.

Secunda. Dicitur Spiritus gratiæ, ſcilicet fidei, regenerationis, adoptionis, & libertatis. Hęc enim quatuor cohærent inſeparabiliter. Zachariæ 12. *Effundam ſuper Ieruſalem Spiritum gratiæ.* Dicitur autem Spiritus gratiæ, quia Spiritus Sanctus ad prędicationem Euangelij penetrat in animos auditorum, & inſtillat ipſis ſenſum gratiæ: vnde & viua fides concipitur, & arcana operatione Spiritus regeneratur homo credens, & efficitur Filius Dei, liber à morte, damnatione, & à tyrannide Diaboli. Spiritus fidei meminit Paulus 2. Cor. 4. *Habentes eundẽ Spiritum fidei.* Spiritus regenerationis meminit ad Tit. 3. *Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus Sancti.* De Spiritu adoptionis loquitur idem Paulus Rom. 8. *Accepiſtis Spiritum adoptionis, in quo clamamus Abba Pater.* Cùm hac adoptione vera libertas coniuncta eſt: *Vbi Spiritus Dñi, ibi libertas.*

Tertia. Dicitur Spiritus ſanctificationis, hoc eſt, mortificationis carnis, & viuificationis Spiritus in iuſtificatis. Paulus Rom. 8. *Si Spiritus eius, qui excitauit Ieſum à mortuis, habitat in vobis, quis excitauit Chriſtum à mortuis, viuificabit etiam mortalia veſtra corpora per inhabitantem eius Spiritum in vobis.* Item: *Si Spiritu actiones carnis mortificaueritis, viuetis.* Hæc ſanctificatio, quæ fit ꝑ Spiritum Sanctum, pendet ex merito mortis & reſurrectionis Domini. Ad Rom. 6.

Quarta. Dicitur Spiritus ſapientiæ. Paulus ad Epheſios, cap. 1. *Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti Pater gloriæ, det vobis Spiritum ſapientiæ in agnitione ipſius.* Et Paulus ſuos Philippenſes monet, vt magis magiſque abundent in omni cognitione & ſenſu. Eſaias cap. 11 prædicat hunc Spiritum eſſe ſapientiæ & intelligẽtiæ, & conſilij, quæ ita iuxta Patrum ſententiam diſtinguuntur. Sapientia ſita eſt in cognitione & dilectione ſummi boni. Intelligentia eſt donum myſteria Scripturæ eruendi & explicandi, vt Danieli data eſt intelligentia viſionum. Et Dauid hâc precatur, cùm ait: *Da mihi intellectum, & ſcrutabor Legem tuam, & cuſtodiam illam in toto corde meo.* Conſilium eſt, quo nos poſſumus in rebus perplexis expedire. Sciẽtiam hoc loco collocant in conuerſatione & rerum adminiſtratione.

Quinta. Dicitur Spiritus timoris, ſcilicet ſancti, Eſaiæ 11. Naſcitur autem hic timor ex fide,

operante Spiritu Sancto. Hic facit vt imperata à Deo promptiſsimè faciamus, & vt diligentiſsimè vetita caueamus. Breuiter, hic timor eſt purus colendi Deum affectus promptiſsimus, iuxta illud Dauidis: *Beatus vir, qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis.*

Sexta. Spiritus roboris, ſeu fortitudinis dicitur, Eſaiæ 11 & Pſal. 51. ita enim ait: *Spiritu principali confirma me.* Spiritus ergo Sanctus nos verè fortes & inuictos reddit, vt nec illecebris vllis molles efficiamur, nec aduerſis deiiciamur, nec proſperis efferamur. In his enim ſita eſt vera animi fortitudo.

Septima. Dicitur Spiritus precum. Zachariæ cap. 12. *Effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Ieruſalem Spiritum gratiæ & precum.* Spiritus Sanctus, Spiritus precum dicitur, quia facit, vt cùm cruce premimur, & videmur ſuccumbere in lucta, confugiamus ad Deum, eumque inuocemus. Ideò alibi dicitur ad Rom. 8. *Spiritus pro ſanctis interpellat gemitibus inenarrabilibus.* Et Paulus ad Gal. 4. *Quoniam eſtis filij, miſit Deus Spiritum Filij ſui in corda veſtra, clamantem Abba Pater.*

Octaua. Spiritus Paracletus cognominatur, hoc eſt, vt antea declarauimus, aduocatus, conſolator, hortator. Aduocatus in tentationibus, Conſolator in afflictionibus, Hortator in laboribus. Huius vis in ardenti inuocatione Dei ſentitur maximè. tum enim teſtimonium dat ſpiritui noſtro de fauore, quo Pater nos in Filio complectitur.

Nona. Dicitur Spiritus amoris. Vnde Paulus: *Fructus Spiritus eſt charitas.* Cum hac coniungitur gaudium, pax, veritas, benignitas, bonitas, manſuetudo, temperantia. ad Gal. 5. & 1. Ioh. 4. dicitur: *Deus charitas eſt, & qui in charitate manet, in Deo manet, & Deus in eo.* Nam vt agens naturale id intendit, vt id in quod agat, ſibi ſimile reddat. Cùm ergo Spiritus Sanctus ſit amor Patris & Filij, facit vt & nos Patri & Filio & Spiritui Sancto vero amore iungamur, & vt nos ipſi, alij alios ſincero proſequamur amore. Bernhardus inquit: *Deus charitas eſt, quid precioſius? & qui manet in charitate, in Deo manet, quid ſecurius? & Deus in eo, quid iucundius?*

Decima. Spiritus arrhabonis. ad Epheſ. 1. *In Chriſto credẽtes, obſignati eſtis Spiritu promiſsionis Sancto, qui eſt arrhabo hæreditatis noſtræ, in redemptionẽ, in laudem gloriæ Dei.* 1. Cor. 1. *Qui confirmat nos vobiſcum in Chriſto, & qui vnxit nos Deus eſt, qui etiam obſignabit nos, deditq́; arrhabonem Spiritus in cordibus noſtris.* Eſt autem arrhabo & pacti ſymbolum, & pignus datum in certitudinem rei promiſſæ. Arrhabo ergo hæreditatis noſtrę eſt pignus in certitudinem hæreditatis nobis donatum.

De Symbolis.

Spiritus Sanctus duobus modis miſſus fuiſſe legitur: videlicet, inuiſibiliter & viſibiliter. Inuiſibiliter quidem, cùm mentibus hominum, ſeriò conuertentium ſe ad Deum, inhabitet, cuius præſentia & inhabitatio ex operationibus, quas enumeraui, cognoſcitur. Viſibiliter verò, cùm aliquo ſigno externo eius præſentia efficax demonſtratur. Vocatur autem huiuſmodi ſignum externum ideò ſymbolum, quia comparatione, ſiue ſimilitudine quadam docet qualis ſit actio Spiritus Sancti in hominibus. Symbolorum igitur proprietates accommodandæ ſunt Spiritui Sancto, vt quid efficiat in nobis, ex ſimilitudine actionum intelligatur. Occurrunt autem in nouo Teſtamento quinque ſymbola, quibus ſenſibiliter præſentia Spiritus Sancti demonſtrata eſt, quæ ordine proponamus & declaremus.

Primum eſt columba. Spiritus Sanctus enim ſuper Chriſtum baptizatum apparuit in ſpecie columbæ. Nam vt columba animal ſimplex eſt, pacificum, manſuetum, felle carẽs, & mundum: ita Spiritus Sancti operatio eſt, quòd homines fideles, in quibus habitat, ſint ſimplices, pacifici, manſueti, ſine violẽtia & inuidia, puritati & innocentiæ ſtudentes.

Secundum eſt lucida nubes in transfiguratione Domini. Matth. cap. 17. *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbrauit eum.* Hanc lucidam nubem ſymbolum fuiſſe Spiritus Sancti, nõ eſt dubium. Nã vt in baptiſmo Domini, ſic & in transfiguratione, myſterium Trinitatis oſtenditur. Ratio ſymboli hæc eſt: Vt nubes eleuatur è terra, & pluuiam generat, & refrigerium præſtat laborantibus: ita Spiritus Sanctus hominũ corda ſurſum leuat, rigat gratiâ, & reficit.

Tertium eſt flatus. Iohan. 20. *Inſufflauit in eos, & dixit: Accipite Spiritum Sanctum.* Nam vt flatus agilis eſt, velociter mouetur, & eſt neceſſarius ad vitam conſeruandam: ita Spiritus Sanctus facit homines agiles ad obediendum Deo, & eorum vitam conſeruat, ne deficiant.

Quartum ignis. Act. 2. *Sedit ſupra ſingulos eorum tanquam ignis.* Nam ſicut ignis purgat, mollit, cõſolidat, illuminat, inflammat, calefacit: ſic Spiritus Sanctus hominem, in quo eſt, purgat, dum à vitiis eum abſtinere facit: mollit, dum ex corde lapideo carneum, id eſt, molle, vt Lex Dei in eo ſcribi poſsit, facit: conſolidat, dum fortes reddit aduerſus tentationes & crucem: illuminat, dum mentem vera Dei noticia illuſtrat: inflammat & calefacit, dum hominis ſpiritum inflammat vera dilectione Dei & proximi.

Quintum lingua, Actorum capite ſecundo. Nam vt lingua loquitur verba, quæ auribus capiuntur: ita Spiritus Sanctus in corde loquitur, cùm eſt efficax in prædicatione Euãgelij. Quòd autem diſpartitæ linguæ apparuerũt, ſignificabatur, quòd per omnes linguas nationum Chriſtus eſſet prædicandus, in quibus Spiritus Sanctus futurus erit efficax.

Eſt & hoc notatu dignum, quòd Spiritus Sanctus nuſquam conferatur terrę: ſed reliquis elementis, igni, aquæ, aeri: homines autem terræ comparãtur. Vt enim terra manet ſterilis & infœcunda, ſine calore, vapore & motu: ita homines ſine Spiritu Sancto calefaciente, rigante, agitante planè ſteriles & infœcundi manent.

TERTIVS.

Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunq; audierit loquetur, & quæ futura sunt annunciabit vobis.

His verbis significat Dominus, quòd Patris & Filij & Spiritus Sancti vnum sit verbum, & vna voluntas. Filius vt Patris legatus, à Patre accepit verbum, & reuelauit hominibus verbo voluntatem Patris. Spiritus Sanctus idem verbũ à Patre & Filio audit, & accipit, quia mittitur à Patre & Filio, vt Discipulos Domini in omnẽ veritatem ducat. Patres in hunc modũ explicant: Non loquetur à semetipso, id est, non loquetur sine me, & sine meo Patrisq; arbitrio: quia non ex se est, sed ex Patre & me procedens vtriusque Spiritus. Augustinus autem in hunc modum: *Quia non est à semetipso, sed ab illo, à quo procedit, à quo illi est essentia, ab illo scientia: ab illo igitur audientia, quod nihil aliud est, quàm scientia.* Quod autẽ addit, *Et quæ futura sunt, annunciabit vobis*: accipiendum est in genere de duobus regnis necessariis Antichristi & Christi, eorumque administratione & dissidiis.

QVARTVS.

14 Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis.

Exponit Dominus quid loquatur Spiritus Sanctus, quibus, & in quem finem. Quid loquetur? Quod à Christo acceperit, hoc est, verbum Christi, quod est Euangelium. Non ergo addet Spiritus Sanctus, vel philosophica, qualia obtrudunt Ecclesiæ Sophistæ, vel ceremonialia, vel pugnantia cum concionibus Christi, literis mandatis.

Quibus loquetur? *Annunciabit vobis*, inquit, non quidem externa voce, sed interna inspiratione, vnde θεοδίδακτοι dicti sunt Apostoli. Nos autem quæ ab illis tradita sunt, ordinato diuinitùs modo percipiemus, id est, per vocale ministerium Ecclesiæ, acre studium, & ardentem inuocationem. Nihil ergo patrocinatur hic locus Anabaptistis, qui fingunt se reuelationibus diuinis, non vocali ministerio, institui in iis, quæ ad salutem pertinent.

In quem finem loquetur? Vt glorificet Christum. Hęc Christi gloria in quatuor potissimùm sita est: videlicet, in vera cognitione Christi: in vero ipsius cultu: in victoria ipsius super morte & Diabolo: in saluatione plurimorũ, id est, omnium credentium Euangelio.

Notetur hîc quod Euangelij ministerium in Scholis & in Templis destinetur glorię Christi propagandæ & celebrandæ inter homines.

QVINTVS.

15 Omnia quæ habet Pater mea sunt, propterea dixi, quòd de meo accipiet, & annunciabit vobis.

Verbo quod allaturus est Spiritus Sanctus, autoritatem conciliat ex eo, quòd sit & suum & Patris verbum. Pater ergo & Filius & Spiritus Sanctus idem Euangelium docent. Quicquid proinde pugnat cum verbo Christi ab Euangelistis & Apostolis tradito, nec Patri, nec Filio, nec Spiritui Sancto tribuendum est. Cùm ergo idem sit verbũ & Patris & Filij & Spiritus Sancti, eadem erit & voluntas: videlicet quòd omnes, qui crediderint, saluentur in vno Christo. Viderint Papistæ quo fundamẽto hîc nitantur, venditiones Missarum, nundinationes indulgentiarum, inuocationes mortuorum, purgatorium, & aliæ huiusmodi nugæ, quæ manifestè cum Euangelio Christi pugnant.

TERTIA PARS.

Sententiam huius partis in argumento capitis indicauimus: videlicet quòd Christus præmoneat Discipulos suos de sua morte & resurrectione: quarum illa tristiciam, hæc læticiam Discipulis erat allatura. Etsi autem Christi oratio Discipulis fuit admodum obscura, & planè ænigmatica, nobis tamen clarissima est, vt qui habeamus euentum interpretem. Quare breuiores erimus in exegesi.

PRIMVS.

16 Pusillum & non videtis me, & iterum pusillum et videbitis me, quia vado ad Patrẽ.

Postquam erexit animos Discipulorum promissione Spiritus, rursus eos præmonet de cruce sua, vt crucis tempore cogitent de consolatione secutura per resurrectionem, & per Spiritum consolatorem. Sensus autẽ verborum Domini hic est: Paulò pòst futurum est, vt tradar Iudæis, condemnar, crucifigar, moriar, sepeliar, quo tempore, hoc est, triduo dispersi me non videbitis: sed iterum breue tempus erit, hoc est, 40. dierum, in quo me rursus videbitis, videlicet resuscitatum à mortuis. Exacto autem illo breui tempore, vobis intuentibus, ad Patrem meum ascendam, triumphator super peccato, morte, inferno, Diabolo. Sed cur, inquies, obscurè dixit, quod clarè dicere poterat? Cur non potiùs silet, quàm ea inculcat Discipulis, quæ Discipuli intelligere nequibant? clarè nõ dicit, ne nimia tristicia absorbeantur, & præ desperatione deficiant. Inculcat sæpius vt sint memores dictorum, donec euentus interpres eis sensum aperuerit, idque vt fides eorum tum magis confirmetur. Ita enim ipse Dominus suprà, cùm adhuc in domo, vbi cœnatus esset, ait: *Et nunc dixi vobis priusquam fiat, vt cùm factum fuerit, credatis.* Prædictio enim futurorum tum demum homines confirmat, cùm vident euentum prædictioni respondere.

Porrò quia id, quod accidit Discipulis Domini, adumbrat quod in Ecclesia futurum erat, in hunc modum nobis hæc Christi concio accommodabitur. Pusillum abesse à nobis videtur Dominus, dum nos sine consolatione relinquit luctantes cum cruce. Deinde videtur rursus, quando per Euangelium nos consolatur, & sui Spiritus præsentiam in precibus nostris testatur. Su-

prà sæpe admonui, quomodo Christus à nobis discedit, & nihilominus apud nos manet, iuxta suam promisionem: *Ecce ero vobiscum vsque ad consummationē seculi.* Abest enim carne, quam in cœlum subuexit, adest verbo & Spiritu. Nam verbum Dei & gratia Spiritus Sancti sunt speculum, in quo Christus vult cōspici, donec redeat iudicatum viuos & mortuos. Ita enim Cyrillus, scribens in hunc ipsum locum, ait: *Post passionem in cœlum ascendens, Spiritum emisit. Non enim conuersari cum Apostolis carne poterat, cùm ad Patrem ascenderit.* Et paulò pòst: *Etsi abest corpore Patri pro nobis apparens, ac à dextris eius sedet: habitat tamen in Sanctis per Spiritum, neque patitur, vt dixit, illos orphanos esse.*

SECVNDVS.

17 Dixerunt ergo quidam ex Discipulis eius inter se, quid est hoc, quod dicit nobis pusillum & non videtis me, & rursus pusillum & videbitis me? & quia vado ad Patrem.

18 Dicebant ergo, quid est hoc, quod dicit pusillum? Nescimus quid loquatur.

Laudandum quidem est in Discipulis Domini, quòd ingenuè fateantur suam ignorantiam. Vitium est enim simulare te intelligere, quod non intelligis: id quod multis vsu venit, qui sua simulatione præcludunt sibi viam ad veram scientiam. Contrà verò, culpandum est in Discipulis, quòd toties admoniti, non solùm typis, figuris & ænigmatibus, verùm etiam clarissimis verbis de morte & resurrectione Domini. Quid enim clarius est dicto illo Domini apud Matthæum, capite 17. *Filius hominis tradendus est in manus hominum, & occident eum, & tertio die resurget.* Quî fit ergo quòd Discipuli Domini hæc non intelligant? Duæ sunt huius rei caussæ. Vna, quòd opinio anticipata non facilè euellitur. Fuit autem opinio Discipulorum Christi, quòd Christi regnum futurū esset humanum, in quo ipse Christus vt summus Monarcha emineret, Discipuli autem ab eo proximi essent futuri. Hanc fuisse vulgi opinionem & Discipulorum Domini, mater filiorum Zebedæi satis declarauit, quando petiit, vt alter filiorum suorum sederet Christo à dextris, alter à sinistris. Monemur ergo hac Discipulorum Christi erronea opinione, vt nos subiiciamus totos verbo Dei, cui omnes opiniones humanas cedere oportet. Altera caussa est caligo in toto humano genere, quò fit, vt nemo posit quæ Dei sunt percipere, nisi doctorem habeat Spiritum Sanctum. Sic enim Paulus ait: *Animalis homo nō percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei.* Admoniti ergo de communi caligine, imploremus Christum, vt ipse suo Spiritu in veritatē spiritualem nos ducat. Quòd autem sine huius Spiritus ductu nihil proficiamus, ostendit Dauid, cùm ita precatur: *Deduc me in veritate tua, & doce me quia tu es Deus salutis meæ.*

TERTIVS.

19 Cognouit ergo Iesus quòd vellent ipsum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quòd dixi: Pusillum & non videtis me, & iterum pusillum & videbitis me.

Quia Christus non solùm homo erat, verùm etiam Deus, potuit vt Deus videre cogitationes Discipulorum suorum, & vt homo sapiens & prudens ex signis externis colligere quid inter se agitarent Discipuli.

QVARTVS.

20 Amen, Amen dico vobis, plorabitis & lamentabimini vos: mundus autem gaudebit. Vos mærore afficiemini: sed mæror vester vertetur in gaudium.

Quia Discipuli non poterant sibi persuadere, quòd Iesus esset moriturus, qui tot signis ostenderat se Mesiam promissum esse: iuramento quod dixerat de morte sua, sepultura & resurrectione, confirmat. De hac formula iurationis, vide quæ suprà notauimus.

Ploratu Discipulorum significatur mors & sepultura Christi. Nam cùm Christus capitur, crucifigitur, moritur, sepelitur, plorabunt Discipuli, quòd suum amiserint Magistrum. Gaudio mundi significatur triumphus Iudæorum occidentium Christum. Nam occiso & sepulto Domino, Pontifices & Pharisæi cum turba, quæ illis adhærebat (qui hîc per mundum designantur) putabant se tandem superasse suum aduersarium Christum, ex qua re tanquā triumphabant. Sed cùm Christus subiungit, *Sed mæror vester vertetur in gaudium*: significat se ex morte resurrecturum. Vnde rursus Discipuli gaudium concipient, mundus autem mœrorem. Hîc notetur, quòd vt mundi gaudium excipit luctus sempiternus: ita Ecclesiæ luctum excipit gaudium nunquam finiendum. Locus de cruce Ecclesiæ suprà aliquoties est declaratus.

QVARTVS.

21 Mulier dum parit, dolorem habet, quia venit hora eius. Cùm autem pepererit puerum, iam non meminit anxietatis, propterea quòd gaudeat puerum natum esse in mundum.

22 Et vos igitur nunc quidem mærorem habetis: sed iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum.

Similitudine aptissima declarat quod antea dixit de ploratu & gaudio Discipulorum. Ploratus quidem ex morte: gaudium verò ex resurrectione Domini conficitur. Confert autem hîc Dominus Discipulos suos mulieri parturienti, & post partum gaudenti ex nato infante in mundum. Vt enim mulier dum parturit, grauissimos dolores sentit, quos tamen fortiùs fert,

fert propter speratã prolem: verùm postquam A puerum natum vidit, tantũ percipit gaudium, quòd doloris, quem antea sensit grauissimi prorsus immemor reddatur: ita Discipuli Domini, mortuo & sepulto suo Magistro, graues in animo dolores sentiunt, tanquam parturientes, quos cogitatione promissæ resurrectionis ferunt, ita vt non prorsus succumbant. Verùm mox eo resuscitato à mortuis, ac viso, præ gaudio præteriti doloris obliuiscentur. Atque hoc est quod subiungit: *Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum*, quòd me à mortuis excitatum videbitis. B

Hæc similitudo aptè accõmodatur: primùm singulis membris in Ecclesia: deinde toti Ecclesiæ. Cùm singulis accommodatur, eam in quinque partes retexere licebit.

Prima: Quilibet homo dum audit verbum Dei, & illud in corde concipit, semen Dei concipit. Est enim verbum Dei incorruptibile illud semen, vnde filij Deo nascuntur. C

Secunda: Quilibet ferre vterum dicitur spiritualiter, cùm retinet verbum, fidem, bonam conscientiam & confessionem.

Tertia: Parturit, quando propter confessionem, crucem in mundo ferre cogitur, ac crucis in medio spe sua damna leuat.

Quarta: Parit, dum liberatur à cruce, & fructum confessionis videt præsentiam & defensionem diuinam.

Quinta: Gaudet victoriæ corona accepta, adeò vt præsentis vitæ afflictiones pro nihilo habeat, Rom. 8. D

Ecclesiæ autem toti hoc modo accommodari potest. Sicut mulier tristatur, dum parturit, vbi autem pepererit, lętatur, quia videt puerum natum esse in mundum: ita Ecclesia, dum in hac vita affligitur, parturit, dolorem mitigans, spe liberationis, dum in fine liberata fuerit, lætatur, & pleno gaudio perfunditur, quia vidit populum fidelium natum esse in regno Christi, liberatum ab omnibus calamitatibus, & ornatum immortalitatis gloria. E

SEXTVS.

Et gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

Hoc dicto duo significat Dominus. Primùm, quòd non sit ampliùs à Iudæis interficiendus, aut ab vllis aliis, sed æternum victurus, vt Paulus ait: *Christus semel mortuus est, & amplius non moritur*. Deinde, quòd gaudium Discipulorum Christi sit futurum solidum & perpetuum, in hac quidem vita in conscientia. Nam in Christo semper pacem & gaudium habent, qui eius sunt. Siquidem regnũ ipsius est iusticia & pax, & gaudium in Spiritu Sancto. In futura verò vita, quando fruentur perpetua conuersatione cum Christo, conformes ipsi in omnem æternitatem. Notetur ergo hic, vnde sit verum gaudium: nempe à noticia & fiducia Christi passi & resuscitati, quod quidem hic inchoat, sed in æterna vita consummabitur. F G

SEPTIMVS.

23 Et in illo die me non interrogabitis quicquam.

Hoc ad præsens argumentum solummodò referendum est: vt sit sensus: Me à mortuo resuscitato non interrogabitis quid sit pusillum, & non videtis me, & iterum pusillum & videbitis me, quia vado ad Patrẽ. Nam euentus meorum verborum optimus erit interpres.

QVARTA PARS.

In hac postrema capitis parte commẽdat Dominus Discipulis suis fauorem Patris sui, quo ipse eos complectitur propter se: qui fauor etsi maximus est, non tamen impediet ordinem diuinum, quin in mundo afflictionem habeant, quam lætissimus exitus excipiet. Huius partis duo constituamus membra. Primum est promissio exauditionis eorum, quæ petuntur à Patre. Secundum est præmonitio de abitu suo ad Patrem, & victoria super aduersarium mundũ.

DE PRIMO.

PRIMVS.

Amen, Amen dico vobis, quæcunque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

Hæc in Discipulorum consolationem à Domino dicũtur. Discipuli mœsti propter abitum sui Magistri, ne desponderẽt animum, tanquàm omni auxilio destituti: amorem Patris sui, quo eos suo nomine complectitur, tantum esse indicat, vt quicquid petierint in nomine suo, sint impetraturi à Patre. Quoniam autem hęc promissio pertinet ad totam Ecclesiam, distinctiùs nobis explicanda est. Sunt enim quatuor in ea ordine excutienda: videlicet iuramentum, vniuersalis particula, petendi modus, & exauditio, seu promissionis completio.

Iuramentum est, *Amen, Amen dico vobis*. Hic primùm de iuramento, (quod est asseueratio alicuius, facta cum inuocatione Dei, in qua sicut petitur, vt Deus sit dictorum testis: ita iurans, si fallit, obligat se ad pœnam, iuxta comminationem diuinam: videlicet, *Non habebit insontẽ Deus, quisquis nomen eius in vanum vsurpauerit.*) licito & illicito admonendi sumus.

Vt autem vanitatis iuramentum, verbo Dei damnatum, est illicitum. (Eo enim prophanatur nomen Dei, cõtra secundum præceptum:) ita necessitatis iuramentum verbo Dei nobis commendatur, cùm ad gloriam Dei, qui testis adhibetur, pertineat. Voco autem vanitatis iuramentum, quando ex mala consuetudine quauis de caussa, quouis modo, & quouis tempore iuratur. Ab hac iurandi vanitate dehortatur Sapiens, cùm ait: *Iuramento ne consuefacias os tuum, nec ad consuetudinem nomen Sancti sæpe adhibeas.*

De pœna idem admonet, cùm ait: *Vir multum iurans, replebitur iniquitate, & non discedet plaga de domo eius*. De hac ipsa iurandi vanitate loquitur Dominus Matthæi capite quinto, eam affirmás

ex malo esse, vt quæ sit temerarius abusus nominis diuini. *Ego,* inquit, *dico vobis: Ne iuretis omnino.* Hoc Domini dictum non, vt quidam existimant, legitimum iuramentum damnat (Quî enim fieri potest, vt Filius vel aboleat Legem Patris, vel eam corrigat) Sed opponendum est errori Iudæorum, & corruptelæ Legis diuinæ. Quia enim Lex dicit, *Redde Deo iuramenta tua:* Iudæi hoc dictum sic accipiebant, ac si Lex iuberet quauis de caussa, quouis modo, & quouis tempore iurare. Hanc corruptelam corrigit Dominus, cùm ait: *Ne iuretis omnino.* Quare hoc dictum non vltrà extendi debet. At, inquies, Dominus addit clarè & perspicuè: *Sit vester sermo etiam etiam, & non non: quod his additur, ex malo est.* Proinde videtur Dominus omne iuramentum tollere. Respondeo: Dictum Domini non est extra suam peristasin rapiendum. Nam Christus hoc dicto non vult aliud, quàm vt extra necessitatem in communi sermone simpliciter affirmemus, quæ vera esse nouimus, & falsa negemus sine iuramento. Nam si hîc extra necessitatem iuramentum addimus, abutimur nomine Dei, qui abusus est ex malo, atque ideò grauissimum peccatum: nec aliter locus Iacobi accipiendus est.

Necessitatis iuramentum appello, quando in re ardua (in qua agitur vel gloria Dei, vel fama nostra, vel salus proximi, vel controuersiarum finis) Deum testem producimus in ipsius gloriam, vt veritati sit locus, quam Deus amat, & cuius defensione glorificatur, obligantes nos simul ad pœnã si fallimus. Hoc iuramẽti genus, quia habet & præceptum Deuteron. cap. 6. *Per nomen illius iurabis.* Et Exodi capite 22. cùm controuertitur de re deposita, sed ablata: præcipit Dominus, vt apud quem res deposita erat, se iuramento purget: & promissionem Psalmo 15. *Quis habitabit in tabernaculo tuo?* Hîc inter alia ponitur: *Qui iurat proximo suo, & non decipit.* Et Psalmo 63. *Laudabuntur omnes qui iurant in eo:* & laudabilia exẽpla, vt Dei Patris passim apud Prophetas, Filij Dei hoc loco & alibi sæpe. Pauli ad Romanos capite 1. & 2. ad Corinth. cap. 1. & aliorum Sanctorum, nullo modo vt impium & illicitum est improbandum, sed potiùs vt verus Dei cultus est agnoscendum.

Diximus de iuramento in genere: nunc ad formam, qua hîc vtitur Dominus, veniamus: *Amen, Amen dico vobis.* Iohannes noster suprà cap. 13. caussam reddit, cur Christus vtatur particula Amen, cùm ait: *Testificatus est, & dixit, Amen, Amen.* Est ergo Amen asseuerationis subiectæ testimonium per iuramẽtum. Quare Basilius rectè docet, in asseuerationibus adhiberi & præponi particulam Amen εἰς βεβαίωσιν τῶν ῥηθησομένων καὶ πληροφορίαν τῶν ἀκουόντων: id est, in confirmationem dicendorum & in certitudinem audientium. Cùm ergo hîc Christus dicit, *Amen, Amen,* sciamus confirmationem esse promissionis subiectæ, qua nulla poterit esse maior. Nam Filius Dei, qui est ipsa veritas, veritatem sistit coram tribunali Dei, eamque Deo obligat, & veluti oppignorat, cum hac conditione, vt ipsa pereat, si ipse mentiendo fallit. Statuamus proinde hanc promissionem immotam esse. Quî enim fieri potest, vt ipsa veritas fallat. Hinc confirmetur fides nostra inter precandum.

Vniuersalis particula, *quicunque,* quomodo sit restringenda, loci peristasis satis declarat. Pater est, à quo est petendum. Filij Dei & Discipuli Christi sunt, quibus petentibus fit promissio. Saluator est, in cuius nomine petere oportet. Primùm ergo si Pater est, à quo est petendum, profectò nihil ab eo petere oportet, quod paterna στοργὴ merito dare recusauerit. Nullus enim pater venena dat filiis, vel maximè petentibus. Sic enim Dominus ipse docet, Lucæ capite vndecimo: *Quis ex vobis pater, à quo si filius petierit panem, lapidem dabit illi? aut si piscem, num pro pisce dabit illi serpentem? aut si petierit ouum, num porrigit scorpium? Si ergo vos cùm sitis mali, nostis bona dona dare filiis vestris, quantò magis Pater vester cœlestis dabit Spiritum Sanctum petentibus.* Hinc concludimus, nec inutilia, nec inepta, nec noxia à Deo Patre esse petenda. Deinde si Filij Dei sunt, item Discipuli & fratres Christi, quibus facta est promissio: debet profectò reuerentia Filiorum erga Patrem, & Discipulorum erga Magistrum cauere, ne quid petãt, quod filios tanti Patris non deceat, quod dignitate adoptionis sit indignũ, quod in filiorum dedecus vergat, denique quod non deceat Magistrum dare Discipulis. Præterea si petendum est in nomine Iesu, id est, Saluatoris, nihil sanè quod saluti nostræ aduersatur, petendum erit.

Hinc liquet, quomodo particula Vniuersalis hoc loco restringẽda sit, quemadmodum Euangelista noster hanc restringit, Epist. 1. Iohannis capite quinto, cùm ait: *Hæc est fiducia, quam habemus erga Deum, quòd si quid petierimus secundùm voluntatem eius, audit nos.* Ex his manifestum est, ea solummodò, de quibus voluntas Dei Patris benignissimi nobis constat petenda esse, qualia sunt, quæ gloriam Dei concernunt, quæ ad nostram salutem faciunt, idque non ex carnis nostræ iudicio, sed ex sapientissima optimi Patris sententia. Nam cùm quædam sunt bona, quibus & bene & malè vti possumus: quędam, quibus non possumus, nisi bene vti. Hæc absolutè & sine conditione petenda sunt.

Est enim salutis vniuersalis promissio. Illa cum conditione scilicet, si nobis salutaria ex sententia optimi Patris iudicantur. Nam vt Augustinus ait: *Quid vtile est ægroto, magis scit medicus, quàm ægrotus.* Breuiter, forma precandi Discipulis à Domino præscripta, luculentam rerum petendarum periocham continet.

Petendi modus tertio loco sequitur, qui est, petere à Patre in nomine Christi. Debet ergo fides, quæ ex agnitione Christi nascitur, in omnĩ petitione prælucere. Eâ enim solâ accessum habemus ad Patrem. Vt autẽ hic petendi modus melius intelligatur, duo sunt nobis hoc loco explicanda, quibus fulcris nitatur fides piè precantis: & quid ea efficiat inter precandum.

Quibus

Quibus fulcris nitatur fides? Quatuor; quêadmodum ex Christi verbis colligere promptû est. Horum primum est promissio ipsa in se considerata. Hanc enim fides intuetur, & ea ad petendum erigitur. Nam statuit eum qui promisit, nec velle, nec posse fallere. ad Romanos, capite quarto. Secundum est cogitatio paternæ storgæ, qua nos tenerrimè in Christo diligit. In Christo enim dilecto sum⁹ & nos dilecti. Ephes. 1. Hanc cum fides cogitat, spem magnam concipit vt exaudiatur. Tertium est meritû Christi, quod est infinitum, & maximè dignum propter quod exaudiamur. Hoc facit vt omnê carnis fiduciam abijciamus, ac in sola Christi intercessione acquiescamus. Quartum est Christi iuramentû, qui nunquâ contra suû iuramentum facit, imò citius cœlum & terra peribunt, quàm ipsius iuramentum vanum deprehendatur. His addat exauditionis finis, qui est gloria Patris & Filij. Sic enim Dominus suprà ait: *Quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur Pater in Filio.* Precantis ergo fides si nititur hisce fulcris, nullo modo hæsitare poterit.

Fides sic fulcita, quid efficit inter precandum? Primùm; Fides ipsa dirigit orationem in vnum Deum, cùm quia Deum omnis boni fontem nouit, iuxta illud Iacobi capite primo: *Omnis donatio & omne donum perfectum est, à Patre luminum descendens desuper:* tum quia nouit solius Dei cultû esse inuocationê. Solus siquidê is est inuocâdus, in quê est credendum. Ita.n. Paulus docet: *Quô inuocabût in quê non crediderunt?* Iam aût cùm non liceat in vllam creaturam credere: ita enim scriptum est Ieremiæ capite decimoseptimo: *Maledictus homo, qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum; & à Domino recedit cor eius:* Sequitur quòd solus Deus, in quem solum est credendum, sit inuocandus. Vani ergo sunt omnes & maledicti, q creaturas quasuis inuocât.

Secundò; Fides facit, vt precaturus prosternat se nudum coram Deo, vt qui nihil meriti aut dignitatis in se habeat quare exaudiatur. Ideò Syracides ait: *Oratio humiliantis se, penetrat nubes.* Item Petrus: *Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam.*

Tertiò; Fides facit, vt precaturus solo merito, dignitate, & intercessione Mediatoris nostri vnici Iesu Christi nitatur, ideò ait: *Quæcunq; petieritis Patrem in nomine meo,* vt qui seipsum dederit ἀντίλυτρον pro peccatis nostris.

Notandum est in primis, quòd Dominus nô dicit simpliciter ꝓpter me, sed in nomine meo. Nomen enim relationem habet ad verbum, & testimonium. Quorum illud quid de Christo sentiendum sit docet: hoc doctrinam in exemplis veluti pingit. Vtrumque vt Spiritus Christi in cordibus piorum confirmat: ita sacramenta Baptismus, & Cœna Domini foris significant, testantur, obsignant. Cùm ergo Dominus hîc dicit in nomine meo, agnitionem & fiduciam sui iuxta verbum & testimonium de se complectitur, ac si diceret; Quicquid petieritis in nomine meo, id est, in agnitiôe & fiducia mei, meo merito & intercessione freti, atq; omni carnis fiducia amputata, in me solo gloriantes Saluatore. Hic ergo petendi modus non solum consolatur nos aduersus diffidentiam & indignitatem nostram; verumetiam separat Christianam inuocationê à Turcica, Mahometica, atq; adeò omnium prophanarum Gentium inuocatione, qui Christum ignorât. Si ergo sentimus nostrâ indignitatem, non turbet nos, nec ab inuocatione nos deterreat: quia non nostra, sed Christi dignitate fides nitit, cui Pater nihil negare pôt.

Quartò; Fides puras manus leuat. Vt enim manus organum est actionum: ita puritas manuum symbolum est studij innocentiæ & cordis, abijcientis peccandi propositum, & eligentis pia & grata Deo. Hoc velle Paulum 1. Tim. 2. dubium non est, cùm ait: *Volo viros orare in omni loco, sustollentes manus puras,* id est, non pollutas malo proposito. Hîc Paulus absque omni dubio respexit ad Psalmum decimumquartum, vbi dicitur: *Dirigatur oratio mea sicut thymiama in conspectu tuo. Eleuatio manuum mearum sit sicut sacrificium vespertinum.* Item ad Psal. 26. *Lauabo in innocentia manus meas, & circumdabo altare tuum Dñe.* Vt enim contaminatæ manus quicquid attingunt, polluunt: ita cor impurum proposito peccandi, & mala conscientia, orationem inquinat, & fœtore suo quasi inficit. Vt ergo oratio sit grata ac Deo placeat, fides, qua manus: cordis purificantur, necessaria est. Corde purificato, accêditur studium totam vitam Deo approbandi. Atq; ideò Esaias ait: *Cùm multiplicaueritis orationem, non exaudiam. Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Lauamini igitur, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, quiescite agere peruersè, discite benè facere, quærite iudiciû, subuenite oppresso, iudicate pupillo, & defendite viduam.* Nemo ergo putet se posse & orare, & habere ꝓpositum peccandi. Atq; hinc est quòd plurimorum hominum preces sint irritæ, quemadmodum Iacobus testatur, cùm ait: *Petitis & non accipitis, eo quòd malè petitis.* Et subiungit consilium suum: *Emundate manus peccatrices, & purificate corda.* Huc pertinet etiam Salomonis dictum Prouerb. 28. *Qui recusat legem audire, ipsius precatio est abominatio.*

Quintò; Fides prudenter petit. Circumfert enim animum, & diligêter considerat quæ publicè, quæ priuatim, quæ internè, quæ externè, quæ corporaliter, quæ spiritualiter prosunt, vel obsunt. Illa precatur, hæc deprecatur; & quia semper se submittit voluntati Dei, alia cum conditione, alia sine conditione petit, de qua re suprà diximus.

Sextò; Fides Deo relinqt & modû & têp⁹ exaudiêdi. Non.n. vno tantû modo exaudit Deus. Nam interdû exaudit, dû minimè exaudire videt. Aliàs.n. interioris hominis tantû, aliàs exterioris etiâ rationem habet. Interioris hominis rationem tantum habet, quando non ad votum carnis exaudit, sed prout vtile est spiritui, cum videlicet Spiritu suo intus cor confortat, vt aduersis non cedat. Hoc modo exaudiuit Stepha-

num,& infinitos martyres omnibus temporib. Exterioris hominis etiam rationem habet, quādo non solum intus animum confortat, ne malis succumbat: verumetiā foris auxilium præstat. Hoc modo exaudiuit tres viros, quos seruauit illæsos in medijs flammis. Hoc modo seruauit Danielem in lacu leonum. Hoc modo sæpè Dauidem liberauit, & omnes sancti quotidiè talia auxilia experiuntur. Huiusmodi exempla Deus edit, quia vult manifesta testimonia extare de sua præsentia in Ecclesia. Vnde scriptū est Numerorum capite decimoquarto: *Vt audiant Ægyptij, quòd tu Domine sis in hoc populo.* Et Dauid dimicaturus cum Goliath, primo Regum decimoseptimo capite ait: *Vt sciat omnis terra, quòd est Dominus Deus in Israel.* Esaiæ trigesimo septimo capite: *Salua nos de manu Sennacherib, vt sciant omnia regna terræ, quòd tu es Dominus solus.* Psalm. 86. *Fac mecum signum ad bonum, vt videant qui oderunt me, & confundantur, quoniam tu Domine adiuuisti me, & consolatus es me.*

De tēpore hoc vnum sciendū est, quòd Deo sapiēti tempus exaudiēdi relinquendū sit, qui aliàs tardiꝰ, aliàs citiùs exaudit, prout expedire suæ gloriæ, & nostrę vtilitati videtur. Imitemur ergo hìc sanctissimæ fœminæ Iudith exēplum, quæ reprehendit Osiam, quòd tempus quinq; dierum præscripserit Deo, intra quos si non exaudiret Deus, statueret ciuitatem tradere in manus Assyriorum.

Quarto loco sequitur promissionis complētio: *Et dabit uobis.* Certissimè ergo statuendū est, quòd semper Deus exaudiat preces ex fide viua profectas. Nam aut dat id quod petitur, aut quod est multo vtilius. Paulus vt est 2. Cor. 12. dicit se ter, id est, sæpè rogasse Dn̄m, vt abscederet nūcius Satanæ, quo significatur moles spiritualium tentationum, sed audit à Dn̄o: *Sufficit tibi gratia mea.* Hinc regulam extruamus: Quod gratiæ Dei sit, si piè precantes Deus statim non exaudit ad votum. Nam Dn̄s aliquid quod melius est, hoc est, robur Spiritus dat piè precantib. vt ea quæ premunt, cedant pijs in bonum, iuxta dictum Pauli: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonū.* Atq; hactenus de præsenti promissione dictū sit. Alibi integra methodus Christianæ orationis explicatur. Hìc coronidis loco Ambrosij & Augustini dicta adijcio, vt quanta sit dignitas piè precationis cogitetur. Ambrosij hoc dictum est: *Quando oras, cum Deo loqueris; qn̄ legis, ipsum audis.* Augustinus autem sic: *Quando legis, Deus tibi loquitur; quando oras, tu Deo loqueris.*

SECVNDVS.

24 *Hactenus non petistis quicquam in nomine meo, petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.*

Promissioni mandatum subiungit, vt magis discipulorum fidem excitet. Cur aūt hactenus non petierant quicquam in nomine Christi, ratio est, quia vt parum spiritualia intelligebant: ita petere ea non poterant. Gaudium plenum opponitur mundi gaudio, quod nec plenum, nec verum est; sed vt plurimùm vanum. At Christi gaudium, id est, quod ex cognitione, fiducia, spirituali fruitione Christi, & ex impetrandi à Patre quæ volumus facilitate percipitur, verum & solidum atque adeò plenum est & perfectum, in hac quidem peregrinatione. At in futura vita quale sit futurum gaudium, ex perpetua consuetudine Dei & beatorum, nemo cogitare, nedum describere potest. Ad illud ergo aspiremus, retinentes fidem, & bonam conscientiam.

TERTIVS.

25 *Hæc in prouerbijs locutus sum vobis, veniet hora cùm non amplius per prouerbia loquar vobis, sed apertè de Patre annunciabo vobis.*

In prouerbijs, seu per prouerbia loqui hoc loco, cùm opponitur apertè & manifestè loqui, non potest aliud significare, quàm obscurè & rectè loqui. παροιμία seu prouerbium, dictum est sententiosum, sermone tritum, vt via trita pedibus ambulantium, seu dictum in omnium ore veluti obambulans. Hoc quia nunc apertum, nunc obscurum est, hîc pro obscurè dicto solummodo accipitur. Vsitatū est enim Hebræis nomen speciei sæpè pro genere, quod est prima pars in definitione speciei vsurpari. Etsi autem Dominus multa de suo officio, de Patris voluntate, de fide, de dilectione, de morte, & sepultura, & resurrectione sua dixerat satis apertè: tamen discipulis obscura videbantur & tecta, donec Spiritu Sancto sunt donati discipuli, & ab eo docti, id quod cōtigit 50. die à resurrectione Domini. Ad eundem modum multi hodie audiunt Euangelium, sed sine fructu. Est enim illis obscurum & tectum, quia nec credunt, nec Spiritum Christi implorant, sine quo externa ministerij vox euanescit in auras. Nos igitur seriò cogitantes de nostra salute, demus operam vt quotidie magis magisq; proficiamus in omni cognitione, & sensu. Quod tum demum fiet, si ardentibus precibus Patrem in nomine Christi inuocauerimus.

QVARTVS.

26 *In illo die, in nomine meo petetis.*

Sensus est. Cùm me videritis resuscitatum ex mortuis, petetis in nomine meo. Nam resurrectio testabitur de meo verbo, de authoritate & de officio, quòd sim constitutus à Patre Mediator Dei & hominum, cuius merito precantes Patrem, exaudientur. Insuper etiam dabitur visibiliter Spiritus Sanctus, qui plenius erudiet vos, vt certificemini quòd propter me exaudiendi sitis.

QVINTVS.

Et non dico vobis, quòd ego rogaturus sim Patrem pro vobis.

27 *Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis & credidistis, quòd ab eo exierim.*

Cùm Christus hîc dicit se nō rogaturum patrē pro discipulis, non negat se semper intercedere pro sanctis, donec plenè consumment; sed modos intercessionis distinguit. Sũt enim duo modi intercessionis Christi pro hominib. quorum prior est inimicis impetrare fauorē patris, de quo Christus hîc non loquitur. Quasi diceret, quia reconciliati patri meo estis, non est quòd eius fauorem vobis impetrem. Intimè enim vos diligit. Hoc ita esse, patet ex subiecta ratione: *Quia*, inquit, *vos me amastis & credidistis quòd à Deo exiuerim*, seu missus sim. Hîc quærit Augustinus in hunc modum: *Nunquid ideò amat ille, quia nos amamus? An potius quia ille amat, nos amamus? Hoc ipse Euangelista in Epistola sua dicit: Nos diligamus, quia ipse prior dilexit nos. Amat ergo nos pater, quia nos amamus, cùm à Patre & Filio accipimus, vt & Patrem amemus & Filium.* Hîc rectè ex contrario sensu colligitur: Si amantes Filiũ Pater exaudit, eorum qui non amant, orationes non suscipiet. Posterior est pro reconciliatis intercedere, vt in recto cursu perseuerent, donec consummentur.

Potest etiam sic exponi dictum Domini; non quòd ego scilicet solus rogaturus sim Patrem. Nam & vos Pater exaudiet, quia me amatis, & in me creditis.

DE SECVNDO.

In hoc membro, veluti in epilogo, repetit Dominus quod sępè in hac longa oratione inculcauit de suo abitu ad Patrem, per mortē, resurrectionem, & ascensionem in cœlum: item de victoria super mundó, qui sibi aduersatur.

PRIMVS.

28 Exiui à Patre, & veni in mundum.

Hæc narratio breuis quidem est, si verba spectes; sed amplissima, si consilium Dei, & amorē eius erga genus humanum cōsideres. Modum quomodo venerit in mundum, in 1. capite, his verbis expressit Euangelista: *Verbum caro factum est.* Huius causa & finis exprimitur Ioan. ca. 3. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum nō pereat, sed habeat vitam æternam.* Finis etiam à Iohanne ponitur, cùm ait: *Christus apparuit, vt destruat opera diaboli.* Exiuit ergo à Patre, qui semper in Patre est, & Pater in illo, non vt discedens à Patre, sed vt missus à Patre. Venit in mundum assumens in se humanā naturam in vnionem personalem, & homo factus, vt nos homines perditos redimeret. In hoc Dei admirando facto lucet maiestas diuina, quæ maximas virtutes Dei, summá sapientiam, omnipotentiam, summam iusticiá, & ineffabilem misericordiam declarat.

SECVNDVS.

Iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.

Rursus admonet Dominus discipulos suos de suo ad Patrem abitu. Relinquo mundum nō absentia maiestatis: sed absentia carnis, qua ad Patrem ascendam. De præsentia maiestatis perpetua in Ecclesia, loquitur ipse Dominus Matthæi capite vigesimooctauo: *Ecce ego vobiscum sum vsq; ad consummationem seculi.* Hîc Augustinus quærit; *quomodo verum est, quod Christus abeat, & nihilominus apud nos maneat;* & respondit: *Et abijt & hîc est, & redijt & nos non deseruit. Corpus enim suum intulit cœlo, Maiestatem non abstulit mundo.* Item: *Secundum præsentiam maiestatis semper habemus Christum; secundùm præsentiam carnis rectè dictum est discipulis: Me autem non semper habebitis.* Ad eundem modum Cyprianus: *Etsi corporis sui præsentiam hinc subduxerit, Maiestate tamen diuinitatis semper adest, sicut ipse à discipulis abiturus pollicetur: Ero vobiscum vsq; ad consummationē seculi. Tunc enim, id est, in consummatione seculi in carne redibit iudicaturus viuos & mortuos, iuxta omnium electorum constantem confeßionem.* Hinc manifestè cōcluditur, cōmunicationē idiomatũ vnitatē quidem personę statuere; sed relinquere naturarũ discrimina & proprietates. Idem exiuit à Patre & reliq̃t mũdum: Ergo vna persona est Deus & homo: sed à Patre exiuit secundũ diuinam naturá, & reliquit mundum secundũ humanam naturam. Ergo vna persona est in duabus distinctis naturis subsistens. Augustinus hunc locum sic interpretatur: *Exijt de Patre, qui de Patre est, & venit in mundum, quia mundo suum corpus ostendit, quod de virgine assumpsit. Reliquit mundum corporali disceßione, perrexit ad Patrem hominis ascensione, nec mundum deseruit præsentiæ gubernatione.* Cùm ergo reliquit locum secundũ carnem, & venit ad aliũ locum in eadem carne, rectè Naziázenus dicit: *Christum incircumscriptum Spiritu, circumscriptum verò carne.* Et Tertullianus: *Circumscribitur loco per naturam carnis suæ, & loco non capitur per naturam diuinitatis suæ.* Theodoretus; *Corpus Christi glorificatum habet, quam prius habuit circumscriptionem.* Galatinus: *Etsi humanitate ad Patrem ierit, in forma tamen, qua Patri est æqualis, nunquam à fidelibus suis discedit.*

TERTIVS.

29 Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc apertè loqueris, nec prouerbium vllum dicis.

30 Nunc scimus quòd scis omnia, & non opus est tibi, vt quis te interroget, per hoc credimus quòd à Deo exijsti.

Ex eo quòd Christus dixerat quod discipuli apud se tacitè cogitabant, rapiuntur discipuli in admirationē eius adeò, vt ex eo quod occulta cordium eorum viderit, ratiocinantur eum verè à Deo exijsse, & esse à Deo in mundum missum. Verùm hæc discipulorum fides admodum languida fuit vsq; ad tēpus resurrectionis.

QVARTVS.

31 Respondit eis Iesus: Modò creditis.

Ironia est, quasi diceret; Modò cũ nondũ videtis & sentitis mala, quæ vobis impendent creditis: verùm credere in ipsis ærumnis, dum ego cruci affigor, & vos dispergimini propter me tanquam oues sine pastore, hoc opus hic labor

est. Hodie similiter non pauci, cùm ex doctoribus Ecclesiæ, tum ex auditoribus, præ se ferunt magnum fidei robur, & constantiam: insultant Turcis, Papistis, magna vocis contentione; sed quàm frigidi efficiãtur, cùm hostes illorum ceruicibus imminent, res ipsa docet. Vt enim hîc credunt discipuli, sed capto Christo fugiunt: ita fit vt omnibus temporibus, quãdo confessio est libera & extra periculum, plurimi sunt qui de fide gloriantur. Verùm cùm habeat adiunctum præsens periculum fortunarum & vitæ, in admodum angustum redigitur verè credentium numerus, pluribus propter pericula deficientibus, quorum fides Matthæi 13. & Marci 4. πρόσκαιρος, id est, ad tempus durans, dicitur, quam Augustinus confert manui non viuæ, sed aridæ. Opus est ergo vt tempore pacis ita firmemus animos nostros vera cognitione verbi, & oratione ardenti, vt fidei robur inuictum consistat. Sicut.n. dies crescit per horas, teste Bernhardo: sic fides magis magisq; augetur per illuminationem diuinæ gratiæ, ne in persecutione confessionem abiiciamus. Sit ergo dictum Domini omnium animis infixum; *Quicunque confessus fuerit me coram hominibus, confitebor & ego illum coram patre meo qui in cœlis est: & quemcunque puduerit mei, & me eius pudebit coram patre meo.*

QVINTVS.

Ecce veniet hora & iam venit, vt dispergamini vnusquisq; in propria, & me solum relinquatis, & tamen non sum solus, quia pater mecum est.

Quia discipuli Domini dicebant se credere, Christus quàm sit illorum fides imbecilla ex euentu ostendit. quasi dicat: Iam iam tradar à Iuda proditore in manus peccatorum, captiuus abducar, illudar, flagellabor, crucifigar, occidar in patibulum suspensus, pontificibus, & sacerdotibus cum senioribus populi me condemnãtibus: tunc tũc inquam, apparebit qualis vestra sit fides, qui modò dicitis vos credere. Quod autem addit, *Et tamen non sum solus, quia pater mecum est:* eò pertinet, vt admoneantur discipuli de voluntate patris, qui sic voluit Christum pati, vt pater in filio, & filius in patre glorificaretur.

SEXTVS.

33 Hæc locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis.

Finem omnium quæ hactenus coram discipulis dixerat imponit: videlicet vt in Christo pacem habeant, quæ non est carnis, sed Spiritus, non externa, sed interna; videlicet reconciliatio cum patre & tranquillitas conscientiæ. Hanc pacem non senserunt discipuli tempore passionis Christi, sed post resurrectionem, accepto Spiritu Sancto. Sed de hac pace supra dictũ est.

SEPTIMVS.

In mundo afflictionem habebitis. Sed confidite, ego vici mundum.

Ne discipuli somniarent pacem carnalem, præmonet eos de afflictionibus quas perpessuri sunt in mundo, hortatur eos ad constantiam, vt sint bono animo in medio afflictionum, & afflictionibus opponit victoriam suam, quæ in ipsius gloriosa resurrectione cernitur. Hac enim ostendit mortem esse deuictam, peccatum debellatum, infernum spoliatum, principem mundi diabolum cum suis membris prostratum. Quemadmodum Spiritus Sanctus die 50. à resurrectione Domini testatus est, arguens mundum de peccato, de iusticia, & de iudicio. Simus igitur præmoniti de afflictionibus Ecclesiæ in hoc mundo, bono simus animo. Nostra enim liberatio gloriosa, in victoria Christi super peccato, morte, inferno, diabolo, reposita est. Atq; hoc est, quod Euangelista noster vult, cùm in prima Epistola sua ait: *Hæc est victoria quæ vicit mundum, fides vestra.*

CAPVT XVII.

PRAEFATIO IN CAPVT XVII.

POstquam Filius Dei manifestatus in carne, & constitutus à Patre Sacerdos secundùm ordinem Melchisedech, primam officij sui partem absoluisset, hoc est, prompsisset mysterium Euangelij ex sinu Patris, veramq; salutis consequendæ viam hominibus monstrasset: secundam, quæ est precari pro se & Ecclesia, in hoc decimo septimo capite aggreditur: mox tertiam, quæ est sacrificium offerre, non pro suis, sed pro populi peccatis, absoluturus. Atque hæ tres partes officij Sacerdotis Christi, vna benedictionis voce à Mose notantur, cùm ait: *Benedicentur in semine tuo omnes nationes terræ.* Porrò hæ tres officij Sacerdotis Christi partes, adumbratæ sunt in Leuitico sacerdotio. Vt enim sacerdotes Leuitici docebant, orabant, offerebant: ita Christus, qui nactus est sacerdotium ἀπαράβατον, docet, orat, offert; non vmbraticé, sed verè; non in figura, sed in veritate; non vt successorẽ habiturus, sed vt mansurus sacerdos in perpetuum; hoc est, Doctor, Preçator, Sacrificator, quemadmodum Epistola ad Hebræos, cum tota testatur Scriptura. Hæc breuiter præfati, ad enarrationem huius capitis accedamus.

SVMMA

SVMMA CAP. XVII.

Christus iamiam tradendus in manus hostium, preces ardentißimas ad Patrem fundit, petit glorificari à Patre; orat pro discipulis; postulat suum sacrificium gratum Patri fore, & intercedit pro hominibus credituris vsq; ad extremum diem.

ORDO ET PARTES CAPITIS XVII.

Quatuor huius capitis statuamus partes.

Prima, petitio qua se Filius à Patre glorificari petit.

Secunda, est oratio pro discipulis.

Tertia, Oblatio Christi in sacrificiū propiciatorium.

Quarta, est intercesſio pro Ecclesia omnium temporum vsque ad consummationem seculi.

EXEGESIS CAPITIS DECIMISEPTIMI CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

QVoniam aūt multa sunt in hoc capite, quę p̄bēt hęreticis occasionē detrudēdi Christū de throno maiestatis suæ, quasi patri ęqualis nō esset, nec eiusdē essentiæ cū Patre, & Spiritu S. pauca hîc in limine enarrationis huius capitis de modis loquēdi, de Christo vsitatis in scripturis, adijcere placuit; qui si obseruentur, facilè hæreticorū insidias cauebimus.

Sunt autem quatuor modi loquēdi de Christo pasſim in scripturis occurrentes.

Primus. Aliqñ loquitur Scriptura de Christo respectu deitatis indefinitè, vt cū Ieremias ait: *Hoc est nomē quo vocabūt eū, Iehoua iusticia nostra.* Et cùm Paulus prædicat ipsum esse Deum bñdictū in secula. Et 1. Iohá. 5. de Christo scribens; *Hic est verus Deus, & vita æterna.* Hoc modo idē est cum Patre Christus Deus, etsi à Patre distincta persona, ei tamen per omnia æqualis.

Secundus. Aliquando scriptura respectu humanitatis tantum de Christo loquitur, vt cùm dicitur defatigatus esse ex itinere, esurijsse, dormiuisse, fleuisse. Hoc modo minor est Patre, vt creatura creatore.

Tertius. Scriptura aliqñ loquitur de Christo respectu Patris simpliciter, quo respectu Patri æqualis est, vt qui eiusdem essentiæ, gloriæ, virtutis, potētiæ & Maiestatis cum Patre. Philip. 2. *Qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est, se æqualem esse Deo.*

Quartus. Aliqñ Scriptura loquitur de Christo respectu Patris nō simpliciter, sed ratione officij Mediatoris in asſūpta humana natura: quo respectu ēt Patre minor dicitur, vt qui Patri supplex sit. Nam quatenus est Deus manifestat⁹ in carne, & Mediator Dei & hominū, mediū quoddā inter Deū & homines obtinet. Atq; hoc est quod Paulus docet ad Philip. 2. *Semetipsum exinaniuit formam serui assumens.* Ad hunc quartum modum pleraq; in hoc capite referenda sunt.

PRIMA PARS.

In hac prima parte, q̄ petitionē esse dixi, Dñs pręcipuè orat pro se ipso, exponit quid in mundo fecerit, summá Euágelij repetit, & admiscet preces pro Ecclesia. Petitionis aūt summa hæc est: Petit se à præsenti periculo liberari, & victorē fieri in hoc certamine à se suscepto cōtra peccatū, mortem, infernum, diabolum. Etsi aūt certus erat Dñs de victoria super hostib. suis, sicut in fine proximi capitis dixit: *Confidite ego vici mūdum*, vbi præterito pro futuro vsus est, propter certitudinem euentus: tamen quia pati debuit in carne, quiescente verbo, verè dolores animi grauisſimos habuit, idque propter grauisſimas causas, quæ sunt. Prima, sciuit se sustinere personam omnium hominum, & reum esse peccatorum omnium hominum, atq; ideò premi horrenda ira Dei. Secunda, cogitauit cruciatus, lacerationes corporis & opprobria, quæ iam impendebant. Neq; enim à naturalibus affectib. quæ sine peccato esse posſunt, alienus erat. Tertia, vidit ingratitudinem non solum populi Iudaici, quem Deus suum peculium nominat: verumetiam maximæ partis totius orbis terrarum. Quarta, venit illi in mentem iudicium damnationis & æternæ maledictionis in omnes qui Mediatoris beneficia non agnoscunt; sed contemnunt & derident in sui certisſimam perniciem. Veruntamen sub hac mole afflictionū corporis, dolorum animi & opprobriorum, erexit se rursus cogitatione mox secuturæ gloriæ, quam victis hostibus erat consecuturus. Hæc igitur cogitatio fecit, vt spontè se offerret hosti capiendum, illudendum, crucifigendum, & cętera. Exemplum hoc omnibus pijs proponatur, & cum affliguntur propter veritatem, non abijciant confesſionem; sed promisſione secuturæ gloriæ se erigant, ne calamitatibus & persecutionibus fracti, à Deo deficiant. semper ergo memores simus dicti Domini: *In mundo afflictionem habebitis, sed confidite, ego vici mundum.*

1 Hæc locutus est Iesus, & leuauit oculos suos in cœlum, & dixit.

Transitio, qua à doctrina conuertit se Dominus ad preces, suis relinquens exemplum, vt doctrinæ preces, & precibus doctrinam admisceant. Ita enim fiet, vt mutuis stent auxilijs doctrina & preces, quib. Ecclesia Dei in hoc mundo ædificatur.

Porrò hîc tria sunt nobis excutienda. Quid sibi velit eleuatio oculorum, quid cœlum, quid vox precantis. Nam cùm hæc scripta sint in nostram doctrinam & admonitionem, videlicet vt nos discipuli Christum magistrum imitemur, non sunt nobis tanquam ociosa prætereunda.

Quid ergo sibi vult eleuatio oculorū? Eleuatio oculorū externū symbolum est eleuationis

animæ à creaturis omnibus & idolis ad Deum viuum & verum, qui se patefecit in verbo & illustrib. testimonijs. Symbolũ hoc sæpè in Psalmis repetitur, vt Psalmo centesimo vigesimo tertio: *Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis.* Itẽ Psal. 121. *Leuaui oculos meos ad montes, vnde venit auxiliũ meũ.* Et Iosaphat 2. Paralip. 20. *Cũ ignoramus quid agẽdum sit, hoc solum nobis restat, vt oculos nostros ad te dirigamus.* Res significata, Psalm. 25. ab eodem Dauide exponitur, qui ait: *Ad te leuaui animam meam.* Ratio autem symboli hæc est, quod oculi sint affectuum & indices & moderatores. Verùm oculus animę, antequam eleuari posit ad Deum, est & illustrandus & purgandus. Illustrandus quidem vera de Deo notitia & eius voluntate; purgandus verò viua fiducia in Christum. Hinc cõficitur quòd vera inuocatio Dei, sit eleuatio cordis ad Deum, aliquid à Deo petentis. Vera ergo inuocatio, non est clamor vocis, sed cordis eleuantis se ab his rebus caducis ad Deum. Eodem pertinet symbolum eleuationis manuum, de quo nuper diximus. Verùm vt symbolum re significata vacuum, nihil iuuat, sed magis nocet: ita nec oculorum, nec manuum eleuatio valet quicquam, nisi cor vnà leuetur. Ideò Ieremias ait Threnorum 3. *Leuemus corda nostra cum manibus nostris ad Deum in cœlos.* Sit ergo consensus cordis, gestus & vocis, vt vera fiat inuocatio, cui facta est promissio iuxta dictum Psal. 145. *Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum, inuocantibus eum in veritate.* Etsi autem Dominus tam propè adest in singulis creaturis penè, vt manibus contrectari posit Actorum capite 17. tamen propius adest cognoscentibus & inuocantibus ipsum. In illorum enim pectoribus, tãquam in templo habitat, repressurus diabolũ & seruaturus sanctos. Ideò Paulus ait: *Nolite soliciti esse, quia Dominus propè est,* scilicet inuocantibus eum in veritate, id est, sine errore, sine idololatria, sine hypocrisi, in agnitione & fiducia filij, iuxta promissionem Christi: *Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Nos igitur precaturi, cum Domino nostro Iesu Magistro nostro leuemus non solum manus & oculos, quod est hypocritarum; sed multo magis corda nostra, vt Deus nos exaudiat. Quod sanè tum demũ faciemus, vbi intellexerimus, in quibus versamur periculis. Ex his satis patet, quòd vera inuocatio non sit decantatio, nescio quorum psalmorum interdum non intellectorum, nec conductitia & mercenaria opera eorum, qui pro pecunia cantillationibus mercedem exigunt.

Cur Dominus leuat oculos in cœlum ad Patrẽ, cum Pater sit vbiq; ? Deus dicitur esse in cœlo, quia ibi maximè relucet ipsius gloria, ibiq; thronus maiestatis eius est. Significat.n. cœlum hoc loco magnificũ illud palatiũ Dei, omnibus cœlis visibilib. superius, quod à Paulo vocatur tertiũ cœlum 2. Cor. 12. & lux inaccessa, q̃ Deus inhabitat, 1. Tim. 6. Secundò, Dñs leuat oculos in cœlũ, vt doceat nobis illic paratã esse nostræ beatitudinis sedem, illicq; nostrã veram patriã esse, in qua cũ Christo regnabimus. Ideò Paulus ait Philip. 3. πολίτευμα *nostrũ est in cœlis, vnde etiã Saluatorẽ expectamus Dñm Iesum Christũ, qui etiã transfigurabit corpus nostrũ humile, vt conforme fiat suo corpori glorioso, idq; ea virtute qua potest sibi omnia subijcere.* Cùm ergo precamur, dicentes, *Pater noster qui es in cœlis:* monemur, vt eò aspiremus, atque illic animis nostris versemur, quemadmodum Paulus hortatur suos Coloss. cap. 3. cũ ait: *Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est ad dexteram Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.*

Cur requiritur vox in oratione ad Deum, cũ oratio, vt diximus, sit propriè eleuatio mentis ad Deum, & Deus intimos cordium nostrorũ affectus introspiciat? Huius rei multæ sunt causæ, quas breuiter notabimus. Prima, mãdatum Christi Luc. 11. *Cùm oratis, dicite Pater noster, &c.* Secunda, exẽplum Christi in multis locis apud Euãgelistas, & in hoc capite potissimũ. Tertia, vt cordis deuotio magis voce excitetur. Quarta, vt mẽtis cogitatio certis reb. & nominatis sit intẽta. Quinta, vt sancta voluptas cordis, corpori quodãmodo misceatur. Sexta, vt sit testimoniũ cõfessionis nostrę. Septima, q͂a totus homo Dei est, totus debet Deo seruire. Ideò Paulus ait, 1. Cor. 6. *Glorificate Deũ corpore et spiritu vestro.* Octaua, vt alij nostro inuitẽtur exẽplo, ad celebrandũ Deum nobiscũ. Augustinus aũt ad quæstionẽ hanc sic breuius respondet: *Quãuis inuisibilis voluntas orãtis Deo sit nota, nec vllis indigeat indicijs, vt ei animus pãdatur humanus, qui locutionẽ cordis cognoscit: tñ homo vocib. & mẽbris sui corporis vtitur, vt sic orãdo affectus hominis humilior, deuotior, feruẽtior, crescat.* Cùm Paulus requirit preces sine intermissione, non req͂rit Battologiã Pharisaicam, q̃ damnat Christus Matt. 6. sed requirit perpetuã piarum mentiũ eleuationẽ ad Deũ. Quare Augustinus rectè distinguit, cùm ait: *Aliud est sermo multus, aliud diuturnus affectus.* Illum non requirit Paulus, in quo tamen hypocritæ præcipuũ cultum Dei collocant, hunc perpetuum postulat.

PRIMVS.

Pater, venit hora, glorifica filium tuum, vt & filius tuus glorificet te.

Hic quatuor sunt excutiẽda, videlicet cõpellatio, notatio tẽporis, petitio, & petitionis finis.

Cõpellatio vna vocula *Pater* absoluitur, cuius quãta vis sit, natura ipsa quodammodo nos docet, etsi est corruptissima. Tametsi.n. natura, vt dixi, corruptissima est: tamẽ in multis nõ pessimis, quædã veluti flãmula mutuæ storgæ inter Patrẽ & Filiũ relicta est; tãta videlicet, vt Pater pro Filio, & Filius pro Patre nõ dubitet vel extrema adire pericula. Quid quæso facturi, si homo in sua integritate perstitisset? Verũ hæc flãmula mutui amoris inter parentes & liberos, ideò in natura relicta est, vt aliquo modo cogitetur, quãtus sit amor Patris cœlestis, & filij inter se quorũ essentia nõ est multiplicata, vt in hominib. sed vna manet numero, sicuti fuit ab omni æternitate. Quare amorem illum mutuum æterni

terni Patris & coæterni cõsubſtantialisq; Filij, neceſſe eſt eſſe ineffabilem, & omnẽ menſuram excedere. De hac relatione patris æterni & filij coæterni Dei patris, extat teſtimoniũ. Ita enim pater ait: *Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Mediator ergo noſter Deus & homo, verè eſt filius Dei ſecundùm utramq; naturam ratione vnionis, propriè tamen deitatis reſpectu: quia λόγος eſt ante ſecula à patre agnitus. λόγος enim caro factus dicitur, quia carnem induit, vt qui æternus erat Deus, idem homo quoq; mortalis eſſet: vt naturis duabus in vnam perſonam vnitis, ille per quẽ eramus creati, idem eſſet & Redemptor noſter. Sed quid, inquies, ex mutuo illo amore patris & filij commodi ad nos venit? Plurimum ſanè. Tria enim ad nos hinc veniunt cõmoda: videlicet adoptio, dilectio, hæreditas.

Adoptio, quòd credentes in filium Dei, cenſeantur & ſint Filij Dei, iuxta illud: *Dedit hanc dignitatem credentibus in nomen eius, vt Filij Dei ſint.* Et Paulus Gal. 4. *Miſit Deus Filium ſuum, vt adoptionem reciperemus.* Nam cùm mẽbra efficimur vnigeniti filij, ius filiorum accipimus.

De dilectione, quæ ex adoptionis gratia manat, loquitur Paulus ad Epheſ. 1. *Nos ſumus dilecti in dilecto.* Hæc dilectio fundata in mutuo amore patris & Filij, tanta eſt, vt nihil nos ſeparare poſſit à dilectione patris, qui nos tenerrimè tanquá in ſinu fouet. Etſi autem multæ ſordes in nobis ſunt: tamen optimus pater eas boni cõſulit, modò nos ipſi purgandos ſubmittimus.

Hæreditas quoq; nobis accidit ex eo, quòd filij ſimus dilecti in dilecto. *Nam ſi filij ſumus*, vt Paulus loquitur, *ſumus etiam hæredes.* Hæc bona complectitur Dominus reſuſcitatus à mortuis, cùm ait: *Aſcendo ad Deum meum & ad Deũ veſtrum, & ad patrem meum & patrem veſtrum.*

Verùm hîc quatuor nobis obſtrepunt, videlicet fidei imbecillitas, indignitas, ſententia legis, & multiplices in hac vita calamitates.

Fidei imbecillitas magna eſt, id quod vel ſanctiſsimi homines teſtantur. Nemo enim vnquá fuit ſanctorum, qui non deplorauit imbecillitatem & infirmitatem fidei ſuæ. Verùm hanc habent conſolationem, quòd legant Chriſtum nõ abieciſſe diſcipulos ſuos, quòd ipſorum fides fuerit modica: ſed quòd magis eos fouerit, vt fides in ipſis creſceret, & quotidiana incrementa ſumeret. Nam ſi non creſcit quotidie, decreſcere eam neceſſe eſt. Non eſt. n. fides ocioſa quies. Verùm an quis viuam & ſalutarẽ fidem habeat, ſcire poteſt ex conſcientiæ teſtimonio. Indignitas quoq; maxima eſt, id quod fatentur omnes, exceptis hypocritis. Verùm huic indignitati medetur dignitas & meritũ Filij Dei, cuius participes ſunt omnes credentes: ideò filius Dei iubet nos non ob noſtram dignitatẽ & meritum, ſed propter ſuam dignitatem & meritum, optima quæq; ſperare à liberaliſsimo patre. Atq; his omnia, vel duriſsima & triſtiſsima, cooperant in bonũ. Ex quo fit, vt mala conſilia hoſtiũ eccleſię, in cõtrarios fines ab optimo patre cõuertãtur, & in capita eorũ, qui eccleſię inſidiãtur, redeant.

Sententia legis terret, vt quæ maledictũ pronunciat omnem qui non fecerit, quæ lex requirit. Verùm huic ſimiliter opponendum eſt meritum filij, qui nos liberauit à iure legis, dum ipſe pro nobis legem impleuit, nobisq; perfectam legis iuſticiam à ſe præſtitam imputat, vt legi iã optimè ſatisfactum ſit, iuxta illud Pauli: *Finis legis eſt Chriſtus, in iuſticiam omni credenti.* hoc eſt, omnis qui credit, habet id quod lex finaliter requirit, nempè iuſticiam. Credenti enim obedientia Chriſti imputatur, vt ſit eius iuſticia. Ideò Paulus ait: *Eũ qui nõ peccauit, fecit peccatũ, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo.* Huc pertinet illud Auguſtini: *Noſtra delicta ſua delicta fecit, vt ſuã iuſticiã noſtrã iuſtitiã faceret.* Cùm ergo ſatisfactũ eſt legi, adeò vt nõ ſimus ſub lege, ſed ſub gratia, nõ eſt qđ nos terreat ſententia legis. Verùm interim & hoc diligenter tenendum eſt, quòd finis iuſticiæ, nobis à Chriſto impuratæ, non debeat aut poſsit ſeparari à fide iuſtificante, qui finis eſt nouitas vitæ, ſeu mortificatio & viuificatio, quemadmodum Paulus docet ad Rom. 6.

Multiplices in hac vita calamitates piorum (id eſt, eorum, qui in viua fiducia filij, ſunt ad Deum conuerſi) non ſunt iræ, ſed adoptionis certiſsima ſigna. Quis eſt enim pater, qui nõ flagellat filium, vt illum in obedientia contineat? Et Paulus affirmat, Sanctos ideò in hac vita variis calamitatibus caſtigari, vt conformes reddãtur imagini filij eius in cruce, vt ſuo tempore etiam gloriæ cœleſtis efficiantur participes. Ita enim ait: *Si vnà patimur, vnà etiam regnabimus.*

Si quis particularitatis ſomnio perturbatur, opponat ei vniuerſalem gratiæ promiſsionem, iuxta illud: *Nolo mortem peccatorum, ſed vt conuertatur & viuat.*

Cùm igitur hanc dulciſsimam compellationem, *Pater*, qua filius Dei patrem hoc loco compellat, cogitamus; eam ad nos etiam pertinere, qui ſumus filij in filio, dilecti in dilecto, & hæredes in hærede Ieſu Chriſto, ſtatuamus.

Notatio temporis eſt. *Et Venit hora*, id eſt, articulus temporis, quo ex conſilio tuo, ô pater tradar Iudæis illudendus & crucifigendus, vt poſtea à mortuis excitatus, gloriam conſequar ſempiternam, ſalutemque omnibus in me credentibus adferam. De hoc temporis articulo Petrus ſcribit in hunc modum: *Scrutati ſunt Prophetæ, in quem aut cuiusq; temporis articulum ſignificaret, qui in ipſis erat Spiritus Chriſti, prius ſignificans venturas in Chriſtum afflictiones, & quæ ſecutæ erant glorias, quibus reuelatum eſt, quòd non ſibi ipſis, ſed vobis adminiſtrabant hæc, quæ nunc annunciata ſunt vobis.* Tempus ergo paſsionis Domini non fatis aut aſtris alligatum erat, ſed decreto Dei, qui ſtatuit huius temporis articulum certum. *Poſtquam*, inquit Paulus, *venit plenitudo temporis, emiſit Deus filium ſuum factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant, redimeret.* Hìc pauca de temporum collatione, & promiſsionum diuinarum certitudine annotanda ſunt. Quemadmodum ab edita prima promiſsione de Meſsia, vſq; ad completionem eius, multa interuenerunt ſecula, vt

iſto pacto patrum fides exploraretur : ita à promiſsione aduentus Domini ad iudicium, longum interponitur tempus.

Verùm vt tempus vel longiſsimum non abſtulit primum aduentum : ita nec vlla temporis longitudo ſecundum intercipiet aduẽtum.

Pia ergo mens ſic apud ſe ratiocinetur. Vt promiſſus Meſsias ſtatim ab initio poſt conditos primos homines, tandem poſt longum interuallum aduenit, & impleta eſt promiſsio: ſic promiſſus eſt ſecundus aduentus. Quare verè promiſsio implebitur.

Qui enim non fefellit in primo, nec in ſecundo fallet. Eſt enim ipſiſsima veritas. Sed an breui ſit aduenturus, vel dilaturus ſuum aduentum in longum tempus, hoc ipſius ſapienti prouidentiæ relinquatur : apud quem vna dies veluti mille anni, & mille anni tanquam vnus dies. Leuemus ergo corda noſtra in cœlum, & certò expectemus inde Saluatorem Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM, nihil diſputantes de tempore, ſed ſecuri de certitudine.

Petitio eſt: *Glorifica filium tuum.* Qui gloriam expetit, gradus ad gloriam non recuſabit, vel difficillimos. CHRISTVS ergo cùm petat ſe glorificari, non recuſat crucem, per quam ad gloriam ipſi conſcendendum erat.

Cùm ergo hîc dicit, *Glorifica Filium tuum*, ſenſus eſt: O Pater in paſsione & morte, quę ſunt gradus ad gloriam, me conſerua, reſurrectione me extolle, aſcenſione & ſeſsione ad dexteram Patris exalta me ſuper omnes creaturas, miſsione Spiritus teſtare de mea victoria ſuper peccato, morte, diabolo, inferno.

Deinde in vniuerſo mundo per prædicationem Euãgeiij me fac magnificum & illuſtrem, vt omnes cognoſcant me eſſe tuum Filium, qui vitam & in meipſo habeam, & alijs omnibus qui eam apud me quærunt, largiri poſsim. Atque ita hæc petitio generalis eſt, in qua continentur petitiones omnes ſequentes, vſque ad finem capitis.

Finis petitionis eſt, *Vt & Filius tuus glorificet te:* hoc eſt, vt hominibus de te prædicet per ſuos diſcipulos & eorum ſucceſſores vſque ad finem mundi, & eis nomen tuum & voluntatem patefaciat. Hic finis impulſiua cauſa eſt glorificationis Chriſti per Patrem.

Proinde hic locus nos admoneat, quónam pertineat prædicatio Euangelij, nempe vt per illud glorificetur Deus in Filio, quem dedit vt mundi Saluator eſſet. Statuamus ergo hanc Chriſti precationem efficacem eſſe in mundo, vſque ad extremum diem, adeò vt diabolus & omnia eius membra, vtvt tumultuantur, non poſsint abolere gloriam Chriſti, & eius Eccleſiam, quæ vel in medijs perſecutionib. triũphat.

SECVNDVS.

2 Sicuti dediſti ei poteſtatem omnis carnis, vt quotquot dediſti ei, det eis vitam æternam.

Modum glorificationis, qua petit ſe glorificari à Patre, exponit. Senſus eſt: Sicut dediſti filio tuo poteſtatem omnis carnis, id eſt, in omnes homines: ita glorifica eum, vt iuxta poteſtatem ſibi datam det eis vitam æternam, ſcilicet quotquot eum receperint. Hæc proinde ſumma & Patris & Filij gloria eſt, quòd Chriſtus in ſe credentibus det vitam æternam, idq; ea poteſtate, quam habet à Patre ſibi donatam. De hac poteſtate excitatus à mortuis, & amandaturus diſcipulos ſuos in omnem terram ad prædicandum Euãgelium, loquitur. Ita enim ait: *Mihi data eſt omnis poteſtas in cælo & in terra. Profecti ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomen Patris, & Filij & Spiritus Sancti.* Et addit hanc dulciſsimam promiſsionem: *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi.* Huius poteſtatis finis eſt dare omnibus vitam æternam, qui in ipſum crediderint. Hîc in primis notandum eſt, quòd cùm Dominus dicit, poteſtatem ſibi omnis carnis datam eſſe, particularitatem Stoicam, & prærogatiuam Iudaicam euertat. Ideò enim omnem carnem pro omni homine poſuit, vt ſciamus beneficium redemptionis non contractũ eſſe, vel ad certas mundi ætates, vel ad certos homines alijs excluſis. Eãdem ob cauſam alibi ponitur omnis creatura, pro omnibus hominibus. Quantum igitur ad conſilium Dei & volũtatem Mediatoris attinet, beneficiũ vniuerſale eſt: quod tamen fit particulare, eorũ hominum vitio, qui vocem Euangelij contemnunt, in quos Filius Dei ſuam iudiciariam poteſtatẽ olim exercebit. Præterea cùm Chriſtus dicit ſibi datam eſſe poteſtatem in omnem carnem, & dandi ſuis vitam æternam: ſatis indicat, quòd nõ ſit tantũ homo, verũetiã verus Deus. Nulla enim creatura poteſt mortẽ vincere, mortuos excitare, & dare excitatis vitam æternam. Hanc proinde Chriſti poteſtatẽ, quę ſolius Dei eſt, opponamus primũ peccato, morti, inferno & diabolo, in viua fiducia Filij Dei omnipotentis. Deinde eandem poteſtatẽ opponamus omnibus hæreticis veteribus & nouis, qui Chriſtũ de throno Maieſtatis ſuæ detrudere moliũtur. Nam ſi eadẽ poteſtas eſt Chriſti, quæ Patris eſt, eadem ſanè eſt maieſtas & deitas laudanda in ſeculum. Sed fortè aliquis obijciet. Si data eſt illi poteſtas, aliquando eã non habuit. Si eam ſemper non habuit, profectò ex ea non probabitur ipſius deitas. Reſp. Deus apud Eſaiam 42. dicit: *Ego Iehoua, hoc nomen meum, gloriam meam alteri non dabo.* At nunc dat Chriſto hanc gloriam. Proinde Chriſtus nõ eſt alter à Deo, etſi alter eſt à Patre. Deinde dico, ea potẽtia quam habuit Filius, eandem cum Patre & Spiritu Sancto ab omni æternitate non eſt illi data, ſi vel deitatem Chriſti per ſe, vel relationem ad Patrem ſimpliciter ſpectas. Verùm ſi Filium Dei, vt eſt manifeſtatus in carne, & conſtitutus Mediator inter Deum & homines, rectè dicitur quòd ei ſit data à Patre poteſtas. Hoc ergo reſpectu Domin⁹ hic dicit, ſibi datam eſſe poteſtatem omnis carnis: id eſt, omnium hominũ, nõ reſpectu Patris ſimpliciter,

pliciter cui eſt æqualis gloria & poteſtate, nec reſpectu deitatis, in quam nec æqualitas nec inæqualitas cadit, cùm ſit ſimplicisſima & vna numero.

TERTIVS.

3 Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.

Petiit Dominus ſe à patre glorificari, vt patrem viciſsim glorificet. Dixit ſibi poteſtatem datam eſſe à patre in omnem carnem, ad dãdam hominibus ſibi datis vitam æternam: nunc exponit & quomodo pater & filius alter alterum glorificet, & qui nam ſint illi, qui dantur filio à patre, & quomodo iidem uitæ æternæ fiant participes, hoc eſt, quomodo homines in peccatis ſuis mortui vitam æternam victa morte conſequantur ex dono & patris & filij. Hæc enim omnia fieri per prædicationem Euangelij, quæ homines deducit in efficacem cognitionem Dei veri mediatoris Ieſu Chriſti, affirmat. Hæc luce clarius docent non ſolùm, quæ nam ſit gloria patris & filij, verumetiam vitam æternam gratuitum donum eſſe: & promiſsionem vitæ æternæ eſſe conditionalem, vt quæ pendeat ex conditione efficacis cognitionis veri Dei, & mediatoris Ieſu Chriſti.

Verùm priuſquam ſentẽtiam verborum Domini diſtinctius explicabo, venenum quo hanc Euangelicam margaritam inficiunt Arriani abſtergam, quo nobis purius reddatur, & dulcius ſapiat hoc Domini dictum. Etſi autem Auguſtini ſententiam non repudio, tamen quia videtur mihi violenta, non eam opponam Arrianis. Sic enim ait Auguſtinus: *Ordo verborum eſt vt te & quem miſiſti Ieſum Chriſtum cognoſcant verum Deum. Conſequenter enim & Spiritus Sanctus intelligitur, quia Spiritus eſt patris & filij, tanquam charitas ſubſtantialis & conſubſtantialis amborum. Quoniam non duo dij pater & filius, nec tres dij pater & filius & Spiritus ſanctus, ſed ipſa trinitas vnus ſolus verus Deus.* Hæc Auguſtinus. Quæ tametſi piè & orthodoxè dicuntur per ſe: tamen ſimplicior videtur ſententia verborum Domini, ſicuti poſtea videbimus. Nos ergo vt explicatius ſententiam Domini declaremus, pro fundamento cõtra Arrianos ſumamus, quod in principio huius capitis dixi, videlicet quòd Chriſtus in hoc capite præcipuè loquatur de ſe, reſpectu humiliationis, qua ipſe Dei filius verus Deus humiliatus ſit in carne, factus mediator Dei & hominum, quaſi collocatus in medio gradu inter Deum & homines, quos ipſe copulat. Etſi autem Chriſtus eſt Mediator, quatenus eſt Deus in carne manifeſtatus, ideoq; ſecundùm utramque naturam, humanæ tamen naturæ ratione & propriè tribuitur perſonæ ſacerdotis officium. Nam vt carnem ſuam offerens victimam, ſacerdotis officio functus eſt in carne: ita intercedens pro nobis, humanitatis reſpectus potisſimum habetur. Ideò Paulus ait: *Vnus mediator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus.* Perſona ergo agens, Dei filius eſt, quæ nunc ſecundùm hanc, nunc illam naturam agit. Hoc fundamento iacto, facilè refellitur Arrianorum argumentum. Filius, inquiunt, vocat patrem ſolum verum deum: Ergo nec filius nec Spiritus ſanctus eſt verus Deus. Hæc conſecutio falſa eſt, quia pugnat cum fundamento & cùm totius ſcripturæ conſenſu. Sic ergo dictum Domini ex ſcriptura declarandum eſt: Solum particula non excludit à deitate Filium & Spiritum ſanctum, cùm ſit patris & filij & Spiritus ſancti vna eſſentia. In patre ergo eſt filius, & pater in filio, & in vtroq; ſpiritus ſanctus, ubicunque deitatis fit mentio. Nam quia in vno Deo tres perſonæ ſunt, ideò pater eſt Deus, & filius eſt idẽ Deus, & Spiritus ſanctus eſt idem Deus. Siquidem eſſentia tota eſt in ſingulis perſonis perfecta. Nec epitheton Veri, filium à deitate vera excludit, cùm nomen Dei eſſentiam illam communem deſignat, quæ complectitur tres perſonas. Sed excludit Chriſtus vtraque particula à deitate vera, omnia fictitia numina, quæ gentes pro diis habebant, expectantes ab eis vitam & beatitudinem, quæ dare ſolius veri Dei eſt, qui eſt pater, & filius & Spiritus ſanctus. Deinde, ſi excluderet epithetõ veri, filium à vera deitate: profectò Euangeliſta noſter qui hæc ſcribit, non alibi diceret, de filio loquens (alludens abſque omni dubio ad Domini verba quæ hìc ſcribuntur) *Sumus in vero in filio eius Ieſu Chriſto. Hic eſt verus Deus & vita æterna.* Philippus autem vt omnia puriſsimè, ita etiam hîc ſapientiſsimè reſpondet, inquiens: *Diſcernit hoc dictum officium perſonæ miſſæ, quæ eſt Deus & homo à diuinitate mittente, in qua tres perſonæ intelligendæ ſunt.* Hæc ſunt breuiter dicta de argumento Arrianorum, nunc penitius introſpiciamus Domini dictum. *Hæc*, inquit, *eſt vita æterna, vt cognoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.* Constructio horum verborum hæc eſt. Hæc eſt autem vita æterna, vt coguoſcant te ſcilicet mittentem ſolum verum Deum eſſe, & vt cognoſcant Ieſum eſſe Chriſtum quem miſiſti. Vt enim Ieſus hîc perſonæ nomen eſt: ita Chriſtus officij. Sic exponit poſterius membrum Euangeliſta noſter inf à cap. 20. inquiẽs: *Hæc ſcripta ſunt vt intelligatis quòd Ieſus ſit Chriſtus filius Dei, & vt credentes vitam habeatis per nomen eius.* Monſtratur ergo nobis hoc loco, quòd via qua venitur in vitam æternam, ſit cognitio veri Dei, & cognitio Ieſu qui eſt Chriſtus ille quem pater miſit, vt eſſet mediator inter Deum & homines. Hæc duplex cognitio aliunde haberi nequit, quàm ex uerbo Euangelij. Vt ergo quotquot in hac vita hanc cognitionem habent, vitæ æternæ ſunt hæredes: ita qui eam non habent, aut non conſequuntur ante mortem, manent ſub mortis iure. Qui enim non credit, ira Dei manet ſuper eum. Hìc plura ordine ſunt conſideranda.

Primùm, quid sibi velit cognitionis vocabulum.

Deinde, cuius rei requiratur cognitio, & vnde petatur.

Tertiò, quid pariat cognitio hęc in fideli anima: quisq; sit huius cognitionis fructus & vsus.

Cognitionis vocabulum more scripturę tria complectitur: videlicet ipsam noticiam nudá, affectum quem requirit noticia, & effectum vtriusq;. Nam noticia sine affectu & effectu prorsus inutilis est ei, qui eá habet, vt thesaurus magnus sine vsu & fructu possidentis.

Ipsa notitia est firma persuasio de re, quæ persuasio nititur demonstratione ex verbo Dei & testimonijs ex verbo petitis. Hæc in mente residet, quæ meditatione augetur & confirmatur.

Affectus requirit fiduciam, quę est in corde. Hac statuit homo verè sibi collatum iri, quod mens docta verbo Dei intelligit. Est enim hic affectus veluti sensus in corde eius persuasionis, quæ est in mente.

Effectus vtriusq; est prompta obediētia mētis, cordis & voluntatis erga Deum. Hæc tria etsi distinguūtur & habent quæque suas actiones proprias & peculiares: tamen adeò necessariò cohærent, vt nullum eorum sine alijs rectè consistere queat.

Cuius rei requiritur cognitio? Veri Dei & Iesu qui est missus à Patre, vt sit Christus noster. Hæc duplex cognitio ita necessaria est, vt sine ea nemo salutem consequi posſit. Verùm priusquam ad cognitionem Dei & Mediatoris salutarem homo venire posſit, & postea acceptam retinere, necesse est vt homo seipsum rectè cognoscat.

Vt autem homo seipsum rectè cognoscat, cogitare debet qualis concipiatur & nascatur, qualis sit natus, tum qualis sit renatus in se.

Qualis concipitur & nascitur homo? Concipitur & nascitur in peccatis. Psalmo quinquagesimoprimo. Item filius iræ ad Ephesios secundo, hoc est, reus natura, obnoxius morti & damnationi æternæ, propter peccatum, quo contaminata est natura & rea in omnibus posteris Adæ. Natura dico, quia ex gratia fœderis est, quod Deus natura reos ex misericordia in gratiam recipiat, quibus scilicet facta est promissio, qui semen Abrahæ censentur. De hac qualitate hominis vide ad Romanos caput quintum.

Qualis est homo natus? Homo nat⁹ sine regenerationis gratia manet sub ira, manet captiuus sub diabolo, manet sub mortis ꝑpetuo iure. Ex quo fit vt nihil quicquá boni facere posſit, quo Deus honore afficiatur & colatur. Siquidem & mens ipsius est polluta, & conscientia contaminata. Vnde à Paulo pronunciatur abominabilis, & ad omne bonum opus reprobus: ad Nitum 2. Ratio huius petitur Rom. 3. à remotione causarum, quæ requiruntur ad boni operis effectionem, quæ sunt, rectum iudicium, voluntas alacris & prompta, & vires ad efficiendum idoneæ. Ita enim Paulus post Dauidem ait: *Non est intelligens.* (Hic mentis sanum iudicium negatur homini non renato:) *Non est requirens Deum* (hîc voluntatis alacritas, & promptitudo adimitur:) *Simul inutiles facti sunt* (hìc vires idoneę ad efficiendum aliquid Deo gratum homini non renato negantur.) Hinc Paulus concludit hoc modo: *Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.*

Cæterùm hîc sciendum est opus bonum dici duplici respectu: videlicet vsus in hac vita, & cultus corá Deo. Respectu vsus in hac vita multa faciunt etiam non renati, quæ bona sunt vsu, qualia politicæ leges requirunt, qualiaq; fiunt à multis heroicis hominibus. Respectu cultus coram Deo, non est vsq; ad vnum (de non renatis loquor) qui faciat bonum.

Qualis est homo renatus in se? Hîc Augustini verbis respondeo. *Proni,* inquit, *sumus ad malum, et si misericordia Dei non teneret nos, in omne vitium possemus cadere, nec inde surgere, nisi misericordia Dei subsequeretur, quæ nos subleuaret. Hoc benè cognoscebat Propheta Dauid cùm dicebat: Domine misericordia tua ante oculos meos, quo me custodiat, & misericordia tua subsequetur me, quæ me erigat. Hanc cognitionem sui habuit Abraham cùm diceret: Puluis & cinis sum. Reuera enim puluis est homo. Sicut enim puluis ex quacunque parte venti impellitur, & in aliam deijcitur, & ibi remanet; sic homo in omne vitium cadere potest, nec adijciet vt resurgat, nisi misericordia Dei ei subueniat. Cinis etiam est homo: quia sicut cinis non profert germen ex se, nec susceptum semen germinat; sic homo nec bonum facere, nec in aliquo bono perseuerare sine gratia Dei potest.* Hactenus Augustinus. Huc pertinet Pauli dictum Philip. 2. *Deus is est est, qui efficit in vobis, vt & velitis & efficiatis, pro gratuita sua beneuolentia.* Et ad Philip. 1. *Qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet vsque in diem iudicij.* Et alibi de se ait idem Paulus: *Gratia Dei sum id, quod sum.* Breuiter, qualis sit homo renatus in hac vita, Paulus seipsum exemplum statuens, ostendit ad Roman. cap. 7.

Verùm ne qui renati sunt, remittant manus, & fiant segniores, quia sua natura sunt infirmiores, quàm vt posſint quæ volunt facere: Paulus hortatur Thessal. ne extinguant Spiritum, id est, ne facem Spiritus Sancti, qua accēduntur corda eorum ad verū Dei timorem & sanctitatem, sua negligentia & incuria extinguant: sed dent operam potius, vt accendatur magis iuxta mandatum Christi: *Vigilate & orate.* His ita explicatis de cognitione hominis, videamus nunc qualis Dei & Mediatoris cognitio sit necessaria.

Vera & salutaris cognitio veri Dei, & Mediatoris nostri IESV CHRISTI, aliunde haberi non potest, quàm ex ipsius verbo, & testimoniis verbo additis.

Oportet enim omnino de Deo quærere ex eius verbo, & de Deo loqui per eius verbū. Verbū igit Dei solum monstrat nobis vnū Deum, tres personas distinguit, & voluntatem eius erga

erga homines patefacit. Hoc verbum confirmant testimonia patefactionis, vt in baptismo Christi, & in transfiguratione eiusdem. Hoc verbo & testimonijs contenti simus, firmiterque ijs credamus, etiamsi nec sensus, nec ratio mysterium illud magnum percipiat. Bernhardus piè ait: *Sacramentum hoc magnum est, & quidem venerandum, non scrutandum, quomodo pluralitas in vnitate, aut ipsa vnitas in pluralitate. Scrutari hoc temeritas est, credere pietas, nosse verò vita æterna. Nam*, vt Cyprianus ait: *videri non potest, visu clarior est; nec comprehendi, tactu purior est; nec æstimari, sensu maior est; & ideò sic Deum dignè æstimamus, dum inæstimabilem dicimus.* Et Nazianzenus ait: *Nostra cognitio Dei est*, μεγάλου φωτὸς μικρὸν ἀπαύγασμα. De vnitate diuinæ essentiæ, & trinitate personarum suprà dictum est in 4. & 5. capitibus.

Voluntas Dei erga nos similiter verbo & testimonijs nobis patefacta est, de qua voluntate rectè instrui salutis nostrę interest. Huius volũtatis Dei modi duo sunt. Nam est voluntas Dei antecedens, & voluntas Dei consequens. Illa paterna: hæc iudiciaria est. In antecedente Dei voluntate erga nos, consideretur quid nobis nõ velit, quid nobis velit, & quid à nobis velit.

Quid nobis non vult? Respondet ipse suo verbo: *Nolo mortem peccatoris.* Et Petrus ait: *Non vult vllos perire.*

Quid nobis vult? Respondet Paulus: *Deus vult omnes homines saluos fieri.*

Quid à nobis vult? vt cõuertamur ad ipsum, & viuamus secundum ipsius voluntatem.

Consequens Dei voluntas, iusta iudicis sententia est, quę consequitur hominum facta, hoc est, pœnitentiam & impœnitentiam. Nam vt omnes qui agunt pœnitentiam & conuertũtur, vult saluos fieri: ita impœnitentes omnes iusto suo iudicio vult perire. Huius voluntatis Dei, vt locupletissimus testis est Filius Dei, quem ex dilectione in mundum misit: ita eandem plurima confirmant exempla, cùm veteris, tum noui Testamenti.

Mediatoris salutaris cognitio in duobus consistit, videlicet in noticia & fiducia. Noticia in quatuor sita est, iuxta doctrinam symboli; videlicet quòd sit verus Deus, qui potest quicquid vult: Quòd sit verus homo, qui nobis societate naturæ iunctus est, quare & amat nos, & vult nobis benè: Quòd sit vna persona verus Deus, & verus homo, cuius omnia opera sunt immensa, & infiniti precij: Quòd sit nobis missus, vt sit noster Rex, Sacerdos, propitiator, redemptor, iuxta verbum promissionis, & plurima testimonia.

Fiducia seu fides, quæ ex noticia dependet, vt Paulus ait: *Fides ex auditu*, est propriè motus in corde, qui facit vt in promissione gratiæ acquiescamus, nihil dubitãtes, quin Deus sit præstiturus quod in Christo promiserat. Roman. capite quarto. Et quia hæc fides ex noticia nascitur, solemus simplicissimè fidem definire hoc modo: Fides est noticia, & fiducia promissæ misericordiæ propter Christum.

Quid parit hæc cognitio Dei veri, & Mediatoris in fideli anima, quis est eius fructus & vsus? Hæc cognitio in fideli anima parit iusticiã, pacem & gaudium in Spiritu Sancto. Roman. capite 14.. Et fiducia remissionis peccatorum, & adoptionis in Christo Iesu, per quem habemus accessum ad Patrem: hoc gaudium, & hæc pax est reconciliatio cum Deo, & bona conscientia, quæ est fidei custos. Secundò, parit victoriam super peccato, morte, inferno, diabolo. Tertiò, parit nouam obedientiam, & acre studium ad commendandam Deo totam suam vitam, iuxta ipsius voluntatem. Quartò, parit patientiam sub cruce, adeò vt pia anima de cruce glorietur, ad Rom. 5. tantum abest vt sub cruce deficiat. Quintò, parit constantem confessionẽ in persecutione, quemadmodum infinita Martyrum exempla testantur. Sextò, parit ὑπόστασιν, id est, spem certissimæ victoriæ, & in lucta aduersus mundum, carnem, diabolum & in agone mortis. Hanc salutarẽ cognitionẽ veri Dei, & Mediatoris nostri Iesu Christi, tandem excipiet beata immortalitas. Hæc illustrentur collatione contrariorum effectuum, ignorantiæ Dei & Mediatoris.

QVARTVS.

4 Ego te glorificaui super terram, opus consummaui quod dedisti mihi vt facerem.

5 Et nunc glorifica me tu Pater apud temetipsum, gloria quam habui apud te, priusquam hic mundus existeret.

Repetit propositionem precationis, sed inuerso ordine. Supra enim dixit: *Glorifica Filium vt Filius te glorificet.* Nunc autem dicit: Filius glorificauit te, vt tu illum vicissim glorifices. Hæc ordinis inuersio docet, quòd & Pater & Filius simul glorificentur. Quando enim Filius glorificat Patrem, vt Pater glorificet Filium, tunc simul Pater glorificat Filium, vt Filius Patrem glorificet. Simul ergo glorificantur Pater & Filius obedientia Filij, & prædicatione Euangelij. Hæc summa sententiæ est, iam singula perpendantur.

Primùm ergo dicit: *Ego glorificaui te super terrã.* Hoc loco Filius discernit inter gloriam Patris quá habet in cœlis, & gloriam Patris super terram. Gloria Patris quam habet in cœlis, non augetur aut minuitur. Perpetuas enim laudes ipsi canũt castissimi Spiritus in cœlo. Verùm postquam homo lapsus est in peccatum, desciuit à laudib. Dei, diabolo subiectus, cùm tamen conditus erat, vt vnà cum Angelis in cœlo Deũ glorificaret: venit Filius Dei in mundum, vt repararet imaginem Dei in homine, quo homo reparata in se imagine Dei, rursus Deum cum Angelis glorificaret, vtrisq; sub vnum caput redactis. Glorificat ergo Filius Patrem, vt homines in terra, liberati à captiuitate diaboli, possint cum castissimis Angelis in cœlo glorificare Patrẽ, quĩ adeò dilexit mundum, vt Filium daret, qui fieret victima, qua redimeretur genus humanum.

Atque hoc est, quod Filius hic dicit, *Ego glorificaui te super terram*: scilicet obedientia sub lege, & sub cruce, doctrina cœlesti, miraculis & collectione Ecclesiæ, quæ te simul glorificat. Nos ꝓinde qui membra Christi esse gloriamur, monemur exemplo filij, vt & nos pro nostro modulo, per omnem vitam glorificemus patrem mente, obedientia & prædicatione bonitatis ipsius.

A

Deinde cùm addit; *Opus consummaui, quod dedisti mihi, vt facerem*, exponit quomodo glorificauerit patrem super terram, videlicet perficiendo opus, ad quod missus erat. Fuit autem missus vt verbū è sinu patris proferret, quo testaretur de voluntate patris erga homines; vt fieret victima pro genere humano, qua iusta ira Dei placaretur; vt intercederet apud patrē pro hominibus. Breuiter, vt fieret propitiator & redemptor. Sed quomodo congruit quod ait: *Consummaui opus, quod dedisti mihi vt facerem*, cùm difficillima pars adhuc restabat, nempe oblatio Christi in ara crucis? Ideò sic loquitur Dominus, vel quia respectu promptitudinis animi consummatum erat opus, vel quia præteritum esse dicit, quod iamiam erat futurum, idque prophetico more propter euentus certitudinē.

B

C

Tertiò subiungit: *Et nunc glorifica me apud temetipsum ea gloria, quam habui apud te, priusquam hic mundus existeret*. Augustinus hìc admonet, quosdam hoc dictum ita intellexisse, tanquam humana natura, quæ suscepta est à verbo, couertetetur in verbum, & homo mutaretur in Deum. Imò, si diligentius quod opinati sunt cogitemus, homo periret in Deo. Hæc Augustinus. Sed Christus non petit humanam naturam cōuerti in diuinam, sed vt ipsius diuina maiestas refulgeat in humana natura, quam assumpserat, id quod iam fit à tempore ascensionis eius, cùm sedeat ad dexteram Patris in throno Maiestatis in excelsis. Sed verba Domini adhuc distinctius introspiciamus. Tria enim hic facit Dominus.

D

E

Primùm petit, vt post superatam mortem, gloriosa ascensione in cœlum, & sessione ad dexteram Patris glorificetur, dum exerat suam diuinam potentiam in gubernanda Ecclesia in hoc mundo. Quod autem hæ preces filij Dei sint exauditæ, vel hic dies testatur, & extremus dies coram omnibus creaturis testabitur, quando videlicet omne genu cœlestium, terrestrium & infernorum se flectat ad nomen Christi. Deinde Christus de persona sua loquens, respectu diuinæ naturæ, distinguit inter se & creaturas. Nam si fuit antequam mundus existeret, vtique non est creatura. Si non creatura, verissimè Deus est æternus. Solus enim Deus creatura non est. Tertiò, discernit inter se & Patrem. Ergo Filius est distincta persona à Patre. Hæc pulcherrimè congruunt cum initio huius Euangelij: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Omnia per ipsum facta sunt*. Notetur igitur diligenter hic locus de vera deitate filij, & de distinctione personæ filij, à persona Patris.

F

G

QVINTVS.

6 Manifestaui nomen tuum hominibus, quos mihi dedisti de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruauerunt.

Dixit Dominus se opus cōsummasse, nūc partem eius operis exponit, quæ est manifestatio nominis paterni super terram. Hìc ordine plura sunt expendenda. Primùm, quid nomine patris significetur.

Secundò, quomodo per filium patris nomen manifestatur.

Tertiò, Quibúsnam filius nomen patris manifestabit.

Quartò, quid illi vicissim fecerūt, quibus nomen patris à filio manifestatum est.

DE PRIMO.

Cùm Christus nomen patris pro ipso patre ponit, mittit nos ad verbum, quod testatur de patre, & ad testimonia quibus cōprobatur verbi veritas. Nomen enim Dei in scriptura non tam appellatio est qua Deus nominatur, quàm quicquid verè de eo dicitur, & prædicatur in scriptura & testimoniis, id est, factis ipsius comprobatur. Psalm. 86. dicitur: *Glorificabunt nomen tuū, quoniam magnus es tu, & faciens mirabilia, tu es Deus solus*, Et paulò pòst: *Glorificabo nomen tuum, quia misericordia tua magna est super me*. Et infrà: *Et tu Domine Deus miserator & misericors, tardus ad irā, & multæ misericordiæ & verax*. Ita videmus Dauidem per nomen Dei intelligere quicquid verè de Deo dicitur & prædicatur in scripturis & testimoniis, id est, factis ipsius cōprobatur. Cùm ergo Christus pronunciat patrem nos amare, charos habere qui in filium credimus, tueri velle, sanctificare, iustificare, saluare, liberare à morte æterna, & dare omnibus in filium credentibus vitam æternam, nomen patris prædicat. Hæc enim omnia, & quicquid dignè de patre dicitur, nomine patris significatur. Nomen ergo patris relationem ad verbum & testimonia de patris uoluntate & beneficiis notat.

DE SECVNDO.

Filius patrem manifestauit doctrina, miraculis, factis, exemplo vitæ. Doctrina, qua docuit se à patre missum, docuit voluntatem patris, docuit viam seu verum accessum ad patrem. Miraculis, quæ ipse patris opera vocat, ostendit patrem promtissimum esse ad iuuandum omnes, qui ad filium confugerint. Factis, cùm omnes recipiat confugientes ad se in vera fiducia, absque discrimine personarum, nationum, fortunarum & conditionum. Diuitem Zachęum confugientem ad gratiam, recepit. Pauperem Lazarum simili fauore complexus est: Hypocritam Nicodemum, sed resipiscentem non spreuit, nec Magdalenam peccatricem aspernatus est. Iairum virum honestum recipit, & sceleratum Latronum ex eadem patris beneuolentia fouet. Breuiter, factis suis ostendit filius,

lius, quôd pater absque discrimine vult in gratiam omnes resipiscentes recipere. Sola enim fides est, quæ omnes pares facit, & omnia discrimina tollit. Exemplo vitæ Filius Dei ad Patrem nos ducit, & manifestat nobis, quales requirat filios: *Discite, inquit, à me, quia mitis sum, & humilis corde.*

DE TERTIO.

Quibus manifestauit nomen Patris? Respondet ipse: *Manifestaui nomẽ tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo.* Loquitur autẽ potissimùm de Discipulis, quos pleniùs instruxerat de volũtate Patris, vt essent custodes doctrinæ sibi traditæ. Tametsi autẽ publicè & palàm locutus erat Filius in mundo de Patre: tamen quia mundus doctrinam illius non recepit, sed aspernatus est: non loquitur Dominus de mundo, sed tantùm de iis, qui dati erant sibi à Patre. Dicuntur autem à Patre dari Filio, qui tracti à Patre veniunt ad Filium, ipsum audiunt, ei credunt, & se illi committunt.

DE QVARTO.

Quid fecerunt vicissim, quibus Filius manifestauit nomẽ Patris sui? *Sermonem, inquit, tuum seruauerunt.* Seruare sermonem Patris hoc loco dicuntur, non qui vel perfectè intelligunt, vel opere implent. (Discipuli enim Domini eò perfectionis nondum peruenerant, vt sermonem Domini intelligerent perfectè, tantùm abest vt opere implerent:) sed qui fide recipiunt doctrinam, fideliter retinent, student proficere, bona conscientia profitentur & propagant, hi dicuntur sermonem Patris seruare.

Atque hæc obseruatio sermonum Patris Euangelica dicitur, quæ plurimùm differt à legali obseruatione. Nam vt Euangelica obseruatio in prompta voluntate, studio & conatu posita est, quæ tametsi non est perfecta gradibus: placet tamen, quia personæ sunt reconciliatæ: ita legalis obseruatio obedientia est perfecta, nõ solum partibus, verumetiam gradibus, qualem nemo à lapsu primorum parentum habuit, præter vnum Iesum Christum, cuius obedientia nos censemur iusti, cùm in ipsum credimus, iuxta dictum Pauli: *Christus est finis legis in iusti.ciam omni credenti.* Hoc ergo discrimen diligenter obseruetur inter obseruationem mandatorum Dei Euangelicam, & legalem. Illam omnes pij præstant: hanc nulli mortaliũ. Vide quæ suprà annotauimus Ioh. 14.

SEXTVS.

7 *Nunc cognouerunt quòd omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt, quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, & ipsi acceperunt & cognouerunt verè quòd à te exiui, & crediderunt quòd tu me misisti.*

Dixit datos sibi à patre seruasse sermonem patris. Iam definit quid sit seruare sermonem patris, videlicet agnoscere opera filij esse à patre, verba filij esse verba patris, filium verè à patre missum esse, hunc accipere & credere in eum, iuxta verba quæ pater dedit filio, vt ille vicissim daret, sibi à patre datis. Ex his possumus ordinem salutis consequendæ extruere, in hunc modum: Omnium primum post agnitam iram Dei & miseriam in qua nati sumus, certò persuasum nobis esse oportet, quòd Iesus sit filius Dei à patre missus in mundum, vt mundus saluetur per ipsum. Nemo enim vnquam, quàm sit suauis Dominus, gustabit, nisi prius iræ Dei & miseriæ propriæ amaritudinem gustauerit.

Secundò, verbum Euangelij accipiendum est, eique fides adhibenda, videlicet quòd sit verbum patris, filio datum, vt illud mundo annunciet.

Tertiò, ex Euangelio patris cognitio petitur. In filio enim tanquam in imagine proponitur qualis sit pater, & quomodo sit erga homines affectus. Non enim aliunde sciri potest pater, quàm ex ipsius imagine, qui est filius eius. Atque ita patris & filij cognitio coniuncta est.

Quartò, ex cognitione patris & filij nascitur viua fiducia in corde, qua statuitur remissum esse peccatum. Nam cùm ex Euangelio scimus patrem non velle mortem peccatoris, sed conuersionem vt viuat, idque ex mera dilectione, qua dedit filium vt nos redimeret, & scimus filium esse victimam, qui dedit seipsum λύτρον pro peccatis mundi: Et audimus dulcissimam vocem filij in Euangelio: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos:* Et videmus neminem tam enormem peccatorem fuisse, quin inuenerit gratiam, modò confugit ad propitiatorium: concipitur in nobis viua fiducia cordis, qua acquiescimus in uerbo promissionis gratuitæ misericordiæ propter Christum. Hac fiducia iustificati, reconciliati sumus patri, iuxta vocem Euangelij.

Quintò, ex fiducia nascitur gratitudo erga Deum, prædicatio bonitatis & misericordiæ Dei, amor & timor Dei. Breuiter, vera pietas, quæ vna est fundamentum, principium, dux & gubernatrix omnium virtutum.

Sextò, ex pietate erga Deum nascitur studium innocentiæ, amor iusticiæ, fraterna charitas, in vocatione diligentia, patientia sub cruce. Breuiter, exercitium pietatis omnis generis.

Qui hunc ordinem tenet, & in hoc perseuerat vsque ad finem, beatus pronunciatur in scripturis. Non est enim satis incœpisse bene, sed oportet bene progredi, indies proficere, donec ad metam ventum fuerit. Ideò autor Epistolæ ad Hebræos ait: *Participes facti estis salutis, si fiduciam conceptam vsque ad finem firmam tenueritis.* Meminerimus ergo nos in via esse, in qua si defecerimus, procul dubio salute excidemus.

SECVNDA PARS.

Hanc partem suprà diximus continêre pre-

cationem Domini pro Discipulis suis, vt Pater eos sanctificet, & tueatur versantes in mundo à malo, quo maneant constantes in doctrina, quã acceperant.

PRIMVS.

9 *Ego pro eis rogo, nõ pro mundo rogo: sed pro iis, quos dedisti mihi, quia tui sunt.*

Propositio est precationis Domini pro Discipulis suis, & ratio propositionis, quibus interseritur tristissima exclusio mundi à precatione Christi.

Propositio est, *Oro pro ijs*, pro iis, inquam, *quos dedisti mihi*: hoc est, pro iis, qui me receperunt, crediderunt me à te missum, & seruauerunt sermonem tuum. Dari Filio à Patre suprà diximus, omnes eos, quotquot tracti à Patre veniunt ad Filium.

Ratio petitionis est, *Quia tui sunt.* Quid? An non omnia Dei sunt, qui est creator omnium & sustentator? Si ius possessionis spectes, verè omnia Dei sunt, eique subiecta. At si ius adoptionis consideres, illi soli dicũtur Patris esse, quos adoptionis dignitate donauit, in quorum numero sunt, qui credunt in nomẽ Filij Dei, amplectuntur & profitentur Euangelium. Hinc pij consolentur se in medio luporum, hoc est, tyrannorum, sophistarum & hypocritarum. Nam si sunt Patris peculium, profectò vel eos tuebitur aduersus mundi sæuitiam, vel assistet illis suã gratiã in afflictionibus, vt cùm succumbere videantur mundo, gloriosi victores corã Deo efficiantur. Deinde hæc precatio Christi pro Discipulis & Ecclesia, monet quòd nemo sit tam firmus in fide, vt consistere & perseuerare possit in pietatis cursu, nisi diuinitùs sustẽtetur. Ideò Psalmus ait: *A Domino gressus hominis dirigetur, & cùm ceciderit, nõ collidetur, quia Dominus supponit manũ suam.* Item: *Salus iustorum à Domino, & protector eorum in tempore tribulationis, adiuuabit eos, & liberabit eos ab impijs, & saluabit eos, quia sperauerunt in eo.* Ardentibus igitur precibus, piisq; votis confugiamus ad Patrem, qui bonus & propitius est, & multæ misericordiæ omnibus inuocantibus se, petentes ab eo, vt nos in pietatis cursu confirmet, ne deficiamus. Cum his cõgruit votum Pauli 2. ad Thess. 2. *Ipse Dominus noster Iesus Christus, & Deus & Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia, consoletur corda vestra, & confirmet vos in omni sermone & opere bono.* Hìc Paulus vult nos tria simul cogitare: videlicet accessum nobis patẽre ad Deum fide Christi: potentiam Dei, qua ipse potest nos sustentare: & paternum affectum, quo nos vt filios in dilecto complectitur.

Exclusio mundi à precatione Christi, quæ interseritur, tristissima hæc est: *Non pro mundo rogo.* Quid quæso hoc est? Excluditne Christus à sua precatione, hoc est, à salute, mundũ, ꝓpter quem venit, vt ipsum saluaret? Nõnne ipse alibi dicit: *Veni in mundum saluare quod perierat.* Periitne quæso totus mundus. Estne Christus ille Agnus Dei, qui tollit peccatum MVNDI? Annon Patris & Filij vna voluntas? Iam autem Pater dicit: *Nolo mortem peccatoris, sed vt cõuertatur, & viuat.* Nõnne tu ipse, dulcissime mundi Redemptor, clamas, & dicis: *Venite ad me OMNES qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos?* Quid Paulus, Domini Apostolus, q̃ magna asseueratione ait: *Fidelis sermo, & omni acceptatione dignus, quòd Christus Iesus venit in hunc mundum, peccatores saluos facere?* Estne Scriptura quæ dicit: *Nulla personarum acceptio est apud Deum?* Annon tu ipse Iohannes, q̃ hæc scribis, de Domino meo alicubi ais: *Si peccauerimus, aduocatum habemus apud Deum Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantùm, sed pro totius mundi.* Petrus, qui etiam hanc Domini precationem audiuit, nõnne clarè pronunciat hæc verba: *Deus est longanimis, nolens VLLOS perire, sed OMNES ad pœnitentiam recipere.* Et rursus Paulus ait: *Hoc bonum & acceptum est coram Seruatore nostro Deo, quia OMNES homines vult saluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire. Vnus enim Deus, & vnus Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus, qui dedit semetipsum ἀντίλυτρον pro omnibus.* Cùm hanc Scripturam obsignauit Deus, de vniuersali gratia, de volũtate Patris volentis omnes saluos fieri, de liberalissimi Filij bonitate inuitãtis omnes ad gratiam, de λύτρῳ sufficiẽti pro omnibus: quid est quod suauissimus noster Redemptor hic excludit mundum à sua precatione? *Non pro mundo,* inquit, *oro.* Nam excludere mundũ à sua precatione, quid est aliud, quàm relinquere mundum sub maledictione & æternæ iræ subiectum, qua quidem re nulla maior miseria mundo accidere potest. Quidam hìc cum Zenonis familia confugiunt ad Parcarum tabulas: sed isti conantur soluere Scripturam, quæ æternùm solui non potest. Pater enim illam sanctificauit, Iohan. 10. Quæ profectò solueretur, si veritas testimoniorũ de vniuersali gratia, quæ adduximus, negaretur. Quid ergo dicemus? Audiamus Scripturam, quæ sui ipsius optimus est interpres. Cùm Filius dicit, *Sic Deus dilexit Mundum, vt Filium suum vnigenitum daret:* non est dubium hìc mundi nomine omnes homines, q̃ sunt in mundo, intelligi. At cùm dicit hoc loco, *Non pro mundo rogo:* mundus absque omni dubio accipitur ex circunstantia contextus, vt suprà Iohan. 16. *Vos plorabitis & flebitis, Mundus autem gaudebit:* vbi per mundum intelligit eos, qui obturabant aures suas ad veritatem Dei, de quibus ait Dominus Iohan. 15. *Si non venissem, & locutus illis fuissem, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* Intelligit ergo Dominus per mundum, contumaces aduersus Christum, & simul culpã, mundi perditionis ipsius caussam haud obscurè significat. Iohannes, qui hanc precationem Christi literis mandauit, alludens ad hãc Christi precationem, alibi ait: *Est peccatum ad mortem, non pro illo dico vt roges.* Hoc peccatum absque omni dubio eorum est, quos Dominus hoc loco mundi nomine designat, qđ ipse blasphemiam in Spiritum Sanctum, quę nec in hac, nec in futura vita remittetur, alibi nominat. Non est ergo mirũ, quòd

quod Christus non orat pro mundo, hoc est pro iis hominibus in mundo, quorum peccatum non remittitur. Matthæi duodecimo: *Omne peccatum & omnis blasphemia remittitur hominibus. Spiritus autem blasphemia nunquam remittitur, neque in hoc neque in futuro seculo.* Quid? Superat ne ergo peccatum gratiam, contra dictum Pauli, qui ait: *Gratiam Dei superabundare super peccatum.* Absit: Dictum Pauli stabit immotum in omnem æternitatem. Nullum enim peccatum irremissibile est sua substantia. Quare nec blasphemia in Spiritum sanctum, sed circumstantia certa peccatum in Spiritum Sanctum irremissibile dicitur. Sed age, ne quis hic impingat, inquiramus, prælucente nobis scriptura, quæ nam sit ratio huius peccati, quod Christus pronunciat irremissibile. Primùm ergo definitionem peccati in Spiritum Sanctum, cuius rei peraguntur Pharisæi, trademus. Deinde partes definitionis ex scriptura interpretabimur.

Peccatum in Spiritum sanctum, seu blasphemia Spiritus, seu peccatum ad mortem. (Hæc enim tria nomina vnius rei sunt,) non est transgressio Decalogi vlla, nec vniuersalis, nec particularis, nec est contemtus, aut persecutio aut blasphemia Christi aut Euangelij, ex ignorantia cœca & incredulitate: Sed est voluntaria obstinatio ex mera malicia aduersus Christum, qui ex prophetijs, doctrina, & miraculis cognosci poterat esse promissus Mesias, oppugnatio Euangelij, per Spiritum Sanctum testificantem, persecutio violenta Christi & ecclesiæ, & finalis abiectio hostiæ Christi, quę sola est peccati expiatrix.

In hac definitione duo sunt, negatio & affirmatio. Negatio indicat, quid non sit: Affirmatio docet quid sit peccatum in Spiritum Sanctum. Negationis duæ sunt partes. Vna, quod peccatum in Spiritum Sanctum non sit transgresio legis moralis seu peccati, quod sic demonstratur. prima Iohannis quinto scribitur: *Omnis ἀδικία* est *ἁμαρτία, sed non ad mortem.* Matthæi duodecimo: *Omnis ἁμαρτία remittetur hominibus.* Item 1. Iohannis secundo: *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum iustum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed pro totius mundi.* Iam autem prima Iohãnis tertio: ἁμαρτία definit̃ ἀνομία ἁμαρτία, inq̃t, est ἀνομία, i. legis trãsgressio. Nã q̃cq̃d vel est in nobis, vel fit à nobis, non congruens ad regulam legis, ἀνομία dicitur. Præterea impijssimus in Deum, & iniustissimus erga homines, veniam peccatorum est consecutus. Hæc scripturæ dicta cum exẽplo Manassis, qualia sunt plurima in scriptura, concludunt euidenter, quôd peccatum in Spiritum Sanctum non sit lapsus morum, nec vniuersalis nec particularis, nec voluntarius, nec ex ignorantia, tametsi singuli lapsus contra Decalogum per se mereantur mortem. Altera pars negationis est, quòd peccatum in Spiritum Sanctum non sit contemtus & persecutio Christi & ecclesiæ, ex ignorantia cæca & incredulitate. Hoc probatur similiter & dictis & exemplis scripturæ. Christus dicit Matth. 12. *Quisquis locutus fuerit aduersus filium hominis, remittetur ei,* scilicet si pœnitentiam egerit. 1. Timoth. 1. *Prius eram blasphemus & persecutor & violentus; sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.* Hoc Domini dictum & hoc Apostoli exemplum, cùm non sit προσωποληψία apud Deum, satis confirmant quòd peccatum in Spiritum Sanctum, non sit contemtus Christi aut Euangelij, nec persecutio Ecclesiæ ex ignorantia cœca & incredulitate.

Affirmationis quatuor partes sunt, quæ in Pharisæis, quibus Dominus hoc peccatum obijcit, conspiciuntur. Matthæi 12. Marci 3. Illi enim primùm erant prophetijs, doctrina Christi, & miraculis eiusdem conuicti de veritate Dei, vnde scire poterant Iesum esse Mesiam olim promissum, & iam exhibitum: nisi malitia sua mentes proprias fascinassent. Deinde, non poterant ignorare Spiritus Sancti virtute fieri diuina Christi opera, quæ tamen ex malitia tribuebant immundo Spiritui, interea suos filios, qui similia edebant miracula, defendentes, vt qui Spiritu Sancto armati ederent miracula. Tertiò, scientes & volentes verbum Euangelij odio habebant, eique rabiosè sua obstinatione se opposuerunt, oppugnantes Christo & eius verbo, sophistica & hypocrisi, extremè contemta hostia Christi.

Porrò qui diligentius scripturas scrutatur, inueniet duos peccati in Spiritũ Sanctum modos: quorum vnus Pharisæorum est, qui ex malicia, reclamãte conscientia, volentes obturabãt aures, ne sapientiam Dei cognoscerent: de quo modò iam diximus. Alter modus peccati in Spiritum Sanctum, est apostatarum, qui vlterius procedit. Est enim eorum, qui doctrinam Christi cognouerant & receperant, & qui illuminati & confirmati erant per Spiritum Sanctum: sed postea volentes & scientes renunciant Christo & eius Euangelio. De hoc posteriori modo loquitur autor Epistolæ ad Hebræos capite 6. *Impossibile est eos, qui semel erant illuminati, gustauerũtq; etiam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus Sancti, gustaueruntq; nihilominus bonum Dei verbum, virtutesq; seculi venturi, & prolapsi sunt,* (scilicet renunciantes Christo & eius Euangelio) *rursus renouari ad pœnitentiam, vt qui rursus sibi ipsis filium Dei crucifigant & ludibrio exponant.* Item ad Hebr. 10. *Voluntariè peccantibus,* hoc est, deficientibus à Christo, post acceptam noticiam veritatis: *iam non relinquitur pro peccatis hostia.*

Ex his definitionem peccati in Spiritum Sanctum, quod est apostatarum, quod Paulus 2. ad Thessal. 2. apostasian nominat, petamus. Peccatum in Spiritũ Sanctum, seu peccatum apostasias, est defectio volũtaria, qua quis rectè doctus de Christo saluatore, & illuminatus, confirmatusq; per Spiritũ Sanctũ, & verè in Christũ crediderit, & fide suauitatẽ Euangelij, & æternã salutẽ ꝓmissã gustauerit: desciscit à Christo duce, ita vt ei prorsus renũciet, eum ludibrio exponat,

eius hostiã pro peccatis peractam finaliter abijciat, & ex odio persequatur ecclesiã, id est Christum in suis membris.

Hoc peccatum graphicè depingitur in Iuliano, quem Apostatam vocant. Hic enim rectè institutus erat in religione Christiana, cognouit veritatem Euangelij, quam & publicè professus est Baptismo suscepto: sed postea suasu quorundam malè philosophantium, Libanij, Iamblici & aliorum, defecit à Christo, fit hostis Christi, & persecutor Ecclesiæ, sacrificat idolis gentium, conaturque totis viribus abolere religionem Christianam. Diligenter autem notãda est circumstantia certa, propter quam hoc peccatum dicitur irremissibile, quæ exprimitur ad Hebræos 10. *Non est alia hostia reliqua pro peccato.* Quomodo enim is peccator renouari per pœnitentiam poterit, qui pœnitentiæ fundamentum abiecit Christum Iesum? Renouatio enim fieri non potest, nisi per fidem in Iesum Christum. Deinde peccator, qui per Christi hostiam saluari non vult, vbi inueniet aliam hostiam, per quam saluabitur? Vide quæ supra notauimus in fine 3. capitis.

Ex his facilè colligitur responsio ad argumentum, quod sumitur ex verbis Pauli 1. Corinth. 2. & 1. Timoth. 1. Paulus quia ignorans persecutus est Christum, veniam est consecutus. Cur ergo peccatum Iudæorum persequentiũ Christum, est irremissibile, cùm & illi ex ignorantia in Christum peccarunt. Ita enim Paulus loquitur: *Si cognouissent,* scilicet sapientiam Dei, *nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent.* Respondeo. Duplex est ignorantia. Vna est ex cæcitate: altera ex malicia. Ignorantia ex cæcitate est, quando homo non rectius edoctus, inconsiderato zelo impellitur ad aliquod scelus perpetrandum, vt Paulus dum Christum persequitur. Iudicium enim Pauli ante conuersionem errore deprauatum erat: voluntas autem zelo legis inconsiderato & indocto abripiebatur. Ignorantia ex malicia est, quando homo rectius edoctus, reclamante conscientia, furore quodam ruit contra Deum, obstruit sibi aures, ne audiat & cognoscat Euangelium. Huiusmodi ignorantia fuit Pharisæorum, qui hic mundi nomine intelliguntur, cùm Dominus ait: *Pro mundo non oro,* hoc est pro hostibus meis: qui tametsi prophetijs (doctrina mea congruente per omnia cum prophetiis) miraculis, & Spiritus Sancti testimonijs, conuicti erant de veritate Dei, videlicet quòd sim à patre missus, vt mea hostia pro peccato satisfaciam iusticiæ Dei: tamen me persequuntur ex mero odio: mea opera ascribunt Beelzebub: meam hostiam extremè contemnunt, propriis sacrificiis & meritis freti. Neque hac impietate contenti sunt, sed insuper etiam contra me (qui eos sæpè inuitaui ad pœnitentiam, sæpè eorum cæcitatem deploraui, volens eos congregare sicut gallina congregat pullos suos, sed frustra) iam conspirant, satellites cum Iuda emittunt, vt me captum ignominiosissima morte condem- A nent. Quare eos ô pater tuo relinquo iudicio, & pro illis non rogo, sed potius contra illos. Tu ergo effunde iram tuam super eos, & furor iræ tuæ comprehendat eos, fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit, qui inhabitet: quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, & de dolore vulneratorum tuorum iactitat, oppone iniquitatem super iniquitatem eorum, & non veniant ad iusticiam tuam, deleantur de libro viuentium, & cum iu-B stis non scribantur: Psal. 69.

Si hanc interpretationem præsentis loci recipimus, quam ipsa circumstantia loci parit, non hinc cùm quibusdam particularem gratiam, sed potius timorem Dei, acre pietatis studium extruemus. Metuamus igitur iram Dei aduersus contemtores Euangelij, & blasphemos in Christum, caueamusque ne paulatim de vno peccato in aliud prolabamur, donec tandem amissa gratia, in istud horribile peccatum C blasphemię cum blasphemis Iudęis incidamus. Si enim Deus non pepercit ramis naturalibus, quanto minus parcet insititijs.

SECVNDVS.

10 *Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & glorificatus sum in illis.*

Ne quis ex iis, quæ Dominus dixerat de officio suo, & datis sibi à patre discipulis, infer-D ret inæqualitatem patris & filij in natura, hoc addit de patris & filij æquali omnium rerum possessione. Epiphanius hoc ita breuiter explicat: *Quid verò est? Ea quæ patris sunt, nisi quod Deus est pater: Deus ego sum, vita est pater: vita ego sum, omnia quæ patris mei sunt, ea sunt mea.*

Et glorificatus sum in illis: hoc est, gloria mea per illa, quæ mihi & tibi communia sunt, manifestata est mundo. Nam & doctrina mea, & opera mea, tua doctrina & opera sunt, iuxta il-E lud: *Pater meus vsque modò operatur, & ego operor.* Vel glorificatus sum in illis, potest referri ad discipulos, vt sit sensus: Illi quos dedisti mihi, meum & tuum sermonem amplectuntur, & circumferent apud omnes homines: hos mei sermonis custodes à te seruari peto, hos esse meos & tuos affirmo, vt omnia alia. Hinc consolentur se omnes pij, & præcipuè præcones Euangelij, cùm affliguntur propter confessionem, modò ritè fungantur commisso mu-F nere. Nam Deus pater vnà cum filio, eorum ministerio glorificantur in mundo: imò non solum ministerio, verumetiam cruce & persecutione. Dum Iohannes Baptista mõstrat Christum, prædicat illum esse agnum tollentem peccatum mundi, glorificatur & pater & filius: dum decollatur, similiter glorificatur & pater & filius. Sic Petrus, Paulus atque alij Apostoli, eorumque successores & docendo & viuendo & moriendo glorificant patrem & Filium.
G Horum exemplo & nos fortiter feramus, si quid pro Christi nomine ferendum erit.

TERTIVS

TERTIVS.

11 Et iam nō sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio.

Ratio precationis Christi pro discipulis suis, cuius sensus est. Quia iam mihi mundus hic relinquendus est, vt non diutius carnali mea præsentia, quæ illis solatio erat, frui possint discipuli mei, remansuri in mundo post meum abitum: peto vt tu eos conserues. Ideò autem Dominus se in mundo, id est in terra, non esse dicit, quia iam erat abiturus ad patrem, relicto mundo.

QVARTVS.

Pater Sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos.

Repetit precationem pro discipulis, cui duæ inseruntur rationes. Prima à caussa: altera à fine sumta. Caussa indicatur, cùm ait: *Pater sancte*. Est autem pater sanctus & in se, & in omnibus operibus suis. Credentes ergo, id est discipulos Domini sanctificat, separatos à prophanitate mundi, tuetur & defendit. Cùm ergo filius hîc ait, *Pater sancte*: rogat vt quæ suæ naturæ propria sunt faciat; hoc est sanctificet suos discipulos. Finis est duplex: prior est nomen patris. *Serua*, inquit, *eos in nomine tuo*, id est propter nomen tuum, vt tua bonitas, seu misericordia, veritas promissionum, & gloria cognoscatur & prædicetur inter homines. Huius nominis Dei celebratio, est finis cùm conditi humani generis, tum postea redemti per filium. Huc ergo omnia nostra studia, omnia vota & actiones dirigamus, vt gloriam Dei illustremus. Deinde obseruetur quòd gloriæ nominis Dei intersit, seruare & tueri discipulos Christi, id est ministros Euangelij. Posterior finis est, *Vt sint vnum sicut & nos*: id est, vt quemadmodum nos vno Spiritu iuncti vnum sumus: ita illi eodem Spiritu & nobis & sibi mutuo iuncti vnum sint. Voluntaria enim vnio sanctorum, est imago vnionis naturalis patris & filij. Spiritus autem quo iungimur patri & filio, vnitatem fidei parit. Vnitas fidei parit charitatem, quæ est vinculum perfectionis: hoc est, quo incolumitas ecclesiæ conseruatur. De hac vnione scribitur Actorum quarto: *Erat credentium cor vnum, & animus vnus*. Et Paulus prima ad Corinthios vndecimo capite: *Corpus vnū & Spiritus vnus. Nam etsi multi sumus, vnum tamen corpus in Christo sumus*. Rupto igitur hoc vinculo, luxatur corpus Christi mysticum, & multa membra miserabiliter à capite Christo resecantur. Hinc ergo moniti, cogitemus quàm sit necessarium tueri vnitatem fidei & mutuæ charitatis. Nam vt in Psalmo est: Deus promisit benedictionem & vitam vsq; in seculum concordibus. Hinc ex antithesi sequitur, discordes manere sub maledictione & morte.

QVINTVS.

12 Cùm essem cum eis in mundo, ego seruabam eos in nomine tuo: Quos dedisti mihi ego custodiui, & nemo ex eis perijt, nisi filius perditionis, vt scriptura impleretur.

Exponit quid ipse fecerit discipulis sibi à patre datis, dum apud eos visibiliter versaretur in mundo. Ego, inquit, seruaui & custodiui eos propter nomen tuum ô pater: æquum est ergo vt tu vicissim propter idem tuum nomen eos post meum abitum serues & custodias. Quomodo autem intelligendum sit, Iudam filium illum perditū perijsse, vt scriptura impleretur, ex ijs quæ annotauimus in 12. caput, facilè intelligitur. Non enim perijt Iudas necessitate prædictionis: sed ideò prędixit scriptura, quia Deus præuidit Iudæ malitiam, quæ erat illi futura caussa perditionis. Scriptura cuius hîc meminit, proponitur in Doeg Idumæo, qui typum Iudæ gessit, Psalm. 109.

SEXTVS.

13 Nunc autem ad te venio: & hæc loquor in mundo vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

14. Ego tradidi eis sermonem tuum, & mūdus eos odio habuit, quia non sunt ex mūdo, sicuti ego non sum ex mundo.

Repetit superiora, sicut fieri solet in ardentibus precibus, in quibus affectus piè precantium dominantur: ex quo fit vt eadem sæpius iterentur. Sunt autem tria præcipua in hac pericopa. Primum, cur Christus locutus sit suis discipulis. Secundum, de odio, quo mundus Christum persequitur. Tertium, de odij huius caussa. Primùm, Christus locutus est suis discipulis, vt gaudium ipsorum sit plenum. De quo gaudio vide quæ notauimus suprà capite decimoquinto & decimosexto. De odio quo mundus persequitur Christum & discipulos eius: item de eius odij caussa, suprà in 15. satis dictū est.

SEPTIMVS.

15 Non rogo vt tollas eos è mundo, sed vt serues à malo.

16. De mundo non, sunt sicut & ego non sum de mundo.

Vtut mundus furit aduersus Christum & eius Euangelium: tamen ipse Christus vult manere ecclesiam in mundo, & in ea vult conseruari doctores & propagatores Euangelij. quod est supra modum admirandum beneficium erga mundum adeò ingratum. In hac ergo re apparet φιλανθρωπία & benignitas saluatoris nostri Dei. Deinde acceptum feramus oportet huic Christi precationi, quòd mundus vtut rabiosè furit, non possit delere Euangelij ministerium. In primitiua Ecclesia totus mundus cum omnibus diabolis opposuit se Apostolis Domini, & volebat eos funditus perdere: tamen vel inuitis portis inferorum, cursum suum absoluerunt, sparso Euangelio per orbem terrarum.

Hinc

Hinc nos petamus consolationem in nostris persecutionibus, statuentes firmiter quòd mundus non possit nobis quicquam nocere, priusquam Deus hoc viderit cessurum in suam gloriam, & in sanctorum suorum salutem. Præterea hic obseruemus discrimen inter ecclesiam & alias sectas. Ecclesia non est de mundo, sed nata ex incorruptibili semine verbo Dei, conuersationem in cœlis habet: aliæ sectæ sunt de mundo. Nam quæ mundi sunt sapiunt, mundana quærunt, & in iis finem bonorum ponunt.

OCTAVVS.

17 Sanctifica eos in veritate tua. Sermo tuus veritas est.

Dixit Dominus discipulos suos esse de mundo. Iam hac precatione ostendit, quomodo de mundo exemti sint, vt non amplius de mundo esse dicantur. *Sanctifica*, inquit, *eos*: id est, separa eos à profano mundo, vt verè sint sancti. Quomodo autem id faciat exponit, cùm addit: *In veritate tua*, id est, sermone tuo. Est enim verbum Euangelij instrumentum, quo pater separat homines de mũdo, & eos verbo credentes in suam familiam sanctificatos recipit. Dicitur autem verbum Dei veritas, cùm propter infallibilem veritatem, quæ per verbum manifestatur; tum propter irreuocabilem promissionum diuinarum & comminationum certitudinem. Fieri enim non potest, vt qui ipsa veritas est, fallat, vt qui omnipotens est, non præstet quod promiserat. Quibus autem hæc veritas sit salutaris, ostendit Dauid, cùm ait: *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas custodientibus testamentum eius & testimonia eius*. Sciamus autem hanc precationem perpetuam vocem esse filij Dei, qua filius Dei apud patrem pro ecclesia precatur. Deinde ex hac precationis forma definitionem Ecclesię extruere possumus, videlicet quòd Ecclesia sit cœtus hominũ, segregatus sermone Dei de mundo, vt Christo se adiungat fide, eiq; obediat.

NONVS.

18 Sicut tu me misisti in mũdum, ita & ego misi eos in mundum.

Hoc solummodo ad officium docendi referendum est, vnde plures hypotheses concludantur. Prima, Apostoli & eorum successores non aliud verbum docebunt, quàm quod Christus accepit à patre, & tradidit discipulis. Secunda, quòd sit eadẽ verbi autoritas à quocunq; doceatur. *Qui*, inquit, *vos audit, me audit*. Tertia, quòd eadem sit vis verbi. Est enim alijs odor vitæ ad vitam, alijs odor mortis ad mortem. Quarta, quòd similis pœna maneat contemtores verbi prædicati à Christo, Apostolis, & eorum successoribus. Quinta, quòd qui contemnunt præcones verbi, Christum ipsum contemnant: qui honorant, Christum honorent. Sexta, Pręcones verbi nõ aliam expectent gratitudinem à mundo, quàm Christo exhibita est. Versantur enim vt oues in medio luporum, sed se consolentur promissione coronæ sibi à iusto iudice repositę. Septima, pręcones verbi, ministri Euãgelij, personam Christi sustinent. Studeant ergo fideliter in timore Dei officium facere.

TERTIA PARS.

Hæc pars ad quam tota scriptura refertur, vnico versu absoluitur. Cur enim Christus venerit in mundum, & quid peculiare fecerit exponit: nimirũ quòd ipse sacerdos sanctus, seipsum sanctam victimam Deo obtulerit, ad sanctificandos eos omnes, qui se sacerdotem & mediatorem agnouerint.

19 Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.

Quatuor hîc discernenda sunt. Filius orat patrem, vt sanctificet discipulos suos: Filius verbo tribuit sanctificandi vim, cùm ait: *In veritate tua*. Idem filius dicit se sanctificare semetipsum, vt ipsi sint sanctificati. Et Spiritus Sanctus dicitur Spiritus sanctificator. Ergo pater sanctificat, filius sanctificat, Spiritus sanctificat, & verbum sanctificat. Etsi autem vna sanctificatio est, tamen inter hos modos permagnũ est discrimen. Pater enim sanctificat vt autor: misit enim is filium. Filius sanctificat vt effector. Merito enim suo, efficacia & communicatione sui, sanctificat. Spiritus Sanctus sanctificat, vt renouator. Cor enim mundum, id est, sanctum creat in credentibus. Verbum sanctificat vt instrumentum exhibens. Hoc autem loco de ea sanctificatione agitur, quæ fit per filium, quam vt intelligamus perfectius, dicendum erit nobis: primùm quomodo sacerdotium Christi differat à Leuitico. Secũdò, quomodo filius sanctificat semetipsum pro hominibus. Tertiò, qua ratione homines huius sanctificationis fiant consortes. Postremò, quid vicissim debeant homines Christo sanctificatori.

Quomodo distinguitur sacerdotium Christi à Leuitico? Ex verbis Domini quinq; discrimina colligemus. Primum; Dominus clarissimè inter se & Leuitas discernit, cùm ait: *In veritate*. Leuitæ enim typici erant sacerdotes: Christus autem verus sacerdos, quem typi adumbrabát. Secundum, discernit etiam Dominus inter victimas Leuitarum & suam. Illi pecora: hic seipsum offert. Tertium, discernit etiam Dominus inter effecta Leuiticorum sacerdotum & Christi. Leuitę sanctificabant externè & ceremonialiter: Christus autem sanctificauit internè & spiritualiter. Quartum, discernit etiam Dominus inter durationem sanctificationis Leuiticæ & suæ. Illa ad tempus durabat; hæc manet in æternum. *Vt sint*, inquit, id est, maneant *sanctificati*. Vna enim sanctificatione sui, id est, oblatione, cõsummauit omnes sanctificandos in æternum. Quintum, Leuitæ & pro se & pro aliis offerebant: Christus autem pro alijs tantum, non pro se. Mundus enim erat ab omni peccato.

Quomodo filius sanctificat seipsum? *Ego*, inquit, *sanctifico meipsum pro eis, vt sint & ipsi sanctificati*s

cati, hoc est, ego sacerdos æternus constitutus à patre, segregatus ab hominibus, non quidem natura, qua illis coniunctum esse me oportuit: sed puritate, integritate, & excellentia coniunctus Deo vera deitate, perfecto amore & obedientia, meipsum offero patri in ara crucis, per Spiritum æternum in verè sanctam & expiatricem hostiam pro peccatis mundi, vt sim sponsor noui fœderis inter Deum & homines per sanguinem meum: hoc est, vt merito meæ solius victimæ, id est, traditi corporis & effusi sanguinis, expiem peccata eorum, qui in me crediderint, placem iram patris, ac liberem eos, separatos à prophanitate mundi, à iure peccati, mortis, inferni, diaboli: quo iuncti Deo per viuam fidem, se quoque offerant in sanctam hostiam placentem Deo: vt ita sanctificati & reconciliati Deo, vitam consequantur æternam, prædicaturi misericordiam & veritatem Dei, in omnem æternitatem. In hunc modum breue hoc Domini dictum. *Sanctifico meipsum pro ijs vt sint & ipsi sanctificati in veritate:* exponendum esse docent prophetię, typi, multa Christi & Apostolorum dicta, & præcipuè epistola ad Hebræos, vbi omnes circumstantiæ prolixè explicantur, quêadmodum in primo capite in hæc Iohannis Baptistæ verba, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi:* ostendimus. Ex quibus liquet, quòd passio Domini nostri Iesu Christi, sit sacrificium propitiatorium, quo filius Dei seipsum obtulit æterno patri, vt expiaret peccata mundi. Plenam vide definitionē cum circūstantiis suprà cap. I.

Quomodo homines huius sanctificationis, id est, sacrificij Christi, atque adeò huius noui fœderis fiunt participes? Hoc nouū fœdus sancitum sanguine Christi, verbo Euangelij offertur tanquam manu Dei: fide accipitur, vt manu hominis; Spiritu Sancto in corde credentis scribitur, tanquam digito Dei: Sacramentis vt sigillis Dei obsignatur. Vide quæso quàm securos nos reddit Dominus de promissione sua. Ex his intelligi potest, quare sacerdos noster Christus dicatur ἔγγυος, id est, sponsor noui fœderis. Est enim ἔγγυος propriè qui aliquid spondet manu data. Nam vt is promittit se propitium fore homini credenti, & veluti data manu, (Manus enim loco, sunt verbum & Sacramenta) se obligat: ita homo fide accipit, ac veluti data manu obligat se ad fidem & obedientiam. Porrò fœderis huius forma, Ieremiæ vigesimoprimo, & ad Hebræos octauo describitur, his verbis: *Ero ipsis Deus, & ipsi erunt mihi populus*, scilicet per fidem mihi subiecti, *& ero propitius iniquitatibus eorum, & iniquitatum eorum non recordabor amplius.* Huc respexit Dominus in cœna, cùm diceret: *Hic calix est nouum testamentum in meo sanguine.*

Hoc beneficium Mediatoris seu sacerdotis nostri Christi, tū demū cū summa voluptate cogitabimus, quando gradus miseriæ humanæ recolimus, qui sunt plures. Primus, deploranda separatio hominis à Deo per peccatum. Esaiæ quinquagesimonono capite: *Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos & Deum vestrum.*

Secundus, est societas seu coniunctio hominis cum Diabolo hoste Dei mendaci & homicida, & subiici ipsius legibus, quæ sunt mortis & damnationis.

Tertius, quòd homo factus sit domiciliū Diaboli, referens imaginē eius, in quo est efficax & operatur omnem turpitudinem.

Quartus, est moles calamitatū spiritualium & corporalium, quibus subijcitur genus humanum: vt sunt tentationes multiplices, morbi varij & tragici casus, quibus obnoxium est genus humanum.

Quintus, est conscientia scelerum. Hæc enim magis torquet animum, quàm vllus carnifex corpus torquere potest.

Sextus, est mors ipsa cum desperatione coniuncta, quæ ignorantib. Christū est miserrima, & tristissimus aditus ad æternā maledictionē.

Septimnus & postremus, est sempiternū opprobrium, perpetuus cruciatus in conscientia, in anima & in corpore, societas cum immundis Spiritibus, in obscuris flammis, id est in tenebris obscurioribus extra omnem lucem Dei, & spem veniæ. Quicunq; huius miseriæ amaritudinem cogitauerit, is intelligit quàm suauis sit Dominus noster Iesus Christus, & quàm beatus sit omnis qui confidit in eo. Sed de his copiosius uide quæ in Psalm. 84. notauimus.

Quid vicissim præstabunt homines, qui huius sacrificij Christi efficiuntur participes? Perpetuam debent & in hac vita & in futura gratitudinem. In hac vita, sententia, voluntate, fide, confessione, obedientia, seiungant se ab hostibus Christi, adiungant se Deo per Iesum Christum, offerant se hostiam rationalem & placentem Deo per Iesum Christum, ac Deum veris cultibus colant, iuxta illud: *Afferte Domino gloriam nominis eius.* In futura verò vita Christo conformes effecti, & Deo, perfectissimo amore iuncti, perpetuis laudibus cum angelis Dei in cœlo, hoc redemtionis beneficium prædicabunt sancti.

QVARTA PARS.

In hac parte Dominus orat pro tota Ecclesia vsque ad finem mundi, vt omnes fiant participes fœderis ipsius, & sint vnum, vt in eis lux doctrinæ permaneat, vt tandem gloria & vita æterna cum Christo donentur.

PRIMVS.

20 Neq; pro ijs autem rogo tantum, sed & pro ijs qui credituri sunt per sermonem eorum in me.

21 Vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint, vt credat mundus quod tu me miseris.

Pro discipulis orauit Dominus hactenus, nunc autem & orat pro tota ecclesia vsq; ad extremum diem, & de applicatione suæ orationis & sacrificij agit. Et ponit duo applicationis instrumenta: videlicet verbū Apostolorū, i. prędi-

catio nem Euangelij: & fidem in iis qui Euangelium audiũt. Si ergo amplecteris Euangelium, & viua fide recumbis in Christum orantem pro te, & sanctificantem se pro te: scito Christi precationem & sacrificiũ ad te pertinere; pro quibus beneficiis perpetuæ sunt gratiæ reddendæ. Quamuis ergo gratia Dei, si consilium Dei spectes vt precium solutum, sit vniuersalis, vt quæ offeratur omnibus: tamen illi soli fiunt gratiæ consortes, qui Euangelium credunt esse veritatem Dei, & iuxta Euangelij uocem credunt in Christum.

Porrò finis qui huc additur, de quo supra etiam dictum est, diligenter obseruandus est, & in eo ordo considerandus. Ordo autem hic est, ut primùm vnum simus in patre & in filio, qui vnum sunt. Hoc fit, quando per fidem efficimur membra Christi, & illi spiritu vno adhęremus. Deinde vnum etiam inter nos efficimur, hoc est, concordes in doctrina & vinculo mutuæ charitatis copulati. Quid autem cõmodi sequatur ex hac vnitate, indicat cùm subiungit: *Vt credat mundus quòd tu me miseris*; hoc est, quando mundus videt consensum in doctrina, & concordiá inter docentes & discentes, agnoscit quòd Iesus uerè sit à patre missus, vt sit mundi saluator, vnde plurimi fidem concipiunt, & fiunt vnum nobiscum. Hinc patet quàm grauiter peccent, qui distractiones faciunt in ecclesia hæresi, schismate, opinionum varietate. Nam cùm ista vident, qui nondum crediderũt, offenduntur adeò, vt doctrinam Euangelij fabulosam esse censeant. Discordiarum ergo autores metuant iudicium Dei, aut maturè resipiscant. Augustinus proinde rectè monet, dicens: *Teneamus vnitatem fratres, quia præter vnitatẽ, etiã q facit miracula, nihil est.*

SECVNDVS.

22. Ego gloriam quam tu dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.

23 Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum, & vt cognoscat mundus quòd tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti.

Vsum verbi quod dederat discipulis, exponit. *Gloriam*, inquit, *quam tu dedisti mihi, dedi eis*, hoc est, verbum, quod verbum est lumen, quo illuminati lucis cœlestis, id est, gloriæ, hoc est veræ sapientiæ, iusticiæ & salutis fiũt pertinentes. Nam cùm ex verbo fidẽ qua iustificantur, concipiũt, simul ex fide nascitur Charitas, qua in vnum coalescunt fideles. Sicut ergo pater & filius vnum sunt non solùm natura, verùm etiam affectu seu vero amore: ita fideles iũcti capiti Christo, membra ipsius efficiuntur, eius spiritu copulati. Nam vt Paulus inquit: *Sumus membra corporis eius, ex carne eius & ossibus eius*, quòd appellat Apostolus magnum mysterium, adumbratum in primo coniugio. Deinde etiam affectu seu vero amore, & consensu voluntatum vnum sunt. Huc illud Hylarij pertinet: *Nos habemus cum Christo maiorem coniunctionem, nimirum per carnem eius & sanguinem, quàm sit consensus & voluntatis*. Vnde autem cognoscatur hæc vnio, habes 1. Ioh. 3. & 4. *In hoc cognoscimus, q in ipso manemus & ipse in nobis, videlicet ex spiritu quẽ dedit nobis.*

Quòd autem addit Dominus: *Vt sint consummati in vnum*, significat credentes magis magisq; vnum fieri. Vnio enim hæc non statim perficitur, sed habet suos gradus, id quod Paulus indicat, cùm ait: *Crescamus in illo per omnia, qui est caput nostrum, ex quo totum corpus compactum & connexum est.* Hìc rursus obseruetur vnionis nostræ ordo. Primum, quia Christus est per fidem in discipulis, fiunt vnum cum Christo, vt membra eiusdẽ capitis. Deinde, quia pater est in Christo, fiunt vnum cum patre & filio, eodem vtriusq; spiritu copulati. Deinde, quia discipuli sunt simul in patre & filio, fiunt etiam vnum inter sese. Atq; hæc est ἀνακεφαλαίωσις ea, de qua Paulus loquitur, Eph. 1. Finis additur, quem & supra addidit, videlicet vt mundus discipulorum vnitate & cõcordia conuictus, cognoscat Iesum esse à patre missum, & uerbum quod prædicant discipuli, verè verbum Dei esse. Eodem pertinet, quod de dilectione subiungit.

TERTIVS.

24. Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum, vt videant gloriam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.

Dixit Dominus de gloria, quam discipulis in hac vita morantib. dederat, quæ est, vt breuissimè repetam, verbum Dei, in quo efficax est Spiritus sanctus ad illuminandas mentes, & consolanda corda credentium, dum statuunt se esse adoptatos in Christo, qua sanè adoptione maior gloria in hac vita esse nequit. Iam de gloria immortalitatis agit, ad quam tanquam ad finem vltimum cętera referuntur. Petit enim Dominus hìc, vt pater suos donet perpetuo cõsortio secum in beata vita, vt videant consortes regni, gloriam filij sedentis ad dexteram patris in excelsis. *Quem maiorem honorem*, ait Augustinus, *accipere potest adoptatus, quàm vt sit vbi est vnicus: nõ æqualis factus diuinitati, sed consociatus æternitati?* De hac gloria supra cap. 12. dictum est. *Si quis mihi ministrauerit, honorabit eum pater.* Hunc honorem seu gloriam Paulus vocat coronam iusticię, hoc est, immortalitatis, cùm vna regnabunt cum Christo, qui hìc vnà cũ Christo passi sunt. Hanc ergo gloriam opponamus præsenti ignominiæ, opprobriis, & quibusuis afflictionibus. Aeterna enim gloria abundè compensabit huius vitæ ignominiam.

Petitionis ratio subiicitur, cùm ait: *Quia dilexisti me ante constitutionem mundi.* Quantum valeat hæc ratio, etsi nemo satis explicauit, tamen fides ipsa aliquo modo dulcedinem eius gustat. Pater diligit filium ab omni æternitare incorruptè & perfectissimè, adeò vt nec Angeli, nec homines magnitudinem huius dilectionis cogitare possint. Nunc autem qui alium incorruptè

ruptè diligit, cum summa alacritate facit, quæ grata sunt diligenti se. Cùm ergo gratissimum sit filio, vt pater se diligẽs, donet sempiterna gloria discipulos suos, id est omnes in se credentes: fieri non potest, quin pater sit facturus quæ petit filius, præsertim cùm pater ipse dicat: *Hic est filius meus dilectus, in quo sum placatus.* Huc respexit Paulus, cùm diceret: *Nos sumus dilecti in dilecto.* Hæc proinde dilectio sit ancora nostræ fiduciæ in omnibus tentationum & afflictionum huius vitæ procellis.

QVARTVS.

25 Pater iuste, mundus te non cognouit. Ego autẽ te cognoui, & hi cognouerunt quòd tu me miseris.

Compellatio hęc duplicem rationem eorum quæ sequuntur continet. Prior est, *Pater.* Quia pater est, vera storga complectitur filium & eos, quos filius charos habet. Habet autem charos omnes qui credunt, quòd pater miserit filium. Verùm hæc noticia non nuda intelligenda est, sed talis cogitanda, qualem requirit vera cognitio, videlicet quæ habeat coniunctam fiduciam secundùm cognitionis modum. Nam qui sic cognoscunt filium, cognoscunt & patrem, & à patre amantur propter filium & in filio. filij enim membra sunt. Posterior, *iuste*. Nam qui iustus est, & promissionem & comminationem compleuit. Promissionem quidem, vt cognoscentes se & credentes in eum quem misit pater, liberet, saluet, & gloria æterna donet. Pro his enim filius λύτρον persoluit. Comminationem verò, quando mundum contumacem & non cognoscentem Messiam, subijciet æternis pœnis.

QVINTVS.

26 Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, vt dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

Repetit qđ superius dixerat, videlicet, quòd manifestauerit discipulis suis nomen patris: hoc est, paternum amorem, bonitatem, clemẽtiam, beneficentiam, misericordiam, aliasque virtutes, quæ in verbo Dei nominantur, & factis Dei comprobantur. Sed hoc in primis notandum est, quod dicit: *Et notum faciam*, scilicet externo verbi ministerio, & interno Spiritus afflatu. Significatur enim hoc verbo, quòd nemo ita possit proficere in schola Christi, quin opus habeat quotidianis incremẽtis, vt magis proficiat. Sunt enim fontes Israelis inexhausti. Finem noticiæ addit: *Vt dilectio*, inquit, *qua dilexisti me in ipsis sit, & ego in ipsis*. hoc est, vt & verè in cordibus suis sentiant dilectionem illam, qua tu pater & me diligis, & discipulos meos propter me, & fiducia eius dilectionis statuant, se à te ô pater exaudiri, saluari & donari gloria sempiterna. Quotiescunq; igitur cogitamus patrem diligere filium, cogitemus & nos eadem dilectione diligi. Nam nos vt membra filij, perfectissimo amore complectitur.

Te igitur pater sancte, iuste, misericors, potens, qui filium tuum perfectissimo amore complecteris, propitius esto peccatis nostris, ꝑ quibus dilectus tuus filius λύτρον soluit, sanctifica nos vt vnum simus tecum, & cum filio tuo dilecto, & inter nos Spiritu tuo Sancto & syncera charitate copulati, tua potẽtia nos adiuua propter gloriam nominis tui, & per & propter eundẽ tuũ filiũ dilectũ tandem immortalitatis gloria iuxta tuam promissionem dona. Cui tecum & Spiritui Sancto, soli ęterno Deo, sit honor, virtus & imperium, in omnem æternitatem.

AMEN.

CAPVT XVIII.

SVMMA CAP. XVIII.

CHRISTVS Dominus à Iuda proditur, capitur, ducitur primùm in domum Annæ, deinde in domum Caiphæ: tum in prætorium, in quibus locis examinatur, ridetur, percutitur, vt ipse prædixit fore, Matth. 20. Filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & condemnabũt eum morte, & tradent eum gentibus ad illudendum & flagellandũ & crucifigendũ.

ORDO ET PARTES CAPITIS XVIII.

Quia quatuor in locis quid actum sit cum Christo, in hoc capite narratur, quatuor partes pro locorum varietate huius capitis constituamus.

Prima, expositio eorum quæ in horto acta sunt, vbi Dominus proditur, capitur & abducitur captiuus.

Secunda, ducitur Dominus primùm ad Annam pontificis socerum, qui mox eum ad Caipham summum pontificẽ mittit, nec quicquã amplius gestũ est in domo Annæ.

Tertia, ducitur Dominus in domum Caiphæ, vbi examinatur de doctrina & discipulis. In hac domo Petrus ter Dominũ negauit.

Quarta, Narratio accusationis Iesu coram Pilato iudice, & colloquij Christi & Pilati.

EXEGESIS CAPITIS DECIMIOCTAVI CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

OMISSIS aliorum Euangelistarum narrationibus, ea solummodò declarare statuimus, quæ à Iohanne nostro narrantur. In historiæ autẽ declaratione, prædictiones, caussas, doctrinas & significationes notabi-

mus. Nam vt collatio historiæ ad prædictiones fidem confirmat, & caussarum notatio peccati grauitatem ob oculos ponit: ita doctrinæ iudicium formant, moresq; regūt, & significationes futurorū in ecclesia animos nostros aduersus scandala munient. Nam omnia quæ euenerunt in capite, suo modo corpori eius mystico euenient. Vult enim Deus eos qui in Christum credunt, fieri conformes imaginis Christi in cruce, vt suo tempore gloriæ quoq; sint futuri consortes. *Si vnà*, inquit Paulus, *patimur, vnà etiam regnabimus.*

PRIMA PARS.

Hac in parte narratur Domini ingressus in hortum: Iudæ aduentus cum cohorte armata & ministris sacerdotū ad capiendum Iesum, armatorū militū prostratio ad vocē Christi: Petri audax facinus & eius reprehensio: comprehensio Iesu & eiusdem abductio. Hanc partem articulis tantum distinguemus.

PRIMVS.

1 *Hæc cùm dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans corrente͂ cedron, vbi erat hortus, in que͂ introiuit ipse & discipuli eius.*

Dominus properans ad voluntariam mortem, pro genere humano subeundam, transit torrentem cedron, & in hortum ingreditur, vbi solitus erat precari noctu, non quidem vt fugeret supplicium, sed vt se oratione ad supplicium præpararet. Adiunxit autem sibi discipulos, vt essent testes eorum quæ agerentur. Cùm autem Iohannes dicit, *Hæc cùm dixisset egressus est*: sensus est, Dominus hanc orationem habuit ad patrem ante ingressum in hortum. Inter quam tamen orationem, & ingressum in hortū, longam habuit concionem ad discipulos, quæ describitur ab alijs Euangelistis, Matthæo, Marco, & Luca, in qua concione nō tam spectandus est ordo dictorum, quàm rerum pondera.

Prædictionis vice typus fungitur. Dauid enim typus Christi, oppressus ingenti dolore & luctu, & declinans Absolonis filij insidias, transit per torrentem Cedron. 2. Reg. 15. Quo transitu adumbrabat hunc Christi transitum, qui ad longè difficilius certamen egreditur.

Caussa fugientis Dauidis & transeuntis Christi, per torrentem Cedron, qui torrens fluebat inter montem Zion & montem Oliuarum versus orientem, diuersa fuit. Dauid enim fugit, vt diximus, metu filij Absolonis: Christus autem cedron transit, vt in hortum iuxta villam Gethzemani intraret, ibi precaretur, prępararet se ad certamen cōtra diabolum & membra eius, vtq; in horto caperetur, & lueret quod primus Adam in horto deliciarum peccauerat. Ita enim pulchrè Albinus ait: *In horto deliciarum, id est in Paradiso primus humani generis peccauit, & inde eiectus est in hanc vallem lachrymarū: Ideò Christus secundus Adam se in horto comprehendi voluit, vt peccatū, quod in horto paradisi primus homo cōmisit, deleret.* Et Cyrillus ait in eandem sententiá: *Hortus erat paradisi locum designans. Ad pristinum enim omnia recurrere oportebat: & vt in paradiso malorum initiū factum est, sic in horto Christi paßio incipit, per quam à malis liberati in pristinum statum restituti sumus.*

Doctrina hinc petatur, vt exemplo Christi in periculis quæramus nostris precibus locū idoneum, & confugiamus ad nomē Domini, quod turrim fortißimam pronunciat esse Salomon, ad quam confugiet iustus & saluabitur.

Significatur absq; omni dubio hoc loco qualis sit futurus status ecclesiæ ante iudicium, videlicet adeò miserabilis, vt qui velit Deum rectè colere & inuocare, necesse habeat quærere sibi locum semotum à turba, in quo poßit seiunctus ab eo cœtu, qui titulum ecclesiæ sibi vendicat, precari, & pietatem exercere, id quod claris verbis prędixit Dominus, Lucę decimooctauo: *Cùm venturus est filius hominis, num reperturus est fidem super terram?* An non euentus in Papatu & in multis locis vbi antea prædicatum est nomen Christi, huic significationi respondet? Qui ergo Deum statuit verè colere, præparet se exemplo Christi aduersus plurima pericula & scandala, quibus preces piorum non parum impediuntur.

Porrò non est prætereundum, quôd quidam hoc, quod diximus de torrente Cedron, aliter accipiant. Retinent enim propriam significationem verborum, quæ in textu ponūtur. Nam textus ipse in omnibus exemplaribus non habet τοῦ κεδρὼν, vt κεδρὼν sit nomen proprium loci, sed τῶν κέδρων, id est, Cedrorum. Putant enim cedros arbores in ripa fluminis fuisse consitas, etsi aliunde translatas. Sic Nonnus doctißimus paraphrastes Iohannis sentit. Addit enim Epitheton εὐπρέμνων, id est, habentium pulchras frondes. Et multi alij idem sentiunt, inter quos est Lyranus diligentißimus scriptor. Hanc sententiam, quam ipse textus suppeditat, si sequamur, nō erit inepta significatio, quæ in hunc modum accōmodari potest. Hortus Christi, id est Ecclesia, consitus est cedris, hoc est pijs, qui sunt ueluti cedri in ecclesia Christi. Christus enim ipse apud Ezechielem cap. 17. cedrus magna dicitur, vnde alię cedri propagantur, insiti fide in magnam illam cedrum. Huc referri potest illud Dauidis: *Iustus vt palma florebit, & sicut cedrus Libani multiplicatur.* Naturam enim Cedrorum imitantur pij. Vt enim cedri arbores suo odore, vt scribitur, fugant venenata animalia, & non sentiunt cariem, nec putrescunt: sic verè pij venenum impiorum fugant, & à peccatis corruptionis seu putrefactionis abstinent. Etsi autem hæc est concinna allegoriæ accōmodatio: tamē multi viri docti non dubitant textum corrigere, & ponere pro τῶν κέδρων, τοῦ κεδρών. Sed ego potius dixero torrentem illum, seu vallem binominem fuisse, quàm vt notam falsi textui, in omnibus exemplaribus consentienti, inuram: cùm nō insolens sit, vnam rem sæpißimè in scripturis pluribus nominibus designari.

SECVNDVS.

2 *Sciebat autem & Iudas, qui tradebat illum,*

illum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis.

Apparet ex collatione Euangelistarum, q̄ Iudas instructos milites & missos cum ipso ad capiendum Iesum præcesserit paululū, vt signo proderet magistrū suum, & mox se receperit ad sceleratos suos socios. quo facto Dominus ipse obuiam iuit ijs qui venerant ad se capiendum.

Porrò in hoc Iuda videmus quid auaritia & ambitio exitiales istæ bestiæ faciāt. Primū enim excæcāt hæ bestiæ mentes hominū, & corda indurant, vt nec intelligere, quid sibi sit vtile possint, nec animaduertere quantis malis se inuoluāt. Iudas. n. hic ex auaritia & ambitione ita excœcatus fuit, vt maluerit esse discipulus diaboli, quâm Apostolus Christi: vt maluerit esse filius perditionis, quàm vas electionis, vt cōuerteret sacrilegè signū amoris in signū proditionis. Osculo enim, vt promiserat, Dominū suum & magistrū prodidit miser. *Quemcunq;*, inquit, *osculatus fuerò, ipse est, eū tenete, et abducite cautè.* Hic Iudas auar⁹ & ambitiosus, vt Dominū & magistrū suum prodat, venit cū faculis & laternis, ne Iesus latere posit: venit cum armis, ne quis sibi resisteret: venit assumta sibi cohorte à Pilato præside, vt turba metu publicę potestatis nihil auderet: venit adiunctis sibi ministris sacerdotum, ne zelo legis aliquis ipsum defenderet: venit nocte, vt sine strepitu caperetur. Breuiter, nihil nō fecit, vt ingratissimus discipulus & minister optimè de se meritū magistrū & Dominū perderet.

Sed quid mitissimus Iesus hic facit? Proditorem non fugit, nec osculum impuro ori proditoris negat. Accepto enim osculo à proditore, ait: *Amice ad quid venis? Osculo filium hominis prodis?* Osculum quod est signum pacis, tu proditionis facis. Signum quidem amicitiæ agnosco, etsi tu inimicum animum sub amicitiæ symbolo tegis. Ecce quàm admiranda benignitas Domini est, dulci sermone, & occulta correctione eū emendare, qui se prodere voluit. Hinc Bernhardus meritò exclamat, dicens: *O cor durius omni adamante Iuda maledicte, quomodo ausus fuisti ore polluto labia melliflua magistri tui tangere?* Sed Iudas facinore suo dignissimas pœnas luit. Desperat enim de venia, laqueo sibi vitam adimit, ira Dei opprimitur in omnem æternitatē. Hæc sint breuiter de facto & exitu Iudæ dicta. Iam prædictiones, caussas, doctrinas & significationes videamus.

Proditio facta per Iudá, & prædicta est à sanctis Dei prophetis, & typis quibusdam signata. Psal. 55. Dauid in persona Christi sic Iudá proditorem alloquitur: *Tu verò homo, collega meus, dux meus & notus meus, qui simul inter nos dulce capiebamus consilium, in domo Dei ambulauimus simul*, scilicet locutus es cōtra me, & me ꝓdidisti. Et Psal. 41. *Etiam homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem.* Typus Iudæ fuit proditor Dauidis, Doeg Idumæus pastor Saulis. 1. Reg. 22. contra quem precatur Dauid in persona Christi Psal. 109. Osculum, quo Iudas Dominum prodidit, figuratum fuit osculo Ioab. 2. Regum. 20. Nam vt Ioab dolosè dixit ad Amasam: Salue mi frater, & tenens manu dextra mentum, quasi osculans interfecit eum: ita Iudas suum Dominum & magistrum osculo prodidit.

Caussa quidem proditionis in Iuda suprà est indicata, quæ fuit auaritia & ambitio: in Deo verò caussa fuit iusticia, qui isto pacto voluit punire in Mediatore, qui personam nostram sustinuit, turpissimá illam proditionem primorum parentum, à Deo, qui illos recens creauerat, & sua imagine ornauerat, deficientium ad diabolum hostem Dei. Ita enim Dominus ipse Psal. 69. fatetur, se persoluisse debitum alienū. Quare & peccata hominum sua vocat.

Doctrinæ & admonitiones plures se hîc offerūt. Prima; Iudas collega aerearum potestatum, & socius Balaam, suo malo docet nos, vitandam esse auaritiam & ambitionem, quæ sunt viæ ad sempiternam miseriam. Cautiores ergo simus, eius damno admoniti. Secunda: Idem suo facto monet, cauendas esse domesticas insidias, ne sinamus nos blanditijs & osculis fraudulentis eorum, qui amici haberi volunt, decipi. Meminerimus ergo dicti Salomonis, qui ait: *Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta odientis oscula.* Tertia, patientia Christi à proprio discipulo traditi monet, vt forti animo iniuriá feramus, si tale aliquid nobis euenerit; nos magistri nostri exemplo erigamus, Deo iusto iudici relinquentes vindictam. Quarta, Quòd Dominus osculū Iudæ non renuit, ideò factum est, vt doceremur inimicos omnes, eosq; quos sciremus deseuientes in nos, esse diligendos. Nam Dominus, qui suis pręcipit Luc. 6. *Diligite*, inquiens, *inimicos vestros, benefacite iis, qui vos deuouent, & orate pro iis qui infestant vos*, hîc se exemplum statuit.

Verùm vt dilectio, qua Christus dilexit Iudá, non impediuit iusticiam: ita nostra dilectio iusta esse debet. Semp cupiamus inimicos redire ad sanam mentē, ne pereant: cùm necessitas postulat, eos foueamus cibo, potu, &c. pro modo facultatū nostrarū, memores quòd eiusdē naturæ consortes simus, & q̄ filius Dei mandauerit nobis, vt exemplū patris cœlestis imitemur, q̄ facit Solem suū oriri supra bonos & malos. His rectè cōsideratis, facilis erit ad hanc quæstionē: An liceat imprecari mala hostibus? respōsio. Christus benè cupiuit inimico suo Iudæ, & eū fouit triennium. Verùm q̄a insanabilis erat, imprecatur illi interitū, vt est in Psal. 109 ita nos primū precemur à Deo, vt cōuertat hostes ecclesiæ & reprimat eorū impia cōsilia, exēplo Dauidis, qui ait: *Infatua consiliū Achitophel.* Deinde in personis discrimē est: Sanabiles optemus cōuerti, insanabiles petamus deleri, vt in Psalmo eodē dicitur: *Dilexit maledictionē, et veniet ei.* Quinta, ex more Christi & discipulorū eius, osculantiū se mutuo, discim⁹ Christū primùm, deinde nos inuicē spiritualiter osculari. Quòd Christū osculari nos oporteat, Psal. 2. docet, vbi pater ita mādat omnib. hominibus: *Osculamini filiū*, hoc est agnoscite filium regē vestrū esse, illū audite, illi copulamini fide,

mus. Nam vt collatio historiæ ad prædictiones fidem confirmat, & caussarum notatio peccati grauitatem ob oculos ponit: ita doctrinæ iudicium formant, moresq; regũt, & significationes futurorũ in ecclesia animos nostros aduersus scandala munient. Nam omnia quæ euenerunt in capite, suo modo corpori eius mystico euenient. Vult enim Deus eos qui in Christum credunt, fieri conformes imaginis Christi in cruce, vt suo tempore gloriæ quoq; sint futuri consortes. *Si vnà*, inquit Paulus, *patimur, vnà etiam regnabimus.*

PRIMA PARS.

Hac in parte narratur Domini ingressus in hortum: Iudæ aduentus cum cohorte armata & ministris sacerdotũ ad capiendum Iesum, armatorũ militũ prostratio ad vocẽ Christi: Petri audax facinus & eius reprehensio: comprehensio Iesu & eiusdem abductio. Hanc partem articulis tantum distinguemus.

PRIMVS.

1 Hæc cùm dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentẽ cedron, vbi erat hortus, in quẽ introiuit ipse & discipuli eius.

Dominus properans ad voluntariam mortem, pro genere humano subeundam, transit torrentem cedron, & in hortum ingreditur, vbi solitus erat precari noctu, non quidem vt fugeret supplicium, sed vt se oratione ad supplicium præpararet. Adiunxit autem sibi discipulos, vt essent testes eorum quæ agerentur. Cùm autem Iohannes dicit, *Hæc cùm dixisset egressus est*: sensus est, Dominus hanc orationem habuit ad patrem ante ingressum in hortum. Inter quam tamen orationem, & ingressum in hortũ, longam habuit concionem ad discipulos, quæ describitur ab alijs Euangelistis, Matthæo, Marco, & Luca, in qua concione nõ tam spectandus est ordo dictorum, quàm rerum pondera.

Prædictionis vice typus fungitur. Dauid enim typus Christi, oppressus ingenti dolore & luctu, & declinans Absolonis filij insidias, transit per torrentem Cedron. 2. Reg. 15. Quo transitu adumbrabat hunc Christi transitum, qui ad longè difficilius certamen egreditur.

Caussa fugientis Dauidis & transeuntis Christi, per torrentem Cedron, qui torrens fluebat inter montem Zion & montem Oliuarum versus orientem, diuersa fuit. Dauid enim fugit, vt diximus, metu filij Absolonis: Christus autem cedron transit, vt in hortum iuxta villam Gethzemani intraret, ibi precaretur, pręppararet se ad certamen cõtra diabolum & membra eius, vtq; in horto caperetur, & lueret quod primus Adam in horto deliciarum peccauerat. Ita enim pulchrè Albinus ait: *In horto deliciarum, id est in Paradiso primus humani generis peccauit, & inde eiectus est in hanc vallem lachrymarũ: Ideò Christus secundus Adam se in horto comprehendi voluit, vt peccatũ, quod in horto paradisi primus homo cõmisit, deleret.* Et Cyrillus ait in eandem sententiã: *Hortus erat paradisi locum designans. Ad pristinum enim omnia recurrere oportebat: & vt in paradiso malorum initiũ factum est, sic in horto Christi paßio incipit, per quam à malis liberati in pristinum statum restituti sumus.*

Doctrina hinc petatur, vt exemplo Christi in periculis quæramus nostris precibus locũ idoneum, & confugiamus ad nomẽ Domini, quod turrim fortißimam pronunciat esse Salomon, ad quam confugiet iustus & saluabitur.

Significatur absq; omni dubio hoc loco qualis sit futurus status ecclesiæ ante iudicium, videlicet adeò miserabilis, vt qui velit Deum rectè colere & inuocare, necesse habeat quærere sibi locum semotum à turba, in quo possit seiunctus ab eo cœtu, qui titulum ecclesiæ sibi vendicat, precari, & pietatem exercere, id quod claris verbis prędixit Dominus, Lucę decimooctauo: *Cùm venturus est filius hominis, num reperturus est fidem super terram?* An non euentus in Papatu & in multis locis vbi antea prædicatum est nomen Christi, huic significationi respondet? Qui ergo Deum statuit verè colere, præparet se exemplo Christi aduersus plurima pericula & scandala, quibus preces piorum non parum impediuntur.

Porrò non est prætereundum, quôd quidam hoc, quod diximus de torrente Cedron, aliter accipiant. Retinent enim propriam significationem verborum, quæ in textu ponũtur. Nam textus ipse in omnibus exemplaribus non habet τοῦ κεδρὼν, vt κεδρὼν sit nomen proprium loci, sed τῶν κέδρων, id est, Cedrorum. Putant enim cedros arbores in ripa fluminis fuisse consitas, etsi aliunde translatas. Sic Nonnus doctißimus paraphrastes Iohannis sentit. Addit enim Epitheton εὐπρέμνων, id est, habentium pulchras frondes. Et multi alij idem sentiunt, inter quos est Lyranus diligentißimus scriptor. Hanc sententiam, quam ipse textus suppeditat, si sequamur, nõ erit inepta significatio, quæ in hunc modum accõmodari potest. Hortus Christi, id est Ecclesia, consitus est cedris, hoc est pijs, qui sunt ueluti cedri in ecclesia Christi. Christus enim ipse apud Ezechielem cap. 17. cedrus magna dicitur, vnde alię cedri propagantur, insiti fide in magnam illam cedrum. Huc referri potest illud Dauidis: *Iustus vt palma florebit, & sicut cedrus Libani multiplicatur.* Naturam enim Cedrorum imitantur pij. Vt enim cedri arbores suo odore, vt scribitur, fugant venenata animalia, & non sentiunt cariem, nec putrescunt: sic verè pij venenum impiorum fugant, & à peccatis corruptionis seu putrefactionis abstinent. Etsi autem hæc est concinna allegoriæ accõmodatio: tamẽ multi viri docti non dubitant textum corrigere, & ponere pro τῶν κέδρων, τοῦ κεδρὼν. Sed ego potius dixero torrentem illum, seu vallem binominem fuisse, quàm vt notam falsi textui, in omnibus exemplaribus consentienti, inuram: cùm nõ insolens sit, vnam rem sæpißimè in scripturis pluribus nominibus designari.

SECVNDVS.

2 Sciebat autem & Iudas, qui tradebat illum,

illum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis.

Apparet ex collatione Euangelistarum, q̃ Iudas instructos milites & missos cum ipso ad capiendum Iesum præcesserit paululũ, vt signo proderet magistrũ suum, & mox se receperit ad sceleratos suos socios. quo facto Dominus ipse obuiam iuit ijs qui venerant ad se capiendum.

Porrò in hoc Iuda videmus quid auaritia & ambitio exitiales istæ bestiæ faciãt. Primũ enim excæcãt hæ bestiæ mentes hominũ, & corda indurant, vt nec intelligere, quid sibi sit vtile possint, nec animaduertere quantis malis se inuoluãt. Iudas. n. hic ex auaritia & ambitione ita excœcatus fuit, vt maluerit esse discipulus diaboli, quàm Apostolus Christi: vt maluerit esse filius perditionis, quàm vas electionis, vt cõuerteret sacrilegè signũ amoris in signũ proditionis. Osculo enim, vt promiserat, Dominũ suum & magistrũ prodidit miser. *Quemcunq;*, inquit, *osculatus fuerò, ipse est, eũ tenete, et abducite cautè.* Hic Iudas auar⁹ & ambitiosus, vt Dominũ & magistrũ suum prodat, venit cũ faculis & laternis, ne Iesus latere possit: venit cum armis, ne quis sibi resisteret: venit assumta sibi cohorte à Pilato præside, vt turba metu publicę potestatis nihil auderet: venit adiunctis sibi ministris sacerdotum, ne zelo legis aliquis ipsum defenderet: venit nocte, vt sine strepitu caperetur. Breuiter, nihil nõ fecit, vt ingratissimus discipulus & minister optimè de se meritũ magistrũ & Dominũ perderet.

Sed quid mitissimus Iesus hic facit? Proditorem non fugit, nec osculum impuro ori proditoris negat. Accepto enim osculo à proditore, ait: *Amice ad quid venis? Osculo filium hominis prodis?* Osculum quod est signum pacis, tu proditionis facis. Signum quidem amicitiæ agnosco, etsi tu inimicum animum sub amicitiæ symbolo tegis. Ecce quàm admiranda benignitas Domini est, dulci sermone, & occulta correctione eũ emendare, qui se prodere voluit. Hinc Bernhardus meritò exclamat, dicens: *O cor durius omni adamante Iuda maledicte, quomodo ausus fuisti ore polluto labia melliflua magistri tui tangere?* Sed Iudas facinore suo dignissimas pœnas luit. Desperat enim de venia, laqueo sibi vitam adimit, ira Dei opprimitur in omnem æternitatẽ. Hæc sint breuiter de facto & exitu Iudæ dicta. Iam prædictiones, caussas, doctrinas & significationes videamus.

Proditio facta per Iudá, & prædicta est à sanctis Dei prophetis, & typis quibusdam signata. Psal. 55. Dauid in persona Christi sic Iudá proditorem alloquitur: *Tu verò homo, collega meus, dux meus & notus meus, qui simul inter nos dulce capiebamus consilium, in domo Dei ambulauimus simul*, scilicet locutus es cõtra me, & me ꝓdidisti. Et Psal. 41. *Etiam homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem.* Typus Iudæ fuit proditor Dauidis, Doeg Idumæus pastor Saulis. 1. Reg. 22. contra quem precatur Dauid in persona Christi Psal. 109. Osculum, quo Iudas Dominum prodidit, figuratum fuit osculo Ioab. 2. Regum. 20. Nam vt Ioab dolosè dixit ad Amasam: Salue mi frater, & tenens manu dextra mentum, quasi osculans interfecit eum: ita Iudas suum Dominum & magistrum osculo prodidit.

Caussa quidem proditionis in Iuda suprà est indicata, quæ fuit auaritia & ambitio: in Deo verò caussa fuit iusticia, qui isto pacto voluit punire in Mediatore, qui personam nostram sustinuit, turpissimá illam proditionem primorum parentum, à Deo, qui illos recens creauerat, & sua imagine ornauerat, deficientium ad diabolum hostem Dei. Ita enim Dominus ipse Psal. 69. fatetur, se persoluisse debitum alienũ. Quare & peccata hominum sua vocat.

Doctrinæ & admonitiones plures se hìc offerũt. Prima: Iudas collega aerearum potestatum, & socius Balaam, suo malo docet nos, vitandam esse auaritiam & ambitionem, quæ sunt viæ ad sempiternam miseriam. Cautiores ergo simus, eius damno admoniti. Secunda: Idem suo facto monet, cauendas esse domesticas insidias, ne sinamus nos blanditijs & osculis fraudulentis eorum, qui amici haberi volunt, decipi. Meminerimus ergo dicti Salomonis, qui ait: *Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta odientis oscula.* Tertia, patientia Christi à proprio discipulo traditi monet, vt forti animo iniuriá feramus, si tale aliquid nobis euenerit; nos magistri nostri exemplo erigamus, Deo iusto iudici relinquentes vindictam. Quarta, Quòd Dominus osculũ Iudæ non renuit, ideò factum est, vt doceremur inimicos omnes, eosq; quos sciremus deseuientes in nos, esse diligendos. Nam Dominus, qui suis pręcipit Luc. 6. *Diligite*, inquiens, *inimicos vestros, benefacite iis, qui vos deuouent, & orate pro iis qui infestant vos*, hìc se exemplum statuit.

Verùm vt dilectio, qua Christus dilexit Iudá, non impediuit iusticiam: ita nostra dilectio iusta esse debet. Semꝑ cupiamus inimicos redire ad sanam mentẽ, ne pereant: cùm necessitas postulat, eos foueamus cibo, potu, &c. pro modo facultatũ nostrarũ, memores quòd eiusdẽ naturæ consortes simus, & q̃ filius Dei mandauerit nobis, vt exemplũ patris cœlestis imitemur, q̃ facit Solem suũ oriri supra bonos & malos. His rectè cõsideratis, facilis erit ad hanc quæstionẽ: An liceat imprecari mala hostibus? respõsio. Christus benè cupiuit inimico suo Iudæ, & eũ fouit triennium. Verùm q̃a insanabilis erat, imprecatur illi interitũ, vt est in Psal. 109 ita nos primũ precemur à Deo, vt cõuertat hostes ecclesiæ. & reprimat eorũ impia cõsilia, exẽplo Dauidis, qui ait: *Infatua consiliũ Achitophel.* Deinde in personis discrimẽ est: Sanabiles optemus cõuerti, insanabiles petamus deleri, vt in Psalmo eodẽ dicitur: *Dilexit maledictionẽ, et veniet ei.* Quinta, ex more Christi & discipulorũ eius, osculantiũ se mutuo, discim⁹ Christũ primùm, deinde nos inuicẽ spiritualiter osculari. Quòd Christũ osculari nos oporteat, Psal. 2. docet, vbi pater ita mãdat omnib. hominibus: *Osculamini filiũ*, hoc est agnoscite filium regẽ vestrũ esse, illũ audite, illi copulamini fide,

amore & obedientia. Diuus Bernhardus docet, A quod oporteat nos & pedes, & manus, & os domini osculari. Pedes Domini osculamur, quãdo supplices prosternimus nos corã ipso, agnoscentes peccata nostra, & petentes veniã ab eo quod nostrã naturã sibi assumsit, vt victima pro peccatis nostris fieret. Peccatrix, vt est Luc. 7. lachrymis suis verã testatur pœnitentiã, osculatur pedes Domini. Hoc osculũ symbolũ est spiritualis osculi, quo nos in vera agnitione peccati spiritualiter osculamur pedes Iesu, supplices cũ peccatri- B ce ab eo petentes peccatorũ nostrorũ veniã. Manus Domini osculamur, cùm fide accipimus ab eo remisionẽ peccatorum, iusticiã, Spiritũ Sanctum, adoptionem. Vt enim porrectio dexteræ ad osculandũ firmũ fœderis & conciliationis signũ habetur: ita promisio Christi est veluti manus Christi dextera, quã manũ tum demũ osculari dicimur, cũ eam fide accipimus, ac in ea dulcisimè acquiescimus. Os Christi osculamur, quãdo eius verbũ corde syncero amplectimur, C vero amore illi iungimur, illum solum nostrum sponsum agnoscimus, qui tenerrimè nos diligit, osculatur & fouet. De hoc osculo mutuo Christi sponsi & ecclesiæ Salomon loquitur, cùm ait Cantic. 1. *Osculetur me osculos oris sui, quia gratiores sunt amores tui vino.* Osculetur scil. sponsus meus Christus, intimo amore me cõplectẽs, mihi peccata remittens, ornans me sua iusticia, & dans vitam æternã. Huius spiritualis osculi pulcherrimum symbolum proponitur Luc. 15. vbi pater D prodigum filium resipiscentem, & petentẽ veniam, osculatur. Ita enim textus habet: *Cùm adhuc longè abesset, videt eum pater ipsius, ac misericordia motus est, & accurrens incidit in collũ eius, & osculatus est eum.* Vt hic pater typus est Christi: ita prodigus ille filius, est cuiusuis peccatoris resipiscentis. Vt enim hic filium reuertentem lætus amplectitur, & osculatur: ita Christus quemlibet peccatorem resipiscentem lætus amplectitur & osculatur, adeò vt iam non exprobret illi culpã, E etsi maxima erat, sed eũ Spiritu lenitatis sanet.

Significatum fuit facto Iudæ, quid olim euenturum erat in ecclesia. Vt enim Iudas vnus è numero Apostolorum in summo ordine & loco in hierarchia ecclesiæ cõstitutus, propter ambitionem & auaritiam defecit à Christo, & adiunxit se hostibus Christi: ita multi in ecclesia in summum dignitatis gradum euecti, omnibus tẽporibus inueniuntur, qui aut prorsus ad hostes ecclesiæ deficiunt, aut colludunt cum aduersarijs, F vt suæ ambitioni & auaritiæ satisfaciant. Quis est qui nõ obseruat huius proditionis exempla tristisima in Papatu? Multi Christum quidem osculantur, dum ipsius nomen prætendunt, sed ipsum sacrilegè produnt, dum ob lucrũ doctrinam ipsius vel abolent, vel corrumpũt. Huc exempla omnium hæreticorum pertinent. Sed quid dico de Papatu? An non multi rectè edocti in schola Vvitebergensi & alibi, turpiter propter auaritiam & ambitionem deficiunt à vera G ecclesia ad hostes, in quorum numero sceleratus Staphilus erat.

TERTIVS.

3 Iudas ergo cùm accepisset cohortem, & à Põtificibus & Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, facibus & armis.

Iudas egressus vrbem cum cohorte præsidis & ministris sacerdotum, precedit nonnihil turbam: & postquam osculatus est Christum, redit ad turbam armatam, haud dubiè solicitans & mandans, vt mandata Pontificum & Pharisæorum exequerentur, caperentque Iesum, quẽ præsentem esse monstrabat.

Prædictio facti præsidis & pontificum in genere habetur in Psal. 2. *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania.*

Caussam sui facti habuere pontifices prætextum defendendæ religionis, quam tamen sacrilegè impugnabãt: suaue Christi iugum, vt idem Psalmus testatur, recusantes. Nam cùm Dominus Pharisæorum corruptelas, hypocrisin, auaritiam & ambitionem damnat, ipsi se pelle ouina tegunt, & interim vt lupi rapaces feruntur in Christum innocentem.

Docemur ergo hìc quales sint artes hypocritarũ, & præmonemur de periculis, in quib. versatur ecclesia, & usque ad finẽ mundi versabitur.

QVARTVS.

4 Iesus itaque sciẽs omnia, quæ vẽtura erãt super se, processit, ac dixit eis: Quem quæritis?

5 Responderũt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus: Ego sum. Stabat autem & Iudas, qui prodebat eum, cum ipsis.

6 Vt ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.

7 Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autẽ dixerũt: Iesum Nazarenũ.

8 Respondit Iesus: Dixi vobis, quòd ego sum. Si ergo me quæritis, sinite hos abire.

9 Vt compleretur sermo quẽ dixerat: Ex iis quos dedisti mihi, non perdidi quenquam.

Hæc pericopa quatuor argumenta continet, ex quibus clarisimè concluditur, quòd Christus voluntariè se in manus hostium tradiderit illudendum & occidendum, iuxta vaticinium: *Oblatus est, quia voluit.*

Primum: Etsi Dominus sciuit se capiendum ab hostibus: tamen procedit eis obuiam. Ergo sponte sua se ad mortem offert.

Secundũ: interrogat Christus armatos quẽnam quærant, qui cùm respondissent Iesum Nazarenum, palàm respondit se eum esse, quem quærebant. Iam si sua sponte se nõ obtulisset ad mortem: vel negasset se eum esse quem quærebant, vel saltem disimulasset tacendo.

Tertium: Cùm ad vocem Christi, *Ego sum*: Iudas & alij qui cum illo erant, abeunt retrorsum & cadunt in terram, tanquam mortui, quos iterum diuina sua potentia erigens: euidentisimè ostendit quòd non inuitus, sed volens se ad mortem obtulerit. Nam si noluisset, permisisset eos iacere

iacere vt erāt prostrati, & interea sibi fuga consuluisset. Verùm quia mansit in eodem loco, & prostratos erigit, & rursus interrogat quē nam quærant, & respondit vt antea, *Ego sum.*

Quartum: cùm mandat diuina autoritate, vt qui ad se capiendum venerāt, sinant discipulos qui sibi astabāt, abire liberè, & illi obtemperāt: clarissimè docet, q voluntariam passionē accedat, quemadmodum Paulus ait: *Fuit obediēs vsq; ad mortem crucis.* Ex hac promptissima voluntate Christi ad subeundam mortē pro gñre humano, fit eius passio & mors sacrificium propitiatorium, ac opus Deo longè gratissimū, quo nullum ipsi gratius vnquam fuit, nec erit.

Typus Christi, voce prosternentis armatam turbam, præcessit in Sangar Iud. 3. in Samsone Iud. 15. in Dauide 2. Reg. 23. Vt enim Sangar vomere vno sexcentos occidit Philistæos, & prostrauit in terrā: sic Christus vomere verbi sui; *Ego sum*, prostrauit & deiecit oēs, qui cōtra se venerāt. Verùm ne hîc magicā virtutem putemus fuisse in verbis Christi, tenēda est hęc regula. Sępè tribuit instrumēto effectus, qui est proprius eius, qui instrumento vtit. Vt Samson mille viros qui venerāt ad se capiēdum, mādibula asini occidit: ita Christus fortissim⁹ noster Samson, verbo ex humanitatis suæ ore prolato, prostrauit armatam manum hostium, qui ad se capiendum venerāt. Vt Dauid, quasi tenerrimus ligni vermiculus, impetu vno octingētos interfecit: sic Christus prostrauit oēm Iudæorum & gentium exercitum ad se capiendum missum. Verùm Christus quos potentia prostrauit, eosdem misericordia erexit, vt doceret se non fugere mortem, quam debuit pro humano genere redimendo ab æterna morte subire.

Causas facti Christi, voce prosternentis aduersarios, iam exposuimus.

Doctrinæ hæ sunt præcipuæ. Prima: Quòd vires humanæ nihil possint aduersum Christū & eius membra, nisi diuinitùs permittatur. Secunda: quòd Deus reprimat conatus hostium, quandocunq; illi visum fuerit. Tertia: Quòd vis verbi sit potens & ad occidendum & ad viuificandum, non quia dicitur aut profertur, sed quia creditur, vel non creditur.

Significationes sequuntur. Prima: Casus cohortis & ministrorum sacerdotum, signum fuit futuri gentis Iudaicæ casus. Secunda: Idem casus imago ruinæ fuit omnium, qui Christo aduersantur, quibus omnino terribilis casus imminet. Tertia: Quòd ante extremum diem illi qui volunt haberi columnæ Ecclesię Dei, sed falsò, prosternantur voce Euangelij, qui nihiminus persequentur, capient & occident Christum in suis membris. Hanc significationem Paulus accommodat ad regnum pontificium 2. Thessal. 2. *Reuelabitur*, inquit, *iniquus ille quem Dominus destruet spiritu oris sui, & abolebit illustri aduentu suo.* Primùm enim destruet Antichristū spiritu oris sui, hoc est, voce Euangelij, per pios Euangelij ministros prolata, deteget errores Antichristi, minuet ipsius potentiam, multos reuocabit ab ipsius imperio, sicuti hic dies docet. Deinde in extremo die, cùm ipse Dñs ad iudicandū venerit, prorsus regnū Antichristi abolebit, & suos ornabit beata immortalitate & gloria sempiterna. Huc illud Augustini pertinet: *Quid iudicaturus faciet, cùm iudicandus hoc fecit? Quid regnaturus poterit, qui moriturus hoc potuit?*

QVINTVS.

10 Simon ergo Petrus, cùm haberet gladium, eduxit eum, & percussit Pontificis seruū, & abscidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen seruo Malchus.

11 Dicit ergo Iesus Petro: Immitte gladium tuum in vaginam, An non bibam calicem, quem dedit mihi Pater?

Hæc pericopa duo habet. Primū, audax Petri facinus. Secūdum reprehēsionē Petri, & reprehēsionis rationē. Tertiū addit Lucas, videlicet sanationē auriculæ, q̄ absciderat Petr⁹ Malcho. Facinus Petri in hūc modū describit: *Eduxit gladium quem habebat, & percussit seruum pontificis, & abscidit auriculam eius dextram.* Vt autem seruus ille pōtificis voluit primus manus inijcere Christo ad eum comprehendendum, vt gratiam iniret apud herum suum, quem mortem Christi sitire nouit: ita Petrus vt exhiberet specimen suę audaciæ & amoris erga Magistrum suum, & vt declararet facto, quod antea promiserat, dicendo: *Domine tecum paratus sum & in carcerem & ad mortem proficisci.* Lucas 22. *Eduxit gladium, & auriculam pontificis seruo abscidit.*

Hoc facinus Petri Dominus 4. rationibus reprehendit, vt est colligere ex collatione Euangelistarum. Quarum prima est: *Omnis qui acceperit gladium, gladio peribit.* Secunda: *An putas quod non possim nunc precari patrem, & exhibebit mihi plures, quàm duodecim legiones Angelorum?* Tertia: *An non bibam calicem, quem dedit mihi pater?* Quarta: *Quomodo implerentur scripturæ, quæ sic oportere fieri prænunciarunt.* quasi diceret Dominus: Vide Petre quid agis? Si te respicis, temerè facis contra vocationem tuam. Si me intueris, præter necessitatem agis. Si Patrem meum respicis, contra ipsius voluntatem interis. Si scripturas respicis, eas soluere conaris. De his rationibus ordine agemus, & quæstiones quæ inde se offerunt decidemus.

DE PRIMA.

Prima reprehensionis Petri ratio his verbis continetur. *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Hæc ratio pendet ab ordine iusticiæ diuinæ, cuius regula hæc est: *Per quæ quis peccat, per hæc & punitur.* Sapient. 11. Vnde Genes. 9. scribitur: *Qui effuderit sanguinē humanū, per hominē fundetur & sanguis eius.* Ex hac ergo regula in hūc modum Dñs colligit: Per quæ quis peccat, p hæc & puniet: Ergo oēs q peccāt gladio, gladio puniētur. Peccant aūt gladio, q accipiunt gladiū, eoq; vtuntur cōtra vocationem. Quid aūt sit accipere gladiū, pulcrè explicat Augustin. his verbis: *Ille gladiū accipit, qui nulla sup̄iori ac legitima potestas*

te, vel iubente, vel cōcedente, in sanguinē alicuius se armat. Seu vt Philippus noster ait: *Accipere gladium dicūtur, qui non datū à lege aut à magistratu seditiosè rapiūt.* His addo, ꝙ etiā legitimus magistratus accipere gladium dicit̃, quando eum vel contra innocentes stringit, vel prauo aliquo affectu eius legitimum vsum corrumpit. In hunc proinde modum contra Petrum cōcluditur: Omnis qui accipit gladiū, gladio peribit. Tu Petre accipis gladiū: ergo gladio peribis, vt qui temerè tibi sumis gladium, qui nō est tibi datus à legibus aut à legitimo magistratu. Hic plures se offerunt quæstiones explicandę. Prima: An Petrus acceperit gladium. Secunda: Liceátne vim vi repellere. Tertia: Num regnum Christi gladio propagari sit licitum. Quarta: Quis sit legitimus vsus gladij in Ecclesia.

Quantum ad primam quæstionē, an Petrus Gladiū acceperit, attinet: in hūc modum obiici poterit, An nō licuit tueri eū, cui vis iniusta offerebat̃? Nónne opus charitatis est tueri alterū, ꝑsertim si innocēs sit? Est'ne officium pij ministri & discipuli suum Dn̄m ac Magistrum tueri? Resp. Circūstantię faciunt vt res eadem gn̄re nunc licita sit, nunc illicita, sed excusabilis: nūc planè illicita, & inexcusabilis. Latro impetū in aliquē faciēs, licitè ab eo qui inuadit̃ interficitur, quia hîc nō relinqtur locus ordinariæ defensioni. Maritus aliquis interficit adulterum ἐπ' αὐτοφώρῳ, ꝙ ei nō licuit: sed excusatur iusto zelo. Petrus inuadentē Dn̄m suum & magistrum ꝑcutiens gladio, peccat propter circumstantias certas, quæ ab Euangelistis exponuntur. Nam Christus dominus & Magister Petri, noluit defendi gladio. Sæpè prædixit se tradendum Iudæis, illudendum, & crucifigendum: Sæpè significauit se non inuitum, sed promptissima voluntate mortem subiturum. Hoc quia ignorare non potuit Petrus, seditiosè vsurpat gladium, atque ideo à Domino dicitur accepisse gladium, non sibi concessum à legibus.

De secunda quæstione: An liceat vim vi repellere: ita sentiendum est. Priuata vindicta, & necessaria defensio differunt causis & finib. Vindictę cā, est cupiditas nocēdi in animo irritati: finis, vltio de inimico. Iam quia & cā & finis pugnát cum lege dilectionis, & quinto præcepto, omnino illicita est priuata vindicta, vt est ad Roman. 12. *Non vindicātes vosmetipsos.* Et Syracides ait cap. 28. *Cupidum vindictæ vltio manet à Dn̄o, & peccata eius sedulò conseruabit.* Necessariæ defensionis causa est, nō cupiditas nocēdi, sed defendendæ propriæ vitæ iusta voluntas. Finis aūt est, vt cohibeat in se inuadētem, & declinet iniustam violentiam. Hæc defensio qua in hunc modum vis vi repellitur, donec non transgrediatur limites inculpatæ tutelæ, licita est & necessaria: manans ex lege naturæ, omnibus animantibus indita. Quare etiā iuris diuini esse rectè censetur. Non ergo qui ad istum modum vim vi repellit, accipere gladium dicitur: quia ius naturæ, qđ est ius diuinum, cōcedit gladium ad arcendam vim iniustam, quando videlicet locus non ęst ordinariæ & legitimæ potestati. Quid? Annon Christus vnicus noster Magister dicit: *Ego dico vobis, ne resistatis malo. Sed si quis te percusserit in dexteram maxillam, obuerte ei & alteram.* Respondeo. Christus istis verbis corrigit corruptelam legis diuinæ, de lege talionis. Lex talionis mandata erat populo Dei: sed hanc volebant priuati etiam sine legitimo iudicio exercere, quem errorem Dn̄s istis verbis corrigit. Deinde sciēdum est, ꝙ sit duplex resistēdi modus: videlicet licitus, & illicitus. Licitus est, cū innoxiè arcemus iniurias, deflectētes ab iniusta violentia, nō cupidi vindictę. Illicitus aūt, cùm retaliare iniuriā nitimur, quod Deus nō vult. Ideò Petrus mandat, ne malum pro malo reddamus. Et Paulus iubet potius vincere malum bono, quàm vt maleficiis certemus. Sed Dominus ait, inquiēs: *Obuerte illi & alteram.* Hoc dictum non intelligendum est de externo gestu, sed comparatiuè accipiendum est, hoc modo: Obuerte illi alteram, potius scilicet, quàm vt teipsum vlciscaris.

Tertia quæstio, num regnum Christi armis propagare sit licitum, paulò difficilior est. Magni. n. autores hic inter se dissentiunt. Sunt. n. q̄ negát, & sunt q̄ affirmát licitū esse. Ego aūt hîc discernēdum iudico inter propagationē & defensionē. Propagationē regni Christi Deus vult fieri per ministros verbi nō ferro, sed verbo, iuxta mādatum Christi: *Ite prædicate Euangeliū omni creaturæ.* Et Paulus dicit: *Arma nostra carnalia non sunt.* Et Dn̄s ipse hoc loco testatur suo facto, ministerium Euangelij non esse potestatē gladij. Etsi aūt voce Euāgelij Deus vult propagari regnum filij sui: tn̄ quia magistratus est custos vtriusque tabulæ, debet magistratus impios cultus, & blasphemiam nominis diuini gladio prohibere, & in locum impiorum doctorum sinceros constituere. Ideò Monarchæ possunt & debent, si quas regiones sibi subiecerint, gladio ꝓhibere externā professionem cultuū idololatricorum, & cogere subditos ad externam professionem veræ religionis. Vt Ottho imperator ante annos circiter sexcētos & quinquaginta maiores nostros ad externā fidei confessionem cōpulit, abolitis idololatricis cultib. Nam si pater familiæ vnius hoc debet, multò magis debebit, qui vult dici & haberi pater patrię. Verùm si impius fuerit magistratus, & velit subditos cogere ad colēda idola, sequātur subditi regulā Apostolorū: *Magis oportet Deo obedire q̄ hominī.* Imitētur exēplū Danielis & sociorū eius, q̄ noluerūt statuā Nabogodonosor regis adorare, sed potius mortē oppetere, q̄ impio decreto obedire.

Quantum aūt ad defensionē Ecclesię attinet, hoc tenēdum est, qđ Deus nō velit priuatos sumere arma contra legitimū magistratū, religionis defendēdæ gratia. Verùm quātum ad eos attinet, q̄ sunt proximi à summo magistratu, populares magistratus dicti, quales olim fuerunt Ephori apud Lacedæmones: Dęmarchæ apud Athenienses, & apud Romanos Tribuni plebis, hodie septemuiri Electores in Romano imperio, Senatores in regno supremi, & Regibus proxi-

proximi,aliter iudicádum eſt. Hi enim ſunt or-
dinati à Deo. Primùm vt ſint cuſtodes primæ
& ſecundæ tabulæ, vt maneat veræ doctrinæ
profeſsio,vtq; ſeruetur honeſta diſciplina.Dein
de,vt moderentur & refrenent, ſi res poſtulat,
Monarcharũ libidinem,molientium aliq̄d ſiue
cõtra leges,ſiue aduerſus religionẽ veram. Tũc
enim poſſunt & debent primũ conſilijs, quan-
tum quidem fieri poteſt,ſe opponere tyrannis,
& ſua ſapientia illorum ſtultos conatus impedi
re. Verũ ſi conſilijs ſanis nihil effecerint, ſed ma
gis fortè tyrãnorum animos irritauerint, debẽt
& armis tueri pios ſubditos, qui veram religio-
nẽ amplexi ſunt,& idola tollere, & veram reli-
gionem reſtituere: quod ſi non fecerint,fraudu
lenter faciunt opus Dñi. Tametſi ergo Eccleſia
non propagatur armis carnalib. propriè: tñ ex-
terna vis,quæ fit cõtra religionẽ à tyrannis,põt
& debet per magiſtratũ,q̄ eſt medius inter ſum
mum caput & ſubditos,conſiliis & armis repri-
mi. Hoc & natura dictat, & ratio officij popula-
ris magiſtratus poſtulat,& multa exempla ſan-
ctorum comprobant. Habeant ergo populares
magiſtratus in conſpectu dictum Domini: *Red-
dite quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei Deo.*

Quartæ quæſtioni p̄bet occaſionẽ furor Ana
baptiſtarũ. Sunt.n. Anabaptiſtæ quidã, qui con
tẽdunt Chriſtianis nõ licere magiſtratñ gerere,
nec eſſe vllum vſum gladij in Chriſtiana repu-
blica. Vtrũq; falſiſsimũ eſt. Nam & Chriſtianis
magiſtratũ gerere licet, & maximè eſt neceſſa-
rius vſus gladij in Eccleſia. Nã ſi Chriſtianis ma
giſtratu fungi nõ licet,q̄d dicemus de Abraha-
mo, Moſe, Ioſua, Dauide, Ezechia, Ioſia, Ioſeph,
Daniele, &c. viris ſanctiſsimis. Si dixerint eos
Chriſtianos nõ fuiſſe,impudẽtiſsimè mẽtiunt̃.
Nam ſi Chriſtian⁹ eſt, qui oẽm ſpem & fiduciã
in Chriſtũ collocat, nemo põt negare ſanctiſsi-
mos illos viros Chriſtianos fuiſſe, re q̄dẽ ipſa, &
ſi nomẽ Chriſtianiſmi illorũ ętate in vſu nõ fue
rit. Nec dubitandũ eſt ſanctos iſtos viros ſpe &
votis in cœlis verſatos eſſe, dũ in hiſce terris po-
pulum gubernabãt. Supra modũ friuolum eſt,
quod de perfectione Chriſtiana garriunt Ana-
baptiſtæ. Concedimus, inquiunt, gladiũ eſſe or-
dinatũ à Deo, ſed extra perfectionẽ Chriſtianã.
Reſpondeo. Perfectionis Chriſtianæ, ſi mores
ſpectas, duplex eſt modus. Vnus in hac vita; al-
ter in futura vita, de qua hoc loco nobis dicẽdũ
nõ eſt. In hac vita p̄fectio Chriſtiana eſt in qua-
uis vocatiõe volũtatẽ Dei ſuę anteponere. Neq;
enim alia lex p̄fectionis nobis Chriſtianis eſt p̄-
poſita, q̃ fuit veterib. Nam vnica lex Dei & no-
bis & veterib. norma vitæ eſt propoſita. Quare
vocationes, quę fuere laudabiles in veteri popu
lo, nõ poſſunt Deo diſplicere apud Chriſtianos.

Adhæc Dñs ipſe tantum honoris tribuit ma-
giſtratui, vt qui eo funguntur, Deos nominet:
non quidem perſonarum reſpectu, ſed propter
officij dignitatem. Et Paulus fidelis Chriſti ſer-
uus, eos qui in eminentia ſunt conſtituti, mini-
ſtros Dei, à Deo ipſo ordinatos appellat.

Quod aũt dicunt phanatici iſti, vſum gladij
nullũ eſſe in Eccleſia, propterea q̄ excõmunica
tio ſit extrema pœna in Eccleſia, ſine morte cor
porali. Reſp. Miniſter Euãgelij & magiſtratus ci
uilis ordinati ſunt à Deo, vt regãt Eccleſiã diſci
plina, ſed vterq; ſuo modo. Miniſtro enim Euã-
gelij extrema pœna eſt excõmunicatio, ad q̃ his
gradib. deſcẽdit; videlicet doctrina, admonitio-
ne, correptione mitiori, obiurgatione ſeueriori:
& ſi his gradib. nihil efficitur, reſtat extrema pœ
na excõmunicatio, ſi peccatũ eſt in morib. A-
nathematiſmus aũt, ſi hæreticus admonitus, &
graui Eccleſiæ iudicio damnatus, nõ reſipiſcit.
At magiſtratui ciuili extrema pœna exercetur
gladio. Dicit enim Paulus, gladium magiſtratui
eſſe à Deo datum, vt conſeruentur boni, mali
puniantur. Argumenta quæ huic veræ ſenten-
tiæ obijciunt Anabaptiſtæ, leuiora ſunt, quàm
vt egeant refutatione. Quare ea prætereo.

Sunt rurſus alij qui in contrarium ſtatuunt.
Exiſtimant enim in Eccleſia, vt nunc eſt con-
ſtituta, nullum eſſe vſum excommunicationis.
Dicunt enim magiſtratum Chriſtianum eſſe,
qualis nõ fuit tempore Pauli, cuius eſt in quoſ-
uis reos animaduertere. Addunt populum non
eſſe diſtinctum in plures ſectas, vt tẽpore Apo-
ſtolorum: ſed omnes eſſe baptizatos, & omnes
de Chriſtiano nomine gaudere. Reſp. Illa quæ
adferunt, nec Chriſti mandatum, quod ad Ec-
cleſiam omnium temporum pertinet, tollunt.
Eſt autem hoc Chriſti mandatum. Matth. 18. *Si
peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eũ inter te
& ipſum ſolum. Si te audierit, lucratus es fratrẽ tuum:
Sin autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum,
vel duos: vt in ore duorum vel trium teſtium conſiſtat
omne verbum. Quod ſi non audierit eos, dic Eccleſiæ. Si
autem Eccleſiam non audierit, ſit tibi velut Ethnicus
& publicanus.* Nec miniſterium Euangelij & po-
liticã gubernationẽ confundunt. Longè enim
aliud eſt cõſulere cõſcientijs miſerorum homi-
num, q̃ publicã tranquillitatem in humana ſo-
cietate ſpectare. Deinde etiãſi facinoroſi extra
viſibilem Eccleſiam eijci non poſſunt: tamen
excommunicati arceantur à familiari conuictu
piorum, ab officijs Eccleſiaſticis & politicis, ab
vſu cœnæ Dominicæ, & à religioſa ſepultura, vt
hoc damno admoniti & confuſi reſipiſcant tan
dem, & rurſus per publicam pœnitentiam reci-
piantur in Eccleſiam. Externa enim excommu
nicatio, ſi iuſta fuerit, teſtimonium eſt internæ
excommunicationis, qua homines ſcelerati ex-
cluduntur à κοινωνίᾳ ſanctorum ſpirituali. At ſi
iniuſta fuerit excõmunicatio, plus prodeſt pijs,
quàm nocet. Quem enim Deus recepit in ſuam
familiam, hunc fruſtra homo excludit.

DE SECVNDA.

Secunda reprehẽſionis Petri ratio eſt: *An pu-
tas Petre quòd nõ poßim nũc precari Patrẽ, et exhibebit
plures q̄ duodecim legiones Angelorũ?* An nõ igit̃ q̄d
facis, temerè facis, & p̄ter neceſsitatẽ? Vos eſtis
vndecim. Iudas.n. ex diſcipulo aduerſarius eſt
factus. Sed q̄d veſtrę vires, qui homines imbel-
les eſtis, ad potẽtiã 12. legionũ Angelorũ, immò
q̄d veſtræ vires cõiunctæ, aduerſus potentiam

vnius Angeli. An non vnus Angelus in castris Assyriorum percussit vna nocte centum octoginta quinq; millia hostium armatorum, quid quæso facerent 12. legiones Angelorum?

Num ex hoc dicto Domini sequitur media diuinitùs ordinata, quib. pericula à nostris capitib. auertere possumus, spernẽda esse? An debet paterfamil. sciens sinere fures perfodere parietes, & auferre substantiam suam, relinquens curam Angelis? Nunquid rex inuadentes hostes permittet vagari quò volunt, & deprædari omnia? Nequaquam. Ius enim naturæ, ius diuinũ & leges ciuiles, congruentes cum Decalogo, concedunt, imò imperant necessariam defensionem. Debet igitur & paterfamiliâs & Rex, & quilibet in suo periculo mediis diuinitùs ordinatis in vera Dei inuocatiõe vti, ad depellẽdos fures & latrones. Neq; his aduersat᷑ Christi exẽplũ. Venerat.n. nunc plenitudo tẽporis, quo victima Christus fieret pro humano gñre. Quare nec humanis nec Angelicis p̃sidiis vti voluit, ad vitandá mortẽ, q̃ subire ex patris voluntate voluit pro humano gñre. Verũ si periculũ inciderit tale, vnde nõ possumus mediis ordinatis iustè euadere, Deo cõmendem⁹ nos, vitáq; nostrá in vera inuocatione & patiẽtia, certò statuẽtes quòd sine sapiẽtissimo cõsilio & volũtate optimi patris, nec diaboli, nec homines posſint pilũ de capite nostro tollere. In mediis ergo p̃iculis pius cum Iob dicat: *Etiãsi me occiderit, in ipsum sperabo.* Qui.n. sperat, iuxta p̃missionẽ diuiná, vel in media morte beatus est. Scriptum est enim: *Spes non confundit.* Item: *Beati oẽs qui cõfidunt in eo.*

DE TERTIA.

Tertia reprehensionis Petri ratio hæc est: *An non bibã calicem, quẽ dedit mihi Pater,* sc. vt bibá? An tu vis patris mei volũtatẽ impedire? Pater vult vt capiar & moriar, tu aũt nõ vis me capi & mori. Etsi ergo zelus tuus humanus est, malus tñ est. Aduersatur.n. non solum Deo, sed propriæ tuæ saluti. Quiesce ergo Petre, & p̃mitte voluntatẽ patris mei fieri. Calix in scripturis in gñre significat, quicq̃d vel boni vel mali Deus homini admensus est: hoc est, certa bonorũ vel malorũ portio, quam Deus cuilibet destinauit. Calix ergo Christi hoc loco est, vt sustineat iram Dei, & patiatur mortem, quam ex decreto patris sustinere debuit pro genere humano. Metaphora autem sumpta est à ritu antiquorum, quo per conuiuij moderatores, sua cuique vini portio, quam ebiberent, statuebatur.

DE QVARTA.

Quarta reprehensionis Petri ratio est in his verbis: *Quõ implerẽtur scripturæ,* sc. quæ prædicũt, *quòd sic oportet fieri?* hoc est, si ego te me defendente nõ caperer, paterer & crucifigerer, scriptura nõ impleretur, q̃ impleri necesse est. Tu ergo cũ me defendere conaris, scripturæ te opponis, & armas te aduersus Deũ scripturæ authorẽ. Hîc primùm quædam scripturæ testimonia producemus. Deinde huius necessitatis causas attingemus. Tum quantum intersit inter voluntatẽ Dei, volentis filij mortem, & Iudæorum idem volentium, indicabimus.

Testimonia scripturę de passiõe Dñi, ex multis hæc pauca hoc in loco obseruẽtur. Psal. 22. totus de passione & resurrectione Dñi cõcionat᷑. Sed quia postea aliquoties ex hoc Psalmo adducemus testimonia, nũc eius verba omitto. Esaias omniũ clarissimè cap. 53. ait: *Quis credidit auditui nostro* (.i. rumori & famæ sparsæ à nobis de Christo:) *Et brachium Dñi cui reuelatũ est? Et ascendet sicut virgultũ corã eo, & sicut radix de terra sitiẽti, & non est ei species neq; decor, & vidimus eũ & nõ erat aspectus, & desiderauimus eũ, despectũ & nouissimum virorũ, virum dolorũ & sciente infirmitatem, & quasi absconditus vultus eius & despectus, nec reputauimus eũ. Verè languores nostros ipse tulit, dolores nostros ipse portauit, & nos reputauimus eũ tanq̃ leprosum & percussum à Deo & humiliatum. Ipse aũt vulneratus est propter iniq̃tates nostras, & propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eũ, & liuore eius sanati sumus. Oẽs nos quasi oues errauimus, vnusquisq; in viam suã declinauit, & Dñs posuit in eo iniquitates omniũ nostrũ.* Hucusq; Esaias. Zachariæ 12. *Videbunt in quẽ transfixerũt.* Hęc Christi passio & mors multis aliis scripturis prædicitur, quæ scripturæ oẽs manant tanquá ex vno fonte, videlicet promissione facta primis nostris parentib. post lapsũ: *Semẽ mulieris conteret caput serpẽtis, & ipse mordebit calcaneum eius.* Huc sacrificia omnia Mosaica pertinẽt. Huc typi plurimi & figuræ, inter quas illa de serpẽte æneo suspẽso super ligno in primis illustris est, quam ipse Dominus sibi accommodat Iohan. 3. *Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, sic oportet filium hominis exaltari, &c.*

Necessitas, cuius Dñs hic meminit, nõ est absoluta, sc. ab omni causa: sed est ex hypothesi, videlicet causarũ, p̃pter quas causas scripturæ & datæ sunt primũ, & deinde cõpletæ. Vt aũt has causas iusto ordine inq̃ramus, hoc tanq̃ fundamentũ iaciat᷑. In vno Adamo tanq̃ in massa humani gñris cõmuni, oẽs ab eo nati secũdùm cõmunẽ nascentiũ legem, lapsi sumus, nõ secus atque omnia mẽbra cũ capite suo labũtur. Hoc lapsu excidimus fine ad quẽ conditi eramus, hoc est ad gestandá imaginẽ Dei, ad p̃dicandam gloriá Dei, & ad æterná beatitudinẽ. Si ergo redẽpti nõ fuissemus; Primũ sapientiæ diuinæ derogatũ fuisset. Qui.n. verè sapit, nec temerè quicq̃ facit, nec fine opis defraudat᷑. Deinde, si Deus reliquisset hominẽ in lapsu, & nõ succurrisset ei, nõ solũ de misericordia eius fuisset actũ, verũetiá diabolus se Deo potentiorẽ gloriatus fuisset. Ad hæc, si potẽtia sua sola fuisset vsus Dñs ad liberandũ genus humanũ sine omni cõpensatione iniuriæ, potens quidem visus fuisset, sed iniustus. Iusticia enim exigit proportionẽ pœnæ ad culpá, & iustam cõpensationẽ iniuriæ. Vt igitur Deus agnoscatur & p̃dicetur, & verè sit summè sapiens, summè misericors, summè potens, & summè iustus: dedit filiũ, qui homo natus est, vt & pro culpa & pœna humani generis satisfaceret iusticiæ Dei, & restitueret bonũ amissum per lapsum primorũ parentũ. Neutrum potuisset,

ſet, niſi verus Deus fuiſſet: neutrũ debuiſſet, niſi verus homo fuiſſet. Vt enim vnus homo peccato ſuo alios reos fecit: ita req̃rebat iuſticia Dei, vt vnius de humano genere pœnam lueret pro reliquis. Ita enim Paulus ait: *Sicut inobedientia vnius multi conſtituti ſunt peccatores: ita vnius obedientia multi cõſtituti ſunt iuſti.* Neutrum meruiſſet iuſtè ſua morte, niſi Deus & homo vna fuiſſet perſona. Nam æſtimatio & preciũ pasſionis & mor ris inde eſt, quòd pasſio & mors illa ſit hominis, qui eſt Deus. Ex hac ergo hypotheſi cauſarum eſt illa neceſsitas pasſionis & mortis Domini, propter quam ſcripturæ ſunt traditæ primùm, & tandem completæ. Hanc neceſsitatem, ſi vt decet, religioſè cogitauerimus, facilè occurremus rationibus ſapientum huius mundi, & erigemus nos aduerſus tentationes multas, quas caro & ſanguis ſæpè hominibus, præſertim ſecuris, obijciunt.

Porrò quantũ interſit inter voluntatẽ Dei, volentis filij mortẽ, & voluntatẽ Iudæorũ, eãdem mortẽ volentiũ, ex cauſis & finib. iudicãdũ eſt. Cauſæ.n. efficiẽtes & finales actionib. qualitatẽ nũc vitij, nũc virtutis induũt, idq; nõ ſolum qñ actiones ſunt mediæ, verũetiam qñ imperantur à Deo. Ideò Auguſtinus ait: *Non officijs, ſed cauſis efficientibus & finalibus diſcernũtur virtutes à vitiis.* Cùm ergo voluntas nunc impellitur praua concupiſcentia carnis, & tendit in malum finẽ: nũc regitur opinione vaga, & tendit ad bonum, opinione tale: nũc proprio impetu ſine ratione fertur εἰς βουλητὸν, id eſt, id quod volumus: nunc ratione docta gubernatur, & rectà tendit in bonũ & laudabilem finẽ: non eſt mirũ pro hac diuerſitate cauſarum efficientium & finalium, voluntatis bonitatem & malitiam ſpectari, atq; adeò actiones ipſas quas eligit voluntas. Cùm ergo ex verbis Domini obijcitur: Cùm neceſſe fuerit ſcripturas, quæ prædixerunt mortem Filij Dei, impleri, non videntur peccaſſe Iudæi, quorum voluntas congruit cum ſcripturis, atq; adeò cũ voluntate & patris & filij. Volunt Iudæi, vult pater, vult filius mortem: ſed cauſæ efficientes & finales ſunt maximè diſsimiles. Iudas enim praua carnis cõcupiſcẽtia, qua pecuniã appetebat, impellebat vt Dominum proderet in gratiam Pontificum. Turba clamans crucifige, ſeducta à ſacerdotibus opinione erronea, in gratiam magnatum, regebatur. Summi ſacerdotes, ſcribæ & Phariſæi, ꝓprio impetu ſiue opinione ferebãtur, vt exiſtimationi & dignitati ſuæ cõſulerẽt. At Deus Pater vera ratione, hoc eſt, dilectione humani gñris motus, vt ꝙ perierat, morte filij redimeret, filij mortẽ voluit. Filius aũt amore patris & amore gñris humani mori voluit: vt & patrẽ obediẽtia debita honoraret, & diabolũ ſpoliaret, & genus humanũ in gloriam Dei patris liberaret. Iudæi ergo nullo modo ſunt excuſabiles, qui voluerunt mortem Dñi. Malis enim cauſis ad malum finem tendentibus, cõtra Deum & ſcripturas ferebantur. quam ob cauſam feces calicis Dñi ebibent, niſi fortè quidã ex illis conuerſi, cum Centurione ex gratia ſaluantur.

Lucas ſolus meminit ſanationis auriculæ, q̃ Petrus abſcidit Malcho: quo miraculo Chriſtus oſtendit & ſuã diuinam potentiã, & promptitudinem animi ſui ad ſubeundam mortẽ pro humano gñre, & benignitatẽ ſuam etiã erga inimicos. Non enim potuit ſe continere fons pietatis ab exhibitione bñficiorum erga hoſtes, vt nos doceret, qũo erga hoſtes affecti eſſe debeamus.

Prædictiones, cauſæ & doctrinæ, tactæ ſunt ſuprà in hiſtoriæ explicatione: partim in genere, partim in ſpecie.

Significatio aũt præter ſuprà annotatas, vna hoc loco in primis eſt obſeruãda. Malchus ſeruus pontificis primus inuadit Chriſtũ. qua re abſq; omni dubio ſignificatũ eſt, ꝙ regij & potẽtes homines in mũdo, ſerui Romani pontificis veri Antichriſti, ſint futuri primi, qui iniiciẽt manus Chriſto in ſuis mẽbris. Nam diuinitùs abſq; omni dubio, hic ſeruꝰ eſt nominatus Malchus, vt ſignificatio eſſet illuſtrior. Malchus.n. à regnando nomẽ habet. Vnde ſignificatur, ꝙ reges ſerui pontificis, ſint militaturi pontifici Romano, vt opprimãt Chriſtũ in ſuis mẽbris, id ꝙ hodiè ſtrenuè q̃dam potẽtiſsimi reges & principes faciũt. Sed quid ſtipẽdij viciſsim reportabunt tãdem? Amittẽt dexteras auriculas, ita vt nõ pateãt vllis doctrinis ſalutarib. & retinebũt ſiniſtras, quib. audiẽt ſiniſtra & mala, quæ olim cedent ipſis in certiſsimam ruinã. Hac ſignificatione erigamus animos noſtros, cũ videmus euentus reſpondere, certò ſtatuentes, Deũ fore vindicem hoſtium ſuorum, qui facilè inueniet aliquem Veſpaſianum, vt Muſcouitarum tyrannum, & Turcicum imperatorẽ, qui ſument ſupplicium de perſecutorib. Chriſti in ſuis mẽbris. Interea defendet ipſe ſuam Eccleſiã, etiãſi multi ciues Eccleſiæ trucidabuntur, qui non tam victi, quàm victores erunt per Chriſtũ, cui conformes ſunt in cruce in hac vita; ita quoq; conformes erunt ipſi in gloria in futura vita. Sic enim Paulus ait: *Si enim vnà patimur cum illo, vnà etiam cum illo regnabimus.*

SEXTVS.

12 Cohors igitur, & tribunus ac miniſtri Iudæorum comprehenderunt Ieſum, & ligarunt eum.

13 Et abduxerunt.

Particula illatiua *Igitur*, nõ eſt ocioſè ꝓtereũda. Nam cõſequens hoc ex priorib. dictis cõcluditur, hoc modo: Chriſtus voluit bibere calicẽ, quẽ ei dedit pater vt biberet, hoc eſt, voluit ſuſtinere paſsionẽ & mortẽ ſibi à patre decretam. Igitur comprehenſus, ligatus & abductus eſt: alioquin minimè. Id quod ſatis oſtenditur, cũ voce Chriſti tanta turba, quæ ad eum capiendum venerat, proſtrata ſit. Omni igitur impedimento depulſo, Petro quieſcente, nemine defendente, Chriſtoq; ipſo vltrò ſe offerente, inflati milites vincula rerum omnium Domino immittunt: qui ad noſtram naturã deſcendit, vt à peccatorum & diaboli vinculis nos eriperet.

Prædictiones & typi plures præcesserũt. Prędictiones in genere, sunt omnes prophetiæ de passione & morte Domini. Figura illustris fuit Ioseph, qui à muliere pessima accusatus, ligatur, abducitur, & in carcerem mittitur: sed postea solutus, regiis decoratur honoribus. Sic Christus accusatus à Synagoga adultera, ligatur & abducitur. Figuræ fuerunt etiam Daniel, Ezechiel, Ieremias & alij multi, qui vincti sunt & abducti in Babylonem.

Doctrina præcipua est imitationis: videlicet vt nos, si aliquando capiamur, ligemur & abducamur ab hostibus Christi, feramus omnia patienter, sciẽtes nos membra Christi esse, cui nostra patientia tum demum pingue erit sacrificiũ & gratissimum, si sale constantis fidei & confessionis condiatur.

Significatio vna est, videlicet, quòd Christo in suis membris immineant pericula & persecutiones, idq; maximè senescente Ecclesia. Oremus ergo cum Ecclesia, vt est in Psalmo 71. *Ne proiice me in tempore senectutis meæ: cùm defecerit virtus mea, ne derelinquas me.*

SECVNDA PARS.

In hac secunda parte narratur, vt in argumẽto huius capitis admonui, quomodo Christus captus & vinctus, in domum Annæ sit abductus: vbi nihil memoratur gestum. Cur autem eò sit ductus primùm, in declaratione textus videbimus. Hanc partem in articulos duos distinguemus.

PRIMVS.

Et abduxerunt eum ad Annam primùm. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius.

Cur non Christum captum statim abduxerint ad Caipham, tum temporis summum pontificem; qui absq; dubio satellites ad Dominum capiendum miserat, (Præerat enim concilio & apud ipsum administratio summa, quo ad αὐτονομίαν in religione, residebat) rationem reddit Euangelista. *Erat enim*, inquit, *Annas socer Caiphæ.* Hinc duo colligere promtum est: Primùm, quòd vterq;, hoc est, Annas & Caiphas consenserint vt Dominus caperetur: penes quos cùm esset summa autoritas, non dubium est, quin pleriq; omnes sacerdotes & Leuitę illorum sententiam approbauerint. Vulgus enim hominũ se tum demum sapere rectè putat, cùm magnatum, & eorum qui magnatibus adulantur, exẽpla sequitur: nec putat errare eos, qui eorũ exẽpla sequuntur, penes quos est summa autoritas. Ideò, vt & suprà capite 7. cùm ministri Pharisęorum reuersi, referrent de Christo, quòd nũquã aliquis homo sic fuisset locutus: respõdent Pharisæi: *Nunquid & vos seducti estis? Nam quis ex principibus sacerdotum credidit in eum?* Volentes significare, exempla principum normam fidei subditorum esse debere. Verùm hunc pestilentem & vsitatum nimis errorem hæc historia refutat. Quid igitur nos hinc discamus? Vt nos, modò sapęre velimus, non ex magnatum, non ex eorum qui de successione Apostolorum gloriantur, non ex vulgi, quo nihil leuius est, opinione pendeamus: sed vt potius confugiamus ad Legem & testimonium, vt monet propheta. In rebus Oeconomicis, in gubernatione ciuili, quantum ad externos mores, non pugnantes cum Decalogo, attinet: valeat autoritas humana, & suo honore emineat, aliisq; regulam agẽdi præscribat. Verùm cùm agitur religio, honor Dei, & salus animarum, sequamur Dauidem, qui ait: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* In extremo enim die nõ iuuerit ciues Ierosolymitanos, quòd summorum sacerdotum, item Pilati & Herodis exempla sint secuti: sed iustas pœnas sui erroris luent. Quare Nicodemi, Mariæ, Marthæ & aliorum paucorum, qui tum vt hęretici & insani iudicati sunt, exempla potius, quàm magnatum & multitudinis, sequamur. Non enim ex autoritate seu dignitate hominum, neq; ex vulgi opinione: sed ex verbo Dei pendere eos oportet, quibus salus curæ est. Alterum quod hinc colligendum est, ἠθικὸν & morale est. Nam cùm Euãgelista dicit, quòd sit ductus ad Annã primùm, quia erat socer Caiphæ: significat quòd gener voluerit socero gratificari. Nam cùm gener Caiphas sciret socero Annæ pergratum esse, quòd factum erat, (cui haud dubiè significatum erat ab aliquo forte satellite, hostem, vt putauit, publicum iam captum esse) mandat vt captum in Annæ domum deducant, vt isto pacto gratificetur suo socero. Atq; ita quoq; hodiè hostes Euãgelij sibi mutuo gratificantur in perdẽdo Christum in suis membris, qui suo tempore mercedem dignam suis factis reportabunt. Annæ ergo & Caiphæ exemplum, non in specie facti, sed in genere imitemur, & seruiamus & gratulemur amici amicis, affines affinibus, in rebus piis & licitis.

Hic iuxtà obseruandum est, qualis nam fuerit status tum temporis Reipublicę Ierosolymitanæ. Deus sua lege mandauerat, vt quisquis ex tribu Leui consecraretur in summum sacerdotem, maneret in eo officio ad tempus vitæ. Sed quid hìc facit auaritia, & φιλοτιμία pessimi consiliarij? Spreta lege Dei, emunt pontificatum, & eò tandem res deuenit, vt qui plus numeraret Romanis præsidibus, sacerdotium summum acciperet, idq; non ad tempus vitæ, sed annum duntaxat. Ex quo colligere promtũ est, & quanta fuerit præsidum Romanorũ auaritia, & quãtum diuitiarum pepererit istis pontificibus superstitio. Nam aurum ex Italia, & omnibes Romanorum prouinciis Ierosolymam exportatum fuisse, conqueritur Cicero: adeò superstitio ferax est, id quod etiam in papatu hodie videre licet. Verùm quia pontificatus Romanus forte non est vendibilis, arte tamen singulari, ne quis diu pontificatu fungatur, efficiunt cardinales. Neminem enim eligunt antequam compleuerit annos 55. Existimant enim tum vitæ terminum nõ procul abesse. Verùm si quis probior fuerit, & in officio diligentior, artibus Italicis illum è medio tollunt.

Porrò

Porrò de prædictione huius facti, caussis, doctrina & significatione, infrà in secúdo mébro, tertiæ partis huius capitis, dicemus. Quis quæso hodie huius rei exempla non vidit plurima? Multi magnates, & multi qui docti haberi volunt, adulantes principibus, eos erroneis opinionibus inescant primùm: deinde pertrahunt facile multitudinem in suam sententiam: & si quis aliquando dissenserit ab eorum decretis, nó solum pro hęretico iudicatur, verumetiá indignus, qui húc Solem aspiciat. Hoc spectaculo non offendátur pij, sed cogitent hoc longè antea significatum esse.

SECVNDVS.

14 Erat autem Caiphas is, qui consilium dederat Iudæis quòd expediret vnum hominem mori pro populo.

Siue plures fuerint nomine Caiphę appellati, siue nó, parum admodú refert. Euágelista noster hoc ideò refert, vt ostédat quáto odio Christi flagrarit hic pontifex, cuius erat officiú, Christum præ omnib. alijs tueri, eiusq; doctriná cæteris cómendare. Cuius exéplum hodiè pontifex Romanus nó segniter imitat̃. De cósilio Caiphæ suprà cap. 11. actum est. Nam deliberátibus pontificib. & Pharisæis, Caiphas, ac si solus saperet in isto septuaginta vnius virorum cósilio, reprehédens illorum inscitiá, ait: *Vos nescitis quicq̃, nec cogitatis q̃ expedit vobis vt vnus homo moriatur pro populo, ac nó tota gés pereat.* Huius arrogátis pontificis cogitatio fuit politica. Nihil enim planè de regno spirituali Christi cogitauit. Hæc autē ipsius senteńtia fuit. Expedit vobis vt istum vnū hominē Iesum, tot edentē miracula, quib. allicit ad se quáplurimos, interficiatis, ne paulatim sibi adiuncta turba regnum inuadat: quo facto Romani offensi, bellum nobis inferent, ac victos oés in prædam & triumphum abducent: atq; ita actum erit de tota vestrá gente. Hoc fuit somnium istius pontificis; sed Spiritus Sanctus, qui per Balaami asinam olim locutus est, longè aliud voluit.

Quæstiones quæ ex hoc loco nascuntur, videlicet: Vtrum pontificibus Spiritus Propheticus sit alligatus: An pontificib. manifestis Christi hostib. Ecclesia sit subiecta: &, An impij gubernatores moueátur in consilijs dandis à Spiritu Sancto, suprà in 11. capite declaratæ sunt. Nobis autem hæc Scripturæ dicta sequi tutissimum erit: Psal. 119. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis.* Matth. 7. *Cauete à falsis Prophetis.* Ad Gal. 1. *Anathema sit vel Angelus de cœlo, qui aliud Euangelium docuerit.* Horum primum normam minimè fallacem nobis commendat, quam donec sequimur, nec errare, nec falli possumus. Secundum, interdictum serium habet, cótra quod venire nefas est. Tertiū, monet quo in loco habendi sunt illi, qui à regula verbi Dei deflectunt ad quosuis doctores, quantumuis sancti videri volunt, & dignitatis gradu pollét. Sint ergo testimonia Dei nobis cum Dauide, & nostrum gaudium, & viri consiliarij.

TERTIA PARS.

In hac tertia parte narratur quid gestum sit in domo Caiphæ principis sacerdotum. Sunt autem huius partis tria membra, quorum primum potissimùm agit de prima Petri negatione. Secundum, examen continet Christi de doctrina & discipulis; & facinus improbum serui percutientis Christum in maxillam, cum accusatione facti. Tertium, habet negationem dupli cem Petri. Singula membra nostro more articulis distinguemus.

DE PRIMO.

PRIMVS.

15 Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus.

Postquam Annas vidisset Iesum comprehensum, non sine summa animi voluptate misit eū sic vinctum ad Caipham pontificem, videlicet, præfectum cósistorio sacerdotum. Quod cū videret Petrus, secutus est eum, idque à longè, vt Matthæus ait. Quod quidem primus gradus ad negationem fuit, & alius discipulus, qui Petrū anteuertisse videtur. Vterq; amore quo suum complectebantur magistrum moti, vt viderent quid suo Magistro accideret in Caiphæ domo. In Petri persona pingūtur pij, qui Christum in suis membris amant quidem & fouent, donec illud impunè licet: verùm periculo imminente, sequuntur à longè, & tandem metu negát, quē amore fouebant. Hîc quilibet nostrûm, quasi intuens Petri trepidationē, cogitet de propria infirmitate, & nihil tribuat nec suę sapiétię, nec viribus: sed in timore Dei sollicitè ambulet, oretque Deum, vt ipse faciat, quo & fidem retineat, & robur animi inuictum concipiat, & bonam conscientiam vsq; ad finem tueatur, vt soli Deo gloria tribuatur.

SECVNDVS.

Discipulus verò ille erat notus pontifici, & ingressus est cum Iesu in aulam pontificis.

Quisnam fuerit ille discipulus, quia Euangelista eum non nominat, nó est scrupulosè inqrēdum. Vulgò putat̃ fuisse Ioánes huius Euágelij scriptor. Omissa igit̃ disputatione de nomine, de re, dicam⁹. Quisq́s fuit, & discipulus Christi erat, & notus pontifici: & quia notus erat pótifici, cum Iesu intromissus est in aulam pontificis, nó vt hostis, sed vt amicus pontificis. Hîc merito quæritur, num pijs (qualem hunc discipulum fuisse non est dubium) liceat amicitiam & familiaritatē habere cum hostib. (qualis hic Caiphas erat) verę religionis, an nó: Si nó licet, malè videtur fecisse hic discipulus: si licet, cur Paulus prohibet conuersari cum hostib. religionis: *Quod est,* inquiens, *consortiū iusticiæ cū iniusticia, & quæ est cócordia Christo cū Belial?* Respondeo. Quoniam oés homines naturę lege sunt inter se deuincti, & oés ex bonitate Dei viuunt, cómuniterq; bonis Dei creaturis vtuntur, debét sibi inuicē, & naturæ lege, & exéplo Dei, humanitatis

officia, quantum quidem id fieri salua fide poterit. Nam cùm fidei negotium agitur, anathema sit, qui obsequẽdo gratulatur hominib. quibusuis. Amicitia ergo huius discipuli, & Caiphæ, extra fidei negotium erat ἐν βιωτικοῖς, id est, in rebus ad vsum huius vitæ pertinẽtib. Potest fieri quòd hic discipulus piscator fuerit, atq; ideô ꝓpter vẽditos pisces fuerit notus familiæ pontificis, qua occasione est intromissus. Discernatur igitur inter amicitiá politicá, & religiosá. Politica, quia κοινωνικὴ est & βιωφελὴς, potest esse inter quosuis homines, propter vsum rerũ spectantium ad hanc vitam. Turcæ cõtrahunt cum Christianis, & Christiani cum Turcis, vt olim Abraham cum filijs Heth, & alijs veræ religionis hostib. Item Ioseph cum Aegyptijs: & Iudæi cum vicinis nationib. Religiosa amicitia non põt esse inter eos qui Christi religionem sequuntur, & eos qui idola colunt, quemadmodum Paulus 2. Cor. 6. copiosè docet, & Iohannes in 2. Epistola. Quapropter qui in vno quidem loco pijs se adiungunt, eorumq; sacris vtuntur; in alio verò idola colunt, in gratiam amicorum, inexcusabiles sunt. Hi enim nomine Christiani dici possunt, sed reuera sunt Christi hostes. Quia scriptum est: *Corde creditur ad iusticiam, ore fit confeßio ad salutem.* Huius confessionis duæ sunt partes; videlicet approbatio veræ doctrinæ, & verorũ cultuum; & improbatio falsæ doctrinæ, & falsorum cultuum.

TERTIVS.

16 Petrus autem stabat foris ad ianuam. Exiuit ergo alter discipulus, qui notus erat pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum.

Petrus à longè secutus Dominũ, vt videret quid fieret de suo Magistro, tandem venit ad domum Caiphæ, & intercessione discipuli eius, q notus erat pontifici, intromittitur ab ostiaria. Etsi autem Petrus amore sui Magisti in periculum se coniecit; tamen non vacat culpa temeritatis. Monemur ergo vt prudenter faciamus quæ nostræ sunt vocationis in timore Dei, & caueamus ne præter necessitatem, intempestiuo zelo nos aut alios in periculum conijciamus.

QVARTVS.

Dicit ergo ancilla ostiaria Petro: Num & tu ex discipulis es hominis huius? Dicit illi, Non sum.

Ecce firmissima illa petra ad vnius auræ leuem susurrum, tota concussa tremit. Ecce cùm extra periculum erat Petrus, magnum animi robur præ se tulit, ac se inuictum fore athletam statuit. *Etiamsi*, inquit, *omnes offendantur, at non ego.* Item: *Si oportuerit me commori tecum, nequaquam te abnegabo.* Item: *Quare non possum te sequi modò, animam meam pro te pono.* Sed quid fit? Postquam periculum præsens videbat imminere, vnius mulierculæ vocula ita est perturbatus totus, vt suum Dominum ac magistrum turpiter abnegarit. Non enim is tantum abnegat Christum, qui dicit eum non esse Christum: sed ille quoq;, qui cùm sit, negat se discipulum esse Christi. Iam prædictiones, causas, doctrinas & significationes huius facti breuiter attingamus. Hæc Petri negatio, vt figurata est in Iudæis, qui etsi Deo promiserant obedientiam, satis constanter dicentes: *Omnia quæ præcepit Dominus faciemus, & erimus obedientes,* tamen ipsum postea turpiter negarunt, adeò vt fabricarent sibi vitulum, quem Dei loco colebant: ita prædicta fuit à Christo, sicuti suprà audiuimus.

Causa fuit, vt pœna respõderet culpæ. Adam enim etsi Deum Dominum suum agnouit, ab eo tamen postea turpiter defecit. Hanc culpam vt deleret Dominus, turpem discipuli abnegationem non sine maximo dolore est passus.

Doctrina est, quòd exemplo Petri doceamur & admoneamur quales nam simus natura, nobis relicti. Cùm extra pericula sumus, videmur nobis inuicti athletæ esse, adeò vt etiá hostib. audacter insultemus. Verũ mox vbi ingruerit vel leue periculum, aut negamus turpiter, aut dissimulamus astutè, vt nostræ quieti consulamus. Hinc ergo discamns solicitè ambulare in timore Dei, verè agnoscere imbecillitatem nostram, ardenter rogare Deum, vt ipse suo spiritu nobis adsit παραστάτης, ac nobis animi robur addat, vt confessionẽ retineamus, & persistamus fortes sub cruce, si qua subeũda erit propter fidei nostræ confessionẽ. Deinde in ancilla ostiaria Caiphæ, exemplum habemus familiæ, quæ ad exẽplar sui patrisfam. mores suos cõponit. Vtenim ancilla ista, cũ videret herum suũ maleficis verbis Christũ excipere, ipsa quoq;, vt fida ministra crederetur, Petro discipulo Christi periculum struit: sic familiæ impiorum, suis Dominis adulátes, discipulis Christi pericula creant.

Significationes hæ sunt. In Petro significatũ est quid futurũ sit in extremis tẽporibus. Multi qui Petri, hoc est firmissimæ colũnæ dici & haberi volunt, turpiter ad nutũ etiá fœminarũ impiarũ abnegabũt Christũ, vt suis reb. consulant & tranquille viuát. Existimo ẽt significatũ esse hoc ancillæ facto, ante extremũ diẽ mulieres fore instrumẽta ꝑsecutiõis Christi, in suis mẽbris.

QVINTVS.

18 Stabant autem serui & ministri qui prunas congesserant, quia frigus erat, & calefaciebant se, erat autem cum eis & Petrus, stans & calefaciens se.

Etsi Petrus territus voce mulierculæ, negat se discipulũ Christi esse; tñ aliqua scintillula amoris erga magistrũ suũ, tanq̃ cinerib. tecta, intus in corde Petri latebat: ideò non statim abit, sed adiũgit se ministris & calonib. vt finẽ videat. Nã intra spẽ & metũ fluctuabat Petri animus. Sperabat fortè Petrus fore, vt miraculosè Christus se è manibus sacerdotum subduceret. Petrus ergo hìc videtur adumbrare eos, qui Christum quidem

quidem amant, verùm vt pericula vitent, adiungunt se hostium Christi ministris, vt vel isto pacto securi euentũ videant. Verùm hæc prudentia carnis nihil iuuerit. Oportet enim vtrumq; absq; fuco esse; videlicet fidem in corde, & confessionem in ore. Neq; ita calefaciendum est corpus, vt frigeat animus: quod tũ demũ fit, si metus externam confessionem interrumpat.

DE SECVNDO.

In hoc secundo membro Caiphas pontifex interrogat Dominum de discipulis & doctrina eius; cui Dominus respondens, percutitur in maxillá à seruo pontificis; de qua iniuria Christus conqueritur, seruum istum iniustè fecisse conuincens.

PRIMVS.

19 Pontifex igitur interrogat Christum de discipulis eius, & de doctrina eius.

Caiphas pontificia authoritate tumẽs, Christum de discipulis & doctrina interrogat. Hîc primum cogitandum est ex quo fonte profluat, & quo feratur tanto impetu hæc pontificis interrogatio. Fons fuit hypocrisis, quæ semper in Ecclesia dominiũ sibi vendicat. Tumet enim titulo, ordinaria succesione, splendore ceremoniarum, maiorum institutis, antiquitate, opinione sapientiæ, multitudine, dignitate personarũ, quæ suas tuẽtur partes. Ideò Caiphas hypocrita, ac si penes se solum & suum collegium docendi resideret authoritas, & hæreticum esset quicquid ipse non approbaret, Christum ita interrogat. Sed fallitur hypocrita. Non enim authoritas pontificia, sed verbum Domini norma doctrinæ esse debet. Finis, quo fertur tanto impetu hypocrita pontifex, est, vt Christũ blasphemum in Deum, seductorem populi, turbatorẽ pacis, & affectatorem regni persuadeat senioribus & populo; quo facilius impetret à Pilato p̄side, vt istum tanquam pestem communem è medio tollat. Habemus vnde fluat, & quo tendat pontificis interrogatio: iam videamus factum ipsius in se. Pontifex hic aut interrogat de eo quod nouit, aut de eo quod ignorat. Si hoc facit quia nouit, temerè facit. Nemo enim quod scit, vt ab altero discat, necesse habet. At si hoc facit quia ignorat, duplici iure culpandus est; & quia cùm summus sit pontifex, ignorat quid publicè doceatur; & quòd hominem ad supplicium vocat propter doctrinam quam ignorat vera ne sit an falsa. Sic solent hypocritę facere. Damnant antequam cognorint, nec audire dignãtur eos qui de doctrina testificentur; vt Saul interemit Achimelech non auditum, & Rex Ioachim prophetam Vriam. Sic præcipitat Satan impiorum corda spiritu vertiginis, vt contra leges & omnem iusticiam ferãtur aduersus innocentes, non ob aliam causam, quã q̃ veritatẽ ferre nõ possint. Astuta ergo ista vulpecula Caiphas, omittẽs diuina doctrinæ Christi testimonia, quæ ignorare nõ potuit; videlicet miracula quib. Christus suã doctrinã iuxta prædictiones prophetarũ cõfirmauit, calũniandi gratia de doctrina & discipulis interrogat. De doctrina q̃dẽ, vt astantib. pontificiali autoritate p̄suadeat, doctriná Christi esse cõtra legẽ Mosis. De discipulis verò, vt Dñm seditionis insimulet, ac si ideò discipulos cogeret, vt seditione occuparet docendi locum in Ecclesia, & paulatim regnum inuaderet. Atq; ita non solum labefactaretur autoritas Pharisęorum & Scribarum, penes quos tum temporis ius docendi erat in Ecclesia; verumetiam vt seniores & populus sibi à seditione metuerent. Etsi autem Iohannes hæc paucula refert de Caiphæ interrogatione: tñ multo plura referuntur ab alijs Euangelistis, quæ ab illis petenda sunt. Nobis enim solummodo p̄positum est historiam à Iohanne perscriptam declarare. Iam prædictiones, causas, doctrinas, & significationes huius partis historiæ, breuissime indicabimus.

Prædictiones huius facti sacerdotum, seniorum, & totius concilij, plures sunt, ex quib. paucas ascribam; quæ quia sunt generales, singulis historiæ partibus accommodari debent. Dauid Psal. 2. hoc examen conciliabuli Iudæorũ præuidit, cùm ait: *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges. & principes conuenerunt in vnũ aduersus Dñm, & aduersus Christum eius. Dirumpamus vincula eorum.* Psal. 22. *Circumdederunt me vituli multi, & tauri pingues obsederunt me, aperuerunt super me os suum, sicut Leo rapiens & rugiens. Circumdederunt me canes: concilium malignantiũ obsedit me.* Ipse quoq; Dñs post transfiguratione in monte, sæpiùs discipulos suos præmonuit de hoc Iudæorum facto. *Futurum est*, inquit, *vt Filius hominis tradatur in manus hominum, &c.* Hæ prædictiones & similes, clarissimè loquuntur de rabiosis calumniis pontificis, Pharisæorum & Seniorum in domo Caiphę, & postea in p̄torio, de quib. historia apud Lucam legatur.

Causa huius facti nõ est tam quærẽda in Pharisæis & sacerdotib. q̃ in toto humano genere. Nos oẽs in Adamo circumuenti sumus calumniis: Deinde ipsi calumniis deliquimus, quibus opprobrium sempiternum meruimus. Quap̄pter prodit noster pontifex Iesus Christus, & sustinet opprobria & calumnias, vt nos ab opprobriis & calumniis liberet.

Doctrina est, vt grati simus Christo liberatori, & patiamur fortiter, si aliquando propter ipsum & ipsius doctrinam calumnias, falsa testimonia, & opprobria ferre cogamur.

Significatio est, quod Christus talia sit passurus in mẽbris, qualia passus est in persona. Admoniti ergo hac significatione, obfirmemus animos nostros, si aliquando Deus propter confessionem nos similia pati voluerit, ne tum tanquam non præmoniti frangamur animis, & abijciamus confessionem.

SECVNDVS.

26 Respondit ei Iesus: Ego palàm locutus sum mundo, ego semper docui in Synagoga, & in templo, vbi omnes Iudæi conuenerunt, & in occulto locutus sum nihil.

21 Quid me interrogas? interroga eos qui audiuerunt quid locutus sum eis. Ecce hi norunt quæ dixi ego.

Quoniam Dominus sciuit ex quo fonte manaret, & in quem finem tenderet interrogatio Pontificis, responsionem personæ interroganti accõmodat. Et quia interrogatio de discipulis pendet à doctrina Christi, solũmodo de doctrina respondet. Responsio autem Christi duo habet, videlicet tacitam reprehensionem pontificis, & prouocationem ad testes suæ doctrinæ. Reprehensio tacita est: *Ego palàm locutus sum mũdo,* &c. Cuius hic est sensus: Tu Caipha qui summo fungeris sacerdotio in populo Dei, si nosti quæ docuerim, frustra me interrogas: Si non nosti, iure culpãdus es, qui cum caput sis ecclesiæ, tuo quidem iudicio, non nosti quid publicè doceatur. Nam ego in occulto non docui, sed palàm in synagoga & in templo, omnibus audientibus Iudæis. Dominus ergo non uolens reuocare quicquam eorum quæ docuerat, hoc responso se constantem in doctrina manere significat; suo exemplo docens, quid & nos facere oporteat, si quando ab hostibus veritatis, & in synagoga pontificia, de doctrina nostra interrogamur. Quid? An non Apostolus præcipit, vt simus parati ad reddendam rationem spei nostræ, cuiuis petenti? Hoc quidem verissimũ est, modò is qui spei nostræ rationem postulat, vel ipse non ignorantia affectata ignorat, vel non nisi calumniandi gratia interrogat, quemadmodum Caiphas fecit. Tunc enim satis est dicere: nos palàm & in occulto nihil docuisse. Verùm si sistimur coram iudicibus ignaris doctrinæ nostræ, in mansuetudine & timore Dei, & bona conscientia, fidei nostræ rationẽ reddemus, idq; in hunc finem, vt & qui ignorarunt, nostra responsione erudiantur, & infirmi confirmentur, & nos ipsi confessione nostra veritatem doctrinæ propagemus, ac sanguine obsignemus, exemplo magistri nostri, si res ita postulauerit: quod tamen nemo præstare poterit, nisi robur animi diuinitus ei datum fuerit, vt in Petro Apostolo vidimus.

Prouocatio ad testes doctrinæ (quæ est doctrinæ manifesta confessio) est cùm ait: *Interroga eos qui audiuerunt quid locutus sum eis: Ecce hi norunt quæ dixi ego.* quasi diceret: Frustra laborat, qui rẽ omnibus notam quasi abditam scrutatur. Cùm ergo plurimi sunt qui me audiuerunt, quorum pleriq; inimici & hostes sunt, ab eis cognosce quid docuerim. Est autẽ constantis animi & cõfidentis, in examine doctrinæ prouocare vel ad ipsos doctrinæ hostes. Monemur ergo Christi exẽplo, vt primũ nobis paremus certitudinẽ doctrinæ, vt nobis ipsis cõstet de veritate q̃ docemus. Deinde vt cõfidẽter nõ solũ ad amicos, verũ etiã ad hostes prouocemus, si quãdo q̃stio de doctrina nostra oritur, vt veritas doctrinæ quã profitemur, salua maneat.

Porrò ex hoc Domini respõso q̃stio oritur. Nã Matt. 10. ipse Dominus ait: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce, & qđ in aurẽ auditis p̄dicate super domos.* Hic aũt Dominus dicit se palàm mũdo locutũ esse: itẽ, nihil in occulto dixisse. Hęc antilogia sic soluitur, si cõsideretur scopus & finis interrogationis pontificis. Caiphas non interrogat de doctrinæ partibus, sed de docẽdi autoritate & doctrinę summa, vt caussam aliquã inueniat p̄dẽdi innocentẽ. De autoritate docẽdi mũdo locutus est Dominus, cùm sę & diuinitꝰ missum demõstraret, & testimoniis diuinis se legatũ Dei esse, de quo Moses antea p̄dixerat, declararet. De doctrinæ verò summa multis modis palàm locutus est, & ostendit suã doctrinam esse Mosis & ꝓphetarũ. Atq; ita omnia de q̄b. interrogare vult Caiphas, Dñs publicè docuerat.

TERTIVS.

22 Hæc autem cùm dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicẽs: siccine respondes pontifici?

Hoc improbi serui facto, cõprobatur veritas dicti Salomonis, dicentis: *Princeps amans mendacia, habet omnes ministros impios.* Qualis. n. Dominꝰ, tales plerũq; & serui. Veterator iste seruus, siue Malchus, vt Chrysostomus, Bernhardus & multi alij existimant, qđ valde verisimile est, in gratiã sui Domini mẽdacis & impij, sæuit in Iesum quẽ innocentẽ nouit, & ei impingit alapã ignominiosè, à quo salus & gloria gratuito offerebatur. Nõ dubiũ est, quin hic minister fuerit vnus ex iis, q̄ Iohann. 7. referuntur missi ad cõprehẽdendũ Iesum, cuius doctrinã cùm admirarẽtur, nolebant Iesum cõprehendere, q̃ res reddidit ministros Pharisæis suspectos, ac si ipsi quoq; in Christũ crederẽt. Hanc quasi maculã hic seruus volens abstergere, iniussus alapã Dño dedit. Vtinã iste nebulo multos hoc die non haberet socios. Factum huius serui exaggerat Bernhardus hisce verbis: *Ecce,* inquit, *percuttitur à luto figulus, ab infimo summus, à peccatore Deus, à mãcipio Dominus, à creatura creator, ab eo quẽ redimere venerat piissimus Redemtor.* Sic mundus malũ pro bono, ignominiam ꝓ gloria reponit: sed ipsi vicissim accidet, quod Salomon ait: *Qui reddit malum pro bono, non recedet malum de domo eius.*

Prædictio Threnorũ. 3. *Dedi maxillam meã percutienti.* Micheæ 5. *Percutient maxillam iudicis Israel.*

Caussa, nostram iactantiam probrosis alapis luit Dominus. *Dedecorati,* ait Cyrillus, *peccato fuimus, quam notam iniustum Christi detersit dedecus.*

Doctrina: vt nos qui Christi membra sumus, patienter feramus, quæ à ministris Sathanę nobis inferuntur opprobria: scientes verissimum fore, quod in Prouerbiis dicitur: *Dominus illudet illusores, mansuetis autem dabit gratiam.*

Significatio: ꝙ pontificis Romani, q̄ crudelitate Caipha non est inferior, adulatores & ministri, multa sint Christo in suis mẽbris illaturi probra: non ꝙ rectius nõ intelligãt, sed vt gratiã pontificis sibi cõcilient, & si qua de ipsis erat orta suspicio, eluatur. Ideò verè Bernhardus ait: *O Domino Iesu multa adhuc fiunt contra te, propter humanum fauorem.* Sed verè infelices illusores isti sunt,

ſunt, quia ſcriptum eſt: *Abominatio Domini omnis illuſor.* Nos ergo illorũ præſentẽ ſtatum, in quo feliciſsimi putantur, non intueamur, ſed extrema eorum cogitemus.

QVARTVS.

23 Et reſpondit ei Ieſus, ſi malè locutus ſum, teſtificare de malo: ſin bene, cur me cædis?

Quia hic ſeruus Domini percuſsit innocentẽ cõtra leges & iuſtum iuris ꝓceſſum, reprehẽditur à Dño duobus argumentis. Quorũ prius eſt: Malefactor quiſpiam prius eſt legitimè conuincendus, quàm puniendus. Tu ergo iniuſtè facis quod me non conuictum percutis. Ordo iuſtitiæ diuinæ poſtulat, vt accuſatio præcedat ſentẽtiã, ſentẽtiã legitimè latã ſequatur executio iuxta legũ præſcriptũ. Ex huius ergo ſerui facto (quod iudices iſti non improbant) apparet quanta tum fuerit Iudæorum in iudicando leuitas & iniquitas, qui non ex legum præſcripto, vt oportuit: ſed ex affectibus condemnabant & iuſtificabant, quos volebant, idque ſine ordine & iuſto iuris proceſſu. Poſterius: Summa iniuria eſt innocentem cædere, quem leges iubent defendere. Tu ergo qui me rectè & benè loquentem cædis, iniuriam mihi facis. Atque ita Dominus & iudices tacitè reprehẽdit, qui hoc permittunt; & ipſum ſeruum apertè, qui furioſa manu in ſe inuaſit corripit. Vtrumque opus veræ dilectionis erat, & iuſtitiæ.

At quomodo, dicat aliquis, hoc Chriſti factũ cum ipſius præcepto congruit, Matth. 5. *Si quis te percuſſerit in dexteram maxillam tuam, obuerte illi & alteram.* Reſp. Si ſenſum præcepti ſpectes, Chriſtus nequaquam ei aduerſatur, ſed potius perfectiſsimè ſatisfacit. Id enim quod voluit præcepto, hoc ſuo exemplo confirmauit. Nam per externum corporis geſtum, internum animi affectum intellexit Dominus, quem vult alieniſsimum eſſe à cupiditate vindictæ: veluti ſi quis inueniretur, qui accepta vna plaga in corpore, potius alteram acciperet, quàm vel cuperet vindictam, vel ſe ipſe vlciſceretur: is profectò iudicãdus eſſet alienus ab omni cupiditate vindictæ. Sic Dominus ſi percuſſus voluiſſet vindictã, facilè vel nutu proſtrauiſſet percuſſorem, vel effeciſſet vt dæmonio agitaretur, vel terra abſorberetur, vel epilepſia corriperet̃, vel quouis alio modo miſerabiliter vexaretur: ſed horũ nihil fecit, vt ſua patientia præceptum à ſe datũ confirmaret. Sed τὸ ῥητὸν, dicat aliquis, tollis, qđ aliud videt̃ requirere. Clarè enim dicit: *Obuerte ei & alteram, maxillam* ſc. Reſpondeo. τὸ ῥητὸν nõ tollit, q̃ eius ſententiã ſcrutatur, id quod hoc pacto fieri põt. Exempla regulæ ſubiiciũtur, & hypotheſes ſuis theſib. Regula eſt ſeu theſis apud Matthæum: *Ne reſiſtatis malo*: hoc eſt, Paulo interprete ad Rom. 12. *Nolite malum pro malo viciſſim reddere voſmetipſos vlciſcentes; ſed date locum iræ.* Regula ergo hæc, ſeu theſis, ſolummodo priuatam vindictã prohibet. Exemplum regulæ, ſeu hypotheſis in ſua theſi contenta eſt: *Quiſquis impegerit alapam in dexteram maxillam, obuerte ei & alteram.* hoc eſt, vt ex regula ſeu theſi manifeſtũ eſt, non viciſsim illi alapam impinges, ſed potius alteram ei obuerte maxillam, quàm hoc facias. Exemplum ergo hoc, ſeu hypotheſis, cùm in regulam ſeu theſin includi debeat, nequaquam abſolutè accipi poteſt; ſed neceſſe eſt vt comparatiuè accipiatur, alioqui plura contineret exemplum & hypotheſis, quàm regula & theſis, quod eſſet abſurdiſsimum. Præterea magna ſequeretur abſurditas, ſi τὸ ῥητὸν ſine interpretatione conueniẽti retineretur. Quid enim aliud eſſet porrigere alteram maxillam, quàm magis irritare petulantiam percutientis, qui iã antea nocendi libidine plus ſatis eſſet inflammatus. Addo quòd hypocrita quiſpiam, ſeruans τὸ ῥητὸν, poſsit plenus eſſe cupiditate vindictæ, & ex animo precari malum qui ſe læſerit, etiãſi geſtu corporis obuerterit ei alteram maxillam. Proinde Chriſtus nequaquam contra ſuum pręceptum facit, ſed potius præbet ſe nobis exemplum præcepti. Non enim reddit malum pro malo, ſed bonum pro malo. Corripit enim benignè eum, qui iniuſtè læſit. Quod profectò eſt alteram maxillam præbere, id eſt, patienter ſine vindictæ cupiditate ferre iniuriam. Proinde Auguſtinus hoc loco rectè ait: *Hinc demonſtrauit quod demonſtrandum erat; ſua ſcilicet magna illa præcepta patientiæ, non oſtentatione corporis, ſed cordis præparatione facienda eſſe.*

Doctrinam ſuppeditat nobis factum Chriſti. Vt enim Chriſtus non conniuet ad iniuriam, ſed percutientem ſe corripit, iuſtè, ſine cupiditate vindictæ: ita quilibet pius, dum iniuſtè patitur, poteſt de ſua teſtari innocentia, nec debet iniuſtum factum probare. Interim tamen ſine cupiditate vindictæ, oportet paratum expectare, quicquid iniuriarum hoſtes Dei ipſi illaturi ſunt. Non diſsimile eſt exemplum Pauli Actor. 23. qui cum diceret coram pontifice Anania, & aliis qui cum illo erant: *Ego omni bona conſcientia verſatus ſum ante Deum ad hunc vſq; diem:* Ananias pontifex imperat aſtantibus, vt os illi percutiant. Hic Paulus non ſilet ad iniuriam, ſed dicit Ananiæ: *Percutiet te Deus, paries dealbate.* Neq; tamen cupit vindictam Paulus, ſed denunciat, vt miniſter Dei, impio põtifici pœnã diuinitus ꝓp iniuſtũ factũ. *Tu*, inq̃t, *ſedes iudicãs me ſecundùm leges, & contra leges iubes me percuti.* Quòd aũt addit, *Paries dealbate:* exemplum ſui magiſtri imitatur, dicentis: *Væ vobis ſcribæ, phariſæi, hypocritæ.* Quid enim aliud eſt hypocriſis, quàm paries dealbatus? Non ergo peccant miniſtri Euangelij, ſi pio zelo detrahunt hypocritis laruam, & eos propriis coloribus depingunt, vt tandẽ reſipiſcãt.

Significatio eſt, quòd Chriſtus in ſuis membris iniuſtè & contumelioſè à ſeruis Sathanæ ſit tractandus. Fieri enim non poteſt, vt Satan ferat Chriſtum in ſuis membris vera & ſalutaria dicere. An non hodie in multis locis innocẽtes cęduntur, & malè tractantur propter veritatis confeſsionem? Quare ſi & nobis tale aliquid acciderit, ſciamus hoc prius in Chriſti perſona fuiſſe ſignificatum.

QVINTVS.

24 *(Miserat eum Annas vinctum ad Caipham pontificem.)*

Hæc verba in parenthesi legenda sunt, & aoristus ἀπέςειλεν per plusquampfectũ reddendus est. Est enim verborum transpositio. Nam Annas in sua domo, in quam videtur non esse intromissus Iesus, non examinauit Iesum: sed ipsum, vt ad se erat adductus, misit vinctum ad Caipham pontificem. Quod cùm videret Petrus, à longè secutus est, donec is quoque in domum pontificis venit; vbi ad vocem ancillæ ostiariæ negauit Dominum primùm. Hoc ita esse, non solum ex aliis trib. Euangelistis manifestò est, verumetiam ipse Ioannes satis hoc indicat, qui non Annam, sed Caipham pontificem seu principem sacerdotum appellat.

DE TERTIO.

In hoc membro duplex negatio Petri exponitur, cũ prædictione Domini de euẽtu, dicentis: *Priusquam gallus cecinerit, ter me negabis.*

SEXTVS.

25 *Stabat autem Simon Petrus, & calefaciebat se. Dixerunt ergo ei: Num & tu ex discipulis eius es? negauit ille, & dixit: nõ sum.*

26 *Dicit ei vnus ex seruis pontificis cognatus eius, cuius absciderat Petrus auriculam: Nónne ego te vidi in horto cum illo?*

27 *Iterum ergo negauit Petrus, & statim cecinit Gallus.*

Quod laude dignissimum erat in Petro, hoc in probrum verterunt ministri pontificis, vt improbi facere consueuerunt. Quid enim laudabilius esse potest, q̃ esse discipulũ Christi, & cũ eo versari, qui verba vitæ habet? Verùm vt laudatissimum esse dico discipulũ Christi esse: ita ignominiosissimum & probrosissimum fuerit à Christo deficere, Christum negare, periurio attestari se Christum ne nouisse quidem. Sed Petro accidit quod est in Prouerbio: *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea.* Petrus in sodalitio collegarum suorum erat pius, erat innocens: Christum magistrum suum confitebatur, palam esse Filium Dei viui, verbum vitæ æternæ habentem; ex qua confessione nomen Petri accepit. Atq; adeò magnum robur animi præ se tulit hic Petrus, vt dixerit Iesu Magistro: *Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo.* At postquam ventum est in aulam pontificis, ex firmissima Petra, arundo factus est; quia leuissima aura ita est impulsus, vt Dominum & Magistrum suũ turpiter abnegauerit. Ecce quid faciat prauum sodalitium, quamque verum sit veteris poetæ dictum: φθείρουσιν ἤθη χρήσθ' ὁμιλίαι κακαί, id est, corrumpunt mores bonos consortia praua. Item ἤθη πονηρὰ τὴν φύσιν διαστρέφει, id est. Mali mores naturam peruertunt. Rectè proinde Salomon monet, cùm ait Prouerbiorum capite vigesimosecundo: *Spinæ & laquei in via peruersi, qui procul inde discedit, custodit vitam suam.* Si Petrus abstinuisset ab aula pontificis, & non adiũxisset se impij pontificis ministris, in negationis & periurij flagitium nequaquam incidisset. Simus ergo nos, lapsu Petri admoniti, cautiores, & fugiamus impiorum consortia, ne inde aliquam labem, quod sanè facillimum erit, contrahamus.

Sed dicat aliquis: Christus prædixit fore, vt Petrus se negaret ter antequam gallus in ea nocte caneret. Ergo aliter fieri non potuit: excusandus proinde est Petrus. Resp. Petrus non ideò negauit, quia hoc Dominus prædixit; sed quia negaturus erat Petrus, Dominus qui omnia nouit, & simul omnia videt in suo æterno, hoc prædixit. Vt ergo ex prædictione Christi eius diuina sapientia, qua omnia nouit, concluditur: ita ex negatione Petri, vanitas præsumtionis illius demonstratur. Ideò Augustinus ait: *Ecce medici completa est prædictio, ægroti conuicta præsumtio. Noli ergo quisquis es, tuis niti viribus.*

Quæritur præterea, cur Dominus permiserit illum, qui habebatur firmissimus inter Apostolos, tam turpiter labi? Huius permissionis plures possunt assignari caussæ. Prima, vt nemo, lapsu Petri admonitus, quãtumuis videatur sibi fortis, cõfidat suis viribus. Quod.n. Petro accidit, cuilibet facilè accidere potest. Nã de eadẽ infirmitatis massa desumti sumus oẽs. Secunda, vt extat illustre exemplũ misericordiæ Dei in Petro, qui vel grauissimè lapsos recipit in gratiam, modò cum Petro pœnitentiam egerint, & cõuersi fuerint ad Christũ misericordiæ fontẽ. Gratia enim, iuxta Pauli dictum, multum superat peccatũ. Gratia enim regnat per iusticiã in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum. Detestemur igitur errorem Donatistarum negantium lapsis veniam, & nos lapsi confugiamus ad fontem misericordiæ Iesum Christum, qui venit seruare quod perierat. Tertia, vt Petrus, qui futurus erat minister Christi, in propagando ipsius Euangelio, à se ipso disceret, quomodo ageret cum aliis, q̃ labuntur, vtq; successores Petri, hoc est omnes ministri Euangelij, idem faciant. Syracides ait: *Intellige ea quæ sunt proximi tui à te ipso.* Et Paulus ait: *Si quis præoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instaurate huiusmodi in spiritu lenitatis, considerãs teipsum.* Et 1. Timoth. 1. *Ideò misericordiam consecutus sum, vt in me primò ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, ad exprimendum exemplar iis qui credituri essent in ipsum, in vitam æternam.* Atq; ita videmus quòd tristissimus Petri lapsus nobis in salutarẽ medicinam cedit, modò Petri exemplum resipiscentis imitemur. Nam vt in Petro lapso nostram infirmitatem contemplamur: ita in eodẽ resipiscente misericordiam Saluatoris erga nos resipiscentes adorabimus. Habet enim mitissimus Iesus æqualem naturam. Quemadmodum enim venit vt saluaret quod perierat: ita clemẽter inuitat omnes peccatores ad pœnitentiam. Is.n. est, q̃ apud ꝓphetã dicit: *Viuo ego, nolo mortẽ peccatoris, sed vt cõuertat̃ & viuat.* Difficilior quæstio oritur ex collatione negationis Petri ad

dictum

dictum Domini Luc. 22. vbi Domin⁹ Petro ait: *Sathanas expetiuit vos, vt cribraret tanquã triticũ: ſed ego rogaui pro te, ne deficeret fides tua.* Ex Petri facto, & hoc Chriſti dicto, videtur ſequi, ꝙ Petrus tãetſi abnegauerit Dominũ cum periurio, retinuerit nihilominus fidẽ. Si.n. nõ defecit fides Petri, nõ eſt amiſſa periurio & abnegatione ſui magiſtri. Videtur ergo fides poſſe ſtare cum quouis peccato vaſtãte cõſcientiã hominis. Verùm hoc Spiritus Chriſti in Paulo negat. Dicit.n. naufragium fieri fidei, bona cõſcientia vaſtata. Quid q̃ſo aliud eſt fidei naufragiũ facere, ꝗ fidei iacturam pati, hoc eſt, fidẽ prorſus amittere. Si ergo & dictũ Chriſti ſtabit, & dictũ Pauli, qui dictãte Spiritu Chriſti, negat fidem cõſiſtere poſſe, bona cõſcientia repulſa: quærenda eſt huius apparentis antilogiæ recõciliatio ex verbis Dñi, quæ mox in eodẽ cõtextu ſequuntur. Nã cùm dixiſſet Dominus, *Rogaui pro te ne deficiat fides tua*: mox immediatè ſubiungit, *Tu aliquãdo cõuerſus, confirma fratres tuos.* Iã aũt cum auerſus & cõuerſus ita cõtraria ſunt, vt in vno tertio ſimul eſſe nõ poſſint: Petrus qui fuit rurſus cõuertend⁹, ꝙ neceſſario ꝑ fidem fieri debuit, fuit abſq; omni dubio prius auerſus amiſsione fidei. Donec.n. fidẽ retinemus, cõuerſi dicimur: fide aũt amiſſa, auerſi. Hinc neceſſariò concluditur, duplex fidei defectio: videlicet temporalis, & finalis. Petri defectio fuit tẽporalis, vt Dauidis: Iudæ aũt finalis, vt Saulis. Fruſtra ergo quidam ex dicto Chriſti, *Rogaui pro te ne deficiat fides tua*: extruunt dogma ꝑniciosum, videlicet ꝙ homo ꝗ ſemel cõcepit fidẽ & credidit, nõ poſsit rurſus amittere fidẽ ꝗcquid fecerit. Dicunt Dauidẽ iacentem in cœno adulterij, & in ꝓditorio homicidio retinuiſſe fidem, adeò ꝙ ſi in iſtis ſordib. fuiſſet mortuus, fide tñ fuiſſet ſaluatus. Quis nõ exhorreſcit ad tã abſurdum dogma: ſed ita neceſſe eſt facere eos, qui vnã hypotheſin falſam tanquã verã, tueri ſibi proponunt. Poſtquã.n. hanc hypotheſin falſam, Deus cõdidit certos homines ad certã dãnationẽ, adeò vt nõ poſsint, ſi vnquã vellẽt, credere & ſaluari, tanquã verã defendere cœperũt: quęrebãt modũ erigendi illos, qui fulmine Stoicæ ſuæ prædeſtinationis ꝓſtrati, cœperunt deſperare. Cùm.n. aliquis apud eos cõſcientia peccatorũ ꝓſternitur, mox cogitat & palàm dicit: Ego nõ ſum p̃deſtinatus, vt mea peccata, in quibus ꝑditiſsimè vixerã, teſtãtur. Huic malo vt amuletũ adhibeãt, reſpondent: Recordare frater antiquorũ dierum, & cogita an aliqñdo ſenſeris in te calorẽ fidei: quẽ ſi ſenſiſti, ſecur⁹ eſto. Nõ.n. poteras fidem ſemel cõceptã amittere, qua fide verè ſaluaberis. Cineres iſti, hoc eſt peccata tua, fidẽ quidẽ texerũt ad tẽpus, ſed nõ extinxerũt. Dicit.n. Dominus Petro: *Simul rogaui pro te, ne deficeret fides tua.* Vide frater quid poſtea acciderit? Petrus cũ periurio abnegauit Dñm ſuum, adeò vt iuraret ſe nõ nouiſſe hominẽ iſtũ. Sic iſti doctores nugãtur, & manifeſtè mendacij arguunt Chriſtũ & Paulũ, ꝗ dicũt homines peccare poſſe in Spiritũ Sanctum. Quod ſanè falſum erit, ſi non põt fides ſemel cõcepta amitti. Huiuſmodi fructũ ꝓfert doctrina Stoica de prędeſtinatione. Præter.n. hoc, quod ex Deo patre miſericordiarũ faciat tyrannum, ꝗ nõ cauſſas, ſed affectus ſuos in iudicãdo ſequatur, aut carnalẽ ſecuritatem parit, quæ eſt ad certiſsimũ interitũ via: aut deſperationẽ gignit, quæ miſeriæ ſempiternę initium eſt. Nos ergo maneamus cõſtãtes in doctrina filij Dei, ꝗ vult oẽs recipere in gratiã abſque omni exceptione, modò crediderint. *Quiſqs crediderit,* inꝗt, *ſaluus erit: quiſquis nõ crediderit, condẽnabitur.* Dicit.n. ſe in mundũ veniſſe ſaluare ꝙ perierat. Hãc ſalutis ꝓmiſsionẽ cõditionalẽ eſſe, vt q̃ requirat cõditionẽ fidei, multa teſtimonia oſtendunt: quẽadmodũ aliàs ſæpè à nobis demõſtratum eſt. Quare ſi manſerimus in fide, abſq; omni dubio ſaluabimur: at ſi naufragiũ fidei fecerimus, finale nihil expectandum eſt, p̃ter miſeriã ſempiternã. Qui ergo ſtat, videat ne cadat: ꝗ cecidit, apprehẽdat dexterã Dei Ieſum Chriſtũ, & ſurgat. Nemini.n. eſt intercluſa ſalutis via, dum adhuc ſpirat, modò ſperare nõ recuſauerit. Nemo de Deo aliter cogitet, q̃ iuxta hãc dulciſsimam promiſsionem: *Viuo ego, dicit Dominus: nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat.* Vt ergo vita in cõuerſione, q̃ fit ꝑ fidẽ, eſt; ita mors in auerſione, quæ fit ꝑ amiſsionẽ fidei.

QVARTA PARS.

Hæc quarta pars capitis continet partem hiſtoriæ eorum quæ extra prætoriũ, & in prætorio acta ſunt corã Pilato præſide Romanorum: accuſantibus innocentẽ perditiſsimis Iudæis.

Sunt autẽ huius partis tria mẽbra. Primum exponit deductionẽ Ieſu à Caipha in prætoriũ, colloquiũ Pilati & Iudæorũ de Ieſu extra prætorium. Secundum membrũ habet colloquiũ Pilati & Ieſu in prætorio. Tertium, teſtimoniũ Pilati egreſsi ad Iudęos de Domini innocentia, recitat. Membra articulis diſtinguemus.

DE PRIMO.

In primo membro exponitur quomodo principes ſacerdotum & ſeniores populi miſerint Ieſum vinctũ in prętoriũ, ſupplicio afficiendum à Pilato præſide Romanorum. Ex interrogatione Pilati apparet, quòd Iudæi corã Pilato hoc mendacium potiſsimum vrſerint aduerſus Chriſtũ, quòd ſe regem Iudæorum diceret. Sciuerunt enim hanc calumniã efficacem fore, pręſertim apud Pilatum ethnicum & præſidem Romanorum, qui potiſsimum iſtic erat conſtitutus à Romanis, vt Iudæos contineret ſub obedientia imperatoris Romani: & ſi quis videretur moliri ſeditionem contra Cæſarem, ipſe autoritate ſua, armis & pœnis ſeditionem auerteret, ne Iudæa in alterius poteſtatem, excuſſo iugo imperatoris Romani, veniret.

PRIMVS.

28 Ducunt ergo Ieſum à Caipha in prætorium. Erat autem manè.

Cõfictis calumniis, & ſubordinatis falſis teſtibus, Caiphas & totum cõcilium ſacerdotum

mittunt Iesum in prætorium, vt cōdemnetur à pſide Romano Pilato, ac ipſi ſimul cateruatim ſequuntur, vt facilius præſidi perſuadeant, vt Ieſum tanquā ſeditioſum & affectantem regnum è medio tollat. Circumſtātiam temporis addit, *Erat*, inquit, *mane*: vt aduerſariorum Chriſti rabiem aduerſus ipſum exprimat. Præ odio enim & cupiditate necis Chriſti, non expectarunt clarā diem, vt ob crimina quæ ipſi nocte confinxerāt aduerſus Ieſum, Pilatus mox nece innocentem puniret: adeò ſuperſtitio & hypocriſis moræ impatiens eſt. Feſtinatio Iudæorum ad tradendum Chriſtum Pilato, olim adumbrata erat feſtinatione mactantium Phaſe.

Cauſſa eſt, vt quemadmodum totus mundus reus erat, videlicet Iudæi & gentes: ita viſum eſt ſapientiæ diuinæ, vt & à Iudæis & à Gentib. illuderetur Dominus, vt omniū maculas elueret.

Doctrina eſt, vt patienter cum Chriſto feramus, ſi à noſtris tradamur alijs iudicādi, modò conſcientia illæſa ſit.

Significatum eſt hoc facto, quòd aduerſarij Chriſti, etſi inter ipſos non optimè cōueniat, in hoc tamen cōſpirabunt, vt Chriſtū in ſuis membris perſequantur, illudant, occidant. Præterea obſeruetur hoc loco, quomodo hoc Iudæorum ſcelus diuinitus punitum ſit. Quemadmodū.n. Iudæi ſaluatorē omniū, Romanis tradiderūt: ſic paulò poſt ipſi Romanis traditi perierunt. Atq; ita pœna reſpōdet culpæ, vt eſt Ezech. 9. *Sicuti feciſti, erit retributio tua, retribuetur tibi in caput tuum.*

SECVNDVS.

Et ipſi non introierunt in prætoriū, ne contaminarentur, ſed vt ederent paſcha.

Hypocriſis ſemper ſibi ſimilis eſt, foris ſancta, intus prophana, manus puræ, mens polluta, in quos congruit verſiculus Græcus: χεῖρες μὲν ἁγναὶ, φρὴν δ' ἔχει μιάσματα. Et Dominus ipſe ait de hypocritis: *Colantes culicem, & deuorantes camelum.* Non putabant ſe contaminari nece innocentis, & odio quo illum proſequebātur, ſed ſi domū prophani præſidis ingrederentur. Ita enim ratiocinabantur: Ecce nos cum veſpera aduenerit, comedemus paſcha, ad quā rem lex requirit munditiem. Non ergo fas eſt vt nos ingrediamur in prætorium hominis profani, aut interſimus iudicio ſanguinis, ne polluamur aut efficiamur indigni ad edendum paſcha, quod non licet immundis facere. Hîc Auguſtinus meritò exclamat, dicens: *O impia & ſtulta cæcitas, habitaculo videlicet alieno contaminarentur, & non ſcelere proprio. Alienigenæ iudicis prætorio contaminari timebant, & fratris innocentis ſanguinem effundere non timebant.* In horum ergo hypocritarū facto, videmus naturam hypocriſis pulcherrimè depictam, in ſuperficiis ceremoniarum inhęrentis, vt in earum externa obſeruatione cultum Dei collocent, nihil pſus cogitāt de ceremoniarū ſignificatiōe.

Porrò hîc diſputatur à doctis, quid hoc loco paſcha ſignificat. Sunt qui per paſcha agnum in memoriā tranſitus Domini, & liberationis populi à ſeruitute Aegyptiaca, immolādum certo anni tempore intelligunt. Nam propter memoriam tranſitus Domini obſeruandā, agnus iſte mactandus, dicebatur paſcha, Exod. 12. Victima enim, nomine rei quā adumbrabat, appellatur more ſcripturæ. Alij per paſcha hoc loco intelligunt, non agnum mactandum, ſed azymos panes per ſeptem dies ſolēnitatis paſchalis comedendos. Nec deſunt argumenta in vtramq; partem. Qui per paſcha azymos panes intelligunt, tuentur ſuā ſententiā Chriſti facto, qui iam comederat cū diſcipulis agnū paſchalē in principio eius diei inter duas veſperas: Nec dubitant Chriſtum legē patris ſeruaſſe, q̄ nuſquā legis eſt inuētus trāſgreſſor. Quare & alios Iudæos eodē tempore paſcha comediſſe cōcludunt. Alij aūt, diligentius rem expendentes, p paſcha intelligunt agnū paſchalē, & nō azymos panes, & diſcernunt inter duplicē paſchæ obſeruationē: videlicet ſecundùm legē, & ſecundùm traditionē maiorum, poſt reditū à captiuitate Babylonica. Filius Dei ſecūdùm legē patris 14. luna, hoc eſt 14. die primi menſis, q̄ eo anno fuit feria ſexta, q̄ incipiebat à veſpera, celebrauit ſuū paſcha cum diſcipulis: feria autem ſexta incipiebat à veſpere diei Iouis, & extendit ſe ad ſequentē veſperā, vnde dies ſabbathi initiū ſumit. Iudæi aūt ſecundū maiorū inſtitutionē. (quoties.n. 14. luna incidebat in feriā ſextā, vt tempore paſsionis Dñi cōtigit) trāſtulerunt paſcha in ſabbatū, atq; adeò in initio ſabbathi, finita iā feria ſexta, comedebant agnum paſchalē. De qua comeſtione noſter Euangeliſta intelligendus eſt. Hîc adorāda venit Dei ſapiētia. Iudæi ſui cōmodi cauſſa, paſcha in diem Sabbathi, ne videlicet duob. cōtinuis diebus in initio ſolennitatis & duobus in fine ſolennitatis vacarent ab omnibus operib. ſeruilibus, tranſtulerunt. Deus aūt hoc ideò permiſit fieri, vt verus agnus paſchalis mactaretur, & veritas per omnia figuræ reſponderet. Nā ſi Iudæi ipſa feria ſexta, in quā incidit 14. luna celebraſsēt paſcha, nequaquam forenſia negocia & iudiciaria iſto die agitaſſent. Vide Burgenſem Matth. 16. & Martinum Bucerum, qui Burgenſis rationes probat & ſequitur.

TERTIVS.

29 Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accuſationem affertis aduerſus hominem hunc.

Probi iudicis officio hoc loco fungitur Pilatus, in quo ſi cōſtans māſiſſet, nequaquā ſe innocentis ſanguine polluiſſet. Eſt.n. pbi iudicis officium, non ad votum aduerſariorū quantumuis potentum, cōdemnare aliquē indicta cauſſa, ſed expectare legitimā rei accuſationē & conuictionem. Pilatus nō potuit ignorare Romanis legem latam fuiſſe à Valerio, ne quis indicta cauſſa condemnaretur. Ideò recte poeta ait:

μὴ δὲ δίκην δικάσεις, πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσεις.

QVARTVS.

30 Reſponderunt & dixerunt ei: Si non eſſet hic maleficus, haudquaquam nos tradidiſſemus eum tibi.

Vide

Vide hypocriſis qualis ſit. Vult ita videri iuſta & ſancta, vt omnes ſibi credát vel ſine ratione. Putat nefas eſſe inquirere de ſuis factis. Hac confidentia freti hypocritæ, dicunt iudici iuſta poſtulanti: *Si non eſſet hic maleficus*, id eſt, ſeditioſus & blaſphemus, *nequaquam*, quæ eſt noſtra religio & ſanctitas, *illum tradidiſſemus tibi*: ac ſi dicerẽt: Satis ne eſt Pilate, ꝙ nos ſacerdotes & phariſæi gubernatores religionis, & obſeruantiſsimi Romani imperatoris, tibi eum vinctum tradamus. Vincula.n. ipſius teſtátur de ipſius maleficiis. Hęc hypocriſis hodiè in multis locis dominatur, vbi inquiſitores hęreticę, vt vocát, prauitatis, leuiter, vix ſuſpectos tradunt tyrannis mactádos. Quod cùm videmus fieri, cogitemus hoc ita olim in his Phariſæis, tradentib. Chriſtũ innocẽtẽ Pilato præſidi, ſignificatũ fuiſſe. Deinde obſeruemus, hypocritas definire maleficiũ, ſeditionẽ, blaſphemiá, hæreſim, quicq̃d illi improbát, etiáſi in ſe laude ſit digniſsimũ & veriſſimũ. Ieſus, ſi beneficia aliis præſtita reſpicis, liberauit obſeſſos ab immũdis ſpiritib. illuminauit cæcos, ſanauit leproſos, paralyticos & alios malè habentes, excitauit mortuos, prædicauit Euangeliũ pacis pauperibus, & viá monſtrauit ipſe vera via, ab interitu æterno ad ſempiterná felicitatẽ. Si Deũ reſpicis, eius gloriá ſemper ꝓmouit, & modũ glorificandi colẽdiq; Deũ perfectiſsimè, voce & vita demonſtrauit. Si ipſius perſoná intueris, nõ eſt vnquá inuentus dolus in ore eius, nec vlla macula in ipſius vita & moribus, ſed vt virtutis amantiſsimus erat: ita eiuſdẽ viuũ exẽplar extitit, oẽs ad virtutũ ſtudia voce & vita hortatus eſt, & oẽs à vitiis auocauit. Hæc opera, hæc ſtudia, hi conatꝰ fuere filij Dei, ob quæ maleficus ab hypocritis accuſatur: vſq; adeò ingrata eſt mendacio veritas. Atq; ita hypocritæ iſti malũ pro bono reddũt. Nam vinctũ tradũt præſidi, vt maleficũ, ſeditioſum, blaſphemũ, atq; adeò indignũ hac luce. Hoc in Dauide typo Chriſti olim præluſum eſt: *Retribuebant*, inquit, *mihi mala pro bonis*. An non hodie ad eundẽ modũ noſtri hypocritæ definiunt ſeditionẽ & hæreſin? Quicq̃d.n. ipſi ſomniát, vt oraculũ ſpiritus ſancti haberi volũt. Cõtra verò, quicq̃d alij ſentiunt & dicũt, etiáſi ſcripturę teſtimoniis fulciatur clariſsimis: tamẽ vt ſeditioſum & hæreticũ dánant, vt ſeditionis & hæreſeos nomine excitent tyrannorũ crudelitatẽ, & táquá fulmine abſterreant ſimplices & infirmos à ueri inq̃ſitione, cognitione, approbatione, cõfeſsione. Quid q̃ſo hoc aliud eſt, q̃ innocẽtes lingua percutere, & veritatẽ opprimere, ſicut de Ier. legitur. c.18. *Venite cogitemus contra Ieremiã cogitationes, quia nõ peribit lex à ſacerdote, & conſiliũ à ſapiente, & verbũ à propheta. Percutiamus eũ lingua. Non attendamus omnib. ſermonib. eius*. Si ergo ſimile quidpiã nobis acciderit, ducamus glorioſum eſſe reddi nos ſimiles imaginis filij Dei. Ná hanc momentaneá ignominiá, ęternũ gloriæ põdus excipiet.

QVINTVS.

31 Dicit ergo eis Pilatus: Accipite ipſum vos, & ſecundùm legem veſtram iudicate eũ.

Pilatus adhuc boni iudicis officio fungitur. Poſſunt autẽ verba Pilati & propriè & ironicè accipi. Si propriè accipiátur, hic ſenſus erit: Leges Romanæ non puniunt quẽquá niſi de crimine conuictum. Non ergo volo contra leges hominem, quem mihi tradidiſtis, condemnare. Quare vobis permitto, vt ſi cõtra veſtram legẽ, & veſtrá religionẽ peccauit, ſecũdùm veſtrá legẽ eũ iudicetis. Ná q̃a iuriſdictio in religione, cõceſſa erat Iudæis à Romanis, voluit etiá Pilatus liberá relinquere eis diſciplinã, qua tráſgreſſores ſuæ legis punirent, non tamen capitali ſupplicio. Ná iuriſdictio in pœnis capitalibus illis omnino ademta erat, ſicuti ipſi fatẽtur. At ſi ironicè Pilati verba accipias, ſenſus erit: Si ſufficit veſtra examinatio, ſufficiat & veſtra ſententia. Si veſtra lex innocentes condẽnat, hũc etiá ſecundùm legem veſtrá condẽnate. Atq; ita eſt oratio indignantis, & exprobrantis Iudæis, quòd in reb. capitalibus ipſis adẽpta fuerit iuriſdictio.

SEXTVS.

Dixerunt ergo ei Iudæi: nobis non licet interficere quemquam.

32 Vt ſermo Ieſu adimpleretur, quem dixit: Significans, quali morte eſſet moriturus.

Ieſus prædixerat fore vt traderetur gentibus illudendus & interficiendus, Matth. 20. Marci 10. Hanc prædictionem ideò adducit Euangeliſta, vt oſtendat Ieſum non inuitum, ſed volentẽ mortẽ pro nobis ſubiiſſe. Verùm quoniá Iudęis tũ tẽporis non licuit quẽquá interficere, & multo minus crucis ſupplicio afficere, q̃ nihilominus volebát Ieſum turpiſsima & ignominioſiſſima morte plecti; dicunt ſibi nõ permiſſum eſſe, quenquá mortis ſupplicio afficere. Huius facti duæ fuere cauſſæ. Vna in Phariſæis, videlicet hypocriſis & ſummũ odiũ. Etſi. n. animo erant plus q̃ homicidæ: (Animus.n. potius, q̃ manus, homicida eſt:) tamẽ putabát, vt erát cæci, ſe immunes à cæde eſſe, ſi, quẽ volebát interfici, eũ traderent politico iudici. Sic hypocriſis q̃ foris ſunt purgat, cùm intus ſit plena fœtoribus, odio, auaritia, cupiditate, vindictę, ambitione, &c. Altera cauſſa fuit politica. Ná cùm nõ liceret ipſis quenquã interficere, ex odio tradunt Ieſum Romano p̃ſidi interficiendũ. Porrò hæc paulò altius introſpiciẽda ſunt, vt nobis inde aliqua fidei noſtræ confirmatio accedat. Cùm dicunt ſacerdotes, *Non licet nobis interficere quenquam*: debebant de duabus rebus diligenter cogitaſſe, videlicet de prædictione ſtatus regni Iudaici ſub aduentum Meſsiæ, & de præſenti ſeruitute Iudæorum. Harum enim rerum cogitatio altius ſuſtuliſſet eorum mentes, niſi cæca ambitione, & inſana hypocriſi fuiſſent dementati. Prædictio ſtatus regni Iudaici ſub aduentum Chriſti, Gen. 49. hiſce verbis exponitur: *Non auferetur ſceptrum de Iuda & legislator de medio eius, donec veniat Silo*, id eſt, ſaluator & promiſſus Meſsias. Deinde debuiſſent cogitare pręſentẽ ſeruitutẽ, qua

iam

iam subiecti erãt Romanis,iustissimam pœnam fuisse suorum peccatorum.

Cogitatio status regni, amissa iam iudiciaria potestate in capitalib. pœnis, debebat eos de p̃sentia Mesiæ admonere, vt illũ iam exhibitum quærerent, & diuinis testimoniis demõstratum agnoscerent & amplecterentur. Si huc addidissent prophetiã Danielis, deprehẽdissent iã exactas esse septuaginta illas hebdomadas annorũ, quas Daniel à reditu populi ex captiuitate Babylonica numerat, vsq; ad Christum ducem.

Seruitus quã premebãtur, debebat eis detraxisse laruã hypocrisis, vt verã meditarentur pœnitentiã. Sed quid fit? Hypocrisis nec præterita cogitat, nec pręsentia curat, nec futura rimatur, sua inflata ambitione. Horũ proinde hypocritarum dãno admoniti, simus cautiores, & agnoscamus tempus nostræ visitationis, ne ingrati cum Iudæis iustas pœnas suo tẽpore luamus.

DE SECVNDO.

Hoc secundum membrũ, vt suprà admonui, colloquium Pilati & Christi cõtinet, in quo Pilatus Christũ interrogat an sit rex Iudæorum. Iesus autẽ respondens, quærit vicissim à Pilato, vnde hoc habeat, à se vel ab alijs. Verùm cùm Pilatus respõdit Iesum à populo suo sibi traditum esse, fatetur Iesus se regẽ esse, distinguẽs inter regnum suum, & huius mundi regna. Qua distinctione ita satisfactum est iudici, vt non putaret Iesum quicquam moliri contra Romanos, quẽadmodũ ipsius aduersarij calumniabantur.

PRIMVS.

33 Introiuit ergo iterum in Prætoriũ Pilatus, & vocauit Iesum & dixit ei: Tu es rex Iudæorum?

Apparet ex hac Pilati interrogatione, quòd postquam Pilatus noluerit indicta caussa condemnare Iesum, crimina quæ Lucas recitat, obiecta sint Domino: videlicet quòd peruerteret gentem: diceret Cæsari non esse danda tributa, & affectaret regnum, vt eiecto præside Romanorum, ipse dominaretur in Iudæa. Pilatus autem, vt videtur prudens fuisse, omissis duobus prioribus, videlicet de puersione populi, & de tributo nõ dando Cæsari, de tertio quærit: num videlicet sit rex Iudæorum. Ex hac enim quæstione pendent superiores duæ. Nam si regem se Iudęorum esse fateretur, vt illi putabant mundanum, non opus fuisset posteà quęrere de subuersione populi, & de tributo. Qui enim regnũ aliquod affectat, is profectò & populum ad se allicere conatur, & non vult alij tributa dari quàm sibi. Nam tributorum pensio, signum est subiectionis & seruitutis. Præterea nõ dubium est Pilatum audiuisse magorũ factum, qui tum ante annos 33. venerant Ierosolymam adoraturi regem Iudæorũ, recens natum in Bethlehem ciuitate Dauid. Nec venerat crudelitas Herodis in obliuionẽ, qui plurimos innocentes pueros trucidauit, vt inter eos regem illum, de quo Magi interrogauerant, etiam interimeret. Prophetia quoq; de Mesia venturo, vulgo erat notissima. De hac enim sub seruitute Romanorũ gloriati sunt. Propter has caussas interrogat Iesum Pilatus, dicens: *Tu es rex Iudæorum?* id est utrũ tu es ille, quem somniãt Iudæi regem Iudæorum.

SECVNDVS.

34 Respondit Iesus: à temetipso hoc dicis, an alij dixerunt de me?

Dominus interrogationem Pilati ideò examinat, vt calumnia Iudæorum patefiat. Interrogatus ergo non statim affirmat, aut negat se regẽ esse, sed præsidem prius interrogat, à quo nam habeat, quòd se regem Iudæorum dicat. quasi diceret: Si à te ipso hoc dicis, monstra affectati regni indicia. Qui enim regnum aliquod affectat, non potest rem ita celare, quin aliqua eius rei signa appareant. At si alij tibi hoc de me dixerint, prodeant & probent quę dicunt. quasi diceret: Si producti testes fuerint, apparebit facilè illorũ calumnia. Exẽplo Christi discamus, nullius iudicis personam ita reuereri, vt falsa crimina per calumniã nobis impingi sinamus.

TERTIVS.

35 Respondit Pilatus: Nunquid ego Iudæus sum? Gens tua & principes sacerdotum tradiderunt te mihi. Quid fecisti?

Pilatus indignabundus ad vtramque interrogationem respondet. Est autem sensus respõsionis Pilati: Iudæi tui gentiles multa inter se mussitant de rege, nescio quo venturo, quorum somnia nos Romani ridemus. Cùm ergo ego non sum Iudæus, sed Romanus; alienus prorsus sum à uestris somniis, qui nescio quem regem expectatis, sed frustra. Quis enim tantus esse poterit, vt Romanis imperium excutiat? Quod autem interrogas an alij mihi hoc de te dixerint, factum tuorum gentilium ostendit. Nam gens tua Iudaica, summi sacerdotes & seniores populi, mihi te vinctum tradiderunt, tãquam affectatorem regni. Ex quo manifestum est, quòd isti tui gentiles mihi dixerint, quod interrogas. Tu ergo dic, quid feceris: An regnum affectas nec'ne, vt te accusant aduersarij tui? Dic clarè & perspicuè, vt sciam an tuorum aduersariorum accusatio sit iusta, necne? Hactenus Pilatus boni iudicis officio functus est.

QVARTVS.

36 Respondit Iesus: regnum meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertassent, ne traderer tibi. Nunc autem regnum meum non est hinc.

Dominus respondens ad interrogationẽ Pilati, non statim fatetur se regẽ esse, sed prius distinguit inter suũ regnũ & terrena regna: q quia administrãtur diuersissimè, non potest vnum alteri impedimento esse per se, nec alterũ alteri

per se

per ſe aduerſatur. ac ſi diceret Dominus: Si eſ-
ſem rex terrenus, haberē ſatellites armatos, qui
me defenderēt: quales cùm nō habeā, nec habe-
re deſiderē, facilè ſcire poteris, me regnū mūda-
nū nō quærere. Nā ſi regnū mūdanū voluiſſem,
non fugiſſem, cùm populus totus regē me crea-
re voluit. Verùm hoſtes mei hanc calumniā fin-
gunt, vt tu tanquā præſes Romanorum furore
accenſus, me è medio tollas.

Obſeruandū eſt quòd Chriſtus non dicit, re-
gnum meum non eſt in hoc mundo; ſed non eſt
de hoc mundo, & infrà non dicit: Regnum meū
non eſt hîc, ſed nō eſt hinc. Nam regnū Chriſti
eſt hic & in hoc mundo cœtus credentium in
Chriſtum: qui cœtus non eſt de hoc mūdo, qua-
tenus credit, ſed eſt à Deo natus, vt ſuprà Iohan-
nes dixit: *Dedit poteſtatem filios Dei fieri, quotquot
credunt in nomen eius.*

QVINTVS.

37 Dixit itaq; ei Pilatus: Ergo rex es tu?

Senſus eſt: Qui fatetur ſe regnum habere, ſe
regem eſſe non diffitetur: Tu ergo cum dicis te
habere regnum, manifeſtè te regem fateris. Qui
enim regnum habet, rex eſt.

SEXTVS.

*Reſpondit Ieſus: Tu dicis, quia rex ſum. Ego
in hoc natus ſum, & ad hoc veni in mūdum,
vt teſtimonium perhibeam veritati. Omnis
qui eſt ex veritate, audit vocem meam.*

Concluſionem Pilati Dominus approbat, &
clarè fatetur ſe regē eſſe. Verùm ne hoc Pilatus
arrogantiæ tribuat, Dominus ſe purgat: aſſerens
ſe in hoc natum eſſe, & in mundū veniſſe, vt te-
ſtimonium perhibeat veritati. Hic Chriſtus a-
pertè docet, ad quid venerit in mundum, nimi-
rum ad deſtruendum regnū mendacij, i. diabo-
li. Vt. n. regnū Chriſti eſt regnū veritatis: ita re-
gnum diaboli eſt regnū mēdacij. Ergo hæc duo
regna ita ſibi aduerſantur, vt nunquam inter ea
conueniat. Regna autem mūdi, quatenus ſubii-
ciunt ſe Chriſto, & veritatem eius amplectun-
tur, Chriſto ſeruiunt. Sed quatenus mēdacium
diaboli ſectantur, diabolo militant. Regna ergo
mundi in ſe conſiderata, non aduerſantur Chri-
ſto, nec Chriſtus iis aduerſatur, ſed potius de-
fendit & conſeruat. Hac illuſtri deſcriptione ſui
regni, Dominus ſatisfecit præſidi.

Porrò cùm addit Dominus: *Omnis qui eſt ex
veritate, audit vocem meam:* duo docet. Vnū quòd
omnes homines, qui non audiunt & obtempe-
rant voci Chriſti, hoc eſt Euangelio, ſint mēda-
ces: quales erant principes ſacerdotum, & ſenio-
res qui Pilato Ieſum tradiderūt. Alterum, quòd
Chriſti doctrina ſit veritas, & q̨ veritatē hanc a-
mant, ſint veraces, quos veritas ipſa, vt alibi dici-
tur, liberos reddet, adeò vt ſint verè liberi, vt po-
te filij Dei, & hæredes regni cœlorū. Ex quo fit,
vt regnum Chriſt, id eſt, eccleſia, ſæpè à Chriſto
nominetur regnum cœlorum: quod tametſi in
mundo eſt, tamen de mundo non eſt. In mun-
do eſt loci ratione: de mundo non eſt, quia quæ
mūdi ſunt, nō ſapit, ſed q̄ ſunt ſupra mundum,
hoc eſt, cœleſtia, iuxta Pauli dictum: *Noſtrum
πολίτευμα eſt in cœlo, vnde expectamus Saluatorem Do
minum Ieſum Chriſtum.*

SEPTIMVS.

38 Dicit ei Pilatus: Quid eſt veritas?

Quôd interrogatio Pilati nō ſit cupientis di-
ſcere, ſed irridētis & faſtidientis ex eo apparet;
ꝙ Pilatus non expectet reſponſum. Eſt ergo Pi-
latus hoc loco imago prophanorū gubernato-
rum, q̨ tacitè apud ſe omnē religionē irrident
& contemnunt, & putant vtrumq; ſtultū eſſe:
videlicet multū ſtudiū collocare in cognoſcēda
vera religione, & velle magna pericula ſubire ꝓ
defendenda & propaganda religione. Proinde
Chriſtum vt ſtultū irridet & contēnit Pilatus,
qui Chriſtus veritatis patronus videri velit, nec
recuſet mortem oppetere pro eius defenſione.
Huic Pilato vtinam multi hoc die ſimiles nō eſ-
ſent. Verùm pij hac irriſione & contemtu non
moueātur, ſed ſciant veritatis ſtudium gratum
eſſe Deo, & veritatis conſtantē confeſsionē ha-
bituram lætiſsimū exitum, iuxta dictum Apo-
ſtoli: *Ore fit confeſsio ad ſalutem*, cùm interim con-
temtores Euangelij properēt ad ſempiternum
interitum, iuxta illud: *Qui nō crediderit, condemna-
bitur.* Sint omnibus piis notiſsimi Pſalmi 37. &
73. in quibus exitus piorum & impiorum lon-
gè diuerſiſsimus ſpiritu Dei prædicitur.

Porrò quid hîc reſpondiſſet Pilato Dñs, ex
eo manifeſtum eſt, ꝙ in hoc ſe natum dixerit, vt
teſtetur de veritate, nō quauis ſcilicet, ſed de ea,
quæ aduerſatur mendacio Diaboli. Veritas er-
go hoc loco eſt doctrina Euangelij, quam Chri-
ſtus è ſinu Patris proferēs, nobis reuelauit. Vn-
de Paulus: *Certus eſt ſermo, & omni approbatione di-
gnus, quòd Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſal-
uos facere.* Quicunque igitur hoc negat, mendax
eſt, & à patre Diabolo natus, ad ſempiternam
miſeriam properat.

DE TERTIO.

In hoc membro Pilatus Ieſum innocentē ꝓ-
nunciat extra Prætoriū. Verùm vt gratificetur
concilio Sacerdotum accuſantium Ieſum, non
ipſum liberat: ſed facit Iudæis liberū, vt petant
ſibi dimitti vnum ex duobus quē velint, Ieſum
innocentem, aut Barrabam latronē: ſed Iudæi
latronē flagitioſiſsimū innocenti præferūt Ieſu.

PRIMVS.

*Et cū hoc dixiſſet, iterū exiuit ad Iudæos,
& dixit eis: Ego nullam inuenio in eo cauſā.*

Ex hac purgatione, qua Pilatus Ieſum inno-
centē pronunciat, apparet ꝙ Pilatus nō ſolùm
teſtes aduerſus Ieſum ꝑductos falſos & calum-
niatores iudicauerit: verū etiā ꝙ ipſos Sacerdo-
tes, vtut religioſi videri volebant, tanq̄ iniuſtos
tacitè taxauerit, vt qui ex mero odio falſa cōfin-
xerint crimina aduerſus Ieſum innocentē, vt eū
è medio tollerent. Inuenies & hodie nō impru-

dentes gubernatores, qui intelligunt Christum in suis membris, calumnijs ac mendacibus accusationibus deformari innocenter à pontificijs & alijs, vt oppressa veritate ipsi soli sapere & religiosi esse videantur. Cùm autem hoc videmus fieri, sciamus illud prius in his hypocritis, Iesum calumniosè accusantibus, significatum fuisse: Vnde nos patientiæ argumēta petamus.

SECVNDVS.

39 *Est autem consuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in pascha. Vultis ergo vt dimittam vobis regem Iudæorum?*

Hîc tripliciter peccat Pilatus in gratiam Iudæorum, accusantium Iesum innocentem. Primùm anteponit consuetudinē legi, quod est iniustum. Secundò, se paratum indicat ad puniendum Iesum in gratiam Iudæorum, si illum dimitti nolint, hoc est, ad cōdemnandum iustum, & iustificandum iniustos & impios accusatores. Tertiò, quòd ironicè & ex contemptu Iesum regem Iudæorum appellauerit. De his tribus pauca ascribemus.

De consuetudine hoc tenendum est; Quoties consuetudo pugnat cum lege, & expresso Dei verbo, quantumuis longa fuerit apud quosuis, mala, viciosa & damnanda est. Quod enim in se malum est, nunquam diuturnitate temporis, aut approbatione multitudinis, bonum fieri potest. Lex Dei apud Iudæos iubebat tolli sceleratos, & parci innocentibus, qua lege consulebatur incolumitati reipublicæ. Traditio autē pharisaica consuetudine confirmata, volebat vni alicui sceleratorum in singulis solennitatibus paschæ contra legem Dei parci: quæ sanè consuetudo mala, viciosa & damnanda erat. Cyprianus igitur rectè, cùm ait: *Non hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem. Veritati enim Dei, vt* Tertullianus ait, *nemo præscribere potest non spacium annorum, non patrocinia personarum, non priuilegia regionum: quia Christus, qui in æternum manet, veritatem se, non consuetudinem cognominauit.* Verùm in politicis rebus teneatur hæc regula de consuetudine: Vbi lex deficit, tenenda est consuetudo, si non est iniqua, hoc est, si non pugnat cum Decalogo. atq; hoc vult dictum illud: *Valere debet consuetudo longo tempore confirmata, si præter ius & non contra ius aliquid approbat. Tunc enim legis vim habere videtur.*

De parcendis sceleratis hæc teneatur regula: Quando legis extrema voluntas admittit mitigationem, & reus potest emendari sine grauiori pœna, & societas hominum non offenditur exemplo, potest Christianus Magistratus exēplo Dei mitigare pœnam, & parcere supplici.

Quòd Pilatus in gratiam potentum aduersariorum Iesu, sit paratus ad puniendū ipsum, quē tamen innocentem iudicat, horribiliter peccat, & facit ex iudicio Dei, suum iudiciū: Atq; ita fit reus iniusticiæ & sacrilegij. Iniusticiæ quidem, quòd contra legē acceptor est personarum, quā ob rem pœnam sibi accerset diuinitus, iuxta illud: *Maledictus qui peruertit iudicium.* Item: *Qui iustificat impium, & condemnat iustum, vterq; est abominatio coram Domino.* Si abominatio, profectò horrendæ pœnæ sunt expectandæ. Sacrilegij verò, quòd sibi vendicet, quod Dei propriū est. Ita enim scriptum est: *Non hominis exercetis iudiciū, sed Dei:* apud quem non iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerū. Habeant ergo iudices semper in conspectu mandatū Dei: *Nolite facere aliquid iniquū in iudicio.* Leuit. 19. In Pilato igitur pingitur, quales sint futuri iudices Christi in suis mēbris, in extremis tēporib. Nam tametsi nō pauci illorū veritatem vtcunq; cognoscunt, & innocentiā Christi in suis membris deprehendunt: tamē in fauorē hominum, qui Christo in suis membris aduersantur, innocētes ad supplicia vel indicta caussa rapiūt. Si igitur hoc nobis vel alijs accidere viderimus, aut audiuerimus, sciamus hoc olim significatum fuisse: Vnde nos consolationem petamus.

Pilatus ironicè & ex cōtētu Iesum regē Iudæorum appellans, horribiliter peccat. Etsi autē verum est qd' dicit Pilatus, si verba spectes: tamen magnum mendacium est, si animum sceleratum Pilati cogites. Nihil enim minus putabat Pilatus, quàm Iesum esse regem Iudæorum. Ideò non tam quid dicatur, quàm quo animo dicatur, spectandum est semper. Huiusmodi sannas expectet & hodie Christ⁹ in suis membris. Mūdus.n.semp sibi similis est. Si ergo & nos derideamur, cū Christo feramus æquo animo. Tempus veritatē aliquádo cōmendabit.

TERTIVS.

40 *Clamauerunt ergo rursum omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.*

Hîc omnes Iudęi, qui tum aderāt plurimi, expetunt mortē innocentis, & vitā scelerati latronis. Vtrumq; contra omnes leges diuinas & humanas: & tamen accusatores isti præferentes homicidā innocēti, sancti & religiosi haberi volūt. Atq; ita fieri solet, cùm homines suos affectus, & prauā voluntatē mādatis Dei anteponūt. Qd', proh dolor, admodum in mundo vsitatū est, & maximè apud eos, q̄ pij & religiosi haberi volūt.

Prædictiones, caussæ & doctrinæ, ex superioribus notæ sunt. Significationem attingemus. Prælusum est enim hic de nouissimis temporibus. Iam enim contemtui est mundo Euangelium: & quoniam extenuatur & abijcitur Christus in suis mēbris infra oēs homines: ideò præfertur hic latro Christo. In papatu latronib. parcitur, & sæpè rapti ad supplicia dimittūtur liberi: sed nullo pacto parcitur Christo innocēti in suis mēbris. Hic oēs clamāt, Nō hūc, sed Barabbā dimitte. Vulgus accōmodat se affectui principis sui, & nō cogitat quid iustum, quid iniustum sit: sed qd' principē velle intelligit, ad hoc se cōuertit cæco impetu. Cuicunq; ergo pietas & vera religio cordi est, expectet simile iudiciū mundi de se, & præparet se ad ferendam similē cum Christo sententiam. Sed fides est victoria, qua rabies mundi vincitur.

CAPVT

CAPVT XIX.

SVMMA CAP. XIX.

IESVS varijs probris & verberibus miserabiliter à Pilato & militibus tractatur, tandem condemnatur, crucifigitur, moritur, sepelitur.

ORDO ET PARTES CAPITIS XIX.

Quatuor huius capitis constituamus partes, quæ sunt.

Prima, continet flagella, coronam spineam, vestem purpureã, alapas, insultationes & sarcasmos, quibus plectitur Iesus, & illuditur: item instantiam Sacerdotum, qua Iesum damnari ad mortem petunt.

Secunda, repetit calumniam affectati regni: quam etsi intelligit Pilatus, tradit tamẽ innocentem crucifigendum ministris.

Tertia, recitat eductionẽ Iesu ad locum caluariæ, crucifixionem, vestimentorum diuisionem, & mortem tandem.

Quarta, memorat ea, quæ iam mortuo Domino fiebant, inter quæ etiam sepultura Domini describitur.

EXEGESIS CAPITIS DECIMINONI CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PARS PRIMA.

HVIVS partis duo sunt membra. In primo agitur de flagellatione, coronatione, veste purpurea, alapis, & insultatione Iesu. Secundum habet instantiam Iudæorum, petentium à Pilato vt Christus crucifigatur.

DE PRIMO.

PRIMVS.

1 Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit.

2 Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circundederunt eum.

3 Ac dicebant: Aue Rex Iudæorum, & dabant illi alapas.

Exponit Euangelista, quanta fuerit crudelitas Pilati in innocentem Iesum, & quanta fuerit humiliatio Filij Dei in sanctißima sua humanitate, quam assumpserat. Pilatus, etsi Iesum innocentem iudicauit: tamen eum in gratiam Iudæorum verberibus & conuiciis petulantißimè tractat, flagellat, flagellatum spinis coronat, coronato spinis, vestem imponit purpuream, induto dat alapas: ac cùm eum talem exhiberet theatro, iubet conuicia in eum ab impuris militibus dici: *Aue Rex Iudæorum.* quasi diceret: O tu vilis homo, quid te Regem facis?

A Ecce in istum modum humiliatus est Filius Dei. Corona, purpura, & pręconia sunt Regum insignia. In extremum igitur contemptum non auream, sed spineam coronam capiti eius imponunt: non vncto, more regio, precioso balsamo, sed proprio sanguine madenti, purpuram imponunt, ac si diceret Pilatus: Tui gentiles calumniantur te regnũ affectare, iam eis ostendo qualis Rex sis. Qualis enim est vnctio tua, qualis corona, qualis vestitus, quale homagium, talis & B Rex es. In hunc modum Pilatus agit cum innocente, sperans vt hoc extremo contemptu Iesu, & tantis conuiciis, satisfiat furori Iudæorum, ne quicquam amplius petant.

Prædictiones in genere Esaiæ 53. recitantur, & Esa. 50. dicitur: *Dorsum suum dedit in flagella, & maxillas suas in alapas.* Christus ipse aliquoties prædixit se tradendum esse gentibus flagellandum, illudendum, & crucifigẽdum. Flagellatio signo indicatur apud Esaiam, cùm ait: *Vidimus eũ* C *tanquam leprosum & extremum virorum,* scilicet ꝓpter extremum contemptũ & flagellationem, quam passus est.

Caussa huius humiliationis Christi, fuit Adæ superbia. Vt enim Adam voluit se efferre super omnes creaturas in consortium Dei: ita Filius Dei debuit humiliari infra omnes creaturas, vt & satisfaceret pro peccatis nostris, & nos extolleret secum ad summam gloriam in cœlestibus. Hęc proinde humiliatio, si personam Christi re- D spicis, summa iniuria fuit illata ipsi, à quibus optimè erat meritus. At si personam, quam in se recepit, id est nostram, cogitas, iustißima pœna erat. Ideò Esaias ait: *Dominus posuit in eo iniquitatẽ omnium nostrûm.* Flagella ergo & dedecora Dñs pertulit, cùm quia nos ea meriti eramus, tum vt à talibus nos eriperet.

Doctrina est, vt cogitãtes de peccatis nostris, humiliemur sub potẽti manu Dei, & patienter feramus, si quid Christi nomine nobis ferendũ E erit. Est enim optimi patris consilium, vt q gloriæ Christi olim sint futuri participes, non sint futuri ignominiæ eiusdem inexpertes.

Significatum est in Christi persona, quid ipse in suis membris sub extrema mundi tempora passurus sit: videlicet opprobria, verbera, insultationes, & mortẽ denique. Petamus ergo Spiritum roboris, vt si nobis aliquid de isto amaro calice bibendum erit, patiẽter feramus, memores futuræ gloriæ, quæ huius vitæ ignominiam bre- F ui excipiet. Pręterea videtur etiam hîc significari, regnũ Christi pludibrium Satanæ transformandum esse in politiam humanã. id quod hodie in Papatu fieri manifestum est. Papa enim Romanus triplicẽ coronam gestãs, & gemmis, auro, preciosisque vestibus ornatus, gestatur. Quòd ergo Iesus in passione spinis coronatur, & ꝓducitur deridẽdus in regia purpura: significatum est fore, vt spreto regno spirituali, id est, oppresso Euãgelio, constituatur aliud mundanum regnum, prætextu potestatis ecclesiastice,

Pp

SECVNDVS.

4 Exiuit ergo iterum foras Pilatus, & dixit eis: Ecce adduco eum vobis foras, vt cognoscatis quòd nullã inuenio in eo caussam.

5 Exiuit ergo Iesus foras, portans spineam coronam & purpuream vestem, & dicit eis: Ecce homo.

Pilatus Iesum in Pretorio flagellatum, coronatum, purpura vestitũ, educit foras, expectans absq; omni dubio fore, vt his iniuriis & contumeliis Iesu factis satiati Iudæi, misericordia mouerentur, & desisterẽt à crudelitate sua, & non amplius sæuirent in innocentem. quasi diceret: Ecce, adduco vobis hominem, non clarum imperio, sed plenum opprobrio. Si Regi inuidetis, iam parcite, quia deiectũ videtis. Sit vobis hac pœna satisfactum.

Pilatus etsi iniustus erat puniendo eum, quẽ innocentẽ pronunciauit; dicit enim, *nullam inuenio in eo caussam:* tamẽ crudelissimus non erat, vt Principes Sacerdotum. Noluit enim hominem interficere, in quo nõ inuenit caussam morte dignam. Pilato ergo multò crudeliores sunt hodie Tyranni, qui nulla iniuria affecti, nullo verbo læsi, sed tantùm affectibus indulgentes suis, parati sunt ad quáuis iniuriam Christo in suis membris inferendam. Aduersus hanc crudelitatem sola patientia ex spe gloriæ sempiternæ nata, remedium est.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

6 Cùm ergo vidissent eum Pontifices & ministri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum.

Hypocrisis expers omnis misericordiæ, non potest satiari nisi sanguine Christi, & eius morte ignominiosissima. Vident Pontifices Iesum fœdissimè flagellatum, madentem vndique sanguine, ludibriis maximis affectum: tamen furor in illis nõ extinguitur, sed magis inflammatur. Ingeminant ergo vocem, clamãtes: *Crucifige, crucifige eum.* Annon tales sunt hodie Pontificij & eorũ ministri, qui hodie Christum in suis membris crucifigendum clamãt, multò crudeliores Turcico tyranno, qui vitæ Christianorũ interdum parcit. O cœca hypocrisis, dum Christum innocentem crucifigi petit, seipsam æternis pœnis & probris inuoluit. Proinde si inuidia hypocritarum nos oppresserit, doleamus vicem eorum, & nos spe futuræ gloriæ erigamus, vt Stephanus fecit.

SECVNDVS.

Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite. Ego enim non inuenio in eo caussam.

Pilatus Iudex, vt iusticiæ minister, recusat crucifigere, quem nouit innocẽtem, sed à iusticia rursus deflectit, dum accusatoribus iniustis potestatem facit, vt ipsi tollant & crucifigãt innocentem: nisi potius ironiam esse dicas, qua exprobrat Iudæis amissam iurisdictionem in caussis capitalibus.

TERTIVS.

7 Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundùm legem debet mori, quia Filium Dei se fecit.

Quia Iudæi nihil efficere poterãt, obiecto crimine affectati regni. (Pilatus enim eam calumniam intellexit, & cõtempsit:) ideò aliud crimẽ innocenti impingere conantur Pontifices, nempe blasphemiæ. Dicunt enim ꝙ sibi vendicauerit diuinos honores, Filium Dei se faciens. Dicebat enim Dominus, Iudæis audientibus, vt est Iohan. 5. *Pater meus vsq; modò operatur, & ego operor.* Ex quo dicto Iudæi rectè quidem inferebãt, quòd se Filium Dei diceret, æqualem se Deo Patri faciens. Verũ Iudæi hîc malitiosè prętereunt miracula Christi & Prophetarum dicta, quibus Dei Filius monstrari poterat, cauillationibus solummodò vtentes. Atq; hoc perpetuum artificium hypocritarũ est, vt ex bene dictis extruant quod calumniis videtur obnoxium. Sed ad Legem veniamus.

Lex quidem iubet Leuit. 24. interfici blasphemos, sed Pontifices astutè genus pœnæ silent. Lex enim iubebat blasphemos lapidari: sed Põtifices volebant Iesum crucifigi, vt tolleretur è medio morte magis infami; hoc consilio, vt ipse Dñs cum sua doctrina in maiorẽ contemptum veniret apud vulgus & alios. Verùm hîc obseruandum est, quòd Lex quæ iubet blasphemos interfici, eadem Iesum Filium Dei pronunciet, Psal. 2. Atq; ita eũ à blasphemiæ crimine liberat. Falluntur ergo Iudæi, qui blasphemũ iudicant, quẽ Lex Filium Dei fatetur, & iubet audiri. Ipsa quoq; vox Dei idẽ testatur: *Hic est Filius,* inquit, *meus dilectus, in quo mihi complacitum est.* Quòd hęc testimonia non viderint Iudæi, fecit hypocrisis. Nam hypocrisis excœcauerat mentes eorum, & peruerterat, vt damnarent, quem meritò adorarent. Horrenda enim hæc pœna hypocritas manet: videlicet quòd Deus ipsos tradat in reprobam mentẽ. Ex quo fit, vt non solùm sub veris principiis assumãt falsissimas hypotheses, & extruant conclusiones ineptissimas, quemadmodum gentiũ Philosophis accidisse testatur Paulus: verùm etiam vt repudiatis veris principiis, interdum statuant falsa: quæ cùm persuaserint indoctis & ignaris scripturę, eos veluti captiuos retinent, & ducunt quò volunt, donec eos in tartara præcipitauerint.

QVARTVS.

8 Cùm ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

Timuit Pilatus magis audiens hunc sermonẽ de Iesu, quòd se Filium Dei diceret: Ergo antea quoq; timuit. Timuit prius, accusante eum conscientia, ꝙ videlicet innocentem hominem crudeliter tractasset. Timet rursus & magis, ꝙ audiat eum, in quem tam crudelis erat, Filium Dei esse. Vterq; timor vt consciẽtiæ malæ testis erat:

ita

ita prænuncius pœnæ imminentis fuit. Tertius postea timor accedit, ne ſcilicet ſi parcat innocenti & Dei Filio, incurrat in Cæſaris indignationẽ. Hoc timore indignatus Pilatus, damnat hominem innocentem, & Filium Dei. Hìc videre eſt, q̃ miſeri ſint homines, qui metu cogũtur ſeruire affectibus potentum, vt vel iniquas ſententias defendant, vel ferant iniquas ſententias contra innocentes. Non deſunt hodie Iudices & alij Pilato ſimiles, qui metu tyrannorum fracti, Chriſtum in ſuis membris contra conſcientiam condemnant: ſed ſciant metum iſtum conſcientiæ verber, non abiturum impunè.

QVINTVS.

9 Et ingreſſus eſt in Prætorium iterum, et dicit ad Ieſum: Vnde es tu?

Pilatus perculſus animo ob dictũ Iudæorũ, teſtificantium Ieſum dixiſſe ſe Filium Dei eſſe, variè afficitur, & ſic apud ſe haud dubiè ratiocinatur: Hic homo claret miraculis, qualia nullus antea vnquã edidit, celebris eſt ob doctrinã, vita eius inculpata eſt, perſona prę ſe fert ſingularem grauitatẽ. Hæc fortè ſunt teſtimonia, ꝙ ſit, vt dicitur, Filius Dei. Si ergo in illum crudelem me præbuero, vindicem haud dubiè habebo Deum, cuius filium ſe eſſe dicit. Audiam proinde ipſe quid de ſe dicat; num fateatur ſe Filium Dei eſſe, nécne. Verùm hìc ſciendum eſt, quòd Pilatus nõ cogitauit de Filio Dei, vt decuit: ſed errore gentili inductus, putabat illum filium alicuius Dei gentilis eſſe: Apollinis videlicet, aut Martis, aut alterius alicuius.

SEXTVS.

Ieſus autem reſponſum non dedit ei.

Dominus interdũ ad interrogata reſpondet, interdum non. Vbi tacet, quaſi agnus immolandus pro grege, patientiam præſtat. Vbi verò reſpondet, quaſi Paſtor bonus pro concreditis ſibi ouibus contra luporum latronumq́; inſidias pugnat. Auguſtinus ait: *Hoc ſilentium Domini noſtri Ieſu Chriſti nõ ſemel factum, collatis omnium Euangeliſtarum narrationibus, reperitur, & apud Principem Sacerdotum, & apud Herodem, & apud ipſum Pilatũ: vt non fruſtra prophetia de illo præceſſerit: Sicut agnus coram tondente ſe, fuit ſine voce, ſic non aperuit os ſuum.*

Sed dicat aliquis: An non confeſsio eſt neceſſaria? Cùm interrogaret Pilatus Ieſum de his criminibus, quibus Romanam maieſtatem læſam eſſe, & violatas humanas leges, reſpondit Chriſtus, accuratè diluẽs crimina obiecta. Nam cùm criminarentur eum eſſe ſeditionis autorẽ, & affectare regnum, reſpõdit: *Meum regnum non eſt de hoc mundo.* Verùm cùm interrogatur à Pilato, num Filius Dei ſit, an nõ: nihil planè reſpondet. Nihil enim hoc referebat Pilati. Atque ita, exemplo Chriſti, cùm ſiſtimur corã Iudicibus, prudenter cogitemus quando reſponſio eſt neceſſaria, & quando non. Neceſſaria tacenda non ſunt: alia poſſunt ſine peccato ſileri.

SEPTIMVS.

10 Dicit ergo ei Pilatus: Mihi nõ loqueris, neſcis quòd poteſtatem habeam crucifigendi te, & poteſtatem habeam abſoluendi te?

Pilatus ſilentio Chriſti offenſus, cũ indignatione ait: *Mihi non loqueris?* quaſi diceret: Quòd aliis ſcilicet aduerſariis & calumniatoribus ad omnia non reſpondeas, non magnoperè reprehendo: verũ ꝙ mihi, mihi inquã, Iudici ac Præſidi Romanorũ, in cuius manu vitæ tuæ & necis eſt poteſtas, non reſpondeas, videris ſalutis tuæ rationẽ nullam habere: quare quid quæſo ſtultius eſt? Pilatus hìc dupliciter peccat: primùm ſuperbia: deinde iniuſticia. Superbia quidem, ꝙ efferat ſe ſupra alios, propter munus ſibi impoſitum ab Imperatore Romanorũ. Iniuſticia verò eſt, ꝙ ſibi arrogat quod Legis eſt ꝓprium. Legis enim eſt punire ſontem, & abſoluere inſontem, cuius miniſter eſt Iudex. Multos habet tales Pilatos hic vaſtus mundus.

OCTAVVS.

11 Reſpondit Ieſus: Non haberes poteſtatẽ aduerſus me vllam, niſi tibi datum eſſet è ſupernis: propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

12 Et ex eo quærebat Pilatus abſoluere eũ.

His verbis Dominus ſignificat optimi ſui Patris conſilio, & ſua ipſius promptiſsima voluntate factum eſſe, vt traderetur Pilato mancipio Satanæ, q̃ & Iudæos & Pilatum ad iſtam crudelitatem aduerſus Ieſum impulit. Vt ergo hìc cõſilium Patris ex dilectione, & crudelitas Satanę Iudæorumq́; ex odio veritatis concurrunt: ita ſciamus & hodie, quòd tametſi tyranni impellantur à Satana ad crudelitatem aduerſus Chriſtum in ſuis membris: nihil tamen fieri præter conſilium optimi Patris, q̃ ſua ſapientia ita moderatur omnia, vt vel duriſsima quęque cedant filiis Dei in bonum, iuxta dictum Pauli: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*

Quòd Dominus addit, *Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet:* arguit quidem Pilatum iniuſticiæ, ſed diſcernit inter gradus peccatorum. Nam peccata non ſunt paria, vt Stoici voluêre: ſed diſtinguuntur cauſsis, obiectis, & finibus. Pilatus ex timore peccauit: qui tradiderunt Pilato Chriſtum, ex odio. Pilatus hunc finem habuit, vt non offenderet concilium Sacerdotum: Iudæi, vt Dominus omnino periret cum ſua doctrina. Vtrique peccârunt in Dominum, & in Chriſtum eius, etſi Pilatus libẽter abſoluiſſet Ieſum, quẽ ſibi tradiderant Iudæi. Ideò ait Euangeliſta: *Exinde quærebat Pilatus dimittere eum.*

SECVNDA PARS.

Iudæi Pilatum volentem Ieſum vt innocentem abſoluere, vrgent vehementius, ac ipſum planè impellunt, vt innocentem militibus crucifigendum tradat. Nam cùm dicunt calumniatores, Pilatum non fore amicum Cæſaris, ſi aſ-

fectatori regni parcat: victus Pilatus satisfacit illorum voluntati.

PRIMVS.

Iudæi autem clamabant, dicentes: Si hunc dimiseris, non es amicus Cæsaris. Omnis enim qui se Regem facit, contradicit Cæsari.

Antea accusârunt Iudæi Iesum blasphemiæ & seditionis seu affectati regni, vt ex verbis Pilati suprà collegimus: nunc rursus seductionis B & affectati regni crimen innocenti impingunt. Principes Sacerdotum hîc rursus suo more sub vero principio, videlicet: *Omnis qui se Regem facit, contradicit Cæsari,* falsam hypothesin subsumunt, & concludunt: videlicet Iesus se Regem facit, & propterea contradicit Cæsari. Hoc ergo pacto Pilatum adoriuntur. Qui parcit aduersariis Cæsaris, affectantibus videlicet imperium, gratiâ Cæsaris excidit, & se hostem Cæsaris declarat. Tu ergo vide quid feceris. Iste, quem tibi tradi- C dimus, se Regem facit, an non igitur aduersatur Cæsari, eius imperium affectans? Hæc detestanda calumnia fuit Sacerdotum, quâ & grauarũt innocentem Iesum, cuius regnum non est de hoc mundo, & adegerunt Iudicem, vt contra leges, & repugnante conscientia sententiam ferret in innocentem. Nos ergo si similia pati cogamur, exemplo Christi & caussę bonitate nos erigamus, nec frangamur multitudine aduersariorum, nec autoritate & potentia Iudicum territi, D veritatem deseramus.

SECVNDVS.

13 Pilatus autem cùm audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos: Hebraicè autem Gabbatha.

14 Erat autem parasceue Paschæ, hora quasi sexta. Et dicit Iudæis: Ecce Rex E vester.

Pilatus, qui lege Iudæorum flecti non poterat, vt occideret quem innocentem iudicauit: sed, vt suprà, turbabatur mentione Filij Dei, vt abstineret ab eius iniuria, vel inuitis Iudæis: ita hîc rursus calumnia affectati regni ita perturbabatur, vt vel reluctante conscientia innocentem damnaret. Verebatur enim ne Sacerdotes magnam sibi inuidiam apud Cæsarem calumniis excitarent. Metuebat dignitati & honori F suo, ne fortè deponeretur ab officio, quod sine suo magno damno & dedecore fieri nõ posse cogitabat miser. Ideò egressus Prætorium sedit pro tribunali in loco editiori, qui in istum vsum extructus erat, vt in eo videlicet loco vice Imperatoris Tyberij, & totius Imperij Romani sententiam ferret.

Loci huius duplex est hîc appellatio: vna Græca, altera Hebræa: Græcè λιθόστρωτος, id est lapidibus stratus, vt locus esset mundior. He- G braicè *Gabbatha,* id est eminens, seu excelsum. Erat ergo locus editior propter commoditatē, A lapidibus stratus extra Prætorium, in quo Iudices sedebant laturi sententiam, vt & videri & audiri possent. Hîc ergo se collocat miser Pilatus, & Iesum iuxta se stantem ostendit Iudæis circunstantibus, *Ecce Rex vester*: quasi diceret, quæ signa regia in eo conspicitis, vbi equites, vbi arma, vbi diadema? Si quid stultè ab eo dictum est, hoc satis luit flagellis, corona spinea, alapis, & aliis ludibriis: qua castigatione meritò vestro furori aduersus illum satisfactum esse deberet.

In hunc modum verba Pilati accipiunt, qui mitius ea interpretantur. At Cyrillus ait: *Alludit populo, cui insontem sanguinem sitienti gratificatur.* Nam cùm se collocat pro tribunali, se sententiam ferre velle significat. Iudices enim iudicaturi sedere debebant: vt quiescente corpore, mente circunspicerent accuratiùs caussam, ne iniustam ferrent sententiam. Nec rata habebatur sententia, si Iudices stando iudicarent.

Quòd autem additur de tempore, *Erat autem hora quasi sexta*: videtur pugnare cum eo, quod Marcus ait: *Erat hora tertia, quando crucifixerunt eum.* Verùm hæc antilogia in hunc modum conciliatur: Quemadmodum noctem tum temporis diuidebant in quatuor φυλακὰς, id est, custodias, quibus nomina tribuebant ab ea hora, à qua exordiebantur: vt prima custodia, quæ durabat à prima hora initij noctis ad tertiam horam inclusiuè, nomine primæ horæ notaretur. Secunda custodia, quæ à fine tertiæ horæ initium sumpsit, & extendit se ad finem sextæ, tertiæ horæ appellatione significabatur, atque ita de aliis.

Ad eundem modum diem in quatuor diuidebant quadrãtes, quorum singuli appellationes eius horæ, à qua exordiebantur, obtinebant. Quicquid ergo fiebat inter primam, à qua initium sumpsit primus quadrans diei, & tertiam horam inclusiuè, ad primam horam referebatur. Quia prima hora initium erat primi quadrantis diei. Ad eundem modum, quia secundus quadrans diei incipiebat à tertia hora finiente iam, & durabat ad sextam inclusiuè, totum illud spacium à puncto finientis horæ tertiæ, ad sextam iam completam, nomine initij istius quadrantis appellabatur, videlicet tertia hora. Conuenit ergo optimè inter Marcum & Iohannem. Marcus dicit, Dominum crucifixum fuisse tertia hora, sed indeterminatè: non enim certam istius quadrantis partem exprimit. Ideò Iohannes interpretatur Marcum, cùm ait: *Erat quasi sexta,* hoc est, in fine secundi quadrantis diei, cùm iam immineret tertius quadrans, qui à sexta hora, vnde exordiebatur, nomen habuit, cui nostra duodecima & meridies respondet: atque ita pulchrè Iohannes determinat tempus, quod Marcus indeterminatè notauit. Hoc Nonnus paraphrastes Iohannis eruditè obseruasse videtur, quum præsentem locum sic reddit: ἦν δὲ τιταινομένη τριτάτη θανατηφόρος ὥρη. Non dicit simpliciter Nonnus: Erat hora tertia, sed erat tertia τιταινομένη, id est, extensa,

&

& quaſi iam finiens, hoc eſt, vt noſter Euangeliſta ait, *ferè ſexta.* Atque ita Nonnus ſecutus eſt eandem lectionem, quam nos habemus: ſed vt conciliaret Marcum cum Iohanne, ſic eſt locutus. Liranus autem ſic: Secundùm veritatem erat tempus mediũ inter tertiam & ſextam. Medium autem ab vtroque extremo poteſt denominari, & ideò Marcus expreſsit illud tempus medium per horam tertiam: Iohannes verò per ſextam.

De die, quæ dicitur παρασκευὴ Paſchæ, ſuprà dictum eſt, quam Nonnus ex Marco definit προσάββατον, ἦεν δ' ἣν ἐνέπουσι προσάββατον ἔκλειε ἠώς. id eſt, ſexta dies erat, quam vocabant Proſabbatum.

TERTIVS.

15 Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem veſtrum crucifigam? Reſponderunt Principes Sacerdotum: Non habemus Regem niſi Cæſarem.

16 Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur.

Hîc breuiter rabies Iudæorum petentium Ieſum crucifigi, ironicum reſponſum Pilati exprobrátis illis tam vilem Regem: inſtantia Principum Sacerdotum dicentium ſe nõ habere Rẽgem, niſi Cæſarem: & condemnatio Chriſti ad mortem crucis, exponitur.

Rabies Iudæorum indicatur clamore. Clamant enim, *Tolle, tolle, crucifige eum.* Cùm ingeminant vocẽ, dicendo Tolle, tolle, ſignificát quàm impatientes fuerint moræ. Timebant enim ne vel orta ſeditione in populo eriperetur è manibus Pilati violenter, vel ſi non ſtatim ferret ſententiam, & fieret quod petebant, feſto iam imminente poſſet incidere impedimẽtum, vt non fierent voti compotes: atq; ita aliqua occaſione liberaretur Ieſus. Hoc ità figuratum fuit in Lege, quæ iubebat, vt agnum Phaſe cum feſtinatione comederent. Cauſſas huius furoris in Sacerdotibus antea ſępe attigimus, quę fuêre pręcipuè ambitio, hypocriſis & cæcitas: quibus & hodie multi inflammantur aduerſus Ieſum in ſuis membris. Sed ab exemplo Chriſti diſcamus patientiam.

Ironicum reſpõſum Pilati eſt: *Regem veſtrum crucifigam?* quaſi dicat: Hæc veſtra querela eſt, quòd hic homo dixerit ſe Regem Iudæorũ eſſe, in quà re veſtra ſtulticia apparet. Qualis quæſo Rex eſſet iſte miſer. Nihil minus præ ſe fert q̃ perſonam regiam & affectationem regni.

Inſtantia Principum Sacerdotum eſt: *Non habemus Regem, niſi Cæſarem.* Hîc Iudæi reiiciunt imperium Chriſti ſuauiſsimum, & ei præferũt crudeliſsimam Cęſaris tyránidem. Ex quo factum eſt, vt & regnum Dei ſit ab illis ablatum, & vltio ſanguinis Chriſti iuſtiſsimè incredibili atrocitate per Romanos ſumpta ſit. De hac populi ſui peruerſitate conqueritur ipſe Deus apud Prophetam: *Duo praua fecit populus meus. Dereliquerũt me fontem aquæ viuæ, & effoderunt ſibi ciſternas diſsipatas, quæ continere non valent aquas.*

Cauſſas antè attigimus. Significatio eſt: cùm Euangeliſta dicit, Principes Sacerdotum clàmaſſe: ſignificat eos autores populo fuiſſe, vt deficeret à Chriſto, in quo pręluſum fuit, quod hodie fit à Pontificiis. Illi enim ad præcipitia impellunt ſubditos, vt Chriſto in ſuis membris aduerſentur.

Condemnatio Chriſti ad crucẽ ſignificatur, cùm dicitur: *Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur,* ſcilicet ſuo iudicio & ſententia. Quia enim intelligebat Pilatus eos non poſſe placari, niſi morte Ieſu, impleuit quod volebant. Quare Iudæi multò magis q̃ Pilatus Chriſti interfectores fuerunt, vt qui fuerũt & origo & caput eius impietatis. Ideò Auguſtinus ait: *Ideò illis traditum dicit Euangeliſta, vt eos crimine implicatos, à quo alieni eſſe conabantur, oſtenderet.* Ita enim hypocriſis ſibi perſuadet, ꝙ non ſit rea, ſi per alios quid fecerit, modò ipſa manum abſtineat. Pilatus proinde partim importunitate Iudæorum, partim metu Cæſaris victus, innocentem condemnat. Condemnationis enim euidens ſignum eſt traditio Ieſu. Tradidit enim eum, vt crucifigeretur ſua ſententia & iudicio. Hîc Pilatus, quia Deum potius q̃ homines voluit offendere, hominis gratiam gratiæ Dei antepoſuit: iniuſticiam legibus & iuſticiæ prætulit. Diabolum plus q̃ Deum timuit, condemnat innocẽtem. Atq; ita videmus veriſsimum eſſe Prophetæ dictum, Abacuch 1. *Præualente impio aduerſus iuſtum, egreditur iudicium peruerſum,* quo ſcilicet iuſtus damnatur, & iniuſtus abſoluitur: vt hîc Pilatus abſoluto ſceleratiſsimo latrone Barabba, innocentiſsimũ Ieſum tradit ad crucifigendum. Hunc Pilatum multi hodie referunt, qui etiamſi variis huc illuc impelluntur cogitationibus: tamẽ ad poſtremum Chriſtum in ſuis membris condemnant, abſolutis interea ſceleratiſsimis nebulonibus.

Porrô hîc quæſtionem mouent Theologi & Iuriſconſulti: An Iudex poſsit bona conſcientia iudicare ſecundùm allegata & probata, etiamſi ſciat contrarium verum eſſe. Quidam Iuriſconſulti ſic reſpondẽt: In alieno facto poteſt Iudex bona conſcientia iudicare ſecundùm allegata & probata, etiamſi ſciat contrarium eſſe verum, non autem in proprio facto. Dicunt enim ſufficere Iudici aliorum conſcientia, quę ſi rea fuerit, ipſi viderint. Horum ſententia ſi vera eſſet, Pilatus non damnaretur. Iudicauit enim ſecundùm allegata & probata multorum nobilium & ſapientum vocibus & clamoribus: qui tamen ſciuit Ieſum eſſe innocentem. Sed falluntur Iuriſconſulti, qui ſic ſentiunt. Dominus enim ipſe Pilatum peccaſſe affirmat, vt ſuprà audiuimus. Theologi verò rectiùs, nitentes autoritate Dei, ſic reſpondent: Qui contra conſcientiam facit quolibet modo, peccat mortaliter. Iudex condemnans iuſtum, conſcientiam ſuã vaſtat. Quare immunis à peccato eſſe non poteſt. Vera eſt enim ſentẽtia: *Qui iuſtificat impium,* ſcilicet quem ſcit impium eſſe, *& condemnat iuſtum,* ſcilicet quẽ ſcit iuſtum eſſe, *vterque eſt abominatio coram Domino.* Debet ergo Iudex timens Dei potius quid-

uis pati, quàm eum condemnare, quem scit innocentem esse. Nam cum hoc facit, contra propriam conscientiam, & non contra alienam peccat. Quapropter si non potest Iudex nec autoritate sua, nec consilio falsorum testium probationes refellere, vel iudicium suspendat, vel reconciliationi partium studeat, vel rem ad superiorem Magistratum, si quis est, remittat: vel si aliter fieri non potest, abeat Iudicis officio, potius quàm iudicium Dei peruertat, & semper in conspectu habeat dictum Iosaphat Regis: *Non hominis exercetis iudicium, sed Dei: si quid iniquius iudicaueritis, in vos redundabit.*

Quæritur præterea: An Iudex posſit damnare eum, quem nouit nocentem, cùm à nemine accusatur? Respondetur, distincta sunt officia accusatoris, testis & Iudicis. Accusator intendit crimen, testis probat, Iudex accusationē & probationem examinat, vt caussa ritè cognita, iudicet secundùm legem, vt minister legis & iusticię executor. Tametsi igitur scit Iudex aliquē reum esse, qui non accusatur: tamen non debet eum condemnare. Nam id quod iustum est in se, iniustum fit, si non fiat legitimè. Quare Iudex conscius facti, vel relinquat reum diuino iudicio, quod non effugiet: vel si publica fama nocentem accusat, curet Iudex inquiri per alios, vt re tandem cognita per censores morum, publicè accusetur reus, vt malum tollatur de populo Dei.

Præterea quæritur: Si Iudex nouerit eum nocentem esse, qui sistitur & accusatur in iudicio, & accusator deficit in probatione, posſitne tum Iudex nocentem damnare, aut non? Respondetur quòd non posſit eum damnare, quia peccaret contra iuris processum legitimum: sed absoluere potius, sine tamen accusatoris periculo & damno. Etsi enim damnare iustum est peccatum: tamen iniustum aliquando absoluere, non quidem simpliciter, sed cum denunciatione iudicij diuini, quod nemo subterfugere potest, licet: quando videlicet sufficiens non est contra illum probatio. Nam occultorum iudicium sibi Dominus reseruauit.

Adhæc quæritur, vtrum accusatus de crimine aliquo, si eius criminis reus fuerit, debeat interrogatus mox veritatem fateri, annon? Respondetur. Etsi falsum dicere peccatum est: tamen verum celare, non semper est peccatum. Quare accusatus iubebit contra se testes adduci, & si tunc aliqua vel leuis probatio accesserit, debet reus non contradicere veritati, sed supplex potius veniam petere, & ferre legis sententiam, quàm iudicio Dei reluctari.

Turbat & hæc quæstio interdum hominis rei conscientiam: An cùm nullus conscius sit eius peccati, quod perpetratum est, debeátne sponte se offerre Iudici, & seipsum accusare, vt legibus det pœnas. Respondeo. Si celari factum potest, sine eius qui læsus est atroci iniuria, non debet seipsum infamem reddere, quod cederet aliis in scandalum: sed se sistat Deo Iudici, deploret peccatum, confugiat ad veniam, nec desinat prius, quàm in conscientia sua responsum de venia acceperit. At vbi factum fuerit atrocius, quàm vt ipse conscientiam suam in pœnitentia pacare posſit, consulat pium aliquem & probū Ministrum Euangelij, promisso prius sanctè silentio, & ab hoc petat consolationem tanquam à Dei vicario. Nam qui seipsum infamat, nemine prius criminis conscio, peccat contra Deum, qui vult vt quilibet curam famæ suæ habeat, propter tranquillitatem communis societatis.

Quæstio etiam hæc sæpe in animos iudicum incidit: An Iudex posſit aliquem condemnare propter scelus, cuius & ipse reus est. Respondeo. Discernatur inter duplicem personam hominis Iudicis, priuatā & publicam. Reus est vt priuata persona, Iudex est vt publica. Priuata ergo persona ad misericordiam Dei confugiat, & deprecetur apud eum delicti veniam, admonitus alieno peccato. Publica persona exequatur voluntatem legis, iuxta regulam: *Non hominis exerectis iudicium, sed Dei.* Sed de hac quæstione diximus copiosius suprà in cap. 8.

TERTIA PARS.

Educitur Iesus, vt crucifigatur: baiulat crucem suam: inter latrones cruci affigitur: titulus, seu caussa mortis: vestimenta eius diuiduntur inter milites: Dominus matrem Iohanni Discipulo commēdat: sitit, ac tandem omnibus consummatis, in cruce moritur.

PRIMVS.

Acceperunt ergo eum, & abduxerunt.

17 Atque is baiulans crucem suam exiuit in eum, qui dicitur Caluariæ locum, Hebraicè autem Golgotha.

Iesus condemnatus educitur, baiulans crucem suam ad locum destinatum extra vrbem, qui locus in textu Græcè & Hebraicè exprimitur. Græcè τόπ☉ κρανίυ, locus Cranij, à craniis illic iacentibus, à malefactoribus detruncatis. Hebraicè Golgotha, id est, locus corporum rotundorum & volubilium, cuiusmodi sunt crania. In eo enim loco extra vrbem solebant seditiosi & latrones, aliique scelerati à Romanis ignominiosè supplicio affici. Hæc ignominia aliis accedit, vt planè appareat Iesus nouisſimus virorum, doloribus plenus, iuxta Esaiæ vaticinium.

Quòd autem Iesus ipse portat crucem suam, & deinde eadem crux tradatur Simoni Cyrenensi portanda post Iesum, non sine singularis mysterij significatione factum est. Nam quòd Dominus ipse solus portat crucem suam primùm, aliam caussam in Iudæis, aliam in Deo habuit. In Iudæis quidem videre est, quanta fuerit eorum crudelitas, qui Christo Domino pondus suæ crucis imponunt, quod de nullo interficiendo, vel sceleratisſimo vnquam antea factum est, vt coactus sit portare proprij supplicij ignominiá. Sed de latronibus hic refertur, in

in quorum medio tanquam eorum princeps ignominiosissimè trahebatur. In Deo verò causa fuit, vt hoc gestu Christi portantis crucem suam significaretur, quòd Iesus solus esset factus maledictum pro suo populo, qui pondus peccatorum nostrorum in humeris suis gestauit, vt solus agnoscatur victima, qua expiatur peccatum mundi, iuxta illud: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.* Hìc libet referre Augustini dictum, in hunc locum: *Portans crucem suam Iesus, grande spectaculum est; Sed si spectet impietas, grande ludibrium: Si pietas, grande mysterium. Si spectet impietas, grande ignominiæ documentum: Si pietas, grande fidei monumentum. Si spectet impietas, ridet regem, pro virga regni, lignum sui portare supplicij. Si pietas videt regem baiulantem lignum ad semetipsum figendum, quod fixurus fuerat etiam in frontibus regum, in eo spernendus oculis impiorum, in quo erant gloriatura corda sanctorum.*

Deinde quòd crux Christi tradatur Simoni Cyrenensi portanda, similiter aliam causam in Iudæis, aliam in mysterio habuit. In Iudæis causa fuit, non quidem vt releuaretur Iesus. (Nam in hypocrisi nulla est misericordia) sed vt citiùs veniret ad locum supplicij, quo tandem ipsius ignominiosissima morte satiarentur. Nam cùm viderent Iesum sub cruce tanti ponderis premi, vt tardius incederet, obuio gentili crucem Domini imposuerunt, ne differatur supplicium. In mysterio verò significabatur, quòd postea secuturũ erat. Nam quòd crux Christi imponatur Simoni Cyrenẽsi, h. e. gentili, significat primũ ꝙ gloria crucis Christi esset auferẽda Iudæis, & transferenda in gẽtes, quæ per ꝑdicationẽ Euãgelij futuræ erãt participes salutis per crucẽ Christi partæ. Deinde significabatur, q̃d sit futurũ membris Christi in hoc mundo. Nam vt hic Simon (significat aũt auditorẽ & obedientẽ) fuit baiulus crucis Christi: ita oẽs pij auditores Christi, & obediẽtes Euãgelio, portabunt Christi crucẽ, non vt suo merito expiẽt peccatum proprium aut alienum, sed vt sua cruce testẽtur se discipulos Christi esse. Pij proinde oẽs auditores Euãgelij, animos suos præparent ad ferendã crucẽ, & ad varia certamina & pericula, quæ propter confessionem sunt sustinenda, sint parati; memores dicti Domini: *Qui vult me sequi, abneget semetipsum, tollat crucem suam, & sequatur me.* Nam qui sequitur Christum, tandem victa crucis ignominia, consequetur cum Christo gloriam sempiternam, iuxta illud Pauli Rom. 8. *Si cum illo patimur, cũ illo etiã regnabimus.*

Figura Christi portantis crucem suã, fuit Isaach, qui ligna portauit in humeris suis in summitatem montis, super quem pater eum proposuit mactandum in holocaustum. Gen. 22.

Figura exeuntis Iesu extra vrbem, fuit crematio animalium extra castra, vnde Epist. ad Heb. *Quorum animalium sanguis infertur in sancta per pontificem, horum corpora cremabantur extra ciuitatẽ: propter quod & Iesus, vt sanctificaret per suum sanguinẽ populum, extra portã passus est. Exeamus igitur ad eũ, improperiũ eius portãtes.* Respicit aũt Apostolꝰ ad sacrificiũ vitulæ rufæ, Leuit. 16. cuius carnes extra castra cremabãtur, & sanguis ꝑ pontificẽ intra Sancta Sanctorum inferebatur, & postea in populum aspergebatur: sic Dominicum corpus extra portam passum est, & sanguis coram Patre in Sancta Sanctorum in cœlestibus est sublatus, & mundus aspersione sanguinis eius sanctificatus est.

SECVNDVS.

18 *Vbi crucifixerunt eum, & cũ eo alios duos hinc & hinc, medium autem Iesum.*

Crucifigitur Dominus inter duos latrones, & pendet viuus in cruce tres integras horas, videlicet à nostra 12. vsq; ad tertiã pomœridianã. Quantus autem tum temporis fuerit cruciatus in eius sanctissimo corpore & neruis, nulla lingua effari potest. Nam quiescẽte diuinitate, humanitas atrocitati cruciatuũ subiecta erat. Crucifixionis aũt Dñi duæ fuẽre causę. Vna, malicia Iudæorũ: altera, iustitia Dei. Malitia Iudæorũ tanta fuit, vt non potuerint hypocritæ vllo mitiori supplicio quàm sanguinis, idq; in patibulo crucis, satiari. Putabant enim ista infami & turpissima morte posse efficere, vt nemo illum postea magistrum agnosceret, sed potius propter infamiam & mortis turpitudinem abominaretur; & quo magis omnes eum in posterum exosum haberent, eum inter duos sceleratissimos latrones, tanquam ducem & principem latronum, crucifixerũt. Iustitia Dei altera causa fuit crucifixionis Christi. Voluit enim Deus vt peccatum Adæ & nostrum, quo nihil turpius, nihil abominabilius, & nihil grauius est corã Deo, omniũ turpissima, abominabilissima & grauissima pœna vindicaretur. Nostro.n. nomine, nõ suo, cruci affixus est. Vt ergo crux Christi sũma fuit ignominia, Iudæorũ iudicio: ita summũ preciũ corã Deo erat, quo deleta est iniq̃tas nostra, & satisfactũ iustitiæ diuinæ, atq; adeò summa gloria nostra, q̃ Christo nomina dedimus, & ab eo salutẽ expectamus. ideò Paulus ait: *Absit vt glorier nisi in cruce Dñi nostri Iesu Christi.* Est aũt gloriatio in cruce Christi duplex: videlicet fiduciæ & patientiæ. Gloriatio in cruce Christi, q̃ fiduciæ esse dico, est, qñ merito crucis Christi gloriamur aduersus tẽtationẽ desperatiõis, ob magnitudinẽ peccatorũ nostrorũ. Gloriatio in cruce Christi, quã patiẽtię dixi, est, quãdo in quauis afflictione erigimus nos exemplo Christi, pendentis in cruce. Nam vt eius crucem gloria excepit: ita & nostram, modò in fide Christi perstiterimus, gloria excipiet sempiterna.

Porrò typi & figurę crucis Christi multi pręcesserunt, de quibus verba Augustini ascribam: *In diluuio aquarũ, humanũ genus arca lignea liberauit. De Ægypto Dei populo recedẽte, Moses mare virga diuisit, & Pharaonẽ prostrauit, & populum Dei redemit. Idem Moses lignum in aquã misit, & amaritudinẽ eius in dulcedinẽ cõmutauit. Ex lignea virga de spirituali petra, salutaris vnda profertur. Et vt Amalech vinceretur, Moses cõtra virgã expãsis manib. extẽditur. Et lex Dei arcæ testamenti creditur ligneæ, vt his omnib. ad li-*

gnum crucis veniatur. Hæc Augustinus. Postes & supliminaria sanguine agni phase delibuta, crucẽ Christi absq; omni dubio adumbrabant. Sed omnium maximè illustris crucis Christi figura fuit æneus serpens in ligno suspensus, quam figuram Christus ipse applicat sibi & suæ cruci, Ioan. 3. *Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto: sic oportet exaltari filium hominis, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

Quòd autem maximè congruum fuerit, vt in lignum suspensus Dominus satisfaceret pro peccato nostro, in hymno quodam pulchrè à Fulgentio indicatur:

De parentis protoplasti,
Fraude factum congruens.
Quando pomi noxialis
Morsu in mortem corruit,
Ipse lignum tum notauit:
Damna ligni vt solueret.
Hoc opus nostræ salutis
Ordo depoposcerat:
Multiformis proditoris.
Ars vt artem falleret,
Et medelam ferret inde,
Hostis vnde læserat.

Quòd autem in medio latronum suspensus est, præuisum fuit ab Esaia capite quinquagesimotertio: *Cum sceleratis reputatus est, ipse peccata multorum tulit, & pro iniquis orauit.* Sed quo maior fuit ignominia coram hominibus, eo maior resurrectionis gloria secuta est. Hoc mẽbra Christi cogitẽt, cùm vt blasphemi, furiosi & seditiosi à mundo condemnantur.

De significatione Christi inter latrones suspensi, Augu stinus sic ait: *Ipsa crux, si attendis, tribunal fuit; in medio enim iudice constituto, vnus qui credidit, liberatus: alter qui insultauit, damnatus est; iam figurabat quid facturus est de viuis & mortuis: alios positurus ad dexteram, alios ad sinistram.*

Præterea etsi tres tantum sunt hîc cruces, vna in qua Dominus ipse suspensus est, reliquæ duæ in quibus latrones erant suspensi: tamen quia Dominus & suam propriam personam hîc sustinet, & nostram, quatuor crucis formæ hîc intelliguntur. Prima, respectu personæ propriæ Christi, est crux planè innocentis, quæ ad μαρτύριον refertur. Secunda, respectu personæ nostræ, quam in se Dominus sumpserat, est crux, quæ λύτρον dicitur, & sola meretur hác laudem, quòd sit precium redemptionis nostræ. Tertia, crux fuit dextri latronis, qui in cruce Deo reconciliatus est per fidem in Iesum Christum. Huius crux etsi propriè τιμωρία fuit, (soluit enim legibus debitas pœnas) tamen per accidẽs, quia iam reconciliatus erat Deo, fit δοκιμασία & cultus Deo gratissimus. Quarta, crux fuit sinistri latronis iustissima τιμωρία, quæ erat præludium crucis sempiternæ. Atq; ita picti sunt quodammodo in his crucibus fines persecutionum & afflictionum hominum in hac vita.

Porrò quod Ierosolymæ sit passus & crucifixus Dñs, præfiguratum fuit in sacrificiis, q̃ nullibi fieri debebant, nisi in ciuitate Ierusalẽ; quæ sacrificia figurabát Christi passionem, vnicum, verum & propitiatorium sacrificium, debere Ierosolymis fieri.

TERTIVS.

19 Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum: IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

20 Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt, quia prope ciuitatem erat locus, vbi crucifixus erat Iesus. Et erat scriptũ Hebraicè, Græcè, & Latinè.

21 Dicebant ergo Pilato principes sacerdotum Iudæorum: Noli scribere Rex Iudæorũ, sed quòd ipse dixerit: Rex sum Iudæorum.

22 Respondit Pilatus, Quod scripsi scripsi.

Mos erat Romanis caussam mortis affigere cruci, in qua aliquis facinorosus suspensus erat, idq; duabus de causis, vt videtur. Prima, vt omnibus spectatoribus notum fieret, quòd iustè fuisset de aliquo sumtum supplicium. Secunda, vt spectatores terrerentur, & exemplo admonerentur, ne in similem pœnam propter similia facinora incurrerent. Hunc morem vtilem & laudabilem seruauit Pilatus; sed ita titulum formauit, vt & à se transferret culpam in Iudæos, qui Iesum per calumniam accusarũt affectati regni, & quodammodo innocentem declararet. Hoc animaduertentes principes sacerdotum, ægrè ferunt. Petunt igitur vt Pilatus scripturam mutet, scribatq; in hunc modum: *Hic dixit, Rex sum Iudæorum.*

Sed age quid est discriminis inter has orationes: *Iesus Nazarenus Rex Iudæorũ*, &; *Hic dixit, Rex sum Iudæorum?* Permultum sanè. Nam hic titulus, *Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*: est confessio iudicis de Christo, quæ tametsi ironica est, si animum Pilati spectes: tamẽ verissima est in proprio verborum sensu. Verùm hæc oratio; *Hic dixit, Rex sum Iudæorum*: accusatio est & notatio criminis affectati regni. Verùm Pilatus, qui statuit Christum innocentem esse, noluit mutare titulum, manu Dei ipsum reprimente. Quare dixit constanter; *Quod scripsi, scripsi.* quasi dicat: Quod scripsi, sensi; & quod sensi, scripsi, nec mutabo quicquam. Quod autem Pilatus hîc nihil voluit in gratiá sacerdotũ facere, significat quòd Deus voluerit hunc titulũ in probrũ contumaciũ Iudæorũ, & in decus fidelium extare perpetuum.

Iam ad titulum veniamus, qui continet summá Euágelij. Sunt autem quatuor voces in hoc titulo, quæ diligentissimè piis mentibus perpendendæ sunt.

Prima, IESVS. Hoc nomen Iesus filio Dei contento in vtero virginis, imponendum esse, Angelus mandato Dei præcipit, quo & postea in circũcisione nominatus est, Luc. 2. idq; ideò, vt significaretur hoc nomine, cur filius Dei assumserit humanam naturá, nimirum vt sciretur quòd sit Deus saluator seu saluás. Iesus .n. iuxta Etymologiá receptam in ecclesia, idẽ est quod Domi-

Dominus, seu Deus Saluator à יה, id est, Deus, & ישע saluauit. Significatur ergo hoc nomine, quòd Iesus sit Deus & homo Saluator populi sui. Ideò Angelus matri dixit, vt est Luc. 1. *Quod nascetur à te sanctum, vocabitur Filius Dei.* Et Angelus Ioseph apud Matthæum dicit: *Hoc factũ est vt adimpleretur quod dictum est à Dño per Prophetã, dicentem: Ecce virgo impraegnata pariet Filium, & vocabit nomen eius Immanuel, id est nobiscum Deus.* Fuit quidem Deus cum Patriarchis & Patribus, sed aliter fuit cum his, de quibus Propheta hoc dicit: quia conuersatus est cum ijs in carne, & audiuerunt eum viua voce loquentem, & viderunt miracula facientem, morientem, resuscitatum à mortuis, & ascendentem in cœlos. Congruunt ergo hæ appellationes Iesus, & Immanuel, si rem spectes.

Porrò huius nostri Iesu, i. Dei Saluatoris, typus fuit Oseę filius Nun, cognominatus à Mose Iesus seu Iosua. Hic.n. & nomine & facto figurá nostri Iesu gessit. Nam vt is Amalech, qui typus erat diaboli, vicit & liberauit populum ab hostib. carnaliter: ita Iesus Deus Saluator noster, reipsa Deus & Saluator est. Saluat enim populum suum à peccatis eorum.

Obseruãdum est q̃ Angelus nõ dicat absolutè saluabit populũ, sed addit suũ: significãs populũ Iesu esse eos tantũ, q̃ fidẽ & spem suá in eo ponũt. Et cũ addit, *à peccatis eorũ*, interpretat̃ primá ꝓmissionẽ de semine cõtrituro caput serpẽtis. Cùm ergo dicit̃ Iesus, i. Deus Saluator, sciamus nos hoc nomine admoneri, q̃ Iesus noster liberet à peccato, & spiritualia & æterna bona suis adeferat. Nã liberati à peccato, à iure mortis exẽti sunt. Si sunt exẽti à iure mortis, absq; omni dubio vita beata, & ꝑpetua fruent̃. Hoc ꝓinde nomẽ Iesus sit impressũ cordib. piorũ. Non est enim aliud nomẽ datũ sub cœlo, in quo oportet nos saluos fieri. Plura in Catechismis legantur.

Secunda, NAZARENVS. Matthæi 2. dicitur: *Quia habitauit in vrbe quæ dicitur Nazareth, vt impleretur quòd dictum est per Prophetas: Nazarenus vocabitur.* Hîc teneatur regula: quod tribuitur typo Christi vt typo, id verius Christo tribuitur quàm typo. Cùm ergo dicitur de Samsone typo Christi, Nazareus Dei erit puer iste, verissimè de Iesu dicitur, quòd esset Nazarenus vocãdus, non quidem in typo, vt Samson, sed in veritate. Huc respexisse Matthæus videtur. Possunt autẽ quinq; causæ numerari, propter quas Deus Pater voluit Filium suum dici Nazareũ, seu Nazarenum, quas ordine proponam & declarabo.

Prima, quia Nazarenus est nomẽ gentile, hoc est eorũ hominum, qui habitabãt in ciuitate Nazareth. Nam Nazareni dicebãtur incolę ciuitatis Nazareth, vt q̃ in hac vrbe habitant, Hafnienses dicuntur. Voluit aũt Deus hac appellatione filij admonitos oẽs pios, vt sciãt se peregrinos in terra esse. Vt enim ipse Iesus non potuit habitare in vrbe propria Bethlehẽ, sed coactus est peregrinari in Ægyptum, & inde redire in Iudæam, & habitare in Nazareth: ita ipsius mẽbra similem fortunam experiẽtur, & nusquam tutò habitabunt, nisi apud Nazarenos, id est, homines separatos ab inquinamentis huius mundi, & cõsecratos Deo. Nam vox Nazareus idem significat, quod segregatus à mundo, & consecratus Deo.

Secũda caussa cur Pater voluit Iesum Nazareum vocari est, vt hac appellatione significaretur qualis fuerit vita eius & mores. Etsi autem Dominus non erat Nazareus legalis: tamen veritate, id est, vita & moribus Nazareus fuit. Nazareus legalis, id est, consecratus secundùm legẽ Mosis: Primùm abstinebat à vino inebriante, & esu vuarum dulcium. Deinde abstinebat à rasura capitis & barbę. Tertiò abstinebat à contactu rerum immundarum. Horum primo significabatur abstinentia à voluptatibus & illecebris carnis: Secundò, à superbo corporis cultu. Tertiò, ab immundis operibus Diaboli. Adhæc debebat Nazareus legalis certis ceremoniis, ablutionibus, & oblationibus consecrari Deo, qua consecratione significabatur spiritualis copulatio hominis cum Deo: quæ copulatio vt fide fit, ita in vera obedientia cernit̃. Christus aũt fuit Nazareus in veritate. Nam nõ solũ ab omnib. illecebris carnis, & supbo cultu corporis, & ab immundis operib. Diaboli abstinuit; verũetiá totũ se consecrauit Deo in vera fide, & perfecta obedientia, nõ animalia offerẽs, sed seipsum in hostiá Deo perfectè acceptá. Multò igitut meliori iure Iesus Christus dicẽdus erat Nazareus, q̃ illi qui secundùm legem nominabantur Nazarei.

Tertia caussa, cur Nazareus dictus sit Dñs, est adumbratio officij ipsius. Nam huius Nazareni Iesu Christi officium est, vt alios omnes qui segregantur ab immundicia mundi, sanctificantur & consecrantut Deo, ipse solus separet, sanctificet & consecret, id quod contingit omni in eum credenti. Nam fide separamur, sanctificamur, consecramur. vbicunq; enim fides est in corde hominis, ibi adest Spiritus Iesu Nazareni, separans, sanctificans & consecrans.

Quarta caussa cur Pater voluerit filiũ suum Nazarenum dici, est eminentia Iesu, & dignitas eius inter fratres suos, hoc est Iudęos aliosq; homines quosuis. Nã vt Ioseph Gen. 49. dicitur Nazareus fratrũ suorũ, quia videlicet eminebat supra illos honore & dignitate: ita Christus iure dicitur Nazareus omnium hominũ respectu. Ipse enim vt verus Deus & purus homo, verus Rex & Dominus, præeminet omnibus Angelis & hominib⁹, verè Dñs dominãtiũ, & Rex regũ.

Quinta caussa, cur Iesus Nazarenus sit cognominatus, est significatio imitationis. Nam vt ipse Nazareus est: ita & omnes qui sunt in ipsius corpore, id est, credentes, Nazarei esse debent, hoc est, segregati ab inquinamentis mundi, & cõsecrati Deo ꝑ fidẽ in Iesum Christũ. Hæc imitatio Nazareatus Christi, vsitatè dicitur sanctificatio, q̃ est segregatio hominis à ꝓphanitate & immũditia gentiũ ꝑ mortificationẽ carnis, & cõiũctio eiusdẽ cũ Deo ꝑ fidẽ viuá, amorẽ sincerũ, inuocationẽ ardentẽ & morũ innocẽtiá. In sanctificatione hac verus Christianismus consistit,

qui definitur esse imitatio Dei & Christi, & qui
ea præditus est, in scripturis dicitur sanctus, se-
gregatus, electus, consecratus Deo, &c. Proinde
nos qui ita sumus facti Nazarei imitatione, sem-
per abstinebimus à porco, id est, ab omni im-
mundicie carnis, & offeremus pecudes, macta-
bimus in nobis beluinos affectus, & nos super a-
ram Christi Deo offeremus in hostiam placen-
tem, cauẽtes ne Dalila nostra nos decipiat, atq;
ita robur nostrum amittamus, quemadmodum
Samsoni accidit. Capite enim eius abraso per
concubinam Dalilam, id est, violato voto Naza-
reatus, indulgens carni, amisit vires, & venit in
potestatem hostium, qui ipsum pro libito affli-
xerunt. Ad eundem modum Christianus voto
Christianismi, id est, Nazareatus sui, violato cõ-
tumaciter, amittit vires spirituales cõtra hostes
suos, carnem, mundum & diabolum, vt hostes
ipsi iam pro sua libidine ei dominentur. Verùm
vt crescentibus pilis, id est, iterato voto per pœ-
nitentiam, Samson rursus colligit vires, quibus
hostes suos superauit: ita homo quilibet si post
violatum fœdus baptismi, redit ad votum per
seriam pœnitentiam seu conuersionem ad Deũ
per fidem in Iesum Christum, recuperat rursus
vires, q̃bus spirituales suos hostes ꝓfligabit. Ve-
rùm quãto cũ periculo & dãno violatᷣ votũ Na-
zareatus nostri, in Sãsonis exemplo videre est.
Quare nos eiꝰ exẽplũ cogitãtes, cautiores simus.

Tertia vox in titulo est, *Rex*. Est autem Rex
nomẽ dignitatis, officij & potestatis, & compa-
ratur Soli. Nam vt Sol dignitate, splendore, effi-
cacia, vt naturæ rex preeminet: ita regis est sub-
ditis quasi prælucere dignitate, officio, potesta-
te, vt eius subditi benè beateq; viuant.

Verùm vt regnorum, ita & regum discrimi-
na sunt maxima. Est regnum amplissimum ter-
ræ cœliq; ambitu contentum, cuius rex vnicus
est Deus. Sunt regna mundi, quorũ reges sunt
homines terreni. Verùm hîc obseruandum est,
quòd principio singulæ familiæ singulos reges
habuerunt, vel natu maximos, vel consilio, pru-
dentia, equitate præstãtissimos. Aliquantũ post
multis familiis cœpit idẽ rex imperare. Deinde
vni eidẽq; regi plures reges parebant, quos po-
pulus duces sibi rectoresq;, & veluti speculato-
res publici cõmodi causa eligebat. Posthec cre-
scẽte ambitione & auaritia, armati potẽtia plu-
res terras & nationes singuli reges occuparunt,
& subiugatos sibi victos reges, titulo regio spo-
liarunt, aliis atq; aliis nominibus eos vocantes.
Est regnum tenebrarum, quod impropriè re-
gnum dicitur. Est enim summa tyrannis, cuius
rex est diabolus. Est regnum lucis, cuius rex est
Dominus noster Iesus Christus; rex regum &
Dñs dominantiũ. De hoc rege Deus pater testa-
tur, cùm ait Psal. 2. *Ego constitui regẽ meũ super Sion
montẽ sanctũ meũ*. Et Psal. 110. *Sceptrum regni tui e-
mittes de Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.*
Hic rex Iesus Christus quia spiritualis est, spiri-
tualis est etiã ipsius gubernatio, q̃ in his cõsistit
potissimũ. Primũ, colligit sibi regnũ, hoc est Ec-
clesiã, nõ armis carnalib. Nã regnũ eius non est
carnale: Sed voce Euangelij, in qua est efficax
spiritus sanctus, idq; facit omnib. temporib. mũ-
di, simul reprimens regem tenebrarum diabo-
lum, qui ἄσπονδον πόλεμον aduersus ecclesiã, id est,
Christi regnum gerit. Secũndò, liberat eos qui
sibi homagium præstant, & Regem agnoscunt,
à tristissima seruitute diaboli, à peccato & æter-
na morte, donatq; sua iusticia. Horum benefi-
ciorum magnitudinem nulla lingua satis præ-
dicauerit. Tertiò, sanctificat suos dato Spiritu
sancto, id est, separat eos à prophanitate mundi,
copulat eos Deo, vngit eos in reges & sacerdo-
tes spirituales, atq; adeò filios Dei facit. Quartò,
mirabiliter defendit suos contra spirituales ne-
quitias & insidias, & sæpè eos in hac vita contra
omnium expectationem eripit è maximis peri-
culis, & si quos, vt sæpè fit, sinit interfici à diabo-
li mẽbris: tamen ipsis ita adest suo spiritu, vt po-
tius victores q̃ victi videãtur. Quintò, regit eos
verbo & spiritu suo in hac vita, & pascit eos pa-
ne cœlesti, & ipsis in hora mortis adest, vt eorũ
animas ad se recipiat, ministerio sanctorum an-
gelorum. Sũt enim Angeli administratorij spi-
ritus, in ministerium missi propter eos, qui hæ-
reditatem capiunt salutis. Hinc Luc. 16. scribitur
de Lazaro, quòd sit deportatus ab Angelis in si-
num Abrahæ. Sextò, resuscitabit suos à morte
in extremo die ad vitam & gloriam sempiter-
nam. Hunc ergo regem Iesum Nazarenũ agno-
scamus, adiungamus nos ipsius regno, id est, ec-
clesiæ, fide, confessione, & officiis, & ab eo om-
nia salutaria expectemus; certò persuasi, quòd
exitus omnium persecutionum huius vitæ sit
futurus nobis gloriosus, modò ad finem vsq; in
fide perstiterimus, iuxta dictum: *Diligẽtibus Deũ
omnia cooperantur in bonum.*

Cæterùm si quis velit numeris & certis notis
distinguere inter regnum Christi, & regna mũ-
di, sciat distinctionem longè clarissimam positã
esse in his quatuor: in persona regia: in forma
gubernationis: in beneficiis: & in stabilitate.

Si personas spectas, rex noster Iesus Nazare-
nus, est Deus & homo, purus ab omni peccato,
semper viuens: At reges mundani sunt miseri
homines, quorum spiritus egreditur, & reuer-
tuntur in terram, atque tunc omnes cogitatio-
nes illorum peribunt.

Si formam gubernationis consideras, regna
mundi opibus & exercitibus præeminent, vt in
officio subditos continere possint: At Christi
regnũ gubernatur voce Euãgelij, per quã Deus
est efficax, & multos regenerat ad vitã eternam.

Si beneficia cogitas, regũ mundi summa be-
neficia sunt, pax corporum, & externa discipli-
na: At Christi regni beneficia multo maiora
sunt: videlicet, remissio peccatorũ, iusticia, ado-
ptio, donatio Spiritus sancti, & vita æterna.

Si stabilitatẽ cogitas, regna mũdi trãsferũtur
propter hominũ iniquitatẽ: verùm regnũ Chri
sti stabile est, vt quod à Deo patre cõstitutũ est,
cui & Angelus testimonium perhibet, cùm ait:
*Regnabit in domo Iacob in æternũ, & regni eius nõ erit
finis.* Nõ igitᷣ dubitemus ecclesiã, i. regnũ Christi
man-

mansurum esse, etiamsi fractus illabatur orbis. Hac spe nos aduersus diabolum & eius mẽbra erigamus, cùm audiamus Papas & mundi tyrannos minari se Christi regnum abolituros.

Quarta vox tituli, est *Iudæorum*. Prædicatur enim rex Iudæorvm, non carnalium, sed spiritualium: Sunt enim Spirituales Iudæi omnes qui à Paulo veri Israelitæ, & filij non carnis, sed promissionis, qui agnoscunt & confitentur hũc Iesum suum esse regẽ, cuius regni non erit finis. Nõ enim successorem habet, quia ipse viuit rex, & manet in æternum.

Quòd autem Euangelista addit titulum scriptum esse Græcè, Latinè & Hebraicè, partim factum est propter peregrinos, qui tum aderant plurimi ex Romanis, Græcis, & incolis Iudææ: partim propter significationem. Significabat enim hic titulus variis linguis scriptus; Iesum esse regẽ nõ vnius certæ gentis, sed omniũ. Gentiũ. Nã ex omnib. gentibus & nationibus, post resurrectionem ministerio Euangelij collecturus erat sibi regnum, id est, ecclesiam.

QVARTVS.

23 Milites ergo cùm crucifixissent Iesum, acceperunt vestimenta eius (& fecerũt quatuor partes, vnicuiq; militi partem) & tunicam. Erat autem tunica incõsutilis à summo contexta per totum.

24 Dixerunt ergo inter se, non scindamus eam, sed sortiamur de ea cuius sit, vt scriptura impleretur, dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt.

Christus vt volens crucifixus est: ita & sponte nudatus, corpus suum nudum probris hominũ exposuit, idq; tribus potissimùm de causis. Primùm, vt satisfaceret pro peccato primorum parentũ, qui persuasi à diabolo, veste innocentiæ & sanctitatis nudati sunt, superbissimè affectantes diuinitatis gloria vestiri. Deinde, vt ipse nostram vestẽ verá, qua appareamus ornati corã Deo faceret. Tum vt nos cũ gloria olim sistamur corã tribunali iusti iudicis, luce immortalitatis vestiendi: *Victus*, ait Ambrosius, *est Adam, qui vestimenta quæsiuit, vicit ille qui vestimenta deposuit. Et talis ascendit, quales nos authore Deo natura formauit: Qualis in Paradyso homo primus habitauerat, talis in paradysum homo secundus intrauit.*

Milites crucifixores Christi quatuor, acceperunt prædam vestimenta Iesũ. Diuisio enim in quatuor partes, numerum carnificum indicat. Euangelista meminit prędictionis ex Psal. 22. vt prædictio cum euentu collata, fidem cõfirmet: *Hæc omnia*, inquit Cyrillus, *prædicta erant, vt rerũ euentibus ipsum esse qui venturus erat, crederemus.*

Diuisio vestiũ Christi, lacerationẽ scripturæ, & translationẽ bonorũ Ecclesiasticorũ ad prophanos vsus significat. Incõsutilis tunica haud dubiè matris artificiũ fuit, quæ est imago Ecclesiæ, quæ Ecclesia debet Christũ in suis mẽbris vestire. Deinde, vt tunica Christi scissa non est, sed de ea sortiti sunt: ita nec Ecclesia scindi debet, quæ in vnitate fidei tota consistit. Vnde Beda: *Accipitur per vestẽ incõsutilem Dñi desuper textã, vnitas fidei & charitatis; quæ desuper texta est, quia à Deo prius processit, qui prior nos sic dilexit, vt Filiũ suũ vnigenitũ pro nobis daret.* Et hæc vestis non scinditur, quia vnicuiq; fidei vnitas dat̃ non scissa, sed integra dat̃. Et sors super eã mittitur, quia nulli per meritorũ elationẽ, sed per gratiã solam, quę per sortem intelligitur, dat̃. Chrysostomus putat ideò Iohannem meminisse tunicæ inconsutilis, vt ostenderet vilitatem vestimentorum Iesu. Non enim erant ad superbiam, sed ad necessitatem comparata. Iesum ergo & nos sequamur in vestimentorum vsu.

Cæterùm hìc iuxtà cogitemus: primũ quòd vestis qua tegitur corpus humanũ, sit testimonium nuditatis primorũ parentũ & nostræ, i. carẽtia sapiẽtiæ, libertatis, atq; adeò imaginis Dei & virtutum omniũ. Secũdò, quod vestis nostra sit signum reatus nostri propter peccatum. Hæ cogitationes monere debent nos, ne luxu vestiũ superbiamus. Tertiò, admoneamut de duplici veste animæ, videlicet maculata & nigra, munda & candida. Maculata & nigra est immundicia & reatus, quæ veteris hominis nomine significatur. Munda & candida est, regeneratio siue noua obedientia, siue sanctificatio, qui nouus homo dicitur. Quartò, admoneamur deponendam esse nigram & maculatam illam tunicã, & induendã esse candidam illam, videlicet Iesum Christum, cuius indumẽti typus est baptismus noster. Hæc vestis ita induẽda est, vt Christi merito, iustitia, præsentia & sanctificatiõe Spiritus in hac vita vestiti, nõ nudi inueniamur in die illo corã tribunali iusti iudicis, qui tum dabit nobis nouũ vestimentũ, non consutum, sed integrũ, i. gloriã immortalitatis, cuius luce, quæ nunquã deficiet, pij sunt in oẽm æternitatẽ vestiẽdi. Præterea ẽt prælusum est hoc facto militũ, quod esset futurũ Christo in suis mẽbris ante extrema tẽpora. Hypocritę qui se iactant gubernatores & columnas Ecclesię esse, psequẽtur Christũ in suis mẽbris, & organis diaboli, quib. ad hoc vtũtur, pdam relinquent possessiones piorũ, quos interficiẽt. Sed vt Christus post resurrectionẽ gloria & honore cœlesti indutus est, & factus diues veris possessionib. ita pij sciãt se pro præsenti ignominia & spoliatiõe bonorũ recepturos esse cœlestes honores, & nunquam desituras diuitias.

QVINTVS.

25 Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalenæ.

26 Cùm vidisset ergo Iesus matrem & discipulum quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus.

27 Deinde dixit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.

Duo in hoc articulo sunt in primis obseruãda. Vnum de constantia harum trium mulierũ, & eius discipuli, qui astabat, id est Iohannis. Alterum de commendatione, qua Dominus Iohanni discipulo commendat matrem suam.

Constantia harum mulierum & Iohannis, qui simul aderant iuxta crucem, alijs notis Domini procul stantibus, duobus quasi fulcris innititur: videlicet prædictionib. de Christi morte & resurrectione, & spe euentus secuturi. Significat autem hæc constantia harum mulierũ & Iohannis, quòd Christus in suis membris afflictus, sit habiturus aliquos etsi paucos, qui nõ sunt eum deserturi in cruce. Hæ mulieres vtut erant Christo addictæ, nequaquam tamen astitissent tam ignominiosæ cruci coram mundo, nisi intus Spiritu Dei fuissent confirmatæ de gloria crucem Iesu exceptura. Neque enim dubitandum est, in ipsis ingentem luctam fuisse spei & timoris. Spes ex fide prędictionum Christi de sua morte & resurrectione fouebatur. Timor rursus ex calamitate præsenti, & sensu carnis suboriebatur. Hæc lucta haud dubiè in illis durabat vsque ad Christi gloriosam resurrectionem: sed tamen semper fides, etsi admodũ languida erat, erexit se contra sensum carnis, & fomenta spei subiecit. Dum ergo nos videmus Christum in suis membris varijs affici modis, non dubitemus quin aliquando rursus gloriosus appareat. Constanter proinde teneamus fidem, quæ est victoria mundi per Iesum Christum, qui ignominiosam suam mortem gloriosa resurrectione commutauit.

Factum Christi in cruce, commendantis Iohanni matrem suam, continet doctrinam, exẽplum, & significationem allegoricam.

Doctrina est, quòd Iesus hic doceat, quòd ipse resuscitatus à mortuis, non debeat humano more, & corporali visibiliq; præsentia conuersari inter homines, sicut antea fecerat: sed quòd posthac aliam victurus sit vitam, & conuersaturus in cœlo cum castissimis spiritibus, & beatorum animabus. Nam si fuisset iterum conuersaturus humano more inter suos, nequaquã matrem tutelæ discipuli tradidisset.

Exemplum proponitur in Christo pietatis liberorum erga parentes, quæ pietas vt in Christo experte peccati perfectissima erat: ita debet suo modo lucere in omnib. qui se Christi membra agnoscunt. Siquidem omnis Christi actio, nostri est instructio. Nam cùm dicit Dominus matri suæ, *Ecce filius tuus*: sensus est, Is qui tibi astat discipulus meus, sit tibi posthac loco filij, illum foueas ac complectaris vt filium: me enim posthac præsentem in carne non habebis. Et cũ dicit discipulo quem diligebat, *Ecce mater tua*: sensus est, ista mulier (mulier hoc loco sexum notat) sit tibi posthac vice matris, geras erga illam affectum filij, illam foueas, consoleris, eiq; de necessarijs prospicias. Hoc pietatis exemplũ Filius Dei pendens in ara crucis, vult omnibus commendatum esse, & vult vt hæc pietas seu στοργὴ sit reciproca: ne cum ab vna parte malignè deficiat, ab altera iustè deserat. Christus suos Iudæos vt fratres vera storga complexus est: at cũ illi malitiosè à naturali storga defecêre sine resipiscentia, Christus eos iustè deseruit.

Quidam hîc ex vocabulo mulieris extruunt hanc doctrinam, videlicet, quòd in negocio salutis non sit discrimen inter matrem Domini, & alios homines apud Christum. Omnes enim in se credentes, pari affectu complectitur Christus. Hæc doctrina confirmatur responso Christi, Matthæi capite duodecimo. Nam cùm Dominus loqueretur turbæ, & quidam diceret, *Ecce mater tua, & fratres tui foris stant, quærentes tibi loqui*: ipse respondens dixit illi, *Quæ est mater mea? & qui sunt fratres mei? & extensa manu sua in discipulos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. Quisquis enim fecerit voluntatem Patris mei, qui est in cœlis, ipse frater & soror & mater mea est.* Verùm an illa doctrina, etsi verissima est, huc appositè satis accommodetur, nescio. Nam Dominus hîc non ratione officij loquitur, sed ex humano affectu. Pari quidem amore complectitur omnes credentes Filius Dei, si officium Mediatoris spectes: sed hoc officium naturalem affectum filij erga matrem abolere non potuit.

Significatio allegorica est, mater Iesu imago est Ecclesiæ: Iohannes discipulus repræsentat Ecclesiæ curatores & gubernatores. Vt ergo mater Iesu commendatur Iohanni, & Iohannes rursus commendatur matri Iesu: ita Ecclesia à Filio Dei commendatur pijs gubernatoribus, & ministris Euangelij, vt eius sint veluti nutricij, ipsius curam gerentes: & pij ministri Euangelij & gubernatores vicissim cõmendãtur Ecclesiæ, vt ea loco filiorum eos habeat, foueat, cõplectatur. Vbi hæc mutua storga est inter Ecclesiam, & eos quibus eius cura demandata est: ibi verus est amor, vera concordia & benedictio Dei. At vbi ministri Euangelij & gubernatores sua quærunt, in locum veri amoris, concordiæ & benedictionis, succedit odium, discordia, maledictio. Vtinam huius mali non tam multa apud multos extarent exempla.

SEXTVS.

28 Postea sciens Iesus, quòd omnia iam consummata essent, vt compleretur Scriptura, dixit: Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenum.

29 Illi verò impleuerunt spongiam aceto, & hyssopo, & impositam admouerunt ori eius.

Hic duo consideranda sunt, videlicet crudelitas crucifigentium Iesum, & sitis Iesu. Crudelitas est, quòd Iesu morti adiudicato, & varijs modis afflicto & sitienti, ex ingentibus dolorib. & cruciatib. præbent potum, non qui mitiget dolorem, sed qui adaugeat contra leges istius populi. Lyranus enim scribit, statutum fuisse apud Iudæos, vt vinum aromaticum & optimũ daretur condemnatis ad mortem, vt cruciatus fortiori animo tolerarent, idque dicit statutum esse

esse ex mandato Salomonis, qui Prouerb. 31. ait: *Date siceram mœrentibus, & vinum ijs qui amaro sunt animo.* Sed Iudæi & statuto veteri, & mandato Salomonis spreto, dant Iesu amarissimum vinum felle & aceto mixtum, vt magis ipsum cruciēt, id quod diu antea prędictum fuit à Dauide Psalm. 69. Hæc ergo prædictio congruens cum euentu, ad fidei confirmationem facit. Etsi autem hæc crudelitas damnanda est in Iudęis: tamen consilium Dei hic adorandum est, qui voluit Adam secundum luere pœnas dulcis istius liquoris, quem primus Adam suxit ex pomo vetito.

Sitis Christi hoc loco duplex est cogitanda. Vna naturalis, altera spiritualis. Naturalis Christi sitis erat non solum ex vstione cordis & pulmonis: verũ etiam ex sensu iræ diuinæ, propter peccatum totius mundi, quod in se susceperat. Vt ergo ingētes cruciatus & dolores vrunt cor & pulmonem, & optimos succos in toto corpore, & medullam in ossibus desiccant: ita & sensus iræ Dei multo vehementius hanc sitim auxit. Bernhardus ait: *Per totum corpus sacrati sanguinis effusione siccatus ossa habuit, sicut cremium are facta.* Respicit autem Bernhardus ad dictum Psalmi: *Ossa mea sicut cremium seu torris adusta sunt.* Vt enim in torre seu titione nihil succi reliquũ est: sic in mœsticia orta ex ingentibus cruciatibus corporis, & à sensu iræ Dei, villi cordis astringuntur, & fit arefactio natiui caloris, & tãdem cor arefactũ extinguitur. Qua re nihil durius esse potest. Siquidem nullus dolor extremę siti conferri poterit.

Sitis spiritualis Iesu fuit ardentissimum desiderium nostræ salutis. Multò enim magis nostram salutem sitiuit, quàm refocillationē cordis sui in istis ingentibus doloribus. Huc facit Bernhardi dictum: *Puto quòd hoc liquido immensitatem nobis ardentißimæ charitatis voluit commendare, quia ab homine sitiente multò ardentius desideratur potus, quàm cibus ab esuriente.* In se ergo ostendens Dominus Iesus desiderium illius rei, quæ ardentissimè concupiscitur, per illam figurari ardorem suæ charitatis ostendit. Sitis ergo Christi, symbolum fuit ardentissimi desiderij salutis nostræ. Hinc proinde monemur nostri officij, vt nos etiam salutem propriam sitiamus, quam tam ardenter sitiuit dulcissimus Iesus. De hoc nostro officio admonet etiam Bernhardus, cùm ait: *Imitetur quilibet fidelis anima sponsum suum dulcißimum Iesum, tantæ amaritudinis poculum sitientem, pro ipsa pariter & bibentem; & sicut ipsa etiam pro ipso ebibat per aduersa præsentia, sitiat quoq; & ipsum dulcißimum sponsum suum, cuius dulcedinem ex amaritudinibus præsentibus melius poterit considerare, malisq; exhaustis propter eum confidentius ipsum sitire poterit, & dicere cum Propheta: Sitiuit anima mea ad te fontem viuum, quando veniam & apparebo ante faciem Dei? & iterum: Sitiuit tibi anima mea quam multipliciter tibi caro mea. Tu enim dixisti: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.*

Significatum etiam hîc est, quid facturi sint hypocritæ Christo in suis membris in extremis temporibus. Propinabunt ei vinum amarum, felle & aceto mixtũ: hoc est, omnis generis molestias Christo in suis membris inferent. Sed pij exemplo Christi se sustentent.

SEPTIMVS.

30 *Cùm ergo accepisset Iesus acetum, dixit; Consummatum est, & inclinato capite tradidit Spiritum.*

Duo sunt etiam in hoc articulo: videlicet testificatio Christi de consummatione, & mors Iesu. Testificatio Christi de consummatione est hæc vox morientis; *Consummatum est.* Loquitur autem hîc Dominus more Scripturæ. Nam id quod statim & certissimè consummandum erat, consummatum pronunciat.

Est autem dictum de triplici consummatione intelligēdum; quarum prima fuit dolorum & cruciatuum Christi, qui in cruce consummati sunt. Mors enim Christi in cruce, consummatio omnium cruciatuum, & dolorum ipsius erat. Non enim existimandum est quòd anima Christi, vt nonnulli somniant, post mortem nouis doloribus conflictata sit, aut passa apud inferos. Dicunt enim quidam: vt in corpore passus est pro nostris corporib. redimendis: ita in anima apud inferos passus est, vt animas nostras redimeret. Sed nos sciamus q̃ quemadmodum Adam homo perfectus anima & corpore coniunctis peccauit: ita oportuit secundum Adamum anima & corpore coniunctis satisfacere pro peccato Adæ & nostro. Negare Iesum in anima passum esse & in horto & in cruce, extrema dementia est. In horto tanti fuerunt dolores animæ Christi, vt diceret: *Tristis est anima mea vsq; ad mortem,* & deinde sanguineas guttas sudaret. In cruce tentatus, dixit: *Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me.* quod dictum non est desperantis. Deum enim suum Deum fatetur: sed luctantis cum tristissima tētatione: nec loquitur, vt quidam malè sentiunt, de separatione vnionis, sed de separatione defensionis. Hi ergo dolores animę Christi, verè fuerunt dolores inferni, id est tanti, vt hominem facilè interimerent. de quibus in Psalmo prædictum fuit: *Dolores inferni circumdederunt me.* Non ergo dubitandum est quin maiores fuerint cruciatus animæ Christi, quàm corporis. Quanto enim maior est vis animæ, quàm corporis: tanto grauiores sunt, qui animo quàm qui corpori inferuntur cruciatus.

Secunda consummatio, de qua hîc loquitur Christus, est impletio omnium scripturarũ de passionibus Christi. Quę enim de Christo omnes Prophetæ prædixerant, per mortem & resurrectionem Christi impleta sunt, quantũ quidem ad ipsius personam attinet. Nam in membris suis multa adhuc passurus est ante extremum diem, quo die omnes lachrymas absterget ab oculis suorum.

Tertia consummatio, de qua Dominus hîc loquitur, est satisfactionis. Nam Christi passio & mors sufficiens λύτρον est, & sacrificium pro-

pitiatorium ab omni parte absolutum, adeò vt nihil planè illi desit: *Dedit seipsum*, ait Paulus, *ἀντίλυτρον pro peccatis nostris, Mediator inter Deum & nos constitutus.* Et alibi: *Tradidi enim vobis in primis quod accepi, quòd Christus mortuus sit pro peccatis nostris secundùm scripturas.* Hoc ergo dicto, *Consummatum est;* Dominus condemnat ingratitudinis & impietatis omnes qui suas satisfactiones & compensationes huic Christi λύτρῳ assuere conantur. Nos igitur grata mente huius beficij magnitudinem agnoscamus in vera fide, obedientia & patientia.

Alterum quod hic Euangelista narrat, est mors Christi, quam definit separationem Spiritus à corpore. Vt autem hanc mortem dignè æstimemus, circumstantiæ plures sunt cogitandæ: videlicet quis sit mortuus; secũdùm quid; quare sit mortuus, æstimatio huius mortis coram Deo; quibus hæc mors vtilis sit; & quæ sit eius vera meditatio vsusque in tota vita. Sed hæc breuiter attingemus, quæ aliàs fusius explicantur.

Quis est mortuus? Filius Dei mortuus est, ad cuius mentionem tota natura exhorrescit. Illo enim pendẽte in cruce tres horas, ante mortem Solis ecclipsis contra naturæ ordinem facta est, & durauit à sexta ad nonam, vnde tenebræ factæ sunt super vniuersam terram. Moriente autem Domino, velum templi scissum est, terra mota est, petræ scissæ sunt, monumenta aperta sunt, multi ex hostibus Christi conuersi sunt, adeò vt dicãt: *Hic homo iustus fuit, & verè filius Dei.*

Secundùm quid mortuus est? Christus passus est carne. Nam secundùm proprietatem naturæ sola caro mortem sensit, secundùm vnionem autem personæ Deus mortuus est, sicut in Actis dicitur: *Deus acquisiuit sibi Ecclesiam suo sanguine,* quia persona verbi in carne est, quæ mortis dispendium sensit. Etsi igitur passio & mors propriè pertinet ad carnem secundùm naturam, ad λόγον tamen ipsum secũdum personam, quia & verbi & carnis vna est eademq; persona. Etsi igitur passionem sola caro sensit: passionis tamen & mortis iniurias etiam diuinitas pertulit.

Quæ est æstimatio huius mortis coram Deo, & vnde? Aestimationem & precium passionis & mortis Domini, id est, sacrificij summi sacerdotis, ostendit author epistolæ ad Hebræos, capite nono: *Christus semel oblatus est ad multorũ exhaurienda peccata.* Item: *Sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel peractam.* Item: *Vna oblatione consummauit in æternum sanctificandos.* Sed vnde hæc æstimatio? Ab vnione personali. Ideò enim passio & mors Christi est perfecta oblatio, quia est & voluntaria, & eius hominis qui est Deus.

Quibus vtilis est hęc Christi passio & mors? Etsi sufficiens precium est pro peccatis totius mundi: tamen illis solis accõmodatur, qui Christum recipiunt & in eum credunt, ac perseuerant in fide vsq; ad finem.

Quæ est vera meditatio passionis & mortis Domini? Quia de hac circumstantia in primo capite dictum est, huc solummodo dictum Epistolæ ad Hebræos ascribam, quod summam rei continet: *Habentes fratres, fiduciam introeundi in sancta per sanguinem Iesu, via quam dedicauit nobis recentem & viuam per velum, id est, carnem suam & sacerdotem magnum super domũ Dei, accedamus cum vero corde in certitudine fidei, aspersi cordibus à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus confessionẽ spei inflexibilem. Fidelis enim est qui promisit, & consideremus nos mutuo in æmulationem charitatis & bonorum operum, non deserentes aggregationem nostram.* Augustini dictum memorabile est: *Inspice vulnera pendentis, sanguinem morientis, precium redimentis. Corpus habet inclinatum ad osculandum: Brachia extensa ad amplexandum; totum corpus expositũ ad redimendum. Hæc quanta sunt cogitate. Hæc in statera cordis vestri appendite, vt totus vobis figatur in corde, qui totus pro vobis fixus fuit in cruce.*

QVARTA PARS.

Postremæ partis huius capitis duo sunt mẽbra. Primum, de apertione lateris Christi, vnde exiuit sanguis & aqua. Secundum de sepultura Domini. De his membris breuiter dicemus.

DE PRIMO.

31 Iudæi ergo, quoniam parasceue erat, vt non remanerent in cruce corpora Sabbatho. (Erat enim magnus dies ille Sabbathi) rogauerunt Pilatum, vt frangerẽtur eorum crura, & tollerentur.

32 Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus erat cum eo.

33 Ad Iesum autem cùm venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura.

34 Sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & contiuo exiuit sanguis & aqua.

35 Et qui vidit testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius: & ille scit quòd verè dicit, vt & vos credatis.

36 Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleretur: Os non comminuetis in eo. Et rursus alia Scriptura dicit: Videbunt in quem pupugerunt.

Hypocritæ colantes culicem, & deglutientes Camelum, quia in lege scriptum est, *Si quis fuerit suspẽsus in ligno, non pernoctabit cadauer eius in ligno: sed in eadem die sepelietur, ne contamines terram tuã.* Rogant Pilatum vt frangantur suspensorũ crura, idq; ideò, vt ex dolore fractionis crurum citius expirent, & mortui sepeliantur. His obtemperans Pilatus mittit milites, qui videntes adhuc spirare latrones vtrinque suspensos, fregerunt eorum crura: qui mox ex doloris vehementia extincti sunt. Verùm vt Iesum viderunt mortuum, non putabant frangenda esse

eius

eius crura, sed vnus accessit, & lancea latus aperuit, vnde effluxit sanguis & aqua. Hæc omnia diuino facta sunt consilio, etsi homines de eo nihil cogitarunt. Mandatum erat in lege Exodi 12. de agno phase, qui typus erat Christi: *Os non comminuetis in eo.* Significat ergo Iohannes, quòd Christus fuerit verus agnus, quem agnus phase adumbrabat, sicut & Paulus cum ait: *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Nam id quod de typo prædictum erat, Iohannes rectissimè veritati accommodat. Quæ enim typis tribuuntur vt typis, verius antitypis conueniunt. Et Zach. 12. prædixit: *Videbunt in eum, quẽ pupugerunt.* Quo dicto Iohannes indicat non solum esse cõpletum in Iesu, quod ibi prædictum erat à Propheta: verumetiam quòd is cui hæc fierent, esset verus Deus Israelis, quemadmodum textus apud Zachariam clarissimè ostendit. Hic proinde euentus respondens prædictionibus ad confirmandam fidem de Iesu: videlicet, quòd verè sit agnus Dei tollens peccata mundi, & verè sit Deus Israelis & promissus Messias, pertinet.

Quòd autem aperto latere Christi mortui sanguis & aqua effluxerit, singulare mysterium est. Quare eius quasdam figuras recitabo, & accommodabo ad nostros vsus.

Aperitur latus Adæ dormientis, & eximitur costa, ex qua formatur Adæ sponsa: Christo in cruce iam mortuo aperitur latus, indeq; promanat sanguis, vnde nascitur & viuificatur Ecclesia, & aqua, vnde recens nata veluti lauatur. Sic enim Augustinus ait: *Vt in exordio generis humani de latere viri dormientis costa detracta est, vt fœmina fieret (Christum & Ecclesiam tali facto iam tunc prophetari oportebat.) Sopor quippe ille viri, mors erat Christi, huius exanimis in cruce pendentis latus lancea perforatum est; atque inde sanguis & aqua profluxit, quæ sacramenta esse nouimus, quibus ædificatur Ecclesia.*

Ostium in latere arcæ Noæ factũ, per quod ingressi in arcam saluati sunt in diluuio, adumbrabat vulnus lateris Christi, quod est ianua patefaciens rectam & compendiariam viam ad vitam beatorum.

Foramen petræ, in quo stat Ecclesia, & tegitur aduersus fulmina iræ Dei, & ignita tela Diaboli, Exodi cap. 33. *Ponam te in foramine petræ, & protegam dextera mea, donec transeat.*

Est & hoc vulnus fons vitæ. Nam ex hoc vulnere quasi quodam sancto augustoque fonte, manat omnis Ecclesiæ salus, redemptio & consolatio.

Præterea vt ex petra in deserto non effluxit aqua, priusquam percuteretur à Mose: sic nisi Christus vera petra percussus fuisset, & de sancto eius latere sanguis & aqua manasset, vniuersus mundus sitim verbi Dei patiens, interijsset. Breuiter, eo quòd sanguis & aqua de latere Domini exiuit, indicatur à morte Christi esse omnem peccatorum expiationem expectandam, quam sanguine fieri oportuit: tum Spiritum Sanctum aquas viuas illas, quibus in totum fideles mundantur, & ad omnem pietatem fœcundantur. Sanguis igitur ille manans de latere Christi, est λύτρον perfectissimum, emundans nos ab omni peccato: & aqua, est Spiritus Sanctus, sanctificatio & dulcissima cõsolatio. fidelis ergo anima, dum ex costa Christi haurit sanguinem & aquam, vitam & consolationem haurit, ideò Chrysostomus ait: *Vide vt tanquam ex costa Christi bibiturus accedas.* Addamus huc etiam Bernhardi dictum.

> *Salue latus Saluatoris,*
> *In quo latet mel dulcoris,*
> *In quo patet vis amoris,*
> *Ex quo scatet fons cruoris,*
> *Qui corda lauit sordida.*

Porrò hîc quæstio agitari solet de Deitate Christi, cùm anima nunc erat in Paradiso cœlesti, comite latrone dextero, & corpus erat in terris mortuum, & sepulturæ tradendum; An diuinitas separata ab vtroque, id est, ab anima & à corpore Christi fuerit isto triduo, vel an fuerit coniuncta animæ, & separata à carne? Respondeo. Ecclesia semper retinuit hanc veram sententiam, quòd diuina natura nec ab anima migrante in paradisum, nec à corpore mortuo iacente in terris discesserit. Sic enim Damascenus ait: *Etsi mortuus est vt homo, & sancta eius anima à corpore eius diuisa est; tamen Deitas inseparabilis ab vtroque permansit. Neque ista vna ὑπόστασις in duas diuisa est.* Item: *Quod semel assumpsit λόγος, nunquam postea dimisit.* Et Fulgentius ait: *Licet in Christi morte carnem morientem anima deseruit; Deitas tamen Christi, nec ab anima, nec à corpore separata est.* Et Leo Romanus: *Tanta est vnio Dei & hominis, vt nec supplicio possit dirimi, nec morte disiungi.* Constans ergo sententia Ecclesiæ est, quod nec à corpore, nec ab anima Christi vnquam separata sit diuina natura Filij Dei post assumptionem, & tamen reuera hæc persona, quæ est Christus, mortua est, quia anima à corpore est separata.

Quomodo, inquies, fieri potuit vt & animæ, quæ erat in paradiso, & corpori quod erat in terra, diuina natura vnita fuerit. Longissimis enim locorum spacijs à se dissita sunt paradisus & terra. Respondeo. Augustinus ait: *Totius trinitatis proprium est, vt vbique sit tota per spacia locorum non diuisa.* Hoc enim inter alia discrimen est inter naturam creatam, & increatam. Creata omnis aut loco certo circumscribitur, si est corporea; aut loco definitur, si est spiritualis, ideò in vno solo loco simul & semel eam esse oportet. Increata autem natura, qualis est sola diuina natura, quia nec circumscribitur, nec definitur loco, vbique simul est. Natura ergo Filij Dei diuina, quia infinita atque ideò vbiq; præsens, potuit & vniri animę Christi, quæ erat in Paradiso, & corpori ipsius, quod iacuit exangue in terra. Verùm si natura diuina Christi fuisset finita (quod repugnat Deitati) vt humana, nequaquam potuisset fuisse vnita vtrique simul, id est, animæ & corpori mortuo Christi. Quapropter cùm diuina natura sit infinita, id est, simul vbique præsens tota, nulla di-

uulsio euenit, nec ex seiunctione animæ & corporis Christi, nec ex distantia locorum. Quemadmodum enim persona Christi tota & impartibilis habitat & in nobis credentibus, qui hic sumus, & in aliis, qui per spacia locorum à nobis longisimè absunt, sine distractione diuinitatis: ita eadem natura Filij Dei, & animæ Christi in paradiso, & corpori eius mortuo vnita erat, sine diuinitatis diuulsione. Hoc tametsi nec sensus humanus, nec ratio capit: tamen fides, quæ verbo Dei nititur, sic esse firmisimè statuit.

Hîc iuxtà teneatur discrimen modorum præsentiæ Deitatis. Sunt autem tres modi præcipuè. Primus: Quælibet persona diuina est vbique essentia, potentia, præsentia, iuxta scripturam; *Cœlum & terram ego impleo.* Neque cùm sit simplicisima natura diuina, atq; ideò impartibilis, dicendus est Deus habere aliā partem in cœlo, & aliam in terra: sed totus in cœlo, & totus in terra, non alternis temporibus, sed vtrūq; simul, quod nulla natura creata potest. Secundus: Deus est non solum essentia, potentia, præsentia, sed etiam inhabitatione, & κοινωνίᾳ in sanctis, hoc est in credentib. sed separabiliter, iuxta promisionem Christi: *Veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus.* Item: *Manete in me, & ego in vobis.* Item: *Christus habitat in cordibus credentiū.* Tertius: diuina natura Filij nō solum est in humana natura Christi essentia, potentia, præsentia & inhabitatione, verumetiam personali vnione (quæ personalis vnio qualis sit, frustra conamur in hac vita perspicere) vt idem Christus sit & verus Deus & verus homo. Humanitas ergo Christi propter hanc vnionem personalem excellit omnem substantiam creatam, adeò vt homo Christus verè dicatur vbiq; esse ratione personæ, etsi non naturæ, sicut pia antiquitas semper docuit.

Quæritur quoque, An Christus iam mortuus, fuerit verus homo. Respondeo. Magnum discrimen est loqui de alio quouis homine, & de homine Christo. Quiuis alius homo cū morit, separatur anima à corpore, vt nullo amplius nexu cohæreant anima & corpus. Verū cū Christus mortuus est, etsi anima & corpus separata erant, atq; ideò vera mors erat: tamen vnionis personalis nexu cohærebant, vt vita nostra verè fuerit abscondita in Christo etiam mortuo. Atq; inde est quòd sanguis & aqua, manātes de latere mortui, efficaces sint ad salutem credentium. Alij simplicius respondent, cùm dicunt Christum in isto triduo fuisse hominem materialiter, quia verè & anima & corpus extitit; in resurrectione autem reuersa anima in corpus formaliter, vt eadem omnino maneret natura humana, quæ antea fuit, mutatis conditionib.

DE SECVNDO.

38 Posthæc autem rogauit Pilatum Ioseph Arimathiensis, qui erat Discipulus Iesu, sed occultus propter metum Iudæorum, vt tolleret corpus Iesu, idq; permisit Pilatus.

39 Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primùm, ferens mixturā myrrhæ & aloes ad libras fermè centum.

40 Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.

41 Erat autem in eo loco, vbi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouū, in quo nondum quisquam positus erat.

42 Ibi ergo propter parasceuen Iudæorum, quòd in propinquo esset monumentum, posuerunt Iesum.

Vt Esaias prædixit pasionem Christi ignominiosisimam: ita ipsius sepulturā gloriosam prænunciauit. Vt enim Deus voluit filiū suum ignominia mortis satisfacere pro peccatis mundi: ita voluit sepultura gloriosa innocentiā personæ Christi declarare. ita enim Esaias ait: *Et erit sepulcrum eius gloriosum.* Quod dictum & ad sepeliendi modum, & ad resurrectionis gloriam accommodari debet. Vt autē omnia distinctius declarentur, hæc ordine dicemus.

Primum: De Ioseph & Nicodemo, qui sepulchrales honores Christo exhibebant.

Secundum: De modo cultus sepulchralis.

Tertium: De loco sepulturæ.

Quartum: De sepulchro ipso.

Quintum: De tēpore quo in sepulcro iacuit, quibus breuiter fructus & vsus adiicietur.

DE PRIMO.

Ioseph & Nicodemus, viri nobiles, prædiuites, & discipuli Dñi, sed occulti ꝓpter metū Iudæorū, Christo mortuo sepulchrales honores exhibēt, vt grati discipuli benemerito magistro. De Ioseph narratur ꝙ fuerit consul seu senator, vir honestus, bonus, iustus, & expectans regnū Dei, qui non consenserat in mortem Iesu. de Nicodemo scribitur, quòd fuerit Pharisæus, princeps Iudæorum, quòd accesserit Christū nocte, vt ab eo disceret, & quòd postea opposuerit se Pharisæis Christum contra legem condemnare volentibus, Ioh. 7. Hi tanti viri, honesti & nobiles, sepulchrales honores Christo mortuo exhibent, quem viuentum confiteri non audebant. Ex quo apparet, quanta virtus mortis Christi fuerit, quæ adeò audaces reddidit hos viros, vt non vererētur extrema pericula subire propter ipsum. Illi ergo diuinitus excitati & confirmati, donatum sibi corpus Iesu à Pilato accipiunt, vt non veniret in manus impurorum carnificum, qui latronum corpora ignominiosè in fœtidos puteos abiicere solebant. Hos viros nobiles & diuites imitemur, & in confesione necessariā, & in curandis membris Christi.

DE SECVNDO

Cùm Ioseph, haud dubiè notꝰ Pilato, vt nobilis cōsul, abiret petitū corpꝰ Iesu, Nicodemus mixturam myrrhæ & aloes ad libras ferme 100. parat, atq; ita ambo veniūt, deponūt suis manibus Christi corpus de cruce, lauant, aromatibus precio-

preciosis condiunt,& linteis mundis obuincũt more Iudæorum. Iudæi enim & exemplo Patriarcharum,& propter spem resurrectionis,nobiliores conditos aromatibus sepelierunt. Vulgaribus enim hominibus istum honorem exhiberi facultates non permittebant. Atq; hi duo honesti viri honorificentissime suum magistrum sepeliunt.

De Tertio.

Quòd Dominus in horto herbis & arborib. consito, sepultus sit,nõ caret mysterio. Nam vt Adam in horto superbiuit:ita Christus in horto soluto precio pro peccatis mundi quieuit. In horto itaq; sepultus est Dominus, ad designandum quòd per mortem & sepulturam ipsius liberemur à morte, quã incurrimus propter peccatũ Adæ, in horto paradisi commissum. Vnde Cyrillus ait: *In horto est sepultus, vt significetur recursus ad Paradisum morte Christi præparatus.* Deinde quoq;,vt significetur quàm copiosus fructus prouenturus sit ex ipsius morte & sepultura ad omnes eos, qui in ipsum crediderint.

De Qvarto.

Sepulchrum in quo positum est corpus Domini,fuit lapideum, nouum, alienum,pertinẽs ad virum iustũ & bonũ. Lapideum, ne diceret à Iudæis,quòd discipuli Dñi corpus eius per cauernas terræ extraxissent. Nouũ in quo nullus antea fuit sepultus,ne calumniarentur aduersarij Christi,alium aliquem resurrexisse,& non ipsum Christum. Cyrillus addit: *Monumenti nouitas,nouum atq; inauditum de morte ad vitam reditũ significat.* Alienum,quia pro aliis sepultus est. Ita enim Augustinus ait: *Sepultus est in sepultura aliena,quia pro aliena moriebatur salute.* Pertinebat sepulchrum hoc ad Ioseph virum bonum,iustum & discipulũ Domini. Qua re significatur, quòd sepultura Christi sit salutaris omnibus fide iustificatis,hoc est, discipulis Christi. Hoc Domini sepulchrum etiam hodiè manet inuiolatum diuina prouidentia. Tametsi enim Turcæ illud conseruant quęstus gratia (nam non parum lucri inde habent à Christianis,qui eò religionis gratia se conferũt:) tamen Deus vult illud extare,vt sit monumentum historiæ mortis, sepulturæ & resurrectionis.

De Qvinto.

Tempus,quo in sepulchro quieuit Dominus, vnà computato tempore mortis ante sepulturã, 40. ferè horarũ fuerit. Trib.n.horis integris & paulo plus curatũ est funus & sepulturæ traditũ. Deinde per totũ sabbathũ,i.24.horis,& sequẽti nocte, i.12.horis,quieuit in sepulchro. Quadraginta ergo fermè horæ sunt à morte ad resurrectionẽ Dñi;& tres reputãtur dies,quia tribus horis & paulo vltra ex die Veneris,& toto Sabbatho, & dimidio diei primæ hebdomadis lapsis,resurrexit iuxta Scripturas. Verũ quia maximum quietis tẽpus Christi in sepulchro & pcipuũ fuit Sabbathũ legale, eius rei sunt inquirendæ rationes. Nam illa per Sabbathũ quies nõ caret mysterio. Iudaicum Sabbathũ reliquis diuinitùs ordinatis festis excelluit,propter significationes in primis considerandas. Admonebat enim Iudæos de tribus reb. videlicet de præteritis,de præsentib. & futuris: quarum cogitatiõ mirum in modũ augebat & confirmabat fidẽ in sanctis,de quibus breuiter dicemus.

Primùm, admonebat Sabbathum legale Iudæos de reb. præteritis,videlicet de quiete Domini ab operibus creationis,de prouidẽtia Dei, & de fine hominis creati ad imaginem Dei. Hęc enim simul cogitanda sunt. Creatio monebat & Deũ esse fontẽ omnis boni, & ab eo omne bonũ esse expectandũ. Prouidẽtia excitabat ad inuocationẽ & gratiarũ actionẽ. Finis hominis creati ad imaginẽ Dei,dignitatem hominis commẽdabat, simulq; significabat nihil esse indignius homine,quàm aliquid facere quod cũ fine creationis ipsius pugnaret.

Deinde, Iudaicum sabbathum admonebat Iudæos de reb. præsentibus, in quib. videlicet occupati esse deberent die sabbathi; videlicet de quiete corporis ab operib. seruilibus,& de occupatione animi in operib. sanctis; qbus videlicet & Deus sanctificaretur,& animus hominis purgaretur. Abstinentia siquidẽ à seruilibus operibus corporis,symbolũ erat vacationis animi à peccatis, quibus seruus redditur animus. Scriptura ergo commendans Iudæis obseruationẽ sabbathi,voluit eos ita animis comparatos esse, vt & omnis carnis affectus in ipsis quiesceret, & se totos Deo cõsecrarẽt. Nã,vt interdicebatur Iudæis ne sua operã facerent in sabbato:ita imperabatur ipsis,vt opera Dei facerent,quę sanctificationis vocẽ, propter finem quò pertinent, significantur.

Tertiò, Iudaicum sabbathum admonebat Iudęos de quietẽ Domini in sepulchro,futura per diem sabbathi, de quiete ecclesię in gratia noui testamenti: de quiete triumphantis ecclesiæ in gloria, id est, de perpetuo sabbathismo sanctorũ. Hic aũt in primis particula quietis Domini in sepulchro per sabbathum consideranda est. Quemadmodũ itaq; Deus perfecto opere creationis cum suo ornatu die sexta, quieuit die septima:ita filius Dei peracto opere saluationis in cruce die sexta, quieuit septimo die in sepulchro. Sciamus ergo admirandam quietem Domini in morte & in sepulchro fuisse obedientiã filij Dei veteri sabbatho adumbratam, & arcano consilio Dei inde vsq; à creatione rerum decretam: quæ sanè Christi quies in sepulchro, & obedientia, & caussa fuit, & significatio futuræ resurrectionis nostræ. Nam hæc admiranda quies & obedientia Christi in sepulchro, meruit nobis reconciliationem & vitam æternam, & nostram mortẽ fecit iam quietem Deo placentem,& iter ad vitam æternam. Quemadmodum enim sex dies pręcedentes sabbathũ significant sex millia annorum,in quibus mundus laborat, & variis calamitatibus premitur: ita sabbathum Domini æternam quietem ab omnibus laboribus significat post hanc vitam. Hæc ergo ingens vtilitas diligenter conside-

retur. Sine Christo mortui homines iacuissent & iacent in sepulchro: sed morientes in Christo iacuerunt: & iacent in sepulchro Christi, immò nos omnes statim, postquam in hac vita facta est conuersio ad Deum, iacemus in sepulchro Christi. Vnde Ambrosius ait: *Sepultura Christi quid est aliud, nisi requies Christiani?* Sed de hac re audiamus Paulum, Romanis scribentem in hunc modum: *Si mortui sumus peccato, quomodo viuemus in eo? An nescitis quòd quicunque baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem ipsius baptizati sumus? Sepulti igitur vnà cum illo sumus per baptismum in mortem, vt quemadmodum excitatus est à mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Nam si insititij facti sumus similitudini mortis eius, certè etiã resurrectionis erimus.* Est proinde mors Christi, sepultura & resurrectio, nobis donum, virtus & exemplum. Donum, quo saluamur: Virtus, qua adiuuamur: Exemplum, quo informamur.

De descensu Christi ad inferos, vide quæ in Enchiridio & Catechismo annotauimus, nec opus est subtilius de hoc articulo disputare. Satis est statuere Christũ victorẽ mortis & inferorũ, & donatorẽ vitæ æternę esse, cũ scriptura nõ planius hunc articulum explicat. Retineamus ergo patrum sententiam, de hoc articulo, donec non trahatur in malam consequentiam.

CAPVT XX.

DE RESVRRECTIONE DOMINI nostri Iesu Christi.

PAulus Rom. 10. de fide resurrectionis Christi in hunc modum scribit: *Hoc est verbum fidei quod prædicamus, si confessus fueris Dñm Iesum ore tuo, & credideris corde tuo, q DEVS illum excitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore fit cõfessio ad salutẽ.* Hic Paulus cõmẽdat nobis fidẽ resurrectionis Christi, eãq; nõ nudã, sed vera cognitione mentis, & viuo sensu cordis vestitã. Ociosa.n. esset nuda historię notitia, minimeq; salutaris, qualẽ ipsi diaboli tantã habent, vt etiã ad eius cogitationẽ contremiscant. Idcirco Paulus non dicit simpliciter, *si credideris*, vt notitiã tantum historiæ intelligamus, quæ est cognitionis in mẽte: sed addit, *Si credideris corde tuo*: vt talẽ fidem intelligamus, quę est & cognitio firma in mẽte, & viuus sensus in corde, vnde anima fidelis viuificat', ac veluti in Christo resurgit, quæ antea in peccatis mortua iacebat. Ex quo effectu viua fides nominatur. Nostrum igitur erit diligenter ex verbo Dei discere, quæ sit vera cognitio, & quis sit viuus sensus resurrectionis Iesu Christi, cuius definitionem, quæ summam omnium continebit, primo loco proponemus in hunc modum.

Resurrectio Dñi nostri Iesu Christi, est reuersio animę Christi, in corp⁹ Christi, p ipsius diuinã potẽtiã (q nec ab anima Christi, nec à corpore aberat tempore mortis) vnde corpori deposita infirmitate & mortalitate, tertio die à morte, vita gloriosa & æterna restituta est, qua ipse integer & viuus prodijt è sepulchro, victor peccati, mortis, diaboli, inferni: vt glorificet Pater per Filium resuscitatum à mortuis; vt Filius resuscitatus, & sedens ad dexteram Patris in cœlestibus, Rex & æternus Sacerdos Ecclesiæ suę, viuificet omnes in se credentes, faciatq; eos nouos homines, id est Filios Dei, vtq; in extremo die resuscitatis mortuis, det omnibus renatis, id est, qui se in hac vita agnoscunt, in se credunt, ac in fide perseuerant vsq; ad finem, merito mortis ac resurrectionis suæ, lætam victoriam, immortalem vitam, & beatitudinem æternam, abiectis incredulis cum diabolis in perpetuos cruciatus. Damascenus breuius hoc modo: *Resurrectio Domini, est corporis facti incorrupti, & animæ iterata vnio.* Verùm ego, vt & distinguerem inter resurrectionem Christi, & aliorũ sanctorum, & fundamentũ firmum iacerẽ integræ doctrinæ de resurrectione Dñi, malui eã copiosius describere.

Quoniam aũt tota spes nostræ resurrectiõis & salutis, in Christi resurrectione posita est, tria hic ordine dicã, quæ breuiter in definitione attigi. Primùm, historiam Resurrectionis exponam. Deinde, fructum ostendam. Tertiò, vsum resurrectionis Christi monstrabo. His enim pbè cognitis, percipiemus quantum thesaurum cœlestium bonorum in se contineat gloriosa Christi resurrectio.

DE HISTORIA.

Etsi autem summa historiæ breuiter in Symbolo continetur his verbis: *Tertia die resurrexit à mortuis*: tñ cùm de fidei nostrę pcipuo capite, & principe articulo Christianismi agit', op⁹ est fusiori, ad fidei nostrę cõfirmationẽ, declarationẽq; Verissimũ est.n. illud Psalmi: *Declaratio sermonũ tuorũ illuminat, et intellectũ dat paruulis.* Vt igitur plenè erudiamur de historię resurrectiõis Dñicę certitudine, quatuor ordine faciem⁹: Primũ, vaticinia qdam, h.e. diuina testimonia pcedentia resurrectionẽ, recitabimus. Deinde, euentũ vaticinijs accõmodabimus. Tum euẽtus circũstantias, quę certitudinẽ fulciũt, enumerabim⁹. Postremò, testimonia cõsequentia adijciemus.

Sed, inquies, quid prodest obseruatio vaticiniorum præcedentium resurrectionem Domini, cum Euangelica historia satis sit perspicua? Hæc obseruatio inprimis ad confirmandam fidem resurrectionis Dñi est necessaria: *Firmitas fidei nostræ*, ait Augustin. *in eo est, quia omnia quæ euenerũt in Christo, prædicta sunt.* Cùm ergo videmus vaticinia omnia de Messia promisso cõgruere in vnũ Iesum, habet mẽs immotã demonstrationẽ certitudinis, qd' Iesus Marię Filius sit ver⁹ Messias & Saluator mũdi. Hanc demonstrationem ipse

ipſe Dn̄s commendat Iudæis Iohan. 5. cùm ait: *Scrutamini Scripturas, quia illæ teſtimonium perhibēt de me.* hoc eſt: Si videtis congruere in me & non in alium quempiam vaticinia Scripturarum de Meſsia, non poteſtis amplius dubitare de me, ſed firmiter ſtatuere, quòd ſim promiſſus Meſsias. Et infrà in eodem capite: *Nolite putare quòd ego accuſaturus ſim vos apud Patrem. Eſt qui accuſat vos Moſes, in quo ſperatis. Si enim credidiſſetis Moſi, credidiſſetis mihi: de me enim ille ſcripſit.* Hanc demonſtrationem Petrus etiam commendat diſperſis Chriſtianis, cùm ait 2. Pet. 1. *Habemus firmiorem propheticum ſermonem, cui rectè facitis attendentes velut lucernæ ſplendenti in obſcuro loco, vſque dum dies illuceſcat, & lucifer exoriatur in cordibus veſtris.* Senſus eſt: Cùm Moſis & Prophetarum doctrinam abſq; omni controuerſia iudicatis firmiſsimam, propter diuina teſtimonia, quæ habet plurima: rogo vos vt eam doctrinam conferatis cum noſtra prædicatione. Quod ſi feceritis, videbitis ſummum conſenſum vaticiniorum de Meſsia, & noſtræ prædicationis de Ieſu Chriſto. Ex cuius conſideratione orietur lucifer in cordib9 veſtris, hoc eſt, vera noticia & fiducia Ieſu Chriſti, quem nos Apoſtoli prędicamus eſſe promiſſum Saluatorem. Hanc etiam demonſtrationem ad flectendas gentes in obedientiam Euangelij, vſurpat Paulus, vnde ſcribitur Act. 17. ꝙ nobiles Theſſalonicenſes ſuſceperint verbum cum auiditate, quotidie ſcrutantes Scripturas, an ita ſe haberent, hoc eſt, an vaticinia congruerent in Chriſtum, quem Paulus prædicauit. Ad hæc vaticinia Chriſtus in cruce pendens, & exhalaturus animam, reſpexit, cùm diceret: *Conſummatum eſt.* Hæc ergo ſcrutatio eſt collatio Scripturæ veteris & noui Teſtamenti, ex qua cognoſcitur, ꝙ euentus ꝑ omnia reſpondeat vaticiniis & prædictionibus Moſis & Prophetarum, mirū in modum confirmat piorum fidem, flectit multorū animos ad aſſentiendum Euangelio, & munit mentes contra furores Mahometiſtarū, Iudæorum, atq; omnium hominum nō agnoſcentium Ieſum Mariæ filium eſſe promiſſum Patribus Meſsiam, id eſt, ſemen mulieris, quod contriturum erat caput ſerpentis: Semen in quo benedicendæ omnes gentes: fructum ventris Dauid, qui regnaturus ſit ſuper domum Dauid in æternum, id eſt, Chriſtum conſtitutū Regem ſuper Zion montem ſanctum Dei, id eſt, Eccleſiam.

Ex hoc fundamento Dominus colloquēs cum duobus illis Diſcipulis euntibus in caſtellum Emaus, eo quo eſt reſuſcitatus die loquitur, cū ait: *Nónne hæc oportuit Chriſtum pati, & ita intrare in gloriam: & exorſus à Moſe & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnib. Scripturis, quæ de ſe ſcripta erant.* Et rurſus collectis Diſcipulis eodē die, ait: *Oportuit impleri omnia quæ ſcripta ſunt in Lege Moſi, in Prophetis, & in Pſalmis de me.* In Moſe igitur, in Prophetis, & in Pſalmis quærenda ſunt nobis teſtimonia de reſurrectione Domini, quę teſtimonia nō ſunt vnius generis. Nam aliàs figuris & typis, aliàs claris verbis pronunciata eſt Dn̄i reſurrectio, vt iam breuiter indicabimus.

Inter figuras ſeu typos, aliæ obſcuriores ſunt; aliæ clariores, cuiuſmodi ſunt quæ ſequuntur: Adam ſoporatus, & rurſus excitatus, de cuius dormiētis latere ædificata eſt mulier: typus fuit Chriſti mortui & reſuſcitati, de cuius latere aperto exiuit ſanguis & aqua, vnde nata & purgata eſt Eccleſia. *Præfigurata eſt,* inquit Auguſtinus, *in protoplaſto Adam, Chriſti reſurrectio, quia ſicut ille poſt ſoporem ſurgens Euam de latere ſuo fabricatam agnouit: ita Chriſtus à morte reſurgens, ex vulnere lateris ſibi ædificauit Eccleſiam.*

Iſaach ſimiliter & oblationis Dn̄i ſuꝑ ligno, & reſurrectionis typus erat, de quo typo verba Gregorij referá. *Quid eſt ꝙ Iſaach ad immolandū ducitur, et ligna portat, aræ ſuperimponitur, et viuit, niſi ꝙ redēptor noſter ad paſsionē ductus, lignū ſibi crucis ipſe portauit? & ſic in ſacrificio pro nobis ex humanitate eſt mortuus, vt tamen immortalis maneret ex diuinitate.*

Ioſeph in carcerē coniectus, vt in ſepulchrū, egreditur, & conſtituitur gubernator Ægypti: Chriſtus à morte reſurgens, imperium cœli & terræ à Patre accipit.

Samſon obſeratis portis clauditur in ciuitate: Dominus obſignato clauditur monumento: Samſon fractis ſeris ſubtractiſq; portis, ſecurus euadit: Dominus aperto ſepulcro, à morte liber egreditur.

Dauid eripuit ouem ex ore leonis, & occidit Goliath: Chriſtus eripuit nos è faucibus Diaboli, & vicit mortem.

Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, & poſtea viuus ex aluo piſcis eiicitur: Chriſt9 in morte & ſepulchro fuit triduū, ſed viuus rurſus ꝓdit è ſepulchro. Sic enim hūc typum ſibi Dominus accommodat. Verùm hîc obiter notandū eſt, quod admonet Auguſtinus de hoc triduo. *Prima dies,* inquit, *accipitur ſecundùm partē ſui poſtremā: Secunda dies ſecundùm ſe totam & integram: tertia ſecundùm partem ſui primā, & ſic erūt tres dies, & quælibet harū dierum ſuam habet noctem.*

Clara pronunciata de Chriſti reſurrectione inter multa ſunt hæc: *Semen mulieris conteret caput ſerpentis.* Hoc dictum, quia eſt promiſsio gratiæ contra peccatum, vitæ contra mortem, Spiritus Sancti contra Satanam, debuit ſemen promiſſum, id eſt, Chriſtus, non ſolùm peccatum, mortem & Satanam ſua morte & reſurrectione vincere: verùm etiam gratiam & vitā, & Spiritum Sanctum conferre. Item: *Benedicentur in ſemine tuo vniuerſæ cognationes terræ.* Iam autē vbi eſt benedictio, ibi nec peccatum, nec mors, nec Diabolus regnat, ſed vita potius, iuſticia, Deus. Debuit ergo Meſsias mortē, peccatū, Diabolū vincere: quod non potuit iuſtè facere, niſi ſua morte & reſurrectione. Dauid Pſal. 16. in perſona Chriſti ait: *Non derelinques animam meā in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* Pſal. 22. totus cōcionatur de morte & reſurrectione Domini. Eſaias cap. 53. ait: *Cùm poſuerit animam ſuam hoſtiam pro peccato, videbit ſemē longæuū, & voluntas Dn̄i in manu eius proſperabitur.* Hoc Prophetæ dictum 4. in ſe habet. Primùm prædicit Chriſtum moriturum eſſe. Nam ponere animam eſt mori.

Deinde definit eius mortẽ esse sacrificium pro peccato. Hebraicum enim vocabulum *Ascham*, quo vtitur Propheta, significat & peccatum, & hostiam pro peccato. Huc respexit Paulus, cùm scriberet: *Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in illo.* Tertiò significat eum post mortem resurrecturum. Quomodo enim videret semen post mortem, nisi à morte resurgeret. Quartò, successum eius prosperũ fore indicat, ꝑ prædicationẽ Euangelij, quæ prædicatio est aureum vehiculum, quo Christus ad nos defertur cum merito suæ mortis & resurrectionis. Daniel cap. 9. dicit, Christum occidendum, & tñ attribuit ei perpetuũ regnum, in quo ablata erit iniquitas, & adducta sempiterna iusticia. Daniel ergo Christum excitatũ iri ex mortuis præuidit. Christus Dominus has prophetias intuens, sæpe præmonuit suos Discipulos de sua morte & resurrectione, vt Matth. 16. *Oportet*, inquit, *ipsum occidi, & tertia die resurgere.* Matth. 17. *Nemini dixeritis hanc visionem, donec Filius hominis à mortuis resurgat.* Et Matth. 20. ait: *Ecce ascendimus Ierosolymam, & Filius hominis tradetur Principibus Sacerdotum & Scribis, & condemnabunt eum morte, sed tertia die resurget.*

Cum his prædictionibus euentus congruit, iuxta historiam quatuor Euangelistarum, iuxta testimonium Petri, Actor. 2. & Pauli, 1. Cor. 15. & aliorũ Apostolorum omnium, qui omnes vnanimiter testantur, & suo sanguine obsignant, ꝙ Iesus verè resurrexerit à mortuis. Atque hinc in Symbolo nostro confitetur Ecclesia: *Resurrexit à mortuis tertia die:* videlicet vnicus Dei Filius Dominus noster Iesus Christus, qui conceptus est de Spiritu Sancto: Natus ex Maria virgine: Passus sub Pontio Pilato: mortuus & sepultus. Hic, hic, inquã, & non alius resurrexit à mortuis tertia die. Verùm cùm hic sit & verus Deus, & verus homo, sed tamen vnus Christus: sciendum est, ꝙ resurrexit secundùm id, quod mori potuit. Nunc autẽ non potuit mori secundùm deitatem, quæ est impassibilis & immortalis. Proinde secundùm humanã naturam tantũ est mortuus. Hoc ergo idioma mori, quod est humanæ naturæ tantùm, nequaq̃ conuenit deitati Christi, tametsi personæ Christi verissimè tribuitur, propter vnionẽ personalem subsistentẽ in duabus naturis non confusis, sed distinctis: sed humanæ naturæ solummodò. Verè enim separata fuit anima à corpore, quæ separatio vera mors fuit: tametsi deitas nec ab anima, nec à corpore separata erat post assumptionem, nec separabitur vnquam.

Circunstantiæ resurrectionis Domini, quas tertio loco in historia considerandas esse diximus, clarissimè testantur Dominum verè resurrexisse à mortuis. Sunt autẽ quatuor præcipuè: videlicet tempus, signa, testes, apparitiones, de quibus breuiter agemus.

Temporis circunstãtia si dignè æstimetur, & fidem confirmat, & mores informat. In tempore autẽ spectanda sunt plura: videlicet, quo tempore à creatione mundi, quo tẽpore politię Mosaicę, quo tẽpore anni: quo die anni, quo tẽpore à morte, quo die septimanæ, qua hora diei.

Quo tempore à creatione mundi resurrexit Dñs? Christus adesse debuit in fine quarti millenarij annorũ à creatione mundi, iuxta dictum Eliæ: *Sex millibus annorũ stabit mundus: duobus millibus inane: duobus millibus Lex: duobus millibus Messias.* Isti sunt sex dies hebdomadæ coram Deo. Psal. 90. 2. Pet. 3. *Mille anni sicut vnus dies apud Dominum.* Septimus dies Sabbathũ æternũ est, sine vespera & nocte: qđ Sabbathum adumbrauit septimus dies, quo requieuit Dominus à creatione mundi. De illo enim die non dicitur, vt de superioribus sex. Factũ est vespere & mane dies primus, secundus, &c. sed tantũ diei fit mentio, ad significandum æternum illum diem, in quo beati quiescemus in Deo, sine omnibꝰ tenebris, post huius mundi labores & miserias. Cum hoc vaticinio Eliæ congruit euentus. Nam vt natus est Dñs anno mundi 3970. iuxta Basiliensem computationẽ: ita incidit ipsius Baptismus in quater millesimũ annum, & tertio anno postea mortuus est, & resuscitatus. Sed iuxta Functianam & Philippicam computationem, natus est anno mũdi 3963. & passus est, ac resurrexit anno mundi 3996. Hîc primũ notetur certitudo promissionum diuinarũ. Etsi enim promissiones diuinæ videntur longius differri, nunquam tñ veniunt in obliuionẽ apud Deum, quin suo tempore verissimè compleãtur. Vnde nos confirmemus fidem nostrã de promissis adhuc non completis: videlicet de resuscitatione mortuorũ in extremo iudicio, de futura gloria Sanctorum, & de sempiterna ignominia & cruciatibus reproborum. Epicuræi etsi hæc vt vana somnia calumniantur, tamẽ nos sciamus veracem esse qui promisit, apud quem mille anni sunt tanquam vnus dies. Deinde notetur refutatio Iudæorum, qui adhuc expectãt Messiam nasciturum, quorum error manifestè refutatur circunstantia temporis, quo debebat aduenisse.

Quo tempore politiæ Mosaicæ exhibitus est Messias, mortuus & resuscitatus? Patriarcha Iacob pręd ixit Christum venturum adhuc stante politia Mosaica, sed inclinante ad ruinã: *Non auferetur*, inquit, *sceptrum de Iuda, & Legislator de medio eius, donec veniet Siloh*, i. Saluator. quasi diceret: Multi quidem conabuntur prorsus delere politiam Mosaicam, sed non finaliter & in totum vastabitur anteq̃ Messias venerit. Hanc prophetiã Iacob Patriarchæ, Daniel Propheta non solùm confirmat, verùm etiã ipsum annum passionis Dñi exprimit. Prædicit enim ab exitu sermonis de ædificanda Ierusalem fore 70. hebdomadas annorũ, vsq; ad Christum Ducem. Faciunt autẽ 70. hebdomades annorum, annos 490. Verba Danielis hæc sunt: *Septuaginta hebdomades determinatæ sunt super populum tuũ, & super vrbem sanctam tuã, & consummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iusticia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & vngatur Sanctus Sanctorum. Scito ergo & animaduerte, ab exitu sermonis de reparanda & ædificanda Ierusalem vsq; ad*

Christum

Christum ducē, hebdomades 7. & hebdomades 62. erūt. Et paulò infrà: *Post hebdomadas 62. occidetur Christus.* Vide Chronica Philippi, in quibus exactissimè & eruditissimè cōputantur istæ 70. hebdomades: in qua computatione videre licet, q̀ Daniel quasi digito mōstrauerit annum, quo Christus erat occidēdus & adducturus sempiternā iusticiā p suā mortē & gloriosam resurrectionē. Ad has ꝓphetias respexit Petrus, 1. Pet. 1. *De qua salute exquisiuerūt & scrutati sunt Prophetæ, q de gratia vobis præstita vaticinati sunt, scrutantes in quē, aut cuiusmodi temporis articulo significaret, qui in ipsis erat Spiritus Christi: significans venturas in Christum afflictiones, & quæ secutura erat gloria.* Huc & Paulus respexit, Galatis scribēs in hūc modum: *Postq̄ venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suū natū ex muliere, factū sub Lege, vt eos q sub Lege erant, redimeret.* Hæ prædictiones de tempore, congruentes cum euentu, vt Christianorū fidem confirmāt: ita errorem Iudæorum manifestè retundunt.

Quo tempore anni resurrexit Dominus? Verno tempore, vt tempus nos etiam admoneat de virtute mortis & resurrectionis Domini, sicut pulchrè expressit Lactantius hisce versibus:

Ecce renascentis testatur gratia mundi,
Omnia cum Domino dona redisse suo:
Namque triumphanti post tristia tartara Christo,
Vndique fronde nemus, gramina flore fauent.

Quo die anni? Vt eo die anni Christus se obtulit in ara crucis, quo Agnus Paschalis iuxta Legem immolabatur, in signum q̀ ipse sit verus ille Agnus Dei, q merito suæ hostię peccatū mundi tollit: ita eo die anni, quo Moses cum populo suo Israelitico transiit p mediū maris rubri, & ꝑuenit securus ad littus, oppresso Pharaone cum suis in mediis fluctibus: ita Dn̄s cū suo populo, id est, Ecclesia, à morte transit ad vitam, p suam gloriosam resurrectionē. Quo facto testatus est se esse victorē peccati, mortis, Diaboli, inferni. Et quemadmodū egressi ab Ægypto, & liberati à seruitute Pharaonis, non statim terrā promissam occupârunt, sed multis laborib⁹ exhaustis, ad eam tandē peruenerunt: ita p Christum redempti à regno & seruitute Diaboli non statim adipiscuntur possessionem cœlestis patriæ, seu quietis promissæ, etsi eius ius habēt: sed oportet eos p multas afflictiones ingredi in requiē promissam, i. in regnum Dei. Act. 14. Quos. n. Deus Pater cum Filio suo olim glorificabit, hos vult conformes fieri imagini ipsius. Si ergo cum illo patimur, cum illo etiam regnabimus: si cū illo morimur, cū illo etiam resurgemus. *Mortui estis,* ait Paulus, scilicet cum Christo, *& vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.*

Quo tempore à morte? Tertio die, iuxta figuras & prophetias. De Iona suprà diximus. Sicut enim is fuit tribus diebus & tribus noctibus in ventre ceti: sic Filius hominis tribus dieb⁹ in sepulcro fuit. Oseæ 6. *Viuificabit nos post biduum, die tertio suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius.* Hoc Oseæ testimonio tanq̄ vaticinio de futura Christi resurrectione tertia die post mortē rectè vtūtur Patres. Nā tametsi Propheta suos Iudęos tū temporis variis modis afflictos à potentissimis hostibus ad pœnitentiá hortatur, & pollicetur eis liberationē, modò resipuerint: tn̄ quia Prophetæ sæpius in consolationibus præsentibus longius prospiciunt, videlicet ad fontē omnis consolationis: Oseas spiritu prophetico virtutē mortis Christi, & secuturę tertio die resurrectionis contemplans, ab ea sumit liberationis fiduciam. Quasi diceret Propheta: Quemadmodum futurum est, vt Christus postq̄ interemptus fuerit, resurgat tertio die, & post afflictionē & mortem, consolationē & vitam recipiat: ita & vos, q nunc affligimini, liberabimini gloriosè, modò resipueritis, idq; virtute mortis & resurrectiōis Messiæ. Sic collega Oseæ Esaias, consolaturus populum desperabundū, petit materiá consolationis ab ipso fonte, i. à nascituro & donando Messia. Esa. 7. & 9. Iam verba Oseæ videamus: *Viuificabit,* scilicet Messias, *nos:* scilicet mortificatos, virtute suæ mortis: *& suscitabit nos,* in seipso vt membra: *die tertia,* quando ipse in sua persona à mortuis resurget. Est enim resurrectio Christi cōmunis Ecclesię vita. Ad hanc prophetiam Oseę respicit Petrus, cū ait: *Benedictus Deus & Pater Dn̄i nostri Iesu Christi, qui secundùm multā suam misericordiam regenuit nos in spem viuā per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hæreditatē incorruptibilem & incontaminatam & immarcessibilem conseruatā in cœlis: nobis qui virtute Dei custodimur per fidem in salutem, quæ præparata est fieri tempore extremo.*

Distulit autē Dn̄s suam resurrectionē in tertium diem, vt constaret illū verè mortuū fuisse. Non vltra triduū distulit, ne corrumperetur caro eius in sepulchro, iuxta illud: *Non dabis Sanctū tuum videre corruptionem.* Nō ad extremum diem, seu communē resurrectionē expectare voluit, vt esset primitiæ mortuorum, & vt fides nostra haberet certum fundamentum salutis & resurrectionis corporum per Christum futuræ.

Quo die septimanæ? Primo die, vt quo die septimanæ Deus fecit cœlum & terrá: eodem die terra gratiâ, & cœlū gaudio resurrectionis Domini repleretur. Significatur ergo hoc primo die septimanæ, initiū nouæ vitæ & æternæ post exantlatos labores plurimos in hac vita.

Qua hora diei? Oriente Sole, vt se verá lucem esse significet, quę illuminabit eos, qui sedent in tenebris & in vmbra mortis, ad dirigendos pedes eorum in viam pacis. Ita enim ipse dicit: *Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*

Inter circunstantias, signis secundum locum tribuimus, quę signa simul sumpta, demonstrationem pariunt, qua Iesus verè à mortuis resurrexisse demonstratur. Sunt autē hæc signa tria præcipuè: videlicet terręmotus, sepulchrum vacuum, & vestes relictæ in sepulchro.

Terræmotus symbolum fuit eorū, quæ futura erât virtute resuscitati Christi. Primùm enim significabat iste terræmotus, quòd Christus resuscitatus à mortuis, sit ita concussurus mortalium corda prædicatione verbi sui, vt multi territi conscientia peccati sui conuertantur ad

Dominum,& saluentur. Huius rei specimen editum est insigne 50. die à resurrectione Domini,qua die Petrus plenus spiritu sancto,testimoniis diuinis,& efficaci testificatione Spiritus sancti cõuicit Iesum Mariæ filiũ mortuũ & resuscitatũ,esse promissum Messiá, iustificatorẽ hominum,& victorem peccati, mortis, diaboli,inferni,quem Messiam Iudæi ingrati Deo, interfecerunt. Ad quam concionem Petri adeò concussa multorum corda sunt, vt isto die ad tria millia hominum resipuerint, & baptismũ receperint in remissionem peccatorum. Deinde, significabat iste terræmotus interitum eorum,qui Christum resuscitatum non recipiunt.Illis enim erit petra,sub qua cadent conterendi in omnem æternitatem.Vtrumq; complectitur Christus sine figura, cùm ait: *Quisquis crediderit, saluus erit: Qui verò non crediderit,condemnabitur.* Tametsi aũt Euangelium,vt sonat, bonus lætusq; nuncius est,annuncians gratiá,& peccatores blandè inuitans ad conuersionem: tamen cùm homines arguuntur à luce,trepidare incipiunt,intelligẽtes sibi iustam damnationem imminere, nisi fide ad mediatorem confugerint.

Vacuum sepulchrum,& ingens saxum remotum à sepulchro, sunt verissima indicia resuscitati Christi. Deinde significant etiam,quòd virtute resuscitati Christi corpora omnium,qui cũ Christo in hoc mundo sepeliũtur, sint prodituras viua ex sepulchris, vt vnà cum Christo glorificentur,qui hic cum illo patiuntur. Etsi autem cùm piorum, tum impiorum corpora viua prodibũt è sepulchris, sola virtute resuscitati Christi:tamen dispar erit ratio piorum & impiorum, vt infrà dicetur.

Vestes relictæ in sepulchro, videlicet linteamina & sudarium seorsim inuolutum. Primum sunt certa signa resurrectionis Domini. Deinde,mendacij arguunt custodes: qui tametsi sciuerunt ex terræ motu & aliis signis, Christum verè resurrexisse,id quod etiam principibus sacerdotum indicarunt: tamen corrupti pecunia,mentiebantur discipulos Domini ipsis dormientibus venisse,& eum furtim abstulisse,quo sanè mendacio nihil impudẽtius fingi poterat. Nam si discipuli vestibus spoliassent suum magistrum,& nudum abstulissent, an non fuissent in illum crudelissimi? Deinde, qui furtum committunt, præsertim vbi adsunt custodes, num tamdiu moram trahunt, vt possint vestes ita compositè,& seorsim reponere? Et quid vanius est quàm pro certo referre, quod planè ignoratur? Si enim dormierunt custodes, quî scire poterant corpus Domini furtim ablatum esse à discipulis.

Præterea est & hoc notandum, quòd Christus hac vestiũ depositione in sepulchro,significabat recuperatam esse innocentiam per Adam amissam.Nam vt vestis primi Adami symbolum fuit reatus ipsius: ita depositio vestium in secundo Adamo,id est,in Christo,indicat restitutam esse priorem innocentiam. Adhæc, significatur hac vestium depositione, quòd resuscitati in extremo die ad vitam æternam, ornabuntur loco vestium gloria cœlesti. Vt enim ipse Dominus gloriam & decorem cum immortalitate resuscitatus induit: ita nos amicti lumine tanquam vestimento ornabimur in æterna vita:vbi nec frigus,nec calor nobis molesta erũt, nec aliqua pars corporis futura est resuscitatis pudori: sed potius omnes partes decori erunt. Nam sublatis causis pudoris,nullus erit dedecori locus. Sed gloriam resuscitatorum corporũ mens humana in hac vita non capit.

Testibus resurrectionis tertium locum inter cicumstantias tribuimus, & sunt triplices: videlicet hostes Christi,Angeli diuinitus missi, & discipuli Domini.

Hostes Christi,videlicet milites Romani,quibus custodia sepulchri à Pilato demandata fuit, testimonium perhibent de resurrectione Domini.Hi enim cùm terræmotum sentirent,cùm veluti fulgur quoddam ex apparitione Angelorum cernerent, cumq; viderent sepulchrum vacuum,amoto lapide ab ostio sepulchri, intelligebant certò Iesum resurrexisse à mortuis. Re ergo cognita,conferunt se in vrbem, rem exponunt Pontificibus. Pontifices in suum malum astuti, milites data pecunia corrumpunt, iisq; persuadent vt non dicant quod sciunt verum esse,sed quod falsum esse norũt;videlicet se dormientibus sublatum esse per discipulos corpus Iesu è sepulchro,& ne quid metuant sibi milites à præside, Pontifices promittunt eis securitatem. Milites igitur pecuniam, quod vsitatum est isti generi hominum,veritati anteponentes, mentiuntur audacter, dicuntq; discipulos Iesu se dormiẽtibus corpus ipsius furtim abstulisse. Sed istud mendaciũ seipsum refutat. Aut enim verum dicunt (dicentes se dormiuisse) aut falsum. Si verum dicunt, hoc est,si dormiuerunt quádo Domini corpus euasit è sepulchro, quomodo scire poterant qua ratione euaserit? Si falsum dicũt,hoc est si mentiuntur se dormiuisse, quis illis fidẽ nisi stultus habebit? Nemo enim qui sapit,credit illi,qui vt certum prędicat, quod ex testimonio ipsius proprio incertum est. Hinc appatet vanitas cœcorum Iudæorum, qui isti mendacio fidem habent.

Angeli Dei apparentes in vestibus candidis, nunc in sepulchro sedẽtes,nũc extra sepulchrũ stantes, testantur Christum verè resurrexisse. *Surrexit,* inquiunt, *non est hic.* Item: *Quid quæritis viuentem inter mortuos?* Angelorum ministerio ideò vtitur Deus ad annunciandam resurrectionẽ Christi,vt sciamus vtrũq;, videlicet Christũ resuscitatum,Dominum esse Angelorum,& Angelos esse ministros Christi, vt sibi & ecclesiæ ipsius seruiant,ad Heb. 1. Nec frustrà dicuntur Angeli nunc sedisse in sepulchro,& nunc stetisse extra sepulchrum. Nam quòd sedẽt in sepulchro,significant Christum victorẽ esse mortis, diaboli,inferni,ratione suæ personæ. Quòd autem stant extra sepulchrũ, significat Christum pugnaturum esse adhuc in suis mẽbris, contra Diabolum,mundum,peccatum & mortẽ,& fore vi-

re victorem, de qua victoria loquitur Iohannes, cũ ait: *Hæc est victoria quæ vincit mundũ fides nostra.*

Discipuli Domini, quibus apparet viuus post mortem, similiter testimonium tulerunt de gloriosa Domini resurrectione, idq; tribus modis, doctrina, moribus, & sanguine.

Quartum locum inter circunstantias tribuimus apparitionibus, quib9 Dominus se viuum exhibuit 40. diebus post resurrectionem. In apparitionibus autem Domini, primùm obseruetur modus: secundò, ordo qualiscunque: tertiò, quibusnam apparuit, & quibus non.

Apparitionis modus primùm obseruetur: videlicet quòd Christus in suis apparitionibus coram Discipulis, suum docendi modum sit secutus. Non enim statim in plenam cognitioné eos ducit, sed paulatim eos instruit, vt in ipsis excitetur & discendi studium, & proficiendi desiderium, atq; ita quasi per gradus paulatim prouehantur in pleniorem cœlestium rerum cognitionem. Non igitur apparet omnibus simul, nec clarissimè: sed primùm paucioribus, deinde pluribus atque clarius, idque 40. diebus, donec in conspectu multorum apertissimè, subuectus sit in cœlum. Iam ad ordinem veniamus.

Ipso die resurrectionis quinquies ipsum apparuisse ex Euangelica historia colligitur. Primùm .n. apparuit Mariæ Magdalenæ soli: deinde apparuit pluribus mulieribus: tum Petro Discipulo soli, vt ex Paulo colligitur: quartò, Cleophę & eius socio, euntibus in castellum Emaus: quintò apparuit illis vndecim, & iis qui cum illis erant, vt refert Lucas.

Sed hîc quæritur, cur Lucas dicat Dominum illis vndecim apparuisse, cùm ex Iohanne constet Thomam non adfuisse ea vespera diei resurrectionis, quando apparuit illis vndecim. Similis ex Paulo quæstio oritur, qui affirmat Dominum primùm apparuisse Cephæ (scilicet inter viros) deinde illis duodecim, cùm tantùm vel decem, vel vndecim fuerint. Respondeo. Communi vsu loquendi societati tribui solet, quicquid vel plerisque, vel omnibus ex ea societate acciderit. Nunc autem societatem Apostolorum sacra Scriptura aliàs vocat τὸς δώδεκα, id est, illos duodecim, aliàs τὸς ἕνδεκα, id est, illos vndecim. Hinc est, quòd quicquid tribuatur, vel plerisque, vel omnibus Apostolis, dicatur tribui τοῖς ἕνδεκα, vt à Luca: vel τοῖς δώδεκα, vt à Paulo, propter communem societatis appellationem. Cùm ergo Iohãnes negat Thomam adfuisse, quando Dominus primùm apparuit Apostolis collectis, non aduersatur Lucæ, qui dicit Dominũ apparuisse τοῖς ἕνδεκα illis vndecim. Lucas enim plerisq; Apostolorum tribuit commune nomen societatis. Deinde octauo die à resurrectione apparuit Discipulis, Thoma præsente, & hæc numeratur sexta apparitio. Septima apparitio contigit apud mare Tyberiadis, vbi rursus septé ex Discipulis apparuit piscantibus. De his duabus apparitionib9 in textus explicatione dicemus. Octaua apparitio videtur facta esse in monte Galilæę, vbi apparuit illis vndecim simul. Nonò, apparuit ibidem plus quàm 500. fratrib9. Decimò, visus est Iacobo. Vndecimò, ipso die Ascensionis apparuit in cœnaculo, & mox duodecim Apostolis, & multis aliis Discipulis in mõte Oliueti, quando sublatus est in cœlum ab oculis eorum. Ascendit enim illis spectantibus in cœlum, vt eò assuescamus mentem, desiderium, votaque nostra omnia, vbi ipse est, mittere: & monstretur via, qua nobis est eundum, & perueniendi fiducia.

Paulus solummodò quinque apparitiones Christi ante ascensionem his verbis, 1. Cor. 15. enumerat: *Tradidi vobis in primis, quod & acceperam, quòd Christus mortuus sit ꝑ peccatis nostris, secundùm Scripturas, & quòd sepultus sit, & quòd suscitatus sit tertio die, secundùm Scripturas, & quòd visus sit Cephæ, deinde duodecim illis. Postea visus sit plus quàm quingentis fratribus simul. Postea visus est Iacobo: deinde Apostolis omnibus.* Hîc quæritur, cur Euangelistæ & Paulus non seruant similem ordinem apparitionum, sed alij alias apparitiones notãt. Respondeo. Hoc ita factum esse, vt nõ tam ordo & numerus apparitionum, q̃ veritas resurrectionis, in qua spes nostræ salutis posita est, spectetur. Adhæc varietas illa conuincit Euangelistas non ex composito scripsisse historiam resurrectionis, sed quemque suum secutum esse consilium, & hoc solo contentos fuisse, vt Dominum verè resurrexisse demonstrarent. Nec enim dubium est, Dominum multò sæpius & pluribus se viuum exhibuisse post resurrectionem q̃ scriptum est. Quòd autem scriptum est, ideò est scriptum, vt omnes credant eũ verè resurrexisse, & vt credentes vitã æternã ꝑ illum consequantur.

Sed cur non apparuit Pontificibus & Senioribus populi, penes quos summa potestas erat? Quod si fecisset, haud dubiè omnem dubitationem apud eos de sua resurrectione sustulisset, atque ipsi in eum fidem concepissent, & saluati fuissent. Respondeo. Plures possunt huius rei assignari caussæ. Prima, Regnum Christi nõ est mundanum, nec moratur mundanum patrocinium. *Regnum*, inquit, *meum non est de hoc mundo.* Noluit igitur apparere nisi iis, qui erant de suo Regno, ne videretur mundanam politiam velle constituere post resurrectionem suam. Secunda, Pontifices & Principes populi satis erãt conuicti antea Scripturis, miraculis, vita & doctrina Christi de veritate Dei: quã quia spreuerũt, amantes suas tenebras, permisit Deus suo iusto iudicio eos magis magisq; excæcari, vt implerẽt mensuram suorum peccatorum, & tandem iustas pœnas luerent. Tertia, est conditio regni Christi, quod est gratiæ, quod non obiicitur oculis corporeis, sed mentis & fidei, iuxta illud: *Beati qui non viderunt, & crediderunt.*

Quartum qđ in historia resurrectionis spectandũ proposuimus, videlicet de testimoniis consequẽtibus: q̃ vt sunt plurima, ita nõ minus resurrectionẽ Dñi confirmant, q̃ superiora. Voco autem testimonia consequentia ascensionẽ. Omnia signa & facta Christi post ipsius gloriosam ascensioné in cœlũ, vt sunt, visibilis donatio

Spiritus Sancti in die Pentecostes, iuxta præmonitionem Prophetæ Ioelis, & ipsius Christi: donum linguarum, παῤῥησία & confidentia in Apostolis, adeò quòd pauci admodum ausi sunt se toti terrarum orbi opponere: efficacia Euangelij in auditoribus Apostolorum: miracula Apostolorum edita per inuocationē Christi, confirmantia vocem Euangelij de Christo triumphatore: apparitio Domini in cœlo Stephano facta, cū lapidaretur: apparitio Paulo facta cùm proficisceretur Damascum, vt illic fideles persequeretur: conseruatio Ecclesiæ iuxta promissionem Christi, *Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam:* sensus habitantis Christi in cordibus piorum, & arrhabo Spiritus. Nos igitur grati, abnegata impietate & mundanis cupiditatibus, sobriè & piè & iustè viuamus in præsenti seculo, expectantes beatam illam spem & apparitionem gloriæ magni Dei, qui dedit seipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni peccato, & purificaret sibi populum peculiarē, sectatorem bonorum operum. Ad Titum cap. 2.

DE FRVCTV.

ETSI multa de fructu resurrectionis Domini in historiæ declaratione aspersimus: tamen iuxta Græcum prouerbium, δὶς καὶ τρὶς τὰ καλά: volo hic de fructu resuscitati Christi, integrè restituta in ipso humana natura, & exuta mortalitate dicere, hoc prius fundamento posito: videlicet quòd corpus Christi resuscitatum sit idem numero & substantia, quod iacuit in sepulchro, sed alterius gloriæ & dignitatis: quæ gloria & dignitas etsi maior est, quàm vt eam mens humana capiat, tamen diligentißimè cauendus est error Eutychis, qui naturam humanam in Christo post resurrectionem ipsius ita conuersam in λόγον, seu diuinam naturam somniauit, vt Christus non sit amplius verus homo, sed tantùm λόγος: quo sanè errore nullus alius pestilentior fingi poterat. Non enim tantùm abolet articulos fidei de vera Christi humanitate, verùm etiam omnem spem resurrectionis nostrorum corporum subuertit. Vt autem distinctius de fructu resurrectionis Domini dicamus, ad quinque respiciemus: videlicet ad Deum Patrem, ad Christum ipsum, ad Diabolum eiusque regnum, ad Angelos Dei bonos in cœlo, & ad nos homines, propter quos natus, mortuus & resuscitatus est.

Si respicimus ad Deum Patrē, Christus Dominus resurrexit in gloriam Patris, ad Rom. 6. In Christi enim resurrectione summa Patris iusticia, admiranda misericordia, adoranda sapientia, & immensa potentia conspicitur, in quibus virtutibus gloria Patris & maiestas cernitur, vt meritò de illo dicatur, quod est in Psalmo 72. *Benedictus Deus Israel, qui fecit mirabilia solus: Benedictum nomen maiestatis eius in æternum, & repleatur maiestate eius vniuersa terra.*

Si respicimus ad ipsum Christum: Primùm testatur eius gloriosa resurrectio, quòd verè sit olim promissus Meßias, victor Diaboli, peccati, mortis, inferni, iuxta primam de Meßia editam promißionem: *Semen mulieris conteret caput serpentis,* id est, vastabit Diaboli regnum, quod est peccati, mortis, inferni. Secundò, resurrectio Christi testatur, Christi paßionē esse sacrificium acceptum Deo, sufficiens & placās iram Dei. Hoc enim vnico expiatur peccatum mundi, iuxta illud: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.* Item: *Sanguis Iesu Christi emūdat nos ab omni iniquitate.* Et Bernhardus ait: *Validißimum teneo argumentum de remißione peccatorum, Dominicam paßionem.* Item: *Mors Christi, mors meæ mortis est: quia ille mortuus est, vt ego viuerem.* Item: *Sed vnde confidimus, quòd mortem abstulit? Hinc planè, quòd eam ipse, qui non meruit, pertulit.* Sed nemini mortalium persuasum fuisset, tantam virtutem mortis Christi esse, nisi resurrectio ipsius eam nobis commēdaret, confirmaret, & obsignaret. Tertiò, Christi resurrectio testatur eū perfectè iustum esse, secundùm Legem Dei, & quò ad partes, & quò ad gradus partium. Helias fuit iustus secundùm Legem, quò ad partes attinet, & nō quòd ad gradus partium, sicut alij Sancti. Nemo enim fuit vnquā, neque erit, præter solum Christum, q̄ Legi perfectam obediētiam secundùm vtrumque, id est, & secundùm partes & gradus partium præstitit, aut præstare poterit. Et quia Iesus Christus hanc obedientiam in sanctißima sua humanitate præstitit perfectißimam, nō debuit eius caro in sepulchro putrescere, quemadmodum antea à Dauide prædictum erat: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionē.* id est: Non sines Meßiam in sepulchro putrescere, quia sanctus est. Quoniam ergo caro Christi sanctißima est, absque omni peccati labe, congruebat diuinæ iusticiæ, vt nō sineret eam in sepulchro corrumpi. Corruptio enim peccati pœna est. Hinc manat Pauli dictum ad Rom. 4. *Resurrexit propter iustificationem nostri.* Nam cùm resurrectio Christi sit testimonium euidens de Christi perfecta iusticia, simul testatur, q̄ eadem Christi iusticia nobis credentibus imputata, sufficiat nobis ad iusticiam coram Deo. Huc pertinet dictum Bernhardi: *Christus & peccata dimittere potuit, cùm Deus sit: & mori, cùm homo sit: & mortis moriēdo soluere debitum, quia iustus: & omnibus vnus ad iusticiam vitamq́ sufficere, quandoquidem peccatum & mors ex vno in omnes processerit.* Idem: *Qui nostram & induit carnem, & subijt mortē, putas suam nobis negabit iusticiam?* Quartò, resurrectio Christi conuincit illum, non propter sua, sed propter aliena delicta obiisse: pro quibus cùm satisfecisset suo sacrificio, mors amplius in illum nō habuit potestatem vllam. hoc est quod Petrus ait Act. 2. *Quem Deus excitauit, solutis doloribus mortis, eò quòd impoßibile erat eum ab ea detineri.* Quintò, vt ex superioribus sequitur, resurrectio Christi refellit Iudæorum conuicium, dicentium, cùm penderet in cruce: *Alios saluos fecit, seipsum non potest saluare.* Sed isti ingrati & blasphemi in Filium Dei, in extremo die videbunt, & suo magno malo experientur, quòd & saluare, & perdere poßit, quos vult.

Si ad Diabolum & eius regnum respicimus, resurrectio Christi testimonium est, quòd Diabolus

bolus ſit confuſus, victus & condemnatus, vt nec Chriſti perſonæ vllo modo, nec membris Chriſti omni modo nocere poſsit. Ideò Dominus ait: *Princeps huius mundi iudicatus eſt.* Porrò diſcrimen hoc, quod poſui inter Chriſti perſonam & membra eius, ideò tenendum eſt, vt hęc duo cogitemus. Primùm, quòd Chriſtus reſuſcitatus à mortuis, ita diabolum inuaſerit & ꝓſtrauerit, vt poſthac diabolus Chriſti perſonam non audeat vllis adoriri inſidijs: ſed trepidet ad Chriſti nomen, à quo ſcit ſe condemnatum ad æternas pœnas. Alterum, quòd tametſi diabolus in Chriſti perſonam nihil poteſt: tamen in membra Chriſti crudeliſsimè ſæuit, circumiens omni momento, vt ex ea parte hominem inuadat, qua eſt infirmior. Sed tamen non permittitur illi, vt omni modo quo vult, noceat homini, ne impio quidem, nedum pio. Sed cur permittit Filius Dei, vt diabolus in ſua membra ita graſſetur? Hoc facit, vt aliquo modo reddamur ei ſimiles, & in lucta aduerſus diabolum, & in victoria, quæ victoria in fide Chriſti cōſiſtit; iuxta dictum Iohannis: *Hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides veſtra.* Cuius victoriæ hæc cauſſa eſt, quòd qui credit in Chriſtum, præſentem habeat circa ſe & intra ſe victorem Diaboli Chriſtum, vt pulcherrimè in Pſalmo dicitur: *In circuitū Ieruſalem ſunt montes; ſic Dominus in circuitu populi ſui.*

Si ad Angelos Dei in cœlo reſpicimus, illi nō ſolùm gratulantur Chriſto victori; verumetiam illi vt capiti cum omnibus pijs hominibus ſubijciuntur & conſociantur, perpetuos hymnos Chriſto in cœlo canentes. Si enim præ gaudio Chriſto nato cecinerunt, *Gloria in excelſis Deo;* quid faciunt iam victori & triūphatori in cœlo?

Si ad nos homines reſpicimus, Chriſti reſurrectio eſt nobis conſideranda vt donum, exemplum, & cauſſa, pignusq́;.

Donum: vt enim totus Chriſtus eſt nobis natus, nobis paſſus, & nobis mortuus, & nobis reſuſcitatus, atq; adeò totus nobis datus: ita fides noſtra debet illum totum amplecti vt donum, ex cuius plenitudine accipimus omnia ſalutaria, ſeu (vt Iohānes loquitur) gratiam pro gratia. Nam vt in Chriſto quem diligit Pater, diligimur & nos: ita in Chriſto gratiam conſeqūmur ex plenitudine gratiæ, quam Pater effudit in Filium. Vt autem amplitudinem huius doni dignè ęſtimem⁹, age diſtinctius de eo dicamus. Sunt enim huius doni quatuor præcipuè gradus, quos breuiter declarabimus. Primus eſt ſatisfactionis, eiuſq́; non typicæ, ſed veræ: non imperfectę, ſed perfectiſsimæ. Solus enim Ieſus nobis mortuus, & nobis reſuſcitatus ſatisfecit pro peccato noſtro pleniſsimè, ita vt nulla peccati pars ſit, quæ aliunde expietur, quàm ſanguine Chriſti. Etſi autem Scriptura interdum videtur pœnitentiæ hominis, item eleemoſynis, & iuſtitiæ, ſeu bonis operibus tribuere, quòd deleant peccatum, & liberent à peccato; hoc tamen non ad ſatisfactionem pro peccato commiſſo coram tribunali Dei, referendum; ſed ad remunerationem obedientiæ, qua vitatur peccatum, ne cōmittatur, & ad pœnarum condonationē in hac vita. Commiſſum enim peccatū ſolo dono Dei remittitur; quod donum obſignat nobis Chriſti glorioſa reſurrectio. Nam reſurrectio Chriſti, vt ſuprà diximus, firmiſsimum teſtimoniū eſt, quòd Chriſti paſsio & mors, ſit pleniſsimum & vnicum λύτρον pro omnibus peccatis totius mūdi. Quicunq; igitur aliunde quàm à ſolo Chriſto paſſo & reſuſcitato, quærunt donum ſatisfactionis pro peccato: obſtruunt ſibi fontem gratiæ, & reddunt ſibi inutilem mortem & reſurrectionem Domini, qua re nihil nec eſſe nec cogitari poteſt triſtius. Secundus eſt iuſtificationis, qua reputamur iuſti, idq́; perfectiſsimè coram tribunali Dei. Nam vt remiſsio peccatorū eſt ex dono pleniſsimæ ſatisfactionis, quæ per mortem Chriſti facta eſt: ita iuſtificationis donū eſt, quòd Chriſtus pleniſsimè iuſtus ſit noſtra iuſtitia, eaq́; perfectiſsima, quę Chriſti iuſtitia ſola & vnica toti mundo ſufficit. Lex vitam promittit, ſed iuſtis: iniuſtis autem mortem minatur. Chriſtus nobis donatus & perfectè iuſtus eſt, & nobis confert, quod lex iure à nobis exigit, hoc eſt iuſtitiam, quæ eſt via vitæ ęternę. Atq; hoc eſt quod Paulus ait: *Chriſtus eſt finis legis, in iuſtitiā omni credenti.* Qui igitur credit Chriſtum ſuam iuſtitiam eſſe, is habet quod lex req̄rit ad vitam, nempè iuſtitiam: quæ tametſi non eſt noſtra actio, ſed Chriſti obedientia: tamen eam ideò habemus, quia Chriſtum nobis donatum, mortuum pro nobis & reſuſcitatum fide poſsidemus.

Tertius eſt ſanctificationis, quæ eſt veluti veſtis nuptialis, qua donamur à Chriſto ſponſo. Nam nacti remiſsionem peccatorum, & ornati iuſtitia Ieſu Chriſti, nobis credentibus imputata, ſimul donamur Spiritu Sancto, quo regeneramur, viuificamur, ſanctificamur, certificamur de gratia adoptionis, erudimur, & deducimur in via recta, excitamur ad obedientiam Deo præſtandam, efficimur vtilia organa in Eccleſia Dei: atq; adeò cuſtodimur in fide & bona conſcientia, vſq; ad finem vitæ noſtræ, quem ſalus animarum excipit. Hæc tanta beneficia ſanctificationis nomine comprehenduntur, & nō aliunde nobis contingunt, quàm propter meritum Ieſu Chriſti mortui & reſuſcitati pro nobis. Atq; hæc ſanctificatio eſt reſurrectio noſtri prima, qua virtute & merito reſurrectiōis Chriſti, & operatione Spiritus Sancti reſurgimus à morte peccati, ad nouitatem vitæ, vt mors ſecunda nullam habeat contra nos poteſtatem.

Quartus eſt conſummationis, ſeu glorificationis, quæ eſt pleniſsima redemptio noſtri per Chriſtum, & collatio ſempiternæ beatitudinis, in qua perfecto amore iuncti Deo, fruemur ipſius conſpectu in omnem ęternitatem. Ad hāc glorificationem, cum qua coniuncta eſt vera & æterna lætitia, viam nobis patefecit Chriſti reſurrectio. Ideò Spiritus Chriſti in Dauide, loquens de hac glorificatione, in hunc modū ait: *Notas mihi feciſti vias vitæ, adimplens lætitia vultū*

tuum, delectationes in dextera tua in perpetuum. Hæc præsens vita nihil est, nisi asſidua consumptio & iter ad mortem, iuxta illud Manilij:

Nascentes morimur, finisq́ ab origine pendet:

sed illa vita, ad quá viam patefacit nobis Christi resurrectio, vera vita est, beata, & nunquam finienda.

Habemus quale donum sit nobis resurrectio Christi. Nostrum iam est fide hoc donum amplecti, Christum omnibus diebus vitæ nostræ, propter hoc donum gratis nobis collatum, prædicare, & glorificare mente, corde, lingua, adeóque tota vita, qui se totum tam liberaliter nobis offert & donat, adeò vt qui vnum eius donum fide acceperit, Christum totum poſsideat cum plenitudine donorum ipſius, quæ dona de se mutuo testantur, sicut mutuo cohærent. Qui ergo vnum ex illis habet, reliqua habet; & qui vnum ex illis non habet, nullum habet.

Secundò, proponitur nobis Christi resurrectio, vt exemplar vitæ formandæ iuxta voluntatem Dei in hoc mundo. Vt autem hoc rectè intelligamus, imitationis laudabilis ratio iusta obseruanda est, iuxta hanc regulam: Facta laudabilia proponuntur imitanda, aliàs in genere tantum, aliàs in specie. In genere tantum, cum facta, id est exemplaria, habent personale mandatum. In specie, cùm facta, id est exemplaria continentur sub vniuersali mandato. Factum Abrahæ mactantis filium suum Isaach, quia personale mandatum habuit, imitandum proponitur in genere tantum: quod genus est, obedientiam erga Deum anteponere rebus charisſimis & dulciſsimis. Nam si quis in specie velit imitari factum illud Abrahæ, crudelis & impius censebitur. Christus ex singulari mandato Dei volens subijt mortem pro peccatis nostris expiandis, & resurrexit propter iustificationem nostri. Ergo hoc factum Christi in specie nullo pacto est imitãdum, sed in genere solummodo: videlicet quadam similitudinis imitatione, quæ continetur sub vniuersali mandato. Christus benefecit inimicis suis, cuius factum imitandum est in specie, quia exemplum continetur in vniuersali mandato. Hac obseruata regula, recitabimus modos imitationis resurrectionis Domini. Primus, vt Dominus resurrexit à morte corporis: ita nos à morte animæ resurgere debemus. Ideò Paulus ait: *Si vnà cum Christo resurrexistis, mortificate membra vestra, quæ sunt super terram*, id est, peccata vsitata inter terrenos homines.

Secundus, vt Christus resuscitatus à mortuis non terrena, sed cœlestia sapit: ita & nos mentibus in cœlum leuatis, meditemur cœlestia, & in eorum contemplatione sedulò occupemur, quemadmodum Paulus docet, cùm ait ad Col. 3. *Si vnà surrexistis cũ Christo, quæ suprà sunt quærite, vbi Christus est, in dextra Dei sedens. Quæ supra sunt sapite, non quæ super terram.*

Tertius, vt Christus resuscitatus à mortuis, vitam nouam viuit: ita nos in ipso resuscitati in nouitate vitæ ambulemus, ad Rom. 6.

Quartus, vt Christus resurrexit, & non amplius moritur: ita & nos fide Christi resuscitati caueamus ne rursus in peccatis nostris turpiter moriamur: Paulus ibidem.

Quintus, vt Christus resurrexit in bonũ nostrum; ita & nos alij alijs in bonũ resurgamus, vt mutuis officijs nos foueamus, & syncera charitate prosequamur.

Sextus, vt Christus surrexit in gloriam Patris: ita & nos in gloriam Dei resurgamus, eum mẽte, corde, lingua atq; adeò tota vita celebrantes pro dato filio. Breuiter, sciamus neminem peruenire posse ad resurrectionem vitæ beatæ, nisi per primam resurrectionem. Hæc enim gradus est ad resurrectionem vitæ. Vt enim nemo incurrit in mortem secundam, nisi mediãte prima: ita nemo ad resurrectionem vitæ venit, nisi mediãte prima resurrectione. Mors prima est, cùm homo in peccatis suis moritur, Deo, qui est vera vita, relinquente animam eius. Huc pertinet illud Apocalyp. 3. *Nomen habes quòd viuas, sed mortuus es.* Ex hac morte venit mors secũda, nẽpe gehennæ. Quicunq; ergo hanc secundã mortem, qua nihil terribilius est, vitare cupit: is surgat à prima morte, quæ est animæ, quò in extremo die surgat ad gloriam sempiternam & vitã beatiſsimam: *Beatus*, ait Iohannes, *qui inuenit partem in resurrectione prima.* Quomodo autẽ primã resurrectionem consequamur, docet ipse Dominus Iohan. 5. cùm ait: *Amen amen dico vobis, quòd veniet hora & nunc est, quando mortui audiẽt vocem Filij Dei, & qui audiunt, viuent.* Audire vocem Filij Dei, est ex Euangelio prædicato concipere fidem, qua fit resuscitatio à morte peccati, quæ in Apocalypsi dicitur resurrectio prima. Huc pertinet exhortatio Pauli: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.* Qui ita resurgũt, in eos non habebit potestatem mors secunda, sed sacerdotes Dei & Christi erunt.

Tertiò, proponitur nobis Christi resurrectio, vt pignus & causa resurrectionis nostrorũ corporum, idq́; eorundem numero. Corpus enim idẽ quod ceciderat antea, resurget in extremo die. Ideò Christus Apocalyp. 1. dicitur primogenitus mortuorum. Et Paulus 1. Cor. 15. ait: *Christus resurrexit à mortuis, primitiæ eorum qui obdormierunt.* Dicitur autem Dominus primitiæ eorum qui obdormierunt, tempore, caussa, dignitate, perfectione.

Tempore, quia vt primitiæ offerebantur primùm, vt reliqui fructus suo tẽpore virtute primitiarum sanctificarentur: ita Christus ante omnes alios homines tertio die à morte resurrexit ad immortalem vitã, vt reliqui homines tanquam posteriores fruges suo tempore, id est, in extremo die resurgant.

Causa, quia vt primitiæ causa erant sanctificationis reliquorum fructuũ eiusdem generis: ita Christi resurrectio caussa est resurrectionis aliorum hominum. Ipſius enim efficacia resurgent omnes, tum pij tum impij: *Scimus*, inquit, Paulus 2. Cor. 4. *quòd qui suscitauit Dominum Iesum à mortuis, & nos per Iesum suscitabit, & sistet vobiscũ.*

Quòd

Quod autem hoc maximè cõgruat diuinæ iustitiæ, idem Paulus indicat hisce verbis, 1. Cor. 15. *Quoniam quidem per hominem mors, & per hominẽ resurrectio mortuorũ. Et sicut in Adam omnes moriuntur: ita in Christo oẽs viuificabuntur.* Vt enim primitiæ eandem naturam habent cum ijs, quorum sunt primitiæ: ita & nos, quorum primitię Christus est, eandem naturam humanam cum illo habemus. Cùm igitur ille qui primitiæ est, resurrexit à mortuis, resurgent & alij homines, qui eiusdem naturæ sunt participes. *Vt enim mortuus est*, ait Bernhardus, *ne nos mori timeremus: ita resurrexit à mortuis, vt & nos per eum resurrecturos esse speremus.* Et Augustin. ait: *In paßione qd egit? Docuit quid toleremus. In Resurrectione quid egit? Ostendit quid speremus.* Atq; hoc est quod Petrus vult, cũ affirmat nos regenerari in spem viuam per resurrectionem Iesu Christi. Est igitur resurrectio Christi, non solum pignus certissimũ, verumetiam causa resurrectionis nostri efficacissima.

Dignitate, quia vt primitiæ primum sanctificabantur, vt dignitate priores, quarum sanctificatio, vt diximus, communicabatur posterioribus fructibus: ità Christi resurrectio, quę est primitiæ nostræ resurrectionis, primum fieri debuit, vt quæ dignitate emineat, vt caput membris. Neq; enim quisquam vnquã præter Christum ita resurrexit, vt esset victor mortis, & de ea triumphum ageret. Quare meritò dignitate antecellit aliorum resurrectionem.

Perfectione deniq; Christus dicitur primitię eorum qui obdormierunt. Vt enim primitię posterioribus fructibus sunt perfectiores: ita Christi resurrectio eorum resurrectionem, qui ante illum resurrexerunt, perfectione superat. Nam tametsi Lazarus ante Christum est resuscitatus à mortuis, similiter viduæ filius, & filia Archisynagogi, & nonnulli alij ante illos & post illos: tamen illorum resurrectio nequaquam perfecta fuit. Nã resurrexerũt rursus morituri. Christus aũt resurrexit ad æternam & beatam vitã.

Adieci, eorundem numero, propter eos qui putant quidem animas corpora recepturas, sed non eadem numero, id est, quæ sepulta erãt, sed aliunde formata & aptata animabus: quorum vanitas resurrectione Christi & decreto Dei refellit̃. Nam vt Christus in eodẽ corpore, in quo est mortuus, vt corpus quod crucis ignominiæ particeps fuit, fieret & gloriæ consors: ita pij resurgent cum ijsdem corporibus, in quibus in hac vita dura passi sunt. Ideò Christus dicit eos qui in monumento sunt, audituros vocem filij hominis, & pdituros in resurrectionẽ aut vitæ, aut iudicij. Et Paulus ait: *Transfigurabit nostra humilia corpora, vt sint conformia glorioso suo corpori, idq; ea potentia, qua potest sibi omnia subijcere.* Omitto testimonium Iob, qui dicit se visurum Redemptorem suum in carne sua. Ieronymus ait: *Qui in Christo resurgent, nec corruptionem sentient vltra, nec mortem: non natura carnis abiecta, sed conditione eius & qualitate mutata.* Verùm de resurrectione nostrorum corporum, & qualitate, copiosè diximus suprà cap. 5. quò remitto auditores.

Porrò sensui carnis, & rationis humanæ argutijs, hoc tetragonum fidei Christianæ fundamentum opponito; videlicet resurrectionem Christi, quæ est causa & pignus resurrectionis nostræ futurę: iustitiam Dei, qua aliquãdo reddet vnicuiq; iuxta opera sua: voluntatem Dei, quæ in promissione ipsius & firmissimo decreto cernitur: & potentiam Dei, quam opus creationis rerum & conseruationis ostendit. His enim fides resurrectionis aduersus omnem sensum carnis, & iudicium rationis confirmabitur. Sed præter hoc tetragonum, fundamẽtum pij adhuc vnum habent longè firmissimum: videlicet Spiritum Sanctum in cordibus suis, qui illis persuadet, vt adoptionis, ita & resurrectionis certitudinem: atq; ideò Paulus ad Ephes. 1. Spiritum Christi, arrhabonem hæreditatis nostræ in redemptionem & in laudem gloriæ Dei. Est enim Arrhabo pignus datum in certitudinem rei promissæ, hoc est, hęreditatis cœlestis, q̃ non prius possidebimus, q̃ à morte resurrexerimus.

Secundò, resurrectio Christi est pignus immortalitatis corporum post resurrectionem. Vt enim Christus resurgens ex mortuis, non amplius moritur, nec mori potest: ita omnes homines excitati à mortuis, immortales erunt. Sciẽdum est autem quòd & Adam & Cain resurgẽt ad immortalitatem, vt non moriantur rursus. Etsi autem ille ad vitam æternam, hic ad mortẽ æternam resurget, neuter tamen morietur vnquá, sed viuet. Adam ante lapsum mori potuit, & potuit non mori. Lapsus non potuit non mori, iustitia Dei salua. Regenitus similiter non potuit non mori, propter reliquias peccati, resuscitatus in extremo die, non poterit mori. Similiter nec Cain mori poterit, sed viuet, etsi mortuus manebit in æternum. Sed quomodo, inquies, & viuet & non viuet, sed mortuus erit in ęternum? Viuet naturali vita, quia anima iuncta corpori, sentiet in vtroque perpetuos cruciatus. Non viuet spirituali vita, quia Deus, qui vera vita est, illum in æternum deseret: quæ desertio mors æterna dicitur, quia qui sic moritur, caret omni sensu & motu spiritualis vitæ Deo acceptæ, atque ideò resipiscere non poterit vnquam. Adam autem viuet & naturali vita & spirituali, particeps fructus arboris vitæ qui est Iesus Christus. Sed hìc fortè aliquis pdiens ex schola Origenis, dicet: Indignũ optimo Deo est, vt Cain puniatur æternis pœnis. Pœnę enim æternæ excedunt mensurã peccati à Cain cõmissi. Sic enim philosophantur Origenistæ, putantes fore, vt & diaboli & impij omnes post multa seculorum spacia saluentur. Sed Origenistæ aduersantur Scripturis, quę in pluribus locis comminantur impiis omnibus, diabolis & hominibus æternam mortem: *Vermis eorum*, ait Esaias, *non extinguetur.* Et Daniel dicit cap. 12. *Multi de his qui dormiunt in terræ puluere, euigilabũt; hi ad vitã æternã, & illi ad opprobria, & ad conteptum sempiternum.* Et vox iusti iudicis erit in extremo die ad impios: *Abite à me maledicti in ignem æternũ.* Item: *Ibunt iniusti in supplicium æternũ; iusti verò ad*

vitam æternã. Cùm autem obijciũt Originistæ, hoc indignum esse optimo Deo, non rectè æstimant peccati magnitudinem, nec quãtum malum sit cõtemtus remedij per Christum oblati. Peccatum, id est, legis diuinæ transgresio, non clauditur terminis, vt illi putant. Tale siquidem peccatum omne, qualis is est, qui offenditur. Nunc aũt infinitũ bonũ offensum est: Proinde offensa est infinita. Si infinita, infinitas meretur pœnas. Huc accedit contemtus remedij oblati per Christum in iis, ad quos vox Euangelij peruenit. Hic contemtus multò maius peccatum est, quàm vel originale malum, vel legis transgresio in adultis. Ad hæc interest gloriæ Dei, perpetuum extare testimonium & iusticiæ ipsius & iudicij. Iusticiæ quidem, quòd benefaciet in æternum bonis & rectis corde, id est, conuersis ad Deum per fidem in Iesum Christum, & in ea fide obdormientibus: Iudicij verò, quòd puniat in æternum reprobos, qui & propter originale vicium rei sunt, & legis diuinæ sanctissimæ transgressores sunt, & filium Dei remedium aduersus mortem omnibus gratis offerentem, cõtemserunt. His adde, quòd peccare non desinẽt reprobi. Semper enim cum diabolis manebunt hostes Dei, & inuidebunt saluti electorum. Atq; ita videmus quòd & pij & impij, quos per Adã & Cain intelligo, sint surrecturi in extremo die ad immortalitatẽ, vt vnusquisq; reportet, quod in corpore gessit, siue bonum siue malum.

Tertiò, resurrectio Christi est pignus conformitatis sanctorum cum homine Christo resuscitato ex mortuis, idq; & secundùm corpus & secundùm animam. De corpore loquitur Paulus, cùm ait ad Philippenses 3. *Nostra conuersatio est in cœlis, vnde expectamus saluatorem Dominum nostrum Iesum Christum, qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ, vt sit conforme corpori gloriæ suæ.* Nã cum carnem nostrã assumsit, vt in ea fieret frater noster, particeps eiusdem naturę, & eam subuexit in cœlum gloriosam: non dubium est, quin velit carnem nostram suæ similẽ fore in gloria, modò in eo manserimus, vt mẽbra in corpore, & palmites in vite. *Corpus humilitatis*, vt ait Cyrillus, *est caro, quæ humiliatur cadens in terram. Transfiguratia autem eius, quoniam cùm sit mortalis, & corruptibilis, immortalis sit & incorruptibilis futura, non secundùm propriam substantiam, sed secundùm Dei operationem, qui potest mortali immortalitatem, & corruptibili circumdare incorruptibilitatem.* Vt ergo Christi corpus resuscitatũ est idem, verum, gloriosum, integrum: ita nostra in resurrectione erunt eadem, vera, gloriosa, integra, 1. cor. 15 Deinde quo ad animos attinet, transformabimur. Vt enim in Christi anima semper fulsit perfecta lux, in affectibus plena puritas, in volũtate summa promtitudo & alacritas, atq; in omnibus viribus animæ perfectissimum obediendi Deo studium: ita in nostris animis post resurrectionem fulgebit lux noticiæ Dei perfecta, in affectibus puritas, in voluntate alacritas, & in omnibus viribus animæ perfectissimũ obediendi Deo studiũ in omnem ęternitatem. Breuiter, in imaginẽ Christi toti transformabimur, quæ transformatio erit totius hominis perfectissima regeneratio in æterna vita, vbi apparebit illustrissima imago Dei in electis. De hac cõformitate totius hominis cum Christo, loquitur Iohannes 1. Iohan. 3. cùm ait: *Charissimi, nunc filij Dei sumus, & nõdum apparuit id quod futuri sumus. Scimus autem, quòd cùm ipse apparuerit, similes ipsi erimus, quia videbimus eum sicuti est.* Etsi autem & secundùm corpus & secundùm animam, id est, toti transformabimur, vt simus conformes filio Dei: tamen hoc non est accipiendum secundùm gradus donorum & claritatis. Nam si diuersitas erit inter ipsos electos, vt Daniel & Paulus docet, vt stella à stella differt in gloria: omnino filius Dei vt caput eminebit supra omnes electos, donorum gradibus & claritate. Hæc tamen imparitas graduum inter electos neminẽ offendet. *Non erit*, inquit Augustinus, *aliqua inuidia imparis claritatis, quoniam regnabit in omnibus vnitas charitatis.* Idem: *Id etiam beata ciuitas illa magnum in se bonum videbit, quòd nulli superiori vllus inferior inuidebit, sicut nunc non inuidẽt Archangelis Angeli cæteri.* Huius rei cogitatione meritò moueri deberemus, ne nostra corpora, aut animas, quę sunt Christi membra, vllis vitiis polluamus. Non enim tam sunt nostra quàm Christi membra, qui suo nos redemit sanguine. Ideò Paulus 1. cor. 6. ait: *Non estis vestri iuris. Emti enim estis precio. Glorificate igitur Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.* Quare vt nauigantes & nauis & artis, & venti secundi beneficio prosperè nauigant in portum: ita nos in naui, id est, in ecclesia constituti, tenentes scientiã salutis, & acti Spiritu Sancto, rectã feramur in portum salutis per Iesum Christum.

Quartò, resurrectio Christi est piis pignus & caussa æternæ beatitudinis piorum, quæ beatitudo coniuncta cum conformitate, est finis hominis, ad quem & conditus & redemtus est. Christus enim caput nostrum: igitur eiusdem beatitudinem absq; omni dubio consortes erimus. Si sumus illi consortes in ignominia in hac vita, erimus etiam in beatitudine illi consortes in futura vita: si erimus consortes diuinæ naturæ, vt Petrus ait, certè non erimus diuinæ beatitudinis expertes: si sumus filij adoptionis in Christo, profectò erimus etiam beatitudinis filiorum participes: si sumus caro de carne Christi, non erimus vacui beatitudinis ipsius. *Vos omnes*, inquit, Paulus, *vnus estis in Christo.* Quî ergo fieri poterit, vt non eiusdem beatitudinis simus participes?

Vt autem hæc beatitudo nobis magis dulcescat, pauca huc adiiciam, vt aliquo modo intelligatur, qualis sit: ac primùm beatitudinem huius mundi vanam describemus: deinde veræ beatitudinis initium in hac vita indicabimus: tum eandem, quantum possumus, definiemus: vt illustre discimen inter vanam mundi beatitudinem, & veram ecclesiæ conspiciatur.

Beatitudo huius mundi vana, & instar fumi abiẽs, vt est Iob capite vigesimooctauo, in hisce quinque posita est, videlicet in multitudine filiorum:

liorum: in opum abundantia: in bona corporis valetudine: in ædificiorum magnificentia, & in nominis celebritate. Definit & Psalmus 144. beatitudinem huius mundi vanam, cùm introducit impios loquentes in hunc modum: *Vt liberi nostri sint sicut plantulæ crescentes in iuuentute sua: filiæ nostræ sicut anguli ædium perpoliti ad similitudinem templi. Promptuaria nostra plena, redundantia de victu ad victum. Oues nostræ fætosæ, abundantes multis millibus in villis nostris. Boues nostri onusti, non sit præruptio neque emigratio, neq; clamor in plateis nostris. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt.* Huc & Psalmus 49. pertinet: *Hoc est cor eorum, si domus eorum sint perpetuæ, & inhabitationes eorum à progenie in progeniem, & nomen illorum sit illustre super terram.* Omitto versus Martialis vt notissimos:

Vitam quæ faciunt beatiorem, &c.

Epicurei beatitudinem collocant in his tribus: *Ede, bibe, lude.* Sicut & diues ille, Luc. 12. qui horreis impletis animæ suæ dixit; *Ede, bibe & oblectare.* Breuiter, Ratio non illuminata verbo Dei, pronunciat eos beatos esse, quos fortuna in sinu fouet. Esse autem illa, quæ Iob, & Dauid, & Poeta recitant, magna dona Dei agnosco, & benedictionem Domini esse fateor: quibus si quis rectè vtatur, habet instrumenta pietatis & virtutis exercendæ maxima. Qui verò ijs abutitur, laqueos sibi paratos habet, quibus capiatur. Fiunt enim culpa posidentis sæpissimè occasio ad sempiternam miseriam. Ideò Dauid iudicium suum de hac mundi beatitudine pronunciat, in hunc modum: *Hæc est via eorum, cùm sit stultitia.* Et Psalm. 37. *Vidi impium præfractum & eleuatum vt laurum viridem, transiui & ecce non erat.*

Veræ beatitudinis inchoatio fit in hac vita, quæ est, vt in eodem Psalmo indicatur his verbis: *Beatus populus, cuius Dominus Deus est.* Sed cuius populi Deus est Dominus? Respondit Christus: *Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.* Hîc Dominus requirit quatuor; Cognitionem verbi Dei (quã præcedit auditus:) fidem iuxta verbum; obedientiam ex fide: & perseuerantiam vsque ad finem. Nam is custodit verbum, qui nouit verbum, qui credit, qui obtemperat, qui perseuerat, iuxta illud: *Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit.* Breuiter, qui retinet fidem & bonam conscientiam, inchoauit veram beatitudinem in hac vita, etiamsi inopia, odia potentum, exilia, & supplicia, perferenda sint. Nam hac venitur ad veram beatitudinem.

Porrò hîc nõ immeritò aliquis quæret; num tot viæ sint ad veram beatitudinem, quot sunt promissiones beatitudinis, quales sunt inter multas quæ sequuntur: *Beatus qui confidit in eo. Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Beatus qui timet Dominum. Beatus qui intelligit super pauperem. Beati misericordes. Beati pacifici. Beati qui psecutionem patiuntur. Beatus homo qui semper est pauidus. Beatus homo qui miseretur paupis,* &c. Sed qs põt huiusmodi pmissiones recitare, cũ sint penè innumeræ? Respondeo. Vnica est via ad veram beatitudinem, nempe Iesus Christus solus, qui ita ait: *Ego sum via, veritas & vita.* Qui huius membrum efficitur per viuam fidem, in ipso viam habet, in via ambulat, & hac vna via in veræ beatitudinis possessionem ingreditur. Qui ab hac via aberrat, à vera beatitudine aberrat, & rectà properat ad sempiternam miseriam. Sed quomodo, inquies, cum hac sententia, quæ est longè verissima, stabunt tam variæ promissiones beatitudinis? Optimè sanè, modò rectè iudicaueris secundùm Christi regulam, qui dicit: arborem cognosci ex fructibus. Si bonus fructus est, bona est absq; omni dubio & arbor. Contra verò, si malus est fructus, mala erit etiam arbor. Arbor bona est, homo fidelis: fide enim purificatur cor hominis fidelis, & eadem iustificatur, vt seruiat Deo in iustitia, eique obediat, retinens fidem & bonam conscientiam. Proinde huius arboris, id est credentis, fructus, sunt opera dilectionis, id est legis: non hæc aut illa, sed omnia pariter. Nam obedientia ex fide præstanda debet esse vniuersalis, copulatiua & integra secundùm partes, etsi non secundùm gradus partium integra esse poterit in hac vita. Iam autem quia copulatiua est obedientia fidelis hominis, licet ex toto fructu simul sumpto, & ex partibus singulis arborem concludere, & quicquid est arboris: hac tamen obseruata regula: Ne fallamur hypocrisi, quæ virtutis larua, & pietatis solet se ostentare. Si quis facit opus laudabile in se, quale est eleemosyna, non statim ex hoc fructu concludes bonitatem arboris, id est hominem facientem eleemosynam esse fidelem: sed vide prius an simul etiam edat reliquos fructus arboris bonæ proprios, id est, an faciat reliqua opera legis, videlicet dilectionis Dei & proximi. Nam si reliquorum vel plurium vel paucorum voluntarius est transgressor, vastat conscientiam & simulata est eius eleemosyna. Non ergo valebit hæc collectio. Pharisæus largè dedit eleemosynas, soluit decimas, &c. Ergo fuit bona arbor: & quia bona arbor, beatus. Nam si reliqua cogitas, apparet illum fuisse superbum hypocritam, calumniatorem & contemptorem proximi. Ex quo cõcluditur, quòd arbor bona non fuit. Iam regulã Christi exẽplis illustremus. Fidelis homo est beatus, quia fide Christo insertus est. Hic proponitur nobis fidelis homo, vt arbor bona, cuius fructus vt dixi, est legis obedientia tota & integra, quo ad partes. Licebit ergo in hunc modum concludere. Abraham ambulat in lege Domini: Ergo Abraham est bona arbor. Abraham timet Dominũ: Ergo est bona arbor. Abraham est pacificus: Ergo est bona arbor. Abraham miseretur peregrinis; proinde est bona arbor, atq; ita de reliquis partib. legis. Iam autem quia fidelis homo, qui est instar arboris bonę, est beatus: rectè hinc cõcludes beatitudinem de singulis fructib. arboris, hoc modo. Abraham ambulat in lege Dñi: Ergo Abraham est beatus. Abraham est pacificus, Abraham miseretur; ergo est beatus. Sic de cæteris. Verùm ratio consequentiæ petetur, nõ à particularib. operibus, sed à qualitate arboris hoc modo. Abrahã miseretur pauperis; Ergo est

beatus. Quia quiſquis verè miſeretur pauperis,
fidelis eſt, & ex fide manat hic fructus, videlicet
miſericordia. Nemo enim ſine fide ſyncerè mi-
ſeretur. Atq; ita de alijs operib. eſt cōcludendū,
quib. promittitur beatitudo. Quatenus.n.opus
proficiſcitur ex fide, beatus rectè pronunciatur
quiſquis illud opus fecerit, idq; nō propter ope
ris meritū aut dignitatē, ſed propter arborē. Ve
rū ſi quis fide caret, & opus laudabile in ſpecie
fecerit, ſciendū eſt quòd illud opus ſit infectū
veneno incredulitatis, quēadmodū ex ſupiori
regula deprehendere facillimū erit. Quare nec
promiſsionē beatitudinis habet, nec bonum co
rā Deo cenſetur, etſi vſu inter homines laudabi
le & bonum eſſe iudicatur. Breuiter, quicquid
non fit ex fide, peccatū eſt. Ad maiorem dicto-
rum declarationem teneatur & hæc regula, cu-
ius vſus in ſcripturis eſt frequentiſsimus. Quan
do plura pariter natura coniuncta ſunt, vt quę
ſimul dependeant ab vna eademq; cauſa, valet
conſequentia affirmatiuè & negatiuè: & à cau-
ſa ad effectus cognatos, & ab effectibus ſigilla-
tim vel iunctim ad cauſam, & ab effectibus ad
cognatos effectus. Cognatos effect9 voco, q ex
vna cā, tanq̄ ex vna radice & cōmuni ꝓueniūt.
Vt fides eſt cauſa ſeu radix omnium verè bono
rum operum. Vbi ergo vera fides eſt, ibi omnis
generis bonorum operum eſt fructus. Vbi bo-
na opera, ibi ſimiliter cauſa ſeu radix ſeu mater
eorum eſt. Quicquid igitur laudis tribuitur ope
ribus, hoc radicis reſpectu fit. Hactenus de bea-
titudine vera, ſed imperfecta, quæ locum habet
in hac vita, & eſt via ad veram & perfectam bea-
titudinem, quæ locum habet in futura vita.

Quæ igitur eſt vera illa & perfecta beatitu-
do? Vera beatitudo & perfecta, eſt æterna fœli-
citas & plena, quam promittit Euangelium fi-
lijs Dei poſt hanc vitam. Quid eſt illa? Eſt par-
ticipatio beatitudinis diuinæ. Nam pij Deo, qui
primùm verè & per ſe beatus eſt, iuncti perfe-
cto amore, fœlicitatis ipſius participes fiunt. Cu
ius ratio hæc eſt. Deus formauit hominem ad i-
maginem & ſimilitudinem ſuam. Vult ergo
Deus per communicationem & participatio-
nem ſuæ beatitudinis eum beatum fore, quæ
beatitudo erit ſtatus hominis, ad quem condi-
tus eſt perfectiſsimus. In quo ſtatu benè beate-
que viuet homo in omnem æternitatem. Nam
expers erit omnis doloris & laboris; erit ſine
metu alicuius impēdentis mali; abundabit per-
fecto bono, ſummoque gaudio, vt nihil ampli-
us deſideret; certusque erit de eius ſummi &
perfecti boni & gaudij perpetua poſſeſsione &
fruitione, iuxta illud Pſalm. 37. *Hæreditas eorum
in æternum erit.* Item Pſal. 16. *Delectationes in dex-
tera tua in æternum.* Hoc totum complectitur Io-
hannes, cùm ait: *Cùm apparuerit, ſimiles ei erimus.
Videbimus enim eum ſicuti eſt.* Et Paulus: *In eandem
imaginem transformamur à gloria in gloriam.* Et Pe-
trus ait: *Participes eritis diuinæ naturæ.*

Sed dicat aliquis: Quid pergis deſcribere,
quod nec ſenſus, nec ratio capit? Etſi nec ſen-
ſus, nec ratio hoc plenè capit in hac vita; tamen
guſtum quendam tantorum bonorum in hac
vita nos percipere oportet, vt magis magisque
excitemur ad ea meditanda & expetenda, vt
noſtrum πολίτευμα ſit in cœlo, vt quotidie expe-
ctemus illum diem, in quo beatitudo promiſſa
reuelabitur; ac vt iuxtà cogitemus, quanta miſe
ria ſit eorum futura, qui in hac vita cum Chri-
ſto à mortuis non reſurgunt. Quid quæſo tri-
ſtius & miſerius eſſe poterit, quàm geſtare ima-
ginem Sathanæ, iungi Sathanæ vt capiti, ex-
cludi à fruitione Dei in perpetuum, cruciari
cum diabolo in omnem æternitatem, ſine om-
ni ſpe veniæ, & mitigationis pœnarum. Col-
latio ergo beatitudinis ſanctorum, & miſeriæ
damnatorum, nos excitet ad amorem Euange-
lij, & ad formandam vitam dignè Euangelio,
iuxta dictum Pauli ad Titum capite ſecundo:
*Apparuit gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus, eru-
diens nos vt abnegata impietate, & mundanis cupidita-
tibus, ſobriè & piè & iuſtè viuamus in præſenti ſecu-
lo: expectantes beatam illam ſpem & apparitionem glo
riæ magni Dei, ac Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui de-
dit ſemetipſum pro nobis, vt redimeret nos ab omni ini-
quitate, & purificaret ſibi ipſi populum peculiarem, ſe-
ctatorem bonorum operum.*

DE VSV.

Vſus reſurrectionis Chriſti dulciſsimus, non
eſt nobis prætereundus, qui eſt multiplex, vt
breuiter indicabimus.

Primus vſus reſurrectionis Dñi eſt arcanus
in corde credentis, ſoli fideli animæ notus: vi-
delicet inenarrabile gaudium conſcientiæ, qđ
naſcitur ex ſenſu viuo remiſsionis peccatorum,
iuſtificationis, donationis Spiritus Sancti, & ha
bitationis Chriſti in corde credentis, iungentis
ſe credenti, & efficacis in illo per ſuum Spiritū,
quo dat teſtimonium Spiritui noſtro, quòd ſi-
mus filij Dei.

Secundus vſus reſurrectionis Domini eſt a-
pertus, videlicet in ore credentis per confeſsio-
nem Chriſti mortui & reſuſcitati pro nobis. I-
deò Apoſtolus ait: *Si credideris in corde tuo, quod Deus
illum ſuſcitauit à mortuis, ſaluus eris. Corde enim credi-
tur ad iuſtitiam, ore autem fit confeſsio ad ſalutem.* Ro-
man. 10. Hinc hymni à pijs Patribus conſcripti,
canuntur in Eccleſia, qualis eſt: *Victimæ paſchali
laudes.* Item: *Salue feſta dies.*

Tertius vſus reſurrectionis Dñi eſt efficaci-
tas in opere iuxta legis normam; videlicet vt ſer
uiamus Deo in iuſtitia & ſanctitate vera, vt nos
inuicē fraterno amore proſequamur, vt qui in
Chriſto fratres ſumus omnes, eundem Patrem
cum Chriſto habentes. Hinc illud Pauli ad Ro-
man. 6. *Quicunq; baptizati ſumus in Chriſtum Ieſum,
in mortem ipſius baptizati ſumus. Sepulti igitur vnà
cum ipſo ſumus per baptiſmum in mortem, vt quemad-
modum excitatus eſt Chriſtus à mortuis in gloriam Pa-
tris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.*

Quartus vſus reſurrectionis Chriſti eſt iucū-
dus in proſpero rerum ſucceſſu. Nam cùm no-
bis in hac vita non datur ſatiari vllo vel proſpe-
rimo rerū ſucceſſu, nulla copia, nulla voluptate,
nul-

lis delitijs: resurrectio Domini nos monet, vt cogitemus de fœlicissimo statu, quē expectemus in futura vita, in quo satiabimur diuina fruitione, summo bono & delitijs sempiternis, quas nulla interrumpet vicissitudo.

Quintus vsus resurrectionis Domini est preciosus in cruce. Est enim cogitatio resurrectionis Domini remedium catholicum aduersus oēs calamitates animæ, corporis, famæ. Vt enim aquæ amaræ factæ sunt dulces, immisso ligno in aquas per Mosen: ita quælibet crux fit dulcis attactu crucis Christi mortui & resuscitati. Pius proinde homo cùm aduersa patitur, cùm duris fatigatur, ad spem secuturæ gloriæ mentem erigat, & de Redemptoris sui resurrectione confidens, dicat cum Iob: *Ecce in cœlo testis meus, & conscius meus in excelsis.* Item: *Scio quod Redemptor meus viuit, &c.* Hinc & Paulus caput consolationis in cruce petit, Timotheo scribens in hunc modū: *Memor esto Iesum Christū resurrexisse à mortuis.*

Sextus vsus resurrectionis Dñi est triūphus in morte. Sic enim Bernhardus ait: *Quia vtrumque nobis necessarium erat, & piè viuere, & securè mori: & viuendo viuere docuit, & mortē moriendo securam reddidit.* Nā Christus vt sua vna morte destruit duplicē mortem nostram, scilicet culpæ & gehennæ: ita nobis sua resurrectione duplicē resurrectionem operatur, videlicet resurrectionem animarum à peccato in hac vita, & resurrectionē corporum in extremo die, ad beatam & immortalem vitam. Hæc de gloriosa resurrectione Dñi præfari placuit, cuius nos participes faciat æternus Pater, vt ipsum cum Filio æterno, & Spiritu Sancto, cum omnibus sanctis hominibus, & Angelis celebremus in omnem æternitatem.

AMEN.

SVMMA CAP. XX.

Christus resuscitatus à mortuis ipso die resurrectionis, mane apparuit Mariæ Magdalenæ primum, vespere discipulis, absente Thoma: Octauo die postea à resurrectione rursus apparuit discipulis, præsente Thoma. Huius apparitionis finis est, vt credamus quòd Iesus sit Christus, & vt credentes vitam æternam habeant per ipsum.

ORDO ET PARTES CAPITIS XX.

Quatuor sunt partes huius capitis.

Prima, de apparitione Christi resuscitati, Mariæ Magdalenæ facta.

Secunda, de apparitione Domini coram Discipulis, vespera eiusdem diei, absenté Thomá.

Tertia, de apparitione facta octauo die, cùm Thomas vnà cum aliis aderat.

Quarta, de fine apparitionis Domini.

EXEGESIS CAPITIS VICESIMI CVM OBSERVATIONE Doctrinarum.

PARS PRIMA.

Maria Magdalena veniens ad sepulchrum, cùm vidisset lapidem reuolutū, cucurrit ad Petrum & Iohannem, nuncians Domini corpus sublatum esse: illi confestim properant ad sepulchrum, & cùm viderent vacuum sepulchrum, & linteamina conuoluta, crediderunt. Verùm discedentibus discipulis, mansit Maria sola, cui inspicienti sepulchrum, Angeli apparent. Hæc cum retrospiceret anxia, apparet ei Dominus, quem primùm putat hortulanum esse. Mox autem cùm eam nominasset Dominus, agnouit Magistrum suum: cui Dominus mandat, vt quòd viderat discipulis suis nunciet, quod & fecit.

Huius partis duo constituamus membra.

Vnum de facto Mariæ, Simonis, & Iohannis.

Alterum de Maria, (manente apud sepulchrum, discipulis discedentibus) cui Dominus apparuit.

DE PRIMO.

PRIMVS.

1 Primo autem die hebdomadis, Maria Magdalena venit mane, cùm adhuc tenebræ essent, ad monumentum, & vidit lapidem sublatum à monumento.

Ardentissimus amor Christi lucet in hac fœmina. Etsi enim fides eius admodum languida erat: tamen ex ea ingens amoris vis spirabat. Fieri enim non potest, vt fides vel maximè languida, sit ociosa. Studium huius mulieris erga Magistrum suum, commendat etiam circumstantia temporis & loci. Temporis quidē, quòd admodum manè, cùm adhuc tenebræ essent, venerit: loci verò, quòd ad monumentum obsignatū & militum custodia munitum accesserit, nō metuens nec tenebras, nec militum iniurias. Cur autem venerit ad sepulchrum Maria cum alijs, indicant alij Euangelistæ, videlicet: vt preciosis aromatis tota nocte præparatis, Christi corpus vngeret, vt diutius in sepulchro incorruptum seruaretur. Hoc opus, si genus respicis, laudabile erat, quod nobis commendat curam corporis Christi mystici, id est Ecclesiæ & membrorum eius. Verùm si speciem intendis, inutile prorsus erat & superuacaneum, & magnū argumentum, quòd Magdalena parum crediderit promissioni Christi, qui prædixerat se tertio die resurrecturum à mortuis. Vsque adeò difficilè est credere, quod iudicio sensuum & rationis repugnat; id quod tamen veræ & salutaris fidei proprium est. Sed pijssimus Iesus infirmitatem suorum, modò scintillula fidei in corde fuerit, boni consulit.

SECVNDVS.

2 Cucurrit ergo, & venit ad Simonẽ Petrum, & ad alium discipulum, quẽ amabat Iesus, & dicit illis: Sustulerunt Dominum è monumento, & nescimus vbi posuerunt eũ.

Quia Magdalena vidit monumentum apertum & vacuum, suspicatur corpus Domini, vel furtim ab amicis, vel violentia ab hostibus sublatum esse. Non reuocat in memoriam prædictionem Christi, quòd resurgeret tertia die. Tanta humana infirmitas est ad credẽdum ea, quæ sunt extra sensum & rationem nostram posita. Venit igitur ad Petrum & Iohannem, ijsque quod temerè suspicabatur, vt certissimum nunciat, videlicet sublatum esse corpus Domini. Huiusmodi est ingenium hominum, leuissimis indicijs in sensus incurrentibus plus credit, quàm verbis Dei infallibilibus. Sic debebat potius hæc fœmina collegisse: Veni ad sepulchrum, inueni lapidem reuolutum, & sepulchrum vacuum. Igitur haud dubiè surrexerat Dominus, iuxta suam prædictionem & promissionem. Sed vicit viciosa carnis ratiocinatio.

TERTIVS.

3 Exijt ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum.

4 Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus cucurrit citiùs Petro, venitq; prius ad monumentum.

5 Et cùm se inclinasset, vidit posita lintea mina, & tamen non introijt.

Quia Maria Magdalene sublatum Dominũ conquesta est Petro & Iohanni, moxilli ad sepulchrum se conferunt, visuri an sic esset. Nihil enim minus cogitarunt quàm ipsum resurrexisse. Exponit ergo Euangelista primùm, quòd Petrus & alius ille discipulus venerunt ad sepulchrum: Deinde modum exponit, videlicet ꝙ Petrus tardius, ille autem alius discipulus citius ad sepulchrum venerit, & inclinato corpore viderit linteamina in sepulchro posita, non tamen introijt. Cursus horum discipulorum, commendat nobis studium quærendi Christũ. Quod alter ille discipulus præcucurrit, & venit citius Petro, commendat singulis vt satagant suarum rerum, in quærendo Christo, non expectantes societatem. Allegorias quas hîc fingunt ociosi Monachi, omitto.

QVARTVS.

6 Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit lintea mina posita.

7 Et sudariũ quod erat super caput eius, non cum linteaminib. positum, sed separatim inuolutum in vnum locum.

8 Tunc ergo introijt & ille alius discipulus, qui venerat prior ad monumentum, viditq; & credidit.

9 Nondum enim nouerant scripturam, quòd oportuisset eum à mortuis resurgere.

10 Abierunt ergo rursus discipuli ad semetipsos.

Sensus verborum manifestus est. Doctrinæ aũt plures se hic offerunt. Prima, vestes in sepulchro relictæ, non solum testantur Dñm resurrexisse, verũetiam ad eũ statum resurrexisse, in quo nullus erit vsus vestiũ. Secunda, vestes relictæ in monumento, significant per Christum recuperatam esse innocentiam per Adamum amissam. Tertia, quòd vestes sint concinnè repositæ, & sudarium separatim in vnum locum cõuolutum, indicant vanitatem eorum, qui mentiebantur corpus Dñi furtim sublatum esse: fures enim non tantum ocij sibi sumpsissent, vt eũ vestib. exuerent, & vestes conuolutas concinnè reponerent. Quarta, quanta fuerit infirmitas & incredulitas discipulorum ex eo ostenditur, ꝙ nec prædictionib. de Christi resurrectione, nec certis indicijs & signis incurrẽtib. in oculos, crediderint. Ita enim ait: *Vidit & credidit*, scilicet Dominum sublatum esse, quẽadmodum à Maria Magdalene audiuerat. Nondum enim nouerat Scripturã, quòd oportebat eum resurgere à mortuis. *Non enim credidit resurrexisse*, ait Augustinus, *quem nesciebat oportere resurgere.* Atq; ita videmus, quantum sensus & ratio valeant in negocio salutis sine verbo. Verùm alij sic accipiũt hunc locum. Vidit, scilicet linteamina posita & sudarium conuolutum, & credidit signis hisce, motus Dñm resurrexisse. Nam si corpus Dñi fuisset furtim sublatum, nequaq̃ fures reliquissent vestes in sepulchro, nec exuissent eum vestib. Cur aũt non antea crediderit, causa subiungit. Nondum enim nouerant Scripturã, ꝙ oportuisset eum à mortuis resurgere. Atq; hac fide securi facti de resurrectione Dñi, domũ redeunt, cũ propter metum Iudæorũ, tum propter mandatũ Christi, qui iusserat eos manere Ierosolymis. Quintò, monemur vt seposito carnis sensu, & excluso rationis acumine, acquiescamus in verbo Dei: à quo qui aberrat, ruit in præcipitia errorum pernitiosorum. Exemplum igitur imitemur Dauidis, q ait: *Lucerna pedib. meis verbũ tuũ.*

DE SECVNDO.

PRIMVS.

11 Maria autem stabat ad monumentum foris, plorans. Dum ergo fleret, inclinauit se in monumentum.

12 Et videt duos Angelos amictos albis sedentes. Vnum ad caput, alterum ad pedes, illic vbi posuerant corpus Iesu.

Maria Magdalene, abeuntibus discipulis, moram trahit longiorem apud monumentum, vt diligentius exploret, quò sit deportatum corpus Domini. Nihil enim minus credidit, quàm eum resurrexisse. Ploratus mulieris, magnitudinem dilectionis erga Dñm optimè de se meritũ indicat. *Viris*, inquit Augustin. *redeuntib. infirmiorẽ sexũ in eodẽ loco fortior figebat affectus.* Quod aũt Ange-

Angeli sedeant in sepulchro amicti albis, symbolicũ est. Significatur enim, quòd Angeli sint ministri Christi & Ecclesiæ, quòd sint testes resurrectionis Christi, quòd sint custodes Ecclesiæ in hoc mundo, ꝙ Christus sit victor diaboli & triũphator. Sed de Angelis suprà dictũ est.

SECVNDVS.

13 Dicunt ei Angeli: Mulier quid ploras? Dicit eis: Sustulerunt Dominum meum, nec scio vbi posuerunt eum.

Magnum est quòd Filius Dei voluerit suos apparitores Angelos bonos apparere mulieri, quæ tãtis vitijs antea fuerit obnoxia: maius est quòd illam blandissimè alloquãtur Angeli: sed omnium maximũ est, ꝙ ipse Dñs Sebaoth Rex gloriæ Christus, & illi appareat, & illam alloquatur. Sed quid faciũt Angeli illi apparẽtes? Magdalenam interrogant causam ploratus, non ꝙ ignorarent cur ploraret: sed vt mœstam consolarentur, nunciantes ei quòd Dominus resurrexisset à mortuis. Sic enim Matthæus ait: *Respondens autẽ Angelus, dixit mulieribus; Nolite timere vos. Scio enim quòd Iesum, qui crucifixus erat, quæritis, non est hîc*, id est, in sepulchro, vbi eum quæritis. *Surrexit enim, sicut dixit.* Cùm dicit, *sicut dixit:* tacitè mulieris incredulitatem accusat, vt quæ nõ crediderit prædictioni sui magistri.

Porrò cùm Magdalena causam reddens sui ploratus, respondet; *Sustulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum:* ratiocinatur ex sensu carnis, & non ex verbo, vt suprà admonui. Christus prædixerat se resurrecturum tertia die, qđ Magdalena ignorare non potuit. Iam venit tertia die Maria ad sepulchrũ, & inuenit illud vacuum. Ex quo simpliciter aliud inferre non potuit, quàm abesse corpus Domini è sepulchro: idque vel per resurrectionem, vel per violentiam hominum, vel per industriam amicorum. Sed quid mulier? Non ex verbis Christi eum resurrexisse, sed ex sensu carnis eum sublatũ esse furtim. Hanc in nobis deploremus cęcitatẽ, qui plus quàm talpæ sumus in negocio propriæ salutis. Monemur ergo vt suspectum habeamus quicquid sine verbo in doctrina salutis, à quocunq; tandem homine adferatur.

TERTIVS.

14 Hæc cùm dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantẽ, nec sciebat quòd Iesus esset.

15 Dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? quem quæris? Illa existimans quòd hortulanus esset, dicit ei: Domine si tu asportasti eum, dicito mihi vbi posueris eum, & ego illum tollam.

Ardentissimus affectus mulieris hîc describitur. Etsi autem hæc mulier non credit Dominum resuscitatum à mortuis, tamen amore quo prosequebatur viuum, mortuum quoque prosequitur, quod est verè amãtium. Conuersa retrorsum (Angelis haud dubie adorantibus Dominum suum à tergo mulieris apparentem) vidit Iesum stantem, sed putat non Iesum esse, sed hortulanum. Quare ipsum interrogat, an is asportauerit ipsum, rogatq; vt sibi dicat vbi posuerit eum, vt ipsum tollat & inungat aromatis, quæ secum attulerant mulieres. Hęc pictura est cultus legalis, q̃ finẽ habet resuscitato Christo.

QVARTVS.

16 Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa dicit ei: Rabboni, quod dicitur magister.

Dominus Mariam compellat suo nomine, & illa ex voce agnoscit Dominum suum, & iam credit viuum, quem putauit esse mortuum sublatum. Beatus quem Dominus proprio nomine compellat, & qui agnoscit Dominum se compellantem. Compellat autem omnes & singulos veluti propriis nominibus, cùm ait: *Venite ad me* OMNES, *qui laboratis & onerati estis.* (Nam in vniuersali particula OMNES, singuli statuãt se nominatim cõpellari & inuitari, vt ad Christum veniant, vt cùm singulariter dicitur non expresso nomine: *Dilige Dominum Deum tuum*, & : *Dilige proximum tuum*, singuli cogitare debent ad se nominatim vocem Domini dirigi.) Agnosce igitur hîc Dominum te compellare nominatim, & inuitare vt ad ipsum venias, ipsum audias & in eum credas, quo in illo saluus fias. Hîc piè quæritur, cur Mariæ Magdalenæ primum à resurrectione apparuit Dominus. Huius rei plures causæ adferri possũt in nostri instructionem. Prima, vt Christus hoc facto ostẽdat se resurrexisse in solatium & salutem peccatorum agentium pœnitentiam, qualis hæc mulier fuit: quæ putatur peccatrix illa fuisse, quæ in domo Simonis leprosi remissis peccatis recepta est à Christo in gratiam, & à qua Dominus septem dæmonia eiecerat, vt Marcus refert. Huic primum apparuit, vt quomodo velit perpetuo esse affectus erga peccatores resipiscentes, declararet. Sciamus ergo Dominum humilia & imbecillia verè diligere, iuxta illud: *Calamum quassatum non confringet, linum fumigans non extinguet, in veritate proferet iudicium.* Habemus proinde hîc exemplum regulę, Vbi abundat peccatum, ibi superabundat & gratia, videlicet cùm homo verè resipiscit, vt hæc mulier fecit. Item, quòd Deus nõ recordetur peccatorum, quæ semel cõdonauit, nisi cõtumaciter iterent. Tunc n. agit, vt est Ezechiel. 3. Ministri Euangelij imitẽtur magistri sui exemplum, & mansuetè agant & paternè cum peccatorib. resipiscentib. Verùm diligenter cauẽda sunt illis duo extrema, id est, ne vel nimia seueritate frãgam⁹ animos debiliũ: vel blãditijs nostris indulgeamus peccatorib. vnde in ipsis malũ magis fouet. Secunda, ꝙ beneficiũ resurrectionis Christi nõ solum ad masculos, vt q.dã ineptissimè garriunt, verumetiam ad mulieres pertineat. Tertia, vt doceat Christus se nõ habere rationẽ propagatiõis carnalis, sed spiritualis solũmodo, qua quis credẽtes filij Dei nascunt. Nã si primũ apparuisset matri suæ & cognatis, hypocritæ regnũ Christi ꝓpagationi carnali ad

ſucceſsioni, qualis in imperijs mundi cernitur, alligaſſent. Quarta, vt mulier in paradiſo mater noſtra, prima mortis nuncia fuit viro: ita decuit vt & mulier eſſet prima nuncia vitæ inchoatę in Chriſti reſurrectione.

QVINTVS.

17 *Dicit ei Ieſus: Noli me tangere. Nondum enim aſcendi ad Patrem meum.*

Cùm Maria Magdalene videret Dominum reſuſcitatum, carnali affectui indulgens, voluit eum amplecti & oſculari, eo more, qui tum vſitatus erat inter homines amicos in hoc mũdo, tanq̃ poſthac eſſet conuerſaturus Dominus inter homines, ſicut antea: idq́; fecit, vt ſuum affectum erga Magiſtrum ſuum, hoc externo amoris ſymbo declararet. Sed Dominus eam prohibet, dicens: *Noli me tangere.* Cui prohibitioni cauſam ſubiungit, dicens: *Nondum enim aſcendi ad Patrem meum.* Etſi autem admodum obſcura videtur ratio huius collectionis: tamen ex ijs quę ſequuntur, poteſt hæc ſententia analoga fidei colligi. Dominus hac prohibitione & prohibitionis ratione corrigit errorem mulieris, quæ putabat Chriſtum reſuſcitatum conuerſaturum eſſe poſthac cum hominibus vt prius, & inchoaturum regnum quoddam carnale. Errat ergo hæc fœmina in fine notionis Chriſti, quem finem tactu indicabat. Hęc igitur carnalis opinio de Chriſto, ſignificabatur tactu Magdalenę: quẽ cùm non admittit Chriſtus, ſignificat quòd reſuſcitatus à mortuis non velit carnaliter tangi & coli, ſed Spiritualiter; quod tum demum ſignificat futurum eſſe, vbi aſcenderit ad Patrem. Tunc enim non carnali contactu, ſed ſpirituali contingẽdus eſt, qui fit per fidem & *κοινωνίαν* ſpiritualem, qua illi arctiſsimè iungimur vt palmites viti, & membra corpori, cuius typ⁹ erat coniugium in paradiſo inſtitutum. Nam ideò moritur, reſurgit, & aſcendit Chriſtus, vt omnia impleat, & regnet in cordibus hominum ſpiritualiter, verè tamen. Ad hunc igitur corda noſtra leuemus, vt ipſum fide attingamus in p̃ſenti ſęculo, quo olim in cœlo eius perpetua fruamur conuerſatione, iuxta illud Pauli: *Noſtrum πολίτευμα eſt in cœlis.* Huc reſpexiſſe videtur Paulus 2. Corinth. 5. cùm ait: *Iam non amplius nouimus Chriſtum ſecundum carnem.*

Sed quomodo, inquies, cum his congruit qđ Matthæus ſcribit, videlicet mulieres acceſsiſſe & tenuiſſe pedes eius? Hæc inter ſe minimè pugnant, ſed optimè potius conueniunt. Nam ꝓhibitio præſens, & permiſsio iſta, differunt finibus. Finis prohibitionis fuit, ſicuti iam expoſuimus, vt doceret ſe reſuſcitatum non carnaliter colendum eſſe, ſed ſpiritualiter: non ſolum tanquam hominem excellentem, ſed verum Deũ regnantem in cordibus hominum agnoſcendũ. At finis permiſsionis erat, vt ſignificaret ſuum affectum erga mulieres nõ eſſe diminutum per ipſius glorioſam reſurrectionem. Nam ſimiliter vt ante mortem: ita & poſt reſurrectionem vero amore eſt proſecutus ſuos. Cùm igitur prohibitio & permiſsio finibus differunt, nequaquam altera alteri aduerſatur. Vt ergo prohibitio, qualem requirat Chriſtus reſuſcitatus, copulationem ſui & Eccleſiæ docet; ita permiſsio indicat Chriſtum reſuſcitatum, eundem affectũ retinere erga Eccleſiam, quem habuit cum adhuc verſaretur in hoc mũdo corporaliter. Non eſt igitur quòd putemus opus eſſe alijs interceſſoribus apud ipſum regnantem. Æquè enim nos amat regnans & humiliatus, quemadmodum ſequentia indicant.

SEXTVS.

Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Aſcendo ad Patrem meũ, & Patrem veſtrum: Deum meum, & Deum veſtrum.

Vt nuncia mortis fuit mulier: ita Dominus voluit mulierem eſſe nunciam vitæ, vt ſciamus quòd quemadmodum in Adam mortui ſumus omnes: ita in Chriſto reſuſcitato à mortuis viuificamur, & in nouos homines renaſcimur & transformamur, vt iam fratres Chriſti & Filij Dei cenſeamur. Quæ quæſo dignitas maior cogitari poteſt, quàm Filium Dei & fratrẽ Chriſti dici & eſſe? Cur autem Dominus non dicat: Aſcendo ad Patrem noſtrum & Deum noſtrum, ſed: *Ad Patrem meum, & Patrem veſtrum: & ad Deum meum, & Deum veſtrum,* duæ ſunt grauiſsimæ rationes. Prior eſt modi: quia alio modo eſt Pater & Deus Chriſti, quàm Pater & Deus noſter. Eſt enim Pater Chriſti natura; noſter gratia. Eſt Deus Chriſti, quatenus Chriſtus Mediator eſt inter ipſum & nos; noſter autem Deus eſt, quatenus ab eo creati & in gratiam recepti per Chriſtum Mediatorem ſumus. Poſterior ratio eſt ordinis: quia Chriſtus Filius eſt prior ordine, vt ab æterno à Patre natus: nos adoptiõe, poſterius, & in Chriſto, in tempore. Ergo ordine eſt prior Pater Chriſti, quàm noſter. Sic etiã eſt Deus Chriſti prius dignitate, Deus noſter gratia adoptionis per Chriſtum, & in Chriſto. Sed quomodo Deus Chriſti eſſe poterit, cùm Pater & Filius vnus ſit Deus? Eſt Deus Chriſti non ratione perſonę. (nam Filius idem eſt cum Patre Deus. Vnus enim eſt Deus, etſi perſonæ ſunt diſtinctæ & plures) ſed ratione aſſumptæ naturę, & officij Mediatoris. Quantum aũt conſolationis hinc pia mens capiat, cùm cogitet ſe communẽ Patrem & communẽ Deũ habere cũ Filio Dei, nemo verbis explicauerit. Maneamus ergo in Chriſto, vt q̃ ſuauis ſit Dñs Deus & Pater noſter omnibus in ſe ſperantibus, guſtem⁹.

Porrò hic locus docet, quòd oẽs fideles ſint inter ſe fratres in Chriſto. In Chriſto dico, quia quatenus mẽbra Chriſti ſumus, cõmunem cum Chriſto Patrẽ habemus, etſi diſpari ratione, vt dictũ eſt. Chriſtus. n. natura, nos adoptiõe filij Dei ſum⁹. Quotquot ergo in Chriſto ſunt, ſciãt ſe fratres eſſe multo nobiliori gradu, & arctiori modo, quàm qui carnaliter nati ſunt ex ijſdem parentibus, vt Ioſeph & Beniamin. Iam ſi Filij ſunt Dei & fratres in Chriſto, eos verò amore copula-

copulari oportet, vt non ſecus ſe mutuo ament ac foueant, quàm membra eiuſdem corporis ſe mutuò complectuntur, prima Corinthiorum duodecimo. Verùm quia ſpiritualis eſt hæc fraternitas ex Spiritualibus indicijs, quæ in vita & moribus lucent, colligendum eſt, qui nam ſint verè fratres in Chriſto: & poteſt Pſalmus 15. nobis eſſe inſtar Lydij lapidis, ad quem hæc ſancta fraternitas probari poterit.

Porrò quàm ſit neceſſarius amor mutuus fratrum, id eſt Chriſtianorum, Paulus oſtendit, 1. Cor. 13. Ioannes in prima Epiſtola, & ſuprà cap. 13. copiosè à nobis oſtenſum eſt. Quare huc tantum admonitionis gratia quatuor ſcripturæ dicta aſcribam, 1. Ioahannis 4. *Deus charitas eſt, & qui in charitate manet, in Deo manet, & Deus in eo.* Iohan. 13. *In hoc cognoſcent omnes, quòd diſcipuli mei ſitis, ſi charitatem habueritis inter vos mutuam.* Chriſtus Iohan. 15. ait: *Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis vos inuicem, ſicut ego dilexi vos.* 1. Iohan. 4. *Si quis dixerit diligo Deum, & fratrem ſuum odit, mendax eſt.* Hæc quatuor dicta ſemper in animo noſtro circumferamus, quæ quatuor dilectionis fraternæ argumenta nobis commendant. Primū à natura Dei Patris ſumitur, qui vt eſt eſſentialis quædam charitas: ita qui in charitate manet, in ipſo manet, particeps charitatis diuinæ. Secundū à propria nota diſcipulorum Chriſti, quæ non eſt alia, quàm mutua dilectio, ex viua in Chriſtum fiducia manans. Tertium à debito obligamur enim omnes ad obedientiam erga Chriſtum, qui nobis mandat mutuam dilectionem. Quartum ab inſeparabili duplicis dilectionis Dei & proximi nexu. Fieri enim nō poteſt vt Deum diligat, qui proximū odit, & ecōtra. Quam ob cauſam Chriſtus in Euágelio, ſecundum præceptum ſimile eſſe primo pronunciat. Vt ergo dicta iſta à nobis recitata, docent q̄d debeamus nobis mutuo, qui fratres in Chriſto ſumus: ita indicant vanitatem eorum hominum, qui Chriſtiani cenſeri volunt: ac interim non Chriſtianam fraternitatem, ſed Cadmeam & Cainam potius ſectantur. Vide quæ annotauimus ſuprà cap. 13.

SEPTIMVS.

18 Venit Maria Magdalene, annuncians diſcipulis, quòd vidiſſet Dominum, & ea dixiſſet ſibi.

Maria Magdalene, læta iam facta viſo Domino, nunciat quæ Dominus illi mandauit. Cuius exemplum & nos imitemur, qui ex reſuſcitato Chriſto in noſtris cordibus verum gaudiū percipimus: ita illud ipſum gaudium alijs quātum in nobis eſt, doctrina, conſilio, exemplo cōmunicemus, vt veros diſcipulos Chriſti decet.

SECVNDA PARS.

Primo die reſurrectionis apparet Dominus diſcipulis abſente Thoma: precatur illis pacem; oſtēdit manus, & latus; mittit eos, vt ipſe erat à Patre miſſus: dat illis Spiritum Sanctum: armat eos poteſtate alligata verbo, ad remittenda & retinenda peccata.

Hoc cùm refertur ad Thomam, dicit ſe non crediturum, niſi miſerit ſuum digitū in locum clauorum, & manum in latus eius. Hác partem in articulos ſolum diſtinguamus.

PRIMVS.

19 Cùm ergo veſpera eſſet die illo, qui fuit primus hebdomadis, & fores eſſent clauſæ, vbi erant diſcipuli congregati propter metum Iudæorum, venit Ieſus, ſtetitq; in medio, & dicit eis: Pax vobis.

20 Et cùm hæc dixiſſet, oſtendit eis manus, & latus ſuum.

Quia ſupra de ordine apparitionum Domini diximus, nolo eadem hic repetere copioſius. In hac pericopa primùm indicatur tempus. Secundò locus. Tertiò apparitio. Quartò, ſalutatio Chriſti. Quintò, demonſtratio eiuſdem corporis, quod erat crucifixum.

Tempus indicatur: videlicet quòd eodē die quo reſurrexit, apparuerit diſcipulis ſuis, idq; veſpera ſub crepuſculum, cùm videlicet fores ędium eſſent clauſæ. Neq; aliud vult Euangeliſta, quàm ſignificare Dominum ſub initium noctis, nō ſine miraculo, clauſis forib. apparuiſſe, vt iſto miraculo fidem faceret ſuæ reſurrectioni. Qui hic fingunt Dominū ingreſſum eſſe per ſolidos parietes domus, aut per aſſeres ianuæ, debili nituntur fundamento. Nám Euangeliſta tantum indicat quando apparuit, & non quòmodo ingreſſus eſt. Ingreſſus eſt autē haud dubiè per ianuam miraculosè apertam, vt Petrus Act. 12. per ferream portam ſpontè apertá egreſſus eſt: idq; fecit Dominus, vt ſe verum hominē eſſe, & non ſpectrum oſtenderet. Nam ſi per integros parietes aut clauſas ianuas ingreſſus fuiſſet, potius illum ſpectrum quàm hominem credidiſſent diſcipuli. Etſi autem hunc nō dubito eſſe verum ſenſum huius loci: tamen non litem faciam iis, qui illum per ianuas clauſas ingreſſum eſſe volunt. Scio enim quæ ſit Chriſti diuina potentia, cui omnia cedunt. Scio quòd natura rerū cedat Creatori, cui omnia peruia. Scio quoq; quòd verum corpus palpabile & ſolidum, etſi immortale & glorioſum habuerit Dominus, & habeat. Cyrillus ait: *Nullus quærat quomodo clauſis ianuis corpus Domini penetrauit, cùm intelligat non de homine nudo, vt modò nos ſumus, ſed de omnipotenti filio Dei hæc ab Euangeliſta conſcribi.* Nam cùm Deus verus ſit, rerum naturæ nō ſubiacet, quod in cæteris quoq; miraculis patet. Omnem enim mentem & rationem excedunt, quę fecit. Auguſtinus ait: *Moli corporis, vbi diuinitas erat oſtia clauſa, non obſtiterunt.*

Locus ſignificatur fuiſſe Ieroſolymis domus aliqua, fortè in qua cœná inſtituit, in qua erát cōgregati diſcipuli propter metū Iudęorū. Metuebant. n. diſcipuli, ne amentes Iudæi ſe ad ſuppliciū raperent. Neq;. n. Iudæis defuit volūtas: ſed Dño aliud viſum erat. Sic tyranni huius mundi fruſtra moliuntur piis mala, donec Deo viſum fuerit illos tueri. Omniū. n. tyránorū potētia, ſi

cõferatur cum Deo, nihil omnino est, vt Dauid pulchrè indicat, cùm ait: *In stateris appensi, plus quàm nihilum sunt pariter.*

Apparitio est, quòd ingressus steterit corporeus, non simulatus aut fallax, idq; in medio eorum, vt ab omnibus conspiceretur.

Salutatio apparentis Domini, *Pax vobis:* summam Euangelij continet. Verùm de pace quam Christus dat, & mundus dare non potest, dictũ est suprà cap. 14. in hæc verba: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.*

Demonstratio eiusdem corporis est, quòd ostendat discipulis manus perforatas, & latus cõfossum lancea. Cur autem Dominus non mox in resurrectione vulnera sanauerit, Augustinus indicat hisce verbis: *Cicatrices seruauit in corpore, vt vulnus dubitationis sanaret in corde.* Neq; tamẽ hinc sequitur, Christum adhuc vulnera & cicatrices habere. Nam vulnerum & cicatricum temporarius erat vsus, qui tantisper durare debuit, donec de resurrectione Domini confirmati essent discipuli, & non amplius. Veritas autem humanæ naturæ in Christo, qua nobis est ὁμοούσιος, in symbolo fidei nobis commẽdatur aduersus errorem Eutychianorum.

SECVNDVS.

Gauisi sunt ergo discipuli, viso Domino.

Hic cõpletum videmus quod Christus prædixit Iohannis 16. *Modicum & iam nõ videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me, & gaudebit cor vestrum, & nemo gaudium vestrum tollet à vobis. Lætabantur,* inquit Cyrillus, *amentes Iudæi pendere de ligno Iesum videntes. Ingenti autem mœrore cor discipulorum premebatur. Sed morte à vita destructa, Iudæorum lætitia extincta est, & mæror Apostolorum abiit, & gaudium floruit, & floret perpetuò. Nõ enim iterum, sed semel ad destructionẽ peccati Christus mortuus est.* Cùm igitur viuat semper, sempiternam in se sperantibus lætitiam præbet, quæ lætitia fructus est eius pacis, quã Dominus suis precatur: quæ non tantum se extendit ad Apostolos, verumetiam ad omnes omnibus tẽporibus, qui ipsum Dñm à mortuis resurrexisse, corde crediderint.

TERTIVS.

21 Dixit eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me pater, ita & ego mitto vos.

Repetit salutationem, vt significet quòd Apostoli & eorum veri successores, etsi in mundo afflictionem habituri sunt: tamen Deo reconciliati per Christum, pacem conscientiarum (quę est tranquillitas cordis, orta ex fide, spe, & bona conscientia) non amittant, donec fidẽ in Christum resuscitatũ retineãt. Hæc ergo pax omnib. periculis corporis, famæ, fortunæ, opponatur.

Cùm Dominus ait, *Sicut misit me pater, ita & ego mitto vos:* ad vnam solummodo partem missionis referendum est, videlicet ad fungendum legatione nomine patris, vt ipsius voluntatem mundo annũcient: hoc est, vt quemadmodum Christus: ita & ipsi Euangelium doceant. Non autem ad expiationis opus mittuntur, ad quod solus missus fuit filius Dei, non Apostoli, aut vlla alia creatura.

Porrò hæc missio filij, monet quo in loco oporteat nos habere synceros Euangelij præcones, & eorum doctrinam. Non enim aliter accipiendi sunt ministri Euangelij, quàm legati à sublimi maiestate Dei in mundum missi. Doctrina amplectenda est non secus, atq; ipsa vox Patris, qui ait: *Hunc audite;* Et Filij, qui testatur eos qui suos legatos audiunt, se audire. Caueãt ergo ministri verbi, ne vel aliud verbum quàm Christi adferant, vel leuiter aut ridiculè, vt risus moueant, tractent. Qui ergo Euangelij ministros contemnit, Deum Patrem & Filiũ eius contẽnit. quod nequaquam impunè auferet.

QVARTVS.

22 Hæc cùm dixisset, flauit in eos, & dicit eis: Accipite Spiritum Sanctum.

23 Quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis; Quorumcunq; retinueritis, retenta sunt.

Hic tria sunt diligenter obseruanda: flatus Christi, donatio Spiritus Sancti, & potestas ministerij Euangelici, de quibus breuius dicemus, quia alibi fusè explicata sunt.

Flatus Christi docet primùm hoc externo symbolo, quòd Spiritus Sanctus procedit à Patre & Filio. Nam cum halitu seu flatu, seu missione Spiritus corporalis ex pectore Christi, reuera fuit ipse Spiritus sanctus tertia persona diuinitatis, iuxta illud: *Effundam de Spiritu meo.* Secundò, cùm dare Spiritum Sanctum sit proprium opus Dei, & hic Christus suo flatu dat Spiritum Sanctum ex sese: non dubium est, quin Christus verè & natura Deus sit. Tertiò, qualis sit Spiritus Sanctus, docet verbum *inhalauit*, vel *insufflauit*. Vt enim Filius Dei est imago à mente Patris genita: ita Spiritus Sanctus est à volũtate Patris & Filij substantialis amor, quo se Pater & Filius mutuò complectuntur. Quartò, docet qualis sit effectus Spiritus Sancti in cordibus hominum, videlicet spiratio amoris, quo pij & Deum & fratres prosequuntur, quiq; excitat tales motus in cordibus hominum, qualis ipse est. Ex quo fit, vt huiusmodi effectus Spiritus nomine designẽtur: quos effectus qui non sentit, sciat se nondum accepisse Spiritum Sanctum, nec in se regenerationem inchoatam esse.

Donatio Spiritus Sancti, cuius hìc fit mentio, non solummodo ad Apostolos pertinet, verumetiam ad ministros Euangelij omnium tẽporum. Etsi enim sæpè, proh dolor, ministri ipsi non habent Spiritum Sanctum, vt qui viuant sine pœnitentia: tamen semper adest ministerio, id est prędicationi verbi, & distributioni sacramentorum: & in omnibus audientibus Euãgelium, & vtentibus sacramentis vult esse efficax, modò ipsi suo vitio Spiritui Sancto non repugnent, quemadmodum fecerunt Iudæi, quibus hoc exprobrat Stephanus, vt est in actis Apostolicis. Quoties igitur audimus Euãgelium, & vti-

& vtimur ſacramentis, cum ſumma reuerentia hoc faciamus, implorantes gratiam Spiritus S. quo nobis ſit ſalutare verbũ, & vſus ſacramentorum cedat nobis in ſalutem.

Poteſtas Euangelij, quæ aliàs clauium ſymbolo ſignificatur, exprimitur, cùm ait: *Quorumcunque remiſeritis peccata, remittuntur eis: & quorumcunq; retinueritis, retenta ſunt.* Hîc ante omnia ſciẽdũ eſt, ꝙ hæc ſublimis poteſtas nõ ſit Apoſtolorũ ꝓpria, ſed Chriſti, vt eſt Matt. 28. *Mihi data eſt poteſtas omnis in cœlo & in terra*: nec ſit alligata hominibus, ſed verbo Chriſti, iuxta illud: *Qui crediderit, ſaluabitur: q nõ crediderit, cõdẽnabitur.* Quare vt hæc poteſtas eſt Chriſti propria: ita iuxta verbum Chriſti exercenda eſt, non pręter aut cõtra verbum, ſicut in papatu fit. Verbum Chriſti promittit remiſsionem peccatorum credenti. Qui hoc verbum annunciat, Chriſti verbum annũciat, iuxta illud: *Qui vos audit, me audit.* Quicunque ergo huic verbo, ſeu huic promiſsioni credit, habet remiſsionem peccatorum, propter meritũ Chriſti mortui & reſuſcitati; & qui hoc verbum annunciant, dicuntur remittere peccata, quia ſua voce, ſed nomine Chriſti teſtantur credentibus peccata remiſſa eſſe. Similiter dicuntur retinere peccata, quando teſtantur ea non remitti perſeuerantibus in peccatis, & non agentibus pœnitentiam. Sic ipſe Chriſtus definit quid ſit remittere peccata, & quid retinere, cùm ait Marci vltimo: *Prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit, qui verò non crediderit condemnabitur.* Sic Petrus Apoſtolus ipſo die Pentecoſtes tribus millibus hominum remiſit peccata, quando teſtabatur eos remiſsionem peccatorum fide Chriſti accipere, & contra cæteris non credentibus, retinuit peccata. Fidem remiſsionis peccatorũ præcedit agnitio peccatorum, confeſsio peccatorum coram Deo, & petitio remiſsionis peccatorum. Sciendum eſt præterea, quòd hæc remiſsio (id eſt, obligationis ad mortem & damnationem ſolutio, & debitę pœnæ condonatio) & retentio peccatorum (id eſt obligatio ad mortem & damnationem propter peccata) fieri poteſt & publicè & priuatim. Publicè quidem, cũ verbo Dei prædicato credis: priuatim verò, cũ vel ipſe fide te ſuſtentas ex cogitatione ſeu lectione promiſsionis gratuitæ, vel à miniſtro Euangelij audis tibi credenti remiſſa eſſe peccata. Non ergo ad hanc remiſsionem peccatorum neceſſaria eſt confeſsio coram homine, ſed vtiliter tamen retinetur diſciplinæ gratia, modò rectè de eius vſu inſtituantur rudes, nimirum vt ſciant ſe conſequi remiſsionem peccatorum, non quia ea confitentur homini; ſed quia credunt Euangelio, cuius rei ſolummodo teſtes ſunt miniſtri Euãgelij, qui etiam ob eam cauſam dicuntur Oeconomi myſteriorũ Dei. Vt enim qui Oeconomi conſtituuntur in aliqua familia, ijs claues traduntur, vt aperiãt, claudant & adminiſtrẽt omnia pro arbitrio Dominorum ſuorum: ſic miniſtri Euangelij dum p̃dicant Euangelium, aperiũt & claudunt regnũ cœlorum, item remittunt & retinent peccatum, vt iam dictum eſt.

Adhæc particula, *Quorumcunq;* diligenter obſeruanda eſt. Nam opponitur duabus grauiſsimis tentationibus, videlicet de particularitate & indignitate. Nam ſi vel particularis eſſet gratia, vel promiſsio remiſsionis peccatorum non ſe extenderet ad omne peccati genus, nequaquam dixiſſet Dominus: *Quorumcunq;*. Opponamus igitur vtriq; dubitationi particulam vniuerſalem, & ſciamus firmum eſſe dictum Pauli, qui ait: *Vnus eſt Mediator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus, qui dedit ſeipſum ἀντίλυτρον pro omnibus.*

QVINTVS.

24 Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis, quando venit Ieſus.

25 Dixerunt ergo ei alij diſcipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Niſi videro in manibus eius veſtigium clauorum, & mittam digitum meum in veſtigium clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam.

Incredulitas Thomæ deſcribitur, qui nec ꝓphetijs de Chriſti reſurrectione credidit, nec p̃dictioni Chriſti, quá haud dubiè ſæpè audiuit. Sæpè enim poſt transfigurationem ſui in monte dicebat diſcipulis, ſe tradendum eſſe Iudæis, & occidendum, & tertia die à morte reſurrecturum. Inſuper etiam vanitatis arguit ſocios ſuos Apoſtolos, qui dixerunt ſe reſuſcitatum Dominum vidiſſe, & crediderunt: vnde & gauiſi ſunt. Sed quare Thomas non credidit? Quia nec ſenſu, nec ratione potuit hoc admirandum factum percipere. Tales ſunt omnes qui voci Euangelij non credunt. Putant omnia quæ dicuntur de reſurrectione mortuorum, de beatitudine piorum, & damnatione impiorum, aniles eſſe fabulas.

TERTIA PARS.

In hac parte exponitur apparitio Chriſti, facta coram diſcipulis præſente Thoma, octauo die à reſurrectione: confeſsio à Thoma editur de veritate reſurrectionis; & Chriſti ſententia de credentibus, & non videntibus apponitur.

PRIMVS.

26 Et poſt dies octo iterum erant diſcipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Ieſus ianuis clauſis, & ſtetit in medio, & dixit: Pax vobis.

27 Deinde dicit Thomæ: Infer digitũ tuum huc, & vide manus meas, & admoue manum tuam, & immitte in latus meum, & noli eſſe incredulus, ſed credens.

28 Reſpondit Thomas, & dixit: Dominus meus & Deus meus.

29 Dicit ei Ieſus: Quia vidiſti me Thoma, credidiſti: Beati q nõ viderũt, & crediderũt.

De pace quam Dominus precatur suis, nuper diximus; similiter cur Thomas non crediderit. Præter hæc quatuor in hac pericopa habemus in primis obseruanda; videlicet Domini erga discipulum incredulum clementia: confirmatio Thomæ: confessio Thomæ: Responsio Christi, pronunciátis eos beatos esse qui credunt, etsi non vident.

Clementia Domini erga discipulum incredulum, consolatione plenissima est. Etsi enim dignus erat Thomas grauiori castigatione, ne dicam abiectione: tamen Dominus semper sui similis, mansuetum & humilem se præbet, iuxta illud Matth. 11. *Venite ad me, &c. & discite à me, quia mitis sum & humilis corde.* Quia ergo mitis seu mansuetus est Dominus, neminem à se iracundia repellit: quia humilis corde, neminem superbè contemnit. Mansuetè igitur & humiliter tractat Thomam incredulum, vt nos nô absterreamur ab illo, tanquam iracundo & superbo. Huius exemplum sibi gubernatores Ecclesiæ proponant.

Confirmatio Thomæ est, quòd viso vestigio clauorũ, & immisso digito in manus, quæ trãsfixæ erãt, & immissa manu in latus aptũ Dñi, crediderit verè se illud corpus côtrectasse, quod in patibulum suffixũ erat. Hoc ergo illustre signũ est, quòd Dominus idem corpus habeat post resurrectionem, & habiturus sit in omnem æternitatem, quod semel assumpserat in vtero virginis, & postea tradiderat in mortem pro nobis, iuxta symbolum.

Confessio Thomę: *Dñs meus, & Deus meus*, sc. tu es; h.e. agnosco & colo te, qui Dñs & Deus meus es. Hic Thomas cũ vnum Iesum alloquitur, eũq; vocat Dñm & Deũ suum, quatuor manifestè illi tribuit. 1. agnoscit Iesum esse verum Deũ. 2. agnoscit eundem esse verum hominem. 3. fatetur eum esse vnum Christum, i. vnam personam. 4. agnoscit illum suum Deum & suum Dñm, i. verum Messiam, Saluatorem mundi, & in hunc Saluatorem firma fide recumbit. Nam solius fidei est suum facere, quod est omnib. cômune. Siquidem Deus, etsi omnium Deus est: tamen peculiari modo Deus est eorum, qui in se credunt. Augustinus: *Deus propriè eorum est, qui eo fruũtur, qui ei seruiunt, qui libenter sub ipso sunt.* Hanc confessionem Thomæ semper in mente & corde circumferamus, & cum Thoma hunc Iesum esse nostrum Deum & Dominum profiteamur & colamus.

Responsio Christi sequitur: *Quia vidisti me Thoma, credidisti: Beati qui non viderunt, & crediderunt.* Thomas à sensu suam concipit fidem de veritate resurrectionis Domini, & sine sensus sui iudicio credere recusauit. Huic Thomę multi sunt hodie similes, qui nihil credunt, nisi qđ in sensus incurrit. Verũ ita credere non est pietatis Christianorum, sed vanitatis Epicureorũ. Nam Christianæ fidei est cuiuis verbo Dei credere, etiãsi quod dicitur & promittitur, & sensui & rationi, & ordini naturæ repugnet. Hanc esse veram indolem Christianæ fidei, docet Paulus in illustri exemplo Abrahami, ad Rom. 4. cuius fidei duo sunt firmissima fulcra; videlicet potentia Dei & veritas Dei. Potentia persuadetur fides, vt statuat Deum posse quidvis. Veritate, vt statuat Deum verè velle, quod liberrimè promittit. Ideò Dominus hîc dicit: *Beati qui non viderunt & crediderunt.* In beatorum ergo catalogum referendi sunt non solum Patres, Prophetæ, Moses, Abraham & alij omnes, qui in veteri Testamento crediderunt: verumetiam omnes qui audituri sunt Euangelium, & credituri vsque ad extremum diem. Simus ergo contenti verbo Dei, & non quæramus reuelationes extra verbum, & iuxta verbum credamus, ac vitã instituamus. Tunc enim verè futuri sumus participes eius beatitudinis, quã hic Dominus credentibus promittit.

QVARTA PARS.

30 *Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc.*

31 *Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quòd Iesus est Christus ille Filius Dei: & vt credentes vitam habeatis per nomen eius.*

Hîc non solum finis apparitionis Domini post resurrectionem: verumetiam totius historiæ Christi, & omnium quæ sunt de illo & in veteri Testamento prædicta, & in nouo demonstrata, ostenditur. Signa hîc vocat opera Christi, quib. se verum Messiam esse demonstrauit, vt suprà capite 5. ait: *Ipsa opera quæ ego facio, testantur de me, quòd Pater miserit me.* Sunt enim opera Christi firmissima indicia, & veluti demôstrationes quædam τεκμηριώδεις, vt vocant, quibus Christus à Patre esse missus, vt sit Saluator mũdi, demonstratur. Sed de his suprà capite 2. & 5. copiosè à nobis dictum est. Sint autem studiosi memores eius demôstrationis, quam suprà tradimus: videlicet quòd is sit absque omni dubitatione verus Messias, & Saluator mundi, in quem solum competunt omnium Prophetarum oracula, de Messia promisso edita. Competunt autem in vnum Iesum Christũ, & in nullum alium. Quare firmissimè concludat fides nostra, Iesum esse olim promissum Messiam, & Saluatorem mundi, & non alium expectandũ esse. Atq; hic est proximus & subordinatus finis signorum seu operum Christi, sicut hîc Euangelista clarè testatur: *Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quòd Iesus est Christus ille Filius Dei.* Est ergo hic Iesus excitatus à mortuis, & verus homo, & æternus Dei Filius, & Christus ipse, hoc est Messias Patribus promissus, vt sit Saluator mundi. Hanc personæ Christi notitiam, quo sit salutaris, debet excipere fiducia cordis in ipsum, qua verè statuimus illũ nostrũ Saluatorẽ esse. Quare subiũgit Euãgelista: *Vt credentes, vitã habeatis per nomẽ eius.* Hic ergo est finis principalis & vltim⁹ signorũ quæ Dñs fecit, vt ijs confirmati, in Christum omnem fiduciam æternæ vitæ

vitæ consequendæ, collocemus. Sed cur dicit Ioannes, *Per nomen eius*, & nõ potius per ipsum? vt nos & ad verbum, & ad ipsius facta mittat. Nomen enim relationem includit, & ad verbũ seu Scripturam de Christo, & ad facta Christi. Verbũ enim, seu Scriptura veteris & noui Testamenti, quis & qualis sit docet: Facta ipsius pbibent verbo testimonium, & confirmant nobis quòd talis sit reuera, qualis in verbo nominatur & prædicatur esse. Dicitur enim nomen Christi, quicquid dignè attribuitur Christo, & ex quo nominatur Christus vndecunque suma tur, siue à naturis, siue à dictis & factis. Vt à naturis nominatur Deus & homo: à dictis & factis Rex & sacerdos: item miserator & misericors, Mediator, iustificator, sanctificator: item via, veritas, & vita, &c. Habere ergo vitam per nomen Christi, est per notitiam & fiduciam ipsius, vitam accipere iuxta nomen eius, quo appellatur & vita, & redemptor omnium in se credẽtium. Talis siquidem in verbo Dei nominatur, & plurimis factis declaratur. Philippẽsium 2. *Dedit illi nomen, quod est supra omne nomen, vt in nomine Iesu flectat se omne genu, cælestium, terrestrium & inferorum, omnisq; lingua confiteatur quòd Dominus sit Christus Iesus, ad gloriam Dei Patris.*

Porrò notetur hìc diligenter, quòd finis fidei statuatur hìc ab Euangelista, esse vita æterna per nomen Christi, hoc est vt Petrus ait: *Finis fidei est salus animarum.* Quicunq; ergo in fide & inuocatione Christi moritur, corpore quidem moritur: sed anima ipsius veram vitam viuit, & iam æternæ salutis particeps facta est.

CAPVT XXI.

SVMMA CAP. XXI.

Exponitur in hoc capite, quòd & quomodo Dominus manifestauerit se discipulis septem ad mare Tyberiadis; quòd prandio facto Petrum interrogauerit an se amet: quòd commiserit Petro oues suas pascendas: quodq; prædixit eidem, quid pro se passurus esset: quo audito, Petrus curiosè inquirit, quid de Iohanne futurum sit.

ORDO ET PARTES CAPITIS XXI.

Tres partes huius capitis constituamus.

PRIMA: Apparitio Christi coram discipulis septem ad mare Tyberiadis, cum suis circumstantijs.

SECVNDA: Colloquium Christi & Petri, in quo colloquio, vt Petrus interrogatur à Christo an se amet: ita Petro mandatur, vt oues Christi pascat.

TERTIA: Prædictio Christi de mortis genere, quo Petrus esset Deum glorificaturus. Has partes articulis solummodo distinguemus.

EXEGESIS CAPITIS VICESIMI PRIMI CVM OBSERVAtione Doctrinarum.

PARS PRIMA.

PRIMVS.

1 Postea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis.

HÆC est tertia apparitio Christi coram pluribus discipulis. Prima & secunda apparitio facta est Ierosolymis. Hæc tertia facta est in Galilæa, quò iussi erant abire discipuli. Est autem mare Tyberiadis, lacus quidam magnus, per quem transit Iordanis fluuius, qui lacus mare dicitur Hebraico idiomatismo, quo quælibet congregatio aquarum mare dicitur. Vocatur mare Tyberiadis, quia in eius littore ædificata erat ciuitas Tyberias, quam Herodes tetrarcha in honorem Tiberij Cæsaris ædificauerat. Quòd autem manifestauerit se Dominus ad mare, symbolicum est. Nam vt Euangelio Christi resuscitati, tanquam aqua spirituali, eaque copiosissima significatur & renasci & recreari animas fidelium: ita officium Apostolorum adumbratur, de quo apud Matthæum Dominus in hunc modum loquitur: *Venite post me, faciam vos piscatores hominum.*

SECVNDVS.

2 Manifestauit aũt sic: Erat simul Simon Petrus & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, alijq; ex discipulis eius duo.

Septem discipulorum fit hìc mentio, quorum quatuor fuêre Apostoli, videlicet Petrus, Thomas, & filij Zebedæi Iacobus & Iohannes: três ex reliquis discipulis, Nathanael, & duo alij discipuli. Hi erant socij piscationis, coram quibus apparuit Dominus ad mare Tyberiadis.

TERTIVS.

3 Dicit autem ijs Simon Petrus, vado piscatum. Dicunt ei, venimus & nos tecum. Et exierunt & ascẽderunt in nauem statim, & illa nocte nihil ceperunt.

Etsi autem his discipulis iniunctum erat docendi munus, tamen nondum tempus aduenerat, quod expectare eos oportuit. Exercent igitur interea quam didicerant piscatoriam artẽ, vt victum sibi honestè quærant: quorum exẽplo & nos discamus ignauiam fugere, & victũ honestè quærere, vt est in Psalm. 37. *Spera in Domino, & fac bonitatem, & inhabita terram, & victum quære honestè.*

Quod autem nihil ceperant ea nocte, docet, quòd inanis sit hominis labor, quantumuis magnus, Deo non benedicente. Quicquid ergo agimus, initium faciamus à Deo, gratias illi agentes pro præteritis & præsentibus beneficiis, &

rogantes eum, vt laboribus nostris adsit, quo eo benedicente fructum aliquem laborum percipiamus. Notetur & hoc; Si ministri Euangelij alicubi non habent tantum pro ministerio suo, vnde honestè viuant: exemplo horum discipulorum & Pauli laborent, quo victum honestè quærant, abstinentes à turpi lucro, quod est indignum tanto ministerio.

QVARTVS.

4 Mane autem iam facto, stetit Iesus in littore, non tamen cognouerunt discipuli quòd Iesus esset.

5 Dicit eis Iesus: Pueri, num quid obsoniŷ habetis? Responderunt ei: Non. At ille dicit eis; Mittite in dexteram nauigiŷ partem rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebãt illud trahere præ multitudine pisciũ.

Hic quatuor pulcherrimè in genere videre est, quæ in omni pia vtiliq; actione spectare oportet, quę sunt: Mandatum Christi: promisio: obedientia erga mandatum: & merces obedientiæ. Mandatum Christi est: *Mittite in dexteram nauigij partem rete.* Promisio est; *Et inuenietis.* Obedientia est: *Miserunt ergo.* Merces: *Et non valebant illud trahere præ multitudine piscium.* Hinc ergo & nos discamus in omni vocatione & actione respicere ad mandatum Christi, fide niti ipsius promisione, sedulò iuxta mandatum officium facere: atq; ita futurum est vt non sit inanis labor noster in Domino, sed copiosa merces eum excipiat. Qui autem contrà faciunt, ordinem rerum agẽdarum peruertunt, & parum aut nihil suis laboribus proficiunt.

QVINTVS.

7 Dicit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, Petro: Dominus est.

Iohannes ex signo agnoscit Dominum. Siquidem ex captura piscium intellexit Dominũ fuisse, qui iusserat vt mitterent rete in dexterã nauigij partem: memor absque dubio capturę piscium, cuius fit mentio, Lucæ 5. Vbi Petrus ex iussu Domini demissis in aquam retibus, conclusit magnam piscium multitudinem. Vide hîc dissimilia dona in discipulis Domini. Iohannes perspicacior erat, vt qui potuerit ex miraculo facto, Domini pręsentiam agnoscere. Petrus autem feruentior erat. Sed vterque vtilis Christi minister. Sic varia sunt dona hominum & dissimilia, quibus si rectè vtuntur homines, Deo placent, & fructum percipiunt. Exemplo Iohannis discamus mentes nostras leuare ad omnium bonorum datorem Deum, eique gratias agere, quoties nobis noster labor fœliciter succedit.

SEXTVS.

Simon ergo Petrus cùm audisset quòd Dominus esset, tunica succinxit se. (Erat enim nudus) & misit se in mari.

8 Aliŷ autem discipuli nauigio venerunt. (Non enim longe aberãt à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete piscium.

Petrus & alij discipuli, cùm intellexissent Iesum Dominum in littore stare, ad eum se mox conferunt, sed dissimili modo. Petrus enim singulari zelo raptus, se in mare mittit, vt celerius ambulando vel natando ad Christum veniat. Qui putant Petrum ambulasse super mare miraculosè, & ita ad Christum venisse, debili nitũtur fundamento. Nam si sic fuisset, Iohannes tantum miraculum non præterijsset. Alij trahentes rete, in nauigio manent, atque ita tardius ad littus veniunt, vbi stetit Christus. Ita sæpè fit, quòd homines plures, qui tametsi & eundem scopum consiliorum & deliberationum: mediis tamen ducentibus ad metam seu scopum, vtantur dissimilibus, sicut in deliberationibus Ecclesiasticis & politicis videre est. Alij enim duriores & horridiores, alij mitiores & leniores sententias dicunt. Sic sæpè multi quidem rectè faciunt, si scopum eundem spectes: sed alij aliter, id quod ex ingeniorum & affectuum diuersitate venit.

SEPTIMVS.

9 Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem.

Hoc haud dubiè miraculosè factum est, ad ostendendum quod Christus eorum curam habeat, eosque pascat qui suo iussui obtemperant. Post ergo laborem ex iussu Domini susceptum, descendunt è naui, & inueniunt piscem supra prunas positum, & panem iuxta paratum, vt haberent quo se fatigatos nocturna piscatione reficerent. Etsi autem Dominus non semper miraculosè suos alit: tamen hoc factum satis ostendit, quòd curam suorum nunquam deponat. Huc pertinet dictum Psalm. 55. *Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet.* Maneamus ergo in vocatione constantes, & commendemus Deo rem & euentum, nos nostraque omnia ipsius fidei & misericordiæ committentes, iuxta illud Petri: *Omnem solicitudinem proiycietes in Deũ, quoniam ipsi curæ est de vobis.* Et Paulus ait: *Dominus propè est, nihil soliciti sitis.*

Augustinus hãc historiã de asso pisce & pane, spirituale habere significationẽ autumat. Per piscẽ assum Christũ passum intelligens, per panẽ, panẽ vitæ qui de cœlo descẽdit. Et est profectò concinna allegoria. Nam alijs scripturæ clarissimis dictis, eius veritas comprobatur. Ego addo per prunas rectè intelligi Spiritum Sanctum, qui ignem fidei in nostris cordibus accendit.

Verùm hic cibus etsi gratis nobis paratus est: tamen manet omnino insuauis, ne dicam contemnitur, nisi famem reuera senserimus. Sed quænam inquies, est illa fames, quam sentire oportet, vt hic cibus nobis sapiat? Hæc fames nõ est corporis, sed animæ, ideoq; spiritualis, quę in hunc modum ex scripturis definiri potest.

Fames spiritualis est ardens desiderium refectionis animæ oneratæ & defatigatæ sub peccato

cato, sensu iræ diuinæ, & metu æternæ damnationis. Hanc eandem definitionem recipit sitis spiritualis. Vt autem hæc penitius intelligamus, tenendum est esse tria genera hominum. Quidam enim similes sunt ægrotis corpore: qui tametsi inanes sunt & vacui, tamen cibum oblatum respuunt & abominantur. Tales sunt Epicurei, Hypocritæ & multi scelerati. Epicurei tacitè omnia rident. Hypocritæ suis delitiis, id est meritis operum se satiari satis existimant. Multi scelerati callum obduxerunt animo, vt peccatum suum non sentiant. Qui ergo in horum numero sunt, ad vocem Christi inuitantis fatigatos & oneratos, obsurdescunt omnino. Alij sunt similes oppressis oneribus & laboribus grauissimis: qui etsi refectione se opus habere sentiunt: tamen medicum offerentem refocillationem contemnunt, desperantes de venia. Qualis fuit Cain, Iudas, Saul, & multi alij; qui Euangelium spernentes, in desperatione mortui sunt. Alij autem etiam sunt similes fatigatis & oneratis grauissimis oneribus, qui & refectione se indigere sentiunt, & ad Christum vocantem omnes fatigatos & oneratos veniunt, & suppliciter refectionem petunt.

Sed quænam est, & qualis est illa refectio, qua fatigati & onerati sub onere peccati, sensu iræ Dei & metu æternæ damnationis releuantur & reficiuntur? Hæc refectio tum demum fit, quando in locum peccati succedit iustitia; in locum iræ Dei, reconciliatio cum Deo; in locum damnationis, benedictio & salus. His enim tollitur & superatur fames illa & sitis spiritualis. Nam cùm huius famis & sitis causa sit peccatum, sensus iræ diuinæ, & cogitatio æternæ damnationis ob peccatum; oportet profectò iustitiam, reconciliationem cum Deo & benedictionem Dei hanc famem & sitim tollere, & hominem saturare ac ita reficere, ne amplius ita oneretur, & fatigetur sub onere peccati desperabundus. De hac refectione loquitur Dominus, cùm ait Matthæi capite quinto: *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam illi saturabuntur.* Esuriunt autem & sitiunt iustitiam, qui cupiunt saturari iustitia, ne in peccato suo & iniustitia, oppressi ira Dei & damnatione æterna, moriantur. Sed vndénam quæso illa iustitia, qua ita saturabimur? Non aliũde quàm à solo Christo passo & resuscitato. Ob quã causam etiam panis ille viuus, qui de cœlo descendit, dicitur; de quo qui ederit, viuet in æternũ.

Sed quomodo dices editur hic panis viuus? Fide, vt ipsa veritas docet Iohannis capite sexto. Qui enim in hunc credit, non solum absoluitur à peccato, liberatur ab ira Dei, & manumittitur à iure legis damnantis omnes qui legem non præstant: verumetiam saturatur iustitia Christi sibi imputata, reficitur sensu recõciliationis cum Deo, & certa spe benedictionis æternæ sustentatur. Vnde oritur pax & gaudium, & ineffabilis consolatio conscientiarum in credentibus. Quæ sanè bona omnibus gazis Persarum & opibus mundi anteponenda sunt. Breuiter, vt cibus corporalis à nobis comestus, inq; ventrem nostrum transmissus, est noster, nostris corporibus coalescit corporaliter, vt eius virtute sustentemur in hac vita: ita Christus à nobis creditus, id est spiritualiter comestus, & in animam nostram receptus, est noster, & animabus nostris coalescit spiritualiter, vt eius virtute sustentemur ad vitam æternam.

Porrò verbum Dei & sacramenta sunt veluti vasa, quibus offertur & apponitur nobis hic cibus & potus spiritualis, idq; per præcones Euangelij. Si hucusq; extenderimus huius loci spiritualem sensum; non solum analogus fidei erit; verumetiam in primis afflictas cõscientias consolabitur, & eriget aduersus desperationẽ, quæ est proximus gradus ad æternam mortem & damnationem.

OCTAVVS.

10 Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc.

11 Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram; plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus; & cùm tot essent, non est scissum rete.

Mandat Dominus adferri de piscibus, quos ceperant. Petrus mandato mox obtemperãs, ascendit in nauem, & trahit rete in terram, plenum magnis & multis piscibus. Hîc duo miracula obseruanda sunt. Primum, captura pisciũ: alterum, quòd rete non sit scissum, cùm tot & tam magni essent pisces. Captura piscium miraculosa, symbolum est capturæ hominum instar piscium, ministerio Petri & aliorum Apostolorum. Quòd autem rete non sit scissum, significat Christum conseruaturum esse ministerium Euangelij vsq; ad finem mundi. Deinde etiam monet hoc miraculum, in ministerio Euãgelij schismata cauenda esse: *Ne sint*, inquit Paulus, *inter vos schismata.* Allegoria numeri piscium, ex qua numerum saluandorum concludere conatur Augustinus, inane commẽtum est. Nam postquam Iohannes in Apocalypsi capite septimo dixisset, ex omnibus tribubus Iudæorum obsignatos esse centum quadraginta quatuor millia: adiungit illis turbam magnam, quam dinumerare nemo potest. Quapropter non occupemur nos in re imperscrutabili, sed potius demus operam, vt rete Apostolico capiamur & trahamur ad littus beatitudinis æternæ. Quod tum demum fit, cùm nos ministerio Euangelij obtemperamus, disciplinę Ecclesiæ nos submittimus in fide & obedientia, perseuerantes vsq; ad finem. Nam vt Dominus ait: *Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit.* Hoc cùm facimus, dicimur intrare in vitam per arctam & angustã viam, & violenter rapere regnum Dei. Est autẽ arcta & angusta porta seu via, continere se intra limites verbi Dei, & non vagari opinionib. pręter verbum & extra verbum, vt maxima pars mundi facit. Violenter rapere regnum Dei, est

aduersus iudicia sensuum & rationis humanæ, manere in simplicitate verbi Dei, perseuerare in fide & in obediētia erga ministerium, domitis & victis prauis affectibus.

NONVS.

12 Dicit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discipulorum interrogare eum, dicens: Tu quis es?

13 Venit itaque Iesus, & accepit panem, & dat eis, & piscem similiter.

14 Hac iam tertia vice manifestatus est Iesus discipulis suis, cū resurrexisset à mortuis.

Nemo audebat Dominum interrogare quis esset. Tanta enim erat euidentia veritatis, vt eam non solum negare, sed de ea ne dubitare quidem vllus auderet. Quoniam si quisquam dubitaret, vtiq; interrogaret. Quòd autem Christus vocat fatigatos ad prandium, iubet prandere, apponit panem & piscem: significat hoc facto non solum quòd verè resurrexit à mortuis, verumetiam symbolicè significat, se omnes refocillaturum, qui suo nomine fatigātur in prædicatione Euangelij: quæ prædicatio aptissimè piscationi confertur, Lucæ capite quinto. Refocillaturus est autem Dominus Euangelicos piscatores, non solum in hac vita, per sustentationem & spirituales consolationes: verumetiam in futura vita, per requiem beatam in omnem æternitatem.

SECVNDA PARS.

15 Cùm ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Iohannis diligis me plus his? Dicit ei; etiam Domine, tu scis, quòd amen te. Dicit ei: pasce agnos meos.

16 Dicit ei rursus denuò: Simon Iohannis diligis me? ait illi: Etiam Domine tu scis quòd amen te. Dicit ei, pasce oues meas.

17 Dicit ei tertiò: Simon Iohannis amas me? indoluit Petrus quòd dixisset sibi tertio, amas me: dicitq; ei: Domine tu omnia nosti, tu scis quòd amen te. Dicit ei Iesus: pasce oues meas.

Dominus sæpè confert Euangelij præcones pastoribus ouium, & eorum auditores ouibus, vt ista similitudine & curam ministrorum erga Ecclesiam, & obedientiam Ecclesiæ erga ministros Euangelij depingat, de qua re copiosè suprà dictum est cap. 10. Dominus igitur ministerium Euangelij ordinans, Petrum pastorem suarum ouium nominat, & quomodo eū erga se cuius sunt oues propriè, affectum esse oporteat, terna interrogatione ostendit. Ter enim Petrum interrogat, an se amet, & toties illi commendat suum gregem pascendum: significans neminem esse idoneum pascendis ouib. Christi, nisi eum qui Christum ante omnia amat. Quæ ergo hîc dicuntur Petro, sciant ministri Euangelij sibi dicta esse. Nemo enim aptus

A pascendo gregi Christi, vt iam diximus, nisi qui amat Christum, idq; intimè, syncerè, castè, ante omnia. Amat ergo Christum, qui eum nouit, & eum animo toto complectitur: qui ei fide adhæret: qui eius gloriam omnibus rebus anteponit: qui seruat ipsius sermones: qui imperata facit: qui se opponit ipsius aduersarijs: qui nihil facit ex proposito, quod scit illi displicere. Breuiter, qui Christum anteponit omnibus reb. mundi; videlicet opibus, honoribus, voluptatibus, B ac vitæ propriæ, is Christum amare putandus est. Qui ergo opibus inhiat, honores captat, voluptates sectatur, ac vitam suam non vult venire in discrimen, abstineat à ministerio Euangelij. Amat enim vanitatem mundi magis quàm veritatem Christi. Quare nullo modo idoneus est tam augusto muneri. Christus Luc. 9. allegoria pulcherrima pingit, quales nā ministros requirat: ita enim ait: *Nemo qui manu sua admota aratro, respexit ad ea quæ à tergo sunt, aptus est regno* C *Dei.* Hic comparantur inter sese agricolæ, & ministri Euangelij: agricultura, & ministerium verbi, in hunc modum. Vt homo aliquis, qui semel se addixit agriculturę, & retrospexerit, h. e. negotiis ab agricultura alienis se inuoluerit, nō est bonus agricola, & idoneus agriculturæ tractandæ: ita qui semel se addixit regno Dei, seper prædicationem Euangelij propagando, & postea auarè & ambitiosè implicatur curis huius seculi, & alienis à functione Euangelij, non D est aptus regno Dei, id est, idoneus minister Euangelij. Ita pulcherrimè confertur hic ministerium Euāgelij agricolationi. Verbum est semē: ministri sunt agricolę: Aratrum, ipsum ministeriū: Ager, cor hominis: Rigatio, Spiritus Sancti inspiratio. Paulus 1. Timoth. 2. confert ministerium militiæ: *Nemo*, inquiens, *militans, implicat se curis vitæ* 2. Cor. 5. dicuntur ministri Euangelij fungi legatione pro Christo. Hinc est quòd Paulus ait 1. Thessal. 2. *Quemadmodum probati fuimus à* E *Deo, vt crederetur nobis Euangelium: sic loquimur, non tanquam hominibus placentes, sed Deo probanti corda nostra. Neq; enim vnquam in sermone adulationis fuimus, quemadmodum nostis: neq; in occasione auaritiæ, Deus testis: neq; quærentes ab hominibus gloriam.* Vnde hæc in Paulo? Non aliunde quàm ab ardentissimo amore Christi, pro quo legatione fungebatur. Christus proinde cùm hîc ter Petrum interrogat an se amet, significat neminem esse, aut fore aptum Euāgelij ministrum, nisi qui ita F Christum amat, vt omnia ipsius voluntati postponat: quo in negocio & ministerio sibi commisso totus occupetur, omnia ex amore faciat, omnia ex amore patiatur, omnia ex amore eò referat, vt quamplurimos lucrifaciat Christo, suo ministerio. Nam cùm toties Dominus commendat Petro pascendas suas oues, quoties eū interrogat an se amet: vult vt cura pastoralis externa respondeat amori interno. Nam externa cura, indicium est interni amoris, quæ G duo æquis gradibus concurrere in sacro ministerio par est.

Etsi autē hæc terna interrogatio eò pertinet, sicuti

ſicuti iam dixi, vt ſignificetur verum, ardẽtem, & conſtantem amorem erga Chriſtum requiri in miniſtris Euangelij, quo Chriſtum anteponant opibus, voluptatibus, propriæ vitæ, & gloriæ ſui nominis: tñ Chriſtus eam etiá opponit ternę negationi Petri, qua Petrus Chriſtum negauit in atrio pontificis, vt terna confeſsione eluat maculam fœdiſsimæ negationis, & in ſocietatem Chriſti rurſus aſſumatur.

Porrò quomodo debeant miniſtri Chriſti paſcere oues Chriſti, etſi ſuprà oſtenſum eſt: tamen hîc breuiter eſt indicandum. Ante omnia teneat fidelis paſtor, quod vt amore Chriſti ad paſcendum inuitabitur: ita eodem amore regetur cura paſtoralis, vt ad finem tẽdat debitum, videlicet gloriam Chriſti, ſalutem ouium & ſuam. Hoc autem quomodo fieri debeat, Petrus, qui hîc paſcendi munus à Chriſto accipit, & exemplo & voce docet 1. Petri 5. cùm ait: *Presbyteros, qui inter vos ſunt, hortor ego, qui ſimul ſum presbyter, & teſtis afflictionum Chriſti, atq; idem gloriæ quæ reuelabitur conſors: paſcite eum qui apud vos eſt gregem Dei, curam eius agentes, non coactè, ſed libenter: non turpis lucri gratia, ſed liberaliter; neq; vt dominantes gregi, ſed vt ſitis exmplaria gregis.* Hîc pulchrè Petrus modum paſcendi gregis Chriſti definit, & antitheſi illuſtrat. Vt enim vult procul à presbyteris, id eſt, Epiſcopis & miniſtris verbi abeſſe coactionem, turpis lucri affectationem, & dominádi in Eccleſiam libidinem: ita requirit, vt libenter, vt liberaliter, vt tanquam exemplaria gregis, officium faciant. Vult ergo Petrus, vt paſtores ab amore Chriſti & gregis, paſtorale munus auſpicentur, vt per amorem Chriſti, in recto curſu pergãt, & propter amorem Chriſti ad metam properent, cùm gloriæ Dei & ſalutis animarum, tum propriæ gloriæ ſuo tempore reuelandæ, quæ erit copioſa merces laboris in paſcendo præſtiti. Qui aliter affecti ſunt, non tá paſtores, quàm mercenarij cenſendi ſunt, quomodocunque ad pſcendi officium perueniunt. Habemus quo affectu & fine bonus paſtor oues Chriſti paſcere debeat; Iam quo pabulo, & qua diſciplina id fieri oporteat, vno verbo indicandum eſt. Pabulum debet eſſe verbum Dei, in libris Propheticis & Apoſtolicis comprehẽſum: non debet eſſe cumulus traditionum humanarum, quas Deus non requirit, ſed abominatur potius. Nam ita vult audiri Euágelij miniſtros Chriſtus, vt ipſe per eos audiatur, iuxta illud: *Qui vos audit, me audit.* Item: *Prædicate Euangelium omni creaturæ.* Diſciplina debet eſſe paterna, vt Chriſtus, Paulus, Petrus, & alij Apoſtoli ſuo exemplo docent. Sed quia de hac re ſuprà capite 10. diximus copioſè, eò remitto auditores.

Cæterùm quia hunc locum torquent Pontificij ad ſtabiliendum Papatum, de ea re aliqd nobis dicendum eſt. Tametſi autem fatendum eſt, Dominum Petro ſuarum ouium curá præcipuè demandaſſe, & voluiſſe eum præcipuum ouium ſuarum paſtorem fore: tamen ex eo non ſequitur, quòd voluerit illum dominari gregi, ſed paſcere illum commendato ſibi pabulo, hoc eſt Euangelio. Nam Petrus (vt modò audiuimus) ſe συμπρεσβύτερον vocat, non anteponens ſe alijs, ſed ſocium eorum ſe agnoſcens. Hinc apparet quanta ſit vanitas Papæ, qui ſe ſucceſſorem Petri eſſe ſuperbè gloriatur. Nam ſi ſucceſſor Petri eſſet Papa, Petrum tanquam regulam omnium actionum ſuarum in Eccleſia, & in tota gubernatione proponeret. Sed videmus quã omnia ſint diſsimilia & planè contraria, adeò vt nemo ſit mentis compos, qui Papam Antichriſtum potius eſſe, quàm Petri ſucceſſorem dubitet. Id quod ex collatione vtriuſq; facillimè patebit. Petrus ſe vnà cum alijs presbyterũ vocat, & ſocium presbyterorum: Papa ſe caput Eccleſiæ gloriatur. Petrus paſcit gregem Chriſti, & curam eius gerit: Papa à vero pabulo gregem Chriſti arcet, & propriam cuticulam egregiè curat. Petrus turpem quæſtum prohibet, & illi aduerſatur: Papa turpiſsimo ex lupanaribus lucro diteſcit. Petrus non vult dominari Cleris, id eſt Eccleſiæ Chriſti: Papa vendicat ſibi vtrunq; gladium. Petrus cum alijs ſubiectus eſt Eccleſiæ: Papa Imperatoribus & Regibus dominatur. Eſt proinde inanis fumus, quod iactant pontificij:

Petra dedit Petro, Petrus diadema Rodolpho.

Sed inquies, quid ſi Papa rectè doceret, & piè viueret, vt Petrus, an non tunc concederes ei ſupremum in Eccleſia gradum? Reſpondeo. Concederem quidem illi ſupremum gradum honoris in ea Eccleſia, quam verbo & pio exemplo paſceret, non in alijs: dominium autem in Eccleſiam nequaquam illi concederem, quod Petrus & Paulus recuſàrunt, vt contrarium paſtorali curę, qualem Chriſtus requirit, qui ſolus vult eſſe & dici caput & dominus ſuæ Eccleſię, vt qui eam proprio ſanguine ſibi acquiſiuerit.

TERTIA PARS.

Huius partis duo ſunt membra; in quorum primo Dominus prædicit Petro, quo mortis genere ſit glorificaturus Deum: in altero Petrum corripit, qui non ſua ſpectauit, vt oportuit, ſed erat curioſus in aliena.

DE PRIMO.

PRIMVS.

18 *Amen amen dico tibi, cùm eſſes iunior, cingebas te, & ambulabas quò volebas: cùm autem ſenueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò non vis.*

19 *Hoc autem dixit, ſignificans qua morte glorificaturus eſſet Deum.*

Chriſtus in ſuperioribus requirit in miniſtris Euangelij duo: videlicet amorem erga ſe, & curam paſcendi gregem ſuum. Hîc autem tertium addit, videlicet vt ſint parati ad ferendam crucem. Siquidem quod à Petro exigit Dominus, id ab omnibus exigit. Eſt enim par ratio miniſterij in omnibus. Ratio autem, cur Chriſtus velit ſuos paratos eſſe ad ferendam crucẽ, hęc eſt; cõfeſsio Chriſti & doctrinę ipſius in hoc mundo non carebit periculo. Mundus enim

Christo & eius doctrinæ se opponit. Præmonet ergo Dominus Petrum de periculo, quod illi imminebat: non quidem statim in florente ętate, sed vbi consenuerit, & sparserit Euangeliũ latè per orbem. Huic prædictioni Christi euentus respondit. Nam postquam Petrus in Ponto, Galatia, Cappadocia & Bithynia, præterea etiã in Italia (vt multi volunt) prædicasset Euangelium: Romæ tandem Nerone Imperatore, verso deorsum capite crucifigitur. Atq; ita Petrus nolens quidem ad crucem venit, sed volens eã sustinuit & vicit. Testatur proinde exemplum Petri hunc infirmitatis affectum, quo nemo vult mori, adeò naturalem esse, vt nec senectus eum Petro auferre potuerit.

Notandum est in primis, quo elogio Euangelista ornat crucem piorum; ita enim prædictioni Christi subiungit: *Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum.* Hìc vult Euangelista, vt pij rapti ad supplicia, conferant inter sese amarissimam mortem, & gloriam Dei simul: vt non solum intueantur mortis amaritudinem, sed etiam gloriæ Dei dulcedinem, quæ faciet vt vel amarissimam mortem contemnãt, tametsi eam naturali affectu, vel sanctissimi q̃que formidant. Pro Christo ergo pati, non est tantum gloria constantiæ in discipulo, verumetiam gloria Dei agitur, pro cuius veritate quis moritur. Nam qui ob confessionem doctrinæ Christi moritur, multa laudabilia coniungit. Primùm enim edit testimonium fidei suæ, & amoris, quo Christum complectitur, quod sane arduum opus est: præsertim quando tyranni persequuntur, & exquisitis tormentorum generibus eam abolere conantur. Deinde, veritatem doctrinæ quam profitetur, ꝓprio obsignat sanguine. Ex quo factum est, vt supplicia piorum dicantur martyria, id est, testimonia. Testantur enim se eam doctrinam profiteri, pro qua non dubitant mori. Tum constantiæ exemplo inuitant multos, vt doctrinam illam & veram & diuinam amplectãtur, vnde fit vt à pluribus Deus glorificetur. Contra verò, qui recusant adire pericula pro veritate doctrinæ, fide & amore Christi se vacuos esse ostendunt: veritatem doctrinæ abnegant, & exemplo multis nocent.

Porrò cùm hìc cincturæ voluntariæ, & inuoluntariæ meminit Dominus, symbolicè discernit inter voluntariam disciplinam, & crucem quæ aliunde infertur. Voluntaria disciplina, qua quis affectus moderatur, & actiones regit, est quidem vtilis & laudabilis: verùm crucem aliunde allatam patienter ferre, maius decus est.

SECVNDVS.

Et cùm hoc dixisset, dicit ei: Sequere me.

Quos olim Dominus in cœlo glorificaturus est, eos vult in hoc mundo sibi cõformes in cruce fieri, quãtum quidem ad genus attinet. Ideò Dominus Petro dicit, *Sequere me:* scilicet in vocatione, ad quam vocatus es: & in cruce, quæ vocationem comitatur. Hoc si feceris, futurum est vt simul mecum gloriam obtineas, qui hic mecum passus es ignominiam. Dixi quantum ad genus attinet. Nam tametsi multi fuêre ministri verbi, qui placidè mortui sunt, vt noster Euangelista, qui hæc scribit: de quo memoriæ proditum est, quòd Ephesi placidè inter manus discipulorum mortuus sit sub Traiano, vt plurimi testantur: tamen conformes fuêre Filio Dei in cruce. Nam in vita sua multa dura pati coacti sunt, vt noster Iohannes in exilium missus erat, & alij alia patiuntur, adeò vt nemo sit expers crucis, iuxta illud Pauli: *Omnes qui volunt piè in Christo viuere, persecutionem patientur.* Taceo tentationes varias, quæ pijs molestissimæ sunt, & acerbissimæ. Taceo acerrimam luctam carnis & Spiritus, quæ vsque ad finem durat in sanctis. Taceo sensum iræ Dei, subinde orientem. Prætereo molem negociorum, sub qua sæpissimè ita fatigantur pij, vt potius mori optarent. Atq; ita pijs nunquam desunt afflictiones, quas non sibi accersunt, sed aliunde inferuntur. Cauebũt autem in primis pij, ne sibi ipsis propter res nõ necessarias crucem accersant. Quæ enim ferri possunt illæso fundamento, non præcipitent nos in discrimina non necessaria.

DE SECVNDO.

PRIMVS.

20 Conuersus Petrus, videt illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna sub pectus eius, & dixit: Domine, quis est ille, qui te tradet?

21 Hunc ergo cùm vidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autem quid?

Cùm Petrus ex prædictione Domini, pericula & crucem sibi imminere propter confessionem & prædicationem Euangelij intelligeret, conuertit se ad Iohannem, & quærit à Christo, quid nam sit de illo futurum: num & ille similia sit passurus, & martyrio glorificaturus Deum. Hæc interrogatio curiositatis erat inanis, & nõ piæ humilitatis. Debuisset enim Petrus pia humilitate se voluntati Domini subiicere: sed prò ingenita carnis stultitia curiosè inquirit, quæ scire ei non erat vtile. Huc pertinet dictum, 1. Thessal. 4. hortantis nos vt quiescamus, & propria agamus: hoc est, vt quilibet in sua vocatione sit sedulus & fidelis, sine curiositate.

SECVNDVS.

22 Dicit ei Iesus: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te?

Quia dictum Domini hypotheticum est, frustrà interpretes quidam ex eo categoricum faciunt, illudq; in hunc modum interpretantur: Volo eum manere, donec veniam, vastaturus scilicet Ierusalem per exercitum Romanorum. Etsi autem Iohannes vidit deuastationem Ierusalem: tamen ad eam non potest accommodari di-

ri dictum Domini, cùm Dominus tantummodò hoc dicto curiositatem Petri retundere voluerit. quasi diceret: Siue velim illum manere, siue non, quid ad te. Desine ergo percunctari quæ tua non refert. Hoc Domini dictum reprimat curiositatem nostram, ne inquirendis ijs quæ aliorum sunt, & non nostræ vocationis: & moneat nos, vt in timore Dei sequamur Christum, ei in vocatione nostra nos totos submittentes. Quantum autem ad exitum Iohannis attinet, scribit quod placidè sit mortuus Ephesi, tertio anno Traiani imperatoris, postquam docuisset 67. ferè annos. Tot enim anni interlapsi sunt à 18. anno Tyberij (quo tempore Saluator noster passus est, & tertio die reuixit) vsque ad tertium annũ imperij Traiani. Et cùm multas hæreses interea temporis exortas vidit Ioannes, hoc suum Euangelium scripsit, vt Ecclesia Christi haberet, quo se muniret aduersus hæreticos: quorum alij personam Christi, alij officium oppugnabant.

TERTIVS.

23 Exijt ergo sermo inter fratres, quòd discipulus ille non moreretur, & non dixerat ei Iesus; non moritur; sed si eum velim manere donec veniam, quid ad te.

Corrigit Euangelista errorem eorum, qui ex hypothetica fecerunt categoricam; significans ex nuda hypothetica nihil certi concludi.

QVARTVS.

24 Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quòd verum est testimonium eius.

Iohannes clausurus suum Euangelium hoc addit, vt fidem sibi & aliis Apostolis adhibeant lectores. Nam cùm oculis tutius, quàm aurib. & oculis & auribus simul tutissimè creditur, vult Iohannes, qui & vidit & audiuit quæ scripsit, cũ aliis Apostolis, vt sibi tanquam veraci testi credamus. In hunc modum etiam exorditur suam Epistolam: *Quod erat ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ (& vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annunciamus vobis vitam æternam.) Quod inquam vidimus & audiuimus, id annunciamus vobis.*

A

QVINTVS.

25 Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus: quæ si scribantur sigillatim, nec ipse opinor mundus caperet eos, qui scriberentur libros.

B

His verbis primùm nobis commendat Iohannis historiam Christi, ab aliis Euangelistis scriptam. Multa enim facta Christi referũt alij, quæ Iohannes omisit; qui potius occupari voluit in signandis concionibus Christi, quàm in miraculis explicandis. Deinde hyperbole significat multo plura & fecisse & dixisse Dominũ, quàm quæ scripta sunt vel à se, vel ab alijs: sed ea quæ scripta sunt, sufficere ad salutem consequẽdam, testatur in fine præcedentis capitis, cùm ait: *Hæc autem scripta sunt, vt credatis quòd Iesus sit Christus ille Filius Dei, & vt credentes vitam habeatis per nomen eius.* Huic ergo Iesu Christo, Filio Dei æterno, Mediatori & Saluatori nostro vnico, vnà cum Patre & Spiritu Sancto, sit honor, virtus & gloria in omnia secula, & in omnem æternitatem. Amen, Amen.

C

FINIS.

ERRATA SIC EMENDABIS.

Pag. 38. vers. e 8. pro philosophus, legè populus 41. b 6. & 42. a 1. fragrantißima 78. d 6. humiliatum 158. a 7. esto 166. e 1. ergo 186. f 3. oppetituri 191. b 9. diligeret 221. d 6 conuocat 267. f 7. Titum 295. c 5. osculo 297. f 3. nihil minus 399. b 6. symbolo.

LOCORVM SCRIPTVRAE VETERIS ET NOVI TESTAMENTI IN HISCE COMMENTARIIS EXPLICATORVM,

ELENCHVS.

Ex Veteri Testamento.

Rom. 12.

LOCORVM SCRIPTVRAE FINIS.

RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM HVIVS OPERIS LOCVPLETISSIMVS INDEX.

B

C

Chri

circum-

expa=

14

bono-

I

K

κοιμη-

N

natio-

plur

Q

R

INDEX.

Z

FINIS.

BASILEAE
PER CONRADVM VVALDKIRCHIVM, ANNO SALVTIS HVMANAE, M. D. XCI. MENSE MARTIO.

VERBVM TVVM LVCERNA PEDIBVS MEIS
P F

14